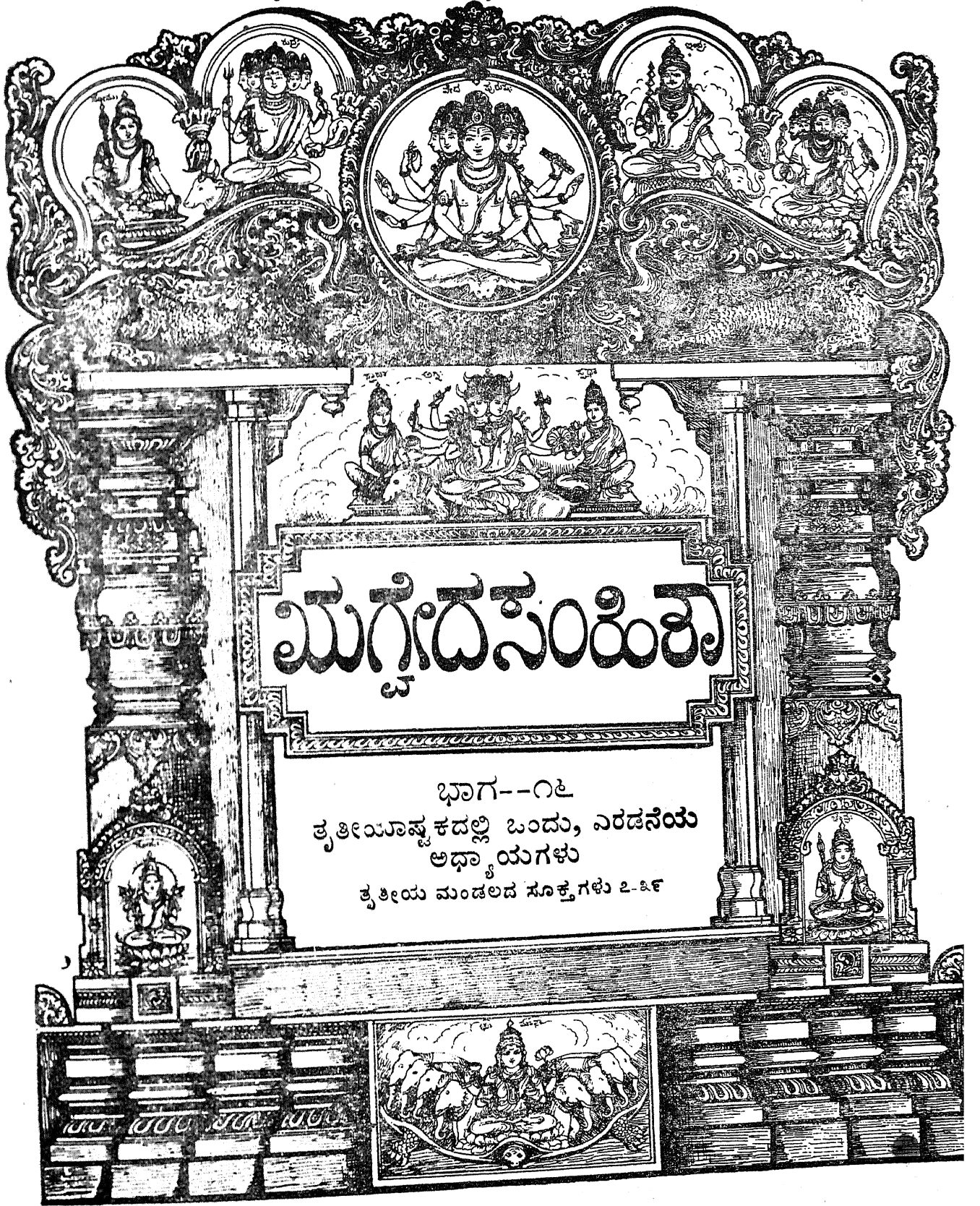

ಮಗ್ಗೇದಸಂಹಿತೆ

ಭಾಗ--೧೬
ತೃತೀಯಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಒಂದು, ನರಡನೆಯ
ಅಧ್ಯಾಯಗಳು
ತೃತೀಯ ಮಂಡಲದ ಸೂಕ್ತಗಳು ೭-೩೯

ಶ್ರೀ ಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ವೇದರತ್ನಮಾಲಾ

ಸಂಖ್ಯೆ—೧೬

RIG - VEDA

ಸಾ ಯ ೨ ಭಾ ಸ್ಯ ಸ ಮೇ ತಾ

ಋಗ್ವೇದ ಸಂಹಿತಾ

(ಕರ್ಣಾಟಕ ಭಾಷಾರ್ಥಾನುವಾದವಿವರಣೆಗಳೊಡನೆ)

ಭಾಗ—೧೬

ತೃತೀಯಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಒಂದು, ಮತ್ತು ಎರಡನೆಯ
ಅಧ್ಯಾಯಗಳು.

ತೃತೀಯ ಮಂಡಲದ ಸೂಕ್ತಗಳು ೭—೩೯

*Translated with Exhaustive Critical Notes
and Explanations*

by

Asthana Mahavidwan

H. P. VENKATA RAO

Editor

Printed at

**SRI SHAKTHI ELECTRIC PRESS,
MYSORE**

1953

Published by the gracious permission of

His Highness

Sri Jayachamarajendra Wodeyar Bahadur,

G.C.B., G.C.S.I., Maharaja of Mysore.

ಯದುವಂಶಪಯಃ ಪಾರಾವಾರಸುಧಾಕರರೂ ಸತ್ಯಂಪ್ರದಾಯಕವೈದಿಕವಿದ್ಯಾವರ್ಧಕರೂ ಮೈಸೂರು ದೇಶವನ್ನಾಳುವ
ಧರ್ಮಪ್ರಭುಗಳೂ ಆದ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾರಾಜ ಶ್ರೀ ಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಒಡೆಯರ್
ಬಹದ್ದೂರ್, ಜಿ. ಸಿ. ಬಿ., ಜಿ. ಸಿ. ಎಸ್. ಐ. ರವರು

ವೇದಪ್ರಕಟನಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ನಿಯಮಿತವಾಗಿರುವ
ವೇದವಿಮರ್ಶನವಿದ್ವನ್ಮಂಡಲಿ

Translator & Editor :
ಅಸ್ಥಾನ ಮಹಾವಿದ್ವಾನ್ H. P. ನಂಕಟರಾನ್

ಸಹಾಯಕ ವಿದ್ವನ್ಮಂಡಲಿ

1. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| ಜಿ- ವಿಷ್ಣು ಮೂರ್ತಿಭಟ್ಟರು, ಸಾಹಿತ್ಯ ವ್ಯಾಕರಣವಿದ್ವಾನ್,
ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾರಾಜರವರ ಸಂಸ್ಕೃತ ಮಹಾವಿಶಾಲಾಲಾ, ಮೈಸೂರು.
2. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| G. N. ಚಕ್ರವರ್ತಿ M.A.
Professor of Sanskrit St. Philomina's College, Mysore
3. ಅಸ್ಥಾನ ವಿದ್ವಾನ್ ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| H. ಗಂಗಾಧರಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು, ಜ್ಯೋತಿಷ ವಿದ್ವಾನ್
ಮತ್ತು ಕರ್ಣಾಟಕ ಭಾಷಾಪಂಡಿತರು.
4. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| ಶ್ರೀನಿವಾಸಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು, ಪುಗ್ಗೇದ ಘನವಾಹಿಗಳು.
5. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| ಹಿಟ್ಟವಳ್ಳಿ ಬಿಳಿಗಿರಿರಂಗಾಚಾರ್ಯರು, ಶೌತವಿದ್ವಾನ್.
6. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| ಹಿಟ್ಟವಳ್ಳಿ ದೇವರಭಟ್ಟರು, ಮಾಮಾಂಸಾದರ್ಶನಪಂಡಿತರು.
7. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| ನಂಕಟರಮಣಾಚಾರ್, M.A., B.T., ಸಾಹಿತ್ಯವಿದ್ವಾನ್.
8. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| S. ರಂಗನಾಥನ್, ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್, ಅರಮನೆ ಸರಸ್ವತೀ ಭಂಡಾರ.
9. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| ಪುತ್ತೂರು ಅನಂತಕೃಷ್ಣ ಮಾಚಾರ್, ಸಾಹಿತ್ಯವಿದ್ವಾನ್.
Govt. Oriental Research Institute, Mysore.
10. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| S. ಸೀತಾರಾಮಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು, ರಿಟೈರ್ಡ್ ಪಂಡಿತರು,
Govt. Oriental Research Institute, Mysore.

ಪೀಠಿಕೆ.

ಅಸ್ಯ ಮಂಡಲಸ್ಯ ದ್ರಷ್ಟಾ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಋಷಿಃ | ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಋಷಿಯೇ ಈ ಮಂಡಲದ ದ್ರಷ್ಟೃವು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಮೂರನೆಯ ಮಂಡಲದ ಉಪೋದ್ಘಾತದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇವರ ಸಂತತಿಯ ಋಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವರೂ ಸಹ ಕೆಲವು ಸೂಕ್ತಗಳಿಗೆ ದ್ರಷ್ಟೃಗಳಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಮಂಡಲವೆಲ್ಲವೂ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಮಂಡಲವೆಂದೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ರಾಜನೇ ಅಥವಾ ಋಷಿಯೇ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾದ ಚರ್ಚೆಗಳಿವೆ. ರಾಜನಾಗಿದ್ದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಋಷಿಯಾದನು ಎಂಬ ಪೌರಾಣಿಕಕಥೆಯು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಬುಕ್ಕಂಹಿತೆಯಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಋಷಿಯೆಂದೇ ವ್ಯವಹಾರವಿರುತ್ತದೆ. ತಾನು ಕುಶಿಕಪುತ್ರನೆಂದು ಮಾತ್ರ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಬುಕ್ಕಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾನೆ.

ಪ್ರ ಸಿಂಧುಮಚ್ಛಾ ಬೃಹತೀ ಮನೀಷಾವಸ್ಯುರಹ್ಯೇ ಕುಶಿಕಸ್ಯ ಸೂನುಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೩-೩೩-೫)

ಕುಶಿಕಪುತ್ರನಾದ ನಾನು ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನ ಪೇಕ್ಷಿಸಿದವನಾಗಿ ನನ್ನ ಮುಂದಿರತಕ್ಕ ಶುಶುದ್ರೀ ನದಿಯನ್ನು ನವ್ರತೆಯಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ ಎಂದಿರುವ ಮತ್ತು ಇನ್ನೂ ಅಧಿಕವಾದ ಐತಿಹ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಸನ್ನಿವೇಶವು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ದೈವಿಕವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಅ ತೂ ನ ಇಂದ್ರ ಕುಶಿಕ ಮಂಡಸಾನಃ ಸುತಂ ಪಿಬ |

ನನ್ಯಮಾಯುಃ ಪ್ರ ಸೂ ತಿರ ಕೃಧೀ ಸಹಸ್ರಸಾಮ್ಯಸಿಂ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೦-೧೧)

ಎಲೈ ಕುಶಿಕಪುತ್ರನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ಹರ್ಷಯುಕ್ತವಾದ ಚೇತಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ ನಮ್ಮ ಈ ಅಭಿಷ್ಠುತವಾದ ಸೋಮವನ್ನು ಪಾನಮಾಡು ಎಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಕುಶಿಕಪುತ್ರತ್ವವು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗಲ್ಲವೇ, ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಕುಶಿಕಪುತ್ರತ್ವವು ಹೇಗೆ ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಸಾಯಣರು ಕೆಳಗಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಪರಿಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಯದ್ಯಪಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ಕುಶಿಕಸ್ಯ ಪುತ್ರಸ್ತಥಾಪಿ ತದ್ರೂಪೇಣೇಂದ್ರಸ್ಯೈವೋತ್ಪನ್ನತ್ವಾತ್
ಕುಶಿಕಪುತ್ರತ್ವಮವಿರುದ್ಧಂ | ಆಯಂ ವೃತ್ತಾಂತೋನುಕ್ರಮಣಿ ಕಾಯಾಮುಕ್ತಃ | ಕುಶಿಕ-
ಸ್ತೃಷೀರಥಿರಿಂದ್ರತುಲ್ಯಂ ಪುತ್ರಮಿಚ್ಛನ್ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಂ ಚಚಾರ | ಶಸ್ಯೇಂದ್ರ ಏವ ಗಾ-
ಥೀ ಪುತ್ರೋ ಜಜ್ಞೇ ಇತಿ

(ಅನು. ೩-೧)

ಕುಶಿಕಮಹರ್ಷಿಯು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಮಾನನಾದ ಪುತ್ರನನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂದಿಚ್ಛಿಸಿ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವನ್ನು ಪಾಲಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಆಗ ಇಂದ್ರನೇ ಗಾಥೀಪುತ್ರನಾಗಿ ಜನಿಸಿದನು ಎಂಬ ಅಂಶವು ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿ ಕುಶಿಕಪುತ್ರನೆಂದರೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೆಂದೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿದ್ದರೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನೇ ಆ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನೂ ಕುಶಿಕಪುತ್ರನೆಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದೆಯೆಂದು ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವಿವರಣೆಯು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಕ್ಷತ್ರಿಯತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಾಗಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಕುಶಿಕನನ್ನು ರಾಜನೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ತತ್ತ್ವೇತಿಹಾಸಮಾಚಕ್ಷತೇ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಯುಷಿಃ ಸುದಾಸಃ ಪೈಜವನಸ್ಯ ಪುರೋಹಿತೋ ಬ-
ಭಾವ | ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ಸರ್ವಮಿತ್ರಃ ಸರ್ವಂ ಸಂಸ್ಕೃತಂ ಸುದಾಃ ಕಲ್ಯಾಣದಾನಃ ಪೈಜವನಃ
ಪಿಜವನಸ್ಯ ಪುತ್ರಃ | ಪಿಜವನಃ ಪುನಃ ಸ್ವರ್ಧನೀಯಜಮೋ ವಾಮಿಶ್ರೀಃ ಭಾವಗತಿರ್ವಾ ||
ಸ ವಿತ್ತಂ ಗೃಹೀತ್ವಾ ವಿಪಾಟ್ಕುತುದ್ರೋಃ ಸಂಭೇದಮಾಯೇಕೌ | ಅನುಯಯುರಿತರೇ |
ಸ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೋ ನದೀಸ್ತುಷ್ಠಾವ ಗಾಥಾ ಭವತ ಇತಿ |

(ನಿ. ೨-೨೪)

ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಇತಿಹಾಸರೂಪವಾದ ಕಥೆಯಿದೆ. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಪಿಜವನಪುತ್ರನಾದ ಸುದಾಸನಿಗೆ ಪುರೋಹಿತ
ನಾಗಿದ್ದನು. ಅಲ್ಲಿ ಅಧಿಕವಾದ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಂಡು ಸ್ವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ವಿಪಾಟ್ ಮತ್ತು
ಶುತುದ್ರೀ ಎಂಬ ನದಿಗಳ ಸಂಗಮಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸೇರಿ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಪ್ರವಾಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆ ನದಿಗಳನ್ನು ತನಗೆ
ದಾಟಲು ಅನುಕೂಲಮಾಡಿಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದಿದೆ. ಇದೇ ಅಂಶವನ್ನು ಸಾಯಣರೂ ಸಹ
ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಇದೇ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ಮೂವತ್ತಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತದ ಉಪೋದ್ಘಾತ
ದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. (ಋ. ಸಂ. ೩-೩೩). ಆದರೆ, ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ, ಈ ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ಕಥಾರೂಪದಲ್ಲಿ
ತಿಳಿಸುವ ೩-೩೩ನೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಸುದಾಸನ ಹೆಸರಿಲ್ಲ. ಕೇವಲ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ಭರತರ ನಾಮನಿರ್ದೇಶವಿದೆ.
ಈ ಭರತರಾರು, ಇವರಿಗೂ ಸುದಾಸನಿಗೂ ಯಾವ ಸಂಬಂಧವಿತ್ತು ಎಂಬುದನ್ನು ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲೇ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.
ಋ. ಸಂ. ೩-೩೩ನೇ ಸೂಕ್ತದ ಸಾರಾಂಶವನ್ನು ಆ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಅಲ್ಲದೇ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಪರಿಚಯವು ಇದೇ
ಮಂಡಲದ ೫೩ನೇ ಸೂಕ್ತದಿಂದಲೂ ಸ್ವಲ್ಪ ವಿವೃತವಾಗಿ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಇಮೇ ಭೋಜಾ ಅಂಗಿರಸೋ ವಿರೂಪಾ ದಿವಸ್ಪುತ್ರಾಸೋ ಅಸುರಸ್ಯ ವೀರಾಃ |

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಾಯ ದದತೋ ಮಥಾನಿ ಸಹಸ್ರಸಾನೇ ಪ್ರ ತಿರಂತ ಅಯುಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೫೩-೭)

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಅಂಗಿರಾಋಷಿಗಳೇ ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಈ ಭೋಜರೂ ಎಂದರೆ ಸುದಾಸೋತ್ಪನ್ನರಾದ ಕ್ಷತ್ರಿ
ಯರೂ, ಮರುತ್ತುಗಳೂ ಇಲ್ಲಿ ನೆರವೇರಿತಕ್ಕ ಅಶ್ವಮೇಧದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಾದ ನನಗೆ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನೊದ
ಗಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಮಹಾ ಋಷಿದೇವಜಾ ದೇವಜೂತೋಽಸ್ತುಭ್ನಾ ತ್ವಿಂಧುಮರ್ಣವಂ ನೃಚಕ್ಷಾಃ |

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೋ ಯದವಹತ್ಸುದಾಸಮಪ್ರಿಯಾಯತ ಕುಶಿಕೇಭಿರಿಂದ್ರಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೫೩-೯)

ಅತಿಶಯವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನೂ, ಅತೀಂದ್ರಿಯದ್ರವ್ಯವೂ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಗಳ ಉತ್ಪಾದಕನೂ,
ಕರ್ಮಕರ್ತರಿಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನೂ ಆದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೆಂಬ ಮಹರ್ಷಿಯು ವಿಪಾಟ್ ಭುತುದ್ರಿಗಳ ಸಂಗಮರೂಪವಾದ
ಪ್ರವಾಹದ ವೇಗವನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟಿದನು. ಇದೇ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಸುದಾಸನೆಂಬ ರಾಜನಿಗಾಗಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಿ
ದಾಗ ಕುಶಿಕಗೋತ್ರೋತ್ಪನ್ನರಾದ ಋಷಿಗೊಂದಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ಸಂತೋಷಪಟ್ಟನು.

ಯ ಇಮೇ ರೋದಸೀ ಉಭೇ ಅಹಮಿಂದ್ರಮತುಷ್ಟವಂ |

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಸ್ಯ ರಕ್ಷತಿ ಬ್ರಹ್ಮೇದಂ ಭಾರತಂ ಜನಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೫೩-೧೨)

ಎಲೈ ಕುಶಿಕಪುತ್ರರೇ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಾದ ನಾನು ಇಂದ್ರನೊಡಗೂಡಿದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ-
ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಕೃತವಾದ ಈ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಭರತವಂಶದ ಜನರನ್ನೇ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ. ಅಂಕಹ ಇಂದ್ರನ
ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಈ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದಿರುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ನಾಲ್ಕು ಮಂತ್ರ
ಗಳೂ ಐತಿಹಾಸಿಕದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಇಂದ್ರೋತಿಭಿರ್ಬಹುಲಾಭಿನೋಃ ಅದ್ಯ ಎಂಬ ೨೧ನೇ
ಮಂತ್ರದಿಂದ ಇನು ಇಂದ್ರ ಭರತಸ್ಯ ಪುತ್ರಾಃ ಎಂಬ ೨೪ ಮಂತ್ರಗಳವರೆಗಿರುವ ಈ ನಾಲ್ಕು ಮಂತ್ರಗಳೂ ವಿಶ್ವಾ
ಮಿತ್ರನಿಗೂ ವಸಿಷ್ಠ ಮತ್ತು ತತ್ಸಂತತಿಯವರಿಗೂ ಇಂತಕ್ಕೆ ಬದ್ಧದ್ವೇಷವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಮಂತ್ರಗಳ ಸಾರಾಂಶ
ವನ್ನು ಮುಂದೆ ವಸಿಷ್ಠನಿಗೂ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೂ ಇಂತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧ ಮತ್ತು ವಿರೋಧಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವಾಗ ವಿವರಿಸ
ಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಅದೇ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಮತ್ತು ಕ್ಷಾತ್ರಶಕ್ತಿಗಳೆರಡೂ ಇರುವಂತೆ ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರು
ತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಕುವಿನ್ಮಾ ಗೋಪಾಂ ಕರಸೇ ಜನಸ್ಯ ಕುವಿದ್ರಾಜಾನಂ ಮಘವನ್ಮಜೇಷಿನ್ |

ಕುವಿನ್ಮ ಋಷಿಂ ಪಪಿವಾಂಸಂ ಸುತಸ್ಯ ಕುವಿನ್ಮೇ ವಸ್ತೋ ಅಮೃತಸ್ಯ ಶಿಕ್ಷಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೪೩-೫)

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನನ್ನನ್ನು ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ರಕ್ಷಕನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು. ನನ್ನನ್ನು ಸಕಲರಿಗೂ ರಾಜನಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡು.
ಮತ್ತು ನನಗೆ ಆತೀಂದ್ರಿಯಾರ್ಥದರ್ಶನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ನನ್ನನ್ನು ಋಷಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು. ನನಗೂ
ಸೋಮವಾನಾರ್ಹತೆಯನ್ನು ಕೊಡು ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಉಭಯವಿಧವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. (ಸುದಾಸನ
ಪೌರೋಹಿತೃವನ್ನು ವಹಿಸಿದ್ದನು ಎಂದು ತಿಳಿಸುವ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಈ ಅಂಶವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುತ್ತದೆ.) ಮೂರನೆಯ
ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಅನೇಕ ಸೂಕ್ತಗಳಿಗೆ ದ್ರಷ್ಟೃವಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಇವನ ಸಂತತಿಯವರು ಉಳಿದ ಸೂಕ್ತಗಳ
ದ್ರಷ್ಟೃಗಳು, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ, ಋಷಭ, ಉಕ್ತೀಲ, ಕತ, ದೇವತ್ರವಸ್, ಪ್ರಜಾಪತಿ, ವಾಚ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿಋಷಿಗ
ಳಿಲ್ಲಾ ಮೂರನೆಯ ಮಂಡಲದ ದ್ರಷ್ಟೃಗಳೆಂದು ವಿದಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಅವರೆಲ್ಲರೂ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಸಂತತಿಯವರು.
ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೆ ಕುಶಿಕನೆಂಬ ಹೆಸರು ಹೇಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ, ಈ ಋಷಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಸಹ ಕುಶಿಕರೆಂದೇ
ಪ್ರಖ್ಯಾತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ತಮ್ಮನ್ನೂ ಸಹ ಅದೇ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೇ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಇನ್ನು ಕಲವಡೆ
ಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರೆಂದೂ ವ್ಯವಹಾರವುಂಟು.

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಾ ಅರಾಸತ ಬ್ರಹ್ಮೇಂದ್ರಾಯ ವಜ್ರಿಣೇ | ಕರದಿನ್ನಃ ಸುರಾಧಸಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೫೩-೧೩)

ವಜ್ರಾಯುಧಧಾರಿಯಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೋದ್ಭವನು ಸ್ತುತಿಪಾಠಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಅರ್ಪಿಸಿದರು. ಇಂದ್ರನು
ಅವರಿಗೆ ಅನ್ನ ದಾತನಾದನು.

ಜನ್ಮನ್ ಜನ್ಮನ್ ನಿಹಿತೋ ಜಾತವೇದಾ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೇಭಿರಿಧ್ಯತೇ ಅಜಸ್ರಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೧-೨೧)

ಮರಣರಹಿತನಾದ ಜಾತವೇದೋಗ್ನಿಯು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಸಂತತಿಯವರಿಂದ ಅನುಷ್ಠುತವಾಗಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಉಚ್ಛೋಚಿಷಾ ಸಹಸಸ್ಪುತ್ರ ಸ್ತುತೋ ಬೃಹದ್ವಯಃ ಶತಮಾನೇಷು ಧೇಹಿ |

ರೇವದಗ್ನೇ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೇಷು ಶಂ ಯೋರ್ಮಮೃಜ್ಮಾತೇ ತನ್ವಂ ೧ ಭೂರಿ ಕೃತ್ವಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೧೮-೪)

ಕತ್ತಿ ಪುತ್ರನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ಸ್ತುತನಾದೊಡನೆಯೇ ನಿನ್ನ ಉರ್ಧ್ವಮುಖವಾದ ಜ್ವಾಲೆಯಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರ ಜನರಿಗೆ ಉತ್ತೇಜಕನಾಗುತ್ತೀಯೆ. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರವಂಶಜರಿಗೆ ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಸುಖವನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸು. ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಅನೇಕ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರೆಂಬ ಬಹುವಚನವು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರವಂಶೋತ್ಪನ್ನರಾದ ಎಲ್ಲಾ ಋಷಿಗಳನ್ನೂ ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದಾಗಿದೆ.

ಇದೇ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಕುಶಿಕನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಮೇಲೆ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಇದೇ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ, ಈ ವಂಶೋತ್ಪನ್ನರಾದ ಋಷಿಗಳೂ ಸಹ ಕುಶಿಕರೆಂದೇ ತಮ್ಮನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ.

ದ್ಯುಮ್ನವದ್ಭ್ರಹ್ಮ ಕುಶಿಕಾಸ ಏರಿರ ಏಕವಿಕೋ ದನೋ ಅಗ್ನಿಂ ಸಮಾಧಿರೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೨೯-೧೫)

ಕುಶಿಕರು ಉತ್ಸಾಹಪೂರಿತವಾದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವರು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಜ್ವಲಿತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಗೃಹದಲ್ಲೂ ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಇಮಂ ಕಾಮಂ ಮಂದಯಾ ಗೋಭಿರಶ್ವೈಶ್ಚಂದ್ರವತಾ ರಾಧಸಾ ಪಪ್ರಥಕ್ಷ |

ಸ್ವರ್ಯವೋ ಮತಿಭಿಸ್ತುಭ್ಯಂ ವಿಪ್ರಾ ಇಂದ್ರಾಯ ನಾಹಃ ಕುಶಿಕಾಸೋ ಅಕ್ರನ್ ||

ಅಶ್ವಗಳನ್ನೂ ಗೋವುಗಳನ್ನೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಈ ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಿಗೊಳಿಸು. ಸ್ವರ್ಗಾಪೇಕ್ಷೆಗಳಾದ ಕುಶಿಕರು ನಿನ್ನನ್ನು ದೈವಿಕ ಶ್ರದ್ಧಾಪೂರ್ವಕವಾದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ತ್ವಾಂ ಸುತಸ್ಯ ಪೀತಯೇ ಪ್ರತ್ನಮಿಂದ್ರ ಹನಾಮಹೇ | ಕುಶಿಕಾಸೋ ಅವಸ್ಯವಃ ||

(೩-೪೨-೯)

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ರಕ್ಷಣಾಪೇಕ್ಷೆಗಳಾದ ಕುಶಿಕರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ನಾವು ನಿನ್ನನ್ನು ಸೋಮಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ. ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರೂ ಕುಶಿಕರೂ ತಾವೇ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನರಾದ ಅಗ್ನಿ ಪೂಜಕರೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುವುದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೇ, ತಾವೇ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಸ್ತುತಿಕರ್ತೃಗಳೆಂದೂ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಜ್ಞರೂ ಅತೀಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರೂ ಆದ ಋಷಿಗಳೆಂದೂ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ.

ಮೇಲೆ ಆ ತೂ ನ ಇಂದ್ರ ಕೌಶಿಕ (ಋ.ಸಂ. ೧-೧೦-೧೧) ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಇಂದ್ರನೇ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರೂಪದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನೂ ಕುಶಿಕನೆಂದೇ ಸಂಬೋಧಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೂ ತದ್ವಂಶೀಯರಿಗೂ ಕುಶಿಕತ್ವವು ಹೇಗೆ ಎಂಬುದನ್ನು ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಈ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ವಂಶವು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಭ್ರಹ್ಮನಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟಿದುದು. ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಕುಶನೆಂಬ ರಾಜನು ಹುಟ್ಟಿದನು. ಆತನಿಗೆ ಮಹಾಬಲಶಾಲಿಯಾಗಿ ಪರಮಧಾರ್ಮಿಕನಾದ ಕುಶನಾಭನೆಂಬುವನು ಹುಟ್ಟಿದನು. ಆತನಿಂದ ಗಾಧಿ ಯೆಂಬುವನು ಹುಟ್ಟಿದನು. ಆ ಗಾಧಿಯ ಪುತ್ರನೇ ಈ ಮಹಾತೇಜಸ್ವಿಯಾದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಎಂದಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ಗಾಧಿಪುತ್ರನೆಂಬುದು ವೈದಿಕವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯೇ ಎಂಬುದನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಬೇಕು.

ಸರ್ವಾನುಕ್ರಮಣೀಯಲ್ಲೂ ಸಹ ಗಾಧಿಯನ್ನು ಕುಶಿಕಪುತ್ರನೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಆದರೆ ಇದಕ್ಕೆ ವೈದಿಕವಾಕ್ಯಗಳ ಆಧಾರವೇನು, ಪುರಾಣವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದಕ್ಕೂ ವೈದಿಕವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದಕ್ಕೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆಯೇ ಎಂಬ ಅಂಶವು ಗಮನಾರ್ಹವಾದುದು.

ಪುರ ಏತ್ರಾ ನೀರನಂತೋ ದೇವರಾತನ ಗಾಢಿನಾಃ | ಸರ್ವ್ಯ ರಾಧ್ಯಾಃ ಸ್ಥ ಪುತ್ರಾ ಏಷ
ವಃ ಸದ್ವಿನಾಚನಂ | ಏಷ ವಃ ಕುಶಿಕಾ ವೀರೋ ದೇವರಾತಸ್ತನುನ್ನಿತ ||

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೭-೧೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ, ಗಾಢಿನ ಶಬ್ದಃ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಸ್ಯ ಪಿತರಮಾಚಷ್ಟೇ | ಹೇ
ಗಾಢಿನಾಃ ಗಾಢಿನಾಶ್ಚಾಃ | ಗಾಢಿಯು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ತಂದೆಯು. ಗಾಢಿಯ ಪೌತ್ರರಾದುದರಿಂದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಪುತ್ರ
ರಿಗೆ ಗಾಢಿನಾಃ ಎಂಬ ಸಂಜ್ಞೆಯು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಪುನಃ ಕುಶಿಕಾಃ ಎಂಬ ಪದವ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.
ಹೇ ಕುಶಿಕಾಃ ಕುಶಿಕನಾಮ್ನಃ ಮತ್ತಿತಾನುಹಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿನಃ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಗಾಢಿನಃ, ಕುಶಿಕಃ
ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಶೇಷಣಗಳೂ ಒಂದೇ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಹೀಗೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಗಾಢಿಪುತ್ರನೆಂದೂ, ಇಂದ್ರನೇ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಉತ್ತತ್ತಿಗೆ ಮೂಲನಾಮದರಿಂದ ವಿಶ್ವಾ
ಮಿತ್ರನಲ್ಲಿ ದೈವಾಂಶವಿರುತ್ತದೆಂದೂ, ಇಂತಹ ದೈವಾಂಶಸಂಭೂತನಾದ ಮಹರ್ಷಿಯಲ್ಲಿ ಮುಷಿತ್ವವೂ ರಾಜತ್ವವೂ
ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವುದರಲ್ಲಿ ಏನೂ ಆಶ್ಚರ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ನೈದಿಕ ಮತ್ತು ಪೌರಾಣಿಕವಾಕ್ಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಒಂದೇ
ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ, ಮಹಾ ಮುಷಿದೇ-
ವಜಾ (ಮು. ಸಂ. ೩-೫೩-೯) ಎಂಬ ಮೇಲೆ ಉದಾಹೃತವಾಗಿರುವ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸುವಾಗ ದೇವಜಾಃ ಎಂಬ
ವಿಶೇಷಣವು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಈ ದೈವಾಂಶವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆಂದು ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲ
ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ತತ್ಸವಿತುರ್ವರೇಣ್ಯಂ (ಮು. ಸಂ. ೩-೬೨-೧೦) ಎಂಬ ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು
ರಾಜನ್ಯನಾಗಿದ್ದರೂ, ಅವನ ದಿವ್ಯತ್ವವೂ ಅತೀಂದ್ರಿಯಾರ್ಥದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಮುಷಿತ್ವವೂ ಅಭ್ಯಧಿಕವಾಗಿದ್ದವು
ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಸಂಶಯವೂ ಇಲ್ಲ. ಈ ಮಹರ್ಷಿಯೇ ರಾಜಪುರೋಹಿತನಾಗಿಯೂ ಆಗಿದ್ದನು ಎಂದು ಮುಕ್ತ-
ಹಿತವಾಕ್ಯಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ.

ಆದರೆ, ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಸಮಸ್ಯೆಯು ಉದ್ಭವಿಸುತ್ತದೆ. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ರಾಜಪುರೋಹಿತತ್ವ
ವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಾಗ ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೂ ವಸಿಷ್ಠನಿಗೂ ಇದ್ದ ಸಂಬಂಧವು ಯಾವ ರೀತಿಯದು ಎಂಬ
ವಿಷಯವೂ ಇತ್ಯರ್ಥವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಯಾವ ರಾಜನ ಪುರೋಹಿತನೋ, ವಸಿಷ್ಠನೂ ಅದೇ
ರಾಜನ ಪುರೋಹಿತನು ಎಂಬುದು ನೈದಿಕವಾಕ್ಯಗಳಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ವಸಿಷ್ಠ
ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನೇ ರಾಜನಿಗೆ ಪುರೋಹಿತರಾಗಿದ್ದರೇ, ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಸ್ನೇಹಿತರಾಗಿದ್ದರೇ
ಅಥವಾ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧಿಗಳಾಗಿದ್ದು ಕೊಂಡೇ ಒಂದೇ ರಾಜನಲ್ಲಿ ಸಮಕಾಲಿಕವಾದ ಪುರೋಹಿತತ್ವವನ್ನು ವಹಿಸಿದ್ದರೇ
ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಸರಿಯಾದ ಉತ್ತರವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಧೇನುಂ ನ ತ್ವಾ ಸೂಯವಸೇ ದುದುಕ್ತನ್ನುಪ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ ಸಸೃಜೇ ವಸಿಷ್ಠಃ |

ತ್ವಾಮಿನ್ನೇ ಗೋಪತಿಂ ವಿಶ್ವ ಆಹಾನ ಇಂಪ್ರಃ ಸುನುತಿಂ ಗಂತ್ವಚ್ಛಿ ||

(ಮು. ಸಂ. ೭-೧೪-೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಸಿಷ್ಠನು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ ಕ್ರಮವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಯವಸ (ಹೆಣ್ಣು) ಸಂಹತ್ತಿ
ರುವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಗೋವುಗಳು ಪ್ರಭೂತವಾದ ಫೇರವನ್ನು ಕರೆಯಲಿಚ್ಛಿಸುವಂತೆ, ನಿನ್ನಿಂದಲೂ ಪ್ರಭೂತವಾದ ವೆರ
ವನ್ನು ಪಡೆಯಲಿಚ್ಛಿಯಿಂದ ವಸಿಷ್ಠನು ತನ್ನ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನರ್ಪಿಸಿದನು. ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಗಳು ನಿನ್ನನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಲಿ
ಎಂಬ ಈ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನಂತರ,

ಅರ್ಣಾಂಸಿ ಚಿತ್ವಪ್ರಥಾನಾ ಸುದಾಸ ಇಂದ್ರೋ ಗಾಧಾನ್ಯಕೈಕೋತ್ಸುಪಾರಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೧೮-೫)

ವಸಿಷ್ಠನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಹರ್ಷಿತನಾದಾಗ ಸುದಾಸನಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಉಪಕಾರಕನಾದನು. ಸುದಾಸನ ಶತ್ರುಗಳು ಪರುಷ್ಠೀನದಿಯ ಉದಕಪ್ರವಾಹವು ದ್ವೇಷದಿಂದ ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ ಉಲ್ಬಣವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಸುದಾಸನಿಗೆ ತೊಂದರೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಬೇಕೆಂದುದ್ದೇಶಿಸಿದ್ದರೂ ಸಹ, ವಸಿಷ್ಠನ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ತೃಪ್ತನಾದ ಇಂದ್ರನು ಸುದಾಸನಿಗೆ ಆ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು ಎಂಬುದಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ದ್ವೇ ನಪ್ತುರ್ದೇವವತಃ ಶತೇ ಗೋರ್ವ್ವಾ ರಥಾ ವಧೂಮಂತಾ ಸುದಾಸಃ |

ಅರ್ಹನ್ಯಗ್ನೇ ಪೈಜವನಸ್ಯ ದಾನಂ ಹೋತೇವ ಸದ್ವ ಪರ್ಯೇಮಿ ರೇಭಸಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೧೮-೨೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸುದಾಸನು ದೇವವಂತನ ಪುತ್ರನೆಂದೂ ಪಿಜವನನ ಪೌತ್ರನೆಂದೂ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಮೇಲೆ ಉದಾಹೃತವಾಗಿರುವ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದಲೂ, ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ವಿವರಣೆ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದಲೂ ಸಹ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೂ ಇದೇ ಸುದಾಸನ ಪುರೋಹಿತನಾಗಿದ್ದನೆಂದೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಇಬ್ಬರು ಋಷಿಗಳೂ ಸಹ ಸುದಾಸನೆಂಬ ಒಬ್ಬನೇ ರಾಜನಿಗೆ ಪುರೋಹಿತರಾಗಿದ್ದರೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ, ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಇನ್ನೊಂದಂಶವನ್ನೂ ಗಮನಿಸಬೇಕು.

ದಂಡಾ ಇವೇದ್ಗೋಅಜನಾಸ ಅಸನ್ನರಿಚ್ಛಿನ್ನಾ ಭರತಾ ಅರ್ಭಕಾಸಃ |

ಅಭವಚ್ಛ ಪುರವಿತಾ ವಸಿಷ್ಠ ಅದಿತ್ಯತ್ಸೂನಾಂ ವಿಶೋ ಅಪ್ರಥಂತ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೩೩-೬)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಸಿಷ್ಠನು ತೃತ್ಸುಗಳಿಗೆ ಪುರೋಹಿತನಾದುದರಿಂದ ಅವರು ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದರು ಎಂದಿರುತ್ತೆ. ಅಲ್ಲದೇ, ಈ ತೃತ್ಸುಗಳು ಭರತರ ವಿದ್ವೇಷಿಗಳಾಗಿದ್ದರೆಂದೂ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಭರತರ ಪುರೋಹಿತನು. ಆದುದರಿಂದ ವಸಿಷ್ಠ ಮತ್ತು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ವಿರುದ್ಧಪಂಗಡದವರಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದರೆಂಬುದು ಇಂತಹ ಆಧಾರಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಇಬ್ಬರೂ ಸುದಾಸನಿಗೆ ಪುರೋಹಿತತ್ವವನ್ನು ವಹಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದೇ ಎಂಬುದೂ ಒಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ. ಆದರೆ, ಈ ಇಬ್ಬರೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆ ರಾಜನಿಗೆ ಸಹಾಯಕರಾಗಿದ್ದಿರಲೂ ಸಾಧ್ಯ ಇಬ್ಬರೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇದ್ದಿರಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಏತಕ್ಕೆಂದರೆ, ಯಾವ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಸುದಾಸನಿಗೆ ಪುರೋಹಿತನೆಂದೂ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೋ ಯದವಹತ್ಸುದಾಸಂ (ಋ. ಸಂ. ೩-೫೩-೯), ಇವನ ಸಹಾಯದಿಂದಲೇ ಆ ರಾಜನು ಯಜ್ಞಮಾಡಿ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಪಡೆದನು ಎಂದೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆಯೋ, ಅದೇ ಸೂತ್ರದ ಕೊನೆಯ ಭಾಗವು ವಸಿಷ್ಠನನ್ನೂ ತತ್ಸಂತತಿಯವರನ್ನೂ ಶಸಿಸತಕ್ಕ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಒಂದೇಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಸಿಷ್ಠ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರಿಬ್ಬರೂ ಆ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ದ್ವೇಷವಿದ್ದಿತು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಇತಿಹಾಸರೂಪವಾದ ಕಥೆಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಸಸರ್ಪರೀದ್ವೈಚೇ ಸ್ತ್ರಾಹುರಿತಿಹಾಸಂ ಪುರಾವಿದಃ |

ಸೌದಾಸನೃಪಯಜ್ಞೇ ವೈ ವಸಿಷ್ಠಾತ್ಮಜಶಕ್ತಿನಾ ||

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಸ್ಯಾಭಿಭೂತಂ ಬಲಂ ವಾಕ್ಯ ಸಮಂತತಃ |

ನಾಸಿಷ್ಠೇನಾಭಿಭೂತಃ ಸ ಹ್ಯನಾಸೀದಥ ಗಾಧಿಜಃ ||

ತಸ್ಮೈ ಬ್ರಾಹ್ಮೀಂ ತು ಸೌರೀಂ ನಾ ನಾಮ್ನಾ ವ್ಯಾಚಂ ಸಸರ್ಪರೀಂ |

ಸೂರ್ಯವೇಶ್ವನ ಅಹೃತ್ಯ ದಮವೈ ಜಮದಗ್ನಯಃ ||

ಕುಶಿಕಾನಾಂ ಮತಿಃ ಸಾ ನಾಗಮತಿಂ ತಾಮಸಾನುದತ್ |

(ಅನುಕ್ರಮಣಿಕಾ ಭಾಷ್ಯಂ ೩-೫೩)

ಸಸರ್ಪರೀಃ ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದಲೂ ಅದರ ಮುಂದಿನ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಅಂಶದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಇತಿಹಾಸರೂಪವಾದ ಒಂದು ಕಥೆಯಿರುತ್ತದೆ. ಅದೇನೆಂದರೆ, ಸುದಾಸನಿಂದ ಆಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಒಂದು ಯಾಗಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಸಿಷ್ಠ ಪುತ್ರನಾದ ಶಕ್ತಿ ಯಿಂದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ವಾಕ್ಯ ಇತರ ಶಕ್ತಿಯೂ ಸ್ತಂಭಿತವಾಯಿತು. ಆಗ ಗಾಧಿಪುತ್ರನು ಆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕದ ಫಲವಾಗಿ ಖಿನ್ನನಾದನು. ಆಗ ಅವನ ಜೊತೆಗಾರನಾದ ಜಮದಗ್ನಿಯು ಸೂರ್ಯಧಾಮದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ ಪುತ್ರಿಯಾದ (ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯಪುತ್ರಿ) ಸಸರ್ಪರೀ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀರೂಪಿಯಾದ ವಾಕ್ಯನ್ನು ಕರೆತಂದು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನು. ಪ್ರಜ್ಞಾಪೂರಿತವಾದ ಈ ವಾಕ್ಯ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಅಂಧಕಾರವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿತು. ಆಗ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಕುಶಿಕರನ್ನು ಉಪವ್ರೇತ ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಚೋದಿಸಿದನು. ಆ ದಿವ್ಯವಾಕ್ಯನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಉಪಕೃತನಾಗಿ ಜಮದಗ್ನಿಗೆ ತನ್ನ ಕೃತಜ್ಞತೆಯನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದನು ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಪ್ರಕರಣವನ್ನು ಬೃಹದ್ದೇವತೆ ಯಲ್ಲಿ,

ಸುದಾಸಶ್ಚ ಮಹಾಯಜ್ಞೇ ಶಕ್ತಿನಾ ಗಾಧಿಸೂನವೇ |

ನಿಗೃಹೀತಂ ಬಲಾಚ್ಛೇತಃ ಸೋಽವಸೀದದ್ವಿಚೇತನಃ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೪-೧೧೨ ರಿಂದ ೧೧೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಾರಾಂಶವು ಮೇಲಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆಯೇ ಇರುತ್ತದೆ.

ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿಯೇ, ವಸಿಷ್ಠ ದ್ವೇಷಿಣೀ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಅಭಿಶಾಪರೂಪವಾಗಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಪಠಿಸಿದನು ಎಂದಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಮಂತ್ರಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ.—

“ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ರಕ್ಷಣೆಗಳೊಡನೆ ನಮ್ಮನ್ನು ಇಂದು ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸು. ನಮ್ಮನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸತಕ್ಕ ದುಷ್ಟನು ನಮ್ಮೆದುರಿಗೆ ಉರಿದುಬೀಳಲಿ. ನಾವು ಯಾರನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವೆವೋ ಅವರೆಲ್ಲರೂ ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದಲಿ. (೨೨)

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಕೊಡಲಿಯ ಪತನದಿಂದ (ಎಟಿನಿಂದ) ವೃಕ್ಷವು ಹೇಗೆ ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳುವುದೋ ಯಾವ ರೀತಿ ಶಾಲ್ಮಲಿಪುಷ್ಪವು ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದೆಯೇ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳುವುದೋ ಅಂತಹ ನಮ್ಮ ಶತ್ರುವೂ ಸಹ ನನ್ನ ಮಂತ್ರದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಉರಿದು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳಲಿ. (೨೩)

ಎಲೈ ಮಾನವರೇ, ಶತ್ರುವಿನ ನಾಶವನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಮಂತ್ರಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ನೀವು ಅರಿಯಿರಿ. ಪ್ರಾಜ್ಞರು ಅವಿವೇಕಿಗಳನ್ನು ಅವಹೇಳನಮಾಡಲು ಬಯಸುವುದಿಲ್ಲ. ಗರ್ವಭಕ್ಯ ಅಶ್ವಕ್ಯ ಇರತಕ್ಕ ವೈತ್ಯಾಸವೇ ವಸಿಷ್ಠನಿಗೂ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಗರ್ವಭಸದೃಶನಾದ ವಸಿಷ್ಠನೊಡನೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಸ್ಪರ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. (೨೪)

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಭರತವಂಶೀಯರಾದ ಈ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರು ತಮಗೂ ವಸಿಷ್ಠನಿಗೂ ಇರತಕ್ಕ ಪೂರ್ಣವಾದ ಅಂತರವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿತಿದ್ದಾರೆ. ಅವರೊಂದಿಗೆ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಸಂಘರ್ಷವನ್ನೂ ಹೊಂದು

ವುದಿಲ್ಲ. ಬದ್ಧದ್ವೇಷಿಗಳಾದ ಅವರನ್ನು ಎದುರಿಸಲು ತಮ್ಮ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ನಾಶಕ್ಕಾಗಿ ಈ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರು ಪ್ರಬಲವಾದ ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾರೆ". (೨೪)

ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವಸಿಷ್ಠ ಸಂತತಿಯಮೇಲೆ ಇರುವ ದ್ವೇಷವು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ನಾಲ್ಕು ಮಂತ್ರಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯದ ವಿಷಯಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಇಂದ್ರೋತಿಭಿರಿತ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ಚ ತಸ್ಮೋ ವಸಿಷ್ಠ ದ್ವೇಷಿಣ್ಯಃ | ಪುರಾ ಖಲು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಶಿಷ್ಯಃ
ಸುದಾ ನಾನು ರಾಜರ್ಷಿರಾಸೀತ್ | ಸ ಚ ಕೇನಚಿತ್ಕಾರಣೇನ ವಸಿಷ್ಠ ದ್ವೇಷೋಽಭೂತ್ |
ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಸ್ತು ಶಿಷ್ಯಸ್ಯ ರಕ್ಷಾರ್ಥಮಾಭಿರ್ಯುಗ್ವಿವಸಿಷ್ಠ ಮಶಪತ್ | ಇಮಾ ಅಭಿಶಾಪಾಃ |
ತಾ ಯಚಃ ವಸಿಷ್ಠಾ ನ ಶೃಣ್ವಂತಿ ||

(೨೧ನೇ ಮಂತ್ರದ ಪೀಠಿಕೆ)

ಇಂದ್ರೋತಿಭಿಃ ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ನಾಲ್ಕು ಮಂತ್ರಗಳೂ ವಸಿಷ್ಠನನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸತಕ್ಕವು. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಸುದಾಸನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ರಾಜರ್ಷಿ ಇದ್ದನು. ಅವನು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಶಿಷ್ಯನಾಗಿದ್ದನು. ಆದರೆ, ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದ ಅವನು ವಸಿಷ್ಠನ ದ್ವೇಷವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದನು. ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯನ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಈ ನಾಲ್ಕು ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ವಸಿಷ್ಠನನ್ನು ಶಪಿಸಿದನು. ತಮ್ಮ ಗುರುಗಳನ್ನು ನಿಂದಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ನಾಲ್ಕು ಮಂತ್ರಗಳನ್ನೂ ವಸಿಷ್ಠ ಮಂತ್ರೋತ್ತನ್ನರಾಗಲಿ ಅಥವಾ ವಸಿಷ್ಠನ ಶಿಷ್ಯಸಂತತಿಗೆ ಸೇರಿದವರಾಗಲಿ ಪಠಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಇದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ಬೃಹದ್ದೇವತಾಕಾರರು ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪರಾಶ್ಚ ತಸ್ಮೋ ಯಾಸ್ತುತ್ರ ವಸಿಷ್ಠ ದ್ವೇಷಿಣ್ಯಃ ಸ್ತುತಾಃ |
ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೇಣ ತಾಃ ಪ್ರೋಕ್ತಾ ಅಭಿಶಾಪಾ ಇತಿ ಸ್ತುತಾಃ ||
ದ್ವಿಷದ್ವೇಷಾಸ್ತು ತಾಃ ಪ್ರೋಕ್ತಾ ವಿದ್ಯಾಶ್ಚೈವಾಭಿಚಾರಿಕಾಃ |
ವಸಿಷ್ಠಾಸ್ತಾ ನ ಶೃಣ್ವಂತಿ ತದಾಚಾರ್ಯಕಸಂಮತಂ ||
ಕೀರ್ತನಾಚ್ಛ್ರವಣಾದ್ವಾಪಿ ಮಹಾದೋಷಶ್ಚ ಜಾಯತೇ |
ಶತಧಾ ಭಿದ್ಯತೇ ಮೂರ್ಛಾ ಕೀರ್ತಿತೇನ ಶ್ರುತೇನ ವಾ ||
ತೇಷಾಂ ಬಾಲಾಃ ಪ್ರಮೀಯಂತೇ ತಸ್ಮಾತ್ತಾಸ್ತು ನ ಕೀರ್ತಯೇತ್ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೪-೧೧೨ ರಿಂದ ೧೨೦)

ಮೂರನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ೫೨ನೇ ಸೂಕ್ತದ ೨೧ ರಿಂದ ೨೪ ರವರೆಗಿನ ನಾಲ್ಕು ಮಂತ್ರಗಳೂ ವಸಿಷ್ಠವಿದ್ವೇಷಿಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಇವು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಂದ ಪಠಿತವಾದವು. ಇವುಗಳಿಗೆ ಅಭಿಶಾಪ ಗಳೆಂದೂ ಹೆಸರು. ಶತ್ರುಗಳಮೇಲೆ ದ್ವೇಷವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವಾಗಲೂ ಮತ್ತು ಆಭಿಚಾರಿಕಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಹ ಈ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಾರೆ. ವಸಿಷ್ಠ ಸಂತತಿಯವರು ಈ ಮಂತ್ರಶ್ರವಣವನ್ನು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವುದರಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಕೇವಲ ಶ್ರವಣಮಾತ್ರದಿಂದಾಗಲಿ ಮಹತ್ಪಾಪವು ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆಯೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯು ವಸಿಷ್ಠ ಸಂಪ್ರದಾಯದವರಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಸಾಮಾನ್ಯವೂ ಮತ್ತು ಸಾರ್ವತ್ರಿಕವೂ ಆದ ನಿಯಮವಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವುದರಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಕೇಳುವುದರಿಂದಾಗಲಿ ಅಂತಹ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಶಿರಸ್ಸು ನೂರುಪಾಲಾಗಿ ಒಡೆದುಹೋಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಅಂತಹವರ ಸಂತತಿಯೂ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಯಾರೂ ಈ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬಾರದು ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಇದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ನಿರುಕ್ತವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಸರದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಯಸ್ಮಿನ್ನಿಗನೇ ಏಷ ಶಬ್ದಃ ಸಾ ವಸಿಷ್ಠದ್ವೇಷಿಣೀ ಯುಕ್ | ಅಹಂ ಚ ಕಾಸಿಫಲೋ ವಾಸಿಷ್ಠಃ ||
ಅತಸ್ತಾನ್ನ ನಿರ್ಭವೀಮಿ ||

ನಾನು ವಸಿಷ್ಠಗೋತ್ರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಕಾಸಿಫಲನು. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ನಾನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ವೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ವಸಿಷ್ಠನನ್ನೂ ತತ್ಸಂತತಿಯವರನ್ನೂ ಶಸಿಸುವಂತೆಯೇ, ವಸಿಷ್ಠರೂ ಸಹ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನನ್ನೂ ತತ್ಸಂತತಿಯವರನ್ನೂ ಶಸಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ಹೇಳುವ ಸನ್ನಿವೇಶವೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಋ. ಸಂ. ೭-೧೦೪. ೧೩ ರಿಂದ ೧೬ ನೇ ಮಂತ್ರದವರೆಗೆ ವಸಿಷ್ಠರು ಯಾತುಧಾನರನ್ನು ಶಸಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಮೂರು ಜನ ಪುತ್ರರೂ ಸಹ ಸುಧಾಸನಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ತದನುಯಾಯಿಗಳಿಂದಲೂ ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟಾಗ ವಸಿಷ್ಠರು ತಮ್ಮ ದುಃಖದಿಂದ ಸುಧಾಸನನ್ನು ರಾಕ್ಷಸನಾಗುವಂತೆ ಶಸಿಸಿ ಅವನಿಗೂ ಅವನ ಅನುಯಾಯಿಗಳಿಗೂ ಕಡಕಾಗಬೇಕೆಂದು ಪುನಃ ಈ ಅಭಿಶಾಪಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಶಸಿಸಿದರು ಎನ್ನುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ಸುಧಾಸನು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನಾಗಿ ಈ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಕಾರಣನಾದನೆಂದೂ ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನವೇ ಆಗ್ರಹವು ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ಕೆಲವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ, ಉದಾಹೃತವಾಗಿರುವ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ (೭-೧೦೪) ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದೆಯೇ ಇಲ್ಲವೇ ಎಂಬುದನ್ನು ಆ ಸಂದರ್ಭ ಬಂದಾಗ ವಿಮರ್ಶಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಸುಧಾಸನನೇ ಶಸಿಸಿದರು ಎಂದಿರುತ್ತದೆ.

ಪಂಚದಶ್ಯಾಂ ತು ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ಅಷ್ಟಮ್ಯಾಂ ಚೈವ ವಾರುಣಃ |

ದುಃಖಶೋಕಪರೀತಾತ್ಮಾ ಶಪತೇ ವಿಲಸನ್ನಿವ ||

ಹತೇ ಪುತ್ರಶತೇ ತಸ್ಮಿನ್ ವಸಿಷ್ಠೋ ದುಃಖಿತಸ್ತದಾ |

ರಕ್ಷೋಭೂತೇನ ಶಾಪಾತ್ ಸುಧಾಸೇನೇತಿ ವೈ ಶ್ರುತಿಃ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೬-೩೩-೩೪)

ಋ. ಸಂ. ೭-೧೦೪ನೇ ಸೂಕ್ತದ ಎಂಟು ಮತ್ತು ಹದಿನೈದನೆಯ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವರುಣಪುತ್ರನಾದ ವಸಿಷ್ಠನು ದುಃಖಿತನಾಗಿ ಅಶ್ರುಧಾರೆಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಶಾಪವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಸುಧಾಸನಿಂದ ಅವನ ನೂರು ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳೂ ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟಾಗ ಅದರ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಶಾಪದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿ ಸುಧಾಸನನ್ನು ರಾಕ್ಷಸನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಪುನಃ ಶಸಿಸಿದನು ಎಂಬುದೇ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವು ಎಂದು ಬೃಹದ್ದೇವತಾಕಾರರು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ವಸಿಷ್ಠ ಇಬ್ಬರೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸುಧಾಸನಲ್ಲಿ ಮೌರೋಹಿತವನ್ನು ನಡೆಸಿದ್ದರು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ವಸಿಷ್ಠ ಮತ್ತು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರು ಯಾವಾಗಲೂ ಒಟ್ಟಿಗಿರಲಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವುದೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಹೇಗೆಂದರೆ,

ತಸ್ಯ ಹ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೋ ಹೋತಾ ಆಸೀಜ್ಜ ಮಧಗ್ನಿರಧ್ವಯುರ್ವಸಿಷ್ಠೋ ಬ್ರಹ್ಮಾ ಆಯಾಸ್ಯ ಉದ್ಗಾತಾ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೭-೧೬)

ಎಂದು ಶುನಃಶೇಷೋಪಾಖ್ಯಾನಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಒಂದೇ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಹೋತೃವಾಗಿಯೂ ವಸಿಷ್ಠನು ಬ್ರಹ್ಮನಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಇದು ವಸಿಷ್ಠವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರು ಯಜ್ಞಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಹಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬುದನ್ನು

ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇದಲ್ಲದೇ, ವಸಿಷ್ಠನ ಅನುಗ್ರಹವು ಸುದಾಸನಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣವಾಗಿದ್ದಿತು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಇನ್ನೊಂದು ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನೂ ಪರಿಶೀಲಿಸಬಹುದು.

“ ಏತಮು ಹೈವ ಪ್ರೋವಾಚ ವಸಿಷ್ಠಃ ಸುದಾಸೇ ವೈಜವನಾಯ ”

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೭-೩೪)

ಎಂದು ವಸಿಷ್ಠನು ಪಿಜವನಪುತ್ರನಾದ ಸುದಾಸನಿಗೆ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಿದ ವಿಷಯವೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ಆಧಾರಗಳಿಂದ ವಸಿಷ್ಠ ಮತ್ತು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರಿಬ್ಬರೂ ಸಹ ಪ್ರಥಮತಃ ಸುದಾಸನಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಪೌರೋಹಿತ್ಯವನ್ನು ವಹಿಸಿದ್ದಿರಬಹುದು. ಅನಂತರ ಅವರವರಿಗೆ ವೈಮನಸ್ಯವುಂಟಾಗಿರಬಹುದು. ಇದು ಅಸಂಭವವಲ್ಲ. ಯಾವುದೋ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದ ದ್ವೇಷವುಂಟಾಗಿ ಅನಂತರ ಆ ದ್ವೇಷವು ಮರೆತು ಪರಸ್ಪರ ಗೌರವವು ವೃದ್ಧಿಯಾಗಿರುವ ಸನ್ನಿವೇಶವೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ವಸಿಷ್ಠ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರೇ ಸಾಕ್ಷಿ. ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ವಸಿಷ್ಠ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರಿಗೆ ಮೈತ್ರಿಯಿದ್ದಿತು. ನಂತರ ದ್ವೇಷವುಂಟಾಯಿತು, ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಗೌರವಿಸಲಾರಂಭಿಸಿದರು ಎಂಬುದು ಪುರಾಣದ ಕಥೆ. ವೈದಿಕ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದಕ್ಕೂ ಪುರಾಣವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದಕ್ಕೂ ಅನೇಕ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳಿರುತ್ತವೆ. . .

ವೈದಿಕವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರತಕ್ಕ ಸಕಲ ವಿಧವಾದ ಗುಣಗಳೂ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ವರ್ಣನಾ ವಸರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಂಸಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಆ ಮಹರ್ಷಿಯ ಚರಿತ್ರೆಯು ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವಂತೆ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ರಾಮಾಯಣದ ಬಾಲಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ೫೦ನೇ ಸರ್ಗದಿಂದ ೬೫ನೇ ಸರ್ಗದವರೆಗೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಮುನಿಯ ವಿಷಯವು ಅತಿ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅದರ ಸಾರಾಂಶವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರಕರಣವನ್ನು ಮೂರು ವಿಭಾಗವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಬಹುದು.

೧. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಪರಸ್ಪರ ಮೈತ್ರಿಯಿಂದಿದ್ದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರವಸಿಷ್ಠರಿಗೆ ಸಂಭವಿಸಿದ ಮನಸ್ತಾಪ ಮತ್ತು ಕಲಹ.

೨. ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ತ್ರಿಶಂಕುವಿಗೂ ಶುನಃಶೇಫನಿಗೂ ಸಹಾಯಮಾಡುವುದಾಗಿ ಭರವಸೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ತನ್ನ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವುದು.

೩. ಮೂರನೆಯದಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಕ್ತಿಯ ಮುಂದೆ ಕ್ಷಾತ್ರಶಕ್ತಿಯಲ್ಲಿನ ಅಸಾರವನ್ನು ತಿಳಿದು ತಾನೂ ಸಹ ಮಹಾತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸಿ ವಸಿಷ್ಠನಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿಯೆನಿಸಿಕೊಂಡು ಅಲ್ಲಿಂದ ವಸಿಷ್ಠನ ಗೌರವವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದುದು.

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರನ್ನು ಜನಕನ ಪುತ್ರಿಯಾದ ಸೀತೆಯ ಸ್ವಯಂವರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜನಕನ ಆಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋದಾಗ ಗೌತಮಪುತ್ರನಾದ ಶತಾನಂದನು ತನ್ನ ತಾಯಿಯಾದ ಅಹಲ್ಯೆಯನ್ನು ದ್ವಂದ್ವರಿಸಿದ ರಾಮನಿಗೆ ತನ್ನ ಕೃತಜ್ಞತೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಆಗ ಅವನಿಗೆ ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಗುರುತಾದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಪ್ರತಾಪಪೂರಿತವಾದ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ.

ನಾಸ್ತಿ ಧನ್ಯತರೋ ರಾಮ ತ್ವತ್ತೋಽನ್ಯೋ ಭುವಿ ಕಕ್ಷನ |

ಗೋಸ್ತಾ ಕುಶಿಕಪುತ್ರಸ್ತೇ ಯೇನ ತಪ್ತಂ ಮಹತ್ತಪಃ ||

(ರಾಮಾ. ಬಾಲ. ಕಾಂ. ೫೧-೧೫)

ಎಲೈ ರಾಮನೇ, ಈ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನನ್ನು ಗುರುವನ್ನಾಗಿಯೂ ರಕ್ಷಕನನ್ನಾಗಿಯೂ ಹೊಂದಿರತಕ್ಕ ನಿನಗಿಂತಲೂ ಧನ್ಯನಾರೂ ಇಲ್ಲ. ಈ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವೆನು, ಕೇಳು. ಈತನು ಮೊದಲು ರಾಜನಾ

ಗಿದ್ದನು. ಎಲ್ಲಾ ಧರ್ಮಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿದು ಸಕಲ ಶಸ್ತ್ರವಿದ್ಯಾಪ್ರವೀಣನೂ ಆಗಿ ಪ್ರಜಾರಂಜನೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾ ಅನೇಕ ವರ್ಷಗಳು ರಾಜ್ಯಭಾರವನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಅವನು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಸೃಷ್ಟವಾದ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಕುಶನೂ, ಅವನಿಂದ ಕುಶನಾಭನೂ, ಅವನಿಂದ ಗಾಧಿಯೂ ಹುಟ್ಟಿದರು. ಆ ಗಾಧಿ ಪುತ್ರನೇ ಈ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು. ಈ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಅನೇಕ ವರ್ಷಗಳು ಧರ್ಮದಿಂದ ರಾಜ್ಯಪರಿಪಾಲನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದು ಒಂದು ಸಲ ತನ್ನ ಸಕಲ ಸೈನ್ಯಗಳೊಡನೆಯೂ ಪ್ರಪಂಚ ಪರ್ಯಟನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೊರಟನು. ನಾನಾ ದೇಶಗಳನ್ನು ಸುತ್ತಿ ಕೊನೆಗೆ ವಸಿಷ್ಠನ ಆಶ್ರಮವನ್ನು ಸೇರಿದನು. ಆ ಆಶ್ರಮವು ಅತಿಮನೋಹರವಾಗಿದ್ದು ಎಲ್ಲೆಲ್ಲೂ ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿಗಳೂ, ದೇವರ್ಷಿಗಳೂ ತುಂಬಿದ್ದರು. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅದು ಬೇರೊಂದು ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವೋ ಎಂಬಂತಿತ್ತು.

ರಾಜತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ವಿನಯದಿಂದ ಬಂದು ವಸಿಷ್ಠನಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದನು. ಆಗ ವಸಿಷ್ಠನು ಇವನ ಕುಶಲವೃತ್ತಾಂತಗಳನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿ ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ ಸತ್ಕರಿಸಿದನು. ಕುಶಲಪ್ರಶ್ನೆಯಾದಂತರ ವಸಿಷ್ಠನು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೂ ಅವನ ಪರಿಪಾಕಕ್ಕೂ ಒಳ್ಳೆಯ ಆತಿಥ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಲಸೇಕ್ಷಿಸಿದನು. ಆಗ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ವಸಿಷ್ಠನಿಗೆ ಆ ಶಕ್ತಿಯಿದೆಯೆಂದು ನಂಬಿಲ್ಲ. ಅವನು ಫಲಪುಷ್ಟಿಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಸತ್ಕಾರವೇ ಸಾಕೆಂದನು. ನಂತರ ಬಹಳ ನಿರ್ಬಂಧಿಸಿದ ಮೇಲೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡನು. ಆಗ ವಸಿಷ್ಠನು ತನ್ನ ಹೋಮಧೇನು (ಕಾಮಧೇನು) ವನ್ನು ಕುರಿತು ತನ್ನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದನು. ಆ ಶಬಲೆಯು ತನ್ನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಸಕಲ ಸೈನ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅವರವರ ಇಷ್ಟಾನುಸಾರವಾಗಿ ಭಕ್ಷ್ಯಭೋಜ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಅವರಿಗೆಲ್ಲಾ ಮೃಷ್ಟಾನ್ನಪೂರಿತವಾದ ಔತಣವನ್ನೊದಗಿಸಿತು. ಆಗ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಅದರಿಂದ ಸಂತೋಷಗೊಂಡು ತನಗೆ ಆ ಗೋವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದೂ, ಅದರಿಂದ ವಸಿಷ್ಠನಿಗಿಂತಲೂ ತನಗೇ ಅಧಿಕವಾದ ಪ್ರಯೋಜನವೆಂದೂ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ವಸಿಷ್ಠನಿಗೆ ಸಾವಿರಾರು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದಾಗಿಯೂ ತಿಳಿಸಿದನು. ಕೋಟ್ಯಂತರ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೂ ಕಾಮಧೇನುವನ್ನು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಮನಸ್ಸಿಯಾದ ಪುರುಷರಿಗೆ ಕೀರ್ತಿಯು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆಯೇ ತಪಸ್ವಿಯಾದ ತನಗೆ ಕಾಮಧೇನುವೇ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಧನವೆಂದೂ, ತನ್ನ ಪ್ರಾಣವೇ ಅದೆಂದೂ ಅದನ್ನು ಕೊಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದೂ ನಿಷ್ಕುಶ್ಪವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದನು.

ಎಷ್ಟು ನಿಧವಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರೂ ವಸಿಷ್ಠನು ಆ ಹೋಮಧೇನುವನ್ನು ಕೊಡಲು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಅಸಮಾಧಾನಗೊಂಡು ಆ ಶಬಲೆಯನ್ನು ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಹಿಡಿದೆಳೆಯಲಾರಂಭಿಸಿದನು. ಆಗ ಅದು ದೈನ್ಯದಿಂದ ವಸಿಷ್ಠನಿಗೆ ಮೊರೆಯಿಟ್ಟಿತು. ಆಗ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ವಸಿಷ್ಠನು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನನ್ನು ಎದುರಿಸಲಿಷ್ಟಪಡಲಿಲ್ಲ. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ರಾಜನಾದುದರಿಂದಲೂ, ವಸಿಷ್ಠನು ಅವನ ಪ್ರಜೆಯಾದುದರಿಂದಲೂ ಅವನಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಆಚರಿಸಲು ಇಷ್ಟಪಡಲಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲದೇ ಬ್ರಹ್ಮಬಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕ್ಷಾತ್ರಬಲವೇ ಅಧಿಕವಾದುದರಿಂದ ರಾಜನ ಮುಂದೆ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯು ನಿಲ್ಲಲಾರದೆಂದು ತಿಳಿಸಿದನು. ಆಗ ಕಾಮಧೇನುವು “ಎಲೈ ಮಹರ್ಷಿಯೇ, ಬ್ರಹ್ಮಬಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕ್ಷತ್ರಬಲವು ಅಧಿಕವಲ್ಲ. ಆದರೂ ನನಗೆ ಅನುಜ್ಞೆಯನ್ನು ಕೊಡು. ನಾನು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಸೋಲಿಸಬಲ್ಲೆ” ಎಂದಿತು. ಆಗ ವಸಿಷ್ಠನ ಅನುಜ್ಞೆಯಮೇಲೆ ತಾನೇ ಒಂದು ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿತು. ಮೈತ್ರಿ, ಯವನ ಇತ್ಯಾದಿ ಪಂಗಡಗಳ ಆ ಸೈನ್ಯಗಳು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಬಲವನ್ನು ಎದುರಿಸಿದವು. ಆಗ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಪ್ರಬಲವಾದ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಆ ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ತಿವನನ್ನು ಒಲಿಸಿ ತನ್ನ ಕ್ಷಾತ್ರಪ್ರಭಾವವು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ಆಗ ಅವನ ಅಪ್ರಜ್ಞಾಲೆಯನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದೆ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿದ್ದ ಸಕಲ ಸೈನ್ಯಗಳೂ ಋಷಿಗಳೂ ಇತರ ಸಮಸ್ತರೂ ದಿಕ್ಕುದಿಕ್ಕಿಗೆ ಓಡಿಹೋಗಿ

ಲಾರಂಭಿಸಿದರು. ಆ ಆಶ್ರಮವೇ ಶೂನ್ಯವಾಯಿತು. ಆಗ ವಸಿಷ್ಠನು ದೃಢಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು ಮಾಡಿ “ಈ ಗಾಧಿಪುತ್ರನನ್ನು ನಿರ್ಮೂಲಮಾಡುವೆನು” ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದನು. ಆಗ ಹೋಗೇಯಾಡದ ಕಾಲಾಗ್ನಿಯಂತೆಯೂ, ಬೇರೊಂದು ಯಮದಂಡದಂತೆಯೂ ಜಾಬ್ಬಲ್ಯಮಾನವಾಗಿ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ ತನ್ನ ಬ್ರಹ್ಮದಂಡವನ್ನು ಮೇಲಿಕ್ಕಿತ್ತಿದನು. ಈ ಬ್ರಹ್ಮದಂಡಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಅಗ್ನೇಯಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದನು. ಅದು ಬ್ರಹ್ಮದಂಡದ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಲಾಗದೆ ನಿಷ್ಫಲವಾಯಿತು. ಅನಂತರ ವಾರುಣಾಸ್ತ್ರ, ರೌದ್ರಾಸ್ತ್ರ, ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದನು. ಕೊನೆಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತ್ರವನ್ನೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದನು. ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವಸಿಷ್ಠನ ಬ್ರಹ್ಮದಂಡವು ಒಂದೊಂದಾಗಿ ನುಂಗಿಕೊಂಡಿತು. ಆ ಕೂಡಲೇ ಆ ವಸಿಷ್ಠನಿಗೆ ಒಂದು ಭಯಂಕರವಾದ ರೂಪವುಂಟಾಯಿತು. ಅವನ್ನು ನೋಡಿ ಮೂರು ಲೋಕವೂ ಭೀತಿಗೊಂಡಿತು. ಆ ಬ್ರಹ್ಮದಂಡವು ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಯಮದಂಡದಂತಿತ್ತು. ಆಗ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಋಷಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ವಸಿಷ್ಠನ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಕೊಂಡಾಡುತ್ತಾ “ಎಲೈ ವಸಿಷ್ಠನೇ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿದುದಾಯಿತು. ಇನ್ನು ಪ್ರಸನ್ನನಾಗು” ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು. ಒಡನೆಯೇ ವಸಿಷ್ಠನು ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಅಡಗಿಸಿಕೊಂಡನು. ಆಗ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಕಟಪಡುತ್ತಾ,

ಧಿಗ್ಬಲಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯಬಲಂ ಬ್ರಹ್ಮತೇಜೋಬಲಂ ಬಲಂ |

ಏಕೇನ ಬ್ರಹ್ಮದಂಡೇನ ಸರ್ವಾಸ್ತ್ರಾಣಿ ಹತಾನಿ ಮೇ ||

(ರಾಮಾ. ಬಾಲ. ಕಾಂ. ೫೬-೨೬)

ಈ ಕ್ಷಾತ್ರಬಲಕ್ಕೆ ಧಿಕ್ಕಾರವು. ಬ್ರಹ್ಮಬಲವೇ ನಿಜವಾದ ಬಲವು. ನನ್ನ ಸಕಲ ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರಗಳೂ ವಸಿಷ್ಠನ ಒಂದು ಬ್ರಹ್ಮದಂಡದಿಂದ ನಷ್ಟವಾಯಿತು” ಎಂದು ತನ್ನ ಬಲವನ್ನು ಮೂದಲಿಸಿಕೊಂಡನು. ಅನಂತರ ಮನಸ್ಸನ್ನೂ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನೂ ಕೆಡಿಸತಕ್ಕ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬ್ರಹ್ಮಬಲವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಲು ಸಾಧನವಾದ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಆಚರಿಸಿ ತಾನೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದನು.

ಆಗ ವಸಿಷ್ಠನೊಡನೆ ಬದ್ಧರೈವವುಳ್ಳವನಾಗಿ ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕಿಗೆ ಹೊರಟು ಅಲ್ಲಿ ಘೋರವಾದ ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸಿದನು. ಆಗ ಬ್ರಹ್ಮನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನನ್ನು ರಾಜರ್ಷಿಯೆಂದು ಕರೆದನು. ಆದರೆ ಅವನಿಗೆ ಅದರಿಂದ ತೃಪ್ತಿಯಾಗಲಿಲ್ಲ. ತಪಸ್ಸನ್ನು ಇನ್ನೂ ಮುಂದುವರಿಸುತ್ತಲೇ ಇದ್ದನು.

ಇಷ್ಟರಲ್ಲಿಯೇ ತ್ರಿಶಂಕುವೆಂಬ ರಾಜನು ಸಶರೀರನಾಗಿ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗಬೇಕೆಂದಿಚ್ಛಿಸಿದನು. ಅವನಿಗೆ ವಸಿಷ್ಠನು ಕುಲಗುರುವು. ವಸಿಷ್ಠನ ಸಹಾಯವನ್ನು ಕೋರಲಾಗಿ ಆಗಲಾರದೆಂದನು. ಆಗ ವಸಿಷ್ಠನ ನೂರು ಮಂದಿ ಪುತ್ರರ ಸಹಾಯವನ್ನು ಬೇಡಿದನು ಅವರೂ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿದರು. ಆಗ ಅವರನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಬೇರೊಬ್ಬನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವೆನೆಂದು ಅವನು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿದೊಡನೆಯೇ ಅವರು ಅವನಿಗೆ ಚಂಡಾಲನಾಗೆಂದು ಶಪಿಸಿದರು. ಕೂಡಲೇ ಅವನು ವಿಕೃತರೂಪನಾದನು. ಅವನ ಪ್ರಜೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಅವನನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದರು. ಅವನು ಏಕಾಂಗಿಯಾದನು. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೆ ಈ ವಿಷಯವು ತಿಳಿಯಿತು. ಆಗ ಅವನಿಗೆ ಅಭಯಪ್ರದಾನವನ್ನು ಮಾಡಿ ಅವನನ್ನು ಸಶರೀರವಾಗಿ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಕಳುಹುವೆನೆಂದು ಮಾತುಕೊಟ್ಟನು. ಆಗ ಶಾಪದ ಫಲವು ನೆರವೇರಿಯೇ ತೀರಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿದವನಾಗಿ ಚಂಡಾಲರೂಪದಲ್ಲಿರುವಾಗಲೇ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಸೇರಲು ಸಾಧಕವಾಗಿರುವ ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿಸುವೆನೆಂದನು. ಆಗ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದ ವಸಿಷ್ಠಪುತ್ರರು ದೂಷಿಸಿದರು. “ಆಹಾ ಇದೆಂತಹ ಯಜ್ಞ! ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಪುರೋಹಿತನು. ಚಂಡಾಲನು ದೀಕ್ಷಿತನು” ಎಂದು ಹಾಸ್ಯಮಾಡಿದ ವಿಷಯವು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೆ ತಿಳಿದಾಗ ಅವರನ್ನು ಶ್ವಮಾಂಸಭಕ್ಷಕರಾಗುವಂತೆ ಶಪಿಸಿದನು.

ಅನಂತರ ಯಜ್ಞಾರ್ಥವಾಗಿ ಆಹೂತರಾದ ಋಷಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಸಹ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ಹೆದರಿ ತಮಗಿಷ್ಟ ವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಆ ಯಜ್ಞನಿರ್ವಹಣೆಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡುವುದಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡರು. ಯಜ್ಞಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಯಾವ ದೇವತೆಗಳೂ ಬರಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಯಜ್ಞವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ತನ್ನ ತಪಃಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ತ್ರಿಶಂಕುವನ್ನು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಕುಳುಹುವ ವಿರ್ವಾಡನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ತ್ರಿಶಂಕುವು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೇರಿದೊಡನೆಯೇ ಚಂಡಾಲತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಅವನಿಗೆ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಇಂದ್ರಾದಿಗಳು ಅವನಿಗೆ ಅಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಕೊಡಲಿಲ್ಲ. ಒಡನೆಯೇ ಅಲ್ಲಿಂದ ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ಬೀಳುತ್ತಾ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಬೇಡಿದನು. ಆಗ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ನಡುದಾರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಅವನನ್ನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ನಕ್ಷತ್ರಮಂಡಲವನ್ನೂ ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಅದಕ್ಕೆ ತ್ರಿಶಂಕುಸ್ವರ್ಗವೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ಇದು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ತಪಃಪ್ರಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಂಶ.

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಶುನಃಶೇಷನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದ ಕಥಾವಿವರವನ್ನು ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ ೩. ಪುಟ 243-249. ತಿಳಿಸಿದೆ. ಆದರೆ ವೈದಿಕವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಕಥೆಗೂ ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದಕ್ಕೂ ಅನೇಕ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳಿರುತ್ತವೆ. ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರಕಾರ, ಅಂಬರೀಷನ ಯಜ್ಞಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಸಶುವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಕದ್ದುದರಿಂದ ಆ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನನ್ನೇ ಪಶುಪ್ರತಿನಿಧಿಯನ್ನಾಗಿ ಇಡಬೇಕಾಯಿತು. ಆಗ ಋಚೀಕನೆಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಅವನ ಪುತ್ರನನ್ನು ಕಳುಹಬೇಕೆಂದನು. ಆಗ ತಂದೆಯು ಹಿರಿಯ ಮಗನನ್ನೂ ತಾಯಿಯು ಕಿರಿಯ ಮಗನನ್ನೂ ಕಳುಹಲಿಷ್ಟಪಡಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ಶುನಃಶೇಷನು ತಾನಾಗಿಯೇ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡನು. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಶುನಃಶೇಷನ ಮಾವನು. ಆಗ ತಂದೆತಾಯಿಗಳಿಂದ ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅವನು ಮರಣಭೀತಿಯಿಂದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಮರೆಮೊಕ್ಕನು. ಆಗ ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು ಶುನಃಶೇಷನ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಕೇಳಿದನು. ಅವನ ರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರೂ ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲ. ಅವರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಚಂಡಾಲರಾಗುವಂತೆ ಶಪಿಸಿದನು. ಆಗ ಶುನಃಶೇಷನಿಗೆ ರಕ್ಷಕವಾದ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಡೆತಿಸಿದನು. ಪಶುಹನನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿದುದರ ಫಲವಾಗಿ ಅವನು ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟನು. ಇದು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ತಪಃಪ್ರಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದಂಶವಾಗಿದೆ.

ಪುನಃ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಸಾವಿರವರ್ಷಗಳವರೆಗೆ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡಿದುದರ ಫಲವಾಗಿ ಅವನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗಿ ಮಹರ್ಷಿಯೆಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. ಮೇನಕಾಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸಿದ ವಿಘ್ನದನಂತರ ಪುನಃ ಕಠಿಣವಾದ ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸಿದನು. ಈತನು ಉಚ್ಛ್ವಾಸನಿರ್ವಾಸಗಳನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಘೋರವಾದ ವ್ರತದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಈತನ ತಲೆಯಿಂದ ಹೊಗೆಯು ಹೊರಡಲಾರಂಭಿಸಿತು. ಇದನ್ನು ನೋಡಿ ಮೂರು ಲೋಕಗಳೂ ಭೀತಿಗೊಂಡವು. ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲವೂ ಉರಿಯುವಂತೆ ತೋರಿತು. ಸೂರ್ಯನ ತೇಜಸ್ಸು ಸಹ ಇವನ ಪ್ರಭೆಯಿಂದ ಕುಂದಿತು. ಆಗ ಬ್ರಹ್ಮನು ಬಂದು ಅವನನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿಯೆಂದು ಕರೆದನು. ಅದರಿಂದಲೂ ಅವನು ತೃಪ್ತನಾಗದೇ ವಸಿಷ್ಠನಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿಯೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಆಸೆಪಟ್ಟನು. ಆಗ ವಸಿಷ್ಠನೂ ಸಹ ಇವನ ತಪಃಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಇವನನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿಯೆಂದು ಕರೆದನು. ಇದೇ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಮಹತ್ವಪೂರಿತವಾದ ಚರಿತ್ರೆಯು.

ಆದುದರಿಂದ ವಸಿಷ್ಠ ಮತ್ತು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರಿಗೆ ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿ ಸಖ್ಯ, ನಂತರ ದ್ವೇಷ, ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಗೌರವಪೂರಿತ ಸ್ನೇಹ. ಆದುದರಿಂದ ಒಂದುಸಲ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿದ್ದವರು ಅನಂತರ ಬೇರೆಯಾಗಬಹುದು. ಮತ್ತು ಪುನಃ ಸೇರಬಹುದು. ಪರಸ್ಪರ ನಾಶಕವಾದ ದ್ವೇಷವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ಆದೇ ವಸಿಷ್ಠವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಗೌರವ ಬುದ್ಧಿಯು ಬೆಳೆಯಿತೆಂಬುದಕ್ಕೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ದಶರಥನ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ರಾಮನನ್ನು ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಕಳುಹಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿದಾಗ ದಶರಥನು ಖಿನ್ನನಾಗಲು ವಸಿಷ್ಠನು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಮಾತೇ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ.

ತೇನಾಸ್ಯ ಮುನಿಮುಖ್ಯಸ್ಯ ಸರ್ವಜ್ಞಸ್ಯ ಮಹಾತ್ಮನಃ |

ನ ಕಿಂಚಿದಸ್ಯವಿದಿತಂ ಭೂತಂ ಭವ್ಯಂ ಚ ರಾಘವ ||

(ರಾಮಾ. ಬಾಲ. ಕಾಂ. ೨೨-೧೯)

ಈತನು ಸರ್ವಜ್ಞನು. ಮಹಾಮುನಿಯು. ಈತನಿಗೆ ತಿಳಿಯದಿರುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸುದಾಸನಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಇತರ ರಾಜಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ವಸಿಷ್ಠ ಮತ್ತು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರಿಬ್ಬರೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಪೌರೋಹಿತೃವನ್ನು ನುಡಿಸಿದ್ದಿರಬಹುದು. ಅದು ಅಸಂಭವವಲ್ಲ. ಅನಂತರ ವಸಿಷ್ಠನಿಗೂ ಸುದಾಸನಿಗೂ ದ್ವೇಷವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿರಬಹುದು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಅವನನ್ನು ವಸಿಷ್ಠನು ಶಪಿಸಿದ್ದಾನೆ. (ಋ. ಸಂ. ೭-೧೦೪) ಹಾಗೆಯೇ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೂ ವಸಿಷ್ಠನಿಗೂ ಪ್ರಬಲವಾದ ವಿರೋಧವುಂಟಾಗಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ತನ್ನ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ (೩-೫೩-೨೧-೨೪) ವಸಿಷ್ಠವಿದ್ವೇಷಿಣಿಯೆಂಬ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿರಬಹುದು.

ವಸಿಷ್ಠನೊಂದಿಗೂ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೊಂದಿಗೂ ಸಮಾನ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದ ಸುದಾಸನಾರು? ಈ ಸುದಾಸನು ಭರತವಂಶದವನೇ, ಅಲ್ಲವೇ? ಇವನಿಗೂ ತೃತ್ವಸಂತತಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಸುದಾಸ ಮತ್ತು ದಿವೋದಾಸ ಇವರೂ ಭರತಸಂತತಿಯವರೂ ಬೇರೆ ಜನಾಂಗದವರೇ ಇತ್ಯಾದ್ಯಂಶಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ ಆಗ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಸುದಾಸನ ಪುರೋಹಿತನಾಗಿ ಅವನಿಗೆ ಸಹಾಯಕನಾಗಿದ್ದ ವಿಷಯದ ವಿವರಗಳು ತಿಳಿಯುತ್ತವೆ.

ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯ ೩ನೇ ಮಂಡಲದ ೩೩ನೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಭರತನನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ವಿಪಾಟಾ ಮತ್ತು ಶುತುದ್ರೀನದಿಗಳ ಸಂಗಮಕ್ಕೆ ಬಂದು ಅಲ್ಲಿ ಆ ನದಿಗಳನ್ನು ತನಗೂ ತನ್ನವರಿಗೂ ಸಹಾಯಮಾಡುವಂತೆ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾನೆ ಈ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯ ವಿವರವನ್ನು ಆ ಸೂಕ್ತದ ಉಪೋದ್ಯಾತದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಈ ಭರತನಾರು? ಸುದಾಸನು ಭರತವಂಶದವನೇ? ತೃತ್ವಸಂಶವೆಂದರಾವುದು? ತೃತ್ವಸಂಶವೂ ಭರತವಂಶವೂ ಬೇರೆಬೇರೆಯೇ? ಹಾಗಾದರೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಇವರಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೆ ಪುರೋಹಿತನು? ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸುವುದು ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ತ್ವಾಮಿಾಳೇ ಅಥ ದ್ವಿತಾ ಭರತೋ ವಾಚಿಭಿಃ ಶುನಂ | ಈಜೇ ಯಜ್ಞೇಷು ಯಜ್ಞಿಯಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೧೬-೪)

ತ್ವಮಿಮಾ ವಾರ್ಯಾ ಪುರು ದಿವೋದಾಸಾಯ ಸುನ್ವತೇ | ಭರದ್ವಾಜಾಯ ದಾಶುಷೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೧೬-೫)

ಅಗ್ನಿರಗಾಮಿ ಭಾರತೋ ವೃತ್ರಹಾ ಪುರುಚೀತನಃ | ದಿವೋದಾಸಸ್ಯ ಸತ್ವತಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೧೬-೧೯)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ದಿವೋದಾಸನು ಭರತವಂಶದವನೆಂಬುದು ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ದಿವೋದಾಸನ ಪುತ್ರನೇ ಸುದಾಸನು. ಆದರೆ ಸುದಾಸನಿಗೆ ಪೈಜವನ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿರುವುದರಿಂದ ಸುದಾಸನು ಪಿಜವನನ ಪುತ್ರನೇ ಅಥವಾ ದಿವೋದಾಸನ ಪುತ್ರನೇ ಎಂಬ ಸಂಶಯಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಈ ಸಂದೇಹವು ಸಾಯಣರ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿವಾರಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇಮಂ ನರೋ ಮರುತಃ ಸತ್ವತಾನು ದಿವೋದಾಸಂ ನ ಪಿತರಂ ಸುದಾಸಃ |

ಅಪಿಷ್ಠನಾ ಪೈಜವನಸ್ಯ ಕೇತಂ ದೂಷಾಶಂ ಹೃತ್ರಮಜರಂ ದುವೋಯು ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೧೮-೨೫)

|| ಪಿತರಂ ದಿವೋದಾಸಂ ಎನ್ನುವುದು ಸುದಾಸನ ಪಿತೃವಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ. ಸುದಾಸನ ಪಿತೃವು ಪಿಜವನ.

ನಲ್ಲವೇ; ದಿವೋದಾಸನಿಗೆ ಪಿತೃತ್ವವು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಸಾಯಣರು ದಿವೋದಾಸ ಇತಿ ಪಿಜವನಃ ಸ್ಯೈವ ನಾಮಾಂತರಂ | ಪಿಜವನನಿಗೆ ದಿವೋದಾಸನೆಂಬ ಬೇರೆ ಹೆಸರೂ ಉಂಟು ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದುದರಿಂದ ಸುದಾಸನಿಗೆ ದಿವೋದಾಸಪುತ್ರನೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಪೈಜವನನೆಂದಾಗಲಿ ವಿಶೇಷಣವಿರಬಹುದು.

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಸ್ಯ ರಕ್ಷತಿ ಬ್ರಹ್ಮೇದಂ ಭಾರತಂ ಜನಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೫೩-೧೨)

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಮಂತ್ರವು ಈ ಭರತವಂಶದ ಜನರನ್ನೆಲ್ಲಾ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದಿರುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆಯೇ ವಸಿಷ್ಠಕೃತವಾದ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ,

ದಂಡಾ ಇವೇದ್ಗೋಅಜನಾಸ ಅಸನ್ನಿರಿಚ್ಛಿನ್ನಾ ಭರತಾ ಅರ್ಭಕಾಃ |

ಅಭವಚ್ಛ ಪುರವಿತಾ ವಸಿಷ್ಠ ಅದಿತ್ಯ ತ್ವನ್ನಾನಾಂ ವಿಶೋ ಅಪ್ರಥಂತ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೩೩-೬)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ತೃತ್ಸು, ಭರತ ಎಂಬ ಎರಡು ಹೆಸರುಗಳೂ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿವೆ. ಈ ಮಂತ್ರದ ತಾತ್ಪರ್ಯವೇನೆಂದರೆ, ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಎದುರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಭರತರು ಅಲ್ಪಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳವರೂ ದುರ್ಬಲರೂ ಆಗಿದ್ದರು. ವಸಿಷ್ಠನು ತೃತ್ಸುಗಳ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಹಿತ್ಯವನ್ನು ವಹಿಸಿದೊಡನೆಯೇ, ಅವರು ಪ್ರಜಾಸಂತತಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ ಬಲಿಷ್ಠರಾಗಿಯೂ ಬೆಳೆದರು ಎಂದಿರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಭರತರು ಬೇರೆ, ತೃತ್ಸುಸಂತತಿಯವರು ಬೇರೆಯೇ ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯುಂಟಾದರೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ತೃತ್ಸುನಾಮೇವ ರಾಜ್ಞಾಂ ಭರತಾ ಇತಿ ನಾಮಾಂತರೇಣೋಪಾದಾನಂ ತೃತ್ಸುಗಳಿಗೇ ಭರತರೆಂದೂ ಬೇರೆ ಹೆಸರಿರುತ್ತದೆಯೆಂದು ಸಾಯಣರು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಆತಿಪ್ರಾಚೀನವೂ, ಅತಿಗಹನವೂ, ಅತಿವಿಸ್ತಾರವೂ, ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೂ ಮೂಲಭೂತವೂ ಆದ ಇಂತಹ ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತೆಯನ್ನು ಸರಳವಾದ ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ವಿಮರ್ಶಾನುವಾದಸಹಿತವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದು ಸುಲಭವಾದ ಕೆಲಸವಲ್ಲ. ಆದರೂ ಇಂತಹ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಪಂಡಿತಪಾಮರರಾದಿಯಾದ ಸಕಲ ಜನರೂ ಜ್ಞಾನಾಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ಈಶ್ವರಾನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾಗಲೆಂಬ ಘನವಾದ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಕರ್ನಾಟಕಸಿಂಹಾಸನಾಧೀಶ್ವರರೂ, ವೇದವಿದ್ಯಾಭಿಮಾನಿಗಳೂ, ಸ್ವಯಂಪಂಡಿತರೂ, ಪ್ರಜಾನುರಾಗಿಗಳೂ, ದೈವಭಕ್ತಿತತ್ಪರರೂ ಆದ ಶ್ರೀ ಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಒಡೆಯರ್ ಬಹದ್ದೂರ್ ಜಿ.ಸಿ.ಬಿ., ಜಿ.ಸಿ.ಎಸ್.ಐ. ಮಹಾಪ್ರಭುವರ್ಯರೂ ಅವರ ಸರ್ಕಾರದವರೂ ಬಹುದ್ರವ್ಯಸಾಧ್ಯವಾದ ಈ ಗ್ರಂಥಪ್ರಕಟನೆಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಉದಾರಾಶ್ರಯದಿಂದ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು ಕರ್ನಾಟಕ ಜನಕೋಟಿಯ ಸುಕೃತವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಇಂತಹ ಉದಾರಮತಿಗಳಾದ ನಮ್ಮ ಪ್ರಭುವರ್ಯರಿಗೂ, ಅವರ ಕುಟುಂಬಕ್ಕೂ ರಾಜಕುಮಾರಿಯರಿಗೂ, ಶ್ರೀಕಂಠವತ್ಸನ್ನಸಿಂಹರಾಜ ಒಡೆಯರ್ ಎಂಬ ಶುಭನಾಮಾಂಕಿತರಾದ ರಾಜಕುಮಾರರಿಗೂ, ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಜಾಕೋಟಿಗೂ ಸಹ ವೇದಪುರುಷನಾದ ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಐಹಿಕ ಫಲಗಳಾದ ಆಯುರಾರೋಗೈಶ್ವರ್ಯಾದಿ ಸಕಲ ಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾದ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ಇತೋಽಸ್ಯುತಿಶಯವಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ-

ಮೈಸೂರು

ವಿಜಯನಾಮ ಸಂ|| ಚೈತ್ರ ಶುದ್ಧ ಪೂರ್ಣಮಾಸೀ ಸೋಮವಾರ

ತಾ|| 30-3-1953

ಅನುವಾದಕ

ದೊ. ಪಿ. ವೆಂಕಟರಾವ್.

ಅಸ್ಥಾನ ಮಹಾವಿದ್ವಾನ್

ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ.

ಮೂರನೆಯ ಅಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮೂರನೆಯ ಮಂಡಲದ ಸೂಕ್ತಗಳು, ೭-೨೯

	ಪುಟಸಂಖ್ಯೆ
೭. ಪ್ರಯ ಆರುಃ ಶಿತಿಪೃಷ್ಠಸ್ಯ ಎಂಬ ಏಳನೆಯ ಸೂಕ್ತ—	1
ಪೀಠಿಕೆ—ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರತೃಪ್ತಿಯ ಸರಿಚಯ.	1
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ, ಋಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ಸುಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ.	3
ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗು ಅಗ್ನಿಯ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳೆಂಬ ವಿಚಾರ	6
ಗೋ ಶಬ್ದದ ನಾನಾರ್ಥಗಳು.	11
ಸಪ್ತಹೋತೃಗಳು, ಪಂಚಾಧ್ಯಯುಗಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯ ವಿನರಣೆ.	30
ಅಗ್ನಿ ಶಬ್ದನಿರ್ವಚನ, ಅರ್ಥವಿನರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ.	45
ಇಳಾ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಿನರಣೆ.	49
೮. ಅಂಜಂತಿ ತ್ವಾಮಧ್ವರೇ ಎಂಬ ಎಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತ—	51
ಸೂಕ್ತದ ಪೀಠಿಕೆ.	51
ವನಸ್ಪತಿ ಅಥವಾ ಯೂಪದ ವಿನರಣೆ.	51
ಯೂಪದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿರುವ ಪೂರ್ವೇತಿಹಾಸ	52
ಯೂಪವನ್ನು ನೆಡುವ ವಿಧಿ ಇತ್ಯಾದಿ.	53
ಯೂಪದ ನಾನಾ ಪ್ರಭೇದಗಳು—ಖಾದಿರ, ಬೈಲ್ವ, ಪಾಲಾಶ ಇತ್ಯಾದಿ.	53
ಯೂಪವನ್ನು ಘೃತದಿಂದ ಅಭ್ಯುಕ್ತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಸಂಸ್ಕರಿಸುವ ವಿಧಾನ ಇತ್ಯಾದಿ.	54
ಯೂಪಪ್ರಾರ್ಥನಾ ಇತ್ಯಾದಿ.	55
ಯೂಪಾಂಜನಕರ್ಮದ ಇತರ ವಿಧಿಸಿಯಮಗಳು.	57
ಯೂಪಚ್ಛೇದ ಮತ್ತು ಯೂಪಸ್ಥಾಪನಮಂತ್ರಗಳು (ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿರುವಂತೆ)	60
ಯೂಪಸ್ಥಾಪನವಿಧಿ.	62
ಯೂಪಪ್ರೋಕ್ಷಣವಿಧಿ.	66
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ಸುಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ.	73
ಅಂಜಂತಿ ತ್ವಾ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿರುವ ವಿನರಣೆ.	77
ಸ್ವಧಿತಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಿನರಣೆ.	97
ಆದಿತ್ಯರು ಯಾರು ಎಂಬ ವಿಷಯವಿನರಣೆ.	104
ಏಕಾದಶರುದ್ರರ ವಿಷಯ ಇತ್ಯಾದಿ.	106
೯. ಸಖಾಯಸ್ತ್ವಾ ವನ್ಯಮಹೇ ಎಂಬ ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತ—	119
ಅಪಾಂಸಪಾಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ವಿನರಣೆ.	120

ದೇವತೆಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಎಷ್ಟು ಎಂಬ ವಿಷಯವಿಮರ್ಶೆ.	146
೧೦. ತ್ವಾಮಗ್ನೇ ಮನೀಷಿಣಃ ಎಂಬ ಹತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತ—	151
ಯಜ್ಞ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಿಮರ್ಶೆ ಇತ್ಯಾದಿ.	155
ಜಾತನೇದಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ.	158
ಆಸ್ಮೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಏಳು ವಿಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಪ್ರಯೋಗಗಳು.	171
೧೧. ಅಗ್ನಿ ಹೋತಾ ಪುರೋಹಿತಃ ಎಂಬ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತ—	177
ಪುರೋಹಿತ ಶಬ್ದವಿವರಣೆ.	178
ಮನ್ತ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ.	194
೧೨. ಇಂದ್ರಾಗ್ನೇ ಆ ಗತಂ ಎಂಬ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತ—	198
ಗೀಶಬ್ದಾರ್ಥವಿಚಾರ.	201
ಸೋಮ ಶಬ್ದದ ನಾನಾರ್ಥಗಳು ಮತ್ತು ನಿರ್ವಚನ ಇತ್ಯಾದಿ.	208
ವೃತ್ರ ಶಬ್ದದ ನಾನಾರ್ಥಗಳು.	212
ದಾಸಪತ್ನೀಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆ.	218
ಧೀತಯಃ, ಅಪಸಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ.	221
೧೩. ಪ್ರನೋ ದೇನಾಯ ಎಂಬ ಹದಿಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತ—	227
ರೋದಸೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ.	232
ಬ್ರಹ್ಮನ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ.	244
೧೪. ಆ ಹೋತಾ ಮಂದ್ರಃ ಎಂಬ ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತ—	249
ಆಶ್ವಿನಶತ್ರುಮಂತ್ರಕ್ಕೂ ಅಗ್ನಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧ ಇತ್ಯಾದಿ	251
ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಗಳ ವಿವರಣೆ.	253
ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಆಗ್ನೇಯಕ್ರತು, ಉಷಸ್ಸಕ್ರತು, ಆಶ್ವಿನಕ್ರತು ಎಂದು ಮೂರುವಿಧ.	253
ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ಏಳು ವಿಧ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು ಮತ್ತು ಮಂತ್ರಗಳು. ಉದಾಹರಣೆ ಸಹಿತವಾಗಿ.	253
ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವ ಕ್ರಮ (ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿರುವಂತೆ)	254
ವಿದಥ ಶಬ್ದದ ನಾನಾರ್ಥಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ.	261
ಸೂರ್ಯ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ.	277
ಮರುತ್ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನ.	278
ಮರುತ್ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯಪಂಡಿತರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಇತ್ಯಾದಿ.	278
ಕವಿ ಶಬ್ದದ ಮತ್ತು ಕ್ರತು ಶಬ್ದದ ನಾನಾರ್ಥಗಳು.	288

೨೭. ನೈಶ್ವಾನರಂ ಮನಸಾ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತ—	492
ನೈಶ್ವಾನರ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಿಮರ್ಶೆ ಇತ್ಯಾದಿ.	496
ಅಗ್ನಿ ರಸ್ಮಿ ಜನ್ಮನಾ ಎಂಬ ಋಕ್ನಿನ ಎರಡುವಿಧ ಅರ್ಥಗಳು, ವಿಷಯವಿಮರ್ಶೆ ಇತ್ಯಾದಿ.	520
೨೮. ಪ್ರ ಮೋ ನಾಜಾ ಅಭಿದ್ಯವಃ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳನೆಯ ಸೂಕ್ತ—	531
ಘೃತಾಚೀ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ.	535
೨೯. ಅಗ್ನೇ ಜುಷಸ್ವ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತ—	563
ಧಿಯಾವಸು ಶಬ್ದಾರ್ಥ.	565
ಅಗ್ನಿ ಯು ಸಹಸಸ್ತತ್ರನೆಂಬ ವಿಷಯ.	574
೩೦. ಅಸ್ತೀದಮಧಿಮಂಥನಂ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತ—	577
ಇಳಾಯಾಃಪದೇ, ಇಳೆಸ್ಪದೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವಿಚಾರ.	589
ಯೋನಿ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ ಇತ್ಯಾದಿ.	607
ತನೂನಸಾತ್ ಶಬ್ದಾರ್ಥ.	610
ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ, ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಇತ್ಯಾದಿ.	611
ಮೂರನೆಯ ಅಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವು.	

ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

ಮೂರನೆಯ ಮಂಡಲದ ಸೂಕ್ತಗಳು ೩೦-೩೯

ಅಧ್ಯಾಯದ ಸೀತಿಕೆ—ಇಂದ್ರನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವಿವರಣೆ.	631
ಇಂದ್ರನ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮತ್ತು ಮಾತಾಪಿತೃಗಳು, ಪತ್ನೀ.	631
ಇಂದ್ರನ ಭೌತಿಕವೂ ಮಾನಸಿಕವೂ ಆದ ಗುಣಗಳು.	638
ಇಂದ್ರನ ರಥ ಮತ್ತು ಅಶ್ವಗಳು.	640
ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧ ಮತ್ತು ಇತರ ಸಾಧನಗಳು.	641
ಸೋಮಪಾನದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗಿರುವ ಆದರ.	644
ಇಂದ್ರನ ಮಹತ್ತ್ವದ ವರ್ಣನೆ.	655
ಶ್ರದ್ಧಾರಹಿತರಿಗೆ ಆಗತಕ್ಕ ಬಾಧಕಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಅಸ್ತಿತ್ವವು ಸ್ಥಿರವಿರುವುದು ಎಂಬ ಅಂಶದ ವರ್ಣನೆ.	666
೩೦. ಇಚ್ಛಂತಿ ತ್ವಾ ಎಂಬ ಮೂವತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತ—	684

೩೧. ಶಾಸನ್ಮಹಿಮೆ ದುರ್ಗತುಃ ಎಂಬ ಮೂವತ್ತೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತ—	715
ಪುತ್ರನಿಲ್ಲದವನಿಗೆ ಪುತ್ರಿಯೇ ಪುತ್ರನೆಂಬ ವಿಷಯ.	718
ಈ ಋಕ್ಕಿಗೆ ಯಾಸ್ಕರ ನಿರ್ವಚನ, ವಿನರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ.	719
ಪುತ್ರ, ಪುತ್ರಿ ಇವರಿಗೆ ಸಲ್ಲಬೇಕಾದ ದಾಯಭಾಗದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು.	720
೩೨. ಇಂದ್ರ ಸೋಮಂ ಸೋಮಸತೇ ಎಂಬ ಮೂವತ್ತೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತ—	750
೩೩. ಪ್ರ ಸರ್ವತಾನಾಂ ಎಂಬ ಮೂವತ್ತಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತ—	773
ಸೂಕ್ತದ ಪೀಠಿಕೆ—ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ನದಿಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದ ವಿಚಾರ.	773
ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೂ ಸುದಾಸನಿಗೂ ಇರುವ ರಾಜಪುರೋಹಿತ ಸಂಬಂಧ ಇತ್ಯಾದಿ. (ಬೃಹದ್ವೇದ ತೆಯಲ್ಲಿರುವಂತೆ)	774
ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೂ ವಿಪಾಠ್ಯತುದ್ರಿ ನದಿಗಳಿಗೂ ನಡೆದ ಸಂಭಾಷಣೆ.	775
೩೪. ಇಂದ್ರಃ ಪೂರ್ವಿತ್ ಎಂಬ ಮೂವತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತ—	798
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಇತ್ಯಾದಿ.	798
೩೫. ತಿಷ್ಠಾ ಹರೀ ಎಂಬ ಮೂವತ್ತೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತ—	814
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಋಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ಸುಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ.	815
೩೬. ಇನಾಮೂ ಸು ಪ್ರಭೃತಿಂ ಎಂಬ ಮೂವತ್ತಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತ—	829
ಇಂದ್ರಾಯ ಸೋಮಾಃ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷವಿನಿಯೋಗ.	833
ಸಿಂಹಾ ವರ್ಧಸ್ವ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷವಿನಿಯೋಗ.	834
೩೭. ವಾತ್ಸ್ರಹತ್ಯಾಯ ಶವಸೇ ಎಂಬ ಮೂವತ್ತೇಳನೆಯ ಸೂಕ್ತ—	845
೩೮. ಅಭಿ ತಸ್ಯೇವ ದೀಧಯಾ ಎಂಬ ಮೂವತ್ತೆಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತ—	856
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಋಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ಸುಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ.	857
೩೯. ಇಂದ್ರಂ ಮತಿರ್ಯದ ಆ ಎಂಬ ಮೂವತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತ—	871
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಇತ್ಯಾದಿ.	872

ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ ಸಮಾಪ್ತವು

೩೧. ಶಾಸದ್ಬಹಿರ್ದುರ್ದಹಿತುಃ ಎಂಬ ಮೂವತ್ತೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತ—	715
ಪುತ್ರನಿಲ್ಲದವನಿಗೆ ಪುತ್ರಿಯೇ ಪುತ್ರನೆಂಬ ವಿಷಯ.	718
ಈ ಋಕ್ಕಿಗೆ ಯಾಸ್ವರ ನಿರ್ವಚನ, ವಿನರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ.	719
ಪುತ್ರ, ಪುತ್ರಿ ಇವರಿಗೆ ಸಲ್ಲಬೇಕಾದ ದಾಯಭಾಗದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು.	720
೩೨. ಇಂದ್ರ ಸೋಮಂ ಸೋಮಪತೇ ಎಂಬ ಮೂವತ್ತೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತ—	750
೩೩. ಪ್ರ ಪರ್ವತಾನಾಂ ಎಂಬ ಮೂವತ್ತಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತ—	773
ಸೂಕ್ತದ ಪೀಠಿಕೆ—ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ನದಿಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದ ವಿಚಾರ.	773
ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೂ ಸುದಾಸನಿಗೂ ಇರುವ ರಾಜಪುರೋಹಿತ ಸಂಬಂಧ ಇತ್ಯಾದಿ. (ಬೃಹದ್ವೇದ ತೆಯಲ್ಲಿರುವಂತೆ)	774
ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೂ ವಿಸಾಖ್ಯತುದ್ರಿ ನದಿಗಳಿಗೂ ನಡೆದ ಸಂಭಾಷಣೆ.	775
೩೪. ಇಂದ್ರಃ ಪೂರ್ಭಿತ್ ಎಂಬ ಮೂವತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತ—	798
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಇತ್ಯಾದಿ.	798
೩೫. ತಿಷ್ಠಾ ಹರಿಃ ಎಂಬ ಮೂವತ್ತೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತ—	814
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಋಷಿದೇವತಾಛಂದಸ್ಸುಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ.	815
೩೬. ಇಮಾಮೂ ಸು ಪ್ರಭೃತಿಂ ಎಂಬ ಮೂವತ್ತಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತ—	829
ಇಂದ್ರಾಯ ಸೋಮಾಃ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷವಿನಿಯೋಗ.	833
ಪಿಬಾ ವರ್ಧಸ್ವ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷವಿನಿಯೋಗ.	834
೩೭. ವಾತ್ಸ್ರಹತ್ಯಾಯ ಶವಸೇ ಎಂಬ ಮೂವತ್ತೇಳನೆಯ ಸೂಕ್ತ—	845
೩೮. ಅಭಿ ತಪ್ತೇವ ದೀಧಯಾ ಎಂಬ ಮೂವತ್ತೊಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತ—	856
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಋಷಿದೇವತಾಛಂದಸ್ಸುಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ.	857
೩೯. ಇಂದ್ರಂ ಮತಿರ್ಯದ ಆ ಎಂಬ ಮೂವತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತ—	871
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಇತ್ಯಾದಿ.	872

ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ ಸಮಾಪ್ತವು

ಸಂಕೇತಾಕ್ಷರಗಳ ವಿವರಣೆಯು.

ಅಥ. ಸಂ.—ಅರ್ಥವೇದಸಂಹಿತಾ
 ಆಪ. ಸೂ.—ಆಪಸ್ತಂಬಶ್ರೌತಸೂತ್ರ
 ಆಪ. ಧ. ಸೂ.—ಆಪಸ್ತಂಬ ಧರ್ಮಸೂತ್ರ
 ಆಪ. ಪ ಸೂ.—ಆಪಸ್ತಂಬ ಪರಿಭಾಷಾಸೂತ್ರ
 ಆ. ಸೂ. ಅಥವಾ ಆ.—ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರ
 ಉ. ಸೂ.—ಉಣಾದಿ ಸೂತ್ರ
 ಋ. ಸಂ.—ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತಾ
 ಐ. ಆ.—ಐತರೇಯಾರಣ್ಯಕ
 ಐ. ಉ.—ಐತರೇಯೋಪನಿಷತ್
 ಐ. ಬ್ರಾ.—ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣ
 ಛಾ. ಉ.—ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್
 ಜೈ. ಸೂ.—ಜೈಮಿನಿಯ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾಸೂತ್ರ
 ಜೈ. ನ್ಯಾ. ವಿ.—ಜೈಮಿನಿಯ ನ್ಯಾಯಮಾಲಾ ವಿಸ್ತರ
 ತಾ. ಬ್ರಾ.—ತಾಂಡ್ಯಮಹಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ
 ತೈ. ಆ.—ತೈತ್ತಿರೀಯ ಅರಣ್ಯಕ
 ತೈ. ಬ್ರಾ.—ತೈತ್ತಿರೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ
 ತೈ. ಸಂ.—ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತಾ
 ನಿ.—ನಿರುಕ್ತ, ನಿಘಂಟು
 ಪಾ. ಸೂ.—ಪಾಣಿನೀಯ ಸೂತ್ರ
 ಪಾ. ಶಿ.—ಪಾಣಿನೀಯ ಶಿಕ್ಷಾ
 ಫಿ. ಅಥವಾ ಫಿ. ಸೂ.—ಫಿಟ್ ಸೂತ್ರ
 ಬ್ರ. ಸೂ.—ಬ್ರಹ್ಮ ಸೂತ್ರ
 ಮ. ಭಾ.—ಮಹಾಭಾರತ
 ಮೈ. ಸಂ.—ಮೈತ್ರಾಯಣೀಯಸಂಹಿತಾ
 ಯಾ. ಸ್ಮೃ.—ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯ ಸ್ಮೃತಿ
 ವಾ. ಸಂ.—ವಾಜಸನೇಯ ಸಂಹಿತಾ
 ವಾ. ಪು.—ವಾಯುಪುರಾಣ
 ವಿ. ಪು.—ವಿಷ್ಣು ಪುರಾಣ
 ವೇ. ಸೂ.—ವೇದಾಂತ ಸೂತ್ರ
 ಶ. ಬ್ರಾ.—ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣ
 ಸಾ. ಸಂ.—ಸಾನುನೇದ ಸಂಹಿತಾ ಇತ್ಯಾದಿ.
 ಬೃ. ದೇ.—ಬೃಹದ್ದೇವತಾ

ಶ್ರೀ ಗಣೇಶಾಯ ನಮಃ

ಸಾಯಂಜಿಭಾಷ್ಯ ಸಹಿತಾ

ಮುಗ್ಧೇದ ಸಂಹಿತಾ

ತೃತೀಯಾಷ್ಟಕೇ ಪ್ರಥಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಮೂರನೆಯ ಅಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

ತೃತೀಯಮಂಡಲದ ಸೂಕ್ತಗಳು—೭-೨೯

ವಾಗೀಶಾದ್ಯಾಃ ಸುಮನಸಃ ಸರ್ವಾರ್ಥಾನಾಮುಪಕ್ರಮೇ |
ಯಂ ನತ್ವಾ ಕೃತಕೃತ್ಯಾಃ ಸ್ಯುಸ್ತಂ ನಮಾಮಿ ಗಜಾನನಂ ||
ಯಸ್ಯ ನಿಃಶ್ವಸಿತಂ ವೇದಾ ಯೋ ವೇದೇಭ್ಯೋಽಪಿಲಂ ಜಗತ್ |
ನಿರ್ಮಮೇ ತಮಹಂ ವಂದೇ ವಿದ್ಯಾತೀರ್ಥಮಹೇಶ್ವರಂ ||
ವೇದಃ ಶಿವಃ ಶಿವೋ ವೇದೋ ವೇದಾಧ್ಯಾಯಾ ಸದಾಶಿವಃ |
ತಸ್ಮಾತ್ಸರ್ವಪ್ರಯತ್ನೇನ ವೇದಮೇವ ಸದಾ ಜಪೇತ್ ||

ಮುಗ್ಧೇದದ ಮೂರನೆಯ ಮಂಡಲಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮುಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಮುಷಿಯು. ಈ ಮಂಡಲಕ್ಕೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೇ ಮುಷಿಯೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೂ ಈ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿರುವ ೧-೧೨, ಸೂಕ್ತಗಳು (ಒಟ್ಟು ೧೪೦ ಮುಕ್ತಗಳು); ೨೪-೩೨ ಸೂಕ್ತಗಳು (೧೧೭ ಮುಕ್ತಗಳು); ೩೩ ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ೧-೩, ೫, ೭, ೯, ೧೦-೧೩ ಮುಕ್ತಗಳು (ಒಟ್ಟು ೯ ಮುಕ್ತಗಳು); ೩೪-೩೫ ಸೂಕ್ತಗಳು (೨೨ ಮುಕ್ತಗಳು); ೩೬ ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ೧-೯, ೧೧ ಮುಕ್ತಗಳು (ಒಟ್ಟು ೧೦ ಮುಕ್ತಗಳು); ೩೭-೫೩ ಸೂಕ್ತಗಳು (೧೪೪ ಮುಕ್ತಗಳು); ೫೪-೬೨ ಸೂಕ್ತಗಳು (೫೬ ಮುಕ್ತಗಳು); ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದ ೬೭ ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ೧೩-೧೫ ಮುಕ್ತಗಳು (೩ ಮುಕ್ತಗಳು) ಇವೆಲ್ಲವೂ ಸೇರಿ ಆಗುವ ೫೦೧ ಮುಕ್ತಗಳಿಗೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಮುಷಿಯು. ಈ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಉಳಿದಿರುವ ಇತರ ಮುಕ್ತಗಳಿಗೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ವಂಶಸ್ಥರಾದ ಇತರರು ಮುಷಿಗಳು. ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಈ ಮಂಡಲದ ೭-೨೯ ಸೂಕ್ತಗಳಿರುವುವು.

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಮುಷಿಯು ವಿಷಯವಾಗಿ ಯಾಸ್ಕರು ತಮ್ಮ ನಿರೂಪದಲ್ಲಿ—

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಮುಷಿಃ ಸುದಾಸಃ ಪೈಜವನಸ್ಯ ಪುರೋಹಿತೋ ಬಭೂವ | ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ
ಸರ್ವಮಿತ್ರಃ | ಸರ್ವಂ ಸಂಸ್ಥತಂ | ಸುದಾಃ ಕಲ್ಯಾಣದಾನಃ | ಪೈಜವನಃ ಪಿಜವನಸ್ಯ ಪುತ್ರಃ |

ಪಿಜವನಃ ಪುನಃ ಸ್ವರ್ಧನೀಯಜವೋ ನಾಮಿಶ್ರೀಭಾವಗತಿರ್ವಾ || ಸ ವಿತ್ತಂ ಗೃಹೀತ್ವಾ
ವಿಪಾಟ್ಛುತುಡ್ವ್ಯೋಃ ಸಂಭೇದಮಾಯಯೌ | ಅನುಯಯುರಿತರೇ | ಸ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೋ
ನದೀಸ್ತುಷ್ಪಾಪ-ಗಾಧಾ ಭವತ-ಇತಿ | ಅಪಿ ದ್ವಿವದಪಿ ಬಹುವತ್ ತದ್ಯದ್ವಿವದುಪರಿಷ್ಪಾತ್ತ-
ದ್ವ್ಯಾಪ್ಯಾಸ್ಯಾಮುಃ ||

(ನಿ. ೨-೨೪)

ಎಂದು ಒಂದು ಪೂರ್ವಾತಿಹಾಸವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೆಂದರೆ ಈ ಋಷಿಯು ಸಕಲರಿಗೂ ಸ್ನೇಹಿ
ತನು ಅಥವಾ ಸಕಲರೂ ಇವನ ಸ್ನೇಹಿತರು ಎಂದು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಶಬ್ದದ ಅವಯವಾರ್ಥವು. ಈ ಋಷಿಯು ಪಿಜ
ವನ ಪುತ್ರನಾದ ಪುದಾಸನೆಂಬ ರಾಜನಿಗೆ ಪುರೋಹಿತನಾಗಿದ್ದನು. ಒಂದು ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಆ ರಾಜನು ಕೊಟ್ಟ
ಧನವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ತನ್ನ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ಹೊರಟು ವಿಪಾಟ್ ಮತ್ತು ಶುತುದ್ರಿ ಎಂಬ
ನದಿಗಳ (ಪಂಜಾಬಿನಲ್ಲಿರುವ ಈಗಿನ Beas and Sutlej ಎಂಬ ನದಿಗಳು) ಸಂಗಮಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬಂದನು.
ಇವನಲ್ಲಿದ್ದ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಬೇಕೆಂದು ಕಳ್ಳರು ಇವನನ್ನು ನುಸರಿಸಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದರು. ಇದನ್ನು ತಿಳಿದು
ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಹೇಗಾದರೂ ಮಾಡಿ ದಾರಿಗೆ ಆಡ್ಡಲಾಗಿರುವ ಈ ನದಿಗಳನ್ನು ದಾಟಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಲು
ಅವು ಪ್ರವಾಹದ ನೀರಿನಿಂದ ಬಹಳ ಅಳವಾಗಿಿದ್ದುದರಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ಋಷಿಯು ಈ ನದಿಗಳನ್ನು
ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾ ತಮ್ಮ ನೀರನ್ನು ಕಡಿಮೆಮಾಡಿಕೊಂಡು ತಾನು ದಾದುಹೋಗಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ
ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿದನೆಂದು (ಋ. ಸಂ. ೩-೩೩) ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿಯೂ ಋ. ಸಂ. ೩-೫೩ರಲ್ಲಿ
೯-೧೧ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿದೆ.

ಈ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಋಷಿಯು ಮೇಲಿನ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಋ. ಸಂ. ೩-೩೩-೫ರಲ್ಲಿ ತಾನು ಕುಶಿಕನ
ಮಗನೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದಾನೆ. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೂ ವಸಿಷ್ಠಋಷಿಗೂ ದ್ವೇಷಾಸೂಯೆಗಳಿದ್ದವೆಂದು ರಾಮಾಯಣ
ಭಾರತ ಮತ್ತು ಇತರ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಆಧಾರವೂ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಕೆಲವುಕಡೆ ಇದೆ. ಅದನ್ನು
ಈ ಭಾಗದ ಪೀಠಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಚರ್ಚಿಸಲಾಗುವುದು.

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ಈ ಋಷಿಯ ವಂಶಸ್ಥರ ಹೆಸರು ಋ. ಸಂ. ೩-೧-೨೧; ೩-೧೮-೪; ೩-೫೩-೧೩;
೧೦-೮೯-೧೭; ಅ. ವೇ. ೧೮-೩-೬; ೧೮-೪-೫೪; ಜೈಮಿನಿಯ ಉಪನಿಷದ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ೩-೧೫-೧ ಇತ್ಯಾದಿ
ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ಶುನಶ್ಶೇಷನ ವಿಷಯವಾದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಮಾತ್ರವು ಬಹು
ಮುಖ್ಯವಾಗಿದೆ. ಅದನ್ನು ನಾವು ಋ. ಸಂ. ೨ ನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ. ವಿಶ್ವಾ
ಮಿತ್ರನು ಒಬ್ಬ ಮುಖ್ಯನಾದ ಋಷಿಯೆಂದು ಐತರೇಯ ಆರಣ್ಯಕ ೨-೨-೧; ಐ. ಬ್ರಾ. ೬-೧೮-೧; ೬-೨೦-೩;
ತೈ. ಸಂ. ೨-೨-೧-೨; ೩-೧-೭-೩; ೫-೨-೩-೪; ಕಾಠಕಸಂಹಿತಾ ೧೬-೧೯; ೨೦-೯; ಮೈತ್ರಾಯಣೀಯ
ಸಂಹಿತಾ ೨-೭-೧೯; ಕೌಶೀತಕೀ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ೧೫-೧; ೨೬-೧೪; ೨೮-೧,೨; ೨೯-೩; ಪಂಚವಿಂಶಬ್ರಾಹ್ಮಣ
೧೪-೩-೧೨; ಬೃ. ಉ. ೨-೨-೪. ಜೈಮಿನೀಯ ಉಪನಿಷದ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ೩-೩-೧೩; ೩-೧೫-೧ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ
ವರ್ಣನೆ ಇದೆ.

ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಒಬ್ಬ ರಾಜನೆಂದೂ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾದನೆಂದೂ
ಹೇಳಿದೆ. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಯಾವ ಆಧಾರವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೪)
ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಕೌಶಿಕನೆಂಬ ರಾಜನ ಮಗನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಪಂಚವಿಂಶಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ (ಸಂ. ವಿ. ಬ್ರಾ.
೨೧-೧೨-೨) ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ರಾಜನೆಂದೇ ಹೇಳಿದೆ. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಈ ವಿಷಯಸಮರ್ಥನೆಗೆ ಯಾವ
ಆಧಾರವೂ ಇಲ್ಲ.

ಮೂರನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.

ಸೋಮಸ್ಯೇತ್ಯನೇನಾಕೇ ದ್ವಾದಶ ಸೂಕ್ತಾನಿ | ತತ್ರ ಪ್ರ ಯ ಆರುತ್ಯೇಕಾದಶಚೇಂ ಸ-
ಪ್ತಮಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಮಂಡಲದ್ರಷ್ಟಾ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಋಷಿಃ | ಅನುಕ್ತತ್ವಾತ್ ತ್ರಿಷ್ಟಪ್‌ಭಂದಃ | ಮಂ-
ಡಲಾದಿಪರಿಭಾಷಯಾಗ್ನಿದೇವತಾ | ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾಪ್ತಿನಶಸ್ತ್ರಯೋಃ ಸೂಕ್ತತ್ರಯಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಗ್ನಿರುಷಸಃ
ಸ್ತ್ರೀಣೇತಿ ವಿನ್ವಿಯೋಗ ಉಕ್ತಃ | ತದೇಕಂ ತೃತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ ||

ಅನುವಾದವು—ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತೆಯ ಮೂರನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಸೋಮಸ್ಯ ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭ
ವಾಗುವ ಮೊದಲನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಸೂಕ್ತಗಳಿರುವುವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರ ಯ ಆರುಃ ಎಂಬ
ಈ ಸೂಕ್ತವು ಏಳನೆಯದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವುವು. ಈ ಮೂರನೆಯ ಮಂಡಲಕ್ಕೆಲ್ಲಾ
ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಋಷಿಯಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೂ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೇ ಋಷಿಯು. ತ್ರಿಷ್ಟಪ್‌ಭಂದಸ್ಸು.
ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು. ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಗಳ ಮತ್ತು ಆಪ್ತಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳ ಪಠನಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಗ್ನಿ-
ರುಷಸಃ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗುವ ಮೂರು ಸೂಕ್ತಗಳ (೫, ೬, ೭ ನೆಯ ಸೂಕ್ತಗಳು) ವಿನ್ವಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು
ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಆ ಮೂರು ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವಾದ್ದರಿಂದಲೂ ಈ
ಸೂಕ್ತಕ್ಕೂ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವುದೇ ವಿನ್ವಿಯೋಗವು.

ಸೂಕ್ತ—೭

ಮಂಡಲ—೩ || ಅನುವಾಕ—೧ || ಸೂಕ್ತ—೭ ||

ಅಷ್ಟಕ—೩ || ಅಧ್ಯಾಯ—೧ || ವರ್ಗ—೧, ೨ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೧೦ ||

ಋಷಿಃ—ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ||

ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿಃ ||

ಭಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಟಪ್ ||

ಸಂಹಿತಾವಾತಃ

ಪ್ರ ಯ ಆರುಃ | ಶಿತಿಪೃಷ್ಠಸ್ಯ ಧಾಸೇರಾ ಮಾತರಾ ವಿವಿಶುಃ ಸಪ್ತ ವಾಣೀಃ |
ಪರಿಕ್ಷಿತಾ ಪಿತರಾ ಸಂ ಚರೇತೇ ಪ್ರ ಸರ್ವಾತೇ ದೀರ್ಘಮಾಯುಃ ಪ್ರಯುಕ್ತೇ ||

ಪದವಾತಃ

ಪ್ರ | ಯೇ | ಆರುಃ | ಶಿತಿಪೃಷ್ಠಸ್ಯ | ಧಾಸೇಃ | ಆ | ಮಾತರಾ | ವಿವಿಶುಃ | ಸಪ್ತ | ವಾಣೀಃ |

ಪರಿಕ್ಷಿತಾ | ಪಿತರಾ | ಸಂ | ಚರೇತೇ | ಇತಿ | ಪ್ರ | ಸರ್ವಾತೇ | ಇತಿ | ದೀರ್ಘಂ | ಆಯುಃ |

ಪ್ರಯುಕ್ತೇ || ೦ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಶಿತಿಪೃಷ್ಠಸ್ಯ ನೀಲಪೃಷ್ಠಸ್ಯ ಧಾಸೇಃ ಸರ್ವಸ್ಯ ಧಾರಯಿತುರಗ್ನೀರ್ಯೇ ರಶ್ಮಯಃ ಪ್ರಾ-
 ರುಃ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣೋಬ್ಬಂಚಿ ತೇ ರಶ್ಮಯೋ ಮಾತರಾ ಮಾತರೌ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವಾನಿವಿಶುಃ |
 ಸರ್ವತಃ ಪ್ರವಿಷ್ಟಾಃ | ಸಪ್ತ ಸರ್ಪಣಸ್ವಭಾವಾ ವಾಣೀರ್ವನನೀಯಾ ನದೀಶ್ಚಾವಿವಿಶುಃ | ಪರಿಕ್ಷಿತಾ
 ಪರಿತೋ ವರ್ತಮಾನೇ ಪಿತರಾ ಪಿತರೌ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ ತೇನಾಗ್ನಿ ನಾ ಸಂಚರೇತೇ | ಸಮ್ಯಕ್ ವ್ಯವ-
 ಹರತಃ | ತಥಾ ಪ್ರಯತ್ನೇ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಯಷ್ಟುಂ ದೀರ್ಘಮಾಯುರಗ್ನೇಶ್ಚಿರಂ ಜೀವನಂ ಪ್ರಭೂತ-
 ಮನ್ನಂ ನಾ ಪ್ರಸರ್ಪಾತೇ | ಪ್ರಸಾರಯತಃ | ಸಂಪಾದಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ
 ಪ್ರಯತ್ನೇ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಸತತಂ ಯಷ್ಟುಂ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ದೀರ್ಘಮಾಯುಃ ಸಂಪಾದಯತಃ || ಪ್ರ. ನಿ-
 ಪಾತತ್ವೇನಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ತಸ್ಯ ಛಂದಸಿ ವ್ಯವಹಿತಾಶ್ಚೇತಿ ಆರುರಿತ್ಯನೇನ ಸಂಬಂಧಃ | ಆರುಃ | ಋ-
 ಗತೌ | ಲಿಝ್ಯಸಿ ರೂಪಂ | ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಶಿತಿಪೃಷ್ಠಸ್ಯ | ಪೃಷ್ಠ-
 ಶಬ್ದಸ್ಯ ಕ್ರುತ್ಯಯಾಂತೋಽಂತೋದಾತ್ತಃ | ಶಿತೇರ್ನಿತ್ಯಾ ಬಹುಚ್ಚ ಬಹುವ್ರೀಹಾವಭಸದಿತ್ಯುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃ-
 ತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಧಾಸೇಃ | ಡುಧಾಚ್ಚ ಧಾರಣಿಪೋಷಣಯೋಃ | ಧೇಹಿ ಪಾನೇ ನಾ | ತಸ್ಮಾತ್ಪರ್ತರ್ಯಾ-
 ಜಾದಿಕಃ ಸಿಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಮಾತರಾ | ನಪ್ತೃನೇಷ್ಟೃತ್ವಷ್ಟೃತ್ವತ್ವದೋತ್ಪಪೋತ್ಪಮಾತ್ಪಪಿತ್ವಜಾ-
 ಮಾತ್ಪದುಹಿತೃ | ಉ. ೨-೯೬ | ಇತಿ ತ್ವಜಂತತ್ವೇನ ನಿಪಾತನಾದಂತೋದಾತ್ತಃ | ಋತೋ ಇಂತಿ ಗುಣಃ |
 ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸುಪೋ ಡಾದೇಶಃ | ವಿವಿಶುಃ | ನಿಶ ಪ್ರವೇಶನೇ | ಲಿಟಿ ಅಸಂಯೋಗಾಲ್ಪಿಹಿ ಕಿಡಿತಿ
 ಕಿದ್ವದ್ಯಾವಾದ್ಗುಣಾಭಾವಃ | ನಿಘಾತಃ | ಸಪ್ತ | ಸೃಷ್ಟೃಗತೌ | ಸಸ್ಯಶೂಭ್ಯಾಂ ತುಹಿ ಚ | ಉ. ೧-೧೫೬ |
 ಇತಿ ಸರ್ವೇರ್ನಿಧೀಯಮಾನಃ ಕನಿನ್ ತುಡಾಗಮಶ್ಚ ಬಾಹುಲಕಾದೇತಸ್ಯಾಪಿ ಭವತಿ | ಋಕಾರಸ್ಯಾ-
 ಕಾರಶ್ಚ | ಪ್ರತ್ಯಯನಿತ್ವೇನ ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಪರಿಕ್ಷಿತಾ | ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತೋಃ |
 ಕ್ಷಿಪ್ ಚೇತಿ ಕ್ಷಿಪ್ | ಪಿತ್ತಾತ್ಪುಗಾಗಮಃ | ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸಃ | ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಸುಪಾಂ
 ಸುಲುಗಿತಿ ಸುಪೋ ಡಾದೇಶಃ | ಚರೇತೇ | ಚರ ಗತಿಭಕ್ಷಣಯೋಃ | ಸಂಪೂರ್ವಾಚ್ಚರತೇಃ ಸಮ-
 ಸ್ತೃತೀಯಾಯುಕ್ತಾತ್ | ಪಾ. ೧-೩-೫೪ | ಇತ್ಯಾತ್ಮನೇಸದಂ | ನಿಘಾತಃ | ಸರ್ಪಾತೇ | ಸ್ಯ ಗತೌ |
 ಆಯಮಂತರ್ಭಾವವಿಶಿಷ್ಟಾರ್ಥಃ | ರೇಫಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಅದೊದೇದಿತಿ ಪ್ರಗೃಹ್ಯಸಂಜ್ಞಾ | ನಿಘಾತಃ |
 ಆಯುಃ | ಇಣ್ ಗತೌ | ಉಸಿನ್ನಿತ್ಯನುವೃತ್ತೌ ಏತೇರ್ಣಿಚ್ಛೇತ್ಯುಸಿನ್ | ಚಿತ್ವಾತ್ಪೃಥ್ವಿ | ನಿತ್ವಾ-
 ದಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಪ್ರಯತ್ನೇ | ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷ್ಟಿತ್ಯಸ್ಮಾತ್ಪುಮರ್ಥೇ ಸೇಸ್ವ-
 ತ್ಯಯಃ | ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸಃ | ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಕೃನ್ಮೀಜಂತ ಇತ್ಯವ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ
 ಅಪ್ಯಯಾದಾಪ್ಸುಸ ಇತಿ ಸುಪೋ ಲುಕ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಶಿತಿಪೃಷ್ಠಸ್ಯ—ನೀಲಪೃಷ್ಠನೂ | ಧಾಸೇಃ—ಸರ್ವಾಧಾರನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು | ಯೇ—ಯಾವ
 ರಶ್ಮಿಗಳು | ಪ್ರ ಆರುಃ—ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಡುತ್ತವೆಯೋ | (ತೇ—ಆ ರಶ್ಮಿಗಳು) | ಮಾತರಾ—
 ಮಾತಾಪಿತೃಭೂತರಾದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು | ಆ ವಿವಿಶುಃ—ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗಳಿಂದಲೂ ಪ್ರವೇಶಿಸಿವೆ; (ಮತ್ತು) |
 ಸಪ್ತ—ಹರಿಯುವ ಸ್ವಭಾವದ | ವಾಣೀಃ—ವನನೀಯ (ಪೂಜಾರ್ಹ)ವಾದ ನದಿಗಳೂ | (ವಿವಿಶುಃ—ಪ್ರವೇ-
 ಶಿಸಿವೆ); | ಪರಿಕ್ಷಿತಾ—ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ | ಪಿತರಾ—ಮಾತಾಪಿತೃಸ್ಥಾನೀಯರಾದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು |

ಸಂ ಚರೇತೇ—(ಅಗ್ನಿ ಯೊಡನೆ) ಜೆನ್ನಾಗಿ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತವೆ ; (ಮತ್ತು) | ಪ್ರಯೇಕ್ಷೇ—ಹೆಚ್ಚಾದ ಯಾಗಾ ಚಂಣೆಗೋಸ್ಕರ | ದೀರ್ಘಂ ಆಯುಃ—(ಅಗ್ನಿಗೆ) ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನು [ಅಥವಾ ಪ್ರಭೂತಾನ್ನವನ್ನು] | ಪ್ರಯೇಕ್ಷೇ—ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸತತವೂ ಯಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ದೀರ್ಘಂ ಆಯುಃ—(ಯಾಗ ಕರ್ತೃವಿಗೆ) ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನು (ಅಥವಾ ಪ್ರಭೂತಾನ್ನವನ್ನು) | ಪ್ರ ಸರ್ವಾತೇ—ಹರಡುತ್ತವೆ (ಒದಗಿ ಸುತ್ತವೆ).

ಭಾವಾರ್ಥ

ನೀಲಪುಷ್ಪನೂ ಸರ್ವಾಧಾರನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯ ರಶ್ಮಿಗಳು ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಹೊರಟು ಪ್ರಪಂಚ ಮಾತಾ ಪಿತೃಭೂತರಾದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿವೆ ; ಆದೇ ರೀತಿ ಪ್ರವಹಣಶೀಲಗಳೂ ಮತ್ತು ಪೂಜ್ಯಗಳೂ ಆದ ನದಿಗಳೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿವೆ ; ವ್ಯಾಪಕವಾದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು, ಯಾಗಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನಡೆಯಲೆಂದು, ಅಗ್ನಿಗೆ ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನೂ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಪ್ರಭೂತಾನ್ನವನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ, ಆ ಅಗ್ನಿ ಯೊಡನೆ ಸಹಕರಿಸುತ್ತವೆ.

English Translation.

The (rays) of the blackbacked, all-sustaining (Agni) have arisen, and pervaded the parents (earth and heaven) and the flowing rivers ; the surrounding parents co-operate with him, and bestow long life for the sake of assiduous worship.

೨. ಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಧಾರಣೀ—ಸರ್ವಸ್ಯ ಧಾರಯಿತುಃ | ನಿರುಕ್ತಕಾರಣ ಧಾಸೀ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅನ್ನ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪಾಠಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಅಗ್ನಿಯು ಧರಿಸಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ಈ ಅಗ್ನಿಯ ರಶ್ಮಿಗಳು ಬಹಳವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಮಾತರಾ ವಿವಿಶುಃ ಸಪ್ತನಾಣೀಃ—ನಾಣೀ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಾಣ್ಯಾ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೩) ಪಾಠಮಾಡಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ನದಿಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಅಗ್ನಿಯ ರಶ್ಮಿಗಳು ನದಿಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಸಪ್ತ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಕವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಿ ಸಪ್ತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವುಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ರಶ್ಮಿಗಳ ಸ್ವಭಾವವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಮಾತರಾ ಎಂಬ ಪದವು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆಂದು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಅಗ್ನಿಯ ರಶ್ಮಿಗಳು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿ ಗಳಲ್ಲಿ (ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ)ಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳಾಗಿ (ತಾಯಿತಂದೆಗಳಂತೆ) ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಪೋಷಕರಾಗಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಪರಿಕ್ಷಿತಾ ಪಿತರಾ—ಪರಿತೋ ವರ್ತಮಾನೇ ಪಿತರಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ | ಲೋಕಕ್ಕೆ ತಾಯಿತಂದೆ ಗಳಾಗಿರುವ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು (ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳು) ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ಇವುಗಳು ಅಗ್ನಿ ಯೊಡನೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಹಕರಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಪ್ರಸಾರ್ತೇ ದೀರ್ಘಮಾಯುಃ ಪ್ರಯಕ್ಷೇ—ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು—ಯಜ್ಞವು ವಿಘ್ನವಿಲ್ಲದ ರೀತಿಯಿಂದ ನಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗುವ ಬಹಳವಾದ ಅನ್ನವನ್ನೂ, ಅಗ್ನಿಯು—ಯಜ್ಞವು ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾದ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಇರುವಿಕೆಯನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುವರೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಆಯುಃ ಎಂಬ ಪದವು ಇಪ್ಪತೆಂಟು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಸಾಯಣರು ಪ್ರಭೂತವಾದ ಅನ್ನವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ—ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌಃ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಸತತಂ ಯಜ್ಞಂ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ದೀರ್ಘಮಾಯುಃ ಸಂಪಾದಯತಃ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಬಹಳಕಾಲದವರಿಗೂ ಜೀವಿಸಿ ಇರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆಯುಸ್ಸಿನ (ಜೀವಿತಕಾಲದ) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ಮಾತಾಪಿತೃಗಳಾಗಿರುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—

ದ್ಯೌರ್ಮೇ ಪಿತಾ ಜನಿತಾ ನಾಭಿರಶ್ಚ ಬಂಧುರ್ಮೇ ಮಾತಾ ಪೃಥಿವೀ ಮಹೀಯಂ |

ಉತ್ಯಾನಯೋತ್ಪನ್ನೋ ೩ ಯೋನಿರಂತರತ್ತಾ ಪಿತಾ ದುಹಿತುರ್ಗರ್ಭಮಾಧಾತ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೩೩).

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸುವರು. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು. ಉದಕಂ ಹಿ ದ್ಯೌಲೋಕಾತ್ ಪತಿಕಂ ಪಾರ್ಥಿವೇನ ಧಾತುನಾ ಸಂಪೃಕ್ತಂ ಓಷಧೀಭಾವಮಾಗಮ್ಯ ಶರೀರಭಾವೇನ ಅವತಿಷ್ಠತೇ ಇತ್ಯೇತದವೇಕ್ಷ್ಯ ಸರ್ವಭೂತಾನಾಂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌಃ ಮಾತಾಪಿತರೌ ಉಚ್ಯೇತೇ | ದ್ಯೌಲೋಕದಿಂದ (ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ) ವೃಷ್ಟಿಯರೂಪದಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಗೆ ಬಿದ್ದ ನೀರು ಪೃಥಿವಿಯಿಂದ ಸೇರಿ ಸಸ್ಯಾದಿಗಳ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಶರೀರದ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳು (ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು) ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳ ರೀತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುವು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ,

ದ್ವೇ ಸ್ತುತೀ ಅತ್ಯಣವಂ ಪಿತ್ಯಣಾಂನುಹಂ ದೇವಾನಾಮುತ ಮರ್ತ್ಯಾನಾಂ |

ತಾಭ್ಯಾಮಿದಂ ವಿಶ್ವಮೇಜತ್ಸಮೇತಿ ಯದಂತರಾ ಪಿತರಂ ಮಾತರಂ ಚ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೮-೧೫).

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ, ತತ್ತ್ವತಸ್ಯ ಉಪಕಾರಸ್ಯಾಭಾವೇ ಸತೀತರೌ ಮಾತಾಪಿತರಾವಕಿಂಚಿತ್ತರಾವೇನ ಭವತಃ | ತಸ್ಮಾದುಪಪದ್ಯತೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೋಃ ಮಾತಾಪಿತೃಭಾವಃ | ಏವಂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀಭ್ಯಾಂ ಅಂತರಿಕ್ಷೇಣ ಚ ಅವಕಾಶದಾನೇನ ಅನುಗೃಹ್ಯಮಾಣೇನ ಏತಾನಿ ಅಸ್ತದಾದೀನಿ ಭೂತಾನ್ಯುತ್ಪದ್ಯಂತ ಇತಿ ಅನೇನ ಮಂತ್ರೇಣ ಮಂತ್ರದೃಶಾ ಸ್ಥಾಪಿತಂ | ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಉಪಕಾರವು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಜನ್ಮಕ್ಕೆ ಕಾರಣರಾದ ತಾಯಿತಂದೆಗಳು ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರೂ ಆಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ಅವಕಾಶವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣಿಗಳಾಗಿರುವವರ ಶರೀರವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಮಂತ್ರದೃಷ್ಟವಾದ ಋಷಿಯು ಪುತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ತಿಳಿದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವನು ಎಂದು ವಿವರಿಸುವರು.

ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌಃ ಯಜ್ಞಂ (ದೀರ್ಘಮಾಯುಃ) ಜೀವನಂ ಪ್ರಭೂತಂ ಅನ್ನಂ ನಾ (ಪ್ರಸಾರಯತಃ) ಸಂಪಾದಯತಃ | ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ಯಜ್ಞವು ನಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಹಳವಾದ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಆಯುಸ್ಸನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುವುವು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ದ್ಯಾವಾ ನಃ ಪೃಥಿವೀ ಇಮಂ ಸಿಂಧುಮದ್ಯ ದಿವಿಸ್ಪೃಶಂ |

ಯಜ್ಞಂ ದೇವೇಷು ಯಚ್ಛತಾಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೪೧-೨೦).

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ, ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ನ ಇಮಂ ಸಾಧನಮದ್ಯ ದಿವಿಸ್ಪೃಶಂ ಯಜ್ಞಂ ದೇವೇಷು ನಿಯಚ್ಛತಾಂ | ಈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ನಮ್ಮ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಾಧನವಾದ ಯಜ್ಞವನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಸಂತೋಷಪಡುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ನೀಡುತ್ತಾರೆ. ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ದ್ಯಾವಾ ಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ರಶ್ಮಿಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ಲೋಕೋಪಕಾರಕಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಸೂಚಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಪ್ರೆ—ನಿಪಾತಾ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಾಃ (ಫಿ. ಸೂ. ೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ನಿಪಾತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. **ವ್ಯವಹಿತಾತ್ಯ** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬಹುವ್ಯವಧಾನವಿದ್ದರೂ ಆರು: ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾಪದದೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವಿರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಉಪಸರ್ಗವೆಂದು ಹೆಸರು.

ಆರುಃ—ಋ ಗತೌ ಧಾತು. ಛಂದಸಿಲು ಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪. ೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್. ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಉಸ್ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ ಆರುಃ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯುಚ್ಚಬ್ಧ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ಯುತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತೀಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶಿತಿಪೃಷ್ಠಸ್ಯ—ಪೃಷ್ಠ ಸೇಚನೇ ಧಾತು. ತಿಥ ಸೃಷ್ಠ ಗೂಢಯೂಢಪ್ರೋಢಾಃ (ಉ. ಸೂ. ೨-೧೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೃಷ್ಠ ಶಬ್ದವು ಥಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತವಾಗಿದೆ. ಶಿತಿ ಪೃಷ್ಠಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ತಸ್ಯ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಕ್ಕೆ ಅನುವಾದವಾಗಿ ಶಿತೇರ್ನಿತ್ಯಾ ಬಹ್ವಚ್ಚಹುವ್ರೀಹಾವಭಿ ಸತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಾಸೇಃ—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣಮೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಅಥವಾ ಧೇಟ್ ಪಾನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಔಪಾದಿಕ ಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಷಷ್ಠೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಮಾತರಾ—ನಪ್ತೌ ನೇಷ್ಟೌ ತ್ವಷ್ಟೌ ಹ್ವತ್ಯ ಹೋತ್ಯ ಪೋತ್ಯ ಪಿತ್ಯ ಜಾಮಾತ್ಯ ದುಹಿತ್ಯ— (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ವಜಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತವಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿವಚನ (ಜಾ) ಪರವಾದಾಗ ಋ ತೋ ಜಾ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್— (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ವಿವಿಶುಃ—ವಿಶ ಪ್ರವೇಶನೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಪರಸ್ಮೈಪದಾನಾಂ— ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಾದೇಶ. ಲಿಣ್ಮಿ ಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಅಸಂಯೋಗಾಲ್ಲಿಟ್‌ಕಿತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಕೆದ್ವದ್ವಾವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜ್ಜ ತಿಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಪ್ತೆ—ಸೃಷ್ಟೃ ಗತೌ ಧಾತು. ಸಪ್ತೆ ಶೂಭ್ಯಾಂ ತುಟಾ ಚೆ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಮತ್ತು ತುಟಾಗಮವು ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಈ ಧಾತುವಿಗೂ ಬರುತ್ತವೆ. ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದಲೇ ಮುಕಾರಕ್ಕೆ ಅಕಾರಾದೇಶ. ಸಪ್ತನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯೋಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪರಿಕ್ಷಿತಾ—ಪರಿ ಎಂಬುದು ಉಪಸರ್ಗ. ಪ್ತೆ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯಪಿತಿಕ್ವೆತಿಪುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ತುಕಾಗಮ. ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಸದಾತ್ ಕೈತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೈದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪರಿಕ್ಷಿತ್ ಶಬ್ದ. ದ್ವಿವಚನ (ಜಾ) ಪರವಾ ದಾಗ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಡಾ ದೇಶ.

ಪಿತರಾ—ಮಾತರಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿನರಿಸಿದಂತೇ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚರೇತೇ—ಚರ ಗತಿಭಕ್ಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಸಮ್ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಸಮಸ್ತೃತೀಯಾ ಯುಕ್ತಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಸ್ರಾತೇ—ಸೃ ಗತೌ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರತೋರುವುದರಿಂದ ಇದು ಅಂತರ್ಭಾವಿತ ಣ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಧಾತು. ಭಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಭಾಂದಸವಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ರೇಫವು ಅಧಿಕವಾಗಿ ಬಂದಿದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ವಿಕಾರಾಂತದ್ವಿವಚನಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಈದೂದೇದ್ವಿವಚನಂಪ್ರಗೃಹ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರ. ಗೃಹ್ಯಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಯೀ—ಇನ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಉಸಿನ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ ಏತೇರ್ಣಿಚ್ಚೆ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಸಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಕ್ಕೆ ಣಿತ್ಯ ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅಚೋಞ್ಞಾತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಏಚೋಯೆನಾಯಾವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಯಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇಸ್ವಿತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಭು-ದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಯಕ್ಷೇ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು ಧಾತು. ತುಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥತೋರುವಾಗ ತುಮರ್ಥೇಸೇಸೇನಸೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವ್ರಶ್ಚಭೃಷ್ಚ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತು ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ. ಷಢೋಃಕೇಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕಕಾರಾದೇಶ. ಅದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ. ಯಕ್ಷೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಸದಾತ್ ಕೈತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೈದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ವಿಕಾರಾಂತಕೃದಂತಶಬ್ದವಾದುದರಿಂದ ಕೈನ್ಮೇಜಂತಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಾದಾನ್ ಸುಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ದಿವಕ್ಷಸೋ ಭೇನವೋ ವೃಷ್ಟೋ ಅಶ್ವಾ ದೇವೀರಾ ತಸ್ಮಾ ಮಧುಮತ್ವಹಂತೀ |
ಋತಸ್ಯ ತ್ವಾ ಸದಸಿ ಕ್ಷೇಮಯಂತಂ ಪರ್ಯೇಕಾ ಚರತಿ ವರ್ತನಿಂ ಗೌಃ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ದಿವಕ್ಷಸಃ | ಭೇನವಃ | ವೃಷ್ಟಃ | ಅಶ್ವಾಃ | ದೇವೀಃ | ಅ | ತಸ್ಮಾ | ಮಧುಮತ್ | ವಹಂತೀಃ |
ಋತಸ್ಯ | ತ್ವಾ | ಸದಸಿ | ಕ್ಷೇಮಯಂತಂ | ಪರಿ | ಏಕಾ | ಚರತಿ | ವರ್ತನಿಂ | ಗೌಃ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವೃಷ್ಟಃ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತುರಗ್ನೇರಶ್ವಾ ನಾಹನರೂಪಾ ರೋಹಿತಾ ದಿವಕ್ಷಸೋ ದಿವಂ ವ್ಯಾ-
ಸ್ಯ ವರ್ತಮಾನಾ ಭೇನವೋಽಗ್ನೇಃ ಪ್ರೀಣಯಿತ್ವಾ ಭವಂತಿ | ಸೋಮಯಮಗ್ನಿ ಮಧುಮತ್ ಮಾ-
ಧುರೋಪೇತಮುದಕಂ ವಹಂತೀರ್ದೇವೀರ್ದ್ಯೋತನೀಲಾ ನದೀರಾತಸ್ಮಾ | ಅತಿಷ್ಠತಿ | ಪ್ರಾಪ್ನೋತೀ-
ತ್ಯರ್ಥಃ | ಗೋಶಬ್ದೋ ಮಾಧ್ಯಮಿಕವಾಗ್ವಾಚೇ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾಂ ನಾಚಮಿತಿ ನೈರುಕ್ತಾ ಇತ್ಯಭಿಧಾ-
ನಾತ್ | ಏಕಾ ಗೌಃ ಕಾಚಿದುಕ್ತವಿಧಾ ನಾಕ್ ಋತಸ್ಯೋದಕಸ್ಯ ಸದಸಿ ಸ್ಥಾನೇಂತರಿಕ್ಷೇ ಕ್ಷೇಮಯಂತಂ
ಕ್ಷೇಮಮಾನಾಸಮಿಚ್ಛಂತಂ ವರ್ತನಿಂ ಜ್ವಾಲಾಃ ಪ್ರವರ್ತಯಂತಂ ತ್ವಾ ಹೇ ಆಗ್ನೇ ತ್ವಾಂ ಪರಿಚರತಿ |
ನೇವತೇ || ದಿವಕ್ಷಸಃ | ಅಕ್ಷೋ ವ್ಯಾಪ್ತಾ | ದಿವಂ ವ್ಯಾಪ್ತುವಂತೀತಿ ದಿವಕ್ಷಸಃ | ವಕ್ಷ ಕೋಷೇ | ರೋ-
ಷಾರ್ಥೋಽಪ್ಯಯಂ ಧಾತುರತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತಾ ವರ್ತತೇ | ದಿವಂ ವಕ್ಷಂತಿ ವ್ಯಾಪ್ತುವಂತೀತಿ | ಅನುನ್ನಿತ್ಯ ಸು-
ನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಲೋಪೋ ವೈರ್ವಲೀತಿ ವಲೋಪಃ | ಕೃದುತ್ವರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಭೇನವಃ |
ಸುರಿತ್ಯನುವೃತ್ತಾ ಭೇಃ ಇಚ್ಛೇತಿ ಅನುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಇಕಾರಸ್ಯ ಗುಣಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ವೃಷ್ಟಃ |
ವೃಷ ಸೇವನೇ | ಕವಿನ್ಯು ವೃಷಿತಕ್ಷಿರಾಜೀತ್ಯಾದಿನಾ ಕವಿನ್ | ಕಿತ್ವಾದ್ಗುಣಭಾವಃ | ನಿತ್ವಾದಾದ್ಯುದಾ-
ತ್ತಃ | ಅಶ್ವಾಃ | ಆಶು ವ್ಯಾಪ್ತಾ | ಅತಿಪುಷ್ಕಿಲತೇಜಃತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ರನ್ | ನಿತ್ವಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ |
ತಸ್ಮಾ | ವ್ಯಾ ಗತವಿವೃತ್ತಾ | ಛಂದಸಿ ಲುಙ್ಗಜ್ಞಾಃ ಇತಿ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಿಟ್ | ಅತ ಛಿ ಣಲ ಇತ್ಯಾಕಾರಃ |
ನಿಘಾತಃ | ಮಧುಮತ್ | ನಿದಿತ್ಯನುವೃತ್ತಾ ಫಲಿಸಾಟನಮನಿಜನಾಮಿತ್ಯಾದಿನಾ ಮನೇರುಪ್ರತ್ಯಯಃ |
ತತ್ಸನ್ನಿಯೋಗೇನ ನಕಾರಸ್ಯ ಧಕಾರಃ ನಿತ್ವಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ತ್ವಾ | ಯುಷ್ಮಚ್ಚಬ್ದಸ್ಯ ದ್ವಿತೀಯೈಕ-
ವಚನಾಂತಸ್ಯ ತ್ವಾಮಾನಿತಿ ತ್ವಾದೇಶಃ | ಅನುದಾತ್ತಶ್ಚ | ಕ್ಷೇಮಯಂತಂ | ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ |
ಆರ್ತಿ ಸ್ತು ಸುಹುಸ್ಯಧ್ಯಕ್ಷೀತ್ಯಾದಿನಾ ಮನ್ | ಕ್ಷೇಮಮಾನಾಸಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂತಂ | ಸುಪ ಅತ್ಮನಃ ಕೃಚಿತಿ
ಕೃಚ್ | ಕೃಚಿ ಜೇತೀತ್ವಂ | ಅಕೃತ್ಸಾರ್ವಧಾತುಕಯೋರ್ದೀರ್ಘಾಽತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ ಚ ನ ಛಂದಸ್ಸಪ್ರ-
ತ್ಯಸ್ಯೇತಿ ಪ್ರತಿಷಿದ್ಧತೇ | ಕೃಚಿತ್ತ್ವಾದಂತೋದಾತ್ತಃ | ತದಂತಾಚೈತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಕಸ | ಕಪಃ
ಪಿತ್ವಾಚನುದಾತ್ತತ್ವಂ ಶತುತ್ವ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ವರೇಣ | ತಯೋಃ ಕೃಚಾ ಸಹೈಕಾದೇಶೇ ಕೃತೇ ಏಕಾ-

ದೇಶ ಉದಾತ್ತೇನೋದಾತ್ತ ಇತ್ಯೇಕಾದೇಶ ಉದಾತ್ತಃ | ಅಂ | ಸುಪ್ತಾದನುದಾತ್ತಃ | ಉದಾತ್ತಾ-
ದನುದಾತ್ತಸ್ಯೇಕೈವಮಃ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ | ಏಕಾ | ಇಹಾ ಗತಾ | ಇಹೈಕಾಪೇತ್ಯಾದಿನಾ ಕನ್ | ತದಂತಾ-
ದಾಪ್ | ನಿತ್ವರಃ | ವರ್ತನಿಂ | ವೃತು ವರ್ತನೇ | ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಃ | ವೃತೇಕ್ಷ | ಉ.
೨-೧೦೭ | ಇತ್ಯನಿಃ | ಗುಣಃ | ವೃತ್ಯಯೇನಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಗೌಃ | ಗಮ್ನು ಗತೌ ಗಮೇ-
ರ್ಜೋಃ | ಉ. ೨-೭೭ | ಇತಿ ಡೋಪ್ರತ್ಯಯಃ | ದಿತ್ತಾಪ್ತಿಲೋಪಃ | ಗೋತೋ ಜದಿತ ಸುಪ್ರೋ
ಜಿತ್ವಾಪ್ತಿದ್ವಿಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

ವೃಷ್ಟಃ—ಕಾಮವರ್ಷಕನಾದ ಅಗ್ನಿಯ | ಅಶ್ವಾಃ—ವಾಹನರೂಪವಾದ ರೋಹಿತವರ್ಣದ ಜ್ವಾಲೆ
ಗಳು | ದಿವಕ್ಷಸಃ—ಅಂತರಕ್ಷವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಇರುವವುಗಳಾಗಿ | ಧೇನವಃ—ಅಗ್ನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಯುಂಟುಮಾಡು
ವವುಗಳಾಗುತ್ತವೆ; (ಇಂತಹ ಅಗ್ನಿಯು) | ಮಧುಮತ್—ಮಾಧುರೋಪೇತವಾದ ಉದಕವನ್ನು |
ವಹಂತೀಃ—ವಹಿಸುವವುಗಳೂ | ದೇವೀಃ—ದೈವೀತನುಲಿಗಳೂ ಆದ ನದಿಗಳನ್ನು | ಅ ತಸ್ಮೈ—ಪ್ರಾಪ್ತ
ನಾಗುತ್ತಾನೆ | (ಹೇ ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ) | ಏಕಾ ಗೌಃ—ಒಂದು (ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ) ಮಾತು |
ಋತಸ್ಯ—ಉದಕದ | ಸದಸಿ—ಸ್ಥಾನವಾದ ಅಂತರಕ್ಷದಲ್ಲಿ | ಪ್ರೇಮಯಂತಂ—ನಿವಾಸವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸುವವನೂ |
ವರ್ತನಿಂ—ಜ್ವಾಲೆಗಳನ್ನು ಹೊರಡಿಸುವವನೂ ಆದ | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಪರಿ ಚರಣಿ—ಸೇವಿಸುತ್ತದೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ.

ಇವೃಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದನಾದ ಅಗ್ನಿಯ ವಾಹನರೂಪವಾದ ರೋಹಿತವರ್ಣದ ಜ್ವಾಲೆಗಳು, ಅಂತರಕ್ಷವನ್ನೂ
ವ್ಯಾಪಿಸಿ, ಅಗ್ನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಯುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ; ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಮಧುರವಾದ ಉದಕ ವಾಹಕಗಳೂ, ಪ್ರಕಾಶ
ಯುಕ್ತಗಳೂ ಆದ ನದಿಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ; ಹೀಗೆ, ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ ಉದಕಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯ
ವಾದ ಅಂತರಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುವವನೂ ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಭೂತನೂ ಆದ ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿ
ರೂಪವಾದ ಮಾತು ಸೇವಿಸುತ್ತದೆ (ನಾವು ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಪರಿಚರಿಸುತ್ತೇವೆ).

English Translation.

The sky-traversing steeds of the showerer (of benefits) are the milch
cows (of Agni); as he attains the divine (rivers), bearers of sweet (water). One
sacred sound glorifies you (Agni), who are desirous of repose, pecifying your
flames) in the abode of the water (the firmament).

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು.

ವೃಷ್ಟಃ—ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತುಃ | ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರ ಇಷ್ಟಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪೂರ್ಣ
ಮಾಡುವವನೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಅಶ್ವಾಃ—ವಾಹನರೂಪಾಃ ರೋಹಿತಾಃ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ಹರಿಃ ಇಂದ್ರಸ್ಯ | ರೋಹಿತೋಃಗ್ನೇಃ | ಹರಿತ ಅದಿತ್ಯಸ್ಯ | ರಾಸಭಾವಪ್ತಿನೋಃ | ಅಜಾಃ
ಪೂಷ್ಠಃ | ಸೃಷತ್ಯೋ ಮರುತಾಂ | ಅರುಣ್ಯೋ ಗಾವ ಉಷಸಃ | ಶ್ಯಾನಾಃ ಸವಿತುಃ | ನಿತ್ಯ
ರೂಪಾ ಬೃಹಸ್ಪತೇಃ | ನಿಯಂತೋ ವಾಯೋಃ |

(ನಿ. ೨-೨೪)

ಎಂದು ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗಳ ವಾಹನಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ವಾಹನವು ರೋಹಿತ ನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು. ಸಾಯಣರು ರೋಹಿತಾಃ ಅಶ್ವಾಃ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಧೇನವಃ— ಅಗ್ನೇಃ ಪ್ರಿಣಯಿತ್ಯುಕ್ತಿಃ | ಧೇನುಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತೊಂಟು ವಾಚ್ಛಾನುಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೩) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ವಾಕ್ಯಗಳು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯ ವಾಹನಗಳಾದ ರೋಹಿತಾಶ್ವಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು (ಔಪಚಾರಿಕವಾದ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ) ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಋತಸ್ಯ—ಉದಕಸ್ಯ—ಋತಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೪)ಯೂ, ಕಾಲವಿಶೇಷ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ, ಪಠಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಉದಕವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಕ್ಷೇಮಯಂತಂ — ಕ್ಷೇಮಂ ಆವಾಸಮಿಚ್ಛಂತಂ. ಅಗ್ನಿಯು ಮಧುರವಾದ (ರುಚಿಕರವಾದ) ಉದಕಗಳನ್ನು ಪಟಿಸುವ ನದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸುಖಕರವಾದ ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು (ಉದಕದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿ) ಇರುವನೆಂದು ಅರ್ಥ. ಇದರಿಂದ ಔರ್ವಾಗ್ನಿಯೂ, ಮೇಘಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುವ ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿಯೂ ವಿವೃತ ವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಗೌಃ—ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾ ವಾಕ್ | ಗೋಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಪೃಥಿವೀ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೫) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಗೌರಿತಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ನಾಮಧೇಯಂ ಎಂದು ನಿರುಕ್ತವಾಕ್ಯವು, ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ. ಅಥಾಪಿ ಪಶುನಾಮೇಹ ಭವತ್ಯೇತಸ್ಮಾದೇವ | ಗೌಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಗಾಜ್ ಗತಾ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪಶು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಗೋವುಗಳೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಸುಪರ್ಣಂ ವಸ್ತೇ ಮೃಗೋ ಅಸ್ಯಾ ದಂತೋ ಗೋಭಿನ್ನೆನ್ನದ್ಧಾ ಪತತಿ ಪ್ರಸೂತಾ

ಯತ್ರಾ ಸರಃ ಸಂ ಚಿ ನಿ ಚಿ ದ್ವಿವಂತಿ ತತ್ರಾಸ್ಮಭ್ಯಮಿಷವಃ ಶರ್ಮ ಯಂಶನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೭೫-೧೧).

ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಗೋ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವಾಯುವೂ ಶ್ಲೇಷ್ಠವೂ ಅರ್ಥವಾಗಿರುವುದೆಂದು ವರ್ದಿಸಿದೆ.

ವೃಕ್ಷೇವೃಕ್ಷೇ ನಿಯತಾ ನಿಾಮಯದ್ಗ್ನಾಸ್ತತಾ ವಯಃ ಪ್ರ ಪತಾನ್ ಪೂರುಷಾಡಃ |

ಅಥೇದಂ ವಿಶ್ವಂ ಭುವನಂ ಭಯಾತ ಇಂದ್ರಾಯ ಸುನ್ಯದ್ವೇಷಯೇ ಚಿ ಶಿಷ್ಟತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೨೭-೨೨)

ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಜ್ಯಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಗೋ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದೆ.

ಉತಾಡಃ ಪರುಷೇ ಗವಿ ಸೂರಶ್ಚಕ್ರಂ ಹಿರಣ್ಯಯಂ | ಸ್ವೈರಯದ್ರಥೀಕಮಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೫೬-೩)

ಇಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯೋಽಪಿ ಗೌರುಚ್ಯತೇ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಆದಿತ್ಯನೂ ಗೋ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ತಾ ನಾಂ ವಾಸ್ತುನ್ಯುತ್ಕೃಷಿ ಸಮಧ್ಯೈ ಯತ್ರ ಗಾವೋ ಭೂರಿತ್ಯಂಗಾ ಆಯಾಸಃ |

ಆತ್ರಾಹ ತದೇರುಗಾಯಸ್ಯ ವೃಷ್ಟಃ ಪರಮಂ ಪದಮವ ಭಾತಿ ಭೂರಿ || (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೫೪-೬).

ಇಲ್ಲಿ ಸರ್ವೇಽಪಿ ರಶ್ಮಯಃ ಗಾವ ಉಚ್ಯಂತೇ ಎಂದು ಗೋ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಶ್ಮಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಸುಷುಮ್ನೋ ರಶ್ಮಿರೇಕ ಏವ ಗೌಃ ಇತಿ ಉಚ್ಯತೇ ಎಂದು ಮಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಸುಷುಮ್ನಾನಾಡಿಯ ರಶ್ಮಿಯೂ ಗೋ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು. ಗೋ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪೃಥಿವೀ, ಗೋವುಗಳು,

ಸ್ನಾಯು ಶ್ರೇಷ್ಠ, ಮೌರ್ವೀ, ಆದಿತ್ಯ, ರಶ್ಮಿಗಳು, ಸುಷುಮ್ನಾನಾಡಿಯ ರಶ್ಮಿ ಎಂಬ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಸಾಯಣರು—

ಗೋಶಬ್ದೋ ಮಾಧ್ಯಮಿಕವಾಗ್ವಾಚೀ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾಂ ನಾಚಮಿತಿ ನೈರುಕ್ತಾ ಇತ್ಯಭಿಧಾನಾತ್ |
ಏಕಾ ಗೌಃ ಕಾಚಿದುಕ್ತವಿಧಾ ನಾಕ್ ವರ್ತನಿಂ ಜ್ವಾಲಾಃ ಪ್ರವರ್ತಯಂತಂ ತ್ವಾಂ ಪಂಚರಿಶಿ
ಸೇವತೇ ||

ಎಂದು ವಾಚ್ಯನ ಮಾಡಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾ ವಾಕ್ ಸೇವಿಸುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವಾಗಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣವಾಯುವಿನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತವಾಗಿ ವಾಗಭಿವ್ಯಕ್ತಜನಕವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾದ ರೀತಿಯಿಂದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ದಿವಕ್ಷಸಃ—ಅಕ್ಷಾ ವ್ಯಾಪ್ತಾ ಧಾತು. ದಿವಂ ವ್ಯಾಪ್ತು ವಂತೀತಿ ದಿವಕ್ಷಸಃ ಅಥವಾ ವಕ್ಷ ರೋಷೇ. ಧಾತು. ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತುರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ದಿವಂ ವಕ್ಷಂತಿ ವ್ಯಾಪ್ತು ವಂತಿ ಇತಿ ದಿವಕ್ಷಸಃ ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯ ಅಸುನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದಿವ್ + ವಕ್ಷ + ಅಸುನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಲೋಪೋವ್ಯೋವಲಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ದಿವ್ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಧೇನವಃ—ಧೇಟು ಪಾನೇ ಧಾತು. ನುಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ ಧೇಟು ಇಚ್ಛೆ (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಕಾರ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ. ಧೇನು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವೃಷಃ—ವೃಷ ಸೇಚನೇ ಧಾತು. ಕನಿನಯುವೃಷಿತಕ್ಷಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧-೧೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಥಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ವಾ—ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತಾ ಧಾತು. ಅಶುಪ್ರಸಿಲಚಿಕಣಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಆದ್ಯದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ತಸ್ಯಾ—ಷಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತಾ ಧಾತು. ಛಂದಸಿಲುಜ್ಲಜ್ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ಇಲಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಆತಚೇಣಲಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಔಕಾರಾದೇಶ. ಲಿಣ್ಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಧುಮತ್—ಮನ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಫಲಿಪಾಚಿ ನಮಿಮನಿ ಜನಾಮ್ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದರೊಡನೆ ಧಾತುವಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರಾದೇಶ. ಮಧು ಎಂದು ರೂಪ

ವಾಗುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿತ್ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ನಿತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ- ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ-(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದರ ಮೇಲೆ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಹಂತೀಃ-ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಸಕ್ರಾದೇಶ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿನಕ್ಷಾ ಮಾಡಿದಾಗ ಉಗಿತತ್ವ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಃ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇಶ್-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತು ಕವು ಅನುದಾತ್ಮವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ತ್ವಾ-ಯುಷ್ಮದ್ ತಬ್ಬ. ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿ ಏಕವಚನಾಂತಕ್ಕೆ ತ್ವಾಮೌ-(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ಮಸ್ವರ ನಿಶಿಷ್ಟವಾದ ತ್ವಾದೇಶ.

ಸದಸಿ-ಪದಲ್ಪ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು ಧಾತು. ಟಿಣಾದಿಕ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಕ್ಷೇಮಯಂತಂ-ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಅರ್ಥಿಸ್ತುಸುಹು ಸೃಧೃಷ್-(ಉ. ಸೂ. ೧-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತು ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಕ್ಷೇಮ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಕ್ಷೇಮಂ ಆನಾಸಂ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛನ್, ಕ್ಷೇಮಯನ್ ತಮ್. ಸುವ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಕೃಚಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಈತ್ವನು ಅಕೃತ್ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಯೋರ್ದೀರ್ಘಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘವೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನೆ ಛಂದಸ್ಯ-ಪುತ್ರಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ರಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಕ್ಷೇಮಯ ಎಂಬುದು ಸನಾಭ್ಯಂತಾಧಾತವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್ ವಿಶರಣ. ಶಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ಮ ಸುಪ್ ಪಿತಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು (ಶತ್ಯ) ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇಶ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತೋಗುಣೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃಚಿನ ಉದಾತ್ತ ಅಕಾರದೊಡನೆ ಏಕಾದೇಶ ಬಂದುದರಿಂದ ಏಕಾವೇಶಉದಾತ್ತೇನೋದಾತ್ತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಪರವಾದಾಗ ಉಗಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯವು ಸುಪ್ಪಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಉದಾತ್ತ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಾದನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಸ್ವರಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಏಕಾ-ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಇಣ್ ಭೀ ಕಾಹಾ-(ಉ. ಸೂ. ೩-೩೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಏಕ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿನಕ್ಷಾ ಮಾಡಿದಾಗ ಅದಂತವಾದುದರಿಂದ ಅಜಾದ್ಯತತ್ವಾಹ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಾಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕನ್ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಿಕಿರತಿ-ಚಿರ ಗತಿಭಕ್ಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವರ್ತನಿಮ್—ನೃತು ವರ್ತನೇ ಧಾತು. ಪ್ರೇರಣಾವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವಿತವ್ಯರ್ಥಕವಾಗಿದೆ. ವೃತೇಶ್ಚ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ವೃತ್ಯಯದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗಾ—ಗಮಲ್ಪ ಗತೌ ಧಾತು. ಗಮೇರ್ಛೋಃ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛೋ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಡಿತ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಟಿಗೆ (ಅಮ್) ಲೋಪ. ಗೋ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಗೋತೋಣಿತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೯೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಷೆದ್ವದ್ವಾಪವಿರುವುದರಿಂದ ಅಚೋಷ್ಟಾತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಓಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ. ವಿಸರ್ಗ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಆ ಸೀಮರೋಹತ್ಪ್ರಯಮಾ ಭವಂತೀಃ ಪತಿತ್ಪಿಕ್ತಿತ್ವಾನ್ರಯಿವಿದ್ರಯಿಣಾಂ |

ಪ್ರ ನೀಲಪೃಷ್ಠಾ ಅತಸಸ್ಯ ಧಾಸೇಸ್ತಾ ಅನಾಸಯತ್ಪುರುಧಪ್ರತೀಕಃ || ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಆ | ಸೀಂ | ಅರೋಹತ್ | ಸುಯಮಾಃ | ಭವಂತೀಃ | ಪತಿಃ | ಚಿಕ್ತಿತ್ವಾನ್ | ರಯಿವಿತ್ |

ರಯಿಣಾಂ |

ಪ್ರ | ನೀಲಪೃಷ್ಠಃ | ಅತಸಸ್ಯ | ಧಾಸೇಃ | ತಾಃ | ಅನಾಸಯತ್ | ಪುರುಧಪ್ರತೀಕಃ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ರಯಿಣಾಂ ರಯಿವಿತ್ ಧಾಸಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ವಿಶಿಷ್ಟಧನಸ್ಯ ಲಂಭಯಿತಾ ಚಿಕ್ತಿತ್ವಾನ್ ಜ್ಞಾನ-
ವಾನ್ ಪತಿರತ್ಯಾನಾಂ ಪತಿರಗ್ನಿಃ ಸೀಂ ಸರ್ವತಃ ಸುಯಮಾಃ ಸುಖೇನ ನಿಯಂತುಂ ಶಕ್ತ್ಯಾ ಭವಂತೀರ್ಯಾ
ವದವಾ ಅರೋಹತ್ ಅರೋಹಯತಿ ಸ್ಮ ನೀಲಪೃಷ್ಠಃ ಪುರುಧಪ್ರತೀಕೋ ಬಹುಧಾವಿಕ್ಷಪ್ತಾಂಗಃ
ಸೋಗ್ನಿರತಸಸ್ಯ ಸತತಗಮನಸ್ಯ ಧಾಸೇಃ ಪ್ರೋಷಣಾರ್ಥಂ ತಾ ಅಶ್ವಾಃ ಪ್ರಾವಾಸಯತ್ | ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀ
ವಾಸಯತಿ ಸ್ಮ | ನಿವಾಸೇನ ಶ್ರಮೋಪನೀತೇ ಸತತಗಮನಂ ಪ್ರೋಷಯಿತುಂ ಶಕ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಸೀಂ |
ಜಾದಯೋನುದಾತ್ತಾ ಇತ್ಯನುದಾತ್ತಃ | ಅರೋಹತ್ | ರುಹ ಪ್ರಾಪ್ತಾರ್ಥವೇ | ಲಜಃ ರೂಪಂ |
ನಿಘಾತಃ | ಸುಯಮಾಃ | ಯಮ ಉಪರಮೇ | ಅಸ್ಮಾಚ್ಚೈಕಾರ್ಥ ಈಷದ್ಬುಃಸುಷ್ಕಿತಿ ಖಲ್ | ಕೃದು-
ತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ಪತಿಃ | ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ | ಪಾತೇರ್ಡತಿರಿತಿ ಡಿತ್ವಾಚ್ಚೈಲೋಪಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ |
ಚಿಕ್ತಿತ್ವಾನ್ | ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ | ಕ್ತಿಸೌ ರೂಪಂ | ರಯಿವಿತ್ | ವಿದ್ವ್ಯ ಲಾಭೇ | ಕ್ತಿಸೌ | ರಯಿಣಾಂ |
ನಾಮನ್ಯತರಸ್ಯಾಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ನೀಲಪೃಷ್ಠಃ | ನೀಲಶಬ್ದೋ ವೈಷಾಂತ್ಯಾದಾದ್ಯದಾತ್ತಃ |
ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಅತಸಸ್ಯ | ಅತ ಸಾತತ್ಯಗಮನ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದತ್ವನಿಚಾಮಿತ-
ಮಿನಮಿರಭಿಲಭಿನಭಿತಿಸಿತಪ್ತನಿಮಹಿಭ್ಯಃ | ಉ. ೧೧೭ | ಇತ್ಯಸಜ್ | ಚಿತ್ಸ್ವರಃ | ಅನಾಸಯತ್ |
ವಸ ನಿವಾಸೇ | ದೇತುಮತಿರಿತಿ ಚಿಜ್ | ಲುಙ್ ಲುಙ್ ಷ್ವಡಿತ್ಯದಾಗಮಃ | ತಿಜ್ಜತಿಜ ಇತಿ ನಿಘಾತಃ |

ಪುರುಢಪ್ರತೀಕಃ | ಪುರುಶಬ್ಧ ಇಹ ಸಂಖ್ಯಾನಾಚೀ | ಸಂಖ್ಯಾಯಾ ನಿಧಾರ್ಥೇ ಭೇತಿ ಧಾಪ್ರತ್ಯಯಃ |
ಬಹುಪ್ರೀಹಾ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಕ್ತಂ | ಹ್ರಸ್ವಶ್ಚಾಂದಸಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ರಯೀಣಾಂ—ಧನಗಳ (ಮಧ್ಯೆ) | ರಯಿವಿತ್—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನವನ್ನು ಒದಗಿಸುವವನೂ |
ಜೀಕೀರ್ತ್ವಾ—ಜ್ಞಾನಿಯೂ | ಪತೀಃ—ಅಶ್ವಗಳಿಗೆ ಪತಿಯೂ ಆದ ಆಗ್ನಿಯು | ಸೀಂ—ಎಲ್ಲ ವಿಧದಿಂದಲೂ |
ಸುಯಮಾಃ—ಸುಖವಾಗಿ ನಿಯಮಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ | ಭವಂತೀಃ (ಯೋಃ)—ವಡಬಗಳೆಂಬ ಯಾವ
ನಿಮ್ಮನ್ನು (ಎಲೈ ಅಶ್ವಗಳೇ) | ಆ ಆರೋಹತ್—ಹತ್ತುತ್ತಾನೋ | ತಾಃ—ಆ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ! ನೀಲ-
ಪೈಷ್ಠಃ—ನೀಲವರ್ಣವಾದ ಪೃಷ್ಠಭಾಗವುಳ್ಳವನೂ | ಪುರುಢಪ್ರತೀಕಃ—ಬಹು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ವಿಕ್ಷಿಪ್ತವಾದ
ಅಂಗಗಳುಳ್ಳವನೂ (ಆದ ಆಗ್ನಿಯು) | ಅತಿಸ್ಪೃ—ಸತತ ಗಮನನಿಮಿತ್ತಕವಾದ | ಧಾಸೇಃ—ಪೋಷ
ಕಾರ್ಥವಾಗಿ | ಪ್ರೇ ಅನಾಸಯೇತ್—ವಶ್ಯಮಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ.

ಎಲೈ ಆಗ್ನಿವಾಹನಗಳಾದ ವಡವನಾಮಕ ಅಶ್ವಗಳೇ, ಅತಿಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನವನ್ನನುಗ್ರಹಿಸುವವನೂ,
ಜ್ಞಾನಿಯೂ, ಅಶ್ವಗಳಿಗೆ ಪತಿಯೂ ಆದ ಆಗ್ನಿಯು, ಸರ್ವವಿಧದಲ್ಲಿಯೂ ಸುಲಭವಾಗಿ ನಿಯಮ್ಯರಾದ ನಿಮ್ಮನ್ನು
ಆರೋಹಿಸುತ್ತಾನೆ; ಆದರೆ, ನೀಲಪೃಷ್ಠನೂ, ವಕ್ಷಿಪ್ತಾಂಗನೂ ಆದ ಆ ಆಗ್ನಿಯು ನಿಮ್ಮಿಂದ ಕಾರ್ಯವಾದ ಅವಿ
ಶ್ರಾಂತಗಮನಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಪುಷ್ಟಿಯು ನಿಮಗೆ ದೊರೆಯಲೆಂದು, ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ನೀವು ವಿಶ್ರಮಿಸಿಕೊಳ್ಳು
ವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

Their lord has mounted on his well-trained mares; the sagacious
selector of treasures, the blackbacked, manylimbed (Agni) has granted them a
place of rest for the cherishing of (their) rapid speed.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು.

ರಯೀಣಾಂ ರಯಿವಿತ್—ಧನಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ವಿಶಿಷ್ಟಧನಸ್ಯ ಲಂಭಯಿಷಾ | ರಯಿ ಶಬ್ದವು
ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೪)ಯೂ, ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ, (ನಿ. ೩-೯), ನೂಚಿ ಪುರಾಚಿ ಸದನಂ
ರಯೀಣಾಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ರಯಿರಿತಿಧನಾಮ ರಾತೇರ್ಧಾನ ಕರ್ಮಣಃ (ನಿ. ೪-೧೭) ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದ
ರಿಂದ ಧನವೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಆಗ್ನಿಯು ಧನವೆಂದು ಹ್ರಸ್ವವಾಗಿರುವುದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಯಜ್ಞ
ಮಾಡುವವರಿಗೆ ದೊರಕಿಸುವನೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಪುರುಢಪ್ರತೀಕಃ—ಪುರುಶಬ್ಧ ಇಹ ಸಂಖ್ಯಾನಾಚೀ | ಬಹುಧಾ ವಿಕ್ಷಿಪ್ತಾಂಗಃ | ಆಗ್ನಿಯು ಎಲ್ಲಾ
ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವನೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಧಾಸೇ! ತಾಃ ಪ್ರೇ ಅನಾಸಯೇತ್—ಪೋಷಕಾರ್ಥಂ ಅಶ್ವಾಃ ಪ್ರೇಕ್ಷೇಣ ವಾಸಯತಿ ಸ್ಯ.
ಆಗ್ನಿಯು ಅಶ್ವಗಳಿಗೆ ಪತಿಯಾಗುವುದರಿಂದ ಅಶ್ವಗಳು (ಪೋಷಣೆಗೆ) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕೂ,

ಅಶ್ವಗಳು ತಮ್ಮ ಶ್ರಮವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಚರಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಮತ್ತು ಅವುಗಳು ಸುಖದಿಂದ ಇರುವುದಕ್ಕೂ ಸಹಾಯಕನಾಗಿರುವನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಚಿಕಿತ್ಸಾನ್—ಜ್ಞಾನವಾಕ್ | ಅಗ್ನಿಯು ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಸೀಂ—ಸರ್ವತ್ರ. ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಸೀಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸೀಮಿತಿ ಪರಿಗ್ರಹಾರ್ಥಿಯೇ ವಾ ಪಾದಪೂರಣೇ ವಾ | ಸೀಂ ಎಂಬ ನಿಪಾತವು ಪರಿಗ್ರಹ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ, ಪಾದಪೂರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ವಿನಯ, **ನಿಸೀಮತಃ ಸುರುಚೋ-ವೇನ ಅವಃ ವ್ಯವ್ಯಸೋತ್ ಸರ್ವತ ಅದಿತ್ಯಃ** | ಇಲ್ಲಿ ಸೀಂ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸರ್ವತಃ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೂ, **ಸೀಮ್ನಃ ಸೀಮತಃ ಸೀಮತೋ ಮರ್ಯಾದಾತಃ ಸೀಮಾ ಮರ್ಯಾದಾ,** ಎಲ್ಲಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವಿನಯಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ಸೀಮ್—ಜಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜಾದಯೋನುದಾತ್ತಾಃ (ಫಿ. ಸೂ. ೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅರೋಹತ್—ರುಹ ಬೀಜಜನ್ಮನಿ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಯಮಾಃ—ಯಮ ಉಪರಮೇ ಧಾತು. ಇದರ ಮೇಲೆ ಶಕ್ಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಈಷದ್ಭುಃ ಸುಷು—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಖಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸವಾದಾಗ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪತಿಃ—ವಾ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. **ಪಾತೇರ್ಡತಿಃ** (ಉ. ಸೂ. ೪-೪೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಡತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಡಿತ್ವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಧಾತುವಿನ ಟಿಗೆ (ಅ) ಲೋಪ.** ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಿಕಿತ್ಸಾನ್—ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. **ಕ್ವಿಸುತ್ವ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟಿಗೆ ಕ್ವಿಸುರಾದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ ಪ್ರಥಮಾವಿಧಕ್ಕೆ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ರಯಿವಿತ್—ವಿದಲ್ಯ ಲಾಭೇ ಧಾತು. **ಕ್ವಿವಜೆ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಯೀಜಾಮ್—ಷಷ್ಠೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. **ನಾಮನ್ಯತರಸ್ಯಾಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನೀಲಪೃಷ್ಠಃ—ನೀಲಂ ಪೃಷ್ಠಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ನೀಲಪೃಷ್ಠಃ | ನೀಲಶಬ್ದವು ವೃಷಾದಿದ್ಯುಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ವೃಷಾದೀನಾಂಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. **ಬಹುಪ್ರೀ-ಹಾ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದೇಮ್** (೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಾಸೇಃ—ಈ ಶಬ್ದವು ಮೊದಲನೇ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ.

ಅತಿಸ್ಥಿ—ಅತ ಸಾತತ್ಯಗಮನೇ. ಅತ್ಯವಿಚೇಮಿತಮಿನ ಮಿರಭಿ ಲಭಿ ನಭಿ ತಪಿ ಪತಿ ಪನಿ ಪಜೆ ಮಹಿಭ್ಯಃ (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅಸಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಷ್ಠೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅನಾಸೇಯತ್—ನಸ ನಿವಾಸೇ ಧಾತು. ಹೇತುಮತಿಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಜಕ ವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಚೆಚ್. ಅತಉಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧೆಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಚಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಜ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿ ಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪುರುಧಪ್ರತಿಶೇಷಃ—ಪುರು ಶಬ್ದವು ಇಲ್ಲಿ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಸಂಖ್ಯಾಯೋ-ವಿಧಾರ್ಥೇ ಧಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಧಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪುರುಧಾ ಎಂಬುದು ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ನಾಗುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸನಾದಾಗ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವವು ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಮಹಿ ತ್ವಾಷ್ಟ್ರಮೂರ್ಜಯಂತೀರಜುರ್ಯಂ ಸ್ತಭೂಯಮಾನಂ ವಹತೋ
ವಹಂತಿ |

ವ್ಯಂಗೇಭಿದಿದ್ಯುತಾನಃ ಸಧಸ್ಥ ಏಕಾಮಿವ ರೋದಸೀ ಆ ವಿನೇಶ || ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಮಹಿ | ತ್ವಾಷ್ಟ್ರಂ | ಉರ್ಜಯಂತೀಃ | ಅಜುರ್ಯಂ | ಸ್ತಭೂಯಮಾನಂ | ವಹತಃ | ವಹಂತಿ |
ವಿ | ಅಂಗೇಭಿಃ | ದಿದ್ಯುತಾನಃ | ಸಧಸ್ಥೇ | ಏಕಾಂಽಇವ | ರೋದಸೀ ಇತಿ | ಆ | ವಿನೇಶ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ಉರ್ಜಯಂತೀರಬಲಂ ಬಲಿನಂ ಕುರ್ವಂತ್ಯೋ ವಹತೋ ವಹನಪರಾ ನದ್ಯೋ ಮಹಿ ಮಹಾಂತಂ ತ್ವಾಷ್ಟ್ರಂ ತ್ವಷ್ಟ್ರಃ ಸುತಮಜುರ್ಯಂ ಜರಯಿತುಮನರ್ಹಂ ಸ್ತಭೂಯಮಾನಂ ಲೋಕಾನಾಂ ಸ್ತಂಭನಂ ಧಾರಣಮಿಚ್ಛಂತಮಗ್ನಿಂ ವಹಂತಿ ಧಾರಯಂತಿ | ಸಧಸ್ಥೇಽಪಾಂ ಸಮೀಪೇಽಂ-ಗೇಭಿರವಯವೈರಿದ್ಯುತಾನೋ ದೀಪ್ಯಮಾನಃ ಸನ್ ಅಗ್ನೀ ರೋದಸೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ವ್ಯಾವಿನೇಶ | ವಿವಿಧಂ ಪ್ರವಿಷ್ಟವಾನ್ | ರೋದಸ್ಯೋರ್ಧ್ವಷ್ಟಾಂತಃ | ಏಕಾಮಿವ | ಯಥಾ ಪುಮಾನೇಕಾಂ ಸ್ತ್ರಿಯಂ ಪ್ರವಿತತಿ | ತದ್ವತ್ || ತ್ವಾಷ್ಟ್ರಂ | ತ್ವಷ್ಟ್ರರಪತ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥೇ ತಸ್ಯಾಪತ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಸ್ತಭೂಯಮಾನಂ | ಸ್ತಭು ಸ್ತಂಭನಂ | ತದಿಚ್ಛಂತಂ | ಸುಪ ಅತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ | ಅಕೃತ್ಸಾರ್ವಧಾತು-ಕಯೋರಿತಿ ದೀರ್ಘಃ | ತದಂತಾದ್ಯೈತ್ಯಯೇನ ಶಾನಜ್ಞ | ಆಕಾರಾಂತತ್ವಾದಾನೇ ಮುಕ್ | ಶಾನಜೋ

ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ತರೇಣಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಕೃತೇ ಕೃಜಂತಾದ್ಧಾತುಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಅಂಗೇಭಿಃ | ಬಹುಲಂ
ಭಂದಸೀತಿ ಭಿಸ ಏಸಾಬೇಶಾಭಾವಃ | ಬಹುವಚನೇ ರ್ಝಲೈದಿತ್ಯೇತ್ಯಂ ದಿದ್ಯುತಾನಃ | ದ್ಯುತ ದೀಪ್ತಾ |
ಭಂದಸಿ ಲಿಟ್ | ತಸ್ಯ ಕಾನಜಾಬೇಶಃ | ದ್ವಿವಚನಂ | ಹಲಾದಿಶೇಷೇ ಕೃತೇ ದ್ಯು ಇತ್ಯಸ್ಯಾಭ್ಯಾಸಸ್ಯ
ದ್ಯುತಿತ್ವಾಪ್ರೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಪಾ. ೭-೪-೭೭ | ಇತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚೇತಿ
ಪೂರ್ವರೂಪತ್ವಂ | ಚಿತ್ವಾಪಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಏಕಾಮಿವ | ಇವೇನ ನಿಭಕ್ತೈಲೋಪಃ ಪೂರ್ವ-
ಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ಚೇತಿ ವಚನಾತ್ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಃ | ವಿನೇಶ | ವಿಶ ಪ್ರವೇಶನ ಇತ್ಯಸ್ಮಾಲ್ಲಿಟಿ
ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

ಉರ್ಜಯಂತೀಃ—(ಅಬಲರನ್ನು) ಬಲಿಷ್ಠರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡತಕ್ಕವುಗಳೂ | ವಹತೇ—ವಹಿಸುವುದ
ರಲ್ಲಿ ಅಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವುಗಳೂ ಅದ ನದಿಗಳು | ಮಹಿ—ಮಹಾತ್ಮನೂ | ತ್ವಷ್ಟೈ—ತ್ವಷ್ಟ್ಯವಿನ ಪುತ್ರನೂ |
ಅಜುರ್ಯಂ—ಜರಾಪ್ರಾಪ್ತಿಗನರ್ಹನೂ | ಸ್ತಭೂಯಮಾನಂ—ಲೋಕವನ್ನು ಧಾರಣಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿ
ಸುವವನೂ ಅದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ವಹಂತಿ—ಧರಿಸುತ್ತವೆ | ಸಧಸ್ಥೇ—ಉದಕ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ | ಅಂಗೇಭಿಃ—
(ತನ್ನ) ಅವಯವಗಳಿಂದ (ಸಹಿತನಾಗಿ) | ದಿದ್ಯುತಾನಃ—ಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು | ರೋದಸೀ—ದ್ಯಾವಾ
ಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು | ಏಕಾಂ ಇವ—(ಪುರುಷನು) ಒಬ್ಬಳೇ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು (ನಾನಾ ರೂಪನಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಿಸುವಂತೆ) |
ವಿ ಆ ವಿನೇಶ—ವಿವಿಧರೂಪನಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ.

ಅಬಲರಿಗೆ ಬಲದಾಯಕಗಳೂ ವಹನಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವುಗಳೂ ಅದ ನದಿಗಳು, ಮಹಾ
ತ್ಮನೂ, ತ್ವಷ್ಟ್ಯಪುತ್ರನೂ, ಜರಾಪ್ರಾಪ್ತಿಗನರ್ಹನೂ, ಲೋಕಧಾರಣೇಚ್ಛುವೂ ಅದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತವೆ;
ಹೀಗೆ ಉದಕ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಉದ್ದೀಪ್ತವಾದ ತನ್ನ ಸರ್ವಾಯವಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು, ಪುರುಷ
ನೊಬ್ಬನು ಒಬ್ಬಳೇ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಬೇರೆಬೇರೆ ರೂಪಗಳಿಂದ ಸಮೀಪಿಸುವಂತೆ, ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿಗಳನ್ನು ನಾನಾ
ರೂಪವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

The flowing (rivers) invigorating him, bear along the great son of
Twashtri, the undecaying upholder (of the world), radiant with various forms
in the vicinity (of the firmament): Agni is associated with heaven and earth,
as (a husband with) one only wife.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ಉರ್ಜಯಂತೀಃ—ಅಬಲಂ ಬಲಿನಂ ಕುರ್ವತೈಃ | ಉರ್ಕ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ
(ನಿ. ೩-೯) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಉರ್ಜ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಲನೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗವಿರುತ್ತದೆ. ಉದಾ
ಹರಣೆಗೆ—

ದೇವೀ ಉರ್ಜಾಹುತೀ ಇಷಮೂರ್ಜಮನ್ಯಾವಕ್ಷತ್ ಸಗ್ಧಿಂ ಸಸೀತಿಮನ್ಯಾ ನವೇನ
ಪೂರ್ವಂ ದಿಯಮಾನಾಃ ಸ್ಯಾಮ ಪುರಾಣೇನ ನವಂ ತಾಮೂರ್ಜಮೂರ್ಜಾಹುತೀ ಉರ್ಜ-
ಯಮಾನೇ ಅಧಾತಾಂ ವಸುವನೇ ವಸುಧೇಯಸ್ಯ ವೀತಾಂ ಯಜ |

(ಯ. ವಾ. ಸಂ. ೨೮-೧೬)

ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉರ್ಜ ಶಬ್ದವು ಬಲ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು. ಸಾಯಣರು ನದಿಗಳು ಬಲವಿಲ್ಲದವರಿಗೂ ಬಲವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿಕೊಡುತ್ತವೆ
ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವರು.

ವಹತಃ ಸ್ತಭೂಯಾಮಾನಂ ವಹಂತಿ—ವಹನಪರಾಃ ನದ್ಯಃ ಲೋಕಾನಾಂ ಧಾರಣಮಿಚ್ಛಂತೆ.
ಮಗ್ನಿಂ ಧಾರಯಂತಿ. ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರವಾಹಗಳಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ (ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತಿರುವ) ಹರಿಯು
ತ್ತಿರುವ ನದಿಗಳು ಲೋಕಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು
ಧರಿಸುತ್ತವೆ. “ಅಗ್ನೀರಾಪಃ” ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಉದಕಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಆಗಿರುವ ಕಾರಣ
ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರವೇಶವು ಉದಕಗಳಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಅಜುರ್ಯಂ—ಜರಯಿತುಮನೇಹಂ —ಅಗ್ನಿಯು ಯಾರಿಂದಲೂ ಜೀರ್ಣವಾಗಲು (ಆರಿಸಲು)
ಅರ್ಹನಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ರೋದಸೀ ಏಕಾಮಿವ ಆ ವಿನೇಶ—ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ ವಿನಿಧಂ ಪ್ರವಿಷ್ಟನಾ ಯಥಾ ಪುರ್ವಾ
ಏಕಾಂ ಸ್ತ್ರೀಯಂ ತದ್ವತ್ | ಉದಕಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವಿಷ್ಟನಾಗಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವಿಧ
ದಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವನು. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪುರುಷನು ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಅನುರಕ್ತನಾಗಿ ಬಹಳ ಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದಲೂ
ಸ್ತ್ರೀಯು ಪ್ರೀತಿಗೆ ವಾತ್ಸರ್ಯ ಸ್ತ್ರೀಯು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಇರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರವೇಶವು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿ
ಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವುದೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಉಪಮಾನ ರೀತಿಯಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ರೋದಸೀ ಎಂಬ ಪದವು ಇಪ್ಪತ್ತು
ನಾಲ್ಕು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೨೨) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು—

ರಥಂ ನು ಮಾರುತಂ ವಯಂ ಶ್ರವಸ್ಯುಮಾ ಹುನಾಮಹೇ |

ಆ ಯಸ್ಮಿನ್ ತಸ್ಮಾ ಸುರಣಾನಿಭೃತೀ ಸಚಾ ಮರುತ್ಸು ರೋದಸೀ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೬-೮).

ಯಾಸ್ಯರು ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಕರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ರೋದಸೀ ರುದ್ರೇಸ್ಯ ಹತ್ತೀ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಏನರಿಸಿದಾರೆ.
ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ರುದ್ರೇಸ್ಯ ವಿಭೂತಿಃ ಎಂದು ಏನರಿಸಿರುವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ತ್ವಾಷ್ಟಮ್—ತ್ವಷ್ಟುಃ ಅಪತ್ಯಂ ಪುಮಾನ್ ತ್ವಾಷ್ಟುಃ ತಮ್. ತಸ್ಯಾಪತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ.
೪-೧-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪತ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ವಷ್ಟುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತದ್ಧಿಶೇಷ್ಯಚಾಮಾದೇಃ
ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಯಣಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಆಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ
ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಉರ್ಜಾಯಂತೀಃ—ಉರ್ಜ ಬಲಪ್ರಾಣನಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಚೆಜಂತದ ಮೇಲೆ ಶತ್ಯ
ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ಜೀಪಃ. ಚೆಜ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್—
ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣಾದೀರ್ಥ.

ಸ್ತಭೂಯಮಾನಮ್—ಸ್ತಭು ಎಂದರೆ ಸ್ತಂಭನ. ಸ್ತಂಭನಂ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛಂತಂ ಸ್ತಭೂಯಮಾನಂ ಸುಖಂ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆಕೃತ್ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಯೋರ್ದೀರ್ಘಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ವೃತ್ತಯೋ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಜಂತದ ಮೇಲೆ ಶಾನಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆಕಾರಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಅನೇಮುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಕಾಗಮ. ಆಕಾರಾಂತದ ಸರದಲ್ಲಿ ಶಾನಜ್ ಬಂದುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಕೃಜಂತ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಹತಃ—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ವಾದೇಶ. ಬಹುಲಂಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಹಂತಿ—ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಧಾತುವಿನ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಂಗೇಭಿಃ—ತೃತೀಯಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಭಿಷ್ ಬಂದಾಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಐಸ್‌ಭಾವ ವಿಕಲ್ಪವಿಧಾನ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನೇರುಲ್ಯೇತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಯ.

ದಿದ್ಯುತಾನಃ—ದ್ಯುತ ದೀವೌ ಧಾತು. ಛಂದಸವಾಗಿ ಲಿಟ್. ಲಿಟಃ ಕಾನಜ್ಯಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾನಾಚಾದೇಶ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಹಲಾದಿಃ ಶೇಷಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಯ ಹಲಿಗೆ ಶೇಷ ಬಂದಾಗ ದ್ಯುತಿಸ್ಯಾಪ್ರೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಇಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಏಕಾಮಿವ—ಇವೇನ ನಿತ್ಯಸಮಾಸಃ ವಿಭಕ್ತೈಲೋಪತ್ವಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ಚ—ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇವ ಎಂಬುದರೊಡನೆ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರದಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿವೇಶ—ವಿಶ ಪ್ರವೇಶನೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್. ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಧಸ್ಥೇ—ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು. ಸುಪಿಸ್ಥಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತೋಲೋಪೇಷಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸಧಮಾದಸ್ಥಯೋತ್ಪಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಸಹ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಧಾದೇಶ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಜಾನಂತಿ ವೃಷ್ಟೋ ಅರುಷಸ್ಯ ಶೇವಮುತ ಬ್ರಧ್ನಸ್ಯ ಶಾಸನೇ ರಣಂತಿ |
 ದಿವೋರುಚಿಃ ಸುರುಚೋ ರೋಚಮಾನಾ ಇಳಾ ಯೇಷಾಂ ಗಣ್ಯಾ ಮಾಹಿನಾ
 ಗೀಃ || ೫ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಜಾನಂತಿ | ವೃಷ್ಟಃ | ಅರುಷಸ್ಯ | ಶೇವಂ | ಉತ | ಬ್ರಧ್ನಸ್ಯ | ಶಾಸನೇ | ರಣಂತಿ |
 ದಿವೋರುಚಿಃ | ಸುರುಚಿಃ | ರೋಚಮಾನಾಃ | ಇಳಾ | ಯೇಷಾಂ | ಗಣ್ಯಾ | ಮಾಹಿನಾ | ಗೀಃ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ವೃಷ್ಟಃ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತುರರುಷಸ್ಯ | ರುಷಾ ಹಿಂಸಕಾಃ | ತದ್ರಹಿತಸ್ಯ | ಶತ್ರುರಾಹಿತೈನ
 ರೋಚಮಾನಸ್ಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾವಿಧಸ್ಯಾಗ್ನೇಃ ಶೇವಮಾತ್ರಯವಿಷಯಂ ಸುಖಂ ಜನಾ ಜಾನಂತಿ | ಉತ
 ಅಪಿ ಚ ಜಾನಂತಸ್ತೇ ಬ್ರಧ್ನಸ್ಯ ಮಹತೋಃಗ್ನೇಃ ಶಾಸನ ಅಜ್ಞಾಯಾಂ ಸರ್ವೇ ಜನಾ ರಣಂತಿ |
 ರಮಂತೇ | ತಥಾ ಚ ಮಂತ್ರಃ | ಮಂ. ೧-೩೦-೨ | ಅಸ್ಯ ಶಾಸುರುಭಯಾಸಃ ಸಚಂತೇ ಹವಿಷ್ಮಂತ
 ಉಶಿಜೋ ಯೇ ಚ ಮರ್ತಾ ಇತಿ | ಅಪಿ ಚ | ಏಷಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಮಗ್ನಿವಿಷಯಾ ಮಾಹಿನಾ ಮಹ-
 ತೀಳಾ ಗೀಃ ಸ್ತುತಿರೂಪಾ ವಾಕ್ ಗಣ್ಯಾ ಗಣನೀಯಾ ಪೂಜ್ಯಾ ತೇ ದಿವೋರುಚೋ ದ್ಯುಲೋಕಸ್ಯ
 ರೋಚಕಾಃ ಸುರುಚಿಃ ಶೋಭನದೀಪ್ತಯೋ ರೋಚಮಾನಾ ದೇದೀಪ್ಯಮಾನಾ ಭವಂತಿ || ಜಾನಂತಿ |
 ಜ್ಞಾ ಅವಜೋಧನೇ | ಕ್ರಾದಿತ್ವಾತ್ಸ್ಯ ಜ್ಞಾಜನೋರ್ಜೇತಿ ಜಾದೇಶಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಅರುಷಸ್ಯ |
 ರುಷ ರಿಷ ಹಿಂಸಾರ್ಥಾಃ | ರೋಷಂತೀತಿ ರುಷಾ ಹಿಂಸಕಾಃ | ಇಗುಪಥಜ್ಞೇತಿ ಕಃ | ನ ಸಂತಿ ರುಷಾ
 ಯಸ್ಯಾಸಾವರುಷಃ | ನ ಇಸುಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ರರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಶೇವಂ | ಶೀರ್ಷ ಸ್ಪಷ್ಟೇ |
 ಇಣಶೀಜ್ಞ್ಯಂ ವನ್ನಿತಿ ವನ್ | ನಿತ್ವರಃ | ಶಾಸನೇ | ಶಾಸು ಅನುಶಿಷ್ಟ | ಅಸ್ಮಾದ್ಭಾವೇ ಲ್ಪುಟ್ |
 ಲಿಟೇತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ಮವರ್ಣೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ರಣಂತಿ | ನಿಘಾತಃ | ದಿವೋರುಚಿಃ | ರುಚಿ ದೀಪ್ತ |
 ಅಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಿಪ್ | ತತ್ಪರುಷೇ ಕೃತಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ಸ್ವಾಮ್ಯ ಆಲುಕ್ | ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಪ್ರತ್ಯಯಂ |
 ಸುರುಚಿಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ನ ಇಸುಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ರರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಇಳಾ | ಈಳಿ ಸ್ತುತೌ | ಹ್ರಸ್ವ-
 ಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಯಥಾ ವಾಕ್ಯಬ್ರಹ್ಮಬಂತಸ್ತದ್ವತ್ | ಸಿತ್ವಾದನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ಗಣ್ಯಾ | ಗಣ
 ಸಂಖ್ಯಾನೇ | ಸ್ವಾರ್ಥೇ ಣ್ಯಂತಾಡಚೋ ಯತ್ | ಯತೋನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಮಾಹಿನಾ |
 ಮಹೇರಿನಣ್ ಚೇತಿ ಇನಣ್ | ಚಿತ್ವಾದುಪಧಾವೃದ್ಧಿಃ | ವೃತ್ಯಯೇನಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಗೀಃ | ಗ್ನ ಶಬ್ದೇ |
 ಅಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಿಪ್ | ಋತ ಇದ್ಧಾತೋರಿತಿತ್ವಂ | ವೋರುಪಧಾಯಾ ಇತಿ ದೀರ್ಘಃ | ಪ್ರತಿಪದಿಕ-
 ಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

ವೃಷ್ಟಿಃ—ಕಾಮವರ್ಷಕನೂ, | ಅರುಷಸ್ಯ—ಶತ್ರುರಹಿತನೂ (ಆದುದರಿಂದಲೇ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ) ಅಗ್ನಿಯು | ಶೇವಂ—ಆಶ್ರಯವಿಷಯಕವಾದ ಸುಖವನ್ನು | ಜಾನಂತಿ—(ಜನಗಳು) ತಿಳಿದು ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. | ಉತ—ಮತ್ತು (ಸುಖಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಜನಗಳು) | ಬ್ರಧ್ನಸ್ಯ—ಮಹಾಮಹಿಮನಾದ ಅಗ್ನಿಯು | ಶಾಸನೇ—ಅಧೀನದಲ್ಲಿ | ರಣಂತಿ—ರಮಿಸುತ್ತಾರೆ, (ಮತ್ತು) | ಯೇಷಾಂ—ಯಾವಮನುಷ್ಯರಿಗೆ | ಮಾಹಿನಾ—ಮಹಿಮಾವಿಶಿಷ್ಟನಾದ | ಇಳಾ ಗೀಃ—(ಅಗ್ನಿಯು) ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯವು | ಗಣ್ಯಾ—ಪೂಜ್ಯವೋ | ತೇ—ಅವರು | ದಿವೋರುಚಿಃ—(ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಕ್ಕೆ ಪ್ರಿಯರೂ) ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ತರುವವರೂ | ಸುರುಚಿಃ—ಒಳ್ಳೆಯಕಾಂತಿವಿಶಿಷ್ಟರೂ | ರೋಚಮಾನಾಃ—ದೀದೀಪ್ಯಮಾನರೂ (ಆಗುತ್ತಾರೆ)

ಭಾವಾರ್ಥ.

ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದನೂ, ಶತ್ರುರಹಿತನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ಆಶ್ರಯಜನ್ಯವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಜನಗಳು ತಿಳಿದು, ಮಹಾಮಹಿಮನಾದ ಆ ಅಗ್ನಿಯು ಶಾಸನಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟವರಾಗಿ ಸುಖಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮಹಾಮಹಿಮೋಪೇತವಾದ ಅಗ್ನಿಸಂಬಂಧವಾದ ಸ್ತುತಿಯಲ್ಲಿ ಪೂಜ್ಯಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರು, ಅತ್ಯಂತ ತೇಜಸ್ವಿಗಳಾಗಿ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರಾಗುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

Men comprehend the service of the uninjurable showerer (of benefits) and exult in the commands of the mighty (AGNI): their frequent and earnest hymns of praise, bright and radiant, are illuminating heaven.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ಅರುಷಸ್ಯ—ರೋಷಂತೀತಿ ರುಷಾ ಹಿಂಸಕಾಃ | ತದ್ರಹಿತಸ್ಯ ಶತ್ರುರಾಹಿತ್ಯೇನ ರೋಚಮಾನಸ್ಯ | ಹಿಂಸೆ ಮಾಡು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ರುಷಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ರುಷಾಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಮಾಡುವವನೆಂದೂ, ಹಿಂಸೆಪಡಿಸುವವರಾದ ಶತ್ರುಗಳು ಇಲ್ಲದೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವನೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಅರುಷಂ ಎಂಬ ಪದವು ರೂಪನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಸಾಯಣರು ಹಿಂಸೆಮಾಡುವವರಿಂದ ರಹಿತನಾದವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಶೇವಂ ಆಶ್ರಯವಿಷಯಂ ಸುಖಂ-ಶೇವ ಎಂಬ ಪದವು ಸುಖನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಶೇವ ಇತಿ ಸುಖನಾಮ ಶಿಷ್ಯತೇರ್ವಕಾರೋ ನಾಮಕರಣೋ ಅಂತಸ್ಥಾಂತರೋಪಲಿಂಗೀ ವಿಭಾಷಿತಗುಣಃ ಶಿವಮಿತ್ಯಪ್ಯಸ್ಯ ಛವತಿ (ನಿ. ೧೦-೧೭) ಶಿವ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಶಬ್ದ. ಶಿಷ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ ಕಾರಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ವಕಾರವು ಬಂದು ಗುಣವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿ ಶೇವ ಎಂದು ರೂಪವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವವರು ಅಗ್ನೌಶ್ರಯದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸುಖವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಬ್ರಧ್ನಸ್ಯ ಶಾಸನೇ ರಣಂತಿ—ಮಹತೋ ಅಗ್ನೇಃ ಅಜ್ಞಾಯಾಂ ಸರ್ವೇ ಜನಾಃ ರಮಂತೇ | ಬ್ರಧ್ನಶಬ್ದವು ಅಶ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೭) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮಹನ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ.೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಪೂಜ್ಯನಾಗಿರುವುದಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ ಮಹತ್ವದಿಂದ ಪೂರಿತನಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಅಜ್ಞೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ
ರುವ ಜನರೆಲ್ಲರೂ ಸುಖದಿಂದ ಜೀವಿಸುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿ, ಈ (ವಿಷಯವು) ಅಂಶವು.

ಆಸ್ಯ ಶಾಸುರುಭಯಾಸಸ್ವ ಚಂತೇ ಹವಿಸ್ತಂತ ಉಶಿಜೋ ಯೇ ಚ ಮರ್ತಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೦-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಸಿನಿಂದಲೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿರುವುದೆಂದು ನರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ

ಯೇಷಾಂ ಮಾಹಿನಾ ಇಳಾ ಗೀಃ—ಯೇಷಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಅಗ್ನಿವಿಷಯಾ ಮಹತೀ
ಸ್ತೂತಿರೂಪಾ ನಾಕ್, ತೇ ಗಣ್ಯಾಃ—ಅಗ್ನಿಯ (ವಿಷಯದಲ್ಲಿರುವ) ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಸ್ತುತಿ
ಯನ್ನು ಪಠಿಸುವವರು ಪೂಜ್ಯರಾಗಿಯೂ ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವವರಾಗಿಯೂ, ಬಹಳವಾದ
ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ ಆಗುವರೆಂದು ಅಗ್ನಿಯ ಮಹಿಮೆಯು ಪ್ರಕಾಶಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇಳಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು
ಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೫) ನಾಡ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೩) ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಅಭಿ ನ ಇಳಾ ಯೂಥಸ್ಯ ಮಾತಾಸ್ತನ್ನದೀಭಿರುವರ್ತೀ ನಾ ಗೃಣಾತು |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೪೧-೧೯)

ಇಲ್ಲಿ ಇಳಾ, ಅಥವಾ ಇಡಾ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಮಧ್ಯಸ್ಥಾನ ದೇವತೆಯೆಂದೂ ನಿರ್ವಚನವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು
ಸ್ತೂತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ಜಾನಂತಿ—ಜ್ಞಾ ಅವಬೋಧನೆ ಧಾತು. ಕ್ರ್ಯಾದಿ ಲಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ
ಅಂತಾದೇಶ. ಕ್ರ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ನಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ನಾ ವಿಕರಣ. ಇದು ಪರವಾ
ದಾಗ ಜ್ಞಾಜನೋರ್ಜಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಜಾದೇಶ. ಶ್ನಾಭ್ಯಸ್ತಯೋ
ರಾತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೨) ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಕರಣದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ
ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅರುಷಸ್ಯ—ರುಷ ರಿಷ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ರೋಷಂತಿ ಇತಿ ರುಷಾಃ ಇಗುಪಥಜ್ಞಾ-
ಪ್ರೀಕಿರಃ ಕಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಶಕ್ತತದ್ವಿತೀ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆದಿಕ
ಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಥಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನ ಸಂತಿ ರುಷಾಃ ಯಸ್ಯ ಅಸೌ ಅರುಷಃ
ತಸ್ಯ. ನಞ್ಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಹದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.
ಷಷ್ಠೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ತೇವಂ—ತೀಜ್ ಸ್ವಪ್ನೇ ಧಾತು. ಇಣ್ಶೀಜ್ ಭ್ಯಾಂವನ್ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೦) ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಇಶ್ಶೀತ್ಯಾದಿರ್ನಿತ್ಯಮ್
ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಶಾಸನೇ—ಶಾಸು ಅನುಶಿಷ್ಟೌ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಧಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲ್ಛುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.
ಯುವೋರನಾಕೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ
ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಣಂತಿ—ರಣ ಶಬ್ದೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರ ದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿವೋರುಚಿಃ—ರುಚಿ ದೀಪ್ತ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಪುರುಷೇ ಕೃತಿ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸಮಾದಾಗ ದಿವಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪಷ್ಠಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಗತಿಕಾರಕೋ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುರುಚಿಃ—ಶೋಭನಾಃ ರುಚಿಃ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ ಸುರುಚಿಃ | ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ನೆಚ್ಚುಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಸದಾಂತೋದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರೋಚಿಮಾನಾಃ—ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಧಾತುವಿಗೆ ಲಟ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಶಾನಚಾದೇಶ. ಮುಕಾ ಗಮ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಇಳಾ—ಈಡ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಾಪ್. ವಾಕ್ ಶಬ್ದವು ಹಲಂತವಾದರೂ ನಾಚಾ ಎಂಬ ಹೇಗೆ ಟಾಬಂತವಾಗುತ್ತದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಹ್ರಸ್ವ ಬಂದಿದೆ.

ಗಣ್ಯಾ—ಗಣ ಸಂಖ್ಯಾನೇ ಧಾತು. ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯತೋನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅದಂತವಾದುದರಿಂದ ಟಾಪ್.

ಮಾಹಿನಾ—ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಮಹೇರಿನಣ್ ಚೇ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೧೪) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಇನಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಅದಂತವಾದುದರಿಂದ ಟಾಪ್. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗೀಃ—ಗ್ಹಾ ಶಬ್ದೇ ಧಾತು ಕ್ರಾೃದಿ. ಕ್ವಿಪ್ ಚೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಋತ ಇದ್ಧತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ವೋರುಪಧಾಯಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಸ್ವರ (ಉದಾತ್ತ) ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಉತೋ॑ ಸಿ॒ತ್ಯಭ್ಯಾಂ॑ ಪ್ರ॒ವಿದಾ॑ನು ಘೋ॒ಷಂ॑ ಮ॒ಹೋ॑ ಮ॒ಹದ್ಭ್ಯಾ॑ಮನಯಂತ
ಶೂ॒ಷಂ॑ |

ಉ॒ಕ್ಪಾ॑ ಹ॒ ಯತ್ರ॑ ಸ॒ರಿ ಧಾ॑ನಮ॒ಕ್ತೋ॑ರನು ಸ್ವಂ ಧಾ॑ಮ ಜ॒ರಿತು॑ರ್ವ॒ವಕ್ಷ॑ || ೭ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಉ॒ತೋ॑ ಇತಿ॑ | ಪಿ॒ತ್ಯಭ್ಯಾಂ॑ | ಪ್ರ॒ವಿದಾ॑ | ಅ॒ನು | ಘೋ॒ಷಂ॑ | ಮ॒ಹಃ | ಮ॒ಹತ್ಃಭ್ಯಾಂ॑ | ಅ॒ನಯಂ॑ತ |
ಶೂ॒ಷಂ॑ |

ಉ॒ಕ್ಪಾ॑ | ಹ॒ | ಯತ್ರ॑ | ಸ॒ರಿ | ಧಾ॑ನಂ॑ | ಅ॒ಕ್ತೋ॑ | ಅ॒ನು | ಸ್ವಂ॑ | ಧಾ॑ಮ | ಜ॒ರಿತುಃ॑ | ವ॒ವಕ್ಷ॑ || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ಉತೋ ಅಪಿ ಚ ಮಹೋ ಮಹದ್ಭ್ಯಾಂ ಮಹತೋ ಮಹದ್ಭ್ಯಾಂ ಪಿತೃಭ್ಯಾಂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀಭ್ಯಾಂ ಪ್ರವಿದಾ ಪ್ರವೇದನೇನಾನು ಘೋಷಮನು ಘುಷ್ಯಮಾಣಂ ಶೂಷಂ ಸುಖಂ | ಶೂಷಂ ಶುನಮಿತಿ ಸುಖನಾಮಸು ಪಾಠಾತ್ | ತತ್ಸುಖಂ ಯಜಮಾನಾ ಅಗ್ನಿಮನಯಂತ | ಅಗ್ನಿಂ ಪ್ರಾಪಿತವಂತಃ | ಸೋಽಗ್ನಿಯತ್ರ ಯಜಮಾನೇಷೂಕ್ಷಾ ವೃಷ್ಟ್ಯತ್ವಾದನೇನೋದಕಸ್ಯ ಸೇಕ್ತಾಕ್ತೋಃ | ಅಕ್ತುಶಬ್ದೋ ರಾತ್ರಿಮಾಚಿಷ್ಟೇ | ಶರ್ವರೀ ಅಕ್ತುರಿತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಪಾಠಾತ್ ಅಜ್ಯತೇ ಸಿಚ್ಯತೇ ನೀಹಾರೇಣ ಜಗದಸ್ಯಾಮಿತಿ ವೃತ್ಪತ್ತೇಶ್ಚ | ತಸ್ಯಾ ರಾತ್ರೇಃ ಪರಿ ಧಾನಂ ಪರಿತೋ ಧಾರಕಂ ಸ್ವಮಾತ್ತಿಯಂ ಧಾಮ ತೇಜೋ ಜರಿತುಃ ಸ್ತೋತುಃ ಸ್ತುತಿಶ್ಚ ವಹಾರ್ಥಮನು ವವಕ್ಷ್ಯ ಹ | ಸಮಾಪೇ ವಹತಿ ಖಲು | ಸನ್ನಿಹಿತಂ ಕರೋತೀತ್ಯರ್ಥಃ || ಉತೋ | ಊದಿತಿ ಪ್ರಗೃಹ್ಯಸಂಜ್ಞಾ | ಏವಮಾದಿತ್ವಾದಂತೋದಾತ್ತಃ | ಘೋಷಂ | ಘುಷಿರ್ ಶಬ್ದೇ | ಅಸ್ಮಾತ್ಪರ್ಮಣಿ ಘೃಣ್ | ಲಘುಪಥಗುಣಃ | ಜಾತ್ಸ್ವರಃ | ಮಹಃ | ಅಕಾರತಕಾರಯೋರ್ಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಬೃಹನ್ನಹತೋರುಪಸಂಖ್ಯಾನಮಿತಿ ನಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅನಯಂತ | ಜೇಞ್ ಪ್ರಾಪಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಜಾ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ | ಉಕ್ಷಾ | ಉಕ್ಷ ಸೇಚನೇ | ಶ್ವ-ನ್ನುಕ್ಷನ್ನಿತ್ಯಾದಿನಾ ಕನಿಪ್ರತ್ಯಯಾಂತತ್ವೇನೋಕ್ಷನ್ಶಬ್ದೋ ನಿಪಾತಿತಃ | ವೃತ್ಯಯೇನಾಂತೋದಾತ್ತಃ | ಹ | ಜಾದಿತ್ವಾದನುದಾತ್ತಃ | ಯತ್ರ | ಲೀತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ಮೂರ್ವಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಕ್ತೋಃ | ಅಂಜೂ ವ್ಯಕ್ತಿಗತಿಮ್ರಕ್ಷಣೇಷ್ಟಿತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ವ್ಯಾಜ್ಯರ್ತಿಭ್ಯಃ ಕ್ತುರಿತಿ ಕ್ತುಃ | ಕಿತ್ವಾದನಿಧಿತಾಮಿತಿ ನಲೋಪಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ವವಕ್ಷ್ಯ | ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ | ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಜ್ ಲಿಟ ಇತಿ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಿಟ್ | ಸಕಾರಶ್ಚಾಂದಸಃ | ತಿಘೋ ಣಲಾದೇಶಃ | ಲೀತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ಮೂರ್ವಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

ಉತೋ—ಮತ್ತು | ಯತ್ರ—ಯಾವ ಯಜಮಾನರಲ್ಲಿ | ಉಕ್ಷಾ—(ವೃಷ್ಟ್ಯತ್ವಾದನ ಮಾಡಿ) ಉದಕ ಸೇಚನ ಮಾಡುವ ಅಗ್ನಿಯು ! ಅಕ್ತೋಃ—ರಾತ್ರಿಗೆ | ಪರಿ ಧಾನಂ—(ಆವರಣದಂತಿರುವ) ಧಾರಕವಾದ | ಸ್ತಂ ಧಾಮ—ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು | ಜರಿತುಃ—ಸ್ತೋತೃವಿನ (ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಕೇಳುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ) | ಅನು ವವಕ್ಷ್ಯ ಹ—(ಸನ್ನಿಹಿತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ) ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತರುತ್ತಾನೋ | (ತೇ—ಆ ಯಜಮಾನರು) | ಮಹೋ ಮಹದ್ಭ್ಯಾಂ—ದೊಡ್ಡದರಲ್ಲಿ ಅತಿ ದೊಡ್ಡವಾದ | ಪಿತೃಭ್ಯಾಂ—ಮಾತಾಪಿತೃಗಳಾದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಿಗೆ | ಪ್ರವಿದಾ—ತಿಳಿಸುವುದರಿಂದ | ಅನು ಘೋಷಂ—ಘೋಷಿಸಲ್ಪಡುವ | ಶೂಷಂ—ಸುಖವನ್ನು | ಅನಯಂತ—(ಅಗ್ನಿಗೆ) ಸೇರುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ವೃಷ್ಟಿಯ ಮೂಲಕ ಉದಕಸೇಚನಮಾಡಿಸುವ ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ತೋತೃವಿನ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಶ್ರವಣ ಮಾಡುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಆವರಣದಂತಿರುವ ರಾತ್ರಿಧಾರಕವಾದ ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನ ರೂಪದಿಂದ ಸನ್ನಿಹಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ; ಸ್ತೋತೃಗಳೂ ಕೂಡ, ದೊಡ್ಡದರಲ್ಲಿ ಅತಿ ದೊಡ್ಡವುಗಳಾದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ, ಅಗ್ನಿಗೆ ಸುಖವನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

Verily (men) bring great delight to Agni by glorifying aloud the mighty parents (heaven and earth), when the shedder of rain approximates his own radiance to the worshipper, (wherewith) to invest the night.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಮಹಃ ಮಹದ್ಭ್ಯಾಂ—ಮಹತೋ ಮಹದ್ಭ್ಯಾಂ | ಮಹಶ್ಚಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (೨೧-೨೪) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ.

ಸಿತುಂ ನು ಸ್ತೋಷಂ ಮಹೋ ಧರ್ಮಾಣಿ ತವಿಸೀಂ |
ಯಸ್ಯ ತ್ರಿತೋ ವ್ಯೋಜಸಾ ವೃತ್ರಂ ವಿಪರ್ವಮರ್ಧಯತ್ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೮೭-೧).

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮಹಃ ಮಹತಃ ಬಲಸ್ಯ ಧಾರಯಿತಾರಂ ಅತಿಶಯವಾದ ಬಲವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಮಹಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಹತ್ (ಮಿಗಿಲಾದದ್ದು) ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ತ್ವಷ್ಟಾ ದುಹಿತ್ರೇ ವಹತುಂ ಕೃಣೋತೀತೀದಂ ವಿಶ್ವಂ ಭುವನಂ ಸಮೇತಿ |
ಯಮಸ್ಯ ಮಾತಾ ಪರ್ಯುಹ್ಯಮಾನಾ ಮಹೋ ಜಾಯಾ ವಿವಸ್ವತೋ ನನಾತ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೧೭-೧).

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಮಹಃ ಮಹತಃ ಜಾಯಾ ವಿವಸ್ವತಃ ಮಹತ್ಪುರುಷನಾದ ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿಯು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಮಹಶ್ಚಬ್ದವು ಮಹತ್ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಸಿತೃಭ್ಯಾಂ—ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀಭ್ಯಾಂ | ಸಿತೃಶಬ್ದವು ಸಿತಾ ಸಾತಾ ವಾ ಪಾಲಯಿತಾ ವಾ ಎಂದೂ (ನಿ ೪-೨೧) ಯಾಸ್ಮರಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವವನು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಶೂಷಂ—ಸುಖಂ | ಶೂಷಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಬಲನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಶಿಂಭಾತಾ, ಶತರಾ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತು ಸುಖನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸುಖವೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಇಲ್ಲಿ ಮಹದ್ಭ್ಯಾಂ ಸಿತೃಭ್ಯಾಂ ಪ್ರವಿದಾ ಅನುಘೋಷಂ ಶೂಷಂ—ಮಹತ್ತ್ವದಿಂದ ಪೂರ್ಣರಾಗಿರುವ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಸುಖದ ಅತಿಶಯವನ್ನು ಜಿನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಿರುವರು ಎಂದೂ ಅದೇ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಇರುವ ಸುಖವನ್ನು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರು ಅಗ್ನಿಯ ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ ಹೊಂದಿ ತಮಗೆ ಸುಖವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದ ಅಗ್ನಿಗೂ ಅದೇ ಸುಖವು ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಆಶಂಸೆ ಮಾಡಿ, ಅದನ್ನು ಅಗ್ನಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿರುವರೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಉಕ್ಷಾ—ವೃಷ್ಟ್ಯತ್ವಾದಿನೇನ ಉದಕಸ್ಯ ಸೇಕ್ತಾ. ಉಕ್ಷಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮಹತ್, ಬ್ರಹ್ಮ, ಎಂಬವೇ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಮಹನ್ನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಯಾಸ್ಮರು—

ವೃಷಾಕಸಾಯಿ ರೇವತಿ ಸುಪುತ್ರ ಅದು ಸುಸ್ನುಷೇ |

ಘಸತ್ತ ಇಂದ್ರ ಉಕ್ಷಣಃ ಪ್ರಿಯಂ ಕಾಚಿತ್ಕರಂ ಹವಿರ್ವಿಶ್ವಸ್ಮಾದಿಂದ್ರ ಉತ್ತರಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೬-೧೩)*

ಈ ಮುಕ್ತನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಉಕ್ಷಣಃ-ಉಕ್ಷತೇವೈದ್ವಿದ್ಯಾಕರ್ಮಣಃ, ಉಕ್ಷಂತ್ಯುದಕೇನೇತಿ ವಾ | ವೃದ್ಧಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಉಕ್ಷಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಉಕ್ಷಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದು ಎಂದೂ, ಉದಕಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವುದರಿಂದ ಉಕ್ಷ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯೊ ಉಕ್ಷಾಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುವವರಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವನೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಅಕ್ತುಃ—ರಾತ್ರೇಃ | ರಾತ್ರಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಶ್ಯಾನೀ, ಕ್ಷಪಾ, ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತುಮೂರು ರಾತ್ರಿನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಕ್ತುಃ ಎಂಬ ಪದವು (ನಿ. ೨-೧೮) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಅಕ್ತುಶಬ್ದೋ ರಾತ್ರಿ ಮಾಚ್ಯೇ ಅಜ್ಯತೇ ಸಿಚ್ಯತೇ ನೀಹಾರೇಣ ಜಗದಸ್ಯಾಮಿತಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತೇಶ್ಚ | ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಹಿಮದಿಂದ ತೋಯಿಸುವುದರಿಂದ ರಾತ್ರಿಗೆ ಅಕ್ತು ಎಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಜರಿತುಃ—ಸೋತುಃ | ಸ್ತುತಿ ಮಾಡುವವನ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಜರಿತೃಶಬ್ದವು ಯಾಸ್ಮರಿಂದ ಜರಿತಾ—ಗರಿತಾ (ನಿ. ೧-೭) ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ. ರೇಭಃ ಜರಿತಾ ಎಂದು ಸೋತೃನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಪರಿತವಾಗಿದೆ.

ಉಕ್ಷಾ ಅಕ್ತೋಃ ಪರಿಧಾನಂ ಸ್ತಂ ಧಾಮ ಜರಿತುಃ ವವಕ್ಷ | ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ರಾತ್ರಿಗೆ ಅವರಕವಾಗಿರುವ ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ತನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಮಾಡುವವರಿಗಾಗಿ (ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಶ್ರವಣ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ) ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿರುವಂತೆ (ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿರುವಂತೆ) ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಉತೋ ಇತಿ—ಓತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಓಕಾರಾಂತವಾದ ನಿಪಾತವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಗೃಹ್ಯಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಪುನಃ ಪ್ರಗೃಹ್ಯಾ ಅಚಿನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ. ಏವಮಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಏವಾದೀನಾಮಂತಃ (ಫಿ. ಸೂ. ೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರವಿದಾ—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಘೋಷಮ್—ಘೌಷಿರ್ ಶಬ್ದೇ. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಘೌಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಪುಗಂತಲಘೋ-ಪಠಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪದಕ್ಕೆ ಗುಣ.

ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತ್ತಾದಿನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಮಹಃ—ಮಹತಃ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಕಾರತಕಾರಗಳಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಬೃಹನ್ನಹತೋರುಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನಯಂತಃ—ಣೀಜ್ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಬಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿ ಏತದ ಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಕ್ಷಾ—ಉಕ್ಷ ಸೇಚನೇ ಧಾತು. ತ್ವನ್ನೇಕ್ಷನ್ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತದಿಂದ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ವೃತ್ಯಯದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕ ವಚನಾಂತರೂಪ.

ಹ—ಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಕಠಿತವಾದುದರಿಂದ ಚಾಡೆಯೋನುದಾತ್ತಾಃ (ಫಿ. ಸೂ. ೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯತ್ರ—ಸಪ್ತಮ್ಯಾಸ್ತ್ರಲ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಬ್ಲಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ರಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಾನಮ್—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಕ್ಕೋಃ—ಅಂಜೂ ವ್ಯಕ್ತಿಸ್ತುಕ್ಷಣಕಾಂತಿಗತಿಷು ಧಾತು. ನ್ಯಾಜ್ಯರ್ಚಭ್ಯಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನಿಧಿತಾಂಹಲಿಲು—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪ ಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಚೋಃಕುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ. ಖರಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚರ್ತ್ವ. ಅಕ್ತು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಕ್ಷೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಧಾಮ—ಆತೋಮನಿನೋಕ್ತಿನಿಬ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜರಿತುಃ—ಜ್ಞಾಷ್ ವಯೋಹಾನ್ ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಕರ್ತಂ ಯಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವವಕ್ಷ—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಛಂದಸಿಲುಜ್ ಲಿಜ್ ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥ ದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ಲಲಾದೇಶ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಗ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಧತ್ವ, ಕತ್ವ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ವ ಬಂದಾಗ ವವಕ್ಷ ಎಂದು ರೂಪವಾಗು ತ್ತದೆ. ಯತ್ರ ಎಂಬುದರ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಪಾತ್ಯೇರ್ಯದ್ಯದಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪಾತಸ್ವರಪ್ರತೀನೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾನಾಶಃ

ಅಧ್ಯಯುಃ ಪಂಚಭಿಃ ಸಪ್ತ ವಿಪ್ರಾಃ ಪ್ರಿಯಂ ರಕ್ಷಂತೇ ನಿಹಿತಂ ಪದಂ ವೇಃ |
ಪ್ರಾಂಚೋ ಮದಂತ್ಯುಕ್ತೋ ಅಜುರ್ಯಾ ದೇನಾ ದೇನಾನಾನುನು ಹಿ ವ್ರತಾ
ಗುಃ || ೭ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಧ್ಯಯುಃ | ಪಂಚಭಿಃ | ಸಪ್ತ | ವಿಪ್ರಾಃ | ಪ್ರಿಯಂ | ರಕ್ಷಂತೇ | ನಿಹಿತಂ | ಪದಂ | ವೇ-
ರಿತಿ ವೇಃ |
ಪ್ರಾಂಚಃ | ಮದಂತಿ | ಉಕ್ತಃ | ಅಜುರ್ಯಾಃ | ದೇನಾಃ | ದೇನಾನಾಂ | ಅನು | ಹಿ | ವ್ರತಾ |
ಗುಂತಿ ಗುಃ || ೭ ||

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ

ಉದ್ಗಾತೃವರ್ಗವ್ಯತಿರಿಕ್ತಾ ದ್ವಾದಶರ್ತ್ವಿಜೋ ಭವಂತಿ | ತತ್ರ ಸಪ್ತ ವಷಟ್ಪರ್ತಾರಃ |
ಪಂಚಾನ್ಯೇಽಧ್ವರಂ ನಯಂತಿ | ತೈಃ ಪಂಚಭಿರಧ್ವಯುಃ ಸಹ ಸಪ್ತ ವಿಪ್ರಾ ಮೇಧಾವಿನೋ
ಹೋತ್ರಕಾ ವೇರ್ಗಮನಸ್ವಭಾವಗ್ಯಾಗ್ನೀಃ ಪ್ರಿಯಂ ನಿಹಿತಮಾಹವನೀಯಾಖ್ಯಂ ಪದಂ ರಕ್ಷಂತೇ | ಪಾಲ-
ಯಂತಿ | ಪ್ರಾಂಚಃ ಸೋಮಪಾನಾರ್ಥಂ ಪ್ರಾಜ್ಞುತಾ ಗಚ್ಛಂತೋಽಜುರ್ಯಾ ಚರಯಿತುಮಶಕ್ಯಾ
ಉಕ್ತಃ ಸೋಮರಸಸ್ಯ ಸೇಕ್ತಾರೋ ದೇನಾಃ ಸ್ತೌತಾರೋ ಮದಂತಿ | ಹೃಷ್ಯಂತಿ | ಕಿಂಚ ತೇ ದೇನಾ
ದೇನಾನಾಂ ಸಂಬಂಧೀನಿ ವ್ರತಾ ವ್ರತಾನಿ ಯಜ್ಞಾನನುಗುಃ | ಅನ್ಯಗಚ್ಛನ್ | ಹಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ | ಅಗ್ನೀಃ
ಪ್ರಸಾದಾದ್ದೇನಾ ಯಜ್ಞಾನ್ ಲಬ್ಧವಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ರಕ್ಷಂತೇ | ರಕ್ಷ ಪಾಲನೇ | ವೃತ್ಯಯೇನಾತ್ಮನೇ-
ಪದಂ | ನಿಘಾತಃ | ನಿಹಿತಂ | ಡುಧಾಞ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋರಿತ್ಯಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಕಾಯಾಂ ದಧಾ-
ತೇರ್ಹಿರಿತಿ ಹಿರಾದೇಶಃ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ವೇಃ | ವೀ ಕಾಂತಿಗತ್ಯಾದಿಷು |
ಅಸ್ಮಾದ್ವಿಚ್ | ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ | ಪಾ. ೭-೩-೮೪ | ಇತಿ ಗುಣಃ | ಜಸಿಜಸೋಶ್ವೇತಿ
ಪೂರ್ವರೂಪತ್ವಂ | ಪ್ರಾಂಚಃ | ಅನಿಗಂತೋಽಂಚಿತಾವಿತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಮದಂತಿ |
ಮದೀ ಹರ್ಷೇ | ನಿಘಾತಃ | ಗುಃ | ಇತ್ತ್ ಗತಾವಿತ್ಯಸ್ಮಾಲ್ಲುಜಾ ರೂಪಂ | ಇಸೋ ಗಾ ಲುಜೇತಿ
ಗಾದೇಶಃ | ಆತ ಇತಿ ರ್ಪೂರ್ಣಸಾದೇಶಃ | ಚದುಲಂ ಛಂದಸೀತ್ಯಡಭಾನಃ | ಹಿಶಬ್ದಯೋಗಾನ್ಮ
ನಿಹನ್ಯತೇ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಪಂಚಭಿಃ ಅಧ್ಯಯುಃ—ಐದು ಜನ ಅಧ್ಯಯುಃ ವರ್ಗದವರಿಂದ (ಸಹಿತರಾದ) | ಸಪ್ತ
ವಿಪ್ರಾಃ—ವಿಳು ಜನ ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಹೋತ್ರವರ್ಗದ ಮುತ್ರಿಜರು | ವೇಃ—ಗಮನಸ್ವಭಾವದವನಾದ

ಅಗ್ನಿಗೆ | ಪ್ರಿಯಂ—ಪ್ರಿಯವಾದ | ನಿಹಿತಂ ಪದೆಂ—ಸಿದ್ಧ ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ (ಅಹವನೀಯಾಖ್ಯ) ಸ್ಥಾನವನ್ನು | ರಕ್ಷಂತೇ—ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ | ಪ್ರಾಂಚೇ—(ಸೋಮಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ) ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖರೂ | ಅಜು-
ರಾಃ—ಮುಪ್ಪಿಗೆ ಸಿಲುಕದವರೂ | ಉಕ್ಷಣಿ—ಸೋಮರಸಸೇಚನಮಾಡುವವರೂ ಆದ | ದೇವಾಃ—
ಸೋತೃಗಳು (ಋತ್ವಿಜರು) | ಮದಂತಿ—ಅನಂದಪಡುತ್ತಾರೆ (ಮತ್ತು ಆ ಋತ್ವಿಜರು) | ದೇವಾನಾಂ—
ದೇವತೆಗಳಿಗೆ (ಸಂಬಂಧಿಸಿದ) | ವ್ರತಾ—ವ್ರತ (ಯಜ್ಞ)ಗಳನ್ನು | ಅನು ಗುಃ—ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾರೆ | ಹಿ—
ಅದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಷ್ಟೇ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅಧ್ವರ್ಯುವರ್ಗದ ಐದು ಜನ ಋತ್ವಿಜರಿಂದ ಸಹಿತರಾದ, ಹೋತೃವರ್ಗದ ಏಳು ಜನ ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಋತ್ವಿಜರು ಶೀಘ್ರಗತಿಯವನಾದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಅಹವನೀಯಾಗ್ನಿಸ್ಥಾನವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ; ಸೋಮಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಪ್ರಾಚ್ಯುಖರೂ, ಮುಪ್ಪಿಗೆ ಸಿಲುಕದವರೂ, ಸೋಮರಸಸೇಚನಮಾಡುವವರೂ ಆದ ಋತ್ವಿಜರು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ಅನಂದಿಸುತ್ತಾರೆ; ತುಷ್ಟನಾದ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತವಾದ ಹವಿರಾದಿ ವಿಶಿಷ್ಟರಾಗಿ ಇತರ ದೇವತಾಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

Seven sages with five ministering priests attend the station that is prepared for the rapid (Agni): the undecaying divine (sages), with their faces to the east, sprinkling (the libations), rejoice as they celebrate the worship of the gods.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಪಂಚಭಿಃ ಅಧ್ವರ್ಯುಭಿಃ ಸಪ್ತ ವಿಪ್ರಾಃ—ಉದ್ಗಾತೃವರ್ಗವೃತ್ತಿರಿಕ್ತಾಃ ದ್ವಾದಶರ್ತ್ವಿಜೋ ಭವಂತಿ | ತತ್ರ ಸಪ್ತವಷಟ್ಪರ್ತಾಃ | ಪಂಚಾನ್ಯೇ ಅಧ್ವರಂ ನಯಂತಿ | ಸಪ್ತ ಮೇಧಾವಿನೋ ಹೋತೃಕಾಃ | ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿಯಮಿತರಾಗುವ ಜನರು ಋತ್ವಿಜರೆನಿಸುವರು. ಯಜ್ಞವು ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿರುವ ಆಯಾಯ ಋತ್ವಿಜ್ಞಗಳಿಂದ ನಡೆಸಲ್ಪಡುವ ಕರ್ಮವಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಆಯಾಯ ವೇದಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವರು ಆಯಾಯ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವರು. ಇದರಿಂದ ಯಜ್ಞಚರಣೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಋತ್ವಿಜರಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಗಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಹೋತೃವರ್ಗ, ಅಧ್ವರ್ಯುವರ್ಗ, ಉದ್ಗಾತೃವರ್ಗ, ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಗ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವರ್ಗಗಳು. ಹೋತೃವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಋತ್ವಿಜರು ಮುಗ್ಧೇದವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿರುವವರು. ಇವರು ಆಯಾಯ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವರು. ಅಧ್ವರ್ಯುವರ್ಗವರು ಯಜುರ್ವೇದವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವರು. ಇವರು ಹೋತೃವು ಆಹ್ವಾನಿಸಿರುವ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ರೀತಿಯಿಂದ (ಹವಿಸ್ಸು) ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪವಾದ ಹೋಮದ್ರವ್ಯಗಳಿಗೆ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಕ್ರಮದಂತೆ ಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಹೋತೃವಿನ ವಷಟ್ಪಾಠ ಶ್ರವಣಾನಂತರ ಆಯಾಯ ಹೋಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವರು. ಉದ್ಗಾತೃವರ್ಗದವರು ಸಾಮವೇದವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿರುವವರು. ಇವರು ಆಯಾಯ ಯಾಗದಲ್ಲಿ

ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಕ್ರಮದಂತೆ ಆಯಾಯ ಸಾಮಗಳನ್ನು ಗಾನಮಾಡುವರು. ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಗದ ಋತ್ವಿಜರು ಅಂದರೆ (ಉಪದ್ರಷ್ಟೃ ಮೊದಲಾದವರು) ಯಾಗದ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಲ್ಲಿನ ನ್ಯೂನಾತಿರೇಕಗಳಿಗೆ ಸರಿಯಾದ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಗಳನ್ನು ನಡೆಸಿ ಯಜ್ಞವು ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾದ ಕ್ರಮದಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾಗುವಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವರು. ಇವರು ನಾಲ್ಕುವರ್ಗದವರೂ ಸೇರಿ ಹದಿನಾರು ಜನಗಳಾಗುತ್ತಾರೆ. ಈ ಹದಿನಾರು ಜನರಲ್ಲಿಯೂ (ಉದ್ಗಾತ್ಯ ವರ್ಗದ ಋತ್ವಿಜರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಗದ ಋತ್ವಿಜರನ್ನೂ ಯಜಮಾನನನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟರೆ) ಏಳು ಜನ ಋತ್ವಿಜರು ವಸಟ್ಟಾರಮಾಡುವವರ ವರ್ಗದವರು. ಈ ಅಂಶವನ್ನು ಸಾಯಣರು ಉದ್ಗಾತ್ಯ ವರ್ಗ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತಾಃ ದ್ವಾದಶ ಋತ್ವಿಜಃ ಉದ್ಗಾತ್ಯವರ್ಗದ ಋತ್ವಿಜರಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ ಹನ್ನೆರಡು ಋತ್ವಿಜರು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇವರಲ್ಲಿ ಹೋತೃವರ್ಗದವರೂ ಸೇರಿ ವಸಟ್ಟಾರಮಾಡುವವರು ಏಳು ಋತ್ವಿಜರನ್ನು ಸತ್ತ ವಸಟ್ಟಾರ್ಥಕ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಂಜಾಧ್ಯರ್ಯವಃ :—ಅಧ್ಯರ್ಯವಿನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಕರಾದ ಋತ್ವಿಜರೂ ಸೇರಿ ಐದು ಜನರು ಅಧ್ಯರ್ಯಗಳು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಒಟ್ಟು ನಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಜನ ಋತ್ವಿಜರೂ ಯಜ್ಞದ ವಿಧ್ಯುಕ್ತರೀತಿಯಿಂದ ಆಯಾಯ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಎಡಬಿಡದೆ ಆಚರಿಸುವರು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ಗಾಯತ್ರಮೇಕೋ ಗಾಯತಿ ಶಕ್ತರೀಷಾದ್ಗಾತಾ....| ಬ್ರಹ್ಮೈಕೋ ಜಾತೇ ಜಾತೇ ವಿದ್ವಾಂ
ವದತಿ| ಬ್ರಹ್ಮಾ ಸರ್ವವಿದ್ಯಃ ಸರ್ವಂ ವೇದಿತುಮರ್ಹತಿ |...ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಮಾತ್ರಾಂ ನಿಮಿಮಾತೆ
ಏಕೋಽಧ್ಯರ್ಯಃ | ಅಧ್ಯರ್ಯರಥ್ಯರಯುರಥ್ಯರಂ ಯುನಕ್ತ್ಯುರಥ್ಯ ನೇತಾಧ್ಯರಂ
ಕಾಮಯತೇ ಇತಿ ವಾ |...ಅಥ್ಯರ ಇತಿ ಯಜ್ಞನಾಮ| ಧ್ವರತಿಹಿಂಸಾಕರ್ಮಾ ತತ್ಪ್ರತಿಷೇಧಃ|

(ನಿ. ೧-೮)

ಧ್ವರ ಎಂಬ ಧಾತುವು ಹಿಂಸೆಮಾಡು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಹಿಂಸೆಯು ದೇವತೋದ್ದೇಶವಾದುದರಿಂದ ಇದು ಹಿಂಸೆಯಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಅಥ್ಯರ ಶಬ್ದವು ಯಜ್ಞವಾಚಿಯಾಗಿ ಪವಿತ್ರಕರವಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ಮವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಉದ್ಗಾತ್ಯವೆಂಬುವನು ಗಾಯತ್ರವೆಂಬ ಸಾಮವನ್ನು ಗಾನಮಾಡುವನು. ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವವನು. ಇವನು ಆಯಾಯ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಡೆಯುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಇತರ ಋತ್ವಿಜರಿಗೆ ತಿಳಿಸುವನು. ಅಧ್ಯರ್ಯ ಎಂಬ ಋತ್ವಿಜನು ಯಜ್ಞದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನು, ಅಥವಾ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸುವವನು. ಅಥವಾ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗುವವರಿಗೂ ನಡೆಯುವಂತೆ ಅನೇಕ್ಷಿಸುವವನು ಎಂದು ಅಧ್ಯರ್ಯ, ಬ್ರಹ್ಮಾ, ಉದ್ಗಾತ್ಯ ಎಂಬ ಋತ್ವಿಜರು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಯಜ್ಞ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು—ಯೆ ಧೈಚೈವ ಹೌತ್ರಂ ಕ್ರಿಯತೇ (ಐ. ಬ್ರಾ. ೫-೫-೮) ಏತತ್ಪ್ರಾವೃತ್ತಿಗಧ್ಯಯೇ-
ನಕರ್ಮ ತಸ್ಮಿನ್ ಹೋತರಿ ವಿನಿಯುಕ್ತಂ | ಋಗ್ವೇದದಿಂದಲೇ ಹೋತೃವಾದವನು ಯಜ್ಞದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವನು ಎಂದು ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಬೋಧಿಸುವ ಕಾರಣ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನಡೆಯಬೇಕಾದ ಋಗ್ವೇದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವೂ ಹೋತೃವೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಸಾಮೋದ್ಗೀಥಂ (ಐ. ಬ್ರಾ. ೫-೫-೮)—ಉದ್ಗಾತಾ | ತಸ್ಮಿನ್ನಪ್ಯೇತತ್ಸಾಮಗಾನಕರ್ಮ ನಿನಿಯುಕ್ತಂ | ಸಾಮವೇದದಿಂದ ಉದ್ಗೀಥವನ್ನು ಆಚರಿಸಬೇಕು. ಈ ಕರ್ಮವನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನು ಉದ್ಗಾತ್ಯ ವೆನಿಸಿರುವನು. ಇವನಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞದ ಸಂಬಂಧವಾದ ಸಾಮಗಾನ ಕರ್ಮವು ವಿಹಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಾ ನಾಮ ಏಕ ಋತ್ವಿಕ್ ಜಾತೇ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತೇ ವಿದ್ಯಾಂ ವದತಿ ಇತರೇಭ್ಯಃ ಋತ್ವಿಗೈಃ ಇದಮತ್ರ ಕುರುತೇತಿ | ಬ್ರಹ್ಮಾ ಎಂಬ ಋತ್ವಿಜನು ಯಜ್ಞಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ವೈತ್ಯಾಸವು ಬಂದಾಗ ಆದರ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವನ್ನು ಮಾಡುವಕ್ರಮವನ್ನು ಇತರ ಋತ್ವಿಜರಿಗೆ ಉಪದೇಶಮಾಡುವನು. ತತ್ರಾಸಿ ಹೈತತ್ಕರ್ಮವಿನಿಯುಕ್ತಂ | ಯಜ್ಞದ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಈ ಕಾರ್ಯವು ವಿಹಿತವಾಗಿರುವುದು. ಅಥ ಕೇನ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಂ ಕ್ರಿಯತ ಇತಿ ತ್ರಯ್ಯಾ ವಿದ್ಯಯಾ (ಐ. ಬ್ರಾ. ೫-೫-೮)-ಬ್ರಹ್ಮನು ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ಮಾಡಲು ಮೂರುವೇದಗಳ ಜ್ಞಾನವೂ ಇರಬೇಕೆಂದು ಐತರೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಯಾ ಕಾಚಿದಿತಿ ಕರ್ತವ್ಯತಾ ಯಜ್ಞಸ್ಯ, ತಾಂ ವಿಮಿಮೀತೇ ಅಧ್ವರ್ಯುಃ, ನಾನಾಪ್ರಕಾರಂ ಕರೋತಿ | ಬ್ರಹ್ಮಾ, ಹೋತ್ರ, ಉದ್ಗಾತಾ, ಇವರುಗಳು ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಉಳಿದಿರುವ ಯಜ್ಞದ ಅವಶ್ಯಕರ್ತವ್ಯಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅಧ್ವರ್ಯುವು ಆಚರಿಸುವನು ಎಂದು ನಿರುಕ್ತವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದಾರೆ.

ಸಾಯಣರು—ದೇವಾಃ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಆವೃತ್ತಿಮಾಡಿ ದೇವಪದಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ-ಪ್ರಾಂಚಃ ಅಜುರ್ಯಾಃ ಉಕ್ಷಣಃ ದೇವಾಃ ಮಹಂತಿ | ಸೋಮ ಪಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗುವವರಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವರು ಹರ್ಷದಿಂದ ಇರುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ದೇವಾಃ ಋತ್ವಿಜಃ ದೇವಾನಾಂ ವ್ರತಾನಿ ಅನು ಗುಃ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ (ಸಂಬಂಧಿಸಿದ) ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಹರ್ಷದಾಯಕವಾದ ಯಜ್ಞದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವರು ಎಂದು ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಅಗ್ನೀಃ ಪ್ರಸಾದಾತ್ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ನವಂತೋ ದೇವಾಃ ಯಜ್ಞಾನ್ ಲಬ್ಧವಂತಃ | ಅಗ್ನಿಯು ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಹೊಂದತಕ್ಕ ದೇವತೆಗಳು ಯಜ್ಞದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಅದನ್ನು ಹೊಂದುವರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಪ್ರಾಂಚಃ ಮಹಂತಿ—ಸೋಮಪಾನಾರ್ಥಂ ಪ್ರಾಜ್ಞುಪಾ ಗಚ್ಛಂತಃ | ಆಹವನೀಯ ಎಂಬ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವರಾಗಿ ಸಪ್ತ ಹೋತ್ರಗಳೂ, ಐದು ಅಧ್ವರ್ಯುಗಳೂ, ಸೋಮಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಪೂರ್ವದಿಜ್ಞುಪರಾಗಿ ಹೋಗುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ರಕ್ಷಂತೇ—ರಕ್ಷ ಪಾಲನೇ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿಹಿತಮ್—ನಿ ಉಪಸರ್ಗ. ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣಮೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ನಿಷ್ಠಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಪ್ರತ್ಯಯ. ದಧಾತೇರ್ಹಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಉ ಆದೇಶ. ಕರ್ಮಣಿಕ್ತಾಂತ ಪರದಲ್ಲ ಬಂದುದರಿಂದ ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ನಿ) ಗತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ (ಉದಾತ್ತ) ಬರುತ್ತದೆ.

ವೇಕಿ—ವೀ ಕಾಂತಿಗತ್ಯಾದಿಷು ಧಾತು. ಅನೈಭ್ಯೋಸಿದ್ಯತ್ಯಂತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ವಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ

ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ. ವೇ ಎಂದು ಏಕಾರಾಂತಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಷಷ್ಠೀ ಏಕ ವಚನ ಜಸ ಪರವಾದಾಗ ಜಸಿಜಸೋಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ. ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಾಚ್ಛಾಃ—ಪ್ರ ಎಂಬುದರೊಡನೆ ಕ್ವಿನ್ವಂತವಾದ ಅಂಚು ಧಾತುವಿನೊಡನೆ ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸ. ಅನಿ . ಗಂತೋಂಚಿತೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಹಂತಿ—ಮದೀ ಹರ್ಷೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಕ್ಷಣಃ—ಪ್ರಥಮಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾಷಪೂರ್ವಸ್ಯ ನಿಗಮೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ವ್ರತಾ—ನಪುಂಸಕ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಶಿ ಅದೇಶ ಬಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಶೇತ್ಯಂವಸಿ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ಗುಃ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲುಜ್. ಇಣೋಗಾಲುಜಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೪೫) ಎಂಬ ದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗಾದೇಶ. ಜ್ಲಿಗೆ ಸಿಚ್ ಬಂದಾಗ ಗಾತಿಸ್ಥಾಘಾಪಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಆತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಝಿಗೆ ಜುಸಾದೇಶ. ಉಸ್ಯಪದಾಂತಾತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ. ಬಹುಲಂಛಂವಸ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿ ಎಂಬುದರ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ದೇ॒ವ್ಯಾ॑ ಹೋ॒ತಾರಾ॑ ಪ್ರ॒ಥಮಾ॑ ನ್ಯೃಂಜೇ॑ ಸ॒ಸ್ಯ ಸ್ತೃ॒ಕ್ಷಾಸಃ॑ ಸ್ವ॒ಧಯಾ॑ ಮು॒-
ದಂತಿ॑ |

ಯು॒ತಂ ಶಂ॑ಸಂತ ಯುತನಿ॒ತ್ವ ಆಹು॑ರನು॒ ವ್ರತಂ॑ ವ್ರ॒ತಪಾ॑ ದೀ॒ಧ್ಯಾನಾಃ॑
|| ೮ ||

ಪದಪಾಠಃ

ದೈ॒ವ್ಯಾ | ಹೋ॒ತಾರಾ | ಪ್ರ॒ಥಮಾ | ನಿ | ಯುಂಜೇ | ಸ॒ಸ್ಯ | ಸ್ತೃ॒ಕ್ಷಾಸಃ | ಸ್ವ॒ಧಯಾ | ಮು॒ದಂತಿ |

ಯು॒ತಂ | ಶಂ॑ಸಂತಃ | ಯುತಂ | ಇತ್ | ತೇ | ಆಹುಃ | ಅನು | ವ್ರತಂ | ವ್ರತಪಾಃ | ದೀ॒ಧ್ಯಾನಾಃ ||

ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಹೋತಾರಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ದೈವ್ಯಾ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ದೈವ್ಯಾ ಹೋತಾರಾ ದೈವ್ಯಾ ಹೋತಾರಾವಯಂ ಚಾಗ್ನಿರಸೌ ಮಧ್ಯಮಃ—ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವರು ಮತ್ತು

ದೈವ್ಯಾ ಹೋತಾರಾ ಪ್ರಥಮಾ ಸುನಾಚಾ ಮಿಮಾನಾ ಯಜ್ಞಂ ಮನುಷೋ ಯಜಃಪೃಥ್ವಿ |
ಪ್ರಚೋದಯಂತಾ ವಿದಧೇಷು ಕಾರೂ ಪ್ರಾಚೀನಂ ಜ್ಯೋತಿಃ ಪ್ರದಿಶಾ ದಿಶಂತಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಅವರ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಹೋತಾರಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಹೋತೃ ಮೈತ್ರಾವರುಣರೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಇದಕ್ಕೆ ದೈವ್ಯಾ ಎಂಬ ಪದವು ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೋತೃ ಮೈತ್ರಾವರುಣರು ಮನುಷ್ಯ ಹೋತೃಗಳಾಗಿರುವರು. ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನ ಮಾಡುವ ದೇವಹೋತೃಗಳಾಗಿರುವ ವಾಯುಗ್ನಿಗಳು ಮುಖ್ಯರಾಗಿರುವರು. ಈ ಮೈತ್ರಾವರುಣನೆಂಬ ಮುಖ್ಯ ಜನು ದೇವಹೋತೃವಾದ ವಾಯುವಿನ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಹೋತೃವಿನಂತೆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಿರುವನು ಆದ್ದರಿಂದ ತಾವೇನೇ ದೇವಾನಾಮಾಹ್ವತಾರೌ ಉಚ್ಚೇತೇ—ಇವರು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರೇರಿಸುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವರು.

ಪ್ರಥಮಾ ಸ್ಯೌಞ್ಜೀ — ಪ್ರಥಮಾ ಮುಖ್ಯಾವಿಮಂ ಚಾಮುಂ ಚಾಗ್ನೀ ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟಾ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೋಽಹಂ ಪ್ರಸಾಧಯಾಮಿ ! ದೇವಹೋತೃಗಳಾದ ವಾಯುಗ್ನಿಗಳು ಹೋತೃಪದದಿಂದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ರಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವರ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಹೋತೃ ಮೈತ್ರಾವರುಣರು ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಮಂತ್ರದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಅರಿತಿರುವ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಮುನಿಯು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುವನರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಮುಖ್ಯಜರಾದ ಇವರಿಬ್ಬರ ಅನುಗ್ರಹಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—
ಯೌಞ್ಜಿಃ ಪ್ರಸಾಧನಕರ್ಮಾ— (ನಿ. ೬-೨೦) ಯೌಞ್ಜಿ ಧಾತುವು ಪ್ರಸಾಧನ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು (ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸು) ಬೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ, ಅವ ಯೌಞ್ಜಸೇ ಉರ್ಜಾಂ ವ್ಯುಷ್ಟಿಷು ಎಂದು ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿ ನಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದ ಸಂಬಂಧವಿರುವಾಗಲೂ ಅದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮುಖ್ಯ ಧಾತುವು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ.

ಸಪ್ತ ಪೃಷ್ಠಾಸಃ ಸ್ವಧಯಾ ಮದಂತಿ—ಸಪ್ತಹೋತೃಕಾಃ ಸೋಮೇನ ಹೃಷ್ಯಂತಿ | ಪೃಕ್ಷ ಶಬ್ದವು (ನಿ. ೩-೯) ಅನ್ನ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹೋತೃಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಸ್ವಂ ಲೋಕಂ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ದೇಧಾತಿ ವಿದೇಧಾತಿ ಇತಿ ಸ್ವಧಾ ಸೋಮಃ | ಸೋಮನು ಯಜಮಾನನಿಗೆ ತಾನು ವಾಸಮಾಡುವ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಾಸವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನಾದ ಕಾರಣ ಸ್ವಧಾ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಸೋಮನು ಉಕ್ತನಾಗಿರುವನು. ಏಳು ಜನ ಹೋತೃಗಳೂ ಸೋಮಪಾನದಿಂದ ಹರ್ಷವುಳ್ಳವರಾಗಿ ಇರುತ್ತಾರೆಂದು ಅರ್ಥ.

ವ್ರತಪಾಃ—ವ್ರತಸ್ಯ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಣೋ ರಕ್ಷಿತಾರಃ | ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವ್ರತಮಿತಿ ಕರ್ಮನಾಮ ವೃಣೋತಿತಿ ಸತಃ | ಇದಮಹಿತರತ್ ವ್ರತಮೇತಸ್ಮಾದೇವ ನಿವೃತ್ತಿಕರ್ಮ ವಾರಯತಿತಿ ಸತಃ | ಅನ್ನ

ಮಹಿ ವ್ರತಮುಚ್ಯತೇ ಯದಾವ್ಯಣೋತಿ ಶರೀರಂ | ಎಂದು ವ್ರತಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ವೃಷ್ಣಿ ವರಣೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ವ್ರತಶಬ್ದವು ಕರ್ತೃಯಲ್ಲಿ ವೃಣೋತೀತಿ ವ್ರತಂ ಶುಭವಾಗಲಿ ಅಶುಭವಾಗಲಿ ಕರ್ಮನುಡಿದವನನ್ನು ಹೊಂದುವ ಕಾರಣ ವ್ರತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು. ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ಆಗ್ನಿಯ (ವೇದಿಯ)ನ್ನು ಇತರರು ಸಮಾಪಿಸದಂತೆ ನಾರಣನುಡುವ ಕಾರಣ (ತಡೆಯುವ ಕಾರಣ)ದಿಂದ ವ್ರತವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು ಎಂದೂ ಮತ್ತೂ ಸ್ತ್ರೀಭೋಗಾದಿ ವಿಷಯ ಸುಖಗಳಿಂದ ತಪ್ಪಿಸುವ ಕಾರಣ ವ್ರತವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾ, ಶರೀರದ ಸಪ್ತ ಧಾತುಗಳ ವೃದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಅನ್ನವು ಶರೀರವನ್ನು ಆವರಿಸುವುದರಿಂದ ವ್ರತಕ್ಕೆ ಅನ್ನವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ವ್ರತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞಕರ್ಮವೆಂದು ಅರ್ಥವಾದಿ ಅದನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಋತ್ವಿಜರೆಂದು ವ್ರತಪಾಃ ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ದೈನ್ಯಾ—ದೇವಾದ್ಯೋ ಇತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ದೇವಸಂಬಂಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯೌ ಇತ್ಯಯಂ. ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ, ಅದ್ಯುದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿವಚನ (ಔ) ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಹೋತಾರಾ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ ಬಂದಿದೆ.

ಯಂಜೇ—ಯಜಿ ಭೃಜೀ ಭರ್ಜನೇ ಧಾತು. ಉಪಸರ್ಗದಿಂದ ಧಾತೃರ್ಥವು ಬದಲಾಯಿಸುವುದರಿಂದ ನಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದ ಸಂಬಂಧಬಂದಾಗ ಇದು ಪ್ರಸಾಧನ (ಅಲಂಕರಿಸು) ರೂಪಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನೇ ಯಂಜತಿಃ ಪ್ರಸಾಧನಕರ್ಮಾ ಎನ್ನು ಯಾಸ್ಯರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದಿತ್ಯೋನುಮ್. ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ. ಲಟ್ ಉತ್ತಮವುರುಷ ಏಕ ವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಧಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೃಷ್ಠಾಸಃ—ಆಜ್ಞಸೇರಸುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಅಸುಕಾಗಮ.

ಸ್ವಧಯಾ—ಸ್ವಂ ಲೋಕಂ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ದಧಾತಿ ವಿದಧಾತಿ ಇತಿ ಸ್ವಧಾ ಸೋಮಃ (ಸೋಮವು ಯಜಮಾನನಿಗೆ ತನ್ನ ದಿವ್ಯ ಲೋಕವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ) ಅತ್ಯೋನುಪಸರ್ಗೇಕಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತ್ಯು ಧಾತುವಿಗೆ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತ್ಯೋಲೋಪಃ ಟೀಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲ ಟೀಪ್. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶಂಸಂತಃ—ಶಂಸು ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶಕ್ರಾದೇಶ. ತಾಸ್ಯನುಮಾತ್ಮೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಸಾರ್ಥಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತು ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಹುಃ—ಬ್ರೂಷ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮ ವುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರ್ವಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಒಂದಾಗಿ ಋವಃ ಪಂಜಾನಾಮಾದಿತ ಅಹೋ ಋವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉಸಾದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ಅಹಾದೇಶ. ಪರರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ಮ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವ್ರತಪಾಃ—ವ್ರತಂ ಪಾಂತಿ ಇತಿ ವ್ರತಪಾಃ. ಪಾ ರಕ್ತಣೀ ಧಾತು. ವಿಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದುತ್ತರ ಪದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೀ ಧ್ಯಾನಾಃ—ದೀಧೀರ್ ದೀಪ್ತಿದೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಟ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಶಾನ ಚಾದೇಶ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಪ್ರಾಪ್ತನಾದರೆ, ಅಭ್ಯಸ್ತಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬.೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಭ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ವೃಷಾಯಂತೇ | ಮಹೇ | ಅತ್ಯಾಯ | ಪೂರ್ವೀರ್ವ್ಯಷ್ಟೇ | ಚಿತ್ರಾಯ | ರತ್ನಯಃ |
ಸುಯಾಮಾಃ |

ದೇವ | ಹೋತರ್ಮಂದ್ರತರತ್ವಿಕಿತ್ವಾನ್ತಹೋ | ದೇವಾನೋದಸೀ | ಏಹ
ವಕ್ತಿ || ೯ ||

ಪದಪಾಠಃ

ವೃಷಾಯಂತೇ | ಮಹೇ | ಅತ್ಯಾಯ | ಪೂರ್ವೀಃ | ವ್ಯಷ್ಟೇ | ಚಿತ್ರಾಯ | ರತ್ನಯಃ | ಸುಯಾಮಾಃ |
ದೇವ | ಹೋತಃ | ಮಂದ್ರತರಃ | ಚಿಕ್ಕಿತ್ವಾನ್ | ಮಹಃ | ದೇವಾನ್ | ರೋದಸೀ ಇತಿ | ಅ | ಏಹ |
ವಕ್ತಿ || ೯ ||

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ

ದೇವ ದೇದೀಪ್ಯಮಾನಾ ಹೋತರ್ದೇವಾನಾಮಾಹ್ವತಃ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಮಹೇ ಮಹತೇಷ್ಯ-
ತ್ಯಾಯ ಸರ್ವಸಪ್ತಿಕ್ರಮ್ಯ ವರ್ತಮಾನಾಯ ಚಿತ್ರಾಯ ನಾನಾವಿಧವರ್ಣಾಯ | ಯದ್ವಾ
ಚಿತ್ರಾಯ ದೇವೃಶ್ವಾಯನೀಯಾಯ ಪೂಜಾಯ | ವ್ಯಷ್ಟೇ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತ್ರೇ ತುಭ್ಯಂ ತ್ವದರ್ಥಂ
ಪೂರ್ವೀಪ್ರಭೂತಾಃ ಸುಯಾಮಾ ಅತಿಶಯೇನ ವಿಸ್ತೃತಾ ರತ್ನಯಃ ಸರ್ವತೋ ಸ್ಯಾಸ್ತಾ ಜ್ವಾಲಾ
ವೃಷಯಂತೇ | ವ್ಯಷ್ಟೇವಾಚರಂತಿ | ಸೇಚಕಾ ಇವ ಭವಂತಿ | ಹೋತಾರೋ ಜ್ವಾಲಾಭಿಃ
ಸಮದ್ಧಮಗ್ನಿದ್ಧೃಷ್ಟಾ ಸೋಮಾಜ್ಯಹಯಃಪ್ರಭೃತೀನಿ ಹವೀಂಷಿ ತತ್ರ ಪ್ರಕ್ರಿಸಂತೀತಿ ಜ್ವಾಲಾ-
ನಾಂ ವೃಷತ್ಸಂ | ಯದ್ವಾ ಪೃಷ್ಠಾರ್ಥೇ ಚತುರ್ಥೇ | ತಥಾ ಚ ಮಹತೋತ್ಯಸ್ಯ ಚಿತ್ರಸ್ಯ
ವ್ಯಷ್ಟೋಗ್ನೇರ್ಬಹವೋ ರತ್ನಯೋ ವ್ಯಷ್ಟೇವಾಚರಂತಿ | ವ್ಯಷ್ಟ್ಯುತ್ಪಾದನದ್ವಾರಾ ಸರ್ವಜ್ಞವದಾ-
ಚರಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಪಿ ಚ | ಮಂದ್ರತರೋ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಮಾದಯಿತ್ಯತಮ್ಹಿಕಿತ್ವಾನ್ ಜ್ವಾನೋ-
ಪೇತಃ ಸ ತ್ವಂ ಮಹೋ ಮಹತಃ ಪೂಜ್ಯಾನ್ ಯಷ್ಟವ್ಯಾನ್ ದೇವಾನ್ ರೋದಸೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ
ಚೇಹ ವೃದಿಕೇಲ್ಯಸ್ಮಿನ್ಮರ್ಮಣ್ಯಾವಕ್ತಿ | ಅವಹ || ವೃಷಾಯಂತೇ | ಉಸಮಾನಾದಿತ್ಯನುವೃತ್ತಾ ಕರ್ತುಃ
ಕೃಚ್ಛ ಸಲೋಪಶ್ಲೇಷಿ ಕೃಚ್ಛ | ಅಕೃತ್ವಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋರಿತಿ ದೀರ್ಘಃ | ಸಾದಾದಿತ್ವಾನ್ ನಿಘಾತಃ |
ಧಾತುಸ್ವರಃ | ಮಹೇ | ಅಕಾರತಕಾರಯೋರೀರ್ಲೋಪಶ್ವಾಂಧಸಃ | ಬೃಹನ್ನಹತೋಂತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾ-

ಶ್ವೇತಂ | ಪೂರ್ವೀ | ಪೂರ್ವಾ ಸಾಲನಪೂರಣಯೋರಿತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಕುರಿತ್ಯನುವೃತ್ತೌ ಪೂರ್ವಾಭಿವ್ಯಭಿಗೃಭೀ-
ತ್ಯಾದಿನಾ ಕುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಕಿತ್ವಾದ್ಗುಣಪ್ರತಿಷೇಧೇ ಉದೋಷ್ಯ ಪೂರ್ವಸ್ಯೇತ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಂ | ಉರಣ್
ರಪರಃ | ತಸ್ಮಾದ್ಬೋಲೋ ಗುಣವಚನಾದಿತಿ ಜೀಷ್ | ಯೇಣಾದೇಶೇ ಕೃತೇ ಹಲಿ ಚೇತಿ ದೀರ್ಘಃ |
ನಾ ಛಂದಸೀತಿ ಸರ್ವಣದೀರ್ಘಃ | ರಶ್ಮಯಃ | ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತೌ | ಅಶ್ವವಶೇ ಸರ್ವಂ ಜಗದಿತಿ ಮಿರಿ-
ತ್ಯನುವೃತ್ತೌ ಅಶೋತೇ ರಶ್ಮ | ಉ. ೪-೪೬ | ಇತಿ ಮಿಪ್ರತ್ಯಯೋ ರಶಾದೇಶಶ್ಚ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ |
ಸುಯಾಮಾಃ | ಯಮಸಂ ಯಾಮಾಃ | ಭಾವೇ ಘಜ್ | ಬಹುಪ್ರೀಹ್ ನಜ್ ಸುಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ಪತ್ತಿರಪದಾಂ-
ತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ದೇವ | ಅಸಾದಾದಾವಿತಿ ಸರ್ಯದಾಸಾತ್ಸಾಕ್ಷಿಕಮಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ಹೋತಃ |
ಹ್ವಯತೇಸ್ತಚ್ಚೀಲಿಕತ್ಯುನ್ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಅಸಾದಾದ್ಯಾಮಂತ್ರಿತತ್ವಾನ್ನಿ-
ಘಾತಃ | ಮಂದ್ರತರಃ | ಮದಿ ಸ್ತುತ್ಯಾದಿಷು | ಸ್ವಾಯಿತಂಚಿವಂಚೀತ್ಯಾದಿನಾ ರಕ್ | ಇದಿತ್ವಾ-
ನ್ನಮ್ | ತರಸಃ ಸಿತ್ವಾದನುದಾತ್ತತ್ವೇ ರಕ್ತೃತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ವಕ್ತಿ | ವಹ ಪ್ರಾಪಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಬಹುಲಂ
ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಟುತ್ಪತ್ತಿಶ್ಚತ್ವಾನ್ನಿ | ನಿಘಾತಃ |

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

ದೇವ—ದೇವೀಶ್ವರಮಾನನೂ | ಹೋತಃ — ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಾಗಗಳಿಗೆ ಕರೆಯುವವನೂ
ಆದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಮಹೇ — ಮಹನೀಯನೂ | ಅತ್ಯಾಯ — ಸರ್ವರನ್ನೂ ಅತಿ
ಕ್ರಮಿಸಿ ಇರುವವನೂ | ಚಿತ್ರಾಯ — ನಾನಾ ವರ್ಣನೂ (ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪೂಜ್ಯನೂ) | ವೃಷ್ಟೇ—ಕಾಮ
ವರ್ಷಕನೂ ಆದ (ನಿನ್ನ) | ಸುಯಾಮಾಃ—ಅತ್ಯಂತ ವಿಶ್ವತವಾದ | ಪೂರ್ವೀಃ ರಶ್ಮಯಃ—ಅಸಂಖ್ಯಾತ
ರಶ್ಮಿಗಳು | ವೃಪಾಯಂತೇ—(ವೃಷ್ಟ್ಯುತ್ಪಾದನದ ಮೂಲಕ) ಸರ್ವವ್ಯಸಂತೆ ಆಚರಿಸುತ್ತವೆ ಮತ್ತು |
ಮಂದ್ರತರಃ—ತುಷ್ಟಿಪಡಿಸುವವರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನೂ | ಚಿಕಿತ್ವಾನ್—ಜ್ಞಾನೋಪೇತನೂ ಆದ ನೀನು | ಮಹಃ—
ಪೂಜ್ಯರಾದ | ದೇನಾನ್—ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ | ರೋದಸೀ—ದ್ರಾವ್ಯಾಪ್ಯಧಿವಿಗಳನ್ನೂ | ಇಹ—ಈ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ
ಆ ವಹ—ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ದೇವೀಶ್ವರಮಾನನೂ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಾಗಗಳಿಗೆ ಕರೆಯುವವನೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ!
ಮಹಾಮಹಿಮನೂ, ಸರಾಕ್ರಮಿಯೂ, ನಾನಾ ವರ್ಣನೂ (ಪೂಜ್ಯನೂ) ಕಾಮವರ್ಷಕನೂ ಆದ ನಿನ್ನೇ, ಅತಿ,
ವಿಶ್ವತವಾದ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಜ್ವಾಲೆಗಳು ಆಜ್ಯಾದಿಹವಿಪ್ರಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶ ಕಲ್ಪಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ,
ಸೇಚಕಗಳಾಗುತ್ತವೆ; ಆರಾಧಕರನ್ನು ತುಷ್ಟಿಪಡಿಸುವವರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನೂ, ಜ್ಞಾನಿಯೂ ಆದ ನೀನು ಯಾಗ
ಗಳಲ್ಲಿ ಪೂಜಾರ್ಹರಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ದ್ರಾವ್ಯಾಪ್ಯಧಿವಿಗಳನ್ನು ಈ ವೈದಿಕಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ.

English Translation.

Divine invoker of the gods, the vast and widespreading rays shed
(moisture) for you the mighty, the victorious, the wonderful, the showerer
(of benefits): you are all-knowing, joy-bestowing; bring hither the great
gods, and heaven and earth.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ದೇವ ಹೋತೇ:—ದೇದೀಸ್ಯಮಾನ ದೇವಾನಾಮಾಹ್ವತೇ | ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಭೂತವಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವನೆಂದೂ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ಆಹ್ವಾನಿಸತಕ್ಕವನೆಂದೂ ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಅಸ್ಯ ವಾಮಸ್ಯ ಪಲಿತಸ್ಯ ಹೋತುಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆಹ್ವಾನಿಸಲ್ಪಡುವವನೆಂದು ಹೋತೃ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನಿರಿಸಿದೆ. ಹೋತುಶ್ಚಿತ್ಸೂರ್ವೇ ಹವಿರನ್ಯಮಾಶತ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೋತುಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಹೋತುರಪಿ ಅಗ್ನೇಃ ಹೋತೃವಾದ ಮನುಷ್ಯರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಅಗ್ನಿಯು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ವಿನಿರಿಸಿ, ದೇವತೆಗಳೆ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವು ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾಗಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದು. ಮಂತ್ರಗಳು—ಪೌರುಷವಿಧ್ಯಂ, ಅಪೌರುಷವಿಧ್ಯಂ, ಕರ್ಮಾರ್ಥತೋಭಯವಿಧ್ಯಂ, ನಿತ್ಯಮೌಭಯವಿಧ್ಯಂ, ಎಂಬ ಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳ ಮಹಿಮೆಯು ಪ್ರಕಾಶಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅವರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತವೆ. ದೇವತೆಗಳು ಬಹಳವಾದ ಈಶಿತ್ವತ್ವ (ವಶ್ವರ್ವದ್) ರೂಪವಾದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವರಾಗಿ, ಆಯಾಯ ಕರ್ತವ್ಯಕರ್ಮಾನುಗುಣವಾದ ರೀತಿಯಿಂದ ಇರತಕ್ಕವರೆಂದೂ, ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃಗಳಾದ ಋಷಿಗಳು ಇದನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಕಂಡು ಅವರವರನ್ನು ಆಯಾಯ ರೀತಿಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸುವುದಿರುವರೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿ, ದೇವತೆಗಳ ಮಹಿಮೆಯು, ಮೂರ್ತಾ (ಆಕಾರದಿಂದ ಇರುವುದು) ಅಮೂರ್ತಾ (ಆಕಾರರಹಿತವಾದುದು) ಏಕಧಾ (ಒಂದೇ ವಿಧವಾಗಿರುವುದು) ದ್ವಿಧಾ (ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿರುವುದು) ಬಹುಧಾ (ಅನೇಕವಿಧವಾಗಿರುವುದು) ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸತಕ್ಕವನಾಗಿ ಇರುವ ಮನುಷ್ಯರೂಪದ ಹೋತೃವಿನ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವನೆಂದು ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಚಿತ್ರಾಯೆ—ನಾನಾನಿಧವರ್ಣಾಯೆ ಯದ್ವಾ ದೇವೈಶ್ಚಾಯನೀಯಾಯ ಪೂಜಾಯೆ | ಸಾಯಣರು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ರಶ್ಮಿಗಳಿಂದ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ವರ್ಣಗಳು ಉಳ್ಳವನೆಂದೂ, ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಂದಲೂ ಹವಿರ್ಭಾಗವನ್ನು ಹೊಂದತಕ್ಕವನಾಗಿ ಪೂಜ್ಯನಾಗಿರುವವನೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದಾರೆ.

ಸಿರುತ್ತ ಕಾರರು ಚಿತ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ—ಚಾಯನೀಯಂ ಮಂಹನೀಯಂ ಪೂಜನೀಯಂ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿ ಪೂಜ್ಯವಾದುದು ಗೌರವಾರ್ಹವಾದುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಚಿತ್ರಸ್ಯ ರಶ್ಮಯಃ ವೃಷಾಯಂತೇ—ಸರ್ವತಃ ವ್ಯಾಸ್ತಾಃ ಜ್ವಾಲಾಃ ವೃಷೇವಾಚರಂತಿ ಸೇಚಿಕಾ ಇವ ಭವಂತಿ | ಹೋತಾರಃ ಜ್ವಾಲಾಭಿಃ ಸಮಿಧಮಗ್ನಿಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಸೋಮಾಜ್ಯಹಯಃಪ್ರಭೃತೀನಿ ಹವೀಂಷಿ ತತ್ರ ಪ್ರಕ್ಷಿಪಂತೀತಿ ಜ್ವಾಲಾನಾಂ ವೃಷತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ ಸಷ್ಕೃರ್ಭೇ ಚಿತುರ್ಥೇ | ತಥಾ ಚ ಮಹತೋ ಅತ್ಯಸ್ಯ ಚಿತ್ರಸ್ಯ ವೃಷ್ಟೋ ಅಗ್ನೇಃ ಬಹವೋ ರಶ್ಮಯಃ ವೃಷೇವಾಚರಂತಿ | ವೃಷ್ಟೃತ್ವಾದನದ್ವಾರಾ ಸರ್ವಸ್ಯವದಾ ಚರಂತಿ |

ಕಾಳೀ ಕರಾಳೀಚಿ ಮನೋಜವಾಚಿ.....ಸುಧೂಮ್ರವರ್ಣಾ |

ಸ್ವಲಿಂಗಿನೀ ವಿಶ್ವರುಚೀ ಚ ದೇವೀ ಲೇಲಾಯಮಾನಾ ಇತಿ ಸಪ್ತ ಜಿಹ್ವಾಃ ||

ಅಗ್ನಿಯು ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಜ್ವಾಲೆಗಳು ಅಥವಾ ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿವೃತವಾಗಿರುವ ರಕ್ತಿಗಳು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಯಜಮಾನರ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದರಿಂದ ತನ್ನನ್ನು ಸೇವಿಸುವವರ ಇಷ್ಟಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿ ಕೊಡುವ ಇಂದ್ರನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವ ಕಾರಣ ಇಂದ್ರನಂತೆ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಹೋತೃವೇ ಮೊದಲಾದ ಋತ್ವಿಜರು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉದೀಪ್ತವಾಗಿರುವ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸ, ಆಜ್ಯ (ತುಪ್ಪ) ಹವಿಸ್ಸು, ಇವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಹೋಮಮಾಡಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಇಷ್ಟಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವ ಕಾರಣ ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆಗಳು ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದಗಳೆಂದೂ ಇಂದ್ರನಂತೆ ಕಾಮಪ್ರದಗಳೆಂದೂ ಸಾಯಣರು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಾಯೆ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಥೀ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಪಕ್ಷಿವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಚಿತ್ರಸ್ಯ ಜ್ವಾಲಾಃ ಎಂದು ಆಗಿರುವ ಕಾರಣ ಪೂಜ್ಯನಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆಗಳು ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ ಬೆಳಗುತ್ತಾ ಯಜಮಾನರು ಅರ್ಪಿಸಿದ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ (ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ) ವೃಷ್ಟ್ಯತ್ವಾದಕಗಳಾಗಿ ಇಂದ್ರನಂತೆಯೇ (ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು) ವೃಷ್ಟ್ಯತ್ವಾದನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವೃಷಾಯಂತೇ ವೃಷೇನಾಚರಂತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಏನರಿಸಿದಾರೆ. ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆಗಳು ಉದೀಪ್ತವಾಗಿ ಬಹಳವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಯಜಮಾನರು ಅರ್ಪಿಸಿದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಯಜಮಾನರ ಇಷ್ಟವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಅನೇಕ ವರ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಗೂ ಲೋಕಕ್ಕೂ ಇಂದ್ರನ ಕಾರ್ಯವಾದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದರ (ಮೂಲಕ) ಕಾರಣ ವೃಷಾಯಂತೇ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಮಂದ್ರತರಃ—ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಮಾದೇಯಿತ್ಯತಮಾಃ | ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನರ ಇಷ್ಟಗಳನ್ನು ಪೂರ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಡುವ ಕಾರಣ ಅವರನ್ನು ಹರ್ಷವುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ ಮತ್ತರಾಗಿಯೂ ಇರುವಂತೆ ಮಾಡುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಮಂದ್ರಾ ಮಾದನಾ ಹರ್ಷಕರೀ ತರ್ಪಯಿತ್ರೀ ನಾ ಲೋಕಸ್ಯ ಎಂದು (೧. ೧೧-೩೦) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಮಹಾಃ ದೇವಾಃ, ರೋದಸೀ ಇಹ ಆ ವಹ—ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯೂ ಹೋತೃವಿನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು (ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವುದನ್ನು) ಆಚರಿಸುವ ಕಾರಣ, ಪೂಜ್ಯರಾಗಿ ಯಾಗಾರ್ಹರಾಗಿರುವ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಯಜ್ಞರೂಪವಾದ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಆಹ್ವಾನ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ರೋದಸೀ ಎಂಬ ಪದವು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (೧. ೩-೨೨) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ವೃಷಾಯಂತೇ—ವೃಷಾ ಇವ ಆಚರಂತಿ. ಉಪಮಾನಾದಾಚಾರೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಮಾನಾತ್ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ ಕೆರ್ತುಃ ಕೃಜ್‌ಸಲೋಪಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃಷ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಕೃಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಕೃತ್‌ಸಾರ್ವಧಾತುಕಯೋರ್ದೀರ್ಘಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಸನಾಜ್ಯಂತಾಧಾತವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃಷಾಯ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಧಾತು ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮವುರೂಪ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಮಹೇ—ಮಹತೇ ಎಂದು ಬಹುರ್ಥೀ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ರೂಪವಾದಾಗ ತಕಾರಾಕಾರಗಳಿಗೆ ಛಾಂದಸ ನಾಗಿ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಬೃಹನ್ಮಹತೋರುಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೂರ್ವೀಕ—ಪೂರ್ವಾಲನಪೂರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಕುಃ ಎಂಬುದು ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುವೃತ್ತ ವಾಗುವಾಗ ಪ್ಯ ಛಿದಿ ವ್ಯ ಛಿ ಗೃಛಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಉದೋಷ್ಯ ಪೂರ್ವಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಬಹುಕಾರಕ್ಕೆ ಉತ್ಪ. ಉರಣ್ ರಪೆರಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ರಪದವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪುರು ಎಂಬುದಾಗಿ ರೂಪವಾ ಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಗುಣವಾಚಕವಾದುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡಿದಾಗ ವೋತೋಗುಣವಚನಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಔಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಣಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ಹಲಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ರೇಫದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ನಾಭಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಪೂರ್ವ ಸರ್ವಣದೀರ್ಘ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ರತ್ಯಯಃ—ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಧಾತು. ಅಶ್ನು ವತೇ ಸರ್ವಂ ಜಗತ್ ಇತಿ (ಸರ್ವಲೋಕವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು) ರತ್ಯಯಃ ಮಿಃ ಎಂದು ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ ಅಶ್ನೋತೇರತ್ವ (ಉ. ಸೂ. ೪-೪೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ರಶಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗು ತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸುಯೋಮಾಃ—ಯಮನಂ ಯಾಮಃ ಯಮು ಉಪರಮೇ ಧಾತು. ಭಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘೞ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತಉಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ನಞ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪ ದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬೇವ—ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಪಾದಾದೌ ಎಂದು ನಿಷೇಧಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಬುಧ್ಧಿ ಯಲ್ಲಿ ಆಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹೋತೇಃ—ಹ್ವೇಜ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ತಬ್ಜೇ ಚ ಧಾತು. ತಚ್ಚೀಲಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ತ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಪಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ. ಸಂಬುಧ್ಯಂತರೂಪ. ಅಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಂದ್ರತರಃ—ಮದಿ ಸ್ತುತಿಮೋದಸ್ವಪ್ನಕಾಂತಿಗತಿಷು. ಧಾತು. ಸ್ಪಾಯಿತಂಚಿವಂಚಿ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಿತೋನುಮ್ ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೮) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನಲ್ಲಿ ಇಕಾರ ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುನಾಗಮ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತರಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದು ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವಕ್ಷಿ—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಹೋಥಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಧತ್ವ. ಪಥೋಃಕೇಸಿ ಸೂತ್ರ

ದಿಂದ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟ. ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಪಟ್ಟ. ವಕ್ಷ್ಯ ಎಂದು ರೂಪ
ವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ಯ ರ ಒರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪ್ರತ್ಯಪ್ರಯಜೋ ದ್ರವಿಣಃ ಸುನಾಚಃ ಸುಕೇತವ ಉಷಸೋ ರೇವದೂಷುಃ |
ಉತೋ ಚಿದಗ್ನೇ ಮಹಿನಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಕೃತಂ ಚಿದೇನಃ ಸಂ ಮಹೇ ದಶಸ್ಯ ||

|| ೧೦ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಪ್ರತ್ಯಪ್ರಯುಜಃ | ದ್ರವಿಣಃ | ಸುನಾಚಃ | ಸುಕೇತವಃ | ಉಷಸಃ | ರೇವತ್ | ಉಷುಃ |
ಉತೋ ಇತಿ | ಚಿತ್ | ಅಗ್ನೇ | ಮಹಿನಾ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ | ಕೃತಂ | ಚಿತ್ | ಏನಃ | ಸಂ | ಮಹೇ |
ದಶಸ್ಯ || ೧೦ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ದ್ರವಿಣಃ | ದ್ರವತಿ ಸತತಂ ಗಚ್ಛತೀತಿ ದ್ರವಿಣಃ ಶಬ್ದೇನಾಗ್ನಿರಭಿಧೀಯತೇ | ದ್ರವಿಣಃ ಸತತ-
ಗಮನಸ್ವಭಾವ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಪ್ರತ್ಯಪ್ರಯಜಃ ಪ್ರತ್ಯಾಣಿ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ಯನ್ನಾನಿ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಯಷ್ಟುಂ
ಪ್ರಕ್ರಮ್ಯತೇ ಯಾಸೂಷಃಸು ತಾಃ ಪ್ರತ್ಯಪ್ರಯಜಃ | ಸುನಾಚಃ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾದಿಶೋಭನಾ ವಾಚೋ
ನಾಸಾಂ ತಾಃ | ಸುಕೇತವೋ ವಯಸಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಚ ಶಬ್ದೈಃ ಸುಪ್ರಜ್ಞಾನಾಃ | ಏವಂವಿಧಾ
ಉಷಸೋ ರೇವತ್ ಅಸ್ಮಾಕಂ ಧನಯುಕ್ತಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥೋಷುಃ | ವ್ಯುಚ್ಛಂತಿ | ಉತೋ ಚಿತ್
ಅಹಿ ಚಿ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಾಯಾ ಜ್ವಾಲಾಯಾ ಮಹಿನಾ ಮಹತ್ತೇನ ಕೃತಂ ಸಂಪಾದಿತಂ
ಚಿತ್ ಯತ್ಕಿಂಚಿದೇನಃ ಪ್ರಾಣ್ಯಸಘಾತಾಲಿಲಕ್ಷಣಂ ಪಾಪಂ ಮಹೇ ಮಹತೇ ಯಜಮಾನಾಯ
ಮಹ್ಯಂ ಮದರ್ಥಂ ಸಂದಶಸ್ಯ | ಸಂಪ್ರಸಯ || ಪ್ರತ್ಯಪ್ರಯಜಃ | ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೈತ್ಯಂತ
ಇತಿ ಕರ್ಮಣಿ ನಿಚ್ಛ ದೈತ್ಯಗ್ರಹಣಾವಧಿಕೃತೋ ಭವತೀತ್ಯುಕ್ತಂ | ಬಹುಪ್ರೀಹಿತಾತ್ಮಾರ್ವ-
ಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ದ್ರವಿಣಃ | ದ್ರು ಗತಾವಿತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ದ್ರುದಕ್ಷಿಭ್ಯಾಮಿನಸ್ತೀನಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಗುಣಾ-
ವಾದೇಶ | ಸಂಬುದ್ಧಾ ಸೋಲೋಪಾಧಾನಶ್ಯಾಂದಸಃ | ಅಮಂತ್ರಿತತ್ವಾನ್ನಿಘಾತಃ | ಸುನಾಚಃ |
ನಿಜ್ಞಾಸುಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ಪರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ರೇವತ್ | ರಯಿರ್ಧನಮಸ್ತಿನಿದೈತ ಇತಿ ಮತುಹ್ |
ಹ್ರಸ್ವನುಡ್ಭ್ಯಾಮಿತಿ ಮತುಬುದಾತ್ತಃ | ಛಂದಸೀರ ಇತಿ ವತ್ವಂ | ರಯೀರ್ಮತಾ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ
ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಪರಪೂರ್ವತ್ವೇ ಗುಣಃ | ಉಷುಃ | ಉಷ ದಾಹೇ | ದಾಹಾರ್ಥೋಽಸ್ಯಯಂ ಧಾತು-
ರತ್ರ ಪ್ರಕಾಶನೇ ವರ್ತತೇ | ಛಂದಸಿ ಲುಚ್ಛಂತಿ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಿಟ್ | ಉಸಿ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ |
ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ | ಪ್ರಥ ಪ್ರಖ್ಯಾನ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಥೇಃ ಸಿವನ್ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಚೇತಿ ಸಿವನ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತನ್ನ-

ನ್ನಿಯೋಗೇನ ಧಾತೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಸಿದ್ಧಾರಾದಿಭ್ಯಶ್ಚೇತಿ ಜಾನ್ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರೇಣಾಂತೋ-
ದಾತ್ತಃ | ಉದಾತ್ತಯೋಹೋ ಹಲ್ವಾರ್ವಾಧಿತಿ ವಿಭಕ್ತೀರ್ದಾತ್ತತ್ವಂ | ದಶಸ್ಯ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಹೇ) ದ್ರವಿಣಃ—ಸತತಗಮನಸ್ವಭಾವನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಪೃಷ್ಟಪ್ರಯಜಃ—ಹೆಚ್ಚಾಗಿ
ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ ಹವಿರಾದಿಗಳುಳ್ಳವುಗಳೂ | ಸುನಾಚಃ—ಪ್ರಾತಃನುನಾಕಾದಿ ಶೂಭನವಾಗ್ನಿ
ಶಿಷ್ಟಗಳೂ | ಸುಕೇತವಃ—ಪ್ರಕ್ಷಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಕಗಳೂ ಆದ | ಉಷಸಃ—ಉಷಸ್ಸುಗಳು |
ರೇವತ್—(ನಮಗೆ ದೇಯವಾದ) ಧನವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿ | ಊಷುಃ—ಉದಯಿಸುತ್ತವೆ | ಉತೋ ಚಿತ್—
ಮತ್ತು | (ಹೇ) ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಮಹೇ—ಮಾನ್ಯನಾದ (ಯಜಮಾನನಿಗೊಸ್ಕರ) ನನಗೋಸ್ಕರ |
ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ—ಅತ್ಯಂತ ವಿಸ್ತೃತವಾದ ಜ್ವಾಲೆಯ | ಮಹಿನಾ—ಮಹತ್ತ್ವದಿಂದ | ಕೃತಂ—ಸಂಪಾದಿತವಾದ |
ಚಿತ್ ಏನಃ—ಪ್ರಾಣ್ಯುಪಘಾತಾದಿ ಯತ್ಕಂಚಿತ್ಪಾಪವನ್ನು | ಸಂ ದಶಸ್ಯ—ಜೆನ್ನಾಗಿ ನಾಶಮಾಡು.

ಭಾವಾರ್ಥ.

ಸತತಗಮನನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಪ್ರಾತಃನುನಾಕಾದಿ ಸ್ತುತಿಗಳು, ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿತವಾಗುವ
ಹವಿರಾದಿಗಳು, ಪ್ರಬೋಧಕಗಳಾದ ಪ್ರಕ್ಷಾದಿಶಬ್ದಗಳು ಇವುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಉಷಸ್ಸುಗಳು ನಮಗೆ ಧನಾದಿ
ದಾಯಕವಾಗಿ ಉದಿಸಲಿ; ಮತ್ತು ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಮ್ಮಿಂದ ಸಂಪಾದಿತವಾದ ಪ್ರಾಣ್ಯುಪಘಾತಾದಿಯತ್ಕಂಚಿ
ತ್ಪಾಪವನ್ನು, ಮಹಾವಿಸ್ತೃತವಾದ ಜ್ವಾಲೆಯಿಂದ, ಮಾನ್ಯನಾದ ನನಗೋಸ್ಕರ, ನಾಶಮಾಡು.

English Translation.

Ever-moving (Agni) may the mornings rise for us, abounding with
oblations, with pious prayers, and with auspicious signs, and conferring
wealth; and with the might of your (diffusive flame), consume all sin on
behalf of your respectable (worshipper).

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು.

ದ್ರವಿಣಃ—ದ್ರವತಿ ಸತತಂ ಗಚ್ಛತಿ ಇತಿ ದ್ರವಿಣಶಬ್ದೇನ ಅಗ್ನಿ ರಭಿಧೀಯತೇ | ಗತ್ಯರ್ಥಕವಾದ
(ಗಮನ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ) ದ್ರುಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ದ್ರವಿಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾವಾಗಲೂ
ಸಂಚರಿಸುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಯಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯು ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವ
ನೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ದ್ರವಿಣಶಬ್ದವನ್ನು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಧನ ನಾಮ
ಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಪಾಠಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಪೃಷ್ಟಪ್ರಯಜಃ—ಪೃಷ್ಟಾಣಿ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ನಾನಿ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಯಷ್ಟುಂ ಪ್ರಕ್ರಮ್ಯತೇ ಯಾಸು
ಉಷಸ್ಸು ತಾಃ | ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಪೃಷ್ಟ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು
ಪೃಷ್ಟಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪವಾದ ಅನ್ನವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಈ ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು
(ಅತಿಶಯವಾಗಿ) ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ಹೋಮ ಮಾಡುವ ಕಾಲವು ಉಷಃಕಾಲವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸುನಾಚಿ:—ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾದಿಶೋಭನಾ ವಾಚೋ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ | ಋತ್ವಿಜರು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪರಿಸರ್ವೀಕಾದ ಪ್ರಾತಃಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉದ್ದೋಧನಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪರಿಸುವ ಕಾಲವು (ಶುಭಕರವಾದ) ಮಂಗಳಕರವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತದೆಯಾಗಿ ಸುನಾಚಿ: ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಉಪಕಾಲಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ.

ಸುಕೇತವ:—ಕೇತುಶಬ್ದವು ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಅಹ್ನಾಂ ಕೇತು: ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕೇತು ಶಬ್ದವು ಲಕ್ಷಣಂ (ಸೂಚಕವು) ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು (ನಿ. ೧೧-೩) ಬೋಧಿಸುವುದು. ಕೇತುನಾ ಕರ್ಮಣಾ ಪ್ರಜ್ಞಯಾ ವಾ (ನಿ. ೧೧-೨೭) ಎಂದು ಕೇತು ಶಬ್ದದಿಂದ ಕರ್ಮ ಅಥವಾ ಪ್ರಜ್ಞಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಬೋಧಿತವಾಗುವುದು. ಬೇವಂ ವಹಂತಿ ಕೇತವ: ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕೇತವ: ರಶ್ಮಯೇ: (ನಿ. ೧೨-೧೭) ಎಂದು ಕೇತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಶ್ಮಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಹೀಗೆ ಕೇತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಜ್ಞಾ, ಕರ್ಮ, ಲಕ್ಷಣ, ರಶ್ಮಿ ಎಂಬ ಆನೇಕಾರ್ಥಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಸಾಯಣರು ಸುಕೇತವ: ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಉಪಸ್ಥಿತಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿ ವಯಸಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಚ ಶಬ್ದೈ: ಸುಪ್ರಜ್ಞಾನಾಃ—ಉಪಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರೂ ಮತ್ತು ಪಕ್ಷಿಗಳೂ (ಶಬ್ದವನ್ನು) ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಲೋಕವೆಲ್ಲವೂ ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ವ್ಯವಹಾರ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಕಾಲವು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಉಪಸ: ರೇವತ್ ಉಷಾಃ—ಏವಂವಿಧಾಃ ಉಪಸಃ ಅಸ್ಮಾಕಂ ಧನಯುಕ್ತಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ವ್ಯುಚ್ಛಿಂತಿ. ಉಷಾಃ ಎಂಬ ಪದವು (ನಿ. ೨-೧೯) ಉಷಾಃ ಕಸ್ಮಾದುಚ್ಛತೀತಿ, ಸತ್ಯಾ ರಾತ್ರೇರಪರಃ ಕಾಲಃ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ವಿನಾಸನ (ಹೊರಡಿಸು) ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಉಚ್ಛೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಪ್ಪನ್ನವಾದ ಉಷಾಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ರಾತ್ರಿಯ ಕೊನೆಯ ಭಾಗದ ಕಾಲವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ವಿಶೇಷಣಗಳ ಅರ್ಥಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿರುವ ಉಪಸುಗಳು ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರು ಧನವುಳ್ಳವರಾಗುವಂತೆ ಪರ್ತಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸೃಥಿವ್ಯಾಃ—ವಿಸ್ತೀರ್ಣಾಯಾಃ ಜ್ವಾಲಾಯಾಃ ಸೃಥೀ ಶಬ್ದವು ಸೃಥಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೫) ಅಂತರಿಕ್ಷನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೦) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಗುಣವಾಚಕವಾದ ಸೃಥಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ನಿಪ್ಪನ್ನವಾದ ಸೃಥೀ ಶಬ್ದವು ಛಾಂದಸವಾದ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಸೃಥಿವ್ಯಾಃ ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆಯು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಹರಡಿರುವಂತೆ ಪ್ರಭೂತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಏನಃ—ಪ್ರಾಣ್ಯುಪೇಷಾತಲಕ್ಷಣಂ ಪಾಪಂ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಕಿಲ್ಬಿಷಂ ಏನಃ ಎಂಬ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಸುಕ್ಯತಕರ್ಮಣೋ ಭಯಂ ಏನಃ ಎಂದು ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. ಏನಃ ಏತೇಃ (ನಿ. ೧೧-೨೫) ಇಣ್ ಗತೌ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಪ್ಪನ್ನವಾದ ಏನಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಬಂದು ಸೇರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಇದಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಪಾಪವು ಪುಣ್ಯಕರ್ಮದ ವೇಗವನ್ನು ತಡೆದು ಪ್ರಾಣಿಯನ್ನು ತೊಂದರೆಗೆ ಸಿಲುಕಿಸುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಗ್ನೇ—ಸೃಥಿವ್ಯಾಃ ಜ್ವಾಲಾಯಾಃ ಮಹಿನಾ ಚಿತ್ ಏನಃ ಮಹೀ ಸಂದತಸ್ಯ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಾಯಾಃ ಜ್ವಾಲಾಯಾಃ ಮಹತ್ತ್ವೇನ ಯತ್ಕಿಂಚಿತ್ ಪಾಪಂ ಮಹತೇ ಯಜಮಾನಾಯ ಮಹ್ಯಂ ಸಂಕ್ಷಸಯ

ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಜೋಧಿಸಿ, ಯಜಮಾನನ ಪಾಪಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಪ್ರಭುತವಾದ ಜ್ವಾಲೆಗಳ ಮಹತ್ವದಿಂದ ನಾಶಪಡಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—ಅಗ್ನಿಃ ಕಸ್ಮಾತ್ ಅಗ್ರೇಣೀರ್ಭವತಿ ಅಗ್ರಂ ಯಜ್ಞೇಷು ಪ್ರೇಣೀಯತೇ ಅಂಗಂ ನಯತಿ ಸಸ್ತಮಮಾನಃ ಎಂದು ಅಗ್ನಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಅಗ್ರಂ ನೇಯತಿ ಅಗ್ರೇಣೀ ಭವತಿ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಅಗ್ರ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಧಾನವಾಚಕವಾಗಿರುವುದು. ಸರ್ವೇಷ್ಟಭೇಷು ಅಸಾವಾತ್ಮಾನಂ ಅಗ್ರಂ ನಯತಿ ಸೇನಾಂ ವಾ ಅಗ್ರೇ ನಯತಿ ಅಗ್ನಿರ್ನ್ಯೇದೇನಾನಾಂ ಸೇನಾನೀಃ ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ಎಲ್ಲಾ ಅವಶ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮೊದಲಾಗಿ ಮೊದಲನೆಯ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹೊಂದುವನು. ಅಥವಾ ದೇವತೆಗಳ ಸೇನೆಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳ ಸೇನೆಯನ್ನು ನಡೆಯಿಸುವವನು ಅಗ್ನಿಯು ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ (ಮೊದಲು) ಅವಶ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯಗಳೆಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡುವರು. ಇದರಿಂದ ಅಗ್ರಂ ಪ್ರೇಣೀಯತೇ ಇತಿ ಅಗ್ನಿಃ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮೂರನೆಯದಾಗಿ ಇವನು ತಾನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ತಾನು ಮುಖ್ಯನಾಗಿರುತ್ತಾ ಇತರವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತನ್ನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಇರುವಂತೆ ಮಾಡುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಂಗಂ ನಯತೀತಿ ಅಗ್ನಿಃ ಲೌಕಿಕವಾದ ಮತ್ತು ವೈದಿಕವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳೆಲ್ಲದರಲ್ಲಿಯೂ, ಅಥವಾ ತೃಣಕಾಷ್ಠಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿಯು (ತಾನು ಪ್ರವಿಷ್ಟನಾದಾಗ) ತನ್ನ ಸಂಬಂಧವಿರುವಾಗ ತಾನು ಮುಖ್ಯನಾಗಿರುವ ರೀತಿಯನ್ನೇ ಹೊಂದಿರುವನು. ಅಗ್ನಿಯ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವುಗಳು ಅಗ್ನಿಗೆ ಅಧೀನವಾಗಿ ಗುಣಭಾವದಿಂದಲೇ ಇರುತ್ತವೆ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು.

ಸ್ಥೌಲಾಸ್ಥೀನಿ ಎಂಬ ಅಚಾರ್ಯರು ಅಕೋಪನೋ ಭವತಿ ನ ಸ್ನೇಹಯತಿ | ಅಗ್ನಿಯು ತಾನು ಸೇರಿದ (ತನ್ನ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ) ವಸ್ತುವನ್ನು ಬೇರೆಯ ರೂಪವುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವನು ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯ ಗುಣವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಶಾಕಪೂಣಿ ಎಂಬ ಅಚಾರ್ಯರು ಅಗ್ನಿ ಶಬ್ದವು ಇತಾತ್, ಅಕ್ತಾದ್ವಾ ದೆಗ್ಧಾದ್ವಾ ನೀತಾತ್, ಇತ್ ಗತಾ, ಅಂಜೂ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವತ್ವಯೋಃ, ದಹ ಭಸ್ಮೀಕರಣೇ ಎಂಬ ಮೂರು ಧಾತುಗಳಿಂದಲೂ ಬೇರ್ಬೇ ಪ್ರಾಪಣೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನೀಕಾರವು ಸೇರಿ ಅಗ್ನಿಶಬ್ದದ ರೂಪವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅಗ್ನಿ ಶಬ್ದರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿಕ್ರಮವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ಅಗ್ನಿಮೀಳೇ ಪುರೋಹಿತಂ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ದೇವಮೈತ್ರಿಜಂ |

ಹೋತಾರಂ ರತ್ನಧಾತಮಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಪಾರ್ಥಿವಾಗ್ನಿಯು ಎಂದು ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂದೂ, ಇದಕ್ಕಿಂತ ವೃತ್ತಿರಿಕ್ತವಾದ ಜಾತವೇದಾಗ್ನಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಭೇದಗಳು ಮಧ್ಯಮೋತ್ತಮಭಾವದಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುವವು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಪಾರ್ಥಿವಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಯಾಜ್ಞಿಕರು ತಮ್ಮ ಯಾಗಕ್ಕನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಆಯಾಯ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಇತರ ಅಗ್ನಿಗಳನ್ನು ಅವಾಹನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಸರ್ವ ದೇವತೆಗಳ ತಾತಾತ್ಮ್ಯವನ್ನೂ ಹೊಂದಿರುವನು, ಅಗ್ನಿಃ ಸರ್ವಾ ದೇವತಾಃ ಎಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಕ್ಯವೂ,

ಇಂದ್ರಂ ಮಿತ್ರಂ ವರುಣಮಗ್ನಿಮಾಹುರಥೋ ದಿವ್ಯಃ ಸ ಸುಸರ್ಜೋ ಗರುತ್ಮಾನ್ |

ಏಕಂ ಸದ್ವಿಷ್ಣು ಬಹುಧಾ ವದಂತ್ಯಗ್ನಿಂ ಯಮಂ ವಾತರಿಶ್ವಾನಮಾಹುಃ ||

(ಮಂ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೪೬)

ಎಂಬ ಈ ಮಂತ್ರವೂ ಕೂಡ ಅಗ್ನಿಯ ಸರ್ವದೇವತಾತ್ಮಭಾವವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಆದರೆ-ಯಸ್ತು ಸೂಕ್ತಂ ಭಜತೇ ಯಸ್ಮೈ ಹವಿರ್ನಿರುಸ್ಯತೇ ಅಯಮೇವ ಸೋಽಗ್ನಿಃ | ನಿಪಾತ-ಮೇವೈತೇ ಉತ್ತರೇ ಜ್ಯೋತಿಷೀ ಏತೇನ ನಾಮಧೇಯೇನ ಭಜೇತೇ || (ನಿ. ೨-೭-೧೪) ಆಯಾಯ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನಭಾವದಿಂದ ಸ್ತುತ್ಯನಾಗಿರುವನೋ ವೈದಿಕ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಯಾವ ಅಗ್ನಿಗಾಗಿ ಸಿದ್ಧಮಾಡುವರೋ ಆ ಅಗ್ನಿಯು ಪಾರ್ಥಿವಾಗ್ನಿ ಎಂದು ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಇತರನಾದ ಅಗ್ನಿಗಳು ಉತ್ತಮ ಮಧ್ಯಮಭಾವದಲ್ಲಿರುವವುಗಳಾದರೂ, (ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿ, ಜಾತವೇದಾಗ್ನಿ) ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಮಾನಯ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಆಗ್ನೇಯೇಷ ಸೂಕ್ತೇಷು ಹವಿಃ ಸಂಪ್ರದಾನೇಷು ಸ್ತುತ್ಯತ್ತೇನ ಭೋಕ್ತೃತ್ತೇನ ಚೈತದೇವೋಪಾಸೀತ | ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಸೂಕ್ತಗಳಿಂದ ಸ್ತುತ್ಯನಾಗಿಯೂ, ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭೋಕ್ತೃವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಈ ಪಾರ್ಥಿವಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದು ವಿಧಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ತಸ್ಮಾದಗ್ನಿಶಬ್ದೇನ ಪಾರ್ಥಿವಸ್ಯ ಜ್ಯೋತಿಷಃ ಮುಖ್ಯಸ್ಸಂಬಂಧಃ ಗೌಣ ಇತರಯೋರ್ಮಧ್ಯಮೋತ್ತಮಯೋಃ |

ಆದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪಾರ್ಥಿವಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವುದೆಂದು ಮುಖ್ಯವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಅಗ್ನಿಯ ಸರ್ವಾತ್ಮಭಾವದಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸುವ ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಉತ್ತಮಮಧ್ಯಮಭಾವವು ಇಲ್ಲಿ ಗೌಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಚಿತ್ — ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—ಅಪ್ಪುಪಮಾರ್ಥೇಽಪಿ ಕರ್ನೋಪಸಂಗ್ರಹಾರ್ಥೇಽಪಿ ಪದಪೂರಣಾಃ ಎಂದು ನಿಪಾತಗಳಿಗೆ ಉಪಮಾರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು, ಅಥವಾ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು, ಅಥವಾ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಪೂರ್ತಿಮಾಡುವುದು ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಚಿದಿತ್ಯೇಷೋ ಅನೇಕಕರ್ಮಾ, ಅಜಾಯಶ್ಚಿದಿದಂ ಬ್ರೂಯಾದಿತಿ ಪೂಜಾಯಾಂ, ದಧಿಚಿದಿತ್ಯುಪಮಾರ್ಥೇ, ಕುಲ್ಮಾಷಾಂಶ್ಚಿದಾಹರೇತಿ ಅವಕುಶ್ಚಿತೇ. ಚಿತ್ ಎಂಬ ನಿಪಾತವು ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ದದಿ ಚಿತ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉಪಮಾರ್ಥವನ್ನೂ ಅಜಾಯಶ್ಚಿತ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಗೌರವವನ್ನೂ ಕುಲ್ಮಾಷಾಂಶ್ಚಿತ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಂದೆ ಅಥವಾ ಕುಶ್ಚಿತ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಬೋಧಿಸುವುದು. ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯ ಪದಪೂರಣಮಾತ್ರವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಪದಪೂರಣಫಲಕವಾಗಿ ಅನರ್ಥಕವಾಗಿರುವುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ಪೈಕ್ಷಪ್ರಯಜಃ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿ ಕರಣದಾನೇಷು ಧಾತು. ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಪಿ ದೈತ್ಯಂತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೫) ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ದೈತ್ಯಹಣಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ವಿಚ್

ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುವ್ರೀಹಸಮಾಸ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದ್ರವಿಣಃ—ದ್ರು ಗತೌ ಧಾತು. ದ್ರುದಕ್ಷಿಭ್ಯಾಮಿನನ್ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೦೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾರ್ವಭೌತಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ, ಅವಾ ದೇಶ. ಅಹ್ ಕೃಪ್ವಾಜ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಸು ಬಂದಾಗ ಭಾಂದಸ ವಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧೯೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುವಾಚಿಃ—ಶೋಭನಾಃ ವಾ ಚಕಿ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ ಸುವಾಚಿಃ ನೌಞ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಕೇತವಃ—ಹಿಂದಿನಂತೇ ಬಹುವ್ರೀಹಸಮಾಸವಾದಾಗ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರೇವತ್ —ರಯಿಃ — ಧನಂ ಅಸ್ಮಿನ್ ವಿದ್ಯತೇ ಇತಿ ರೇವತ್. ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರಯೇರ್ಮೌತೌ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬ ನಚನದಿಂದ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ (ಇ) ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ ಗುಣ. ಇಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಮತುಪ್ ಬಂದುದರಿಂದ ಛಂದಸೀರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೫) ಎಂಬುದು ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ವ. ರೇವತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಹ್ರಸ್ವನುಡ್ವ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಊಷಾಃ—ಉಷ ದಾಹೇ ಧಾತು. ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶನಾರ್ಥ ದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಛಂದಸೀಲುಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ—ಪ್ರಥ ಪ್ರಖ್ಯಾನೇ ಧಾತು. ಪ್ರಥೇಃ ಪಿವನ್ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಚ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಿವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿನ ರೇಫಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಪಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತನಾದುದರಿಂದ ಪ್ರೀತ್ವವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡಿದಾಗ ಪಿದ್ಗೌ ರಾದಿಭ್ಯಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೪೧) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಜೀಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಪೃಥಿವೀ ಶಬ್ದವು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾತ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಣಾದೇಶ ಬಂದು ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದು ದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಯಣೋದಲ ಪೂರ್ವಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿ ಉದಾತ್ತ ವಾಗುತ್ತದೆ.

ಘಹೇ—ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚತುರ್ಥೀ ವಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾರ್ವಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ದಶಸ್ಯ—ದಶಸ್ ಎಂಬುದು ದಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಕಂಡ್ವಾದಿಗಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದೆ. ಕಂಡ್ವಾದಿಭ್ಯೋಯಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ

ಬರುತ್ತದೆ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪಿಗೆ ಹಿ ಅದೇಶ. ಅತೋಹೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೫) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಇಳಾಂ| ಅಗ್ನೇ | ಪುರುದಂಸಂ | ಸನಿಂ | ಗೋಃ | ಶತ್ವತ್ವಮಂ | ಹವಮಾನಾಯ | ಸಾಧ |
ಸ್ಯಾನ್ತಃ | ಸೂನುಸ್ತನಯೋ | ವಿಜಾವಾಗ್ನೇ | ಸಾ | ತೇ | ಸುಮತಿಭೂತ್ವಸ್ಮೇ || ೧೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಇಳಾಂ | ಅಗ್ನೇ | ಪುರುದಂಸಂ | ಸನಿಂ | ಗೋಃ | ಶತ್ವತ್ವಮಂ | ಹವಮಾನಾಯ | ಸಾಧ |
ಸ್ಯಾತ್ | ನಃ | ಸೂನುಃ | ತನಯಃ | ವಿಜಾವಾ | ಅಗ್ನೇ | ಸಾ | ತೇ | ಸುಮತಿಃ | ಭೂತು |
ಅಸ್ಮೇ ಇತಿ || ೧೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಪುರುದಂಸಂ | ಅಪೋಃ ಪ್ರೋ ದಂಸೋ ವೇಷ ಇತಿ ಕರ್ಮನಾನುಸು ಪರಿತತ್ವಾ-
ದ್ವಂಸಃಶಬ್ದಃ ಕರ್ಮನಾಚೀ | ಪುರೂಣಿ ಬಹೂನಿ ದಂಸಾಂಸಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ | ತಾಂ ಬಹುಕ-
ರ್ಮಾಣಾಂ ಗೋಃ ಸನಿಂ ಗವಾದಿಪಶುನಾಂ ಪಾದಯಿತ್ರೀಮಿಳಾಮೇತನ್ನಾಮಿಕಾಂ ಗೋಮಾಸಾಂ ದೇವತಾಂ
ಶತ್ವತ್ವಮಂ ನಿರಂತರಂ ಹವಮಾನಾಯ ಯಜಮಾನಾಯ ಮಹ್ಯಂ ಸಾಧ | ಸಾಧಯ | ಕಿಂಚಿ ನೋಃಸ್ಯಾಕಂ
ಸೂನುಃ ಪುತ್ರಸ್ತನಯಃ ಪೌತ್ರಃ ಸ್ಯಾದ್ಭವತ್ವಿತಿ ತೇ ತನ ಯಾ ಸುಮತಿಃ ಶೋಭನಾ ಬುದ್ಧಿಃ ಸಾ ವಿಜಾ-
ವಾಬಂಧ್ಯಾ ಸತ್ಯಸ್ಮೇ ಅಸ್ಮಾಕಂ ಭೂತು | ಭವತು || ಶತ್ವತ್ವಮಂ | ಉಚ್ಛಾದಿಷು ಸಾರಾದಂತೋದಾ-
ತ್ತತ್ವಂ | ಸಾಧ | ರಾಧ ಸಾಧ ಸಂಸಿದ್ಧಾ | ಅಂತರ್ಭಾವಿಕಣ್ಯಾರ್ಥೋಽಯಂ | ಲೋಟಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ
ಶಪ್ | ಸೇರ್ಹ್ಯಪಿಚ್ಛೇತಿ ಹಿರಾದೇಶಃ | ತಸ್ಯಾತೋ ಹೇಂತಿ ಲುಕ್ | ನಿಘಾತಃ | ವಿಜಾವಾ | ಜನೀ
ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ | ಅಸ್ಮಾದನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯಂತ ಇತಿ ವನಿಪ್ | ವಿಡ್ಯನೋರನುನಾಸಿಕಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾತ್ಮಂ |
ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಯಃ | ಭೂತು | ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ
ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಭೂಸುವೋಸ್ತಿಜಾತಿ ಗುಣಪ್ರತಿಷೇಧಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

(ಹೇ) ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಪುರುದಂಸಂ—ಅನೇಕ ಕರ್ಮವಿಶಿಷ್ಟವೂ | ಗೋಃ ಸನಿಂ—
ಗವಾದಿ ಪಶುಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುವವಳೂ (ಅದ) | ಇಳಾಂ—ಗೋರೂಪಳಾದ ಇಳಾನಾಮಕ ದೇವತೆಯನ್ನು |
ಶತ್ವತ್ವಮಂ—ನಿರಂತರವೂ | ಹವಮಾನಾಯ—ಯಾಗಾನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ನನಗೆ | ಸಾಧ—

ಸಾಧಿಸು (ಅನುಗ್ರಹಿಸು); (ನುತ್ತು) | ನಃ—ನಮಗೆ | ಸೂನುಃ—ಪುತ್ರನೂ | ತನಯಃ—ಪೌತ್ರನೂ | ಸ್ಯಾತ್—ಆಗಲಿ (ಎಂಬುದಾಗಿ) | (ಹೇ) ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ | (ಯಾ) ಸುಮತಿಃ—ಯಾವ ಶೋಭನವಾದ ಬುದ್ಧಿಯಿದೆಯೋ | ಸಾ—ಅದು | ಅಸ್ಮೈ—ನಮಗೋಸ್ಕರ | ವಿಜಾನಾ—ಅವಂಧ್ಯವು | ಭೂತು—ಆಗಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಅನೇಕ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಸಹಾಯಕವಾಗುವ ಗವಾದಿ ಪಶುಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವಳೂ, ಇಳಾನಾಮಕಳೂ, ಗೋರೂಪಳೂ ಆದ ಭೂಮಿಯು, ನಿರಂತರ ಯಾಗಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತರಾದ ನಮಗೆ ಅನುಕೂಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು; ಮತ್ತು ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳನ್ನನುಗ್ರಹಿಸಬೇಕೆಂಬ ನಿನ್ನ ಶುಭವಾದ ಮತಿಯು ನಮಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಅವಂಧ್ಯವಾಗಲಿ. (ಸಫಲವಾಗಲಿ)

English Translation.

Grant, Agni, to the offerer of the oblation, earth the bestower of cattle, the means of many (pious rites), such that it may be perpetual: may there be to us sons and grandsons, and may your good-will ever be productive of benefits to us.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಪುರುದಂಸಂ—ಪುರೂಣಿ ಬಹೂನಿ ದಂಸಾಂಸಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ | ಅಶ್ವಃ ದಂಸಃ ಎಂಬ ಇಪ್ಪಾತ್ತಾರು ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೨) ದಂಸ ತಬ್ಬವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಬಹಳ ಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಗೋಃ ಸನಿಂ—ಗವಾದಿಪಶೂ ಸಂಪಾದಯಿತ್ರೀಂ | ಗೋಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪೃಥಿವೀ, ವಾಕ್ಯು, ಪಶು, ರಶ್ಮಿ ಎಂದು ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳು ಇರುವುವು. ಗೋಃ ಸನಿಂ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಇಳಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಳಾ ದೇವತೆಯು ಗೋವುಗಳೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವಳೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಇಳಾಂ—ಏತನ್ನಾಮಿಕಾಂ ಗೋರೂಪಾಂ ದೇವತಾಂ | ಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಇಳಾ ಪದವು (ನಿ. ೨-೫) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ವಾಙ್ಮಾನಗಳಲ್ಲಿಯೂ, (ನಿ. ೨-೨೩) ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ, (ನಿ. ೩-೯) ಗೋನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಇಳಾ ಎಂಬ ಪದವು ಈಶ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ.

ಆಭಿನ ಇಳಾ ಯೂಥಸ್ಯ ಮಾತಾಸ್ಮನ್ನದೀಭಿರುವರ್ಶೀ ವಾ ಗೃಣಾತು |

ಉರ್ವಶೀ ವಾ ಬೃಹದ್ವಾ ಗೃಣಾನಾಭ್ಯೂರ್ವಾನಾ ಪ್ರಥ್ಯಥಸ್ಯಾಯೋಃ |

ಸಿಷಕ್ತು ನ ಊರ್ಜವ್ಯಸ್ಯ ಪುಷ್ತೇಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೪೧-೧೯, ೨೦)

ಈ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಇಳಾ ಅಥವಾ ಇಡಾ ಎಂಬ ದೇವಿಯು ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನದೇವತೆಯೆಂದು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಗೋವಿನ ಆಕಾರವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಇಳಾವೆಂದುಹೆಸರುಳ್ಳ ದೇವತೆಯೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದಾರೆ.

ಶತ್ಪತ್ತಮಂ ಹವಮಾನಾಯ ಸಾಧ—ನಿರಂತರಂ ಹವಮಾನಾಯ ಯಜಮಾನಾಯ ಮಹ್ಯಂ ಸಾಧಯ | ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಕಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ, ಪ್ರಭೂತವಾದ ಮಹಾತ್ಮ್ಯದಿಂದ ಪೂರಿತವಾಗಿರುವ, ಗೋರೂಪದಿಂದ ಇರುವ, ಇಳಾ ದೇವತೆಯ ಅನುಗ್ರಹವು ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಸೂನುಃ—ಪುತ್ರಃ, ತನಯಃ ಪೌತ್ರಃ | ತುಕೌ, ತೋಕಂ ಎಂಬ ಹದಿನೈದು ಅಪಕೃತನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೨) ತನಯ ಶಬ್ದವೂ, ಸೂನು ಶಬ್ದವೂ ಪರಿತವಾಗಿದೆ.

ಏತಾ ವಿಶ್ವಾ ಸವನಾ ತೂತುಮಾ ಕೃಷೇ ಸ್ವಯಂ ಸೂನೋ ಸಹಸೋ ಯಾನಿ ದಧಿಷೇ |
ವರಾಯ ತೇ ಸಾತ್ರಂ ಧರ್ಮಣೇ ತನಾ ಯಜ್ಞೋ ಮಂತ್ರೋ ಬ್ರಹ್ಮೋದ್ಯತಂ ವಚಃ ||
(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೫೦-೬)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸೂನೋ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪುತ್ರನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು (ಸಹಸ ಸ್ವತ್ರ) ಸಹಸಸ್ಸೂನೋ, ಬಲಸ್ಯ ಪುತ್ರ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಸೂನುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪುತ್ರನೆಂದೂ, ತನಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪೌತ್ರ (ಪುತ್ರನ ಪುತ್ರ) ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸುಮತಿಃ—ಶೋಭನಾ ಬುದ್ಧಿಃ | ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ದೇವಸುಮತಿಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ದೇವನಾಂ ಕಲ್ಯಾಣೇಂ ಮತಿಂ. ದೇವತೆಗಳ ಶುಭಕರವಾದ ಬುದ್ಧಿ ಎಂದೂ, ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ ಸುಮತೌ ಸ್ಯಾಮು ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕಲ್ಯಾಣ್ಯಾಂ ಮತೌ ಎಂದೂ ವಯಂ ದೇವಸ್ಯ ಧೀಮಹಿ ಸುಮತಿಂ ಸತ್ಯಧರ್ಮಣಃ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಕಲ್ಯಾಣೇಂ ಮತಿಂ ಎಂಬ ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸಿದ ಯಜಮಾನನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಅನುಗ್ರಹಿಸಬಹುದಾದ ಪುತ್ರ ಪೌತ್ರಾದಿಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮತ್ತು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಕಲ್ಯಾಣಕರವಾದ ಬುದ್ಧಿಯು ಉಂಟಾಗಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ಪುರುದಂಸಮ್—ಪುರೂದಿ ದಂಸಾಂಸಿ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ. ಅದ್ಯುದಾತ್ತಂ ವೈಶ್ವಜ್ಞಃ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶತ್ಪತ್ತಮಮ್—ಉಂಘಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾದುದರಿಂದ ಉಂಘಾದೀನಾಂಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಾಧ—ರಾಧ ಸಾಧ ಸಂಸಿದ್ಧಾ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕ ವ್ಯಾಪಾರತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾಷಿತಣ್ಯಾರ್ಥಕವಾದ ಧಾತು. 'ಲೋಟ' ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಸೇಹ್ಯಾಪಿ ಚ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಪ್ ವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತೋ ಹೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಹಗೆ ಲುಕ್. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ಯಾತ್—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ಲಿಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾಸುಟ್ ಉದಾತ್ತವೆಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಜಾನಾ—ಜನೀ ಪ್ರಾಧುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೈತ್ಯಂತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ವನಿಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ವಿಡ್ಯನೋರನುನಾಸಿಕಃಸ್ಯಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಅತ್ಯ. ವಿ ಎಂಬುದರೊಡನೆ ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸ. ವಿಜಾನನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ವ್ಯತ್ಯಯೋಬ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಯ (ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಪುಲ್ಲಿಂಗ) ಬಂದಿದೆ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಮತಿಃ—ಮನ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮಂತ್ರೇ ವ್ಯಪೇಷ—(೩-೩-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭೂತು—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಏರುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಉತ್ಪ. ಬಹುಲಿಂ ಛಂಧಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ (ತಪ್) ಲುಕ್. ಭೂಸು-ವೋಸ್ತಿಜಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ತೇ—ಸುಪಾಂ ಸುಲಿಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಷಷ್ಠೀ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಶೇ ಆದೇಶ.

ಎಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಪೀಠಿಕೆ

ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಯೂಪವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿರುವುದು. ಯೂಪಸ್ಥಾಪನವೂ ಅದರ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳೂ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ರೀತಿಯಿಂದ ಏವಂಸಲಾಗುವುದು. ಯೂಪವೆಂದರೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪಶುವನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನೆಟ್ಟಿರುವ ಮರದ ಕಂಭವು. ಇದನ್ನು ವನಸ್ಪತಿಯೆಂತಲೂ ಕರೆಯುವರು. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ವನಸ್ಪತಿಕಬ್ಬವೇ ಹೆಚ್ಚು ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವುದು. ಯೂಪ ಶಬ್ದವು ಕೆಲವು ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಯೂಪೇ (ಋ. ಸಂ. ೧-೫೧-೧೪); ಯೂಪವಾಹಾಃ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೨-೬); ಯೂಪವ್ರಸ್ತಾಃ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೨-೬); ಯೂಪೇವ (ಋ. ಸಂ. ೪-೩೩-೩); ಯೂಪಾತ್ (ಋ. ಸಂ. ೫-೨-೭) ಎಂಬ ಐದು ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಯೂಪಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು. ಇನ್ನೆಲ್ಲೆಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಜುರ್ವೇದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಯೂಪಶಬ್ದದ ಸ್ವಯೋಗವು ವಿಶೇಷವಾಗಿರುವುದು. ಯಾಸ್ಯರು ಸಹ ಯೂಪಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿರ್ವಚನ ಮಾಡಿರುವುದಿಲ್ಲ. ವನಸ್ಪತಿ ಶಬ್ದದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಮೇಢ್ಯಂತು ತೇ ವಹ್ನಯೋ ಯೇಭಿರೀಯಸೇ (ಋ. ಸಂ. ೨-೩೭-೩) ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ—

ವನಸ್ಪತ ಇತ್ಯೇವಮಾಹೈಷ ಹಿ ವನಾನಾಂ ಸಾತಾ ನಾ ಪಾಲಯಿತಾ ನಾ | ವನಂ ವನೋತೇಃ |

(ಋ. ೮-೩)

ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಇದಕ್ಕೆ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ನ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವಾಗ—

ಯಶ್ಚಾದೇವಃ ವನಾನಾಂ ವೃಕ್ಷಾದೀನಾಂ ಅಂತರ್ಗತೋಽಸಿ ಸಮರ್ಥೋಽಸಿ ದಗ್ಧಂ ನ
ತಾನಿ ದಹತಿ ತಸ್ಯಾದಯಂ ಕೇಷಾಂ ಸಾತಾ ರಕ್ಷಿತಾ ಸಾಲಯಿತಾ ನೇತಿ |

ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯು ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತನಾಗಿದ್ದರೂ ಅವುಗಳನ್ನು ಸುಡುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳ
ರಕ್ಷಕನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವನು. ಇಲ್ಲಿ ವನಸ್ಪತಿಯೆಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಈ ವಿಷಯ
ನಾದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ನಾವು ಸುಸಮೀಕ್ಷಿಸಿದರೆ ನೆ ಅ ವಹ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩) ಎಂಬ ಅಪ್ರೀಕ್ಷಾಕ್ತವನ್ನು
ವಾಚ್ಯನ ಮಾಡುವಾಗ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸುವೆವು. (ಋಗ್ವೇದಪಂಚತಾಭಾಗ ೨. ಪೇಜು 576-577
ಗಳನ್ನು ನೋಡಿ). ಅಥವಾ ವನಂ ವನೋತೇಃ ಎಂದು ವನಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಂತೆ ಮರವನ್ನು (ವೃಕ್ಷವನ್ನು)
ನಾನಾವಿಧ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವರು ಎಂದು ವನತಿ-ಸಂಭವತಿ ಎಂಬ ಭಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನ
ವಾಗಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಯೂಪದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪೂರ್ವೋಕ್ತಿಹಾಸವಿರುವುದು. (ಐ. ಬ್ರಾ.
೨-೧) ಅದರ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವೆವು—

ಯಜ್ಞೇನ ವೈ ದೇವಾ ಉಧ್ವಾಃ ಸ್ವರ್ಗಂ ಲೋಕಮಾಯಂಸ್ತೇಽಭಿಯುರಿಮುಃ ನೋ
ದೈಷ್ಟ್ಯಾ ಮನುಷ್ಯಾಶ್ಚ ಯಜಯತ್ತಾನು ಪ್ರಜ್ಞಾಸ್ಯಂತೀತಿ ತಂ ನೈ ಯೂಜೇನೈವಾ-
ಯೋಪಯಂಸ್ತಂ ಯಜ್ಞೋಪೇನೈವಾಯೋಪಯಂಸ್ತದ್ಯಾಹಸ್ಯ ಯೂಪತ್ವಂ ತಮನಾಚೀ-
ನಾಗ್ರಂ ನಿಮಿತ್ತೋಧ್ವಾಃ ಉದಾಯಂಸ್ತತೋ ವೈ ಮನುಷ್ಯಾಶ್ಚ ಯಜಯತ್ ಪ್ರಜ್ಞಾಶ್ಚಾ ಇತಿ ತೇ
ನೈ ಯೂಪಮೇನಾವಿಂದನ್ನವಾಚೀನಾಗ್ರಂ ನಿಮಿತಂ ತೇ ವಿದುರಸೇನ ನೈ ದೇವಾ
ಯಜ್ಞಮಯೂಯುಪನ್ನಿತಿ ತಮುತ್ಪಾಯೋರ್ಧ್ವಂ ನೈಮಿತ್ತಂಸ್ತತೋ ವೈ ತೇ ಪ್ರ-
ಯಜ್ಞಮಜಾನಸ್ವ ಸ್ವರ್ಗಂ ಲೋಕಂ | ತದ್ಯದ್ಯಾಹ ಉಧ್ವೋಃ ನಿಮಾಯತೇ ಯ-
ಜ್ಞಸ್ಯ ಪ್ರಜ್ಞಾಶ್ಚೈ ಸ್ವರ್ಗಸ್ಯ ಲೋಕಸ್ಯಾನುಖ್ಯಾತ್ಮೈ ||

ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಜ್ಯೋತಿಷ್ಣೋಮವೆಂಬ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡಿ ಅದರ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಕ್ಕೆ
ಹೋದರು. ದೇವತೆಗಳು ಮಾಡಿದ ಈ ಯಜ್ಞಕ್ರಮವನ್ನು ನೋಡಿ ಮನುಷ್ಯರೂ ಋಷಿಗಳೂ ಸಹ ಅದೇ
ರೀತಿ ಯಜ್ಞಮಾಡಿ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಕ್ಕೆ ಬರಬಹುದೆಂದು ದೇವತೆಗಳು ಹೆದರಿ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದುಪಾಯವನ್ನು
ಮಾಡಿದರು. ಮನುಷ್ಯರನ್ನೂ ಋಷಿಗಳನ್ನು ಮೋಹಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ
ಒಂದು ಯೂಪಸ್ತಂಭವನ್ನು ನೆಟ್ಟರು. ಯಜ್ಞವನ್ನು ಸಾಂಗವಾಗಿ ಮಾಡಿದಂತಾಗಲೆಂದು ಈ ಯೂಪವನ್ನು
ನೆಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಯೂಪನೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿತು. (ಯೂಪನೆಂದರೆ ತಡೆಗಟ್ಟು, ಬಳದಂತೆ ಮಾಡು
ಎಂದರ್ಥವು). ದೇವತೆಗಳು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಾಗ ಯೂಪದ ಅಗ್ರಭಾಗವನ್ನು (ತುದಿಯನ್ನು) ತಲೆಗೆಳೆಗೆ
ಅಗುವಂತೆ ಮಾಡಿ ನೆಟ್ಟರು. ಬಳಿಕ ಮನುಷ್ಯರೂ ಋಷಿಗಳೂ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಮೋಡಲಾಗಿ ತಲೆಗೆಳೆಗಾಗಿ
ನೆಟ್ಟಿರುವ ಯೂಪಮಾತ್ರ ಕಂಡುಬಂದಿತು. ಇದರ ಉಪಯೋಗವೇನು? ಇದನ್ನು ಏತಕ್ಕಾಗಿ ನೆಟ್ಟರು?
ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಯಜ್ಞದ ವಿವರಗಳೇನೂ ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ತಮ್ಮನ್ನು ವಂಚಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಎಂದರೆ
ಯಜ್ಞದ ವಿವರಗಳು ತಮಗೆ ತಿಳಿಯದಂತೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದೇವತೆಗಳು ಈ ಯೂಪವನ್ನು ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ
ನೆಟ್ಟಿರಬೇಕೆಂದು ಯೋಚಿಸಿ ಅದನ್ನು ಕಿತ್ತು ಅಗ್ರಭಾಗವು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆ ಸರಿಯಾಗಿ ನೆಟ್ಟರು. ಅದರಿಂದ

ಮನುಷ್ಯರಿಗೂ ಋಷಿಗಳಿಗೂ ಯಜ್ಞಕ್ರಮಾದಿಗಳು ಗೊತ್ತಾಗಿ ಅವರೂ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಯಥಾವಿಧಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವನ್ನು ಪಡೆದರು. ಅದುದರಿಂದ ಯಜ್ಞವಿಧಿಯು ಸರಿಯಾಗಿ ನಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅದರಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿಯೂ ಯೂಸವನ್ನು ಉದ್ವಾರಗ್ರವಾಗಿ ನೆಡಬೇಕೆಂಬ ವಿಧಿ ಇರುವುದು.

ವಜ್ರೋ ವಾ ಏಷ ಯದ್ಯೋಪಃ ಸೋಽಪ್ಪಾತ್ರಿಃ ಕರ್ತವ್ಯೋಽಪ್ಪಾತ್ರಿವೈ ವಜ್ರಸ್ತಂ ತಂ ಪ್ರಹರತಿ ದ್ವಿಷತೇ ಭ್ರಾತೃವ್ಯಾಯ ವಧಂ ಯೋಽಸ್ಯ ಸ್ತೌತ್ಯಸ್ತಸ್ಮೈ ಸ್ತುತವ್ಯ |
ವಜ್ರೋ ವೈ ಯೂಪಃ ಸ ಏಷ ದ್ವಿಷತೋ ವಧ ಉದ್ಯತಸ್ತಿಸ್ಯ ತಿ ತಸ್ಮಾದ್ಭಾಷ್ಯೇತರ್ಹಿ ಯೋ ದ್ವೇಷ್ತಿ ತಸ್ಯಾಪ್ರಿಯಂ ಭವತ್ಯಮುಷ್ಯಾಯಂ ಯೂಪೋಽಮುಷ್ಯಾಯಂ ಯೂಪ ಇತಿ ದ್ವೇಷ್ಯಾಃ |

ಯೂಸವು ವಜ್ರಾಯುಧದ ಅಂಶವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು. ಈ ಏಷಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರೋ ವೃತ್ತಾಯ ವಜ್ರಂ ಪ್ರಾಹರತ್ ಪ್ರೇಥಾ ವ್ಯಭವತ್ಸ್ಮೈಸ್ತೌತೀಯಂ ಯೂಸಸ್ತೌತೀಯಂ ಎಂದು ಯಜುರ್ವೇದದ ತೃತ್ತೀಯ ಶ್ರುತಿ ವಾಕ್ಯವಿರುವುದು. ವಜ್ರಾಯುಧಕ್ಕೆ ಎಂಟು ಅಲಗುಗಳಿರುವವು. ಅದುದರಿಂದ ಯೂಸವನ್ನು ಎಂಟು ಎಂಟು ಅಲಗು (ಮೂಲೆ ಅಥವಾ ಕೋಣ)ಗಳುಳ್ಳಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು. ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ತನ್ನ ಶತ್ರು ವನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವಂತೆ ಯೂಸವೂ ಶತ್ರುನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದು. ಯೂಸವು ಶತ್ರುವಧಕ್ಕಾಗಿ ನೆಟ್ಟಗೆ ಉದ್ವಾರಭಿಮುಖವಾಗಿ ಎದ್ದು ನಿಂತಿರುವುದು. ಅದುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಶತ್ರುವಾದ ವನು ನೆಟ್ಟಗೆ ನಿಂತಿರುವ ಯೂಸವನ್ನು ನೋಡಿದ್ದಾದರೆ ಅವನಿಗೆ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಕೆಡಕಾಗುವುದು.

ಖಾದಿರಂ ಯೂಪಂ ಕುರ್ವೀತ ಸ್ವರ್ಗಕಾಮಃ ಖಾದಿರೇಣ ವೈ ಯೂಪೇನ ದೇವಾಃ ಸ್ವರ್ಗಂ ಲೋಕಮಜಯಂಸ್ತಥೈವೈತದ್ಭಜಮಾನಃ ಖಾದಿರೇಣ ಯೂಪೇನ ಸ್ವರ್ಗಂ ಲೋಕಂ ಜಯತಿ ||

ಈ ಯೂಸವನ್ನು ನಾನಾವಿಧ ವ್ಯಕ್ತಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ರೂಢಿ ಇರುವುದು. ಇಂತಹ ವ್ಯಕ್ತರಿಂದ ಮಾಡಿದರೆ ಇಂತಹ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯೆಂದು ನಿಯಮವಿರುವುದು. ಅದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುವರು. ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಅನೇಕ್ಷಿಸುವ ಯಜಮಾನರು ಖಾದಿರವೆಂಬ ವ್ಯಕ್ತವಿಶೇಷದಿಂದ ಯೂಸವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು. ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಖಾದಿರವೃಕ್ಷದಿಂದ ಯೂಸವನ್ನು ಮಾಡಿಯೇ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವನ್ನು ಪಡೆದರು. ಅದುದರಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಾರೋಹಿಗಳಾದ ಯಜಮಾನರು ಖಾದಿರಯೂಸದಿಂದ ಯಜ್ಞಮಾಡಿದರೆ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವನ್ನು ಪಡೆಯುವರು.

ಬೈಲ್ವಂ ಯೂಪಂ ಕುರ್ವೀತಾನ್ನಾದ್ಯಕಾಮಃ ಪುಷ್ಪಿಕಾಮಃ ಸಮಾಂ ಸಮಾಂ ವೈ ಬಿಲ್ವೋ ಗೃಭೀತಸ್ತದನ್ನಾದ್ಯಸ್ಯ ರೂಪಮಾಮೂಲಾಚ್ಛಾಖಾಭಿರನುಚಿತಸ್ತತ್ಪುಷ್ಪೇಃ ಪುಷ್ಯತಿ ಪ್ರಜಾಂ ಚ ಪಶೂಂಶ್ಚ ಯ ಏವಂ ನಿದ್ವಾನ್ಬೈಲ್ವಂ ಯೂಪಂ ಕುರುತೇ ||

ಅನ್ನವನ್ನೂ (ಆಹಾರವನ್ನೂ) ಪುಷ್ಪಿಯನ್ನೂ ಅನೇಕ್ಷಿಸುವವನು ಬಿಲ್ವವೃಕ್ಷದಿಂದ ಯೂಸವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಬಿಲ್ವವೃಕ್ಷವು ಪ್ರತಿವರ್ಷವೂ ಫಲವನ್ನು ಬಿಡುವುದು. ಬಿಲ್ವವೃಕ್ಷವು ಆಹಾರಕ್ಕೂ ಪುಷ್ಪಿಗೂ ಚಿಹ್ನೆಯಾಗಿರುವುದು. ಬೇರಿನಿಂದ ತುದಿಯವರೆಗೆ ಶಾಖೆಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರತಿವರ್ಷವೂ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನೈದುತ್ತಿರುವುದು ಎಂದರೆ ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವುದು ಅದುದರಿಂದ ಈ ವೃಕ್ಷವು ಪುಷ್ಪಿಗೆ ಚಿಹ್ನೆಯಾಗಿರುವುದು.

ಆದುದರಿಂದ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದ ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನು ಬಿಲ್ವವೃಕ್ಷದಿಂದ ಯೂಕವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡುವನೋ ಅವನ ಪ್ರಜೆಗಳೂ (ಮಕ್ಕಳು ಮುಂತಾದವರು) ಪಶುಗಳೂ ಪುಷ್ಪಿಯಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವವು.

ಯದೇವ ಬೈಲ್ವಾಂ ೩ ಬಿಲ್ವಂ ಜ್ಯೋತಿರಿತಿ ನಾ ಅಚಕ್ಷತೇ ಜ್ಯೋತಿಃ ಸ್ತೇಷು ಭವತಿ ಶ್ರೇಷ್ಠಃ ಸ್ನಾನಾಂ ಭವತಿ ಯ ಏವಂ ವೇದ ||

ಈ ಬಿಲ್ವವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವೃಕ್ಷ ಅಥವಾ ಜ್ಯೋತಿರ್ವೃಕ್ಷ ಎಂದು ವಿಶೇಷಜಾತಿಯ ವೃಕ್ಷವಿರುವುದು. ಇಂತಹ ವೃಕ್ಷದಿಂದ ಯೂಕವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಯಜ್ಞಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ತೇಜಸ್ಸುಂಟಾಗುವುದು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದ ಯಜಮಾನನು ಈ ವೃಕ್ಷವಿಶೇಷದಿಂದ ಯೂಕವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಯಜ್ಞಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಅವನು ತೇಜಸ್ವಿಯೂ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನೂ (ಗಣ್ಯನೂ) ಆಗುವನು.

ಪಾಲಾಶಂ ಯೂಕಂ ಕುರ್ವೀತ ತೇಜಸ್ಕಾಮೋ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸಕಾಮಸ್ತೇಜೋ ವೈ ಬ್ರಹ್ಮ-
ವರ್ಚಸಂ ಏನಸ್ತತೀನಾಂ ಪಲಾಶಸ್ತೇಜಸ್ವೀ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸೀ ಭವತಿ ಯ ಏವಂ
ವಿದ್ವಾನ್ಪಾಲಾಶಂ ಯೂಕಂ ಕುರುತೇ ಯದೇವ ಪಾಲಾಶಾಂ ೩ ಸರ್ವೇಷಾಂ ನಾ ಏಷ
ವನಸ್ತತೀನಾಂ ಯೋನಿರೈತ್ಯಲಾಶಸ್ತಸ್ಮಾತ್ಪಲಾಶಸ್ಯೈವ ಪಲಾಶೇನಾಚಕ್ಷತೇಽಮುಷ್ಯ
ಪಲಾಶಮಮುಷ್ಯ ಪಲಾಶಮಿತಿ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಹಾಸ್ಯ ವನಸ್ತತೀನಾಂ ಕಾಮ ಉಪಾಪ್ನೋ
ಭವತಿ ಯ ಏವಂ ವೇದ ||

ತೇಜಸ್ಸನ್ನೂ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸನ್ನೂ ಅನೇಕ್ಷಿಸುವವನು ಪಾಲಾಶ (ಮುತ್ತುಗ) ವೃಕ್ಷದಿಂದ ಯೂಕವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಬೀಕು. ಪಲಾಶವೃಕ್ಷವು ವನಸ್ಪತಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಕಾರಣಭೂತವಾದುದೂ ವನಸ್ಪತಿಗಳೆಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ತೇಜೋಯುಕ್ತವೂ, ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದೂ ಆಗಿರುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡ ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನಾಗಲಿ ಪಾಲಾಶವೃಕ್ಷದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಯೂಕವನ್ನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅವನು ತೇಜೋ ಯುಕ್ತನಾಗಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ವಿಯಾಗಿಯೂ ಆಗುವನು.

ಈ ಯೂಕವನ್ನು ಘೃತ (ತುಪ್ಪ)ದಿಂದ ಸವರಿ ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕೆಲವು ಸಂಸ್ಕಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡುವರು. ಈ ಕ್ರಮವು ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ (ಐ. ಬ್ರಾ. ೨.೨) ಈರೀತಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು—

ಅಂಜ್ಯೋ ಯೂಕಮನುಬ್ರೂಹೀತ್ಯಾಹಾಧ್ಯರ್ಯುಃ | ಅಂಜಂತಿ ತ್ವಾಮಧ್ಯರೇ ದೇವಯಂತೆ
ಇತ್ಯೇನ್ಯಾಹಾಧ್ಯರೇ ಹೇನಂ ದೇವಯಂತೋಽಷ್ಟಾಂತಿ | ವನಸ್ತತೇ ಮಧುನಾ ಬೈವ್ಯೇ-
ನೇತ್ಯೇತದ್ವೈ ಮಧು ಬೈವ್ಯಂ ಯದಾಜ್ಯಂ ಯದೊಧ್ವಸಿಷ್ಠಾ ದ್ರವಿಣೇಹ ಧತ್ತಾ-
ದೈದ್ವಾ ಕ್ಷಯೋ ಮಾತುರಸ್ಯಾ ಉಪಸ್ಥ ಇತಿ ಯದಿ ಚ ತಿಷ್ಠಾಸಿ ಯದಿ ಚ ಶಯಾಸ್ಯ
ದ್ರವಿಣಮೇವಾಸ್ಮಾಸು ಧತ್ತಾದಿತ್ಯೇವ ತದಾಹ ||

ಯೂಕಕ್ಕೆ ಘೃತಾಂಜನವೆಂಬ ಸಂಸ್ಕಾರಮಾಡುವಾಗ ಅಧ್ಯರ್ಯವೆಂಬ ಮೃಜನು ಹೋತ್ವವನ್ನು ದ್ದೇಶಿಸಿ ಎಲೈ ಹೋತ್ವವೇ, ಈಗ ನಾವು ಯೂಕವನ್ನು ಘೃತದಿಂದ ಅಂಜನಮಾಡೋಣ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಯೂಕಾ ಭೃಂಜನ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಎಂದು ಪ್ರೈಷಮಂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುವನು. ಈ ವಿಷಯವು ಅಪಸ್ತಂಬಶ್ರುತ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ—ಯೂಕಾಯಾಜ್ಯಮಾನಾಯಾನುಬ್ರೂಹೀತಿ ಸಂಪ್ರೇಷ್ಯತೇ, ಅಜ್ಯಮಾನಾಯಾನುಬ್ರೂಹೀತಿ,

ಅಂಜೋ ಯೂಪಮನುಬ್ರೂಹೀತಿ ನಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. ಮತ್ತು ಅಂಜನ ಮಾಡುವ ಕ್ರಮವನ್ನೂ—ಅಥೈನಮಸಂಸ್ಕೃತೇನಾಜ್ಯೇನ ಯಜಮಾನೋಗ್ರತಃ ಶಕಲೇನಾನಕ್ತ್ವಿಂದ್ರ-ಮಸೀತಿ ಚಷಾಲಮಂಕ್ತ್ವಾ ಸುಪಿಪ್ತಲಾಭ್ಯಸ್ತೌಷಧೀಭ್ಯ ಇತಿ ಪ್ರತಿಮುಚ್ಯ ದೇವಸ್ತೌ ಸವಿತಾ ಮ-ಧ್ಯಾನಕ್ತ್ವಿತಿ ಸ್ತುವೇಣ ಸಂತತಮವಿಜ್ಞಿಂದಸ್ತೈಗ್ನಿ ಪಾಮತ್ರಿಮನಕ್ತಿ ಎಂದು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ರೀತಿ ಅರ್ಥವು ಪ್ರೌಢವನ್ನು ಹೇಳಿದ ಕೂಡಲೇ ಹೋತೃವು ಅಜ್ಯಲೇಪನಕ್ಕನುಸಾರವಾದ ಅಂಜಂತಿ ತ್ವಾ-ಮಧ್ಯರೇ ವೇವಯಂತೀ (ಋ. ಸಂ. ೩-೮-೧) ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಪಠಿಸುವನು. ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಅರ್ಥವು—ಎಲೈ ಯೂಪವೇ, ಋತ್ವಿಜರು ನಿನ್ನನ್ನು ದೇವಯೋಗ್ಯವಾದ ತುಪ್ಪದಿಂದ ಲೇಪನ ಮಾಡುವರು. ಈಗ ನೀನು ಈ ಯಜ್ಞಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟಗೆ ನಿಂತಿದ್ದರೂ ಅಥವಾ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆಬಿದ್ದಿದ್ದರೂ ಪತನಮಗೆ ಅತಿಶಯವಾದ ಧನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡು ಎಂದಿರುವುದು.

ಉಚ್ಛ್ರಯಸ್ತ ವನಸ್ತತ ಇತ್ಯುಚ್ಛ್ರಯಮಾಣಾಯಾಭಿರೂಪಾ ಯದ್ಯಜ್ಞೇಭಿರೂಪಂ ತತ್ಸಮೃದ್ಧಂ ವಷ್ಠನಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ಅಧೀತ್ಯೇತದ್ವೈ ವಷ್ಠ ಸ್ಥಿವ್ಯೈ ಯತ್ರ ಯೂಪ-ಮುನ್ನಿನ್ವಂತಿ ಸುಮಿತೀ ವಿಯಮಾನೋ ವರ್ಜೋಧಾ ಯಜ್ಞವಾಹಸ ಇತ್ಯಾಶಿಷ-ಮಾಶಾಸ್ತೇ ||

ಅನಂತರ ಹೋತೃವು—ಉಚ್ಛ್ರಯಸ್ತ ವನಸ್ತತೇ (ಋ. ಸಂ. ೩-೮-೩) ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಪಠಿಸುವನು. ಈ ಋಕ್ಕು ಯೂಪವನ್ನು ನೆಡುವಾಗ ಪಠಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿರುವುದು. ಇದರ ಅರ್ಥವು—ಎಲೈ ಯೂಪವೇ, ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಎದ್ದು ನಿಲ್ಲು. ಇದುವರೆಗೂ ನೀನು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿದ್ದೆಯಷ್ಟೆ. ಈಗ ನೀನು ಮೇಲೆ ಎದ್ದುನಿಂತು ಯಜ್ಞವು ಮುಂದುವರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಿ ನಮಗೆ ವರ್ಚಸ್ಸನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸು, ಎಂದಿರುವುದು. ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಉಚ್ಛ್ರಯಸ್ತ—ಎದ್ದು ನಿಲ್ಲು ಎಂಬ ಶಬ್ದವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಪಠಿಸುವುದು ಸಮಯೋಚಿತವಾಗಿರುವುದು. ಇಂತಹ ಸಮಯೋಚಿತವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಮಂತ್ರಪಠನೆಯಿಂದ ಯಜ್ಞವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೆರವೇರುವುದು. ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಅಧಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಇದುವರೆಗೆ ನೆಡದೆ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದ ಯೂಪದ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವವು. ಸುಮಿತೀ ವಿಯಮಾನೋ ವರ್ಜೋಧಾ ಯಜ್ಞವಾಹಸೇ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ವರ್ಚಸ್ಸುಂಟಾಗಲಿ ಎಂಬ ಶ್ರೇಯಃಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಾಗಿದೆ.

ಸಮಿದ್ಧಸ್ಯ ಶ್ರಯಮಾಣಃ ಪುರಸ್ತಾದಿತಿ ಸಮಿದ್ಧಸ್ಯ ಹ್ಯೇಷ ಏತತ್ಪುರಸ್ತಾಚ್ಛ್ರಯತೇ ಬ್ರಹ್ಮ ವನ್ವಾನೋ ಅಜರಂ ಸುವೀರಮಿತ್ಯಾಶಿಷಮೇವಾಶಾಸ್ತೇ | ಅರೇ ಅಸ್ತದಮತಿಂ ಬಾಧಮಾನ ಇತ್ಯಶನಾಯಾ ವೈ ಪಾಸ್ತಾಮತಿಸ್ತಾಮೇವ ತದಾರಾನ್ನುದತೇಯಜ್ಞಾಚ್ಚ ಯಜಮಾನಾಚ್ಚ ಉಚ್ಛ್ರಯಸ್ತ ಮಹತೇ ಸೌಭಗಾಯೇತ್ಯಾಶಿಷಮೇವಾಶಾಸ್ತೇ ||

ಬಳಿಕ ಹೋತೃವು ಸಮಿದ್ಧಸ್ಯ ಶ್ರಯಮಾಣಃ ಪುರಸ್ತಾತ್ (ಋ. ಸಂ. ೩-೮-೨) ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಪಠಿಸುವನು. ಇದರ ಅರ್ಥವು—ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಗ್ನಿಯ ಮುಂದುಗಡೆ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿರುವ ನೀನು ಉತ್ತಮ ಪುತ್ರಾದಿಗಳನ್ನೂ, ನಾಶರಹಿತವಾದ ಅಪರಿಮಿತ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುವ ಈ ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮವನ್ನು ನೆರವೇರುವಂತೆ ಮಾಡು. ಎತ್ತರವಾಗಿ ನೆಟ್ಟಗೆ ನಿಂತು ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಓಡಿಸಿ ನಮಗೆ ಶುಭವನ್ನುಂಟುಮಾಡು, ಎಂದಿರು

ವುದು. ಸಮಿದ್ಧಸ್ಯ ಶ್ರಯಮಾಣಃ ಪುರಸ್ತಾತ್ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಯೂಪಸ್ತಂಭವು ಯಜ್ಞವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಆಗ ತಾನೇ ಹೊತ್ತಿಸಿ ಧಗಧಗನೆ ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ ಅಗ್ನಿಯ ಮುಂದುಗಡೆ ಇರುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಬ್ರಹ್ಮ ವನ್ನಾನೋ ಅಜರಂ ಸುವೀರಂ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಮಂಗಳವನ್ನು ಕೋರುವುದಾಗಿರುವುದು. ಅರೇ ಅಸ್ತದಮತಿಂ ಬಾಧಮಾನಃ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ದೂರ ಓಡಿಸ ಬೇಕೆಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಅಮತಿಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹಸಿವು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರು ವರು. ಯಜ್ಞಾಚ್ಛೇ ಯಜಮಾನಾಚ್ಛೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಯಜ್ಞ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನ ಮುಂತಾದವರಿಗೆ ಶತ್ರುಗಳ ಭಯವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವವು.

ಊರ್ಧ್ವ ಊಷುಣ ಊತಯೇ ತಿಷ್ಠಾ ದೇವೋ ನ ಸವಿತೇತಿ ಯದ್ವೈ ದೇವಾನಾಂ. ನೇತಿ ತದೇಷಾನೋಮಿತಿ ತಿಷ್ಠ ದೇವ ಇವ ಸವಿತೇತ್ಯೇವ ತದಾಹ ಊರ್ಧ್ವೋ ವಾಜಸ್ಯ ಸವಿತೇತಿ ವಾಜಸನೋವೈನಂ ತದ್ವನಸಾಂ ಸನೋತಿ ಯದಂಜಿಭಿರ್ವಾಘದ್ವಿರ್ವಿದ್ವಯಾ- ಮಹ ಇತಿ ಛಂದಾಂಸಿ ನಾ ಅಂಜಯೋ ವಾಘತಸ್ತೈರೇತದ್ದೇವಾನ್ಯಜಮಾನಾ ವಿಹ್ವ- ಯಂತೇ ಮಮ ಯಜ್ಞಮಾಗಚ್ಛತ ಮಮ ಯಜ್ಞಮಿತಿ ಯದಿ ಹ ನಾ ಅಪಿ ಬಹವ ಇವ ಯಜಂತೇಽಥ ಹಾಸ್ಯ ದೇವಾ ಮುಜ್ಞಮೇವ ಗಚ್ಛಂತಿ ಯತ್ರೈವಂ ವಿದ್ವಾನೇತಾಮ- ನ್ನಾಹ ||

ಅನಂತರ ಹೋತ್ರವು ಊರ್ಧ್ವ ಊಷುಣ ಊತಯೇ (ಮಂ. ೧-೩೬-೧೩) ಎಂಬ ಪುಕ್ಯನ್ನು ಪಠಿಸುವನು. ಇದರ ಅರ್ಥವು-ಎಲೈ ಯೂಪನೇ, ಸೂರ್ಯದೇವನಂತೆ ಮೇಲೆ ಎದ್ದು ನೆಟ್ಟನೆ ನಿಲ್ಲು. ಎದ್ದು ನಿಂತಮೇಲೆ ನಾವು ನಾನಾವಿಧ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಆಹ್ವಾನ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ, ಪುತ್ರಿಕೃಗಳು ಘೃತಲೇಪನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತೇವೆ. ಇರುವಾಗ ನೀನು ನಮಗೆ ಅನ್ನಾದ್ಯಾಹಾರವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸು. ಇಲ್ಲಿ ದೇವೋ ನ ಸವಿತಾ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ನೆ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇವ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ಉಪಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ದೇವೋ ನ ಸವಿತಾ ಎಂದರೆ ದೇವ ಇವ ಸವಿತಾ ಸೂರ್ಯದೇವನಂತೆ ಎಂದರ್ಥವು. ಹಾಗೆಯೇ ತದೇಷಾನೋಮಿತಿ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಓಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕು. ಊರ್ಧ್ವೋ ವಾಜಸ್ಯ ಸನಿತಾ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು-ಎದ್ದು ನಿಂತು ನಮಗೆ ಅನ್ನಾದ್ಯಾಹಾರವನ್ನು ಕೊಡುವವನಾಗು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಯೂಪವು ಆಹಾರವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿಕೊಡುವುದು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ಯದಂಜಿಭಿರ್ವಾಘದ್ವಿರ್ವಿದ್ವಯಾಮಹೇ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಆಜ್ಞಲೇಪನ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಪುತ್ರಿಕೃಗಳು ನಾನಾವಿಧ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಆಹ್ವಾನ ಮಾಡುವರೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಸೂಚಿತವಾಗುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಅಂಜಯೇ-ಛಂದಾಂಸಿ ಎಂದರೆ ನಾನಾವಿಧ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಪುಕ್ಯಗಳು ಎಂದೂ ವಾಘದ್ವಿಃ-ವಾಘತಸ್ತೈರೇತದ್ದೇವಾನ್ಯಜಮಾನಾ ವಿಹ್ವಯಂತೇ, ಮಮ ಯಜ್ಞಮಾಗಚ್ಛತ ಮಮ ಯಜ್ಞಮಿತಿ-ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ನಮ್ಮ (ನನ್ನ, ಯಜಮಾನನ) ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕೆಂದು ಪದೇ ಪದೇ ಆಹ್ವಾನಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಪುತ್ರಿಕೃಗಳಿಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಏಕೆಂದರೆ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರು ಅನೇಕರಿರುವರು. ಆದುದರಿಂದ ನನ್ನ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕು, ತನ್ನ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕು ಎಂದು ಯಾರು ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವರೋ ಅವರ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ದೇವತೆಗಳು ಹೋಗುವರು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವ ಹೋತ್ರಗಳು ಮಂತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಆಹ್ವಾನ ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ದೇವತೆಗಳು ಹೋಗುವರೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಉಧ್ಯೋ ನಃ ಸಾಹ್ಯಂಹಸೋ ನಿ ಕೇತುನಾ ವಿಶ್ವಂ ಸಮತ್ರಿಣಂ ದಹೇತಿ ರಕ್ಷಾಂಸಿ ನೈ
ಸಾಪ್ತಾತ್ರಿಣೋ ರಕ್ಷಾಂಸಿ ಸಾಪ್ತಾನಂ ದಹೇತ್ಯೇವ ತದಾಹ ಕೃಧೀ ನ ಉಧ್ಯಾಂ
ಚರಥಾಯ ಜೀವಸ ಇತಿ ಯದಾಹ ಕೃಧೀ ನ ಉಧ್ಯಾಂ ಚರಣಾಯ ಜೀವಸ ಇತ್ಯೇವ
ತದಾಹ ಯದಿ ಹನಾ ಅಪಿ ನೀತ ಇವ ಯಜಮಾನೋ ಭವತಿ ಪರಿ ಹೈವೈನಂ ತತ್ಸಂ-
ವತ್ಸರಾಯ ದದಾತಿ ವಿದಾ ದೇನೇಷು ನೋ ದುವ ಇತ್ಯಾಶಿಸನೇನಾಶಾಸ್ತ್ರೇ ||

ಅಘಂತರ ಹೋತೃವು ಉಧ್ಯೋ ನಃ ಸಾಹ್ಯಂಹಸೋ ನಿ ಕೇತುನಾ (ಋ. ಸಂ. ೧-೩೬-೧೪) ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಪಠಿಸುವನು. ಇದರ ಅರ್ಥವು—ಎಲೈ ಯೂಪವೇ, ನೀನು ಮೇಲೆದ್ದು ನಿಂತು ನಮ್ಮನ್ನು ತೊಂದರೆಯಿಂದ ಕಾಪಾಡು. ನಿನ್ನ ಕಿರಣಗಳಿಂದ (ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ) ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳನ್ನು ದಹಿಸಿ ಭಸ್ಮಮಾಡು. ನಾವೂ ಎದ್ದು ತಿರುಗಾಡುವಂತೆ ಮಾಡು. ದೇವತೆಗಳ ದೂತನಾಗಿ ನಮ್ಮ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನೂ ನಾವು ಅರ್ಪಿಸುವ ಪರಿಚರಣಾದಿಗಳನ್ನೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಿಳಿಯಪಡಿಸು. ಇಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಾಂಸಿ ಎಂದರೆ ರಾಕ್ಷಸರು ಅಥವಾ ಪಾಪಗಳು, ದುಷ್ಕೃತಗಳು. ಇವುಗಳು ನಮ್ಮನ್ನು ಪೀಡಿಸಿದಂತೆ ದಹಿಸಿ ಭಸ್ಮಮಾಡು. ಚರಥಾಯ ಜೀವಸೇ ಎಂದರೆ ಸಂಚಾರ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ತು ಜೀವಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಯಜಮಾನನು ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳಿಂದ ಆಗಲೇ ಬಾಧಿತನಾಗಿದ್ದರೆ ಆಗ ಆ ಬಾಧೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ ಸಂವತ್ಸರಪೂರ್ತಿಯಾಗುವವರೆಗೂ ಎಂದರೆ ಅನೇಕಕಾಲದವರೆಗೆ ಜೀವಿಸಿರುವಂತೆ ಆಯುಷ್ಯದಾನಮಾಡಿ ರಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶೀರ್ವಚನವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಜಾತೋ ಜಾಯತೇ ಸುದಿನತ್ವೇ ಅಹ್ನಾ ಮಿತಿ ಜಾತೋ ಹ್ಯೇಷ ಏತಜ್ಜಾಯತೇ ಸಮರ್ಯ
ಆ ವಿದಥೇ ವರ್ಧಮಾನ ಇತಿ ವರ್ಧಯಂತೈವೈನಂ ತತ್ಪುನಂತಿ ಧೀರಾ ಅಪಸೋ
ಮನೀಷೇತಿ ಪುನಂತೈವೈನಂ ತದ್ದೇವಯಾ ವಿಪ್ರ ಉದಿಯರ್ತಿ ನಾಚಮಿತಿ ದೇನೇಭ್ಯ
ಏವೈನಂ ತನ್ನಿವೇದಯತಿ |

ಬಳಿಕ ಹೋತೃವು-ಜಾತೋ ಜಾಯತೇ ಸುದಿನತ್ವೇ ಅಹ್ನಾಂ (ಋ. ಸಂ. ೩-೮-೫) ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಪಠಿಸುವನು. ಇದರ ಅರ್ಥವು—ಈ ಯೂಪವು ಹುಟ್ಟಿದ ಮೇಲೆ ಜಿನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಮನುಷ್ಯರು ಆಚರಿಸುವ ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ಸಹಾಯಕವಾಗಿರುವುದು. ಏನೇಕೆಗಳಾದವರು ಈ ಯೂಪವನ್ನು ಚಿತುರತೆಯಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಿರುವರು. ಈ ಯೂಪವು ದೇವದೂತನಂತೆ ತನ್ನ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಎತ್ತರಿಸಿ ದೇವತೆಗಳು ಕೇಳುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಜಾತೋ ಜಾಯತೇ ಸುದಿನತ್ವೇ ಅಹ್ನಾಂ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಈ ಯೂಪವು ವೇದವಲು ಸುಬೋಧಿತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅದು ಈಗ ಉತ್ಪನ್ನವಾಯಿತೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಸಮರ್ಯ ಆ ವಿದಥೇ ವರ್ಧಮಾನಃ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ವರ್ಧಮಾನ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಈ ಯೂಪವು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟು ನಿಲ್ಲಿಸಿರುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಪುನಂತಿ ಧೀರಾ ಅಪಸೋ ಮನೀಷಾ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಈ ಯೂಪವನ್ನು ಬುದ್ಧಿವಂತರಾದ ಋತ್ವಿಜರು ಶುದ್ಧವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಅಜ್ಞಲೇಪನಾದಿಗಳಿಂದ ಸಂಸ್ಕರಿಸುವರು ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ದೇವಯಾ ವಿಪ್ರ ಉದಿಯರ್ತಿ ನಾಚಂ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು, ಈ ಯೂಪವು ದೇವತೆಗಳ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ನಾಚಮುದಿಯರ್ತಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವುದು.

ಯುನಾ ಸುವಾಸಾಃ ಪರಿನೀತ ಅಗಾದಿತ್ಯುತ್ತಮಯಾ ಪರಿದಧಾತಿ ಸ ಉ ಶ್ರೇಯೋನ್ಮವತಿ
ಜಾಯಮಾನ ಇತಿ ಶ್ರೇಯಾಂಚ್ಛ್ರೇಯಾನ್ ಹ್ಯೇಷ ಏತದ್ಭವತಿ ಜಾಯಮಾನಸ್ತಂ

ಧೀರಾಸಃ ಕವಯಃ ಉನ್ನಯಂತಿ ಸ್ವಾಭ್ಯೋ ಮನಸಾ ದೇವಯಂತ ಇತಿ ಯೇ ವಾ ಅನೂ-
ಜಾನಾಸ್ತೇ ಕವಯಸ್ತ ಏವೈನಂ ತದುನ್ನಯಂತಿ ||

ಅನಂತರ ಹೋತ್ಯವು ಕೊನೆಯದಾದ ಯುವಾ ಸುವಾಸಾಃ ಪರಿವೀತ ಅಗಾತ್ (ಮ. ಸಂ. ೩-೮-೪) ಎಂಬ
ಏಳನೆಯ ಋಕ್ಕನ್ನು ಪಠಿಸುವನು. ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಪಠನದಿಂದ ಯೂಪಾಂಜನಕರ್ಮವು ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳ್ಳು-
ವುದು. ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಅರ್ಥವು—ಈ ಯುವಕನು (ಯೂಪವು) ವಸ್ತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತನಾಗಿ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿ-
ರುವನು. ಈ ಯೂಪವು ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವ ವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿರುವುದು. ಬುದ್ಧಿವಂತರಾದ
ಋತ್ವಿಜ್ಞಗಳು ತಾವು ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿಯೂ ಚೆನ್ನಾಗಿಯೂ ಪಠಿಸುವ ಮಂತ್ರಗಳ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯಿಂದ ಈ
ಯೂಪವನ್ನು ಎತ್ತಿ ನೆಟ್ಟಿಗೆ ನಿಲ್ಲಿಸುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಯುವಾ ಸುವಾಸಾಃ—ವಸ್ತ್ರಾಲಂಕಾರಗಳಿಂದ ಶೋಭಿಸುವ
ಯುವಕನೆಂದರೆ ಪ್ರಾಣವು. (ಜೀವವು). ಇದು ಕರೀರಾದ್ಯವಯವಗಳಿಂದ ಆಚ್ಛಾದಿತವಾಗಿರುವುದು. ಸ-
ಉಶ್ರೇಯಾನ್ ಭವತಿ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಈ ಯೂಪವು ಮಂತ್ರಪೂಜನಾಗಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವುದೆಂಬ
ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಸೂಚಿತವಾಗುವುದು. ಕವಯಃ ಎಂದರೆ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಿರುವ ಬುದ್ಧಿವಂತರಾದ
ಋತ್ವಿಜ್ಞನರು. ಇವರು ಈ ಮಂತ್ರಪಠನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಈ ಯೂಪವನ್ನು ಎತ್ತಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವರೆಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು.

ತಾ ಏತಾಃ ಸಪ್ತಾನ್ನಾಹ ರೂಪಸಮೃದ್ಧಾ ಏತದ್ವೈ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಸಮೃದ್ಧಂ ಯದ್ರೂಪಸ-
ಮೃದ್ಧಂ ಯತ್ಕರ್ಮ ತ್ರಿಯಮಾಣವ್ಯುಗಭಿವದತಿ ತಾಸಾಂ ತ್ರಿಃ ಪ್ರಥಮಾಮನ್ನಾಹ
ತ್ರಿರುತ್ತಮಾಂ ತಾ ಏಕಾದಶ ಸಂಪದ್ಯಂತ ಏಕಾದಶಾಕ್ಷರಾ ನೈ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ತ್ರಿಷ್ಟು-
ಬಿಂದ್ರಸ್ಯ ವಜ್ರ ಇಂದ್ರಾಯತನಾಭಿರೇವಾಭೀ ರಾಧ್ಯೋತಿ ಯ ಏವಂ ನೇದ ತ್ರಿಃ
ಪ್ರಥಮಾಂ ತ್ರಿರುತ್ತಮಾಮನ್ನಾಹ ಯಜ್ಞಸ್ಯೈವ ತದ್ವರ್ಷ ನಹೃತಿ ಸ್ಥೇಮ್ನೇ ಬಲಾ-
ಯಾವಿಸ್ತಂಶಾಯ ||

ಹೋತ್ಯವು ಈ ಏಳು ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವನು. ಅದರಿಂದ ಈ ಯೂಪಾಂಜನಕರ್ಮವು ಯಥಾವಿಧಿ
ಯಾಗಿ ನೆರವೇರಿದಂತಾಯಿತು. ಆಯಾ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಯಾ ಋಕ್ಕನ್ನು ಪಠಿಸುವುದರಿಂದ ಸಮಯೋಚಿತವಾದ
ಮಂತ್ರಗಳು ಪಠಿಸಿದಂತಾಗಿ ಯಜ್ಞಕರ್ಮವು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಈ ಏಳು ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ
ಹೋತ್ಯವು ಮೊಗಲನೆಯ ಋಕ್ಕನ್ನೂ ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಕನ್ನೂ ಮೂರು ಮೂರು ಸಲ ಪಠಿಸುವನು ಇದರಿಂದ
ಒಟ್ಟು ಹನ್ನೊಂದು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿದಂತಾಗುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಪಾದದಲ್ಲಿ
ಹನ್ನೊಂದಕ್ಷರಗಳಿರುವವು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸೇ ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧವು. ಈ ಮಂತ್ರಗಳು ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ
ಅಧಿಷ್ಠಿತಗಳಾಗಿರುವುದು. ಅದುದರಿಂದ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಯಾವ ಪುರುಷನು
ಈ ಏಳು ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಮತ್ತು ಏಳನೆಯ (ಕೊನೆಯ) ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಮೂರು ಮೂರು
ವರ್ತಿ ಪಠಿಸುವನೋ ಅವನು ತನ್ನ ಕೈಯಿಂದ ಯಜ್ಞಕರ್ಮವು ಜಾರಿಹೋಗದಂತೆಯೂ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲು-
ವಂತೆಯೂ ಬಂಧಿಸುವನು ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಕರ್ಮವು ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಗಿ ನಡೆಯುವುದು ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಯಜ್ಞ ಸಮಾಪ್ತಿಯಾದನಂತರ ಯೂಪವು ಹಾಗೆಯೇ ನಿಂತಿರಬೇಕೇ ಅಥವಾ ಅದನ್ನೂ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ
ಹಾಕಬೇಕೇ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು—ಶಕುವನ್ನು ಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಯಜಮಾನರು ಅದನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕದೆ
ಹಾಗೆಯೇ ನಿಂತಿರುವಂತೆ ಬಿಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪೂರ್ವೇತಿಹಾಸವಿರುವುದು.

ಮತ್ತು ಯೂಪವನ್ನು ಯಾವರೀತಿ ವಿನಿಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯು ಇರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಈ ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ (ಐ. ಬ್ರಾ. ೨-೩) ವಿಶದಪಡಿಸಿರುವುದು—

ದೇವೇಭ್ಯೋ ವೈ ಪಶವೋಽನ್ನಾ ದ್ಯಾಯಾಲಂಭಾಯ ನಾತಿಷ್ಯಂತ ತೇಽಪಕ್ರಮ್ಯ ಪ್ರತಿ-
ನಾವದತೋಽತಿಷ್ಯನ್ನಾಸ್ಮಾನಾಲಸ್ವೈಭ್ಯೇ ನಾಸ್ಮಾನಿತಿ ತತೋ ವೈ ದೇವಾ ಏತಂ
ಯೂಪಂ ವಜ್ರವಃಪತ್ಯಂಸ್ತಮೇಭ್ಯ ಉದತ್ತಯಂಸ್ತಸ್ಮಾದ್ಭಿಭ್ಯತ ಉಪಾವರ್ತಂತ
ತಮೇವಾದ್ಯಾಪ್ಯುಪಾವೃತ್ತಾಸ್ತತೋ ವೈ ದೇವೇಭ್ಯಃ ಪಶವೋಽನ್ನಾ ದ್ಯಾಯಾಲಂ-
ಭಾಯಾತಿಷ್ಯಂತ ತಿಷ್ಯಂತೇಽಸ್ಮೈ ಪಶವೋಽನ್ನಾ ದ್ಯಾಯಾಲಂಭಾಯ ಯ ಏವಂ ನೇದ
ಯಸ್ಯ ಚೈವಂ ವಿದುಷೋ ಯೂಪಸ್ತಿಷ್ಯತಿ ಅನು ಪ್ರಹರೇತ್ಸರ್ಗಕಾಮಸ್ಯ ತಮು ಹ
ಸ್ತೈತಂ ಪೂರ್ವೇಽನ್ನೇವ ಪ್ರಹರಂತಿ |

ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ತಮಗೆ ಇಷ್ಟಬಂದಂತೆ ಪಶುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದಂತೆ ಪಶುಗಳು ದೇವತೆಗಳಿಂದ ದೂರ ಓಡಿಹೋದವು. ಸ್ವಲ್ಪದೂರ ಹೋಗಿ, ಅಲ್ಲಿ ನಿಂತುಕೊಂಡು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಎರೈ ದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವು ನಮ್ಮನ್ನು ಹೊಂದಲಾರಿರಿ ಎಂದರೆ ನಾವು ನಿಮಗೆ ಸಿಕ್ಕುವವರಲ್ಲ ಎಂದು ನುಡಿದವು. ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ತಾವು 'ನೆಟ್ಟಿದ್ದ' ಯೂಪಸ್ತಂಭದ ಜ್ಞಾಪಕಬಂದು ಅದನ್ನು ನೋಡಿದರು. ಇದರಿಂದ ಪಶುಗಳು ಹೆದರಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬಂದು ನಿಂತುಕೊಂಡವು ಈ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಈಗಲೂ ಕೂಡ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪಶುಗಳನ್ನು ಯೂಪಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಕಟ್ಟುವುದು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಹೀಗೆ ತಮ್ಮದೊಂದಿಗೆ ಓಡಿಹೋಗದೆ ಸುಮ್ಮನೆ ನಿಂತುಕೊಂಡ ಪಶುಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಜಿನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದ ಯಜಮಾನನ ಪಶುಗಳು ಎತ್ತರವಾಗಿ ನೆಟ್ಟಿರುವ ಯೂಪದ ಬಳಿ ತಂಟೆವಾಡದೆ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಸುಮ್ಮನೆ ನಿಂತಿರುವವು. ಅದುದರಿಂದ ಪಶುಗಳು ಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಯಜಮಾನನು ಯಜ್ಞದ ಯೂಪಸ್ತಂಭವನ್ನು ಕೇಳದೆ ಹಾಗೆಯೇ ನಿಂತಿರುವಂತೆ ಬಿಟ್ಟಿರಬೇಕು. ಆದರೆ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಯಜಮಾನನ ಪರವಾಗಿ ಅಧ್ವರ್ಯುವು ಯೂಪಸ್ತಂಭವನ್ನು ಕಿತ್ತು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕುವನು. ಏಕೆಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಅನೇಕ ಯಜಮಾನರು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪಶುವನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕರ್ಮವು ಪೂರ್ತಿಯಾದ ಮೇಲೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಕಿತ್ತು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರು. ಏಕೆಂದರೆ, ಯಜಮಾನನೇ ಯೂಪವು, ಯಜಮಾನನೇ ಪ್ರಸ್ತರವೆಂಬ ದರ್ಭೆಗಳು, ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳ ಯೋನಿಯು (ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವು) ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಈರೀತಿ ಅಹುತಿಯನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದರಿಂದ ಯಜಮಾನನು ಸ್ವರ್ಗಾರೋಧಾರಿಯಾಗಿ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ಥಾನವಾದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗುವನು.

ಅಥ ಯೇ ತೇಭ್ಯೋಽವರ ಅಸಂಸ್ತ ಏತಂ ಸ್ವರುಮಪತ್ಯನ್ಯೂಪಶಕಲಂ ತಂ ತಸ್ಮಿನ್ನಾಲ್ಯೇ-
ನುಪ್ರಹರೇತ್ತತ್ರ ಸ ಕಾಮ ಉಪಾಪ್ರೋ ಯೋಽನುಪ್ರಹರಣೇ ತತ್ರ ಸ ಕಾಮ ಉಪಾ-
ಪ್ರೋ ಯಃ ಸ್ಥಾನೇ ||

ಪೂರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರು ಎಂದರೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಋಷಿಗಳಲ್ಲದೆ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಇತರ ಯಜಮಾನರು ಯೂಪಸ್ತಂಭಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಯೂಪದ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಚೂರು ಅಥವಾ ಚಕ್ಕೆಯೇ ಯೂಪದ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿರುವುದೆಂದೂ ಅದುದರಿಂದ ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವ ಯೂಪಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಯೂಪದ

ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಚಕ್ಕೆ ಯನ್ನೇ ಹೋಮಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ತಾ ಯೂಪವನ್ನೇ ಹೋಮಮಾಡಿದಂತೆ ಆಗುವುದೆಂದೂ ತಿಳಿದಿದ್ದರು. ಅದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಯೂಪಪ್ರಹರಣಮಾಡುವುದರಿಂದ ಯಾವ ಯಾವ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳು ಸಿದ್ಧಿಸುವವೋ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಯೂಪದ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ತುಂಡನ್ನೇ ಹೋಮಮಾಡುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದು. ಅದುದರಿಂದ ಯೂಪಪ್ರಹರಣಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಸ್ವರು ಅಥವಾ ಯೂಪಶಕಲವನ್ನು (ಯೂಪದ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ತುಂಡು) ಹೋಮ ಮಾಡುವುದೇ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿತು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಜುರ್ವೇದದ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯು—

ದೇನಾ ವೈ ಸಗ್ಗ್ನಾ ಸ್ಥಿತೇ ಸೋಮೇ ಪ್ರಸ್ತುಚೋಹರನ್ವಿ ಯೂಪಂ ತೇಷುಮನ್ಯಂತ ಯಜ್ಞ
ವೇಶಸಂ ನಾ ಇದಂ ಕುರ್ಮ ಇತಿ ತೇ ಪ್ರಸ್ತರಗ್ಗ್ನಾ ಸ್ತುಜಾಂ ನಿಷ್ಕ್ರಯಣಮಪಶ್ಯನ್
ಸ್ವರುಂ ಯೂಪಸ್ಯ ಸಗ್ಗ್ನಾ ಸ್ಥಿತೇ ಸೋಮೇ ಪ್ರ ಪ್ರಸ್ತರಗ್ಂ ಹರತಿ ಜುಹೋತಿ ಸ್ವರುಮು-
ಯಜ್ಞವೇಶಸಾಯು. (ತೈ. ಸಂ. ೬-೩-೪-೯).

ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಯೂಪಪ್ರಹರಣದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಪಸ್ತಂಬಶ್ರೌತ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಜುಹ್ವಾಂ ಸ್ವರುಮವ-
ದಾಯಾನೂಯಾಜಾಂತೇ ಜುಹೋತಿ ದ್ವ್ಯಾಂ ತೇ ಧೂಮೋ ಗಚ್ಛತು ಎಂದರೆ ಅನೂಯಾಜಮಂತ್ರಪಠನಾ
ನಂತರ ಸ್ವರು ಅಥವಾ ಯೂಪಶಕಲವನ್ನು ಜುಹೂನಲ್ಲಿ (ಹೋಮ ಮಾಡುವ ಮರದ ಖಾಟು) ಇಟ್ಟು ದ್ವ್ಯಾಂ
ತೇ ಧೂಮೋ ಗಚ್ಛತು ಎಂದು ಪಠಿಸಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಅದುದರಿಂದ ಸ್ವರು
ಅಥವಾ ಯೂಪಶಕಲವನ್ನು ಹೋಮ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಯೂಪವನ್ನು ಪೂರ್ತಾ ಹೋಮ ಮಾಡಿದ ಫಲವೂ,
ಮತ್ತು ಯೂಪವನ್ನು ಹೋಮ ಮಾಡದೆ ಹಾಗೆಯೇ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದರೆ ಉಂಟಾಗುವ ಪಶುಪ್ರಾಪ್ತಿ ಮೊದಲಾದ
ಫಲವೂ ಸಹ ಲಭಿಸುವುದೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು.

ಇದುವರೆಗೂ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಹೋತೃ ಅಥವಾ ಹೋತೃವರ್ಗದ ಋತ್ವಿಜ್ಞಗಳು ನೆರವೇರಿಸ
ಬೇಕಾದ ಯೂಪಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನಾ ಕ್ರಮವು. ಇದಲ್ಲದೆ ಅಧ್ವರ್ಯು ಮೊದಲಾದವರು ಯೂಪಸ್ಥಾಪನವಿಷಯ
ದಲ್ಲಿ ನೆರವೇರಿಸಬೇಕಾದ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ವಿಧಿಗಳಿರುವವು. ಅವುಗಳು ತೈ. ಸಂ. ೧-೩-೫ ಮತ್ತು ೧-೩-೬ ;
೬-೩-೩ ; ೬-೩-೪ ಎಂಬ ಅನುವಾಕಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಅನುವಾಕವು
ಎಂದರೆ ೧-೩-೫ ಯೂಪಚ್ಛೇದವನ್ನೂ ೧-೩-೬ ಯೂಪಸ್ಥಾಪನವನ್ನೂ ೬-೩-೩ ಯೂಪವಿಧಿಯನ್ನೂ ೬-೩-೪
ಯೂಪಪ್ರೋಕ್ಷಣಾದಿ ವಿಧಿಗಳನ್ನೂ ವಿವರಿಸುವವು. ಮೊದಲಿನ ಎರಡು ಅನುವಾಕಗಳಲ್ಲಿ ಯೂಪವಿಧಿಯ
ಮಂತ್ರಗಳು ಮಾತ್ರವಿರುವವು. ಕೊನೆಯ ಎರಡು ಅನುವಾಕಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಅನುವಾಕಗಳ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ
ವಿರುವುದು ಎಂದರೆ ಆ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ವಿನಿಯೋಗವನ್ನೂ ಅವುಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವುದು. ಅದುದರಿಂದ
ಮೊದಲಿನ ಎರಡು ಅನುವಾಕಗಳ ಮೂಲವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿ ಕೊನೆಯ ಎರಡು ಅನುವಾಕಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು
ವಿವರಿಸುವೆವು.

ಯೂಪಚ್ಛೇದ ಮತ್ತು ಯೂಪಸ್ಥಾಪನ ಮಂತ್ರಗಳು.

ಅತ್ಯನ್ಯಾನಗಾನ್ಯಾನ್ಯಾನುಸಾಗಾಮರ್ವಾಕ್ತಾ ಪರೈರವಿದಂ ಪರೋವರೈಸ್ತಂ ತ್ವಾ ಜುಷೇ
ವೈಷ್ಣವಂ ದೇವಯಜ್ಯಾಯೈ ದೇವಸ್ತಾ ಸವಿತಾ ಮಧ್ವಾನಕೋಷಫೇ ತ್ರಾಯಿ
ಸ್ಪೃನಗ್ಂ ಸ್ಪೃಧಿತೇ ಮೈನಗ್ಂ ಹಿಗ್ಂಸೀದಿವಮಗ್ರೇಣ ಮಾ ಲೇಖೀರಂತರಿಕ್ಷಂ

ಮಧ್ಯೇನ ಮಾ ಹಿಗ್ಂಸೀಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಸಂಭವ ವನಸ್ಪತೇ ಶತವಲ್ಶೋ ವಿ ರೋಹ
ಸಹಸ್ರವಲ್ಶಾ ವಿ ವಯಗ್ಂ ರುಹೇಮ ಯಂ ತ್ವಾ ಯಗ್ಂ ಸ್ವಧಿತೀತಿಜಾನಃ ಪ್ರಣಿ-
ನಾಯ ಮಹತೇ ಸೌಭಗಾಯಾಚ್ಛಿನ್ನೋ ರಾಯಸ್ಸುವೀರಃ ||

(ತೈ. ಸಂ. ೧-೩-೫)

ಪೃಥಿವ್ಯೈ ತ್ವಾಂತರಿಕ್ಷಾಯ ತ್ವಾ ದಿನೇ ತ್ವಾ ಶುಂಧತಾಂ ಲೋಕಃ ಪಿತೃಷದನೋ
ಯವೋಽಸಿ ಯವಯಾಸ್ತದ್ವೇಷೋ ಯವಯಾರಾತಿಃ ಪಿತೃಣಾಗ್ಂ ಸದನಮಸಿ
ಸ್ವಾವೇಶೋಽಸ್ಯಗ್ರೇಗಾ ನೇತ್ಯಣಾಂ ವನಸ್ಪತಿರಧಿ ತ್ವಾ ಸ್ಥಾಸ್ಯತಿ ತಸ್ಯ ವಿತ್ತಾದ್ವೇ-
ವಸ್ತಾ ಸನಿತಾ ಮಧ್ವಾನಕ್ತು ಸುಸಿಪ್ತಲಾಭ್ಯಸ್ತೌಷಧೀಭ್ಯ ಉದ್ಧಿವಗ್ಂ ಸ್ತಭಾನಾಂತ-
ರಿಕ್ಷಂ ಪೃಣ ಪೃಥಿವೀಮುಪರೇಣ ದೈಗ್ಂಹ ತೇ ತೇ ಧಾಮಾನ್ಯುತ್ಯಸಿ ಗಮಧ್ಯೇ
ಗಾವೋ ಯತ್ರ ಭೂರಿತ್ಯಂಗಾ ಆಯಾಸಃ | ಅತ್ರಾಹ ತದುರುಗಾಯಸ್ಯ ವಿಷ್ಣೋಃ
ಪರಮಂ ಪದಮವ ಭಾತಿ ಭೂರೀಃ | ವಿಷ್ಣೋಃ ಕರ್ಮಾಣಿ ಪಶ್ಯತ ಯತೋ ವ್ರತಾನಿ
ಪಸ್ಯತೇ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಯುಜ್ಯಸ್ವಪಾ | ತದ್ವಿಷ್ಣೋಃ ಪರಮಂ ಪದಗ್ಂ ಸದಾ ಪಶ್ಯಂತಿ
ಸೂರಯಃ | ದಿನೀವ ಚಕ್ಷುರಾಶತಂ | ಬ್ರಹ್ಮವನಿಂ ತ್ವಾ ಕ್ಷತ್ರವನಿಗ್ಂ ಸುಪ್ರಜಾವ-
ನಿಗ್ಂ ರಾಯಸ್ಪೋಷವನಿಂ ಪರ್ಯೋಹಾಮಿ ಬ್ರಹ್ಮ ದೈಗ್ಂಹ ಕ್ಷತ್ರಂ ದೈಗ್ಂಹ
ಪ್ರಜಾಂ ದೈಗ್ಂಹ ರಾಯಸ್ಪೋಷಂ ದೈಗ್ಂಹ ಪರಿವೀರಸಿ ಪರಿ ತ್ವಾ ದೈವೀರ್ವಿಶೋ
ವ್ಯಯಂತಾಂ ಪರೀಮಗ್ಂ ರಾಯಸ್ಪೋಷೋ ಯಜಮಾನಂ ಮನುಷ್ಯಾ ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಯ
ತ್ವಾ ಸಾನಾವನ ಗೂಹಾಮಿ ||

(ತೈ. ಸಂ. ೧-೩-೬).

ಮೇಲಿನ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಎಂದರೆ ಅರ್ಥವಿನಿಯೋಗಾದಿಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಎರಡು
ಅನುವಾಕಗಳು ತೈ. ಸಂ. ಅರನೆಯ ಕಾಂಡದ ಮೂರನೆಯ ಪ್ರಪಾತಕದಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಸಹಿತವಾಗಿ
ವಿವರಿಸಲಾಗಿರುವುದು—

ವೈಷ್ಣವ್ಯರ್ಜಾ ಹುತ್ವಾ ಯೂಪಮಚ್ಛೈತಿ ವೈಷ್ಣವೋ ವೈ ದೇವತಯಾ ಯೂಪಃ ಸ್ತಯೈ-
ವೈನಂ ದೇವತಯಾಚ್ಛೈತ್ಯತ್ಯನ್ಯಾನಗಾಂ ನಾನ್ಯಾನುಸಾಗಾಮಿತ್ಯಾಹಾತಿ ಹ್ಯನ್ಯಾನೇತಿ
ನಾನ್ಯಾನುಪೈತ್ಯರ್ವಾಕ್ತ್ವಾ ಪರೈರವಿದಂ ಪರೋವರೈತ್ಯಾಹಾರ್ವಾಕ್ಶೈನಂ ಪರೈರ್ವಿಂ-
ದತಿ ಪರೋವರೈ ಸ್ತಂ ತ್ವಾ ಜುಷೇ ವೈಷ್ಣವಂ ದೇವಯಜ್ಯಾಯಾ ಇತ್ಯಾಹ ದೇವಯ-
ಜ್ಯಾಯೈ ಹೈನಂ ಜುಷತೇ ದೇವಸ್ತಾ ಸನಿತಾ ಮಧ್ವಾನಕ್ತಿತ್ಯಾಹ ತೇಜಸೈವೈನಮ-
ನಕ್ಶೋಷಧೇ ತ್ರಾಯಸ್ಸೈನಗ್ಂ ಸ್ವಧಿತೇ ಮೈನಗ್ಂ ಹಿಗ್ಂಸೀರಿತ್ಯಾಹ ವಜ್ರೋ ವೈ
ಸ್ವಧಿತಿಃ ಶಾಂತ್ಯೈಸ್ವಧಿತೇರ್ವ್ಯಕ್ಷಸ್ಯ ಬಿಭೃತಃ ಪ್ರಥಮೇನ ಶಕಲೇನ ಸಹ ತೇಜಃ ಪರಾ
ಪತತಿ ಯಃ ಪ್ರಥಮಃ ಶಕಲಃ ಪರಾಪತೇತ್ತಮಸ್ಯಾ ಹರೇತ್ಸತೇಜಸಮೇವೈನಮಾ ಹರತೀ
ಮೇ ವೈಲೋಕಾ ಯೂಪಾತ್ಪ್ರಯತೋ ಬಿಭೃತಿ ದಿವಮಗ್ರೇಣ ಮಾ ಲೇಖೀರಂತರಿಕ್ಷಂ
ಮಧ್ಯೇನ ಮಾ ಹಿಗ್ಂಸೀರಿತ್ಯಾಹೈಭ್ಯ ಏವೈನಂ ಲೋಕೇಭ್ಯಃ ಶಮಯತಿ ವನಸ್ಪತೇ
ಶತವಲ್ಶೋ ವಿ ರೋಹೇತ್ಯಾವ್ರತ್ನನೇ ಜುಹೋತಿ ತಸ್ಮಾದಾವ್ರತ್ನಾದ್ವೈಷ್ಣಾಣಾಂ

ಭೂಯಾಗ್ಂಸ ಉತ್ತಿಷ್ಠಂತಿ ಸಹಸ್ರವಲ್ಶಾ ವಿ ವಯಗ್ಂ ರುಹೇನೇತ್ಯಾಹಾತಿಷಮೇ-
ವೈತಾಮಾ ಶಾಸ್ತೇನಕ್ಷಸಂಗಂ ವೃಶ್ವೇದ್ಯದಕ್ಷಸಂಗಂ ವೃಶ್ವೇದಧ ಈಷಂ ಯಜಮಾನಸ್ಯ
ಪ್ರಮಾಯುಕಗ್ಂ ಸ್ಯಾದ್ಯಂ ಕಾಮಯೇತಾಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಃ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾರೋಹಂ ತಸ್ಮೈ
ವೃಶ್ವೇದೇಷ ವೈ ವನಸ್ಪತೀನಾಮಪ್ರತಿಷ್ಠಿತೋಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ಏವ ಭವತಿ ಯಂ ಕಾಮ-
ಯೇತಾಪತುಃ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯಪರ್ಣಂ ತಸ್ಮೈ ಕುಷ್ಠಾಗ್ರಂ ವೃಶ್ವೇದೇಷ ವೈ ವನಸ್ಪತೀನಾಮ
ಪಶವ್ಯೋಽಪಶುರೇವ ಭವತಿ ಯಂ ಕಾಮಯೇತ ಪಶುಮಾನ್ತಾನ್ಯಾದಿತಿ ಬಹುಪರ್ಣಂ
ತಸ್ಮೈ ಬಹುಶಾಖಂ ವೃಶ್ವೇದೇಷ ವೈ ವನಸ್ಪತೀನಾಂ ಪಶವ್ಯಃ ಪಶುಮಾನೇವ ಭವತಿ
ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ ವೃಶ್ವೇತ್ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಕಾಮಸ್ಯೈಷ ವೈ ವನಸ್ಪತೀನಾಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತೋ ಯಃ
ಸಮೇ ಭೂಮ್ಯೈ ಸ್ಯಾದ್ಯೋನೇರೂಢಃ ಪ್ರತ್ಯೇವ ತಿಷ್ಠತಿ ಯಃ ಪ್ರತ್ಯಜ್ಞುಪನತಸ್ತಂ
ವೃಶ್ವೇತ್ಸ ಹಿ ಮೇಧಮಭ್ಯುಪನತಃ ಪಂಚಾರತ್ನಂ ತಸ್ಮೈ ವೃಶ್ವೇದ್ಯಂ ಕಾಮಯೇ-
ತೋಪೈನಮುತ್ತರೋ ಯಜ್ಞೋ ನಮೇದಿತಿ ಪಂಚಾಕ್ಷರಾ ಪಂಕ್ತಿಃ ಸಾಂಕ್ತೋ ಯಜ್ಞ
ಉಪೈನಮುತ್ತರೋ ಯಜ್ಞೋ ನಮತಿ ಷಡರತ್ನಂ ದ್ರತಿಷ್ಠಾಕಾಮಸ್ಯ ಷಡ್ವಾ ಯತವ
ಯತುಷ್ಪೇವ ಪ್ರತಿ ತಿಷ್ಠತಿ ಸಪ್ತಾರತ್ನಂ ಪಶುಕಾಮಸ್ಯ ಸಪ್ತಪದಾ ಶಕ್ತರೇ ಪಶವಃ
ಶಕ್ತರೇ ಪಶೂನೇವಾವ ರುಂಧೇ ನವಾರತ್ನಂ ತೇಜಸ್ಕಾಮಸ್ಯ ತಿವೃತಾ ಸ್ತೋಮೇನ
ಸಂಮಿತಂ ತೇಜಸ್ತ್ರಿವೃತ್ತೇಜಸ್ಕೇವ ಭವತ್ಯೇಕಾದಶಾರತ್ನಮಿಂದ್ರಿಯಕಾಮಸ್ಯೈಕಾದ-
ಶಾಕ್ಷರಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಗಿಂದ್ರಿಯಂ ತ್ರಿಷ್ಟುಗಿಂದ್ರಿಯಾವ್ಯೇವ ಭವತಿ ಪಂಚದಶಾರತ್ನಂ ಭ್ರಾತೃ-
ವ್ಯವತಃ ಪಂಚದಶೋ ವಜ್ರೋ ಭ್ರಾತೃವ್ಯಾಭಿಭೂತ್ಯೈ ಸಪ್ತದಶಾರತ್ನಂ ಪ್ರಜಾಕಾಮಸ್ಯ
ಸಪ್ತದಶಃ ಪ್ರಜಾಪತಿಃ ಪ್ರಜಾಪತೇರಾಪ್ತ್ಯಾ ಏಕವಿಗ್ಂಶತ್ಯರತ್ನಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಕಾಮ-
ಸ್ಯೈಕವಿಗ್ಂಶತಃ ಸ್ತೋಮಾನಾಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ್ಯಾ ಅಷ್ಟಾಶ್ವಿರ್ಭವತ್ಯಷ್ಟಾಕ್ಷರಾ
ಗಾಯತ್ರೀ ತೇಜೋ ಗಾಯತ್ರೀ ಗಾಯತ್ರೀ ಯಜ್ಞಮುಖಂ ತೇಜಸ್ಯೇವ ಗಾಯತ್ರಿಯಾ
ಯಜ್ಞಮುಖೇನ ಸಂಮಿತಃ ||

(ತೈ. ಸಂ. ೬-೩-೩).

ಯೂಪಸ್ಥಾಪನವಿಧಿಯು

ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಅಧ್ವರ್ಯುವೆಂಬ ಮುಖ್ಯಜನು—ಉರು ವಿಷ್ಣೋ ವಿಕ್ರಮಸ್ತೋರು ಹ್ವಯಾಯ
ನಃ ಕೃಧಿ | ಘೃತಂ ಘತಯೋನೇ ಪಿಬ ಪ್ರಪ್ರ ಯಜ್ಞಪತಿಂ ತಿರ || (ತೈ. ಸಂ. ೧-೩-೪-೧) ಎಂಬ ವಿಷ್ಣು
ದೇವತಾಕವಾದ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಆಹುತಿಯನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ಅನಂತರ ಯೂಪದ ಬಳಿಗೆ ಬರುವನು.
ಏಕೆಂದರೆ ಯೂಪವು ವಿಷ್ಣು ದೇವತಾಕವಾದುದು ಆದುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣು ಪರವಾದ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಹೋಮಮಾಡಿ
ಯೂಪದ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕು.

ಅನಂತರ ಯೂಪಕ್ಕಾಗಿ ವೃಕ್ಷದ ಬಳಿ ನಿಂತು ಅತ್ಯನ್ಯಾಸಗಾಂ ನಾನ್ಯಾನುಷಾಂಗಾಋತ್ಯಾಹ-
ಅನೇಕ ವೃಕ್ಷಗಳಿದ್ದರೂ ಅಪ್ಪಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬಿಟ್ಟು ನಿನ್ನ ಬಳಿಗೆ ಬಂದಿರುವೆನು ಎಂದು ಉಪಸ್ಥಾನ (ಪ್ರಾರ್ಥನೆ)
ಮಾಡುವನು. ಅದರಂತೆಯೇ ಇತರ ವೃಕ್ಷಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಯೂಪಾರ್ಥವಾಗಿ ತಾನು ಅರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ
ವೃಕ್ಷಗ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಹೋಗುವನು. ಅರ್ವಾಕ್ಷಾ ಪರೈರವಿದಂ ಪರೋವರೈರಿತ್ಯಾಹಾರ್ವಾಕ್ಷ್ಯೇನಂ
ಪರೈರ್ವಿದಂತಿ ಪರೋವರೈಃ—ಉತ್ಕೃಷ್ಣ ಗುಣಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ನೀನು ದೂರದಲ್ಲಿರುವೆ, ಆದರೂ
ಅಷ್ಟೇನೂ ದೂರವಿಲ್ಲದೆ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವೆ ಎಂದು ಹೇಳುವನು.

ತಂ ತ್ವಾ ಜುಷೇ ನೃಷ್ಣವಂ ದೇವಯಜ್ಞಯಾ ಇತ್ಯಾಹ ದೇವಯಜ್ಞಯೈ ಹ್ಯೇನಂ ಜುಷತೇ—ನೀನು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಂಶವಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ವಾಗತಿಸುವೆನು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಯೂಪಕ್ಕೆ ಸ್ವಾಗತವನ್ನು ಬಯಸುವನು.

ದೇವಸ್ತಾ ಸವಿತಾ ಮಧ್ವಾನಕ್ರಿಯಾ ತೇಜಸೈವೈನಮನಕ್ರಿ—ಸವಿತೃದೇವನು ನಿನಗೆ (ಘೃತ ದಿಂದ) ಲೇಪನಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಯೂಪದ ಶಕ್ರಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುವನು

ಹಿಷಢೇ ತ್ರಾಯಸ್ಪೈನಗ್ಂ ಸ್ವಧಿತೇ ಮೈನಗಂ ಹಿಗ್ಂಸೀರಿತ್ಯಾಹ—ಎಲೈ ವನಸ್ಪತಿಯೇ, (ಯಜಮಾನನ್ನು) ರಕ್ಷಿಸು, ಎಲೈ ಕೊಡಲಿಯೇ, ಈ ವೃಕ್ಷವನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಬೇಡ ಎಂದು ಆಯುಧವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವನು.

ವಜ್ರೋ ನೈ ಸ್ವಧಿತಿಃ ಶಾಂತ್ಯೈ—ಈ ಕೊಡಲಿಯು ವಜ್ರಾಯುಧರೂಪವಾದುದು. ಶಾಂತ್ಯರ್ಥ ವಾಗಿ ಈ ವೃಕ್ಷವನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಬೇಡ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವನು.

ಸ್ವಧಿತೇವೃಕ್ಷಸ್ಯ ಬಿಭೃತಃ ಪ್ರಥಮೇನ ಶಕಲೇನ ಸಹ ತೇಜಃ ಪರಾ ಪತತಿ ಯಃ ಪ್ರಥಮಃ ಶಕಲಃ ಪರಾಪತ್ತೇತ್ರಮಪ್ಯಾ ಹರೇತ್ಸತೇಜಸಮೇವೈನಮಾಹರತಿ—ಕೊಡಲಿಗೆ ವೃಕ್ಷವು ಹೆದರುವುದು. ಕೊಡಲಿಯ ಎಟಿನಿಂದ ಕತ್ತರಿಸಿದ ಮೊದಲನೆಯ ಚೂರು (ಚಕ್ಕೆ)ನೊಡನೆ ವೃಕ್ಷದ ತೇಜಸ್ಸು ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವುದು. ಅದುದರಿಂದ (ಯೂಪದೊಡನೆ) ಮೊದಲನೆಯ ಚಕ್ಕೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಿ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಮೊದಲ ಚಕ್ಕೆಯನ್ನೂ ಯೂಪವನ್ನೂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡುಬರುವನು.

ಇವೈ ನೈ ಲೋಕಾ ಯೂಪಾಕ್ರೈಯತೋ ಬಿಭೃತಿ ದಿವಮಗ್ರೇಣ ಮಾ ಲೇಖೀರಂತಂಕ್ಷಂ ಮಧ್ಯೇನ ಮಾ ಹಿಗ್ಂಸೀರಿತ್ಯಾಹೈಭೈ ಏವೈನಂ ಲೋಕೇಭೈಃ ಶಮಯತಿ—ಕಡಿಯಲ್ಲುಡುತ್ತಿರುವ ವೃಕ್ಷವು ತಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವುದೆಂದು ಈ ಲೋಕಗಳು (ಭೂಮಿ ಅಂತರಕ್ಷ ಆಕಾಶ) ಭಯಪಡುತ್ತಿರುವವು. ಅದುದ ರಿಂದ ಎಲೈ ವೃಕ್ಷವೇ, ನೀನು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳುವಾಗ ಆಕಾಶವನ್ನು ನಿನ್ನ ತುದಿಯಿಂದ ಗೀರಬೇಡ, ನಿನ್ನ ಮಧ್ಯ ಭಾಗ (ಕಾಂಡ)ದಿಂದ ಅಂತರಕ್ಷವನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಬೇಡ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷಾಕಾಶಗಳಿಗೆ ತೊಂದರೆ ಯನ್ನು ಮಾಡದಿರುವಂತೆ ವೃಕ್ಷವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವನು.

ವನಸ್ಪತೇ ಶತವಲ್ಶೋ ವಿ ರೋಹೇತ್ಯಾವೃಕ್ಷನೇ ಜುಹೋತಿ ತ್ವಾದಾವೃಕ್ಷನಾಧ್ವೈಕ್ಷಾಣಾಂ ಭೂಯೋಗ್ಂಸ ಉತ್ತಿಷ್ಠಂತಿ—ಎಲೈ ವೃಕ್ಷಶ್ರೇಷ್ಠವೇ, ನೀನು ನೂರಾರು ಚಿಗರುಗಳಿಂದ ಬೆಳೆದು ವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದು ಎಂದು ಹೇಳಿ, ವನಸ್ಪತೇ ಶತವಲ್ಶೋ ವಿ ರೋಹ ಸಹಸ್ರವಲ್ಶಾ ವಿ ವಯಗ್ ರುಹೇಮು (ತೈ. ಸಂ. ೧-೩-೫-೧) ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಹರಣ್ಯವನ್ನು ವೃಕ್ಷದ ಬುಡದಲ್ಲೆಟ್ಟು ಅದರ ಸುತ್ತಲೂ ಪರಿಸ್ತರಣ ಮಾಡಿ ಹೋಮಮಾಡುವನು. ಈರೀತಿ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಕಡಿಯಲ್ಲೆಟ್ಟ ವೃಕ್ಷವು ನೂರಾರು ಚಿಗರುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವುದು.

ಸಹಸ್ರವಲ್ಶಾ ವಿ ವಯಗ್ಂ ರುಹೇಮೇತ್ಯಾಹಾಶಿಷಮೇವೈತಾಮಾಶಾಸ್ತೇ—ಸಾವಿರಾರು ಚಿಗರುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಬೆಳೆದು ಪ್ರವೃದ್ಧರಾಗೋಣ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಶ್ರೀಯಃಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವನು.

ಅನಂತರ ವೃಕ್ಷಜ್ವೇದನವನ್ನು ಮಾಡುವನು—ಅನಕ್ಷಸಂಗಂ ವೃಕ್ಷೇದಧ ಈಷಂ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಪ್ರಮಾಯುಕಗ್ಂ ಸ್ಯಾತ್—ವೃಕ್ಷವನ್ನು ಕಡಿ ಮುವಾಗ ಅದರ ಪರಿಮಾಣವು ಗಾಡಿಯ ಅಜ್ಜನ್ನು ಸೋಕದಿರು

ವಂತೆ ಇರಬೇಕು. ಒಂದು ವೇಳೆ ಪರಿಮಾಣವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದು ಗಾಡಿಯ ಅಚ್ಚನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಿಸುವಂತಿದ್ದರೆ ಅದರಿಂದ ಯಜಮಾನನ ಪಶ್ವಾದಿಗಳು ಮೃತಿಯನ್ನೈದುವವು. ಅದುದರಿಂದ ಸರಿಯಾದ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಇರುವಂತೆ ವೃಕ್ಷವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಬೇಕು.

ಯಂ ಕಾಮಯೇತಾಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಃ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾರೋಹಂ ತಸ್ಮೈ ವೃಕ್ಷೇದೇಷ ವೈ ವನಸ್ಪತೀನಾಮುಪ್ರತಿಷ್ಠಿತೋಽಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ಏವ ಭವತಿ—ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವವನಿಗೆ ಆಧಾರವಿಲ್ಲದಿರುವಂತೆ (ಗಣ್ಯನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗದಿರುವಂತೆ) ಅಗಬೇಕೆಂದು ಇಷ್ಟಪಟ್ಟರೆ ವೃಕ್ಷಜೈದನ ಮಾಡುವವನು ವೃಕ್ಷದ ಮೇಲಿರುವ (ಭೂಮಿಗೆ ಸೋಕದಿರುವ) ಒಂದು ಕೊಂಬೆಯನ್ನು ಯೂಪಕ್ಕಾಗಿ ಕಡಿಯಬೇಕು. ಗಡಗಳಲ್ಲಿ ಗಡದ ಬುಡ ಅಥವಾ ಪ್ರಧಾನಭಾಗವು ಶ್ರೇಷ್ಠವೇ ಹೊರತು ಅದರ ಕೊಂಬೆಗಳು ಅಷ್ಟು ಮುಖ್ಯವಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯವಲ್ಲದ ಕೊಂಬೆಯನ್ನು ಕಡಿದು ಯೂಪವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವುದರಿಂದ ಯಜಮಾನನ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯು ಹೆಚ್ಚುವುದಿಲ್ಲ. ಕಮ್ಮಿಯಾಗುವುದು.

ಯಂ ಕಾಮಯೇತ ಸಶುಮಾಸ್ತಾಸ್ತಾದಿತಿ ಬಹುಸರ್ಣಂ ತಸ್ಮೈ ಬಹುಶಾಖಂ ವೃಕ್ಷೇದೇಷ ವೈ ವನಸ್ಪತೀನಾಂ ಪಶವ್ಯಃ ಪಶುಮಾನೇವ ಭವತಿ—ಯಜಮಾನನು ಗವಾದಿಪಶುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಬಯಸುವವನು ಬಹಳವಾದ ಎಲೆಗಳಿಂದಲೂ ಕೊಂಬೆಗಳಿಂದಲೂ ಪುಷ್ಟವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ ವೃಕ್ಷವನ್ನು ಯೂಪಕ್ಕಾಗಿ ಕಡಿಯಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಪಶುಗಳಿಗೆ ಹಸಿಯಾಗಿಯೂ ತುಂಬಾ ಎಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದೂ ಆದ ವೃಕ್ಷವನ್ನು ಕಂಡರೆ ತುಂಬಾ ಇಷ್ಟವು. ಅದುದರಿಂದ ಪಶುಗಳನ್ನು ಆಹೇಕ್ಷಿಸುವವನು ತುಂಬಾ ಎಲೆಗಳು ಕೊಂಬೆಗಳು ಉಳ್ಳ ವೃಕ್ಷವನ್ನು ಕಡಿಯಬೇಕು. ಇಂತಹ ವೃಕ್ಷವನ್ನು ಕಡಿದರೆ ಯಜಮಾನನು ಪಶುಸಮೃದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನಾಗುವನು.

ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ ವೃಕ್ಷೇತ್ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಕಾಮಸ್ಯೈಷ ವೈ ವನಸ್ಪತೀನಾಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತೋ ಯಃ ಸಮೇ ಭೂಮ್ಯೈ ಸ್ಯಾದ್ಯೋನೇರೂಢಃ ಪ್ರತ್ಯೇವ ತಿಷ್ಠತಿ—ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಅಥವಾ ಗೌರವವನ್ನು ಆಹೇಕ್ಷಿಸುವವನು, ಹಳ್ಳದಿಷ್ಟೆಗಳಲ್ಲದೆ ಸಮಾನಾಗಿರುವ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ದೃಢವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ ವೃಕ್ಷವು ವನದಲ್ಲಿರುವ ವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆನಿಸುವುದು. ಮತ್ತು ಈ ವೃಕ್ಷವು ತನ್ನ ಸ್ವಂತ ಯೋನಿಯಿಂದ ಎಂದರೆ ಬೀಜದಿಂದ ಮೊಳಕೆಯಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರಬೇಕು. ಮರದ ಕೊಂಬೆಯನ್ನು ಕಡಿದು ನೆಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಚಿಗುರಿ ಮರವಾಗಿರಬಾರದು. ಇಂತಹ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಬೀಜದಿಂದ ಮೊಳೆತು ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ ವೃಕ್ಷವನ್ನು ಯೂಪಕ್ಕಾಗಿ ಕಡಿಯುವವನು ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಗೌರವವನ್ನೂ ಗಣ್ಯತೆಯನ್ನೂ ಪಡೆಯುವನು.

ಯಃ ಪ್ರತ್ಯಜ್ಞಾಪನತಸ್ತಂ ವೃಕ್ಷೇತ್ಸ ಹಿ ಮೇಧಮಭ್ಯುಪನತಃ—ಯೂಪಕ್ಕಾಗಿ ಕಡಿಯಬೇಕಾಗಿರುವ ವೃಕ್ಷವು ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನ ಕಡೆಗೆ ವಾಲಿದಂತಿರಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಆರೀತಿ ಇದ್ದರೆ ಅದು ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕವಾಗಿಯೂ ಯಜ್ಞಾರ್ಹವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು.

ಪಂಚಾರತ್ನಂ ತಸ್ಮೈ ವೃಕ್ಷೇದ್ಯಂ ಕಾಮಯೇತೋಪೈನಮುತ್ತರೋ ಯಜ್ಞೋ ನಮೋದಿತಿ ಪಂಚಾಕ್ಷರಾ ಸಂಕ್ತಿಃ ಸಾಂಕ್ತೋ ಯಜ್ಞ ಉಪೈನಮುತ್ತರೋ ಯಜ್ಞೋ ನಮತಿ—ಇಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆ ಯೂಪದ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು (ಉದ್ದವನ್ನು) ವಿವರಿಸುವರು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಎಲ್ಲರೂ ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಯೂಪವು ಯಾವ ಪರಿಮಾಣದ್ದಾದರೂ ಆಗಿರಬಹುದೆಂದೂ ಕಾಮ್ಯೇಷ್ಟಿಗಳಲ್ಲಿ (ಇಂತಹ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ

ಆಗಬೇಕೆಂದು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಗಳು) ಮಾತ್ರ ಆಯಾ ಫಲಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಆಯಾ ಪ್ರಮಾಣದ ಯೂಪವಿರಬೇಕೆಂದೂ ಕೆಲವರ ಮತವು. ಇಲ್ಲಿ ಯೂಪದ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಅರತ್ತಿಯೆಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅರತ್ತಿ ಎಂದರೆ ಚತುರ್ವಿಂಶತ್ಯೆಂಗಳಯೋರತ್ತಿಃ ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಬೆರಳುಗಳ ಪ್ರಮಾಣವು ಎಂದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಒಂದು ಮೊಳ ಉದ್ದವೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ಯಜ್ಞವು ಶ್ರೇಷ್ಠ ರೀತಿಯಿಂದ ಸಾಂಗವಾಗಿ ನೆರವೇರಿ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಇಷ್ಟಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು ಪಂಚಾರತ್ತಿ ಎಂದರೆ ಯೂಪವು ಐದು ಮೊಳ ಉದ್ದವಿರುವಂತೆ ವೃಕ್ಷವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಪಂಕ್ತಿ ಎಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಪಾದದಲ್ಲಿ ಐದು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವವು. ಯಜ್ಞವೂ ಸಹ ಐದು ವಿಧ ಕರ್ಮಗಳಿದ್ದಾಗಿರುವುದು. ಅದುದರಿಂದ ಐದು ಮೊಳ ಉದ್ದವಿರುವಂತೆ ವೃಕ್ಷವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಬೇಕು. ಅದುದರಿಂದ ಐದು ಮೊಳ ಉದ್ದವಿರುವಂತೆ ಯೂಪವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದ ಯಜಮಾನನ ಯಜ್ಞವು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ ನೆರವೇರಿ ಉದ್ದಿಷ್ಟಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು.

ಷಡರತ್ತಿಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಕಾಮಸ್ಯ ಪಡ್ವಾ ಋತವ ಋತುಷ್ಣೇವ ಪ್ರತಿ ತಿಷ್ಠತಿ—ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯನ್ನು (ಗೌರವವನ್ನು) ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು ಆರು ಮೊಳ ಉದ್ದವಿರುವಂತೆ ಯೂಪವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಆರು ಋತುಗಳಿರುವವು. ಯಜ್ಞವು ಈ ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ಅದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯು ಉಂಟಾಗುವುದು.

ಶಕ್ವಾರತ್ತಿಂ ಪಶುಕಾಮಸ್ಯ ಸಪ್ತಪದಾ ಶಕ್ವರೀ ಪಶವಃ ಶಕ್ವರೀ ಪಶೂನೇನಾವರುಂಧೇ—ಪಶುಷ್ವದ್ಧಿಯನ್ನು ವೇಕ್ಷಿಸುವವನು ಏಳು ಮೊಳ ಉದ್ದವಿರುವ ಯೂಪವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಶಕ್ವರೀ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಏಳು ಪಾದಗಳಿರುವವು. ಶಕ್ವರೀ ಛಂದಸ್ಸಿಗೂ ಪಶುಗಳಿಗೂ ಅನ್ಯೋನ್ಯ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದು. ಶಕ್ವರಿಯೇ ಪಶುಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು. ಅದುದರಿಂದ ಏಳು ಮೊಳ ಉದ್ದವಿರುವ ಯೂಪವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಯಜಮಾನನು ಪಶುಷ್ವದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವನು.

ನವಾರತ್ತಿಂ ತೇಜಸ್ಕಾಮಸ್ಯ ತ್ರಿವೃತಾ ಸ್ತೋಮೇನ ಸಂಮಿತಂ ತೇಜಸ್ತ್ರಿವತ್ತೇಜಸ್ತ್ಯೇವ ಭವತಿ—ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ವೇಕ್ಷಿಸುವವನು ಒಂಭತ್ತು ಮೊಳ ಉದ್ದವಿರುವ ಯೂಪವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ತ್ರಿವೃತ್ತೋಮದಿಂದ ಅದನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ತೇಜಸ್ಸು ತ್ರಿವೃತ್ತೋಮರೂಪವಾಗಿರುವುದು. ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ತೇಜಸ್ಸು ಯಾಗುವನು.

ಏಕಾದಶಾರತ್ತಿಮಿಂದ್ರಿಯಕಾಮಸ್ಯೈಕಾದಶಾಕ್ಷರಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಗಿಂದ್ರಿಯಂ ತ್ರಿಷ್ಟುಗಿಂದ್ರಿಯಾನ್ಯೇವ ಭವತಿ—ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳನ್ನು ವೇಕ್ಷಿಸುವವನು ಹನ್ನೊಂದು ಮೊಳದ ಯೂಪವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದಕ್ಷರಗಳಿರುವವು. ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸು ಇಂದ್ರಿಯ ಅಥವಾ ಬಲವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಾಗಿರುವುದು. ಅದುದರಿಂದ ಈರೀತಿ ಮಾಡಿದವನು ಬಲಶಾಲಿಯಾಗುವನು.

ಪಂಚದಶಾರತ್ತಿಂ ಭ್ರಾತೃವೃತತಃ ಪಂಚದಶೋ ವಜ್ರೋ ಭ್ರಾತೃವ್ಯಾಭಿಭೂತ್ಯೈ—ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದವನು ಹದಿನೈದು ಮೊಳದುದ್ದವಿರುವ ಯೂಪವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ನೆಡಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ವಜ್ರಾಯುಧವು ಹದಿನೈದು ಪರಿಮಿತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದು. ವಜ್ರಾಯುಧವು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥ

ವಾಗಿರುವುದು. ಅದುದರಿಂದ ವಜ್ರಾಯುಧಸಂಕೇತವಾದ ಹದಿನೈದು ಅರತ್ನ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ ಯೂಪವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ನೆಡುವ ಯಜಮಾನನು ಶತ್ರುಬಾಧಾರಹಿತನಾಗುವನು.

ಸಪ್ತದಶಾರತ್ನಂ ಪ್ರಜಾಕಾಮಸ್ಯ ಸಪ್ತದಶಃ ಪ್ರಜಾಪತಿಃ ಪ್ರಜಾಪತೇರಾಪ್ತೈಃ—ವುತ್ರಪಾತ್ರಾದಿ ಪ್ರಜಾಸಂತತಿಯನ್ನವೇಕ್ಷಿಸುವವನು ಹದಿನೇಳು ಮೊಳದುದ್ದವಿರುವ ಯೂಪವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಸಪ್ತದಶವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವನು. ಆ ಪ್ರಜಾಪತಿಯನ್ನು ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಯಜಮಾನನು ಪ್ರಜಾವಂತನಾಗುವನು.

ಏಕವಿಗ್ಂಶತ್ಕರತ್ನಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಕಾಮಸ್ಯ ಏಕವಿಗಂಶಃ ಸ್ತೋಮಾನಾಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತೈಃ—ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯನ್ನೂ ಗೌರವವನ್ನೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಮೊಳದುದ್ದದ ಯೂಪವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಸ್ತೋಮಗಳ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯು ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯು ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದರಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವುದು. (ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಸ್ತೋಮಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು). ಅದುದರಿಂದ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯನ್ನವೇಕ್ಷಿಸುವ ಯಜಮಾನನು ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಮೊಳದುದ್ದದ ಯೂಪವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ನೆಡಬೇಕು.

ಅಷ್ಟಾಶ್ವಿರ್ಭವತ್ಯಷ್ಟಾಕ್ಷರಾಗಾಯತ್ರೀ ತೇಜೋ ಗಾಯತ್ರೀ ಗಾಯತ್ರೀ ಯಜ್ಞಮುಖಂ ತೇಜಸೈವ ಗಾಯತ್ರಿಯಾ ಯಜ್ಞಮುಖೇನ ಸಂಮಿತಃ—ಈ ಯೂಪವು ಎಂಟು ಕೋಣಗಳು (ಮೂಲೆಗಳು ಅಥವಾ ಅಂಗುಗಳು) ಉಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ಸಿನ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವವು. ಗಾಯತ್ರಿಯು ತೇಜೋರೂಪವಾದುದು. ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದಸ್ಸಿನ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದಲೇ ಯಜ್ಞವಾರಂಭವಾಗುವುದು. ಅಥವಾ ಗಾಯತ್ರಿಯೇ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಶಿರಸ್ಸಿನಂತೆ ಪ್ರಧಾನಭೂತವಾದುದು. ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದಸ್ಸಿನ ಹವಿರ್ಧಾನದಿಂದ ಯಜ್ಞದ ಪ್ರಧಾನ ಅಥವಾ ಮುಖ್ಯಭಾಗವು ಕೂಡಿರುವುದು. ಶಿರೋ ವಾ ಏತದ್ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಯದ್ವಿಧವಿಧಾನಂ (ತೈ. ಸಂ. ೬. ೨. ೧೧-೧) ಎಂದು ಶ್ರುತವಾಕ್ಯವಿರುವುದು. ತೇಜೋರೂಪವಾದ ಗಾಯತ್ರಿಯಿಂದಲೇ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಯಜ್ಞವು ತೇಜೋಯುಕ್ತವಾಗಿರುವಂತೆ ಎಂಟು ಮೂಲೆಗಳುಳ್ಳ ಯೂಪಸ್ತಂಭವೂ ಯಜ್ಞಾರ್ಹವಾಗಿರುವುದು.

|| ಯೂಪಪ್ರೋಕ್ಷಣಾದಿವಿಧಿಃ ||

ಸೃಥಿವೈಶ್ವಾಂತರಿಕ್ಷಾಯ ಶ್ವಾ ದಿನೇ ತ್ರೇತ್ಯಾಹೈಭ್ಯ ಏವೈನಂ ಲೋಕೇಭ್ಯಃ ಪ್ರೋಕ್ಷತಿ ಪರಾಂಚಂ ಪ್ರೋಕ್ಷತಿ ಪರಾಜಾವ ಹಿ ಸುವರ್ಗೋ ಲೋಕಃ ಕ್ರೂರಮಿವ ವಾ ಏತತ್ಕರೋತಿ ಯತ್ಪನತ್ಯಪೋವ ನಯತಿ ಶಾಂತ್ಯೈ ಯವಮತೀರವ ನಯತ್ಯೂರ್ಗೈರ್ಯವೋ ಯಜಮಾನೇನ ಯೂಪಃ ಸಂಮಿತೋ ಯಾವಾನೇವ ಯಜಮಾನಸ್ತಾವತೀಮೇವಾಸ್ತಿನೂರ್ಜಂ ದಧಾತಿ ಪಿತೃಣಾಂ ಸದನಮಸೀತಿ ಬರ್ಹಿರವ ಸ್ತೃಣಾತಿ ಪಿತೃದೇವತ್ಯಾ ೨ ಗ್ಂ ಹೈತದ್ಯನ್ನಿಪಾತಂ ಯದ್ಬರ್ಹಿರನವಸ್ತೀರ್ಯ ಮಿನುಯಾತ್ಪಿತೃದೇವತ್ಯೋ ನಿಪಾತಃ ಸ್ಯಾತ್ಪರ್ಹಿರನವಸ್ತೀರ್ಯ ಮಿನೋತ್ಯಸ್ಯಾಮೇವೈನಂ ಮಿನೋತಿ ಯೂಪಶಕಲಮನಾಸ್ಯತಿ ಸತೇಜಸಮೇವೈನಂ ಮಿನೋತಿ ದೇವಸ್ತಾ ಸವಿತಾ ಮಧ್ವಾನಕ್ತಿತ್ಯಾದ ತೇಜಸೈವೈನಮನಕ್ತಿ ಸುಸಿಪ್ತಲಾಭ್ಯಸ್ತೌಷಧೀಭ್ಯ ಇತಿ ಚಷಾಲಂ ಪ್ರತಿ ಮುಂಚತಿ ತಸ್ಮಾಚ್ಛೀರ್ಷತ ಓಷಧಯಃ ಫಲಂ ಗೃಹ್ಣಂತೈನಕ್ತಿ ತೇಜೋ ವಾ ಆಜ್ಯಂ

ಯಜಮಾನೇನಾಗ್ನಿಷ್ವಾಶ್ರಿಃ ಸಂಮಿತಾ ಯದಗ್ನಿಷ್ವಾಮಶ್ರಿಮನಕ್ತಿ ಯಜಮಾನೇನ
ತೇಜಸಾನಕ್ತ್ಯಾಂತಮನಕ್ತ್ಯಾಂತಮೇನ ಯಜಮಾನಂ ತೇಜಸಾನಕ್ತಿ ಸರ್ವತಃ ಪರಿ
ಮೃತತ್ಯಪರಿವರ್ಗಮೇವಾಸ್ತಿನ ತೇಜೋ ದಧಾತ್ಯುದ್ಧಿವಗ್ನ್ ಸ್ತುಭಾನಾಂತರಿಕ್ಷಂ ಪೃಥ್ವೀ-
ತ್ಯಾಹೃಷಾಂ ಲೋಕಾನಾಂ ವಿಧೃತ್ಯೈವೈಷ್ವವೃರ್ಜಾ ಕಲ್ಪಯತಿವೈಷ್ವವೋ ವೈ ದೇವತ-
ಯಾ ಯೂಪಃ ಸ್ವಯೈವೈನಂ ದೇವತಯಾ ಕಲ್ಪಯತಿ ದ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಕಲ್ಪಯತಿ ದ್ವಿಪಾ-
ದ್ಯಜಮಾನಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ್ಯೈಯಂ ಕಾಮಯೇತ ತೇಜಸೈನಂ ದೇವತಾಭಿರಿಂದ್ರಿಯೇಣ
ವೃರ್ಧಯೇಯಮಿತ್ಯಗ್ನಿಷ್ವಾಂ ತಸ್ಯಾಶ್ರಿಮಾಹವನೀಯಾದಿತ್ಯಂ ನೇತ್ಯಂ ನಾತಿ ನಾವಯೇ-
ತ್ತೇಜಸೈವೈನಂ ದೇವತಾಭಿರಿಂದ್ರಿಯೇಣ ವೃರ್ಧಯತಿ ಯಂಕಾಮಯೇತ ತೇಜ
ಸೈನಂ ದೇವತಾಭಿರಿಂದ್ರಿಯೇಣ ಸಮರ್ಧಯೇಯಮಿತ್ಯಗ್ನಿಷ್ವಾಂ ತಸ್ಯಾಶ್ರಿಮಾಹ
ವನೀಯೇನ ಸಂ ಮಿನುಯಾತ್ತೇಜಸೈವೈನಂ ದೇವತಾಭಿರಿಂದ್ರಿಯೇಣ ಸಮರ್ಧಯತಿ
ಬ್ರಹ್ಮವನಿಂ ತ್ವಾ ಹ್ವತ್ರವನಿಮಿತ್ಯಾಹ ಯಥಾಯಜುರೇವೈತತ್ಪರಿ ವ್ಯಯತ್ಯಾಗ್ನೈ
ರಶನಾ ಯಜಮಾನೇನ ಯೂಪಸ್ತಂಮಿತೋ ಯಜಮಾನೇನೋರ್ಜಾ ಸಮರ್ಧಯತಿ
ನಾಭಿದಘ್ನೇ ಪರಿ ವ್ಯಯತಿ ನಾಭಿದಘ್ನ ಏವಾಸ್ಮಾ ಊರ್ಜಾಂ ದಧಾತಿ ತಸ್ಮಾನ್ನಾಭಿ-
ದಘ್ನ ಊರ್ಜಾ ಭುಂಜತೇ ಯಂ ಕಾಮಯೇತೋರ್ಜೈನಂ ವೃರ್ಧಯೇಯಮಿತ್ಯಾ-
ಧ್ವಾಂ ವಾ ತಸ್ಯಾನಾಜೀಂ ವಾವೋಹೇದೂರ್ಜೈವೈನಂ ವೃರ್ಧಯತಿ ಯದಿ ಕಾಮ-
ಯೇತ ವರ್ಷುಕಃ ಪರ್ಜಸ್ಯಃ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯನಾಜೀಮವೋಹೇದ್ವೃಷ್ಟಿಮೇವ ನಿಯಚ್ಛತಿ
ಯದಿ ಕಾಮಯೇತಾವರ್ಷುಕಃ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾಧ್ವಾಮುದೂಹೇದ್ವೃಷ್ಟಿಮೇವೋದ್ಯಚ್ಛತಿ
ಪಿತ್ರಣಾಂ ನಿಖಾತಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಮೂರ್ಧ್ವಂ ನಿಖಾತಾದಾ ರಶನಾಯಾ ಓಷಧೀನಾಗ್ಂ
ರಶನಾ ವಿಶ್ವೇಷಾಂ ದೇವಾನಾಮೂರ್ಧ್ವಗ್ಂ ರಶನಾಯಾ ಆ ಚಷಾಲಾದಿಂದ್ರಸ್ಯ ಚಷಾ-
ಲಗ್ಂ ಸಾಧ್ಯಾನಾಮತಿರಿಕ್ತಗ್ಂ ಸ ವಾ ಏಷ ಸರ್ವದೇವತೋ ಯದ್ಯೂಪೋ
ಯದ್ಯೂಪಂ ಮಿನೋತಿ ಸರ್ವಾ ಏವ ದೇವತಾಃ ಪ್ರೀಣಾತಿ ಯಜ್ಞೇನ ವೈ ದೇವಾಃ
ಸುವರ್ಗಂ ಲೋಕಮಾಯನ್ನೇಮನ್ಯಂತ ಮನುಷ್ಯಾ ನೋನ್ನಾಭವಿಷ್ಯಂತೀತಿ ತೇ
ಯೂಪೇನ ಯೋಪಯಿತ್ವಾ ಸುವರ್ಗಂ ಲೋಕಮಾಯನ್ನವ್ಯವೋ ಯೂಪೇನೈ-
ವಾನು ಪ್ರಾಜಾನಂತದ್ಯೂಪಸ್ಯ ಯೂಪತ್ಯಂ ಯದ್ಯೂಪಂ ಮಿನೋತಿ ಸುವರ್ಗಸ್ಯ
ಲೋಕಸ್ಯ ಪ್ರಜ್ಞಾತ್ಯೈ ಪುರಸ್ತಾನ್ಮಿನೋತಿ ಪುರಸ್ತಾನ್ಮಿ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಪ್ರಜ್ಞಾಯತೇ-
ಪ್ರಜ್ಞಾತಗ್ಂ ಹಿ ತದ್ಯದತಿಶನ್ನ ಆಹುರಿದಂ ಕಾರ್ಯಮಾಸೀದಿತಿ ಸಾಧ್ಯಾ ವೈ ದೇವಾ
ಯಜ್ಞಮತ್ಯಮನ್ಯಂತ ತಾನ್ ಯಜ್ಞೋ ನಾಸ್ತೃತತ್ತಾನ್ ಯದ್ಯಜ್ಞಸ್ಯಾತಿರಿಕ್ತಮಾ-
ಸೀತ್ತದಸ್ತೃತದೇರಿಕ್ತಂ ವಾ ಏತದ್ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಯದಗ್ನಾವಗ್ನಿಂ ಮಥಿತ್ವಾ ಪ್ರಹರತ್ಯತಿ-
ರಿಕ್ತಮೇತದ್ಯೂಪಸ್ಯ ಯದೂರ್ಧ್ವಂ ಚಷಾಲಾತ್ತೇಷಾಂ ತದ್ಭಗಧೇಯಂ ತಾನೇವ
ತೇನ ಪ್ರೀಣಾತಿ ದೇವಾ ವೈ ಸಗ್ಗಸ್ಥಿತೇ ಸೋಮೇ ಪ್ರ ಸ್ತುಚೋಹರನ್ತ್ರ ಯೂಪಂ
ತೇಮನ್ಯಂತ ಯಜ್ಞವೇಶಸಂ ನಾ ಇದಂ ಕುರ್ಮ ಇತಿ ತೇ ಪ್ರಸ್ತರಗ್ನ್ ಸ್ತುಚಾಂ
ನಿಷ್ಕ್ರಯಣಮಪಶ್ಯನ್ಸ್ವರುಂ ಯೂಪಸ್ಯ ಸಗ್ಗಸ್ಥಿತೇ ಸೋಮೇ ಪ್ರ ಪ್ರಸ್ತರಗ್ಂ
ಹರತಿ ಜುಹೋತಿ ಸ್ವರುಮಯಜ್ಞವೇಶಸಾಯ ||

(ತೈ. ಸಂ. ೬-೩-೪).

ಇದುವರೆಗೆ ಯೂಪಜ್ಞೇದನ ವಿಧಿನಿಯಮಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಈಗ ಯೂಪಸಂಸ್ಕಾರಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಮೊದಲು ಯೂಪಪ್ರೋಕ್ಷಣ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ವಿವರಿಸಲಾಗಿರುವುದು—

ಪ್ರಥಮೈ ತ್ವಾಂತರಿಕ್ಷಾಯ ತ್ವಾ ದಿನೇ ತ್ವೇತ್ಯಾಹೈಭ್ಯ ಏವೈನಂ ಲೋಕೇಭ್ಯಃ ಪ್ರೋಕ್ಷತಿ ಪರಾಂಚಂ ಪ್ರೋಕ್ಷತಿ ಪರಾಣಾವ ಹಿ ಸುವರ್ಗೋ ಲೋಕಃ—ಪ್ರಥಮೈ ತ್ವಾಂತರಿಕ್ಷಾಯ ತ್ವಾ ದಿನೇ ತ್ವಾ ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಿ, ಎಲೈ ಯೂಪವೇ, ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಗಳ ಸ್ಥಿತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸುವೆನು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಯೂಪದ ಮೂಲಭಾಗ, ಮಧ್ಯಭಾಗ, ಉರ್ಧ್ವಭಾಗಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸುವನು. ಮೂಲದಿಂದ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮೇಲುಭಾಗದ ತುದಿಯವರೆಗೆ ಏಕೆ ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದರೆ ಸ್ವರ್ಗವು ಮೇಲು ಭಾಗದಲ್ಲರುವುದು. ಅಂತಹ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಕೆಳಗಿನಿಂದ ಮೇಲಿನವರೆಗೂ ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸಬೇಕು.

ಕ್ರೂರಮಿವ ನಾ ಏತತ್ಕರೋತಿ ಯತ್ಪನತ್ಯಪೋವ ನಯತಿ ಶಾಂತ್ಯೈ ಯವಮತೀರವ ನಯ. ತ್ವೋಗ್ನೀ ಯವಃ—ಯೂಪಸ್ತಂಭವನ್ನು ಹೊಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಳ್ಳವನ್ನು ತೆಗೆಯುವಾಗ (ಅಗಿಯುವಾಗ) ಭೂಮಿಯನ್ನು ಈ ರೀತಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವನು.—ಎಲೈ ಭೂಮಿಯೇ, ನಿನ್ನನ್ನು ಗುಡ್ಡೆಯೇ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಅಗಿಯುವಾಗ ಹಾಗೆ ಅಗಿಯುವುದು ಕ್ರೂರವೆಂದು ಕಂಡುಬರುವುದಾದರೂ ಆ ದೋಷಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಆಗದಿರುವ ಈ ಹಳ್ಳದಲ್ಲಿ ನೀರನ್ನು ಹುಯ್ಯುವೆನೆಂದು ಹೇಳಿ ದೋಷ ಶಾಂತಿಗಾಗಿ ಹಳ್ಳದಲ್ಲಿ ಯವಧಾನ್ಯ ಮಿಶ್ರಿತವಾದ ನೀರನ್ನು ಹುಯ್ಯುವನು. ಯವಧಾನ್ಯವು ಅನ್ನವನ್ನು (ಆಹಾರವನ್ನು) ಸೂಚಿಸುವುದು. ಅದರ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಯವಮಿಶ್ರಿತವಾದ ನೀರನ್ನು ಹಳ್ಳದಲ್ಲಿ ಹುಯ್ಯುವನು.

ಯಜಮಾನೇನ ಯೂಪಃ ಸಂಮಿತೋ ಯಾವಾನೇನ ಯಜಮಾನಸ್ತಾವತೀರೇನಾಸ್ತಿನ್ಮುರ್ಜಂ ದಧಾತಿ—ಈ ಯೂಪವು ಯಜಮಾನನಷ್ಟು ಎತ್ತರವಾಗಿರುವುದು. ಯಜಮಾನನು ಅನ್ನಾದ್ಯಾಹಾರವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸಾಧನಭೂತವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು (ಯವವನ್ನು) ಇದರಲ್ಲಿ ಹಾಕುವನು. ಅಥವಾ ಯಜಮಾನನು ಜೀವಿಸಿರುವವರೆಗೂ ಅವನಿಗೆ ಅನ್ನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಯವವನ್ನು ಇದರಲ್ಲಿ ಹಾಕುವನು.

ಪಿತೃಣಾಗ್ಂ ಸದನಮಸೀತಿ ಬರ್ಹಿರವ ಸ್ತೃಣಾತಿ ಪಿತೃ ದೇವತ್ಯಾ ೨ ಗ್ಂ ಹೈತದ್ಯನ್ನಿಖಾತಂ ಯದ್ಬರ್ಹಿರನವಸ್ತೀರ್ಯ ಮಿನುಯಾತ್ಪಿತೃದೇವತ್ಯೋ ನಿಖಾತಃ ಸ್ಯಾದ್ಬರ್ಹಿರವಸ್ತೀರ್ಯ ಮಿನೋತ್ಯಸ್ಯಾ-ಮೇವೈನಂ ಮಿನೋತಿ—ಎಲೈ ಹಳ್ಳವೇ, ನೀನು ಪಿತೃದೇವತೆಗಳ ಸ್ಥಾನವು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಬರ್ಹಿಃ ಎಂಬ ಕತ್ತರಿಸಿದ ತುಂಡು ದರ್ಭೆಗಳನ್ನು ಹರಡುವನು. ಈ ರೀತಿ ದರ್ಭೆಯನ್ನು ಹರಡದೆ ಹಳ್ಳದಲ್ಲಿ ಯೂಪವನ್ನು ನೆಟ್ಟರೆ ಅದು ಪಿತೃದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸೇರುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ದರ್ಭೆಗಳನ್ನು ಹಳ್ಳದಲ್ಲಿ ಹರಡದೆ ಅದರ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಹರಡುವನು. ಅನಂತರ ಯೂಪವನ್ನು ಹಳ್ಳದಲ್ಲಿ ನೆಡುವನು.

ಯೂಪತಕಲಮವಾಸ್ಯತಿ ಸತೇಜಸಮೇವೈನಂ ಮಿನೋತಿ—ಮೊದಲು ಕತ್ತರಿಸಿದ ಯೂಪವೃಕ್ಷದ ಚಿಕ್ಕೆಯನ್ನು ಆ ಹಳ್ಳದಲ್ಲಿ ಹಾಕುವನು. ಆ ಚಿಕ್ಕೆಯು ತೇಜೋಯುಕ್ತವಾದುದು. ವೃಕ್ಷದ ತೇಜಸ್ಸೆಲ್ಲವೂ ಆ ಪ್ರಥಮ ಶಕಲ (ಮೊದಲು ತುಂಡಾದ ಚಿಕ್ಕೆ) ದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವುದರಿಂದ ತೇಜಃ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಅದನ್ನು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಹಾಕಲೇಬೇಕು. ಪ್ರಥಮ ಶಕಲವು ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ (ಪ್ರಥಮೇನ ಶಕಲೇನ ಸಹ ತೇಜಃ ಪರಾ ಪತತಿ—(ತ್ಯ. ಸಂ. ೬-೩-೩ ಪೇಜು ನೋಡಿ) ತಿಳಿಸಿರುವುದು.

ದೇವಸ್ತಾ ಸವಿತಾ ಮಧ್ವಾನಕ್ತಿಸ್ತಾಹ ತೇಜಸ್ಯೈವೈನಮನಕ್ತಿ—ದೇವಸ್ತಾ ಸವಿತಾ ಮಧ್ವಾನಕ್ತಿ—(ಸವಿತೃ ದೇವನು ನಿನ್ನನ್ನು ದೇವಯೋಗ್ಯನಾದ ಆಜ್ಞದಿಂದ ಲೇಪನ ಮಾಡಲಿ) ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು

ಚ್ಛರಿಸಿ ಯೂಪದ ಅಗ್ರಭಾಗವನ್ನು ಆಚ್ಯ (ತುಪ್ಪದಿಂದ) ಲೇಪನ ಮಾಡುವನು. ತೇಜೋ ವಾ ಆಚ್ಯಂ-ಎಂದರೆ ತೇಜಸ್ಸೇ ಆಚ್ಯವು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಆಚ್ಯದಿಂದ ಲೇಪನ ಮಾಡಿದರೆ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಲೇಪನ ಮಾಡಿದಂತಾಗುವುದು.

ಸುಪಿಪ್ತಲಾಭ್ಯಸ್ತೌಷಧೀಭ್ಯಃ ಇತಿ ಚಪಾಲಂ ಪ್ರತಿ ಮುಂಚತಿ ತಸ್ಮಾಚ್ಛೇರ್ಷತ ಪಿಷಧಯಃ ಫಲಂ ಗೃಹ್ಣಂತಿ—ಸುಪಿಪ್ತಲಾಭ್ಯಸ್ತೌಷಧೀಭ್ಯಃ—ಉತ್ತಮವಾದ ಫಲಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ವೃಕ್ಷಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳಿ ಯೂಪದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಯೂಪದ ಪ್ರಥಮ ಶಕಲವನ್ನು ಸೇರಿಸುವನು. ಏಕೆಂದರೆ ವೃಕ್ಷಗಳು ತಮ್ಮ ತುದಿಯಲ್ಲಿ (ಅಗ್ರಭಾಗದಲ್ಲಿ) ಯೇ ಹಣ್ಣನ್ನು ಬಿಡುವವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಜ್ಞಫಲ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಯೂಪದ ತುದಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಸೇರಿಸಬೇಕು.

ಅನಕ್ತಿ ತೇಜೋ ವಾ ಆಚ್ಯಂ ಯಜಮಾನೇನಾಗ್ನಿಷ್ಠಾಮಶ್ರಿಸ್ತಂಮಿತಾ ಯದಗ್ನಿಷ್ಠಾಮಶ್ರಿ-ಮನಕ್ತಿ ಯಜಮಾನಮೇವ ತೇಜಸಾನಕ್ತಿ—ಅದನ್ನು ಆಚ್ಯದಿಂದ ಲೇಪನ ಮಾಡುವನು. ಆಚ್ಯವೇ ತೇಜಸ್ಸು. ಯೂಪವು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನಷ್ಟೇ ಎತ್ತರವಿರುವುದು. ಅಗ್ನಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿರುವ (ಹತ್ತಿರವಿರುವ) ಯೂಪದ ಭಾಗವನ್ನು (ಕೋಣವನ್ನು) ಲೇಪನಮಾಡುವನು ಇದರಿಂದ ಯಜಮಾನನನ್ನೇ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಲೇಪನ ಮಾಡಿದಂತಾಗುವುದು.

ಅಂತಮನಕ್ತ್ಯಂತಮೇವ ಯಜಮಾನಂ ತೇಜಸಾನಕ್ತಿ ಸರ್ವತಃ ಪರಿಮೃಶತ್ಯಪರಿವರ್ಗಮೇವಾ ಸ್ಮಿನ್ ತೇಜೋ ದಧಾತಿ—ಯೂಪವನ್ನು ತುದಿಯವರೆಗೂ ಆಚ್ಯದಿಂದ ಲೇಪನಮಾಡುವನು. ಇದರಿಂದ ಯಜಮಾನನನ್ನು ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಲೇಪನಮಾಡಿದಂತೆ ಆಗುವುದು. ಅನಂತರ ಯೂಪವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸುತ್ತಲೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಲೇಪನಮಾಡುವನು. ಇದರಿಂದ ಯಜಮಾನನಲ್ಲಿ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದಂತೆ ಆಗುವುದು.

ಉದ್ಧಿವಗ್ಂಸ್ತಭಾನಾಂತರಿಕ್ಷಂ ಪೃಣೇತ್ಯಾಹೈಷಾಂ ಲೋಕಾನಾಂ ವಿಧೃತ್ಯೈ—ಅನಂತರ ಯೂಪವನ್ನು ಎತ್ತಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವಾಗ ಉದ್ಧಿವಗ್ಂಸ್ತಭಾನಾಂತರಿಕ್ಷಂ ಪೃಣ—ಎಲೈ ಯೂಪವೇ, ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಅಥವಾ ಆಕಾಶವನ್ನು ಧರಿಸು, ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ನಿನ್ನ ಆಕಾರದಿಂದ ತುಂಬು, ಭೂಮಿಯನ್ನು ದೃಢವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುವನು ಮತ್ತು ಈ ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷಸ್ವರ್ಗಗಳ ದೃಢವಾದ ಸ್ಥಾಪನೆಗಾಗಿ ಈರೀತಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುವನು.

ವೈಷ್ಣವ್ಯರ್ಚಾ ಕಲ್ಪಯತಿ ವೈಷ್ಣವೋ ವೈ ದೇವತಯಾ ಯೂಪಃ ಸ್ವಯೈವೈನಂ ದೇವತಯಾ ಕಲ್ಪಯತಿ ದ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಕಲ್ಪಯತಿ ದ್ವಿಪಾದ್ಯಜಮಾನಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ್ಯೈ—ಅನಂತರ ವಿಷ್ಣುದೇವತಾಕವಾದ ಋಕ್ಕನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಯೂಪವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವನು ಏಕೆಂದರೆ ಯೂಪಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುವೇ ದೇವತೆಯು. ಆದುದರಿಂದ ಅದರ ಸ್ವಂತದೇವತಾಕವಾದ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿಸುವನು. ಹೀಗೆ ಸ್ಥಾಪಿಸುವಾಗ ವಿಷ್ಣು ದೇವತಾಕವಾದ ತೇ ತೇ ಧಾಮಾನ್ಯುತ್ಸಸಿ ಗಮಧ್ಯೇ ಗಾಂವೋ ಯತ್ರ ಭೂರಿಶ್ಯಂಗಾ ಅಯಾಸಃ | ಅತ್ರಾಹ ತದುರುಗಾಯಸ್ಯ ವಿಷ್ಣೋಃ ಪರಮಂ ಪಥಮವ ಭಾತಿ ಭೂರೇಃ || (ತೈ. ಸಂ. ೧-೩-೬-೨) ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನೂ, ವಿಷ್ಣೋಃ ಕರ್ಮಾಣಿ ಪಶ್ಯತ ಯತೋ ವ್ರತಾನಿ ಪಸ್ಪಶೇ || ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಯುಜ್ಯಃ ಸಖಾ|| (ತೈ. ಸಂ. ೧-೩-೬-೨) ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನೂ ಎಂದರೆ ಎರಡು ಮಂತ್ರಗಳನ್ನೂ ಪಠಿಸುವನು. ಏಕೆಂದರೆ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಎರಡು ಪಾದಗಳಿರುವವು. ಅಂತಹ ಯಜಮಾನನ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಎರಡು ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವನು.

ಯಂ ಕಾಮಯೇತ ತೇಜಸೈನಂ ದೇವತಾಭಿರಿಂದ್ರಿಯೇಣ ವ್ಯರ್ಥಯೇಯಮಿತ್ಯಗ್ನಿಷ್ಠಾಂ ತಸ್ಯಾಶ್ರಿಮಾಹವನೀಯಾದಿತ್ಯಂ ವೇತ್ಯಂ ನಾತಿ ನಾವಯೇತ್ತೇಜಸೈವೈನಂ ದೇವತಾಭಿರಿಂದ್ರಿಯೇಣ ವ್ಯರ್ಥಯೇತಿ—ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನನ್ನಾದರೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಅವನನ್ನು ದೇವತಾಸಂಬಂಧವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ರಹಿತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಆಗ ಅಗ್ನಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿರುವ ಯೂಪದ ಅಂಚನ್ನು (ಎಂಟು ಮೂಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಹತ್ತಿರವಿರುವ ಮೂಲೆ) ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಗೆ ದೂರವಾಗಿರುವಂತೆ ಎಡಕ್ಕಾಗಲಿ ಬಲಕ್ಕಾಗಲಿ ಬೇರೆ ಪಾರ್ಶ್ವಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆ ತಿರುಗಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಅವನಿಗೆ ದೇವತಾಸಂಬಂಧವಾದ ತೇಜಸ್ಸು ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (ಯೂಪವು ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಗೆ ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಉತ್ತರವೇದಿಯಲ್ಲಿ ನೆಡಲ್ಪಡುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಷ್ಠಾಂ ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಮೀಪವಾಗಿರುವ ಮೂಲೆ ಎಂದರೆ ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಗೆ ಎದುರಾಗಿರುವ ಅಂಚನ್ನು ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡುವುದೆಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು.)

ಯಂ ಕಾಮಯೇತ ತೇಜಸೈನಂ ದೇವತಾಭಿರಿಂದ್ರಿಯೇಣ ಸಮರ್ಥಯೇಯಮಿತ್ಯಗ್ನಿಷ್ಠಾಂ ತಸ್ಯಾಶ್ರಿಮಾಹವನೀಯೇನ ಸಂ ಮಿನುಯಾತ್ತೇಜಸೈವೈನಂ ದೇವತಾಭಿರಿಂದ್ರಿಯೇಣ ಸಮರ್ಥಯೇತಿ—ಯಾವ ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನಿಗೆ ದೇವತಾಕವಾದ ತೇಜಸ್ಸು ಉಂಟಾಗಬೇಕೆಂದು ಬಯಸಿದರೆ ಆಗ ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಮೀಪವಾಗಿರುವ ಯೂಪದ ಮೂಲೆಯನ್ನು ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಆ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ದೇವತಾಸಂಬಂಧವಾದ ತೇಜಸ್ಸು ಲಭಿಸುವುದು.

ಬ್ರಹ್ಮವನಿಂ ತ್ವಾ ಕ್ಷತ್ರವನಿಮಿತ್ಯಾಹ ಯಥಾಯಜುರೇವೈತತ್—ಎಲೈ ಯೂಪವೇ, ನೀನು ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸನ್ನೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಬಲವನ್ನೂ ದೊರಕಿಸಿಕೊಡುವವನು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಪುರೀಷವನ್ನು ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾಕಾರವಾಗಿ ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡುವನು. ಈರೀತಿ ಮಾಡುವುದು—ಬ್ರಹ್ಮವನಿಂ ತ್ವಾ ಕ್ಷತ್ರವನಿಗ್ಂ ಸುಪ್ರಜಾವನಿಗ್ಂ ರಾಯಸ್ಪೋಷವನಿಂ ಪರ್ಯೋಹಾಮಿ (ತೈ. ಸಂ. ೧-೩-೬-೨) ಎಂಬ ಯಜುರ್ಮಂತ್ರಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿರುವುದು.

ಸರಿ ವ್ಯಯತ್ಯೋಗೈಃ ರಶನಾ ಯಜಮಾನೇನ ಯೂಪಃ ಸಂಮಿತೋ ಯಜಮಾನನೇವೋರ್ಜಾ ಸಮರ್ಥಯತಿ ನಾಭಿದಘ್ನೇ ಸರಿ ವ್ಯಯತಿ ನಾಭಿದಘ್ನೇ ಏನಾಸ್ಮಾ ಊರ್ಜಂ ದಧಾತಿ ತಸ್ಮಾನ್ನಾಭಿದಘ್ನೇ ಊರ್ಜಾ ಭುಂಜತೇ—ರಶನವೆಂಬ ದರ್ಭೆಯಿಂದ ಹೊಸೆದ ಹಗ್ಗವನ್ನು ಯೂಪಕ್ಕೆ ಸುತ್ತುವನು. ರಶನವೇ ಬಲವು, ಯೂಪವು ಯಜಮಾನನಷ್ಟೇ ಎತ್ತರವಿರುವುದು ಹೀಗೆ ಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಬಲವನ್ನು ಸೇರಿಸಿದಂತೆ ಆಗುವುದು. ಹೀಗೆ ಸುತ್ತುವಾಗ ಯೂಪದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಾಭಿಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಯೋಜಿಸಿದ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಶಕ್ತಿಯುಂಟಾಗುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ನಾಭಿಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿಯೇ ಶಕ್ತಿಯಿರುವುದು. ಯೂಪವು ಯಜಮಾನನಷ್ಟೇ ಎತ್ತರವಿರುವುದರಿಂದ ಯಜಮಾನನ ನಾಭಿಯ ಮಟ್ಟಕ್ಕೆ ಇರುವ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ದರ್ಭೆಯನ್ನು ಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಯಜಮಾನನ ಬಲವು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಳ್ಳುವುದೆಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಯಂ ಕಾಮಯೇತೋಜೈನಂ ವ್ಯರ್ಥಯೇಯಮಿತ್ಯೋಧ್ವಾಂ ನಾ ತಸ್ಯಾನಾಚೀಂ ನಾವೋಹೇದೋಜೈವೈನಂ ವ್ಯರ್ಥಯೇತಿ—ಒಂದುವೇಳೆ ಯಾವನಿಗಾದರೂ ಬಲವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಆಗ ದರ್ಭೆಯ ಹಗ್ಗವನ್ನು ನಾಭಿಪ್ರದೇಶದ ಮಟ್ಟದ ಮೇಲಕ್ಕಾಗಲಿ, ಕೆಳಕ್ಕಾಗಲಿ ಬರುವಂತೆ ಯೂಪಕ್ಕೆ ಸುತ್ತಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ಆ ಮನುಷ್ಯನು ಬಲವಿಲ್ಲದವನಾಗುವನು.

ಯದಿ ಕಾಮಯೇತ ವರ್ಷಕಃ ಪರ್ಜನ್ಯಃ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯನಾಚೀಮವೋ ಹೇದ್ವೃಷ್ಟಿಮೇವ ನಿ
ಯಚ್ಚೈತಿ ಯದಿ ಕಾಮಯೇತಾವರ್ಷಕಃ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾಭ್ಯಾಮುದೂಹೇದ್ವೃಷ್ಟಿಮೇವೋದ್ಯಚ್ಚೈತಿ—
ಪರ್ಜನ್ಯನು ಮಳೆಯನ್ನು ಹುಯ್ಯಬೇಕೆಂದು ಅನೇಕ್ಷಿಸಿದರೆ ದರ್ಭೆಯನ್ನು ಕೆಳಭಾಗಕ್ಕೆ ಸುತ್ತಬೇಕು. ಅದರಿಂದ
ಪರ್ಜನ್ಯನು ಮಳೆಯನ್ನು ಹುಯ್ಯುವಂತೆ ಮಾಡುವನು. ಮಳೆ ಹುಯ್ಯಬಾರದೆಂದು ಇಷ್ಟಪಟ್ಟರೆ ದರ್ಭೆ
ಯನ್ನು ಮೇಲುಭಾಗಕ್ಕೆ ಸುತ್ತಬೇಕು ಆಗ ಮಳೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಪಿತೃಣಾಂ ನಿಖಾತಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಮೂರ್ಧ್ವಂ ನಿಖಾತಾದಾ ರಶನಾಯಾ ಓಷಧೀನಾಗ್ಂ ರಶನಾ
ವಿಶ್ವೇಷಾಂ ದೇವಾನಾಮೂರ್ಧ್ವಗ್ಂ ರಶನಾಯಾ ಆ ಚಪಾಲಾದಿಂವ್ರಸ್ಯ ಚಪಾಲಾಗ್ಂ ಸಾಧ್ಯಾನಾಮತಿ-
ರಿಕ್ತಗ್ಂ ಸ ನಾ ಏವ ಸರ್ವದೇವತೋ ಯದ್ಯೂಪೋ ಯದ್ಯೂಪಂ ಮಿನೋತಿ ಸರ್ವಾ ಏವ ದೇವತಾಃ
ಪ್ರೀಣಾತಿ—ಯೂಪವು ಸರ್ವದೇವತಾಕವೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವರು. ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಗೆದು
ಹಳ್ಳಮಾಡಿ ಅದರಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟಿರುವ ಎಂದರೆ ಸೇರಿಹೋಗಿರುವ ಯೂಪದ ಭಾಗವು (ಭೂಮಿಯ ಮುಟ್ಟಿದಿಂದ ಕೆಳಗಿ-
ರುವ ಭಾಗವು) ಪಿತೃದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದುದು ; ಭೂಮಿಯ ಮುಟ್ಟಿದಿಂದ ರಶನವನ್ನು ಸುತ್ತಿರುವ ಕರ್ಯಂತರ
ಭಾಗವು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದು. ರಶನವನ್ನು ಸುತ್ತಿರುವ ಭಾಗವು ಔಷಧಿಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದು ; ರಶನದಿಂದ
ಮೇಲುಭಾಗದವರೆಗೆ ಎಂದರೆ ಚಪಾಲದವರೆಗಿನ ಭಾಗವು ವಿಶ್ವದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದು ; ಚಪಾಲಸ್ಥಾನವು
ಎಂದರೆ ಮೇಲುಭಾಗವು (ತುದಿಯು) ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದು. ಉಳಿದ ಭಾಗವು ಸಾಧ್ಯರಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದು. ಈರೀತಿ
ಯೂಪದ ಭಾಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಾನಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸೇರುವುದರಿಂದ ಯೂಪವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರೆ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆ
ಗಳನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿದಂತೆ ಆಗುವುದು.

ಯಜ್ಞೇನ ವೈ ದೇವಾಃ ಸುವರ್ಗಂ ಲೋಕಮಾಯನ್ತೇಮನ್ಯಂತ ಮನುಷ್ಯಾ ನೋನ್ಯಾಭವಿ-
ಷ್ಯಂತೀತಿ ತೇ ಯೂಪೇನ ಯೋಸಯಿತ್ವಾ ಸುವರ್ಗಂ ಲೋಕಮಾಯನ್ತಮೃಷಯೋ ಯೂಪೇನೈವಾನು
ಪ್ರಾಜಾನಂತದ್ಯೂಪಸ್ಯ ಯೂಪತ್ವಂ ಯದ್ಯೂಪಂ ಮಿನೋತಿ ಸುವರ್ಗಸ್ಯ ಲೋಕಸ್ಯ ಪ್ರಜ್ಞಾತ್ಯೈ—
ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡಿ ಅದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋದರು. ಹೋಗುವಾಗ ಮನುಷ್ಯರೂ ಯಜ್ಞ
ಮಾಡಿ ಅದರಿಂದ ತಮ್ಮನ್ನು ಸುಸಂಸ್ಕರಿಸಿ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಬಂದು ಅಲ್ಲಿ ತಮಗೆ ಸರಿಸಮಾನರಾಗುವರೆಂದು ಯೋಚಿಸಿ
ಅವರು ಬರದಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯೂಪವನ್ನು ನೆಟ್ಟರು. ಆದಂ ರಶನವನ್ನು ಮನುಷ್ಯರು ತಿಳಿದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ
ಅವರು ಯಜ್ಞಮಾಡಿ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಈರೀತಿ ಯೂಪವನ್ನು ನೆಟ್ಟು ತಾವು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ
ಹೋದರು. ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಬರದಂತೆ ತಡೆಗಟ್ಟುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯೂಪವನ್ನು ನೆಟ್ಟಿರವೈ. ಈ ಕಾರಣ
ಕ್ಕಾಗಿ ತಡೆಗಟ್ಟು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಶ್ಚಿನ್ಮನಾದ ಶಬ್ದವು ಯೂಪವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಾದ್ದರಿಂದ
ಯೂಪಕ್ಕೆ ಆ ಹೆಸರು ಬರಲು ಕಾರಣವಾಯಿತು. ಆದರೆ ಋಷಿಗಳು ಆ ಯೂಪಸ್ತಂಭದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಕ್ಕೆ
ಹೋಗುವ ಸಾಧನವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡರು. ಈ ಯೂಪದಿಂದ ಯಜ್ಞಮಾಡಿ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು
ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದರಿಂದ, ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಯೂಪವನ್ನು ನೆಡುವರು.

ಪುರಸ್ತಾನಿನೋತಿ ಪುರಸ್ತಾದ್ಧಿ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಪ್ರಜ್ಞಾಯತೇಪ್ರಜ್ಞಾತಗ್ಂ ಹಿ ತದ್ಯದತಿಪನ್ನ
ಅಹುರಿದಂ ಕಾರ್ಯಮಾಸೀದಿತಿ—ಯೂಪವನ್ನು ಅಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯ ಮುಂದುಗಡೆ ನೆಡಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ
ಎದುರಿಗೆ ಇದ್ದರೆ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ವಿಧಾನವು ತಿಳಿಯುವುದು. ಎದುರಿಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಲೋಕ
ದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರು ವ್ಯವಹರಿಸುವಾಗ ಹೀಗೆ ಮಾಡಬಾರದಾಗಿತ್ತು ಎಂದು ತಿಳಿಯದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸು

ವಾಗ ಹೇಳುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿರುವುದು. ಅದುದರಿಂದ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡುವ ವಿಧಾನವು ತಿಳಿಯದೆ ಕಾರ್ಯವು ಕೆಟ್ಟುಹೋಗದಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯೂಪವನ್ನು ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿಯೇ (ಪೂರ್ವಾಭಿ ಮುಖವಾಗಿ) ನೆಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಯಜ್ಞದ ವಿಷಯವು ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿದು ಸಾಂಗವಾಗಿ ನೆರವೇ ರುವುದು.

ಸಾಧ್ಯವೆ ದೇವನಾ ಯಜ್ಞಮತ್ಯಮನ್ಯಂತ ತಾನ್ ಯಜ್ಞೋ ನಾಸ್ತ್ಯತತ್ತಾನ್ ಯಜ್ಞಸ್ಯಾತಿ-
ರಿಕ್ತಮಾಸೀತ್ತದಸ್ತೃತದತಿರಿಕ್ತಂ ವಾ ಏತದ್ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಯದಗ್ನಾವಗ್ನಿಂ ಮಥಿತ್ವಾ ಪ್ರಹರತ್ಯತಿರಿಕ್ತಮೇತ-
ದ್ಯೂಪಸ್ಯ ಯದೂರ್ಧ್ವಂ ಚಷಾಲಾತ್ರೇಷಾಂ ತದ್ಭಾಗಧೇಯಂ ತಾನೇವ ತೇನ ಪ್ರೀಣಾತಿ—ಸಾಧ್ಯರೆಂಬ
ದೇವತೆಗಳು ಯಜ್ಞವಿಷಯವನ್ನು ತಪ್ಪಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡರು ಎಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಯೂಪದಲ್ಲಿ ಪಿತೃಗಳು,
ಮನುಷ್ಯರು, ಓಷಧಿಗಳು, ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳು, ಇಂದ್ರ ಇವರ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಭಾಗವೆಲ್ಲಾ ಸಾಧ್ಯ-
ರಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ ಎಲ್ಲವೂ ತಮಗೆ ಸೇರಬೇಕೆಂದು ತಪ್ಪಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಂಡರು
ಆದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಯಜ್ಞವು (ಭಾಗವು) ಸಿಕ್ಕಲಿಲ್ಲ. ಅವರಿಗೆ ಯೂಪದಲ್ಲಿ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದ
ಭಾಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅತಿರಿಕ್ತಭಾಗವು ಎಂದರೆ ಚಷಾಲದ ಮೇಲುಭಾಗವು ಮಾತ್ರ ದೊರೆಯಿತು. ಅದೇ ಅವರ
ಭಾಗವು. ಆದರಿಂದಲೇ ಅವರನ್ನು ಯಜಮಾನನು ತೈಪ್ತಿ ಸಡಿಲಿಸುವನು.

ದೇವನಾ ವೈ ಸಗ್ಗ್ ಸ್ಥಿತೇ ಸೋಮೇ ಪ್ರ ಸ್ತುಚೋರಹರನ್ವ ಯೂಪಂ ತೇಮನ್ಯಂತ
ಯಜ್ಞವೇಶಸಂ ವಾ ಇದಂ ಕುರ್ಮ ಇತಿ ತೇ ಪ್ರಸ್ತರಗ್ಂ ಸ್ತುಚಾಂ ನಿಷ್ಕ್ರಯಣಮಪತ್ಯನ್ವರುಂ
ಯೂಪಸ್ಯ ಸಗ್ಗ್ ಸ್ಥಿತೇ ಸೋಮೇ ಪ್ರ ಪ್ರಸ್ತರಗ್ಂ ಹರತಿ ಜುಹೋತಿ ಸ್ವರುಮಯಜ್ಞವೇಶಸಾಯ—
ದೇವತೆಗಳು ತಾವು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಸೋಮ ಯಾಗವನ್ನು ಪೂರ್ತಿಗೊಳಿಸಿದನಂತರ ತಾವು ಹೋಮಮಾಡುವುದ
ಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ ಸ್ತುಕ್ಯಗಳನ್ನು (ಹೋಮಮಾಡುವ ಮರದ ಸೌಟುಗಳನ್ನು) ಮತ್ತು ಯೂಪ ಸ್ತಂಭ
ವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದರು. ಅನಂತರ ತಾವು ಈರೀತಿ ಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯವು ತಪ್ಪೆಂದೂ ಯಜ್ಞವು ನಷ್ಟ
ವಾಯಿತೆಂದೂ ಅವರಿಗೆ ತಿಳಿಯಿತು. ಆಗ ಅವರು ಸ್ತುಕ್ಯಗಳನ್ನು ಇಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದ ಪ್ರಸ್ತರವನ್ನೂ
(ದರ್ಭೆಯ ಕಂತೆ) ಯೂಪದ ಮೇಲು ಭಾಗವಲ್ಲಿದ್ದ ಸ್ವರುವನ್ನೂ (ಯೂಪವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವಾಗ ಬಿದ್ದ ಪ್ರಥಮ
ಶಕಲ ಅಥವಾ ಚಕ್ಕೆ) ನೋಡಿದರು. ಸ್ತುಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಪ್ರಸ್ತರವನ್ನೂ ಯೂಪಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಸ್ವರು
ಅಥವಾ ಪ್ರಥಮಶಕಲವನ್ನು ಹೋಮಮಾಡಿದರೆ ಯಜ್ಞವು ವಿಫಲವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಅವರಿಗೆ ತಿಳಿಯಿತು.
ಆದುದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯರು ಯಜ್ಞಮಾಡುವಾಗ ಯಜ್ಞವು ನಷ್ಟವಾಗದಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ತುಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿನಿಧಿ
ಯಾಗಿ ಪ್ರಸ್ತರವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕುವರು. ಯೂಪಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಸ್ವರುವನ್ನು ಹೋಮಮಾಡುವರು.
ಹೀಗೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞವು ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಗಿ ನೆರವೇರಿದಂತಾಗುವುದು.

ಯೂಪಸಂಸ್ಕರಣವಿಧಿಯು ಸಮಾಪ್ತವು.

ಎಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ಅಂಜಂತೀತ್ಯಷ್ಟಮಂ ವೈಶ್ವಾಮಿತ್ರಮೇಕಾದಶರ್ಚಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಅತ್ರಾನುಕ್ರಮಣಿಕಾ |
ಅಂಜಂತಿ ಯೂಪಸ್ತುತಿಃ ಷಷ್ಠ್ಯಾದ್ಯಾಭಿರ್ಬಹವೋಽನ್ತಾ ವ್ರಶ್ಚಿನ್ಯಷ್ಟಮಿಾ ವೈಶ್ವದೇವೀ ವಾ ತೃತೀಯಾ-
ಸಪ್ತಮ್ಯಾವನುಷ್ಟಭಾವಿತಿ | ಉಚ್ಚ್ರಯಸ್ತ ವನಸ್ತತೇ ಯೇ ವೃಕ್ಷಾಸ ಇತ್ಯೇತೇ ತೃತೀಯಾಸಪ್ತಮ್ಯಾ-
ವನುಷ್ಟಭಾ ಶಿಷ್ಟಾಸ್ತೃಷ್ಟಭಃ | ಕೃತ್ಸ್ನಸ್ಯ ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ಯೂಪೋ ದೇವತಾ | ವನಸ್ತತೇ ಶತವಲ್ಯ ಇತ್ಯ-
ಸ್ಯಾಶ್ವಿನ್ನಯೂಪಸ್ಯ ಮೂಲಭೂತಃ ಸ್ಥಾಣುದೇವತಾ | ಆದಿತ್ಯಾ ರುದ್ರಾ ವಸವ ಇತ್ಯಷ್ಟಮಿಾ ವೈಶ್ವ-
ದೇವೀ ಯೌಗೀ ವಾ | ಅತ್ರ ಷಷ್ಠ್ಯಾದೀನಾಂ ಬಹವೋ ಯೂಪಾ ದೇವತಾ ಬಹೂನಾಂ ಸ್ತೂಯ-
ಮಾನತ್ವಾತ್ | ಶಿಷ್ಟಾ ಏಕಯೂಪದೇವತ್ಯಾಃ || ಯೂಪಾಂಜನೇಽಙ್ಗಂತಿ ತ್ವಾಮಿತ್ಯೇಷಾ | ಪ್ರೇಷಿತೋ
ಯೂಪಾಯಾಜ್ಯಮಾನಾಯಾಂಜಂತಿ ತ್ವಾಮಧ್ವರೇ ದೇವಯಂತಃ | ಅ. ೩-೧ | ಇತಿ || ಯೂಪೋ-
ಚ್ಚ್ರಯಣೇ ಸಮಿದ್ಧಸ್ಯೇತಿ ದ್ವೇ ಋಚ್ | ಉಚ್ಚ್ರಯಸ್ತ ವನಸ್ತತೇ ಸಮಿದ್ಧಸ್ಯ ತ್ರಯಮಾಣಃ ಪುರ-
ಸ್ತಾತ್ | ಅ. ೩-೧ | ಇತಿ ಸೂಕ್ತಿಕತ್ವಾತ್ || ಯೂಪಪರಿವ್ಯಯಣೇ ಯುನಾ ಸುನಾಸಾಃ ಪರಿವೀತ
ಅಗಾದಿತಿ ಪರಿವಿಧ್ಯಾತ್ | ಅ. ೩-೧ | ಇತಿ ಸೂಕ್ತಿಕತ್ವಾತ್ || ಯೂಪೋಚ್ಚ್ರಯಣೇ ಜಾತೋ
ಜಾಯತೇ ಸುದಿನತ್ವೇ ಅಹ್ನಾಮಿತ್ಯರ್ಥರ್ಚ ಆರಮೇದಿತಿ ಸೂಕ್ತಿಕಂ | ಯೂಪೈಕಾದಶಿನ್ಯಾಮನ್ಯತ್ವಾಪು
ಬಹುಯೂಪಯುಕ್ತೇ ಕರ್ಮಣಿ ಯಾನೋ ನರ ಇತ್ಯಾದಿಭಿಃ ಷಡ್ಭಿಃ ಪಂಚಭಿರ್ವಾ ಸಂಸ್ತುಯಾತ್ |
ಸಂಸ್ತುಯಾದನಭಿಹಂಕೃತ್ಯ ಯಾನೋ ನರೋ ದೇವಯಂತೋ ನಿ ಮಿಮ್ಯುರಿತಿ ಷಡ್ಭಿಃ ಪಂಚ-
ಭಿರ್ವಾ | ಅ. ೩-೧ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು-ಅಂಜಂತಿ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಮೂರನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.
ಇದರಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದು ಪುಕ್ತುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಋಷಿಮು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ
ಅಂಜಂತಿ ಯೂಪಸ್ತುತಿಃ ಷಷ್ಠ್ಯಾದ್ಯಾಭಿರ್ಬಹವೋಽನ್ತಾವ್ರಶ್ಚಿನ್ಯಷ್ಟಮಿಾ ವೈಶ್ವದೇವೀ ವಾ ತೃತೀಯಾ-
ಸಪ್ತಮ್ಯಾವನುಷ್ಟಭಾವಿತಿ—ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಉಚ್ಚ್ರಯಸ್ತ ವನಸ್ತತೇ ಎಂಬ ಪುಕ್ತಾ ಯೇ ವೃ-
ಕ್ಷಾಸಃ ಎಂಬ ಮೂರು ಮತ್ತು ಏಕನೆಯ ಪುಕ್ತುಗಳು ಅನುಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಥಿವು. ಉಳಿದ ಪುಕ್ತುಗಳು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್
ಭಂದಸ್ಥವು. ಒಟ್ಟು ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಯೂಪವೇ ದೇವತೆಯು. ವನಸ್ತತೇ ಶತವಲ್ಯ ಎಂಬ ಪುಕ್ತಿನಿಂದ
ಯೂಪವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರುವ ವೃಕ್ಷದ ಬುಡಭಾಗವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದರಿಂದ ಆ
ಪುಕ್ತಿಗೆ ಮೂಲಭೂತ ಸ್ಥಾಣು ಎಂಬುದು ದೇವತೆಯು. ಎಂಟನೆಯ ಪುಕ್ತಿಗೆ ಆದಿತ್ಯರು, ರುದ್ರರು, ವಸುಗಳು
ಎಂಬುವರು ದೇವತೆಯು. ಅಥವಾ ಯೂಪವೇ ದೇವತೆಯು. ಏಕೆಂದರೆ ಷಷ್ಠ್ಯಾದೀನಾಂ ಬಹವೋ
ಯೂಪಾ ದೇವತಾ ಬಹೂನಾಂ ಸ್ತೂಯಮಾನತ್ವಾತ್ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ೬, ೭, ೮, ೯, ೧೦ ನೆಯ
ಪುಕ್ತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕ ಯೂಪಗಳೇ ದೇವತೆಯು. ಉಳಿದ ಪುಕ್ತುಗಳು ಏಕ ಯೂಪದೇವತಾಕಗಳು. ಯೂಪ
ವನ್ನು ಘೃತದಿಂದ ಲೇಪನ ಮಾಡುವಾಗ ಅಂಜಂತಿ ತ್ವಾಂ ಎಂಬ ನೊದಲನೆಯ ಪುಕ್ತನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು
ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರುತ ಸೂತ್ರದ ಪ್ರೇಷಿತೋ ಯೂಪಾಯಾಜ್ಯಮಾನಾಯಾಂಜಂತಿ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ
ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು (ಅ ೩-೧) ಯೂಪವನ್ನು ಎತ್ತಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವಾಗ ಸಮಿದ್ಧಸ್ಯ ತ್ರಯಮಾಣಃ ಎಂಬ ಪುಕ್ತಾ
ಉಚ್ಚ್ರಯಸ್ತ ವನಸ್ತತೇ—ಎಂಬ ಪುಕ್ತಾ ಸಹ ಪಠಿಸಲ್ಪಡಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರುತ ಸೂತ್ರದ

ಉಚ್ಚೈಯಸ್ತ ವನಸ್ಪತೇ ಸಮಿದ್ಧಸ್ಯ ಶ್ರಯಮಾಣಃ ಪುರಸ್ತಾತ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. ಅ. ೩-೧) ಯೂಪ ಪರಿಧಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯುವಾ ಸುನಾಸಾಃ ಪರಿವೀತ ಆಗಾತ್ ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿದೆ (ಅ. ೩-೧) ಯೂಪವನ್ನು ಎತ್ತಿ ನೆಡುವಾಗ ಜಾತೋ ಜಾಯತೇ ಸುದಿನತ್ವೇ ಅಕ್ಷಾಂ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅರ್ಧ ಋಕ್ಕನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪಠಿಸಿ ನಿಲ್ಲಿಸಬೇಕೆಂದು ಸೂತ್ರವಿರುವುದು. ಯೂಪೈಕಾದಶಿನೀ ಎಂಬ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿಯೂ ಅನೇಕ ಯೂಪಗಳನ್ನು ನೆಡಬೇಕಾದ ಇತರ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಯಾನ್ಯೋ ನರೋ ದೇವಯಂತೋ ನಿ ಮಿಮ್ಯುಃ ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಐದಾರು ಋಕ್ಕುಗಳಿಂದ ಯೂಪಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ—ಸಂಸ್ತುಯಾದನಭಿಹಿಂಕೃತ್ಯ ಯಾನ್ಯೋ ನರೋ ದೇವಯಂತೋ ನಿ ಮಿಮ್ಯುರಿತಿ ಪದ್ಧಿಃ ಪಂಚಭಿರ್ವಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. (ಅ. ೩-೧).

ಸೂಕ್ತ—೮

ಮಂಡಲ—೩ || ಅನುವಾಕ—೧ || ಸೂಕ್ತ—೮ ||

ಅಷ್ಟಕ—೩ || ಅಧ್ಯಾಯ—೧ || ವರ್ಗ—೩, ೪ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಕಂಶ್ಯ-೧೧

ಋಷಿಃ—ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ||

ದೇವತಾ—೧೨೫ ಯೂಪಃ | ೩, ೭, ೯, ೧೦ ಯೂಪಾಃ | ೪. ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ

ಯೂಪಾ ವಾ | ೧೧ ಭಿನ್ನಯೂಪಸ್ಯ ಮೂಲಭೂತಃ ಸ್ಥಾಪುಃ ||

ಛಂದಃ—೧, ೩, ೪-೬, ೮-೧೧ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ | ೨, ೭ ಅನುಷ್ಟುಪ್ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಂಜಂತಿ ತ್ವಾ ಮಧ್ವರೇ ದೇವಯಂತೋ ವನಸ್ಪತೇ ಮಧುನಾ ದೈವ್ಯೇನ |
ಯದೂರ್ಧ್ವಸ್ತಿಷ್ಠಾ ದ್ರವಿಣೇಹ ಧತ್ತಾದ್ಯದ್ವಾ ಕ್ಷಯೋ ಮಾತುರಸ್ಯಾ ಉ-
ಪಸ್ಥೇ || ೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಂಜಂತಿ | ತ್ವಾಂ | ಅಧ್ವರೇ | ದೇವಯಂತಃ | ವನಸ್ಪತೇ | ಮಧುನಾ | ದೈವ್ಯೇನ |

ಯತ್ | ಉರ್ಧ್ವಃ | ತಿಷ್ಠಾಃ | ದ್ರವಿಣಾ | ಇಹ | ಧತ್ತಾತ್ | ಯತ್ | ನಾ | ಕ್ಷಯಃ | ಮಾತುಃ |

ಅಸ್ಯಾಃ | ಉಪಸ್ಥೇ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ವನಸ್ಪತೇ ಖದಿರಸಲಾಶಾದಿಲಕ್ಷಣ ಹೇ ಯೋಸ ಅಧ್ವರೇ ಯಜ್ಞೇ ದೇವಯಂತೋ ದೇವಾನಾ
 ಕಾಮಯಮಾನಾ ಅಧ್ವರ್ಯಾದಯೋ ದೈವ್ಯೇನ ಮಥುನಾ ದೇವಸಂಬಂಧಿನಾ ಮಥುನಾ ಘೃತೇನ |
 ಏತದ್ವೈ ಮಥು ದೈವ್ಯಂ ಯದಾಜ್ಯಮಿತ್ಯಾಮಾನಾತ್ | ಐ. ಬ್ರಾ. ೨-೨ | ತೇನ ಘೃತೇನ ತ್ವಾಮಂಜಂತಿ |
 ತ್ವಯಿ ಘೃತಂ ಸಿಂಚಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯತ್ ಯದಿ ತ್ವಮೂರ್ಧ್ವಸ್ತಿಷ್ಠಾಃ | ಉನ್ನತಸ್ತಿಷ್ಠಸಿ | ಯದ್ವಾ
 ಯದಿ ನಾ ಮಾತುರಸ್ಯಾ ಮಾತೃಭೂತಾಯಾಃ ಸೃಧಿನ್ಯಾ ಉಪಸ್ಥ ಉತ್ಸಂಗೇ ತೇ ಹ್ವಯೋ ನಿವಾಸಃ |
 ಯದೂರ್ಧ್ವಸ್ತಿಷ್ಠಸಿ ಯದಿ ನಾ ಭೂಮೌ ಶಯಾನೋ ವರ್ತಸೇ ಉಭಯಥಾಸಿ ತ್ವನಿಹಾಸ್ತಾಸು
 ದ್ರವಿಣಾ ಧನಾನಿ ಧತ್ತಾತ್ | ಧೇಹಿ || ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇನೇಯಮೃಗ್ಯಾಖ್ಯಾತಾ | ಅಂಜಂತಿ ತ್ವಾಮಧ್ವರೇ
 ದೇವಯಂತ ಇತ್ಯನ್ವಾಹಾಧ್ವರೇ ಹೈನಂ ದೇವಯಂತೋ ಇಂತಿ ವನಸ್ಪತೇ ಮಥುನಾ ದೈವ್ಯೇನೇತ್ಯೇ-
 ತದ್ವೈ ಮಥು ದೈವ್ಯಂ ಯದಾಜ್ಯಂ ಯದೂರ್ಧ್ವಸ್ತಿಷ್ಠಾ ದ್ರವಿಣೇಹ ಧತ್ತಾದ್ಯದ್ವಾ ಹ್ವಯೋ ಮಾತುರಸ್ಯಾ
 ಉಪಸ್ಥ ಇತಿ ಯದಿ ಚ ತಿಷ್ಠಾಸಿ ಯದಿ ಚ ಶಯಾಸ್ಯ ಪ್ರವಿಣಿಮೇವಾಸ್ತಾಸು ಧತ್ತಾದಿತ್ಯೇವ ತದಾಹ |
 ಐ. ಬ್ರಾ. ೨-೨ | ಇತಿ | ತಥಾ ಚ ನಿರುಕ್ತಮಸಿ | ಅಂಜಂತಿ ತ್ವಾಮಧ್ವರೇ ದೇವಾನ್ತಾಮಯಮಾನಾ
 ವನಸ್ಪತೇ ಮಥುನಾ ದೈವ್ಯೇನ ಚ ಘೃತೇನ ಚ ಯದೂರ್ಧ್ವಃ ಸ್ಥಾಸ್ಯಸಿ ದ್ರವಿಣಾನಿ ಚ ನೋ ದಾಸ್ಯಸಿ
 ಯದ್ವಾ ತೇ ಕೃತಃ ಹ್ವಯೋ ಮಾತುರಸ್ಯಾ ಉಪಸ್ಥ ಉಪಸ್ಥಾನೇ | ನಿ. ೮-೧೮ | ಇತಿ || ಅಂಜಂತಿ |
 ಅಂಜೂ ವ್ಯಕ್ತಿಕಾಂತಿಗತಿವೃಕ್ಷಣೇಷು | ರುಧಾದಿತ್ಯಾತ್ ತ್ವಂ | ತಸ್ಯ ಲಟಿ ರ್ಘೋರ್ಜಾತ್ವಾದಿನಿಧಿತಾ-
 ಮಿತ್ಯುಪಧಾಲೋಪಃ | ತ್ವಸೋರಲ್ಲೋಪ ಇತ್ಯಲ್ಲೋಪಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರೇಣ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತಃ | ತ್ವಾಂ |
 ಅಮಿ ಯುಷ್ಮಚ್ಚೈವ್ಯ ತ್ವಮಾವೇಕವಚನ ಇತಿ ತ್ವಾದೇಶಃ | ದ್ವಿತೀಯಾಯಾಂ ಚೇತ್ಯಾಕಾರಃ | ಏಕಾ-
 ದೇಶ ಉದಾತ್ತೇನೋದಾತ್ತ ಇತ್ಯೇಕಾದೇಶಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಧ್ವರೇ | ನ ವಿದ್ಯತೇ ಧ್ವರೋ ಹಿಂಸಾ
 ಯಸ್ಯೇತಿ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ನೌಘಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ಪರಪದಾಂತೋದಾ-
 ತ್ವತ್ವಂ | ದೇವಯಂತಃ | ದೇವಾನಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂತಃ | ಸುಪ ಆತ್ಮನ ಇತಿ ಕೃಚ್ | ಕೃಚಿ ಚೇತೀತ್ಯಂ
 ಅಕೃತ್ಸಾರ್ವಧಾತುಕಯೋರಿತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ ಚ ನ ಛಂದಸ್ಯಪುತ್ರಸ್ಯೇತ್ಯನೇನ ಪ್ರತಿಷಿಧ್ಯತೇ | ತದಂತಾ-
 ಚೈತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಶಪಃ ಪಿತ್ತಾಲ್ಪಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ವರೇಣ ಜಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಕೃತೇ ತಯೋರೇಕಾದೇಶ
 ಉದಾತ್ತೇನೋದಾತ್ತ ಇತಿ ಕೃಚಿ ಏವ ಸ್ವರಃ | ವನಸ್ಪತೇ | ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚೇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ |
 ಮಥುನಾ | ಫಲಿಸಾಟನಮಿಮನೀತ್ಯಾದಿನಾ ಉಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನಿಧಿತ್ಯನುವೃತ್ತೇರಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ |
 ದೈವ್ಯೇನ | ದೇವಾದ್ಯೌಃಪಾತಿ ಯೌಘ | ಘಾತ್ವಾದ್ಯೌಃ | ಯಸ್ಯೇತಿ ಲೋಪಃ | ಘಾತ್ವಾದ್ಯೌಃ-
 ದಾತ್ತಃ | ತಿಷ್ಠಾಃ | ಸ್ಥಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತಾ | ಲೇಟಿ ಸಿಪ್ | ಇತಶ್ಚ ಲೋಪ ಇತೀಕಾರಲೋಪಃ | ಶಪ-
 ಶಿತ್ವಾತ್ ಸಾಘ್ರೇತ್ಯಾದಿನಾ ತಿಷ್ಠಾದೇಶಃ | ಲೇಟೋಽಡಾಟಾಪಿತ್ಯಡಾಗಮಃ | ಯಚ್ಚೈವ್ಯೋಗಾನ್ನಿಃ
 ಘಾತಾಭಾವಃ | ತಿಷ್ಠಾದೇಶಸ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವೇನ ನಿಪಾತಿತತ್ವಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ದ್ರವಿಣಾ | ದ್ರವಿಣಾಭ್ಯಾಮಿ-
 ನನ್ನೀತೀನಸ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸುಪೋ ಡಾದೇಶಃ | ನಿತ್ವಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಇಹ | ಇದಂ-
 ಶಬ್ದಾತ್ಸಪ್ಯಮೃರ್ಥ ಇದಮೋ ಹ ಇತಿ ಹಃ | ಇದಮ ಇತಿಶೀಶಾದೇಶಃ | ಶಿತ್ವಾತ್ಸರ್ವಾದೇಶಃ | ಪ್ರತ್ಯಯ-
 ಸ್ವರಃ | ಧತ್ತಾತ್ | ಡುಧಾಘ್ ಧಾರಣಪೋಷಯೋಂತ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಾರ್ಥನೇ ಲೋಟ್ | ಸಿಪ್ | ತಸ್ಯ ಸೇಹ್ಯ-
 ಪಿಚ್ಚೇತಿ ಹಿರಾದೇಶಃ | ತುಹ್ಯೋಃ | ಸಾ. ೭-೧-೩೩ | ಇತಿ ತಾತಜಾದೇಶಃ | ಶ್ವಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತ
 ಇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ದಧಸ್ತಥೋಶ್ಚ | ಸಾ. ೮-೨-೩೮ | ಇತಿ ಭಷ್ಠಭಾವಃ | ಚತ್ವಚರ್ತೇ | ನಿಘಾತಃ |

ನಾ | ಚಾದಿತ್ವಾದನುದಾತ್ತಃ | ಪ್ರಯಃ | ಪ್ರಿಯಂತಿ ನಿವಸಂತ್ಯಸ್ತಿಸ್ತಿಸ್ತಧಿಕರಣೇ ಘಃ | ಪ್ರಯೋ ನಿವಾಸ
ಇತ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ಮಾತುಃ | ನಪ್ರೇವೇಷ್ಟ ಇತ್ಯಾದಿನಾ ತೃಜಂತತ್ವೇನ ನಿವಾತನಾದಂತೋದಾತಃ |
ಋತಲುದಿತಿ ಜಸಃ ಪೂರ್ವಪದಯೋರುಕಾರಃ ಅಸ್ಯಾಃ | ಊಡಿದಮಿತ್ಯಾದಿನಾ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ |
ಉಪಸ್ಥೇ | ಸ್ವಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ | ಆತಶ್ಚೋಪಸರ್ಗ ಇತಿ ಕಃ | ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥೇತಿ ಮರುದ್ವೈಧಾ-
ದಿತ್ಯಾತ್ಪೂರ್ವಪದಾದಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವನಸ್ಪತೇ—ಪಲಾಶಖದಿರಾದಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಎಲೈಯೂಸನೇ | ಅಧ್ವರೇ—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ದೇವ
ಯಂತಃ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕಾಮಿಸುವವನಾದ ಅಧ್ವರ್ಯು ಮೊದಲಾದವರು | ದೈವ್ಯೇನ—ದಿವ್ಯವಾದ | ಮಧುನಾ-
ಘೃತದಿಂದ | ತ್ವಾಂ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಅಂಜಂತಿ—ಲೇಪಿಸುತ್ತಾರೆ (ಎಲೈ ಯೂಸನೇ ನೀನು) | ಯತ್ ಉಧ್ವಃ
ತಿಷ್ಠಾತಿ—ನೇರವಾಗಿ ನಿಂತಿದ್ದರೂ | ನಾ—ಅಥವಾ | ಮಾತುಃ—ನಿನಗೆ ಮಾತೃಭೂತಳಾದ | ಅಸ್ಯಾಃ—ಈ
ಭೂದೇವಿಯು | ಉಪಸ್ಥೇ—ಅಂಕದಲ್ಲಿ | ಯತ್ (ತೇ) ಪ್ರಯಃ—ನಿನ್ನ ನಿವಾಸವಾದರೂ | ಇದ—ಈ
(ನಮ್ಮಲ್ಲಿ) | ದ್ರವಿಣಾ—ಧನಗಳನ್ನು | ಧತ್ತಾತ್—ಇಡು. (ಕೊಡು)

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಯೂಸನೇ, ದೇವತೆಗಳು ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸುವ ಅಧ್ವರ್ಯು ಮೊದಲಾದ
ಋತ್ವಿಜರು ನಿನಗೆ ದಿವ್ಯವಾದ ಘೃತವನ್ನು ಲೇಪಿಸುತ್ತಾರೆ ; ಎಲೈ ಯೂಸನೇ, ನೀನು ಉನ್ನತನಾಗಿ ನಿಂತಿರು
ವಾಗಲೂ, ನಿನಗೆ ಮಾತೃಸ್ವರೂಪಳಾದ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದಿರುವಾಗಲೂ, ನಮಗೆ ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಅನು
ಗ್ರಹಿಸು.

English Translation.

Vanaspati, the devout anoint you with sacred butter at the sacrifice ;
and whether you stand erect, or your abode be on the lap of this your
mother (earth), grant us riches.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ವನಸ್ಪತೇ—ಖದಿರಪಲಾಶಾದಿಲಕ್ಷಣ ಯೂಸ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಯೂಸದ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.
ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರು ಋತ್ವಿಜರೊಡನೆ ಕಾಡಿಗೆ ಹೋಗಿ ತಮ್ಮ ವೇದಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ
ಪ್ರಕಾರ ಯೂಸಯೋಗ್ಯವಾದ ಮರವನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿ ಅನಂತರ ಅದನ್ನು ಆಯಾಯ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ
ಸಂಸ್ಕರಿಸಿದನಂತರ ಕತ್ತರಿಸಿತಂದು ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ನೆಡುವರು. ಇದಕ್ಕೆ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ
ಕುಸುವನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಇದನ್ನೂ ಪೂಜಿಸುವರು. ಈ ಮರವು ಕಗ್ಗಲಿ, ಅಥವಾ ಮುತ್ತು
ಗದಮರ, ಎಂಬ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದುದೂ, ಅಥವಾ ಇತರ ವಿಧವಾಗಿರುವುದೂ ಆಗಬಹುದೆಂದು ಸಾಯಣರು
ವರ್ಣಿಸಿದಾರೆ.

ಅಧ್ವರೇ ದೇವಯಂತಃ ದೈವ್ಯೇನ ಮಧುನಾ ತ್ವಾಂ ಅಂಜಂತಿ—ಯಜ್ಞೇ ದೇವಾ ಕಾಮಯ
ಮಾನಾಃ ಋತ್ವಿಜಃ ಅಧ್ವರ್ಯುದಯಃ ಘೃತೇನ ತ್ವಯಿ ಸಿಂಜಂತಿ ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವ

ಅಧ್ಯಯನವೇ ನೋದಲಾದ ಋತ್ವಿಕ್ಗಳು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಯೂಪದಮರಕ್ಕೆ ತುಪ್ಪವೇ ನೋದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಬಳಿದು ಪೂಜಿಸುವರು. ಇದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಯೂಪವನ್ನೇ ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಹೇಳಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಯೂಪದ ಮಹಾತ್ಮ್ಯವು ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮಧುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೈವ್ಯೇನ ಎಂದು ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ. ಮಧುಪದದ ಅರ್ಥವು ಏತದ್ವೈ ಮಧು ದೈವ್ಯಂ ಯದಾಚ್ಯಂ (ಐ. ಬ್ರಾ. ೨-೨) ಎಂಬ ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರಕಾರ ಘೃತ (ತುಪ್ಪ)ವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಯದೂರ್ಧ್ವಸ್ತಿಷ್ಠಾ: ಯದ್ವಾ ಮಾತುರಸ್ಯಾ ಉತ್ಸಂಗೇ ತಿಷ್ಠಾಃ ಇಹ ಪ್ರವಿಣಾನಿ ಧೇಹಿ—ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಯೂಪವನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿ. ಯೂಪವು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ನಿಂತಿರುವುದೂ, ಅಥವಾ ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿ ಮಲಗಿರುವುದೂ ಎಂದರೆ ಬಿದ್ದಿರುವುದೂ ಸಹ ಯೂಪದ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಈ ಯೂಪವು ನಮಗೆ ಕರ್ತವ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುರೂಪವಾದ ಧನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವರು.

ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವ ವಾಕ್ಯವೂ ಇಲ್ಲಿ ಉದಾಹೃತವಾಗಿ ರುವುದು.

ಅಂಜಂತಿ ತ್ವಾಮಧ್ವರೇ ದೇವಯಂತ ಇತ್ಯನ್ವಾಹ ಅಧ್ವರೇ ಹೈನಂ ದೇವಯಂತೋಽಂ
ಜಂತಿ ವನಸ್ತತೇ ಮಧುನಾ ದೈವ್ಯೇನೇತ್ಯೇತದ್ವೈ ಮಧು ದೈವ್ಯಂ ಯದಾಚ್ಯಂ,
ಯದೂರ್ಧ್ವಸ್ತಿಷ್ಠಾ ಪ್ರವಿಣೇಹ ಧತ್ತಾತ್ ಯದ್ವಾ ಕ್ಷಯೋ ಮಾತುರಸ್ಯಾ ಉಪಸ್ಥೇ ಇತಿ
ಯದಿ ಚ ತಿಷ್ಠಾಸಿ ಯದಿ ಚ ತಯಾಸೈ ಪ್ರವಿಣಮೇನಾಸ್ಯಾಸು ಧತ್ತಾದಿತ್ಯೇವ
ತದಾಹ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೨-೨)

ಸಾಯಣರು ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರೂ ಕೂಡ ಇದೇ ಮಂತ್ರವನ್ನು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಪಾಠಮಾಡಿ—ಅಂಜಂತಿ ತ್ವಾಮಧ್ವರೇ ದೇವಾ ಕಾಮಯಮಾನಾ ವನಸ್ತತೇ ಮಧುನಾ ದೈವ್ಯೇನ ಚ ಘೃತೇನ ಚ ಯದೂರ್ಧ್ವಃಸ್ಥಾಸ್ಯಸಿ ಪ್ರವಿಣಾನಿ ಚ ನೋ ದಾಸ್ಯಸಿ ಯದ್ವಾ ತೇ ಕೃತಃ ಕ್ಷಯೋ ಮಾತುರಸ್ಯಾ ಉಪಸ್ಥೇ ಉಪಸ್ಥಾನೇ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಮೂರು ಗ್ರಂಥಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೂ ಒಂದೇ ವಿಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವನಸ್ಪತಿಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ವಿಮರ್ಶಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ವನಸ್ಪತಿ: ವನಾನಾಂ ಪಾತಾ ವಾ ಪಾಲಯಿತಾ ವಾ—ವನಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು ಎಂದು ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವನಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು ಯಾರು ಎಂದರೆ—

(ತತ್ಪೋ ವನಸ್ಪತಿಃ) ಅಗ್ನಿರ್ವಾ, ಯೋಪೋ ವಾ ಅನ್ಯ ಏವ ಕಶ್ಚಿತ್ ಇವನು ಅಗ್ನಿಯಾಗಿರುವನೆ? ಅಥವಾ ಯೂಪವೇ? ಅಥವಾ ಇವೆರಡಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾದವನು ಯಾರು ವನಸ್ಪತಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿರಬಹುದು, ಯೂಪ ಇತಿ ಕಾತ್ಯಕೈಃ ಯೂಪವು ವನಸ್ಪತಿಶಬ್ದಾರ್ಥವು ಎಂದು ಕಾತ್ಯಕೈರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. **ಅಗ್ನಿರಿತಿ ಶಾಕಪೂಣಿ:** ಅಗ್ನಿ ಯು ವನಸ್ಪತಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥವು ಎಂದು ಶಾಕಪೂಣಿ ಅಜಾರ್ಯರ ಮತವು.

ಉಪಾಪಸ್ಯಜತ್ಯನ್ಯಾ ಸಮಂಜಾ ದೇವಾನಾಂ ಪಾಥ ಋತುಥಾ ಹವೀಂಷಿ |

ವನಸ್ಪತಿಃ ಶಮಿತಾ ದೇವೋ ಅಗ್ನಿಃ ಸ್ವದಂತು ಹವ್ಯಂ ಮಧುನಾ ಘೃತೇನ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೦೦-೧೦)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಮನಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆಯಾಯ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತವಾದ ಪಶುರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ವದಗಿಸಿಕೊಡುವಾಗ ಪಶುವಿಗೆ ನಡೆಯಬೇಕಾದ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಮೂಲಕವಾಗಿರುವಂತೆ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೊಳಿಸುವ ವನಸ್ಪತಿಯೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶಮಿತಾ ದೇವಃ, ವನಸ್ಪತಿಃ, ಅಗ್ನಿಃ ಎಂದು ಮೂರು ಪದಗಳು ಉಪಾತ್ತವಾಗಿವೆ. ದೇವ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯೇ ವನಸ್ಪತಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾದರೂ ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿರುವ ವನಸ್ಪತಿ ಶಮಿತಾ ಎಂಬ ಪದಗಳ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರದಿಂದ ವಿಮರ್ಶೆಗೆ ಅವಕಾಶವು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಕಾತ್ಯಕೃರು ಯೂಪವು ವನಸ್ಪತಿಯು ಎಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಅಂಜಂತಿ ತ್ವಾಮಧ್ಯರೇ ದೇವಯಂತಃ ಎಂಬ (ಮು. ಸಂ. ೩-೮-೧) ಈಮಂತ್ರವು ಸಾಧಕನಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಾರೆ.

ಅಂಜಂತಿ ತ್ವಾ ಎಂಬ ಋಕ್ಮನಲ್ಲಿಯೂ, ಉಪಾಪಸ್ಯಜತ್ಯನ್ಯಾ ಎಂಬ ಋಕ್ಮನಲ್ಲಿಯೂ ಅಗ್ನಿಯು ವನಸ್ಪತಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥವೆಂದು ಸಂದೇಹಕ್ಕನುಕೂಲವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯೇ ವನಸ್ಪತಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳುವ ಶಾಕಪೂಣ ಅಚಾರ್ಯರ ಮತಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾದ ಋಕ್ಮಗಳು ಉದಾಹೃತಗಳಾಗಿವೆ.

ದೇವೇಭ್ಯೋ ವನಸ್ಪತೇ ಹವೀಂಷಿ ಹಿರಣ್ಯಪರ್ಣಪ್ರದಿವಸ್ತೇ ಅರ್ಥಮ್ |

ಪ್ರದಕ್ಷಿಣದ್ರಶನಯಾ ನಿಯೂಯ ಋತಸ್ಯ ವಕ್ಷಿ ಪಥಿಭೀ ರಜಷ್ಯೈಃ ||

ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಏವಮೇತಸ್ಮಿನ್ ಮಂತ್ರೇ ಹವಿರ್ವಹನ ಸಂಯೋಗಾತ್ ವನಸ್ಪತಿಶಬ್ದಸ್ಯಾಗ್ನಿರಭಿಧೇಯಃ ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವನಸ್ಪತೇ ವಕ್ಷಿ ಎಂದು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವಹಿಸುವುದು ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವನಸ್ಪತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವನಸ್ಪತೇ ರಶನಯಾ ನಿಯೂಯ ಪಿಷ್ವತಮಯಾ ವಯುನಾನಿ ವಿದ್ವಾಃ |

ವಹಾ ದೇವತ್ರಾ ದಿಧಿಷೋ ಹವೀಂಷಿ ಪ್ರ ಚ ದಾತಾರಮಮೃತೇಷು ವೋಚಃ ||

ಇಲ್ಲಿಯೂ ವನಸ್ಪತೇ ಎಂದು ಸಂದೇಹಿಸಿ ಪ್ರಜಾನನ್ ದೇವಾ ಯಜ್ಞೇ ದಾತುರ್ಹವೀಂಷಿ ವಹ, ದಾತಾರಮಮೃತೇಷು ದೇವೇಷು ಪ್ರಬ್ರೂಹಿ. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಯಜಮಾನರು ಅರ್ಪಿಸಿದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ವಹಿಸಿ ಅರ್ಪಿಸು, ದೇವತೆಗಳ ಹತ್ತಿರ ಯಜಮಾನರನ್ನು ದೇವತೆಗಳ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾಪಿಸು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ವನಸ್ಪತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಯೇ ಅರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಮೇದ್ಯಂತು ತೇ ವಹ್ಯಯೋ ಯೇಭಿರೀಯಸೇಂಷಣ್ಯನ್ ವೀಳಯಸ್ವಾ ವನಸ್ಪತೇ |

ಆಯೂಯಾ ಧೃಷ್ಟೋ ಅಭಿಗೂರ್ಯಾ ತ್ವಂ ನೇಷ್ಟ್ರಾತ್ಸೋಮಂ ದ್ರವಿಣೋದಃ ಪಿಬ-
ಯತುಭಿಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೨-೩೭-೩)

ವನಸ್ಪತ ಇತ್ಯೇನಮಾಹ ಎಂದು ನಿರುಕ್ತದ ನಾಕೃಕ್ಕೆ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ತಸ್ಮಾದ್ಗ್ನಿರಿತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯಃ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವರು. ಮತ್ತು—ಅಗ್ನಿರೇವಾಸೌ ಯೂಸಾಂತರ್ಗತೋ ಯೂಪಾತ್ಮನಾ ವರ್ತಮಾನೋ

ಯೋಸಾಂಜನೀಯಾಯಾಂ ವನಸ್ಪತಿತಪ್ತೇನೋಚ್ಚತೇ ತದುಕ್ತಂ “ ಏಷ ಹಿ ವನಾನಾಂ ಪಾತಾ ವಾ ಪಾಲಯಿತಾ ವಾ” ಇತಿ | ಯಸ್ಮಾ ವಂತರ್ಗತೋ ವನಾನಿ ನ ದಹತಿ | ಉಕ್ತಂ ಚ “ಯೋಯಮೃಬೀಸೇ ಪೃಥಿವ್ಯಾಮಗ್ನಿ ರಂತರೋಷಧಿವನಸ್ಪತಿಷು ಅಪ್ನು ತಮುನ್ನಿಸ್ಯಥುಃ ಸರ್ವಗಣಂ ಸರ್ವನಾಮಾನಂ” ಇತಿ ತಸ್ಮಾದೇಷ ವನಸ್ಪತಿಃ | ಅಗ್ನಿಯು ವನದಲ್ಲಿರುವ ವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಇರುವವನಾದರೂ ಅವುಗಳನ್ನು ದಹಿಸದೆ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವನು. ಪೃಥಿವಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಮೂಲಿಕೆಗಳು, ವನಸ್ಪತಿಗಳು (ವೃಕ್ಷಗಳು) ಉದಕ, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಅಂತಃಪ್ರವಿಷ್ಟನಾಗಿ ಇರುವನು. ಈ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಇರುವ ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಣಯನಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಟ ಮಾಡುವರು ಎಂದು, ಅನೇಕ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾಗಿರುವ ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಆಯಾಯ ವಿಧ್ಯುಕ್ತಕ್ರಮದಿಂದ ಪೂಜಿಸುವರು ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವನಸ್ಪತಿಶಬ್ದದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯೇ ಅಭಿಧೇಯನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಂಜಂತಿ—ಅಂಜೂ ವ್ಯಕ್ತಿಕಾಂತಿಗತಿವ್ಯಕ್ತೇಷು ಧಾತು ರುಧಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಹಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಣತ್ವಾತಿದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಅನಿಧಿತಾಂಹಲ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ರುಧಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಮ್ ವಿಕರಣ. ತ್ವಸೋರಲ್ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೯-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಂಜಂತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ತ್ವಾಮ್—ಯುಷ್ಮದ್ ಶಬ್ದ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಅಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ತ್ವಮಾವೇಕವಚನೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಪರ್ಯಂತಕ್ಕೆ ತ್ವಾದೇಶ. ದ್ವಿತೀಯಾಂಚಿ (ವಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಾಂತಾದೇಶ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಏಕಾದೇಶಉದಾತ್ತೇನೋದಾತ್ತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಾದೇಶ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಧ್ವರೇ—ನ ವಿದ್ಯತೇ ಧ್ವರಃ ಹಿಂಸಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಧ್ವರಃ | ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ನೆಜ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವಯಂತಃ—ದೇವಾನ್ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛಂತಃ. ಸುಸೇವಿತನಃಕೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃಚಿಚಿ, ಅಕೃತ್ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಈತ್ಯನೂ, ದೀರ್ಘವೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನ ಛಂದಸ್ಯಪುತ್ರಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಸನಾಧ್ಯಂತಾಧಾತವಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ದೇವಯ ಎಂಬ ಕೃಜಂತಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾ ಬಂದಾಗ ಲಟ್. ಅದಕ್ಕೆ ಶತ್ವಾದೇಶ. ಶಪ್ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪರರೂಪ ಏಕಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ಏಕಾದೇಶ ಉದಾತ್ತೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವನಸ್ಪತೇ—ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಧುಸಾ—ಮನ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಫಲಿಸಾಪೇನಮಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪತ್ಯಯ. ಧಾತುನಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರಾದೇಶ. ನಿತ್ ಎಂದು ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅದ್ಭುತಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ದೈವ್ಯೇನ—ದೇವಾದ್ಯೈ ಇ-ಇೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೯-೧೮೫-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್ಞ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಂತಾದುದರಿಂದ ಅದಿವೃದ್ಧಿ. ಯಸ್ಮೈತಿಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಇಷ್ಟಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಭುತಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತಿಷ್ಠಾಃ—ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇತತ್ಕಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರ ಲೋಪ. ಶಪ್. ಪಾಘ್ರಾಧ್ಯಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೮) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ತಿಷ್ಠಾದೇಶ. ಲೇಟೋಡಾಟೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ. ಯಜ್ಞಬ್ದಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಷ್ಠಾದೇಶವನ್ನು ಅದ್ಭುತಾತ್ಮವಾಗಿ ನಿಪಾತ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅದ್ಭುತಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದ್ರವಿಣಾ—ದ್ರು ಗತೌ ಧಾತು. ದ್ರುದಕ್ಷಿಣ್ಯಾಮಿನನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಪಿಗೆ ಡಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಭುತಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇದ—ಇದಮ್ ಶಬ್ದ. ಸಪ್ತಮ್ಯರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಇದಮೋ ಹಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಮ ಇಶ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಮ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಶಾದೇಶ. ಅನೇಕಾಲ್ಪಶಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸರ್ವಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ದತ್ತಾತ್—ಡುಧಾ ಇತ್ಯಾ ಧಾರಣಪೋಷಣೀಯೋಃ ಧಾತು. ಪ್ರಾರ್ಥನಾರ್ಥತೋರುವಾಗ ಲೋಟ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಸೇಹ್ಯಸಿಚ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಹಿ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ ತುಹ್ಯೋಸ್ತಾತಚ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೦೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಾತಜಾದೇಶ. ಇದು ಜಂತಾದುದರಿಂದ ಶ್ವಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ದೆಫಸ್ತಫೋತ್ಕ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ದಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರಾದೇಶ. ಪರದ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಇಸ್ತ್ವ, ಹತ್ವ. ಧತ್ತಾತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಾ—ವಾದಯೋಸುದಾತ್ಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷಯಃ—ಕ್ಷಿಯಂತಿ ನಿವಸಂತಿ ಅಸ್ಮಿನ್ ಇತಿ ಕ್ಷಯಃ. ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಫ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ, ಅಯಾದೇಶ. ಕ್ಷಯೋ ನಿವಾಸೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಭುತಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಾತುಃ—ನಪ್ತೃನೇಷ್ಯ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೨೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃಜಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಐಸ ಪರವಾದಾಗ ಋತಲುತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ

ರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿ ಆಕಾರಕ್ಕೂ ಋಕಾರಕ್ಕೂ ಉತ್ಪ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ರಾತ್ನಸ್ಯ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.

ಅಸ್ಯಾಃ—ಉದಿಹಂಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಪೇಧೇ—ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು. ಉಪ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅತಶ್ಚೋ-
ಪೇಸರ್ಗೇ ಕಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತೋಲೋಪೇಷಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ.
೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತತ್ಪುರುಷೇತ್ಯುಲ್ಯಾರ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಮರುದ್ವ್ಯಧಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಠಿತನಾದುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಮಾಠಃ

ಸಮಿದ್ಧಸ್ಯ ಶ್ರಯಮಾಣಃ ಪುರಸ್ತಾತ್ ಬ್ರಹ್ಮ ವನ್ವಾನೋ ಅಜರಂ ಸುವೀರಂ |
ಅರೇ ಅಸ್ಮದಮುತಿಂ ಬಾಧಮಾನ ಉಚ್ಚ್ರಯಸ್ವ ಮಹತೇ ಸೌಭಗಾಯ
|| ೨ ||

ಪದಮಾಠಃ

ಸಮಿದ್ಧಸ್ಯ | ಶ್ರಯಮಾಣಃ | ಪುರಸ್ತಾತ್ | ಬ್ರಹ್ಮ | ವನ್ವಾನಃ | ಅಜರಂ | ಸುವೀರಂ |
ಅರೇ | ಅಸ್ಮತ್ | ಅಮುತಿಂ | ಬಾಧಮಾನಃ | ಉತ್ | ಶ್ರಯಸ್ವ | ಮಹತೇ | ಸೌಭಗಾಯ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ಹೇ ಯೂಪ ಸಮಿದ್ಧಸ್ಯ ದೀಪಮಾನಸ್ಯಾಹವನೀಯಾಖ್ಯಸ್ಯಾಗ್ನೇಃ ಪುರಸ್ತಾತ್ ಪ್ರಾಚ್ಯಾಂ
ದಿಶಿ ಶ್ರಯಮಾಣಸ್ತತ್ರ ವರ್ತಮಾನೋ ಬ್ರಹ್ಮನ್ನಂ | ಬ್ರಹ್ಮ ವರ್ಚ ಇತ್ಯನ್ನನಾಮಸು ಪಾಠಾತ್ |
ಅಜರಂ ಜರಾರಹಿತಂ ಸಮೃದ್ಧಂ ಸುವೀರಂ ಕೋಭನಾಸೆತ್ಯಯುಕ್ತಂ ಬ್ರಹ್ಮನ್ನಂ ವನ್ವಾನಃ ಪ್ರಯಚ್ಛೇನ್
ಅಸ್ಮದಮುತಿಮಸ್ಮಾಕಂ ತತ್ಪುರುಷತಾನುತನಾಯಾಂ | ಅಶನಾಯಾ ನೈ ಪಾಸ್ತಾಮುತಿರಿತಿ ಶ್ರವಣಾತ್ |
ತಾದ್ಯಕಂ ತತ್ಪುರೂಷೇ ದೂರೇ ಬಾಧಮಾನೋಽಪನುಬಂಸ್ತುಂ ಮಹತೇ ಸೌಭಗಾಯ ಧನಾದಿಸಂಪತ್ತಿ-
ರ್ಭಮುಚ್ಚ್ರಯಸ್ವ | ಉಚ್ಚ್ರಿತೋ ಭವ | ಉಕ್ತಾರ್ಥೇ ಪ್ರಾಹ್ಮಣಂ | ಸಮಿದ್ಧಸ್ಯ ಶ್ರಯಮಾಣಃ ಪುರ-
ಸ್ತಾದಿತಿ ಸಮಿದ್ಧಸ್ಯ ಹ್ಯೇಷ ಏತತ್ಪುರಸ್ತಾಚ್ಚ್ರಯತೇ ಬ್ರಹ್ಮ ವನ್ವಾನೋ ಅಜರಂ ಸುವೀರಮಿತ್ಯಾಶಿಸ-
ಮೇವಾಶಾಸ್ತ ಅರೇ ಅಸ್ಮದಮುತಿಂ ಬಾಧಮಾನ ಇತ್ಯಶನಾಯಾ ನೈ ಪಾಸ್ತಾಮುತಿಮೇವ ತದಾರಾನ್ನ-
ದತೇ ಯಜ್ಞಾಚ್ಚ ಯಜಮಾನಾಚ್ಚೋಚ್ಚ್ರಯಸ್ವ ಮಹತೇ ಸೌಭಗಾಯೇತ್ಯಾಶಿಸಮೇವಾಶಾಸ್ತೇ |
ಐ. ಪ್ರಾ. ೨-೨ | ಇತಿ || ಸಮಿದ್ಧಸ್ಯ | ಇಂಞಂಧೀ ದೀಪ್ತ | ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಕಾಯಾಂ ತ್ರೀದಿತೋ ನಿಷ್ಕಾ-

ಯಾಮಿತಿರ್ಲೋಪಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಸಮ್ಯಗಿಹ್ಯ ಇತಿ ಗತರನಂತರ ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಶ್ರಯಮಾಣಃ | ಶ್ರೀಘ್ ಸೇನಾಯಾಮಿತ್ಯಸ್ಯ ಲಟಃ ಶಾನಚ್ | ತಸ್ಯ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ವರೇಣಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಕೃತೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಪುರಸ್ತಾತ್ | ಪೂರ್ವಶಬ್ದಸ್ಯ ದಿಕ್ ಶಬ್ದೇಭ್ಯಃ ಸಪ್ರಮಾಪಂಚಮಿತ್ಯಾದಿನಾ | ಸಾ. ೫-೩-೨೭ | ಅಸ್ತಾತಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅಸ್ತಾತಿ ಚ | ಸಾ. ೫-೩-೪೦ | ಇತಿ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ಪುರಾಬೇಶಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಬ್ರಹ್ಮ | ನಬ್ಬಿಷಯಸ್ಯಾನ್ವಿತಸ್ಯೇತ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ತಃ | ವನ್ಯಾನಃ | ವನು ಯಾಚನೇ | ಅತ್ರಾಯಂ ಧಾತುರ್ದಾರ್ಶಾರ್ಥೇ ವರ್ತತೇ | ಲಟಃ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಚಿತ್ತಾದಂತೋದಾತ್ತಃ | ಅಜರಂ | ನೞಾಗೀ ಜರಮರಮಿತ್ರಮೃತಂ ಇತ್ಯುಕ್ತರಪದಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸುವೀರಂ | ವೀರವೀರಯೌಕ್ ಚೇತ್ಯುಕ್ತರಪದಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅರೇ | ನಿವಮಾದಿತ್ಯಾದಂತೋದಾತ್ತಃ | ಅಸ್ಮತ್ | ಯುಷ್ಯಸಿಭ್ಯಾಂ ಮದಿಗಿತಿ ಮದಿಕ್ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸುಪೋ ಲುಕ್ ಮದಿಕ್ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಅಮತಿಂ | ತತ್ಪುರುಷ ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಉತ್ | ನಿಸಾತತ್ವೇನಾದ್ಯದಾತ್ತಃ | ಶ್ರಯಸ್ವ | ಶ್ರೀಘ್ ಸೇನಾಯಾಮಿತ್ಯಸ್ಯ ಲೋಞ್ಯಧ್ಯಮೃಕವಚನೇ ಧಾಸ್ | ಧಾಸಃ ಸ ಇತ್ಯಾದೇಶಃ | ಸನಾಭ್ಯಾಂ ನಾಮಾವಿತ್ಯೇಕಾರಸ್ಯ ವಕಾರಃ | ನಿಘಾತಃ | ಮಹತೇ | ವರ್ತಮಾನೇ ಪೃಷ್ಠಪದ್ಮಹದಿತಿ ನಿಸಾತನಾದಂತೋದಾತ್ತಃ | ಬೃಹನ್ಮಹತೋರುಪಸ್ಯಂತ್ಯಾನಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸೌಭಗಾಯ | ಸ್ತಾಣ್ಭಜ್ಜಾತಿಮೋವಚನೇತ್ಯರ್ಥ | ಹೃದ್ಯಗಸಿಂಧ್ವಂತೇ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ಚೇತಿ ವೃದ್ಧಿಃ | ಸರ್ವವಿಧೀನಾಂ ಛಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪಿತತ್ವಾದಿತ್ಯುಕ್ತರಪದಸ್ಯ ವೃದ್ಧಿರ್ನ ಭವತಿ | ಇಂತೀರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

(ಹೇ ಯೂಪವೇ—ಎಲೈ ಯೂಪವೇ) | ಸಮಿದ್ಧಸ್ಯ—ದೀಪ್ಯಮಾನವಾದ ಆಹವನೀಯಗ್ನಿಯು | ಪುರಸ್ತಾತ್—ಮುಂದೆ ಪೂರೈಕೆ | ಶ್ರಯಮಾಣಃ—ಇರುವವನಾಗಿ | ಅಜರಂ—ಜರಾ (ಕ್ಷಯ) ರಹಿತವೂ | ಸುವೀರಂ—ಶೋಭನವಾದ ಪುತ್ರಾದಿಯುಕ್ತವೂ ಆದ | ಬ್ರಹ್ಮ—ಅನ್ನವನ್ನು | ವನ್ಯಾನಃ—ಕೊಡುವವನೂ | ಅಸ್ಮದಮತಿಂ—ನಮ್ಮ ಶತ್ರುವನ್ನು | ಅರೇ—ದೂರದಲ್ಲಿ | ಜಾಧಮಾನಃ—ಬಾಧಿಸುವವನೂ (ಅಗ) | ಮಹತೇ—ಹೆಚ್ಚಾದ | ಸೌಭಗಾಯ—ಧನಾದಿ ಸಂಪತ್ತುರ್ಧವಾಗಿ | ಉತ್ ಶ್ರಯಸ್ವ—ಉಚ್ಛ್ರಿತನಾಗು || (ಎದ್ದು ನಿಲ್ಲು)

ಭಾವಾರ್ಥ.

ಎಲೈ ಯೂಪವೇ, ಸಮಿದ್ಧವಾದ ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಗೆ ಪೂರೈದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತನಾಗಿ, ಅಕ್ಷಯವೂ, ಒಳ್ಳೆಯ ಸಂತತಿಯುಕ್ತವೂ ಆದ ಅನ್ನವನ್ನನುಗ್ರಹಿಸಿ, ನಮ್ಮ ಶತ್ರುವನ್ನು ದೂರದಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟು, (ಅವನನ್ನು) ಅಲ್ಲಿಯೇ ಹಿಂಸಿಸಿ, ನಮಗೆ ಹೆಚ್ಚಾದ ಸಂಪದಾದಿ ದಾತೃನಾಗಿ ಉಚ್ಛ್ರಿತನಾಗಿರು. (ಎದ್ದು ನಿಲ್ಲು)

English Translation.

Standing on the east of the kindled (fire), dispensing food (as the source) of undecaying (health) and excellent progeny, keeping off our enemy at a distance, stand up for great auspiciousness.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ಸಮಿದ್ಧಸ್ಯ ಶ್ರಯಮಾಣಃ ಪುರಸ್ತಾತ್—ದೀಪ್ಯಮಾನಸ್ಯಾಹವನೀಯಾಗ್ನೇಃ ಪ್ರಾಚ್ಯಾಂ ದಿಶಿ ವರ್ತಮಾನಃ—ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮೂರು ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವಿಂಗಡಿಸಿ ಇಡುವರು. ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ.

ಅಹವನೀಯ, ದಕ್ಷಿಣಾಕ್ಷಿ ಎಂದು ಈ ಮೂರು ಅಗ್ನಿಗಳಿಗೆ ಹೆಸರು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಹವನೀಯ ಎಂಬ ಅಗ್ನಿಯು ವೇದಿಯ ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿ ಜೆನ್ನಾಗಿ ಉದ್ದೀಪ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಅದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಯೂಪವು ಇರುವುದೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಅಜರಂ—ಜರಾರಹಿತಂ ಸಮೃದ್ಧಂ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಅಜರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಜರಣಧರ್ಮಾಣಿಂ ಮುಪ್ಪಿಲ್ಲದುದು ಎಂದು (ನಿ. ೪-೨೭) ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಮಾನ್ಯರೂ ಕೂಡ ಮುಪ್ಪಿಲ್ಲದುದೂ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದೂ ಆದುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಸುವೀರಂ—ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವೀರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೀರವಂತೆ: ಕಲ್ಯಾಣವೀರಾ ನಾ ವೀರೋ ವೀರಯೇ ತ್ಯಮಿತ್ರಾ ವೇತೇರ್ವಾ ಸ್ಯಾತ್ಯತಿಕರ್ಮಾಣಃ ವೀರಯತೇರ್ವಾ (ನಿ. ೧-೭). ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ ಹಿಂಸೆಪಡಿಸುವರು, ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುವವನು, ಶೌರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ವನಸ್ಪತೇ ವೀದ್ಯಂಗೋ ಹಿ ಭೂಯಾ ಅಸ್ಮತ್ಸಖಾ ಪ್ರೇತರಣಸ್ಸುವೀರಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೪೭-೨೬)

ಇಲ್ಲಿ ಸುವೀರಃ ಕಲ್ಯಾಣವೀರಃ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಅನಿಕ್ಲವಾನವ-ಖಂಡಿತಾಧಿಷ್ಠಾತಾ—ಹೇಡಿತವಿಲ್ಲದಿರುವ, ಇತರರ ಅಧೀನಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕದಿರುವ ಸ್ವಭಾವದವನು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಮಾನ್ಯರು ಈ ಪದವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿ ಶೋಭನಾಪತ್ಯಯುಕ್ತಂ—ಉತ್ತಮವಾದ ಪುತ್ರರನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಅನ್ನವು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಬ್ರಹ್ಮ—ಅನ್ನಂ. ಬ್ರಹ್ಮನ್ ಎಂಬ ಪದವು ಅನ್ನ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೭) ಧನಸಾಮಗ್ರಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ನವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಈ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ವನಸ್ಪತಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಯೂಪಾಂತರ್ಗತವಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಉಂಟುಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಮತ್ತೂ ಅಸ್ಮದಮತಿಂ ಬಾಧಮಾನಃ ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರ ಹಸಿವು ಎಂಬ ಶತ್ರುವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಿ, ಮಹತೇ ಸೌಭಾಗಾಯ—ಅತಿಶಯವಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನಾಗಿರಲಿ ಎಂದು ಆಶಂಸಿಸಿದೆ. ಈ ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ಋಕ್ವಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸಮಿದ್ಧಸ್ಯ ಕ್ರಯಮಾಣಃ ಪುರಸ್ತಾದಿತಿ ಸಮಿದ್ಧಸ್ಯ ಹ್ಯೇಷ ಏತತ್ ಪುರಸ್ತಾಚ್ಚೈತೇ ಬ್ರಹ್ಮವನ್ಮಾನೋ ಅಜರಂ ಸುವೀರಮಿತ್ಯಾಶಿಷಮೇವಾಶಾಸ್ತ ಅರೇ ಆಸ್ಮದಮತಿಂ ಬಾಧದಾನ್ ಇತ್ಯಶನಾಯಾ ವೈ ಪಾಸ್ತಾಮತಿಸ್ತಾಮೇವ ತದಾರಾನ್ನದತೇ ಯಜ್ಞಾಚ್ಚ ಯಜಮಾನಾಚ್ಚ ಉಚ್ಚೈಯಸ್ಯ ಮಹತೇ ಸೌಭಾಗಾಯ ಇತ್ಯಾಶಿಷಮೇವಾಶಾಸ್ತೇ ಇತಿ ||

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೨-೨).

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ಸಮಿದ್ಧಸ್ಯ—ಸಮ್ ಉಪಸರ್ಗ. ಇೌಇಂಧೀ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದು ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುನಿನಲ್ಲಿ ಈಕಾರ ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ದ್ವೀದಿತೋನಿಷ್ಠಾಯಾಂ

(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇಡಾಗನು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅನಿವಿತಾಂಹಲಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ರ್ಘುಷ್ವಸ್ತಘೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಧತ್ವ. ಸಮ್ಯಕ್ ಇದ್ಧಃ ಸಮಿದ್ಧಃ ತಸ್ಯ. ಗತಿರವಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೯-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತ್ರಯಮಾಣಃ—ಶ್ರೀಷ್ಠ ಸೇವಾಯಾಮ್. ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶಾನಜಾದೇಶ. ಶಪ್ ಎಕರಣ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಆಯಾದೇಶ. ಅನೇಮುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಂತಕ್ಕೆ ಮುಕಾಗಮ. ಆಟುಕುಷ್ವಾಜ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ತಾಸ್ಯೇನು ದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪುರಸ್ತಾತ್—ಪೂರ್ವಶಬ್ದ. ಸಪ್ತವ್ಯಂತಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ದಿಕ್ ತಬ್ಧೀಭ್ಯಃ ಸಪ್ತಮೀ ಪಂಜಮೀ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಸ್ತಾತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಆಸ್ತಾತಿಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪುರಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮ—ನವುಂಶಕದಲ್ಲಿ ನಬ್ಬಿಷಯಸ್ಯಾನಿಸಂತಸ್ಯ (ಫಿ. ಸೂ. ೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವನ್ನಾನಃ—ವನು ಯಾಜನೇ ಧಾತು. ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ದೀನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಲಟಿಗೆ ಶಾನಜಾದೇಶ. ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಜರಮ್—ನ ವಿದ್ಯತೇ ಜರಾ ಯಸ್ಯ ತಮ್. ನೆಳ್ಳೋ ಅಜರಮರ ಮಿತ್ರಮೃತ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುನೀರಮ್—ವೀರವೀರ್ಯ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸು ಸ್ವರಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರೇ—ಏವಮಾದಿ ಗಣದಲ್ಲಿ ಪರಿತನಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ತುತ್—ಯುಷ್ಯಸಿಭ್ಯಾಮದಿಕ್ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸಧಾತುವಿಗೆ ಮದಿಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಮತಿಮ್—ನಿಷ್ಠಾ ತಪ್ಪುರುಷಸಮಾಸ. ತಪ್ಪುರುಷೇಶುಲ್ಕಾರ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಃ—ನಿವಾತಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ನಿಸಾತಾ ಆದ್ಯದಾತ್ತಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತ್ರಯಸ್ಯ—ಶ್ರೀಷ್ಠ ಸೇವಾಯಾಂ ಧಾತು. ರೋಟು ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಧಾಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾಸಃ ಸೇ (ಪಾ. ದೂ. ೩-೪-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸೇ ಆದೇಶ. ಸೇವಾಭ್ಯಾಂ ನಾಮ್

(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೇ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ. ಶಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಆಯಾದೇಶ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಹತೇ—ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪೈಷನ್ ಮಹತ್ ಜಗತ್ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಹತ್ ಎಂದು ನಿಪಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಬೃಹನ್ನಹತೋರುಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸೌಭಗಾಯ—ಪ್ರಾಣಿಭೃಜ್ಜಾತಿವಯೋವಚನ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಞ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹೃದ್ಯಗಸಿಂಧಂತೇ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ೯೮೯ ಆದಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ಸರ್ವಕಾರ್ಯಗಳೂ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಏಕಲ್ಪವಾದುದರಿಂದ ಉತ್ತರ ೯೮೯ ಆದಿಗೆ ೯೯ ವೃದ್ಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಉಚ್ಛ್ರಯಸ್ತ ವನಸ್ಪತೇ ವರ್ಷಸ್ಪೃಧಿವ್ಯಾ ಅಧಿ |

ಸುಮಿತಿಃ ಮೀಯಮಾನೋ ವರ್ಚೋ ಧಾ ಯಜ್ಞವಾಹಸೇ || ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಉತ್ | ಶ್ರಯಸ್ತ | ವನಸ್ಪತೇ | ವರ್ಷಸ್ | ಸ್ಪೃಧಿವ್ಯಾಃ | ಅಧಿ |

ಸುಮಿತಿಃ | ಮೀಯಮಾನಃ | ವರ್ಚಃ | ಧಾಃ | ಯಜ್ಞವಾಹಸೇ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ಹೇ ವನಸ್ಪತೇ ಯೋಸ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಅಧಿ ಸೃಥಿವ್ಯಾಂ ವರ್ಷಸ್ ಉಚ್ಛ್ರಯೇ ದೇವಯಜನಾಪ್ಯೇ ದೇಶ ಉಚ್ಛ್ರಯಸ್ತ | ಉಚ್ಛ್ರಯೇ ಭವ | ಸುಮಿತಿಃ ಶೋಭಮಾನಯಾ ಬುಧ್ಯಾ ಅಥವಾ ಶೋಭನೇನ ಪರಿಮಾಣೇನ ಮೀಯಮಾನ ಇಯೇತ್ತಯಾ ಪರಿಚ್ಛಿಪ್ಯಮಾನಸ್ತಂ ಯಜ್ಞವಾಹಸೇ ಯಜ್ಞ ನಿರ್ವಾಹಕಾಯ ಯಜಮಾನಾಯ ವರ್ಚೋ ಧಾಃ | ಅನ್ಯಂ ಭೇಹಿ | ಅಯಮೇವಾರ್ಥೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇನ ದರ್ಶಿತಃ | ಉಚ್ಛ್ರಯಸ್ತ ವನಸ್ಪತ ಇತ್ಯುಚ್ಛ್ರಯಮಾಣಾಯಾಭಿರುಪಾ ಯದ್ಯಜ್ಞೇಭಿರೂಪಂ ತತ್ಸಮೃದ್ಧಂ | ವರ್ಷಸ್ಪೃಧಿವ್ಯಾ ಅಧೀತ್ಯೇತದ್ವೈ ವರ್ಷ ಸೃಥಿವ್ಯೈ ಯತ್ರ ಯೋಪಮುನ್ಮಿ-ಸ್ತಂತಿ ಸುಮಿತಿಃ ಮೀಯಮಾನೋ ವರ್ಚೋ ಧಾ ಯಜ್ಞವಾಹಸ ಇತ್ಯಾಶಿಷಮಾಶಾಸ್ತ್ರೇ | ಏ ಬ್ರಾ. ೨-೨ || ವನಸ್ಪತೇ | ಅಸಾದಾದಿತ್ಯಾದಾಷ್ಟಮಿಕಮನುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸೃಥಿವ್ಯಾಃ | ಉದಾತ್ತಯೋ

ಹಲ್ವಾನ್ವಾದಿತಿ ನಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸುಮಿತೀ | ಮಾಜ್ ಮಾನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಕ್ವಿನ್ ದ್ಯುತಿಸ್ಯತಿಮಾಸ್ಥೇ-
 ಕೀಕಾರಾದೇಶಃ | ಶೋಭನಯಾ ಮಿತ್ಯಾ | ತಾದೌ ಚ ನಿತಿ ಕೃತ್ಯತಾವಿತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ |
 ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸರ್ವಣದೀರ್ಘಃ | ಮೀಯಮಾನಃ | ಮಾಜ್ ಮಾನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಿ ಯಕ್ |
 ಘುಮಾಸ್ಥೇತೀತ್ವಂ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಧಾಃ | ಧಾಜಾಶೋ ಲೋಡರ್ಥೇ ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಜ್ಜಾತಿ ಲುಜ್ |
 ಇತಶ್ಚೇತಿ ಸಿಸ ಇಕಾರಲೋಪಃ | ಗಾತಿಸ್ಥೇತಿ ಸಿಜೋ ಲೋಪಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತ್ಯೆಡಭಾವಃ |
 ನಿಘಾತಃ | ಯಜ್ಜ ವಾಹಸೇ | ಯಜ್ಜಂ ವಹತಿ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ವಹ ಪ್ರಾಪಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ವಹಿದಾಧಾ-
 ಇತ್ಯುತ್ಪಾದಸೀತ್ಯಸುನ್ | ಛಂದಿತ್ಯನುವೃತ್ತೇರಾಪಧಾವೃದ್ಧಿಃ | ಗತಿಕಾರಕಯೋರಿತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿ-
 ಸ್ವರತ್ವಂ ಚೇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಃ | ಉ. ೪-೨೨೬ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಹೇ ವನಸ್ಪತೇ—ಎಲೈ ಯೂಪವೇ (ನೀನು) | ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಅಧಿ—ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ |
 ವರ್ಷ್ಣನ್—ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ | ಉಚ್ಚ್ರಯಸ್ವ—ಎದ್ದುನಿಂತಿರು | ಸುಮಿತೀ—ಕುಭಾ
 ಪಹವಾದ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ (ಅಥವಾ ಒಳ್ಳೆಯ ಪರಿಮಾಣದಿಂದ) | ಮೀಯಮಾನಃ—(ಇಷ್ಟೇ ಇರಬೇಕೆಂದು)
 ಅಳಿಯಲ್ಲುಟ್ಟುವನಾಗಿ | ಯಜ್ಜ ವಾಹಸೇ—ಯಜ್ಜ ನಿರ್ವಾಹಕನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ವರ್ಚಿಸ್ಥಾಃ—
 ಅನ್ನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

ಭಾವಾರ್ಥ.

ಎಲೈ ಯೂಪವೇ, ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಈ ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ ಎದ್ದು ನಿಂತಿರು. ಸರಿ
 ಯಾದ ಆಳತೆಗೆ ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ನೀನು ಯಾಗ ಕರ್ತೃವಿಗೆ ಅನ್ನಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation.

Be exalted, VANASPATI, upon this sacred spot of earth, being measured
 with careful measurement, and bestow food upon the offerer of the sacrifice.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು.

ವರ್ಷ್ಣನ್—ಉತ್ಕೃಷ್ಟೇ ದೇವಯಜನಾಪ್ತೇ ದೇಶೇ—ಸಾಯಂಭೂಷಣ ಈ ಸದವನ್ನು ಸಹ್ಮಮೃಂತ
 ವಾಗಿರುವ ಕಾರಣ, ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿ (ಮೇಲುಗಡೆಯಲ್ಲಿ) ಉತ್ತಮವಾದ ಯಜ್ಞವೇದಿಯ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥ
 ಬೋಧಕವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉಪೇಶಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು
 ಆವರಣಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸುವ ಪ್ರದೇಶವು ದೇವಯಜನದೇಶವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ
 ಯೂಪವು ಉನ್ನತವಾಗಿ ತನ್ನ ಎತ್ತರದಿಂದ ಕೃತಾತಿಸುತ್ತಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಸುಮಿತೀ ಮೀಯಮಾನಃ—ಶೋಭನಯಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಅಥವಾ ಶೋಭನೇನ ಪರಿಮಾಣೇನ
 ಇಯತ್ತಯಾ ಪರಿಚ್ಛಿದ್ಯಮಾನಃ—ಸಾಯಂಭೂಷಣ ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆ
 ಯದಾಗಿ ಸುಮಿತಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸುಮತಿ ಮಂಗಳಕರವಾದ ಬುದ್ಧಿ ಎಂದೂ, ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ಉತ್ತಮವಾದ
 ಔನ್ನತ್ಯರೂಪವಾದ ಪ್ರಮಾಣ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾದಿ, ಈ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ಯೂಪವು ಪರಿಮಿತವಾಗಿ
 ರುತ್ತದೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಯಜ್ಞನಾಹಸೇ ವರ್ಜೋಧಾಃ—ಯಜ್ಞನಿರ್ವಾಹಕಾಯಾ ಯಜಮಾನಾಯ ಅನ್ನಂ ಭೇಹಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಯೋಪಾಂತರ್ಗತವಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಅನ್ನವನ್ನು (ಕೊಡಲಿ) ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ. ವರ್ಜಿಃ ಎಂಬ ಪದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಸಾಯಣರು ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ—

ಉಚ್ಚ್ರಯಸ್ತ ವನಸ್ತತ ಇತ್ಯುಚ್ಚ್ರಯಮಾಹಾಯಾಭಿರೂಪಾ ಯದ್ವಜ್ಞೇಃಭಿರೂಪಂ ತತ್ಸಮ್ಯದ್ಧಂ ವರ್ಷನ್ ಸೃಥಿನ್ಯಾ ಅಧೀತ್ಯೈತದ್ವೈ ವರ್ಷ ಸೃಥಿನ್ಯೈ ಯತ್ರ ಯೂಪ-ಮುನ್ಮಿಸ್ತಂತಿ ಸುಮಿತಿ ಮೀಯಮಾನೋ ವರ್ಜೋ ಧಾ ಯಜ್ಞನಾಹಸ ಇತ್ಯಾಶಿಸ-ಮಾಶಿಸ್ತೇ || (ಐ. ಬ್ರಾ. ೨-೨)

ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಹರಿಸುವರು.

ಅಧಿ ಸೃಥಿನ್ಯಾಂ—ಸೃಥಿವೀ ಶಬ್ದವು ಭೂಮಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೫) ಅಂತರಕ್ಷನೇಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೧೦) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಬಳಿತ್ವಾ ಪರ್ವತಾನಾಂ ಪಿದ್ರಂ ಬಿಭರ್ಷಿ ಸೃಥಿವಿ |

ಪ್ರೆ ಯಾ ಭೂಮಿಂ ಪ್ರವತ್ಸತಿ ಮಹ್ನಾ ಜಿನೋಽಸಿ ಮಹಿಸಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೮೪-೧)

ಈ ಪುಕ್ತವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ, ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ಸತ್ಯಂ ತ್ವಂ ಪರ್ವತಾನಾಂ ಮೇಘಾನಾಂ ಪೇದನಂ ಭೇದನಂ ಭೇದನಂ ಬಲಮಮುತ್ಯ ಧಾರಯಸಿ ಸೃಥಿವಿ ಪ್ರಜಿನ್ವಸಿ ಯಾ ಭೂಮಿಂ ಪ್ರವಣವತಿ ಮಹತ್ತ್ವೇನ ಮಹತೀತ್ಯು-ದೇಹವತೀತಿ ವಾ|| (ನಿ. ೧೧-೩೯)

ಸೃಥಿವೀ ಎಂಬುವ ಮಧ್ಯಸ್ಥಾನ ದೇವತೆಯು ಪರ್ವತಗಳ ಮತ್ತು ಮೇಘಗಳ ಭೇದನವನ್ನು ಸಹಿಸುತ್ತದೆ. ಅಧಿಕವಾದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದಲ್ಲದೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಬಹಳ ಉದಕವುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿಸುವುದಿ-ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯದಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ವನಸ್ತತೇ—ಪಾರಸ್ವರ ಗಣದಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾದುದರಿಂದ ಸುಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಬುಧಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಪಾದಿಯಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತ ನಿರ್ಧಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವರ್ಷನ್—ವೃಷ ಸೇಚನೇ ಧಾತು. ಮನಿನ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪುಗಂತಲಘೂಪದಸ್ಯಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧೇಗೆ ಗುಣ. ನಿಶ್ಚಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಪ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲುಕ್.

ಸೃಥಿನ್ಯಾಃ—ಉದಾತ್ತಯುಕ್ತೋ ಹಲ್ಪೂರ್ವಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೦೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಮಿತಿ—ಮಾಜ್ ಮಾನೇ ಧಾತು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂಕ್ರೀನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರೀನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪೃತಿಸ್ಯಶಿಮಾಸ್ಥಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಕಾರಾದಿಯಾದ ಕಿತ್ತಾದ

ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಇಕಾರಾದೇಶ. ಶೋಭನಾ ಮಿತಿಃ ಸುಮತಿಃ ತಾದೌಚೇ ನತಿ ಕೃತ್ಯತೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೩೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಗತಿ (ಸು) ಯ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣ ದೀರ್ಘ ಏಕಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮೀಯಮಾನಃ—ಮಾಜ್ ಮಾನೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಟ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಶಾನಚಾದೇಶ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇಯಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕ್. ಕಿತ್ತಾದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಘೂಮಾಸ್ಥಾಗಾಪಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈಕಾರಾದೇಶ. ಆನೇಮುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಂತಕ್ಕೆ ಮುಕಾಗಮ. ತಾಸ್ಯ ಸುದಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಾನಚ್ ಆನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಯಕ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಧಾಃ—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಛಂದಸಿಲುಜ್ ಲಜ್ ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಠರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಜ್. ಮಧ್ಯಮವುರುವ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇತಕ್ಕೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಧಾತುವಿಗೆ ಫಲಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಗಾತಿಸ್ಥಾಘೂಪಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂಧಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಜ್ಞನಾಹಸೇ—ಯಜ್ಞಂ ವಹತಿ (ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ) ಯಜ್ಞನಾಹಾಃ ತಸ್ಮೈ. ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ವಹಿಜಾಧಾಜ್ ಭೃತ್ಪಂಚಸಿ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಣಿತ್ ಎಂದು ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಚಿದ್ವಿಧವ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಕಲುಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪ—(ಉ. ಸೂ. ೪-೬೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯುನಾ ಸುನಾಸಾಃ ಪರಿವೀತ ಆಗಾತ್ ಉ ಶ್ರೇಯಾನ್ವವತಿ ಜಾಯಮಾನಃ
ತಂ ಧೀರಾಸಃ ಕನಯ ಉನ್ಮಯಂತಿ ಸ್ವಾಧ್ಯೋ ೩ ಮನಸಾ ದೇವಯಂತಃ

|| ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಯುನಾ | ಸುನಾಸಾಃ | ಪರಿವೀತಃ | ಆ | ಆಗಾತ್ | ಸಃ | ಉಂ ಇತಿ | ಶ್ರೇಯಾನ್ | ಭವತಿ |

ಜಾಯಮಾನಃ |

ತಂ | ಧೀರಾಸಃ | ಕನಯಃ | ಉತ್ | ನಯಂತಿ | ಸ್ವಾಧ್ಯೋ | ಮನಸಾ | ದೇವಯಂತಃ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ಯುನಾ ದೃಢಾಂಗೋಽಪ್ಯಶ್ಚಾಶ್ವದಿಲಕ್ಷಣಲಕ್ಷಿತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಸುನಾಸಾಃ ಶೋಭನೇನ ನಾಸಸಾ ರಶನಯಾ ಯುಕ್ತಃ | ಪರಿವೀತಸ್ತಯಾ ರಶನಯಾ ನೇಷ್ಟಿತಃ | ಏವಂವಿಧೋ ಯೂಪ ಆಗಾತ್ | ಅಗ-
ಚ್ಛತಿ | ಸ ಉ ಸ ಏವ ಯೂಪಃ ಶ್ರೇಯಾನ್ ಜಾಯಮಾನಃ ಸರ್ವೇಭ್ಯೋ ವನಸ್ಪತಿಭ್ಯ ಉತ್ಕೃಷ್ಟತ-
ಯಾ ಸಂಪದ್ಯಮಾನೋ ಭವತಿ | ತಮೇವಂವಿಧಂ ಯೂಪಂ ಧೀರಾಃ ಪ್ರಾಜ್ಞಾ ಮನಸಾ ದೇವಯಂ-
ತೋ ದೇವಾನ್ ಕಾಮಯಮಾನಾಃ ಸ್ವಾಧ್ಯಃ ಸುಷ್ಮ ಸರ್ವತೋ ಧ್ಯಾನಯುಕ್ತಾಃ ಕವಯಃ ಕ್ರಾಂತ-
ದರ್ಶಿನೋಽಧ್ಯಯಾನ್ವದಯ ಉನ್ನಯಂತಿ | ಉನ್ನತಂ ಕುರ್ವಂತಿ | ಏತಸ್ಮಿನ್ನರ್ಥೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ | ಯುನಾ
ಸುನಾಸಾಃ ಪರಿವೀತ ಆಗಾದಿತ್ಯುತ್ಪಮಯಾ ಪರಿವಿಧಾತಿ ಪ್ರಾಣೋ ವೈ ಯುನಾ ಸುನಾಸಾಃ ಸೋಽಯಂ
ಶರೀರೈಃ ಪರಿವೃತಃ ಸ ಉ ಶ್ರೇಯಾನ್ವವತಿ ಜಾಯಮಾನ ಇತಿ ಶ್ರೇಯಾಂಽಪ್ಯಶ್ವೇಯಾನ್ವೇಷ ಏತದ್ಭವತಿ
ಜಾಯಮಾನಸ್ತಂ ಧೀರಾಃ ಕವಯಃ ಉನ್ನಯಂತಿ ಸ್ವಾಧ್ಯೋ ಮನಸಾ ದೇವಯಂತ ಇತಿ ಯೇ ವಾ
ಅನೂಜಾನಾಸ್ತೇ ಕವಯಸ್ತು ಏವೈನಂ ತದುನ್ನಯಂತಿ | ಏ. ಬ್ರಾ. ೨-೨ | ಇತಿ || ಯುನಾ | ಯಾತೇಃ
ಕನಿನ್ಯವೃಷಿತಕ್ಷೀತ್ಯಾದಿನಾ ಕನಿನ್ಯತ್ಯಯಃ | ಕಿತ್ತಾದ್ಭಿಜಾಭಾವಃ | ಉವಜಾದೇಶಃ | ನಿತ್ವಾದಾ-
ದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸುವಾಸಾಃ | ವಸ ಆಚ್ಛಾದನೇ | ಅಸುನ್ನಿತ್ಯನುವೃತ್ತಾ ವಸೇರ್ಣದಿತ್ಯಸುನ್ನಿತ್ಯಯಃ |
ಚಿತ್ತಾದ್ಭವದಾವೃದ್ಧಿಃ | ಸೋಮಾನಸೀ ಇತ್ಯುತ್ಪರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಪರಿವೀತಃ | ನೈಞ್
ಸಂವರಣೇ | ಕರ್ಮಣಿ ಕ್ತಃ | ಯಜಾದಿತ್ವಾತ್ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿ-
ಸ್ವರತ್ವಂ | ಆಗಾತ್ | ಇತ್ಯ ಗತಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ಲುಜಾ ಇಣೋ ಗಾ ಲುಜಾತಿ ಗಾದೇಶಃ | ಗಾತಿರ್ಗಾತಿ
ಸಿಜೋ ಲೋಪಃ | ಅಜಾಗಮಃ | ಶ್ರೇಯಾನ್ | ಪ್ರಶಸ್ತಸ್ಯ ದ್ವಿವಚನವಿಭಜ್ಯೋಪಪದ ಇತೀಯಸು-
ನ್ನಿತ್ಯಯಃ | ತಸ್ಮಿನ್ನೈಶಸ್ತಸ್ಯ ಶ್ರ ಇತಿ ಶ್ರಾದೇಶಃ | ಗುಣಃ | ನಿತ್ವಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಏಕಾ-
ದೇಶ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಸ್ವಾಧ್ಯಃ | ಧ್ಯೈ ಚಿಂತಾಯಾಂ | ಸ್ವಾಜೋರುಪಸರ್ಗಯೋಃ ಪ್ರಾಕೃ-
ಯೋಗಃ | ಅನೈಞ್ಯೋಽಸಿ ದೃಕ್ಯಂತ ಇತಿ ಕ್ವಿಪ್ | ದೃತಿಗ್ರಹಣಾತ್ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಸಂಪ್ರಸಾ-
ರಣಾಚ್ಛೇತಿ ಪೂರ್ವರೂಪತ್ವಂ | ಹಲ ಇತಿ ಧೀರ್ಭಃ | ಜಸಿ ಏರನೇಕಾಚಿ ಇತಿ ಯೇಣಾದೇಶಃ | ಕೃದು-
ತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಾಣ ಇತಿ ಜಸಃ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ | ದೇವಯಂತಃ | ಸುಪ
ಅತ್ಮನಃ ಕೃಜಿತಿ ಕೃಜ್ | ಚಿತ್ತಾದ್ಭವತೋದಾತ್ತಃ |

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

ಯುನಾ—ದೃಢಾಂಗವೂ | ಸುನಾಸಾಃ—ಒಳ್ಳೆಯ ಬಟ್ಟೆ (ಹಗ್ಗ)ಯುಳ್ಳದ್ದೂ | ಪರಿವೀತಃ—
(ಅದರಿಂದಲೇ) ಸುತ್ತುವರೆಯಲ್ಪಟ್ಟದ್ದೂ ಅದ ಯೂಪವು ಆಗಾತ್—ಬರುತ್ತದೆ | ಸಃ ಉ—ಅದೇ ಯೂಪವು |
ಶ್ರೇಯಾನ್ ಜಾಯಮಾನಃ ಭವತಿ—(ಸಮಸ್ತ ವನಸ್ಪತಿಗಳಿಗಿಂತ) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿರುತ್ತದೆ | ತಂ—ಆ ಯೂಪ
ವನ್ನು | ಧೀರಾಃ—ಪ್ರಾಜ್ಞರೂ | ಮನಸಾ—ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ | ದೇವಯಂತಃ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವ
ವರೂ | ಸ್ವಾಧ್ಯಃ—ಚಿಂತಾ ಗಿ ಧ್ಯಾನಿಸುವವರೂ | ಕವಯಃ—ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿಗಳೂ ಅದ ಅಧ್ಯರ್ವಾದಿಗಳು |
ಉತ್ ಕುರ್ವಂತಿ—ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುತ್ತಾರೆ |

ಭಾವಾರ್ಥ.

ದೃಢವಾದ ಯೂಪವು ಒಳ್ಳೆಯ ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ಅವೃತವಾಗಿ ಆಗಮಿಸುತ್ತದೆ, ಅದೇ ಯೂಪವೇ
ಎಲ್ಲಾ ವನಸ್ಪತಿಗಳಿಗಿಂತ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವೆಂದು ಪರಿಗಣಿತವಾಗುತ್ತದೆ, ಇಂತಹ ಯೂಪವನ್ನೇ, ಪ್ರಾಜ್ಞರೂ,

ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಾಗಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸುವವರೂ, ಧ್ಯಾನಾಸಕ್ತರೂ, ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿಗಳೂ ಆದ ಆಧ್ವರ್ಯು ಮೊದಲಾದವರು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

Well clad and hung with wreaths comes the youthful (pillar): most excellent it is as soon as generated : steadfast and wise venerators of the gods, meditating piously in their minds raise it up.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಯುವನಾ—ಧೈರಾಂಗಿ: ಅಷ್ಟಾಶ್ರಾದಿಲಕ್ಷಣಲಕ್ಷಿತಃ—ಯೂಷಕ್ಕಾಗಿ ಕಾಡಿನಿಂದ ತಂದ ಮರ ವನ್ನು ಎಂಟು ಮೂಲೆಗಳು ಬರುವಂತೆ ಕೆತ್ತಿ ನೆಡುವರು. ಇದನ್ನೇ ಸಾಯಣರು ಬಲವುಳ್ಳ (ಅಂಗ) ಅವಯ ವಗಳುಳ್ಳದ್ದೆಂದೂ ಎಂಟು ಅಂಚುಗಳುಳ್ಳ ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾದ ರೇತಿಯಿಂದ ಇರುವುದೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವ ರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸುನಾಸಾಃ—ಶೋಭನೇನ ವಾಸಸಾ ರಶನಯಾ ಯುಕ್ತಃ | ಉತ್ತಮವಾದ ವಸ್ತ್ರದಿಂದಲೂ ಹಗ್ಗ ದಿಂದಲೂ ಸುತ್ತುವಂಥ ಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾಗಿರುವ ಯೂಷವು ಸರ್ವಭೋಗ ವನಸ್ಪತಿಭೈ ಉತ್ಕೃಷ್ಟತಯಾ ಸಂಪ ದ್ಯಮಾನೋ ಭವತಿ. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ವೃಕ್ಷಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಕವಯಿ: ಮನಸಾ ದೇವಯಂತಃ ಸ್ವಾಧ್ಯಃ ಉನ್ನಯಂತಿ—ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಆಧ್ವರ್ಯುವೇ ಮೊದಲಾದ ಋತ್ವಿಜರು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಧ್ಯಾನಮಾಡಿ ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಆಹ್ವಾನಿಸುತ್ತಾ ಈ ಯೂಷ ವನ್ನು ಬಹಳ ಉತ್ತಮವನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು ನೆಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಕವಿರಬ್ಬವು ಮೇಧಾವಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮೇಧಾವೀ ಕವೀ ಕ್ರಾಂತದರ್ಶನೋ ಭವತಿ ಕವತೇರ್ವಾ ಎಂದು ಕವಿ ಶಬ್ದವು (ನಿ. ೧೨-೧೩). ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು—

ಏತಸ್ಮಿನ್ನರ್ಥೇಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ಭವತಿ—ಯುವಾ ಸುನಾಸಾಃ ಪರಿವೀತ ಆಗಾದಿತ್ಯುಕ್ತಮಯಾ ಪರಿಧಧಾತಿ ಪ್ರಾಣೋ ವೈ ಯುವಾ ಸುನಾಸಾಃ ಸೋಮಂ ಶರೀರೈಃ ಪರಿವೃತಃ ಸ ಉ ಶ್ರೇಯಾನ್ ಭವತಿ ಜಾಯಮಾನ ಇತಿ ಶ್ರೇಯಾಞ್ಶ್ರೇಯಾನ್ದೇವ ಏತದ್ಭವತಿ ಜಾಯಮಾನಸ್ತಂ ಧೀರಾಸಃ ಕವಯ ಉನ್ನಯಂತಿ ಸ್ವಾಧ್ಯೋ ಮನಸಾ ದೇವಯಂತ ಇತಿ ಯೇ ವಾ ಅನೂಚಾನಾಸ್ತೇ ಕವಯಸ್ತ ಏವೈನಂ ತದುನ್ನಯಂತಿ ||

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೨-೨)

ಎಂಬ ಏತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಈ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಯುವನಾ—ಯು ಮಿಶ್ರಣಾಮಿಶ್ರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಕನಿನ್ಯುನ್ಯುಷಿ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಚಿಶ್ನುಧಾತು—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಉವಜಾದೇಶ. ಯುವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುವಾಸಾ:—ವಸ ಆಚ್ಛಾದನೇ ಧಾತು. ಅಸುನ್ ಎಂದು ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ ವಸೇರ್ಚೆತ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಅಸುನ್ ಬಂದಾಗ ಅದು ಚಿತ್ತಿನಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆತ ಉಪೇಧಾಯಾ: (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಅಸಂತವಾದುದರಿಂದ ಸೋರ್ಮವಸೀ—(ಉ. ಸೂ. ೬-೨-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪರಿವೀತ:—ವೈರ್ಜಾ ಸಂವರಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಜಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ವಚಿಸ್ವಸಿಯೇಜಾದೀನಾಂ ಕಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪೂರ್ವರೂಪ ದೀರ್ಘ. ಗತೀನಂತರ: (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಪರಿ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆಗಾತ್:—ಇಣ್ ಗತಾ ಧಾತು. ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಇತೆಕ್ಷ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರ ಲೋಪ. ಇಣೋಗಾಲುಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗಾದೇಶ-ಗಾತಿಸ್ಥಾಭುಪಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಬಂದ ಸಿಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶ್ರೇಯಾನ್:—ಅತಿಶಯೇನ ಪ್ರಶಸ್ಯ: ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವಕ್ಷಾ ನಾಡಿದಾಗ ದ್ವಿವಚನನಿಭಜ್ಯೋಪಪದೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಪ್ರತಸ್ಯಸ್ಯ ಶ್ರ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಶ್ರಾದೇಶ. ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಫೀರಾಸ:—ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಸುಕಾಗಮ.

ನಯಂತಿ:—ನೇರ್ಜಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಾಧ್ಯ:—ಧೈರ್ಯ ಚಿಂತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಸು ಮತ್ತು ಅಜ್ ಉಪಸರ್ಗಗಳು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಪಿಪೃತ್ಯತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದೃಶಿಗ್ರಹಣಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಹಲ: (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಸ್ವಾಧೀ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಏರನೇಕಾಚೋ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜಾದೇಶ. ಕೃದುತ್ವರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಬರುತ್ತದೆ. ಯಜಾದೇಶ ಬಂದು ಪರದಲ್ಲಿ ಅನುದಾತ್ತ ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣ: (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವಯಂತ:—ದೇವಂ ಆತ್ಮನ: ಇಚ್ಛಂತ: ದೇವಯಂತ: ಸುಪ ಆತ್ಮನ: ಕೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಟ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಕೃಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಜಾತೋ ಜಾಯತೇ ಸುದಿನತ್ವೇ ಅಹ್ನಾಂ ಸಮರ್ಯ ಆ ವಿದಥೇ ವರ್ಧ-
ಮಾನಃ |

ಪುನಂತಿ ಧೀರಾ ಅಪಸೋ ಮನೀಷಾ ದೇವಯಾ ವಿಪ್ರ ಉದಿಯರ್ತಿ
ನಾಚಂ || ೫ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಜಾತಃ | ಜಾಯತೇ | ಸುದಿನತ್ವೇ | ಅಹ್ನಾಂ | ಸಮರ್ಯೇ | ಆ | ವಿದಥೇ | ವರ್ಧಮಾನಃ |
ಪುನಂತಿ | ಧೀರಾಃ | ಅಪಸಃ | ಮನೀಷಾ | ದೇವಯಾಃ | ವಿಪ್ರಃ | ಉಚ್ಛಾ | ಇಯರ್ತಿ | ನಾಚಂ

|| ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ಜಾತಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಪ್ರಥಮುಮುತ್ಪನ್ನೋ ಯೋಪಃ ಸಮರ್ಯೇ | ಮರ್ಯ ಇತಿ ಮನುಷ್ಯ-
ನಾಮ | ತೈಃ ಸಹಿತೇ ವಿದಥೇ ವರ್ಧಮಾನಃ | ವಿದಥ ಇತಿ ಯಜ್ಞನಾಮ ವಿದಥಃ ಸೇವನಮಿತಿ ಯಜ್ಞ-
ನಾಮಸು ಪಾಠಾತ್ | ತಸ್ಮಿನ್ಯಜ್ಞ ಆ ವರ್ಧಮಾನೋ ಘೃತಾಂಜನರಶನಾಪರಿವ್ಯಯಣಾದಿನಾ ಸರ್ವತಃ
ಶೋಭಮಾನಃ ಸನ್ ಅಹ್ನಾಂ ಸುದಿನತ್ವೇ ಜಾಯತೇ | ಪಶುನಿಯೋಜನಾದಿದ್ವಾರೇಣ ಯಜ್ಞನಿರ್ವಾಹ-
ಕತಯಾಹಾನಿ ಸುದಿನಾನಿ ಕರೋತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಪಸಃ ಕರ್ಮವಂತೋ ಧೀರಾಃ ಸುಪ್ರಜ್ಞಾ ಅಧ್ವ-
ರ್ಯಾರ್ದೋ ಮನೀಷಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ತಂ ಯೋಪಂ ಪುನಂತಿ | ಪ್ರವೃತ್ತಿನಾದಿಭಿಃ ಶೋಭಯಂತಿ | ದೇ-
ವಯಾ ದೇವಾನಾಂ ಯಷ್ಟಾ ದೇವಾನಾಂ ದನೀಂಷಿ ಪ್ರಾಪಯಿತಾ ನಾ ವಿಪ್ರೋ ಮೇಧಾವೀ ಹೋತಾ
ಚ ನಾಚಂ ಯೋಪವಿಷಯಾಂ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಂ ನಾಚಮುದಿಯರ್ತಿ | ಪ್ರೇರಯತಿ | ಉಚ್ಛಾರಯತೀತ್ಯ-
ರ್ಥಃ || ಉಚ್ಛಾರ್ಥೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ | ಜಾತೋ ಜಾಯತೇ ಸುದಿನತ್ವೇ ಅಹ್ನಾಮಿತಿ ಜಾತೋ ಹ್ಯೇಷ ಏತ-
ಜ್ಞಾಯತೇ ಸಮರ್ಯ ಆ ವಿದಥೇ ವರ್ಧಮಾನ ಇತಿ ವರ್ಧಯಂತೈವೈನಂ ತತ್ಪುನಂತಿ ಧೀರಾ ಅಪಸೋ
ಮನೀಷೇತಿ ಪುನಂತೈವೈನಂ ತದ್ದೇವಯಾ ವಿಪ್ರ ಉದಿಯರ್ತಿ ನಾಚಮಿತಿ ದೇವೇಭ್ಯ ಏವೈನಂ ತನ್ನಿ-
ವೇದಯತಿ | ಐ. ಬ್ರಾ. ೨-೨ || ಸುದಿನತ್ವೇ | ಸುದಿನಾನಾಂ ಭಾವೇ ಇತಿ ತಸ್ಯ ಭಾವಸ್ತುತಲಾವಿತಿ ತ್ವಃ |
ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಸಮರ್ಯೇ | ಮೃಜ್ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗ ಇತ್ಯಸ್ಮಾಚ್ಛಂದಸಿ ನಿಷ್ಪಕ್ಯೇತಿ ಕೃಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ-
ತ್ವೇನ ನಿಪಾತನಾದ್ಗುಣಃ | ಸಮಾಸಸ್ಯೇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಪುನಂತಿ | ಪೂರ್ವ ಪವನೇ | ಕ್ರ್ಯಾದಿ-
ತ್ಯಾಚ್ಛಾ | ಪ್ವಾದಿತ್ವಾದ್ಧ್ವಸ್ವಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ದೇವಯಾಃ | ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ | ಅತೋ ಮನಿ-
ನ್ನಿತಿ ವಿಜ್ಞಾಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಕೃದುತ್ಪರಪಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಇಯರ್ತಿ | ಋ ಗತಾ | ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಃ |
ಅಭ್ಯಾಸಸ್ಯಾರ್ಥಿಸಿಪತ್ಯೋಲ್ಲೇಖೀತ್ವಂ | ಅಭ್ಯಾಸಸ್ಯಾಸರ್ವಣ ಇತೀಯಜಾದೇಶಃ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಜಾತಃ—(ಪ್ರಥಿವಿಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲು) ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿ (ಯೂಪವು) | ಸಮರ್ಯೇ—(ಮತ್ತಿಗಾದಿ) ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ಸಹಿತವಾದ | ವಿದಥೇ—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ಆ ವರ್ಧಮಾನಃ—(ಘೃತಾಂಜನಾದಿಗಳಿಂದ) ಸರ್ವತಃ ವರ್ಧಿತವಾಗಿ | ಅಹ್ನಾಂ—ದಿನಗಳ | ಸುದಿನತ್ವೇ—(ಪಶುನಿಯೋಜನಾದಿವೃತ್ತಿ ಯಜ್ಞನಿರ್ವಾಹಕವಾಗಿ) ಸುದಿನತ್ವದಲ್ಲಿ | ಜಾಯೇತೇ—(ಕಾರಣವಾಗಿ) ಆಗುತ್ತದೆ. | ಅಪಸಃ—ಕರ್ಮನಿಷ್ಠರೂ | ಧೀರಾಃ—ಪ್ರಾಜ್ಞರೂ ಆದ ಅಧ್ವರ್ಯಾದಿಗಳು | ಮನೀಷಾ—ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆಯಿಂದ | ಪುನಂತಿ—(ಪ್ರಕ್ಷಾಲನಾದಿಗಳಿಂದ) ಪುನಃವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. | ದೇವಯಾಃ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸುವವನಾದ (ಅಥವಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವವನಾದ) | ವಿಪ್ರಃ—ಮೇಧಾವಿಯಾದ ಹೋತೃವೂ | ನಾಚಂ—(ಯೂಪವಿಷಯಕ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣ) ವಾಕ್ಯವನ್ನು | ಉತ್ ಇಯರ್ತಿ—ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಾನೆ (ಉಚ್ಚರಿಸುತ್ತಾನೆ.)

ಭಾವಾರ್ಥ.

ಯೂಪವು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ಆಚರಿತವಾದ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಘೃತಾಂಜನಾದಿಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿ ಯಾಗದಿನಗಳ ಪಾವಿತ್ರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ; ಕರ್ಮನಿಷ್ಠರೂ ಪ್ರಾಜ್ಞರೂ ಆದ ಅಧ್ವರ್ಯಾದಿಗಳು ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆಯಿಂದ ಪ್ರಕ್ಷಾಲನಾದಿಗಳ ಮೂಲಕ ಅದನ್ನು ಪವಿತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ; ಶ್ರದ್ಧಾಳುವಾದ ಹೋತೃವು ಅದನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

5. Born (in the forest), and beautiful in the sacrifice celebrated by men, it is (again) engendered for the sanctification of the days (of sacred rites); steadfast, active, and intelligent (priests) consecrate it with intelligence, and the devout worshipper recites its praise.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಸಮರ್ಯೇ—ಮರ್ಯ ಇತಿ ಮನುಷ್ಯನಾಮ | ತೈಸ್ಸಹಿತೇ | ಮರ್ಯ ಶಬ್ದವು ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೮) ಉಕ್ತವಾಗಿ, ಮರ್ಯೋ ಮನುಷ್ಯೋ ಮರಣಧರ್ಮಾ ಎಂದು (ನಿ. ೩-೧೫) ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಮತ್ತು—

ಕೋನು ಮರ್ಯಾ ಅವಿಘ್ನತಃ ಸಖಾ ಸಖಾಯಮಬ್ರವೀತ್ | ಜಹಾ ಕೋ ಅಸ್ಮದೀಷತೇ ||

(ಮು. ಸಂ. ೬-೪೫-೩೭)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮರ್ಯಾಃ ಇತಿ ಮನುಷ್ಯನಾಮ ಮರ್ಯಾದಾಭಿಧಾನಂ ವಾಸ್ಯತ್ | ಮರ್ಯಾದಾ ಮರ್ಯೇ ರಾದೀಯೇತೇ ಮರ್ಯಾದಾ ಮರ್ಯಾದಿನೋರ್ವಿಭಾಗಃ | (ನಿ. ೪-೨) ಮರ್ಯಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮನುಷ್ಯವಾಚಕವಾಗಿದೆ ಅಥವಾ ಎಲ್ಲೆಯಂದಾದರೂ ಆಗಬಹುದು. ಮನುಷ್ಯರು ಎಲ್ಲೆಯನ್ನು ವಿಂಗಡಿಸುವರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಮರ್ಯಾದಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೂ ಮರ್ಯಾದೆ ಉಳ್ಳವರು ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೂ ಅರ್ಥವ್ಯತ್ಯಾಸವು ಹೀಗೆ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಮನುಷ್ಯನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಯಜ್ಞವು ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದಾರೆ.

ವಿದರ್ಭೇ ಅ ವರ್ಧಮಾನಃ—ವಿದರ್ಭ ಎಂಬ ಪದವು ಯಜ್ಞನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೯) ವಿದರ್ಭೇಷು ಯಜ್ಞೇಷು (ನಿ. ೪-೧೨) ಎಂದೂ ಯಜ್ಞೇ ವಿದರ್ಭೇ (ನಿ. ೯-೩) ಎಂದೂ ಯಜ್ಞ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಹೋತಾ ದೇವೇ ಅಮರ್ತ್ಯಃ ಪುರಸ್ತಾ ದೇತಿ ಮಾಯೆಯೋ | ವಿದರ್ಭಾನಿ ಪ್ರ ಚೋದೆಯೇನ್ |
(ಮು. ಸಂ. ೩-೨೭-೭)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿದರ್ಭಾನಿ ವಿಜ್ಞಾನಾನಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಯೂಪವು ಘೃತಾದಿಜನರಶನಾಪರಿವೈಯುಜಾದಿನಾ ಸರ್ವತಶೋಭಮಾನಃ—ಘೃತವನ್ನು ಲೇಪಿಸುವುದು, ಹಗ್ಗವನ್ನು ಸುತ್ತಿರುವುದು ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಯಾಜ್ಞಕಸಂಸ್ಕಾರಗಳಿಂದ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಈ ಯೂಪವು ಪಶುನಿಯೋಜನಾದಿದ್ದಾರೇಣ ಯಜ್ಞ-ನಿರ್ವಾಹಕತೆಯೂ ಅದ್ದಾನಿ ಸುದಿನಾನಿ ಕರೋತಿ | ಯಜ್ಞದ ಪಶುವನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದೇ ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಸಾಧಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಯಜ್ಞವು ನಡೆಯುವ ದಿನಗಳನ್ನು ಉತ್ತಮವಾದ ದಿನಗಳನ್ನಾಗಿ ಸಾರ್ಥಕಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಯೂಪದ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅಪಸಃ ಧೀರಾಃ ಪುನಂತಿ—ಅಪಃ ಅಪ್ಪಃ ದಂಸಃ ಎಂಬ ಇವುತಾರು ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಅಪಸ್ ಎಂಬ ಪದವು (ನಿ. ೩-೨) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಧೀರಾಃ ಎಂಬ ಪದವು ಮೇಧಾವಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿ, ಧೀರೋ ಧೀಮಾನ್ (ನಿ. ೩-೧೨) ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಧೀರಶಬ್ದಕ್ಕೆ (ತಿಳುವಳಿಕೆಯುಳ್ಳ) ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತರೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಅಧ್ಯರ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದ ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಮುಪ್ಪಿಜರು ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಯೂಪವನ್ನು ಆಯಾಯ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಿಂದ (ಪರಿಶುದ್ಧ) ಪವಿತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವರು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ದೇವಯಾಃ ವಿಪ್ರಃ ವಾಚಮುದಿಯರ್ತಿ—ವಿಪ್ರಶಬ್ದವು ಮೇಧಾವಿ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೨) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ದೇವಯಾಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ದೇವಾನಾಂ ಯಷ್ಟಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಮಾಡಿ ಯಾಗ ಮಾಡುವವನು ಅಥವಾ ದೇವಾನಾಂ ಹವೀಂಷಿ ಪ್ರಾಪಯಿತಾ ವಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸನ್ನು ಅಗ್ನಿಯ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸುವವನು ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಮೇಧಾವಿಯಾದ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವವನು ಯೂಪವಿಷಯವಾದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಪಠಿಸುವನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಸಾಯಣರು—

ಜಾತೋ ಜಾಯತೇ ಸುದಿನತ್ವೇ ಆಹ್ನಾನಿತಿ ಜಾತೋ ಹ್ಯೇಷ ಏತಚ್ಚುಯತೇ ಸಮರ್ಯ
ಅ ವಿದರ್ಭೇ ವರ್ಧಮಾನ ಇತಿ ವರ್ಧಯಂತೈವೈನಂ ತತ್ಪುನಂತಿ ಧೀರಾ ಅಪಸೋ
ಮನೀಷೇತಿ ಪುನಂತೈವೈನಂ ತದ್ದೇವಯಾ ವಿಪ್ರ ಉದಿಯರ್ತಿ ವಾಚಮಿತಿ ದೇವೇಭ್ಯ
ಏವೈನಂ ತನ್ನಿವೇಡಿಯತಿ |
(ಐ. ಬ್ರಾ. ೨-೨)

ಎಂಬ ಏತರೇಯಬ್ರಹ್ಮಣದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಈ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಬೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು ಉದಹರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ

ಮನೀಷಾ—ಬುದ್ಧ್ಯಾ | ಮನೀಷಾ ಎಂಬ ಪದವು ಮನೀಷಯಾ ಮನಸ ಈಷಯಾ ಸ್ತುತ್ಯಾ ಪ್ರಜ್ಞಯಾ ವಾ ಎಂದು (ನಿ. ೨-೨೫) (ನಿ. ೯-೧೦) ಮನಸ್ಸಿನ ಸಂಕಲ್ಪ, ಸ್ತುತಿ, ಪ್ರಜ್ಞಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಪ್ರಜ್ಞಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದಾರೆ.

ಪ್ರಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ಜಾಯತೇ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಜ್ಞಾ ಜನೋರ್ಜಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಜಾದೇಶ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರಬರುತ್ತದೆ.

ಸುದಿನತ್ಯೇ—ಸುದಿನಾನಾಂ ಧಾವಃ ಸುದಿನತ್ಯಂ ತಸ್ಯಭಾವಸ್ವತಲ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧ ೧೦೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಮರ್ಪೇ—ಮೃಜ್ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗೇ ಧಾತು. ಛಂದಸಿ ನಿಷ್ಪರ್ಕೈದೇವ— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ನಿಪಾತಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೇ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದರೂ ಧಾತುವಿನ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಮರ್ಯೇಃ ಸಹಿತಃ (ಸಹವರ್ತತೇ) ಸಮರ್ಯಃ ಸಮಾಸಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪುನಂತಿ—ಪೂಜಾ ಪವನೇ ಧಾತು. ಕ್ರಾೃದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದ ಝಿಗೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಕ್ರಾೃದಿಭ್ಯಃ ಶ್ನಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ನಾ ವಿಕರಣ. ಪ್ಲಾದಿನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣ ಪರವಾದಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಶ್ನಾಭ್ಯಸ್ತೆಯೋರಾತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮನೀಷಾ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣದೀರ್ಘ ಏಕಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವಯಾಃ—ದೇವಾನ್ ಯೂಪಯತೀತಿ ದೇವಯಾಃ ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಅತೋ ಮನಿನ್ ಕ್ವನಿಬ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸರ್ವಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿ. ಕಾರಣೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಇಯೇತಿ—ಋಗತೌ ಧಾತು. ದುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಏಕವಚನಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಶ್ಲ ವಿಕರಣ ಬಂದಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಆರ್ತಿಪಿತೃರ್ಯೇಶ್ವ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಅದಕ್ಕೆ ಆಸರ್ವಣವಾದ ಆಚ್ (ಋ) ಪರವಾದುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಸ್ಯಾಸರ್ವಣೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಯೇಜಾದೇಶ. ಧಾತು ಋಕಾರಕ್ಕೆ ತಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ ರಹಿತವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಃ

ಯಾನ್ನೋ ನರೋ ದೇವಯಂತೋ ನಿಮಿಮ್ಯುರ್ವನಸ್ತತೇ ಸ್ವಧಿತಿರ್ವಾ
ತತಕ್ಷ |

ತೇ ದೇವಾಸಃ ಸ್ವರವಸ್ತಸ್ತಿನಾಂಸಃ ಪ್ರಜಾವದಸ್ಮೇ ದಿಧಿಷಂತು ರತ್ನಂ ||

|| ೬ ||

ಪದಮಾಠಃ

ಯಾನ್ | ವಃ | ನಃ | ದೇವಯಂತಃ | ನಿಮಿಮ್ಯುಃ | ವನಸ್ತತೇ | ಸ್ವಧಿತಿಃ | ನಾ | ತತಕ್ಷ |

ತೇ | ದೇವಾಸಃ | ಸ್ವರವಃ | ತಸ್ತಿನಾಂಸಃ | ಪ್ರಜಾವತ್ | ಅಸ್ಮೇ ಇತಿ | ದಿಧಿಷಂತು | ರತ್ನಂ || ೬ ||

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ.

ಹೇ ಯಾಸಾಂ ದೇವಯಂತೋ ದೇವಾನ್ಯಾಮಯಮಾನಾ ನರಃ ಕರ್ಮಣಾಂ ನೇತಾರೋಽಪ್ಯ-
ಯಾರ್ಥದಯೋ ಯಾನ್ನೋ ಯಾನ್ಯುಷ್ಣಾನ್ನಿಮಿಮ್ಯುಃ | ಅವತೇಷು ಪ್ರಚಿಕ್ಷುಃ | ನಾ ಅಪಿ ಜ ಹೇ
ವನಸ್ತತೇ ಸ್ವಧಿತಿಃ ಪರಶುಸ್ತುವೀಯಾನ್ಯಾಸಾಂ ಸ್ತತಕ್ಷ ಚಿಚ್ಛೇವ ದೇವಾಸೋ ದೀಪ್ಯಮಾನಾಃ ಸ್ವರವಃ |
ಸ್ವರುಶಬ್ದಃ ಸ್ವರಕಲನಾಶೀ | ತದ್ವಂತಃ | ಉಪ್ತಮವೃರ್ಧಿಯಃ | ತಸ್ತಿನಾಂಸಸ್ತಿದಂತಸ್ತೇ ತಾದೃಶಾ
ಯಾಸಾಂ ಅಸ್ಮೇ ಅಸ್ಮೈ ಯಜಮಾನಾಯ ಪ್ರಜಾವತ್ ಅನತ್ಯಸಹಿತಂ ರತ್ನಮುತ್ತಮಂ ಧನಂ ದಿಧಿ-
ಷಂತು | ಧಾರಯಂತು | ಪ್ರಯಚ್ಛಂಕ್ಷಿತ್ಯರ್ಥಃ || ನಿಮಿಮ್ಯುಃ | ದುಮಿಂಞ್ ಪ್ರಕ್ಷೇಪಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಿ-
ಟ್ಯುಸಿ ಅಸಂಯೋಗಾಲ್ಲಿಟ್ ಕಿಂಚಿತ್ ಕಿಂಚಿದ್ವಾ ವಾದ್ವಾ ಕಾಭಾವಃ | ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ಸತಿ
ಶಿಷ್ಯಃ ಸ್ವರೋ ಬಲೀಯಾನಿತಿ ವಚನಾತ್ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಸ್ವಧಿತಿಃ | ಸ್ವಶಬ್ದೋಪಪದಾದ್ಧಾ ಧಾರಣ ಇ-
ತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಕ್ತಿನಾ | ಸ್ವಾ ಸ್ವಕೀಯಾ ನಿಶಿತಧಾರಾ ಧೀಯತೇ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ಯತೇ ನೇನೇತಿ ಸ್ವಧಿತಿಃ ಬದ್ಧಃ |
ತತಕ್ಷ | ತಕ್ಷೂ ತ್ವಕ್ಷೂ ತನೂಕರಣ ಇತ್ಯಸ್ಮಾಲ್ಲಿಟಿ ಏಲಿ ರೂಪಾದನಿಘಾತಃ | ಲಿತಿತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ವದ್ವರ್ವ
ಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸ್ವರವಃ | ಸ್ವೃ ಶಬ್ದೋಪಪದಯೋರಿತ್ಯಸ್ಮಾನ್ನಿಧಿತ್ಯನುವೃತ್ತೌ ತ್ವಸ್ತೃಸ್ತಿಹಿತ್ರಪೀ-
ತ್ಯಾದಿನಾ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನಿತ್ವಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ತಸ್ತಿನಾಂಸಃ | ಇತ್ಯಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತಾಂತಿತ್ಯಸ್ಮಾಚ್ಛಂದಸಿ
ಲಿಟ್ | ತಸ್ಯ ಕ್ತುಸುಃ | ವಸ್ಯೇಕಾಜಾಧ್ಯಸಾಮಿತಿಚಾಗಮಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಪ್ರಜಾವತ್ | ಜನೀ
ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದುಪಸರ್ಗೇ ಚ ಸಂಜ್ಞಾ ಯಾಮಿತಿ ಡಃ | ತತಷ್ಟಾಪ್ | ತದಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ಮತುಪ್ |
ತಸ್ಯ ಪಿತ್ವಾದನುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಏಕಾದೇಶಸ್ವರಃ | ಅಸ್ಮೇ | ಅಸ್ಮಚ್ಛಬ್ದಸ್ಯ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಶೇಃ ಆ-
ದೇಶಃ | ದಿಧಿಷಂತು | ದಿಷ ಧಾರಣೇ | ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಃ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಹೇ ಯೂಪಾಃ—ಎಲೈ ಯೂಪಗಳೇ) | ಯೋನ್ ವಃ—ಯಾವ ನಿಮ್ಮನ್ನು | ದೇವಯಂತಃ—
ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವರೂ | ನರಃ—ಯಾಗನೇತೃಗಳೂ ಆದ ಅಧ್ವರ್ಯಾದಿಗಳು | ನಿಮಿಮ್ಯುಃ—
ಕತ್ತರಿಸಿದರೋ | ನಾ—ಮತ್ತು | (ಹೇ) ವನಸ್ಪತೇ—ಎಲೈ ವನಸ್ಪತಿಯೇ | ಸ್ವಧಿತಿಃ—ಕೊಡಲಿಯು |
ತತಕ್ಷ—(ನನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದ ಯೂಪಗಳನ್ನು) ಅಚ್ಚು ಕಟ್ಟುವುದಾದಿಯೋ | ತೇ—ಅಂತಃ | ದೇವಾಸಃ—
(ಪ್ರಕಾಶಯುಕ್ತಗಳೂ) | ಸ್ವರವಃ—ತಮ್ಮ ಭಾಗಗಳಿಂದ ಸಹಿತಗಳೂ (ಪೂರ್ಣವಾದವೂ) | ತಸ್ಮಿನ್ವಾಂಸಃ—
ನಿಂತಿರತಕ್ಕವುಗಳೂ (ಆದ ಯೂಪಗಳು) | ಅಸ್ಮೇ—ಈ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಪ್ರಜಾವತ್—ಅಸತ್ಯಸಹಿತವಾದ
ರತ್ನಂ—ರತ್ನಾದಿಗಳನ್ನು | ದಿಧಿಷಂತು—ಧರಿಸಲಿ (ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ).

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಯೂಪಗಳೇ, ಯಜ್ಞನಿರ್ವಾಹಕರೂ, ಶ್ರದ್ಧಾಳುಗಳೂ ಆದ ಅಧ್ವರ್ಯಾ ನೊದಲಾದವರು
ನಿಮ್ಮನ್ನು ವನಸ್ಪತಿಗಳಿಂದ ಛೇದಿಸಿ, ಕೊಡಲಿಯಿಂದ ಅಣಿಮಾಡಿಬರು; ತಮ್ಮ ಎಲ್ಲಾ ಭಾಗಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತ
ವಾಗಿ (ಸಮಗ್ರವಾಗಿ) ತೇಜಸ್ವಿಗಳಾಗಿ ನಿಂತಿರುವ ನೀವು ಈ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಅಸತ್ಯಸಹಿತವಾದ ಧನಾದಿಗಳನ್ನು
ಕನ್ನ ಸುಗ್ರಹಿಸಿ.

English Translation.

May those (posts) which devout men have cut down, or which, Vana-
spati, the axe has trimmed, may they standing resplendent with all their parts
(entire) bestow upon us wealth with progeny.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು.

ನರಃ—ಈ ಶಬ್ದವು ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೭) ಉಕ್ತವಾಗಿ, ನರಾಃ ಮನುಷ್ಯಾಃ ನೈತ್ಯಂತಿ
ಕರ್ಮಸು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಕರ್ಮಣಾಂ ನೇತಾರೋ ಅಧ್ವರ್ಯಾದೇಯಃ ಯಜ್ಞದ
ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನ್ಯೂನಾತೀತಗಳಲ್ಲದಂತೆ ಆಚರಿಸುವ ಅಧ್ವರ್ಯಾವೇ ನೊದಲಾದ ಪುತ್ರೀಷರು ಎಂದು ಅರ್ಥ
ವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸ್ವಧಿತಿಃ—ಸ್ವಾ ಸ್ವಕೀಯಾ ನಿಶಿತಧಾರಾ ಧೀಯತೇ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ಯತೇ ಅನೇನೇತಿ ಸ್ವಧಿತಿಃ ಖಡ್ಗಃ |
ಇದರ (ಹಂತವಾದ) ಜೂಪಾಃ ಧಾರೆಯು (ಅಲಗು) ಇನ್ನೊಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಛೇದನಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಡು
ತ್ತದೆಯಾಗಿ ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ವಧಿತಿ-ಕತ್ತಿ ಎಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿ ಪರಶು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು
ಹೇಳಿದಾರೆ ಸ್ವಧಿತಿಕತ್ತಿವು ದಿವ್ಯುತ್ ನೇಮಿಃ ಎಂಬ ಪದಿನೆಂಟು ವಜ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೧) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ದೇವಾಸಃ ಸ್ವರವಃ—ಸ್ವದು ಶಬ್ದಃ ಸ್ವರಕಲವಾಜೀ | ಲುಪ್ತಮುತ್ಪರ್ಥೀಯಃ | ವನಸ್ಪತಿ (ವೃಕ್ಷ)
ಸಂಬಂಧವಾದ ಅಂಶವಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಯೂಪವು ಇಲ್ಲಿ ಶಕಲ (ಜೊರು, ತುಂಡು) ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತ
ವಾಗಿದೆ. ಈ ಪದಕ್ಕೆ ದೇವಾಸಃ ಎಂದು ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಶಕಲವು—ದೇವತೆಗಳಂತೆ
ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವುದು. (ದೇವಾ ಇವ ದೀಪ್ಯಮಾನಾಃ) ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಮಹಾ ಕೃತುಗಳಲ್ಲಿ

ಅನೇಕ ಯೂಪಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಾರಣ ಇಲ್ಲಿ ತೇ ಎಂಬ ಬಹುವಚನ ಪದದಿಂದ ಈ ಅಂಶವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಯೂಪಶಕಲವೆಂಬುದಾಗಿಯೂ ಯೂಪವನ್ನು ವ್ಯವಹಾರಮಾಡುವಕಾರಣ ಇಲ್ಲಿ ಶಕಲವಾಚಿ ಯಾದ ಸ್ವರು ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಿದೆ.

ರತ್ನಮ್—ಈ ಶಬ್ದವು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಜಾವದಸ್ಯೇ ದಿಧಿಷಂತು ರತ್ನಂ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಈ ಯೂಪಗಳು ಯಾಗವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಪುತ್ರ ರನ್ನೂ, ಧನವನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ನಿಮಿಮ್ಯುಃ—ದುಮಿಜ್ ಪ್ರಕ್ಷೇಪಣೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಪರಸ್ಮೈ-ಪದಾನಾಂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಾದೇಶ. ಲಿಞ್ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಸಂಯೋಗಾಲ್ಲಿಟ್‌ಕಿತ್ (೧-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಕಿಞ್ಪ್ರಾತಿದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಜಾದೇಶ. ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಸತಿಶಿಸ್ವಃಸ್ವರ ಬಲೀಯಸ್ತ್ವಮ್ ಎಂಬ ಪರಿಣಾಮದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜಂಚೋದಾತ್ತವತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ನಿ) ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಧಿತಿಃ—ಧಿ ಧಾರಣೇ ಧಾತು. ಸ್ವ ಎಂಬುದು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂಕ್ತಿನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ವಾ ಸ್ವಕೀಯಾ ನಿಶಿತಧಾರಾ ಧೀರುತೇ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ಯತೇ ಅನೇನ ಇತಿ ಸ್ವಧಿತಿಃ=ಬದ್ಧ-ಜ್ಞಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತತಕ್ಷ—ತಕ್ಷಾ ತಕ್ಷಾ ತನ್ಮಾಕರಣೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ನಾ ಎಂಬುದರ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಚೇನಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವರವಃ—ಸ್ವೃ ಶಬ್ದೋಪತಾಪಯೋಃ ಧಾತು. ಕೃ ಸ್ವೃಸಿಹಿತೃಪಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ವರು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿತ್ ಎಂದು ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ತಸ್ಮಿವಾಂಸಃ—ಸ್ಮ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು. ಛಂದಸಿಲುಜ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ವತ್ಸಾಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್. ಕ್ವಸುಕ್ತೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕ್ವಸುರಾದೇಶ. ಧಾತುವು ಏಕಾಚಾದುದರಿಂದ ವಸ್ತೇಕಾಚಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಆಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪ್ರಜಾವತ್—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಉಪಸರ್ಗೇ ಚಸಂಜ್ಞಾಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಡ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುನಿನ ಟಿಗೆ ಲೋಪ. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅದಂತನಾದುದರಿಂದ ಟಾಪ್. ಪ್ರಜಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರ ಮೇಲೆ ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದು ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ಮೀ—ಅಸ್ಮದ್ ಶಬ್ದ. ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥೀ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಕೇ ಆದೇಶ.

ವಿಧಿಪಂತು—ಧಿಪ ಧಾರಣೀ ಧಾತು. ಜುಜೋತ್ಯಾದಿ. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚ ನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯೇ ವೃಕ್ಣಾಸೋ ಅಧಿ ಪ್ವಮಿ ನಿಮಿತಾಸೋ ಯತಸ್ತುಚಃ |

ತೇ ನೋ ವ್ಯಂತು ನಾರ್ಯಂ ದೇವತ್ರಾ ಪ್ಲೇತ್ರಸಾಧಸಃ || ೭ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಯೇ | ವೃಕ್ಣಾಸಃ | ಅಧಿ | ಪ್ವಮಿ | ನಿಮಿತಾಸಃ | ಯತಸ್ತುಚಃ |

ತೇ | ನಃ | ವ್ಯಂತು | ನಾರ್ಯಂ | ದೇವತ್ರಾ | ಪ್ಲೇತ್ರಸಾಧಸಃ || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ಅಧಿ ಪ್ವಮಿ ಪ್ವಮಾಯಾಂ ಭೂನೌ ವೃಕ್ಣಾಸಃ ಪರಕುನಾ ಚೈನ್ನಾ ಯೇ ಯೂಪಾಃ | ಯತಸ್ತುಚಃ ಇತಿ ಯತ್ಪ್ರೀತ್ಯಾಚೀ ಯತಸ್ತುಚೋ ಮರುತ ಇತಿ ಯತ್ಪ್ರೀತ್ಯಾಚೀ ಮರುತ ಪರಿತತ್ಪಾತ್ | ಯತಾಃ ಸ್ತುಚೋ ಯೈಸ್ತೇ ಯತಸ್ತುಚಃ | ತೈರ್ಯತ್ಪ್ರೀತ್ಯಾಚೀ ಮಿತಾಸೋನವೇಷು ನಿತರಾಂ ಪ್ರಪ್ತಕ್ತಾಃ ಪ್ಲೇತ್ರಸಾಧಸಃ ಪ್ಲೇತ್ರಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಸಾಧಕಾಃ | ಯಥಾ ಪ್ಲೇತ್ರಂ ಸಸ್ಯಾದಿವ್ವಾರಾ ಫಲಂ ಪ್ರಯಚ್ಛತಿ ತಥಾ ಯಜ್ಞೋಪವೇಷವದ್ವಾರಾ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಫಲಂ ದದಾತೀತಿ ಪ್ಲೇತ್ರಂ ಯಜ್ಞಃ | ಏವಂನಿಧಾಸ್ತೇ ಯೂಪಾ ನೋಃಸ್ಮದೀಯಂ ನಾರ್ಯಂ ನಾರಣೀಯಂ ಸಂಭಜನೀಯಂ ಹವಿದೇವತ್ರಾ ದೇವೇಷು ವ್ಯಂತು | ಗಮಯಂತು | ಅಸ್ಮದೀಯಂ ಹವಿದೇವಾನಾಧೀನಂ ಕುರ್ವಂತಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಕೃಕ್ಣಾಸಃ | ಓವ್ರತನ್ಮಾಘೇದನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ನಿಷ್ಕಾಯಾಂ ಯಸ್ಯ ವಿಧಾಸೇತೀರ್ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಕಿತ್ತ್ವಾದ್ಗ್ರಹಿಜ್ಯಾವಯಾತ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಓದಿತಶ್ಚೇತಿ ನಿಷ್ಕಾನತ್ಯಂ | ಪ್ವಮಿ | ಅತೋ ಧಾತೋರಿತ್ಯತ್ರ ಅತ ಇತಿ ಯೋಗವಿಭಾಗಾದಾಕಾರಲೋಪಃ | ನಿಮಿತಾಸಃ | ಡುಮಿಞ್ ಪ್ರಪ್ತೇಪಣೇ | ಕರ್ಮಣಿ ಕ್ತಃ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಯತಸ್ತುಚಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಃ | ವ್ಯಂತು | ಇಹ್ ಗತಾ. ಪಿತ್ಯಸ್ಯ ಲೋಟಿ ರೂಪಂ | ಇಕಾರಲೋಪಶ್ಚಾಂಧಸಃ | ಆಯಮಂತರ್ಭಾವಿತಲ್ಯರ್ಥಃ | ನಾರ್ಯಂ |

ವೃಜ್ ಸಂಭಕ್ತಾ ವಿತ್ಯಸ್ಯಾದೃಹಲೋರ್ಣ್ಯದಿತಿ ಕರ್ಮಣಿ ಜ್ಯೋತ್ | ಈಡವಂದವೃಶಂಸದುಹೇತ್ಯಾದಿನಾದ್ಯು-
ದಾತ್ತತ್ವಂ | ದೇವತ್ರಾ | ತ್ರೇತ್ಯನುವೃತ್ತಾ ದೇವಮನುಷ್ಯಪುರುಷಪುರುಷಮರ್ಚ್ಯೇಭ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿನಾದಿಕರಣೇ
ಶ್ವಾಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಕ್ಷೇತ್ರಸಾಧನಃ | ದಾಧ ಸಾಧ ಸಂದಿದ್ಧಾವಿತ್ಯಸ್ಯಾದಾಣಾದಿಕೋಽಸುನ್ | ಕೃದುತ್ತರ-
ಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

ಯೇ—ಯಾವ ಯೂಪಗಳು | ಅಧಿ ಹ್ವಮಿ—ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ | ವೃಕ್ತಾಸಃ—ಕೊಡಲಿಯಿಂದ
ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳೂ | ಯೇತಸ್ತುಚಃ—ಸುಚಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಋತ್ವಿಜರಿಂದ | ನಿಮಿ-
ತಾಸಃ—(ಹಳ್ಳಗಳಲ್ಲಿ) ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವವುಗಳೂ (ಅಥವಾ) ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವವುಗಳೂ | ಕ್ಷೇತ್ರಸಾಧನಃ—
ಯಜ್ಞಸಾಧನಗಳೂ (ಅಗಿನೆಯೋ) | ತೇ—ಈ ಯೂಪಗಳು | ನಃ—ನಮ್ಮ | ವಾಯೋಂ—ವರಣೀಯವಾದ
ಹವೀರಾದಿಗಳನ್ನು | ದೇವತ್ರಾ—ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ | ವ್ಯಂತು—(ಸೇರುವಂತೆ) ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡಲಿ |

ಭಾವಾರ್ಥ.

ಕೊಡಲಿಯಿಂದ ಭೇದಿಸಿ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬೀಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟು, ಅನಂತರ ಋತ್ವಿಜರಿಂದ (ಯೂಪಾಕಾರವಾಗಿ)
ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಯಜ್ಞಸಾಧಕಗಳಾಗಿರುವ ಯೂಪಗಳು ನಮ್ಮಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾಗುವ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹವೀರಾದಿಗಳನ್ನು
ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಲುಪಿಸಲಿ.

English Translation.

May those posts which have been cut down upon the earth, and which
have been fabricated by the priests, those which are the accomplisners of the
sacrifice, convey our acceptable (offering) to the gods.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ಅಧಿ ಹ್ವಮಿ—ಹ್ವಮಾಯಾಂ ಭೂಮೌ | ಹ್ವಮಾ ರಬ್ಧವು ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಕೃಧಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ
(ನಿ. ೨.೫) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಪರಶು (ಕೊಡಲಿ) ನೇ ಮೊದಲಾದ ಅಯುಧಗಳಿಂದ ಕತ್ತರಿಸ-
ಲ್ಪಟ್ಟು ಯೂಪಗಳು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಯೇತಸ್ತುಚಃ—ಈ ಪದವು ಭಾರತಾಃ ಕುರವಃ ಎಂಬ ಎಂಟು ಋತ್ವಿಜ್ಞಾನಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩.೧೯)
ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಯತಾಃ ಸ್ತುಚಃ ಯೈಸ್ತೇ—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹೋಮ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ತುಕ್ಯ
ಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ಹಿಡಿದಿರುವ ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಋತ್ವಿಜರಿಂದ ಯೂಪಗಳು ಭೂಮಿ-
ಯಲ್ಲಿ ನೆಡಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ.

ಕ್ಷೇತ್ರಸಾಧನಃ—ಕ್ಷೇತ್ರಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಸಾಧನಾಃ | ಯಥಾ ಕ್ಷೇತ್ರಂ ಸಸ್ಯಾದಿದ್ವಾರಾ ಫಲಂ
ಪ್ರಯಚ್ಛತಿ ತಥಾ ಯಜ್ಞೋಽಪಿ ಅಪುರ್ವದ್ವಾರಾ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಫಲಂ ದದಾತೀತಿ ಕ್ಷೇತ್ರಂ | ನಿರುಕ್ತಕಾರರು
ಕ್ಷೇತ್ರಂ ಪ್ರಿಯತೇಃ ನಿವಾಸಕರ್ಮಣಃ | ಪ್ರಜ್ಞಪ್ರಯೇ ಎಂಬ ವಾಸಮಾಡು ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಪ್ರಿ ಧಾತುವು

ನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಕ್ಷೇತ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಾಸಸ್ಥಾನವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಇಲ್ಲಿ ಕ್ಷೇತ್ರವು (ಭೂಮಿಯು) ಸಸ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸಿ ಜನಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಆಚರಿಸುವಂತೆ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಯಜ್ಞಫಲವಾದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳನ್ನು ಅಪೂರ್ವವೆಂಬುದರ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಉಂಟುಮಾಡುವ ಕಾರಣಕ್ಷೇತ್ರ ಶಬ್ದವು ಯಜ್ಞವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಯೂಪಗಳು ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುವುಗಳಾದುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಸಾಧಕಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವಾರ್ಯಂ—ವರಣೀಯಂ ಸಂಭಜನೀಯಂ ಹವಿಃ | ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಾರ್ಯಂ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೃಣೋ- ತೇರಥಾಪಿ ವರತಮಮ್ ಎಂದು ವಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಮರ್ಗಾಜಾರ್ಯರು ಯದ್ವರಯಿತವ್ಯಂ ಭವತಿ ತದ್ವಾರ್ಯಮಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ| ಅಥಾಪಿ ಕದಾಚಿತ್—ವಾರ್ಯಶಬ್ದೇನ ಯತ್ ವರತಮಂ ಶ್ರೇಷ್ಠತಮಂ ಕಿಂಚಿ- ದ್ಭವತಿ ತಮುಚ್ಯತೇ ವರಿಸು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ನೃಚ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ವಾರ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಭಿಲಷಣೀಯವಾದದ್ದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಕೆಲವುಕಡೆಯಲ್ಲಿ ವಾರ್ಯಪದ ದಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠತಮವಾದುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಸೂಚಿತವಾಗಬಹುದು ಎಂದೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ವರಣೀಯವಾದ (ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿಕರವಾದ) ಹವಿಸ್ಸೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದಾರೆ.

ದೇವತ್ರಾ ವ್ಯಂತು—ದೇವೇಷು ಗಮಯಂತು. ಯೂಪಗಳು ಯಜಮಾನರಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದ ವರಣೀಯವಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಹೊಂದುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ದೇವತ್ರಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ವನಸ್ಪತೇ ರತನಯಾ ನಿಯೂಯಾ ಪಿಷ್ಯತಮಯಾ ವಯುನಾನಿ ವಿದ್ವಾನ್ |

ವಹಾ ದೇವತ್ರಾ ದಿಧಿಷೋ ಹವೀಂಸಿ ಪ್ರ ಚ ದಾತಾರಮಮೃತೇಷು ವೋಚಿಃ ||

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ದೇವತ್ರಾ ದೇವಾನಾನ್ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಅಸ್ತ- ದೀಯಂ ಹವಿಃ ದೇವಾಭೀನಂ ಕುರ್ವಂತು ಎಂದು ಯಜಮಾನರ ಅಭಿಲಾಷೆಯ ಅಶಂಸಾಪರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ವೃಕ್ತಾ ಸಃ—ಓವ್ರಶ್ಚ ಭೇದನೇ ಧಾತು. ಉದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದ್ದಿಕಲ್ಪ. ನಿಷ್ಠಾ ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗೃಹಿಷ್ಯಾವಧಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ವಿನ ರೇಫಕ್ಕೆ (ಮಕಾರ) ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪೂರ್ವರೂಪ. ಸ್ಕೋಸಂಯೋ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಯೋಗದ ಅದಿ ಯಾದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಚೋಃಕುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕಕಾರಾದೇಶ. ಧಾತು ಓದಿತ್ತಾದುದ ರಿಂದ ಓದಿತಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರದ ನಿಷ್ಠಾ ತಕಾರಕ್ಕೆ ನತ್ವ. ಯಸ್ಯನಿಭಾಷಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಷ್ಠಾಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಮಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ ವೃಕ್ಷ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕಾ (ಗಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುಕಾಗಮ.

ಕ್ಷಮಿ—ಕ್ಷಮಾ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮೀ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಅತೋಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೦) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅತಃ ಎಂದು ಯೋಗವಿಭಾಗ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಾಗದಿದ್ದರೂ ಆಕಾ ರಾಂತವಾದುದರ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಭ ಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಲೋಪ.

ನಿಮಿತಾಸಃ—ಡುಮಿಇಃ ಪ್ರಕ್ಷೇಪಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕರ್ಮಣಿ ಕ್ರಾಂತಸರವಾದುದರಿಂದ ಗತೀರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ನಿ) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಅಜ್ಜ ಸೇರಿಸುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುಕಾಗಮ.

ಯತಸ್ಪ್ರಚಃ—ಯತಾಃ ಸ್ಪ್ರಚಃ ಯೈಸ್ತೇ ಯತಸ್ಪ್ರಚಃ | ಬಹುವ್ರೀಹಾ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಪೂರ್ವ-ಪದಮ್ (ಗಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಂತು—ವಿ ಉಪಸರ್ಗ. ಇಣ್ ಗಣ ಧಾತು. ಲೋಟ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಅಂತಾ ದೇಶ ಬಂದಾಗ ಉತ್ಪ. ಇಣೋಯೇಣ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣ್. ಉಪಸರ್ಗದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ. ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಯೋಜಕ ವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಇದು ಅಂತರ್ಭಾವಿತಞ್ಕರ್ಥಕವಾದ ಧಾತು.

ವಾರ್ಗುಮ್—ವೃಜ್ ಸಂಭಕ್ತಾ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಋಹಲೋರ್ಣ್ಯತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಣ್ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಣಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಚೋಷಾತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಮುಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಈದವ್ಯಂದ ವೈ ಶಂಸದುಹಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವತ್ರಾ—ತ್ರಾ ಎಂದು ಅನುನೃತ್ತವಾಗುವಾಗ ದೇವಮನುಷ್ಯಪುರುಷಪುರುಷಮರ್ತ್ಯೇಭ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ರಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷೇತ್ರಸಾಧಸಃ—ರಾಧ ಸಾಧ ಸಂಸಿದ್ಧಿ ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯ ಆಸುನ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗತಿಕಾರಕೋಪೇ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ

ಆದಿತ್ಯಾ ರುದ್ರಾ ವಸವಃ ಸುನೀಥಾ ದ್ಯಾವಾಕ್ಷಾಮಾ ಪೃಥಿವೀ ಅಂತರಿಕ್ಷಂ |
ಸಜೋಷಸೋ ಯಜ್ಞಮವಂತು ದೇವಾ ಊರ್ಧ್ವಂ ಕೃಣ್ವಂತಧ್ವರಸ್ಯ
ಕೇತುಂ || ೮ ||

ಪದಸಾರಃ

ಆದಿತ್ಯಾಃ | ರುದ್ರಾಃ | ವಸವಃ | ಸುನೀಥಾಃ | ದ್ಯಾವಾಕ್ಷಾಮಾ | ಪೃಥಿವೀ | ಅಂತರಿಕ್ಷಂ |

ಸಜೋಷಸಃ | ಯಜ್ಞಂ | ಅವಂತು | ದೇವಾಃ | ಊರ್ಧ್ವಂ | ಕೃಣ್ವಂತು | ಅಧ್ವರಸ್ಯ | ಕೇತುಂ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ಸುನೀಥಾ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಸುಷ್ಕ ನೇತಾರ ಅದಿತ್ಯಾ ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯಾ ರುದ್ರಾ ಏಕಾದಶರುದ್ರಾ ವಸವೋಽಷ್ಟೌ ವಸವಃ | ಯದ್ವಾ ಸುಷ್ಕನೀಥಾಃ ಸುಷ್ಕತಯಃ | ಸ್ತುತತಸ್ತಾಣಿ ನೀಥಾನಿ ಚೋಕ್ತಾಃ ಮದಾನಿ ಚ | ಐ. ಐ. ೨-೩೪ | ಇತಿ ಹಿ ತ್ರಾಯತೇ | ದ್ಯಾವಾಕ್ಷಾಮಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ | ಪೃಥಿವೀ | ಸುಬ್ಬ್ರಹ್ಮಯಃ | ಪೃಥು ವಿಸ್ತೀರ್ಣಮಂತರಿಕ್ಷಂ ಚ | ಸಜೋಷಸ ಏತೇ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ಏಕಮತ್ಯೇನ ಪರಸ್ಪರಂ ಸಂಗತಾ ಭೂತ್ವೇಮಮಸ್ಮದೀಯಂ ಯಜ್ಞಮವಂತು | ರಕ್ಷಂತು | ಕಿಂಚಿ | ಅಧ್ವರಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಕೇತುಂ ಧ್ವಜಭೂತಂ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಕಂ ವೇಮಂ ಯೂಪಮೂರ್ಧ್ವಂ ಕೃಣ್ವಂತು | ಉಚ್ಚ್ರಿತಂ ಕುರ್ವಂತು || ಅದಿತ್ಯಾಃ | ಅದಿತೇರಪತ್ಯಾನಿ | ದಿತ್ಯದಿತ್ಯಾದಿತ್ಯಪತ್ಯುತ್ಪರಪದಾದಿತಿ ಣ್ಯಃ | ಚಿತ್ತಾದಾದಿವೃದ್ಧಿಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ರುದ್ರಾಃ | ರೋದಯಂತಿ ಸರ್ವಾನಂತಕಾಲೇ | ರೋದೇರ್ಣಿಲುಕ್ ಚೇತಿ ರಕ್ತೃತ್ಯಯಃ | ತತ್ಸಂನಿಯೋಗೇ ಚಿಲೋಪಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಜಸಃ ಸುಸ್ತಾದನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಏಕಾದೇಶ ಉದಾತ್ತೇನೋದಾತ್ತ ಇತ್ಯೇಕಾದೇಶಸ್ಯಾಪ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ವಸವಃ | ವಸ ನಿನಾಸೇ | ನಿದಿತ್ಯನುವೃತ್ತಾ ಶ್ವಾಸ್ತೃಸ್ನಿಹಿತ್ರಪೃಸಿವಸೀತ್ಯಾದಿನೋಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನಿತ್ವಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಸುನೀಥಾಃ | ಚೇಜಾಪ್ರಾಪಣೇ | ದನಿಕುಷಿನೀರಮಿಕಾಶಿಭ್ಯ ಇತಿ ಕ್ಲನ್ | ಕಿತ್ತಾದಗುಣಃ | ಥಾಥಘೃತೀತ್ಯುತ್ಪರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ದ್ಯಾವಾಕ್ಷಾಮಾ | ದ್ಯೌಶ್ಚ ಕ್ಷಾಮಾ ಚ | ದಿವೋ ದ್ಯಾವೇತಿ ದ್ಯಾವಾದೇಶಃ | ದೇವತಾದ್ವಂದ್ವೇ ಚೇತ್ಯುಭಯಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಪೃಥಿವೀ | ಪ್ರಥ ಪ್ರಖ್ಯಾನೇ | ಪ್ರಥೇಃ ಸಿವನ್ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಚೇತಿ ಸಿವನ್ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಚ | ಸಿದ್ಗಾರಾದಿಭ್ಯಶ್ಚೇತಿ ಜಾಷ್ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರೇಣಾಂತೋದಾತ್ತಃ | ಅವಂತು | ಅವ ರಕ್ಷಣೇ | ನಿಘಾತಃ | ಕೃಣ್ವಂತು | ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋರಿತ್ಯಸ್ಮಾಲೋಟಿ ಧಿನ್ವಿಕೃಣ್ವೋರಚ್ಚೇತ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅಕಾರಶ್ಚಾಂತಾದೇಶಃ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

ಸುನೀಥಾಃ—(ಯಾಗಗಳನ್ನು) ಶುಭಪ್ರದವಾಗಿ ನಿರ್ವಹಿಸುವ | ಅದಿತ್ಯಾಃ—ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರು | ರುದ್ರಾಃ—ಏಕಾದಶರುದ್ರರು | ವಸವಃ—ಅಷ್ಟವಸುಗಳು | (ಸುನೀಥಾಃ—ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ತುತಿಗಳು) | ದ್ಯಾವಾಕ್ಷಾಮಾ—ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು | ಪೃಥಿವೀ—ವಿಸ್ತೃತವಾದ | ಅಂತರಿಕ್ಷಂ—ಅಂತರಿಕ್ಷವು, (ಮೊದಲಾದ) | ದೇವಾಃ—ದೇವತೆಗಳು | ಸಜೋಷಸಃ—ಸಮಾನಪ್ರೀತಿವಿಷ್ಣುರಾಗಿ (ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತರಾಗಿ) | ಯಜ್ಞಂ—ಈ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞವನ್ನು | ಅವಂತು—ರಕ್ಷಿಸಲಿ; (ಮತ್ತು) | ಅಧ್ವರಸ್ಯ—ಯಜ್ಞದ | ಕೇತುಂ—ಧ್ವಜಪ್ರಾಯವಾದ (ಪ್ರಜ್ಞಾಪಕವಾದ) ಈ ಯೂಪವನ್ನು | ಉರ್ಧ್ವಂ ಕೃಣ್ವಂತು—ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯಲಿ (ಉಚ್ಚ್ರಿತವಾಗಿ ಮಾಡಲಿ).

ಭಾವಾರ್ಥ.

ಯಾಗನೇತೃಗಳಾದ, ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರು, ಏಕಾದಶರುದ್ರರು, ಅಷ್ಟವಸುಗಳು, ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು, ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಏಕಮತ್ಯದಿಂದ ಪರಸ್ಪರಸಂಗತರಾಗಿ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಮತ್ತು ಯಜ್ಞದ ಧ್ವಜಪ್ರಾಯವಾದ ಈ ಯೂಪವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯಲಿ.

English Translation.

May the leaders of the rite, the divine *Adityas, Rudras, Vasus*, Heaven and Earth, the Earth, the firmament, well pleased, protect our sacrifice: let them raise aloft the standard of the ceremony.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು.

ಸುನೀಥಾ:-ಸುಷ್ಮ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ನೇತಾರಃ | ಯಜ್ಞವು ಯಾವ ವಿಷ್ಣುವೂ ಇಲ್ಲದಂತೆ ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾದ ಕ್ರಮದಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾಗುವವರೆಗೂ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವವರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ವಿನಂಸಿದಾರೆ.

ತಪ್ತಮಿಂದ್ರ ಮತಿಭಿಸ್ತೇ ಸುನೀಥಾಸೋ ವಸೂಯವಃ |

ಗೋಭಿಃ ಕ್ರಾಣಾ ಅನೂಪತ ||

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು (ನಿ. ೪-೧೯). ಸುಷ್ಮ ಸ್ತೋತುಂ ಯೇ ಶಕ್ನುವಂತಿ ತೇ ಸುನೀಥಾಃ ಜಿಸ್ನುಗಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲು ನಿಪುಣರಾದವರು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಸುನೀಥಃ ಎಂಬ ಪದವು ಅಸ್ತೇವೋಃ ಅನೇಮಾಃ ಎಂಬ ಪತ್ತ ಪ್ರಶಸ್ತನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩-) ಉಕ್ತವಾಗಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಆದಿತ್ಯಾಃ:-ದ್ರಾವದಶಾದಿತ್ಯಾಃ | ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—ಆದಿತ್ಯಃ ಕೆಸ್ಕಾತ್ ಅದತ್ತೇ ರಸಾನ್, ಅದತ್ತೇ ಭಾಗಂ, ಜ್ಯೋತಿಷಾದಾದೀವ್ರೋ ಭಾಸೇತಿ ನಾ ಅದಿತೇಃ ಪುತ್ರ ಇತಿ ನಾ | ಅಲ್ಪಪ್ರಯೋಗಂ ತಸ್ಯೈತ. ನಾರ್ಜಾಭ್ಯಾನ್ನಾಯೇ ಸೂಕ್ತಭಾಕ್ ಸೂರ್ಯಮಾದಿತೇಯಮದಿತೇಃ ಪುತ್ರಂ | ಆದಿತ್ಯನೆಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿರಚಕರಸುವಾಗ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ಉದಕಗಳನ್ನು ಹೀರುವುದೂ, ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ಕಾಂತಿಗಳನ್ನೂ ತಾನು ಹೊಂದಿರುವುದೂ, ಇತರ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದೂ, ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಮೀರಿ ಇರುವುದೂ, ಅಥವಾ ಅದಿತಿಗೇ ಪುತ್ರನಾಗಿರುವುದೂ ಆದಿತ್ಯಶಬ್ದಾರ್ಥವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ, ಈ ಆದಿತ್ಯನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ ಶುಕ್ತಗಳು ಅಲ್ಪವಾಗಿರುತ್ತವೆ, ಸವಿತ್, ಭಗ, ಪೂಷ ಎಂಬ ಆದಿತ್ಯಪ್ರಭೇದದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು ಬಹಳವಾಗಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿ,

ಏವಮನ್ಯಾಸಾಮಸಿ ದೇವತಾನಾಮಾದಿತ್ಯಪ್ರನಾಥಾಃ ಸ್ತುತಯೋ ಭವಂತಿ | ತದ್ಯೈಘ್ಯ.

ತನ್ಮಿತ್ರಸ್ಯ ವರುಣಸ್ಯಾರ್ಯಮೋಕ್ಷೇ ದಕ್ಷಸ್ಯ ಭಗಿಸ್ಯಾಂಶಸ್ಯೇತಿ ||

(ನಿ. ೨-೧೩)

ಹೀಗೆಯೇ ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅಂದರೆ ಮಿತ್ರ, ವರುಣ, ಅರ್ಯಮಾ, ದಕ್ಷ, ಭಗ, ಅಂಶ, ಎಂಬ ಈ ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಆದಿತ್ಯನೆಂಬ ಪ್ರಯೋಗವೂ ಸ್ತುತಿಯೂ ಇರುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿ— ಈ ದೇವತಾಪರವಾದ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯನೆಂಬ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.

ತಾ ಸಮ್ರಾಜಾ ಭೃತಾಸುತೀ ಆದಿತ್ಯಾ ದಾಸುನಸ್ತೇ | ಸಚೇತೇ ಅನವತ್ಪರಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೪೧-೬)

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರವರುಣರು ಆದಿತ್ಯಪದದಿಂದ ಸ್ತುತರಾಗಿದ್ದಾರೆ ಎಂದೂ,

ಪ್ರ ಸ ಮಿತ್ರ ಮರ್ತೋ ಅಸ್ತು ಪ್ರಯಸ್ತಾನ್ಯಸ್ತೇ ಆದಿತ್ಯ ಶಿಕ್ಷತಿ ವ್ರತೇನ |
ನ ಹನ್ಯತೇ ನ ಜೇಯತೇ ತ್ವೋತೋ ನೈನಮಂಹೋ ಅತ್ನೋತ್ಯಂತಿತೋ ನ ಧೂರಾತ್
(ಋ. ಸಂ. ೩-೫೯-೨)

ಇಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರ ಎಂಬ ದೇವನು ಆದಿತ್ಯ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸ್ತುತನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದೂ,

ಉಪುತ್ತಮಂ ವರುಣ ಪಾಶಮಸ್ತದವಾಧಮಂ ವಿ ಮಧ್ಯಮಂ ಶ್ರಥಾಯ |
ಅಥಾ ವಯಮಾದಿತ್ಯ ವ್ರತೇ ತವಾಸಾಗಣೋ ಅದಿತಯೇ ಸ್ಯಾಮ ||
(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೪-೧೫)

ಈ ಋಕ್ಮನಲ್ಲಿ ವರುಣನನ್ನು ಆದಿತ್ಯಪದದಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ ಎಂದೂ ಆದಿತ್ಯಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ—

ಸ್ವರಾದಿತ್ಯೋಭವತಿ | ವೃಶ್ಚಿರಾದಿತ್ಯೋ ಭವತಿ | ನಾಕ ಅದಿತ್ಯೋಭವತಿ | ಗೌರಾ-
ದಿತ್ಯೋಭವತಿ | ವಿಷ್ವಾಬಾದಿತ್ಯೋ ಭವತಿ | ನಭ ಅದಿತ್ಯೋ ಭವತಿ ||
(ನಿ. ೨-೧೫).

ಎಂದು ಆದಿತ್ಯಪದಾಭಿಧೇಯವಾದ ಅರ್ಥವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಗೌಣವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವನ್ನೂ ಉದಾಹರಿಸಿ
ರುವರು. ಸ್ವತಿ, ಪೃಶ್ವತಿ, ನಾಕ, ಗೌ, ವಿಷ್ವತ್, ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ದ್ಯೌಃ (ಅಂತರಿಕ್ಷವು) ಆದಿತ್ಯಪದದಿಂದ
ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಯಾದೇವೇನಮಧರ್ಯಾಜ್ಞಿಯಾಸೋ ದಿವಿ ದೇವಾಃ ಸೂರ್ಯಾಮಾದಿತೇಯಂ |
ಯಾದಾ ಚರಿಸ್ತೂ ಮಿಥುನಾವಭೂತಾಮಾದಿತ್ವಾಪಶ್ಯತ್ ಭುವನಾಥಿ ವಿಶ್ವಾ ||
(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೮-೧೧)

ಈ ಋಕ್ಮನಲ್ಲಿ ಯೇವೇಸ್ಯ ದಿವಿ ತ್ಯತೀಯಂ ತದಸಾವಾದಿತ್ಯ ಇತಿ ಹಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ | ಎಂಬ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ
ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಗೂ ಆದಿತ್ಯನೆಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು ಇರುತ್ತದೆ.

ಇಮಾ ಗಿರ ಅದಿತ್ಯೇಭ್ಯೋ ಘೃತಸ್ತೋಃ ಸನಾದ್ರಾಜಭ್ಯೋ ಜುಹ್ವಾ ಜುಹೋಮಿ |
ತೃಣೋತು ಮಿತ್ರೋ ಅರ್ಯಮಾ ಭಗೋ ನಸ್ತುನಿಶಾತೋ ವರುಣೋ ದಕ್ಷೋ
ಅಂಶಃ ||
(ಋ. ಸಂ. ೨-೨೭-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಮನಲ್ಲಿ ಅದಿತ್ಯೇಭ್ಯಃ ಜುಹ್ವಾ ಜುಹೋಮಿ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ—

ಅಥಾತೋ ದ್ಯುಸ್ಥಾನಾ ದೇವಗಣಾಃ ತೇಷಾಮಾದಿತ್ಯಾಃ ಪ್ರಥಮಾಗಾಮಿನೋ ಭವಂತಿ |
(ನಿ. ೧೨-೩೫)

ದ್ಯುಷ್ಟಾನದಲ್ಲಿರುವ ದೇವಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯರು ಮುಖ್ಯರಾಗಿರುವರು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲ
ರಿಗೂ ಆದಿತ್ಯರೆಂಬ ಹೆಸರು ಗೌಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಇಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯರು
ಮಿತ್ರನೇ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೆರಡು (ಇನರಂದು) ದೇವತೆಗಳೆಂದೂ ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಆದಿತ್ಯನ ಪ್ರಭೇದಗಳೆಂದೂ
ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ರುದ್ರಾಃ—ಏಕಾದಶರುದ್ರಾಃ | ರುದ್ರ ಶಬ್ದವು ಸ್ತೋತ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ರುದ್ರೋ ರಾತೀತಿ ಸತಃ, ರೋರೂಯಮಾಣೋ ದ್ರವತೀತಿ ನಾ “ಯದರುಪತ್ ತದ್ರುದ್ರಸ್ಯ ರುದ್ರತ್ವಮ್” ಇತಿ ಹಾರಿದ್ರವಿಕಮ್ | ಕಾಶಕಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ “ಸ ಕಿಲ ಪಿತರಂ ಪ್ರಜಾಪತಿಮಿಷುಣಾ ನಿಧ್ಯಂತಮನುಲೋಚನ್ನರುಪತ್ ತದ್ರುದ್ರಸ್ಯ ರುದ್ರತ್ವಂ” ತನ್ನ ತಂದೆಯಾದ ಪ್ರಜಾಪತಿಗೆ ಣಾಣದಿಂದ ಪಟ್ಟು ಬಿದ್ದಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ಅತ್ತಕಾರಣ ಇವನಿಗೆ ರುದ್ರನೆಂಬ ಹೆಸರು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ ಎಂದೂ, ಮೈತ್ರಾಯಣಶಾಖೆಗೆ ಹಾರಿದ್ರವ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಇರುತ್ತದೆಯಾಗಿ ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ರುದ್ರಶಬ್ದಾರ್ಥನಿರ್ವಚನವೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದೂ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸಿ,

ಇಮಾ ರುದ್ರಾಯ ಸ್ಥಿರಭಸ್ತೇನೇ ಗಿರಃ ಪಿಪ್ರೇಷವೇ ದೇನಾಯ ಸ್ವಧಾವ್ನೇ |

ಅಷಾಛ್ಡಾಯ ಸಹಮಾಣಾಯ ವೇಧಸೇ ತಿಗ್ಮಾಯುಧಾಯ ಭರತಾ ತೃಣೋತು ನಃ ||

(ಮಂ. ಸಂ. ೭-೪೬-೧).

ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ರುದ್ರನ ಗುಣ ಮತ್ತು ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಈ ರುದ್ರರು ಹನ್ನೊಂದು ಜನ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ರೋಷೆಯಂತಿ ಸರ್ವಮಂತ್ರಕಾಲೇ ಪ್ರಳಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಅಳುವದಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾರಾದ್ದರಿಂದ ಇವರು ರುದ್ರರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದಾರೆ.

ವಸವಃ—ಅಷ್ಟೈ ವಸವಃ | ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಸವೋ ಯದ್ವಿವಸತೇ ಸರ್ವಮಗ್ನಿಃ ವಸುಭಿರ್ವಾಸ. ವಇತಿ ಸಮಾಖ್ಯಾ ತಸ್ಮಾತ್ ಪೃಥಿವೀಸ್ಥಾನಾಃ | ಇಂದ್ರೋರ್ವಸುಭಿರ್ವಾಸವ ಇತಿ ಸಮಾಖ್ಯಾ ತಸ್ಮಾತ್ ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನಾಃ | ವಸವ ಅದಿತ್ಯರತ್ನಯಃ ವಿನಾಸನಾತ್ರಸ್ಮಾತ್ ದ್ಯುಸ್ಥಾನಾಃ |

ವಸ ನಿವಾಸೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿವೃತ್ತವಾದ ವಸುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಾಸಮಾಡು, ವಾಸಮಾಡುವಂತೆ ಸುಖವಾಗಿರಿಸು ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು. ಇದರಿಂದ ಪಾರ್ಥಿವಾಗ್ನಿಯು ಲೋಕವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸುಖವಾಗಿರುವಂತೆ ಪೋಷಿಸುವ ಕಾರಣ ವಸುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವೆಂದೂ, ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಪೃಥಿವಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಕಾರಣ ಪೃಥಿವೀಸ್ಥಾನವುಳ್ಳದ್ದೆಂದೂ ಒಂದು ಅರ್ಥವು. ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಧನ (ವಿಶ್ವರ್ಯ) ಇವುಗಳೆಂಬ ವಿಶ್ವವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವಾಸಮಾಡುವಂತೆ ಸುಖವಾಗಿರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ವಸುವೆನಿಸಿ ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನದೇವನೆಂದು ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥ, ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳೂ ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸುಖದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವ ಕಾರಣ ಇವು ದ್ಯುಸ್ಥಾನ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಮೂರನೆಯ ಅರ್ಥವೆಂದು ವಸವಃ ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅಗ್ನಿ, ಇಂದ್ರ, ಸೂರ್ಯ-ರತ್ನಗಳು ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ಹೇಳಿ—

ಜ್ವಯಾ ಅತ್ರ ವಸವೋ ರಂತ ಜೇವಾ ಉರಾವಂತರಿಷ್ಟೇ ಮರ್ಜಯಂತ ಶುಭ್ರಾಃ |

ಅರ್ವಾಕ್ವೈಃ ಅರುಜ್ರಯಃ ಕೈಣುಧ್ವಂ ಶ್ರೋತಾ ಜೂತಸ್ಯ ಜಗ್ಮುಷೋ ನೋ ಅಸ್ಯ ||

(ಮಂ. ಸಂ. ೭-೩೯-೩).

ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ, ಅಗ್ನಿಯು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯದೇವನಾಗಿ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಪೃಥಿವೀಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವವನೆಂದೂ ಇದರಂತೆಯೇ ಇಂದ್ರನು ಸಕಲವನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸುವ ಕಾರಣ ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನ ದೇವನೆಂದೂ, ಅದಿತ್ಯರತ್ನಗಳೂ ಅಂತರಕ್ಷದಲ್ಲಿರುತ್ತಾ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ದ್ಯುಸ್ಥಾನ ದೇವತೆಗಳೆಂದೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು,

ಸುಗಾವೋ ದೇವಾಃ ಸುಪಥಾ ಅಕರ್ಮ ಯ ಅಜಗ್ಮುಃ ಸವನಮಿದಂ ಜುಷಾಣಿ |
ಜಕ್ಷಿವಾಂಸಃ ಪಸಿವಾಂಸತ್ತ್ವ ನಿಶ್ಚಲಸ್ಯ ಧತ್ತ ವಸವೋ ವಸೂನಿ ||

(ವಾ. ಸಂ ೮-೧೮)

ಎಂಬ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ವಸುಕಬ್ಬವಾಚ್ಯವಾದ ಈ ದೇವತೆಗಳು ವಸುವನ್ನು ಎಂದರೆ ಧನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಇವರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ವಸು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧನ ಎಂಬ ಅರ್ಥವೂ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಹೇಳಿದೆ. ವಸವಃ ಎಂದು ಆದಿತ್ಯರಕ್ಕಿಗಳೂ (ನಿ. ೨-೧೫) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಸುಗುರಸತ್ಸಹಿರಣ್ಯಃ ಸ್ವಶ್ವೋ ಬೃಹದಸ್ತೃ ವಯ ಇಂಜೋ ದಧಾತಿ |

ಯಸ್ತಾ ಯಂತಂ ವಸುನಾ ಪ್ರಾತರಿತ್ಯೋ ಮುಕ್ತೀಜಯೇವ ಪದಿಮುಸ್ಸಿನಾತಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೫-೨).

ಇಲ್ಲಿ ವಸುನಾ ಅನ್ನೇನ ಅನ್ನದಿಂದ ಎಂದು ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ ವಸು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ನವೆಂದೂ ಅರ್ಥ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರಿಂದ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಇರುವ ಅರ್ಥವು ಇತರ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಅದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಸಾಯಣರು ಆದಿತ್ಯರು ಹದ್ದೆರಡು ಜನರು. ರುದ್ರರು (ಏಕಾದಶ) ಹನ್ನೊಂದು ಜನರು, ವಸುಗಳು ಎಂಟು ಜನಗಳೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅಂಶವು ಈ ಮುಗ್ಧೇದದ ಮೊದಲನೆಯ (Vol. 1) ಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ಇವರು ಸುನೀಥಾಃ ಸುಷ್ವತಯಃ ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳುಳ್ಳವರು, ಅಥವಾ ಬಹಳವಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವರು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಸ್ತುತಶಸ್ತ್ರಾಣಿ ನೀಥಾನಿ ಚೋಕ್ತಾಮದಾನಿ ಚ (ಐ. ಬ್ರಾ. ೨-೮) ಎಂಬ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಸಾಯಣರು ಉದಹರಿಸಿ ಇವರ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ದ್ಯಾವಾಕ್ಷಾಮಾ-ದ್ಯೌಶ್ಚ ಕ್ಷಾಮಾ ಚ | ಅಂತರಿಕ್ಷ ಮತ್ತು ಭೂಮಿಯೆಂದು ಅರ್ಥ. ಈ ಪದವೂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀಪದಗಳಲ್ಲಿ ನಿರುಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ, ಸಾಯಣರು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪೃಥಿವೀ-ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಪೃಥಿ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವುದು ಅಥವಾ ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಇದನ್ನು ಅಂತರಿಕ್ಷಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಸ್ತೀರ್ಣವನ್ನಾಗಿ ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸಜೋಷಸಃ - ಸಂಗತಾಃ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿರುವರೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಅ ರುದ್ರಾಸ ಇಂದ್ರವಂತಃ ಸಜೋಷಸೋ ಹಿರಣ್ಯರಥಾಃ ಸುವಿತಾಯ ಗಂತನ |

ಇಯಂ ವೋ ಅಸ್ತತ್ಪ್ರತಿ ದರ್ಯತೇ ಮತಿಸ್ತೃಷ್ಟಜೇ ನ ದಿವ ಉತ್ಸಾ ಉಸೇನೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೨೩-೧).

ಇಲ್ಲಿ ಸಜೋಷಸಃ ಸಹ ಜೋಷಣಾಃ ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ವಿವರಣೆ ಇದೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಪರಮೃತ್ಯು-ಯೋಣಿ ನಿತ್ಯಮಾಸೇನಿತಾಃ-ಉತ್ತಮವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯದಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಜುಕ್ತಾನೇ ಈದ್ಯೋ ನಂದ್ಯಶ್ಚಾ ಯಾಹ್ಯಗ್ನೇ ವಸುಭಿಃ ಸಜೋಷಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೩)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಜೋಷಾಃ ಸಹಜೋಷಣಾಃ ಸಮಾನಪ್ರೀತಿಃ ಒಂದೇ ಸಮಾನಾದ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವರು ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದೆ. ಆದಿತ್ಯರೂ, ರುದ್ರರೂ, ವಸುಗಳೂ, ಅಂತರಿಕ್ಷವೂ ಮತ್ತು ಈ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ, ಐಹಮತ್ಯೇನ

ಪರಸ್ಪರಂ ಸಂಗತಾಃ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿ ಯಜಮಾನನನ್ನಾ ಪುಷ್ಟಿಪರು ಸಹಕರಿಸಿ ಆಚರಿಸುವ ಯಜ್ಞವನ್ನಾ ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅಧ್ವರಸ್ಯ ಕೇತುಂ—ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಧ್ವಜಭೂತಂ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಕಂ ನಾ ಇಮಂ ಯೋಸಂ. ಕೇತು ಶಬ್ದವು (ನಿ. ೩-೧೩) ಪ್ವಜ್ಞಾನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ನನೋ ನನೋ ಭವತಿ ಜಾಯಮಾನೋಹ್ನಾಂ ಕೇತುರುಪಸಾಮೇತ್ಯಗ್ರಂ |

ಭಾಗಂ ದೇವೇಭ್ಯೋ ವಿದಧಾತ್ಯಾಯನ್ ಪ್ರ ಚಂದ್ರಮಾಸ್ತಿರತೇ ದೀರ್ಘಮಾಯುಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೫-೧೯)

ಇಲ್ಲಿ ಕೇತುಃ ಲಕ್ಷಣಂ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಮಹೋ ಅರ್ಹಸ್ಸರಸ್ವತೀ ಪ್ರ ಚೇತಯತಿ ಕೇತುನಾ | ಧಿಯೋ ವಿಶ್ವಾ ನಿ ರಾಜತಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩-೧೨)

ಇಲ್ಲಿ ಕೇತುನಾ ಕರ್ಮಜಾ ಪ್ರಜ್ಞಯಾ ನಾ ಎಂದು ಕರ್ಮ, ಅಥವಾ ಪ್ರಜ್ಞಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಉದುತ್ಯಂ ಜಾತವೇದಸಂ ದೇವಂ ವಹಂತಿ ಕೇತವಃ | ಭ್ಯಶೇ ವಿಶ್ವಾಯ ಸೂರ್ಯಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೦-೧)

ಇಲ್ಲಿ—ಕೇತವಃ ರಶ್ಮಯಃ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಕೇತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಜ್ಞಾ, ರಶ್ಮಿ, ಲಕ್ಷಣ, ಕರ್ಮ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ, ಸಾಯಣರು ಇಲ್ಲಿ ಧ್ವಜ, ಮತ್ತು ಸೂಚಕ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಯಜ್ಞದ ಸೂಚಕವಾದ ಯೂಪವನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿ ಔನ್ನತ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಆಶಂಸನೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ಆದಿತ್ಯಾಃ—ಆದಿತೇಃ ಅಪತ್ಯಾನಿ ಪುಮಾಂಸಃ ಆದಿತ್ಯಾಃ | ದಿತ್ಯದಿತ್ಯಾದಿತ್ಯಪತ್ಯುತ್ಪರಪದಾತ್ ಣ್ಯಃ (ಉ. ಸೂ. ೪-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪತ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತದ್ಧಿತೇಷ್ವಜಾಮಾದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ರುದ್ರಾಃ—ರೋದಯಂತಿ ಸರ್ವಾನ್ ಅಂತಕಾಲೇ ಇತಿ ರುದ್ರಾಃ | ರುದಿರ್ ಅಶ್ರುವಿಮೋಚನೇ ಧಾತು. ಚಿಂತದ ಮೇಲೆ ರೋದೇರ್ಣಿಲುಕ್ ಚ (ಉ. ಸೂ. ೨-೧೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿಂತಗೆ ಲೋಪ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಜಸ ಸುಪಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾದಾಗ ಏಕಾದೇಶಉದಾತ್ತೇನೋದಾತ್ತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದೂ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಸವಃ—ವಸ ನಿವಾಸೇ ಧಾತು. ತ್ವಾ ಸ್ತೈ ಸ್ನಿಹಿ ತ್ರಪ್ಯಸಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ ಎಂದು ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುನೀಥಾ:—ಣೀಳ್ ಪ್ರಾಪಣೀ ಧಾತು. ಹನಿಕುಷೀರಮಿಕಾಶಿಭ್ಯ:—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಥಾಥೆಘ್‌ಞ್‌ಕ್ತಾ. (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚ ನಾಂತರೂಪ.

ದ್ಯಾನಾಕ್ಷಾಮಾ:—ದ್ಯೌಶ್ಚ ಕ್ಷಾಮಾ ಚ. ದಿವೋದ್ಯಾವಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ದಿನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದ್ಯಾವಾ ದೇಶ. ದೇವತಾದ್ವಂದ್ವೇಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಭಯಪದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸುಸಾಂಸುಲುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಸೈಥಿವೀ:—ಪ್ರಥ ಪ್ರಖ್ಯಾನೇ ಧಾತು. ಪ್ರಥೇ: ಪಿವನ್ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂಚಿ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಿವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿನ ರೇಫಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪಿಡ್‌ಘಾದಿಭ್ಯಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀರ್ಣ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅವಂತು:—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕೃಣ್ವಂತು:—ಕೃವಿ ಹಂಸಾಕಾರಣಯೋಶ್ಚ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಅಂದೇಶ ಉತ್ಪ. ಧಿನ್ವಿಕ್ಯಣ್ವೋರಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಲೋಪ. ಧಾತು ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಪುಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಣತ್ಪ. ಯಜಾದೇಶ. ಅಪಿಜಂತದ ಪರದ ಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಹಂಸಾ ಇವ ಶ್ರೇಣಿಶೋ ಯತಾನಾಃ ಶುಕ್ರಾ ವಸಾನಾಃ ಸ್ವರವೋ ನ
ಆಗುಃ |

ಉನ್ನೀಯಮಾನಾಃ ಕವಿಭಿಃ ಪುರಸ್ತಾದ್ದೇವಾ ದೇವಾನಾನಮಪಿ ಯಂತಿ
ಪಾಠಃ || ೯

ಪದಪಾಠಃ

ಹಂಸಾಃ ೨ ಇವ | ಶ್ರೇಣಿಶಃ | ಯತಾನಾಃ | ಶುಕ್ರಾ | ವಸಾನಾಃ | ಸ್ವರವಃ | ನಃ | ಆ | ಆಗುಃ |
ಉತ್ಸ್ನೀಯಮಾನಾಃ | ಕವಿಭಿಃ | ಪುರಸ್ತಾತ್ | ದೇವಾಃ | ದೇವಾನಾಂ | ಅಪಿ | ಯಂತಿ | ಪಾಠಃ ||

|| ೯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ಶುಕ್ರಾ ಶುಕ್ರಾಣಿ ದೀಪ್ತಾನಿ ವಾಸಾಂಸಿ ವಸಾನಾ ಆಚ್ಛಾದಯಂತಃ ಸ್ವರವಃ ಸ್ವರುಮಂತಃ ಶ್ರೇಣಿಶಃ ಪಂಕ್ತಿಶೋ ಯತಾನಾಃ ಪ್ರವರ್ತಮಾನಾಃ | ಅತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಹಂಸಾ ಇನೇತಿ | ಯಥಾ ನೆಭಸಿ ಪಂಕ್ತಿಶಃ ಪತಂತೋ ಹಂಸಾಃ ಶೋಭಂತೇ ತದ್ವತ್ ಶೋಭಮಾನಾಸ್ತೇ ಯೂಸಾ ನೋಽಸ್ತಾನಾಗುಃ | ಪ್ರಾಪುಃ | ಅಸಿ ಚ ಕವಿಭಿರ್ನೋಧಾವಿಭಿರಧ್ವರ್ಯೋದಿಭಿಃ | ಪುರಸ್ತಾದಾಹವನೀಯಸ್ಯ ಪೂರ್ವಭಾಗ ಉನ್ನೀಯಮಾನಾ ಉಚ್ಛ್ರೀಯಮಾಣಾ ದೇವಾ ದೀಪ್ಯಮಾನಾಸ್ತೇ ಯೂಸಾ ದೇವಾನಾಂ ಸಾಧೋ ದೇವಾನಾಂ ಸ್ಥಾನಮಂತರಿಕ್ಷಂ | ಸಾಧೋಽನ್ತರಿಕ್ಷಂ ಪಥಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಮಿತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ಸಾಧೋನದೀಭ್ಯಾಂ ಡ್ಯೌಃ | ಪಾ. ೪-೪-೧೦೧ | ಇತಿ ಸೂತ್ರೇ ಸಾಧೋಽನ್ತರಿಕ್ಷಮಿತಿ ವೃತ್ತಿಕಾರೋಃ-ಪ್ಯನಾದೀತ್ | ತಾದೃಶಮಂತರಿಕ್ಷಮಪಿಯಂತಿ | ಪ್ರಾಪ್ತು ವಂತಿ | ಅಧ್ವರ್ಯೋದಿಭಿರುಚ್ಛ್ರೀಯಮಾಣಾ ಯೂಸಾ ಅತಿಭೈರ್ಭಾಫ್ಯಪಂತರಿಕ್ಷಂ ವ್ಯಾಪ್ಯ ವರ್ತಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ಹಂಸಾ ಇವ | ಇನೇನ ವಿಭಕ್ತೈ-ಲೋಪೇ ಇತಿ ವಚನಾತ್ಪೂರ್ವಪದಸ್ವರಃ | ಶ್ರೇಣಿಶಃ | ಬಹುಲ್ಪಾರ್ಥಾದಿತಿ ಶಸ್ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಶ್ರೇಣಿಶಃ | ಬಹುಲ್ಪಾರ್ಥಾದಿತಿ ಶಸ್ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಶುಕ್ರಾ | ಶುಚಿ ದೀಪ್ತಾನಿತ್ಯಸ್ಮಾದ್ವಜ್ರೇಂದ್ರಾ ಗ್ರೇತ್ಯಾದಿನಾ ರನ್ತೈತ್ಯಯಾಂತತ್ವೇನ ನಿಪಾತನಾದಂತೋದಾತ್ತಃ | ಅಗುಃ | ಇಣ್ ಗತಾ | ಅಸ್ಮಾಲ್ಲುಜ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

ಶುಕ್ರಾ—ಶುಭ್ರವಾದ (ರಶನಾಖ್ಯ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು) | ವಸಾನಾಃ—ಧರಿಸಿರತಕ್ಕವುಗಳೂ | ಸ್ವರವಃ—ತಮ್ಮ ಭಾಗಗಳಿಂದ ಸಹಿತವೂ | ಶ್ರೇಣಿಶಃ—ಸಾಲಾಗಿ | ಯತಾನಾಃ—ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ | ಹಂಸಾ ಇವ—ಹಂಸಗಳು (ಶೋಭಿಸುವಂತೆ ಶೋಭಿಸುತ್ತಾ) | ಶ್ರೇಣಿಶಃ—ಸಾಲುಸಾಲಾಗಿ | (ಯತಾನಾಃ—ಪ್ರವರ್ತಿಸುವವುಗಳೂ ಅದ ಯೂಪಗಳು) | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಅಗುಃ—ಪ್ರಾಪ್ತುವಾಗಿನೆ; (ಮತ್ತು) | ಕವಿಭಿಃ—ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಅಧ್ವರ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಿಜರಿಂದ | ಪುರಸ್ತಾತ್—ಅಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯ ಪುರೋಭಾಗದಲ್ಲಿ | ಉತ್ ನೀಯಮಾನಾಃ—ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿ | ದೇವಾಃ—ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಆ ಯೂಪಗಳು | ದೇವಾನಾಂ—ದೇವತೆಗಳ | ಸಾಧಃ—ಸ್ಥಾನವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು | ಅಸಿ ಯಂತಿ—ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತವೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ.

ಶುಭ್ರವಾದ ರಶನಾಖ್ಯ ವಸ್ತ್ರಾವೃತವಾಗಿ, ತಮ್ಮ ಸರ್ವಾವಯವ (ಭಾಗ) ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿ, ಹಂಸಗಳ ಶ್ರೇಣಿಗಳಂತೆ ಸಾಲುಸಾಲಾಗಿ ಶೋಭಿಸುತ್ತಾ ಇರುವ ಯೂಪಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿನೆ (ಶೋಭಿಸುತ್ತಿವೆ); ಇವು ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಅಧ್ವರ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಿಜರಿಂದ ಅಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯ ಪುರೋಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿ, ಬೆಳಗುತ್ತಾ, ದೇವತೆಗಳ ಸ್ಥಾನವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೂ ಮುಟ್ಟುತ್ತವೆ.

English Translation.

Arrayed in bright (garments), entire (in their parts), these pillars ranging in rows like swans, have come to us erected by pious sages on the east (of the fire); they proceed resplendent on the path of the gods.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ಹಂಸಾ ಇವ ಶ್ರೇಣೀಶೋ ಯತಾನಾಃ | ಪಶ್ಚಿತ್ತಃ ಪ್ರವರ್ತಮಾನಾಃ ಹಂಸಾ ಇವ | ಯಥಾ
ನಭಸಿ ಪಶ್ಚಿತ್ತಃ ಪತಂತೋ ಹಂಸಾಃ ಶೋಭಂತೇ ತಪ್ತತ್ ಶೋಭಮಾನಾಸ್ತೇ ಯೋಪಾಃ | ನಿರುಕ್ತ
ಕಾರರು ಅಶ್ವ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಹಂಸಾಸಃ (ನಿ. ೨-೨೭) ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು

ಈರ್ವಾಂತಾಸಃ ಸಿಲಿಕಮಧ್ಯಮಾಸಃ ಸಂ ಶೂರಣಾಸೋ ದಿವ್ಯಾಸೋ ಆತ್ಮಾಃ |
ಹಂಸಾ ಇವ ಶ್ರೇಣೀಶೋ ಯತಂತೇ ಯದಾಕ್ಷಿಪುರ್ದಿವ್ಯಮುಜ್ಯಮಶ್ವಾಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೬೩-೧೦)

ಈ ಮಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಹಂಸಾಃ ಹಂತೇರ್ಷ್ಣಾಂತ್ಯಧ್ವಾನಂ | ಗಮನಾರ್ಥವುಳ್ಳ ಹನಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನ
ವಾದ ಹಂಸ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದಾರಿಯನ್ನು ನಡೆಯುವುದು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಶ್ರೇಣೀಶಃ
ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಣಿ ಎಂಬ ಪದವು ಶ್ರೀಞ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಸಾಲಾಗಿ ಇರುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ
ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಯೂಪಗಳು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹಾರುತ್ತಿರುವ ಸಾಲುಸಾಲಾಗಿರುವ ಹಂಸ ಪಕ್ಷಿಗಳ
ಹಾಗೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೋಲಿಸಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಶುಕ್ರಾ ವಸಾನಾಃ—ಶುಕ್ರಾಣಿ ದೀಪ್ತಾನಿ ರಶನಾಖ್ಯಾನಿ ವಾಸಾಂಸಿ ಅಜ್ಞಾಪಯಂತಃ | ಶುಕ್ರ
ಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೪) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಅ ಸುಷ್ಪಯಂತೀ ಯಜತೇ ಉಪಾಕೇ ಉಷಾಸಾನಕ್ತಾ ಸಪತಾಂ ನಿಯೋನೌ |

ದಿವ್ಯೇ ಯೋಷಣೇ ಬೃಹತೀ ಸುರುಕ್ಮೇ ಅಧಿ ಶ್ರಿಯಂ ಶುಕ್ರಪಿತಂ ದಧಾನೇ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೬)

ಇಲ್ಲಿ ಶುಕ್ರಂ ಶೋಚತೇರ್ಜ್ವಲತೀರ್ವಣಃ | ದೀಪ್ತಾರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಶುಚಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನ
ವಾದ ಶುಕ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳದ್ದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಶುಕ್ಲರೂಪಾಂ
ಶ್ರಿಯಂ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಶುಕ್ರಂ ತೇ ಅನ್ಯದ್ವಜತಂ ತೇ ಅನ್ಯದ್ವಿಷುರೂಪೇ ಅಹನೀ ದ್ಯೌರಿವಾಸಿ |

ವಿಶ್ವಾ ಹಿ ಮಾಯಾ ಅವಸಿ ಸ್ವಧಾವೋ ಭದ್ರಾ ತೇ ಪೂಷನ್ನಿಹ ರಾತಿರಸ್ತು ||

(ಮ. ಸಂ. ೬-೫೮-೧)

ಇಲ್ಲಿ ಶುಕ್ರಮ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಶುಕ್ಲ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಯೂಪಗಳು ಶುಕ್ಲವರ್ಣವುಳ್ಳ (ಬಿಳಿಯ
ಬಣ್ಣದ) ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾದ ರಶನಾ ಎಂಬ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಕೇನಿಭಿಃ ಪುರಸ್ತಾ ದುಷ್ಟಿಯಮಾನಾಃ—ಕವಿ ಶಬ್ದವು ಮೇಧಾವಿನಾನುಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತ
ವಾಗಿದೆ. ಅಧ್ಯಯುವೇ ಮೊದಲಾದ ಮುಕ್ತಿಯರು ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯ ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿ
ಯೂಪಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ನೆಟ್ಟಿರುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ದೇವಾನಾಂ ಸಾಥಃ ಅಸಿಯಂತಿ | ದೇವಾನಾಂ ಸ್ಥಾನಮಂತರಿಷ್ಟಂ ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತಿ | ನಿರುಕ್ತ
ಕಾರರು—

ಯಶ್ಚ ಚಕ್ರವೃತ್ತಾ ಗಾತುಮಸ್ಮೈ ಶೈನೋ ನ ದೀಯನ್ನೇತಿ ಪಾಥಃ |

ಪ್ರತಿ ನಾಂ ಸೂರ ಉದಿತೇ ವಿಧೇಮ ನಮೋಽಭಿಮಿತ್ರಾವರುಣೋತ ದವ್ಯೈಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೭-೬೩-೫)

ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಪಾಥಃ ಅಂತರಿಕ್ಷಂ ಪಥಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಂ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ ದಾರಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ,

ವನಸ್ತೇ ರತನಯೋ ನಿಯೋಯೋ ದೇನಾನಾಂ ಪಾಥಃ ಉಪೇ ವಕ್ತಿ ವಿದ್ವಾನ್ |

ಸ್ವದಾತಿ ಬೇವಃ ಕೃಣವದ್ಧನೀಂಷ್ಯವತಾಂ ದ್ವಾವಾದೃಧಿನೀ ಹನಂ ಮೇ ||

(೧೦-೭೦-೧೦)

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಪಾಥಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅನ್ನಮಹಿ ಪಾಥಃ ಉಚ್ಯತೇ ಪಾನಾದೇವ ಎಂದು ವಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ ದ್ದಾರೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಹವನಸಂಬಂಧವನ್ನಂ ಪಾಥಃ ಉಚ್ಯತೇ ಪಾನಾದೇವ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಉಪಾವಸ್ಯಜ ತ್ವನ್ಯಾ ಸಮಂಜನ್ ದೇನಾನಾಂ ಪಾಥಃ ಋತುಥಾ ಹವೀಂಷಿ |

ಪನಸ್ತುತಿತ್ಯಮಿತಾ ಬೇವೋ ಅಗ್ನಿಃ ಸ್ವದಂತು ಹವ್ಯಂ ಮಧುನಾ ಪೃತೇನ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೧೦)

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಪಾಥ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ನವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಅಧ್ವರ್ಯಾದಿಭಿಃ ಉಚ್ಯತೇಯಮಾಣಾ ಯೋಪಾ ಅತಿದೈರ್ಘ್ಯಾದಂತರಿಕ್ಷಂ ವ್ಯಾಪ್ಯ ವರ್ತಂತೇ | ಯೂಷಗಲು ಅಧ್ವರ್ಯುಸೇ ವೂದಲಾದ ಋತ್ವಿಜರಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತಗಳಾಗಿ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ತಾನವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಔನ್ನತ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ಹಂಸಾ ಇವ—ಹಸೇ ಹಸನೇ ಧಾತು. ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪೃಷೋದರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಅನುಸ್ವಾರಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಇವೇನಸಮಾಸೋ ವಿಭಕ್ತ್ಯಲೋಪಶ್ಚ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ.

ಶ್ರೇಣಿಕಃ—ಬಹ್ವಲ್ಪಾರ್ಥಾತ್ ಸ್ಕಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ಕಾ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯತಾನಾಃ—ಯತೀ ಪ್ರಯತ್ನೇ ಧಾತು. ಲಿಟಿಗೆ ಶಾನಜಾದೇಶ. ಬಹುಲಂಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಧಾತುವು ಅನುದಾತ್ತೇತ್ತಾದುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಾನಜ್ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ತುಕ್ತಾ—ತುಜ ದೀಪ್ತಾ ಧಾತು. ಋಜ್ರೇಂದ್ರಾಗ್ರ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ವರವಃ—ಇದೇ ಋಕ್ಕಿನ ಆರನೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.

ಅಗುಃ—ಇತ್ಯಾ ಗತಾ ಧಾತು ಲುಜ್. ಇಣೋಗಾಲುಜಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗಾದೇಶ. ಗಾತಿಸ್ಥಾಘುಪಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಜಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸಿಜ್‌ಲುಕ್ಯಾಗಿ ಅದಂತವಾದುದರಿಂದ ಅತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರದ ರ್ವಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಉಸಾದೇಶ. ಪರರೂಪ. ಅರಿಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನ್ವೇಯಮಾನಾಃ—ಣೀ ಇ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಟ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಶಾನ ಜಾದೇಶ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇ ಯಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕ್. ಅನೇಮುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಲಾಗಮ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಯಕ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದಾತ್ಮರ ಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಂತಿ—ಇತ್ಯಾ ಗತಾ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜ್ಜತಿಜಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಾಠಃ—ಪಾ ರಜ್ಜಣೇ ಧಾತು. ಅನ್ವೇಜೆ (ಉ ಸೂ. ೪-೬೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯ ಯವೂ ಧುಡಾಗಮವೂ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಂತರಿಕ್ಷ ಎಂಬ ಇರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಶೃಂಗಾಣೀನೇಚ್ಛೃಂಗಿಣಾಂ ಸಂ ದದೃಶ್ರೇ ಚಷಾಲವಂತಃ ಸ್ವರವಃ
ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ |

ವಾಘಾಧ್ವರ್ವಾ ವಿಹವೇ ಶ್ರೋಷಮಾಣಾ ಅಸ್ಮಾ ಅವಂತು ಪೃತನಾಜ್ಯೇಷು
|| ೧೦ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಶೃಂಗಾಣೀನವ | ಇತ್ | ಶೃಂಗಿಣಾಂ | ಸಂ | ದದೃಶ್ರೇ | ಚಷಾಲವಂತಃ | ಸ್ವರವಃ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ |
ವಾಘಾಧ್ವರ್ವಃ | ವಾ | ವಿಹವೇ | ಶ್ರೋಷಮಾಣಾಃ | ಅಸ್ಮಾ | ಅವಂತು | ಪೃತನಾಜ್ಯೇಷು || ೧೦ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ಸ್ವರವಃ ಸ್ವರಮಂತಶ್ಚ ಷಾಲವಂತಃ ಪ್ರತಿಮುಕ್ತಕಂಠಿಕಾಃ | ಏವಂವಿಧಾ ಯೂಷಾಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ
ಶೃಂಗಿಣಾಂ ಮಹಿಷಾದೀನಾಂ ಶೃಂಗಾಣೀನೇತ್ ವಿಷಾಣಾನೀವ ಸಂದದೃಶ್ರೇ | ಸಮ್ಯಕ್ ಪ್ರಕೃಂತ ಏವ |
ನಾ ಅಸಿ ಚ ವಿಹವೇ | ವಿವಿಧಂ ಹೂಯಂತೇ ಹವೀಂಷ್ಯತ್ರೇತಿ ವಿಹವೋ ಯಜ್ಞಃ | ತಸ್ಮಿನ್ಮಜ್ಜೇ ವಾಘ-

ದ್ವಿರ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಃ | ವಾಘತೋ ವೃಕ್ತಬರ್ಹಿಷ ಇತ್ಯೈತ್ವಿಜ್ಞಾಮಸು ಪಾಠಾತ್ | ಶ್ರೋಷಮಾಣಾಸ್ತೈಃ
ಕ್ರಿಯಮಾಣಂ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಂ ಶಬ್ದಂ ಶೃಣ್ವಂತಃ | ತಾದೃಶಾ ಯೂಪಾಃ ಪೃತನಾಜ್ಯೇಷು | ಪೃತನಾಜ್ಯ-
ಶಬ್ದಃ ಸಂಗ್ರಾಮನಾಜೀ | ಅಜಾ ಪೃತನಾಜ್ಯಮಿತಿ ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಸು ಪಠಿತತ್ವಾತ್ | ಪೃತನಾಜ್ಯೇಷ್ಯ
ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು | ವಧಸ್ಥಲೇಷ್ವಿತಿ ಯಾವತ್ | ಅಸ್ಮಾನ್ಯಜಮಾನಾನವಂತು | ರಕ್ಷಂತು || ಶೃಂಗಾಣಿ |
ಶೃಂಗಾಹಿಂಸಾಯಾಮಿಶ್ಯಸ್ಮಾಚ್ಛೃಣಾತೇರ್ಹಸ್ತಶ್ಚ | ಉ. ೧-೧೨೫ | ಇತಿ ಗನ್ ನುಡಾಗಮೋ ಧಾತೋ-
ರ್ಹಸ್ತಶ್ಚ | ನಿತ್ವರಃ | ದದೃಶ್ರೇ | ಭಂದಸಿ ಲುಚ್ಛಜ್ಞಾಟ ಇತಿ ಲಜರ್ಥೇ ಲಿಟ್ | ಇರಯೋ ರ ಇತಿ-
ರೇಚೋ ರೇ ಇತ್ಯಾದೇಶಃ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

ಸ್ವರವಃ—ಅವಯವವಿಶಿಷ್ಟಗಳೂ | ಚಿಷಾಲವಂತಃ—ಮುಳ್ಳುಗಳಲ್ಲದವೂ ಆದ ಯೂಪಗಳು |
ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ—ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ | ಶೃಂಗಿಣಾಂ—ಶೃಂಗವಿಶಿಷ್ಟಗಳಾದ ಮಹಿಷಾದಿಗಳ | ಶೃಂಗಾಣಿ ಇವ
ಇತ್—ಕೊಂಬುಗಳಂತೆಯೇ | ಸಂ ದದೃಶ್ರೇ—ಜಿನ್ನಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿವೆ | ವಾ—ಮತ್ತು | ವಿಹವೇ—ವಿವಿಧ
ರೂಪವಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳು ಅರ್ಪಿತವಾಗುವ ಯಾಗದಲ್ಲಿ | ವಾಘದ್ವಿಃ—ಋತ್ವಿಜರಿಂದ (ಕೃತವಾದ ಸ್ತುತಿರೂಪ
ಶಬ್ದವನ್ನು) | ಶ್ರೋಷಮಾಣಾಃ—ಶ್ರವಣಮಾಡುವ (ಯೂಪಗಳು) | ಪೃತನಾಜ್ಯೇಷು—ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ
(ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ) | ಅಸ್ಮಾನ್—ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳಾದ ನಮ್ಮನ್ನು | ಅವಂತು—ರಕ್ಷಿಸಲಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ.

ಸ್ವಾಪಯವ ಪೂರ್ಣಗಳೂ, ಕಂಟಕಾದಿ ರಹಿತಗಳೂ ಆದ ಯೂಪಗಳು ಮಹಿಷಾದಿಗಳ ಶೃಂಗಗಳಂತೆ
ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿವೆ. ಮತ್ತು ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಋತ್ವಿಜರಿಂದ ಉಚ್ಚರಿತವಾಗುವ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು
ಕೇಳುವ ಈ ಯೂಪಗಳು ನಮ್ಮನ್ನು ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಿಸಲಿ.

English Translation.

Entire in all parts and girded with rings, they appear upon the earth
like the horns of horned cattle; hearing (their praises) by the priests: may
they protect us in battles.

ವಿಕೇಷ ವಿಷಯಗಳು.

ಸ್ವರವಃ—ಸ್ವರಮಂತಃ—ಅಷ್ಟಾಕ್ಷರಗಳಾಗಿರುವಂತೆ (ಎಂಟು ಮೂಲೆ) ಯೂಪಗಳು ಸಿದ್ಧವಾದಲ್ಪ
ಟೈರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಚಿಷಾಲವಂತಃ—ಪ್ರತಿಮುಕ್ತ ಕಂಟಕಾಃ ಕಂಟಕಗಳು (ಮುಳ್ಳುಗಳು) ಇಲ್ಲದಿರುವಂತೆ ನುಣುಪಾಗಿ
ರುವುವು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಶೃಂಗಾಣೀನೇತ್—ಇಲ್ಲಿ ಶೃಂಗಾಣಿ ಇವ ಇತ್ ಎಂದು ಮೂರು ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಇತ್ ಎಂಬ ಪದವು
ಪಾದಪೂರಣ (ಮಾತ್ರ) ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಅಥ ಯೇ ಪ್ರವೃತ್ತೇರ್ಥೇ ಅಮಿತಾಕ್ಷ-
ರೇಷು ಗ್ರಂಥೇಷು ವಾಕ್ಯಪೂರಣಾ ಅಗಚ್ಛಂತಿ ಪದಪೂರಣಾಸ್ತೇ ಮಿತಾಕ್ಷರೇಷು ಅನರ್ಥಕಾಃ ಕಮೀಮಿ-

ದ್ವಿತಿ | ವಾಕ್ಯ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಕಂ, ಈಂ, ಇತ್, ಉ, ಎಂಬ ನಿಪಾತಗಳು ವಾಕ್ಯಪೂರ್ತಿಗಾಗಿಯೂ ಭಂದೋ ಬದ್ಧವಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಪಾದಪೂರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಶೃಂಗಿಣಾಂ ಶೃಂಗಾಣೀವ ಸಂದದ್ದಶ್ರೇ. ಯೂಪಗಳು ಕೊಂಬುಗಳುಳ್ಳ ಮಹಿಷವೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕೊಂಬುಗಳ ಹಾಗೆ ಶೋಭಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವಿಹವೇ—ವಿವಿಧಂ ಹೂಯಂತೇ ಹವೀಂಷ್ಯತ್ಪ್ರೇತಿ ವಿಹವೋ ಯಜ್ಞಃ | ಅಗ್ನಿಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾಗುವ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳು ಅನೇಕ ವಿಧದಿಂದ ಹೋಮಮಾಡಲ್ಪಡುವ ಕರ್ಮವು ಯಜ್ಞವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವಾಘದ್ವಿಃ—ವಾಘತ್ ಎಂಬ ಪದವು ಋತ್ವಿಜ್ಞಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಋತ್ವಿಜರು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಪೃತನಾಜ್ಯೇಷು—ಪೃತನಾಜ್ಯ ಶಬ್ದವು ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ಇಮಂ ತಂ ಸಶ್ಯ ವೃಷಭಸ್ಯ ಯುಂಜಂ ಕಾಷ್ಠಾಯಾ ಮಧ್ಯೇ ದ್ರುಘಾಣಂ ಶಯಾನಂ |
ಯೇನ ಜಿಗಾಯ ಶತವತ್ಸಹಸ್ರಂ ಗವಾಂ ಮುದ್ಗಲಃ ಪೃತನಾಜ್ಯೇಷು ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೦೨-೯)

ಎಂದು ಪೃತನಾಜ್ಯಮಿತಿ ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮ ಪೃತನಾನಾಮ ಜನಾದ್ವಾ ಜಯನಾದ್ವಾ | ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ವಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು—ಪೃತನಃ-ಮನುಷ್ಯರು- ಅಂಜಂತಿ ಗಚ್ಛಂತಿ- ಎಲ್ಲಿ ನಾಶವಾಗುವರೋ ಅಥವಾ ಪೃತನಃ ಮನುಷ್ಯರು ಜಯಂತಿ ಜಯಶೀಲರಾಗುವರೋ ಅದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಮನುಷ್ಯರು ಸಾಕವಾಗುವ ಅಥವಾ ಮನುಷ್ಯರು ಇನ್ನೊಬ್ಬರನ್ನು ಜಯಿಸುವ ಸನ್ನಿವೇಶವು—ಯುದ್ಧವಾಗುವ ಕಾರಣ ಪೃತನಾಜ್ಯ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸಂಗ್ರಾಮವು ಉಕ್ತವಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಪೃತನಾಜ್ಯ ಶಬ್ದ ಸಂಗ್ರಾಮನಾಜೀ ಪೃತನಾಜ್ಯೇಷು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ವಧಸ್ಥಲೇಷ್ವಿತಿ ಯಾವತ್ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಯೂಪಗಳು ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರನ್ನು ಈ ವಧಸ್ಥಲಗಳಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಶೃಂಗಾಣಿ—ಶ್ಞ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಶೃಣಾತೇಃ ಹ್ರಸ್ವಶ್ಚ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನುಡಾಗಮ, ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ ಶೃಂಗ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇತ್ಯಾದಿ-ನಿಫತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇವ ಎಂಬುದರೊಡನೆ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯಕ್ತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದದ್ದಶ್ರೇ—ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಛಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯ-

ಲಿಟಸ್ತಝಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇರೇಚ್ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ ಇರಯೋರೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ರೇ ಆದೇಶ. ಲಿಟಸ್ತಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಪಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಹವೇ—ಹು ದಾನಾದನಯೋಃ ಧಾತು. ಅಧಿಕರಣಾಥಕ್ರದಲ್ಲಿ ಘ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಅವಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾದಿ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಶ್ರೋಷಮಾಣಾಃ—ಶ್ರಿ ಶ್ರವಣೇ ಧಾತು. ವೃತ್ಯಯದಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲಿಟಿಗೆ ಶಾನಚಾದೇಶ. ವೃತ್ಯಯದಿಂದ ಶವ್ ಏಕರಣ. ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಬೇಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೮) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಳ ಗ್ರಹಣಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಿವ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಸಿಪಿಗೆ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಷತ್ವ. ಮುಕಾಗಮ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇಶ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅವಂತು—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಲೋಟು ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವನಸ್ಪತೇ ಶತವಲ್ಮೇ ವಿ ರೋಹ ಸಹಸ್ರವಲ್ಮಾ ವಿ ವಯಂ ರುಹೇಮು ||

ಯಂ ತ್ವಾಮಯಂ ಸ್ವಧಿತಿಶ್ತೇಜಮಾನಃ ಪ್ರಣಿನಾಯ ಮಹತೇ ಸೌಭ-

ಗಾಯ || ೧೧ ||

ವನಸ್ಪತೇ | ಶತವಲ್ಮಃ | ವಿ | ರೋಹ | ಸಹಸ್ರವಲ್ಮಾಃ | ವಿ | ವಯಂ | ರುಹೇಮು |

ಯಂ | ತ್ವಾಂ | ಅಯಂ | ಸ್ವಧಿತಿ | ತೇಜಮಾನಃ | ಪ್ರನಿನಾಯ | ಮಹತೇ | ಸೌಭಗಾಯ || ೧೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ಹೇ ವನಸ್ಪತೇ ಛಿನ್ನಮೂಲ ಸ್ಥಾಣೋ ಶತವಲ್ಮಃ ಶತಶಾಖಃ ಸನ್ ವಿರೋಹ | ವಿಶೇಷೇಣ ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತೋ ಭವ | ವಯಮಸಿ ಸಹಸ್ರವಲ್ಮಾಃ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಸಂತಾನಪರಂಪರಯಾ ಸಹಸ್ರಶಾಖಾಃ ಸಂತೋ ವಿರುಹೇಮು | ವಿಶೇಷೇಣ ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತಾ ಭವೇಮು | ತೇಜಮಾನೋ ನಿಶಿತಧಾರೋದಯಂ ಸ್ವಧಿತಿಃ ಪರಶುಃ ಹೇ ಸ್ಥಾಣೋ ಯಂ ತ್ವಾಂ ಮಹತೇ ಸೌಭಗಾಯ ಮಹತ್ಸಾಧಾಗ್ಯಂ ಬಹುಶಾಖತ್ಯ-ಲಕ್ಷಣಂ ಪ್ರಣಿನಾಯ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಪ್ರಾಪಯಾಮಾಸ || ಸಹಸ್ರವಲ್ಮಾಃ | ಸಹಸ್ರಶಬ್ದಃ ಕರ್ದಮಾದಿ-ತ್ವಾನ್ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತಃ | ಬಹುವ್ರೀಹ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿತ್ವಃ | ರುಹೇಮು | ರುಹ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವ ಇತ್ಯು.

ಸ್ಮಾದಾರ್ಲಿಜಂ ಕಿದಾಶಿಸೀತಿ ಯಾಸುಡಾಗಮಃ | ಸ್ಥೋಃ ಸಂಯೋಗಾದ್ಯೋರಂತೇ ಚೇತಿ ಸಲೋಪಃ |
ಲಿಜ್ಯಾಶಿಷ್ಯಜ್ಞತ್ಯಜ್ಞಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅತೋ ಯೇಯ ಇತಿ ಇಯಾದೇಶಃ | ಲೋಪೋ ವ್ಯೋವರ್ಲೀತಿ
ಯಲೋಪಃ | ಗುಣಃ | ಪ್ರಣಿನಾಯ | ಷೇಷಾ ಪ್ರಾಪಣ ಇತ್ಯಸ್ಮಾಲ್ಲಿಟಿ ಜಲಿ ರೂಪಂ | ಸಾದಾದಿತ್ವಾದ-
ನಿಘಾತಃ | ಲೀತಿ ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ಪಾದ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

(ಹೇ) ವನಸ್ಪತೇ—ಛಿನ್ನಮೂಲವಾದ ಎಲೈ ಸ್ಥಾಣುವೆ, | ಯಂ ತ್ವಾಂ—ಯಾವ ನಿನ್ನನ್ನು |
ತೇಜಮಾನಃ—ನಿತಿತಧಾರಿಯುಳ್ಳ | ಆಯಂ ಸ್ವಧಿತಿಃ—ಈ ಕೊಡಲಿಯು | ಮಹತೇ—ಹೆಚ್ಚಾದ | ಸೌಭ-
ಗಾಯ—ಸೌಭಾಗ್ಯಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ಪ್ರ, ನಿನಾಯ—ಕತ್ತರಿಸಿ ತಂದಿದೆಯೋ | (ಸಃ—ಅಂತಹ ನೀನು) | ಶತ-
ವಲ್ಯಃ—ನೂರಾರು ಶಾಖೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿ | ವಿರೋಹ—ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತನಾಗು (ಬೆಳೆ) | ವಯಂ (ಅಪಿ)—
ನಾವೂ ಕೂಡ | ಸಹಸ್ರವಲ್ಯಾಃ—ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿ ಸಹಸ್ರಸಂತಾನಗಳುಳ್ಳವರಾಗಿ | ವಿ ರುಹೇಮ—ಅಭಿವೃದ್ಧಿ
ರಾಗೋಣ.

ಭಾವಾರ್ಥ.

ಎಲೈ ಛಿನ್ನಮೂಲವಾದ ಯೂಪರೂಪಸ್ಥಾಣುವೇ, ಈ ಹರಿತವಾದ ಅಲುಗಿನ ಕೊಡಲಿಯು ನಿನ್ನನ್ನು
ಕತ್ತರಿಸಿ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸೌಭಾಗ್ಯಪ್ರದನಾಗಲೆಂದು ತಂದಿದೆ; ಇಂತಹ ನೀನು ನೂರಾರು ಶಾಖೆಗಳುಳ್ಳವನಾಗಿ
ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿ, ನಮ್ಮನ್ನೂ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿರೂಪ ಸಾವಿರಾರು ಶಾಖಾವಿಶಿಷ್ಟರಾಗಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿರಾಗುವಂತೆ
ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation.

VANASPATI, mount up (grow) with a hundred branches, that we may
mount with a thousand, you whom the sharpened hatchet has brought for
great auspiciousness.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ವನಸ್ಪತೇ ಶತವಲ್ಯೋ ವಿರೋಹ—ವನಸ್ಪತಿ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಛಿನ್ನಮೂಲ
ಸ್ಥಾಣೋ. ಎಂದು ವ್ಯವಸ್ಥವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದಮೇಲೆ ಬೇರುಸಹಿತವಾಗಿ ಉಳಿದಿರುವ ಬುಡ ಅಥವಾ ಮೋಟುಮರ
ವನ್ನು ವನಸ್ಪತಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಬೇರುಸಹಿತವಾದ ಈ ಬುಡವು ಅನೇಕ ಶಾಖೆಗ
ಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ದೊಡ್ಡ ವೃಕ್ಷದ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಲಿ ಎಂದು ಆಶಂಸಿಸಿದೆ.

ಯುಜ್ಞಮಾಡುತ ಯಜಮಾನರು ಯೂಪಾಂತರ್ಗತವಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಸಹಸ್ರವಲ್ಯಾಃ
ವಿ ರುಹೇಮ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಸಂತಾನಪರಂಪರಯಾ ಸಹಸ್ರಶಾಖಾಃ ಸಂತಃ ವಿಶೇಷೇಣ ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತಾ
ಭವೇಮ—(ಪುತ್ರರೂ) ಮಕ್ಕಳೂ ಪೊಮ್ಮೊಕ್ಕಳೂ ಎಂಬ ಕ್ರಮದಿಂದ ಅನೇಕ ರೀತಿಯಾಗಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು
ಹೊಂದೋಣ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ತೇಜಮಾನಃ ಸ್ವಧಿತಿಃ ಮಹತೇ ಸೌಭಗಾಯ ಪ್ರಣಿನಾಯ—ವನಸ್ಪತಿಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಯೂಪ
ವನ್ನು ಹರಿತವಾದ ಪರಶುವು ಕತ್ತರಿಸಿ ನಮಗೆ ಬಹಳವಾಗಿ ಕಲ್ಯಾಣವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಲ್ಲಿಗೆ

ತಂದಿರುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿಶಿತಧಾರಃ ಪರತುಃ ಮಹತ್ಸಾಭಾಗ್ಯಂ ಬಹುಶಾಖತ್ವಲಕ್ಷಣಂ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಪ್ರಾಪೆಯಾಮಾಸ ಎಂಬ ವಿಸರಣೆಯಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ರೋಹ—ರುಹ ಬೀಜಜನ್ಮನಿ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಚ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಹಸ್ರವಲ್ಯಾಃ—ಸಹಸ್ರ ಶಬ್ದವು ಕರ್ದಮಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾದುದರಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹುವ್ರೀಹಾಪ್ರಕೃತ್ಯಾಪೂರ್ವಪದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಹುವ್ರೀಹಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರುಹೇಮು—ರುಹ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಆಶೀರ್ವಜಾನಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ. ನಿತ್ಯಂಜಾತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲಿಜ್ಯಾಶಿಷ್ಯಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಿಜಾಗೆ ಯಾಸುಟಾಗಮ. ಅತೋಯೇಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ. ಗುಣ. ಲೋಪೋವ್ಯೋರ್ವಲಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಯಿನ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಣಿನಾಯ—ಪ್ರ ಉಪಸರ್ಗ. ಣೀಜ್ ಪ್ರಾಪಣೀ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಣಲ್ ಆದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆಚೋಽಞ್ಚಾತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. ಆಯಾದೇಶ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತಿಜಾಚೋದಾತ್ತವತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವುಳ್ಳ ತಿಜಂತ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಪ್ರ) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಹತೇ—ಬೃಹನ್ನಹತೋರುಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥೀವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.

ಸಖಾಯಸ್ತ್ವೇತಿ ನವಚೇಂ ನವಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ವೈಶ್ವಾಮಿತ್ರಂ | ಆತ್ರೇಯಮನುಕ್ರಮಣಿಕಾ | ಸಖಾಯೋ ನವ ಬಾರ್ಹತಂ ತ್ರಿಷ್ಟುಬಂತಮಿತಿ | ಅಂತ್ಯಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ | ಶಿಷ್ಪಾ ಅಷ್ಟ್ವ ಬೃಹತ್ಯಃ || ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾಪ್ತಿನತಸ್ತ್ರಯೋರ್ಬಾರ್ಹತೇ ಛಂದಸ್ಸಸ್ಯ ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ವಿನಿಯೋಗಃ | ಅಭೈತಸ್ಯಾ ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಸಖಾಯಸ್ತ್ವಯಮಗ್ನಿರಗ್ನ ಆ ಯಾಹಿ | ಅ. ೪-೧೩ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಸಖಾಯಸ್ತ್ವಾ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಮೊದಲನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಮುಷಿಯು. ಅನುಕ್ರಮ—ಣಕೆಯಲ್ಲಿ—ಸಖಾಯೋ ನವ ಬಾರ್ಹತಂ ತ್ರಿಷ್ಟುಬಂತಮಿತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಕು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸವು. ಉಳಿದ ಎಂಟು ಋಕ್ಕುಗಳು ಬೃಹತ್ ಛಂದಸ್ಸವು. ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಗಳ ಮತ್ತು ಆಪ್ತಿನತಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳ ಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೃಹತ್ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ಕುಗಳ ಪಠನಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ

ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಅಭ್ಯುತೇಷ್ಯಾ ಎಂಬ ಖಂಡದ ಸೇಖಾಯಸ್ತಾಯಾಮಗ್ನಿ-
ರಗ್ನ ಆ ಯಾಹಿ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೪-೧೩).

ಸೂಕ್ತ—೯

ಮಂಡಲ—೩ || ಅನುವಾಕ—೧ || ಸೂಕ್ತ—೯ ||

ಅಷ್ಟಕ—೩ || ಅಧ್ಯಾಯ—೧ || ವರ್ಗ—೫, ೬ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ-೯

ಋಷಿ—ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ||

ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿಃ ||

ಛಂದಃ—೧-೮, ಬೃಹತಿಃ | ೯ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸೇಖಾಯಸ್ತಾವ್ಯಮುಹೇ ದೇವಂ ಮರ್ತಾಸ ಊತಯೇ |

ಅಸಾಂ ನಪಾತಂ ಸುಭಗಂ ಸುದೀದಿತಿಂ ಸುಪ್ರತೂರ್ತಿಮನೇಹಸಂ || ೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸೇಖಾಯಃ | ತ್ವಾ | ವ್ಯಮುಹೇ | ದೇವಂ | ಮರ್ತಾಸಃ | ಊತಯೇ |

ಅಸಾಂ | ನಪಾತಂ | ಸುಭಗಂ | ಸುದೀದಿತಿಂ | ಸುಪ್ರತೂರ್ತಿಂ | ಅನೇಹಸಂ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ಸ್ತೌತಿ | ಹೇ ಆಗ್ನೇ ಸೇಖಾಯಃ ಸೋಮಾಜ್ಯಾದಿಹವಿಸ್ಪದಾನೇನೋಪಕಾರಕ-
ತ್ವಾನ್ನಿತ್ಯಾಣಿ ಮರ್ತಸೋ ಮನುಷ್ಯಾ ಋತ್ವಿಜೋ ವಯಮಸಾಂ ನಪಾತಮಸಾಂ ನಸ್ತಾರಂ ಸುಭಗಂ
ಶೋಭನಧನಯುಕ್ತಂ ಸುದೀದಿತಿಂ ಶೋಭನದೀಪ್ತಿಂ ಸುಪ್ರತೂರ್ತಿಂ ಶೋಭನಪ್ರತರಣಂ ಕರ್ಮಾನು-
ಷ್ಠಾತ್ಯಭಿಃ ಸುಖೇನ ಗಂತವ್ಯಮನೇಹಸಮುಪದ್ರವರಹಿತಮೇತಾದೃಶಂ ದೇವಂ ತ್ವಾಮೂತಯೇ ರಕ್ಷ-
ಣಾಯ ವ್ಯಮುಹೇ | ವ್ಯಮುಹೇ || ಸೇಖಾಯಃ | ಖ್ಯಾ ಪ್ರಕಥನೇ | ಸಮಾನೇ ಖ್ಯಾಶ್ಲೋದಾತ್ತ ಇತಿ
ಸಮಾನ ಉಪಪದೇ ದಿದಿತ್ಯನುವೃತ್ತಾ ಖ್ಯಾತೇರಿಣ್ | ತಸ್ಯ ದಿಶ್ವಾಷ್ಟಿಲೋಪಃ | ತತ್ಸಂನಿಯೋಗೇನ
ಯಲೋಪಃ | ಸಮಾನಸ್ಯ ಛಂದಸ್ಯಮೂರ್ಧೇತಿ ಸಭಾವಃ | ಉಪಪದಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ದಿದಿತ್ಯನು-
ವೃತ್ತಾ ಸಮುರಸಂಬುದ್ಧಾ | ಸಾ. ೩-೧-೯೨ | ಇತಿ ಚಿದ್ವದ್ಭಾವಃ | ವೃದ್ಧಾ ಯಾದೇಶಾ | ಆದ್ಯು-
ದಾತ್ತಃ | ವ್ಯಮುಹೇ | ವೃಜ್ ಸಂಭಕ್ತಾ | ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ಜಜ್ಜಾಟಿ ಇತಿ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಿಟ್ | ಕ್ರಾದಿ-
ತ್ವಾದಿಡಭಾವಃ | ನಿಘಾತಃ | ಊತಯೇ | ಅವ ರಕ್ಷಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಉದಾತ್ತ ಇತ್ಯನುವೃತ್ತಾ ವೂಚಿಯುತೀ-

ತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ಷಿಸಂತತ್ವೇನ ವಿಸಾತನಾದಂತೋದಾತ್ತಃ | ಅಪಾಂ | ಉದಿದಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸುಭಗಂ | ಅದ್ಯುದಾತ್ತಂ ದ್ವೈಜ್ ಛಂದಸೀತ್ಯುತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸುಪ್ರತೂರ್ತಿಂ | ಕ್ರತ್ವಾದಯಶ್ಚೇತ್ಯುತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಹೇ ಆಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಆಗ್ನೇಯೇ) | ಸಖಾಯಃ—(ಸೋಮಾಜ್ಯಾದಿಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಹೋಮಮಾಡುವುದರಿಂದ) ಮಿತ್ರರಾದ | ಮರ್ತಾಸಃ—(ಋತ್ವಿಗ್ರೂಪ) ಮನುಷ್ಯರಾದ (ನಾವು) | ಅಪಾಂ ನಪಾತಂ—ಉದಕಗಳ ಪೌತ್ರನೂ | ಸುಭಗಂ—ಶೋಭನಧನವಿಶಿಷ್ಟನೂ | ಸುದೀಧಿತಿಂ—ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾಂತಿಯುಕ್ತನೂ | ಸುಪ್ರತೂರ್ತಿಂ—ಶುಭಕರದಾನ ಮಾಡುವವನೂ (ಅಥವಾ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾತೃಗಳಿಂದ ಸುಖವಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ಯನೂ) | ಅನೇಹಸಂ—ಉಪದ್ರವರಹಿತನೂ ಆದ | ದೇವಂ ಪ್ತಾಂ—ದೇವತಾರೂಪನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು | ಉತಯೇ—ರಕ್ಷಣೆಗೋಸ್ಕರ | ವವ್ರಮಹೇ—ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ.

ಎಲೈ ಆಗ್ನೇಯೇ, ಉದಕಪೌತ್ರನೂ, ಶೋಭನಧನಾಥನೂ, ಸುಪ್ರಕಾಶನೂ, ಒಳ್ಳೆಯ ದಾನಿಯೂ, (ಕರ್ಮಮಾಡುವವರಿಗೆ ಸುಲಭಪ್ರಾಪ್ಯನೂ) ಉಪದ್ರವರಹಿತನೂ, ದೇವತಾರೂಪನೂ ಆದ ನಿನ್ನನ್ನು ಹವಿಸ್ಸು ದಾನರೂಪ ಉಪಕಾರಕರ್ತೃಗಳೂ ಋತ್ವಿಗ್ರೂಪಮನುಷ್ಯರೂ ಆದ ನಾವು ರಕ್ಷಣಾರ್ಥಿಗಳಾಗಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ.

English Translation.

We your mortal friends have recourse for our protection to you the divine, the grandson of the waters, the auspicious, the resplendent, the accessible, the sinless.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು.

ಸಖಾಯಃ—ಸೋಮಾಜ್ಯಾದಿಹವಿಸ್ಪ್ರದಾನೇನ ಉಪಕಾರತ್ವಾತ್ ಮಿತ್ರಾಣಿ—ಯಾಸ್ಕರು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸಮಾನಖ್ಯಾನಾ ಋತ್ವಿಜಃ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಆಗ್ನಿಗೆ ಸೋಮ ಅಜ್ಯ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದರಿಂದ ಋತ್ವಿಜರು ಮಿತ್ರರ ಕಾರ್ಯವನ್ನು (ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು) ಅಚರಿಸುವ ಕಾರಣ ಆಗ್ನಿಗೆ ಮಿತ್ರರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಮರ್ತಾಸಃ—ಮನುಷ್ಯಾಃ ಋತ್ವಿಜಃ | ಮರ್ತೇ ಶಬ್ದವು (ನಿ. ೩-೮) ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯಾಃ ಋತ್ವಿಜಃ ವಯಂ ಮನುಷ್ಯರಾದ ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳು (ನಾವು) ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಅಪಾಂನಪಾತಂ—ಅಪಾಂ ನಪ್ತಾರಂ ಉದಕಗಳಿಗೆ ಮೊಮ್ಮಗನೆಂದು ಅರ್ಥ. ಅಪಾನ್ನ ಸಾತ್ ತನೂನಪ್ತಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಃ ಎಂದು ಯಾಸ್ಕರು ವಿವರಿಸಿ,

ಯೋ ಅನಿಧ್ಯೋ ದೀದಯದಸ್ವೈಂ ನೈರ್ಯಂ ವಿಪ್ರಾಃ ಈಳತೇ ಅಧ್ಯರೇಷು |
ಅಪಾಂ ನಸಾನ್ಮಧುಮತೀರಪೋ ದಾ ಯಾಭಿರಿಂದ್ರೋ ವಾವೃಧೇ ವೀರ್ಯಾಯ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೩೦-೪)

ಈ ಮುಕ್ತನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ,

ತನೂನಪಾತ್ ಪಥ ಯತಸ್ಯ ಯಾನಾನ್ಮಧ್ಯಾ ಸಮಂಜಸ್ತ್ವಧಯಾ ಸುಜಿಹ್ಯ |

ಮನ್ಮಾನಿ ಧೀಭಿರುತ ಯಜ್ಞಮೃಂಧನ್ ದೇವತ್ರಾ ಚ ಕೃಣುಹ್ಯಧ್ವರಂ ನಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೨)

ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ತನೂನಪಾತ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಯರು ತನೂನಪಾದಾಜ್ಯಮಿತಿ ಕಾತ್ಯಕೈಃ ಅಗ್ನಿ ರಿತಿಶಾಕಪೂಣಿಃ ಎಂದು ಕಾತ್ಯಕೈರು ಮತ್ತು ಶಾಕಪೂಣಿ ಆಚಾರ್ಯರೆಂಬ ಇಬ್ಬರ ಮತಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಿ ಗೌರತ್ರ ತನುರುಚ್ಯತೇ, ನಸಾದಿತ್ಯನಂತರಾಯಾಃ ಪ್ರಜಾಯಾ ನಾಮಧೇಯಂ | ತನು ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಗೌಃ (ಗೋವು) ಎಂದೂ ಗೋವಿನಿಂದ ಆಜ್ಯವು ಪಯಸ್ಸಿನ ಮೂಲಕ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆಯಾದ ಕಾರಣ ತನೂನಪಾತ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಆಜ್ಯವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ಕಾತ್ಯಕೈರ ಮತದಲ್ಲಿ ಅನ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ, ಅಪೋರತ್ರ ತನ್ವ ಉಚ್ಯಂತೇ, ತತಾ ಅಂತರಿಕ್ಷೇ ತಾಭ್ಯ ಓಷಧಿವನಸ್ತತಯೋ ಜಾಯಂತೇ ಓಷಧಿವನಸ್ತತಿಭ್ಯಃ ಏಷ ಜಾಯಂತೇ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ನಸಾತ್ ಇತಿ ಅನನ್ತರಾಯಾಃ ಪ್ರಜಾಯಾಃ ನಾಮಧೇಯಂ—ಪಿತೃವಿನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾದವನು ಪುತ್ರನು, ಪುತ್ರನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾದವನು ಅನಂತರನಾಗಿ ಪುತ್ರನಿ ಗಿಂತಲೂ ನಿಕ್ಯವನಾಗಿರುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ತನು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗೋವು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾದಿರುವವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಗೋವಿನಿಂದ ಆಜ್ಯಾದಿಗಳೂ, ಆಜ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದೆಂಬ ಕಾತ್ಯಕೈರ ಮತವನ್ನೂ ಯಾಸ್ಯರಿಗೆ ಸಮ್ಮತವಲ್ಲವೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿ, ಉದಕಗಳು ಆವ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉದಕಗಳು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹರಡಿರುತ್ತವೆ. ಈ ಉದಕಗಳಿಂದ ಓಷಧಿವನಸ್ತತಿಗಳೂ ಇವುಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯೂ ಉಂಟಾಗುವ ಕಾರಣ ಅಗ್ನಿಯು ತನೂನಪಾತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ಅಪಾನ್ಮಪಾತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ವ್ಯವಹರಿಸಬಹುದು ಎಂದು ಶಾಕಪೂಣಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಮತವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಅಪಾಂ ಪೌತ್ರ, (ಮೊಮ್ಮಗನು) ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಸುಪ್ರತೂರ್ತಿಂ—ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವವರಿಂದ ಸುಖವಾಗಿ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಲು ಅರ್ಹನಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಸುಪ್ರತರಣಿ—ಯಜಮಾನರ ತೊಂದರೆಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವವನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸುಭಗಂ ಅನೇಹಸಂ ಸುದೀದಿತಿಂ ದೇವಂ ಉತಯೇ ವವ್ರಮಹೇ—ಶೋಭನಧನಯುಕ್ತಂ ಶೋಭನದೀಪ್ತಿಂ, ಉಪದ್ರವರಹಿತಂ ರಕ್ಷಣಾಯ ವೃಣೇಮಹೇ—ಉತ್ತಮವಾದ ಧನವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಅದನ್ನು ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಕೊಡುವವನಾದ, ಮಂಗಳಕರವಾದ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಯಾವ ತೊಂದ ರೆಯೂ ಇಲ್ಲದಿರುವವನಾದ, ದೇವನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಾವುಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ವರಿಸುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ಸಖಾಯೀಃ—ಖ್ಯಾ ಪ್ರಕಥನೇ ಧಾತು. ಸಮಾನೇ ಖ್ಯಶ್ಲೋದಾತ್ತೇಃ (ಉ. ಸು. ೪-೫೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾನವೆಂಬುದು ಉಪಪದವಾಗಿರುವ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಇಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಡಿಕ್ ಎಂದು ಪೂರ್ವ

ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಡಿತ್ವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಟಿಗೆ ಲೋಪ. ಅದರೊಡನೆ ಯಕಾರಕ್ಕೂ ಲೋಪ. ಸಮಾನಸ್ಯ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾನನೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಭಾಸ. ಸಖ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಉಪಪದಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಸುಖ್ಯುರಸಂಬುದ್ಧಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಚಿದ್ವದ್ಭಾವ. ಅಜೋಷ್ವಾತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. ಅಯಾದೇಶ. ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾದ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ.

ವವ್ಯಮಹೇ—ವೃಜ್ ಸಂಭಕ್ತೌ ಧಾತು. ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಜ್ ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟಃ. ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹಿಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿತಆತ್ಮನೇಶ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ ಏತ್ವ. ಕೃಷ್ಯಭ್ಯವ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮು ನಿಷೇಧಬರುತ್ತದೆ. ಲಿಣ್ಮಿ ತ್ವವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಅಕಿಂಚಿದ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮರ್ತಾಸಃ—ಮೃಜ್ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗೇ ಧಾತು. ಔಷಾದಿಕ ತನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಪುಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಜ್ವಸೇರಸುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಅಸುಕಾಗಮು.

ಊತಯೇ—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಉದಾತ್ತ—ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ ಊತಿಯೂತಿ ಜೂತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೦-೯೭) ಕ್ರಿನ್ನಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಪಾಂ—ಪಷ್ಠೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಊಡಿದಂಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಭಗಂ—ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸವಾದಾಗ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಂ ದ್ವೈಜ್ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಕ್ಕೆ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಪ್ರತೂರ್ತಿಂ—ಇಲ್ಲಿಯೂ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸ. ಇದು ಕೃತ್ವಾದಿ ಗಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಕೃತ್ವಾದಯಕ್ತ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಕಾಯಮಾನೋ ವನಾ ತ್ವಂ ಯನ್ಮಾತ್ಕಾರಜಗನ್ನಪಃ |

ನ ತತ್ತೇ ಅಗ್ನೇ ಪ್ರಮೃಷೇ ನಿವರ್ತನಂ ಯದ್ದೂರೇ ಸನ್ನಿಹಾಭವಃ || ೨ ||

ಪದಪಾಠ:

ಕಾಯಮಾನಃ | ವನಾ | ತ್ವಂ | ಯತ್ | ಮಾತ್ಮಾಃ | ಅಜಗನ್ | ಅಪಃ |

ನ | ತತ್ | ತೇ | ಅಗ್ನೇ | ಪ್ರಮೃಷೇ | ನಿವರ್ತನಂ | ಯತ್ | ದೂರೇ | ಸನ್ | ಇಹ | ಅಭವಃ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ವನಾ ಕಾನನಾನಿ ಕಾಯಮಾನಃ ಕಾಮಯಮಾನಸ್ತ್ವಂ ಯದ್ಯಸ್ತಾತ್ಕಾರಣಾತ್ಕಾನಿ
ವಿಹಾಯ ಮಾತ್ಕಾರಪೋ ಮಾತ್ಯಭೂತಾ ಆಪೋಽಜಗನ್ | ಅಗಮಃ | ಗತಮಾನಸಿ | ಅಪ್ಸು ಪ್ರವಿಷ್ಟತ್ವಾ-
ಜ್ಞಾಂತೋ ವರ್ತಸೇ | ತತ್ರಸ್ತಾತ್ರೇ ತವ ನಿವರ್ತನಂ | ನಿತರಾಂ ತತ್ರೈವ ವರ್ತನಂ | ತೇನ ಚ
ತಿನಾಶೋ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ನ ವಿನಾಶೋ ನ ಪ್ರಮೃಷೇ | ಸ ಪ್ರಮೃಷ್ಯತೇ | ನ ಸಹ್ಯತೇ | ಕುತ ಇತ್ಯತ
ಅಹ | ಯದ್ಯಸ್ತಾತ್ಕಾರಣಾದ್ದೂರೇ ಸನ್ ಅದೃಶ್ಯತಯಾ ವರ್ತಮಾನಸ್ತ್ವಮಿಹಾಸ್ತತ್ಸಂಬಂಧಿಷ್ಟರಣಿ-
ರೂಪೇಷು ಕಾಷ್ಠೇಷ್ವಭವಃ | ಮಂಥನಾತ್ ಕ್ಷಣಮಾತ್ರೇಣಾಸ್ತಾಕಂ ಸಮಿಾಪೇ ಭವಸಿ | ತಸ್ತಾತ್ರೈವ
ದೂರತೋ ವರ್ತನಮಸ್ತುಭ್ಯಂ ನ ರೋಚತೇ | ಅಸ್ತಿಸ್ನರ್ಥೇ ಯಾಸ್ಕಃ | ಕಾಯಮಾನಶ್ಚಾಯಮಾನಃ
ಕಾಮಯಮಾನ ಇತಿ ವಾ | ವನಾನಿ ತ್ವಂ ಯನ್ಮಾತ್ಕಾರಪೋಽಗಮ ಉಪಶಾಮ್ಯನ್ | ನ ತತ್ರೇ ಅಗ್ನಿ
ಪ್ರಮೃಷ್ಯತೇ ನಿವರ್ತನಂ ದೂರೇ ಯತ್ಪನ್ನಿಹ ಭವಸಿ ಜಾಯಮಾನಃ | ನಿ. ೪-೦೪ | ಇತಿ || ಕಾಯ-
ಮಾನಃ | ಕಮು ಕಾಂತಾ | ಕಮೇರ್ಣಜ್ ಲಟಃ ಶಾನಜ್ | ಮಕಾರಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಅಜಗನ್ |
ಗಮ್ಲಿ ಗತಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ಲಜ್ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ತ್ವಃ | ಹಶ್ಚಾಧಿನಾ ಸಿಲೋಪಃ | ಮೋ-
ನೋ ಧಾತೋರಿತಿ ನಕಾರಃ | ಯಚ್ಚಬ್ಧಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ಅಡಾಗಮಸ್ವರಃ | ಪ್ರಮೃಷೇ | ಮೃಷ
ತಿತಿಕ್ಷಾಯಾಂ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಕರ್ಮಣಿ ತಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಲೋಪಸ್ತು ಅತ್ಮನೇಪದೇಷ್ಟಿತಿ ತಲೋಪಃ |
ಧಾತುಸ್ವರಃ | ಅಭವಃ | ಭಂದಸಿ ಲುಜ್ಲಜ್ಲಟ ಇತಿ ಲದರ್ಭೇ ಲಜ್ | ಯದ್ಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

(ಹೇ) ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ವನಾ—ವನಗಳನ್ನು | ಕಾಯಮಾನಃ—ಇಚ್ಛಿಸುವ | ತ್ವಂ—
ನೀನು | ಯತ್—ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ | ಮಾತ್ಮಾಃ—(ನಿನಗೆ) ಮಾತ್ಯಭೂತರಾದ | ಅಪಃ—ಉದಕಗಳನ್ನು
(ಕುರಿತು) | ಅಜಗನ್—ಗಮಿಸಿದೆಯೋ (ಮತ್ತು) | ಯತ್—ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ | ದೂರೇ ಸನ್—
ದೂರದಲ್ಲಿ (ಉದಕದೊಳಗಡೆ ಅದೃಶ್ಯನಾಗಿ) ಇರುವ (ನೀನು) | ಇಹ ಇಲ್ಲಿ—(ನಮ್ಮ ಸಂಬಂಧವಾದ ಅರಣಿರೂಪ
ಕಾಷ್ಠಗಳಲ್ಲಿ) | ಅಭವಃ—ಇರುತ್ತೀಯೋ | ತತ್—ಆ ಕಾರಣದಿಂದ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ನಿವರ್ತನಂ—(ಉದಕ
ದಲ್ಲಿ) ನಿತ್ಯವಾದ ಇರುವಿಕೆಯು (ವಿನಾಶವು) | ನ ಪ್ರಮೃಷೇ—ಸಹಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ವನದಲ್ಲಿರಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ ನೀನು ಅವುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಉದಕವನ್ನು ಸೇರಿ
ಶಾಂತನಾದೆ ಮತ್ತು ಹಾಗೆ ಉದಕದಲ್ಲಿ ಅದೃಶ್ಯನಾಗಿದ್ದರೂ, ನಮ್ಮ ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ (ಮಥಿತನಾದಕೂಡಲೇ)
ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೀಯೆ; ಆದುದರಿಂದ ನಿನ್ನ ಆ ದೂರದ (ಉದಕ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ) ವಾಸವು ನನಗೆ ರುಚಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

English Translation.

Desirous as you are of the forests since you have repaired to the maternal waters, Agni, your tarrying so far away is not to be endured ; (in a moment) you are here with us.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು.

ವನಾ—ಕಾನನಾನಿ | ವನಶಬ್ದವು ರಶ್ಮಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨೧೫) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು—
ನಿಯದ್ವೈಣಕ್ಷಿ ಶ್ವಸನಸ್ಯ ಮೂರ್ಧನಿ ಶುಷ್ಕಸ್ಯ ಚಿದ್ವೈಂದಿನೋ ರೋರುವದ್ದನಾ | ಇಲ್ಲಿ ವನಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವನಾನಿ ಇತಿ ವಾ ವಧೇನೇತಿ ವಾ ಎಂದು ಯಾಸ್ಯರು ವಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ವನಾನಿ ಕಾಡುಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿ, ಕಾಯಮಾನಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಕಾಮಯಮಾನಃ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಪಃ ಅಜಗನ್—ಮಾತೃಭೂತಾಃ ಅಪಃ ಗತವಾನಸಿ | ಅಪಾಂನವಾತ್—ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಉದಕವು ಮಾತೃಸ್ಥಾನವಾಗಿರುವುದನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ತನಗೆ ಮಾತೃವಿನಂತೆ ಉದಕದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಓಷಧಿವಸ್ತುಗಳ ಮೂಲಕ ಪೋಷಕವಾಗಿರುವ ಉದಕಗಳನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿರುವನು ಎಂದೂ ಅಪ್ಪು ಪ್ರವಿಷ್ಟತ್ಯಾತ್ ಶಾಂತೋಽಸಿ ಉದಕಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಇರುವವನಾದ್ದರಿಂದ ಉಪಶಾಂತಭಾವದಿಂದ ಇರುವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ನಿವರ್ತನಂ ನ ಪ್ರಮೃಷೇ—ನಿವರ್ತನಂ ತತ್ರೈವ ವರ್ತನಂ ತೇನ ಚ ವಿನಾಶೋ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ಸವಿನಾಶಃ ನ ಪ್ರಮೃಷ್ಯತೇ ನ ಸಹ್ಯತೇ | ವರ್ತನ ಶಬ್ದವು ವೃತು ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ನಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದೊಡನೆ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಉಪಸರ್ಗೇಣ ಧಾತೃರ್ಥೋ ಬಲಾದನ್ಯತ್ರ ನೀಯತೇ | ಪ್ರಹಾರಾಹಾರಸಂಹಾರವಿಹಾರಪರಿಹಾರವತ್ | ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ನಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದೊಡನೆ ಇರುವ ವರ್ತನ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಿನಾಶ ಎಂಬ ಅರ್ಥವೂ, ವಿನಾಶಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ಸ್ಥಿತಿಯೂ ಬೋಧಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಉದಕಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವಿಕೆಯು ಯಾಜ್ಞಕರಿದ ಸಹಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯು ಅದೃಶ್ಯನಾಗುವುದು ಸಹಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಯತ್ ದೂರೇ ಸನ್ ಇಹ ಅಭವಃ | ಅದೃಶ್ಯತಯಾ ವರ್ತಮಾನಃ ಅಗ್ನಿಃ ಅಸ್ತತ್ಸಂಬಂಧಿಷು ಅರಣಿರೂಪೇಷು ಕಾಷ್ಠೇಷು ಮಂಥನಾತ್ ಕ್ಷಣಮಾತ್ರೇಣ ಆಸ್ತಾಕಂ ಸಮೀಪೇ ಭವತಿ ತ್ವಾತ್ ಆಗ್ನೇಃ ದೂರತಃ ವರ್ತನಂ ಆಸ್ತಾಕಂ ನ ರೋಚತೇ | ಅಗ್ನಿಯು ಉದಕಗಳಲ್ಲಿ ಅದೃಶ್ಯರೂಪದಿಂದ (ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದಿರುವ ರೀತಿಯಿಂದ) ಇರುವುದು ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಕಾರವೆಂದೂ- ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರ ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಥನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವುದು, ಅಗ್ನಿಯು ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕ ರೀತಿಯೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ದೂರದಲ್ಲಿರುವುದಕ್ಕಿಂತ ಸಮೀಪಗತನಾಗಿರುವುದು ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರಿಗೆ ಇಷ್ಟವೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಯಾಸ್ಯರು ಇದೇ ಶುಕ್ಲನ್ನು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಉದಹರಿಸಿ ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಕಾಯಮಾನಶ್ಚಾಯಮಾನಃ ಕಾಮಯಮಾನ ಇತಿ ವಾ ವನಾನಿ ತ್ವಂ ಯನ್ಮಾತ್ಮನಃ
ಪೂರ್ವಗಮ ಉಪಶಾಮ್ಯನ್ ನ ತತ್ತೇ ಅಗ್ನೇ ಪ್ರಮೃಷ್ಯತೇ ನಿವರ್ತನಂ ದೂರೇ
ಯತ್ಸನ್ನಿಹ ಭವಸಿ ಜಾಯಮಾನಃ ||

(ನಿ. ೪-೧೪)

ಸಾಯಣರು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಕಾಯಮಾನಃ—ಕಮು ಕಾಂತೌ ಧಾತು. ಕನೇರ್ಣಿಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಷೆಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆತ ಉಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಸನಾದ್ಯಂತಾಧಾತವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಷೆಜಂತಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾ. ಇದರಮೇಲೆ ಲಟ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಶಾಸಚಾದೇಶ. ತಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಷೆಜಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ, ಆಯಾದೇಶ. ಆನೇ-ಮುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಂತಾಂಗಕ್ಕೆ ಮುಕಾಗಮ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಧಾತು ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತು-ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವನಾ—ನವುಂಸಕ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶೇತ್ಪಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗೆ ಲೋಪ

ಅಜಗನ್—ಗಮ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಇತತ್ತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಹಿಗೆ ಶು ಆದೇಶ. ಹಲಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಬಂದುದರಿಂದ ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ ದೀರ್ಘಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಗ ಪದಾಂತದಲ್ಲಿ ಮಕಾರ ಬಂದುದರಿಂದ ನೋನೋ ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ನಕಾರಾದೇಶ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಅಜಗನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಚ್ಚಬ್ಧ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಮೃಷೇ—ಮೃಷ ತಿತಿಕ್ವಾಯಂ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣ್ಯುಲ್ಲಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿತ ಆತ್ಮನೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿತ್ತ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಯಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲೋಪಸ್ತ ಆತ್ಮನೇ ಪದೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ನ ಎಂಬುದರ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ತಿಜಿಚೋದಾತ್ತವತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಪ್ರ) ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿವರ್ತನಂ—ವೃತು ವರ್ತನೇ ಧಾತು. ಧಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುನೋರನಾಕಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆನಾದೇಶ. ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸವಾದಾಗ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಭವಃ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಛಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ

ದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅರ್ಹ. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಯಚ್ಚಬ್ಧ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಟಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅತಿ ತೃಷ್ಣಂ ವವಕ್ಷಿಥಾಭೈವ ಸುಮನಾ ಅಸಿ |

ಪ್ರಪ್ರಾನ್ಯೇ ಯಂತಿ ಪರ್ಯನ್ಯ ಅಸತೇ ಯೇಷಾಂ ಸಖ್ಯೇ ಅಸಿ ಶ್ರಿತಃ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅತಿ | ತೃಷ್ಣಂ | ವವಕ್ಷಿಥ | ಅಥ | ಏವ | ಸುಮನಾಃ | ಅಸಿ |

ಪ್ರಪ್ರ | ಅನ್ಯೇ | ಯಂತಿ | ಪರಿ | ಅನ್ಯೇ | ಅಸತೇ | ಯೇಷಾಂ | ಸಖ್ಯೇ | ಅಸಿ | ಶ್ರಿತಃ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತೃಷ್ಣಂ ಸ್ತೋತುಸ್ತೃಷ್ಣಾಭಿಲಾಷಂ ತದುಚಿತಫಲಪ್ರದಾನೇನ ಸಫಲಂ ಕರ್ತುಂ. ಮತಿವವಕ್ಷಿಥ | ಅತಿತಯೇನ ವೋಧುಮಿಚ್ಛಸಿ | ಅಥೈವ ಅಥಾಹಿ ತ್ವಂ ಸುಮನಾ ಅಸಿ | ಸಂತುಷ್ಟ-ಮನಸ್ತೋ ವರ್ತಸೇ | ಕಿಂಚಿ | ತ್ವಂ ಯೇಷಾಂ ಸ್ತೋಡಶಾನಾಮೃತ್ಪಿಜಾಂ ಸಖ್ಯೇ ಮೃತ್ರೇ ಶ್ರಿತೋಽಸಿ ವರ್ತಸೇ ತೇಷಾಂ ಮಧ್ಯೇಽನ್ಯೇಽಧ್ವರ್ಯುಪ್ರಭೃತಯೋ ದ್ವಾದಶರ್ತ್ವಿಜಃ ಪ್ರಯಂತಿ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಹೋತುಂ ಗಚ್ಛಂತಿ | ಅನ್ಯ ಉದ್ಗಾತೃಪ್ರಭೃತಯಶ್ಚತ್ವಾರಃ ಪರ್ಯಾಸತೇ | ಪರಿತ ಅಸೀನಾ ವರ್ತಂತೇ || ವವಕ್ಷಿಥ | ವಹ ಪ್ರಾಪಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಸನಿ ರೂಪಂ | ಅಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ಸನ್ಯತ ಇತಿತ್ವಾಭಾವಶ್ಚಾಂದಸಃ | ತದಂ-ಶಾದ್ವರ್ತಮಾನೇ ಲಿಟ್ | ಫಲ ಅರ್ಧಧಾತುಕಸ್ಯೇಡ್ವಲಾದೇರಿತೀಟ್ | ಕಾಸ್ತ್ವೈತ್ಯಯಾದಾಮಿತ್ಯಾಮ್ ನ ಭವತಿ ಮಂತ್ರತ್ವಾತ್ | ನಿಘಾತಃ | ಪ್ರಪ್ರ | ಪ್ರಸಮುಪೋದ ಇತಿ ದ್ವಿವಚನಂ | ಯಂತಿ | ಇಹ ಗತಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ಲಟಿ ರೂಪಂ | ಏಕಾನ್ಯಾಭ್ಯಾಂ ಸಮರ್ಥಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯನ್ಯಶಬ್ದಯೋಗಾತ್ಪದ್ವಿವಸ್ಯ ನಿಘಾತಾ-ಭಾವಃ | ಅಸತೇ | ಅಸ ಉಪವೇಶಸೇ | ಉತ್ತರತ್ವಾನ್ನಿಘಾತಃ | ಅಸಿ | ಅಸ ಭುವಿ | ತಾಸಸ್ತೋ-ರೋಪ ಇತಿ ಸಕಾರಲೋಪಃ | ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾನ್ನ ನಿಹನ್ಯತೇ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಹೇ ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ) | ತೃಷ್ಣಂ—ಸ್ತೋತೃವಿನ ತೃಷ್ಣೆ (ಅಭಿಲಾಷೆ)ಯನ್ನು ಸಫಲ ಮಾಡಲು) | ಅತಿ ವವಕ್ಷಿಥ—ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವಹಿಸಿ ತರಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೀಯೆ | ಅಥ ಏವ—ಅದೇ ಕಾರಣ ದಿಂದಲೇ | ಸುಮನಾಃ ಅಸಿ—ಸಂತುಷ್ಟಮನಸ್ಕನಾಗಿದ್ದೀಯೇ; (ಮತ್ತು) | ಯೇಷಾಂ—ಯಾವ ಸ್ತೋಡಶ ಮೃತ್ಪಿಜರ | ಸಖ್ಯೇ—ಮಿತ್ರತ್ವದಲ್ಲಿ | ಶ್ರಿತಃ ಅಸಿ—ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು ಇದ್ದೀಯೇ | (ತೇಷಾಂ—ಅವರಲ್ಲಿ)

ಅನ್ಯೇ—ಕೆಲವರು (ಅಧ್ಯಯುಕ್ತ ಪ್ರಭೃತಿ ದ್ವಾದಶ ಮುಕ್ತಿಜರು) | ಪ್ರೆ ಪ್ರೆ ಯಂತಿ—(ಹೋಮ ಮಾಡಲು) ಗಮಿಸುತ್ತಾರೆ | ಅನ್ಯೇ—(ಮತ್ತೆ) ಕೆಲವರು (ಉದ್ಗಾತ್ರಾದಿ ನಾಲ್ವರು) | ಪರಿ ಆಸತೇ—ಸುತ್ತಲೂ ಆಸೀನರಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ.

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಸ್ತೋತ್ರವಿನ್ ಅಭಿಲಾಷೆಯನ್ನು ಪೂರ್ಣಮಾಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರಲೇ ಸಂತುಷ್ಟಮನಸ್ಸನಾಗಿದ್ದೀಯೆ ; ನಿನ್ನಿಂದ ಮಿತ್ರರೆಂದು ಪರಿಗಣಿತರಾದ ಸೋದರಮುಕ್ತಿಜರಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯ್ಯಾದಿ ದ್ವಾದಶಮುಕ್ತಿಜರು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹೋಮಮಾಡಲು ಹೊರಟಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಉಳಿದ (ಉದ್ಗಾತ್ರಾದಿ) ನಾಲ್ವರು ಸುತ್ತಲೂ ಆಸೀನರಾಗಿದ್ದಾರೆ. (ಕುಳಿತಿದ್ದಾರೆ)

English Translation.

you wish exceedingly to convey satisfaction (to your worshipper) and are thereto well-disposed ; of those in whose friendship you are cherished some precede whilst others sit around.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು.

ತೃಪ್ತಂ ವಪಕ್ರಿಥ—ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ, ಅಗ್ನಿಯು—ಸ್ತೋತುಃ ತೃಷ್ಣಾ-ಭಿಲಾಷಂ ಸಫಲಂ ಕರ್ತುಂ ತತ್ತದುಚಿತಫಲಪ್ರದಾನೇನ ಅತಿಶಯೇನ ನೋಡುಮಿಚ್ಛಸಿ | ತನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದು ಯಜಮಾನನ ಅಭಿಲಾಷೆಗೆ ಅನುಸಾರವಾದ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಯಜಮಾನನನ್ನು ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳವನಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಯಜಮಾನನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿರುವ ತನ್ನ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಪ್ರಭಾಕವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅವನಿಂದ ವಹಿಸಲು ತಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ಇರುವನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಸುಮನಾ ಅಸಿ ಯಜಮಾನನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಇರುವ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನಾಗಿರುವನು ಎಂದೂ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಅನ್ಯೇ ಪ್ರಯಂತಿ ಅನ್ಯೇ ಪರಿ ಆಸತೇ—ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಿಜರಾದ ಹೋತೃವೇ ನೊದಲಾದ ಹದಿನಾರು ಜನರಲ್ಲಿಯೂ ತನ್ನನ್ನು ಸೇವಿಸುವ ಕಾರಣದಿಂದ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಅವರಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯುಕ್ತಪ್ರಭೃತಿಯೋ ದ್ವಾದಶ ಮುಕ್ತಿಜಃ ಪ್ರಕರ್ಷಣಾ ಹೋತುಂ ಗಚ್ಛಂತಿ—ಅಧ್ಯಯುಕ್ತವೇ ನೊದಲಾದ ಹನ್ನೆರಡು ಜನ ಮುಕ್ತಿಜರು ಅಗ್ನಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯನುಂಟುಮಾಡಲು ಹೋಮಮಾಡಿ, ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಲು ಸಿದ್ಧರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಅನ್ಯೇ ಉದ್ಗಾತ್ರಪ್ರಭೃತಯಃ ಚಿಕ್ಕಾರಃ ಪರಿತ ಆಸೀನಾ ವರ್ತಂತೇ—ಉದ್ಗಾತ್ರವೇ ನೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ಜನ ಮುಕ್ತಿಜರು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವವರಾಗಿ ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಸುತ್ತಲೂ ಕುಳಿತು ಸ್ತುತಿಸಲು ಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಮುಕ್ತಿಕ್ಕುಗಳು ಅಚರಿಸುವ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಸೂಚಿಸಿದೆ.

ಸಪ್ತೇ—ಮಿತ್ರತ್ವೇ | ಸ್ನೇಹಭಾವನೆಂದು ಅರ್ಥ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ಸಕ್ತುಮಿವ ತಿತಲುನಾ ಪುನಂತೋ ಯತ್ರ ಧೀಂ ಮನಸಾ ವಾಚಮಕ್ರತ |

ಅತ್ರ ಸಖಾಯಸ್ಸಖ್ಯಾನಿ ಜಾನತೇ ಭದ್ರೈಷಾಂ ಲಕ್ಷ್ಮೀರ್ನಿಹಿತಾಧಿ ವಾಚಿ ||

(ಮಂ. ಸಂ. ೧೦-೨೧-೨)

ಈ ಸುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸಖಾಯಃ ಸಖ್ಯಾನಿ ಸಂಜಾನತೇ - ಸ್ನೇಹಿತರು ಸ್ನೇಹಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿಯುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು— ಸಮಾನಖ್ಯಾಸಾಃ ಸಮಾನಖ್ಯಾನಾನಾಮೇವ ಸಖಾಯಃ, ವೈಯಾಕರಣಾಸಾಂ ವೈಯಾಕರಣಾ ಏವ ನೈರುಕ್ತಾನಾಂ ನೈರುಕ್ತಾ ಏವ ಸಖಿಭಾವಾನ್ ಸಂಜಾನತೇ ವಿಜ್ಞಾನಾನಿ ಸಂಜಾನತೇ ಇತರೇತರಸ್ಯ ಯೋ ವಿಜ್ಞಾನಪ್ರಕರ್ಷಃ ತಂ ಜಾನತೇ | ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವರು ಅವರಂತೆಯೇ ನಿವುಣರಾದವರಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹದಿಂದ ಇರುವರು. ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದವರು ವ್ಯಾಕರಣವನ್ನು ತಿಳಿದವರಲ್ಲಿಯೂ ನಿರುಕ್ತವನ್ನು ಬಲ್ಲವರು ನಿರುಕ್ತವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವವರಲ್ಲಿಯೂ ಅವರವರ ಜ್ಞಾನಪ್ರಕರ್ಷವನ್ನು ತಿಳಿಯುವರು. ಇದರಿಂದ ಅವರವರಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯು ಉಂಟಾಗಿರುವುದು. ಇದರಿಂದಲೇ ಅಗ್ನಿಯೂ ಹೋತೃವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಋತ್ವಿಜರಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹದಿಂದ ಇರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ವಪ್ಸುಃ—ವಹ ಪ್ರಾಸಣೇ ಧಾತು. ಧಾತೋಃಕರ್ಮಣಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸನ್. ಸನ್ಯಜೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಛಾಂದಃವಾಗಿ ಸನ್ಯತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬರಬೇಕಾದ ಇತ್ಯವು ಇಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೋಡಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಥತ್ವ ಪಥೋಃಕಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕತ್ವ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ವ. ವಪ್ಸು ಎಂಬ ಸನ್ನಂತವು ಸನ್ಯಾಂತಾಧಾತವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್. ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನದ ಸಿಪಿಗೆ ಸೆರಸ್ವೈಸವಾನಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಥಲಾದೇಶ. ಅರ್ಧಧಾತುಕಸ್ಯೇ-ಡೈರಾದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದರೂ ಕಾಸ್-ಪ್ರತ್ಯಯಾವಾಮಮಂತ್ರೇಲಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೫) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನುಂತ್ರೇ ಎಂದು ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅಮ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆತೋಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅತಿ ಜಂತದ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ನಿಘಂತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಮನಾಃ—ತೋಭನಂ ಮನಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ. ಅಸಂತವಾದ ಉತ್ತರಪದವಿರುವುದರಿಂದ ಸೋರ್ವಾ-ನಿಸೀ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಪ್ರ - ಪಾದಪೂರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಮುಚ್ಛೇದ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನುದಾತ್ತಂಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಕ್ಕೆ ಅಮ್ರೇಡಿತಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವಾಗ ಅದು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಂಶಿ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಅಂತಾದೇಶ. ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಇಣೋಯಣ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಣಾದೇಶ. ಅನ್ಯ ಶಬ್ದದ ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಏಕಾನ್ಯಾಭ್ಯಾಂಸಮರ್ಥಾಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜಂತನಿಘಂತ್ವರಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸತೇ—ಅಸ ಉಪನೇಶನೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಅನ್ಯ ಶಬ್ದಯೋಗವಿದ್ದರೂ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜ್ಜತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸಿ—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ತಾಸಸ್ತೋಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯಚ್ಚಬ್ಧಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾನಾಥಃ

ಈಯಿವಾಂಸಮತಿ ಸ್ರಿಧಃ ಶಶ್ವತೀರತಿ ಸಶ್ವತಃ |

ಅನ್ವೀಮವಿಂದನ್ನಿಚಿರಾಸೋ ಅದ್ರಹೋಪ್ಸು ಸಿಂಹಮಿವ ಶ್ರಿತಂ ||೪||

ಪದಪಾಠಃ

ಈಯಿವಾಂಸಂ | ಅತಿ | ಸ್ರಿಧಃ | ಶಶ್ವತೀಃ | ಅತಿ | ಸಶ್ವತಃ |

ಅನು | ಈಂ | ಅವಿಂದನ್ | ನಿಚಿರಾಸಃ | ಅದ್ರಹಃ | ಅಪ್ಸು | ಸಿಂಹಂ | ಇವ | ಶ್ರಿತಂ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಅದ್ರಹೋದ್ರೋಗ್ಧಾರೋ ನಿಚಿರಾಸೋ ನಿತರಾಂ ಚಿರಾಸ್ತೀರಂತನಾ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಃ ಸ್ರಿಧಃ ಶೋಷಕಾಞ್ಞಾತ್ಪ್ರಾನ್ವಲೇನಾತಿಕ್ರಮ್ಯೇಯಿವಾಂಸಂ ಗಚ್ಛಂತಂ ಶಶ್ವತೀರ್ಬಹ್ವೀಃ ಸಶ್ವತಃ ಸಂಗತಿಕಾರಿಣೀಃ ಸೇನಾಶ್ಚಾತ್ಯತಿಕ್ರಮ್ಯ ಗಚ್ಛಂತಮಪ್ಸು ಶ್ರಿತಂ ತಿರೋಹಿತಮತ ಏವ ಸಿಂಹಮಿವ ಗುಹಾ- ಪ್ರವಿಷ್ಟಂ ಸಿಂಹಮಿವ ಭೀಮಮೀನೇನಂ ತ್ವಾಮನ್ವವಿಂದನ್ | ಅನುಗಮ್ಯಾಲಭಂತ || ಈಯಿವಾಂಸಂ | ಇಹ ಗತಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ಕ್ವಸಾವುಪೇಯಿವಾನನಾಶ್ಚಾನನಾಶಾನಕ್ತ | ಪಾ. ೩-೨-೧೦೯ | ಇತಿ ನಿಸಾತಿತಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಸ್ರಿಧಃ | ಸ್ರಿಧೇಃ ಪ್ರಯಾರ್ಥಸ್ಯ ಶೋಷಣಾರ್ಥಸ್ಯ ವಾ ಕ್ವಿಪ್ ಚೇತಿ ಕ್ವಿಪ್ | ಧಾತು- ಸ್ವರಃ | ಸಶ್ವತಃ | ಸ್ವಶ್ವ ಗತೌ | ಜಕಾರಸ್ಯ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಚಕಾರಃ | ಲಟಃ ಶತಾದೇಶಃ | ಪ್ರತ್ಯಯ- ಸ್ವರಃ | ಅವಿಂದನ್ | ವಿಧ್ವಂಸಾಭಿ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಜಾ ರೂಪಂ | ನಿಚಿರಾಸಃ | ನಿತರಾಂ ಚಿರಾಃ | ಅಜ್ಜಸೇ- ರಸುಗಿತ್ಯಸುಕ್ | ಸಮಾಸಸ್ವರಃ | ಅದ್ರಹಃ | ದ್ರುಹ ಜಿಘಾಂಸಾಯಾಂ | ಸಂಪದಾದಿತ್ಯಾದ್ಯಾವೇ ಕ್ವಿಪ್ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ನೆಞ್ಸುಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ಪರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಶ್ರಿತಂ | ಶ್ರಿಜ್ಞ ಸೇನಾಯಾಮಿ- ತ್ಯಸ್ಯ ತ್ವುಕಃ ಕೀಲೀರ್ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

(ಹೇ ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ) | ಅದ್ವೈತಃ—ದ್ವೇಷಿಗಳಲ್ಲದಿರುವವರೂ (ಉಪಕಾರಿಗಳೂ) | ನಿಚಿರಾಸಃ—ಚಿರಂತನರೂ ಆದ ದೇವತೆಗಳು | ಸ್ತೃಘಃ—ಶೋಷಕರಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು | ಈಯಿವಾಂಸಂ—(ಬಲದಿಂದ ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ)ಹೋಗುವವನೂ | ಶತ್ವತೀಃ—ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ ಮತ್ತು |ಸಶ್ವತೇಃ—(ಏಕತ್ರ)ಸಂಗತವಾದ ಸೇನೆಗಳನ್ನೂ | ಅತಿ—ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ಹೋಗುವವನೂ | ಅಪ್ಸು—ಉದಕಗಳಲ್ಲಿ | ಶ್ರಿತಂ—ನೆಲೆಸಿರುವವನೂ | ಸಿಂಹಂ ಇವ—(ಆದುದರಿಂದಲೇ ಗುಹಾಶ್ರಿತವಾದ) ಸಿಂಹದಂತೆ ಇರುವವನೂ ಆದ | ಈಂ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಅನು ಅಪಿಂದನ್—ಹಂಬಾಲಿಸಿ ಬಂದು ಪಡೆದರು.

ಭಾವಾರ್ಥ,

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಉಪಕಾರಿಗಳೂ, ಚಿರಂತನರೂ ಆದ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ, ಏಕತ್ರಸಂಗತವಾದ ಶತ್ರುಗಳ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಸೇನೆಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸುವವನೂ, ಸಿಂಹವು ಗುಹೆಯನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿರುವಂತೆ, ಉದಕಗಳಲ್ಲಿ ನಿಗೂಢನೂ ಆದ ನಿನ್ನನ್ನು ಹುಡುಕಿ, ಕಡೆಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತರಾದರು. (ನಿನ್ನ ಸವಾಹಕ್ಕೆ ಬಂದರು).

English Translation.

The benignant and long-lived deities have discovered you, Agni, when required to go against their constant and assembled foes, hidden in the waters like a lion (in a cave).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅದ್ವೈತಃ—ಆದ್ರೋಗ್ಧಾರಃ ಇತರರಿಗೆ ಕೆಡಕನ್ನು ಮಾಡುವ ಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದವರೆಂದು ಅರ್ಥ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ಅ ವಾಮುಪಸ್ಥಮದ್ವೈತಾ ದೇವಾಃ ಸೀದಂತು ಯಜ್ಞಿಯಾಃ |
ಇಹಾದ್ಯೈ ಸೋಮಸೀತಯೇ ||

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅದ್ವೈತಃ ಆದ್ರೋಗ್ಧಮ್ನೇ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ನಿಚಿರಾಸಃ—ನಿತರಾಂ ಚಿರಾಸಃ ಚಿರಂತನಾಃ ವಿಶ್ವೇದೇವಾಃ | ಸಾಯಣರು—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಪೂರ್ವಿಕರಾದ ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆಗಳು, ಅಥವಾ ವಿಶ್ವೇದೇವರು, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಬಲದಿಂದ ಎದುರಿಸುವ, ಅಥವಾ ಸೇನೆಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಎದುರಿಸುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಆರಾಧಿ(ಸುತ್ತಿರುವರು)ಸಿದರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಶತ್ವತೀಃ—ಬಹ್ವೀಃ—ಶತ್ವತ್ ಎಂಬ ಪದವು ಬಹುನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಸೇನೆಗಳನ್ನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಅಪ್ಸು ಶ್ರಿತಂ ಸಿಂಹಮಿವ—ಅಪ್ಸು ತರೋಹಿತಂ ಗುಹಾಪ್ರವಿಷ್ಟಂ ಸಿಂಹಮಿವ ಭೀಮಂ | ಅಗ್ನಿಯು ಉದಕಗಳಲ್ಲಿ ಅದೃಶ್ಯರೂಪದಿಂದ ಇರುವಕಾರಣ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ಸಿಂಹದಂತೆ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಕೊಂಡಿರುವನೆಂದು ಸಿಂಹಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಿದೆ.

ಈಂ ಎಂಬ ನಿಪಾತವು ಪಾದಪೂರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು (ನಿ. ೧-೯) ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು, ಪರಿ, ಈಂ, ಸೀಂ, ಎಂಬ ನಿಪಾತಗಳೂ ಪಾದಪೂರಣಾರ್ಥಗಳೆಂದು (ನಿ. ೫-೧೮) ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿವೆ. ಸಾಯಣರು ಅಥ ನಿಪಾತಾಃ ಉಚ್ಚಾವಚೇಷ್ಟಾರ್ಥೇಷು ನಿಪತಂತಿ | ಅನೇಕಪ್ರಕಾರೇಷ್ಟಾರ್ಥೇಷು ನಿಪತಂತಿ ನಿಪಾತಗಳಿಗೆ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೂ ಇರುವುದು ಎಂದು ವಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೧-೪) ಇಲ್ಲಿ ಈಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಏನಂ-ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ತಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ಈಯಿನಾಂಸಮ್—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಕೈಸುಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕ್ವಸುರಾದೇಶ. ಉಪೇಯಿನಾನೇನಾತ್ವಾನೇನಾಚಾನಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಸುಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಈಯಿನಾಂಸಮ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ತೃಧಃ—ಸ್ತೃಧ ಕ್ಷಯೇ (ಶೋಷಣೇ) ಧಾತು. ಕೈಪ್ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೈಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಶ್ಚತಃ—ಷಷ್ಠ ಗತೌ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಜಕಾರಾದೇಶ. ಧಾತ್ವಾದೇಶಃಷಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿಗೆ ಸತ್ವ. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಶತ್ವಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವಿಂದನ್—ವಿದ್ ಲೃ ಲಾಭೇ ಧಾತು. ಲಙ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಇತಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯ ಇಕಾರ ಲೋಪವಾದಾಗ ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ತಕಾರಲೋಪ. ಶ ವಿಕರಣ. ಶೇಮುಚಾದೀನಾಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ. ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ, ಪರಸವರ್ಣ. ಅಂಗಳಿಗೆ ಅಡಾಗಮ. ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿಚಿರಾಸಃ—ನಿಚಿರಾಂ ಚಿರಾಃ ನಿಚಿರಾಃ ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸ. ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಸುಕಾಗಮ. ಸಮಾಸಸ್ವರದಿಂದ ರೇಫೋತ್ತರಾಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅದ್ವೈಹಃ—ದ್ವೈಹ ಜಿಘಾಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು ಸಂಪದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೈಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ನೆಜ್ಜಾಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಶ್ರಿತಮ್—ಶ್ರಿತ್ ಸೇವಾಯಾಮ್ ಧಾತು. ನಿಷ್ಕಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶ್ರಿತ್ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ತ್ಯುಕಃ ಕಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಿಂಹಮಿವ—ಹಿಂಸಾಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪೃಷೋದರಾದಿಗಣದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ವರ್ಣ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಬರುತ್ತದೆ. ಇವ ಎಂಬುದರೊಡನೆ ಸಮಾಸ ವಾದಾಗ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸಸ್ಯವಾಂಸಮಿವ ತ್ಮನಾಗ್ನಿಮಿತ್ಯಾ ತಿರೋಹಿತಂ |

ಏನಂ ನಯನ್ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಪರಾವತೋ ದೇವೇಭ್ಯಃ ಮುಥಿತಂ ಪರಿ || ೫ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸಸ್ಯವಾಂಸಂಽಇವ | ತ್ಮನಾ | ಅಗ್ನಿಂ | ಇತ್ಯಾ | ತಿರಃಹಿತಂ |

ಅ | ಏನಂ | ನಯತ್ | ಮಾತರಿಶ್ವಾ | ಪರಾವತಃ | ದೇವೇಭ್ಯಃ | ಮುಥಿತಂ | ಪರಿ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ಮಾತರಿಶ್ವಾ ವಾಯುರಿತ್ಥೇತ್ಥಂ ತ್ಮನಾ ಸ್ವೇಚ್ಛಯಾಪ್ನು ಪ್ರವೇಶೇನ ತಿರೋಹಿತಂ ನಿಲೀನಂ ಪರಿ ಪರಿತೋ ಮುಥಿತಂ ಮಂಥನೇನ ನಿಷ್ಪಾದಿತಮೇನಮಗ್ನಿಂ ದೇವೇಭ್ಯಃ | ತಾದರ್ಥೇ ಚತುರ್ಥೀ | ದೇವಾರ್ಥಂ ಪರಾವತೋ ದೂರದೇಶಾದಾನಯತ್ | ಅನೀತವಾನ್ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಸಸ್ಯವಾಂಸಮಿವ | ಯಥಾ ಸ್ವಾಚ್ಛಂದ್ಯೇನ ಸಸ್ಯವಾಂಸಂ ಸರಂತಂ ಗಚ್ಛಂತಂ ಪುತ್ರಂ ಪಿತಾ ಬಲಾದಾನಯತಿ ತದ್ವತ್ || ಸಸ್ಯವಾಂಸಮಿವ | ಸ್ಯ ಗತಾವಿತ್ಯಸ್ಮಾಲ್ಲಿಟ್ | ತಸ್ಯ ಕ್ವಸುಃ | ಇವೇನ ವಿಭಕ್ತ್ಯಲೋಪ ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾಪ್ತೈತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ತ್ಮನಾ | ಆತ್ಮನಶಬ್ದಸ್ಯ ಮಂತ್ರೇಷ್ಟಾಪ್ಯಾದೇರಾತ್ಮನ ಇತ್ಯಾಕಾರ-ಲೋಪಃ | ಇತ್ಯಾ | ಥಾ ಹೇತೌ ಚ ಛಂದಸೀತಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಥಾಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಏನಂ | ಅನ್ವಾದೇಶೇ ದ್ವಿತೀಯಾಟ್ಃಪ್ರೇನ ಇತ್ಯೇನಾದೇಶಃ | ಅನುದಾತ್ತಶ್ಚ | ನಯತ್ | ಛೇಜ್ ಪ್ರಾಪಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಙ್ ಛಂಪಂ | ಆದರ್ಭಾವಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಮಾತರಿಶ್ವಾ | ಮಾತರ್ಯಂತರಿಕ್ಷೇ ಶ್ವಸಿತೀತಿ ಶ್ವನ್ನಕ್ಷನ್ನಿ-ತ್ಯಾದಿನಾ ನಿಪಾತಿತಃ ||

ಪ್ರತಿಸದಾರ್ಥ

ಮಾತರಿಶ್ವಾ—ವಾಯುವು | ಇತ್ಯಾ—ಈ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿ | ತ್ಮನಾ—ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ | ತಿರೋಹಿತಂ—(ಉದಕ ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿ) ತಿರೋಹಿತನೂ | ಪರಿ ಮುಥಿತಂ—ಜೆನ್ನಾಗಿ ಮಥನ ಮಾಡುವುದ ರಿಂದ ಉತ್ಪಾದ್ಯನೂ ಆದ | ಏನಂ ಅಗ್ನಿಂ—ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ದೇವೇಭ್ಯಃ—ದೇವತೆಗಳಿಗೋಸ್ಕರ | ಸಸ್ಯ-ವಾಂಸಮಿವ—ಸೃಷ್ಟಂದವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ಪುತ್ರನನ್ನು (ತಂದೆಯು ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಕರೆತರುವಂತೆ) ಪರಾವತಃ—ಬಹಳ ದೂರಪ್ರದೇಶದಿಂದ | ಅ ನಯತ್—ತಂದಿದಾನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ.

ವಾಯುವು, ಈ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಉದಕಗಳಲ್ಲಿ ಲೀನನಾಗಿರುವವನೂ ಮಥನ ದಿಂದ ಉತ್ಪಾದ್ಯನೂ ಆದ ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು, ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ಮಗನನ್ನು ತಂದೆಯು ಬಲಾ ತ್ಯಾರವಾಗಿ ಹಿಡಿದುತರುವಂತೆ, ದೇವತೆಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ಇಲ್ಲಿಗೆ ತಂದಿದಾನೆ.

English Translation.

Matarishwan therefore brought for the gods from afar, Agni, hiding of himself, and generated by attrition, as (a father brings back) a fugitive (son).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ಮಾತರಿಶ್ವಾ—ವಾಯುಃ | ಸಾಯಣರು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ವಾಯು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ಅಪಾಮುಪಸ್ಥೇ ಮಹಿಷಾ ಅಗೃಭೃತ ವಿಶೋ ರಾಜಾನಮುಪ ತಸ್ಥುರ್ಯುಗ್ಮಿಯಮ್ |
ಆ ದೂತೋ ಅಗ್ನಿಮಭರದ್ವಿವಸ್ವತೋ ವೈಶ್ವಾನರಂ ಮಾತಂಶ್ವಾ ಪರಾವತಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೬-೮-೪)

ಈ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ, ಮಾತಂಶ್ವಂತರಿಕ್ಷೇ ಶ್ರುತಿ, —ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ತಾಯಿಯಾಗಿರುವ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಯಾವ ತಡೆಯೂ ಇಲ್ಲದೆ ಸಂಚರಿಸುವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ ಮಾತರಿ ಆತು ಅನಿತಿ-ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ವಾಯುವು ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಬೋಧ್ಯನಾಗಿರುವನೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ತ್ಮನಾ—ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾ ಅಪ್ನು ಪ್ರವೇಶೇನ | ಅತ್ಯು ಶಬ್ದದ ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನರೂಪ | ಇದರಲ್ಲಿ ಅಕಾರವನ್ನು ಉಳಿದು ಭಾಷದಸವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ ತ್ಮನಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಇಷ್ಟದಂತೆ ಉದಕಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿರುವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಉದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಕತರಾ ಪೂರ್ವಾ ಕತರಾಪರಾಯೋಃ ಕಥಾ ಜಾತೇ ಕವಯಃ ಕೋ ವಿ ವೇದ |
ವಿಶ್ವಂ ತ್ಮನಾ ಬಿಭೃತೋ ಯದ್ಧ ನಾಮ ವಿ ಪರ್ತೇಶೇ ಅಹನೀ ಚಕ್ರಿಯೇವ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೮೫-೧)

ಇಲ್ಲಿ ತ್ಮನಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅತ್ಮನಾ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಇದೇ ರೀತಿಯಾದ ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಪರಾವತಃ—ದೂರದೇಶಾತ್ | ಅಕೇ, ಪರಾಕೇ, ಪರಾಚೈಃ, ನೊದಲಾದ ಐದು ದೂರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಾವತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು (ನಿ. ೪-೨೦) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಏತದಸ್ಯಾ ಅನಃ ಶಯೇ ಸುಸಂಸಿಷ್ಟಂ ವಿಪಾಶ್ಯಾ | ಸಸಾರ ಸೀಂ ಪರಾವತಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೪-೩೦-೧೧)

ಇಲ್ಲಿ ಪರಾವತಃ ಪ್ರೇರಿತವತಃ ಪರಾಗತಾದ್ಯಾ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ದುರ್ಗಾಜಾ ಯರು ದೂರಾದ್ವಾರತರಂ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಉದಕಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿರುವುದ ರಿಂದ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಕಾರಣ ಇವನನ್ನು ದೇವತೆಗಳ ಸಂತೋಷಕ್ಕಾಗಿ ದೂರಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಅರಣಿಗಳಿಂದ ಮಥನಮಾಡಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದಕಾರಣ ಯಜ್ಞ (ಮಾಡುವುದ)ಕ್ಕಾಗಿ ಕರದು ತಂದನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯ ಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಸ್ಯವಾಂಸಮಿವ ಎಂದು ಉಪಮಾನವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಯಥಾ ಸ್ವಾಚ್ಛಂದ್ಯೇನ ಸರಂತಂ ಗಚ್ಛಂತಂ ಪುತ್ರಂ ಪಿತಾ ಬಲಾದಾನಯತಿ ತದ್ವೈತ್—ತನ್ನ ಇಷ್ಟಾನುಸಾರ ವಾಗಿ ತಿರುಗಾಡುತ್ತಿರುವ (ಅಲೆದಾಡುವ) ಮಗನನ್ನು ತಂದೆಯು ಬಲಾತ್ಕರಿಸಿ ಕರದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಸರಿ ಯಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಮಾಡುವನೆಂದು ಹೋಲಿಸಿ ಹೇಳಿದೆ. ವಾಯೋರಗ್ನಿಃ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಚನದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ವಾಯುವಿನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವಕಾರಣ ವಾಯುಗ್ನಿಗಳ ಪಿತಾಪುತ್ರಭಾವವು, (ಜನ್ಯ ಜನಕ ಭಾವವು) ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಾಕಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ಸಸ್ಯವಾಂಸಮಿವ—ಸ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಕ್ವೇಸುತ್ವ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕ್ವೇಸುರಾದೇಶ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇನ್ನೇನ ಸಮಾಸೋ ವಿಭಕ್ತೈಲೋಪೇಶ್ಚ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇವ ಎಂಬುದರೊಡನೆ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಸುಪ್ರೋಧಾತುಪ್ರಾದಿಪದಿಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಎಭಕ್ತಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪೂರ್ವ ಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವೆಂದುದರಿಂದ ವಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ತ್ಮನಾ—ಆತ್ಮನಾ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ನುಂತ್ರೇಷ್ಟಾಜ್ಯಾದೇರಾತ್ಮನಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.

ಇತ್ಯಾ—ಇದಮ್ ಶಬ್ದ. ಘಾಡೇತೌಚಿ ಭಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕತ ವಾದ ಥಾ ಪ್ರತ್ಯಯವು ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಏನಮ್—ಮೊದಲು ಒಂದು ಸಾರಿ ಉಪಾತ್ತನಾದವನನ್ನು ಪುನಃ ಕಾರ್ಯಾಂತರಕ್ಕೆ ಅವನನ್ನೇ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಅನ್ವಾದೇಶವೆಂದು ಹೆಸರು. ಹೀಗೆ ಅನ್ವಾದೇಶ ತೋರುವಾಗ ಇದಮ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತಿ- ಯಾಟೋಸ್ತೇನಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೫-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಏನಾದೇಶ. ಅದು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಯತ್—ಜೇಇಃ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮವುರೂಪ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರ ಲೋಪ. ಶಪ್ ಏಕರಣ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತು ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಆಯಾದೇಶ. ಬಹುಲಂಭಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಞೋಗೇಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಾತರಿಶ್ವಾ—ಮಾತರಿ ಅಂತರಕ್ಷೇ ಶ್ವಸಿತಿ ಇತಿ ಮಾತರಿಶ್ವಾ. ತ್ವನ್ನು ಕ್ಷನ್—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧- ೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕನಿಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಮುಠಿತಮ್—ಮಂಥ ವಿಲೋಡನೇ ಧಾತು. ನಿಷ್ಕಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಡಾಗಮ. ಅನಿದಿತಾಂಹಲಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾ ನಕಾರಲೋಕ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತನಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತಂ ತ್ವಾ ಮರ್ತಾ ಅಗೃಭ್ಣತ ದೇವೇಭ್ಯೋ ಹವ್ಯವಾಹನ |

ವಿಶ್ವಾನ್ಯದ್ಯಜ್ಞಾ ಅಭಿಪಾಸಿ ಮಾನುಷ ತವ ಕೃತ್ವಾ ಯವಿಷ್ಯ || ೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತಂ | ತ್ವಾ | ಮರ್ತಾಃ | ಅಗೃಭ್ಣತ | ದೇವೇಭ್ಯಃ | ಹವ್ಯವಾಹನ |

ವಿಶ್ವಾನ್ | ಯತ್ | ಯಜ್ಞಾನ್ | ಅಭಿಪಾಸಿ | ಮಾನುಷ | ತವ | ಕೃತ್ವಾ | ಯವಿಷ್ಯ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ಹೇ ಹವ್ಯವಾಹನ ಹವ್ಯಾನಾಂ ವೋಢರ್ಥೇ ಅಗ್ನೇ ಮರ್ತಾ ಮನುಷ್ಯಾ ಅಧ್ಯರ್ಯಪ್ರಭೃ-
ತಯಸ್ತಂ ತಾದೃತಮಪ್ಸು ತಿರೋಹಿತಂ ತ್ವಾ ತ್ವಾಂ ದೇವೇಭ್ಯೋ ಯವ್ಯವ್ಯದೇವತಾರ್ಥಮಗೃಭ್ಣತ |
ಅಗೃಹ್ಣತ | ಮಾನುಷ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಹಿತಕಾರಣ್ಯವಿಷ್ಯ ಯುವತಮ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತವ ಕೃತ್ವಾ ತವ
ಕರ್ಮಣಾ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯೇನ ವಿಶ್ವಾನ್ವರ್ವಾನಸ್ಮಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣಾನ್ಯಜ್ಞಾನ್ಯದ್ಯಸ್ಮಾತ್ಪಾರಣಾದಭಿಪಾಸಿ |
ಸರ್ವತಃ ಪಾಲಯಸಿ ತಸ್ಮಾತ್ತ್ವಾಮಗೃಭ್ಣತೇತಿ ಪೂರ್ವಪ್ರಾಸ್ತಯಃ || ಅಗೃಭ್ಣತ | ಗ್ರಹ ಉಪಾದಾನೇ
ಕ್ವಾದಿತ್ವಾಚ್ಛಾ | ಗ್ರಹಿಜ್ಯವಯಾತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಹೃಕ್ರಯೋರ್ಭಕ್ತಂದಸೀತಿ ಹಕಾರಸ್ಯ ಭಕಾರಃ |
ತಿಜ್ಜತಿಜ ಇತಿ ನಿಘಾತಃ | ಹವ್ಯವಾಹನ | ವಹ ಪಾಪಣ ಇತಿ ಧಾತೋರ್ಯ್ಯಾಡಿತ್ಯನುವೃತ್ತಾ | ಹವ್ಯ-
ಹವ್ಯೇನಂತಃಪಾದಮಿತಿ ತ್ರುಟ್ | ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿಃ | ಯೋರನಾದೇಶಃ | ಅಸಾದಾದಿತ್ವಾದಾಪ್ಪಮಿಕ-
ಮನುದಾತ್ತತ್ವಂ | ವಿಶ್ವಾನ್ | ವಿಶ ಪ್ರವೇಶನ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದಕಿಪ್ಪುಷಿಲಿಟಿರಣಕಣಿಖಟಿವಿಶಿಭ್ಯಃ ಕ್ವನ್ನಿತಿ
ಕ್ವನ್ | ಕಿತ್ವಾದ್ಗುಣಾಭಾವಃ | ನಿತ್ವಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಭಿಪಾಸಿ | ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ | ಅಸ್ಯ ಧಾತೋ
ರಕ್ಷಣಾರ್ಥತ್ವಾನ್ನ ಸಿಬಾದೇಶಃ | ಯಜ್ಞಬ್ದಯೋಗಾನ್ನ ನಿಘಾತಃ | ಧಾತುಸ್ವರಃ | ಕೃತ್ವಾ | ಟಾ |
ಜಸಾದಯತ್ವಂ ಸಿ ವಿಕಲ್ಪ್ಯಂತ ಇತ್ಯತ್ರ ನಾದೇಶಾಭಾವಃ | ಯಜಾದೇಶಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ |
ಯವಿಷ್ಯ | ಯುವತಜ್ಞಾದಕಿಶಾಯನೇ ತಮಬಿಷ್ಠನಾವಿತಿಷ್ಠನ್ | ಸ್ಥೂಲದೂರಯುನೇತಿ ಯಜಾದಿ
ಪರಂ ಲುಪ್ಯತೇ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ಚ ಗುಣಃ | ವಸ್ತಾದಿತ್ವಾತ್ಸ್ವಾರ್ಥಿಕೋ ಯಪ್ರತ್ಯಯಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

ಮಾನುಷ—ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಹಿತಕರನೂ | ಯವಿಷ್ಯ—ಆತ್ಯಂತ ಯುವಕನೂ ಆದ ಎಲೈ
ಅಗ್ನಿಯೇ | ತವ ಕೃತ್ವಾ—ನಿನ್ನ ಕರ್ಮದಿಂದ (ಮಹಾತ್ಮೆಯಿಂದ) | ವಿಶ್ವಾನ್—(ನಮ್ಮಿಂದ ಕ್ರಿಯಮಾಣ

ವಾದ) ಸಮಸ್ತ | ಯಜ್ಞಾನ್—ಯಾಗಗಳನ್ನು | ಯತ್—ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ | ಅಭಿಪಾಸಿ—ಸರ್ವವಿಧ
ದಿಂದಲೂ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತೀಯೋ | (ತತ್—ಆ ಕಾರಣದಿಂದ) | (ಹೇ) ಹವ್ಯವಾಹನ—ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿರ್ವಾಹಕ
ನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಮರ್ತಾಃ—ಅಧ್ಯರ್ವ್ಯಾದಿ ಮನುಷ್ಯರು | ತಂ ತ್ವಾ—ಉದಕದಲ್ಲಿ ಲೀನನಾದ ಆ
ನಿನ್ನನ್ನು | ದೇವೇಭ್ಯಃ—ಪೂಜನೀಯರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೋಸ್ಕರ | ಅಗೃಭ್ಣತ—ಗ್ರಹಿಸಿದರು ||

ಭಾವಾರ್ಥ.

ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಹಿತಕರನೂ, ಯುವಕರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಸಾವು ಮಾಡುವ
ಸಮಸ್ತ ಯಜ್ಞಗಳೂ ನಿನ್ನ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಸರ್ವ ವಿಧದಲ್ಲಿಯೂ ರಕ್ಷಿತವಾಗಿವೆ; ಆದುದರಿಂದಲೇ ಅಧ್ವರ್ಯು
ಮೊದಲಾದವರು, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿರ್ವಾಹಕನಾದ ಉದಕದಲ್ಲಿ ಲೀನನಾಗಿದ್ದ ನಿನ್ನನ್ನು ದೇವತೆಗಳ ಪೂಜೆ
ಗೋಸ್ಕರ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. (ಸ್ವಾಗತಿಸುತ್ತಾರೆ)

English Translation.

Bearer of oblations, men apprehend you (thus concealed) for the
service of the gods, and that you, youngest (of the deities) and friendly to
mankind, may recompense by the acts all their pious rites.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ಹವ್ಯವಾಹನ—ಹವ್ಯಾನಾಂ ವೋಢಹೇ ಆಗ್ನೇ | ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ಪ್ರ ತದ್ವೋಚೇಯಂ ಭವ್ಯಾಯೇಂದವೇ ಹವ್ಯೋ ನ ಯ ಇಷರ್ವಾ ಮನ್ಮ ರೇಜತಿ
ರಕ್ಷೋಹಾ ಮನ್ಮ ರೇಜತಿ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೨೯-೬)

ಇಲ್ಲಿ ಹವ್ಯೋ ನ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಹವನಾರ್ಥ ಇವ ಎಂದು ವಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು—
ಯಃ ಯಜ್ಞೇನ ಚ ಪುನರಾಹೂಯತೇ ಅಪವರ್ಧಾಕೃತ್ಯಾದೇವ—ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ
ಅನೇಕ ಸಾರಿ ಯಜಮಾನರಿಂದ ತಾನು ಹವಿರ್ಭಾಗಿಯಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದುವ ದೇವತೆಗಳನ್ನು
ಆಹ್ವಾನಿಸುವ ಹಾಗೆ ಆಹೂತನಾಗಿರುವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಯೇ ಸುಕ್ರತವಃ ಶುಚಯೋ ಧಿಯಂಧಾಃ ಸ್ವದಂತಿ ದೇವಾ ಉಭಯಾನಿ ಹವ್ಯಾ ಎಂಬ ಪುಕ್ಕೆ
ನಲ್ಲಿ ಹವ್ಯಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಹವೀಂಷಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ಯಜ್ಞವಾಡುವವರು
ಆರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅವರಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸುವವನೆಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ.

ಮರ್ತಾಃ—ಈ ಪದವು ಮನುಷ್ಯ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೮) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆಯಾಗಿ ಮನುಷ್ಯಾಃ
ಅಧ್ವರ್ಯ ಪ್ರಭೃತಯಃ—ಅಧ್ವರ್ಯುವೇ ಮೊದಲಾದ ಪುತ್ರೀಜರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಪುತ್ರೀ
ಜ್ಞಗಳು, ಉದಕಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವಿಷ್ಟನಾಗಿ ಅದೃಶ್ಯವಾದ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಾಗದಲ್ಲಿ (ಆಹೂತಿಗ
ಳನ್ನು) ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡಿ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಕರತರುಪುದಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿರು
ವರು ಎಂದುವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಮಾನುಷ—ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಹಿತಕಾರಿನ್ ಅಗ್ನಿಯು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಹಿತವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವನೆಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ.

ಯವಿಷ್ಯ—ಯುವತಮ. ಅಗ್ನಿಯು ಯಾವಾಗಲೂ ಬಾಲ್ಯ, ಮತ್ತು ಮುಂದುವರಿದ ಇವುಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವವನಾಗ ಯಾವನಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನೇ ಸರ್ವದಾ ಹೊಂದಿರುವ ಕಾರಣ ಯುವಕರಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ.

ಕ್ರತ್ವಾ—ಕರ್ಮಣಾ ಮಾಪಾತ್ಮೇನ. ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಮಹಿಮೆಯಿಂದಲೂ, ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಆಜರಿಸುವುದರಿಂದಲೂ, ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರೇ ಮೊದಲಾದವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಮತ್ತು ಯಜ್ಞಗಳನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸುವಕಾರಣ ಋತ್ವಿಜರು ಅಗ್ನಿಯು ದೂರಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವವನಾದರೂ ಅವನನ್ನು ಕರದುಕೊಂಡು ಬರುವರು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅಂಶದಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರ ವಾಖ್ಯಾನವು—

ಸರ್ವಾನಸ್ತಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣಾಃ ಯಜ್ಞಾಃ ಯಸ್ಮಾತ್ ಕಾರಣಾತ್ ಸರ್ವತಃ ಸಾಲ-
ಯಸಿ ತಸ್ಮಾದ್ಗೃಭ್ಣತಃ ||

ಎಂದು ಇರುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ಮರ್ತಾಃ—ವೃಜ್ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗೇ ಧಾತು. ಔಷಾದಿಕತನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥ ಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯಧಾತೃಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಗೃಭ್ಣತ—ಗೃಹ ಉಪದಾನ್ಯೇ ಧಾತು ಕ್ರಾೃದಿ. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತ್ಮನೇಪದೇಷ್ಟನತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅತಾದೇಶ. ಕ್ರಾೃದಿ-ಭ್ಯಃಶ್ಚಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಚಾ ವಿಕರಣ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಹಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜಾತ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಪರವಾದಾಗ ಶ್ಚಾಭ್ಯಸ್ತೆಯೋರಾತಃ (ಗಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಶ್ಚಾ ವಿಕರಣಕ್ಕೂ ಜಾತ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಪರವಾದಾಗ ಗೃಹಿಜಾೃವಯಿವ್ಯಧಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ರೇಫಕ್ಕೆ (ಋಕಾರ) ಸಂಪ್ರಕಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಹ್ಯಗ್ರೈಯೋರ್ಭೃತ್ಪಂದಸಿ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಭಕಾರಾದೇಶ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಜುತದ ಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜ್ಜತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹವ್ಯವಾಹನ—ವಹ ಪ್ರಾಕಣೇ ಧಾತು. ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇ್ಯಾಟ್ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ ಹವ್ಯೇನಂತಃ ಸಾದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹವ್ಯಶಬ್ದ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಇ್ಯಾಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಜಾತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಅತಉಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. ಯುಮೋರನಾಕೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. ಹವ್ಯವಾಹನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಬುಧಿಯಲ್ಲಿ ಪಾದಾದಿ ಯಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವಾಘದಾತ್ಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವಾನ್—ವಿಶ್ವವೇಶನೇ ಧಾತು. ಅಶಿಪ್ತುಸಿಲಟಿರಣಿಕಣಿಟಿವಿಶಿಭ್ಯಃ ಕೃನ್ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕೃನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪದೇಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾದಿರ್ನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಭಿಪಾಸಿ—ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ನುಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ರಕ್ಷಣಾರ್ಥಕ ಧಾತುನಾದುದರಿಂದ ಪಿಬಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ರುಚ್ಯಬ್ಧ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಿಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಚಿಯುತ್ಪದೇ. ಉದಾತ್ತವುಳ್ಳ ತಿಜಂತ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜಾಚೋದಾತ್ತವತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕ್ರತ್ವಾ—ಕ್ಯೌಃ ಕ್ರತುಃ (ಉ. ಸೂ. ೧-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃೌ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ರತು ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದು ಕ್ರತು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಏಕವಚನಪರವಾದಾಗ ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ವಾ ವಚನಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ನಾಭಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಣಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯವಿಷ್ಯ—ಅತಿಶಯೇನ ಯುವಾ ಯವಿಷ್ಯಃ. ಅತಿಶಾಯನೇ ತಮಭಿಷ್ಯನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿಶಯಾರ್ಥಕೋರುವಾಗ ಯುವನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಷ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಸ್ಥೂಲದೂರಯುವ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯುವನ್ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿರುವ ಯಣಾದಿಗಿಂತ ಪರವಾದುದಕ್ಕೆ (ವನ್) ಲೋಪ. ಪೂರ್ವದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ, ಅವಾದೇಶ. ವಸ್ವಾದಿಗಣದಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾದುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯವಿಷ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತದ್ಭದ್ರಂ ತವ ದಂಸನಾ ಪಾಕಾಯ ಚಿಚ್ಛದಯತಿ |

ತ್ವಾಂ ಯದಗ್ನೇ ಪಶವಃ ಸಮಾಸತೇ ಸಮಿದ್ಧಮಪಿಶರ್ವರೇ || ೭ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತತ್ | ಭದ್ರಂ | ತವ | ದಂಸನಾ | ಪಾಕಾಯ | ಚಿತ್ | ಛದಯತಿ |

ತ್ವಾಂ | ಯತ್ | ಅಗ್ನೇ | ಪಶವಃ | ಸಂಽಅಸತೇ | ಸಂಽಇದ್ಧಂ | ಅಪಿಃಶರ್ವರೇ || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ.

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತವ ಸಂಬಂಧಿ ತದಿದಂ ಭದ್ರಂ ಶೋಭನಂ ದಂಸನಾಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಕಂ ಕರ್ಮ
ಸಾಕಾಯ ಚಿತ್ | ಚಿಚ್ಚಬ್ಧೋಽಪ್ಯರ್ಥೇ | ಸಾಕಾಯೇತಿ ಕರ್ಮಣಿ ಚಿತುರ್ಥೇ | ಸಾಕೋಽರ್ಥಕಃ |
ತದ್ಭದ್ರಜ್ಞಮಸಿ ಯಜಮಾನಂ ಭದಯತಿ | ಸ್ವಭಲಪ್ರದಾನೇನ ಪೂಜಯತಿ | ಸಕುಪುತ್ರಾದಿಭಿಃ ಪರಿ-
ವೃತಂ ಕರೋತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಭದಯತಿಚಬ್ಧೋಽರ್ಚಿತಕರ್ಮಾ ಭಂದಯತಿ ಭದಯತೀತಿ ತನ್ನಾಮಸು
ಸಾಕಾತ್ | ಯದ್ವಾ | ಸಾಕತಬ್ಧಃ ಪ್ರಶಸ್ತಂ ವಕ್ತಿ ಸಾಕೋ ವಾಮು ಇತಿ ಪ್ರಶಸ್ತನಾಮಸು ಪತಿತ-
ತ್ವಾತ್ | ತದ್ಭದ್ರಂ ಪ್ರಶಸ್ತಂ ಯಜಮಾನಮಭಿಮತಫಲಪ್ರದಾದೇನ ಪೂಜಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ಯಸ್ಮಾ-
ತ್ಪಾರಣಾದಪಿತರ್ವರೇ ಶರ್ವರೀಮುಪೇಕ್ಷ್ಯಗ್ನಿವಹರಣಕಾಲ ಏವ ಸಮಿದ್ಧಂ ದೀಪ್ಯಮಾನಂ ತ್ವಾಂ ಪಶವೋ
ದ್ವಿಪದಾಕ್ಷತುಷ್ಪದಾಶ್ಲೋಭಯೇ ಪಶವಃ ಸಮಾಸತೇ | ಸಮ್ಯಗಾಸತೇ | ಪರ್ಯುಪಾಸತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ |
ತದಿದಂ ಪಶ್ವಾದಿಲಕ್ಷಣಂ ಫಲಂ ಯಜಮಾನಾಯ ಪ್ರಯಚ್ಛತೀತ್ಯರ್ಥಃ || ಭದ್ರಂ | ಭದಿ ಕಲ್ಯಾಣ
ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಭಾತೋರುಪರಿ ರಕ್ತತ್ಯಯೇನ ನಿಸಾತನಾದಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸಾಕಾಯ | ಸಾ ರಕ್ಷಣ
ಇತ್ಯಸ್ಮಾದಿಷ್ಟೇಕಾಪಾಶಲೀತ್ಯಾದಿನಾ ಕನ್ | ಸಾಯತೇ ರಕ್ಷತೇ ರಾಜಾದಿನೇತಿ ಪಾಕಃ | ನಿತ್ವಾದಾ-
ದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಭದಯತಿ | ಭದ ಅಪವರಣೇ | ಸ್ವಾರ್ಥೇ ಚಿಚ್ | ಅದಂತತ್ವಾದ್ವೈದ್ವೈಭಾವಃ |
ನಿಘಾತಃ | ಸಮಾಸತೇ | ಅಸ ಉಪವೇಶನೇ | ಅದಾದಿತ್ವಾಚ್ಚೈವೋ ಲುಕ್ | ಅನಕಾರಾಂತತ್ವಾಜ್
ಯುಸ್ಯಾದೇಶಃ | ಯದ್ಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ತಿಜಾ ಚೋದಾತ್ತವತೀತಿ ಗತೇರ್ನಿಘಾತಃ | ಧಾತುಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

(ಹೇ) ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಯತ್—ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ | ಅಪಿತರ್ವರೇ—ರಾತ್ಯಾರಂಭ
ಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಅಗ್ನಿವಹರಣ ಕಾಲದಲ್ಲಿ) | ಸಮಿದ್ಧಂ—ದೀಪ್ಯಮಾನನಾದ | ತ್ವಾಂ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಪಶವಃ—
(ದ್ವಿಪದ ಚತುಷ್ಪದ) ಪ್ರಾಣಿಗಳೆಲ್ಲವೂ | ಸಂ ಅಸತೇ—ಚನ್ನಾಗಿ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತವೆಯೋ |
(ತತ್—ಆದುದರಿಂದ) | ತವ—ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದ (ಮತ್ತು) | ಭದ್ರಂ—ಮಂಗಳಕರವಾದ | ದಂಸನಾ—
ಈ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ ಕರ್ಮವು | ಸಾಕಾಯಚಿತ್—(ಬಾಲಕನಂತೆ) ಅಜ್ಞಾನಾದ ಅಥವಾ ಪ್ರಶಸ್ತನಾದ ಯಜ-
ಮಾನನನ್ನು | ಭದಯತಿ—(ಫಲಪ್ರದಾನದಿಂದ) ಪೂಜಿಸುತ್ತದೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ.

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ರಾತ್ಯಾರಂಭಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಅಗ್ನಿವಹರಣಕಾಲದಲ್ಲಿ) ಉದ್ದೀಪ್ತನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು
ದ್ವಿಪದಾದಿ ಸಮಸ್ತ ಪಶುಗಳೂ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತವೆ; ಆದುದರಿಂದಲೇ ನಿನ್ನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ
ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ ಕುಫಕರ್ಮಗಳು ಅಜ್ಞಾನಾದವನಿಗೂ ಸಕುಪುತ್ರಾದಿ ಫಲಪ್ರದಾನ ಮಾಡುತ್ತವೆ.

English Translation.

Auspicious is yuro worship for it prospers the ignorant (worshipper),
wherefore animals reverence you Agni, kindled in the beginning of the night.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ಶತ್ ಭದ್ರಂ ದಂಸನಾ ಪಾಕಾಯ ಚಿತ್ ಭದ್ರಯತಿ—ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತವ ಸಂಬಂಧಿ
ಇದಂ ಶೋಭನಂ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಕಂ ಕರ್ಮ ಅರ್ಭಕಂ ಶಶುಪುತ್ರಾದಿಭಿಃ
ಸರಿವೃತಂ ಕರೋತಿ | ಯದ್ವಾ | ಪಾಕಶಬ್ದಃ ಪ್ರಶಸ್ಯಂ ವಕ್ತಿ | ಪಾಕಃ ನಾಮಃ
ಇತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಸತಿತತ್ಪಾತ್ | ತದ್ಭದ್ರಂ ಪ್ರಶಸ್ಯಂ ಯಜಮಾನಮಾಭಿಮತಫಲ-
ಪ್ರದಾನೇನ ಪೂಜಯತಿ ||

ದಂಸ ಶಬ್ದವು ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೨) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ ಕರ್ಮಗಳೆಂಬ
ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಭದ್ರ ಶಬ್ದವು (ನಿ. ೪-೯) ಭಜನೀಯಂ ಭೂತಾನಾಮಾಭಿವರ್ಣೀಯಂ ಭವದ್ರಮ
ಮಯತೀತಿ ವಾ ಭಾಷನವದ್ವಾ | ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದ ಹೊಂದಲು ಅರ್ಹವಾದುದು ಎಂದೂ, ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಸಂತೋ-
ಷಪಡಿಸುವುದೂ, ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುವುದೂ ಎಂದು ಭದ್ರಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.
ಪಾಕಃ ಎಂಬ ಪದವು ಪ್ರಶಸ್ಯ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಶಸ್ಯವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು
ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಧೀರಃ ಪಾಕಮುಕ್ತಾವಿವೇಶ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪಾಕಃ ಪಕ್ವವೈಭವತಿ ಯಾವುದನ್ನೂ
ತಿಳಿಯದಿರುವ ಮೂಢನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪಾಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ
ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಅಗ್ನಿ ಯನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ (ಅಗ್ನಿ ಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡುವ)
ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರರೂಪವಾದ ಕರ್ಮವು ಪೂಜ್ಯವಾಗಿರುತ್ತಾ ಮಂದಾಧಿಕಾರಿಗಳಾದ ಅಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಪುತ್ರಪುತ್ರಾದಿ
ಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ಪಾಕಶಬ್ದವನ್ನು
ಭದ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಡಿ ಪ್ರಶಸ್ಯವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅಗೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾ-
ನರಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಪ್ರಶಸ್ಯವಾದ ಕಲ್ಯಾಣವನ್ನು ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಗಳು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆಯಾದಕಾರಣ
ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಗೌರವವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅಪಿಶರ್ವರೇ ಸಮಿಧಂ ಪಶವಃ ಸಮುಪಾಸತೇ ಶರ್ವರೇಮುಖೇ ಅಗ್ನಿವಿಹರಣಕಾಲ ಏವ
ದೀ ಸ್ಯಮಾನಂ ತ್ವಾಂ ದ್ವಿಪದಾಶ್ಚ ತುಷ್ಟದಾಶ್ಚೋಭಯೇ ಪಶವಃ ಸರ್ಯುಪಾಸತೇ | ಶರ್ವರೇ ಶಬ್ದವು ರಾತ್ರಿ
ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೨೮) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶರ್ವರ ಪದಕ್ಕೆ ಶರ್ವರೇ (ರಾತ್ರಿ) ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು
ಮಾಡಿ ಅಗ್ನಿಯು ರಾತ್ರಿಯ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಉದ್ದೀಪ್ತನಾಗಿರುವನೆಂತಲೂ, ಆಗ ಮಾನವರೂ (ಮನಃಷ್ಯರೂ)
ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಸಹ ಅವನನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತಾರೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿ, ತದಿದಂ ಪಶ್ವಾದಿಲಕ್ಷಣಂ ಫಲಂ ಯಜ-
ಮಾನಾಯ ಪ್ರಯಚ್ಛತಿ-ಅಗ್ನಿಯು ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ಪೂಜ್ಯನಾಗಿ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ದಾಸೀ ದಾಸರೇ ಮೊದ-
ಲಾದ ಮತ್ತು ಗವಾದಿಗಳರೂಪವಾದ ಫಲವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ಭದ್ರಮ್—ಭದಿ ಕಲ್ಯಾಣೇ ಸುಖೇಚ ಧಾತು ಸ್ಥಾಯಿತಂಚಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ
ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಾಕಾಯ—ಪಾ ರಕ್ತಣೇ ಧಾತು. ಇಣ್ ಭೇಕಾಸಾಶಲಿ—(ಉ. ಸೂ. ೩-೩೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಕನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪಾಯತೇ ರಕ್ತಣೇ ರಾಜಾದಿಭಿಃ ಇತಿ ಪಾಕಃ (ರಾಜರೇ ಮುಂತಾದವರಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪ

ಡುವುದು) ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾದಿರ್ನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಭುತದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಭದ್ರಯತಿ—ಭದ್ರ ಅಪವಾರಣೇ ಧಾತು. ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿಚ್. ಅದಂತವಾದ ಧಾತುನಾದುದರಿಂದ ಆತೋಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರ ಲೋಪ. ಅಚಿಃಪರಸ್ಮಿನ್‌ಪೂರ್ವ-ವಿಧೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನಿವದ್ಭಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಷಂಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಶಪ್. ಶಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಷಚಿ ಗುಣ. ಆಯಾದೇಶ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಮಾಸತೇ—ಸಮ್ ಉಪಸರ್ಗ. ಆಸ ಉಪವೇಶನೇ ಧಾತು ಅದಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಿಪ್ರೆಭ್ಯತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಸಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದೇಷ್ಟನತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅತಾದೇಶ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಾಸ್ಯನುದಾ-ತ್ತೇತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತೇತ್ತಾದ ಧಾತುವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಉದಾತ್ತವುಳ್ಳ ತಿಜಂತ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಸಮ್) ತಿಜಂಚೋದಾತ್ತವತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಮಿದ್ಧಮ್—ಇಾಂಧೀ ದೀಪ್ತ ಧಾತು. ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನಿದಿತಾಂಹಲ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಝಷಸ್ತೆಫೋ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಧತ್ವ. ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಸಮ್) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅ ಜುಹೋತಾ ಸ್ವಧ್ವರಂ ಶೀರಂ ಪಾವಕಶೋಚಿಷಂ |

ಆಶುಂ ದೂತಮಜಿರಂ ಪ್ರತ್ನಮೀಡ್ಯಂ ಶ್ರುಷ್ಟೀ ದೇವಂ ಸಪರ್ಯತ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅ | ಜುಹೋತ | ಸ್ವಧ್ವರಂ | ಶೀರಂ | ಪಾವಕಶೋಚಿಷಂ |

ಆಶುಂ | ದೂತಂ | ಅಜಿರಂ | ಪ್ರತ್ನಂ | ಶ್ರುಷ್ಟೀ | ದೇವಂ | ಸಪರ್ಯತ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ಋತ್ವಿಜೋ ಯಜಮಾನಃ ಪ್ರೇರಯತಿ | ಹೇ ಋತ್ವಿಜಃ ಪಾವಕಶೋಚಿಷಂ ಶೋಧಕದೀಪ್ತಿಂ
ಶೀರಂ ಕಾಷ್ಠೇಷ್ವೋಷಧೀಷು ಚಾನುಶಾಯಿನಂ ಸ್ವಧ್ವಂ ಶೋಭನಯಜ್ಞೋಪೇತಮಿಮಮಗ್ನಿಮಾ
ಜಹೋತ | ಅಹುತಿಭಿರಾ ಸಮಂತಾತ್ಪರ್ವಯತ | ಅಸಿ ಚ | ಅಶುಂ ಕರ್ಮಣಿ ವ್ಯಾಪ್ತಂ ದೂತಮಾ-
ಹವಾನಕಾರಿತ್ವೇನ ದೇವಾನಾಂ ದೂತಮಜಿರಂ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಗಂತಾರಂ ಪ್ರತ್ನಂ ಪುರಾತನಮಿಾಡ್ಯಂ ಸ್ತೋತವ್ಯಂ
ದೇವಂ ದ್ಯೋತಮಾನಮಿಮಮಗ್ನಿಂ ಶ್ರುಷ್ಟೀ ಸಪರ್ಯತ | ಶ್ರುಷ್ಟೀತಿ ಕ್ಷಿಪ್ರನಾಮೇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ಕ್ಷಿಪ್ರಂ
ಪೂಜಯತ || ಜುಹೋತ | ಹು ದಾನಾದನಯೋಃ | ಅಸ್ಮಾದ್ಧಾತೋರ್ಲೋಟ್ | ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ
ಶ್ಲ್ಠ ರಿತಿ ಶಸಃ ಶ್ಲ್ಠಃ | ಶ್ಲ್ಠವಿತಿ ದ್ವಿವಚನಂ | ಲೋಟೋ ಲಜ್ಞದಿತಿ ಲಜ್ಞದ್ವಾವೇ ತಸ್ಯ ಸ್ಥಮಿಸಾಮಿತಿ
ಭಸ್ಯ ತಾದೇಶಃ | ಛಂದಸೀತ್ಯನುವೃತ್ತೌ ತಸ್ಯ ತಪ್ತನಪ್ತನಘನಾಶ್ಲೇಷಿ ತಬಾದೇಶಃ | ಹಿತ್ವಾದ್ಗುಣಃ |
ನಿಘಾತಃ | ಸ್ವಧ್ವಂ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಸಜ್ಞಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ಪರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಶೀರಂ | ಶೀರ್ಷ
ಸ್ಪಷ್ಟೇ | ಅಸ್ಮಾದ್ಧಾತೋಃ ಸ್ಥಯಿತಂಚಿವಂಚೀತ್ಯಾದಿನಾ ರಕ್ತೈತ್ಯಯಃ | ಕಿತ್ವಾದ್ಗುಣಾಭಾವಃ |
ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಪಾವಕಶೋಚಿಷಮಿತ್ಯತ್ರ ಪವನಂ ಪಾವಃ ಶುದ್ಧಿಃ | ತಂ ಕಾಯತಿತಿ ಪಾವಕಃ |
ಅತೋನುಪಸರ್ಗೇ ಕಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮಿತಿ ಪೂರ್ವಪದ-
ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಅಶುಂ | ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತೌ | ಅಸ್ಮಾದ್ಧಾತೋಃ ಕೃನಾಪಾಜಿಮಿತ್ಯಾದಿನಾ ಉಣ್ |
ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಅಜಿರಂ | ಅಜ ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋರಿತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಧಾತೋರಜಿರಶಿರಿಶಿಠಿ-
ಲೇಷಿ ಕಿರಜ್ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತತ್ವೇನ ನಿಪಾತನಾದಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಪ್ರತ್ನಂ | ಪ್ರಗಸ್ಯಛಂದಸಿ ಗಲೋ-
ಪಶ್ಚ | ಪಾ. ೪. ೩. ೨೩-೨ | ಇತಿ ಗಲೋಪಃ | ಚಿಕಾರಾತ್ ತ್ವಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಈಡ್ಯಂ |
ಈಡ ಸ್ತುತೌ | ಅಸ್ಮಾಣ್ಣ್ಯತ್ | ಈಡವಂದೇತ್ಯಾದಿನಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸಪರ್ಯತ | ಸಪರಕವ್ದಾತ್ಕಂ-
ದ್ವಾದಿಭ್ಯೋ ಯಕ್ ಪೂಜಾಯಾಂ ವರ್ತತೇ | ಲೋಣ್ಮಧ್ಯಮಪುರುಷಬಹುವಚನಂ | ಶಪ್ | ಅತೋ
ಗುಣ ಇತಿ ಪೂರ್ವರೂಪತ್ವಂ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

(ಹೇ ಋತ್ವಿಜಃ—ಎಲೈ ಋತ್ವಿಜರೇ) | ಪಾವಕಶೋಚಿಷಂ—ಪವಿತ್ರೀಕರಿಸುವ ಜ್ವಾಲೆಯುಳ್ಳ
ವನೂ | ಶೀರಂ—(ಕಾಷ್ಠ ಮತ್ತು ಓಷಧಿಗಳಲ್ಲಿ) ಆಡಗಿರುವವನೂ | ಸ್ವಧ್ವಂ—ಶುಭಾವಹವಾದ ಯಜ್ಞ
ವಶಿಷ್ಟನೂ ಅದ ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಅ ಜುಹೋತ—(ಅಹುತಿಗಳಿಂದ) ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿ; (ಮತ್ತೂ)
ಅಶುಂ—ಕರ್ಮವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸುವವನೂ | ದೂತಂ—(ದೇವತೆಗಳ ಆಹ್ವಾನಕಾರಿಯಾದುದರಿಂದ) ದೂತನೂ |
ಅಜಿರಂ—ಶೀಘ್ರವಾಗಿ (ಆಗಮಿಸುವವನೂ) ಪ್ರತ್ನಂ—ಪುರಾತನನೂ | ಈಡ್ಯಂ—ಸ್ತುತೃನೂ | ದೇವಂ—
ದ್ಯೋತಮಾನನೂ ಅದ ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಶ್ರುಷ್ಟೀ—ಕ್ಷಿಪ್ರವಾಗಿ | ಸಪರ್ಯತ—ಪೂಜಿಸಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ.

ಎಲೈ ಋತ್ವಿಜರೇ, ಕುದ್ಧಿಕಾರಕವಾದ ಜ್ವಾಲಾವಶಿಷ್ಟನೂ, ಕಾಷ್ಠಾದಿಸನ್ನಿಹಿತನೂ ಅದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು
ಅಹುತಿಗಳಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿ ಮತ್ತು ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸುವವನೂ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆಯುವವನೂ

ನಾದುದರಿಂದ ದೂತಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೂ, ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಯಾಗಗಳಿಗೆ ಬರುವವನೂ, ಪುರಾತನನೂ, ಸ್ತೋತ್ರಾರ್ಹನೂ, ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರೀತವಾಗಿ ಪೂಜಿಸಿರಿ.

English Translation.

Offer oblations to the object of holy sacrifice, the brilliant purifier, who is dormant (in fuel): worship quietly the pervader (of the rite) the messenger (of the gods), the rapid, the ancient deity who is entitled to laudation.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ಪಾವಕಶೋಚಿಷಂ—ಶೋಚಿಷಮಿತ್ಯತ್ರ ಪವನಂ ಪಾವಃ ಶುದ್ಧಿಃ ತಂ ಕಾಯಂತೀತಿ ಪಾವಕಃ | ಶೋಧಕದೀಪ್ತಿಂ | ಅಗ್ನಿಯು ಪರಿಶುದ್ಧಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ (ಜ್ವಾಲೆಗಳು) ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಶೀರಂ—ಕಾಷ್ಠೇಷ್ವೋಷಧೀಷು ಜಾನುಶಾಯಿನಂ. ಅಗ್ನಿಯು ಕಟ್ಟಿಗೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಮೂಲಿಕೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ಶೀರಂ ಪಾವಕಶೋಚಿಷಂ ಜ್ಯೋಷ್ವೋ ಯೋ ದಮೇಷ್ವಾ |
ದೀದಾಯ ದೀರ್ಘಕೃತ್ತಮಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೧೦೨-೧೧)

ಈ ಮಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಪಾವಕದೀಪ್ತಂ ಅನುಶಾಯಿನಮಿತಿ ವಾಶಿನಮಿತಿ ವಾ | ಅನುಶಾಯಿ, ಆಶಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ವ್ಯಾಪಿಸುವವನು ಎಂದೂ, ಪಾವಯಿತ್ರೀ ಯಸ್ಯ ಶೋಚಿಃ ದೀಪ್ತಿಃ—ಅಗ್ನಿಯು ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ ಪರಿಶುದ್ಧಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಶುದ್ಧಿಮಾಡತಕ್ಕವನೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸ್ವಧ್ವರಂ—ಶೋಭನಯಜ್ಞೋಪೇತಂ | ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ತಮವಾದ ಮತ್ತು ಮಂಗಳಕರವಾದ ಫಲವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ಸಾಧಕನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ದೂತಂ—ದೇವಾನಾಂ ಆಪ್ತಾನಕಾರಿತ್ವೇನ ದೂತಂ ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ ಅವರವರ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನು ಅವರವರಿಗೆ ತಲುಪಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ದೂತನಾಗಿ ಇರುವನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಆಜಿರಂ—ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಗಂತಾರಂ. ಅಜಿರ ಶಬ್ದವು ಕ್ಷಿಪ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು (ವೇಗವಾಗಿ) ಅಥವಾ ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವವನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ.

ಈಡ್ಯಂ ದೇವಂ ಶ್ರುಷ್ಟೀ ಸಪರ್ಯತ—ಶ್ರುಷ್ಟೀ ಎಂಬ ಪದವು ಕ್ಷಿಪ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಬಹಳವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ ಎಲ್ಲರ ಸ್ತುತಿಗೂ ಪಾತ್ರನಾಗಿರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಬೇಗನೆ ಪೂಜಿಸಿರಿ, ಮತ್ತು ಆ ಜುಹೋತ ಆಹುತಿಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿ ಎಂದು ಮಂತ್ರದೃಕ್ಯಾದ ಮುಷಿಯು ಆದೇಶ ರೂಪದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ಜುಹೋತ—ಹು ದಾನಾದನಯೋಃ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಫ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಸ್ಯಾಫಸ್ಯಮಿಪಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ, ಲೋಟಿಗೆ ಖಜ್ಜದ್ವಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ತಾದೇಶ. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಲಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಲಃ ವಿಕರಣ. ಶ್ಲಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಛಂದಸಿ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ ತಪ್ತನಪ್ತನಫ-ನಾಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ತಪ್ ಆದೇಶ. ಇದು ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸಾರ್ವ-ಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನಿಮತ್ತೀಕರಿಸಿ ಅಂಗದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಜಹೋತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಧ್ವರಮ್—ಶೋಭನಃ ಅಧ್ವರಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸ್ವಧ್ವರಃ ತಮ್. ನನ್ನೊಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ವಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಶೀರಮ್—ಶೀರ್ ಸ್ವನ್ನೇ ಧಾತು. ಸ್ವಾಯಿತಂಜಿವಂಜಿ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಾವಕಲೋಚಿಷಮ್—ಪವನಂ ಪಾವಃ ಶುದ್ಧಿಃ. ತಂ ಕಾಯತೀತಿ ಪಾವಕಃ. ಆತೋನುಪ-ಸರ್ಗೇಕಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆತೋಲೋಪಃಪಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪಾವಕಂ ಶೋಚಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ತಮ್. ಬಹುವ್ರೀಹಾಪ್ರ-ಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವಪದವು ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ವಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಆತುಂ—ಆತು ವ್ಯಾಪ್ತ ಧಾತು. ಕೃವಾಸಾಜಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆತ ಉಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ವಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಆಜರಂ—ಆಜ ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ ಧಾತು. ಆಜಿರಶಿಶಿರಶಿಥಿಲ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ಕಿಂಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿವೃತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತ್ನಂ—ಪ್ರಗಸ್ಯ ಛಂದಸಿ ಗಲೋಪಶ್ಚ (ಕಾ. ೪-೩-೨೩-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಗ ಶಬ್ದದ ಗಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಚಕಾರದಿಂದ ತ್ನ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಈಡ್ಯಮ್—ಈಡ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಹಲಂತಧಾತುವಾದುದರಿಂದ ಕುಹಲೋರ್ಣ್ಯತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣ್ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಈಡವಂದೆ ವೃಶಂಸ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸಪರ್ಯಾತ—ಸಪರ ಪೂಜಾಯಾಮ್ ಧಾತು, ಕಂಡ್ವಾದಿ. ಕಂಡ್ವಾದಿಭ್ಯೋಯಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಕ್. ಸನಾದ್ಯಂತಾಧಾತವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಗಂತವು ಧಾತುಸಂಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಯಗಂತದ ಮೇಲೆ ರೋಣ್ವಾನ್ಯವು ಬರುವುದರಿಂದ ಧ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ತಾದೇಶ. ಕಪ್ ವಿಕರಣ. ಅತೋಗುಣೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರ ರೂಪ. ಸಪರ್ಯಾತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಗುಣದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತ್ರಿಣಿ ಶತಾ ತ್ರೀ ಸಹಸ್ರಾಣ್ಯಗ್ನಿಂ ತ್ರಿಂಶಚ್ಚ ದೇವಾ ನನ ಚಾಸಪರ್ಯಾನ್ |
ದೇಕ್ಷನ್ಯೈರಸ್ತೃಣನ್ವರ್ಹಿಸ್ತಾ ಆದಿದ್ಯೋತಾರಂ ನೃಸಾದಯಂತ || ೯ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತ್ರಿಣಿ | ಶತಾ | ತ್ರೀ | ಸಹಸ್ರಾಣಿ | ಅಗ್ನಿಂ | ತ್ರಿಂಶತ್ | ಚ | ದೇವಾಃ | ನನ | ಚ | ಅಸಪರ್ಯಾನ್ |
ದೇಕ್ಷನ್ | ಘೈಃ | ಅಸ್ತೃಣನ್ | ಬರ್ಹಿಃ | ಅಸ್ತೃ | ಆತ್ | ಇತ್ | ದ್ಯೋತಾರಂ | ನಿ | ಅಸಾ-
ದಯಂತ || ೯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ತ್ರಿಣಿ ಶತಾ ತ್ರೀದ ಶತಾನಿ ತ್ರೀ ಸಹಸ್ರಾಣಿ ತ್ರೀದ ಸಹಸ್ರಾಣಿ ತ್ರಿಂಶಚ್ಚ ನನ ಚೈಕೋನ-
ಚಿತ್ತಾರಿಂಶದಧಿಕತತ್ರಯೋಪೇತತ್ರಿಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕಾ ದೇವಾ ಇಮಮಗ್ನಿಮಸಪರ್ಯಾನ್ | ಅಪೂಜ-
ಯನ್ | ಕಿಂಚಿ ತೇ ದೇವಾ ಘೈರೈರಮಮಗ್ನಿಮೌಕ್ಷನ್ | ಅಸಿಂಚಿನ್ | ತಥಾಸ್ತಾ ಅಗ್ನಯೇ ತದರ್ಥಂ
ಬರ್ಹಿರಸ್ತೃಣನ್ | ಬರ್ಹಿಷಾಸ್ತೃಣಂ ನೇದ್ಯಾಚ್ಛಾದನಮಕುರ್ವನ್ | ಅದಿದನಂತರಮೇವ ತೇ ದೇವಾ-
ಸ್ತಸ್ಮಿನ್ಬರ್ಹಿಷ್ಯೇನಮಗ್ನಿಂ ದ್ಯೋತಾರಂ ಕೃತ್ವಾ ನೃಸಾದಯಂತ | ಉಪಾನೇತಯನ್ | ದೇವೈಃ ಪೂಜ್ಯ-
ಮಿಮಮಗ್ನಿಂ ಸಪರ್ಯಾತೇತಿ ಪೂರ್ವೇಣಾನ್ವಯಃ | ದೇವಸಂಖ್ಯಾ ಚ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಽಭಿಹಿತಾ | ಮಹಿ-
ಮಾನ ಏವೈಷಾಮೇತೇ ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶತ್ತ್ವೇನ ದೇವಾ ಇತಿ | ಕತಮೇ ತೇ ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶದಷ್ಟಾ ವಸಸ
ಏಕಾದಶ ರುದ್ರಾ ದ್ವಾದಶಾದಿತೃಸ್ತ ಏಕತ್ರಿಂಶದಿಂದ್ರಶ್ಚೈವ ಪ್ರಜಾಪತಿಶ್ಚ ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶೌ | ಬೃ. ಅ.
೩-೯ | ಇತಿ || ಶತಾ | ದಶಾನಾಂ ದಶತಾಂ ಶತಾವಸ್ತಶ್ಚ ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ದಶ ದಶತಃ ಪರಿಮಾಣಮೇಷಾಂ
ಶತಾನಿ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಾದಿನಾ ಸುಪೋ ಡಾದೇಶಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ತ್ರೀ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ
ಪೂರ್ವಸರ್ವೋದೀರ್ಘಃ | ಫಿಟ್ಸ್ವರಃ | ಸಹಸ್ರಾಣಿ | ಕರ್ದವಾದಿತ್ಯಾನ್ಮಥೋದಾತ್ತಃ | ತ್ರಿಂಶತ್ |
ತ್ರಯಾಣಾಂ ದಶತಾಂ ತ್ರಿನ್ಯಾವಃ ತಚ್ಚ ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತ್ರಯೋ ದಶತಃ ಪರಿಮಾಣಮಸ್ಯ ತ್ರಿಂಶತ್ |

ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ನವ | ಕನಿನ್ನಿತ್ಯನುವೃತ್ತಾ ಋ ಸ್ತುತಾವಿತ್ಯಸ್ಮಾರ್ಧಾತೋರ್ಣುದಂಶೋರ್ನುಧಶ್ಚೇತಿ
ಕನಿನ್ | ಗುಣಶ್ಚ | ನಿತ್ವಾದಾದ್ಯುಪಾತ್ತಃ | ಅಸಪರ್ಯನ್ | ಲಜಾ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ | ಔಕ್ಷನ್ |
ಉಪ್ತ ಸೇಚನೇ | ಅಡಜಾದೀನಾಮಿತ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ವೃದ್ಧಿಃ | ಪಾದಾದಿತ್ವಾನ್ನ ನಿಹನ್ಯತೇ | ಅಗಮ-
ಸ್ವರಃ | ಅಸ್ತೃಣನ್ | ಸ್ತೃಣ್ ಆಚ್ಛಾದನೇ | ಲಜಬಹುವಚನೇ ಕ್ರಾೃದಿತ್ವಾಚ್ಛಾ | ರ್ಪೀರಂತಾ-
ದೇಶಃ | ನಿತ್ಯಂ ಜಾತ ಇತೀಕಾರಲೋಪಃ | ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪಃ | ಶ್ವಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತ ಇತ್ಯಾ-
ಕಾರಲೋಪಃ | ಲುಙ್ಲಜ್ಞಲ್ಯಜ್ಞಕ್ಷೃಡಿತ್ಯಡಾಗಮಃ | ಸ ಚೋದಾಶ್ಚಃ | ಅಗಮಸ್ವರಃ | ವಾಕ್ಯೇತ್ಯ-
ನುವೃತ್ತಾ ಚಾದಿತ್ವಾನ್ನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ಬರ್ಹಿಃ | ಇಸಿರಿತ್ಯನುವೃತ್ತಾ ವೃಂಹೇರ್ನಲೋಪಶ್ಚೇತೀತಿಃ |
ತತ್ಸಂನಿಯೋಗೇನ ನಲೋಪಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಅಸಾದಯಂತ | ಷದ್ವೃ ವಿಶರಣಿಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು |
ಅಸ್ಮಾದ್ಧೇತುಮತಿ ಚೇತಿ ಷಚ್ | ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿಃ | ಷಚಶ್ಚೇತ್ಯಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಲಜಾ ಬಹುವಚನೇ
ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

ತ್ರೀಣಿತತಾ—ಮುನ್ನೂರು | ತ್ರೀ ಸಹಸ್ರಾ—ಮೂರುಸಾವಿರ | ತ್ರಿಂಶತ್ ಚ—ಮೂವತ್ತು,
ಮತ್ತು | ನವ ಚ—ಒಂಭತ್ತು | ದೇವಾಃ—(ಹೀಗೆ ಮೂರುಸಾವಿರದ ಮುನ್ನೂರು ಮೂವತ್ತೊಂಭತ್ತು ದೇವತೆ
ಗಳು | (ಇಮಂ) ಅಗ್ನಿಂ—ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಅಸಪರ್ಯನ್—ಪೂಜಿಸಿದರು ; (ಮತ್ತು ಆ ದೇವತೆಗಳು) |
ಘೃತೈಃ—ಘೃತದಿಂದ | ಔಕ್ಷನ್—(ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) ಸಿಂಚಿಸಿದರು ; (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ಅಸ್ಮೈ—ಈ ಅಗ್ನಿ
ಗೋಸ್ವರ | ಬರ್ಹಿಃ—ದರ್ಭೆಯನ್ನು | ಅಸ್ತೃಣನ್—ಹರಡಿದರು | ಆತ್ ಇತ್—ಅನಂತರವೇ (ದೇವತೆ
ಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) | ಯೋತಾರಂ—ಹೋತೃವನ್ನಾಗಿ (ಮಾಡಿ) | ನಿ ಅಸಾದಯಂತ—ಕೂಡಿಸಿದರು

ಭಾವಾರ್ಥ.

ಮೂರುಸಾವಿರದಮುನ್ನೂರಮೂವತ್ತೊಂಭತ್ತು ದೇವತೆಗಳು ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ, ಅವನಿಗೆ
ಘೃತಸೇಚನಮಾಡಿ, ಅವನಿಗಾಗಿ (ವೇದಿಯಮೇಲೆ) ದರ್ಭಾಸನವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ, ಅನಂತರ, ಅವನನ್ನು ಹೋತೃ
ವನ್ನಾಗಿ ನಿಯಮಿಸಿ, ಅಸನದ ಮೇಲೆ ಕೂಡಿಸಿದರು. (ಆದುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಂದಲೇ ಪೂಜಿತನಾದ ಇವ
ನನ್ನು, ಎಲೈ ಯುಪ್ತಿಜರೇ, ನೀವೂ ಪೂಜಿಸಿರಿ).

English Translation.

Three thousand three hundred and thirty-nine divinities have
worshipped Agni: they have sprinkled him with melted butter; they have
spread for him the sacred grass; and have seated him upon it as their mini-
strant priest.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು.

ತ್ರೀಣಿ ಶತಾ ತ್ರೀ ಸಹಸ್ರಾಣಿ ತ್ರಿಂಶತ್ ನವ ಚ ದೇವಾಃ—ವಿಕೋವಚತ್ವಾರಿಂಶದಧಿಕಶತತ್ರಯೋ-
ಶೇತತ್ರಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕಾಃ—ದೇವತೆಗಳು ಮೂರುಸಾವಿರದ ಮುನ್ನೂರಮೂವತ್ತೊಂಭತ್ತು ಜನಗಳಿರುವರು

ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯಿಂದ (ವಿವರಣೆಯಿಂದ) ಹೇಳಿದೆ. ಈ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸುವರು ಎಂದೂ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಬೃಹದಾಠ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸಮಾಪ್ತರೂಪದಿಂದ ದೇವತೆಗಳ ವಿವರಣೆಯು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ದೇವಸಂಖ್ಯಾಚಿ ಬೃಹದಾಠ್ಯಕೇ ಅಭಿಹಿತಾ—ಮಹಿಮಾನ ಏವೈಷಾಮೇತೇ ತ್ರಯ-
ಸ್ತ್ರೀತತ್ತ್ವೇವ ದೇವಾ ಇತಿ | ಕತಮೇ ತೇ ತ್ರಯಸ್ತ್ರೀಶದಷ್ಟಾ ವಸವ ಏಕಾದಶ
ರುದ್ರಾ ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯಾಸ್ತು ಏಕಸ್ತ್ರೀಶದಿಂಧ್ರಶ್ಚೈವ ಪ್ರಜಾಪತಿಶ್ಚ ತ್ರಯಸ್ತ್ರೀಶಾ ||
(ಬೃ. ಅ. ೩-೯) ಇತಿ.

ದೇವತೆಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಮೂವತ್ತುಮೂರೇ ಆಗಿರುವುದು ಎಂಟು ವರ್ಗಗಳು, ಹನ್ನೊಂದು ಜನ ರುದ್ರರು, ಹನ್ನೆರಡು ಜನ ಅದಿತ್ಯರು, ಇಂದ್ರನು, ಮತ್ತು ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಎಂದು. ಇವರು ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತುಮೂರು ದೇವತೆಗಳಾಗಿರುವರು. ಇವರ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಮೂರುಸಾವಿರವಮೂರುನೂರಮೂವತ್ತೊಂಭತ್ತು ಆಗಿರುವರು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—ಯೇ ದೇವಾಸೋ ದಿನೈಕಾದಶಶ್ಚ (ಯ. ಸಂ. ೧೧೩೯-೧೧) ಎಂಬ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ—

ತೇ ದೇವಾಸೋ ಯಜ್ಞಮಿಮಂ ಜಷಥ್ವಂ—ಸಕಲದೇವತೆಗಳೂ ಆದ ನೀವು ನಮ್ಮ ಈ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಎಂದು ಮೂರುಲೋಕಗಳ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿದೆ. ದಿವಿ ಏಕಾದಶ, ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಏಕಾದಶ, ಅಪ್ಸರೈಶ್ಚೋ ಏಕಾದಶ ಎಂದು ಮೂರುಲೋಕಗಳಿಂದಲೂ ಒಟ್ಟು ದೇವತೆಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಮೂವತ್ತುಮೂರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಸಾಯಣರು—ಯದ್ಯಪಿ ತಿತ್ರ ಏವ ದೇವತಾಃ (ನಿ. ೭-೫) ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತವಚನವನ್ನು ದಹರಿಸಿ ಪಿತೃದೈವಭಿಮಾನೇನೋ ದೇವತಾಸ್ತಿತ್ವ ಏವ ತಥಾಸಿ ಮಹಿಮಾ ಮಹತ್ತ್ವೇನ ಸ್ಪಷ್ಟವಿಭೂತ್ಯಾ ತ್ರಯಸ್ತ್ರೀಶತ್ವಂಖ್ಯಾತಾ ಭವಂತಿ | ತತ್ತ್ವಾನ್ಯಾನಾ ಅನ್ಯಾಸ್ತದ್ವಿಭೂತಯ ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ | ಪೃಥಿವೀ ಅಂತರಿಕ್ಷ ಮತ್ತು ದ್ಯುಲೋಕಾಭಿಮಾನದೇವತೆಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಮೂರೇ ಆದರೂ ಸಹ ಅವರು ಅವರ ವರ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ೩೩ ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳವರಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಾರೆ ಆಯಾ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿರುವ ಉಳಿದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಾ ಇವರ ವಿಭೂತಿಗಳು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರೂ ಸಹ—

ತಿತ್ರ ಏವ ದೇವತಾ ಇತಿ ನೈರುಕ್ತಾಃ | ಅಗ್ನಿಃ ಪೃಥಿವೀಸ್ಥಾನಃ | ವಾಯುರ್ನಾ ಇಂದ್ರೋ
ನಾ ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥಾನಃ | ಸೂರೋ ದ್ಯೌಸ್ಥಾನಃ | ತಾಸಾಂ ಮಹಾಭಾಗ್ಯಾತ್ ಏಕೈಕಸ್ಯಾ
ಅಸಿ ಬಹುನಿ ನಾಮಧೇಯಾನಿ ಭವಂತಿ | ಅಸಿ ನಾ ಕರ್ಮಪೃಥಕ್ತ್ವಾತ್ (ನಿ. ೭-೫) |

ನೈರುಕ್ತಕಾರರ ಮತದಂತೆ, ಅಗ್ನಿ ವಾಯು ಅಥವಾ ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯ ಈ ಮೂರು ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಪೃಥಿವೀ, ಅಂತರಿಕ್ಷ ಮತ್ತು ದ್ಯುಲೋಕ ಈ ಮೂರು ಲೋಕಗಳ ಅಧಿದೇವತೆಗಳು. ಈ ದೇವತೆಗಳಿಗೇ ಅಪರಪರ ಮಹತ್ವಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿಯಾಗಲಿ, ಕ್ರಿಯಾವೈವಿಧ್ಯಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದಾಗಲಿ ಅನೇಕವಿಧವಾದ ನಾಮಧೇಯಗಳಿರುತ್ತವೆಯೆಂದು ಹೇಳಿ, ಅಥಾತೋಽನುಕ್ರಮಿಷ್ಯಾಮ ಅಗ್ನಿಃ ಪೃಥಿವೀಸ್ಥಾನಃ ತಂ ಪ್ರಥಮಂ ವಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಃ | ಎಂದು ನಿ. ೭-೧೪ ರಿಂದ ೯-೪೩ನೇ ಖಂಡದವರೆಗೆ ಪೃಥಿವೀಸ್ಥರಾದ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ, ಅಥಾತೋ ಮಧ್ಯಸ್ಥಾನಾ ದೇವತಾಃ | ತಾಸಾಂ ವಾಯುಃ ಪ್ರಥಮಾಗಾಮೀ ಭವತಿ | ಎಂದು ೧೦-೧೦ ರಿಂದ ೧೧-೫೦ನೇ ಖಂಡದವರೆಗೆ ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಹೇಳಿದೆ. ಹೀಗೆ ವಿಭಾಗಿಸಿರುವ ಈ ದೇವತೆಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಎಂಟು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮತಭೇದಗಳಿವೆಯಾದರೂ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯ ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಕಾಣುತ್ತದೆ.

ಅ ನಾಸತ್ಯಾ ತ್ರಿಭಿರೇಕಾದತ್ಯರಿಹ ದೇವೇಭಿರ್ಯಾತಂ ಮಧುಪೇಯಮುತ್ಪನ್ನಾ |
ಪ್ರಾಯಸ್ಕಾರಿಷ್ಯಂ ನೀ ರಪಾಂಸಿ ಮೃಕ್ಷತಂ ಸೇಧತಂ ದ್ವೇಷೋ ಭವತಂ ಸಚಾಭುವಾ ||
(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೩೪-೧೧)

(೧೧x೩) ಮೂವತ್ತುಮೂರು ದೇವತೆಗಳೊಂದಿಗೂ ಮಧುಪಾನವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬನ್ನಿರಿ ಎಂದು ಅತ್ತಿ ನೀ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ,

ಪ್ರಪ್ತೀವಾನೋ ಹಿ ದಾತುಮೇ ದೇವಾ ಆಗ್ನೇ ವಿಚೇತಸಃ |
ತಾನೋಹಿದತ್ಸ ಗಿರ್ವಣಸ್ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಸ್ತಂಶತಮಾ ವಹ ||
(ಋ. ಸಂ. ೧-೪೫-೨)

ಮೂವತ್ತುಮೂರು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ ಎಂದು ಆಗ್ನಿಯನ್ನೂ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವಂತೆಯೇ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ,

ಏಭಿರಗ್ನೇ ಸರಥಂ ಯಾಹ್ಯರ್ವಾಜ್ ನಾನಾರಥಂ ನಾ ವಿಭವೋ ಹೃಶ್ವಾಃ |
ಸತ್ತೀವತಸ್ತ್ರಿಸ್ತಂಶತಂ ತ್ರೀಂಶ್ಚ ದೇವಾನನುಷ್ಯಧಮಾ ವಹ ಮಾದೇಯಸ್ವ |
(ಋ. ಸಂ. ೩-೬-೯)

ಇತಿ ಸ್ತುತಾಸೋ ಅಸಥಾ ರಿಶಾದಸೋ ಯೇ ಸ್ಥ ತ್ರಯಶ್ಚ ತ್ರಿಸ್ತಂಶಚ್ಚ |
ಮನೋರ್ಥೇವಾ ಯಜ್ಞಿಯಾಸಃ |
(ಋ. ಸಂ. ೮-೩೦-೨)

ವಿಶ್ವೇರ್ಥೇವೈಸ್ತ್ರಿಭಿರೇಕಾದತ್ಯರಿಹಾದ್ವಿಮುರುದ್ವಿಭ್ಯಗುಭಿಃ ಸಚಾಭುವಾ |
(ಋ. ಸಂ. ೮-೩೫-೩)
ತವ ತ್ಯೇ ಸೋಮ ಪವಮಾನ ನಿಷ್ಯೇ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಸ್ತ್ರಯ ಏಕಾದಶಾಸಃ |
ದಶ ಸ್ವಭಾಭಿರಧಿ ಸಾನೋ ಆನ್ಯೇ ಮೃಜಂತಿ ತ್ವಾ ನದ್ಯಃ ಸಪ್ತ ಯೋಹೀಃ ||
(ಋ. ಸಂ. ೯-೯೨-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ದೇವತೆಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಮೂವತ್ತುಮೂರೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಶತಪಥ ಬಾಹ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ

ಅಷ್ಟೌ ವಸವಃ | ಏಕಾದಶ ರುದ್ರಾಃ | ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯಾ ಇಮೇ ಏವ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ
ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಸ್ತಂಶದ್ವೈ ದೇವಾಃ ಪ್ರಜಾಪತಿಶ್ಚತುಸ್ತ್ರಿಸ್ತಂಶಃ ||
(ಶ. ಬ್ರಾ. ೪-೫-೭-೨)

ಎಂಟು ವಸುಗಳೂ, ಹನ್ನೊಂದು ರುದ್ರರೂ, ಹನ್ನೆರಡು ಅದಿತ್ಯರೂ ಮತ್ತು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೂ ಸೇರಿ ಮೂವತ್ತುಮೂರು ದೇವತೆಗಳು. ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಇವರಲ್ಲದೇ ಮೂವತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯವನು ಎಂದು ಒಂದು ಕಡೆ ಹೇಳಿದೆ. ಆದರೆ ಇನ್ನೊಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಅದೇ ಮೂವತ್ತುಮೂರು ಸಂಖ್ಯೆಯಿದ್ದರೂ ಸಹ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಿಗೆ ಏದಲಾಗಿ ಇಂದ್ರನನ್ನೂ ಪ್ರಜಾಪತಿಯನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿದೆ.

ತೇ ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶದಿತ್ಯಷ್ಟಾ ವಸವ ಏಕಾದಶ ರುದ್ರಾ ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯಾಸ್ತ ಏಕತ್ರಿಂಶದಿಂದ್ರ-
ಶ್ಚೈವ ಪ್ರಜಾಪತಿಶ್ಚ ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶಾವತಿ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೧-೩-೩-೫)

ಏತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿನ ಸಹ,

ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶದ್ವೈ ದೇವಾಃ ಸೋಮಪಾಸ್ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶದಸೋಮಪಾ ಅಷ್ಟಾ ವಸವ ಏಕಾದಶ
ರುದ್ರಾ ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯಾಃ ಪ್ರಜಾಪತಿಶ್ಚ ವಸವೈರಶ್ಚೈತೇ ದೇವಾಃ ಸೋಮಪಾಃ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೨-೧೮)

ಸೋಮಪಾನವನ್ನು ದೂಡತಕ್ಕವರು ಮೂವತ್ತುಮೂರು ದೇವತೆಗಳು. ಅವರು ಅಷ್ಟವಸುಗಳು,
ಏಕಾದಶ ರುದ್ರರು, ಮತ್ತು ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರು, ಇವರೊಂದಿಗೆ ಪ್ರಜಾಪತಿ ಮತ್ತು ವಸವೈರ. ಹೀಗೆ ಸಂಹಿತೆ
ಯಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಸಂಖ್ಯೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ. ಆದರೆ,

ಫ್ರೀಜಿ ತತಾ ತ್ರೀ ಸಹಸ್ರಾಣ್ಯಗ್ನಿಂ ತ್ರಿಂಶಚ್ಚ ದೇವಾ ನವ ಜಾಸಪರೈನ್ |

ಡಿವನ್ ಫೈತೈರಸ್ತ್ರಾಣಸ್ವರ್ಹಿರಸ್ಮಾ ಅದಿದ್ಧೋತಾರಂ ವ್ಯಸಾದಯಂತ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೯-೯)

ಎಂಬ ಪ್ರಕೃತಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಇದರಂತೆಯೇ ಋ. ಸಂ. ೧೦-೫೨-೬ ನೇ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಮೂರುಸಾವಿರದ
ಮುನ್ನೂರ ಮೂವತ್ತು ಒಂಭತ್ತು ದೇವತೆಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸಿದರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ವಾಚಸನೇಯಸಂಹಿತೆ
ಯಲ್ಲಿಯೂ (೩೩-೭) ಇದೇ ಅನುಪೂರ್ವಿಯಿದೆ. ಇದೂ ಅಲ್ಲದೇ,

ನನೋ ಮಹದ್ವ್ಯೋ ನನೋ ಅರ್ಭಕೇಭ್ಯೋ ನನೋ ಯುವಭ್ಯೋ ಪಮ ಅಶಿನೇಭ್ಯಃ |

ಯಜಾಮ ದೇವಾನ್ಯದಿ ತಕ್ಷವಾಮ ಮಾ ಜ್ಯಾಯಸಃ ಶಂಸಮಾ ವೃಕ್ಷಿ ದೇವಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೭-೧೩)

ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಗುಣವುಳ್ಳವರೂ, ನ್ಯೂನವಾದ ಗುಣವುಳ್ಳವರೂ, ತರುಣರೂ ವೃದ್ಧರೂ ಆದ ಸಕಲ
ವಿಧವಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ನಮಸ್ಕಾರವೆಂದು ಹೇಳುವಾಗ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವರೂಪವೈವಿಧ್ಯವಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯು
ತ್ತದೆ. ಈ ಮುಕ್ತಿಯೇ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿನ ಸಹ (೭-೧೬) ಶುನಶ್ಚೈವೋಪಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇದೇವ
ಪ್ರಾರ್ಥನಾಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಿದೆ. ಆದರೆ,

ನಹಿ ವೋ ಅಸ್ತೈರ್ಭಕೋ ದೇವಾಸೋ ನ ಕುಮಾರಕಃ | ನಿಶ್ವೇ ಸತೋಮಹಾಂತ ಇತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೩೦-೧)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ಮಧ್ಯೆ ದೊಡ್ಡವರು ಚಿಕ್ಕವರು ಎಂಬ ಭೇದವೇ ಇಲ್ಲ. ಸಕಲದೇವತೆಗಳೂ ಮಹಾತ್ಮರೇ
ಅಗಿದ್ದಾರೆ ಎಂಬ ಪ್ರಶಂಸೆಯಿದೆ. ಇಂತಹ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವುಳ್ಳ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಪ್ರಕೃತ
ವಾದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಿಯು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ್ದಾನೆ—

ಆದಿತ್ ಹೋತಾರಂ ಕೃತ್ವಾ ನೈಸಾದಯಂತ—ಅನಂತರಪೇವ ತೇ ದೇವಾಸ್ತಸ್ಮಿನ್ ಬರ್ಹಿಷಿ
ಏನಮಗ್ನಿಂ ಹೋತಾರಂ ಕೃತ್ವಾ ಉಪಾವೇಶಯನ್ | ಹೋತಾರಂ—ದೇವತಾನಾಂ ಹ್ವಾರಾರಂ ಎಂದೂ

ಜುಹೋತೇಹೋತಾ—ದಾನಾರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಹುಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಹೋತೃಪದಕ್ಕೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ದಾನಮಾಡುವವನು ಎಂದೂ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರೂ ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೋತೃವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ದೇವತೆಗಳು ಬರ್ಹಿಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕೂರಿಸಿದರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಬರ್ಹಿಃ ಅಸ್ತೃಣನ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಬರ್ಹಿಷಾ ಅಸ್ತರಣಂ—ಯಜ್ಞವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಆಚ್ಛಾದನವನ್ನು ಮಾಡಿದರು ಎಂದು ಅರ್ಥಹೇಳಿದೆ. ಅಗ್ನಿಗಾಗಿ ಪೀಠವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ಶತಾ—ದಶಾನಾಂ ದಶತಾಂ ಶತಾನಾಂ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದಶ ದಶತಃ ಪರಿಮಾಣಂ ಯೇಷಾಂ ಶತಾನಿ (ಹತ್ತು ಹತ್ತು ಉಳ್ಳದ್ದು) ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಪಿಗೆ ಡಾದೇಶ. ಶತಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಶ್ರೀ—ಇದಕ್ಕೂ ಜಸ್ ಪರಮಾದಾಗ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣದೀರ್ಘವಿಕಾಡೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಫಿಟ್ (ಪ್ರಾದಿಸದಕ) ಸ್ವರದಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಹಸ್ರಾಣಿ—ಇದು ಕರ್ಮಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ತ್ರಿಂಶತ್—ತ್ರಿ ದಶ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ತ್ರಿನ್ ಭಾವ. ಶತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಯೋದಶತಃ ಪರಿಮಾಣಂ ಅಸ್ಯ ತ್ರಿಂಶತ್. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ನವ—ಕನಿನ್ ಎಂದು ಅನುಸ್ಮತ್ತವಾಗುವ ಋಷ್ತುತೌ ಎಂಬ ಧಾತುವಿಗೆ ಋಬಂಶೋರ್ನುಪದಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ, ಅವಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ನವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಸಪರ್ಯನ್—ಸಪರ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು ಕಂಡ್ವಾದಿ. ಕಂಡ್ವಾದಿಭ್ಯೋಯಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಕ್. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಹಿಂತದ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಔಕ್ಷನ್—ಉಕ್ಷ ಸೇಚನೇ ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಆದಜಾದೀನಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ. ಆಟಕ್ಷ ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ತೃಣನ್—ಸ್ತೃಣ್ ಆಚ್ಛಾದನೇ ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಕ್ಷ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ರೋಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪ. ಕ್ರಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ನಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ನಾ ವಿಕರಣ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಪಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜಿತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ನಾಭ್ಯಸ್ತೆಯೋರಾತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲೃಜ್‌ಕ್ಷ್ವದುದಾತ್ತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗೆಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಇದು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ವಾಕ್ಯಾಂತರಸಂಬಂಧವಾದುದರಿಂದ ಸಮಾಪವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜ್ಜತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪುನಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ನಕಾರ ಬಂದುದರಿಂದ ಐತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬರ್ಹಿಃ—ಇಸಿಃ ಎಂಬು ತ್ವೌರ್ವಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ ಬೃಂಹೇರ್ನಲೋಪಶ್ಚ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧೆಗೆ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸಾಬಯಂತ—ಷದಲ್ಯ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು. ಧಾತು. ಹೇತುಮತಿಚಿ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಚಿಚ್. ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. ಚಿಚಿಶ್ಚ (ವಾ. ಸೂ. ೧-೩-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಷದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಚಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಜ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಆತಿ ಇಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.

ತ್ವಾಮಗ್ನ ಇತಿ ನವರ್ಚಂ ದಶಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ನೈಶ್ವಾಮಿತ್ರಮಾಷ್ಟಿಹಮಾಗ್ನೇಯಂ | ತ್ವಾಮಗ್ನ ಔಷ್ಣಿಹಮಿತ್ಯನುಕ್ರಾಂತತ್ವಾತ್ || ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾಂತಿನಶ್ಚಯೋರಾಷ್ಟಿಹೇ ಛಂದಸ್ಕಸ್ಯ ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ವಿವಿಯೋಗಃ | ಅಭೈತಸ್ಯಾ ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರತಂ | ಪುರು ತ್ವಾ ತ್ವಾಮಗ್ನೇ | ಅ. ೪-೧೩ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ತ್ವಾಮಗ್ನೇ ಮನೀಷಿಣಃ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಮೊದಲನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಪುಕ್ಕುಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಮುಷಿಯು. ಆಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು. ಉಷ್ಣಿಕ್ ಛಂದಸ್ಸು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ತ್ವಾಮಗ್ನ ಔಷ್ಣಿಹಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಪ್ರಾತರನುವಾಕ ಮತ್ತು ಅತ್ತಿನಶ್ಚಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಉಷ್ಣಿಕ್ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಪುಕ್ಕುಗಳ ಸತನಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿವಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶೌತಸೂತ್ರದ ಅಭೈತಸ್ಯಾ ಎಂಬ ಖಂಡದ ಪುರು ತ್ವಾ ತ್ವಾಮಗ್ನೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೪-೧೩)

ಸೂಕ್ತ—೧೦

ಮಂಡಲ—೩ || ಅನುವಾಕ—೧ || ಸೂಕ್ತ—೧೦ ||

ಅಷ್ಟಕ—೩ || ಅಧ್ಯಾಯ—೧ || ವರ್ಗ—೭, ೮ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಪುಕ್ಕಂಖ್ಯೆ—೯ ||

ಮುಷಿಃ—ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ||

ದೇವತಾ—ಆಗ್ನಿಃ ||

ಛಂದಃ—ಉಷ್ಣಿಕ್ ||

ಸಂಹಿತಾಸೂತ್ರಃ

ತ್ವಾಮಗ್ನೇ ಮನೀಷಿಣಃ ಸಮ್ರಾಜಂ ಚರ್ಷಣೇನಾಂ |

ದೇವಂ ಮರ್ತಾಸ ಇಂದ್ರತೇ ಸಮಧ್ವರೇ || ೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಶ್ವಾಂ | ಅಗ್ನೇ | ಮನೀಷಿಣಃ | ಸಂರಾಜಂ | ಚರ್ಷಣೇನಾಂ |

ದೇವಂ | ಮರ್ತಾಸಃ | ಇಂಧತೇ | ಸಂ | ಅಧ್ವರೇ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಮನೀಷಿಣೋ ಭೀಮಂತೋಃ ಧ್ವರ್ಯುಪ್ರಭೃತಯೋ ಮರ್ತಾಸೋ ಮನುಷ್ಯಾ-
ಶ್ವರ್ಷಣೇನಾಂ ಪ್ರಜಾ ನಾಂ ಸಮ್ರಾಜಮಧಿಪತಿಂ ದೇವಂ ದ್ಯೋತಮಾನಂ ತಾಮಧ್ವರೇ ಯಜ್ಞೇ ಸಮಿಂ-
ಧತೇ | ಸೋಮಾಜ್ಯಪಯಃಪ್ರಭೃತಿಭಿರಾಹುತಿಭಿಃ ಸಮಗ್ನೀಪಯಂತಿ || ಮನೀಷಿಣಃ | ಮನೀಷೈಷಾ-
ಮಸ್ತೀತಿ ಪ್ರೀಹ್ಯಾದಿಭ್ಯಶ್ಚೇತಿ ಇನಃ | ಯಸ್ಯೇತಿ ಚೇತ್ಯವರ್ಣಾಲೋಪಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಸಮ್ರಾಜಂ |
ರಾಜ್ಯ ದೀಪ್ತಾ | ಸಂಪೂರ್ವಾದಸ್ಯಾದ್ಯಾಕೋಃ ಸಕ್ಸಾದ್ವಿಪೇತಿ ಕ್ವಿಪ್ | ಕ್ವಿಲೋಪಃ | ಸಮೋ ಮಕಾರಸ್ಯ
ಮೋಽನುಸ್ವಾರ ಇತ್ಯನುಸ್ವಾರೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಮೋ ರಾಜಿ ಸಮಾಃ ಕ್ವಾನಿತಿ ಸಮೋ ಮಕಾರಃ | ಕೃದುತ್ತರ-
ಪದಪ್ರತ್ಯಾಸ್ಮರತ್ವಂ | ಚರ್ಷಣೇನಾಂ | ನಾಮನ್ಯತರಸ್ಯಾಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರಾದಾತ್ವತ್ವಂ | ಇಂಧತೇ |
ಇಂಧತೇ ದೀಪ್ತಾ | ಅಸ್ಯಾದ್ಯಾಕೋರ್ಹೇತುಮತಿ ಚೇತಿ ಚರ್ಷ | ಲಟಿ ಝಸ್ಯಾತ್ಪದೇಪ್ಸನತ ಇತ್ಯ-
ದಾದೇತಃ | ಛಂಪಸ್ಯುಧಯಥೇತಿ ಝಸ್ಯಾರ್ಥಧಾತುಕತ್ವಾನ್ವೇರನಿಟೀತಿ ಚಲೋಪಃ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

(ಹೇ) ಅಗ್ನೇ—ಎರೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಮನೀಷಿಣಃ—ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಅಧ್ವರ್ಯು ಮೊದಲಾದ |
ಮರ್ತಾಸಃ—ಮನುಷ್ಯರು | ಚರ್ಷಣೇನಾಂ—ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ | ಸಂರಾಜಂ—ಅಧಿಪತಿಯೂ | ದೇವಂ—
ದ್ಯೋತಮಾನನೂ ಆದ | ಶ್ವಾಂ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಅಧ್ವರೇ—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ಸಂ ಇಂಧತೇ—(ಸೋಮಾಜ್ಯಾದಿ
ಆಹುತಿಗಳಿಂದ) ಚರ್ಷಾ ೧ ಉದ್ದೀಪನಗೊಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ.

ಎರೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಅಧ್ವರ್ಯಾದಿ ಮನುಷ್ಯರು ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯೂ
ಪ್ರಕಾಶಮಾಪನನೂ ಆದ ನಿನ್ನನ್ನು ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮಾಜ್ಯಾದ್ಯಾಹುತಿಗಳಿಂದ ಉದ್ದೀಪನಗೊಳಿಸುತ್ತಾರೆ,
(ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ).

English Translation.

You, the king of men ; Agni, the divine : prudent mortals kindle you
at the sacrifice.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ಮನೀಷಿಣಃ—ಮನೀಷೈಷಾಮಸ್ತೀತಿ | ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತವಸ್ತು ವಿವೇಚನೆ ಮಾಡುವ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ
ವರು ಎಂದೂ, ಅಧ್ವರ್ಯುಪ್ರಭೃತಯೋ ಮತ್ಪಿಪಃ—ಅಧ್ವರ್ಯುವೇ ಮೊದಲಾದ ಐದು ಜನ ಮತ್ಪಿಪ್ತಗಳು
ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಮನೀಷೀ ಎಂಬ ಪದವು ಮೇಧಾವಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩.೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಮರ್ತಾಸಃ—ಮರ್ತಾಃ ಎಂಬ ಪದವು ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೮) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮರ ಇಕ್ಕೇಡಾಗುವ ಮನುಷ್ಯರೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಚರ್ಷಣೇನಾಂ ಸಮ್ರಾಜಂ—ಚರ್ಷಣೇ ಎಂಬ ಪದವು ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೮) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಪಿತಾ ಕುಟಸ್ತು ಚರ್ಷಣಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕೃತಸ್ತು ಕರ್ಮಣಃ ಚಾಯಿತಾ ಬುದ್ಧ್ಯಧಿದೇವತಾಭಾವೇನ ಕೃತಸ್ತು ಕರ್ಮಣಃ ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಂ ಆದಿತ್ಯಸ್ಯ ಉಪಸಾದ್ಯತೇ ಎಂದು ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ವಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಬುದ್ಧಿಗೆ ಅಧಿದೇವನಾಗಿ ಆಚರಿಸಿದ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಆದಿತ್ಯನು ದ್ರಷ್ಟೃವಾಗಿರುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಚರ್ಷಣಪದಕ್ಕೆ ಆದಿತ್ಯನೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಪ್ರಜೆಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಆಗ್ನಿಯು ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಹೇಳಿದಾರೆ.

ಅಧ್ವರೇ ಸಮಿಂಧತೇ—ಅಧ್ವರಶಬ್ದವು ಅಧ್ವರ ಇತಿ ಯೆಜ್ಞನಾಮ ಎಂದು (ನಿ. ೧-೮) ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರಾದ ಮತ್ತು ವಿವೇಕಿಗಳಾದ ಅಧ್ವರ್ಯುವೇ ಮೊದಲಾದ ಪುತ್ರಿಜರ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸೋಮ, ಆಜ್ಯ, ಹಾಲು, ಇವುಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ಹವಿರ್ವ್ಯಕ್ತಗಳಿಂದ ಹೋಮಮಾಡಿ ಬಹಳ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ಮನೀಷಿಣಃ—ಮನೀಷಾ ಏಷಾಮಸ್ತಿ (ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರು) ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿದಾಗ ಮನೀಷಾ ಶಬ್ದವು ಪ್ರೀಹ್ಯಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರೀಹ್ಯಾದಿಭ್ಯಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಸರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇನಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಯೇಸ್ಯೇತಿಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೮) ಈಕಾರವೂ ತದ್ಧಿತವೂ ಪರವಾದಾಗ ಭ ಸಂಜ್ಞಾವುಳ್ಳ ಅಂಗದ ಇಕಾರ ಈಕಾರಗಳಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನೀಷಾ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಮ್ರಾಜಮ್—ರಾಜ್ಯ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಸಂ ಎಂಬುದು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸೆಕ್ಸೋದ್ವಿಷದ್ವಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದರಲ್ಲಿ ಸರ್ವಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಮಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಮೋನುಸ್ವಾರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಮಕಾರವೇ ಬರುತ್ತದೆ. (ಅನುಸ್ವಾರ ಬರುವುದಿಲ್ಲನೆಂದರ್ಥ) ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೈತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೈದುತ್ವರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚರ್ಷಣೇನಾಮ್—ಷಷ್ಠೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ನಾಮನ್ಯತರಸ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮರ್ತಾಸಃ—ಮೃಜ್ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗೇ ಧಾತು. ತನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಜ್ಞಸೇರಸುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಅಸುಕಾಗಮ.

ಇಂಧತೇ—ಇಂಧೇ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕನ್ಯಾಪಾರ ಕೋರುವುದರಿಂದ ಹೇತು-ಮತಿಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಷೆಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಟ್. ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಬಹು

ವಚನದಲ್ಲಿ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತ್ಮನೇಪದೇಷ್ಟನಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅತಾದೇಶ. ಟಿತಅತ್ಮನೇಪದಾನಾಂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ ಏತ್ವ. ಛಂದಸ್ಸುಭಯಥಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಧಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಕೇರನಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೫೧) ಅನಿಡಾದಿಯಾದ ಅರ್ಧಧಾತುಕವು ಪರವಾದಾಗ ಟೆಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಟೆಗೆ ಲೋಪ ಆತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಸ್ತುರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತ್ವಾಂ ಯಜ್ಞೇಷ್ಟ್ಯತ್ವಿಜಮಗ್ನೇ ಹೋತಾರನಿಾಳತೇ |
ಗೋಪಾ ಋತಸ್ಯ ದೀದಿಹಿ ಸ್ವೇ ದಮೇ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತ್ವಾಂ | ಯಜ್ಞೇಷು | ಋತ್ವಿಜಂ | ಅಗ್ನೇ | ಹೋತಾರಂ | ಈಳತೇ |
ಗೋಪಾಃ | ಋತಸ್ಯ | ದೀದಿಹಿ | ಸ್ವೇ | ದಮೇ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಅಧ್ವರ್ಯಾದಯೋ ಯಜ್ಞೇಷ್ಟ್ಯಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದಿಷು ತ್ವಾಂ ಹೋತಾರಮ್ವತ್ವಿಜಂ ಹೋತೃನಾಮಕಮ್ವತ್ವಿಜನಿಾಳತೇ | ಸ್ತುವಂತಿ | ತಾದೃಶಸ್ತುಮೃತಸ್ಯ ಸತ್ಯಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಗೋಪಾ ಗೋಪಾಯಿತಾ ಸನ್ ಸ್ವೇ ದಮೇ ಸ್ತುಕೀಯೇ ಗೃಹೇ ಯಜ್ಞತಾಲಾಯಾಂ ದೀದಿಹಿ | ದೀಪ್ಯಸ್ಯ || ದೀದಿಹಿ | ದಿವುಕ್ರೀಡಾದೌ | ಯೇಜ್ಞಲುಕ್ | ಲೋಬ್ | ತುಜಾದಿತ್ವಾದಭ್ಯಾಸದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಸಂಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕೋ ನಿಧಿರನಿತ್ಯ ಇತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ಗುಣಾಭಾವೇ ಲೋಪೋ ವೈರ್ಯವಲೀತಿ ವಲೋಪಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

(ಹೇ) ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಯಜ್ಞೇಷು—ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದಿ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ (ಅಧ್ವರ್ಯಾದಿ ಮತ್ವಿಜರು) | ತ್ವಾಂ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಹೋತಾರಂ ಋತ್ವಿಜಂ—ಹೋತೃನಾಮಕ ಮತ್ವಿಜನನ್ನಾಗಿ | ಈಳತೇ—ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ; (ಅಂತಹ ನೀನು) | ಋತಸ್ಯ—ಯಜ್ಞದ | ಗೋಪಾಃ—ರಕ್ಷಕನಾಗಿ | ಸ್ವೇ ದಮೇ—(ನಿನ್ನ ಸ್ವಗೃಹವಾದ ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ | ದೀದಿಹಿ—ದೇದೀಪ್ಯಮಾನನಾಗಿರು |

ಭಾವಾರ್ಥ.

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಅಧ್ವರ್ಯಾದಿ ಮತ್ವಿಜರು ನಿನ್ನನ್ನು ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದಿ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಹೋತೃ ನಾಮಕಮತ್ವಿಜನೆಂದು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ; ಹೀಗೆ ಸ್ತುತನಾದ ನೀನು ಯಾಗರಕ್ಷಕನಾಗಿ ಸ್ವಗೃಹವಾದ ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾಗಿರು.

English Translation.

They praise you as the priest, the invoker (of the gods) at sacrifices :
shine forth the protector of the pious rite in your own abode.

ನಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಯಜ್ಞೇಷು ಹೋತಾರಂ ಋತ್ವಿಜಂ ಈತೇ—ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದಿಷು ಹೋತೃನಾಮಕವೃ-
ತ್ತಿಜಂ ಸ್ತುವಂತಿ | ಯಜ್ಞಶಬ್ದವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಯಾಗವೆಂಬ ಕರ್ಮವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದಾದರೂ ಇಲ್ಲಿ
ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮವೇ ಮೊದಲಾದ ಕ್ರತುನಾಚಕವಾಗಿ ಸಾಯಣರಿಂದ ನಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ
ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಕರೆದುತರುವ ಹೋತೃವಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಹೋತೃತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು
ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿವರಿಸಿ ಋತ್ವಿಜರು ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದೇವತೆಗಳ ಹೋತೃವಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಸ್ತುತಿಸುವರೆಂದು ಅರ್ಥ
ಮಾಡಿದೆ

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಯಜ್ಞಪದವನ್ನು ಯಜ್ಞನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩.೧೯) ಪಾಠಮಾಡಿ—

ಯಜ್ಞಃ ಕಸ್ಮಾತ್ ಪ್ರಖ್ಯಾತಂ ಯಜತಿ ಕರ್ಮಣಿ ನೈರುಕ್ತಾಃ | ಯಾಚ್ಞೋ ಭವತೀ-
ತಿನಾ ಯಜುರುನ್ನೋ ಭವತೀತಿ ವಾ ಬಹುಕೃಷ್ಣಾಜಿನ ಇತ್ಯಾಪಸುಸ್ಯವೋ ಯಜೂಂ-
ಷ್ಯೇನಂ ನಯಂತೀತಿ ವಾ |

ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ, ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಯಜ್ಞಶಬ್ದವು ಯಜಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿವೃತ್ತವಾಗಿ
ಯಜನಂ (ಪೂಜನಂ) ಎಂದು ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಆದ್ದರಿಂದ ಯಜ್ಞ
ವೆಂದರೆ ಪೂಜಿಸುವುದು ಎಂದು (ನಿರುಕ್ತದ) ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಒಂದು ವಿಧ
ವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಉಪಮನ್ಯು ಎಂಬ ಅರ್ಚಾರ್ಯರ ವರ್ಗದವರು ಯಜ್ಞಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ಹೇಳಿ
ದ್ದಾರೆ. ನೋದಲನೆಯದಾಗಿ ಯಾಚ್ಞೋ ವೈ ದೇನಾನಾಮನ್ನಂಸಮಭೂತ್ ತಂ ಭೃತ್ಯಾಃ ಸಮಭಾವಯನ್ನಿತಿ
ಹ ವಿಜ್ಞಾಯತೇ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯಾಚಿನಾತ್ಯಾಚ್ಞಃ—ಯಾಚಿನ ವಾಡುವುದ
ರಿಂದ ಯಜ್ಞವು ಎಂದೂ, ಯಜುರ್ವೇದದ ಮಂತ್ರಗಳು ಈ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಬಹಳವಾಗಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗುವ
ಕಾರಣ ಯಜುರ್ಭಿಃ ಉನ್ನಃ ಯಜ್ಞಃ ಎಂದೂ, ಕೃಷ್ಣಾಜಿನ (ಜಿಂಕೆಯ ಚರ್ಮ)ಗಳನ್ನು ಈ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ
ಬಹಳವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವಕಾರಣ ಬಹುಕೃಷ್ಣಾಜಿನಃ ಯಜ್ಞಃ (ಸೋಮವನ್ನು ಇರಿಸಲು ಎರಡು ಅಜಿನ
ಗಳು, ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಇರಿಸುವಾಗ ಅಜಿನಗಳು, ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಎರಡು ಅಜಿನಗಳು, ಧರ್ಮಾಪಾತ್ರ
ಗಾಗಿ ಅಜಿನ ಎಂದು ಕೃಷ್ಣಾಜಿನವನ್ನು ಈ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವರು ಆದ್ದರಿಂದ) ಎಂದು
ಈ ಪದದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಈ ಕರ್ಮವು ಉಪಕ್ರಮವಾಗಿ ಸಮಾಪ್ತಿಯಾಗುವವ
ರಿಗೂ ಯಜುರ್ವೇದದ ಮಂತ್ರಗಳೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಠಿಣತಕ್ಕವುಗಳಾದುದರಿಂದ ಯೇಜೂಂಷಿ ಏನಂ ನಯಂತಿ
ಇ ಯೇಜ್ಞಃ ಎಂಬ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಋತ್ವಿಜಂ—ಋತೌ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ (ಈರಯಿತಾ) ಈರಯತಿ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಾನೆಯಾದಕಾರಣದಿಂದ ಋತ್ವಿಜನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಋತ್ವಿಕ್ ಕಸ್ಯಾದೀರಣಃ ಎಂದು ನಿರುಕ್ತದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಿದೆ. ಋಗ್ಯಷ್ವಾ ಭವತೀತಿ ಶಾಕಪೂಣಿಃ ಋತುಯಾಜೀ ಭವತೀತಿ-ನಾ | ಶಾಕಪೂಣಿ ಎಂಬುವರು ಋಕ್ಕುಗಳಿಂದ ಯಾಗವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವಕಾರಣ ಋತ್ವಿಕ್ಕಾಗಿರುವನು. ಅಥವಾ ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾದ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಋತುಗಳನ್ನು ಆನುಸರಿಸಿ ಆಯಾಯಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ದೇವತೆಗಳ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಯಾಗವನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಋತ್ವಿಜನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಋತ್ವಿಕ್ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಋತಸ್ಯೇ ಗೋಪಾಃ—ಋತಶ್ಚೈವ ಸತ್ಯಂ ನಾ ಯಜ್ಞಂ ನಾ ಎಂದು (ನಿ. ೪-೧೯) ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಸತ್ಯವನ್ನೂ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞವನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸುವವನೆಂದು ಅರ್ಥ.

ದೀದಿಹಿ ಸ್ವೇ ದಮೇ—ದಮ ಇತಿ ಗೃಹನಾಮ್ (ನಿ. ೪-೪) ದಮೇ ಎಂದು ಗೃಹನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ದಮೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞಶಾಲೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಋತ್ವಿಜಮ್—ಋತು ಎಂಬುದು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಯಜದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು, ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಋತ್ವಿಕ್ ದೇಧ್ಯಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಡಿದು ಋತ್ವಿಜ್ ಎಂದು ನಿಪಾತವಾಗಿದೆ. ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಈಳಿತೇ—ಈಡ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಆದಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗೋಪಾಃ—ಗುಪ್ತಾ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಗುಪ್ತಾಧೂಪವಿಚ್ಛಿಜೇಡಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯಚೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ. ಆಯಪ್ರತ್ಯಯಾಂತದ ಮೇಲೆ ಕ್ರಿಸ್. ಅತೋಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕಾರೋತ್ತರ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಪ್ಯಕ್ತವಕಾರಲೋಪಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಲ್‌ನಿಮಿತ್ತಲೋಪವು ಪ್ರಬಲವೆಂದುದರಿಂದ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಗೋಪಾ ಎಂದು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ದೀದಿಹಿ—ದಿವು ಕ್ರೇಡಾದೌ ಧಾತು. ಧಾತೋರೇಕಾಚೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್ ಬಂದಾಗ ಯಜೋಜಿಜಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಯಜ್ ಲುಗಂತದಮೇಲೆ ಲೋಪ್. ಯಜ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ತುಜಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಠಿತನಾದುದರಿಂದ ತುಜಾದೀನಾಂದೀರ್ಘೋ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಘ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಸಂಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕೋವಿಧಿರನಿತ್ಯಃ ಎಂಬ ಪರಿಧಾಪೆಯಿಂದ ಯಜ್‌ಲುಕಿ ನಲ್ಲಿ ಅಘ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕಾದ ಗುಣವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲೋಪೋವ್ಯೋರ್ವಲಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸ ಘಾ ಯಸ್ತೇ ದದಾಶತಿ ಸಮಿಧಾ ಜಾತನೇದಸೇ |

ಸೋ ಅಗ್ನೇ ಧತ್ತೇ ಸುವೀರ್ಯಂ ಸ ಪುಷ್ಯತಿ || ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸಃ | ಘ | ಯಃ | ತೇ | ದದಾಶತಿ | ಸಂಘಾ | ಜಾತನೇದಸೇ |

ಸಃ | ಅಗ್ನೇ | ಧತ್ತೇ | ಸುವೀರ್ಯಂ | ಸಃ | ಪುಷ್ಯತಿ || ೩ ||

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ.

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಯೋ ಯಜಮಾನೋ ಜಾತನೇದಸೇ ಜಾತಪ್ರಜ್ಞಾಯ ತೇ ತುಭ್ಯಂ ಸಮಿಧಾ ಸಮಿಂಧನಕಾರಿಣ್ಯಾ ಜ್ಯಾತುರೋಡಾಶಾದಿವೀಂಸಿ ದದಾಶತಿ ದದಾತಿ ಸ ಘ ಸ ಖಲು ಸುವೀರ್ಯಂ ಕೋಧನಸಾಮರ್ಥ್ಯೋಪೇತಂ ಪುತ್ರಂ ಧತ್ತೇ | ಧಾರಯತಿ | ಅಸಿ ಚ ಸಃ ಸ ಏವ ಪುಷ್ಯತಿ | ಪಶುಪುತ್ರಾದಿಭಿಃ ಸಮೃದ್ಧೋ ಭವತಿ || ಘ | ಜಾದಯೋಽನುದಾತ್ತಾ ಇತ್ಯನುದಾತ್ತಃ | ದದಾಶತಿ | ದಾತ್ಯ ದಾನ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಧತ್ತೋಃ ಕರ್ತರಿ ಕಪ್ | ತಪ್ | ದ್ವಿವಚನಂ ಛಾಂದಸಂ | ಯದ್ಭುಕ್ತಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿರಿತ್ಯದಾತ್ತಃ | ಸಮಿಧಾ | ಇಂಧನೇ ದೀಪ್ತೌ | ಆಸ್ತಾತ್ ಕ್ವಿಪ್ ಜೇತಿ ಕ್ವಿಪ್ | ಉಪಧಾಲೋಪಃ | ಸುಷಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಕಸೋ ಡಾದೇಶಃ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರತ್ವಂ | ಜಾತನೇದಸೇ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮಿತಿ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಸುವೀರ್ಯಂ | ವೀರವೀರ್ಯಾ ಚೇತ್ಯುತ್ತರಪದಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ಪುಷ್ಯತಿ | ಪುಷ ಪುಷ್ಪಾಽ | ಆಸ್ತಾತ್ ಶ್ಯನ್ | ಔತ್ಯಾದ್ಯುಪಾಧಾವಃ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ.

(ಹೇ) ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಯಃ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು | ಜಾತನೇದಸೇ—ಜಾತ ಪ್ರಜ್ಞನಾದ (ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವ) | ತೇ—ನಿನಗೆ | ಸಮಿಧಾ—(ನಿನಗೆ) ಉದ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದಾದ ಆಜ್ಞಾದಿಹವಿಸ್ತುಗಳನ್ನು | ದದಾಶತಿ—ಕೊಡುತ್ತಾನೆಯೋ (ಹೋಮ ಮಾಡುತ್ತಾನೆಯೋ) | ಸ ಘ ಸ ಖಲೋ ಅಲ್ಲವೇ | ಸುವೀರ್ಯಂ—ಒಳ್ಳೆಯವೀರನಾದ ಪುತ್ರನನ್ನು | ಧತ್ತೇ—ಧರಿಸುತ್ತಾನೆ (ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ) | ಸಃ—ಅವನೇ | ಪುಷ್ಯತಿ—(ಪಶುಪುತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ) ಸಮೃದ್ಧನಾಗುತ್ತಾನೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥಃ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಸಮಸ್ತಪದಾರ್ಥಗಳ ವಿಷಯಜಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ನಿನಗೆ ಉದ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದಾದ ಆಜ್ಞಾದಿಹವಿಸ್ತುನ್ನು ಆರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನೇ (ನಿನ್ನ ನುಗ್ರಹದಿಂದ) ವೀರರಾದ ಪುತ್ರರನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಪಶುಪುತ್ರಾದಿ ಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

He verily who presents oblations to you the knower of all things, he acquires (Agni) excellent progeny: he prospers.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ಜಾತವೇದಸೇ ಸಮಿಧಾ ದದಾತತಿ—ಜಾತಪ್ರಜ್ಞಾಯ ಸಮಿಧನೇಕಾರೀಜ್ಯಾಜ್ಯಪುರೋಡಾಕಾದಿ-
ಹವೀಂಷಿ ದದಾತಿ | ಜಾತವೇದಶಬ್ದವು ನಿರುಕ್ತಕಾರರಿಂದ ಐದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದಾಗಿ
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ—

ಜಾತಾನಿ ನೇದ | ಜಾತಾನಿ ನೈನಂ ವಿದುಃ | ಜಾತೇ ಜಾತೇ ವಿದ್ಯತ ಇತಿವಾ | ಜಾತವಿತ್ತೋ
ವಾ ಜಾತಧನಃ | ಜಾತವಿದ್ಯೋ ವಾ ಜಾತಪ್ರಜ್ಞಾನಃ | ಯತ್ತಜ್ಞತಃ ಪಶೂನವಿಂದ-
ತೇತಿ ತಜ್ಞಾತವೇದಸೋ ಜಾತವೇದಸ್ತಮಿತಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ |

(ನಿ ೭-೨೦)

ಅಗ್ನಿಯು (ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ) ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾದವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವಕಾರಣ ಸರ್ವಜ್ಞನಾಗಿರುವನು. ಆದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಜಾತವೇದಸ್ ಎಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥ. ಉತ್ಪನ್ನವಾದವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತಿಳಿದುಇರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥ. ವಿತ್ತಶಬ್ದವು ಧನವಾಚಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಧನಪಂತನೆಂದು ಮೂರನೆಯ ಅರ್ಥ. ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳೆಲ್ಲದರಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವವನು ಎಂದು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅರ್ಥ. ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೂ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಜ್ಞಾಂತನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಐದನೆಯ ಅರ್ಥ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿದೆ. ಈ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಪೂರಿತನಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಸಂತೋಷಕ್ಕಾಗಿ, ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಮತ್ತಿಜರು ಆಜ್ಯಪುರೋಡಾಕಮೊದಲಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಸಾರ್ಥಕವಿದೆ.

ಸಃ ಸುವೀರ್ಯಂ ಧತ್ತೇ ಪುಷ್ಯತಿ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಮಿದಾಜ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಸುವ ಯಜಮಾನನು ಪ್ರಭೂತವಾದ ಸಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪುತ್ರರುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ, ಪಶುವುತ್ಪಾದಿಗಳಿಂದ ಉತ್ತಮವಾದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನಾಗಿಯೂ ಆಗುತ್ತಾನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ಘ—ಯಚಿತುನುಘ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ. ಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪರಿತನಾದುದರಿಂದ ಚಾದಯೋಸ್ಸನುದಾತ್ತಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ದದಾತತಿ—ದಾತ್ಯ ದಾನೇ ಧಾತು ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಕಪ್ ಏಕರಣ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಜ್ಞಬ್ರಹ್ಮಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞೈಶ್ಚಾನ್ನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಭ್ಯಸ್ತ ಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಸ್ಥಾನಾಮಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಮಿಧಾ—ಇಂಥಾ ದೀವ್ರ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್‌ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನಿಧಿತಾಂದಲಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸಮಿಧ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರಕೋ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಸ್ ವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಡಾದೇಶ. ಸಮಿಧಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜಾತನೇದಸೇ—ಜಾತಂ ವೇದಃ (ಪ್ರಾ. ಸಂ) ಯಸ್ಯ ತಸ್ಮೈ ಬಹುವ್ರೀಹೌದ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವ-
ಸೇದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವ ಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೇ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ

ಧತ್ತೇ—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣಪೂರ್ವಕಯೋಃ ಧಾತು. ಅಂತರ್ಧಾ ವಿತಣ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುನೀರ್ಯಮ್—ಶೋಭನಂ ವೀರ್ಯಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ತಮ್. ಸುಸ್ವರಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾಗಿ ವೀರ-
ನೀರ್ಯಾಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪುಷ್ಯತಿ—ಪುಷ ಪುಷ್ತ್ಯಾ ಧಾತು. ದಿವಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ದಿವಾ-
ದಿಭ್ಯಃ ಕೃನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃನ್ ಎಕರಣ ಬಂದಿರುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪದವಲ್ಲಿರು
ವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸ ಕೇತುರಧ್ವರಾಣಾಮಗ್ನಿದೇವೇಭಿರಾಗಮತ್ |

ಅಂಜಾನಃ ಸಪ್ತ ಹೋತ್ಯಭಿರ್ಹವಿಷ್ಮತೇ || ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸಃ | ಕೇತುಃ | ಅಧ್ವರಾಣಾಂ | ಅಗ್ನಿಃ | ದೇವೇಭಿಃ | ಅ | ಗಮತ್ |

ಅಂಜಾನಃ | ಸಪ್ತ | ಹೋತ್ಯಭಿಃ | ಹವಿಷ್ಮತೇ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ಅಧ್ವರಾಣಾಂ ಯಜ್ಞಾನಾಂ ಕೇತುಃ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಕಃ ಸೋಗ್ನಿಃ ಸಪ್ತ ಸಪ್ತಭಿರಾಗಮತ್ ಭರ್ವಪ.
ಹೋತ್ಯಭಿರಂಜಾನಃ ಸೋಮಾಜ್ಯಾಹುತಿಭಿರಂಜಮಾನಃ ಸಪ್ತ ಹವಿಷ್ಮತೇ ಯಜಮಾ ದೇವೇಭಿ-
ರ್ಯಾಷ್ಟವ್ಯದೇವೈಃ ಸಹಾಗಮತ್ | ಅಗಚ್ಛತು || ಗಮತ್ | ಲೋಪಾರ್ಥೇ ಛಂದಸಿ ಧ್ವಜ್ಜಿಹ್ವ ಇತಿ
ಲುಚ್ | ಲೃದಿತ್ವಾದಜ್ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಕನಾಜ್ಯೋಗ ಇತ್ಯಡಭಾವಃ | ನಿಘಾತಃ | ಅಂಜಾನಃ |

ಅಂಜೂ ವ್ಯಕ್ತಿಮೃಜ್ಜಣಗತಿಷು | ವ್ಯಕ್ತಿಯೇನ ಕರ್ಮಣಿ ಶಾನಜ್ಞಾ | ಚಿತ್ತಾದಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಹವಿ-
ಷ್ಮತೇ | ಜುಹೋತೇರರ್ಚಿತುಚೀತ್ಯಾದಿನಾ ಇಸಿಪ್ರತ್ಯಯಾಂತೋ ಹವಿಃಕಬ್ಧೋನ್ಮೋದಾತ್ತಃ | ಸ್ವರ-
ವಿಧೌ ಹ್ಯಂಜನಮವಿದ್ಯಮಾನವದಿತಿ ಪರಿಧಾಪಾನಾಶ್ರಯಣಾಂತುಪ ಉದಾತ್ತತ್ವಾಧಾವಃ | ಇಸಿಪ್ರತ್ಯಯ-
ಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

ಅಧ್ವರಾಣಾಂ—ಯಾಗಗಳ | ಕೇತುಃ—ಪ್ರಜ್ಞಾಪಕನಾದ (ಧ್ವಜಪ್ರಾಯನಾದ) | ಸಃ ಅಗ್ನಿಃ—ಆ
ಅಗ್ನಿಯು | ಸಪ್ತ ಹೋತೃಭಿಃ—(ವಷಟ್ಪತ್ಯಗಳಾದ) ಏಳುಜನ ಹೋತೃಗಳಿಂದ (ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳಿಂದ) |
ಅಂಜಾನಃ—ಸೋಮಾಜ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹುತನಾಗಿ | ಹವಿಷ್ಮತೇ—ಹವಿರಾದಿವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೋ
ಸ್ವರ | ದೇವೇಭಿಃ—(ಯಷ್ಟವ್ಯರಾದ) ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ | ಆ ಗಮತ್—ಅಗಮಿಸಲಿ (ಬರಲಿ).

ಭಾವಾರ್ಥ.

ಯಾಗಗಳ ಜ್ಞಾಪಕನಾದ (ಯಾಗಗಳಿಗೆ ಧ್ವಜಪ್ರಾಯನಾದ) ಅಗ್ನಿಯು ವಷಟ್ಪತ್ಯಗಳಾದ ಏಳು
ಜನ ಹೋತೃಗಳಿಂದ ಋತ್ವಿಜರಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಸೋಮಾಜ್ಯಾದ್ಯಾಹುತಿಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವವನಾಗಿ, ಯಷ್ಟ-
ವ್ಯರಾದ ಇತರ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ನಮ್ಮ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಅಗಮಿಸಲಿ.

English Translation.

May (Agni), the banner of sacrifices, offering oblations on the part of
the worshipper through (the ministry of) the seven officiating priests, come
hither with the gods.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು.

ಕೇತುಃ—ಪ್ರಜ್ಞಾಪಕಃ | ಕೇತುಶಬ್ದವು ಧ್ವಜ, ಸೂಚಕ, ಪ್ರಜ್ಞಾ, ಕರ್ಮ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ
ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಅಗ್ನಿಯು ಅಧ್ವರಾಣಾಂ ಕೇತುಃ—ಯಜ್ಞಗಳು ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವುದಕ್ಕೆ (ಸೂಚಕನಾಗಿರುವನು)
ಪ್ರಜ್ಞಾಪಕನಾಗಿರುವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸಪ್ತಹೋತೃಭಿರಂಜಾನಃ—ಸಪ್ತಭಿಃ ವಷಟ್ಪತ್ಯಭಿಃ ಸೋಮಾಜ್ಯಾಹುತಿಭಿರಜ್ಯಮಾನಃ |
ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ವಷಟ್ಪಾಠವನ್ನು ಪಠಿಸುವ ಹೋತೃನೇ ಮೊದಲಾದ ಏಳುಜನ ಋತ್ವಿಗ್ವರ್ಗದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು
ಸೋಮ, ಆಜ್ಯ, ಹವಿಷ್ಯ ಇವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಉಪಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು
ಸಪ್ತಹೋತೃಭಿಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಭಿಃ ಹೋತೃಭಿಃ ಎಂದು ಎರಡು ಪದಗಳನ್ನು ವಿಂಗಡಿಸಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.
ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ದಕ್ಷಸ್ಯ ವಾದಿತೇ ಜನ್ಮನಿ ವ್ರತೇ ರಾಜಾನಾ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ ವಿವಾಸಸಿ |

ಅತೂರ್ತಪಂಥಾಃ ಪುರುರಥೋ ಅರ್ಯಮಾ ಸತ್ತಯೋತಾ ವಿಷುರೂಪೇಷು ಜನ್ಮಸು ||

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೬೪-೫)

ಇಲ್ಲಿ ಸತ್ತ ಹೋತೃತಬ್ಧಕ್ಕೆ ಸತ್ತಾಸ್ತ್ಯ ರಕ್ತಯೋ ರಸಾನಭಿಸನ್ನಮಯಂತಿ, ಸತ್ತೈನಮೃಷಯಃ ಸ್ತುವಂ-
ತಿತಿ ವಾ—ಎಳು ರಕ್ತಿಗಳೂ ಉದಕಗಳನ್ನು ಹೀರುತ್ತವೆಯಾದಕಾರಣ ಅಥವಾ ಎಳು ಮುಷಿಗಳೂ ಸ್ತುತಿಸುವ
ಕಾರಣ ಆದಿತ್ಯನು ಸತ್ತ ಹೋತೃವಾಗಿರುವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಎವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಹವಿಷ್ಮತೇ ದೇವೇಭಿರಾಗಮತ್—ಯಜಮಾನಾರ್ಥಂ ಯಜ್ಞವ್ಯದೇವೈಸ್ಸಹಾಗಚ್ಛತು ||
ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಗೋಷ್ಠರವಾಗಿ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಕಾರಣ ಯಜಮಾನನು ಹವಿಷ್ಮಾ ಎಂದು
ವ್ಯಪದಿಷ್ಟನಾಗಿರುವನು. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವವರಾದ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಅಗ್ನಿಯು
ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಬರಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ದೇವೇಭಿಃ—ಅತೋ ಭಿಸ್ ಐಸ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಾ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಿಃ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಐಸಾ
ದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನೇರ್ಝಾತ್ಯೇತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಯ.

ಗಮತ್—ಗಮದ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಛಂದಸಿಲುಜ್ ಲಿಞಲಿಞಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ಲೋಢಧದಲ್ಲಿ ಲುಜ್. ಧಾತುವಿನಲ್ಲಿ ಲೃಕಾರ ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪುನಾದಿದ್ಯುತಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ.
೩-೧-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜ್ಲಿಗೆ ಅಪಾದೇಶ. ಇತತ್ತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಪಿನ ಇಕಾರಲೋಪ. ಬಹುಲಂ-
ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆತಿಹಂತದ
ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜ್ಜತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುಡಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಂಜಾನಃ—ಅಂಜಾ ವ್ಯಕ್ತಿವ್ರಕ್ಷಣಕಾಂತಿಗತಿಮು ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋಬಹುಲಂ ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಟಿಗೆ ಶಾನಚಾದೇಶ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿಃಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹೋತೃಭಿಃ—ಹು ಡಾನಾದನಯೋಃ ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ
ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತು ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಹವಿಷ್ಮತೇ—ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಧಾತುವಿಗೆ ಅರ್ಚಿತುಚಿ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೨೬೫) ಇಸಿಪ್ರತ್ಯಯ.
ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣಬಂದಾಗ ಅವಾದೇಶ. ಹವಿಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಹವಿಃ
ಅಸ್ಯ ಆಸ್ತ ಇತಿ ಹವಿಷ್ಮಾನ್ ಕಡಸ್ಯಾಸ್ತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.
ಸ್ವರವಿಧಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಂಜನವಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಎಂದು ಸ್ವರವಿಧಾವ್ಯಂಜನಮವಿದ್ಯಮಾನವತ್ (ಪರಿ. ೮೧)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಬೋಧಿತವಾದರೂ ಅದು ಆನಿತ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅದು ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದ
ರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವನುಡ್ಧ್ಯಾಂ ಮತುಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರು
ವುದಿಲ್ಲ. ಇಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಂಹಿತಾವಾಚಃ

ಪ್ರ ಹೋತ್ರೇ ಪೂರ್ವ್ಯಂ ವಚೋಽಗ್ನಯೇ ಭರತಾ ಬೃಹತ್ |
ವಿಪಾಂ ಜ್ಯೋತೀಂಷಿ ಬಿಭ್ರತೇ ನ ವೇಧಸೇ || ೫ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಪ್ರ | ಹೋತ್ರೇ | ಪೂರ್ವ್ಯಂ | ವಚಃ | ಅಗ್ನಯೇ | ಭರತ | ಬೃಹತ್ |
ವಿಪಾಂ | ಜ್ಯೋತೀಂಷಿ | ಬಿಭ್ರತೇ | ನ | ವೇಧಸೇ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ಯಜಮಾನೋ ಹೋತ್ರಾದೀಸ್ತುತಿ ಬ್ರೂತೇ | ಹೇ ಹೋತ್ರಾದಯೋ ವಿಪಾಂ ವಿಶ್ವಾಣಾಂ
ಮೇಧಾವಿನಾಮಧ್ಯರ್ಯಾದೀನಾಂ ಜ್ಯೋತೀಂಷಿ ಸತ್ಯಮಾನುಷ್ಠಾನಸಂಪಾದ್ಯಾನಿ ತೇಜಾಂಸಿ ಬಿಭ್ರತೇ
ನಿಮಿತ್ತತಯಾ ಕುರ್ವಾಣಾಯ ವೇಧಸೇ ಜಗತೋ ವಿಧಾತ್ರೇ ಹೋತ್ರೇ ದೇವಾನಾಮಾಹ್ವಾತ್ರೇಽಗ್ನಯೇ
ಬೃಹನ್ನಹತನ್ವಂ ಪೂರ್ವ್ಯಃ ಕೃತಂ ಪುರಾತನಂ ವಚಃ ಸ್ತೋತ್ರಸ್ಮಾದಿಕಂ ವಾಕ್ಯಂ ಪ್ರಭರತ | ಸಂಪಾ-
ದಯತ | ನೇಕೈಯಂ ಸಾದಪೂರಣೋಽನ್ವಯಾಭಾವಾತ್ | ಯದ್ವಾ ವೇಧಗೇ ನ | ಯಥಾ ವೇಧಾ ಜಗ-
ದ್ವಿಧಾತಾ ಪರಮೇಶ್ವರ ಅದಿತ್ಯಾದೀನಿ ಜ್ಯೋತೀಂಷಿ ಕರೋತಿ ತದ್ವದಿತಿ || ಪ್ರತಿಬ್ಧಸ್ಯ ಛಂದಸಿ ವ್ಯವಹಿ-
ತಾಶ್ಚೇತಿ ಭರತೇತ್ಯನೇನ ಸಂಬಂಧಃ | ಪೂರ್ವ್ಯಂ ಪೂರ್ವ್ಯಃ ಕೃತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಪೂರ್ವ್ಯಃ ಕೃತಮಿನಿಯಾ
ಚೇತಿ ಯಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಭಸಂಜ್ಞಕತ್ವಾದವರ್ಣಲೋಪಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಭರತ | ಭೃಗೌ ಭರಣೇ
ಭಾವಾದಿಕಃ | ನಿಘಾತಃ | ಬೃಹತ್ | ವರ್ತಮಾನೇ ಸೃಷದ್ವ್ಯಹದಿತಿ ನಿಪಾತನಾದಂತೋದಾತ್ತಃ |
ಬಿಭ್ರತೇ | ಭೃಗೌ ಭರಣೇ | ಜುಹೋತ್ಸಾದಿಭ್ಯಃ ತ್ವಃ | ಭೃಗಾಮಿದಿತೀತ್ವಂ | ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿ-
ರಿತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

(ಹೇ ಹೋತ್ರಾದಯಃ—ಎಲೈ ಹೋತ್ರಾದಿಮುತ್ವಿಜರೇ) ವಿಪಾಂ—ಮೇಧಾವಿಗಣಾದ ಅಧ್ಯರ್ಯಾದಿ
ಮುತ್ವಿಜರ | ಜ್ಯೋತೀಂಷಿ—(ಸತ್ಯಮಾನುಷ್ಠಾನವ್ರಾಪ್ಯವಾದ) ತೇಜಸ್ಸುಗಳನ್ನು | ಬಿಭ್ರತೇ—ಉಂಟುಮಾ
ಡುವವನೂ | ವೇಧಸೇ—ಜಗದ್ವಾತ್ಯವೂ | ಹೋತ್ರೇ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆಯುವವನೂ (ಆದ) | ಅಗ್ನಯೇ—
(ಈ) ಅಗ್ನಿಗೆ | ಬೃಹತ್—ಮಹಿಮಾವೇತವೂ | ಪೂರ್ವ್ಯಂ—ಪುರಾತನಂಧ ಕೃತವಾದುದೂ ಆದ | ವಚಃ—
ಸ್ತೋತ್ರಸ್ಮಾದಿಮುತಿವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು | ವೇಧಸೇ ನ—ಜಗತ್ಕೃತ್ಯವಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವಂತೆ | ಪ್ರ ಭರತ—
ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸಂಪಾದಿಸಿ (ಅರ್ಪಿಸಿ, ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿಂ).

ಭಾವಾರ್ಥ.

ಎಲೈ ಮೇತೃದಿಮುತ್ಸುಜರೇ, ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಅಧ್ವರ್ಯು ಮೊದಲಾದ ಮುತ್ಸುಜರ ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ ಕಾರಣನೂ, ಜಗದ್ಭೂತವೂ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಾಗಗಳಿಗೆ ಕರತರುವವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು, ಪುರಾತನವೂ ಮಹಾಮಹಿಮೋಪೇತವೂ ಆದ ಸ್ತೋತ್ರಶಸ್ತ್ರಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಜಿನ್ನಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಿ.

English Translation.

Offer to the ministering Agni as if to the Creator (of the world), the great praise recited of old, for the sake of animating the energies of the pious (worshippers).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ವಿಸಾಂ—ವಿಸ್ತೃಣಾಂ ಮೇಧಾವಿನಾಮಧ್ವರ್ಯಾದೀನಾಂ | ವಿಸಂ ಎಂಬ ಪದವು ಮೇಧಾವಿ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಅಧ್ವರ್ಯು ಮೊದಲಾದ ಮುತ್ಸುಜರಿಗಾಗಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಜ್ಯೋತೀಂಷಿ ಬಿಭೃತೇ ವೇದಸೇ ವಚಃ ಪ್ರಭರತ—ಅಧ್ವರ್ಯು ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ಅವರವರ ಸತ್ಯ ಮಾರ್ಗನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಅವರಿಗುಚಿತವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಮುನಿಮಿತ್ರನುಗುಣವಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ಅಗ್ನಿಯು ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನಾಗಿರುವನು. ಈ ಅಗ್ನಿಗಾಗಿ ಪೂರ್ವಿಕರಾದ ಮುನಿಗಳು ಉಪದೇಶಮಾಡಿರುವ ಸ್ತೋತ್ರ ಮತ್ತು ಶಸ್ತ್ರ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಎಂದು ಯಜಮಾನನು ಮುತ್ಸುಜರಿಗೆ ಅದೇಶಮಾಡುವನೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವೇದಸೇ ನ—ಎಂಬಲ್ಲಿ ನ ಇತ್ಯಯಂ ಪಾದಪೂರಣಃ ಅನ್ವಯಾಭವಾತ್ ಯದ್ವಾ | ಯಥಾ ವೇದಾ ಜಗದ್ವಿಧಾತಾ ಪರಮೇಶ್ವರಃ ಆದಿತ್ಯಾದೀನಿ ಜ್ಯೋತೀಂಷಿ ಕರೋತಿ ಶದ್ವತ್ | ಇಲ್ಲಿ ನ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಇತರ ಪದದೊಡನೆ ಅನ್ವಯವು ಇಲ್ಲದಕಾರಣ ಪಾದಪೂರಣಾರ್ಥಕವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವೆ ಅರ್ಥ. ಅಥವಾ ಜಗತ್ತುಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿರುವ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಆದಿತ್ಯನೇ ಮೊದಲಾದ ತೇಜಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿರುವವರಿಗೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಅಧ್ವರ್ಯು ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ತೇಜಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಿರುವನೆಂದು ಉಪಮಾನಾರ್ಥವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಬೃಹತ್—ಈಪದವು ಮಹನ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮಹತ್ತ್ವಪೂರಿತವಾದ ನಾಕ್ಕೆಂಬದಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ಹೋತ್ರೇ—ಹೋತ್ರೇ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇಚ ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತೃನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂಭಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವ ರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಮ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪ್ರ—ಧಾತುವಿನ ಅವ್ಯವಹಿತ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಉಪಸರ್ಗವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ನಿಯಮವಿದ್ದರೂ ವ್ಯವಹಿತಾತ್ಮ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಂದಸ್ತಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯವಧಾನವಿದ್ದರೂ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯವಧಾನವಿರುವ ಭರತ ಎಂಬುದರೊಡನೆ ಸಂಬಂಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೂರ್ವ್ಯಮ್—ಪೂರ್ವ್ಯಃ ಕೃತಮ್ ಪೂರ್ವ್ಯಮ್. ಪೂರ್ವ್ಯಃ ಕೃತಮಿನಯಾಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಚಿಭಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಯಸ್ಯೇತಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭರತ—ಭೃಗೌ ಭರಣೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಪಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ತಸ್ಯಾಭಸ್ಯಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ತಾದೇಶ. ಕರ್ತರಿಶಸ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತು ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬೃಹತ್—ಬೃಹಿ ವೃದ್ಧಾ. ವರ್ತಮಾನೇ ಪ್ರಪದ್ ಬೃಹತ್—(ಉ. ಸೂ. ೨-೨೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬೃಹತ್ ಎಂದು ನಿಪಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಬಿಭೃತೇ—ಡುಭೃಗೌ ಭರಣೇ ಧಾತು ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜುಹೋನ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಲಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಲಃ ವಿಕರಣ. ಶ್ಲಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಭೃಗಾಮಿತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ವ. ರಪರವಾಗಿ ಬಂದಾಗ ಆದಿಹಲ್ಶೇಷ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜಾತ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತು ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಣಾದೇಶ. ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ವಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಗ್ನಿಂ ವರ್ಧಂತು ನೋ ಗಿರೋ ಯತೋ ಜಾಯತ ಉಕ್ಥಃ |
ಮಹೇ ವಾಜಾಯ ದ್ರವಿಣಾಯ ದರ್ಶತಃ || ೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನಿಂ | ವರ್ಧಂತು | ನಃ | ಗಿರಃ | ಯತಃ | ಜಾಯತೇ | ಉಕ್ಥಃ |
ಮಹೇ | ವಾಜಾಯ | ದ್ರವಿಣಾಯ | ದರ್ಶತಃ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ಯೋಃಯಮಗ್ನಿಯತೋ ಯಾಭಿಃ ಸ್ತುತಿರೂಪಾಭಿರ್ಗೀರ್ಭಿರುಕ್ಥೋ ಜಾಯತೇ | ಉಕ್ಥ-ತಬ್ಧಃ ಪ್ರತಸ್ಯವಾಚೀ | ಅನಭಿತಸ್ಯ ಉಕ್ಥ ಇತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಪಾಠಾತ್ | ಅತಿಶಯೇನ ಸ್ತುತ್ಯೋ

ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯಶ್ಚಾ ಯಮಗ್ನಿ ಮರ್ಹೇ ಮಹತೇ ನಾಜಾಯಾನ್ನಾಯ ದ್ರವಿಣಾಯ ಧನಾಯ ಚ
 ದರ್ಶತೋ ದರ್ಶನೀಯೋ ಭವತಿ ತಮಿಮಮಗ್ನಿಂ ನೋ ಗಿರೋಽಸ್ತಾಕಂ ಸ್ತುತಿರೂಪಾಸ್ತಾ ನಾಜೋ
 ವರ್ಧಂತು | ವರ್ಧಯಂತು | ಪೂಜಯಂತಿತ್ಯರ್ಥಃ || ವರ್ಧಂತು | ವೈಧು ವರ್ಧನೇ | ಅಸ್ಮಾಜ್ಜೈಚ್ |
 ಲಘೂಪಧಗುಣಃ | ಛಂದಸ್ಕುಭಯೋಽಪ್ಯಾರ್ಥಧಾತುಕತ್ವಾಜ್ಜೈ ಲೋಹಃ | ರ್ಪುರಂತಾದೇಶಃ | ಏರುಃ |
 ಸಾ. ೩-೪-೪೬ | ಇತ್ಯುಕ್ತಾರಃ | ನಿಘಾತಃ | ಉಕ್ಥೈಃ | ವಚಿ ಪರಿಭಾಷಣೇ | ಅಸ್ಮಾತ್ಪಾತ್ಯತುದಿವಚಿ-
 ರಚೀತ್ಯಾದಿನಾ ಭಕ್ | ಕಿತ್ವಾದ್ವಚಿಸ್ತಪೀತ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಉಕ್ಥಂ ಶಸ್ತ್ರಂ | ತೇನ ಸ್ತುತ್ಯ-
 ತ್ವೇನ ತತ್ರ ಭವ ಉಕ್ಥೈಃ | ಭವೇ ಛಂದಸೀತಿ ಯತ್ | ಯಸ್ಯೇತಿ ಲೋಹಃ | ತತ್ಸ್ಮರಿತಮಿತಿ ಸ್ಮರಿತಃ |
 ದರ್ಶತಃ | ಭೃಮೃದ್ಯತಿಯೇಜೀತ್ಯತರ್ಜಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಚಿತ್ವಾದಂತೋದಾತ್ತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

(ಯಃ—ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯು) | ಯತಃ—ಯಾವಸ್ತುತಿರೂಪವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ | ಉಕ್ಥೈಃ ಜಾಯತೇ—
 ಅತ್ಯಂತಸ್ತುತ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆಯೋ | (ಯಃ—ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯು) | ಮಹೇ—ಹೆಚ್ಚಾದ | ನಾಜಾಯ—ಅನ್ನ
 ಕ್ಕೋಸ್ಕರಲೂ | ದ್ರವಿಣಾಯ—ಧನಕ್ಕೋಸ್ಕರಲೂ | ದರ್ಶತಃ—ದರ್ಶನೀಯನು (ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವನು ಅಗು
 ತಾನೆಯೋ) | (ತಂ ಇಮಂ—ಅಂತಹ ಈ) ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ನಃ ಗಿರಃ—ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾಕ್ಯ
 ಗಳು | ವರ್ಧಂತು—ವರ್ಧಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲಿ (ಸ್ತುತಿಸಲಿ) ||

ಭಾವಾರ್ಥ.

ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸಲಿ; ಹಾಗೆ ಪೂಜಿತನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚು ಸ್ತುತ್ಯ
 ನಾಗುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ನಮಗೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅನ್ನ ಮತ್ತು ಧನಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವವನಾಗುತ್ತಾನೆ. ನಮ್ಮ
 ಸ್ತುತಿಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಲಿ ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯ ಗುಣಗಳು ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿ
 ಗಳಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತಾಗಲಿ.

English Translation.

May our hymns exalt Agni, so that he may be born more worthy of
 praise, and may become manifest for (the purpose of bestowing) abundant
 food and riches.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ಯತಃ ಉಕ್ಥೈಃ ಜಾಯತೇ—ಅಯಮಗ್ನಿಃ | ಯಾಭಿಃ ಸ್ತುತಿರೂಪಾಭಿಃ ಗೀರ್ಭಿಃ ಅತಿಶಯೇನ
 ಸ್ತುತ್ಯೋ ಭವತಿ | ಉಕ್ಥೈಶ್ಚ ಪ್ರಶಸ್ತವಾಚೀ | ಅನಭಿಶಸ್ತಃ ಉಕ್ಥೈಃ ಇತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಪಾಠಾತ್ |
 ಅತಿಶಯೇನ ಸ್ತುತ್ಯೋ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಉಕ್ಥೈಶ್ಚ ಪ್ರಶಸ್ತನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ.
 ಉಕ್ಥಂ ಶಸ್ತ್ರಂ ತೇನ ಸ್ತುತ್ಯತ್ವೇನ ತತ್ರ ಭವ ಉಕ್ಥೈಃ | ಶಸ್ತ್ರವೆಂದರೆ ಗುಣವನ್ನು ಪ್ರಕಟಮಾಡುವ ಸ್ತುತಿ
 ರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯೆಂದೂ ಅದನ್ನು ಉಕ್ಥ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರಾಗಿ ಉಕ್ಥಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಭವಾರ್ಥ
 ದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದು ಉಕ್ಥೈ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನಿವೃತ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಸ್ತುತಿ
 ರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವವನೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಮಹೇ ವಾಜಾಯ ಪ್ರವಿಣಾಯ ದರ್ಶತಃ—ವಾಜಶಬ್ದವು ಅನ್ನನಾನುಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಸಂಗ್ರಾಮಾನುಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ದ್ರವಿಣಶಬ್ದವು ಧನನಾನುಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮಹೇ ಎಂಬ ಪದವು ಮಹನ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಮಹೇ ರಣಾಯ ಚಿತ್ತಸೇ ಎಂಬಿವೇ ನೊದಲಾದ ಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ ಮಹೇ ಎಂಬ ಪದವು ಮಹತೇ ಪ್ರಬಲವಾದ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಭೂತವಾದ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಧನವನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದರಿಂದ ದರ್ಶನೀಯನಾಗಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ನಃ ಗಿರಃ ಅಗ್ನಿಂ ವರ್ಧಂತು—ಸ್ತುತಿಯೊಳಗಾಗಿರುವ ನಮ್ಮ ವಾಕ್ಯಗಳು ಯಜಮಾನರು ಸ್ತುತಿ ಮಾಡುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ವರ್ಧಂತು—ವೃಧು ವೃದ್ಧಿ ದಾತು. ಹೇತುಮತಿಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥತೋರುವುದರಿಂದ ಚೆಚ್. ಪುಗಂತಲಿಘೂಶಫಸ್ಯಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಲಿಘೂಶಫಗೆ ಗುಣ. ಜೇಜಂತವು ಉಭಯಪದಿಯಾದುದರಿಂದ ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಧ್ವಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಝೀಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಛಂಘ್ರ ಸ್ಯುಭಯಥಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಧಧಾತುಕಂಜ್ಞ ಇರುವುದರಿಂದ ಕೇರನಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚೆಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಏರಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಕಾ ಕಕ್ಕೆ ಉಸ್ತು. ನರ್ಧಂತು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಾಯತೇ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು ದಿವಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಕವಚನಂತರೂಪ. ನಿಪಾತೈರ್ಯದ್ವಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಜ್ಞೇಫ ಬರುತ್ತದೆ. ಏಕರಣ ನಿಪ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಕ್ತೈಃ—ವಚ ಪಂಥಾಪಣೇ ಧಾತು. ಪಾತ್ಯಂತುದಿವಚಿರುಚಿ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಥಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ನಚಿಸ್ವಹಿಯಜಾದಿನಾಂಕಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ (ಉ) ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಜೋಃಕುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕಕಾರಾದೇಶ. ಉಕ್ತವೆಂಬುದು ಶಸ್ತ್ರದ ಹೆಸರು. ಅದು ಸ್ತುತ್ಯ ವಾದುದರಿಂದ ತತ್ಪ್ರಭವಃ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿದಾಗ ಭವೇಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಮೇತಿಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ತಿತ್ಸುರಿತಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಹೇ—ಸಾವೇಕಾಚಿಸ್ತುತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ (ಚತುರ್ಥೇ) ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದರ್ಶತಃ—ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಭೈಮೈಶಿಯಚಿ—(ಉ. ಸೂ. ೩-೩೯೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಆತಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಲಿಘೂಶಫಗೆ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೇ ಯಜಿಷ್ಠೋ ಅಧ್ವರೇ ದೇವಾನಾಂ ದೇವಯತೇ ಯಜ |
ಹೋತಾ ಮಂದ್ರೋ ವಿ ರಾಜಸ್ಯತಿ ಸ್ತೃಧಃ || ೭ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೇ | ಯಜಿಷ್ಠಃ | ಅಧ್ವರೇ | ದೇವಾನ್ | ದೇವಯತೇ | ಯಜ |
ಹೋತಾ | ಮಂದ್ರಃ | ವಿ | ರಾಜಸಿ | ಅತಿ | ಸ್ತೃಧಃ || ೭ ||

ಸಾಯಂಜಞಾಷ್ಯಂ.

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಯಜಿಷ್ಠೋ ಯಷ್ಟ್ಯತಮಸ್ತಮಧ್ವರೇ ಯಜ್ಞೇ ದೇವಯತೇ ದೇವಾನಾತ್ಮನ
ಇಚ್ಛತೇ ಯಜಮಾನಾಯ ದೇವಾನ್ಯಜ | ತದರ್ಥಂ ಯಷ್ಟ್ಯವ್ಯಾಗ್ನಾದೀನ್ದೇವಾನನ್ಯಜಯ | ಕಿಂಚಿ |
ಹೋತಾ ದೇವಾನಾಮಾಹ್ವತಾ ಮಂದ್ರೋ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಮಾದಯಿತಾ ಸ ತ್ವಂ ಸ್ತೃಧಃ ಕ್ಷಪಯಿತ್ವಾ-
ಇತ್ಯಕ್ರೋನತಿ ಅತಿಕ್ರಮ್ಯ ವಿ ರಾಜಸಿ | ವಿಶೇಷೇಣ ಶೋಭಸೇ || ಯಜಿಷ್ಠಃ | ತುಕ್ತಂದಸೀತೀಷ್ಠನ್ |
ಕುರಿವೇಮೇಯಸ್ಯತಿ ತೃಚೋ ಲೋಸಃ | ನಿಶ್ವಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ದೇವಯತೇ | ಕೃಚ್ಛಿತ್ತಾದಂ-
ತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಶಪಃ ಸಿಶ್ವಾದನುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಶತಶ್ಚ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ತರೇಣ ತಯೋಃ ಕೃಚಾ
ಸಹ್ಯಕಾದೇಶ ಏಕಾದೇಶ ಸುದಾತ್ತೇನೋದಾತ್ತ ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತೋ ದೇವಯಚ್ಛಿಬ್ಧಃ | ತತಃ ಶತುರ-
ಮಮ ಇತಿ ನಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯಜ | ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು | ಅಸ್ಮಾ-
ಲ್ಲೋಟ್ | ಸಿಸ್ | ಸಿಪ್ರೋ ಹಿರಾದೇಶಃ | ಅತೋ ಹೇರಿತಿ ಹೇರ್ಲುಕ್ | ನಿಘಾತಃ | ರಾಜಸಿ | ರಾಜ್ಯ
ವೀಪ್ತ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

(ಹೇ) ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಯಜಿಷ್ಠಃ—ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ (ನೀನು) |
ಅಧ್ವರೇ—ಯಾಗದಲ್ಲಿ | ದೇವಯತೇ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು (ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು) ಇಚ್ಛಿಸುವ (ಯಜಮಾನನಿ-
ಗೋಸ್ಕರ) | ದೇವಾನ್—ಯಷ್ಟ್ಯವ್ಯರಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು | ಯಜ—ಪೂಜಿಸು; (ಮತ್ತು) | ಹೋತಾ—
ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆಯುವವನೂ | ಮಂದ್ರಃ—(ಯಜಮಾನನಿಗೆ) ಸಂತೋಷಕರನೂ ಆದ ನೀನು | ಸ್ತೃಧಃ—
ಶತ್ರುಗಳನ್ನು | ಅತಿ—ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ | ವಿರಾಜಸಿ—ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತೀಯೆ |

ಭಾವಾರ್ಥ.

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ನೀನು ಯಾಗಗಳಿಗೆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಬರಮಾ-
ಡಿಕೊಳ್ಳಿರಿ ಇಚ್ಛಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೋಸ್ಕರ ಯಷ್ಟ್ಯವ್ಯರಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸು ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳನ್ನು

ಕರೆಯುವವನೂ, ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನೂ ಆದ ನೀನು (ನಮ್ಮ) ಶತ್ರುಗಳನ್ನತಿಕ್ರಮಿಸಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸು.

English Translation.

Agni, you are to be especially worshipped at the sacrifice: worship the gods (on behalf of) the devout (worshipper): you shine the invoker (of the gods) the exhilarator (of the pious) overcoming the foes.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ಯಜಿಷ್ಠಃ ದೇವಯತೇ ದೇವಾನ್ ಯಜ—ಯಜ್ಞತಮಸ್ತೇಂ ಯಜ್ಞೇ ದೇವಾನ್ ಆತ್ಮನ ಇಚ್ಛತೇ ಯಜಮಾನಾಯ ದೇವಾನ್ ಪೂಜಯ | ಅಗ್ನಿಯು ಯಾಗಮಾಡುವವರಲ್ಲಿ (ಪ್ರಶಸ್ತನಾಗಿ) ಶ್ರೇಷ್ಠನಾಗಿರುವವನೆಂದು ಹೇಳಿ ಈ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯದಿಂದ ಪೂರಿತನಾದ ಅಗ್ನಿಯು, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ತನಗಾಗಿ ಬಲಿಹೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹವಿಸ್ಸಿನ ಅರ್ಪಣೆಯಿಂದ (ಪೂಜಿಸಲಿ) ತೃಪ್ತಪಡಿಸಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ಮಂದ್ರಃ—ಯಜಮಾನಾಯ ಮದಯಿತಾ | ಮಂದ್ರಾ ಶಬ್ದವು ವಾಚ್ಛಾಮಗಳಲ್ಲಿ (೨-೨೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು—

ದೇವೀಂ ನಾಚಮಜನಯಂತ ದೇವಾಸ್ತಾಂ ನಿಶ್ವರೂಪಾಃ ಶಶವೋ ವದಂತಿ |

ಸಾ ನೋ ಮಂದ್ರೇಷಮೂರ್ಜಂ ದುಹಾನಾ ಧೇನುರ್ವಾಗಸ್ತಾನುಪ ಸುಷ್ಪೃತ್ವತು ||

(ಮ. ಸಂ. ೮-೧೦೦-೧೧)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಂದ್ರಾ ಮದನಾ—ಮದವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು ಎಂದು ವಾಚ್ಛಾನಮಾಡಿದೆ. ಸಾಯಣರ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಮದವನ್ನು (ಸಂತೋಷವನ್ನು) ಉಂಟುಮಾಡುವವನೆಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿದಾರೆ.

ಹೋತಾ—ದೇವಾನಾಮಾಹ್ವತಾ | ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವವನೆಂದು ಅರ್ಥ. ಅಸ್ಯ ವಾಮಸ್ಯ ಪಲಿತಸ್ಯ ಹೋತುಃ ಎಂಬ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಹೋತುಃ ಹ್ವಿತವ್ಯಸ್ಯ- ಆಹ್ವಾನ ಮಾಡಲು ಅರ್ಹನಾಗಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಇತರ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಹೋತೃವಾಗಿರುವನು. ಇದರಂತೆಯೇ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಆಯಾಯ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವ ಹೋತೃನೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನಿಂದ ಇವನು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವನು ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಹೋತೃಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಬಹುದು. ಸಾಯಣರು ದೇವಾನಾಮಾಹ್ವತಾ ಎಂದು ವಾಚ್ಛಾನಮಾಡಿ ಯಾಗವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಹೋತೃವಿನ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ತೈತ್ತಿರೀಯ ಐತರಹ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ಸ್ರಿಧಃ ಅತಿ ವಿರಾಜಿಸಿ—ಪ್ರಪಯಿತ್ಯಾನ್ ಶಕ್ರಾನ್ ಅತಿಕ್ರಮ್ಯ ವಿಶೇಷೇಣ ಶೋಭಸೇ | ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ, ನೀನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಮೀರಿ ಎಂದರೆ ನಾಶಮಾಡಿ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನೂ, ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ವರ್ದಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ಯೇಜೇಷ್ಠಃ—ಯಜ ಧಾತುವಿಗೆ ಕರ್ತೃಯಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಬಂದಾಗ ತುತ್ಪಂಭಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದರಮೇಲೆ ಇಷ್ಟನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರನಾದಾಗ ತುರಿಷ್ಟೇನೋಯಾಸ್ಸು (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇಷ್ಟಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುಡಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವಯತೇ—ದೇವಾನ್ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ ಇತಿ ದೇವಯತಿ. ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೃಚ್. ಸನಾದ್ಯಂತಾಧಾತವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾ. ಕೃಚಂತದ ಮೇಲೆ ಲಟಿಗೆ ಶತ್ಪದೇಶ. ಕಪ್ ವಿಕರಣ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ವರದಿಂದ ಶತ್ಯ ಅನುದಾತ್ತ. ಕಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಕೃಚ್ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತೋಗುಣೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರೊಡನೆ ಏಕಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ಏಕಾದೇಶಉದಾತ್ತೇನೋದಾತ್ತೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಾದೇಶವೂ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ದೇವಯತ್ ಶಬ್ದವು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ನಮ್ ರಹಿತನಾದ ಶತ್ಯವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ನಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಕತುರಸು-ಮೋನದ್ಯಜಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಜ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿ ಕರಣದಾನೇನು ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಬಂದಾಗ ಸೇರ್ವ್ಯಪಿಚ್ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಕಪ್ ವಿಕರಣ. ಅಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಹಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಅತೋದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲೋಪ. ಅತಿಚಂಕದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾಘೋಷಾತ್ಪ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಂದ್ರಃ—ಮದಿ ಸ್ತುತ್ಯಾದಿಷು ಧಾತು. ಮಂಜ್ರೇಂದ್ರ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ.

ರಾಜಸಿ—ರಾಜ್ಯ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸ ನಃ ಪಾನಕ ದೀದಿಹಿ ದ್ಯುಮದಸ್ಮೇ ಸುವೀರ್ಯಂ |

ಭವಾ ಸ್ತೋತ್ಯಭ್ಯೋ ಅಂತಮಃ ಸ್ವಸ್ತಯೇ || ೮ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸಃ | ನಃ | ಪಾನಕ | ದೀದಿಹಿ | ದ್ಯುಮದ | ಅಸ್ಮೇ ಇತಿ | ಸುವೀರ್ಯಂ |

ಭವ | ಸ್ತೋತ್ಯಭ್ಯಃ | ಅಂತಮಃ | ಸ್ವಸ್ತಯೇ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ಸಃ ಸಾವಕಾಸ್ತತ್ಸಂಬಂಧಿನಃ ಸಾಪಸ್ಯ ಶೋಧಕ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಸ ಪೂರ್ವಮಂತ್ರೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿ-
ತಸ್ತಂ ದ್ಯುಮತ್ಕಾಂತಿಯುಕ್ತಂ ಸುವೀರ್ಯಂ ಶೋಭನಸಾಮರ್ಥ್ಯೋಪೇತಂ ದಾನಭೋಗಾರ್ಹಂ ಧನ-
ಮಸ್ಮೇ ಅಸ್ತಭ್ಯಂ ದೀದಿಹಿ | ಯದ್ವಾ ದ್ಯುಮತ್ತೇಜೋದಯುಕ್ತಂ ಸುವೀರ್ಯಂ ಶೋಭನವೀರ್ಯೋ-
ಪೇತಂ ಚ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾಸ್ಮೇ ಅಸ್ತದರ್ಥಂ ತ್ವಂ ದೀದಿಹಿ | ದೀಶ್ಯಸ್ತೆ | ಕಿಂಚಿ ಸ್ತೋತ್ರಭ್ಯಃ |
ಸಸ್ಯರ್ಥೇ ಚತುರ್ಥೇ | ತ್ವದ್ವಿಷಯಸ್ತುತಿಕಾರಿಣಾಂ ಹೋತ್ರಾದೀನಾಂ ಸ್ತುತಿಯೇನಾನಾಶನಾಯ
ಕ್ಷೇಮಾಯಾನ್ತಃಪೋಷ್ಣಿಕತಮಸ್ತೇಷಾಮತಿಶಯೇನ ಸಮಾಪವರ್ತಿ ಭವ || ಸಾವಕ | ಪೂರ್ವ ಪವನೇ |
ಅಸ್ಮಾದ್ವಾತೋಽರ್ಹುಚ್ಚ | ಷತ್ಪಾದ್ವೈದ್ವಿಃ | ವೋರಕಾದೇಶಃ | ಆಮಂತ್ರಿತತ್ವಾದಾಪ್ಯಮಿಕಮನುಷಾ-
ತ್ತತ್ವಂ | ದೀದಿಹಿ | ದಿವು ಕ್ರೀಡಾದೌ | ಅಸ್ಮಾದ್ವೈಚ್ಚ | ತುಜಾದೀನಾಮಿತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ದೀರ್ಘತ್ವಂ |
ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕೋ ವಿಧಿರಸಿತ್ಯ ಇತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ಗುಣಾಭಾವಃ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ಯಜೋ ಲುಕ್ |
ಲೋಟಿ ಸಿಪ್ | ಚರ್ಚರೀತಂ ಸರಸ್ತೈವದಮದಾದಿನವಚ್ಛೇತಿ ವಚನಾಚ್ಚಪೋ ಲುಕ್ | ಸಿಪೋ ಹಿರಾ-
ದೇಶಃ | ಲೋಪೋ ವೋರ್ವಲೀತಿ ವಲೋಪಃ | ಹೇರಸಿತ್ವಾದಗುಣಃ | ನಿಘಾತಃ | ದ್ಯುಮತ್ | ದಿವ
ಉದಿತ್ಯುಕಾರಃ | ಹ್ರಸ್ವನುಡ್ಘಾಮಿತಿ ಮತುಪ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸುವೀರ್ಯಂ | ನೀರವೀರ್ಯಾ
ಚೇತ್ಯುತ್ರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಂತಮಃ | ಅಂತೋಽಸ್ಯಾಸ್ತೀತ್ಯಂತಿಕಃ | ಅತ ಇನಿಶನಾಮಿತಿ ಕನ್ |
ಅತಿಶಯೇನಾಂತಿಕ ಇತ್ಯತಿಶಾಯನೇ ತಮುಬಿತಿ ತಮಪ್ | ತಮೇ ತಾಚೇಶ್ವೇತಿ ತಾದಿಲೋಪಃ |
ನಿತ್ವಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಸ್ತುತಿಯೇ | ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಸ್ತರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

ಸಃ—ನಮ್ಮ (ಸಂಬಂಧವಾದ ಪಾಪದ) | ಸಾವಕ—ಶೋಧಕನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಸಃ—
(ಪೂರ್ವಮಂತ್ರ ಪ್ರತಿಪಾದಿತನಾದ) ಅಂತಹ ನೀನು | ದ್ಯುಮತ್—ಕಾಂತಿವಿಷ್ಣುವು | ಸುವೀರ್ಯಂ—ಒಳ್ಳೆಯ
(ದಾನಭೋಗಾರ್ಹಿಯೋಗ್ಯ) ಸಾಮರ್ಥ್ಯೋಪೇತವಾದ ಧನವನ್ನು | ಅಸ್ಮೇ—ನಮಗೆ | ದೀದಿಹಿ—ದಾಪ
ಮಾಡು (ಕೊಡು) [ಅಥವಾ | ದ್ಯುಮತ್—ತೇಜೋವಿಷ್ಣುವು | ಸುವೀರ್ಯಂ—ಒಳ್ಳೆಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯೋ-
ಪೇತನೂ ಆಗಿ | ಅಸ್ಮೇ—ನಮಗೋಸ್ಕರ | ದೀದಿಹಿ—ಪ್ರಕಾಶಿಸು;] (ಮತ್ತು) | ಸ್ತೋತ್ರಭ್ಯಃ—ಸ್ತೋತ್ರ
ಗಳಾದ ಹೋತ್ರಾದಿಗಳ | ಸ್ತುತಿಯೇ—ಕ್ಷೇಮಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ಅಂತಮಃ—(ಅವರಿಗೆ) ಅತ್ಯಂತ ಸಮಾಪವರ್ತಿ
ಯಾಗಿ | ಭವ—ಆಗಿರು.

ಭವಾರ್ಥ.

ನಮ್ಮ ಪಾಪಗಳನ್ನು ಪರಿಹಾರವಾಡಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಶುದ್ಧರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ,
ಕಾಂತಿವಿಷ್ಣುವು, ದಾನಭೋಗಾರ್ಹಿಯೋಗ್ಯವೂ ಆದ ಧನವನ್ನು ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸು ಮತ್ತು ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿ
ಸುವ ಹೋತ್ರಾದಿಗಳ ಕ್ಷೇಮದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ಅವರ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿಯೇ ಇರು.

English Translation.

Do you, our purifier, light up for us a brilliant progeney: be ever
nigh to you who praise you for their well-being.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ಪಾವಕ—ಪರಿಶುದ್ಧಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡು, ಶೋಧಿಸು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಪಾವಕ ಕಬ್ಬಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನೇ ಮೊದಲಾದ ಮುಕ್ತಿಜರ ಪಾಪಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ನಾಶಗೊಳಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಪರಿಶುದ್ಧರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಮೈಮತ್ ಸುವೀರ್ಯಂ ಅಸ್ತೇ ದೀದಿಹಿ.—ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕಾಂತಿಯುಕ್ತಂ ಶೋಭನಸಾಮರ್ಥ್ಯೋಪೇತಂ ದಾನ-ಭೋಗಾರ್ಥಂ ಧನಂ ಅಸ್ತುಭ್ಯಂ ದೇಹಿ-ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ದಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕೂ ಭೋಗಕ್ಕೂ ಅರ್ಹವಾದ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು (ಶಕ್ತಿಯನ್ನು) ಉಂಟುಮಾಡುವ ಧನವನ್ನು (ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ) ನಮಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ—ಯದ್ವಾ ಮೈಮತ್ತೇ-ಶೋಯುಕ್ತಂ ಶೋಭನವೀರ್ಯೋಪೇತಂ ಚ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಅಸ್ತೇ ಅಸ್ತದರ್ಥಂ ತ್ವಂ ದೀಪ್ಯಸ್ವ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ನಮಗಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯು ಅತಿಶಯವಾದ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸಲಿ ಎಂದು ಕೋರಿದೆ.

ಅಸ್ತೇ—ಅಸ್ತುಭ್ಯಂ | ಅಸ್ತದರ್ಥಂ ಎಂದು ವಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಅಸ್ತೇ ಇತ್ಯೇತತ್ ಪದಂ ಸರ್ವವಿಭಕ್ತ್ಯಂತಂ ತಸ್ಮಾದನೇಕಾರ್ಥಂ-ಅಸ್ತೇ ಎಂಬ ಪದವು ಎಲ್ಲಾ ವಿಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ರೂಪವನ್ನು ಕೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಅನೇಕಾರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ ವಿಳುವಿಭಕ್ತಿಗಳಿಗೂ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

“ಅಸ್ತೇ ತೇ ಬಂಧುಃ—ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಯಂ ನಾವು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಸ್ತೇ ಎಂಬ ಪದವು ಪ್ರಥಮಾ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

“ಅಸ್ತೇ ಯಾತಂ ನಾಸತ್ಯಾ ಸಜೋಷಾಃ” ಇಲ್ಲಿ ಅಸ್ತೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ “ಅಸ್ಮಾಕ್” ನಮ್ಮನ್ನು ಎಂಬುದಾಗಿ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ.

“ಅಸ್ತೇ ಸಮಾನೇಭಿವ್ಯಸಭ ಸೌಸ್ತೇಭಿಃ” ಇಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮಾಭಿಃ ನಮ್ಮಿಂದ ಎಂದು ತೃತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಅಸ್ತೇ ಪ್ರ ಯಂಥಿ ಮುಖವನ್ಮಜೀಷಿನ್ನಿಂದ್ರ ರಾಯೋ ವಿಶ್ವವಾರಸ್ಯ ಭೂರೇಃ |

ಅಸ್ತೇ ಶತಂ ಕರದೋ ಜೀವಸೇ ಧಾ ಅಸ್ತೇ ವೀರಾಣ್ಯೌತ್ತತ ಇಂದ್ರ ಶಿಪ್ರಿನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೩೬-೧೦)

ಇಲ್ಲಿ ಅಸ್ತೇ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅಸ್ತುಭ್ಯಂ ನಮಗೋಪ್ಯವಾಗಿ ಎಂದು ಚತುರ್ಥೀವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

“ಅಸ್ತೇ ಆರಾತ್ ಚಿತ್ ದ್ವೇಷಃ ಸನುಕರ್ಯುಯೋತು” ಇಲ್ಲಿ ಅಸ್ತತ್ ನಮ್ಮ ದೇಸಿಯಿಂದ ಎಂದು ಪಂಚಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

“ಊರ್ವ ಇವ ಪ್ರಪಥೇ ಕಾನೋ ಅಸ್ತೇ” ಇಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮಾಕಂ ನಮ್ಮ (ನಮಗೆ) ಎಂಬುದಾಗಿ ಪಷ್ಠೀ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

“ಅಸ್ಮೇ ಧತ್ತ ವಸವೋ ವಸೂನಿ” ಇಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮಾಸು ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಸತ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ವಿಕಮೇವ ಹ್ಯೇತತ್ ಶಬ್ದರೂಪಂ ಸಪ್ತಸ್ತುಪಿ ವಿಭಕ್ತ್ಯು-ರ್ಭೇಷು ವರ್ತತೇ ಪ್ರಕರಣಾದಿವಶಾತ್ ತಸ್ಯ ನಿಯಮೋ ಭವತಿ | ಅಸ್ಮೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದರೂಪವು ಏಳು ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವಾಗಲೂ ಒಂದೇ ವಿಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಆಯಾಯ ಪ್ರಕರಣಗಳಿಗನು ಸಾರವಾಗಿ ಆಯಾಯ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಉಹಿಸಬಹುದು ಎಂದು ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ನಿರೂಪದ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ವಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ಅಂತಮಃ—ಅಂತೋ ಅಸ್ಯಾಸ್ತೀತ್ಯಂತಿಕಃ ಅತಿತಯೋನ ಅಂತಿಕಃ ಅಂತಿಕತಮಃ | ಅಂತ ಎಂದರೆ ಕೊನೆಯು. ಅಥವಾ ಸಮಾಪ್ತ ಇದರಲ್ಲಿ ಅತಿತಯವು ಅಂತಿಕತಮವೆನಿಸಿರುವುದು. ಅದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅಂತಮಃ ಎಂಬ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಂತಸಮೀಪವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸ್ತೋತ್ಯಭ್ಯಃ ಸ್ತುತಯೇ ಅಂತಮಃ—ಹೋತ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದ ಪುತ್ರಿಜರು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿ ಸುವ ಕಾರಣ ಅಗ್ನಿಯು ಅವರ ಕ್ಷೇಮಕಲ್ಪಕ ಅವರ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಸ್ತುತೀತ್ಯಪಿನಾಶಿಸಾಮ ಅಸ್ತಿರಭಿಪ್ರಾಜಿತಃ ಸುಅಸ್ತೀತಿ (ಐ. ೩-೨೦) ಸ್ತುಸ್ತಿ ಎಂಬ ಪದವು. ಸು-ಜಿನ್ನಾಗಿ ಅಸ್ತಿ-ಇರುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಸ್ತುಸ್ತಿ ಎಂಬುದು ಕ್ಷೇಮವಾಗಿರುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಏಕಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ಸಾವಕೆ—ಪೂರ್ವ ಪವನೇ ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಣ್ವಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುವೋರನಾಕೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅತಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಚೋಷಾಂತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೦೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಉಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. (ಐ) ಏಚೋಯನಾಯೋವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಅನಾದೇಶ. ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೀದಿಹಿ—ದಿವ ಕ್ರೀಡಾದೌ ಧಾತು. ಧಾತೋರೇಕಾಚಿಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್ ಸನ್ಯಜೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ತುಜಾದೀನಾಂದೀಘೋಃಭ್ಯಾಸಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಸಂಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕೋವಿಧಿರನಿತ್ಯಃ ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುಲಂಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್ಗೆ ಲುಕ್. ದೀದಿವ್ ಎಂಬ ಯಜ್ ಲುಂಠದ ಮೇಲೆ ಲೋಟ. ಚರ್ಕರೀತಂ ಪರಸ್ಮೈಪದಮದಾದಿವಚ್ಚ. ಚರ್ಕರೀತವೆಂದರೆ ಯಜ್‌ಲು ಗಂತಕ್ಕೆ ಸಂಜ್ಞಾ. ಇದು ಅದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದು ಪರಸ್ಮೈಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಶಪ್ ವಿಕರಣಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಸೇರ್ಕೃಪಿಚ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ವಲ್ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಲೋಪೋ-ವ್ಯೋವರ್ಲಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ವಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಹಿಗೆ ಅಪಿತ್ಯ ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತು ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮೈಮತ್—ದ್ಯೌಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ. ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪದ ಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ದಿವಲುತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ಯ ಯಜಾದೇಶ. ಪ್ರಸ್ತದ

ಸರದಲ್ಲಿ ಮತುಪ್ ಬಂದುದರಿಂದ ಹೃಸ್ವನುಡ್ಬಾಂಮತುಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ತೇ—ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥಿ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಕೀ ಆದೇಶ.

ಸುವೀರ್ಯಮ್—ಸುಪ್ಪರಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ವೀರವೀರ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭವ—ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕಪ್ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ದ್ವೈಚೋಕ್ತಿಸ್ತಿಜಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಂತಮಃ—ಅಂತಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಅಂತಿಕಾ. ಅತಃಪ್ರಾಂತಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ತರ್ಥದಲ್ಲಿ ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಸ್ಯೇಕಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇತಾದೇಶ. ಅತಿಶಯೇನ ಅಂತಿಕಃ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡಿದಾಗ ಅತಿಶಾಯಿನೇ ತಮಬಿಷ್ಣುನಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಮೇ ತಾದೇಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ತಾದಿಗೆ (ತಿಕ) ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ತಮಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತನ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಸ್ತಯೇ—ನಿಷೋಂತಉದಾತ್ತಃ—(ಫಿ. ೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಸ್ತಿಶಬ್ದ ಪ್ರಾತಿಕದಿಕಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತಂ ತ್ವಾ ವಿಪ್ರಾ ವಿಪ್ರನ್ಯವೋ ಜಾಗ್ರವಾಂಸಃ ಸಮಿಂಧತೇ |

ಹವ್ಯನಾಹಮಮರ್ತ್ಯಂ ಸಹೋವೃಧಂ || ೯ ||

ತಂ | ತ್ವಾ | ವಿಪ್ರಾಃ | ವಿಪ್ರನ್ಯವಃ | ಜಾಗ್ರವಾಂಸಃ | ಸಂ | ಇಂಧತೇ |

ಹವ್ಯನಾಹಂ | ಅಮರ್ತ್ಯಂ | ಸಹೋವೃಧಂ || ೯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ಹೇ ಆಗ್ನೇ ವಿಪ್ರಾಃ ಸ್ತುತೀನಾಂ ಪ್ರೇರಕಾ ಜಾಗ್ರವಾಂಸೋಽಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಕಮುಚ್ಯಪ್ರಮತ್ತ-
ತಯಾ ಪ್ರಬುದ್ಧಾ ವಿಪ್ರನ್ಯವಃ | ವಿಪ್ರನ್ಯತಯೋ ಮೇಧಾವಿನಮಾಚಕ್ಷೇ | ವಿಪಶ್ವಿದ್ವಿಪಸ್ಕುರಿತಿ ತನ್ನಾ-

ಮನು ಸಾರಾತ್ | ವಿಸ್ವನ್ಯೋ ಮೇಧಾವಿನಃ ಸ್ತೋತಾರೋ ಹವ್ಯವಾಹಂ ಹವ್ಯಾನಾಂ ಮೇಧಾರಮ-
ಮರ್ತ್ಯಂ ಮರಣಧರ್ಮಹಿತಂ ಸಹೋವೃಧಂ ಸಹಸಾ ಮಥನರೂಪೇಣ ಬಲೇನ ವರ್ಧಮಾನಂ
ತಾದೃತಂ ತ್ವಾ ತ್ವಾಂ ಸಮಿಂಧತೇ | ಸೋಮಾದ್ಯಾಹುತಿಭಿಃ ಸಮ್ಯಗ್ವೀಶಯಂತಿ || ವಿಸ್ವಾಃ | ಟುವಪ
ದೀಪಸಂತಾನೇ | ಅಸ್ಮಾದ್ಭಾತೋರ್ಯಜ್ಞೇಂದ್ರಾಗ್ರವಜ್ರವಿಪ್ರೇತಿ ರಸ್ತ್ರೈತ್ಯಯೇತ್ಯಯೋರ್ನಿಪಾತನಾ-
ದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ವಿಸನ್ಯವಃ | ವಿವಿಧಂ ಪಪಂ ಪನನಂ ಸ್ತುತಿಂ ಯಾತೀತಿ ವಿಸನ್ಯಃ | ಮೃಗಯ್ಯಾ-
ದಯಶ್ಚೇತಿ ಕುಃ | ಅಕಾರಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಜಾಗೃವಾಂಸಃ | ಜಾಗೃ ನಿದ್ರಾಕ್ಷಯೇ |
ಅಸ್ಮಲ್ಲಿಟ್ | ತಸ್ಯ ಕೃತುಃ | ಉಗಿಜಜಾಮಿತಿ ನುಮ್ | ದ್ವಿವರ್ತನಾಭಾವಶ್ಚಾಂದಸಃ | ವಸ್ತೇಕಾಜಾ-
ಭ್ಯಸಾಮಿತಿ ನಿಯಮಾದಿಧಾವಃ | ಜಾಗ್ರೋಽವಿಜಿಣ್ಣಲ್ ಜಾತ್ಸು | ಪಾ. ೩-೩-೮೫ | ಇತಿ ಗುಣೋ ನ
ಭವತಿ ತತ್ರ ವಿರಿತ್ಯತ್ರ ಕೃತೋರಪಿ ಗೃಹೀತತ್ವಾತ್ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಇಂಧತೇ | ಜಾಇಂಧೀ ದೀಪ್ತ |
ಅಂತರ್ಭಾವಿತಾಭ್ಯೋಽಯಂ | ನಿಘಾತಃ | ಹವ್ಯವಾಹಂ | ವಹ ಪ್ರಾಪನೇ | ವಹಶ್ಚೇತಿ ಜೈಃ |
ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿಃ | ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿತ್ವರತ್ವಂ | ಸಹೋವೃಧಂ | ವೃಧು ವರ್ಧನೇ | ಕ್ವಿಪ್ ಚೇತಿ
ಕ್ವಿಪ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

(ಹೇ ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಯೇ) | ವಿಸ್ವಾಃ—ಸ್ತುತಿವೈರಕರೂ | ಜಾಗೃವಾಂಸಃ—(ಅಗ್ನಿ ಹೋತ್ರಾದಿ
ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಮತ್ತರಾಗದೇ) ಜಾಗರೂಕರಾಗಿರುವವರೂ | ವಿಸನ್ಯವಃ—ಮೇಧಾವಿಗಳೂ ಆದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು |
ಹವ್ಯವಾಹಂ—(ದೇವತೆಗಳಿಗೆ) ಹವಿರ್ವಾಹಕನೂ | ಅಮರ್ತ್ಯಂ—ಮರಣವಿಲ್ಲದವನೂ | ಸಹೋವೃಧಂ—
(ಮಥನಕಾಲದಲ್ಲಿ) ಬಲದಿಂದ ವರ್ಧಿತನಾಗುವವನೂ ಆದ | ತಂ ತ್ವಾ—(ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ) ಆ ನಿನ್ನನ್ನು |
ಸಂ ಇಂಧತೇ—(ಆಜ್ಞಾದಿ ಆಹುತಿಗಳಿಂದ) ಉದ್ದೀಪನಗೊಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ.

ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಮತ್ತರೂ, ಮೇಧಾವಿಗಳೂ ಆದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು (ಮತ್ತಿಕ್ಕುಗಳು)
ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹರಿಕುವವನೂ, ಅವರನೂ, ಬಲವಾದ ಮಥನದಿಂದ ಉತ್ಪಾದ್ಯನೂ ಆದ ನಿನ್ನನ್ನು
ಸೋಮಾದ್ಯಾಹುತಿಗಳಿಂದ ಉದ್ದೀಪನಗೊಳಿಸುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ)

English Translation.

The wise, intelligent, and vigilant (worshippers) kindle you such as
you (have been described), the bearer of oblations, the immortal, generated
by strength.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು.

ವಿಸ್ವಾಃ ವಿಸನ್ಯವಃ—ಈ ಎರಡು ಪದಗಳೂ ಮೇಧಾವಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಸಹಿತವಾಗಿವೆ.
ಸಾಯಣರು ವಿಪ್ರಪದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತೀನಾಂ ವೈರಕಾಃ—ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಹರಿಸುವಂತೆ ವೈರಿಸುವವರು ಎಂದು ಅರ್ಥ
ಮಾಡಿ, ವಿಸನ್ಯಕಬ್ಧೋ ಮೇಧಾವಿನಮಾಚಿಷ್ಟೇ | ವಿಸಕ್ವಿತ್ ವಿಸನ್ಯಃ ಎಂದು ಮೇಧಾವಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ
ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ವಿಸನ್ಯ ಎಂದರೆ ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಜಾಗೃನಾಂಸಃ—ಅಗ್ನಿ ಯೋಶ್ವಾದಿಕರ್ಮಣ್ಯ ಪ್ರಮತ್ತತಯಾ ಪ್ರವೃದ್ಧಾಃ | ನಿದ್ರಾಕ್ಷಯ (ನಿಶ್ಚರವಾಗಿ ನಿದ್ರೆ ಇಲ್ಲದಿರುವುದು) ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಜಾಗೃಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಜಾಗರೋಕ್ತಿ, ಜಾಗೃವಿ ಎಂಬ ಪದಗಳಂತೆ ಈ ಪದವೂ ಪ್ರಮಾದವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿ ಹೋತ್ರವೇ ಮೊದಲಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ (ಅಲಸ್ಯವಿಲ್ಲದೆ) ತಪ್ಪದೆ ಆಯಾ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುತ್ತಾ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿರುವವರೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸಹೋವೃಥಂ—ಸಹಜ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು, ಸಹಸಾ ಬಲೇನ ಮುಘನರೂಪೇಣ ವರ್ಧಮಾನಂ—ಅರಣ್ಯಗಳನ್ನು ಮುಘನಮಾಡುವಾಗ ಬಲವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದಲೂ, ಅರಣ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹೋವೃಥನೆಂಬ ಪದದಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿದ್ದಾನೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ವಿಶಾ ವಿಶ್ವಾ ಸವನಾ ತೂತುಮಾ ಕೃವೇ ಸ್ತೇಯಂ ಸೂನೋ ಸಹಸೋ ಯಾನಿ ದಧಿವೇ |

ಪರಾಯ ತೇ ಸಾತ್ರಂ ಧರ್ಮಣೇ ತನಾ ಯಜ್ಞೋ ಮಂತ್ರೋ ಬ್ರಹ್ಮೋವ್ಯತಂ ಪಚಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೫೦-೩.)

ಈ ಮುಕ್ತವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಸಹಸಸ್ಪೃಶ್ಯನೆಂದು ಅಥವಾ ಬಲಸ್ಯಸೂನುಃ ಎಂದೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಮರ್ತ್ಯಂ ದವ್ಯನಾಹಂ ಸಮಿಂಧತೇ—ಮರಣಾರ್ಥಮವಿಲ್ಲದವನಾಗಿ, ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ವಹಿಸುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸೋಮ, ಆಜ್ಯ, ಮೊದಲಾದ ಹವಿರ್ಧಾನ್ಯಗಳಿಂದ ಉದ್ದೀಪ್ತನನ್ನಾಗಿ ಪುಷ್ಟಿಜರು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ವಿಶ್ವಾಃ—ಡುವರ್ ಬೀಜಸಂತಾನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಋಜ್ರೇಂದ್ರಾಗ್ರವಜ್ರ ವಿಪ್ರ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಶ್ಚಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಿಪನ್ಯವಃ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ವಿವಿಧಂ ಪನಂ ಪನನಂ ಸ್ತುತಿಂ ಯಾತೇತಿ ವಿಪನ್ಯಃ ಮೃಗಯಾದಯಶ್ಚ (ಉ. ಸೂ. ೧-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತೋಲೋಪೇತಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿಶ್ಚಾದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಪನ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ನಕಾರೋತ್ತರ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ವಿಪನ್ಯು ಶಬ್ದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಜಾಗೃನಾಂಸಃ—ಜಾಗೃ ನಿದ್ರಾಕ್ಷಯೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ರಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಕ್ತಿಸುತ್ತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕ್ತಿಸುರಾದೇಶ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಕಾಶಾದ ಧಾತುವಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ವಸುವಿಗೆ ಇಡಾಗಮವೆಂದು ವಸ್ತೇಕಾಜಾಡೈಸಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಯಮವಾದಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಆನೇಕಾಜಾದುದರಿಂದ ಪರದ ವಸುವಿಗೆ ಇಡಾಗಮ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಜಾಗ್ರೋವಿಚಿಣ್ಣ ರ್

ಜಾತ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೫) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಏ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಸು ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಗೃಹೀತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಗುಣವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಉಗಿದೇಚಾಂಸೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಆತ್ಮಸಂತ್ಪ್ರಸ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಆಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇಂಧತೇ—ಇಂಧಂಧೀ ದೀವೌ ಧಾತು. ಪ್ರೇರಣಾ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯಾರ್ಥಕ ವಾದ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹವ್ಯವಾಹಮ್—ಹವ ಪ್ರಾಪನೇ ಧಾತು. ವಹತ್ವ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಂದಸವಾಗಿ ಣೈ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅತಃಪ್ರಾಪದಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದ ಇಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧೇಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಹವ್ಯವಾಹ್ ಶಬ್ದ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಹೋವೃಧಮ್—ವೃಧು ವರ್ಧನೇ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಹಸಾ ಬಲೇನ ವರ್ಧತೇ ಇತಿ ಸಹೋವೃಧ್ ತಮ್. ಕೃದುತ್ತರಪದಕ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರು ತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಮರ್ತ್ಯಮ್—ತತ್ಪುರುಷೇತುಲ್ಯಾರ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವ ಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಅಗ್ನಿರ್ಹೋತೇತಿ ನವಚಾಮೇಕಾದಶಂ ಸೂಕ್ತಂ ವೈಶ್ವಾಮಿತ್ರಂ ಗಾಯತ್ರಮಾಗ್ನೇಯಂ |
ಆಗ್ನಿರ್ಹೋತಾ ಗಾಯತ್ರಮಿತ್ಯನುಕ್ರಾಂತತ್ವಾತ್ || ಪ್ರಾತರನುನಾಕಾಶ್ಚಿನಶಸ್ತ್ರಯೋರ್ಗಾಯತ್ರೇ ಛಂದ
ಸೀದಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಸೂತ್ರತಂ ಹಿ | ಆಗ್ನಿರ್ಹೋತಾನ್ನ ಇಳೀತಿ ಚಿತಸ್ತಃ | ಅ. ೪-೧೩ | ಇತಿ || ಅಥಾನೇ
ಪ್ರಥಮಾಯಾಂ ಸವಮಾನೇಷ್ಟ್ವಾ ಸ್ವಿಷ್ಟಕೃತೋ ಯಾಜ್ಯಾಗ್ನಿರ್ಹೋತೇತ್ಯೇಷಾ ಸ ಹವ್ಯವಾಳಮರ್ತ್ಯ
ಇತಿ ಪುರೋನುನಾಕಾ | ದ್ವಿತೀಯಸವಮಾನೇಷ್ಟ್ವಾ ಸ್ವಿಷ್ಟಕೃತೋನುನಾಕಾ ಸಾಹ್ವಾನಿತಿ | ಸೂತ್ರತಂ
ಚ | ಸಾಹ್ವಾನ್ವಿಶ್ವಾ ಅಭಿಯುಜ್ಯೋಗ್ನಿವಿಾಳೇ ಪುರೋಹಿತಮಿತಿ ಸಂಯಾಜ್ಯೇ | ಅ. ೨-೧ | ಇತಿ ||
ಅಭಿಪ್ಲವಿಕೇಷೂಳ್ಕೇಷು ತೃತೀಯಸವನೇ ವೈಶ್ವಾ ವರುಣಶಸ್ತ್ರೇಭಿ ಪ್ರಯಾಂಸೀತಿ ವೈಕಲ್ಪಿಕೋಷು-
ರೂಪಸ್ತೃಚಃ | ಅತ್ರ ಸೂತ್ರಂ | ಪ್ರ ವೋ ವಾಜಾ ಅಭಿದ್ವ್ಯವೋಭಿ ಪ್ರಯಾಂಸಿ ವಾಕಾ | ಅ. ೭-೮ |
ಇತಿ ||

ಆಗ್ನಿರ್ಹೋತಾ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಮೊದಲನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಋಕ್ಪುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಋಷಿಯು. ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು. ಗಾಯತ್ರೀ ಛಂದಸ್ಸು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಆಗ್ನಿರ್ಹೋತಾ ಗಾಯತ್ರಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಪ್ರಾತ ರನುನಾಕ ಮತ್ತು ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರ ಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗಾಯತ್ರೀ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ಪುಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ

ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದು. ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷಯವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಹೋತಾಗ್ನಿ ಇಳೇತಿ ಚತಸ್ತಃ ಎಂದು ಸೂತ್ರವಿರುವುದು (ಆ. ೪-೧೩). ಆಧಾನೇಷ್ಟಿಯ ಪ್ರಥಮಪವನಾನೇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವಿಷ್ಠ ಕೃದ್ಭೋನು ಮಾಡುವಾಗ ಅಗ್ನಿಹೋತಾ ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಯಾಜ್ಞಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿಯೂ ಸ ಹವ್ಯವಾಳ-ಮತಃಕೃತಿ ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿಯೂ ದ್ವಿತೀಯಪವನಾನೇಷ್ಟಿಯ ಸ್ವಿಷ್ಠ ಕೃದ್ಭೋನುದಲ್ಲಿ ಸಾಹ್ಯಾನ್ ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿಯೂ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಸಾಹ್ಯಾನ್ವಿಶ್ವಾ ಅಭಿಯೇಜೋಽಗ್ನಿಮಿಳೇ ಪುರೋಹಿತಮಿತಿ ಸಂಯೋಜ್ಯೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಆ. ೨-೧) ಮತ್ತು ಅಭಿಪ್ಲವಸಂಬಂಧವಾದ ಉಕ್ಥಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ತೃತೀಯ ಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೈತ್ರಾವರುಣಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಪಠನಮಾಡುವಾಗ ಅಭಿಪ್ರಯಾಂಸಿ ಎಂದು ವೇದಲಾಗುವ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ವಿಶಲ್ಪವಾಗಿ ಅನುರೂಪಋಕ್ಕುಗಳಂತೆ ಪಠಿಸಬಹುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರ ನೋವಾಜಾ ಅಭಿಷ್ಟವೋಽಭಿ ಪ್ರಯಾಂಸಿ ವಾಹಸಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಆ. ೨-೮).

ಸೂಕ್ತ—೧೧

ಮಂಡಲ—೩ || ಅನುವಾಕ—೧ || ಸೂಕ್ತ—೧೧ ||
ಅಷ್ಟಕ—೩ || ಅಧ್ಯಾಯ—೧ || ವರ್ಗ—೯, ೧೦ ||
ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಕಂತ್ಯ—೯ ||
ಋಷಿ—ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ||
ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿಃ ||
ಭಂದಃ—ಗಾಯತ್ರೀ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಗ್ನಿಹೋತಾ ಪುರೋಹಿತೋಽಧ್ವರಸ್ಯ ವಿಚರ್ಷಣಿಃ |
ಸ ವೇದ ಯಜ್ಞಮಾನುಷಕ್ || ೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನಿಃ | ಹೋತಾ | ಪುರೋಹಿತಃ | ಅಧ್ವರಸ್ಯ | ವಿಚರ್ಷಣಿಃ |
ಸಃ | ವೇದ | ಯಜ್ಞಂ | ಅನುಷಕ್ || ೧ ||

ಸಂಯೋಜ್ಯಾಪ್ಯ.

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ಸೌತಿ | ಹೋತಾ ದೇವಾನಾಮಾಹ್ವತಾ ಪುರೋಹಿತಃ ಪುರತಃ ಏವಾಭಿಮುಕಃ |
ಸಂಪಾದಕತ್ವೇನ ಹಿತಕಾರಿ | ಯದ್ವಾ ಪುರಃ ಪೂರ್ವಭಾಗ ಆಹವನೀಯರೂಪೇಣ ಹಿತೋ ವಿಹಿತ ಇತಿ

ಪುರೋಹಿತಃ | ಅಧ್ವರಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ವಿಚರ್ಷಣರ್ವಿಶೇಷೇಣ ದ್ರಷ್ಟಾ ವಿಚರ್ಷಣರ್ವಿಶ್ವಚರ್ಷಣರೀ
ತನ್ನಾಮಸು ಸಾಶಾತ್ | ಸ ತಥಾವಿಧೋಗ್ನಿರಾನುಷಂಗಾಸು ಪೂರ್ವ್ಯೇಣ ಸಕ್ತಂ ಯಜ್ಞಮಗ್ನಿಪ್ಪೋಮಾ-
ದಿಕಂ ವೇದ | ಜಾಸಾತಿ || ವೇದ | ವಿಧ ಜ್ಞಾನೇ | ವಿದೋ ಲಬೋ ವೇದಿ ತಿಪೋ ಣಲಾದೇತಃ |
ಲಥಿಸದಧಗುಣಃ | ನಿಘಾತಃ | ಅನುಷಕ್ | ಅ ಸಮಂತಾದನುಷಜತೀಶ್ಯಾನುಷಕ್ | ಪನ್ನ ಸಂಗೇ |
ಫಾತುಷಕಾರಸ್ಯ ಸಕಾರಃ | ಕ್ವಿಪ್ ಚೇತಿ ಕ್ವಿಪ್ | ಅನಿಧಿತಾಮಿತ್ಯುಪಧಾಲೋಪಃ | ಉಪಸರ್ಗಾತ್ಪು-
ನೋತಿತಿ ಪಕ್ಷಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

ಹೋತಾ—ದೇವತೆಗಳ ಆಹ್ವಾನಕರ್ತೃವೂ | ಪುರೋಹಿತಃ—ದೇವತೆಗಳ ಪುರೋಹಿತನೂ ಅಥವಾ
ಮೊದಲೇ ಅಭಿಮತದಾತೃವಾಗಿ ಹಿತವನ್ನಂಟುಮಾಡುವವನೂ ಅಥವಾ ಮುಂದುಗಡೆ (ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿ)
ಆಹವನೀಯರೂಪದಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿತನೂ | ಅಧ್ವರಸ್ಯ—ಯಜ್ಞದ | ವಿಚರ್ಷಣಃ—ವಿಶೇಷದ್ರಷ್ಟೃವೂ ಆದ |
ಸಃ ಅಗ್ನಿಃ—ಅಂತಹ ಅಗ್ನಿಯು | ಅನುಷಕ್—ಕ್ರಮವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಆಚರಿಸುವ | ಯಜ್ಞಂ—ಅಗ್ನಿಪ್ಪೋಮಾದಿ
ಮಾದಿಯಜ್ಞವನ್ನು | ವೇದಃ—ತಿಳಿದಿರುತ್ತಾನೆ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ.

ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಾಗಗಳಿಗೆ ಕಂಠರೂಪವೂ, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪುರೋಹಿತನೂ (ಪೂರ್ವಭಾಗವಿಯಾ
ಗಿಯೇ ಅಭಿಮತದಾತನೂ ಆದ ಜನಗಳಿಗೆ ಹಿತಕಾರಿಯೂ ಅಥವಾ ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿ ಆಹವ
ನೀಯರೂಪದಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿತನೂ), ಯಜ್ಞವಿಷಯಕವಿಶೇಷಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ಅಗ್ನಿಪ್ಪೋಮಾದಿ
ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

Agni, the invoker of the gods, the minister (of the gods), the supervisor
of the sacrifice, understands the solemn rite in its due course.

೨ ಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು.

ಪುರೋಹಿತಃ—ಪುರತಃ ಏವಾಭಿಮತಫಲಸಂಸಾದಕಕ್ಷೇನ ಹಿತಕಾರೀ ಯದ್ವಾ ಪುರಃ ಪೂರ್ವ
ಭಾಗೇ ಆಹವನೀಯರೂಪೇಣ ನಿಹಿತ ಇತಿ ಪುರೋಹಿತಃ | ಯಾಸ್ಯರು ಪುರಃ ಏನಂ ದಧಾತಿ (ನಿ. ೨-೧೨)
ಎಂದು ವಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಇಷ್ಟಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದರಿಂದ ಮುಂದೆ
(ಭವಿಷ್ಯತ್ತಾಲದಲ್ಲಿ) ಹಿತವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಉಂಟುಮಾಡುವವನಾಗಿಬಿಡುವೆ ಎಂದೂ, ಅಥವಾ, ಯಜ್ಞಶಾಲೆಯ
ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿ ಆಹವನೀಯ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ (ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ) ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವನೆಂದೂ ಎರಡು ವಿಧವಾದ
ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಧ್ವರಸ್ಯ ವಿಚರ್ಷಣಃ—ಅಧ್ವರ ಶಬ್ದವು ಯಜ್ಞಸಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೯) ಅಂತರಿಕ್ಷನಾಮ
ಸಗಳಲ್ಲಿಯೂ(ನಿ. ೨-೧೦) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ವಿಚರ್ಷಣ ಎಂಬ ಪದವು ಚಿಕ್ಕತ್, ಚಾಕನತ್ ಎಂಬ ಎಂಟು

ಪ್ರಕೃತಿರೂಪಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ದೇವತೆಗಳಿಗೂ, ತನಗೂ, ಹವಿಸ್ಸನ್ನೂ ಅರ್ಪಿಸುವ ಕರ್ಮವಾದ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ, ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಲೋಕಾಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞವನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನೋಡುವವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅಗ್ನಿ ರಾನುಷಕ್—ಆ ಸಮಂತಾತ್ ಅನುಷಜತೀತಿ | ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವೂ ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾದ ಕ್ರಮದಿಂದ ಸರಿಯಾಗಿ ನಡೆಯುವುದರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು ಅಗ್ನಿಷ್ವೋಮವೇ ಮೊದಲಾದ ಕ್ರತುಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಹೋತಾ—**ಹೇನಾಸಾಂ ಆಹ್ವಾತಾ**—ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವವನೆಂದು ಹಿಂದೆ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಪುರೋಹಿತಃ—ಗತೀರಸಂಶರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಪುರಃ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೇದ—ನಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿರ್. ವಿದೋಲಬೋವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಣಲಾಡೇಶ. ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಕ್ಕೆ ಗುಣ. ವೇದ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಕಿಂಚದ ಸಂದರ್ಭವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನುಷಕ್—ಆ ಸಮಂತಾತ್ ಅನುಷಜತಿ ಇತಿ ಅನುಷಕ್. ಸಜ್ಜ ಸಂಗೇ ಧಾತು. ಧಾತೃಬೇದಃ ಸೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರಾದೇಶ. ಕ್ವಿಪ್ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನಿಧಿಕಾಂಜಲಿಉಪಧಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸಜ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಉಪಸರ್ಗಾತ್ ಸುನೋತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಸರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ನಿಮಿತ್ತದಪರದಲ್ಲಿ ಸಕಾರ ಬಂದುದರಿಂದ ಸತ್ವ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸು ಬಂದಾಗ ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಜೋತೀಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಗಕಾರಾದೇಶ. ವಾವಸಾನೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಕತ್ವ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸ ಹವ್ಯವಾಳಮರ್ತ್ಯ ಉತಿಗ್ನೂತಶ್ಚನೋಹಿತಃ |

ಅಗ್ನಿಧೀಯಾ ಸಮೃದ್ಧಿತಿ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸಃ | ಹವ್ಯವಾಟ್ | ಅಮರ್ತ್ಯಃ | ಉಶಿಕ್ | ದೂತಃ | ಚನಃಹಿತಃ |

ಅಗ್ನಿಃ | ಧಿಯಾ | ಸಂ | ಯುಜ್ಯತಿ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ಸ ಹವ್ಯವಾಟ್ ಹವಿಮೋ ನೋಧಾಮತೋಽ ಮರಣಧರ್ಮರಹಿತ ಉಶಿಕ್ ಹವಿಃ ಕಾಮ-
ಯಮಾನೋ ದೂತೋ ದೇನಾನಾಂ ದೂತತ್ವಸೇ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾಯಾನ್ನಾಯ ಹಿತೋ ವಿಹಿತಃ |
ಯದ್ವಾ ಚನೋಹಿತಃ | ಚನೋಽನ್ಯಂ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಂ ಹಿತಮಸ್ಯೇತಿ ಚನೋಹಿತಃ | ಸ ತಥಾವಿಧೋಽಗ್ನಿ-
ರ್ಥಿಯಾ ಪ್ರಜ್ಞಯಾ ಸಮ್ಯುಜ್ಯತಿ | ಸಂಗಚ್ಛೇ | ಕರ್ಮವಿಷಯಪ್ರಜ್ಞಾನ್ನಿತೋಽಗ್ನಿರಸ್ತಾನಪಿ ತಾದೃ-
ಕ್ಪ್ರಜ್ಞಾನ್ನಿತಾನ್ಯರೋತ್ಯಾಶಾಸ್ತೇ || ಹವ್ಯವಾಟ್ | ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ | ವಹಶ್ವೇತಿ ಚೈಃ | ಥತ್ವಜತ್ವ-
ಚೇತ್ಯಾನಿ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಉಶಿಕ್ | ವಶ ಕಾಂತಾ | ಇಜಿರಿತ್ಯನುವೃತ್ತಾ ವಶೇಃ
ಕಿಚ್ಛೇತಿಜಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತಸ್ಯ ಕಿತ್ವಾತ್ ಗೃಹಿಚ್ಛೇತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಚನೋ-
ಹಿತಃ | ಚನಃಶಬ್ದಶ್ಚಾಯತೇರನ್ನೇ ಪ್ರಸ್ತಶ್ವೇತ್ಯಸುನಂತಃ | ಚಕಾರಾನ್ನದಾಗಮಃ | ತಸ್ಮಿನ್ಯಲೋಪಃ |
ವಿತ್ವಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಪುನಶ್ಚನಸೋಕ್ಯಂದಸಿ ಗತಿಸಂಜ್ಞಾ ವಕ್ತವ್ಯಾ | ಸಾ. ೧-೪-೭೦-೨ | ಇತಿ ಗತಿ-
ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಬಹುವ್ರಿಹೌ ತು ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ |
ಧಿಯಾ | ಸಾವೇಶಾಚಿ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯುಜ್ಯತಿ | ಯುಜು ಗತಾ | ಲೇಟಿ ತನಾದಿತ್ವಾದು-
ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಲೇಟೋಽಡಾಟಾವಿಕ್ಯದಾಗಮಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

ಹವ್ಯವಾಟ್—(ದೇವತೆಗಳಿಗೆ) ಹವಿರ್ವಾಹಕನೂ | ಅಮರ್ತ್ಯಃ—ಮರಣರಹಿತನೂ | ಉಶಿಕ್—
(ಹವಿಸ್ಸನ್ನು) ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವವನೂ | ದೂತಃ—(ದೇವತೆಗಳ) ದೂತನೂ | ಚನಃ ಹಿತಃ—ಹವೀರೂಪಾನ್ನಕ್ಕೋ-
ಸ್ತುರ ಸ್ಥಾಪಿತನೂ ಅಥವಾ ಹವೀರೂಪಾನ್ನ ಪ್ರಿಯನೂ ಆದ | ಸಃ ಅಗ್ನಿಃ—ಅ ಅಗ್ನಿಯು | ಧಿಯಾ—(ಕರ್ಮ-
ವಿಷಯ) ಜ್ಞಾನದಿಂದ | ಸಂ ಯುಜ್ಯತಿ—ಸಂಗತನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಭಾಷಾರ್ಥ.

ಹವಿರ್ವಾಹಕನೂ, ಮರಣರಹಿತನೂ, ಹವಿಃಕಾಮನೂ, ದೇವತೆಗಳ ದೂತನೂ, ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ನ-
ವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲೆಂದೇ ಸ್ಥಾಪಿತನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ಅಗ್ನಿಜ್ಞೋಮಾದಿ ಕರ್ಮವಿಷಯಕಜ್ಞಾನಯುಕ್ತನಾಗು-
ತ್ತಾನೆ. (ಅಂತಹ ಅಗ್ನಿಯು ನಮಗೂ ಕರ್ಮವಿಷಯಕಜ್ಞಾನದಾಯಕನಾಗಲಿ).

English Translation.

That Agni, who is the bearer of oblations, the immortal, the desirer
(of offerings), the messenger (of the gods), and is the receiver of sacrificial
viande, is associated with understanding.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಉಶಿಕ್—ಕವಿ:ಕಾಮಯಮಾಸ: | ಉಶಿಕ್ ಎಂಬ ಪದವು ವಶ್ಯ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಎಂಬ ಹದಿನೆಂಟು ಕಾಂತಿಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಕಾಂತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ವಶಧಾತುವಿನಿಂದ ಉಶಿಕ್ ಎಂಬ ಪದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ದೂತಃ, ದೇವಾನಾಂ ದೂತಃ—ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಅಪ್ಪಾನಮಾಡಿ ಅವರವರ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನು ಅವರವರಿಗೆ ಒಯ್ಯುವುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ದೂತ (ಸೇವಕ) ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಚನೋಹಿತಃ—ಚನಸೇ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾಯಾನ್ನಾಯ ಹಿತಃ | ಯದ್ವಾ ಚನೋನ್ನಂ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಂ ಹಿತಮಸ್ಯೇತಿ | ಚನಸ್ ಎಂಬ ಪದವು ಚನ್ನೋನಂ ಎಂದು ಸಾಯಣರಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ. ಚನ ಇತ್ಯನ್ವನಾಮ (ನಿ. ೬-೧೬) ಎಂದು ಯಾಸ್ಕರ ವಿವರಣೆ ಇದೆ. ದೂತಃ ಚನೋಹಿತಃ ಎಂಬ ಎರಡು ಪದಗಳನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಂದ (ಅನ್ನಕ್ಕಾಗಿ) ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ ದೂತನೆಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ, ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪವಾದ ಅನ್ನವು ಅಗ್ನಿಗೆ ಪೋಷಕವಾಗಿ ಹಿತಕರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದವಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ವ್ಯಪದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವನೆಂದೂ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಧಿಯಾ ಸಮೃದ್ಭಿಃ—ಪ್ರಜ್ಞಯಾ ಸಂಗಚ್ಛತೇ | ಕರ್ಮವಿಷಯಪ್ರಜ್ಞಾನ್ವಿತೋ ಅಗ್ನಿರಪ್ಪಾನಸಿ ತಾದೃಕ್ ಪ್ರಜ್ಞಾನ್ವಿತಾನ್ ಕರೋತ್ಪ್ರಿತ್ಯಾಶಾಸ್ತೇ | ಧೀ ಶಬ್ದವು ಕರ್ಮಸಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೨) ಪ್ರಜ್ಞಾ ಸಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮವಿಷಯವಾದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಅಗ್ನಿಯು ಕರ್ಮಗಳ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರನ್ನು ಅದೇ ರೀತಿಯಾದ ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಆಶಂಸಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ಹವ್ಯವಾಟ್—ಹವ್ಯಂ ವಹತಿ ಇತಿ ಹವ್ಯವಾಟ್. ವಹತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೃ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆತಉಪಧಾಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧೆಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ದೋಷಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಧತ್ತ. ಝಲಾಂಜಶೋಂಕೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸದಾಂತದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಡಕಾರಾದೇಶ. ವಾವಸಾನೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಕಾರಾದೇಶ. ಕಾರಕಪೂರ್ವಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ವರ ಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಶಿಕ್—ವಶ ಕಾಂತ್ ಧಾತು. ಇಜಿಃ ಎಂದು ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ ವಶೇಃ ಕಿಚ್ಚಿ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಇಜಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ವ ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಗ್ರಹಿ-ಜ್ಯಾವಯಿವೃದ್ಧಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ (ಉ) ಸಂಪ್ರಸಾರಾಣಾಚ್ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಉಶಿಕ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸದಾಂತಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ, ಚತ್ವ.

ಚನೋಹಿತಃ—ಚನಃ ಎಂಬುದು ಜಾಯತೇರನ್ನೇ ಹ್ರಸ್ವಕ್ಕೆ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಾಯ್ (ಪೂಜಾನಿಶಾನುನಯೋಃ) ಎಂಬ ಧಾತುವಿಗೆ ಅನ್ನ ರೂಪಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಅಸನ್ ಪ್ರತ್ಯಯದೊಡನೆ ನುಡಾಗಮ, ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ ಇವುಗಳು ಬಂದು ರೂಪವಾಗಿದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಧಾತುವಿನ ಯಕಾರ ರೋಪ. ಅಸನ್ ನಿಶ್ಚಾದುದರಿಂದ ಚನಃ ಎಂಬುದು ಅದ್ಯದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ. ಹತಃ ಎಂಬುದು ಧಾ ಧಾತು ವಿಗೆ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಧಧಾತೇರ್ಹಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ ಬಂದು ಆಗಿದೆ. ಪುನಶ್ಚನೋತ್ಪದಸಿ ಗತಿಸಂಜ್ಞಾವಕ್ತವ್ಯಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೬೦-೨) ಎಂಬ ವಚನ ದಿಂದ ಚನಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಗತಿಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಕ್ರಾಂತಕದವು ಉತ್ತರಪದವಾದುದರಿಂದ ಗತೀರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚನಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಚನೋಹಿತಃ ಎಂಬುದು ಅದ್ಯದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ. ನರದನೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಬಹು-ವ್ರೀಹಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಿಯಾ—ತ್ವತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾವೇಕಾಚೆಸ್ತ್ವತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಜ್ಞತಿ—ಸುಣು ಗತೌ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿವ್. ಲೇಟೋದಾಟೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ತಸಾದಿತ್ಯಜ್ಞಿ ಉಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ದಿಕರಣ ಯಜಾದೇಶ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾವಾಚಃ

ಅಗ್ನಿಧಿಯಾ ಸ ಚೇತತಿ ಕೇತುರ್ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಪೂರ್ವಃ |

ಅರ್ಥಂ ಹ್ಯಸ್ಯ ತರಣಿ || ೩ ||

ಪದರೂಪಃ

ಅಗ್ನಿಃ | ಧಿಯಾ | ಸಃ | ಚೇತತಿ | ಕೇತುಃ | ಯಜ್ಞಸ್ಯ | ಪೂರ್ವಃ |

ಅರ್ಥಂ | ಹಿ | ಅಸ್ಯ | ತರಣಿ || ೩ ||

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ.

ಯಜ್ಞಸ್ಯಾಗ್ನಿಹೋಮಾದೇಃ ಕೇತುಃ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಕಃ ಪೂರ್ವಃ ಪೂರ್ವೇ ಭವತ್ವಿ-
ರಂತನಃ ಸ ತಥಾವಿಧೋಃಗ್ನಿಧಿಯಾ ಪ್ರಜ್ಞಯಾ ಚೇತತಿ | ಸರ್ವಂ ಜಾನೀತೇ | ಅಸ್ಯೈತಾದ್ಯತಸ್ಯಾ-
ಗ್ನೀರರ್ಥಂ ಗಮನಸ್ವಭಾವಂ | ತೇಜೋಃಸ್ಯಾಕಾಶೇ ದೃಶ್ಯಮಾನಸ್ಯ ತಮಸಸ್ತರಣಿ ಹಿ | ತಾರಕಂ ಖಲು |
ನಿವರ್ತಕಮಿತಿ ಯಾವತ್ || ಚೇತತಿ | ಚಿಹ್ನಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ | ನಿಘಾತಃ | ಅರ್ಥಂ | ಯು ಗತೌ | ಉಹಿ-

ಕುಡಿಗರ್ಭಸ್ಥಸ್ತನ್ನಿತಿ ಫಣ್ | ಗುಣಃ | ವಿಶ್ವಾದಾಮ್ಯದಾತೃಃ | ತರಣಿ | ತ್ವಾ ಪ್ಲವನತರಣಿಯೋಃ |
ಅರ್ಹಿಸ್ತಭ್ಯಧಮಿಶಾತ್ಯಾದಿನಾಪಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಗುಣಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ತರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಯಜ್ಞಸ್ಯ—ಅಗ್ನಿಶ್ವೇದಮಾದಿಯಜ್ಞಗಳ | ಕೇತುಃ—ಜ್ಞಾನದಾಯಕನೂ | ಪೂರೈಕೆ—ಚಿರಂತನನೂ ಆದ | ಸಃ ಅಗ್ನಿಃ—ಅ ಅಗ್ನಿಯು | ಧಿಯಾ—(ತನ್ನ) ಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿಯಿಂದ | ಚೇತತಿ—(ಸರ್ವವನ್ನೂ) ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ: (ಇಂತಹ ಅಗ್ನಿಯು) | ಅರ್ಥಂ—ಗಮನಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಕೂಡಿದ ತೇಜಸ್ಸು | ಅಸ್ಯ—ಈ (ತೃತ್ಯಮಾವಾದ) ತಮಸ್ಸಿನ | ತರಣಿ ಹಿ—ತಾರಕವಪ್ತೇ ||

ಭಾವಾರ್ಥ.

ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷಯಕವಾದ ಜ್ಞಾನದಾಯಕನೂ, ಪುರಾತನನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಗ್ರಹಣಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಸರ್ವವನ್ನೂ ತಿಳಿಯಬಲ್ಲನು; ಇಂತಹ ಅಗ್ನಿಯು ತೇಜಸ್ಸು ತಮಃ ಪರದಾರಕವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ.

English Translation.

Agni, the ancient banner of sacrifice, knows (all things) through understanding: his radiance traverses (the darkness).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಕೇತುಃ—ಅಗ್ನಿಶ್ವೇದಮಾದೇಃ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಕಃ | ಯಜ್ಞಕಲ್ಪವು ನೇಣಃ ಅಧ್ವರಾ ಮೊದಲಾದ ಹದಿನೈದು ಯಜ್ಞನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಕೇತುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮ, ಭೃತ, ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಅರ್ಥಗಳು ಇದ್ದಾಗ್ಯೂ ಇಲ್ಲಿ ಸೂಚಕ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಅಗ್ನಿಶ್ವೇದಮವೇ ಮೊದಲಾದ (ಕ್ರತುಗಳೂ) ಪ್ರಜ್ಞಾಪಕನಾಗಿರುವನು. ಅಗ್ನಿಶ್ವೇದಮವೇ ಮೊದಲಾದ ಕ್ರತುಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಪೂರ್ವ್ಯಃ—ಪೂರ್ವೇ ಭವಃ ಚಿರಂತನಃ | ಪ್ರತ್ನಂ, ಪ್ರದಿವಃ ಮೊದಲಾಶ ಆರು ಪುರಾಣಶಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೨೦) ಪೂರ್ವ್ಯ ಎಂಬ ಪದವು ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಸೃಷ್ಟಿಯ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ಕಾರಣ, ಚಿರಂತನಃ—ಬಹಳ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಇರುವವನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಧಿಯಾ ಚೇತತಿ—ಧೀತಬ್ದವು ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೨) ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಪ್ರಕೃಷ್ಟವಾದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದು ಸಪಜ್ಞನಾಗಿರುವ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಅರ್ಥಂ—ಗಮನಸ್ವಭಾವಂ ತೇಜಃ | ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ಸ್ಥಾಋರಯಂ ಭಾರಹರಃ ಕಿಲಾಭೂದಧೀತ್ಯ ನೇದಂ ನ ವಿಜಾನಾತಿ ಯೋಃರ್ಥಂ |
ಯೋಃರ್ಥಜ್ಞ ಇತ್ಯಕಲಂ ಭದ್ರಮಶ್ನುತೇ ನಾಕಮೇತಿ ಜ್ಞಾನವಿಧೂತಪಾಶ್ವಾ |

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥೋತ್ಪತ್ತಿರರಣಿಸ್ಥೋ ವಾ ಎಂದು ವಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಗಮನಾರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಪುರ್ವಾಪಾದವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಅರ್ಥಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥೋತ್ಪತ್ತಿ ಹೃತ್ಸಾವರ್ಥಭಿಃ—ಯಾಚಕರಿಂದ ಒಯ್ಯಲ್ಪಡುವುದಾದಕಾರಣ ಅರ್ಥವೆನಿಸಿರುವ ದೀನಾರಾದಿಗಳು (ಚಿನ್ನದನಾಣ್ಯಗಳು) ಅರ್ಥಶಬ್ದದಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಸಾಯಣರು ಗಮನಸ್ವಭಾವವು ತೇಜಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ತೇಜಸ್ಸು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ತರಣಿ—ತಾರಕಂ | ತರಣಿಶಬ್ದವು ಕ್ಷಿಪ್ರಸಾಮಗ್ರಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ದಾಟುವುದು, ತೇಲುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ತ್ವಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ತರಣಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತಾರಕ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ತಿಸಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ವ್ಯಾಪನಸ್ವಭಾವದ ತೇಜಸ್ಸು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹರಡಿರುವ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ಚೇತತಿ—ಚೇತೀ ಸಂಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಶ್ರುತುಷವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಚೇತತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಥಮ್—ಋ ಗತೌ ಧಾತು. ಉಷಿಕುಷಿಗಾರ್ಥಿಭ್ಯಸ್ಥನ್ (ಉ. ಸೂ. ೨-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಥನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತರಣಿ—ತ್ವ ಪ್ಲವನತರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಅರ್ತಿಸ್ತೃಭೃಧ್ಯಧಮಿ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೨೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಪೂಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅಟೀಕುಸ್ವಾಜ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನೆಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಗ್ನಿಂ ಸೂನುಂ ಸನೃತ್ರುತಂ ಸಹಸೋ ಜಾತವೇದಸಂ |

ವಹ್ನಿಂ ದೇವಾ ಅಕೃಣ್ವತ || ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನಿಂ | ಸೂನುಂ | ಸನೃತ್ರುತಂ | ಸಹಸಃ | ಜಾತವೇದಸಂ |

ವಹ್ನಿಂ | ದೇವಾಃ | ಅಕೃಣ್ವತ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ಸಹಸಃ ಸೂನುಂ ಬಲಸ್ಯ ಪುತ್ರಂ ಮುಢನರೂಪೇಣ ಬಲೇನ ನಿಷ್ಪಾದ್ಯಮಾನತ್ವಾತ್ ಸನತ್ರುತಂ
ಸನಾತನತ್ವೇನ ಸೃಸಿದ್ಧಂ ಜಾತವೇದಸಂ ಜಾತಪ್ರಜ್ಞಂ ತಮಿಮಮಗ್ನಿಂ ದೇವಾ ಹವಿರ್ಭುಜೋ ದೇವಾ
ವಹ್ನಿಂ ಹವಿಷಾಂ ಪೂರ್ವಾರಮಕೃಣ್ಣತ | ಅಕೃಣ್ಣತ || ಸನತ್ರುತಂ | ತು ಶ್ರವಣೇ | ಕರ್ಮಣಿ ಕ್ತಃ |
ತೃತೀಯಾ ಕರ್ಮಣೇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ವಹ್ನಿಂ | ವಹ ಪ್ರಾಸಣೇ | ನಿಂತ್ಯನುವೃತ್ತಾ
ವಹಿಶ್ರೀತ್ಯಾದಿನಾ ನಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅಕೃಣ್ಣತ | ಕೃಣಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಃ | ಇದಿತ್ವಾನ್ಮಮ್ | ಧಿನ್ವಿ-
ಕೃಣ್ಣೋರಚ್ಛೇದತೃಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅಕಾರಶ್ಚಾಂತಾದೇಶಃ | ಲಜಾ ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ಮನೇಪದಂ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

ಸಹಸಃ ಸೂನುಂ—(ಮುಢನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಲದಿಂದ ಉತ್ಪಾದ್ಯಮಾನನಾದುದರಿಂದ) ಬಲದ ಪುತ್ರನೂ |
ಸನತ್ರುತಂ—ಸನಾತನನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನೂ | ಜಾತವೇದಸಂ—(ಸಮಸ್ತ ಪದಾರ್ಥಗಳ ವಿಷಯಕ) ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ
ವನೂ ಆದ | ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ದೇವಾಃ—ಹವಿರ್ಭಕ್ತಕರಾದ ದೇವತೆಗಳು | ವಹ್ನಿಂ—ಹವಿರ್ವಾಹಕ
ನನ್ನಾಗಿ | ಅಕೃಣ್ಣತ—ಮಾಡಿದರು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

(ಮುಢನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಲದಿಂದ ಉತ್ಪಾದ್ಯಮಾನನಾದುದರಿಂದ) ಬಲದ ಮಗನೆಂದೂ ಸನಾತನನೆಂದೂ
ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಮತ್ತು ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸಮಸ್ತ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹವಿರ್ಭುಜ
ಕರಾದ ದೇವತೆಗಳು, ತಮಗೆ ಹವಿರ್ವಾಹಕನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು.

English Translation-

The gods have made Agni, who is the son of strength, the eternally-
renowned, the knower of all that is born, the bearer (of oblations).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ಅರಣ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮುಢನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಕಾರಣ ಸಹಸಃಸೂನು—ಬಲದ
ಪುತ್ರನು ಎಂದು ನ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುವನು. ಬಹಳಕಾಲದಿಂದಲೂ ಇರುವಕಾರಣ ಸನತ್ರುತ ಎಂದುರೆ ಯಾವಾ
ಗಲೂ ಇರಕಕ್ಕುವನು. ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದಿಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಜಾತಪ್ರಜ್ಞನಾಗಿ
, ಜಾತವೇದತ್ಯಬ್ಧ ಅಭಿದೇಯನಾಗಿರುವನು. ಈ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಇರುವ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿ
ಯನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಹವಿಷ್ಣುಗಳನ್ನು ವಹಿಸುವವನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು
ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ಸನತ್ರುತಮ್—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ ಛಾತು. ನಿಷ್ಕಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿ
ಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತೃತೀಯಾಕರ್ಮಣಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವಕ
ಬರುತ್ತದೆ.

ವಹ್ಮಿಮ್—ನಹ ಶ್ವಪಣೇ ಧಾತು. ನಿಃ ಎಂದು ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ ವಹ್ಮಿಶ್ವಯು—(ಉ. ಸೂ. ೪-೪೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅದ್ಭ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಕೃಣ್ಣಿತ—ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಶ್ಚ ಧಾತು. ಇದಿತೋನುಮ್‌ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಲಙ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತ್ಯನೇಪದೇಷ್ಟನತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅತಾದೇಶ. ಧಿನ್ನಿಕ್ವಜ್ಞೋರಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಅಕಾರಾಂತಾದೇಶ. ಅತೋಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನವದ್ಭಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ಲಘುಪಥಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಋಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನುಮಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಯತಾದೇಶ. ಅಹಿಂಜದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅದಾಭ್ಯಃ ಪುರವಿತಾ ವಿಶಾಮಗ್ನಿಮಾನುಷೀಣಾಂ |

ತೂರ್ಣೇ ರಥಃ ಸದಾ ನವಃ || ೫ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅದಾಭ್ಯಃ | ಪುರವಿತಾ | ವಿಶಾಂ | ಅಗ್ನಿಃ | ಮಾನುಷೀಣಾಂ |

ತೂರ್ಣಃ | ರಥಃ | ಸದಾ | ನವಃ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ಮಾನುಷೀಣಾಂ ಮನೋರ್ಜಾತಾಣಾಂ ವಿಶಾಂ ಪ್ರಜಾನಾಂ ಪುರವಿತಾ ಸನ್ನಾರ್ಗಪ್ರದರ್ಶನೇನಾ-
ಗ್ರತೋ ಗಂತಾತ ಏವ ತೂರ್ಣಸ್ತಾಃ ಪ್ರಜಾ ವೈದಿಕಕರ್ಮಪ್ರವರ್ತಕತ್ವೇನಾನುಗ್ರಹೀತುಂ ತ್ವರಾಯುಕ್ತ
ಅಲಸ್ಯರಹಿತೋ ರಥೋ ಹವಿಷಾಂ ವಹನಾದ್ರಥಸದೈಶಃ ಸದಾ ಸರ್ವದಾ ತತ್ಕರ್ಮಣಿ ಏವೋ ನೂತನಃ
ಪುನರ್ಮಥನಾಬಿಜನನ ಏವಂನಿಧೋಽಗ್ನಿರದಾಭ್ಯಃ | ಅಹಿಂಸ್ಯಃ | ನ ಕೇನಾಪಿ ತಿರಸ್ಕಾರ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||
ಅದಾಭ್ಯಃ | ದಂಧು ದಂಭೇ | ದಂಭೇಶ್ಚೇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮಿತಿ ಕರ್ಮಣಿ ಣ್ಯತ್ | ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿಃ | ನ
ದಾಭ್ಯೋಽದಾಭ್ಯಃ | ನಜ್ಞಮಾಸೇ ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥೇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಪುರವಿತಾ
ಇತ್ಯ್ ಗತಾ | ಣ್ವಲ್ಪಿಜಾವಿತಿ ತ್ಯಜ್ | ಗುಣಃ | ಚಿತ್ತಾದಂತೋದಾತ್ತಃ | ಮಾನುಷೀಣಾಂ | ಮನೋ-
ರ್ಜಾತಾವಶ್ಯತಾ ಸುಕ್ ಚೇತ್ಯರ್ಥ | ಟಿಡ್ಛಾಣಜಾವಿತಿ ಜೀವ | ಇತ್ಯಾದಾದ್ಭ್ಯುದಾತ್ತಃ | ತೂರ್ಣಃ |
ಇತ್ಯುರಾ ಸಂಭ್ರಮ ಇತಿ ಧಾತೋರ್ನಿರೀತ್ಯನುವೃತ್ತಾ ವಹ್ಮಿಶ್ವಯುದ್ವಿಗ್ಲಾಹಾತ್ಪರಿಭ್ಯೋ ನಿದಿತಿ
ನಿಶ್ಚಿತ್ಯಯಃ | ಜ್ವರತ್ಪರೀತ್ಯಾದಿನಾ ಉಠ | ತಸ್ಯ ನಿತ್ಯಾದಾದ್ಭ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಧ್ವಲೋಪೇ
ಪೂರ್ವಸ್ಯೇತಿ ದೀರ್ಘಃ | ರಥಃ | ಹನಿಕುಷಿನೀರಮಿಕಾರಿಭ್ಯ ಇತಿ ಕ್ವನ್ತತ್ಯಯಃ | ಕಿತ್ವಾದನುದಾ-
ತ್ತೋಪದೇಶೇತ್ಯಾದಿನಾನುನಾಸಿಕಲೋಪಃ | ನಿತ್ಯಾದಾದ್ಭ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಸದಾ | ಸ್ವರಾದಿಷ್ಟಾದ್ಭ್ಯುದಾತ್ತ-
ತ್ವೇನ ನೂತತ್ವಾದಾದ್ಭ್ಯುದಾತ್ತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

ಮಾನುಷೀಣಾಂ—ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನರಾದ | ವಿಶಾಂ—ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ | ಪುರಃ ವಿಶಾ—
(ಸನ್ಮಾರ್ಗಪ್ರದರ್ಶಕನಾಗಿ) ಅಗ್ರಗಾಮಿಯೂ | ತೋರ್ಚಿ—(ಅದುದರಿಂದಲೇ ಅವರನ್ನು ವೈದಿಕಕರ್ಮಪ್ರವರ್ತಕ
ರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲು) ತ್ವರಾಯುಕ್ತನೂ (ಅಲಸ್ಯರಹಿತನೂ) | ರಥಃ—(ಹವಿರ್ವಹನದಿಂದ) ರಥಸದೃಶನೂ |
ಸದಾ—ಸರ್ವಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ನವಃ—(ಪುನಃ ಪುನಃ ಮುಕ್ತನಾಗಿ ಉದ್ಭವಿಸುವುದರಿಂದ) ನೂತನನೂ
ಅದ | ಅಗ್ನಿಃ—ಅಗ್ನಿಯು | ಅದಾಭ್ಯಃ—(ಮಾರಿಂದಲೂ) ಹಂಸ್ಯನಲ್ಲ (ಯಾರಿಂದಲೂ ತಿರಸ್ಕೃತನಾಗುವುದಿಲ್ಲ).

ಭಾವಾರ್ಥ.

ಮನುಷ್ಯೋತ್ಪನ್ನರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗಿಲ್ಲಾ ಸನ್ಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕನಾಗಿ ಅಗ್ರಗಾಮಿಯೂ, (ಅದುದರಿಂದಲೇ ಆ ಕರ್ಮಮಾಡಬೇಕೆಂಬ) ತ್ವರಾಯುಕ್ತನೂ, ಹವಿರ್ವಹನಕಾರ್ಯದಿಂದ ರಥಸದೃಶನೂ, ಪುನಃ ಪುನಃ ಮುಕ್ತನಾಗಿ ಜನಿಸುವುದರಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ನೂತನನೂ ಅದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಾರೂ ತಿರಸ್ಕರಿಸಲಾರರು (ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ಪೂಜ್ಯನು).

English Translation.

Agni, the preceptor of human beings, (ever) alert, the vehicle of their offerings, is ever new, is unsusceptible of harm.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಮಾನುಷೀಣಾಂ ವಿಶಾಂ ಪುರಃ ವಿಶಾ—ಮನೋರ್ಜಿತಾನಾಂ ಪ್ರಜಾಣಾಂ ಸನ್ಮಾರ್ಗಪ್ರದರ್ಶನೇನ ಅಗ್ರತೋ ಗಂತಾ | ವಿಶಾ ಎಂಬ ಪದವು ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೭) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ನಿರುಕ್ತ ಕಾರರು ಮನೋರಪತ್ಯಂ ಮನುಷೋ ವಾ (ನಿ. ೩-೭) ಎಂದು ಮನುಷ್ಯನಾರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ವಚನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು—

ಜರಾಬೋಧ ತದ್ವಿನಿಧಿ ವಿಶೇವಿಶೇ ಯಜ್ಞಿಯಾಯೇ | ಸ್ತೋಮಂ ರುದ್ರಾಯ ದೈಶಿಕಂ ||

(ಋ. ಸಂ ೧-೨೭-೧೦)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿಶೇವಿಶೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಈ ಪುನರುಕ್ತಿಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಿಶಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಜಾಣಾಂ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ಸನ್ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಉಪದೇಶಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅವರ ಅಗ್ರಗಾಮಿಯಾಗಿರುವವನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ತೋರ್ಚಿ—ಈ ಪದವನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಕ್ಷಿಪ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪಾಠಮಾಡಿ ತ್ವರಮಾಣಃ (ನಿ. ೭-೧೪) ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಮನುಷ್ಯನ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ವೇದೋಕ್ತವಾದ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಮಕ್ರಮಗುಹಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯಿಂದ ಇರುವನು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ರಥಃ—ಹವಿಷಾಂ ವಹನಾತ್ ರಥದ್ವೈತಃ ರಥೋ ರಂಹತೇರ್ಗತಿಕರ್ಮಣಃ ಸ್ಥಿರತೇರ್ವಾ ವಿಪರೀತಸ್ಯ ರಮಮಾಣೋಽಸ್ಥಿನ್ ತಿಷ್ಠತಿತಿ ವಾ ರಸತೇರ್ವಾ ರಸತೇರ್ವಾ (ನಿ. ೯-೧೨) ಗಮನ (ನಡೆ ಯುವುದು) ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ರಂಹಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ, ಸ್ಥಿರಸ್ಥ ರಥ ಇತ್ಯುಕ್ತಃ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಅಭಿಯುಕ್ತವಾಕ್ಯದಂತೆ ಸ್ಥಿರ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ವೈಕರೀತ್ಯವು ರಥವು ಎಂದೂ ಸಂತೋಷದಿಂದ ರಮಿಸುವ ಸಾಧನ ವೆಂದೂ, ರಸಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ, ರಸಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ರಥಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುವುದೆಂದು ಯಾಸ್ಯರು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಹಿತವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನು ವಹಿಸುವುದರಿಂದ ವಸ್ತುವಾಹಕರಣನಾದ ರಥಕ್ಕೆ ಸದೃಶವಾಗಿರುವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಗೌಣವಾದರೀತಿಯಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸದಾ ನವಃ ಅದಾಭ್ಯಃ—ಸರ್ವದಾ ತತ್ಕರ್ಮಣಿ ನವಃ ನೂತನಃ ಪುನರ್ಮಥನಾದಭಿನವಃ | ಅಹಿಂಸ್ಯಃ ನ ಕೇನಾಪಿ ತಿರಸ್ಕಾರ್ಯಃ | ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಒಯ್ಯುವ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಯಾವಾಗಲೂ ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಇರುವನು ಎಂದೂ, ಆರಣ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಥನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಕಾರಣ ಯಾವಾಗಲೂ ಹೊಸಬನಾಗಿರುವನೆಂದೂ, ಸದಾನವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎರಡಾವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯು ಯಾರಿಂದಲೂ ಹಿಂಸೆಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಅಸಾಧ್ಯನಾಗಿ, ತಿರಸ್ಕಾರಾರ್ಹನಾಗಿ ಇರತಕ್ಕವನಲ್ಲ ವೆಂದೂ ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅದಾಭ್ಯಃ—ದಂಭು ದಂಭನೇ ಧಾತು. ದಭೇಶ್ಚೇತಿನಕ್ರಮ್ಯತ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಣ್ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಉಪಧಾ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪಬಂದಾಗ ಅತಃಪ್ರಾಚಾರ್ಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿ. ದಾಭ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ನ ದಾಭ್ಯಃ ಅದಾಭ್ಯಃ ನೌ ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸ. ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪುರವಿತಾ—ಇಷ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಣ್ವಿಲ್‌ತ್ವಜೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕತೃ ರಿಯಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶಾಮ್—ಷಷ್ಠೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾನೇಕಾಚಸ್ತ್ಯಂತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಾನುಷೀಣಾಮ್—ಮನೋರ್ಜಾತಾಃ ಮಾನುಷ್ಯಃ. ಮನೋರ್ಜಾತಾವ್ಯಾತೌಷುಕ್ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಞ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಸುಕಾಗಮ. ತದ್ವಿಶೇಷ್ಯಚಾ- ಮಾದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಅಜಂತವಾದುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಟಿಥ್ಯಾ- ಣಿಞ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಐಫ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯೆಸ್ಯೇತಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ರುವ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಐಫ್, ಸುದ್ ಪಿತೃವಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಅಜ್ ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇನ್ಯಾತ್ಯಾ- ದಿರ್ನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಷಷ್ಠೀಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ತೋರ್ಣಿ—ಇತ್ಯರಾ ಸಂಭ್ರಮೇ ಧಾತು. ನಿಃ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ ವಹಿಶ್ರಿಯು, ಮೃಗ್ಗಾಹಾ ತ್ವರಿಭ್ಯೋನಿತ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೪೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಚ್ಚರತ್ವರಸ್ರಿವ್ಯವಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಕಾರ ಉಪಧೆಗಳಿಗೆ ಉರಾದೇಶ. ರಷಾಭ್ಯಾಂಜೋನಃ ಸಮಾನಸದೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇತ್ವ. ತೋರ್ಣಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯವಿಧಾನವೂಡಿರುವುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸು ಬಂದಾಗ ಪದಾಂತದಲ್ಲಿ ರುತ್ವ. ರೋರಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರದಲ್ಲಿ ರೇಫವಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ರೇಫಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಧ್ರಲೋಪೇ ಪೂರ್ವಸ್ಯದೀರ್ಘೋನಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೦-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ.

ರಥೇ—ರಮು ಕ್ರೇಡಾಯಾಂ ಧಾತು. ಹನಿಕುಷಿನೀರಮಿಕಾಶಿಭ್ಯ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ಲನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುಬಾತ್ತೋಪದೇಶವನತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೇವಾ—ಸ್ವರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗಿ ಪರಿತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸಾಹ್ವಾನ್ವಿಶ್ವಾ ಅಭಿಯುಜಃ ಕ್ರತುದೇವಾನಾನಾಮೃಕ್ತಃ |

ಅಗ್ನಿಸ್ತುವಿಶ್ರವಸ್ತಮಃ || ೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸಾಹ್ವಾನ್ | ನಿಶ್ವಾಃ | ಅಭಿಯುಜಃ | ಕ್ರತುಃ | ದೇವಾನಾಂ | ಅಮೃಕ್ತಃ |

ಅಗ್ನಿಃ | ತುವಿಶ್ರವಸ್ತಮಃ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ಅಭಿಯುಜೋಽಭಿಯೋಕ್ತೀರ್ವಿಶ್ವಾಃ ಸರ್ವಾಃ ಸೇವಾಃ ಸಾಹ್ವಾನ್ವಹಮಾಸಃ ಸ್ವಬಲೇನ ತಿರಸ್ಕರ್ತವಾಣೋಽತ ಏವಾಮೃಕ್ತಃ ಶತ್ರುಭಿರಹಿಂಸಿತೋ ದೇವಾನಾಂ ಕ್ರತುಃ ಕರ್ತಾ ಹವಿಷ್ಟೇದಾನೇನ ಪೋಷಕ ಏವಂಭೂತೋಽಗ್ನಿಸ್ತುವಿಶ್ರವಸ್ತಮಃ | ತುವಿಶ್ರವೋ ಬಹುವಾಚೀ | ತುವಿ ಪುರು ಇತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಪಾಠಾತ್ | ಶ್ರವಃಶಬ್ದೋಽನ್ಯವಾಚೀ | ಶ್ರವ ಇತ್ಯನ್ವೇನಾಮ ಶ್ರುಯತೇ | ನಿ. ೧೦-೩ | ಇತಿ ನಿರುಕ್ತೇಽಭಿಧಾನಾತ್ | ಅತಿಶಯೇನ ಬಹುವಿಧಾನೋಪೇತೋ ವರ್ತತೇ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾದಸ್ಮಾನಸಿ ಬಹುವಿಧಾನೋಪೇತಾಃ ಸ್ವರೋತ್ತಿತಿ ಭಾವಃ || ಸಾಹ್ವಾನ್ | ಸಹ ಮರ್ಷಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಕ್ವಸೌ ದಾಶ್ವಾನ್ವಾಹ್ವಾಸ್ತೀಥ್ವಾಂಶ್ಚೇತಿ ನಿಪಾತನಾದ್ವಿವರ್ಚನೇನಿಮಿಡಾಗಮತ್ವ ಸ ಭವತಿ ಪರಸ್ಮೈಪದಂ ಚಿ ಭವತಿ | ಕ್ವಸುಸ್ವರಃ | ಕ್ರತುಃ | ಕೃಣಾ ಕತುಃ | ಕಿತ್ತಾದ್ಗುಣಾಭಾವಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ತುವಿಶ್ರವಸ್ತಮಃ |

ತು ವೃತ್ತಿಹಿಂಸಾಪೂರ್ತಿಷು | ಅಸ್ಮಾದ್ವಾಣಾದಿಕಃ ಕಿಶ್ಕತ್ಯಯಃ | ಕಿಶ್ಕಾದ್ವಾಣಾಭಾವಃ | ಉವಚಾ-
ದೀಶಃ | ಅಂತೋದಾತ್ತಃ | ಶ್ರವಃ | ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ | ಶ್ರೂಯತೇತ್ಯನ್ವಮಿತಿ ಕರ್ಮಣ್ಯಸುಸ್ಪೃಹ್ಯಯಃ |
ಅತಿಶಯೇನ ತುವಿಶ್ರವಾ ಇತ್ಯತಿಶಾಯನೇ ಕಮುಚಿತಿ ತಮಾನ್ | ಬಹುವ್ರೀದೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿ-
ಸ್ತರತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

ಅಭಿಯುಜಃ—ಎದುರಿಸಿಬರುವ (ಶತ್ರುಗಳ) | ವಿಶ್ವಾಃ—ಸಮಸ್ತ ಸೇನೆಗಳನ್ನೂ | ಸಾಹ್ಯಾನ್—
(ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ) ಸಹಿಸುವವನೂ | ಅಮೃಕ್ತಃ—(ಆದುದರಿಂದಲೇ) ಅಹಂಸಿತನೂ | ದೇವಾನಾಂ—ದೇವ-
ತೆಗಳಿಗೆ | ಕೃತುಃ—(ಹವಿಷ್ಪ್ರದಾನದಿಂದ ಪುಷ್ಟಿಯನ್ನು) ಉಂಟುಮಾಡುವವನೂ (ಆದ) | ಅಗ್ನಿಃ—
ಅಗ್ನಿಯು | ತುವಿಶ್ರವಸ್ತಮಃ—ಬಹುವಿಧಾನೋಪೇತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ.

ತನ್ನನ್ನೆದುರಿಸಿಬರುವ ಶತ್ರುಸೇನೆಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ತಿರಸ್ಕರಿಸಬಲ್ಲವನೂ, (ಆದುದ-
ರಿಂದಲೇ ಯಾರಿಂದಲೂ) ಅಹಂಸಿತನೂ, ಹವಿಷ್ಪ್ರದಾನದಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪುಷ್ಟಿಕಾರಕನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು
ಬಹುವಿಧಾನೋಪೇತನು. (ಆದುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಅಗ್ನಿಯು ನಮಗೂ ನಾನಾವಿಧಾನ್ನವನ್ನನುಗ್ರಹಿಸಲಿ).

English Translation.

Agni, the most liberal contributor of food, is able to resist all assailants
unharméd, the nourisher of the gods.

ವಿಶೇಷವರ್ತಮಾನಗಳು

ಅಭಿಯುಜಃ ವಿಶ್ವಾಃ ಸಾಹ್ಯಾನ್, ಅಮೃಕ್ತಃ—ಅಭಿಯೋಕ್ತೀಃ ಸರ್ವಾಃ ಸೇನಾಃ ಸಹ-
ಪಾಣಃ ಅತಃ ಏವ ಶತ್ರುಭಿರಹಂಸಿತಃ | ಇತರರನ್ನು ವಧೆಮಾಡುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಎದುರಾಗಿ ಬರುವ
ವನು ಶತ್ರುವೆನಿಸುವನು. ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿರುವ ಶತ್ರುವನ್ನು ಅಭಿಯುಜಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರ-
ಿಸಿದೆ. ಶತ್ರುಸೇನೆಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ತಿರಸ್ಕರಿಸುವನು ಮತ್ತು ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಹಿಂಸೆ
ಯನ್ನು ಹೊಂದದೆ ಇರುವವನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ದೇವಾನಾಂ ಕೃತುಃ ತುವಿಶ್ರವಸ್ತಮಃ—ತುವಿ ಎಂಬ ಪದವು ಬಹುನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩)
ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಶ್ರವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ, ಮತ್ತು “ಅತೋತೋಃ
ರಾಜಾ ಶ್ರವ ಇಚ್ಛೆಮಾಣಃ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಂಸಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೯-೧೧) ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಶ್ರವ
ಇತ್ಯನ್ವನಾಮ ಶ್ರುತಯೇತ ಇತಿಶತಃ (ನಿ. ೧೦-೩) ಎಂದು ಅನ್ವ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.
ಸಾಯಣರು, ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹವಿಷ್ಪ್ರದಾನದಿಂದ ಪ್ರೋಪಿಸುವವನು ಮತ್ತು ಪ್ರಭೂತವಾದ ಅನೇಕ
ವಿಧವಾದ ಅನ್ನದಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿರುವನು ; ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಚ್ಛಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರನ್ನೂ ಬಹುವಿಧ-
ವಾದ ಅನ್ನದಿಂದ ಕೂಡಿದವರನ್ನೂ ಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಅರಿಸಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಅತಿಶ-
ಯೇನ ಬಹುವಿಧಾನೋಪೇತೋ ವರ್ತತೇ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾದಸ್ಮಾನೇಹಿ ಬಹುವಿಧಾನೋಪೇತಾನ್
ಕರೋತು ಎಂದು ನ್ಯಾಶ್ವಾಸವನ್ನು ಮಾಡುವರು

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸಾಹ್ವಾನ್—ಷಹ ನುರ್ಪಣೇ ಧಾತು. ಇದರಮೇಲೆ ಬಂದ ಲಿಟಿಗೆ ಕ್ವಸು ಆದೇಶಬಂದಾದ ಸಾಹ್ವಾನ್ ಸಾಹ್ವಾನ್ ಮೀಢ್ಯಾಂಕ್ತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಾಹ್ವಾನ್ ಎಂದು ನಿಪಾತಿತವಾದುದರಿಂದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಇಡಾಗಮದ್ವಿತ್ಯಗಳೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಭಿಯುಜಃ—ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ ಧಾತು. ಕ್ವಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಕ್ರತುಃ—ಡುಕ್ಯಜ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಕೃಜಾಃಕ್ರತುಃ (ಉ. ಸೂ. ೧-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಜಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತುನಿಶ್ರವಸ್ತಮಃ—ತು ವೃತ್ತಿಹಿಂಸಾಪೂರ್ತಿಷು ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಜಾದಿಕ ಕಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಶ್ರುಧಾತುಭ್ರುವಾಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಜಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ರವಃ ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ ಧಾತು. ಶ್ರೂಯತೇ ಅನ್ವಮಿತಿ ಶ್ರವಃ. ಔಜಾದಿಕ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಕರ್ಮವೆಯಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಶಯೇನ ತುನಿಶ್ರವಾಃ ತುನಿಶ್ರವಸ್ತಮಃ ಅತಿಶಾಯಿನೇ ತಮಸ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಭಿ ಪ್ರಯಾಂಸಿ ನಾಹಸಾ ದಾಶ್ವಾನ್ ಅಶ್ನೋತಿ ಮರ್ತ್ಯಃ |

ಕ್ಷಯಂ ಪಾವಕಶೋಚಿಷಃ || ೭ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಭಿ | ಪ್ರಯಾಂಸಿ | ನಾಹಸಾ | ದಾಶ್ವಾನ್ | ಅಶ್ನೋತಿ | ಮರ್ತ್ಯಃ |

ಕ್ಷಯಂ | ಪಾವಕಶೋಚಿಷಃ || ೭ ||

ನಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ದಾಶ್ವಾನ್ ಹನಿಷಾಂ ದಾತಾ ಮತೋಽಸ್ಯ ಮನುಷ್ಯೋ ಯಜಮಾನೋ ನಾಹಸಾ ಹನಿಷಾಂ ನಾಹಕೇನಾಗ್ನಿ ನಾ ಪ್ರಯಾಂಸ್ಯನ್ನಾನ್ಯಭ್ಯಶ್ನೋತಿ | ಅಭಿತಃ ಸರ್ವತಃ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ಕಿಂಚಿ ಪಾವಕಶೋಚಿಷಃ ಶೋಧಕೇದೀಪ್ತೇರಗ್ನೇಃ ಸಕಾಶಾತ್ ಕ್ಷಯಂ ಗೃಹಂ ಚಾಭ್ಯಶ್ನೋತಿ || ಪ್ರಯಾಂಸಿ | ಪ್ರೀಳ್ ತರ್ಪಣೇ | ಅಸ್ಮಾದ್ಶೋರಂಕರ್ಥಾವಿಶಿಷ್ಟಾರ್ಥಾದಸುಸ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪ್ರೀಣಯಂತಿ ಭಕ್ಷಮಿತಿ ಪ್ರಯಾಂ

ಸ್ಯನ್ನಾ ನಿ | ನಿಶ್ವಾಸಾದ್ಭೂತಾತ್ | ವಾಹಸಾ | ಚಿದಿತ್ಯನುವೃತ್ತಾ ವಹಿರಾಧಾತ್ಯಾಶ್ವಂದೇತ್ಯಸುನ್ |
 ಚಿಶ್ವಾದ್ಭೂತಧಾವೃದ್ಧಿಃ | ನಿಶ್ವರಃ | ದಾಶ್ವಾನ್ | ದಾತ್ಯ ದಾನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಕ್ವಸೌ ದಾಶ್ವಾನ್ಸಾಹ್ಯಾನಿತಿ
 ನಿಪಾತನಾದಿಡಾಗಮೋ ದ್ವಿರ್ವಚನಂ ಚ ನ ಭವತಿ | ಕ್ವಸುನ್ವತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಅಶ್ನೋತಿ | ಅತೂ
 ಸ್ಯಾಶ್ವಾ | ವೃತ್ತಯೇನ ಪರಸ್ತೃಪದಂ | ನಿಘಾತಃ ||

ಶ್ರುತಿಸದಾರ್ಥ.

ದಾಶ್ವಾನ್—ಹವಿರ್ದಾತ್ಯವಾದ | ಮರ್ತ್ಯಃ—ಯಜಮಾನರೂಪಮನುಷ್ಯನು | ವಾಹಸಾ—ಹವಿ
 ವರ್ತಕನಾದ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ | ಪ್ರಯಾಂಸಿ—ಅನ್ನಗಳನ್ನು | ಅಭಿ ಅಶ್ನೋತಿ—ಸರ್ವವಿಧದಿಂದಲೂ ಪಡೆಯು
 ತಾನೆ ; (ಮತ್ತು) | ಸಾವಳಶೋಚಿಷಃ—ಶುದ್ಧಿಕಾರಕವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯ (ಪ್ರಸಾದದಿಂದ) |
 ಕ್ಷಯಂ—ಗೃಹವನ್ನೂ | (ಅಭಿ ಅಶ್ನೋತಿ—ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ).

ಭಾವಾರ್ಥ.

ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನು ಹವಿರ್ವರ್ತಕನೂ, ಶುದ್ಧಿಕಾರಕ
 ತೇಜೋವಿಶಿಷ್ಟನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಅನ್ನಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ಗೃಹವನ್ನೂ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

From Agni, of purifying radiance the mortal presenter (of offerings)
 obtains by his conveyance (of them to the gods) abundant viands and a dwell-
 ing.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ದಾಶ್ವಾನ್—ಹವಿಷಾಂ ದಾಶಾ | ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಕೊಡ
 (ವಹಿಸ)ತಕ್ಕವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ನಿರುತ್ತಕಾರರು—

ಹಿಮಾಸಶ್ಚರ್ವಣೇಧ್ಯತೋ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಸ ಆ ಗತ | ದಾಶ್ವಾಂಸೋ ದಾತುಷಸ್ಪತಂ |

(ಮಂ. ಸಂ. ೧-೩-೭)

ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ದಾಶ್ವಾಂಸಃ—ದತ್ತವಂತಃ ದಾನಮಾಡುವ ದಾನಶೀಲರು ಎಂದೂ, ದಾತುಷಃ—
 ದತ್ತವತಃ—ದಾನಶೀಲರಿಗೆ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಮರ್ತ್ಯಃ—ಮನುಷ್ಯಃ | ಯಜಮಾನಃ | ಮರ್ತ್ಯಶಬ್ದವು ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೭) ಪಠಿತವಾ
 ಗಿದ್ದರೂ, ಇಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನೆಂಬ ಅರ್ಥವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ವಾಹಸಾ ಪ್ರಯಾಂಸಿ ಅಭ್ಯಶ್ನೋತಿ—ಪ್ರಯತ್ನಬ್ಧವು ಪ್ರೀತಿಯಂತಿ ಭೋಕ್ತೃವಿತಿ ಪ್ರಯಾಂಸಿ
 ಅಶ್ನಾನ್ತಿ | ಭೋಜನಮಾಡುವವರನ್ನು ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವುದರಿಂದ ಅನ್ನಗಳಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿರುವುದು
 ಎಂದೂ, ಮತ್ತು ಅನ್ನಸಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಸ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದೂ,
 ಸಾಯಣರು—ಯಜಮಾನಃ ಹವಿಷಾಂ ದಾತುಕೇನ ಅಗ್ನಿನಾ ಅಭಿತಃ ಸರ್ವತಃ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ—ಯಜ್ಞಮಾಡುವ

ಯಜಮಾನನು ಪವಿತ್ರಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ಒಯ್ಯುವ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಅನೇಕ ವಿಧದಿಂದ ಅನ್ನವನ್ನು ಹೊಂದುವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪಾವಕಶೋಚಿಷಃ ಕ್ಷಯಂ—ಶೋಧಕದೀಪ್ತೇಃ ಅಗ್ನೇಃ ಸಕಾಶಾತ್ ಗೃಹಂ ಚ ಅಭ್ಯಶೋತಿ |
ಕ್ಷಯತಬ್ಧವು ಗೃಹನಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ವಾಸಸ್ಥಾನವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.
ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನು ಪರಿಶುದ್ಧಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ
ಶಾಶ್ವತವಾದ ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ:

ಪ್ರಯೋಗಿ—ಪ್ರೀರ್ ತರ್ಕಣೇ ಧಾತು. ಪ್ರೇರಣಾ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಕ
ವಾದ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯ ಅಸುನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರೀಣಯಂತಿ
ಭೋಕ್ತೃನಿತಿ ಪ್ರಯೋಗಿ ಅನ್ಯಾನಿ (ತಿನ್ನುವವರನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವುದು ಅನ್ಯ). ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ
ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಾಹಸಾ—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ವಹಿಪ್ರಾಧಾನ್ಯಭೃತ್ಯಂದಸಿ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೬೦) ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಷತ್ ಎಂದು ಅನುಪ್ರತ್ಯವಾಗುವುದರಿಂದ ಇದು ಷತ್ಪ್ರಗುತ್ತದೆ. ಅತಃಪ್ರ-
ಧಾಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ. ವಾಹಸಾ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯ
ದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ದಾಶ್ವಾನ್—ದಾಶ್ಯ ಬಾಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ತಸುಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ದಾಶ್ವಾನ್ ಸಾಶ್ವಾನ್—
(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ದ್ವಿತ್ವ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ
ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶೋತಿ—ಅಶಾ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋಬಯಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಮೈಪದಿಯಾ
ಗುತ್ತದೆ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪರಿ ವಿಶ್ವಾನಿ ಸುಧಿತಾಗ್ನೇರಶ್ಯಾಮ ಮನ್ಮಥಿಃ |

ವಿಪ್ರಾಸೋ ಜಾತವೇದಸಃ || ೮ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಪರಿ | ವಿಶ್ವಾನಿ | ಸುಧಿತಾ | ಅಗ್ನೇಃ | ಅಶ್ಯಾಮ | ಮನ್ಮಥಿಃ |

ವಿಪ್ರಾಸಃ | ಜಾತವೇದಸಃ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ಜಾತವೇದಸೋ ಜಾತಪ್ರಜ್ಞಾ ವಿಸ್ತಾಸೋ ಮೇಧಾವಿನೋ ಹೋತ್ರಾದಿಯೋ ವಯಮಗ್ನೇ-
ಸವ ಸಂಘಂ ಭಿರ್ಮನುಭಿರ್ಮನೀಯೈಃ ಸ್ತೋಮೈರ್ವಿಶ್ವಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಸುಧಿತಾ ಸುಹಿತಾನಿ ಸುಷ್ಕ
ಹಿತಾಭೀಷಿತಾನಿ ವಸೂನಿ ಪರ್ಯಶ್ಯಾಮು | ಸರ್ವತಃ ಪ್ರಾಪ್ನುಯಾಮು | ಜಾತವೇದಸ ಇತ್ಯಗ್ನೇರ್ವಾ
ವಿಶೇಷಣಂ | ಜಾತಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ವೇತ್ತೀತಿ ಜಾತವೇದಾಃ ಸರ್ವಜ್ಞ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಏತಾದೃಶಂ ಜಾತವೇದ-
ಸ್ತುಮಗ್ನೇರೇವೋಚಿತಮಿತಿ ತದ್ವಿಶೇಷಣಶ್ಚಂ ಯುಕ್ತಂ || ಸುಧಿತಾ | ಡುಧಾಗಾ ಧಾರಣಪೋಷಣ-
ಯೋರೈತ್ಯಸಾದ್ವತ್ಯೋರ್ನಿಷ್ಠಾಯಾಂ ಛಂದಸೀತ್ಯನವ್ಯಕ್ತೌ ಸುಧಿತವಸುಧಿತೇತ್ಯಾದಿನಾ ನಿಪಾತಿತಃ |
ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ಶೇರ್ಲುರ್ | ಗತರನಂತರ ಇತಿ ಸರ್ತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಶ್ಚರತ್ವಂ | ಅಶ್ಯಾಮು | ಅಶೂ
ವ್ಯಾಪ್ತಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಋಕ್ಸೈತ್ಯಯಸ್ಯ ಲುಕ್ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಹರಸ್ಮೈಪಸಂ | ಯಾಸುಟ್
ಪರಸ್ಮೈಪದೇಷೂಪಾತ್ ಇತಿ ಯಾಸುಟ್ | ಲಿಜಃ ಸಲೋಪಃ ಇತಿ ಸಲೋಪಃ | ಅದಂತತ್ವಾಭಾವಾದಿ-
ಯಾದೇಶೋ ನ ಭವತಿ | ಮಸಃ ಸರ್ವಾರಸ್ಯ ಸಿಕ್ಕಂ ಜಾತ ಇತಿ ಲೋಪಃ | ನಿಭಾತಃ | ಮನ್ಮುಭಿಃ |
ಮನು ಅವಲೋಧನೇ | ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಸಿ ದೃಶ್ಯಂತ ಇತಿ ಮನಿನ | ನಿತ್ಸರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

(ಜಾತವೇದಸಃ—ಜಾತಪ್ರಜ್ಞಾಃ) | ವಿಸ್ತಾಸಃ—ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ (ಹೋತ್ರಾದಿಗಳು) ನಾವು |
ಜಾತವೇದಸಃ—ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ | ಅಗ್ನೇಃ—ಅಗ್ನಿಯು | ಮನ್ಮುಭಿಃ—ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ | ವಿಶ್ವಾಣಿ—ಸಮಸ್ತ
ನಾದ | ಸುಧಿತಾ—ಹೆಚ್ಚು ಹಿತವಾದ ಅಭಿಲಾಷಿತ ಧನಗಳನ್ನು | ಪರಿ ಅಶ್ಯಾಮು—ಪಡೆಯೋಣ ||

ಭಾವಾರ್ಥ.

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಹೋತ್ರಾದಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಮತ್ತು ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ನಾವು ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು
ಸ್ತುತಿಸಿ, ಅಭಿಲಾಷಿತವಾದ ಸಮಸ್ತ ಧನಾದಿವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ಪಡೆಯಲಿಚ್ಛಿಸುತ್ತೇವೆ.

English Translation.

May we, endowed with intelligence, obtain all good things by our
praises of Agni, to whom all is known.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ಇಲ್ಲಿ ಜಾತವೇದಶ್ಚಬ್ದಕ್ಕೆ ಜಾತಪ್ರಜ್ಞಃ ಜಾತಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ವೇತ್ತಿ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥ
ವನ್ನು ಮಾಡಿ ಜಾತಪ್ರಜ್ಞಃ ವಿಸ್ತಾಃ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಮಾಡಿ ಜಾತವೇದಸಃ
ಅಗ್ನೇಃ ಎಂದು ಜಾತವೇದಶ್ಚಬ್ದವನ್ನು ಅಗ್ನಿ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ
ಸಿದೆ. ವಿಸ್ತಾಃ ಎಂಬ ಪದವು ಮೇಧಾವಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಹೋತ್ರವೇ
ಮೊದಲಾದ ಋತ್ವಿಜರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು

ಮನ್ಮುಭಿಃ—ಮನನೀಯೈಃ ಸ್ತೋಮೈಃ | ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ಉಪ ಪ್ರಾಣಾತ್ಮಮನ್ಮೇಧಾಯಿ ಮನ್ಮ ದೇವಾನಾಮಾತಾ ಉಪ ವೀತಸೃಷ್ಟಃ |

ಅನ್ವೇನಂ ವಿಸ್ತಾ ಋಷಯೋ ಮದಂತಿ ದೇವಾನಾಂ ಪುಷ್ಟೇ ಚೈಕೈವಾ ಸುಬಂಧುಂ ||

(ಋ ಸಂ. ೧-೧೬೨-೭)

ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮನ್ಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮನನೀಯಮರ್ಥಜಾತಂ ಧ್ಯಾನಾರ್ಥವಾದವುಗಳು ಎಂದೂ,

ತಮೂಷು ಸಮನಾ ಗಿರಾ ಪಿತೃಣಾಂ ಚ ಮನ್ಮಥಿಃ |

ನಾಭಾಕಸ್ಯ ಪ್ರಶಸ್ತಿಭಿಯೇಸ್ಸಿಂಧುನಾಮುಪೋದಯೇ ಸಪ್ತಸ್ವಸಾ ಸ ಮಧ್ಯಮೋ ನಭಂ-

ತಾಮನ್ಯುಕೇ ಸಮೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೪೧-೨)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮನನೀಯೋ ಮನನಾರ್ಥಾಃ ಬಹುವಾನ್ಯಾಃ ಸ್ತೋಮಾಃ—ಧ್ಯಾನಮಾಡಿ ಪೂಜಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ ಸ್ತುತ್ಯವಾದ ಪ್ರಶಂಸೆಗಳೆಂದೂ ಮನ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ದೇವತಾವಿಷಯವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಕುಶಲವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಹೋತೃವೇ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಜರಾದ ನಾವು ಅಗ್ನಿಯ ಪೂಜ್ಯವಾದ ಮತ್ತು ಪ್ರಶಂಸಾರ್ಹವಾದ ಮಹಿಮೆಗಳಿಂದ ಅವನನ್ನು ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಿ ಮತ್ತು ಪೂಜಿಸಿ ನಮಗೆ ಅಭಿಲಷಣೆಯವಾದ ಮತ್ತು ಹಿತವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧಗಳಿಂದಲೂ ಹೊಂದೋಣ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ. ಇದು ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥ.

ಜಾತವೇದಸಃ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿರುವ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಅಗ್ನಿಯು, ತನ್ನ ಮಹಿಮೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿದು ತನ್ನನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ ಧ್ಯಾನಮಾಡುವವರಾದ ಹೋತೃವೇ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಜರ ಸರ್ವ (ಎಲ್ಲಾ) ವಿಧವಾದ ಇಷ್ಟಗಳನ್ನು ಸರ್ವಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ನೆರವೇರಿಸುವ ಅನುಗ್ರಹವುಳ್ಳವನಾಗಿರುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಶ್ರುತಿಜರಾದ ನಾವು ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಇದನ್ನು ಹೊಂದೋಣ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಏತಾದೃಶಂ ಜಾತವೇದಸ್ತುಂ ಅಗ್ನೇರೇವೋಚಿತಮಿತಿ ತದ್ವಿಶೇಷಣತ್ವಂ ಯುಕ್ತಂ—ಈ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವು ಅಗ್ನಿಗೆ ಅನುರೂಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಪದವನ್ನು ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ಸುಧಿತಾ—ದುಧಾಜ್ ಧಾರಣವೋಪನಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ನಿಷ್ಕಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಛಂದಸಿ ಎಂದು ಪೂರ್ವದಿಂದ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ ಸುಧಿತವಸುಧಿತ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ನವುಂಸಕ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಸುಧಿತಾನಿ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ತೇತ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಿಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗೆ ಲೋಪ. ಕ್ರಾಂತವಾದ ಉತ್ತರಪದ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಗತಿನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಸು) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ಯಾಮು—ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಧಾತು. ಲಿಜ್ ಉತ್ತಮವುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಿಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಮೈಪದಿ ಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಏತ್ಯಂಜಾತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಲೋಪ. ಬಹುಲಿಂಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕರಣಕ್ಕೆ (ಕ್ತು) ಲುಕ್. ಯಾಸುಟಾ-ಪರಸ್ಮೈಪದೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಯಾಸುಟಾಗಮ. ಲಿಜಃಸಲೋ-

ಪೋಷಂತ್ಯಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅದಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ಯಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಶ್ಯಾಮ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮನ್ನೇಭಿಃ—ಮನು ಅವಬೋಧನೇ ಧಾತು. ಅನ್ನೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೈತ್ಯಂತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನ್ನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿಶ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತ್ವತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಿಪ್ರಾಸಃ—ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಆಜ್ಞಸೇರಸುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಸುಕಾಗಮ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೇ ವಿಶ್ವಾನಿ ನಾರ್ಯಾ ನಾಜೇಷು ಸನಿಷಾಮಹೇ |

ತ್ವೇ ದೇವಾಸ ಏರಿರೇ || ೯ ||

ಪಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೇ | ವಿಶ್ವಾನಿ | ನಾರ್ಯಾ | ನಾಜೇಷು | ಸನಿಷಾಮಹೇ |

ತ್ವೇ ಇತಿ | ದೇವಾಸಃ | ಆ | ಏರಿರೇ || ೯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ನಾರ್ಯಾ ವರಣೇಯಾನಿ ಸಂಭಜನೀಯಾನಿ ವಿಶ್ವಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಧನಾನಿ ನಾಜೇಷು ಯುದ್ಧೇಷು ಸನಿಷಾಮಹೇ | ವಯಂ ಸಂಭಜಾಮಹೇ | ಯತಃ ಕಾರಣಾದ್ದೇವಾಸಃ ಪೂರ್ವಮಸ್ಮಾಭಿ-
ಂಷ್ಠಾ ದೇವಾ ಅಸ್ಮದಭಿಮತಫಲಪ್ರದಾನಾಯ ತ್ವೇ ತ್ವಯೈರಿರೇ | ಆ ಸಮಂತಾದಗಮಸ್ | ತ್ವಯಿ ಪ್ರವಿಷ್ಟಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಸರ್ವಧಾನಿ ತ್ವತ್ಸಕಾಶಾತ್ ಫಲಂ ಲಭೇಮಹೀತಿ ಭಾವಃ || ನಾರ್ಯಾ | ವೃಜ್ ಸಂಭಕ್ತಾ | ಯದಲೋರ್ಣ್ಯದಿತಿ ಣ್ಯತ್ | ಶೇಷಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ಶೇರ್ಲುಕ್ | ಈಡವಂದೇತ್ಯಾದಿ-
ನಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ನಾಜೇಷು | ವೃಷಾದಿತ್ವಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಸನಿಷಾಮಹೇ | ವನವಣಿ ಸಂಭಕ್ತಾ | ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಪಃ ಸಃ | ಲೇಟಿ ಸಿಬ್ಬಹುಲಮಿತಿ ಸಿಪ್ | ಸಿಪ ಆರ್ಥಧಾತುಕತ್ವಾದಿಡಾಗಮಃ | ಲೇಟೋ-
ದಾಟಾವಿತ್ಯಡಾಗಮಃ | ವೃತ್ಯಯೇನಾತ್ಮನೇಪದಂ | ನಿಘಾತಃ | ತ್ವೇ | ಯುಷ್ಮಜ್ಜಬ್ಜಸ್ಯ ಸಪ್ತಮ್ಯಾಂ-
ತ್ವಾದೇಶಃ | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಶೇಆದೇಶಃ | ಶೇ | ಪಾ. ೧-೧-೧೩ | ಇತಿ ಪ್ರಗೃಹ್ಯಸಂಜ್ಞಾ | ಏರಿರೇ | ಈರ ಗತಾವಿತ್ಯಸ್ಮಾತ್ಪರಸ್ಯ ಲಿಟೋ ಯುಸ್ಯ ಇರೇಜಾದೇಶಃ | ಇಜಾಧೇಕ್ಷ ಗುರುಮತಃ ಇತ್ಯಾಮ್ನ ಭವತಿ ಮಂತ್ರತ್ವಾತ್ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

(ಹೇ) ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ದೇವಾಸಃ—(ನಮ್ಮಿಂದ ಪೂಜಿತರಾದ) ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ | ತ್ವೇ—ನಿನ್ನಲ್ಲಿ | ಆ ಈರಿರೇ—(ನಮಗೆ ಅಭಿಮತದಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ) ಪ್ರಾಪ್ತರಾದರು; (ಆದುದರಿಂದ) | ನಾರ್ಯಾ—(ಅಪೇಕ್ಷಣೀಯಗಳಾದ) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ | ವಿಶ್ವಾನಿ—ಸಮಸ್ತಧನಗಳನ್ನೂ | ವಾಜೇಷು—ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ | ಸನಿಷಾಮಹೇ—ಪಡೆಯೋಣ ||

ಭಾವಾರ್ಥ.

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಮ್ಮಿಂದ ಪೂಜಿತರಾದ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ನಿನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಗತರಾಗಿದಾರೆ; ಆದುದರಿಂದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನಾದಿವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ (ನಿನ್ನ ನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ) ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಪಡೆಯಲಿಚ್ಛಿಸುತ್ತೇವೆ.

English Translation.

May we obtain, Agni, all precious things (as booty) in battles, since the gods concentrated in you.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ನಾರ್ಯಾ—ವರಣೀಯಾನಿ ಸಂಭವನೀಯಾನಿ—ಈ ಪದವು ವಿಶ್ವಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ಅಭಿಲಷಣೀಯವಾದುದೂ, ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೊಂದಲರ್ಹವಾದುದೂ ಆದ ಎಲ್ಲಾವಿಧವಾದ ಧನವನ್ನೂ ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಪುತ್ರಿಜರಾದ ನಾವುಗಳು ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಂದುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ವಾಜೇಷು—ಯುದ್ಧೇಷು | ವಾಜಶಬ್ದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯)ಯೂ, ವಾಜೇ ಎಂದು ಸಂಗ್ರಾ ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (೩-೦-೯)ಯೂ, ವಾಜೇ ಸಂಸ್ಕೃತೇ ಹವಿಸಿ (ನಿ. ೧೦-೩೪) ಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನಾಡಿದ ಪರಿಣಿ ದ್ಧವಾದ ಹವಿಸ್ಸು ಎಂದೂ, ವಾಜ ಎಂದು ಒಬ್ಬನ ಹೆಸರಿಂದೂ, (ನಿ. ೧೧-೧೭) ವಾಜಿನೀವತೀ—ಹವಿಸ್ಸಾ ಉದಕೇನ ವಾ ತದ್ವತೀ (ನಿ. ೧೧-೨೭) ಹವಿಸ್ಸು ಉದಕ ಎಂದೂ (ಸಾಸಾರ್ಥ) ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸು ವುದಾಗಿ ಪರಿಣಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ದೇವಾಸಃ ಈರಿರೇ — ಪೂರ್ವಮಸ್ಮಾಭಿರಿಷ್ಟಾ ವೇವಾಃ ಅಸ್ಮದಭಿಮತಫಲಪ್ರಾಪ್ತವಾನಾಯ ಸಮಂತಾದಗಮನ್ ತ್ವಯಿ ಪ್ರವಿಷ್ಟಾಃ ಸರ್ವಭಾಸಿ ತ್ವತ್ಸಕಾಶಾತ್ ಫಲಂ ಲಭೇಮಹಿ. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ವೇವಾಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪುತ್ರಿಜರಾದವರಿಗೆ ಇಷ್ಟಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿಕೊಡುವ ದೇವತೆಗಳು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಆ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ, ಇವ್ಯವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯಾಗಮಾಡುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿರುವಕಾರಣ ಅಗ್ನಿಯೇ ಸರ್ವದೇವತಾತ್ಮಕನಾಗಿರುವನೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಈ ವಿಧವಾದ ಪ್ರಭುತ್ವವಾದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಾಪೂರಿತನಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಯಜಮಾನರೇ ಮಾಡಲಾದ ಪುತ್ರಿಜರಿಗೆ ಸರ್ವವಿಧವಾದ ಫಲವೂ ಲಭಿಸುವುದಾಗಿರುವಕಾರಣ ಅದನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಅತಿತದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ನಾರ್ಯಾ—ವೃಹ್ ಸಂಭಕ್ತಾ ಭಾತು. ಚುಹಲೋರ್ಣ್ಯಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ 'ಣ್ಯಾತ್' ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಚಿತ್ತಾನುದರಿಂದ ಅಚೋಷಾತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ.

ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ನಪುಂಸಕ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಳಿ ಲೋಪ. ಈಡವಂದವ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಾಚೇಷು—ಇದು ವೃಷಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ವೃಷಾದೀನಾಂಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸನಿಷಾಮದೇ—ವನ ಪಣ ಸಂಭಕ್ತೌ ಧಾತು. ಧಾತ್ವಾದೇಃಷಃಸಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿಯ ಪಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ವ. ಲೇಟ್. ವೃತ್ಯಯೋಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಉತ್ತಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹಿಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿತಆತ್ಮನೇಪದಾನಾಂ ಟೀರೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ (ಇ) ಏತ್ವ. ಲೇಟೀಡಾಟ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಸಿಬ್ಬಯಲಂ ಲೇಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸಿಪ್. ಇದಕ್ಕೆ ಅರ್ಧಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇರೂವುದರಿಂದ ಅರ್ಧಧಾತುಕಸ್ಯೇದ್ವಲಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ. ಅದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಪತ್ವ. ಸನಿಷಾಮದೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜ್ಜತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶ್ವೇ—ಯುಷ್ಮದ್ ಶಬ್ದ. ಸಪ್ತಮಾವಕವಚನಾಂತನಾದಾಗ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಶೇ ಆದೇಶ. ಮುಪರ್ಯಂತಕ್ಕೆ ತ್ವಾದೇಶ. ಶೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಗೃಹ್ಯ ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ.

ಈರಿರೇ—ಈರ. ಗತೌ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಲಿಟಸ್ತರ್ಯೋರೇತಿ-ರೇಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇರೇಚ್ ಆದೇಶ. ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿಷೇಧಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇಜಾದೇಶ್ವಗುರುಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಮ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ದ್ವಿತ್ವ, ದೀರ್ಘಾಢಿ. ತಿಜ್ಜತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಸಮಾಪ್ತವು

ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಇತಿ ನವರ್ಚಂ ದ್ವಾದಶಂ ಸೂಕ್ತಂ ನೈಶಾಮಿತ್ರನ್ಯಂದ್ರಾಗ್ನಂ | ತಥಾ ಚಾನುಕ್ಯಮ್ಯತೇ | ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಐಂದ್ರಾಗ್ನಮಿತಿ | ಗಾಯತ್ರಂ ತ್ವಿತಿ ತುತದ್ವಾದಿವಮಹಿ ಸೂಕ್ತಂ ಗಾಯತ್ರಂ | ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ದೇವತಾ || ಅಭಿಪ್ಲವಿಕೇಷ್ವಹಃಸು ಪ್ರಾತಃಸವನೇಚ್ಛಾವಾಕಶಸ್ತ ಅನಾಪಾರ್ಥಮಿದಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಅಭಿಪ್ಲವಸ್ಯವ್ಯಾಹಾನೀತಿ ಮಂಡೇ ಸೂಕ್ತಿಕಂ | ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಆ ಗತಂ ತಾ ಕುನೇ ಯಯೋರಿದಂ | ಅ. ೭-೫ | ಇತಿ || ಅಗ್ನಿಪ್ಲವೇಮೇಚ್ಛಾವಾಕಶಸ್ತ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಆ ಗತಮಿತಿ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಸ್ತುತಃ | ಕಸ್ಯೇವಾಚ್ಛಾವಾಕಸ್ಯಾದ್ಯಾ ಶಸ್ತ್ರಯಾದ್ಯಾ | ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಆ ಗತಂ ಸುತಮಿತಿ ಯಾಚ್ಯಾ |

ಅ. ೫-೧೦ | ಇತಿ ಸೂತ್ರತತ್ತ್ವಾತ್ || ಚತುರ್ವಿಂಶೇಹನಿ ಪ್ರಾತಃಸವನೇಚ್ಛಾಪಾಕಶಸ್ತ್ರ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ
ಆ ಗತಂ ಸುತಮಿತಿ ಪಳಹಸ್ತೋತ್ರಿಯಃ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಆ ಗತಮಿಂದ್ರೇ ಆಗ್ನಾ ನಮೋ ಬೃಹತ್ | ಅ.
೭-೨ | ಇತಿ ಸೂತ್ರತಂ || ಆಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾಚ್ಛಾಪಾಕಶಸ್ತ್ರೇ ತೋಶಾ ವೃತ್ರಹಣಾ ಹುವ ಇತ್ಯಾದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತಃ |
ಸೂತ್ರತಂ ಚ | ತೋಶಾ ವೃತ್ರಹಣಾ ಹುವ ಇತ್ಯಾದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತಃ | ಅ. ೫-೧೦ | ಇತಿ || ಆಗ್ನಿಷ್ಟೋಮೇಚ್ಛಾ-
ಪಾಕಶಸ್ತ್ರ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಅಪಸಸ್ಪರೀತ್ಯನುರೂಪಃ | ಸೂತ್ರತಂ ಚ | ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಆ ಗತಂ ಸುತಮಿಂ-
ದ್ರಾಗ್ನೀ ಅಪಸಸ್ಪರಿ | ಅ ೫-೧೦ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಮೊದಲನೆಯ ಅನುವಾದದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ
ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಋಷಿಯು ; ಇಂದ್ರ
ಮತ್ತು ಆಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳು; ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲ—ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೇಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ತು
ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತದಂತೆ ಈ ಸೂಕ್ತವೂ ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ಯವೆಂದು ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವುದು.
ಅಭಿಷ್ಠವಂಶಂಧವಾದ ಯಾಗದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾತಸ್ಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಚ್ಛಾಪಾಕನೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನು ಪರಿಸರ್ಜಿಕಾದ-
ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳ ಅವಾಪಾರ್ಥವಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶೌತಸೂತ್ರದ
ಅಭಿಷ್ಠವಕ್ಯವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿ ಎಂಬ ಖಂಡದ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಆ ಗತಂ ತಾ ಹುವೇ ಯೇಯೋರಿದಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರ
ದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೭-೫); ಆಗ್ನಿಷ್ಟೋಮ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಆಚ್ಛಾಪಾಕನೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನು ಪರಿಸರ್ಜಿಕಾದ
ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಆ ಗತಂ ಎಂದು ಮೊಹಲಾಗುವ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಿಸುತ್ತಾ
ವನ್ನಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಆ ಗತಂ ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರದ ಮೊದಲನೇ ಪಾದ್ಯಾಮಂತ್ರ
ವನ್ನಾಗಿಯೂ ಪರಿಸರ್ಜಿಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶೌತಸೂತ್ರದ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಆ ಗತಂ ಸುತಮಿತಿ ಯಾಚ್ಛಾ
ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೫-೧೦); ಮತ್ತು ಯಾಗದ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿವಸದಲ್ಲಿ
ಪ್ರಾತಸ್ಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಚ್ಛಾಪಾಕನೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನು ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಆ ಗತಂ ಸುತಂ ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಪಳಹ
ಸ್ತೋತ್ರೀಯಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪರಿಸರ್ಜಿಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶೌತಸೂತ್ರದ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಆ ಗತಮಿಂದ್ರೇ
ಆಗ್ನಾ ನಮೋ ಬೃಹತ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೭-೨); ಮತ್ತು ಆಗ್ನಿಷ್ಟೋಮ
ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಆಚ್ಛಾಪಾಕನೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನು ಈ ಸೂಕ್ತದ ತೋಶಾ ವೃತ್ರಹಣಾ ಹುವೇ ಎಂದು ಮೊದಲನೆಯ
ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪರಿಸರ್ಜಿಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶೌತಸೂತ್ರದ ತೋಶಾ ವೃತ್ರಹಣಾ
ಹುವಾ ಇತ್ಯಾದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೫-೧೦) ಮತ್ತು ಆಗ್ನಿಷ್ಟೋಮ
ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಆಚ್ಛಾಪಾಕಋತ್ವಿಜನು ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಆ ಗತಂ ಸುತಂ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದ
ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ಕನ್ನೂ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಅಪಸಸ್ಪರಿ ಎಂಬ ಎಳನೆಯಋಕ್ಕನ್ನೂ ಅನುರೂಪಋಕ್ಕುಗಳನ್ನಾಗಿ
ಪರಿಸರ್ಜಿಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶೌತಸೂತ್ರದ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಆಗತಂ ಸುತಮಿಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಅಪಸಸ್ಪರಿ ಎಂಬ
ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೫-೧೦).

ಸೂಕ್ತ—೧೨

ಮಂಡಲ—೩ || ಅನುವಾಕ—೧ || ಸೂಕ್ತ—೧೨ ||

ಅಷ್ಟಕ—೩ || ಅಧ್ಯಾಯ—೧ || ವರ್ಗ—೧೧, ೧೨ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತಂವೈ—೯ ||

ಮುಷಿಃ—ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ||

ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ||

ಭಂಜಾ—ಗಾಯತ್ರೀ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಆ ಗತಂ ಸುತಂ ಗೀರ್ಭೀರ್ನಭೋ ವರೇಣ್ಯಂ |

ಅಸ್ಯ ಪಾತಂ ಧಿಯೇಷಿತಾ || ೧ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಇತಿ | ಆ | ಗತಂ | ಸುತಂ | ಗೀರ್ಭಿಃ | ನಭಃ | ವರೇಣ್ಯಂ |

ಅಸ್ಯ | ಪಾತಂ | ಧಿಯಾ | ಇಷಿತಾ || ೧ ||

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ.

ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಶ್ಚೇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಹೇ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ದೇವಾ ಸುತಮುಭಿಷವಾದಿಸಂಸ್ಕಾರೈಃ ಸಂಸ್ಕೃತ-
ಮತ ಏವ ವರೇಣ್ಯಂ ವರಣೇಯಂ ಸಂಭವನೀಯಮಿಮಂ ಸೋಮಂ ಪ್ರತಿ ಗೀರ್ಭೀರಸ್ಮದೀಯಾಭಿಃ
ಸ್ತುತಿಯಾಪಾಭಿರ್ವಾಗ್ನಿರಾಯತೌ ಸಂತೌ ನಭೋ ನಭಃ ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥಾನಾದಾಗತಂ | ಅಗಚ್ಛತಂ | ಅಗತ್ಯ
ಚ ಧಿಯಾ ಸ್ತಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣೇ ಕರ್ಮಣೇಷಿತಾ ಪ್ರೇರಿತೌ ಯುನಾವಾಸ್ಯ ಪಾತಂ | ಇಮಂ ಸೋಮಂ
ಪಿತೃತಂ | ಯಾಽಽ ಧಿಯಾಸ್ಮದೀಯಯಾ | ಬುದ್ಧ್ಯೇಷಿತೌ ಪ್ರಾಪ್ತವಸ್ತದ್ಭಕ್ತ್ಯಾ ಪ್ರೇರಿತೌ ಯುನಾ-
ವಿಮಂ ಸೋಮಂ ಪಿತೃತಂ || ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ | ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಶ್ಚ ದ್ವಂದ್ವೇ ಘಿ | ಪಾ. ೨-೨-೩೨ | ಇತ್ನಗ್ನಿ-
ಶ್ಚ ಸ್ಯ ಪೂರ್ವನಿಪಾತೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಅಜಾಹ್ಯದಂತಂ | ಪಾ. ೨-೨-೩೩ | ಇತಿಂದ್ರಶಬ್ದಸ್ಯ ಪೂರ್ವನಿಪಾತಃ |
ಪಾದಾಹಿತಾನ್ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಪಾಷ್ಠಿಕಸ್ವರಃ | ಗತಂ | ಗಮಲ್ಪ ಸ್ಯಶಲ್ಪ ಗತೌ | ಬಯಲಂ
ಭಂದಸೀತಿ ಶಘೋ ಲುಕಿ ಸತ್ಯಮದಾಹ್ನೋಪದೇಶೇತ್ಯಾದಿನಾ ಮಕಾರಲೋಪಃ | ನಿಘಾತಃ | ವರೇಣ್ಯಂ |
ವೃಷ ಸಂಭವತಿ | ವೃಷ ಏಣ್ಯಃ | ವೃಷಾದಿತ್ವಾದಾದ್ಯದಾತ್ಮಃ | ಪಾತಂ | ಪಾ ಪಾನೇ | ಸರ್ವೇ ವಿಧ-
ಯತ್ಪಂದಸಿ ವಿಶಲ್ಪಂತ ಇತಿ ನ ಪಿಬಾದೇಶಃ | ಇಷಿತಾ | ಇಷ ಗತಾವಿತ್ಯಸ್ಯಾದ್ಧತೋರ್ನಿಷ್ಠಾಯಾಂ
ತೀಷಸಹೇತಿಶಾಸನಮುಃ | ಅಗಮಾ ಅನುದಾತ್ತಾ ಇತಿಬೋಧನುದಾತ್ತತ್ವಾತ್ ಕ್ತಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

(ಹೇ) ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿದೇವತೆಗಳೇ | ಸುತಂ—ಅಭಿಷವಾದಿ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತವೂ | ವರೇಣ್ಯಂ—(ಅದುದರಿಂದಲೇ) ಗ್ರಾಹ್ಯವಾದುದೂ (ಅದ ಈ ಸೋಮರಸವನ್ನು ದ್ದೇತಿಸಿ) | ಗೀರ್ಭಿಃ—(ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ) ಈ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ (ಅಹೂತರಾಗಿ) | ನಭಃ—(ಸ್ವಸ್ಥಾನವಾದ) ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಿಂದ | ಆ ಗತಂ—ಆಗಮಿಸಿ; (ಅನಂತರ) | ಧಿಯಾ—ನಮ್ಮಿಂದ ಕೃತವಾದ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ | ಅಥವಾ ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ (ಭಕ್ತಿಯಿಂದ) | ಇಷಿತಾ—ಪ್ರೇರಿತರಾಗಿ (ನೀವಿಬ್ಬರೂ) | ಅಸ್ಯ—ಈ ಸೋಮರಸವನ್ನು | ಪಾತಂ—ಪಾನಮಾಡಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ.

ಎಲೈ ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿದೇವತೆಗಳೇ, ಅಭಿಷವಾದಿ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತವಾದುದರಿಂದ ಗ್ರಾಹ್ಯವಾದ ಈ ಸೋಮರಸವನ್ನು ದ್ದೇತಿಸಿ, ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಅಹೂತರಾಗಿ ನಿಮ್ಮ ಸ್ಥಾನವಾದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಿಂದ ಆಗಮಿಸಿ, ನಮ್ಮ ಭಕ್ತಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ, ಈ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿ.

English Translation.

Indra and Agni, come to this acceptable libation, (brought) by our praises from heaven, and induced by (our) devotion to drink of it.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ಸುತಂ—ಅಭಿಷವಾದಿಸಂಸ್ಕಾರೈಃ ಸಂಸ್ಕೃತಂ—ಯಜ್ಞವನ್ನು ಅಚರಿಸುವವರು ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ತರುವಾಗ ಅದನ್ನು ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸಂಸ್ಕರಿಸುವರು. ಅದನ್ನು ತಂದನಂತಂ ಅದರಿಂದ ರಸವನ್ನು ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಜಜ್ಜಿ ತೆಗೆಯುವಾಗ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವರು. ಇದರಿಂದ ಸೋಮರಸವು ಸಂಸ್ಕೃತವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ವರೇಣ್ಯಂ—ವರಣೀಯಂ ಸಂಭಜನೀಯಂ—ಅಭಿಲಷಣೀಯವಾದುದು ಅಥವಾ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೊಂದಲರ್ಹವಾದುದು ಎಂದರ್ಥ. ನಿರುಕ್ತ ಕಾರಣ—

ವಿಶ್ವ ರೂಪಾಣಿ ಪ್ರತಿ ಮುಂಚಿತೇ ಕವಿಃ ಪ್ರಾಸಾವೀಭ್ಯದ್ರಂ ದ್ವಿಪದೇ ಚತ್ವುಷದೇ |

ವಿ ನಾಕಮುಖ್ಯತ್ ಸವಿತಾ ವರೇಣ್ಯೋಽಸು ಪ್ರಯಾಣಮುಷಸೋ ವಿ ರಾಜತಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೮೧-೨)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ವರೇಣ್ಯಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವರಣೀಯಂ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಗೀರ್ಭಿಃ—ಅಸ್ಮದೀಯಾಭಿಃ ಸ್ತುತಿರೂಪಾಭಿವಾಗ್ನಿರಾಹೂತಾ | ಗೀಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ವಾಚ್ಛಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಮಾ ತ್ವಾ ಸೋಮಸ್ಯ ಗಲ್ದಯಾ ಸದಾ ಯಾಚಿಷ್ಠಹಂ ಗಿರಾ |

ಭೂರ್ವ ಮೃಗಂ ನ ಸವನೇಷು ಚುಕ್ರುಧಂ ಕ ಈಶಾನಂ ನ ಯಾಚಿಷಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೧-೨೦)

ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತ್ಯಾ ಗೀತ್ಯಾ-ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಅಥವಾ ಗಾನದಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು—

ತಮಿಜ್ವರ್ಧಂತು ನೋ ಗಿರೋ ವತ್ಸಂ ಸಂಶಿತ್ವರೀರಿವ |

ಯ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಹೃದಂಸಃ ||

(ಮ. ಸಂ ೯-೬೧-೧೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಯಃ ಗಿರೋ ಗೃಣಾತೇಃ—ಗಿರಃ ಎಂಬ ಪದವು ಗ್ನಾ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಸ್ತುತಿಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವರ್ಣಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳು ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಆಹೂತರಾಗಿ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಬರಲಿ ಎಂದು ಅಶಿಸಿದೆ.

ಧಿಯಾ ಇಷಿತಾ ಅಸ್ಯ ಸಾತಂ—ಅಸ್ಮಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣೇ ಕರ್ಮಣಿ ಪ್ರೇರಿತೌ ಯುವಾಂ ಇಮಂ ಸೋಮಂ ಪಿಬತಂ | ಯದ್ವಾ ಧಿಯಾ ಅಸ್ಯದೀಯಯಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಇಷಿತೌ ಪ್ರಾಪ್ತೌ ಅಸ್ಯ-ದೈಕ್ಯಾ ಪ್ರೇರಿತೌ ಯುವಾಮಿಮಂ ಸೋಮಂ ಪಿಬತಂ || ಧೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮ, ಪ್ರಜ್ಞಾ ಎಂಬ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗವು ಇರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಮತ್ತಿಜರ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಆಹೂತರಾಗಿರುವ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳು ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಪ್ರೇರಿತರಾಗಿ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿರಿ ಎಂದು ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥ. ಅಥವಾ ಮತ್ತಿಜರಿಂದ ನಮ್ಮ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯರಾಗಿ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳು ನಮ್ಮ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಅಥವಾ ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಪ್ರೇರಿತರಾಗಿ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿರಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ—ಇಂದ್ರಶ್ಚ ಆಗ್ನಿಶ್ಚ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ. ದ್ವಂದ್ವೇಘಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೩೨) ದ್ವಂದ್ವ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಇಕಾರಾಂತಶಬ್ದವನ್ನು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಯಮ ಮಾಡಿದರೂ ಅಜಾದ್ಯದಂತಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೩೩) ಸ್ವರಾದಿಯಾಗಿಯಾ ಕ್ರಸ್ವಾಕಾರಾಂತವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮೊದಲು ಹೇಳಬೇಕು ಎಂಬ ನಿಯಮನಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವನಿಪಾತ ಬಂದಿರುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗತಮ್—ಗಮಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಲಬ್ಧವಾದವಿರುವುದರಿಂದ ತಮಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೇ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜಿತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವರೇಣ್ಯಮ್—ವೃಜ್ ಸಂಭಕ್ತೌ ಧಾತು. ವೃಜಿ ಏಣ್ಯಃ (ಉ. ಸೂ. ೨-೩೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಣ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ವೃಷಾದಿಗಣದಲ್ಲಿ ಪಠಿತನಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಾತಮ್—ಪಾ. ಪಾನೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಮಾದೇಶ. ಸೇವೇ-ವಿಧಯಃಛಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪಂತೇ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಪಿಬಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಷಿತಾ—ಇಷ ಗತೌ ಧಾತು. ನಿಷ್ಠಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತೀರ್ಷಸಹಲುಭೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಾದಿಯಾದ ಆರ್ಥಧಾತುಕನಾದುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ. ಅಗಮಾ ಅನುದಾತ್ತಾಃ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇಟ್ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋ ದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ದ್ವಿವಚನ (ಔ) ಸರನಾದಾಗ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಜರಿತುಃ ಸಚಾ ಯಜ್ಞೋ ಜಿಗಾತಿ ಚೇತನಃ |

ಅಯಾ ಪಾತಮಿಮಂ ಸುತಂ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಇತಿ | ಜರಿತುಃ | ಸಚಾ | ಯಜ್ಞಃ | ಜಿಗಾತಿ | ಚೇತನಃ |

ಅಯಾ | ಪಾತಂ | ಇಮಂ | ಸುತಂ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಜರಿತುಃ ಸ್ತೋತುಃ ಸಚಾ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಲಕ್ಷಣಫಲಪ್ರಾಪ್ತೌ ಸಹಾಯಭೂತೋ ಯಜ್ಞೋ ಜ್ಯೋತಿಷ್ವೋಮಾದಿಯಜ್ಞ ಸಾಧನಭೂತಶ್ಚೇತನ ಇಂದ್ರಿಯಾಣಾಂ ಚೇತಯಿತಾಪ್ಯಾಯನ-ಕಾರೀ ಸನ್ ಅಸೌ ಸೋಮೋ ಜಿಗಾತಿ | ಯುವಾಮಭಿಗಚ್ಯತಿ | ಅಯಾಸ್ತದೀಯಯಾ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣ-ಯಾನಯಾ ನಾಜಾಹೂತೌ ಸಂತೌ ಸುತಮಭಿಷವಾದಿಸಂಸ್ಕಾರೋಪೇತಮಿಮಂ ಸೋಮಂ ಪಾತಂ | ಸಿಬತಂ || ಜಿಗಾತಿ | ಗಾ ಸ್ತುತಾವಿತ್ಯಯಂ ಧಾತುರತ್ರ ಗಮನೇ ವರ್ತತೇ | ಛಂದಸಿ ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ಯಂ | ನಿಘಾತಃ | ಚೇತನಃ | ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ | ಕರ್ತರಿ ಬಹುಲವಚ-ನಾಲ್ಲ್ಯುಟ್ | ಲಿತಿತ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಯಾ | ಇದಂಶಬ್ದಸ್ಯ ತೃತೀಯಾಯಾಃ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಯಾಜಾದೇಶಃ | ಅನಾದೇಶಪ್ರಾಪ್ತೌ ಹಲಿ ಲೋಪಃ | ಪಾತಂ | ಪಾ ಪಾನೇ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

(ಹೇ) ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ | ಜರಿತುಃ—ಸ್ತೋತೃವಿಗೆ | ಸಚಾ—(ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ) ಸಹಾಯಭೂತವೂ | ಯಜ್ಞಃ—ಜ್ಯೋತಿಷ್ವೋಮಾದಿಯಜ್ಞ ಸಾಧನಭೂತವೂ | ಚೇತನಃ—ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಉತ್ಸಾಹ (ಆಪ್ಯಾಯನ)ಕಾರಿಯೂ (ಆದ ಈ ಸೋಮರಸವು) | ಜಿಗಾತಿ—(ನಿಮ್ಮನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ) ಹೊರಡುತ್ತದೆ | ಅಯಾ—(ಆಸ್ತದೀಯಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣವಾದ) ಈ ನಾಕ್ಯದಿಂದ (ಆಹೂತರಾಗಿ) | ಸುತಂ—ಸುಸಂಸ್ಕೃತವಾದ | ಇಮಂ—ಈ ಸೋಮರಸವನ್ನು | ಪಾತಂ—ಪಾನಮಾಡಿ |

ಭಾವಾರ್ಥ.

ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ, ಸ್ತೋತ್ರವಿಗೆ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಸಹಾಯಭೂತವೂ ಜ್ಯೋತಿಷ್ವೋಮಾದಿಯುಜ್ಜಸಾಧನವೂ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಉತ್ಸಾಹದಾಯಕವೂ, ನಿಮ್ಮನ್ನೇ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೊರಡುತ್ತಿರುವುದೂ, ಅಭಿವಾದಿಸಂಸ್ಕಾರಗಳಿಂದ ಸುಸಂಸ್ಕೃತವೂ ಆದ ಈ ಸೋಮರಸವನ್ನು ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಆಹೂತರಾಗಿ ಬಂದು ಪಾನಮಾಡಿ.

English Translation.

Indra and Agni, the conscious sacrifice associated with the worshipper proceeds to you : (summoned) by this (invocation), drink the libation.

ನಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಜಂತುಃ ಸಚಾ—ಸ್ತೋತುಃ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಫಲಪ್ರಾಪ್ತೌ ಸಹಾಯಭೂತಃ | ಜರಿತಾ ಎಂಬ ಪದವು ಸ್ತೋತ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ನೊನಂ ಸಾತೇ ಪ್ರತಿ ವರಂ ಜರಿತ್ರೇ (ಮು. ಸಂ. ೨-೧೧-೨೧) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜರಿತಾ, ಗರಿತಾ, ಎಂದರೆ ಸ್ತುತಿಮಾಡುವವನೆಂದು ಅರ್ಥ. ಸಚಾ—ಈ ಪದವು. ಸಚಾ ಸಹೋತ್ಯರ್ಥಃ ಎಂದು ಯಾಸ್ಕರಿಂದ (ನಿ. ೫-೫) ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟು.

ಅಗ್ನಿನೇಂದ್ರೇಣ ವರುಣೇನ ವಿಷ್ಣುನಾದಿತ್ಯೈ ರುದ್ರೈರ್ವಸುಭಿಸ್ಸಚಾ ಭುವಾ |

ಸಜೋಷನಾ ಉಷಸಾ ಸೂರ್ಯೇಣ ಚ ಸೋಮಂ ಪಿಬತಮತ್ರಿನಾ ||

(ಮು. ಸಂ. ೮-೩೫-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವಸುಭಿಸ್ಸಹಭುವಾ—ವಸುಗಳೊಡನೆ ಇರತಕ್ಕವರೆಂದು ಸಹಾರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು, ಸೋಮವು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಮಾಡುವ ಋತ್ವಿಜರಿಗೆ ದೇವತೆಗಳ (ತ್ವಷ್ಟಿಸಂಪಾದಕ ವಾಗಿರುವಕಾರಣ ಸ್ವರ್ಗವೇ ಮೊದಲಾದ ಫಲವು ಉಂಟಾಗುವಂತೆ) ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸಹಾಯವನ್ನು ಮಾಡುವುದೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಯಜ್ಞಃ ಚೇತನಃ ಜಿಗಾತಿ—ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಯಜ್ಞ ಪದವು ಯಜ್ಞನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿ ಇನ್ಯತವಾಗಿದ್ದರೂ, ಸಾಯಣರು ಜ್ಯೋತಿಷ್ವೋಮಾದಿಯುಜ್ಜಸಾಧನಭೂತಃ—ಸೋಮಲತೆಯು ಜ್ಯೋತಿಷ್ವೋಮವೇ ಮೊದಲಾದ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವಾಗ ಆ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲು ಸಾಧನವಾಗಿರುವುದೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಚೇತನಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರಿಯಾಣಾಂ ಚೇತಯಿತಾ ಅಪ್ಯಾಯನಕಾರೀ ಸನ್ ಅಸೌ ಸೋಮಃ—ಸೋಮವು (ರಸವು) ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಪಾಟವವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಿತವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದಾಗಿ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಆಯಾ—ಈ ಪದವು ಆನಯಾ ಎಂಬುದರ ಛಾಂದಸವಾದ ಶಬ್ದರೂಪವೆಂದು ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆಯೇನೇತ್ಯುಪದೇಶಸ್ಯ ಎಂದು ಯಾಸ್ಕರು (ನಿ. ೩-೨೧) ವಾಕಮಾಡಿ, ಆಯಾ, ಏನಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅಶ್ವೋತಿಯಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಯಾ ಆನಯಾ ವಾಚಾ ಅದೂಕ್ತಾ—ಋತ್ವಿಜರಾದ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಈ ವಾಕ್ಯಗಳ

ಳಿಂದ ಆಹ್ವಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವರಾಗಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳು, ಅಭಿಷವ (ಹಿಂದುವುದು) ಎಂಬಿವೇ ನೊದಲಾದ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ಜರಿತು:—ಜ್ಯಾಷ್ ವಯೋಹಾನೌ ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಕರ್ತರಿ ಯಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಡಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾ ಗುತ್ತದೆ. ಪಶ್ವೀವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಜಿಗಾತಿ:—ಗಾ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಗಮನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಭಂದೋನಾತ್ರಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷವಿಕ ವಚನದಲ್ಲಿ ಪ್. ಶ್ಲು ವಿಕರಣನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಬಹುಲಘಂಭಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇಷ್ಟ. ಜಿಗಾತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜೇತನ:—ಜೇತೇ ಸಂಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಯುಮೋರನಾಕೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆಯಾ:—ಇದಂಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾ ವಿಕವಚನ ಬಂದಾಗ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಯಾಜಾದೇಶ. ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಅನಾದೇಶ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಪ್ರತ್ಯಯ ಹಲಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಹಲಿಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತ್ಯದಾದಿಯಿಂದ ಬಂದ ಆಕಾರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಾತಮ್:—ಸಾ ಸಾನೇ ಧಾತು. ಪೂರ್ವಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುತಮ್:—ಸುಷ್ ಅಭಿಷವೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಾತ್ಯಾದಿಗೆ ಸತ್ಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಕವಚ ನಾಂತರೂಪ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಇಂದ್ರನುಗ್ನಿಂ ಕವಿಚ್ಛದಾ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಜೂತ್ಯಾ ನೃಣೇ |

ತಾ ಸೋಮಸ್ಯೇಹ ತೃಂಪತಾಂ || ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಇಂದ್ರಂ | ಅಗ್ನಿಂ | ಕವಿಚ್ಛದಾ | ಯಜ್ಞಸ್ಯ | ಜೂತ್ಯಾ | ವೃಣೇ |

ತಾ | ಸೋಮಸ್ಯ | ಇಹ | ತೃಂಪತಾಂ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ಅಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಸಾಧನಭೂತಸ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯ ಜೂತ್ಯಾ | ಜೂತಿಃ ಪ್ರೇರಣಂ | ಸೋಮಸ್ತಾ-
ಪದ್ಯಜಮಾನಂ ಪ್ರೇರಯತಿ | ಸಾಧನಮುಪಲಭ್ಯ ತತ್ಸಾಧ್ಯಕ್ರತೌ ಯಜಮಾನಃ ಪ್ರವರ್ತತ ಇತಿ ಹಿ ತಸ್ಯ
ಪ್ರೇರಕತ್ವಂ | ತಯಾ ಪ್ರೇರಣರೂಪಯಾ ಜೂತ್ಯಾ ಪ್ರೇರಿತೋಽಹಂ ಕವಿಚ್ಛದಾ ಕವೀನಾಂ ಸ್ತೋತ್ರ-
ಣಾಮುಚಿತಫಲಪ್ರದಾನೇನೋಪಚ್ಯಂದಕಾವಿಂದ್ರಮಗ್ನಿಂ ಚ ಯುನಾಂ ವೃಣೇ | ಸೋಮಪಾನಾರ್ಥ-
ಮಿಹ ಕರ್ಮಣ್ಯಾಗಚ್ಛತಮಿತಿ ಸಂಭಜೇ | ತಾ ಅಗತೌ ಚ ತಾವಿಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಇಹ ಕರ್ಮಣಿ ಸೋಮಸ್ಯ
ಸೋಮಪಾನೇನ ತೃಂಪತಾಂ | ತೃಪ್ಯತಾಂ || ಇಂದ್ರಂ | ಇದಿ ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ವಾತೋರ್ಯ-
ಣೋಂದ್ರಾಗ್ರೇತಿ ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತತ್ವೇನ ನಿಪಾತನಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಕವಿಚ್ಛದಾ | ಛದಿ ಅಪವಾರಣೇ |
ಅಸ್ಮಾತ್ ಕ್ಷಿಪ್ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸುಪೋ ಡಾದೇಶಃ | ಕೃದುತ್ಪರಸದಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಿಸ್ತರತ್ವಂ | ಜೂತ್ಯಾ |
ಜೂ ಇತಿ ಸೌತ್ರೋ ಧಾತುಃ | ಅಸ್ಮಾದುದಾತ್ತ ಇತ್ಯನುವೃತ್ತಾಘಾತಿಯೋಜಿತೀತ್ಯಾದಿನಾ ನಿಪಾತನಾದಂ-
ತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಉದಾತ್ತಯಣೋ ಹಲ್ ಘರ್ವಾದಿತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ವೃಣೇ | ವೃಜ್
ಸಂಭಕ್ತಾ | ಶ್ನಾಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಟಿತ ಅತ್ಯನೇಪದಾನಾಮಿತಿ ಟೀರೇತ್ವಂ | ನಿಭಾತಃ | ತಾ | ಸುಪಾಂ
ಸುಲುಗಿತಿ ಡಾದೇಶಃ | ಸೋಮಸ್ಯ | ಸುಞ್ ಅಭಿಪವೇ | ಅಸ್ಮಾದರ್ಹಿಸ್ತುಸುಹುಸ್ವಧ್ಯಕ್ಷೀತ್ಯಾದಿನಾ ಮ-
ನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನಿತ್ಸರಃ | ತೃಂಪತಾಂ | ತೃಪ ಪ್ರೀಣನೇ | ಲೋಟಿ ಮುಜಾದಿತ್ಯಾನ್ಮಮಾಗಮಃ |
ನಿಭಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

ಯಜ್ಞಸ್ಯ—ಯಜ್ಞಸಾಧನಭೂತವಾದ ಸೋಮರಸದ | ಜೂತ್ಯಾ—ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ (ಪ್ರೇರಿತ
ನಾದ ನಾನು) | ಕವಿಚ್ಛದಾ—ಸ್ತೋತ್ರಗಳ ರಕ್ಷಕರಾದ | ಇಂದ್ರಂ ಅಗ್ನಿಂ(ಚಿ)—ಇಂದ್ರ ಮತ್ತೆ ಅಗ್ನಿ
ನಾಮಕರಾದ ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು | ವೃಣೇ—(ಸೋಮಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಆಗಮಿಸಿ ಎಂದು) ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ |
ತಾ—(ಆರಿತಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿತರಾಗಿ ಆಗತರಾದ) ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳು | ಇಹ—ಈ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ | ಸೋಮಸ್ಯ—
ಸೋಮರಸದ (ಪಾನದಿಂದ) | ತೃಂಪತಾಂ—ತೃಪ್ತಿಸದರಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ.

ಯಜ್ಞಸಾಧನಭೂತವಾದ ಸೋಮರಸದ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ಉತ್ಸಾಹಿತನಾಗಿ, ನಾನು, ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು
ರಕ್ಷಿಸುವ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿ ನಾಮಕರಾದ ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು ಸೋಮಪಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕೆಂದು ಬೇಡುತ್ತೇನೆ.
ಆಗತರಾದ ನೀವಿಬ್ಬರು ನಮ್ಮ ಈ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸೋಮಪಾನಮಾಡಿ ತೃಪ್ತರಾಗಿ.

English Translation.

Urged by the energy of the sacrifice, I have recourse to Indra and Agni, the protectors of the pious: may they be satiated with the Soma here presented.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು.

ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಜೂತ್ಯಾ—ಯಜ್ಞಸಾಧನಭೂತಸ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯ ಜೂತ್ಯಾ ಜೂತಾಃ ಪ್ರೇರಣಂ |
ಏರುತ್ತ ಕಾರರು—

ತೈಮೂ ಪು ವಾಜಿನಂ ದೇವಜೂತಂ ಸಕಾನಾನಂ ತರು ತಾರಂರಥಾನಾಂ |
ಅರಿಷ್ಟನೇಮಿಂ ಪೈತನಾಜಮಾರುಂ ಸ್ವಸ್ತಯೇ ತಾಕ್ಷ್ಯಮಿಹಾ ಹುನೇಮು ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೭೮-೧)

ಎಂಬ ಪುಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಜೂತಿರ್ಗತಿ: ಪ್ರೀತಿನಾ ದೇವಜೂತಂ-ದೇವಗತಂ ದೇವಪ್ರೀತಂ ನಾ —
ಜೂತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗಮನ ಅಥವಾ ಪ್ರೀತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿ, ದೇವಜೂತ ಎಂದರೆ ದೇವತೆಗಳ ಗಮನ
ಅಥವಾ ಪ್ರೀತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಪ್ರೇರಣ-ಪ್ರೇರಿಸುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ,
ಸೋಮಸ್ತಾವತ್ ಯಜಮಾನಂ ಪ್ರೇರಯತಿ ಸಾಧನಮುಪಕ್ರಮ್ಯ ತತ್ಸಾಧ್ಯಕ್ರತೌ ಯಜಮಾನಃ ಪ್ರವ-
ರ್ತತ ಇತಿ ಹಿ ತಸ್ಯ ಪ್ರೇರಕತ್ವಮ್ | ಸೋಮವು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹರ್ಷವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವಕಾರಣ ಯಜ-
ಮಾನನಾದುದಕ್ಕಾಗಿ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತದೆ- ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗಿರುವ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರ-
ವಾಗ ಅವುಗಳಿಂದಲೇ ನೆರವೇರುವ ಯಜ್ಞಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನನು ಶ್ರವ್ಯತನಾಗುವುದರಿಂದ ಸೋಮವು
ಯಜ್ಞಪ್ರೇರಕವಾಗಿರುವುದು. ಇದರಿಂದ ಯಜಮಾನನು ಪ್ರೇರಿತನಾಗಿರುವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ-
ದ್ದಾರೆ.

ಕವಿಚೈದಾ—ಕವೀನಾಂ ಸ್ತೋತ್ರಸಾಮುಚಿತಫಲಪ್ರದಾನೇನ ಉಪಚೈಂದಕೌ, | ಕವಿಶಬ್ದವು
ಮೇಧಾವಿನಾನುಗಳಲ್ಲಿ (ಐ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ವಿಶ್ವಾ ರೂಪಾಣಿ ಸ್ತುತಿ ಮುಂಚಿತೇ ಕವಿಃ ಸ್ತಾಸಾವಿದೈಪ್ರಂ ವ್ವಿಪದೇ ಚತುಷ್ಟದೇ ||
ವಿ ನಾಕಮುಖ್ಯತ್ವವಿತಾ ವರೇಣ್ಯೋಽನು ಪ್ರಯಾಣಮುಪಸೋ ವಿ ರಾಜತಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೮೧-೨)

ಇಲ್ಲಿ ಕವಿಃ ಮೇಧಾವೀ ಕ್ರಾಂತದರ್ಶನೋ ಭವತಿ ಕವತೇರ್ವಾ (ಐ. ೧೨-೧೩) ಕುಧಾವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ
ಕವಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕ್ರಾಂತದರ್ಶೀ (ಜ್ಞಾನದ ಕೊನೆಯನ್ನು ತಿಳಿದವನು) ಎಂದೂ ಅವನು ಮೇಧಾವಿಯಾಗಿರುವನು
ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವಕಾರಣ ಕವಿಗಳೆಂದರೆ ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳೆಂದು ಸಾಯಣರು
ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇಂದ್ರನೂ ಮತ್ತೂ ಅಗ್ನಿಯೂ, ತಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಯಾಡುವವರಿಗೆ, ಅಪೂರೂಪವಾದ ಫಲ
ವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಉತ್ಪಾಕವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಿರುವರೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಈ
ಪ್ರಕಾರವಾದ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಬರಲೆಂದೂ, ಸೋಮಪಾನಾರ್ಥ-

ಮಿಹಕರ್ಮಣಿ ಅಗಚ್ಛತಮಿತಿ ಸಂಭವೇ | ಅಗತೌ ಚ ತೌ ಇಹ ಕರ್ಮಣಿ ಸೋಮಪಾನೇನ ತೈಶ್ಯತಾಂ—
ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳು ಸೋಮಪಾನವನ್ನು ಮಾಡಿ ತೃಪ್ತರಾಗಲಿ ಎಂದೂ ಮಂತ್ರದೃಷ್ಟಾದ
ಮುಷಿಯ ಆಶಂಸನೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸೋಮಸ್ಯ—ನಿರುಕ್ತಕಾರರು, ಓಷಧಿಸ್ತೋಮಃ ಸುನೋತೇರ್ಯದೇನಮಭಿಷುಣ್ಯಂತಿ--ಸೋಮ
ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದು ಮೂಲಿಕೆಯು, ಇದನ್ನು

ಆದಾಯೈ ಶೈನೋ ಅಭರತ್ಸೋಮಂ ಸಹಸ್ರಂ ಸವಾ ಆಯುತಂ ಚ ಸಾಕಂ |

ಅತ್ರಾ ಪುರಂಧಿರಜಹಾದೀರಾಕೀರ್ಮದೇ ಸೋಮಸ್ಯ ಮೂರಾ ಆಮೂರೇ ||

(ಮು. ಸಂ. ೪-೨೬-೭)

ಗಾಯತ್ರೀ ಛಂದಸ್ಸು ಶೈನಪಕ್ಷಿಯ ರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಭೂಮಿಗೆ ತಂದಿರುವುದೆಂದೂ, ಇಂದ್ರನು
ಈ ಸೋಮವನ್ನು ವಾನಮಾಡುವ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಿಂದ ಸಹಸ್ರಮುತ್ಯಗಳುಳ್ಳ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿ ಯಜ
ಮಾನರು ಅಯುತಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ ದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು ದಾನಮಾಡಿರುವರೆಂದೂ ಸೋಮದ ಮಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ವಿವರ
ಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಬಹುಲಮಸ್ಯ ನೈಘಂಟುಕಂ ವೃತ್ತಂ ಅಶ್ವರ್ಯಮಿವ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇಷ—ಈ ಸೋಮದ
ಸ್ತುತಿಯೂ ಇದರ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಅಶ್ವರ್ಯಜನಕವಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ
ಎಂದು ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಈ ಸೋಮದ ಮಹಿಮೆಯು ಸ್ತುತಿರೂಪದಿಂದ—

ಸ್ವಾದಿಷ್ಯಯಾ ಮದಿಷ್ಯಯಾ ಪವಸ್ಯ ಸೋಮ ಧಾರಯಾ | ಇಂದ್ರಾಯಾ ಪಾಶವೇ ಸುತಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೯-೧-೧)

ಎಂಬ ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಸೋಮಂ ಮನ್ಯತೇ ಪಸಿವಾನ್ ಯತ್ಸಂಪಿಷಂತ್ಯೋಷಧಿಂ |

ಸೋಮಂ ಯಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ವಿದುರ್ನ ತಸ್ಯಾಶ್ನಾತಿ ಕಶ್ಚನ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೮೫-೩)

ಸೋಮ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರನೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸೋಮಲತೆ, ಚಂದ್ರ ಇವರಿಬ್ಬರನ್ನು
ಸ್ತುತಿಸಿರುವುದು. ಆದರೆ, ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಚಂದ್ರನಿಗಿಂತಲೂ ಈ ಸೋಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವನ್ನು ಈರೀತಿಯಾಗಿ
ಯಾಸ್ಕರು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸೋಮಂ ಮನ್ಯತೇ ಪಸಿವಾನ್ ಯತ್ಸಂಪಿಷಂತ್ಯೋಷಧಿಮಿತಿ ವೃಥಾಸುತಮಸೋಮ-

ಮಾಹ ಸೋಮಂ ಯಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ವಿದುರಿತಿ ನ ತಸ್ಯಾಶ್ನಾತಿ ಕಶ್ಚನಾಯಜ್ಞೇತ್ಯ-

ಧಿಯಜ್ಞಂ | ಆಥಾಧಿದೈವತಂ ಸೋಮಂ ಮನ್ಯತೇ ಪಸಿವಾನ್ ಯತ್ಸಂಪಿಷಂತ್ಯೋ-

ಷಧಿಮಿತಿ ಯಜುಸ್ಸುತಮಸೋಮಮಾಹ ಸೋಮಂ ಯಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ವಿದುಶ್ಚಂದ್ರ-

ಮಸಂ ನ ತಸ್ಯಾಶ್ನಾತಿ ಕಶ್ಚನಾದೇವ ಇತಿ |

(ನಿ. ೧೧-೪)

ರಸಾಯನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರು ಸೋಮವನ್ನು ತಂದು ರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿ ವಾನಮಾಡುವರಾದರೂ, ಅವರು
ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸೋಮಪಾನಮಾಡುವ ಸೋಮಪರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಾಂಗವಾಗಿ ಉಪ

ಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕಾರಣ ಸೋಮವು ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ವಿಧ್ಯುಕ್ತನಾದ ರೀತಿಯಿಂದ ಸೋಮಪನೆಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದೆಂದು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ಅಧಿದೈವತಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ, (ಸೋಮಪದಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಲ್ಲಿಯೂ) ಯಜ್ಞಾಂಗವಾಗಿರುವ ಸೋಮವನ್ನು ಸೋಮಪದದಿಂದ ನಿರ್ವೇಶ ಮಾಡಿದೆ. “ ಸೋಮೋ ನೂತಮೇಷ ಯದ್ದೇವಾನಾಮನ್ನಂ ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿನಾಕೃದಿಂದ ಚಂದ್ರನು ಸೋಮಪದವಾಚ್ಯನಾಗಿದ್ದರೂ ಅವನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಅನ್ನವಾಗಿರುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸೋಮಂ-ಮಸ್ಯತೇ ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಅಧಿಯಜ್ಞ ಅಧಿದೈವ ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೋಮಪದಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದರೂ, ಓಷಧಿರೂಪವಾದ ಸೋಮಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞಕರು ಆಚರಿಸುವ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ.

ಯತ್ತಾ ದೇವ ಪ್ರಸಿಬಂತಿ ತತ ಆಪ್ಯಾಯಸೇ ಪುನಃ |

ನಾಯುಸ್ಸೋಮಸ್ಯ ರಕ್ಷಿತಾ ಸಮಾನಾಂ ಮಾಸ ಆಕೃತಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೫-೫)

ಯತ್ತಾ ದೇವ ಪ್ರಸಿಬಂತಿ ತತ ಆಪ್ಯಾಯಸೇ ಪುನರಿತಿ ನಾರಾಶಂಸಾನೇಭಿಪ್ರೇತ್ಯ ಪೂರ್ವಸಕ್ಷಾಪರಸಕ್ಷಾ-ವಿತಿ ವಾ ನಾಯುಸ್ಸೋಮಸ್ಯ ರಕ್ಷಿತಾ ನಾಯುಮಸ್ಯ ರಕ್ಷಿತಾರಮಾಹ ಸಾಹಚರ್ಯಾತ್ ರಸಹರಣಾದ್ವಾ | ಸಮಾನಾಂ ಸಂವತ್ಸರಾಣಾಂ ಮಾಸ ಆಕೃತಿಃ ಸೋಮೋ ರೂಪವಿಶೇಷೈರೋಷಧಿಕ್ಷಂದ್ರಮಾ ವಾ | ಅಧಿಯಜ್ಞಪರವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸೋಮವನ್ನು ಮೂರು ಸವನಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಯಜಮಾನರೇ ಮೊದಲಾದ ಋತ್ವಿಜರು ಪಾಠಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಈ ಸೋಮನು ಅಪ್ಯಾಯನಮಾಡುವವನಾಗಿರುವನು. ನಾಯುವು ಓಷಧಿಗಳ ರಸವನ್ನು ಹೀರುವವನಾದರೂ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹೀರದೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಅದರ ರಕ್ಷಕನಾಗಿರುವನು. ಆಯುರ್ವೇದವನ್ನು ತಿಳಿದ ರಸಾಯನಕಾರರು ಈ ಸೋಮನು ಆಯಾಯ ಮಾಸದ ಶುಕ್ಲ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿರುವ ತಿಥಿಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ಪರ್ಣಗಳ (ಎಲೆಗಳ) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಕೃಷ್ಣ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿರುವ ತಿಥಿಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಪರ್ಣಗಳ (ಅಪಚಿತಿ) ಹ್ರಾಸವನ್ನೂ ಹೊಂದುವನು. ಅಧಿದೈವತಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸೋಮಪದವಾಚ್ಯನಾದ ಚಂದ್ರನು ತನ್ನ ಕಲೆಗಳಿಂದ ಆಯಾಯ ತಿಥಿಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳ ಅಪ್ಯಾಯಕನಾಗಿರುವನು. ಚಂದ್ರನ ಕಲೆಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳೂ ಪಾನಮಾಡುವರು. ಆಯಾಯ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಕಲೆಗಳ ಮೂಲಕ ಚಂದ್ರನು ಹೊಂದುವನು ಎಂದು ಅಧಿಯಜ್ಞ ಅಧಿದೈವ ಎಂಬ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸೋಮಲತೆಗೆ ಚಂದ್ರನ (ಸಮಾನಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು) ಸಾದೃಶ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿ ಸೋಮತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಉಪಪಾದನೆಮಾಡಿ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಪೂರಿತವೆಂದು ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ.

ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ಇಂದ್ರಂ—ಇದಿ ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯ ಧಾತು. ಋಚೇಂದ್ರಾಗ್ನಿ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅದ್ಭುದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕವಿಚೈವ—ಇದಿ ಅಸನಾರಣೇ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್. ಕೃದುತ್ಪರ ಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ (ಛಿ) ಥಾದೇಶ. ಕವಿಚೈವ ಎ೦ದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜೂತ್ಯಾ—ಜೂ ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಧಾತು. ಉದಾತ್ತೈ:—ಎಂದು ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ ಉತ್ತಿಯೋತಿಜೂತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ನಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅಂತ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಯಜಾದೇಶ. ಉದಾತ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಜಾ ಬಂದು ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿ ಅನುದಾತ್ತವಿಚ್ಛಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಯೋತೋ ಹಲ್ ಪೂರ್ವಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಯೂ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವೃಣೇ—ವೃಣ್ ಸಂಭಕ್ತ ಧಾತು. ಕ್ರ್ಯಾದಿ. ಲಟಿ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಇಟ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿತಪ್ರತ್ಯಯೇಪದಾಸಾಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಏತ್ಯ. ಕ್ರ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ತ್ವಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ಏಕರಣ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜಾತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ವಾಭ್ಯಸ್ತಯೋದಾತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕರಣದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಏಕರಣಕ್ಕೆ ಜಾತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತು ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಋಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತಾ—ತಡ್ ಶಬ್ದ. ಪ್ರಥಮಾ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ (ಔ) ಸುಜಾಂಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಸೋಮಸ್ಯ—ಸುಞ್ ಅಭಿಪ್ರೇಷಣೆ ಧಾತು. ಅರ್ಹಿಸ್ತುಸುಹುಸ್ಯಧ್ಯಕ್ಷಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಶ್ಚಾದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ವಷ್ಠಿಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ತೈಂಪತಾಮ್—ತೈಪ ಪ್ರೀಣನೇ ಧಾತು. ಲೋಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ತಾಮಾದೇಶ. ಮುಜಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾದುದರಿಂದ ಶೇಮುಜಾದೀನಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಎಗೆ ನುಮಾಗಮ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಃ

ತೋಶಾ ವೃತ್ತ ಹಣಾ ಹುವೇ ಸಜಿತ್ವಾನಾಪರಾಜಿತಾ |

ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ನಾಜಸಾತಮಾ || ೪ ||

ಪದಸಾರಃ

ತೋಶಾ | ವೃತ್ತಹಣಾ | ಹುವೇ | ಸಜಿತ್ವಾನಾ | ಅಪರಾಜಿತಾ |

ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ | ಇತಿ | ನಾಜಸಾತಮಾ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ತೋಶಾ ಶತ್ರುಣಾಂ ಬಾಧಕೌ ವೃತ್ರಹಣಾ ವೃತ್ರಸ್ಯ ಸಾಪಸ್ಯ ಹಂತಾರೌ ಸಜಿತ್ವಾನಾ ಸಮಾನ
ಜೇತಾರೌ ಪರಸ್ಯಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಜಯಶೀಲಾವಪದಾಜಿತಾ ಕೇನಾಪ್ಯತಿರಸ್ಯತೌ ನಾಜಸಾತಮಾನ್ಸ್ಯಾತಿ-
ಶ್ರಯೇನ ದಾತಾರಾವಿಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಯುನಾಂ ಹುನೇ | ಇಹ ಕರ್ಮಣಿ ಸೋಮತಾನಾರ್ಥಮಹಮಾಹ್ಯ-
ಯಾಮಿ || ವೃತ್ರಹಣಾ | ಹನ ಹಿಂ ಗತೋಃ | ಬ್ರಹ್ಮಭೂತವೃತ್ರೇಷು ಕ್ವಿಬಿತಿ ಕ್ವಿಪ್ | ಏಕಾಜುತ್ಪರ-
ಪದೇ ಣಿ | ಸಾ. ೮-೪-೧೨ | ಇತಿ ಣಿತ್ವಂ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ತರತ್ವಂ | ಹುನೇ | ಹೂಯೇತೇ-
ರ್ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ಲುಕಿ ಸತಿ ಹ್ವಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮಿತ್ಯನುವೃತ್ತೌ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ಸಂಪ್ರಸಾ-
ರಣಂ | ಉವಚಾದೇಃ | ವೃತ್ಯಯೇನಾತ್ಮನೇಪದಂ | ನಿಘಾತಃ | ಸಜಿತ್ವಾನಾ | ಜಿ ಜಯೇ | ಶೀರ್ಜ್
ಕ್ರುತಿರುಹಿಜಿಹ್ರಸ್ಯಭ್ಯಃ | ಉ. ೪-೧೧ | ಇತಿ ಕ್ವನಿಪ್ | ಕಿತ್ವಾದ್ಗುಣಾಭಾವಃ | ಸಿತ್ವಾತ್ಪ್ರಗಾ-
ಗಮಃ | ಸಮಾನಸ್ಯ ಭಂದಸ್ಯಮೂರ್ಛೀತಿ ಸಮಾನಸ್ಯ ಸಧಾವಃ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ತರತ್ವಂ | ಅಸ-
ರಾಜಿತಾ | ನಙ್ಗಮಾಸೇ ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥೇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ತರತ್ವಂ | ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ | ದೇವ-
ತಾಪ್ತೇಂದ್ರೇ ಚೇತ್ಯು ಭಯಸುಪ್ರಕೃತಿಸ್ತರತ್ವೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ನೋಕ್ತೃಪದೋಪದಾತ್ತಾದಾನಿತಿ ಪ್ರತಿಷೇಧಾ-
ತ್ಸಮಾನಸ್ಯರತಿ ನಾಜಸಾತಮಾ | ಪಣಿ ದಾನೇ | ಅಸ್ಮಾಜ್ಜನಸನಹಿನಕ್ರಮಗಮ ಇತಿ ಏಟ್ | ವಿಧ್ವನೋ-
ರನುನಾಸಿಕಸ್ಯಾ ದಿತ್ಯಾಕಾರಃ | ಅತಿಶಾಯನೇ ತಮುಬಿತಿ ತಮಪ್ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ತರತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

ತೋಶಾ—ಶತ್ರುಹಿಂಸಕರೂ | ವೃತ್ರಹಣಾ—ಪಾಪನಾಶಕರೂ | ಸಜಿತ್ವಾನಾ—ಸಮಾನಪಯಶಾಲಿ
ಗಳೂ | ಅಸರಾಜಿತಾ—(ಯಾರಿಂದಲೂ)ಜಯಿಸಲಶಕ್ಯರೂ | ನಾಜಸಾತಮಾ—ಅತಿಶಯಾನ್ನದಾತ್ಯಗಳೂ ಆದ |
ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ (ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು) | ಹುನೇ—(ನಮ್ಮ ಈ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸೋಮ
ಪಾನಮಾಡಬೇಕೆಂದು) ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ.

ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ, ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಬಾಧೆಯುಂಟುಮಾಡುವವರೂ, ಪಾಪಹರಿಹಾರಕರೂ, ಸಮಾನ
ಜಯಶಾಲಿಗಳೂ, ಯಾರಿಂದಲೂ ಜಯಿಸಲಶಕ್ಯರೂ, ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಅನ್ನದಾನಮಾಡುವವರೂ ಆದ ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬ
ರನ್ನು ನಮ್ಮ ಈ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸೋಮಪಾನಮಾಡಿರೆಂದು ಆಹ್ವಾನಿಸುತ್ತೇನೆ.

English Translation.

I invoke Indra and Agni, the discomfitters of foes, the destroyers of
Vritra, the victorious, the invincible, the bestowers of most abundant food.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ತೋಶಾ—ಶತ್ರುಣಾಂ ಬಾಧಕೌ. ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸುವರೆಂದು ಅರ್ಥ
ವನ್ನು ವರ್ತಿಸಿದೆ.

ವೃತ್ತಾಂತಾ—ವೃತ್ತಸ್ಯ ಪಾಪಸ್ಯ ಚಂತಾಹಿ | ನಿರುತ್ತರಾಂತರು ವೃತ್ತತಲ್ಪದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಂತಿ
ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ—ತತ್ಪೋ ವೃತ್ತಃ ಮೇಘ ಇತಿ ಸ್ವರೂಪಃ | ತ್ವಾನ್ವೋದೇಸುರ ಇತ್ಯೈತಿಹಾಸಿಕಾಃ ಆಪಾಂ
ಚ ಜ್ಯೋತಿಷತ್ವ ಮಿಶ್ರೀಭಾವಕರ್ಮಣೋ ವರ್ಷಕರ್ಮ ಚಾಯತೇ | ತಸ್ಮೋದೇಸವಾಘೇಶ ಯುದ್ಧವರ್ಣಾ
ಭವಂತಿ | ಅಹಿವತ್ಪು ಖಲು ಮಗತ್ರವರ್ಣಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾದಾಶ್ಚ | ದಿವ್ಯದ್ವ್ಯಾ ಶರೀರಸ್ಯ ಸ್ತೋತಾಂಸಿ
ನಿನಾರಯಾಂ ಚಕಾರ | ತಸ್ಮಿ ಹತೇ ಪ್ರಸಸ್ಯಂದಿರ ಅಪಃ | (ನಿ. ೨-೧೬) ವೃತ್ತಂ ಜಸ್ನಿವಾ ಅಪವ-
ವಾರ ತತ್ | ತ್ವೋ ವೃಣೋತೇವಾ ವರ್ತತೇವಾ ವರ್ಧತೇವಾ ಯದವೃಣೋತ್ ತದ್ ವೃತ್ತಸ್ಯ
ವೃತ್ತತ್ವಂ ಇತಿ ವಿಜ್ಞಾಯತೇ | ಯದವರ್ತತ ತತ್ ವೃತ್ತಸ್ಯ ಸೃತ್ತತ್ವಮಿತಿ ವಿಜ್ಞಾಯತೇ | (ನಿ. ೨-೧೭)
ತಲ್ಪಗಳ ನಿರ್ವಚನಾನುಸಾರವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ನಿರುತ್ತರವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಮಾಡುವವರು ನೈರುತ್ತ
ರಿಸಿಸುವರು. ಇವರು ಮೇಘವು ವೃತ್ತ ತಲ್ಪದಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ—

ಇತಿಹಾಸಪುರಾಣಾಭ್ಯಾಂ ವೇದಂ ಸಮುಪಬೃಂಹಯೇತ್ |

ಬಿಭೇತ್ಕಲ್ಪಶ್ರುತಾದ್ವೇದೋ ಮಾಮಯಂ ಪ್ರತರೇದಿತಿ ||

ಇತಿಹಾಸಗಳು ಮತ್ತು ಪುರಾಣಗಳು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ವಿಮರ್ಶಮಾಡಿ ವೇದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯ
ಮಾಡಬೇಕು. ಕೊಂಚಮಟ್ಟಿನ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು ವೇದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ವೇದವು ಅವನಿಂದ
ತನಗೆ ಅವಮಾನವಾಗುವುದೆಂದು ಭಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸ್ಫುಟವಚನವಿರುತ್ತದೆ. ತೃಷ್ಯವಿನ
ಪುತ್ರನು ವೃತ್ತಾಸುರನು ಎಂದು ಬೋಧಿಸುವ ಇತಿಹಾಸವು ತೈತ್ತಿರೀಯಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದ
ಲ್ಲೆಯೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಯಾಸ್ಕರು ಮುಖ್ಯಂ ಕಾರಣತ್ವಂ ಇತಿಹಾಸಜ್ಞಾನಸ್ಯೈವ-
ವೇದಾರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಇತಿಹಾಸಜ್ಞಾನವು ಮುಖ್ಯಕಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.
ಇವರ ಮುಖ್ಯವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ವೇದಾರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಪಾಯಾಂತರಗಳ್ಳ
ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದೂ, ಅಗತಿಕಗತಿಕಲ್ಪನಾ ಎಂದೂ
ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡುವುದಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನು ದಹರಿಸಿ,

ಯದಚರಸ್ತನ್ಮಾ ನಾವೃಥಾನೋ ಬಲಾನೀಂದ್ರ ಪ್ರಭುವಾಣೋ ಜನೇಷು |

ಮಾಯೇತ್ಸಾ ತೇ ಯಾನಿ ಯುದ್ಧಾನ್ಯಾಹುರ್ನಾಭ್ಯ ತತ್ಪುಂ ನನು ಪುಠಾ ವಿವತ್ಸೇ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೫೪-೨)

ಇಂದ್ರನು ಅನೇಕಪ್ರಕಾರದಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವನು. ಆಯಾಯಪ್ರಕಾರದಿಂದ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದ ಶರೀರ
ವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವನು. ಇಂದ್ರನು ಅನೇಕ ಯುದ್ಧಗಳನ್ನು ಮಾಡು
ವಾಗ ಅವನು ಅನೇಕವಿಧವಾದರೂಪಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವನು ಎಂಬ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಅವನ ಮಾಯೆಯ ಮಹಿಮೆಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಶತ್ರುವಾದವನು (ಇರುವುದಿಲ್ಲ) ಇಲ್ಲವು. ವೀರ್ಯಮಿಂದ್ರಃ ವೀರ್ಯಂ ವೈ ಪ್ರಾಣಾಃ
ಇತಿ ಹ ವಿಜ್ಞಾಯತೇ | ಇಂದ್ರನೇ ಪ್ರಾಣವು. ಇಂದ್ರನೇ ವೀರ್ಯವು ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಬೋಧಿಸುವುದು.
ಆದ್ದರಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಯುದ್ಧಮಾಡಿರುವುದು ಇವೆಲ್ಲವೂ ಮಾಯಾಮಾತ್ರವಾಗಿರುವುದು. ತಸ್ಮಾದಾಹುರ್ನೈತ-
ದ್ವಸ್ತಿ ಯದ್ದೇವಾಸುರಮಿತಿ ವಿಜ್ಞಾಯತೇ—ತಸ್ಮಾದಾಹುಃ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು, ದೇವಾಸುರ ಎಂಬ ವಿರೋಧವೂ,
ಯುದ್ಧವೂ ಇಲ್ಲವು ಎಂದು ಬೋಧಿಸುವುದು, ಎಂದು ವಿಮರ್ಶಮಾಡಿ, ಉದಕಗಳಿಗೂ, ತೇಜಸ್ಸಿಗೂ ಅನ್ನೋನ್ನ

ವಾಗಿ ಮಿಶ್ರಣವು ಉಂಟಾಗುವುದರಿಂದ (ವರ್ಷವು) ವೃಷ್ಟಿಯು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ವೇದಶಾಖಾಂತರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅದೇಯು ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ವೃತ್ತನೆಂಬ ಅಸುರನೂ ಅವನೊಡನೆ ಯುದ್ಧವೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಮೇಲೆ ಉಪಪಾದಿತವಾಗಿರುವ ಪ್ರತಿಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಉಪೇಕ್ಷೆಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಇವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಉದಕ ಘನೀಭಾವವೇ ಶರೀರದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಎನಿಸಿರುವುದು. ಇದು ಉದಕಗಳನ್ನು ತಡೆಯುವುದು. ಇದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿದರೆ ಉದಕಗಳು ವೃಷ್ಟಿರೂಪದಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವುವು. ವೃತ್ತಂ ಜಘ್ನಿರ್ವಾ ಎಂದು ವೃಷ್ಟಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗಿರುವ ವೃತ್ತನನ್ನು ಅಥವಾ ಮೇಘವನ್ನು ಪ್ರಹರಿಸಿದನು ಅಥವಾ ಮೇಘಗಳಿಂದ ವೃಷ್ಟಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗದಂತೆ ತಡೆಯುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಮೇಘಗಳಿಂದ ವೃಷ್ಟಿಯು ಉಂಟಾಗುವ ದಾರಿಯು ಪ್ರತಿಬದ್ಧವಾದಾಗ ಇಂದ್ರನು ಮೇಘವನ್ನು ಹೊಡೆದು ಉದಕಗಳು ಭೂಮಿಗೆ ಬೀಳುವಂತೆ ಅದರ ದಾರಿಯನ್ನು ಬಿಡಿಸುವನು. ಇದನ್ನೇ ಆಪಃ ಪ್ರಸಸ್ಯಂದಿರೇ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ.

ವೃತ್ತ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು—ವೃಷ್ಣಾ ವರಣೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದಾಗ ಆವರಿಸುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ವೃತು ವರ್ತನೆ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಅಪಃ—ಉದಕಗಳನ್ನು, ವೃಷ್ಟಿಭಾವೇನ-ಮಳೆಯರೂಪದಿಂದ, ಅವರ್ತಯತ್ ಪ್ರಾವರ್ತಯತ್,—ಉಂಟುಮಾಡಿದನು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ವೃಧು ವೃದ್ಧಿ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದಾಗ ಮೇಘವು ಬಹಳವಾದ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ವೃತ್ತ ಶಬ್ದದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸಿ, ಆಯಾಯ ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ಉದಹರಿಸಿರುವರು.

ಸಾಯಣರು ವೃತ್ತೇಹಣಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪಾಪಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇವರ ಆಶಯದಲ್ಲಿ ವೃಷ್ಣಾ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ವೃತ್ತಶಬ್ದವು ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಆವರಿಸುವುದೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ.

ಸಜಿತ್ವಾನಾ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಒಂದೇಸಮಗಾಗಿ ಜಯಿಸುವವರು. ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನಂತೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಶತ್ರುವನ್ನು ಜಯಿಸುವವನು. ಅಪೆರಾಜಿತಾ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಯಾರಿಂದಲೂ ಪರಾಜಯವನ್ನು ಹೊಂದದೆ ಇರುವವರು, ಮತ್ತು ವಾಜಸಾತಮಾ—ಪ್ರಭೂತವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕವರೂ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವರಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸೋಮಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಅಹ್ವಾನಮಾಡುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಮುನಿಯು ಹೇಳಿರುವನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ವೃತ್ತೇಹಣಾ—ವೃತ್ತಂ ಹತವಂತೌ. ಹನ ಹಿಂಸಾಗತೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ವೃತ್ತಶಬ್ದ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವೃತ್ತೇಹಣಾ ಕ್ವಿಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭೂತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಿಶಾಚುಳ್ಳದ್ದು ಉತ್ತರಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿಶಾಚುತ್ವರಪದೇಣಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೯-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದದ ನಿಮಿತ್ತವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಧಾತುನಿವಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯು ಗತಿಕಾರಕೋ

—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಹುಮೇ—ಪ್ರೇಜ್ ವೃಧಾರ್ಯಾಂ ತಬ್ಬೇ ಚ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಇಟ್. ಅದಕ್ಕೆ ಟಿತೇಆತ್ಮ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏತ್ಯ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಹ್ಯಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪೂರ್ವರೂಪ. ಅಚಿಶ್ಚುಧಾತುಭೈವಾಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಜಾದೇಶ. ತಿಜ್ಜತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಜಿತ್ಯಾನಾ—ಜಿ ಜಯೇ ಧಾತು. ಶೀರ್ಷಕ್ರುತಿರುಹಿಜಿಕ್ತಿಸ್ಯಧೈಭೈ—(ಉ. ಸೂ. ೪-೫೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ತನಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಪಿತಿಕ್ರುತೀತುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ತುಕಾಗಮ. ಸಮಾಸಸ್ಯಛಂದಸ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾನಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಭಾಷ. ಸಜಿತ್ಯನ್ಶಬ್ದ. ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಬರುತ್ತದೆ.

ಅಪೆರಾಜಿತಾ—ನ ಪರಾಜಿತೌ. ನಜ್ ತಪ್ಪುರುಷಸಮಾಸ. ತೆತ್ತುರುಷೇತುಲ್ಯಾರ್ಥಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ—ಇಂದ್ರಶ್ಚ ಅಗ್ನಿಶ್ಚ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ. ಅಜಾದ್ಯದಂತಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಂದ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವನಿಪಾತ. ದೇವತಾದ್ವಂದ್ವೇಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಭಯಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನೋತ್ತರ-ಪದೇನುದಾತ್ತಾದೌ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಸಮಾಸಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಾಜಸಾತಾಮಾ—ವಣು ದಾನೇ ಧಾತು. ಜನೇಸನಖನಕ್ರಮ—(ಪಾ.ಸೂ. ೩-೨-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ವಿಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ವಿದ್ಯನೋರನುನಾಸಿಕಸ್ಯಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಆತ್ಯ. ಇದರಮೇಲೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಅತಿಶಾಯಿನೇ ತಮಪ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಹಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕಾರಕಪೂರ್ವಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸುಪಾಂ-ಸುಲುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರ:

ಪ್ರ ವಾಮುಚ್ಚಂತ್ಯುಕ್ತಿನೋ ನೀಹ್ರಾವಿದೋ ಜರಿತಾರೇ |

ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಇಷ ಆ ವ್ಯಹೇ || ೫ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಪ್ರ | ವಾಂ | ಅರ್ಚಂತಿ | ಉಕ್ಥಿನಃ | ನೀಥಾವಿದಃ | ಜರಿತಾರಃ |
ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಇತಿ | ಇಷಃ | ಆ | ವೃಣೇ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ಹೇ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಉಕ್ಥಿನಃ | ಉಕ್ಥಂ ಶಸ್ತ್ರಂ | ತದ್ವಂತಃ ಶಸ್ತ್ರಣೋ ಹೋತ್ರಾದಯೋ ವಾಂ
ಯುವಾಂ ಪ್ರಾರ್ಚಂತಿ | ಇಹ ಕರ್ಮಣಿ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾರ್ತಗ್ನಿಃ ಪೂಜಯಂತಿ | ತಥಾ ನೀಥಾವಿದಃ
ಸ್ತೋತ್ರಾಭಿಜ್ಞಃ ಸಾಮಗಾನಕುಶಲಾ ಜರಿತಾರಃ ಸ್ತೋತಾರ ಉದ್ಗಾತ್ರಾದಯೋಽಭಿಲಷಿತಫಲಾನಾ-
ಪ್ರಯೇ ಯುವಾಮರ್ಚಂತಿ | ಅಹಮಪೀಷ್ಟೇನ್ನಸ್ಯ ಲಾಭಾರ್ಥಮಿಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಯುವಾಮಾ ವೃಣೇ |
ಸರ್ವತಃ ಸಂಭಜೇ | ಪೂಜಯಾಮೀತ್ಯರ್ಥಃ || ವಾಂ | ಯುಷ್ಮಚೈಬ್ಬಸ್ಯ ದ್ವಿತೀಯಾಯಾಂ ಪದಾತ್ಪರ-
ತ್ವಾದ್ಯುಷ್ಮದಸ್ತದೋಃ ಪಕ್ಷೀಚತುರ್ಥೀದ್ವಿತೀಯಾ ಇತ್ಯಾದಿನಾ ವಾಮಿತ್ಯಾದೇಶೋಽನುದಾತ್ತತ್ವ |
ಅರ್ಚಂತಿ | ಅರ್ಚ ಪೂಜಾಯಾಂ | ನಿಘಾತಃ | ಉಕ್ಥಿನಃ | ವಚಿ ಪರಿಭಾಷಣೇ | ಸಾತ್ಯತುದಿವಚಿರಿ-
ಚೀತಿ ಕರ್ಮಣಿ ಥಕ್ | ವಚಿಸ್ತಪೀತ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಉಕ್ಥಂ ಶಸ್ತ್ರಂ | ಉಕ್ಥಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ |
ಅತ ಇನಿತನಾವಿತೀನಿಃ | ಯಸ್ಯೇತಿ ಲೋಪಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ನೀಥಾವಿದಃ | ದೇವಾಃ ಪ್ರಾಪಣೇ |
ಹನಿಕುಷಿನೀರಮೀತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ಥನ್ | ಕಿತ್ವಾದ್ಗುಣಾಭಾವಃ | ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ | ಕ್ವಿಪ್ ಚೀತಿ ಕ್ವಿಪ್ | ಕೃದು-
ತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ | ಆಮಂತ್ರತಃಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ವೃಣೇ | ವೃಜ್ ಸಂಭಕ್ತಾ |
ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

(ಹೇ) ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ | ಉಕ್ಥಿನಃ—ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಜ್ಞರಾದ ಹೋತ್ರಾದಿಮುತ್ರಿ-
ಜರು | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು | ಪ್ರ ಅರ್ಚಂತಿ—(ಸ್ತುತಿರೂಪವಾರ್ತಗಳಿಂದ) ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ ;
(ಅದೇಂದೇತಿ) | ನೀಥಾವಿದಃ—ಸ್ತೋತ್ರಾಭಿಜ್ಞರಾದ (ಸಾಮಗಾನಕುಶಲರಾದ) | ಜರಿತಾರಃ—(ಉದ್ಗಾತ್ರಾದಿ)
ಸ್ತೋತ್ರಗಳು | ವಾಂ ಅರ್ಚಂತಿ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು ಸ್ತುತಿಗಳಮೂಲಕ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ | (ಅಹಂ ಅಪಿ—ನಾನೂ
ಕೂಡ) | ಇಷಃ—ಅನ್ನದ (ಲಾಭಕ್ಕೋಸ್ಕರ) | ಆ ವೃಣೇ—(ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳನ್ನು) ಆಶ್ರಯಿಸುತ್ತೇನೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ.

ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ, ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರವಿದರಾದ ಹೋತ್ರಾದಿಮುತ್ರಿಜರೂ ಮತ್ತು ಸಾಮಗಾನಕುಶಲರಾದ
ಉದ್ಗಾತ್ರಾದಿಗಳೂ ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು ಸ್ತುತಿರೂಪವಾರ್ತಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ ; ನಾನೂ ಕೂಡ ಅನ್ನಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ
ನಿಮ್ಮನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸುತ್ತೇನೆ.

English Translation.

The reciters of prayers, the repeaters of praise, who are skilled in sacred
song, worship you both : I have recourse to Indra and Agni for food.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ಉಕ್ತಿನಃ—ಉಕ್ತಂ ಶಸ್ತ್ರಂ ತದ್ವಂತಃ ಶಸ್ತ್ರಣೋ ಹೋತ್ರಾದಯಃ | ಉಕ್ತಂ ಶಸ್ತ್ರಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ | ಉಕ್ತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶಸ್ತ್ರವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಶಸ್ತ್ರಪದದ ಅರ್ಥವು ಆಯಾ ದೇವತೆಗಳ ಗುಣವನ್ನು ಅಥವಾ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಸ್ತುತಿಯೆಂದು ತ್ರೈತ್ತೀಯಬ್ರಹ್ಮಣಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ ಉಕ್ತ ಮತ್ತು ಶಸ್ತ್ರ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಛಾಂದಸವಾದ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳಾಗಿವೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವನ್ನು ಎಂದರೆ ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗಳ ಗುಣಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವರಾದ ಹೋತ್ರವೇ ಮೊದಲಾದ ಋತ್ವಿಜರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿ, ವಾಂ ಪ್ರೇ ಅರ್ಚೇಂತಿ-ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳನ್ನು, ಸ್ತುತಿರೂಪಾಭಿವಾಗ್ನಿಃ ಪೂಜಯಂತಿ—ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ನೀಥಾವಿದಃ—ಸಾಮಗಾನಕುತಃ ಸ್ತೋತ್ರಾಭಿಜ್ಞಾಃ—ನೀಥಾ ಎಂಬ ಪದವು ಸಾಮವೇದದಲ್ಲಿರುವ ಸಾಮಗಳ ಪ್ರಭೇದವಾಗಿರುವುದೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಸಾಮಗಾನಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಪುಣರಾಗಿಯೂ, ಸಾಮಗಾನಮಾಡುವುದರಿಂದಲೇ ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಮೇಧಾವಿಗಳಾಗಿಯೂ ಇರುವವರೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಜರಿತಾರಃ—ಜರಿತಾ ಎಂಬ ಪದವು ಜರಿತಾ-ಗರಿತಾ ಎಂದು (ನಿ. ೧-೭) ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ. ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ತೋತಾರಃ (ಸ್ತುತಿಮಾಡುವವರಾದ ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವಾದರೂ ಸಾಮವೇದದಿಂದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಪಠಿಸುವ ಉದ್ಗಾತೃವೇ ಮೊದಲಾದ ಋತ್ವಿಜರು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಇವರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳನ್ನು ಸಾಮಗಾನದಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಿ ಪೂಜಿಸುವರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಅಹಮಸಿ ಇಷಃ ಆ ವೃಣೇ—ಅನ್ಯಸ್ಯ ಲಾಭಾರ್ಥಂ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಸರ್ವತಃ ಸಂಭಜೇ | ಇಸಮ್ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ.

ಯವಂ ವೃಕೇಣಾಸ್ತಿನಾ ವಸಂತೇಷಂ ದುಹಂತಾ ಮನುಷಾಯ ದಸ್ಮಾ |

ಅಭಿ ದಸ್ಯುಂ ಬಕುರೇಣಾ ಭಮಂತೋರು ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚ ಕೃತುರಾರ್ಯಾಯ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೨೧)

ಇಲ್ಲಿ ಇಷಂ ದುಹಂತಾ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ಅನ್ಯಂ ದುಹಂತಾ ಅನ್ವವನ್ನು ಕೊಡುವವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳನ್ನು ಅನ್ವವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೇವಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಮಂತ್ರದೃಷ್ಟಾದ ಋಷಿಯು ಆಶಂಸನೆ ಮಾಡಿರುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ನಾಮ್—ಯುಷ್ಮದ್ ಶಬ್ದ. ಪದದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಯುಷ್ಮದಸ್ಯದೋಃ ಪಕ್ಷೀಚತುರ್ಥಾದ್ವಿತೀ—(ಋ. ಸೂ. ೪-೧-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿತೀಯಾಂತವಾದ ಇದಕ್ಕೆ ನಾಮ್ ಎಂಬ ಅದೇಶ ಇದು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಚೆಂತಿ—ಅರ್ಚ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. **ತಿಜ್ಜ-ತಿಜ್ಜಿ**: ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಕ್ಥಿನಃ—ವಚ ಸರಿಭಾಷಣೇ ಧಾತು. **ಸಾತ್ಯತುದಿವಚಿಧಿಚಿ**—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಥಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇದು ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ವಚಿಸ್ತಪಿಯಜಾದೀನಾಂಕಿತಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪೂರ್ವರೂಪ. **ಚೋರಃಕುಃ**: ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕಕಾರಾದೇಶ. **ಉಕ್ಥಪೆಂದರೆ ಶಸ್ತ್ರ** (ಮಂತ್ರನಿಶೇಷ) ಇದು ಉಕ್ಥವರು ಎಂಬರ್ಥ ವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡಿದಾಗ **ಅತಃನಿಶೇನ** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಯೇಸ್ಯೇತಿಚಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನೀಥಾವಿದಃ—ದೇವ್ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. **ಹನಿಕುಷಿನೀರಮಿ**—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ಷನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನೀಥ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. **ವಿದಃ**—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. **ಕ್ವಿಪ್ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನೀಥಂ ವಿದಂತಿ ಇತಿ ನೀಥಾವಿದಃ **ಅನ್ಯೇಷಾಮಪಿದೈತ್ಯತೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ.

ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ—ಸಂಬೋಧನಾ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಅಮಂತ್ರಿತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೈಣೇ—ವೈಜ್ ಸಂಭಕ್ತೌ ಧಾತು ಕ್ರಾೃದಿ. ಪೂರ್ವಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. **ತಿಜ್ಜಿ ತಿಜ್ಜಿ**: ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾನಾಥಃ

ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ನವತಿಂ ಪುರೋ ದಾಸಪತ್ನೀರಧೂನುತಂ |

ಸಾಕಮೇಕೇನ ಕರ್ಮಣಾ || ೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಇತಿ | ನವತಿಂ | ಪುರಃ | ದಾಸಪತ್ನೀಃ | ಅಧೂನುತಂ |

ಸಾಕಂ | ಏಕೇನ | ಕರ್ಮಣಾ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ಹೇ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ದಾಸಪತ್ನೀಃ | ದಾಸಯಾತ್ಯಪಕ್ಷಪಯಾಂತಿ ದಾಸಾ ಉಪಕ್ಷಪಯಿತಾರಃ | ತತ್ರವಃ | ತೇ ಪತಯಃ ಪಾಲಕಾಃ ಯಾಸಾಂ ತಾ ದಾಸಪತ್ನೀಃ | ನವತಿಂ ನವತಿಸಂಖ್ಯಾಕಾಃ ಪುರ

ಏವಂವಿಧಾಃ ಶತ್ರುಜಾಂ ಪುರೀರೇಕೇನ ಕರ್ಮಜೈಕೇನೈವೋದ್ಯೋಗೇನ ಯುವಾಂ ಸಾಕಂ ಸಹ ಯುಗ-
ಪತ್ ಅಧೂನುತಂ | ಅಕಂಪಯತಂ | ತಾಪಿಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಅಹ್ವಯಾಮಿತಿ ಶೇಷಃ || ನವತಿಂ | ನವಾನಾಂ
ದಶತಾಂ ನವಭಾವಃ ತಿಶ್ಠ ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರೇಣಾಂತೋದಾತ್ತಃ | ದಾಸಪತ್ನೀಃ | ದಸು ಉಪ-
ಪ್ಸಯೇ | ದಾಸಯತೀತಿ ದಾಸಃ | ಸಜಾದ್ಯುಜಂತಃ | ಚಿತ್ತಾದಂತೋದಾತ್ತಃ | ತೇ ಸತಯೋ ಯಾಸಾಂ
ನಿತ್ಯಂ ಸಪತ್ನ್ಯಾದಿನು ದಾಸಾಚ್ಛೇ | ಸಾ- ೪-೧-೩೫-೧ | ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾದ್ವಿಭಾವಾ ಸಪೂರ್ವಸ್ಯೇತಿ ಜೋಷ್ |
ಇಕಾರಸ್ಯ ನಕಾರಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಅಧೂನುತಂ | ಧೂಜ್ ಕಂಪನೇ |
ಲಜಾ ಸ್ವಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾಃ | ನಿಭಾತಃ | ಏಕೇನ | ಇಣ್ ಗತಾ | ಇಣ್ ಭೀಕಾಪಾಶಲ್ಯತಿಮರ್ಚಿಭ್ಯಃ ಕನ್ನಿತಿ
ಕನ್ | ನಿತ್ವಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

(ಹೇ) ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ-ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ | ದಾಸಪತ್ನೀಃ-(ನಮಗೆ) ಹಿಂಸಕರಾದವರ ಆಧೀನ
ದಲ್ಲರುವ | ನವತಿಂ-ತೊಂಭತ್ತು | ಪುರಃ-ಶತ್ರುನಗರಗಳನ್ನು | ಏಕೇನ ಕರ್ಮಣಾ-(ನೀವಿಬ್ಬರೂ)
ಒಂದೇಒಂದು ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ | ಸಾಕಂ-ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಅಧೂನುತಂ-ಕಂಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದಿರಿ (ನಾಶ
ಮಾಡಿದಿರಿ). (ಅಂತರ ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ).

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ, ಶತ್ರುಗಳ ತೊಂಭತ್ತು ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ
ನಾಶಮಾಡಿದಿರಿ; ಇಂತಹ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಆಶ್ಚರ್ಯಿಸುತ್ತೇನೆ.

English Translation.

Indra and Agni, with one united effort you overthrew ninety cities
ruled over by (your) foes.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ದಾಸಪತ್ನೀಃ-ದಾಸಯಂತಿ ಉಪಕ್ಷಪಯಂತಿ ಇತಿ ವಾಸಾಃ | ಉಪಕ್ಷಪಯಂತಾರಃ ಶತ್ರುವಃ
ಶೇ ಪಾಲಕಾಃ ಯಾಸಾಂ ತಾ ದಾಸಪತ್ನೀಃ | ನಾಶಮಾಡು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ದಸು ಎಂಬ
ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ದಾಸಪದವು ಶತ್ರು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಈ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ರಕ್ಷೆ
ಕಲ್ಪಿಸಿ ಹೊಂದಿರುವ ನಗರಗಳು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ದಾಸಪತ್ನೀಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ದಾಸಪತ್ನೀಃ
ದಾಸಾಧಿಪತ್ನೀಃ | ದಾಸೋ ದಸ್ಯತೇರುಪದಾಸಯತಿ ಕರ್ಮಾಣಿ | ಎಂದು (ನಿ. ೨-೧೮) ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.
ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ದಾಸಃ ಕರ್ಮಕರಃ ತಂ ಹಿ ತಾಃ ಅಧಿಷ್ಠಾಯ ಪಾಂತಿ ರಕ್ಷಂತಿ | ಸ ಹಿ ಕರ್ಮಣಾ
ಶ್ರಾಂತಃ ತಾಸು ಪೀತಾಸು ವಿಶ್ರಾಂತ ಆಸ್ಯಾಯತೋ ಭವಂತಿ | ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು ದಾಸನೆಂದೂ,
ಅವನು ಆಯಾಸಗೊಂಡಿರುವಾಗ ಉದಕಗಳು ಅವನ ಆಯಾಸವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ ಸುಖದಿಂದ ಇರುವಂತೆ ಮಾಡು
ವುದರಿಂದ ಉದಕಗಳು ದಾಸಪತ್ನೀಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವೆಂಬ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.
ಋ. ಸಂ. ೧-೩೨-೧೧ ರಲ್ಲಿ ಇರುವ ದಾಸಪತ್ನೀಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ನೋಡಿ (See page 629
Part II ಪುಗ್ಗೇದಸಂಹಿತಾ)

ಐತಿಹಾಸಿಕಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧವು ನಡೆಯುವಾಗ ದಸು ಎಂಬ ಧಾತುವು ಉಪಕ್ಷಯರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಕೃಷ್ಣಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ ಶತ್ರುವು ದಾಸಶಬ್ದದಿಂದ ಬೋಧ್ಯನಾಗಿರುವನು ಇವನು ರಕ್ಷಿಸುವುದು ದಾಸಪತ್ನಿಯಾಗಿರುವುದು ಎಂಬುದಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪತ್ನಿಯು ಯಾವಾಗಲೂ ಪೋಷ್ಯಳಾಗಿರುವಕಾರಣ ದಾಸರನ್ನೂ ಪತ್ನಿಯ ಹಾಗೆ ಪೋಷಿಸುವುದರಿಂದ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ದಾಸಪತ್ನಿ: ಎಂದು ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಅಥವಾ ಇವರು ತಮ್ಮ ಅವಾಸವನ್ನು (ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ನಗರವನ್ನು) ಪತ್ನಿಯನ್ನು ಪೋಷಿಸುವಂತೆ ರಕ್ಷಿಸುವಕಾರಣ ಇವರ ನಗರಗಳು ದಾಸಪತ್ನಿಯರೆಂದು ವ್ಯಪದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವವು.

ನವತಿಂ ಪುರ: ಏಕೇನ ಕರ್ಮಣಾ ಸಾಕಮಧೂನುತಂ—ನವತಿಸಂಖ್ಯಾಕಾಃ ಶತ್ರುಜಾಂ ಪುರೀಃ ಏಕೇನೈವೋದ್ಯೋಗೇನ ಯುಗಸೆತ್ ಅಕವ್ವಯತಂ | ನವತಿ ಶಬ್ದವು ನವಾನಾಂ ದಶತಾಂ ನವಭಾವಃ ಹತ್ತುಸಾರಿ ಆಪರ್ತಿತವಾದ ಒಂಭತ್ತುಗಳು ತೊಂಭತ್ತು ಆಗುವುದು. ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿತನಾಗಿರುವ ತೊಂಭತ್ತು ನಗರಗಳನ್ನೂ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳು ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ನಾಶಪಡಿಸಿದರು ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಈ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯದಿಂದ ಪೂರಿತರಾಗಿರುವ ಇವರಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸೋಮಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಆಹ್ವಾನ ಮಾಡಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ನವತಿಮ್—ನವಾನಾಂ ದಶತಾಂ ನವಭಾವಃ ತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ (ಒಂಭತ್ತುಹತ್ತು) ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ದಾಸಪತ್ನೀಃ—ದಸು ಉಪಕ್ಷಯೇ ಧಾತು. ದಾಸಯತೀತಿ ದಾಸಃ. ಷಜಂತದ ಮೇಲೆ ನಂದಿ. ಗ್ರಹಪಣಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತಉಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದಾಸಾಃ ಪತಯಃ ಯಾಸಾಂ ದಾಸಪತ್ನೀಃ ನಿತ್ಯಂಸಸತ್ತ್ವಾದಿಷು ದಾಸಾಚ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೩೫ ಗ) ಎಂದು ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ವಿಭಾಷಾ ಸಪೂರ್ವಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಕಾರಕ್ಕೆ ನಕಾರಾದೇಶ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಧೂನುತಮ್—ಧೂನ್ ಕಂಪನೇ ಧಾತು. ಲಙ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ತಸ್ಮಾಥ್ ಫಮಿಸಾಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮಾದೇಶ. ಸ್ವಾದಿಭ್ಯಃತ್ವಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವವಿಕರಣ. ಅದಕ್ಕೆ ಜಾತ್ವಾತಿದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕೆಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜಾತ್ವಾತಿದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ವಿಕರಣದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂಗೆಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ತಿಜ್ಜ ತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಏಕೇನ—ಇನ್ ಗತಾ ಧಾತು. ಇನ್ ಭೀಕಾಪಾಶಲ್ಯತೀಮರ್ಚಿಭ್ಯಃ ಕನ್ (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತ್ವತೀಯಾ ವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಅಪಸ್ವರ್ಯುಷ ಪ್ರ ಯಂತಿ ಧೀತಯಃ |

ಯತಸ್ಯ ಪಥ್ಯಾಃ ಅನು || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಇತಿ | ಅಪಸಃ | ಪರಿ | ಉಪ | ಪ್ರ | ಯಂತಿ | ಧೀತಯಃ |

ಯತಸ್ಯ | ಪಥ್ಯಾಃ | ಅನು || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ಹೇ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಧೀತಯಃ ಸೋಮಸ್ಯ ಧಾತಾರಃ ಪಾತಾರೋ ಹೋತ್ರಾದಯ ಯತಸ್ಯ ಕರ್ಮಫಲಸ್ಯ ಪಥ್ಯಾಃ ಪಥೋ ಮಾರ್ಗಾನನು ಲಕ್ಷೀಕೃತ್ಯಾಪಸೋಽಸ್ಮಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಃ ಪರಿ ಸರ್ವತ ಉಪ ಪ್ರ ಯಂತಿ | ಸಮೀಪೇ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ವರ್ತಂತೇ | ಅತಃ ಸೋಮಪಾನಾರ್ಥಂ ಯುವಾಮಾಗಚ್ಛತಮಿತಿ ಭಾವಃ | ಯದ್ವಾ | ಧೀತಯಃ ಸ್ತುತಯ ಯತಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಮಾರ್ಗಾನ್ ಲಕ್ಷೀಕೃತ್ಯ ಕರ್ಮಣಃ ಪರಿತಃ ಪ್ರವರ್ತಂತೇ | ಅತಃ ಸ್ತೋತವ್ಯತಯಾ ಯುವಾಮಾಗತಮಿತಿ || ಯಂತಿ | ಇಹ ಗತೌ | ಯಜಾದೇಶಃ | ನಿಘಾತಃ | ಧೀತಯಃ | ಧೇತೌ ಪಾನ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ಪರ್ತರಿ ಕ್ರಿಚ್ಛಕ್ತಾ ಚ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತಿ ಕ್ರಿಚ್ಛ | ಘುಮಾಸ್ಥೇತೀತ್ವಂ | ಚಿತ್ವಾ ದಂತೋದಾತ್ತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

(ಹೇ) ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ | ಧೀತಯಃ—ಸೋಮವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ (ಅಥವಾ ರಕ್ಷಿಸುವ) ಹೋತ್ರಾದಿಗಳು | ಯತಸ್ಯ—ಕರ್ಮಫಲದ | ಪಥ್ಯಾಃ—ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು | ಅನು—ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿಟ್ಟು | ಅಪಸಃ—(ನಮ್ಮಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ) ಕರ್ಮದ | ಪರಿ—ಸುತ್ತಲೂ | ಉಪ ಪ್ರ ಯಂತಿ—ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾರೆ; (ಆದುದರಿಂದ ಸೋಮಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಬನ್ನಿ) | ಧೀತಯಃ—ಸ್ತುತಿಗಳು | ಯತಸ್ಯ—ಯಜ್ಞದ | ಪಥ್ಯಾಃ ಅನು—ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ | ಅಪಸಃ ಪರಿ—ಫಲವು ಈ ಕರ್ಮದ ಸುತ್ತಲೂ | ಉಪ ಪ್ರ ಯಂತಿ—ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತವೆ; (ಆದುದರಿಂದ ಸ್ತೋತವ್ಯರಾಗಿ ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬನ್ನಿ) |

ಭಾವಾರ್ಥ.

ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ, ನಿಮಗಾಗಿ ಸೋಮವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ (ರಕ್ಷಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ) ಹೋತ್ರಾದಿ ಮುಪ್ಪಿಜರು, ಕರ್ಮಫಲವು ಪ್ರಪ್ತಿಯನ್ನೇ ಗುರಿಯಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಫಲವು ಈ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಸಿರತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ; (ಆದುದರಿಂದ ಅವರಿಂದ ದೇಯವಾದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಲು ಆಗಮಿಸಿ).

English Translation.

Indra and Agni the pious ministers, are present at our holy rite, according to the ways of worship.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಧೀತಯಃ— ಸೋಮಸ್ಯ ಸಾತಾರಃ ಹೋತ್ರಾದಯಃ | ಪಾನಮಾಡು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಥೇಟ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಧೀತಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪಾನಮಾಡುವವರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವಾಗುವ ಕಾರಣ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವ ಹೋತ್ರವೇ ಮೊದಲಾದ ಋತ್ವಿಜರೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಯಾಸ್ಯರು ಧೀತಿಃ ಧೀತಯಃ ಈ ಪದಗಳಿಗೆ ಇರುವ ಅರ್ಥವನ್ನು, ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಧೀತಯಃ ಈ ಪದವು ಅಗ್ನಿವಃ, ಅಶ್ವಿಃ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಅಂಗುಲಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಇಯಂ ಶುಶ್ವೇಭಿರ್ಭಿಸಖಾ ಇನಾರುಜತ್ಸಾನು ಗಿರೀಣಾಂ ತವಿಷೇಭಿರೂರ್ಮಿಭಿಃ |

ಸಾರಾವತಘ್ನೀನುವಸೇ ಸುವೃಕ್ತಿಭಿಃ ಸರಸ್ವತೀಮಾ ವಿನಾಸೇಮ ಧೀತಿಭಿಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೬-೬೧-೨)

ಇಲ್ಲಿ ಧೀತಿಭಿಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮ, ಅಥವಾ ಸ್ತುತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಋತಸ್ಯ ಹಿ ಶುರುಧಸ್ಸಂತಿ ಪೂರ್ವೀರ್ಯತಸ್ಯ ಧೀತಿರ್ವ್ಯಜಿನಾನಿ ಹಂತಿ |

ಋತಸ್ಯ ಶ್ಲೋಕೋ ಬಧಿರಾ ತತರ್ಧ ಕರ್ಣಾ ಬುಧಾನಃ ಶುಚಿಮಾನ ಆಯೋಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೪-೨೩-೪)

ಇಲ್ಲಿ ಧೀತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಜ್ಞಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ಮತದಲ್ಲಿ ಧೈರ್ಯ ಚಿಂತಾಯಾಂ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಧೀತಿಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಅಪಸಃ— ಈ ಪದವು ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೨) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಸತ್ಯ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞ ಎಂದು ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಋತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಫಲವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅಪಸಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಫಲವು (ನೇರವಾಗಿ) ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಲಕ್ಷೀಕರಿಸಿ ಆಚರಿಸುವ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸೋಮಪಾನವನ್ನು ಮಾಡುವ ಹೋತ್ರವೇ ಮೊದಲಾದ ಋತ್ವಿಜರು ಯಜ್ಞದ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಭಿರತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಧೀತಿ ಎಂಬ ಪದವು ಯಾಸ್ಯರಿಂದ ಸ್ತುತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥಬೋಧಕವಾಗಿರುವುದೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವ ಕಾರಣ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಮಾಡಿ ಋತ್ವಿಜರು ಪಠಿಸುವ ಸ್ತುತಿಗಳು ಯಜ್ಞದ ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ಲಕ್ಷೀಕರಿಸಿ ಯಜ್ಞಕರ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ ಎಂದು ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಯದ್ವಾ ಧೀತಯಃ ಸ್ತುತಯಃ ಋತಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಮಾರ್ಗಾನ್ ಲಕ್ಷೀಕೃತ್ಯ ಕರ್ಮಣಃ ಪರಿತಃ ಪ್ರವರ್ತಂತೇ | ಎಂಬುದಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಋತ್ವಿಜರೂ, ಹೋತ್ರವೇ ಮೊದಲಾದವರೂ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳನ್ನು ಸೋಮಪಾನಕ್ಕೆ ಬರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ತುತಿಮಾಡಿ ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳು ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಪೆಠ್ಯಾಃ—ಪೆಠ್ಯಃ ಮಾರ್ಗಾನ್—ದಾರಿಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಪೆಠ್ಯಾ ಸ್ಪಸ್ತಿಃ—ಪೆಠ್ಯಾ ಅಂತರಿಕ್ಷಂ ತನ್ನಿವಾಸಾತ್ (ನಿ. ೧೧-೪೫) ಪಂಥಾ ಎಂದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷವೆಂದೂ ಅದರಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವುದರಿಂದ ಪೆಠ್ಯಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಗವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಯೆಂತಿ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು ಆದಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಶಹಿಗೆ ಲುಕ್. ಇಣೋಯಣ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಣಾದೇಶ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧೀತಯಃ—ಧೇಟ್ ಪಾನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಚ್ ಕೃಚೇಸಂಜ್ಞಾಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಘುಮಾಸ್ಥಾಗಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಈತ್ಯ. ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪೆಠ್ಯಾಃ—ಪಥಿನ್ ಶಬ್ದ. ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ತಿತ್ ಸ್ವರಿತಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ತವಿಷಾಣಿ ನಾಂ ಸಧಸ್ಥಾನಿ ಪ್ರಯಾಂಸಿ ಚ |

ಯುವೋರಪೂರ್ಯಂ ಹಿತಂ || ೮ ||

ಪವಪಾಠಃ

ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಇತಿ | ತವಿಷಾಣಿ | ನಾಂ | ಸಧಸ್ಥಾನಿ | ಪ್ರಯಾಂಸಿ | ಚ |

ಯುವೋಃ | ಅಪೂರ್ಯಂ | ಹಿತಂ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ಹೇ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ನಾಂ ಯುವಯೋಸ್ತವಿಷಾಣಿ ಬಲಾನಿ ಪ್ರಯಾಂಸ್ಯನ್ನಾನಿ ಚ ಸಧಸ್ಥಾನಿ ಪರಸ್ಪರಮವಿಯುಜ್ಯ ವರ್ತಂತೇ | ತಥಾಪೂರ್ಯಂ ವೃಷ್ಟಿದ್ವಾರಾ ಪ್ರೇರಕತ್ವಂ ಯುವೋರ್ಯುವಯೋರೇವ ಹಿತಂ ನಿಹಿತಂ ವರ್ತತೇ | ತಸ್ಮಾತ್ಪೂರ್ಮಾಸಾನಪ್ರಭೃತಿಷು ಸರ್ವಕರ್ಮಾಸ್ತಿದ್ರಾಗ್ನೋಃ ಸದೈವ ವರ್ತಮಾಸತ್ಪ್ರಮಿತಿ ಧಾವಃ || ನಾಂ | ಪಶ್ವೀದ್ವಿವಚನೇ ವಾಮಿತ್ಯಾದೇಶಃ | ಸಧಸ್ಥಾನಿ | ಪ್ತಾ ಗತಿನಿ-ವ್ಯತ್ಯಾ | ಅತೋಽನುಪಸರ್ಗೇ ಈ | ಸಧ ಮಾದಸ್ಯಯೋತ್ಯಂದಸೀತಿ ಸದಸ್ಯ ಸಧಾದೇಶಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

(ಹೇ) ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ | ನಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ | ತವಿಷಾಣಿ—ಬಲಗಳೂ | ಪ್ರಿಯಾಂಸಿ (ಜ)—ಅನ್ನಗಳೂ | ಸದಸ್ಮಾನ್—ಅವಿಯುಕ್ತವಾಗಿಯೇ ಇವೆ; (ಹಾಗೆಯೇ) | ಅಪ್ಪೂರ್ಯಂ—ವೃಷ್ಟಿಪ್ರೇರಕತ್ವವೂ | ಯುವೋಃ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೇ | ಹಿತಂ—ನಿಹಿತವಾಗಿದೆ (ಆದುದರಿಂದ ಸೋಮಪಾನಾದಿಗಳಿಗೆ ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಮಿಳಿತರಾಗಿ ಬನ್ನಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ.

ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ ಬಲ ಮತ್ತು ಅನ್ನಗಳು ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಅವಿಯುಕ್ತವಾಗಿಯೇ (ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿ ಕೊಂಡೇ), ಇವೆ ಮತ್ತು ವೃಷ್ಟಿಪ್ರೇರಕತ್ವಶಕ್ತಿಯೂ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿಯೇ ಇದೆ; ಆದುದರಿಂದ ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಮಿಳಿತರಾಗಿಯೇ ನಮ್ಮ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸಿ ಸೋಮಪಾನಮಾಡಿ.

English Translation.

Indra and Agni, in you, vigour and food are abiding together, and therefore in you is deposited the dispensing of water.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ತವಿಷಾಣಿ—ಬಲಾನಿ. ತವಿಷೀ ಎಂಬ ಪದವು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಪಿತುಂ ನು ಸೋಷಂ ಮಹೋ ಧರ್ಮಾಣಂ ತವಿಷೀಮ್ |

ಯಸ್ಯ ತ್ರಿತೋ ವ್ಯೋಜಸಾ ವೃತ್ತಂ ನಿರ್ವಮರ್ದಯತ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೮೭-೧)

ಇಲ್ಲಿ ತವಿಷೀತಿ ಬಲನಾಮ ತವತೇರ್ವಾ ವೃದ್ಧಿಕರ್ಮಣಃ (ನಿ. ೯-೨೫) ವೃದ್ಧಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ತು ಧಾತಾವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ತವಿಸ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಉಲಂವೆಂದೂ ವೃದ್ಧಿಮಾಡುವುದೆಂದೂ ಯಾಸ್ಮರು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಿಯಾಂಸಿ—ಎಂಬ ಪದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳು ಇಬ್ಬರೂ ಭಲವನ್ನೂ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಆನ್ಯೋನ್ಯವಾಗಿರುತ್ತಾ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹೊಂದುವರೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಪರಸ್ಪರವಾದ ಸ್ಥಿತಿಯು ಅವಿಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅಪ್ಪೂರ್ಯಂ—ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವೃಷ್ಟಿಯು ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡಿ ಲೋಕವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಿಸುವವರೂ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ ಆಗಿರುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಸೋಮಪಾನಶ್ರೇಛ್ಛಿತಿಷು ಸರ್ವಕರ್ಮಸು ಇಂದ್ರಾಗ್ನೋಃ ಸಹೈವ ವರ್ತಮಾನತ್ವಂ ಬಲ ಮತ್ತು ಅನ್ನ ಇವುಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದರಲ್ಲಿಯೂ, ಸೋಮಪಾನದಲ್ಲಿಯೂ, ಪ್ರಕಂಚಕ್ಕೆ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸುವುದರಲ್ಲಿಯೂ ಇಂದ್ರನೂ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯು ಜೊತೆಯಾಗಿಯೇ ಇರುವಕಾರಣ ಸೋಮಪಾನವನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕೆಂದು ಆಶಿಸಿದೆ. ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳ ಸಾಹಚರ್ಯವಿಚಾರವಾಗಿ ಮುಗ್ಧೀದಸಂಹಿತಾ ಭಾಗ-೮ ವೇಡು 575-576 ಗಳನ್ನು ನೋಡಿ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ತವಿಷಾಣಿ—ತವ ಎಂಬುದು ಸೌತ್ರಧಾತು. ತನೇರ್ಣಿದ್ವಾ (ಉ. ಸೂ. ೧-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಟಿಷಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚುಟೊ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿಯ ಟಿಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಲೋಪ. ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಾಮ್—ಯುಷ್ಮದ್ ಶಬ್ದ. ವಸ್ತೀದ್ವಿವಚನಾಂತಕ್ಕೆ ಯುಷ್ಮದ್ ಸ್ವದೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಮಾದೇಶ. ಇದು ಅನಂದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಧಸ್ಥಾನಿ—ಸಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತಿ ಧಾತು. ಅತೋನುಪಸರ್ಗೇಕಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೩) ಎಂಬುದ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಇದು ಪಂವಾದಾಗ ಅತೋಲೋಪೇತಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸ್ಥ ಎಂಬುದು ಪರವಾದಾಗ ಸಧವಾದಸ್ಥಯೋತ್ಪಾದಿಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಹ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಧಾದೇಶ. ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹಿತನ್—ದುಧಾಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣ್ಯುಲ್ಪ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪಿಧಾ- ತೇರ್ಹಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹಿ ಅದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯವೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾನಾಕಃ

ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ರೋಚನಾ ದಿವಃ ಪರಿ ನಾಜೇಷು ಭೂಷಃ |

ತದ್ವಾಂ ಚೇತಿ ಪ್ರ ವೀರ್ಯಂ || ೯ ||

ಪದನಾಕಃ

ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಇತಿ | ರೋಚನಾ | ದಿವಃ | ಪರಿ | ನಾಜೇಷು | ಭೂಷಃ |

ತತ್ | ನಾಂ | ಚೇತಿ | ಪ್ರ | ವೀರ್ಯಂ || ೯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ಹೇ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ದಿವೋ ರೋಚನಾ ಸ್ವರ್ಗಸ್ಯ ರೋಚಕೌ ಪ್ರಕಾಶಕೌ ಯುವಾಂ ನಾಜೇಷು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ಪರಿ ಭೂಷಃ | ಪರಿತಃ ಸರ್ವತೋಽಲಂಕೃತೌ ಭವಃ | ಶತ್ರುನ್ನರಾಜಿತ್ಯ ಸರ್ವತೋ ವಿಜಯಮಾನ್ ವರ್ತೇಥೇ | ನಾರಿ ಯುವಯೋರ್ವೀರ್ಯಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯನೇವ ತತ್ತಾದೃತಂ ಸಂಗ್ರಾಮ- ವಿಜಯಂ ಪ್ರ ಚೇತಿ | ಪ್ರಕರ್ಷಣ ಜ್ಞಾಪಯತಿ | ಯದ್ವಾ ಯುವಾಂ ನಾಜೇಷು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ಪರಿ- ಭೂಷಃ | ಶತ್ರುನ್ ಪರಿಭವಃ | ಶೇಷಂ ಪೂರ್ವವತ್ || ರೋಚನಾ | ರುಚಿ ದೀಪ್ತವಿತ್ಯಸ್ಯ ಅನುದಾ-

ತೇತಶ್ಚ ಹಲಾದೇರೀತಿ ಯುಜ್ | ಚಿತ್ತಾದಂತೋದಾತ್ತಃ | ಭೂಷಃ | ಭೂಷ ಭೂಷಣೇ | ನಿಘಾತಃ |
ಚೇತಿ | ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ | ಅಯಮಂತರ್ಭಾವಿತಾಣ್ಯರ್ಥಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ತಪೋ ಲುಕ್ |
ತೇಕಾರಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

(ಹೇ) ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ | ದಿವಃ—ದ್ಯುಲೋಕವ | ರೋಚಿನಾ—ಪ್ರಕಾಶಕ
ರಾದ ನೀವಿಬ್ಬರೂ | ವಾಜೇಷು—ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ | ಪರಿ ಭೂಷಃ—(ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ) ಸರ್ವ
ವಿಧದಲ್ಲಿ ಅಲಂಕೃತರಾಗಿ | [ಅಥವಾ ವಾಜೇಷು—ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿ ಭೂಷಃ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಪರಾಭವ
ಗೊಳಿಸಿ] | ನಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ | ವೀರ್ಯಂ—ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು | ತತ್—ಅಂಶಹ ಸಂಗ್ರಾಮವಿಜಯವನ್ನು |
ಪ್ರ ಚೇತಿ—ವಿಶೇಷವಾಗಿ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ (ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತದೆ).

ಭಾವಾರ್ಥ.

ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ, ದೇವಲೋಕಕ್ಕೆ ಪ್ರಕಾಶದಾಯಕರಾದ ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಜಯ
ಶಾಲಿಗಳಾಗುತ್ತೀರಿ; ನಿಮ್ಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ನೀವು ಜಯಶಾಲಿಗಳಾಗುತ್ತೀರೆಂಬುದನ್ನು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

English Translation.

Indra and Agni, illuminators of heaven, be ever graced (with victory)
in battles, for such your prowess proclaims.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ದಿವಃ ರೋಚಿನಾ—ಸ್ವರ್ಗಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಶಕೌ | ಯಾಸ್ಯರು ದ್ಯುರಿತ್ಯಹೋ ನಾಮಧೇಯಂ ದ್ಯೋತತ
ಇತಿ ಸತಃ | (ನಿ. ೧-೭) ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅರ್ಪಣಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೧) ಪಾಠಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಮಿತ್ರೋ ಜನಾನ್ ಯಾತಯತಿ ಬ್ರುವಾಣೋ ಮಿತ್ರೋ ದಾಧಾರ ಸೈಥವೀಮುತ ದ್ಯಾಂ |
ಮಿತ್ರಃ ಕೃಷ್ಣೀರನಿಮಿಷಾಭಿ ಚಪ್ಪೇ ಮಿತ್ರಾಯ ಹವ್ಯಂ ಘೃತವಜ್ಞು ಹೋತ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೫೯-೧)

ಮತ್ತು—

ವಿಶ್ವಕರ್ಮನ್ ಹವಿಷಾ ವಾವೃಧಾನಃ ಸ್ವಯಂ ಯಜಸ್ವ ಸೈಥವೀಮುತ ದ್ಯಾಂ |

ಮುಹ್ಯಂತ್ಯನ್ಯೇ ಅಭಿತೋ ಜನಾಸ ಇಹಾಸ್ಥಾಕಂ ಮಥವಾ ಸೂರಿರಸ್ತು ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೪೧-೬)

ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಹ್ಯುತಬ್ಧಕ್ಕೆ ಅಂತರಿಕ್ಷ ಅಥವಾ ಸ್ವರ್ಗ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗವೆಂಬ
ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳು ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವರು ಎಂಬುದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವಾಚೀಷು ಪರಿ ಭೂಷಃ—ವಾಚ ತಬ್ಬವು ಸಂಗ್ರಾಮಸಾಮಗ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಈ ಪದವು ಅನೇಕಾರ್ಥಕವಾಗಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಾಮ-ಯುದ್ಧ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದೂ, ಯುನಾಂ ಪರಿತಃ ಸರ್ವತಃ ಅಲಂಕೃತೌ ಭವಃ, ತತ್ರೋನ್ ಪರಾಜಿತ್ಯ ಸರ್ವತೋ ವಿಜಯಮಾನಾನ್ ವರ್ತೇಥೇ | ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ, ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಅಲಂಕೃತರಾಗಿರುವರೆಂದೂ, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಸರ್ವಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದಲೂ ಜಯಶೀಲರಾಗಿರುವರೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು-ಯದ್ವಾ ಯುನಾಂ ವಾಚೀಷು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ತತ್ರೋನ್ ಪರಿ ಭೂಷಃ ಪರಿಭವಃ—ಅಥವಾ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಜಯಿಸುವವರೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ.

ನಾಂ ವೀರ್ಯಂ ತತ್ ಪ್ರ ಚೇತಿ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ನೀವು ಆಚರಿಸಿರುವ ನಿಮ್ಮ ಆಪ್ರಕಾರವಾದ ಯುದ್ಧದ ಜಯವನ್ನು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳ ಮಹತ್ತ್ವಪೂರ್ಣವಾದ ವೀರ್ಯದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿತೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ರೋಚಿನಾ—ರುಚಿ ದೀಪ್ತಾ ಧಾತು. ಅನುದಾತ್ರೇತ್ತಾದ ಧಾತುವಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ರೇತಕ್ಕೆ ಹಲಾದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಯುಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುವೋರ-ಸಾಕೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧೆಗೆ ಗುಣ. ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. **ಸುಸಾಂಸುಲುಕ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ದಿವಃ—ಊದಿದಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಊದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭೂಷಃ—ಭೂಷ ಅಲಂಕಾರೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತ ರೂಪ. ತಿಜ್ಜ-ತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚೇತಿ—ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥತೋರುವುದರಿಂದ ಇದು ಅಂತರ್ಭಾವವಿತ್ಕಾರ್ಯಕ ವಾದ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಬಹುಲಂಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ದಿಗೆ ಲುಕ್. ತಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧೆಗೆ ಗುಣ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಧಾತು ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದ್ವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೀರ್ಯಮ್—ವೀರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಯಸ್ಯೇತಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಇದಕ್ಕೆ ಯತೋನಾಮಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ತಿತ್ ಸ್ವರಿತಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹದಿಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಸಾಯಂಜಿಭಾಷ್ಯಂ.

ದ್ವಿತೀಯೇನುನಾಕೇ ಸತ್ತದಶ ಸೂಕ್ತಾನಿ | ತತ್ರ ಪ್ರ ವೋ ದೇವಾಯೇತಿ ಸಪ್ತರ್ಷಿಮಾಧ್ಯಂ
ಸೂಕ್ತಂ ನೈಶ್ವಾಮಿತ್ರಯುಷಭಸ್ಯಾರ್ಷಮಗ್ನಿದೇವತಾಕಮಾನುಷ್ವಭಂ | ಅತ್ರಾಢುಕ್ರಮಣೀಕಾ | ಪ್ರ ವಃ
ಸಪ್ತ ಯುಷಭಸ್ತ್ವಾನುಷ್ವಭಮಿತಿ | ನಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಪುತ್ರ ಯುಷಭ ಮುಷಿಃ | ಮಂಡಲಾದಿಪರಿಭಾಷಯಾಗ್ನಿ-
ದೇವತಾ || ಅಗ್ನಿಷ್ವೋಮ ಇದಂ ಸೂಕ್ತಮಾಜ್ಯುತಸ್ತ್ರಂ | ಪರಾಜಿಘ್ನರ್ಯಾವಾವೃತ್ತ ಇತಿ ಖಂಡೇ
ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಪ್ರ ವೋ ದೇವಾಯೇತ್ಯಾಜ್ಯಮುಪಸಂತನುಯಾತ್ | ಅ. ೫-೯ | ಇತಿ || ಇದಮೇವ ಸೂಕ್ತಂ
ಪ್ರಾತರನುನಾಕ ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರೇ ಚ ವಿನಿಯುಕ್ತಂ | ಸೂತ್ರಂ ಚ | ಪ್ರ ವೋ ದೇವಾಯಾಗ್ನೇ ಕದಾ ತ ಇತಿ
ಪಂಚ | ಅ. ೪-೧೩ | ಇತಿ || ಅಭ್ಯುದಯೇಷ್ಟಾ ಸ ಯಂತೇತ್ಯಗ್ನೇಃ ಪ್ರದಾತುರ್ಯಾಜಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ
ಚ | ಸ ಯಂತಾ ವಿಪ್ರ ಏಷಾಂ ದೀರ್ಘಸ್ತೇ ಅಸ್ತ್ವಂಕುಶಃ | ಅ. ೩-೧೩ | ಇತಿ ||

ಅನುನಾದವು—ಈ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಮೂರನೆಯ ಮಂಡಲದ ಎರಡನೆಯ ಅನುವಾಕವು ಪ್ರಾರಂಭ
ವಾಗುವುದು. ಈ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹದಿನೇಳು ಸೂಕ್ತಗಳಿರುವವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರ ವೋ ದೇವಾಯ ಎಂಬ
ಈ ಸೂಕ್ತವು ಮೊದಲನೆಯದು. ಇತರಲ್ಲಿ ಏಳು ಮಕ್ಕಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ನಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಪುತ್ರನಾದ
ಮುಷಭನೆಂಬುವನು ಮುಷಿಯು ; ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು ; ಅನುಷ್ವಪ್ತಭಂದಸ್ಸು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ —
ಪ್ರ ವಃ ಸಪ್ತ ಯುಷಭಸ್ತ್ವಾನುಷ್ವಭಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಅಗ್ನಿಷ್ವೋಮಯಾಗದಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು
ಆಜ್ಯಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಪರಾಜಿಘ್ನರ್ಯಾವಾವೃತ್ತ ಎಂಬ
ಖಂಡದ ಪ್ರ ವೋ ದೇವಾಯೇತ್ಯಾಜ್ಯಮುಪಸಂತನುಯಾತ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿವೃತ್ತವಾಗಿರುವುದು.
(ಅ. ೫-೯); ಮತ್ತು ಈ ಸೂಕ್ತವು ಪ್ರಾತರನುನಾಕಮಂತ್ರಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ವಿಠಿ
ಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಪ್ರ ವೋ ದೇವಾಯಾಗ್ನೇ ಕದಾ ತ ಇತಿ ಪಂಚ ಎಂಬ
ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತ್ತವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೪-೧೩); ಮತ್ತು ಅಭ್ಯುದಯೇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಸ ಯಂತಾ
ವಿಪ್ರ ಏಷಾಂ ಎಂಬ ಮೂರನೆಯ ಮಕ್ಕನ್ನು ಅಗ್ನಿಸಂಬಂಧವಾದ ಯಾಜ್ಞಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು
ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಸ ಯಂತಾ ವಿಪ್ರ ಏಷಾಂ ದೀರ್ಘಸ್ತೇ ಅಸ್ತ್ವಂಕುಶಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ
ನಿವೃತ್ತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೩-೧೩).

ಸೂಕ್ತ—೧೩

ಮಂಡಲ—೨ || ಅನುವಾಕ—೨ || ಸೂಕ್ತ—೧೩ ||

ಅಷ್ಟಕ—೩ || ಅಧ್ಯಾಯ—೧ || ವರ್ಗ—೧೩ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಪಂಕ್ತಿ ೭ ||

ಪುಷಿಃ—ಪುಷಭೋ ವೈಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ||

ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿಃ ||

ಛಂದಃ—ಅನುಷ್ಟುಪ್ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪ್ರ ವೋ ದೇವಾಯಾಗ್ನಯೇ ಬರ್ಹಿಷ್ವ ಮರ್ಚಾಸ್ಮೈ |

ಗಮದ್ಧೇವೇಭಿರಾ ಸ ನೋ ಯಜಿಷ್ಠೋ ಬರ್ಹಿರಾ ಸದತ್ || ೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಪ್ರ | ವಃ | ದೇವಾಯ | ಅಗ್ನಯೇ | ಬರ್ಹಿಷ್ವಂ | ಅರ್ಚ | ಅಸ್ಮೈ |

ಗಮತ್ | ದೇವೇಭಿಃ | ಆ | ಸಃ | ನಃ | ಯಜಿಷ್ಠಃ | ಬರ್ಹಿಃ | ಆ | ಸದತ್ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ಯಜಮಾನೋ ದೋತ್ರಾದೀನ್ಪ್ರತಿ ಬ್ರೂತೇ | ದೇ ದೋತ್ರಾದಯೋ ವೋ ಯುಷ್ಮತ್ಪಂಚಂ-
 ಥಿನೇ ದೇವಾಯ ದ್ಯೋತಮಾನಾಯಾಸ್ಮೈ ಅಸ್ಮಿನ್ ಕರ್ಮಣಿ ಸ್ತುತ್ಯಾಗ್ನಯೇ ಬರ್ಹಿಷ್ವಂ ವೃದ್ಧಿ-
 ತಮಂ ಪ್ರಭೂತಮಿದಂ ಸ್ತುತಿರೂಪಂ ಸ್ತೋತ್ರತಸ್ತಾದಿ ವೋಕ್ತೃಜಾತಂ ಪ್ರಾರ್ಚ | ಉಚ್ಚಾರಯತಿ |
 ಏವಂ ಸ್ತುತಃ ಸೋಽಗ್ನಿದೇವೇಭಿರ್ಯುಷ್ಯದೇವೈಃ ಸಹಿತಃ ಸನ್ ಸೋಽಸ್ಮಾನ್ ಪ್ರತಿ ಅಗಮತ್ |
 ಅಗಚ್ಛತು | ಅಗತ್ಯ ಚ ಯಜಿಷ್ಠೋ ಯುಷ್ಮತಮಃ ಸೋಽಗ್ನಿಬರ್ಹಿರಸ್ಮಾಭಿವೇದ್ಯಾಂ ಸ್ತೀರ್ಣೇ
 ಬರ್ಹಿಷ್ವಾಸದತ್ | ಆಸೀದತು | ಉಪವಿತಸು || ಬರ್ಹಿಷ್ವಂ | ಬರ್ಹಿತ್ಯಶಬ್ದಾತ್ಪುಂಸದಸೀತ್ಯಂತಾಯನ
 ಇತ್ಯನ್ | ಅರ್ಚ | ಅರ್ಚ ಪೂಜಾಯಾಂ | ಭಾವಾದಿಕಃ | ಬಹುವಚನಸ್ಯೈಕವಚನಂ | ನಿಘಾತಃ |
 ಗಮತ್ | ಗಮಲ್ಯ ಗತಾ | ಅಸ್ಯ ಛಂದಸಿ ಉಜ್ಲಲಜ್ಲಲಿಟಿ ಇತಿ ಲೋಡರ್ಥೇ ಉಜ್ | ಲೃನಿಶ್ಚಾತ್
 ಚ್ಲೇರಜ್ | ಸತ್ಯಂ ಜಾತ ಇತಿ ಕಾರಲೋಪಃ | ಪಾದಾದಿತ್ಯಾನ್ ನಿಘಾತಃ | ಯಜಿಷ್ಠಃ | ಯುಷ್ಮ-
 ಶಬ್ದಾತ್ಪುಂಸದಸೀತಿತ್ಯನ್ | ತುರಿಷ್ಟೇಮೇಯಃ ಸ್ತಿತಿ ತೃಚೋ ಲೋಪಃ | ನಿತ್ಸ್ಮರಃ | ಸದತ್ |
 ಪೂರ್ವಪಲ್ಲೋಡರ್ಥೇ ಉಜ್ | ಪದಲ್ಯ ವಿತರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷ್ಟಿತ್ಯಸ್ಯ ಲೃನಿಶ್ಚಾದಜ್ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

(ಹೇ ಹೋತ್ರಾದಯಃ—ಎಲೈ ಹೋತ್ರಾದಿಮುತ್ಪಜರೇ) | ವಃ—ಯುಷ್ಮತ್ಸಂಬಂಧಿಯೂ | ದೇನಾಯ—ದ್ಯೋತಮಾನನೂ | ಅಸ್ಮೈ—ಈ (ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಸ್ತುತೃನೂ ಆದ) | ಅಗ್ನಯೇ—ಅಗ್ನಿಗೋ ಸ್ತುತ | ಬರ್ಹಿಷ್ಠಂ—ಅತಿಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಕೃತಾದಿ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು | ಪ್ರ ಅರ್ಚೆ—ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸಿ | ಸಃ—(ನಿಮ್ಮಿಂದ ಸ್ತುತನಾದ) ಆ ಅಗ್ನಿಯು | ದೇವೇಭಿಃ—ಯಶ್ವವ್ಯದೇವತೆಗಳೊಡನೆ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ | ಆ ಗಮತ್—ಆಗಮಿಸಲಿ; (ಬಂದು) | ಯಜಿಷ್ಯಃ—(ನಮ್ಮಿಂದ) ಪೂಜ್ಯರಲ್ಲಿ ಆತ್ಮತೃಪ್ತಮನಾದ ಅಗ್ನಿಯು | ಬರ್ಹಿಃ—(ವೇದಿಯಮೇಲೆ ಹರಡಿರುವ) ದರ್ಭಾಸನದಲ್ಲಿ | ಆ ಸದತ್—ಅಸೀನನಾಗಲಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ.

ಎಲೈ ಹೋತ್ರಾದಿಮುತ್ಪಜರೇ, ನಿಮ್ಮ ಆ ತೇಜಃಪುಂಜನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಕೃತಾದಿ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಿ; ನಿಮ್ಮಿಂದ ಸ್ತುತನಾಗಿ ಪೂಜ್ಯತಮನಾದ ಆ ಅಗ್ನಿಯು ಯಶ್ವವ್ಯರಾದ ಇತರ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ನಮ್ಮ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಬಂದು ವೇದಿಕೆಯಮೇಲೆ ಹರಡಿರುವ ದರ್ಭಾಸನದಲ್ಲಿ ಅಸೀನನಾಗಲಿ. (ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲಿ)

English Translation.

(Priests) utter devout (praises) to this your divine Agni, that so glorified he may come to us with the gods, and sit down on the sacrificial grass.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ದೇನಾಯ—ದ್ಯೋತಮಾನಾಯ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ದೇವೋ ದಾನಾದ್ವಾ ದೀಪನಾದ್ವಾ ದ್ಯೋತನಾದ್ವಾ ಮೃತ್ಯುನೋ ಭವತೀತಿ ವಾ | ಯಜಮಾನರ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿಕೊಡುವುದರಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ ತಾನು ತನ್ನ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತಾದಿಂದ ಅಭಿಧೇಯನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಅಸ್ಮೈ ಬರ್ಹಿಷ್ಠಂ ಪ್ರ ಅರ್ಚೆ—ಅಸ್ಮೈ ಕರ್ಮಣಿ ಸ್ತುತ್ಯಾಯ ವೃದ್ಧತಮಂ ಪ್ರ ಭೂತಮಿದಂ ಸ್ತುತಿರೂಪಂ ಸ್ತೋತ್ರಕೃತಾದಿ ವಾ ಉಕ್ತೈಜಾತಂ ಉಚ್ಚರಯತ | ಬರ್ಹಿಷ್ಠ, ಬರ್ಹಿಷ್ಠತ್ ಎಂದು ಮಹಾ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಬರ್ಹಿಷ್ಠ ಎಂಬ ಪದವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞಕರ್ತೃದಲ್ಲಿ ಮುಟ್ಟಿಬಂದ ಸ್ತುತಿನೂಡಲ್ಪಡಲು ಅರ್ಹನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಸ್ತುತಿಗೆ ಅರ್ಹನಾಗಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು ವಿಷಯವಾದ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರ ಅಥವಾ ಶಸ್ತ್ರ, ಉಕ್ತೈ ಇವುಗಳನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸಿ ಎಂದು ಯಜಮಾನನು ಮುತ್ಪಜರನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಹೇಳಿರುವನು ಎಂಬ ಅದೇಶವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಯಜಿಷ್ಯಃ ಬರ್ಹಿಃ ಆ ಸದತ್—ಯಶ್ವತಮಃ ಸಃ ಅಗ್ನಿಃ ಅಸ್ಮಾಭಿಃ ವೇದ್ಯಾಂ ಸ್ತ್ರೀರ್ನೇ ಬರ್ಹಿಷಿ ಅಸೀದತ್ತು ಉಪವಿಶತ್ತು. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಹೂತರಾಗಿ ಬರುವ

ದೇವತೆಗಳೊಡಗೂಡಿ ಅಗ್ನಿಯು ನಮ್ಮ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಬಂದು ಯಜ್ಞನೇದಿಯಲ್ಲಿ ಹೆರಡಿರುವ ಬಹಿಷ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಉಪವಿಷ್ಠನಾಗಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ. ಬಹಿಷ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅಂತರಿಕ್ಷನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೦) ಉದಕ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೧೪) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಯಾಸ್ವರು—ಬರ್ಹಿಃ ಪರಿಬರ್ಹಣಾತ್ (ನಿ ೮-೯) ದರ್ಭೆಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಹರಡಿರುವ, ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಾಂಗವಾಗಿ ಸಿದ್ಧವಾದಿರುವ, ಕತ್ತರಿಸಿದ ತುಂಡುದರ್ಭೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆಸನವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪರಿಚ್ಛೇದನಾತ್ ಲೂನಂ ಹಿ ತದ್ಭವತಿ, ಪರಿವೃದ್ಧಂ ವಾ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ಬರ್ಹಿಷ್ಯಮ್—ಬರ್ಹಿಷ್ಯ ಶಬ್ದ ತುಲ್ಯಂದೆಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥ ಶೋರುವಾಗ ಇಷ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ತುರಿಷ್ಟೇಮೇಯೇಸು (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರಮಾದಾಗ ತ್ಯಜಿಗೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಚೆ—ಅರ್ಚೆ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಭೃದಿ ಲೋಪ್. ವ್ಯಷ್ಯದಿಂದ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಹು ಸವಚನಕ್ಕೆ ಏಕವಚನಪ್ರತ್ಯಯ ಸಿಪ್. ಅದಕ್ಕೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಅತೋಹೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ತಿಪಿಪನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗಮತ್—ಗಮಲ್ಯ ಗತಾ ಧಾತು. ಭಂದೆಸಿಲುಜ್ಲಲಜ್ಲಲಿಟಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಲೋಪದಲ್ಲಿ ಲುಜ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಇತಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರ ಲೋಪ. ಧಾತು ಲೃದಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಪುಷಾದಿದ್ಯುತಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಲಿಗೆ ಅಪಾದೇಶ. ಬಹುಲಂಭಂದೆಸ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪಾದಾದಿ ಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಯಜಿಷ್ಯಃ—ಯಜಿಷ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತುಲ್ಯಂದೆಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರಮಾದಾಗ ತ್ಯಜಿಗೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸದತ್—ಪದಲ್ಯ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಸು. ಧಾತು. ಭಂದಸವಾಗಿ ಲೋಪದಲ್ಲಿ ಲುಕ್. ತಿಪಿಪ ಇಕಾರಲೋಪ. ಧಾತು ಲೃದಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಚ್ಲಿಗೆ ಅಪಾದೇಶ. ಬಹುಲಂಭಂದೆಸ್ಯ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜ್ಜತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯುತಾಸಾ ಯಸ್ಯ ರೋದಸೀ ದಕ್ಷಂ ಸಚಂತ ಉತಯಃ ।

ಹವಿಷ್ಯಂತಸ್ತುನಿಾಳತೇ ತಂ ಸನಿಷ್ಯಂತೋಽವಸೇ ॥ ೨ ॥

ಸದವಾತಃ

ಯತಃನಾ | ಯಸ್ಯ | ರೋದಸೀ ಇತಿ | ದಕ್ಷಂ | ಸಚಿಂತೇ | ಊತಯಃ |

ಹವಿಷ್ಯಂತಃ | ತಂ | ಈಳಿತೇ | ತಂ | ಸನಿಷ್ಯಂತಃ | ಅವಸೇ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ಯಸ್ಯ ಪೂರ್ವಮಂತ್ರೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿತಸ್ಯಾಗ್ನೇ ರೋದಸೀ ಇಮೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ವಶೇ ಭವತಃ | ಅಗ್ನೇಃ ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವೇನ ತದಧೀನಪ್ರಕಾಶಕೇ ಭವತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ ಊತಯೋ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಫಲಪ್ರದಾನೇನ ರಕ್ಷಿತಾರೋ ದೇವಾ ದಕ್ಷಂ ಯಸ್ಯಾಗ್ನೇರ್ಬಲಂ ಸಚಿಂತೇ ಸೇವಂತೇ | ಸಚಿಂತೇ ಸೇವಂತೇ | ನಿ. ೭-೨೩ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ಅಗ್ನೇರ್ಯಜಮಾನದತ್ತಹವಿಷಾಂ ಪ್ರದಾತೃತ್ವೇನ ತದಧೀನಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ದಿವಂಭೂತಃ ಸೂರ್ಯಗ್ನಿರ್ಯತಾನಾ ಸತ್ಯಕರ್ಮಾ | ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ ಹವಿಷ್ಯಂತಃ ಸಂಭೃತಹವಿಷ್ಯಾ ಯಜಮಾನಾ ಹವಿರ್ವಹನಾರ್ಥಂ ತಮೇನಾಗ್ನಿವಿಾಳತೇ | ಸ್ತುತಿರೂಪಾಭಿರ್ವಾಗ್ನಿಃ ಪೂಜಯಂತಿ | ಕಿಂಚಿ ಸನಿಷ್ಯಂತೋ ಧನಾದಿಲಾಭಮಿಚ್ಛಂತಸ್ತಮವಸೇ ರಕ್ಷಣಾಯ ತಮೇನಾಗ್ನಿ ಮಾತ್ರಯಂತೇ || ಯತಾನಾ | ಯತಶಬ್ದಾತ್ಪ್ರವಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ಛಂದಸೀವನಿಸಾ ವಕ್ತವ್ಯಾವಿತಿ ವನಿಸ್ | ಅನ್ಯೇಷಾಮಪಿ ದೃಶ್ಯತ ಇತಿ ದೀರ್ಘಃ | ವನಿಸಃ ಸಿತ್ತಾದ್ವದನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಸ್ತರಃ | ಸಚಿಂತೇ | ಸಚಿ ಸಮನಾಯೇ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ಮನೇವದಂ | ಯದ್ವ್ಯತ್ಯಯೋಗಾದವಿಫಾತಃ | ಸನಿಷ್ಯಂತಃ | ಸನಿರ್ವಾಫಃ | ತಮಿಚ್ಛಂತಃ | ಸುಪ ಅತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ | ಸರ್ವಪ್ರಾತಿಪದಿಕೇಭ್ಯೋ ಲಾಲಸಾಯಾಂ ಸುಗ್ಗುಕ್ತವ್ಯ ಇತಿ ಕೃಚಿ ಪರತಃ ಸುಗಾಗಮಃ | ಕೃಚಿ ಸ್ತರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

ಯಸ್ಯ—(ಪೂರ್ವಮಂತ್ರಪ್ರತಿಪಾದಿತನಾದ) ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯ (ವಶದಲ್ಲಿ) | ರೋದಸೀ—ಈ ದ್ಯಾವಾ ಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡೂ (ಇವೆಯೋ, ಮತ್ತು) | ಊತಯಃ—(ಫಲಪ್ರದಾನದಿಂದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ) ರಕ್ಷಕರಾದ ದೇವತೆಗಳು | (ಯಸ್ಯ) ದಕ್ಷಂ—(ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯ) ಬಲವನ್ನು | ಸಚಿಂತೇ—ಸೇವಿಸುತ್ತಾರೋ | (ಸಃ—ಅಂತಹ ಅಗ್ನಿಯು) | ಯತನಾ—ಸತ್ಯಭೂತನಾದ ಕರ್ಮವುಳ್ಳವನು (ಅಥವಾ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪನು) ; (ಮತ್ತು) | ಹವಿಷ್ಯಂತಃ—ಸಂಭೃತಹವಿಷ್ಯರಾದ ಯಜಮಾನರು (ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವಹಿಸಲೆಂದು) | ತಂ—ಅದೇ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಈಳಿತೇ—ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ (ಹಾಗೆಯೇ) | ಸನಿಷ್ಯಂತಃ—ಧನಾದ್ಯವೇಕ್ಷಿಸಲಾಗಿ | ಅವಸೇ—ರಕ್ಷಣೆಗೋಸ್ಕರಲೂ | ತಂ—ಅವನನ್ನೇ (ಆಶ್ರಯಿಸುತ್ತಾರೆ).

ಭಾವಾರ್ಥ.

ಈದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡೂ ಯಾವ ಪ್ರಕಾಶಕನಾದ ಅಗ್ನಿಯವಶದಲ್ಲಿವೆಯೋ, ಮತ್ತು ಫಲಪ್ರದಾ ನಾದಿರೂಪವಾಗಿ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ರಕ್ಷಕರಾದ ದೇವತೆಗಳೂ ಹವಿರ್ವಹಕನಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಬಲವನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿದ್ದಾರೋ, ಅಂತಹ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಭೃತಹವಿಷ್ಯರಾದ ಯಜಮಾನರೆಲ್ಲರೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ತಲುಪಿಸೆಂದು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ಧನಾದ್ಯವೇಕ್ಷಿಸಲಾಗಿ ತಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗೋಸ್ಕರಲೂ ಅವನನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

The observer of truth, of whom (are) heaven and earth, and whose vigour the protecting (deities) assist : him, the offerers of oblations adore, and those desirous of riches (have recourse) to him for protection.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ಯಸ್ಯ ರೋದಸೀ— ಪೂರ್ವಮಂತ್ರೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿತಸ್ಯ ಅಗ್ನೇಃ ಇಮೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ವಶೇ ಭವತಃ ಅಗ್ನೇಃ ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವೇನ ತದಧೀನಪ್ರಕಾಶಕೇ ಭವತಃ | ರೋದಸೀ ಎಂಬ ಪದವು (ನಿ. ೩-೨೨) ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಇಮೇ ಚಿದಿಂದ್ರ ರೋದಸೀ ಅಸಾರೇ ಯಶ್ಚೈಗೃಭ್ಣಾ ಮಘವನ್ ಕಾಶಿರಿಶ್ವೇ |

(ಮು. ಸಂ. ೩-೨೦-೫)

ಇಲ್ಲಿ ರೋದಸೀ ರೋದಸೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ಧಿರೋಧನಾತ್ | ಕಾಲಂ ರೋಧಃ ನಿರುಣದ್ಧಿ ಸ್ತೋತಃ (ನಿ. ೬-೧) ಪ್ರವಾಹವನ್ನೂ (ದಡ) ತೀರವನ್ನೂ ತಡೆಯುವುದರಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ರೋದಸೀ ಅಥವಾ ರೋಧಸೀ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ಅಭಿಧೇಯವಾಗಿರುತ್ತವೆ.

ಪ್ರೈ ವೋ ಮಹೇ ಮಂದಮಾನಾಯಾಂಧಸೋರ್ಜಾ ವಿಶ್ವಾನರಾಯ ವಿಶ್ವಾಭುನೇ |

ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಯಸ್ಯ ಸುಮುಖಂ ಸಹೋ ಮಹಿ ಕ್ರವೋ ನೈವ್ಲಂ ಚ ರೋದಸೀ ಸಪ-
ರ್ಯತಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೫೦-೧)

ಇಲ್ಲಿ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ಪೂಜಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ ಮತ್ತು ರೋದಸೀ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ರಥಂ ನು ಮಾರುತಂ ವಯಂ ಶ್ರವಸ್ಕುಮಾ ಹುವಾಮುಹೇ |

ಆ ಯಸ್ಮಿನ್ನಸೌ ಸುರಣಾನಿ ಬಿಭ್ರತೀ ಸಜಾ ಮರುತಸ್ವ ರೋದಸೀ ||

(ಮು. ಸಂ. ೫-೫೬-೪)

ಇಲ್ಲಿ ರೋದಸೀ ರುದ್ರಸ್ಯ ಪತ್ನೀ ರುದ್ರಸ್ಯ ವಿಭೂತಿಃ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸಾಯಣರು ಪ್ರಭಾತಪಾದ ಹುಹಮೆಯುಳ್ಳವನೆಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಇವುಗಳಿಗೆ ಸ್ವಯಂ ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವವು ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದಲೂ ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದಲೇ ಇವುಗಳು ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಊತಯಃ ದಕ್ಷಂ ಸಚಂತೇ—ಊತಿ ಎಂಬ ಪದವು ಊತಿರವನಾತ್ (ನಿ. ೫-೩) ರಕ್ಷಿಸುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಅವ ಥಾತುವಿನಿಂದ ನಿವೃತ್ತನಾಗಿ ಊತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಕ್ಷಿಸುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ದಕ್ಷ ಶಬ್ದವು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ದಕ್ಷಸ್ಯ ವಾದಿತೇ ಜನ್ಮನಿ ವ್ರತೇ ರಾಜಾನಾ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ ವಿನಾಸಸಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೬೪-೫)

ಇಲ್ಲಿ ಅದಿತ್ಯೋ ದಕ್ಷ ಇಷ್ಯಾಹುಃ (ನಿ. ೧೧-೨೪) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ದಕ್ಷಪದಕ್ಕೆ ಅದಿತ್ಯನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಶೃಣೋತು ಮಿತೋ ಅರ್ಯಮಾ ಭಗೋ ನಸ್ತು ವಿಜಾತೋ ವರುಣೋ ದಕ್ಷೋ ಅಂಶಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೨-೨೭-೧)

ಇಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅದಿತ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಸೃ ನೂ ಮಹಿಕ್ಷಂ ವೃಷಭಸ್ಯ ಪೋಚಂ ಯಂ ಪೂರವೋ ವೃತ್ರಹಣಂ ಸಚಿಂತೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೫೯-೭)

ಇಲ್ಲಿ ಸಚಿಂತೇ ಸೇವಂತೇ-ಸೇವಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಯಜ್ಞವನ್ನು ಅಚರಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಬೇಕಾಗುವ ಫಲವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ದೇವತೆಗಳು ಅಗ್ನಿಯ ಬಲವನ್ನು ಅಶ್ರಯಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಂದರೆ ಯಜಮಾನರು ಅಗ್ನಿಯ ಮೂಲಕವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಅವನ್ನು ಅವರಿಗೆ ತಲಪಿಸುವುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳು ಅಗ್ನಿಯ ಅಧೀನದಲ್ಲಿರುವರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಫಲಪ್ರದಾನೇನ ರಕ್ಷಿತಾರೋ ವೇವಾಃ ಯಸ್ಯಾಗ್ನೇರ್ಬಲಂ ಸೇವಂತೇ | ಅಗ್ನೇರ್ಯಜಮಾನದತ್ತಹವಿಸ್ಪ್ರದತ್ತೇನ ತದಧೀನಾಃ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಿಂದ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಯಥಾವಾ—ಸತ್ಯಕರ್ಮಾ, ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪಃ | ಉದಕ, ಯಜ್ಞ, ಸತ್ಯ ಎಂಬ ನಾನಾರ್ಥಗಳು ಮಹಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇರುತ್ತವೆಯಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯು ಸತ್ಯನಾದ ಸಂಕಲ್ಪವುಳ್ಳವನೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಹವಿಸ್ಸಂತಃ ತಂ ಈಳಿತೇ ಸಂಭೃತಹವಿಸ್ತ್ವಾ ಯಜಮಾನಾ ಹವಿರ್ವಹನಾರ್ಥಂ ಅಗ್ನಿಮೇವ ಸ್ತುತಿರೂಪಾಭಿವಾಗ್ಧಿಃ ಪೂಜಯಂತಿ | ಯಾಗವನ್ನು ಅಚರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿ ಕೊಂಡಿರುವ ಯಜಮಾನರು ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಆಯಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಯ್ಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ದ್ರವಿಣೋದಾ ದ್ರವಿಣಸೋ ಗ್ರಾವಹಸ್ತಾಸೋ ಅಧ್ವರೇ | ಯಜ್ಞೇಷು ದೇವಮೀಳಿತೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೫-೭)

ಇಲ್ಲಿ ಈಳಿತೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಯಜಂತಿ, ಸ್ತುವಂತಿ ವರ್ಧಯಂತಿ ಪೂಜಯಂತಿ ಇತಿ ನಾ—ಸ್ತುತಿಮಾಡುತ್ತಾರೆ, ಯಾಚಿಸುತ್ತಾರೆ, ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಪೋಷಿಸುತ್ತಾರೆ, ಅಥವಾ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು (ನಿ. ೮-೧) ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸಪಿಷ್ಯಂತಃ ತಮವಸೇ—ಧನಾಡಿಲಾಭಮಿಚ್ಛಂತಃ ರಕ್ಷಣಾಯ ತಮೇನಾತ್ರಯಂತೆ | ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ಹಿನೋಶಾ ನೋ ಅಧ್ವರಂ ದೇವಯಜ್ಯಾ ಹಿನೋತ ಬ್ರಹ್ಮ ಸನಯೇ ಧನಾನಾಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೩೦-೧೧)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸನಯೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಧನಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯ

ಇರು—ಯಜಮಾನರು ಧನವೇ ವೇದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಲು ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೂ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿಯೂ ಅಗ್ನಿ ಯನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವರೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ಋತಾವಾ—ಋತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮತ್ತರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದೋವಿನಿಪಾವಕ್ತೃವ್ಯಾ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ವನಿವಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನ್ಯೇಷಾಮಪಿ ದೈತ್ಯತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ. ವನಿವ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಚಂತೇ—ಪಚ ಸಮವಾಯೇ ಧಾತು. ವೈತ್ಯಯೋಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಯಚ್ಚಬ್ಧಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೈತ್ಯಾನ್ನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತೀಕೇಫ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಈತೇ—ಈಡ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಆದಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಆತಿ ಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸನಿಷ್ಯಂತಃ—ಸನಿ ಶಬ್ದವು ಲಾಭಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸನಿ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛಂತಃ ಸನಿ ವ್ಯಂತಃ ಸುಪ್ರಾತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸರ್ವಪ್ರಾತಿಪದಿ- ಕೇಭ್ಯಃ ಲಾಲಸಾಯಾಂ ಸುಗ್ವಕ್ತವ್ಯಃ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಕೃಚ್ ಪರವಾದಾಗ ಪ್ರಾತಿಪದಕಕ್ಕೆ ಸುಕಾಗಮ. ಸನಾದ್ಯಂತಾಧಾತವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನಿಷ್ಯ ಎಂಬ ಕೃದಂತಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಲಟ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಸತ್ಪಾದೇಶ. ತಪ್. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತ ವಾಗುವುದರಿಂದ ಕೃಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಏಕಾದೇಶಸ್ವರದಿಂದ ಏಕಾದೇಶವೂ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸ ಯಂತಾ ವಿಪ್ರ ಏಷಾಂ ಸ ಯಜ್ಞಾನಾಮಥಾ ಹಿ ಪಃ |

ಅಗ್ನಿಂ ತಂ ಮೋ ದುವಸ್ಯತ ದಾತಾ ಯೋ ವನಿತಾ ಮಘಂ || ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸಃ | ಯಂತಾ | ವಿಪ್ರಃ | ಏಷಾಂ | ಸಃ | ಯಜ್ಞಾನಾಂ | ಅಥ | ಹಿ | ಸಃ |

ಅಗ್ನಿಂ | ತಂ | ವಃ | ದುವಸ್ಯತ | ದಾತಾ | ಯಃ | ವನಿತಾ | ಮಘಂ || ೩ ||

ಸಾಯಂಜಘಾಸ್ತು.

ವಿಪ್ರೋ ಮೇಧಾವೀ ಕರ್ಮಾಭಿಜ್ಞಃ ಸೋಽಗ್ನಿ ರೇಷಾಂ ಕಾಲಾಪರಾರ್ಥೇನ ಹವಿರ್ನಿರ್ವಾಪಂ ಕೃತವತಾಂ ಯಜಮಾನಾನಾಂ ಯಥೋಕ್ತಕರ್ಮಪ್ರದರ್ಶನೇನ ತತ್ರ ಪ್ರವರ್ತಕಃ | ಅಥ ಕಿಂಚ ಯಜ್ಞಾನಾಂ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋಮಾದೀನಾಂ ಸೋಽಗ್ನಿರ್ನಿಯಂತಾ ಫಲಪ್ರದಾನೇನ ನಿಯಾಮಕಃ | ಹಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ | ಅಶ ಏವ ಸರ್ವಸ್ಯ ನಿಯಂತಾ ಖಲು | ಕಿಂಚಿ ಸೋಽಗ್ನಿದಾತಾ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋಮಾದಿಕರ್ಮಫಲದಾತಾ ಮಘಂ ಮಹನೀಯಂ ಧನಂ | ಮಘಂ ರೇಕ್ಷ ಇತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಪಾರಾತ್ | ತದ್ಧನಂ ವನಿತಾ ಪ್ರಯಚ್ಛಂತ್ವ ಭವತಿ | ವೋ ಯುಷ್ಮತ್ಸಂಬಂಧಿನಂ ತಾದೃತಮಗ್ನಿಂ ಹೇ ಯತ್ಪಿಜೋ ಯೂಯಂ ದುವಸ್ಯತ | ಅಹುತಿಪ್ರದಾನೇನ ಪರಿಚರತ | ದುವಸ್ಯತಿಃ ಪರಿಚರಣಕರ್ಮಾ ನಮಸ್ಯತಿ ದುವಸ್ಯತೀತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಪಾರಾತ್ || ಯಂತಾ | ಯಮ ಉಪರಮ ಇತ್ಯಸ್ಯ ತೃಚಿ ರೂಪಂ | ಯದುತನಸಿತ್ಯಾದಿನಾ ಅನಜಾದೇಶಃ | ಚಿತ್ವೇರಃ | ಅಥಾ | ನಿಸಾತಸ್ಯೇತಿ ದೀರ್ಘಃ | ದುವಸ್ಯತ | ದುವಃ ಪರಿಚರಣಂ | ತದಿ ಚೈಂತಃ | ಸುಪಃ ಕೃಚ್ | ತದಂತಸ್ಯ ಧಾತೋರ್ಲೋಟಿ ರೂಪಂ | ದಾತಾ | ಡುದಾಞ್ ದಾನೇ | ತಾ-ಚ್ಚೀಲಿಕಸ್ತುನ್ | ನಿಶ್ಚಿದಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

ವಿಪ್ರಃ—ಮೇಧಾವಿಯಾದ (ಕರ್ಮಾಭಿಜ್ಞನಾದ) | ಸಃ—ಆ ಅಗ್ನಿಯು | ಏಷಾಂ—ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಪೀಸುವ ಯಜಮಾನರಿಗೆ | ಯಂತಾ—ಪ್ರವರ್ತಕನು | ಅಥ—ಮತ್ತು | ಯಜ್ಞಾನಾಂ—ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋಮಾದಿಯುಜ್ಞಗಳಿಗೆ | ಸಃ—ಆ ಅಗ್ನಿಯು | (ಯಂತಾ)—(ಫಲಪ್ರದಾತೃರೂಪನಾಗಿ) ನಿಯಾಮಕನು ; (ಆದುದರಿಂದಲೇ) | ಸಃ—ಆ ಅಗ್ನಿಯು | (ಯಂತಾ) ಹಿ—ಸರ್ವನಿಯಾಮನವೇ | ದಾತಾ—(ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋಮಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಗೆ) ಫಲದಾತೃವಾದ | ಯಃ—ಯಾದ ಅಗ್ನಿಯು | ಮಘಂ—ಮಹನೀಯವಾದ ಧನವನ್ನು | ವನಿತಾ—ಕೊಡುವವನು (ಆಗುತ್ತಾನೆಯೇ) | ತಂ—ಅಂತಹ | ವಃ—ನಿಮ್ಮವನಾದ | ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | (ಹೇ ಯತ್ಪಿಜಃ—ಎಲೈ ಪುತ್ರಿಜರೇ, ನೀವು) | ದುವಸ್ಯತ—(ಅಹುತಿಪ್ರದಾನದಿಂದ) ಉಪಚರಿಸಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ.

ಕರ್ಮಜ್ಞನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳಿಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನು ; ಅವನೇ ಫಲಪ್ರದಾತೃವಾಗಿ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋಮಾದಿಯಾಗನಿಯಾಮಕನು ; ಆದುದರಿಂದ ಅವನು ಸರ್ವನಿಯಾಮಕನೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ ; ಅವನೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನವನ್ನು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವವನು ; ಅಂತಹ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು, ಎಲೈ ಪುತ್ರಿಜರೇ, ಅಹುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪರಿಚರಿಸಿ.

English Translation.

He, the sage, is the director of those (who sacrifice), he is (the regulator) of sacrifices : worship him your (benefactor), the donor, who is the bestower of wealth.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ವಿಪ್ರಃ ಸಃ ಏಷಾಂ ಯನ್ತಾ—ಮೇಧಾವೀ ಕರ್ಮಾಭಿಜ್ಞಃ | ಅಗ್ನಿಃ ಕಾಲಾಪರಾರ್ಥೇನ ಹವಿರ್ನಿರ್ವಾಪಂ ಕೃತವತಾಂ ಯಜಮಾನಾನಾಂ ಯಥೋಕ್ತಕರ್ಮಪ್ರದರ್ಶನೇನ ತತ್ರ ಪ್ರವರ್ತಕಃ | ಈ

ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಯನ್ತಾ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅನ್ವತ್ತಿಮಾಡಿದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಕನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ವಿಪ್ರಶಬ್ದವು ಮೇಧಾವಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಈ ಪದವನ್ನು ಸಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಮೇಧಾವಿಯೆಂದೂ, ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಆಚರಿಸುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿದವನೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿ, ವಿಧ್ಯುಕ್ತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮವನ್ನು ಆಚರಿಸದೆ ಬೇರೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಾಂಗವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಸರಿಯಾದ ರೀತಿಯಿಂದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಉಪದೇಶಮಾಡಿ, ಆಯಾಯ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವಂತೆ ಆಯಾಯ ಯಜಮಾನರನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವವನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇದರಿಂದ-ಅಗ್ನಿಃ ಯಜಮಾನಾನಾಂ ಕರ್ಮಸು ಪ್ರವರ್ತಯಿತಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಯಜ್ಞಾನಾಂ ಸಃ ಯನ್ತಾ ಹಿ—ಜ್ಯೋತಿಷ್ವೋಮಾದೀನಾಂ ಅಗ್ನಿಃ ಫಲಪ್ರದಾನೇನ ನಿಯಾಮಕಃ | ಯನ್ತಾರಃ ಎಂದು ಯಜ್ಞಾಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯನ್ತಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ನಿಯಂತಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಹಿ ಎಂಬ ನಿಬಾತಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಜ್ಯೋತಿಷ್ವೋಮವೇ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಫಲವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವವನಾದುದರಿಂದಲೂ, ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಾನು ಅಧೀನದಲ್ಲಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಯಜಮಾನರು ಆಚರಿಸುವ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ನಿಯಾಮಕನೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸಃ ಅಗ್ನಿಃ ದಾತಾ—ಜ್ಯೋತಿಷ್ವೋಮಾದಿಕರ್ಮಫಲದಾತಾ | ದಾತಾ ಎಂಬ ಪದವು ದಾನ ಮಾಡುವವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಅವನು ಆಚರಿಸುವ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಫಲವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಮುಘಂ—ಮಂಹನೀಯಂ ಧನಂ | ಮುಘಂ ಎಂಬ ಪದವು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಮುಘಮಿತಿ ಧನನಾಮಧೇಯಂ ಮಂಹತೇರ್ದಾನಕರ್ಮಣಃ | ದಾನಮಾಡು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಮಂಹಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಮುಘಶಬ್ದವು ದಾತೃಸಾಧನವಾಚಿಯಾಗಿ ಧನ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಸಾಯಣರು ಧನಕ್ಕೆ ಮಂಹನೀಯಂ ದಾನಾರ್ಹವಾದುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವನಿತಾ—ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಧನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ.

ಮಃ ತಂ ಅಗ್ನಿಂ ದುವಸ್ಯತ—ಹೇ ಋತ್ವಿಜಃ ಯುಷ್ಮತ್ಪಂಚಂಧಿನಂ ತಾದ್ಯತಂ ಅಗ್ನಿಂ ಆಶುತಿ-ಪ್ರದಾನೇನ ಪರಿಚರಿತ-ದುವಸ್ಯತಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿಚರಣಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಋತ್ವಿಜರನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ (ಆಪ್ರಕಾರವಾದ) ಯಜ್ಞಫಲಪ್ರದಾತ್ಮನಾ, ಯಜ್ಞನಿಯಾಮಕನಾ, ಧನಪ್ರದಾತ್ಮನಾ ಆಗಿರುವ ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉದ್ದೇಶಮಾಡಿ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ಸೇವಿಸಿ ಎಂದು ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಸುಷಿಯ ಅದೇಶವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಯಂತಾ—ಯನು ಉಪರಮೇ ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತೃತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತು ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ ಪರಸವರ್ಣ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸು ಪರನಾದಾಗ

ಮುಮತನಸ್ಸುರುದಂ—(ಪಾ ಸೂ. ೭-೧-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಜಾದೇಶ. ಅಪ್ತನ್‌ತ್ಯಚ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ. ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಲೋಪ. ಯಂತಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಥ—ನಿಪಾತಸ್ಯ ಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ದುವಸ್ಯತ—ದುವಸ್ ಪರಿಚರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ದುವಃ ಅತ್ಯನಃ ಇಚ್ಛಂತಃ ಎಂದು ಅರ್ಥ ವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿದಾಗ ಸುಪೇಅತ್ಯನಃಕೈಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೈಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸನಾದ್ಯಂತಾಧಾತವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ದುವಸ್ಯ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಧಾತು ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಕೈಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ದುವಸ್ಯತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜ್ಜತಿಜ್ಜ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಾತಾ—ಡುಡಾಜ್ ದಾನೇ ಧಾತು. ತಚ್ಛೇಲಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ತ್ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ನಿಶ್ಚಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವನಿತಾ—ವನುಧಾತುವು ಅನೇಕಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ದಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ತಚ್ಛೇಲಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಇಡಾಗಮ. ಇತ್ಯಾದಿನಿರ್ವತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಮಸ್ವರಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾತರೂಪ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸ ನಃ ಶರ್ಮಾಣಿ ವೀತಯೇನ್ನಿರ್ಯಚ್ಚತು ಶಂತಮಾ |

ಯತೋ ನಃ ಪುಷ್ಪವದ್ವಸು ದಿವಿ ಕ್ಷಿತಿಭ್ಯೋ ಅಸ್ನಾ || ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸಃ | ನಃ | ಶರ್ಮಾಣಿ | ವೀತಯೇ | ನಿರ್ಯಚ್ಚತು | ಶಂತಮಾ |

ಯತಃ | ನಃ | ಪುಷ್ಪವತ್ | ವಸು | ದಿವಿ | ಕ್ಷಿತಿಭ್ಯಃ | ಅಸ್ನಾಸು | ಅ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ.

ಸೋಗ್ನಿನೋ ಹವಿಸ್ಪ್ರದಾತೃಭ್ಯೋಽಸ್ತಭ್ಯಂ ಶಂತಮಾ ಪಕುಪುತ್ರಾದಿಸಮ್ಯದ್ವ್ಯಾಕಿಶಯೇನ ಸುಖಕರಾಣಿ | ಶರ್ಮಕಬ್ಧೋ ಗೃಹವಾಚೀ ಛಾಯಾ ಶರ್ಮ ವರ್ಮಾಕಿ ತನ್ನ ಮಸು ವಾರಾತ್ | ತಥಾ-ವಿಧಾನಿ ಗೃಹಾಣಿ ವೀತಯೇ ಸಂಭಜನಾಯಾಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಕಮಃ ಪ್ರಾಪ್ತೃರ್ಥಂ ಯಚ್ಚತು | ದದಾತು |

ಯತೋ ಯಸ್ಯಾದಗ್ನೀಃ ಸಕಾಶಾತ್ ಪುಷ್ಪವತ್ಸಮೃದ್ಧಿಮದ್ಭೂಗಾದಿನಾ ವ್ಯಯೇ ಸತ್ಯಸ್ಯತಿಶ್-
ಯೇನ ವರ್ಧಮಾನಂ ದಿವಿ ಬೃಲೋಕೇ ಕ್ಷಿತಿಭ್ಯೋ ಭೂಲೋಕಾದಸ್ಪೃಂತರಿಕ್ಷೇ ಚ ಸಮುತ್ಪನ್ನಂ
ವಸು ತತ್ತಲ್ಲೋಕೇ ಅಸಾಧಾರಣ್ಯೇನ ವರ್ತಮಾನಂ ಧನಮಾ ಸಮಂತಾದುಪನಮತಿ | ಯತೋಃ
ಗ್ನೀಃ ಪ್ರಸಾದಾತ್ ತ್ರಿಷು ಲೋಕೇಷು ನಿತ್ಯಮಾನಂ ಧನಮಸ್ಮಾನಾಗಚ್ಛತಿ ಸೋಽಗ್ನಿರಿತಿ ಪೂರ್ವೇಣಾ-
ಸ್ತಯಃ || ನೀತಯೇ | ನೀ ಗತಿಕಾಂತ್ಯಾದಿಷು | ಮಂತ್ರೇ ವ್ಯವೇಷಸಚೇತ್ಯಾದಿನಃಕ್ರಿನ್ | ಉದಾತ್ತ-
ಶ್ವೇನ ನಿಸಾತನಾದುದಾತ್ತಃ | ಯಚ್ಚತು | ಯಮ ಉಪರಮೇ | ಇಷುಗಮಿಯಮಾಂ ಭ ಇತಿ ಮಕಾ-
ರಸ್ಯ ಛಃ | ಪುಷ್ಪವತ್ | ಪುಷ್ಪ ಸ್ನೇಹನಸೇಚಿವಪೂರಣೇಷು | ಅಸ್ಮಾದೌಜಾದಿಕೋ ನಕ್ಪುಷ್ಪಯಃ |
ತದಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ಮತುವ | ತಸ್ಯೋದಾತ್ತಾಭಾವಶ್ಚಾಂದಸಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

ಯತಃ—ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ | ಪುಷ್ಪವತ್—(ದಾನಭೋಗಾದಿರೂಪವಾಗಿ ವ್ಯಯವಾದರೂ)
ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವುದೂ | ದಿವಿ—ದೇವಲೋಕದಲ್ಲಿ | ಕ್ಷಿತಿಭ್ಯಃ—ಭೂಲೋಕದಿಂದ | ಅಪ್ಸು (ಚ)—ಉದಕ
ಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ಸಮುತ್ಪನ್ನವಾದುದು) ಅದ | ವಸು—(ಅಸಾಧಾರಣವಾದ) ಧನವು | ಅ—ಕರ್ಮತಃ ಪ್ರಾಪ್ತ
ವಾಗುತ್ತದೆಯೋ | ಸಃ ಅಗ್ನಿಃ—ಅಂತಹ ಅಗ್ನಿಯು | ನಃ—ನಮ್ಮಗಳಿಗೆ | ತಂತಮಾ—(ಪಶುವುತ್ಪಾದ್ಯಭಿ
ವೃದ್ಧಿದ್ವಾರಾ) ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ | ಶರ್ಮಾಣಿ—ಗೃಹಗಳನ್ನು | ನೀತಯೇ—(ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ
ಕರ್ಮ) ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೋಸ್ಕರ | ಯಚ್ಚತು—ದಾನಮಾಡಲಿ (ಕೊಡಲಿ)

ಭಾವಾರ್ಥ.

ಈ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ, ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ, ಭೂಲೋಕ ಮತ್ತು ಉದಕಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿರುವ ಮತ್ತು ಎಷ್ಟೇ
ವ್ಯಯವಾದರೂ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದುತ್ತಲೇ ಇರುವ ಧನವು ಲಭ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ; ಅಂತಹ ಅಗ್ನಿಯು ಪಶುವುತ್ಪಾ
ದ್ಯಭಿವೃದ್ಧಿದ್ವಾರಾ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕವುಗಳೂ, ನಮ್ಮ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲವೂ
ಅದ ಗೃಹಗಳನ್ನು ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ.

English Translation.

May that Agni bestow upon us prosperous dwellings for our mainten-
ance, so that from him infinite wealth, whether it may be in heaven or from
earth, or in the waters (may come to us).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ಸಃ ಅಗ್ನಿಃ ನಃ ತಂತಮಾ ನೀತಯೇ ಯಚ್ಚತು—ಹವಿಷ್ಪ್ರದಾತ್ಯಭ್ಯಃ ಅಸ್ತುಭ್ಯಂ ಪಶು-
ಪುತ್ರಾದಿಸಮೃದ್ಧ್ಯಾ ಅತಿಶಯೇನ ಸುಖಕರಾಣಿ ತಥಾನಿಧಾನಿ ಗೃಹಾಣಿ ಸಂಭವನಾಯ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ-
ಕರ್ಮಪ್ರಾಪ್ತೈರ್ಭಂ ದೇದಾತು | ಶರ್ಮಾ ವರ್ಮ ಇತಿ ಗೃಹನಾಮಸು ಸಾಕಾತ್ ಶರ್ಮಶಬ್ದಃ ಗೃಹ-
ಪಾಣೀ | ಶರ್ಮ ಶಬ್ದವು ಗೃಹನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸುಖನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಸ್ಯೋನಾ ಪೃಥಿವಿ ಭವಾನ್ಯಕ್ಷರಾ ನಿನೇಕನೀ |

ಯಚ್ಚಾ ನಃ ಶರ್ಮಾ ಸಪ್ರಛಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೨೨-೧೫)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸುಖ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಕಂತಮ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬಹಳ ಸುಖಕರವೆಂಬ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾಯಣರು ಈ ಕಂತಮ ಶಬ್ದವು ಗೃಹವಾಚಕವಾದ ಕರ್ಮಶಬ್ದದ ಪರ್ಯಾಯವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ನಿರುಕ್ತದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ, ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವವರಾದ ಯಜಮಾನನೇ ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ಪಶುವುತ್ಪತ್ತಿ ಮೊದಲಾದವರು ಉತ್ಪನ್ನರಾಗುವುದರ ಮೂಲಕ ಬಹಳ ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಮತ್ತೂ ಅಗ್ನಿ ಹೋತ್ರವೇ ಮುಂತಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಸಾಧಕನಾಗಿರುವ ಗೃಹ (ಮನೆ)ಯನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ಮೈ— ಪಶ್ವೀವಂತಸ್ತುತಾ ಇಮ ಉಶಂತೋ ಯಂತಿ ವೀತಯೇ | ಅಪಾಂ ಜಗ್ಮಿರ್ನಿಚುಂಪುಣಃ (ಪು. ಸಂ. ೮-೩-೨೨) ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ವೀತಯೇ ಅಪಾಂ ಪಾನಾಯ—ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ವೀತಿಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಅಗ್ನಿಹೋತೃದಿ ಕರ್ಮಪ್ರಾಪ್ತ್ಯರ್ಥಂ ಎಂಬುದಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪುಷ್ಪವತ್—ಸಮೃದ್ಧಿಮತ್, ದಾನಭೋಗಾದಿನಾ ವ್ಯಯೇ ಸತ್ಯಪಿ ಅತಿಶಯೇನ ವರ್ಧಮಾನಂ. ಈ ಪದವು ಪಸು ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ದಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ, ಭೋಗಗಳನ್ನು (ಸುಖವನ್ನು) ಅನುಭವಿಸಿದರೂ, ಖರ್ಚುಮಾಡಿದರೂ ಬಹಳವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುತ್ತಿರುವುದೂ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿಯೂ, ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ, ಉದಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುವುದೂ ಅದಧನವು ಎಂದರ್ಥವು. **ಅಗ್ನೇಃ ಪ್ರಸಾದಾತ್ ತ್ರಿಷು ಲೋಕೇಷು ವಿದ್ಯಮಾನಂ ಧನಂ ಅಸ್ಮಾನಗಚ್ಛತಿ—**ಅಗ್ನಿಯು ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಯಜಮಾನನೇ ಮೊದಲಾದ ನಮಗೆ ದೊರೆ ಯುವಕಾರಣ ನಮಗೆ ಅದನ್ನು ದೊರಕಿಸುವ ಪ್ರಭಾತವಾದ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸೇವಿಸಬೇಕು ಎಂಬ ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಪುಷಿಯ ಆದೇಶವು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ.

ವೀತಯೇ—ವೀ ಗತಿಕಾಂತ್ಯಾದಿಷು ಧಾತು. ಮಂತ್ರೇವ್ಯವೇಷಪಚೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಉದಾತ್ತವಾಗಿ ನಿಪಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಯಚ್ಛತು—ಯಮ ಉಪರಮೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಿರುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೯-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಉಕಾರಾದೇಶ. ಇಷುಗಮಿಯಮಾಂಘಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಛಾದೇಶ. ಯಚ್ಛತು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ಜತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕಂತಮಾ—ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಮಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ನಪುಂಸಕಬಹುವಚನದಕ ಶೇಷ್ಯಂದಸಿಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿಗಿ ಲೋಪ.

ಪುಷ್ಪವತ್—ಪುಷ ಸ್ವೇಷಸೇಚನಪೂರಣೇಷು ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಷಾದಿಕ ನಳ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಮಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಛತ್ರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪುಷ್ಪಃ

ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ. ಪುಷ್ಪವತ್ ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಮಾದೃಶಫಾಯಾಶ್ಚ—
(ಪಾ. ಸೂ ೮-೨-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನುಕಾರಕ್ಕೆ ವಸ್ತು. ಹ್ರಸ್ವದ ಪರದಲ್ಲಿ
ಮತುಪ್ ಬಂದುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವನುಡ್ಘಾಂ ಮತುಪ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.
ಆದರೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಹ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಪ್ಪು—ಸಪ್ತಮೀ ಬಹುವಚನಾಂತರಾಪ. ಉದಿವಂಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬ
ದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ದೀದಿವಾಂಸಮಪೂರ್ವ್ಯಂ ವಸ್ತೀಭಿರಸ್ಯ ಧೀತಿಭಿಃ |

ಯಕ್ವಾಣೋ ಅಗ್ನಿಮಿಂಧತೇ ಹೋತಾರಂ ವಿಶ್ವತಿಂ ವಿಶಾಂ || ೫ ||

ಬದಪಾಠಃ

ದೀದಿವಾಂಸಂ | ಅಪೂರ್ವ್ಯಂ | ವಸ್ತೀಭಿಃ | ಅಸ್ಯ | ಧೀತಿಭಿಃ |

ಯಕ್ವಾಣಃ | ಅಗ್ನಿಂ | ಇಂಧತೇ | ಹೋತಾರಂ | ವಿಶ್ವತಿಂ | ವಿಶಾಂ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯಕ್ವಾಣಃ ಸ್ತುತಿಂ ಕುರ್ವಾಣಾಃ ಶಸ್ತ್ರಣೋ ಹೋತ್ರಾದಯೋ ದೀದಿವಾಂಸಂ ದೀಪ್ಯಮಾನಮು-
ಪೂರ್ವ್ಯಂ ತೇಜಸ್ವಿಕಯಾ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣಮುಭಯಮಂ ಹೋತಾರಂ ದೇವಾನಾಮಾಹ್ವಾತಾರಂ ವಿಶಾಂ ವಿಶ್ವತಿಂ
ಪ್ರಜಾನಾಮುಪಿತಯೇನ ಪಾಲಯಿತಾರಂ ತಮಗ್ನಿಂ ವಸ್ತೀಭಿಃ ಪ್ರಸಾಭಿರಸ್ಯ ಧೀತಿಭಿರಗ್ನಿ ನಿಷಯಸ್ತುತಿ-
ಲಕ್ಷಣಾಭಿರ್ವಾಗ್ನಿಃ | ಯದ್ವಾ ವಸ್ತೀಭಿರ್ವಸುಮದ್ವಿರಸ್ಯ ಧೀತಿಭಿರೇತಮದ್ವೇಶೇನ ಕ್ರಿಯಮಾಣೈಃ ಕರ್ಮ-
ಭಿರಿಂಧತೇ | ದೀಪಯಂತಿ | ಸ್ತೋತ್ರಕರಣಹವಿಸ್ಪ್ರದಾನಾದಿವ್ಯಾಪಾರೇಣ ಸಮೃದ್ಧಿಂ ಕುರ್ವಂತಿ ||
ದೀದಿವಾಂಸಂ | ದಿವಿ ಕ್ರೀಡಾದಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ಕ್ವಾ ರೂಪಂ | ತುಜಾದೀನಾಮಿತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ದೀರ್ಘಃ |
ಲೋಪೋ ವೋರಿತಿ ಲೋಪಃ | ವಸ್ತೀಭಿಃ | ವಸುಶಬ್ದಾತ್ಯಯೇನ ಜಾನ್ | ನಿತ್ಸರಃ | ಧೀತಿಭಿಃ |
ಧೇರ್ ಪಾನೇ | ಕ್ರಿಚ್ ಕ್ತಾ ಚ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತಿ ಕ್ರಿಚ್ | ಕಿತ್ತ್ವಾದ್ ಘುಮಾಸ್ಥೇತಿತ್ವಂ | ಚಿತ್ಸರಃ |
ಯಕ್ವಾಣಃ | ಯಚ್ ಶಬ್ದಾನ್ಮತುಬರ್ಥೇ ವನಿಸ್ | ಅಯಸ್ಯಯಾದಿತ್ವಾದ್ವಸಂಜ್ಞಾತ್ಯಾತ್ಮತ್ವಂ | ಪದ-
ಸಂಜ್ಞಾಭಾವಾಜ್ಜತ್ವಾಭಾಷಃ | ಇಂಧತೇ | ಇಂಧಧೀ ದೀಪ್ತಾ | ವಿಶ್ವತಿಂ | ಪರಾದಿಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲ-
ಮಿತ್ಯುತ್ಪರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವೇ | ವಿಶಾಂ | ಸಾನೇಕಾಚಿ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ.

ಯಕ್ವಾಣಃ—ಸ್ತುತಿಶಕ್ತೃಗಳಾದ ಹೋತ್ರಾದಿ ಪುಷ್ಪಿಜರು | ದೀದಿವಾಂಸಂ—ದೇದೀಪ್ಯಮಾನನೂ |
ಅಪೂರ್ವ್ಯಂ—ತೇಜಸ್ವಿಯಾದುದರಿಂದ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣವೂ ನವೀನನೂ | ಹೋತಾರಂ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸು

ವವನೂ | ವಿಶಾಂ—ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ | ವಿಶ್ವತಿಂ—ಪಾಲಕನೂ (ಆದ) | ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ವಸ್ತೀಭಿಃ—
ಪ್ರಶಸ್ತನಾದ | ಅಸ್ಯ ಧೀತಿಭಿಃ—ಈ ಅಗ್ನಿಸಂಬಂಧವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ | [ಅಥವಾ ವಸ್ತೀಭಿಃ—ಹವೀರೂಪಧನ
ವಿಶಿಷ್ಟನಾದ | ಅಸ್ಯ ಧೀತಿಭಿಃ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ] ಇಂಧತೇ—ಜ್ವಲನಗೊಳಿ
ಸುತ್ತಾರೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸ್ತುತಿಕರ್ತೃಗಳಾದ ಹೋತ್ರಾದಿಋತ್ವಿಜರು, ದೇವೀಪ್ರಮಾಣನೂ, ಪ್ರತಿಕ್ಷಣವೂ ನವೀನನಂತೆ ತೋರು
ವವನೂ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಅಹ್ವಾನಿಸುವವನೂ, ಪ್ರಜೆಗಳ ಪಾಲಕನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹವೀರಾದಿಯುಕ್ತವಾಗಿ ಆ
ಅಗ್ನಿದ್ವೇಶದಿಂದ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಅವನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಲಾಗಿರುತ್ತಾರೆ.

English Translation

The devout kindle (the fire) with his wealth obtaining rites, (to
worship) the radiant, unprecedented Agni, the invoker (of the gods), the pro-
-tector of men.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಯುಕ್ತಾಣಃ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿಂ ಕುರ್ವಾಣಾಃ—ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವವರು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ.
ಅಗ್ನಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವ ಹೋತ್ರವೇ ಮೊದಲಾದ
ಋತ್ವಿಜರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಅಪೂರ್ವಂ—ತೇಜಸ್ವಿತಯಾ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣಮುಭಿನವಂ—ಅಗ್ನಿಯು ಬಹಳ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳವನಾಗಿರುವ
ಕಾರಣ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೂ ಹೊಸಬನಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥ.

ವಿಶಾಂ ವಿಶ್ವತಿಂ — ಪ್ರಜಾನಾಮತಿಶಯೇನ ಪಾಲಯಿತಾರಂ | ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲವನ್ನೂ
ಅಗ್ನಿಯು ಸಂರಕ್ಷಿಸುವವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಯಾಸ್ಮಿನ್—

ಅಸ್ಯ ನಾಮಸ್ಯ ಪಲಿತಸ್ಯ ಹೋತುಸ್ತಸ್ಯ ಭ್ರಾತಾ ಮಧ್ಯಮೋ ಅಸ್ತೃಶ್ಚಃ |

ತೃತೀಯೋ ಭ್ರಾತಾ ಘೃತಸ್ಯಮೋ ಅಸ್ಯಾತ್ರಾಪಶ್ಯಂ ವಿಶ್ವತಿಂ ಸಪ್ತಪುತ್ರಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೧)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವತಿಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸರ್ವಸ್ಯ ಸಾತಾರಂ ನಾ ಪಾಲಯಿತಾರಂ ನಾ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವಸ್ತೀಭಿಃ — ಅಸ್ಯ ಧೀತಿಭಿಃ ಇಂಧತೇ—ಪ್ರಶಸ್ತಾಭಿಃ ಅಗ್ನಿವಿಶಯಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಾಭಿರ್ವಾಗ್ವಿಃ
ಯದ್ವಾ ವಸುಮದ್ಭಿರೇತದುದ್ದೇಶೇನ ಕ್ರಿಯಮಾಣೈಃ ಕರ್ಮಭಿಃ ಸ್ತೋತ್ರಕರಣಹವಿಷ್ಪದಾನಾದಿನ್ಯಾ-
ಸಾರೇಣ ಸಮೃದ್ಧಿಂ ಕುರ್ವಂತಿ | ಧೀತಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮ, ಅಂಗುಲಿ, ಸ್ತುತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವ
ಕಾರಣ ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ
ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿರುವ, ಅಗ್ನಿಯ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯದಿಂದ ಪೂರಿತವಾಗಿರುವ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು
ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಋತ್ವಿಜರು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ
ಆಚರಿಸುವ ಕರ್ಮಗಳು ಎಂದು ಧೀತಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉದ್ದೇಶಮಾಡಿ ಪಠಿಸುವ

ಸ್ತುತಿಗಳೂ, ಅಗ್ನಿಯ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾಗುವ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಪ್ರದಾನರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಗಳೂ ಇವುಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸಿ ಹರ್ಷವುಳ್ಳವನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವರೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ದೀದಿನಾಂಸಂ—ದೀಪ್ಯಮಾನಂ—ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ ಸೆಂದು ಅರ್ಥ.

ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ದೀದಿನಾಂಸಂ—ದಿವು ಕ್ರೀಡಾಡಿಸು ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಕ್ವಸುಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಸು ಆದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ತುಜಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ **ತುಜಾದೀನಾಂ—ದೀರ್ಘೋಭ್ಯಾಸಸ್ಯ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. **ಲೋಪೋವ್ಯೋರ್ವಲಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ.

ಅಪೂರ್ವ್ಯಂ—ತೆತ್ತೆರುಜೇತುಲ್ಯಾರ್ಥಂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಜ್ಞಾಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಸ್ತೀಭಿಃ—ವಸು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಜಾನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಣಾದೇಶ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯಾ ವಾತ್ಸಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಧೀತಿಭಿಃ—ಧೇರ್ ಪಾನೇ ಧಾತು. ಕ್ವಿಚ್ಕ್ವಾ ಚ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಆದೇಚಿಉಪದೇಶೇ** — ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ವ. **ಘುಮಾಸ್ಥಾ ಗಾಸಾ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿತ್ತಾದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈತ್ವ. **ಚಿತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಋಕ್ವಾಃ—ಋಚ್ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವಕ್ಷಾನಾಡಿದಾಗ **ಛಂದಸೀ ವನಿಸೌ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವನಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಯಸ್ಮಯಾದಿಗಣಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಈತ್ವದಿಂದ ಕಕಾರಾದೇಶ. ಪದಸಂಜ್ಞೆ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಜಸ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಋಕಾರ ನಿಮಿತ್ತವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾತಿಸದಿಕಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಇಂಧತೇ—ಇಂಧಂಧೀ ದೀಪ್ತಾ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಕ್ವತಿಂ—ವಿಶಾಂ ಪತಿಃ ತಂ | **ಸರಾದಿತ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಡ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶಾಂ — ಪಷ್ಠಿಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. **ಸಾನೇಕಾಚಕ್ಷುತೀಯಾದಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಉತ ನೋ ಬ್ರಹ್ಮನ್ನವಿಷ ಉಕ್ಥೇಷು ದೇವಹೂತಮಃ ।

ಶಂ ನಃ ಶೋಚಾ ಮರುದ್ವ್ಯಧೋಗ್ನೇ ಸಹಸ್ರಸಾತಮಃ ॥ ೬ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಉತ | ನಃ | ಬ್ರಹ್ಮನ್ | ಅವಿಷಃ | ಉಕ್ಥೇಷು | ದೇವಹೂತಮಃ |

ಶಂ | ನಃ | ಶೋಚ | ಮರುತ್ವಧಃ | ಅಗ್ನೇ | ಸಹಸ್ರಸಾತಮಃ ॥ ೬ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಉತ ಅಪಿ ಚ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ನೋ ಯಜ್ಞಕಾರಿಣೋಽಸ್ಮಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮನ್ ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಸ್ಮಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣೇ ಸ್ತೋತ್ರೇವಿಷಃ । ಸ್ತೋತ್ರೇವಿಷಯನ್ಯಾನಾತಿರೇಕದೋಷೋ ಯಥಾ ನ ಭವತಿ ತಥಾ ಸಾಲಯ | ಕಿಂಚಿ ದೇವಹೂತನೋ ದೇವಾನಾಮಾಹ್ವಾತೃತಮಸ್ತುಮುಕ್ಥೇಷ್ವಸ್ಮಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣೇಷ್ವಾಜ್ಞಪ್ರಉಗಾದಿಶಸ್ತ್ರೇವಿಷಃ | ಗೋಪಾಯ | ಕಿಂಚಿ ಮರುದ್ವ್ಯಧೋ ಮರುದ್ವಿವರ್ಧಮಾನಃ ಸಹಸ್ರಸಾತಮಃ ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕಸ್ಯ ಧನಸ್ಯಾತಿಶಯೇನ ದಾತಾ ತ್ವಂ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಶಂ ಐಹಿಕಮಾಮುಷ್ಮಿಕಂ ಚ ಸುಖಂ ಶೋಚ | ದೀಪಯ | ವರ್ಧಯೇತ್ಯರ್ಥಃ || ಅವಿಷಃ | ಅವ ರಕ್ಷಣಾದಿಷ್ಟಿತ್ಯಸ್ಯಾಲ್ಲೇಚಿಸಿಬ್ಬಹುಲಮಿತಿ ಸಿಹ್ | ಅಸ್ಯಾರ್ಥಧಾತುಕತ್ವಾದಿಹ್ | ಇತಶ್ಚ ಲೋಪ ಇತಿ ಸಿಹ ಇಕಾರಲೋಪಃ | ಲೇಖೋಽಡಾಟಾವಿತ್ಯಡಾಗಮಃ | ನಿಘಾತಃ | ಉಕ್ಥೇಷು | ವಚಿ ಪರಿಭಾಷಣೇ | ಅಸ್ಮಾತ್ಕರ್ಮಣಿ ಪಾತ್ಯ ತು ದಿವಚಿರಿಚೀತ್ಯಾದಿನಾ ಭಕ್ | ಕಿತ್ವಾತ್ವಂ ಪ್ರಸಾರಣಂ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ದೇವಹೂತಮಃ | ಹ್ವಯತೇಃ ಕ್ವಿತ್ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಪರರೂಪತ್ವೇ | ಹಲ ಇತಿ ದೀರ್ಘಃ | ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಶೋಚಿ | ಶುಚಿ ದೀಪ್ತ | ಅಯಮಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಃ | ನಿಘಾತಃ | ಮರುದ್ವ್ಯಧಃ ವೃಧು ವರ್ಧನೇ | ಇಗುಪಧಲಕ್ಷಣಃ ಕಃ | ಮರುದ್ವ್ಯಧಾದಿತ್ವಾತ್ಪೂರ್ವಪಠಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸಹಸ್ರಸಾತಮಃ | ಷಣು ದಾನೇ | ಅಸ್ಯ ಜನಸನಖನಕ್ರಮಗಮೋ ವಿಡಿತಿ ವಿಹ್ | ವಿಡ್ವನೋರನುನಾಸಿಕಸ್ಯೇತ್ಯಾಕಾರಃ | ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಉತ—ನುತ್ತು | (ಹೇ) ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಯೇ | ನಃ—(ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳಾದ) ನಮ್ಮನ್ನು | ಬ್ರಹ್ಮನ್—ನಮ್ಮಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ ಸ್ತುತಿಯಲ್ಲಿ | ಅವಿಷಃ—(ನ್ಯಾನಾತಿರೇಕದೋಷಗಳಿಲ್ಲದಂತೆ) ರಕ್ಷಿಸು | (ನುತ್ತು) | ದೇವಹೂತಮಃ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸುವವರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ನೀನು | ಉಕ್ಥೇಷು—(ನಾವು ಉಚ್ಚರಿಸುವ) ಪ್ರಉಗಾದಿಶಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ಅವಿಷಃ—ರಕ್ಷಿಸು) (ನುತ್ತು) | ಮರುದ್ವ್ಯಧಃ—ವಾಯುವಿನಿಂದ

ವರ್ಧಿತನಾಗುವನೂ | ಸಹಸ್ರಸಾತಮಃ—(ಅಪರಿಮಿತ) ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕ ಧನದಾತ್ಯವೂ ಆದ ನೀನು | ನಃ—
ನಮಗೆ | ಶಂ—(ಐಹಿಕಾಮುಷ್ಮಿಕವೆಂಬ ಉಭಯವಿಧವಾದ) ಸುಖವನ್ನು | ತೋಚೆ—ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸು (ಹೆಚ್ಚಿಸು)

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಮತ್ತು ಎಲೈ ದೇವಹೋತೃವಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಾವು ಪಠಿಸುವ ಪ್ರಲುಗಾದಿಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಇತರ
ಸ್ತುತಿಗಳಲ್ಲಿ ನ್ಯೂನಾತಿರೇಕಗಳಿಲ್ಲದಂತೆ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು; ನಾಯುವಿನಿಂದ ವರ್ಧಿತನೂ, ಅಪರಿಮಿತ ಧನದಾತ್ಯವೂ
ಆದ ನೀನು ನಮಗೆ ಐಹಿಕಾಮುಷ್ಮಿಕ ಸುಖಗಳೆರಡನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation.

Perfect our prayer, Invoker of the gods, as well as our hymns : Agni,
who increase with the winds and are the giver of thousands, augment our
felicity.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಬ್ರಹ್ಮನ್—ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಅಸ್ತಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣೇ ಸ್ತೋತ್ರೇ ನ್ಯೂನಾತಿರೇಕದೋಷೋ ಯಥಾ
ನ ಭವತಿ ತಥಾ ಸಾಲಯ | ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು-ಅನ್ಯ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯)
ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಯಾಮಥರ್ವಾ ಮನುಷ್ವಿತಾ ವಧ್ಯಜ್ಞಧಿಯಮತ್ನತ |

ತಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಪೂರ್ವಥೇಂದ್ರ ಉಕ್ತಾ ಸಮಗೃತಾರ್ಚೆನ್ನ ನು ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೮೦-೧೬)

ಇಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಕರ್ಮಾಣಿ—ಕರ್ಮಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಋಚಾಂ ತ್ವಃ ಪೋಷಮಾಸ್ತೇ ಪುಪುಷ್ವಾನ್ ಗಾಯತ್ರಂ ತ್ವೋ ಗಾಯತಿ ಶಕ್ವರೀಷು |

ಬ್ರಹ್ಮಾ ತ್ವೋ ವದತಿ ಜಾತವಿದ್ಯಾಂ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಮಾತ್ರಾಂ ವಿ ಮಿಮೀತ ಉ ತ್ವಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೭೧-೧೬)

ಬ್ರಹ್ಮಾ—ಸರ್ವವಿದ್ಯಃ ಸರ್ವಂ ವೇದಿತುಮರ್ಹತಿ ಬೃಂದಃ ಪರಿ ಬ್ರಹ್ಮಃ ಶ್ರುತತೋ ಬ್ರಹ್ಮ ಪರಿ ಬ್ರಹ್ಮಂ
ಸರ್ವತಃ | ಬ್ರಹ್ಮೈಕೋ ಜಾತೇ ಜಾತೇ ವಿದ್ಯಾಂ ವದತಿ | ಇಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಪದವು ಒಬ್ಬ ಋತ್ವಿಕ್ ಎಂಬ ಅರ್ಥ
ವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಬ್ರಹ್ಮ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ಮವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ
ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸುವ ದೇವತಾವಿಷಯವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಸಂಭಾವಿತವಾಗಿರುವ
ನ್ಯೂನತೆಯೂ, ವ್ಯತ್ಯಾಸವೂ ಉಂಟಾಗದಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ದೇವಹೂತಮಃ ಉಕ್ತೇಷು ಅವಿಷಃ—ದೇವಾನಾಮಾಹ್ವಾತ್ಯತಮಃ ತ್ವಂ ಅಸ್ತಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯ-

ಮಾಣೇಷು ಆಜ್ಯಪ್ರಲುಗಾದಿಶಸ್ತ್ರೇಷು ಗೋಪಾಯ | ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞದ ಹವಿರ್ಭಾಗವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸು
ವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವ ಹೋತೃಗಳೆಂಬ ಋತ್ವಿಜರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನರು ಆಚರಿಸುವ
ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿಸುವ ದೇವತಾಗುಣಪ್ರಶಂಸಾರೂಪವಾದ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಆಜ್ಯ
ಪ್ರಲುಗವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸ್ತುತಿಪಾಠಗಳಲ್ಲಿಯೂ ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದು ಆಶಂಸಿಸಿದೆ.

ಮರುದ್ವೈಧಃ—ಮರುದ್ವೈ ವರ್ಧಮಾನಃ | ಮರುತ್ ಎಂಬ ಪದವು ಹಿರಣ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೧-೦) ಋತ್ವಿಜ್ಞಾನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮರುತಃ ಎಂದು (ನಿ. ೩-೧೯) ಮರುತಃ ಮಿತ್ರರಾವಿಣೋ ವಾ ಮಿತರೋಚನೋ ವಾ ಮಹತ್ ದ್ರವಂತೀತಿ ವಾ | (ನಿ. ೧೧-೧೪) ಬಹಳ ವಿಧವಾಗಿ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡುವರು, ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಬೆಳಗುವುದು, ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಸುರಿಸುವರು ಎಂದು ಮರುತ್ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ ನಿರ್ವಚನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ನಾಯುಗಳಿಂದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅವಿಷಃ—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇತ್ಯಲ್ ಲೋಪಃ ಪರಸ್ಮೈಪದೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲೇಟೋಚಾಟ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗನು. ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪ್. ಇದಕ್ಕೆ ಅರ್ಧಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅರ್ಧಧಾತುಕಸ್ಯೇಡ್ವಲಾದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗನು. ಇಣ್ಣಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರ ಬಂದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಪತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಕ್ಥೇಷು—ನಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಪಾತ್ಯತುದಿವಚಿರುಚಿ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಥಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪರವಾದಾಗ ವಚಿಸ್ತಪಿಯಜಾದೀನಾಂ ಕಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. (ಉ) ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಚೋಃಕುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತವಿಂಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ದೇವಹೂತಮಃ—ಹೈವೌ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇಚ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ, ಪೂರ್ವರೂಪ. ಹಲಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಇಧರಮೇಲೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಮಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗತಿ ಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶೋಚೆ—ಶುಚ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮರುದ್ವೈಧಃ—ವೃಥಾ ವರ್ಧನೇ ಧಾತು. ಇಕಾರ ಉಪಧೆಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಗುಪಧಸಂಜ್ಞಾಪ್ರಕಿರಃ ಕಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಶಕ್ವತದ್ವಿತೀ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಕಾರಕ್ಕೆ ಲಶ ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಲೋಪ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೋಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಮರುದ್ವೈಧಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಹಸ್ರಸಾತಮಃ—ಷಣು ದಾನೇ ಧಾತು. ಜನಸನಖನಕ್ರಮಗಮೋ ವಿಟ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಿಡ್ಯನೋರನುನಾಸಿಕಸ್ಯಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ಪರಿ

ವಾದಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ಮ. ಇದರಮೇಲೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತನುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ನೂ ನೋ ರಾಸ್ವ ಸಹಸ್ರವತ್ಪೋಕವತ್ಪುಷ್ಪಮದ್ವಸು |
ದ್ಯುಮದಗ್ನೇ ಸುವೀರ್ಯಂ ವರ್ಷಿಷ್ಠಮನುಪಕ್ಷಿತಂ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ನು | ನಃ | ರಾಸ್ವ | ಸಹಸ್ರವತ್ | ಪೋಕವತ್ | ಪುಷ್ಪಮತ್ | ವಸು |
ದ್ಯುಮತ್ | ಅಗ್ನೇ | ಸುವೀರ್ಯಂ | ವರ್ಷಿಷ್ಠಂ | ಅನುಪಕ್ಷಿತಂ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಸ್ಮಿನ್ ಸೂಕ್ತೇ ಸ್ತೂಯಮಾನ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಸಹಸ್ರವತ್ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯೋಪೇತಂ ಪೋಕವತ್ಪು-
ತ್ರಪಾತ್ರಾದಿಸಹಿತಂ ಪುಷ್ಪಮತ್ಪೋಷಕೃತ್ | ಅನೇನ ಶರೀರಸ್ಯ ಕ್ಷೀರಾದಿವ್ವಾರಾ ಬಲಾರೋಗ್ಯಪ್ರದಂಗ-
ನಾದಿಕಮುಪಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ದ್ಯುಮತ್ ದೀಪ್ತಿಮತ್ | ಅನೇನ ರತ್ನಕನಕಾದಿಕಂ ಪರಿಗೃಹ್ಯತೇ | ಸು-
ವೀರ್ಯಂ ಶೋಭನಸಾಮರ್ಥ್ಯೋಪೇತಂ ತತ್ತತ್ಪಾರ್ಥೇಷು ವ್ಯವಹಾರಯೋಗ್ಯಂ ವರ್ಷಿಷ್ಠಮತಿಶಯೇನ
ವೃದ್ಧಂ ಪ್ರಭೂತಮತಃ ಏವಾನುಪಕ್ಷಿತಂ ವ್ಯಯೇ ಕ್ರಿಯಮಾಣೈವ್ಯನುಪಕ್ಷೀಣಂ | ಏವಂಭೂತಂ ವಸು-
ರತ್ನಕನಕಪಶ್ವಾದಿಲಕ್ಷಣಂ ಧನಂ ನೋಽಸ್ತುಭ್ಯಂ ನು ಕ್ಷಿಪ್ರಮವಿಲಂಬೇನ ರಾಸ್ವ | ಏತ್ಸೇ || ನೂ ನಃ |
ಋಚಿ ತುನುಘಮಕ್ಷಿತಿ ದೀರ್ಘಃ | ರಾಸ್ವ | ರಾ ದಾನೇ | ಅಸ್ಯ ಲೋಟಿ ರೂಪಂ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾ-
ತ್ಮನೇಪದಂ | ಅದಾದಿತ್ವಾಚ್ಚಪೋ ಲುಕ್ | ನಿಘಾತಃ | ಸಹಸ್ರವತ್ | ಮಾದುಪಧಾಯಾ ಇತಿ ಮತು-
ಪೋ ವತ್ಸಂ | ಕರ್ದಮಾದಿತ್ವಾನ್ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತಃ ಸಹಸ್ರಶಬ್ದಃ | ಪುಷ್ಪಮತ್ | ಪುಷ ಪುಷ್ಪಾ | ಅಸ್ಮಾತ್
ಕ್ರಿಚ್ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರೇಣಾಂತೋದಾತ್ತಃ | ಹ್ರಸ್ವನುಡ್ಭಾಮಿತಿ ಮತುಪ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ವರ್ಷಿಷ್ಠಂ |
ಪ್ರಿಯಸ್ಥಿರೇತ್ಯಾದಿನಾ ವೃದ್ಧಸ್ಯ ವರ್ಷಿ ಇತ್ಯಾದೇಶಃ | ನಿತ್ಸೇರಃ | ಅನುಪಕ್ಷಿತಂ | ಕ್ಷಿ ಪ್ರಯ ಇತ್ಯಸ್ಯ
ದೀರ್ಘಾಭಾವಾನಿಷ್ಠಾನತ್ವಂ ನ ಭವತಿ | ತತ್ಪುರುಷತ್ವಾದವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಹೇ) ಅಗ್ನೇ—(ಈ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಸ್ತೂಯಮಾನನಾದ) ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಸಹಸ್ರವತ್ — ಸಹಸ್ರ
ಸಂಖ್ಯೋಪೇತವೂ | ಪೋಕವತ್—ಪುತ್ರಪಾತ್ರಾದಿಸಹಿತವೂ | ಪುಷ್ಪಮತ್—(ಗವಾದಿಗಳಿಂದ ಕ್ಷೀರದಾನಮಾಡಿಸಿ)
ಪುಷ್ಪಕಾರಕವೂ | ದ್ಯುಮತ್—(ರತ್ನಾದಿ ಸಹಿತವಾಗಿ) ಪ್ರಕಾಶಯುಕ್ತವೂ | ಸುವೀರ್ಯಂ—ಶೋಭನಸಾಮ-

ಧೈರ್ಯವೇತನಾ (ವ್ಯವಹಾರಯೋಗ್ಯವೂ) | ವರ್ಷಿಷ್ಯಂ—ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಕರವೂ | ಅನುಪೇಕ್ಷಿತಂ—
(ವ್ಯಯವಾದರೂ) ಕ್ಷಯಿಸದೇ ಇರುವುದೂ ಆದ | ವಸು—(ರತ್ನ ಕನಕ ಪಶ್ವಾದಿಲಕ್ಷಣ) ಧನವನ್ನು | ನಃ—ನಮಗೆ |
ನು—ಕ್ಷಿಪ್ರವಾಗಿ | ರಾಸ್ತ—ಅನುಗ್ರಹಿಸು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅಲ್ಪ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಅಪರಿಮಿತವೂ, ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಯುಕ್ತವೂ, ಪುಷ್ಟಿಕಾರಕವೂ, ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವುದೂ,
ವ್ಯವಹಾರಯೋಗ್ಯವೂ, ಅತ್ಯಂತ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯೂ, ಅಕ್ಷಯವೂ ಆದ ರತ್ನ ಕನಕಪಶ್ವಾದಿರೂಪಧನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation.

Grant us indeed, Agni, wealth (that may be counted) by thousands,
and comprising offspring, nourishment, brilliant treasure, and vigonyr, and
be infinite and inexhaustible.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಪುಷ್ಟಿಮತ್—ಪೋಷಕತ್ವ ಅನೇನ ಶರೀರಸ್ಯ ಕ್ಷೀರಾದಿವ್ವಾರಾ ಬಲಾರೋಗ್ಯಪ್ರದಂ ಗವಾದಿಕಂ
ಉಪಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ಪುಷ್ಟಿಮತ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪೋಷಣೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.
ಇವರಿಂದ ಶರೀರದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ, ಆರೋಗ್ಯವನ್ನೂ ಹಾಲು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಉಂಟುಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ
ಕಾರಣವಾದ ಪಶು (ಹಸು)ವೇ ಮೊದಲಾದುವುಗಳೂ ಆಗಿರುವುವು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ದ್ಯುಮತ್—ದೀಪ್ತಿಮತ್—ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಪ್ರಕಾರವಾದ
ಧನವು ರತ್ನ, ಕನಕ, ಇವೇ ಮುಂತಾದುವುಗಳೆಂದೂ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸುವೀರ್ಯಂ—ಶೋಭನಸಾಮರ್ಥ್ಯವೇತಂ—ಲೌಕಿಕವಾದ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಆಯಾಂ
ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವಾಗಲೂ ಮುಖ್ಯಸಾಧನವಾಗಿರುವಕಾರಣ ಧನವು ಬಹಳವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವರ್ಷಿಷ್ಯಂ ಅನುಪೇಕ್ಷಿತಂ—ಅತಿಶಯೇನ ವೃದ್ಧಂ ಪ್ರಭೂತಂ ಅತಃ ಏವ ನ್ಯಯೇ ಕ್ರಿಯಮಾಣೇಪಿ
ಅನುಪೇಕ್ಷಿತಂ | ದಾನಭೋಗಾದಿಗಳಿಂದ ಖರ್ಚು ಮಾಡಿದರೂ ಕಡಿಮೆಯಾಗದೆ ಇರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವ
ದರಿಂದ ಬಹಳ ಸಂಖ್ಯಾತವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅಗ್ನಿಯು, ಈ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ, ನಮಗೆ ಧನವನ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು
ಆಶಿಸಿದೆ ಮತ್ತು ಆ ಧನವು ಅನೇಕವಿಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದರ ಭೇದಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ
ಪರಿಚ್ಛಿತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಧನವು. ಸುಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳೂ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಧನವು.
ದೇಹಾರೋಗ್ಯ ಬಲಾದ್ಯಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ ಕ್ಷೀರಾದಿನಾಥನಾದ ಪಶ್ವಾದಿಗಳೂ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಧನವು.
ಲೌಕಿಕವ್ಯವಹಾರಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಚರರೂಪವಾದ ದ್ರವ್ಯವು ಒಂದು ವಿಧವಾದ
ಧನವು ಎಷ್ಟು ಖರ್ಚುಮಾಡಿದರೂ ತೀರಿಹೋಗದೆ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನೇ ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ ಅಕ್ಷಯವಾದ ನಿಧಿಯೂ ಒಂದು
ವಿಧವಾದ ಧನವು. ಈ ಪ್ರಕಾರದ ಭೇದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಧನವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅಗ್ನಿಯು ನಮಗೆ ಜಾಗ್ರತಿ
ಯಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸೂ ನಃ—ಋಚಿ ತನುಘ ಮಹ್ವು—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ನು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಾಸ್ವ—ರಾ ದಾನೇ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇ ಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜ್ಜತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಹಸ್ರವತ್—ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಹಸ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮತುಪ್. ಅಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ವ. ಕರ್ದಮಾದಿಗಣದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ಸಹಸ್ರಶಬ್ದವು ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವುಳ್ಳದ್ದಾಗುತ್ತದೆ. ತೋಕವತ್ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ಮತುಪ್ ವತ್ವಾದಿ.

ಪುಷ್ಪಿಮತ್—ಪುಷ ಪುಷ್ಪೌ ಧಾತು. ಕ್ತಿಚ್ ಕ್ತಾಚಿಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದರಮೇಲೆ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹ್ರಸ್ವದ ಪರದಲ್ಲಿ ಮತುಪ್ ಬಂದುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವನುಡ್ಘಾಂ ಮತುಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ಯುಮತ್ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಹ್ರಸ್ವದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುನೀರ್ಯಂ—ನೀರ ನೀರ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವರ್ಷಿಷ್ಯಂ—ಅತಿಶಯೇನ ವೃದ್ಧಃ ವರ್ಷಿಷ್ಯಃ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಪ್ರಿಯಸ್ಥಿರ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವರ್ಷಿ ಎಂಬ ಆದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನುಪಕ್ಷಿತಂ—ಪ್ಲೆಕ್ಷಯೇ ಧಾತು. ನಿಷ್ಠಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದೀರ್ಘವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ನಕಾರಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸವಾದುದರಿಂದ ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹದಿಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಸಮಾಪ್ತವು.

ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಆ ಹೋತೇತಿ ಸಪ್ತರ್ಷಿಂ ದ್ವಿತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಆ ಹೋತೇತ್ಯನುಕ್ರಮಣಿಕಾ | ಋಷಭಸ್ವೀತಿ
ತುಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗಾದಸ್ಯಾಪಿ ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ಋಷಭ ಋಷಿಃ | ಅನುಕ್ರತ್ವಾತ್ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ | ಅಗ್ನಿದೇವತಾ ||
ಏತದಾದೀನಿ ದಶ ಸೂಕ್ತಾನಿ ತೃತೀಯಾಷ್ಟಮವರ್ಜಿತಾನಿ ಪ್ರಾತರನುವಾಕ ಆಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರೇ ತ್ರೈಷ್ಟುಭೇ
ಭಂದಸಿ ವಿನಿಯುಕ್ತಾನಿ | ಅಥೈತಸ್ಯಾ ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರೀತಂ | ಆ ಹೋತೇತಿ ದಶಾನಾಂ ತೃತೀಯಾ-
ಷ್ಟಮೇ ಉದ್ಧರೇದಿತಿ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಂ | ಅ. ೪-೧೩ ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಆ ಹೋತಾ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಎರಡನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.
ಇದರಲ್ಲಿ ಏಳು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವುವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಆ ಹೋತಾ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು.
ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಋಷಭಸ್ತು ಎಂದು ತುಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೂ ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತದಂತೆ ಋಷಭ
ನೆಂಬುವನೇ ಋಷಿಯು ; ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್‌ಭಂದಸ್ಸು ; ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು. ಈ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹತ್ತು
ಸೂಕ್ತಗಳು—ಮೂರು ಮತ್ತು ಎಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು—ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರ ಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಶ್ವಿನ
ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್‌ಭಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗಾಗಿ ವಿನಿಯೋಗಿಸಲ್ಪಡಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತಸೂತ್ರದ
ಅಥೈತಸ್ಯಾ ಎಂಬ ಖಂಡದ ಆ ಹೋತೇತಿ ದಶಾನಾಂ ತೃತೀಯಾಷ್ಟಮೇ ಉದ್ಧರೇದಿತಿ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಂ ಎಂಬ
ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿವೃತ್ತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೪-೧೩)

ಸೂಕ್ತ—೧೪

ಮಂಡಲ—೩ || ಅನುವಾಕ—೨ || ಸೂಕ್ತ—೧೪ ||

ಅಷ್ಟಕ—೩ || ಅಧ್ಯಾಯ—೧ || ವರ್ಗ—೧೪ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೭

ಋಷಿಃ—ಋಷಭಾಃ ವೈಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ||

ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿಃ ||

ಭಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಆ ಹೋತಾ ಮಂದ್ರೋ ವಿದಥಾನ್ಯಸ್ಥಾನ್ಯೈಶ್ಚೋ ಯಜ್ಞಾ ಕವಿತಮಃ ಸ ವೇಧಾಃ |

ವಿದ್ಯುದ್ರಥಃ ಸಹಸಸ್ಪತೋ ಅಗ್ನಿಃ ಶೋಚಿಷ್ಕೇಶಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಪಾಜೋ ಅಶ್ರೇತ್ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಆ | ಹೋತಾ | ಮಂದ್ರಃ | ವಿದಥಾನಿ | ಅಸ್ಥಾತ್ | ಸತ್ಯಃ | ಯಜ್ಞಾ | ಕವಿತಮಃ | ಸಃ | ವೇಧಾಃ |

ವಿದ್ಯುತ್‌ರಥಃ | ಸಹಸಃ | ಪುತ್ರಃ | ಅಗ್ನಿಃ | ಶೋಚಿಷ್ಕೇಶಃ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ | ಪಾಜಃ | ಅಶ್ರೇತ್ ||೧||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಋಷಭೋಽಗ್ನಿಂ ಸೌತಿ | ಹೋತಾ ದೇವಾನಾಮಾಹ್ವತಾ ಮಂದ್ರಃ ಸ್ತೋತುರ್ಮಾದಯಿತಾ
 ಸತ್ಯಃ ಸತ್ಯಕರ್ಮಾ ಕವಿತನೋಽತಿಶಯೇನ ಮೇಧಾವೀ ಯಜ್ಞಾ ದೇವಾನಾಂ ಯಷ್ಟಾ ನೇಧಾಃ ಸರ್ವಸ್ಯ
 ಜಗತೋ ವಿಧಾತಾ | ಏವಂವಿಧಮಹಿನೋಪೇತಃ ಸೋಽಗ್ನಿರ್ವಿದಧಾನ್ಯಸ್ಮಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣಾನ್ಯಜ್ಞಾನಾ-
 ಸ್ಥಾತ್ | ಅತಿಷ್ಠತಿ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ಕಿಂಚಿ ವಿದ್ಯುದ್ರಥೋ ವಿದ್ಯೋತಮಾನಯಾನೋಪೇತಃ ಶೋಚಿಷ್ಠೇಶಃ |
 ಶೋಚಿಲಂಷಿ ಜ್ವಾಲಾಃ ಕೇಶಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ | ಜ್ವಾಲಾಮಯಕೇಶೋಪೇತಃ ಸಹಸಸ್ಪತ್ರೋ ಬಲಸ್ಯ ಸೂನು-
 ರೇವಂಭೂತಃ ಸೋಽಗ್ನಿಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ವಿಸ್ತೀರ್ಣೇಽಂತರಿಕ್ಷೇ ಪಾಜಸ್ತೇಜಃ ಸ್ವಕೀಯಾಂ ಪ್ರಭಾಮಶ್ರೇತ್ |
 ಶ್ರಯತೇ | ಪ್ರಾಪಯತಿ | ಯದ್ವಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಭೂಮೌ ವರ್ತಮಾನಃ ಪಾಜೋ ಬಲಂ ಸೇವತೇ ||
 ಮಂದ್ರಃ | ಮದಿ ಸ್ತುತಿನೋದಮದಸ್ತಸ್ತುಕಾಂತಿಗತಿಷು | ಅಸ್ಮಾತ್ಸ್ಥಾಯಿತಂಚೀತ್ಯಾದಿನಾ ರಕ್-
 ಇದಿತ್ವಾನ್ನಮ್ | ಅಸ್ಥಾತ್ | ಸ್ಥಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತಾ | ಭಂಧಸಿ ಲುಜ್ಜಜ್ಜಿಟ ಇತಿ ವರ್ತಮಾನೇ ಲುಜ್ |
 ಗಾತಿಸ್ಥೇತಿ ಸಿಚೋ ಲೋಪಃ | ನಿಘಾತಃ | ಯಜ್ಞಾ | ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು | ಸುಯ-
 ಜೇರ್ಜ್ವನಿಬಿತಿ ಜ್ವನಿಸ್ | ತಸ್ಯ ಪಿತ್ವಾದನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ಕವಿತಮಃ | ಕು ಶಬ್ದೇ | ಕೌತಿ
 ಕೂಯತೇ ನಾ | ಅಚಿ ಇರಿತಿ ಕರ್ತರಿ ಭಾವೇ ನಾ ಇಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತಮಪಃ ಪಿತ್ವಾದನುದಾತ್ತತ್ವೇ
 ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಶೋಚಿಷ್ಠೇಶಃ | ಶುಚಿ ದೀಪ್ತಾ | ಅರ್ಚಿಶುಚಿಹುಸ್ಯಪಿಚ್ಛದಿಚ್ಛದಿಭ್ಯ ಇಸಿರಿತೀಸಿಃ |
 ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರೇಣಾಂತೋದಾತ್ತಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಃ | ಅಶ್ರೇತ್ | ಶ್ರಿ ಇೌ ಸೇವಾ-
 ಯಾಮಿತ್ಯಸ್ಯ ಭಂದಸಿ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಜ್ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಸಾರ್ವಧಾತುಕ
 ಗುಣಃ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಹೋತಾ—(ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಾಗಗಳಿಗೆ) ಆಹ್ವಾನಿಸುವವನೂ | ಮಂದ್ರಃ—(ಸ್ತೋತ್ರವಿಗೆ) ಹರ್ಷ
 ವುಂಟುಮಾಡುವವನೂ | ಸತ್ಯಃ—(ಸತ್ಯಫಲವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನೂ) ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪನೂ | ಕವಿತಮಃ—
 ಜ್ಞಾನಶ್ರೇಷ್ಠನೂ | ಯಜ್ಞಾ—(ದೇವ) ಯಾಗಕರ್ತೃವೂ | ನೇಧಾಃ—(ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು) ಸೃಜಿಸಿದವನೂ (ಆದ) |
 ಸಃ—ಆ ಅಗ್ನಿಯು | ವಿಧಾತಾ—(ನಾವು ಮಾಡುವ) ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು (ಉದ್ದೇಶಿಸಿ) | ಅ ಅಸ್ಥಾತ್—ಪ್ರಾಪ್ತ
 ನಾಗುತ್ತಾನೆ; (ಮತ್ತು) | ವಿದ್ಯುದ್ರಥಃ—ತೇಜಃಪುಂಜವಾದ ಯಾನೋಪೇತನೂ (ಅಥವಾ ವಿದ್ಯುತ್ತೇ ರಥವಾಗಿ
 ಉಳ್ಳವನೂ) | ಶೋಚಿಷ್ಠೇಶಃ—ಜ್ವಾಲಾರೂಪಕೇಶಯುಕ್ತನೂ | ಸಹಸಃ ಪುತ್ರಃ—ಬಲದ ಪುತ್ರನೂ (ಆದ) |
 ಅಗ್ನಿಃ—ಅಗ್ನಿಯು | ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ—ವಿಸ್ತೀರ್ಣವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ | ಪಾಜಃ—ತನ್ನ ಪ್ರಭೆಯನ್ನು | ಅಶ್ರೇತ್—
 ಬೀರುತ್ತಾನೆ ಅಥವಾ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ—ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ | ಪಾಜಃ—(ತನ್ನ) ಬಲವನ್ನು | ಅಶ್ರೇತ್—ಸೇವಿಸು
 ತಾನೆ (ವೃತ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ).

ಭಾವಾರ್ಥ

ದೇವತೆಗಳ ಆಹ್ವಾನಕರ್ತೃವೂ, ಸ್ತೋತ್ರವಿಗೆ ಆನಂದದಾಯಕನೂ, ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪನೂ, ಜ್ಞಾನಶ್ರೇಷ್ಠನೂ,
 ದೇವತೆಗಳ ಯಾಗಕರ್ತೃವೂ, ಜಗದ್ವಿಧಾತೃವೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ನಮ್ಮ ಯಾಗಗಳನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು
 ವಿದ್ಯುತ್ತೇ ರಥವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನೂ, ಜ್ವಾಲಾರೂಪಕೇಶಗಳುಳ್ಳವನೂ, ಬಲದ ಪುತ್ರನೂ ಆದ ಆ ಅಗ್ನಿಯು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ
 ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

The invoker (of the gods), the exhilarator (of his worshippers), the true, the offerer of sacrifice, the most wise, the creator, is present at our sacred rites. AGNI, the son of strength, whose chariot is the lightning whose hair is flame, manifests his glory on the earth.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಏತದಾದೀನಿ.....ಪ್ರಾತರನುವಾಕೇ ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರೇ ತ್ವಷ್ಟುಭೇ ಛಂದಸಿ ವಿನಿಯುಕ್ತಾನಿ ||

(ಸಾ. ಭಾ. ಪೀಠಿಕಾ)

ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಪಡೆದ ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೂ ಇದರ ಮುಂದಿನ ಸೂಕ್ತಗಳಿಗೂ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾತ್ಮಕವಾದ ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿನಿಯೋಗವೆಂದು ಸಾಯಣರು ತಮ್ಮ ಭಾಷ್ಯದ ಪೀಠಿಕೆಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಕ್ಕೂ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಸೂಕ್ತಕ್ಕೂ ಇರತಕ್ಕ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಮತ್ತು ಪ್ರಾತರನುವಾಕದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನೂ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದುದು ಅಗತ್ಯವು. ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಕ್ಕೂ ಅಗ್ನಿಸೂಕ್ತಕ್ಕೂ ಇರತಕ್ಕ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಕಥಾಸಂದರ್ಭವು ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಜಾಪತೀರ್ವೈ ಸೋಮಾಯ ರಾಜ್ಞೇ ದುಹಿತರಂ ಪ್ರಾಯಚ್ಛತ್ಸೂರ್ಯಾಂ ಸಾನಿತ್ರಿಂ ತಸ್ಯೈ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ವರಾ ಆಗಚ್ಛಂಸ್ತಸ್ಯಾ ಏತತ್ಸಹಸ್ರಂ ವಹತುಮನ್ವಾಕರೋದ್ಯದೇತ-
ದಾಶ್ವಿನಮಿತ್ಯಾ ಚಕ್ಷತೇನಾಶ್ವಿನಂ ಹೈವ ತದ್ಯದರ್ವಾಕ್ಸಹಸ್ರಂ ತಸ್ಮಾತ್ತತ್ಸಹಸ್ರಂ ವೈವ ಶಂಸೇ-
ದ್ಭೂಯೋ ವಾ ಪ್ರಾಶ್ಯ ಘೃತಂ ಶಂಸೇದ್ಯಥಾ ಹ ವಾ ಇದಮನೋ ವಾ ರಥೋ ವಾಕ್ತೋ
ವರ್ತತ ಏವಂ ಹೈವಾಕ್ತೋ ವರ್ತತೇ | ಶಕುನಿರಿವೋತ್ಪತಿಷ್ಯನ್ನಾಹ್ವಯೀತ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೧೭-೧)

ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ತನ್ನ ಮಗಳಾದ ಸೂರ್ಯೆಯನ್ನು ಸೋಮನಿಗೆ ವಿವಾಹಾರ್ಥವಾಗಿ ಕೊಡಲು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದಾಗ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ ಅವಳನ್ನು ತಾವು ವರಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಬಂದರು. ಆಗ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸಹಸ್ರಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪರಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಅದಕ್ಕೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗಬಾರದೆಂದೂ ಒಂದು ನಿಯಮವನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದನು. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ರಥಚಕ್ರವು ತೈಲಸಿಂಚಿತವಾದನಂತರ ಹೇಗೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ಚಲಿಸ ಬಲ್ಲದೋ ಹಾಗೆ ಘೃತಪಾನಾನಂತರ ಸುಲಭವಾಗಿ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪರಿಸಬಹುದಾದುದರಿಂದ ಮೊದಲು ಘೃತಪಾನ ವನ್ನು ಮಾಡಿ ಅನಂತರ ಪರಿಸಬೇಕು. ಮತ್ತು ಪಕ್ಷಿಯು ಹಾರುವುದಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧವಾದಾಗ ತನ್ನ ದೇಹವನ್ನು ಲಘುವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಇವಳನ್ನು ಮೋಹಿಸುವ ವರನೂ ಆ ಗುಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರಬೇಕೆಂದನು.

ತಸ್ಮಿನ್ನೇವಾ ನ ಸಮಜಾನತ ಮಮೇದಮಸ್ತು ಮಮೇದಮಸ್ತಿಸ್ತಿತಿ ತೇ ಸಂಜಾನಾನಾ
ಅಬ್ರುವನ್ನಾ ಜಿಮಸ್ಯಾಯಾಮಹೈ ಸ ಯೋ ನ ಉಜ್ಜೇಷ್ಯತಿ ತಸ್ಯೇದಂ ಭವಿಷ್ಯತಿ ತೇಗ್ನೇ
ರೇವಾಧಿ ಗೃಹಪತೇರಾದಿತ್ಯಂ ಕಾಷ್ಠಾಮಕುರ್ವತ ತಸ್ಮಾಧಾಗ್ನೇಯೀ ಪ್ರತಿಪದ್ಭವತ್ಯಾಶ್ವಿನ-
ಸ್ಯಾಗ್ನಿರ್ಯೋತಾ ಗೃಹಪತಿಃ ಸ ರಾಜೇತಿ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೧೭-೧)

ಆಗ ದೇವತೆಗಳು ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಹೋರಾಟವನ್ನು ಮಾಡಲಿಷ್ಟಪಡದೇ, ಎಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ಒಂದು ಪಂಚ್ಯದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿ ಬೇಕೆಂದೂ ಆ ಪಂಚ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಜಯಿಸುತ್ತಾರೆಯೋ ಅವರು ಇವಳನ್ನು ವರಿಸಲು ಅರ್ಹರೆಂದೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಒಂದು ತೀರ್ಮಾನಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಆಗ ಗೃಹಪತಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಸೂರ್ಯನವರೆಗೆ ಓಡಿದರು. ಅದುವ ರಿಂದಲೇ ಪ್ರಥಮಮಂತ್ರವಾದ

ಸ ತ್ವಂ ದಕ್ಷಸ್ಯಾವೃಕೋ ವೃಥೋ ಭೂರರ್ಯಃ ಪರಸ್ಯಾಂತರಸ್ಯ ತರುಷಃ |
ರಾಯಃ ಸೂನೋ ಸಹಸೋ ಮರ್ತ್ಯೇಷ್ಟಾ ಭರ್ದಿರ್ಯಚ್ಛ ವಿರತಹವ್ಯಾಯ ಸಪ್ರಥೋ
ಭರದ್ವಾಜಾಯ ಸಪ್ರಥಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೧೫-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕು ಅಗ್ನಿ ಪರವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಒಂದು ಮತವೂ, ಅಲ್ಲದೇ,

ಅಗ್ನಿಂ ಮನ್ಯೇ ಪಿತರಮಗ್ನಿಮಾಪಿಮಗ್ನಿಂ ಭ್ರಾತರಂ ಸದಮಿತ್ಸಖಾಯಂ |
ಅಗ್ನೇರನೀಕಂ ಬೃಹತಃ ಸಪರ್ಯಂ ದಿವಿ ಶುಕ್ರಂ ಯಜತಂ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೭-೩)

ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಬೇಕೆಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಮತವೂ ಆಗಿದೆ. ಆದರೆ ಇದು ಗ್ರಾಹ್ಯವಲ್ಲ.

ತತ್ತನ್ನಾದೃತ್ಯಂ |.....ತಸ್ಮಾದಗ್ನಿರ್ಹೋತಾ ಗೃಹಪತಿಃ ಸ ರಾಜೇತ್ಯೇತಯೈವ
ಪ್ರತಿಪದ್ಯೇತ ಗೃಹಪತಿವತೀ ಪ್ರಜಾತಿಮತೀ ಶಾಂತಾ ಸರ್ವಾಯುಃ ಸರ್ವಾಯುತ್ವಾಯ |
ಸರ್ವಮಾಯುರೇತಿ ಯ ಏವಂ ವೇದ ||

ಅಗ್ನಿರ್ಹೋತಾ ಗೃಹಪತಿಃ—ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವುದೇ ನ್ಯಾಯವಾಗಿದೆ. ಈ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದವರು ಸಕಲ ಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಪಡೆದು ದೀರ್ಘಾಯುಗಳಾಗುತ್ತಾರೆಂದಿದೆ. ಅಲ್ಲದೇ,

ತಾಸಾಂ ವೈ ದೇವತಾನಾಮಾಜಿಂ ಧಾವಂತೀನಾಮಭಿಸೃಷ್ಟಾನಾಮಗ್ನಿರ್ಮುಖಂ ಪ್ರಥಮಃ
ಪ್ರತ್ಯಪದ್ಯತ ತಮಶ್ವಿನಾವನ್ನಾಗಚ್ಛತಾಂ ತಮಬ್ರೂತಾಮಪೋದಿಹ್ಯಾವಾಂ ನಾ ಇದಂ
ಜೇಷ್ಠಾವ ಇತಿ ಸ ತಥೇತ್ಯಬ್ರವೀತ್ತ್ವಸ್ಯ ವೈ ಮಮೇಹಾಪ್ಯಸ್ತ್ವಿತಿ ತಥೇತಿ ತಸ್ಮಾ
ಅಪ್ಯತ್ರಾಕುರುತಾಂ ತಸ್ಮಾದಾಗ್ನೇಯಮಾಶ್ವಿನೇ ಶಸ್ಯತೇ |

ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ ಈ ಪಂಚ್ಯದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿ ಓಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅಗ್ನಿಯು ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಮುಂದಾದನು. ಆಗ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿ ನಮಗೆ ದಾರಿಯನ್ನು ಬಿಡು ಈ ಪಂಚ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾವು ಜಯಿಸಲು ನಮಗೆ ಸಹಾಯವನ್ನು ಮಾಡು ಎಂದು ಕೇಳಿಕೊಂಡರು. ಆಗ ಅಗ್ನಿಯು ಅದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿದನು. ಆದರೆ ಆ ಜಯದಲ್ಲಿ ತನಗೂ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿಕೊಂಡನು. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೂ ಒಂದು ಭಾಗವಿದೆ.

ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ತದಾಹುರ್ಯಚ್ಛಸ್ಯತ ಅಗ್ನೇಯಂ ಶಸ್ಯತ ಉಷಸ್ಯಂ ಶಸ್ಯತ ಐಂದ್ರಮಥ ಕಸ್ಮಾದೇತದಾಶ್ವಿ-
ನಮಿತ್ಯಾಚ್ಛತ ಇತ್ಯಶ್ವಿನೌ ಹಿ ತದುದಜಯತಾಮಶ್ವಿನಾವಾಶ್ವನಾತಾಂ ಯದಶ್ವಿನಾ
ಉದಜಯತಾಮಶ್ವಿನಾವಾಶ್ವನಾತಾಂ ತಸ್ಮಾದೇತದಾಶ್ವಿನಮಿತ್ಯಾಚ್ಛತೇ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೧೭-೨)

ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ, ಇಂದ್ರನನ್ನೂ, ಉಷಸ್ಸನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವಕ್ಕೆಲ್ಲ ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರವೆಂದು ಹೆಸರು ಹೇಗೆ ಬಂದಿತು ಎಂಬ ಅಕ್ಷೇಪಣೆಯು ಬಂದರೆ, ಆಗ ಇದು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳ ಜಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು ಎಂಬುದೇ ಸಮಾಧಾನವು.

ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾತರನುವಾಕವೆಂದರೇನೆಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದು ಅವಶ್ಯವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಪ್ರೋಮಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿ ತೆಗೆಯುವ ದಿನಕ್ಕೆ ಸುತ್ತಾದಿನ ಅಥವಾ ಸುತ್ತಾದಿನವೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ದಿವಸದ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯೋದಯವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಅಧ್ವರ್ಯುವು ದೇವೇಭ್ಯಃ ಪ್ರಾತರ್ಯಾವಭ್ಯೋ ಹೋತರನು ಬ್ರೂಹಿ ಎಂದು ಪ್ರೈಷಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿದಕೂಡಲೇ ಹೋತೃವು ಕೆಲವು ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವನು. ಇವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾತರನುವಾಕ ಮಂತ್ರಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಹೋತೃವು ಈ ಪ್ರಾತರನುವಾಕ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಇದನ್ನು ದೇವೇಭ್ಯಃ ಪ್ರಾತರ್ಯಾವಭ್ಯೋ ಹೋತರನುಬ್ರೂಹೀತ್ಯಾಹಾಧ್ವರ್ಯುಃ (ಐ. ಬ್ರಾ. ೨-೧೫) ಎಂದು ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿದೆ.

ಪ್ರಾತರನುವಾಕ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ಹೋತೃವು ಅನುಸರಿಸುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನ ಋತ್ವಿಕ್‌ಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸಿರುವ ಅಧ್ವರ್ಯುವು ಇತರ ಋತ್ವಿಕ್‌ಗಳನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಇಂತಹ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೀನು ಮಾಡಬೇಕು ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪದೇಪದೇ ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರೈಷಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಪ್ರಕೃತ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಧ್ವರ್ಯುವು ಹೋತೃವನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ—ದೇವೇಭ್ಯಃ ಪ್ರಾತರ್ಯಾವಭ್ಯೋ ಹೋತರನುಬ್ರೂಹಿ ಎಲೈ ಹೋತೃವೇ, ದೇವತೆಗಳನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳು ಎಂದು ಹೇಳುವನು. ಆಗ ಹೋತೃವು ಅಗ್ನೀಧ್ರವೆಂಬ ಅಗ್ನಿ ಕುಂಡದ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯಾದ್ಧಿಗಾಗಿ ಒಂದು ಅಜ್ಞಾ ಹುತಿಯನ್ನೂ, ಅಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಅಜ್ಞಾಹುತಿಗಳನ್ನೂ ವಿಧ್ಯುಕ್ತ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಹೋಮಮಾಡುವನು. ಬಳಿಕ ಹವಿರ್ಧಾನವೆಂಬ ಶಾಲೆಯನ್ನು ಪೂರ್ವದ್ವಾರದಿಂದ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅಲ್ಲಿರುವ ಗಾಡಿಗಳ ನೋಗದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಮೊದಲು ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಆಪೋ ರೇವತೀಃ ಹ್ರಯಥಾ ಹಿ ವಸ್ತಃ ಕ್ರತುಂ ಚಿ ಭದ್ರಂ ಬಿಭೃತಾಮೃತಂ ಚಿ |

ರಾಯಶ್ಚ ಸ್ಥ ಸ್ವಪತ್ಯಸ್ಯ ವತ್ಸೀಃ ಸರಸ್ವತೀ ತದ್ಗೃಣತೇ ವಯೋ ಧಾತ್ ||

(ಋ.ಸಂ. ೧೦-೩೦-೧೨)

ಅನಂತರ ಅಗ್ನಿ, ಉಷಸ್ಸು, ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಇವರನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವನು. ಇವು ಮೂರು ಭಾಗಗಳಾಗಿವೆ. ಅಗ್ನಿಯನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೇಳುವ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಅಗ್ನೀಯಕ್ರತುವೆಂದೂ, ಉಷಸ್ಸನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಪಠಿಸುವ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಉಷಸ್ಯಕ್ರತುವೆಂದೂ, ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಪಠಿಸುವ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಅಶ್ವಿನಕ್ರತುವೆಂದೂ ಹೆಸರು. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ ದೇವತೆಯನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ ಮಂತ್ರಗಳು ಏಳು ಭಂದಸ್ಸುಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸಲು ಸಪ್ತಭಿಃ ಸಪ್ತಭಿಃ ಭಂದೋಭಿಃ ಎಂದು ವೀಕ್ಷೆಯಿದೆ. (ದ್ವಿರುಕ್ತವಾಗಿದೆ). ಅದರಂತೆ ಈ ಮಂತ್ರಗಳ ವಿವರಣೆಯು ಈ ರೀತಿಯಿದೆ.

ಉಪ ಪ್ರಯಂತಃ (ಋ. ಸಂ. ೧-೭೪-೧) ಇತಾದಿಷು ಚೈಂದೋ ಗಾಯತ್ರಂ |

ತ್ವಮಗ್ನೇ ವಸೂನ್ (ಃ ೧-೪೫-೧) ಇತ್ಯಾದಿಷು ನುಷ್ಪುಸ್ ಚೈಂದಃ |

ಅಬೋಧ್ಯಗ್ನಿಃ (ಃ ೫-೧-೧) ಇತ್ಯಾದಿಷು ತ್ರಿಷ್ಪುಸ್ ; ; |

ಏನಾ ವೋ ಅಗ್ನಿಂ (	ಃ	೭-೧೬-೧)	ಇತ್ಯಾದಿಷು ಬೃಹತೀ	ಃ	।
ಅಗ್ನೇ ವಾಜಸ್ಯ (	ಃ	೧-೭೯-೪)	ಇತ್ಯಾದಿಷೂಷ್ಣಿಕ್	ಃ	।
ಜನಸ್ಯ ಗೋಷಾ (	ಃ	೫-೧೧-೧)	ಇತ್ಯಾದಿಷು ಜಗತೀ	ಃ	।
ಅಗ್ನಿಂ ತಂ ಮನೈ (	ಃ	೫-೬-೧)	ಇತ್ಯಾದಿಷು ಪಂಕ್ತಿಃ	ಃ	।

ತಾನ್ಯೇತಾನಿ ಸಪ್ತಚ್ಛಂದಾಂಸ್ಯಾಗ್ನೇಯೇ ಕೃತಾ ಪ್ರಾತರನುವಾಕೇ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಾನಿ || ಏಳು ಛಂದಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಈ ಏಳು ಮಂತ್ರಗಳೂ ಅಗ್ನಿದೇವತೆಯನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿದ ಪ್ರಾತರನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಆಗ್ನೇಯಕ್ರತುಸಂಬಂಧವಾದ ಮಂತ್ರಗಳು.

ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಸೂನರೀ (ಋ. ಸಂ. ೪-೫೨-೧)	ಇತ್ಯಾದಿಷು ಗಾಯತ್ರೀ ಛಂದಃ
ಉಷೋ ಭದ್ರೇಭಿಃ (ಋ. ಸಂ. ೧-೪೯-೧)	ಇತ್ಯಾದಿಷು ಅನುಷ್ವಪ್ ಚ್ಛಂದಃ
ಇದಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ (ಃ, ೧-೧೧೩-೧)	ಃ, ತ್ರಿಷ್ವಪ್, ,
ಪ್ರತೃ ಅದರ್ಶಿ (, , ೭-೮೧-೧)	,, ಬೃಹತೀ, ,
ಉಷಸ್ತಚ್ಚಿತ್ರಮಾಭರ (, , ೧-೯೨-೧೩)	,, ಉಷ್ಣಿಕ್, ,
ಏತಾ ಉ ತ್ಯಾ (ಃ, ೧-೯೨-೧)	,, ಜಗತೀ, ,
ಮಹೇ ನೋ ಅದ್ಯ (, , ೫-೭೯-೧)	,, ಪಂಕ್ತಿಃ, ,

ತಾನ್ಯೇತಾನ್ಯುಷಸಃ ಪ್ರಾತರನುವಾಕೇ ಸಪ್ತಚ್ಛಂದಾಂಸಿ. ಈ ಏಳೂ ಉಷೋ ದೇವತೆಯನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿದುದೂ ಪ್ರಾತರನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಉಷಸ್ತಕ್ರತು ಸಂಬಂಧವಾದುದೂ ಆದ ಮಂತ್ರಗಳು. ಮತ್ತು

ಏಷೋ ಉಷಾ (ಋ. ಸಂ. ೧. ೪೬. ೧)	ಇತ್ಯಾದಿಷು	ಗಾಯತ್ರೀ	ಚ್ಛಂದಃ
ಯದದ್ಯ (೨, ೫. ೭೩. ೧)	ಃ	ಅನುಷ್ವಪ್	ಃ
ಆ ಭಾತ್ಯಗ್ನಿಃ (೨, ೫. ೭೬. ೧)	ಃ	ತ್ರಿಷ್ವಪ್	ಃ
ಇಮಾ ಉ ನಾಂ (೨, ೭. ೭೪. ೧)	ಃ	ಬೃಹತೀ	ಃ
ಅಶ್ವಿನಾ ವರ್ತಿಃ (೨, ೧ ೯೨. ೧೬)	ಃ	ಉಷ್ಣಿಕ್	ಃ
ಅಬೋಧ್ಯಗ್ನಿರ್ಜ್ವ (೨, ೧. ೧೫೭. ೧)	ಃ	ಜಗತೀ	ಃ
ಪ್ರತಿಪ್ರಿಯತಮಂ (೨, ೫. ೭೫. ೧)	ಃ	ಪಂಕ್ತಿಃ	ಃ

ತಾನ್ಯೇತಾನ್ಯಾಶ್ವಿನೇ ಪ್ರಾತರನುವಾಕೇ ಸಪ್ತಚ್ಛಂದಾಂಸಿ | ಈ ಏಳೂ ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿದ ಮತ್ತು ಆಶ್ವಿನಕ್ರತುಸಂಬಂಧವಾದ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಗಳು. ಈ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಗಳ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿ ಅವರ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಕಂಡಂತೆ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ದೇವೇಭ್ಯಃ ಪ್ರಾತರ್ಯಾವಭ್ಯೋ ಹೋತರನುಬ್ರೂಹೀತ್ಯಾಹಾಧ್ವರ್ಯಃ | ಏತೇ ವಾವ ದೇವಾಃ ಪ್ರಾತರ್ಯಾವಾಣೋ ಯದಗ್ನಿರುಷಾ ಅಶ್ವಿನೌ ತ ಏತೇ ಸಪ್ತಭಿಃ ಸಪ್ತಭಿಶ್ಚಂದೋ-
ಭಿರಾಗಚ್ಛಂತಿ | ಅಸ್ಯ ದೇವಾಃ ಪ್ರಾತರ್ಯಾವಾಣೋ ಹವಂ ಗಚ್ಛಂತಿ ಯ ಏವಂ ವೇದ |
ಪ್ರಜಾಪತೌ ವೈ ಸ್ವಯಂ ಹೋತರಿ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮನುವಕ್ಷ್ಯತ್ಯುಭಯೇ ದೇವಾಸುರಾ
ಯಜ್ಞಮುಪಾವಸನ್ನ ಸ್ತಭ್ಯಮನುವಕ್ಷ್ಯತ್ಯಸ್ತಭ್ಯಮಿತಿ ಸ ವೈ ದೇವೇಭ್ಯಃ ಏವಾನ್ವಬ್ರವೀತ್ |

ತತೋ ವೈ ದೇವಾ ಅಭವನ್ತರಾಸುರಾಃ ಭವತ್ಯಾತ್ಮನಾ ಪರಾಸ್ಯ ದ್ವಿಷನ್ ಸಾಪ್ತಾ ಭ್ರಾತೃವೈರೇ
ಭವತಿ ಯ ಏವಂ ವೇದ | ಸ್ಪ್ರಾತರ್ವೈ ಸ ತಂ ದೇವೇಭ್ಯೋಽನ್ವಬ್ರವೀದ್ಯತೃತರನುವಾಕಸ್ಯ
ಸ್ಪ್ರಾತರನುವಾಕತ್ವಂ | ಮಹತಿ ರಾತ್ರಾ ಅನೂಚ್ಯಃ ಸರ್ವಸ್ಯೈ ವಾಚಃ ಸರ್ವಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ
ಪರಿಗೃಹೀತ್ಯೈ ಯೋ ವೈ ಭವತಿ ಯಃ ಶ್ರೇಷ್ಠತಾಮುಶ್ನತೇ ತಸ್ಯ ವಾಚಂ ಪ್ರೋದಿತಾ-
ಮನುಪ್ರವದಂತಿ ತಸ್ಮಾನ್ಮಹತಿ ರಾತ್ರಾ ಅನೂಚ್ಯಃ.....ಯದಾ ವಾ ಅಧ್ವರ್ಯುರುಪಾಕರೋತಿ
ವಾಚೈವೋಪಾಕರೋತಿ ವಾಚಾ ಹೋತಾನ್ವಹ ವಾಗ್ನಿ ಬ್ರಹ್ಮ ತತ್ರ ಸ ಕಾಮ ಉಪಾ-
ಪ್ತೋಯೋ ವಾಚಿ ಚ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಚ ||

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೭-೫)

ಅಗ್ನಿ, ಉಷಸ್ಸು ಮತ್ತು ಅಪ್ಪಿನೀದೇವತೆಗಳು ಇವರು ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ದೇವತೆಗಳು. ಇವರಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ದೇವತೆಯೂ ಸಪ್ತಚ್ಛಂದಸ್ಸನ್ನುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಈ ತತ್ತ್ವವನ್ನರಿತ ಮಾನವನಲ್ಲಿಗೆ ಇವರು ಬರುತ್ತಾರೆ. ಒಂದುಸಲ ಪ್ರಜಾಪತಿಯೇ ಹೋತೃವಾಗಿದ್ದಾಗ ದೇವತೆಗಳು ಒಂದುಕಡೆಯೂ, ಅಸುರರು ಇನ್ನೊಂದುಕಡೆಯೂ ಯಜ್ಞದೀಕ್ಷಿತರಾಗಿ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ತಮ್ಮ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಪ್ರಾತರನುವಾಕವನ್ನು ಪಠಿಸುವನೆಂದು ಎರಡು ಗುಂಪಿನವರೂ ಭಾವಿಸಿಕೊಂಡರು. ಆದರೆ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಪಠಿಸಿದನು. ದೇವತೆಗಳು ಇವರಿಂದ ಜಯಿಸಿದರು. ಅಸುರರು ಪರಾಜಿತರಾದರು. ಇವನ್ನು ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾತರನುವಾಕವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು ಮತ್ತು ಇವರ ಪ್ರಭಾವವು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತೋರಬೇಕಾದರೆ ಗಭೀರವಾದ ಮಧ್ಯರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಇವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ವಾಕ್ಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವಾದ್ದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಪಠಿಸಿದರೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವು ಲಭಿಸುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಜಾಪತೌ ಸ್ವಯಂ ಹೋತರಿ ಸ್ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮನುವಕ್ಷ್ಯತಿ ಸರ್ವಾ ದೇವತಾ ಆಶಂಸಂತೆ-
ಮಾಮುಭಿ ಪ್ರತಿಪತ್ಸ್ಯತಿ ಮಾಮುಭೀತಿ ಸ ಪ್ರಜಾಪತಿರೈಕ್ಷತ ಯದ್ಯೇಕಾಂ ದೇವತಾಮಾದಿಷ್ಟಾ-
ಮುಭಿ ಪ್ರತಿಪತ್ಸ್ಯಾಮೀತರಾಮೇಕೇನ ದೇವತಾ ಉಪಾಪ್ತಾ ಭವಿಷ್ಯಂತೀತಿ ಸ ಏತಾಮೃಚಮು-
ಪಶ್ಯದಾಪೋ ರೇವತೀರಿತ್ಯಾಪೋ ವೈ ಸರ್ವಾ ದೇವತಾ ರೇವತ್ಯಃ ಸರ್ವಾ ದೇವತಾಃ ಸ ಏತೇ-
ಯರ್ಚಾ ಸ್ಪ್ರಾತರನುವಾಕಂ ಪ್ರತ್ಯಪದ್ಯತ ತಾಃ ಸರ್ವಾ ದೇವತಾಃ ಸ್ಪ್ರಾಮೋದಂತೆ ಮಾಮುಭಿ
ಪ್ರತ್ಯಪಾದಿ ಮಾಮುಭೀತಿ | ಸರ್ವಾ ಹಾಸ್ಮಿನ್ ದೇವತಾಃ ಸ್ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮನುಬ್ರುವತಿ
ಪ್ರಮೋದಂತೇ ಸರ್ವಾಭಿರ್ಹಾಸ್ಯ ದೇವತಾಭಿಃ ಸ್ಪ್ರಾತರನುವಾಕಃ ಪ್ರತಿಪನ್ನೋ ಭವತಿ ಯ
ಏವಂ ವೇದ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೭-೬)

ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಹೋತೃವಾಗಿ ಪ್ರಾತರನುವಾಕವನ್ನು ಪಠಿಸಲು ಸಿದ್ಧನಾದಾಗ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರೂ ತಮ್ಮನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಪಠಿಸುವನು ಎಂದು ಕುತೂಹಲದಿಂದ ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ಪ್ರಜಾಪತಿಗೆ ಸಂದಿಗ್ಧಾವಸ್ಥೆಯುಂಟಾಯಿತು. ಒಂದು ದೇವತೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಉದ್ದೇಶಿಸಿದರೆ, ಇನ್ನೊಂದು ದೇವತೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂದು ಯೋಚಿಸಿ ಕೊನೆಗೆ ಸಕಲದೇವತಾತ್ಮಕವಾದ ಅಪ್ಸನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ, (ನೀರನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ)

ಅಪೋ ರೇವತೀಃ ಪ್ಲಯಥಾ ಹಿ ವಸ್ತಃ ಕ್ರತುಂ ಚ ಭದ್ರಂ ಬಿಭೃತಾಮೃತಂ ಚ |

ರಾಯಶ್ಚ ಸ್ಥ ಸ್ವಪತ್ಯಸ್ಯ ಪತ್ನೀಃ ಸರಸ್ವತೀ ತದ್ಗೃಣತೇ ವಯೋ ಧಾತ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೩೦-೧೨)

ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿದನು. ಇದರಿಂದ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ ತೃಪ್ತರಾದರು. ಅದುದರಿಂದ ಈ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದು ಪ್ರಾತರನುವಾಕವನ್ನು ಪಠಿಸುವವನು ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ.

ತಿಸ್ರೋ ದೇವತಾ ಅನ್ಯಾಹ ತ್ರಯೋ ನಾ ಇಮೇ ತ್ರಿವೃತೋ ಲೋಕಾ ಏಷಾಮೇವ
ಲೋಕಾನಾಮುಭಿಜಿತ್ಯೈ ||

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೭-೮)

ಅಗ್ನಿ, ಉಷಸ್ಸು ಮತ್ತು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಈ ಮೂವರೇ ಮೂರು ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಅಧಿಪತಿಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವರನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಪಠಿಸಿದ ಮಂತ್ರಗಳು ಮೂರು ಲೋಕಗಳ ಆವಾಪ್ತಿಗೂ ಸಾಧನವಾಗುವುವು ಎಂದಿರುವಾಗ ಇಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಸಂಶಯವು ತಲೆದೋರುತ್ತದೆ. ಆ ಸಂಶಯವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಈ ರೀತಿ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ತದಾಹುಃ ಕಥಮನೂಚ್ಯಃ ಪ್ರಾತರನುವಾಕ ಇತಿ | ಯಥಾಚ್ಛಂದಸಮನೂಚ್ಯಃ ಪ್ರಾತರ-
ನುವಾಕಃ ಪ್ರಜಾಪತೇರ್ನಾ ಏತಾನ್ಯಂಗಾನಿ ಯಚ್ಛಂದಾಂಸ್ಯೇಷ ಉ ಏವ ಪ್ರಜಾಪತಿರ್ದ್ಯೋ-
ಯಜತೇ ಯದ್ಯಜಮಾನಾಯ ಹಿತಂ | ಪಚ್ಛೋನೂಚ್ಯಃ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಶ್ಚ ತುಷ್ಪಾದಾ ವೈ
ಪಠವಃ ಪಶೂನಾಮವರುದ್ಧೈಃ..... ಆಹುತಿಭಾಗಾ ನಾ ಅನ್ಯಾ ದೇವತಾ
ಅನ್ಯಾಃ ಸ್ತೋಮಭಾಗಾಶ್ಚಂದೋಭಾಗಾಸ್ತಾ ಯಾ ಅಗ್ನಾವಾಹುತಯೋ ಹೂಯಂತೇ ತಾಭಿ-
ರಾಹುತಿಭಾಗಾಃ ಪ್ರೀಣಾತ್ಯಥ ಯತ್ಸುತಂತಿ ಚ ಶಂಸಂತಿ ಚ ತೇನ ಸ್ತೋಮಭಾಗಾಶ್ಚಂ-
ದೋಭಾಗಾಃ | ಉಭಯೋರ ಹಾಸ್ಯೈತಾ ದೇವತಾಃ ಪ್ರೀತಾ ಅಭೀಷ್ಟಾ ಭವಂತಿ ಯ
ಏವಂ ವೇದ ||

ಪ್ರಾತರನುವಾಕವನ್ನು ಪಠಿಸುವ ಕ್ರಮವಾವುದು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಭಂದೋಬಧ್ಧವಾಗಿಯೂ ನಿಯಮಿತಭಂದಸ್ಸುಗಳ
ಕ್ರಮವನ್ನನುಸರಿಸಿಯೂ ಪಠಿಸುವುದೇ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾದ ಕ್ರಮವೆಂಬುದೇ ಉತ್ತರವು. ಏತಕ್ಕೇಂದರೆ, ಭಂದಸ್ಸುಗಳು
ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಅಂಗಗಳು. ಪ್ರಜಾಪತಿಯೇ ಯಜ್ಞಕರ್ತನು. ಮತ್ತು ಪಶುಗಳು ಪಾದಚಾರಿಗಳಾದುದರಿಂದ
ಅವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕಾದರೆ ಪ್ರಾತರನುವಾಕವನ್ನು ಪಾದಕ್ರಮದಿಂದಲೇ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪಠನದ
ಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಇನ್ನೊಂದು ಸಂದೇಹವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿದೆ. ಅದೇನೆಂದರೆ,

ಅಭೂದುಷಾ ರುಶತ್ಪಶುರಿತ್ಯುತ್ತಮಯಾ ಪರಿವಧಾತಿ | ತದಾಹುರ್ಯತ್ರೀನ್ದ್ರತೂನನ್ವಾ-
ಹಾಗ್ನೇಯಮುಷಸ್ಯಮಾಶ್ವಿನಂ ಕಥಮಸ್ಯೈಕಯರ್ಜಾ ಪರಿವಧತಃ ಸರ್ವೇ ತ್ರಯಃ ಕೃತವಃ
ಪರಿಹಿತಾ ಭವಂತೀತಿ | ಅಭೂದುಷಾ ರುಶತ್ಪಶುರಿತ್ಯುಷಸೋ ರೂಪಮಾಗ್ನಿರಧಾಯೈತ್ವಿಯ
ಇತ್ಯಗ್ನೇರಯೋಚಿ ವಾಂ ವೃಷಣ್ಣಸೂ ರಥೋ ದಸ್ರಾವಮರ್ಯೋ ಮಾಧ್ವೀ ಮಮ ಶ್ರುತಂ
ಹವಮಿತ್ಯಶ್ವಿನೋರೇವಮುಹಾಸ್ಯೈಕಯರ್ಜಾ ಪರಿವಧತಃ ಸರ್ವೇ ತ್ರಯಃ ಕೃತವಃ ಪರಿ-
ಹಿತಾ ಭವಂತಿ ಭವಂತಿ ||

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೭-೮)

ಪ್ರಾತರನುವಾಕವನ್ನು ಅಗ್ನಿ, ಉಷಸ್ಸು ಮತ್ತು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಎಂಬ ಈ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ
ಪಠಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ,

ಅಭೂದುಷಾ ರುಶತ್ಪಶುರಾಗ್ನಿರಧಾಯೈತ್ವಿಯಃ | (ಋ. ಸಂ. ೫-೭೫-೯)

ಎಂಬ ಒಂದೇ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಗಳೂ

ಹೇಗೆ ಪೂರ್ಣಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಬಂದರೆ ಆಗ, ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲೇ ಮೂರು ದೇವತೆಗಳ ಸ್ತುತಿಯೂ ಇದೆ. ಎಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ತೋರಿಸಿದೆ. ಇದು ಪ್ರಾತರನುವಾಕದ ಮಹಿಮೆಯು.

ಹೋತಾ—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹವಿರ್ಭಾಗವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಬರಬೇಕಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಯಾಯ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವವನು ಹೋತೃವೆನಿಸಿ ಇರುವನು. ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೇ ಹೋತೃಪದದಿಂದ ವ್ಯಪದೇಶ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೋತೃವಿನ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವು ಅಗ್ನಿಗೆ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನ ಮಾಡುವುದೆಂಬ ಕಾರ್ಯಕಾರಿತ್ವವು ಅಗ್ನಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಇರುವಕಾರಣ **ದೇನಾನಾಂ ಆಹ್ವಾತಾ** ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಈ ಶಬ್ದದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಯಜ್ಞೋ ವೈ ದೇವೇಭ್ಯ ಉದಕ್ರಾಮತ್ತಮಿಷ್ಟಿಭಿಃ ಪ್ರೈಷಮೈಚ್ಛನ್ಯದಿಷ್ಟಿಭಿಃ ಪ್ರೈಷ-
ಮೈಚ್ಛಂಸ್ತದಿಷ್ಟೀನಾಮಿಷ್ಟಿತ್ವಂ ತಮಸ್ತವಿಂದನ್ | ಅನುವಿತ್ತಯಜ್ಞೋ ರಾಧ್ನೋತಿ ಯ
ಏವಂ ನೇದ | ಆಹೂತಯೋ ವೈ ನಾಮೈತಾ ಯದಾಹುತಯ ಏತಾಭಿವೈ ದೇನಾನ್ಯಜ-
ಮಾನೋ ಹ್ಯಯತಿ ತದಾಹುತೀನಾಮಾಹೂತಿತ್ವಂ | ಊತಯಃ ಖಲು ವೈ ತಾ ನಾಮ ಯಾಭಿ-
ರ್ದೇನಾ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಹವಮಾಯಂತಿ ಯೇ ವೈ ಪಂಥಾನೋ ಯಾಃ ಸ್ತುತಯಸ್ತಾ ನಾ
ಊತಯಸ್ತ ಉ ಏವೈತತ್ಸ್ವರ್ಗಯಾಣಾ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಭವಂತಿ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೧-೨)

ಒಂದು ಸಲ ಯಜ್ಞವು ದೇವತೆಗಳಿಂದ ದೂರವಾಯಿತು. ಆಗ ಅವರು ಆಹುತಿಯನ್ನರ್ಪಿಸುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಪುನಃ ಪಡೆದರು. ಆಹುತಿಯೆಂದರೆ, ದೇವತೆಯ ಹೆಸರನ್ನು ಉದ್ಧೇಶಿಸಿ ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವುದರ ಮೂಲಕ ಮಾಡತಕ್ಕ ಅರ್ಪಣೆ. ಇಂತಹ ಆಹುತಿಯನ್ನರ್ಪಿಸುವವನಿಗೆ ಹೋತೃವೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಆಗ ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ ಏಳುತ್ತದೆ.

ತದಾಹುರ್ಯದನ್ಯೋ ಜುಹೋತ್ಯಥ ಯೋಽನು ಚಾಹ ಯಜತಿ ಚ ಕಸ್ಮಾತ್ತಂ ಹೋ-
ತೇತ್ಯಾಚಿಕ್ಷತ ಇತಿ ಯದ್ವಾನ ಸ ಶತ್ರು ಯಥಾಭಾಜನಂ ದೇವತಾ ಅಮುಮಾವಹಾಮು-
ಮಾವಹೇತ್ಯಾನಾಹಯತಿ ತದೇವ ಹೋತುರ್ಹೋತೃತ್ವಂ ಹೋತಾ ಭವತಿ | ಹೋತೇತ್ಯೇನ-
ಮಾಚಿಕ್ಷತೇ ಯ ಏವಂ ನೇದ ||

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೧-೨)

ಆಹುತಿಯನ್ನರ್ಪಿಸುವವನೇ ಬೇರೆ, ಆಹುತೃಪರ್ವಣಕ್ಕೆ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮಂತ್ರವನ್ನು ಚ್ಛರಿಸುವವನೇ ಬೇರೆಯಾದರೂ ಸಹ ಅರ್ಪಣಮಂತ್ರವನ್ನು ಚ್ಛರಿಸುವವನಿಗೆ ಹೋತೃವೆಂಬ ಹೆಸರು ಹೇಗೆ ಉಚಿತವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸತಕ್ಕವನು ಆಯಾ ಅರ್ಪಣಾಪರಿಮಾಣಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಆಯಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆಯುವುದರಿಂದ ಅವನಿಗೂ ಹೋತೃವೆಂಬ ಹೆಸರು ಸರಿಯಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸಿ ಅನಂತರ,

ಮನೋ ವೈ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಮೈತ್ರಾವರುಣೋ ವಾಗ್ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಹೋತಾ

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೬-೫)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವ ವಾಕ್ಯಿಗೂ ಹೋತೃವಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಮತ್ತು,

ಸೀದ ಹೋತಃ ಸ್ವ ಉ ಲೋಕೇ ಚಿಕಿತ್ಸಾನಿತ್ಯಗ್ನಿವೈ ದೇವಾನಾಂ ಹೋತಾ ತಸ್ಯೈಷ
ಸೋ ಲೋಕೋ ಯದುತ್ತರವೇದೀನಾಭಿಃ.....ನಿಹೋತಾ ಹೋತೃಷದನೇ ವಿದಾನ
ಇತ್ಯಗ್ನಿವೈ ದೇವಾನಾಂ ಹೋತಾ ತಸ್ಯೈತದ್ಧೋತೃಷದನಂ ಯದುತ್ತರವೇದೀನಾಭಿಃ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೫-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ಹೋಮನಿಷ್ಪಾದಕವಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದೇವಹೋತೃವೆಂದು ಸಂಜೋಧಿಸುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ
ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೋತಾರಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಹೋಮನಿಷ್ಪಾದಕಂ, ಆಹ್ವಾತಾರಂ ವಾ ಎಂದು ಅರ್ಥ
ಮಾಡಬಹುದು. ಇದು ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ಮಂದ್ರಃ—ಸ್ತೋತುಃ ಮಾದಯಿತಾ| ಹರ್ಷ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಮದಿಧಾತುವಿನಿಂದ
ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಮಂದ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅತಿಶಯವಾದ ಹರ್ಷವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವ ಕಾರಣ
ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವವರನ್ನು ಬಹಳ ಸಂತೋಷದಿಂದಿರುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡುವನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಈ ಪದವು ವಾಚ್ಛಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೨-೨೩). ಮಧುರವಾದುದೂ, ಹರ್ಷದಾಯಕ
ವಾದುದೂ ಆದ ವಾಕ್ಯೇಂದರ್ಥ. **ಮಂದ್ರಜಿಹ್ವಂ** ಎಂಬ ಪದವು ಅಗ್ನಿಗೂ ಬೃಹಸ್ಪತಿಗೂ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪ
ಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಾಗ ಅವರ ಆಕರ್ಷಕವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅರ್ಥವು ಮಾತ್ರ ಕೊಂಚ ವ್ಯತ್ಯಾಸ
ವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಅನರ್ವಾಣಂ ವೃಷಭಂ ಮಂದ್ರಜಿಹ್ವಂ ಬೃಹಸ್ಪತಿಂ ವರ್ಧಯಾ ನವ್ಯಮುಕ್ಯೇಃ |

ಗಾಥಾನ್ಯಃ ಸುರುಚೋ ಯಸ್ಯ ದೇವಾ ಆಶ್ವಿನ್ವಂತಿ ನವಮಾನಸ್ಯ ಮರ್ತಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೯೦-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಾಗ ಹರ್ಷದಾಯಕವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನೆಂದರ್ಥ
ವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದೇ ವಿಶೇಷಣವು,

ತ್ವಾಮಗ್ನೇ ಪ್ರಥಮಂ ದೇವಯಂತೋ ದೇವಂ ಮರ್ತಾ ಅಮೃತ ಮಂದ್ರಜಿಹ್ವಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೧೧-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಾಗ ರಮಣೀಯವೂ ಹರ್ಷದಾಯಕವೂ ಆದ
ಜ್ವಾಲಾರೂಪವಾದ ಜಿಹ್ವೆಗಳುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ **ಮಂದ್ರ** ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಮಣೀಯ
ವಾದುದೂ, ಮಾದನಶೀಲವಾದುದೂ ಆದ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯೆಂದರ್ಥ.

ಸತ್ಯಃ—ಸತ್ಯಕರ್ಮಾ| ಸತ್ಯಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ(ನಿ. ೨-೨೪)ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ
(ಉದಕವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವನು) ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದನು ಎಂದೂ ಅಥವಾ—**ಸತ್ಯಂ ಕಸ್ಮಾತ್ ಸತ್ಯ ತಾಯತೇ ಸ-**
ತ್ವೈಭವಂ ಭವತೀತಿ ವಾ (ನಿ. ೩-೧೩) ಸತ್ಪುರುಷರಲ್ಲಿರುವ ವಂಚನೆಯಿಲ್ಲದಿರುವ ವಾಕ್ಯದೊ, ಅಥವಾ ಸತ್ಪುರುಷರ
ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ವಚನವೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಇತರರಿಗೆ ವಂಚನೆಯು ಆಗ
ದಿರುವ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುವವನೆಂದೂ ಅಥವಾ ವಂಚನೆಯಿಲ್ಲದಿರುವ ಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳವನೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು
ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸತ್ಯಃ, ಕವಿತಮಃ, ನೇಧಾಃ ಎಂಬ ಈ ವಿಶೇಷಣಗಳೆಲ್ಲಾ ಅಗ್ನಿಯ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸತಕ್ಕವಾಗಿವೆ.

ನೇಧಾಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ **ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತಃ ವಿಧಾತಾ** ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸಕಲವಾದ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸುವವನು ಎಂದರ್ಥ. **ನೇಧಾಃ** ಶಬ್ದವು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ **ಮೇಧಾವಿ** ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೩-೧೯). ಮೇಧಾವಿಯಾದ ಯಜಮಾನನ ಗುಣಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಾಗ ಈ ಪದವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಒಂದೊಂದು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ **ಉತ್ಪಾದಕ** ಎಂಬರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಸಹ ಯಜ್ಞಫಲದ ಉತ್ಪಾದಕನು ಎಂದಾಗಬಹುದೇ ಹೊರತು ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನ ಪರವಾಗಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಇರುವಂತೆ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ **ಸತ್ಯಃ, ಕವಿತಮಃ** ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಣಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸನ್ನಿವೇಶಕ್ಕನು ಗುಣವಾಗಿ ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿರುವ ಅರ್ಥವು ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಅಲ್ಲದೇ,

ಸ ಪೂರ್ವಯಾ ನಿವಿದಾ ಕವ್ಯತಾಯೋರಿಮಾಃ ಪ್ರಜಾ ಅಜನಯನ್ಮನೂನಾಂ

ವಿನಸ್ತತಾ ಚಕ್ಷಸಾ ದ್ಯಾಮಪಶ್ಚ ದೇವಾ ಅಗ್ನಿಂ ಧಾರಯನ್ದ್ರವಿಣೋದಾಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೬-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಪುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದೂ, ಗುಣಗಾನಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೂ ಮತ್ತು ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವುಳ್ಳದ್ದೂ ಆದ ಮನುವಿನ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಸ್ತುತನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಮನುವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸಕಲ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು ಎಂಬ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಮತ್ತು ಮನುವಿನಿಂದ “ **ಅಗ್ನಿದೇವೇದ್ಯಃ** ” ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಸಕಲ ಭೂತಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದ ವಿಚಾರವನ್ನೂ ಆ ಮಂತ್ರಗಳ ಮಹಿಮೆಯನ್ನೂ ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತೆಯ ೮ನೇ ಭಾಗದ ೭೪-೭೮ನೇ ಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸತ್ಯಃ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು **ಸತ್ಯಕರ್ಮಾ** ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಸತ್ಯ ಶಬ್ದವು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದೂ ಮತ್ತು ನೈತಿಕವಾದುದೂ ಆದ ಅರ್ಹತೆಯನ್ನೂ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ತೋರಿಸುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇಂತಹ ಉತ್ತಮವಾದ ಅರ್ಹತೆಯುಳ್ಳವರು ಆಚರಿಸುವ ಕ್ರಿಯೆಗಳೂ ಸಹ ಸತ್ಯರೂಪವಾಗಿಯೇ ಇವೆ. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರೂ ಸಹ **ಸತ್ಯ** ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ಸತ್ಯಂ ಕಸ್ಮಾತ್ ಸತ್ಯ ತಾಯತೇ ಸತ್ಪ್ರಭವಂ ಭವತೀತಿ ವಾ

(ನಿ. ೩-೧೩)

ಸಜ್ಜನರಲ್ಲಿ ಹರಡಿರುತ್ತದೆ ಅಥವಾ ಸಜ್ಜನರಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ **ಸತ್ಯ**ವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ನಿರ್ವಚನದ ಪ್ರಕಾರ ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಫಲವೂ ಸಹ ಸಜ್ಜನರಿಗೇ ಲಭಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸದ್ಗುಣಗಳ ಸತ್ಯಕರ್ಮಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಸದಾತ್ಮಕವಾದ ಫಲ ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು ಈ ಋಕ್ನಿನ ವರ್ಣನೆಯಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಸತ್ಯಮಾರ್ಗವಲಂಬಿಯಾದ ದೈವಭಕ್ತನಿಗೂ, ಅಸತ್ಯಮಾರ್ಗವಲಂಬಿಯಾದ ದೈವನಿಂದಕನಿಗೂ ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ದೈವನಿಂದಕನ ಶಕ್ತಿಯು ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೇ ಅಧಿಕವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ತಾನಾಗಿಯೇ ಕ್ಷೀಣಿಸುತ್ತದೆಂದೂ ದೈವಭಕ್ತನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳು ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದೆಂದೂ ಆ ವೃದ್ಧಿಯು ಅವನ ಸತ್ಯಜೀವನದ ಫಲವೆಂದೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಯಜಮಾನನು,

ತ್ವಂ ದೇಹಿ ಸಹಸ್ರಿಣಂ ರಯಿಂ ನೋಃದ್ರೋಘೇಣ ವಚಸಾ ಸತ್ಯಮಗ್ನೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೧೪-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಶೀಲಂ, ಸನ್ಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಮಾನಂ ಪುತ್ರಂ ದೇಹಿ, ಸತ್ಯಶೀಲನೂ ಸನ್ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಪುತ್ರನನ್ನು ಕೊಡು ಎಂದು ಸತ್ಯಾತ್ಮಕನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಹೀಗೆ, ಸತ್ಯಶಬ್ದವು ಕರ್ಮಪರವಾಗಿಯೂ, ಫಲಪರವಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಎರಡು ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಈ ಭಾವವು ಯಾವ ವಿಶ್ವತತ್ತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ.

ತೇ ದೇವಾ ಉತ್ಸೃಜ್ಯಾನ್ಯತಂ | ಸತ್ಯಮನ್ವಾಲೇಭಿರೇ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೯. ೫. ೧. ೧೩)

ತದ್ಯತ್ತತ್ತತ್ಯಂ | ತ್ರಯೀ ಸಾ ವಿದ್ಯಾ ತೇ ದೇವಾ ಅಬ್ರುವನ್ ಯಜ್ಞಂ ಕೃತ್ವೇದಂ ಸತ್ಯಂ ತನವಾಮಹಾ ಇತಿ

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೯. ೫. ೧. ೧೪)

ದೇವತೆಗಳು ಅಸತ್ಯವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಸತ್ಯವನ್ನೇ ದೃಢವಾಗಿ ಅವಲಂಬಿಸಿದರು. ತ್ರಯೀ ಎಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮೂರು ವೇದಗಳೇ ಈ ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪಗಳಾಗಿವೆಯಾದ್ದರಿಂದ ವೇದೋಕ್ತವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನಾಚರಿಸಿ ಸತ್ಯವನ್ನು ಹರಡೋಣ ಎಂದು ದೇವತೆಗಳು ಆಶಿಸಿದರು. ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಸತ್ಯಕ್ಕೂ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಗೂ ಇರತಕ್ಕ ತಾತ್ವಿಕವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಲ್ಲದೇ ಇಂತಹ ಶುದ್ಧವಾದ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾದದ್ದೂ ಸಕಲ ಸಂಪದ್ಯುಕ್ತವಾದದ್ದೂ ಆದ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನೂ ಪಡೆಯಬಹುದೆಂದೂ ಆಶಿಸಿದೆ.

ನಾಭಿರ್ಯತಸ್ಯ ಸಪ್ರಥಾ ಇತಿ | ಸತ್ಯಂ ನಾ ಋತಂ ನಾ ಋತಂ ಸತ್ಯಸ್ಯ ನಾಭಿಃ ಸಪ್ರಥಾ ಇತ್ಯೇವೈತದಾಹ ಸ ನೋ ವಿಶ್ವಾಯುಃ ಸಪ್ರಥಾ ಇತಿ ಸ ನಃ ಸರ್ವಾಯುಃ ಇತ್ಯೇವೈತದಾಹ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೪. ೩. ೧. ೧೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ವಿನರಣೆಗಳಿಂದ ವಿಶ್ವನಿಯಮಕ್ಕೂ ಸತ್ಯಕ್ಕೂ ಇರುವ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಇಂತಹ ಸತ್ಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಸತ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಪೂರ್ಣಾಯುಸ್ಸು ಫಲರೂಪವಾಗಿ ದೊರಕುವುದೆಂದೂ ಸತ್ಪಲಕ್ಕೂ ಸತ್ಯಕರ್ಮಕ್ಕೂ ಇರುವ ಕಾರ್ಯಕಾರಣ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಗೂ ಸಹ ವಿಶ್ವನಿಯಮವನ್ನೂ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣರಾದ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದುದು ಅತ್ಯವಶ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಆ ಜ್ಞಾನವೂ ಸಹ ಸತ್ಯದಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯವೆಂಬುದನ್ನೂ ಸಹ ಅನೇಕ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಸಖಾ ಹ ಯತ್ರ ಸಖಿಭಿರ್ನವಗ್ನೈರಭಿಜ್ಞಾ ಸತ್ತ್ವಭಿರ್ಗಾ ಅನುಗ್ಮನ್ |

ಸತ್ಯಂ ತದಿಂದ್ರೋ ದಶಭಿರ್ದಶಗ್ನೈಃ ಸೂರ್ಯಂ ವಿನೇದ ತಮಸಿ ಕ್ಷಿಯಂತಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೩. ೩೯. ೫)

ತ ಇದ್ದೇನಾನಾಂ ಸಧಮಾದ ಆಸನ್ನತಾವಾನಃ ಕವಯಃ ಪೂರ್ವ್ಯಾಸಃ |

ಗೂಳ್ತಂ ಜ್ಯೋತಿಃ ಪಿತರೋ ಅನ್ವವಿಂದಂತಸ್ತತ್ಯಮಂತ್ರಾ ಆಜಯನ್ಮುಷಾಸಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭. ೭೬. ೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ಸಹ ಸತ್ಯಾತ್ಮಕರಾದ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದು ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಿದುದರ ಫಲವಾಗಿ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಪಡೆದರೆಂಬ ಹಿಂದಿನ ಸಂದರ್ಭಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ವಾಕ್ಯಗಳು ಬಹಳವಾಗಿವೆ. ಮತ್ತು ಸತ್ಯ ದಿಂದಲೇ ನಮಗೆ ಶುಭವಾಗಲಿ ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯೂ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದೆ.

ಅಥಾ ಯಥಾ ನಃ ಪಿತರಃ ಪರಾಸಃ ಪ್ರತ್ನಾಸೋ ಅಗ್ನಿ ಋತ ಮಾಶುಷಾಣಾಃ |

ಶುಚೀದಯನ್ನೀಧಿತಿಮುಕ್ತಶಾಸಃ ಕ್ಷಾಮಾ ಭಿಂದಂತೋ ಅರುಣೀರಪವ್ರನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೪. ೨. ೧೬)

ನಮ್ಮ ಪಿತೃಗಳು ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಯಜ್ಞಾಚರಣೆಯಿಂದ ಯಾವ ಒಳ್ಳೆಯ ಫಲಗಳನ್ನು ಪಡೆದರೋ ಅದೇ ರೀತಿ ಈಗಲೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವೂ ತತ್ಸತ್ಯಮಸ್ತು ಸತ್ಯವಾದ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದಾಗಲಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಗಳಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಧರ್ಮರಾದ ಅಗ್ನಾದಿದೇವತೆಗಳ ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪವೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಅಜೋ ನ ಕ್ಷಾಂ ದಾಧಾರ ಪೃಥಿವೀಂ ತಸ್ತಂಭ ದ್ಯಾಂ ಮಂತ್ರೇಭಿಃ ಸತ್ಯೈಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೭-೩)

ಕವಿಮಗ್ನಿಮುಪ ಸ್ತುಹಿ ಸತ್ಯಧರ್ಮಾಣಮಧ್ವರೇ | ದೇವಮನೀವಜಾತನಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨-೭)

ದೇವೋ ನ ಯಃ ಸವಿತಾ ಸತ್ಯಮನ್ಮಾ ಕೃತ್ವಾ ನಿಸಾತಿ ವೃಜನಾನಿ ವಿಶ್ವಾ |

ಪುರುಪ್ರಶಸ್ತೋ ಅಮರ್ತಿನಃ ಸತ್ಯ ಆತ್ಮೇವ ಶೇವೋ ದಿಧಿಷಾಯ್ಯೋ ಭೂತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೭೩-೨)

ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಾದಿ ದೇವತೆಗಳೂ ಸತ್ಯದಿಂದಲೇ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದುದನ್ನೂ, ಅದರಿಂದಲೇ ಲೋಕರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಿದುದನ್ನೂ ಮತ್ತು ಮಾನವರೂ ಸಹ ಅದೇ ಸತ್ಯಮಾರ್ಗವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಬೇಕೆಂದೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯ ಅದೇ ಗುಣವನ್ನು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಕವಿತಮಃ—ಅತಿಶಯೇನ ಮೇಧಾವೀ | ಮೇಧಾವೀ ಕವಿಃ ಕ್ರಾಂತದರ್ಶನೋ ಭವತಿ ಕವತೇ-
ರ್ವಾ (ನಿ. ೧೨-೧೩) ಗಮನಾರ್ಹಕವಾದ ಕವಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಕವಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗತ್ಯರ್ಥಾನಾಂ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥ ಕತ್ವಂ ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತರೆಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಮಿಗಿಲಾದವನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಯಜ್ಞ—ದೇವಾನಾಂ ಯಜ್ಞಾ | ಯಜಧಾತುವಿನಿಂದ ಯಜ್ಞಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದರೂಪವಾಗಿದೆ. ದೇವತೆ ಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸುವುದು ಮುಂತಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಜಧಾತು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದೇವಾನಾಂ ಯಜ್ಞ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಒಯ್ಯುವುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವೇಧಾಃ—ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತೋ ವಿಧಾತಾ | ವೇಧ ಶಬ್ದವು ಮೇಧಾವಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತ ವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡುವ ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವಿದಧಾನಿ ಆಸ್ಥಾತ್—ಅಸ್ಥಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣಾನ್ ಯಜ್ಞಾನ್ ಆತಿಷ್ಠತಿ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ವಿದಧ ಎಂಬ ಪದವು ಪ್ರಜ್ಞಾ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಇಲ್ಲಿ ವಿದಥ ಶಬ್ದಕ್ಕೆರುವ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿದೆ. ಇದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ನಿರ್ವಚನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದೆ. ಈ ಪದವು ಯಜ್ಞಃ ನೇನಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಯಜ್ಞನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೧೯) ಮತ್ತು ವಿದಥಾನಿ ನೇದನಾನಿ ಎಂದು ವಿದಥ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸಲು (ನಿ. ೬-೭) ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಹೋತಾ ದೇವೋ ಅಮರ್ತ್ಯಃ ಪುರಸ್ತಾದೇತಿ ಮಾಯಯಾ | ವಿದಥಾನಿ ಪ್ರಚೋದಯನ್ || (ಋ. ಸಂ. ೩-೨೭-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಕವಾದ ವಿಧ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಈ ಪದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಪದಕ್ಕೆ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಕೆಲವು ಪಂಡಿತರು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿ ಎಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಸಿರುವರು. ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರೂ ಒಂದೊಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಬೇರೆಬೇರೆ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಎಲ್ಲಾ ಅರ್ಥಗಳೂ ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವುವು ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. Max Muller ಪಂಡಿತನು,

ಅಮಾದೇಷಾಂ ಭಿಯಸಾ ಭೂಮಿರೇಜತಿ ನೌರ್ನ ಪೂರ್ಣಾ ಕ್ಷರತಿ ವ್ಯಥಿರ್ಯತೀ |

ದೂರೇದ್ಯಶೋ ಯೇ ಚಿತಯಂತ ಏಮಭಿರಂತರ್ಮಹೇ ವಿದಥೇ ಯೇತಿರೇ ನರಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೫೯-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ವಿದಥೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ (ಯಜ್ಞ) ಸಭೆ, (The great sacrificial Assembly) ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ತು ಇದರ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುವಾಗ ಇತರ ಜರ್ಮನ್ ಪಂಡಿತರು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಹೇಳಿರುವ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಮತ್ತು ಇದರ ಮೂಲಧಾತುವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿ, ಕೊನೆಗೆ ಈರೀತಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

Vidatha may have been the name of a sacred act, as Veda is of sacred knowledge. But the fact remains that it is best translated by Assembly, particularly an assembly for sacrificial purposes.

(S. B. E. xxxii. p. 349-50)

ಪವಿತ್ರವಾದ ಜ್ಞಾನವೆಂಬುದು ವೇದಶಬ್ದಾರ್ಥವಾಗುವಂತೆ ಪವಿತ್ರವಾದ ಕ್ರಿಯೆಯೆಂಬುದು ವಿದಥ ಶಬ್ದಾರ್ಥವೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳಿರುವರು. ಆದರೆ ಯಜ್ಞಸಭೆಯೆಂಬುದು ಈ ಪದದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸಿದ್ದಾರೆ.

Hermann Oldenberg ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು Vedic Hymns ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿನ—

ತ್ವನುಗ್ನೇ ವೃಜಿನವರ್ತನಿಂ ನರಂ ಸಕ್ಮನ್ವಿಸರ್ಷಿ ವಿದಥೇ ವಿಚರ್ಷಣೇ |

ಯಃ ಶೂರಸಾತಾ ಪರಿತಕ್ಮ್ಯೇ ಧನೇ ದಭ್ರೇಭಿಶ್ಚಿತ್ಸನ್ಯತಾ ಹಂಸಿ ಭೂಯಸಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩೧-೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿರುವ ವಿದಥೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಈರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ ಅವನ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ ಅನಂತರ ಅವನ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇವನೂ ಅನೇಕ ಚರ್ಚಾ

ಸ್ವದವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ಕೊನೆಗೆ ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಅದು ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿದೆ—

On the derivation and meaning of ವಿವಿಧ Various opinions have been pronounced in the last years which have been collected by prof. Max-Muller in his note on R. V. v. 59-2. (S. B. E. Vol. 32. p. 349.) Without trying to discuss here all different theories, I proceed to state my own opinion.

I propose to derive ವಿವಿಧ from ವಿ+ಧಾ, the root ಧಾ with the prefix ವಿ means to 'distribute' to "arrange" or "to ordain" Thus the original meaning of ವಿವಿಧ must be like the meaning of ವಿಧಾನ "distribution, disposition or ordinance" In v. 3-6. we read ವಿವಿಧೇಷು ಅಹ್ವಾಂ. This phrase receives its explanation by vii 66-11 and we may call attention also to vi. 51-2. within the sphere of the Vedic Poets' thoughts, the most prominent example of something most artificially ವಿಹಿತ was the sacrifice. ಯಜ್ಞ and ವಿವಿಧ, Sacrifice and ordinance became nearly synonymous. (iii 3-8.) Finally ವಿವಿಧ comes to mean 'the act of disposing of any business' or the like; this meaning appears, I believe, in some passages like the well known phrase, ಬೃಹದ್ವದೇನು ವಿವಿಧೇ ಸುವೀರಾಃ may we with valient men mightily raise our voice at the determining of ordinances. Thus the word ವಿವಿಧ and ಸಭಾ approach each other in their meaning: a person influential in council is called both ವಿವಿಧ್ಯ and ಸಭೇಯ. [Sacred books of the East. Vol. 46. p. 27]. ಈ ಲೇಖನದ ಮುಖ್ಯ ಸಾರಾಂಶವೇ ನೆಂದರೆ,

ವಿವಿಧ ಶಬ್ದಾರ್ಥವು ಧಾ ಧಾತುವಿಗೆ ವಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದರಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ವಿಧಾ ಎಂದರೆ ಹಂಚು ಅಥವಾ ನಿಯಮಿಸು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿಯಮಪಾಲನೆಯೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು. ವಿವಿಧ ಮತ್ತು ವಿಧಾ ಈ ಎರಡು ಪದಗಳಿಗೆ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವಿರುವುದೆಂಬ ಅಂಶವನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಉದಾಹೃತವಾಗಿರುವ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವ ಪದಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ವಯಮಗ್ನೇ ವನುಯಾಮ ತ್ವೋತಾ ವಸೂಯೋ ಹವಿಷಾ ಬುಧ್ಯಮಾನಾಃ |

ವಯಂ ಸಮರ್ಯೇ ವಿವಿಧೇಷ್ಟಹ್ವಾಂ ವಯಂ ರಾಯಾ ಸಹಸಸ್ಪತ್ತಿ ಮರ್ತಾನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೩೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ವಿವಿಧೇಷ್ಟಹ್ವಾಂ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೂ,

ವಿ ಯೇ ದಧುಃ ಶರದಂ ಮಾಸಮಾದಹರ್ಯಜ್ಞಮಕ್ತುಂ ಚಾದ್ಯಚಂ |

ಅನಾಪ್ಯಂ ವರುಣೋ ಮಿತ್ರೋ ಅರ್ಯಮಾ ಪ್ಲತ್ರಂ ರಾಜಾನ ಆಶತ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೬೬-೧೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ವಿ-ದಧುಃ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೂ ಇರತಕ್ಕ ಸಮಾನಾರ್ಥದಿಂದ ಈ ವಿಷಯವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ವಿಹಿತ ಮತ್ತು ವಿವಿಧ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವಾದ ಯಜ್ಞವೇ ವಿವಿಧವೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ

ಕರಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಯಜ್ಞ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಸಭೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಉಳಿಯಿತು ಎಂದು ಈ ಪಂಡಿತನು ವಿನೂತಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ವಿದಫವೆಂದರೆ ಸಭೆಯೆಂದಾಗುವುದೇ ಇಲ್ಲ, ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಗೃಹ ಎಂಬರ್ಥವೇ ಸರಿಯಾದುದು ಎಂದು Bloomfield ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಸಾಧಿಸಿ Max Muller ಮತ್ತು Oldenberg ಎಂಬಿಬ್ಬರೂ ಹೇಳಿರುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ ದೋಷಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅವನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿದೆ.

The word ವಿದಫ contains the root ವಿದ್ in its ordinary sense of 'get, acquire' Instead of this, the radical idea, underlying the word was generally felt to be 'come together, 'assemble' Again, the false start, from the notion of 'assemblage' resulted in an approximation of the word to other words for assemblage, especially to ಸಭಾ with which ವಿದಫ was almost identified. We shall see that there are decided points of contact between the words ವಿದಫ and ಸಭಾ but the contact is that of extreme opposites in a way. ವಿದಫ refers to home matters, ಸಭಾ generally to public matters.

In the interpretation of a term that figures prominently in the mystic-hieratic sphere of the Veda, it is peculiarly necessary to search for its uses outside of that sphere, if there be such uses. In x. 85-26, the bride after the wedding ceremony proper, as the newly married couple are about to travel to their new home, is addressed with the words "May Pushan, taking you by the hand, lead thee home, may the Aswins lead you forth on their car. Go to your house in order that you may be the mistress of the house."

Now, ವಿದಫ here, can but have one meaning, 'housenold' or something very like it. It certainly cannot refer to anything in the nature of a public gathering similar to the ಸಭಾ. In the phrase ಬೃಹದ್ವದೇನು ವಿದಫೇ ಸುವೀರಾಃ (R. V. ii. 1-16) the word ಸುವೀರಾಃ refers to family relations, and not to public life.

Thus far, it may not be doubted, the word appears in the language of ordinary life. But it is found to a very much greater extent in the sacerdotal sphere; indeed, as all interpreters from Yaska on, have agreed, it often has a meaning very much close to ಯಜ್ಞ 'Sacrifice' itself. This is as it should be. In as much as the sacrifice is a private home affaire it is very natural ವಿದಫ

the house promises the establishment should figure prominently in connection with the sacrifice ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಈ ಲೇಖನದ ಸಾರಾಂಶವೇನೆಂದರೆ; ವಿಧವೆ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೆಲವರು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಸಭಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಗೃಹವೆಂದರ್ಥ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದನ್ನು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಪೂಷಾ ತ್ವೇತೋ ನಯತು ಹಸ್ತಗೃಹ್ಯಾಶ್ವಿನಾ ತ್ವಾ ಪ್ರ ವಹತಾಂ ರಥೇನ |

ಗೃಹಾನ್ ಗಚ್ಛ ಗೃಹಪತ್ನೀ ಯಥಾಸೋ ವಶಿನೀ ತ್ವಂ ವಿಧವಮಾ ವದಾಸಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೫-೨೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪೂಷನೂ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೂ ನಿನ್ನನ್ನು ಪತಿಗೃಹಕ್ಕೆ ಕ್ಷೇಮದೊಡನೆ ಕರೆದೊಯ್ಯಲಿ ಎಂಬರ್ಥವಿರುವುದು ವಿಶದವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ,

ಯೇ ಸ್ತೋತ್ರೈರ್ಭ್ಯೋ ಗೋಅಗ್ರಾಮಶ್ವಪೇಶಸಮಗ್ನೇ ರಾತಿಮುಪಸ್ಯಜಂತಿ ಸೂರಯಃ |

ಅಸ್ಮಾಞ್ಚ ತಾಂಶ್ಚ ಪ್ರ ಹಿ ನೇಷಿ ವಸ್ಯ ಅ ಬೃಹದ್ವದೇಮ ವಿಧವೇ ಸುವೀರಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧-೧೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸುವೀರಾಃ ಎಂದರೆ ಶೋಭನಪುತ್ರಾದಿಸಹಿತಾಃ ಎಂದರ್ಥವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗೃಹವೆಂದರ್ಥ. ಆದರೆ, ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಕಾರ್ಯವು ನಡೆಯುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಗೃಹವೆಂದೂ ಆಗಬಹುದು. ಯಾಸ್ಕಾದಿಗಳು ಯಜ್ಞಪ್ರಾಂಶು ಶಬ್ದವೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ಅರ್ಥವಿದೆ. ಹೀಗೆಂಬುದಾಗಿ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪಂಡಿತರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ..

ಹೀಗೆ ಗೃಹ, ಯಜ್ಞ, ಸಭಾ ಎಂಬ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳೆಲ್ಲವೂ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೂ ತಪ್ಪೆಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಅರ್ಥಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಹೇಳಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ, ೧೦-೮೫-೨೬ ಮತ್ತು ೨೬ರಲ್ಲೂ; ೭-೬೪-೩ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲೂ ಗೃಹವೆಂದೂ, ೧೦-೧೦೦-೬; ೧೦-೧೧೦-೭ ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಯಜ್ಞಗೃಹವೆಂದೂ ಮತ್ತು ಯಜ್ಞಸಭಾ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿದ್ಯುದ್ರಥಃ-ವಿದ್ಯೋತಮಾನಯಾನೋಪೇತಃ | ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನೇ ಮೊದಲಾದವರ ರಥಗಳಿಗೆ ಕಟ್ಟಿರುವ ಕುದುರೆಯೇ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ರೋಹಿತೋಗ್ನೇಃ ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ವಾಹನವನ್ನೂ ಅಥವಾ ಈ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಇರುವ ವಾಹನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಥವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವನು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಶೋಚಿಷ್ಟೇಶಃ-ಶೋಚೀಂಷಿ ಜ್ವಾಲಾಃ ಕೇಶಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಜ್ವಾಲೆಗಳನ್ನು ಮನುಷ್ಯರು ಕೂದಲುಗಳನ್ನು ಧರಿಸುವಂತೆ ಧರಿಸುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಜ್ವಾಲಾಮಯ ಕೇಶೋಪೇತಃ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸಹಸಸ್ಪತ್ರಃ-ಬಲಸ್ಯ ಸೂನುಃ | ಅಗ್ನಿಯು ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಲಪ್ರಯೋಗಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮಥನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಕಾರಣ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ವ್ಯಪದಿಷ್ಟನಾಗಿರುವನು.

ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ವಾಚಃ ಅಶ್ವೇತ್—ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಅಂತರಿಕ್ಷೇ ವಿಸ್ತೀರ್ಣೇ ತೇಜಃ ಸ್ವರೀಯಾಂ ಪ್ರಭಾಂ ಪ್ರಾಪಯತಿ | ಯದ್ವಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಭುವಿ ವರ್ತಮಾನಃ ಬಲಂ ಸೇವತೇ | ಅಂತರಿಕ್ಷನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೦) ಪೃಥಿವೀಶಬ್ದವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಭೂವಾಚಕಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೫) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ- ಅಗ್ನಿಯು ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವನು ಮತ್ತು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿಯೂ ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಇರುವನು ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಮಹಿಮೆಯನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಮಂದ್ರಃ—ಮದಿ ಸ್ತುತಿಮೋದಮದಸ್ವಪ್ನ ಕಾಂತಿಗತಿಷು. ಧಾತು. ಸ್ಥಾಯಿತಂಚಿ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಿತೋನುಮ್‌ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ಥಾತ್—ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು, ಛಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಜ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಇಕಾರಲೋಪ. ಗಾತಿಸ್ಥಾಘುಸಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಚಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಜ್ವಾ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು. ಧಾತು. ಸುಯಜೋರ್ಜ್ವನಿಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಜ್ಞನಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವನ್ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಕವಿತಮಃ—ಕು ಶಬ್ದೇ ಧಾತು. ಕೌತಿ ಕೂಯತೇ ವಾ ಕವಿಃ ಅಚಿ ಇಃ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ತ್ರರ್ಥದಲ್ಲಾಗಲೀ, ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಾಗಲೀ ಇ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅನಾದೇಶ. ಇದರಮೇಲೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಮವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಪ್ರತ್ಯಯ (ಇ) ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವಿದ್ಯುದ್ರಥಃ—ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶೋಚಿಶ್ಚೇಷಃ—ಶುಚಿ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಅರ್ಚಿಶುಚಿಹುಸ್ಯಪಿಛದಿಛದಿಛಿ ಇಸಿಃ (ಉ. ಸೂ. ೩-೨೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಇಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಶೋಚಿಃ ಎಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಶೋಚೀಂಷಿ ಕೇಶಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಶೋಚಿಷ್ಠೇಶಃ ಬಹು ವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ವೇತ್—ಶ್ರಿಜ್ ಸೇವಾಯಾಂ ಧಾತು. ಛಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಜ್. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ತಿಸಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಯಾಮಿ ತೇ ನಮಃಽಉಕ್ತಿಂ ಜುಷಸ್ವ ಋತಾವಸ್ತುಭ್ಯಂ ಚೇತತೇ ಸಹಸ್ವಃ |
ವಿದ್ವಾ ಆ ವಕ್ತೃ ವಿದುಷೋ ನಿ ಸತ್ವಿ ಮಧ್ಯ ಆ ಬರ್ಹಿರೂತಯೇ ಯಜತ್ರ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಯಾಮಿ | ತೇ | ನಮಃಽಉಕ್ತಿಂ | ಜುಷಸ್ವ | ಋತ್ಯವಃ | ತುಭ್ಯಂ | ಚೇತತೇ | ಸಹಸ್ವಃ |
ವಿದ್ವಾನ್ | ಆ | ವಕ್ತೃ | ವಿದುಷಃ | ನಿ | ಸತ್ವಿ | ಮಧ್ಯೇ | ಆ | ಬರ್ಹಿಃ | ಊತಯೇ | ಯಜತ್ರ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಋತಾವಃ | ಋತಂ ಸತ್ಯಭೂತೋ ಯಜ್ಞಃ | ತದ್ವನ್ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತೇ ತ್ವದ್ವಿಷಯಾಂ ನಮಃಽಉಕ್ತಿಂ ನಮಸ್ಕಾರವಾಕ್ಯಮಹಮಯಾಮಿ | ಪ್ರೇರಯಾಮಿ | ಉಚ್ಚಾರಯಾಮಿ | ಹೇ ಸಹಸ್ವಃ | ಸಹೋ ಬಲಂ | ತದ್ವನ್ನಗ್ನೇ ಚೇತತೇ ಚೇತಯಿತ್ರೇ ಕರ್ಮಣಃ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಕಾಯ ತುಭ್ಯಂ ನಮಃಽಉಕ್ತಿಃ ಕ್ರಿಯತೇ | ತಾಂ ಜುಷಸ್ವ | ಅಸ್ಮಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣಾಂ ನಮಸ್ಕಾರೋಕ್ತಿಂ ಸೇವಸ್ವ | ಕಿಂಚಿ ವಿದ್ವಾನಾನುಪೂರ್ವೋಣಿ ದೇನಾಹ್ವಾನಾಭಿಜ್ಞೋ ವಿದುಷಃ ಕರ್ಮಾಭಿಜ್ಞಾನಾವಕ್ತೃ | ಅವಹ | ಕಿಂಚಿ ಯಜತ್ರ ಯಜ್ಞವ್ಯ ಹೇ ಅಗ್ನ ಊತಯೇತ್ಯಾಕಂ ರಕ್ಷಣಾಯ ಮಧ್ಯೇ ಬರ್ಹಿಃ ಸ್ತೀರ್ಣಸ್ಯ ಬರ್ಹಿಷೋ ಮಧ್ಯ ಆ ನಿಷತ್ವಿ | ಆ ಸಮಂತಾನ್ನಿಷೀದ || ಅಯಾಮಿ | ಇಹ ಗತಾ | ಭಾವಾದಿಕಃ | ಪಾದಾದಿತ್ವಾದಿನಿಘಾತಃ | ಜುಷಸ್ವ | ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ | ತುದಾದಿಃ | ಲೋಟಿ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ | ಚೇತತೇ | ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ | ಶತುರ್ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ವರೇಣಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ತತೋಂತ್ಯತೋದಾತ್ತತಾಭಾವಾಚ್ಚತುರನುಮ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತಾಭಾವಃ | ಧಾತುಸ್ವರಃ | ಸಹಸ್ವಃ | ಸಹೋಂತ್ಯಸ್ಯೇತಿ ಮತುಪ್ | ಸಕಾರಸ್ಯ ತಸಾ ಮತ್ವರ್ಥ ಇತಿ ಭಸಂಜ್ಞಕತ್ವಾದ್ಪ್ರಸಂಗ ಭವತಿ | ಮಾದುಪಧಾಯಾ ಇತಿ ಮತುಪೋ ವತ್ಸಂ | ಉಗಿದಚಾಮಿತಿ ನುನಾ | ಹಲ್ವಾದಿಲೋಪೇ ನಕಾರಸ್ಯ ಮತುವಸೋ ರುರಿತಿ ರುತ್ವಂ | ಅಮಂತ್ರಿತನಿಘಾತಃ | ವಿದುಷಃ | ವಿದ ಜ್ಞಾನ ಇತ್ಯೇತಸ್ಮಾದುತ್ತರಸ್ಯ ಶತುರ್ವಿದೇಃ ಶತುರ್ವಸುರಿತಿ ವಸ್ವಾದೇಶಃ | ಭಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಸತ್ವಿ | ಸದ್ಲ್ಯ ವಿಶರಣಾದಿಷು | ಲಟಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಶಿತ್ವೈತ್ಯಯಪರತ್ವಾಭಾವಾತ್ಸೀದಾದೇಶಾಭಾವಃ | ಸದೇರಪ್ರತೇರಿತಿ ಸತ್ವಂ | ಯಜತ್ರ | ಯಜ ದೇವಪೂಜಾದಿಷು | ಅಮಿನಕ್ಷಿಯಜೀತ್ಯಾದಿನಾತ್ರಸ್ತೈತ್ಯಯಃ | ಅಮಂತ್ರಿತನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಹೇ) ಋತಾವಃ—ಸತ್ಯಭೂತನಾದ ಯಜ್ಞವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ ವಿಷಯಕವಾದ | ನಮಃಽಉಕ್ತಿಂ—ನಮಸ್ಕಾರವಾಕ್ಯವನ್ನು | ಅಯಾಮಿ—(ನಾನು) ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತೇನೆ (ಉಚ್ಚರಿಸುತ್ತೇನೆ)
(ಹೇ) ಸಹಸ್ವಃ—ಎಲೈ ಬಲಿಷ್ಠನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಚೇತತೇ—ಕರ್ಮಗಳ ತಿಳುವಳಿಕೆ ಕೊಡುವ | ತುಭ್ಯಂ—ನಿನಗೆ | (ನಮಃಽಉಕ್ತಿಂ ಅಯಾಮಿ—ನಮಸ್ಕಾರ ಉಕ್ತಿಯನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುತ್ತೇನೆ | (ತಾಂ) ಜುಷಸ್ವ—

ಆ ಉಕ್ತಿಯನ್ನು ಸೇವಿಸುವವನಾಗು | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) ವಿದ್ವಾನ್—ಕ್ರಮವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸುವುದನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ನೀನು | ವಿದುಷಃ—ಕರ್ಮಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರನ್ನು | ಆ ವಕ್ತು—ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ | (ಹೇ) ಯಜತ್ರ—ಯಜ್ಞವ್ಯನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಊತಯೇ—ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗೋಸ್ಕರ | ಮಧ್ಯೇ ಬರ್ಹಿಃ—ಆಸ್ತೀರ್ಣವಾದ ದರ್ಭೆಯ ಮೇಲೆ | ಆ ನಿ. ಸತ್ವಿ—ಆಸೀನನಾಗು. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸತ್ಯಭೂತಯಜ್ಞವಿಶಿಷ್ಟನೂ, ಬಲಿಷ್ಠನೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನ್ನನ್ನು ದೈಶಿಸಿ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಚ್ಚರಿಸುತ್ತೇನೆ; ಆದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸು; ಮತ್ತು ಕ್ರಮವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸುವ ನೀನು ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದವರನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ; ಯಜ್ಞವ್ಯನಾದ ನೀನೂ ಆಸ್ತೀರ್ಣವಾದ ದರ್ಭಾಸನದ ಮೇಲೆ ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಯ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಆಸೀನನಾಗು.

English Translation

I utter to you the words of adoration, be pleased by them, observer of truth : endowed with strength, (they are addressed) to you who are the expounder (of sacred rites) : wise (as you are) bring (hither) the wise : object of sacrifice, sit down in the midst upon the sacred grass for our protection.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಋತಾವಃ—ಋತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸತ್ಯ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವ ಕಾರಣ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞವುಳ್ಳವನು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ಋತಾವಃ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಸಹಸ್ರಃ ಬಲವುಳ್ಳವನು ಎಂದೂ, ಚೇತತೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಃ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಕಾಯ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವವನು ಎಂದೂ ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಈ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವ ಋತ್ವಿಜರೂ, ಮತ್ತು ಯಜಮಾನನೂ ಪರಿಸುವ ನಮಉಕ್ತಿಂ ನಮಸ್ಕಾರದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಸೇವಿಸಲಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅಸ್ಮಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣಾಂ ನಮಸ್ಕಾರೋಕ್ತಿಂ ಸೇವಸ್ವ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವಿದ್ವಾನ್ — ಆನುಪೂರ್ವೋಣ ದೇವಾಹ್ವಾನಾಭಿಜ್ಞಃ | ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಇರುವ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞಕರ್ಮವನ್ನು ಬಲ್ಲವರನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸಿ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಬರುವಹಾಗೆ ಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ಯಜತ್ರ ಊತಯೇ ಮಧ್ಯೇ ಬರ್ಹಿಃ ಆ ನಿ ಸತ್ವಿ—ಯಜ್ಞವ್ಯ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಅಸ್ಮಾಕಂ ರಕ್ಷಣಾಯ ಸ್ತೀರ್ಣಸ್ಯ ಬರ್ಹಿಷೋ ಮಧ್ಯೇ ಆ ಸಮಂತಾನ್ನಿಷೀದ—ಅಗ್ನಿಯು ಪೂಜಾರ್ಹನಾದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಜತ್ರ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡುವ (ನಮ್ಮಗಳ) ಯಜಮಾನ ಮತ್ತು ಋತ್ವಿಜ್ಞಗಳಾದ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯಾಗಶಾಲೆಯ ಯಜ್ಞವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಹರಡಿರುವ ಬರ್ಹಿಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಯಾಮಿ—ಇಣ್ ಗತೌ. ಭ್ವಾದಿ ಪಠಿತನಾದ ಧಾತು. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಮಿಪ್. ಶಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಅಯಾದೇಶ. **ಅತೋ ದೀರ್ಘೋಯಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಂತಾಂಗಳಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಮಿಪ್ ಶಪ್ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಜುಷಸ್ವ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತ ರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಋತಾವಃ—ಋತಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಋತಾವಾನ್. ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿ ದೃಶ್ಯತೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಸಂಬುಧಿಯಲ್ಲಿ **ಮತುವಸೋರುಃ ಸಂಬುದ್ಧಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ರುತ್ವ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚೇತತೇ—ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಲಟ್ಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. **ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯಚಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ. **ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ **ಶತುರನುಮೋ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ:

ಸಹಸ್ವಃ—ಸಹಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಸಹಸ್ವಾನ್. **ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ತಸೌ ಮತ್ಯರ್ಥೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಕಾರ ಉಪಧಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪರವಾದುದರಿಂದ **ಮಾಧುಸೇಧಾಯಾತ್ಮ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ವ. ಸಂಬುಧಿಯಲ್ಲಿ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ **ಉಗಿದಜಾಂ ಸರ್ವನಾ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುನಾಗಮ. ಮಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಚಿನ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. **ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುವಿಗೆ ಲೋಪ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಮತುವಸೋರುಃ ಸಂಬುದ್ಧಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ. ಪದಾಂತದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ವಿಸರ್ಗ. **ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿದುಷಃ—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಲಟ್ಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ ಬಂದಾಗ **ವಿದೇಃ ಶತುರ್ವಸುಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ವಸ್ವಾದೇಶ. ಶಘ್ ಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ **ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ.(ಉ) **ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪಃ **ಶಾಸಿವಸಿಘಸೀನಾಂಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಷತ್ವ. ವಿದುಷಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಉಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸತ್ಸಿ—ಷಡ್‌ಲ್ಪ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. **ಬಹುಲಂಭಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಶಿತ್ತಾದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸೀದಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಖರಿಚಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ದಕಾರಕ್ಕೆ ತಕಾರಾದೇಶ. **ನಿ** ಎಂಬುದರ ಪರವಾಗಿ ಬಂದುದರಿಂದ **ಸದಿರ-**

ಪ್ರತೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ರ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಜತ್ರ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು ಧಾತು. ಅಮಿನಕ್ಷಿಯಜಿ—(ಉ. ಸೂ. ೪-೩೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅತ್ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಂಬುಧ್ಯಂತರೂಪ. ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ದ್ರವತಾಂ ತ ಉಷಸಾ ನಾಜಯಂತೀ ಅಗ್ನೇ ವಾತಸ್ಯ ಪಥ್ಯಾಭಿರಚ್ಛಿ |
ಯತ್ಸೀಮಂಜಂತಿ ಪೂರ್ವ್ಯಂ ಹವಿರ್ಭಿರಾ ವಂಧುರೇವ ತಸ್ಯ ತುರೋಣೇ || ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ದ್ರವತಾಂ | ತೇ | ಉಷಸಾ | ನಾಜಯಂತೀ ಇತಿ | ಅಗ್ನೇ | ವಾತಸ್ಯ | ಪಥ್ಯಾಭಿಃ | ಅಚ್ಛಿ |
ಯತ್ | ಸೀಂ | ಅಂಜಂತಿ | ಪೂರ್ವ್ಯಂ | ಹವಿರ್ಭಿಃ | ಅ | ವಂಧುರಾಽಇವ | ತಸ್ಯ ತುಃ | ತುರೋಣೇ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ನಾಜಯಂತೀ ನಾಜಮನ್ನಂ ಕುರ್ವಾಣೇ ಉಷಸಾ ಉಷಾಸಾನಕ್ತೇ ಅಹೋರಾತ್ರಾ ತೇ ತ್ವಾಂ ದ್ರವತಾಂ | ಅಭಿಗಚ್ಛತಾಂ | ತ್ವನುಪಿ ವಾತಸ್ಯ ವಾಯೋಃ ಪಥ್ಯಾಭಿರ್ಮಾಗ್ನೈರಚ್ಛಿ ತಾನಹೋ-
ರಾತ್ರಾ ಶೀಘ್ರಮಭಿಗಚ್ಛಿ | ಯದ್ಯಸ್ಮಾತ್ಪಾರಣಾದಹೋರಾತ್ರಾಗ್ನೋಃ ಪರಸ್ಪರಾಭಿಗಮನೇನಾನೋಸ್ಯ-
ಸಂಬಂಧಸ್ತಸ್ಮಾದಹೋರಾತ್ರಯೋಃ ಸಾಯಂಸ್ವಾತಃಕಾಲಯೋಃ ಪೂರ್ವ್ಯಂ ಪುರಾತನಂ ತ್ವಾಮೃತ್ಪಿಚೋ
ಹವಿರ್ಭಿರಾಜ್ಯಾಧಿಭಿಃ ಸೀಂ ಸರ್ವತೋಽಂಜಂತಿ | ಸಿಂಚಂತಿ | ಕಿಂಚಿ ಬಂಧುರೇವ | ಯಥಾ ಕೂವರ-
ಸ್ಥಾನಂ ಪರಸ್ಪರಸಂಸಕ್ತೇಷಾದ್ವಯೋಪೇತಂ ತದ್ವತ್ಸಂಸಕ್ತೌ ತಾನಹೋರಾತ್ರಾ ತುರೋಣೇಽಸ್ಮಾಕಂ
ಗೃಹೇಽಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಕರ್ಮಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಮಾ ಅವೃತ್ಯ ಪುನಃಪುನರಾವರ್ತಮಾನೌ ಸಂತೌ ತಸ್ಯ ತುಃ |
ತಿಷ್ಠತಾಂ || ದ್ರವತಾಂ | ದ್ರು ಗತಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ಲೋಟಿ ರೂಪಂ | ಪಥ್ಯಾಭಿಃ | ಪಥಿಷು ಸಾಧವ ಇತ್ಯರ್ಥೇ
ತತ್ರ ಸಾಧುಃ | ಪಾ. ೪-೪-೯೮ | ಇತಿ ಯತ್ | ನಸ್ತದ್ಧಿತ ಇತಿ ಟಿಲೋಪಃ | ತಿತ್ಸ್ವರಿತ ಇತಿ ಸ್ವರಿತಃ |
ತಸ್ಯ ತುಃ | ತಿಷ್ಠತೇರ್ಲಿಟ್ಯುಸಿ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಹೇ) ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ನಾಜಯಂತೀ—ಅನ್ನದಾತ್ರಿಗಳಾದ | ಉಷಸಾ—ಹಗಲು
ರಾತ್ರಿಗಳು | ತೇ—ನಿನ್ನನ್ನದ್ದೇಶಿಸಿ | ದ್ರವತಾಂ—ಓಡಿಬರಲಿ; (ನೀನೂ ಕೂಡ) | ವಾತಸ್ಯ—ವಾಯುವಿನ |
ಪಥ್ಯಾಭಿಃ—ಮಾರ್ಗಗಳಿಂದ | ಅಚ್ಛಿ—(ಆ ಅಹೋರಾತ್ರಗಳಿಗೆ) ಅಭಿಮುಖನಾಗಿ (ಹೋಗು); | ಯತ್—

(ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ (ಅಹೋರಾತ್ರಗಳು ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಗೆ ಪರಸ್ಪರಾಭಿಗಮನರೂಪಸಂಬಂಧವೋ) | ತೇತ್—ಆದುದರಿಂದ ಅಹೋರಾತ್ರಗಳೆರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಅಂದರೆ ಸಾಯಂಪ್ರಾತಃಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ | ಪೂರ್ವ್ಯಂ—ಪುರಾತನ ನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು (ಋತ್ವಿಜರು) | ಹವಿರ್ಭಿಃ—ಆಜ್ಯಾದಿಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ | ಸೀಂ—ಸರ್ವದಾ | ಅಂಜಂತಿ—ಸೇಚನಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಹೋಮ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ); | ವಂಧುರಾಜವ—ಗಾಡಿಯ ಮೂಕಿಯಂತೆ (ಪರಸ್ಪರ ಸಂಸಕ್ತವಾದ ಅಹೋರಾತ್ರಗಳು) | ದುರೋಣೇ—ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ | ಆ—ಪುನಃಪುನಃ ಆವರ್ತಿಸುತ್ತಾ | ತಸ್ಥತುಃ—(ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ) ನಿಲ್ಲಲಿ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಅನ್ನದಾತ್ರಿಗಳಾದ ಹಗಲುರಾತ್ರಿಗಳು ನಿನ್ನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಧಾವಿಸಿ ಬರುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ನೀನೂ ಅವುಗಳನ್ನು ದ್ದೇಶಿಸಿ, ವಾಯುಮಾರ್ಗದಿಂದ ಬರುತ್ತೀಯೇ; ಆದುದರಿಂದಲೇ, ಋತ್ವಿಜರು, ಪುರಾತನನಾದ ನಿನಗೆ, ಸಾಯಂಪ್ರಾತಃಕಾಲಗಳೆರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಆಜ್ಯಾದಿಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆ ಪರಸ್ಪರಸಂಸಕ್ತವಾದ ಅಹೋರಾತ್ರಗಳೆರಡೂ ನಮ್ಮ ಗೃಹಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವದಾ ಒಂದಾದ ಮೇಲೊಂದು ಬರುತ್ತಲೇ ಇರಲಿ.

English Translation

May the food-bestowing day and night hasten to you whilst you, AGNI, meet them on the paths of the wind: since (the priests) ever worship you preceding (them) with oblations, whilst they (united) like the pole (and the yoke of a waggon), abide successively in our dwelling.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ವಾಜಯಂತೀ ಉಷಸಾ ತೇ ದ್ರವತಾಂ—ವಾಜಮನ್ಸಂಕುರ್ವಾಣೇ ಉಷಾಸಾನಕ್ತೇ ಅಹೋರಾತ್ರೌ ತ್ವಾಂ ಅಭಿಗಚ್ಛತಾಂ | ನಿರುಕ್ತಕಾರರು-ಉಷಾಸಾನಕ್ತಾ—ಉಷಾಸಾನಕ್ತೋಷಾಶ್ಚ ನಕ್ತಾ ಚೋಷಾ ನಕ್ತೇತಿ ರಾತ್ರಿನಾಮು ಅನಕ್ತಿಭೂತಾನ್ಯವಶ್ಯಾಯೇನಾಪಿ ವಾ ನಕ್ತಾ ಅವ್ಯಕ್ತವರ್ಣಾ | (ನಿ. ೮-೧೧) ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಉಷಾಸಾನಕ್ತಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಉಷಾಶ್ಚ ನಕ್ತಾ ಚ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶನಮಾಡಿ, ಉಚ್ಛೇತಿತಿ ಉಷಾ (ಉಚ್ಛೇ ವಿವಾಸೇ) ಬಹಳ ಸುಖದಿಂದ ವಾಸವಾಗುವಂತೆ ಇರಿಸುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಉಚ್ಛೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ (ಉಷಾಸಾ) ಉಷಸ್ ಎಂಬ ಪದವು ಅಹಸ್ಸು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಭೂತಾನಿ—ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಅನಕ್ತಿ ಅವಶ್ಯಾಯೇನ ಹಿಮದಿಂದ ತೋರಿಸುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಅನಕ್ತಾ ಎಂಬ ಪದದಲ್ಲಿರುವ ಅಕಾರವು ಲೋಪವಾಗಿ ನಕ್ತಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ರಾತ್ರಿಯು ಬೋಧಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದೂ, ಅಥವಾ ನಕ್ತಾ ಅವ್ಯಕ್ತವರ್ಣಾ—ಅಹಸ್ಸು ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ರಾತ್ರಿಯು ಅವುಗಳನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವಂತೆ ತೋರಿಸದಿರುವ ಕಾರಣ ನ ಅಕ್ತಾ ಅಥವಾ, ನ ವ್ಯಕ್ತಾ ಅನಕ್ತಾ ಎಂದು ನಕ್ತಾ ಶಬ್ದರೂಪದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನೂ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಯಾಸ್ವರು

ಆ ಸುಷ್ವಯಂತೀ ಯಜತೇ ಉಷಾಕೇ ಉಷಾಸಾನಕ್ತಾ ಸದತಾಂ ನಿ ಯೋನೌ |

ದಿನೈ ಯೋಷಣೇ ಬೃಹತೀ ಸುರುಕ್ತೇ ಅಧಿ ಶ್ರಿಯಂ ಶುಕ್ರಪಿಶಂ ದಧಾನೇ ||

(೧೦-೧೧೦-೬)

ಈ ಋಕ್ಯನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು. ಈ ಋಕ್ಯಿಗೆ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಅಹೋರಾತ್ರಪರವಾದ ಒಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಮತಾಂತರದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ಪರವಾದ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ವಾಜಶಬ್ದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ನವನ್ನು ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಉಂಟುಮಾಡುವ ಅಹೋರಾತ್ರಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಿರಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಹಸ್ಸಿಗೆ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾದ ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ರಾತ್ರಿಗೆ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾದ ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸುವ ವಿಧಿಯು ನಿತ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆಯಾಗಿ ಈ ಅರ್ಥವು ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಮತ್ತು ವಾಜಯಂತೀ, ಹವಿರ್ಭಿಃ ಸೀಂ ಅಂಜಂತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ವರ್ಣನೆಗಳಿಂದ ಯಜ್ಞಕ್ಕೂ ಅವರಿಗೂ ಇರತಕ್ಕ ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾಗತಕ್ಕ ಅಗ್ನಿಯೋಡನೆ ಇವರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ನಿಕಟವಾದ ಸಂಬಂಧವಿದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಅವರು ತಮ್ಮ ನಡುವೆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿ ಹಿಡಿದಿರುವುದಾಗಿ ಆಲಂಕಾರಿಕವಾದ ವರ್ಣನೆಯು.

ನಕ್ಶೋಷಾಸಾ ವರ್ಣಮಾಮೇಮ್ಯಾನೇ ಧಾಪಯೇತೇ ಶಿಶುಮೇಕಂ ಸಮೀಚೀ |

ದ್ಯಾವಾಪ್ತಾಮಾ ರುಕ್ಮೋ ಅಂತರ್ವಿ ಭಾತಿ ದೇವಾ ಅಗ್ನಿಂ ಧಾರಯಂತೈವಿಷೋದಾಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೬-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಶಿಶು ರೂಪವಾದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಹವಿಃಪಾನಮಾಡಲು ಸಹಾಯ ಮಾಡುತ್ತಾರೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಅವರು ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರ ಸಮೀಪವರ್ತಿಸಿಯರೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಈ ಅಂಶದ ವರ್ಣನೆಯು ಪುನರಾವರ್ತವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಅ ಸುಷ್ಪಯಂತೀ ಯಜತೇ ಉಸಾಕೇ ಉಷಾಸಾನಕ್ತಾ ಸಪತಾಂ ನಿ ಯೋನೌ |

ದಿವ್ಯೇ ಯೋಷಣೇ ಬೃಹತೀ ಸುರುಕ್ಮೇ ಅಧಿ ಶ್ರಿಯಂ ಶುಕ್ರಪಿಶಂ ದಧಾನೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ವಿಷಯವು ಕೊಂಚ ಬೇರೆ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಉಷಾಸಾನಕ್ತಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಯಜ್ಞ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಗೌಣವಾದ ಸ್ಥಾನವಿಲ್ಲದೇ ಅತಿಮುಖ್ಯವಾದ ಸ್ಥಾನವು ಲಭಿಸುವುದೆಂದು ಈ ಅಂಶದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಹೋತಾಯಪ್ತದುಷಾಸಾನಕ್ತಾ ಬೃಹತೀ ಸುಪೇಶಸಾ ನೃಗ್ಃ ಪತಿಭ್ಯೋ ಯೋನಿಂ ಕೃಣ್ವಾನೇ |

ಸಗ್ಗ್ನಸ್ತಯಮಾನೇ ಇಂದ್ರೇಣ ದೇವೈರೇದಂ ಬರ್ಹಿಃ ಸೀದತಾಂ ವೀತಾಮಾಜ್ಯಸ್ಯ

ಹೋತರ್ಯಜ ||

(ತೈ. ಬ್ರಾ. ೩-೬-೨)

ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಸ್ಥಾನಲಾಭವು ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವುದಲ್ಲದೇ ಇವರು ಅಗ್ನಿಯೋಡನೆಯೂ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಾದಿ ಇತರ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆಯೂ ದರ್ಭಾಸನದ ಮೀಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಇವರನ್ನು ಅಹೋರಾತ್ರೇ ಎಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ—

ನಕ್ಲೋಷಾಸೌ ಚ ಯೇ ದೇವ್ಯಾವಾಗ್ನೀಯ್ಯಾವೇವ ತೇ ಸ್ತೃತೇ |

ಶ್ಯಾವಾಗ್ನೀಯೀ ಹಿ ಕಾಲಸ್ಯ ತಸ್ಯೈವೋಷಾಃ ತಲೇವ ತು ||

(ಬೃ. ದೇ. ೩-೮)

ಉಷಸ್ಸು ಮತ್ತು ನಕ್ತ ಈ ಎರಡು ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿ ಸಂಬಂಧಿಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ಯಾವಿಯು (ರಾತ್ರಿದೇವತೆ) ಅಗ್ನಿ ಯೊಡನೆ ನಿಕಟವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದೂ ಮತ್ತು ಉಷಃ ಕಸ್ಮಾದುಚ್ಛತೀತಿ ಸತ್ಯಾ ರಾತ್ರೇರಪರಃ ಕಾಲಃ (ನಿ. ೨-೧೮) ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉಷಸ್ಸು ಆ ರಾತ್ರಿಯ ಅಪರಕಾಲವೆಂದೂ ತಿಳಿದ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ.

ತಮ ಉಚ್ಛತ್ಯುಷಾ ನಕ್ತಾನಕ್ತೀಮಾಂ ಹಿಮುಬಿಂದುಭಿಃ |

ಅಸಿ ನಾವ್ಯಕ್ತವರ್ಣೇತಿ ನಇದ್ ಪೂರ್ವಾಂಜೀರಿದಂ ಭವೇತ್ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೩-೯)

ಈ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಉಷಸ್ಸು ಕತ್ತಲನ್ನು ಓಡಿಸುತ್ತಾಳೆ. ರಾತ್ರಿಯು ಹಿಮುಬಿಂದುಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನೆನೆಯುವಂತೆಯೂ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗುವಂತೆಯೂ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ. ಅಥವಾ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ವರ್ಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನೆಳು ಪದದೊಡನೆ ಅಂಜನ್ ಧಾತುವು ಸೇರಿ ಅವ್ಯಕ್ತವರ್ಣರೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ.

ಸಾ ಹಿ ದೋಷಾ ಭವತ್ಯಾದೌ ನಿಶೀಫೇ ಸಾ ತಮಸ್ತತೀ |

ನಾಮ್ನಾ ಭವತ್ಯುಷಾಶ್ಚೈವ ಸ್ಯುಷಾ ಪ್ರಾಗುದಯಾದ್ರವೇಃ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೩-೧೦)

ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಈ ದೇವತೆಗೆ (ಪು) ದೋಷಾ ಎಂದೂ ಮಧ್ಯರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ತಮಸ್ತತೀಯೆಂದೂ, ಸೂರ್ಯೋದಯಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಉಷಸ್ಸೆಂದೂ ಹೆಸರು. ದೋಷಾ, ತಮಸ್ತತೀ, ಶ್ಯಾವೀ, ನಕ್ತಾ ಇವೆಲ್ಲ ರಾತ್ರಿನಾಮಗಳೆಂದು ನಿಘಂಟು ವಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಸಾಧ್ವಸಾಂಸಿ ಸನತಾ ನ ಉಕ್ತೀತೇ ಉಷಾಸಾನಕ್ತಾ ವಯ್ಯೇವ ರಣ್ವಿತೇ |

ತಂತುಂ ತತಂ ಸಂವಯಂತೀ ಸಮೀಚೀ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಪೇಶಃ ಸುದುಘೇ ಪಯಸ್ತತೀ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೩-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ತಂತು ತತಂ ಸಂವಯಂತೀ ಇತ್ಯಾದಿ ವರ್ಣನೆಗಳಿಂದ ಯಜ್ಞದ ವಿಸ್ತರಣೆಗೆ ಉಷಾಸಾನಕ್ತರ ಸಹಾಯವು ತೋರುವುದು.

ನಾಜಯಂತೀಃ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಸುಲಭವಲ್ಲ. ನಾಜಯಂತೀತ್ಯೇರ್ಚಿತಿಕರ್ಮಾ (ನಿ. ೩-೧೯) ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ನಾಜಯಂತಿ ಎಂಬ ಪದವು ಅರ್ಚಿತಿಕರ್ಮ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಉಷಾಸಾನಕ್ತರು ಈ ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸುವವರಾಗಿದ್ದಾರೆ ಎಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಈ ಪದವು ಅನ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ಸಂಗ್ರಾಮ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಬಲವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ,

ಇಂದ್ರ ಋಭುಭಿರ್ವಾಜಿಭಿರ್ವಾಜಯನ್ನಿಹ ಸ್ತೋಮಂ ಜರಿತುರುಪ ಯಾಹಿ ಯಜ್ಞಯಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೬೦-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆಯೇ ಅನ್ವಂ ಕುರ್ವಾಣಃ ಎಂದೂ,

ಏನಾ ತ ಇಂದ್ರೋಚಿಫಮಹೇಮ ಶ್ರವಸ್ಯಾ ನ ತ್ಮನಾ ನಾಜಯಂತಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧೯-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಬಲಿನಂ ಕುರ್ವತಃ ಎಂದೂ,

ಮಾಂ ನರಃ ಸ್ವಶ್ವಾ ನಾಜಯಂತೋ ಮಾಂ ವೃತಾಃ ಸಮರಣೇ ಹವಂತೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೪೨-೫)

ಇವೇ ಮುಂತಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಾಮಮಿಚ್ಛಂತಃ ಎಂದೂ,

ಸ ಮಾತರಾ ವಿಚರನ್ವಾಜಯನ್ತಸಃ ಪ್ರ ಮೇಧಿರಃ ಸ್ವಧಯಾ ಪಿನ್ವತೇ ಪದಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೯-೬೮-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಯನ್ ಎಂದೂ ಹೀಗೆಯೇ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಅನ್ವಂ ಕುರ್ವಾಣೇ ಎಂಬರ್ಥವು ಉಚಿತವಾಗಿರುವುದು. ಉಷಾಸಾ-ನಕ್ತರಿಗೂ ಅಗ್ನಿಗೂ ಇಂತಹ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಯಜ್ಞಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವರ ನೆರವನ್ನೂ ಹಿಂದೆ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ನಾತಸ್ಯ ಪಥ್ಯಾಭಿಃ ಅಚ್ಛ-ತ್ವಮಸಿ ವಾಯೋಃ ಮಾಗ್ನೇಃ ತಾವಹೋರಾತ್ರಾ ಶೀಘ್ರಮಭಿಗಚ್ಛ |

ಅಗ್ನಿಯು (ವಾಯುವಿನ ಮಾರ್ಗದಿಂದ) ವಾಯುವು ಸಂಚರಿಸುವ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಅಹೋರಾತ್ರಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ಪೂರ್ವ್ಯಂ ಹವಿರ್ಭಿಃ ಸೀಂ ಅಂಜಂತಿ—ಪುರಾತನಂ ತ್ವಾಂ ಋತ್ವಿಜಃ ಅಜ್ಯಾದಿಭಿಃ ಸರ್ವತಃ ಸಿಂಚಂತಿ | ಪೂರ್ವ್ಯಂ ಎಂಬ ಪದವು ಪುರಾಣನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೨೦) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸೀಂ ಎಂಬ ನಿಪಾತವೂ ಸೀಮಿತಿ ಪರಿಗ್ರಹಾರ್ಥೋಕ್ತಿಯೇ ನಾ ಪದಪೂರಣೋಕ್ತಿಯೇ ನಾ “ಪ್ರಸೀಮಾದಿತ್ಯೋ ಅಸೃಜತ್” ಸ್ವಾಸೃಜತ್ ಸರ್ವತ ಇತಿ ನಾ ವ್ಯವಹಾರೋಕ್ತ ಸರ್ವತ ಆದಿತ್ಯಃ (ನಿ. ೧-೭) ಪರಿಗ್ರಹ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ, ಪದಪೂರಣ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಆದರೆ ಪ್ರಸೀಂ ಆದಿತ್ಯಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸೀಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸರ್ವತಃ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಪುರಾತನವಾಗಿರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಋತ್ವಿಜರು ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದಲೂ ಅಜ್ಯಗಳಿಂದಲೂ ಸರ್ವಪ್ರಕಾರದಿಂದ ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಅಹೋರಾತ್ರಾಗ್ನೋಃ ಪರಸ್ಪರಾಭಿಗಮನೇನಾನ್ಯೋನ್ಯಸಂಬಂಧಃ ಅಹಸ್ಸನ್ನು ರಾತ್ರಿಯೂ, ರಾತ್ರಿಯನ್ನು ಅಹಸ್ಸು ಸಂಬಂಧಿಸಿ ಕೊಂಡು ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಇವೆರಡೂ ಅನುಸರಿಸುವಹಾಗೆ, ಅಗ್ನಿಯು ಅಹಸ್ಸನ್ನೂ ರಾತ್ರಿಯನ್ನೂ ಅನುಸರಿಸಿ ಸಂಬಂಧಿಸಿ ಕೊಂಡಿರುವಕಾರಣ ಸಾಯಂಪ್ರಾತಃಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ನಿಯತವಾಗಿ ಯಜಮಾನರು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸುವ ರೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಬಂಧುರೇವ ದುರೋಣೇ ಆ ತಸ್ಥತುಃ—ಯಥಾ ಕೂವರಸ್ಥಾನಂ ಪರಸ್ಪರಸಂಸಕ್ತೇಷಾದ್ವಯೋ-ಪೇತಂ ತದ್ವತ್ಸಂಸಕ್ತೌ ತಾವಹೋರಾತ್ರಾ ಅಸ್ಮಾಕಂ ಗೃಹೇ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಕರ್ಮಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಂ ಪುನಃ ಪುನರಾವರ್ತಮಾನ್ ಸಂತೌ ತಿಷ್ಠತಾಂ || ದುರೋಣಿ ಎಂಬ ಪದವು ಗೃಹನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿ ದುರೋಣಿತಿ ಗೃಹನಾಮ ದುರವಾ ಭವಂತಿ ದುಸ್ತರ್ಪಾಃ (ನಿ. ೪-೫) ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ. ಸಾರಥಿಯು ಕೂತುಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ಥಾನವು ಎರಡು ಹಲಗೆಗಳಿಂದ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಸೇರಿರುವಂತೆ ದೃಢವಾಗಿರುವ ಹಾಗೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯವಾಗಿ ಸಂಸ್ಥಿಷ್ಟವಾಗಿರುವ ಅಹೋರಾತ್ರಗಳು ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವೇ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳ ಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಅವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆ ಪಡೆ

ಹೊಂದುತ್ತಾ ನಮ್ಮ ಗೃಹಗಳಲ್ಲಿ ಆಯಾಯ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ನಿಯತವಾದ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ದ್ವನತಾಂ—ದು ಗತೌ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿಗೆ ಏತ್ವ ಬಂದಾಗ **ಆಮೇತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಮಾದೇಶ. ಶಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅನಾದೇಶ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಕರಣಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವಾಜಯಂತೀ—ವಾಜಂ ಕರೋತಿ ಇತಿ ವಾಜಯಂತೀ. **ತತ್ಪರೋತಿ ತದಾಚಷ್ಟೇ** ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಣಿಚ್. ಣಿಜಂತದಮೇಲೆ ಶತ್ವ ಶಪ್. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಣಿಚಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ, ಆಯಾದೇಶ. **ಉಗಿತಶ್ಚ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಜುಃಪ್. **ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವ ಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಣಿಚ್ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾದ್ವಿವಚನ ಪರವಾದಾಗ **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ.

ಪಥ್ಯಾಭಿಃ—ಪಥಿಷು ಸಾಧನಃ ಪಥ್ಯಾ. **ತತ್ರ ಸಾಧುಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಾಧು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಕಾರಾಂತಶಬ್ದವಾದುದರಿಂದ **ನಸ್ತದ್ಧಿತ್ವೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ (ಇನ್) ಲೋಪ. **ತಿತ್ಸ್ವರಿತಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಂಜಂತಿ—ಅಂಜೂ ವ್ಯಕ್ತಿವ್ರಕ್ಷಣಕಾಂತಿಗತಿಷು ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ತಸ್ಯತುಃ—ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಪರಸ್ಪ್ರೇಷದಾನಾಂ — ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತುಸಾದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. **ಶರ್ಪೂರ್ವಾ ಖಯಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ತಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಮಿತ್ರಶ್ಚ ತುಭ್ಯಂ ವರುಣಃ ಸಹಸ್ರೋಗ್ನೇ ವಿಶ್ವೇ ಮರುತಃ ಸುಮ್ಮಂ ಮರ್ಚನ್ ।

ಯಚ್ಛೋಚಿಷಾ ಸಹಸಸ್ಪುತ್ರ ತಿಷ್ಠಾ ಅಭಿ ಕ್ಷಿತಿಃ ಪ್ರಥಯನ್ಮೂರ್ಯೋ ನ್ಯೂನ್ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಮಿತ್ರಃ + ಚ | ತುಭ್ಯಂ | ವರುಣಃ | ಸಹಸ್ರಃ | ಅಗ್ನೇ | ವಿಶ್ವೇ | ಮರುತಃ | ಸುಮ್ಮಂ | ಮರ್ಚನ್ ।

ಯತ್ | ಶೋಚಿಷಾ | ಸಹಸಃ | ಪುತ್ರ | ತಿಷ್ಠಾಃ | ಅಭಿ | ಕ್ಷಿತಿಃ | ಪ್ರಥಯನ್ | ಮೂರ್ಯಃ | ನ್ಯೂನ್ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸಹಸ್ರೋ ಬಲವನ್ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಮಿತ್ರಶ್ಚ ವರುಣಶ್ಚ ಮಿತ್ರಾವರುಣೌ ವಿಶ್ವೇ ಮರುತಃ ಸರ್ವೇ ದೇವಾಶ್ಚ ತುಭ್ಯಂ ತ್ವದರ್ಥಂ ಸುಮ್ಮಂ ಸ್ತೋತ್ರಮರ್ಚನ್ | ವಹಂತಿ | ಯದ್ವಾ ಸರ್ವೇ ದೇವಾಸ್ತುಭ್ಯಂ ತ್ವಾಂ ಸುಮ್ಮಂ ಸುಖೇನಾರ್ಚನ್ ಪೂಜಯಂತಿ | ಯದ್ಯಸ್ಮಾತ್ಪಾರಣಾತ್ಪ್ರಹಸಸ್ಪುತ್ರ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಸೂರ್ಯಃ ಸುಷ್ಮ ಅರ್ಯಃ ಸ್ವಾಮೀ ಯದ್ವಾ ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿತಯಾ ಸುಷ್ಮಪ್ರೇರಕೋ ಯದ್ವಾ ಸೂರ್ಯಃ ಶೋಭನವೀರ್ಯೋಽಭಿ ಕ್ಷಿತಿಃ | ಕ್ಷಿತಿಶಬ್ದೋ ಮನುಷ್ಯನಾಚೀ | ವಿಶಃ ಕ್ಷಿತಯ ಇತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಪಾರಾತ್ | ಮನುಷ್ಯಾನಭಿಲಷ್ಯ ನ್ತಾನ್ ಮಾರ್ಗಪ್ರದರ್ಶಕತ್ವೇನ ನೇತ್ಯಾನ್ ಆತ್ಮನೋ ರಶ್ಮೀನ್ ಪ್ರಥಯನ್ಸರ್ವತೋ ವಿಸ್ತಾರಯಂಸ್ತ್ವಂ ಶೋಚಿಷಾ ದೀಪ್ತ್ಯಾ ಸಮಾನಃ ಸನ್ ತಿಷ್ಠಾಃ | ತಿಷ್ಠಸಿ | ತಸ್ಮಾದೇತೇ ದೇವಾಃ ಪೂಜಯಂತೀತಿ || ಅರ್ಚನ್ | ಅರ್ಚ ಪೂಜಾಯಾಮಿತ್ಯಸ್ಯ ಲಜಃ ರೂಪಂ | ಅಡಭಾವಶ್ಚಾಂದಸಃ | ತಿಷ್ಠಾಃ | ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ಲೇಟಿ ರೂಪಂ | ಯದ್ಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ಪಾಪೇತ್ಯಾದಿನಾ ತಿಷ್ಠಾದೇಶಸ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ಮತ್ವೇನ ನಿಪಾತನಾದಾದ್ಯದಾತ್ತಃ | ಸೂರ್ಯಃ | ರಾಜಸೂಯ ಸೂರ್ಯೇತಿ ಕೃಬಂತತ್ವೇನ ನಿಪಾತನಾತ್ಸರ್ವಾರ್ಥಾಃ ಸಿದ್ಧಾ ಭವಂತಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಹೇ) ಸಹಸಃ ಪುತ್ರ—ಬಲದ ಪುತ್ರನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಯತ್—ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ | ಸೂರ್ಯಃ—(ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿ) ಸರ್ವಪ್ರೇರಕನಾದ ಅಥವಾ ಒಳ್ಳೆಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಶಿಷ್ಟನಾದ (ನೀನು) | ಕ್ಷಿತಿಃ ಅಭಿ—ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ | ನ್ತಾನ್—ಮಾರ್ಗಪ್ರದರ್ಶಕಗಳಾದ (ನಿನ್ನ ರಶ್ಮಿಗಳನ್ನು) | ಪ್ರಥಯ—ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗೂ ಹರಡುವವನಾಗಿ | ಶೋಚಿಷಾ—ದೀಪ್ತಿಯಿಂದ (ಸರ್ವತ್ರ ಸಮಾನನಾಗಿ) | ತಿಷ್ಠಾಃ—ಇರುತ್ತೀಯೋ | (ತತ್—ಆದುದರಿಂದ) | ಸಹಸ್ರಃ—ಬಲಿಷ್ಠನಾದ | (ಹೇ) ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಮಿತ್ರಃ ವರುಣಃ ಚ—ಮಿತ್ರಾವರುಣರಿಬ್ಬರೂ | ವಿಶ್ವೇ ಮರುತಃ—ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆಗಳೂ | ತುಭ್ಯಂ—ನಿನಗೋಸ್ಕರ | ಸುಮ್ಮಂ—ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ಅರ್ಚನ್—ವಹಿಸುತ್ತಾರೆ | [ಅಥವಾ ತುಭ್ಯಂ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಸುಮ್ಮಂ—ಸುಖವಾಗಿ || ಅರ್ಚನ್—ಅರ್ಚಿಸುತ್ತಾರೆ]

ಭಾವಾರ್ಥ

ಬಲದ ಪುತ್ರನೂ (ಸ್ವತಃ) ಬಲಿಷ್ಠನೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಸರ್ವಪ್ರೇರಕನಾದ ನೀನು ಜನಗಳಿಗೆ ಮಾರ್ಗ ದರ್ಶಕಗಳಾದ ನಿನ್ನ ರಶ್ಮಿಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹರಡಿಕೊಂಡಿದ್ದೀಯೇ; ಆದುದರಿಂದಲೇ, ಮಿತ್ರಾವರುಣರು, ಮರುತರು ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation

Vigorous AGNI, to you, MITRA and VARUNA, and all the MARUTS, offer praise; since, son of strength, you stand a sun, shedding (your) rays with lustre on mankind.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸಹಸ್ರಃ—ವಿಶ್ವೇ ಮರುತಃ ತುಭ್ಯಂ ಸುಮ್ಮಮರ್ಚನ್—ಬಲವನ್ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಸರ್ವೇ ದೇವಾಶ್ಚ ತ್ವದರ್ಥಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ವಹಂತಿ ಯದ್ವಾ ಸರ್ವೇ ದೇವಾಸ್ತುಭ್ಯಂ ತ್ವಾಂ ಸುಮ್ಮಂ ಸುಖೇನಾರ್ಚನ್

ಪೂಜಯಂತಿ | ಸುಮ್ಮಂ ಎಂಬ ಪದವು ಸುಖನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ.೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸಹಸ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉದಕ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಭೂತವಾದ ಬಲವುಳ್ಳವನೆಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಪೂಜಿಸುವರು ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದೆ. ಸುಮ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸುಖವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವ ಎರಡನೆಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಸುಖದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸುವರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸೂರ್ಯಃ—ಸುಷ್ಮಾ ಅರ್ಯಃ ಸ್ವಾಮೀ | ಯದ್ವಾ ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿತಯಾ ಸುಷ್ಮಾ ಪ್ರೇರಕಃ |
ಯದ್ವಾ ಶೋಭನವೀರ್ಯಃ | ಯಾಸ್ಕರು ಸೂರ್ಯಃ ಸರ್ತೇರ್ವಾ, ಸುವತೇರ್ವಾ, ಸ್ವೀರ್ಯತೇರ್ವಾ (ನಿ. ೧೨-೧೪) ಗತ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಸೃಧಾತುವಿನಿಂದ ಸೂರ್ಯ ಎಂಬ ಪದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನೆಂದು ಅರ್ಥ. ಪ್ರಸವಿಸು ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಪೂಜಾ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದಾಗ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಗಮನ ಅಥವಾ ಕಂಪನ ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಈಶಧಾತುವಿನಿಂದ ಸು ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸೂರ್ಯ ಶಬ್ದದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ವಾಯುನಾ ಹ್ಯಯಂ ಸುಷ್ಮಾ ಈರ್ಯತೇ ಪ್ರೇರ್ಯತೇ ವಾಯುವಿನಿಂದ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಡುವನೆಂದೂ ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಜಾತವೇ ದಾಗ್ನಿಯ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ,

ಉದು ತ್ಯಂ ಜಾತವೇದಸಂ ದೇವಂ ವಹಂತಿ ಕೇತವಃ | ದೃಶೇ ವಿಶ್ವಾಯ ಸೂರ್ಯಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೦-೧)

ಈ ಋಕ್ತನ್ನು ಉದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಈ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಸಾರ್ವಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ—

ಚಿತ್ರಂ ದೇವಾನಾಮುದಗಾದನೀಕಂ ಚಕ್ಷುರ್ಮಿತ್ರಸ್ಯ ವರುಣಸ್ಯಾಗ್ನೀಃ |

ಆಸ್ರಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಅಂತರಿಕ್ಷಂ ಸೂರ್ಯ ಆತ್ಮಾ ಜಗತ್ಸ್ತಸ್ಥುಷ್ಠ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೫-೧)

ಈ ಋಕ್ತನ್ನು ಉದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವನೆಂದು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿ, ಅಗ್ನಿಯು ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಪ್ರಭುವಾಗಿರುವವನೂ, ಸರ್ವರಿಗೂ ಅಂತರ್ಯಾಮಿ ಯಾಗಿರುವವನೂ, ಆದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಪ್ರೇರಕನಾಗಿರುವನು, ಮತ್ತು ಉತ್ತಮವಾದ ವೀರ್ಯವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದೆ.

**ಅಭಿಕ್ಷಿತಿಃ ನ್ಯೂನ್ ಪ್ರಥಯನ್—ಕ್ಷಿತಿಶಬ್ದಃ ಮನುಷ್ಯವಾಚೀ ಮನುಷ್ಯಾನಭಿಲಕ್ಷ್ಯ ಮಾರ್ಗ-
ಪ್ರದರ್ಶಕತ್ವೇನ ನೇತ್ಯನ್ ಆತ್ಮನೋ ರಶ್ಮೀ ಸರ್ವತಃ ವಿಸ್ತಾರಯನ್ ದೀಪ್ತ್ಯಾ ಸಮಾನಸ್ತಿಷ್ಠಃ |**
ಕ್ಷಿತಿಶಬ್ದವು ಭೂವಾಚಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೫) ಕ್ಷಿತಯಃ ಎಂದು ಮನುಷ್ಯವಾಚಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೭) ಉಕ್ತ ವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಆಯಾಯ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಉಚಿತವಾಗಿರುವ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಉಪಾಯಗಳಂತಿರುವ, ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಅಂಧಕಾರವನ್ನು ತೊಲಗಿಸಿ ಸರಿಯಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಒಯ್ಯುವ ಕಿರಣಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ತನ್ನ ಕಾಂತಿಗಳಿಂದ ಬೆಳಗುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ತನ್ನ ರಶ್ಮಿಗಳ ದೀಪ್ತಿಗಳಿಂದ ಮಾರ್ಗಪ್ರದರ್ಶಕನಾಗಿಯೂ ಹರಡಿರುವ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವನೆಂದು ಸೂರ್ಯನ ಹೋಲಿಕೆಯನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯಧರ್ಮದ ಮೂಲಕ ವ್ಯಂಗ್ಯರೀತಿಯಿಂದ ಹೇಳಿ ಕಾವ್ಯಶೈಲಿಯಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸ್ತೋತ್ರಂ—ಅತ್ಮನೋ ರಶ್ಮೀನ್ ನರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅಶ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೭) ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೬) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಅಗ್ನಿಯ ರಶ್ಮಿಗಳು—ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಶ್ವೇ ಮರುತೇ—ಇಲ್ಲಿ ಮರುತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೇವಾಃ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಮರುಚ್ಛಬ್ದವನ್ನು ನಿರುಕ್ತ ಕಾರರು ಋತ್ವಿಜನಾಮಗಳಲ್ಲೂ (ನಿ. ೩-೧೯) ಹಿರಣ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲೂ (ನಿ. ೨-೧೦) ಸೇರಿಸಿ ಪಠಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪದವು ಋತ್ವಿಕ್ವೆಂದೂ, ಹಿರಣ್ಯವೆಂದೂ ಮತ್ತು ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದಾದರೆ ಈ ಪದದ ಮೂಲಭಾತುನಾವುದು, ಆದರೆ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯು ಯಾವರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯ ಮತ್ತು ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೆಂದು ತಿಳಿಸುವಾಗ ಈ ಪದದ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯೇನು ಎಂದು ತಿಳಿಯುವುದೂ ಕೊಂಚ ಶ್ರಮ ಸಾಧ್ಯವೇ ಆಗಿದೆ. ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಪರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ವಿಧವಾಗಿ ನಿರ್ವಚನವನ್ನೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಮರುತೋ ಮಿತರಾವಿಣೋ ವಾ ಮಿತರೋಚಿನೋ ವಾ ಮಹದ್ಧ್ರವಂತೀತಿ ವಾ |

(ನಿ. ೧೧-೧೪)

ನಿಯಮಿತವಾದ ಶಬ್ದವುಳ್ಳವರಾದ್ದರಿಂದಾಗಲಿ, ನಿಯಮಿತವಾದ ತೇಜಸ್ಸನ್ನುಳ್ಳವರಾದ್ದರಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ವೇಗವಾಗಿ ಓಡುವವರಾದ್ದರಿಂದಾಗಲಿ ಈ ಹೆಸರು ಎಂದು ೧-೨೮-೧ನೇ ಋಕ್ವೇದವನ್ನಾಧಾರಿಸಿ ಮರುತ್ವಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಈ ರೀತಿ ನಾನಾರ್ಥಗಳುಳ್ಳ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಶ್ರಮವೆಂದು ತಿಳಿಸಿ Max Muller ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

Marut or Maruta in ordinary Sanskrit mean wind, and more particularly a strong wind, differing by its violent character from Vayu or Vata. Nor do the hymns themselves leave us in any doubt as to the natural phenomena with which the Maruts are identified. Storms which root up the trees of the forest, lightning, thunder and showers of rain are the background from which the Maruts in their personal and dramatic character rise before our eyes. In most of the later native dictionaries, in the ಮೇದಿನೀ, ವಿಶ್ವ, ಹೇಮ ಚಂದ್ರ, ಅಮರ, ಅನೇಕಾರ್ಥಮಂಜರಿ, Marut is given a synonym of ದೇವ, or God in general and so is Maru in Pali.

But, while the hymns addressed to the Maruts enable us to watch the successive stages in the development of so called deities more clearly than any other hymns, there is, no doubt, one drawback, namely, the uncertainty of the etymology of Marut. The etymology of the name is and always must be the best key to the original intention of a deity.

With regard to Marut I have myself no doubt whatever that Mar-ut comes from the root MAR in the sense of grinding, crushing, pounding (like ಮೃಣಾತಿ, ಮೃದಿತ etc.). There is no objection to this etymology either on the ground of phonetic rules, or on account of the meaning of Marut. Professor Kuhn's idea that the name of the Maruts was derived from the root ಮೃ to die and that the Maruts were originally conceived as the souls of the departed and afterwards as ghosts, spirits, winds and lastly as storms, derives no support from the Veda. Another etymology, proposed in Bohtlingk's Dictionary, which derives Marut from a root ಮೃ to strive, labours under two disadvantages ; first that there is no such root in Sanskrit ; secondly, that the lurid splendour of the lightning is but a subordinate feature in the character of the Maruts. No better etymology having been proposed,, I still maintain that the derivation of Marut from ಮೃ to pound, to smash, is free from any objection and that the original conception of the Maruts was that of crushing, smashing, striking, tearing, and the destroying storms.

[The Vedic Hymns. Sacred Books of the East Vol. XXXII—p. 24.]

ಈ ಪಂಡಿತನು ಮೇಲಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ Kuhn ಮುಂತಾದ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಪಂಡಿತರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಅವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ದೋಷಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಈ ಪದವು ಹಿಂಸಾರ್ಥಕವಾದ ಮೃ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸತಕ್ಕ ಶಕ್ತಿವಿಶೇಷವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಸೋಮಾದಿಗಳನ್ನು ಹಿಂಡುವುದರಿಂದ ಮುತ್ರಿಕೃಗಳಿಗೂ ಮರುತ್ತೆಂಬ ಪ್ರಯೋಗವುಂಟು. ಮಿತವಾದ ದೀಪ್ತಿಯುಳ್ಳವರಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಹಿರಣ್ಯಕ್ಕೂ ಈ ಗುಣವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಈ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅರ್ಚನ್—ಅರ್ಚ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲಙ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರ್ಛಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ರ್ಛೋಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ತಕಾರಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯ ಮಾಜೋಯೋಗೇಽಪಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜ್ಞತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶೋಚಿಷಾ—ಶುಚಿ ದೀಪ್ತಾ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕ ಇಸಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೋಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ತಿಷ್ಠಾಃ—ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತಿ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇತೆಶ್ಚಲಿ

ಪರಸ್ಪೃಪದೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಪಾಘ್ರಾ-
ಧ್ಯಾಸ್ಥಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ತಿಷ್ಠಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ.
ತಿಷ್ಠಾಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಷ್ಠಾದೇಶವನ್ನು ಆದ್ಯು-
ತಾತ್ತವಾಗಿ ನಿಪಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ತಿಷ್ಠಾಃ ಎಂಬುದು ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸೂರ್ಯಃ—ಸ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ರಾಜಸೂಯ ಸೂರ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಕೃಬಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ವಯಂ ತೇ ಅದ್ಯ ರರಿಮಾ ಹಿ ಕಾಮಮುತ್ತಾನಹಸ್ತಾ ನಮಸೋಪಸದ್ಯ |
ಯಜಿಷ್ಠೇನ ಮನಸಾ ಯಕ್ತಿ ದೇವಾನಸ್ತ್ರೇಧತಾ ಮನ್ಮನಾ ವಿಪ್ರೋ ಅಗ್ನೇ || ೫ ||

ಪದಪಾಠಃ

ವಯಂ | ತೇ | ಅದ್ಯ | ರರಿಮ | ಹಿ | ಕಾಮಂ | ಉತ್ತಾನಹಸ್ತಾಃ | ನಮಸಾ | ಉಪಸದ್ಯ |
ಯಜಿಷ್ಠೇನ | ಮನಸಾ | ಯಕ್ತಿ | ದೇವಾನ್ | ಅಸ್ತ್ರೇಧತಾ | ಮನ್ಮನಾ | ವಿಪ್ರಃ | ಅಗ್ನೇ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಉತ್ತಾನಹಸ್ತಾ ಹವಿಸ್ವೀಕರಣಾದುತ್ತಾನಪಾಣಿಯೋ ವಯಂ ಕಾಮಂ ಕಮ-
ನೀಯಂ ಪುರೋಡಾಶಾದಿಹವಿಸ್ತೇ ತುಭ್ಯಮದ್ಯೇದಾನೀಮಸ್ಮಿನ್ಮನುಜಾ ರರಿಮ | ದದ್ಮಃ | ನಮಸಾ
ನಮಸ್ತಾರೇಣೋಪಸದ್ಯ ಪ್ರಸನ್ನೋ ಭೂತ್ವಾ ಯಜಿಷ್ಠೇನ ಯಷ್ಟ್ಯತಮೇನ ಯಾಗೇಚ್ಛಾವತಾ ಮನ-
ಸಾಂತಃಕರಣೇನ ದೇವಾನ್ಯಕ್ತಿ | ಯಜನೀಯಾನ್ದೇವಾನ್ಯಜ | ಪೂಜಯ | ಕಿಂಚಿ ವಿಪ್ರೋ ಮೇಧಾವೀ
ಕರ್ಮಾಭಿಜ್ಞಸ್ತಮಸ್ತ್ರೇಧತಾಕ್ಷೇಣೇನ ಪ್ರಭೂತೇನ ಮನ್ಮನಾ ಮಂತವ್ಯೇನ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ದೇವಾನ್ಮು-
ಜಯ || ಅದ್ಯ | ಸದ್ಯಃ ಪರುತ್ವರಾಯೈಷಮ ಇತ್ಯಾದಿನಾ ನಿಪಾತಿತಃ | ಅಂತೋದಾತ್ತತ್ವ | ರರಿಮ | ರಾ-
ದಾನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಿಟಿ ಪರಸ್ಪೃಪದಾನಾಂ ಏಲತುಃ | ಪಾ. ೩-೪-೮೨ | ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಮಸೋ
ವಾದೇಶಃ | ಕ್ರಾದಿನಿಯಮಾದಿಡಾಗಮಃ | ಆತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚೇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ಹಿಯೋಗಾ-
ದನಿಘಾತಃ | ಆಗಮಾ ಅನುದಾತ್ತಾ ಇತೀಟೋಽನುದಾತ್ತತ್ವಾತ್ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಉಪಸದ್ಯ | ಷಡ್ವ್ಯ-
ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾಧನೇಷು | ಅಸ್ಯ ಕ್ತಾಃ | ಸಮಾಸೇಽನ ಇೌಪೂರ್ವೇ ಕ್ತೋ ಲ್ಯಬಿತಿ ಲ್ಯಪ್ | ಲಿತ್ಸೇಃ |
ಯಕ್ತಿ | ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು | ಲೋಟಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ |
ಷತ್ಪಕತ್ವೇ | ಸಿಪ್ರೋ ಹ್ಯಾದೇಶಾಭಾವಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಅಸ್ತ್ರೇಧತಾ | ಸ್ಪಿಧಿಃ ಕ್ಷಯಾರ್ಥಃ | ತತ್ಪುರುಷ
ಇತಿ ನ ಇೌಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಹೇ) ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಉತ್ತಾನಹಸ್ತಾಃ—ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ ಕೈಗಳುಳ್ಳ | ನಯಂ—ನಾವು | ಕಾಮಂ—(ದೇವತೆಗಳಿಂದ) ಅನೇಕ್ಷಣೀಯವಾದ (ಪುರೋಡಾಶಾದಿಹವಿಸ್ಸನ್ನು) | ತೇ—ನಿನಗೆ | ಅದ್ಯ—ಈಗ (ಈ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ) | ರರಿಮು—ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ. | ನಮಸಾ—(ನಮ್ಮ) ನಮಸ್ಕಾರದಿಂದ | ಉಪಸದ್ಯ—ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿ | ಯಜಿಷ್ಠೇನ—ಯಾಗಮಾಡಬೇಕೆಂದು ದೃಢವಾದ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ | ಮನಸಾ—ಅಂತಃಕರಣದಿಂದ | ದೇವಾನ್—ದೇವತೆಗಳನ್ನು | ಯಕ್ತಿ—ಪೂಜಿಸು ; (ಮತ್ತು) | ವಿಪ್ರಃ—(ಕರ್ಮಾಭಿಜ್ಞನಾದ) ಮೇಧಾವಿಯಾದ (ನೀನು) | ಅಸ್ರೇಧತಾ—ಅಸ್ತೀಣವಾದ (ಪ್ರಭೂತವಾದ) | ಮನ್ನನಾ—ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ | (ದೇವಾನ್ ಯಕ್ತಿ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸು).

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಹವಿಃಪಾಣಿಗಳಾಗಿ, ಕೈಯನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ, ನಾವು ಈಗ ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಪುರೋಡಾಶಾದಿಹವಿಸ್ಸನ್ನು ನಿನಗೆ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇವೆ ; ನಮ್ಮ ನಮಸ್ಕಾರಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿ ನೀನು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಯಾಗಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಪ್ರಬಲೇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸು ; ಆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರ್ಮಾಭಿಜ್ಞನಾದ ನೀನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸು.

English Translation

With uplifted hands, approaching you with reverence, we present to you to day our oblation : do you, who are wise, worship the gods with most devout mind and with unwearied praise.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಉತ್ತಾನಹಸ್ತಾ—ಹವಿಃಸ್ವೀಕರಣಾದುತ್ತಾನಪಾಣಯಃ | ಯಾಸ್ಮರು ಉತ್ತಾನ, ಉತ್ತತಾನ, ಉರ್ಧ್ವತಾನೋ ವಾ (ನಿ. ೪-೨೧) ಎಂದು ಉತ್ತಾನಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಪೋಧಿಸಿ ಋತ್ವಿಜರಾದ ನಾವು ಮೇಲುಮುಖವಾದ ಹಸ್ತತಲವುಳ್ಳ ಹಸ್ತಗಳಿಂದ ಎಂದರೆ ಕೈಗಳನ್ನೆತ್ತಿ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ರುಚಿಕರವಾದ ಪುರೋಡಾಶವೇ ಮೊದಲಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವೆವು ಎಂದು ಆಶಂಸಿಸಿದೆ.

ನಮಸಾ ಉಪಸದ್ಯ ಯಜಿಷ್ಠೇನ ಮನಸಾ ದೇವಾನ್ ಯಕ್ತಿ—ನಮಸ್ಕಾರೇಣ ಪ್ರಸನ್ನೋ ಭೂತ್ವಾ ಯಾಗೇನ ಅಚ್ಛಾವತಾ ಅಂತಃಕರಣೇನ ಯಜನೀಯಾನ್ ದೇವಾನ್ ಯಜ ಪೂಜಯೆ ಅಗ್ನಿಯು ಋತ್ವಿಜರಾದ ನಮ್ಮ ನಮಸ್ಕಾರಗಳಿಂದ ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿ, ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಸ್ವೀಕಾರದಿಂದ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಅಂತಃಕರಣಗಳಿಂದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪೂಜ್ಯರಾಗಿರುವ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ಮತ್ತು ವಿಪ್ರಶಬ್ದವು ಮೇಧಾವಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಕುಶಲನಾಗಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು ಬಹಳವಾಗಿ ಧ್ಯಾನಾರ್ಹವಾಗಿರುವ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸಲಿ ಎಂದು ಆಶಂಸಿಸಿದೆ.

ಅಸ್ರೇಢತಾ—ಅಕ್ಷೀಣೇನ ಪ್ರಭೂತೇನ ಕ್ಷಯವನ್ನು ಅಂದರೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿರುವ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಕಾರಣ ಅತಿಶಯವಾದುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಮನ್ಮನಾ—ಇಲ್ಲಿ ಮಂತವ್ಯೇನ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ಧ್ಯಾನಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸ್ತುತ್ಯವಾದ, ಪೂಜ್ಯವಾದ ಎಂಬರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಋ. ಸಂ. ೧-೨೬-೨; ೧-೧೨೭-೨; ೧-೧೫೧-೮; ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ **ಮನ್ಮನಾ, ಮನ್ಮಭಿಃ** ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮತ್ತು ಸ್ತುತ್ಯರ್ಹವಾದ ಮನಃಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಮನ್ಮಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ,

ಉಪ ಸ್ರಾಗಾತ್ಸುಮನ್ಮೇಧಾಯಿ ಮನ್ಮ ದೇವಾನಾಮಾಶಾ ಉಪ ವೀತಸೃಷ್ಠಃ |

ಅನ್ವೇನಂ ವಿಸ್ರಾ ಋಷಯೋ ಮದಂತಿ ದೇವಾನಾಂ ಪುಷ್ಟೇ ಚಕೃಮಾ ಸುಬಂಧುಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೨-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ **ಮನ್ಮ** ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಮಂತ್ರವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೬-೨೨.) ಮನನೀಯವಾದ ಎಂದರೆ ಧ್ಯಾನಾರ್ಹವಾದ ಮಂತ್ರವೆಂದರ್ಥ. ಸಾಯಣರು ಮನನೀಯವಾದ ಫಲವೆಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಎರಡನೆಯದಾಗಿ,

ತನೂನಸಾತ್ವಥ ಋತಸ್ಯ ಯಾನಾನ್ಮಧ್ವಾ ಸಮಂಜಸ್ತ್ವದಯಾ ಸುಜಿಹ್ವ |

ಮನ್ಮಾನಿ ಧೀಭಿರುತ ಯಜ್ಞಮ್ಯಂಧನ್ ದೇವತ್ರಾ ಚ ಕೃಣುಹ್ಯಧ್ವರಂ ನಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೨)

ಎಂಬಲ್ಲಿ **ಅಸ್ಮದಭಿಪ್ರೇತಾನಿ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಿ** ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆಯೇ ೧-೧೨೯.೯ನೇ ಋಕ್ಕನ್ನೂ ಸಹ ಉದಾಹರಿಸಿ (ನಿ. ೧೯-೪೨) ಅಲ್ಲಿಯೂ ಅದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಹವಾದ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಈ ಶಬ್ದದ ಅವಯವಾರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕಾದರೆ ಮನಸ್ಸಿನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಭಿಪ್ರಾಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನೇಕ ಸಂಹಿತಾ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅಭಿಲಾಷೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುವ ವಸ್ತುವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದಾಗಿದೆ. ಈ ಆದೃತವಾದ ವಸ್ತುವು ಯಜ್ಞ ಫಲವಾಗಬಹುದು ; ಸ್ತುತಿಯಾಗಬಹುದು ; ಹವಿಸ್ಸಾಗಬಹುದು. **ಅಗ್ನಿಃ ಪ್ರತ್ನೇನ ಮನ್ಮನಾ** (ಐ. ಬ್ರಾ. ೧-೪) ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಈ ಪದದ ಅತಿಶಯಿತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು.

* ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅದ್ಯ—ಅಸ್ಮಿನ್ ಅಹನಿ ಅದ್ಯ. **ಸದ್ಯಃ ಪರುತ್ ಪರಾರಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಂ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಶ್ವಭಾವವೂ ದ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯವೂ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದಲೇ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ರರಿಮ—ರಾ ದಾನೇ ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್. **ಪರಸ್ತೈಪದಾನಾಂ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತಮಪುರುಷಬಹುವಚನದ ಮುಸಿಗೆ ಮಾದೇಶ. ಕ್ರಾದಿನಿಯಮದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. **ಅಸಂಯೋಗಾಲ್ಲಿಟ್ಕಿತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಕಿತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಪರವಾದಾಗ **ಅತೋಲೋಪ ಇಟಿಚಿ** (ಪಾ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ

ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ರರಿಮ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿ ಎಂಬುದರ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗಮಾ ಅನುದಾತ್ತಾಃ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇಡಾಗಮ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಉತ್ತಾನಹಸ್ತಾಃ—ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಪಸದ್ಯ—ಉಪ ಎಂಬುದು ಉಪಸರ್ಗ. ಪದಲ್ಯ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಾಪ್ರ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಸಮಾಸೇನೌಪೂ— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲ್ಯಬಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಜಿಷ್ಠೇನ—ಯಜ ಧಾತುವಿಗೆ ತೃಚ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಠನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತೃಚಿಗೆ ಲೋಪ. ನಿತ್ಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಯಕ್ಷಿ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ವ್ರಶ್ಚಭೃಷ್ಠಸೃಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ. ಸಕಾರ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಷಢೋಕಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಕಕಾರಾದೇಶ. ಅದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ. ಯಕ್ಷಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಿಪಿಗೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಹಿ ಆದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ರೇಧತಾ—ಸ್ರಿಧಧಾತುವು ಕ್ಷಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಲಿಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪದೇಗೆ ಗುಣ. ನ ಸ್ರೇಧತ್ ಅಸ್ರೇಧತ್ ತೇನ. ತತ್ಪುರುಷೇತುಲ್ಯಾರ್ಥ— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಜ್ಞಾಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತ್ವದ್ಧಿ ಪುತ್ರ ಸಹಸೋ ವಿ ಪೂರ್ವೀರ್ಧೇವಸ್ಯ ಯಂತ್ಯೂತಯೋ ವಿ ವಾಚಾಃ ।
ತ್ವಂ ದೇಹಿ ಸಹಸ್ರಿಣಂ ರಯಿಂ ನೋದ್ರೋಘೇಣ ವಚಸಾ ಸತ್ಯಮಗ್ನೇ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ತ್ವತ್ । ಹಿ । ಪುತ್ರ । ಸಹಸಃ । ವಿ । ಪೂರ್ವೀಃ । ದೇವಸ್ಯ । ಯಂತಿ । ಉತಯಃ । ವಿ । ವಾಚಾಃ ।
ತ್ವಂ । ದೇಹಿ । ಸಹಸ್ರಿಣಂ । ರಯಿಂ । ನಃ । ಅದ್ರೋಘೇಣ । ವಚಸಾ । ಸತ್ಯಂ । ಅಗ್ನೇ ॥ ೬ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸಹಸಃ ಪುತ್ರ ಬಲಸ್ಯ ಪುತ್ರ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ದೇವಸ್ಯ ದೇವನಶೀಲಸ್ಯ ಕರ್ಮಕರಣಪ್ರವೃತ್ತಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ತ್ವತ್ ತ್ವತ್ತಃ ಸಕಾಶಾತ್ಪೂರ್ವೀಃ ಪ್ರಭೂತಾ ಊತಯೋ ವಿಘ್ನಪರಿಹಾರೇಣ ಕರ್ಮ- ಪರಿಪಾಲನಾದಿರೂಪಾ ರಕ್ಷಾ ವಿ ಯಂತಿ ಹಿ | ವಿವಿಧಂ ಗಚ್ಛಂತಿ ಖಲು | ತಮಿಮಂ ಯಜಮಾನಂ ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತಿ | ತಥಾ ವಾಜಾ ಅನ್ನಾನಿ ವಿಯಂತಿ | ಏನಂ ಯಜಮಾನಂ ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತಿ | ಕಿಂಚಿ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಂ ಸಹಸ್ರಿಣಂ ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕಂ ರಯಿಂ ಧನಂ ನೋಽಸ್ಮಭ್ಯಂ ದೇಹಿ | ತಥಾದ್ರೋಘೇಣ ದ್ರೋಹರಹಿತೇನ ಪಾಪಶೂನ್ಯೇನ ವಚಸಾ ವಾಕ್ಯೇನ ಯುಕ್ತಂ ಸತ್ಯಂ ಸತ್ಯಶೀಲಂ ಸನ್ಮಾರ್ಗೇ ಪ್ರವರ್ತ- ಮಾನಂ ಪುತ್ರಂ ಚ ದೇಹಿ | ಪ್ರಯಚ್ಛ || ತ್ವತ್ | ಯುಷ್ಮತ್ಪ್ರಭುಸ್ಯ ಪಂಚಮ್ಯೇಕವಚನೇ ತ್ವಾದೇಶಃ | ಜಸೇರೇಕವಚನಸ್ಯ ಚ | ಸಾ. ೭-೧-೩೨ | ಇತ್ಯದಾದೇಶಃ | ಏಕಾದೇಶಸ್ವರಃ | ಪುತ್ರ ಸಹಸಃ | ಪರಮುಪಿ- ಛಂದಸೀತಿ. ಪರಾಂಗವದ್ಭಾವಾದ್ವೈಯೋಃ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತತ್ವಂ | ದೇಹಿ | ಡುದಾಙ್ ದಾನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲೋಟಿ ಘ್ನೋರೇದ್ಧಾವಿತಿ ಧಾತೋರೇತ್ವಮಭ್ಯಾಸಲೋಪಶ್ಚ | ನಿಘಾತಃ | ಅದ್ರೋಘೇಣ | ದ್ರುಹ ಚಿಘಾಂಸಾಯಾಂ | ಘಾಙ್ | ದ್ರೋಘಃ | ಘಕಾರಶ್ಚಾಂದಸಃ | ನ ಇನ್ಸಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ಪರಪದಾಂತೋ- ದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸಹಸಃ ಪುತ್ರ—ಬಲದ ಪುತ್ರನಾದ | (ಹೇ) ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ದೇವಸ್ಯ—ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ತ್ವತ್—ನಿನ್ನಿಂದ | ಪೂರ್ವೀಃ—ಜೆಜ್ಜಾದ (ನಾನಾವಿಧವಾದ) | ಊತಯೀಃ—ಕರ್ಮಪರಿಪಾಲನರೂಪರಕ್ಷಣಕರ್ಮಗಳು | ವಿ ಯಂತಿ ಹಿ—ವಿವಿಧರೂಪವಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತವೆ ಯಷ್ಟೆ | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ವಾಜಾಃ—ಅನ್ನಗಳೂ | ವಿ(ಯಂತಿ)—ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತವೆ; (ಮತ್ತು) | (ಹೇ ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ) | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಸಹಸ್ರಿಣಂ—ಸಹಸ್ರ ಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ | ರಯಿಂ—ಧನವನ್ನು | ನಃ—ನಮಗೆ | ದೇಹಿ—ಕೊಡು; (ಅದೇ ರೀತಿ) | ಅದ್ರೋಘೇಣ—ದ್ರೋಹ (ಪಾಪ) ರಹಿತವಾದ | ವಚಸಾ—ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಯುಕ್ತನೂ | ಸತ್ಯಂ—ಸತ್ಯಶೀಲನೂ (ಆದ ಪುತ್ರನನ್ನೂ) | (ದೇಹಿ—ಅನುಗ್ರಹಿಸು) ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಬಲಪುತ್ರನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನ್ನ ಉದ್ದಿಶ್ಯಕವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನಾಚರಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ನೀನ್ನ ಬಹುವಿಧವಾಗಿ ಯಾಗಪಾಲನಾದಿರಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತೀಯಷ್ಟೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ನಮಗೂ ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕ ಧನವನ್ನೂ ಮತ್ತು ದ್ರೋಹಾದಿರಹಿತವಾದ ಭಾಷೆಯುಳ್ಳವನೂ, ಸನ್ಮಾರ್ಗಗಾಮಿಯೂ ಆದ ಪುತ್ರನನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation

From you, verily, son of strength, many and various benefactions and various kinds of food devolve upon the devout (worshipper) : grant us, AGNI, infinite wealth; and (a son) observant of truth, with speech devoid of guile.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ಸಹಸಃ ಪುತ್ರಃ—ಬಲಪ್ರಯೋಗಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮಥನಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಹಸ- ಸ್ಪುತ್ರಃ, ಸಹಸಃ ಸೂನುಃ ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ವಿಶೇಷಣಗಳಿವೆ.

ಅಯಂ ಹಿ ದ್ರವಿಣೋದೋಗ್ನಿರಯಂ ದಾತಾ ಬಲಸ್ಯ ಹಿ |

ಜಾಯತೇ ಚ ಬಲೇನಾಯಂ ಮಥ್ಯಕೃತ್ಯೈಷಿಭಿರಧ್ವರೇ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೩-೬೧ ; ೩-೬೫)

ಬಲದಾತನಾದುದರಿಂದಲೂ, ಬಲದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾದುದರಿಂದಲೂ ಅಗ್ನಿಗೆ ಈ ವಿಶೇಷಣವೆಂದು ಬೃಹದ್ದೇವತಾವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ,

ಅಸ್ಮಾಕಮಗ್ನೇ ಅಧ್ವರಂ ಜುಷಸ್ವ ಸಹಸಃ ಸೂನೋ ತ್ರಿಷಧಸ್ವ ಹವ್ಯಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೪-೮)

ಯಸ್ಮೇ ಅಗ್ನೇ ಸುಮತಿಂ ಮರ್ತೋ ಅಪ್ತತ್ಸಹಸಃ ಸೂನೋ ಅತಿ ಸ ಪ್ರ ಶೃಣ್ವೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧-೭)

ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ಅಗ್ನಿಯ ಈ ಗುಣವನ್ನು ಹೇಳಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ದೇವಸ್ಯ—ದೇವನಶೀಲಸ್ಯ ಕರ್ಮಕರಣಪ್ರವೃತ್ತಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ | ದೇವಶಬ್ದವು ದಾನಾದ್ವಾ ದೀಪನಾದ್ವಾ ದ್ಯೋತನಾದ್ವಾ ದ್ಯುಸ್ಥಾನೋ ಭವತೀತಿ ವಾ (ನಿ. ೭-೧೫) ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಇದರ ವಿನರಣೆಯನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ದಿವುಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ದೇವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಇರುವವನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಯಜ್ಞಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಪೂರ್ವೀಃ ಊತಯೇ—ಪ್ರಭೂತಾಃ ವಿಘ್ನಪರಿಹಾರೇಣ ಕರ್ಮಪರಿಪಾಲನಾದಿರೂಪಾಃ ರಕ್ಷಾಃ | ಪೂರ್ವೀ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಭೂತ ಅಥವಾ ಅತಿಶಯವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, (ಬಲದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿರುವ) ಸಹಸಸ್ಪುತ್ರನಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಯಜಮಾನನು ಆಚರಿಸುವ ಯಜ್ಞದ ಕರ್ಮಗಳು ಯಾವ ವಿಧವಾದ ವಿಘ್ನವೂ ಬರದಂತೆ ಅತಿಶಯವಾದ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ನೆರವೇರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಸ್ತುತೆ ಗೊಳಿಸಿದೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ ರಕ್ಷಾಃ ವಿಯಂತಿ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿವಿಧಂ ಗಚ್ಛಂತಿ ತಮಿಮಂ ಯಜಮಾನಂ ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತಿ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಅನ್ನಾನಿ ಯಜಮಾನಂ ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತಿ ಯಜಮಾನನು ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಅನ್ನವೂ ಹೊಂದುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸಹಸ್ರಿಣಂ ರಯಂ ನಃ ದೇಹಿ—ಅಗ್ನಿಯು ಸಹಸ್ರ (ಸಾವಿರ) ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ ಧನವನ್ನು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಅದ್ರೋಘೇಣ ವಚಸಾ ಸತ್ಯಂ ದೇಹಿ—ದ್ರೋಹರಹಿತೇನ ಪಾಪಶೂನ್ಯೇನ ವಾಕ್ಯೇನ ಯುಕ್ತಂ ಸತ್ಯಶೀಲಂ ಸನ್ಮಾರ್ಗೇ ಪ್ರವರ್ತಮಾನಂ ಪುತ್ರಂ ಚ ಪ್ರಯಚ್ಛ | (ಇತರರಿಗೆ) ಸರ್ವರಿಗೂ ಕೆಟ್ಟದ್ದನ್ನು ಹಾರೈಸದೆ ಇರುವ ವಾಕ್ಯಗಳುಳ್ಳವನಾದ, ಮತ್ತು ಸತ್ಯವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ, ಸತ್ಪುರುಷರ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವ ಪುತ್ರನು ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಬೇಕೆಂದು ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಸತ್ಯಂ—ಈ ಪದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೪) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಸತ್ಯ ತಾಯತೇ ಸತ್ಪ್ರಭವಂ ಭವತೀತಿ ವಾ (ನಿ. ೩-೧೩) ಎಂದು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಶೀಲನಾದ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ತ್ವತ್ — ಯುಷ್ಮದ್, ಶಬ್ದ. ಪಂಚಮೀವಕವಚನಪರವಾದಾಗ ತ್ವಮಾವೇಕವಚನೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಸರ್ಯಂತಕ್ಕೆ ತ್ವಾದೇಶ. ಏಕವಚನಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆತ್ ಆದೇಶ. ಅದಿಗೆ ಲೋಪ. ಪರರೂಪ. ಏಕಾದೇಶಉದಾತ್ತೇನೋದಾತ್ತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಾದೇಶವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪುತ್ರ ಸಹಸಃ—ಷಷ್ಠ್ಯಂತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪರಾಂಗವದ್ಭಾವವು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವಿಹಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಪರಮಪಿ ಛಂದಸಿ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತಕ್ಕೆ ಪರವಾಗಿ ಷಷ್ಠ್ಯಂತವಿದ್ದರೂ ಪರಾಂಗಭಾವದಂತೆಯೇ ಆಗುವುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರಬರುತ್ತದೆ.

ಯಂತಿ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಲಟ್ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಹಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ದೇಹಿ—ಡುದಾಜ್ ದಾನೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸೇರ್ಪಡೆಪಿಚ್ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿ ಆದೇಶ. ಶ್ಲ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬಂದಾಗ ಘ್ನಸೋರೇದ್ವಾವಭ್ಯಾಸಲೋಪಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಏತ್ವ. ದೇಹಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅದ್ರೋಘೇಣ—ದ್ರುಹ ಜಿಘಾಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಘ್ನ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧೆಗೆ ಗುಣ. ಧಾತು ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಛಂದಸವಾಗಿ ಘಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ನ ವಿದ್ಯತೇ ದ್ರೋಘಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅದ್ರೋಘಃ ನಞ್ ಸುಭ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತುಭ್ಯಂ ದಕ್ಷ ಕವಿಕ್ರತೋ ಯಾನೀಮಾ ದೇವ ಮರ್ತಾಸೋ ಅಧ್ವರೇ ಅಕರ್ಮ ।

ತ್ವಂ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಸುರಥಸ್ಯ ಬೋಧಿ ಸರ್ವಂ ತದಗ್ನೇ ಅಮೃತ ಸ್ವದೇಹ ॥ ೭ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ತುಭ್ಯಂ । ದಕ್ಷ । ಕವಿಕ್ರತೋ ಇತಿ ಕವಿಕ್ರತೋ । ಯಾನಿ । ಇಮಾ । ದೇವ । ಮರ್ತಾಸಃ । ಅಧ್ವರೇ ।
ಅಕರ್ಮ ।

ತ್ವಂ । ವಿಶ್ವಸ್ಯ । ಸುರಥಸ್ಯ । ಬೋಧಿ । ಸರ್ವಂ । ತತ್ । ಅಗ್ನೇ । ಅಮೃತ । ಸ್ವದೇಹ ॥ ೭ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ದಕ್ಷ ಸಮೃದ್ಧತಯಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯೋಪೇತ ಕವಿಕೃತೋದ್ವಿಗ್ಧಯವಿಷಯಪ್ರಜ್ಞೋಪೇತ ಸರ್ವಜ್ಞ ದೇವ ದೀಪ್ಯಮಾನ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಮರ್ತಾಸೋ ಯಜಮಾನಾ ವಯಂ ತುಭ್ಯಂ ತ್ವದರ್ಥಂ ಯಾನೀಮಾ ಯಾನೀಮೇಮಾನಿ ಹವೀಂಷ್ಯಧ್ವರೇ ಯಜ್ಞೇಕರ್ಮ | ಹವಿಸ್ತ್ವಾಗಮಕಾಷ್ಟ | ತ್ವಂ ಚ ಸುರಥಸ್ಯ ಶೋಭನಯಾನೋಪೇತಸ್ಯ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಬೋಧಿ | ಗೋಪಾಯಿತಾ ಭವಾಮೀತಿ ಬುಧ್ಯಸ್ವ | ಹೇ ಅಮೃತ ಮರಣಧರ್ಮರಹಿತಾಗ್ನಿ ಇಹಾಸ್ಥಿನ್ಮರ್ಮಣ್ಯಸ್ಮಾಭಿದತ್ತಂ ತತ್ಸರ್ವಂ ಹವಿಃ ಸ್ವದ | ಆಸ್ವಾದಯ || ಅಕರ್ಮ | ಡುಕೃತ್ ಕರಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಜಃ ಛಂದಸ್ಸುಭಯಭೇತಿ ಮಸ ಅರ್ಧಧಾತುಕತ್ವೇನ ಜುತ್ವಾಭಾವಾದ್ಗುಣಃ | ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ಬೋಧಿ | ಬುಧ ಅವಗಮನೇ | ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ಜಿತಿ ಲೋಡರ್ಥೇ ಲುಜಃ | ತಿಜಾಂ ತಿಜೋ ಭವಂತೀತ್ಥಿಸಿಪಸ್ತಾದೇಶಃ | ದೀಪಜನಬುಧೇತ್ಯಾದಿನಾ ಕರ್ತರಿ ಚಿಹ್ | ಚಿಹೋ ಲುಗಿತಿ ತಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಲೋಪಃ | ಅಡಭಾವಶ್ಚಾಂದಸಃ ಸ್ವದ | ಸ್ವದ ಆಸ್ವಾದನೇ | ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಃ | ಲೋಟಿ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ದಕ್ಷ—ಸಮರ್ಥನೂ, | ಕವಿಕೃತೋ—ಅತೀಂದ್ರಿಯಜ್ಞಾನಯುಕ್ತನೂ, | ದೇವ—ದೇವದೀಪ್ಯಮಾನನೂ ಆದ | (ಹೇ) ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಮರ್ತಾಸಃ—ಮರ್ತ್ಯರಾದ ನಾವು (ಯಜಮಾನರು) | ತುಭ್ಯಂ—ನಿನಗೋಸ್ಕರ | ಯಾನಿ ಇಮಾ—ಯಾವ ಈ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು | ಅಧ್ವರೇ—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ಅಕರ್ಮ—ಅರ್ಪಣೆ ಮಾಡಿದವೋ | ತತ್ ಸರ್ವಂ—ಅದೆಲ್ಲವನ್ನೂ | (ಹೇ) ಅಮೃತ—ಮರಣರಹಿತನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಇಹ—ಈ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ | ಸ್ವದ—ಆಸ್ವಾದಿಸು (ಮತ್ತು) | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಸುರಥಸ್ಯ—(ಯಜ್ಞಸಹಾಯಕವಾದ) ಒಳ್ಳೆಯ ರಥವಿಶಿಷ್ಟರಾದ | ವಿಶ್ವಸ್ಯ—ಎಲ್ಲಾ ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳ | ಬೋಧಿ—(ರಕ್ಷಕನು ನಾನಾಗುತ್ತೇನೆಂದು) ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಯುಳ್ಳವನಾಗು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸಮರ್ಥನೂ, ಅತೀಂದ್ರಿಯಜ್ಞನೂ, ದೇವದೀಪ್ಯಮಾನನೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಮರ್ತ್ಯರಾದ (ನಮ್ಮಿಂದ) ಯಜಮಾನರಿಂದ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಹವಿರಾದಿಗಳು ಅರ್ಪಿತವಾಗುತ್ತವೆ; ಮರಣರಹಿತನಾದ ನೀನೂ ಕೂಡ ಯಾಗಸಹಾಯಕವಾದ ರಥವಿಶಿಷ್ಟರಾದ ಎಲ್ಲಾ ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳಿಗೂ ರಕ್ಷಕನಾಗುತ್ತೇನೆಂಬ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನಾಗಿ, ನಮ್ಮಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದುದನ್ನೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸ್ವೀಕರಿಸು.

English Translation

Divine (AGNI), mighty and omniscient, these (are the offerings) which we mortals present to you in the sacrifice : be cognizant of every respectable worshipper, and partake, immortal, of all (his offerings) on this occasion.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ದಕ್ಷ—ಸಮೃದ್ಧತಯಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯೋಪೇತ | ದಕ್ಷಶಬ್ದವು (ನಿ.೩-೯) ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಸರ್ವಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ಸರ್ವವಿಧವಾದ ಅತಿಶಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿರುವನೆಂದೂ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವನೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಕವಿಕೃತೋ—ಅತೀಂದ್ರಿಯವಿಷಯಪ್ರಜ್ಞೋಪೇತ ಸರ್ವಜ್ಞ | ಕವಿಶಬ್ದವು ಮೇಧಾವಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಕೃತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮವಾ ಪ್ರಜ್ಞಾಂವಾ ಎಂದು (ನಿ. ೨-೨೮) ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಕೃತು ಶಬ್ದವು ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೨) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೩) ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಮೇಧಾವಿಯೂ ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತನೂ ಆಗಿರುವನೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ನಿರ್ವಚನದಿಂದ ಅರ್ಥವಾಗುವ ಕಾರಣ ಸಾಯಣರು ಈ ಅರ್ಥದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಭಾವವು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವಾಗಿ ಇಂದ್ರಿಯಗೋಚರವಾಗದಿರುವ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸುವ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಇದಲ್ಲದೆ ಈ ಪದವು ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿಯೂ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಅಲೌಕಿಕವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನೂ ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಇದರ ಗಂಭೀರವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನರಿಯಬೇಕಾದರೆ ಕವಿಶಬ್ದಕ್ಕೂ, ಕೃತುಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಇರತಕ್ಕ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನರಿಯಬೇಕು.

ಕವಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ “ಯೇ ದೇವಾ ಅನೂಚಾನಾಸ್ತೇ ಕವಯಃ ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವನ್ನು ನುಸರಿಸಿ ವೇದಾಂಗಸಹಿತವಾದ ವೇದಾಧ್ಯಯನವನ್ನು ಮಾಡಿದ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರೆಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ, ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ಕವಿಃ ಮನೀಷೀ (ನಿ. ೩-೧೫) ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ, ಮೇಧಾವಿಯೆಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಮೇಧಾವೀ ಕವಿಃ ಕ್ರಾಂತದರ್ಶನೋ ಭವತಿ ಕವತೇರ್ವಾ |

(ನಿ. ೧೨-೧೩)

ಎಂಬುದಾಗಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಕವಿಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಕೃಮ್‌ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಕ್ರಾಂತದರ್ಶನವುಳ್ಳವನೆಂದಾಗಬಹುದು. ಅಥವಾ ಕೃಮ್‌ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಕ್ರಾಂತದರ್ಶನವೆಂದಾಗಬಹುದು. ಅಥವಾ ಕೃಮ್‌ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಾಧತಕ್ಕ ಸ್ತೋತ್ರವೆಂದಾಗಬಹುದು ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ನಿರ್ವಚನವು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಕವಿಯ ಸ್ವರೂಪವೇನು? ಕವಿಯ ಶಕ್ತಿಯೇನು? ಯಾವ ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಕವಿಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕಾದುದು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಋಷಿ, ಸುಮೇಧ, ಧೀರ, ರೇಭ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಯಾವ ಸ್ವರೂಪವಿಶೇಷವನ್ನು ತೋರಿಸುವವೋ ಕವಿಪದವೂ ಅದೇ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಭೂತಭವಿಷ್ಯದ್ವರ್ತಮಾನ ಕಾಲಗಳ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಿಳಿಯತಕ್ಕ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೇ ಧೀರನು, ಋಷಿಯು. ಅವನೇ ಕವಿಯು. ಈ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೇ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ಕಾವ್ಯದ ಸೃಷ್ಟಿಗೂ ಅರ್ಹನಾಗಿರುವನು. ಆದುದರಿಂದ ಸ್ತುತಿಕಾರನಿಗೂ ಕವಿ, ರೇಭ ಇತ್ಯಾದಿ ಹೆಸರುಗಳಿರುವುವು. [ಲೌಕಿಕವಾದ ಸಾಹಿತ್ಯಗಳೆಲ್ಲಾ, ಗ್ರಂಥಗಳೆಲ್ಲಾ ಕವಿ, ಕಾವ್ಯ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ಕೊಂಚ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾದ ಅರ್ಥವಿರುವುದೆಂಬುದನ್ನು ಮುಂದೆ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ]. ಕವಿಯ ನಿಜವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ವಿಶ್ವಾ ರೂಪಾಣಿ ಪ್ರತಿ ಮುಂಚಿತೇ ಕವಿಃ ಪ್ರಾಸಾವೀದ್ಭದ್ರಂ ದ್ವಿಪದೇ ಚತುಷ್ಪದೇ |

ವಿ ನಾಕಮಖ್ಯತ್ಸವಿತಾ ವರೇಣ್ಯೋಽನು ಪ್ರಯಾಣಮುಷಸೋ ವಿ ರಾಜತಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೮೧-೨).

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಸವಿತೃವಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವ ಕವಿಶಬ್ದವು ಸವಿತೃವಿನ ಯಾವ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವಿಶ್ವದ ಸಕಲ ರೂಪಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವವನಾದುದರಿಂದ ಸವಿತೃವಿಗೆ ಈ ವಿಶೇಷಣವಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಎಂದರೆ, ಗುಣವಾಗಿ ಅಡಗಿ ಲೋಕದ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗದಿರುವ ಅಂಶಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿತವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಲೋಕದ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯಿದೆಯೆಂದರ್ಥ. ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ತೋತ್ರವಾದ ಸ್ತುತಿಕರ್ತನಿಗೂ ಸಹ ಕವಿಯೆಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ಭಾವವು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿರುವ,

ಬ್ರಹ್ಮಾ ಕೃಣೋತಿ ವರುಣೋ ಗಾತುವಿದಂ ತಮಾಮಹೇ |

ವ್ಯೂರ್ಣೋತಿ ಹೃದಾ ಮತಿಂ ನವ್ಯೋ ಜಾಯತಾಮೃತಂ ನಿಶ್ತಂ ಮೇ ಅಸ್ಯ ರೋದಸೀ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೫-೧೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ಇತರ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹೃತವಾದ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯೂರ್ಣೋತಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಉಚ್ಚಾರಯತಿ, ಪ್ರಕಾಶಯತಿ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿಿದ್ದಾರೆ. ಉರ್ಣಿ ಇೌ ಆಚ್ಛಾದನೇ ಮರೆಸು, ಹೊದಿಸು ಎಂಬರ್ಥದ ಉರ್ಣಿ ಧಾತುವು ಉರ್ಣೋತಿ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದೊಡನೆ ಸೇರಿ ವಿಗತವಾದ ಆಚ್ಛಾದನೆ ಎಂದರೆ ಮರೆಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವುದು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಮಾನಸಿಕವಾದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದೆಂದು ಸೃಷ್ಟಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೂ, ಗುಪ್ತವಾಗಿರುವ ಅಂಶವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿ ತೋರಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯೂ ಸಹ ಕವಿಯ ಅಥವಾ ಸ್ತುತಿಕರ್ತನ ವಿಶೇಷ ಗುಣವೆಂದು ಇದರಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಸವಿತೃವಿಗೂ ಸ್ತುತಿಕರ್ತನಿಗೂ ಇರುವ ಸಮಾನವಾದ ಧರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಕವಿಶಬ್ದವು ಇಬ್ಬರಿಗೂ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಕವಿಲಕ್ಷಣವನ್ನೂ ಕವಿಕೃತಿಯನ್ನೂ ವಿವರಿಸುತ್ತಾ, ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ,

ಸಮಾನಂ ನೀಳಂ ವೃಷಣೋ ವಸಾನಾಃ ಸಂ ಜಗ್ಮಿರೇ ಮಹಿಷಾ ಅವರ್ತೀಭಿಃ |

ಋತಸ್ಯ ಪದಂ ಕವಯೋ ನಿ ಪಾಂತಿ ಗುಹಾ ನಾಮಾನಿ ದಧಿರೇ ಪರಾಣಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೫-೨)

ಬೃಹಸ್ಪತೇ ಪ್ರಥಮಂ ವಾಚೋ ಅಗ್ರಂ ಯತ್ಪ್ರ ರತ ನಾಮಧೇಯಂ ದಧಾನಾಃ |

ಯದೇಷಾಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಯದರಿಪ್ರಮಾಸೀತ್ತೇಣಾ ತದೇಷಾಂ ನಿಹಿತಂ ಗುಹಾವಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೭೧-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ಈ ಭಾವವು ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಕವಿಗಳು ಋತದ ಪಥವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅತ್ಯಂತ ಗುಣವಾದ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ರಹಸ್ಯದ ನಾಮಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಅವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿ ಲೋಕಕ್ಕೆ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ಕವಿಯ ದರ್ಶನವೂ, ಪ್ರಕಾಶನರೂಪವಾದ ಕೃತಿಯೂ ಯಜ್ಞ ರೂಪವಾದ ಸಾಧನದಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯವು.

ಯಜ್ಞೇನ ವಾಚಃ ಪದವೀಯಮಾಯನ್ ತಾಮಸ್ತವಿಂದನ್ನೃಷಿಷು ಪ್ರವಿಷ್ಟಾಂ |

ತಾಮಾಭೃತ್ಯಾ ವ್ಯದಧುಃ ಪುರುತ್ರಾ ತಾಂ ಸಪ್ತ ರೇಭಾ ಅಭಿ ಸಂ ನವತೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೭೧-೩)

ಅತೀಂದ್ರಿಯಾರ್ಥದರ್ಶಿಗಳಾದ ಋಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಗುಪ್ತವಾಗಿದ್ದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಯಜ್ಞರೂಪವಾದ ಸಾಧನದಿಂದ ಕವಿಗಳು ಪಡೆದರು. ಅನಂತರ ಲೋಕದ ಪ್ರಜೆಗಳ ಉಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅವರಿಗೂ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ವಿಶ್ವತತ್ತ್ವ ರೂಪವಾದ ಈ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಗಾಯತ್ರಾದಿ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು ಸೇವಿಸುತ್ತವೆ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವಾಕ್ಯಕಾಶನರೂಪವಾದ ಸೃಷ್ಟಿಗೂ ಯಜ್ಞರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಕ್ಕೂ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನೂ ಇನ್ನು ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಕಾರಣರೂಪವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಇದೇ ಭಾವವನ್ನು ಶತಪಥಾದಿಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲೂ ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದೆ—

ಅಯುರೇತಜ್ಞೋತಿಃ ಪ್ರವಿಶತಿ ಯ ಏತಮನು ವಾ ಬ್ರೂತೇ ಭಕ್ತಯತಿ ವಾ ತಸ್ಯ ವ್ರತ-
ಚರಾ ಯಾ ಸೃಷ್ಟ್ವಾ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೪-೧-೨-೨೬)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರೋಚ್ಚಾರಣಪೂರ್ವಕವಾದ ಕರ್ಮಕ್ಕೂ ನೂತನಸೃಷ್ಟಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಹೀಗೆ ಕವಿಯ ಸ್ವರೂಪವೂ ಅಲೌಕಿಕವಾದ ಶಕ್ತಿಯೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆಯೇ ಕೃತುಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವೂ ಈ ಎರಡು ಅಂಶಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದಾಗಿದೆ. ಮೊದಲು ಕೃತಶಬ್ದದ ವಿಶೇಷಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದು ಅನಂತರ ಕವಿಕೃತುವೆಂಬ ಸಮಸ್ತ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು.

ಕೃತುಶಬ್ದವನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲೂ, (ನಿ. ೩-೧) ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಮಗಳಲ್ಲೂ (ನಿ. ೩-೧೩) ಪಠಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು, ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯ;

ಯೋ ಜಾತ ಏವ ಪ್ರಥಮೋ ಮನಸ್ಸಾನ್ದೇವೋ ದೇವಾನ್ಕೃತುನಾ ಪರೈಭೂಷತ್ |

ಯಸ್ಯ ಶುಷ್ಮಾದ್ರೋದಸೀ ಅಭ್ಯಸೇತಾಂ ನೃವ್ಲಸ್ಯ ಮಹ್ನಾ ಸ ಜನಾಸ ಇಂದ್ರಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧೨-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಕೃತು ಶಬ್ದದ ವಿಶೇಷಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೧೦-೧೦) ಕೃತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮವೆಂದು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದರೂ ಸಹ ಈ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಿದೆ ಯೆಂದು ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಚೋದಕವಾದ ಸಂಕಲ್ಪವೆಂದು ಈ ಪದದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು. ಈ ಅರ್ಥವು ಕೆಳಗೆ ಉದಾಹೃತವಾಗುವ ಋಕ್ವಿನಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸುಪ್ರವಾಚನಂ ತವ ವೀರ ವೀರ್ಯಂ ಯದೇಕೇನ ಕೃತುನಾ ವಿಂದಸೇ ವಸು |

ಜಾತೂಷ್ಠಿರಸ್ಯ ಪ್ರ ವಯಃ ಸಹಸ್ವತೋ ಯಾ ಚಕರ್ಥ ಸೇಂದ್ರ ವಿಶ್ವಾಸ್ಯುಕ್ಥೈಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧೩-೧೧)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಕೃತುನಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಾ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮ ವೆಂಬುದಕ್ಕಿಂತ ಸಂಕಲ್ಪವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಉಚಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು Monier Williams ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಏತೇನ ಕರ್ಮಣಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ through the merewill ಎಂದರೆ, ಕೇವಲ ಸಂಕಲ್ಪದಿಂದಲೇ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಇದು ಇಲ್ಲಿ ಸಹಜವಾದ ಅರ್ಥವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ಒಂದೇ ಕರ್ಮದಿಂದ ಶತ್ರುನಾಶವನ್ನು ಮಾಡಿದನು ಎಂಬುದಕ್ಕಿಂತ ಇಲ್ಲಿ “ಇಂದ್ರನು ಕೇವಲ ಸಂಕಲ್ಪಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಶತ್ರುನಾಶವನ್ನು ಮಾಡಿದನು” ಎಂಬುದೇ ಸಹಜವಾಗಿದೆ.

ಕ್ರತು ಶಬ್ದವನ್ನು ಕರ್ಮಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದಾಗೆಲ್ಲಾ, ಆ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಮೂಲವಾದ ಸಂಕಲ್ಪವೂ ಮತ್ತು ಕರ್ಮದ ಗುರಿಯಾದ ಧೈಯವೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿ ಈ ಶಬ್ದವು ಪುರುಷನ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನೂ ಅದೇ ಧೈಯವನ್ನೂ ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ತ್ವಂ ಸೋಮ ಕ್ರತುಭಿಃ ಸುಕ್ರತುರ್ಭೂಸ್ತ್ವಂ ದಕ್ಷೈಃ ಸುದಕ್ಷೋ ವಿಶ್ವವೇದಾಃ |

ತ್ವಂ ವೃಷಾ ವೃಷತ್ವೇಭಿರ್ಮಹಿತ್ವಾ ದ್ಯುಮ್ನೇಭಿದ್ಯುಮ್ನ ಭವೋ ನೃಚಿಕ್ಷಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೧-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಕ್ರತು ಮತ್ತು ದಕ್ಷ ಎಂಬ ಎರಡು ಪದಗಳು ಸೋಮದೇವನ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕ್ರತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಕರ್ಮ ಅಥವಾ ಪ್ರಜ್ಞಾ ಎಂಬರ್ಥವೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಜ್ಞಾನಯುಕ್ತನೆಂದು ಸೋಮನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ,

ತೇ ಸತ್ಯೇನ ಮನಸಾ ದೀಧ್ಯಾನಾಃ ಸ್ತೇನ ಯುಕ್ತಾಸಃ ಕ್ರತುನಾ ವಹಂತಿ |

ಇಂದ್ರನಾಯೂ ವೀರವಾಹಂ ರಥಂ ನಾಮೀಶಾನಯೋರಭಿ ಪೃಕ್ಷಃ ಸಚಂತೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೯೦-೫)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞರೂಪವಾದ ಮಾನವ ವ್ಯಹಾರಕ್ಕೆ ಮೂಲವಾದ ಜ್ಞಾನವೂ ಮತ್ತು ಸಂಕಲ್ಪವೂ ಕ್ರತುನಾ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ವಿಶ್ವವ್ಯವಹಾರವೆಲ್ಲವೂ ಯಜ್ಞಮಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ವಿಶ್ವಾತ್ಮಕವಾದುದೂ ಮತ್ತು ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ನಿರ್ವಹಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಮೂಲವೇ ಪುರುಷಸಂಕಲ್ಪವು. ಪುರುಷನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವು ಈ ಸಂಕಲ್ಪ ಮತ್ತು ಧೈಯಗಳಿಂದಲೇ ಪೂರ್ಣವಾಗಿರಬೇಕು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಪುರುಷನು ಕ್ರತುಮಯನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಇದೇ ಅಂಶವನ್ನು ಉಪನಿಷದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸರ್ವಂ ಖಲ್ವಿದಂ ಬ್ರಹ್ಮ ತಜ್ಜ ಲಾನಿತಿ ಶಾಂತ ಉಪಾಸೀತ |

ಅಥ ಖಲು ಕ್ರತುಮಯಃ ಪುರುಷೋ ಯಥಾಕ್ರತುರಸ್ತೀಲೋಕೇ ಪುರುಷೋ ಭವತಿ

ತಥೇತಃ ಪ್ರೇತ್ಯ ಭವತಿ ಸ ಕ್ರತುಂ ಕುರ್ವೀತ ||

(ಛಾ. ಉ. ೩-೧೪-೧)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪುರುಷನನ್ನು ಕ್ರತುಮಯನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕ್ರತುವೆಂದರೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಈ ರೀತಿ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಕ್ರತುಂ ಕುರ್ವೀತ ಕ್ರತುರ್ನಿಶ್ಚಯೋಽಧ್ಯವಸಾಯ ಏವಮೇವ ನಾನ್ಯಥೇತ್ಯವಿಚಲಃ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ತಂ ಕ್ರತುಂ ಕುರ್ವೀತೋಪಾಸೀತೇತ್ಯನೇನ ವ್ಯವಹಿತೇನ ಸಂಬಂಧಃ | ಕಿಂ ಪುನಃ ಕ್ರತುಕರಣೇನ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಪ್ರಯೋಜನಂ ? ಕಥಂ ನಾ ಕ್ರತುಃ ಕರ್ತವ್ಯಃ | ಕ್ರತುಕರಣಂ ಚಾಭಿಪ್ರೇತಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿಸಾಧನಂ ಕಥಂ | ಇತ್ಯಸ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯ ಪ್ರತಿಸಾದನಾರ್ಥಮಥೇತ್ಯಾದಿಗ್ರಂಥಃ | . . . ಯಸ್ಮಾಕ್ಕ್ರತುಮಯಃ ಕ್ರತುಸ್ರಾಯೋಽಧ್ಯವಸಾಯಾತ್ಮಕಃ ಪುರುಷೋ ಜೀವಃ | ಯಥಾಕ್ರತುರ್ಯಾದೃಶಃ ಕ್ರತುಃ ಅಸ್ಯ ಸೋಮಯಂ ಯಥಾಕ್ರತುರ್ಯಥಾಧ್ಯವಸಾಯಃ ಯಾದೃಜನಿಶ್ಚಯಃ ಅಸ್ತಿಸ್ನಿಹ ಪುರುಷೋ ಭವತಿ ತಥೇತೋಽಸ್ಮಾದ್ವೇಹಾತ್ಪ್ರೇತ್ಯ ಮೃತ್ನಾ ಭವತಿ | ಕ್ರತ್ವನುರೂಪಫಲಾತ್ಮಕೋ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

(ಛಾ. ಉ. ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯ ೩-೧೪-೧)

ಕ್ರತುವೆಂದರೆ ಮನೋನಿಶ್ಚಯ, ಮನಸ್ಸಂಕಲ್ಪ ಮತ್ತು ಅವಿಚಲವಾದ ಶ್ರದ್ಧೆ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಧವಾದ ಸಂಕಲ್ಪರೂಪವಾದದ್ದೂ ಮತ್ತು ಶ್ರದ್ಧಾಮಯವಾದದ್ದೂ ಆದ ಕ್ರತುವಿನ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಪುರುಷನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ಇಹಲೋಕದಲ್ಲಾಗಲಿ ಪಾರ್ಥಿವವಾದ ದೇಹತ್ಯಾಗಾನಂತರದಲ್ಲಾಗಲಿ ಪುರುಷನ ಅಸ್ತಿತ್ವವು ಅವನ ಕ್ರತುವಿನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನನುಸರಿಸಿರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಆ ಕ್ರತೂಪಾಸನೆಯ ಫಲವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಕ್ರತೂಪಾಸನೆಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಫಲವಿಲ್ಲವೆಂಬುದೂ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಎಂಬುದಾಗಿ ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯದ ವಿವರಣೆಯಿದೆ.

ಇಲ್ಲಿ ಕ್ರತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಕಲ್ಪವೆಂದರ್ಥವೇ ಅಥವಾ ಧೈಯ (purpose) ವೆಂದರ್ಥವೇ ಎಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನು ಚರ್ಚಿಸುತ್ತಾ Edgerton (ಎಡ್ಗರ್ಟನ್) ಎಂಬ ಆಂಗ್ಲ ಪಂಡಿತನು ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ವಾಕ್ಯವನ್ನೂ, ಮೇಲೆ ಉದಾಹೃತವಾದ ವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ಉದಾಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಕ್ರತು ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

The word ಕ್ರತು is not easy to define. Egging translates it “understanding,” but with an alternative, “will, purpose” which is more in accord with the Hindu commentator on the passage who says ಕ್ರತು means ನಿಶ್ಚಯ ಅಧ್ಯವಸಾಯ, that is “fixed determination”. It Seems to mean man’s mental constitution as a whole, total ‘frame of mind’, but with a strong flavour of will, conscious purpose. or determination. Man’s ಕ್ರತು, therefore, would be his mental make up in general, but particularly any fixed determination he may entertain with regard to his future life. And his ಕ್ರತು at the moment of death decides his destiny after death.”

(Annals of the Bhandarkar Institute. Vol. VIII p. 223)

ಇದರ ಸಾರಾಂಶವಿಷ್ಟೇ. ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲೂ (೧೦-೬-೩-೧) ಮತ್ತು ಭಾಂಡೋಗ್ರೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲೂ (೩-೧೪-೧) ಇರುವ ಕ್ರತುಶಬ್ದಕ್ಕೆ Egging ಎಂಬ ಪರಿವರ್ತನಕಾರನು ಜ್ಞಾನ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ನಂತರ ಸಂಕಲ್ಪ, ಧೈಯ ಎಂಬ ಪರ್ವಾಯರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಪುರುಷನ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳನ್ನು ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸತಕ್ಕ ಪುರುಷನ ಮನಸ್ಸಂಕಲ್ಪವೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಂದಿದೆ.

ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯ ಅನೇಕಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞವೆಂಬರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಇದೇ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಸೂಚಿತವಾಗಿ ಸಂಕಲ್ಪಾತ್ಮಕವಾದ ಯಜ್ಞವೆಂದೇ ಅರ್ಥ, ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಸಾಕಂ ಹಿ ಶುಚಿನಾ ಶುಚಿಃ ಪ್ರಶಾಸ್ತಾ ಕ್ರತುನಾಜನಿ |

ವಿದ್ವಾ ಅಸ್ಯ ವ್ರತಾ ಧ್ರುವಾ ವಯಾ ಇವಾನು ರೋಹತೇ ||

(ಋ. ಸ. ೨-೫-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ಈ ಭಾವವು ವ್ಯಕ್ತವಿರುತ್ತದೆ. ಪುರುಷನ ಅಸ್ತಿತ್ವವೂ ಭವಿಷ್ಯತ್ತಿನ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳೂ ಈ ಕ್ರತುರೂಪವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಉಪನಿಷದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪದೇ ಪದೇ ಮಾನವನಿಗೆ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯನ್ನು ಕೊಡಲಾಗುತ್ತಿದೆ.

ಓಂ ಕ್ರತೋ ಸ್ಮರ ಕೃತಗ್ನೋ ಸ್ಮರ ಕ್ರತೋ ಸ್ಮರ ಕೃತಗ್ನೋ ಸ್ಮರ |

(ಈಶ. ೧೨)

ಎಂದು ಈಶ ಮತ್ತು ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕಾದ್ಯಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ (ಬೃ. ಉ. ೫-೧೫-೧) ಸಂಕಲ್ಪಾತ್ಮಕನಾದ ಆತ್ಮನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಉಪದೇಶಿಸಿದೆ. ಕೃತೋ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಹೇ ಸಂಕಲ್ಪಾತ್ಮಕ ಎಂದೇ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ, ಐತರೇಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾತ್ಮದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ—

ಸಂಜ್ಞಾನಮಾಜ್ಞಾನಂ ವಿಜ್ಞಾನಂ ಪ್ರಜ್ಞಾನಂ ಸ್ತೃತಿಃ ಸಂಕಲ್ಪಃ ಕೃತುಃ ||
(ಐ. ಉ. ೩-೨)

ಸಂಕಲ್ಪ ಮತ್ತು ಕೃತು ಎಂಬ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಆತ್ಮಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಈ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ವೇಳೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಪುರುಷನ ಭೌತಿಕವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ಯಜ್ಞಯಾಗಾದ್ಯಾಹುತಿಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿಸುವಾಗಲೂ ಈ ಪದವು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ನಹಿ ನು ಯಾದಧೀಮಸೀಂದ್ರಂ ಕೋ ವೀರ್ಯಾ ಪರಃ |

ತಸ್ಮಿನ್ನೈಮುತ ಕೃತುಂ ದೇವಾ ಓಜಾಂಸಿ ಸಂ ದಧುರರ್ಚನ್ನನು ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ ||

(ಋ. ಸ. ೧-೮೦-೧೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಕೃತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೀರ್ಯಕರ್ಮವೆಂದೂ,

ಯಸ್ಯಾಜಸ್ರಂ ಶವಸಾ ಮಾನಮುಕ್ಥಂ ಪರಿಭುಜದ್ರೋದಸೀ ವಿಶ್ವತಃ ಸೀಂ |

ಸ ಪಾರಿಷತ್ಕೃತುಭಿರ್ಮಂದಸಾನೋ ಮರುತ್ವಾನೋ ಭವತ್ಸಿದ್ರ ಊತೀ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೦-೧೪)

ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಕರ್ಮವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಶಕ್ತಿ, ಸಂಸತ್ತು ಪ್ರಭಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ.

ಮುಖ್ಯವಾಗಿ, ಕವಿಶಬ್ದವೂ ಮತ್ತು ಕೃತುಶಬ್ದವೂ ಸಹ ಪುರುಷನ ಅಲೌಕಿಕವಾದ ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹಿಂದಿನ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿದಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇವೆರಡೂ ಸೇರಿ ಕವಿಕೃತೋ ಎಂಬ ಸಮಸ್ತಪದವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ, ಸಾಯಣರು, ಅತೀಂದ್ರಿಯವಿಷಯಪ್ರಜ್ಞೋಪೇತ, ಸರ್ವಜ್ಞ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಗುಣವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ವಿಶೇಷಣವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಸಮಸ್ತ ಪದವು ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಏಳು ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲೂ, ಸೋಮನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಮೂರು ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇತರರಿಂದ ತಿಳಿಯಲಶಕ್ಯವಾದ ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತನೆಂದೂ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೆಂದೂ ಅರ್ಥ. ಇದೇ ಅಗ್ನಿಯ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಾಗ,

ಶುಕ್ರೇಭಿರಂಗೈ ರಜ ಆತತನ್ನಾನ್ ಕೃತುಂ ಪುನಾನಃ ಕವಿಭಿಃ ಪವಿತ್ರೈಃ |

ಶೋಚಿರ್ವಸಾನಃ ಪರ್ಯಾಯುರಸಾಂ ಶ್ರಿಯೋ ಮಿಮಿತೇ ಬೃಹತೀರನೂನಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೧-೫)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕವಿಭಿಃ ಕ್ರಾಂತಪ್ರಜ್ಞೈಃ ಸ್ತೋತವ್ಯೈಃ ನಾ....ತೇಜೋಭಿಃ, ಕೃತುಂ ಕರ್ಮಣಾಂ ಕರ್ತಾರಂ ಯಜಮಾನಂ ಎಂದು ಕವಿಶಬ್ದವು ಅಗ್ನಿಯ ಅಲೌಕಿಕವಾದ ತೇಜಸ್ಸನ್ನೂ, ಕೃತುಶಬ್ದವು ಯಜ್ಞಕರ್ತನ ಕರ್ಮಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಪದಗಳು ಸಮಸ್ತಪದಗಳಾಗಿಯೂ ವಿವಿಕ್ತಗಳಾಗಿಯೂ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.

ಅಧ್ವರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಂತರಿಕ್ಷ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞ ಎಂದು ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವು ಇರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿ ಯನ್ನು ಕವಿಕೃತೋ ದೇವ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಯಜಮಾನರಾದ ನಾವು ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ನಿನಗಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿರುವೆವು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಸರ್ವಜ್ಞ ದೀಪ್ಯಮಾನ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಯಜಮಾನಾ ನಯಂ ಇನಾನಿ ಹವೀಂಷಿ ಯಜ್ಞೇ ಹವಿಸ್ತ್ವಾಗಮುಕಾರ್ಷ್ಮ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸುರಥಸ್ಯ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಬೋಧಿ—ಶೋಭನಯಾನೋಪೇತಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಗೋಪಾಯಿತಾ ಭವಾಮೀತಿ ಬುದ್ಧ್ಯಸ್ಯ | ಉತ್ತಮವಾದ ವಾಹನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಸೇರಿದುದು ಎಂದು ತಿಳಿದು ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಅನ್ಯತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮರಣಧರ್ಮವಿಲ್ಲದವನೆಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ, ಅಸ್ಮಾಭಿಃ ಅಸ್ತಿತ್ವ ಕರ್ಮಣಿ ದತ್ತಂ ಸರ್ವಂ ಹವಿಃ ಆಸ್ತಾದಯ | ಯಜಮಾನರೂ ಮತ್ತು ಋತ್ವಿಜರೂ ಆಗಿರುವ ನಾವು ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸಿದ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನೂ ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ರುಚಿನೋಡಿ ಭಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಇನಾ—ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಪುಂಸಕ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ೩ ಬಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಲೋಪ.

ಅಕರ್ಮ—ಡುಕ್ಯೌ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಲಜ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಂ ಜಾತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರ ಲೋಪ. ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆರ್ಧಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕನುಸಿತ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಾತ್ಯ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಬಂದಾಗ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಧಧಾತುಕಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಲುಜ್ಲಜ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅಕರ್ಮ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾನಿ ಎಂದು ಯಜ್ಞಬ್ದಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುರಥಸ್ಯ—ಶೋಭನಃ ರಥಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ತಸ್ಯ. ಆದ್ಯದಾತ್ತಂ ದ್ವ್ಯಚ್ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬೋಧಿ—ಬುಧ ಅವಗಮನೇ. ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ಲಜ್ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಜ್. ತಿಜಾಂ ತಿಜೋ ಭವತಿ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಸಿಪಿಗೆ ತಾದೇಶ. ದೀಪಜನಬುಧ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಚಿಣ್. ಚಿಣೋಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಣಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಚಿಣ್‌ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧೆಗೆ ಗುಣ. ಬಹುಲಂಛಂದಸ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ತದ—ಸ್ತದ ಆಸ್ತಾದನೇ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯಾರ್ಥಕವಾದ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹದಿನೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತ

ವಿ ಪಾಜಸಾ ಪೃಥುನೇತಿ ಸಪ್ತರ್ಚಂ ತೈತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ ಕತಗೋತ್ರೋತ್ಪನ್ನೋತ್ಥೀಲಸ್ಯಾರ್ಷಂ
ತೈಷ್ಠಭಮಾಗ್ನೇಯಂ | ಅತ್ರೇಯಮನುಕ್ರಮಣಿಕಾ | ವಿ ಪಾಜಸಾ ಕಾತ್ಯ ಉತ್ಥೀಲಸ್ತೀತಿ | ಕತಗೋ-
ತ್ರೋತ್ಪನ್ನ ಉತ್ಥೀಲೋ ನಾಮ ಋಷಿಃ || ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾಶ್ಚಿನಶಸ್ತ್ರಯೋರಾ ಹೋತೇತ್ಯಾದಿಸೂಕ್ತ-
ದಶಕಂ ವಿನಿಯುಕ್ತಂ ತತ್ರೇದಂ ಚ ದ್ವಿತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ ||

ಅನುವಾದವು—ವಿ ಪಾಜಸಾ ಪೃಥುನಾ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಎರಡನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ
ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಏಳು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಕತಗೋತ್ರೋತ್ಪನ್ನನಾದ ಉತ್ಥೀಲನೆಂಬುವನು
ಋಷಿಯು ; ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸು ; ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವಿ ಪಾಜಸಾ ಕಾತ್ಯ ಉತ್ಥೀಲಸ್ತು
ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಉತ್ಥೀಲನೆಂಬುವನು ಕತಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯು. ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತದ
ವಿನಿಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಪ್ರಾತರನುವಾಕ ಮತ್ತು ಆಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಪಠನಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಆ ಹೋತಾ
ಎಂದು ಮೊದಲಾಗುವ ಹತ್ತು ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಎರಡನೆಯದು.

ಸೂಕ್ತ—೧೫

ಮಂಡಲ—೩ || ಅನುವಾಕ—೨ || ಸೂಕ್ತ—೧೫ ||

ಅಷ್ಟಕ—೩ || ಅಧ್ಯಾಯ—೧ || ವರ್ಗ—೧೫ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೭

ಋಷಿಃ—ಉತ್ಥೀಲಃ ಕಾತ್ಯಃ ||

ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿಃ ||

ಛಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ವಿ ಪಾಜಸಾ ಪೃಥುನಾ ಶೋಶುಚಾನೋ ಬಾಧಸ್ವ ದ್ವಿಷೋ ರಕ್ಷಸೋ ಅಮೀವಾಃ |

ಸುಶರ್ಮಣೋ ಬೃಹತಃ ಶರ್ಮಣಿ ಸ್ಯಾಮಗ್ನೇರಹಂ ಸುಹವಸ್ಯ ಪ್ರಣೀತೌ || ೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ವಿ | ಪಾಜಸಾ | ಪೃಥುನಾ | ಶೋಶುಚಾನಃ | ಬಾಧಸ್ವ | ದ್ವಿಷಃ | ರಕ್ಷಸಃ | ಅಮೀವಾಃ |

ಸುಶರ್ಮಣಃ | ಬೃಹತಃ | ಶರ್ಮಣಿ | ಸ್ಯಾಂ | ಅಗ್ನೀಃ | ಅಹಂ | ಸುಹವಸ್ಯ | ಪ್ರಣೀತೌ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಉತ್ತೀಲಃ ಸೌತಿ | ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಪೃಥುನಾ ವಿಸ್ತೀರ್ಣೇನ ಪಾಜಸಾ ತೇಜಸಾ ಶೋಶುಚಾನೋಽ-
 ತ್ಯರ್ಥಂ ದೀಪ್ಯಮಾನಸ್ತುಂ ದ್ವಿಷಃ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನವಿಘ್ನಕಾರಿಣಃ ಶತ್ರುನ್ ವಿ ಬಾಧಸ್ವ | ವಿಶೇಷೇಣ
 ನಾಶಯ | ತಥಾಮೀವಾ ರೋಗರಾಹಿತೈನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯೋಪೇತಾನಿ ರಕ್ಷಸಃ | ಉಭಯತ್ರ ಸುಬ್ಬ್ಯ-
 ತ್ಯಯಃ | ತಾನಿ ರಕ್ಷಾಂಸಿ ಬಾಧಸ್ವ | ಕರ್ಮವಿಘ್ನಕಾರಿಣಿ ತಾನ್ಯಪನುದಸ್ವ | ಯದ್ವಾಮೀವಾ ಅಭಿ-
 ಮುಖ್ಯೇನಾಗಮನಪರಾಗಮನಪರಾಃ ಪಿಶಾಚಿಕಾಶ್ಚ ಬಾಧಸ್ವ | ಸುಶರ್ಮಣಃ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಲಕ್ಷಣಶೋಭನ-
 ಸುಖಹೇತೋರ್ಬೃಹತೋ ಮರುತಃ ಶತ್ರುವಿಜಯೇನ ಪ್ರಾಪ್ತಮಹಿಮ್ನಃ ಸುಹವಸ್ಯ ಸುಷ್ಣಾಹ್ವಾ-
 ನೋಪೇತಸ್ಯಾಗ್ನೇಃ ಶರ್ಮಣ್ಯಸ್ಮಾಕಂ ಸುಖಹೇತೌ ಪ್ರಣೇತಾವುತ್ತರವೇದ್ಯಾದಿಸ್ಥಾನೇಷು ಪ್ರಣಯನೇ |
 ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ನಯನಂ ತತ್ರ ತತ್ರಾನೀಯ ಪ್ರಕ್ಷೇಪಃ | ಏವಂ ಭೂತೇ ತವ ಪ್ರಣಯನೇಹಂ ಸ್ಯಾಂ |
 ಅಗ್ನಿಪ್ರಣಯನಪೂರ್ವಕೇ ಕೃತ್ಯನುಷ್ಠಾನೇ ಭವೇಯಂ || ಪಾಜಸಾ | ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ | ಅಸುನ್ನಿತ್ಯನು-
 ವೃತ್ತಾ ಪಾತೇರ್ಬಲೇ ಜುಹ್ವಿ ಚೇತ್ಯಸುನ್ | ಜುಡಾಗಮಃ | ನಿತ್ಯಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಪೃಥುನಾ | ಪ್ರಥ-
 ಪ್ರಖ್ಯಾನೇ | ಉದಿತ್ಯನುವೃತ್ತಾ ಪ್ರಥಿವ್ಯದಿಭ್ರಸ್ಥಾಂ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮಿತ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತತ್ಸಂನಿಯೋ-
 ಗೇನ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಶೋಶುಚಾನಃ | ಶುಚಿ ದೀಪ್ತವಿತ್ಯಸ್ಯ ಯಜ್ಞಲುಕಿ ಗುಣೋ
 ಯಜ್ಞಲುಕೋರಿತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ಗುಣಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಾನಚ್ | ಚರ್ಕರೀತಸ್ಯಾದಾದಿವದ್ವಾ ನಾಚ್ಛಪೋ
 ಲುಕ್ | ಚಿತ್ತ್ವಾದಂತೋದಾತ್ತತ್ವೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇಽಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿರಿತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಬಾಧಸ್ವ |
 ಬಾಧ್ಯ ಲೋಡನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲೋಟಿ ರೂಪಂ | ಪಾದಾದಿತ್ವಾದಿಘಾತಾಭಾವಃ | ಸುಶರ್ಮಣಃ | ಶ್ವ-
 ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ದುಃಖಂ ಶೃಣಾತೀತ್ಯಾಣಾದಿಕೋ ಮನಿನ್ | ಸೋರ್ಮನಸೀ ಇತ್ಯುತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾ-
 ತ್ತತ್ವಂ | ಸ್ಯಾಂ | ಅಸ ಭುವೀತ್ಯಸ್ಯ ಲಿಜು ಯಾಸುಹಿ ಪರಸ್ತೈವದೇಷ್ಟಿತ್ಯಾದಿನಾ ಯಾಸುಹಿ | ಲಿಜಃ
 ಸಲೋಪ ಇತಿ ಸಲೋಪಃ | ಯಾಸುಹೋ ಚಿತ್ತ್ವಾತ್ ಶ್ನಸೋರಲ್ಲೋಪಃ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ) | ಪೃಥುನಾ—ವಿಸ್ತೃತವಾದ | ಪಾಜಸಾ—ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ | ಶೋಶು-
 ಚಾನಃ—ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಬೆಳಗುತ್ತಾ | ದ್ವಿಷಃ—(ಯಜ್ಞಕರ್ತೃ) ದ್ವೇಷಿಗಳನ್ನು | ವಿ ಬಾಧಸ್ವ—ನಾಶಪಡಿಸು.
 (ಹಾಗೆಯೇ) | ಅಮಿವಾಃ ರಕ್ಷಸಃ—ಆರೋಗ್ಯದಿಂದ ದೃಢಕಾಯರಾದ ರಾಕ್ಷಸಪಿಶಾಚಾದಿಗಳನ್ನಾ (ನಾಶಪಡಿಸು) |
 ಸುಶರ್ಮಣಃ—ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಸುಖಗಳಿಗೆ ಹೇತುವಾದವನೂ | ಬೃಹತಃ—ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದವನೂ |
 ಸುಹವಸ್ಯ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆಹ್ವಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ ಆದ | ಅಗ್ನೇಃ—ಅಗ್ನಿದೇವನ | ಶರ್ಮಣಿ—ಸುಖಹೇತು
 ವಾದ | ಪ್ರಣೇತೌ—ಉತ್ತರವೇದ್ಯಾದಿ ಪ್ರಣಯನಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ | ಅಹಂ—ನಾನು | ಸ್ಯಾಂ—(ಪೂಜಾಸಕ್ತನಾಗಿ)
 ಇರುವಂತಾಗಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ವಿಸ್ತೃತವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಬೆಳಗುತ್ತಾ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ನಮ್ಮ
 ದ್ವೇಷಿಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸು. ಹಾಗೆಯೇ ಆರೋಗ್ಯದಿಂದ ದೃಢಕಾಯರಾದ ರಾಕ್ಷಸಪಿಶಾಚಾದಿಗಳನ್ನಾ ಸಹ
 ನಾಶಪಡಿಸು. ಸ್ವರ್ಗಾದಿಸುಖಗಳಿಗೆ ಹೇತುವಾದವನೂ, ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದವನೂ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆಹ್ವಾನ

ದಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿದೇವನ ಸುಖಹೇತುವಾದ ಉತ್ತರವೇದಿಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನಾನು ಇದ್ದು ಅಗ್ನಿಪೂಜಾ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾಗಿರುವಂತೆ ಆಗಲಿ ; ಎಂದರೆ, ತತ್ಪಲವಾದ ಸುಖವನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸುವಂತಾಗಲಿ.

English Translation

Radiant with great glory, repel the hostile Rakshasas and Pishachas : may I be in (the enjoyment) of the favour of the great (AGNI), the giver of prosperity, and in the service of (him who is) easily invoked.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಪೃಥುನಾ ಪಾಜಸಾ ಶೋಶುಚಾನಃ—ವಿಸ್ತೀರ್ಣೇನ ತೇಜಸಾ ಅತ್ಯರ್ಥಂ ದೀಪ್ಯಮಾನಃ | ಪೃಥುಃ ಎಂಬ ಪದವು (ನಿ. ೨-೨) ಪ್ರಥಮಪ್ರಾಣೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ವಿದ್ಯಾಮೇಷಿ ರಜಸ್ತ್ವ-ಭೃಹಾ ಮಿಮಾನೋ ಅಕ್ತುಭಿಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ (ನಿ. ೧೨-೨೫) ಪೃಥು ಮಹಾಂತಂ ಎಂದು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ಪಾಜಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿ, ಪಾಜಃ ಪಾಲನಾತ್ ಎಂದು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಅತಿಶಯವಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವನು. ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ದ್ವಿಷಃ ವಿಬಾಧಸ್ತ—ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನವಿಘ್ನಕಾರಿಣಃ ಶತ್ರ್ಯಾ ವಿಶೇಷೇಣ ನಾಶಯ | ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳು ಮಾಡುವ ತೊಂದರೆಗಳನ್ನೂ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವಾಗ ವಿಘ್ನಮಾಡುವವರನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಅಮೀನಾಃ ರಕ್ಷಸಃ ವಿಬಾಧಸ್ತ—ರೋಗರಾಹಿತೈಃ ಸಾಮರ್ಥ್ಯೋಪೇತಾನಿ ತಾನಿ ರಕ್ಷಾಂಸಿ ಕರ್ಮವಿಘ್ನಕಾರಿಣಿ ತಾನ್ಯಪನುದಸ್ತ | ಯದ್ವಾ ಆಗಮನಪರಾಗಮನಪರಾಃ ಪಿಶಾಚಿಕಾಶ್ಚ ಬಾಧಸ್ತ | ಅಮೀನಾ ಎಂಬ ಪದವು ನಿರುಕ್ತಕಾರರಿಂದ—

ಯೇಶೇ ಗರ್ಭಮಮೀನಾ ದುರ್ಣಾಮಾ ಯೋನಿಮಾಶಯೇ |

ಅಗ್ನಿಷ್ಟಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸಹ ನಿಷ್ಕ್ರವ್ಯಾದಮನೀನಶತ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೬೨೨)

ಉದಾಹೃತವಾಗಿ ಅಮೀನಾ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಕ್ರಿಮಿಃ ಅಭಿಧೇಯಃ ಕ್ರಿಮ್ಯುಪಹತೇ ಹಿ ಯೋನೌ ಗರ್ಭಃ ನ ಸಂಭವತೀತ್ಯುಪಪತ್ತಿಃ ಅಮೀನಾ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಕ್ರಿಮಿಯು ಬೋಧಿತವಾಗಿರುವುದು. ಕ್ರಿಮಿಯಿಂದ ದುಷ್ಟವಾದ ಗರ್ಭಾಶಯದಲ್ಲಿ ಪಿಂಡವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ರೋಗದ ಭಾಧೆಯಿಲ್ಲದಿರುವ ಕಾರಣ ಶಕ್ತಿನಂತರಾಗಿರುವ ರಾಕ್ಷಸರು ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಿಘ್ನವನ್ನು ಮಾಡುವವರಾದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಅವರನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಲಿ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಸರ್ವರಿಗೂ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಬಂದುಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಪಿಶಾಚವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನೂ ಅಗ್ನಿಯು ನಾಶಪಡಿಸಲಿ ಎಂದೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಸುಶರ್ಮಣಃ ಬೃಹತಃ ಸುಹವಸ್ಯ ಅಗ್ನೇಃ—ಇಲ್ಲಿ ಮೂರು ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರಿಗೆ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ದೊರಕಿಸಿ ಸ್ವರ್ಗಸುಖವೇ ಮೊದಲಾದ ಐಹಿಕಸುಖಗಳನ್ನೂ

ಉಂಟುಮಾಡುವವನೆಂದೂ, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವುದರಿಂದ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನೆಂದೂ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕರೆದುತರುವವನಾದುದರಿಂದ ಶೋಭನಾಹ್ವಾನಕರ್ತನೆಂದೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅವನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಶರ್ಮಣಿ—ಅಸ್ಮಾಕಂ ಸುಖದೇತಾ | ಶರ್ಮಶಬ್ದವು ಸುಖನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಗೃಹನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು—**ಸುಖಂ ಕಸ್ಮಾತ್ ಸುಹಿತಂ ಖೇಭ್ಯಃ** ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಹಿತವನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸುಖವೆಂದು ವ್ಯಪದಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಣೇತಾ—ಉತ್ತರವೇದ್ಯಾದಿಸ್ಥಾನೇಷು ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ನಯನಂ ತತ್ರ ತತ್ರಾನೀಯ ಪ್ರಕ್ಷೇಪಃ ಏವಂ ಭೂತೇ ಅಗ್ನಿಪ್ರಣಯನಪೂರ್ವಕೇ ಕೃತ್ವನುಷ್ಠಾನೇ | ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮೂರುಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿ ಆ ಅಗ್ನಿಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯ ಹೆಸರಿನಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸುವರು. ಯಜ್ಞಾಂಗವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅಂದರೆ ಸೋಮಿಕ ಮತ್ತು ಪಾಶುಕತಂತ್ರಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉತ್ತರವೇದಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರದೇಶಗಳಿಗೆ ಒಯ್ಯುವರು. ಇದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಣಯನ ಶಬ್ದದಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಋಷಿಯು ಈ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಉತ್ತರವೇದ್ಯಾದಿಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಪ್ರಣಯನವನ್ನು ಮಾಡಿ ಕೃತುವನ್ನು ಆಚರಿಸಿ ಸುಖವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು ಎಂದು ಅಗ್ನಿಪ್ರಣಯನವು ಸುಖಕಾರಣವೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿ, ಯಜ್ಞಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ತನ್ನ ಔತ್ಸುಕ್ಯವು ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ತನಗೆ ಉಂಟಾಗಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಪಾಜಸಾ—ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. **ಅಸುನ್** ಎಂದು ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ **ಪಾತೇ ಬರ್ಲೇ ಜುಟ್ ಚೆ** (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಕ್ಕೆ ಜುಟಾಗಮ. **ಆದ್ಯಂತಾಟರಿತಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯವಯವವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪೃಥುನಾ—ಪ್ರಥ ಪ್ರಖ್ಯಾನೇ ಧಾತು. **ಉತ್** ಎಂದು ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ **ಪೃಥಿವ್ಯದಿಭ್ಯಸ್ತಾಂ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್** (ಉ. ಸೂ. ೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದರೊಡನೆ ಧಾತು ವಿನ ರೇಫಕ್ಕೆ (ಋ) ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪೃಥು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಶೋಶುಚಾನಃ—ಶುಚ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. **ಧಾತೋರೇಕಾಚಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಜ್ ಬಂದಾಗ **ಯಜೋಚಿಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಯಜ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. **ಗುಣೋಯಜ್ಞಲುಕೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಗುಣ. **ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಲುಗಂತದ ಮೇಲೆ ಲಟ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಶಾನಚಾದೇಶ. **ಚರ್ಕರೀತಂಚಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಲುಗಂತವನ್ನು ಆದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಮಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ **ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬಾಧಸ್ವ—ಬಾಧ್ಯ ವಿಲೋಡನೇ. ಧಾತು. **ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.** ಪಾದಾದಿ

ಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಾಸ್ಯಸುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸುಶರ್ಮಣಃ—ಶ್ವ ಹಿಂಸಾಯಾಮ್. ಧಾತು. ದುಃಖಂ ಶೃಣಾತಿ ಇತಿ ಶರ್ಮಾ. ಔಣಾದಿಕಮನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಧಾತುವಿನ ಖೂಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಸೋರ್ಮನಸೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ಯಾಮ್—ಅಸ ಭುವಿ. ಧಾತು. ಲಿಜ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಮಿಸಿಗೆ ಅನಾದೇಶ. ಯಾಸುಟಾ-ಪರಸ್ಕೈ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಯಾಸುಟಾಗಮ. ಲಿಜಃಸಲೋಪೋನಂತೈಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯಾಸುಟಿಗೆ ಜುತ್ವವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಶ್ವಸೋರಲ್ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್ ಬಂದುದರಿಂದ ಅಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಯಾಸುಟ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಹವಸ್ಯ—ಆದ್ಯುದಾತ್ತಂ ದ್ವ್ಯಚ್ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಯಲ್ಲಿ ಸು ಸ್ವರಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಣೇತಾ—ತಾದೌಚಿ ನಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ(ಪು)ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತ್ವಂ ನೋ ಅಸ್ಯಾ ಉಷಸೋ ವ್ಯಷ್ಟ್ವಾ ತ್ವಂ ಸೂರ ಉದಿತೇ ಬೋಧಿ ಗೋಪಾಃ ।

ಜನ್ಮೇವ ನಿತ್ಯಂ ತನಯಂ ಜುಷಸ್ವ ಸ್ತೋಮಂ ಮೇ ಅಗ್ನೇ ತನ್ನಾ ಸುಜಾತ ॥ ೨ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ತ್ವಂ । ನಃ । ಅಸ್ಯಾಃ । ಉಷಸಃ । ವಿಽಉಷ್ವಾ । ತ್ವಂ । ಸೂರೇ । ಉತ್ಃಇತೇ । ಬೋಧಿ । ಗೋಪಾಃ ।

ಜನ್ಮೇವ । ನಿತ್ಯಂ । ತನಯಂ । ಜುಷಸ್ವ । ಸ್ತೋಮಂ । ಮೇ । ಅಗ್ನೇ । ತನ್ನಾ । ಸುಜಾತ ॥ ೨ ॥

ಸಾಯಾಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಮಸ್ಯಾ ಅದ್ಯ ವರ್ತಮಾನಾಯಾ ಉಷಸೋ ವ್ಯಷ್ಟ್ವಾ ವ್ಯುಚ್ಛೇನೇ ಪ್ರಕಾಶನೇ ಸೂರೇ ಸೂರ್ಯ ಉದಿತೇ ಚ ಸತಿ ನೋಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಕರ್ಮಣಿ ಪ್ರವೃತ್ತಾನಾಮಸ್ಮಾಕಂ ಗೋಪಾ ಗೋಪಾಯಿತಾ ಭವಾಮೀತಿ ಬೋಧಿ । ಬುದ್ಧಸ್ವ । ಕೇಚಿತ್ಸೂರ್ಯೋದಯಾತ್ರಾಗ್ನಿಹೋತ್ರಂ ಜುಹ್ಯತಿ । ಕೇಚಿದುದಿತೇ ತಸ್ಮಿನ್ಜುಹ್ಯತಿ । ತೇಷಾಮುಭಯೇಷಾಂ ಪಾಲಯಿತಾ ಭವೇತ್ಯರ್ಥಃ । ತನ್ನಾ ಸುಜಾತ

ಜ್ವಾಲಾಪರಿವೃತೇನ ಶರೀರೇಣ ಸುಷ್ಮ ಜಾತ ದೇದೀಪ್ಯಮಾನ | ಅಥವಾ ತನ್ನಾ ಸುಜಾತ ಆತ್ಮನೈವ
ಸುಜಾತಃ ಸ್ವಯಂಭೂರಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತಾದಶಸ್ತ್ವಂ ಮೇ ಮದೀಯಂ ಸ್ತೋಮಂ ತ್ರಿವೃತ್ತಂಚದಶಾದಿ-
ಲಕ್ಷಣಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ನಿತ್ಯಂ ಜುಷಸ್ವ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಜನ್ಮೇವೇತಿ | ಯಥಾ ಜನ್ಮ ಜನಕಃ ಪಿತಾ-
ರಸಂ ತನಯಂ ಪುತ್ರಂ ಪರಿಷ್ವಂಗಾದಿಭಿಃ ಸೇವತೇ ತದ್ವದಸ್ಮಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣಮಿಮಂ ಸೇವಸ್ವ ||
ವೃಷ್ಟ್ವಾ | ಉಚ್ಛೇ ವಿವಾಸೇ | ತಮೋ ವಿವಾಸ್ಯತೇನಯೇತಿ ಕರಣೇ ಕ್ರಿನ್ | ವ್ರಶ್ನಾದಿನಾ ಪತ್ನಂ |
ತಾದಾ ಚ ನಿತಿ ಕೃತ್ಯತಾವಿತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ನಂ | ಗೋಪಾಃ | ಗುಪ್ತಾ ರಕ್ಷಣೇ | ಗುಪ್ತಾಧೂಪವಿಚ್ಛಿ-
ಪಣಿಪನಿಭ್ಯ ಇತ್ಯಾಯಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತದಂತಾದ್ಧಾತೋಃ ಕ್ವಿಪ್ | ಅಲೋ ಲೋಪ ಇತ್ಯಕಾರಲೋಪಃ |
ಲೋಪೋ ವ್ಯೋರಿತಿ ಯಲೋಪಃ | ಧಾತುಸ್ವರಃ | ಜುಷಸ್ವ | ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋರಿತ್ಯಸ್ಯ ಲೋಟಿ
ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಅಸ್ಯಾಃ ಉಷಸಃ—ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗಿರುವ ಈ ಉಷಸ್ಸಿನ |
ವೃಷ್ಟ್ವಾ—ಪ್ರಕಾಶಕಾಲದಲ್ಲೂ | ಸೂರೇ—ಸೂರ್ಯನು | ಉದಿತೇ—ಉದಯಿಸಿರುವ ಕಾಲದಲ್ಲೂ | ನಃ—ನಮ್ಮ |
ಗೋಪಾಃ—ರಕ್ಷಕನಾಗಿರುವೆನೆಂದು | ಬೋಧಿ—ತಿಳಿ | ತನ್ನಾ—(ಜ್ವಾಲಾರೂಪವಾದ) ದೇಹದೊಡನೆ | ಸುಜಾತ—
ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಉತ್ಪನ್ನವುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತನಯಂ—ಪುತ್ರನನ್ನು | ಜನ್ಮ ಇವ—ಜನಕನಾದ ಪಿತೃವು
(ಆಲಿಂಗನಾದಿಗಳಿಂದ) ಪ್ರೀತಿಸುವಂತೆ | ತ್ವಂ—ನೀನೂ ಸಹ | ಮೇ—ನನ್ನ | ಸ್ತೋಮಂ—ತ್ರಿವೃದಾದಿಲಕ್ಷಣ
ಗಳುಳ್ಳ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ನಿತ್ಯಂ—ಪ್ರತಿದಿನವೂ | ಜುಷಸ್ವ—ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಸೇವಿಸು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗಿರುವ ಈ ಉಷಸ್ಸಿನ ಪ್ರಕಾಶಕಾಲದಲ್ಲೂ, ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸಿರುವ ಕಾಲ
ದಲ್ಲೂ, ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಕನಾಗಿರುವೆನೆಂದು ತಿಳಿ ; ಎಂದರೆ, ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು, ಜ್ವಾಲಾರೂಪವಾದ ದೇಹದೊಡನೆ ಪ್ರಕಾಶ
ಮಾನವಾದ ಉತ್ಪನ್ನವುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಜನಕನಾದ ಪಿತೃವು ಪುತ್ರನನ್ನು ಆಲಿಂಗನಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರೀತಿಸುವಂತೆ, ನೀನೂ
ಸಹ ನನ್ನಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾಗುವ ತ್ರಿವೃದಾದಿಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಸೇವಿಸು.

English Translation

Consider yourself our protector at the breaking of the dawn to-day
and when the sun has risen : AGNI, you are engendered with (embodied) form;
be pleased with my constant praise, as a father (is pleased with) his son.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ತೆನಲ್ಲಿ ಉಷಸ್ಸಿನ ಆವಿರ್ಭಾವಕ್ಕೂ ಸೂರ್ಯೋದಯಕ್ಕೂ ಅಗ್ನಿಯ ಯಜ್ಞರಕ್ಷಣೆಗೂ
ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಉಷಸ್ಸು, ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಇವರಿಗಿರತಕ್ಕ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಅಶ್ವಿನ
ಶಸ್ತ್ರದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಏತಾ ಉ ತ್ಯಾಃ ಪ್ರತ್ಯದೃಶ್ವನ್ನರಸ್ತಾ ಜ್ಯೋತಿರ್ಯಚ್ಛಂತೀರುಷಸೋ ವಿಭಾತಿಃ |

ಅಜೀಜವನ್ಮೂರ್ಯಂ ಯಜ್ಞಮಗ್ನಿಮಸಾಚೀನಂ ತಮೋ ಅಗಾದಜುಷ್ಯಂ ||

(ಮ. ಸಂ. ೭-೭೮-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ, ಯಜ್ಞ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿ ಇವರುಗಳ ಜನನವು ಉಪಸ್ಥಾನವಾದುದು ಎಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲದೇ,

ಉಷಾ ಉಚ್ಛಂತೀ ಸಮಿಧಾನೇ ಅಗ್ನಾ ಉದ್ಯನ್ತೋಽಯಾ ಉರ್ವಿಯಾ ಜ್ಯೋತಿರಶ್ವೇತ್ |
ದೇವೋ ನೋ ಅತ್ರ ಸವಿತಾ ಸ್ವರ್ಧಂ ಪ್ರಾಸಾವೀದ್ವಿವತ್ತ್ವ ಚತುಷ್ಪದಿತ್ಯೈ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೪-೧)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆಹವನೀಯಾದ್ಯಗ್ನಿಗಳು ಸಮಿಧವಾಗುತ್ತಿರಲು ಉಷೋದೇವತೆಯು ತಮಃಪರಿಹಾರಕವಾದ ತನ್ನ ಅಮಿತ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ತಮಸ್ಸನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾಳೆ ಎಂದು ಉಪಸ್ಥಾನ ಆವಿರ್ಭಾವಕ್ಕೂ ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಜ್ವಲನಕ್ಕೂ ಕಾರ್ಯಕಾರಣ ಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಈರಿತಿ ಯಜ್ಞಾಗ್ನಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೂ ಉಪಸ್ಥಾನ ಆವಿರ್ಭಾವಕ್ಕೂ ಅವಿನಾಭಾವಸಂಬಂಧವು ನಾನಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಷಸ್ಸುಗಳ ಸಂಯೋಗವು ವಿಶ್ವಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಹರಡುವುದು ಮತ್ತು ಜಗತ್ತಿಗೆಲ್ಲಾ ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸುವ ಚಿತ್ರವು ಕಾವ್ಯದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅತ್ಯದ್ಭುತವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಅಗ್ರೇ ಬೃಹನ್ನುಷಸಾಮೂರ್ಧ್ವೋ ಅಸ್ಥಾನ್ನಿರ್ಜಗನ್ವಾಂತಮಸೋ ಜ್ಯೋತಿಷಾಗಾತ್ |
ಅಗ್ನಿರ್ಭಾನುನಾ ರುಶತಾ ಸ್ವಂಗ ಆ ಜಾತೋ ನಿಶ್ವಾ ಸದ್ಮಾನ್ಯಪ್ರಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೧)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉಪಸ್ಥಾನಗಳ ಉರ್ಧ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಅಗ್ನಿಯು ಅದಿತ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶದೊಂದಿಗೆ ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಯೋಜಿಸಿ ವಿಶ್ವಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹರಡುವನು ಎಂಬ ವರ್ಣನೆಯು ಅಗ್ನಿಷಸ್ಸುಗಳ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ವಿಶ್ವಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವುದಾಗಿದೆ.

ತ್ವಾಮಿದಸ್ಯಾ ಉಷಸೋ ವೃಷ್ಟಿಷು ದೂತಂ ಕೃಣ್ವಾನಾ ಅಜಯಂತೆ ಮಾನುಷಾಃ |
ತ್ವಾಂ ದೇವಾ ಮಹಯಾಯ್ಯಾಯ ನಾವೃಧುರಾಜ್ಯಮಗ್ನೇ ನಿವೃಜಂತೋ ಅಧ್ವರೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೨೨-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಷಸ್ಸುಗಳ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಲಭಿಸತಕ್ಕ ಲೋಕೋಪಕಾರವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಉಪಸ್ಥಾನ ಆವಿರ್ಭಾವವಾದೊಡನೆಯೇ ಮಾನವರು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ಅವನನ್ನು ದೇವದೂತನಾಗುವಂತೆ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ. ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಮಹಾನುಭಾವನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂಬ ವಿವರಣೆಯಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿಷಸ್ಸುಗಳ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಲಭಿಸುವ ಸೌಂದರ್ಯವೂ ಉಪಕಾರವೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ.

ಅದ್ಯ ಉಷಸೋ ವೃಷ್ಟಾ ಸೂರೇ ಉದಿತೇ ಚ ಸತಿ ನಃ ಗೋಪಾಃ ಬೋಧಿ ಕೇಚಿತ್ ಸೂರ್ಯೋ-
ದಯಾತ್ ಪ್ರಾಕ್ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಂ ಜುಹ್ವತಿ ಕೇಚಿತ್ ಉದಿತೇ ಸೂರ್ಯೇ | ತೇಷಾಮುಭಯೇಷಾಂ
ಪಾಲಯಿತಾ ಭವ | ತಮಸ್ಸನ್ನು (ಅಂಧಕಾರವನ್ನು) ನಾಶಗೊಳಿಸು ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಉಚ್ಛೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ವಿ ಉಪಸರ್ಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ ವೃಷ್ಟಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಉಷಃಕಾಲವು ಎಂದರ್ಥವು. ಇದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರೂ, ಸೂರ್ಯನು ಉದಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರೂ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವನ್ನು ಆಚರಿಸಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಹೋಮವನ್ನು ಮಾಡುವರು. ಅಗ್ನಿಯು ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತರಾಗಿರುವ ಯಜಮಾನರೇ ಮೊದಲಾದ ನಮಗೆ ರಕ್ಷಕನಾಗಿರಲಿ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ತನಯಂ—ತುಳ್, ತೋಕಂ, ತನಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಹದಿನೈದು ಅಪತ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೨) ತೋಕಂ, ತನಯಃ ಎಂಬ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಪುತ್ರನೆಂದೇ ಅರ್ಥವು. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ತನಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪುತ್ರನೆಂದೇ ಅರ್ಥನಾಡಿದೆ. ಸ್ಥೂಲದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದರೆ ತೋಕ, ತನಯ ಎಂಬ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವೂ ಒಂದೇ ಆದರೂ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಪುತ್ರಪಾತ್ರಾದಿಗಳೆಂದು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹೇಳುವ ರೂಢಿಯಿದೆ. ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ, ತೋಕಂ ತುದ್ಯತೇಃ | ತನಯಂ ತನೋತೇಃ | ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಇವುಗಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತೋರಿಸಿರುವರು. ಇದನ್ನೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ತೋಕಂ ಇತಿ ಪುತ್ರಃ ಸ ಹಿ ನಿತ್ಯಂ ಪಿತ್ರಾವಿನಯತಾ ತುದ್ಯತೇ ಇದಂ ಕುರ್ವಿದಂ ಮಾ ಕಾರ್ಷೀರಿತಿ | ತನಯಂ ತನೋತೇಃ ಪಾತ್ರಂ | ತದ್ಭೃತಿತರಾಂ ಪಿತುಃ ಸಕಾಶಾತ್ ತತಂ ಭವತಿ | ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ತಂದೆಯು ಯಾವಾಗಲೂ ಇದನ್ನು ಮಾಡು ಇದನ್ನು ಮಾಡಬೇಡ ಎಂಬ ನಿರ್ಬಂಧವನ್ನಿಟ್ಟು ನಿಯಮದ ಜೀವನವನ್ನು ನಡೆಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಮಗನಿಗೆ ತೋಕಂ ಎಂದೂ, ಸಂತತಿಯನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಬೆಳೆಸಲು ಸಾಧನವಾದುದರಿಂದ ಪಾತ್ರನಿಗೆ ತನಯ ನೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೧೦-೭)

ತನ್ನಾ ಸುಜಾತ—ಜ್ವಾಲಾಪರಿವೃತೇನ ಶರೀರೇಣ ದೇದೀಪ್ಯಮಾನ ಅಥವಾ ಆತ್ಮನೈವ ಸುಜಾತಃ ಸ್ವಯಂಭೂಃ | ಅಗ್ನಿಯು ನಿನ್ನ ರಶ್ಮಿಗಳ (ಜ್ವಾಲೆಗಳ) ರೂಪವಾಗಿರುವ ತನ್ನ ಶರೀರದಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವನು ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಇತರ ವಿಧವಾದ ಕಾರಣಗಳು ತನ್ನ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಸಹಕಾರಿಗಳು (ನಿಮಿತ್ತಗಳು) ಯಾವುವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವಕಾರಣ ತಾನಾಗಿಯೇ ಪ್ರಾದುರ್ಭವಿಸಿ ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವನು ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದೆ,

ಮೇ ಸ್ತೋಮಂ ಜನ್ಮೇನ ನಿತ್ಯಂ ಜುಷಸ್ವ—ತ್ರಿವೃತ್‌ಪಂಚದಶಾದಿಲಕ್ಷಣಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಜನಕಃ ಪಿತಾ ಔರಸಂ ಪುತ್ರಂ ಪರಿಷ್ವಂಗಾದಿಭಿಃ ಸೇವತೇ ತದ್ವದಸ್ಮಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣಂ ಇಮಂ ಸೇವಸ್ವ | ಪ್ರಭೂತವಾದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯದಿಂದ ಪೂರಿತನಾದ ಅಗ್ನಿಯು—ಯಾಜ್ಞಕರಾದವರು ಪಠಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ತಂದೆಯು ತನ್ನ ಔರಸಪುತ್ರನನ್ನು ಆದರದಿಂದ ಲಾಲಿಸುವಂತೆ ಆದರಿಸಿ ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಶ್ರವಣಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಆಶಂಸಿಸಿದೆ. ಸ್ತೋತ್ರವು ತ್ರಿವತ್, ಪಂಚದಶ ಮೊದಲಾದ ಸ್ತೋಮಗಳ ಲಕ್ಷಣರೂಪವಾದುದೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಜನ್ಮ ಶಬ್ದವು—ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೪) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ದಕ್ಷಸ್ಯ ವಾದಿತೇ ಜನ್ಮನಿ ವ್ರತೇ ರಾಜಾನಾ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ ವಿವಾಸಸಿ |

ಅತಾರ್ತಪಂಥಾಃ ಪುರುರಥೋ ಅರ್ಯಮಾ ಸಪ್ತಹೋತಾ ವಿಷುರೂಪೇಷು ಜನ್ಮಸು ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೬೪-೫)

ಇಲ್ಲಿ ಜನ್ಮನಿ, ಜನ್ಮಸು ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ಉದಯ ಅಥವಾ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪುತ್ರನ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣನಾದ ತಂದೆಯನ್ನೂ ಜನ್ಮಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ವ್ಯವಹರಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ವಿ ದ್ಯಾಮೇಷಿ ರಜಸ್ಪೃಥ್ವಹಾ ಮಿಮಾನೋ ಅಕ್ತುಭಿಃ | ಪಶ್ಯ ಇನ್ಮಾನಿ ಸೂರ್ಯ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೦-೭)

ಎ ಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಜನ್ಮಾನಿ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಜನ್ಮಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಭೂತಜಾತಗಳನ್ನು ಎಂದರ್ಥನಾಡಿದ್ದಾರೆ.

(ನಿ. ೧೨-೨೭). ಹೀಗೆ ಜನ್ಮಹೇತುವಾದ ಪಿತೃವಿಗೂ ಜನ್ಮಾತ್ಮಕವಾದ ಭೂತಜಾತಕ್ಕೂ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಈ ಪದವು ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.

ಸ್ತೋಮಂ—ಸ್ತೋಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ತ್ರಿವೃತ್ತಂಚದಶಾದಿಲಕ್ಷಣಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಎಂದು ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಏಕಂ ಸಾಮ ತೃಚೇ ಕ್ರಿಯತೇ, ತಸ್ಯ ಚ ತೃಚಸ್ಯ ಅವೃತ್ತ್ಯಾ ಋಚಾಂ ಸಂಖ್ಯಾ ವರ್ಧನೀಯಾ ಭವತಿ ಯಾ ಸ್ತೋಮಶಬ್ದೇನೋಚ್ಯತ ಇತಿ | ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸ್ತೋಮದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಸ್ತೋಮಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರಿವೃತ್, ಪಂಚದಶ, ಸಪ್ತದಶ, ಏಕವಿಂಶ, ತ್ರಿವಿಂಶ, ತ್ರಯಸ್ವಿಂಶ, ಚತುಶ್ಚತ್ವಾರಿಂಶ, ಅಷ್ಟಾಚತ್ವಾರಿಂಶ ಎಂದು ಒಂಭತ್ತು ವಿಧಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಅವುಗಳ ವಿಷ್ಕೃತಿಗಳೊಡನೆ ಋಗ್ವೇದ ಸಂಹಿತೆಯ ೨ನೇ ಭಾಗದ ೧೩೮ರಿಂದ ೧೫೦ನೇ ಪೇಜುಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಆ ಸ್ತೋಮಗಳ ಪಠನದಿಂದ ಲಭಿಸತಕ್ಕ ಪ್ರಯೋಜನಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ತೋಮಗಳಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವ ಒಂಭತ್ತು ವಿಭಾಗಗಳನ್ನು ತ್ರಯೋದಶ, ಚತುರ್ದಶ, ಷೋಡಶ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನಾಪಕ್ರಮದಿಂದ ಹೆಚ್ಚುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ

ವಸವಸ್ತ್ರಯೋದಶಾಕ್ಷರೇಣ ತ್ರಯೋದಶಗ್ಂ ಸ್ತೋಮಮುದಜಯನ್ಪ್ರದ್ವಾಶ್ಚತುರ್ದಶಾಕ್ಷರೇಣ ಚತುರ್ದಶಗ್ಂ ಸ್ತೋಮಮುದಜಯನ್ಪ್ರದಿತ್ಯಾಃ ಪಂಚದಶಾಕ್ಷರೇಣ ಪಂಚದಶಗ್ಂ-
ಸ್ತೋಮಮುದಜಯನ್ಪ್ರದಿತಿಃ ಷೋಡಶಾಕ್ಷರೇಣ ಷೋಡಶಗ್ಂ ಸ್ತೋಮಮುದಜಯತ್ಪ್ರಜಾ-
ಪತಿಸ್ಸಪ್ತದಶಾಕ್ಷರೇಣ ಸಪ್ತದಶಗ್ಂ ಸ್ತೋಮಮುದಜಯತ್ |

(ತೈ. ಸಂ. ೧-೭-೧೧-೪೪)

ಎಂಬ ತೈತ್ತಿರೀಯಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವಸುರದ್ವಾದಿತ್ಯರೂ, ಅದಿತಿಯೂ ಪ್ರಜಾಪತಿಯೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ತ್ರಯೋದಶ, ಚತುರ್ದಶ, ಪಂಚದಶ, ಷೋಡಶ, ಸಪ್ತದಶ ಸ್ತೋಮಗಳನ್ನು ಗಳಿಸಿಕೊಂಡ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಸ್ತೋಮಗಳ ಪ್ರಭಾವವು ಅತ್ಯಧಿಕವಾದುದು, ಇವುಗಳ ಪಠನದಿಂದ ಸಕಲವಾದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಗಳಿಸಬಹುದು ಎಂಬ ವಿಷಯವೂ ತೈತ್ತಿರೀಯಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಪಠಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಪಾತಃಸವನೇ ವೈ ಗಾಯತ್ರೇಣ ಚೈಂದಸಾ ತ್ರಿವೃತೇ ಸ್ತೋಮಾಯ ಜ್ಯೋತಿರ್ದಧದೇತಿ ತ್ರಿವೃತಾ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸೇನ ಪಂಚದಶಾಯ ಜ್ಯೋತಿರ್ದಧದೇತಿ ಪಂಚದಶೇನೌಜಸಾ ವೀರೈ-
ಣ ಸಪ್ತದಶಾಯ ಜ್ಯೋತಿರ್ದಧದೇತಿ ಸಪ್ತದಶೇನ ಪ್ರಾಜಾಪತೇನ ಪ್ರಜನೇನೈಕವಿಗಂಶಾ-
ಯ ಜ್ಯೋತಿರ್ದಧದೇತಿ ಸ್ತೋಮ ಏವ ತತ್ ಸ್ತೋಮಾಯ ಜ್ಯೋತಿರ್ದಧದೇತ್ಯಥೋ
ಸ್ತೋಮ ಏವ ಸ್ತೋಮಮುಭಿಪ್ರಣಯತಿ ಯಾವಂತೋ ವೈ ಸ್ತೋಮಾಸ್ತಾವಂತಃ ಕಾಮಾ-
ಸ್ತಾವಂತೋ ಲೋಕಾಸ್ತಾವಂತಿ ಜ್ಯೋತೀಗ್ಂಷ್ಯತಾವತ ಏವ ಸ್ತೋಮಾನೇತಾವತಃ ಕಾ-
ಮಾನೇತಾವತೋ ಲೋಕಾನೇತಾವಂತಿ ಜ್ಯೋತೀಗ್ಂಷ್ಯವರುಂಧೇ ||

(ತೈ. ಸಂ. ೭-೧-೨೧)

ಎಂಬ ಈ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಸ್ತೋಮಗಳ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಯಜ್ಞಕರ್ತನು ಪ್ರಾತಃಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗಾಯತ್ರೀಚೈಂದಸ್ವಿನಿದ್ವೈತ್ರಿವೃತ್ ಸ್ತೋಮವನ್ನು ಮಹತ್ತ್ವದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಜ್ಯೋತೀರೂಪವಾದ ತ್ರಿವೃತದಿಂದ ಪಂಚದಶಸ್ತೋಮವನ್ನೂ, ವೀರೈಯುತವಾದ ಪಂಚದಶ

ದಿಂದ ಸಪ್ತದಶಸ್ತೋಮವನ್ನೂ, ಪ್ರಜಾಪತಿಯೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪ್ರಜನನಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾದ ಸಪ್ತದಶಸ್ತೋಮದಿಂದ ಏಕವಿಂಶಸ್ತೋಮವನ್ನೂ ತೇಜೋಯುತವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸ್ತೋಮವು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಸ್ತೋಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಭಾವವನ್ನೂ ತೇಜಸ್ಸನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಸ್ತೋಮದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಬಗೆಗಳಿವೆಯೋ ಅಷ್ಟು ಲೋಕಗಳೂ, ಅಷ್ಟುಬಗೆಯ ತೇಜಸ್ಸುಗಳೂ ಅಷ್ಟೇ ವಿಧವಾದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳೂ ಇವೆ. ಮತ್ತು ಸ್ತೋಮಪಠನದಿಂದ ಯಜಮಾನನು ಅಷ್ಟು ವಿಧವಾದ ಲೋಕಗಳನ್ನೂ, ತೇಜಸ್ಸುಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಪಡೆಯುವನು ಎಂದು ಸ್ತೋಮದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಅನಂತರ ಸ್ತೋಮಪಠನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆಗುವ ನಷ್ಟವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನೋ ವದಂತಿ ಸತ್ತ್ವೇ ಯಜೇತ ಯೋಽಗ್ನಿಷ್ಟೋಮೇನ ಯಜಮಾನೋಽಥ ಸರ್ವಸ್ತೋಮೇನ ಯಜೇತೇತಿ ಯಸ್ಯ ತ್ರಿವೃತಮಂತರ್ಯಂತಿ ಪ್ರಾಣಾಗ್ನಿಸ್ತಸ್ಯಾಂತರ್ಯಂತಿ ಪ್ರಾಣೇಷು ಮೇಽಪ್ಯಸದಿತಿ ಖಲು ವೈ ಯಜ್ಞೇನ ಯಜಮಾನೋ ಯಜತೇ ಯಸ್ಯ ಪಂಚದಶಮಂತರ್ಯಂತಿ ವೀರ್ಯಂ ತಸ್ಯಾಂತರ್ಯಂತಿ ವೀರೈಮೇಽಪ್ಯಸದಿತಿ ಖಲು ವೈ ಯಜ್ಞೇನ ಯಜಮಾನೋ ಯಜತೇ ಯಸ್ಯ ಸಪ್ತದಶಮಂತರ್ಯಂತಿ ಪ್ರಜಾಂ ತಸ್ಯಾಂತರ್ಯಂತಿ ಪ್ರಜಾಯಾಂ ಮೇಽಪ್ಯಸದಿತಿ ಖಲು ವೈ ಯಜ್ಞೇನ ಯಜಮಾನೋ ಯಜತೇ ಯಸ್ಯೈಕವಿಂಶಮಂತರ್ಯಂತಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಂ ತಸ್ಯಾಂತರ್ಯಂತಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಯಾಂ ಮೇಽಪ್ಯಸದಿತಿ ಖಲು ವೈ ಯಜ್ಞೇನ ಯಜಮಾನೋ ಯಜತೇ ಯಸ್ಯ ತ್ರಿಣವಮಂತರ್ಯಂತೈತುಗ್ಂಶ್ಚ ತಸ್ಯ ನಕ್ಷತ್ರಿಯಾಂ ಚ ವಿರಾಜಮಂತರ್ಯಂತೈತುಷು ಮೇಽಪ್ಯಸನ್ನಕ್ಷತ್ರಿಯಾಯಾಂ ಚ ವಿರಾಜೇತಿ ಖಲು ವೈ ಯಜ್ಞೇನ ಯಜಮಾನೋ ಯಜತೇ ಯಸ್ಯ ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಗಂಶಮಂತರ್ಯಂತಿ ದೇವತಾಸ್ತಸ್ಯಾಂತರ್ಯಂತಿ ದೇವತಾಸು ಮೇಽಪ್ಯಸದಿತಿ ಖಲು ವೈ ಯಜ್ಞೇನ ಯಜಮಾನೋ ಯಜತೇ ಯೋ ವೈ ಸ್ತೋಮಾನಾಮವಮಂ ಪರಮತಾಂ ಗಚ್ಛಂತಂ ನೇದ ಪರಮತಾಮೇವ ಗಚ್ಛತಿ ತ್ರಿವೃದ್ವೈ ಸ್ತೋಮಾನಾಮವಮಸ್ತ್ರಿವೃತ್ತರನೋ ಯ ಏವಂ ನೇದ ಪರಮತಾಮೇವ ಗಚ್ಛತಿ ||

(ತೈ. ಸಂ. ೭-೧-೩)

ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮದಿಂದ ಯಜ್ಞಮಾಡತಕ್ಕವರು ಸರ್ವಸ್ತೋಮದಿಂದಲೂ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು ವಿಧಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವಿಧಿಯಲ್ಲಿ ತ್ರಿವೃತ್ ಸ್ತೋಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಟ್ಟರೆ ಅವನ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣವೇ ಮಾಯನಾಗುವುದರಿಂದ ಯಜಮಾನನು ಈ ಯಜ್ಞವು ನನ್ನ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವಾಗಲಿ ಎಂಬ ಉದ್ದಿಶ್ಯದಿಂದ ಯಾಗಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಪಂಚದಶಸ್ತೋಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಶಕ್ತ್ಯಭಾವವಾಗುವುದರಿಂದಲೂ, ಸಪ್ತದಶಸ್ತೋಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಸಂತತಿಯಿಲ್ಲದೇ ಹೋಗುವುದರಿಂದಲೂ ಏಕವಿಂಶಸ್ತೋಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ತನ್ನ ಜೀವನಾಧಾರವೇ ಕಳಚಿಹೋಗುವುದರಿಂದಲೂ, ತ್ರಿಣವಸ್ತೋಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ತನ್ನ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ಇರತಕ್ಕ ಋತುಗಳೂ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಶಕ್ತಿಗಳೂ ತನ್ನ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕರಾಗದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶಸ್ತೋಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ದೇವತಾಸಾನ್ನಿಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ ಯಜಮಾನನು ಶಕ್ತಿಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಪಂಚದಶಸ್ತೋಮದಿಂದಲೂ, ಸಂತತಿಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ಸಪ್ತದಶಸ್ತೋಮದಿಂದಲೂ, ಜೀವನಾಧಾರಕ್ಕಾಗಿ ಏಕವಿಂಶಸ್ತೋಮದಿಂದಲೂ, ಋತುಗಳ ಮತ್ತು ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಪ್ರಭಾವಗಳ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತ್ರಿಣವಸ್ತೋಮದಿಂದಲೂ, ತನ್ನ ಮುಖ್ಯದೇವತಾಸಾನ್ನಿಧ್ಯದ ಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶಸ್ತೋಮದ ಪಠನದಿಂದಲೂ ಯಾಗವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ಸ್ತೋಮಗಳ

ಲೈ ಲ್ಲಾ ಪ್ರಥಮಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ತ್ರಿವೃತ್ ಸ್ತೋಮದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆಯೇ, ಆ ಯಜಮಾನನು ಯಜ್ಞಕರ್ತರಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ.

ಹೀಗೆಯೇ, ಪೃಷ್ಠ್ಯಷಡಹ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಆರುದಿನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ತ್ರಿವೃದಾದಿ ಸ್ತೋಮಗಳ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾ,

ತ್ರಿವೃದಗ್ನಿಸ್ತೋಮೋ ಭವತಿ ತೇಜ ಏವಾವರುಂಧತೇ ಪಂಚದಶೋ ಭವತೀಂದ್ರಿಯಮೇ-
ವಾವರುಂಧತೇ ಸಪ್ತದಶೋ ಭವತ್ಯನ್ನಾದಸ್ಯಾವರುದ್ಧ್ಯಾ ಅಥೋ ಪ್ರೈವ ತೇನ ಜಾಯಂತೆ
ಏಕವಿಗ್ಂಶೋ ಭವತಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾ ಅಥೋ ರುಚಿಮೇವಾತ್ಮನ್ನದತೇ ತ್ರಿಣವೋ ಭವತಿ
ವಿಜಿತ್ಯೈ ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಗ್ಂಶೋ ಭವತಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತೈಃ ||

ತ್ರಿವೃತ್ ಸ್ತೋಮದೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ಅಗ್ನಿಸ್ತೋಮದಿಂದ ತೇಜಸ್ಸನ್ನೂ ಪಂಚದಶಸ್ತೋಮದಿಂದ ವೀರ್ಯವನ್ನೂ ಸಪ್ತದಶದಿಂದ ಅನ್ನವನ್ನೂ, ಏಕವಿಗ್ಂಶದಿಂದ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯನ್ನೂ ತ್ರಿಣವದಿಂದ ಜಯವನ್ನೂ ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶದಿಂದ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನೂ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ ಎಂದೂ ಸಹ ಸ್ತೋಮಪಠನದ ಪ್ರಯೋಜನಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಕಛೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ,

ಸ್ತೋಮಮಹದುರುಗಾಯಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಧೀರೋ ನಚಿಕೇತೋಽತ್ಯೈ
ಸ್ರಾಕ್ಷೀಃ || (ಕ. ಉ. ೨-೧೧)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸ್ತೋಮದ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನೂ ಅದರಿಂದ ಲಭಿಸತಕ್ಕ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ಶಾಂತಿಯನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ,

ಯೇನ ಚ್ಛಂದಸಾ ಸ್ತೋಷ್ಯನ್ ಸ್ಯಾತ್ಚ್ಛಂದ ಉಪಧಾವೇದ್ಯೇನ ಸ್ತೋಮೇನ ಸ್ತೋಷ್ಯ-
ಮಾಣಃ ಸ್ಯಾತ್ಚ್ಛಂದ ಸ್ತೋಮಮುಪಧಾವೇತ್ | (ಛಾ. ಉ. ೧-೩-೧೦)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉದ್ದೀಛದ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾ ಯಾವ ಸ್ತೋಮದಿಂದ ಆಯಾ ಸನ್ನಿವೇಶಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಕರ್ತನ ಸ್ತೋತ್ರವು ಪುರ್ಣವಾಗಿರುತ್ತದೆಯೋ ಅಂತಹ ಸ್ತೋಮವನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಪುರುಷನು ಧ್ಯಾನಮಾಡಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿಸಿದೆ.

ಇದೇ ರೀತಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸ್ತೋಮಂ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಇಂತಹ ಗಾನಾತ್ಮಕವಾದುದೂ ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ ಸ್ತೋತ್ರವೆಂದರ್ಥ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ವ್ಯುತ್ಪಾದ್—ವಿ ಉಪಸರ್ಗ. ಉಭೀ ವಿವಾಸೇ ಧಾತು. ತಮಃ ವಿವಾಸ್ಯತೇ ಅನಯಾ ಇತಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಃ. ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವೃಶ್ಚಭೃಷ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಭಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಷ್ವತ್ವ. ತಕಾರಾದಿಯಾಗಿ ನಿತ್ತಾಗಿರುವ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದ ಪದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಾದೌಚ ನಿತಿ ಕೃತ್ಯತಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೂರೇ—ಸೂರ್ ಪ್ರಾಣೇಗರ್ಭವಿಮೋಚನೇ. ಧಾತು. ಸುಸೂಧಾಗೃಧಿಭ್ಯಃ ಕ್ರನ್ (ಉ. ಸೂ. ೨-೧೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ಮಸ್ವಕಃ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬೋಧಿ—ಬುಧ ಅವಗಮನೇ ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲೋಢರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಜ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗೋಪಾಃ—ಗುಪೂ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಗುಪೂಧೂಪವಿಚ್ಛಿಪಣಿಪನಿಭ್ಯ ಆಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಆಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಸನಾದ್ಯಂತಾಧಾತವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗೋಪಾಯ ಎಂಬುದು ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಕ್ವಿಪ್ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದರ ಮೇಲೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತೋಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಕ್ವಿಪ್ ಲೋಪಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮುಂಚೆ ಲೋಪೋವ್ಯೋವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಗೋಪಾಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಧಾತುಸ್ವರಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಜುಷಸ್ವ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿ ಜಂತದಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತನ್ನಾ—ತನ್ನಾದೀನಾಂಭಂದಸ್ಯುಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಪರ ವಾದಾಗ ಯಣಾದೇಶ. ಉದಾತ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಣ್ ಬಂದು ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿ ಅನುದಾತ್ತವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತ್ವಂ ನೃಚಕ್ಷಾ ವೃಷಭಾನು ಪೂರ್ವೀಃ ಕೃಷ್ಣಾಸ್ತಗ್ನೇ ಅರುಷೋ ವಿ ಭಾಹಿ |

ವಸೋ ನೇಷಿ ಚ ಪರ್ಷಿ ಚಾತ್ಯಂಹಃ ಕೃಧೀ ನೋ ರಾಯ ಉತಿಜೋ ಯವಿಷ್ಠ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತ್ವಂ | ನೃಚಕ್ಷಾಃ | ವೃಷಭ | ಅನು | ಪೂರ್ವೀಃ | ಕೃಷ್ಣಾಸು | ಅಗ್ನೇ | ಅರುಷಃ | ವಿ | ಭಾಹಿ |
ವಸೋ ಇತಿ | ನೇಷಿ | ಚ | ಪರ್ಷಿ | ಚ | ಅತಿ | ಅಂಹಃ | ಕೃಧಿ | ನಃ | ರಾಯೇ | ಉತಿಜಃ | ಯವಿಷ್ಠ

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವೃಷಭ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾರ್ಥೇ ಅಗ್ನೇ ನೃಚಕ್ಷಾನ್ಯಾಣಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಶುಭಾಶುಭಕರ್ಮ-
ಣೋದ್ರೇಷ್ಟಾ ಕೃಷ್ಣಾಸು ರಾತ್ರಿಷ್ವರುಷ ಆರೋಚಮಾನಸ್ತ್ವಮನು ಅನುಕ್ರಮೇಣ ಪೂರ್ವೀರ್ಬಹ್ವೀ-
ರ್ಜ್ವಾಲಾವಿ ಭಾಹಿ | ವಿಶೇಷೇಣ ಪ್ರಕಾಶಯ | ವಸೋ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಶಪ್ರದಾನೇನ ಸ್ವಸ್ತಿಸ್ಥಾನೇಷು ವಾಸ-
ಯಿತರಗ್ನೇ ತ್ವಂ ನೋಽಸ್ಮಾನ್ನೇಷಿ | ಕರ್ಮಾನುರೂಪಫಲಾನಿ ಚಿ ಸ್ತಾಪಯ | ಅಂಹೋಽಸ್ಮಾಕಂ ದಾರಿದ್ರ್ಯ
ಲಕ್ಷಣಂ ಪಾಪಮತಿಪರ್ಷಿ ಚ | ಅತಿಪಾರಯ | ನಿವಾರಯೇತಿ ಯಾವತ್ | ಕಿಂಚಿ ಯವಿಷ್ಠ ಯುವತಮ ಹೇ

ಅಗ್ನೇ ನೋಽಸ್ಮಾನ್ತಾಯೇ ಧನಾಯೋಶಿಜಃ ಕಾಮಯಮಾನಾನ್ ಕೃಧಿ | ಕುರು | ಅಭಿಲಷಿತಫಲಪ್ರದಾ-
ನೇನ ಪ್ರಾಪ್ತಕಾಮಾನ್ ಕುರ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ || ನೃಚಕ್ಷಾಃ | ಚಕ್ಷುಜ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ | ಅಯಮತ್ರ ದರ್ಶನೇ
ವರ್ತತೇ | ಅಸುನ್ನಿತ್ಯನುವೃತ್ತಾ ಚಕ್ಷೇರ್ಬಹುಲಂ ಶಿಚ್ಚೇತ್ಯಸುನ್ | ಶಿದ್ವದ್ಭಾವಾತ್ ಖ್ಯಾತಾದೇಶಾಭಾ-
ವಃ | ಕೃದುತ್ತರಸದಪ್ರಕೃತಿತ್ವಃ | ವೃಷಭ | ವೃಷು ಸೇಚನೇ | ಅಭಜಿತ್ಯನುವೃತ್ತಾ ಋಷಿವೃಷಿಭ್ಯಾಂ
ಕಿದಿತ್ಯಭಿಚ್ | ಕಿತ್ವಾದ್ಗುಣಾಭಾವಃ | ಅಸಾದಾದಿತ್ವಾನ್ನಿಘಾತಃ | ಪೂರ್ವೀಃ | ಪುರು ಶಬ್ದಸ್ಯ ಪೂರ್ವೋ
ಗುಣವಚನಾದಿತಿ ಜೀಷ್ | ಆದ್ಯಸ್ಯೋಕಾರಸ್ಯ ದೀರ್ಘಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರೇಣಾಂತೋದಾತ್ತಃ |
ಭಾಹಿ | ಭಾ ದೀಪ್ತಾ | ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಃ | ಲೋಟಿ ರೂಪಂ | ವಸೋ | ವಸ ನಿವಾಸೇ | ಉರಿತ್ಯ-
ನುವೃತ್ತಾ ಶ್ವಸ್ತೃಸ್ಸಿಹಿತ್ರಪ್ಯಸಿವಸೀತ್ಯಾದಿನಾ ಉಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಸಾದಾದಿತ್ವಾನ್ನ ನಿಘಾತಃ | ಷಾಷಿ ಕಮಾ-
ದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ನೇಷಿ | ಣೇಞ್ ಪ್ರಾಪಣೇ | ಛಂದಸಿ ಲೋಡರ್ಥೇ ಲಟ್ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ
ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಆಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯಮಾನವದಿತ್ಯಾಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಾವಿದ್ಯಮಾನವತ್ತೇನ ಸಾದಾ-
ದಿತ್ವಾನ್ನ ನಿಘಾತಃ | ಪರ್ಷಿ | ಪ್ಸಾ ಸಾಲನಪೂರಣಯೋಃ | ಚಾದಿಷು ಚೇತಿ ನ ನಿಘಾತಃ | ಕೃಧಿ
ಡುಕ್ಯೇ ಕರಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲೋಟಿ ಸೇರ್ಹ್ಯಪಿಚ್ಚೇತಿ ಹಿರಾದೇಶಃ | ತಸ್ಯ ಸುಶ್ರುಶೃಣುಸ್ತಾಕೃವೃಭೃಶ್ಚಂದ-
ಸೀತಿ ಧಿರಾದೇಶಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಸಾದಾದಿತ್ವಾನ್ನ ನಿಘಾತಃ | ರಾಯೇ
ರಾ ದಾನೇ | ರಾತೇರ್ಜೈರಿತಿ ಡೈಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಊಡಿದಮಿತ್ಯಾದಿನಾ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಉಶಿಜಃ
ವಶ ಕಾಂತಾ | ವಶೇಃ ಕಿಚ್ಚೇತೀಜಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಕಿತ್ವಾತ್ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಯವಿಷ್ಠಃ |
ಯುವಶಬ್ದಾದಿಶಾಯನ ಇಷ್ಠಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಸ್ಥೂಲದೂರಯುನೇತ್ಯಾದಿನಾ ಯುಣಾದೇಃ ಪರಸ್ಯ ಲೋಪಃ
ಪೂರ್ವಸ್ಯ ಚ ಗುಣಃ | ಆಮಂತ್ರಿತತ್ವಾನ್ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವೃಷಭ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸಿಕೊಡುವ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ನೃಚಕ್ಷಾಃ—ಮಾನವರ
(ಶುಭಾಶುಭರೂಪವಾದ) ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನೋಡುವವನೂ | ಕೃಷ್ಣಾಸು—ಅಂಧಕಾರಪೂರಿತವಾದ ರಾತ್ರಿಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ |
ಅರುಷಃ—ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವನೂ ಆದ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಅನು—ಕ್ರಮಕ್ರಮವಾಗಿ | ಪೂರ್ವೀಃ—ಬಹುಸಂಖ್ಯಾಕ
ವಾದ ಜ್ವಾಲೆಗಳೊಡನೆ | ವಿ ಭಾಹಿ—ವಿಶೇಷರೀತಿಯಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸು | ವಸೋ—(ಎಲ್ಲವನ್ನೂ) ಆದರದರ
ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಡತಕ್ಕ ಅಗ್ನಿಯೇ | ನೇಷಿ ಚ—(ನಮ್ಮ ಕರ್ಮಫಲದೊಡನೆ) ನಮ್ಮನ್ನು ಸೇರಿಸು | ಅಂಹಃ ಚ—ದಾರಿ
ದ್ರಾಪ್ರಾದಿರೂಪವಾದ ಪಾಪವನ್ನೂ ಕೂಡ | ಅತಿ ಪರ್ಷಿ—ನಾಶಮಾಡು | ಯವಿಷ್ಠ—ಅತ್ಯಂತ ಯುವಕನಾದ
ಅಗ್ನಿಯೇ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ರಾಯೇ—ಧನಕ್ಕಾಗಿ | ಉಶಿಜಃ—ಆಸೆಪಡುವವರನ್ನಾಗಿ | ಕೃಧಿ—ಮಾಡು,
(ಎಂದರೆ ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವು ನೆರವೇರುವಂತೆ ಮಾಡು).

ಭಾವಾರ್ಥ

ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸಿಕೊಡುವ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಮಾನವರ ಶುಭಾಶುಭರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು
ನೋಡುವವನೂ, ಅಂಧಕಾರಪೂರಿತವಾದ ರಾತ್ರಿಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವನೂ ಆದ ನೀನು ಕ್ರಮಕ್ರಮವಾಗಿ ಬಹು
ಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ ಜ್ವಾಲೆಗಳೊಡನೆ ವಿಶೇಷರೀತಿಯಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸು. ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಆದರದರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಡತಕ್ಕ ಅಗ್ನಿಯೇ,
ನಮ್ಮ ಕರ್ಮಫಲದೊಡನೆ ನಮ್ಮನ್ನು ಸೇರಿಸು. ದಾರಿದ್ರ್ಯಾದಿರೂಪವಾದ ನಮ್ಮ ಪಾಪವನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡು. ಅತ್ಯಂತ
ಯುವಕನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಧನಕ್ಕಾಗಿ ಆಸೆಪಡುವ ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸು.

English Translation

Showerer (of benefits), beholder of men, radiant amidst darkness, shine, AGNI, with abundant (rays) in due order : granter of dwellings, conduct us (to good), keep off all ill, and youngest (of all the gods), gratify our desires for wealth,

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ವೃಷಭ—ಕಾಮನಾಂ ವರ್ಷಿತಃ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—ವೃಷಭಃ ಪ್ರಜಾಂ ವರ್ಷತೀತಿ ವಾ ಅತಿಬೃಹತಿ ರೇತ ಇತಿ ವಾ ತದ್ ವೃಷಕರ್ಮಾ ವರ್ಷಣಾತ್ ವೃಷಭಃ | ಪ್ರಜೆಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಲು ಕಾರಣವಾದ ರೇತಸ್ಸನ್ನು ಸೇಚನಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ, ರೇತಸ್ಸನ್ನು ಸೇಚನಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಶರೀರವನ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸುವ ಕಾರ್ಯವು ವೃಷಶಬ್ದದಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುವಕಾರಣ ವರ್ಷಣಾತ್ ವೃಷಭಃ ಎಂದು ಅರ್ಥ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಮಾಡಿ ವೃಷಭಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು

ಮರುತ್ವಾ ಇಂದ್ರ ವೃಷಭೋ ರಣಾಯ ಪಿಬಾ ಸೋಮಮನುಷ್ವಧಂ ಮದಾಯ |

ಅ ಸಿಂಚಸ್ವ ಜತರೇ ಮಧ್ವ ಊರ್ಮಿಂ ತ್ವಂ ರಾಜಾಸಿ ಪ್ರದಿವಃ ಸುತಾನಾಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೪೭-೧)

ಇಲ್ಲಿ ವೃಷಭ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವರ್ಷಿತುರಪಾಂ ಉದಕವನ್ನು ವರ್ಷಿಸುವವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನರ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ನೃಚಕ್ಷಾಃ—ವೃಣಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಶುಭಾಶುಭಕರ್ಮಣಾಂ ದ್ರಷ್ಟಾ | ಅಗ್ನಿಯು-ಮನುಷ್ಯರು ಆಚರಿಸುವ ಶುಭವಾದ ಮತ್ತು ಅಶುಭವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಸಾಕ್ಷಿಭಾವದಿಂದ ನೋಡುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಕವಿನೃಚಕ್ಷಾ ಅಭಿ ಸೀಮಚಿಷ್ಟ ಯತಸ್ಯ ಯೋನಾ ವಿಘ್ನತೇ ಮದಂತೀ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೫೪-೬)

ನೃಚಕ್ಷಾ ರಕ್ಷಃ ಪರಿ ಪಶ್ಯ ವಿಕ್ಷು ತಸ್ಯ ತ್ರೀಣಿ ಪ್ರತಿ ಶೃಣೇದ್ಯಗ್ರಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೭-೧೦)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ, ಸೂರ್ಯ ಮುಂತಾದ ದೇವತೆಗಳ ಪರವಾಗಿ ನೃಚಕ್ಷಾಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ. ಈ ರೀತಿ ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಬರುವ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ನರಾಣಾಂ ದ್ರಷ್ಟಾ ಎಂದರೆ ಯಜಮಾನರನ್ನು ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ನೋಡುವವನು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ, ಎಂದರೆ,

ತ್ವಂ ವೃಷಾ ವೃಷತ್ಪೇಭಿರ್ಮಹಿತ್ವಾ ದ್ಯುಮ್ನೇಭಿದ್ನ್ಯುಭವೋ ನೃಚಕ್ಷಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೯೧-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ದರ್ಶಯಿತಾ ಮಾನವರ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಫಲಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡುವವನು ಎಂದು ಸೋಮನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು—

ನೃಚಕ್ಷಾ ಏಷ ದಿವೋ ಮಧ್ಯ ಆಸ್ತ ಆಪ್ರಿವಾನ್ಮೋದಸೀ ಅಂತರಿಕ್ಷಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೩೯-೨)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ನೈಋತಿ ರಶ್ಮಿಭಿಃ ಪ್ರಕಾಶಮಾನಃ ರಶ್ಮಿಗಳೊಡನೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಎಂದು ಸವಿತೃವಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಈ ಪದವು ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನಿಗೂ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು Monier Williams ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು Sanskrit. English Dictionary ಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾವುದೆಂದು ಹೇಳಿಲ್ಲ.

ಅರುಷಃ—ಈ ಪದವು ಅಶ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೭) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಬಹಳವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಅಗ್ನಿಯು ರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳಗುವವನಾಗಿ ತನ್ನ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಜ್ವಾಲೆಗಳನ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಲಿ ಎಂದು ವಿನಯಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅರುಷ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅಗತಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಪದವನ್ನು ಅಶ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ, ಗತಿಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಉಪಸ್ಥಿತ ಪರಾಕರ್ಮನಾಮವಾಗಿಯೂ (ನಿ. ೨-೧೯) ಪಠಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಲ್ಲದೇ,

ಏತಾ ಉ ತ್ಯಾ ಉಷಸಃ ಕೇತುಮಕ್ರತ ಪೂರ್ವೇ ಅರ್ಥೇ ರಜಸೋ ಭಾನುಮಂಜತೇ |

ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟಾನಾ ಅಯುಧಾನೀವ ಧೃಷ್ಟ ವಃ ಪ್ರತಿ ಗಾವೋಽರುಷೀರ್ಯಂತಿ ಮಾತರಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೨-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಅರುಷೀಃ ಆರೋಚಮಾನಾ, ಕಾಂತಿಯುತಳಾದ ಎಂಬರ್ಥವಾಗಿ ಉಪಸ್ಥಿತ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಈ ಪದವು ಕೆಲವುಕಡೆ ವಿಶೇಷಣರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ, ಇನ್ನೂ ಕೆಲವುಕಡೆ ವಿಶೇಷ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಯುಂಜಂತಿ ಬ್ರಧ್ನಮರುಷಂ ಚರಂತಂ ಪರಿ ತಸ್ತುಷಃ |

ರೋಚಂತೇ ರೋಚನಾ ದಿವಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ನಲ್ಲಿರುವ ಅರುಷ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ, ಅಲ್ಲಿ ಋಷಿಯು ಸೂರ್ಯೋದಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇಂದ್ರನು ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಅಹಸ್ಥಿನ ದೇವತೆಯೆಂದೂ, ಸೂರ್ಯನು ಅವನ ಅಶ್ವವೆಂದೂ, ಮರುತ್ತುಗಳು ಅವನ ಸಖರೆಂದೂ ಭಾವಿಸಿದೆ. ಅರುಷಶಬ್ದವು ಕೆಂಪುಬಣ್ಣವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದಾದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಪರಾಕರ್ಮನಾಗಿ ಯಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಅಶ್ವರೂಪದ ಸೂರ್ಯಪರಾಕರ್ಮನಾದ ಪದವಾಗಲಿ ಆಗಿದೆ. ಬ್ರಧ್ನವೆಂದು ಅರುಷ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಇದೇ ರೀತಿ ವಿಶೇಷ್ಯವಾಗಿದ್ದು ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಮತ್ತು ರೂಢವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳು ಬಹಳವಾಗಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ತವ ತ್ರೈ ಅಗ್ನೇ ಹರಿತೋ ಘೃತಸ್ಮಾ ರೋಹಿತಾಸ ಋಜ್ವಂಚಃ ಸ್ವಂಚಃ |

ಅರುಷಾಸೋ ವೃಷಣ ಋಜುಮುಷ್ಠಾ ಆ ದೇವತಾತಿಮಹಂತ ದಸ್ಮಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೬-೯)

ಎಂಬ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಹರಿತಃ, ರೋಹಿತಾಸಃ, ಅರುಷಾಸಃ ಎಂಬ ವರ್ಣನಾಮಗಳು ಆಯಾ ವರ್ಣನಾಮದ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು—

ಅವರ್ಧಯಂತು ಭಗಂ ಸಪ್ತ ಯಹ್ನೀಃ ಶ್ವೇತಂ ಜಜ್ಞಾನಮರುಷಂ ಮಹಿತ್ವಾ |

ಶಿಶುಂ ನ ಜಾತಮಭ್ಯಾರುರಶ್ವಾ ದೇವಾಸೋ ಅಗ್ನಿಂ ಜನಿಮುನ್ವಪುಷ್ಯನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೧-೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿಯೂ,

ಸಿಂಧುರ್ಹ ವಾಂ ರಸಯಾ ಸಿಂಚಿದಶ್ವಾನ್ ಘೃಣಾ ವಯೋಽರುಷಾಸಃ ಪರಿ ಗೃನ್ |

(ಮು. ಸಂ. ೪-೪೩-೬)

ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ (೧-೧೧೨-೫ ; ೫-೭೩-೫) ಅಶ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅರುಷ ವೆಂಬ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ದೇವತೆಯನ್ನೇ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದ ಅಂಕಿತನಾಮವಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಎರಡು ಋಕ್ಯುಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಉದಾಹರಣೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ ಈ ಅಂಶವು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಪ ಸ್ವಸುರುಷಸೋ ನಗ್ನಿಹೀತೇ ರಿಣಕ್ತಿ ಕೃಷ್ಣೀರರುಷಾಯ ಪಂಥಾಂ |

ಅಶ್ವಾಮಘಾ ಗೋಮಘಾ ವಾಂ ಹುನೇಮ ದಿವಾ ನಕ್ತಂ ಶರುಮಸ್ತದ್ಯುಯೋತಂ ||

(ಮು. ಸಂ. ೭-೭೧-೧)

ಇಲ್ಲಿ ಅರುಷಾಯ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರೇ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಲಿಲ್ಲ. ಅರೋಚಮಾನಾಯ ಅಹ್ನೇ ಸೂರ್ಯಾಯ ವಾ ಎಂದು ಎರಡನ್ನೂ ಪರ್ವಾಯವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಋಕ್ಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ Max-Muller ಎಂಬ ಪಂಡಿತನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಗಮನಾರ್ಹವಾದುದು.

Here, Arusha shares the same half-mythological character as Ushas, where we should speak of dawn and morning as mere periods of time, the Vedic poet speaks of them as living and intelligent beings, half human, half divine, as powers of nature capable of understanding his prayers and powerful enough to reward his praises. I do not think that we need hesitate to take Arusha in this passage as a proper name of the morning or of the morning sun to whom the dark goddess, the Night, yields the path when he rises in the east.

[The Sacred Books of the East. Vol. XXXII. p. 21]

ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ,

ವಿಶೋವಿಶ ಈಡ್ಯಮಧ್ಯರೇಷ್ಯದೃಪ್ತಕ್ರತುಮರತಿಂ ಯುವತೋಃ |

ದಿವಃ ಶಿಶುಂ ಸಹಸಃ ಸೂನುಮಗ್ನಿಂ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಕೇತುಮರುಷಂ ಯಜಥ್ಯೈ ||

(ಮು. ಸಂ. ೬-೪೯-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅರುಷಂ ಎಂಬ ಪದವು ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಅರುಷ ಪದವು ಅಗ್ನಿ ಪರ್ವಾಯವಾದ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಂಶವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಬೇರೆ ಅಂಕಿತನಾಮವೇ ಆಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದರೂ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು. ಈ ಋಕ್ಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗಲೂ ಸಹ Max Muller ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾನೆ.

.....But I return to my original translation, and I prefer to see in Arusha as the representative of the rising Sun and, at the same time, of the sacrificial fire of the morning, but nevertheless as having in the mind of

the poet a personality of his own. He is the child of Dyū, originally, the offspring of heaven. He is the son of strength, originally generated by the strong rubbing of the Aranis. He is the light of the sacrifice, whether as reminding man that the time for the morning sacrifice has come, or as himself lighting the sacrifice on the eastern altar of the sky. He is Arusha, originally as clothed in bright red colour, but gradually changed into the representative of the morning.

[S. B. E. Vol. 32. p. 25-6].

ವಯಂ ಹಿ ತೇ ಅಮನ್ತಹ್ಯಾನ್ತಾದಾ ಪರಾಕಾತ್ | ಅಶ್ವೇ ನ ಚಿತ್ರೇ ಅರುಷಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩೦-೨೧)

ಯುಕ್ಷಾ ಹ್ಯರುಷೀ ರಥೇ ಹರಿತೋ ದೇವ ರೋಹಿತಃ | ತಾಭಿರ್ದೇವಾ ಇಹಾ ವಹ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೪-೧೨)

ಅಧಿ ತ್ರಿಯಂ ನಿ ದಧುಶ್ಚಾರುಮಸ್ತಿಸ್ತವೋ ಯದಕ್ಷೇ ಅಮೃತಾ ಅಕೃಣ್ಣನ್ |

ಅಥ ಹ್ವರಂತಿ ಸಿಂಧವೋ ನ ಸೃಷ್ಟಾಃ ಪ್ರ ನೀಚೀರಗ್ನೇ ಅರುಷೀರಜಾನನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೨-೧೦)

ಇವೇ ಮುಂತಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆಯೆಂದೂ ಉಳಿದ ೮-೬೮-೧೮ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಪುಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಕುದುರೆಯೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ಅರುಷೀ ಎಂಬ ಪದದ ವಿಶೇಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕುರಿತು Max muller ಪಂಡಿತನು ಪುನಃ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

Further on, where the meanings attributable to Arushi in the Veda are collected, it is said that Arushi means a red house, also the teams of Agni and Ushas. Now, here surely a distinction should have been made between the passages in which Arushi means a real horse and those where it expresses the imaginary steeds of Agni. The former, it should be observed, occur in one mandala only and in places of somewhat doubtful authority. Again, two passages are set apart where Arushi is supposed to mean flames. Now, it may be perfectly true that the red horses of Agni are meant for flames, just as the red horses of Indra may be the rays of the Sun. But in that case, the red horses of Agni, should always have been thus translated, or rather interpreted, and not in one passage only.

[S. B. E XXXII. p. 27]

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಪುಗಳಲ್ಲಿ ಅರುಷಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅತಿಶಯವಾದುದೂ ಹೊಂಬಣ್ಣವುಳ್ಳದ್ದೂ ಆದ ಪ್ರಕಾಶವೆಂದರ್ಥ ಮಾಡಬಹುದಾಗಿದೆ.

ವಸೋ ಅಸ್ಮಾನ್ ನೇಷಿ—ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಶಪ್ರದಾನೇನ ಸ್ವಸ್ವಸ್ಥಾನೇಷು ವಾಸಯಿತಃ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಂ ಅಸ್ಮಾನ್ ಕರ್ಮಾನುರೂಪಫಲಾನಿ ಚಿ ಪ್ರಾಪಯ | ಇಲ್ಲಿ ವಸುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಬೆಳಕನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದರಿಂದ ಅವರವರ ವಾಸಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಸುಖವಾಗಿರುಸುವನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ, ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ನಮ್ಮನ್ನು ನಮ್ಮವು ಕಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅನುರೂಪವಾದ ಫಲಗಳನ್ನು ನಮಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ಅಂಹಃ—ಅಸ್ಮಾಕಂ ದಾರಿದ್ರ್ಯಲಕ್ಷಣಂ ಪಾಪಂ | ನಮ್ಮ ದರಿದ್ರತನದರೂಪವಾದ ಪಾಪವೆಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿ ಅಗ್ನಿಯು ಈ ಪಾಪವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಯಸ್ಮೈ ತ್ವಮಾಯಜಸೇ ಸ ಸಾಧತ್ಯೇನರ್ವಾ ಕ್ಷೇತಿ ದಧತೇ ಸುವೀರ್ಯಂ |

ಸ ತೂತಾವ ನೈನಮುಶ್ನೋತ್ಯಂಹತಿರಗ್ರೇ ಸಖ್ಯೇ ಮಾರಿಷಾಮಾ ವಯಂ ತವ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೪-೯)

ನಿರುತ್ತಕಾರರು ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ನೈನಮುಂಹತಿರಶ್ನೋತ್ಯಂಹತಿಶ್ಚಾಂಹಶ್ಚಾಂಹುಶ್ಚ ಹಂತೇರ್ನಿರೂಢೋ ಸಧಾತ್ ವಿಪರೀತಾತ್ (ನಿ. ೪-೨೫) ಹನಧಾತುವಿನಿಂದ ಅಂಹಸೌಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಹನಧಾತುವಿನ ನಕಾರವು ಅಕಾರದಮುಂದೆ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಅಂಹತಿ, ಅಂಹಃ, ಅಂಹುಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಾಗಿವೆ. ಪಾಪವು ಇದರಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ವಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಯಜಿಷ್ಯ—ಯುವತಮ ಯಾವಾಗಲೂ ಅಗ್ನಿಯು ಯೌವನದಲ್ಲಿಯೇ ಇರತಕ್ಕವನೆಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಅಭಿಲಿಷಿತಫಲಪ್ರದಾನೇನಪ್ರಾಪ್ತಕಾಮಾನ್ ಕುರು ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿ ಕೊಡುವುದರಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ಪೂರ್ಣಕಾಮರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ನೈಚಿಕ್ಷಾಃ—ಚಕ್ಷೆಜ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಧಾತು. ಅದಾದಿ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಸುನ್ ಎಂದು ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ ಚಿಕ್ಷೇ ಬರ್ಹುಲಂ ಶಿಚ್ಚ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಿಚ್ಚ ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಆರ್ಥಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಖ್ಯಾತಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಷಭಃ—ವೃಷು ಸೇಚನೇ ಧಾತು. ಅಭಚ್ ಎಂದು ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ ಯುಷಿವೃಷಿಭ್ಯಾಂಕಿತ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೪೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅಭಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ವ ಅತೀದೇಶಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧೇಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಆಮಂತ್ರಿತನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೂರ್ವೀಃ—ಪುರುಶಬ್ದ ಗುಣವಾಚಕವಾಗಿದೆ. ವೋತೋಗುಣವಚನಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಜೀಷ್. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಆದಿಯ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಾಹಿ—ಭಾ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಪ್ರೇರಣಾ ತೋಚುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಸೋ—ವಸ ನಿವಾಸೇ ಧಾತು. ಉಃ ಎಂದು ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ ಶ್ವಾಸ್ವಹಿತ್ರ ಸ್ಯಸಿವಸಿ—(ಉ. ೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಂಬುಧ್ಯಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನೇಷಿ—ಣೀರ್ಣಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲೋಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಟ್. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಸಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಆಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅವಿದ್ಯನಾನವದ್ವಾನ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಪದದ ಪರದಲ್ಲಿ ತಿಜಂತ ಬಂದಂತಾಗಲಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಿಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತು ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪರ್ಷಿ—ಪ್ಷ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಹಿಂದಿನಂತೇ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಚಾದಿಷುಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಕಾರದ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಕೃಧಿ—ಡುಕೃರ್ಗ್ಗಾರಣೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಸೇರ್ಹ್ಯಸಿಚ್ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಶ್ರುಶ್ರುಣುಷ್ವಾಕೃವೃಭ್ಯಶ್ಚಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಧಿ ಆದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ (ಉ) ಲುಕ್. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಾಯೇ—ರಾ ದಾನೇ ಧಾತು. ರಾತೇರ್ಡೈಃ (ಉಸೂ. ೨-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಡೈ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಟಿಗೆ (ಆ) ಲೋಪ. ರೈ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿಯಲ್ಲಿ ಆಯಾ ದೇಶ. ಊಡಿದಂಪದಾದಿ—(ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಶಿಜಃ—ವಶ ಕಾಂತೌ ಧಾತು. ವಶೇಃ ಕಿಚ್ಚಿ (ಉ ಸೂ. ೨. ೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಜಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ವವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಗೃಹಿಜ್ಯಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪೂರ್ವರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯವಿಷ್ಠ—ಅತಿಶಯೇನ ಯುವಾ ಯವಿಷ್ಠಃ ಅತಿಶಾಯನೇತಮಬಿಷ್ಠನೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಷ್ಠನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ಥೂಲದೂರ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಣಾದಿ ಪರಕ್ಕೆ (ವನ್) ಲೋಪ. ಪೂರ್ವದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಅನಾದೇಶ. ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಚಿ (ಪಾ ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅ॒ಷ್ಠಾ॒ಹ್ಯೋ॒ ಅ॒ಗ್ನೇ॒ ವೃ॒ಷ॒ಭೋ॒ ದಿ॒ದೀ॒ಹಿ॒ ಪು॒ರೋ॒ ವಿ॒ಶ್ವಾಃ॑ ಸೌ॒ಭ॒ಗಾ ಸಂ॒ಜಿ॒ಗೀ॒ವಾನ್ ।
ಯ॒ಜ್ಞ ಸ್ಯ॑ ನೇ॒ತಾ ಪ್ರ॑ಥ॒ಮಸ್ಯ॑ ಪಾ॒ಯೋ॒ರ್ಜಾ॒ತವೇ॑ದೋ ಬೃ॒ಹತಃ॑ ಸು॒ಪ್ರಣೀ॑ತೇ ॥೪॥

ಪದಪಾಠಃ

ಅ॒ಷ್ಠಾ॒ಹೈಃ | ಅ॒ಗ್ನೇ | ವೃ॒ಷ॒ಭಃ | ದಿ॒ದೀ॒ಹಿ | ಪು॒ರಃ | ವಿ॒ಶ್ವಾಃ | ಸೌ॒ಭ॒ಗಾ | ಸಂ॒ಜಿಗೀ॒ವಾನ್ |
ಯ॒ಜ್ಞಸ್ಯ॑ | ನೇ॒ತಾ | ಪ್ರ॒ಥ॒ಮಸ್ಯ॑ | ಪಾ॒ಯೋಃ | ಜಾ॒ತೃನೇ॒ದಃ | ಬೃ॒ಹತಃ॑ | ಸು॒ಪ್ರ॒ನೀತೇ॑ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಅಷ್ಠಾಹೈಃ ಶತ್ರುಭಿರಸೋಢೋಽಪರಾಜಿತಃ | ಸ್ವಯಂ ಶತ್ರುಜ್ವಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ |
ವೃಷಭಃ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಯಿತಾ ಏನಂಭೂತಸ್ತ್ವಂ ವಿಶ್ವಾಃ ಸರ್ವಾಃ ಪುರಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ಪುರೀಃ
ಸೌಭಗಾ ತತ್ರತ್ಯಾನಿ ಶೋಭನಾನ್ಯುತ್ತಮಾನಿ ಧನಾನಿ ಚ ಸಂಜಿಗೀವಾನ್ ಸಮೃಗ್ಜಯನ್ ದೀದಿಹಿ |
ಸರ್ವಶೋ ಜ್ವಾಲಾಭಿದೀಪ್ಯಸ್ವ | ಸುಪ್ರಣೀತೇ ಶೋಭನಪ್ರಣಯನ ಜಾತವೇದೋ ಜಾತಪ್ರಜ್ಞ ಹೇ
ಅಗ್ನೇ ಬೃಹತ ಉಪದಿಷ್ಟಾತಿ ದಿಷ್ಟದ್ವಿವಿಧೇತಿ ಕರ್ತವ್ಯತಾಕಲಾಪೇನ ಮಹತಃ ಪಾಯೋಸ್ತತ್ಪಲಪ್ರದಾನೇನ
ರಕ್ಷಕಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಸ್ಯ ಮುಖ್ಯತಯಾ ಪ್ರಥಮಂ ಕ್ರಿಯಮಾಣಸ್ಯ | ಏಷ ವಾವ ಪ್ರಥಮೋ ಯಜ್ಞೋ
ಯಜ್ಞಾನಾಂ ಯಜ್ಞೋತಿಷ್ಠೋಮ ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ತಾದೃಶಸ್ಯ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋಮಾಖ್ಯಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ಯ
ನೇತಾ ಹವಿರ್ವಹನದೇವತಾಹ್ವಾನಾದಿಕ್ರಿಯಾಯಾ ನಿರ್ವಾಹಕೋ ಭವ || ಅಷ್ಠಾಹೈಃ | ಷಹ ಮರ್ಷಣ ಇ-
ತ್ಯಸ್ಯ ನಿಷ್ಕಾಯಾಂ ಹೋ ಷ ಇತಿ ಷಕಾರಃ | ಯಷಸ್ತಥೋಢೋಢ ಇತಿ ಕ್ತಸ್ಯ ಷಕಾರಃ | ಪೃತ್ವೇನ
ಷಃ | ಷಲೋಪೇ ಕೃತೇ ಷ್ರಲೋಪೇ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ದೀರ್ಘ ಇತಿ ದೀರ್ಘಃ | ಓತ್ವಾಭಾವಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಸಹೇಃ
ಸಾಡಃ ಸ ಇತಿ ಸಕಾರಸ್ಯ ಮೂರ್ಧನ್ಯಾದೇಶಃ | ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರೇ ನ ಇನ್ವಾರಃ | ವೃಷಭಃ |
ವೃಷ ಸೇಚನೇ | ಋಷಿವೃಷಿಭ್ಯಾಂ ಕಿ ದಿತ್ಯಭಚ್ | ಚಿತ್ವಾರಃ | ದೀದಿಹಿ | ದಿವು ಕ್ರೀಡಾ ದಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ಯಜ್ಞು ಕಿ
ಲೋಟೋ ಮಧ್ಯಮೈಕವಚನೇ ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕೋ ನಿಧಿರನಿತ್ಯ ಇತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ಗುಣಾಭಾವಃ | ಸರ್ವೇ
ನಿಧಯತ್ಪಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪ್ಯಂತ ಇತಿ ಪೂರ್ವತ್ರಾಸಿದ್ಧಮಿತ್ಯಸ್ಯಾಪ್ರವೃತ್ತಾ ಪರತ್ವಾದ್ಧಲಿ ಚೇತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ |
ಪಶ್ಚಾದ್ವಲೋಪಃ | ಸೌಭಗಾ | ಸುಭಗಾನ್ಮಂತ್ರ ಇತ್ಯದ್ಗಾತ್ರಾದಿಷು ಪಾಠಾದ್ವಾಪಾರ್ಥೇಽರ್ಥ | ಹೃದ್ಯಗ-
ಸಿಂಧ್ವಂತ ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ವೃದ್ಧಿಃ | ಉತ್ತರಪದಸ್ಯ ವೃದ್ಧಿರ್ನ್ ಭವತಿ ಸರ್ವವಿಧೀನಾಂ ಛಂದಸಿ ವಿಕ-
ಲ್ಪಿತತ್ವಾತ್ | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸುಪೋ ಡಾದೇಶಃ | ತೇನ ಚ ಸೌಭಾಗ್ಯೇನ ಧನಾನ್ಯುಪಲಕ್ಷ್ಯಂತೇ |
ಇತ್ಯಾತ್ಮಾವಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಸಂಜಿಗೀವಾನ್ | ಜಿ ಜಯೇ | ಛಂದಸಿ ಲಿಟ್ | ತಸ್ಯ ಕ್ವಸುಃ | ಸನ್ನಿ ಟೋರ್ಜೇ-
ರಿತಿ ಕವರ್ಗಾದೇಶಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ದೀರ್ಘಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಪಾಯೋಃ | ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ | ಕೃವಾಪಾಜಿ-
ಮಿತ್ಯಾದಿನಾ ಉಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅತೋ ಯುಕ್ ಚಿಣ್ ಕೃತೋರಿತಿ ಯುಗಾಗಮಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಅಷ್ಠಾಹೈಃ—ಅಪ್ರತಿಹತನಾದವನೂ | ವೃಷಭಃ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿ
ಸುವವನೂ ಆದ ನೀನು | ವಿಶ್ವಾಃ—ಸಮಸ್ತವಾದ | ಪುರಃ—ಶತ್ರುಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನೂ | ಸೌಭಗಾ—ಅವುಗಳ ಉತ್ತಮ
ವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯಗಳನ್ನೂ | ಸಂಜಿಗೀವಾನ್—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಜಯಿಸುತ್ತಾ | ದೀದಿಹಿ—ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸು |
ಸುಪ್ರಣೀತೇ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನೂ | ಜಾತವೇದಃ—ಸಕಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯೇ |

ಬೃಹತಃ—ಮಹತ್ತಾದುದೂ | ಪಾಯೋಃ—(ಫಲಪ್ರದಾನದಿಂದ) ರಕ್ಷಕವಾದುದೂ | ಪ್ರಥಮಸ್ಯ—ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ
ಮೊದಲು ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಡುವುದೂ ಆದ | ಯಜ್ಞಸ್ಯ—ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋಮರೂಪವಾದ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ | ನೇತಾ—ನಿರ್ವಾಹಕ
ನಾಗಿ (ಇರು) ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಅಪ್ರತಿಹತವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೂ, ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವವನೂ ಆದ ನೀನು
ಸಮಸ್ತವಾದ ಶತ್ರುಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳ ಉತ್ತಮವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಜಯಿಸುತ್ತಾ ಅತಿಶಯ-
ವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸು. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನೂ, ಸಕಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಮಹತ್ತಾದುದೂ,
ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೆ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ರಕ್ಷಿಸುವುದೂ, ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿ ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಡುವುದೂ ಆದ ಜ್ಯೋತಿ-
ಷ್ಠೋಮರೂಪವಾದ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ನಿರ್ವಾಹಕನಾಗಿರು.

English Translation

AGNI, you are irresistible and the showerer (of benefits), consume
victorious all the cities (of the foe), and (all their) precious things : the duly
worshipped, the knower of all that is born, (be for us) the conductor of the
first great preserving sacrifice.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಷ್ಟಾಕ್ಷಿಃ—ಶತ್ರುಭಿರಸೋಧೋ ಅವರಾಜಿತಃ ಅಗ್ನಿಯು ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಜಯಿಸಲಶಕ್ಯನಾಗಿರುವವನು.
ಆದುದರಿಂದ ಸ್ವಯಂ ಶತ್ರುಗಳ ಜಯತಿ ತಾನಾಗಿಯೇ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು
ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಪುರಃ ಸೌಭಗಾ ಸಂಜಿಗೀರ್ವಾ ದೀದಿಹಿ—ಶತ್ರುಜ್ಞಾಂ ಪುರೀಃ ಪುರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶತ್ರುಗಳ ನಗರ-
ವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ, ಸೌಭಗಶಬ್ದದಿಂದ ನಗರದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಧನವೆಂದೂ ಆಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಇರುವ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ
ಧನವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಜಯಿಸಿ, ಸರ್ವಶಃ ಜ್ವಾಲಾಭಿದೀಪಸ್ವ ಸರ್ವಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ಅಥವಾ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯ-
ಲ್ಲಿಯೂ ತನ್ನ ರಶ್ಮಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ಜಾತವೇದಃ—ನಿರುಕ್ತಕಾರರಿಂದ ಈಪದವು ಜಾತಾನಿ ವೇದ, ಜಾತಾನಿ ವೈನಂ ವಿದುಃ. ಜಾತೇಜಾತೇ
ವಿದ್ಯತ ಇತಿ ನಾ, ಜಾತವಿದ್ಯೋ ಜಾತಧನಃ, ಜಾತವಿದ್ಯೋ ಜಾತಪ್ರಜ್ಞಾನಃ ಯತ್ತಜ್ಞತಃ ಪಶೂನ-
ವಿಂದತೇತಿ ತಜ್ಞತವೇದಸೋ ಜಾತವೇದಸ್ತ್ವಂ ಇತಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಜಾತವೇದಸ್ಸಿನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಈರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಇಹಾಗ್ನಿಭೂತಸ್ತ್ವೃಷಿಭಿರ್ಲೋಕೇ ಸ್ತುತಿಭಿರೀಳಿತಃ |

ಜಾತವೇದಾಃ ಸ್ತುತೋ ಮಧ್ಯೇ ಸ್ತುತೋ ವೈಶ್ವಾನರೋ ದಿವಿ ||

(ಬೃ. ದೇ ೧-೬೭)

ಋಷಿಗಳು ಪೃಥ್ವಿಯ ಮೇಲಿರತಕ್ಕ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಜಾತವೇದನೆಂದೂ ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ವೈಶ್ವಾನರ-
ನೆಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆಂದು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಮತ್ತು ಇದೇ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸುತ್ತಾ,

ವೈಶ್ವಾನರಂ ಶ್ರಿತೋಹ್ಯಗ್ನಿರಗ್ನಿಂ ವೈಶ್ವಾನರಃ ಶ್ರಿತಃ |

ಅನಯೋರ್ಜಾವೇದಾಸ್ತು ತಥೈತೇ ಜಾತವೇದಸಿ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೧-೯೭)

ಅಗ್ನಿಯು ವೈಶ್ವಾನರನಲ್ಲಿಯೂ ವೈಶ್ವಾನರನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅಡಕವಾಗಿ ಜಾತವೇದಸ್ಸು ಈ ಎರಡು ರೂಪಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಡಕವಾಗಿದ್ದಾನೆಂದೂ, ಈ ಎರಡು ರೂಪಗಳೂ ಜಾತವೇದಸ್ಸಿನ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅಂಶಗಳೆಂದೂ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಹೀಗೆ ಮೊದಲನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಜಾತವೇದಸ್ಸಿನ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಎರಡನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಜಾತವೇದಸ್ಸಿನ ಸ್ವರೂಪನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಈರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಭೂತಾನಿ ವೇದ ಯಜ್ಞತೋ ಜಾತವೇದಾಥ ಕಥ್ಯತೇ |

ಯಚ್ಛೈಷ ಜಾತವಿದ್ಯೋಽಭೂತ್ ವಿತ್ತಂ ಜಾತೋಽಧಿವೇತ್ತಿ ವಾ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೨-೩೦)

ವಿದ್ಯತೇ ಸರ್ವಭೂತೈರ್ಹಿ ಯದ್ವಾ ಜಾತಃ ಪುನಃಪುನಃ |

ತೇನೈಷ ಮಧ್ಯಭಾಗೇಂದ್ರೋ ಜಾತವೇದಾ ಇತಿ ಸ್ತುತಃ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೨-೩೧)

ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಾಗಲೇ ಸಕಲವನ್ನೂ ತಿಳಿಯುವುದರಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ ಅವನಲ್ಲೇ ಜ್ಞಾನವು ಉತ್ಪನ್ನವಾದುದರಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ ಉತ್ಪನ್ನವಾದಾಗಲೇ ಸಕಲ ಧನವನ್ನೂ ತಿಳಿದು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ ಪುನಃ ಪುನಃ ಉತ್ಪನ್ನವಾದಾಗಲೆಲ್ಲಾ ಸಕಲ ಭೂತಗಳಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವವನಾದುದರಿಂದಲೂ, ಮಧ್ಯಲೋಕನಾಸಿಯಾದ ಇಂದ್ರನೆಂತೆ ಜಾತವೇದಸ್ಸೆಂದು ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ತುತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಬೃಹದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಚನವಿದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಶತಸಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಈರೀತಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಯಃ ಸಂವತ್ಸರಂ ಜಾತಃ ಸ್ಯಾತ್ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಅಗ್ನಿಸ್ತನೋತದ್ವಿಭರ್ತೃಭ ಹ ನೈ ರೇತಃ

ಸಿಕ್ತಂ ಪ್ರಾಣೋಽನ್ವವರೋಹತಿ ತದ್ವಿಂದತೇ ತದ್ಯಜ್ಞಾತಂ ಜಾತಂ ವಿಂದತೇ ತಸ್ಮಾಜ್ಜಾತವೇದಾಃ ||

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೯-೫-೧೬-೮)

ಪ್ರಾಣರೂಪಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸಕಲ ಭೂತಗಳನ್ನೂ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಜಾತವೇದಸ್ಸೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಈ ಜಾತವೇದಸ್ಸೇ ವಿಶ್ವಾತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದೂ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವಿಶ್ವರೂಪಂ ಹರಿಣಂ ಜಾತವೇದಸಂ ಪರಾಯಣಂ ಜ್ಯೋತಿರೇಕಂ ತಪಂತಂ |

(ಪ್ರ. ಉ. ೧-೮)

ವಿಶ್ವರೂಪನೂ, ಸಹಸ್ರ ರಶ್ಮಿಗಳುಳ್ಳವನೂ, ಸರ್ವಜ್ಞನೂ, ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಆಶ್ರಯನಾದವನೂ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಂದ ಅರಿಯಲ್ಪಟ್ಟವನೂ ಸಕಲಭೂತಗಳಿಗೂ ಆಂತರಾತ್ಮನಾಗಿರುವವನೂ ಆದ ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ಪ್ರಶ್ನೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ,

ಅರಣ್ಯೋರ್ನಿಹಿತೋ ಜಾತವೇದಾಗರ್ಭ ಇವ ಸುಭೃತೋ ಗರ್ಭಿಣೀಭಿಃ |

ದಿನೇ ದಿವ ಈಡ್ಯೋ ಜಾಗೃವದ್ವಿಹವಿಷ್ವದ್ವಿಹವನುಷ್ಯೇಭಿರಗ್ನಿಃ ||

(ಕ. ಉ. ೧-೪-೮)

ಯಾವ ಜಾತವೇದಸ್ಸು ಅರಣಿಗಳ ನಡುವೆ ಅಧಿಯಜ್ಞದಲ್ಲಿದ್ದು ಕೊಂಡು ಎಲ್ಲಾ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನೂ ಭೋಗಿಸುವನೋ, ಗರ್ಭಿಣೀಸ್ತ್ರೀಯರು ಮಮತೆಯಿಂದ ತಮ್ಮ ಗರ್ಭಗಳನ್ನು ಪೋಷಿಸಿ ಬೆಳೆಸುವಂತೆ ಯಾವ ಪರಮಪುರುಷನನ್ನು ಯೋಗಿಗಳು ತಮ್ಮ ಹೃದಯದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಧ್ಯಾನಮಾಡುವದೋ, ಮತ್ತು ಯಾವ ಪೂಜ್ಯನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಯಜ್ಞಕರ್ತರು ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನರ್ಪಿಸುವರೋ ಆ ಜಾತವೇದಸ್ಸೇ ವಿಶ್ವಾತ್ಮನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ಕಠೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇದೇ ಅನುಪೂರ್ವಿಯಲ್ಲಿ ಋ. ಸಂ. ೩-೨೯-೨ನೇ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವ ಅಂಶವನ್ನೇ ಕಥದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಹೀಗೆ ಸರ್ವಜ್ಞನೂ, ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿಯೂ, ಸರ್ವಧನವುಳ್ಳವನೂ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟನೂ ಆದುದರಿಂದ ಜಾತವೇದಸ್ಸೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆಂದು ಎಲ್ಲಾ ಶ್ರುತಿಗಳೂ ಸ್ಪಷ್ಟಿಸಿವೆ.

ಬೃಹತಃ ಸಾಯೋಃ ಪ್ರಥಮಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ನೇತಾ ಭವ-ಸಾಧಾತುನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಪಾಯು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಕ್ಷಕನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನಿರಿಸಿದೆ. ಯಾಗವು ಆಯಾಯ ಕರ್ಮಫಲಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದರಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವುದೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಬೃಹತ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಹತ್ ಎಂಬ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಯಜ್ಞಾಂಗವಾದ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕರ್ಮಗಳು ಉಪದೇಶಗಮ್ಯವಾಗಿಯೂ (ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವವುಗಳಾಗಿಯೂ, ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಕರ್ಮಗಳು ಒಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಅಚರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಊಹಿಸತಕ್ಕವುಗಳಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಉಪದಿಷ್ಟಾತಿದಿಷ್ಟೋಭಯೇತಿಕರ್ತವ್ಯತಾಕಲಾಪೇನ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅವಶ್ಯಕತೆಗಳಿಂದ ಯಜ್ಞವು ಮಹತ್ತಾಗಿರುವುದೆಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಥಮಶಬ್ದವು ಇಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನಿರಿಸಿ, ಏಷ ವಾವ ಪ್ರಥಮೋ ಯಜ್ಞೋ ಯಜ್ಞಾನಾಂ ಯಜ್ಞೋತ್ಯಿಷ್ಟೋಮಃ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮ ಎಂಬ ಯಜ್ಞವು ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದುದೂ ಎಂದೂ, ಇದನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾದಕಾರಣ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಅಚರಿಸಬೇಕೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಈ ವಿಧವಾದ ಮಹತ್ತ್ವಪೂರಿತವಾದ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮವೆಂಬ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಹವಿರ್ವಹನ ದೇವತಾಹ್ವಾನಾದಿ ಕ್ರಿಯೆಯೂ ನಿರ್ವಾಹಕಃ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ಒಯ್ಯುವುದು, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವುದು ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಪೂರ್ತಿಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಅತಿರಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅನಾಳ್ಠಃ—ಷಹ ಮರ್ಷಣೇ ಧಾತು. ನಿಷ್ಠಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇವಕ್ಕೆ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹೋಡಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರಾದೇಶ. ರ್ಋಷಸ್ತಥೋರ್ಧೋಧಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಕಾರವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರಾದೇಶ. ಸ್ವನಾಷ್ಟ್ವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಧಕಾರಾದೇಶ. ಧೋಡೇ ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಧಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಆಗ ಧ್ರಲೋಪೇ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ದೀರ್ಘೋಣಃ (ಪಾ. ರೂ. ೬-೩-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಸಹಿವಹೋರೋದವರ್ಣಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬರುವ ಓತ್ವವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಹೇ ಸಾಡಃ ಸಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ವ. ಸಾಢೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ನೆನಗೆ ಸಮಾಸ. ತತ್ಪುರುಷೇತುಲ್ಯಾರ್ಥಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಜ್ಞಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವೃಷಭಃ—ವೃಷು ಸೇಚನೇ. ಧಾತು. ಋಷಿವೃಷಿಭ್ಯಾಂಕಿತ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೪೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ

ಅಭಿಚ್ಛ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾತಿದೇಶದಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿದೀಹಿ—ದಿವು ಕ್ರೀಡಾದಿಷು. ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ವೀಕೃತವಾಗಿದೆ. ಭೃಶಾರ್ಥ ತೋರು ವಾಗ ಯಜ್ಞ. ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಯಜ್ಞಲುಗಂತದಮೇಲೆ ಲೋಟು ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಸಂಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕೋ ವಿಧಿರನಿತ್ಯಃ (ಪರಿ. ೯೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ದಿದಿನ್+ಹಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ದೀರ್ಘವು ಅಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಮೊದಲು ವಲೋಪ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಸರ್ವೇ- ವಿಧಯಶ್ಚಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪ್ಯಂತೇ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಪೂರ್ವತ್ರಾಸಿದ್ಧಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧) ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಸರಸೂತ್ರವಾದ ಹಲಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಲೋಪೋವ್ಯೋರ್ವಲಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಮೇಲೆ ವಕಾರಲೋಪ. ದೀದಿಹಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗು ತ್ತದೆ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೌಭಗಾ—ಸುಭಗಾನ್ಮಂತ್ರೇ ಎಂದು ಉದ್ಗಾತ್ರಾದಿಗಣದಲ್ಲಿ ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಸುಭಗ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ಹೃದ್ಯಗಸಿಂಧ್ಯಂತೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. ಅದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದದ ಆದಿಗೆ ವೃದ್ಧಿಯು ವಿಹಿತವಾದರೂ ಸಕಲ ಕಾರ್ಯ ಗಳೂ ಭವಸ್ಥಿನಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪವಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಡಾದೇಶ. ಸೌಭಾಗ್ಯದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಧನವು ಲಕ್ಷಣಾದಿಂದ ತೋರುತ್ತದೆ. ಅಜ್ಞಾ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಜಿಗೀವಾನ್—ಜಿ ಜಯೇ. ಧಾತು. ಭಂದಸ್ಥಿನಲ್ಲಿ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಕ್ವಸುಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕ್ವಸುರಾದೇಶ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಸನ್‌ಲಿಟೋರ್ಜೀಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟ್ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವದಿಂದ ಗಕಾರಾದೇಶ. ಭಾಂದಸವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಾಯೋಃ—ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಕೃವಾಪಾಜಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಣಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಪರವಾದುದರಿಂದ ಆತೋಯುಕ್ ಚಿಣ್‌ಕೃತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಯುಕಾಗಮ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತಾನಯವವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಷಷ್ಠೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಚ್ಛಿದ್ರಾ ಶರ್ಮ ಜರಿತಃ ಪುರೂಣಿ ದೇವಾ ಅಚ್ಛಾ ದೀದ್ಯಾನಃ ಸುಮೇಧಾಃ ।

ರಥೋ ನ ಸಸ್ತಿರಭಿ ವಕ್ತಿ ವಾಜಮಗ್ನೇ ತ್ವಂ ರೋದಸೀ ನಃ ಸುಮೇಕೇ ॥ ೫ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಅಚ್ಛಿದ್ರಾ | ಶರ್ಮ | ಜರಿತರಿತಿ | ಪುರಾಣ | ದೇವಾನ್ | ಅಚ್ಛ | ದೀದ್ಯಾನಃ | ಸುಮೇಧಾಃ |
ರಥಃ | ನ | ಸಸ್ತೀಃ | ಅಭಿ | ವಕ್ತಿ | ವಾಜಂ | ಅಗ್ನೇ | ತ್ವಂ | ರೋದಸೀ ಇತಿ | ನಃ | ಸುಮೇಕೇ ಇತಿ
ಸುಮೇಕೇ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಜರಿತಃ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತೋಽಂತಕಾಲೇ ಜರಯಿತರ್ದೇ ಅಗ್ನೇ ಸುಮೇಧಾಃ ಶೋಭನಪ್ರಜ್ಞೋ-
ಪೇತೋ ದೀದ್ಯಾನಃ ಸ್ವತೇಜಸಾ ಪ್ರಕಾಶಮಾನಸ್ತ್ವಂ ದೇವಾನ್ ಯಷ್ಟವ್ಯಾನ್ದೇವಾನ್ ಅಚ್ಛಭಿಲಪ್ತೈ
ತದುದ್ದೇಶೇನ ಕ್ರಿಯಮಾಣಾನಿ ಪುರಾಣ ಶರ್ಮ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಸುಖಸಾಧನಭೂತಾನ್ಯಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದೀನಿ
ಕರ್ಮಾಣ್ಯಚ್ಛಿದ್ರಾ ಅಚ್ಛಿದ್ರಾಣಿ ಕುರು | ಕರ್ತೃಕರ್ಮಸಾಧನವೈಕಲ್ಯರಾಹಿತೈನ ಸಂಪೂರ್ಣಾನಿ ಕುರು |
ಕಿಂಚಿ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಂ ಸಸ್ತೀಃ ಸಂನಿರುದ್ಧಃ ಸ್ವಕೀಯಂ ಸತತಗಮನಂ ಸಂನಿರುದ್ಧ್ಯ ಹವಿಷ್ಟಪೇಷ-
ಪರ್ಯಂತಮತ್ರ ವರ್ತಮಾನಸ್ತ್ವಂ ವಾಜಂ ನೋಽಸ್ಮಾಭಿದೀಯಮಾನಂ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ನಮಭಿ
ದೇವಾನಭಿಲಪ್ತೈ ವಕ್ತಿ | ವಹ | ಪ್ರಾಪಯ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ರಥೋ ನ ರಥ ಇವ | ಯಥಾ ರಥೋ
ಧಾನ್ಯಾದಿಕಮೂಢ್ನಾ ತತ್ತ್ವಾಮಿನಂ ಪ್ರಾಪಯತಿ ತದ್ವತ್ | ಕಿಂಚಿ ತ್ವಮಗ್ನೇ ರೋದಸೀ ದ್ಯಾವಾಪೃ-
ಥಿವ್ಯಾ ಸುಮೇಕೇ ಶೋಭನರೂಪೋಪೇತೇ ಸ್ವಕೀಯಪ್ರಭಾಭಿಃ ಪ್ರಕಾಶಯುಕ್ತೇ ಕುರು || ದೀದ್ಯಾನಃ ||
ದೀದೇತಿಃ ದೀಪ್ತಿಕರ್ಮಾ | ತಸ್ಮಾಚ್ಛಿನಚ್ಛ | ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿರಿತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸುಮೇಧಾಃ |
ನಿತ್ಯಮಸಿಚ್ಛ ಪ್ರಜಾಮೇಧಯೋರಿತ್ಯಸಿಚ್ಛಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಸಙ್ಗಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ಪರಪದಾಂತೋ
ದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸಸ್ತೀಃ | ಪಸ ಸ್ವಪ್ನೇ | ಅಸ್ಮಾದೌಣಾದಿಕೋನಿನ್ | ನಿತ್ತ್ವಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ವಕ್ತಿ | ವಹ
ಪ್ರಾಪಣೇ | ಅಸ್ಯ ಲೋಟಃ ಸಿವಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಛತ್ವಕತ್ವೇ | ಹಿರಾದೇಶ-
ಶ್ಚಾಂದಸತ್ವಾನ್ನ ಭವತಿ ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಜರಿತಃ—ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಜೀರ್ಣವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡತಕ್ಕ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಸುಮೇಧಾಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪ್ರಜ್ಞೆ
ಯುಳ್ಳವನೂ | ದೀದ್ಯಾನಃ—ಸ್ವತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವನೂ ಆದ ನೀನು | ದೇವಾನ್ ಅಚ್ಛ—ದೇವತೆ
ಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕ | ಪುರಾಣ—ಬಹಳವಾದವೂ | ಶರ್ಮ—ಸುಖಸಾಧನವೂ ಆದ ಅಗ್ನಿ
ಹೋತ್ರಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ಅಚ್ಛಿದ್ರಾ—ಲೋಪರಹಿತವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು (ಮತ್ತು) | ಸಸ್ತೀಃ—ನಿನ್ನ ಪ್ರಸರವನ್ನು
ತಡೆದು | ರಥೋ ನ—ರಥವು ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಡೊರುವಂತೆ | ನಃ—ನಮ್ಮ | ವಾಜಂ—ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ
ಅನ್ನವನ್ನು | ಅಭಿ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ | ವಕ್ತಿ—ನಹಿಸು (ಮತ್ತು ಅವರಿಗೆ ತಲಪಿಸು) | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ
ಅಗ್ನಿಯೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ರೋದಸೀ—ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು | ಸುಮೇಕೇ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ರೂಪದಿಂದ
ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸಕಲವನ್ನೂ ಜೀರ್ಣವಾಗಿ ಆಗುವಂತೆ ಮಾಡತಕ್ಕ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವನೂ, ಸ್ವತೇಜ
ಸ್ಸಿನಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವನೂ ಆದ ನೀನು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕವೂ, ಸುಖಸಾಧನವಾದವೂ,

ಬಹುಸಂಖ್ಯಾಕವಾದವೂ ಆದ ನಮ್ಮ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಲೋಪರಹಿತವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು. ಮತ್ತು ರಥವು ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೊರುವಂತೆ ನೀನೂ ಸಹ ನಿನ್ನ ಪ್ರಸರವನ್ನು ತಡೆದು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಅರ್ಪಿಸಿದ ನಮ್ಮ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ವಹಿಸಿ ಅವರಿಗೆ ಸೇರಿಸು. ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನ್ನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ದ್ಯಾವಾ ಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಅತಿಶಯವಾದ ರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು.

English Translation

Destroyer (of the world), you who are endowed with intelligence and radiance, celebrate many faultless sacred rites in honour of the gods, and restraining (your impatience), convey to them like a waggon our (sacrificial) food : illumine (with your rays) the beautiful heaven and earth.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಜರಿತಃ—ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತಃ ಅಂತಕಾಲೇ ಜರಯಿತಃ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುವವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಪುರಾಣಿ ಶರ್ಮ ಅಚ್ಛಿದ್ರಾ—ಸ್ವರ್ಗಾದಿಸುಖಸಾಧನಭೂತಾನಿ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದೀನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಅಚ್ಛಿದ್ರಾಣಿ ಕರ್ತೃಕರ್ಮಸಾಧನವೈಕಲ್ಯರಾಹಿತ್ಯೇನ ಸಂಪೂರ್ಣಾನಿ ಕುರು | ಶರ್ಮ ಶಬ್ದವು ಶರಣಂ (ನಿ. ೯-೩೪) ರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುವುದು ಅಥವಾ ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವರ್ಗವೇ ಮೊದಲಾದ ಸುಖಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಕಾರಣವಾಗಿರುವ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವೇ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃವಿನಲ್ಲಿರುವ, ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ, ಸಾಧನಗಳ ನ್ಯೂನತೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ, ನ್ಯೂನತೆಯು ಯಾವುದೂ ಬರದಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ಯಾಚ್ಛಿಕರಾದ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಅಶಿಸಿದೆ.

ಸಸ್ನಿಃ—ಸನ್ನಿರುದ್ಧಃ ಸ್ವಕೀಯಂ ಸತತಗಮನಂ ಸನ್ನಿರುದ್ಧ ಹವಿಪ್ರಕ್ಷೇಪಸರ್ಯಂತಮತ್ರ ವರ್ತಮಾನಃ | ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ಸಸ್ನಿಮವಿಂದಚ್ಚರಣೇ ನದೀನಾಮಪಾವೃಣೋದ್ಧರೋ ಅಶ್ವವ್ರಜಾನಾಂ |

ಪ್ರಾಸಾಂ ಗಂಧರ್ವೋ ಅಮೃತಾನಿ ಪೋಚಿದಿಂದ್ರೋ ದಕ್ಷಂ ಪರಿ ಜಾನಾದಹೀನಾಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೩೯-೬)

ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಸಸ್ನಿಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಂಸ್ಕೃತಂ ಅದ್ವಿಃ ಪರಿವೇಷ್ಟಿತಂ ಉದಕಗಳಿಂದ ನಿರುದ್ಧನಾದ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಗ್ನೇ ರೋದಸೀ ಸುನೇಕೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ ಶೋಭನರೂಪೋವೇತೇ ಸ್ವಕೀಯಪ್ರಭಾಭಿಃ ಪ್ರಕಾಶಯುಕ್ತೇ ಕುರು | ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ, ಸುಖಕರವಾದ ರೂಪದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ತಮ್ಮ ಕಾಂತಿಗಳಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವದಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಚ್ಛಿದ್ರಾ—ನ ಛಿದ್ರಾಣಿ ಅಚ್ಛಿದ್ರಾಣಿ. ನೌತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸದಲ್ಲಿ, ಅನ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ನಪುಂಸಕಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶೇತ್ಥಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಳಿ ಲೋಪ.

ಜರಿತಃ—ಜ್ಯಾಷ್ ನಯೋಹಾನೌ. ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಣರ್ಥಕವಾಗಿದೆ. ಕರ್ತೃಯಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಅಮಂತ್ರಿತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವಾನ್—ಇದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಪರವಾದುದರಿಂದ ದೀರ್ಘಾದಟಿಸಮಾನಪಾದೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ರುತ್ವ. ಆತೋಟಿನಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಅನುನಾಸಿಕ ಭಾವ. ಅಚ್ಛಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಿಸಾತಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೀದ್ಯಾನಃ—ದೀದೀ ಎಂಬ ಧಾತುವು ದೀಪ್ತಿಕ್ರಿಯಾವಾಚಕವಾಗಿದೆ. ಇದರಮೇಲೆ ಲಟ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಶಾನಾಚಾದೇಶ. ಅದಾದಿಪರಿತವಾದುದರಿಂದ ಶಸಿಗೆ ಲುಕ್. ಅಭ್ಯಸ್ತಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಮೇಧಾಃ—ನಿತ್ಯಮಸಿಚ್ ಪ್ರಜಾಮೇಧಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೧೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮೇಧ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಅಸಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನೌತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸದಲ್ಲಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರ ಪದಾಂತೋದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಸ್ನಿಃ—ಷಸ ಸ್ವಪ್ನೇ ಧಾತು. ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಷಃ ಸಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ಸಪ್ತ. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕವಾದ ನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಕ್ಷಿ—ವದ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಸಿಗೆ ಲುಕ್. ಹೋಠಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಹಕಾರಕ್ಕೆ ಧತ್ವ. ಷಠೋಃ ಕಃಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕತ್ವ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ. ಸಿಪಿಗೆ ಹಿ ಎಂಬ ಆದೇಶವು ಛಂದಸವಾಗಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪ್ರ ಪೀಪಯ ವೃಷಭ ಜಿನ್ತ ವಾಜಾನಗ್ನೇ ತ್ವಂ ರೋದಸೀ ನಃ ಸುದೋಘೇ ।

ದೇವೇಭಿರ್ದೇವ ಸುರುಚಾ ರುಚಾನೋ ಮಾ ನೋ ಮರ್ತ್ಯಸ್ಯ ದುರ್ಮತಿಃ ಪರಿ ಸ್ಥಾತ್

ಪದಪಾಠಃ

ಪ್ರ | ಪೀಪಯ | ವೃಷಭ | ಜಿನ್ತ | ವಾಜಾನ್ | ಅಗ್ನೇ | ತ್ವಂ | ರೋದಸೀ | ಇತಿ | ನಃ | ಸುದೋಘೇ |
ಇತಿ | ಸುದೋಘೇ |

ದೇವೇಭಿಃ | ದೇವ | ಸುರುಚಾ | ರುಚಾನಃ | ಮಾ | ನಃ | ಮರ್ತ್ಯಸ್ಯ | ದುರ್ಮತಿಃ | ಪರಿ | ಸ್ಥಾತ್ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವೃಷಭ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತರ್ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಂ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಪ್ರಸೀವಯ | ಅಭಿಲಷಿತ-
ಫಲಾನಿ ವರ್ಧಯ | ವಾಜಾನನ್ನಾನಿ ಚ ಜಿನ್ವ | ಪ್ರಯಚ್ಛ | ಕಿಂಚ ದೇವ ದೀಪ್ಯಮಾನ ಹೇ ಅಗ್ನೇ
ಸುರುಚಾ ಶೋಭನದೀಪ್ತಾ ರುಚಾನಃ ಶೋಭಮಾನಸ್ತ್ವಂ ದೇವೇಭಿಯರ್ಜನೀಯದೇವೈಃ ಸಹಿತೋಽ-
ಸ್ಮಾಕಂ ರೋದಸೀ ಇಮೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ಸುದೋಘೇ ವೃಷ್ಟಿದ್ವಾರಾಭಿಮತಫಲಪ್ರದಾನೇನ ಸುಷ್ಮ
ದೋಗ್ಧೌ ಕುರು | ತಥಾ ಮರ್ತಸ್ಯ ಶತ್ರೋರ್ದುರ್ಮರ್ತಿದುಃಸ್ವಬುದ್ಧಿಪ್ರಯುಕ್ತೋಽಭಿಭವೋ
ನೋಽಸ್ಮಾನ್ ಮಾ ಪರಿಷ್ಠಾತ್ | ಪರಿತೋ ಮಾ ಗಚ್ಛತು || ಸೀವಯ | ಪಾ ಪಾನ ಇತ್ಯೇತಸ್ಯ ಣ್ಯಂತಸ್ಯ
ಲುಜು ಚಜು ದ್ವಿರ್ವಚನಾಭ್ಯಾಸದೀರ್ಘಾಃ | ಸಿಪೋ ಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಜಿನ್ವ | ಇವಿ ಜಿವಿ ಧಿವಿ ಪ್ರೀಣ-
ನಾರ್ಥಾಃ | ಏತಸ್ಯ ಲೋಟಿ ಇದಿತ್ವಾನ್ನಮ್ | ಶಸ್ಮ | ಅತೋ ಹೇರಿತಿ ಹೇರ್ಲುಕ್ | ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಾ-
ವಿದ್ಯಮಾನವತ್ವೇನ ಅತಿಜ ಉತ್ತರತ್ವಾಭಾವಾನ್ನ ನಿಘಾತಃ | ಸುದೋಘೇ | ದೋಹನಂ | ದೋಘಃ
ಭಾವೇ ಘೃ | ಕುತ್ವಂ ಛಾಂದಸಂ | ಆದ್ಯದಾತ್ರಂ ದ್ವೈಚ್ ಛಂದಸೀತ್ಯುತ್ಪರಪದಾದ್ಯದಾತ್ರತ್ವಂ |
ದುರ್ಮತಿಃ | ಮನು ಅವಬೋಧನೇ | ಮನ್ಯತ ಇತಿ ಮತಿರ್ಬುದ್ಧಿಃ | ಕರ್ತರಿ ಕ್ರಿಚ್ | ದುಷ್ಟಾ ಬುದ್ಧಿಃ |
ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವೃಷಭ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸಿಕೊಡುವ | ಅಗ್ನೇ—ಅಗ್ನಿಯೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ನಃ—ನಮಗೆ |
ಪ್ರ ಸೀವಯ—(ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು) ಪೂರ್ಣವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು | ವಾಜಾನ್—ಅನ್ನಗಳನ್ನು | ಜಿನ್ವ—ಒದಗಿಸಿ
ಕೊಡು | ದೇವ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಸುರುಚಾ—ನಿನ್ನ ಉತ್ತಮವಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ |
ರುಚಾನಃ—ಶೋಭಿಸುವ ನೀನು | ದೇವೇಭಿಃ—(ಯಜ್ಞಾಹರಾದ) ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿ | ರೋದಸೀ—
ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು | ಸುದೋಘೇ—ವೃಷ್ಟಾದಿಗಳನ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಸುರಿಸುವವರನ್ನಾಗಿ (ಮಾಡು) |
ಮರ್ತಸ್ಯ—ಮಾನವನಾದ ಶತ್ರುವಿನ | ದುರ್ಮತಿಃ—ದುಷ್ಟಬುದ್ಧಿಯು | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಮಾ ಪರಿ
ಷ್ಠಾತ್—ಸುತ್ತುವರೆಯದಿರಲಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸಿಕೊಡುವ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ನಮ್ಮ ಅಭಿಮತವಾದ ಫಲಗಳನ್ನು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ
ಮಾಡಿ ನಮ್ಮನ್ನು ತೃಪ್ತರಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು, ಮತ್ತು ನಮಗೆ ಅನ್ನಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸು. ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ,
ಉತ್ತಮವಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಶೋಭಿಸುವ ನೀನು ಯಜ್ಞಾಹರಾದ ಇತರ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿ
ಗಳೊ ಸಹ ವೃಷ್ಟಾದಿಗಳನ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಸುರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು. ಮತ್ತು ನಿನ್ನ ಸಹಾಯದಿಂದ, ಮಾನವನಾದ
ಶತ್ರುವಿನ ದುಷ್ಟಬುದ್ಧಿಯೂ, ಅವನ ಅಸಹಕಾರವೂ ನಮ್ಮನ್ನು ಸುತ್ತುವರೆಯದಿರಲಿ.

English Translation

Be propitious, showerer (of benefits); grant (abundant) food, AGNI;
(make) heaven and earth yield us milk: divine (AGNI), associated with the
gods, shining with bright radiance, let not the ill-will of any mortal prevail
against us.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಪ್ರೆ ಪೀಪಯ ಜಿನ್ವ ವಾಜಾ—ಅಭಿಲಷಿತಫಲಾನಿ ವರ್ಧಯ | ಅನ್ನಾನಿ ಪ್ರಯಚ್ಛ | ಇಲ್ಲಿ ವೃಷಭ ಪದದಿಂದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವನೆಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯು ನಮ್ಮ ಅಭಿಮತಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಸಂತೋಷಪಡಿಸು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಜಿವಿಧಾತುವಿನ ರೂಪವಾದ ಜಿನ್ವ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅನ್ನವನ್ನು ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಪೀಪಯ ಎಂಬ ಪದವು ವೃದ್ಧ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಪೈ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಆಪ್ತಾಯಮಾನವಾಗಿರಲಿ ಎಂಬ ಮಾನಸಿಕವಾದ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನೂ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಹೊಂದು ಎಂದು ಸಂಪತ್ತಮೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

ಪೀಪಾಯ ಸ ಶ್ರವಸಾ ಮರ್ತೇಷು ಯೋ ಅಗ್ನಯೇ ದದಾಶ ವಿಸ್ತ ಉಕ್ಥೈಃ |

ಚಿತ್ರಾಭಿಸ್ತಮೂತಿಭಿಶ್ಚಿತ್ರೋಜಿವ್ರಜಸ್ಯ ಸಾತಾ ಗೋಮತೋ ಧಧಾತಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೧೦-೩)

ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಋಕ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವಾಗ ಮನಸ್ಸಿನ ಹರ್ಷ, ಅನ್ನಸಮೃದ್ಧಿ ಈ ಎರಡರ್ಥಗಳೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿ ಅವೆರಡರ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವವನ್ನೂ ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ, ಜಿನ್ವಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗ ವಿರುವಾಗಲೂ ಸಹ ಆತ್ಮಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಜಿನ್ವತಿಃ ಪ್ರೀತಿಕರ್ಮಾ (ನಿ. ೬-೨೨) ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿನಂಸಿ ಈ ಪದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುವ ಪ್ರೀತ್ಯತಿಶಯವನ್ನು ತೋರಿಸಲು,

ಭೂಮಿಂ ಪರ್ಜನ್ಯಾ ಜಿನ್ವಂತಿ ದಿವಂ ಜಿನ್ವಂತ್ಯಗ್ನಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೫೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಪನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಗಳಿಂದ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಒದಗಿಸಿ ಕೊಡತಕ್ಕ ಪ್ರೀತ್ಯತಿಶಯವನ್ನು ಜಿನ್ವತಿಸದವು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಂತೆಯೇ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಪ ನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಪ್ರೀತ್ಯತಿಶಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಪದವಾಗಿದೆ.

ಸುರುಚಾ ರುಚಾನಃ—ಶೋಭನದೀಪ್ತ್ಯಾ ಶೋಭನಾನಃ | ಇಲ್ಲಿ ದೇವಶಬ್ದದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ, ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ಅತಿಶಯವಾದ ಕಾಂತಿಗಳಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು ನಮಗೆ ಸುಖವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ರಶ್ಮಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನಂಸಿದೆ.

ದೇವೇಭಿಃ ರೋದಸೀ ಸುದೋಘೇ—ಯಜನೀಯದೇವೈಃ ಸಹಿತೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಇಮೇ ದ್ಯಾವಾ-ಪೃಥಿವ್ಯೌ ವೃಷ್ಟಿದ್ವಾರಾ ಅಭಿಮತಫಲದಾನೇನ ಸುಷ್ಮ ದೋಗ್ಧೌ ಕುರು | ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪೂಜಾರ್ಹ ರಾಗಿರುವ ದೇವತೆಗಳೊಡಗೂಡಿ ಅಗ್ನಿಯು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು (ಭೂವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳನ್ನು) ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವಹಾಗೆ ಮಾಡಿ, ನಮ್ಮ ಅಭಿಮತಗಳು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ಮರ್ತಸ್ಯ ದುರ್ಮತಿಃ ನಃ ಮಾ ಪರಿ ಷ್ಠಾತ್—ಶತ್ರುಃ ದುಷ್ಪಬುದ್ಧಿಪ್ರಯುಕ್ತೋ ಅಭಿಭವಃ
ಅಸ್ಮಾಕ್ ಪರಿತೋ ಮಾ ಗಚ್ಛತು (ಶತ್ರುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ) ಶತ್ರುವಿನ ದುರ್ಮಾರ್ಗವರ್ತನದಿಂದ ನಮಗೆ
ಸಂಭವಿಸಬಹುದಾದ ತಿರಸ್ಕಾರವು ನಮಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಉಂಟಾಗದಿರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಉಂಟು
ಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಮರ್ತಸ್ಯ—ಶತ್ರುಃ—ಮರ್ತಶಬ್ದವು ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೬) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು
ಇದಕ್ಕೆ ಮಾನವಶತ್ರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ದುರ್ಮತಿಃ—ನಿಶ್ಚಯಮಾಡು ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯನಾದುದರಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಮತಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದುರ್ಮ
ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಸೇರಿ ದುಷ್ಪಾ ಮತಿಃ ಬುದ್ಧಿಃ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಪೀಪಯೇ—ಪಾ ಪಾನೇ. ಧಾತು. ಹೇತುಮತಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲುಜ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಚಿಶ್ಚಿದ್ವೈಸೃಭ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಚಜಾದೇಶ. ಚಿಜು (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಸನ್ನಲ್ಲಘುನಿಚಿಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್ನದ್ಭಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ಸನ್ಯತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ ಬಂದಾಗ ದೀಘೋಲಘೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಸಿಪಿಗೆ ಲೋಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಿನ್ವ—ಇವಿ ಜಿವಿ ಧಿವಿ ಪ್ರೀಣನೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ವಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಇದಿತೋ ನುಮ್‌ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಅದಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಹಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಅತೋ ಹೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲುಕ್. ಜಿನ್ವ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತ (ಸಂಬುದ್ಧ್ಯಂತರೂಪ)ವಿರುವುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತಂ-ಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯಮಾನವತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅವಿದ್ಯಮಾನವದ್ಭಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ಅದರ ಹಿಂದೆ ತಿಜಂತರೂಪವು ಬಂದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಃ ಎಂದು ನಿಷೇಧಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸುದೋಘೇ—ದೋಹನಂ ದೋಘಃ. ದುಹ ಪ್ರಪೂರಣೇ. ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘೌ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಧಾತು ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಘತ್ವ. ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ. ಇಾತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ಯದಾತ್ಮಂ ದ್ವೈಚ್ಚಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರುಚಾನಃ—ರುಚ ದೀಪ್ತಾ ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶಾನಚಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜಾತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದುರ್ಮತಿಃ—ಮನು ಅವಬೋಧನೇ. ಮನ್ಯತೇ ಇತಿ ಮತಿಃ ಬುದ್ಧಿಃ. ಕರ್ತೃರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶವನು—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ದುಷ್ಟಾ ಮತಿಃ ದುರ್ಮತಿಃ ಅನ್ಯಯಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬಂದರೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ಥಾತ್—ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತಾ. ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲೋಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಜ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಇಕಾರಲೋಪ. ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಚಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ಗಾತಿಸ್ಥಾಸಿಚಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಓಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಇಳಾ¹ಮಗ್ನೇ¹ ಪುರು¹ದಂಸಂ¹ ಸನಿ¹ ಗೋಃ¹ ಶತ್ವ¹ತ್ವಮಂ¹ ಹವ¹ಮಾನಾಯ¹ ಸಾ¹ಧಃ¹ |

ಸ್ಯಾ¹ನ್ಮಃ¹ ಸೂನು¹ಸ್ತನಯೋ¹ ವಿಜಾ¹ವಾಗ್ನೇ¹ ಸಾ¹ ತೇ¹ ಸುಮ¹ತಿರ್ಭೂ¹ತ್ಸಸ್ಮೇ¹ || ೭ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಇಳಾಂ | ಅಗ್ನೇ | ಪುರುದಂಸಂ | ಸನಿಂ | ಗೋಃ | ಶತ್ವತ್ವಮಂ | ಹವಮಾನಾಯ | ಸಾಧಃ |

ಸ್ಯಾತ್ | ನಃ | ಸೂನುಃ | ತನಯಃ | ವಿಜಾವಾ | ಅಗ್ನೇ | ಸಾ | ತೇ | ಸುಮತಿಃ | ಭೂತು | ಅಸ್ಮೇ

ಇತಿ || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಉತೋ ಪಿತೃಭ್ಯಾಮಿತೃಸ್ತಿಸ್ವರ್ಗೇ ನಾಖ್ಯಾತೇಯಮ್ || (48 ನೇ ಪೇಜನ್ನು ನೋಡಿ).

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಪುರುದಂಸಂ—ಅನೇಕ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಸಾಧನವಾದುದು | ಗೋಃ ಸನಿಂ—ಗವಾದಿ ಪಶುಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು ಆದ | ಇಳಾಂ—‘ಇಳಾಂ’ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ದೇವತಾ ವಿಶೇಷವನ್ನು (ಅಥವಾ ಭೂಮಿಯನ್ನು) | ಶತ್ವತ್ವಮಂ—ಅನುಸ್ಮೃತವಾಗಿ | ಹವಮಾನಾಯ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸತಕ್ಕ ನನಗೆ | ಸಾಧ—ಒದಗಿಸಿಕೊಡು | ನಃ—ನಮಗೆ | ಸೂನುಃ—ಪುತ್ರನು | ತನಯಃ—ಪೌತ್ರನು | ಸ್ಯಾತ್—ಲಭಿಸಲಿ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಸುಮತಿಃ—(ಯಾವ) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅನುಗ್ರಹ ಬುದ್ಧಿಯಿದೆಯೋ | ಸಾ—ಅದು | ಅಸ್ಮೇ—ನಮ್ಮ ಭಾಗಕ್ಕೆ | ವಿಜಾವಾ—ಫಲವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದಾಗಿ | ಭೂತು—ಆಗಿರಲಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಅನೇಕ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಸಾಧನವಾದುದೂ, ಗವಾದಿ ಪಶುಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕದೂ ಆದ 'ಇಕಾ' ಎಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ದೇವತಾವಿಶೇಷವನ್ನು ಅನುಸ್ಮೃತವಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸತಕ್ಕ ನನಗೆ ಒದಗಿಸಿ ಕೊಡು. ನನಗೆ ಪುತ್ರನೂ ಪೌತ್ರನೂ ಲಭಿಸಲಿ. ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದೂ ಅನುಗ್ರಹಾತ್ಮಕವಾದುದೂ ಆದ ಯಾವ ನಿನ್ನ ಬುದ್ಧಿಯಿದೆಯೋ ಅದು ನಮ್ಮ ಭಾಗಕ್ಕೆ ವ್ಯರ್ಥವಾಗದೆ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದಾಗಿ ಆಗಿರಲಿ.

English Translation

Grant AGNI, to the offerer of the oblation, earth the giver of cattle the means of many sacred rites, such that it may long endure : may there be to us sons and grandsons, and may your favour, AGNI, be productive of good unto us.

ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ (೩-೧-೭-೧೧) ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ.

ಹದಿನಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಅಯಮಗ್ನಿರಿತಿ ಚತುರ್ಥಂ ಷಡ್ವಚಂ ಸೂಕ್ತಮಾಗ್ನೇಯಂ | ಅತ್ರಾನುಕ್ರಮಣಿಕಾ | ಅಯಮಗ್ನಿಃ ಷಟ್ ಪ್ರಗಾಥಮಿತಿ | ಉತ್ತೀಲಸ್ತ್ವಿತಿ ತುಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗಾದಸ್ಯಾಪಿ ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ಸ ಏವ ಋಷಿಃ | ಅತ್ರ ವಿಷಮಸಂಖ್ಯಾನಾಮೃಚಾಂ ಬೃಹತೀ ಛಂದಸ್ತೃತೀಯಪಾದಸ್ಯ ದ್ವಾದಶಾಕ್ಷರತ್ವಾತ್ | ಸಮಸಂಖ್ಯಾನಾಂ ತು ಸತೋಬೃಹತೀ ಪ್ರಥಮತೃತೀಯಪಾದಯೋರ್ದ್ವಾದಶಾಕ್ಷರತ್ವಾತ್ | ಉಕ್ತಂ ಚ | ಅಯುಜೌ ಜಾಗತೌ ಸತೋಬೃಹತೀತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಅಯಮಗ್ನಿಃ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಎರಡನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಆರು ಋಕ್ಪುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು; ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅಯಮಗ್ನಿಃ ಷಟ್ ಪ್ರಗಾಥಮಿತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಉತ್ತೀಲಸ್ತ್ವಿತಿ ಎಂದು ತುಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೂ ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತದಂತೆ ಉತ್ತೀಲನೇ ಋಷಿಯು; ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ವಿಷಮಸಂಖ್ಯೆಯ ಋಕ್ಪುಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ೧, ೩, ೫ನೆಯ ಋಕ್ಪುಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳು ಬೃಹತೀಛಂದಸ್ತವು; ಮತ್ತು ಸಮಸಂಖ್ಯೆಯ ಋಕ್ಪುಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ೨, ೪, ೬ನೆಯ ಋಕ್ಪುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಮತ್ತು ಮೂರನೆಯ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳು ಸತೋಬೃಹತೀಛಂದಸ್ಸಿನವು. ಛಂದೋನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅಯುಜೌ ಜಾಗತೌ ಸತೋಬೃಹತೀ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು.

ಸೂಕ್ತ—೧೬

ಮಂಡಲ—೩ || ಅನುವಾಕ—೨ || ಸೂಕ್ತ—೧೬ ||

ಅಷ್ಟಕ—೩ || ಅಧ್ಯಾಯ—೧ || ವರ್ಗ—೧೬ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೬

ಋಷಿಃ—ಉತ್ತೀಲಃ ಕಾತ್ಯಃ ||

ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿಃ ||

ಛಂದಃ— ೧, ೨, ೫. ಬೃಹತೀ | ೩, ೪, ೬. ಸತೋಬೃಹತೀ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಯಮಗ್ನಿಃ ಸುವೀರ್ಯಸ್ಯೇಶೇ ಮಹಃ ಸೌಭಗಸ್ಯ |

ರಾಯ ಈಶೇ ಸ್ವಪತ್ಯಸ್ಯ ಗೋಮತ ಈಶೇ ವೃತ್ರಹಥಾನಾಂ || ೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಯಂ | ಅಗ್ನಿಃ | ಸುವೀರ್ಯಸ್ಯ | ಈಶೇ | ಮಹಃ | ಸೌಭಗಸ್ಯ |

ರಾಯಃ | ಈಶೇ | ಸ್ವಪತ್ಯಸ್ಯ | ಗೋಮತಃ | ಈಶೇ | ವೃತ್ರಹಥಾನಾಂ || ೧ ||

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ

ಉತ್ತೀಲಃ ಸ್ತೌತಿ | ಅಯಂ ಯಜನೀಯೈರನಾಂ ಗುಲ್ಯಾ ನಿರ್ದಿಶ್ಯಮಾನೋಗ್ನಿಃ ಸುವೀರ್ಯಸ್ಯ ಶೋಭನಸಾಮರ್ಥ್ಯೋಪೇತಸ್ಯ ಮಹೋ ಮಹತಃ ಸೌಭಗಸ್ಯ ಸೌಭಾಗ್ಯಸ್ಯೇಶೇ | ಈಷ್ಟೇ | ಈಶ್ವರೋ ಭವತಿ | ಸರ್ವಸ್ಯ ಬಲಾರೋಗ್ಯಹೇತುತಯಾ ಸೌಭಾಗ್ಯಕಾರಿತ್ವಾತ್ | ತಥಾ ಗೋಮತೋ ಗವಾದಿಪಶುಯುಕ್ತಸ್ಯ ಸ್ವಪತ್ಯಸ್ಯ ಶೋಭನಾಪತ್ಯಸ್ಯ ರಾಯೋ ಧನಸ್ಯೇಶೇ | ಈಷ್ಟೇ | ಪುತ್ರಪತ್ನಾದ್ಯುದ್ದೇಶೇನ ಕ್ರಿಯಮಾಣಕರ್ಮಫಲಸಂಪಾದಕತ್ವೇನ ತತ್ಸಾಮಿತ್ವಾತ್ | ತಥೈವಂಭೂತೋಗ್ನಿವೃತ್ರಹಥಾನಾಂ | ಹನನಂ ಹಥಃ | ಶತ್ರುಭೂತಸಾಪವಿನಾಶನಾನಾಮಪೀಶೇ | ಈಷ್ಟೇ | ತ್ವಯಿ ಸಮರ್ಪಿತಕರ್ಮಣಾಮಸ್ಮಾಕಂ ತ್ವತ್ಪ್ರಸಾದಾತ್ಪಾಪಕ್ಷಯೋ ಭವತೀತಿ ತಸ್ಯಾಪಿ ಸ್ವಾಮೀ || ಈಶೇ | ಈಶ ಐಶ್ವರ್ಯೇ | ಅದಾದಿತ್ವಾಚ್ಛೇವೋ ಲುಕ್ | ಲೋಪಸ್ಯ ಅತ್ಮನೇಪದೇಷ್ಟಿತಿ ತಲೋಪಃ | ಪಾದಾದಿತ್ವಾದಿನಿಘಾತಃ | ಸೌಭಗಸ್ಯ | ಸುಭಗಸ್ಯ ಭಾವಃ ಸೌಭಗಂ | ಉದ್ಗಾತ್ರಾದಿತ್ವಾದಿಗ್ | ಸರ್ವವಿಧೀನಾಂ ಛಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪಿತತ್ವಾದತ್ರ ಹೃದ್ಭಗೇತ್ಯಾದಿನಾ ಪ್ರಾಪ್ತಾಯಾ ಉತ್ತರಪದವೃದ್ಧೀರಭಾವಃ | ರಾಯಃ | ಉಡಿದಮಿತ್ಯಾದಿನಾ ನಿಭಕ್ಷೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಈಶೇ | ನಿಘಾತಃ | ಸ್ವಪತ್ಯಸ್ಯ | ನನ್ನಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ವೃತ್ರಹಥಾನಾಂ | ವೃತು ವರ್ತನೇ | ಅಸ್ಮಾತ್ ಸ್ಥಾಯಿತಂಜಿವಂಜೀತ್ಯಾದಿನಾ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಕಿತ್ವಾದಗುಣಃ | ಹನ ಹಿಂಸಾಗತೋರಿತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಹನಿಕುಷಿನೀರಮಿಕಾಶಿಭ್ಯ ಇತಿ ಕ್ಲನ್ | ಕಿತ್ವಾದನುನಾಸಿಕಲೋಪಃ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಯಂ ಅಗ್ನಿಃ—ಯಜ್ಞವೇದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಈ ಅಗ್ನಿಯು | ಸುವೀರ್ಯಸ್ಯ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ | ಮಹಃ—ಮಹತ್ತಾದುದೂ ಆದ | ಸೌಭಗಸ್ಯ—ಮಂಗಳಾತ್ಮಕವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೆ | ಈಶೇ—ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದಾನೆ | ಗೋಮತಃ—ಗವಾದಿಪಶುಯುಕ್ತವಾದುದೂ | ಸ್ವಪತ್ಯಸ್ಯ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪುತ್ರಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ ಆದ | ರಾಯಃ—ಧನಕ್ಕೆ | ಈಶೇ—ಒಡೆಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ | ವೃತ್ರಹಥಾನಾಂ—ಶತ್ರುರೂಪವಾದ ಪಾಪಾದಿಗಳ ನಾಶನಕ್ಕೂ ಸಹ | ಈಶೇ—ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಯಜ್ಞವೇದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ, ಮಹತ್ತಾದುದೂ, ಮಂಗಳಾತ್ಮಕವಾದುದೂ ಆದ ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಗವಾದಿಪಶುಯುಕ್ತವಾದುದೂ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪುತ್ರ ಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ ಆದ ಧನಕ್ಕೂ ಒಡೆಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಶತ್ರುರೂಪವಾದ ಪಾಪಗಳ ನಾಶನಕ್ಕೂ ಸಹ ಶಕ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. [ಅಥವಾ ಪಾಪನಾಶಕರಿಗೂ ಒಡೆಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ].

English Translation

This AGNI, is the lord of heroism and of great good fortune ; he is the lord of wealth comprising progeny and cattle ; he is the lord of the slayers of VRITRA. (enemy)

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸುವೀರ್ಯಸ್ಯ ಮಹಃ ಸೌಭಗಸ್ಯ ಈಶೇ—ಸರ್ವಸ್ಯ ಬಲಾರೋಗ್ಯಹೇತುತಯಾ ಸೌಭಾಗ್ಯ-ಕಾರಿತ್ವಾತ್ ಶೋಭನಸಾಮರ್ಥ್ಯೋಪೇತಸ್ಯ ಮಹತಃ ಸೌಭಾಗ್ಯಸ್ಯ ಈಶ್ವರೋ ಭವತಿ | ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಪಂಚ ವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಬಲ ಮತ್ತು ಆರೋಗ್ಯವುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕಾರಣ ಉತ್ತಮವಾದ ಬಲ ವನ್ನೂ, ಆರೋಗ್ಯವನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ಪ್ರಭುವಾಗಿರುವವನೆಂದೂ, ಅಥವಾ ಆಪ್ರಕಾರವಾದ ಪ್ರಭಾವವುಳ್ಳವನೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಗೋಮತಃ ಸ್ವಪತ್ಯಸ್ಯ ರಾಯಃ ಈಶೇ | ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು—ಆಯಾಯ ಕಾಮನೆಯಿಂದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಆಚರಿಸಿದವರಿಗೆ ಅವರವರ ಇಚ್ಛೆಗಳನ್ನು ಈಡೇರಿಸುವವನಾದುದರಿಂದ ಪುತ್ರಪಶ್ಚಾದ್ಯುದ್ದೇಶೇನ ಕ್ರಿಯಮಾಣಕರ್ಮಫಲಸಂಪಾದಕತ್ವೇನ ಪುತ್ರ ಮತ್ತು ಪಶು, ಧನ ಇವುಗಳು ದೊರಕಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಿದವರ ಇಷ್ಟಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದರಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಭುವಾಗಿ ಇರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನಿರಿಸಿದೆ.

ವೃತ್ರಹಥಾನಾಂ ಈಶೇ—ಶತ್ರುಭೂತಪಾಪವಿನಾಶನಾನಾಮಪಿ ಈಶೇ | ತ್ವಯಿ ಸಮರ್ಪಿತಕರ್ಮ-ಣಾಮಸ್ಮಾಕಂ ತ್ವತ್ಪ್ರಸಾದಾತ್ ತಸ್ಯಾಪಿ ಸ್ವಾಮೀ | ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವೃತ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತತ್ತ್ವದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಹಿತವನ್ನೂ ಸುಖವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುವ ಉದಕಗಳನ್ನು ನಿರೋಧಿಸುವ ಮೇಘವೆಂದೂ, ಐತಿಹಾಸಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಲೋಕಕಂಟಕನಾದ ಒಬ್ಬ ಅಸುರನೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನಿರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳ

ಸುಖವಾಗಿರಲು ಪ್ರತಿಬಂಧಕವನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದು ಎಂಬ ಲಾಕ್ಷಣಿಕಾರ್ಥವನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸಿ ಪಾಪವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಈ ಪಾಪವು ಶತ್ರುವಿನಹಾಗೆ ಕೆಡಕನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವಕಾರಣ ಈ ಶತ್ರುರೂಪವಾದ ಪಾಪವನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಸಮರ್ಥನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಆಯಾಯ ರೀತಿಯಿಂದ ತನ್ನನ್ನು ಸೇವಿಸುವವರಿಗೆ ಫಲಪ್ರದಾತ್ಮವಾದ ಪ್ರಭುವಾಗಿರುವನೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ಮೊದಲು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬಲಾರೋಗ್ಯಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವನೆಂದೂ ಅನಂತರ ಆಯಾಯ ಕಾಮನೆಯುಳ್ಳವರು ಆಚರಿಸಿದ ಸಕಾಮ ಕರ್ಮಾನುರೂಪವಾದ ಫಲಪ್ರದಾತ್ಮವೆಂದೂ, ನಿಷ್ಕಾಮನೆಯಿಂದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಿ ಅದನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದವರಿಗೆ ದುರ್ಗತ್ಯಾಪಾದಕವಾದ ಪಾಪಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ “ಜ್ಞಾನಮುತ್ಪದ್ಯತೇ ಪುಂಸಾಂ ಪ್ಲಯಾತ್ ಪಾಪಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಃ” ಎಂಬ ವಚನಾನುಸಾರವಾಗಿ ಜ್ಞಾನಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಅರ್ಹತೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವನೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸುನೀರ್ಯಸ್ಯ—ಶೋಭನಂ ವೀರ್ಯಂ ಯಸ್ಯ. ಸುಸ್ವರಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಅದ್ವೈದಾತ್ಮತ್ವದ್ವೈಚ್ಛೇಭಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಷಷ್ಠೀವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಈಶೇ—ಈಶ ಐಶ್ವರ್ಯೇ. ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟೀತ-ಅತ್ಮನೇಪದಾಸಾಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ ಏತ್ಯ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಉಕ್. ಲೋಪಸ್ತ ಅತ್ಮನೇಪದೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪಾದಾದಿ ಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತೇತ್ವಾದ ಧಾತುವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಮಹಃ—ಸುವೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೌಭಗಸ್ಯ—ಸೌಭಗಸ್ಯ ಭಾವಃ ಸೌಭಗಮ್. ಉದ್ಗಾತ್ರಾದಿಗಣಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ಆಜ್ಞಾಪ್ರತ್ಯಯ. ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳೂ ಭಂದಸ್ಥಿನಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪವಾದುದರಿಂದ ಹೃದ್ಯಗಸಿಂಧ್ಯಂತೇ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಭಯಪದಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿವಿಹಿತವಾದರೂ ಉತ್ತರಪದಾದಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ವೈದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಾಯಃ—ಊಡಿದಂಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಷಷ್ಠೀವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಈಶೇ—ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಪತ್ಯಸ್ಯ—ಶೋಭನಂ ಅಪತ್ಯಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ. ತಸ್ಯ ನೆಇಸ್ಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃತ್ರಹಥಾನಾಮ್—ವೃತು ವರ್ತನೇ. ಧಾತು. ಸ್ಥಾಯಿತಂಚಿವಂಚಿ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವೃತ್ರ

ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಹನಿಕುಷಿನೀರನಮಿಕಾಶಿಭ್ಯಃ (ಉ. ಸೂ. ೨-೧೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಲನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ಮೋಪದೇಶವನತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಹಥ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಕಾರಕಪೂರ್ವಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗತಿಕಾರಕೋಪ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಥ ಎಂಬುದು ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಇಮಂ ನರೋ ಮರುತಃ ಸಶ್ಚತಾ ವೃಧಂ ಯಸ್ಮಿನ್ರಾಯಃ ಶೇವೃಧಾಸಃ |

ಅಭಿ ಯೇ ಸಂತಿ ಪೃತನಾಸು ದೂಢ್ಯೋ ವಿಶ್ವಾಹಾ ಶತ್ರುಮಾದಭುಃ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಇಮಂ | ನರಃ | ಮರುತಃ | ಸಶ್ಚತ | ವೃಧಂ | ಯಸ್ಮಿನ್ | ರಾಯಃ | ಶೇವೃಧಾಸಃ |

ಅಭಿ | ಯೇ | ಸಂತಿ | ಪೃತನಾಸು | ದೂಢ್ಯಃ | ವಿಶ್ವಾಹಾ | ಶತ್ರುಂ | ಅದಭುಃ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ನರಃ ಕರ್ಮಣಾಂ ನೇತಾರೋ ಹೇ ಮರುತೋ ದೇವಾ ಯೋಯಂ ವೃಧಂ ಪಶುಪುತ್ರಾದಿ-
ವರ್ಧಕಮಿಮಮಸ್ಮಾಭಿಃ ಸ್ತೂಯಮಾನಮಿಮಮಗ್ನಿಂ ಸಶ್ಚತ | ಹವಿರಾನಯನಾರ್ಥಂ ಸೇವಧ್ವಂ |
ಕೀದೃಶೋಽಗ್ನಿರಿತ್ಯಾಕಾಂಕ್ಷಾಯಾಮಾಹ | ಯಸ್ಮಿನ್ನೇವೇ ರಾಯೋ ಧನಾನಿ ಶೇವೃಧಾಸೋ ದಾನಭೋ-
ಗಾದ್ಯುಪಯೋಗೇನ ಸುಖಸ್ಯ ವರ್ಧಕಾನಿ ಸಂತಿ | ಯೇ ಚ ದೇವಾಃ ಪೃತನಾಸು ಸೇನಾಸು ತದುಪಲಕ್ಷ-
ತೇಷು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ದೂಢ್ಯೋ ದುಷ್ಟಧ್ಯಾನೋಪೇತಾನಾತ್ಮನೋಹಿಂಸಕಾಞ್ಚ ತ್ರೂನಭಿಸಂತಿ | ಅಭಿ-
ಭವಂತಿ | ಯೇ ಚ ವಿಶ್ವಾಹಾ ವಿಶ್ವಾನ್ಯಹಾನಿ ಯಸ್ಮಿನ್ನಖಂಡೇ ಕಾಲೇ ತಸ್ಮಿನ್ನರ್ವದಾ ಶತ್ರುಮಾತ್ಮನೋ
ದ್ವೇಷ್ವಾರಮಾದಭುಃ | ಅದಭುವಂತಿ | ಹಿಂಸಂತಿ | ಏವಂಭೂತಾಸ್ತೇ ಸರ್ವೇ ಮರುತೋ ಯೋಯಂ
ತಮಿಮಮಗ್ನಿಂ ಸೇವಧ್ವಮಿತಿ ಪೂರ್ವೇಣಾನ್ವಯಃ || ಸಶ್ಚತ | ಷಸ್ವ ಸಂಗ ಇತ್ಯಸ್ಮಾಲ್ಲೋಟಿ ರೂಪಂ |
ಜಕಾರಸ್ಯ ವೃತ್ಯಯೇನ ಚಕಾರಃ | ನಿಘಾತಃ | ಶೇವೃಧಾಸಃ | ವರ್ಣವೃತ್ಯಯಃ | ಶಂ ಸುಖಂ ವರ್ಧಯ-
ತೀತಿ | ಅಸುನ್ನಿತ್ಯಸುನ್ | ಗುಣಾಭಾವಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಗತಿಕಾರಕಯೋರಪಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ
ಚೇತ್ಯಾಣಾದಿಕಸೂತ್ರಾತ್ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಃ | ಸಂತಿ | ಅಸ ಭುವಿ | ದೂಢ್ಯಃ | ಧೈ-
ಚಿಂತಾಯಾಂ | ಅಸ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯತ ಇತಿ ಕ್ವಿಪ್ | ದೃಶಿಗ್ರಹಣಾತ್ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಮರೋ ದಾಶ-
ನಾಶದಭಧ್ಯೇಷೂತ್ವಂ ವಕ್ತವ್ಯಮುತ್ತರಪದಾದೇಶ್ಚ ಸ್ಪೃತ್ವಮಿತಿ ಉತ್ಪಟತ್ವೇ | ಛಂದಸ್ಕುಭಯಧೇತಿ
ಶಸೀಯಜಾದೇಶಂ ಬಾಧಿತ್ವಾ ಯಜಾದೇಶಃ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರೇಣಾಂತೋದಾತ್ತಃ | ಶಸಃ

ಸುಪ್ತಾದನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಕೃತೇ ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣ ಇತಿ ಶಸಃ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ | ಆದಭುಃ | ದನ್ವು
ದಂಭೇ | ಅಸ್ಮಾಲ್ಲಿಟ್ಯುಸಿ ರೂಪಂ | ಶ್ರಂಥಿಗ್ರಂಥಿದಂಭಿಸ್ತಂಜೀನಾಮುಪಸಂಖ್ಯಾನಮಿತಿ ಕಿಡ್ವದ್ಭಾವಾದ್-
ನುನಾಸಿಕಲೋಪಃ | ದ್ವಿರ್ವಚನಪ್ರಕರಣೇ ಛಂದಸಿ ವೇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮಿತಿ ದ್ವಿರ್ವಚನಾಭಾವಃ | ಯದ್ವ್ಯು-
ತ್ತಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ಸತಿ ತಿಷ್ಠಸ್ವರೋ ಬಲೀಯಾನಿತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಯೇ—ಯಾರು | ಪೃತನಾಸು—ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ | ಮೂಢ್ಯಃ—ದುಷ್ಟರಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು | ಅಭಿ
ಸಂತಿ—ಸೋಲಿಸುತ್ತಾರೋ, (ಮತ್ತು) | ವಿಶ್ವಾಹಾ—ಸರ್ವಕಾಲಗಳಲ್ಲೂ | ಶತ್ರುಂ—ತಮ್ಮ ಶತ್ರುವನ್ನು |
ಆದಭುಃ—ಹಿಂಸಿಸಿ ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾರೆಯೋ ಅಂತಹವರೂ | ನರಃ—ನೇತೃಗಳಾದವರೂ ಆದ | ಮರುತಃ—
ಎಲೈ ಮರುದೈವತಗಳೇ, (ನೀವು) | ವೃಧಂ—ಪಶುಪುತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವವನೂ, ಮತ್ತು |
ಯಸ್ಮಿನ್—ಯಾವ (ಅಗ್ನಿ)ದೇವನಲ್ಲಿ | ರಾಯಃ—ಧನಗಳು | ಶೇವೃಧಾಸಃ—ಸುಖವರ್ಧಕಗಳಾಗಿವೆಯೋ
ಅಂತಹ | ಇಮಂ—ಈ ಅಗ್ನಿದೇವತೆಯನ್ನು | ಸಶ್ಚ ತ—ಸೇರಿಕೊಂಡು ಸೇವಿಸಿರಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಮರುತ್ತಗಳೇ, ನೀವು ನಮಗೆಲ್ಲರಿಗೂ ನೇತೃಗಳಾಗಿಯೂ, ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ದುಷ್ಟರಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು
ಸೋಲಿಸುವವರಾಗಿಯೂ, ದ್ವೇಷವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ದುಷ್ಟರನ್ನು ಸರ್ವಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಾಶಮಾಡುವವರಾಗಿಯೂ
ಇದ್ದೀರಿ. ಇಂತಹ ಉತ್ತಮವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ನೀವು ಪಶುಪುತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವವನೂ
ಮತ್ತು ಸುಖವರ್ಧಕಗಳಾದ ಧನಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನೂ ಆದ ಈ ಅಗ್ನಿದೇವತೆಯನ್ನು ಸೇರಿಕೊಂಡು ಅವನನ್ನು
ಸೇವಿಸಿರಿ.

English Translation

Maruts, leaders (of rites), associate with this augments (of our pro-
sperity), in whom (abide) riches contributing to felicity, you who (are victo-
rious) over (your) enemies in battle, who daily humble (your) foes.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ನರಃ ಮರುತಃ ವೃಧಂ ಇಮಂ ಸಶ್ಚ ತ—ಕರ್ಮಣಾಂ ನೇತಾರೋ ದೇವಾಃ ಯೋಯಂ ಪಶು-
ಪುತ್ರಾದಿವರ್ಧಕಂ ಅಸ್ಮಾಭಿಃ ಸ್ತಾಯಮಾನಮಿಮಮಗ್ನಿಂ ಹವಿರಾನಯನಾರ್ಥಂ ಸೇವಧ್ವಂ | ದೇವತೆಗಳು
ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಲು ಸಹಾಯಕರೆಂದು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸಂಜೋಧಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಪಶುಪುತ್ರಾದಿ
ಗಳನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವ, ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರಿಂದ ಸ್ತುತೃನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ (ಹವಿಸ್ಸನ್ನು)
ಅರ್ಪಿತವಾಗುವ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನೂ ಒಯ್ಯುವವನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದೇವತೆಗಳೂ ಸೇವಿಸಲಿ ಎಂದು
ಆಶಿಸಿದೆ.

ಶೇವೃಧಾಸಃ ರಾಯಃ—ದಾನಭೋಗಾದ್ಯುಪಯೋಗೇನ ಸುಖಸ್ಯ ವರ್ಧಕಾನಿ ಧನಾನಿ |
ಅಗ್ನಿಯು ದಾನಮಾಡುವುದು ಮತ್ತು ಭೋಗಪಡುವುದು ಎಂಬ ರೀತಿಯಿಂದ ಸುಖವನ್ನು (ಉಂಟುಮಾಡುವ),
ಹೆಚ್ಚಿಸುವ ಧನಗಳನ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವನೆಂದು ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸಿದೆ.

ಪೃತನಾಸು ದೂಢ್ಯಃ—ಸೇನಾಸು ತದುಪಲಕ್ಷಿತೇಷು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ದುಷ್ಪ್ರಧ್ಯಾನೋಪೇತಾನ್
ಆತ್ಮನೋ ಹಿಂಸಕಾನ್ ಶತ್ರ್ವಾ ಅಭಿಸಂತಿ ಅಭಿಭವಂತಿ | ಪೃತನಾ ಎಂಬ ಪದವು ಸಂಗ್ರಾಮನಾನುಗಳಲ್ಲಿ
(ನಿ. ೩-೯) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸೇನೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಗ್ರಾಮ (ಯುದ್ಧ) ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ
ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಇಂದ್ರಾವರುಣಾ ಯುವನುಧ್ವರಾಯ ನೋ ವಿಶೇ ಜನಾಯ ಮಹಿ ಶರ್ಮ ಯಚ್ಚೇತಂ |

ದೀರ್ಘಪ್ರಯಜ್ಯಮತಿ ಯೋ ವನುಷ್ಯತಿ ವಯಂ ಜಯೇಮ ಪೃತನಾಸು ದೂಢ್ಯಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೮೨-೧)

ಇಲ್ಲಿ ದೂಢ್ಯಂ ಪಾಪಧಿಯಂ (ನಿ. ೫-೨) ಕೆಟ್ಟಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು ಎಂದು ದೂಢಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿದೆ.
ಸೇನೆಯಲ್ಲಿರುವವರೂ, ಅಥವಾ ಸೇನೆಗಳು ಇರುವ ಸನ್ನಿವೇಶವಾದ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿರುವವರೂ ಇತರರನ್ನು ಹಿಂಸೆಮಾಡುವ
ಯೋಚನೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುವಕಾರಣ ಹಿಂಸಕರೆಂದೂ ಶತ್ರುಗಳೆಂದೂ ವ್ಯವಹೃತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಇವರನ್ನೂ ದೇವತೆಗಳು
ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾರೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವಿಶ್ವಾಹಾ—ವಿಶ್ವಾನಿ ಅಹಾನಿ ಯಸ್ಮಿನ್ ಅಖಂಡೇ ಕಾಲೇ ತಸ್ಮಿನ್ ಸರ್ವದಾ | ಎಲ್ಲಾ ಅಹಸ್ಸು
ಗಳನ್ನೂ ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ಅಖಂಡವಾದ ಕಾಲವು ವಿಶ್ವಾಹಾ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂದೂ, ದೇವತೆಗಳು
(ಯಾವಾಗಲೂ) ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ತಮ್ಮನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವರೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು
ವಿವರಿಸಿ, ಏವಂಭೂತಾಸ್ಸರ್ವೇ ಮರುತಃ ಅಗ್ನಿಂ ಸೇವಧ್ವಂ ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿರುವ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು
ಸೇವಿಸಲಿ ಎಂದು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಅವರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸಿ ಅವರೂ ಕೂಡ ಸೇವಿಸಬೇಕಾದ
ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸಶ್ಚ ತ—ಷಷ್ಠ ಸಂಗೇ. ಧಾತು. ಧಾತ್ವಾದೇಃಷಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ
ಸಶ್ಚ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಲಜ್ಜದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ತಸ್ಯ ಸ್ಥಮಿಸಾಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ತ
ಆದೇಶ. ಧಾತುಜಕಾರಕ್ಕೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಚಕಾರಾದೇಶ. ಸ್ತೋಃಶ್ಚನಾಶ್ಚಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಶಕಾರಾ
ದೇಶ. ತಿಜ್ಜತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಧಮ್—ವೃಧು ವರ್ಧನೇ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ವಿತೀಯಾವಕ
ವಚನಾಂತರೂಪ.

ಶೇವೃಧಾಸಃ—ಶ ಸುಖಂ ವರ್ಧಯತಿ ಇತಿ ಶೇವೃಧಾಃ. ವೃಧು ವರ್ಧನೇ ಧಾತು. ಔಣಾದಿಕ ಅಸುನ್
ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಶೇ ಎಂಬ ವಿಕಾರ
ಬರುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರಕಯೋರಸಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂಚಿ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಂತಿ—ಅಸ ಭುವಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಯಚ್ಚಬ್ಧಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ
ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೂಢ್ಯಃ—ಧೈರ್ಯ ಚಿಂತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿದೃಶ್ಯತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೮) ಎಂಬು

ದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದೃಶಿಗ್ರಹಣನಾಮುರ್ಛಾದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. (ಇ) ಪೂರ್ವ ರೂಪ. ದುರ್ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ ದುರೋ ದಾಶನಾಶ ದ ಭಧ್ಯೇಷೂತ್ವಂ ವಕ್ತವ್ಯಮುತ್ತರ- ಸದಾದೇಃ ಸ್ವತ್ವಂಚಿ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಉತ್ಪ. ದಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರಾದೇಶ. ದೂಢಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಶಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಛಂದಸ್ಸುಭಯಥಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಯಜಾದೇಶವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಯಜಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವಾಹಾ—ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಪುಂಸಕಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶಿಗೆ ಲುಕ್.

ಅವಭುಃ—ದಂಭು ದಂಭನೇ. ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಉಸಾದೇಶ. ಶ್ರಂಥಿ- ಗ್ರಂಥಿವಂಭಿ ಸ್ವಂಜೀನಾಮುಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕದಿಂದ ಸಂಯೋಗದ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಕಿತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನಿದಿತಾಂಹಲಉಪಧಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ದ್ವಿರ್ವಚನ ಪ್ರಕರಣೇ ಛಂದಸಿ ವೇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮ್ (ಕಾ. ೬-೧-೮) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಲಿಣ್ಮಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಸತಿಶಿಷ್ಯಃಸ್ವರೋ ಬಲೀಯಾನ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಉದಾತ್ತವುಳ್ಳ ತಿಜಂತಪರವಾದುದರಿಂದ ತಿಜಾಚೋದಾತ್ತವತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಅಘ್) ಅನುದಾತ್ವ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸ ತ್ವಂ ನೋ ರಾಯಃ ಶಿಶೀಹಿ ಮಿಥ್ಯೋ ಅಗ್ನೇ ಸುವೀರ್ಯಸ್ಯ ।

ತುವಿದ್ಯುನ್ಮ ವರ್ಷಿಷ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಜಾವತೋಽನಮಿವಸ್ಯ ಶುಷ್ಕಿಣಿಃ ॥ ೩ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಸಃ | ತ್ವಂ | ನಃ | ರಾಯಃ | ಶಿಶೀಹಿ | ಮಿಥ್ಯಃ | ಅಗ್ನೇ | ಸುವೀರ್ಯಸ್ಯ |

ತುವಿದ್ಯುನ್ಮ | ವರ್ಷಿಷ್ಯಸ್ಯ | ಪ್ರಜಾವತಃ | ಅನಮಿವಸ್ಯ | ಶುಷ್ಕಿಣಿಃ ॥ ೩ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಸ ತಥಾವಿಧಸ್ತುಂ ನೋಽಸ್ಮಾನ್ರಾಯಃ | ತೃತೀಯಾರ್ಥೇ ಷಷ್ಠೀ | ಧನೇನ ಶಿಶೀಹಿ | ತೀಕ್ಷ್ಣಾನ್ ಕುರು | ಅಸ್ಮಾನ್ಸನಸಮೃದ್ಧಾನ್ಕುರು | ಕಿಂಚ ತುವಿದ್ಯುನ್ಮ ಬಹುಧನೋಪೇತ ಅತ ಏವ ಮಿಥ್ಯೋ ಮೀಥ್ಯನ್ ಕಾಮಾನಾಂ ಸೇಕ್ತಃ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಂ ವರ್ಷಿಷ್ಯಸ್ಯ ವೃದ್ಧತಮಸ್ಯ ಪ್ರಭೂತಸ್ಯ ಪ್ರಜಾವತೋಽಪತ್ಯಯುಕ್ತಸ್ಯಾನಮೀವಸ್ಯಾರೋಗ್ಯಹೇತೋರತ ಏವ ಶುಷ್ಕಿಣೋ ಬಲಹೇತೋಃ ಸುವೀರ್ಯಸ್ಯ ಶೋಭನಸಾಮಾರ್ಥ್ಯಯುಕ್ತಸ್ಯಾನ್ನಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿನೋಽಸ್ಮಾನ್ಕುರು | ಯದ್ವಾ | ಏತತ್ಸರ್ವಂ ವಿಶೇಷಣತಯಾ ಯೋಜನೀಯಂ | ಏತಾಃ ಷಷ್ಠ್ಯಸ್ತೃತೀಯಾರ್ಥೇ | ಏತದುಕ್ತಂ ಭವತಿ | ಧನೇನಾ-

ಪತ್ಯಾರೋಗ್ಯಶರೀರಬಲೋಪೇತೇನಾನ್ನೇನಾಸ್ತಾನ್ನಮೃದ್ವಾನ್ಮುರ್ವತಿ || ಶಿಶೀಹಿ | ಶಿಶ್ನೋ ನಿಶಾನ ಇತ್ಯಸ್ಯ
ಲೋಟಿ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಶ್ಲುಃ | ನಾ ಭಂದಸೀತಿ ವಿಕಲ್ಪೇನ ಜಾತ್ಯಾದಜಾತೇಶ್ವೇತಿ
ಹೇರ್ಥಿರಾದೇಶೋ ನ ಭವತಿ | ದೀರ್ಘಶ್ವಾಂದಸಃ | ನಿಘಾತಃ | ಮಿಥ್ಯಾಃ | ಮಿಹ ಸೇಚನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಕ್ಷಸಾ
ದಾಶ್ವಾನ್ ಸಾಹ್ವಾನ್ ಮಿಥ್ಯಾಂಶ್ವೇತಿ ನಿಪಾತನಾತ್ ಥತ್ವಂ ಉಪಧಾದೀರ್ಘಶ್ಚ | ಸಂಬುದ್ಧೌ ನುಮಿ
ಕೃತೇ ಹಲ್ ಜ್ಯಾದಿಲೋಪೇ ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪೇ ಚ ಕೃತೇ ಮತುವಸೋ ರುಃ ಸಂಬುದ್ಧೌ ಭಂದ-
ಸೀತಿ ರುಃ | ಪಾದಾದಿತ್ಯಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ತುವಿದ್ಯಮ್ನು—ಪ್ರಭೂತವಾದ ಧನದಿಂದ ಕೂಡಿದ | ಅಗ್ನೀ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಸಃ—ಮೇಲೆ ವರ್ಣಿತ
ವಾದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನೂ | ಮಿಥ್ಯಾಃ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವವನೂ ಆದ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಸುವೀರ್ಯಸ್ಯ—
ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವೀರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ | ವರ್ಷಿಷ್ಯಸ್ಯ—ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಭೂತವಾದುದೂ | ಪ್ರಜಾವತಃ—ಪುತ್ರಪೌ-
ತ್ರಾದಿಸಂಪದ್ಯುಕ್ತವಾದುದೂ | ಅನಮೀವಸ್ಯ—ಆರೋಗ್ಯಹೇತುವಾದುದೂ | ಶುಷ್ಕಿಣಃ—ಶಕ್ತಿಜನಕವಾದುದೂ
ಆದ | ರಾಯಃ—ಧನದಿಂದ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಶಿಶೀಹಿ—ಸಮೃದ್ಧರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪ್ರಭೂತವಾದ ಧನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಮೇಲೆ ವರ್ಣಿತವಾದ ಸದ್ಗುಣಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದವನೂ,
ಕಾಮಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವವನೂ ಆದ ನೀನು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವೀರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ, ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಭೂತವಾದುದೂ,
ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಸಂಪದ್ಯುಕ್ತವಾದುದೂ, ಆರೋಗ್ಯಹೇತುವಾದುದೂ, ಶಕ್ತಿಜನಕವಾದುದೂ ಆದ ಧನದಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು
ಸಮೃದ್ಧರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು.

English Translation

Opulent AGNI, showerer (of benefits), prosper us with riches comprising
vigour, numerous progeny, health, and happiness.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಸ್ಮಾನ್ ರಾಯಃ ಶಿಶೀಹಿ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಧನವಂತರಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಲಿ
ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತುವಿದ್ಯಮ್ನು ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಭೂತವಾದ ಧನವುಳ್ಳವ
ನೆಂದೂ, ಅಗ್ನಿಯು ನಮ್ಮನ್ನು ಬಹಳ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಿ ಎಂದೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಷಷ್ಠೀವಿಭಕ್ತೃಂತವಾಗಿರುವ ವರ್ಷಿಷ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಜಾವತಃ ಅನಮೀವಸ್ಯ ಶುಷ್ಕಿಣಃ ಸುವೀರ್ಯಸ್ಯ
ಈ ಪದಗಳಿಗೆ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವ, ಪುತ್ರಪೌತ್ರರುಂಟಾಗಲು ಕಾರಣವಾದ, ಬಲಾರೋಗ್ಯಗಳನ್ನು
ಉಂಟುಮಾಡುವ ಅನ್ನವು ನಮಗೆ ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಉಂಟಾಗಲಿ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು
ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಯದ್ವಾ ಏತತ್ಸರ್ವಂ ವಿಶೇಷಣತಯಾ ಯೋಜನೀಯಂ ಧನೇನ ಅಪತ್ಯಾರೋಗ್ಯಶರೀರ-
ಬಲೋಪೇತೇನ ಅನ್ನೇನ ಚ ಅಸ್ಮಾಕ್ ಸಮೃದ್ಧಾನ್ ಕುರು. ಈ ಪದಗಳೆಲ್ಲವೂ ಧನವಾಚಕವಾದ ರೈ ಪದಕ್ಕೆ

ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಪುತ್ರರೂ, ಆರೋಗ್ಯವೂ, ಶರೀರದ (ಬಲವೂ) ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೂ ಇವುಗಳು ಉಂಟಾಗಲು ಕಾರಣವಾದ ಅನ್ನವುಳ್ಳವರನ್ನಾಗಿ ಅಥವಾ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ನಾವು ಧನ ಸಮೃದ್ಧರಾಗಿರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಶಿಶೀಹಿ—ಶಿಷ್ ನಿನಾಸೇ. ಧಾತು.. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಬಹುಲಂಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಶ್ಲು ಆದೇಶ. ಶ್ಲಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ನಾಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಜಾತ್ಯವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಜಾತಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಧಿಭಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಛಾಂದಸವಾಗ್ನಿಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮೀಘ್ವಾಃ—ಮಿಹ ಸೇಚನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಕ್ವಸುರಾದೇಶ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ದಾಶ್ವಾನ್ ಸಾಹ್ವಾನ್ ಮೀಘ್ವಾಂಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತು ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಥತ್ವ. ಉಪಧಾದೀರ್ಘಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಮೀಘ್ವಾಸ್ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಂಬುಧಿಯಲ್ಲಿ ಸುಪರವಾದಾಗ ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ ದೀರ್ಘಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಲಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಸು ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲೋಪ. ಸಂಯೋಗಾಂತಸ್ಯ ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರದಪರದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಮತುವಸೋರುಃ ಸಂಬುದ್ಧೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ. ವಿಸರ್ಗ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ರಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ. ತುವಿದ್ಯುನ್ಮುಂಽಬ ಸಂಬುಧಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ರಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನಮೀವಸ್ಯ—ನಿಷ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಚಕ್ರಿಯೋ ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾಭಿ ಸಾಸಹಿಶ್ವಕ್ರಿದೇವೇಷ್ವಾ ದುವಃ ।

ಆ ದೇವೇಷ್ವ ಯತತ ಆ ಸುವೀರ್ಯ ಆ ಶಂಸ ಉತ ನೃಣಾಂ ॥ ೪ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಚಕ್ರೀಃ | ಯಃ | ವಿಶ್ವಾ | ಭುವನಾ | ಅಭಿ | ಸಸಹಿಃ | ಚಕ್ರೀಃ | ದೇವೇಷ್ವಾ | ಆ | ದುವಃ |

ಆ | ದೇವೇಷ್ವಾ | ಯತತೇ | ಆ | ಸುವೀರ್ಯೇ | ಆ | ಶಂಸೇ | ಉತ | ನೃಣಾಂ ॥ ೪ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯೋಽಯಮಗ್ನಿಶ್ಚಕ್ರಿಃ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತಃ ಕರ್ತಾ ಸ ಚ ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾ ವಿಶ್ವಾನಿ ಭವನಾನ್ಯಭಿ
ಅಭಿವಿಶತಿ | ತತ್ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ತದೇವಾನುಪ್ರಾವಿಶದಿತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ಚಕ್ರಿಃ ಕರ್ತಾ ಸೋಽಗ್ನಿಃ ಸಾಸಹಿಃ
ಪುರೋಡಾಶಾದಿಹವಿರ್ಭಾರಸಹನಶೀಲಃ ಸನ್ ದುರ್ಮೋಽಸ್ಮಾಭಿದರ್ಶತುಂ ಹವಿರ್ದೇವೇಷು ಯಜನೀಯ-
ದೇವೇಷ್ವಾ | ಆನಯತಿ | ಸ ಚಾಗ್ನಿರ್ದೇವೇಷು ದೇವನಶೀಲೇಷು ಸ್ತೋತ್ರೇಷ್ವಾ ಯತತೇ | ಅಭಿಮು-
ಖ್ಯೇನ ಗಚ್ಛತಿ | ಯದ್ವಾ ವಿಶ್ವಾನಿ ಭುವನಾನಿ ಚಕ್ರಿರಭಿಸಾಸಹಿರಭಿಭವನಶೀಲಃ | ಆಕಾರಶ್ಚಾರ್ಥೇ |
ದೇವೇಷು ಚ ದುವಃ ಪರಿಚರಣಂ ಚಕ್ರಿಃ ಕರ್ತಾ | ಯ ಏವಂಭೂತಃ ಸ ಅಯತತ ಇತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವ-
ವತ್ | ಉತ ಅಪಿ ಚ ನೃಣಾಂ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ನೇತ್ರ್ಯಾಣಾಂ ಶಸ್ತ್ರಾಣಾಂ ಶಂಸೇ | ಶಂಸನಂ ಶಂಸಃ ಶಸ್ತ್ರಂ |
ತಸ್ಮಿನ್ ಸೋಽಗ್ನಿರಾಗಚ್ಛತಿ | ತಥಾ ನೃಣಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಸುವೀರ್ಯೇ ಶೋಭನವೀರ್ಯೋಪೇತ-
ಯುದ್ಧೇ ತದ್ರಕ್ಷಣಾರ್ಥಮಾಗಚ್ಛತಿ | ಅನೇನಾಗ್ನೇಃ ಸರ್ವವ್ಯಾಪಕತಾ ಪ್ರತಿಪಾದಿತಾ ಭವತಿ || ಚಕ್ರಿಃ |
ದುಕ್ತೃರ್ಭೌತರಣೇ | ಅದೃಗಮಹನಜನಃ ಕಿಂಕಿನ್ಯಾ ಲಿಖ್ಯ ಚೇತಿ ಕಿನ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಲಿಡ್ಯದ್ಭಾವಾದ್ವಿಸರ್ವ-
ಚಿಸಂ | ಕಿತ್ವಾಪ್ತದ್ಭಾವಾಃ | ನಿಶ್ಚಯಃ | ಸಾಸಹಿಃ | ಪಹ ಮರ್ಷಣ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಯಜಂತಾಪ್ತೇಹಿವಹಿ
ಚಲಿಸತಿಭ್ಯೋ ಯಜಂತೇಭ್ಯಃ ಕಿಂಕಿನ್ಯಾ | ಪಾ ೩-೨-೧೭೧-೪ | ಇತಿ ಕಿಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಯತತೇ |
ಯತೀ ಪ್ರಯತ್ನೇ | ಯದ್ವ್ಯತ್ತಯೋಗಾದವಿಘಾತಃ | ಶಂಸೇ | ಭಾವೇ ಘೌ | ಇತ್ಯಸ್ವರಃ | ನೃಣಾಂ
ಸ್ಯ ಚೇತಿ ವಿಕಲ್ಪೇನ ದೀರ್ಘಾರ್ಥಭಾವಃ | ನಾಮಸ್ಯ ತರಸ್ಯಾಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ವಿಶ್ವೇತ್ಯಾದಿಷು
ನ ಲೋಕಾನ್ಯಯೇತಿ ಷಷ್ಠೀಪ್ರತಿಷೇಧಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಯಃ—ಯಾನ ಈ ಅಗ್ನಿಯು | ಚಕ್ರಿಃ—ಜಗತ್ಪರ್ವನಾಗಿದ್ದು | ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾನಿ—ಸಕಲ ಜಗತ್ತನ್ನೂ |
ಅಭಿ—ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ. | ಚಕ್ರಿಃ—ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನಾದ ಅಗ್ನಿಯು | ಸಾಸಹಿಃ—ಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳನ್ನು
ವಹಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನಾಗಿ | ದುವಃ—(ನಮ್ಮಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದ) ಹವಿಸ್ಸನ್ನು | ದೇವೇಷು—ದೇವತೆಗಳ
ಲ್ಲಿಗೆ | ಅ(ನಯಂತಿ)—ತೆಗೆದುಕೊಂಡುಹೋಗಿ ಸೇರಿಸುತ್ತಾನೆ | ದೇವೇಷು—ದೇವಪೂಜಕರಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಲ್ಲಿ |
ಆ ಯತತೇ—ಎದುರುಗೊಂಡುಹೋಗಿ ಸೇರುತ್ತಾನೆ | ಸುವೀರ್ಯೇ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ತೋರಿಸುವ
ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ | ಆ—(ಸಹಾಯಕ್ಕೆ) ಬರುತ್ತಾನೆ. | ಉತ—ಮತ್ತು | ನೃಣಾಂ—ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ಮಾನವರ |
ಶಂಸೇ—ಸ್ತೋತ್ರಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ | ಆ(ಗಚ್ಛತಿ)—ಬಂದು ಸೇರುತ್ತಾನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಜಗತ್ಪರ್ವನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಸಕಲ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಪುರೋಡಾಶಾದಿ
ಗಳನ್ನು ವಹಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನಾಗಿ ನಮ್ಮಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು
ಹೋಗಿ ಸೇರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ದೇವಪೂಜಕರಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಎದುರುಗೊಂಡು ಹೋಗಿ ಸೇರುತ್ತಾನೆ. ಶ್ರೇಷ್ಠ
ವಾದ ವೀರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ಮಾನವರ ಸ್ತೋತ್ರ
ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದು ಸೇರಿ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation

He who is the maker pervades all worlds ; he the enduring maker (of
all) bears our offerings to the gods : he is present with the devout (worship-
pers) and amidst the heroism and the devotions of men.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಚಕ್ರೀ: ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾ ಅಭಿ—ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತಃ ಕರ್ತಾ ವಿಶ್ವಾನಿ ಭುವನಾನಿ ಅಭಿವಿಶತಿ | ಅಗ್ನಿಯು ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನೂ (ನಿರ್ಮಿಸಿ) ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿ, ತಾನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ತನ್ನ ರೂಪಾಂತರದಿಂದ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಜಗತ್ತಿನ ಪ್ರವೇಶವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದಾನೆ. | ತದೇವಾನು ಪ್ರಾವಿ-
ಶತ್ (ತೆ. ಉ. ೨-೬) ಎಂಬ ತೈತ್ತಿರೀಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದೆ.

ಚಕ್ರೀ ಸಾಸಹಿ:—ಪುರೋಡಾಶಾದಿಹವಿರ್ಭಾರವಹನಶೀಲಃ | ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನಾಗಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು ಪುರೋಡಾಶವೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ಒಯ್ಯುವವನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ದೇವೇಷು ಆಯತತೇ—ದೇವನಶೀಲೇಷು ಸ್ತೋತ್ರೈಷು ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಗಚ್ಛತಿ | ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಮುಖ್ಯಜರಿಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವನು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಜರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹರೂಪವಾದ ದಯಾಯುಕ್ತವಾದ ಬುದ್ಧಿಯು ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ—ವಿಶ್ವಾ ಚಕ್ರೀ ದೇವೇಷು ದುವಃ ಚಕ್ರೀ ದೇವೇಷು ಆಯತತೇ | ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನೂ, ದೇವತೆಗಳ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನೂ ಆಗಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಇರುತ್ತಾನೆ ಎಂದೂ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ದೇವೇಷು ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಯಜನೀಯದೇವೇಷು, ದೇವನಶೀಲೇಷು ಸ್ತೋತ್ರೈಷು ಯಾಗಾರ್ಹರಾದವರು ಎಂದೂ, ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರು ಎಂದೂ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿದೆ.

ನೃಣಾಂ ಶಂಸೇ—ಯಜ್ಞಸ್ಯ ನೇತೃಣಾಂ ಶಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ಶಂಸೇ | ಶಂಸನಂ ಶಂಸಃ ಶಸ್ತ್ರಂ | ಯಜ್ಞವನ್ನು ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾದ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಲು ತಕ್ಕ ಆನುಕೂಲ್ಯವನ್ನು ಒದಗಿಸುವವರು ನೇತೃಗಳೆಂದು ನೃಣಾಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಇವರು ಪರಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಶ್ರವಣಮಾಡಿ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸುವನು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ನೃಣಾಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ—ಮನುಷ್ಯರ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಸುವೀರ್ಯೇ ತೋಭನ-
ವೀರ್ಯೇಶೇತಯುಧೇ ಸುವೀರ್ಯಪದವು, ಬಹಳ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಯುದ್ಧಬೋಧಕನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ, ಅಗ್ನಿಯು ಮನುಷ್ಯರು ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಆಗಮಿಸುವನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿ, ಅನೇ-
ನಾಗ್ನೇಃ ಸರ್ವವ್ಯಾಪಕತಾ ಪ್ರತಿಸಾದಿತಾ ಭವತಿ—ಇದರಿಂದ ಅಂದರೆ, ಜಗತ್ಕರ್ತನಾಗಿ ಜಗತ್ತನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಯಾಗಾರ್ಹರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಸೇವಕನಾಗಿ, ತನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ ಮುಖ್ಯಜರಿಗೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗಿ ತನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿ ಮಾಡುವ ಇತರರಿಗೂ ತನ್ನ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಪರಿಸುವ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಹಿತನಾಗಿ, ವೀರರು ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನನ್ನಿಹಿತನಾಗಿರುವನೆಂದು ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಭಾವವು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಸರ್ವವ್ಯಾಪಕನಾಗಿರುವನೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಚಕ್ರೀ:—ಡುಕ್ಯೌ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಅದ್ಯಗಮಹನಜನಃಕಿರಿನೌ ಲಿಟ್ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇವಕ್ಕೆ ಕಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಈ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲೆಡ್ವದ್ಭಾವವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ.

ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಚಕಾರಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥ— (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೭-೩-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಣಾದೇಶ. ಚಕ್ರಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವಾ, ಭುವನಾ—ನಪುಂಸಕ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶೇಷ್ಯಂದಸಿಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ಸಾಸಹಿಃ—ಪಹ ಮರ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಯಜ್ ಬಂದಾಗ ಯಜಂತದ ಮೇಲೆ ಸಹಿ ವಹಿ ಚಲಿ ಪೃಭ್ಯೋ ಯಜಂತೇಭ್ಯಃ ಕಿಕ್ಕಿನ್ (ಪಾ. ಮ. ೩-೨-೧೭೧-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯಹಲಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜಾನ ಯಕಾರಕ್ಕೂ ಅತೋಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಕ್ಕೂ ಲೋಪ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯತತೇ—ಯತೀ ಪ್ರಯತ್ನೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಯಚ್ಚಬ್ಧ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತೇತ್ತಾದ ಧಾತುವಾದುದರಿಂದ ಪರದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಶಂಸೇ—ಶಂಸು ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘಂ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇನ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ನೃಣಾಮ್—ನೃ ಶಬ್ದ. ಪಷ್ಠೀ ಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ ನೃಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ ವಿಕಲ್ಪವಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನಾಮನೃತರಸ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಮಾ ನೋ ಅಗ್ನೇಮತಯೇ ಮಾವೀರತಾಯೈ ರೀರಧಃ ।

ಮಾಗೋತಾಯೈ ಸಹಸಸ್ಪುತ್ರ ಮಾ ನಿರ್ದೇಪ ದ್ವೇಷಾಂಸ್ಯಾ ಕೃಧಿ ॥ ೫ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಮಾ | ನಃ | ಅಗ್ನೇ | ಅಮತಯೇ | ಮಾ | ಅವೀರತಾಯೈ | ರೀರಧಃ |

ಮಾ | ಅಗೋತಾಯೈ | ಸಹಸಃ | ಪುತ್ರ | ಮಾ | ನಿರ್ದೇ | ಅಪ | ದ್ವೇಷಾಂಸಿ | ಅ | ಕೃಧಿ ॥ ೫ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸಹಸಸ್ಪುತ್ರ ಬಲಸ್ಯ ಪುತ್ರ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಂ ನೋಽಸ್ಮಾನ್ ಅಮತಯೇ ಶತ್ರುಭೂತಾಯ ದಾರಿ-
ದ್ರ್ಯಾಯ ಮಾ ರೀರಧಃ । ಸಂಸಿದ್ಧಾನ್ನಿಷಯಭೂತಾನ್ಮಾ ಕುರು । ತಥಾವೀರತಾಯಾ ಅಪುತ್ರತಾಯೈ ।

ಅವೀರಶಬ್ದೇನ ತದ್ವಾನ್ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ನೀರಸ್ಯ ಭಾವೋ ನೀರತಾ | ನ ನೀರತಾ ಅವೀರತಾ | ತಸ್ಯೈ |
 ಅಸ್ಮಾನಪುತ್ರತಾಯಾ ವಿಷಯಭೂತಾನ್ಮಾ ಕುರು | ತಥಾ ತ್ವಮಸ್ಮಾನಗೋತಾಯೈ ಗವಾದಿಪಶುಸಂಪತ್ಯೈ
 ಭಾವಸ್ಯ ವಿಷಯಭೂತಾನ್ಮಾ ಕುರು | ಕಿಂಚಾಸ್ಮಾನ್ನಿದೇ ನಿಂದಾಯಾ ವಿಷಯಭೂತಾನ್ಮಾ ಕುರು |
 ಮಾ ವಿಧೇಹಿ | ತಥಾ ತ್ವಂ ದ್ವೇಷಾಂಸಿ ಕರ್ಮಾಪರಾಧನಿಮಿತ್ತಾನ್ ದ್ವೇಷಾಂಶ್ಚಾಸಾಕೃಧಿ | ಅಸಾಕುರು |
 ನಿವಾರಯ || ಅವೀರತಾಯೈ | ನೀರಾ ಅಸ್ಯ ಸಂತೀತಿ ನೀರಃ | ಅರ್ಶಾದಿತ್ವಾದಚ್ | ತಸ್ಯ ಭಾವೋ ನೀರತಾ |
 ತಸ್ಯ ಭಾವಸ್ತು ತಲಾವಿತಿ ತಲ್ | ನ ನೀರತಾ ಅವೀರತಾ | ನ ಇಃ ಸ್ವರೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಪರಾದಿತ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲ-
 ಮಿತಿ ನಜುತ್ರರಸ್ಯಾದೇರುದಾತ್ತತಾ | ರೀರಧಃ | ರಾಧ ಸಾಧ ಸಂಸಿದ್ಧಾ | ಅಸ್ಮಾಣ್ಣ್ಯಂತಾಚ್ಛಾಂದಸೇ ಲುಜಾ
 ಣಿಶ್ರಿದ್ರುಸ್ತುಭ್ಯ ಇತಿ ಚ್ಲೇಶ್ವಜಾದೇಶಃ | ಕೇರನಿಟೀತಿ ಣಿಲೋಪಃ | ಕೌ ಚಿಜ್ಯುಪಧಾಯಾ ಇತ್ಯುಪಧಾ-
 ಪ್ರಸ್ಯಃ | ಚಿಜಾತಿ ದ್ವಿವಚನಂ | ಸನ್ನಲ್ಲಘಿನಿ ಚಿಜಪರ ಇತಿ ಸನ್ನದ್ಭಾವಃ | ಸನ್ಯತ ಇತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ಯಂ |
 ತಸ್ಯ ದೀರ್ಘೋ ಲಘೋರಿತಿ ದೀರ್ಘಃ | ನ ಮಾಜಯೋಗ ಇತ್ಯೆಡಭಾವಃ | ನಿಘಾತಃ | ಅಗೋತಾಯೈ |
 ಗೋಶಬ್ದೇನ ಗೋಮಾನ್ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ನ ಗೌರಗಾಃ | ಅಗೋರ್ಭಾವೋಽಗೋತಾ | ತಸ್ಯ ಭಾವ ಇತಿ
 ತಲ್ | ಲಿತ್ವೇರಃ | ಸಹಸಸ್ಪುತ್ರ | ಸುಬಾಮಂತ್ರಿತೇ ಪರಾಂಗವತ್ಸೇರ ಇತಿ ಪರಾಂಗವದ್ಭಾವಾತ್ಸಹಸ-
 ಸ್ಪುತ್ರ ಇತ್ಯೇತಯೋಃ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತತ್ವಂ | ನಿಧೇ | ಣಿದಿ ಕುತ್ಸಾಯಾಂ | ಅಸ್ಮಾತ್ಸಂಪದಾದಿತ್ವಾದ್ಭಾವೇ
 ಕ್ವಿಪ್ | ಅನಿತ್ಯಮಾಗಮಶಾಸನಮಿತಿ ನುಮಭಾವಃ | ಸಾವೇಕಾಚಿ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತಾ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸಹಸಸ್ಪುತ್ರ—ಶಕ್ತಿಪುತ್ರನಾದ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಅಮತಯೇ—
 ಶತ್ರುಭೂತವಾದ ದಾರಿದ್ರ್ಯಕ್ಕೆ | ಮಾ ರೀರಧಃ—ಪಾತ್ರವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಡ | ಅವೀರತಾಯೈ—ವೀರಪುತ್ರ-
 ರಹಿತವಾದ ಸ್ಥಿತಿಗೂ | ಮಾ—ಪಾತ್ರವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಡ | ಅಗೋತಾಯೈ—ಗವಾದಿಪಶುಹೀನವಾದ
 ದೆಸೆಗೂ | ಮಾ—ಪಾತ್ರವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಡ | ನಿಧೇ—ದೂಷಣೆಗೆ ಭಾಜನರನ್ನಾಗಿ | ಮಾ—ಮಾಡಬೇಡ |
 ದ್ವೇಷಾಂಸಿ—ಪರಸ್ಪರವಾದ ದ್ವೇಷಾಸೂಯೆಗಳನ್ನು | ಅಸಾಕೃಧಿ—ದೂರಮಾಡಿ ನಾಶವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಶಕ್ತಿಪುತ್ರನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಶತ್ರುಭೂತವಾದ ದಾರಿದ್ರ್ಯಕ್ಕೂ ವೀರಪುತ್ರರಹಿತವಾದ ಸ್ಥಿತಿಗೂ, ಗವಾದಿ-
 ಪಶುಹೀನವಾದ ದೆಸೆಗೂ, ಮತ್ತು ಇತರರ ನಿಂದೆಗೂ ನಮ್ಮನ್ನು ಪ್ರಾತ್ರರಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಡ. ನಮ್ಮ ನಮ್ಮ
 ಪರಸ್ಪರವಾದ ದ್ವೇಷಾಸೂಯೆಗಳು ದೂರವಾಗಿ ನಾಶವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು.

English Translation

Consign us not, AGNI, to malignity ; (doom) us not to the absence of
 prosperity ; nor, son of strength, to the want of cattle, nor to reproach : drive
 away (all) animosities.

ವಿಶೇಷವಿಸಯಗಳು

ಅಗ್ನಿಯನ್ನು, ಸಹಸಸ್ಪುತ್ರ—ಅರಣಿಗಳಿಂದ ಬಲವಾಗಿ ಮುಢನಮಾಡುವಾಗ, ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುವಕಾರಣ ಬಲಸ್ಯ
 ಪುತ್ರನೆಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಿ, ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ದಾರಿದ್ರ್ಯವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವಂತೆ
 ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಮತಯ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಶತ್ರುಗಳು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಅವೀರತಾಯೈ—ವೀರಶಬ್ದೇನ ತದ್ವಾನ್ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ವೀರಸ್ಯ ಭಾವಃ ವೀರತಾ ನ ವೀರತಾ ಅವೀರತಾ | ಅಸ್ಮಾಕ್ ಅಪುತ್ರತಾಯಾ ವಿಷಯಭೂತಾನ್ ಮಾ ಕುರು | ವೀರ್ಯಶಬ್ದದಿಂದ ವೀರ್ಯವುಳ್ಳವನು ಎಂದೂ, ವೀರನ ಧರ್ಮವು ವೀರ್ಯವೆಂದೂ, ವೀರ್ಯವಿಲ್ಲದವನು ಅವೀರನೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ವೀರ್ಯದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುವ ಪುತ್ರನನ್ನು ಹೊಂದಿ ಇರುವವನು ವೀರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆಂದೂ, ಪುತ್ರವಂತನಲ್ಲದಿರುವವನು ಅವೀರನೆಂದೂ, ವಿವರಿಸಿ, ಅಗ್ನಿಯು ಯಾಜ್ಞಕರಾದ ನಮಗೆ ಅಪುತ್ರತೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡದಿರಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ನಿದೇ ಮಾ ಕುರು—ನಿಂದಾಯಾ ವಿಷಯಭೂತಾನ್ ಮಾ ವಿಧೇಹಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಯಜಮಾನರಾದ ನಮಗೆ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ನಂದೆಯೂ ಉಂಟಾಗದಿರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ದ್ವೇಷಾಂಸಿ ಅಪ ಆ ಕೃಧಿ—ಕರ್ಮಾಪರಾಧನಿಮಿತ್ತಾನ್ ದ್ವೇಷಾಂತ್ಕ ನಿವಾರಯ | ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಬಹುದಾದ ಅವಶ್ಯಕತೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವ ನ್ಯೂನತೆಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ಅಪರಾಧಗಳು ನಮಗೆ ಉಂಟಾಗದಿರಲಿ ಎಂದೂ, ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮಗಳ ಆಚರಣೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಅಲಸಿಕೆ (ಸೋಮಾರಿತನವೇ) ಮೊದಲಾದ ಅಪರಾಧಗಳು ನಮಗೆ ಸಂಭವಿಸದಿರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅವೀರತಾಯೈ—ವೀರಾಃ ಅಸ್ಯ ಸಂತಿ ಇತಿ ವೀರಃ. ಅಶ್ ಆದಿಭ್ಯೋಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವೀರಸ್ಯ ಭಾವಃ ವೀರತಾ. ತಸ್ಯ ಭಾವಸ್ತ್ವತಲೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಲಂತಂಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಟಾಪ್. ನ ವೀರತಾ ಅವೀರತಾ ತಸ್ಯೈ. ನರ್ಜಾತತ್ಪುರುಷದಲ್ಲಿ ನರ್ಜಾಸ್ವರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಪರಾದಿತ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀವಿಕ ವಚನಾಂತರೂಪ.

ವೀರಧಃ—ರಾಧ ಸಾಧ ಸಂಸಿದ್ಧೌ. ಹೇತುಮತಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವಾಗ ಣಿಚ್. ಣಿಜಂತದಮೇಲೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲೋಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಞ್. ಣಿಶ್ರಿದ್ರುಸ್ಪ್ರಭ್ಯಃ ಕರ್ತರಿ ಚಿಜ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಗೆ ಚಿಜಾದೇಶು ಕೇರನಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಣಾಚಿಜ್ಯುಪಧಾಯಾ ಹ್ರಸ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಚಿಜಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಸನ್ವಲ್ಪಘನಿಚಿಜ್ ಪರೇನಗ್ಲೋವೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್ವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಸನ್ಯತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಅದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘೋಲಘೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ. ಮಾಜ್ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನ ಮಾಜ್ ಯೋಗೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಗೋತಾಯೈ—ಇಲ್ಲಿ ಗೋಶಬ್ದದಿಂದ ಗೋವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬೋಧಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ನ ಗೌಃ ಅಗೌಃ ಅಗೋರ್ಭಾವಃ ಅಗೋತಾ ತಸ್ಯ ಭಾವಸ್ತ್ವತಲೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಲಿತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಹಸಸ್ಪತ್ರ—ಸುಬಾಮಂತ್ರಿತೇ ಪರಾಂಗವತ್ಸೇರೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಹಸಃ ಎಂಬ ಪಠ್ಯಂತಕ್ಕೆ ಪರಾಂಗತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಅಮಂತ್ರಿತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿರ್ದೇ—ನಿರ್ದಿ ಕುತ್ಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಸಂಪದಾದಿಗಣದಲ್ಲಿ ಪೇತವಾದುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್. ಆಗಮಶಾಸ್ತ್ರಮನಿತ್ಯಂ ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಧಾತುವು ಇದಿತ್ತಾದರೂ ನುಮಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾವೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಶಗ್ನಿ ವಾಜಸ್ಯ ಸುಭಗ ಪ್ರಜಾವತೋಽಗ್ನೇ ಬೃಹತೋ ಅಧ್ವರೇ ।

ಸಂ ರಾಯಾ ಭೂಯಸಾ ಸೃಜ ಮಯೋಭುನಾ ತುವಿದ್ಯುಮ್ಮ ಯಶಸ್ವತಾ ॥ ೬ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಶಗ್ನಿ | ವಾಜಸ್ಯ | ಸುಭಗ | ಪ್ರಜಾವತಃ | ಅಗ್ನೇ | ಬೃಹತಃ | ಅಧ್ವರೇ |

ಸಂ | ರಾಯಾ | ಭೂಯಸಾ | ಸೃಜ | ಮಯೋಭುನಾ | ತುವಿದ್ಯುಮ್ಮ | ಯಶಸ್ವತಾ ॥ ೬ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸುಭಗ ಶೋಭನಧನೋಪೇತ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಮಧ್ವರೇಽಸ್ಮಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣೇಽಸ್ಮಿನ್ನಗ್ನಿ-
ಷ್ಟೋಮಾದಿಕರ್ಮಣಿ ಬೃಹತೋ ಮಹತಃ ಪ್ರಭೂತಸ್ಯ ಪ್ರಜಾವತೋಽಪತ್ಯೋಪೇತಸ್ಯ ವಾಜಸ್ಯಾನ್ನಸ್ಯ
ಶಗ್ನಿ | ಈಶಿಷೇ | ತಾದೃಶಮನ್ನಮಸ್ಮಿನ್ನಧ್ವರೇಽಸ್ಮಾಭ್ಯಂ ದೇಹಿ | ಕಿಂಚ ತುವಿದ್ಯುಮ್ಮ ಬಹುಧನಯುಕ್ತ
ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಮಯೋಭುನಾ | ಮಯ ಇತಿ ಸುಖನಾಮ ಶೇವೃಧಂ ಮಯ ಇತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಪಾಠಾತ್ |
ತದ್ವಾನಾದ್ಯುಪಯೋಗಹೇತುತಯಾ ಸುಖಸ್ಯ ಭಾವಕೇನಾತ ಏವ ಯಶಸ್ವತಾ ಕೀರ್ತಿಮತಾ ಭೂಯ-
ಸಾತಿಪ್ರಭೂತೇನ ರಾಯೈವಂವಿಧೇನ ಧನೇನಾಸ್ಮಾನ್ ಸಂಸೃಜ | ಸಂಯೋಜಯ ॥ ಶಗ್ನಿ | ಶಕ್ಲೈ ಶಕ್ತಾ-
ವಿತ್ಯಸ್ಯ ಲೋಟಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಹುರುಲೈಘ್ಯೇ ಹೇರ್ಥಿರಿತಿ ಧಿರಾದೇಶಃ |
ಹೇರಸಿತ್ತ್ವಾದುದಾತ್ತತಾ | ರಾಯಾ | ಊಡಿದಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಭೂಯಸಾ | ಬಹುಶ-
ಬ್ಧಾತ್ ದ್ವಿವಚನವಿಭಜ್ಯೋಪಪದ ಇತೀಯಸುನ್ | ಬಹೋರ್ಲೋಪೋ ಭೂ ಚ ಬಹೋರಿತೀಯಸುನಃ
ಸರ್ವಸ್ಯ ಲೋಪೇ ಪ್ರಾಪ್ತ ಅದೇಃ ಪರಸ್ಯ | ಪಾ. ೧-೧-೫೪ | ಇತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯಾದೇರ್ಲೋಪೋ ಬಹೋ-
ರ್ಭಾರಾದೇಶಶ್ಚ | ನಿತ್ಸೇರಃ | ಸೃಜ | ಸೃಜ ವಿಸರ್ಗೇ | ತುದಾದಿಃ | ಲೋಟಿ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ |
ಮಯೋಭುನಾ | ಭೂಸತ್ತಾಯಾಮಿತ್ಯಸ್ಮಾದೌಣಾದಿಕೋ ಡುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತುವಿದ್ಯುಮ್ಮ | ಪಾದಾದಿ-
ತ್ವಾದನಿಘಾತಃ ॥

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸುಭಗ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನಯುಕ್ತನಾದ | ಅಗ್ನೇ—ಅಗ್ನಿಯೇ | ಅಧ್ವರೇ—ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮರೂಪವಾದ
ಈ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ | ಬೃಹತಃ—ಪ್ರಭೂತವಾದುದೂ, | ಪ್ರಜಾವತಃ—ಪುತ್ರಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ ಆದ |

ನಾಜಸ್ಯ—ಅನ್ನಕ್ಕೆ | ಶಗ್ನಿ—ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದೀಯೆ. | ತುವಿದ್ಯುಮ್ನ—ಪ್ರಭೂತವಾದ ಧದಕ್ಕೆ ಈಶನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ
ಮಯೋಭುನಾ—ಸುಖಹೇತುವಾದುದೂ, | ಯಶಸ್ವತಾ—ಯಶಸ್ವಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ, | ಭೂಯಸಾ—ಅತ್ಯಧಿಕ
ವಾದುದೂ ಆದ | ರಾಯಾ—ಧನದೊಡನೆ | ಸಂ ಸ್ಯಜ—(ನಮ್ಮನ್ನು) ಸೇರಿಸು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದೂ ಪ್ರಭೂತವಾದುದೂ ಆದ ಧನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮರೂಪವಾದ
ಈ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಧಿಕವಾದುದೂ, ಪುತ್ರಾದಿಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ ಆದ ಅನ್ನಕ್ಕೆ ನೀನು ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದೀಯೆ.
ಆದುದರಿಂದ ಸುಖಹೇತುವಾದುದೂ, ಯಶಸ್ವಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ, ಅತ್ಯಧಿಕವಾದುದೂ ಆದ ಐಶ್ವರ್ಯದೊಡನೆ ನಮ್ಮನ್ನು
ಸೇರಿಸಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಸಂಪದ್ಯುಕ್ತರಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು.

English Translation

Auspicious AGNI, bestow (upon us) at the rite, food (the source of)
happiness and renown.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಧ್ವರೇ ನಾಜಸ್ಯ ಶಗ್ನಿ—ಅಸ್ಮಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣೇ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದಿಕರ್ಮಣಿ ಅನ್ನಸ್ಯ ಈಶಿಷೇ |
ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸುಭಗ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯು ಶೋಭನಧನೋಪೇತ-ಉತ್ತಮವಾದಧನವಂತನೆಂದು
ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಯಾಗಮಾಡುವವರು ಆಚರಿಸುವ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮವೇ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ
ವಾದ ಧನವುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯು ಆಪ್ರಕಾರವಾಗಿರುವ ಅನ್ನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು
ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ಅನ್ನವು ಬೃಹತಃ—ಮಹತಃ ಪ್ರಭೂತವಾಗಿರುವ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದೂ ಎಂದೂ,
ಪ್ರಜಾವತಃ ಅಪತ್ಯೋಪೇತಸ್ಯ—ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಸಂತತಿಯ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದೆಂದೂ
ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಮಯೋಭುನಾ ಭೂಯಸಾ ರಾಯಾ ಸಂಸ್ಯಜ—ಮಯ ಇತಿ ಸುಖನಾಮ ತದ್ವಾನಾದ್ಯುಪಯೋಗ
ಹೇತುತಯಾ ಸುಖಸ್ಯ ಭಾವಕೇನ ಅತಿಪ್ರಭೂತೇನ ಏವಂ ವಿಧೇನ ಧನೇನಾಸ್ಮಾ ಸಂಯೋಜಯ | ಇಲ್ಲಿ
ಬಹುಧನಯುಕ್ತ, ಬಹಳ ಧನವಂತನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ತುವಿದ್ಯುಮ್ನ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂ-
ಬೋಧಿಸಿದೆ. ಮಯ ಶಬ್ದವು ಸುಖನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಧನವು ದಾನವೇ ಮೊದಲಾದ ಉಪ-
ಯೋಗಗಳಿಂದ ಸುಖಜನಕವಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಮಯೋಭೂ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ವ್ಯಪದಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ದಾನಾದಿ
ಗಳಿಂದ ಕೀರ್ತಿಸಂಪಾದಕವಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಯಶಸ್ವಿಯೂ ಆಗಿರುವುದೆಂದು ಯಶಸ್ವತಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನೂ
ಹೇಳಿದೆ. ಸುಖಜನಕವಾದುದೂ, ಕೀರ್ತಿಸಂಪಾದಕವಾದುದೂ, ಪ್ರಭೂತವಾದುದೂ ಆದ ಧನವನ್ನು ಬಹಳ ಧನವಂತ
ನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ನಮಗೆ ದೊರಕಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಶಗ್ನಿ—ಶಕ್ಲ್ಯ ಶಕ್ತೌ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಸೇರ್ಹ್ಯಪಿಚ್ಛ
ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಬಹುಲಂಛಂಧಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಝಲಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಹಿ
ಬಂದುದರಿಂದ ಹುರುಲ್ ಭೋಜ್ ಹೇರ್ಥಿಃ (೬-೪-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಧಿಆದೇಶ. ಝಲಾಂ ಜತ್

ಝಶಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಕಕಾರಕ್ಕೆ ಗಕಾರದೇಶ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಗೆ ಅಪಿತ್ವವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಬೃಹತಃ—ಬೃಹನ್ಮಹತೋರುಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಾಯಾ—ರೈ ಶಬ್ದ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಊಡಿದಂಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭೂಯಸಾ—ಬಹುಶಬ್ದ. ಅತಿಶಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ದ್ವಿವಚನವಿಭಜ್ಯೋಪಪದೇ ತರಬೀಯ—ಸುನೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹೋರ್ಲೋಪೋ ಭೂಚಬಹೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫೪) ಬಹು ಎಂಬುದರ ಪರಕ್ಕೆ ಲೋಪ, ಬಹು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಭೂ ಆದೇಶ, ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರದ ಈಯಸುನಿಗೆ ಸರ್ವಲೋಪಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಆದೇಶಪರಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈಯಸುನಿನ ಆದಿಯ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಬಹು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಭೂಆದೇಶ. ಭೂಯಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೃಜ—ಸೃಜ ವಿಸರ್ಗೇ. ಧಾತು. ತುದಾದಿ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಶ ಏಕರ ಣಕ್ಕೆ ಜುತ್ವಾತಿದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜ್ಜುತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಯೋಭುನಾ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಇವಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕವಾದ ಡು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಟಿಗೆ (ಊ) ಲೋಪ. ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ತುವಿದ್ಯಮ್ನ—ಸಂಬುಧ್ಯಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ (೬-೧-೧೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹದಿನೇಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಸಮಿಧ್ಯಮಾನ ಇತಿ ಪಂಚರ್ಚಿ ಪಂಚಮಂ ಸೂಕ್ತಮಾಗ್ನೇಯಂ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಂ ವೈಶ್ವಾಮಿತ್ರಸ್ಯ ಕತಸ್ಯಾಷಂ | ತದುಕ್ತಂ | ಸಮಿಧ್ಯಮಾನಃ ಪಂಚ ಕತೋ ವೈಶ್ವಾಮಿತ್ರಸ್ತ್ವಿತಿ || ಆ ಹೋತೇತ್ಯಾದಿ-ಸೂಕ್ತದಶಕಸ್ಯ ವಿನಿಯೋಗ ಉಕ್ತಃ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾಪ್ತಿನಶಸ್ತ್ರಯೋರಿತಿ | ತತ್ರೇದಂ ಚತುರ್ಥಂ | ವಾಜ-ಪೇಯೇ ಬಾರ್ಹಸ್ಪತೈ ಚರಾವಾಗ್ನಿಂ ಸುದೀತಿಮಿತಿ ಸ್ವಿಷ್ಟಕೃತೋ ಯಾಜ್ಯಾ | ವಾಜಪೇಯೇನೇತ್ಯಾದಿ-ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರೀತಂ | ಅಗ್ನಿಂ ಸುದೀತಿಂ ಸುದ್ಯಶಂ ಗೃಣಂತ ಇತಿ ಸಂಯಾಜ್ಯೇ | ಅ ೯ - ೯ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಸಮಿಧ್ಯಮಾನಃ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಎರಡನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಐದು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರವಂಶಸ್ಥನಾದ ಕತಃ ಎಂಬುವನು ಋಷಿಯು ; ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು ; ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಸಮಿಧ್ಯಮಾನಃ ಪಂಚ ಕತೋ ವೈಶ್ವಾಮಿತ್ರಸ್ತ್ವಿತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಹಿಂದೆ (೧೪ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ) ಆ ಹೋತಾ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗುವ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಹತ್ತು

ಸೂಕ್ತಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾತರನುವಾಕ ಮತ್ತು ಆಶ್ವಿಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಪಠನಗಳಲ್ಲಿ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿರುವುದಷ್ಟೆ. ಆ ಹತ್ತು ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ನಾಲ್ಕನೆಯದು. ವಾಜಪೇಯಿಯಾಗದಲ್ಲಿ ಬಾರ್ಹಸ್ಪತ್ಯಚರುಹೋಮ ಮಾಡುವಾಗ ಈ ಸೂಕ್ತದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಋಕ್ಪಾದ ಅಗ್ನಿಂ ಸುದೀತಿಂ ಸುದೃಶಂ ಎಂಬ ಋಕ್ಪನ್ನು ಸ್ವಿಷ್ಟಕೃದ್ಭೋಮದಲ್ಲಿ ಯಾಜ್ಯಾ ಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತಸೂತ್ರದ—ಅಗ್ನಿಂ ಸುದೀತಿಂ ಸುದೃಶಂ ಗೃಣಂತ ಇತಿ ಸಂಯಾಜ್ಯೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಆ. ೯-೯)

ಸೂಕ್ತ—೧೭

ಮಂಡಲ—೩ || ಅನುವಾಕ—೨ || ಸೂಕ್ತ—೧೭ ||

ಅಷ್ಟಕ—೩ || ಅಧ್ಯಾಯ—೧ || ವರ್ಗ—೧೭ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಪಂಖ್ಯೆ—೫

ಋಷಿ—ಕತೋ ವೈಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ||

ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿಃ ||

ಛಂದಃ— ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸಮಿಧ್ಯಮಾನಃ ಪ್ರಥಮಾನು ಧರ್ಮಾ ಸಮಕ್ತುಭಿರಜ್ಯತೇ ವಿಶ್ವವಾರಃ |

ಶೋಚಿಷ್ಠೇಶೋ ಘೃತನಿರ್ಣಿಕ್ಪಾವಕಃ ಸುಯಂಜ್ಞೋ ಅಗ್ನೀರ್ಯಜಥಾಯ ದೇವಾನ್

ಪದಪಾಠಃ

ಸಂಽಇಧ್ಯಮಾನಃ | ಪ್ರಥಮಾ | ಅನು | ಧರ್ಮ | ಸಂ | ಅಕ್ತುಭಿಃ | ಅಜ್ಯತೇ | ವಿಶ್ವವಾರಃ |

ಶೋಚಿಃಕೇಶಃ | ಘೃತನಿರ್ಣಿಕ್ | ಪಾವಕಃ | ಸುಯಂಜ್ಞಃ | ಅಗ್ನಿಃ | ಯಜಥಾಯ | ದೇವಾನ್ ||೧||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಕತಃ ಸೌತಿ | ಧರ್ಮ | ಧಾರಣಾಧರ್ಮ | ಅಗ್ನೀರ್ಯಜ್ಞನಿರ್ವಾಹಕತೆಯಾ ತದ್ಧಾರಕತ್ವಾದ್ಧರ್ಮಾಗ್ನಿಃ | ತಥಾ ಚ ಮಂತ್ರಃ | ಧರ್ಮಾಣಮಗ್ನಿಂ ವಿದಥಸ್ಯ ಸಾಧನಂ | ಋಗ್ವಿ. ೧೦-೯೨-೨ | ಇತಿ | ತಾದೃಶೋಗ್ನಿಃ ಪ್ರಥಮಾ ಪ್ರಥಮಂ ಯಂಜ್ಞೋಪಕ್ರಮೇ ಅನು ಅಗ್ನಿಯತನೇಷ್ಟನುಕ್ರಮೇಣ ಸಮಿಧ್ಯಮಾನಃ ಸಮ್ಯಕ್ ಪ್ರಜ್ವಲ್ಯಮಾನಃ | ಯದ್ವಾ | ಅನು ಧರ್ಮ ಧರ್ಮಸಾಧನಭೂತೇಷು ಯಂಜ್ಞೇಷು ಪ್ರಥಮಂ ಸಮಿಧ್ಯಮಾನೋ ವಿಶ್ವವಾರೋ ವಿಶ್ವೈಃ ಸರ್ವೈರ್ಯಜಮಾನೈರ್ಯಷ್ಟವ್ಯತೆಯಾ ವರಣೀಯಃ ಶೋಚಿಷ್ಠೇಶಃ | ಶೋಚಿಂಷಿ ಜ್ವಾಲಾಃ ಕೇಶಾ ಯಸ್ಯ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ | ಘೃತನಿರ್ಣಿಕ್ | ಘೃತಸ್ಯ ತಾಪನದ್ವಾರಾ ವಿಲಾಪನೇನ ಶೋಧಕಃ | ಪಾವಕೋಽಸ್ಮದ್ವೀಯಪಾಪಶೋಧಕಃ | ಸುಯಂಜ್ಞಃ ಶೋಭನ-

ಯಜ್ಞೋಪೇತಃ | ಏವಂಭೂತೋಽಗ್ನಿ ದೇವಾನಸ್ಮಾಭಿಯಂಜನೀಯೋನ್ನೇವಾನ್ಯಜಫಾಯ ಯಜ್ಞ-
ಮಕ್ತುಭಿರಂಜನಸಾಧನೈರ್ಘೃತಾದಿಭಿಃ ಸಮಜ್ಯತೇ | ಸಮ್ಯಕ್ ಸಿಚ್ಯತೇ || ಪ್ರಥಮಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ
ಸುಪೋ ಡಾದೇಶಃ | ಧರ್ಮ | ಧೃಗ್ ಧಾರಣ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯಂತೆ ಇತಿ ಮನಿನ್ ||
ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ ಛಾಂದಸಂ | ನಿತ್ಸ್ರರಃ | ಅಕ್ತುಭಿಃ | ಅಂಜೂ ವ್ಯಕ್ತಿಗತಿಮ್ನುಕ್ಷಣೇಷು | ಅಜ್ಯತ ಏಭಿರಿತಿ
ಬಾಹುಲಕತ್ವಾತ್ ಕ್ತುಃ ಕರಣೇ | ಕಿತ್ತ್ವಾದುಪಧಾಲೋಪಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಅಜ್ಯತೇ | ಸ ಏವ
ಧಾತುಃ | ಕರ್ಮಣಿ ಯಕ್ | ಅನಿದಿತಾಮಿತ್ಯುಪಧಾಲೋಪಃ | ವಿಶ್ವವಾರಃ | ವಿಶ್ವೇರ್ಯಜಮಾನ್ಯೇ-
ಹೋತೃದ್ವಾರಾ ವಾರೋ ವಾರಣಂ ಯಸ್ಯೇತೈತ್ರ ವೃಗ್ ವರಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಣ್ಯಂತಸ್ಯ ರೂಪಂ ವಾರಃ |
ಬಹುವ್ರೀಹೌ ವಿಶ್ವಂ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತಿ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಘೃತನಿರ್ಣಿಕ್ | ಣಿಚಿರ್ ಶೌಚಿ-
ಪೋಷಣಯೋಃ | ಕ್ವಿಪ್ | ಘೃತಂ ನೇನೇಕ್ರೀತಿ ದ್ವಿತೀಯಾತತ್ಪರುಷತ್ವಾತ್ಪೂರ್ವಪದಸ್ವರಃ | ಯಜ-
ಫಾಯ | ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು | ಅಸ್ಮಾದೌಣಾದಿಕೋಽಧಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತಾದರ್ಭ್ಯೇಫ
ಚಿತುರ್ಥಿ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಧರ್ಮ—ಯಜ್ಞಾದಿಧಾರಕನೂ | ವಿಶ್ವವಾರಃ—ಸಕಲರಿಂದಲೂ ಅವೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವವನೂ | ಶೋಚಿ-
ಷ್ಕೇಶಃ—ಜ್ವಾಲಾರೂಪವಾದ ಕೇಶಗಳುಳ್ಳವನೂ | ಘೃತನಿರ್ಣಿಕ್—ಘೃತರೂಪವಾದ ಹೊದ್ದಿಕೆಯುಳ್ಳವನೂ |
ಸಾನಕಃ—ನಮ್ಮ ಶುದ್ಧಿಕರ್ತನೂ | ಸುಯಜ್ಞಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಯಜ್ಞದಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ ಆದ | ಅಗ್ನಿಃ—
ಅಗ್ನಿಯು | ದೇವಾನ್—ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ | ಯಜಫಾಯ—ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ಪ್ರಥಮಾ—
ಯಜ್ಞಾರಂಭದಲ್ಲಿ | ಅನು—ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ | ಸಮಿಧ್ಯಮಾನಃ—ಪ್ರಜ್ವಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟು | ಅಕ್ತುಭಿಃ—ಅಂಜನಾದಿ
ಗಳಿಂದ | ಸಮಜ್ಯತೇ—ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಅಲಂಕೃತನಾಗುತ್ತಾನೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಯಜ್ಞಾದಿಗಳ ಧಾರಕನೂ, ಸಕಲರಿಂದಲೂ ಅವೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವವನೂ, ಜ್ವಾಲಾರೂಪವಾದ ಕೇಶಗಳುಳ್ಳವನೂ,
ಘೃತರೂಪವಾದ ಹೊದ್ದಿಕೆಯುಳ್ಳವನೂ, ನಮ್ಮ ಶುದ್ಧಿಕರ್ತನೂ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಯಜ್ಞದಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ ಆದ
ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯಜ್ಞಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟು
ಅಂಜನಾದಿಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತನಾಗುತ್ತಾನೆ.

English Translation

The righteous (AGNI) when first kindled on the several (altars) the
object of adoration by all, whose hair is flame, and who is cleansed with
butter, the purifier, the worthily-worshipped, is sprinkled with oblations for
the worship of the gods.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಧರ್ಮಾ ಪ್ರಥಮಾ ಅನು ಸಮಿಧ್ಯಮಾನಃ—ಧಾರಣಾತ್ ಧರ್ಮ | ತಾದ್ಯಶೋ ಅಗ್ನಿಃ ಪ್ರಥಮಂ
ಯಜ್ಞೋಪಕ್ರಮ ಅಗ್ನಾಯೇತೇನೇಷ್ವನುಕ್ರಮೇಣ ಸಮ್ಯಕ್ ಪ್ರಜ್ವಲ್ಯಮಾನಃ | ಅನು ಧರ್ಮ ಧರ್ಮ-

ಸಾಧನಭೂತೇಷು ಯಜ್ಞೇಷು ಪ್ರಥಮಂ ಸಮಿಧ್ಯಮಾನಃ | ಧರಿಸುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥಬೋಧಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಧಾರಣಾತ್ ಧರ್ಮ ಎಂದು ಧರ್ಮಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದರಿಂದಲೂ, ಯಜ್ಞವು ಪೂರ್ತಿ ಉಪಕ್ರಮದಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾಗುವವರಿಗೂ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಧಾರಣಕರ್ತೃವಾದವನು ಧರ್ಮಶಬ್ದ ಬೋಧ್ಯನೆಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಧರ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ “ಧರ್ಮಾಣಿಮಗ್ನಿಂ ವಿಧಧಸ್ಯ ಸಾಧನಂ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವೂ ಉದಾಹೃತವಾಗಿದೆ. ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಇರುವ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕೊನೆಯವರಿಗೂ ಯಾಜ್ಞಕರಿಂದ ಉದ್ದೀಪ್ತನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನಿರಿಸಿದೆ.

ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಾಚರಣೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಸಾಧನವಾದುದು ಯಜ್ಞವೂ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮೊದಲ ಕಾರ್ಯವೆಂದರೆ ಯಜಮಾನರೇ ಮೊದಲಾದವರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಉದ್ದೀಪ್ತನಾಗುವನು (ಹೊತ್ತಿಸಲ್ಪಡುವನು) ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವಿಶ್ವನಾರಃ—ವಿಶ್ವೈಸ್ಸರ್ವೈರ್ಯಜಮಾನೈರ್ಯಜ್ಞವ್ಯತಯಾ ವರಣೇಯಃ ವಿಶ್ವೈರ್ಯಜಮಾನೈ-
ಹೋತೃದ್ವಾರಾ ನಾರೋ ವಾರಣಂ ಯಸ್ಯ | ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರು (ಯಾಗಾರ್ಹನೆಂದು) ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಲು ಅಥವಾ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಒಯ್ಯುವನೆಂದು ಆಪೇಕ್ಷಿತನಾದವನು ಎಂದೂ, ಅಥವಾ, ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವುದರ ಮೂಲಕ ಯಜಮಾನರಿಂದ ಅಭಿಲಷಿತನಾದವನು ಅಗ್ನಿಯು ಎಂದೂ, ಎರಡು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಶೋಚಿಷ್ಟೇಶಃ—ಶೋಚೀಂಷಿ ಜ್ವಾಲಾಃ ಕೇಶಾಃ ಯಸ್ಯ | ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಜ್ವಾಲೆಗಳನ್ನೇ ಕೇಶವಾಗಿ (ಕೂದಲುಗಳಂತೆ) ಉಳ್ಳವನು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆಗಳೇ ಅಗ್ನಿಗೆ ಕೇಶಗಳಂತಿರುವವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಘೃತನಿರ್ಣಿಕ್—ಘೃತಸ್ಯ ತಾಪನದ್ವಾರಾ ನಿಲಾಪನೇನ ಶೋಧಕಃ | ನಿರ್ಣಿಕ್ ಎಂಬ ಪದವು ರೂಪನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು

ಸಾ ತೇ ಜೀವಾತುರುತ ತಸ್ಯ ವಿಧಿ ಮಾ ಸ್ತೃತಾಪ್ಯಗಪ ಗೂಹಃ ಸಮರ್ಯೇ |

ಅವಿಃ ಸ್ತಃ ಕೃಣುತೇ ಗೂಹತೇ ಬುಸಂ ಸ ಪಾದುರಸ್ಯ ನಿರ್ಣಿಜೋ ನ ಮುಚ್ಯತೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೨೭-೨೪)

ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತಮಃ ಪಂಕದಿಗ್ಧಾನಿ ಹಿ ರೂಪಾಣಿ ಸ್ತೇನ ಪ್ರಕಾಶೋದಕೇನ ಧೌತಾನೀವ ಕರೋತೀತಿ ನಿರ್ಣಿಕ್ ಸೂರ್ಯಃ | ಕತ್ತಲೆಯೆಂಬ ಕೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾಗಿ ಕಾಣಿಸದಿರುವ ಆಕೃತಿಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶವೆಂಬ ಉದಕಗಳಿಂದ ಕಾಣಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಶೋಧಕನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಆಜ್ಞವನ್ನು ತನ್ನ ರಶ್ಮಿಗಳಿಂದ ತಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವವನು ಎಂದು ವಿನಿರಿಸಿದೆ.

ಪಾವಕಃ—ಅಸ್ತದೀಯಪಾಪಶೋಧಕಃ | ಯಜಮಾನರಾದ ನಮ್ಮ ಪಾಪಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಪವಿತ್ರರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ಕಾರಣ ಅಗ್ನಿಯು ಪರಿಶುದ್ಧಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ.

ಅಕ್ಷುಭಿಃ ಸಂ ಅಜ್ಯತೇ—ಅಂಜನಸಾಧನೈಃ ಘೃತಾದಿಭಿಃ ಸಮ್ಯಕ್ ಸಿಚ್ಯತೇ | ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನರಿಂದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪೂಜಾರ್ಹರಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಲೇಪನಮಾಡುವುದೇ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಸಾಧನವಾದ ಅಜ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತನಾಗಿರುವಂತೆ ಸೇಚನಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉದ್ದೇಶಮಾಡಿ ಆಚರಿಸಿದ, ಅಥವಾ ಆಚರಿಸುವ ಯಜ್ಞವು ಉತ್ತಮವಾದ ಫಲಪ್ರದವಾದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸುಯಜ್ಞಃ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಶೋಭನಯೋಜ್ಞೋವೇತಃ ಉತ್ತಮವಾದ ದೇವತೆಗಳ ಪೂಜೆಯು ನಡೆಯಲು ಕಾರಣವಾದ ಯಜ್ಞದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಕೂಡಿರುವವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸಮಿಧ್ಯಮಾನಃ—ಇಂಥದೇ ದೀಪ್ತಃ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಶಾನ್‌ಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾರ್ವ-
ಧಾತುಕೇಯಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕ್. **ಅನಿದಿತಾಂಹಲಉ—**ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಲೋಪ. **ಅನೇಮುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಕಾಗಮ. **ತಾಸ್ಯ ನುದಾತ್ತೇತ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಯಕ್‌ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರ ಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಥಮಾ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಡಾದೇಶ.

ಧರ್ಮ—ಧೃಜ್ ಧಾರಣೇ. ಧಾತು. **ಅನ್ಯೇಭ್ಯಾಸಿದೃಶ್ಯಂತೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥ—**ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. **ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸು ಪರವಾದಾಗ ದೀರ್ಘಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಕ್ಷುಭಿಃ—ಅಂಜೂ ವ್ಯಕ್ತಿವೃಕ್ಷಣಕಾಂತಿಗತಿಮು. ಧಾತು. ಅಜ್ಯತೇ ವಿಭಿರಿತಿ ಅಕ್ರೂನಿ. ಬಹುಲಗ್ರಹಣಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ತು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಅನಿದಿತಾಂಹಲಉ—**ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಜ್ಯತೇ—ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಧಾತುವಿಗೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿಗೆ ಏತ್ವ. ಯಕ್‌ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವವಾರಃ—ವಿಶ್ವೈಃ ಯಜಮಾನೈರ್ಹೋತೃದ್ವಾರಾ ವಾರಂ ವಾರಣಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ. ವೃಜ್ ವರಣೇ. ಧಾತು. ಣ್ಯಂತದ ಮೇಲೆ ಘೃಪ್ರತ್ಯಯ. **ಬಹುವ್ರೀಹೌ ವಿಶ್ವಂ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶೋಚಿಷ್ಠೇಶಃ—ಶೋಚೀಂಷಿ ಕೇಶಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ **ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಘೃತನಿರ್ಣಿಹ—ಠಿಜಿರ್ ಶೌಚಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಘೃತಂ ನೇನೇಕ್ತಿ ಇತಿ ಘೃತನಿರ್ಣಿಹ. ನಿರ್ ಉಪಸರ್ಗ. ದ್ವಿತೀಯಾ ತತ್ಪರುಷಸಮಾಸ. ತತ್ಪರುಷೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಘೃತಶಬ್ದ ಅಂತೋದಾತ್ತನಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುಯಜ್ಞಃ—ಶೋಭನಃ ಯಜ್ಞಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ. ನ ಇೌ ಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಜಥಾಯ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು. ಧಾತು. ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಶೀಞ್-ಶಬಿರುಗಮಿ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೩೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಹಿತವಾದ ಅಥಪ್ರತ್ಯಯವು ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಜಥ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಾದರ್ಥ್ಯೇ ಚತುರ್ಥೀ ನಾಚ್ಯಾ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ತಾದರ್ಥ್ಯತೋರುವಾಗ ಚತುರ್ಥೀ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಸಾಧಃ

ಯಥಾಯಜೋ ಹೋತ್ರಮಗ್ನೇ ಸ್ವಧಿವ್ಯಾ ಯಥಾ ದಿವೋ ಚಾತವೇದಚ್ಚಿತ್ತಾನ್ |
ಏವಾನೇನ ಹವಿಷಾ ಯಕ್ವಿ ದೇವಾನ್ಮನುಷ್ವದ್ಯಜ್ಞಂ ಪ್ರತಿರೇಮುದ್ಯ || ೨ ||

ಪದಸಾಧಃ

ಯಥಾ | ಅಯಜಃ | ಹೋತ್ರಂ | ಅಗ್ನೇ | ಸ್ವಧಿವ್ಯಾಃ | ಯಥಾ | ದಿವಃ | ಚಾತ್ರವೇದಃ | ಚಿತ್ತಾನ್ |
ಏನ | ಅನೇನ | ಹವಿಷಾ | ಯಕ್ವಿ | ದೇವಾನ್ | ಮನುಷ್ವತ್ | ಯಜ್ಞಂ | ಪ್ರ | ತಿರ | ಇಮಂ | ಅದ್ಯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಂ ಯಥಾ ಸ್ವಧಿವ್ಯಾ ಯಜಮಾನಭೂತಾಯಾಃ ಸ್ವಧಿವೀದೇವತಾಯಾಃ ಪೂರ್ವಂ ಹೋತಾ ಸನ್ ಹೋತ್ರಂ ಹೋಮಸಾಧನಂ ಹವಿರಯಜೋಽಯಾಜೀಃ ಚಾತವೇದೋ ಚಾತಪ್ರಜ್ಞ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಚಿತ್ತಾನ್ ಕರ್ಮವಿಷಯಜ್ಞಾನವಾನ್ ತ್ವಂ ಯಥಾ ಚ ದಿವೋ ಯಜಮಾನಭೂತಾಯಾ ದ್ಯುದೇವತಾಯಾ ದೋತಾ ಭೂತ್ಯಾ ಹವಿರಯಜಃ | ಏನ ಏನಂ ತ್ವಮಸ್ಮಿನ್ನರ್ಮಣಿ ಹೋತಾ ಸನ್ ಅನೇನಾಸ್ಮಾಭಿದೀಯಮಾನೇನ ಹವಿಷಾ ದೇವಾನ್ ಯಕ್ವಿ | ಯಜ | ಕಿಂಚ ತ್ವಮದ್ಯೇದಾನೀ ಮಸ್ಮಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣಮಿಮಂ ಯಜ್ಞಂ ಪ್ರತಿರ | ಅನುಷ್ಠಾನಸಂಪೂರ್ಣ ಸಾರಂ ಗಮಯ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತೋ ಮನುಷ್ವದಿತಿ | ಯಥಾ ಮನೋರ್ಯಜ್ಞ ಮನುಷ್ಠಾನಸಂಪೂರ್ಣ ಸಾರಮನೈಷೀಸ್ತ-ದ್ವದಿಮಂ ಯಜ್ಞಂ ಸಾರಂ ನಯೇತ್ಯರ್ಥಃ || ಯಥಾ | ಪ್ರಕಾರವಚನೇ ಧಾಲಿತಿ ಧಾಲ್ | ಲಿತಿತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ಪೂರ್ವಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಯಜಃ | ಯಜೇರ್ಲಜಾ ರೂಪಂ | ಯಚ್ಚಬ್ದಯೋಗಾದ-ನಿಘಾತಃ | ಹೋತ್ರಂ | ಹು ದಾನಾದನಯೋಃ | ಹುಯಾಮಾಶ್ರುಭಸಿಭ್ಯಸ್ತನ್ನಿತಿ ತ್ರನ್ನತ್ಯಯೇನಾಂತೋ-ದಾತ್ತಃ | ದಿವಃ | ಉಡಿಪಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಚಿತ್ತಾನ್ | ಕಿತ ಜ್ಞಾನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಕ್ವಸಾ

ರೂಪಂ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಅನೇನ | ಇದಂಶಬ್ದಸ್ಯ ತೃತೀಯೈಕವಚನ ಅನಾಪ್ಯಕಃ | ಪಾ. ೭-೨-೧೧೨ |
ಇತ್ಯನಾದೇಶಃ | ಯಕ್ಷಿ | ಯಜೇಲೋಟಿ ರೂಪಂ | ಮನುಷ್ಯತ್ | ತತ್ರ ಸಸ್ಯೇವೇತಿ ವತಿಃ |
ನಭೋಽಂಗಿರೋ ಮನುಷಾಂ ವತ್ಯುಪಸಂಖ್ಯಾನಮಿತಿ ಭಸಂಜ್ಞಾತ್ವಾದ್ಭಾವಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ |
ತಿರ | ತರತೇಲೋಟಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಃ | ಋತ ಇದ್ವಾತೋರಿತೀತ್ವಂ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಶೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಯಥಾ—ಯಾವರೀತಿಯಲ್ಲಿ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ—ಪೃಥಿವೀದೇವತೆಯ (ಹೋತೃ
ವಾಗಿದ್ದು) | ಹೋತ್ರಂ—ಹೋಮಸಾಧನವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು | ಅಯಜಃ—(ಪೃಥಿವಿಗಾಗಿ) ಅರ್ಪಿಸಿ ಯಜ್ಞಮಾಡಿ
ದೆಯೇ | ಜಾತೇವೇದಃ—ಸಕಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದ ಎಶೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಯಥಾ—ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ | ಚಿಕಿತ್ಸಾನ್—
ಕರ್ಮವಿಷಯಕವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ನೀನು | ದಿನಃ—ದ್ಯುಲೋಕದೇವತೆಗಾಗಿ ಯಜ್ಞಮಾಡಿದೆಯೇ |
ಏವ—ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ | ಅನೇನ ಹವಿಷಾ—ಈ ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ | ದೇವಾನ್—ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ದೇಶಿಸಿ | ಯಕ್ಷಿ—
ಯಜ್ಞಮಾಡು | ಮನುಷ್ಯತ್—ಮನುವಿನ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಆಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ಹಾಗೆ | ಅದ್ಯ—ಈಗ
ಇಮಂ ಯಜ್ಞಂ—ಈ ಯಜ್ಞವನ್ನು | ಪ್ರತಿರ—ಪೂರ್ಣವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಎಶೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಹಿಂದೆ ಪೃಥಿವೀದೇವತೆಯ ಹೋತೃವಾಗಿದ್ದು ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ
ಮಾಡಿದೆಯೇ, ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ಮವಿಷಯಕವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿ ದ್ಯುಲೋಕದೇವತೆಗಾಗಿಯೂ
ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡಿದೆಯೇ, ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ದೇಶಿಸಿ ಯಜ್ಞಮಾಡು. ಮನುವಿನ
ಯಜ್ಞವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಸಾಂಗವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸಿದಂತೆಯೇ ಈಗೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಈ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗು
ವಂತೆ ಮಾಡು.

English Translation

As you offered the burnt-offering, AGNI, (on behalf of) earth;
as you, JATAVEDAS, who are cognizant (of sacred rites, offered sacri-
fice on behalf) of heaven; so with this oblation worship the gods, and perfect
this rite to-day (as you did) that of MANU.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಹೋತ್ರಂ ಅಯಜಃ—ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಯಜಮಾನಭೂತಾಯಾಃ ಪೃಥಿವೀದೇವ-
ತಾಯಾಃ ಪೂರ್ವಂ ಹೋತಾ ಸನ್ ಹೋತ್ರಂ ಹವಿಃ ಹೋಮಸಾಧನಂ ಅಯಜಃ ಪೃಥಿವಿಯು ಯಜ್ಞವನ್ನು
ಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನಾಗಿ ಇದ್ದಾಗ ಅಗ್ನಿಯು ಹೋತೃನೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನಾಗಿ ಹೋಮ (ಸಾಧನ) ದ್ರವ್ಯವಾದ
ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿರುವನೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಪೃಥಿವೀದೇವತೆಯೂ ಯಾಗವನ್ನು ಆಚರಿಸುವಳೆಂದು
ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಯಾಸ್ಕರು ಪೃಥಿವೀಶಬ್ದವನ್ನು ಅಂತರಿಕ್ಷನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೦) ಪಠಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ
ಸಾಯಣರು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಪೃಥಿವೀದೇವತೆಯೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೋತ್ರ ಶಬ್ದವು ಭಾವಸಾಧನಪರವಾಗಿ
ರುವುದೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿ ಹೋಮ್ ಸ್ವರೂಪವಾದ ಹವಿಸ್ಸೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಜಾತವೇದಃ—ಜಾತಪ್ರಜ್ಞ | ಜಾತವೇದಶಬ್ದವು ಜಾತಾನಿ ವೇದ, ಜಾತಾನಿ ನೈನಂ ವಿದುಃ, ಜಾತೇಜಾತೇ ವಿದ್ಯತ ಇತಿ ನಾ, ಜಾತವಿತ್ತೋ ನಾ ಜಾತಧನಃ, ಜಾತವಿದ್ಯೋ ನಾ ಜಾತಪ್ರಜ್ಞಾನಃ, ಯಜ್ಞತಃ ಪಶೂನವಿಂದತೇತಿ ತಜ್ಞತವೇದಸೋ ಜಾತವೇದಸ್ವಮಿತಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ (ನಿ. ೭-೨೦) ಎಂದು ಯಾಸ್ಕರಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. (ಇದರ ವಿನರಣೆಯು ಹಿಂದೆ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ) ಸಾಯಣರು ಇಲ್ಲಿ ಜಾತಪ್ರಜ್ಞ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಈ ಪದದಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸಿ, ಅಗ್ನಿಯು ಚಿಕಿತ್ಸಾ ಕರ್ಮವಿಷಯವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನಾಗಿರುವನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ದಿವಃ ಯಜಮಾನಭೂತಾಯಾಃ ದ್ಯುದೇವತಾಯಾಃ ಹೋತಾ ಭೂತ್ವಾ ಹವಿರಯಜಃ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ದ್ಯುದೇವತೆಯ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹೋತೃವೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನಾಗಿ ಹೋಮದ್ರವ್ಯವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿರುವನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಚಿಕಿತ್ಸಾ—ಈ ಪದವು ಯಾಸ್ಕರಿಂದ ಚೇತನಾರ್ಥ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು—

ಸಮಿದ್ಧೋ ಅದ್ಯ ಮನುಷೋ ದುರೋಣೇ ದೇವೋ ದೇವಾನ್ ಯಜಸಿ ಜಾತವೇದಃ |

ಆ ಚ ವಹ ಮಿತ್ರಮಹಶ್ವಿಕಿತ್ಸಾನ್ ತ್ವಂ ದೂತಃ ಕವಿರಸಿ ಪ್ರಚೇತಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೧)

ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಜಾತವೇದಾಗ್ನಿಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವನೆಂದೂ, ಅಗ್ನಿಯನ್ನೇ ಈ ಪದದಿಂದ ಸಂಭೋದಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯು-ಹೋಮದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಲಪಿಸುವ ದೂತನೆಂದೂ, ಹೋತೃವಾಗಿರುವನೆಂದೂ, ಮತ್ತು ಯಜಮಾನರ ಅಭಿಮತವನ್ನು ತಿಳಿಯುವನೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಯಾಸ್ಕರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಮನುಷ್ಯತ್ ಏವ ಪವಿಷಾ ದೇವಾನ್ ಯಕ್ಷಿ ಅದ್ಯ ಇಮಂ ಯಜ್ಞಂ ಪ್ರ ತಿರ ಅಗ್ನಿಯು ಪೃಥಿವೀ ದೇವಿಯೂ, ದ್ಯುದೇವತೆಯೂ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸಿದಾಗ ಹೋತೃವಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಯಜಮಾನರ ಅಭಿಮತಕ್ಕನು ಗುಣವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳ ಉದ್ದೇಶ್ಯದಿಂದ ಅರ್ಪಿಸಿದಂತೆ, ಅಸ್ಮಾಭಿರ್ಧೀಯಮಾನೇನ ಹವಿಷಾ ದೇವಾನ್ ಯಕ್ಷಿ ಯಜಮಾನರಾದ ನಾವು ಅರ್ಪಿಸಿದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಲಿ, ಎಂದೂ, ಈಗ ಯಜಮಾನರಾದ ನಮ್ಮಿಂದ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಈ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಅನುಷ್ಠಾನಸಂಪೂರ್ಣ ಸಾರಂ ಗಮಯ ಅಪಶ್ಯಕರ್ತವ್ಯ ಕರ್ಮಗಳ ಆಚರಣೆಯ ಲೋಪವಿಲ್ಲದಹಾಗೆ ಪೂರ್ಣಮಾಡಲಿ ಎಂದೂ ಯಜಮಾನರ ಆಶಂಸನೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯತ್ ಎಂದು ಉಪಮಾನವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಯಥಾ ಮನೋಃ ಯಜ್ಞಂ ಅನುಷ್ಠಾನ-ಸಂಪೂರ್ಣ ಸಾರಮನೈಷೀಃ ತದ್ವತ್ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಮನುವೆಂಬುವನ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಹೋತೃವಾಗಿದ್ದು ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಲೋಪವೂ ಇಲ್ಲದಹಾಗೆ ಯಜ್ಞಕರ್ಮವನ್ನು ಪೂರ್ತಿಮಾಡಿರುವಂತೆಯೇ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿಯೂ, ಅಗ್ನಿಯು ಹೋತೃವಾಗಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಪೂರ್ತಿಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಯಜಮಾನರ ಆಶಂಸನೆಯು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಯಜ್ಞಂ—ಈ ಪದವು ಯಜ್ಞಃ ಕಸ್ಮಾತ್ ಪ್ರಖ್ಯಾತಂ ಕರ್ಮೇತಿ ನೈರುಕ್ತಾಃ | ಯಾಚ್ಞೋ ಭವತೀತಿ ನಾ ಯಜುರುನ್ನೋ ಭವತೀತಿ ನಾ ಬಹುಕೃಷ್ಣಾಜನ ಇತ್ಯಾಪಮನ್ಯವೋ ಯಜುರಾಂಷ್ಯೇನಂ ನಯಂತೀತಿ ನಾ | (ನಿ. ೩-೧೯) ಎಂದು ನೈರುಕ್ತಮತ, ಉಪಮನ್ಯ ಎಂಬ ಆಚಾರ್ಯರ ಮತಗಳ ಪ್ರದರ್ಶನ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಯಾಸ್ಕರಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವು ಹಿಂದೆ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಯಥಾ—ಯಚ್ಚಬ್ಧ. ಪ್ರಕಾರವಚನೇಥಾಲ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಥಾಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇದಕ್ಕೆ ವಿಭಕ್ತಿ ಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ತ್ಯದಾದೀನಾಮಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ಯ. ಅತೋಗುಣೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರರೂಪ. ಯಥಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ (ಪಾ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಯಜಃ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾದಿಷು ಧಾತು. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಯಚ್ಚಬ್ಧ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹೋತ್ರಂ—ಹು ದಾನಾವನಯೋಃ ಧಾತು. ಹುಯಾಮಾಶ್ರುಭಸಿಭ್ಯಸ್ತನ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸೃಥಿನ್ಯಾಃ—ಉದಾತ್ತಯಣೋಹಲ್ ಪೂರ್ವಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿವಃ—ಊಡಿದಂಸದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರಬರುತ್ತದೆ.

ಚಿಕಿತ್ಸಾನ್—ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಕ್ವಸುರಾದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಆಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ, ದೀರ್ಘ.

ಅನೇನ—ಇದಂಶಬ್ಧ. ಇದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾವಿಕವಚನ ಸರವಾದಾಗ ಅನಾಸ್ಯಕಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಾದೇಶ. ಟಾಜಿಸಿಜಸಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಇನಾದೇಶ. ಗುಣ.

ಯಕ್ಷಿ—ಯಜ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮನುಷ್ವತ್—ತತ್ರ ತಸ್ಯೇವ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಾದ್ಯಶ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವತಿಪ್ರತ್ಯಯ. ನಭೋಂಗಿರೋ ಮನುಷಾಂ ವತ್ಯುಪಸಂಖ್ಯಾನಂ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ವತಿ ಸರವಾದಾಗ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತಿರ—ತ್ವಾ ಪ್ಲವನತರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ ವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಜಿತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಋತಇದ್ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತೋ ಹೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲೋಪ. ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತ್ರಿಣ್ಯಾಯೋಂಸಿ ತವ ಜಾತವೇದಸ್ತಿಸ್ರ ಆಜಾನೀರುಷಸಸ್ತೇ ಅಗ್ನೇ ।

ತಾಭೀರ್ದೇವಾನಾನುಮ್ರೋ ಯಕ್ಷಿ ವಿದ್ವಾನ್ ಭವ ಯಜಮಾನಾಯ ಶಂಯೋಃ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ತ್ರಿಣಿ | ಆಯೋಂಸಿ | ತವ | ಜಾತವೇದಃ | ತಿಸ್ರಃ | ಆಜಾನೀಃ | ಉಷಸಃ | ತೇ | ಅಗ್ನೇ |

ತಾಭಿಃ | ದೇವಾನಾಂ | ಅವಃ | ಯಕ್ಷಿ | ವಿದ್ವಾನ್ | ಅಥ | ಭವ | ಯಜಮಾನಾಯ | ಶಂ | ಯೋಃ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಜಾತವೇದೋ ಜಾತವ್ರಜ್ಞ ತವ ತ್ರಿಣ್ಯಾಯೋಂಸಿ ತ್ರಿವಿಧಾನ್ಯಾಜೌಷಧಿಸೋಮಾತ್ಮಕಾ-
ನ್ಯನ್ನಾನ್ಯಾಹಾರತಯಾ ಕಲ್ಪಿತಾನಿ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತಿಸ್ರ ಉಷಸ ಏಕಾಹಾಹೀನಸತ್ರೆಗತಾ ಉಷಸ ಉಷೋಽ-
ಭಿಮಾನಿನ್ಯಸ್ತಿಸ್ರೋ ದೇವತಾಸ್ತೇ ತವಾಜಾನೀರ್ಜನಯಿತ್ಯೋ ಮಾತರಃ | ಯದ್ವಾ | ಉಷೋಽಭಿಮಾನಿ-
ನ್ಯೋ ದೇವತಾಸ್ತವಾಜಾನೀಸ್ತಾನುನುಜಾತಾಸ್ತಿಸ್ರಃ ಸ್ವಸಾರಃ | ತಥಾಚಿ ಸ್ವಸ್ತುಃ ಪ್ರಕೃತ್ಯ ಮಂತ್ರಃ |
ಪ್ರಜಾಮೇಕಾ ರಕ್ಷತ್ಯೋರ್ಜಮೇಕಾ ರಾಷ್ಟ್ರಮೇಕಾ ರಕ್ಷತೀತಿ | ತಾಭಿರುಷೋಽಭಿಮಾನಿನೀಭಿರ್ದೇವತಾಭಿಃ
ಸಹಿತಸ್ತಾನುಮ್ರೋಽಸ್ಮಾಭಿರ್ದೀಯಮಾನಂ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ನಂ ದೇವಾನಾಂ ಯಕ್ಷಿ | ಯಷ್ಟ್ಯ-
ದೇವಾನಾಂ ಪ್ರಯಚ್ಛ | ಅಥ ಅನಂತರಂ ವಿದ್ವಾನ್ ಜಾನಂಸ್ತ್ವಂ ಯಜಮಾನಾಯ ಶಂ ಭವ | ಸುಖ-
ಹೇತುರ್ಭವ | ಯೋಶ್ವ ಸುಖಸ್ಯ ಮಿಶ್ರಯಿತಾ ಚ ಭವ || ತವ | ಯುಷ್ಮದಸ್ಮದೋರ್ಜಿಸೀತ್ಯಾದ್ಯು-
ದಾತ್ತಃ | ತಿಸ್ರಃ | ತ್ರಿಶಬ್ದಸ್ಯ ಸ್ತೃಢೇ ತ್ರಿಚತುರೋಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾವಿತಿ ತಿಸ್ರ ಇತ್ಯಾದೇಶಃ | ಅಚಿ ರ ಋತ
ಇತಿ ರೇಫಾದೇಶಃ | ತಿಸ್ರಭ್ಯೋ ಜಸ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಆಜಾನೀಃ | ಜನ ಜನನೇ | ಜನಿಘಸಿ-
ಭ್ಯಾಮಿಣ್ ಇತಿ ಕರ್ತರಿ ಇಣ್ | ಚಿತ್ವಾದುಪಧಾವೃದ್ಧಿಃ | ನಾ ಛ ದಸೀತಿ ವರ್ಣದೀರ್ಘಃ | ಕೃದುತ್ತರ-
ಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಃ | ಅವಃ | ಅವ ರಕ್ಷಣೇ | ಅಸುನ್ನಿತ್ಯಸುನ್ ನಿತ್ಸ್ವರಃ | ಯಕ್ಷಿ | ಯಜೇರ್ವಾನಾರ್ಥಸ್ಯ
ಲೇಟಿ ರೂಪಂ | ಯಜಮಾನಾಯ | ಪೂಜ್ಯಜೋಃ ಶಾನನ್ | ಪಾ ೩-೨-೧೨೩ | ಇತಿ ಯಜೇಃ ಶಾನನ್
ನಿತ್ಸ್ವರಃ | ಯೋಃ | ಯು ಮಿಶ್ರಣ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದ್ವೈತ್ಯಂತ ಇತಿ ವಿಚ್ | ಆರ್ಧಧಾತುಕ-
ಲಕ್ಷಣೋ ಗುಣಃ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಜಾತವೇದಃ—ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸಕಲವನ್ನೂ ತೀದ ಎಚ್ಚೆ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತವ—ನಿನಗೆ | ಆಯೋಂಸಿ—
ಆಯುರ್ದಾರ್ಯಕಗಳಾದ ಆಹಾರಗಳು | ತ್ರಿಣಿ—ಆಜ್ಯ, ಓಷಧಿ ಮತ್ತು ಸೋಮ ಎಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಗಳಾಗವೆ |
ಅಗ್ನೇ—ಎಚ್ಚೆ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತಿಸ್ರಃ ಉಷಸಃ—ಮೂರು ಉಷೋಽಭಿಮಾನದೇವತೆಗಳು | ತೇ—ನಿನಗೆ | ಆಜಾನೀಃ—
ಒಡಮಟ್ಟಿದ ಸಹೋದರಿಯರು | ತಾಭಿಃ—ಅ ದೇವತೆಗಳೊಡಗೂಡಿ | ಅವಃ—ನಮ್ಮಿಂದ ದತ್ತವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು |

ದೇವಾನಾಂ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ | ಯಜ್ಞ—ಯಾಗರೂಪವಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸು | ಅಥ—ಅನಂತರ | ವಿದ್ವಾನ್ ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದ ನೀನು | ಯಜಮಾನಾಯ—ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಶಂಯೋಃ—ಸುಖವನ್ನು ಒದಗಿಸಿ ಕೊಡುವವನಾಗಿ | ಭವ—ಆಗು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸಕಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನಗೆ ಆಯುರ್ಧಾಯಕಗಳಾದ ಆಹಾರಗಳು—ಆಚ್ಯ, ಓಷಧಿ ಮತ್ತು ಸೋಮ ಎಂದು ಮೂರು ಬಗೆಗಳಾಗಿವೆ. ಮತ್ತು ಮೂರು ಉಷೋಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳೂ ನಿನಗೆ ಒಡಹುಟ್ಟಿದ ಸಹೋದರಿಯರು. ಆ ದೇವತೆಗಳೊಡಗೂಡಿ, ದೇವತೆಗಳನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ನಮ್ಮಿಂದ ದತ್ತವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಯಾಗರೂಪವಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸು. ಅನಂತರ ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದ ನೀನು ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಸುಖವನ್ನು ಒದಗಿಸಿ ಕೊಡುವವನಾಗಿ ಆಗು.

English Translation

Three are your existences JATAVEDAS; three, AGNI, are your parent dawns : with them offer the oblation of the gods, and knowing (his wishes) be the bestower of happiness on the institutor of the sacrifice.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಜಾತವೇದಃ ತವ ತ್ರೀಣ್ಯಾಯೋಷಿ—ತ್ರಿವಿಧಾನಿ ಆಚ್ಯೋಷಧಿಸೋಮಾತ್ಮಕಾನಿ ಅನ್ನಾಹಾರ-ತಯಾ ಕಲ್ಪಿತಾನಿ | ಜಾತವೇದಶ್ಯಬ್ದವು ಜಾತಪ್ರಜ್ಞ ಎಂಬ ಅರ್ಥಬೋಧಕವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಈ ಪದದಿಂದಲೇ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ಆಯುಃ ಎಂಬ ಪದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ಪದವು ನಿರುಕ್ತಕಾರಿಂದ

ನಾತ ಆ ನಾತು ಭೇಷಜಂ ಶಂಭು ಮಯೋಭು ನೋ ಹೃದೇ | ಪ್ರ ಣ ಆಯೋಷಿ ತಾರಿಷತ್ ||
(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೪೬-೧)

ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಆಯುಸ್ಸು (ಜೀವಿತಕಾಲ) ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅನ್ನವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಅಗ್ನಿಗೆ ಆಚ್ಯ, ಓಷಧಿ, (ಸಮಿತ್) ಸೋಮ ಎಂಬ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳೂ ಆಹಾರವಾಗಿ ಅನ್ನರೂಪದಿಂದ ಕಲ್ಪಿತವಾಗಿ ಯಜಮಾನರಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾಗಿರುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ತಿಸ್ರಃ ಉಷಸಃ ತೇ ಆಜಾನೀಃ—ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಆಜಾನೀಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಜನಯಿತ್ರೈಃ ಮಾತರಃ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಏಕಾಹಾಹೀನಸತ್ರಗತಾಃ ಉಷೋಭಿಮಾನಿನೈಸ್ತಿಸ್ರೋ ದೇವತಾಃ ಮಾತರಃ ಏಕಾಹ, ಅಹೀನ, ಸತ್ರ, ಎಂಬ ಯಾಗ ದಿನಗಳ ಉಷೋಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳು ಮೂರು ಜನರೂ, ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಆಯಾಯ ಯಾಗದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನ ಮಾಡಿ ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವುದರಿಂದ ಮಾತೃಸ್ಥಾನೀಯರಾಗಿರುವರೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಆಜಾನೀಃ ಎಂಬ ಪದವು ಅನುಜಾತಾಃ ಅನುಸರಿಸಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಸಹೋದರಿಯರು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಷೋಭಿಮಾನಿನೋಃ

ದೇವತಾಸ್ತಾಮನುಜಾತಾಃ ತಿಸ್ರಃ ಸ್ವಸಾರಃ ಏಕಾಹವೇ ನೋದಲಾದ ಮೂರು ಯಾಗಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಉಷಃಕಾಲ
ಗಳ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಉತ್ಪನ್ನರಾದ ಕಾರಣ ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ವಸ್ಥಗಳು (ಭಗಿನಿಯರು) ಎಂದು
ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿ, ಈ ಅರ್ಥವು “ ಪ್ರಜಾಮೇಕಾ ರಕ್ಷತಿ, ಉರ್ಜಮೇಕಾ, ರಾಷ್ಟ್ರಮೇಕಾ ರಕ್ಷತಿ ”
ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಉತ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯು—ಉಷೋಭಿ-
ಮಾನಿದೇವತಾಭಿಸ್ಸಹಿತಃ ಅಸ್ತಾಭಿದೀಯಮಾನಂ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ನಂ ಯೆಷ್ಟವ್ಯದೇವತಾನಾಂ
ಪ್ರಯಚ್ಛ | ಉಷೋಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ ಯಜಮಾನರು (ಯಾಗದಲ್ಲಿ) ಆಯಾಯ ಯಾಗ
ಗಳಲ್ಲಿ ಉದ್ದೇಶಮಾಡಿ. ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿರುವ ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಆಯಾಯ ದೇವತೆ
ಗಳಿಗೆ ತಲಪಿಸಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವಿದ್ವಾಃ ಜಾನಂಸ್ತ್ವಂ ಯಜಮಾನಾಯ ಸುಖಹೇತುರ್ಭವ | ಯೋಃ ಸುಖಸ್ಯ ಮಿಶ್ರಯಿತಾ ಚ
ಭವ | ಅಗ್ನಿಯು ವಿದ್ವಾಃ-ಸರ್ವಜ್ಞನೆಂದೂ ಅವನು (ಯಜಮಾನನ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಮತ್ತು) ಯಜಮಾನನ ವಿಷಯ
ಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿಯುವವನಾದಕಾರಣ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಸುಖವು ಉಂಟಾಗಲು ಕಾರಣನಾಗಿರಲಿ ಎಂದೂ, ಯಜಮಾನ
ನಿಗೆ ತನ್ನಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸುಖಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸುವವನಾಗಿರಲಿ ಎಂದೂ, ಆಶಂಸನೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಯಾಸ್ಕರು—ಶಂಯೋಃ ಶಂಯುಃ ಸುಖಂಯುಃ “ ಅಥಾನಃ ಶಂಯೋರರಪೋ ದಧಾತ ”
ಶಂಯು ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸುಖವನ್ನು ಮಿಶ್ರಮಾಡುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ನಿರ್ದೇಶ
ಮಾಡಿರುವರು. ಮತ್ತು—

“ ಅಥಾಪಿ ಶಂಯೋರ್ಬಾರ್ಹಸ್ಪತ್ಯ ಉಚ್ಯತೇ ” —ಬೃಹಸ್ಪತಿವುತ್ರನೆಂಬ ಆಚಾರ್ಯರ ಮತದಲ್ಲಿ
ಶಂ, ಯುಃ ಎಂದು ಎರಡು ಪದವು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ,

ತಚ್ಚಂಯೋರಾವ್ಯಣೇಮಹೇ ಗಾತುಂ ಯಜ್ಞಯ ಗಾತುಂ ಯಜ್ಞಪತಯೇ ದೈವೀಸ್ವಸ್ತಿ-
ರಸ್ತು ನಃ ಸ್ವಸ್ತಿರ್ಮಾನುಷೇಭ್ಯಃ ಉರ್ಧ್ವಂ ಜಿಗಾತು ಭೇಷಜಂ ಶಂನ್ನೋ ಅಸ್ತು ದ್ವಿಪದೇ
ಶಂ ಚತುಷ್ಟದೇ

ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಶಂಯೋಃ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಶಮನಯಾವನೇ ಉಚ್ಯತೇ ರೋಗ
ಭಯಗಳ ಶಮನವೂ, ಸುಖದ ಮಿಶ್ರಣವೂ ಉತ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಶಂಯೋಃ ಎಂಬ ಪದವು ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ “ ಓಮಾನಂ ಶಂಯೋರ್ಮಮಕಾಯ ಸೂನವೇ ”
(ಋ. ಸಂ. ೧-೩೪-೬) “ ತಚ್ಚಂಯೋಸ್ಸುನ್ನುಮೀಮಹೇ ” (ಋ. ಸಂ. ೧-೪೩-೪) ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತ
ವಾಗಿದೆ ಎಂದೂ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ತವ—ಯುಷ್ಮದ್ ಶಬ್ದ. ಪಷ್ಯಂತರೂಪ. ಯುಷ್ಮದಸ್ಮದೋರ್ಜಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮ
ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತಿಸ್ರಃ—ತ್ರಿ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ತ್ರಿಚತುರೋಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ತಿಸ್ರ ಚತಸ್ರ
(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಸ್ರಾದೇಶ. ಅಚಿರ ಋತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಋಕಾರಕ್ಕೆ ರೇಫಾದೇಶ. ತಿಸ್ರಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಸ್ರಭ್ಯೋಜಸಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೬) ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಜಾನೀಃ—ಜನ ಜನನೇ ಧಾತು. ಜನಿಘಸಿಭ್ಯಾಮಿಣ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಇಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಣಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅತೆಲುಸೆಧಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. ಜಸ್ ಪರನಾದಾಗ ವಾಙ್ಮಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸವರ್ಣದೀರ್ಘ. ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸವಾದಾಗ ಗತಿಕಾರಕೋಪಸೆದಾತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವಃ—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯಾ ಅಸುನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿರ್ನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಕ್ಷಿ—ಯಜಧಾತುವು ಇಲ್ಲಿ ದಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಲೇಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಜಮಾನಾಯ—ಯಜ ಧಾತು. ಪೂಜ್ ಯಜ್ಯೋಃ ಶಾನನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಾನನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಶಪ್ ವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನೇಮುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಕಾಗಮು. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥ್ಯಂತರೂಪ.

ಯೋಃ—ಯು ಮಿಶ್ರಣೇ. ಧಾತು. ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಸಿದೃಶ್ಯಂತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ವಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಗ್ನಿಂ ಸುದೀತಿಂ ಸುದೃಶಂ ಗೃಣಂತೋ ನಮಸ್ಯಾಮಸ್ತೇಡ್ಯಂ ಜಾತವೇದಃ |
ತ್ವಾಂ ದೂತಮರತಿಂ ಹವ್ಯನಾಹಂ ದೇವಾ ಅಕೃಣ್ವನ್ಮತಸ್ಯ ನಾಭಿಂ || ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನಿಂ | ಸುದೀತಿಂ | ಸುದೃಶಂ | ಗೃಣಂತಃ | ನಮಸ್ಯಾಮಃ | ತ್ವಾ | ಈಡ್ಯಂ | ಜಾತವೇದಃ |
ತ್ವಾಂ | ದೂತಂ | ಅರತಿಂ | ಹವ್ಯನಾಹಂ | ದೇವಾಃ | ಅಕೃಣ್ವನ್ | ಅಮೃತಸ್ಯ | ನಾಭಿಂ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಜಾತವೇದೋ ಜಾತಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ವೇದಿತಹೇ ಅಗ್ನೇ ಗೃಣಂತಸ್ತದ್ವಿಷಯಾಂ ಸ್ತುತಿಂ ಕುರ್ವಾಣಾ ವಯಮಗ್ನಿಮಂಗನಾದಿಗುಣೋಪೇತಂ ಸುದೀತಿಂ ಶೋಭನದೀಪ್ತಿಂ ಅತಃ ಏವ ಸುದೃಶಂ ಸರ್ವೈಃ ಸುದರ್ಶನಮಿಡ್ಯಂ ಸ್ತುತ್ಯಂ ಏವಂವಿಧಂ ತ್ವಾ ತ್ವಾಂ ನಮಸ್ಯಾಮಃ | ಹವಿರ್ಭಿಃ ಪೂಜಯಾಮಃ |

ಕಿಂಚಿ ದೇವಾ ಅಸ್ಮಾಭಿಯೇಜನೀಯಾ ಇಂದ್ರಾದಯೋ ದೇವಾ ಅರತಿಂ | ನ ವಿದ್ಯತೇ ವಿಷಯೇಷು
ರತಿಃ ಪ್ರೀತೀರ್ಯಸ್ಯಾಸಾವರತಿಃ | ವಿಷಯೇಷ್ವಸಕ್ತಂ ಅತಃ ಏವಾಮೃತಸ್ಯ ದೇವಾನ್ಮಭೂತಾಯಾಃ
ಸುಧಾಯಾ ನಾಭಿಂ ನಾಭಿಸ್ಥಾನಂ ತ್ವಾಂ ತಾದೃಶಂ ಹವ್ಯನಾಹಂ ದೂತಮಕೃಣ್ಣನ್ | ಹವಿಷಾಂ ವೋ-
ಧಾರಂ ದೂತಮಕುರ್ವನ್ | ದೂತೋ ಹಿ ದ್ವಿವಿಧೋ ವಾರ್ತಾಹಾರೀ ಕಾರ್ಯಕಾರೀ ಚೇತಿ | ತತ್ರ ತ್ವಾಂ
ಕಾರ್ಯಕಾರಿಣಂ ದೂತಮಕಾರ್ಪುರಿತಿ ಭಾವಃ || ಸುದೀತಿಂ | ದೀರ್ಘಂ ಪ್ಲವೇ | ದೀಯತೇ ವಿನಾಶ್ಯತೆ
ಆಭಿಸ್ತಮ ಇತಿ ಕರಣೇ ಕ್ರಿನ್ | ದೀತಯೋ ದೀಪ್ತಯಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ನೆಗ್ನಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ಪರಪದಾಂ-
ತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸುದೃಶಂ | ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ | ತಸ್ಮಾಚ್ಚಕೃತ್ಯಾರ್ಥೇ ಖಲ್ | ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕೋ ವಿಧಿ-
ರನಿತ್ಯ ಇತಿ ಗುಣಾಭಾವಃ | ಲಿತಿತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ಮೋರ್ವಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಗೃಣಂತಃ | ಗೃಣಾತಿರಚ್ಛೇ-
ಕಮಾರ್ | ನಮಸ್ಯಾಮಃ | ನಮಸ್ ಪೂಜಾಯಾಂ | ನಮೋ ವರಿವಶ್ಚಿತ್ರಜಃ ಕೃಚಿತಿ ಕೃಚ್ | ತದಂತಾಲ್ಲಟಿ
ರೂಪಂ | ಸಾದಾದಿತ್ವಾನ್ಮ ನಿಘಾತಃ | ದೂತಂ | ಟುದು ಉಪತಾಪೇ | ದುತನಿಭ್ಯಾಂ ದೀರ್ಘಶ್ಚ | ಉ.
೩-೯೦ | ಇತಿ ಕ್ರಃ | ತತ್ಸಂನಿಯೋಗೇನ ಧಾತೋರ್ದೀರ್ಘಃ | ದೂತ ಇತಸ್ತತಃ ಸಂಜಾರೀತ್ಯರ್ಥಃ |
ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಅರತಿಂ | ರಮು ಕ್ರೀಡಾಯಾಂ | ಭಾವೇ ಕ್ರಿನ್ | ಅಕೃಣ್ಣನ್ | ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣ-
ಯೋರಿತ್ಯಸ್ಯ ಲಜಾ ಧಿನ್ವಿಕೃಣ್ಣೋರಚ್ಛೇತ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯೋಽಕಾರಶ್ಚಾಂತಾದೇಶಃ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಜಾತನೇದಃ—ಜಾತಪ್ರಜ್ಞನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಅಗ್ನಿಂ—ಅಂಗನಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ |
ಸುದೀತಿಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನೂ | ಸುದೃಶಂ—ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ನೋಡಲ್ಪಡುವವನೂ |
ಈಡ್ಯಂ—ಸ್ತುತೃನೂ ಆದ | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಗೃಣಂತಃ—ನಿನ್ನ ಗುಣಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾ | ನಮಸ್ಯಾಮಃ—
ಪೂಜಿಸುತ್ತೇನೆ | ಅರತಿಂ—ವಿಷಯಾಸಕ್ತನಲ್ಲದಿರುವವನೂ | ಅಮೃತಸ್ಯ—ದೇವತೆಗಳ ಅನ್ನವಾದ ಅಮೃತಕ್ಕೆ |
ನಾಭಿಂ—ನಾಭಿಸ್ಥಾನನಾದವನೂ ಆದ | ತ್ವಾಂ—ನಿನ್ನನ್ನು | ದೇವಾಃ—ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳು | ಹವ್ಯನಾಹಂ—
ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವಹಿಸತಕ್ಕ | ದೂತಂ—ದೂತನನ್ನಾಗಿ | ಅಕೃಣ್ಣನ್—ಮಾಡಿದರು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಜಾತಪ್ರಜ್ಞನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಅಂಗನಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನೂ,
ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ನೋಡಲ್ಪಡುವವನೂ, ಸ್ತುತೃನೂ ಆದ ನಿನ್ನನ್ನು, ನಿನ್ನ ಗುಣಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ
ನಾವು ಪೂಜಿಸುತ್ತೇನೆ. ವಿಷಯಾಸಕ್ತನಲ್ಲದಿರುವವನೂ, ದೇವತೆಗಳ ಅನ್ನವಾದ ಅಮೃತಕ್ಕೆ ನಾಭಿಸ್ಥಾನನಾದವನೂ
ಆದ ನಿನ್ನನ್ನು ಇಂದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವಹಿಸತಕ್ಕ ದೂತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು.

English Translation

JATAVEDAS, we venerate you, glorifying the brilliant, beautiful,
adorable AGNI : the gods have made you their messenger, the disinterested
bearer of oblations, the centre of ambrosia.

ವಿಶೇಷವಿಶಯಗಳು.

ಜಾತನೇದಃ—ಇಲ್ಲಿ ಜಾತನೇದಶ್ಚಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳು ಇದ್ದರೂ. ಜಾತಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ
ವೇದಿತಃ ಉತ್ಪನ್ನವಾದವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ.

ಗೃಣಂತೇ—ಈ ಪದವು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಯಜಮಾನರು ತ್ವದ್ವಿಷಯಾಂ ಸ್ತುತಿಂ ಕುರ್ವಾಣಾಃ ಅಗ್ನಿಯ ವಿಷಯವಾದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಮಾಡುವರೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಅಗ್ನಿಂ—ಅಜ್ಞನಾದಿಗುಣೋಪೇತಂ. ಯಾಸ್ವರು ಅಗ್ನಿಃ ಕಸ್ಮಾತ್ ಅಗ್ರಣೇರ್ಭವತಿ, ಅಗ್ರಂ-ಯಜ್ಞೇಷು ಪ್ರಣೇಯತೇ, ಅಂಗಂ ನಯತಿ ಸನ್ನಮಮಾನಃ, ಅಕ್ನೋಪನೋ ಭವತೀತಿ ಸ್ಥೌಲಾಷ್ಟೀವಿ-ರ್ನಕೋಪಯತಿ ನ ಸ್ನೇಹಯತಿ ತ್ರಿಭ್ಯಃ ಆಖ್ಯಾತೇಭ್ಯೋ ಜಾಯತ ಇತಿ ಶಾಕಪೂಣಿಃ | ಇತಾದೆ-ಗ್ವಾದ್ವಾ ನೀತಾತ್ | ಸಖಲ್ಲೇತೇರಾಕಾರಮಾದತ್ತೇ ಗಕಾರಮನಕ್ತೇರ್ವಾ ದಹತೇರ್ವಾ ನೀಃ ಪರಃ (ನಿ. ೭-೧೫) ಎಂದು ಅಗ್ನಿಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರ ವಿವರಣೆಯು ಹಿಂದೆ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದವುಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಇರಿಸುವವನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಯಜಮಾನರು ಅಗ್ನಿಯು, ಮಂಗಳಕರವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನು, ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ದರ್ಶನಮಾಡಲರ್ಹನಾದವನು, ಸ್ತುತಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದವನು, ಎಂಬ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವಕಾರಣ ಏವಂವಿಧಂ ತ್ವಾಂ ನಮಸ್ಯಾಮಃ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ಪೂಜಿಸುತ್ತೇವೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ದೇವಾಃ—ಈ ಪದವೂ ಯಾಸ್ವರಿಂದ ದಾನಾದ್ವಾ ದೀಪನಾದ್ವಾ ದ್ಯೋತನಾದ್ವಾ ದ್ಯುಸ್ಥಾನೋ ಭವ-ತೀತಿ ನಾ ದೇವಃ (ನಿ. ೭-೧೫) ಎಂದು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅಸ್ಮಾಭಿಯೇಜನೀಯಾ ಇಂದ್ರಾದಯಃ ಯಜಮಾನರಾದ ನಮ್ಮಿಂದ ಪೂಜಿತರಾಗಿರುವ ಇಂದ್ರನೇ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದೂತಮಕೃಣ್ಣನ್—ದೂತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ದೂತೋ ಹಿ ದ್ವಿವಿಧಃ ವಾರ್ತಾಹಾರೀ ಕಾರ್ಯಕಾರೀ ಚೇತಿ ತತ್ರ ಕಾರ್ಯಕಾರಿಣಂ ದೂತಮಕಾಷ್ಠಃ ದೂತನಾದವನು ವರ್ತಮಾನನನ್ನು ತರುವವನು ಅಥವಾ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನು ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಕಾರ್ಯಕಾರಿಯಾದ ದೇವದೂತನಾಗಿ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ನಿಯಮಿತನಾಗಿರುವನೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಅರತಿಂ, ಅಮೃತಸ್ಯ ನಾಭಿಂ, ಹವ್ಯವಾಹಂ ಎಂಬ ಈ ಪದಗಳು ದೂತಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಲೌಕಿಕದೂತನಿಗಿಂತ ಅಗ್ನಿಯು ವ್ಯತಿರಿಕ್ತನಾದ ಅಥವಾ ಗುಣಗಳಿಂದ ಅಧಿಕನಾದ ದೂತನಾಗಿರುವನೆಂಬ ಅಂಶವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಅರತಿಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ನ ವಿದ್ಯತೇ ರತಿಃ ವಿಷಯೇಷು ಪ್ರೀತಿಃ, ಯಸ್ಯ—ಭೋಗಾರ್ಹಗಳಾದ ಭೋಗ್ಯವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯಿಲ್ಲದವನೆಂದೂ, ವಿಷಯೇಷು ಸಕ್ತಂ ವಿಷಯಾಸಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದವನೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಅಗ್ನಿಯು ಗುಣವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ಅಮೃತಸ್ಯ—ದೇವಾನ್ನಭೂತಾಯಾಃ ಸುಧಾಯಾಃ ಅಮೃತವು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅನ್ನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಈ ಅಮೃತಕ್ಕೆ ನಾಭಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವಾಗಿರುವನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಹವ್ಯವಾಹಂ—ಯಜಮಾನರು ಅರ್ಪಿಸಿದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಒಯ್ಯುವವನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ವಿಷಯಾಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳ ಅನ್ನವಾದ ಅಮೃತದ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನನಾದ, ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ಒಯ್ಯುವ ದೇವದೂತನಾಗಿ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವನೆಂದು ಇತರ ದೂತರಿಗಿಂತ ವ್ಯತಿರೇಕವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಇತರ ದೂತರಿಗಿಂತ ಅಧಿಕವಾದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದೇವತೆಗಳು

ಕಾರ್ಯಕಾರಿಯಾದ ದೂತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವಕಾರಣ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರು ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿನಾಡಿ, ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ಪೂಜಿಸುವರೆಂಬ ಅರ್ಥವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸುದೀತಿಂ—ದೀರ್ಘ್ವಯೇ ಧಾತು. ದೀಯತೇ ವಿನಾಶ್ಯತೇ ಆಭಿಃ ತಮಃ ಇತಿ ದೀತಿಃ (ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು) ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ತಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದೀತಿ ಎಂದರೆ ಕಾಂತಿ. ಶೋಭನಾಃ ದೀತಯಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುದೀತಿಃ ನೆಚ್ಚುಭ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸುದೃಶಂ—ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಇದರಮೇಲೆ ಶಕ್ಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಖಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಂಜ್ಞಾ-ಪೂರ್ವಕೋವಿಧಿನಿತ್ಯಃ (ಪಿರಿ. ೯೫) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೋಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗೃಣಂತಃ—ಗೃ ಶಬ್ದೇ ಧಾತು. ಪೂಜನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಲಿಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ಕ್ರಾ-ದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ವಿಕರಣ. ಶ್ವಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜಾತ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ವಿಕರಣದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಋಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಮಸ್ಯಾಮಃ—ನಮಸ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪೂಜಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ನಮೋವರಿವಕ್ಷಿತ್ವಜಃ ಕೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸನಾದ್ಯಂತಾಧಾತವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಮಸ್ಯ ಎಂಬ ಕೃಜಂತಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ನಮಸ್ಯಾಮಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕೃಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ದೂತಂ—ಟುದು ಉಪತಾಪೇ ಧಾತು. ದುತನಿಭ್ಯಾಂ ದೀರ್ಘಶ್ಚ (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದರೊಡನೆ ಧಾತುವಿಗೆ ದೀರ್ಘವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇತ್ತ ಅತ್ತ ಸಂಚಾರಮಾಡುವವನು ದೂತನು.

ಅರತಿಂ—ರಮು ಕ್ರೀಡಾಯಾಂ ಧಾತು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ತಿನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ತಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶವನತಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ನ ವಿದ್ಯತೇ ರತಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅರತಿಃ ನೆಚ್ಚುಭ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಕೃಣ್ವನ್—ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಃ ಧಾತು ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರ್ಋ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅಂತಾದೇಶ, ಇಕಾರಲೋಪ. **ಧಿಸ್ವಿಕೃಣ್ವೋರಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ವಿಕರಣ, ಆಕಾರ ಅಂತಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. **ಅತೋಲೋಪಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ, ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ, ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ, ಅಕೃಣ್ವನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯಸ್ತದ್ಧೋತಾ ಪೂರ್ವೋ ಅಗ್ನೇ ಯಜೀಯಾನ್ವಿತಾ ಚ ಸತ್ತಾ ಸ್ವಧಯಾ ಚ
ಶಂಭುಃ |

ತಸ್ಯಾನು ಧರ್ಮ ಪ್ರ ಯಜಾ ಚಕಿತ್ವೋಧಾ ನೋ ಧಾ ಅಧ್ವರಂ ದೇವವೀತೌ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಯಃ | ತ್ವತ್ | ಹೋತಾ | ಪೂರ್ವಃ | ಅಗ್ನೇ | ಯಜೀಯಾನ್ | ದ್ವಿತಾ | ಚ | ಸತ್ತಾ | ಸ್ವಧಯಾ |
ಚ | ಶಂಭುಃ |

ತಸ್ಯ | ಅನು | ಧರ್ಮ | ಪ್ರ | ಯಜ | ಚಕಿತ್ವಃ | ಅಥ | ನಃ | ಧಾಃ | ಅಧ್ವರಂ | ದೇವವೀತೌ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವತ್ ತ್ವತ್ತೋಽಸಿ ಪೂರ್ವಃ ಪ್ರಥಮಭಾವೀ ಯಜೀಯಾನ್ ಅತಿಶಯೇನ ಯಷ್ಟಾ
ಯೋ ಯಃ ಕಶ್ಚಿದ್ಧೋತಾ ಹೋಮನಿಷ್ಪಾದಕೋ ದ್ವಿತಾ ದ್ವೈಧಂ ಮಧ್ಯಮೇ ಚೋತ್ತಮೇ ಚ ಸ್ಥಾನೇ
ಸ್ವಧಯಾ ಸೋಮಾಪ್ಯೇನಾನ್ನೇನ ಸಹ ಸತ್ತಾ ನಿಷಣ್ಣಃ ಸನ್ ಶಂಭುರ್ಯಷ್ಟಾಣಾಂ ಸುಖಭೂರಭೂತ್ |
ದ್ವಿತೀಯಪಾದಮೇವಂ ಯಾಸ್ತೋ ವ್ಯಾಚಕ್ಮಾ | ದ್ವಿತಾ ಚ ಸತ್ತಾ ಸ್ವಧಯಾ ಚ ಶಂಭುಃ | ದ್ವೇಧಂ
ಸತ್ತಾ ಮಧ್ಯಮೇ ಚ ಸ್ಥಾನ ಉತ್ತಮೇ ಚ ಶಂಭುಃ ಸುಖಭೂಃ | ನಿ. ೫-೩ | ಇತಿ | ಚಕಿತ್ವೋ ಧರ್ಮ-
ವಿಷಯಚೇತನಾವನ್ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತಸ್ಯ ಯಸ್ತುತ್ವೋಽಸಿ ಪೂರ್ವಭಾವೀ ಹೋತಾ ನಿರೂಪಿತಸ್ತಸ್ಯ
ಹೋತುರನು ಧರ್ಮ ಧರ್ಮಾನನು ತೇನಾನುಷ್ಠಿತಧರ್ಮಾನುಪಲಕ್ಷ್ಯ ಪ್ರ ಯಜ | ಪ್ರಕರ್ಷಣ ದೇವಾ-
ನ್ಪೂಜಯ | ಅಥ ಅನಂತರಂ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಂ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಸಂಬಂಧಿನಮಧ್ವರಮಿಮಂ ಯಜ್ಞಂ
ದೇವವೀತೌ ದೇವಾನಾಂ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥಂ ಧಾಃ | ವಿಧೇಹಿ || ಯಜೀಯಾನ್ | ಯಷ್ಟುಶಬ್ದಸ್ಯ ತುಶ್ಚಂದ್ರ-
ಸೀತೀಯಸುನ್ | ತಸ್ಮಿನ್ ತುರಿಷ್ಠೇಮೇಯಃಸ್ಥಿತಿ ತೃಚೋ ಲೋಪಃ | ನಿತ್ವಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ದ್ವಿತಾ |
ದ್ವಿಶಬ್ದಾತ್ಸಂಖ್ಯಾಯಾ ನಿಧಾರ್ಥೇ ಧೇತಿ ಧಾಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಧಕಾರಸ್ಯ ತಕಾರಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ |
ಸತ್ತಾ | ಷಡ್ಲ್ಯ ವಿಶರಣಿಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು | ಅಸ್ಯ ತಾಚ್ಛೇಲಿಕಸ್ತುನ್ | ನಿತ್ಸರಃ | ಸ್ವಧಯಾ |
ಸ್ವರ್ಗಂ ಲೋಕಂ ದಧಾತಿ ಯಜಮಾನಸ್ಯೇತಿ ಸ್ವಧಾ | ಆತೋಽನುಪಸರ್ಗೇ ಕ ಇತಿ ಕಪ್ರತ್ಯಯಃ |
ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಶಂಭುಃ | ಶಂ ಸುಖಮಸ್ಮಾದ್ಯವತೀತಿ ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂವಿಪ್ರಸಂಭ್ಯೋ |
ಡ್ವಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತ್ಯತ್ರ ಮಿತದ್ವಾದೇರುಪಸಂಖ್ಯಾನಾತ್ ಡುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಡಿತ್ವಾಟ್ಟಿಲೋಪಃ | ಯಜಿ
ಯಜೀರ್ಲೋಟಿರೂಪಂ | ಚಕಿತ್ವಃ | ಕಿತ ಜ್ಞಾನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಕ್ವಸೌ ರೂಪಂ | ಮತುವಸೋ ರುಃ ಸಂಬುದ್ಧಾ
ಛಂದಸೀತಿ ನಕಾರಸ್ಯ ರುಃ | ಅಥಾ ನಃ | ನಿಸಾತಸ್ಯೇತಿ ದೀರ್ಘಃ | ಧಾಃ | ಡುಧಾಙ್ ಧಾರಣಿಪ್ರೋ-
ಷಣಯೋರಿತ್ಯಸ್ಯ ಛಂದಸೇ ಲುಜಾ ರೂಪಂ | ಆಡಭಾವಶ್ಚಾಂದಸಃ | ದೇವವೀತೌ | ದೇವಾನಾಂ ನೀತಿ-

ರಶನಂ ಯತ್ರ ಪ್ರೀತೌ ಸಾ ಪ್ರೀತಿದೇವವೀತಿಃ | ವೀ ಕಾಂತ್ಯಾದಿಷ್ಟಿತೃಸ್ತಾಧ್ಯಾವೇ ಕ್ತೀನ್ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ
ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಚಿಕಿತ್ಸಃ—ಧರ್ಮವಿಷಯವನ್ನು ಅರಿತಿರುವ | ಅಗ್ನೀ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತ್ವತ್—ನಿನಗಿಂತಲೂ |
ಪೂರ್ವಃ—ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ | ಯಜೀರ್ಯಾ—ಯಜ್ಞಕರ್ತನಾದ | ಯಃ—ಯಾವನು | ಹೋತಾ—
ಹೋಮಸಂಪಾದಕನಾಗಿ | ದ್ವಿತಾ—ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಉತ್ತಮಸ್ಥಾನ ಎಂಬ ಎರಡು ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲೂ | ಸ್ವಧಯಾ—
ಸೋಮರೂಪವಾದ ಅನ್ನದೊಡನೆ | ಸತ್ತಾ—ಕುಳಿತುಕೊಂಡು | ಶಂಭುಃ—ಸುಖಹೇತುವಾದನೋ, ಆ ಹೋತೃವಿನ | ಅನು ಧರ್ಮ—ಅನುಷ್ಠಾನಾದಿ ಧರ್ಮಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ | ಪ್ರ ಯಜ—(ನೀನೂ) ಯಜ್ಞಮಾಡು |
ಅಥ—ಅನಂತರ | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಅಧ್ವರಂ—ಈ ಯಜ್ಞವನ್ನು | ದೇವವೀತೌ—ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನುಂಟು
ಮಾಡಲು | ಧಾಃ—ಅರ್ಪಿಸು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಧರ್ಮವಿಷಯವನ್ನರಿತಿರುವ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನಗಿಂತಲೂ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ಯಜ್ಞಕರ್ತನಾದ
ಯಾವನು ಹೋಮಸಂಪಾದಕನಾಗಿ ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಉತ್ತಮಸ್ಥಾನ ಈ ಎರಡು ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲೂ ಸೋಮರೂಪ
ವಾದ ಅನ್ನದೊಡನೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಸುಖಹೇತುವಾದನೋ, ಆ ಹೋತೃವಿನ ಅನುಷ್ಠಾನಾದಿ ಧರ್ಮಗಳಿಗನುಸಾರ
ವಾಗಿ ನೀನೂ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡು. ಅನಂತರ ನಮ್ಮ ಈ ಯಜ್ಞವನ್ನು ದೇವತೆಗಳ ತೃಪ್ತಾರ್ಥವಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸು.

English Translation

He is the most diligent offerer of worship who is the presenter of obla-
tions before you are, and who in two places (the middling and the best)
seated with the sacrificial food is (the source of) happiness (to the worship-
pers) : cognizant (of the objects of devotion), officiate in accordance with his
piety, and thus render our rite acceptable to the gods.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಮಂತ್ರದ ಪೂರ್ವಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ, ಯಾಸ್ಕರು ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ
ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ತ್ವತ್ ಪೂರ್ವಃ ಯಜೀರ್ಯಾನ್ ಹೋತಾ-ತನಗಿಂತಲೂ
ಮೊದಲು ಬಂದು ಕುಳಿತು ಪ್ರಭೂತವಾದ ಹೋಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಿ, ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞವಾಗಿ
ರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವ ಭೇದಭಾವವನ್ನು ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡಿರುವ
ಕ್ರಮವು, ದ್ವಿತಾ ಚ ಸತ್ತಾ ಸ್ವಧಯಾ ಚ ಶಂಭುಃ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತಾ ಎಂಬ
ಪದಕ್ಕೆ ದ್ವೈಧಂ ಮಧ್ಯಮೇ ಚೋತ್ತಮೇ ಚ ಸ್ಥಾನೇ ಅಗ್ನಿಯು ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೂ, ಉತ್ತಮಸ್ಥಾನ
ದಲ್ಲಿಯೂ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿರುತ್ತಾನೆಂದೂ, ಅವನು ಸೋಮಾಖ್ಯೇನಾನ್ನೇನ ಸಹ ನಿಷಣ್ಣಃ ಯಷ್ಟ್ವಾಣಾಂ
ಸುಖಭೂಃ ಸೋಮರೂಪವಾದ ಅನ್ನದಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ ಎಂದು ಸ್ವಧಾಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಯಾಗವನ್ನು
ಆಚರಿಸುವವರಿಗೆ ಸುಖಕರನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಅರ್ಥವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯು-
ವಂತೆ ಇಲ್ಲ.

ಯಾಸ್ಕರು ಇದೇ ಮಂತ್ರದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ—ಅಗ್ನೇ ಎಂದು ಸಂಜೋಧಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯು ಪೃಥಿವೀ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವವನೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ತ್ವತ್ ಪೂರ್ವಃ ಯಃ ಹೋತಾ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನೋ ವಾಯುಃ ಅಗ್ನಿಗಿಂತಲೂ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಹೋತೃವಾಗಿರುವ ವಾಯುವು ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನದೇವತೆಯಾಗಿರುವನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ವಾಯುವು “ಅಸಾವಸಿ ಹಿ ದೂತೋ ದೇವಾನಾಮಿತಿ ಶ್ರೂಯತೇ” ದೇವತೆಗಳ ದೂತನಾಗಿದ್ದ ನೆಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ವಿವರಿಸಿ “ಆ ದೂತೋ ಅಗ್ನಿಮುಭರತ್ ವಿವಸ್ವತಃ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ ವೈದ್ಯುತೋಗ್ನಿರಿತಿ ಕೇಚಿನ್ಮನ್ಯಂತೇ—ಈ ವಾಯುವು ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿಯಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಕೆಲವರ ಮತವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಿದೆ. ಯಷ್ಟೃತಃ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಯಜೇರ್ಯಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ದ್ವಿತಾ ಚ ಸತ್ತಾ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ದ್ವೈಧಂ ಎಂದು ಅರ್ಥವು ವಿವೃತವಾಗಿ, ಮಧ್ಯಮೋ ಚ ಸ್ಥಾನೇ ವೈದ್ಯುತ-ಭಾವೇನ ಉತ್ತಮೋ ಚ ಸ್ಥಾನೇ ಸೂರ್ಯಭಾವೇನ ಅಗ್ನಿಯು ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿರೂಪದಿಂದ ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವನು. ಉತ್ತಮಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯರೂಪದಿಂದ ಇರುವನು ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯರೂಪದ ದ್ವೈವಿಧ್ಯವು ಪ್ರದರ್ಶಿತವಾಗಿದೆ. ಸ್ವಧಯಾ ಚ ಶಂಭುಃ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಧಯಾ ಅನ್ನೇನ ಸರ್ವಭೂತಾನಾಂ ವರ್ಷಣದ್ವಾರೇಣ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಪೋಷಕವಾಗಿರುವ ಅನ್ನವನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನಮಾಡುವ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಶಂಭುಃ ಅಗ್ನಿಯು ಸುಖವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುವನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಈ ಮಂತ್ರದ ಉತ್ತರಾರ್ಧದ ವಿವರಣೆಯು ಸಾಯಣರು ಮತ್ತು ಯಾಸ್ಕರು ಹೇಳಿರುವುದು ಒಂದೇ ವಿಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಚಿಕಿತ್ಸಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರು ಚೇತನಾವಾಕ್ ಜ್ಞಾನವಂತನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಧರ್ಮವಿಷಯಕಕೇತನಾವಾಕ್ ಯಜ್ಞವೇ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಈ ಪದದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಜೋಧಿಸಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ, ತಸ್ಯ ಅನುಧರ್ಮ ಪ್ರಯಜ—ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ತ್ವತ್ತೋಽಸಿ ಪೂರ್ವಭಾವೀ ಹೋತಾ ನಿರೂಪಿತಃ ತಸ್ಯ ಹೋತುಃ ಧರ್ಮಾನನು ತೇನಾನುಷ್ಠಿತಧರ್ಮಾನುಪಲಕ್ಷ್ಯ ದೇವಾ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಪೂಜಯ—ಅಗ್ನಿಗಿಂತಲೂ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಹೋತೃವಾಗಿದ್ದ ವಾಯುವಿನ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಅಂದರೆ, ಹೋತೃಕಾರ್ಯರೂಪವಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯು ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸಲಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು—ತಸ್ಯಾನುಧರ್ಮ—ತಸ್ಯ ವಾಯೋವ್ಯಕ್ತಿಲಾಭಮನ್ಯಾ-ತ್ಮನೋ ದೀಪ್ತಿಲಕ್ಷಣಾಂ ವೃತ್ತಿಮತಿಲಾಭಮಾಪ್ನುವತ್ | ತನಗಿಂತಲೂ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಹೋತೃವಾಗಿದ್ದ ವಾಯುವಿನ ಕಾಂತಿ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನ ಇವುಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಹೊಂದಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ವಾಯುರ್ವಾ ಅಗ್ನೇಸ್ತೇಜಃ ತಸ್ಮಾತ್ ವಾಯುರಗ್ನಿಮನ್ವೇತಿ ಇತಿ ಹ ವಿಜ್ಞಾಯತೇ ಎಂದು ವಾಯ್ವಗ್ನಿಗಳಿಗೆ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವರು.

ದೇವವೀತೌ—ದೇವಾನಾಂ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥಂ ಅಗ್ನಿಯು, ಯಜಮಾನರ ಯಜ್ಞವು ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವಹಾಗೆ ಆಚರಿಸಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ದೇವಾನಾಂ ವೀತಿಃ ಆಶನಂ ಯತ್ರ ಪ್ರೀತೌ ಸಾ ಪ್ರೀತಿಃ ದೇವವೀತಿಃ | ವೀತಿ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಅನ್ನಾದಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಕರ್ಮವೆಂದು ಅರ್ಥವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ಸ್ವಧಯಾ—ಸ್ವರ್ಗಂ ಲೋಕಂ ದಧಾತಿ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವನ್ನು ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಉಂಟುಮಾಡುವುದು ಎಂದು ಸ್ವಧಾಶಬ್ದಾರ್ಥವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಶಂಭುಃ—ಶಂ ಸುಖಂ ಅಸ್ಮಾದ್ಭವತಿ—ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು ಎಂದು ಶಂಭು ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಯಜೀಯಾನ್—ಯಜಧಾತುವಿಗೆ ತೃಚ್ ಬಂದಾಗ ಯಜತ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತುಶ್ಚಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದರಮೇಲೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತುರಿಷ್ಟೇಮೇ-ಯಃಸು (ಪಾ.ಸೂ. ೬-೪-೧೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ತೃಚಿಗೆ ಲೋಪ, ಯಜೀಯಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ದ್ವಿತಾ—ದ್ವಿ ಎಂಬುದು ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಕವಾದ ಶಬ್ದ. ಸಂಖ್ಯಾಯಾವಿಧಾರ್ಥೇ ಧಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಧಾಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಧಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ತಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸತ್ತಾ—ಷಡ್‌ಲ್ಯ ವಿಶರಣಗತ್ಯನಸಾದನೇಷು. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ತಚ್ಛೀಲಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತೃನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸ್ವಧಯಾ—ಸ್ವರ್ಗಂ ಲೋಕಂ ದಧಾತಿ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಇತಿ ಸ್ವಧಾ. (ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಕೊಡುವುದು) ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಆತೋನುಸರ್ಗೇ ಕಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಆತೋಲೋಪಇಟಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಕಾರಕಪೂರ್ವಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶಂಭುಃ—ಶಂ ಸುಖಂ ಅಸ್ಮತ್ ಭವತಿ ಇತಿ ಶಂಭುಃ (ಸುಖವನ್ನು ಕೊಡುವವನು) ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಮ್. ಧಾತು. ವಿಪ್ರಸಂಭೋ ಡ್ವಸಂಜ್ಞಾಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೮೦) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಿತದ್ವಾದೇರುಪ-ಸಂಖ್ಯಾನಮ್ ಎಂಬ ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಮಿತದ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಡು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಡಿತ್ವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಟಿಗೆ (ಉ) ಲೋಪ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಜ—ಯಜ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ನುಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ದ್ವೈಚೋತಸ್ತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ.

ಚಿಕಿತ್ವಃ—ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಕ್ವಸು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಮತುನ-ಸೋರುಃ ಸಂಬುದ್ಧಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ. ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಥಾನಃ—ನಿಸಾತಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಾಃ—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಛಂದಸಿಲುಜ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜ್. ನುಧ್ಯಮ ಪುರುಷಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿವ್. ಇಕಾರಲೋಪ. ಗಾತಿಸ್ಥಾಘುಸಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಚ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಬಹುಲಂಛಂದಸ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವವೀತಾ—ದೇವಾನಾಂ ವೀತಿಃ ಅಶನಂ ಯತ್ರ ಪ್ರೀತೌ ಸಾ ಪ್ರೀತಿಃ ದೇವವೀತಿಃ (ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರೀತಿ ದಾಯಕವಾದುದು) ವೀ ಕಾಂತ್ಯಾದಿಷು ಧಾತು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ರಿನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸ. ಬಹುವ್ರೀಹೌಪ್ರಕೃತ್ಯಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದೇವಶಬ್ದವು ಅಜಂತವಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ದೇವವೀತೌ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಭವಾ ನೋ ಅಗ್ನಿ ಇತಿ ಸಂಚಿಚೇಂ ಷಷ್ಠಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಭವಾ ನ ಇತ್ಯಸುಕ್ರಮಣಿಕಾ | ಕತೋ ವೈಶ್ವಾಮಿತ್ರಸ್ತ್ವಿತಿ ತುಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗಾದಸ್ಯಾಪಿ ವೈಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ಕತ ಋಷಿಃ | ಅಗ್ನಿದೇವತಾ || ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾಶ್ಚಿನಶಸ್ತ್ರಯೋರುಕ್ತಃ ಸೂಕ್ತವಿನಿಯೋಗಃ | ಪ್ರವರ್ಗ್ಯೇಭಿಷ್ಟವೇ ಭವಾ ನೋ ಅಗ್ನಿ ಇತಿ ದ್ವೈಚೋ ವಿನಿಯುಕ್ತಃ | ಸೂತ್ರೀತಂ ಚ | ಭವಾ ನೋ ಅಗ್ನೇ ಸುಮನಾ ಉಪೇತಾವಿತಿ ದ್ವೈಚಾಃ | ಅ. ೪-೬ ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಭವಾ ನೋ ಅಗ್ನೇ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಎರಡನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಐದು ಋಕ್ಯುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರವಂಶಸ್ಥನಾದ ಕತ ಎಂಬುವನು ಋಷಿಯು; ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು ; ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್‌ಭಂದಸ್ಸು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಭವಾ ನ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಪ್ರಾತರನುವಾಕ ಮತ್ತು ಆಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದು. ಪ್ರವರ್ಗ್ಯವೆಂಬ ಯಾಗದ ಅಭಿಷ್ಟವದಲ್ಲಿ ಭವಾ ನೋ ಅಗ್ನೇ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗುವ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲಿನ ಎರಡು ಋಕ್ಯುಗಳ ವೀಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತಸೂತ್ರದ—ಭವಾ ನೋ ಅಗ್ನೇ ಸುಮನಾ ಉಪೇತಾವಿತಿ ದ್ವೈಚಾಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು.(ಅ. ೪-೬)

ಸೂಕ್ತ—೧೭

ಮಂಡಲ—೩ || ಅನುವಾಕ—೨ || ಸೂಕ್ತ—೧೮ ||

ಅಷ್ಟಕ—೩ || ಅಧ್ಯಾಯ—೧ || ವರ್ಗ—೧೮ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಯಂಖ್ಯೆ—೫

ಋಷಿಃ—ಕತೋ ವೈಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ||

ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿಃ ||

ಭಂದಃ— ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಭವಾ ನೋ ಅಗ್ನೇ ಸುಮನಾ ಉಪೇತೌ ಸಖೇವ ಸಖ್ಯೇ ಪಿತರೇವ ಸಾಧುಃ |

ಪುರುದ್ರಹೋ ಹಿ ಕ್ಷಿತಯೋ ಜನಾನಾಂ ಪ್ರತಿ ಪ್ರತೀಚೀರ್ಧಹತಾದರಾತಿಃ || ೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಭವ | ನಃ | ಅಗ್ನೇ | ಸುಮನಾಃ | ಉಪ್ತೃತಾ | ಸಖಾ ಇವ | ಸಖ್ಯೇ | ಪಿತರಾ ಇವ | ಸಾಧುಃ |
ಪುರುಷ್ಪುಹಃ | ಹಿ | ಕ್ಷಿತಯಃ | ಜನಾನಾಂ | ಪ್ರತಿ | ಪ್ರತಿಚೀಃ | ದಹತಾತ್ | ಅರಾತೀಃ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಮುಪೇತಾವಸ್ಮಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣಸ್ಯ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯಾಖ್ಯಾಕರ್ಮಣಿ ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನಾ-
ಗಮನೇ ಸುಮನಾಸ್ತತ್ಕರ್ಮಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಮನುಕೂಲಮನಸ್ಯೋ ಭೂತ್ವಾ ನಃ ಸಾಧುಭವ | ಅಸ್ಮತ್ಸಂಬಂಧಿ-
ಕರ್ಮಸಾಧಕೋ ಭವ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತದ್ವಯಂ | ಸಖೇವ ಸಖ್ಯೇ ಪಿತರೇವೇತಿ | ಯಥಾ ಸಖಾ ಸು-
ಹೃತ್ ಸಖ್ಯೇ ಮಿತ್ರಾಯ ಹಿತೋಪದೇಶೇನ ಸಾಧುಭವತಿ ಯಥಾ ಚ ಪಿತರಾ ಮಾತಾಪಿತರೌ ಪುತ್ರಾಯ
ಸನ್ಮಾರ್ಗೋಪದೇಶೇನ ಸಾಧಕೌ ಭವತಃ | ತದ್ವತ್ | ಕಿಂಚ | ಜನಾನಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಕ್ಷಿತಯೋ
ಮನುಷ್ಯಾಃ ಪುರುಷೋಹೋ ಹಿ ನಾನಾವಿಧದ್ರೋಹಯುಕ್ತಾಃ | ಹಿ ಶಬ್ದಃ ಕಾರಣಪರಃ | ಯಸ್ಮಾ-
ಲ್ಲೋಕೇ ಪರಸ್ಪರಮಾತ್ಸರ್ಯಾದಿನಾನ್ಯೋನ್ಯಮಸಹಮಾನಾ ಜನಾ ವರ್ತಂತೇ ತಸ್ಮಾತ್ಕ್ಷಿಂ ಪ್ರತಿಚೀಃ
ಪ್ರತಿಚೀಃ ಪ್ರತಿಕೂಲತಯಾಸ್ತದಾಭಿಮುಖ್ಯೇನಾಗಚ್ಛತೋರಾತೀರರಾತೀನ್ ಶತ್ರುಸ್ವತಿ ದಹತಾತ್ |
ತ್ವಂ ಪ್ರತಿಕೂಲಃ ಸನ್ ಭಸ್ಮಸಾತ್ಕುರು | ಭವಾ ನಃ | ದ್ವಿಚೋತಸ್ತಿಜ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘಃ |
ಉಪೇತಾ || ಇಣ್ ಗತೌ | ಅಯನಮಿತಿ ಭಾವೇ ಕ್ತಿನ್ | ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸಃ | ತಾದೌ ಚ ನಿತಿ ಕೃತ್ಯತಾ-
ವಿತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಸಖ್ಯೇ | ಸಮಾನೇ ಖ್ಯಶ್ಲೋದಾತ್ತ ಇತಿ ಇಣ್ | ಡಿತ್ವಾಽಙ್ಗಿಲೋಪಃ |
ತತ್ಸಂನಿಯೋಗೇನ ಯಲೋಪಃ | ಸಮಾನಸ್ಯ ಛಂದಸೀತ್ಯಾದಿನಾ ಸಭಾವಃ | ಉದಾತ್ತ ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾ-
ದುಪಪದಸ್ಯೋದಾತ್ತತಾ | ಸಾಧುಃ | ರಾಧ ಸಾಧ ಸಂಸಿದ್ಧಿ | ಕೃನಾಸಾಜೀತ್ಯಾದಿನಾ ಉಣ್ಕೃತ್ಯಯಃ |
ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಪ್ರತಿಚೀಃ | ಅಂಚು ಗತಿಪೂಜನಯೋಃ | ಋತ್ವಿಗ್ಧೃಗಿತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ತಿನ್ | ಸ್ತ್ರಿಯಾ-
ಮುಗಿತಲ್ಪೇತಿ ಜ್ಞೇಸಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಪುನರ್ಧಾತೋರುಗಿತಃ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಇತಿ ಪ್ರತಿಷಿದ್ಧೇಂಚೇಶ್ಲೋಪಸಂಖ್ಯಾ-
ನಮಿತಿ ಪ್ರತಿಪ್ರಸವಾತ್ ಜ್ಞೇಷ್ | ತಸ್ಮಿನ್ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಚ ಇತ್ಯಕಾರಲೋಪಃ | ಚಾಪಿತಿ ದೀರ್ಘಃ |
ದಹತಾತ್ | ದಹ ಭಸ್ಮೀಕರಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲೋಽಣ್ಕೃತ್ಯಮೈಕವಚನೇ ಹೇಸ್ತಹ್ಯೋಸ್ತತಜ್ಞಾತಿಸೀತಿ
ತಾತಜಾದೇಶಃ | ನಿಘಾತಃ | ಅರಾತೀಃ ಪ್ರತಿಚೀಃ | ಉಭಯತ್ರ ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಯಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಶೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಉಪೇತಾ—(ಈ ಕರ್ಮಸಾಧನೆಗಾಗಿ) ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆ ಬರುವಾಗ | ಸಖ್ಯೇ—
ನ್ನೇಹಿತನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ | ಸಖಾ ಇವ—(ಮಕ್ಕಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ತಂದೆತಾಯಿಗಳು ಇರುವಂತೆಯೂ | ನಃ—ನಮ್ಮ
ವಿಷಯದಲ್ಲಿ (ನೀನು) | ಸುಮನಾಃ—ಅನುಕೂಲಮನಸ್ಕನಾಗಿಯೂ | ಸಾಧುಃ—ನಮ್ಮ ಕರ್ಮವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ
ಸಹಾಯಕನಾಗಿಯೂ | ಭವ—ಆಗಿರು | ಜನಾನಾಂ—ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ಮಾನವರಿಗೆ | ಕ್ಷಿತಯಃ—ಅವರ ಶತ್ರು
ರೂಪರಾದ ಇತರ ಮಾನವರು | ಪುರುಷ್ಪುಹೋ ಹಿ—ನಾನಾವಿಧವಾದ ದ್ರೋಹವನ್ನು ಬಯಸುವುದು ಸಹಜ
ವಾಗಿದೆ | ಪ್ರತಿಚೀಃ—ನಮಗೆ ವಿರೋಧವನ್ನುಂಟುಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದಿಶ್ಯದಿಂದ ಬರತಕ್ಕ | ಅರಾತೀಃ—ಶತ್ರು
ಗಳನ್ನು | ಪ್ರತಿ ದಹತಾತ್—ಎದುರಿಸಿ ನಿಂತು ಅವರನ್ನು ಸುಟ್ಟುಬಿಡು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ ಪ್ರವರ್ಗಾಶ್ವಿವಾದ ಈ ಕರ್ಮಸಾಧನೆಗಾಗಿ ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆ ಬರುವಾಗ ಒಬ್ಬ ಮಿತ್ರನು ತನ್ನ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಮಿತ್ರನಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸುವಂತೆಯೂ, ತಂದೆತಾಯಿಗಳು ಮಕ್ಕಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿರುವಂತೆಯೂ ನೀನೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನುಕೂಲಮನಸ್ಸಿನಾಗಿದ್ದು ನಮ್ಮ ಕರ್ಮವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಸಹಾಯಕನಾಗಿರು. ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ಮಾನವರಿಗೆ ಅವರ ಶತ್ರುಭೂತರಾದ ಇತರ ಮಾನವರು ದ್ರೋಹವನ್ನು ಬಯಸುವುದು ಸಹಜವಾಗಿದೆ. ನಮಗೆ ವಿರೋಧವನ್ನುಂಟುಮಾಡಬೇಕೆಂದು ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆ ಬರತಕ್ಕ ಅಂತಹ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಸುಟ್ಟುಬಿಡು.

English Translation

Be favourably disposed, AGNI, on approaching us (at this rite); be the fulfiller (of our objects) like a friend (to a friend) or parents (to a child): since men are the grievous oppressors of men, consume the foes who come against us.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಉಪೇಶೌ ಸುಮನಾಃ ನಃ ಸಾಧುಃ ಭವ—ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನೇ ಎಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನರಿಂದ ಆಚರಿಸ್ಸಿಡುವ ಪ್ರವರ್ಗಾಶ್ವಿವ ಕರ್ಮವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬರುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಇರುವ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ, ಯಜಮಾನರು ಆಚರಿಸುವ ಕರ್ಮಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ ಕೊಡುವವನಾಗಿಯೂ ಇವರಿ ಎಂದು ಯಜಮಾನರ ಆರಂಭನೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಸಖ್ಯೇವ ಪಿತರೇವ—ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹಿತಚಿಂತನಾಗಿರುವನೆಂದು ಎರಡು ಉಪಮಾನವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಯಥಾ ಸುಹೃತ್ ಮಿತ್ರಾಯ ಹಿತೋಪದೇಶೇನ ಸಾಧುರ್ಭವತಿ, ಯಥಾ ಮಾತಾಪಿತರೌ ಪುತ್ರಾಯ ಸನ್ಮಾರ್ಗೋಪದೇಶೇನ ಸಾಧುಕೌ ಭವತಃ ತದ್ವತ್ ಒಳ್ಳೆಯ (ಅಭಿಮಾನ) ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ಸ್ನೇಹಿತನು ತನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತನಿಗೆ ಸುಖವಾಗುವ ರೀತಿಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುವಂತೆಯೂ, ತಂದೆತಾಯಿಗಳು ತಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಸುಖಕರವಾದ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟು ಅವರನ್ನು ಕರ್ಮಸಾಧಕರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವಂತೆಯೂ, ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಸದುಪದೇಶವನ್ನು ಬೋಧಿಸಿ ಸನ್ಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವನೆಂದು ಆಶಂಸನೆಯು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ಜನಾನಾಂ ಕ್ಷಿತಯಃ ಪುರುಷ್ಪ್ರಹಃ—ಕ್ಷಿತಯಃ ಎಂಬ ಪದವು ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೭) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಃ ನಾನಾವಿಧದ್ರೋಹಯುಕ್ತಾಃ | ಲೋಕೇ ಪರಸ್ಪರಮಾತ್ಸರ್ಯಾದಿನಾ ಅನ್ಯೋನ್ಯಮಸಹಮಾನಾಃ ಜನಾಃ ವರ್ತಂತೇ | ಮನುಷ್ಯರು ತಮಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ಮನುಷ್ಯರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದ್ರೋಹವನ್ನು ಮಾಡುವವರಾಗಿರುವರು ಮತ್ತು ಅನ್ಯೋನ್ಯವಾಗಿ ಇತರರ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಸಹಿಸದೆ ಇರುವ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಇರುವರು. ಆದುದರಿಂದ ಇತರರನ್ನು ಕೆಡಿಸುವ ಯೋಚನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರತೀಚೀಃ ಅರಾತೀಃ ಪ್ರತಿ ದಹತಾತ್—ಪ್ರತೀಚಿ ಶಬ್ದವು ಪ್ರತಿಕೂಲತೆಯಾ ಅಸ್ತದಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಅಗಚ್ಛತಃ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಕೆಡಕನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸು

ವವರು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿ, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಶತ್ರುಗಳಾಗಿರುವವರನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಸುಟ್ಟು ನಾಶಪಡಿಸಲಿ ಎಂಬ ಯಜಮಾನರ ಆಶಂಸಾರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಭವ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. **ದ್ವೈಚೋ-ತಸ್ತಿಜಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಮನಾಃ—ಸೋಮನಸೀ ಅಲೋಮೋಷಸೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರ ಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಪೇತೌ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ತಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸ. ತಾದಿಯಾಗಿ ನಕಾರ ಇತ್ತಾಗಿರುವ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ **ತಾದೌಚನಿತಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಖ್ಯೇ—ಸಮಾನೇ ಖ್ಯಶ್ಚೋದಾತ್ತಃ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ, ಖ್ಯಾ ಪ್ರಕಥನೇ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಮಾನವೆಂಬುದು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಇಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದಿಷ್ಟ ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಟಿಗೆ (ಆ) ಲೋಪ. ತತ್ಸಂನಿಯೋಗದಿಂದ ಯಕಾರ ಲೋಪ. **ಸಮಾನಸ್ಯ ಭಂದಸ್ಯ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾನವೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಭಾವ. ಉದಾತ್ತವೆಂಬುದರಿಂದ ಉಪಪದಕ್ಕೆ (ಸ) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಾಧುಃ—ರಾಧ ಸಾಧ ಸಂಸಿದ್ಧೌ ಧಾತು. ಕೃವಾಸಾಜಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅತಃಪ್ರಾಪಯಾಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂಶೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರೇತೀಚೀಃ—ಅಂಚು ಗತಿಪೂಜನಯೋಃ ಧಾತು. **ಯುತ್ವಿಕ್‌ದಧ್ಯಕ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಬಂತ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಕ್ತಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪುನಃ ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿದಾಗ ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ **ಉಗಿತಶ್ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಪ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಧಾತೋರುಗಿತಃ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೬-೧) ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕದಿಂದ ನಿಷೇಧ ಬಂದರೆ **ಅಂಚಿತೇಶ್ಚೋಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್** ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಪುನಃ ಜೀಪ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಜಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಭ ಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ **ಅಚಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಚೌ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ.

ದಹತಾತ್—ದಹ ಭಸ್ತಿಕರಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. **ಸ್ನೇಹ್ಯ-ಪಿಚ್ಛ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಹಿ ಆದೇಶ. **ತುಹ್ಯೋಸ್ತಾತಜ್ ಅಶಿಸ್ಯಸ್ಯತರಸ್ಯಾಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಶೀರ್ವಾಹತೋರುವಾಗ ತಾತಜಾದೇಶ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. **ದಹತಾತ್** ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರಾತೀಃ—ರಾ ದಾನೇ. ಧಾತು. ಕ್ತಿಚ್ಚಕ್ತಾಚಿಸಂಜ್ಞಾಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಜ್ ತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸ. ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವೈಪರೀತ್ಯ (ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ) ಬಂದಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತಪೋ॑ ಷ್ವಗ್ನೇ॑ ಅಂತರಾ॑ ಅಮಿ॒ತ್ರಾ ತಸಾ॑ ಶಂಸ॒ನುರರು॑ಷಃ ಪರ॑ಸ್ಯ ।

ತಪೋ॑ ವಸೋ॑ ಚಿ॒ಕಿತಾನೋ॑ ಅಚಿ॒ತ್ತಾನ್ವಿ ತೇ॑ ತಿಷ್ಠಂತಾ॒ನುಜರಾ॑ ಅಯಾ॒ಸಃ ॥ ೨ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ತಪೋ॑ ಇತಿ | ಸು | ಅಗ್ನೇ॑ | ಅಂತರಾನ್ | ಅಮಿ॒ತ್ರಾನ್ | ತಪಃ | ಶಂಸಂ | ಅರರುಷಃ | ಪರಸ್ಯ ।

ತಪೋ॑ ಇತಿ | ವಸೋ॑ ಇತಿ | ಚಿ॒ಕಿತಾನಃ | ಅಚಿ॒ತ್ತಾನ್ | ವಿ | ತೇ | ತಿಷ್ಠಂತಾಂ | ಅಜರಾಃ | ಅಯಾ॒ಸಃ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಅಂತರಾನ್ ಅಭಿಭಾವಕಾನಮಿತ್ರಾಣ್ಚತ್ತೂನ್ ಸು ಸುಷ್ಮ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ತಪೋ | ತಪೈವ | ಬಾಧಸ್ಯ | ಕಿಂಚಿ | ಅರರುಷಸ್ತುಭ್ಯಂ ಹವಿರಪ್ರಯಚ್ಛತೋಽತ ಏವ ಪರಸ್ಯ ಶತ್ರು-ಭೂತಸ್ಯ ಸ್ವಂ ಶಂಸನುಭಿಲಾಷಂ ತಪ | ಪ್ಲವಯ | ವಸೋ ಸರ್ವಸ್ಯ ವಾಸಯಿತರ್ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಚಿಕಿತಾನಃ ಕರ್ಮಾಭಿಜ್ಞಸ್ತಮಚಿತ್ತಾನ್ ಸತ್ಕರ್ಮಣ್ಯನಾಸಕ್ತಮನಸ್ತಾನುರುಷಾನ್ ತಪೋ | ಸಂತಪ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾತ್ತೇ ತವ ರಶ್ಮಯೋಽಜರಾ ಜರಾರಹಿತಾ ಪ್ರತಿಬಂಧರಹಿತಾ ಅತ ಏವ ಅಯಾಸಃ ಸರ್ವತ್ರ ಗಮನಸ್ವಭಾವಾಃ ಸಂತೋ ವಿ ತಿಷ್ಠಂತಾಂ | ವಿಶೇಷೇಣ ತಿಷ್ಠಂತು || ತಪೋ | ತಪ ಉ | ಗುಣಃ | ಉ-ಇಮವಲಂಬ್ಯ ಉ ಇ ಇತಿ ಪ್ರಗೃಹ್ಯಸಂಜ್ಞಾ | ಸಾದಾದಿತ್ಯಾದನಿಘಾತಃ | ತಸಾ | ತಪ ಸಂತಾಪ ಇತ್ಯಸಿ ಲೋಟಿ ರೂಪಂ | ದ್ವೈಚೋಽತಸ್ತೀ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘಃ | ಅರರುಷಃ ರಾ ದಾನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಕ್ತಸೌ ವಸ್ವೇಕಾಜಿತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯೇಟಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಶ್ರಯಂ ಚ ಬಲೀಯ ಇತಿ ಸಂಪ್ರ-ಸಾರಣಬಲೀಯಸ್ತಾನಿವೃತ್ತಿಃ | ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮಿತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಸಮಾಸೇ ನ ಇನ್ಸಾರಃ ಚಿಕಿತಾನಃ | ಕಿತ ಜ್ಞಾನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಛಂದಸಿ ಲಿಟ್ | ತಸ್ಯ ಲಿಟಃ ಕಾನಜ್ವೇತಿ ಕಾನಜಾದೇಶಃ | ದ್ವಿವ-ಚನಂ | ಕಿತ್ವಾದ್ಗುಣಾಭಾವಃ | ಚಿತ್ವಾದಂತೋದಾತ್ತಃ | ತಿಷ್ಠಂತಾಂ | ಸ್ಮಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ | ವಿಪೂರ್ವಾ-ತ್ತಿಷ್ಠತೇಃ ಸಮವಪ್ರವಿಭ್ಯಃ ಸ್ಥ ಇತ್ಯಾತ್ಮನೇಪದಂ | ನಿಘಾತಃ | ಅಯಾಸಃ | ಅಯ ಗತಾ | ಪಚಾದ್ಯಚ್ ಚಿತ್ವೇರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಅಂತರಾನ್—ಮೇಲೆಬಿದ್ದು ಆಕ್ರಮಣಮಾಡತಕ್ಕ | ಅಮಿತ್ರಾನ್—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು | ಸು—ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ | ತಪಃ—ದಹಿಸು | ಅರರುಷಃ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸದಿರುವ | ಪರಸ್ಯ—(ಆದ್ಧ

ರಿಂದಲೇ) ಶತ್ರುಭೂತನಾದ ಮಾನವನ | ಶಂಸಂ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು | ತಪೆ—ನಾಶಮಾಡು | ವಸೋ—ಎಲ್ಲಾ
ವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳ ಸ್ವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರಿಸತಕ್ಕ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಚಿಕಿತಾನಃ—ಕರ್ಮವಿಷಯಕವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ನೀನು |
ಅಚಿತ್ತಾನ್—ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತವಾದ ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲದ ಪುರುಷರನ್ನು | ತಪೆ—ಹಿಂಸಿಸು (ಈ ರೀತಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು
ನಾಶಮಾಡುವುದರಿಂದ) | ತೇ—ನಿನ್ನ ರಶ್ಮಿಗಳು | ಅಜರಾಃ—ಪ್ರತಿಬಂಧರಹಿತಗಳಾಗಿಯೂ | ಅಯಾಸಃ—
ಸರ್ವತ್ರಸಂಚಾರಮಾಡತಕ್ಕ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ | ವಿ ತಿಷ್ಠಂತಾಂ—ಆತಿಶಯವಾದ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಲಿ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಆಕ್ರಮಣಮಾಡತಕ್ಕ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ದಹಿಸು. ಹವಿಸ್ಸನ್ನು
ಅರ್ಪಿಸದಿರುವುದರಿಂದ ಶತ್ರುಭೂತನಾದ ಮಾನವನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡು. ಸಕಲ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳ
ಸ್ವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರಿಸತಕ್ಕ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಕರ್ಮವಿಷಯಕವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ನೀನು ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಅನಾಸಕ್ತವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ
ಪುರುಷರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸು. ಈ ರೀತಿ ಶತ್ರುಗಳ ದಮನವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ನಿನ್ನ ರಶ್ಮಿಗಳು ಪ್ರತಿಬಂಧರಹಿತಗಳಾ
ಗಿಯೂ, ಸರ್ವತ್ರಸಂಚಾರಮಾಡತಕ್ಕ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವಾಗಿಯೂ ಇದ್ದು ಆತಿಶಯವಾದ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಲಿ.

English Translation

Vex thoroughly, AGNI, our assailing enemies, disappoint the purpose
of the adversary who offers not worship : giver of dwellings, you are cogni-
zant (of sacred rites), vex those who have no thought (of pious acts) so that
your undecaying, all-pervading (rays), may ever abide.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಂತರಾ ಅಮಿತ್ರಾ ಸುತಪಃ—ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ,
ಅಭಿಭಾವಕಾಃ, ಶತ್ರ್ಯೋ ಯಜಮಾನರನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವವರನ್ನೂ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಶತ್ರುಗಳಾಗಿರುವವರನ್ನೂ
ಅಗ್ನಿಯು ಚಿನ್ನಾಗಿ ಬಾಧಿಸಲಿ ಎಂದು ಯಜಮಾನನ ಆಶಂಸನೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಅರರುಷಃ ಪರಸ್ಯ—ಅಗ್ನಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸದಿರುವ ಶತ್ರುವಿನ ಕಾರ್ಯವನ್ನೂ, ಅಗ್ನಿಯ ವಿಷಯ
ದಲ್ಲಿ ಕೆಟ್ಟದ್ದನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನ ಅಭಿಲಾಷೆಯನ್ನೂ ಅಗ್ನಿಯು ನಾಶಪಡಿಸಲಿ ಎಂಬ ಯಜಮಾನರ ಆಶಂಸನೆಯು
ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ವಸೋ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ರಕ್ಷಿತವಾಗಿರುವಂತೆ ಇರಿಸುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ, ಅಗ್ನಿಯನ್ನು
ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯು ಚಿಕಿತಾನಃ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿ, ಅಚಿತ್ತಾನ್—ಸತ್ಕರ್ಮಣ್ಯ-
ನಾಸಕ್ತಮನಸ್ಸಾಃ ಉತ್ತಮವಾದ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸದಿರುವ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವರನ್ನು ನಾಶ
ಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ವಸು ಎಂಬ ಪದವು ರಶ್ಮಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೧೫) ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ
(ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಸುಗುರ ಸತ್ಸುಹಿರಣ್ಯಃ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವಸುನಾ ಅನ್ನೇನ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ
ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಅಜರಾಃ ಅಯಾಸಃ ನಿತಿಷ್ಠಂತಾಂ—ಜರಾರಹಿತಾಃ ಪ್ರತಿಬಂಧರಹಿತಾಃ ಸರ್ವತ್ರಗಮನಸ್ವಭಾವಾಃ
ಅಗ್ನೀಃ ರಶ್ಮಯಃ | ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಗ್ನಿಯ ಕಿರಣಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ಒಂದೇ ವಿಧವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವು
ಗಳಾಗಿಯೂ, ಯಾವ ವಿಧವಾದ ತಡೆಯೂ ಇಲ್ಲದೆ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವವುಗಳಾಗಿಯೂ, ಪ್ರಭುತ್ವವಾದ
ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಬೆಳಗಲಿ ಎಂದು ಆಶಂಸಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ತಪೋ—ತಪ ಉ ಎಂದಿರುವಾಗ ಗುಣ. ಪರಾದಿವದ್ಭಾವನನ್ನು ಆಶ್ರಯಣಮಾಡಿದಾಗ ಉಚ್ಛಾಃ
(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಗೃಹ್ಯಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಪದಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇತಿ ಪರವಾದಾಗ ಸಂಧಿ
ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಮಿತ್ರಾನ್—ನಿಜೋಜರಮರಮಿತ್ರ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದು
ದಾತುಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತಪ—ತಪ ಸಂತಾಪೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ದ್ವೈಚೋತಸ್ತಿಜಃ
(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ
ನಿಘಾತಸ್ವರಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅರರುಷಃ—ರಾ ದಾನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಕ್ವಸು ಆದೇಶ. ವಸ್ತೇಕಾಚ್—
(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ತದಾಶ್ರಯಕಾರ್ಯಂಚಿ
ಬಲವತ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರ-
ಸಾರಣಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಪೂರ್ವರೂಪ. ನಿಜಾತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸದಲ್ಲಿ
ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ಯಯಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಿಕಿತಾನಃ—ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲಿಟ್. ಲಿಟಃ ಕಾನಜ್ಞಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೬)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾನಜಾದೇಶ. ಲಿಣ್ಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಕುಹೋಶ್ಚುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾ
ಸಕ್ಕೆ ಚಕಾರಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಸಪಥಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತಿಷ್ಠಂತಾಮ್—ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು. ವಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಸಮವ-
ಪ್ರವಿಭ್ಯಸ್ಥಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಸದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹು
ವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಜರಾಃ—ನಿಜೋಜರಮರ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಯಾಸಃ—ಅಯ ಗತೌ ಧಾತು. ನಂದಿಗ್ರಹಪಚಾದಿಭ್ಯಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ಪಚಾದಿಸರಿತವಾದುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಆಜ್ಞಸೇ-
ರಸುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಸುಕಾಗಮ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಇಧ್ಮೇನಾಗ್ನ ಇಚ್ಛಮಾನೋ ಘೃತೇನ ಜುಹೋಮಿ ಹವ್ಯಂ ತರಸೇ ಬಲಾಯ |
ಯಾವದೀಶೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ವಂದಮಾನ ಇಮಾಂ ಧಿಯಂ ಶತಸೇಯಾಯ ದೇವೀಂ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಇಧ್ಮೇನ | ಅಗ್ನೇ | ಇಚ್ಛಮಾನಃ | ಘೃತೇನ | ಜುಹೋಮಿ | ಹವ್ಯಂ | ತರಸೇ | ಬಲಾಯ |
ಯಾವತ್ | ಈಶೇ | ಬ್ರಹ್ಮಣಾ | ವಂದಮಾನಃ | ಇಮಾಂ | ಧಿಯಂ | ಶತಸೇಯಾಯ | ದೇವೀಂ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಇಚ್ಛಮಾನೋ ಧನಂ ಕಾಮಯಮಾನೋಽಹಂ ಯಜಮಾನ ಇಧ್ಮೇನ ಸಮಿಂಧನ-
ಕಾರಿ ಸಮಿತ್ಸಮೂಹೇನ ಘೃತೇನಾಜ್ಯೇನ ಸಹ ಹವ್ಯಂ ಹವನಯೋಗ್ಯಂ ಹವಿಃ ಪುರೋಡಾಶಾದಿಕಂ
ಜುಹೋಮಿ | ಕಿಮರ್ಥಂ | ತರಸೇ ವೇಗಾಯ ತವ ಸತತಗಮನಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಂ ಬಲಾಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾಯ |
ಪುರೋಡಾಶಾದಿಹವಿರ್ಭಾರವಹನಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಂ ತ್ವಯಿ ಹವಿಃ ಪ್ರಕ್ಷಿಸಾಮಿ | ಕಿಂಚಿ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ
ವಂದಮಾನಸ್ತ್ವಾಂ ಸ್ತುವನ್ನಹಂ ಯಾವದೀಶೇ ಯಾವದ್ವಂದನಂ ವೋಢುಂ ಶಕ್ನೋಮಿ ತಾವದ್ವೇಹಿ |
ತ್ವಂ ಚೇಮಾಮಸ್ಮಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣಾಂ ಧಿಯಂ ತ್ವದ್ವಿಷಯಾಂ ಸ್ತುತಿಂ ಶತಸೇಯಾಯಾಪರಿಮಿತಧನ-
ಸರ್ಯವಸಾನಾಯ ದೇವೀಂ ದೀಪ್ತಾಮತಿಪ್ರಭೂತಾಂ ಕುರು || ಇಧ್ಮೇನ | ಜಾಇಂಧೀ ದೀಪ್ತಾ | ಇ-
ಧ್ಮತೇನೇನಾಗ್ನಿರಿತೀಧ್ಮಃ ಕಾಷ್ಠವಿಶೇಷಃ | ಇಷಿಯುಧೀಂಧಿದಿಸಿಶ್ಯಾಧೂಸೂಭ್ಯೋ ಮಗಿತಿ ಕರಣೇ
ಮಹ್ | ಕಿತ್ತ್ವಾದನುನಾಸಿಕ ಲೋಪಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಇಚ್ಛಮಾನಃ | ಇಷು ಇಚ್ಛಾಯಾಂ | ವ್ಯತ್ಯ-
ಯೇನ ಶಾನಚ್ | ಇಷುಗಮಿಯಮಾಂ ಛ ಇತಿ ಛಕಾರಃ | ಜುಹೋಮಿ | ಹು ದಾನಾದನಯೋರಿತ್ಯಸ್ಯ
ಲಟಿ ರೂಪಂ | ಸಾದಾದಿತ್ವಾದನಿಘಾತಃ | ಹವ್ಯಂ | ಹವಮರ್ಹತೀತಿ ಛಂದಸಿ ಚೇತಿ ಯಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಭ-
ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಯಸ್ಯೇತಿ ಲೋಪಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಯಾವತ್ | ಯಚ್ಛಬ್ದಾತ್ ಯತ್ರದೇಶೇಭ್ಯಃ
ಪರಿಮಾಣೇ ವತುಬಿತಿ ವತುಸ್ | ಆ ಸರ್ವನಾಮ್ನ ಇತ್ಯಾಕಾರಃ | ಅದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಈಶೇ | ಈಶ ಐಶ್ವರ್ಯ
ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಡುತ್ತಮೈಕವಚನ ಇಟಪ್ಪೇರೇತ್ವಂ | ಅದಾದಿತ್ವಾಚ್ಛಪೋ ಲುಕ್ | ಶತಸೇಯಾಯ | ಮೋ
ಅಂತಕರ್ಮಣಿ | ಅದೇಚ ಉಪದೇಶೇಶಿತಿತ್ಯಾತ್ವಂ | ಅಚೋ ಯದಿತಿ ಭಾವೇ ಯತ್ | ಅದ್ಯತೀ
ತೀತ್ವಂ ಅರ್ಥಧಾತುಕಲಕ್ಷಣೋ ಗುಣಃ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಇಚ್ಛಮಾನಃ—ಧನವನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸಿ | ಯಾವದೀಶೇ—ನನ್ನ ಶಿಕ್ಷಿಯಿರು
ವಷ್ಟು | ಬ್ರಹ್ಮಣಾ—ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ | ವಂದಮಾನಃ—(ನನ್ನನ್ನು) ಪೂಜಿಸುತ್ತಾ | ತರಸೇ—(ನನ್ನ) ವೇಗವಾದ

ಪ್ರಸರಕ್ಕಾಗಿಯೂ | ಬಲಾಯ—ಸಾಮರ್ಥ್ಯಕ್ಕಾಗಿಯೂ | ಇಧ್ಮೇನ—(ನಿನ್ನನ್ನು ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ) ಕಾಷ್ಠಗಳೊಡನೆಯೂ | ಘೃತೇನ—ಘೃತದೊಡನೆಯೂ | ಹವ್ಯಂ—ಪುರೋಡಾಶಾದಿರೂಪವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು | ಜುಹೋಮಿ—ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ | ಇಮಾಂ ಧಿಯಂ—ನನ್ನಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಈ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು | ಶತಸೇಯಾಯ—ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಧನವನ್ನು ಫಲರೂಪವಾಗಿ ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ದೇವೀಂ—ಕಾಂತಿಯುತವಾಗಿ ಮಾಡು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿರುವಷ್ಟು ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾ, ನಿನ್ನ ವೇಗವಾದ ಪ್ರಸರಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯಕ್ಕಾಗಿಯೂ ನಿನ್ನನ್ನು ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಇಧ್ಮದೊಡನೆಯೂ, ಘೃತದೊಡನೆಯೂ ಪುರೋಡಾಶಾದಿರೂಪವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ. ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಧನವನ್ನು ಫಲರೂಪವಾಗಿ ಪಡೆಯುವಂತೆ, ನನ್ನಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಈ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಕಾಂತಿಯುತವಾಗಿ ಮಾಡು.

English Translation

Desirous (of wealth) I offer to you, AGNI, an oblation with butter and with fuel for your speed and invigoration, praising you with a holy prayer as much as I am able : (I propitiate you) that you may render this praise resplendent with infinite treasure.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಇಧ್ಮೇನ—ಇಧ್ಮತೇ ಅನೇನಾಗ್ನಿರಿತೀಧ್ಮಃ ಕಾಷ್ಠವಿಶೇಷಃ | ಅಗ್ನಿಯನ್ನು (ಉದ್ದೀಪ್ತನನ್ನಾಗಿ) ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಕಟ್ಟಿಗೆಯು (ಸಮಿತ್ತುಗಳು) ಎಂದು ಇಧ್ಮಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಸಮಿಂಧನಕಾರಿಸಮಿತ್ಸಮೂಹೇನ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—ಇಧ್ಮಃ ಸಮಿಂಧನಾತ್ (ಐ. ೮-೫) ದೀಪ್ತೈರ್ಧಕವಾದ ಇಂಧ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವುದು ಇಧ್ಮವು (ಕಾಷ್ಠವು) ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಇಧ್ಮ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸಮಿತ್ತುಗಳು ಅಭಿದೇಯವಾಗುವಕಾರಣ ಸಮಿತ್ತುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ—

ಸಮಿದ್ಧೋ ಅದ್ಯ ಮನುಷೋ ದುರೋಣೇ ದೇವೋ ದೇವಾನ್ ಯಜಸಿ ಜಾತನೇದಃ |

ಆ ಚ ವಹ ಮಿತ್ರಮಹಶ್ವಿಕಿತ್ವಾನ್ ತ್ವಂ ದೂತಃ ಕವಿರಸಿ ಪ್ರಚೇತಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ, ಯಜ್ಞೇಧ್ಮ ಇತಿ ಕಾತ್ಯಕೈಃ, ಅಗ್ನಿರಿತಿ ಶಾಕಪೂಣಿಃ, ಎಂದು ಎರಡು ಮತಗಳನ್ನೂ ಪ್ರದರ್ಶನೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸ್ಪಡುವ (ಇಧ್ಮವು) ಸಮಿತ್ಸಮೂಹವು ಅಗ್ನಿಯ ತಾದಾತ್ಮ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಕಾತ್ಯಕೈರೆಂಬ ಆಚಾರ್ಯರು ವರ್ಣಿಸಿರುವರು ಎಂಬ ಮತವನ್ನೂ, ಅಗ್ನಿಯೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿತನಾಗಿರುವನೆಂದು ಶಾಕಪೂಣಿ ಆಚಾರ್ಯರು ಉಪಪಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ ಎಂಬ ಮತವನ್ನೂ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದ್ದಾರೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಜಾತನೇದಸ ಆಧಾರ ಇತಿ ತದಭಿಧಾನೇನ ಸಂಬೋಧ್ಯತೇ | ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಹಿ ಮಂಚಸ್ಥೇಷು ಕ್ರೋಶತ್ಸು ತದಭಿಧಾನಪ್ರಾಪ್ತಿಃ | ಮಂಚಾಃ ಕ್ರೋಶಂತಿ—ಮಂಚಗಳು ಕೂಗುತ್ತವೆ ಎಂಬಲ್ಲಿ

ಮಂಚಸ್ಥರಾದವರು ಎಂದು ಮಂಚಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವಂತೆ, ಉದ್ದೀಪ್ತನಾಗುವ ಜಾತವೇದಾಗ್ನಿಗೆ ಉದ್ದೀಪನಾಧಾರವಾಗಿರುವ (ಸಮಿತ್ತುಗಳು) ಇಧ್ಮವು ಅಗ್ನಿತಾದಾತ್ಮ್ಯದಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಕಾತ್ಯಕೈರ ಮತದಲ್ಲಿ—ಸಮಿಧಾಮೇವ ಇಧ್ಮಭಾವಮುಪಗತಾನಾಂ ಅಗ್ನಿನಾ ಸಂದೀಪ್ತಾನಾಂ ಸಮುದಾಯಾಪೇಕ್ಷಮಿದಂ—ಇಧ್ಮಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಸಂದೀಪ್ತವಾಗಿರುವ ಸಮಿತ್ತುಗಳ ಸಮುದಾಯವೇ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಉಪಪಾದನೆಮಾಡಿ ಯಜ್ಞೇಧ್ಮ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಸರ್ವಾಣ್ಯೇತಾನಿ ಅಭಿಧಾನಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಚ ಅಗೌಣಾನಿ ಅಗ್ನಿಪಕ್ಷೇ, ಗೌಣಾನಿ ಇಧ್ಮಪಕ್ಷೇ, ಗೌಣಮುಖ್ಯಯೋಶ್ಚ ಮುಖ್ಯೇ ಕಾರ್ಯಸಂಪ್ರತ್ಯಯಃ ಇತಿ ನ್ಯಾಯಃ | ಸ ಏಷೋಽಗ್ನಿಃ ಸಮಿತ್ಕಲಾಪಮಿಧ್ಮಮಾತ್ಮತ್ವೇನಾಭಿಸಂಪನ್ನಃ ತದಾಖ್ಯತಾಮುಪಗತಃ ತೇನ ಇಧ್ಮಾಭಿಧಾನೇನ ಇಜ್ಯತ ಇತಿ ಇಧ್ಮಶಬ್ದಃ ಸಮಾಮ್ನಾತಃ ನಾಗ್ನಿಶಬ್ದಃ ಇತಿ |

ಶಾಕಪೂಣಿ ಎಂಬ ಆಚಾರ್ಯರು ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ ಇತರ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಮಾಡಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವೂ, ಅಗ್ನಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾಗಿರುವ ಆಯಾಯ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿವೆ. ಗೌಣವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಶಬ್ದಾರ್ಥ, ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಆಚರಿಸಬೇಕು ಎಂದು ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ, ಈ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿತನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಯಾಸ್ಯರು ಅಗ್ನಿಯೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿತನಾಗಿರುವನು ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಹೇಳುವವರಾದರೂ, ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಸಮಿತ್ಸಮೂಹವು ತನ್ನನ್ನು ಉದ್ದೀಪ್ತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವಕಾರಣ ತನ್ನ ತಾದಾತ್ಮ್ಯದಿಂದ ಇರುವುದೆಂದು ತಿಳಿದು, ಇಧ್ಮತಾದಾತ್ಮ್ಯದಿಂದಲೇ ತಾನೂ ಇರುವವನಾಗಿ ಇಧ್ಮಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ವ್ಯವಹೃತನಾಗಿರುವನು. ಯಾಗಸಾಧನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಜ್ಯತ ಇತಿ ಇಧ್ಮಃ ಎಂದು ಇಧ್ಮಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಅಗ್ನಿಶಬ್ದವು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಇಧ್ಮಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ಅಗ್ನಿಯು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತನಾಗಿರುವನೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

ಇಚ್ಛಮಾನಃ—ಈ ಪದದಿಂದ ಧನಂ ಕಾಮಯಮಾನಃ ಅಹಂ ಯಜಮಾನಃ ಧನವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಯಜಮಾನನಾದ ನಾನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಇಧ್ಮೇನ ಘೃತೇನ ಹವ್ಯಂ ಜುಹೋಮಿ ಯಜಮಾನನಾದ ನಾನು ಸಮಿತ್ಸಮೂಹದಿಂದಲೂ, ಆಜ್ಯದಿಂದಲೂ ಕೂಡಿ, ಹೋಮವನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಿದ್ಧವಾದ ಪುರೋಡಾಶವೇ ಮೊದಲಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಗಾಗಿಯೂ, ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿಯೂ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ತರಸೇ—ಬಲಾಯ | ಪುರೋಡಾಶಾದಿಹವಿರ್ಭಾರವಹನಸಿದ್ಧಾರ್ಥಂ ತ್ವಯಿ ಹವಿಃ ಪ್ರಕ್ರಿಸಾಮಿ | ಸಂತತವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಅಥವಾ ವ್ಯಾಪಿಸುವ ವೇಗವು ಅಗ್ನಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಯಜಮಾನರು ಅರ್ಪಿಸುವ ಪುರೋಡಾಶವೇ ಮೊದಲಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಯ್ಯುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಉಂಟಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಯಜಮಾನನಾದ ನಾನು ಅರ್ಪಿಸುವೆನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ವಂದಮಾನಃ ಯಾವದೀಶೇ—ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ತ್ವಾಂ ಸ್ತುವನ್ ಯಾವದ್ಧನಂ ವೋಥುಂ ಶಕ್ನೋಮಿ ತಾವದ್ವೇಹಿ—ನಿರುಕ್ತಕಾರರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬ ಪದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು—

ಯಾಮುಫರ್ವಾ ಮನುಷ್ವಿತಾ ದಧ್ಯೌರ್ ಧಿಯಮುತ್ನತ |

ತಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ ಪೂರ್ವಥೇಂದ್ರ ಉಕ್ಥಾ ಸಮಗೃತಾರ್ಚಸ್ತನು ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೮೦-೧೬)

ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ತೋತ್ರವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಯಜಮಾನನು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಮಾಡಿ ಸಂತೋಷ ಪಡಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ತಾನು ವಹಿಸುವಷ್ಟು ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ತನಗೆ ದೊರಕಿಸಲೆಂಬ ಅರ್ಥವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ಇಮಾಂ ಧಿಯಂ ಶತಸೇಯಾಯ ದೇವೀಂ—ಧೀಶಬ್ದವು ಕರ್ಮವಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೨) ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನರಾದ ನಮ್ಮಿಂದ ಉಕ್ತವಾದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಅಪರಿಮಿತಧನ ಪರ್ಯವಸಾನಾಯ ಅತಿಪ್ರಭೂತಾಂ ಕುರು ಕೇಳಿ ಸ್ತುತಿಮಾಡುತ್ತಿರುವ ನಮಗೆ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಧನವು ದೊರಕುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ತರಸೇ—ತರಸ್ ಎಂಬ ಪದವು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಬಲಾಯ ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಪದವು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವಕಾರಣ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ವೇಗವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಇಧ್ಮೇನ—ಇಹಂಧೀ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಇಧ್ಮತೇ ಅನೇನ ಅಗ್ನಿಃ ಇತಿ ಇಧ್ಮಃ ಕಾಷ್ಠವಿಶೇಷಃ (ಅಶ್ವತ್ಥಾದಿ ಕಟ್ಟಿಗೆ) ಇಷಿಯುಧೀಂದಿದಿಸಿಶ್ಯಾಧೂಸೂಭ್ಯೋ ಮುಕ್ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನಿದಿತಾಂಹಲಉಪ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಇಧ್ಮ ಎಂದೂ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇಚ್ಛಮಾನಃ—ಇಷು ಇಚ್ಛಾಯಾಂ ಧಾತು. ವೃತ್ಯಯೋಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಟಿಗೆ ಶಾನ್‌ಚಾ ದೇಶ. ಶ ವಿಕರಣ. ಇಷುಗಮಿಯಮಾಂಛಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಛಕಾರಾದೇಶ. ಅನೇಮುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಂತಕ್ಕೆ ಮುಕಾಗಮ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ವಿಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಜುಹೋಮಿ—ಹು ದಾನಾದನಯೋಃ ಧಾತು. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿ ಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವೃತ್ಯಯದಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಹವ್ಯಂ—ಹವನಂ ಅರ್ಹತಿ ಇತಿ ಹವ್ಯಂ ಛಂದಸಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಾವತ್—ಯಚ್ಚಬ್ಧ. ಯತ್ತದೇತೇಭ್ಯಃ ಪರಿಮಾಣೇವತುಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಿಮಾಣಾರ್ಥತೋರುವಾಗ ವತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆ ಸರ್ವನಾಮ್ನಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ

ಪ್ರತ್ಯಯಪರವಾದಾಗ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಯಾವತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯ-
ದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಈಶೇ—ಈಶ ಐಶ್ವರ್ಯೇ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಇಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.
ಟಿತಅತ್ಯನೇಪದಾನಾಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಏತ್ವ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಸಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಸಿಗೆ ಲುಕ್.
ಈಶೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅನುದಾತ್ತೇತ್ತಾದ ಧಾತು
ವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದುದರಿಂದ ಅದು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವಂದಮಾನಃ—ವದಿ ಅಭಿವಾದನಸ್ತುತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶಾನಚಾದೇಶ. ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾ
ಗಮು. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಶತಸೇಯಾಯೆ—ಸೋ ಅಂತಕರ್ಮಣಿ ಧಾತು. ಅಚೋಯೇತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಶಿತ್ತಾದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಆದೇಚಉಪದೇಶೇಶಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ.
೬-೧-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಓಕ್ತಾರಕ್ಕೆ ಆತ್ವ. ಸಾಯ ಎಂದಿರುವಾಗ ಈದ್ಯತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೫)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈತ್ವ. ಸೀಯ ಎಂದಿರುವಾಗ ಆರ್ಧಧಾತುಕಪರವಾದುದರಿಂದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥ-
ಧಾತುಕಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಯತೋನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-
೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ
ವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಉಚ್ಛೋಚಿಷಾ ಸಹಸಸ್ಪುತ್ರ ಸ್ತುತೋ ಬೃಹದ್ವಯಃ ಶಶಮಾನೇಷು ಧೇಹಿ ।

ರೇವದಗ್ನೇ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೇಷು ಶಂ ಯೋಮೃಮೃಜ್ಮ ತೇ ತನ್ವಂ ಭೂರಿ ಕೃತ್ವಃ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಉತ್ | ಶೋಚಿಷಾ | ಸಹಸಃ | ಪುತ್ರ | ಸ್ತುತಃ | ಬೃಹತ್ | ವಯಃ | ಶಶಮಾನೇಷು | ಧೇಹಿ |

ರೇವತ್ | ಅಗ್ನೇ | ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೇಷು | ಶಂ | ಯೋಃ | ಮೃಮೃಜ್ಮ | ತೇ | ತನ್ವಂ | ಭೂರಿ | ಕೃತ್ವಃ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸಹಸಸ್ಪುತ್ರ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಶೋಚಿಷಾ ಸ್ವಕೀಯಯಾ ದೀಪ್ತಾ ಉತ್ | ಉದ್ದೀಪ್ಯಸ್ವ | ಸ್ತುತಃ
ಸ್ತೋತ್ರಶಸ್ತ್ರಸಾಧನಭೂತೈರ್ಮಂತ್ರೈಃ ಸ್ತುತಸ್ತ್ವಂ ಶಶಮಾನೇಷು | ಶಶಮಾನಃ ಶಂಸಮಾನಃ | ನಿ. ೬-೮ |
ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ತ್ವದ್ವಿಷಯಶಂಸನಂ ಕುರ್ವಾಣೇಷು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೇಷು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಗೋತ್ರೋತ್ಪನ್ನೇಷು |
ವಿಶ್ವಂ ಮಿತ್ರಮಸ್ಯೇತಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಕುಕಃ | ಏಕಸ್ಮಿನ್ನಹುವಚನಂ ಪೂಜಾರ್ಥಂ | ತಥಾವಿಧೇಷ್ವಸ್ಮಾಸು
ರೇವದ್ವನಯುಕ್ತಂ ಬೃಹತ್ಪ್ರಭೂತಂ ವಯಃ | ವಯಃಶಬ್ದೋನ್ಮನಾಚೀ | ಅಕೋ ವಯಃ ಪ್ಲವೋತ್ಯ-

ನ್ನ ನಾಮಸು ಪಠಿತತ್ವಾತ್ | ತಾದೃಶಂ ಪ್ರಭೂತಮನ್ನಂ ಧೇಹಿ | ವಿಧೇಹಿ | ಕಿಂಚ ಶಂ ರೋಗಾಣಾಂ ಶಮನಂ
ಚಾಸ್ತಾಸು ಧೇಹಿ | ಯೋರ್ಭಯಾನಾಂ ಯಾವನಮಮಿತ್ರಣಂ ಚ ಧೇಹಿ | ಶಮನಂ ಚ ರೋಗಾಣಾಂ ಯಾ-
ವನಂ ಚ ಭಯಾನಾಮಮಿತಿ ಯಾಸ್ತುಃ | ಕೃತ್ಯೋಽಸ್ಮಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಃ ಪ್ರಯೋಜಕತ್ವೇನ
ಕರ್ತೃಹೇ ಅಗ್ನೇ ತೇ ತವ ತನ್ನಂ ತನುಂ ಭೂರಿ ಬಹುವಾರಂ ಮರ್ಮ್ಯಜ್ಞ | ಪುನಃ ಪುನಃ ಸೋಮಾಜ್ಯ-
ಪಯಃಪ್ರಭೃತಿಭಿರ್ವಯಂ ಸಿಂಚಾಮಃ || ಶಶಮಾನೇಷು | ಶಶ ಪ್ಲುತಗತಾವಿತ್ಯಯಂ ಧಾತುರತ್ರ ಸ್ತು-
ತ್ಯರ್ಥಃ | ತಾಚ್ಛೇಲ್ಯವಯೋವಚನಶಕ್ತಿಷ್ವಿತಿ ಚಾನಶ್ | ಚಿತ ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಧೇಹಿ | ಡು-
ಧಾ ಇತ್ಯಾಂ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋರಿತ್ಯಸ್ಯ ಲೋಟಿ ರಾಪಂ | ರೇವತ್ | ರಯಿರಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ಮತುಪ್ | ಹ್ರ-
ಸ್ವನುಡ್ಧ್ಯಾಂ ಮತುಬಿತಿ ಮತುಪ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಛಂದಸೀರ ಇತಿ ತಸ್ಯ ವತ್ವಂ | ರಯೀರ್ಮತೌ ಬಹುಲಂ
ಛಂದಸೀತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಪರಪೂರ್ವತ್ವಂ | ಗುಣಃ | ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೇಷು | ಮಿತ್ರೇ ಚರ್ಷಾ | ಸಾ ೬-
೩-೧೩೦ | ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ವಿಶ್ವಂ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತಿ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋ-
ದಾತ್ತತ್ವಂ | ಮರ್ಮ್ಯಜ್ಞ | ಮೃಜೂ ಶುದ್ಧಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಿಟ್ಯುತ್ವಮಬಹುವಚನೇ ಮಸೋ
ಮಾದೇಶಃ | ಅನಿತ್ಯಮಾಗಮಶಾಸನಮಿತಿ ಡಭಾವಃ | ರೇಘಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಸಾದಾದಿತ್ವಾದನಿಘಾತಃ |
ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಭೂರಿ | ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ | ಅದಿಶದಿಭೂಶುಭಿಭ್ಯಃ ಕ್ರಿನ್ನಿತಿ ಕ್ರಿನ್ | ಕಿತ್ತ್ವಾದ್ಗುಣಾ-
ಭಾವಃ | ನಿತ್ವರಃ | ಕೃತ್ವಃ | ಡುಕ್ಯ ಇತ್ಯಾಂ ಕರಣೇ | ಸಂಪದಾದಿತ್ವಾದ್ಭಾವೇ ಕ್ವಿಪ್ | ತದಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ಮ-
ತುಪ್ | ರ್ಘುಯ ಇತಿ ತಸ್ಯ ವತ್ವಂ | ತಸೌ ಮತ್ವರ್ಥ ಇತಿ ಭಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ತಕಾರಸ್ಯ ಜಸ್ತ್ವಾಭಾವಃ |
ಮತುವಸೋ ರುರಿತಿ ತಕಾರಸ್ಯ ರುತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸಹಸಸ್ಪುತ್ರ—ಶಕ್ತಿಪುತ್ರನಾದ | ಅಗ್ನೇ—ಅಗ್ನಿ ಯೇ | ಶೋಚಿಷಾ—ನಿನ್ನ ದೀಪ್ತಿಯಿಂದ | ಉತ್—
ಎದ್ದು ಪ್ರಕಾಶಿಸು | ಸ್ತುತಃ—ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತನಾದ ನೀನು | ಶಶಮಾನೇಷು—ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸತಕ್ಕ |
ಮಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೇಷು—(ಮಿಶ್ವಾಮಿತ್ರವಂಶೋತ್ಪನ್ನರಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ನನ್ನ ಸಂತತಿಯವರಲ್ಲಿ) | ರೇವತ್—ಧನಯುಕ್ತ
ವಾದುದು | ಬೃಹತ್—ಪ್ರಭೂತವಾದುದು ಆದ | ವಯಃ—ಅನ್ನವನ್ನು | ಧೇಹಿ—ಒದಗಿಸಿಕೊಡು
(ಹಾಗೆಯೇ) | ಶಂ—ರೋಗರಹಿತವಾದ ಸುಖವನ್ನೂ | ಯೋಃ—ಭಯರಾಹಿತ್ಯವನ್ನೂ (ಉಂಟುಮಾಡು) |
ಕೃತ್ವಃ—(ನಮ್ಮ) ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಪರಿಷ್ಕೃತನಾದ ಅಗ್ನಿ ಯೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ತನ್ನಂ—ದೇಹವನ್ನು | ಭೂರಿ—
ಅನೇಕಸಲ | ಮರ್ಮ್ಯಜ್ಞ—(ಸೋಮ, ಆಜ್ಯ ಮತ್ತು ಪಯಃ) ಇವುಗಳಿಂದ ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸಿ ಶುದ್ಧಮಾಡುತ್ತೇನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಶಕ್ತಿಪುತ್ರನಾದ ಅಗ್ನಿ ಯೇ, ನಿನ್ನ ಸಹಜವಾದ ದೀಪ್ತಿಯಿಂದ ಎದ್ದು ಪ್ರಕಾಶಿಸು. ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತನಾದ
ನೀನು ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸತಕ್ಕ ಮಿಶ್ವಾಮಿತ್ರವಂಶೋತ್ಪನ್ನರಾದವರಲ್ಲಿ ಧನಯುಕ್ತವಾದುದು, ಪ್ರಭೂತವಾದುದು ಆದ
ಅನ್ನವನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಡು. ಹಾಗೆಯೇ ರೋಗರಹಿತವಾದ ಸುಖವನ್ನೂ ಭಯರಾಹಿತ್ಯವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡು.
ನಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಪರಿಷ್ಕೃತನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಯೇ, ನಾವು ನಿನ್ನ ದೇಹವನ್ನು ಸೋಮ, ಆಜ್ಯ ಮತ್ತು ಪಯಸ್ಸು
ಗಳಿಂದ ಅನೇಕಸಲ ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸಿ ಶುದ್ಧಮಾಡುತ್ತೇನೆ.

English Translation

Rise up, son of strength, with (your) splendour when hymned, and bestow abundant food and wealth, AGNI, upon the descendants of VISHWAMITRA celebrating your praise ; and grant them exemption from sickness and danger : Encourager of pious works (AGNI), we repeatedly sprinkle your substance (with milk and butter).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸಹಸಸ್ಪುತ್ರ—ಅಗ್ನಿಯು ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಲವನ್ನು ಪಡೆದಾಗ ಮಧನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುವ ಕಾರಣ ಈ ಪದದಿಂದ ಸಂಬೋಧಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಶೋಚಿಷಾ—ಸ್ವಕೀಯಯಾ ದೀಪ್ತ್ಯಾ | ಶೋಚಿಷ್ ಎಂಬ ಪದವು ಜ್ವಲಂತಿಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೮) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸಲಿ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಶಶಮಾನೇಷು—ತ್ವದ್ವಿಷಯಶಂಸನಂ ಕುರ್ವಾಣೇಷು | ಶಶಮಾನಃ ಎಂಬ ಪದವು ಅರ್ಚಕಿಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಯೋ ನಾಂ ಯಜ್ಞೈಃ ಶಶಮಾನೋ ಹ ದಾಶತಿ ಕವಿರ್ಹೋತಾ ಯಜತಿ ಮನ್ತಸಾಧನಃ |

ಉಪಾಹ ತಂ ಗಚ್ಛತೋ ವೀಥೋ ಅಧ್ವರಮುಚ್ಛಾ ಗಿರಃ ಸುಮತಿಂ ಗಂತಮಸ್ತಯೂ ||

(ಋ. ಸಂ ೧-೧೫೧-೭)

ಇಲ್ಲಿ ಶಶಮಾನ ಪದವು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೇಷು —ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಗೋತ್ರೋತ್ಪನ್ನೇಷು ವಿಶ್ವಂ ಮಿತ್ರಂ ಅಸ್ಯೇತಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಸ್ನೇಹಭಾವದಿಂದ ತಿಳಿಯುವ ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದರೂ, ಇಲ್ಲಿ ಅವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪೂಜ್ಯಭಾವದಿಂದ ಬಹುವಚನವು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೇಷು ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನರಾದವರು ಎಂದು ಬಹುವಚನಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಯಾಸ್ಯರು **ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ಸರ್ವಮಿತ್ರಃ** (ನಿ. ೨-೨೫) ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ಶಸ್ತ್ರ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ, ತನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಗೋತ್ರೋತ್ಪನ್ನರಾದವರಿಗೆ, ಪ್ರಭೂತನಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಬೃಹತ್ ವಯಃ ಧೇಹಿ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಬೃಹತ್ ಎಂಬ ಪದವು ಮಹನ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ವಯಃ ಈ ಪದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಯುವೋಃ ಶ್ರಿಯಂ ಪರಿ ಯೋಷಾ ವೃಣೇತ ಸೂರೋ ದುಹಿತಾ ಪರಿತಕ್ಮಾ ಯಾಂ |

ಯದ್ಧೇವಯಂತಮವಥ್ಯಚೀಭಿಃ ಪರಿ ಘ್ನಂಸಮೋಮನಾ ನಾಂ ವಯೋ ಗಾತ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೬೯-೪)

ಈ ಋಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ವಯಶ್ಯಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ನ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಶಂಯೋಃ—ಯಾಸ್ಯರು ಶಂಯುಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಶಮನಂ ಚಿ ರೋಗಾಣಾಂ ಯಾವನಂ ಚಿ ಭಯಾನಾಂ (ನಿ. ೪-೨೧) ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಅಗ್ನಿಯು ರೋಗಗಳನ್ನು ಶಮನ ಮಾಡಿ, ಭಯವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಿ, ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿ, ಆ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಸುಖವನ್ನು ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಆಶಂಸಿಸಿದೆ.

ಕೃತ್ವೇ—ಅಸ್ತಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಃ ಪ್ರಯೋಜಕತ್ವೇನ ಕರ್ತೃಃ—ಯಜಮಾನರು ಆಚರಿ ಸುವ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳು ಜೆನ್ನಾಗಿ ನೆರವೇರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ತನ್ಮಂ ಭೂರಿ ಮಮ್ಯಜ್ಞ—ತನುಂ ಬಹುನಾರಂ ಪುನಃ ಪುನಃ ಸೋಮಾಜ್ಯಪಯಃಪ್ರಭೃತಿಭಿಃ ವಯಂ ಸಿಂಚಾ-ಮಃ ಈ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಅಗ್ನಿಯ ಶರೀರವನ್ನು ಅನೇಕಸಾರಿ ಸೋಮ, ಆಜ್ಯ, ಹವಿಸ್ಸು ಗಳು, ಇವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಯಜಮಾನರಾದ ನಾವು ಸಿಂಪಡಿಸುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಭೂರಿ—ಬಹುನಾರಂ | **ಭೂರಿ** ಎಂಬ ಪದವು ಉರು, ತುವಿ, ಎಂಬಿವೇ ಮೊದಲಾದ ಬಹುನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ.

ತಾ ವಾಂ ವಾಸ್ತುಸ್ಯುಶ್ಮಸಿ ಗಮಧ್ಯೈ ಯತ್ರ ಗಾವೋ ಭೂರಿಶ್ಯಂಗಾ ಅಯಾಸಃ |

ಅತ್ರಾಹ ತದುರುಗಾಯಸ್ಯ ವೃಷ್ಟಃ ಪರಮಂ ಪದಮವ ಭಾತಿ ಭೂರಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೫೪-೬)

ಇಲ್ಲಿ ಭೂರಿ ಎಂಬ ಪದವು ಭೂರಿತಿ ಬಹುನೋ ನಾನುಧೇಯಂ ಪ್ರಭವತೀತಿ ಸತಃ-ಬಹು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಯಾಸ್ಯರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸ್ತುಷೇಯ್ಯಂ ಪುರುವರ್ಷಸಮ್ಯಭ್ಯಮಿನತಮಮಾಪ್ತೃಮಾಪ್ತೃನಾಂ |

ಅ ದರ್ಷತೇ ಶವಸಾ ಸಪ್ತ ದಾನೂನ್ ಪ್ರ ಸಾಕ್ಷತೇ ಪ್ರತಿಮಾನಾನಿ ಭೂರಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೨೦-೬)

ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಭೂರಿ ಪದಕ್ಕೆ ಬಹುನಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಶಶಮಾನೇಷು—ಶಶ ಫ್ಲ ತಗತ್. ಧಾತು. ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. **ತಾಚ್ಛೀಲ್ಯವಯೋವಚನಶಕ್ತಿಷು**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಚಾನಶ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಅನೇಮುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಕಾಗಮ. ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧೇಹಿ—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲೋಟ್‌ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಶ್ಲ ವಿಕರಣನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿಗಳು ಬಂದಾಗ ಘ್ನುಸೋರೇದ್ವಾವಭ್ಯಾಸಲೋಪಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಏತ್ಯ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರೇವತ್—ರಯಿಃ ಧನಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವಕ್ಷಾನಾದಿದಾಗ **ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುಪ್. ಹ್ರಸ್ವನುಡ್ಧಾಂಮತುಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಮತುಪ್

ಪಿತ್ತಾದರೂ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಛಂದಸೀರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ. ರಯೇರ್ಮತೌ ಬಹುಲಂಛಂದಸಿ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ರಯಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ನಸಂಪ್ರಸಾರಣೇಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಇಕಾರರೂಪಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬಂದಾಗ ಪರಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಇಕಾರಪರವಾದುದರಿಂದ ಗುಣ. ರೇವತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೇಷು—ವಿಶ್ವಂ ಮಿತ್ರಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ. ಮಿತ್ರೇಚಿಷ್ಠೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಿತ್ರಶಬ್ದಪರವಾಗಿ ಋಷಿರೂಪಾರ್ಥ ತೋರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ಧೀರ್ಘ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ವಿಶ್ವಂ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮುರ್ಘಜ್ಞ—ಮೃಜೂಷ್ ಶುದ್ಧೌ. ಧಾತು. ಛಂದಸಿಲುಜ್ಞಲಜ್ಞ—ಎಂಬುದರಿಂದ, ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್. ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಮೈಪದಾನಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಸಿಗೆ ಮಾದೇಶ. ಆಗಮಾನುಶಾಸನಮನಿತ್ಯಂ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಿಣ್ಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಛಂದಸವಾಗಿ ರೇಫ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಛಂದಸವಾಗಿ ಅಂತಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ.

ಭೂರಿ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಅದಿಶದಿಭೂಶುಭಿಭ್ಯಃ ಕ್ರಿನ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಭೂರಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕೃತ್ವಃ—ಡುಕೃತ್ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯಪಿತಿಕ್ಯತಿತುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತುಕಾಗಮ. ಕೃತ್ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡಿದಾಗ ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಮತುಪ್ ಬಂದುರಿಂದ ಝಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ. ತಸೌಮತ್ವರ್ಥೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಜಸ್ತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಂಬುಧಿಯಲ್ಲಿ ಮತುನ-ಸೋರುಃಸಂಬುಧೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ರುತ್ವ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಕೃಧಿ ರತ್ನಂ ಸುಸನಿತರ್ಥನಾನಾಂ ಸ ಘೇದಗ್ನೇ ಭವಸಿ ಯತ್ಸಮಿದ್ಧಃ ।

ಸ್ತೋತುರ್ದುರೋಣೇ ಸುಭಗಸ್ಯ ರೇವತ್ಸೃಪ್ರಾ ಕರಸ್ಮಾ ದಧಿಷೇ ವಪೂಂಷಿ ॥ ೫ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಕೃಧಿ | ರತ್ನಂ | ಸುಸನಿತಃ | ಧನಾನಾಂ | ಸಃ | ಘ | ಇತ್ | ಅಗ್ನೇ | ಭವಸಿ | ಯತ್ | ಸಂಽಇದ್ಧಃ |

ಸ್ತೋತುಃ | ದುರೋಣೇ | ಸುಭಗಸ್ಯ | ರೇವತ್ | ಸೃಪ್ರಾ | ಕರಸ್ಮಾ | ದಧಿಷೇ | ವಪೂಂಷಿ ॥ ೫ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸುಸನಿತರಭಿಲಷಿತಧನಾನಾಂ ಸುಷ್ಣ ದಾತರ್ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಧನಾನಾಂ ಕನಕಪಶ್ವಾದೀನಾಂ
ಮಧ್ಯೇ ರತ್ನಮುತ್ತಮಂ ಧನಂ ಕೃಧಿ | ವಿಧೇಹಿ | ಮಹ್ಯಂ ದತ್ಸೇ | ಯದ್ಯದಾ ತ್ವಂ ಸಮಿದ್ಧಃ ಸೋಮಾ-
ಜ್ಯಾದಿಭಿಃ ಸಮ್ಯಗಿದ್ಧೋ ದೀಪ್ತೋ ವರ್ತಸೇ ತದಾ ಸ ಘೇತ್ ಸ ತಾದೃಶ ಏವ ತ್ವಂ ಧನಸ್ಯ ದಾತಾ
ಖಲು ಭವಸಿ | ಕಿಂಚ ಸುಭಗಸ್ಯ ತ್ವದ್ವಿಷಯಸ್ತುತ್ಯಾ ಶೋಭನಧನಯುಕ್ತಸ್ಯ ಸ್ತೋತುರ್ಯಜಮಾನಸ್ಯ
ದುರೋಣೇ ಗೃಹೇ ಸೃಪ್ರಾ ಪ್ರಸರ್ಪಣಶೀಲೌ ಕರ್ಮಕರಣಾರ್ಥಂ ಪ್ರಸೃತೌ ಕರಸ್ನಾ ಕರ್ಮಣಾಂ ಪ್ರಸ್ನಾ-
ತಾರೌ ಬಾಹೌ | ಕರಸ್ನಾ ಬಾಹೌ ಕರ್ಮಣಾಂ ಪ್ರಸ್ನಾತಾರೌ | ನಿ. ೬-೧೭ | ಇತಿ ಯಾಸ್ತುಃ | ವಪೂಂಷಿ
ರೂಪಾಣಿ | ವಪೋರೇ ವಪುರಿತಿ ರೂಪನಾಮಸು ಪರಿತತ್ವಾತ್ | ತಾದೃಶೌ ಬಾಹೌ ಭಾಸ್ವರಾಣಿ ಜ್ಯೋ-
ತಿಂಷಿ ಚ ರೇವತ್ ಧನಯುಕ್ತಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ದಧಿಷೇ | ಧಾರಯಸಿ || ಸುಸನಿತಃ | ಷಣು ದಾನ
ಇತ್ಯಸ್ಯ ತೃಚಿ ರೂಪಂ | ಅಮಂತ್ರಿತನಿಘಾತಃ | ಸೃಪ್ರಾ | ಸೃಪ್ಸಲ್ಯ ಗತೌ ಅಸ್ಮಾತ್ಸ್ವಾಯಿತಂಚಿವಂಚೀತ್ಯಾ-
ದಿನಾ ರಕ್ | ಕಿತ್ವಾದಿಗುಣಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಕರಸ್ನಾ | ಕರೋತಿ ಫಲಮಿತಿ ಕರಃ ಕರ್ಮ | ಪಶ್ವಾ-
ದ್ಯಜಂತಃ | ಕರ್ಮಣಿ ಸ್ನಾ ಶೋಧನಂ ಯಯೋಸ್ತೌ | ಯದ್ವಾ ಕರ್ಮಣಾಂ ಶೋಧನಂ ಯಾಭ್ಯಾಮಿತಿ
ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಸ್ವರಃ | ದಧಿಷೇ | ಡುಧಾ ಇತ್ಯರ್ಥಾ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋರಿತ್ಯಸ್ಯ ಲಟಿ ಭಂದಸ್ಯು-
ಭಯರ್ಥೇತಿ ಧಾಸ ಆರ್ಧಧಾತುಕತ್ವಾದಿಟ್ | ಆಶೋ ಲೋಪಃ || ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸುಸನಿತಃ—(ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದ ಧನವನ್ನು) ಅತಿಯಾಗಿ ಕೊಡತಕ್ಕ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಧನಾನಾಂ—
ಸುವರ್ಣ ಮತ್ತು ಪಶ್ವಾದಿರೂಪವಾದ ಧನಗಳಲ್ಲಿ | ರತ್ನಂ—ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಧನವನ್ನು | ಕೃಧಿ—(ನನಗೆ) ಒದಗಿಸಿ
ಕೊಡು | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಸಮಿದ್ಧಃ—ಸೋಮಾಜ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ನೀನು ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾಗುತ್ತೀಯೋ, (ಆಗ) |
ಸ ಘೇತ್—ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ದಾತೃವಾಗಿಯೇ | ಭವಸಿ—ಆಗುತ್ತೀಯೆ | ಸುಭಗಸ್ಯ—(ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದ
ಫಲವಾಗಿ) ಉತ್ತಮವಾದ ಧನದಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ | ಸ್ತೋತುಃ—ಸ್ತುತಿಕರ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನ | ದುರೋಣೇ—
ಗೃಹದಲ್ಲಿ | ಸೃಪ್ರಾ—(ಕರ್ಮಾರ್ಥವಾಗಿ) ಹರಡಿರುವುದು | ಕರಸ್ನಾ—ಕರ್ಮವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಮಾಡತಕ್ಕವು ಆದ
ಬಾಹುಗಳನ್ನೂ | ವಪೂಂಷಿ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ರೂಪಗಳನ್ನೂ | ರೇವತ್—ಧನಯುಕ್ತವಾಗಿ ಮಾಡುವಂತೆ |
ದಧಿಷೇ—ಹೊಂದಿದ್ದೀಯೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದ ಧನವನ್ನು ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ಕೊಡತಕ್ಕ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಸುವರ್ಣಪಶ್ವಾದಿರೂಪವಾದ ಧನಗಳಲ್ಲಿ
ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಧನವನ್ನು ನನಗೆ ಒದಗಿಸಿಕೊಡು. ಸೋಮಾಜ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ನೀನು ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾದೊಡನೆಯೇ ನೀನು
ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ದಾತೃವೇ ಆಗುತ್ತೀಯೆ. ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದ ಫಲವಾಗಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಧನದಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ
ನನೂ, ಸ್ತುತಿಕರ್ತನೂ ಆದ ಯಜಮಾನನ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಾರ್ಥವಾಗಿ ಹರಡಿರುವುದು, ಕರ್ಮವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಮಾಡ
ತಕ್ಕವು ಆದ ಬಾಹುಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ರೂಪಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಯಜಮಾನನ ಗೃಹವನ್ನು ಧನಯುಕ್ತವನ್ನಾಗಿ
ಮಾಡುವಂತೆ ಹೊಂದಿದ್ದೀಯೆ.

English Translation

Liberal donor (of riches) bestow upon us the most precious of treasures, for therefore is it, AGNI, that you are kindled : you have arms promptly stretched forth, whose (radiant) forms (bestow) wealth on the dwelling of your fortunate adorer.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸುಸನಿತಃ—ಅಭಿಲಷಿತಧನಾನಾಂ ಸುಷ್ಕ ದಾತಃ—ಈ ಪದವನ್ನು ಅಗ್ನೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನರು ಆಪೇಕ್ಷಿಸಿದ ಧನಗಳನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಧನಾನಾಂ ರತ್ನಂ ಕೃಧಿ—ರತ್ನ ಶಬ್ದವು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಧನಶಬ್ದವು ಕನಕಪಶ್ವಾದಿಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ಉಪಲಕ್ಷ್ಯಕವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ರತ್ನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಧನವೆಂದು ಅರ್ಥವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನರ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾದ ಧನವನ್ನು ಕೊಡುವವನಾದಕಾರಣ ಕನಕ ಪಶು ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಧನಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಧನವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಕೊಡಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ಸಮಿಧಃ ಸ ಘೇತ್ ಭವಸಿ—ಸೋಮಾಜ್ಯಾದಿಭಿಃ ಸಮ್ಯಗಿದ್ಧಃ | ಸೋಮ, ಆಜ್ಯ, ಹವಿಸ್ಸು ಇವುಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಪೂರ್ಣವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿರುವಾಗ ಅವನು ಧನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವವನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸುಭಗಸ್ಯ—ಶೋಭನಧನಯುಕ್ತಸ್ಯ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಮಾಡುವವನಾದ ಯಜಮಾನನ ದುರೋಣಿ—ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು, ತನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಮಾಡುವವರಿಗಾಗಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಧನದಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿರುವನೆಂದೂ, **ಸೃಷ್ಟಾ—ಕರ್ಮಕರಣಾರ್ಥಂ ಪ್ರಸೃತೌ** ಯಜಮಾನನ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಲು ಪ್ರಸಾರಿತವಾಗಿರುವ ಬಾಹುಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವನೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಕರಸ್ನಾ—ಕರೋತಿ ಫಲಮಿತಿ ಕರಃ ಕರ್ಮ | ಕರ್ಮಣಿ ಸ್ನಾ ಶೋಧನಂ ಯಯೋಸ್ತೌ, ಯದ್ವಾ ಕರ್ಮಣಾಂ ಶೋಧನಂ ಯೋಭ್ಯಾಂ | ಫಲವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮವು ಕರಶಬ್ದದಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಫಲಪ್ರದವಾದ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ನ್ಯೂನತೆಯು ಬರದಂತೆ ಶೋಧಿಸುವಕಾರಣ, ಅಥವಾ ಕರ್ಮಗಳ ಶೋಧನೆಯನ್ನು ಆಚರಿಸಲು ಸಾಧನವಾದಕಾರಣ, ಬಾಹುಗಳು ಕರಸ್ನಾಶಬ್ದದಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾಗಿವೆ ಎಂದೂ, **ಕರ್ಮಣಾಂ ಪ್ರಸ್ನಾತಾರೌ** ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಶೋಧಿಸುವವಗಳೆಂದೂ ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಯಾಸ್ಮರು—ಕರಸ್ನಾ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಬಾಹುನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೮) ಪಾಠಮಾಡಿ, **ಸೃಪ್ರಃ ಸರ್ಪಣಾತ್** ಇದಮಪೀತರತ್ ಸೃಪ್ರನೇ ತಸ್ಮಾದೇವ ಸರ್ಪಿರ್ವಾ ತೈಲಂ ವಾ | ಚಲನಕ್ರಿಯಾಧಾರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸೃಪ್ರಶಬ್ದದಿಂದ ಗಮ್ಯವಾಗಿರುವುದು ಆಜ್ಯವಾಗಬಹುದು (ನಿ. ೬-೧೭) ಅಥವಾ ತೈಲವಾಗಬಹುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, “**ಸೃಪ್ರಕರಸ್ಸಮೂತಯೇ**” ಇತ್ಯಪಿ ನಿಗಮೋ ಭವತಿ ಎಂದು ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿ, **ಕರಸ್ನಾ ಬಾಹೌ ಕರ್ಮಣಾಂ ಪ್ರಸ್ನಾತಾರೌ** ಎಂದು ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು **ಕರಸ್ನಾ ಬಾಹೌ, ಕರ್ಮಣಾಂ ಪ್ರಸ್ನಾತಾರೌ. ನಿರ್ವರ್ತಯಿತಾರೌ** ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವಪೂಂಷಿ—ರೂಪಾಣಿ | ವಪುಃ ಎಂಬ ಪದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ, (ನಿ. ೨-೨೪) ರೂಪನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೩) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಅಗ್ನಿಯ ಬಾಹುಗಳು ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸತಕ್ಕವುಗಳು, ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವವುಗಳು, ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಅರ್ಹವಾದ ಆಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಇರುವವು ಎಂದು ಬಾಹುಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಭಾಸ್ವರಾಣಿ ಜ್ಯೋತಿಷೀಂಷಿ ಚ ಧನೆಯುಕ್ತಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಧಾರಯಸಿ. ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಬೆಳಗುವ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸನ್ನಾ ಧನವನ್ನೂ ಧರಿಸಿರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ಧರಿಸಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ರೇವತ್—ರಯಿರಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ರಯಿಃ | ಧನವನ್ನೂ ಹೊಂದಿರುವವು ಎಂದು ರೈಶಬ್ದವು ಮತುಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಕೃಧಿ—ಡುಕ್ಯಜ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಗೆ ಅಪಿತ್ವ ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಸನಿತಃ—ಷಣು ದಾನೇ ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸು ಉಪಸರ್ಗ. ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಋತೋಜುಸರ್ವನಾಮ ಸ್ಥಾನಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಸುಲೋಪ. ರೇಫಕ್ಕೆ ವಿಸರ್ಗ. ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಮಿದ್ಧಃ—ಜಾಇಂಧೀ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಸಮ್) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಭಗಸ್ಯ—ಆದ್ಯದಾತ್ತಂದ್ವ್ಯಚ್ಚಂಭಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರೇವತ್—ಪೂರ್ವಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಹ್ರಸ್ವನುಡ್ಭ್ಯಾಂ ಮತುಷ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಷಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೃಪ್ರಾ—ಸೃಷ್ಟ್ವ ಗತೌ ಧಾತು. ಸ್ವಾಯಿತಂಚಿವಂಚಿ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—**(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನ (ಔ) ಪರವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಕರಸ್ಯಾ—ಕರೋತಿ ಫಲಮಿತಿ ಕರಃ ಕರ್ಮ (ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು ಕರ್ಮ) ಡುಕ್ಯಜ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. **ನಂದಿಗ್ರಹಪಚಾದಿಭ್ಯಃ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮಣಿ ಸ್ಯಾ = ಶೋಧನಂ ಯಯೋಸ್ತೌ ಅಥವಾ ಕರ್ಮಣಾಂ ಶೋಧನಂ ಯಾಭ್ಯಾಮಿತಿ ಕರಸ್ಯಾ. **ಬಹುವ್ರೀಹೌಪ್ರಕೃತ್ಯಾಪೂರ್ವಪದಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ದಧಿಷೇ—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಧಾಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಥಾಸಸೇ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸೇ ಆದೇಶ. **ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೬)

ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆರ್ಥಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಶ್ಲು ವಿಕರಣನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಆತೋಲೋಪೇಷಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ವ. ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಅಗ್ನಿಂ ಹೋತಾರಮಿತಿ ಪಂಚರ್ಚಂ ಸಪ್ತಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಮಾಗ್ನೇಯಂ ಗಾಧಿನ ಆರ್ಷಂ | ತಥಾ ಚಾನುಕ್ರಾಂತಂ | ಅಗ್ನಿಂ ಹೋತಾರಂ ಗಾಧೀ ಹೇತಿ || ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಯೋರುಕ್ತೋ ವಿನಿಯೋಗಃ ||

ಅನುವಾದವು—ಅಗ್ನಿಂ ಹೋತಾರಂ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಎರಡನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಎಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಐದು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗಾಧೀ ಎಂಬುವನು ಋಷಿಯು; ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು; ತ್ರೈಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಂ ಹೋತಾರಂ ಗಾಧೀ ಹೇತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಪ್ರಾತರನುವಾಕ ಮತ್ತು ಆಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದು.

ಸೂಕ್ತ—೧೯

ಮಂಡಲ—೩ || ಅನುವಾಕ—೨ || ಸೂಕ್ತ—೧೯ ||

ಅಷ್ಟಕ—೩ || ಅಧ್ಯಾಯ—೧ || ವರ್ಗ—೧೯ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಕಂಖ್ಯೆ—೫

ಋಷಿಃ—ಗಾಧೀ ||

ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿಃ ||

ಛಂದಃ— ತ್ರೈಷ್ಟುಪ್ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಗ್ನಿಂ ಹೋತಾರಂ ಪ್ರ ವೃಣೇ ಮಿಯೇಧೇ ಗೃತ್ವಂ ಕವಿ ವಿಶ್ವವಿದಮಮೂರಂ |
ಸ ನೋ ಯಕ್ಷದ್ಧೇವತಾತಾ ಯಜೀಯಾನ್ತ್ರಾಯೇ ವಾಜಾಯ ವನತೇ ಮಘಾನಿ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನಿಂ | ಹೋತಾರಂ | ಪ್ರ | ವೃಣೇ | ಮಿಯೇಧೇ | ಗೃತ್ವಂ | ಕವಿ | ವಿಶ್ವವಿದಂ | ಅಮೂರಂ |

ಸಃ | ನಃ | ಯಕ್ಷತ್ | ದೇವತಾತಾ | ಯಜೀಯಾನ್ | ರಾಯೇ | ವಾಜಾಯ | ವನತೇ | ಮಘಾನಿ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಗಾಥೀ ಸ್ತೌತಿ | ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಗೃತ್ವಂ ಗೃಣಂತಂ ದೇವಾನಾಂ ಸ್ತುತಿಂ ಕುರ್ವಂತಂ ಕವಿಂ ಮೇಧಾ-
ವಿನಂ ವಿಶ್ವವಿದಂ ಸರ್ವವಿಷಯಜ್ಞಾನೋಪೇತಮನೂರಮನೂಢಮಗ್ನಿಮಂಗನಾದಿಗುಣೋಪೇತಂ
ತ್ವಾಂ ಮಿಯೇಧೇಽಸ್ಮಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣೇಽಸ್ಮಿನ್ಯಜ್ಞೇ ಹೋತಾರಂ ಹೋಮನಿಷ್ಪಾದಕಂ ದೇವಾನಾ-
ಮಾಹ್ವತಾರಂ ವಾಹಂ ಪ್ರ ವೃಣೇ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಸಂಭಜೇ | ಸ ತಥಾವಿಧೋಽಗ್ನಿರ್ಯಜೀಯಾನ್
ಯಷ್ಟೃತಮಃ ಸನ್ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ದೇವತಾತಾ ಯಷ್ಟೃತಯಾ ಸಂಬಂಧಿನೋ ದೇವಾನ್ಯಕ್ಷತ್ |
ಯಜತು | ಕಿಂಚಿ ಸೋಽಗ್ನೀ ರಾಯೇ ಧನಾಯ ವಾಜಾಯಾನ್ನಾಯ ಚ ಮಘಾನಿ ಮಂಹನೀಯಾನ್ಯ-
ಸ್ಮಾಭಿದೀಯಮಾನಾನಿ ಹವೀಂಷಿ ವನತೇ | ಸಂಭಜತಾಂ || ವೃಣೇ | ವೃಜ್ ಸಂಭಕ್ತಾ | ನಿಘಾತಃ |
ಮಿಯೇಧೇ | ಮಕಾರೈಕಾರಯೋರ್ಮಧ್ಯ ಇಮಾಗಮಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಗೃತ್ವಂ | ಗೃಧು ಅಭಿಕಾಂಕ್ಷಾಯಾಂ |
ಗೃಧಿಸಣ್ಯೋರ್ದರ್ಶಕೌ ಚ | ಉ. ೩-೬೯ | ಇತಿ ಸಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅಂತ್ಯಸ್ಯ ದಕಾರಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾದ್ಯು-
ದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅನೂರಂ | ಮುಹ ವೈಚಿತ್ಯ ಇತ್ಯಸ್ಯ ನಿಷ್ಕಾಯಾಂ ರೂಪಂ | ರೇಫಶ್ಚಾಂದಸಃ | ನಞಾ
ಸಮಾಸೇ ತಸ್ಯ ನಞ್ಸುರಃ | ಯಕ್ಷತ್ | ಯಜೇರ್ತೇತಿ ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟೀತಿ ಸಿಪ್ | ಲೇಟೋಽಡಾ-
ಟಾವಿತ್ಯಡಾಗಮಃ | ಇತಶ್ಚ ಲೋಪ ಇತೀಕಾರಲೋಪಃ | ದೇವತಾತಾ | ದೇವಶಬ್ದಾತ್ಸಾರ್ಥೇ ಸರ್ವ-
ದೇವಾತ್ಪ್ರತಿಲಿಪಿ ತಾತಿಲ್ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸುಪೋ ಡಾದೇಶಃ | ಲಿತ್ಸುರಃ | ವನತೇ ವನ ಷಣಿ
ಸಂಭಕ್ತಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ಲಟಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ಮನೇಪದಂ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಗೃತ್ವಂ—(ದೇವತೆಗಳನ್ನು) ಸ್ತುತಿಸುವವನೂ | ಕವಿಂ—ಮೇಧಾವಿಯೂ | ವಿಶ್ವವಿದಂ—ಸಕಲ ವಿಷಯ
ಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿದವನೂ, | ಅನೂರಂ—ಭ್ರಾಂತನಲ್ಲದವನೂ | ಅಗ್ನಿಂ—ಅಂಗನಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ
ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಮಿಯೇಧೇ—ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ಹೋತಾರಂ—ಹೋಮಸಂಪಾದಕನಾದ ಹೋತೃವನ್ನಾಗಿ |
ಪ್ರ ವೃಣೇ—ಭಜಿಸಿ ವರಿಸುತ್ತೇನೆ. | ಸಃ—ಅಂತಹ ಅಗ್ನಿಯು | ಯಜೀಯಾನ್—ಯಜ್ಞಕರ್ತರಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ
ನಾಗಿ | ನಃ—ನಮಗಾಗಿ | ದೇವತಾತಾ—ಯಜ್ಞಾರ್ಹರಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ | ಯಕ್ಷತ್—ಯಜ್ಞ
ಮಾಡಲಿ. | ರಾಯೇ—ಧನಕ್ಕಾಗಿಯೂ | ವಾಜಾಯ—ಅನ್ನಕ್ಕಾಗಿಯೂ | ಮಘಾನಿ—ಪೂಜ್ಯವಾದ ಈ ಹವಿಸ್ಸು
ಗಳನ್ನು | ವನತೇ—ಸೇವಿಸಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವವನೂ, ಮೇಧಾವಿಯೂ, ಸರ್ವಜ್ಞನೂ, ಭ್ರಾಂತನಲ್ಲದವನೂ, ಅಂಗನಾದಿಗುಣ
ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹೋಮಸಂಪಾದಕನಾದ ಹೋತೃವನ್ನಾಗಿ ಭಜಿಸಿ ವರಿಸು
ತ್ತೇನೆ. ಅಂತಹ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞಕರ್ತರಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮನಾಗಿದ್ದು, ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ
ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ನಮಗಾಗಿ ಯಜ್ಞಮಾಡಲಿ. ನಮಗೈಲಭಿಸಬೇಕಾದ ಧನಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಅನ್ನಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಸಹ
ಪೂಜ್ಯವಾದ ಈ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸಲಿ.

English Translation

I have recourse in this sacrifice to AGNI, the invoker and praiser (of the gods), the intelligent, the all-knowing, the unbeguiled; may he, the

adorable, sacrifice for us to the gods, (and) accept the precious (offerings) we make for food and riches.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಗೃತ್ವಂ—ಗೃಣಂತಂ ದೇವಾನಾಂ ಸ್ತುತಿಂ ಕುರ್ವಂತಂ | ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೋತ್ರವೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನ ತಾದಾತ್ಮ್ಯದಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿರುವಕಾರಣ ಹೋತ್ರವಿನ ಕಾರ್ಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಇದರಿಂದ ಹೋತ್ರವು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದೂ, ಮೇಧಾವಿಯಾಗಿರುವುದೂ, ಯಜ್ಞಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲದರ ಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವುದೂ ಅಥವಾ ಸರ್ವಜ್ಞನಾಗಿರುವುದೂ, ಸರ್ವವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದೂ ಎಂಬ ಗುಣಗಳು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೋತಾರಂ ಹೋಮನಿಷ್ಪಾದಕಂ ದೇವಾನಾಂ ಆಹ್ವಾತಾರಂ ನಾ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ ಅಥವಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವ ಹೋತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಯಜಮಾನರು ಹೊಂದಿರುವರು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಕವಿಂ—ಮೇಧಾವಿನಂ | ಕವಿಶಬ್ದವು ಮೇಧಾವಿನಾನುಗುಣದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿ, **ಕವಿಃ ಮೇಧಾವೀ,** ಕ್ರಾಂತದರ್ಶನೋ ಭವತಿ ಕವತೇರ್ವಾ (ನಿ. ೧೨-೧೩) ಗಮನಾರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ ಕುಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಕವಿಶಬ್ದವು ಪ್ರಾಜ್ಞನು, ಕೊನೆಯನ್ನು ಕಂಡಿರುವವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಯಾಸ್ಮರಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿತವಾಗಿದೆ.

ಅಮೂರಂ—ಅಮೂಢಂ | ಯಾಸ್ಮರು ಮೂರ, ಅಮೂರ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಉದಾಹರಣ ಪ್ರದರ್ಶನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಮೂರಾ ಅಮೂರ ನ ವಯಂ ಚಿಕಿತ್ಸೋ ಮಹಿತ್ವಮಗ್ನೇ ತ್ವಮಂಗ ವಿತ್ನೇ |

ಶಯೇ ವಪ್ರಿಶ್ಚ ರತಿ ಚಿಕ್ಷಯಾದನೈರಿಹ್ಯತೇ ಯುವತಿಂ ವಿಶ್ವತಿಃ ಸನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೪-೪)

ಇಲ್ಲಿ ಮೂಢಾ ವಯಂ ಸ್ಮಃ ಅಮೂಢಸ್ತ್ವಮಸಿ | ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ, ಮೂರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೂಢನೆಂದೂ, ಅಮೂರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಮೂಢನೆಂದೂ, ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಾಜ್ಞನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಆದಾಯ ಶ್ಯೇನೋ ಅಭರತ್ನೋಮಂ ಸಹಸ್ರಂ ಸವಾ ಆಯುತಂ ಚ ಸಾಕಂ |

ಅತ್ರಾ ಪುರಂಧಿ ರಜಹಾದರಾತೀರ್ನುದೇ ಸೋಮಸ್ಯ ಮೂರಾ ಅಮೂರಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೨೩-೨)

ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅಮೂರಃ ಅಮೂಢಃ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ದೇವತಾತಾ—ದೇವತಾತಾ ಎಂಬ ಪದವು ಸಾಯಣರಿಂದ ಯಷ್ಟವ್ಯತಯಾ ಸಂಬಂಧಿನೋ ದೇವಾನ್ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಯಾಗಾರ್ಹರಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು, ಹೋತ್ರವಾಗಿ ಇರುವ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜೀಯಾನ್ ಹೋಮಮಾಡುವವರಾದ ಋತ್ವಿಜರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಅರ್ಪಣೆಯಿಂದ ತೃಪ್ತಿಸದಿಸಲಿ ಎಂದು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ದೇವತಾತಾ ಎಂಬ ಪದವು ಯಜ್ಞಾನುಗುಣದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಶಂನೋ ಭವಂತು ನಾಜಿನೋ ಹವೇಷು ದೇವತಾತಾ ಮಿತದ್ರವಃ ಸ್ವರ್ಕಾಃ ||

ಜಂಭಯಂತೋಽಹಿಂ ವೃಕಂ ರಕ್ಷಾಂಸಿ ಸನೇಮ್ಯಸ್ಮದ್ಯಯವನ್ನಮೀವಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೩೮-೭)

ಇಲ್ಲಿ ದೇವತಾತಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞೇ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಮಘಾನಿ—ಮಂಹನೀಯಾನಿ ಅಸ್ಮಾಭಿದೀಯಮಾನಾನಿ ಹವೀಂಷಿ | ಮಘಶಬ್ದವು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು, ಯಜಮಾನರಾದ ನಾವು ಅರ್ಪಿಸಿದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ನಮ್ಮ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಧನವನ್ನೂ ಸರಿಯಾದ ವಿನಿಯೋಗಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ವೃಣೀ—ವೃಜ್ ಸಂಭಕ್ತೌ. ಧಾತು. ಕ್ರ್ಯಾದಿ. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿ ಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಿಯೇಥೇ—ಮೇಥೇ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಏಕಾರ ಮತ್ತು ಮಕಾರಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಯ ಎಂಬ ಆಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಗೃತ್ವಂ—ಗೃಧು ಅಭಿಕಾಂಕ್ಷಾಯಾಂ. ಧಾತು. ಗೃಧಿಸಂಜ್ಞೋದ್‌ಕೌಚ (ಉ. ಸೂ. ೨-೩೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದರೊಡನೆ ಧಾತು ಧಕಾರಕ್ಕೆ ದಕಾರಾದೇಶ. ಖರಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ದಕಾರಕ್ಕೆ ತಕಾರಾದೇಶ. ಗೃತ್ವ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ವೃತ್ಯಯದಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವವಿದಂ—ವಿಶ್ವಂ ವೇತ್ತಿ ಇತಿ ವಿಶ್ವವಿತ್. ತಂ. ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದುತ್ತರ ಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಮೂರಂ—ಮುಹ ವೈಚಿತ್ಯೇ ಧಾತು. ನಿಷ್ಠಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಥತ್ವಾದಿಗಳು ಬಂದಾಗ ಮೂಢ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಂತ್ಯಕ್ಕೆ ರೇಫಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ನ ಮೂರ; ಅಮೂರಃ.

ತತ್ಪುರುಷೇತುಲ್ಯಾರ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಜ್‌ಪೂರ್ವಪದಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಯಕ್ಷತ್—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾದಿಷು. ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇತೆಶ್ಚ—ಲೋಪಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲೇಟೋಡಾಟ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಸಿಬ್ಬಹುಲಂಲೇಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪ್. ಧಾತು ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವಾದಿ. ಯಕ್ಷತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವತಾತಾ—ದೇವಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸರ್ವದೇವತಾತ್ತಿಲ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಾತಿಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಸುಸಾಂಸುಲುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಡಾದೇಶ.

ಯಜೀಯಾನ್—ಯಜ ಧಾತುವಿಗೆ ತೃಚ್ ಮಾಡಿದಾಗ ಯಜ್ಞ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತೃಚಿಗೆ ಲೋಪ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವನತೇ—ವನ ಪಣ ಸಂಭಕ್ತೌ. ಧಾತು. ವೃತ್ಯಯೋಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜ್ಜತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪ್ರ ತೇ ಅಗ್ನೇ ಹವಿಷ್ಠತೀಮಿಯನ್ಯುಚ್ಛಾ ಸುದ್ಯುಮ್ನಾಂ ರಾತಿನೀಂ ಘೃತಾಚೀಂ |
ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆದ್ವೇವತಾತಿಮುರಾಣಃ ಸಂ ರಾತಿಭಿರ್ವಸುಭಿರ್ಯಜ್ಞಮಶ್ರೇತ್ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಪ್ರ | ತೇ | ಅಗ್ನೇ | ಹವಿಷ್ಠತೀಂ | ಇಯಮಿ | ಅಚ್ಛ | ಸುದ್ಯುಮ್ನಾಂ | ರಾತಿನೀಂ | ಘೃತಾಚೀಂ |
ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆತ್ | ದೇವತಾತಿಂ | ಉರಾಣಃ | ಸಂ | ರಾತಿಭಿಃ | ವಸುಭಿಃ | ಯಜ್ಞಂ | ಅಶ್ರೇತ್ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಸುದ್ಯುಮ್ನಾಂ ಸುತೇಜಸಂ ಹವಿಷ್ಠತೀಂ ಪುರೋಡಾಶಾದಿಹವಿಯುಕ್ತಾಂ ರಾತಿನೀಂ
ಹವಿದಾತ್ರೀಂ ಘೃತಾಚೀಂ ಘೃತಾನ್ವಿತಾಂ ಜುಹೂಮುಪಭೃತಂ ವಾ ತೇ ತನಾಚ್ಛ ತ್ವದಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ
ಪ್ರೇಯಮಿ | ಪ್ರೇರಯಾಮಿ | ದೇವತಾತಿಂ ದೇವಾನ್ ಉರಾಣ ಉರು ಬಹು ಕುರ್ವಾಣಃ | ಉರಾಣ
ಉರು ಕುರ್ವಾಣಃ | ನಿ. ೬-೧೨ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ತಾದೃಶೋ ಭವಾನ್ ರಾತಿಭಿರ್ವಸುಭಿರಸ್ಮಭ್ಯಂ
ದೇಯತಯಾ ಪ್ರಾಪ್ತೈರ್ಧನೈಃ ಸಹ ಸನ್ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆತ್ ಪ್ರಾಪ್ತೈಃ ಸಮಶ್ರೇತ್ | ತಮಿಮಂ ಯಜ್ಞಂ
ಸಮ್ಯಕ್ ಸೇವತಾಂ || ಹವಿಷ್ಠತೀಂ | ಹವಿರಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ಮತುಃ | ತಸೌ ಮತ್ಸರ್ಥ ಇತಿ ಭಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ
ಸಕಾರಸ್ಯ ರುರ್ನ ಭವತಿ | ಉಗಿತಶ್ಚೇತಿ ಜೀಪ್ | ಸ್ವರವಿಧೌ ವ್ಯಂಜನಮವಿದ್ಯಮಾನವದಿತಿ ಪರಿಭಾಷಾ-
ನಾಶ್ರಯಣಾನ್ಮತುಪ ಉದಾತ್ತತಾಭಾವಃ | ಇಯಮಿ | ಋ ಗತೌ | ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಃ | ಅರ್ತಿಪಿಸ್ತ-
ಶ್ಚೋರ್ತೈತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ಸಂ | ಅಭ್ಯಾಸಸ್ಯಾಸವರ್ಣ ಇತೀಯಜಾದೇಶಃ | ಮಿಪಃ ಪಿತ್ತಾದ್ವ್ಯುಣಃ |
ನಿಘಾತಃ | ಅಚ್ಛ | ನಿಪಾತಸ್ಯೇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘಃ | ರಾತಿನೀಂ | ರಾ ದಾನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ನಪುಂಸಕೇ
ಭಾವೇ ಕ್ತಃ | ರಾತಮಸ್ಯಾಸ್ತೀತ್ಯತ ಇನಿಶನಾವಿತೀನಿ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಘೃತಾಚೀಂ | ಘೃತಪೂರ್ವಾ-
ದಂಚತೇರ್ಯುಕ್ತಿಕ್ ದಧೃಗಿತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ವಿನ್ | ಅಂಚತೇಶ್ಚೋಪಸಂಖ್ಯಾನಮಿತಿ ಜೋಪ್ | ಭಸಂಜ್ಞಾಯಾ-
ಮಚ ಇತ್ಯಕಾರಲೋಪಃ | ಚಾವಿತಿ ದೀರ್ಘಃ | ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ ಜೀಪ ಉದಾತ್ತತ್ವೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ
ಚಾವಿತಿ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ತಃ | ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆತ್ | ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಂ ಕರೋತಿತಿ ತತ್ಕರೋತಿತಿ ಷಜುತ್ಪ-
ದ್ಯಮಾನೋ ದಕ್ಷಿಣಶಬ್ದಾಧ್ಯವತಿ | ಸಂಗ್ರಾಮಯತೇರೇವ ಸೋಪಸರ್ಗಾಣ್ಣ ಜುತ್ಪತ್ತಿನಾನ್ಯಸ್ಮಾದಿತಿ ತದಂ-
ತಾತ್ ಕ್ವಿಪ್ | ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಪಿತಿ | ಪಾ. ೬-೧-೨೧ | ಇತಿ ತುಕ್ | ಷೇಕೋ ಲೋಪಾಭಾವಶ್ಚಾಂದಸಃ |
ಷೇಚ್ಛರಃ | ದೇವತಾತಿಂ | ದೇವಶಬ್ದಾತ್ಸರ್ವದೇವಾತ್ತಾತಿಲಿತಿ ತಾತಿಲ್ | ಲಿತಿಲಿತಿ ಪ್ರತ್ಯಯತ್ಪೂರ್ವ-
ಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಉರಾಣಃ | ಉರು ಕರೋತಿತಿ ತತ್ಕರೋತಿತಿ ಷೇಚ್ | ತದಂತಾಚ್ಛಂದಸಿ ಲಿಟ್ |
ಮಂತ್ರತ್ವಾದಾನ್ಮಭವತಿ | ತಸ್ಯ ಕಾನಚ್ | ಕೇರನಿಟೀತಿ ಷಲೋಪಃ | ವರಾದೇಶಾಭಾವಶ್ಚಾಂದಸಃ |
ಚಿತ್ತಾದಂತೋದಾತ್ತಃ | ಅಶ್ರೇತ್ | ಶ್ರಿಗ್ ಸೇನಾಯಾಮಿತ್ಯಸ್ಯ ಛಾಂದಸೇ ಲಜಾ ಬಬುಲಂ ಛಂದ-
ಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಶೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಸುದ್ಯುಮ್ನಾಂ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದುದೂ | ಹವಿಷ್ಮತೀಂ—ಪುರೋಡಾಶಾದಿಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ | ರಾತಿನೀಂ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸತಕ್ಕದ್ದೂ | ಘೃತಾಚೀಂ—ಘೃತದಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾದದ್ದೂ ಆದ ಈ ಜುಹೂಪಾತ್ರೆಯನ್ನು | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಅಚ್ಛ—ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ | ಪ್ರ ಇಯಮಿ—(ಆಹುತ್ಯ ಪರ್ಣೆಗಾಗಿ) ಹಿಡಿಯುತ್ತೀನೆ | ದೇವತಾತಿಂ—ದೇವತೆಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು | ಉರಾಣಿ—ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸತಕ್ಕ ನೀನು | ರಾತಿಭಿಃ—ನಮಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ | ವಸುಭಿಃ—ಧನಗಳೊಡನೆ | ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಿತ್—ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಪೂರ್ವಕವಾಗಿ | ಯಜ್ಞಂ—ಈ ಯಜ್ಞವನ್ನು | ಸಮಶ್ರೇತ್—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸೇವಿಸು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಶೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದುದೂ, ಪುರೋಡಾಶಾದಿ ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ, ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸತಕ್ಕದ್ದೂ, ಘೃತದಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾದದ್ದೂ ಆದ ಈ ಜುಹೂಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಆಹುತ್ಯಪರ್ಣೆಗಾಗಿ ನಿನ್ನ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹಿಡಿಯುತ್ತೀನೆ. ದೇವತೆಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸತಕ್ಕ ನೀನು ನಮಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಧನಗಳೊಡನೆ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಈ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸೇವಿಸು.

English Translation

Reverencing the gods, I place before you, Agni, the brilliant oblation-yielding, food-bestowing, butter-charged (offering); may you (propitiated) by the presented wealth, sanctify (this) sacrifice by your circumambulation.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧನಾದಿರುವ ಜುಹೂ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸುದ್ಯುಮ್ನಾಂ—ಸುತೇಜಸಂ | ದ್ಯುಮ್ನ ಶಬ್ದವು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. “ ಅಸ್ಮೇ ದ್ಯುಮ್ನನುಧಿರತ್ನಂ ಚ ಧೇಹಿ ” ಎಂದು ಉದಾಹೃತವಾಗಿ ದ್ಯುಮ್ನಂ ದ್ಯೋತತೇರ್ಯೋಶೋನಾ ಅನ್ನಂ ನಾ (ನಿ. ೫-೬) ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ತೇಜಸ್ಸೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಜುಹೂ ಎಂಬ ಪಾತ್ರೆಯು ತೇಜಶ್ಚಾಲಿಯಾಗಿರುವುದೆಂದು ನಿವರಿಸಿದೆ.

ಘೃತಾಚೀಂ—ಘೃತಾನ್ವಿತಾಂ | ಘೃತಾಚೀಶಬ್ದವು ರಾತ್ರಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೨) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಯಜಮಾನರು ಪುರೋಡಾಶವೇ ಮೊದಲಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದತುಂಬಿರುವ ಜುಹೂ ಎಂಬ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅಚ್ಛ—ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ | ಈ ನಿಪಾತವು “ ಶ್ರವಶ್ಚಾಚ್ಛಪಶುಮಚ್ಛಯೂಥಂ ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಮುಚ್ಛಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೪-೨೪) ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಚ್ಛಅಚ್ಛಾಭೇರಾಪುಮಿತಿ ಶಾಕಪೂಣಿಃ (ನಿ. ೫-೨೮) ಅಚ್ಛ ಎಂಬ ನಿಪಾತವು ಅಭೇಃ ಅರ್ಥೇ ಭವತಿ ಎಂದು ಶಾಕಪೂಣಿ ಆಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ವಿವೃತವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಅಭಿಮುಖ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ದೇವತಾತಿಂ ಉರಾಣಃ—ದೇವಾಃ ಬಹುಕುರ್ವಾಣಃ | ಉರಾಣಃ ಎಂಬ ಪದವು ಉರುಕುರ್ವಾಣಃ ಎಂದು ಯಾಸ್ಮರಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ, ಮತ್ತು—

ವೇರಧ್ವರಸ್ಯ ದೂತ್ಯಾನಿ ವಿದ್ವಾನ್ಮುಭೇ ಅಂತಾ ರೋದಸೀ ಸಂಚಿಕಿತ್ವಾ |

ದೂತ ಈಯಸೇ ಪ್ರದಿವ ಉರಾಣೋ ವಿದುಷ್ಟ್ರೋ ದಿವ ಆರೋಧನಾನಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೭-೮)

ಉದಾಹೃತವಾದ ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪಮುಸಿ ಹುತಂ ಹವಿಃ ದೇವತಾತ್ಯಪ್ತಿಸಮರ್ಥಂ ಬಹು ಕುರ್ವಾಣಃ ಅಲ್ಪವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನೂ ಕೂಡ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯು ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಬಹಳವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡುವನು ಎಂದು ಉರಾಣ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ದೇವತಾತಿ ಶಬ್ದವು ಯಜ್ಞನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ, ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಆಹೂತರಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಅರ್ಪಿತವಾದ ಹವಿಸ್ಸು ಪ್ರಭೂತವಾಗಿರುವಂತೆ, ಮಾಡುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ರಾತಿಭಿಃ ವಸುಭಿಃ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಿತ್ ಸಮಶ್ರೇತ್—ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ದೇವತಯಾ ಪ್ರಾಪ್ತೈಃ ಧನೈಃ ಪ್ರಾದಕ್ಷಿಣ್ಯೇನ ತಮಿಮಂ ಯಜ್ಞಂ ಸಮ್ಯಕ್ ಸೇವತಾಂ | ಯಜಮಾನರು ತಮಗೆ ದೊರಕಿದ ದಾನಾರ್ಹವಾದ ಧನಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಆಚರಿಸುವ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಸರಳಭಾವದಿಂದ ಸೇವಿಸಲಿ ಎಂದು ಆಶಂಸೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ವಸು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಿದ್ದರೂ, ಇಲ್ಲಿ ಧನವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಹವಿಷ್ಟತೀಂ—ಹವಿಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಹವಿಷ್ಟಾನ್. ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಸಾಮತ್ಸರ್ಥೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿದಾಗ ಉಗಿತತ್ವ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಪ್. ಸ್ವರವಿಧೌ—ವ್ಯಂಜನಮವಿದ್ಯಮಾನವತ್—ಸ್ವರವಿಧಾನಮಾಡುವಾಗ ಮಧ್ಯೆ ವ್ಯಂಜನವಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವೀಕರಿಸದಿರುವುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವದ ಪರದಲ್ಲಿ ಮತುಪ್ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ಮತುಪಿಢೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಇಯಮಿ—ಋ ಗತೌ ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ವಾದಿ. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಮಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶ್ಲ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅರ್ತಿಪಿಪತ್ಯೋಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇಕಾರಾದೇಶ. ಮಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಸವರ್ಣ ಅಚ್ ಸರವಾದುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಸ್ಯಾಸವರ್ಣೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ. ಇಯಮಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಣಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಚ್ಚ—ನಿಪಾತಸ್ಯಚ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಾತಿನೀಂ—ರಾ ದಾನೇ. ಧಾತು. ನಪುಂಸಕೇಭಾವೇಕ್ತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರಾತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ರಾತಮಸ್ಯಾಸ್ತಿ ಇತಿ ರಾತೀ. ಅತ ಇನಿಶನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ನಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಯನ್ನೇ-

ಭೋಜ್ಯ ಜೀವ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಘೃತಾಚೀಂ—ಅಂಚು ಗತಿಪೂಜನಯೋಃ ಧಾತು. ಘೃತಶಬ್ದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಋತ್ವಿಕ್‌ದಧೃಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡಿದಾಗ ಅಂಚತೇಶ್ಲೋ-ಪಸಂಖ್ಯಾನಂ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಜೀವ್. ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಚೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಆಗ ಚೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಜೀವ್ ಪರವಾದಾಗ ಉದಾತ್ತ. ಅಕಾರ ಲೋಪವಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಚಯತ್ರೋದಾತ್ತಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀವಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಚೌ (೬-೧-೨೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಿತ್—ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಂ ಕರೋತಿ ಇತಿ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಿತ್. ತತ್ಕರೋತಿತದಾಚಷ್ಟೇ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಣಿಚ್. ಸಂಗ್ರಾಮ ಯುದ್ಧೇ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಸಂ ಉಪಸರ್ಗ ಸಹಿತವಾದುದಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯೇ ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಹಿತವಾದ ದಕ್ಷಿಣಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಿ ಎಂಬುದರ ಮೇಲೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರಸ್ತಸ್ಯ ಪಿತಿಕ್ಯತಿತುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ತುಕಾಗಮ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಣಿಚಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ದೇವತಾತಿಂ—ಸರ್ವದೇವತಾತ್ತಿಲ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪೯೪-೧೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಾತಿಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉರಾಣಃ—ಉರು ಕರೋತಿ ಎಂದು ವಿನಕ್ಷಾಮಾಡಿದಾಗ ತತ್ಕರೋತಿತದಾಚಷ್ಟೇ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಣಿಚ್. ಇದರ ಮೇಲೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲಿಟ್. ಕಾಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾ ದಾನುಮಂತ್ರೇಲಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೫) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನುಂತ್ರೇ ಎಂದು ನಿಷೇಧಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅಂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಿಟಃ ಕಾನಜ್ಞಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟಿಗೆ ಕಾನಚಾದೇಶ. ಜೇರನಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಇಸ್ಮಂತಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಅತಿದೇಶಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಉರು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವರಾದೇಶ ಬರಬೇಕಾದರೂ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಹಿಂಕುಸ್ವಾಜ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ರೇತ್—ಶ್ರಿಜ್ ಸೇನಾಯಾಂ ಧಾತು. ಛಂದಸಿಲುಜ್‌ಲಜ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಜ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಇಕಾರಲೋಪ. ಬಹುಲಂಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸ ತೇಜೀಯಸಾ ಮನಸಾ ತ್ವೋತ ಉತ ಶಿಕ್ಷ ಸ್ವಪತ್ಯಸ್ಯ ಶಿಕ್ಷೋಃ |

ಅಗ್ನೇ ರಾಯೋ ನೃತಮಸ್ಯ ಪ್ರಭೂತೌ ಭೂಯಾಮ ತೇ ಸುಷ್ಪತಯಶ್ಚ ವಸ್ತಃ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸಃ | ತೇಜೀಯಸಾ | ಮನಸಾ | ತ್ವೋತಃ | ಉತ | ಶಿಕ್ಷ | ಸ್ವಪತ್ಯಸ್ಯ | ಶಿಕ್ಷೋಃ |

ಅಗ್ನೇ | ರಾಯಃ | ನೃತಮಸ್ಯ | ಪ್ರಭೂತೌ | ಭೂಯಾಮ | ತೇ | ಸುಷ್ಪತಯಃ | ಚ | ವಸ್ತಃ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವೋತೋ ಯಸ್ತಯಾ ರಕ್ಷಮಾಣಃ ಸ ತೇಜೀಯಸಾತಿಶಯೇನ ತೀಕ್ಷ್ಣೇನ ಸತ್ಕರ್ಮವಿಷಯತೀಕ್ಷ್ಣಬುದ್ಧಿಯುಕ್ತೇನ ಮನಸಾಂತಃಕರಣೇನ ಯುಕ್ತೋ ಭವತಿ | ಉತ ಅಪಿ ಚ ತಸ್ಮೈ ಸ್ವಪತ್ಯಸ್ಯ | ದ್ವಿತೀಯಾರ್ಥೇ ಪಶ್ಯ | ಲೋಭನಾಪತ್ಯೋಪೇತಂ ಧನಂ ಶಿಕ್ಷ | ಪ್ರಯಚ್ಛ | ಶಿಕ್ಷತಿರ್ಧಾನ-ಕರ್ಮಾ ದಾತೃವಿಷಯ ದಾನಕರ್ಮಸು ಪರಿತತ್ಪಾತ್ | ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಶಿಕ್ಷೋರಭಿಮತಫಲಪ್ರದಾನೇ ಶಕಿತು-ಮಿಚ್ಛೋ ರಾಯೋ ನೃತಮಸ್ಯ ಧನಸ್ಯಾತಿಶಯೇನ ನೇತುರ್ಧಾತುಸ್ತೇ ತವ ಪ್ರಭೂತೌ ಪ್ರಭಾವೇ ಮಹಿಮ್ನಿ ವಯಂ ಸ್ಯಾಮ | ಕಿಂಚಿ ಸುಷ್ಪತಯಸ್ತದ್ವಿಷಯಲೋಭನಸ್ತುತಿಮಂತೋ ವಯಂ ವಸ್ತೋ ವಸುನೋ ಭಾಜನಂ ಭೂಯಾಮ | ಭೂಯಾಸ್ತು || ತೇಜೀಯಸಾ | ತೇಜಿತ್ವಶಬ್ದಾದತಿಶಾಯನ ಈಯ-ಸುನ್ | ತುರಿಷ್ಟೇನೇಯಃ ಸ್ಥಿತಿ ತೃಚೋ ಲೋಪಃ | ನಿತ್ವರಃ | ತ್ವೋತಃ | ಅವ ರಕ್ಷಣಾದಿಷು | ನಿಷ್ಕಾಯಾಂ ಜ್ವರತ್ಪ್ರಸ್ರವ್ಯವಿಮವಾಮುಪಧಾಯಾ ಇತ್ಯೂತ್ | ಅಲೋಪಃ | ತ್ವಯಾ ಉತಃ | ತೃತಿ-ಯೇತಿ ಯೋಗವಿಭಾಗಾತ್ಪ್ರಮಾಸಃ | ಟೇಲೋಪಪಶ್ಯಂದಸಃ | ತೃತೀಯಾ ಕರ್ಮಣೀತಿ ಪೂರ್ವಪದ-ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರಃ | ಶಿಕ್ಷ | ಶಿಕ್ಷ ವಿದ್ಯೋಪಾದಾನ ಇತ್ಯಯಮತ್ರ ದಾನಾರ್ಥಃ | ಅಸ್ಮಾಲ್ಲೋಟಿ ನೃತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ತೃಪದಂ | ಶಿಕ್ಷೋಃ | ಶಕ್ಲ್ಯ ಶಕ್ತಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ಸನ್ಯೇಕಾಚಿ ಉಪದೇಶ ಇತಿ ಇಹ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಸನಿ ಮೀಮಾಘುರಭಲಭಶಕಪತಪದಾಮಚ ಇಸಿತಿ ಧಾತೋರಚಿ ಇಸಾದೇಶಃ | ಅತ್ರ ಲೋಪೋಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ಯ-ಭ್ಯಾಸಲೋಪಃ | ಸನಾಶಂಸಭಿಕ್ಷ ಉರಿತ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಪ್ರಭೂತೌ | ಭೂಸತ್ತಯಾ-ಮಿತ್ಯಸ್ಯ ಭಾವೇ ಕ್ರಿನ್ | ತಾದೌ ಚ ನಿತಿ ಕೃತ್ಯತಾವಿತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರತ್ವಂ | ಭೂಯಾಮ | ಭೂ ಸತ್ತಯಾಮಿತ್ಯಸ್ಯಾಶೀರ್ಲಿಂಗಾ ಕಿದಾಶೀರ್ಲಿತಿ ಯಾಸುಟ್ | ಛಂದಸ್ಯಭಯಥೇತಿ ತಸ್ಯ ಸಾರ್ವಧಾತು-ಕತ್ವಾತ್ಪಲೋಪಃ | ಆಗಮಸ್ವರಃ | ಯದ್ವಾ ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಾರ್ಥನಾಯಾಂ ಲಿಂಜಿ ಯಾಸುಟ್ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಅನದಂತತ್ವಾದಿಯಾದೇಶೋ ನ ಭವತಿ | ಸುಷ್ಪತಯಃ | ನೃತ್ಯಸುಭ್ಯಾ-ಮಿತ್ಯುತ್ಪ್ರರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ವಸ್ತಃ | ಆಗಮಾನುಶಾಸನಸ್ಯಾನಿತ್ಯತ್ವಾನ್ಮನುಭಾವಃ | ಸಂಜ್ಞಾ-ಪೂರ್ವಕಸ್ಯ ವಿಧೇರನಿತ್ಯತ್ವಾದ್ಗುಣಾಭಾವಃ | ಯಣಾದೇಶಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ) | ತ್ವೋತಃ—ಯಾವ ಪುರುಷನು ನಿನ್ನಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವನೋ | ಸಃ—ಅವನು | ತೇಜೀಯಸಾ—(ಸತ್ಕರ್ಮಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ತೀವ್ರವಾದ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳ | ಮನಸಾ—ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತಾನೆ | ಉತ—ಮತ್ತು | ಸ್ವಪತ್ಯಸ್ಯ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಂತತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಧನವನ್ನು | ಶಿಕ್ಷ—(ಅವನಿಗೆ) ಕೊಡು | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಶಿಕ್ಷೋಃ—ಅಭಿಮತವಾದ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನೂ | ರಾಯಃ—ಧನದ | ನೃತಮಸ್ಯ—ದಾತೃಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯುತ್ತಮನೂ ಆದ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಪ್ರಭೂತೌ—ಪ್ರಭಾವದ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ | ಭೂಯಾಮ—ನಾವು ಇರುವಂತಾಗಲಿ | ಚಿ—ಮತ್ತು | ಸುಷ್ವತಯಃ—ನಿನ್ನನ್ನು ಉತ್ತಮವಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡತಕ್ಕ ನಾವು | ವಸ್ತಃ—ಧನಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾಗಿ | (ಭೂಯಾಮ—ಆಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡು) ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಯಾವ ಪುರುಷನು ನಿನ್ನಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವನೋ, ಅವನು ಸತ್ಕರ್ಮಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತೀವ್ರವಾದ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತಾನೆ. ಅವನಿಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಂತತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಧನವನ್ನು ಕೊಡು. ಅಭಿಮತವಾದ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನೂ, ಧನದ ದಾತೃಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯುತ್ತಮನೂ ಆದ ನಿನ್ನ ಪ್ರಭಾವದ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ನಾವು ಇರುವಂತಾಗಲಿ. ನಿನ್ನನ್ನು ಉತ್ತಮವಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡತಕ್ಕ ನಾವು ಧನಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾಗುವಂತೆಯೂ ಆಗಲಿ.

English Translation.

He who is protected, Agni, by you, becomes endowed with a most luminous mind : bestow upon him excellent progeny : may we ever be under the power of you, who are the willing dispenser of riches : glorifying you (may we be) the receptacle of wealth.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ತೇಜೀಯಸಾ ಮನಸಾ—ಅತಿಶಯೇನ ತೀಕ್ಷ್ಣೇಣ ಸತ್ಕರ್ಮವಿಷಯತೀಕ್ಷ್ಣಬುದ್ಧಿಯುಕ್ತೇನ ಅಂತಃಕರಣೇನ | ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ರಕ್ಷಿತನಾದವನು, ಸತ್ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಕೃತವಾದ ರಕ್ಷಣಾಫಲವು ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿದೆ. ಅಂತಃಕರಣವೆಂಬ ಇಂದ್ರಿಯವನ್ನು ಅದರ ಕಾರ್ಯಾನುಗುಣವಾಗಿ ಮನಸ್ಸು, ಬುದ್ಧಿ, ಅಹಂಕಾರ, ಚಿತ್ತವೆಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿರುವಕಾರಣ ಬುದ್ಧಿಯುಕ್ತೇನ ಅಂತಃಕರಣೇನ ಎಂದು ಮನಸಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮನಸ್ಸು, ಬುದ್ಧಿ ಎಂಬ ಇವೆರಡೂ ಅಂತಃಕರಣದ ಪ್ರಭೇದಗಳೇ ಆದಾಗ್ಯೂ, ಸಂಶಯಾತ್ಮಕವಾದ ವೃತ್ತಿಯು ಮನಸ್ಸೆಂದೂ, ನಿಶ್ಚಯಾತ್ಮಕವಾದ ವೃತ್ತಿಯು ಬುದ್ಧಿ ಎಂದೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ.

ಸ್ವಪತ್ಯಸ್ಯ ಶಿಕ್ಷ—ಶೋಭನಾಪತ್ಯೋವೇತಂ ಧನಂ ಪ್ರಯಚ್ಛ | ಅಪತ್ಯಸದವು ತುಳ್ಳ, ಶೋಕಂ. ತನಯಃ, ಎಂಬಿವೇ ಮೊದಲಾದ ಹದನೈದು ಅಪತ್ಯನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ, ೩-೨) ಪರಿತವಾಗಿ ಅಪತತಂ

ಭವತಿ ನಾನೇನ ಸತತೀತಿ ನಾ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು—ಸಿತುಸ್ಸಕಾಶಾದೇತ್ಯ ಪೃಥ-
ಗಿನ ತತಂ ಭವತಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಪ್ರಜೆಯು ಜನಕನಾದವನಿಂದ(ಪೃಥಕ್)ಜೇರೆಯ ರೂಪದಿಂದ ಪೋಷಿತವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿ
ಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದರಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ ತಂದೆಯೇ ಮೊದಲಾದವರು ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಪ್ರಜೆಯಿಂದ ನರಕಕ್ಕೆ ಬೀಳ
ದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಪತ್ಯವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಶಿಕ್ಷ ಎಂಬ ಪದವು
ಶಿಕ್ಷತಿ ಎಂದು ದಾನಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಪರಿತವಾದ ಶಿಕ್ಷಧಾತುವಿನ ರೂಪವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ದಾನಮಾಡು
ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಸ್ವಪತ್ಯಸ್ಯ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪತ್ಯೀವಿಭಕ್ತಿಯು ದ್ವಿತೀಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು
ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಅಪತ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಧನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಶಿಕ್ಷೋಃ ರಾಯೋ ನೃತಮಸ್ಯ ಪ್ರಭೂತೌ—ಅಭಿಮತಫಲಪ್ರದಾನೇ ಶಕಿತುಮಿಚ್ಛೋಃ ಧನಸ್ಯಾತಿ
ಶಯೇನ ದಾತುಃ ತವ ಪ್ರಭಾವೇ ಮಹಿಮ್ನಿ ವಯಂ ಸ್ಯಾಮ | ದಾನಾರ್ಥಕವಾದ ಶಿಕ್ಷಧಾತುವಿನ ರೂಪವಾದ
ಶಿಕ್ಷಪದಕ್ಕೆ ಧನವನ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ದಾನಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ ಅಗ್ನಿಯ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಆ ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಭೂತ
ವಾದ ಮಹಿಮೆಗೆ ಯಜಮಾನರಾದ ನಾವು ಪಾತ್ರರಾಗಿರೋಣ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ. ಪ್ರಭೂತಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಭಾವ ಅಥವಾ
ಮಹಿಮೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸುಷ್ಪುತಯಃ ವಸ್ಯಃ—ಅಗ್ನಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಪಠಿಸುವ ಯಜಮಾನರಾದ
ನಾವು ಧನವನ್ನು ಹೊಂದುವುದರಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರರಾಗಿ ಭೂಯಾಮ ಇರೋಣ ಎಂದು ಯಜಮಾನರ ಆಶಂಸೆಯು
ವಿನ್ಯತವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ತೇಜೀಯಸಾ—ತೇಜಿತೃಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತುರಿಷ್ಠೇ
ಮೇಯಃಸು (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮ
ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತ್ವೋತಃ—ಅನ ರಕ್ಷಣಾದಿಷು. ನಿಷ್ಠಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜ್ವರತ್ವರಸ್ತ್ರಿವ್ಯವಿಮುನಾಮುಸ-
ಥಾಯಾಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಾಡೇಶ. ಉತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತ್ವಯಾ
ಉತಃ ತ್ವೋತಃ ತೈತೀಯಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೨೦) ಎಂದು ಯೋಗವಿಭಾಗಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಸಮಾಸ. ಛಾಂದಸ
ವಾಗಿ ಟಿಗೆ ಲೋಪ. ಕರ್ಮಕ್ರಾಂತಪದ ಪರವಾದುದರಿಂದ ತೈತೀಯಾಕರ್ಮಣಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೮)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶಿಕ್ಷ—ಶಿಕ್ಷ ವಿದ್ಯೋಪಾದಾನೇ ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ದಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬ-
ಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಮೈಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲೋಪ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ
ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಪತ್ಯಸ್ಯ—ಶೋಭನಂ ಅಪತ್ಯಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸ್ವಪತ್ಯಃ ತಸ್ಯ. ನೆಚ್ಚಾಭ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ಮಸ್ವರಬರುತ್ತದೆ.

ಶಿಕ್ಷೋಃ—ಶಕ್ಲ್ಯ ಶಕ್ಲ್ಯ ಧಾತು. **ಧಾತೋಃ ಕರ್ಮಣಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸನ್. ಏಕಾಚಿನ ಪದವಿರುತ್ತದರಿಂದ ಏಕಾಚೇಽಉಪದೇಶೇಶಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಸನ್ಯಜೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. **ಸನಿಮೀಮಾಘುರಭಲಭಶಕ-ಪತನದಾಮಚಿ ಇಸ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಇಸಾದೇಶ. **ಅತ್ರ ಲೋಪೋ ಭ್ಯಾಸಸ್ಯ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಕಕಾರನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಸನಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ. ಶಿಕ್ಷ ಎಂದು ಸನಂತದ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸನ್ನಂತದ ಮೇಲೆ **ಸನಾಶಂಸಭಿಕ್ಷುಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೬೮) ಉಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅತೋ ಲೋಪಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಶಿಕ್ಷು ಎಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಷಷ್ಠೀಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪ್ರಭೂತಾ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ತಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ತಾದಾಚಿನಿತಿ ಕೃತ್ಯತಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಪ್ರ) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭೂಯಾಮ್—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಮ್. ಧಾತು. ಆಶೀರ್ಲಿಜ್. ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್. ಸಕಾರಲೋಪ. ಇದಕ್ಕೆ ಯಾಸುಟಾಗಮ ಬಂದಾಗ **ಕಿದಾಶಿಷಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದು ಕಿತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. **ಛಂದಸ್ಕುಭಯಥಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಾಸುಟಿಗೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಲಿಜಃ **ಸಲೋಪೋನಂತ್ಯಸ್ಯ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗಮ (ಯಾಸುಟ್) ಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಪ್ರಾರ್ಥನಾರ್ಥತೋರುವಾಗ ಲಿಜ್. ಯಾಸುಟಾಗಮ. **ಬಹುಲಂಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಅದಂತ ಪದದಲ್ಲಿ ಯಾಸುಟ್ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ **ಅತೋಯೇಯಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಯಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ರೂಪಸ್ವರಗಳು ಬರುತ್ತವೆ.

ಸುಷ್ಪತಯಃ—ಶೋಭನಾಃ ಸ್ತುತಯಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ. ಸುಷ್ಪತಯಃ **ಇಜ್ ಸುಭ್ಯಾಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಸ್ತಃ—ವಸು ಶಬ್ದ. ಷಷ್ಠೀ ಏಕವಚನಪರವಾದಾಗ **ಅಗಮಾನುಶಾಸನಮನಿತ್ಯಂ** ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕೋವಿಧಿರನಿತ್ಯಃ** ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಗುಣವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಯಣಾದೇಶ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಭೂರೀಣಿ ಹಿ ತ್ವೇ ದಧಿರೇ ಅನೀಕಾಗ್ನೇ ದೇವಸ್ಯ ಯಜ್ಯವೋ ಜನಾಸಃ ।

ಸ ಆ ನಹ ದೇವತಾತಿಂ ಯನಿಷ್ಠ ಶರ್ಥೋ ಯದದ್ಯ ದಿನ್ಯಂ ಯಜಾಸಿ ॥ ೪ ॥

ಪದಸಾರಃ

ಭೂರೀಣಿ | ಹಿ | ತ್ವೇ ಇತಿ | ದಧಿರೇ | ಅನೀಕಾ | ಅಗ್ನೇ | ದೇವಸ್ಯ | ಯಜ್ಯವಃ | ಜನಾಸಃ |
 ಸಃ | ಆ | ವಹ | ದೇವತಾತಿಂ | ಯವಿಷ್ಠ | ಶರ್ಧಃ | ಯತ್ | ಅದ್ಯ | ದಿವ್ಯಂ | ಯಜಾಸಿ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ದೇವಸ್ಯ ದ್ಯೋತಮಾನಸ್ಯ ತವ ಸಂಬಂಧಿನೋ ಯಜ್ಯವೋ ಯಷ್ಟಾರೋಽಧ್ವ-
 ಯುಃ ಪ್ರಾಚ್ಯತಯೋ ಜನಾಸೋ ಜನಾ ಭೂರೀಣಿ ಬಹೂನ್ಯನೀಕಾ ಅನೀಕಾನಿ ಸೇನಾರೂಪತಯಾ ಸರ್ವತ್ರ
 ಪ್ರಸೃತಾನಿ ಜ್ವಾಲಾರೂಪಾಣಿ ತೇಜಾಂಸ್ಯಾಹುತಿಪ್ರಕ್ಷೇಪೇಣ ತ್ವೇ ತ್ವಯಿ ದಧಿರೇ ಹಿ | ವಿದಧಿರೇ ಖಲು |
 ಚಕ್ರೃತಿ ಯಾವತ್ | ಸ ತಾವೃಶಸ್ತ್ವಂ ದೇವತಾತಿಂ ಯಷ್ಟವ್ಯದೇವಾನಿಹ ಕರ್ಮಣ್ಯಾವಹ | ಅದ್ವಯ |
 ಹೇ ಯವಿಷ್ಠ ಯುವತಮ ಯದ್ಯಸ್ತಾತ್ಸಾರಣಾದದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತಮರ್ಷಿ ದಿವ್ಯಂ ದಿವಿ ಭವಂ ದೇವಸಂಬಂಧಿ
 ಶರ್ಧಸ್ತೇಜಸ್ತ್ವಂ ಯಜಾಸಿ ಯಜಸಿ | ತಸ್ಮಾದ್ದೇವಾನಾಹ್ವಯೇತಿ ಶೇಷಃ || ದಧಿರೇ | ದಧಾತೇರ್ಲಿಟಿ
 ರೂಪಂ | ಹಿಂಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ಚಿತ್ವಾಪದಂತೋದಾತ್ತಃ | ಯಜ್ಯವಃ | ಯಜ ದೇವಪೂಜಾದಿಷು |
 ಯಜಿಮುನಿಶುಂಧಿದಸಿಜನಿಭ್ಯೋ ಯುಜಿತಿ ಯುಜ್ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ದೇವತಾತಿಂ |
 ದೇವಶಬ್ದಾತ್ಸಾರ್ಥೇ ಸರ್ವದೇವಾತ್ತಾತಿಲಿತಿ ತಾತಿಲ್ | ಲಿತಿಲಿತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ಸಾರ್ವಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ |
 ಯಜಾಸಿ | ಯಜೇರ್ಲಿಟ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ಯದ್ಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ

ಅಗ್ನೇ—ಎಚ್ಚೆ ಅಗ್ನಿಯೇ, | ದೇವಸ್ಯ—ದೇವತಾತ್ಮನಾದ ನಿನ್ನ (ಪೂಜಕರೂ) | ಯಜ್ಯವಃ—ಯಜ್ಞ
 ಕರ್ತರೂ ಆದ | ಜನಾಸಃ—ಅಸ್ವರ್ಯವೇ ಮುಂತಾದ ಮಾನವರು | ಭೂರೀಣಿ—ಅಧಿಕಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ | ಅನೀಕಾ—
 ಸೇನೆಯಂತೆ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿ ಹರಡಿರುವ ಜ್ವಾಲಾರೂಪವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಗಳನ್ನು | ತ್ವೇ—ನಿನ್ನಲ್ಲಿ | ದಧಿರೇ ಹ—
 ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದರಲ್ಲವೇ? | ಯವಿಷ್ಠ—ಅತ್ಯಂತ ಯುವಕನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ, | ಸಃ—ಉತ್ತಮನಾದ
 ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನೀನು | ಯತ್—ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ | ಅದ್ಯ—ಈ ಯಾಗಕರ್ಮದಲ್ಲಿ | ದಿವ್ಯಂ—ದೇವ
 ಸಂಬಂಧಿಯಾದ | ಶರ್ಧಃ—ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ದ್ದೇಶಿಸಿ | ಯಜಾಸಿ—ಯಜ್ಞ ಮಾಡುತ್ತೀಯೋ (ಆದ್ದರಿಂದ) | ದೇವ-
 ತಾತಿಂ—ಯಜ್ಞಾರ್ಹರಾದ ದೇವತೆಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು | ಆ ವಹ—ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರಮಾಡು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಚ್ಚೆ ಅಗ್ನಿಯೇ, ದೇವತಾತ್ಮಕನಾದ ನಿನ್ನ ಪೂಜಕರೂ, ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರೂ ಆದ ಅಧ್ವರ್ಯುವೇ ಮುಂತಾದ
 ಮಾನವರು ಅಧಿಕಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಸೇನೆಯಂತೆ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿ ಹರಡಿರುವ ಜ್ವಾಲಾರೂಪವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಗಳನ್ನು ನಿನ್ನಲ್ಲಿ
 ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದರಲ್ಲವೇ. ಅತ್ಯಂತ ಯುವಕನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಉತ್ತಮನಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ
 ನೀನು-ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಈ ಯಾಗಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ದೇವಸಂಬಂಧಿಯಾದ ತೇಜಸ್ಸನ್ನೂ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ
 ಯಜ್ಞ ಮಾಡುತ್ತೀಯೋ, ಆ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಯಜ್ಞಾರ್ಹರಾದ ದೇವತೆಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರಮಾಡು.

English Translation

The ministering priests have consecrated in you, Agni, who art divine, many hosts (of flames); bring hither the gods, youngest (of the deities), that you may worship to-day the divine effulgence.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ದೇವಸ್ಯ ಯಜ್ಞವಃ ಜನಾಸಃ—ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ದೇವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದ್ಯೋತೇ-ಮಾನಸ್ಯ ಎಂದು ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾಗಿರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವ ಯಜ್ಞಾರೋ ಅಧ್ವರ್ಯುಪ್ರಭೃತಯಃ ಋತ್ವಿಜರಾದ ಅಧ್ವರ್ಯುವೇ ಮೊದಲಾದವರು ಮನುಷ್ಯರೊಡನೆ ಇರತಕ್ಕವರೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಈ ಋತ್ವಿಜರು ಭೂರೀಣಿ ಅನೀಕಾ—ಸೇನಾರೂಪತೆಯಾ ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರಸ್ಯತಾನಿ ಜ್ವಾಲಾರೂಪತೆಯಾ ಸ್ಥಿತಾನಿ ತೇಜಾಂಸಿ ಆಹುತಿಪ್ರಕ್ಷೇಪೇಣ ತ್ವಯಿ ವಿವಿಧರೇ | ಬಹಳವಾಗಿರುವ, ಅಗ್ನಿಯ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಸೇನೆಯಂತೆ ಇರುವ ಜ್ವಾಲಾರೂಪವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಋತ್ವಿಜರಾದವರಿಂದ ಅರ್ಪಿಸುವ ಆಹುತಿಗಳಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ದೇವತಾತಿಂ ಆವಹ ದೇವಾ ಇಹ ಕರ್ಮಣಿ ಆವಹ ಆಹ್ವಯ | ದೇವತಾತಿ ಶಬ್ದವು ಯಜ್ಞನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಯಾಗಾರ್ಹರಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆಹ್ವಾನಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಅತಿರೇಕವಾಗಿದೆ.

ಯಾವಿಷ್ಯ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಯುವತಮ—ಅಗ್ನಿಯು ಯೌವನವಂತನಾಗಿರುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಈ ಪದದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ, ಅದ್ಯ ದಿವ್ಯಂ ಶರ್ಧಃ ಯಜಾಸಿ—ಈ ಯಜ್ಞಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿರುವ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಪೂಜಿಸುವನಾದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಆಹ್ವಾನಮಾಡಲಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ಶರ್ಧಃ—ತೇಜಃ | ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶರ್ಧ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ತೇಜಸ್ಸೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ.

ದಿವ್ಯಂ ಎಂಬ ಪದವು ನಿರುಕ್ತಕಾರರಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ.

ಇಂದ್ರಂ ಮಿತ್ರಂ ವರುಣಮಗ್ನಿಮಾಹುರಥೋ ದಿವ್ಯಸ್ಸ ಸುಪರ್ಣೋ ಗುರುತ್ಮಾ |

ಏಕಂ ಸದ್ವಿಪ್ರಾ ಬಹುಧಾ ವದಂತ್ಯಗ್ನಿಂ ಯಮಂ ಮಾತರಿಶ್ವಾನಮಾಹುಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೪೬)

ಈ ಋಕ್ವೇದದಲ್ಲಿ ದಿವ್ಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದಿವಿಜ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ ಈಮಾರ್ಗತಾಸಃ ಸಿಲಿಕಮಧ್ಯಮಾಸಃ ಎಂಬ ಋಕ್ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ದಿವ್ಯಾಃ ದಿವಿಜಾಃ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಸಾಯಣರು ದಿವ್ಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೇವಸಂಬಂಧಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ದಧಿರೇ—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಹಿ ಎಂಬುದರ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ

ಅನೀಕಾ—ಅನ ಪ್ರಾಣನೇ. ಧಾತು. ಅನಿಹೃಷಿಭ್ಯಾಂ ಕಿಚ್ಛೆ (ಉ. ಸೂ. ೪-೪೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈಕನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ನಪುಂಸಕಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶೇತ್ಥಂದೆಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ಯಜ್ಯವಃ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು. ಧಾತು. ಯಜಿ ಮನಿ ಶುಂಧಿ ದಸಿಜ-ನಿಭ್ಯೋ ಯುಚ್ (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯುಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಜ್ಯು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚಿತ್ತಾದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ನಹ—ನಹ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ನುಧ್ಯಮಪುರುಷವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವತಾತಿಂ—ಸರ್ವದೇವತಾತಿಲ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ದೇವಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಾತಿಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶರ್ಧಃ—ಶೃಧು ಕುತ್ಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಔಣಾದಿಕ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೋಪಧೆಗೆ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಜಾಸಿ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾದಿಷು. ಧಾತು. ಲೇಟ್ ನುಧ್ಯಮಪುರುಷವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಲೇಟೋಡಾಟೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಟಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯವಯವನಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಯತ್ ಎಂಬುದರ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಕರಣ, ಪ್ರತ್ಯಯ ಅನುದಾತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯತ್ತ್ವಾ ಹೋತಾರಮನಜನ್ಮಿಯೇಧೇ ನಿಷಾದಯಂತೋ ಯಜಘಾಯ ದೇವಾಃ
ಸ ತ್ವಂ ನೋ ಅಗ್ನೇವಿತೇಹ ಬೋಧ್ಯಧಿ ಶ್ರವಾಂಸಿ ಧೇಹಿ ನಸ್ತನೂಷು || ೫ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಯತ್ | ತ್ವಾ | ಹೋತಾರಂ | ಅನಜನ್ | ಮಿಯೇಧೇ | ನಿಷಾದಯಂತೇ | ಯಜಘಾಯ | ದೇವಾಃ |
ಸಃ | ತ್ವಂ | ನಃ | ಅಗ್ನೇ | ಅವಿತಾ | ಇಹ | ಬೋಧಿ | ಅಧಿ | ಶ್ರವಾಂಸಿ | ಧೇಹಿ | ನಃ | ತನೂಷು ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಯಜಘಾಯ ಯಜನಾರ್ಥಂ ನಿಷಾದಯಂತೋ ನಿವಸಂತೋ ದೇವಾ ದೀಪ್ಯಮಾನಾ ಋತ್ವಿಜೋ ಮಿಯೇಧೇ ಮೇಧೇ ಯಜ್ಞೇ ಹೋತಾರಂ ದೇವಾನಾಮಾಹ್ವತಾರಂ ತ್ವಾ ತ್ವಾಂ ಯದ್ಯಸ್ಮಾ-

ದನಜನ್ | ಘೃತಾಹುತಿಭಿರಾಹ್ವನ್ | ಯದ್ವಾ ನಿಷಾದಯಂತೋ ಹೋತಾರಂ ಹೋಮನಿಷ್ಠಾವಕಂ
ತ್ವಾಂ ಬರ್ಹಿಷ್ಯುಪೇಶಯಂತ ಋತ್ವಿಜೋ ಘೃತ್ವೈರಸಿಂಚನ್ ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರ ತಥಾವಿಧಸ್ತುಮಿಹಾಸ್ತಿಸ್ತುರ್ಮಣಿ
ನೋಽಸ್ಮಾಕಮವಿತಾ ಸಾಲಯಿತಾ ಭವಾಮೀತಿ ಬೋಧಿ | ಬುಧ್ಯಸ್ವ | ಸಿಂಚ ಸಸ್ತನೂಷ್ಣಸ್ಮಾಕಂ ತನುಜೇ-
ಷ್ಯಪತ್ಯೇಷು ಶ್ರವಾಂಸ್ಯನ್ನಾನ್ಯಧಿ ಧೇಹಿ | ಅಧಿಕಂ ನಿಧೇಹಿ || ಅನಜನ್ | ಅಂಜೂ ವ್ಯಕ್ತಿಗತಿಮೃತ್ಯು-
ಣೇಷು | ಅಸ್ಮಾಲ್ಲಜು ರುಧಾದಿತ್ಯಾತ್ ಶ್ವಂ | ಛಾಂದಸತ್ಯಾದಲ್ಲೋಸಾಭಾವಃ | ಅನಿದಿತಾಮಿತ್ಯುಪಧಾ-
ಲೋಪಃ | ನಿಷಾದಯಂತಃ | ಷಡಲ್ಯ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು | ಚುರಾದಿಃ | ಸದೇರಪ್ರತೇರಿತಿ ಷತ್ವಂ |
ಯದ್ವಾ | ಹೇತುಮತಿ ಚಿಚ್ | ಶತುರ್ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ವರೇಣಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಕೃತೇ ಚಿಚ್ಸ್ವರಃ |
ಬೋಧಿ | ಬುಧ ಅವಗಹನೇ | ಲೋಟಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶವೋ ಲುಕ್ | ಸೇಹ್ಯಪಿಚ್ಛೇತಿ
ಸಿಪೋ ಹಿರಾದೇಶಃ | ನಾ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕಲ್ಪೇನ ಪಿತ್ವಾದ್ಗುಣಃ | ಹುರುಲ್ಯೋ ದೇರ್ಧಿರಿತಿ ದೇರ್ಧಿ-
ರಾದೇಶಃ | ಧಕಾರಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ | ನಿಘಾತಃ | ಧೇಹಿ | ದಧಾತೇರ್ಲೋಟಿ ರೂಪಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಶೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಯಜಢಾಯ—ಯಜ್ಞಾರ್ಥವಾಗಿ | ನಿಷಾದಯಂತಃ—ಸಿದ್ಧರಾಗಿ ಕುಳಿತಿ
ರುನ | ದೇವಾಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾದ ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳು | ಮಿಯೇಧೇ—ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ಹೋತಾರಂ—ದೇವತೆ
ಗಳಿಗೆ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಯತ್—ಯಾವ ಉದ್ದಿಶ್ಯದಿಂದ | ಅನಜನ್—ಘೃತಾದಿಗ
ಳಿಂದ ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸಿದರೋ | ಸಃ—ಅಂತಹ ವಿಶೇಷನಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನೀನು | ಇಹ—ಈ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ |
ನಃ—ನಮಗೆ | ಅವಿತಾ—ರಕ್ಷಕನಾಗಿರುವೆನೆಂದು | ಬೋಧಿ—ತಿಳಿ | ನಃ—ನಮ್ಮ | ತನೂಷು—ಅಪತ್ಯಾದಿ
ಗಳಿಗೆ | ಶ್ರವಾಂಸಿ—ಅನ್ನಗಳನ್ನು | ಅಧಿ ಧೇಹಿ—ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ ಒದಗಿಸಿಕೊಡು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಶೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಯಜ್ಞಾರ್ಥವಾಗಿ ಸಿದ್ಧರಾಗಿ ಕುಳಿತಿರುವವರೂ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನರೂ ಆದ ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳು
ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ನಿನ್ನನ್ನು ಯಾವ ಉದ್ದಿಶ್ಯದಿಂದ ಘೃತಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷನ
ಮಾಡಿ ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸಿದರೋ, ಆ ಉದ್ದಿಶ್ಯವನ್ನರಿತು, ಅಂತಹ ವಿಶೇಷನಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನೀನು ಈ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ
ನಮಗೆ ರಕ್ಷಕನಾಗಿರಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿ. ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ಅಪತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಅನ್ನಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಡು.

English Translation

Inasmuch as the attendant divine (priests) appoint you as the invoker
of the gods to offer worship in the sacrifice, therefore assent to be our
protector on this occasion, and grant abundant food to our descendants.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ದೇವಾಃ ಮಿಯೇಧೇ ಹೋತಾರಂ ತ್ವಾಂ ಯಜಢಾಯ ನಿಷಾದಯಂತಃ ಅನಜನ್—ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ
ಸಾಯಣರು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಜೋಧಿಸಿ,
ಯಜನಾರ್ಥಂ ನಿವಸಂತೋ ದೀಪ್ಯಮಾನಾ ಋತ್ವಿಜಃ ಯಜ್ಞೇ ದೇವಾನಾಮಾಹ್ವಾತಾರಂ ಅಗ್ನಿಂ ಘೃತಾ-

ಹುತಿಭಿರೈಷ್ಟ್ವ | ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮವನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧರಾಗಿರುವ ಋತ್ವಿಜರು ತೇಜಸ್ವಿನಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಾ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ಕರೆದುತರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅಜ್ಞಾಹುತಿಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವರು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ—ಯದ್ವಾ ನಿಷಾದಯಂತೋ ಋತ್ವಿಜಃ ಹೋತಾರಾಂ ಹೋಮ ನಿಷಾದಕಂ ತ್ವಾಂ ಬರ್ಹಿಷ್ಯುಪವೇಶಯಂತಃ ಪೃತ್ವೈರಸಿಂಚೇ—ಹೋಮವನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಿದ್ಧರಾದ ಋತ್ವಿಜರು ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು (ಬರ್ಹಿಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ) ಯಜ್ಞವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಅಜ್ಞಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವರು ಎಂದು (ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ) ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಇದರಿಂದ ಇಹ ನಃ ಅವಿತಾ ಬೋಧಿ ಅಸ್ಮಿ ಕರ್ಮಣಿ ಅಸ್ಮಾಕಂ ಸಾಲಯಿತಾ ಭವಾಮೀತಿ ಬುಧ್ಯಸ್ವ | ಅಗ್ನಿಯು ಈ ಯಜ್ಞಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರೂ ಮತ್ತು ಋತ್ವಿಜರೂ ಆಗಿರುವ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನಾಗಿರುವನೆಂದು ತಿಳಿಯಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ನಃ ತನೂಷು ಶ್ರವಾಂಸಿ ಅಧಿ ಧೇಹಿ | ಅಸ್ಮಾಕಂ ತನುಜೇಷ್ವಪತ್ಯೇಷು ಅನ್ನಾನಿ ಅಧಿಕಂ ನಿಧೇಹಿ | ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ತನೂ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅಪತ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಠಮಾಡಿಲ್ಲ.

ದೇವೀಃ ಷಳುರ್ವೀರುರು ನಃ ಕೃಣೋತ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಸ ಇಹ ವೀರಯಧ್ವಂ |

ಮಾ ಹಾಸ್ಮಹಿ ಪ್ರಜಯಾ ಮಾ ತನೂಭಿರ್ಮಾ ರಥಾಮ ದ್ವಿಷತೇ ಸೋಮ ರಾಜ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೨-೫).

ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ತನೂಶಬ್ದವು ಶರೀರವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ತನುಜ ಅಪತ್ಯವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಶ್ರವಃ ಎಂಬ ಪದವು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿ ಪ್ರಶಂಸಾ, ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೯-೧೧) ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಶ್ರಾಯುತ ಇತಿ ಸತಃ ಶ್ರವ ಇತ್ಯನ್ವನಾಮ (ನಿ. ೧೦-೩) ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಯಜಮಾನರಾದ ನಮಗೂ ನಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳುಗಳಿಗೂ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅನಜನ್—ಅಂಜೂ ವ್ಯಕ್ತಿಮೃಕ್ಷಣಕಾಂತಿಗತಿಷು ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಂತಾದೇಶ. ಇಕಾರಲೋಪ. ರುಧಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಚಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಚಂ. ವಿಕರಣ. ಮಿತ್ರಾದುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚಿನ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜಾತ್ರಾದುದರಿಂದ ಅನಿಧಿತಾಂಹಲಉ. —ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಶ್ಚಸೋರಲ್ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಚಮಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೂ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಮಿಯೇಧೇ—ಮೇಧೇ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಮಕಾರದ ಮೇಲೆ ಇಯಾಗಮ ಬಂದಿದೆ.

ನಿಷಾದಯಂತಃ—ಷದ್ಲ್ಯ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು. ಧಾತು. ಚುರಾದಿ. ಸತ್ಯಾಪಸಾಶ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿಚ್. ಇಮ ಪರವಾದಾಗ ಆತಉಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಣಿಷಂತದ ಮೇಲೆ ಲಬ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ಶವ್ ವಿಕರಣ.

ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಣಿಚಿಗೆ ಗುಣ, ಅಯಾದೇಶ. ನಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸದಿರಪ್ರತೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಹೇತುಮತಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಉಳಿದ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ಹಿಂದಿನಂತೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ತಾಸ್ಯಸುದಾತ್ತೇತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು (ಶತ್ವ) ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಯಜಥಾಯ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾದಿಷು. ಧಾತು. ಔಣಾದಿಕ ಅಥಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಯ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನಿತಾ—ಆನ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅರ್ಥಧಾತುಕಸ್ಯೇಷ್ಟಲಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮು. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬೋಧಿ—ಬುಧ ಅವಗಮನೇ. ಧಾತು. ಲೋಬ್‌ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಸೇರ್ಹ್ಯ-ಪಿಚ್ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಹಿಚದೇಶ. ಬಹುಲಂಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ವಾಙ್ಮಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಅಪಿತ್ವವಿಕ್ಲ್ಪವಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ನಿಷೇಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಪುಗಂತಲಘೂವಧಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂವಧಿಗೆ ಗುಣ. ಹುರುಲ್‌ಭ್ಯೋಹೇರ್ಧಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಧಿ ಆದೇಶ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಪೂರ್ವಧಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಬೋಧಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭೇಹಿ—ಡುಧಾಣ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲೋಬ್‌ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಘ್ನುಸೋರೇದ್ಧಾವಭ್ಯಾಸಲೋಪಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಏತ್ವ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇವ್ಯತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಅಗ್ನಿಮುಷಸಮಿತಿ ಪಂಚರ್ಚಮಷ್ಟಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಂ | ಅತ್ರೇಯಮನುಕ್ರಮಣಿಕಾ |
ಅಗ್ನಿಮುಷಸಮಾದ್ಯಾಂತೇ ವೈಶ್ವದೇವ್ಯಾವಿತಿ | ಗಾಥೀ ಹೇತಿ ಹಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗಾದಸ್ಯಾಪಿ ಸೂಕ್ತಸ್ಯ
ಗಾಥೀ ಋಷಿಃ | ಪ್ರಥಮಾಪಂಚಮ್ಯಾ ವೈಶ್ವದೇವತಾಕೇ ಶಿಷ್ಟಾಸ್ತಿಸ್ರ ಆಗ್ನೀಯ್ಯಃ || ಅಸ್ಯ ಸೂಕ್ತ-
ಸ್ಯೋಕ್ತೋ ವಿನಿಯೋಗಃ || ಮರುತ್ವತೀಯಶಸ್ತ್ರೇಗ್ನಿರ್ನೇತೇತ್ಯೇಷಾ ಧಾಯ್ಯಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ |
ಅಗ್ನಿರ್ನೇತಾ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಕ್ರತುಭಿಃ ಪಿನ್ವಂತ್ಯಸ ಇತಿ ಧಾಯ್ಯಾಃ | ಅ. ೫-೧೪ || ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಅಗ್ನಿಮುಷಸಂ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಎರಡನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಐದು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಅಗ್ನಿಮುಷಸಮಾದ್ಯಾಂತೇ ವೈಶ್ವದೇವ್ಯಾ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಗಾಥೀ ಹೇತಿ ಎಂದು ಹಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತದಂತೆ ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೂ ಗಾಥೀ ಎಂಬುವನೇ ಋಷಿಯು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲಿನ ಮತ್ತು ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೇ ದೇವತೆಯು ;

ಉಳಿದ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೂ ಹಿಂದೆಯೇ ವನಿಯೋಗವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಮತ್ತು ಮರುಕ್ಷತ್ರೀಯಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳ ಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಋಕ್ಕಾದ ಅಗ್ನಿನೇತಾ ಭಗ ಇವ ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಧಾಯ್ಯಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದ ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತಸೂತ್ರದ—ಅಗ್ನಿನೇತಾ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಕೃತುಭಿಃ ಸಿನ್ಧಂತ್ಯಪ ಇತಿ ಧಾಯ್ಯಾಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೫-೧೪).

ಸೂಕ್ತ—೨೦

ಮಂಡಲ—೩ || ಅನುವಾಕ—೨ || ಸೂಕ್ತ—೨೦ ||

ಅಷ್ಟಕ—೩ || ಅಧ್ಯಾಯ—೧ || ವರ್ಗ—೨೦ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೫

ಋಷಿ—ಗಾಥೀ ||

ದೇವತಾ—೧, ೫ . ವಿಶ್ವೇದೇವಾಃ | ೨-೪ ಅಗ್ನಿಃ ||

ಛಂದಃ— ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಗ್ನಿಮುಷಸಮುತ್ಪಿನಾ ದಧಿಕ್ರಾಂ ವ್ಯುಷ್ಟಿಷು ಹವತೇ ವಹ್ನಿರುಕ್ಥೈಃ |

ಸುಜ್ಯೋತಿಷೋ ನಃ ಶೃಣ್ವಂತಂ ದೇವಾಃ ಸುಜ್ಯೋಷಸೋ ಅಧ್ವರಂ ವಾವಶಾನಾಃ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನಿಂ | ಉಷಸಂ | ಅತ್ಪಿನಾ | ದಧಿಕ್ರಾಂ | ವಿಽಉಷ್ಟಿಷು | ಹವತೇ | ವಹ್ನಿಃ | ಉಕ್ಥೈಃ |

ಸುಜ್ಯೋತಿಷಃ | ನಃ | ಶೃಣ್ವಂತು | ದೇವಾಃ | ಸುಜ್ಯೋಷಸಃ | ಅಧ್ವರಂ | ವಾವಶಾನಾಃ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಗಾಥೀ ಬ್ರೂತೇ | ವಹ್ನಿರ್ಹವಿಷಾಂ ಪ್ರಾಪಯಿತಾಗ್ನಿವ್ಯುಷ್ಟಿಷೂಷಸಾಂ ವ್ಯುಚ್ಛೇನೇಷ್ಟಗ್ನಿಂ ಯಜನೀಯಂ ದೇವಮುಷಸಮುಷೋಽಭಿಮಾನಿನೀಂ ದೇವತಾಮುತ್ಪಿನಾ ಅತ್ಪಿನೌ ದೇವೌ ದಧಿಕ್ರಾಂ | ದಧಿಕ್ರಾವಾ ನಾಮ ಕಶ್ಚಿದ್ಧೇವಃ ತಂ ದಧಿಕ್ರವಾಣಿಂ | ಏತಾನ್ದೇವಾನುಕ್ಥೈಃ ಶಸ್ತ್ರೈಃ ಶಂಸನಸಾಧನೈರಪ್ರಗೀತಮಂತ್ರಾತ್ಮಕೈಃ ಸೂಕ್ತೈರ್ಹವತೇ | ಆಹ್ವಯತಿ | ಸುಜ್ಯೋತಿಷಃ ಸುಷ್ಮ ದ್ಯೋತಮಾನಾ ನೋಽಧ್ವರಮಸ್ಮತ್ಸಂಬಂಧಿನಮಿಮಂ ಯಜ್ಞಂ ವಾವಶಾನಾಃ ಕಾಮಯಮಾನಾಃ ಸಜ್ಯೋಷಸಃ ಪರಸ್ಪರಂ ಸಂಗತಾ ಭೂತ್ವಾ ಸರ್ವೇ ದೇವಾಸ್ತದಾಹ್ವಾನಂ ಶೃಣ್ವಂತು || ದಧಿಕ್ರಾಂ | ಕ್ರಮು ಪಾವವಿಕ್ಷೇಪೇ | ದಧೀತ್ಯುಪಪದೇ ಜನಸನಖನಕ್ರಮಗಮ ಇತಿ ವಿಹಿ | ವಿಡ್ವನೋರನುನಾಸಿಕಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾಕಾರಃ | ಕೃದು-ತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಹವತೇ ಹ್ವಯತೇರ್ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಸುಜ್ಯೋತಿಷಃ |

ಸುಷ್ಮ ದ್ಯೋತಮಾನಾ ಇತಿ ವಿಗ್ರಹೇ ದ್ಯುತ ದೀಪ್ತಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ದ್ಯುತೇರಿಸಿನ್ನಾದೇಶ್ಚ ಜಃ | ಉ. ೨-೧೧೧ |
 ಇತೀಸಿನ್ವಿತ್ಯಯೋ ದೇವತಾಸ್ಯ ಜಕಾರಃ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಬಹುವ್ರೀಹಿಪಪ್ತೇ ತು ನೌಘಾ-
 ಸುಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ಪರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತಾ ಸ್ಯಾತ್ | ಯಥಾ | ಸುಜ್ಯೋತಿಷೋ ಅಕ್ಷವಸ್ತಾ | ಅಭಿ-
 ಪ್ಯುಃ | ಋಗ್ವೇ. ೧೦-೨೯-೧೫ | ಇತ್ಯುತ್ಪಾಂತೋದಾತ್ತತಾ | ತಸ್ಮಾದತ್ರ ನಾಯಂ ಸಮಾಸಃ ಕಿಂತು ತತ್ಪು-
 ರುಷ ಏವ | ಶೃಣ್ವಂತು | ಶ್ರು ಶ್ರವಣ ಇತ್ಯಸ್ಮಾಚ್ಛ್ರವಃ ಶೃ ಚೇತಿ ಶ್ನುಸ್ತತ್ಸಂನಿಯೋಗೇನ ಧಾತೋಃ
 ಶೃ ಇತ್ಯಾದೇಶಃ | ನಿಘಾತಃ | ನಾನಶಾನಾಃ | ವಶ ಕಾಂತಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ಯಜ್ಞಲುಕಿ ರೂಪಂ | ಅಭ್ಯಾ-
 ಸಸ್ಯ ದೀರ್ಘೋಽಕಿತ ಇತಿ ದೀರ್ಘಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಾನಚ್ | ಚಿತ್ಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಹ್ನಿಃ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವಹಿಸತಕ್ಕ ಅಗ್ನಿಯು | ವ್ಯಷ್ಟಿಷು—ಉಷಸ್ಸಿನ ಉದಯಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ || ಅಗ್ನಿಂ—
 ಯಜ್ಞಾಗ್ನಿಯನ್ನೂ | ಉಷಸಂ—ಉಷೋದೇವತೆಯನ್ನೂ | ಅಶ್ವಿನಾ—ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನೂ | ದಧಿಕ್ರಾಂ—
 ದಧಿಕ್ರಾವಾ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ದೇವತೆಯನ್ನೂ | ಉಕ್ಥೈಃ—ಶಸ್ತ್ರಾತ್ಮಕವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ | ಹವತೇ—
 ಕರೆಯುತ್ತಾನೆ | ಸುಜ್ಯೋತಿಷಃ—ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವರೂ | ಅಧ್ವರಂ—ಯಜ್ಞವನ್ನು |
 ನಾನಶಾನಾಃ—ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವರೂ | ಸಜೋಷಸಃ—ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿರುವವರೂ ಆದ | ದೇವಾಃ—
 ದೇವತೆಗಳು | ನಃ—ನಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ಶೃಣ್ವಂತು—ಕೇಳಲಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವಹಿಸತಕ್ಕ ಅಗ್ನಿಯು ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲೇ ಯಜ್ಞಾಗ್ನಿಯನ್ನೂ, ಉಷೋದೇವತೆಯನ್ನೂ ಅಶ್ವಿನೀ
 ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ದಧಿಕ್ರಾವಾ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ದೇವತೆಯನ್ನೂ ಶಸ್ತ್ರಾತ್ಮಕವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯು-
 ತ್ತಾನೆ. ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವರೂ, ಯಜ್ಞವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವರೂ, ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ
 ಸೇರಿರುವವರೂ ಆದ ದೇವತೆಗಳು ನಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಕೇಳಲಿ.

English Translation

The bearer (of the oblation) invokes with praises at the break of day, Agni, the dawn, the Ashwins, and Dadhikra : may the resplendent divinities, desirous of our sacrifice, hear in unison (the invocation).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಗಾಧಿ ಎಂಬ ಋಷಿಯು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿರುವನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ವಹ್ನಿಃ—ಹವಿಷಾಂ ಪ್ರಾಪಯಿತಾ ಅಗ್ನಿಃ | ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಯಜಮಾನರು ಅರ್ಪಿಸಿದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅವರವ-
 ರಿಗೆ (ಅರ್ಪಿಸುವವನು) ತಲಪಿಸುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನು ಅಗ್ನಿಯು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.
 ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಹ್ನಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಕವಿಧವಾದ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ—ವಹ್ನಿ ಶಬ್ದವು
 ಅಶ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೭) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ.

ನ ಜಾಮಯೇ ತಾನೋ ರಿಕ್ಲಮಾರ್ಯೆಕ್ ಚಕಾರ ಗರ್ಭಂ ಸನಿತುರ್ನಿಧಾನಂ |

ಯದೀ ಮಾತರೋ ಜನಯಂತ ವಹ್ನಿಮನ್ಯಃ ಕರ್ತಾ ಸುಕೃತೋರನ್ಯ ಋನ್ತನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೩೧-೩)

ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಇಲ್ಲಿ ವಹ್ನಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೋಧಾರಂ ಪುತ್ರಂ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಮೇದ್ಯಂತು ತೇ ವಹ್ನಯೋ ಯೇಭಿರೀಯಸೇಽರಿಷಣ್ಯನ್ ವೀಳೆಯಸ್ವಾ ವನಸ್ಪತೇ |

ಅಯೂಯಾ ಧೃಷ್ಟೋ ಅಭಿಗೂರ್ಯಾ ತ್ವಂ ನೇಷ್ಟ್ವಾತ್ಸೋಮಂ ಪ್ರವಿಣೋದಃ ಪಿಬ-

ಋತುಭಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೩೭-೩)

ಇಲ್ಲಿ ವೋಧಾರಃ ಅಶ್ವಾಃ-ಭಾರವನ್ನು ಹೊರುವ ಅಶ್ವಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ದಧಿಕ್ರಾಂ—ದಧಿಕ್ರಾವಾ ನಾಮ ಕಶ್ಚಿದ್ಧೇವಃ ತಂ ದಧಿಕ್ರಾವಾಣಿ | ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—ದಧಿಕ್ರಾವಾ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅಶ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೭) ಪಾಠಮಾಡಿ, ದಧಿಕ್ರಾ ಇತ್ಯೇತತ್ ದಧತ್ ಕ್ರಾಮತೀತಿ ನಾ ದಧತ್ ಕ್ರಂದತೀತಿ ನಾ ದಧದಾಕಾರೀ ಭವತೀತಿ ನಾ | (ಅಶ್ವಾರೋಹಿಯನ್ನು) ಸವಾರನನ್ನು ಧರಿಸಿ ಸಂಚರಿಸುವುದು ಅಥವಾ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಮಾಡುವುದು, ಅಥವಾ ಸವಾರನನ್ನು ಧರಿಸಿ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಆಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಯಾಸ್ಕರು ಅಥಾತೋ ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನದೇವತಾಃ ಎಂದು ಹೇಳಿ,

ಆ ದಧಿಕ್ರಾಃ ಶವಸಾ ಪಂಚ ಕೃಷ್ಣೀಃ ಸೂರ್ಯ ಇವ ಜ್ಯೋತಿಷಾಪಸ್ತತಾನ |

ಸಹಸ್ರಸಾಃ ಶತಸಾ ವಾಜ್ಯರ್ವಾ ಪೃಣಕ್ತು ಮಧ್ವಾ ಸಮಿಮಾ ವಚಾಂಸಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೩೮-೧೦)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ, ದಧಿಕ್ರಾ ಎಂಬ ದೇವನು ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನ ದೇವತೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಿಗಣಿತನಾಗಿದ್ದನೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ದಧಿಕ್ರಾವಾ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಒಬ್ಬ ದೇವನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಅಗ್ನಿಂ—ಯಜನೀಯಂ ದೇವಂ | ಯಾಸ್ಕರು ಅಗ್ನಿಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ಅಗ್ರಣೇರ್ಭವತಿ, ಅಗ್ರಂ ಯಜ್ಞೇಷು ಪ್ರಣೀಯತೇ, ಅಂಗಂ ನಯತಿ ಸನ್ನಮಮಾನಃ (ನಿ. ೭-೧೪) ಎಂಬ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಯೋಗಾರ್ಹನಾದ ದೇವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಯಜಮಾನರು ಅರ್ಪಿಸಿದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಆಯಾಯಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಯ್ಯುವ ಅಗ್ನಿಯು ಉಪಕಾಲವು. ಕಳೆದನಂತರ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ದೇವನನ್ನೂ ಉಪೋಭಿಮಾನಿಯಾದ ದೇವತೆಯನ್ನೂ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ದಧಿಕ್ರಾವಾ ಎಂಬ ದೇವನನ್ನೂ, ಆಯಾಯಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡಿ ಸ್ತುತಿಸುವ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆ ಆಹ್ವಾನಮಾಡುತ್ತಾನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಧ್ವರಂ—ಅಸ್ಮತ್ಸಂಬಂಧಿನಂ ಇಮಂ ಯಜ್ಞಂ | ಅಧ್ವರಶಬ್ದವು ಯಾಸ್ಕರಿಂದ ಯಜ್ಞನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ, (ನಿ. ೩-೧೯) ಅಂತರಿಕ್ಷನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೦) ಪರಿತವಾಗಿ ಅಧ್ವರ ಇತಿ ಯಜ್ಞನಾಮ, ಧ್ವರತಿಹಿಂಸಾಕರ್ಮ ತತ್ಪ್ರತಿಷೇಧಃ (ನಿ. ೧-೮) ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಯಜಮಾನರು ಆಚರಿಸುವ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವರಾದ, ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ, ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿ, ಅಗ್ನಿಯ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಕೇಳಿ ಆಗಮಿಸಲಿ ಎಂದು ಯಜಮಾನರ ಆಶಂಸನೆಯು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಶ್ವಿನಾ—ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ದಧಿಕ್ರಾಂ—ಕ್ರಮು ಪಾದವಿಕ್ಷೇಪೇ ಧಾತು. ದಧಿ ಎಂಬ ಸುಬಂತವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ **ಜನಸನ-ಖನಕ್ರಮಗಮ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ **ವಿಡ್ವನೋರನು-ನಾಸಿಕಸ್ಯಾತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ಮ. ದಧಿಕ್ರಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. **ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಷ್ಟಿಷು—ವಿ ಉಪಸರ್ಗ. ಉಭೀ ವಿವಾಸೇ ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ವೃಶ್ಚ-ಭೃಶ್ಚಸೃಜ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಛಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ. ಷಕಾರನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಯತಕಾರಕ್ಕೆ ಷ್ವತ್ವದಿಂದ ಟಕಾರಾದೇಶ. ತಾದಿಯಾಗಿ ನಿತ್ವಾದ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತಪರವಾದುದರಿಂದ **ತಾದಾಚಿ ನಿತಿಕ್ಯತ್ಯತೌ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ವಿ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹವತೇ—ಹ್ವೇರ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿಗೆ ಏತ್ವ. ಶಪ್. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪೂರ್ವರೂಪ. ಶಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅವಾದೇಶ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಜ್ಯೋತಿಷಃ—ಸುಷ್ಮ ದ್ಯೋತಮಾನಾ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯಮಾಡಿದಾಗ, ದ್ಯುತ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ **ದ್ಯುತೇರಿಸನ್ನಾದೇಶ್ಚ ಜಃ** (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಸನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆದಿಯ ದಕಾರಕ್ಕೆ ಜಕಾರಾದೇಶ. ಇಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದು ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುಧಾತ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸ ಮಾಡುವುದಾದರೆ **ನಙ್ಗುಭ್ಯಾಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ **ಸುಜ್ಯೋತಿಸೋ ಅಕ್ತವಸ್ತಾ ಅಭಿ ಷ್ಯಃ** (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೯-೧೫) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬಂದಿರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಇಲ್ಲಿ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸ ಮಾಡದೆ ತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸ ಮಾಡಿದೆ.

ಶೃಣ್ವಂತು—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿಗೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಉಕಾರಾದೇಶ. **ಶ್ರುವಃ ಶೃಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ನು ವಿಕರಣ. ಆದರೊಡನೆ ಧಾತುವಿಗೆ ಶೃ ಆದೇಶ. ಋಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ನಕಾರ ಬಂದುದರಿಂದ ಣತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜುತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಣಾದೇಶ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಾವಶಾನಾಃ—ವಶ ಕಾಂತೌ ಧಾತು. ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಜ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಯಜ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಆದಿಹಲ್‌ಶೇಷಃ **ದೀರ್ಘೋಕಿತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೮೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. **ವೃತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್‌ಲುಗಂತದ ಮೇಲೆ ಲಟ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಶಾನಚಾದೇಶ. ಯಜ್‌ಲುಕನ್ನು ಅದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಚಿತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೇ ತ್ರೀ ತೇ ವಾಜಿನಾ ತ್ರೀ ಷಢ್‌ಸ್ಥಾ ತಿಸ್ರಸ್ತೇ ಜಿಹ್ವಾ ಋತಜಾತ ಪೂರ್ವೀಃ |
ತಿಸ್ರ ಉತೇ ತನ್ನೋ ದೇವವಾತಾಸ್ತಾಭಿರ್ನಃ ಪಾಹಿ ಗಿರೋ ಅಪ್ರಯುಚ್ಛನ್ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೇ | ತ್ರೀ | ತೇ | ವಾಜಿನಾ | ತ್ರೀ | ಷಢ್‌ಸ್ಥಾ | ತಿಸ್ರಃ | ತೇ | ಜಿಹ್ವಾಃ | ಋತಜಾತ | ಪೂರ್ವೀಃ |
ತಿಸ್ರಃ | ಉಂ ಇತಿ | ತೇ | ತನ್ನಃ | ದೇವವಾತಾಃ | ತಾಭಿಃ | ನಃ | ಪಾಹಿ | ಗಿರಃ | ಅಪ್ರಯುಚ್ಛನ್ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತೇ ತವ ತ್ರೀ ವಾಜಿನಾ ಆಜ್ಯಾಷಧಿಸೋಮಾತ್ಮಕಾನಿ ತ್ರೀಣ್ಯನ್ನಾನಿ ತ್ರೀ ಷಢ್‌ಸ್ಥಾ ತ್ರೀಣ್ಯಾಗ್ರೀದ್ರೀಯಾದೀನಿ ಧಿಷ್ಣ್ಯಾನಿ ಸ್ಥಾನಾನಿ | ಯದ್ವೈಕಾಹಾಹೀನಸತ್ರಾಖ್ಯಾನಿ ತ್ರೀಣಿ ಸ್ಥಾನಾನಿ | ಯದ್ವಾ ತ್ರಯೋ ಲೋಕಾಃ | ಋತಜಾತ ಋತೇಷು ಸತ್ಯಭೂತೇಷು ಯಜ್ಞೇಷು ಸಮುತ್ಪನ್ನ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತೇ ತವ ಪೂರ್ವೀರ್ಧೇವಾನಾಮುದರಪೂರಯಿತ್ಯಸ್ತಿಸ್ತೋ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದ್ಯಾ ಜಿಹ್ವಾಃ | ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತೇ ತವ ದೇವವಾತಾ ದೇವೈರಭಿಲಷಿತಾಸ್ತಿಸ್ರಸ್ತನ್ನಃ ಪವಮಾನಪಾವಕಶುಚ್ಯಾತ್ಮಕಾನಿ ತ್ರೀಣಿ ಶರೀರಾಣಿ | ಏವಂಭೂತಸ್ತಮಪ್ರಯುಚ್ಛನ್ ಅಪ್ರಮಾದ್ಯನ್ ಸಾವಧಾನೋ ಭೂತ್ವಾ ತಾಭಿಸ್ತನೂ-
ಭಿನೋರ್ಲಸ್ಮಾಕಂ ಸ್ತೋತೃಣಾಂ ಗಿರಃ ಸ್ತೋತ್ರಶಸ್ತ್ರಾದೀನಿ ವಾಕ್ಯಾನಿ ಪಾಹಿ | ಪಾಲಯ || ತಿಸ್ರಃ | ತಿಸ್ರಭ್ಯೋ ಜಸ ಇತಿ ಜಸ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಜಿಹ್ವಾಃ | ಲಿಹ ಅಸ್ವಾದನೇ | ಲಿಹಂತ್ಯಾಭಿ ರಸಾನಿತಿ ಶೇನಾ-
ಯದ್ವಾಜಿಹ್ವಾಗ್ರೀವಾಸ್ವಾನೀವಾ ಇತಿ ನಿಸಾತನಾದ್ವನ್ | ಲಕಾರಸ್ಯ ಜಕಾರಃ | ಗುಣಾಭಾವಃ | ವ್ಯತ್ಯ-
ಯೇನಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ದೇವವಾತಾಃ | ವಾ ಗತಿಗಂಧನಯೋಃ | ಅಸ್ಮಾತ್ಕರ್ಮಣಿ ಕ್ತಃ | ತೃತೀಯಾ ಕರ್ಮಣೇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಪಾಹಿ | ಪಾ ರಕ್ಷಣಿ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲೋಟಿ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ | ಅಪ್ರಯುಚ್ಛನ್ | ಯುಚ್ಛ ಪ್ರಮಾದೇ | ನ ಇತ್ಯಪರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತೇ—ನಿನಗೆ | ವಾಜಿನಾ—ಅನ್ನಗಳು | ತ್ರೀ—ಮೂರು | ಷಢ್‌ಸ್ಥಾ—
ನಿನ್ನ ಸ್ಥಾನಗಳು | ತ್ರೀ—ಮೂರು | ಋತಜಾತ—ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ |
ತೇ—ನಿನಗೆ | ಪೂರ್ವೀಃ—ದೇವತೆಗಳ ಉದರವನ್ನು ಪೂರ್ಣಮಾಡತಕ್ಕ | ಜಿಹ್ವಾಃ—ನಾಲಿಗೆಗಳು | ತಿಸ್ರಃ—
ಮೂರು | ತೇ—ನಿನಗೆ | ದೇವವಾತಾಃ—ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಿತಗಳಾದ | ತನ್ನಃ—ಶರೀರಗಳು | ತಿಸ್ರಃ—
ಮೂರು | ತಾಭಿಃ—ಈ ಎಲ್ಲಾ ಅವಯವಗಳಿಂದಲೂ | ನಃ—ನಿನ್ನ ಸ್ತುತಿಕರ್ತರಾದ ನಮ್ಮ | ಗಿರಃ—ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯ
ಗಳನ್ನು | ಅಪ್ರಯುಚ್ಛನ್—ಸಾವಧಾನವಾದ ಚಿತ್ತದಿಂದ | ಪಾಹಿ—ಪಾಲಿಸು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನಗೆ ಇರತಕ್ಕ ಅನ್ನಗಳು ಮೂರು ಬಗೆಯಾಗಿವೆ. ನಿನಗಿರುವ ಸ್ಥಾನಗಳೂ ಮೂರು. ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ದೇವತೆಗಳ ಉದರವನ್ನು ತುಂಬುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿನಗಿರತಕ್ಕ

ನಾಲಿಗೆಗಳು ಮೂರು. ನಿನಗೆ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಿತಗಳಾದ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಶರೀರಗಳಿವೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಅವಯವಗಳಿಂದಲೂ ಸಹ ನಿನ್ನ ಸ್ತುತಿಕರ್ತರಾದ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಸಾವಧಾನವಾದ ಚಿತ್ತದಿಂದ ಪಾಲಿಸು.

English Translation

Agni, born of sacrifice, three are your viands; three your abiding places; three the tongues satisfying (the gods): three verily are your forms, acceptable to the deities, and with them never heedless (of our wishes), be propitious to our praises.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಶ್ರೀ ವಾಜಿನಾ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ, ವಾಜಿನಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅನ್ನವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಯಜಮಾನರು ಅರ್ಪಿಸುವ ಆಜ್ಯ, ಓಷಧಿ, ಸೋಮರೂಪವಾಗಿರುವ (ಈ ಮೂರು) ಮೂರು ವಿಧವಾದ (ಅನ್ನವೂ) ನಸ್ತುಗಳೂ ಅಗ್ನಿಗೆ ಅನ್ನವಾಗಿರುವವು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಶ್ರೀ ಷಡಸ್ಥಾ—ಶ್ರೀಣಿ ಆಗ್ನೀಧ್ರೀಯಾದೀನಿ ಧಿಷ್ಣಾಸ್ಥಾನಾನಿ | ಯದ್ವಾ ಏಕಾಹಾಹೀನ-ಸತ್ವಾಖ್ಯಾನಿ ಶ್ರೀಣಿ ಸ್ಥಾನಾನಿ ಯದ್ವಾ ತ್ರಯೋಲೋಕಾಃ | ಅಗ್ನಿಯು ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾದ ಕ್ರಮದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದಲ್ಲಟ್ಟು ಆಗ್ನೀಧ್ರೀಯವೇ ಮೊದಲಾದ ಮೂರು ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವವನೆಂದೂ, ಅಥವಾ ಏಕಾಹ, ಅಹೀನ, ಸತ್ರ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಕ್ರತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನೆಲೆಯಾಗಿರುವನೆಂದೂ, ಅಥವಾ ಸೃಥಿವೀ ಸ್ವರ್ಗ ಪಾತಾಳವೆಂಬ ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವನೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಋತಜಾತ—ಈ ಪದದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ಋತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸತ್ಯಂ ವಾ ಯಜ್ಞಂ ವಾ (ನಿ. ೪-೧೯) ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಯಾಸ್ಕರು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಸತ್ಯಭೂತೇಷು ಯಜ್ಞೇಷು ಸಮುತ್ಪನ್ನ-ಅಗ್ನಿಯು ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾಗಿರುವ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪೂರ್ವೀಃ ತಿಸ್ರಃ ಜಿಹ್ವಾಃ—ಪೂರ್ವ್ಯಂ ಎಂದು ಪುರಾಣನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೨೦) ಪರಿಶವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಾಯಣರು ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವೀಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪೂರಯತ್ಯಃ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆಹಾರವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವ ಅಗ್ನಿಯ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದ ಮೂರು ಪ್ರಭೇದಗಳೂ ಅಗ್ನಿಯ ಜಿಹ್ವೆಗಳಾಗಿರುವವೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ತಿಸ್ರಃ ತನ್ವಃ—ಪವಮಾನ ಸಾವಕ ಶುಚ್ಯಾತ್ಮಕಾನಿ ಶ್ರೀಣಿ ಶರೀರಾಣಿ | ನಿರುಕ್ತಕಾರರು

ತ್ವಮಗ್ನೇ ದ್ಯುಭಿಸ್ತಮಾಶುಪ್ರಣಿಸ್ತಮದ್ಯುಸ್ತಮಶ್ವನಸ್ತರಿ |

ತ್ವಂ ವನೇಭ್ಯಸ್ತಮೋಷಧೀಭ್ಯಸ್ತಂ ನೃಣಾಂ ನೃಪತೇ ಜಾಯಸೇ ಶುಚಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧-೧)

ಶುಚಿಃ ಶೋಚತೇರ್ಜ್ವಲತಿಕರ್ಮಣಃ ಜ್ವಲತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಶುಚ್‌ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಶುಚಿ ಶಬ್ದವು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದೆಂದೂ, ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಲೌಕಿಕಾಗ್ನಿ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಗ್ನಿಯು ಪವಮಾನ, ಪಾವಕ, ಶುಚಿ, ತಾನು ಇರುವ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಪರಿಶುದ್ಧಮಾಡುವವನೂ, ತನಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಸ್ತುಗಳ ಕಶ್ಮಲಗಳನ್ನು ದಹಿಸಿ ಶುದ್ಧಿಯನ್ನು ಮಾಡುವವನೂ, ಉದ್ದೀಪ್ತನಾಗಿರುವವನೂ, ಆಗಿರುವಕಾರಣ ಅಗ್ನಿಯು ಈ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಶರೀರಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವರು.

ಅಗ್ನಿಯು ಏಕಾಹ, ಅಹೀನ, ಸತ್ರೂಪವಾದ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಅಥವಾ ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ, ಆಯಾಯ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿ ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರೀತಿಸುವ ಪವಮಾನ, ಪಾವಕ, ಶುಚಿ ಎಂಬ ಶರೀರಗಳಿಂದ, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಆಜ್ಯ ಔಷಧಿ ಸೋಮರೂಪವಾದ ಅನ್ನಗಳನ್ನು ಗಾರ್ಹಪತ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದ ಮೂರು ಜಿಹ್ವೆಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವನು ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ಥಾನ, ರೂಪ ಶರೀರ, ಅವುಗಳ ಕಾರ್ಯ, ಇವುಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಿದೆ.

ತಾಭಿಃ ಅಪ್ರಯುಚ್ಛನ್ ನಃ ಗಿರಃ ಸಾಹಿ—ಅಪ್ರಮಾದ್ಯನ್ ಸಾವಧಾನೋ ಭೂತ್ವಾ ತನೂಭಿಃ ಅಸ್ತಾಕಂ ಸ್ತೋತ್ರೈಶ್ಚಾಂ ಸ್ತೋತ್ರೈಶ್ಚಾತ್ರಾದೀನಿ ವಾಕ್ಯಾನಿ ಸಾಲಯ—ಅಗ್ನಿಯು ಸಾವಧಾನತೆಯಿಂದ (ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ) ಇರುವವನಾಗಿ ಸ್ತುತಿಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರು ಪಠಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಆಯಾಯ ಶರೀರಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದರೆ ಆಲಿಸಿ ಕೇಳಲಿ ಎಂದು ಯಜಮಾನರ ಆಶಂಸೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ತ್ರಿ—ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ತಿಗೆ ಲೋಪ.

ತಿಸ್ರಃ—ತ್ರಿ ಶಬ್ದ. ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ತ್ರಿಚತುರೋಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ತಿಸ್ರಚತಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಸ್ರಾದೇಶ. ಗುಣಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಅಚಿರಋತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ರೇಫಾದೇಶ. ತಿಸ್ರಭ್ಯೋ ಜಸಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಿಹ್ವಾಃ—ಲಿಹ ಆಸ್ವಾದನೇ. ಧಾತು. ಲಿಹಂತಿ ಆಭಿಃ ರಸಾನ್ ಇತಿ. (ರಸವನ್ನು ಆಸ್ವಾದನ ಮಾಡುವುದು) ಶೇವಾ ಯಹ್ವಾ ಜಿಹ್ವಾ ಗ್ರೀವಾ ಪ್ವಾ ಮೀವಾಃ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತು ಲಕಾರಕ್ಕೆ ಜಕಾರಾದೇಶ. ನಿಪಾತದಿಂದಲೇ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಾದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಋತಜಾತ—ಋತೇಷು ಜಾತಃ ಋತಜಾತಃ ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಆಮಂತ್ರಿತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತನ್ವಃ—ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವನಾತಾಃ—ವಾ ಗತಿಗಂಧನಯೋಃ ಧಾತು. ನಿಷ್ಠಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿ ಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕರ್ಮಣಿಕ್ತಾಂತಪರವಾದುದರಿಂದ ತೈತೀಯಾಕರ್ಮಣಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೯-೨-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಾಹಿ—ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ. ಅದಾದಿ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಪ್ರಯುಚ್ಛನ್—ಯುಚ್ಛ ಪ್ರಮಾದೇ. ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ರುದೇಶ. ನಜ್ ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ತತ್ಪುರುಷೇತುಲ್ಯಾರ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಜ್ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೇ ಭೂರೀಣಿ ತವ ಜಾತವೇದೋ ದೇವ ಸ್ವಧಾವೋಮೃತಸ್ಯ ನಾಮು ।
ಯಾಶ್ಚ ಮಾಯಾ ಮಾಯಿನಾಂ ವಿಶ್ವಮಿನ್ದ ತ್ವೇ ಪೂರ್ವೀಃ ಸಂದಧುಃ ಪೃಷ್ಠಬಂಧೋ

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೇ | ಭೂರೀಣಿ | ತವ | ಜಾತವೇದಃ | ದೇವ | ಸ್ವಧಾವಃ | ಅಮೃತಸ್ಯ | ನಾಮು |
ಯಾಃ | ಚ | ಮಾಯಾಃ | ಮಾಯಿನಾಂ | ವಿಶ್ವಂ ಇನ್ದ | ತ್ವೇ ಇತಿ | ಪೂರ್ವೀಃ | ಸಂದಧುಃ | ಪೃಷ್ಠ-
ಬಂಧೋ ಇತಿ ಪೃಷ್ಠಬಂಧೋ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ದೇವದ್ಯೋತಮಾನ ಜಾತವೇದೋ ಜಾತಪ್ರಜ್ಞ ಸ್ವಧಾವೋಮೃತಸ್ಯ ಮರಣ-
ಧರ್ಮರಹಿತಸ್ಯ ತವ ಸಂಬಂಧಿನೋ ದೇವಾ ಭೂರೀಣಿ ಬಹುನಿ ನಾಮು ನಾಮಾನಿ ತೇಜಾಂಸಿ ತ್ವೇ ತ್ವಯಿ
ಸಂದಧುಃ | ಸಂದಧಿರೇ | ಕಿಂಚ | ವಿಶ್ವಮಿನ್ದ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಸಂತರ್ಪಕ ಪೃಷ್ಠಬಂಧೋ ಅಪೇಕ್ಷಿತಫಲಪ್ರಶ್ನ-
ವಿಷಯಾಣಾಂ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಾಂ ಬಂಧೋ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಮಾಯಿನಾಮಸುರಾಣಾಂ ಪೂರ್ವೀಭೂಯ-
ಸೀರ್ಯಾ ಮಾಯಾ ದೇವಾಸ್ತಯಿ ಸಂದಧುಃ ಸಂಪ್ರಯಯುಜಿರೇ ತಾಸ್ತಯಿ ಸಂತಿ | ತಸ್ಮಾದ್ವಿಜ್ಞ-
ವಿಘ್ನಕಾರಿಣಾಂ ಮಾಯಿನಾಂ ಮಾಯಾಃ ಪರಿಹೃತ್ಯಾಸ್ಮದೀಯಂ ಯಜ್ಞಂ ಸಾಲಯೇತಿ ಭಾವಃ ||
ಸ್ವಧಾವಃ | ಸ್ವಧಾಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ಮತುಪ್ | ಮತುವಸೋ ರುರಿತಿ ನಕಾರಸ್ಯ ರುಃ | ಅಮೃತಸ್ಯ | ನಜೋ
ಜರಮರಮಿತ್ರಮೃತಾ ಇತ್ಯುತ್ಪರಸದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ನಾಮು | ಣಮ ಪ್ರಹೃತ್ವೇ | ನಾಮನ್ ಸೀಮನ್
ವ್ಯೋಮನ್ನಿತ್ಯಾದಿನಾ ಮನಿಸ್ತತ್ಯಯಾಂತತ್ವೇನ ನಿಸಾತನಾನ್ಮಕಾರಲೋಪೋ ದೀರ್ಘಶ್ಚ | ನಮಯಂತಿ
ಸರ್ವಾನಪಿ ಸ್ವಾಶ್ರಯಭೂತಾನ್ಪುರುಷಾನಿತಿ ನಾಮಾನಿ ತೇಜಾಂಸಿ | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸುಪೋ ಲುಕ್ |
ನಿತ್ವಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಮಾಯಿನಾಂ | ಮಾಯಾ ಏಷಾಂ ಸಂತೀತಿ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿತ್ವಾದಿನಿಃ | ಯಸ್ಯೇತಿ
ಲೋಪಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ವಿಶ್ವಮಿನ್ದ | ಇವಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿಪ್ರೀಣನಯೋರಿತ್ಯಸ್ಮಾದ್ವಿಶ್ವಶಬ್ದ ಉಪಪದೇ
ಕರ್ಮಣ್ಯಣಿ ತ್ಯಣ್ತುತ್ಯಯಃ | ಧಾತೂಪದೇಶಾವಸ್ಥಾಯಾಮಿದಿತೋ ನುಮಿತಿ ನುಮಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಲಘೂಪದ-
ಗುಣೋ ನ ಭವತಿ | ವಿಶ್ವಮಿನ್ದತಿ ಪ್ರೀಣಯತೀತಿ ವಿಶ್ವಮಿನ್ದಃ | ತತ್ಪುರುಷೇ ಕೃತಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ದ್ವಿತಿ-
ಯಾಯಾ ಅಲುಕ್ | ಅಮಂತ್ರಿತತ್ವಾನ್ನಿಘಾತಃ | ಸಂದಧುಃ | ಡುಧಾಇಃ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋರಿತ್ಯಸ್ಯ
ಲಿಟ್ಟುಸಿ ರೂಪಂ | ಯದ್ವುತ್ಪಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಪೃಷ್ಠಬಂಧೋ | ಪ್ರಚ್ಛೇಜ್ಞೀಪ್ನಾ-
ಯಾಮಿತ್ಯಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಕಾಯಾಂ ಗ್ರಹಿಜ್ಯಾವಯೀತ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ವ್ರಶ್ವಾದಿನಾ ಷತ್ವಂ |
ಬಂಧ ಬಂಧನ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಶ್ವಾಸ್ತುಸ್ಮಿಹೀತ್ಯಾದಿನಾ ಉಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಷಷ್ಠೀಸಮಾಸಃ | ಅಮಂತ್ರಿತ-
ತ್ವಾನ್ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ದೇವ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೂ | ಜಾತವೇದಃ—ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದವನೂ | ಸ್ವಧಾವಃ—ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಪ್ರಭುವಾಗಿರುವವನೂ ಆದ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಅಮೃತಸ್ಯ—ಮರಣಧರ್ಮದಿಂದ ಬಾಹ್ಯನಾದ | ತವ—ನಿನ್ನ (ಸಂಬಂಧಿಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳು) | ಭೂರೀಣಿ—ಬಹಳವಾಗಿ (ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ) | ನಾಮ—ತೇಜಸ್ಸುಗಳನ್ನು | ತ್ವೇ—ನಿನ್ನಲ್ಲಿ | ಸಂದಧುಃ—ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದಾರೆ | ವಿಶ್ವಮಿನ್ವ—ಜಗತ್ತಿಗೆಲ್ಲಾ ತೃಪ್ತಿದಾಯಕನಾದವನೂ | ಪೃಷ್ಠಬಂಧೋ—ಅರ್ಥಿಗಳಾದ ಸ್ತ್ರೀತೃಗಳಿಗೆ ಬಂಧುವಾದವನೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಮಾಯಿನಾಂ—ವಂಚಕರಾದ ಅಸುರರ | ಪೂರ್ವೀಃ—ಬಹಳವಾದ | ಯಾಃ ಮಾಯಾಃ—ಯಾವ ವಂಚಕಶಕ್ತಿಯಿದೆಯೋ (ಅವೂ ಸಹ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿವೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೂ, ಸರ್ವಜ್ಞನೂ, ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಪ್ರಭುವಾಗಿರುವವನೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಮರಣಾತೀತನಾದ ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧಿಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳು ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಅನೇಕವಿಧವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಲ್ಲದೆ ವಂಚಕರಾದ ಅಸುರರಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ವಂಚಕಶಕ್ತಿಯೂ ಸಹ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಅಸುರರನ್ನು ತಡೆದು ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಪಾಲಿಸು.

English Translation

Divine Agni, knowing all that exists and distributor of food, many are the names of you, who are immortal, satisfier of all men, friend of the suppliant, the gods have deposited in you whatever are the delusions of the deluding (Rakshasas).

ವಿಶೇಷವಿಶಯಗಳು.

ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ದೇವ, ಜಾತವೇದಃ, ಸ್ವಧಾವಃ, ಎಂಬ ಪದಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ದೇವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದ್ಯೋತಮಾನ, ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಜಾತವೇದಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಯಾಸ್ಮರು ವಿವರಿಸಿರುವುದರಲ್ಲಿ ಜಾತಸ್ರೇಷ್ಟ, ಜ್ಞಾನವಂತನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಸ್ವಧಾಶಬ್ದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಅನ್ನವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ನಾಮ—ನಾಮಾನಿ ತೇಜಾಂಸಿ, ನಮಯಂತಿ ಸರ್ವಾನಪಿ ಸ್ವಾಶ್ರಯಭೂತಾನ್ ಪುರುಷಾನಿತಿ ನಾಮಾನಿ ತೇಜಾಂಸಿ. ತನಗೆ ಆಶ್ರಯಭೂತರಾಗಿರುವ ಪುರುಷರನ್ನು ತಗ್ಗಿಸುವಕಾರಣ ತೇಜಸ್ಸುಗಳು ಎಂದು ನಾಮ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಅಮೃತಸ್ಯ—ಮರಣಧರ್ಮರಹಿತಸ್ಯ—ಈ ಪದವು ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವೆಂದು ವಿವರಿಸಿ, ಮರಣಧರ್ಮವಿಲ್ಲದಿರುವ ಅಗ್ನಿಯ ಭೂರೀಣಿ ನಾಮ ಬಹಳ ತೇಜಸ್ಸುಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿರುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವಿಶ್ವಮಿನ್ವ—ವಿಶ್ವಮಿನ್ವತಿ ಪ್ರೀಣಯತೀತಿ | ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವಕಾರಣ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ವಿಶ್ವಸಂತರ್ಪಕ ಎಂದು (ಅರ್ಥಮಾಡಿ) ಈ ಪದದಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ಯಾಸ್ಮರು—

ವ್ಯಚಸ್ವತೀರುರ್ವಿಯಾ ವಿ ಶ್ರಯಂತಾಂ ಪತಿಭ್ಯೋ ನ ಜನಯಃ ಶುಂಭಮಾನಾಃ |

ದೇವೀದ್ವಾರೋ ಬೃಹತೀರ್ವಿಶ್ವಮಿನ್ವಾ ದೇವೇಭ್ಯೋ ಭವತ ಸುಸ್ರಾಯಣಾಃ ||

(ಋ. ಸೂ. ೧೦-೧೧೦-೫)

ಈ ಮಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು, ವಿಶ್ವಂ ಅಭಿಃ ಏತಿ. ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಹೊಂದಲು ಸಾಧನವಾದ ಯಜ್ಞೋಪಕರಣವೆಂದು ವಿಶ್ವಮಿನ್ವ ಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪೃಷ್ಠಬಂಧೋ—ಅಪೇಕ್ಷಿತಫಲಪ್ರಶ್ನವಿಷಯಾಣಾಂ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಾಂ ಬಂಧೋ ಅಗ್ನಿಯು ಅಪೇಕ್ಷೆಯನ್ನು ಹೊಂದಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವರ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತನಾಗುವನೆಂದೂ, ಪಂಚವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವನೆಂದೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಮಾಯಿನಾಂ ಪೂರ್ವೀಃ ಮಾಯಾಃ ದೇವಾಸ್ತ್ವಯಿ ಸಂಪ್ರಯುಯುಜಿರೇತಾಸ್ತ್ವಯಿ ಸಂತಿ | ಮಾಯೆಯನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಿರುವ ಅಸುರರ, ಸಂಬಂಧವಾದ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಮಾಯೆಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ದೇವತೆಗಳು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿರುವ ಕಾರಣ, ಯಜ್ಞವಿಘ್ನಕಾರಿಣಾಂ ಮಾಯಿನಾಂ ಮಾಯಾಃ ಪರಿಹೃತ್ಯ ಅಸ್ಮದೀಯಂ ಯಜ್ಞಂ ಪಾಲಯ-ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ವಿಘ್ನವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಅಸುರರ ಮಾಯೆಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅಗ್ನಿಯು ಪರಿಹರಿಸಿ, ಯಜಮಾನರಾದ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದು ಯಜಮಾನರ ಆಶಂಸನೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವೀಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಭೂಯಸೀಃ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸ್ವಧಾವಃ—ಸ್ವಧಾ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ ವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡಿದಾಗ ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಮಾದುಪಧಾಯಾಶ್ಚ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಸಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ. ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಮತುನ-ಸೋರುಃ ಸಂಬುದ್ಧಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ರುತ್ವ. **ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಮೃತಸ್ಯ—ನಇ ಸ್ವರಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾಗಿ ನಇೋಜರಮರಮಿತ್ರಮೃತಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯದಾತ್ವ ಸ್ವರಬರುತ್ತದೆ.

ನಾಮು—ಏನು ಪ್ರಹೃತ್ವೇ ಧಾತು. **ನಾಮನ್ ಸೀಮನ್ ವ್ಯೋಮನ್**—(ಉ. ಸೂ. ೪-೫೯೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪವೂ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘವೂ ಬರುತ್ತವೆ. ನಮಯಂತಿ ಸರ್ವಾನಸಿ ಸ್ವಾಶ್ರಯಭೂತಾನ್ ಪುರುಷಾನ್ ಇತಿ ನಾಮಾನಿ ತೇಜಾಂಸಿ (ಆಶ್ರಯಿಸಿದವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಬಗ್ಗಿ ಸುವುದು) ಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ **ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಾಯಿನಾಮ್—ಮಾಯಾ ಏಷಾಂ ಸಂತಿ ಇತಿ ಮಾಯಿನಃ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಗಣದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಭ್ಯಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಯಸ್ಯೇತಿಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಷ್ಠಿಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಿಶ್ವಮಿನ್ವ—ಇವಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿಪ್ರೀಣನಯೋಃ ಧಾತು. ವಿಶ್ವಂ ಇನ್ವತಿ ಪ್ರೀಣಯತಿ ಇತಿ ವಿಶ್ವಮಿನ್ವಃ ವಿಶ್ವಶಬ್ದ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ **ಕರ್ಮಣ್ಯಾನ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿನಲ್ಲಿ

ಇಕಾರ ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದಿತ್ತೋನುಂಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತೂಪದೇಶಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ನುಮಾಗಮ ಬರುವುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಿ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕೃದಂತವಾದ ಉತ್ತರಪದವಿರುವುದರಿಂದ ತತ್ಪರುಷೇ ಕೃತಿಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂದಧುಃ—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಸಮ್ ಉಪಸರ್ಗ. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ತಿಜಿಚೋದಾತ್ತವತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಸಮ್) ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೃಷ್ಟಬಂಧೋ—ಪ್ರಚ್ಛಜ್ಞಾಪ್ಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ನಿಷ್ಠಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗ್ರಹಿಜ್ಯಾವಯಿವ್ಯಧಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ರೇಫಕ್ಕೆ ಋಕಾರರೂಪ, ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪೂರ್ವರೂಪ. ವೃಶ್ಚಭೃಷ್ಟ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಕಾರಕ್ಕೆ ಷಕಾರಾದೇಶ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯತಕಾರಕ್ಕೆ ಷ್ವತ್ವ. ಪೃಷ್ಟ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಂಧ ಬಂಧನೇ. ಧಾತು. ಶ್ವಾಸ್ಪೃಸ್ಸಿಹಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಂಧು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪೃಷ್ಟಸ್ಯ ಬಂಧುಃ ಪೃಷ್ಟ-ಬಂಧುಃ ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಗುಣಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾವಾತಃ

ಅಗ್ನಿರ್ನೇತಾ ಭಗ ಇವ ಪ್ರೀತೀನಾಂ ದೈವೀನಾಂ ದೇವ ಋತುಸಾ ಋತಾನಾ |
ಸ ವೃತ್ತ್ರಹಾ ಸನಯೋ ವಿಶ್ವವೇದಾಃ ಸರ್ವದ್ವಿಶ್ವಾತಿ ದುರಿತಾ ಗೃಣಂತಂ || ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನಿಃ | ನೇತಾ | ಭಗಃ | ಇವ | ಪ್ರೀತೀನಾಂ | ದೈವೀನಾಂ | ದೇವಃ | ಋತುಸಾಃ | ಋತಾನಾ |
ಸಃ | ವೃತ್ತ್ರಹಾ | ಸನಯಃ | ವಿಶ್ವವೇದಾಃ | ಸರ್ವತ್ | ವಿಶ್ವಾ | ಅತಿ | ದುಃಷಿತಾ | ಗೃಣಂತಂ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯೋಽಯಮಗ್ನಿಃ ಪ್ರೀತೀನಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ದೈವೀನಾಂ ದೇವಸಂಬಂಧಿನೀನಾಂ ವಿಶಾಂ ನೇತಾಂತರ್ಯಾಮಿತಯಾ ನಿಯಾಮಕಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಋತುಸಾ ಭಗ ಇವ | ಯಥಾ ವಸಂತಾದ್ಯುತಾನಾಂ ಪಾಲಕಃ ಸೂರ್ಯಃ ಸರ್ವಸ್ಯ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶಪ್ರದಾನೇನ ಪ್ರವರ್ತಕಃ | ತದ್ವತ್ | ಯಶ್ಚಾಗ್ನಿರ್ಮ-

ತಾನಾಸತ್ಯಕರ್ಮಾ ವೃತ್ರಹಾ ವೃತ್ರಸ್ಯ ಹಂತಾ ಸನಯಃ ಸನಾತನಃ ಪುರಾಣೋ ವಿಶ್ವವೇದಾಃ ಸರ್ವವಿಷಯ-
ಜ್ಞಾನವಾಗ್ನಿವರ್ಜೋ ದೇವೋ ದ್ಯೋತಮಾನಃ ಸ ತಥಾವಿಧೋಽಗ್ನಿಗೃಣಂತಂ ತದ್ವಿಷಯಾಂ ಸ್ತುತಿಂ
ಕುರ್ವಂತಂ ಸ್ತೋತಾರಂ ವಿಶ್ವಾ ದುರಿತಾ ಸರ್ವಾಣಿ ದುರಿತಾನ್ಯತಿ ಅತಿಕ್ರಮ್ಯ ಸರ್ವತ್ ಸಾರಂ ನಯತು ||
ನೇತಾ | ನೇತಾ ಪ್ರಾಪಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ತೃಚಿರೂಪಂ | ಚಿತ್ಸರಃ | ಕ್ಷೀತೀನಾಂ | ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತೋಃ | ಕ್ಷಿ ಚ-
ಕ್ರಾಚಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತಿ ಕ್ಷಿ ಚ | ನಾಮನ್ಯತರಸ್ಯಾಮಿತ್ಯಂತೋದೊತ್ತತ್ವಂ | ದೈವೀನಾಂ | ದೇವಶಬ್ದಾ-
ತ್ಸಂಬಂಧಾರ್ಥೇ ದೇವಾದ್ಯೇ ಇತಿ ಇತಿತ್ಯರ್ಥ | ಅ ಇತಿ ಟಿಡ್ಡಾಣಿತಿ ಜ್ಞೇಷ್ | ಇತ್ಯಾದಾಮ್ಯಾದಾಮ್ಯೇತಿ |
ಋತುಸಾಃ | ಸಾ ರಕ್ಷಣ ಇತ್ಯಸ್ಯಾದನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯಂತ ಇತಿ ವಿಚ್ | ಋತುಸ್ತುತೀತ್ಯುಪಪದಮ-
ತಿಚ್ | ಸಾ. ೨-೨-೧೯ | ಇತಿ ಸಮಾಸಃ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಃ | ವೃತ್ರಹಾ | ಹನ ಹಿಂಸಾಗತೋಃ |
ಬ್ರಹ್ಮಭೂತವೃತ್ರೇಷು ಕ್ಷಿಬಿತಿ ಕ್ಷಿಪ್ | ವಿಶ್ವವೇದಾಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ವಿಶ್ವಂ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತಿ ಪೂರ್ವ
ಪದಾಂತೋದೊತ್ತತ್ವಂ | ಸರ್ವತ್ | ಸ್ವಾ ಸಾಲನಪೂರಣಯೋರಿತ್ಯಸ್ಯ ಲೇಟಿ ಸಿಬ್ಬಹುಲಮಿತಿ ಸಿಪ್ |
ಅಡಾಗಮಃ | ಇತಿಶ್ಚ ಲೋಪ ಇತಿಶ್ಚಾರಲೋಪಃ | ಸಾದಾದಿತ್ಯಾದಿನಿಷಾತಃ | ಗೃಣಂತಂ | ಗ್ನಾ ಶಬ್ದೇ |
ಲಟಃ | ಶತ್ಯ | ಕ್ರಾ ದಿತ್ಯಾತ್ ಶ್ವಾ | ಶತ್ರುಂತತ್ಯಾತ್ ಶ್ವಾಭ್ಯಸ್ತಾಯೋರಾತ ಇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ |
ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಋತುಸಾಃ—ಋತುಗಳಿಗೆ ಪಾಲಕನಾದ | ಭಗ ಇವ—ಸೂರ್ಯನು (ವಸಂತಾದಿ ಋತುಗಳಿಗೆ) ನಿಯಾಮಕನಾಗಿರುವಂತೆ | ಅಗ್ನಿಃ—ಅಗ್ನಿಯು | ಕ್ಷೀತೀನಾಂ—ಮಾನವರಿಗೂ | ದೈವೀನಾಂ—ದೇವತಾರೂಪವಾದ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೂ | ನೇತಾ—ನಿಯಾಮಕನೂ ನೇತೃವೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ | ಋತಾವಾ—ಸತ್ಯವಾದಪಾಲಕನೂ ಅಥವಾ ಸತ್ಯಕರ್ಮವುಳ್ಳವನೂ | ವೃತ್ರಹಾ—ವೃತ್ರನ ನಾಶಕನೂ | ಸನಯಃ—ಪುರಾತನನೂ | ವಿಶ್ವವೇದಾಃ—ಸರ್ವಜ್ಞನೂ | ದೇವಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೂ ಆದ | ಸಃ—ಅಗ್ನಿಯು | ಗೃಣಂತಂ—ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡತಕ್ಕ ಭಕ್ತನನ್ನು | ದುರಿತಾ—ಸಕಲ ಪಾಪಗಳಿಂದಲೂ | ಅತಿ—ದಾಟಿಸಿ | ಸರ್ವತ್—ದಡವನ್ನು ಸೇರಿಸಲಿ (ರಕ್ಷಿಸಲಿ) ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ವಸಂತಾದಿಋತುಗಳಿಗೆ ಸೂರ್ಯನು ನಿಯಾಮಕನೂ ಪಾಲಕನೂ ಆಗಿರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ಮಾನವರಿಗೂ, ದೇವತಾರೂಪವಾದ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೂ ನಿಯಾಮಕನೂ ನೇತೃವೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಸತ್ಯಕರ್ಮವುಳ್ಳವನೂ, ವೃತ್ರನಾಶಕನೂ, ಪುರಾತನನೂ, ಸರ್ವಜ್ಞನೂ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡತಕ್ಕ ಭಕ್ತನನ್ನು ಸಕಲವಿಧವಾದ ಪಾಪಗಳಿಂದಲೂ ದಾಟಿಸಿ ಸುರಕ್ಷಿತವಾದ ದಡವನ್ನು ಸೇರಿಸಲಿ.

English Translation

The divine Agni is the guide of devout men, as the sun is the regulator of the seasons : may he, the observer of truth, the slayer of Vritra, the ancient, the omniscient, convey his adorer (safe) over all difficulties.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಕ್ಷೀತೀನಾಂ ದೈವೀನಾಂ ನೇತಾ—ಕ್ಷಿತಿಶಬ್ದವು ಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೫) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ದೇವಸಂಬಂಧಿನೀನಾಂ ವಿಶಾಂ ಅಂತರ್ಯಾಮಿತಯಾ ನಿಯಾಮಕಃ ಅಗ್ನಿಯು ಮನುಷ್ಯ

ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೂ ದೇವಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿ ಇರುವ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೂ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಋತುಪಾಃ ಭಗ ಇವ—ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿರುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ **ಯಥಾ ವಸಂತಾ-
ದ್ಯುತೂನಾಂ ಪಾಲಕಃ ಸೂರ್ಯಃ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಶದಾನೇನ ಪ್ರವರ್ತಕಃ**—ವಸಂತನೇ ಮೊದಲಾದ ಋತು
ಗಳನ್ನು ಆಯಾಯ ಕಾಲಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿ, ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸುವ ಸೂರ್ಯನು ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ
ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಬೆಳಕನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸುವ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯೂ, ಸರ್ವಕ್ಕೂ ತಾನು ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿ
ರುತ್ತಾ ಆಯಾಯ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತರಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡುವನೆಂದು ಹೋಲಿಸಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಅಗ್ನಿಯು **ಋತಾನಾ ಸತ್ಯಕರ್ಮಾ** (ಸತ್ಯವಾದ) ಶಾಶ್ವತವಾದ ಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳವನು. **ವೃತ್ರಹಾ-ವೃ-
ತ್ರಸ್ಯ ಹಂತಾ** ಸೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದವನು ಅಥವಾ ಮೇಘವನ್ನು ಭೇದಿಸಿ ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದನಾಗಿರುವವನು,
ಸನಯಃ-ಸನಾತನಃ ಪುರಾಣಃ ಬಹಳ ಪುರಾತನಕಾಲದಿಂದಲೂ ಇರತಕ್ಕವನು, **ವಿಶ್ವವೇದಾಃ ಸರ್ವವಿಷಯ-
ಜ್ಞಾನನಾನ್ ಸರ್ವಜ್ಞಃ** ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿಯಬಲ್ಲ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು (ಸರ್ವಜ್ಞನು) **ದೇವಃ ದ್ಯೋತಮಾನಃ**
ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವವನು, ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಭುತ್ವವಾದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, **ಸಃ ವಿಶ್ವಾ ದುರಿ-
ತಾನಿ ಅತಿ ಸರ್ಷತ್**—ತಥಾವಿಧಃ ಅಗ್ನಿಃ ಸ್ತೋತಾರಂ ಸರ್ವಾಣಿ ದುರಿತಾನಿ ಅತಿಕ್ರಮ್ಯ ಪಾರಂ ನಯತು
ಬಹಳ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಮಾಡುವವರ ಬಹಳವಾದ ಪಾತಕಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ನಾಶಪಡಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸಲಿ
ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ವೃತ್ರಹಾ—ಈ ಪದವು ಯಾಸ್ಕರಿಂದ ವಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರ ನೂ ಮಹಿತ್ವಂ ವೃಷಭಸ್ಯ ಮೋಚಂ ಯಂ ಪೂರಮೋ ವೃತ್ರಹಣಂ ಸಚಂತೇ |

ವೈಶ್ವಾನರೋ ದಸ್ಯುಮಗ್ನಿರ್ಜಘನ್ಷಾ ಅಧೂನೋತ್ಕಾಷ್ಠಾ ಅವ ಶಂಬರಂ ಭೇತ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೯-೬)

ವೃತ್ರಹಣಂ ಮೇಘಹನಂ ವೃತ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಘವನ್ನು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ, ಮೇಘವನ್ನು ಭೇದಿಸುವವನು ಎಂದು
ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ನೇತಾ—ಣೀಞ್ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಣೋನಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ
ನತ್ವ. **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ.
೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷಿತಿೇನಾಂ—ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಕ್ಷಿಚ್ ಕ್ಷಿಚ್ಚಿಚ್ಚಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೭೪)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಷಷ್ಠೀಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.** **ನಾಮನ್ಯ-
ತರಸ್ಯಾಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಮಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೈವೀನಾಂ—ದೇವಶಬ್ದದಮೇಲೆ ಸಂಬಂಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ **ದೇವಾದ್ಯೌಞಾಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಞ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.
ತದ್ಧಿತೇಷ್ಟಚಾಮಾದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಅಞಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವ

ವಿನಕ್ವಾನಾಡಿದಾಗ ಟಿಡ್ವಾಣಿಜ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಾಣ್ವಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಇತಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಷಿ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಋತುಪಾಃ—ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿದೃಶ್ಯಂತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಋತೂನ್ ಪಾತೀತಿ ಋತುಪಾಃ ಉಪಪದಮತಿಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸ. ಋತು ಶಸ್ ಪಾ ವಿಚ್ ಎಂದು ಅಲೌಕಿಕವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯ. ಕಾರಕ ಉಪಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗತಿಕಾರ-ಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಋತಾನಾ—ಭಂದಸೀವನಿಪೌ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ವನಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿದೃಶ್ಯಂತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವೃತ್ರಹಾ—ವೃತ್ರಂ ಹತವಾನ್ ವೃತ್ರಹಾ. ಹನ ಹಿಂಗಳ್ವೋಃ ಧಾತು. ವೃತ್ರಶಬ್ದ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಬ್ರಹ್ಮಭೃಣವೃತ್ರೇಷು ಕ್ವಿಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾವಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಿಶ್ವವೇದಾಃ—ವಿಶ್ವಂ ವೇದಃ(ಜ್ಞಾನಂ) ಯಸ್ಯ ಸಃ ವಿಶ್ವವೇದಾಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ವಿಶ್ವಂ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವರ್ಷತ್—ಪ್ಸಾ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲೇಟ್ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಇತೆಶ್ಚ-ಲೋಪಃ—(ಪಾ.ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ (ಪಾ.ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪ್. ಲೇಟೋಡಾಟೌ (ಪಾ.ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಸಾರ್ವಧಾ-ತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ರ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗಮ ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ದುರಿತಾ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ನಪುಂಸಕ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶೇಶ್ಚಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗೆ ಲೋಪ.

ಗೃಣಂತಂ—ಗ್ನಾ ಶಬ್ದೇ ಧಾತು. ಕ್ರ್ಯಾದಿ. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ಕ್ರ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ವಿಕರಣ. ಶತ್ಯವಿಗೆ ಜಾತ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ವಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಋಕಾರ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾವಕವಚನದಲ್ಲಿ ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ ಪರಸರ್ವಣ.

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ದಧಿಕ್ರಾಮಗ್ನಿಮುಷಸಂ ಚ ದೇವೀಂ ಬೃಹಸ್ಪತಿಂ ಸವಿತಾರಂ ಚ ದೇವಂ ।
ಅಶ್ವಿನಾ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ ಭಗಂ ಚ ವಸೂನ್ರುದ್ರಾ ಆದಿತ್ಯಾ ಇಹ ಹುವೇ ॥ ೫ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ದಧಿಕ್ರಾಂ | ಅಗ್ನಿಂ | ಉಷಸಂ | ಚ | ದೇವೀಂ | ಬೃಹಸ್ಪತಿಂ | ಸವಿತಾರಂ | ಚ | ದೇವಂ |
ಅಶ್ವಿನಾ | ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ | ಭಗಂ | ಚ | ವಸೂನ್ | ರುದ್ರಾನ್ | ಆದಿತ್ಯಾನ್ | ಇಹ | ಹುವೇ ॥ ೫ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ದಧಿಕ್ರಾವಾದಯಃ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ಹೋತಾಹಂ ದಧಿಕ್ರಾಂ ದಧಿಕ್ರಾವಾಣಮಗ್ನಿಮುಷಸಂ
ಚ ದೇವೀಮುಷೋಽಭಿಮಾನೀಂ ದೇವತಾಂ ಚ ಬೃಹಸ್ಪತಿಂ ದೇವಂ ದ್ಯೋತಮಾನಂ ಸವಿತಾರಂ
ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತಃ ಪ್ರೇರಕಂ ದೇವಂ ಚ ಅಶ್ವಿನಾ ಅಶ್ವಿನೌ ದೇವೌ ಮಿತ್ರಾವರುಣೌ ಭಗಂ ಸೂರ್ಯಂ ಚ
ವಸೂನಷ್ಟ್ವಾ ವಸೂನ್ ರುದ್ರಾನೇಕಾದಶ ರುದ್ರಾನ್ ಆದಿತ್ಯಾನ್ ಧ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯಾನ್ ಏತಾನ್ಸರ್ವಾನ್
ಹವಿರ್ಭುಜೋ ಯುಷ್ಮಾನಿಹಾಸ್ತದೀಯೇ ಕರ್ಮಣಿ ಹುವೇ | ಹವಿಸ್ವೀಕರಣಾರ್ಥಮಾಹ್ವಯಾಮಿ ||
ದಧಿಕ್ರಾಂ | ದಧಾತೀತಿ ದಧಿಃ | ಆದ್ಯಗಮಹನೇತ್ಯಾದಿನಾ ಕಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ದಧೀತ್ಯುಪಪದೇ ಕ್ರಮೇ-
ರ್ಜನಸೇನೇತ್ಯಾದಿನಾ ವಿಹಿ | ವಿಡ್ವನೋರಿತ್ಯಾತ್ವಂ | ದೇವೀಂ | ದೇವಸ್ಯ ಪತ್ನೀ ದೇವೀ | ಪುಂಯೋಗಾ-
ದಾಖ್ಯಾಯಾಮಿತಿ ಜೀಷ್ | ಯಸ್ಯೇತಿ ಲೋಪಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರೇಣಾಂತೋದಾತ್ತಃ | ಬೃಹಸ್ಪತಿಂ |
ತದ್ಬೃಹತೋಃ ಕರಪತ್ಯೋಶ್ಚೋರದೇವತೆಯೋಃ ಸುಹಿ ತಲೋಪಶ್ಚೇತಿ ಪತಿಶಬ್ದೇ ಪರತೋ ಬೃಹಚ್ಛ-
ಬ್ಬಸ್ಯ ತಲೋಪಃ ಸುಡಾಗಮತ್ವ | ಉಭೇ ವನಸ್ಪತ್ಯಾದಿಷು ಯುಗಪದಿತ್ಯುಭಯಪದಾಮೃದಾತ್ವತ್ವಂ |
ಸವಿತಾರಂ | ಷೂ ಪ್ರೇರಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ತೃಚಿ ಅರ್ಧಧಾತುಕಸ್ಯೇಜ್ವಲಾದೇರಿತೀಡಾಗಮಃ | ಚಿತ್ವಾದಂ-
ತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ರುದ್ರಾ ಆದಿತ್ಯಾ ಇತ್ಯತ್ರ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಶಸೋ ನಕಾರಸ್ಯ ದೀರ್ಘಾದಿತಿ ಸಮಾನ-
ಪಾದ ಇತಿ ರುತ್ವಂ | ತತಃ ಪೂರ್ವಸ್ಯಾವರ್ಣಸ್ಯ ಅತೋಽಟಿ ನಿತ್ಯಮಿತ್ಯನುನಾಸಿಕತ್ವಂ | ಭೋ ಭಗೋ
ಅಘೋ ಅಪೂರ್ವಸ್ಯ ಯೋಽಶೀತಿ ರೋರ್ಯಾದೇಶಃ | ಲೋಪಃ ಶಾಕಲ್ಯಸ್ಯೇತಿ ತಸ್ಯ ಲೋಪಃ |
ಯಲೋಪಸ್ಯಾಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ ಸ್ವರಸಂಧಿರ್ನ ಭವತಿ | ಅತೋ ರುದ್ರಾ ಆದಿತ್ಯಾ ಇತಿ ಭವತಿ | ಏವಮೇ-
ಕಸ್ಮಿನ್ನಾದ ಅಕಾರಾದಟಿ ಪರತೋ ನಕಾರಸ್ಯ ರುತ್ವಯತ್ವಪೂರ್ವಸವರ್ಣಾನುನಾಸಿಕಾದೇಶಾ ಉನ್ನೇ-
ಯಾಃ | ಹುವೇ | ಹ್ವಯತೇರ್ಲಟಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಇಟಿಷ್ಟಿತ ಆತ್ಮನೇಪದಾನಾ-
ಮಿತ್ಯೇತ್ವಂ | ಉವಜಾದೇಶಃ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಹೋತಾ ಅಹಂ—ಹೋತೃವಾದ ನಾನು) | ದಧಿಕ್ರಾಂ—ದಧಿಕ್ರಾವಾ ಎಂಬ ದೇವತೆಯನ್ನೂ | ಅಗ್ನಿಂ
ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ | ದೇವೀಂ—ದೇವತಾತ್ಮಕಳಾದ | ಉಷಸಂ ಉಷೋದೇವತೆಯನ್ನೂ | ಬೃಹಸ್ಪತಿಂ—ಬೃಹಸ್ಪತಿ

ಯನ್ನೂ | ದೇವಂ—ದ್ಯೋತಮಾನನಾದ | ಸವಿತಾರಂ—ಸವಿತೃದೇವತೆಯನ್ನೂ | ಅಶ್ವಿನಾ—ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆ
ಗಳನ್ನೂ | ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ—ಮಿತ್ರಾವರುಣರನ್ನೂ | ಭಗಂ—ಭಗನನ್ನೂ | ವಸೂನ್—ವಸುಗಳನ್ನೂ |
ರುದ್ರಾನ್—ರುದ್ರರನ್ನೂ | ಆದಿತ್ಯಾನ್—ಆದಿತ್ಯರನ್ನೂ | ಇಹ—ಈ ಯಜ್ಞಕರ್ಮದಲ್ಲಿ | ಹುವೇ—(ಹವಿಸ್ಸನ್ನು
ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ) ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ನನ್ನ ಈ ಯಜ್ಞಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದಧಿಕ್ರವಾದೇವತೆಯನ್ನೂ, ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ,
ದೇವತಾತ್ಮಕಳಾದ ಉಷೋದೇವತೆಯನ್ನೂ, ಬೃಹಸ್ಪತಿಯನ್ನೂ, ದ್ಯೋತಮಾನನಾದ ಸವಿತೃದೇವತೆಯನ್ನೂ, ಅಶ್ವಿನೀ
ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ, ಮಿತ್ರಾವರುಣರನ್ನೂ, ಭಗನನ್ನೂ, ವಸುಗಳನ್ನೂ ರುದ್ರರನ್ನೂ, ಆದಿತ್ಯರನ್ನೂ, ಆಹ್ವಾನಿಸುತ್ತೇನೆ.

English Translation.

I invoke to this rite, Dadhikra, AGNI, the divine USHAS, BRIHAS-
PATHI, the divine SAVITRI, the ASWINS, MITRA and VARUNA,
BHAGA, the Vasus, the Rudras, and Adityas.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ದಧಿಕ್ರಾಂ—ದಧಿಕ್ರಾವಾಣಿಂ | ದಧಿಕ್ರಾ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ದೇವನೆಂದು ಯಾಸ್ಕರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ
ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. (ಋ. ಸಂ. ೩-೨೦-೧) ನೇ ಋಕ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಈ ಅಂಶವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ಉಷಸಂ ಚ ದೇವೀಂ—ಉಷೋಭಿಮಾನಿನೀಂ ದೇವತಾಂ ಚ | ಯಾಸ್ಕರು—

ಅಪೋಷಾ ಅನಸಃ ಸರತ್ಸಂಪಿಷ್ವಾದಹ ಬಿಭೃಷೀ |

ನಿ ಯಶ್ನೀಂ ಶಿಶ್ನುಃ ಧ್ವೃಷಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೩೦-೧೦)

ಉಷಸ್ತಚ್ಚಿತ್ರಮಾ ಭರಾಸ್ಮಭ್ಯಂ ವಾಜಿನೀವತಿ |

ಯೇನ ತೋಕಂ ಚ ತನಯಂ ಚ ಧಾಮಹೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೨-೧೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ವೇದಗಳನ್ನು ಉಪಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಇಯಂ ಚ ಮಧ್ಯಮಾ ಮೇಘಸಂಶ್ರಯಾತ್
ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಏತಾ ಉತ್ಯಾ ಉಷಸಃ ಕೇತುಮಕ್ರತ ಪೂರ್ವೇ ಅರ್ಥೇ ರಜಸೋ ಭಾನುಮಂಜತೇ |

ನಿಷ್ಕೃಣ್ಣಾನಾ ಆಯುಧಾನೀವ ದೃಷ್ಟವಃ ಪ್ರತಿ ಗಾವೋಽರುಷೀರ್ಯಂತಿ ಮಾತರಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೨-೧)

ಈ ಋಕ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಉಷೋದೇವಿಯ ರಶ್ಮಿಗಳು ಉದಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸು
ತ್ತವೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಬೃಹಸ್ಪತಿಂ—ಯಾಸ್ಕರು ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ ಬೃಹತಃ ಪತಿಃ ಸಾಲಯಿತಾ ವಾ | ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ,
ಅಶ್ವಾಸಿನದ್ಧಂ ಮಧು ಪರ್ಯಪಶ್ಯನ್ ಮತ್ಸ್ಯಂ ನ ದೀನ ಉದನಿ ಪ್ರಿಯಂತಂ |

ನಿಷ್ಕೃಜ್ಜಭಾರ ಚಮಸಂ ನ ವೃಕ್ಷಾತ್ ಬೃಹಸ್ಪತಿರ್ವಿರವೇಣಾ ವಿಕೃತ್ಯ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೬೮-೮)

ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು—ಬೃಹತಃ ಮಹತೋಽಸ್ಯ ಜಗತಃ ಉದಕಸ್ಯ ವಾ ಸಾತಾ ರಕ್ಷಿತಾ ಸಾಲಯಿತಾ ರಕ್ಷಿತೈವ | ಉದಕನಿರ್ಹರಣಾತ್ ಮಧ್ಯಮಃ (ನಿ. ೧೦-೧೨) ಮಹತ್ತಾದ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ಅಥವಾ ಉದಕವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ದೇವನೆಂದೂ, ಮೇಘಗಳಿಂದ ಉದಕವು ವೃಷ್ಟಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನದೇವನಾಗಿರುವನೆಂದೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ದೇವಂ ಸವಿತಾರಂ—ದ್ಯೋತಮಾನಂ ಜಗತಃ ಪ್ರೇರಕಂ ದೇವಂ | ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ ಮತ್ತು ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಆಯಾಯಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಅವರವರ ವ್ಯವಹಾರಾನುಕೂಲವಾಗಿರುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸುವ ದೇವನು ಸವಿತೃವಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಯಾಸ್ತುರು—ಸವಿತಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಃ ತಸ್ಯ ಕಾಲೋ ಯದಾ ದ್ಯೌರಪಹತತಮಸ್ತಾಕೀರ್ಣರಶ್ಮಿಭವತಿ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು—

ಯಸ್ಮಿನ್ಮಾಲೇ ದ್ಯೌರೇವ ಅಪಹತತಮಸ್ತಾ ಭವತಿ ಸೃಥಿವ್ಯಾಂ ತನೋ ಭವತಿ ದಿವ್ಯ-
ಪಹತೇತಮಸಿ ನಿಕ್ಷಿಪ್ತಾ ಅಸ್ಯಾಂ ರಶ್ಮಯೋ ಭವಂತಿ ಸ ಸಾವಿತ್ರಃ ಕಾಲಃ ತಸ್ಮಿನ್ಮಾಲೇ-
ಆದಿತ್ಯಃ ಸವಿತೋಚ್ಯತೇ ||

ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕತ್ತಲೆಯು ನಾಶವಾಗಿ, ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಕತ್ತಲೆಯು ತುಂಬಿರುವಾಗ ಬೆಳಕನ್ನು ಬೀರುವ ಆದಿತ್ಯನ ಕಿರಣಗಳು ವ್ಯಾಪಿಸುವ ಕಾಲವು ಸವಿತೃದೇವನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಆದಿತ್ಯನೇ ಸೃಷ್ಟಿಶಬ್ದದಿಂದ ವ್ಯಪದಿಷ್ಟನಾಗಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಶ್ವಿನಾ—ಅಶ್ವಿನೀದೇವೌ | ಯಾಸ್ತುರು ಅಶ್ವಿನೀಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.—

ಅಶ್ವಿನೌ ಯದ್ವ್ಯಶ್ನುವಾತೇ ಸರ್ವಂ ರಸೇನಾನೋ ಜ್ಯೋತಿಷಾನ್ಯಃ | ಅಶ್ವಿನಾವಶ್ವೇರಿ-
ತ್ಯಾಣವಾಭಃ | ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವಿತ್ಯೇಕೇ | ಅಹೋರಾತ್ರಾವಿತ್ಯೇಕೇ | ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರ-
ಮಸಾವಿತ್ಯೇಕೇ | ರಾಜಾನೌ ಪುಣ್ಯಕೃತಾವಿತ್ಯೇತಿಹಾಸಿಕಾಃ |

ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಉದಕಗಳಿಂದಲೂ, ಬೆಳಕಿನಿಂದಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ದೇವತೆಗಳು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದೆ ಔರ್ಣವಾಭಜಟ್ಟರೆಂಬ ಆಚಾರ್ಯರು ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ಗತ್ತನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಕೆಲವರು ದ್ಯಾವಾ ಪೃಥಿವಿಗಳಿಗೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಹೋರಾತ್ರಿಗಳು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೆಂದು ಕೆಲವರೂ, ಸೂರ್ಯ-ಚಂದ್ರರೇ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೆಂದು ಕೆಲವರೂ, ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಹೇಳುವವರು ಪುಣ್ಯಶಾಲಿಗಳಾದ ಇಬ್ಬರು ರಾಜರು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಾಗಿರುತ್ತಾರೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ಮತಾಂತರಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ದ್ಯುಸ್ಥಾನದೇವತೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಾಠಮಾಡಿರುವಕಾರಣ ಇವರನ್ನು ದ್ಯುಸ್ಥಾನದೇವತೆಗಳನ್ನಾಗಿ ನಿರ್ವಚನಮಾಡಿದೆ.

ಭಗಂ—ಸೂರ್ಯಂ | ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ಪ್ರಾತರ್ಜಿತಂ ಭಗಮುಗ್ರಂ ಹುವೇಮ ವಯಂ ಪುತ್ರಮದಿತೇರ್ಯೋ ವಿಧರ್ತಾ |

ಆಧ್ರತಿದ್ಯಂ ಮನೃಮಾನಸ್ತುರಶ್ಚಿದ್ರಾಜಾ ಚಿದ್ಯಂ ಭಗಂ ಭಕ್ಷತ್ಯಾಹ ||

(ಋ. ಸಂ. (೭-೪೧-೨)

ಇಲ್ಲಿ ಭಗಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಸಾವಿತ್ರಾತ್ಮಾಲಾತ್ ಪರತಃ ಏತದುತ್ತಮಂ ಜ್ಯೋತಿಃ ಭಗಾಖ್ಯಂ ಭವತಿ ಎಂದು ಸಾವಿತ್ರಕಾಲಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಭಗಶಬ್ದದಿಂದ ವಿವರಿಸಿರುವರೆಂದು ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವಸೂನ್—ಅಷ್ಟ್ವಾ ವಸೂಃ | ವಸವಃ ಯದ್ವಿವಸತೇ ಸರ್ವಮಗ್ನಿರ್ವಸುಭಿಃ ವಾಸವ ಇತಿ ಸಮಾಖ್ಯಾ ತಸ್ಮಾತ್ ಪೃಥಿವೀಸ್ಥಾನಾಃ | ಇಂದ್ರೋ ವಸುಭಿರ್ವಾಸವ ಇತಿ ಸಮಾಖ್ಯಾ ತಸ್ಮಾನ್ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನಾಃ | ವಸವ ಆದಿತ್ಯರಶ್ಮಯೋ ವಿವಾಸನಾತ್ತಸ್ಮಾತ್ ದ್ಯುಸ್ಥಾನಾಃ | (ನಿ. ೧೨-೪೧)

ಸುಗಾ ವೋ ದೇವಾಃ ಸುಸಥಾ ಅಕರ್ಮ ಯ ಆಜಗ್ಮುಃ ಸವನಮಿದಂ ಜುಷಾಣಃ |

ಜಪ್ತಿನಾಂಸಃ ಪಸಿನಾಂಸಶ್ಚ ವಿಶ್ವೇಽಸ್ಮೇ ಧತ್ತ ವಸವೋ ವಸೂನಿ ||

(ಯ. ವಾ. ಸಂ. ೮-೧೮)

ಜ್ಞಯಾ ಅತ್ರ ವಸವೋ ರಂತ ದೇವಾ ಉರಾವಂತರಿಕ್ಷೇ ಮರ್ಜಯಂತ ಶುಭ್ರಾಃ |

ಅರ್ವಾಕೃಢ ಉರುಜ್ರಯಃ ಕೃಣುಧ್ವಂ ಶ್ರೋತಾ ದೂತಸ್ಯ ಜಗ್ಮುಷೋ ನ ಅಸ್ಯ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೩೯-೩)

ಅಗ್ನಿಯು ಸರ್ವವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದರಿಂದ ವಸು ಶಬ್ದದಿಂದ ವ್ಯಪದಿಷ್ಟನಾಗಿರುವನು. ಇದರಿಂದ ವಸುಗಳು ಪೃಥಿವೀ ಸ್ಥಾನವುಳ್ಳವರಾಗಿರುವರು. ಇಂದ್ರನು ವಸುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನಾದುದರಿಂದ ವಸುಗಳು ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನವುಳ್ಳವರಾಗಿರುವರು. ಆದಿತ್ಯರಶ್ಮಿಗಳು ವಸು ಶಬ್ದದಿಂದ ವ್ಯಪದಿಷ್ಟವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದರಿಂದ ದ್ಯುಸ್ಥಾನವಾಗಿರುವವು ಎಂದು ವಸು ಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ಯಾಸ್ಕರು ವಿವರಿಸಿ ಅವರಿಗೆ ಪೃಥಿವೀ ಅಂತರಿಕ್ಷ ಸ್ವರ್ಗವೆಂಬ ಮೂರು ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಾಸಸ್ಥಾನವು ಕ್ಲಪ್ತವಾಗಿರುವುದೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ವಸುಗಳು ಎಂಟು ಜನರು ಇರುವರೆಂದು ಅಷ್ಟ್ವಾ ವಸವಃ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ತ್ರೈತ್ತೀಯಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಈ ವಸುಗಳ ಹೆಸರುಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ.

ರುದ್ರಾಃ—ಏಕಾದಶ ರುದ್ರಾಃ | ನಿರುಕ್ತಕಾರರು

ಆ ರುದ್ರಾಸ ಇಂದ್ರವಂತಃ ಸಜೋಷಸೋ ಹಿರಣ್ಯರಥಾಃ ಸುವಿತಾಯ ಗಂತನ |

ಇಯಂ ವೋ ಅಸ್ಮತ್ಪ್ರತಿ ಹರ್ಯತೇ ಮತಿಸ್ತ್ಯಷ್ಟಜೇ ನ ದಿವ ಉತ್ಸಾ ಉದನ್ಯವೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೫೭-೧)

ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ, ರುದ್ರರು ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯಭಾವದಿಂದ ಇರುತ್ತಾರೆಂದೂ ಇಂದ್ರನ ಸಂಗಡ ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ಬರುವವರೆಂದೂ ರುದ್ರರ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಈ ರುದ್ರರು ಹನ್ನೊಂದು ಜನರಿರುವರೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಆದಿತ್ಯಾಃ—ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯಾಃ | ಆದಿತ್ಯಶಬ್ದಾರ್ಥವು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಆದಿತ್ಯಃ ರಸಾನಾದತ್ತೇ ಭಾಸಂ ಜ್ಯೋತಿಷಾಮಾದೀಪ್ತೋ ಭಾಸೇತಿ ವಾ ಆದಿತೇಃ ಪುತ್ರ

ಇತಿ ವಾ (ನಿ. ೨-೧೩) ಏವಮನ್ಯಾಸಾಮಸಿ ದೇವತಾನಾಮಾದಿತ್ಯಪ್ರವಾದಾಃ ಸ್ತುತ-

ಯೋ ಭವಂತಿ | ತದ್ಯಥಾ ಏತನ್ನಿತ್ರಸ್ಯ ವರುಣಸ್ಯಾರ್ಯಮ್ನೋ ದಕ್ಷಸ್ಯ ಭಗಸ್ಯಾಂಶಸ್ಯೇತಿ |

(ನಿ. ೨-೧೩) ಸ್ವರಾದಿತ್ಯೋ ಭವತಿ | ಪೃಶ್ನಿರಾದಿತ್ಯೋ ಭವತಿ | ನಾಕ ಆದಿತ್ಯೋ ಭವತಿ |

ಗೌರಾದಿತ್ಯೋ ಭವತಿ | ವಿಷ್ವಬಾದಿತ್ಯೋ ಭವತಿ | ನಭ ಆದಿತ್ಯೋ ಭವತಿ | (ನಿ ೨-೧೪)

ಉದಕಗಳನ್ನು ಹೀರುವುದರಿಂದಲೂ ಇತರ ಪ್ರಕಾಶಗಳನ್ನು ಕಡಿಮೆಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ, ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ ಅದಿತಿೇವಿಯ ಪುತ್ರನಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಆದಿತ್ಯನೆಂದು ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು

ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ, ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಅಂದರೆ, ಮಿತ್ರ, ಮಿತ್ರಾವರುಣರು, ಅರ್ಯಮಾ, ದಕ್ಷ, ಭಗ, ಅಂಶ ಎಂಬ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಆದಿತ್ಯಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ವ್ಯವಹರವಿರುವುದು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ ಈ ಅಂಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ವೃಥಾವೀಸಂಬಂಧವಾದ ಮತ್ತು ಅಂತರಿಕ್ಷಸಂಬಂಧವಾದ ಉದಕಗಳನ್ನು ಹೀರುವುದು, ಗ್ರಹನಕ್ಷತ್ರಾದಿಗಳ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಕಡಿಮೆ ಮಾಡುವುದು, ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು ಎಂಬ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕಾರಣ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೂ ಆದಿತ್ಯನೆಂದು ಹೆಸರು ಇರುವುದು. ಹೀಗೆಯೇ ಸೃಷ್ಟಿ, ನಾಕ (ದ್ಯುಲೋಕ) ದ್ಯೌಃ, ವಿಷ್ವಾಸ್, ಸಭಃ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಆದಿತ್ಯಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ವ್ಯವಹೃತವಾಗಿರುತ್ತವೆ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಆದಿತ್ಯರು ಹನ್ನೆರಡು ಜನರು ಇರುವರೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಹೇ ದಧಿಕ್ರವಾದಯಃ ಸರ್ವೇ ದೇವಾಃ ಹೋತಾ ಅಹಂ ಸರ್ವಾನ್ ಹವಿರ್ಭುಜಃ ಯುಷ್ಮಾನ್ ಅಸ್ಮದೀಯೇ ಕರ್ಮಣಿ ಹವಿಸ್ವೀಕರಣಾರ್ಥಮಾಹ್ವಯಾಮಿ-ಹೋತೃವಾಗಿರುವ ಋತ್ವಿಜನು ಯಜ್ಞಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ದಧಿಕ್ರವನೇ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಭೋಜನಮಾಡುವ ಈ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬರಲಿ ಎಂದು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಆಹ್ವಾನಿಸಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ದಧಿಕ್ರಂ—ದಧಾತೀತಿ ದಧಿಃ. ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಆದ್ಯಗಮಹನ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಿಡ್ವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಶ್ವಾಭ್ಯ-ಸ್ತಯೋರಾತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ದಧಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಜನಸನಖನ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಮು ಧಾತುವಿಗೆ ವಿಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಿಡ್ವನೋರನುನಾಸಿಕಸ್ಯಾತ್ (ಪಾ. ೬-೪-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಟ್ ಸರವಾದಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ವ. ವಿಟನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ಪರಸದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವೀಂ—ದೇವಸ್ಯ ಪತ್ನೀ ದೇವೀ. ಪುಂಯೋಗಾದಾಖ್ಯಾಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ದೇವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜೀಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಬೃಹಸ್ಪತಿಂ—ತದ್ಬೃಹತೋಃ ಕರಪಶ್ಯೋಶ್ಲೋರದೇವತೆಯೋಃ ಸುಟ್ ತಲೋಪಶ್ಚ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಬೃಹತ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪತಿಶಬ್ದ ಸರವಾಗಿ ದೇವತಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ತೋರುವುದರಿಂದ ಬೃಹತ್ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸುಡಾಗಮ. ಉಭೇ ವನಸ್ಪತ್ಯಾದಿಷು ಯುಗಸತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಭಯಪದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸವಿತಾರಂ—ಸೂ ಪ್ರೇರಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅರ್ಥಧಾತುಕಸ್ಯೇಡ್ವಲಾದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏ—ನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅನಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಶ್ವಿನಾ—ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ರುದ್ರಾ ಆದಿತ್ಯಾನ್—ರುದ್ರಾನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶಸಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಅಟ್ ಪರವಾದುದರಿಂದ ದೀರ್ಘಾದಟೆ

ಸಮಾನಪಾದೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ರುತ್ವ. ಆತೋಟಿನಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕಭಾವ. ಭೋಭಗೋ ಅಘೋ ಅಪೂರ್ವಸ್ಯಯೋಶಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ರುವಿಗೆ ಯಾದೇಶ. ಲೋಪಃ ಶಾಕಲ್ಯಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಂದಿ ರುವ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪೂರ್ವತ್ರಾಸಿದ್ಧಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಈ ಲೋಪ ಆಸಿದ್ಧಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವರಸಂಧಿ (ಸರ್ವಣದೀರ್ಘ) ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಹೀಗೆಯೇ ಆದಿತ್ಯಾನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಒಂದೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಈರಿತಿ ಆಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ನಕಾರ ಬಂದು ಅದಕ್ಕೆ ಅಟ್ ಪರವಾದರೆ ರುತ್ವ ಯತ್ವಪೂರ್ವಸರ್ವಣ ಅನುನಾಸಿಕಾದೇಶಗಳು ಬರುತ್ತವೆ.

ಹುನೇ—ಹ್ವೇಜ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇಚ ಧಾತು. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಇಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿತ ಆತ್ಮನೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಏತ್ವ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. (ಉ) ಪೂರ್ವರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜಿತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಚಿಶ್ಚು—ಧಾತುಭ್ಯುನಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉವಜಾದೇಶ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಷ್ಟತ್ತೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಇಮಂ ನ ಇತಿ ಸಂಚರ್ಚಂ ನವಮಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಅತ್ರೇಯಮನುಕ್ರಮಣಿಕಾ | ಇಮಂ ನ ಉ-
ಸಾದ್ಯೇ ಅನುಷ್ಟುಭಾ ವಿರಾಡ್ರೂಪಾ ಸತೋ ಬೃಹತೀ ಅಂತ್ಯೇತಿ | ದ್ವಿತೀಯಾತ್ಯತೀಯೇ ಅನುಷ್ಟುಭಾ
ಸಂಚಮಿ ವಿರಾಡ್ರೂಪಾ ಸತೋ ಬೃಹತೀ ಚ | ಅನುಕ್ತತ್ವಾತ್ಪ್ರಥಮಾಚತುರ್ಥ್ಯಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಭಾ | ಅಸ್ಯಾಪಿ
ಗಾಥೀ ಋಷಿಃ || ಪಶೌ ಸ್ತೋಕಾನುವಚನ ಇದಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಜುಷಸ್ಸ ಸಪ್ರಥಸ್ತಮು-
ಮಿಮಂ ನೋ ಯಜ್ಞಂ | ಅ. ೩-೪ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಇಮಂ ನ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಎರಡನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಐದು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಇಮಂ ನ ಉಸಾದ್ಯೇ ಅನುಷ್ಟುಭಾ ವಿರಾಡ್ರೂಪಾ-
ಸತೋ ಬೃಹತೀ ಚಾಂತ್ಯಾ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಎರಡು ಮತ್ತು ಮೂರನೆಯ ಋಕ್ಕುಗಳು ಅನುಷ್ಟುಪ್‌ಛಂದಸ್ಸವು; ಐದನೆಯ ಋಕ್ಕು ವಿರಾಡ್ರೂಪಾ ಸತೋಬೃಹತೀ ಎಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನದು. ಮೊದಲನೆಯ ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಋಕ್ಕುಗಳು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್‌ಛಂದಸ್ಸವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೂ ಗಾಥೀ ಎಂಬುವನೇ ಋಷಿಯು. ಪಶು-
ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸ್ತೋಕಾನುವಚನಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ-ಜುಷಸ್ಸ ಸಪ್ರಥಸ್ತಮುಮಿಮಂ ನೋ ಯಜ್ಞಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿನೃತವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೩-೪)

ಸೂಕ್ತ—೨೧

ಮಂಡಲ—೩ || ಅನುವಾಕ—೨ || ಸೂಕ್ತ—೨೧ ||

ಅಷ್ಟಕ—೩ || ಅಧ್ಯಾಯ—೧ || ವರ್ಗ—೨೧ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೫

ಋಷಿ—ಗಾಥೀ ||

ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿಃ ||

ಛಂದಃ— ೧, ೪. ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ || ೨-೩. ಅನುಷ್ಟುಪ್ || ೫. ವಿರಾಡ್ರೂಪಾ ಸತೋಬೃಹತೀ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಇನುಂ ನೋ ಯಜ್ಞಮಮೃತೇಷು ಧೇಹೀನಾ ಹವ್ಯಾ ಜಾತವೇದೋ ಜುಷಸ್ವ |
 ಸ್ತೋಕಾನಾನುಗ್ನೇ ಮೇದಸೋ ಘೃತಸ್ಯ ಹೋತಃ ಪ್ರಾಶಾನ ಪ್ರಥಮೋ ನಿಷದ್ಯ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಇನುಂ | ನಃ | ಯಜ್ಞಂ | ಅಮೃತೇಷು | ಧೇಹಿ | ಇಮಾ | ಹವ್ಯಾ | ಜಾತವೇದಃ | ಜುಷಸ್ವ |
 ಸ್ತೋಕಾನಾಂ | ಅಗ್ನೇ | ಮೇದಸಃ | ಘೃತಸ್ಯ | ಹೋತರಿತಿ | ಪ್ರ | ಅಶಾನ | ಪ್ರಥಮಃ | ನಿಷದ್ಯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಗಾಥೀ ಪ್ರಾರ್ಥಯತೇ | ಹೇ ಜಾತವೇದೋ ಜಾತಪ್ರಜ್ಞಾಗ್ನೇ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಸಂಬಂಧಿನ-
 ಮಿನುಂ ಯಜ್ಞಂ ಪಶುಯಾಗಮಮೃತೇಷು ಮರಣಧರ್ಮರಹಿತೇಷು ಯಷ್ಟವ್ಯದೇವೇಷು ಧೇಹಿ | ತದ-
 ಧೀನತಯಾ ಸಮರ್ಪಯ | ತ್ವಂ ಚೇಮಾ ಇಮಾನ್ಯಸ್ಮಾಭಿದೀಯಮಾನಾನಿ ಹವ್ಯಾ ಹವ್ಯಾನಿ ಹವೀಂಷಿ
 ಜುಷಸ್ವ | ಸೇವಸ್ವ | ಕಿಂಚಿ ಹೋತರ್ದೇವಾನಾನಾಂಹ್ವತಃ | ಅಗ್ನಿರ್ವೇ ದೇವಾನಾಂ ಹೋತೇತ್ಯಾಮ್ನಾ-
 ನಾತ್ | ತಾದೃಶ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ನಿಷದ್ಯ ವೇದ್ಯಾಮುಪವಿಶ್ಯ ಪ್ರಥಮಃ ಸರ್ವೇಷಾಮೃತ್ಪ್ರಜಾಮಾದಿಮಃ ಸನ್
 ಮೇದಸೋ ವಸಾಖ್ಯಸ್ಯ ಹವಿಸೋ ಘೃತಸ್ಯಾಜ್ಯಸ್ಯ ಚ ಸ್ತೋಕಾನಾಂ | ದ್ವಿತೀಯಾರ್ಥೇ ಷಷ್ಠೀ |
 ಮೇದೋಘೃತಯೋರ್ಯೇ ಸ್ತೋಕಾ ವಿಂದವೋ ವಿದ್ಯಂತೇ ತಾನ್ಪ್ರಕರ್ಷೇಣಾಶಾನ | ಭಕ್ಷಯ | ಪಿಬೇ-
 ತ್ಯರ್ಥಃ || ಧೇಹಿ | ದಧಾತೇರ್ಲೋಟಿ ರೂಪಂ | ಜುಷಸ್ವ | ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋರಿತ್ಯಸ್ಯ ಲೋ-
 ಟ್ಯಾತ್ಮನೇಪದಿನೋ ರೂಪಂ | ಅಶಾನ | ಅಶ ಭೋಜನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲೋಟಿ ಹಲಃ ಶ್ವಃ ಶಾನಜ್ಞೌ | ಪಾ.
 ೩-೧-೮೩ | ಇತಿ ಶಾನಜಾದೇಶಃ | ಪಶ್ವಾದತೋ ಹೇರಿತಿ ಹೇರ್ಲುಕ್ | ನಿಘಾತಃ | ಪ್ರಥಮಃ | ಪ್ರಥ
 ಪ್ರಖ್ಯಾನೇ | ಪ್ರಥಮಃ ಪ್ರಥಂತೇಽಸ್ಮಾದ್ವಿತ್ತೀಯಾದಯ ಇತಿ | ಪ್ರಥೇರಮಚ್ | ಉ. ೫-೬೮ | ಇತ್ಯ-
 ಮಚ್ | ಚಿತ್ವಾದಂತೋದಾತ್ತಃ | ನಿಷದ್ಯ | ಷದಲ್ಯ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷ್ಟಿತ್ಯಸ್ಯ ಲ್ಯಪಿ ರೂಪಂ |
 ಸದೇರಪ್ರತೇರಿತಿ ಷತ್ತ್ವಂ | ಲಿತಿತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ಪೂರ್ವಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಜಾತೇವೇದಃ—ಜಾತಪ್ರಜ್ಞನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ, | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಇಮಂ ಯಜ್ಞಂ—ಈ ಪಶುಯಾಗವನ್ನು | ಅಮೃತೇಷು—ಅಮರ್ತ್ಯರಾದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ | ಧೇಹಿ—ಸಮರ್ಪಿಸು | ಇಮಾ—ನಮ್ಮಿಂದ ದತ್ತವಾದ | ಹವ್ಯಾ—ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು | ಜುಷಸ್ವ—ಸೇವಿಸು. | ಹೋತಃ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆಯತಕ್ಕ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ನಿಷದ್ಯ—ಈ ವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು | ಪ್ರಥಮಃ—ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಮೊದಲನೆಯವನಾಗಿ | ಮೇದಸಃ—ವಪಾರೂಪವಾದ ಹವಿಸ್ಸಿನ (ಮತ್ತು) | ಘೃತಸ್ಯ—ಆಜ್ಯದ | ಸ್ತೋಕಾನಾಂ—ಬಿಂದುಗಳನ್ನು | ಪ್ರ—ಅತಿಶಯವಾಗಿ | ಅಶಾನ—ಭಕ್ಷಿಸು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಜಾತಪ್ರಜ್ಞನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ ನಮ್ಮ ಈ ಪಶುಯಾಗವನ್ನು ಅಮರ್ತ್ಯರಾದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸು. ನಮ್ಮಿಂದ ದತ್ತವಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸು. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನೂ ಸಹ ಈ ವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಮೊದಲನೆಯವನಾಗಿ ವಪಾರೂಪವಾದ ಈ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಮತ್ತು ಆಜ್ಯದ ಬಿಂದುಗಳನ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ವಾನಮಾಡು.

English Translation

Convey our sacrifice, Jatavedas, to the immortals, and accept these oblations : Agni, invoker (of the gods), seated (on the altar) first partake of the drops of the marrow and the butter.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಜಾತೇವೇದಃ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಜಾತಪ್ರಜ್ಞ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದೆ. ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಈ ಪದದಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸಿ, ಅಸ್ಮಾಕಂ ಪಶುಯಾಗಂ ಮರಣಧರ್ಮರಹಿತೇಷು ಯಜ್ಞವ್ಯದೇವೇಷು ತದಧೀನತಯಾ ಸಮರ್ಪಯ ಯಜಮಾನರಾದ ನಾವು ಆಚರಿಸುವ ಪಶುಯಾಗವನ್ನು ಮರಣಧರ್ಮವಿಲ್ಲದಿರುವ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ಒಪ್ಪಿಸಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ಇಮಾ ಹವ್ಯಾ ಜುಷಸ್ವ—ಇಮಾನಿ ಅಸ್ಮಾಭಿದೀಯಮಾನಾನಿ ಹವ್ಯಾನಿ ಹವೀಂಃ ಸೇವಸ್ವ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನರಾದ ನಮ್ಮಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾಗಿರುವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸಲಿ ಎಂದು ಯಜಮಾನರ ಆಶಂಸೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಹೋತಃ—ಈ ಪದದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. “ಅಗ್ನಿವೈ ದೇವಾನಾಂ ಹೋತಾ” (ಐ.ಬ್ರಾ ೩-೧೪) ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವ ಹೋತೃವೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಬೋಧಿಸುವ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ, ದೇವಾನಾಂ ಅಹ್ವತಃ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸುವವನು ಅಗ್ನಿಯು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಪ್ರಥಮಃ ಮೇದಸಃ ಘೃತಸ್ಯ ಚ ಸ್ತೋಕಾನಾಂ ಅಶಾನ—ಸರ್ವೇಷಾಂ ಋತ್ವಿಜಾಂ ಆದಿಮಃ ಸನ್ ವಸಾಖ್ಯಸ್ಯ ಹವಿಷಃ ಆಜ್ಯಸ್ಯ ಚ ಬಿಂದೂನ್ ಭಕ್ಷಯ |

ಅಗ್ನಿಯು ಋತ್ವಿಜರೆಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಮೊದಲನೆಯವನಾಗಿ ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಉಪವಿಷ್ಟನಾಗಿ ಪಶುವಿನ ವವೆಯೆಂಬ ಹವಿಸ್ಸನ್ನೂ ಮೇದಸ್ಸು ಮತ್ತು ಆಜ್ಯ ಇವುಗಳ ಬಿಂದು (ಹನಿ)ಗಳನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದು ಯಜಮಾನನ ಆಶಂಸನೆಯು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಹವ್ಯಾ—ಹವೀಂಷಿ ಯಾಸ್ವರು,

ನರಾಶಂಸಸ್ಯ ಮಹಿಮಾನಮೇಷಾಮುಪ ಸ್ತೋಷಾಮ ಯಜತಸ್ಯ ಯಜ್ಞೈಃ |

ಯೇ ಸುಕ್ರತವಶ್ಯಚಯೋ ಧಿಯಂಧಾಃ ಸ್ವದಂತಿ ದೇನಾ ಉಭಯಾನಿ ಹವ್ಯಾ ||

(ಋ. ಸಂ. (೭-೨-೨)

ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಹವ್ಯಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಹವೀಂಷಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಭೇಹಿ—ಡುಧಾಜ್ಞಾ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹವ್ಯಾ—ಶೇತ್ಪಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಪುಂಸಕ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ಜುಷಸ್ವ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ಆತ್ಮನೇಪದಿ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತ ರೂಪ. ತಿಜ್ಜತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶಾನ—ಅಶ ಭೋಜನೇ. ಧಾತು. ಕ್ರ್ಯಾದಿ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿರಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಕ್ರ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ನಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ನಾ ವಿಕರಣ ಬಂದಾಗ ಹಲಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ಅದು ಬಂದುದರಿಂದ ಹಲಃ ಶ್ನಃ ಶಾನಜ್ಞಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೮೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಶಾನಚಾದೇಶ. ಅದಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಹಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಅತೋಹೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲುಕ್. ಅಶಾನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಥಮಃ—ಪ್ರಥ ಪ್ರಖ್ಯಾನೇ. ಧಾತು. ಪ್ರಥಮಃ ಪ್ರಥಂತೇ ಅಸ್ಮಾತ್ ದ್ವಿತೀಯಾದಯಃ (ಎರಡನೆಯವರಿಗಿಂತಲೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನು.) ಪ್ಲಪ್ರಥೇರಮಚ್ (ಉ. ಸೂ. ೫-೭೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಮಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿಷದ್ಯ—ಷದ್ ಲೈ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು. ಧಾತು. ಸಮಾಸೇನ ಇೌಪೂರ್ವಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಾಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಲೈಪ್ ಅದೇಶ. ಪ್ರತಿಭಿನ್ನವಾದ ಉಪಸರ್ಗದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸದಿರಪ್ರತೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.!

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಘೃತವಂತಃ ಪಾವಕ ತೇ ಸ್ತೋಕಾಃ ಶ್ಲೋತಂತಿ ಮೇದಸಃ |

ಸ್ವಧರ್ಮನ್ ದೇವವೀತಯೇ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ನೋ ಧೇಹಿ ವಾರ್ಯಂ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಘೃತವಂತಃ | ಪಾವಕ | ತೇ | ಸ್ತೋಕಾಃ | ಶ್ಲೋತಂತಿ | ಮೇದಸಃ |

ಸ್ವಧರ್ಮನ್ | ದೇವವೀತಯೇ | ಶ್ರೇಷ್ಠಂ | ನಃ | ಧೇಹಿ | ವಾರ್ಯಂ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಪಾವಕ ಪಾಪಶೋಧಕ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಸ್ವಧರ್ಮನ್ ಸ್ವಾಯತ್ತಧರ್ಮಕೇ ಸಾಂಗೇಽಸ್ಮಿಸ್ಯಜ್ಞೇ ತೇ ತವ ಭಕ್ಷಣಾರ್ಥಂ ದೇವವೀತಯೇ ಯಜನೀಯದೇವಾನಾಂ ಭಕ್ಷಣಾರ್ಥಂ ಚ ಘೃತವಂತೋ ಘೃತೋಪೇತಾ ಮೇದಸೋ ಮೇದೋರೂಪಸ್ಯ ಹವಿಷಃ ಸ್ತೋಕಾ ಬಿಂದವಃ ಶ್ಲೋತಂತಿ | ಪ್ಲರಂತಿ | ಅಥವಾ ದೇವವೀತಯೇ ದೇವಸ್ಯ ತವ ವೀತಯ ಇತಿ ಯೋಜನೀಯಂ | ತಸ್ಮಾದ್ವಾರ್ಯಂ ವರಣೀಯಂ ಸಂಭಜನೀಯಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಮುತ್ತಮಂ ಧನಂ ನೋಽಸ್ಮಭ್ಯಂ ಧೇಹಿ | ಪ್ರಯಚ್ಛ || ಶ್ಲೋತಂತಿ | ಶ್ಲುತಿರ್ ಪ್ಲರಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಟಿ ರೂಪಂ | ಸ್ವಧರ್ಮನ್ | ಸ್ವೇಂಽಗಭೂತಾ ಧರ್ಮಣೋ ಯಸ್ಯೇತಿ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ಲುಕ್ | ದೇವವೀತಯೇ | ದೇವಾನಾಂ ವೀತಿಃ ಪ್ರೀತಿಯಸ್ಯಾಂ ಭಕ್ಷಣಕ್ರಿಯಾಯಾಂ ಸಾ ದೇವವೀತಿಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಃ | ಶ್ರೇಷ್ಠಂ | ಪ್ರಶಸ್ಯಶಬ್ದಾದಿಶಾಯನ ಇಷ್ಠನ್ | ಪ್ರಶಸ್ಯಸ್ಯ ಶ್ರ ಇತಿ ಶ್ರುತದೇಶಃ | ಗುಣಃ | ಏಕಾದೇಶಸ್ವರಃ | ಧೇಹಿ | ದಧಾತೇಲೋಽಹಿ | ವಾರ್ಯಂ | ವೃಜ್ ಸಂಭಕ್ತಾ | ಋಹಲೋರ್ಣ್ಯದಿತಿಣ್ಯತ್ | ಈಡವಂದೇತ್ಯಾದಿನಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಏತಿ ಸ್ತುತಾಸಿತ್ಯಾದಿನಾ ಕೃಪ್ ವೃಣೋತೇರೇವ ನ ವೃಜಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಪಾವಕ-ಶುದ್ಧಿಕಾರಕನಾದ ಎಚ್ಚೆ ಅಗ್ನಿಯೇ, | ಸ್ವಧರ್ಮನ್-ಯಜ್ಞಾರ್ಹವಾದ ಸಕಲ ಅಂಗಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದ ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ, | ತೇ-ನಿನ್ನ ಭಕ್ಷಣಕ್ಕಾಗಿಯೂ, | ದೇವವೀತಯೇ-ದೇವತೆಗಳ ಪಾನಕ್ಕಾಗಿಯೂ, | ಘೃತವಂತಃ-ಘೃತದಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾದವೂ, | ಮೇದಸಃ-ಮೇದೋರೂಪವಾದ ಹವಿಸ್ಸಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದವೂ ಆದ | ಸ್ತೋಕಾಃ-ಬಿಂದುಗಳು | ಶ್ಲೋತಂತಿ-ಪ್ರವಿಸುತ್ತವೆ. (ಆದುದರಿಂದ) | ವಾರ್ಯಂ-ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದುದೂ | ಶ್ರೇಷ್ಠಂ-ಉತ್ತಮವಾದುದೂ ಆದ ಧನವನ್ನು | ನಃ-ನಮಗೆ | ಧೇಹಿ-ಕೊಡು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಶುದ್ಧಿಕಾರಕನಾದ ಎಚ್ಚೆ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಯಜ್ಞಾರ್ಹವಾದ ಸಕಲ ಅಂಗಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದ ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ಭಕ್ಷಣಕ್ಕಾಗಿಯೂ ದೇವತೆಗಳ ಪಾನಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಸಹ ಘೃತದಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾದವೂ, ಮೇದೋರೂಪವಾದ ಹವಿಸ್ಸಿಗೆ

ಸಂಬಂಧಿಸಿದವೂ ಆದ ಬಿಂದುಗಳು ಸ್ತವಿಸುತ್ತಿವೆ. ಅದರ ಫಲವಾಗಿ ನಮಗೆ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದುದೂ, ಉತ್ತಮವಾದುದೂ ಆದ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡು.

English Translation

The drops of the marrow charged with butter fall, purifier, to you, at your own rite, for the food of the gods : therefore grant us excellent affluence.

ವಿಶೇಷವಿಶಯಗಳು.

ಪಾವಕ—ಈ ಶಬ್ದದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ಪಾಪಶೋಧಕನಾಗಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಪಾಪಗಳನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಪರಿಶುದ್ಧರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—“ಯೇನಾ ಪಾವಕ ಚಕ್ಷಸಾ” ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ವರುಣನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ವರುಣಪರವಾಧ ಅರ್ಥವನ್ನು (ನಿ. ೧೨-೨೨) ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಈ ಪದವು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ದೇವವೀತಯೇ—ದೇವಾನಾಂ ವೀತಿಃ ಪ್ರೀತಿಃ ಯಸ್ಯಾಂ ಭಕ್ಷಣಕ್ರಿಯಾಯಾಂ | ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಭಕ್ಷಣಕ್ರಿಯೆಯೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸ್ವಧರ್ಮನ್—ಸ್ವಾಯತ್ತಧರ್ಮಕೇ ಸಾಂಗೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ಯಜ್ಞೇ ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾದ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಆಚರಿಸುವಾಗಲೂ, ಯಾವ ನ್ಯೂನತೆಯೂ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ತೃಪ್ತಿಗಾಗಿಯೂ, ಅಥವಾ ದೇವಸ್ಯ ತವ ವೀತಯೇ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾಗಿರುವ ಅಗ್ನಿಯ ತೃಪ್ತಿಗಾಗಿಯೂ ಮೇದಸಃ ಸ್ತೋಕಾಃ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಬಿಂದುಗಳು ಶ್ಲೋತಂತಿ ಕ್ಷರಂತಿ ಅರ್ಪಿತವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ವಾಯುಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ನಃ ದೇಹಿ—ವರಣೀಯಂ ಸಂಭಜನೀಯಂ ಉತ್ತಮಂ ಧನಂ ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ಪ್ರಯಚ್ಛ | ವೃಣೋತೇರಥಾಪಿ ವರತಮಂ (ನಿ. ೫-೧) ವೃಣ್ಣಾಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ವಾಯುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸರ್ವರಿಗೂ ಅಭಿಲಷಿತವಾದುದು, ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೊಂದಲರ್ಹವಾದುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿರುವ ಉತ್ತಮವಾದ ಧನವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು—

ತದ್ವಾಯುಂ ವೃಣೇಮಹೇ ವರಿಷ್ಠಂ ಗೋಪಯತ್ಯಂ |

ಮಿತ್ರೋ ಯತ್ಪಾಂತಿ ವರುಣೋ ಯದರ್ಯಮಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೨೫-೧೩)

ಇಲ್ಲಿ ವಾಯುಶಬ್ದವು ವರಯಿತವ್ಯಂ ವರಣಾರ್ಹಂ ಧನಂ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಶ್ಲೋತಂತಿ—ಶ್ಲುತಿರ್ ಕ್ಷರಣೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಧರ್ಮನ್—ಸ್ವೇ (ಅಂಗಭೂತಾಃ) ಧರ್ಮಾಣೋ ಯಸ್ಯ ಸ್ವಧರ್ಮಾ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸ. ಧರ್ಮಾ-ದನಿಚ್ಛೇವಲಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೧೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಿಚ್ಛಾಪ್ರತ್ಯಯ ಸಮಾಸಾಂತವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬಹುವ್ರೀಹಾಪ್ರ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸುಸಾಂಸುಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಪ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲುಕ್.

ದೇವನೀತಯೇ—ದೇವಾನಾಂ ವೀತಿಃ ಪ್ರೀತಿಃ ಯಸ್ಯಾಂ ಭಕ್ಷಣಕ್ರಿಯಾಯಾಂ. ಸಾ ದೇವನೀತಿಃ (ಯಾವ ತಿನ್ನುವುದರಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಯಾಗುವುದೋ ಅದು.) ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಶ್ರೇಷ್ಠಂ—ಅತಿಶಯೇನ ಪ್ರಶಸ್ಯಃ ಶ್ರೇಷ್ಠಃ ಅತಿಶಾಯನೇತಮಬಿಷ್ಣುನೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಶಸ್ಯಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಇಷ್ಠನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರಶಸ್ಯ ಶ್ರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸರವಾದಾಗ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಶ್ರಾದೇಶ. ಪ್ರಕೃತ್ಯೈಕಾಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಗುಣ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬಂದಾಗ ಏಕಾದೇಶಸ್ವರದಿಂದ ಏಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಧೇಹಿ—ಡುಧಾಣ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಾಯಂ—ವೃಜ್ ಸಂಭಕ್ತೌ. ಧಾತು. ಮುದಂತವಾದುದರಿಂದ ಋಹಲೋರ್ಣ್ಯತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣ್ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಣಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಚೋರ್ಣ್ಯಾತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಈಡನಂದ ವೃಶಂಸ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಆಶಂಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಏತಿಸ್ತುಶಾಸ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೦೯) ಎಂಬಲ್ಲಿ ವೃ ಧಾತು ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಕೃಪ್ ಬರಬಹುದು. ಆದರೆ ಅದು ವೃಜ್ (ವರಣಿ) ಎಂಬ ಧಾತು. ಕ್ರೌದಿ ಈ ಧಾತು ಅಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿಲ್ಲ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತುಭ್ಯಂ ಸ್ತೋಕಾ ಘೃತಶ್ಚತೋಗ್ನೇ ವಿಸ್ರಾಯ ಸಂತ್ಯೆ ।

ಯುಷಿಃ ಶ್ರೇಷ್ಠಃ ಸಮಿಧ್ಯಸೇ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಪ್ರಾವಿತಾ ಭವ ॥ ೩ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ತುಭ್ಯಂ । ಸ್ತೋಕಾಃ । ಘೃತಶ್ಚತಃ । ಅಗ್ನೇ । ವಿಸ್ರಾಯ । ಸಂತ್ಯೆ ।

ಯುಷಿಃ । ಶ್ರೇಷ್ಠಃ । ಸಂ । ಇಧ್ಯಸೇ । ಯಜ್ಞಸ್ಯ । ಪ್ರಾವಿತಾ । ಭವ ॥ ೩ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸಂತ್ಯೆ ಯಷ್ಟುಭಿಃ ಸಂಭಜನೀಯ ಯದ್ವಾ ಯಷ್ಟುಭ್ಯಃ ಫಲಪ್ರದ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ವಿಸ್ರಾಯ ಮೇಧಾವಿನೇ ತುಭ್ಯಂ ತ್ವದರ್ಥಂ ಘೃತಶ್ಚತಃ ಘೃತಪ್ತರಣಿಯುಕ್ತಾಃ ಸ್ತೋಕಾಃ ಸಂತಿ । ಯುಷಿರತೀ-

ದ್ರಿಯಾರ್ಥದರ್ಶೀ ಅತ ಏವ ಶ್ರೇಷ್ಠಃ ಸರ್ವಾತಿಶಾಯೀ ತ್ವಂ ಸಮಿಧ್ಯಸೇ | ಘೃತಯುಕ್ತಮೇದೋ-
ಬಿಂದುಭಿಃ ಸಮ್ಯಕ್ ಪ್ರಜ್ಯಾಲೃಸೇ | ಸ ತ್ವಂ ಯಜ್ಞಸ್ಯಾಸ್ಮಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣಸ್ಯ ಪಶುಯಾಗಸ್ಯ
ಪ್ರಾವಿತಾ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಪಾಲಕೋ ಭವ || ತುಭ್ಯಂ | ಯುಷ್ಮಚ್ಛಬ್ದಸ್ಯ ಜಯಿ ತುಭ್ಯಮಹ್ಯಾ ಜಯಿ |
ಪಾ. ೭-೨-೯೫| ಇತಿ ತುಭ್ಯಾದೇಶಃ | ಜಾ಼ ಪ್ರಥಮಯೋರಮಿತಿ ಜಾ಼ರಮಾದೇಶಃ | ಜಯಿ ಚೇತ್ಯಾದ್ಯು-
ದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸಂತೈ | ಷಣ ಸಂಭಕ್ತಾ ಷಣು ದಾನೇ ವಾ | ಕ್ತಿಚ್ಛಕ್ತಾ ಚ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತಿ ಕ್ತಿಚ್ಛ |
ನ ಕ್ತಿಚಿ ದೀರ್ಘಶ್ಲೇಷಿತಿ ದೀರ್ಘನಲೋಪಾಭಾವಃ | ಸಂತೌ ಭವೋ ಭವೇ ಛಂದಸೀತಿ ತತ್ರ ಸಾಧುರಿತಿ ವಾ
ಯತ್ತೈತ್ಯಯಃ | ಯಸ್ಯೇತಿ ಲೋಪಃ | ಆಮಂತ್ರಿತತ್ವಾನ್ನಿಘಾತಃ | ಇಧ್ಯಸೇ | ಇಂಧೀ ದೀಪ್ತೌ |
ಕರ್ಮಣಿ ಯಕ್ | ಕಿತ್ತ್ವಾದನುನಾಸಿಕಲೋಪಃ | ನಿಘಾತಃ | ಪ್ರಾವಿತಾ | ಅವ ರಕ್ಷಣಾದಿಷು | ತೈಚಿ
ರೂಪಂ | ಸಮಾಸಸ್ವರಃ | ಭವನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸಂತೈ—(ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರಿಗೆ) ಪೂಜ್ಯನಾದ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ವಿಸ್ರಾಯೆ—ಮೇಧಾವಿಯಾದ |
ತುಭ್ಯಂ—ನಿನಗಾಗಿ | ಘೃತಶ್ಚ ತಃ—ಘೃತದ ಸ್ರವದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ | ಸ್ತೋಕಾಃ—ಬಿಂದುಗಳು (ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ) |
ಋಷಿಃ—ಅತೀಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನೋಡಲು ಶಕ್ತನಾದವನೂ | ಶ್ರೇಷ್ಠಃ—ಉತ್ಕೃಷ್ಟನೂ ಆದ ನೀನು |
ಸಮಿಧ್ಯಸೇ—ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾಗುತ್ತೀಯೆ | ಯಜ್ಞಸ್ಯ—ನಮ್ಮಿಂದ ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಡುವ ಈ ಪಶುಯಾಗದ | ಪ್ರಾವಿತಾ—
ರಕ್ಷಕನಾಗಿ | ಭವ—ಆಗಿರು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೆ ಪೂಜ್ಯನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಮೇಧಾವಿಯಾದ ನಿನಗಾಗಿ ಘೃತದ ಸ್ರವದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ
ಬಿಂದುಗಳು ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಅತೀಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನೋಡಲು ಶಕ್ತನಾದವನೂ, ಉತ್ಕೃಷ್ಟನೂ ಆದ ನೀನು ಈಗ
ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾಗುತ್ತೀಯೆ. ನಮ್ಮಿಂದ ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಡುವ ಈ ಪಶುಯಾಗದ ರಕ್ಷಕನಾಗಿರು.

English Translation

The drops (of marrow) dripping with butter are offered, Agni, to you
who are wise : you the most excellent Rishi are kindled : be the protector
of the sacrifice.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸಂತೈ—ಯಜ್ಞಭಿಃ ಸಂಭಜನೀಯ ಯದ್ವಾ ಯಜ್ಞಭ್ಯಃ ಫಲಪ್ರದ | ಅಗ್ನಿಯು ಯಾಗಮಾಡುವ
ಯಜಮಾನರಿಂದ ಅಗತ್ಯವಾಗಿ ಹೊಂದಲು ಅರ್ಹನಾಗಿರುವವನೆಂದೂ, ಅಥವಾ ಯಾಗಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಿಗೆ
ಯಜ್ಞದ ಫಲವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವವನೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಈ ಪದವನ್ನು ಅಗ್ನಿ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿ, ಈ ಪದದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು
ಸಂಬೋಧಿಸಿ, ವಿಸ್ರಾಯೆ ಘೃತಶ್ಚ ತಃ ಸ್ತೋಕಾಃ ಮೇಧಾವಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಯ. ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಆಜ್ಞದಿಂದ ತುಂಬಿ
ರುವ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಬಿಂದುಗಳು ಅರ್ಪಿತವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಋಷಿಃ ಶ್ರೇಷ್ಠಃ ಸಮಿಧ್ಯಸೇ—ಅತೀಂದ್ರಿಯಾರ್ಥದರ್ಶೀ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಲಶಕ್ಯವಾದವುಗಳ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಅಗ್ನಿಯು ಋಷಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾತಿಶಾಯೀ ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮನಾಗಿರುವನು ಎಂದೂ, **ಸಮಿಧ್ಯಸೇ**—ಘೃತಯುಕ್ತಮೇದೋಬಿಂದುಭಿಃ ಪ್ರಜ್ವಲ್ಯಸೇ ಪಶುಯಾಗದಲ್ಲಿ ಪಶುವಿನ ಸಂಬಂಧಿ ವಸೆಯ ಮೇದಸ್ಸಿನರೂಪವಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದಲೂ ಆಜ್ಯದಿಂದಲೂ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾಗಿರುವನು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಪ್ರಾವಿತಾ ಭವ—ಅಸ್ಮಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯೆಮಾಣಸ್ಯ ಪಶುಯಾಗಸ್ಯ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಪಾಲಕಃ ಭವ | ನಿರುಕ್ತಕಾರರಿಂದ **ಯಜ್ಞಃ** ಪ್ರಖ್ಯಾತಂ ಯಜತಿಕರ್ಮ ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವ ಕರ್ಮವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದೂ, “**ಯಜ್ಞೋ ವೈ ದೇವಾನಾಮನ್ನಂ ಸಮಭೂತ್ ತಂ ಭೃತ್ಯಾಸ್ಸಮಭಾವಯನ್ನಿತಿ ಹಿ ವಿಜ್ಞಾಯತೇ**” ಯಜ್ಞವೆಂಬುದು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಕರ್ಮವೆಂದೂ ತಿಳಿದು ಅದನ್ನು ಭರಣವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವರು ಪೂಜಾರ್ಹವಾದ ಕರ್ಮವೆಂದು ಭಾವಿಸಿರುವರು ಎಂದು ಬೋಧಿಸುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಕ್ಯದಿಂದ **ಯಜನಾತ್ ಯಜ್ಞಃ** ಎಂದು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ ಎಂದೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಒಂದುವಿಧವಾದ ಪಶುಯಾಗರೂಪವಾದ ಕರ್ಮವು ಯಜಮಾನರಿಂದ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವಕಾರಣ ಅಗ್ನಿಯು ಈ ಯಾಗವನ್ನು ಯಾವ ನ್ಯೂನತೆಯೂ ಬರದಂತೆ ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದು ಯಜಮಾನರ ಆಶಂಸನೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ತುಭ್ಯಂ—ಯುಷ್ಮದ್ ಶಬ್ದ. ಚತುರ್ಥಿವಕವಚನ (ಜತಿ) ಪರವಾದಾಗ **ತುಭ್ಯಮಹ್ಯೌ ಜಯಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೯೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ತುಭ್ಯಾದೇಶ. **ಜಾಪ್ರಥಮಯೋರಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಅಮಾದೇಶ. **ಅಮಿಪೂರ್ವಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. **ಜಯಿಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಘೃತಶ್ಚುತಃ—ಶ್ಚುತಿರ್ ಕ್ಷರಣೇ. ಧಾತು. ಕ್ಷಿಪ್ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಘೃತಂ ಶ್ಚೋತಂತಿ ಇತಿ ಘೃತಶ್ಚುತಃ. ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂತ್ಯ—ಷಣ ಸಂಭಕ್ತೌ ಧಾತು. ಅಥವಾ ಷಣು ದಾನೇ. **ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಷಃ ಸಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ಸತ್ವ. **ಕ್ರಿಚ್ಕ್ರಾಚಿಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಕ್ರಿಚಿ ದೀರ್ಘಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ ನಲೋಪಾದಿಗಳು ಕ್ರಿಚ್ ಪರವಾದಾಗ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಂತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂತೌ ಭವಃ ಸಂತ್ಯಃ **ಭವೇಛಂದಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದಲಾಗಲೀ **ತತ್ರಸಾಧುಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದಾಗಲೀ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ **ಯಸ್ಯೇತಿಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸಂತ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಆಮಂತ್ರಿತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಧ್ಯಸೇ—ಇಃಇಂಧೀ ದೀವೌ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಟ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ **ಧಾಸಸೇ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೇ ಆದೇಶ. **ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇಯಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕ್. ಇಮ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಅನಿದಿತಾಂಹಲಉಪ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅತಿಜಂತದಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ತಾವಿತಾ—ಅವ ರಕ್ಷಣಾದಿಷು ಧಾತು. ಕರ್ತೃಯಲ್ಲಿ ತೃಚ್ಛಾಪ್ರತ್ಯಯ. ಅರ್ಥಧಾತುಕಸ್ಯೇಷ್ಟಲಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ. ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭವ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲೋಟ್‌ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತುಭ್ಯಂ ಶ್ಲೋತಂತ್ಯಧ್ರಿಗೋ ಶಚೀವಃ ಸ್ತೋಕಾಸೋ ಅಗ್ನೇ ಮೇದಸೋ ಘೃತಸ್ಯ ||
ಕವಿಶಸ್ತೋ ಬೃಹತಾ ಭಾನುನಾಗಾ ಹವ್ಯಾ ಜುಷಸ್ವ ಮೇಧಿರ || ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತುಭ್ಯಂ | ಶ್ಲೋತಂತಿ | ಅಧ್ರಿಗೋ ಇತ್ಯಧ್ರಿಗೋ | ಶಚೀವಃ | ಸ್ತೋಕಾಸಃ | ಅಗ್ನೇ | ಮೇದಸಃ |
ಘೃತಸ್ಯ |

ಕವಿಶಸ್ತಃ | ಬೃಹತಾ | ಭಾನುನಾ | ಆ | ಅಗಾಃ | ಹವ್ಯಾ | ಜುಷಸ್ವ | ಮೇಧಿರ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಧ್ರಿಗೋ ಅಧೃತಗಮನ ಸತತಗಮನಸ್ವಭಾವ | ಅತ ಏವ ಶಚೀವಃ ಶಕ್ತಿಮನ್ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತುಭ್ಯಂ ತ್ವದರ್ಥಂ ಮೇದಸೋ ಮೇದೋರೂಪಸ್ಯ ಹವಿಷೋ ಘೃತಸ್ಯ ಸ್ತೋಕಾಸೋ ಬಿಂದವಃ ಶ್ಲೋತಂತಿ | ಸ್ತವಂತಿ | ತಸ್ಮಾತ್ಕವಿಶಸ್ತಃ ಕವಿಭಿಃ ಕರ್ಮಾಭಿಜ್ಞೈರ್ಹೋತ್ರಾದಿಭಿಃ ಸ್ತುತಸ್ತುಂ ಬೃಹತಾ ಪ್ರಭೂತೇನ ಭಾನುನಾ ತೇಜಸಾ ಸಹಿತಃ ಸನ್ ಆಗಾಃ | ಅಸ್ಮದೀಯಂ ಪಶುಯಾಗಮಭ್ಯಾಗಚ್ಛ | ಆಗತ್ಯ ಚ ಮೇಧಿರ | ಪ್ರಜ್ಞಾವನ್ನಗ್ನೇ ಹವ್ಯಾ ಅಸ್ಮಾಭಿದೀಯಮಾನಾನಿ ವಸಾದೀನಿ ಹವೀಂಷಿ ಜುಷಸ್ವ | ಸೇವಸ್ವ || ಅಧ್ರಿಗೋ | ಗಮನಂ ಗೌರಿತಿ ಗಮಲ್ಯ ಸೃಪಲ್ಯ ಗತಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ಭಾವೇ ಗಮೇರ್ಡೋರಿತಿ ಡೋಃ | ಅಧೃತಾ ಗೌರ್ಯೇನೇತ್ಯತ್ರ ಗೋಸ್ತ್ರಿಯೋರುಪಸರ್ಜನಸ್ಯೇತಿ ಗೋಶಬ್ದಸ್ಯ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ | ಧೃತಶಬ್ದಸ್ಯ ಪೃಷೋದರಾದಿತ್ವಾತ್ ಧ್ರಿಭಾವಃ | ಸಂಚೋಧನೇ ಸಂಬುದ್ಧಾ ಚ | ಪಾ. ೭-೩-೧೦೬ | ಇತಿ ಗುಣಃ | ಅಪಾದಾದಿತ್ವಾನ್ನಿಘಾತಃ | ಶಚೀವಃ | ಮತುಪೋ ಮತುವಸೋ ರುರಿತಿ ರುತ್ವಂ | ಕವಿ-ಶಸ್ತಃ | ಶನ್ಸು ಸ್ತುತಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ನಿಷ್ಕಾಯಾಮನುನಾಸಿಕಲೋಪಃ | ಯಸ್ಯ ವಿಭಾಷೇತಿಟ್ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಥಾಥಘೃಷ್ಠಾಜಬಿತ್ರಕಾಣಾಮಿತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಭಾನುನಾ | ಭಾ ದೀಪ್ತಾ | ದಾಭಾಭ್ಯಾಂ ನುರಿತಿ ಕರ್ತೃರಿ ನುಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಅಗಾಃ | ಇಷ್ ಗತಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ಛಾಂದಸೇ ಲುಜಾ ಇಷೋ ಗೇತಿ ಗಾದೇಶಃ | ಗಾತಿಶ್ಛೇತಿ ಸಿಚೋ ಲೋಪಃ | ನಿಘಾತಃ | ಮೇಧಿರ | ಮೇಧಾರಥಾಭ್ಯಾಮಿರನಿರಜೌ ವಕ್ತವ್ಯಾವಿತಿರ-ರನ್ | ಆಮಂತ್ರಿತತ್ವಾನ್ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಧ್ರಿಗೋ—ತಡೆಯಿಲ್ಲದೇ ಪ್ರಸರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನೂ, | ಶಚೀವಃ—ಶಕ್ತಿಯುತನೂ ಆದ |
 ಅಗ್ನೇ—ಅಗ್ನಿಯೇ, | ತುಭ್ಯಂ—ನಿನಗಾಗಿ | ಮೇದಸಃ—ಮೇದೋರೂಪದ ಹವಿಸ್ಸಿನ (ಮತ್ತು) | ಘೃತಸ್ಯ—
 ಘೃತದ | ಸ್ತೋಕಾಸಃ—ಬಿಂದುಗಳು | ಶ್ಲೋಕಂ ತಿ—ಸ್ರವಿಸುತ್ತವೆ. | ಕವಿಶಸ್ತ್ರಃ—ಕರ್ಮಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು
 ತಿಳಿದ ಹೋತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಸ್ತುತನಾದ ನೀನು | ಬೃಹತಾ—ಪ್ರಭೂತವಾದುದೂ | ಭಾನುನಾ—ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ
 ಕೂಡಿದುದೂ ಆದ ನಮ್ಮ ಈ ಪಶುಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ | ಆಗಾಃ—ದಯಮಾಡು. (ಇಲ್ಲಿ ಬಂದು) | ಮೇಧಿರ—ಪ್ರಜ್ಞಾ
 ವಂತನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ, | ಹವ್ಯಾ—ನಮ್ಮಿಂದ ದತ್ತವಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು | ಜುಷಸ್ವ—ಸೇವಿಸು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ತಡೆಯಿಲ್ಲದೇ ಪ್ರಸರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನೂ, ಶಕ್ತಿಯುತನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನಗಾಗಿ ಮೇದೋರೂಪದ
 ಹವಿಸ್ಸಿನ ಮತ್ತು ಘೃತದ ಬಿಂದುಗಳು ಸ್ರವಿಸುತ್ತವೆ. ಕರ್ಮಜ್ಞರಾದ ಹೋತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಸ್ತುತನಾದ ನೀನು ಪ್ರಭೂತ
 ವಾದುದೂ, ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ ಆದ ನಮ್ಮ ಈ ಪಶುಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದು ಇಲ್ಲಿ ನಾನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸು
 ಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸು.

English Translation

Irresistible and powerful Agni, the drops of marrow and of butter
 distil for you ; therefore you are praised by sages, come with great splendour,
 and be pleased, ever intelligent Agni, with our oblations.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಮಂತ್ರದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರೂ ನಿರುಕ್ತಕಾರೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ
 ಕೊಂಚ ವ್ಯತ್ಯಾಸವು ಇರುತ್ತದೆ.

ಅಧ್ರಿಗೋ—ಈ ಪದವನ್ನೂ ಶಚೀವಃ ಎಂಬ ಪದವನ್ನೂ ಅಗ್ನಿ ಪದದ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ.
 ಅಧೃತಗಮನ, ಸತತಗಮನಸ್ವಭಾವ ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಅಧ್ರಿಗು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ
 ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಶಕ್ತಿಮನ್ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಶಚೀವಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಗ್ನೇ—ಎಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಮೇದೋರೂಪಸ್ಯ ಹವಿಷಃ ಘೃತಸ್ಯ ಚ ಬಿಂದವಃ ಸ್ರವಂತಿ ಮೇದಸ್ಸಿನ
 ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಮತ್ತು ಆಜ್ಯದ ಬಿಂದುಗಳು ಪಶುಯಾಗದಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾಗಿವೆ
 ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಕವಿಶಸ್ತ್ರಃ—ಕವಿಭಿಃ ಕರ್ಮಾಭಿಜ್ಞೈಃ ಹೋತ್ರಾದಿಭಿಃ ಸ್ತುತಃ ಯಾಸ್ಮಿನ್ ಕವಿ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮೇಧಾವಿ
 ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಪಾಠಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು

ಉತ ನೋಽಹಿರ್ಬುಧ್ಯಃ ಶೃಣೋತ್ವಜ ಏಕಸಾತ್ ಪೃಥಿವೀ ಸಮುದ್ರಃ |

ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಋತಾವೃಥೋ ಹುನಾನಾಃ ಸ್ತುತಾ ಮಂತ್ರಾಃ ಕವಿಶಸ್ತಾ ಅನಂತು ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೫೦-೧೪)

ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಕವಿಶಸ್ತ್ರಾಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮೇಧಾವಿಶಸ್ತ್ರಾಃ ಮೇಧಾವಿಗಳಿಂದ ಸ್ತುತವಾದವುಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿದು ಇರುವ ಋತ್ವಿಜರಾದ ಹೋತೃವೇ ಮೊದಲಾದವರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ತುತನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಬೃಹತಾ ಭಾನುನಾ ಆಗಾಃ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಭೂತವಾದ ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಆಗಮಿಸಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಭಾನು ಶಬ್ದವು ಅಹರ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೧) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ತೇಜಸ್ಸೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಮೇಧಿರ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಜ್ಞಾವನ್ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಜ್ಞಾನಿಯಾಗಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು ಅಸ್ಮಾಭಿರ್ಧೀಯಮಾನಾನಿ ವಸಾದೀನಿ ಹವೀಂಷಿ ಸೇವಸ್ವ ಯಜಮಾನರು ಅರ್ಪಿಸುವ ವಪರೂಪದಿಂದಲೂ ಇತರ ವಿಧದಿಂದಲೂ ಇರುವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಸೇವಿಸಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಯಾಸ್ಕರು ಅದ್ರಿಗು ಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅದ್ರಿಗುರ್ಮುಂತ್ರೋ ಭವತಿ ಗವ್ಯಧಿಕೃತತ್ವಾದಪಿ ನಾ ಪ್ರಶಾಸನಮೇವಾಭಿಪ್ರೇತಂ ಸ್ಯಾತ್
ತಚ್ಛಬ್ದವತ್ತ್ವಾದದ್ರಿಗೋಶಮಿಧ್ವಂ ಸಶಮಿ ಶಮಿಧ್ವಂ ಶಮಿಧ್ವಮದ್ರಿಗವಿತಿ (ನಿ. ೫-೧೧)

ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಅದ್ರಿಗು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳು ಇರುವುವು. (ಪಶುವಿನಲ್ಲಿ) ಗವಿ ಅಧಿಕೃತೋ ಮಂತ್ರಃ ಅದ್ರಿಗುಃ ಪಶುವನ್ನು ಸಂಚೋಧಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಶಕ್ತವಾದ ಮಂತ್ರವೂ ಅದ್ರಿಗು ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ ಎಂದೂ, ಅದ್ರಿಗುರ್ನಾಮ ದೈವ್ಯಃ ಕಶ್ಚಿದಸ್ತಿ ಶಮಿತಾ ತಸ್ಯೈತತ್ ಪ್ರಶಾಸನಂ ಸ್ಯಾತ್ ಪಶುವನ್ನು ಯಾಗದಲ್ಲಿ ವಧಿಸುವನು ಒಬ್ಬನು ದೇವನಾಗಿರುವನು. ಅವನಿಗೆ ಈ ಪದವು ಸಂಚೋಧನಾರೂಪದಿಂದ ಇರುವುದು. ಅದ್ರಿಗೋ ಶಮಿಧ್ವಂ ಎಂದು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸಂಪ್ರೇಷಣವು ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದೂ, ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು

ಅಗ್ನಿರಸ್ಯದ್ರಿಗುರುಚ್ಯತೇ ಯಾಸ್ಕರು-ಅಗ್ನಿಯೂ ಅದ್ರಿಗು ಶಬ್ದದಿಂದ ಉಕ್ತನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಹೇಳಿ
“ತುಭ್ಯಂ ಶ್ಲೋತಂತ್ಯದ್ರಿಗೋ ಶಚೀವಃ” ಎಂಬ ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ, ಅಧ್ಯತಗಮನಕರ್ಮವತ್ ಸಂತತವಾದ ಗಮನಕ್ರಿಯೆಯುಳ್ಳವನಾದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಅದ್ರಿಗುಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಸ್ಮಾ ಇದು ಪ್ರ ತವಸೇ ತುರಾಯ ಪ್ರಯೋ ನ ಹರ್ಮಿ ಸ್ತೋಮಂ ಮಾಹಿನಾಯ |

ಋಚೀಷಮಾಯಾದ್ರಿಗವ ಓಹಮಿಂದ್ರಾಯ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ ರಾತತಮಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೧-೧)

ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಾಗ ಅದ್ರಿಗೇವೇ ಇಂದ್ರಾಯ ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರೋಸ್ಯದ್ರಿಗುರುಚ್ಯತೇ ಎಂದು ಯಾಸ್ಕರು ಅದ್ರಿಗು ಶಬ್ದದಿಂದ ಇಂದ್ರನೂ ವಾಚ್ಯನಾಗಿರುವನೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಅಧ್ಯತಗಮನಾಯ ಅಪ್ರತಿಹತಗಮನಾಯ ತಡೆಯಿಲ್ಲದಿರುವ ಸಂಚಾರವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಸಾಯಣರೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವರು. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಶಚೀವಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮವನ್ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಶ್ಲೋತಂತಿ-ಶ್ಚುತಿರ್ ಕ್ಷರಣೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಧ್ರಿಗೋ—ಗಮನಂ ಗೌಃ ಇತಿ. ಗಮಲ್ಯ ಸೃಪ್ತಲ್ಯ ಗತೌ. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಗಮೇರ್ಥೋಃ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಡೋಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಡಿತ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಟಿಗೆ (ಅನ್) ಲೋಪ. ಗೋ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಧ್ಯತಾ ಗೌಃ ಯೇನ ಅಧ್ರಿಗುಃ ಗೋಸ್ತ್ರಿಯೋರುಪಸರ್ಜನಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಗೋಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಉಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪೃಷೋದರಾದಿಗಣಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ಧೃತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧ್ರಿಭಾವ. ಸಂಬೋಧನಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಂಬುದ್ಧೌಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಪದದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶಚೀವಃ—ಮತುಬಂತವಾದ ಶಬ್ದ. ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಮತುವಸೋರುಃಸಂಬುದ್ಧೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೮ ೩-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ರುತ್ವ. ಛಂದಸೀರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಸಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ವ. ಆಮಂತ್ರಿತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕವಿತಸ್ತಃ—ಶಂಸು ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ನಿಷ್ಕಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನಿದಿತಾಂಹಲ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾನಕಾರಲೋಪ. ಉದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಯಸ್ಯ ವಿಭಾಷಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಚ್ಛಿ ಷೇಢ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾತುಘೋಷಾಙ್ಗಜಬಿತ್ತತಾಣಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭಾನುನಾ—ಭಾ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ದಾಭಾಭ್ಯಾಂ ನುಃ (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ತರಿ ಯಲ್ಲಿ ನು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಗಾಃ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಛಂದಸಿಲುಜ್ಜಲಜ್ಜಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಢರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಜ್. ಇಣೋಗಾಲುಜಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜ್ ಪರವಾದಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಗಾ ಆದೇಶ. ಚ್ಲಿಗೆ ಸಿಚಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ಗಾತಿಸ್ಥಾಘುಪಾ— (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಬಂದಾಗ ಇಕಾರಲೋಪ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮೇಧಿರ—ಮೇಧಾ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಮೇಧಿರಃ ಮೇಧಾರಥಾಭ್ಯಾಮಿರನಿರಚೌ ವಕ್ತವ್ಯೌ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಈರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸಂಬೋಧನೆಯಲ್ಲಿ ಆಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾವಾಕಃ

ಓಜಿಷ್ಕಂ ತೇ ಮಧ್ಯತೋ ಮೇದ ಉದ್ಭೃತಂ ಪ್ರ ತೇ ನಯಂ ದದಾಮಹೇ ।

ಶ್ಲೋಕಂತಿ ತೇ ವಸೋ ಸ್ತೋಕಾ ಅಧಿತ್ವಚಿ ಪ್ರತಿ ತಾನ್ದೇವಶೋ ವಿಹಿ ॥ ೫ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಓಜಿಷ್ಠಂ | ತೇ | ಮಧ್ಯತಃ | ಮೇದಃ | ಉತ್ಥೃತಂ | ಪ್ರ | ತೇ | ವಯಂ | ದದಾಮಹೇ |
ಶ್ಲೋತಂತಿ | ತೇ | ವಸೋಽಘತಿ | ಸ್ತೋಕಾಃ | ಅಧಿ | ತ್ವಚಿ | ಪ್ರತಿ | ತಾನ್ | ದೇವಶಃ | ವಿಹಿ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಓಜಿಷ್ಠಂ ಅತಿಶಯೇನ ಸಾರಯುಕ್ತಂ ಮೇದೋ ವಸಾಖ್ಯಂ ಹವಿರ್ಮಧ್ಯತಃ
ಪಶೋರ್ಮಧ್ಯಭಾಗಾತ್ತೇ ತ್ವದರ್ಥಮುಧ್ವೃತಮುಧ್ವೃತಮಧ್ಯರ್ಯಾದಯೋ ವಯಮಸ್ತಿಸ್ತೌ ತೇ
ತುಭ್ಯಂ ಪ್ರದದಾಮಹೇ | ಉಧ್ವೃತಂ ತದ್ವಸಾಖ್ಯಂ ಹವಿಃ ಪ್ರಯಚ್ಛಾಮಃ | ವಸೋ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತೋ
ವಾಸಯಿತರೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಚ್ಯಧಿ ವಸಾಯಾಮುಪರಿ ಯೇ ಸ್ತೋಕಾ ಘೃತಮಿಶ್ರಾ ಬಿಂದವಸ್ತೇ ತೇ
ತ್ವದರ್ಥಂ ಶ್ಲೋತಂತಿ | ಸ್ತವಂತಿ | ಯದ್ವಾ ತೇ ತವ ತ್ವಚ್ಯಧಿ ಜ್ವಾಲಾಖ್ಯಶರೀರಸ್ಯೋಪರಿ ಶ್ಲೋತಂತಿ |
ತಾನ್ ಸೋಕಾನ್ದೇವಶೋ ದೇವೇಷು ಪ್ರತಿ ವಿಹಿ | ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ವಿಭಜಸ್ಯ || ಮಧ್ಯತಃ | ಮಧ್ಯಶಬ್ದಾತ್
ಸಂಚಮ್ಯಾಸ್ತಸಿಃ | ಸಾ. ೫-೪-೪೪-೧ | ಇತಿ ತಸಿಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ತರಃ | ಉಧ್ವೃತಂ | ಹೃಷ್ ಘೋ ಹರಣೇ |
ಕರ್ಮಣಿ ಕ್ತಃ | ಹೃಗ್ರಹೋರ್ಭಶ್ಚಂದಸೀತಿ ಹಕಾರಸ್ಯ ಭಕಾರಃ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿ-
ಸ್ವರತ್ವಂ | ದದಾಮಹೇ | ದದ ದಾನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಟಿ ಜುತ್ವಾದಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಅತೋ ದೀರ್ಘೋ
ಯಞಾಂತಿ ದೀರ್ಘಃ | ನಿಘಾತಃ | ಶ್ಲೋತಂತಿ | ಶ್ವತಿರ್ ಹರಣೇ | ಸಾದಾದಿತ್ವಾದನಿಘಾತಃ | ಅಂತೇ-
ರ್ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ವರೇಣಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಕೃತೇ ಧಾತುಸ್ತರಃ | ತ್ವಚಿ | ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ | ತನೋತೇರನಶ್ಚ
ವಃ | ಉ. ೨-೬೩ | ಇತಿ ಕರ್ತರಿ ಕರ್ಮಣಿ ನಾ ಚಿಕ್ | ಅಕಾರನಕಾರಯೋರ್ವಕಾರಾದೇಶಃ | ತನೋತಿ
ತಾಯತೇ ನಾ ತ್ವಕ್ | ಸಾವೇಕಾಚಿ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ವಿಹಿ | ವೀ ಕಾಂತಿಗತ್ಯಾದಿಸ್ವಿತ್ಯಸ್ಯ
ಲೋಟ್ಯದಾದಿತ್ವಾಚ್ಛವೋ ಲುಕ್ | ಹ್ರಸ್ವಶ್ಚಂದಸಃ | ನಿಘಾತಃ | ವಿಲಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಯೇ) | ಓಜಿಷ್ಠಂ—ಅತ್ಯಂತಸಾರಯುಕ್ತವಾದುದು | ಮಧ್ಯತಃ—ಪಶುವಿನ ಮಧ್ಯ
ಪ್ರದೇಶದಿಂದ | ತೇ—ನಿನಗಾಗಿ | ಉಧ್ವೃತಂ—ಹೊರಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿಹಿಡಿದುದು | ಮೇದಃ—ವಪರೂಪವಾದುದು
ಆದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನೂ | ವಯಂ—ಅಧ್ವರ್ಯುವೇ ಮುಂತಾದ ನಾವುಗಳು | ತೇ—ನಿನ್ನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ | ಪ್ರದದಾಮಹೇ—
ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇವೆ | ವಸೋ—ಜಗತ್ತಿಗೆಲ್ಲಾ ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತ್ವಚಿ ಅಧಿ—ವಪೆಯಮೇಲೆ |
ಸ್ತೋಕಾಃ—ಘೃತಮಿಶ್ರವಾದ ಬಿಂದುಗಳು | ತೇ—ನಿನಗಾಗಿ (ನಿನ್ನ ಜ್ವಾಲೆಯೊಳಗೆ) | ಶ್ಲೋತಂತಿ—ಸ್ರವಿಸುತ್ತವೆ |
ತಾನ್—ಆ ಬಿಂದುಗಳನ್ನು | ದೇವಶಃ—ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ | ಪ್ರತಿ ವಿಹಿ—ಪ್ರತ್ಯೇಕಮಾಡಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ವಿಭಾಗಿಸು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಯೇ, ಅತ್ಯಂತ ಸಾರಯುಕ್ತವಾದುದು, ವಪರೂಪವಾದುದು ಆದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಪಶುವಿನ
ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶದಿಂದ ನಿನಗಾಗಿ ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದು ಅಧ್ವರ್ಯುವೇ ಮುಂತಾದ ನಾವುಗಳು ನಿನ್ನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇವೆ.
ಜಗತ್ತಿಗೆಲ್ಲಾ ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ವಪೆಯಮೇಲೆ ಘೃತಮಿಶ್ರವಾದ ಬಿಂದುಗಳು ನಿನಗಾಗಿ
ನಿನ್ನ ಜ್ವಾಲೆಯೊಳಕ್ಕೆ ಸ್ರವಿಸುತ್ತವೆ. ಆ ಬಿಂದುಗಳನ್ನು ವಿಭಾಗಮಾಡಿ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಹಂಚು.

English Translation

We present to you the densest marrow that has been extracted for you from [the interior (of the victim) : granter of dwellings, the drops fall for you upon the skin : distribute them amongst the gods,

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಓಜಿಷ್ಯಂ ಮೇದಃ ಮಧ್ಯತಃ ಉದ್ಭೃತಂ—ಅತಿಶಯೇನ ಸಾರಯುಕ್ತಂ ವಸಾಖ್ಯಂ ಹವಿಃ ಪಶೋರ್ಮಧ್ಯಭಾಗಾತ್ ತ್ವದರ್ಥಮುದ್ಭೃತಂ ಪ್ರಭೂತವಾದ (ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿ) ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುವ ವಸಾ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಹವಿಸ್ಸು ಪಶುವಿನ ಶರೀರದ ಮಧ್ಯದಿಂದ ಅಗ್ನಿಗೋಷ್ಠರವಾಗಿ ಬೇರೆಯಾಗಿ ತೆಗೆಯಲ್ಪಟ್ಟು ಇರುವುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಅರ್ಘ್ಯಾರ್ಥವೇ ಮೊದಲಾದ ಋತ್ವಿಜರು ಈ ಪಶುಯಾಗದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗಾಗಿಯೇ ಅರ್ಪಿಸಿರುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವಸೋ—ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತೋ ವಾಸಯಿತಃ—ವಸುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಕವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಯಾಸ್ಕರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸುಖವಾಗಿ ವಾಸಮಾಡುವಂತೆ ಇರಿಸುವವನಾದುದರಿಂದ ವಸುಶಬ್ದದಿಂದ ಸಂಜೋಧಿತನಾಗಿ ಇರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಅಧಿ ತ್ವಚಿ ಸ್ತೋಕಾಃ ತೇ ಶ್ಲೋಕಂ ತಂತಿ—ವಸಾಯಾಂ ಉಪರಿ ಘೃತಮಿಶ್ರಾಃ ಬಿಂದನಃ ತ್ವದರ್ಥಂ ಸ್ರವಂತಿ—ಯದ್ವಾ; ತವ ಜ್ವಾಲಾಖ್ಯಶರೀರಸ್ಯ ಉಪರಿ ಸ್ರವಂತಿ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ವಸೆಯ ಮೇಲುಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಆಜ್ಯದ ಬಿಂದುಗಳು ಅಗ್ನಿಗೋಷ್ಠರವಾಗಿ ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕುತ್ತವೆ. ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲಾರೂಪವಾದ ಶರೀರದ ಮೇಲುಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಆಜ್ಯದ ಬಿಂದುಗಳು ಜನುಗುತ್ತವೆ ಎಂದೂ, ಈ ಆಜ್ಯದ ಬಿಂದುರೂಪದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಯಾಗಾರ್ಹರಾದ ಮತ್ತು ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಆಹೂತರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ತಲಪಿಸಲಿ ಎಂದು ಆಶಂಸೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಮೇದಃ—ವಸಾಖ್ಯಂ ಹವಿಃ | ಯಾಸ್ಕರು ಮೇದಃ ಮೇದ್ಯತೇಃ (ನಿ. ೪-೩) ಸ್ನೇಹದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಮಿದಾ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಮೇದಸ್ ಶಬ್ದವು ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಆದ್ರವಭಾವವು ಇರುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಧಾತುವಾಗಿರುವುದೆಂದು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ವಸಾ ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಹವಿಸ್ಸೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಮಧ್ಯತಃ—ಮಧ್ಯಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಪಂಚಮ್ಯಾಸ್ತಸಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಉದ್ಭೃತಂ—ಹೃಜ್ ಹರಣೇ. ಧಾತು. ನಿಷ್ಠಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೃಗ್ರಹೋರ್ಭಶ್ಚಂದಸಿ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಭಕಾರಾ ದೇಶ. ಕರ್ಮಕ್ರಾಂತಪರವಾದುದರಿಂದ ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಉದ್) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದದಾಮಹೇ—ದದ ದಾನೇ. ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಅನುದಾತ್ತೇತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹಿಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿತಆತ್ಮನೇ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಟಿಗೆ ಏತ್ಯ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ.

ಅತೋದೀರ್ಘೋಽಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಂತಾಂಗಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ದೀರ್ಘ. ತಿಜ್ಜತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶ್ಲೋಕತಂತಿ—ಶ್ವತಿರ್ ಕ್ಷರಣೇ. ಧಾತು. ಭವಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲವಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ತ್ವಚಿ—ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ. ಧಾತು. ತನೋತೇರನಶ್ಚ ವಃ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಾಗಲೀ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಾಗಲೀ ಟಿಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿನ ನಕಾರಾಕಾರಗಳಿಗೆ ವಕಾರಾದೇಶ. ತನೋತಿ ತಾಯತೀ (ತನ್ಯತೇ) ವಾ ತ್ವಕ್. ಸಪ್ತಮ್ಯೇಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ್ವಚಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕಾಚುಳ್ಳ ಶಬ್ದವಾದುದರಿಂದ ಸಾವೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವಶಃ—ದೇವ ಶಬ್ದದಮೇಲೆ ಸಪ್ತಮ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಹಿ—ವೀ ಕಾಂತಿಗತ್ಯಾದಿಷು. ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲೋಟ್‌ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಚನಕ್ಕೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಅದು ಅಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಜುತ್ವಾಗುವುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇವೃತ್ತಿರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಅಯಂ ಸ ಇತಿ ಪಂಚಚರ್ಚಂ ದಶಮಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಅತ್ರೇಯಮನುಕ್ರಮಣಿಕಾ | ಅಯಂ ಸ ಉಪಾಂತ್ಯಾನುಷ್ವಪ್ ಪುರೀಷ್ಯೇಭ್ಯೋಽಗ್ನಿಭ್ಯ ಇತಿ | ಋಷಿಃ ಕೌಶಿಕೋ ಗಾಥೀ | ಪಂಚಚಿತಿರೂಪಾ ಅಗ್ನಿಯೋ ದೇವತಾ | ಚತುರ್ಥ್ಯಾನುಷ್ವಪ್ ಶಿಷ್ವಾಸ್ತ್ರಿಷ್ವಭಃ || ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾಶ್ಚಿನಶಸ್ತ್ರಯೋರುಕ್ತಃ ಸೂಕ್ತವಿನಿಯೋಗಃ | ಅಗ್ನಿಚಯನ ಇಷ್ಟಕಾಪ್ರಣಯನೇ ಪುರೀಷ್ಯಾಸ ಇತ್ಯೇಷಾನುವಚನೀಯಾ | ಪ್ರೇಷಿತಃ ಪುರೀಷ್ಯಚಿತಯೇಽನ್ವಾಹೇತ್ಯುಪಕ್ರಮ್ಯ ಪುರೀಷ್ಯಾಸೋ ಅಗ್ನಿಯ ಇತಿ ತ್ರಿರುಪಾಂಶು ಸಪ್ರಣವಮಿತಿ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಅ ೪-೮ ||

ಅನುವಾದವು—ಅಯಂ ಸ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಎರಡನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಐದು ಮುಕ್ತುಗಳಿರುವವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅಯಂ ಸ ಉಪಾಂತ್ಯಾನುಷ್ವಪ್ ಪುರೀಷ್ಯೇಭ್ಯೋಽಗ್ನಿಭ್ಯ ಇತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಕೌಶಿಕೋ ಗಾಥೀ ಎಂದರೆ ಕುಶಕಪುತ್ರನಾದ ಗಾಥೀ ಎಂಬುವನು ಋಷಿಯು; ಪಂಚಚಿತಿರೂಪಗಳಾದ ಅಗ್ನಿಗಳು ದೇವತೆಯು; ಈ ಸೂಕ್ತದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮುಕ್ತು ಅನುಷ್ವಪ್‌ಭಂದಸ್ತವು; ಉಳಿದ ಮುಕ್ತುಗಳು ತ್ರಿಷ್ವಪ್‌ಭಂದಸ್ತವು. ಪ್ರಾತರನುವಾಕ ಮತ್ತು ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದು; ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಚಯನದಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳನ್ನು ತರುವಾಗ ಪುರೀಷ್ಯಾಸ ಎಂಬ (ಈ ಸೂಕ್ತದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮುಕ್ತು) ಮುಕ್ತನ್ನು ಅನುವಚನೀಯಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತಸೂತ್ರದ-ಪ್ರೇ-

ಷಿತಃ ಪುರೀಷ್ಯಚಿತಯೇನ್ವಾಹೇತ್ಯುಪಕ್ರಮ್ಯ ಪುರೀಷ್ಯಾಸೋ ಅಗ್ನಯೇ ಇತಿ ತ್ರಿರುಪಾಂಶು ಸಪ್ತಣವ-
ಮಿತಿ ನಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿನೃತವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೪-೮).

ಸೂಕ್ತ—೨೨

ಮಂಡಲ—೩ || ಅನುವಾಕ—೨ || ಸೂಕ್ತ—೨೨ ||

ಅಷ್ಟಕ—೩ || ಅಧ್ಯಾಯ—೧ || ವರ್ಗ—೨೨ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತಂಖ್ಯೆ—೫

ಮುಖ್ಯ—ಗಾಥೀ ||

ದೇವತಾ—ಪುರೀಷ್ಯಾ ಅಗ್ನಯಃ ||

ಭಂದಃ— ೧-೩, ೫. ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ೪. | ಅನುಷ್ಟುಪ್ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಯಂ ಸೋ ಅಗ್ನಿಯಸ್ತಿಸ್ತೋಮಮಿಂದ್ರಃ ಸುತಂ ದಧೇ ಜಠರೇ ವಾವಶಾನಃ |
ಸಹಸ್ರಿಣಂ ವಾಜಮತ್ಯಂ ನ ಸಸ್ತಿಂ ಸಸವಾನ್ತಸ್ತೋಮಯಸೇ ಜಾತವೇದಃ || ೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಯಂ | ಸಃ | ಅಗ್ನಿಃ | ಯಸ್ಮಿನ್ | ಸೋಮಂ | ಇಂದ್ರಃ | ಸುತಂ | ದಧೇ | ಜಠರೇ | ವಾವಶಾನಃ |
ಸಹಸ್ರಿಣಂ | ವಾಜಂ | ಅತ್ಯಂ | ನ | ಸಸ್ತಿಂ | ಸಸವಾನ್ | ಸನ್ | ಸ್ತೋಮಯಸೇ | ಜಾತವೇದಃ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಗಾಥೀ ಬ್ರೂತೇ | ಅಯಮುತ್ತರವೇದ್ಯಾನಾಹುತ್ಯಧಿಕರಣಭೂತಾವಹನೀಯರೂಪತಯಾ ದೃಶ್ಯಮಾ-
ನೋಗ್ನಿಃ ಸ ತಥಾವಿಧಃ ಖಲು ವಾವಶಾನಃ ಸೋಮಂ ಕಾಮಯಮಾನ ಇಂದ್ರೋ ಯಸ್ಮಿನ್ನಗ್ನೌ ಸುತ-
ಮಭಿಷವಾದಿಸಂಸ್ಕಾರೋಪೇತಂ ಸೋಮಂ ಜಠರೇ ಸ್ವೋದರೇ ದಧೇದಧಾರ | ತಸ್ಮಾತ್ತಾದೃಶಮಹಿಮೋ-
ಪೇತಃ ಸೋಗ್ನಿರಿತಿ ಪೂರ್ವೇಣಾನ್ವಯಃ | ಕಿಂಚಿ | ಹೇ ಜಾತವೇದಃ ಸಹಸ್ರಿಣಂ | ಸಹಸ್ರಂ ನಾನಾ-
ರೂಪತಾಂ ಯುದ್ಧೇ ಯೋ ಭಜತಿ ಸ ಸಹಸ್ರೀ | ತಮತ್ಯಂ ವೇಗವಶಾದತನಶೀಲಂ ಸಸ್ತಿಂ ನ ಅತ್ಯ-
ಮಿವ ವಾಜಂ ಅಜ್ಯಾಷಧಿಸೋಮಾದ್ಯನೇಕಪ್ರಕಾರಂ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮುನ್ನಂ ಸಸವಾನ್ ಭೇಜಿವಾನ್ ಸನ್
ತ್ಯಂ ಸ್ತೋಮಯಸೇ | ಸ್ತೋತ್ರಭಿರಸ್ಮಾಭಿಃ ಸ್ತೋಮಾನೋ ವರ್ತಸೇ || ದಧೇ | ದಧಾತೇರ್ಲಿಟಿ ಲಿಟಿ-
ಸ್ತುರ್ಮಯೋರೇತಿರೇಜಿತಿ ತಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಏಶಿತ್ಯಾದೇಶಃ | ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ಪ್ರತ್ಯಯ-
ಸ್ವರಃ | ವಾವಶಾನಃ | ವಶ ಕಾಂತಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ಯಜ್ಞಲುಕಿ ದೀರ್ಘೋಽಕಿತ ಇತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ದೀರ್ಘಃ | ವ್ಯ-
ತ್ಯಯೇನ ಶಾನಚ್ | ಚಿತ್ವರಃ | ಸಸವಾನ್ | ಷಣಿ ಸಂಭಕ್ತ | ಕ್ವಸಾವಿಡಭಾವಃ | ನಲೋಪಃ | ಪ್ರತ್ಯ-

ಯಸ್ವರಃ | ಸ್ತೂಯಸೇ | ಪ್ವೌಞ್ ಸ್ತೌತಾ | ಕರ್ಮಣಿ ಯಕ್ | ಅಕೃತ್ಸಾರ್ವಧಾತುಕಯೋರಿತಿ
ದೀರ್ಘಃ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಾವಶಾನಃ—ಸೋಮರಸವನ್ನ ಪೇಕ್ಷಿಸಿ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಯಸ್ಮಿನ್—ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ |
ಸುತಂ—ಅಭಿಷವಾದಿ ಸಂಸ್ಕಾರಯುಕ್ತವಾದ | ಸೋಮಂ—ಸೋಮರಸವನ್ನು | ಜಠರೇ—ತನ್ನ ಉದರದಲ್ಲಿ |
ದಧೇ—ತುಂಬಿಕೊಂಡನೋ, | ಅಯಂ—ಉತ್ತರವೇದಿಯಲ್ಲಿರುವ | ಅಗ್ನಿಃ—ಅಗ್ನಿಯೂ ಸಹ | ಸಃ—ಅವನೇ
ಆಗಿದ್ದಾನೆ. | ಜಾತೇವೇದಃ—ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸಕಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಸಹಸ್ರಿಣಂ—(ಯುದ್ಧರಂಗದಲ್ಲಿ)
ನಾನಾವಿಧವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದೂ, | ಅತ್ಯಂ—ವೇಗವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳದ್ದೂ ಆದ | ಸಪ್ತಿಂ ನ—
ಅಶ್ವದೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ | ವಾಜಂ—ಆಜ್ಞ, ಓಷಧಿ, ಸೋಮ ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು | ಸಸವಾನ್—
ಸನ್—ಸೇವಿಸುತ್ತಾ | ಸ್ತೂಯಸೇ—(ನಮ್ಮಿಂದ) ಸ್ತುತಿಪಲ್ಲಡುತ್ತೀಯೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವನ್ನ ಪೇಕ್ಷಿಸಿದ ಇಂದ್ರನು ಅಭಿಷವಾದಿ ಸಂಸ್ಕಾರಯುಕ್ತವಾದ ಸೋಮರಸ
ವನ್ನು ತನ್ನ ಉದರದಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಕೊಂಡನೋ, ಉತ್ತರವೇದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯೂ ಸಹ ಅವನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಉತ್ಪನ್ನ
ವಾದ ಸಕಲ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ವೇಗಗಾಮಿಯಾದ ಯುದ್ಧರಂಗದಲ್ಲಿ ನಾನಾರೂಪವನ್ನು
ಅನುಭವಗಳನ್ನೂ ಪಡೆಯುವ ಅಶ್ವದಂತೆ ಆಜ್ಞಾದಿ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತಾ ನೀನು ನಮ್ಮಿಂದ
ಸ್ತುತಿಪಲ್ಲಡುತ್ತೀಯೆ.

English Translation

This is that Agni in whom Indra, desirous (of the oblation), placed
the effused Soma for (his own) belly: you are praised by us Jatavedas
enjoying the sacrificial food of many sorts like a rapid courser (enjoying
many pleasures in battle).

ವಿಶೇಷವಿಶಯಗಳು.

ಅಯಮಗ್ನಿಃ ಸಃ—ಉತ್ತರವೇದ್ಯಾಮಾಹುತ್ಯಧಿಕರಣಭೂತಾಹವನೀಯರೂಪತಯಾ ದೃಶ್ಯ-
ಮಾನಃ ಉತ್ತರವೇದಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಆಹವನೀಯವೆಂಬ ಅಗ್ನಿಯ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗಿರು
ವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ತನ್ನ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಕೂಡಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವುದೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ವಾವ-
ಶಾನಃ ಇಂದ್ರಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸುತಂ ಸೋಮಂ ಜಠರೇ ದಧಾರ | ಈ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದಿಂದ ಅರ್ಪಿತ
ವಾಗಿರುವ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಅದನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಇರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವನು
ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಮಹಿಮೆಯಿಂದಲೇ ಈ
ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವನೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಜಾತೇವೇದಃ—ಈ ಪದದಿಂದ ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ, ಸಹಸ್ರಿಣಂ ಅತ್ಯಂ ಸಪ್ತಿಂ ನ-
ವೇಗವಶಾತ್ ಅತನಶೀಲಂ ಅಶ್ವಮಿವ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿರುವ ರೂಪಾಂತರಗಳನ್ನು (ಗಮನಗಳನ್ನು)

ಹೊಂದುವ ಕಾರಣದಿಂದ ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಅಶ್ವದಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ಇರುವನೆಂದು ಹೋಲಿಸಿ ಹೇಳಿ, ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಆಜ್ಞ, ಓಷಧಿ ಸೋಮವೇ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಹೊಂದಿರುವನು ಎಂದೂ, ಸ್ತೋತ್ರಗಳಾದ ಋತ್ವಿಜರಿಂದ ಈ ಅಗ್ನಿಯೇ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವನು ಎಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅತ್ಯಂ—ಅತನಶೀಲಂ ಅತ್ಯಶಬ್ದವು ಅಶ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೭) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಸಪ್ತಂ—ಈ ಪದವು ಅಶ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೭) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಮಾ ನೋ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣೋ ಅರ್ಯಮಾಯುರಿದ್ರೌ ಋಭುಕ್ಷಾಃ ಮರುತೇ ಪರಿ ಖ್ಯನ್ |
ಯದ್ವಾಜಿನೋ ದೇವಜಾತಸ್ಯ ಸಪ್ತೇಃ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮೋ ವಿದಥೇ ವೀರ್ಯಾಣಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೨-೧)

ಈ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅಶ್ವವು ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ ಎಂದೂ ಆ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದೆಂದೂ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ನಾವಶಾನಃ—ವಶ್ಯೇರ್ವಾ ವಾಶ್ಯತೇರ್ವಾ (ನಿ. ೫-೧) ಈ ಪದವು ಕಾಂತ್ಯರ್ಥಕವಾದ ವಶಧಾತುವಿನಿಂದ ಲಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಶಬ್ದಮಾಡು ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ವಾಶ್‌ಧಾತುವಿನಿಂದಲಾಗಲಿ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಕಾಮಯಮಾನಃ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸುತಂ—ಸುಜ್ಞ ಅಭಿಷವೇ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣ್ಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತ್ವಾದಿಗೆ ಸತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ದಧೇ—ಡುಧಾಜ್ಞ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಿಟಸ್ತುರ್ದುಯೋರೇಶಿರೇಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯದ್ವೈತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜಠರೇ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ. ಧಾತು. ಜನೇರರಷ್ಚಚಿ (ಉ. ಸೂ. ೫-೭೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅರ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿನ ಅಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಡಕಾರಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಾವಶಾನಃ—ವಶ ಕಾಂತೌ. ಧಾತು. ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಜ್ ಬಂದಾಗ ಯಜೋಚಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಸನ್ಯಜೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ದೀರ್ಘೋಕಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೮೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ವ್ಯತ್ಯಯೋಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜ್‌ಲುಜ್‌ಂತದಮೇಲೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಶಾನಚಾದೇಶ. ಇದು ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಸವಾನ್—ಷಣ ಸಂಭಕ್ತೌ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಕ್ವಸುಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕ್ವಸುರಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ವಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ತೋತ್ರೇ—ಪೃಷ್ಠಾ ಸ್ತುತೌ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಟ್. ಧಾಸಃ ಸೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಧ್ಯಮಪುರು ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ಸೇ ಆದೇಶ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇಯೇಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕ್. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಕೃತ್ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಯೋದೀರ್ಘಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೇ ಯತ್ರೇ ದಿವಿ ವರ್ಚಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಯದೋಷಧೀಷ್ಟಸ್ವಾ ಯಜತ್ರ |

ಯೇನಾಂತರಿಕ್ಷಮುರ್ವಾತತಂಥ ತ್ವೇಷಃ ಸ ಭಾನುರರ್ಣವೋ ನೃಚಿಕ್ಷಾಃ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೇ | ಯತ್ | ತೇ | ದಿವಿ | ವರ್ಚಃ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ | ಯತ್ | ಓಷಧೀಷು | ಅಪ್ಸಾಸು | ಅ | ಯಜತ್ರ |
ಯೇನ | ಅಂತರಿಕ್ಷಂ | ಉರು | ಆತತಂಥ | ತ್ವೇಷಃ | ಸಃ | ಭಾನುಃ | ಅರ್ಣವಃ | ನೃಚಿಕ್ಷಾಃ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯಜತ್ರ ಯಜನೀಯ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ದಿವಿ ದ್ಯುಲೋಕೇ ಯದ್ವರ್ಚ ಆದಿತ್ಯಾಖ್ಯಂ ಯಜ್ಞೋತಿ-
ಸ್ತತ್ರೇ ತನ್ಯವ ಜ್ಯೋತಿಃ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಮಾಹವನೀಯಾದಿರೂಪತಯಾ ವರ್ತಮಾನಂ ಯತ್ರೇಜಸ್ತತ್ರೇ-
ದೀಯಮೇವ | ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ತೇಜೋಽಭಿಧಾಯ ಗೂಢಂ ಜ್ಯೋತಿರಭಿಧತ್ತೇ | ಯದೋಷಧೀಷ್ಟಸ್ವಿತಿ |
ಓಷಧೀಷ್ಟರಣಿಪ್ರಭೃತಿಷು ಕಾಷ್ಠೇಷು ಯತ್ರೇಜಃ | ಯದ್ವಾ | ಓಷಧೀಷು ವನಸ್ಪತ್ಯಾದಿಷು ಸೋಮಾಖ್ಯಂ
ಯತ್ರೇಜೋಽಪ್ಸು ಜಲೇಷು ಯದಾರ್ವಾಖ್ಯಂ ತೇಜಸ್ತತ್ಸರ್ವಂ ಆ ಸರ್ವತ್ರೇ ವರ್ತಮಾನಂ ತೇಜಸ್ತಾವಕ-
ಮೇವ | ಕಿಂಚಿ ಯೇನ ವಾಯುರೂಪೇಣ ತೇಜಸಾಂತರಿಕ್ಷಮಾಕಾಶಮುರ್ವಾತತಂಥ ಆತೇನಿಥ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ
ಕೃತವಾನಸಿ | ತ್ವೇಷೋ ದೀಪ್ತಿಮಾನ್ ಅತ ಏವ ಭಾನುರ್ಭಾಸಮಾನೋ ನೃಚಿಕ್ಷಾ ನೃಣಾಂ ಸಾಕ್ಷಿ-
ತಯಾ ಪ್ರಷ್ಠಾರ್ಣವಃ ಸಮುದ್ರವನ್ಮಹಾನ್ | ಸ ತಾದೃಶಸ್ತ್ವಮಂತರಿಕ್ಷಮಾತೇನಿಥೇತಿ ಪೂರ್ವೇಣಾ-
ನ್ವಯಃ | ಉಕ್ತಾರ್ಥೇ ವಾಜಸನೇಯಕಂ | ಅಗ್ನೇ ಯತ್ರೇ ದಿವಿ ವರ್ಚಃ ಇತ್ಯಾದಿತ್ಯೋ ವಾ ಅಸ್ಯ ದಿವಿ
ವರ್ಚಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಮಿತ್ಯಯಮಗ್ನಿಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಯದೋಷಧೀಷ್ಟಸ್ವಾ ಯಜತ್ರೇತಿ ಯ ಏವಾಷಧೀಷು
ಚಾಪ್ಸು ಚಾಗ್ನಿಸ್ತಮೇತದಾಹ ಯೇನಾಂತರಿಕ್ಷಮುರ್ವಾತತಂಥೇತಿ ವಾಯುಃ ಸ ತ್ವೇಷಃ ಸ ಭಾನುರ-
ರ್ಣವೋ ನೃಚಿಕ್ಷಾ ಇತಿ ಮಹಾಂತ್ಸಭಾನುರರ್ಣವೋ ನೃಚಿಕ್ಷಾ ಇತ್ಯೇತತ್ | ಶತೆ. ಬ್ರಾ. ೭-೧-೨೩ | ಇತಿ ||
ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ | ಉದಾತ್ತಯಣೋ ಹಲ್ಯಾರ್ವಾಧಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಓಷಧೀಷು | ಓಷಧೀಶ್ಚ
ವಿಭಕ್ತಾವಪ್ರಥಮಾಯಾಮಿತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಅಪ್ಸು | ಸಾರ್ವೇಕಾಚಿ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅ-
ತತಂಥ | ತನು ವಿಸ್ತಾರ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಿಟಿ ಥಲಿ ಬಭೂಥಾತತಂಥ ಜಗ್ಮುಃ ವವರ್ಥೇತಿ ನಿಸಾನಾದಿಡೇತ್ಯಾ-

ಭ್ಯಾಸಲೋಪಾ ನ ಭವಂತಿ | ಲಿತೀತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ಮನಾರ್ಹೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ |
ಅರ್ಣವಃ | ಅರ್ಣಾಂಸ್ಯ ಸ್ಥಿತ್ಯಂತೀತಿ ಮತುಬರ್ಣೇ ವಪ್ರಕರಣೇಽಸ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯಂತೆ ಇತಿ ವಪ್ರತ್ಯಯಃ |
ಅರ್ಣಸಃ ಸಲೋಪಶ್ಲೇಷಿ ಸಲೋಪಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ನೃಚಕ್ಷಾಃ | ಚಕ್ಷಿಜ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ |
ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗ್ವಾಚ್ಯಯಂ ಧಾತುರತ್ರಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಮಾತ್ರೇ ವರ್ತತೇ | ಚಕ್ಷೇರ್ಬಹುಲಂ ಶಿಚ್ಚೇತ್ಯಸುನ್ |
ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಯಜತ್ರ—ಯಜ್ಞಾರ್ಹನಾದ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, | ದಿವಿ—ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ | ಯತ್
ವರ್ಚಃ—ಆದಿತ್ಯಾಖ್ಯವಾದ ಯಾವ ತೇಜಸ್ಸಿದೆಯೋ, | ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ—ಆಹವನೀಯಾದಿ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿ
ಯಾವ ತೇಜಸ್ಸಿದೆಯೋ, | ಓಷಧೀಷು—ಅರಣಿಯೇ ಮುಂತಾದ ಓಷಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ತೇಜಸ್ಸು ಅಂತರ್ಗತ
ವಾಗಿದೆಯೋ, ಮತ್ತು | ಅಪ್ಸು—ಉದಕಗಳಲ್ಲಿ | ಯತ್—ಔರ್ವಾಖ್ಯವಾದ ಯಾವ ತೇಜಸ್ಸು | ಅ—ಸರ್ವತ್ರ
ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಹರಡಿದೆಯೋ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಸಹ | ತೇ—ನಿನ್ನ ತೇಜೋವಿಶೇಷಗಳೇ ಆಗಿವೆ | ಯೇನ—ವಾಯುರೂಪ
ವಾದ ಯಾವ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ | ಅಂತರಿಕ್ಷಂ—ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು | ಉರು—ವಿಸ್ತೃತವಾದದ್ದನ್ನಾಗಿ | ಆತತಂಥ—
ನಿರ್ಮಿಸಿದೆಯೋ | ಸಃ—ಆ ನಿನ್ನ ತೇಜಸ್ಸು | ತ್ವೇಷಃ—ದೀಪ್ತಿಮತ್ತಾದುದೂ, | ಭಾಸುಃ—ಭಾಸಮಾನ
ವಾದುದೂ, | ನೃಚಕ್ಷಾಃ—ಮಾನವರ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದೂ ಆಗಿ | ಅರ್ಣವಃ—ಸಮುದ್ರ
ದಂತೆ ಅತ್ಯಂತ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿದೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಯಜ್ಞಾರ್ಹನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯಾಖ್ಯವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿದೆಯೋ, ಆಹವನೀಯಾದಿ
ರೂಪದಲ್ಲಿ ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ತೇಜಸ್ಸಿದೆಯೋ, ವಸಸ್ಪತಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿ ಯಾವ ತೇಜಸ್ಸಿದೆಯೋ, ಉದಕ
ಗಳಲ್ಲಿ ಔರ್ವಾಖ್ಯವಾದುದು ಯಾವುದಿದೆಯೋ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಸಹ ನಿನ್ನ ತೇಜೋವಿಶೇಷಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ವಾಯುರೂಪ
ವಾದ ಯಾವ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ನೀನು ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ವಿಸ್ತೃತವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದೆಯೋ, ಆ ನಿನ್ನ ತೇಜಸ್ಸು ದೀಪ್ತಿ
ಮತ್ತಾದುದೂ, ಭಾಸಮಾನವಾದುದೂ, ಮಾನವರ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದೂ ಆಗಿ ಸಮುದ್ರದಂತೆ
ಅತ್ಯಂತ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿದೆ.

English Translation.

Adorable Agni, your radiance that is in the heaven, on the earth, in
the plants, in the water, and wherewith you overspread the firmament,
that is shining and resplendent, overlooking man (vast as) the ocean.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಯಜತ್ರ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಯಜನೀಯ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಪೂಜಿಸಲರ್ಹನಾದವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ
ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ.

ದಿವಿ ಯತ್ ವರ್ಚಃ ತೇ—ದ್ಯುಲೋಕೇ ಆದಿತ್ಯಾಖ್ಯಂ ಯತ್ ಜ್ಯೋತಿಃ ತತ್ ತನ್ನೇ |
ವರ್ಚಃ ಎಂಬ ಪದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ತೇಜಸ್ಸು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ

ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಸರ್ವರಿಗೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಆದಿತ್ಯನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ತೇಜಸ್ಸು ಅಗ್ನಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ ತೇಜಸ್ಸಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ—ಆಹವನೀಯಾದಿ ರೂಪತಯಾ ವರ್ತಮಾನಂ ಯತ್ತೇಜಃ | ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಆಹವನೀಯ, ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ, ಎಂಬ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಯಾಗಾರ್ಹವಾಗಿರುವ ಪಾರ್ಥಿವಾ ಅಗ್ನಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ ತೇಜಸ್ಸು ಕೂಡ ಅಗ್ನಿಯ ತೇಜಸ್ಸೇ ಆಗಿರುವುದು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಪ್ರಭೂತವಾದ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ ಆದಿತ್ಯ ಮತ್ತು ತ್ರೇತಾಗ್ನಿಗಳು ಅಗ್ನಿಯ ತಾದಾತ್ಮ್ಯಭಾವದಿಂದ ಇರುವಿಕೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದನ್ನು ವ್ಯಾಪನಾರ್ಹವಾಗಿರುವ ಆಧಾರವನ್ನೂ ಯದೋಷಧೀಷ್ಟಸ್ವಾ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಓಷಧೀಷು—ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಮಥನಮಾಡುವಾಗ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಅಗ್ನಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವಾಗಿರುವ ಆರಣಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾಗುವ ಸೋಮರೂಪದಿಂದ ಇರುವ, ವನಸ್ಪತಿಯೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ (ಯೂಪಸ್ತಂಭ) ಇರುವ, ಅಪ್ಸು ಉದಕಗಳಲ್ಲಿ ಔರ್ವ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ, ತೇಜಸ್ಸು, ಓಷಧಿ ವನಸ್ಪತಿ ಉದಕಗಳಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪವಾಗಿರುವ ತೇಜಸ್ಸು ಇವೆಲ್ಲವೂ ತಾವಕಮೇವ ಅಗ್ನಿಯ ತೇಜಸ್ಸುಗಳೇ ಆಗಿವೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ, ಅಗ್ನಿಯ ತೇಜಸ್ಸು ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿಯಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅಗ್ನಿಯ ತೇಜಸ್ಸು ಪ್ರಭೂತವಾದ ಮತ್ತು ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಯೇನಾಂತರಿಕ್ಷಂ ಉರು ಆತತಂಥ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ನಾಯುರೂಪೇಣ ತೇಜಸಾ ಆಕಾಶಂ ಆತತಂಥ ಅಗ್ನಿಯು ನಾಯುರೂಪವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವನು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ತ್ವೇಷಃ, ಭಾನುಃ, ನೃಚಿಕ್ಷಾಃ, ಅರ್ಣಿವಃ—ದೀಪ್ತಿಮಾನ್, ಭಾಸಮಾನಃ, ನೃಣಾಂ ಸಾಕ್ಷತಯಾ ದ್ರಷ್ಟಾ, (ಅರ್ಣಿವಃ) ಸಮುದ್ರವತ್ ಮಹಾನ್ | ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿರುವನು, ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವನು, ಮನುಷ್ಯರು ಆಚರಿಸುವ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ ಇರುವನು, ಉದಕಗಳ ರಾಶಿಯಾದ ಸಮುದ್ರವು ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ದೊಡ್ಡವನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಭೂತವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವುದರ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಭಾವವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ಅಂಶವು ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅಲ್ಲಿಯ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದೆ—

ಅಗ್ನೇ ಯತ್ತೇ ದಿವಿ ವರ್ಚ ಇತ್ಯಾದಿತ್ಯೋ ನಾ ಅಸ್ಯ ದಿವಿ ವರ್ಚಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಮಿತ್ಯಯಮಗ್ನಿಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಯದೋಷಧೀಷ್ಟಸ್ವಾ ಯಜತ್ತೇತಿ ಯ ಏನೌಷಧೀಷು ಚಾಪು ಚಾಗ್ನಿಸ್ತಮೇತದಾಹ ಯೇನಾಂತರಿಕ್ಷಮುರ್ವಾತತಂಥೇತಿ ನಾಯುಃ ಸ ತ್ವೇಷಃ ಸ ಭಾನುರರ್ಣಿವೋ ನೃಚಿಕ್ಷಾ ಇತಿ ಮಹಾನ್ ಭಾನುರರ್ಣಿವೋ ನೃಚಿಕ್ಷಾ ಇತ್ಯೇತತ್ ||

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೭-೧-೨೩)

ಇಲ್ಲಿ ದ್ಯು ಪೃಥಿವೀ ಓಷಧಿ ವನಸ್ಪತಿ ಉದಕ, ಅಂತರಿಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ತೇಜಸ್ಸಿನ ಸ್ಥಿತಿಯೂ, ಅಗ್ನಿಯು ಕರ್ಮ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ ತೇಜಸ್ಸಿನ ರಾಶಿಯಾಗಿ ಇರುವಿಕೆಯೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ದಿವಿ—ಉಡಿದಂಸದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ—ಉದಾತ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಣ್ ಬಂದು ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಯೋ-
ಣೋಹಲ್ಪೂರ್ವಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಓಷಧೀಷು—ಇದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮೀ ಬಹುವಚನ ಸರವಾದಾಗ ಓಷಧೀಶ್ಚ ವಿಭಕ್ತಾವಪ್ರಥಮಾಯಾಂ
ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಪ್ಪು—ಸಪ್ತಮೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾವೇಕಾಚೆಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮)
ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆತತಂಥ—ಆಜ್ಞಾ ಉಪಸರ್ಗ. ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ. ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ಧಲಾ
ದೇಶ. ಬಭೂಥಾತತಂಥ ಜಗ್ಯಂಭವರ್ತ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ
ಇಡಾಗಮವೂ ಏತ್ವಾಭ್ಯಾಸಲೋಪಗಳೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ
ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಾಚೋದಾತ್ತವತಿ
ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಅ) ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಣವಃ—ಅರ್ಣಾಂಸಿ ಅಸ್ಮಿನ್ ಸಂತಿ ಇತಿ ಅರ್ಣವಃ ವಪ್ರಕರಣೇ ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಸಿ ದೃಶ್ಯತೇ
(೫-೩-೧೦೯-೧) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಮತ್ತುಬರ್ಧದಲ್ಲಿ ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅರ್ಣಸಃ ಸಲೋಪಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು
ಸರವಾದಾಗ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ನೃಚಕ್ಷಾಃ—ಚಕ್ಷಿಜ್ ನೃಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು ಅದಾದಿ. ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗರ್ಥಕವಾದ ಧಾತು
ವಾದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ (ಪ್ರಕಾಶ) ಮಾತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಚಕ್ಷೇರ್ಬಹುಲಂಶಿಚ್ಚ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬-೭೨)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಿತ್ವನಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಖ್ಯಾತಾದೇಶ ಬರುವು
ದಿಲ್ಲ. ಕಾರಕಪೂರ್ವಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೇ ದಿವೋ ಅರ್ಣಮುಚ್ಛಾ ಜಿಗಾಸ್ಯುಚ್ಛಾ ದೇವಾ ಉಚಿಷೇ ಧಿಷ್ಣಾ ಯೇ ।

ಯಾ ರೋಚನೇ ಪರಸ್ತಾತ್ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಯಾಶ್ಚಾನಸ್ತಾದುಪತಿಷ್ಠಂತ ಆಸಃ ॥ ೩ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೇ | ದಿವಃ | ಅರ್ಣಂ | ಅಚ್ಛ | ಜಿಗಾಸಿ | ಅಚ್ಛ | ದೇವಾನ್ | ಉಚಿಷೇ | ಧಿಷ್ಣಾಃ | ಯೇ |

ಯಾಃ | ರೋಚನೇ | ಪರಸ್ತಾತ್ | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ | ಯಾಃ | ಚ | ಅನಸ್ತಾತ್ | ಉಪತಿಷ್ಠಂತೇ | ಆಸಃ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಂ ದಿವೋಽರ್ಣಂ ದ್ಯುಲೋಕೇ ವರ್ತಮಾನಮರ್ಹೋಽಭೋಽಚ್ಛಾಭಿಲಕ್ಷ್ಯ
ಜಿಗಾಸಿ | ಧೂಮದ್ವಾರಾ ಪ್ರಾಪ್ನೋಷಿ | ಕಿಂಚಿ | ಧಿಷ್ಣಾಃ | ಧಿಯಂ ಬುದ್ಧ್ಯುಪಹಿತಂ ದೇಹಮುಷ್ಣಂ-
ತ್ಯುಷ್ಣೀಕುರ್ವಂತೀತಿ ಧಿಷ್ಣಾಃ ಪ್ರಾಣಾಭಿಮಾನಿನೋ ದೇವಾಃ | ತಾನ್ಪ್ರಾಣಾಖ್ಯಾನ್ದೇವಾನಚ್ಛಾನುಕ್ರಮೇ-
ರ್ಹೋಚಿಷೇ | ಸಮವೇತಾನ್ತರೋಷಿ | ಸಮವೇತಾ ಭವತೇತ್ಯುಕ್ತವಾನಸೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಸೂರ್ಯ-
ಲೋಕಸ್ಯ ಪರಸ್ತಾದುಪರಿ ರೋಚಿನೇ | ರೋಚಿನೋ ನಾಮಾಯಂ ಲೋಕೋ ಯತ್ರಾಗ್ನೇಯಂ
ಜ್ಯೋತಿಸ್ತಪತಿ | ತಸ್ಮಿನ್ನಾಸಮಾನೇ ರೋಚಿನಾಖ್ಯೇ ಲೋಕೇ ಯಾ ಆಪೋ ವಿದ್ಯಂತೇ ಅವಸ್ತಾ-
ತ್ಸೂರ್ಯಲೋಕಾದಧಸ್ತಾದಂತರಿಕ್ಷಲೋಕೇ ಯಾಶ್ಚಾಪ ಉಪತಿಷ್ಠಂತೇ ವರ್ತಂತೇ ವಾ ಉಭಯಾರ-
ಪಸ್ತ್ವಂ ಪ್ರೇರಯಸಿ | ಉಕ್ತಾರ್ಥೋ ವಾಜಸನೇಯಿಭಿಃ ಸ್ಪಷ್ಟಮಭಿಹಿತಃ | ಆಪೋ ವಾ ಅಸ್ಯ ದಿವೋಽ-
ರ್ಣಸ್ತಾ ಏಷ ಧೂಮೇನಾಚ್ಛೇತ್ಯಚ್ಛಾ ದೇವಾ ಊಚಿಷೇ ಧಿಷ್ಣಾ ಯ ಇತಿ ಪ್ರಾಣಾ ನೈ ದೇವಾ
ಧಿಷ್ಣಾಸ್ತೇ ಹಿ ಸರ್ವಾ ಧಿಯ ಇಷ್ಟಂತಿ ಯಾ ರೋಚಿನೇ ಪರಸ್ತಾತ್ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಯಾಶ್ಚಾ ವಸ್ತಾದುಪತಿ-
ಷ್ಠಂತ ಆಪ ಇತಿ ರೋಚಿನೋ ಹ ನಾನ್ಯೇಷ ಲೋಕೋ ಯತ್ರೈಷ ಏತತ್ತಪತಿ ತದ್ಯಾಶ್ಚೈತಂ ಪರೇ-
ಣಾಪೋ ಯಾಶ್ಚಾ ವರೇಣ ತಾ ಏತದಾಹ | ಶತ. ಬ್ರಾ. ೭-೧-೨೪ | ಇತಿ | ತಾ ಉಭಯಾರಪಸ್ತ್ವಂ ಪ್ರೇರ-
ಯಸೀತಿ || ಅರ್ಣಂ | ಋಗತಾವಿತ್ಯಸ್ಮಾದುದಕೇ ನುಟ್ ಚೇತ್ಯಸುನ್ನುಡಾಗಮಶ್ಚ | ಅರ್ಯತೇ ಪ್ರಾ-
ರ್ಥ್ಯತೇ ತಪ್ತಿಸಾಸುಭಿರಿತ್ಯರ್ಣಃ | ಸಕಾರಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ | ನಿತ್ವಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಜಿಗಾಸಿ | ಗಾ
ಸ್ತುತಾ ಚ ಛಂದಸೀತ್ಯಯಂ ಧಾತುಶ್ಚಕಾರಾದ್ಧಮನೇ ವರ್ತಮಾನೋ ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಃ | ಬಹುಲಂ
ಛಂದಸೀತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ವಂ | ನಿಘಾತಃ | ಊಚಿಷೇ | ಬ್ರೂಚ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚೀತ್ಯೇತಸ್ಯ ಲಿಟ
ಆರ್ಧಧಾತುಕತ್ವಾದ್ಧ್ರವೋ ವಚಿಃ | ಪಾ. ೨-೪-೫೩ | ಇತಿ ವಚ್ಯಾದೇಶಃ | ಅಸಂಯೋಗಾಲ್ಲಿಟ್ ಕಿಡಿತಿ
ಕಿದ್ವದ್ಭಾವಾದ್ವಚಿಸ್ವಪೀತ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಅಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ಲಿಟ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯೋಭಯೇಷಾಮಿತಿ ಸಂಪ್ರ-
ಸಾರಣಂ | ಆರ್ಧಧಾತುಕ ಇಟ್ | ನಿಘಾತಃ | ಧಿಷ್ಣಾಃ | ಉಷ ಪ್ಲುಷ ದಾಹೇ | ಧಿಯ ಉಷ್ಣಂತೀತಿ
ಸಾನಸಿಧರ್ಣಸಿಪರ್ಣಸಿತಂಡುಲಾಂಕುಶಚಿಷಾಲೇಲ್ವಲಪಲ್ವಲಧಿಷ್ಣ್ಯಶಲ್ಯಾ ಇತಿ ನಿಸಾತನಾತ್ ಯನ್ನು-
ಡಾಗಮಧಾತ್ವಾದಿಲೋಪೋಪಪದಹ್ರಸ್ವಾದಯಃ ಸರ್ವೇ ಸಿದ್ಧಾ ಭವಂತಿ | ನಿತ್ವಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಅವ-
ಸ್ತಾತ್ | ಅವರಶಬ್ದಾತ್ ದಿಕ್‌ಭೆದೇಭ್ಯಃ ಸಪ್ತಮೀಪಂಚಮೀತ್ಯಾದಿನಾ ಅಸ್ತಾತಿಃ | ತಸ್ಮಿನ್ನಿಭಾಷಾ-
ವರಸ್ಯ | ಪಾ. ೫-೩-೪೧ | ಇತ್ಯನಾದೇಶಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಉಪತಿಷ್ಠಂತೇ | ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತಾ | ಉಪ-
ಪೂರ್ವಾತ್ತಿಷ್ಠತೇರಕರ್ಮಕಾಚ್ಛ (ಪಾ. ೧-೩-೨೭ | ಇತ್ಯಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | (ತ್ವಂ—ನೀನು) | ದಿವಃ—ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ | ಅರ್ಣಂ ಅಚ್ಛ—
ಉದಕಕ್ಕೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ | ಜಿಗಾಸಿ—ಹೋಗುತ್ತೀಯೆ (ಅದರೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೀಯೆ) | ಧಿಷ್ಣಾಃ—
ಪ್ರಾಣರೂಪದಲ್ಲಿರುವ | ದೇವಾನ್—ದೇವತೆಗಳನ್ನು | ಅಚ್ಛ—ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ | ಊಚಿಷೇ—ಒಂದಾಗಿ ಸೇರಿಸು
ತ್ತೀಯೆ | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ—ಸೂರ್ಯಲೋಕದ | ಪರಸ್ತಾತ್—ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ | ರೋಚಿನೇ—ರೋಚನವೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ
ಲೋಕದಲ್ಲಿ | ಯಾಃ—ಯಾವ ಉದಕಗಳವೆಯೋ (ಮತ್ತು) | ಅವಸ್ತಾತ್—ಸೂರ್ಯಲೋಕಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕೆಳಗಡೆ

ಇರುವ ಅಂತರಕ್ಷಲೋಕದಲ್ಲಿ | ಯಾಶ್ಚ ಅಪಃ—ಯಾವ ಉದಕಗಳು | ಉಪತಿಷ್ಠಂತೇ—ಇರುತ್ತವೆಯೋ (ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಚೈತನ್ಯಗೊಳಿಸುತ್ತೀಯೆ) ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ಉಧ್ವಾರ್ಥಭಿಮುಖವಾಗಿ ಪ್ರಸರಿಸಿ ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಉದಕವನ್ನು ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೀಯೆ. ಸ್ವಾಣರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ ಒಂದಾಗುವಂತೆ ಸೇರಿಸುತ್ತೀಯೆ. ಸೂರ್ಯಲೋಕದ ನೇಲುಭಾಗವಾದ ರೋಚನವೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಲೋಕದಲ್ಲೂ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯಲೋಕದ ಕೆಳಗಡೆ ಇರುವ ಅಂತರಕ್ಷಲೋಕದಲ್ಲೂ ಯಾವ ಉದಕಗಳಿವೆಯೋ ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ನೀನು ಚೈತನ್ಯಗೊಳಿಸುತ್ತೀಯೆ. ಎಂದರೆ ಪ್ರವಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೀಯೆ.

English Translation

you move, Agni, to the vapour in heaven; you congregate the divinities who are the vital airs (of the body); you animate the waters in the bright region above the sun, as well as those that are in the firmament beneath.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ದಿವೋ ಅರ್ಣಂ ಅಚ್ಛ ಜಿಗಾಸಿ—ದ್ಯುಲೋಕೇ ವರ್ತಮಾನಂ ಅಮ್ನಃ ಅಭಿಲಕ್ಷ್ಯ ಧೂಮದ್ವಾರಾ ಪ್ರಾಪ್ನೋಷಿ | ಅರ್ಣಸ್ ಎಂಬ ಪದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೪) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಉದಕಗಳನ್ನು ಧೂಮರೂಪದಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಧಿಷ್ಣಾಃ—ಬುದ್ಧ್ಯುಪಹಿತಂ ದೇಹಮುಷ್ಣಂತಿ ಉಷ್ಣೀಕುರ್ವಂತಿ ಇತಿ ಧಿಷ್ಣಾಃ ಪ್ರಾಣಾಭಿಮಾನಿನೋ ದೇವಾಃ | ಯಾಸ್ಮರು ಧಿಷ್ಣ್ಯ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.—

ಧಿಷ್ಣ್ಯಾಧಿಷ್ಣೋ ಧಿಷ್ಣೋ ಧಿಷ್ಣಾಭವಃ ಧಿಷ್ಣಾ ವಾಗ್ಗಿಷೇರ್ಧಧಾತ್ಯರ್ಥೇ ಧೀಸಾದಿನೀತಿ ವಾ ಧೀಸಾನಿನೀತಿ ವಾ | (ನಿ. ೮-೪).

ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಧಿಷ್ಣಾಭವವಿನೊಡನೆ ದಧಧಾತುವು ಸೇರಿ ವಾಕ್ ಅರ್ಥಂ ಧಾರಯತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಅರ್ಥಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧವು ನಿತ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶಬ್ದವು ಅರ್ಥವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವುದು ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ, ಧೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಜ್ಞಾ ಅಥವಾ ಕರ್ಮ ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಇರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಕರ್ಮವನ್ನಾಗಲಿ, ಹೊಂದುವುದು ಎಂದೂ, ಪ್ರಜ್ಞೆಯಲ್ಲಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಕರ್ಮದಲ್ಲಾಗಲಿ ಇರುವುದು ಎಂದೂ, ಅರ್ಥವನ್ನು ಧಿಷ್ಣ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಉಪಾಧಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಶರೀರವನ್ನು ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಾಣಾಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಧಿಷ್ಣ್ಯ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಮತ್ತು ದೇವಾನ್ ಅಚ್ಛ ಉಚಿಷೇ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಾಣಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳು ಎಲ್ಲರೂ ಒಂದೇವಿಧವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳವರಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿರುವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಪರಸ್ತಾತ್ ರೋಚನೇ ಯಾ ಅಪಃ—ಸೂರ್ಯಲೋಕಸ್ಯ ಉಪರಿ ರೋಚನೋ ನಾಮಾಯಂ ಲೋಕಃ ಯತ್ರಾಗ್ನೇಯಂ ಜ್ಯೋತಿಃ ತಪತಿ | ತಸ್ಮಿನ್ ಭಾಸಮಾನೇ ರೋಚನಾಪ್ಯೇ

ಲೋಕೇ ಯಾಃ ಆಪಃ ವಿದ್ಯಂತೇ ಸೂರ್ಯಲೋಕಾತ್ ಅಧಸ್ತಾತ್ ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕೇ ಯಾಃ ಆಪಃ ಉಪತಿಷ್ಠಂತೇ ತಾ ಉಭಯಾರಪಸ್ತ್ವಂ ಪ್ರೇರಯಸಿ ಸೂರ್ಯಲೋಕದ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ ರೋಚನ ಎಂಬ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಉದಕಗಳನ್ನೂ ಸೂರ್ಯಲೋಕದ ಕೆಳಭಾಗವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ಉದಕಗಳನ್ನೂ ಅಗ್ನಿಯು ಲೋಕದ ಕ್ಷೇಮಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಿರುವನೆಂದು ವಿವರಿಸಿ ಈ ಮಂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿರುವ ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಆಪೋ ನಾ ಅಸ್ಯ ದಿವೋಽರ್ಣಸ್ತಾ ಏಷ ಧೂಮೇನಾಚ್ಛೇತ್ಯಚ್ಛಾ ದೇವಾ ಉಚಿಷೇ
ಧಿಷ್ಣಾ ಯ ಇತಿ ಪ್ರಾಣಾ ನೈ ದೇವಾ ಧಿಷ್ಣಾಸ್ತೇ ಹಿ ಸರ್ವಾ ಧಿಯ ಇಷ್ಟಂತಿ ಯಾ ರೋ-
ಚನೇ ಪರಸ್ತಾತ್ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಯಾಶ್ಚಾವಸ್ತಾದುಪತಿಷ್ಠಂತ ಆಪ ಇತಿ ರೋಚನೋ ಹ ನಾ-
ಮೈಷ ಲೋಕೋ ಯತ್ರೈಷ ಏತತ್ತಪತಿ ತದ್ಯಾಶ್ಚೈತಂ ಪರೇಣಾಪೋ ಯಾಶ್ಚಾವರೇಣ
ತಾ ಏತದಾಹ | (ಶ. ಬ್ರಾ. ೬-೧-೨೪)

ಅಯಮರ್ಥೋ ವಾಚಸನೇಯಿಭಿಃ ಸ್ಪಷ್ಟಮುಕ್ತಃ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ಮಂತ್ರದ ಅರ್ಥವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅರ್ಣಂ—ಋ ಗತೌ ಧಾತು. ಉದಕೇ ನುಟೌಚಿ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಕ್ಕೆ ನುಡಾಗಮ. ಟತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆಧ್ಯವಯವವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅರ್ಯತೇ-ಪ್ರಾರ್ಥ್ಯತೇ ತಪ್ತಿ-ಪಾಸುಭಿರಿತಿ ಅರ್ಣಃ (ಬಾಯಾರಿಕೆಯುಳ್ಳವರಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುವುದು) ಭಾಂದಸವಾಗಿ ಅಂತ್ಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಿತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾ-ತ್ತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಚ್ಛ—ನಿಪಾತಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಿಗಾಸಿ—ಗಾ ಸ್ತೌ ಧಾತು. ಇದು ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಚಕಾರದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಗಮನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಶ್ಲನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಬಹುಲಂ ಛೇದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಚಿಷೇ—ಬ್ರೂಜ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಧಾಸಃ ಸೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೇ ಆದೇಶ. ಆರ್ಧಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವ ಈ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದಾಗ ಬ್ರೂವೋವಚಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ವಚ್ಯಾದೇಶ. ಅಸಂಯೋಗಾಲ್ಲಿಟ್ಕಿತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಕಿತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ವಜಿಸ್ವಪಿಯಜಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಉಕಾರರೂಪ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಲಿಟ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯೋಭಯೇಷಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸವಕಾರಕ್ಕೂ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪೂರ್ವರೂಪ. ಆರ್ಧಧಾತುಕಸ್ಯೇಡ್ವಲಾದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ, ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಿಷ್ಣ್ಯಾಃ—ಉಪ ಪ್ಲುಷ ದಾಡೇ ಧಾತು. ಧಿಯಃ ಉಷ್ಣಂತೀತಿ ಧಿಷ್ಣ್ಯಾಃ ಸಾನಸಿ ಧರ್ಣಸಿ ಪರ್ಣಸಿ ತೆಂಡುಲಾಂಕುಶ ಚೆಷ್ಣಾಲೇಲ್ವಲ ಸಲ್ವಲ ಧಿಷ್ಣ್ಯಶಲ್ಯಾಃ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೪೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪಾತನಾಡರಂ ವದರಿಂದ ನುಡಾಗಮ, ಧಾತ್ವಾದಿಲೋಪ, ಉಪಸದ (ಧೀ) ಹ್ರಸ್ವ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಸೂತ್ರಪ್ರವೃತ್ತಿ ಇಲ್ಲದೆ ಸಿದ್ಧ ವಾಗುತ್ತವೆ. ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪರಸ್ತಾತ್—ಸಪ್ತಮ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಸ್ತಾತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯುದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನಸ್ತಾತ್—ಅನರ ಶಬ್ದ. ದಿಕ್‌ಭೇದೈಃ ಸಪ್ತಮೀಪಂಚಮೀ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೨೭)ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಅಸ್ತಾತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ವಿಭಾಷಾನರಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನರ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅವಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯುದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಪತಿಷ್ಠಂತೇ—ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು. ಉಪ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಅಕರ್ವ- ಕಾಚ್ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತ ರೂಪ. ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಚ್ಚಬ್ಧದ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನು- ದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ತಿಜಾಚೋದಾತ್ತವತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಉಪ) ಸರ್ವಾನುದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪುರೀಷ್ಯಾಸೋ ಅಗ್ನಯಃ ಪ್ರವಣೇಭಿಃ ಸಜೋಷಸಃ ।

ಜುಷಂತಾಂ ಯಜ್ಞಮದ್ರುಹೋನಮಿನಾವಾ ಇಷೋ ಮಹೀಃ ॥ ೪ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಪುರೀಷ್ಯಾಸಃ | ಅಗ್ನಯಃ | ಪ್ರವಣೇಭಿಃ | ಸಜೋಷಸಃ |

ಜುಷಂತಾಂ | ಯಜ್ಞಂ | ಅದ್ರುಹಃ | ಅನಮಿನಾಃ | ಇಷಃ | ಮಹೀಃ ॥ ೪ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಪುರೀಷ್ಯಾಸಃ ಸಿಕತಾಸಂಮಿಶ್ರಾ ಅಗ್ನಯಶ್ಚಿತ್ಯಾ ಅಗ್ನಯಃ ಪ್ರವಣೇಭಿರ್ಮೃತ್ಪಾನನಸಾಧನ- ಭೂತೈರಭ್ರಾ ದಿಭಿಃ ಸಹಿತಾಃ ಸಜೋಷಸಃ ಪರಸ್ಪರಸಂಗತಾಃ ಸಂತೋ ಯಜ್ಞಮಸ್ಮಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣ- ಮಗ್ನಿಚಯನಪೂರ್ವಕಮಿಮಂ ಸೋಮಯಾಗಂ ಜುಷಂತಾಂ | ಸೇವಂತಾಂ | ಕಿಂಚಿ | ಅದ್ರುಹೋ- ದ್ರೋಗ್ಧಾರೋ ಯೂಯಮನಮೀನಾ ರೋಗಾದಿವರ್ಜಿತಾ ಮಹೀರ್ಮಹತ್ಯ ಇಷ ಊರ್ಜೋ ರೋಗಾದಿ

ರಹಿತಾನ್ಯನ್ನಾನ್ಯಸ್ಮಭ್ಯಂ ಪ್ರಯಚ್ಛತಾಂ || ಪುರೀಷ್ಯಾಃ | ಸ್ವಾ ಸಾಲನಪೂರಣಯೋಃ | ಈಷನ್ನಿತ್ಯನು-
ವೃತ್ತಾ ಶ್ವಾಪ್ಸಾಭ್ಯಾಂ ಕಿತ್ | ಉ. ೪-೨೭ | ಇತೀಷನ್ವತ್ಯಯಃ ಕಿಚ್ಛ | ಕಿತ್ವಾದ್ಗಣೇ ಪ್ರತಿಷಿಧ್ಯ
ಉದೋಷ್ಯ ಪೂರ್ವಸ್ಯೇತ್ಯುತ್ಪಂ | ರಪರಃ | ಪೃಣಾತಿ ಪೂರ್ಯತೇ ವೇತಿ ಪುರೀಷಂ | ಪುರೀಷಂ ಪೃಣಾತೇಃ
ಪೂರಯತೇರ್ನಾ | ನಿ. ೨-೨೨ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಕಃ | ತದರ್ಹಂತೀತಿ ಪುರೀಷ್ಯಾಃ | ಛಂದಸಿ ಚೇತಿ ಯಪ್ರತ್ಯಯಃ |
ಯಚಿ ಭಮಿತಿ ಭಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಯಸ್ಯೇತಿ ಲೋಪಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಪ್ರಾವಣೇಭಿಃ | ವನ ಷಣ
ಸಂಭಕ್ತಾವಿತ್ಯಸ್ಮಾತ್ಪಂಸಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಘಃ ಸ್ರಾಯೇಣೇತಿ ಕರಣೇ ಘಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ
ವನ್ಯತೇ ಸಂಭಜ್ಯತೇ ಸಂಶ್ಲಿಷ್ಯತೇ ಮೃದೇಭಿರಿತಿ ಪ್ರಾವಣಾನಿ ಖನಿತ್ರಾಣಿ | ಪ್ರನಿರಂತಃ | ಸಾ. ೮-೪-೫ |
ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಣತ್ವಂ | ವನಂ ಸಮಾಸೇ | ಸಾ. ೬-೨-೧೭೮ | ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿ-
ಸ್ವರಃ | ಯದ್ವಾ | ಪ್ರಜ್ಞಂ ಗತೌ | ಪ್ರವಂತೇ ಗಭೃಂತಿ ಮೃತ್ಪನನಂ ಪ್ರತಿತಿ ಚಲನಶಬ್ದಾರ್ಥಾದಕರ್ಮ-
ಕಾದ್ಯುಚ್ | ಸಾ. ೩-೨-೧೪೮ | ಇತಿ ಯುಚ್ | ಚಿತ್ಸೇರಃ | ಪೂರ್ವಸ್ಮಿನ್ಪ್ರೇವಗ್ರಹಾಭಾವಶ್ಚಾಂದಸ
ಇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಂ | ಜುಷಂತಾಂ | ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋರಿತ್ಯಸ್ಯ ಲೋಟಿ ರೂಪಂ | ಸಾದಾದಿತ್ವಾದನಿ-
ಘಾತಃ | ಮಹೀಃ | ಮಹಚ್ಛಬ್ದಾದುಗಿತಶ್ಚೇತಿ ಜೀಪ್ | ತಕಾರಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರೀಕಾಂ-
ತೋದಾತ್ತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಪುರೀಷ್ಯಾಃ—ಮರಳಿನ ಕುಂಡಗಳಲ್ಲಿರುವ | ಅಗ್ನಯಃ—ಚಿತ್ಯಾಗ್ನಿಗಳು | ಪ್ರವಣೇಭಿಃ—ಕುಂಡ
ಗಳನ್ನು ಅಗೆಯುವ ಸಾಧನಗಳೊಡನೆ | ಸಜೋಷಸಃ—ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಒಂದುಗೂಡಿ | ಯಜ್ಞಂ—ನಮ್ಮಿಂದ
ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಡುವ ಈ ಯಜ್ಞವನ್ನು | ಜುಷಂತಾಂ—ಸೇವಿಸಲಿ. (ಮತ್ತು) | ಅದ್ವುಹಃ—ಅಹಿಂಸಕವಾದವೂ, |
ಅನಮೀನಾಃ—ರೋಗಾದಿಗಳಿಂದ ವರ್ಜಿತವಾದವೂ | ಮಹೀಃ—ಪ್ರಭೂತವಾದವೂ ಆದ | ಇಷಃ—ಅನ್ನ
ಗಳನ್ನು (ಕೊಡಲಿ).

ಭಾವಾರ್ಥ

ಮರಳಿನ ಕುಂಡಗಳಲ್ಲಿರುವ ಚಿತ್ಯಾಗ್ನಿಗಳು ಕುಂಡಗಳನ್ನು ಅಗೆಯುವ ಸಾಧನಗಳೊಡನೆ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ
ಒಂದುಗೂಡಿ ನಮ್ಮಿಂದ ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಡುವ ಈ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಸೇವಿಸಲಿ. ಮತ್ತು ಅಹಿಂಸಕವಾದವೂ, ರೋಗಾದಿ
ಗಳಿಂದ ವರ್ಜಿತವಾದವೂ ಪ್ರಭೂತವಾದವೂ ಆದ ಅನ್ನಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಿ.

English Translation

May the benignant fires termed purishya, together with the instru-
ments (that have dug the pits in which they are placed) combined, accept
the sacrifice (and grant us) salutary and abundant food.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಪುರೀಷ್ಯಾಃ—ಅಗ್ನಯಃ ಯಾಸ್ಕರು ಪೃಣಾತೇಃ ಪೂರಯತೇರ್ನಾ ಪುರೀಷಂ (ನಿ. ೨-೭೧) ಎಂದು
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಗುರ್ಗಾಚಾಯರು ಪೂರಯಿತ್ಯ ಪ್ರೀಣಯಿತ್ಯ ಎಂದರೆ ತುಂಬುವುದು ಅಥವಾ ಸಂತೋಷಪಡಿ
ಸುವುದು ಎಂದು ಪುರೀಷಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಪೃಣಾತಿ ಪೂರ್ಯತೇ ನಾ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಮಾಡಿ, ಸಿಕತಾಸಂಮಿಶ್ರಾಃ ಅಗ್ನಯಃ ಯಜಮಾನರನ್ನು ಅವರವರ ಅಭಿಲಾಷೆಗಳಿಂದ ತುಂಬುವ, ಅಥವಾ ಯಜಮಾನರನ್ನು ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವ ಮರಳುಕುಂಡಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರವಣೇಭಿಃ—ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ವನ್ಯತೇ ಸಂಭಜ್ಯತೇ ಸಂಶ್ಲಿಷ್ಯತೇ ಮೃದೇಭಿರಿತಿ ಪ್ರಾವಣಾನಿ ಖನಿತ್ರಾಣಿ—ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ಇರುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಸಾಧನವಾದ ಗುದ್ದಲಿಯೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಎಂದೂ, ಮೃತ್ಪನ್ನನಸಾಧನಭೂತೈಃ ಅಭ್ರಾೞಿದಿಭಿಸ್ಸಹಿತಾಃ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಅಗ್ನಿಗಳು (ಮೃತ್ಪನ್ನನಸಾಧನಗಳಾದ) ಮಣ್ಣನ್ನು ಅಗೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ಸಾಧನಗಳಾದ ಗುದ್ದಲಿಗಳೊಡನೆಯೂ, ಇತರ ಅಗ್ನಿಗಳೊಡನೆಯೂ ಸೇರಿ ಯಜಮಾನರಿಂದ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಅಗ್ನಿಚಯನವೇ ಮೊದಲಾದ ಈ ಸೋಮಯಾಗಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸೇವಿಸಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ಅದ್ರುಹಃ ಅನಮೀನಾಃ—ಅಗ್ನಿಗಳು ದ್ರೋಹವನ್ನು ಮಾಡದಿರುವವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಈ ಅಗ್ನಿಗಳು ರೋಗಾದಿಗಳಿಂದ ವರ್ಜಿತವಾದ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಇಷಃ ಅನ್ನವನ್ನು ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇಷ ಎಂಬ ಪದವು ಅನ್ನನಾನುಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಪುರೀಷ್ಯಾಸಃ—ಪ್ಠಾ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಈಷನ್ ಎಂದು ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ ಶ್ಠಾ ಪ್ಠಾ ಭ್ಯಾಂಕಿತ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೪೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈಷನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ವವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಉದೋಷ್ಯಃ ಪೂರ್ವಸ್ಯ (ಪಾ.ಸೂ. ೭-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ಪ. ಉರಣಿ-ಪರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪೃಣಾತಿ ಪೂರ್ಯತೇ ವಾ ಏಭಿಃ ಇತಿ ಪುರೀಷಂ. ಪುರೀಷಂ ಪೃಣಾತೇಃ ಪೂರಯತೇರ್ವಾ (ನಿರು. ೨-೨೨) ಎಂಬುದಾಗಿ ಯಾಸ್ಕರೂ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಪುರೀಷಂ ಅರ್ಹಂತೀತಿ ಪುರೀಷ್ಯಃ ಛಂದಸಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯವಾದುದರಿಂದ ಯಚಿಭಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಯಸ್ಯೇತಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಸುಕಾಗಮ.

ಪ್ರಾವಣೇಭಿಃ—ವನ ಪಣ ಸಂಭಕ್ತೌ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಪುಂಸಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಘಃಪ್ರಾಯೇಣ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ವನ್ಯತೇ-ಸಂಭಜ್ಯತೇ-ಸಂಶ್ಲಿಷ್ಯತೇ ಮೃದ್ವೇಭಿರಿತಿ ಪ್ರವಣಾನಿ. ಖನಿತ್ರಾಣಿ. (ಹಾರೆ ಗುದ್ದಲಿ ಮುಂತಾದುವು) ಪುನಿರಂತಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ನಿಮಿತ್ತದಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಧಾತುನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ವನಂಸಮಾಸೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಪುಜ್ ಗತೌ. ಧಾತು. ಪ್ರವಂತೇ-ಗಚ್ಛಂತಿ ಮೃತ್ಖನನಂ ಪ್ರತಿ ಇತಿ ಪ್ರವಣಂ. ಚಲನಶಬ್ದಾರ್ಥಾದಕರ್ಮಕಾದ್ಯುಟ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಯುಪೋರನಾಕೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಿಂದಿನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಛಂದಸವಾಗಿ ಅವಗ್ರಹ ಬಂದಿಲ್ಲವೆನ್ನಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾ ಬಹುವಚನ-

ಪರವಾದಾಗ ಭಿಸಿಗೆ ಐಸ್‌ಭಾವ ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪವಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನೇರ್ಯುಲ್ಯೇತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಯ.

ಜುಷಂತಾಂ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅನಮೀನಾಃ—ನ ಇತ್ ಸುಭ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತರ ಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಹೀಃ—ಮಹತ್ ಶಬ್ದ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿದಾಗ ಉಗಿತತ್ವ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀವ್. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಮಹತ್ ಶಬ್ದದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಬೃಹನ್ಮಹತೋರುಪಸಂಖ್ಯಾನಂ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಇಳಾ^೧ನುಗ್ನೇ^೨ ಪುರು^೩ದಂಸಂ^೪ ಸನಿಂ^೫ ಗೋಃ^೬ ಶತ್ವ^೭ತ್ತಮಂ^೮ ಹವ^೯ಮಾನಾಯ^{೧೦} ಸಾಧ^{೧೧} ।

ಸ್ಯಾ^{೧೨}ನ್ಮಃ^{೧೩} ಸೂನು^{೧೪}ಸ್ತನಯೋ^{೧೫} ವಿಜಾ^{೧೬}ವಾಗ್ನೇ^{೧೭} ಸಾ^{೧೮} ತೇ^{೧೯} ಸುಮ^{೨೦}ತಿಭೂ^{೨೧}ತ್ವಸ್ಮೇ^{೨೨} ॥ ೫ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಇಳಾಂ | ಅಗ್ನೇ | ಪುರುದಂಸಂ | ಸನಿಂ | ಗೋಃ | ಶತ್ವತ್ವತಮಂ | ಹವಮಾನಾಯ | ಸಾಧ |

ಸ್ಯಾತ್ | ನಃ | ಸೂನುಃ | ತನಯಃ | ವಿಜಾವಾ | ಅಗ್ನೇ | ಸಾ | ತೇ | ಸುಮತಿಃ | ಭೂತು | ಅಸ್ಮೇ
ಇತಿ ॥ ೫ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಪುರುದಂಸಂ | ಅಪೋಃಪೋ ದಂಸೋ ವೇಷ ಇತಿ ಕರ್ಮನಾಮಸು ಸತಿತತ್ವಾ-
ದ್ವಂಸಃಶಬ್ದಃ ಕರ್ಮನಾಚೀ | ಪುರುಣಿ ಬಹುನಿ ದಂಸಾಂಸಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ | ತಾಂ ಬಹುಕ-
ರ್ಮಾಣಿಂ ಗೋಃ ಸನಿಂ ಗವಾದಿಪಶೂನ್ಸಂಪಾದಯಿತ್ರೀಮಿಳಾಮೇತನ್ನಾಮಿಕಾಂ ಗೋರೂಪಾಂ ದೇವತಾಂ
ಶತ್ವತ್ತಮಂ ನಿರಂತರಂ ಹವಮಾನಾಯ ಯಜಮಾನಾಯ ಮಹ್ಯಂ ಸಾಧ | ಸಾಧಯ | ಕಿಂಚಿ ನೋಃಸ್ಮಾಕಂ
ಸೂನುಃ ಪುತ್ರಸ್ತನಯಃ ಪೌತ್ರಃ ಸ್ಯಾದ್ಭವತಿತೀ ತೇ ತವ ಯಾ ಸುಮತಿಃ ಶೋಭನಾ ಬುದ್ಧಿಃ ಸಾ ವಿಜಾ-
ನಾಬಂಧ್ಯಾ ಸತ್ಯಸ್ಮೇ ಅಸ್ಮಾಕಂ ಭೂತು | ಭವತು || ಶತ್ವತ್ತಮಂ | ಉಚ್ಛಾದಿಷು ಪಾಠಾದಂತೋದಾ-
ತ್ತತ್ವಂ | ಸಾಧ | ರಾಧ ಸಾಧ ಸಂಸಿದ್ಧಾ | ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯಾರ್ಥೋಪಾಯಂ | ಲೋಪಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ
ಶಸ್ | ಸೇರ್ಹ್ಯಪಿಚ್ಛೇತಿ ಹಿರಾದೇಶಃ | ತಸ್ಯಾತೋ ಹೇರಿತಿ ಲುಕ್ | ನಿಘಾತಃ | ವಿಜಾವಾ | ಜನೀ
ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ | ಅಸ್ಮಾದನೈಭ್ಯೋಃಪಿ ದೃಶ್ಯಂತ ಇತಿ ವನಿಪ್ | ವಿಡ್ವನೋರನುನಾಸಿಕಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾತ್ವಂ |
ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಯಃ | ಭೂತು | ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ
ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಭೂಸುವೋಸ್ತಿಜಾತಿ ಗುಣಪ್ರತಿಷೇಧಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಪುರುದಂಸಂ—ಅನೇಕ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಸಾಧನವಾದುದೂ | ಗೋಃ ಸನಿಂ—
ಗವಾದಿ ಪಶುಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ | ಇಳಾಂ—‘ ಇಳಾ ’ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ದೇವತಾ ವಿಶೇಷ
ವನ್ನು (ಅಥವಾ ಪೃಥ್ವಿಯನ್ನು) | ಶಶ್ವತ್ತೇನುಂ—ಅನುಸ್ಮೃತವಾಗಿ | ಹವಮಾನಾಯ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸತಕ್ಕ
ನನಗೆ | ಸಾಧ—ಒದಗಿಸಿಕೊಡು | ನಃ—ನಮಗೆ | ಸೂನುಃ—ಪುತ್ರನೂ | ತನಯಃ—ಪೌತ್ರನೂ | ಸ್ಯಾತ್—
ಲಭಿಸಲಿ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಸುಮತಿಃ—(ಯಾವ) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅನುಗ್ರಹಬುದ್ಧಿಯಿ
ದೆಯೋ | ಸಾ—ಅದು | ಅಸ್ಮೇ—ನಮ್ಮ ಭಾಗಕ್ಕೆ | ವಿಜಾವಾ—ಫಲವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದಾಗಿ | ಭೂತು—
ಆಗರಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಅನೇಕ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಸಹಾಯಕವಾಗುವ ಗವಾದಿ ಪಶುಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವಳೂ, ಇಳಾ
ನಾಮಕಳೂ, ಗೋರೂಪಳೂ ಆದ ಭೂಮಿಯು, ನಿರಂತರ ಯಾಗಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತರಾದ ನಮಗೆ ಅನುಕೂಲಿಸು
ವಂತೆ ಮಾಡು ; ಮತ್ತು ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳನ್ನನುಗ್ರಹಿಸಬೇಕೆಂಬ ಶುಭವಾದ
ಮತಿಯು ನಮಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಅವಂಧ್ಯವಾಗಲಿ. (ಸಫಲವಾಗಲಿ)

English Translation

Grant, Agni, to the offerer of the oblation earth the giver of cattle,
the means of many sacred rites, such that it may long endure : may there be
to us sons and grandsons, and may your favour, Agni, be productive of good
unto us.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಪುರುದಂಸಂ—ಪುರುಣಿ ಬಹುನಿ ದಂಸಾಂಸಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ | ಅಪ್ತಃ ದಂಸಃ ಎಂಬ
ಇಷ್ಟತ್ತಾರು ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೨) ದಂಸ ಶಬ್ದವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಬಹಳ ಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಅರ್ಥ

ಗೋಃ ಸನಿಂ — ಗವಾದಿಪಶೂನ್ ಸಂಪಾದಯಿತ್ರಿಂ | ಗೋಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪೃಥಿವೀ, ವಾಕ್ಪು, ಪಶು,
ರಶ್ಮಿ ಎಂದು ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳು ಇರುವವು. ಗೋಃ ಸನಿಂ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಇಳಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರು
ವುದರಿಂದ ಇಳಾ ದೇವತೆಯು ಗೋವುಗಳೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವಳೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಇಳಾಂ—ಏತನ್ನಾಮಿಕಾಂ ಗೋರೂಪಾಂ ದೇವತಾಂ ಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಇಳಾ ಪದವು (ನಿ. ೨-೫)
ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ವಾಙ್ಮನುಗಳಲ್ಲಿಯೂ, (ನಿ. ೨-೨೩) ಅನ್ನ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ, (ನಿ. ೩-೯) ಗೋನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ
(ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಇಳಾ ಎಂಬ ಪದವು ಈಶ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ.

ಅಭಿ ನ ಇಳಾ ಯೂಥಸ್ಯ ಮಾತಾ ಸ್ಮನ್ನದೀಭಿರುವರ್ತೀ ವಾ ಗೃಣಾತು |

ಉರ್ವರ್ತೀ ವಾ ಬೃಹದ್ವಿ ವಾ ಗೃಣಾನಾಭ್ಯಾನ್ವಾನಾ ಪ್ರಥ್ಯಥಸ್ಯಾಯೋಃ |

ಸಿಷಕ್ತು ನ ಉರ್ಜವ್ಯಸ್ಯ ಪುಷ್ಪೇಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೪೧-೧೯, ೨೦)

ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಇಳಾ ಅಥವಾ ಇಡಾ ಎಂಬ ದೇವಿಯು ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನದೇವತೆಯೆಂದು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಗೋವಿನ ಆಕಾರವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಇಳಾ ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ದೇವತೆಯೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಶಶ್ವತ್ತಮಂ ಹವಮಾನಾಯ ಸಾಧ—ನಿರಂತರಂ ಹವಮಾನಾಯ ಯಜಮಾನಾಯ ಮಹ್ಯಂ ಸಾಧಯ | ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ, ಪ್ರಭೂತವಾದ ಮಹಾತ್ಮ್ಯದಿಂದ ಪೂರಿತವಾಗಿರುವ, ಗೋರೂಪದಿಂದ ಇರುವ, ಇಳಾದೇವತೆಯ. ಅನುಗ್ರಹವು ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಸೂನುಃ—ಪುತ್ರಃ, ತನಯಃ ಪೌತ್ರಃ | ತುಕ್, ತೋಕಂ ಎಂಬ ಹದಿನೈದು ಅಪತ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೨) ತನಯ ಶಬ್ದವೂ, ಸೂನು ಶಬ್ದವೂ ಪರಿತವಾಗಿದೆ.

ಏತಾ ವಿಶ್ವಾ ಸವನಾ ತೂತುಮಾ ಕೃಷೇ ಸ್ವಯಂ ಸೂನೋ ಸಹಸೋ ಯಾನಿ ದಧಿಷೇ |

ವರಾಯ ತೇ ಪಾತ್ರಂ ಧರ್ಮಣೇ ತನಾ ಯಜ್ಞೋ ಮಂತ್ರೋ ಬ್ರಹ್ಮೋದ್ಯತಂ ವಚಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೫೦-೬)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸೂನೋ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪುತ್ರನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು (ಸಹಸಸ್ಪುತ್ರ) ಸಹಸಸ್ಸೂನೋ, ಬಲಸ್ಯ ಪುತ್ರ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಸೂನುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪುತ್ರನೆಂದೂ, ತನಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪೌತ್ರ (ಪುತ್ರನ ಪುತ್ರ) ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸುಮತಿಃ—ತೋಭನಾ ಬುದ್ಧಿಃ | ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ದೇವಸುಮತಿಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ದೇವನಾಂ ಕಲ್ಯಾಣೇಂ ಮತಿಂ. ದೇವತೆಗಳ ಶುಭಕರವಾದ ಬುದ್ಧಿ ಎಂದೂ, ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ ಸುಮತೌ ಸ್ಯಾಮ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕಲ್ಯಾಣ್ಯಾಂ ಮತೌ ಎಂದೂ ವಯಂ ದೇವಸ್ಯ ಧೀಮಹಿ ಸುಮತಿಂ ಸತ್ಯಧರ್ಮಣಃ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಕಲ್ಯಾಣೇಂ ಮತಿಂ ಎಂಬ ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸಿದ ಯಜಮಾನರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಅನುಗ್ರಹಿಸಬಹುದಾದ ಪುತ್ರ ಪೌತ್ರಾದಿಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮತ್ತು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಕಲ್ಯಾಣಕರವಾದ ಬುದ್ಧಿಯು ಉಂಟಾಗಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಪುರುದಂಸಂ—ಪುರೂಣಂ ದಂಸಾಂಸಿ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ. ಆದ್ಯುದಾತ್ತಂ ದ್ಯೌಚ್ ಭಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨.೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶಶ್ವತ್ತಮಂ—ಉಂಭಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾದುದರಿಂದ ಉಂಭಾದೀನಾಂಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಾಧ—ರಾಧ ಸಾಧ ಸಂಸಿದ್ಧೌ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕ ವ್ಯಾಪಾರತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಕ ವಾದ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಸೇಹ್ಯಪಿಚ್ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ ವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತೋ ಹೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲುಕ್. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ಯಾತ್—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ಲಿಙ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾಸುಟ್ ಉದಾತ್ತವೆಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಜಾನಾ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. **ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಪಿದೃಶ್ಯಂತೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ವನಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ **ವಿಡ್ಯನೋರನುನಾಸಿಕೆಸ್ಯಾತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ಮ. ವಿ ಎಂಬುದರೊಡನೆ ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸ. ವಿಜಾನನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. **ವ್ಯತ್ಯಯೋಬ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಯ (ಪ್ರೀಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಪುಲ್ಲಿಂಗ) ಬಂದಿದೆ. **ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ಪತ್ತಿಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಮತಿಃ—ಮನ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಕ್ತಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಮಂತ್ರೇ ವೃಷೇಷ**—(೩-೩-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಿನ್ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ಪತ್ತಿಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭೂತು—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಏರುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಉತ್ಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂಧಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ (ಶಪ್) ಲುಕ್. **ಭೂಸುವೋಸ್ತಿಜಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ತೇ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಷ್ಠೀ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಶೇ ಆದೇಶ.

ಇಪ್ಪತ್ತಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ನಿರ್ಮಥಿತಃ ಸುಧಿತ ಇತಿ ಪಂಚರ್ಚಮೇಕಾದಶಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಅತ್ರಾನುಕ್ರಮಣಿಕಾ | ನಿರ್ಮಥಿತೋ ದೇವಶ್ರವಾ ದೇವನಾತಶ್ಚ ಭಾರತೌ ತೃತೀಯಾ ಸತೋಬೃಹತೀತಿ | ಭರತಸ್ಯ ಪುತ್ರೌ ದೇವಶ್ರವಾ ದೇವನಾತಶ್ಚೇತ್ಯುಭಾವಸ್ಯ ಯುಷೀ | ತೃತೀಯಾ ಸತೋಬೃಹತೀ | ಶಿಷ್ವಾಸ್ತಿಷ್ವಭಃ | ಅಗ್ನಿದೇವತಾ | ಆ ಹೋತೇತ್ಯಾದಿಸೂಕ್ತದಶಕಸ್ಯೋಕ್ತೋ ವಿನಿಯೋಗಃ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾಶ್ಚಿನಶಸ್ತ್ರಯೋಃ | ಇಳಾಮುಗ್ಧ ಇತ್ಯಸ್ಯಾ ವಿನಿಯೋಗೋಽಸ್ಯ ಕೃದುಪದಿಷ್ಟಃ ||

ನಿರ್ಮಥಿತಃ ಸುಧಿತ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಎರಡನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಐದು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—**ನಿರ್ಮಥಿತೋ ದೇವಶ್ರವಾ ದೇವನಾತಶ್ಚ ಭಾರತೌ ತೃತೀಯಾ ಸತೋ ಬೃಹತೀತಿ** ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಭರತನ ಪುತ್ರರಾದ ದೇವಶ್ರವಾಃ ಮತ್ತು ದೇವನಾತಃ ಎಂಬಿಬ್ಬರೂ ಋಷಿಗಳು; ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೂರನೆಯ ಋಕ್ಕು ಸತೋಬೃಹತೀಭಂದಸ್ತು; ಉಳಿದ ಋಕ್ಕುಗಳು ತ್ರಿಷ್ಠುಪ್ ಭಂದಸ್ತು; ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು. ಆ ಹೋತಾ ಎಂದು ಮೊದಲಾದ ಹತ್ತು ಸೂಕ್ತಗಳು (ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತವೂ ಸೇರಿದೆ) ಪ್ರಾತರನುವಾಕ ಮತ್ತು ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಪಠನದಲ್ಲಿ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿದೆ. ಇಳಾಮುಗ್ಧೇ (ಈ ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಕು) ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ ವಿನಿಯೋಗವನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಸೂಕ್ತ—೨೩

ಮಂಡಲ—೩ || ಅನುವಾಕ—೨ || ಸೂಕ್ತ—೨೩ ||

ಅಷ್ಟಕ—೩ || ಅಧ್ಯಾಯ—೧ || ವರ್ಗ—೨೩ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೫

ಋಷಿಃ—ದೇವಶ್ರವಾ ದೇವವಾತಶ್ಚ ಭಾರತಾ ||

ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿಃ ||

ಛಂದಃ— ೧, ೨, ೪, ೫. ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್. ೩. ಸತೋಬೃಹತೀ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ನಿರ್ಮು^೧ಧಿತಃ ಸು^೨ಧಿತ ಆ ಸ^೩ಧಸ್ಥೇ ಯು^೪ನಾ ಕ^೫ವಿರ^೬ಧ್ವರಸ್ಯ ಪ್ರ^೭ಣೇತಾ ।ಜೂರ್ಯ^೮ತ್ಸುಗ್ನಿರ^೯ಜರೋ ವನೇ^{೧೦}ಷ್ವತ್ರಾ ದಧೇ^{೧೧} ಅಮೃತಂ ಜಾತ^{೧೨}ವೇದಾಃ || ೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ನಿರ್ಮು^೧ಧಿತಃ | ಸು^೨ಧಿತಃ | ಆ | ಸ^೩ಧಸ್ಥೇ | ಯು^೪ನಾ | ಕ^೫ವಿಃ | ಅ^೬ಧ್ವರಸ್ಯ | ಪ್ರ^೭ಣೇತಾ |ಜೂರ್ಯ^೮ತ್ಸು | ಅ^೯ಗ್ನಿಃ | ಅ^{೧೦}ಜರಃ | ವನೇ^{೧೧}ಷು | ಅ^{೧೨}ತ್ರ | ದ^{೧೩}ಧೇ | ಅ^{೧೪}ಮೃತಂ | ಜಾತ^{೧೫}ವೇದಾಃ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಭಾರತಾವೃಷೀ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಕುರ್ವಾತೇ | ಯೋಽಗ್ನಿನಿರ್ಮುಧಿತೋಽಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದಿಕರ್ಮ-
ಸ್ವರಣ್ಯೋರ್ನಿತರಾಂ ಮುಧಿತಃ ಸನ್ ಸಧಸ್ಥೇ ಯಜಮಾನಗೃಹೇ ಸುಧಿತೋ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಧಿಷ್ಠು ತ್ರಿಷ್ಟು
ಕುಂಜೇಷು ಸುಷ್ಕು ನಿಹಿತಃ ನಿಧಾಯ ಚ ಕಾಷ್ಠಪ್ರಕ್ಷೇಪೇಣ ಪ್ರಜ್ವಾಲ್ಯಮಾನೋ ಯುನಾ ಪ್ರಬುದ್ಧಃ
ಅತ ಏನಾಧ್ವರಸ್ಯ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮಾದೇಃ ಪ್ರಣೇತಾ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣಾನೇತಾ ನಿರ್ವಾಹಕೋ ನೇತ್ರತ್ವಾದೇವ
ಕವಿಃ ಕ್ರಾಂತದರ್ಶೀ | ತಥಾನಿಧೋ ಜಾತವೇದಾಃ ಸರ್ವವಿಷಯಾಭಿಜ್ಞಾನನಾನ್ ಸೋಽಗ್ನಿರ್ವನೇಷು
ಮಹಾರಣ್ಯೇಷು ಜೂರ್ಯತ್ಸು ದಾನಾಗ್ನಿಸಂಬಂಧಾಜ್ಞಾರ್ಯಮಾಣೇಷು ಜರಾ ನಾಶಂ ಪ್ರಾಪ್ನುವತ್ಸೈವ
ಸ್ವಯಮುಜರೋ ಜರಾರಹಿತಃ ಪ್ರತ್ಯುತ ದೀಪ್ಯಮಾನಃ ಸನ್ ಅತ್ರ ಏವಂ ಸ್ತುತಿಂ ಕುರ್ವಾಣೇಷು
ಯಜಮಾನೇಷ್ವಮೃತಂ ಕ್ಷಯರಹಿತಂ ಪ್ರಭೂತಮನ್ನಮಾದಧೇ | ನಿಧಧಾತಿ || ಸುಧಿತಃ | ದಧಾತೇಃ
ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಕಾಯಾಂ ಸುಧಿತವಸುಧಿತನೇಮುಧಿತೇತ್ಯಾದಿನಾ ನಿಸಾತನಾದ್ಧಿ ಇತ್ಯಾದೇಶಃ | ಗತಿರನಂತರ
ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಜೂರ್ಯತ್ಸು | ಜೂರೀ ಘೂರೀ ಹಿಂಸಾವಯೋಹಾನ್ಯೋಃ | ವೃತ್ಯ-
ಯೇನ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಃ | ದಿನಾದಿತ್ವಾಚ್ಛೈನ್ | ನಿತ್ವಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಅಜರಃ | ಜ್ಞಾ ವಯೋಹಾನಾ-
ವಿತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಭಾವ ಋದೋರಬಿತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಗುಣಃ | ನೌಘೋ ಜರಮರಮಿತ್ರಮೃತಾ ಇತ್ಯುತ್ಪರ-
ಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ದಧೇ | ದಧಾತೇರ್ವರ್ತಮಾನೇ ಲಿಟಿ ರೂಪಂ | ಜಾತವೇದಾಃ | ಜನೀ ಸ್ರಾದ್ಧ-

ಭಾವ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಕ್ಷೇ ಜನಸನಖನಾಂ ಸನ್ಯುಲೋರಿತ್ಯಾಕಾರಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿ-
ಸ್ವರತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ನಿರ್ಮುಢಿತಃ—ಅರಣಿಗಳಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟವನೂ | ಸಧಸ್ಥೇ—ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ | ಸುಢಿತಃ—
ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿ ಕುಂಡಗಳಲ್ಲಿಡಲ್ಪಟ್ಟವನೂ | ಯುನಾ—ಪ್ರಬುದ್ಧನೂ | ಅಧ್ವರಸ್ಯ—ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ | ಪ್ರಣೇತಾ—
ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ನೇತೃವೂ | ಕವಿಃ—ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿಯೂ | ಜಾತವೇದಾಃ—ಜಾತಪ್ರಜ್ಞನೂ ಆದ | ಅಗ್ನಿಃ—
ಅಗ್ನಿಯು | ವನೇಷು—ಮಹಾರಣ್ಯಗಳು | ಜೂರ್ಯತ್ನೆ—ದಾವಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಜೀರ್ಣಿತವಾಗುತ್ತಿದ್ದರೂ ಸಹ |
ಅಜರಃ—ತಾನು ಜರಾರಹಿತನಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು | ಅತ್ರ—ಯಜ್ಞಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಮಾಡತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನಿಗೆ |
ಅಮೃತಂ—ನಾಶರಹಿತವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು | ಅ ದಧೇ—ಒದಗಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾನೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅರಣಿಗಳಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟವನೂ, ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿ ಕುಂಡಗಳಲ್ಲಿಡಲ್ಪಟ್ಟವನೂ,
ಪ್ರಬುದ್ಧನೂ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಯಜ್ಞನಿರ್ವಾಹಕನೂ, ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿಯೂ, ಜಾತಪ್ರಜ್ಞನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು. ಮಹಾರಣ್ಯ
ಗಳು ದಾವಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಜೀರ್ಣಿತವಾಗುತ್ತಿದ್ದರೂ ಸಹ ತಾನು ಜರಾರಹಿತನಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು ಯಜ್ಞಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿ
ಮಾಡಕ್ಕ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ನಾಶರಹಿತವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾನೆ.

English Translation

Churned (by the friction of the sticks), duly placed in the sacrificial
chamber, the young and sage leader of the rite, Jatavedas, the imperishable
Agni, (blazing) amidst consuming forests, grants us on this occasion ambro-
sial (food).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ನಿರ್ಮುಢಿತಃ ಸುಢಿತಃ—ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದಿಕರ್ಮಸು ಅರಣ್ಯೋಃ ನಿತರಾಂ ಮುಢಿತಃ ಯಜ-
ಮಾನಗೃಹೇ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿಷು ತ್ರಿಷು ಕುಂಡೇಷು ಸುಷ್ಠು ನಿಹಿತಃ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮವೇ ಮೊದಲಾದ ಯಜ್ಞ
ಗಳಲ್ಲಿ ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಥನದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿ ಯಜಮಾನನ ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ (ಆಯಾಯ ಪ್ರದೇಶ
ಗಳಲ್ಲಿ) ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ ಅಹವನೀಯ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಉಪವಿಷ್ಟನಾಗಿರುವನು ಎಂದು
ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಯುನಾ ಅಧ್ವರಸ್ಯ ಪ್ರಣೇತಾ—ಕಾಷ್ಠಾದಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಉದ್ವೀಪ್ತನಾಗಿ
ಯೌವ್ವನದಿಂದ ಇರುವವನ ಹಾಗೆ ಕಾಂತಿಯಿಂದಲೂ, ತೇಜಸ್ವಿನಿಂದಲೂ ಬೆಳಗುತ್ತಾ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮವೇ
ಮೊದಲಾದ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವನು ಮತ್ತು ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳ ಕೊನೆಯನ್ನು ನೋಡಿರುವ ಕವಿಯಾಗಿ
ಇರುವನು. ಕವಿಶಬ್ದವು ಮೇಧಾವಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಉತ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ
ವನ್ನು ಮಾಡಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಜಾತವೇದಾಃ ಅಗ್ನಿಃ ವನೇಷು ಜೂರ್ಯತ್ಸು ಅಜರಃ—ಸರ್ವವಿಷಯಾಭಿಜ್ಞಾನವಾನ್ ಸಃ ಮಹಾರಣ್ಯೇಷು ದಾವಾಗ್ನಿಸಂಬಂಧಾತ್ ನಾಶಂ ಪ್ರಾಪ್ನುವತ್ಸಪಿ ಸ್ವಯಂ (ಅಜರಃ) ಜರಾರಹಿತಃ ಪ್ರತ್ಯುತ ದೀಪ್ಯಮಾನಃ ಜಾತವೇದಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸರ್ವಜ್ಞನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಈ ಜಾತವೇದಾಗ್ನಿಯು ದಾವಾಗ್ನಿಸಂಬಂಧ(ಕಾಡ್ಗಿಚ್ಚು)ದಿಂದ ಕಾಡುಗಳು ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಇರುವಾಗಲೂ ತಾನು ಮಾತ್ರ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಕುಂದದೆ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಜಾತವೇದಾಗ್ನಿಯು ಯಶ್ಯವ್ಯನಾಗಿರುವನೆಂದು ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ.

ಅಮೃತಂ ಅ. ದಧೇ—ಕ್ಷಯರಹಿತಂ ಪ್ರಭೂತಮನ್ನಂ ನಿಧಧಾತಿ | ಅಮೃತಶಬ್ದವು ಹಿರಣ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨-೧೦) ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಅಮೃತೇಷು ದೇವೇಷು (ನಿ. ೮-೨೦) ಎಂದು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಜಾತವೇದಾಗ್ನಿಯು ತನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದು ಯಜಮಾನರಿಗೆ ವ್ಯಯ ಮಾಡಿದರೂ ಮುಗಿಯದಿರುವ ಬಹಳವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ನಿರ್ಮುಢಿತಃ—ಮಂಥ ವಿಲೋಡನೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತು ವಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಧಿತಃ—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಸುಧಿತ-ವಸುಧಿತ ನೇಮಧಿತ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಧಿ ಆದೇಶ. ಗತಿರನಂತರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜೂರ್ಯತ್ಸು—ಜೂರಿ ಘೂರಿ ಹಿಂಸಾವಯೋಹಾನೋಃ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ದಿನಾಡಿಭ್ಯಃ ಶ್ಯನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಯನ್ ವಿಕರಣ. ಅದುಪದೇಶದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ಯನ್ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾದಿ-ರ್ನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಜರಃ—ಜ್ಯಾಷ್ ವಯೋಹಾನೌ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಖಮೋರಹಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಖಮಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ನ ವಿದ್ಯತೇ ಜರಾಯಸ್ಯ ಸಃ ನಚೋ ಜರಮರಮಿತ್ರವೃತಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅತ್ರ—ಯಚಿ ತುನುಘ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತದಲ್ಲಿ ಧೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಧೇ—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಾತವೇದಾಃ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ. ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯಪರವಾದಾಗ ಜನಸನಖನಾಂ ಸನ್ಯುಲೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆಕಾರ ಅಂತಾದೇಶ. ಜಾತಂ ವೇದಃ (ಜ್ಞಾನಂ) ಯಸ್ಯ ಸಃ ಜಾತವೇದಾಃ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಪೂರ್ವಪದಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವಪದವು ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಮಂಧಿಷ್ಟಾಂ ಭಾರತಾ ರೇವತ್ ಅಗ್ನಿಂ ದೇವಶ್ರವಾ ದೇವನಾತಃ ಸುದಕ್ಷಂ ।

ಅಗ್ನೇ ವಿ ಪಶ್ಯ ಬೃಹತಾಭಿ ರಾಯೀಷಾಂ ನೋ ನೇತಾ ಭವತಾದನು ದ್ಯೂನ್ ॥ ೨ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಅಮಂಧಿಷ್ಟಾಂ | ಭಾರತಾ | ರೇವತ್ | ಅಗ್ನಿಂ | ದೇವಶ್ರವಾಃ | ದೇವನಾತಃ | ಸುದಕ್ಷಂ |

ಅಗ್ನೇ | ವಿ | ಪಶ್ಯ | ಬೃಹತಾ | ಅಭಿ | ರಾಯಾ | ಇಷಾಂ | ನಃ | ನೇತಾ | ಭವತಾತ್ | ಅನು |

ದ್ಯೂನ್ ॥ ೨ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಭಾರತಾ ಭಾರತಾ ಭರತಸ್ಯ ಪುತ್ರೋ ದೇವಶ್ರವಾ ದೇವನಾತಶ್ಚೇತ್ಯುಭೌ ಸುದಕ್ಷಂ ಶೋಭನಸಾಮರ್ಥ್ಯೋಪೇತಂ ರೇವತ್ ರಯಿಮಂತಮಗ್ನಿಮಂಗನಾದಿಗುಣೋಪೇತಂ ತ್ವಾಮಮಂಧಿಷ್ಟಾಂ | ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದಿಕರ್ಮಪ್ರಾಪ್ತೃರ್ಥಮಲೂಲುಡತಾಂ | ಮಥನೇನ ತ್ವಾಮುತ್ಪಾದಿತವಂತಾವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತಾದೃಶಸ್ತ್ವಂ ಬೃಹತಾ ಪ್ರಭೂತೇನ ರಾಯಾ ಧನೇನ ಸಹಿತಃ ಸನ್ ಅಭಿ ಅಭಿಮುಖೋ ಭೂತ್ವಾ ವಿ ಪಶ್ಯ | ಅಸ್ಮಾನ್ನಿಶೇಷೇಣಾನುಗ್ರಹದೃಷ್ಟ್ಯಾ ವೀಕ್ಷಸ್ವ | ಕಿಂಚಿ | ಅನು ದ್ಯೂನ್ | ದ್ಯುಶ್ಚೋದರ್ವಾಚೀ ವಸ್ತೋದ್ಯುರಿತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಪಾಠಾತ್ | ದ್ಯೂನನು ಸರ್ವೇಷು ದಿವಸೇಷು ನೋಃ ಸ್ಮಾಕಮಿಷಾಮನ್ನಾನಾಂ ನೇತಾ ಆನೇತಾ ಭವತಾತ್ | ಭವ ॥ ಅಮಂಧಿಷ್ಟಾಂ | ಮಂಥ ವಿಲೋಡನ ಇತ್ಯಸ್ಮಾಲ್ಲುಜಾ ಸಿಚ್ | ವದವ್ರಜಹಲಂತಸ್ಯಾಚಿಃ | ಪಾ. ೭-೨-೩ | ಇತಿ ವೃದ್ಧೌ ಪ್ರಾಪ್ತಾಯಾಂ ನೇಟೀತಿ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ತಸ್ಯ ಸ್ಥಮಿಪಾಮಿತ್ಯಾದಿನಾ ತಸಸ್ತಮಾದೇಶಃ | ಪಾದಾದಿತ್ವಾದಿನಿಘಾತಃ | ಅಟ್ಸ್ವರಃ | ಭಾರತಾ | ಭರತಸ್ಯಾಪತ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥ ಉತ್ಪಾದಿತ್ವಾದಿಞ್ | ತದ್ವಿತೇಷ್ಟಚಾಮಾದೇರಿತ್ಯಾದಿವೃದ್ಧಿಃ | ಇಾಪ್ತೇರಃ | ರೇವತ್ | ರಯಿಶಬ್ದಾನ್ಮತುಪ್ | ವತ್ಸೋದಾತ್ತತ್ವಸಂಪ್ರಸಾರಣಪರಪೂರ್ವತ್ವಗುಣಸುಬ್ಲೋಪಾಃ | ದೇವಶ್ರವಾಃ | ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ | ಅಸುನ್ನಿತಿ ಕರ್ಮಣ್ಯಸುನ್ | ದೇವೈಃ ಶ್ರೂಯತೇ ಪ್ರಖ್ಯಾಪ್ಯತೇಽವಿತಿ ದೇವಶ್ರವಾ ಯುಷಿಃ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿತ್ವರತ್ನೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಗತಿಕಾರಕಯೋರಪಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿತ್ವರತ್ನಂ ಚೇತ್ಯಾಣಾದಿಕಸೂತ್ರಾತ್ಪೂರ್ವಪದಸ್ವರಃ | ದೇವನಾತಃ | ನಾ ಗತಿಗಂಧನಯೋಃ | ಅಸ್ಮಾತ್ಕರ್ಮಣಿ ಕ್ತಃ | ದೇವೈರಿಷ್ಯಮಾಣತಯಾ ಪ್ರಾಪ್ತೋ ದೇವನಾತ ಯುಷಿಃ | ತೃತೀಯಾ ಕರ್ಮಣೇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿತ್ವರಃ | ದ್ಯೂನ್ | ದ್ಯು ಅಭಿಗಮನೇ ದ್ಯುತೇ ದೀಪ್ತಾ ನಾ | ಜುಚ್ಛೇತ್ಯನುವೃತ್ತಾ ದ್ಯುಯುಭ್ಯಾಂ ಚೇತಿ ಭೋಜಸೂತ್ರೇಣ ಡುಪ್ರತ್ಯಯೋ ಜಿಚ್ಛ | ದ್ಯುತೇರಶ್ತ್ರಾದಯಶ್ಚ | ಉ. ೫-೨೯ | ಇತಿ ಡುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅಭಿಗಚ್ಛಂತ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಸ್ವಂ ಸ್ವಮಭಿತಂ ದೇಶಂ ಪ್ರಾಣಿನ ಇತಿ ದ್ಯೋತತೇ ಕಿರಣಸಂಬಂಧಾದಿತಿ ನಾ ದ್ಯುರ್ದಿವಸಃ | ಪ್ರಥಮಯೋರಿತಿ ಸವರ್ಣದೀರ್ಘಃ | ತಸ್ಮಾಚ್ಯುಸೋ ನಃ ಪುಂಸಿ | ಪಾ. ೬-೧-೧೦೩ | ಇತಿ ಸಕಾರಸ್ಯ ನಕಾರಃ | ಏಕಾದೇಶಸ್ವರಃ ॥

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಭಾರತಾ—ಭರತನ ಪುತ್ರರಾದ | ದೇವಶ್ರವಾಃ—ದೇವಶ್ರವನೆಂಬವನೂ | ದೇವವಾತಃ—ದೇವವಾತನೆಂಬವನೂ | ಸುದಕ್ಷಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ | ರೇವತ್—ಧನಯುಕ್ತನೂ | ಅಗ್ನಿಂ—ಅಂಗನಾದಿ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ ಆದ ನಿನ್ನನ್ನು | ಅಮಂಥಿಷ್ಟಾಂ—ಮಥಿಸಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು (ಅಂತಹ ನೀನು) | ಬೃಹತಾ—ಪ್ರಭೂತವಾದ | ರಾಯಾ—ಧನದೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡು | ಅಭಿ—ನಮ್ಮ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ | ವಿಪಶ್ಯ—ಅನುಗ್ರಹಾತ್ಮಕವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡು | ಅನು ದ್ಯೂನ್—ಪ್ರತಿದಿನವೂ | ನಃ—ನಮಗೆ | ಇಷಾಂ—ಅನ್ನಗಳನ್ನು | ನೇತಾ—ತರುವವನಾಗಿ | ಭವತಾತ್—ಆಗಿರು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಭರತಪುತ್ರರಾದ ದೇವಶ್ರವ ಮತ್ತು ದೇವವಾತ ಎಂಬಿಬ್ಬರೂ ಸಹ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ, ಧನಯುಕ್ತನೂ ಅಂಗನಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ ಆದ ನಿನ್ನನ್ನು ಮಥಿಸಿ ನಿನ್ನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು. ಅಂತಹ ನೀನು ಪ್ರಭೂತವಾದ ಧನದೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ನಮ್ಮ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಾತ್ಮಕವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡು. ನಮಗೆ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಅನ್ನಗಳನ್ನು ತರುವವನಾಗಿ ಆಗಿರು.

English Translation

The two sons of Bharata, Devashravas and Devavata, have churned the very powerful and wealth-bestowing Agni; look upon us, Agni, with vast riches, and be the bringer of food (to us) every day.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಭಾರತಾ—ಭಾರತೌ ಭರತಸ್ಯ ಪುತ್ರೌ | ಭರತನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನ ಪುತ್ರರಾದ ಕಾರಣ ಭಾರತರೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳವರೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ದೇವಶ್ರವಾಃ—ದೇವೈಃ ಶ್ರೂಯತೇ ಪ್ರಖ್ಯಾಪ್ಯತೇ ಅಸಾವಿತಿ | ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನಾದುದರಿಂದ ದೇವಶ್ರವನೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಋಷಿಯೂ, ದೇವೈವವಾತಃ—ದೇವೈರಿಷ್ಯಮಾಣತಯಾ ಪ್ರಾಪ್ತಃ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಿತನಾಗಿ ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟಕಾರಣ ದೇವವಾತನೆಂಬ ಋಷಿಯೂ ಕೂಡ ತಾನು ಆಶ್ರಯಿಸುದುದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತನಗೆ ಅಧೀನದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಧನವಂತನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮವೇ ಮೊದಲಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳ ಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಥನದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನಮಾಡಿದರೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಈ ಋಷಿಗಳಿಂದ ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು ಬೃಹತ್ ರಾಯಾ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಧನದಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಯಜಮಾನರಾದ ನಮಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಅಸ್ಮಾನ್ ವಿಶೇಷೇಣಾನು—ಗ್ರಹದೃಷ್ಟ್ಯಾ ವೀಕ್ಷಸ್ವ ನಮ್ಮನ್ನು ಆತಿಶಯವಾದ ಅನುಗ್ರಹದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡು ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ಅನು ದ್ಯೂನ್ ನಃ ಇಷಾಂ ನೇತಾ ಭವ—ಸರ್ವೇಷು ದಿವಸೇಷು ಅಸ್ಮಾಕಮನ್ನಾನಾಮಾನೇತಾ ಭವ | ದ್ಯು ಶಬ್ದವು ಅಹರ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೧) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಮಂಥಿಷ್ವಾಂ—ಮನ್ಥ ವಿಲೋಡನೇ. ಧಾತು. ಲುಜ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಸಿಗೆ ತಾಮಾ ದೇಶ. ಚ್ಚಿ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಸಿಚಾದೇಶ. ಅರ್ಧಧಾತುಕಸ್ಯೇಡ್ವಲಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮು. ಧಾತುವು ಹಲಂತವಾದುದರಿಂದ ವದವ್ರಜಹಲಂತಸ್ಯಾಚಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನೇಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾದಿಸಿಚ್ ಪರವಾದುದರಿಂದ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮು. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮು ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ವ್ಯದಾತ್ತಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಾರತಾ—ಭರತಸ್ಯ ಅಪತ್ಯೇ ಪುಮಾಂಸೌ. ಭಾರತೌ. ವತ್ಸಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾದುದರಿಂದ ವತ್ಸಾದಿಭ್ಯೋಇತ್ಯಾದಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ತದ್ಧಿತೇಷ್ವ-ಜಾಮಾದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಇತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ವ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾದ್ವಿವಚನಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ರೇವತ್—ರಯಿಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂದು ಅರ್ಧ ವಿನಿಶ್ಚಯವಾದುದಾಗಿ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರಯೇರ್ಮತಾ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. (ಇಕಾರ) ಪರಪೂರ್ವರೂಪ ಗುಣ. ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ (ದ್ವಿತೀಯಾವಿಕವಚನ) ಲುಕ್.

ದೇವಶ್ರವಾಃ—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ ಧಾತು. ಅಸುನ್ ಎಂದು ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ದೇವೈಃ ಶ್ರೂಯತೇ-ಪ್ರಖ್ಯಾಪ್ಯತೇ ಅಸೌ ಇತಿ ದೇವಶ್ರವಾಃ ಋಷಿ ಎಂದರ್ಥ. ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಗತಿಕಾರಕಯೋರಪಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವನಾತಃ—ನಾ ಗತಿಗಂಧನಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ದೇವೈಃ ಇಷ್ಯ-ಮಾಣತಯಾ ಪ್ರಾಪ್ತಃ ದೇವನಾತಃ ಋಷಿಃ (ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಇಚ್ಛಾಪೂರ್ವಕ ಹೊಂದಲ್ಪಡುವವ) ತೃತೀಯಾ-ಕರ್ಮಣಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಶ್ಯ—ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬೃಹತಾ—ಬೃಹತ್ವತೋರುಪಸಂಖ್ಯಾನಂ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ತೃತೀಯಾ ವಿಕವಚನಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಾಯಾ—ರೈ ಶಬ್ದ. ತೃತೀಯಾವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಉಡಿದಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದ್ಯೌನ್—ದ್ಯೌ ಅಭಿಗಮನೇ. ಧಾತು. ಅಥವಾ ದ್ಯುತ ದೀಪ್ತೌ. ಧಾತು. ಜಿಂಚ್ಚಿ ಎಂದು ಪೂರ್ವ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ ದ್ಯೌಯುಭ್ಯಾಂಚಿ (ಭೋಜಸೂತ್ರ) ಎಂಬುದರಿಂದ ಡು ಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ಯುತಧಾತು

ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಾದಯಶ್ವ (ಉ. ಸೂ. ೫-೭೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಡುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಭಿಗಚ್ಛಂತಿ ಅಸ್ಮಿನ್ ಸ್ವಂ ಸ್ವಂ ಅಭಿಮತಂ ದೇಶಂ ಪ್ರಾಣಿನಃ ಇತಿ. (ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಯಾವುದರಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಅಭಿಮತದೇಶವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೋಗುವನೋ ಅದು) ದ್ಯುತಧಾತು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ದ್ಯೋತತೇ ಕಿರಣಸಂಬಂಧಾತ್ ಇತಿ ದಿವಸಃ (ಕಿರಣಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದು ದಿವಸ) ದ್ಯು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಯೋ ಪೂರ್ವಸ- ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘದ ಪರದಲ್ಲಿ ಶಸಿನ ಸಕಾರ ಬಂದುದರಿಂದ ತಸ್ಮಾಚ್ಚಸೋನಃಪುಂಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ನಕಾರಾದೇಶ. ಏಕಾದೇಶಉದಾ- ತ್ರೇನೋದಾತ್ತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಾದೇಶಸ್ವರದಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ದಶ ಕ್ಷಿಪಃ ಪೂರ್ವಂ ಸೀಮಜೀಜನನ್ತು ಜಾತಂ ಮಾತೃಷು ಪ್ರಿಯಂ ।

ಅಗ್ನಿಂ ಸ್ತುಹಿ ದೈವವಾತಂ ದೇವಶ್ರವೋ ಯೋ ಜನಾನಾಮಸದ್ವತೀ ॥ ೩ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ದಶ | ಕ್ಷಿಪಃ | ಪೂರ್ವಂ | ಸೀಂ | ಅಜೀಜನನ್ | ಸುಜಾತಂ | ಮಾತೃಷು | ಪ್ರಿಯಂ |

ಅಗ್ನಿಂ | ಸ್ತುಹಿ | ದೈವವಾತಂ | ದೇವಶ್ರವಃ | ಯಃ | ಜನಾನಾಂ | ಅಸತ್ | ವತೀ ॥ ೩ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ದೇವವಾತಸ್ಯ ಕ್ಷಿಪಃ | ಕ್ಷಿಪ್ಯಂತೇ ಕರ್ಮಕರಣಾರ್ಥಮಿತಿ ಕ್ಷಿಪೋಽಂಗುಲಯಃ | ತಾಶ್ಚ ದಶ | ಬಾಹುದ್ವಯಸ್ಯ ಮಥನಸಾಧನತ್ವೇನ ತತ್ರತ್ಯಾ ಅಂಗುಲಯೋ ದಶಸಂಖ್ಯಾಕಾಃ | ತಾದ್ಯ- ಶೋಽಂಗುಲಯಃ ಪೂರ್ವಂ ಪುರಾತನಂ ಸೀಮೇನಂ ತ್ವಾಮಜೀಜನನ್ | ಉದಹೀಪದನ್ | ಹೇ ದೇವ- ಶ್ರವೋ ಮಾತೃಷು ಮಾತೃಭೂತಾರಣ್ಯೋಃ ಸುಜಾತಂ ಸುಷ್ಮತ್ವನ್ನಂ ಅತಃ ಏವ ಪ್ರಿಯಂ ಕಮನೀಯಂ ದೈವವಾತಂ ದೇವವಾತೇನ ಮಥಿತಮೇನಮಗ್ನಿಂ ಸ್ತುಹಿ | ಯೋಽಗ್ನಿರ್ಜನಾನಾಂ ಸ್ತೋತ್ರೈಶ್ಚಾನಾಂ ಯಜ- ಮಾನಾನಾಂ ವತೀ ವಶವರ್ತಿ ಕರ್ಮಣಾಂ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇಣ ಪ್ರವರ್ತಕೋಽಸತ್ ಭವತಿ ತಂ ಸ್ತುಹೀತಿ ಪೂರ್ವೇಣಾನ್ವಯಃ || ದಶ | ದನ್ಯ ದಶನೇ | ಕನಿನ್ನಿತ್ಯನುವೃತ್ತಾ ನುದಶೋಗುಣಶ್ಚೇತಿ ಕನಿನ್ | ನಿತ್ಸ್ವರಃ | ಕ್ಷಿಪಃ | ಕ್ಷಿಪ ಪ್ರೇರಣೇ | ಔಣಾದಿಕಃ ಕರ್ಮಣಿ ಕ್ಷಿಪ್ | ಕ್ಷಿಪ್ಯಂತೇ ಪ್ರೇರ್ಯಂತೇ ಕರ್ಮಸ್ಥಿತಿ ಕ್ಷಿಪೋಽಂಗುಲಯಃ | ಧಾತುಸ್ವರಃ | ಅಜೀಜನನ್ | ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ | ಹೇತುಮಣ್ಯಂತಸ್ಯ ಲುಜಾ ಚಿಜದ್ವಿವಚನಸನ್ನದ್ಭಾವಾಭ್ಯಾಸೇತ್ವದೀರ್ಘಾಃ | ನಿಘಾತಃ | ಸ್ತುಹಿ | ಷ್ಪುಞ್ ಸ್ತುತಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ಲೋಟಿ ರೂಪಂ | ಅದಾದಿತ್ಯಾಚ್ಛಪೋ ಲುಕ್ | ನಿಘಾತಃ | ದೈವವಾತಂ | ದೇವವಾತೇನ ನಿರ್ವೃತ್ತಮಿತ್ಯರ್ಥೇ ತೇನ ನಿರ್ವೃತ್ತಂ | ಪಾ. ೪-೨-೬೮ | ಇತ್ಯಣ್ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಅಸತ್ | ಅಸ ಭುವಿ | ಅಸ್ಯ ಲೇಟ್ಠ- ಡಾಗಮಃ | ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ದಶ ಕ್ಷಿಪಃ—(ದೇವವಾತನ) ಹತ್ತು ಬೆರಳುಗಳೂ | ಪೂರ್ವ್ಯಂ—ಪುರಾತನನಾದವನೂ | ಸೀಂ—ಉತ್ತಮ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ ಅವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಅಜೀಜನನ್—ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದವು | ದೇವಶ್ರವಃ— ಎಲೈ ದೇವಶ್ರವಸ್ಸೇ | ಮಾತೃಷು—ಮಾತೃಭೂತವಾದ ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ | ಸುಜಾತಂ—ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದವನೂ | ಪ್ರಿಯಂ—ಹಿತಕರನೂ | ದೇವವಾತಂ—ದೇವವಾತನಿಂದ ಮುಠಿತನಾದವನೂ (ಮತ್ತು) | ಯಃ—ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯು | ಜನಾನಾಂ—ಸ್ತುತಿಕರ್ತರಾದ ಯಜಮಾನರಿಗೆ | ವಶೀ—ಪರಾಧೀನನೂ | ಅಸತ್—ಆಗಿರುವನೋ | ಅಂತಹ | ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಸ್ತುಹಿ—ಸ್ತುತಿಸು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ದೇವವಾತನ ಹತ್ತು ಬೆರಳುಗಳೂ ಸಹ ಪುರಾತನನಾದವನೂ ಉತ್ತಮವಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದವು. ಎಲೈ ದೇವಶ್ರವಸ್ಸೇ, ಮಾತೃಭೂತವಾದ ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದವನೂ, ಹಿತಕರನೂ, ದೇವವಾತನಿಂದ ಮುಠಿತನಾದವನೂ ಮತ್ತು ಸ್ತುತಿಕರ್ತರಾದ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಪರಾಧೀನನಾದವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸು.

English Translation

The ten fingers have generated this ancient (Agni): praise, Devashravas, this well-born, beloved (son) of his parents, generated by Devavata, Agni, who is the servant of men.

ವಿಶೇಷವಿಶಯಗಳು.

ಕ್ಷಿಪಃ—ಕ್ಷಿಪ್ಯಂತೇ ಕರ್ಮಕರಣಾರ್ಥಮಿತಿ ಕ್ಷಿಪೋ ಅಂಗುಲಯಃ | ಕ್ಷಿಪಃ ಎಂಬ ಪದವು ಅಂಗುಲಿ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅವಶ್ಯಕತೆಯು ಕರ್ಮಗಳಿಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗವನ್ನು ಹೊಂದುವಕಾರಣ ಕ್ಷಿಪ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ವ್ಯವಹೃತವಾಗಿದೆ. ಈ ಅಂಗುಲಿಗಳು (ಬೆರಳುಗಳು) ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳಿಂದ ಹತ್ತಾಗಿರುವವು. ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮುಠನಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸಾಧನವಾದ ಎರಡು ತೋಳುಗಳಲ್ಲಿರುವವು. ಇವು ಅಗ್ನಿಮುಠನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಕವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಈ ಅಂಗುಲಿಗಳು ಪುರಾತನನಾಗಿರುವ ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅರಣಿಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನ ಮಾಡಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸೀಂ ಎಂಬ ನಿಪಾತವು ಸೀಮಿತಿ ಪರಿಗ್ರಹಾರ್ಥಿಯೋ ವಾ ಪದಪೂರಣೋ ವಾ (ನಿ. ೧-೭) ಪರಿಗ್ರಹ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಪದಪೂರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಯಾಸ್ಮರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಅಪಿ ವಾ ಸೀಮಿತೈತದನರ್ಥಕಮುಪನಿಬಂಧಮಾದದೀತೆ ಪಂಚಮೀ ಕರ್ಮಣಾಂ ಸೀಮ್ನಃ ಸೀಮತಃ ಸೀಮಾತಃ ಮರ್ಯಾದಾತಃ ಸೀಮಾ ಮರ್ಯಾದಾ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ, “ಪ್ರಸೀಮಾದಿತ್ಯೋ ಅಸೃಜತ್” “ವಿಸೀಮತಃ ಸುರುಚೋ ವೇನ ಆವಃ” ಎಂದು ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಸೀಂ ಎಂಬುದು ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ ನಿಪಾತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದೂ ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು ಎಂದೂ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ದೇವಶ್ರವಣ್ ಎಂಬ ಋಷಿಯನ್ನು ಸಂಜೋಧಿಸಿ ಮಾತೃಷು ಸುಜಾತಂ ಪ್ರಿಯಂ ದೈವವಾತಂ ಅಗ್ನಿಂ ಸ್ತುಹಿ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಲು ಮುಖ್ಯಕಾರಣವಾದ ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಥನದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಸರ್ವರಿಗೂ ಹಿತಕರನಾದ ದೇವವಾತಋಷಿಯಿಂದ ಮಥಿತನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದೇವಶ್ರವಣ್ ಎಂಬ ಋಷಿಯು ಸ್ತುತಿಸುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಆದೇಶರೂಪವಾದ ಆಶಂಸೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಜನಾನಾಂ ವಶೀ—ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಅಧೀನನಾಗಿರುವವನೂ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಇತರರ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದಂತೆ ನೆರವೇರಿಸುವವನೂ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರಾರ್ಹನಾಗಿರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ದಶ—ದಂಶ ದಶನೇ ಧಾತು. **ಕನಿನ್** ಎಂದು ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುವೃತ್ತಗುವಾಗ **ನುದಶೋರ್ಗುಣಶ್ಚ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಇತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷಿಪಃ—ಕ್ಷಿಪ ಪ್ರೇರಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಉಣಾದಿಸಿದ್ಧವಾದ ಕ್ಷಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಕರ್ಮಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಕ್ಷಿಪ್ಯಂತೇ ಪ್ರೇಯಂತೇ ಕರ್ಮಸು ಇತಿ ಕ್ಷಿಪಃ ಅಂಗುಲಯಃ (ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರೇಪಿಸಲ್ಪಡುವವುಗಳು ಬೆರಳುಗಳು). ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಜೀಜನನ್—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಹೇತುಮತಿಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಣ್ಯಂತದಮೇಲೆ ಲುಚ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ ಇಕಾರ ಲೋಪ. ತಲೋಪ. **ಣಿಶ್ರಿದ್ವಸ್ತುಭ್ಯಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಚಜಾದೇಶ. ಚಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಸನ್ನದ್ಭಾವನಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ತುಹಿ—ಷ್ಟುಷ್ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅದಾದಿಗಣ ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೈವವಾತಂ—ದೇವವಾತೇನ ನಿರ್ವೃತ್ತಂ ಎಂದರ್ಥ. ವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿದಾಗ ತೇನ ನಿರ್ವೃತ್ತಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೨-೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತದ್ಧಿತೇಷ್ಟಚಾಮಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಸತ್—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಇತಶ್ಚ ಲೋಪಃಪ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಲೇಟೋಡಾಟ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಅಸತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗಮ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ನಿ | ತ್ವಾ | ದಧೇ | ವರ | ಆ | ಪೃಥಿವ್ಯಾ | ಇಳಾಯಾಸ್ವದೇ | ಸುದಿನತ್ವೇ | ಅಹ್ನಾಂ |

ದೃಷದ್ವತ್ಯಾಂ | ಮಾನುಷೇ | ಆಪಯಾಯಾಂ | ಸರಸ್ವತ್ಯಾಂ | ರೇವದಗ್ನೇ | ದಿದೀಹಿ || ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ನಿ | ತ್ವಾ | ದಧೇ | ವರೇ | ಆ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ | ಇಳಾಯಾಃ | ಪದೇ | ಸುದಿನತ್ವೇ | ಅಹ್ನಾಂ |

ದೃಷತ್ಸತ್ಯಾಂ | ಮಾನುಷೇ | ಆಪಯಾಯಾಂ | ಸರಸ್ವತ್ಯಾಂ | ರೇವತ್ | ಅಗ್ನೇ | ದಿದೀಹಿ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಇಳಾಯಾ ಗೋರೂಪಧಾರಿಣ್ಯಾಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಭೂಮೇರ್ವರೇ ವರಿಷ್ಠೇ ಪದ ಉತ್ತರ-
ವೇದ್ಯಾಂ ಅಹ್ನಾಂ ಸುದಿನತ್ವೇ ಯಜನೀಯದಿವಸಾನಾಂ ಶೋಭನದಿನತ್ವಾರ್ಥಂ | ಯೇಷು ದಿನೇಷ್ಟಿಂ-
ದ್ರಾದಯೋ ವರೀಯಾಂಸೋ ದೇವಾ ಇಜ್ಯಂತೇ ತಾನಿ ಸುದಿನಾನಿ | ತದರ್ಥಂ ತ್ವಾ ತ್ವಾಮಾ ನಿದಧೇ | ಆ
ಸಮಂತಾನಿ ದಧಾಮಿ | ಉತ್ತಮಾನಿ ಸ್ಥಾನಾನಿ ದರ್ಶಯತಿ | ದೃಷದ್ವತ್ಯಾಂ | ದೃಷದ್ವತೀ ನಾಮ ಕಾಚಿ-
ನ್ನ ದೀ ತಸ್ಯಾಂ | ಮಾನುಷೇ ಮನುಷ್ಯಸಂಚಾರವಿಷಯೇ ತೀರೇ | ಆಪಯಾಯಾಂ | ಆಪಯಾ ನಾಮ
ಕಾಚಿನ್ನ ದೀ ತಸ್ಯಾಂ | ಸರಸ್ವತ್ಯಾಂ ನದ್ಯಾಂ | ಏತೇಷು ಸ್ಥಾನೇಷು ತ್ವಂ ರೇವತ್ ಧನಯುಕ್ತಂ ಯಥಾ
ಭವತಿ ತಥಾ ದಿದೀಹಿ | ದೀಪ್ಯಸ್ವ | ಮಹರ್ಷಯಃ ಸರಸ್ವತೀತೀರೇ ಖಲು ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಾಣ್ಯುಕ್ತಾಃ |
ತಥಾ ಚ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ | ಋಷಯೋ ವೈ ಸರಸ್ವತ್ಯಾಂ ಸತ್ರಮಾಸತ | ಐ. ಬ್ರಾ. ೨-೧೯ | ಇತಿ || ದಧೇ |
ದಧಾತೇರ್ಲಿಟ್ಪ್ರತ್ಯಯೈಕವಚನೇ ರೂಪಂ | ವರೇ | ವೃಣ್ ವರಣೇ | ಗ್ರಹವೃದ್ಧಿಗಮಶ್ಚೇತ್ಯಪ್ |
ಸಿತ್ತಾದನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ದೃಷದ್ವತ್ಯಾಂ | ದ್ವೌ ವಿದಾರಣೇ | ದೃಣಾತೇಃ ಪುಗ್ಗುಸ್ವತ್ತ್ವ |
ಉ. ೧-೧೩೦ | ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಪುಗಾಗಮೋ ಧಾತೋರ್ಧ್ರಸ್ವತ್ತ್ವ | ದೃಷದ ಉಪಲಾ ಯಸ್ಯಾಂ ಸಂತೀತಿ
ಮತುಪ್ | ಝಯ ಇತಿ ತಸ್ಯ ವತ್ತ್ವಂ | ಸ್ವರವಿಧೌ ವ್ಯಂಜನಮವಿದ್ಯಮಾನವದಿತ್ಯಸ್ಯಾಃ ಪರಿಭಾಷಾಂಸಾ
ಅತ್ರಾಶ್ರಯಣಾಭಾವಾನ್ಮತುಪ ಉದಾತ್ತತಾಭಾವಃ | ಅದಿಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಸರಸ್ವತ್ಯಾಂ | ಸರಶಬ್ದೋಽ
ಸುನಂತತ್ವಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ತದಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ಮತುಪ್ | ಅದುಪಧತ್ವಾನ್ಮಸ್ಯ ವತ್ತ್ವಂ | ಉಗಿತ್ವಾತ್
ಜೀಪ್ | ದಿದೀಹಿ | ದಿವು ಕ್ರೀಡಾದಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ಯಜ್ಞಲುಕಿ ರೂಪಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, | ಇಳಾಯಾಃ—ಗೋರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ—ಭೂಮಿಯ |
ವರೇ—ಉತ್ತಮವಾದುದು | ಪದೇ—ಉತ್ತರವೇದಿರೂಪವಾದುದು ಆದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ | ಅಹ್ನಾಂ ಸುದಿನತ್ವೇ—
ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸುದಿನದಲ್ಲಿ | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಆ ನಿದಧೇ—ಸುತ್ತಲೂ ಸ್ಥಾಪಿಸುತ್ತೇನೆ |
ಮಾನುಷೇ—ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ಮಾನವರು ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ | ದೃಷದ್ವತ್ಯಾಂ—‘ದೃಷದ್ವತ್’ಯ ದಡದ ಮೇಲೂ, |

ಆಪಯಾಯಾಂ—‘ಆಪಯಾ’ ಎಂಬ ನದಿಯ ಮೇಲೂ | ಸರಸ್ವತ್ಯಾಂ—‘ಸರಸ್ವತೀ’ ಎಂಬ ನದಿಯ ದಡದ ಮೇಲೂ | ರೇವತ್—ಧನಯುಕ್ತನಾಗಿರುವಂತೆ | ದಿದೀಹಿ—ಪ್ರಜ್ವಲಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಗೋರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಭೂಮಿಯ ಉತ್ತಮವಾದ ವೇದಿಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ದಿನಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಯಜ್ಞದಿನದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಸುತ್ತಲೂ ಸ್ಥಾಪಿಸುತ್ತೇನೆ. ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ಮಾನವರು ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ‘ದೃಷದ್ವತಿ’ಯ ದಡದಮೇಲೂ, ‘ಆಪಯಾ’ ಮತ್ತು ‘ಸರಸ್ವತೀ’ ಎಂಬ ನದಿಗಳ ದಡದ ಮೇಲೆಯೂ ಸಹ ಧನಯುಕ್ತನಾಗಿರುವಂತೆ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸು.

English Translation.

I place you in an excellent spot of earth on an auspicious day of days: Agni, shine on the frequented (banks) of the Drishadvati, Apaya, and Saraswati, rivers.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಇಳಾಯಾಃ—ಗೋರೂಪಧಾರಿಣ್ಯಾಃ | ಇಳಾ ಎಂಬ ಪದವು ಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೫) ನಾಜ್ಞಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೩) ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಗೋನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಈ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿತವಾಗಿ “ಅಭಿ ನ ಇಳಾ ಯೂಥಸ್ಯ ಮಾತಾ” ಎಂದು ಉದಾಹೃತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಗೋರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನಿರಸಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ-ಭೂಮೇಃ | ಪೃಥಿವೀ ಶಬ್ದವು ಭೂನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೬-೫) ಅಂತರಿಕ್ಷನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೬-೧೦) ಉಕ್ತವಾಗಿ,

ಬಳಿತ್ವಾ ಪರ್ವತಾನಾಂ ಖಿದ್ರಂ ಬಿಭರ್ಷಿ ಪೃಥಿವಿ |

ಪ್ರ ಯಾ ಭೂಮಿಂ ಪ್ರವತ್ಸತಿ ಮಹ್ನಾ ಜಿನೋಷಿ ಮಹಿನಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೮೪-೧)

ಎಂದು ಉದಾಹೃತವಾಗಿ ಪರ್ವತಗಳ ಮತ್ತು ಮೇಘಗಳ ಭೇದನವನ್ನು ಸಹಿಸುವ ಬಲವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿರುತ್ತಾ, ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕವು ಬೀಳುವ ಹಾಗೆ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯದಿಂದ ಪೂರಿತಳಾಗಿಯೂ, ಅಥವಾ ಉದಕಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವಳಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನದೇವತೆಯೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿತವಾಗಿದೆ.

ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಭೂಮಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಪರ್ಣಿಸಿ, ಈ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಉತ್ತರವೇದಿಯ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ, ಯೇಷು ದಿನೇಷು ಇಂದ್ರಾದಯೋ ಪರೀಯಾಂಸೋ ಬೇವಾ ಇಜ್ಯಂತೇ ತಾನ್ ಸುದಿನಾನಿ ಇಂದ್ರನೇ ಮೊದಲಾದ ಮಹತ್ತ್ವಪೂರಿತರಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರೇಶಿಸಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಉತ್ತಮವಾದ ದಿನಗಳಿಗೆ ಸುದಿನಗಳೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಮಾಡಿರುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನಿರಸಿದ್ದಾರೆ.

ದೃಷದ್ವತ್ಯಾಂ—ದೃಷದಃ ಉಪಲಾಃ ಯಸ್ಯಾಂ ಸಂತಿ | ದೃಷದ್ವತೀನಾಮು ಕಾಚಿನ್ನದೀ ತಸ್ಯಾಂ | ಬಹಳವಾಗಿ ಶಿಲೆಗಳು ಇರುವ ಕಾರಣ ದೃಷದ್ವತೀ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ನದಿಯು ಪ್ರವಹಿಸುವ ಯಾಗಾರ್ಹವಾದ ಉತ್ತಮಪ್ರದೇಶವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಈ ಪದವನ್ನು ಮಾನುಷೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ, ದೃಷದ್ವತೀನದಿಯ ತೀರವು ಮನುಷ್ಯಸಂಚಾರ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅಪಯಾಯಾಂ ಸರಸ್ವತ್ಯಾಂ—ಅಪಯಾನಾಮು ಕಾಚಿನ್ನದೀ ತಸ್ಯಾಂ | ಯಾಸ್ತುರು ಸರಸ್ವತ್ಯೈಃ ಎಂದು ನದೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೪) ಪಾಠವಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಇಯಂ ಶುಷ್ಮೇಭಿರ್ಬಿಸಖಾ ಇವಾರುಜತ್ಸಾನು ಗಿರೀಣಾಂ ತವಿಷೇಭಿರೂರ್ಮಿಭಿಃ |

ಸಾರಾವತೆಘ್ನೀಮವಸೇ ಸುನ್ವಕ್ತಿಭಿಃ ಸರಸ್ವತೀಮಾ ವಿನಾಸೇಮ ಧೀತಿಭಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೬೧.೨)

ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿರುವ ಸರಸ್ವತೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಒಂದು ನದಿಯೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪಾವಕಾ ನಸ್ಸರಸ್ವತೀ ವಾಜೇಭಿರ್ವಾಜಿನೀವತೀ |

ಯಜ್ಞಂ ವಷ್ಪ್ಯ ಧಿಯಾವಸುಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩-೧೦)

ಮಹೋ ಅರ್ಣಸ್ಸರಸ್ವತೀ ಪ್ರ ಚೇತಯತಿ ಕೇತುನಾ |

ಧಿಯೋ ನಿಶ್ವಾ ವಿ ರಾಜತಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩-೧೨)

ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿರುವ ಸರಸ್ವತೀಶಬ್ದವು ವಾಗಭಿಮಾನಿಯಾದ ದೇವತಾಪರವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಆಪಯಾ, ಸರಸ್ವತೀ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಈ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ನದಿಗಳು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿ ಮಹರ್ಷಯಸ್ಸರಸ್ವತೀತೀರೆ ಯಜ್ಞಮುಕಾಷ್ಠುಃ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಸರಸ್ವತೀನದಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸಿದರು ಎಂದು ಹೇಳಿ, “ ಋಷಯೋ ವೈ ಸರಸ್ವತ್ಯಾಂ ಸತ್ರಮಾಸತ ” ಎಂಬ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು (ಐ. ಬ್ರಾ. ೨-೧೯) ಉದಹರಿಸಿ, ಈ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಮಹಿ ಮಾತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಉತ್ತಮವಾದ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಧನಯುಕ್ತವಾಗಿರುವಂತೆ ಉದ್ದೀಪ್ತನಾಗಿರಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಭಾಗದ ಮುನ್ನುಡಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಯಜ್ಞದ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ನೋಡಿ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ದಧೇ—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತ್ಯಧೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವರೇ—ವೃಜ್ ವರಣೇ ಧಾತು. ಗೃಹವೃದ್ಧಿನಿಶ್ಚಿಗಮಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪದೇ—ಊಡಿದಂಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ (ಸಪ್ತಮೀ) ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೃಷದ್ವತ್ಯಾಂ—ದ್ವಾ ವಿದಾರಣೇ ಧಾತು. ದೃಣಾತೇಃಷುಗ್ಗ್ನಸ್ವಶ್ಚ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಷುಕಾಗಮ. ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ದೃಷದಃ ಉಪಲಾಃ (ಕಲ್ಪಗಳು) ಯಸ್ಯಾಂ ಸಂತೀತಿ ದೃಷದ್ವತೀ. ತದ-ಸ್ಯಾಸ್ತಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಕಾರರೂಪ ರ್ಝಯಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ರ್ಝಯೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ. ಸ್ವರವಿಧೌವ್ಯಂಜನಮವಿದ್ಯಮಾನವತ್ ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಮಧ್ಯೆ ತಕಾರವಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲದಂತಾಗುವುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವದ ಪರದಲ್ಲಿ ಮತುಪ್ ಬಂದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರಬೇಕಾದರೂ ಆ ಪರಿಭಾಷೆಯು ಅನಿತ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸದಿರುವುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವನುಡ್ಭಾಂ ಮತುಪ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪೂರ್ವದ ಅದಿಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸರಸ್ವತ್ಯಾಂ—ಸ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಟೆಣಾದಿಕ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಗುಣ ಬಂದು ಸರಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸರಃ ಅಸ್ಯಾಃ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಸರಸ್ವತೀ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಕಾರವೇ ಉಪಧಿಯಾಗಿರುವ ಶಬ್ದದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಮಾದುಪಧಾಯಾಶ್ಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ. ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ಉಗಿತಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಜೀಪ್. ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ದಿದೀಹಿ—ದಿವು ಕ್ರೀಡಾದಿಷು ಧಾತು. ಯಜ್ ಲುಗಂತದಮೇಲೆ ಲೋಟ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಿಕ ವಚನದಲ್ಲಿ ದಿದೀಹಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಇಳಾ¹ಮಗ್ನೇ¹ ಪುರು¹ದಂಸಂ¹ ಸನಿಂ¹ ಗೋಃ¹ ಶತ್ವ¹ತ್ತಮಂ¹ ಹವ¹ಮಾನಾಯ¹ ಸಾಧ¹ ।

ಸ್ಯಾ¹ನ್ನಃ¹ ಸೂನು¹ಸ್ತನಯೋ¹ ವಿಜಾ¹ವಾಗ್ನೇ¹ ಸಾ¹ ತೇ¹ ಸುಮ¹ತಿಭೂ¹ತ್ವಸ್ಮೇ¹ ॥ ೫ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಇಳಾಂ | ಅಗ್ನೇ | ಪುರುದಂಸಂ | ಸನಿಂ | ಗೋಃ | ಶತ್ವತ್ಸತಮಂ | ಹವಮಾನಾಯ | ಸಾಧ |

ಸ್ಯಾತ್ | ನಃ | ಸೂನುಃ | ತನಯಃ | ವಿಜಾವಾ | ಅಗ್ನೇ | ಸಾ | ತೇ | ಸುಮತಿಃ | ಭೂತು | ಅಸ್ಮೇ
ಇತಿ ॥ ೫ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ದೇ ಅಗ್ನೇ ಪುರುದಂಸಂ | ಅಪೋಃಪೋ ದಂಸೋ ವೇಷ ಇತಿ ಕರ್ಮನಾಮಸು ಪಠಿತತ್ವಾ-
ದ್ವಂಸಃಶಬ್ದಃ ಕರ್ಮನಾಚೀ | ಪುರುಣಿ ಬಹುನಿ ದಂಸಾಂಸಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ | ತಾಂ ಬಹುಕ-
ರ್ಮಾಣಿಂ ಗೋಃ ಸನಿಂ ಗವಾದಿಪಶೂನ್ಸಂಪಾದಯಿತ್ರೀಮಿಳಾಮೇತನ್ನಾಮಿಕಾಂ ಗೋರೂಪಾಂ ದೇವತಾಂ
ಶತ್ವತ್ತಮಂ ನಿರಂತರಂ ಹವಮಾನಾಯ ಯಜಮಾನಾಯ ಮಹ್ಯಂ ಸಾಧ | ಸಾಧಯ | ಕಿಂಚಿ ನೋಃಸ್ಯಾಕಂ

ಸೂನುಃ ಪುತ್ರಸ್ತನಯಃ ಪೌತ್ರಃ ಸ್ಯಾದ್ವವತೀತಿ ತೇ ತವ ಯಾ ಸುಮತಿಃ ಶೋಭನಾ ಬುದ್ಧಿಃ ಸಾ ವಿಜಾ-
ವಾಬಂಧ್ಯಾ ಸತ್ಯಸ್ಮೇ ಅಸ್ಮಾಕಂ ಭೂತು | ಭವತು || ಶಶ್ವತ್ತಮಂ | ಉಚ್ಛಾದಿಷು ಸಾಶಾದಂತೋದಾ-
ತ್ತತ್ವಂ | ಸಾಧ | ರಾಧ ಸಾಧ ಸಂಸಿದ್ಧಾ | ಅಂತರ್ಭಾವಿತೇಣ್ಯರ್ಥೋಽಯಂ | ಲೋಟಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ
ಶಪ್ | ಸೇರ್ಹ್ಯಪಿಚ್ಛೇತಿ ಹಿರಾದೇಶಃ | ತಸ್ಯಾಶೋ ಹೇರಿತಿ ಲುಕ್ | ನಿಘಾತಃ | ವಿಜಾವಾ | ಜನೀ
ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ | ಅಸ್ಮಾದಸ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯಂತ ಇತಿ ವನಿಪ್ | ವಿಧ್ವನೋರನುನಾಸಿಕಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾತ್ವಂ |
ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಯಃ | ಭೂತು | ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ
ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಭೂಸುವೋಸ್ತಿಜಾತಿ ಗುಣಪ್ರತಿಷೇಧಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಪುರುದಂಸಂ—ಅನೇಕ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಸಾಧನವಾದುದು | ಗೋಃ ಸನಿಂ—
ಗವಾದಿ ಪಶುಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು ಆದ | ಇಳಾಂ—‘ ಇಳಾ ’ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ದೇವತಾ ವಿಶೇಷ
ವನ್ನು (ಅಥವಾ ಪೃಥ್ವಿಯನ್ನು) | ಶಶ್ವತ್ತಮಂ—ಅನುಸ್ಮೃತವಾಗಿ | ಹವಮಾನಾಯ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಆರ್ಪಿಸತಕ್ಕ
ನನಗೆ | ಸಾಧ—ಒದಗಿಸಿಕೊಡು | ನಃ—ನಮಗೆ | ಸೂನುಃ—ಪುತ್ರನು | ತನಯಃ—ಪೌತ್ರನು | ಸ್ಯಾತ್—
ಲಭಿಸಲಿ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಸುಮತಿಃ—(ಯಾವ) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅನುಗ್ರಹಬುದ್ಧಿಯಿ
ದೆಯೋ | ಸಾ—ಅದು | ಅಸ್ಮೇ—ನಮ್ಮ ಭಾಗಕ್ಕೆ | ವಿಜಾವಾ—ಫಲವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದಾಗಿ | ಭೂತು—
ಆಗರಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಅನೇಕ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಸಹಾಯಕವಾಗುವ ಗವಾದಿ ಪಶುಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವಳೂ, ಇಳಾ
ನಾಮಕಳೂ, ಗೋರೂಪಳೂ ಆದ ಭೂಮಿಯು, ನಿರಂತರ ಯಾಗಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತರಾದ ನಮಗೆ ಅನುಕೂಲಿಸು
ವಂತೆ ಮಾಡು; ಮತ್ತು ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳನ್ನನುಗ್ರಹಿಸಬೇಕೆಂಬ ಶುಭವಾದ
ಮತಿಯು ನಮಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಅವಂಧ್ಯವಾಗಲಿ. (ಸಫಲವಾಗಲಿ)

English Translation

Grant, Agni, to the offerer of the oblation earth the giver of cattle,
the means of many sacred rites, such that it may long endure : may there be
to us sons and grandsons, and may your favour, Agni, be productive of good
unto us.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಪುರುದಂಸಂ—ಪುರುಣಿ ಬಹುನಿ ದಂಸಾಂಸಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ | ಅಪ್ತಃ ದಂಸಃ ಎಂಬ
ಇಷ್ಟತ್ತಾರು ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೨) ದಂಸ ಶಬ್ದವು ಉತ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಬಹಳ ಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಅರ್ಥ
ಗೋಃ ಸನಿಂ — ಗವಾದಿಪಶೂನ್ ಸಂಪಾದಯಿತ್ರಿಂ | ಗೋಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪೃಥಿವೀ, ವಾಕ್ಯು, ಪಶು,
ರತ್ನಿ ಎಂದು ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳು ಇರುವುವು. ಗೋಃ ಸನಿಂ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಇಳಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರು

ವುದರಿಂದ ಇಳಾ ದೇವತೆಯು ಗೋವುಗಳೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವಳೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಇಳಾಂ—ಏತನ್ನಾಮಿಕಾಂ ಗೋರೂಪಾಂ ದೇವತಾಂ ಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಇಳಾ ಪದವು (ನಿ. ೨-೫) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ವಾಜ್ಞಾನಿಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ, (ನಿ. ೨-೨೩) ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ, (ನಿ. ೩-೯) ಗೋನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಇಳಾ ಎಂಬ ಪದವು ಈಶ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ.

ಅಭಿ ನ ಇಳಾ ಯೋಫಸ್ಯ ಮಾತಾ ಸ್ಮನ್ನದೀಭಿರುವರ್ಶೀ ವಾ ಗೃಣಾತು |

ಉರ್ವಶೀ ವಾ ಬೃಹದ್ದಿವಾ ಗೃಣಾನಾಭ್ಯೂರ್ಜಾನಾ ಪ್ರಭೃಥಸ್ಯಾಯೋಃ |

ಸಿಷಕ್ತು ನ ಊರ್ಜವ್ಯಸ್ಯ ಪುಷ್ಪೇಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೪೧-೧೯, ೨೦)

ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಇಳಾ ಅಥವಾ ಇಡಾ ಎಂಬ ದೇವಿಯು ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನದೇವತೆಯೆಂದು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಗೋವಿನ ಆಕಾರವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಇಳಾ ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ದೇವತೆಯೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಶತ್ವತ್ತಮಂ ಹವಮಾನಾಯ ಸಾಧ—ನಿರಂತರಂ ಹವಮಾನಾಯ ಯಜಮಾನಾಯ ಮಹ್ಯಂ ಸಾಧಯ | ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ, ಪ್ರಭೂತವಾದ ಮಹಾತ್ಮ್ಯದಿಂದ ಪೂರಿತವಾಗಿರುವ, ಗೋರೂಪದಿಂದ ಇರುವ, ಇಳಾದೇವತೆಯು. ಅನುಗ್ರಹವು ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಸೂನುಃ—ಪುತ್ರಃ, ತನಯಃ ಪೌತ್ರಃ | ತುಕ್, ತೋಕಂ ಎಂಬ ಹದಿನೈದು ಅಪತ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೨) ತನಯ ಶಬ್ದವೂ, ಸೂನು ಶಬ್ದವೂ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ.

ಏತಾ ನಿಶ್ವಾ ಸವನಾ ತೂತುಮಾ ಕೃಷೇ ಸ್ವಯಂ ಸೂನೋ ಸಹಸೋ ಯಾನಿ ದಧಿಷೇ |

ವರಾಯ ತೇ ಸಾತ್ರಂ ಧರ್ಮಣೇ ತನಾ ಯಜ್ಞೋ ಮಂತ್ರೋ ಬ್ರಹ್ಮೋದ್ಯತಂ ವಚಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೫೦-೬)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸೂನೋ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪುತ್ರನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು (ಸಹಸಸ್ಪುತ್ರ) ಸಹಸಸ್ಸೂನೋ, ಬಲಸ್ಯ ಪುತ್ರ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಸೂನುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪುತ್ರನೆಂದೂ, ತನಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪೌತ್ರ (ಪುತ್ರನ ಪುತ್ರ) ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸುಮತಿಃ—ಶೋಭನಾ ಬುದ್ಧಿಃ | ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ದೇವಸುಮತಿಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ದೇವನಾಂ ಕಲ್ಯಾಣೇಂ ಮತಿಂ. ದೇವತೆಗಳ ಶುಭಕರವಾದ ಬುದ್ಧಿ ಎಂದೂ, ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ ಸುಮತೌ ಸ್ಯಾಮು ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕಲ್ಯಾಣ್ಯಾಂ ಮತೌ ಎಂದೂ, ವಯಂ ದೇವಸ್ಯ ಧೀಮಹಿ ಸುಮತಿಂ ಸತ್ಯಧರ್ಮಣಃ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಕಲ್ಯಾಣೇಂ ಮತಿಂ ಎಂಬ ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸಿದ ಯಜಮಾನರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಅನುಗ್ರಹಿಸಬಹುದಾದ ಪುತ್ರ ಪೌತ್ರಾದಿಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮತ್ತು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಕಲ್ಯಾಣಕರವಾದ ಬುದ್ಧಿಯು ಉಂಟಾಗಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಪುರುದಂಸಂ—ಪುರುಣಿ ದಂಸಾಂಸಿ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ. ಅದ್ಯುದಾತ್ತಂ ದ್ವ್ಯಚ್ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨.೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶತ್ವತ್ತಮಂ—ಉಂಛಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾದುದರಿಂದ ಉಂಛಾದೀನಾಂಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಾಧ—ರಾಧ ಸಾಧ ಸಂಸಿದ್ಧ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕ ವ್ಯಾಪಾರೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಣರ್ಥಕ ವಾದ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಸೇಹ್ಯಪಿಚ್ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ ವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತೋ ಹೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ರುವುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲುಕ್. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ಯಾತ್—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ಲಿಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾಸುಟ್ ಉದಾತ್ತವೆಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಜಾನಾ—ಜನೀ ಪ್ರಾರ್ಥನಾರ್ಥ ಧಾತು. ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಪಿದೃಶ್ಯಂತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ನನಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ವಿಡ್ವನೋರನುನಾಸಿಕೇಸ್ಯಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ವ. ವಿ ಎಂಬುದರೊಡನೆ ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸ. ವಿಜಾನನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ವ್ಯತ್ಯಯೋಬ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಯ (ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಪುಲ್ಲಿಂಗ) ಬಂದಿದೆ. **ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಮತಿಃ—ಮನ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮಂತ್ರೇ ವೃಷೇಷ—(೩-೩-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭೂತು—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಏರುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಉತ್ವ. ಬಹುಲಂ ಛಂಧಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ (ಶಪ್) ಲುಕ್. ಭೂಸುವೋಸ್ತಿಜಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ಮೀ—ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಷಷ್ಠೀ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಶೇ ಆದೇಶ.

ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಗ್ನೇ ಸಹಸ್ವೇತಿ ಪಂಚಚೇಢಂ ದ್ವಾದಶಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಅತ್ರಾನುಕ್ರಮಣಿಕಾ | ಅಗ್ನೇ ಸಹಸ್ವ
ಗಾಯತ್ರಮಾದ್ಯಾನುಷ್ಠುಬಿತಿ | ಋಷಿರ್ಗಾಥಿನೋ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ | ಅಗ್ನಿದೇವತಾ | ಆದ್ಯಾನುಷ್ಠುಪ್
ಶಿಷ್ಟಾ ಗಾಯತ್ರೈಃ || ಸೂಕ್ತವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ || ಪ್ರಾತರನುವಾಕ ಆತ್ಮಿನಶಸ್ತ್ರೇ ಚ ಪ್ರಥಮಾ-
ವರ್ಜಿತಸ್ಯ ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ವಿನಿಯೋಗಃ | ಅಭೈತಸ್ಯಾ ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಅಗ್ನಿ ಇಳೇತಿ ಚತುಃ | ಅ.
೪-೧೩ | ಇತಿ || ಅಭ್ಯುದಯೇಷ್ಟಾವಗ್ನೇರ್ದಾತುರನುವಾಕ್ಯಾಗ್ನೇ ದಾ ದಾಶುಷ ಇತ್ಯೇಷಾ | ಅಥಾ-
ಗ್ನೇಯ್ಯ ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಅಗ್ನೇ ದಾ ದಾಶುಷೇ ರಯಿಂ ಸ ಯಂತಾ ವಿಪ್ರ ಏಷಾಂ | ಅ.
೩-೧೩ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಅಗ್ನೇ ಸಹಸ್ವ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಎರಡನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಐದು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಅಗ್ನೇ ಸಹಸ್ವ ಗಾಯತ್ರಮಾದ್ಯಾನು-
ಷ್ಠ್ಯಬಿತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗಾಢಿಪುತ್ರನಾದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಋಷಿಯು; ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ಕು ಅನುಷ್ಠುಪ್ ಭಂದಸ್ತವು; ಉಳಿದ ಋಕ್ಕುಗಳು ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ತವು. ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯಾಸೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ಕನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪ್ರಾತರನುವಾಕ ಮತ್ತು ಆಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತಸೂತ್ರದ—ಅಭ್ಯೇತಸ್ಯಾ ಎಂಬ ಖಂಡದ ಅಗ್ನಿಇಳೇತಿ ಚತಸ್ರಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೪-೧೩); ಅಭ್ಯುದಯೇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿದಾರ್ಫತಾ ಎಂಬ ದೇವತೆಯನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾಡುವ ಹೋಮದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನೇ ದಾ ದಾಶುಷೇ ಎಂಬ (ಈ ಸೂಕ್ತದ ಐದನೆಯ ಋಕ್ಕನ್ನು) ಋಕ್ಕನ್ನು ಅನುವಾಕ್ಯಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತ ಸೂತ್ರದ—ಅಥಾಗ್ನೇಯ್ಯ ಎಂಬ ಖಂಡದ ಅಗ್ನೇ ದಾ ದಾಶುಷೇ ರಯಿಂ ಸ ಯಂತಾ ವಿಸ್ರ ಏಷಾಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೩-೧೩).

ಸೂಕ್ತ—೨೪

ಮಂಡಲ—೩ || ಅನುವಾಕ—೨ || ಸೂಕ್ತ—೨೪ ||

ಅಷ್ಟಕ—೩ || ಅಧ್ಯಾಯ—೧ || ವರ್ಗ—೨೪ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಕಂಖ್ಯೆ—೫

ಋಷಿ—ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ||

ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿಃ ||

ಭಂದಃ—೧. ಅನುಷ್ಠುಪ್ | ೨-೫. ಗಾಯತ್ರೀ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೇ ಸಹಸ್ವ ಪೃತನಾ ಅಭಿಮಾತೀರಪಾಸ್ಯ |

ದುಷ್ಟರಸ್ತರನ್ನರಾತೀರ್ವರ್ಚೋಃ ಧಾ ಯಜ್ಞವಾಹಸೇ || ೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೇ | ಸಹಸ್ವ | ಪೃತನಾಃ | ಅಭಿಮಾತೀಃ | ಅಪ | ಅಸ್ಯ |

ದುಷ್ಟರಃ | ತರನ್ | ಅರಾತೀಃ | ವರ್ಚಃ | ಧಾಃ | ಯಜ್ಞವಾಹಸೇ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ಸ್ತೌತಿ | ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಪೃತನಾ ಅಭಿಯೋಕ್ತೀಃ ಸೇನಾಃ ಸಹಸ್ವ | ಅಭಿಭವ | ಅಭಿ-
ಮಾತೀರಭಿಮಾನಿನಃ ಕರ್ಮವಿಘ್ನಕಾರಿಣಃ ಶತ್ರುನ್ ಅಪಾಸ್ಯ | ಅಪನುದ | ಕಿಂಚ ದುಷ್ಟರೋ ನ

ಕೇನಾಪಿ ತರಿತುಂ ಶಕ್ಯಃ ಅತಃ ಏವ ಅರಾತೀರರಾತೀನ್ ಶತ್ರುನ್ ತರನ್ ಸ್ವತೇಜಸಾ ತಿರಸ್ಕರ್ವಂಸ್ತ್ವಂ
ಯಜ್ಞನಾಹಸೇ ಯಜ್ಞನಿರ್ವಾಹಕಾಯ ಯಜಮಾನಾಯ ವರ್ಜೋ ಧಾಃ | ಅನ್ನಂ ಧೇಹಿ | ಕುರು ||
ಸಹಸ್ವ | ಸಹ ಮರ್ಷಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲೋಟಿ ರೂಪಂ | ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಾವಿದ್ಯಮಾನತ್ವೇನ ಪಾದಾದಿತ್ವಾದ-
ನಿಘಾತಃ | ಅಭಿಮಾತೀಃ | ಮಾಜಿ ಮಾನೇ | ಮಾನಂ ಮಾತೀಃ | ಭಾವೇ ಕ್ವಿನ್ | ಅಸ್ಯ ಲುಗ್ವಿಕರಣ-
ತ್ವಾದೀತ್ವೇತ್ವೇ ನ ಭವತಃ | ಅಭಿತೋ ಮಾನಂ ಯೇಷಾಂ ತ ಇತಿ ಬಹುಮೀಹಾ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿ-
ಸ್ವರತ್ವಂ | ಅಸ್ಯ | ಅಸು ಕ್ವೇಪಣೇ | ದಿನಾದಿಃ | ಲೋಟಿ ರೂಪಂ | ದುಷ್ಟರಃ | ತ್ವಾ ಪ್ಲವನತರಣಯೋಃ |
ಅಸ್ಮಾತ್ ಕೃಚ್ಛಾರ್ಥೇ ಖಲ್ | ಸುಷಾಮಾದಿತ್ವಾದ್ವಿಸರ್ವನೀಯಸ್ಯ ಸಕಾರಸ್ಯ ಪತ್ವಂ | ಲಿತ್ವೇರಃ |
ತರನ್ | ತರತೇಃ ಶತರಿ ರೂಪಂ | ಅದುಪದೇಶಾಲ್ಪಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ವರೇಣ ಶತುರನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಕೃತೇ
ಧಾತುಸ್ವರಃ | ಧಾಃ | ದಧಾತೇತ್ಯಂದಸಿ ಲುಜು ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಪೃತನಾಃ—(ನಮ್ಮನ್ನು ಪ್ರತಿಭಟಿಸುವ) ಸೇನೆಗಳನ್ನು | ಸಹಸ್ವ—ಎದುರಿಸಿ
ಸೋಲಿಸು | ಅಭಿಮಾತೀಃ—ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ವಿಘ್ನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು | ಅಸಾಸ್ಯ—
ದೂರವಾಗಿ ಅಟ್ಟಿಬಿಡು. ದುಷ್ಟರಃ—ಅಪ್ರತಿಹತರಾದ | ಅರಾತೀಃ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು | ತರನ್—(ನಿನ್ನ ಮಹಿಮೆ
ಯಿಂದ) ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿ | ಯಜ್ಞನಾಹಸೇ—ಯಜ್ಞನಿರ್ವಾಹಕನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ವರ್ಜಿಃ—ತೇಜೋಯುತ
ವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು | ಧಾಃ—ಕೊಡು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಮ್ಮನ್ನು ಪ್ರತಿಭಟಿಸುವ ಸೇನೆಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ಸೋಲಿಸು. ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ
ವಿಘ್ನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ದೂರವಾಗಿ ಅಟ್ಟಿಬಿಡು. ಅಪ್ರತಿಹತರಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿನ್ನ ಮಹಿಮೆ
ಯಿಂದ ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿ ಯಜ್ಞನಿರ್ವಾಹಕನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ತೇಜೋಯುತವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡು.

English Translation

Repel, Agni, (hostile) hosts ; drive away (all) assailants ; inseperable,
foe-surpassing, give food to the institutor of this sacrifice.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಗ್ನಿ ಪೃತನಾಃ ಸಹಸ್ವ—ಅಭಿಯೋಕ್ತೀಃ ಸೇನಾಃ ಅಭಿಭವ | ಪೃತನಾ ಶಬ್ದವು ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮ
ಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ತನಗೆ ಎದುರಾಗುವ
ಸೇನೆಗಳನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅಭಿಮಾತೀಃ—ಅಭಿತೋ ಮಾನಂ ಯೇಷಾಂ ಬಹಳ ಅಹಂಕಾರವುಳ್ಳವರಾಗಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮ-
ವಿಘ್ನಕಾರಿಣಃ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಘ್ನವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ನಾಶಮಾಡಲಿ
ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ದುಷ್ಟರಃ—ದುಸ್ತರಃ ನ ಕೇನಾಪಿ ತರಿತುಂ ಶಕ್ಯಃ ಯಾಸ್ತುರು ದುಷ್ಟರ ಶಬ್ದವು ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ
ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಉದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ—

ಪ್ರಥಮ್ ಪ್ರಾಯನ್ ಪ್ರಥಮಾ ದೇವಹೂತಯೋಽಕೃಣ್ಣತ ಶ್ರವಸ್ಯಾನಿ ದುಷ್ಕರಾ |

ನ ಯೇ ಶೇಕುರ್ಯಜ್ಞಿಯಾಂ ನಾನಮಾರುಹಮೀಮ್ಯವ ತೇ ನೈವಿತಂತ ಕೇಪಯಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೪೪-೬)

ಇಲ್ಲಿ ದುಷ್ಕರಾ ದುಸ್ತರಾಣಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅರಾತೀಃ—ಅರಾತೀನ್ ಶತ್ರುನ್ | ಯಾಸ್ತುರು ಅರಾತೇಯಃ ಅದಾನಕರ್ಮಾಣಃ ಅದಾನಪ್ರಜ್ಞಾ ವಾ (ನಿ. ೩-೧೧) ಎಂದು ಅರಾತೀಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಅಸ್ಮಾಕಮಭಿಮತಾನರ್ಥಾನ್ ದದತೋ ಯೇ ನಿವಾರಯಂತಿ ನಮಗೆ ಇಷ್ಟವಾದವುಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವರಿಗೆ ಬೋಧಿಸಿ ಅದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವವರು ಶತ್ರುಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ದ್ವಿವಿಧಾಃ ಹಿ ಶತ್ರೆವಃ ದುಃಖಸನ್ನಾಶ್ಯಾಃ ಸುಖಸನ್ನಾಶ್ಯಾಶ್ಚ ಎಂದು ಶತ್ರುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ತತ್ರ ಯೇ ದುಃಖಸನ್ನಾಶ್ಯಾಃ ತೇ ಅದಾನಪ್ರಜ್ಞಾಃ ಯೇ ಅದಾನಕರ್ಮಾಣಃ ತೇ ಸುಖಸನ್ನಾಶ್ಯಾಃ ಎಂದು ಅರಾತಿಗಳ ಭೇದಗಳಲ್ಲಿರುವ ವಿವರವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಸಾಯಣರು ಅರಾತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶತ್ರುವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಅಗ್ನಿಯು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸ್ವತೇಜಸಾ ತಿರಸ್ಕರ್ವನ್ ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ, ಯಜ್ಞವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ವರ್ಚಃ—ಅನ್ನಂ | ವರ್ಚಶ್ಚಬ್ದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪರಿತವಾಗಿದೆ ಸಾಯಣರು ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ನವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸಹಸ್ರ—ಷಹ ಮರ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಷಃ ಷಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ಸತ್ತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಆಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯಮಾನವತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನೇ ಎಂಬ ಅತಿಜಂತವಿದ್ದರೂ ಆಮಂತ್ರಿತವಾದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅವಿದ್ಯಮಾನವದ್ಭಾವ (ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ) ಬರುವುದರಿಂದ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಂತಾಗುವುದರಿಂದ ತಿಜ್ಜತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಭಿಮಾತೀಃ—ಮಾಜ್ ಮಾನೇ. ಧಾತು. ಮಾನಂ ಮಾತಿಃ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂಕ್ರಿಯಾನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಯಾಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಲುಗ್ವಿಕರಣವಾದ ಅದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾದುದರಿಂದ ಈತ್ವ ಏತ್ವಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಘಮಾಸ್ಥಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೬) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಲುಕ್‌ವಿಕರಣವುಳ್ಳ ಮಾಧಾತು ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಅಭಿತಃ ಮಾತಿಃ (ಮಾನಂ) ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅಭಿಮಾತಯಃ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಸ್ಯ—ಅಸು ಕ್ಷೇಪಣೇ. ಧಾತು. ದಿವಾದಿ. ಲೋಟ್‌ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದುಷ್ಟರಃ—ತ್ವಾ ಪ್ಲವನತರಣಯೋಃ ಧಾತು. ದುಸ್ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಈಷದುಃಸುಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಖಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಸುಷುನಾದಿಗಣದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ಸುಷುನಾದಿಷುಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ದುಸಿನ ವಿಸರ್ಗದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಷ್ವತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತರನ್—ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಧಾತುವಿಗೆ ಶತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ತರತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಲವಾರ್ವಧಾತುಕ (ಶತ್ವ) ಬಂದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಉಗಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುನಾಗಮ. ಸುಲೋಪ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪ ಅಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ನಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಧಾಃ—ಡುಧಾಙ್ ಧಾರಣಪೂರ್ವಣಯೋಃ ಧಾತು. ಛಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಜ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಇಕಾರಲೋಪ. ಗಾತಿಸ್ಥಾಘು—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಪ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ. ಛಂದಸವಾಗಿ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಗ್ನಿ ಇಳಾ ಸಮಿಧ್ಯಸೇ ವೀತಿಹೋತ್ರೋ ಅಮರ್ತ್ಯಃ ।

ಜುಷಸ್ವ ಸೂ ನೋ ಅಧ್ವರಂ ॥ ೨ ॥

ಪದಸಾಠಃ

ಅಗ್ನೇ | ಇಳಾ | ಸಂ | ಇಧ್ಯಸೇ | ವೀತಿಹೋತ್ರಃ | ಅಮರ್ತ್ಯಃ ।

ಜುಷಸ್ವಃ | ಸು | ನಃ | ಅಧ್ವರಂ ॥ ೨ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ವೀತಿಹೋತ್ರಃ | ವೀತಿಃ ಪ್ರೀತಿವಿಷಯಂ ಹೋತ್ರಮಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಕಂ ಯಸ್ಯಾ-
ಸೌ ವೀತಿಹೋತ್ರಃ | ಯಜ್ಞೇಷು ಪ್ರೀತಿಮಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಮರ್ತ್ಯೋ ಮರಣಧರ್ಮರಹಿತಸ್ತಮಿಳೇ-
ಳಾಯಾಮೀಡ್ಯಾಯಾಮುತ್ತರವೇದ್ಯಾಂ ಸಮಿಧ್ಯಸೇ | ಅಜ್ಯಾಹುತಿಪ್ರಕ್ಷೇಪೇಣ ಸಮ್ಯಕ್ ಪ್ರಜ್ವಾಲ್ಯಸೇ |
ತಾದೃಶಸ್ತ್ವಂ ನೋಽಸ್ಮಾಕಮಧ್ವರಮಿಮಂ ಯಜ್ಞಂ ಸು ಸುಷ್ಮ ಜುಷಸ್ವ | ಆಹುತಿಸ್ವೀಕರಣೇನ ಸೇ-
ವಸ್ವ || ವೀತಿಹೋತ್ರಃ | ವೀ ಕಾಂತ್ಯಾದಿಷು | ಅಸ್ಮಾತ್ ಕರ್ಮಣಿ ಮಂತ್ರೇ ವ್ಯಷೇಷಸಚೇತ್ಯಾದಿನಾ
ಕ್ರಿನ್ನುದಾತ್ತಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಃ | ಜುಷಸ್ವ | ಜುಷತೇಲೋಟಿ ರೂಪಂ | ಶ-
ಸ್ವರಃ | ಸು | ನಿಘಾತಸ್ಯ ಚೇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, | ವೀತಿಹೋತ್ರಃ—ಯಜ್ಞದಿಂದ ತೃಪ್ತನಾಗುವವನೂ, | ಅಮರ್ತ್ಯಃ—
ಮರಣಧರ್ಮರಹಿತನೂ ಆದ ನೀನು, | ಇಳಾ—ಪೂಜ್ಯವಾದ ಉತ್ತರವೇದಿಯಲ್ಲಿ | ಸಮಿಧ್ಯಸೇ—ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾಗು
ತ್ತೀಯೆ. | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಅಧ್ವರಂ—ಯಜ್ಞವನ್ನು | ಸು ಜುಷಸ್ವ—ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಸೇವಿಸು

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಯಜ್ಞದಿಂದ ತೃಪ್ತನಾಗುವವನೂ, ಮರಣಧರ್ಮರಹಿತನೂ ಆದ ನೀನು ಪೂಜ್ಯವಾದ
ಉತ್ತರವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾಗುತ್ತೀಯೆ. ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಸೇವಿಸು.

English Translation

Agni, (who art) immortal and who art gratified by oblations, thou
art kindled upon the altar : be pleased by this our sacrifice

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ವೀತಿಹೋತ್ರಃ—ವೀತಿಃ ಪ್ರೀತಿವಿಷಯಂ ಹೋತ್ರಂ ಅಗ್ನಿ ಹೋತ್ರಾದಿಕಂ ಯಸ್ಯ | ಯಜ್ಞೇಷು
ಪ್ರೀತಿಮಾನ್ | ಅಗ್ನಿಯು ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿರುವನೆಂದು ಈ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು
ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅಮರ್ತ್ಯಃ—ಮರಣಧರ್ಮವಿಲ್ಲದವನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಪೂಜ್ಯವಾಗಿರುವ ಯಾಗಶಾಲೆಯ ಉತ್ತರವೇದಿ
ಯಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರು ಅರ್ಪಿಸಿದ ಆಜ್ಞಾಹುತಿಗಳಿಂದ ಉದ್ದೀಪ್ತನಾಗಿರುವನು ಎಂದೂ, ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನ
ರಾದ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞವನ್ನೂ ಆಹುತಿಯನ್ನೂ ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೆರವೇರುವಹಾಗೆ ಸೇವಿಸಲಿ
ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ಇಳಾ—ಎಂಬ ಪದವು ಅನೇಕಾರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಇಳಾಯಾಂ ಈಡ್ಯಾಯಾಂ ಪೂಜ್ಯವಾದ
ಎಂದು ವಿನೃತವಾಗಿ ಉತ್ತರವೇದಿಯೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಂತವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಅಧ್ವರಂ—ಯಜ್ಞಂ | ಅಧ್ವರಶಬ್ದವು ಯಜ್ಞನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಧ್ವರತಿಹಿಂಸಾಕರ್ಮ ತತ್ಪ್ರತಿ
ಷೇಧಃ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಇಳಾ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಪ್ತಮಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಇಧ್ಯಸೇ—ಇೌಇಂಧೀ ದೀಪ್ತೌ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಟ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಿಕವಚನಾಂತ
ರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೀತಿಹೋತ್ರಃ—ವೀ ಕಾಂತ್ಯಾದಿಸು. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರೇ ವೃಷೇಷಪಚಿ—
(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್. ಉದಾತ್ತವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ವೀತಿಃ ಹೋತ್ರಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ. ಬಹು
ಪ್ರೀತಿಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜುಷಸ್ವ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ಲೋಬ್‌ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾ ದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ವಿಕಣರ (ಶ) ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸು—ಚಾದಯೋಸತ್ವೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪಾತಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ನಿಸಾತೆ- ಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೇ ದ್ಯುಮ್ನೇನ ಜಾಗ್ಯವೇ ಸಹಸಃ ಸೂನನಾಹುತ |

ಏದಂ ಬರ್ಹಿಃ ಸದೋ ಮಮ || ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೇ | ದ್ಯುಮ್ನೇನ | ಜಾಗ್ಯವೇ | ಸಹಸಃ | ಸೂನೋ ಇತಿ | ಅಹುತ |

ಅ | ಇದಂ | ಬರ್ಹಿಃ | ಸದಃ | ಮಮ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ದ್ಯುಮ್ನೇನ ಸ್ವತೇಜಸಾ ಸಹ ಜಾಗ್ಯವೇ | ಜಾಗರ್ತೀತಿ ಜಾಗ್ಯವಿಃ | ತಸ್ಯ ಸಂಬುಧಿಃ | ಲೋಕ- ರಕ್ಷಾರ್ಥಂ ಸ್ವತೇಜಸಾ ಸಹ ಸರ್ವದಾ ಜಾಗರಣೋಪೇತ ಆಹುತ ದೇವತಾಹ್ವಾನಾರ್ಥಮಸ್ಮಾಭಿರಾಹುತ ಸಹಸಃ ಸೂನೋ ಬಲಸ್ಯ ಪುತ್ರ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಮಮ ಮತ್ಸಂಬಂಧಿನೈಃ ಸ್ತೌಷ್ಯಜ್ಞೇ ಯದ್ವೇದ್ಯಾಮಾಸ್ತೀರ್ಣ- ಮಿದಂ ಬರ್ಹಿಸ್ತತ್ರಾಸದಃ | ಅಸೀದ || ಜಾಗ್ಯವೇ | ಜಾಗ್ಯ ನಿದ್ರಾಕ್ಷಯೇ | ಜ್ಞಾತ್ವಾಸ್ತಾಜಾಗ್ಯಭ್ಯಃ ಕ್ವಿನ್ನಿತಿ ಕ್ವಿನ್ | ಕಿತ್ವಾದ್ಗುಣಃ | ಜಾಗರ್ತೀತಿ ಜಾಗ್ಯವಿಃ | ಜಾಗ್ಯವಿರ್ಜಾಗರಣಾತ್ | ನಿ. ೯-೮ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ಸಂಬುಧ್ಯಾ ಚೇತಿ ಗುಣಃ | ಏಜ್ಞಾತ್ವಾತ್ | ಪಾ. ೬-೧-೬೯ | ಇತಿ ಸೋಲೋಪಃ | ನಿಘಾತಃ | ಸಹಸಃ ಸೂನೋ | ಸುಪ ಆಮಂತ್ರಿತೇ ಪರಾಂಗವದ್ಭಾವಾದನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಸಾದಾದಿತ್ವಾದ- ನಿಘಾತಃ | ಸದಃ | ಷಡ್‌ಲ್ಯ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷ್ಟಿತ್ಯಸ್ಯ ಛಾಂದಸೇ ಲುಜಿ ಲೃದಿತ್ವಾದಜ್ಞಃ | ನಿಘಾತಃ | ಮಮ | ಅಸ್ಮಚ್ಚಬ್ದಸ್ಯ ಷಷ್ಠೇಕವಚನೇ ಮಮಾದೇಶಃ | ಯುಷ್ಮದಸ್ಮದೋರ್ಜಸೀತ್ಯಾ- ದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ದ್ಯುಮ್ನೇನ—ನಿನ್ನ ಸ್ವತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ | ಜಾಗ್ಯವೇ—(ಲೋಕರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ) ಎಚ್ಚರವಾಗಿರುವವನೂ | ಆಹುತ—ನಮ್ಮಿಂದ ಆಹುತನಾಗುವವನೂ | ಸಹಸಃ ಸೂನೋ—ಶಕ್ತಿಪುತ್ರನೂ ಆದ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಮಮ—ನನ್ನಿಂದ ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಡುವ ಯಜ್ಞದ ಈ ವೇದಿಯ | ಇದಂ ಬರ್ಹಿಃ—ಈ ದರ್ಭಾಸನದ ಮೇಲೆ | ಅ ಸದಃ—ಕುಳಿತುಕೊ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಲೋಕರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ನಿನ್ನ ಸ್ವತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಎಚ್ಚರವಾಗಿರುವವನೂ, ನಮ್ಮಿಂದ ಆಹೂತನಾಗುವವನೂ, ಶಕ್ತಿಪುತ್ರನೂ ಆದ ಎಚ್ಚೆ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನನ್ನಿಂದ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಯಜ್ಞದ ಈ ವೇದಿಯ ದರ್ಭಾಸನದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊ.

English translation

Agni, son of strength, vigilant (in the exercise of) your energy, take your seat when invoked, on the sacred grass (strewn at) my (sacrifice).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ದ್ಯುಮ್ನೇನ ಜಾಗೃವೇ—ಜಾಗೃತಿ ಜಾಗೃತಿಃ | ಸ್ವತೇಜಸಾ ಸಹ ಲೋಕರಕ್ಷಾರ್ಥಂ ಸರ್ವದಾ ಜಾಗರಣೋಪೇತ | ದ್ಯುಮ್ನ ಶಬ್ದವು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪರಿತವಾಗಿ, ದ್ಯುಮ್ನಂ ದ್ವೈತತೇರ್ಯಶೋ ವಾ ಅನ್ವಂ ವಾ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ದ್ಯುಮ್ನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತೇಜಸ್ಸೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಜಾಗೃತಿ ಶಬ್ದವು ನಿರುಕ್ತಕಾರರಿಂದ,

ಪ್ರಾವೇಸಾ ಮಾ ಬೃಹತೋ ಮಾದಯಂತಿ ಪ್ರವಾತೇಜಾ ಇರಿಣೇ ವರ್ವತಾನಾಃ |

ಸೋಮಸ್ಯೇವ ಮೌಜವತಸ್ಯ ಭಕ್ಷೋ ವಿಭೀದಕೋ ಜಾಗೃವಿರ್ಮಹ್ಯಮಚ್ಛಾನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೩೪-೧)

ಉದಾಹೃತವಾಗಿ ಜಾಗೃವಿರ್ಜಾಗರಣಾತ್ ಎಂದು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಜಾಗೃತಿ ಜಾಗರಣ-ಕರ್ತಾ—ಯೋ ಜಯತಿ ಸಃ ಹರ್ಷೇಣ ಜಾಗೃತಿ, ಯೋ ಜೀಯತೇ ಸಃ ದುಃಖೇನ ಜಾಗೃತಿ ಜಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ಹರ್ಷದಿಂದ ಜಾಗರೂಕನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು ದುಃಖದಿಂದ ಎಚ್ಚರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜಾಗೃತಿ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಜಾಗರಣಮಾಡುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಲೋಕವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಜಾಗೃತನಾಗಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಆಹುತ—ದೇವಾನಾಂ ಆಹ್ವಾನಾರ್ಥಮಸ್ಮಾಭಿಃ ಆಹುತ | ಆಹುತಶಬ್ದವು ಯಾಸ್ಕರಿಂದ ಉದಾಹೃತವಾದ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ಹವಿಷ್ವಾನ್ತಮಜರಂ ಸ್ವರ್ವಿಧಿ ದಿವಿಸ್ಪೃಶ್ಯಾಹುತಂ ಜುಷ್ವಮಗ್ನಾ |

ತಸ್ಯ ಭರ್ಮಣೇ ಭುವನಾಯ ದೇವಾ ಧರ್ಮಣೇ ಕಂ ಸ್ವಧಯಾ ಸಪ್ರಥಂತ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೮-೧)

ಇಲ್ಲಿ ಆಹುತಂ ಅಭಿಹುತಂ ವಿಸೃಷ್ಟಂ ಅರ್ಪಿತವಾಗಿರುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸಿನೀವಾಲಿ ಪೃಥುಷ್ಟುಕೇ ಯಾ ದೇವಾನಾಮಸಿ ಸ್ವಸಾ |

ಜುಷಸ್ವ ಹವ್ಯಮಾಹುತಂ ಪ್ರಜಾಂ ದೇವಿ ದಿದಿಡ್ಢಿ ನಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೩೨-೬)

ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿಯೂ ಆಹುತಶಬ್ದವು ಮರ್ಯಾದಯಾ ವಿಧಾನತಃ ಹುತಂ ಪ್ರಮಾಣಾನುಗುಣವಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ರೀತಿಯಿಂದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿತವಾದುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ಕರದುತರಲು ಅರ್ಪಿತವಾದ ಹವಿಸ್ಸುಳ್ಳವನಾಗಿರುವನೆಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಈ ಪದದಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ.

ಸಹಸ್ರಃ ಸೂನೋ—ಬಲಸ್ಯ ಪುತ್ರ ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಥನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುವನು ಬಲದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದಕಾರಣ ಈ ಪದದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಸಂಬೋಧಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು—ಸೂನೋ ಸಹಸ್ರಃ ಈ ಪದಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಧಿದೇವತಾಭಾವೇನ ಪ್ರಾಣ ಇಂದ್ರೋ ವ್ಯವಸ್ಥಿತಃ ತಸ್ಯೇತರೋ ಯಃ ಪ್ರಜ್ಞಾಮುತ್ಪಾದ್ಯಾವಶಿಷ್ಟಃ ಪ್ರಾಣಃ ಸಃ ಪುತ್ರಃ ಇತ್ಯೇವಮುಪಪದ್ಯತೇ ಪಿತೃಪುತ್ರ-ಭಾವಃ | ತದುಕ್ತಂ “ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಅಹಮಸ್ಮಿ ಪ್ರಾಣಸ್ತ್ವಂ ಪ್ರಾಣಸ್ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನಿ” ಇತಿ | ಅಧಿದೇವತಾಭಾವದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಪ್ರಾಣರೂಪದಲ್ಲಿರುವನು ಎಂದೂ, ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇತರ ವಾದ ಪ್ರಾಣವಾಯುಗಳು ಸಹಾಯಕವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ ವಿವರಿಸಿ ಪ್ರಾಣವಾಯುವಿಗೂ ತತ್ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಇತರ ವಾಯುಗಳಿಗೂ ಪಿತೃಪುತ್ರಭಾವವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಶ್ರುತಿಯ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವಿವರಣೆಯು ಇಂದ್ರನ ಪರವಾಗಿರುವುದು. ಪ್ರಕೃತಖುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಈ ಪದದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ, ಮತ್ಸಂಬಂಧಿಸ್ಯಸ್ತು ಯಜ್ಞೇ ಯದ್ವೇದ್ಯಾಮಾಸ್ತೀರ್ಣಂ ಬರ್ಹಿಃ ತತ್ರ ಆಸೀದ. ಯಜಮಾನನು ಆಚರಿಸುವ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಸಿರುವ ಬರ್ಹಿಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಉಪವಿಷ್ಟನಾಗಿರಲಿ ಎಂದು ಯಜಮಾನನ ಆಶಂಸನೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಬರ್ಹಿಃ—ಬರ್ಹಿಶ್ಯಬ್ದವು ಅಂತರಿಕ್ಷನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೧೦) ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ಉಕ್ತವಾಗಿ ಬರ್ಹಿಃ ಪರಿಬರ್ಹಣಾತ್ (ನಿ. ೮-೯) ಎಂದು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಜಾಗ್ಯವೇ—ಜ್ಯಾತ್ಯಾಸ್ತಜಾಗ್ಯಭ್ಯಃ ಕ್ವಿನ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೪೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿ ಎಂದು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಜಾಗರ್ತೀತಿ ಜಾಗ್ಯವಿಃ ಜಾಗ್ಯ-ವಿರ್ಜಾಗರಣಾತ್ (ನಿರು ೯-೮) ಎಂದು ಯಾಸ್ಕರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಬುದ್ಧಾಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಏಜಾಹ್ರಸ್ವಾತ್ ಸಂಬುದ್ಧೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರದ ಸುವಿಗೆ (ಸಂಬುದ್ಧಿಗೆ) ಲೋಪ. ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಹಸ್ರಃ ಸೂನೋ—ಸುಬಾಮಂತ್ರಿತೇ ಪರಾಂಗವತ್ ಸ್ವರೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಹಸ್ರಃ ಎಂಬ ಷಷ್ಠ್ಯಂತಕ್ಕೆ ಪರಾಂಗವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಆಮಂತ್ರಿತಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆಹುತ—ಹು ದಾನಾದನಯೋಃ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಆಮಂತ್ರಿತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸದಃ—ಷದ್ ಲೃ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು. ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲೋಙ್ಗದಲ್ಲಿ ಲುಜ್. ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇಕಾರಲೋಪ. ಧಾತು ಲೃದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಷುಷಾದಿದ್ಯುತಾದಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ

ಚ್ಚಿಗೆ ಅಜಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗನು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿ
ಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮನು—ತವ ಮನೌ ಜಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸ್ಮದ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮನಾದೇಶ
ಯುಷ್ಮದಸ್ಮದೋರ್ಜಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೇ ವಿಶ್ವೇಭಿರಗ್ನಿಭಿದೇವೇಭಿರ್ಮಹಯಾ ಗಿರಃ ।

ಯಜ್ಞೇಷು ಯ ಉ ಚಾಯವಃ ॥ ೪ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೇ | ವಿಶ್ವೇಭಿಃ | ಅಗ್ನಿಭಿಃ | ದೇವೇಭಿಃ | ಮಹಯಾ | ಗಿರಃ |

ಯಜ್ಞೇಷು | ಯೇ | ಉಂ ಇತಿ | ಚಾಯವಃ ॥ ೪ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ದೇವೇಭಿದ್ಯೋತಮಾನೈರ್ವಿಶ್ವೇಭಿಃ ಸರ್ವೈರಗ್ನಿಭಿರ್ಯಜ್ಞವ್ಯತಯಾ ಸ್ಥಿತೈರಗ್ನಿಭಿಃ
ಸಹಿತಸ್ತ್ವಂ ಚಾಯವ ಉಕ್ತವಿಷಯಸ್ತುತಿರೂಪಾಭಿರ್ವಾಗ್ಗಿರನನ್ಯಮನಸ್ತತಯಾ ಪೂಜಕಾ ಯೇ ವಿ-
ದ್ಯಂತೇ ತೇಷಾಂ ಯಜ್ಞೇಷು ಜ್ಯೋತಿಷ್ಪೋಮಾದಿಷು ಗಿರಃ ಸ್ತೋತ್ರಶಸ್ತ್ರಾದಿಲಕ್ಷಣಾನಿ ವಾಕ್ಯಾನಿ
ಮಹಯಾ | ಪೂಜಯಾ || ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ | ಚುರಾದಿಃ | ಅದಂತತ್ವಾದುಪಧಾವೃದ್ಧ್ಯಭಾವಃ |
ನಿಘಾತಃ | ಚಾಯವಃ | ಚಾಯ್ವ ಪೂಜಾನಿಶಾನುನಯೋಃ | ಮೃಗಯ್ವಾದಯಶ್ಚೇತಿ ಕುಪ್ರತ್ಯಯಃ |
ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ದೇವೇಭಿಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನಗಳಾದ | ವಿಶ್ವೇಭಿಃ—ಸಮಸ್ತವಾದ |
ಅಗ್ನಿಭಿಃ—(ನಿನ್ನ ರೂಪಾಂತರಗಳಾದ) ಇತರ ಅಗ್ನಿಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ನೀನು | ಚಾಯವಃ—ನಿನ್ನ ಪೂಜಕರಾದ
ಯೇ—ಯಾವ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿದ್ದಾರೆಯೋ ಅಂತಹವರ | ಯಜ್ಞೇಷು—ಜ್ಯೋತಿಷ್ಪೋಮಾದಿ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ |
ಗಿರಃ—ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು | ಮಹಯಾ—ಗೌರವಿಸಿ ಕೇಳು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವೂ, ನಿನ್ನದೇ ರೂಪಾಂತವೂ ಆದ ಇತರ ಸಮಸ್ತವಾದ ಅಗ್ನಿಗಳೊಡ-
ನೆಯೂ ಸಹ ಕೂಡಿದ ನೀನು ನಿನ್ನ ಪೂಜಕರಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ತರು ಯಾರು ಯಾರು ಇದ್ದಾರೆಯೋ ಅಂತಹವರ
ಜ್ಯೋತಿಷ್ಪೋಮಾದಿ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಅವರು ಪಠಿಸುವ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಗೌರವಿಸಿ ಕೇಳು.

English translation

Agni, with all the divine fires, respect the praises of those who in (their) sacrifices are (your especial) worshippers.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ದೇವೇಭಿಃ—ದ್ಯೋತಮಾನ್ಯೈಃ | ದೇವೋ ದಾನಾದ್ವಾ ದೀಪನಾದ್ವಾ ದ್ಯೋತನಾದ್ವಾ ದ್ಯುಸ್ಥಾಸೋ ಭವತೀತಿ ವಾ (೧. ೭-೧೫) ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಅಗ್ನಿಭಿಃ—ಯಸ್ವವ್ಯತಯಾ ಸ್ಥಿತ್ಯೈರಗ್ನಿಭಿಃ ಅಗ್ನಿಶಬ್ದವು ಯಾಸ್ಕರಿಂದ ವಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಕ್ರಮದಿಂದ ಆಯಾಯ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ನಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಭೇದಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಕೂಡಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಚಾಯವಃ—ತದ್ವಿಷಯಸ್ತುತಿರೂಪಾಭಿಃ ವಾಗ್ಭಿಃ ಅನನ್ಯಮನಸ್ಕತಯಾ ಪೂಜಕಾಃ | ಸ್ತುತಿಗೆ ಅರ್ಹರಾದವರನ್ನು ಸ್ತುತಿಮಾಡಲರ್ಹವಾದ ಆಯಾಯ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಒಂದೇ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಸ್ತುತಿಸುವವರು ಎಂದು ಚಾವಯಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಯಜ್ಞೇಷು—ಯಜ್ಞಶಬ್ದವು ಯಜ್ಞಸಾಮಾನ್ಯವಾಚಿಯಾಗಿದ್ದರೂ, ಇಲ್ಲಿ ಜ್ಯೋತಿಷ್ವೋಮಾದಿಷು ಜ್ಯೋತಿಷ್ವೋಮವೇ ಮೊದಲಾದ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಯಾಗಾರ್ಹರಾದ ಮತ್ತು ಆಯಾಯ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿರುವ ಇತರ ಅಗ್ನಿಗಳೊಡಗೂಡಿ, ಏಕಾಗ್ರವಾದ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಪೂಜಿಸುವ ವರಿಂದ ಆಯಾಯ ಸ್ತೋತ್ರಶ್ರುತರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡಲಿ ಎಂದು ಯಜಮಾನರ ಆಶಂಸೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ಗಿರಃ—ಸ್ತೋತ್ರಶಸ್ತ್ರಾದಿಲಕ್ಷಣಾನಿ ವಾಕ್ಯಾನಿ | ಗೀಃ ಎಂಬ ಪದವು ವಾಚ್ಯಮಗಳಲ್ಲಿ (೧. ೨-೨೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಮಾ ತ್ವಾ ಸೋಮಸ್ಯ ಗಲ್ದಯಾ ಸದಾ ಯಾಚಿನ್ನಹಂ ಗಿರಾ |

ಭೂರ್ಣಿಂ ಮೃಗಂ ನ ಸವನೇಷು ಚುಕ್ರುಧಂ ಕ ಈಶಾನಂ ನ ಯಾಚಿಷತ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮೧--೨೦)

ಇಲ್ಲಿ ಗಿರಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಗೀತ್ಯಾ ಸ್ತುತ್ಯಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. “ತಮೂಷು ಸಮನಾ ಗಿರಾ” (ಋ. ಸಂ. ೬-೩-೨೬-೧) ಇಲ್ಲಿಯೂ ಗಿರಾ ಗೀತ್ಯಾ ಸ್ತುತ್ಯಾ ಎಂದು ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ವಿಶ್ವೇಭಿಃ—ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಾ ಛಂಪಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಿಸಿಗೆ ಐಸ್‌ಭಾವ ವಿಕಲ್ಪಿತವಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನೇರ್ಯುತ್ಯೇತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ವ. ದೇವೇಭಿಃ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ಏತ್ವ.

ಮಹಯಃ—ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಚುರಾದಿ. ಇದು ಅದಂತವಾದ ಧಾತು. **ಸತ್ಯಾಪವಾಚ—** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿಚ್. **ಅಲೋಲೋಪಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಅಚೀಪೂರ್ವ—**ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಲೋಪಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನವಿದ್ದಾನೆಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಅದುವಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ** (ಸಿಪಿಗೆ)

ಹಿ ಆದೇಶ. ಶಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅಯಾದೇಶ. ಅತೋಹೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲುಕ್. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಾಯವಃ—ಚಾಯೈ ಪೂಜಾನಿಶಾನುನಯೇಃ ಧಾತು. ವ್ಯುಗಯ್ಯಾದಯಶ್ಚ (ಉ. ಸೂ. ೧-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಾಯು ಶಬ್ದ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಇದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೇ ದಾ ದಾಶುಷೇ ರಯಿಂ ವೀರವಂತಂ ಪರೀಣಸಂ ।

ಶಿಶೀಹಿ ನಃ ಸೂನುಮತಃ ॥ ೫ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೇ | ದಾಃ | ದಾಶುಷೇ | ರಯಿಂ | ವೀರವಂತಂ | ಪರೀಣಸಂ ।

ಶಿಶೀಹಿ | ನಃ | ಸೂನುಮತಃ ॥ ೫ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ದಾಶುಷೇ ತುಭ್ಯಂ ಹವಿರ್ದತ್ತವತೇ ಯಜಮಾನಾಯ ವೀರವಂತಂ ಪುತ್ರಯುಕ್ತಂ ಪರೀಣಸಂ ಪ್ರಭೂತಂ ರಯಿಂ ಧನಂ ದಾಃ | ದೇಹಿ | ಸೂನುಮತಃ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಸಹಿತಾನ್ನೋಽಸ್ಮಾಕ್ ಶಿಶೀಹಿ | ಧನಪ್ರದಾನೇನ ತೀಕ್ಷ್ಣೀಕುರು || ದಾಃ | ಡುದಾಚ್ ದಾನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಛಾಂದಸೇ ಲುಚಿ ರೂಪಂ ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಾದಿದ್ಯಮಾನತ್ವೇನ ಸಾದಾದಿತ್ವಾದನಿಘಾತಃ | ದಾಶುಷೇ | ದಾಶ್ಯ ದಾನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಕ್ವಸೌ ದಾಶ್ಯಾನ್ನಾಹ್ವಾನ್ಮೀಡ್ಯಾಂಶ್ಚೇತಿ ನಿಸಾತನಾತ್ ದ್ವಿರ್ವಚನಾಭಾವ ಇಡಭಾವಶ್ಚ | ಭಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಸಂಪ್ರ- ಸಾರಣಂ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಪರೀಣಸಂ | ಪರಿಪೂರ್ವಾನ್ನಸತೇರ್ವ್ಯಾಪ್ತೃರ್ಥಾತ್ ಕ್ವಿಪ್ | ಅನ್ಯೇಷಾ- ಮಪಿ ದೃಶ್ಯತ ಇತಿ ದೀರ್ಘಃ | ಶಿಶೀಹಿ | ಶಿಞ್ ನಿಶಾನೇ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶ್ಲಃ | ದೀರ್ಘಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಹೇರಸಿತ್ವಾದಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಚ್ಚೆ ಅಗ್ನಿಯೇ, | ದಾಶುಷೇ—(ನಿನಗೆ) ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ವೀರ- ವಂತಂ—ಪುತ್ರಯುಕ್ತವಾದುದು | ಪರೀಣಸಂ—ಪ್ರಭೂತವಾದುದು ಆದ | ರಯಿಂ—ಧನವನ್ನು | ದಾಃ— ಕೊಡು. | ಸೂನುಮತಃ—ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಸಹಿತರಾದ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಶಿಶೀಹಿ—(ಧನಪ್ರದಾನದಿಂದ) ತೇಜೋಯುತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಚ್ಚೆ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಪುತ್ರರಿಂದ ಕೂಡಿದುದು, ಪ್ರಭೂತ ವಾದುದು ಆದ ಧನವನ್ನು ಕೊಡು. ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಸಹಿತರಾದ ನಮ್ಮನ್ನು ಧನಪ್ರದಾನದಿಂದ ತೇಜೋಯುತರ ನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು.

• English Translation

Grant, Agni, ample wealth and progeny to the donor (of the oblation).
Make us prosperous, possessed of offspring.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ದಾಶುಷೇ—ತುಭ್ಯಂ ಹವಿರ್ದತ್ತವತೇ ಯಜಮಾನಾಯ | ಯಾಸ್ಮರು—

ಧಾತಾ ದದಾತು ದಾಶುಷೇ ಸ್ತಾಚೀಂ ಜೀನಾತುಮಕ್ಷಿತಾಂ |

ವಯಂ ದೇವಸ್ಯ ಧೀಮಹಿ ಸುಮತಿಂ ಸತ್ಯಧರ್ಮಿಣಃ ||

(ಅಥ. ಸಂ. ೭-೧೭-೧)

ಇಲ್ಲಿ ದಾಶುಷೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ದತ್ತವತೇ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ ಎಂದೂ, ಅಗ್ನಿಯು ತನಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಪುತ್ರರಿಂಥ ಕೂಡಿದ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಧನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವೀರವಂತಂ—ಪುತ್ರಯುಕ್ತಂ | ಯಾಸ್ಮರು ವೀರವಂತಃ ಕಲ್ಯಾಣವೀರಾ ವಾ ವೀರೋ ವೀರ-ಯತ್ಯಮಿತ್ರಾನ್ ನೇತೇರ್ವಾಸ್ಯಾದ್ಧತಿ ಕರ್ಮಣೋ ವೀರಯತೇರ್ವಾ | (ನಿ. ೧-೭) ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ವಿಧಾತುವಿನಿಂದ ವೀರಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ, ಅಥವಾ ಸರಾಕ್ರನೂ-ರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ವೀರಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ವಾನಾವಿಧವಾಗಿ ನಾಶಗೊಳಿಸುವವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಪುತ್ರರಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪರೀಣಸಂ—ಪ್ರಭೂತಂ ಪರೀಣಸಾ ಎಂದು ಬಹುನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಅಥವಾ ಬಹು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಸೂನುಮತಃ ನಃ ಶಿಶೀಹಿ—ಸೂನುಮತಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪುತ್ರಪೌತ್ರರಿಂದ (ಮಕ್ಕಳು ಮಮ್ಮೊಕ್ಕಳು ಇವರಿಂದ) ಕೂಡಿರುವ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಧನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದರಿಂದ ಅವರನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ತೇಜಶ್ಶಾಲಿಗಳಾಗಿರು ವಂತೆ ಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ. ಸೂನುಶಬ್ದವು ಅವಶ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೨) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ದಾಃ—ಡುದಾಞ್ ದಾನೇ ಧಾತು. ಛಂದಸಿಲುಜ್ಲಿಲಜ್ಲಿಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಬ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇತೆತ್ತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಚ್ಲಿಗೆ ಸಿಚಾದೇಶ. ಗಾತಿಸ್ಥಾ-ಘುವಾ (ಪಾ.ಸೂ. ೨-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉಕ್. ಬಹುಲಂಛಂದಸ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅನುಂತ್ರಿತವಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅವಿದ್ಯಮಾನವದ್ಭವವಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಪದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಂತಾಗುವುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ದಾಶುಷೇ—ದಾಶ್ಯದಾನೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಸುಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ದಾಶ್ವಾನ್ ಸಾಹ್ವಾನ್ ಮೀಢ್ವಾಂಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪಾತ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ದ್ವಿತ್ವ, ಇಡಾಗಮಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಚತುರ್ಥೀವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ, ಪೂರ್ವರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಉಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪರೀಣಸಂ—ಪರಿ ಉಪಸರ್ಗ. ಣಸ ವ್ಯಾಪ್ತ. ಧಾತು. ಪರಿ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಕ್ವಿಪ್ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನ್ಯೇಷಾಮಪಿದ್ಯಶ್ಯತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶಿಶೀಹಿ—ಶಿಷ್ಠಾ ನಿಶಾನೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪಿಗೆ ಹಿ ಅದೇಶ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಲು ವಿಕರಣ. ಶ್ಲಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಗೆ ಅಪಿತ್ವವಿಧಾನ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಗ್ನೇ ದಿವ ಇತಿ ಪಂಚರ್ಚಂ ತ್ರಯೋದಶಂ ಸೂಕ್ತಂ ವೈಶ್ವಾಮಿತ್ರಂ | ಅತ್ರೇಯಮನುಕ್ರಮ-
ಣಿಕಾ | ಅಗ್ನೇ ದಿವೋ ವೈರಾಜಮುಪಾಂತ್ಯಾಗ್ನೇಂದ್ರೀತಿ | ವಿರಾಟ್ ಛಂದಃ | ಅಗ್ನ ಇಂದ್ರಶ್ಚೇತೈ-
ಷೇಂದ್ರಾಗ್ನೀದೇವತಾಕೌ | ಶಿಷ್ಠಾ ಅಗ್ನೇಯ್ಯಃ || ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮ ಅಜ್ಯಶಸ್ತ್ರೇಗ್ನ ಇಂದ್ರಶ್ಚೇತಿ
ಯೋಜ್ಯಾ | ಅಗ್ನ ಇಂದ್ರಶ್ಚ ದಾಶುಷೋ ದುರೋಣ ಇತಿ ಯೋಜ್ಯಾ | ಅ. ೫-೯ | ಇತಿ ಸೂಕ್ರಿತತ್ವಾತ್ ||

ಅನುವಾದವು—ಅಗ್ನೇ ದಿವ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಎರಡನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹದಿಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಐದು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಋಷಿಯು; ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—
ಅಗ್ನೇ ದಿವೋ ವೈರಾಜಮುಪಾಂತ್ಯಾಗ್ನೇಂದ್ರೀತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಅಗ್ನ ಇಂದ್ರಶ್ಚ ದಾಶುಷಃ (ಈ ಸೂಕ್ತದ ೪ನೆಯ ಋಕ್ಕು) ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿಗೆ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಗಳು; ಉಳಿದ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು; ವಿರಾಟ್ ಛಂದಸ್ಸು. ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಯಾಗದಲ್ಲಿ ಆಜ್ಯಶಸ್ತ್ರಸಂಬಂಧವಾದ ಹೋಮದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನ ಇಂದ್ರಶ್ಚ ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಯಾಜ್ಞಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಅಗ್ನ ಇಂದ್ರಶ್ಚ ದಾಶುಷೋ ದುರೋಣ ಇತಿ ಯೋಜ್ಯಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ (ಅ. ೫-೯) ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು.

ಸೂಕ್ತ—೨೫

ಮಂಡಲ—೩ || ಅನುವಾಕ—೨ || ಸೂಕ್ತ—೨೫ ||

ಅಷ್ಟಕ—೩ || ಅಧ್ಯಾಯ—೧ || ವರ್ಗ—೨೫ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಶುಕ್ಲಂಖ್ಯ—೫

ಋಷಿ—ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ||

ದೇವತಾ—೧-೩, ೫. ಅಗ್ನಿಃ | ೪. ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಃ ||

ಛಂದಃ—ನಿರಾಹುಃ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೇ ದಿವಃ ಸೂನುರಸಿ ಪ್ರಚೇತಾಸ್ತನಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಉತ ವಿಶ್ವವೇದಾಃ |

ಋಧಗ್ವೇನಾ ಇಹ ಯಜಾ ಚಿಕಿತ್ಸಃ || ೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೇ | ದಿವಃ | ಸೂನುಃ | ಅಸಿ | ಪ್ರಚೇತಾಃ | ತನಾ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ | ಉತ | ವಿಶ್ವವೇದಾಃ |

ಋಧಕ್ | ದೇವಾನ್ | ಇಹ | ಯಜ | ಚಿಕಿತ್ಸಃ || ೧ ||

ಸಾಮಾನ್ಯಭಾಷ್ಯಂ

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ಸೌತಿ | ಹೇ ಅಗ್ನೇ ವಿಶ್ವವೇದಾಃ ಸರ್ವವಿಷಯಜ್ಞಾನವಾನ್ ಪ್ರಚೇತಾಃ
 ಕರ್ಮವಿಷಯಜ್ಞಾನವಾಂಸ್ತಸ್ಯ ದಿವೋ ದ್ಯುಲೋಕಾಭಿಮಾನಿದೇವತಾಯಾಃ ಸೂನುರಸಿ | ಪುತ್ರೋ
 ಭವಸಿ | ಉತ ಅಸಿ ಚ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಪೃಥಿವ್ಯಭಿಮಾನಿದೇವತಾಯಾಸ್ತನಾ ತನಯೋಽಸಿ | ಕಿಂಚಿ | ಚಿಕಿತ್ಸ-
 ಶ್ಲೇತನಾವನ್ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಇಹಾಸ್ಮಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣೇಽಸ್ಮಿನ್ನರ್ಮಣಿ ದೇವಾನ್ ಯಜನೀಯಾ-
 ನಿಂದ್ರಾದಿದೇವಾನ್ ಋಧಕ್ ಪೃಥಕ್ ಕ್ರಮೇಣ ಯಜ | ಹವಿಷ್ವದಾನೇನ ಪೂಜಯ || ಅಸಿ | ಅಸ-
 ಭಿವೀತ್ಯಸ್ಯ ಲಟಿ ತಾಸಸ್ತೋಲೋಪ ಇತಿ ಸಲೋಪಃ | ನಿಘಾತಃ | ವಿಶ್ವವೇದಾಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ
 ವಿಶ್ವಂ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತಿ ವಿಶ್ವಸ್ಯಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ವಿಶ್ವವೇದಾಃ—ಸಕಲ ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿದವನೂ | ಪ್ರಚೇತಾಃ—
 ಕರ್ಮವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನೂ ಆದ ನೀನು | ದಿವಃ—ದ್ಯುಲೋಕಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯ | ಸೂನುಃ—ಪುತ್ರ-
 ನಾಗಿ | ಅಸಿ—ಅಗ್ನಿದೇವತೆಯ | ಉತ—ಮತ್ತು | ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ—ಪೃಥಿವೀದೇವತೆಯ | ತನಾ—ತನಯನೂ ಅಗ್ನಿ-
 ದೇವತೆಯ | ಇಹ—ನಮ್ಮ ಈ ಋಜ್ಜಿನಲ್ಲಿ | ಚಿಕಿತ್ಸಃ—ಜ್ಞಾನಿಯಾದ ನೀನು | ದೇವಾನ್—ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆ-
 ಗಳನ್ನು | ಋಧಕ್—ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ (ಅವರವರ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ) | ಯಜ—ಪೂಜಿಸು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಸಕಲ ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿದವನೂ, ಕರ್ಮವಿಷಯಕವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನೂ ಆದ ನೀನು ದ್ಯುಲೋಕಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯ ಪುತ್ರನಾಗಿ ಆಗಿದ್ದೀಯೆ. ಮತ್ತು ಪೃಥಿವೀದೇವತೆಯ ತನಯನೂ ಆಗಿದ್ದೀಯೆ. ಜ್ಞಾನಿಯಾದ ನೀನು ನಮ್ಮ ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳನ್ನು ಅವರವರ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಪೂಜಿಸು.

English Translation.

Agni you are omniscient, and the discriminator (of acts), you are the son of heaven or the son of earth : you are intelligent; worship severally the gods on this occasion.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಪ್ರಚೇತಾಃ—ಕರ್ಮವಿಷಯಜ್ಞಾನವಾನ್ | ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ಆ ಜಂಘಂತಿ ಸಾನ್ನೇಷಾಂ ಜಘನಾ ಉಪ ಜಿಘತ್ಸೇ |

ಅಶ್ವಾಜನಿ ಪ್ರಚೇತಸೋಶ್ವಾನ್ತಮತ್ತು ಚೋದಯ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೭೫-೧೩)

ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಪ್ರಚೇತಸಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರವೃದ್ಧಚೇತಸಃ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಪ್ರಕೃಷ್ಟಪ್ರಚೇತಸಃ ಅತಿಶಯವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ, ಅವನು ವಿಶ್ವವೇದಾಃ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನೂ, ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳ ಜ್ಞಾನವಂತನೂ ಅಗಿರುವನೆಂದೂ, ದಿವಃ ಸೂನುಃ ದ್ಯುಲೋಕಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯ ಪುತ್ರನಾಗಿರುವನೆಂದೂ, ಮತ್ತು ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ತನಾ ಪೃಥಿವ್ಯಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯ ಪುತ್ರನಾಗಿರುವನೆಂದೂ, ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವರು. ತನಾ ಎಂಬ ಪದವು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ತನಯ ಅಥವಾ ಪುತ್ರ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ದ್ಯುಶಬ್ದವು ಅಹರ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೧) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆಯಾದರೂ, ದ್ಯುಲೋಕವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಉದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ತ್ವಮಗ್ನಿ ದ್ಯುಭಿಃ (ಋ. ಸಂ. ೨-೧-೧) ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ, ಉಪ ಶ್ವಾಸಯಪೃಥಿವೀಮುತದ್ಯಾಂ (ಋ. ಸಂ. ೬-೪೭-೨೯) ಮಿತ್ರೋ ಜನಾನ್ ಯಾತಯತಿ ಬ್ರುವಾಣೋ ಮಿತ್ರೋ ದಾಧಾರ ಪೃಥಿವೀಮುತ ದ್ಯಾಂ (ಋ. ಸಂ. ೩-೫೯-೧) ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ದ್ಯುಶಬ್ದವು ಅಹಸ್ಸು, ಮತ್ತು ದ್ಯುಲೋಕ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಚಿಕಿತ್ಸಃ—ಚೇತನವಾನ್ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತನೆಂದು ಈ ಪದದಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ಇಹ ದೇವಾನ್ ಋಧಕ್ ಯಜ—ಯಜಮಾನರು ಆಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ಯಜ್ಞಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಯಾರ್ಗಾರ್ಹರಾದ ಇಂದ್ರನೇ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು, ಅಗ್ನಿಯು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ಪೂಜಿಸಲಿ ಎಂದು ಯಜಮಾನರ ಆಶಂಸೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಚಿಕಿತ್ವಾನ್—ಎಂಬ ಪದವೂ ಸಮಿದ್ಧೋ ಅದ್ಯ ಮನುಷೋ ದುರೋಣೇ (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೧) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಚೇತನವಾನ್ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೮-೫) ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಉದಾಹೃತವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಪ್ರಚೇತಾಃ—ಚಿತಿ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಪ್ರಕರ್ಷಂ ಚೇತಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪ್ರಚೇತಾಃ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತನಾ—ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ ಧಾತು- ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸು ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಅಸಿ—ಅಸ ಭುವಿ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ತಾಸಸ್ತೋರೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವವೇದಾಃ—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು ಔಣಾದಿಕ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತು ವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ವಿಶ್ವಂ ವೇದಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ವಿಶ್ವಂ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಶ್ವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಜ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾದಿಷು. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿ ಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ಯುಚೋತಸ್ತಿಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಿಕಿತ್ಸಃ—ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ಕ್ವಿಸುಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟಿಗೆ ಕ್ವಸುರಾದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಗ್ನಿಃ ಸನೋತಿ ವೀರ್ಯಾಣಿ ವಿದ್ವಾನ್ತನೋತಿ ವಾಜಮನ್ಯತಾಯ ಭೂಷನ್ ।

ಸ ನೋ ದೇವಾ ಎಹ ವಹಾ ಪುರುಕ್ಷೋ ॥ ೨ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನಿಃ | ಸನೋತಿ | ವೀರ್ಯಾಣಿ | ವಿದ್ವಾನ್ | ಸನೋತಿ | ವಾಜಂ | ಅಮೃತಾಯ | ಭೂಷನ್ |

ಸಃ | ನಃ | ದೇವಾನ್ | ಆ | ಇಹ | ವಹ | ಪುರುಕ್ಷೋ ಇತಿ ಪುರುಕ್ಷೋ ॥ ೨ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವಿದ್ವಾನ್ ಕರ್ಮಾಭಿಜ್ಞೋ ಯೋಗ್ಯವೀರ್ಯಾಣಿ ಪಶುಪುತ್ರಾದಿಸಂಪದ್ರೂಪಾಣಿ ಸಾಮ-
ರ್ಥ್ಯಾನಿ ಸನೋತಿ ಯಜಮಾನಾಯ ದದಾತಿ ಯಶ್ಚಾಗ್ನಿ ಭೂಷನ್ ಸ್ವತೇಜಸಾ ಸರ್ವಂ ಜಗದ್ಭೂಷ-
ಯನ್ ಅಲಂಕೃವನ್ನಮೃತಾಯ ಮರಣಧರ್ಮರಹಿತಾಯೇಂದ್ರಾದಿದೇವಾಯ ವಾಜಂ ಕವಿರ್ಲಕ್ಷಣ-

ಮನ್ನಂ ಸನೋತಿ ಪ್ರಯಚ್ಛತಿ ಪುರುಕ್ಷೋ ಪುರೋಡಾಶಾದಿಬಹುವಿಧಾನೋಪೇತ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಸ
ತಾದೃಶಸ್ತ್ವಂ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಸಂಬಂಧಿನೀಹಾಸ್ತಿನೃಜ್ಞೇ ದೇವಾನ್ಯಜನೀಯಾನ್ದೇವಾನಾವಹ | ಆಹ್ವಯ ||
ಸನೋತಿ | ಷಣು ದಾನೇ | ತನಾದಿತ್ವಾದುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಸಾದಾದಿತ್ವಾದನಿಘಾತಃ |
ಭೂಷನ್ | ಭೂಷ ಆಲಂಕಾರೇ | ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಃ | ಶತುರ್ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ವರೇಣಾನುದಾ-
ತ್ತತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ವಹ | ವಹೇಲೋಟಿ ರೂಪಂ | ಪುರುಕ್ಷೋ | ಪುರವಃ ಪ್ಲುಧೋಽನ್ನಾನಿ
ಯಸ್ಯೇತಿ ಪುರುಷ್ವಃ | ಅಂತ್ಯಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಸಂಬುದ್ಧೌ ಚೇತಿ ಗುಣಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಿಶ್ವಾನ್—ಕರ್ಮಗಳ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿದ | ಅಗ್ನಿಃ—ಅಗ್ನಿಯು | ವೀರ್ಯಾಣಿ—ಪಶುಪುತ್ರಾದಿ
ರೂಪವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳನ್ನು | ಸನೋತಿ—ಕೊಡುತ್ತಾನೆ (ಮತ್ತು) | ಭೂಷನ್—(ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ)
ಜಗತ್ತನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತ | ಅವೃತಾಯ—ಮರಣಧರ್ಮರಹಿತರಾದ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ | ನಾಜಂ—
ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನವನ್ನು | ಸನೋತಿ—ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾನೆ | ಪುರುಕ್ಷೋ—ಪುರೋಡಾಶಾದ್ಯನ್ನೋಪೇತನಾದ
ಅಗ್ನಿಯೇ | ಸಃ—ಅಂತಹ ನೀನು | ನಃ—ನಮಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ | ಇಹ—ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ದೇವಾನ್—
ಯಜ್ಞಾರ್ಹರಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು | ಆ ವಹ—ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಕರ್ಮಗಳ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿದ ಅಗ್ನಿಯು ಪಶುಪುತ್ರಾದಿರೂಪವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ.
ಮತ್ತು ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಜಗತ್ತನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಾ ಮರಣಧರ್ಮರಹಿತರಾದ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿ
ಸ್ಸಿನರೂಪದ ಅನ್ನವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾನೆ. ಪುರೋಡಾಶಾದ್ಯನ್ನೋಪೇತನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಅಂತಹ ನೀನು ನಮಗೆ
ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಾರ್ಹರಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ.

English Translation

The wise Agni bestows faculties (securing prosperity and descen-
dants); adorning (the world with lustre) he gives (sacrificial food) to the
immortals : Agni, (to whom) many oblations (are offered), bring hither to us
the gods.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಗ್ನಿಃ ವೀರ್ಯಾಣಿ ಸನೋತಿ—ಪಶುಪುತ್ರಾದಿಸಂಪದ್ರೂಪಾಣಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾನಿ ಯಜಮಾನಾಯ
ಪದಾತಿ. ಅಗ್ನಿಯು—ಪಶು, ಪುತ್ರರು, ಐಶ್ವರ್ಯ ಎಂಬ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ರೂಪದಿಂದ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಬಲವನ್ನೂ
ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಯಾಸ್ಮರು

ಯೋ ಅನಿಧೋ ದೀದಯದಪ್ಸ್ವಗಿಂತರ್ಯಂ ವಿಪ್ರಾಸ ಈತೇ ಅಧ್ವರೇಷು |

ಅಪಾನ್ನಪಾನ್ನಧುಮತೀರಪೋ ದಾ ಯಾಭಿರಿಂಧ್ರೋ ಘಾಪ್ಯಥೇ ವೀರ್ಯಾಯ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧೦. ೩೦-೪)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತೆವಲ್ಲಿ ವೀರ್ಯಾಯ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವೀರಕರ್ಮಣೇ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಭೂಷಣ್—ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ತೇಜಸ್ವಿನಿಂದ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅಲಂಕಾರವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಅಮೃತಾಯ ಮರಣರಹಿತಾಯ ಇಂದ್ರಾದಿದೇವಾಯ ವಾಜಂ ಸನೋತಿ ಮರಣವಿಲ್ಲದಿರುವ ಇಂದ್ರನೇ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ಯಜಮಾನರು ಅರ್ಪಿಸಿದ ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಒಪ್ಪಿಸುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವರು.

ಪುರುಷೋ—ಪುರವಃ ಕ್ಷುಧಃ ಅನ್ನಾನಿ ಯಸ್ಯ | ಬಹುವಿಧಾನ್ನೋಪೇತ. ಅಗ್ನಿಯು ಪುರೋಡಾಶನೇ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಅನ್ನವುಳ್ಳವನೆಂದು ಈ ಪದದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ.

ನಃ ಇಹ ದೇವಾನ್ ಆ ವಹ—ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಯಜಮಾನರಾದ ನಾವು ಆಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯಾಗಾರ್ಹರಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಆಹ್ವಾನಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ದೇವಪದಕ್ಕೆ ಯಾಗಾರ್ಹರಾದ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸನೋತಿ—ಪಣು ದಾನೇ. ಧಾತು. ಧಾತ್ಯಾದೇಃ ಷಃ ಸಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ಸತ್ಯ. **ತನಾದಿ-ಕೃಷ್ಣಾಭ್ಯುಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ವಿಕರಣ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಎಂಬ ಅತಿಜಂತವು ಇರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಎರಡನೇ ಸನೋತಿ ಎಂಬುದು ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಕರಣಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭೂಷಣ್—ಭೂಷ ಅಲಂಕಾರೇ. ಧಾತು. ಪ್ರೇರಣಾ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವಿತಜ್ಯಾರ್ಥಕವಾದ ಧಾತು. ಲಿಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ಇದು ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವಾಗಿ ಅದಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ **ತಾಸ್ಯನುಪಾತ್ತೇತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವಹ—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರಷವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪುರುಷೋ—ಪುರವಃ ಕ್ಷುಧೋನ್ನಾನಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪುರುಷಃ ಭಾಂದಸವಾಗಿ ಕ್ಷುಧಿನ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಸಂಬುದ್ಧಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಏಜ್‌ಹ್ರಸ್ವಾತ್‌ಸಂಬುದ್ಧೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುವಿಗೆ ಲೋಪ. **ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಗ್ನಿ॑ರ್ದ್ಯಾವಾ॑ಪೃಥಿ॒ವೀ ವಿ॒ಶ್ವಜ॑ನ್ಯೇ ಆ ಭಾ॑ತಿ ದೇ॒ವೀ ಅ॒ಮೃತೇ॑ ಅಮೂ॒ರಃ ।

ಕ್ಷಯ॑ನ್ವಾಜೈಃ ಪುರು॒ಶ್ಚಂದ್ರೋ॑ ನಮೋ॒ಭಿಃ ॥ ೩ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನಿಃ | ದ್ಯಾವಾ॑ಪೃಥಿ॒ವೀ ಇತಿ॑ | ವಿ॒ಶ್ವಜ॑ನ್ಯೇ ಇತಿ॑ | ವಿ॒ಶ್ವಜ॑ನ್ಯೇ | ಆ | ಭಾ॑ತಿ | ದೇ॒ವೀ ಇತಿ॑ | ಅ॒ಮೃತೇ॑

ಇತಿ॑ | ಅಮೂ॒ರಃ |

ಕ್ಷಯ॑ನ್ | ನಾಜೈಃ | ಪುರು॒ಶ್ಚಂದ್ರಃ | ನಮೋ॒ಭಿಃ ॥ ೩ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಮೂರೋಮೂಢಃ ಸರ್ವಜ್ಞಃ ಕ್ಷಯನ್ ಈಶಾನಃ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತಃ ಅತಃ ಏವ ಪುರುಷ್ಚಂದ್ರಃ
ಪುರುಚಂದ್ರೋ ಬಹುಹಿರಣ್ಯೋಪೇತಃ | ಯದ್ವಾ | ಬಹುದೀಪ್ತಿಸ್ವರೂಪಃ | ವಾಜೈರ್ಬಲೈರ್ನಮೋಽಭಿ-
ರನ್ನೈಶ್ಚ ಸಹಿತಃ ಸೋಽಗ್ನಿರ್ವಿಶ್ವಜನ್ಯೇ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಜನಯಿತ್ವಾ | ಯದ್ವಾ ವಿಶ್ವಂ ಜನ್ಯಮುತ್ಪಾದ್ಯಂ
ಯಾಭ್ಯಾಂ ತೇ | ದೇವೀ ದ್ಯೋತಮಾನೇ ಅಮೃತೇ ಮರಣಧರ್ಮರಹಿತೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ದ್ಯಾವಾ-
ಪೃಥಿವ್ಯಾವಾಭಾತಿ | ಆ ಸಮಂತಾತ್ರೈಕಾಶಯತಿ || ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ | ದಿವಃಶಬ್ದಸ್ಯ ದಿವೋ ದ್ಯಾವೇತಿ
ದ್ಯಾವಾದೇಶ ಆದ್ಯದಾತ್ರಃ | ಪೃಥಿವೀಶಬ್ದೋ ಜೀಷಂತತ್ವೇನಾಂತೋದಾತ್ರಃ | ದೇವತಾದ್ವಂದ್ವೇ
ಜೀತೃಭಯೋಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ವಿಶ್ವಜನ್ಯೇ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ವಿಶ್ವಂ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತಿ ಪೂರ್ವ-
ಪದಾಂತೋದಾತ್ರಃ | ತತ್ಪುರುಷೇ ತು ಸ್ವರಶ್ಚಿಂತನೀಯಃ | ಆ ಭಾತಿ | ಭಾ ದೀಪ್ತಾ | ಅಂತರ್ಭಾ-
ವಿತೃಣ್ಯರ್ಥಃ | ಕ್ಷಯನ್ | ಕ್ಷಿ ಏಶ್ವರ್ಯೇ | ಶತುರ್ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ವರೇಣಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ |
ಪುರುಷ್ಚಂದ್ರಃ | ಹ್ರಸ್ವಾಚ್ಛಂದ್ರೋತ್ತರಪದೇ ಮಂತ್ರ ಇತಿ ಸುಡಾಗಮಃ | ಶ್ಲೋಕೇನ ಶಕಾರಃ | ಉತ್ತರ-
ಪದಾಂತೋದಾತ್ತಪ್ರಕರಣೇ ತ್ರಿಚಕ್ರಾದೀನಾಂ ಛಂದಸ್ಯುಪಸಂಖ್ಯಾನಮಿತ್ಯುತ್ಪರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ |
ಯದ್ವಾ ಸಮಾಸಸ್ಯೇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಮೂರಃ—ಭ್ರಾಂತಿಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದವನೂ (ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನೂ) | ಕ್ಷಯನ್—ಜಗತ್ತಿ
ಗೆಲ್ಲಾ ಈಶ್ವರನೂ | ಪುರುಷ್ಚಂದ್ರಃ—ಬಹುವಿಧವಾದ ತೇಜಸ್ವಿಯೂ ಮತ್ತು | ವಾಜೈಃ—ಶಕ್ತಿಗಳಿಂದಲೂ |
ನಮೋಽಭಿಃ—ಅನ್ನಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವವನೂ ಆದ | ಅಗ್ನಿಃ—ಅಗ್ನಿಯು | ವಿಶ್ವಜನ್ಯಃ—ಜಗತ್ತಿಗೆಲ್ಲಾ
ಜನನಿಯರೂ, | ದೇವೀ—ದೇವಾತ್ಮರೂ | ಅಮೃತೇ—ಮರಣಧರ್ಮರಹಿತರೂ ಆದ | ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ—
ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು | ಆ ಭಾತಿ—ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಭ್ರಾಂತಿಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೇ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ತೀವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನೂ, ಜಗತ್ತಿಗೆಲ್ಲಾ ಈಶ್ವರನೂ, ಬಹುವಿಧವಾದ
ತೇಜಸ್ವಿಯೂ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿಗಳಿಂದಲೂ ಅನ್ನಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ಜಗತ್ತಿಗೆಲ್ಲಾ ಜನನೀ
ಜನಕರೂ, ಮರಣಧರ್ಮರಹಿತರೂ, ದೇವಾತ್ಮರೂ ಆದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

English Translation

Agni, the unbewildered, the ruler (of the world), the radiant, associ-
ated with vigour and food, illumines the divine immortal parents of all
things, heaven and earth.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಮೂರಃ ಕ್ಷಯನ್ ಪುರುಷ್ಚಂದ್ರಃ—ಈ ಪದಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ವರ್ಣಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅಮೂರ
ಎಂಬ ಪದವು ಯಾಸ್ಕರಿಂದ—

ಮೂರಾ ಅಮೂರ ನ ವಯಂ ಚಿಕಿತ್ಸೋ ಮಹಿತ್ವಮಗ್ನೇ ತ್ವಮಂಗ ವಿಶ್ವೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೪-೪)

ಮೂಢಾ ವಯಂ ಸ್ತೋ ಅಮೂಢಸ್ತ್ವಮಸಿ ನ ವಯಂ ವಿದ್ವೋ ಮಹತ್ತ್ವಮಗ್ನೇ ತ್ವಂ ತು ನೇತ್ಥ—
ಅಗ್ನಿ ಯ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಮೂಢರಾದ ನಾವು ತಿಳಿಯಲಾರೆವು. ಅಗ್ನಿಯೇ ಸರ್ವಜ್ಞನಾಗಿರುವುದರಿಂದ
ಅದನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವನು ಎಂದು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಅಮೂರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಮೂಢಃ ಸರ್ವಜ್ಞಃ ಎಂದು
ವಿವರಿಸಿ, ಅಗ್ನಿಯು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವನು, ಸರ್ವಜ್ಞನಾಗಿ ಇರುವನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಕ್ಷಯನ್—ಈಶಾನಃ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತಃ ಯಾಸ್ವರು—

ಪ್ರ ತತ್ತೇ ಅದ್ಯ ಶಿಪಿವಿಷ್ಠ ನಾಮಾರ್ಯಃ ಶಂಸಾಮಿ ವಯುನಾನಿ ವಿದ್ವಾನ್ |

ತಂ ತ್ವಾ ಗೃಣಾಮಿ ತವಸಮತನ್ಯಾನ್ ಕ್ಷಯಂತಮಸ್ಯ ರಜಸಃ ಪರಾಕೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೧೦೦-೫)

ಈ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ ಕ್ಷಯಂತಂ ಎಂಬ ಪದವು ವಾಸಮಾಡು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.
ಸಾಯಣರು—ಅಗ್ನಿಯು ಜಗತ್ತಿಗೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಪ್ರಭುವಾಗಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಪುರುಶ್ಚಂದ್ರಃ—ಬಹುಹಿರಣ್ಯೋಪೇತಃ | ಯದ್ವಾ ಬಹುದೀಪ್ತಿಸ್ವರೂಪಃ | ಚಂದ್ರಶಬ್ದವು ಹಿರಣ್ಯ
ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೦) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಭೂತವಾದ (ಹಿರಣ್ಯ) ಸುವರ್ಣವುಳ್ಳವನು ಅಥವಾ
ಅತಿಶಯವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಇರುವವನು ಎಂದು ಎರಡುವಿಧ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವಾಜೈಃ ನಮೋಭಿಃ—ಬಲೈಃ ಅನ್ವೈಶ್ಚ ಸಹಿತಃ | ವಾಜಶಬ್ದವು ಬಲ ಅನ್ನ ಉದಕ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ
ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಯಾಸ್ವರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನಮಶ್ಚಬ್ದವು ಅನ್ನ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.
ಅಗ್ನಿಯು ಬಲವುಳ್ಳವನೂ ಅನ್ನವುಳ್ಳವನೂ ಆಗಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ವಿಶ್ವಜನ್ಯೇ—ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಜನಯಿತ್ರ್ಯ ಯದ್ವಾ ವಿಶ್ವಂ ಜನ್ಯಂ ಉತ್ಪಾದ್ಯಂ ಯಾಭ್ಯಾಂ ತೇ
ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ವಿಶ್ವಜನ್ಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸರ್ವಲೋಕಹಿತವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು
ಜಗತ್ತನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನ ಮಾಡುವವರು, ಅಥವಾ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು
ಹೇಳಿ, ಇವರು ದ್ಯೋತಮಾನೇ ಮರಣಧರ್ಮರಹಿತೇ—ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ ಮರಣವಿಲ್ಲದವರಾಗಿಯೂ
ಇರುವರೆಂದೂ, ಈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಆಭಾತಿ ಅಸಮಂತಾತ್ ಪ್ರಕಾಶಯತಿ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವ
ನೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ—ದೌಶ್ಚ ಪೃಥಿವೀ ಚ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ. ದಿವೋದ್ಯಾವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೨೯)
ಎಂಬುದರಿಂದ ದಿವ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದ್ಯಾವಾದೇಶ. ಇದು ಆದ್ಯದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಪೃಥಿವೀಶಬ್ದವು ಜೀರ್ಣ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ
ವಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ದೇವತಾದ್ವಂದ್ವೇಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸ
ದಲ್ಲಿ ಉಭಯಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣದೀರ್ಘ.

ವಿಶ್ವಜನ್ಯೇ—ವಿಶ್ವಂ ಜನ್ಯಂ ಯಾಭ್ಯಾಂ ತೇ. ವಿಶ್ವಜನ್ಯೇ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ವಿಶ್ವಂ ಸಂಜ್ಞಾ-
ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸದಾಂತೋದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ತತ್ಪುರುಷ
ಸಮಾಸಮಾಡಿರೆ ಸ್ವರವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಛಾಂದಸತ್ವವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು.

ಅಭಾತಿ—ಭಾ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾಷಿತಾರ್ಥಕವಾದ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷಯನ್—ಕ್ಷಿ ಏಶ್ವರ್ಯೇ. ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ಶಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅಯಾದೇಶ. ತ್ಯಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತು ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ.

ಪುರುಶ್ಚಂದ್ರಃ—ಹ್ರಸ್ವಾಚ್ಚಂದ್ರೋತ್ತರಪದೇ ಮಂತ್ರೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವದ ಸರದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರರೂಪ ಉತ್ತರಪದ ಸರವಾದುದರಿಂದ ಸುಟಾಗಮ. ಚಕಾರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ತೋಃ ಶ್ಚನಾ ಶ್ಚುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಕ್ಕೆ ಶಕಾರಾದೇಶ. ಉತ್ತರಪದಕ್ಕೆ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವಿಧಾನಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಚಕ್ರಾದೀನಾಂ ಛಂದಸ್ಕೃಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ ಎಂಬ ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದವು ತ್ರಿಚಕ್ರಾದಿಗಣದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಬಾಧಕನಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸಮಾಸಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೇ ಇಂದ್ರಶ್ಚ ದಾಶುಷೋ ದುರೋಣೇ ಸುತಾವತೋ ಯಜ್ಞಮಿಹೋಪಯಾತಂ |

ಅನುರ್ಧಂತಾ ಸೋಮಪೇಯಾಯ ದೇವಾ || ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೇ | ಇಂದ್ರಃ | ಚ | ದಾಶುಷಃ | ದುರೋಣೇ | ಸುತಾವತಃ | ಯಜ್ಞಂ | ಇಹ | ಉಪ | ಯಾತಂ |
ಅನುರ್ಧಂತಾ | ಸೋಮಪೇಯಾಯ | ದೇವಾ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಮಿಂದ್ರಶ್ಚೋಭೌ ದೇವಾ ದೇವೌ ಯುನಾಮನುರ್ಧಂತಾ ಅನಾಗಮನೇನ ಯಜ್ಞ-
ಹಿಂಸಾಮಕುರ್ವಂತೌ ಸಂತೌ ಸುತವತಃ ಸೋಮಾಭಿಷವಂ ಕುರ್ವತೋ ದಾಶುಷೋ ಹವಿರ್ದತ್ತವತೋ
ಯಜಮಾನಸ್ಯೇಹ ದುರೋಣೇ ಗೃಹೇ ಕ್ರಿಯಮಾಣಮಿಮಂ ಯಜ್ಞಮಭಿಲಕ್ಷ್ಯ ಸೋಮಪೇಯಾಯ
ಸೋಮಪಾನಾರ್ಥಮುಪ ಯಾತಂ | ಉಪ ಸಮೀಪ ಆಗಚ್ಛತಂ || ಯಾತಂ | ಯಾ ಪ್ರಾಪಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ
ಲೋಟಿ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ | ಅನುರ್ಧಂತಾ | ವೃಧು ಹಿಂಸಾಯಾಮಿತ್ಯಸ್ಯ ಶತರಿ ರೂಪಂ | ನ ಇ
ಸಮಾಸಃ | ಸುಪೋ ದಾದೇಶಃ | ತತ್ಪುರುಷೇ ನ ಇನ್ವಾರಃ | ಸೋಮಪೇಯಾಯ | ಪಾ ಪಾನೇ | ಅಚೋ
ಯದಿತಿ ಯತ್ | ಈದ್ಯತೀತೀಕಾರಾದೇಶಃ | ಅರ್ಧಧಾತುಕಲಕ್ಷಣೋ ಗುಣಃ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃ-
ತಿಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ದೇವಾ—ದೇವತಾತ್ಮರಾದ | (ತ್ವಂ—ನೀನೂ) | ಇಂದ್ರಶ್ಚ—ಇಂದ್ರನೂ ಸಹ | ಅಮುರ್ಧಂತಾ—(ಯಜ್ಞಕರ್ತನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಅಹಿಂಸಕರಾಗಿ | ಸುತವತಃ—ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡತಕ್ಕವನೂ | ದಾಶುಷಃ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವವನೂ ಆದ ಯಜಮಾನನ | ಇಹ ದುರೋಣೇ—ಈ ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ | ಯಜ್ಞಂ—(ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಡುವ) ಯಜ್ಞವನ್ನು ದ್ದೇಶಿಸಿ | ಸೋಮಾಪೇಯಾಯ—ಸೋಮರಸದ ಪಾನಕ್ಕಾಗಿ | ಉಪ ಯಾತಂ—ಬನ್ನಿರಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ದೇವತಾತ್ಮರಾದ ನೀನೂ ಇಂದ್ರನೂ ಸಹ ಯಜ್ಞಕರ್ತನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಹಿಂಸಕರಾಗಿ, ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡತಕ್ಕವನೂ, ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವವನೂ ಆದ ಯಜಮಾನನ ಈ ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಡುವ ಯಜ್ಞವನ್ನು ದ್ದೇಶಿಸಿ ಸೋಮರಸದ ಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಬನ್ನಿರಿ.

English Translation

Agni, you and Indra, gods disdaining not (our rite), come to the sacrifice in the dwelling of the offerer of the libation to drink the Soma juice.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಮುರ್ಧಂತಾ—ಅನಾಗಮನೇನ ಯಜ್ಞಹಿಂಸಾಮಕುರ್ವಂತಾ | ಇಂದ್ರನೂ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯೂ, ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ತಪ್ಪು ಆಗಮನದಿಂದ ಯಜ್ಞವು ನೆರವೇರುವಂತೆ ಮಾಡಿ, ಸುತವತಃ ದಾಶುಷಃ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿ, ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ, ಇರುವ ಯಜಮಾನನ ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸೋಮಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಆಗಮಿಸಲಿ ಎಂದು ಯಜಮಾನನ ಆಶಂಸನೆಯು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ದಾಶುಷಃ—ಹವಿದರ್ಶಿತವತಃ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ಓಮಾಸಶ್ಚರ್ಛಣೇಧೃತಃ (ಋ. ಸಂ. ೧-೨-೭) ಎಂಬಲ್ಲಿ ದಾಶುಷಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ದತ್ತವಂತಃ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿರುವ ಯಜಮಾನನ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ದುರೋಣೇ—ಗೃಹೇ | ದುರೋಣಶಬ್ದವು ಗೃಹಣಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ದುರೋಣಿ ಇತಿ ಗೃಹನಾಮ ಪುರವಾ ಭವಂತಿ ದುಸ್ತೌರ್ವಾಃ (ನಿ. ೪-೪) ಎಂದು ಯಾಸ್ಕರಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಯಾಗಶಾಲೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಯಜ್ಞಶಬ್ದಾರ್ಥವು ಮತಾಂತರ ಪ್ರದರ್ಶನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸುತವತಃ—ಸುಜ್ಞಾ ಅಭಿಷರ್ಣೇ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋ ದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಮಕುಪ್ ಬಂಧಾಗ ಅಕಾರದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ. ಇದು ಪಿತಾದುದಾದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಾತಮ್—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್‌ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜ್ಜಿ ತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನುರ್ಧಂತಾ—ಮೃಧು ಹಿಂಸಾಯಾಮ್. ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ನ ಮರ್ಧಂತೌ ಅನುರ್ಧಂತೌ. ತತ್ಪುರುಷೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಜ್ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಭಕ್ತಿಗೆ (ಔ) ಡಾದೇಶ.

ಸೋನುಪೇಯಾಯ—ಪಾ ಪಾನೇ. ಧಾತು. ಅಚೋಯತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಈದ್ಯತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈತ್ವ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಕಾರಕಪೂರ್ವಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೇ | ಅಪಾಂ | ಸಮಿದ್ಯಸೇ | ದುರೋಣೇ | ನಿತ್ಯಃ | ಸೂನೋ | ಸಹಸೋ | ಜಾತವೇದಃ |

ಸಧಸ್ಥಾನಿ | ಮಹಯಮಾನ ಉತೀ || ೫ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೇ | ಅಪಾಂ | ಸಂ | ಇದ್ಯಸೇ | ದುರೋಣೇ | ನಿತ್ಯಃ | ಸೂನೋ ಇತಿ | ಸಹಸಃ | ಜಾತ್ಯವೇದಃ |

ಸಧಸ್ಥಾನಿ | ಮಹಯಮಾನಃ | ಉತೀ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸಹಸಃ ಸೂನೋ ಬಲಸ್ಯ ಪುತ್ರ ಜಾತವೇದೋ ಜಾತಪ್ರಜ್ಞ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ನಿತ್ಯೋಽವಿನಾಶೀ ಉತೀ ಉತ್ಯಾ ರಕ್ಷಣೇನ ಸಧಸ್ಥಾನಿ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ನಿವಾಸಭೂತಾಂತ್ಯೋಕಾನ್ಮಹಯಮಾನಃ ಪರಿಚರಂ-ಸ್ತ್ವನುಪಾಂ ದುರೋಣೇಪಾಂ ಸ್ಥಾನೇಂತರಿಪ್ತೇ ಸಮಿದ್ಯಸೇ | ಸಮ್ಯಗ್ದೀಪ್ಯಸೇ || ದುರೋಣೇ | ಅವ ರಕ್ಷಣಿ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದೌಣಾದಿಕೋ ನಕ್ರತ್ಯಯಃ | ಜ್ವರತ್ವರೇತ್ಯಾದಿನಾ ಉಟ್ | ಗುಣಃ | ದುರೋಣಿ ಇತಿ ಗೃಹನಾಮ | ದುರವಾ ಭವಂತಿ | ನಿ. ೪-೫ | ಇತಿ ಯಾಸ್ತಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಮಹಯಮಾನಃ | ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಾನಜ್ | ಶಾನಚೋ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ವರೇಣಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಷಚ್ ಸ್ವರಃ | ಉತೀ | ಅವ ರಕ್ಷಣಾದಿಷು | ಉತಿಯೂತಿಜೂತೀತ್ಯಾದಿನಾ ನಿಸಾತನಾದಂತೋ-ದಾತ್ತಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ತ್ವತೀಯಾಯಾಃ ಸರ್ವಣದೀರ್ಘಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸಹಸಃ ಸೂನೋ—ಶಕ್ತಿಪುತ್ರನೂ | ಜಾತವೇದಃ—ಜಾತಪ್ರಜ್ಞನೂ ಆದ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ನಿತ್ಯಃ—ಶಾಶ್ವತನಾದ ನೀವು | ಉತೀ—(ನಿನ್ನ) ರಕ್ಷಣೆಯೊಂದಿಗೆ | ಸಧಸ್ಥಾನಿ—ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ

ಲೋಕಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ | ಮಹಯಮಾನಃ—ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ | ಅಸಾಂ ದುರೋಣೇ—ಉದಕಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವಾದ
ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ | ಸಮಿಧ್ಯಸೇ—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತೀಯೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಶಕ್ತಿಪುತ್ರನೂ, ಜಾತಪ್ರಜ್ಞನೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಕ್ಷಯರಹಿತನಾಗಿ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸ್ಥಿತಿಯುಳ್ಳ ನೀನು
ನಿನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಯೊಂದಿಗೆ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಲೋಕಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ಉದಕಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವಾದ
ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತೀಯೆ.

English translation

Agni, son of strength, Jatavedas, the eternal, traversing the inhabited
regions with your protection, you are kindled in the dwelling of the waters.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸಹಸಃ ಸೂನೋ, ಜಾತವೇದಃ—ಈ ಪದಗಳಿಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ಬಲದಿಂದ ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದಿಂದ
ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುವ ಕಾರಣ ಬಲದ ಪುತ್ರನೆಂದೂ, ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತನಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಜಾತಪ್ರಜ್ಞನೆಂದೂ, ಅರ್ಥವನ್ನು
ವಿವರಿಸಿ, ಈ ಪದಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಜೋದಿಸಿದೆ.

ನಿತ್ಯಃ—ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದದೆ ಇರುವ ಈ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸುವವನಾಗಿ,
ಸಧಸ್ಥಾನಿ—ಪ್ರಾಣಿಗಳು ವಾಸಮಾಡುವ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನಾಗಿ, ಉದಕಗಳಿಗೆ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ
ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಸಧಸ್ಥಶಬ್ದವು ಯಾಸ್ಯರಿಂದ—

ಕುಹ ಸ್ವಿದ್ಧೋಷಾ ಕುಹವಸ್ತೋರಶ್ವಿನಾ ಕುಹಾಭಿಪಿತ್ವಂ ಕರತಃ ಕುಹೋಷತುಃ |

ಕೋ ವಾಂ ಶಯುತ್ರಾ ವಿಧವೇನ ದೇವರಂ ಮರ್ಯಂ ನ ಯೋಷಾ ಕೃಣುತೇ ಸಧಸ್ಥ ಅ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೪೦-೨)

ಈ ಋಕ್ಮಿನಲ್ಲಿ ಸಧಸ್ಥಶಬ್ದವು ಸಹಸ್ಥಾನವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಊತಿ ಶಬ್ದವು ಊತಿರವನಾತ್ (ನಿ. ೫-೩) ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಣೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ
ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಸಾಂ ಸಮಿಧ್ಯಸೇ-ಅಸಾಂ ಸ್ಥಾನೇ ಅಂತರಿಕ್ಷೇ ಸಮಿಧ್ಯಸೇ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರು
ವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವೈದ್ಯತಾಗ್ನಿಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಪಾರ್ಥಿವಾಗ್ನಿ, ಜಾತವೇದಾಗ್ನಿ,
ವೈದ್ಯತಾಗ್ನಿ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಭೇದವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿ, ಅವುಗಳಿಗೆ ಇರುವ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಸಾಂ—ಷಷ್ಠೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಊಡಿದಂಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ
ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಧ್ಯಸೇ—ಇಂಇಧೀ ದೀಪ್ತೌ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.
ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದುರೋಣೇ—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕ ನಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜ್ವರತ್ವರಸ್ರಿವ್ಯವಿ—
(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾವಕಾರಗಳಿಗೆ ಊತ್ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಗುಣ. ದುರೋಣ

ಇತಿ ಗೃಹನಾಮ ದುರವಾ ಭವಂತಿ (ನಿರು. ೪-೫) ಎಂದು ಯಾಷ್ಕರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಿತ್ಯಃ—ತೈಜೋಧ್ವನಿ ಇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮ್ ಎಂಬ ನಚನದಿಂದ ನಿಗೆ ತೈವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸೂನೋ ಸಹಸಃ—ಸುಬಾಮಂತ್ರಿತೇ ಪರಾಂಗವತ್ ಸ್ವರೇ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕೆಲವೆಡೆ ಪೂರ್ವಾಂಗವೆದ್ದಾವೆನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಅಮಂತ್ರಿತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಧಸ್ಥಾನಿ—ಸಧಮಾದಸ್ಥಯೋಶ್ಚಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಹ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಧಾದೇಶ.

ಮಹಯಮಾನಃ—ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಮ್. ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶಾನಚಾದೇಶ. ಗೆಚಿಗೆ ಶವ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ. ಅಯಾದೇಶ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಊತೀ—ಅವ ರಕ್ಷಣಾದಿಷು. ಊತಿಯೂತಿಜೂತಿ—(ಉ. ೩-೩-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿವಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇವೃತ್ತಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವೈಶ್ವಾನರಂ ಮನಸೇತಿ ನವಚರಂ ಚತುರ್ದಶಂ ಸೂಕ್ತಂ | ತತ್ರಾನುಕ್ರಮಣಿಕಾ | ವೈಶ್ವಾನರಂ ನವ ತೈಜಾ ವೈಶ್ವಾನರೀಯಮಾರುತೌ ಜಾಗತೌ ದ್ವೃಚ ಆತ್ಮಸ್ತುತಿರ್ವಾ ಪೂರ್ವಾತ್ಮಗೀತಾಂತ್ಯೋಪಾಧ್ಯಾಯಸ್ತುತಿರಿತಿ | ವೈಶ್ವಾನರಂ ಮನಸೇತ್ಯಾದ್ಯೌ ತೈಜಾ ಜಾಗತೌ | ಪ್ರಥಮಸ್ಯ ವೈಶ್ವಾನರೋಗ್ನಿ-ದೇವತಾ ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯ ಮರುತಃ | ಸಪ್ತಮ್ಯಾದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತಿಸ್ತಿಷ್ಠಭಃ | ಅಗ್ನಿರಸ್ತೀತಿ ದ್ವೃಚಸ್ಯಾಗ್ನಿಃ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮವಾ ದೇವತಾ | ನವಮ್ಯಾಸ್ತು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೋಪಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ಸ್ತುತ್ಯತ್ಯಾತ್ಮ ಏವ ದೇವತಾ | ಸಪ್ತ-ಮಿವನರ್ಜಿತಸ್ಯ ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಋಷಿಃ | ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ಬ್ರಹ್ಮವಾಕ್ಯದ್ವಾದ್ಯಸ್ಯ ವಾಕ್ಯಂ ಸ ಋಷಿರಿತಿ ನ್ಯಾಯೇನ ಬ್ರಹ್ಮ ಋಷಿಃ || ವೈಶ್ವಾನರಂ ಮನಸೇತ್ಯಾದ್ಯಸ್ತುಚಿ ಆಭಿಪ್ಲವಿಕೇ ಚತುರ್ಥೇಽದನಿ ಅಗ್ನಿ-ಮಾರುತೇ ವೈಶ್ವಾನರೀಯನಿವಿದ್ಧಾನೇ ವಿನಿಯುಕ್ತಃ | ತೃತೀಯಸ್ಯೇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರೀತಂ | ವೈಶ್ವಾನರಂ ಮನಸೇತಿ ತಿಸ್ರಃ | ಅ. ೭-೭ | ಇತಿ || ಅಯಮೇವ ತೈಜೋ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ತಿಸವೇತ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತೇ ವೈಶ್ವಾ-

ದ್ವಾನೀಯಃ | ಉಭಯಮಪ್ಯುಶನಸಃ ಸ್ತೋಮೇನೇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರತಂ | ವೈಶ್ವಾನರಂ ಮನಸಾಗ್ನಿಂ ನಿಚಾಯೈ ಪ್ರ ಯಂತು ವಾಜಾಸ್ತವೀಷೀಭಿರಗ್ನಯಃ | ಅ. ೯-೫ | ಇತಿ || ಅಗ್ನಿಚಯನೇ ಸಂಚಿತಾಗ್ನಿ-ನುಶಂಸನೇಗ್ನಿರಸ್ಮೀತ್ಯೇಷಾ | ಅಥಾಗ್ನಿಂ ಸಂಚಿತಮನುಗೀತಮನುಶಂಸೇದಿತ್ಯುಪಕ್ರಮ್ಯ ಸೂತ್ರತಂ | ಅಗ್ನಿರಸ್ಮಿ ಜನ್ಮನಾ ಜಾತವೇದಾ ಇತಿ ತ್ರಿಮುಢ್ಯಮಯಾ ವಾಚಾ | ಅ. ೪-೮ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ವೈಶ್ವಾನರಂ ಮನಸಾ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಎರಡನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ವೈಶ್ವಾನರಂ ನವ ತೈಚಾ ವೈಶ್ವಾನ-ರೀಯಮಾರುತಾ ಜಾಗತಾ ದ್ವೈಚ ಆತ್ಮಸ್ತುತಿನಾ ಪೂರ್ವಾತ್ಮಗೀತಾಂತೋಪಾಧ್ಯಾಯಸ್ತುತಿಃ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ವೈಶ್ವಾನರಂ ಮನಸಾ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲಿನ ಎರಡು ತೈಚಗಳು (ತೈಚವೆಂದರೆ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳು) ಜಗತೀಭಂದವ್ಯವು. ಮೊದಲನೆಯ ತೈಚಕ್ಕೆ (೧-೩ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೆ) ವೈಶ್ವಾನರೋಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು ; ಎರಡನೆಯ ತೈಚಕ್ಕೆ (೪-೬ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೆ) ಮರುತ್ತುಗಳು ದೇವತೆಯು. ಎಳರಿಂದ ಒಂಭತ್ತರವಿರೆಗಿನ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್‌ಭಂದವ್ಯವು. ಅಗ್ನಿರಸ್ಮಿ ಎಂದು ಮೊದಲಾದ ಎರಡು ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೆ (೭-೮ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೆ) ಅಗ್ನಿ ಅಥವಾ ಸರಬ್ರಹ್ಮವು ದೇವತೆಯು. ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಋಷಿಯು ತನ್ನ ಉಪಾಧ್ಯಾಯನನ್ನು (ಗುರುವನ್ನು) ಸ್ತುತಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಋಕ್ಕಿಗೆ ಉಪಾಧ್ಯಾಯನೇ ದೇವತೆಯು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಎಳನೆಯ ಋಕ್ಕನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಋಷಿಯು. ಎಳನೆಯ ಋಕ್ಕು ಬಹ್ಮನು ಹೇಳಿದ ವಾಕ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಯಸ್ಯ ವಾಕ್ಯಂ ಸ ಋಷಿಃ—ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಯಾರ ವಾಕ್ಯವಿರುವುದೇ ಆ ಋಕ್ಕಿಗೆ ಅವನೇ ಋಷಿಯು ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದ ಪ್ರಕಾರ ಈ ಎಳನೆಯ ಋಕ್ಕಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಋಷಿಯು. ವೈಶ್ವಾನರಂ ಮನಸಾ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೇ ತೈಚವು (೧-೩ ಋಕ್ಕುಗಳು) ಅಭಿಷ್ಠವೆಂಬ ಯಾಗದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿವಸ ಅಗ್ನಿಮಾರುತಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ವೈಶ್ವಾನರದೇವತಾಕವಾದ ನಿವಿದ್ಧಾನಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ—ತೈತೀಯಸ್ಯ ಎಂಬ ಖಂಡದ—ವೈಶ್ವಾನರಂ ಮನಸೇತಿ ತಿಸ್ರಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ (ಅ. ೭-೭) ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. ಮತ್ತು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಈ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳು ಬೃಹಸ್ಪತಿಸವವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಮಾರುತಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಪಠನಮಾಡುವಾಗ ವೈಶ್ವಾನರದೇವತಾಕವಾದ ನಿವಿನ್ಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿಯೂ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದು. ಪ್ರ ಯಂತು ವಾಚಾಃ ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ತೈಚವು (೪-೬ ಋಕ್ಕುಗಳು) ಬೃಹಸ್ಪತಿಸವವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಮರುದ್ದೇವತಾಕವಾದ ನಿವಿನ್ಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದು. - ಈ ಎರಡು ವಿನಿಯೋಗಗಳೂ ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಉಶನಸಸ್ತೋಮೇನ ಎಂಬ ಖಂಡದ ವೈಶ್ವಾನರಂ ಮನಸಾಗ್ನಿಂ ನಿಚಾಯೈ ಪ್ರ ಯಂತು ವಾಜಾಸ್ತವೀಷೀಭಿ-ರಗ್ನಯಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ (ಅ. ೯-೫) ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಅಗ್ನಿಚಯನದಲ್ಲಿ ಸಂಚಿತಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಅನುಶಂಸನೆ ಮಾಡುವಾಗ ಅಗ್ನಿರಸ್ಮಿ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ (೭ನೇ ಋಕ್ಕು) ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ—ಸಂಚಿತಮನುಗೀತಮನುಶಂಸೇತ್ ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿರಸ್ಮಿ ಜನ್ಮನಾ ಜಾತವೇದಾ ಇತಿ ತ್ರಿಮುಢ್ಯಮಯಾ ವಾಚಾ (೪-೮) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು.

ಸೂಕ್ತ—೨೬

ಮಂಡಲ—೩ || ಅನುವಾಕ—೨ || ಸೂಕ್ತ—೨೬ ||

ಅಷ್ಟಕ—೩ || ಅಧ್ಯಾಯ—೧ || ವರ್ಗ—೨೬, ೨೭ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೯

ಋಷಿ:—೧-೬, ೮-೯. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ: | ೭. ಆತ್ಮಾ ||

ದೇವತಾ—೧-೩. ವೈಶ್ವಾನರ: | ೪-೬. ಮರುತ: | ೭-೮. ಅಗ್ನಿ. ರಾತ್ನಾ ವಾ | ೯.

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೋಪಾಧಾಯ: ||

ಛಂದ:—೧-೬. ಜಗತಿ | ೭-೯. ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ||

ಸಂಹಿತಾಸಾತ:

ವೈಶ್ವಾನರಂ ಮನಸಾಗ್ನಿಂ ನಿಚಾಯ್ಯಾ ಹವಿಷ್ಮಂತೋ ಅನುಷತ್ಯಂ ಸ್ವರ್ವಿದಂ |
 ಸುದಾನುಂ ದೇವಂ ರಥಿರಂ ವಸೂಯವೋ ಗೀರ್ಭೀ ರಣ್ವಂ ಕುಶಿಕಾಸೋ ಹವಾ-
 ಮಹೇ || ೧ ||

ಪದಪಾಠ:

ವೈಶ್ವಾನರಂ | ಮನಸಾ | ಅಗ್ನಿಂ | ನಿಚಾಯ್ಯಾ | ಹವಿಷ್ಮಂತಃ | ಅನುಷತ್ಯಂ | ಸ್ವರ್ವಿದಂ |
 ಸುದಾನುಂ | ದೇವಂ | ರಥಿರಂ | ವಸೂಯವಃ | ಗೀರ್ಭಿಃ | ರಣ್ವಂ | ಕುಶಿಕಾಸಃ | ಹವಾಮಹೇ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ಸ್ತುತಿ | ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಹವಿಷ್ಮಂತಃ ಸಂಭೃತಹವಿಷ್ವಾ ವಸೂಯವೋ ಧನಮಾತ್ಮನ
 ಇಚ್ಛಂತಃ ಕುಶಿಕಾಸಃ ಕುಶಿಕಗೋತ್ರೋಪೇನ್ನಾ ವಯಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ | ವಿಶ್ವೇ ನರಾ ಅಗ್ನಿಪ್ರಣಯನಾದಿ-
 ಕ್ರಿಯಾಯಾ ನೇತಾರೋ ಯಸ್ಯೇತಿ ವಿಶ್ವಾನರೋಽಗ್ನಿಃ | ತಸ್ಯ ಸಂಬಂಧೀ ವೈಶ್ವಾನರಃ | ಅಪತ್ಯಮಿತಿ
 ಯಾವತ್ | ಯದ್ವಾ ವಿಶ್ವಾನರ ಏವ ವೈಶ್ವಾನರಃ | ತದ್ಧಿ ತೋಽನನ್ಯಾರ್ಥೋ ರಾಕ್ಷಸವಾಯಸಾದಿವತ್ |
 ತಮನುಷತ್ಯಂ ಸತ್ಯೇನಾನುಗತಂ ಕರ್ಮಾನುರೂಪಫಲಪ್ರದಾನೇ ಸತ್ಯಪ್ರತಿಜ್ಞಂ ಸ್ವರ್ವಿದಂ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ-
 ಲಕ್ಷಣಫಲಸ್ಯ ಜ್ಞಾತಾರಂ ಅತ ಏವ ಸುದಾನಂ ಸುಷ್ಪ ಫಲಸ್ಯ ದಾತಾರಂ ರಥಿರಂ ರಥವಂತಂ ಅತ ಏವ
 ರಣ್ವಂ ಯಜ್ಞಾನ್ನ ಚ್ಛಂತಂ ದೇವಂ ದ್ಯೋತಮಾನಂ ತಮಿಮಾಮಗ್ನಿಂ ಮನಸಾ ನಿಚಾಯ್ಯಾ ಅಂತಃಕರಣೇ-
 ನೈವಂವಿಧಗುಣವಿಶಿಷ್ಟಸ್ವಾಮಿತಿ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ಗೀರ್ಭಿಃ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಾಭಿವಾರ್ಗಗೃಹವಾಮಹೇ | ಇಹ ಕರ್ಮಣಿ
 ತ್ವಾಮಾಹ್ವಯಾಮುಃ || ವೈಶ್ವಾನರಂ | ನರೇ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತಿ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ವಿಶ್ವಾ-
 ನರಸ್ಯೇದಮಿತ್ಯರ್ಥೇ ತಸ್ಯೇದಮಿತ್ಯರ್ಥ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ನಿಚಾಯ್ಯಾ | ಚಾಯ್ಯಾ ಪೂಜಾನಿಕಾಮ-
 ನಯೋರಿತ್ಯಸ್ಯ ಲ್ಯಪಿ ರೂಪಂ | ಲಿತ್ಸ್ವರಃ | ಅನುಷತ್ಯಂ | ಅನುಗತಂ ಸತ್ಯೇನ | ಅನಾದಯಃ ಕೃಷ್ವಾ-

ದ್ಯುರ್ಧೇ ತೃತೀಯೇತಿ ಸಮಾಸಃ | ಸುಷಾಮಾದಿತ್ವಾತ್ವತ್ವಂ | ನಿರುದಕಾದಿತ್ವಾದಂತೋದಾತ್ವತ್ವಂ | ಸುದಾನುಂ | ಡುದಾಣ್ ದಾನೇ | ದಾಭಾಭ್ಯಾಂ ನುರಿತಿ ಕರ್ತರಿ ನುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪರಾದಿಶ್ಚಂದಸಿ ಬಹು-
ಲಮಿತ್ಯುತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ವತ್ವಂ | ರಥಿರಂ | ರಥಶಬ್ದಾನ್ಮತುಬರ್ಧೇ ಮೇಧಾರಥಾಭ್ಯಾಮಿರನಿರಚ್ಛಾ-
ವಕ್ತವ್ಯಾವಿತಿರಚ್ಛಾ | ಚಿತ್ವರಃ | ವಸೂಯವಃ | ವಸ್ವಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂತ ಇತಿ ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ಛಾ |
ಅಕೃತ್ವಾರ್ವಧಾತುಕಯೋರಿತಿ ದೀರ್ಘಃ | ಕ್ಯಾಚ್ಛಂದಸೀತ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅತೋ ಲೋಪಃ | ಪ್ರತ್ಯಯ-
ಸ್ವರಃ | ರಣ್ಣಂ | ರವಿರ್ಗತ್ಯರ್ಥಃ | ರಣ್ಣತಿ ಯಜ್ಞಾನ್ಗಚ್ಛತಿತಿ ರಣ್ಣಃ | ಪಚಾದ್ಯಜಂತಃ | ಚಿತ್ವರಃ |
ಕುಶಿಕಾಸಃ | ಕುಶಿಕಶಬ್ದದ್ಗೋತ್ರಮಿತ್ಯರ್ಥೇ ವಿದಾದಿತ್ವಾದಿತ್ಯಾ | ತಸ್ಯ ಬಹುಷು ಯಜಾಣೋಶ್ಚ |
ಪಾ. ೨-೪-೬೪ | ಇತಿ ಲುಕ್ | ಹನಾಮಹೇ | ಹ್ವಯತೇರ್ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ |
ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಹವಿಸ್ತಂತಃ—(ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ) ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವರೂ | ವಸೂಯವಃ—ಧನವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವ
ವರೂ | ಕುಶಿಕಾಸಃ—ಕುಶಿಕಮುಷಿಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರೂ ಆದ ನಾವು | ವೈಶ್ವಾನರಂ—ವಿಶ್ವಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ನೇತ್ರ
ವಾದವನೂ | ಅನುಷತ್ಯಂ—ಸತ್ಯದ ಪಾಲಕನೂ | ಸ್ವರ್ವಿಧಂ—ಸ್ವರ್ಗಾದಿರೂಪವಾದ ಫಲಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನೂ |
ಸುದಾನುಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ದಾತೃವೂ | ರಥಿರಂ—ಶೀಘ್ರಗಾಮಿಯೂ (ಅಥವಾ ರಥವಂತನೂ) | ರಣ್ಣಂ—ಯಜ್ಞಾ
ಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗುವವನೂ | ದೇವಂ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೂ ಆದ | ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಮನಸಾ
ನಿಚಾಯೈ—ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಾತ್ಮಕವಾದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ತಿಳಿದು | ಗೀರ್ಭಿಃ—ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ |
ಹನಾಮಹೇ—ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವರೂ, ಧನವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವವರೂ, ಕುಶಿಕಮುಷಿಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ
ದವರೂ ಆದ ನಾವು ವಿಶ್ವಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ನೇತ್ರವಾದವನೂ, ಸತ್ಯದ ಪಾಲಕನೂ, ಸ್ವರ್ಗಾದಿರೂಪವಾದ ಫಲಗಳನ್ನು ತಿಳಿ
ದವನೂ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ದಾತೃವೂ, ಶೀಘ್ರಗಾಮಿಯಾದ ರಥವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನೂ, ಯಜ್ಞಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗು
ವವನೂ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಾತ್ಮಕವಾದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ತಿಳಿದು ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ
ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ.

English Translation

We of the race of Kushika offering oblations, desirous of wealth,
having contemplated him in our minds, invoke with praises the devine
Vaishwanara, the observer of truth, the cognizant of heaven, the bountiful,
the charioteer, the frequenter (of sacrifices).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ವಸೂಯವಃ—ಧನಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂತಃ | ಯಾಸ್ಮರು—

ಕಾರುರಹಂ ತತೋ ಭಿಷಗುಪಲಪ್ರಕ್ಷಿಣೇ ನನಾ |

ನಾನಾಧಿಯೋ ವಸೂಯವೋಽನು ಗಾ ಇವ ತಸ್ಮಿನ್ಮೇಂದ್ರಾಯೇಂದೋ ಪರಿ ಸ್ತವ ||

(ಋ. ಸಂ. ೯-೧೧೨-೩)

ಈ ಋಕ್ಮಿನಲ್ಲಿ ವಸೂಯೇನಃ ವಸುಕಾಷಾಃ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ತರ್ಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಇಲ್ಲಿ ಧನವನ್ನು ತನಗೆ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವರೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಕುಶಿಕಾಸಃ—ಕುಶಿಕಗೋತ್ರೋತ್ಪನ್ನಾಃ ಕುಶಿಕಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನರಾದವರು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ಉಪ ಸ್ತೇತೇ ಕುಶಿಕಾಶ್ವೇತಯಧ್ವಮಶ್ವಂ ರಾಯೇ ಪ್ರ ಮುಂಚತಾ ಸುದಾಸಃ ||

ರಾಜಾ ವೃತ್ರಂ ಜಂಘನತ್ಪಾಗುಧಗಥಾ ಯಜಾತೇ ವರ ಆ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೫೩-೧೧)

ಇಲ್ಲಿ ಕುಶಿಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿಕೋಷ್ವಾರಃ ಋತ್ವಿಜಃ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವ ಋತ್ವಿಜರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ವೈಶ್ವಾನರಃ—ವಿಶ್ವೇ ನರಾ ಅಗ್ನಿ ಪ್ರಣಯನಾದಿಕ್ರಿಯಾಯಾ ನೇತಾರೋ ಯಸ್ಯೇತಿ ವಿಶ್ವಾನರೋ ಅಗ್ನಿಃ | ತಸ್ಯ ಸಂಬಂಧೀ ವೈಶ್ವಾನರಃ | ಯದ್ವಾ ವಿಶ್ವಾನರ ಏವ ವೈಶ್ವಾನರಃ | ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುವವ ರೆಲ್ಲರೂ ಅಗ್ನಿ ಪ್ರಣಯನ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಆಚರಿಸುವಕಾರಣ ಅಗ್ನಿಯು ವಿಶ್ವಾನರಶಬ್ದಸಂಬಂಧಿಯಾದವನಾಗಿ ವೈಶ್ವಾನರಶಬ್ದದಿಂದ ಬೋಧ್ಯನಾಗಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಥವಾ ವಿಶ್ವಾನರನೇ ವೈಶ್ವಾನರನೆಂದು ವ್ಯವಹರಿಸುವವನೆಂದೂ ತರ್ಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ವೈಶ್ವಾನರಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿಶದವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಅಹಶ್ಚ ಕೃಷ್ಣಮಹರಜುಃಸಂ ಚ ವಿವರ್ತೇತೇ ರಜಸೀ ವೇದ್ಯಾಭಿಃ |

ವೈಶ್ವಾನರೋ ಜಾಯಮಾನೋ ನ ರಾಜಾವಾತಿರಜ್ಯೋತಿಷಾಗ್ನಿಸ್ತಮಾಂಸಿ ||

ಇಲ್ಲಿ ವೈಶ್ವಾನರೋ ಜಾಯಮಾನ ಇವ ಉದ್ಯಮಾದಿತ್ಯಃ ಸರ್ವೇಣಾಂ ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ ರಾಜಾ ವಾಹನ್ನಗ್ನಿ-ಜ್ಯೋತಿಷಾ ತಮಾಂಸಿ | ಎಂದು ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಆದಿತ್ಯನಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದ್ದಾರೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಯಥಾ ಹ್ಯುದ್ಯಮಾದಿತ್ಯಸ್ತಮಾಂಸಿ ಅಪಹಂತಿ ದಿನಾ ಏವಮಗ್ನಿರಪಿ ರಾತ್ರಾವಪಹಂತಿ ಉದಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಸೂರ್ಯನು ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುವಹಾಗೆ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವನು ಎಂದು ಎರ್ಚಿಸಿರುವರು. ಮತ್ತು ವಿಶ್ವ ಏನಂ ನರಾ ನಯಂತೀತಿ ವಾ | ಅಸಿ ವಾ ವಿಶ್ವಾನರ ಏವ ಸ್ಯಾತ್ ಪ್ರತ್ಯೃತಃ ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನಿ ತಸ್ಯ ವೈಶ್ವಾನರಃ | ಎಂದು ಯಾಸ್ಕರಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾದ ವೈಶ್ವಾನರಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ವಿಶ್ವಾಃ ಸರ್ವಾ ಇತೋ ಲೋಕಾತ್ ಅಮುಂ ಲೋಕಂ ಸರ್ವಾಸು ಪ್ರವೃತ್ತಿಷು ನಯಂತಿ | ಜನರೆಲ್ಲರೂ ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಆಯಾಯ ಸ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವಂತೆ ಅವರವರನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವವನು ಎಂದೂ, ಅಥವಾ, ಸತಿ ತಸ್ಮಿನ್ ಸರ್ವಾಃ ಪ್ರವೃತ್ತಯಃ ಫಲವತ್ಯೋ ನರಾಣಾಂ ಭವಂತೀತಿ ಸರ್ವಾಸು ಪ್ರವೃತ್ತಿಷು ಅಯೇಮೇವ ನರಾಃ ಪ್ರವರ್ತಯಂತಿ ಜನಗಳ (ಸರ್ವವಿಧವಾದ) ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳೂ, ಫಲಕಾರಿಯಾಗುವಂತೆ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಆಯಾಯ ಅವಶ್ಯಕವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿ ಜನರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಪ್ರವರ್ತಕನಾಗಿರುವಕಾರಣ ವೈಶ್ವಾನರನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ವಿಶ್ವೇ ನರಾ ಏನಂ ನಯಂತಿ ಸ ನಿರಯುಷಾಃ ತಾಸು ತಾಸು ಕ್ರಿಯಾಸು ಅಂಗಭಾವಂ ಸರ್ವೈಃ

ಕರ್ಮ ಸಂಪದ್ಯತೇ | ಆಯಾಯ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಆಯಾಯ ಯಜಮಾನರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಒಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟು ಆಯಾಯ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ತನಗೆ ಅಂಗವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಕಾರಣ ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ವೈಶ್ವಾನರನೆಂದು ವ್ಯವಹರಿಸುವರೊ, ಅಥವಾ ವಿಶ್ವಾನಿ ಹೃಸೌ ಭೂತಾನಿ ಪ್ರತಿಖುತಃ ಪ್ರವಿಷ್ಟಃ ವಿಶ್ವಾನರಃ ತಸ್ಯ ಅಪತ್ಯಂ ವೈಶ್ವಾನರಃ ವಿಶ್ವಾನರನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನು ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರವಿಷ್ಟನಾಗಿ ಜಾತರಾಗ್ನಿರೂಪದಿಂದ ಇರುವಕಾರಣ ಆ ವಿಶ್ವಾನರನ ಪುತ್ರನು ವೈಶ್ವಾನರನೆಂದೂ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ ಸುಮತೌ ಸ್ಯಾಮ ರಾಜಾ ಹಿ ಕಂ ಭುವನಾನಾಮಧಿಶ್ಠೀಃ |

ಇತೋ ಜಾತೋ ವಿಶ್ವಮಿದಂ ವಿ ಚಷ್ಟೇ ವೈಶ್ವಾನರೋ ಯತತೇ ಸೂರ್ಯೇಣ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೪೮-೧)

ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉಪಹರಿಸಿ ಯಾಸ್ಮರು—

ಇತೋ ಜಾತಃ ಸರ್ವಮಿದಮಭಿವಿಶತ್ಯತಿ ವೈಶ್ವಾನರಃ ಸಂಯತತೇ ಸೂರ್ಯೇಣ ರಾಜಾ ಯಃ

ಸರ್ವೇಷಾಂ ಭೂತಾನಾಮಭಿಶ್ರಯಣೀಯಃ ತಸ್ಯ ವಯಂ ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ ಕಲ್ಯಾಣ್ಯಾಂ

ಮತೌ ಸ್ಯಾಮ ||

(ಋ. ೨-೨೩)

ಈ ಅಗ್ನಿಯು. ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿ ಓಷಧಿವನಸ್ಪತಿಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವವನಾಗಿಯೂ, ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಉಪಕಾರಕನಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತಾ ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಸೂರ್ಯನನ್ನೂ ತನಗೆ ಸಮಾನನನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ವೈಶ್ವಾನರನೆಂಬ ಅಗ್ನಿಯು ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಆಶ್ರಯಣೀಯನಾಗಿರುವನು. ಈ ವೈಶ್ವಾನರರಾಗಿಯು ಸರ್ವರಿಗೂ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಮಂಗಳಕರವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ (ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ನಾನು ವಿಷಯರಾಗಿ ಇರಬೇಕೆಂದು ಆಶಿಸಿರುವ ಆಶಂಸನೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ವೈಶ್ವಾನರ ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನೇ ವೈಶ್ವಾನರನಾಗಿರುವನು ಎಂದೂ, ಇಂದ್ರ, ಆದಿತ್ಯ, ವಾಯು, ಆಕಾಶ, ಉದಕ, ಪೃಥಿವೀ, ಇವರೆಲ್ಲರೂ, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ವೈಶ್ವಾನರ ಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುವರಾದ್ದೂ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವಕಾರಣ ತತ್ಪೋ ವೈಶ್ವಾನರಃ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿ, ಮಧ್ಯಮ ಇತ್ಯಾಚಾರ್ಯಾಃ ಯಾಗಾದಿಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುವವರಾದ್ದೂ ವೈಶ್ವಾನರರಾಗಿಯು ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನನಾಗಿ ಇರುವನೆಂದು ನೈರುಕ್ತವಾದ್ದೂ ಇತರ ಆಚಾರ್ಯರಸಮ್ಮತಿಯನ್ನೂ ಹೇಳಿದೆ.

ಪ್ರ ಸೂ ಮಹಿತ್ವಂ ವೃಷಭಸ್ಯ ವೋಚಿಂ ಯಂ ಪೂರವೋ ವೃತ್ರಹಣಂ ಸಚಿಂತೇ |

ವೈಶ್ವಾನರೋ ದಸ್ಮಮಗ್ನಿರ್ಜಘನ್ವಾ ಅಧೂನೋತ್ಕಾಷ್ಠಾ ಅವ ಶಂಬರಂ ಭೇತ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೯-೬)

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಈ ವೈಶ್ವಾನರರಾಗಿಯನ್ನು ವರ್ಷಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವೇನ ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಈ ವೈಶ್ವಾನರರಾಗಿಯು ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನದೇವತೆಯೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವ ಕೆಲವು ಆಚಾರ್ಯರ ಮತವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಾಚೀನರಾದ ಯಾಜ್ಞಕರು ಅಥಾಸಾವಾದಿತ್ಯ ಇತಿ ಪೂರ್ವೇ ಯಾಜ್ಞಿಕಾಃ | ಆಯಾಯ ಸವನಗಳಲ್ಲಿ ರೋಹಾತ್ ಪ್ರತ್ಯವರೋಹಶ್ಚಿ ಕೀರ್ಷಿತಃ ಎಂಬ ನ್ಯಾಯಾನುಗುಣವಾಗಿ ವೈಶ್ವಾನರೇಯಸೂಕ್ತದಿಂದ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವಕಾರಣ ಆದಿತ್ಯನೂ ವೈಶ್ವಾನರನೇ ಆಗಿರುವನೆಂದು ಹೇಳುವರು ಎಂದು ಮತಾಂತರವು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಆದಿತ್ಯನೇ ವೈಶ್ವಾನರನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಹೇಳುವವರು—

ಅಥಾಪಿ ವೈಶ್ವಾನರೀಯೋ ದ್ವಾದಶಕಪಾಲೋ ಭವತ್ಯೇತಸ್ಯ ಹಿ ದ್ವಾದಶವಿಧಂ ಕರ್ಮ |

ಅಥಾಪಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ಭವತ್ಯಸೌ ವಾ ಆದಿತೋಽಗ್ನಿಃ ವೈಶ್ವಾನರ ಇತಿ ||

ದೇವತಾಗುಣಸಾಮಾನ್ಯೇನ ಅಧಿಯಜ್ಞೇಷು ಗುಣವಿಧಯಃ ಕಲ್ಪಂತೇ ವೈಶ್ವಾನರೀಯಶ್ಚ ಸರ್ವತ್ರ ದ್ವಾದಶಮಾಸಪ್ರವಿಭಾಗಲಕ್ಷಣಂ ಕರ್ಮ | ದೇವತಾಗುಣಕಪಾಲವಿಧ್ಯನುಕರಣಾತ್ ಪಶ್ಯಾಮ ಆದಿತೋ ವೈಶ್ವಾನರ ಇತಿ | ದೇವತಾಗುಣಸ್ವರೂಪಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾದ ಗುಣವಿಧಿಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪನೆಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ, ವೈಶ್ವಾನರೀಯ ಕಪಾಲವು ದ್ವಾದಶವಿಧವಾಗಿ ದ್ವಾದಶಮಾಸಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಈ ದೇವತಾಗುಣ ಕಪಾಲವಿಧಿಗೆ ಉಪಪ್ಪಂಭಕವಾಗಿ “ಭವತ್ಯಸೌ ವಾ ಆದಿತೋಽಗ್ನಿವೈಶ್ವಾನರಃ” ಎಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಕ್ಯವೂ ಇರುವುದೆಂದು ಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸುವರು. ಮತ್ತು “ಅಥಾಪಿ ಛಾಂದೋಮಿಕಂಸೂಕ್ತಂ ಸೌರ್ಯವೈಶ್ವಾನರಂ ಭವತಿ” ಛಾಂದೋಮಿಕವಾದ ಸೂಕ್ತವು ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ವೈಶ್ವಾನರ ದೇವತಾಕವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿ,

ದಿವಿ ಪೃಷ್ಠೋ ಅರೋಚತಾಗ್ನಿವೈಶ್ವಾನರೋ ಬೃಹನ್ |

ಕ್ಷ್ಮಯಾ ವೃಧಾನ ಓಜಸಾ ಚನೋಹಿತೋ ಜ್ಯೋತಿಷಾ ಬಾಧತೇ ತಮಃ ||

(ವಾ. ಸಂ. ೩೩-೯೨)

ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಈ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯು ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅವಸ್ಥಿತನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವನು. ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಮಹತ್ತ್ವಪೂರಿತನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಅಥಾಪಿ ಹವಿಷ್ಪಾಂತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ ಸೌರ್ಯವೈಶ್ವಾನರಂ ಭವತಿ—

ವಿಶ್ವಸ್ಮಾ ಅಗ್ನಿಂ ಭುವನಾಯ ದೇವಾ ವೈಶ್ವಾನರಂ ಕೇತುಮಹ್ನಾಮಕೃಣ್ಣನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೮-೧೨)

ಹವಿಷ್ಪಾಂತೀಯ ಸೂಕ್ತವೂ ಸೂರ್ಯವೈಶ್ವಾನರೀಯವಾಗಿರುವುದೆಂದು ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ, ಆದಿತ್ಯ ಏವ ಹ್ಯುದಯಾಸ್ತಮಯಾಭ್ಯಾಮಹಾನಿ ಕರೋತಿ ತೇನ ವಯಮೇತೈರ್ಹೇತುಭಿಃ ಸೂರ್ಯೋ ವೈಶ್ವಾನರ ಇತಿ ಪಶ್ಯಾಮಃ ಆದಿತ್ಯನೇ ಅಹಸ್ಸಗಳನ್ನು ವಿಭಾಗಿಸಿ ತದನುಗುಣವಾಗಿ ಉದಯಾಸ್ತಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನು ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಆದಿತ್ಯನೇ ವೈಶ್ವಾನರನಾಗಿರುವನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಯಮೇವಾಗ್ನಿವೈಶ್ವಾನರ ಇತಿ ಶಾಕಪೂಣಿಃ | ವಿಶ್ವಾನರಾವೇತೇ ಉತ್ತರೇ ಜ್ಯೋತಿಷೀ

ವೈಶ್ವಾನರೋಽಯಂ ಯತ್ತಾಭ್ಯಾಂ ಜಾಯತೇ ||

ಈ ಪಾರ್ಥವಾಗ್ನಿಯೇ ವೈಶ್ವಾನರನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಶಾಕಪೂಣಿ ಎಂಬ ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸಿ ಯುಕ್ತಿಪ್ರದರ್ಶನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ತಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಪಾರ್ಥವಾಗ್ನಿಯು ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನನಾದ ವೈದ್ಯತಾಗ್ನಿಯೂ ಅಲ್ಲ. ಆದಿತ್ಯನೂ ಅಲ್ಲ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಕಥಂ ನ್ವಯಮೇತಾಭ್ಯಾಂ ಜಾಯತ ಇತಿ ಯತ್ರ ವೈದ್ಯತಃ ಶರಣಮಭಿಹಂತಿ ಯಾವದನು—

ಪಾತ್ರೋ ಭವತಿ ಮಧ್ಯಮಧರ್ಮ್ಯವ ತಾವದ್ಭವತ್ಯುದಕೇಂಧನಃ ಶರೀರೋಪಶಮನ

ಉಪಾದೀಯಮಾನ ಏವಾಯಂ ಸಂಪದ್ಯತ ಉದಕೋಪಶಮನಃ ಶರೀರದೀಪ್ತಿಃ ||

ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಆಶ್ರಯವಾದ ಉದಕವನ್ನಾಗಲಿ ಮರವನ್ನಾಗಲಿ ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಇದು ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ಪರಿಗೃಹೀತವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದು ಯಾವಾಗಲೂ ಉದಕದಿಂದಲೇ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ದ್ರವರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಆಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಅಥವಾ ಪೃಥಿವೀಸಂಬಂಧವಾದ ಸರ್ವದಾ (ಆಕಾರವನ್ನು) ರೂಪವನ್ನಾಗಲಿ ಅಥವಾ ರೂಪಾಂತರವನ್ನಾಗಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಉಪಶಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವ ಮಧ್ಯಮಧರ್ಮದಿಂದಲೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಸ್ಥಾನ, ಜಾತಿ, ಇವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಹೊಂಡದೆ, ಯಾವವಿಧವಾದ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗದಿರುವುದು ಮಧ್ಯಮವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಮಧ್ಯಮವಾಗಿರುವ ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿಯು ವಿಶ್ವಾನರನೆಂದು ವ್ಯಪದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು. ಇದರ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಪಾರ್ಥಿವಾಗ್ನಿಯು ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ಸ್ವೀಕೃತವಾಗಿ ತನ್ನ ಧರ್ಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮಧ್ಯಮವಾದ ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿಯ ಧರ್ಮಕ್ಕಿಂತ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾದ ಧರ್ಮವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಉದಕದಿಂದ ತಿರಸ್ಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು, ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು ಎಂಬ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಇರುವುದು. ಇದರಿಂದ ಈ ಪಾರ್ಥಿವಾಗ್ನಿಯನ್ನು ವಿಶ್ವಾನರನಿಂದ (ಮಧ್ಯಮವಾದ ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿಯಿಂದ) ಉಂಟಾಗುವಕಾರಣ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿ ಎಂದು ವ್ಯವಹರಿಸುವರೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ವಿಶ್ವಾನರಸ್ಯಾಪತ್ಯಂ ವೈಶ್ವಾನರಃ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿದೆ.

ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಪಾರ್ಥಿವಾಗ್ನಿಗಳಿಗೆ ಇರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿ, ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಪಾರ್ಥಿವಾಗ್ನಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನೂ ನಿರ್ವಚನ ಮಾಡಿ, ಆದಿತ್ಯನಿಂದ ಪಾರ್ಥಿವಾಗ್ನಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನೂ ನಿರ್ವಚನಮಾಡಿ, ಆದಿತ್ಯನಿಂದ ಪಾರ್ಥಿವಾಗ್ನಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ—

ಅಥಾದಿತ್ಯಾದುದೀಚಿಪ್ರಥಮಸಮಾವೃತ್ತ ಆದಿತ್ಯೇ ಕಂಸಂ ನಾ ಮಣಿಂ ನಾ ಪರಿಮೃಚ್ಯ
ಪ್ರತಿಷ್ಠರೇ ಯತ್ರ ಶುಷ್ಕಗೋಮಯಮಸಂಸ್ಪರ್ಶಯನ್ ಧಾರಯತಿ ತತ್ಪ್ರದೀಪ್ಯತೇ
ಸೋಽಯಮೇವ ಸಂಪದ್ಯತೇ ||

(ನಿ. ೭-೨೩)

ಆದಿತ್ಯನು ಉತ್ತರಾಯನದಲ್ಲಿರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಕಾಂತಶಿಲೆಯನ್ನು ಆದಿತ್ಯರಶ್ಮಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಲ್ಲಿ (ವಣಗಿದ ಗೋಮಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂತೆ) ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದ ಆದಿತ್ಯನಿಂದ ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಅವಿತ್ಯನಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ಪಾರ್ಥಿವಾಗ್ನಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ವ್ಯಪದಿಷ್ಟವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅಥಾಪ್ಯಾಹ—“ವೈಶ್ವಾನರೋ ಯತತೇ ಸೂರ್ಯೇಣ” ಇತಿ | ನ ಚಪುನರಾತ್ಮನಾತ್ಮಾ
ಸಂಯತತೇಽನ್ಯೇನ್ಯೇವಾನ್ಯಃ ಸಂಯತತ ಇತ ಇಮಮಾದಧಾತ್ಯಮುತೋಽಮುಷ್ಯ
ರಶ್ಮಯಃ ಪ್ರಾದುರ್ಭವಂತೀತೋಽಸ್ಯಾಚಿಷಸ್ತಯೋರ್ಭಾಸೋಃ ಸಂಸಂಗಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾವ-
ಮವಕ್ಷ್ಯತ್ ||

“ವೈಶ್ವಾನರೋ ಯತತೇ ಸೂರ್ಯೇಣ” ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವ ಆಚಾರ್ಯರ ಸಮ್ಮತಿಯು ಒಬ್ಬ ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಆತ್ಮನ ಸ್ಥಿತಿಯು ವಿರುದ್ಧವಾದುದರಿಂದ, ಆದಿತ್ಯನ ರಶ್ಮಿಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಆದಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಈ ಪಾರ್ಥಿವಾಗ್ನಿಗಳ ರಶ್ಮಿಗಳ ಸಂಬಂಧವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವುದು ನಿರಾಕೃತವಾಗಿದೆ.

ಅಥ ಯಾನ್ಯೇತಾನ್ಯಾತ್ಮಮಿಕಾನಿ ಸೂಕ್ತಾನಿ ಭಾಗಾನಿ ನಾ ಸಾವಿತ್ರಾಣಿ ನಾ ಸೌರ್ಯಾಣಿ ನಾ
ಸೌಷ್ಠಾನಿ ನಾ ವೈಷ್ಣವಾನಿ ನಾ ವೈಶ್ವದೇವ್ಯಾನಿ ನಾ ತೇಷು ವೈಶ್ವಾನರೀಯಾಃ ಪ್ರಸಾದಾ
ಅಭಿವಿಷ್ಯನ್ನಾದಿ ತ್ಯಕರ್ಮಣಾ ಚೈನಮಸ್ತೋಷ್ಯನ್ನಿತ್ಯದೇಷೀತ್ಯಸ್ತನೇಷೀತಿ ವಿಹ-
ರ್ಯೇಷೀತಿ |

ಸವಿತ್ಯ, ಸೂರ್ಯ, ಪೂಷಾ, ವಿಷ್ಣು, ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳು, ಇವರೇ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಉತ್ತಮ
ದೇವತಾವಿಷಯವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯನ್ನೂ ಗುಣಭಾವದಿಂದ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದಿತ್ಯನ
(ಧರ್ಮವನ್ನು) ಉದಯ, ಅಸ್ತ, ಇವುಗಳನ್ನು ಪ್ರಾಧಾನ್ಯರೀತಿಯಿಂದ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಈ ವೈಶ್ವಾನರಾ
ಗ್ನಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉದಯಾಸ್ತವಿಪರ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವಕಾರಣ ಈ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯು ಆದಿತ್ಯನೆಂದು
ಹೇಳಿರುವುದು ನಿರಾಕೃತವಾಗಿದೆ.

ಅಗ್ನೇಯೇಷ್ಟೇವ ಹಿ ಸೂಕ್ತೇಷು ವೈಶ್ವಾನರೀಯಾಃ ಪ್ರಸಾದಾ ಭವಂತಿ |

ಅಗ್ನಿಕರ್ಮಣಾ ಚೈನಂ ಸ್ತುತೀತಿ ವಹಸೀತಿ ಪಚಸೀತಿ ದಹಸೀತಿ ||

(ನಿ. ೭-೩)

ಸಮಾನನೇತದುದಕಮುಚ್ಚೈತ್ಯವ ಚಾಹಭಿಃ |

ಭೂಮಿಂ ಪರ್ಜನ್ಯಾ ಜಿನ್ವಂತಿ ದಿವಂ ಜಿನ್ವಂತೈಗ್ನಯಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೫೧)

ಅಗ್ನಿವಿಷಯಕವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೇ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ಆಹುತಿ ವಹನ, ಪಚನ,
ದಾಹಕ್ರಿಯೆಗಳು ಅಗ್ನಿಕರ್ಮಗಳಾಗಿ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯರೀತಿಯಿಂದಲೇ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯ ವಿಷಯಕವಾಗಿಯೇ ಉಕ್ತ
ವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿ, ಏಕನೇವೋದಕಂ ಪರ್ಯಾಯೇಣೋತ್ತರಾಯಣದಕ್ಷಿಣಾಯನಯೋಃ ಜಗ-
ದ್ವ್ಯಾತ್ರಾಸಿದ್ಧಯೇ ತದುದೇತಿ ಚಾನ್ಯೈತಿ ಚಿ ವರ್ಷಕರ್ಮಭಾವೇನ | ಆಹುತಯೋ ಹ್ಯಗ್ನೌ ಪ್ರಕ್ಷಪ್ತಾಃ
ತೇನ ದಗ್ಧಾಸ್ತಾಃ ಸ್ವಾರ್ಚಿಭಿಃ ಕೃತ್ಯೋದಕಭಾವಮಾಸಾಂ ಪರಮಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ದೇವೋಪಭೋಗ-
ಯೋಗ್ಯಂ ದ್ಯಾಂ ಪ್ರತಿ ವರ್ಷಭಾವೇನೋನ್ನೀಯಂತೇ ತಲ್ಲೋಕನಿವಾಸಿನಾಂ ತೃಪ್ತಯೇ ತತಸ್ತ ಇಹ
ವರ್ಷಂ ಪ್ರಕಲ್ಪಯಂತಿ | ಉದಕವು ಜಗತ್ತಿನ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಉತ್ತರಾಯಣ ದಕ್ಷಿಣಾಯನಗಳಲ್ಲಿ ವೃಷ್ಟಿರೂಪದಿಂದ
ಉರ್ಧ್ವ ಅಧೋಗಮನಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು ಎಂದೂ, ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸಿದ ಆಹುತಿಗಳು ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ದಗ್ಧ
ವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯ ರಕ್ಷಿಗಳ ಮೂಲಕ ಉದಕಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಅತಿಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಮತ್ತೂ ನಿರತಿಶಯವಾದ ರೂಪ
ದಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದರ ಮೂಲಕ ದೇವಲೋಕವನ್ನೂ, ವೃಷ್ಟಿಯ ಮೂಲಕ ಪೃಥ್ವಿ
ಯನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸುವುದು ಎಂದೂ, ವರ್ಣಿಸಿ, ವರ್ಷಕರ್ಮವು ಅಗ್ನಿಯಿಂದಲೇ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಕಾರಣದಿಂದ ಆದಿತ್ಯನೇ
ವರ್ಷಕರ್ಮವನ್ನು ಆಚರಿಸುವನೆಂದು ಹೇಳಿರುವ ಆಚಾರ್ಯರ ಸಮ್ಮತಿಯು ನಿರಾಕೃತವಾಗಿದೆ. “ಕೃಷ್ಣಂ ನಿಯಾನಂ
ಹರಯಃ ಸುಪರ್ಣಾಃ” (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೪೭) ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನೂ ಉದಹರಿಸಿ, ಯಸ್ಮಿನ್ನಗ್ನಿರಾದಿತೋ
ವರ್ಷಕರ್ಮಣಾ ಸ್ತೂಯತೇ ಅಗ್ನಿಯೇ ಆದಿತ್ಯನರೂಪದಿಂದ ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದನಾಗಿರುವನೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವೈಶ್ವಾನರೀಯೋ ದ್ವಾದಶಕಪಾಲೋ ಭವತೀತ್ಯನಿರ್ವಚನಂ ಕಪಾಲಾನಿ ಭವಂತೈಸ್ತಿ ಹಿ
ಸೌರ್ಯ ಏಕ ಕಪಾಲಃ ಪಂಚಕಪಾಲಶ್ಚ | ಬಹುಭಕ್ತಿನಾದೀನಿ ಹಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನಿ ಭವಂತಿ—
ಪೃಥಿವೀ ವೈಶ್ವಾನರಃ, ಸಂವತ್ಸರೋ ವೈಶ್ವಾನರೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ವೈಶ್ವಾನರ ಇತಿ ||

(ನಿ. ೭-೨೪)

ಹಿಂದೆ ಉಕ್ತನಾಗಿರುವ ಆದಿತ್ಯನನ್ನು ವೈಶ್ವಾನರನೆಂದು ಹೇಳುವ ಯುಕ್ತಿಗಳೂ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಕ್ಯವೂ ಉದಾಹೃತನಾಗಿರುವ ಪೃಥಿವೀ, ಸಂವತ್ಸರ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಇವರಿಗೂ ವೈಶ್ವಾನರತ್ವಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರಾಕೃತವಾಗಿ, “ಹವಿಷ್ವಾಂತಂ” ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಅಗ್ನಿ ಪರವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಅಸಾಮುಪಸ್ಥೇ ಮಹಿಷಾ ಅಗೃಭ್ಣತ ವಿಶೋ ರಾಜಾನಮುಪ ತಸ್ಥುರ್ಬುಗ್ಮಿಯಂ |

ಅ ದೂತೋ ಅಗ್ನಿಮಭರದ್ವಿವಸ್ವತೋ ವೈಶ್ವಾನರಂ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಪರಾವತಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೮-೪)

ಈ ಋಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಮಹತ್ವಪೂರಿತರಾದ ದೇವತೆಗಳು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಸುವುದರಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿ,

ಮೂರ್ಧಾ ಭುವೋ ಭವತಿ ನಕ್ತಮಗ್ನಿಸ್ತತಸ್ಸೂರ್ಯೋ ಜಾಯತೇ ಪ್ರಾತರುದ್ಯನ್ |

ಮಾಯಾಮೂ ತು ಯಜ್ಞಿಯಾನಾಮೇತಾಮಪೋ ಯತ್ತೂರ್ಣಿಶ್ಚ ರತಿ ಪ್ರಜಾನನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೮-೬)

ಈ ಪಾರ್ಥಿವಾಗ್ನಿಯು ವೈಶ್ವಾನರನೆಂಬ ವ್ಯಸದೇಶದಿಂದ, ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಧಾನಭಾವದಿಂದ ಇರುವನು. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವನು. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವನು. ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉದಯವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಸೂರ್ಯರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವನು. ಇವನು ಆದಿತ್ಯರೂಪದಿಂದಲೂ, ಅಗ್ನಿಯ ರೂಪದಿಂದಲೂ ತನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತಾ ಆಯಾಯ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸ್ತೋಮೇನ ಹಿ ದಿವಿ ದೇವಾಸೋ ಅಗ್ನಿಮಜೀಜನಂಚ್ಛಕ್ತಿಭೀ ರೋದಸಿಸ್ಪ್ರಾಂ |

ತಮೂ ಅಕೃಣ್ವಂಸ್ತ್ರೇಧಾ ಭುವೇ ಕಂ ಸ ಓಷಧೀಃ ಪಚತಿ ವಿಶ್ವರೂಪಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೮-೧೦)

ಜಗತ್ತಿನ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಸರ್ವಾತ್ಮಭಾವದಿಂದ ಇರುವ ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಯಜಮಾನರೂಪದಿಂದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ, ಪೃಥಿವೀ, ಅಂತರಿಕ್ಷ ದ್ಯುಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ, ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ರಕ್ಷಕನನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು ಪೂಜಿಸುತ್ತಿರುವರು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಯದೇದೇನಮದಧುರ್ಯಜ್ಞಿಯಾಸೋ ದಿವಿ ದೇವಾಃ ಸೂರ್ಯಮಾದಿತೇಯಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೮-೧೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಈ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಆದಿತ್ಯನೆಂದು ದೇವತೆಗಳು ಪೂಜಿಸುವರೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿ, ಯತ್ತಾ ವದೇತೇ ಅವರಃ ಪರಶ್ಚ (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೮-೧೨) ಎಂಬ ಋಕ್ತಿನಿಂದ ಈ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯೇ ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನ ನಾಗಿರುವನೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಯಸ್ತು ಸೂಕ್ತಂ ಭಜತೇ ಯಸ್ಮೈ ಹವಿನಿರೂಪ್ಯತೇಯಮೇವ ಸೋಽಗ್ನಿವೈಶ್ವಾನರಃ |

(ನಿ. ೭-೩೧)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಆಯಾಯ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿವಾಗ್ನಿಯನ್ನೇ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿ ಎಂದು ಯಜಮಾನರು ಪೂಜಿಸುವರೆಂದು ಶಾಕಪೂಣಿಆಚಾರ್ಯರ ಮತವನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಸಿದ್ಧಾಂತಮಾಡಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯ ವಿಷಯವು ಮೊದಲನೆಯ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸಾಯಣರು ಇಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾನರ ಏನ ವೈಶ್ವಾನರಃ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿ ತದ್ವಿತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯವು ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ ರಾಕ್ಷಸವಾಯಸಾದಿವತ್ ರಾಕ್ಷಸನೇ ವಾಯಸವಾಗಿರುವನು ಎಂದು ವ್ಯವಹಾರವಿರುವಂತೆ ವೈಶ್ವಾನರಪದದ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯು ಇರುವುದು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅನುಷತ್ಯಂ—ಸತ್ಯೇನಾನುಗತಂ | ತನ್ನನ್ನು ಸೇವಿಸುವವರಿಗೆ ಅವರವರ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅನುರೂಪವಾದ ಫಲವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯು ಇರುವನು ಎಂದೂ, ಸ್ವರ್ಗದಂ—ಸ್ವರ್ಗವೇ ಮೊದಲಾದ ಫಲಗಳನ್ನು ಆಯಾಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ಜ್ಞಾನವಂತನೆಂದೂ, ವರ್ಣಿಸಿ, ಸುದಾನಂ ಅಗ್ನಿಯು ದಾನಶೀಲನಾಗಿರುವನು, ರಥಿರಂ, ರಣ್ಣಿಂ ರಥವುಳ್ಳವನಾದಕಾರಣ ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ಆಗಮಿಸುವವನೂ ಮತ್ತು ದೇವಂ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವವನು ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯ ಮಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಮನಸಾ ನಿಚಾಯ್ಯ ಯಜಮಾನರಾದ ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃಗಳು ತಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ತಿಳಿದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಆಹ್ವಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆಂದು ಅರ್ಥವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ರಣ್ಣಿಂ—ರಣ್ಣಿತಿ ಯಜ್ಞಾನ್ ಗಚ್ಛತಿ ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ಆಗಮಿಸುವವನಾದಕಾರಣ ರಣ್ಣಿನೆಂದು ರಣ್ಣಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ವೈಶ್ವಾನರಮ್—ನರೇ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ಧೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ವಿಶ್ವಾನರಸ್ಯ ಇದಮ್ ಎಂದು ಅರ್ಥ ವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿದಾಗ ತಸ್ಯೇದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೩-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತದ್ವಿತೇಷ್ವಚಾಮಾದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಯಸ್ಯೇತಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಿಚಾಯ್ಯ—ಚಾಯ್ಯ ಪೂಜಾನಿಶಾಮನಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ತ್ವಾ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಸಮಾಸೇನೇಞ್ ಪೂರ್ವೇಕೋಲ್ಯಾಲ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲ್ಯಬಾದೇಶ. ಇದು ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನುಷತ್ಯಂ—ಅನುಗತಂ ಸತ್ಯೇನ ಅನುಷತ್ಯಂ. ಅನಾದಯಃ ಕೃಷ್ಣಾದ್ಯರ್ಥೇ ತ್ವೀಯಯಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸ. ಸುಷಾಮಾದಿಗಣ ಪರಿತವಾದುದರಿಂದ ಸುಷಾಮಾದಿಷುಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ವ. ನಿರುದಕಾದಿಪರಿತವಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುದಾನಂ—ಡುದಾಜ್ ದಾನೇ. ಧಾತು. ದಾಭಾಭ್ಯಾಂನುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ನು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪರಾದಿಶ್ಚಂದಸಿಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಥಿರಂ—ರಥಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂದು ವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿದಾಗ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮೇಧಾರಥಾಭ್ಯಾಮಿರನ್ನಿ ರಚೌ ವಕ್ತೃನ್ಯಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇರಚೌ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ. ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಸೂಯವಃ—ವಸು ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛಂತಃ ವಸೂಯವಃ ಸುಸೌತ್ವನಃ ಕೃಚ್ಛ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೃಚ್ಛ. ಅಕೃತ್ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಯೋರ್ದೀರ್ಘಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಕ್ಯಾಚ್ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಜಂತದಮೇಲೆ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತೋಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ರಣ್ಣಿಂ—ರವಿ ಗತೌ ಧಾತು. ರಣ್ಣತಿ ಯಜ್ಞಾನ್ ಗಚ್ಛತೀತಿ ರಣ್ಣಿಃ. ಪಚಾದಿಸಠಿತವಾದುದರಿಂದ ನಂದಿ-ಗ್ರಹಪಚಾದಿಭ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಿತೋನುಂಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮು. ರಣ್ಣಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕುಶಿಕಾಸಃ—ಕುಶಿಕ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಗೋತ್ರಾಪ್ರತ್ಯಯವೆಂಬ ಅರ್ಥ ವಿನಕ್ಷಾನುಮಾದಿದಾಗ ಬಿದಾದಿಗಣ ಸಠಿತವಾದುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೌಶಿಕ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಬಹುತ್ವವಿನಕ್ಷಾನುಮಾದಿದಾಗ ಯಚ್-ಇೋಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಆಗ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಬಂದ ವೃದ್ಧಿ ರೂಪಕಾರ್ಯವೂ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಅಸುಕಾಗಮು.

ಹವಾಮಹೇ—ಹ್ವೇಚ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುಪದದಲ್ಲಿ ಮಹಿಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹಿಗೆ ಏತ್ವ. ಬಹುಲಂಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪೂರ್ವರೂಪ. ಅತೋದೀರ್ಘೋರ್ಧಯಚ್ಛ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಂತಾಂಗಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತಂ ಶುಭ್ರಮಗ್ನಿಮವಸೇ ಹವಾಮಹೇ ವೈಶ್ವಾನರಂ ಮಾತರಿಶ್ವಾನಮುಕ್ಚ್ಯಂ |
ಬೃಹಸ್ಪತಿಂ ಮನುಷೋ ದೇವತಾತಯೇ ವಿಪ್ರಂ ಶ್ರೋತಾರಮತಿಥಿಂ ರಘುಷ್ಯದಂ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತಂ | ಶುಭ್ರಂ | ಅಗ್ನಿಂ | ಅವಸೇ | ಹವಾಮಹೇ | ವೈಶ್ವಾನರಂ | ಮಾತರಿಶ್ವಾನಂ | ಉಕ್ಚ್ಯಂ |
ಬೃಹಸ್ಪತಿಂ | ಮನುಷಃ | ದೇವತಾತಯೇ | ವಿಪ್ರಂ | ಶ್ರೋತಾರಂ | ಅತಿಥಿಂ | ರಘುಷ್ಯದಂ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯೋಃಗ್ನಿಃ ಪೂರ್ವಮಂತ್ರೇ ಪ್ರತಿಸಾದಿತಸ್ತಂ ಶುಭ್ರಂ ದ್ಯೋತಮಾನಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ ವಿಶ್ವಾನರ-ಸಂಬಂಧಿನಂ ಮಾತರಿಶ್ವಾನಂ | ಮಾತರ್ಯಂತರಿಷ್ಟೇ ತ್ವಸಿತಿ ವಿದ್ಯುದಾದಿರೂಪತಯಾ ಚೀಷ್ಟತ ಇತಿ ಮಾತರಿಶ್ವಾಗ್ನಿಃ | ತಮುಕ್ಚ್ಯಮುಕ್ಚ್ಯಃ ಶಸ್ತ್ರೈಃ ಶಂಸನೀಯಂ ಬೃಹಸ್ಪತಿಂ ಬೃಹತೋ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಪತಿಂ ಸಾಲಕತಯಾ ಸ್ವಾಮಿನಂ ವಿಪ್ರಂ ಮೇಧಾವಿನಂ ಶ್ರೋತಾರಂ ಸ್ತೋತ್ರಶಸ್ತ್ರಾದಿಮಂತ್ರವಾಕ್ಯಂ ತೃಣಂತ-

ಮತಿಥಿನಾತಿಭೇಯಪೂರ್ವಾರ್ತಯೋ ಯದ್ವಚ್ಛಯಾ ಸ್ತಾಪ್ತಂ ರಘುಸ್ಯದಂ ಲಘುಸ್ಯದಂ | ರಘುರ್ಲಘುಃ
 ಸ್ಯದೋ ವೇಗೋ ಯಸ್ಯೇತಿ ಹಿಪ್ರಗಂತಾರಂ | ಯದ್ವಾ ಸ್ಯದಶಬ್ದೇನಾಧ್ವಾ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ ರಘುಸ್ಯದಃ ಹಿಪ್ರ-
 ಗಂತೇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಮೇವಂವಿಧಗುಣಯುಕ್ತಮಗ್ನಿಮವಸೇಽಸ್ಮಾಕಂ ರಕ್ಷಣಾಯ ಹವಾಮಹೇ |
 ಕುಶಿಕಗೋತ್ರಜಾ ವಯಮಾಹ್ವಯಾಮಃ | ಕಿಂಚ | ಮನುಷೋ ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ ದೇವತಾತಯೇ
 ಯಜ್ಞಾರ್ಥಂ ತ್ವಾಮಾಹ್ವಯಾಮಃ || ಶುಭ್ರಂ | ಶುಭ ದೀಪ್ತಾ | ಅಸ್ಮಾತ್ ಸ್ವಾಯಿತಂಚೀತ್ಯಾದಿನಾ
 ಕರ್ತರಿ ರಕ್ | ಕಿತ್ವಾದ್ಗುಣಾಭಾವಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಮಾತರಿಶ್ವಾನಂ | ನಿರ್ಮಾಣಹೇತುತ್ವಾನ್ಮಾ-
 ತಾಂತರಿಕ್ಷಂ | ತತ್ರ ಶ್ವಸಿತಿ ಪ್ರಾಣೀತಿ ಮಾತರಿಶ್ವಾಗ್ನಿಃ | ಶ್ವನ್ನುಪ್ಪನ್ನಿತ್ಯಾದಿನಾ ಮಾತರಿಶ್ವಾಬ್ಬಸ್ಯ
 ಕಸ್ತೃತ್ಯಯಾಂತತ್ವೇನ ನಿಸಾತನಾತ್ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಉಕ್ಥಂ | ಉಕ್ಥೇನ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ
 ಸ್ತುತ್ಯಃ | ತತ್ರ ಭವ ಇತ್ಯರ್ಥೇ ಭವೇ ಛಂದಸೀತಿ ಯತ್ | ತಿತ್ಸರಿತಮಿತಿ ಸ್ವರಿತಃ | ದೇವತಾತಯೇ |
 ದೇವ ಏವ ದೇವತಾತಿಃ | ಸ್ವಾರ್ಥಿಕಸ್ತುತಿಲ್ | ದೇವತಾತಿಶಬ್ದೇನ ಯಜ್ಞೋ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ ತತ್ಸಂಪ್ರದಾನ-
 ಕತ್ವಾದ್ಯಜ್ಞಸ್ಯ | ಲಿತ್ಸರಃ | ರಘುಸ್ಯದಂ | ಸ್ಯಂದೂ ಪ್ರಸವಣ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಯುಚಾಂತಃ ಸ್ಯದಶಬ್ದಃ |
 ಸ್ಯದೋ ಜವ ಇತಿ ನಿಸಾತನಾದನುನಾಸಿಕಲೋಪಃ | ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ತಂ ಶುಭ್ರಂ-ಮೇಲಿ ವರ್ಣಿತವಾದಂತೆ ಶುದ್ಧವಾದ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವನೂ | ವೈಶ್ವಾನರಂ-ವಿಶ್ವದ ನೇತೃವೂ |
 ಮಾತರಿಶ್ವಾನಂ-ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನೂ | ಉಕ್ಥಂ-ಉಕ್ಥಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಶಂಸಿತನೂ | ಬೃಹ-
 ಸ್ಪತಿಂ-ಬೃಹತ್ತಾದ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಸ್ವಾಮಿಯೂ | ವಿಪ್ರಂ-ಮೇಧಾವಿಯೂ | ಶ್ತೋತಾರಂ-ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರೀತಿ
 ಯಿಂದ ಕೇಳುವವನೂ | ಅತಿಥಿಂ-ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅತಿಥಿಯಾಗುವವನೂ | ರಘುಸ್ಯದಂ-ಶೀಘ್ರಗಾಮಿಯಾದವನೂ
 ಆದ | ಅಗ್ನಿಂ-ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಅವಸೇ-ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿಯೂ | ಮನುಷಃ-ಮಾನವನ | ದೇವತಾ-
 ತಯೇ-ಯಜ್ಞಾರ್ಥವಾಗಿಯೂ | ಹವಾಮಹೇ-ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಮೇಲಿನ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾದಂತೆ ಶುದ್ಧವಾದ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವನೂ, ವಿಶ್ವದ ನೇತೃವಾದವನೂ, ಅಂತ
 ರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನೂ ಉಕ್ಥಾದಿಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಪ್ರಶಂಸಿತನಾಗುವವನೂ, ಬೃಹತ್ತಾದ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಸ್ವಾಮಿಯೂ,
 ಮೇಧಾವಿಯೂ, ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕೇಳುವವನೂ, ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅತಿಥಿಯಾಗುವವನೂ, ಶೀಘ್ರಗಾಮಿ
 ಯಾದವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿಯೂ, ಮಾನವನ ಯಜ್ಞಾರ್ಥವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ.

English Translation

We invoke you for our own protection and for the devotions of man-
 kind, the radiant Agni, Vaishwanara, the illuminator of the firmament, the
 adorable lord of sacred rites, the wise, the hearer (of supplications), the guest
 (of men), the quick-moving.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಶುಭ್ರಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ ಮಾತರಿಶ್ವಾನಂ-ಶುಭ್ರಶಬ್ದವು ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥ
 ದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಮಾತರಿ ಅಂತರಿಕ್ಷೇ

ಶ್ವಸಿತಿ ವಿದ್ಯುದಾದಿರೂಪತಯಾ ಚೇಷ್ಟತ ಇತಿ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಅಗ್ನಿಃ ಅಥವಾ ನಿರ್ಮಾಣಹೇತುತ್ವಾತ್ ಮಾತಾ ಅಂತರಿಕ್ಷಂ ತತ್ರ ಶ್ವಸಿತಿ ಪ್ರಾಣೀತಿ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಅಗ್ನಿಃ | ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನಿರ್ಮಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಕಾರಣ ವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷವು ಮಾತೃಶಬ್ದದಿಂದ ವ್ಯಪದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು. ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮಿಂಚಿನ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಕಾರಣ ಅಗ್ನಿಯು ಮಾತರಿಶ್ವನಾಗಿರುವನು ಅಥವಾ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ (ಸಂಚರಿಸುವ) ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿರುವಕಾರಣದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಮಾತರಿಶ್ವನೆನಿಸಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಈ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯು ತೇಜಸ್ವಿನಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವನು, ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮಿಂಚಿನರೂಪದಲ್ಲಿ ಬೆಳಗುವವನು, ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲು ಅರ್ಹನಾಗಿರುವನು, ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಪ್ರಭುವಾಗಿರುವನು, ಮೇಧಾವಿಯಾಗಿರುವನು, ಯಜಮಾನರು ಪಠಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರಮಂತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಶ್ರವಣಮಾಡುವವನು, ಅತಿಥಿಯಾಗಿ ಪೂಜಾ ಹೃತಿಯಿಂದ ಯಾದೃಚ್ಛಿಕವಾಗಿ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವವನು, ವೇಗದಿಂದ ಶ್ರಿಘ್ರಗಾಮಿಯು, ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಕುಶಿಕಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನರಾದ ಯಜಮಾನರಾದ ನಾವು ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿಯೂ, ಮನುಷ್ಯರಾದ ನಾವು ಆಚರಿಸುವ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಆಗಮಿಸಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡಿರುವೆವು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ರಘುಷ್ಯದಂ—ರಘುಃ ಲಘುಃ ಸ್ಯದೋ ವೇಗೋ ಯಸ್ಯ ಯದ್ವಾ ಸ್ಯದಶಬ್ದೇನ ಅಥ್ವಾ ಲಪ್ಸ್ಯತೇ ಪ್ರಿಪ್ರಗಂತಾ ಲಘುವಾದ ವೇಗವುಳ್ಳವನು, ಅಥವಾ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಅಗ್ನಿಯು ಈ ವಿಧವಾದ ಗುಣದಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿರುವನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಮನುಷಃ—ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ | ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ಯುವಂ ವ್ಯಕೇಣಾಶ್ವಿನಾ ವಪಂತೇಷಂ ದುಹಂತಾ ಮನುಷಾಯ ದಸ್ಮಾ ||

(ಋ. ಸ. ೧-೧೧೭-೨೧)

ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ,

ಸಮಿದೋ ಅದ್ಯ ಮನುಷೋ ದುರೋಣೇ (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೧) ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಮನುಷ ಶಬ್ದವು ಮನುಷ್ಯ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರೂ ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ದೇವತಾತಯೇ—ಯಜ್ಞಾರ್ಥಂ | ಸಾಯಣರು · ದೇವ ಏವ ದೇವತಾತಿಃ ದೇವತಾತಿಶಬ್ದೇನ ಯಜ್ಞೋ ಲಪ್ಸ್ಯತೇ ತತ್ಸಂಪ್ರದಾನಕತ್ವಾತ್ ಯಜ್ಞಸ್ಯ | ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮವೂ ದೇವಪದದಿಂದ ವ್ಯಪದಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಶುಭ್ರಂ—ಶುಭ ದೀಪ್ತ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ವಾಯಿತಂಚಿವಂಚಿ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಾತರಿಶ್ವಾನಂ—ಸೃಷ್ಟಿನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಮಾತಾ (ತಾಯಿ) ಎಂಬುದೇ ಅಂತರಿಕ್ಷ. (ಆಕಾಶ). ತತ್ರ ಶ್ವಸಿತಿ ಪ್ರಾಣಿತಿ ಇತಿ ಮಾತರಿಶ್ವಾ. (ಅವಕಾಶವಿದ್ದರೇ ಜೀವಿಸುವುದು ಅಗ್ನಿ) ಅಗ್ನಿಃ ಶ್ವನ್ನು—

ಕ್ಷನ್ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಾತೃಶ್ವನ್ ಎಂದು ಕನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಕ್ಥಂ—ಉಕ್ಥೇನ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ಸ್ತುತ್ಯಃ ಉಕ್ಥಃ ತತ್ರ ಭವಃ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡಿದಾಗ ಭವೇಭಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಯಸ್ಯೇತಿಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ತಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ತಿತ್ ಸ್ವರಿತಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವತಾತಯೇ—ದೇವ ಏವ ದೇವತಾತಿಃ ಸರ್ವದೇವತಾತಿಲ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ದೇವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಾತಿಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀವಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಇಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣಾ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ದೇವತಾತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞವೆಂದು ಅರ್ಥ ಹೇಳಬೇಕು. ದೇವತೆಗಳನ್ನದ್ವೈತಿಯೇ ಯಜ್ಞಮಾಡುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞವೂ ದೇವತೆಯೇ.

ಶ್ರೋತಾರಂ—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ. ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತೃನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಘುಷ್ಯದಂ—ಸ್ಯಂದೂ ಪ್ರಸ್ರವಣೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಘೞ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಸ್ಯದ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ಯದೋಜವೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅನುನಾಸಿಕಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಸದಾತ್ ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದಾತ್ತರಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಶ್ವೋ ನ ಕ್ರಂದಂಜಾ ನಿಭಿಃ ಸಮಿಧ್ಯತೇ ವೈಶ್ವಾನರಃ ಕುಶಿಕೇಭಿಯುಗೇಯುಗೇ |
ಸ ನೋ ಅಗ್ನಿಃ ಸುವೀರ್ಯಂ ಸ್ವಶ್ಶ್ಯಂ ದಧಾತು ರತ್ನಮಮೃತೇಷು ಜಾಗೃವಿಃ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಶ್ವಃ | ನ | ಕ್ರಂದನ್ | ಜನ್ವಿಭಿಃ | ಸಂ | ಇಧ್ಯತೇ | ವೈಶ್ವಾನರಃ | ಕುಶಿಕೇಭಿಃ | ಯುಗೇಯುಗೇ |
ಸಃ | ನಃ | ಅಗ್ನಿಃ | ಸುವೀರ್ಯಂ | ಸ್ವಶ್ಶ್ಯಂ | ದಧಾತು | ರತ್ನಂ | ಅಮೃತೇಷು | ಜಾಗೃವಿಃ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯೋ ವೈಶ್ವಾನರೋಗ್ನಿಃ ಕುಶಿಕೇಭಿಃ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಕುರ್ವಾಣೈರ್ಹೋತ್ರಾದಿಭಿಯುಗೇಯುಗೇ ಪ್ರತಿದಿನಂ ಸಮಿಧ್ಯತೇ ಅಜ್ಯಾಹುತಿಪ್ರಕ್ಷೇಪೇಣ ಸಮ್ಯಕ್ ದೀಪ್ಯತೇ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಅಶ್ವೋ ನೇತಿ | ಯಥಾ ಜಾತೋಽಶ್ವಃ ಕ್ರಂದನ್ ಹೇಷಾರವಂ ಕುರ್ವನ್ ಜನಿಭಿರ್ಜನಯಿತ್ರೀಭಿರ್ಬಡನಾಭಿಃ ಸ್ತಸ್ಯಪ್ರದಾ-

ನೇನ ಪ್ರತಿದಿನಂ ಸಮ್ಯಕ್ ಪೋಷ್ಯತೇ ತದ್ವತ್ | ಅನ್ಯತೇಷು ಮರಣಧರ್ಮರಹಿತೇಷು ದೇವೇಷು ಮಧ್ಯೇ
ಜಾಗೃವಿಜ್ಞಾಫಲಯಾ ಜಾಗ್ರತ್ ದೀಪ್ಯಮಾನಃ ಸೋಽಗ್ನಿಃ ಸುವೀರ್ಯಂ ಶೋಭನಾಸತ್ಯಯುಕ್ತಂ
ಸ್ವಶ್ಶ್ಯಂ ಶೋಭನಾಶ್ವಾದಿಪತಯುಕ್ತಂ ರತ್ನಮುತ್ತಮಂ ಧನಂ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ದಧಾತು | ವಿದಧಾತು |
ಪ್ರಯಚ್ಛತು || ಯುಗೇಯುಗೇ | ನಿತ್ಯವೀಪ್ಸಯೋರಿತಿ ದ್ವಿವಚನಂ | ಷರಸ್ಯಾಮ್ರೇಡಿತತ್ವಾದನು-
ದಾತ್ತತ್ವೇ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಃ | ಸ್ವಶ್ಶ್ಯಂ | ಅಶ್ವಶಬ್ದಃ ಕ್ಷಿನ್ವತ್ಯಯಾಂತ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಬಹು-
ವ್ರೀಹಾನಾದ್ಯುದಾತ್ತಂ ದ್ವಿಚ್ಛಂ ಛಂದಸೀತ್ಯುತ್ಪರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯಕಾರೋಪಜನಶ್ಚಾಂದಸಃ |
ಯದ್ವಾ | ಅಶ್ವೇಷು ಸಾಧವೋಽಶ್ವಾಃ | ತತ್ರ ಸಾಧುರಿತಿ ಯತ್ | ಯತೋಽನಾನ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ |
ಬಹುವ್ರೀಹಾ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಸ್ವರಃ | ದಧಾತು | ದಧಾತೇಲೋಽಪಿ ರೂಪಂ | ರತ್ನಂ | ರಮು ಕ್ರೀಡಾಯಾಂ |
ರಮೇಸ್ತ ಚೇತ್ಯಧಿಕರಣೇ ನಪ್ರತ್ಯಯಸ್ತಕಾರಶ್ಚಾಂತಾದೇಶಃ | ರಮತೇಽಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ರತ್ನಂ | ನಿದಿತ್ಯನು-
ವೃತ್ತಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಜಾಗೃವಿಃ | ಕ್ಷಿನ್ವತ್ಯಯಾಂತಃ | ನಿತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಜನಿಭಿಃ—ಜನನಿಯರಾದ ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಉತ್ತೇಜಿತವಾದುದೂ | ಕ್ರಂದನ್—ಹೇಷಾರವವನ್ನೂ ಮಾಡು
ವುದೂ ಆದ | ಅಶ್ವೋ ನ—ಜಾತ್ಯಶ್ವದಂತೆ | ವೈಶ್ವಾನರಃ—ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯು | ಕುಶಿಕೇಭಿಃ—ಕುಶಿಕವಂಶೋ
ತ್ಪನ್ನರಾದ ಋಷಿಗಳಿಂದ | ಯುಗೇ ಯುಗೇ—ಪ್ರತಿದಿನವೂ (ಅಥವಾ ಪ್ರತಿಯುಗದಲ್ಲಿಯೂ) | ಸಮಿಧ್ಯತೇ—
ಅಜ್ಞಾಹುತಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ | ಅನ್ಯತೇಷು—ಮರಣಧರ್ಮರಹಿತರಾದ ದೇವತೆಗಳ ನಡುವೆ |
ಜಾಗೃವಿಃ—ಜ್ವಾಲೆಯಿಂದ ಪ್ರಬುದ್ಧನಾಗಿರತಕ್ಕ | ಸಃ ಅಗ್ನಿಃ—ಆ ಅಗ್ನಿಯು | ಸುವೀರ್ಯಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅಪ
ತ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ | ಸ್ವಶ್ಶ್ಯಂ—ಉತ್ತಮವಾದ ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ ಆದ | ರತ್ನಂ—ಉತ್ತಮವಾದ
ಧನವನ್ನು | ನಃ—ನಮಗೆ | ದಧಾತು—ಕೊಡಲಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಜನನಿಯರಾದ ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ಉತ್ತೇಜಿತವಾದುದೂ, ಹೇಷಾರವವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ ಜಾತ್ಯಶ್ವದಂತೆ
ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯು ಕುಶಿಕವಂಶೋತ್ಪನ್ನರಾದ ಋಷಿಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಅಜ್ಞಾಹುತಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ.
ಮರಣಧರ್ಮರಹಿತರಾದ ದೇವತೆಗಳ ನಡುವೆ ಜ್ವಾಲೆಯಿಂದ ಪ್ರಬುದ್ಧನಾಗಿರತಕ್ಕ ಆ ಅಗ್ನಿಯು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅಪತ್ಯ
ದಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ, ಉತ್ತಮವಾದ ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ ಆದ ಉತ್ತಮವಾದ ಧನವನ್ನು ನಮಗೆ ಕೊಡಲಿ.

English Translation

Vaishwanara is kindled in every age by the Kushikas as a neighing
foal (is nourished) by its mother : may that Agni, vigilant amongst the
immortals, give us wealth with excellent offspring and good horses.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಶ್ವೋ ನ ಕ್ರಂದನ್ ಜನಿಭಿಃ—ಯಥಾ ಜಾತೋ ಅಶ್ವಃ ಹೇಷಾರವಂ ಕುರ್ವನ್ ಜನಯಿತ್ರೀಭಿಃ
ವಡವಾಭಿಃ ಸ್ತನ್ಯಪಾನೇನ ಪ್ರತಿದಿನಂ ಸಮ್ಯಕ್ ಪೋಷ್ಯತೇ ತದ್ವತ್ ವೈಶ್ವಾನರೋ ಅಗ್ನಿಃ ಸ್ತೋತ್ರಂ-

ದಧಾತು—ಡುಧಾಇೌ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂಚ ರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರತ್ನಂ—ರನ್ನು ಕ್ರೀಡಾಯಾಂ. ಧಾತು. ರನೇಸ್ತಚಿ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ನ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದರೊಡನೆ ತಕಾರಾಂತಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ರಮಂತೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ಇತಿ ರತ್ನಂ. ನಿತ್ ಎಂದು ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಾಗೃವಿಃ—ಜಾಗೃ ನಿದ್ರಾಕ್ಷಯೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಪಾಸಿಕ ಕ್ವಿನ್ ವಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪ್ರ ಯಂತು ವಾಜಾಸ್ತವಿಷೀಭಿರಗ್ನಯಃ ಶುಭೇ ಸಂಮಿಶ್ಲಾಃ ಪೃಷ್ಠತೀರಯುಕ್ಷತ |
ಬೃಹದುಕ್ಷೋ ಮರುತೋ ವಿಶ್ವವೇದಸಃ ಪ್ರ ವೇಪಯಂತಿ ಪರ್ವತಾ ಅದಾಭ್ಯಾಃ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಪ್ರ | ಯಂತು | ವಾಜಾಃ | ತೇವಿಷೀಭಿಃ | ಅಗ್ನಯಃ | ಶುಭೇ | ಸಂಮಿಶ್ಲಾಃ | ಪೃಷ್ಠತೀಃ | ಅಯುಕ್ಷತ |
ಬೃಹತ್ಃ | ಉಕ್ಷಃ | ಮರುತಃ | ವಿಶ್ವವೇದಸಃ | ಪ್ರ | ವೇಪಯಂತಿ | ಪರ್ವತಾನ್ | ಅದಾಭ್ಯಾಃ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವಾಜಾ ವೇಗವಂತೋಽಗ್ನಯಃ ಪ್ರಯಂತು | ಜಲಮುಖಲಕ್ಷ್ಯ ಗಚ್ಛಂತು | ಗತಾಶ್ಚ ತೇಽಗ್ನ-
ಯಸ್ತವಿಷೀಭಿರ್ಬಲಯುಕ್ತೈರ್ಮರುದ್ಭಿಃ ಶುಭೇ ಜಲೇ ಸಂಮಿಶ್ಲಾಃ ಪರಸ್ಪರಂ ಸಂಗತಾಃ ಸಂತಃ ಪೃಷ್ಠ-
ತೀರ್ಬಿಂದುನಯುಕ್ಷತ | ಅಯುಂಜನ್ | ಜಲೇ ಬಿಂದುನಕುರ್ವನ್ | ಯದ್ವಾ ವಾಜಾ ವೇಗ-
ವಂತೋಽಗ್ನಯಸ್ತವಿಷೀಭಿರ್ಬಲಯುಕ್ತೈರ್ಮರುದ್ಭಿರ್ಬಲಮನುಲಕ್ಷ್ಯ ಪ್ರಯಂತು | ಗಚ್ಛಂತು | ತೇ
ಚ ಮರುತಃ ಶುಭೇ ಜಲೇ ಸಂಮಿಶ್ಲಾ ಅಗ್ನಿಭಿಃ ಸಂಗತಾಃ ಸಂತಃ ಪೃಷ್ಠತೀಶ್ಚಿತ್ರವರ್ಣಾ ವಾಹನರೂಪಾ
ವಡವಾ ಅಯುಕ್ಷತ | ರಥೇ ಮೇಘಭೇದನಾರ್ಥೇ ತಾ ಅಯಾಪ್ತುಃ | ರಥಾರೂಢಾಸ್ತೇ ವಿಶ್ವವೇದಸಃ
ಪ್ರಾಣಿಕೃತಕರ್ಮಾಭಿಜ್ಞಾನಯುಕ್ತಾ ಅದಾಭ್ಯಾಃ ಕೇನಾಪ್ಯತಿರಸ್ತಾರ್ಯಾ ಮರುತ ಏವಂನಿಧಾ ನಾಯು-
ವೋ ಬೃಹದುಕ್ಷಃ ಪ್ರಭೂತಸೇಕ್ತ್ವಾನ್ ಪರ್ವತಾನ್ನೇಘಾನ್ ಪ್ರವೇಪಯಂತಿ | ಯಥಾ ಪ್ರಭೂತಾ ವೃಷ್ಟಿ-
ರ್ಭವತಿ ತಥಾ ಮೇಘಾನ್ ಚಾಲಯಂತಿ || ತೇವಿಷೀಭಿಃ | ತವ ಗತಾವಿತಿ ಸೌತ್ರೋ ಧಾತುಃ | ಅಸ್ಮಾತ್ತ-
ವೇರ್ಣಿಜ್ಜೀತಿ ಟಿಷಚ್ ನಿಚ್ಚ | ತವಂತಿ ಸಂಚರಂತ್ಯಾಕಾಶ ಇತಿ ತವಿಷಾ ನಾಯವಃ | ಟಿಡ್ಘಾಣಿತ್ಯಾತಿ
ಜೀಸ್ | ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಯಃ | ನಿತ್ಯಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಪೃಷ್ಠತೀಃ | ಪೃಷ್ಠ ಸೇಚನೇ ಸ್ಥಾ ಪಾಲನಪೂರಣ-

ಯೋರಿತಿ ನಾ | ಅಸ್ಮಾದ್ವರ್ತಮಾನೇ ಪೃಥ್ವಿಹನ್ತಹದಿತಿ ನಿಪಾತನಾದತಿಪ್ರತ್ಯಯಃ ಶತ್ಯವದ್ಭವತಿ | ಉಗಿತಶ್ಲೇತಿ ಜೀಪ್ | ಪರ್ಷಂತೀತಿ ಪೃಷತ್ಯಃ ಶೀಕರಾಃ | ಪೃಣಂತಿ ಪಾಲಯಂತೀತಿ ಪೃಷತ್ಯೋ ವಡನಾಃ | ಅಯುಕ್ತತ | ಯುಜಿರ್ ಯೋಗ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಉಜಾ ಸಿಚಿ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ | ಬೃಹದುಕ್ಷಃ | ಉಕ್ಷ ಸೇಚನ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಕ್ವಿಪ್ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಾಃ | ವೇಪಯಂತಿ | ಟುನೇಪ್ಯ ಕಂಪನೇ | ನಿಘಾತಃ | ಪರ್ವತಾನ್ | ಪರ್ವ ಪೂರಣ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಭೃವ್ಯದೃಶೀತ್ಯಾದಿನಾ ಅತಚ್ | ಪರ್ವತಿ ಪೂರಯತಿ ಭೂಮಿಮುದಕೇನೇತಿ ಪರ್ವತೋ ಮೇಘಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಾಚಾಃ—ವೇಗವಾದ ಸಂಚಾರವುಳ್ಳ | ಅಗ್ನಯಃ—ಅಗ್ನಿಗಳು | ಪ್ರಯಂತು—ಉದಕಪ್ರದೇಶಗಳ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗಲಿ. (ಅನಂತರ) | ತವಿಷೀಭಿಃ—ಬಲಶಾಲಿಗಳಾದ ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ | ಶುಭೇ—ಪವಿತ್ರವಾದ ಉದಕದಲ್ಲಿ | ಸಂಮಿಶ್ಲಾಃ—ಸೇರಿಕೊಂಡು | ಪೃಷತೀಃ—ಉದಕಬಿಂದುಗಳನ್ನು | ಅಯುಕ್ತತ—ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿ ದರು. (ಒಂದಾಗಿ ಸೇರಿಸಲಿ) | ವಿಶ್ವವೇದಸಃ—ಸಕಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದವರೂ | ಅದಾಭ್ಯಾಃ—ಅಪ್ರತಿಹತರೂ ಆದ | ಮರುತಃ—ಮರುತ್ತುಗಳು (ವಾಯುಗಳು) | ಬೃಹದುಕ್ಷಃ—ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ಉದಕವನ್ನು ಸುರಿಸತಕ್ಕ | ಪರ್ವತಾನ್—ಮೇಘಗಳನ್ನು | ಪ್ರ ವೇಪಯಂತಿ—ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ವೇಗವಾದ ಸಂಚಾರವುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಗಳು ಉದಕಪ್ರದೇಶಗಳ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗಲಿ. ಅನಂತರ ಬಲಶಾಲಿಗಳಾದ ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ ಪವಿತ್ರವಾದ ಉದಕದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಉದಕಬಿಂದುಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಲಿ. ಸಕಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದವರೂ, ಅಪ್ರತಿಹತರೂ ಆದ ವಾಯುಗಳು ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ಉದಕವನ್ನು ಸುರಿಸತಕ್ಕ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತವೆ.

English Translation

May the swift fires combined with the vigorous winds proceed to the pure (region of water), uniting the drops (of rain) : the Maruts irresistible, all knowing, agitate the copious-shedding clouds.

ವಿಶೇಷವಿಶಯಗಳು.

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ತುತಿಯು ಇರುವುದಾದರೂ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಸ್ತುತಿಯು ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಭಾವದಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ವಾಚಾಃ ಅಗ್ನಯಃ ಪ್ರಯಂತು—ಇಲ್ಲಿ ವಾಜಶಬ್ದವು ವೇಗದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಪಾಠಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ವೇಗದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಅಗ್ನಿಗಳು ಜಲಮುಖಿಲಕ್ಷ್ಯ ಗಚ್ಛಂತು ಉದಕಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ತವಿಷೀಭಿಃ—ಬಲಯುಕ್ತಃ ಮರುದ್ಭಿಃ | ತನಂತಿ ಸಂಚರಂತ್ಯಾಕಾಶೇ ಇತಿ ತವಿಷಾಃ ವಾಯವಃ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದ ವಾಯುಗಳಿಗೆ ತವಿಷಾಃ ಎಂದು ಹೆಸರು ಇರುವುದೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ತವಿಷೀ ಶಬ್ದವು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ, ಬಲಯುಕ್ತವಾದವು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಅಗ್ನಿಗಳು ಬಲವುಳ್ಳ ವಾಯುಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿ, ಉದಕಗಳೊಡಗೂಡಿ ಉದಕದ ಹನಿಗಳನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ—ಯದ್ವಾ ವಾಜಾಃ ವೇಗವಂತೋ ಅಗ್ನಯಃ ತವಿಷೀಭಿರ್ಬಲಯುಕ್ತೈರ್ಮರುದ್ಭಿಃ ಜಲಮನುಲಕ್ಷ್ಯ ಗಚ್ಛಂತು | ತೇ ಚ ಮರುತಃ ಶುಭೇ ಜಲೇಃಗ್ನಿಭಿಃಸ್ವಂಗತಾಃ ಚಿತ್ರವರ್ಣಾಃ ವಾಹನರೂಪಾಃ ವಡನಾಃ ಅಯುಕ್ಷತ ರಥೇ ಮೇಘಭೇದನಾರ್ಥೇ ಅಯೌಪ್ತಾಃ | ವೇಗಶಾಲಿಗಳಾದ ಅಗ್ನಿಗಳು ಬಲವುಳ್ಳ ಮರುತ್ತುಗಳೊಡಗೂಡಿ ಉದಕಗಳನ್ನು ಸೇರಿದಾಗ ಅಗ್ನಿಗಳೊಡನೆ ಇರುವ (ವಾಯುಗಳು) ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ವಾಹನವಾದ ಚಿತ್ರವರ್ಣಗಳಿಂದ ಇರುವ ಹೆಣ್ಣುಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿರುವ ರಥವನ್ನು ಮೇಘವನ್ನು ಭೇದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹತ್ತಿದರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗಳ ವಾಹನಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಪೃಷ್ಠತೋ ಮರುತಾಂ (ನಿ. ೨-೨೮) ಎಂದು ಎಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಪೃಷ್ಠತೀಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಉದಕದ ಬಿಂದುಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಶ್ವವೇದಸಃ ಅದಾಭ್ಯಾಃ—ಈ ಪದಗಳು ಮರುತಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆಯಾಯ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಆಚರಿಸಿರುವ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು (ತಿಳಿದಿರುವ) ತಿಳಿಯುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಪುಣರೂ, ಇತರರಿಂದ ತಿರಸ್ಕಾರಾನರ್ಹರೂ ಆಗಿರುವ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಯಥಾ ಪ್ರಭೂತಾ ವೃಷ್ಟಿಭವತಿ ತಥಾ ಮೇಘಾನ್ ಚಾಲಯಂತಿ | ಬಹಳವಾದ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮೇಘಗಳು ಸುರಿಸುವಹಾಗೆ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವರು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಪೃಷ್ಠತೀಃ—ಬಿಂದೂನ್ | ವರ್ಷಂತೀತಿ ಪೃಷ್ಠತ್ಯಃ ಶೀಕರಾಃ | ಪೃಣಂತಿ ಪಾಲಯಂತಿ ಇತಿ ಪೃಷ್ಠತೋ ವಡನಾಃ | ಸೇಚನಾರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ ಪೃಷ್ಠಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಪೃಷ್ಠತೀಶಬ್ದವು ಉದಕದಹನಿಗಳು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಅಥವಾ ಪಾಲನ ಅಥವಾ ಪೂರಣಾರ್ಥಕವಾದ ಪೃಷ್ಠಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿ, ರಕ್ಷಣಾಕಾರ್ಯವು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ವಾಹನಗಳಿಂದ ನೆರವೇರುವುದರಿಂದ ಪೃಷ್ಠತ್ಯಃ ವಡನಾಃ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಪರ್ವತಾಃ—ಪೂರಯತಿ ಭೂಮಿಮುದಕೇನ ಇತಿ ಪರ್ವತೋ ಮೇಘಃ “ ಪರ್ವ ಪೂರಣೇ ” ಎಂದು ಪೂರಣಾರ್ಥಕವಾದ ಪರ್ವಧಾತುವಿನಿಂದ ಪರ್ವತಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಉದಕಗಳಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ತುಂಬುವ ಕಾರಣ ಮೇಘವು ಪರ್ವತಶಬ್ದದಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶನಮಾಡಿ ಹೇಳಿದೆ. ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿಯ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ವಾಯುಗಳು ಮೇಘಗಳನ್ನು ಶೀಳಿ ವೃಷ್ಟಿಯು ಸುರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಯಂತು—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಏರುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ಪ. ಇಣೋಯಣ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಯಣಾದೇಶ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತವಿಷೀಭಿಃ—ತವ ಗತೌ. ಇದು ಸೌತ್ರವಾದ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ತವೇರ್ಣದ್ವಾ (ಉ. ಸೂ. ೧-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಷತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ನಿತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ತನಂತಿ ಸಂಚರಂತಿ ಆಕಾಶೇ ಇತಿ (ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವುಗಳು) ತವಿಷಾಃ ವಾಯವಃ ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿನಕ್ಷಾನಾಡಿದಾಗ ಟಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಟಿಡ್ಞಾಣಿಷ್ಠಯಸಚ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಾಪ್ರತ್ಯಯ. ಪೂರ್ವದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಹೇಳಬೇಕು. ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೃಷತಿಃ—ಪೃಷು ಸೇಚನೇ ಧಾತು. ಅಥವಾ ಪೃ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ ಕ್ರ್ಯಾದಿ. ಇದಕ್ಕೆ ವರ್ತಮಾ ಸಾರ್ಥವಿನಕ್ಷಾನಾಡಿದಾಗ ವರ್ತಮಾನೇ ಪೃಷತ್ ಬೃಹತ್ ಮಹತ್—(ಉ. ಸೂ. ೨-೨೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಸಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅದಿಪ್ರತ್ಯಯವು ಶತ್ವವದ್ಭಾವನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವವಿನಕ್ಷಾನಾಡಿದಾಗ ಉಗಿತತ್ವ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಾಪ್ರ. ಪೃಷಂತಿ ಇತಿ ಪೃಷತ್ಯಃ ಶೀಕರಾಃ ಅಥವಾ ಪೃಣಂತಿ ಪಾಲಯಂತಿ ಇತಿ ಪೃಷತ್ಯಃ ಬಡವಾಃ

ಅಯುಕ್ಷತೇ—ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ ಧಾತು. ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆತ್ಮನೇಪದೇಷ್ಟನತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಾದೇಶ. ಚ್ಲಿಗೆ ಸಿಚಾದೇಶ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತು ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ, ಚತ್ವ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬೃಹದುಕ್ಷಃ—ಉಕ್ಷ ಸೇಚನೇ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್‌ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಸದಾತ್‌ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನೇಪಯಂತಿ—ಟುವೇಪ್ಯ ಕಂಪನೇ ಧಾತು. ಹೇತುಮತಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವಾಗ ಣಿಚ್. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪರ್ವತಾನ್—ಪರ್ವ ಪೂರಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಭೃಮೃದ್ಭೃತಿ—(ಉ. ಸೂ. ೩-೩೯೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪರ್ವತಿ ಪೂರಯತಿ ಭೂಮಿಮುದಕೇನ ಇತಿ ಪರ್ವತೋ ಮೇಘಃ (ನೀರಿನಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ತುಂಬಿಸುವುದರಿಂದ ಮೋಡವು ಪರ್ವತವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ). ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅದಾಭ್ಯಾಃ—ತತ್ಪುರುಷೇತುಲ್ಯಾರ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ

ಅಗ್ನಿಶ್ರಿಯೋ ಮರುತೋ ನಿಶ್ವಕೃಷ್ಣಯ ಆ ತ್ವೇಷಮುಗ್ರಮನ ಈಮಹೇ ವಯಂ |
ತೇ ಸ್ವಾನಿನೋ ರುದ್ರಿಯಾ ವರ್ಷನಿರ್ಣಿಜಃ ಸಿಂಹಾ ನ ಹೇಷಕ್ರತವಃ ಸುದಾನವಃ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನಿಶ್ರಿಯಃ | ಮರುತಃ | ವಿಶ್ವಕೃಷ್ಣಯಃ | ಆ | ತ್ವೇಷಂ | ಉಗ್ರಂ | ಅವಃ | ಈಮಹೇ | ವಯಂ |
ತೇ | ಸ್ವಾನಿನಃ | ರುದ್ರಿಯಾಃ | ವರ್ಷನಿರ್ನಿಜಃ | ಸಿಂಹಾಃ | ನ | ಹೇಷಕ್ರತವಃ | ಸುದಾನವಃ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಗ್ನಿಶ್ರಿಯೋ ವೈದ್ಯುತಮಗ್ನಿಂ ಶ್ರಯಂತೋ ವಿಶ್ವಕೃಷ್ಣಯಃ | ವಿಶ್ವಸ್ಯ ವೃಕ್ಷಾದೇಃ ಕೃಷ್ಣಿರಾ-
ಕರ್ಷಣಂ ನಮನೋನ್ನಮನಾದಿಲಕ್ಷಣಂ ಕರ್ಮ ಯೇಭ್ಯೋ ಭವತಿ ತೇ ವಿಶ್ವಕೃಷ್ಣಯಃ | ಏವಂವಿಧಾ-
ಯೇ ಮರುತೋ ವಿದ್ಯಂತೇ ತೇಷಾಂ ಚ ಮರುತಾಂ ತ್ವೇಷಂ ದೀಪ್ತಮುಗ್ರಮುದ್ಗೂರ್ಣಮವೋ ರಕ್ಷಣಿ-
ಮೇಮಹೇ | ಕುಶಿಕಾ ವಯಮಾ ಸಮಂತಾದ್ಯಾಚಾಮಹೇ | ತೇ ಮರುತೋ ರುದ್ರಿಯಾ ರುದ್ರಪುತ್ರಾ
ವರ್ಷನಿರ್ನಿಜಃ | ನಿರ್ನಿಜಶಬ್ದೋ ರೂಪನಾಚೇ ನಿರ್ನಿಗ್ಧನಿರಿತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಪಾರಾತ್ | ವರ್ಷಣಂ
ರೂಪಂ ಸ್ವಭಾವೋ ಯೇಷಾಂ ತೇ ವರ್ಷನಿರ್ನಿಜೋ ವರ್ಷಕಾಃ | ಹೇಷಕ್ರತವಃ | ಹೇಷಾರವಸ್ಯ ಕೃತುಃ
ಕರಣಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಕೃತಹೇಷಾರವಾಃ ಸಿಂಹಾ ನ ಸಿಂಹಾ ಇವ ಸ್ವಾನಿನಃ ಶಬ್ದವಂತಃ | ಏವಂವಿಧಾಸ್ತೇ
ಮರುತಃ ಸುದಾನವಃ ಸುಷ್ಮ ಜಲಸ್ಯ ದಾತಾರೋ ಭವಂತಿ || ಅಗ್ನಿಶ್ರಿಯಃ | ಶ್ರಿಞ್ ಸೇವಾಯಾಂ | ವ-
ಚಿಪ್ರಚ್ಛೇತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ವಿಪ್ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಭಾವೋ ಧಾತೋರ್ದೀರ್ಘಶ್ಚ | ಜಸಿ ಇಯಂಜಾದೇಶಃ | ಕೃತ್ವರಃ |
ಉಗ್ರಂ | ಗಮ್ಲಗತಾ | ಉತ್ಪೂರ್ವಃ | ಋಜ್ರೇಂದ್ರಾಗ್ರೇತಿ ನಿಪಾತನಾದ್ರಪ್ರತ್ಯಯೋ ಮಕಾರಲೋಪ-
ಉಪಸರ್ಗಾಸ್ಯಾಂತಲೋಪಶ್ಚ | ಉದ್ಗಚ್ಛತೀತ್ಯುಗ್ರಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಈಮಹೇ | ಈ ಕಾಂತಿಗತ್ಯಾ-
ದಿಷು | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಅದಾದಿತ್ವಾಚ್ಛಪೋ ಲುಕ್ | ನಿಘಾತಃ | ಸ್ವಾನಿನಃ | ಸ್ವಾನೋ
ಘಾಂತಃ | ತದ್ವಂತಃ | ಅತ ಇನಿಶನಾವಿತಿ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ರುದ್ರಿಯಾಃ | ರುದ್ರಶಬ್ದಾಚ್ಛಾಂದಸೋ
ಘಃ | ತಸ್ಯೇಯಾದೇಶಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ || ೨೬ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಮರುತಃ—ಮರುತ್ತಗಳು | ಅಗ್ನಿಶ್ರಿಯಃ—ವಿದ್ಯುದ್ರೂಪದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವೂ |
ವಿಶ್ವಕೃಷ್ಣಯಃ—ವೃಕ್ಷಾದಿ ವಿಶ್ವದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಆಕರ್ಷಿಸಿ ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವವೂ ಆಗಿವೆ | ವಯಂ—
ಕುಶಿಕವಂಶೋತ್ಪನ್ನರಾದ ನಾವು | ಉಗ್ರಂ—ಉಗ್ರಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದ | ತ್ವೇಷಂ—(ಆ ಮರುತ್ತುಗಳ)
ಪ್ರಭಾವವನ್ನು | ಅವಃ—ರಕ್ಷಣಿಗಾಗಿ | ಆ ಈಮಹೇ—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ | ರುದ್ರಿಯಾಃ—ರುದ್ರ
ಪುತ್ರರೂ | ವರ್ಷನಿರ್ನಿಜಃ—ವೃಷ್ಟಾತ್ಮಕವಾದ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವರೂ | ಹೇಷಕ್ರತವಃ—ಗರ್ಭಿರವಾದ ಶಬ್ದವನ್ನು
ಮಾಡುವವರೂ ಆದ | ತೇ—ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು | ಸಿಂಹಾ ನ—ಸಿಂಹಗಳಂತೆ | ಸ್ವಾನಿನಃ—ಗರ್ಜನೆಯ ಶಬ್ದವನ್ನು
ಮಾಡುತ್ತಾ | ಸುದಾನವಃ—ಉದಕದ ದಾತೃಗಳಾಗಿ ಆಗುತ್ತಾರೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಮರುತ್ತುಗಳು ವಿದ್ಯುದ್ರೂಪದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವೂ, ವಿಶ್ವದ ವೃಕ್ಷಾದಿಪದಾರ್ಥಗಳ
ನ್ನೆಲ್ಲಾ ಆಕರ್ಷಿಸಿ ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವವೂ ಆಗಿವೆ. ಕುಶಿಕವಂಶೋತ್ಪನ್ನರಾದ ನಾವು ಉಗ್ರಸ್ವರೂಪವನ್ನು

ಹೊಂದಿದ ಆ ಮರುತ್ತುಗಳ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ. ರುದ್ರಪುತ್ರರೂ, ವೃಷ್ಟ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವರೂ, ಗರ್ಭಿರವಾದ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡುವವರೂ ಆದ ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು ಸಿಂಹಗಳಂತೆ ಗರ್ಜನೆಯ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಉದಕದ ದಾತ್ಯಗಳಾಗಿ ಆಗುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

The fire-beautified, all-agitating Maruts : we seek their fierce radiance for protection : they, the sons of Rudra, the bountiful Maruts, whose form is the rain, are loud like roaring lions.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಗ್ನಿಶ್ರಿಯಃ—ವೈದ್ಯುತಮಗ್ನಿಂ ಶ್ರಯಂತಃ ಮರುತ್ತುಗಳು ವಿದ್ಯುದ್ರೂಪವಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವು. ಮೇಘಗಳಲ್ಲಿರುವ ಉದಕಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು ವಿದ್ಯುತ್ತಿನ (ವಿಂಚಿನ) ರೂಪದಿಂದ ಇರುವನು. ಅವನು ಇತರರಿಗೆ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪ್ರಕಟವಾಗುವಹಾಗೆ ವಾಯುಗಳು ಆಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವಿಶ್ವಕೃಷ್ಣಯಃ—ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಕೃಷ್ಣಾದೇಃ | ಕೃಷ್ಣಿಃ ಅಕರ್ಷಣಂ | ವೃಷಾಣಾಂ ನಮನೋನ್ನಮನಾದಿಲಕ್ಷಣಂ ಕರ್ಮ ಯೇಭ್ಯೋ ಭವತಿ ತೇ ವಿಶ್ವಕೃಷ್ಣಯಃ | ಇಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೃಕ್ಷವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ವೃಕ್ಷಗಳನ್ನು ಎಳೆಯುವುದು, ಬಗ್ಗಿಸುವುದು ಮೇಲುಮುಖವಾಗಿ ಒಯ್ಯುವುದು ಎಂಬ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ವಾಯುವು ಆಚರಿಸುವುದರಿಂದ ವಿಶ್ವಕೃಷ್ಣಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಯುವು ಬೋಧಿತನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಮರುತಃ ತ್ವೇಷಂ ಉಗ್ರಂ ಅವಃ ಈಮಹೇ—ಈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಬಲದಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಯಜಮಾನರಾದ ನಾವು ಆಶಿಸಿದ್ದೇವೆ ಎಂದು ಯಜಮಾನರ ಆಶಂಸನೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ರುದ್ರಿಯಾಃ ವರ್ಷನಿರ್ಣಜಃ—ವರ್ಷಣಂ ರೂಪಂ ಸ್ವಭಾವೋ ಯೇಷಾಂ ತೇ ವರ್ಷನಿರ್ಣಜಃ ವರ್ಷಕಾಃ | ನಿರ್ಣಿಹ ಎಂಬ ಪದವು ರೂಪನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮರುತ್ತುಗಳು ರುದ್ರಪುತ್ರರೆಂದೂ, ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಹೇಷಕ್ರತವಃ ಸಿಂಹಾ ನ ಸ್ವಾನಿನಃ—ಹೇಷಾರವಸ್ಯ ಕೃತುಃ ಕರಣಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಕೃತಹೇಷಾರವಾಃ ಸಿಂಹಾ ಇವ ಶಬ್ದವಂತಃ | ಸಿಂಹಗಳ ಹಾಗೆ (ಶಬ್ದವನ್ನು) ಆರ್ಭಟವನ್ನು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಆಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದವರೆಂದು ಸಿಂಹವನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ಹೇಳಿ ಮರುತ್ತುಗಳ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಮರುತ್ತುಗಳು ಉದಕಗಳನ್ನು ಲೋಕದ ಉಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವರೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಗ್ನಿಶ್ರಿಯಃ—ಶ್ರಿ ಇೌ ಸೇವಾಯಾಂ. ಧಾತು. **ವಚಿಪ್ರಚ್ಛಿ—**(ಉ. ಸೂ. ೨-೨೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಭಾವವೂ ಧಾತುವಿಗೆ ದೀರ್ಘವೂ ಬರುತ್ತವೆ. **ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಅಚಿಶ್ಚು—ಧಾತುಭ್ಯುನಾಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಯಜಾದೇಶ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವಕೃಷ್ಣಯಃ—ಕೃಷ ವಿಲೇಖನೇ ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ತಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಕೃಷ್ಣಿಃ ಯೇಭ್ಯಃ ತೇ. ಬಹುವ್ರೀಹಾ ವಿಶ್ವಂ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಗ್ರಂ—ಉತ್ ಉಪಸರ್ಗ. ಗಮಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಋಜ್ರೇಂದ್ರಾಗ್ರ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಸಾತನಾಡಿರುವುದರಿಂದ ರಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಧಾತುವಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪವೂ ಉಪಸರ್ಗದ ಅಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಲೋಪವೂ ಬರುತ್ತವೆ. ಉದ್ಗಚ್ಛತಿ ಉಗ್ರಃ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಈಮಹೇ—ಈ ಕಾಂತಿಗತ್ಯಾದಿಷು. ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹಿಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿತಆತ್ಮನೇಪದಾನಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ ಏತ್ವ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜುತ್ವಾತಿದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಾನಿನಃ—ಸ್ವಾನ ಎಂಬುದು ಘಂಜಾಂತವಾದ ಶಬ್ದ. ಸ್ವಾನಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ ವಿನಕ್ಷಾ ಮಾಡಿದಾಗ ಅತ ಇನಿಶನೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ವಾನಿನೌ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ರುದ್ರಿಯಾಃ—ರುದ್ರಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಘ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆಯನೇಯೀನೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ವ್ರಾತಂವ್ರಾತಂ ಗಣಂಗಳಂ ಸುಶಸ್ತಿಭಿರಗ್ನೇರ್ಭಾಮಂ ಮರುತಾಮೋಜ ಈಮಹೇ |
ಪೃಷದಶ್ವಾಸೋ ಅನವಭ್ರರಾಧಸೋ ಗಂತಾರೋ ಯಜ್ಞಂ ವಿದಘೇಷು ಧೀರಾಃ ||

ಪದಪಾಠಃ

ವ್ರಾತಂವ್ರಾತಂ | ಗಣಂಗಳಂ | ಸುಶಸ್ತಿಭಿಃ | ಅಗ್ನೇಃ | ಭಾಮಂ | ಮರುತಾಂ | ಓಜಃ | ಈಮಹೇ |
ಪೃಷತ್ಅಶ್ವಾಸಃ | ಅನವಭ್ರರಾಧಸಃ | ಗಂತಾರಃ | ಯಜ್ಞಂ | ವಿದಘೇಷು | ಧೀರಾಃ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಕುಶಿಕಾ ವಯಮಗ್ನೇರ್ಭಾಮಂ ಭಾಸಕಂ ಮರುತಾಮೋಜಸ್ತೇಜೋ ವ್ರಾತಂವ್ರಾತಂ ವ್ರಾತೇ ವ್ರಾತೇ ಪ್ರತಿಸಮೂಹಂ ಗಣಂಗಳಂ ಗಣೇ ಗಣೇ ಮಹತಿ ಸಮೂಹೇ ಕ್ರಿಯಮಾಣಾಭಿಃ ಸುಶಸ್ತಿಭಿಃ | ಶೋಭನಾಃ ಶಸ್ತಯಃ ಸ್ತುತಯೋ ಯೈರ್ಮಂತ್ರೈಃ ಕ್ರಿಯಂತೇ ತೇ ಸುಶಸ್ತಯಃ | ತೈರ್ಮಂತ್ರೈರೀ-
ಮಹೇ | ತಾದ್ಯಶಂ ಮಾರುತಂ ತೇಜೋ ಯಾಚಾಮಹೇ | ಪೃಷದಶ್ವಾಸಃ | ಪೃಷತ್ಯಶ್ಚಿತ್ರವರ್ಣಾ ಅಶ್ವಾ-
ಯೇಷಾಂ ತೇ ತಾದ್ಯಶಾಃ | ಅನವಭ್ರರಾಧಸಃ | ನ ವಿದ್ಯತೇನವಭ್ರಂಶೋ ಯಸ್ಯ ತದನವಭ್ರಂ | ಅನವಭ್ರಂ
ರಾಧೋ ಧನಂ ಯೇಷಾಂ ತೇನವಭ್ರರಾಧಸಃ | ಸಂಪೂರ್ಣಧನಾ ಇತಿ ಯಾವತ್ | ಧೀರಾಃ ಕರ್ಮಾ-
ಭಿಜ್ಞಾಸ್ತೇ ಮರುತೋ ವಿದಘೇಷು ಯಜ್ಞೇಷು ಯಜ್ಞಂ ಯಜನೀಯಂ ಹವಿರಭಿಲಕ್ಷ್ಯ ಗಂತಾರೋ

ಗಮನಶೀಲಾ ಭವಂತಿ || ಗಣಂ ಗಣಂ | ಗಣ ಸಂಖ್ಯಾನೇ | ಪಚಾದ್ಯಚ್ | ನಿತ್ಯವೀಪ್ಸಯೋರಿತಿ ದ್ವಿವ-
ಚನಂ | ಪರಸ್ಯಾವ್ರೇಡಿತತ್ವಾದನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಪೂರ್ವಪದಸ್ವರಃ | ಸುಶಸ್ತಿಭಿಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ನೌ-
ಸುಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಭಾಮಂ | ಭಾ ದೀಹೌ | ಅರ್ತಿಹೌ ಸ್ವಿತ್ಯಾದಿನಾ ಮನ್ |
ನಿತ್ಸ್ವರಃ | ಓಜಃ | ಉಬ್ಜ ಅರ್ಜವೇ | ಉಬ್ಜೇರ್ಜಲೇ ಬಲೋಪಶ್ಚ | ಉ. ೪-೧೯೧ | ಇತ್ಯಸುನ್ |
ತತ್ಸಂನಿಯೋಗೇನ ಬಕಾರಲೋಪಃ | ಅರ್ಧಧಾತುಕಲಪ್ತಣೋ ಗುಣಃ | ನಿತ್ಸ್ವರಃ | ಈಮಹೇ |
ಕಾಂತ್ಯಾದಿಷು | ನಿಘಾತಃ | ಅನವಭ್ರಾಧಸಃ | ಅನವಭ್ರಂ | ನೌ ಸುಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ತರಪದಾಂತೋ-
ದಾತ್ತತ್ವಂ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಸ್ವರಃ | ಗಂತಾರಃ | ತಾಚ್ಚೀಲಿಕಸ್ತುನ್ | ವಿದಫೇಷು | ವಿದ-
ಜ್ಞಾನೇ | ರುದಿವಿಧಿಭ್ಯಾಂ ಕಿದಿತ್ಯಥಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಕಿತ್ವಾದಗುಣಃ | ವಿದಂತ್ಯಸ್ತಿದ್ವೈಮರ್ಜಾತಮಧ್ವ-
ಯಾರ್ವಾದಯ ಇತಿ ವಿದಫೋ ಯಜ್ಞಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೀಃ—ಅಗ್ನಿಯ | ಭಾಮಂ—ಪ್ರಭಾರೂಪವಾದುದೂ | ಮರುತಾಂ—ಮರುತ್ತುಗಳ | ಓಜಃ—
ತೇಜೋರೂಪವಾದುದೂ ಅದ ಶಕ್ತಿಸಮೂಹವನ್ನು | ವ್ರಾತಂವ್ರಾತಂ—(ಯಜ್ಞಕರ್ತೃ) ಗುಂಪುಗಳಿರುವ ಕಡೆಗಳ
ಲ್ಲೆಲ್ಲಾ (ಮತ್ತು) | ಗಣಂ ಗಣಂ—ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಸಭೆಗಳು ಸೇರಿದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ | ಸುಶಸ್ತಿಭಿಃ—ಉತ್ತಮವಾದ
ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ | ಈಮಹೇ—ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ | ಪ್ರಷದಶ್ವಾಸಃ—ಚಿತ್ರವರ್ಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಅಶ್ವಗಳು
ಳ್ಳವರೂ, | ಅನವಭ್ರಾಧಸಃ—ನ್ಯೂನವಿಲ್ಲದೇ ಪೂರ್ಣವಾಗಿರತಕ್ಕ ಧನವುಳ್ಳವರೂ, | ಧೀರಾಃ—ಧೀಮಂತರೂ
ಅದ ಮರುತ್ತುಗಳು | ವಿದಫೇಷು—ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ | ಯಜ್ಞಂ—ಪೂಜ್ಯವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ | ಗಂತಾರಃ—
ಹೋಗುವವರಾಗಿ ಆಗುತ್ತಾರೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಭಾರೂಪವಾದುದೂ, ಮರುತ್ತುಗಳ ತೇಜೋರೂಪವಾದುದೂ ಅದ ಶಕ್ತಿಸಮೂಹವನ್ನು ಯಜ್ಞ
ಕರ್ತೃ ಗುಂಪುಗಳಿರುವ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ, ದೊಡ್ಡದೊಡ್ಡ ಸಭೆಗಳು ಸೇರಿದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಉತ್ತಮವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ
ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ. ಚಿತ್ರವರ್ಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಅಶ್ವಗಳುಳ್ಳವರೂ, ನ್ಯೂನವಿಲ್ಲದೇ ಪೂರ್ಣವಾಗಿರತಕ್ಕ ಧನವುಳ್ಳ
ವರೂ ಧೀಮಂತರೂ ಅದ ಮರುತ್ತುಗಳು ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಪೂಜ್ಯವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ.

English Translation

We solicit the might of the Maruts, the irradiation of Agni with solemn prayers in every assembly and company (of worshippers); those Maruts who have party-coloured steeds, who are dispensers of unfailing wealth, firm (of purpose), and frequenters of sacrifices.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸುಶಸ್ತಿಭಿಃ—ಶೋಭನಾಃ ಶಸ್ತಯಃ ಸ್ತುತಯೋ ಯೈರ್ಮಂತ್ರೈಃ ಕ್ರಿಯಂತೇ ತೇ ಸುಶಸ್ತಯಃ |
ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಮಂತ್ರಗಳು ಎಂದು ಸುಶಸ್ತಿಶಬ್ದಾರ್ಥವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ಮರುತಾಂ
ಓಜಃ ಅಗ್ನೀರ್ಭಾಮಂ ಮರುತ್ತುಗಳ ತೇಜಸ್ಸು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವುದೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಕುಶಿಕಗೋತ್ರೋತ್ಪನ್ನರಾದ ಯಜಮಾನರು ವ್ರಾತಂವ್ರಾತಂ, ಗಣಂಗಳಂ— ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವ ಮರುತ್ತುಗಳ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಪ್ರತಿಸಮೂಹದಲ್ಲಿಯೂ, ಆಯಾಯ ಗಣಗಳಂತೆಯೂ ವಿಂಗಡಮಾಡಿ ಮರುತ್ತುಗಳ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸುವ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಿ, ಆ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ತಮಗೆ ರಕ್ಷಕನಾಗಿರುವಂತೆ ಅಶಿಸಿದ್ಧಾರೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಪೃಷದಶ್ವಾಸಃ—ಪೃಷತ್ಯಶ್ಚಿತ್ರವರ್ಣಾಃ ಅಶ್ವಾಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ. ಮರುತ್ತುಗಳು ಚಿತ್ರವರ್ಣವುಳ್ಳ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವರೆಂದೂ, ಅನವಭ್ರಾಧಸಃ—ನ ವಿದ್ಯತೇ ಅವಭ್ರಂಶೋ ಯಸ್ಯ ತದನವಭ್ರಂ | ಅನವಭ್ರಂ ರಾಧೋ ಧನಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ | (ಕಡಿಮೆಯಾಗುವಿಕೆ) ನ್ಯೂನತೆಯು ಅವಭ್ರಂಶಪದದಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ನ್ಯೂನತೆಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದು ಅನವಭ್ರವಾಗಿರುವುದು. ಅನವಭ್ರಷ್ಟಧನಾಃ, ಸಂಪೂರ್ಣಧನಾಃ | ನ್ಯೂನತೆಯನ್ನು ಹೊಂದದೆ ಇರುವ ಧನವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರು ಅಂದರೆ—ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಆಹ್ವಯವಾದ ಧನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವಿದಧೇಷು—ವಿದಂತ್ಯಸ್ಥಿ ಕರ್ಮಜಾತಮಧ್ಯಾರ್ಯಾದಯಃ ಇತಿ ವಿದಧೋ ಯಜ್ಞಃ | ಅಧ್ಯಯುರ್ವೇ ನೊದಲಾದವರು ಅವಶ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಸನ್ನಿವೇಶವು ಯಜ್ಞವಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ವಿದಧ ಎಂಬ ಪದವು ಯಜ್ಞವಾಚಿಯಾಗಿರುವುದೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಮರುತ್ತುಗಳು ಧೀರಶಬ್ದವಾಚ್ಯರಾದ ಕರ್ಮಾಭಿಜ್ಞರಾಗಿರುವರೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಉದ್ದೇಶಮಾಡಿ ಕೊಂಡು ಯಜಮಾನರು ಆಚರಿಸುವ ಆಯಾಯ ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ಆಗಮಿಸುವರೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಗಣಂಗಳಂ—ಗಣ ಸಂಖ್ಯಾನೇ. ಧಾತು. ನಂದಿಗ್ರಹಪಚಾದಿಭ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯವೀಪ್ಸಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿವರ್ಚನ ಬರುತ್ತದೆ. ಪರದ ಆಮ್ರೇಡಿತ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳರೂಪವು ಅನುದಾತ್ತಂಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಶಸ್ತಿಭಿಃ—ಭಾ ದೀಪ್ತೌ. ಧಾತು. ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಸರವಾದಾಗ ಧಾತುವಿನ ಅನುನಾಸಿಕಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸವಾದಾಗ ನೆಇ ಸುಭ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಭಾಮಂ—ಭಾ ದೀಪ್ತೌ. ಧಾತು. ಅರ್ತಿಸ್ತುಸು—(ವಿ. ಸೂ. ೧-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಓಜಃ—ಉಬ್ಜ ಆರ್ಜವೇ. ಧಾತು. ಉಬ್ಜೇರ್ಜಲೇ ಬಲೋಪೇಶ್ಚ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದರೊಡನೆ ಧಾತುವಿನ ಬಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಉರ್ಜ+ಅಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಪುಗಂತೆ-ಲಘೂಪದಸ್ಯಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಈಮಹೇ—ಈ ಕಾಂತ್ಯಾದಿಮು. ಧಾತು. ಲಟ್ ಉತ್ತಮವುರುಪ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನವಭ್ರಾಧಸಃ—ನ ವಿದ್ಯತೇ ಅನವಭ್ರಂಶಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಅನವಭ್ರಂ. ನ ಇಹ ಸುಭ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನವಭ್ರಂ ರಾಧಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅನವಭ್ರ-ರಾಧಸಃ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗಂತಾರಃ—ಗಮಾಲ್ಯ ಗತೌ. ಧಾತು. ತಾಚ್ಛೇಲ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತೃನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ ಪರಸವರ್ಣ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿದಥೇಷು—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ರುದಿವಿವಿಭ್ಯಾಂ ಕಿತ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೩೯೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಥ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ವ ಅತೀಶಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧೇಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿದಂತಿ ಆಸ್ತೀನ್ ಕರ್ಮಜಾತಂ ಅಧ್ವರ್ಯಾದಯಃ ಇತಿ ವಿದಥಃ ಯಜ್ಞಃ (ಅಧ್ವರ್ಯು ಮುಂತಾದವರು ಇದರಲ್ಲಿ ಮಾಡತಕ್ಕ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ.) ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಗ್ನಿರಸ್ಮಿ ಜನ್ಮನಾ ಜಾತನೇದಾ ಘೃತಂ ಮೇ ಚಕ್ಷುರಮೃತಂ ಮ ಆಸನ್ |

ಅರ್ಕಸ್ತ್ರಿಧಾತು ರಜಸೋ ವಿನಾನೋಜಸ್ರೋ ಘರ್ಮೋ ಹವಿರಸ್ಮಿ ನಾಮ || ೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನಿಃ | ಅಸ್ಮಿ | ಜನ್ಮನಾ | ಜಾತನೇದಾಃ | ಘೃತಂ | ಮೇ | ಚಕ್ಷುಃ | ಅಮೃತಂ | ಮೇ | ಆಸನ್ |

ಅರ್ಕಃ | ತ್ರಿಧಾತುಃ | ರಜಸಃ | ವಿನಾನಾಃ | ಅಜಸ್ರಃ | ಘರ್ಮಃ | ಹವಿಃ | ಅಸ್ಮಿ | ನಾಮ || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕೃತಪರತತ್ತ್ವರೂಪೋಽಗ್ನಿರ್ದ್ವೈಜೇನ ಸ್ವಾತ್ಮನಃ ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವಾನುಭವಮಾವಿಷ್ಟರೋತಿ | ಹೇ ಕುಶಿಕಾಃ | ಭೋಕ್ತೃಭೋಗ್ಯಭಾವೇನ ದ್ವಿವಿಧಂ ಹೀದಂ ಸರ್ವಂ ಜಗತ್ | ಏತಾವದ್ವಾ ಇದಮನ್ನಂ ಚೈವಾನ್ನಾದಶ್ಚ ಸೋಮ ಏವಾನ್ನಮಗ್ನಿರನ್ನಾದ ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ತತ್ರ ಸಕಲಭೋಕ್ತೃವರ್ಗರೂಪೇಣಾ-ನ್ನಾದೋಽಗ್ನಿಃ | ಸ ಚಾಗ್ನಿನಾಯ್ವಾದಿತ್ಯಭೇದೇನ ತ್ರೇಧಾ ಭೂತ್ವಾ ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷದ್ಯುಲೋಕಾನಧಿ-ತಿಷ್ಠತಿ | ತದುತ್ತಂ ವಾಜಸನೇಯಕೇ | ಸ ತ್ರೇಧಾತ್ಮಾನಂ ವ್ಯಭಜತ | ಅದಿತ್ಯಂ ತೃತೀಯಂ ವಾಯುಂ ತೃತೀಯಮಿತಿ | ತತ್ರ ಸೋಽಗ್ನಿರಹಂ ಜನ್ಮನೈವ ಜಾತನೇದಾ ಅಸ್ಮಿ | ಶ್ರವಣಮನನಾದಿಸಾಧನನಿರಪೇ-ಕ್ಷೇಣ ಸ್ವಭಾವತ ಏವ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕೃತಪರತತ್ತ್ವಸ್ವರೂಪೋಽಸ್ಮಿ | ಘೃತಂ ಮೇ ಚಕ್ಷುಃ | ಯದೇತದ್ವಿಶ್ವಸ್ಯ ವಿಭಾಸಕಂ ಮಮ ಸ್ವಭಾವಭೂತವ್ರತಾಶಾತ್ಮಕಂ ಚಕ್ಷುಸ್ತದ್ಭೃತಂ | ಇದಾನೀಮತ್ಕೃಂತಂ ದೀಪ್ತಂ | ಯದೇತದಮೃತಂ ಕರ್ಮಫಲಂ ದಿವ್ಯಾದಿವ್ಯವಿವಿಧವಿಷಯೋಪಭೋಗಾತ್ಮಕಂ ತನ್ನೇ ಮಮಾಸನ್ | ಆಸ್ಯೇ ವರ್ತತೇ | ಸಕಲಭೋಕ್ತೃವರ್ಗಾತ್ಮನಾ ಸ್ವಯಮೇವಾವಸ್ಥಾನಾತ್ | ಏವಂ ಸ್ವಾತ್ಮನಃ ಪೃಥಿವ್ಯ-

ಧಿಷ್ಠಾತ್ಯರೂಪತಾಮುಭಿಧಾಯಿ ನಾಯ್ವಾತ್ಮನಾಂತರಿಕ್ಷಾಧಿಷ್ಠಾತ್ಯತಾಮಾಹ | ಅಕೋರ್ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟ್ವಾ
ಪ್ರಾಣಃ | ಸೋರ್ಚನ್ನ ಚರತ್ಸ್ಯಾರ್ಚತ ಆಪೋರ್ಜಾಯಂತಾರ್ಚತೇ ವೈ ಮೇ ಕಮಭೂದಿತಿ ತದೇವಾ-
ರ್ಕಸ್ಯಾರ್ಕತ್ವಂ | ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೦-೬-೫ | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ಸ ಪ್ರಾಣೋರ್ವಹಂ ತ್ರಿಧಾತುಃ | ತ್ರೇಧಾತ್ಮಾನಂ
ವಿಭಜ್ಯ ತತ್ರ ನಾಯ್ವಾತ್ಮನಾ ರಜಸೋರ್ವಹಂತರಿಕ್ಷಸ್ಯ ವಿಮಾನೋ ವಿಮಾತಾಧಿಷ್ಠಾತಾಸ್ಮಿ | ತಥಾದಿತ್ಯರೂ-
ಪೇಣ ದ್ಯುಲೋಕಾಧಿಷ್ಠಾತ್ಯತಾಮಾಹ | ಅಜಸ್ಮೋ ಘರ್ಮ ಇತಿ | ಅಜಸ್ಮೋರ್ವಹಂತರಿಕ್ಷೋ ಘರ್ಮಃ
ಪ್ರಕಾಶಾತ್ಮಾ ದ್ಯುಲೋಕಾಧಿಷ್ಠಾತಾದಿತ್ಯೋರ್ವಹಂತಮಸ್ಮಿ | ಏವಂ ಭೋಕ್ತೃರೂಪಮಾತ್ಮನೋರ್ವಹಂ-
ಸಂಧಾಯ ಭೋಗ್ಯರೂಪತಾಮಸ್ಯನುಸಂಧತೇ | ಯದ್ಧವಿಭೋಗ್ಯಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮಸ್ತಿ ತದಸ್ಯಹಮೇ-
ವಾಸ್ಮಿ | ಯದ್ವಾ | ಅಹಮಗ್ನಿರಸ್ಮಿ | ದೇವಾನಾಂ ಹವಿಸ್ಪ್ರಾಪಣಾದಂಗನಾದಿಗುಣಯುಕ್ತೋರ್ವಹಂತಮಸ್ಮಿ | ಕಿಂಚಿ
ಜನ್ಮನೋತ್ಪತ್ತಾ ಜಾತವೇದಾ ಜಾತಪ್ರಜ್ಞೋರ್ವಹಂತಮಸ್ಮಿ | ಉತ್ಪತ್ತಿಕ್ಷಣ ಏವ ಸರ್ವಜ್ಞೋರ್ವಹಂತಮಸ್ಮಿ |
ಅಥನಾ ಜಾತಂ ಸರ್ವಂ ಸ್ಮಾತ್ಮರೂಪತಯಾ ವೇತ್ತೀತಿ ಜಾತವೇದಾಃ | ಸರ್ವಾತ್ಮಕ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ತ್ವ-
ಮಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಘೃತಂ ಮೇ ಚಕ್ಷುಃ | ಯದೇತದ್ಭೃತಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮಸ್ತಿ ತನ್ನೇ ಚಕ್ಷುಃ ಸ್ಥಾನೀಯಂ |
ಯಥಾ ಲೋಕೇ ಚಕ್ಷುರ್ಭಾಸಕಂ ಏವಂ ಘೃತಂ ಮಯಿ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತಂ ಜ್ವಾಲಾಮುತ್ಪಾದಯಂತಮ
ಭಾಸಕಂ | ಅಮೃತಂ ಪ್ರಭಾರೂಪಂ ಯದಮೃತಮವಿನಾಶಿ ಜ್ಯೋತಿರ್ಮೇ ಮಮಾಸನ್ | ಆಸ್ಯೇ
ವರ್ತತೇ | ತ್ರಿಧಾತುಃ ಪ್ರಾಣಾಪಾನನ್ಯಾನಾತ್ಮನಾ ತ್ರಿಧಾ ವರ್ತಮಾನೋರ್ವಹಂತೇರ್ವಹಂತೇರ್ವಹಂತೇ
ಪ್ರಾಣೋರ್ವಹಂತಮಸ್ಮಿ | ಸೋರ್ವಹಂತಮೇವಾಸ್ಮಿ | ತಥಾ ಚ ರಜಸೋರ್ವಹಂತರಿಕ್ಷಸ್ಯ ವಿಮಾನೋ ವಿಶೇಷೇಣ ಮಾತಾ
ಪರಿಚ್ಛೇತ್ತಾ ನಾಯುಶ್ವಾಹಂತಮಸ್ಮಿ | ಕಿಂಚಿ | ಅಜಸ್ಮೋ ಘರ್ಮೋ ನೈರಂತರ್ಯೇಣ ಸಂತಾಪಕಾರೀ
ಸೂರ್ಯಶ್ವಾಹಂತಮಸ್ಮಿ | ಕಿಂ ಬಹುನಾ ಅಜ್ಯಪುರೋಡಾಶಾದಿರೂಪಂ ಯದೇತದ್ಧವಿರಸ್ಮಿ ತದುಪಲಕ್ಷಿತಂ
ಸರ್ವಮಸ್ಯಹಂತಮಸ್ಮಿ | ಸರ್ವಂ ಖಲ್ವಿದಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ನಾಮಶಬ್ದಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ | ತದನೇನಾಗ್ನೇಃ
ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವಪ್ರತಿಪಾದನೇನ ಪರಬ್ರಹ್ಮತ್ವಮುಕ್ತಂ ಭವತಿ || ಚಕ್ಷುಃ | ಚಕ್ಷಿಜ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ |
ಉಸಿನ್ನಿತ್ಯನುವೃತ್ತಾ ಚಕ್ಷೇಃ ಶಿಚ್ಚೇತ್ಯುಸಿನ್ | ಶಿದ್ಧದ್ವಾನಾತ್ ಖ್ಯಾತಾದೇಶಾಭಾವಃ | ನಿತ್ಸೇರಃ |
ಆಸನ್ | ಆಸ್ಯಶಬ್ದಸ್ಯ ಪದ್ಧನ್ನೋಮಾಸಿತ್ಯಾದಿನಾ ಆಸನಾದೇಶಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾ
ಲುಕ್ | ವಿಮಾನಃ | ಮಾಜ್ ಮಾನೇ | ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ಕರ್ತರಿ ಲ್ಯುಟ್ | ಲಿತ್ಸೇರಃ |
ಅಜಸ್ರಃ | ಜಸು ಮೋಕ್ಷಣೇ | ನೌಪೂರ್ವಃ | ನಮಿಕಂಪಿಸ್ತ್ಯಜಸಕಮಹಿಂಸದೀಪೋ ರಃ | ಪಾ.
೩-೨-೧೬೭ | ಇತಿ ತಾಚ್ಛೀಲಿಕೋ ರಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನೌಪೂರ್ವೋ ಜಸಿರ್ನೈರಂತರ್ಯೇ ವರ್ತತೇ |
ನೌಪೂರಃ | ಜಸ ಉಪಕ್ಷಯೇ ವಾ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನಿಃ—ಅಗ್ನಿಯೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ನಾನು | ಜನ್ಮನಾ—ನನ್ನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಸ್ವರೂಪದಿಂದಲೇ |
ಜಾತವೇದಾಃ—ಸಕಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದವನಾಗಿ | ಅಸ್ಮಿ—ಅಗಿದ್ದೇನೆ | ಘೃತಂ—ಘೃತವೇ | ಮೇ—ನನ್ನ |
ಚಕ್ಷುಃ—ಪ್ರಕಾಶಾತ್ಮಕವಾದ ಕಣ್ಣಾಗಿದೆ | ಅಮೃತಂ—ಅಮೃತವು | ಮೇ—ನನ್ನ | ಆಸನ್—ವದನದಲ್ಲಿದೆ |
ತ್ರಿಧಾತುಃ—ನಾಯುರೂಪದಲ್ಲಿ (ಪ್ರಾಣ, ಅಪಾನ, ವ್ಯಾನ ಎಂದು) ಮೂರು ಭಾಗವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ | ಅರ್ಕಃ—
ಪ್ರಾಣವೇ ನಾನಾಗಿದ್ದೇನೆ | ರಜಸಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷದ | ವಿಮಾನಃ—ಅಧಿಷ್ಠಾತ್ಯವೂ ಆಗಿದ್ದೇನೆ | ಅಜಸ್ರಃ—ಕ್ಷಯ

ರಹಿತನೂ | ಘರ್ಮಃ—ಪ್ರಕಾಶಾತ್ಮನೂ ಆದ ಆದಿತ್ಯನು ನನ್ನ ರೂಪಾಂತರವು ಮತ್ತು | ಹವಿಃ ಅಸ್ಮಿ ನಾಮ—
ಭೋಗಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಹವಿಸ್ಸು ನಾನೇ ಆಗಿದ್ದೇನೆಯಲ್ಲವೇ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅಗ್ನಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ನಾನು ನನ್ನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಸ್ವರೂಪದಿಂದಲೇ ಸಕಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದವನಾಗಿದ್ದೇನೆ. ಘೃತವೇ ನನ್ನ ಪ್ರಕಾಶಾತ್ಮಕವಾದ ಕಣ್ಣು. ಆಮೃತವು ನನ್ನ ಮುಖದಲ್ಲಿದೆ. ವಾಯುರೂಪದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಭಾಗವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಾಣವೂ ನಾನೇ. ನಾನು ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಅಧಿಷ್ಠಾತ್ಯವೂ ಆಗಿದ್ದೇನೆ. ಕ್ಷಯ ರಹಿತನೂ, ಪ್ರಕಾಶಾತ್ಮನೂ ಆದ ಆದಿತ್ಯನು ನನ್ನ ರೂಪಾಂತರವು ಮತ್ತು ಭೋಗಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಹವಿಸ್ಸು ನಾನೇ ಆಗಿದ್ದೇನೆ.

English Translation

I, Agni, am by birth endowed with knowledge of all that exists : clarified butter is my eye : ambrosia is my mouth : I am the living breath of three-fold nature, the measure of the firmament, eternal warmth : I am also the oblation.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸಾಯಣರು ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಅರ್ಥವನ್ನು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಪರತತ್ವಾತ್ಮಭಾವದಿಂದ ಇರುವನೆಂದೂ, ಭೋಕ್ತೃಭೋಗ್ಯರೂಪದಿಂದ ಪೃಥಿವೀ ಅಂತರಿಕ್ಷದ್ಯುಲೋಕಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಇರುವನೆಂದೂ ವಿವರಿಸಿ, ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಸರ್ವಾತ್ಮಭಾವವೂ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು—

ಕುಶಿಕಗೋತ್ರೋತ್ಪನ್ನ ರಾವ ಋಷಿಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ತುತನಾಗಿ ತನ್ನ ಪರತತ್ವಾನುಭವವನ್ನು ಅಹಮಸ್ಮಿ ಜನ್ಮನಾ ಜಾತವೇದಾಃ ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದಲೂ, ತ್ರಿಭಿಃ ಪವಿತ್ರೈಃ ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದಲೂ ತಾನೇ ವಿವರಿಸಿರುವನು ಎಂದು ವಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕೃತಪರತತ್ವರೂಪಃ ಅಗ್ನಿಃ ದ್ವೈಚೇನ ಸ್ವಾತ್ಮನಃ ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವಾನುಭವಮಾವಿಷ್ಕರೋತಿ ಅಗ್ನಿಯು ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಮಾಡಿ ಅದರಿಂದ ತನಗೆ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಸರ್ವಾತ್ಮಸ್ಥಿತಿ ಯನ್ನು ಎರಡು ಋಕ್ಕುಗಳಿಂದ ವಿಶದಮಾಡಿದ್ದಾನೆ.

ಭೋಕ್ತೃಭೋಗ್ಯಭಾವೇನ ದ್ವಿವಿಧಂ ಹಿ ಇದಂ ಜಗತ್ | ಏತಾವದ್ವಾ ಇದಮನ್ಯಂ ಚೈವಾನ್ಯಾದಶ್ಚ ಸೋಮ ಏವಾನ್ಯಮಗ್ನಿರನ್ನಾಡಃ (ಬೃ. ಉ. ೧-೪-೬) ತತ್ರ ಸಕಲ ಭೋಕ್ತೃವರ್ಗ ರೂಪೇಣಾನ್ನಾದೋಗ್ನಿಃ | ಸ ಚ ಅಗ್ನಿವಾಯಾದಿತ್ಯಭೇದೇನ ತ್ರೇಧಾ ಭೂತ್ವಾ ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷದ್ಯುಲೋಕಾನಧಿತಿಷ್ಠತಿ | ಸ ತ್ರೇಧಾ ಆತ್ಮಾನಂ ವ್ಯಭಜತ | ಆದಿತ್ಯಂ ತೃತೀಯಂ ವಾಯುಂ ತೃತೀಯಂ ಇತಿ. (ಬೃ. ಉ. ೧-೨-೩).

ಈ ಪ್ರಪಂಚವು ಭೋಕ್ತೃರೂಪದಿಂದಲೂ, ಭೋಗ್ಯರೂಪದಿಂದಲೂ, ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಇರುವುದು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅನ್ನ, ಅನ್ನವನ್ನು ಭೋಜನಮಾಡುವವನು ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿರುವ ಈ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಸೋಮವೇ ಅನ್ನವೆಂದೂ, ಅಗ್ನಿಯು ಅನ್ನವನ್ನು ಭೋಜನಮಾಡುವವನೆಂದೂ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಭೋಕ್ತೃವಾಗಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು ಅಗ್ನಿ ವಾಯು ಆದಿತ್ಯರೆಂಬ ಮೂರು (ವಿಧದಿಂದ) ವಿಧವಾದ ರೂಪದಿಂದ ಪೃಥಿವೀ ಅಂತರಿಕ್ಷದ್ವ್ಯಲೋಕವೆಂಬ ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವನೆಂದು ಅದಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾದ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ಉದಹರಿಸಿದೆ.

ಅಹಮಸ್ಮಿ ಜನ್ಮನಾ ಜಾತವೇದಾಃ—ಶ್ರವಣಮನನಾದಿಸಾಧನನಿರಪೇಕ್ಷೇಣ ಸ್ವಭಾವತಃ ಏವ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರತಪರತತ್ತ್ವರೂಪಃ ಅಸ್ಮಿ | ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಜಾತವೇದಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಜಾತವಾದ ಪರತತ್ತ್ವ-ರೂಪವುಳ್ಳವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ತತ್ತ್ವಸ್ವರೂಪವು ಜ್ಞಾತವಾಗಲು ಉಪನಿಷದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಶ್ರವಣಮಾಡುವುದು, ಶ್ರವಣಮಾಡಿದುದನ್ನು ಮನನಮಾಡುವುದು (ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡುವುದು) ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಸರ್ವದಾ ಆ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಧ್ಯಾನಮಾಡುವುದು ಎಂಬ ಸಾಧನಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಆದರೆ ಅಗ್ನಿಯು ಈ ವಿಧವಾದ ಪರತತ್ತ್ವಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಸಾಧನಗಳ ಸಹಾಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ ಪರತತ್ತ್ವವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿದು, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇರುವನೆಂದು ಆ ಅನುಭವವನ್ನು ಅಹಮಸ್ಮಿ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಘೃತಂ ಮೇ ಚಕ್ಷುಃ—ವಿಶ್ವಸ್ಯ ವಿಭಾಸಕಂ ಮಮ ಸ್ವಭಾವಭೂತಪ್ರಕಾಶಾತ್ಮಕಂ ಚಕ್ಷುಸ್ತದ್ ಘೃತಂ ಇದಾನೀಂ ತತ್ ಅತ್ಯಂತಂ ದೀಪ್ತಂ | ಘೃತಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೪) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಚಕ್ಷುಶಬ್ದವು ಚಕ್ಷುಃ ಖ್ಯಾತೇರ್ವಾ ಚಷ್ಟೇರ್ವಾ (ನಿ. ೪-೩) ಪ್ರಕಟಮಾಡು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಖ್ಯಾತವಿಧವೆಂದಿಲ್ಲದಿರಲಾಗಿ, ಅಥವಾ ದರ್ಶನಾರ್ಥಕವಾದ ಚಕ್ಷುಃ ಧಾತುವಿನಿಂದಲಾಗಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವ ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವಭಾವರೂಪವಾದ ತನ್ನನ್ನೂ ಇತರವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಇರುವ ಸ್ವರೂಪವು (ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿಸ್ವರೂಪವು) ನಿರತಿಶಯವಾದ ಪ್ರಕಾಶರೂಪದಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವುದು. ಈ ಸ್ವರೂಪದಿಂದಲೇ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ದ್ಯುಲೋಕಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ಅಗ್ನಿಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಹಿಂದಿನವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳಿ ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸನ್ಯಾತ್ರರೂಪದಿಂದ ಇರುವಿಕೆಯು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಅಮೃತಂ ಮ ಆಸೌ—ಅಮೃತಶಬ್ದವು ನಿರುಕ್ತಕಾರರಿಂದ ಮರಣಧರ್ಮರಹಿತಂ ಎಂದು (ನಿ. ೨-೨೦) ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ದಿವ್ಯಾದಿವ್ಯವಿವಿಧವಿಷಯೋಪ-ಭೋಗಾತ್ಮಕಂ ಕರ್ಮಫಲಂ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸಬಹುದಾದ ಅಥವಾ ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸಬಹುದಾದ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಆಯಾಯ ಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದ ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ಅನುಭವಗೋಚರವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಆಯಾಯ ಕರ್ಮಫಲವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ, ಈ ವಿಧವಾದ ಕರ್ಮಫಲಸ್ವರೂಪವೂ ಮಮ ಆಸೌ ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಅಗ್ನಿಯು ಮುಖದಿಂದಲೇ ಇರುವುದು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿ, ಅಗ್ನಿಯು ಆನಂದರೂಪದಿಂದ ಇರುವನೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಆತ್ಮನ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದರೂಪವು ಸ್ಥಾನವು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವಕಾರಣ ಅಗ್ನಿಯು ಸಕಲ ಭೋಕ್ತೃವರ್ಗಾತ್ಮನಾ ಅವಸ್ಥಾನಾತ್ ಧರ್ಮವು ಧರ್ಮಿಯನ್ನು ಹೊರತಾಗಿ ಬೇರೆಯಾಗಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಭೋಗ್ಯವಾದ ರೂಪಾಂತರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಅಗ್ನಿಯೇ ತನಗಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾದ ಭೋಕ್ತೃವಿನ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಬಹುದಾಗಿದ್ದರೂ, ತನ್ನ ಸ್ವಭಾವದ ರೂಪದಿಂದ ಸರ್ವವಿಧವಾದ ಭೋಗ್ಯವನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸಲರ್ಹವಾದ ಭೋಕ್ತೃವಿನ ರೂಪದಿಂದಲೇ ಇರುವನು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ, ಅಗ್ನಿಯು ಧರ್ಮಧರ್ಮಗಳ ತಾದಾತ್ಮ್ಯರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಪರಬ್ರಹ್ಮಭಾವವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ಅರ್ಕಃ-ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಾ ಪ್ರಾಣಃ | ಅರ್ಕಶಬ್ದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ವಜ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೧) ಉಕ್ತವಾಗಿ, ದೇವ, ಮಂತ್ರ, ಅನ್ನ, ವೃಕ್ಷ, ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೫-೪) ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡುವುದು ಪ್ರಾಣರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ವಾಯುವು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, “**ಸೋಽರ್ಚನಚ-ರತ್ತಸ್ಯಾರ್ಚಿತ ಆಪೋ ಅಜಾಯಂತ ಅರ್ಚಿತೇ ವೈ ಮೇ ಕಮಭೂದಿತಿ ತದೇವಾರ್ಕಸ್ಯ ಅರ್ಕತ್ವಂ** (ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೦-೬-೫) ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸಿರುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದೆ.

ತ್ರಿಧಾತುಃ ರಜಸೋ ವಿಮಾನಃ-ಸಃ ಪ್ರಾಣಃ ಅಹಂ ತ್ರೇಧಾ ಆತ್ಮಾನಂ ವಿಭಜ್ಯ ತತ್ರ ನಾಯ್ಷಾ-ತ್ಮನಾ ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಯ ವಿಮಾತಾ ಅಧಿಷ್ಠಾತಾ ಅಸ್ಮಿ | ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಭೋಕ್ತೃರೂಪದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ಥಿತಿಯು ಪೃಥಿವಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವುದೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ವಾಯುವಿನರೂಪದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥಿತಿಯು ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ಪ್ರಾಣರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಅಗ್ನಿಯು (ಅಗ್ನಿ ವಾಯು ಆದಿತ್ಯ) ಮೂರು ರೂಪಗಳಿಂದ ಇರುವಕಾರಣ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದುರೂಪವಾದ ವಾಯುವಿನ ರೂಪದಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಇರುವನು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ರಜಸ್ ಎಂಬ ಪದವು ನಾನಾರ್ಥಬೋಧಕವಾಗಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ರಜೋ ರಜತೇಃ ಜ್ಯೋತೀ ರಜ ಉಚ್ಯತೇ, ಉದಕಂ ರಜ ಉಚ್ಯತೇ, ಲೋಕಾ ರಜಾಂಸ್ಯುಚ್ಯಂತೇ, ಆಸ್ಯಗಹನೀ ರಜಸೀ ಉಚ್ಯತೇ, (ನಿ. ೪-೧೯) ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ವಚನದಂತೆ, ರಜಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲೋಕವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅಜಸೋ ಘರ್ಮಃ-ಅಜಸೋ ಅನುಪಕ್ಷೇಣೋ ಪ್ರಕಾಶಾತ್ಮಾ ದ್ಯುಲೋಕಾಧಿಷ್ಠಾತಾ ಆದಿ-ತ್ಯೋಽಹಮಸ್ಮಿ | ಘರ್ಮಶಬ್ದವು ಅಹರ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಯೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ (ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ) ಒಂದೇ ವಿಧವಾಗಿರುವ ಅಥವಾ ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದದೆ ಇರುವ ಪ್ರಕಾಶರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ ಆದಿತ್ಯನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಅಗ್ನಿಯು ಈ ಆದಿತ್ಯರೂಪದಿಂದಲೇ ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿರುವನು ಎಂದು ಅಗ್ನಿಗೆ ಆದಿತ್ಯರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಹವಿಃ ಅಸ್ಮಿ-ಭೋಗ್ಯಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮಸ್ಮಿ ತದಪ್ಯಹಮಸ್ಮಿ. ಹವಿಃ ಎಂಬ ಪದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೪) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಾಣವಾಯುರೂಪ, ಅಗ್ನಿಸ್ವರೂಪ, ಆದಿತ್ಯರೂಪ ಇವುಗಳು ಭೋಕ್ತೃರೂಪಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಈಗ (ಆತ್ಮನ ಭೋಕ್ತೃರೂಪ ಭೋಗ್ಯರೂಪಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವಂತೆ) ಅಗ್ನಿಯ ಭೋಗ್ಯರೂಪದ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹವಿಃ ಅಸ್ಮಿ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಭೋಕ್ತೃವಾದವನಿಗೆ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಬೇಕಾಗಿರುವ ಭೋಗ್ಯವಸ್ತುವು ಭೋಕ್ತೃರೂಪದಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವುದು ನಿಯತವಾಗಿರುವುದು. ಪರಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಪಾರಾನುಭವದಿಂದ ಇರುವ ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮಸ್ವರೂಪಾನುಭವದಲ್ಲಿ ಭೋಕ್ತೃಭೋಗ್ಯವೆಂಬ ಭೇದವು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾಗದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಆ ಅನುಭವವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಹೊಂದಿ ತಾನು ಭೋಕ್ತೃಭೋಗ್ಯರೂಪದಿಂದ ಇರುವಿಕೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ-ಸಾಯಣರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿದೆ-ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕೃತಪರಬ್ರಹ್ಮರೂಪನಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಅವನ ಸರ್ವಾತ್ಮಭಾವವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ಅಗ್ನಿರಸ್ಮಿ-ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ದೇವಾನಾಂ ಹವಿಃಪ್ರಾಪಣಾತ್ ಅಂಗನಾದಿಗುಣಯುಕ್ತೋಽಸ್ಮಿ | ಯಜಮಾನರು ಅರ್ಪಿಸಿರುವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಲಪಿಸುವಕಾರಣ ಅಂಗಾಂಗಿಭಾವರೂಪವಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ವರೂಪವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಜನ್ಮನಾ ಜಾತೇವೇದಾಃ—ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಜಾತವೇದಶಬ್ದವು ಜಾತಪ್ರಜ್ಞನೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ಕ್ಷಣದಿಂದಲೂ ಸರ್ವಜ್ಞನಾಗಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿದೆ ಅಥವಾ ಜಾತಂ ಸರ್ವಂ ಸ್ವಾತ್ಮತೆಯಾ ವೇತ್ತೀತಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾದುದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪದಿಂದಲೇ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯು ತಿಳಿದು ಇರುವನೆಂದು ಜಾತವೇದಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಅಗ್ನಿಯ ಸರ್ವಾತ್ಮಭಾವವನ್ನು ಸಹಾದನೆ ಮಾಡಿದೆ.

ಘೃತಂ ನು ಚಕ್ಷುಃ—ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಆಜ್ಯವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು ಅಗ್ನಿಗೆ ಚಕ್ಷುಸ್ಸಿನರೂಪದಿಂದ ಇರುವುದೆಂದು ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಯಥಾ ಲೋಕೇ ಚಕ್ಷುರ್ಭಾಸಕಂ ಏವಂ ಮಯಿ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತಂ ತಂ ಮಯಿ ಜ್ವಾಲಾಮುತ್ಪಾದಯನ್ ಮಮ ಭಾಸಕಂ | ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನೇತ್ರವು (ಕಣ್ಣು) ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥವನ್ನೂ ನೋಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕಟಮಾಡುವಹಾಗೆ, ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸಿದ ಘೃತವು ಜ್ವಾಲೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿ, ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವುದು ಎಂದು ಘೃತಕ್ಕೆ ಚಕ್ಷುಸ್ಸಿನ ರೂಪವನ್ನು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದೆ.

ಅಮೃತಂ ನು ಅರ್ಷಃ—ಅಮೃತಪದವು ಪ್ರಭಾರೂಪಂ ಅಪಿನಾಶಿ ಜ್ಯೋತಿಃ ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದದೆ ರೂಪವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸದೆ ಇರುವ ಪ್ರಭಾರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಜ್ಯೋತೀರೂಪವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ, ಈ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಜ್ಯೋತಿಸ್ವರೂಪವು ಅಗ್ನಿಯ ಮುಖದಲ್ಲಿರುವುದು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ತ್ರಿಧಾತುಃ ಅರ್ಕಃ ರಜಸೋ ವಿಮಾನಃ—ಪ್ರಾಣ ಅಪಾನ, ವ್ಯಾನ ಎಂಬ ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿರುವ, ಏಕವಾಯುವಿನ ಸ್ವರೂಪವೂ ಅಗ್ನಿಯೇ ಆಗಿರುವುದು. ಪೂಜ್ಯವಾದ ವಾಯುಸ್ವರೂಪವು ಅಗ್ನಿಯ ರೂಪದಿಂದಲೇ ತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವುದು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿ, ಅಗ್ನಿಗೆ ವಾಯುವಿನ ರೂಪದಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಅಜಸ್ರೋ ಘರ್ಮಃ—ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನೈರಂತರ್ಯೇಣ ಸಂತಾಪಕಾರೀ ಸೂರ್ಯಶ್ಚಾಹಮಸ್ಮಿ | ರ್ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸರ್ವರಿಗೂ ಸಂತಾಪವನ್ನು (ಸೆಕೆಯನ್ನು) ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಉಂಟುಮಾಡುವ ಸೂರ್ಯರೂಪದಲೂ ಅಗ್ನಿಯೇ ಇರುವನು ಎಂದು ಅಗ್ನಿಗೆ ಸೂರ್ಯರೂಪಾವಸ್ಥಿತಿಯು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಹವಿರಸ್ಮಿ ನಾಮ—ಈ ವಾಕ್ಯವು ಅಗ್ನಿಯು ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದಿಂದ ಇರುವನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ವರ್ಣಿಸಿ, ಆಜ್ಯಪುರೋಡಾಶಾದಿರೂಪಂ ಹವಿರಸ್ಮಿ ತದುಪಲಕ್ಷಿತಂ ಸರ್ವಮಪ್ಯಹಮಸ್ಮಿ ಆಜ್ಯ, ಪೂರೋಡಾಶ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳೂ ಮತ್ತು ಇತರ ವಿಧವಾದ ಭೋಗ್ಯವಸ್ತುಗಳೂ ಡ ಅಗ್ನಿಯ ರೂಪದಿಂದಲೇ ಇರುವುವು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇದರಿಂದ “ಸರ್ವಂ ಖಲ್ವಿದಂ ಬ್ರಹ್ಮ” (ಛಾ. ಉ. ೧೪-೧) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಸರ್ವಾತ್ಮಭಾವವೂ ಅಗ್ನಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿ, ತೇನಾಗ್ನೇಃ ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವಪ್ರತಿಪಾದನೇನ ಪರಬ್ರಹ್ಮತ್ವಂ ಉಕ್ತಂ ಭವತಿ | ಅಗ್ನಿಯು ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವವು ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮಭಾವವು ಅಗ್ನಿಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಅಥಾತ ಉರ್ಧ್ವಗತಿಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಃ ಎಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ, ಮಹಾಂತ-ಃ ತಾನ್ಮನೋಷ್ಠಗಣಃ ಪ್ರವದಂತಿ, ಮಹತ್ತ್ವಪೂರಿತವಾದ ಪರಮಾತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಋಕ್ಕುಗಳು ವರ್ಣಿಸಿರುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಆತ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಯಾ ಆತ್ಮಾನಂ ಪ್ರೋವಾಚಾಗ್ನಿರಸ್ಮಿ ಜನ್ಮನಾ ಜಾತೇವೇದಾಃ (ನಿ. ಖಂ-೪)

ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ತನಗೆ ಇರುವ ಪರಬ್ರಹ್ಮಾನುಭವವನ್ನು ಹೇಳಿರುವನು ಎಂದು ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಸ್ಮಿ—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜನ್ಮನಾ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಔಣಾದಿಕ ಮನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಕ್ಷುಃ—ಚಕ್ಷಿಜ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಉಸಿನ್ ಎಂದು ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುಪ್ರತ್ಯವಾಗುವಾಗ ಚಕ್ಷೇ ಶಿಚ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಸಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಶಿವ್ಯದ್ಭಾವವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಖ್ಯಾತಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಮೃತಂ—ನಜೋಜರಮರ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆಸನ್—ಆಸ್ಯ ಶಬ್ದ. ಇವಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮಿ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಪದ್ವನ್ನೋಮಾಸ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಸನ್ ಆದೇಶ. ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಪ್ತಮಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಜಸ್ರಃ—ಜಸು ಮೋಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ನಮಿಕಂಪಿಸ್ಮ್ಯಜಸಕಮಹಿಂಸದೀಪೋರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ರ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಜ್ ಪೂರ್ವಕವಾದ ಈ ಜಸ್ ಧಾತುವು ನೈರಂತರ್ಯ (ಸತತ) ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಜ್ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಸ ಉಪಕ್ಷಯೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೂ ಹಿಂದಿನಂತೆ ರ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದರೆ ಪೂರ್ವದಂತೇ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತ್ರಿಭಿಃ ಪವಿತ್ರೈರಪುಪೋದ್ಧೃಗ್ಕಂ ಹೃದಾ ಮತಿಂ ಜ್ಯೋತಿರನು ಪ್ರಜಾನನ್ |

ವರ್ಷಿಷ್ಠಂ ರತ್ನಮಕೃತ ಸ್ವಧಾಭಿರಾದಿದ್ವ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಪರ್ಯಪಶ್ಯತ್ || ೮ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತ್ರಿಭಿಃ | ಪವಿತ್ರೈಃ | ಅಪುಪೋತ್ | ಹಿ | ಅರ್ಕಂ | ಹೃದಾ | ಮತಿಂ | ಜ್ಯೋತಿಃ | ಅನು | ಪ್ರಜಾನನ್ |
ವರ್ಷಿಷ್ಠಂ | ರತ್ನಂ | ಅಕೃತ | ಸ್ವಧಾಭಿಃ | ಅತ್ | ಇತ್ | ದ್ವಾವಾಪೃಥಿವೀ ಇತಿ | ಪರಿ | ಅಪಶ್ಯತ್ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸರ್ವಾತ್ಮಕೋಽಗ್ನಿಹೃದಾಂತಃಕರಣವೃತ್ತಾ ಮತಿಂ ಮನನೀಯಂ ಜ್ಯೋತಿಃ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶರೂಪಂ ಪರಬ್ರಹ್ಮಾಖ್ಯಂ ತೇಜೋಽನು ಪ್ರಜಾನನ್ ಶ್ರವಣಮನನಾದಿಕ್ರಮೇಣ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಸಂಶಯವಿಪ-

ಯೋಸಭಾವನಾಬುದ್ಧಿ ನಿರಾಸೇನ ಸ್ವಾತ್ಮರೂಪತಯಾ ಜಾನಾನಃ ಸನ್ ಪವಿತ್ರೈಃ ಪಾವನೈಸ್ತ್ರಿಭಿರಗ್ನಿ-
ನಾಯುಸೂರ್ಯೈರರ್ಕಮರ್ಚನೀಯಂ ಸ್ವಾತ್ಮಾನಮಪುಪೋದ್ಧಿ | ತೇಭ್ಯೋಽಪಿ ನಿರ್ಮಲತಯಾ ಪಾವನಂ
ಪರಿಚ್ಛಿಚ್ಛೇದ ಖಲು | ಯಥಾ ದಶಾಪವಿತ್ರೇಣ ಸೋಮಂ ಪಾವಯತಿ ತದ್ವತ್ | ಏವಂ ಜಾನಾನೋಽಗ್ನಿರ್ವ-
ರ್ಷಿಷ್ಯಂ ಸ್ವಾತ್ಮಾನಮುತ್ತಮಂ ಸ್ವಧಾಭಿಃ | ಸ್ವೇನ ಲೋಕಾನ್ವಧಾತೀತಿ ಸ್ವಧಾ | ತೈರಗ್ನಿನಾಯುಸೂರ್ಯೈ-
ರತ್ನಂ ರಮಣೀಯಮಕೃತ | ಅಕಾರ್ಷೀತ್ | ಅದಿತ್ ಅನಂತರಮೇವಮಾತ್ಮನಿ ಜ್ಞಾತೇ ಸತಿ ದ್ಯಾವಾ-
ಪೃಥಿವೀ ತತ್ರ ಪರಿಕಲ್ಪಿತೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ತದುಪಲಕ್ಷಿತಂ ಸರ್ವಂ ಜಗಚ್ಚ ಪರ್ಯಪಶ್ಯತ್ | ಪರಿತಃ
ಸರ್ವತಃ ಸ್ವಾತ್ಮತಯಾದರ್ಶತ್ | ಆತ್ಮನಿ ವಿಜ್ಞಾತೇ ಸರ್ವಮಿದಂ ವಿಜ್ಞಾತಂ ಭವತೀತಿ ಶ್ರುತೇಃ ||
ಪವಿತ್ರೈಃ | ಪೂರ್ಣಾ ಪವನೇ | ಅಸ್ಮಾತ್ಕರ್ತರಿ ಚರ್ಷಿದೇವತಯೋಃ | ಪಾ. ೩-೨-೧೮೬ | ಇತಿ ದೇವ-
ತಾಯಾಮಭಿಧೇಯಾಯಾಂ ಕರ್ತರಿ ಇತ್ರಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪುನಂತೀತಿ ಪವಿತ್ರಾ ಅಗ್ನಿನಾಯುಸೂರ್ಯಾಃ |
ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಅಪುಪೋದ್ಧಿ | ಪೂರ್ಣಾ ಪವನೇ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಯಜ್ಞಲುಗಂತಸ್ಯ ರೂಪಂ | ಸಂಜ್ಞಾ-
ಪೂರ್ವಕಸ್ಯ ವಿಧೇರನಿತ್ಯತ್ವಾದಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ಗುಣಾಭಾವಃ | ಯದ್ಧಿತುಪರಂ ಛಂದಸಿ | ಪಾ. ೮-೧-೫೬ |
ಇತಿ ನ ನಿಘಾತಃ | ಅರ್ಕಂ | ಅರ್ಚ ಪೂಜಾಯಾಂ | ಕೃದಾಧಾರಾರ್ಚಕಲಿಭ್ಯಃ ಕ ಇತಿ ಕಪ್ರತ್ಯಯಃ |
ಹೃದಾ | ಹೃದಯಶಬ್ದಸ್ಯ ಪದ್ಧನ್ನೋಮಾಸಿತ್ಯಾದಿನಾ ಹೃದಾದೇಶಃ | ಮತಿಂ | ಮನಜ್ಞಾನೇ | ಮಂತ್ರೇ
ವೃಷೇಷಪಚೇತ್ಯಾದಿನಾ ಕರ್ಮಣಿ ಕ್ರಿನ್ ಉದಾತ್ತಃ | ಅಕೃತ | ಪರೋತೇರ್ಲುಚ್ಚ ಸಿಚ್ | ತಸ್ಯ
ಹ್ರಸ್ವಾದಂಗಾದಿತಿ ಲೋಪಃ | ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ | ದೇವತಾದ್ವಂದ್ವೇ ಚೇತ್ಯುಭಯಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಅಗ್ನಿಃ—ಸರ್ವಾತ್ಮನಾದ ಅಗ್ನಿಯು) | ಹೃದಾ—ಅಂತಃಕರಣವೃತ್ತಿಯಿಂದ | ಮತಿಂ—ಧ್ಯಾನಿಸಲ್ಪಡಲು
ಯೋಗ್ಯವಾದ | ಜ್ಯೋತಿಃ—ತೇಜಸ್ಸನ್ನು | ಅನುಪ್ರಜಾನನ್—ಶ್ರವಣಮನನಾದಿಸಾಧನಗಳಿಂದ ಅರ್ಥಮಾಡಿ
ಕೊಂಡು | ಪವಿತ್ರೈಃ—ಪಾವನಗಳಾದ | ತ್ರಿಭಿಃ—ಅಗ್ನಿ, ವಾಯು ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯ ಈ ಮೂರು ತತ್ತ್ವಗಳಿಂದ |
ಅರ್ಕಂ—ಪೂಜ್ಯವಾದ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು | ಅಪುಪೋದ್ಧಿ—ಶುದ್ಧಿಮಾಡಿಕೊಂಡನಲ್ಲವೇ | ವರ್ಷಿಷ್ಯಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠ
ತಮವಾದ ತನ್ನ ಆತ್ಮವನ್ನು | ಸ್ವಧಾಭಿಃ—ಲೋಕಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರತಕ್ಕ ಅಗ್ನಿ, ವಾಯು ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯರಿಂದ |
ರತ್ನಂ—ರಮಣೀಯವಾದದ್ದನ್ನಾಗಿ | ಅಕೃತ—ಮಾಡಿಕೊಂಡನು | ಅದಿತ್—ಒಡನೆಯೇ | ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ—
ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನೂ ಸಹ | ಪರೈಪಶ್ಯತ್—ತನ್ನ ರೂಪದ ವಿಷ್ಕೃತಿಯನ್ನಾಗಿಯೇ ತಿಳಿದನು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸರ್ವಾತ್ಮಕನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಅಂತಃಕರಣವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಧ್ಯಾನಿಸಲ್ಪಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಶ್ರವಣ
ಮನನಾದಿ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪಾವನಗಳಾದ ಅಗ್ನಿ, ವಾಯು ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯ ಈ ಮೂರು ತತ್ತ್ವ
ಗಳಿಂದ ಪೂಜ್ಯವಾದ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಶುದ್ಧಿಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ಲೋಕಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಧರಿಸಿರತಕ್ಕ ಅಗ್ನಿ, ವಾಯು
ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯರಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠತಮವಾದ ತನ್ನ ಆತ್ಮವನ್ನು ರಮಣೀಯವಾದದ್ದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ಒಡನೆಯೇ
ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನೂ ಸಹ ತನ್ನ ರೂಪದ ವಿಷ್ಕೃತಿಯೆಂಬುದಾಗಿಯೇ ತಿಳಿದನು.

English Translation

Agni, thoroughly comprehending the light that is to be understood

by the heart, has purified himself (by the three) purifying (forms); he has made himself most excellent treasure by (these) self-manifestations, and has thence contemplated heaven and earth.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಹೃದಾ ಮತಿಂ ಜ್ಯೋತಿರನು ಪ್ರಜಾನನ್—ಸರ್ವಾತ್ಮಕಃ ಅಗ್ನಿಃ ಅಂತಃಕರಣವೃತ್ತಾ ಮನ-
ನೀಯಂ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶರೂಪಂ ಪರಬ್ರಹ್ಮಾಖ್ಯಂ ತೇಜಃ ಶ್ರವಣಮನನಾದಿಕ್ರಮೇಣ ಸಂಶಯವಿಪರ್ಯಾಸ-
ಭಾವನಾಬುದ್ಧಿನಿರಾಸೇನ ಸ್ವಾತ್ಮರೂಪತಯಾ ಜಾನಾನಃ | ಹೃದಯವೆಂಬುವುದು ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವ
ಇಂದ್ರಿಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತರಂದ್ರಿಯವೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿ, ಐದು ಚಕ್ಷುರಾದಿಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೂ, ಐದು
ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೂ ತನ್ನ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ, ಆತ್ಮನನ್ನು ಧ್ಯಾನಮಾಡುವ ಸ್ಥಾನವಾಗಿ ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ
ಮುಖ್ಯವಾದ ಅಂಗವೆಂದು ಪರಿಗಣಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ಅಂತರಂದ್ರಿಯವು ಮನಸ್ಸು, ಬುದ್ಧಿ ಚಿತ್ತ, ಅಹಂಕಾರ, ಎಂದು
ನಾಲ್ಕುವಿಧವಾಗಿದ್ದು, ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಸಂಶಯಜ್ಞಾನವನ್ನೂ, ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ನಿಶ್ಚಯಜ್ಞಾನವನ್ನೂ, ಚಿತ್ತವೆಂಬ ಹೆಸರಿ-
ನಿಂದ ಗರ್ವವನ್ನೂ, ಅಹಂಕಾರವೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಸ್ಮೃತಿಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ಗ್ರಹಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಜ್ಞಾನೇಂ-
ದ್ರಿಯ ಮತ್ತು ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳೆರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಆಯಾಯ ಜ್ಞಾನಜನಕವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.
ಇಲ್ಲಿ ಹೃದಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅಂತಃಕರಣವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಅಂತಃಕರಣದ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಜ್ಞಾನಾಂ-
ಶವು ಬುದ್ಧಿಪರಪರ್ಯಾಯವಾದ ಮತಿಶಬ್ದದಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮತಿಯು ನಿಶ್ಚಯಜ್ಞಾನಜನಕವಾಗಿರುವುದಾದ್ದರಿಂದ,
ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಸರ್ವಾತ್ಮಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು, ತನ್ನ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಧ್ಯಾನಮಾಡಿ ತನ್ನ ನಿಜ
ಸ್ವರೂಪವಾದ ಸರ್ವದಾ ಪ್ರಕಾಶರೂಪದಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ತೇಜಸ್ಸಿನ ರೂಪವನ್ನು
ತಿಳಿಯುವನು ಎಂದೂ, ತನ್ನ ಸ್ವಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಸಂಶಯಜ್ಞಾನ
ಮತ್ತು ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಬೇರೊಂದನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವ ವಿಪರ್ಯಾಸಜ್ಞಾನಗಳನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ
ಅರ್ಥವನ್ನು ಶ್ರವಣಮಾಡಿ, ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡುವುದರಿಂದ ನಾಶಗೊಳಿಸಿ ತನ್ನ ಪರಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು
ಸ್ಥಿರಭಾವನೆಯಿಂದ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿರುವ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನೆಂದೂ ಹೇಳಿ, ಅಗ್ನಿಯು ಸರ್ವಾತ್ಮನಾಗಿರುವುದನ್ನು
ದೃಢಪಡಿಸಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಪವಿತ್ರೈಃ ತ್ರಿಭಿಃ ಅರ್ಕಂ ಅಪುಪೋದ್ಧಿ—ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಆತ್ಮಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕನಾಗಿ ತನ್ನ
ಪರಬ್ರಹ್ಮಭಾವನೆಯಿಂದ ಹೊಂದಿರುವ ಪರಬ್ರಹ್ಮರೂಪವನ್ನೇ ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿರುವನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ
ಮೂರು ರೂಪಗಳು ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ, ಇತರರಿಂದ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವಾದ, ಅಗ್ನಿ, ವಾಯು, ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯ, ಎಂಬ
ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ರೂಪಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆಯಾಗಿ, ಇವುಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ, ಪೂಜಾ-
ರ್ಹವಾದ ತನ್ನ ಪರಬ್ರಹ್ಮಭಾವದಲ್ಲಿಯೂ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವನೆಂದೂ ಇತರರಿಗೆ ಈ ವಿಧವಾದ ನಿಶ್ಚಯವು ಉಂಟಾಗುವಂತೆ
ಇರುವವನೆಂದೂ, ಪರಿಚಿಚ್ಛೇದ ಬಲು ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಭಿಃ ಪವಿತ್ರೈಃ
ಎಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನೂ ಹೇಳಿದೆ. ಯಾಗ ಮಾಡುವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೋಮವನ್ನು ಮೂರು ಪವಿತ್ರಗಳಿಂದ ಶೋಧಿಸುವ
ಹಾಗೆ ತನ್ನ ರೂಪಾಂತರಗಳಾದ ಅಗ್ನಿ, ವಾಯು ಸೂರ್ಯ ರೂಪಗಳಿಂದ ಸರ್ವವನ್ನೂ ಪರಿಶುದ್ಧಮಾಡುವನೆಂದು
ಹೋಲಿಸಿದೆ.

ವರ್ಷಿಷ್ಠಂ ಸ್ವಧಾಭಿಃ ರತ್ನಮಕೃತಂ—ಸ್ವಧಾಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಸ್ವಧೇ ಎಂದು (ನಿ. ೩-೨೨) ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಧಾ ಶಬ್ದವು ಸ್ವೇನ ಲೋಕಾ ದಧಾತೀತಿ ಸ್ವಧಾ ಎಂದು ವಿನೃತವಾಗಿ, ಲೋಕವನ್ನು ಧಾರಣಮಾಡುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಉತ್ತಮವಾದ (ಸ್ಥಾನವನ್ನು) ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅಗ್ನಿವಾಯು, ಸೂರ್ಯ, ಎಂಬ ಮೂರು ರೂಪಗಳಿಂದ ಧರಿಸಿ, ಸರ್ವರೂ ಆನಂದಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡಿ, ಲೋಕಗಳನ್ನು ಆನಂದಗೊಳಿಸುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಆದಿತ್ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಪರ್ಯಪಶ್ಯತ್—ಆದಿತ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವು ಉಂಟಾದನಂತರ, ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ತತ್ರ ಪರಿಕಲ್ಪಿತೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ತದುಪಲಕ್ಷಿತಂ ಸರ್ವಂ ಜಗತ್ ಪರಿತಃ ಸರ್ವತಃ ಸ್ವಾತ್ಮತಯಾ, ಅದರ್ಶತ್. ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ನಿಜರೂಪವಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವವನಾಗಿ, ಪರಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಕಲ್ಪಿತವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಜಗತ್ತನ್ನು ತಿಳಿದು, ಸಕಲ ಲೋಕಗಳೂ, ಮತ್ತು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಯೂ ಕೂಡ ಪರಬ್ರಹ್ಮರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಿತವಾಗಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿದನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿ, “ಆತ್ಮನಿ ವಿಜ್ಞಾತೇ ಸರ್ವಮಿದಂ ವಿಜ್ಞಾತಂ ಭವತಿ” ಆತ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾದನಂತರ ಆತ್ಮನಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವಂತೆ ಕಲ್ಪಿತವಾಗಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳ ನಿಜಸ್ವರೂಪಜ್ಞಾನವು ಉಂಟಾಗುವುದೆಂದು ಬೋಧಿಸುವ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಪವಿತ್ರೈಃ—ಪೂಜಾ ಪವನೇ ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಚರ್ಷಿದೇವತಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೨೭) ಎಂಬುವರಿಂದ ದೇವತಾರೂಪ ಅರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಇತ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅನಾದೇಶ ಪುನಂತಿ (ಪವಿತ್ರವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ) ಇತಿ ಪವಿತ್ರಾಃ ಅಗ್ನಿವಾಯುಸೂರ್ಯಾಃ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯದಾತ್ಮವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಪುಪೋತ್—ಪೂಜಾ ಪವನೇ ಧಾತು. ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಜ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಯಜ್ ಬುಗಂತದ ಮೇಲೆ ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಇಕಾರ ಲೋಪ. ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕೋನಿಧಿರನಿತ್ಯಃ ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿ ಎಂಬುದು ಪರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ಧಿತುಪರಂ ಭಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧೯೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಚಂ—ಅರ್ಚ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕೃದಾಧಾರಾರ್ಚಿಕಲಿಭ್ಯಃ ಕಃ (ಉ. ಸೂ. ೩-೩-೨೦) ಎಂಬುವರಿಂದ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹೃದಾ—ಊಡಿದಂಪದಾದಿ—(ಪಾ.ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧)ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. **ಪದ್ಮನೋಮಾಸ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೃದಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹೃದಾದೇಶ.

ಮತಿಂ—ಮನ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ಮಂತ್ರೇ ವೃಷೇಷಪಚೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಜಾನನ್—ಜ್ಞಾ ಅವಬೋಧನೇ. ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ಶ್ನಾ ವಿಕರಣ. ಜ್ಞಾ ಜನೋರ್ಜಾ-
(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಜಾದೇಶ. ಶ್ನಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೨)
ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸವಾದಾಗ
ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಕೃತ—ಡುಕೃತ್ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಚ್ಲಿಗೆ ಸಿಚಾ
ದೇಶ. ಪ್ರಸ್ತದ ಸರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವಾದಂಗಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲೋಪ.
ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗನು. ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ—ದೇವತಾ ದೇವತಾದ್ವಂದ್ವೇ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಉಭಯಪದಪ್ರಕೃತಿ
ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಪೂರ್ವಸಮರ್ಪದೀರ್ಘ.

ಅಪಶ್ಯತ್—ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತ
ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಶತಧಾರಮುತ್ಸಮಕ್ಷೀಯಮಾಣಂ ನಿಪತ್ನಿತಂ ಪಿತರಂ ವಕ್ತ್ವಾನಾಂ ।

ಮೇಳಿಂ ಮದಂತಂ ಪಿತ್ರೋರುಪಸ್ಥೇ ತಂ ರೋದಸೀ ಪಿಪೃತಂ ಸತ್ಯವಾಚಂ ॥ ೯ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಶತಧಾರಂ | ಉತ್ಸಂ | ಅಕ್ಷೀಯಮಾಣಂ | ನಿಪತ್ನಿತಂ | ಪಿತರಂ | ವಕ್ತ್ವಾನಾಂ |

ಮೇಳಿಂ | ಮದಂತಂ | ಪಿತ್ರೋಃ | ಉಪಸ್ಥೇ | ತಂ | ರೋದಸೀ ಇತಿ | ಪಿಪೃತಂ | ಸತ್ಯವಾಚಂ ॥ ೯ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯಸ್ಮಾಡುಪಾಧ್ಯಾಯಾದ್ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೋ ವೈಶ್ವಾನರಾಖ್ಯಂ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾಸೀತ್ತಮಿಮಮುಪಾ-
ಧ್ಯಾಯಮನಯರ್ಚಾ ಸ್ತೌತಿ | ಹೇ ರೋದಸೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ಶತಧಾರಮಪರಿಮಿತಜಲಧಾರಾಯು-
ಕ್ತಮಕ್ಷೀಯಮಾಣಂ ನ ಕದಾಪಿ ವಿಚ್ಛಿನ್ನಪ್ರವಾಹಮುತ್ಸಂ ಉತ್ಸಮಿವ ಶತಪ್ರವಾಹೋಪೇತಂ
ಸ್ತೋತ ಇನಾವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಕ್ಸರಣೇಸಮೇತಂ ನಿಪತ್ನಿತಂ ಮೇಧಾವಿನಂ ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರಾಭಿಜ್ಞಂ ಪಿತರಂ ಶಿ-
ಷ್ಯಾಣಾಂ ವಿದ್ಯೋಪದೇಶೇನ ಪಾಲಕಂ ವಕ್ತ್ವಾನಾಂ ವಕ್ತವ್ಯಾಣಾಂ ವೇದವಾಕ್ಯಾಣಾಂ ಮೇಳಿಂ
ಮೇಲಿಕಂ ನಾನಾಶಾಖಾಗತಾನಾಂ ವಾಕ್ಯಾನಾಮೇಕಸ್ಮಿನ್ನರ್ಥೇ ಸಂಕಲಯ್ಯ ವಕ್ತಾರಂ ಪಿತ್ರೋರ್ಧ್ಯಾ-
ವಾಪೃಥಿವ್ಯೋರುಪಸ್ಥೇ ಸಮೀಪೇ ವದಂತಂ ಜ್ಞಾನಾತಿಶಯೇನ ಹೃಷ್ಯಂತಂ ಅತ ಏವ ಸತ್ಯವಾಚಮ-
ಜ್ಞಾತಾರ್ಥಭಾವಾತ್ಪ್ರತಾಪತರಣೇ ಚ ಕಾರಣಾಭಾವಾತ್ಸತ್ಯವಾದಿನಂ | ತಮಿಮಮುಪಾಧ್ಯಾಯಂ ಪಿ-
ಪೃತಂ | ಅಪೇಕ್ಷಿತಫಲಪ್ರದಾನೇನ ಸಂಪೂರ್ಣಂ ಕುರುತಂ | ಯದ್ವಾ ಪಾಲಯಂತಂ || ಉತ್ಸಂ | ಉನ್ನೀ

ಕ್ಲೇದನೇ | ಅಸ್ಮಾದುನ್ಮೈಮಿಗುಧಿಕುಷಿಭ್ಯಃ | ಕಿತ್ | ಉ. ೩-೬೮ | ಇತಿ ಸಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಕಿತ್ವಾನ್ನ ಕಾರ-
ಲೋಪಃ | ಉನತ್ತೀತ್ಯುತ್ಸಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ವಿಸ್ತೃತಂ | ವಿಶೇಷೇಣ ಸಾತಿತಿ ವಿಸ್ತಾ-
ವಾಕ್ | ವಿಪೋ ವಾಚಿನ್ಯೋತೀತಿ ಕ್ವಿಪ್ | ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಪಿತಿತಿ ತುಕ್ | ತತ್ಪುರುಷೇ ಕೃತಿ ಬಹುಲಮಿತಿ
ಬಹುಲವಚನಾತ್ ದ್ವಿತೀಯಾಯಾ ಅಪ್ಯಲುಕ್ | ಕೃದುತ್ತರಪದಸ್ವರಃ | ವಕ್ತ್ವಾನಾಂ | ವಚಿ ಪರಿಭಾ-
ಷಣೇ | ಅಸ್ಮಾತ್ಪ್ರತ್ಯಾರ್ಥೇ ತನ್ಯೇಕೇನ್ನೇನೈತ್ಸನ ಇತಿ ತ್ವನ್ನೃತ್ಯಯಃ | ಚೋಃ ಕುರಿತಿ ಕುತ್ವಂ |
ನಿತ್ಸರಃ | ಮೇಳಿಂ | ಮಿಲಿಃ ಸಂಪರ್ಕಾರ್ಥೋ ಧಾತುಃ | ಅಸ್ಮಾದಾಜಾದಿಕ ಇಪ್ರತ್ಯಯಃ | ರೋದಸೀ |
ಅನುಂತ್ರಿತತ್ವಾನ್ನಿಘಾತಃ | ಪಿಸ್ಪತಂ | ಪ್ಸಾ ಸಾಲನಪೂರಣಯೋಃ | ಛಾಂದಸೋ ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಃ |
ಅರ್ತಿಪಿಪತ್ಯೋಶ್ಚೇತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ವಂ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ರೋದಸೀ—ಎಲೈ ದ್ವಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೇ | ಶತಧಾರಂ—ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಜಲಧಾರೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ |
ಅಕ್ಷೀಯಮಾಣಂ—ಕ್ಷಯರಹಿತನೂ | ಉತ್ಸಂ—ಅನುಸ್ಮೃತವಾದ ಪ್ರವಾಹವುಳ್ಳವನೂ | ವಿಸ್ತೃತಂ—ಮೇಧಾ-
ವಿಯೂ | ಪಿತರಂ—ಶಿಷ್ಯರಪಾಲಕನೂ | ವಕ್ತ್ವಾನಾಂ—ವೇದವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ | ಮೇಳಿಂ—ಸಮನ್ವಯವನ್ನು
ತೋರಿಸಿ ಐಕ್ಯತೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವವನೂ | ಪಿತ್ರೋಃ—ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಪಿತೃಗಳಾದ ದ್ವಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ |
ಉಪಸ್ಥೇ—ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ | ಮದಂತಂ—(ಅತಿಶಯವಾದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ) ಹರ್ಷಿಸುವವನೂ | ಸತ್ಯವಾಚಂ—ಸತ್ಯ-
ವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕವನೂ ಆದ | ತಂ—ಈ ಉಪಾಧ್ಯಾಯನನ್ನು (ಋಷಿಯನ್ನು) | ಪಿಸ್ಪತಂ—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತೃಪ್ತಿ-
ಗೊಳಿಸಿರಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ದ್ವಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೇ, ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಜಲಧಾರೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ, ಕ್ಷಯರಹಿತನೂ, ಅನುಸ್ಮೃತ-
ವಾದ ಪ್ರವಾಹವುಳ್ಳವನೂ, ಮೇಧಾವಿಯೂ, ಶಿಷ್ಯರ ಪಾಲಕನೂ, ವೇದವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ತೋರಿ ಐಕ್ಯತೆ-
ಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವವನೂ, ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಪಿತೃಗಳಾದ ದ್ವಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವಾದ ಜ್ಞಾನ-
ದಿಂದ ಹರ್ಷಿಸುವವನೂ, ಸತ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕವನೂ ಆದ ಈ ಋಷಿಯನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸಿರಿ.

English translation

Heaven and earth be kind to that sage who is as it were a many-
channelled and inexhaustible stream (of knowledge); the parent (of his
disciples), the collater of holy texts, rejoicing on the lap of his parents, whose
words are truth.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ವಿಶ್ವಮಿತ್ರಋಷಿಯು ವೈಶ್ವಾನರನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವ ಅಗ್ನಿಯ ಪರಬ್ರಹ್ಮರೂಪವನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಲು ಉಪದೇಶಮಾಡಿದ ಗುರುವನ್ನು ಈ ಋಕ್ಕಿನಿಂದ ಸ್ತುತಿಸುವುದರಿಂದ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ದ್ವಿತೀಯಾಂತಪದಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪಿತರಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಶತಧಾರಂ ಅಕ್ಷೀಯಮಾಣಂ ಉತ್ಪಂ—ಉತ್ಪ ಶಬ್ದವು ಕೂಪನಾನುಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಉತ್ಪ ಉತ್ಪರಣಾದ್ವೀತ್ಯಾದನಾದ್ವಾ ಉತ್ಪಂಧನಾದ್ವಾ ಉನತ್ತೇರ್ವಾ (ನಿ. ೧೦-೧೦) ಕ್ಲೇದನಾರ್ಥಕವಾದ ಉಂತ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವ ಉತ್ಪ ಶಬ್ದವು ಉತ್ಪರಣ, ಉತ್ಪಾದನ, ಉತ್ಪಂಧನ, ಎಂದರೆ ಮೇಲುಮುಖವಾಗಿ ಉಕ್ಕುವುದು, ಹರಿಯುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು—

ಅಶ್ವಾಸ್ಯಮವತಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿರ್ಮಧುಧಾರಮಭಿ ಯನೋಜಸಾತ್ಯಣತ್ |

ತಮೇವ ವಿಶ್ವೇ ಸಪಿರೇ ಸ್ವದ್ಯಶೋ ಬಹು ಸಾಕಂ ಸಿಸಿಚುರುತ್ಸಮುದ್ರಿಣಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೨೪-೪).

ಇಲ್ಲಿ ಉತ್ಪಂ ಮೇಘಂ ಎಂದು ಉತ್ಪಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಘವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸಾಯಣರು ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ ಉತ್ಪಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉತ್ಪಮಿನ ಎಂದು ಉಪ್ಪೋಷಮವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಋಷಿಯ ಗುರುವು ಸತತಪ್ರವಾಹೋಪೇತಂ ಸ್ತೋತ ಇವ ಅವಿ ಚಿನ್ನವಾಕ್ಸರಣೀಸಮೇತಂ. ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಉದಕಗಳ ಧಾರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ, ಯಾವಾಗಲೂ (ನಿಲ್ಲದಿರುವ) ನಶಿಸದೆ ಇರುವ, ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಹರಿಯುವ, ಪ್ರವಾಹವುಳ್ಳ ಉದಕಗಳಹಾಗೆ, ಸರ್ವದಾ ನಿಲ್ಲದೆ ಇರುವ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು (ಪ್ರಸರಣಿಯಿಂದ) ಉಚ್ಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ಪ್ರಭಾವವುಳ್ಳವನೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಪ್ರಂ ಪಿತರಂ—ಮೇಧಾವಿನಾನುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಪ್ರಶಬ್ದವು ನಿರುಕ್ತಕಾರರಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆಯಾಗಿ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಗುರುವು ಎಲ್ಲಾಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಿಪುಣನಾಗಿರುವನೆಂದೂ, ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ವಿದ್ಯೋಪದೇಶಮಾಡುವುದರಿಂದ ತಂದೆಯು ರಕ್ಷಿಸುವಂತೆ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವನೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ವಕ್ತ್ವಾನಾಂ ಮೇಳಿಂ—ವಕ್ತವ್ಯಾನಾಂ ವೇದವಾಕ್ಯಾನಾಂ ನಾನಾಶಾಖಾಗತಾನಾಂ ವಾಕ್ಯಾನಾ ಮೇಳಿಸ್ಥಿನ್ನರ್ಥೇ ಸಂಕಲಯ್ಯ ವಕ್ತಾರಂ—ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಋಷಿಯ ಗುರುವು ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಅನೇಕವಾದ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾದ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿರುವ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಅವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಒಂದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ತಾತ್ಪರ್ಯವುಳ್ಳವುಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವೇದವಾಕ್ಯಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಬೋಧಿಸುವನು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಪಿತ್ರೋಃ ಉಸಸ್ಥೇ ಮದಂತಂ—ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೋಃ ಸಮೀಪೇ ಜ್ಞಾನಾತಿಶಯೇನ ಹೃಷ್ಯಂತಂ. ಇಲ್ಲಿ ಪಿತೃಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಪ್ರಭೂತವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಆ ಜ್ಞಾನದ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ (ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ) ಆನಂದದಿಂದ ಇರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಸತ್ಯವಾಚಂ—ಅಜ್ಞಾತಾರ್ಥಭಾವಾತ್ ಸರಪ್ರತಾರಣೇ ಚ ಕಾರಣಾಭಾವಾತ್ ಸತ್ಯವಾಚಂ—ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಇರುವುದರಿಂದಲೂ, ಇನ್ನೊಬ್ಬರನ್ನು ಮೋಸಪಡಿಸುವುದರ ಉದ್ದೇಶವು ಇಲ್ಲದಿರುವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ನಿಜವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಈ ರೀತಿಯಾದ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ ಗುರುವನ್ನು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಫಲವನ್ನು ಗುರುವಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದರಿಂದ ಗುರುವಿನ ಇಷ್ಟವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲಿ, ಅಥವಾ ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದು ಆಶಂಸನೆಯು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಉತ್ಸಂ—ಉಂದೀ ಕ್ಲೇದನೇ, ಧಾತು. ಉಂದ್ಯಮಿಗುಧಿ ಕುಷಿಭ್ಯಃಕಿತ್ (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಿತ್ವ ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅನಿದಿತಾಂ ಹಲಉ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ವಿನ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಉನತ್ತಿ ಇತಿ ಉತ್ಸಃ. ವೃತ್ಯಯದಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಕ್ಷೀಯಮಾಣಂ—ಪ್ಲೆ, ಕ್ಷಯೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣ್ಯಲ್ಲಿ ಲಟ್. ಅದಕ್ಕೆ ಶಾನಚಾದೇಶ. ಯಕ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ನಚ್ ತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಸ್ಥಿತಂ—ವಿಶೇಷೇಣ ಪಾತಿತಿ ವಿಪಾ ವಾಕ್. ವಿಪೋ ವಾಚಸ್ಥಿನೋತಿ ಇತಿ. ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಪಿತಿಕೃತಿಸುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿ ಧಾತುವಿಗೆ ತುಕಾಗಮ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತಾವಯವವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ತತ್ಪುರುಷೇಕೈತಿಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೪) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಅಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಕಾರಕಪೂರ್ವಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗತಿಕಾರಕೋ— ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಕ್ತ್ವಾನಾಂ—ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕೃತ್ಯಾರ್ಥೇ ತನ್ವೇಕೇನ್ ಕೇನ್ಯತ್ವನಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚೋರಕುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕಕಾರಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಷ್ಠೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಮೇಳಿಂ—ಮಿಳ ಸಂಪರ್ಕೇ, ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕ ಇ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪುಗಂತಲಘಾದಧಸ್ಯಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧೇಗೆ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ರೋದಸೀ—ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಿಪ್ಯತಂ—ಪ್ಲಾ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಜಾಹೋತ್ಯಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ. ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ತಮಾದೇಶ. ಶ್ಲ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅರ್ತಿಪಿಪತೋಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ವ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇವೃತ್ತೇಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಪ್ರ ವೋ ವಾಜಾ ಇತಿ ಪಂಚದಶರ್ಚಂ ಪಂಚದಶಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಅತ್ರಾನುಕ್ರಮಣಿಕಾ | ಪ್ರ ವಃ ಪಂಚೋನಾ ಗಾಯತ್ರಂ ತ್ವತನ್ಯಾ ವಾದ್ಯೇತಿ | ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಋಷಿಃ | ಗಾಯತ್ರೀ ಛಂದಃ | ಅಗ್ನಿದೇ ವತಾ | ಆದ್ಯಾ ಋತುದೇವತ್ಯಾ ವಾ || ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾಶ್ಚಿನಶಸ್ತ್ರಯೋರ್ಗಾಯತ್ರೇ ಛಂದಸ್ಯಸ್ಯ ಸೂ-
ಕ್ತಸ್ಯ ವಿನಿಯೋಗಃ | ಪ್ರ ವೋ ವಾಜಾ ಉಪಸದ್ಯಾಯ | ಅ. ೪-೧೩ | ಇತಿ || ಅಭಿಪ್ಲವಿಕೇಷೂಕ್ಥೇಷು ಪ್ರ ವೋ ವಾಜಾ ಇತಿ ವೈಕಲ್ಪಿಕಃ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಪ್ಪುಚಃ | ಸೂತ್ರೀತಂ ಚ | ಪ್ರ ವೋ ವಾಜಾ ಅಭಿದ್ಯ-
ವೋಭಿ ಪ್ರಯಾಂಸಿ ನಾಹಸಾ | ಅ. ೭-೮ | ಇತಿ | ಸೂಕ್ತಸ್ಯಾದ್ಯಾ ಸಾಮಿಧೇನೀ | ಸೂತ್ರೀತಂ ಚ | ಪ್ರ ವೋ ವಾಜಾ ಅಭಿದ್ಯವೋಗ್ನ ಆ ಯಾಹಿ ವೀತಯೇ | ಅ. ೧-೨ | ಇತಿ || ಸಾಮಿಧೇನೀಷು ಸಮಿಧ್ಯ-

ಮಾನ ಇತ್ಯೇಕಾ| ಸೂತ್ರಿತಂ ಚ| ಸಮಿಧ್ಯಮಾನೋ ಅಧ್ವರೇ ಸಮಿದ್ಧೋ ಅಗ್ನಿ ಆಹುತೇತಿ ದ್ವೇ| ಆ. ೧-೨
 ಇತಿ|| ಆಧಾನೇ ತೃತೀಯಾಯಾಮಿಷ್ಟ್ವಾ ಸಾಮಿಧೇನೀಷ್ಟಿಧ್ಯಮಾನೇದ್ಧವತ್ಯೋರ್ಮಧ್ಯೇ ಪೃಥುಸಾಜಾ ಇತಿ
 ದ್ವೇ ಧಾಯ್ಯೇ| ಸೂತ್ರಿತಂ ಚ | ಪ್ರಾಗುಪೋತ್ತಮಾಯಾಃ ಪೃಥುಸಾಜಾ ಅಮರ್ತ್ಯ ಇತಿ ದ್ವೇ | ಆ. ೨-೧|
 ಇತಿ || ಏವಮನ್ಯತ್ರಾಪಿ ಯತ್ರ ಯತ್ರ ಸಪ್ತದಶ ಸಾಮಿಧೇನ್ಯಸ್ತತ್ರ ತತ್ತ್ವೇತೇ ಧಾಯ್ಯೇ ಇತಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ |
 ಏಷುವತ್ಯೇಕವಿಂಶತಿಃ ಸಾಮಿಧೇನ್ಯಃ| ತತ್ರ ಪೃಥುಸಾಜಾ ಅಮರ್ತ್ಯ ಇತಿ ಷಡ್ಯಚೋ ಧಾಯ್ಯಾಃ| ಪೃಥು-
 ಸಾಜಾ ಅಮರ್ತ್ಯ ಇತಿ ಷಟ್ ಧಾಯ್ಯಾಃ ಸಾಮಿಧೇನೀನಾಂ | ಆ. ೪-೬ | ಇತಿ ಸೂತ್ರಿತಂ | ಮಹಾ-
 ವ್ರತೇಽಪಿ ಸಂಚವಿಂಶತಿಸಂಖ್ಯಾಕಾಃ ಸಾಮಿಧೇನ್ಯಃ | ತತ್ರಾಪ್ಯೇತಾಃ ಷಡ್ಯಚೋ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಾಃ || ಅಗ್ನಿ-
 ಷೋಮಪ್ರಣಯನೇ ಹೋತಾ ದೇವೋ ಅಮರ್ತ್ಯ ಇತಿ ತೃಚಃ | ಸೂತ್ರಿತಂ ಚ | ಹೋತಾ ದೇವೋ
 ಅಮರ್ತ್ಯಃ ಪುರಸ್ತಾದುಪ ತ್ವಾಗ್ನೇ ದಿವೇದಿವೇ | ಆ. ೪-೧೦ | ಇತಿ || ಈಳೇನ್ಯೋ ನಮಸ್ಯಸ್ತಿರ ಇತಿ
 ತಿಸ್ರಃ ಸಾಮಿಧೇನ್ಯಃ | ಸೂತ್ರಿತಂ ಚ | ಈಳೇನ್ಯೋ ನಮಸ್ಯಸ್ತಿರೋಽಗ್ನಿಂ ದೂತಂ ವೃಣೇಮಹೇ |
 ಆ. ೧-೨ | ಇತಿ ||

ಅನುನಾದವು—ಪ್ರ ವೋ ವಾಜಾ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಎರಡನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದನೆಯ
 ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಪ್ರ ವಃ ಸಂಚೋನಾ ಗಾಯತ್ರಂ
 ತ್ವೈತನ್ಯಾ ವಾದ್ಯಾ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಋಷಿಯು, ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ಸು, ಅಗ್ನಿಯು
 ದೇವತೆಯು. ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ಕು ಅಗ್ನಿ ಅಥವಾ ಋತುದೇವತಾಕವು, ಪ್ರಾತರನುವಾಕ ಮತ್ತು ಆಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರ
 ಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತ
 ಸೂತ್ರದ—ಪ್ರ ವೋ ವಾಜಾ ಉಪಸದ್ಯಾಯ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ (ಆ. ೪-೧೩)ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು, ಅಭಿಪ್ಲವ
 ಸಂಬಂಧವಾದ ಉಕ್ಥ್ಯಯಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರ ವೋ ವಾಜಾಃ ಎಂಬ ತೃಚವನ್ನು (೩ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು)ವಿಕಲ್ಪದಿಂದಸ್ತೋತ್ರಿಯ
 ತೃಚವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬಹುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತಸೂತ್ರದ—ಪ್ರ ವೋ ವಾಜಾ ಅಭಿದ್ಯವೋಽಭಿಪ್ರಯಾಂಸಿ
 ವಾಹಸಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ (ಆ. ೭-೮) ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ಕು
 ಸಾಮಿಧೇನೀಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ಕಾಗಿ ವಿನಿಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತಸೂತ್ರದ—
 ಪ್ರ ವೋ ವಾಜಾ ಅಭಿದ್ಯವೋಽಗ್ನಿ ಆ ಯಾಹಿ ವೀತಯೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ (ಆ. ೧-೨) ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು.
 ಮತ್ತು ಈ ಸೂಕ್ತದ ಸಮಿಧ್ಯಮಾನಃ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಋಕ್ಕನ್ನು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸಾಮಿಧೇನೀಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದ
 ನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತಸೂತ್ರದ—ಸಮಿಧ್ಯಮಾನೋ ಅಧ್ವರೇ ಸಮಿದ್ಧೋ ಅಗ್ನಿ ಆಹುತೇತಿ
 ದ್ವೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ (ಆ. ೧-೨) ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು; ಆಧಾನವೆಂಬ ಯಜ್ಞದ ಮೂರನೆಯ ಇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಮಿ
 ಧೇನೀಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಜ್ವಲಿತಗೊಳಿಸಿದ ನಂತರ ಪಠಿಸುವ ಎರಡು ಧಾಯ್ಯಾಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಪೃಥು
 ಸಾಜಾಃ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಐದನೆಯ ಮತ್ತು ಆರನೆಯ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತಸೂತ್ರದ
 ಪ್ರಾಗುಪೋತ್ತಮಾಯಾಃ ಪೃಥುಸಾಜಾ ಅಮರ್ತ್ಯ ಇತಿ ದ್ವೇ (ಆ. ೨-೧) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರು
 ವುದು, ಮತ್ತು ಯಾವಯಾವ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ೧೭ ಸಾಮಿಧೇನೀಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವರೋ ಅಲ್ಲಿಲ್ಲಾ
 ಪೃಥುಸಾಜಾಃ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗುವ (ಈ ಸೂಕ್ತದ ೫-೬ ಋಕ್ಕುಗಳ) ಎರಡು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಧಾಯ್ಯಾಮಂತ್ರಗಳಿ
 ಗಾಗಿ ವಿನಿಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ವಿಷುವತಿ ಎಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ೨೧ ಸಾಮಿಧೇನೀಮಂತ್ರಗಳಿರು
 ವವು. ಅವುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೃಥುಸಾಜಾ ಅಮರ್ತ್ಯಃ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗುವ ಈ ಸೂಕ್ತದ ೬ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಎಂದರೆ

೫-೧೦ ನೇ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಧಾಯ್ಯಾಮಂತ್ರಗಳನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತಸೂತ್ರದ—
 ಪೈಥುಸಾಜಾ ಅಮರ್ತ್ಯ ಇತಿ ಷಟ್ ಧಾಯ್ಯಾ ಸಾಮಿಧೇನೀನಾಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ (ಅ. ೮-೬) ವಿವೃತವಾ
 ಗಿರುವುದು; ಮಹಾವ್ರತದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಇವತ್ತೈದು ಸಾಮಿಧೇನೀಮಂತ್ರಗಳಿರುವವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ
 ಆರು ಋಕ್ಕುಗಳೂ ಧಾಯ್ಯಾಮಂತ್ರಗಳಾಗಿ ಸೇರಿರುವವು; ಅಗ್ನಿಷೋಮ ಪ್ರಣಯನಕಾಲದಲ್ಲಿ—ಹೋತಾ ದೇವೋ
 ಅಮರ್ತ್ಯಃ ಎಂಬ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು (ಈ ಸೂತ್ರದ ೭-೯ ಋಕ್ಕುಗಳು) ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತ
 ಸೂತ್ರದ—ಹೋತಾ ದೇವೋ ಅಮರ್ತ್ಯಃ ಪುರಸ್ತಾದುಪ ತ್ವಾಗ್ನೇ ದಿವೇದಿವೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ (ಅ. ೪-೧೦)
 ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು ಮತ್ತು ಆಗ ಈ ಸೂತ್ರದ—ಈಳೇನ್ಯೋ ನಮಸ್ಯಸ್ತಿರಃ ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು (ಈ ಸೂತ್ರದ
 ೧೩-೧೫ ಋಕ್ಕುಗಳು) ಸಾಮಿಧೇನೀಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ನಿವಿಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತಸೂತ್ರದ—ಈ-
 ಳೇನ್ಯೋ ನಮಸ್ಯಸ್ತಿರೋಗ್ನಿಂ ದೂತಂ ವೃಣೇಮಹೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ (೧-೨) ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು.

ಸೂಕ್ತ—೨೭

ಮಂಡಲ—೩ || ಅನುವಾಕ—೨ || ಸೂಕ್ತ—೨೭ ||

ಅಷ್ಟಕ—೩ || ಅಧ್ಯಾಯ—೧ || ವರ್ಗ—೨೮, ೨೯, ೩೦ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೧೫ ||

ಋಷಿಃ—ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ||

ದೇವತಾ—೧. ಋತವ ಅಗ್ನಿರ್ವಾ | ೨-೧೫. ಅಗ್ನಿಃ ||

ಛಂದಃ—ಗಾಯತ್ರೀ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪ್ರ ವೋ ನಾಜಾ ಅಭಿದ್ಯವೋ ಹವಿಷ್ಮಂತೋ ಘೃತಾಚ್ಯಾ |

ದೇವಾನ್ ಗಾತಿ ಸುಮ್ಮಯುಃ || ೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಪ್ರ | ವಃ | ನಾಜಾಃ | ಅಭಿದ್ಯವಃ | ಹವಿಷ್ಮಂತಃ | ಘೃತಾಚ್ಯಾ |

ದೇವಾನ್ | ಜಿಗಾತಿ | ಸುಮ್ಮಯುಃ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಋತವೋ ನಾಜಾಃ | ವಜಂತಿ ಗಚ್ಛಂತೀತಿ ನಾಜಾ ಮಾಸಾಃ | ಅಭಿದ್ಯವಃ | ಅಭಿತೋ
 ದ್ಯವೋ ದಿವಸಾ ಯೇಷ್ಟಿತ್ಯಭಿದ್ಯವೋರ್ಧಮಾಸಾಶ್ಚ | ಹವಿಷ್ಮಂತೋ ಹವಿರ್ಭಾಜೋ ದೇವಾಃ | ಘೃ-
 ತಾಚ್ಯಾ | ಘೃತಮಂಚತೀತಿ ಘೃತಾಚೀ ಗೌಃ | ತಥಾ ಚ ತೈತ್ತಿರೀಯಕಂ | ದೇವಾ ಹವಿಷ್ಮಂತೋ ಗಾ-
 ಘೃತಾಚೀ | ತೈ.ಸಂ. ೨-೫-೭-೪ | ಇತಿ | ಯದ್ವಾ | ಹವಿಷ್ಮಂತೋ ಹವಿಷಃ ಕ್ಷೀರಾದೇಃ ಪ್ರದಾತಾರಃ ಪಶವೋ

ಘೃತಾಚ್ಯಾ | ಘೃತಮಂಚತಿ ಸ್ತಾಪ್ನೋತೀತಿ ಘೃತಾಚೀ ಸ್ತುಕ್ | ತಥಾ ಚಿ ವಾಜಸನೇಯಕಂ | ಪಶವೋ
ಹವಿಷ್ಮಂತಃ ಸ್ತುಗ್ಧೃತಾಚೀತಿ | ತಯಾ ಘೃತಾಚ್ಯಾ ಸಹಿತಾ ಹವಿಷ್ಮಂತೋ ದೇವಾಃ ಪಶವಶ್ಚ ಮಾಸಾಶ್ಚಾ-
ರ್ಥಮಾಸಾಶ್ಚೇತಿ ಸರ್ವೇ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಯಜನಾರ್ಥಂ ಪ್ರಭವಂತಿ | ತೇಷು ವಾಜಾದಿಷು ಪ್ರಭವತ್ಸು
ಸತ್ಸು ಸುಮ್ನಯುಃ ಸುಖಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛನ್ಯಜಮಾನೋ ದೇವಾ ಇಜ್ಜಗಾತಿ | ಯಜ್ಞದ್ವಾರಾ ದೇವಾನ್ಮಾ-
ಪ್ನೋತಿ | ಉಕ್ತಾರ್ಥೇ ತೈತ್ತಿರೀಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ | ಪ್ರ ವೋ ವಾಜಾ ಇತ್ಯೆನಾಹ ಮಾಸಾ ವೈ ವಾಜಾ
ಅರ್ಥಮಾಸಾ ಅಭಿದ್ಯವೋ ದೇವಾ ಹವಿಷ್ಮಂತೋ ಗೌಘೃತಾಚೀ ಯಜ್ಞೋ ದೇವಾ ಇಜ್ಜಗಾತಿ ಯಜ-
ಮಾನಃ ಸುಮ್ನಯುಃ | (ತೈ.ಸಂ. ೨-೫-೭-೪) | ಇತಿ || ಅಭಿದ್ಯವಃ | ಬಹುಮ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಃ |
ಘೃತಾಚ್ಯಾ | ಘೃತಕ್ಷರಣದೀಪ್ತೋಃ | ಅಸ್ಮಾದಂಜಿಘೃಷಿಭ್ಯಃ ಕ್ತಃ | ಉ. ೩-೮ | ಇತಿ ಕರ್ಮಣಿ ಕ್ತಃ |
ಘೃತಮಾಚ್ಯಮಂಚತೀತ್ಯೈತ್ಯಗ್ಧೃಗಿತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ಷಿನ್ | ಅನಿದಿತಾಮಿತ್ಯುಪಧಾಲೋಪಃ | ಅಂಚತೇಶ್ಲೋಪ-
ಸಂಖ್ಯಾನಮಿತಿ ಜೂರ್ಪ | ಚಾನಿತಿ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಜಿಗಾತಿ | ಗಾತಿಗರ್ತೃರ್ಥಃ | ಛಾಂ-
ದಸೋ ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಃ | ನಿಘಾತಃ | ಸುಮ್ನಯುಃ | ಸುಮ್ನಂ ಸುಖಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛನ್ನಿತಿ ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ
ಕೃಚ್ | ಕ್ಯಾಚ್ಛಂದಸೀತ್ಯುಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಾಜಾಃ—ಮಾಸಗಳೂ | ಅಭಿದ್ಯವಃ—ಅರ್ಥಮಾಸಗಳೂ | ಹವಿಷ್ಮಂತಃ—ಕ್ಷೀರಾದಿ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು
ಹೊಂದಿರತಕ್ಕ | ಘೃತಾಚ್ಯಾ—ಪಶುಗಳೂ (ಅಥವಾ ಸ್ತುಕೃಗಳೂ) | ವಃ—ನಿಮ್ಮ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ಪ್ರ—ಪ್ರಭುಗಳಾ
ಗಿರುತ್ತಾರೆ | ಸುಮ್ನಯುಃ—ಸುಖವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನು—ದೇವಾನ್—ದೇವತೆಗಳನ್ನು | ಜಿಗಾತಿ—
ಪೂಜಿಸಿ ಸಮಾಪಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸತಕ್ಕ ಮಾಸಗಳೂ, ಅರ್ಥಮಾಸಗಳೂ, ಇತರ ದೇವತೆಗಳೂ ಮತ್ತು ಕ್ಷೀರಾದಿರೂಪ
ವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಪಶುಗಳೂ ಯಜ್ಞದ ಅಧಿಪತಿಗಳಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಸುಖವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನು
ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ ಸಮಾಪಿಸುತ್ತಾನೆ.

English translation

The months, the half months, (the gods) who are the receivers of obla-
tions, with the butter-yielding cows, preside over your rite; the sacrificer,
desirous of prosperity, worships the gods.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ವಾಜಾಃ—ಇಲ್ಲಿ ವಾಜಪದವು ವಚಂತಿ ಗಚ್ಛಂತಿ ಕಳದುಹೋಗುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರು
ವುದರಿಂದ ಮಾಸಗಳು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ.

ಅಭಿದ್ಯವಃ—ಅಭಿತಃ ದ್ಯವೋ ದಿವಸಾ ಯೇಷ್ಟಿತಿ ಅಭಿದ್ಯವೋ ಅರ್ಥಮಾಸಾಃ ಪ್ರತಿಮಾಸದಲ್ಲಿಯೂ
ಆಯಾಯ ರಾತ್ರಿಗಳ ಎರಡು ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿಯೂ ದಿವಸಗಳು (ಹಗಲುಗಳು) ಇರುವುದರಿಂದ ಅರ್ಥಮಾಸಗಳು ಎಂದು
ಅಭಿದ್ಯವದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಘೃತಾಚ್ಯಾ—ಘೃತಮಂಚತೀತಿ ಘೃತಾಚೀ ಗೌಃ | ಘೃತಮಂಚತಿ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ಇತಿ ಘೃತಾಚೀ ಸ್ಪ್ರುಕ್ | ಘೃತಾಚೀ ಶಬ್ದವು ರಾತ್ರಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೮) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಘೃತ (ಆಜ್ಯ) ವನ್ನು ಶೇಖರಿಸಲು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಗೋವೆಂದೂ, ಅಥವಾ ಆಜ್ಯವನ್ನು ಹೋಮಮಾಡುವುದರಿಂದ (ಸ್ಪ್ರುಕ್ಯು) ಹೋಮಸಾಧನವಾದ ಪಾತ್ರೆ ಎಂದೂ ಘೃತಾಚೀಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು—**ಹವಿಷ್ಠಂತಃ** ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಹವಿರ್ಭಾಗವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ದೇವತೆಗಳೂ, ಅಥವಾ **ಹವಿಷಃ ಕ್ಷೀರಾದೇಃ ಪ್ರದಾತಾರಃ** ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಕ್ಷೀರ (ಹಾಲು) ಇವೇ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ (ಪಶುಗಳು) ಹಸುಗಳು, ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಈ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಿಗೂ ಸರಿಯಾದ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು “ದೇವಾಹವಿಷ್ಠಂತೋ ಗೌಘೃತಾಚೀ” (ತೈ. ಸಂ. ೨-೭-೫-೪) “ಪಶನೋ ಹವಿಷ್ಠಂತಃ ಸ್ಪ್ರುಕ್ ಘೃತಾಚೀ” ಎಂದು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಘೃತಾಚ್ಯಾ ಸಹಿತಾ ಹವಿಷ್ಠಂತೋ ದೇವಾಃ ಆಜ್ಯವನ್ನು ಹೋಮಕ್ಕಾಗಿ ತುಂಬಿರುವ ಹೋಮಪಾತ್ರೆಯೊಡಗೂಡಿರುವ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದಲರ್ಹರಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ, ಪಶುಗಳೂ, ಮಾಸಗಳೂ, ಅರ್ಥಮಾಸಗಳೂ ಇವೆಲ್ಲವೂ ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ಅಂದರೆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಾಗದಮೂಲಕ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ ಎಂದೂ, **ಸುಮ್ನಯುಃ ದೇವಾನ್ ಜಿಗಾತಿ.** ಸುಖವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಯಜಮಾನನು ಇವುಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯಾಗವನ್ನು ಆಚರಿಸಲು ಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿರುವರು. ಉಕ್ತಾರ್ಥೇ ತೈತ್ತಿರೀಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ—

ಪ್ರವೋ ವಾಜಾ ಇತ್ಯೆನ್ನಾಹ ಮಾಸಾ ನೈ ವಾಜಾಃ ಅರ್ಥಮಾಸಾ ಅಭಿದ್ಯಮೋ ದೇವಾ ಹವಿಷ್ಠಂತೋ ಗೌಘೃತಾಚೀ ಯಜ್ಞೋ ದೇವಾನ್ ಜಿಗಾತಿ ಯಜಮಾನೋ ಸುಮ್ನಯುಃ
(ತೈ. ಸಂ. ೨-೭-೮-೪).

ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ಋಕ್ವೇದ ಅರ್ಥವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ಸುಮ್ನಯುಃ—ಸುಮ್ನಂ ಸುಖಂ ಆತ್ಮನ ಇಚ್ಛೇ- ಸುಮ್ನ ಶಬ್ದವು ಸುಖನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸುಖವು ತನಗೆ ಆಗಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛೆಮಾಡುವವನು ಎಂದು ಸುಮ್ನಯು ಪದದ ಅರ್ಥವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಭಿದ್ಯಮಃ—ಅಭಿತೋ ದ್ಯವಃ ಯೇಷು ಅಭಿದ್ಯಮಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಪೂರ್ವಪದಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಘೃತಾಚ್ಯಾ—ಘೃ ಕ್ಷರಣದೀವ್ದೋಃ ಧಾತು. **ಅಂಚಿಘೃಷಿಭ್ಯಃ ಕ್ತಃ** (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೬-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಘೃತಂ ಆಜ್ಯಂ ಅಂಚತಿ ಇತಿ ಘೃತಾಚೀಃ ಅಂಚು ಗತಿಪೂಜನಯೋಃ ಧಾತು. ಘೃತರೂಪವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ **ಋತ್ವಿಕ್ ದಧೃಕ್—** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವೇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅನಿದಿತಾಂ ಹಲಲು—** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿದಾಗ **ಅಂಚಿತೇಶ್ಲೋಪಸಂಖ್ಯಾನಂ** ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ **ಜೀಪ್. ಚೌ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಿಗಾತಿ—ಗಾ ಗತೌ. ಧಾತು. ಜಹೋತ್ಯಾದಿ. ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ಲ. ವಿಕರಣ

ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಮ್ಮಯುಃ—ಸಮ್ಮಂ ಸುಖಂ ಅತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛನ್ ಇತಿ ಸುಮ್ಮಯುಃ ಸುಪ ಅತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಮ್ಮಶಬ್ದದಮೇಲೆ ಕೃಚ್. ಕ್ಯಾಚ್ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೦ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಜಂತದ ಮೇಲೆ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತೋ ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಕೃಚಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಇದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಈಳೇ ಅಗ್ನಿಂ ವಿಪಶ್ಚಿತಂ ಗಿರಾ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಸಾಧನಂ ।
ಶ್ರುಷ್ಟೀವಾನಂ ಧಿತಾವಾನಂ ॥ ೨ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಈಳೇ | ಅಗ್ನಿಂ | ವಿಪಶ್ಚಿತಂ | ಗಿರಾ | ಯಜ್ಞಸ್ಯ | ಸಾಧನಂ |
ಶ್ರುಷ್ಟೀವಾನಂ | ಧಿತಾವಾನಂ ॥ ೨ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವಿಪಶ್ಚಿತಂ ಮೇಧಾವಿನಂ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಸಾಧನಂ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ನಿರ್ವಾಹಕಂ ಶ್ರುಷ್ಟೀವಾನಂ ಸುಖವಂತಂ ಯದ್ವಾ ವೇಗವಂತಂ ಧಿತಾವಾನಂ | ವಾನಂ ವನನೀಯಂ ಧನಂ ಧಿತಂ ನಿಹಿತಂ ಯಸ್ಯ ತಂ ನಿಹಿತಧನಂ | ತಮಿಮಮಗ್ನಿಂ ಗಿರಾ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಯಾ ವಾಚೇಳೇ | ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೋಽಹಂ ಸ್ತಮಿ || ಈಳೇ | ಈಡ ಸ್ತುತಾ | ಶ್ರುಷ್ಟೀವಾನಂ | ವನ ಷಣ ಸಂಭಕ್ತಾವಿತ್ಯಸ್ಮಾದ್ವಿಚ್ | ಶ್ರುಷ್ಟೀ ವನತೀತಿ ಶ್ರುಷ್ಟೀವಾ | ಕೃದು-ತ್ತರಪದಸ್ವರಃ | ಧಿತಾವಾನಂ | ದಧಾತೇರ್ನಿಷ್ಠಾಯಾಂ ಧಿರಾದೇಶಶ್ಚಾಂದಸಃ | ವನ ಸಂಭಕ್ತಾ | ಕರ್ಮಣಿ ಘೃಣಾ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ನಿಷ್ಕೇತಿ ಧಿತಶಬ್ದಸ್ಯ ಪೂರ್ವನಿಪಾತಃ | ಪೂರ್ವಪದವೈಕೃತಿಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಿಪಶ್ಚಿತಂ—ಮೇಧಾವಿಯೂ | ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಸಾಧನಂ—ಯಜ್ಞದ ನಿರ್ವಾಹಕನೂ | ಶ್ರುಷ್ಟೀವಾನಂ—ಸುಖವಂತನೂ ಅಥವಾ ವೇಗಶಾಲಿಯೂ | ಧಿತಾವಾನಂ—ಧನದ ನಿಕ್ಷೇಪವುಳ್ಳವನೂ ಆದ | ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಗಿರಾ—ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಿನಿಂದ | ಈಳೇ—ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಮೇಧಾವಿಯೂ, ಯಜ್ಞದ ನಿರ್ವಾಹಕನೂ, ಸುಖವಂತನೂ, ಧನದ ನಿಕ್ಷೇಪವುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಿನಿಂದ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ.

English translation

I worship with praise the wise Agni, the accomplisher of sacrifice the possessor of happiness, the repository of wealth.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಶ್ರುಷ್ಟೀವಾನಂ—ಸುಖವಂತಂ ಯದ್ವಾ ವೇಗವಂತಂ | ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಶ್ರುಷ್ಟೀತಿ ಕ್ಷಿಪ್ರನಾಮ (ನಿ. ೬-೧೩) ಎಂದು ಶ್ರುಷ್ಟಿಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು **ಶ್ರುಷ್ಟೀವರೀಃ ಸುಖವತ್ಯೈಃ** ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಸುಖವುಳ್ಳವನೂ, ವೇಗವುಳ್ಳವನೂ ಆಗಿರುವನೆಂದು ಸಾಯಣರು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಧಿತಾವಾನಂ—ವಾನಂ ವನನೀಯಂ ಧನಂ ಧಿತಂ ಯಸ್ಯ ತಂ ನಿಹಿತಧನಂ | ವಾನ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಧನವು ಯಜಮಾನರರಿಗಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಕಾರಣ ಅಗ್ನಿಯು ಧಿತಾವಾನನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಪುಷಿಯು ಮೇಧಾವಿಯಾಗಿರುವ, ಯಜ್ಞವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಲು ಸಮರ್ಥನಾದ, ಸುಖವಂತನೂ, ಅಥವಾ ವೇಗವಂತನೂ ಆಗಿರುವ, ಯಜಮಾನರಿಗಾಗಿ ಧನವನ್ನು ಅವರವರ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ, ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಈಳೇ—ಈಡ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅನುದಾತ್ತೇತ್ತಾದ ಧಾತುವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಬಂದುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನು—ದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವಿಪಶ್ಚಿತಂ—ವಿಪಃ ಚಿನೋತೀತಿ ವಿಪಶ್ಚಿತ್ ತಂ | ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಲುಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗಿರಾ—ಸಾನೇಕಾಚಿಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶ್ರುಷ್ಟೀವಾನಂ—ವನ ಷಣ ಸಂಭಕ್ತೌ ಧಾತು. ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯಂತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದರಲ್ಲಿ ಸರ್ವಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ರುಷ್ಟೀ ವನತಿ ಇತಿ ಶ್ರುಷ್ಟೀವಾ. **ಗತಿಕಾರ—ಕೋಪಪದಾತ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಧಿತಾವಾನಂ—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಧಿ ಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಿತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ವನ ಸಂಭಕ್ತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿ ಯಲ್ಲಿ ಘಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ **ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ವಾನಂ ಧಿತಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಧಿತಾವಾನಃ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕಾಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಿತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವನಿಪಾತ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.**

ಸಂಹಿತಾಸಾತಃ

ಅಗ್ನೇ ಶಕೇಮ ತೇ ವಯಂ ಯಮಂ ದೇವಸ್ಯ ವಾಜಿನಃ ।

ಅತಿ ದ್ವೇಷಾಂಸಿ ತರೇಮು ॥ ೩ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೇ | ಶಕೇಮ | ತೇ | ವಯಂ | ಯಮಂ | ದೇವಸ್ಯ | ವಾಜಿನಃ |

ಅತಿ | ದ್ವೇಷಾಂಸಿ | ತರೇಮು ॥ ೩ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ವಾಜಿನಃ ಸಂಭೃತಹವಿಷ್ಣಾ ವಯಂ ದೇವಸ್ಯ ದ್ಯೋತಮಾನಸ್ಯ ತೇ ತವ ಯಮಂ ಯಮನಮಾ ಯಜ್ಞಸಮೀಪ್ತೇರತ್ರಾವಸ್ಥಾನಂ ಕರ್ತುಂ ಶಕೇಮ | ಶಕ್ಯಾಸ್ಮ | ವಾಜಿನೋ ವೇಗವತೋ ದೇವಸ್ಯೇತಿ ವಾ ಯೋಜನೀಯಂ | ತತಃ ಕಾರಣಾತ್ ದ್ವೇಷಾಂಸ್ಯಸ್ಮದೀಯಾನಿ ಸಾಪಾನ್ಯತೀತರೇಮು | ಸಾಪೇಭ್ಯ ಉತ್ತೀರ್ಣಾ ಭವೇಮು || ಶಕೇಮ | ಶಕ್ಲ್ಯ ಶಕ್ತಾವಿತ್ಯಸ್ಯಾಶೀರ್ಲಿಜಿ ಲಿಜ್ಯಾಶಿಷ್ಯ ಜ್ಞಿತ್ಯಜ್ಞ ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಕಿದಾಶಿಷೀತಿ ಯಾಸುಟ್ | ಸಲೋಪೇಯಾದೇಶಯಲೋಪಗುಣಸಲೋಪಾಃ | ಅಮಂತ್ರಿ-ತಸ್ಯಾವಿದ್ಯಮಾನತ್ವೇನ ಸಾದಾದಿತ್ವಾದನಿಘಾತಃ | ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರಃ | ಯಮಂ | ಯಮ ಉಪರಮ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಭಾವೇ ಘಜ್ | ಯಮ ಉಪರಮ ಇತಿ ನಿಪಾತನಾದ್ವೃದ್ಧ್ಯಭಾವಃ | ಇತ್ಯಾತ್ಮನಃ | ತರೇಮು | ತ್ವಾಪ್ಲವನತರಣಯೋಃ | ಪ್ರಾರ್ಥನೇ ಲಿಜಿ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, | ವಾಜಿನಃ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಶೇಖರಿಸಿರುವ | ವಯಂ—ನಾವು | ದೇವಸ್ಯ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ | ತೇ ಯಮಂ—ನಿನ್ನನ್ನು (ಯಜ್ಞಸಮಾಪ್ತಿಯಾಗುವವರೆಗೆ) ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ | ಶಕೇಮ—ಶಕ್ತರಾಗುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸು | ದ್ವೇಷಾಂಸಿ—ನಮ್ಮ ಪಾಪಗಳನ್ನು | ಅತಿ ತರೇಮು—ದಾಟಿ ಅವುಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತರಾಗುವಂತೆಯೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದಿ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧರಾಗಿರುವ ನಾವು ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞವು ಮುಗಿಯುವವರೆಗೂ ಸಹ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಶಕ್ತರಾಗುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸು, ನಮ್ಮ ಪಾಪಗಳನ್ನು ದಾಟಿ ಅವುಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತರಾಗುವಂತೆಯೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

English translation

May we offering oblations effect the detention of you who are divine (until the completion of the rite), and may we (thereby) overcome all animosities.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ವಾಚಿನಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಂಭೃತಹವಿಷ್ವಾಃ-ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿರುವ ಯಜಮಾನರು ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ, ವಾಚಿನಃ ವೇಗವತಃ ದೇವಸ್ಯ ವೇಗವುಳ್ಳವನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ನೊಡಲನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಾಚಿನಃ ಎಂಬ ಈ ಪದವು ಯಜಮಾನರಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯಾಗ ಮಾಡಲು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿರುವ ಯಜಮಾನರಾದ ನಾವು ಪ್ರಕಾಶಶೀಲನಾದ ಅಗ್ನಿಯು, ಆಯುಷ್ಯಸಮಾಪ್ತೇಃ ಅವಸ್ಥಾನಂ ಯಜ್ಞವು ಪೂರ್ತಿಯಾಗುವವರಿಗೂ ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿರುವ ಸ್ಥಿತಿಯರೂಪವಾದ ಯಮನವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವಹಾಗೆ ಮಾಡಲು ಶಕ್ತರಾಗೋಣವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರಾದ ನಾವು ವೇಗವುಳ್ಳವನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞಸಮಾಪ್ತಿಯವರಿಗೂ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿರಲೆಂದು ಆಶಂಸನೆಯು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ದ್ವೇಷಾಂಸಿ ಅತಿತರೇಮ—ಅಸ್ಮದೀಯಾನಿ (ನಮ್ಮ ಸಂಬಂಧವಾದ) ನಾವು ಆಚರಿಸಿರುವ ಪಾತಕಗಳು ಎಂದು ದ್ವೇಷಾಂಸಿ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಆ ಪಾತಕಗಳೆಲ್ಲದರಿಂದಲೂ, ಅಗ್ನಿಯ ಸನ್ನಿಧಾನವು ನಮ್ಮ ಯಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಕಾರಣ ಬಿಡುಗಡೆಯನ್ನು ಹೊಂದೋಣ ಎಂಬ ಯಜಮಾನರ ಆಶಂಸನೆಯು ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಪ್ರಕಾಶಶೀಲನಾಗಿಯೂ, ವೇಗವುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಜ್ಞಸಮಾಪ್ತಿಪರ್ಯಂತವೂ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಹಿತನಾಗಿ ಇರುವಂತೆ ಮಾಡಲು ಶಕ್ತರಾಗಿರುವ ಯಜಮಾನರ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಪ್ರಭಾವವೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಶಕೇಮ—ಶಕ್ಲ್ಯ ಶಕ್ತೌ ಧಾತು. ಆಶೀರ್ವದದಲ್ಲಿ ಲಿಜ್. ಉತ್ತಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಂ ಜತಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಲೋಪ. ಲಿಜ್ಯಾಶಿಷ್ಯಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿದಾಶಿಷಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿತ್ತಾದ ಯಾಸುಟಾಗಮು ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸಾರ್ವ ಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಲಿಜಃಸಲೋಪೋ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಲೋಪ. ಅತೋಯೇಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಂತ ಪರದಲ್ಲಿ ಯಾಸುಟಾಗಮು ಬಂದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ. ಯಲೋಪ. ಗುಣ. ಶಕೇಮ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಆಮಂತ್ರಿತವಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅವಿದ್ಯಮಾನವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಉದಾತ್ತ ನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರದಿಂದ ಏಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಮಂ—ಯಮ ಉಪರಮೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಮ ಉಪರಮೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪಾತನಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದ್ವೇಷಾಂಸಿ—ದ್ವಿಷ, ಅಸ್ಪ್ರೀತೌ, ಧಾತು. ಔಣಾದಿಕ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತರೇಮ — ತ್ಯಾ ಪ್ಲವನತರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಪ್ರಾರ್ಥನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಜ್. ಉತ್ತಮಪುರುಷಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸಮಿಧ್ಯಮಾನೋ ಅಧ್ವರೇ ಅಗ್ನಿಃ ಪಾವಕ ಈಡ್ಯಃ |

ಶೋಚಿಷ್ಕೇಶಸ್ತಮಾಮಹೇ || ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸಂಽಇಧ್ಯಮಾನಃ | ಅಧ್ವರೇ | ಅಗ್ನಿಃ | ಪಾವಕಃ | ಈಡ್ಯಃ |

ಶೋಚಿಷ್ಕೇಶಃ | ತಂ | ಈಮಹೇ ||೪||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯೋಗ್ಯಿರಧ್ವರೇ ಯಜ್ಞೇ ಸಮಿಧ್ಯಮಾನೋ ಘೃತಾಜ್ಯಾಹುತಿಭಿಃ ಸಮ್ಯಕ್ ಪ್ರಜ್ವಲ್ಯಮಾ-
ನೋಽತ ಏವ ಶೋಚಿಷ್ಕೇಶೋ ಜ್ವಾಲಾಕೇಶಃ ಪಾವಕಃ ಶೋಧಕ ಈಡ್ಯಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಪ್ರಶಸ್ಯೋ
ಭವತಿ ತಮಿಮಮಭಿಮತಫಲಾರ್ಥಮೀಮಹೇ | ವಯಂ ಯಾಚಾಮಹೇ || ಈಡ್ಯಃ | ಈಡ ಸ್ತುತಾವಿತ್ಯೈ
ಸ್ಮಾಣ್ಯೈತ್ | ಅಸ್ಯ ತಿತ್ಸ್ವರಿತಮಿತಿ ಸ್ವರಿತತ್ವೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಈಡವಂದೇತ್ಯಾದಿನಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಈಮಹೇ |
ಈ ಕಾಂತ್ಯಾದಿಸು | ಅಯಂ ಧಾತುರತ್ರ ಯಾಚ್ಛಾರ್ಥಃ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನಿಃ—ಅಗ್ನಿಯು | ಅಧ್ವರೇ—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ಸಮಿಧ್ಯಮಾನಃ—ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾಗಿ | ಶೋಚಿಷ್ಕೇಶಃ—
ಜ್ವಾಲಾರೂಪವಾದ ಕೇಶಗಳುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ | ಪಾವಕಃ—ಶುದ್ಧಿ ಕಾರಕನಾಗಿಯೂ | ಈಡ್ಯಃ—ಸ್ತುತೃಹನಾ
ಗಿಯೂ ಇದ್ದಾನೆ | ತಂ—ಅಂತಹ ಪೂಜ್ಯನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಈಮಹೇ—ಫಲಾರ್ಥವಾಗಿ ಯಾಚಿಸುತ್ತೇನೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾಗಿ ಜ್ವಾಲಾರೂಪವಾದ ಕೇಶಗಳುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ, ಶುದ್ಧಿ ಕಾರಕನಾ
ಗಿಯೂ, ಸ್ತುತೃಹನಾಗಿಯೂ ಇದ್ದಾನೆ. ಅಂತಹ ಪೂಜ್ಯನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಫಲಾರ್ಥವಾಗಿ ಯಾಚಿಸುತ್ತೇನೆ.

English translation

We solicit that Agni, who is being kindled at the sacrifice, the purifier,
the adorable, whose hair is flame.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಗ್ನಿಃ—ಅಗ್ನಿಶಬ್ದಾರ್ಥವು ಹಿಂದೆ ನಿವೃತ್ತವಾಗಿದೆ. ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಘೃತಾಜ್ಯಾಹುತಿಭಿಃ
ಸಮ್ಯಕ್ ಪ್ರಜ್ವಲ್ಯಮಾನಃ ಆಜ್ವರೂಪವಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಅತಿಶಯವಾಗಿರುವ ಜ್ವಾಲೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವ
ನಂತೆ ಭಾವಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಯಜಮಾನರಿಂದ ಆಹೂತನಾಗಿರುವನು ಎಂದೂ, ಶೋಚಿಷ್ಕೇಶಃ—ಜ್ವಾಲಾರೂಪವಾದ

ಕೇಶಗಳುಳ್ಳವನೆಂದೂ, ಪಾವಕಃ — ಪರಿಶುದ್ಧಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವನೆಂದೂ ವರ್ಣಿತನಾಗಿ ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಪ್ರಶಸ್ತೋ ಭವತಿ ಸ್ತುತಿನಾಡುವವರಿಂದ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಹನಾಗಿರುವನೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಈನುಹೇ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕಾಂತಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತವಾದ ಈ ಧಾತುವು ಇಲ್ಲಿ ಯಾಚ್ನಾ (ಪ್ರಾರ್ಥನಾ) ರೂಪವಾದ ಅರ್ಥಬೋಧಕವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳಿ, ಶೋಚಿಷ್ವೇಶನಾಗಿಯೂ, ಪಾವಕನಾಗಿಯೂ, ಈಡ್ಯನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಜಮಾನರಾದ ನಾವು, ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟವು ನೆರವೇರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸಮಿಧ್ಯಮಾನಃ—ಇಾಇಂಧೀ ದೀಪ್ತೌ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಟಿಗೆ ಶಾನಚಾದೇಶ. ಯಕ್ ಸಮಿ ತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರದಿಂದ ಯಕ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಈಡ್ಯಃ—ಈಡ ಸ್ತುತೌ. ಧಾತು. ಋಹಲೋಽಣ್ಯತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣ್ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ತಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ತಿತ್ ಸ್ವರಿತಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಈಡವ್ಯಂದವ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶೋಚಿಷ್ವೇಶಃ—ಶೋಚೀಂಷಿ ಕೇಶಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಈನುಹೇ—ಈ ಕಾಂತಾದಿಷು. ಧಾತು. ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಯಾಚನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಲಟ್ ಉತ್ತಮವುರುಷ, ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪ್ರಥುಸಾಜಾ ಅಮರ್ತ್ಯಃ ಘೃತನಿರ್ಣಿಕ್ಸ್ಮಹುತಃ ।

ಅಗ್ನಿಯೇಜ್ಞಸ್ಯ ಹವ್ಯವಾಟ್ ॥ ೫ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಪ್ರಥುಸಾಜಾಃ | ಅಮರ್ತ್ಯಃ | ಘೃತನಿರ್ಣಿಕ್ | ಸ್ವಹುತಃ |

ಅಗ್ನಿಃ | ಯೇಜ್ಞಸ್ಯ | ಹವ್ಯವಾಟ್ ||೫||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಪ್ರಥುಸಾಜಾಃ ಪ್ರಭೂತತೇಜೋರೂಪೋಽಮರ್ತ್ಯೋ ಮರಣಧರ್ಮರಹಿತೋ ಘೃತನಿರ್ಣಿಕ್ | ಘೃತಸ್ಯ ವಿಲಯನದ್ವಾರಾ ಶೋಧನಂ ಯೇನೇತಿ ಘೃತನಿರ್ಣಿಕ್ | ಸ್ವಹುತಃ ಸುಷ್ಮ ಹೋತ್ರಾದಿಭಿಃ ಸಮ್ಯಗಿಷ್ಟಃ | ಏವಂಭೂತೋಽಗ್ನಿಯೇಜ್ಞಸ್ಯ ಜ್ಯೋತಿಷ್ವೋಮಾದೇಹವ್ಯವಾಟ್ ಹವ್ಯಾನಾಂ ಪೋಷಾ ಭವತಿ || ಪ್ರಥುಸಾಜಾಃ | ಕೃದುತ್ತರಪದಸ್ವರಃ | ಸ್ವಹುತಃ | ಜುಹೋತೇಃ ಕರ್ಮಣಿ ಕ್ತಃ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಹವ್ಯವಾಟ್ | ವಹಶ್ವೇತಿ ಣಿಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಪೃಥುಸಾಜಾಃ—ಪ್ರಭೂತವಾದ ತೇಜೋರೂಪವುಳ್ಳವನೂ | ಅಮೃತ್ಯಃ—ಮರಣಧರ್ಮರಹಿತನೂ | ಘೃತನಿರ್ಣಿಕ್—ಘೃತದ ವಿಲಯನದಿಂದ ಪವಿತ್ರವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನೂ | ಸ್ವಾಹುತಃ—ಹೋತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ವಿಶೇಷರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಆದರಿಸಲ್ಪಡುವವನೂ ಆದ | ಅಗ್ನಿಃ—ಅಗ್ನಿಯು | ಯಜ್ಞಸ್ಯ—ಯಜ್ಞದ | ಹವ್ಯ-ನಾಟ್—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವಹಿಸತಕ್ಕ ಸಾಧನವಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪ್ರಭೂತವಾದ ತೇಜೋರೂಪವುಳ್ಳವನೂ, ಮರಣಧರ್ಮರಹಿತನೂ, ಘೃತದ ವಿಲಯನದಿಂದ ಪವಿತ್ರವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವಹಿಸತಕ್ಕ ಸಾಧನವಾಗಿದ್ದಾನೆ.

English translation

Agni, the bright-shining, the immortal, the cleanser with clarified butter, the fitly-invoked, the bearer of the oblation in the sacrifice.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಪೃಥುಸಾಜಾಃ—ಪ್ರಭೂತತೇಜೋರೂಪಃ ಪಾಜಶ್ಯಬ್ದವು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಪ್ರಭೂತವಾದ (ಮಿಗಿಲಾದ) ತೇಜಸ್ಸಿನ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಬಲವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಘೃತನಿರ್ಣಿಕ್—ಘೃತಸ್ಯ ವಿಲಯನದ್ವಾರಾ ಶೋಧನಂ ಯೇನೇತಿ | ನಿರ್ಣಿಕ್ ಎಂಬ ಪದವು ರೂಪನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿತವಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಶೋಧಿಸುವ ರೂಪವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಸ್ವಾಹುತಃ—ಸುಷ್ಮಹೋತ್ರಾದಿಭಿಃ ಸಮ್ಯಗಿಷ್ಟಃ ಹೋತೃವೇ ಮೊದಲಾದ ಋತ್ವಿಗ್ವನರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ಅರ್ಚಿತನಾದವನು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ.

ಅತಿಶಯವಾದ ತೇಜೋರೂಪವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿತವಾದ (ದ್ರವ್ಯವನ್ನು) ವಸ್ತುವನ್ನು ಶೋಧಿಸುವವನೂ, ಹೋತ್ರಗಳಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ರಮವಾಗಿ ಅರ್ಚಿತನಾಗಿರುವವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋಮವೇ ಮೊದಲಾದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ವಹಿಸುವವನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಪೃಥುಸಾಜಾಃ—ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಾಜವೆಂಬುದು ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಘೃತನಿರ್ಣಿಕ್—ಘೃತಸ್ಯ ನಿರ್ಣಿಕ್ (ನಿರ್ಣೇಜನಂ) ಯೇನ ಸಃ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಾಹುತಃ—ಸು ಅಜ್ ಉಪಸರ್ಗ. ಹು ದಾನಾದನಯೋಃ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕರ್ಮಣಿಕ್ತಾಂತ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಸ್ವಾ) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹವ್ಯವಾಟ್—ಹವ್ಯಂ ವಹತಿತಿ ಹವ್ಯವಾಟ್. ವಹ ಪ್ರಾಪಣೀ ಧಾತು. ವಹಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಣ್ವಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಣಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವವೂ ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪದಾಂತದಲ್ಲಿ ಹಕಾಕ್ಕೆ ಧಪ್ಪ, ಜಸ್ತ್ವ, ಚತ್ವ. ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತಂ ಸಬಾಧೋ ಯತಸ್ತುಚಿ ಇತ್ಥಾ ಧಿಯಾ ಯಜ್ಞವಂತಃ ।

ಆ ಚಕ್ರುರಗ್ನಿಮೂತಯೇ ॥ ೬ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ತಂ | ಸಬಾಧಃ | ಯತಸ್ತುಚಿಃ | ಇತ್ಥಾ | ಧಿಯಾ | ಯಜ್ಞವಂತಃ |

ಆ | ಚಕ್ರುಃ | ಅಗ್ನಿಂ | ಊತಯೇ ||೬||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸಬಾಧಃ | ರಕ್ಷೋಃ ಮಂತ್ರೋಚ್ಚಾರಣೇನ ತದ್ವಿಷಯಬಾಧಾ ಸಹ ವರ್ತಂತ ಇತಿ ಸಬಾಧಃ | ಯಜ್ಞವಂತೋ ಯಜನೀಯಹವಿರ್ಯುಕ್ತಾ ಯತಸ್ತುಚಿಃ | ಯತಾಃ ಸಂಯತಾಃ ಸ್ತುಚೋ ಜುಹ್ವಾನ್ಯಾ ಯೈಸ್ತೇ ಯತಸ್ತುಚಿಃ | ಋತ್ವಿಜಃ | ಇತ್ಥೇತ್ಥಮನೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಕ್ರಿಯಮಾಣಯಾ ಧಿಯಾ ಸ್ತುತ್ಯಾ ತಮೇವಂಭೂತಮಗ್ನಿಮೂತಯೇ ರಾಕ್ಷಸಬಾಧಾದ್ರಕ್ಷಣಾಯ ಆ ಅಭಿಮುಖಂ ಚಕ್ರುಃ | ಕುರ್ವಂತಿ || ಸಬಾಧಃ | ಬಾಧ್ಯ ವಿಲೋಡನ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಕ್ವಿಪ್ | ಕೃದುತ್ತರಪದಸ್ವರಃ | ಇತ್ಥಾ | ಇದಂಶಬ್ದಾತ್ಪ್ರಕಾರಾರ್ಥ ಇದಮಸ್ಥಮುಃ | ತಸ್ಯ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಡಾದೇಶಃ | ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣಾಂತೋದಾತ್ತಃ | ಚಕ್ರುಃ | ಡುಕ್ಯ ಇೌ ಕರಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಿಟ್ಯುಸಿ ಯಣಾದೇಶೇ ಕೃತೇ ತಸ್ಯ ದ್ವಿವಚನೇಚೀತಿ ಸ್ಥಾನಿವದ್ಭಾವಾದ್ವಿವಚನಂ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸಬಾಧಃ—ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳ ತೊಂದರೆಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದವರೂ | ಯಜ್ಞವಂತಃ—ಪೂಜ್ಯನಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವರೂ | ಯತಸ್ತುಚಿಃ—ಸ್ತುಕ್ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವರೂ ಆದ ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳು | ಇತ್ಥಾ—ಈ ರೀತಿಯಾದ |

ಧಿಯಾ—ಸ್ತುತಿಯಿಂದ | ತಂ ಅಗ್ನಿಂ—ಮೇಲೆ ವರ್ಣಿತವಾದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಊತಯೇ—ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ | ಆ ಚಕ್ರೈಃ—ತಮ್ಮ ಅಭಿಮುಖವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳ ತೊಂದರೆಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದವರೂ, ಪೂಜ್ಯವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವರೂ ಆದ ಋತ್ವಿಜರು ಈ ರೀತಿಯಾದ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಮೇಲೆ ವರ್ಣಿತವಾದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ತಮ್ಮ ಅಭಿಮುಖವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ.

English translation

The exorcisers (of the demons), lifting up their ladles, and offering sacrifice, have called upon Agni by this ceremony for their protection.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸಬಾಧಃ—ರಕ್ಷೋಘ್ನಮಂತ್ರೋಚ್ಚಾರಣೇನ ತದ್ವಿಷಯಬಾಧಾಸಹವರ್ತಂತೇ | ಋತ್ವಿಜರು ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ರಾಕ್ಷಸರು ಉಂಟುಮಾಡುವ ವಿಘ್ನಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಭಾವಿತವಾದ ಬಾಧೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವವರು ಎಂದೂ, ಯಜ್ಞವಂತಃ—ಯಜ್ಞಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ, ಆ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಇರುವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿರುವವರು ಎಂದೂ, ಯತಸ್ಪ್ರಚಃ—ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಲು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಹೋಮ ಪಾತ್ರಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವರು ಎಂದೂ ಋತ್ವಿಜರನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಈ ಋತ್ವಿಜರು ಇತ್ಯಾ ಧಿಯಾ ತಂ ಅಗ್ನಿಂ ಊತಯೇ ಆಚಕ್ರೈಃ—ಅನೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಕ್ರಿಯಮಾಣಯಾ ಸ್ತುತ್ಯಾ ಏವಂಭೂತಮಗ್ನಿಂ ರಾಕ್ಷಸಬಾಧಾತ್ ರಕ್ಷಣಾಯ ಅಭಿಮುಖಂ ಕುರ್ವಂತಿ | ಆಯಾಯ ರೀತಿಯಿಂದ ಪಠಿಸುವ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ, ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ರಾಕ್ಷಸಬಾಧೆಯ ಪರಿಹಾರರೂಪವಾದ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅಭಿಮುಖವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸೇವಿಸುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸಬಾಧಃ—ಬಾಧ್ಯ ವಿಲೋಡನೇ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಯತಸ್ಪ್ರಚಃ—ಯತಾಃ ಸ್ಪ್ರಚಃ ಯೈಸ್ತೇ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇತ್ಯಾ—ಇದಂಶಬ್ದ. ಪ್ರಕಾರಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಇದಮಸ್ಥಮಃ (ಪಾ.ಸೂ. ೫-೩-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ವನು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪದಕ್ಕೆ ಡಾ ದೇಶ. ಟಿಲೋಪ. ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯಯತ್ರೋದಾತ್ತಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಧಿಯಾ—ಸಾನೇಕಾಚಸ್ತುತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಕ್ರಃ—ಡುಕ್ಕೃ ಇೞ್ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಉಸಾದೇಶ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಯಣಾದೇಶ. ದ್ವಿವಚನೇಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ಥಾನಿವದ್ಭಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ಲಿಣ್ಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಏಕಾಚಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಕುಹೋಶ್ಚಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಚುತ್ವ. ತಿಜಂತನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಹೋತಾ ದೇವೋ ಅಮರ್ತ್ಯಃ ಪುರಸ್ತಾದೇತಿ ಮಾಯಯಾ ।

ವಿದಥಾನಿ ಪ್ರಚೋದಯನ್ ॥ ೭ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಹೋತಾ | ದೇವಃ | ಅಮರ್ತ್ಯಃ | ಪುರಸ್ತಾತ್ | ಏತಿ | ಮಾಯಯಾ ।

ವಿದಥಾನಿ | ಪ್ರಚೋದಯನ್ ॥ ೭ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೋತಾ ಹೋಮನಿಷ್ಪಾದಕೋಽಮರ್ತ್ಯೋ ಮರಣಧರ್ಮರಹಿತೋ ದೇವೋ ದ್ಯೋತಮಾನೋ ವಿದಥಾನಿ ವೇದಿತವ್ಯಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಪ್ರಚೋದಯನ್ ಪ್ರೇರಣಾಪ್ರೇರಯನ್ ಸೋಽಗ್ನಿಮಾಯಯಾ ಕರ್ಮವಿಷಯಾಭಿಜ್ಞಾನೇನ ಯುಕ್ತಃ ಸನ್ ಪುರಸ್ತಾತ್ಕರ್ಮಪ್ರಾರಂಭಕಾಲ ಏವೈತಿ | ಅಸ್ಮಾನಾಗಚ್ಛತಿ || ಮಾಯಯಾ | ಮಾಜಿ ಮಾನೇ ಶಬ್ದೇ ಚೇತ್ಯಸ್ಮಾಚ್ಛಾಸಿಸೂಚ್ಯೋ ಯ ಇತಿ ಕರ್ತೃ ಕರ್ಮಣಿ ನಾ ಯಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಮಿಮಾತೇ ಜಾನೀತೇ ಕರ್ಮ ಮಾಯತೇನಯೇತಿ ನಾ ಮಾಯಾ ಕರ್ಮವಿಷಯ-ಜ್ಞಾನಂ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ವಿದಥಾನಿ | ವಿದ ಜ್ಞಾನ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ವಿದಿವಿಧಿಭ್ಯಾಂ ಕಿಡಿತಿ ಕರ್ಮಣ್ಯಧಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಕಿತ್ವಾದಗುಣಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಹೋತಾ—ಹೋಮಸಂಪಾದಕನೂ | ಅಮರ್ತ್ಯಃ — ಮರಣಧರ್ಮರಹಿತನೂ | ದೇವಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು | ವಿದಥಾನಿ—ಯಜ್ಞಾರ್ಹವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ಪ್ರಚೋದಯನ್—ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಾ | ಮಾಯಯಾ—ಕರ್ಮವಿಷಯಕವಾದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು | ಪುರಸ್ತಾತ್—ಕರ್ಮದ ಪ್ರಾರಂಭಕಾಲದಲ್ಲೇ | ಏತಿ—ನಮ್ಮ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬರುತ್ತಾನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಹೋಮಸಂಪಾದಕನೂ, ಮರಣಧರ್ಮರಹಿತನೂ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞಾರ್ಹವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಾ ಕರ್ಮವಿಷಯಕವಾದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಕರ್ಮದ ಪ್ರಾರಂಭದ ಕಾಲದಲ್ಲೇ ನಮ್ಮ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬರುತ್ತಾನೆ.

English translation

The offerer of the oblation, the divine, immortal Agni, comes first (at the ceremony) directing solemnities by his experience.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಮಾಯಯಾ—ಮಿಮಾತೇ ಜಾನೀತೇ ಕರ್ಮ, ಮಿಯತೇ ಅನಯೇತಿ ನಾ ಮಾಯಾ ಕರ್ಮ-
ವಿಷಯಜ್ಞಾನಂ | ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನಭಾವದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವುದು, ಅಥವಾ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನಭಾವವನ್ನು ಅರಿಯಲು ಸಾಧನ
ವಾದುದು ಮಾಯೆಯು ಎಂದು ಮಾಯಾ ಶಬ್ದಾರ್ಥವು ವಿವೃತವಾಗಿ, ಕರ್ಮವಿಷಯಾಭಿಜ್ಞಾನೇನ ಯುಕ್ತಃ
ಅಗ್ನಿಯು (ಕರ್ಮವಿಷಯಕವಾದ) ಕರ್ಮಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅರಿಯಲು ಅರ್ಹವಾದ ಪಾಂಡಿತ್ಯರೂಪದಿಂದ ಇರುವ
ಮಾಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಅಗ್ನಿಯು, ಹೋಮವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ ಹೋತೃವೂ, ಮರಣಧರ್ಮವಿಲ್ಲದವನೂ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿ-
ರುವ ದೇವನಾಗಿಯೂ ಯಜಮಾನರು ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವಂತೆ ಅವರನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವನಾಗಿಯೂ,
ಆಯಾಯ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣವಾದ ಪಾಂಡಿತ್ಯವುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತಾ,
ಆಯಾಯ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಪ್ರಾರಂಭಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷರೂಪದಿಂದ
ಆಗಮಿಸುವನೆಂಬ ಅರ್ಥವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಪುರಸ್ತಾತ್—ಪೂರ್ವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸ್ತಾತಿಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಪೂರ್ವಾವರಾಧರಾಣಾ — (ಪ್ರಾ. ಸೂ.
೫-೩-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಾದೇಶಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಏತಿ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು, ಅದಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಾಯಯಾ—ಮಾಜ್ ಮಾನೇ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಧಾತು. ಮಾಚ್ಛಾಸಸಿ ಸೂಭ್ಯೋಯಃ (ಉ.ಸೂ. ೪-೫೪೯)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಾಗಲೀ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಾಗಲೀ ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಟಾಪ್. ಮಿಮಾತೇ
ಜಾನೀತೇ-ಕರ್ಮ ಮಿಯತೇ ಅನಯಾ ಇತಿ ನಾ ಮಾಯಾ ಕರ್ಮವಿಷಯಜ್ಞಾನಂ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋ
ದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಿದಧಾನಿ—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ರುದಿವಿಧಿಭ್ಯಾಂಕಿತ್ (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೯೫) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಅಥ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ವ ಅತಿದೇಶಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಚೋದಯನ್—ಚುದ ಪ್ರೇರಣೇ. ಧಾತು. ಣಿಜಂತದಮೇಲೆ ಲಟ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಶತ್ರಾದೇಶ.
ಶಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚಿಗೆ ಗುಣ, ಅಯಾದೇಶ. ಣಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘುಪಥಿಗೆ ಗುಣ. ಲಸಾರ್ವ
ಧಾತುಕ ಅನುದವಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ವಾಜೀ॑ ವಾಜೀ॑ಷು॑ ಧೀಯತೇ॑ದ್ವರೇ॑ಷು ಪ್ರ॑ ಣೀಯತೇ॑ ।

ವಿಪ್ರೋ॑ ಯಜ್ಞಸ್ಯ॑ ಸಾಧನಃ॑ ॥ ೮ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ವಾಜೀ॑ | ವಾಜೀ॑ಷು॑ | ಧೀಯತೇ॑ | ಅದ್ವರೇ॑ಷು॑ | ಪ್ರ॑ | ಣೀಯತೇ॑ |

ವಿಪ್ರಃ॑ | ಯಜ್ಞಸ್ಯ॑ | ಸಾಧನಃ॑ ॥ ೮ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವಾಜೀ ಬಲವಾನಗ್ನಿರ್ವಾಜೀಷು ಯುದ್ಧೇಷು ಧೀಯತೇ । ದೇವೈಃ ಶತ್ರುಹನನಾರ್ಥಂ ನಿಧೀ-
ಯತೇ । ಕಿಂಚಿ | ಅದ್ವರೇಷ್ವಗ್ನಿ ಹೋತ್ರಾದಿಷು ಪ್ರಣೀಯತೇ । ಅಧ್ವರ್ಯಾದಿಭಿಃ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣಾಹವ-
ನೀಯಾದಿಸ್ಥಾನೇಷು ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ಯತೇ । ಅತಃ ಏವ ವಿಪ್ರೋ ಮೇಧಾವೀ ಸನ್ನಗ್ನಿಯಜ್ಞಸ್ಯಾಗ್ನಿ ಹೋತ್ರಾದೇಃ
ಸಾಧನಃ ಸಾಧಕೋ ಭವತಿ ॥ ಧೀಯತೇ | ದಧಾತೇಃ ಕರ್ಮಣಿ ಯಕ್ | ಘುಮಾಸ್ಥಾಗಾಪೇತ್ಯಾದಿನಾ
ಈತ್ಯಂ | ನಿಘಾತಃ | ಣೀಯತೇ | ಣೀಞ್ ಪ್ರಾಪಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಿ ಯಕಿ ರೂಪಂ | ಉಪಸರ್ಗಾದಸ-
ಮಾಸೇಽಸಿ ಣೋಪದೇಶಸ್ಯೇತಿ ಣತ್ಯಂ | ಸಾಧನಃ | ಸಾಧ ಸಂಸಿದ್ಧೌ | ನಂದ್ಯಾದಿತ್ವಾತ್ಕರ್ತರಿ ಲ್ಯುಃ |
ಲಿತ್ವೇರಃ ॥

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಾಜೀ—ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಯು | ವಾಜೀಷು—ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ | ಧೀಯತೇ—(ಶತ್ರುಹನನಕ್ಕಾಗಿ
ದೇವತೆಗಳಿಂದ) ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ | ಅದ್ವರೇಷು—ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ | ಪ್ರಣೀಯತೇ—(ಋತ್ವಿಕ್ಯ
ಗಳಿಂದ) ಆಹವನೀಯಾದಿ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಇರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. (ಆದುದರಿಂದಲೇ) | ವಿಪ್ರಃ—ಮೇಧಾವಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಯು |
ಯಜ್ಞಸ್ಯ—ಅಗ್ನಿ ಹೋತ್ರಾದಿ ಯಜ್ಞಗಳ | ಸಾಧನಃ—ಸಾಧಕನಾಗಿ ಆಗುತ್ತಾನೆ ॥

ಭಾವಾರ್ಥ

ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಹನನಕ್ಕಾಗಿ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತನಾಗು-
ತ್ತಾನೆ. ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳಿಂದ ಯಜ್ಞಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಹವನೀಯಾದಿ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಮೇಧಾವಿ-
ಯಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಅಗ್ನಿ ಹೋತ್ರಾದಿಯಜ್ಞಗಳ ಸಾಧಕನಾಗಿ ಆಗುತ್ತಾನೆ.

English translation

The mighty Agni is placed (foremost by the gods) in battle ; he is
brought forward reverently at holy rites ; for he is the sage fulfiller of the
sacrifice.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ವಾಜೀ—ಬಲವಾನ್ | ಅಶ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೭) ವಾಜೀ ಎಂಬ ಪದವು ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಬಲವುಳ್ಳವನೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ವಾಜೇಷು—ಯುದ್ಧೇಷು | ವಾಜ ಎಂಬ ಪದವು ಅನ್ನ, ಸಂಗ್ರಾಮ, ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ, ಬಲವುಳ್ಳವನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರೇರಿತನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಸಾಯಣರಿಂದ ಅರ್ಥವು ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿದೆ.

ಅಧ್ವರೇಷು ಪ್ರಣೀಯತೇ—ಅಧ್ವರಶಬ್ದವು ಯಜ್ಞನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರಿಂದ ಪಠಿತವಾಗಿದ್ದರೂ, ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸುವ ಕರ್ಮವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ, ಅಗ್ನಿ ಹೋತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅಧ್ವರಯುಕ್ತವೇ ಮೊದಲಾದ ಋತ್ವಿಜರು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಆಹವನೀಯವೆಂಬವೇ ಮೊದಲಾದ ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ವಿಂಗಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಮಾಡುವರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿದೆ.

ವಿಪ್ರಃ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಸಾಧನಃ—ವಿಪ್ರಶಬ್ದವು ಮೇಧಾವಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಮೇಧಾವಿಯಾಗಿರುವನೆಂದೂ, ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುವವನೆಂದೂ ಅರ್ಥವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಧೀಯತೇ—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಟ್. ಪ್ರಥಮವುರುಷವಿಕ ವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿಗೆ ಏತ್ಯ. **ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇ ಯಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕ್. **ಘುಮಾಸ್ಥಾ ಗಾ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈತ್ಯ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನೀಯತೇ—ಣೀಜ್ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಷೋನಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ನತ್ಯ. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಟ್. ಹಿಂದಿನಂತೆ ರೂಪ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ, **ಉಪಸರ್ಗಾದಸಮಾಸೇಽಪಿ ಷೋಪದೇಶಸ್ಯ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ಯ.

ಸಾಧನಃ—ಸಾಧ ಸಂಸಿದ್ಧೌ. ಧಾತು. ನಂದ್ಯಾದಿಗಣದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ನಂದಿಗ್ರಹಪಚಾದಿಭ್ಯಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಲ್ಯು ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಯುವೋರನಾಕೌ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಧಿಯಾ ಚಕ್ರೇ ವರೇಣ್ಯೋ ಭೂತಾನ್ತಾಂ ಗರ್ಭಮಾ ದಧೇ |

ದಕ್ಷಸ್ಯ ಪಿತರಂ ತನಾ || ೯ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಧಿಯಾ | ಚಕ್ರೇ | ವರೇಣ್ಯಃ | ಭೂತಾನಾಂ | ಗರ್ಭಂ | ಆ | ದಧೇ |
ದಕ್ಷಸ್ಯ | ಪಿತರಂ | ತನಾ || ೯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯೋಽಗ್ನಿರ್ಧಿಯಾಧಾನಸವಮಾನೇಷ್ಟಿರೂಪೇಣ ಕರ್ಮಣಾ ಚಕ್ರ ಆಹವನೀಯರೂಪತಯಾ ಕೃ
ತೋಽಭೂತ್ ಅತಃ ಏವ ವರೇಣ್ಯಃ ಸರ್ವೈರ್ಯಜಮಾನ್ಯಃ ಕರ್ಮಾಂಗತ್ವೇನ ವರಣೀಯಃ ಯಶ್ಚಾಗ್ನಿರ್ಭೂತ-
ತಾನಾಂ ಸ್ಥಾನರಜಂಗಮಾತ್ಮಕಾನಾಂ ಭೂತಜಾತಾನಾಮಂತರ್ಗರ್ಭಂ ಸ್ವಾತ್ಮಾನಮೇವ ಗರ್ಭರೂಪತಯಾ
ಅದಧೇ ಸರ್ವತ್ರ ದಧಾರ ಪಿತರಂ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತಃ ಪಾಲಕಂ ತಮಿಮಮಗ್ನಿಂ ದಕ್ಷಸ್ಯ ದಕ್ಷಪ್ರಜಾಪತೇ-
ಸ್ತನಾ ತನಯಾ ವೇದಿರೂಪಾ ಭೂಮಿದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಕರ್ಮಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಂ ಧಾರ
ಯತಿ | ಭೂನೇರ್ದಕ್ಷದುಹಿತೈಶ್ಚೇ ಮಂತ್ರವರ್ಣಃ | ಅದಿತಿದ್ಯುಜನಿಷ್ಠ ದಕ್ಷ ಯಾ ದುಹಿತಾ ತವ |
ಋಗ್ವೇದ ೧೦-೭೨-೫ || ಇತಿ || ಚಕ್ರೇ | ಕರೋತೇಃ ಕರ್ಮಣಿ ಲಿಟಿ ರೂಪಂ | ಗರ್ಭಂ | ಗ್ನಾ ನಿಗರಣ ಇತ್ಯೈ
ಸ್ಮಾದರ್ಶಿಗ್ನಾಭ್ಯಾಂ ಭನ್ನಿತಿ ಭನ್ | ಗಿರತಿ ಗೀರ್ಯತೇ ವಾ ಗರ್ಭಃ | ನಿತ್ವಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ದಧೇ |
ದಧಾತೇರ್ಲಿಟಿ ರೂಪಂ | ಪಿತರಂ | ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ | ನಪ್ತೋನೇಷ್ಟ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿನಾ ತೈಜಂತೈಶ್ಚೇನ ನಿಸಾತನಾ-
ದಿತ್ವಂ | ಪಾತಿ ಪಾಲಯತೀತಿ ಪಿತಾ ಪಾಲಕಃ | ಚಿತ್ಸ್ವರಃ | ತನಾ | ಯಲೋಪಚ್ಛಾಂದಸಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಅಗ್ನಿಃ—ಅಗ್ನಿಯು) | ಧಿಯಾ—ಯಜ್ಞಾಂಗವಾದ ಕರ್ಮದಿಂದ | ಚಕ್ರೇ—ಆಹವನೀಯಾದಿರೂಪದಲ್ಲಿ
ನಿರ್ಮಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ | ವರೇಣ್ಯಃ—ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಅಪೇಕ್ಷಿತನಾದ) ಅಗ್ನಿಯು | ಭೂತಾನಾಂ—ಸಕಲ
ಭೂತಗಳಿಗೂ | ಗರ್ಭಂ—(ತನ್ನನ್ನೇ) ಗರ್ಭರೂಪನಾಗಿ | ಆ ದಧೇ—ಧರಿಸಿಕೊಂಡನು | ಪಿತರಂ—ಸಕಲಜಗ-
ತ್ತಿಗೂ ಪಾಲಕನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ದಕ್ಷಸ್ಯ—ದಕ್ಷಪ್ರಜಾಪತಿಯು | ತನಾ—ಪುತ್ರಿಯಾದ ಪೃಥ್ವಿಯು (ಕರ್ಮಸಿದ್ಧಿ
ಗಾಗಿ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದಳು)

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞಾಂಗವಾದ ಕರ್ಮದಿಂದ ಆಹವನೀಯಾದಿರೂಪದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ
ಅಪೇಕ್ಷಿತನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಸಕಲಭೂತಗಳಿಗೂ ಗರ್ಭರೂಪನಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಸಕಲಜಗತ್ತಿಗೂ ಪಾಲಕನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು
ದಕ್ಷಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಪುತ್ರಿಯಾದ ಪೃಥ್ವಿಯು ತನ್ನಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದ್ದಾಳೆ.

English translation

He who has been made by the sacred rite, the choice (of the worshipper)
who comprehends (within himself) the germ of all creatures, and whom
the daughter of Daksha (receives) as the parent of the world.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಧಿಯಾ—ಧೀಶಬ್ದವು ಪ್ರಜ್ಞಾ ಅಥವಾ ಕರ್ಮ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಕಾ ಸಾಯಣರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಆಧಾನ ಪವಮಾನೇಷ್ಟಿ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯಾಗಶಾಲೆ ವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರಿಂದ ಆಹವನೀಯ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿತನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ವರೇಣ್ಯಃ—ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನರಿಂದ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಗವಾಗಿರುವಂತೆ ವೃತನಾಗಿರುವನೆಂದ ಸ್ಥಾನರ ಜಂಗಮರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಶರೀರದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ರೂಪಾಂತರದಿಂದ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವನೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿ, ಈ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಧರಿಸಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಪಿತೃಹಾಗೆ ಪಾಲಕನಾಗಿರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದಕ್ಷನೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಪುತ್ರಿಯಾದ ಭೂಮಿಯು ಯಜ್ಞ ಅಗ್ನಿಯ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ವೇದಿಯ ರೂಪದಿಂದ ದರ್ಶ ಪೂರ್ಣಮಾಸ, ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಗಳ ಸಿದ್ಧಿಗ ಧರಿಸಿರುವುದೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ದಕ್ಷಬ್ರಹ್ಮನ ಪುತ್ರಿಯು ಭೂಮಿಯು ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸಿ “ಅದಿತಿಹ್ಯಜನಿಷ್ಯ ದಕ್ಷ ಯಾ ದುಹಿತಾ ತವ” (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೭೨-೫) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—ದಕ್ಷ ಶಬ್ದವನ್ನು—ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪಾಠಮಾಡಿ, “ದಕ್ಷಸ್ಯ ವಾದಿ ಜನ್ಮನಿ ವ್ರತೇ” (ಋ. ಸಂ. ೮-೨-೫-೬) ಎಂಬಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆದಿತ್ಯನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, “ಆದಿತ್ಯೋ ಇತ್ಯಾಹುಃ” ಎಂದು ಹೇಳಿ,

ಭೂರ್ಜಜ್ಞ ಉತ್ತಾನಸದೋ ಭುವ ಆಶಾ ಅಜಾಯಂತ ||

ಅದಿತೇರ್ವಕ್ಷೋ ಅಜಾಯತ ದಕ್ಷಾಧ್ಯದಿತಿಃ ಪರಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೭೨)

ಎಂಬ ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ, ದಕ್ಷ ಮತ್ತು ಅದಿತಿ ಇವರುಗಳ ಜನ್ಮವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ವಿರೋಧವನ್ನ ಅದರ ಪರಿಹಾರವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಚಕ್ರೇ—ಡುಕ್ಯಜ್ಞ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗರ್ಭಂ—ಗ್ಮಾ ನಿಗರಣೇ ಧಾತು. ಅರ್ತಿಗ್ಮಾಭ್ಯಾಂಭನ್. (ಉ. ಸೂ. ೪-೪೩೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತು**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಖೂಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಗೀ ಗೀರ್ಯತೇ ವಾ ಗರ್ಭಃ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದ್ವಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಧೇ—ಡುಧಾಜ್ಞ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಿತರಂ—ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ನಪ್ತುನೇಷ್ಟ್ವಂ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೨೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃಜಂತವ ನಿಪಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇತ್ವಬರುತ್ತದೆ. ಪಾತಿ ಪಾಲಯತೀತಿ ವಾ ಪಿತಾ ಪಾಲಕಃ ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತನಾ—ತನಯಾ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಭಾಂದಸವಾಗಿ ಯಕಾರಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ನಿ ತ್ವಾ ದಧೇ ವರೇಣ್ಯಂ ದಕ್ಷಸ್ಯೇಳಾ ಸಹಸ್ಕೃತ |

ಅಗ್ನೇ ಸುದೀತಿಮುಶಿಜಂ || ೧೦ ||

ಪದಪಾಠಃ

ನಿ | ತ್ವಾ | ದಧೇ | ವರೇಣ್ಯಂ | ದಕ್ಷಸ್ಯ | ಇಳಾ | ಸಹಸ್ಕೃತ |

ಅಗ್ನೇ | ಸುದೀತಿ | ಉಶಿಜಂ || ೧೦ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಉಕ್ತಾರ್ಥೋಽನಯಾರ್ಚಾ ವಿವ್ರಿಯತೇ | ಸಹಸ್ಕೃತ ಮಥನಾಪ್ಯೇನ ಬಲೇನ ನಿಷ್ಪನ್ನ ಹೇ
ಅಗ್ನೇ ಸುದೀತಿ ಶೋಭನದೀಪ್ತಿಯುಕ್ತಮುಶಿಜಂ ಪುರೋಡಾಶಾದಿಹವಿಃ ಕಾಮಯಮಾನಂ | ಯದ್ವಾ
ಕರ್ಮಾರ್ಥಿಭಿಃ ಕಾಮ್ಯಮಾನಂ | ಅತಃ ಏವ ವರೇಣ್ಯಂ ತೈವರಣೀಯಂ ತ್ವಾ ಏವಂವಿಧಂ ತ್ವಾಂ ದಕ್ಷಸ್ಯ
ಮಹಿತೇಳಾ ವೇದ್ಯಾದಿಲಕ್ಷಣಾ ಭೂಮಿನಿ ದಧೇ | ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಕರ್ಮಸಮೃದ್ಧ್ಯರ್ಥಂ ನಿತರಾಂ
ದಧಾರ || ಇಳಾ | ಈಡ ಸ್ತುತೌ | ಪುಂಸಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತೈತ್ರ ಸ್ತ್ರಾಯಿಕವಚನಾತ್ ಸ್ತ್ರೈರ್ಭೇದಃ
ಘಪ್ರತ್ಯಃ | ಹ್ರಸ್ವಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಸಂಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕಸ್ಯ ವಿಧೇರನಿತ್ಯತ್ವಾದಗುಣಃ | ಈಡ್ಯಂತೇ ಸ್ತೂಯಂ-
ತೇಽಸ್ಯಾಂ ಯಜಮಾನ್ಯೇರ್ಧೇವಾ ಇತೀಳಾ ಭೂಮಿಃ | ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣಾಂತೋದಾತ್ತಃ | ಪ್ರತ್ಯ-
ಯಸ್ವರಃ | ಉಶಿಜಂ | ವಶ ಕಾಂತಾನಿತ್ಯಸ್ಮಾದ್ವಶಃ ಕಿಚ್ಚೇತೀಚಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಕಿತ್ವಾತ್ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ |
ವಷ್ಟಿ ಹವಿಃ ಕಾಮಯತೇ ಉಶ್ಯತೇ ಕಾಮ್ಯತೇ ಕರ್ಮಾರ್ಥಿಭಿರಿತಿ ವಾ ಉಶಿಕ್ ಅಗ್ನಿಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸಹಸ್ಕೃತ—ಮಥನರೂಪವಾದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ | ಅಗ್ನೇ—ಅಗ್ನಿಯೇ | ಸುದೀತಿ—ಶ್ರೇಷ್ಠ
ವಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ | ಉಶಿಜಂ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನೂ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಿತ
ನಾದವನೂ | ವರೇಣ್ಯಂ—ಸಕಲರಿಗೂ ಪ್ರಿಯನಾದವನೂ ಆದ | ತ್ವಾಂ—ನಿನ್ನನ್ನು | ದಕ್ಷಸ್ಯ—ದಕ್ಷಪ್ರಜಾಪತಿಯ
ಪುತ್ರಿಯಾದ | ಇಳಾ—ವೇದಿರೂಪಿಯಾದ ಪೃಥ್ವಿಯು | ನಿ ದಧೇ—ಕರ್ಮಾರ್ಥವಾಗಿ ಧರಿಸಿದ್ದಾಳೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಮಥನರೂಪವಾದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ, ಹವಿ
ಸ್ಸನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನೂ, ಸಕಲರಿಂದಲೂ ಅಪೇಕ್ಷಿತನಾದವನೂ ಆದ ನಿನ್ನನ್ನು ದಕ್ಷಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಪುತ್ರಿಯಾದ ವೇದಿ
ರೂಪವಾದ ಪೃಥ್ವಿಯು ಕರ್ಮಾರ್ಥವಾಗಿ ಧರಿಸಿದ್ದಾಳೆ.

English translation

Agni, strength-engendered, Ila (the daughter) of Daksha has sustained you, the desirable, the resplendent, and longing (for the oblation).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸಹಸ್ಯತೆ—ಸಹಃ ಎಂದು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಋತ್ವಿರಿಂದ ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಥನಮಾಡುವಾಗ ಬಲಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುವಕಾರಣ ಬಲದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುವನೆಂದು ಈ ಪದದಿಂದ ಸಂಭೋದಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಉಶಿಜಂ-ಉಶಿಕ್ ವಷ್ಟೇಃ ಕಾಂತಿಕರ್ಮಣಃ(ನಿ. ೬-೬೧)ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಪುರೋಡಾಶಾದಿಹವಿಃ ಕಾಮ್ಯಮಾನಂ, ಯದ್ವಾ ಕರ್ಮಾರ್ಥಿಭಿಃ ಕಾಮ್ಯಮಾನಂ. ಪುರೋಡಾಶವೇ ಮೊದಲಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವನು ಎಂದೂ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಅಪೇಕ್ಷಿತನಾಗಿರುವನು ಎಂದೂ ಎರಡುವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ದಕ್ಷಸ್ಯ ದುಹಿತಾ ಇಳಾ ನಿದಧೇ—ಮಂಗಳಕರವಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ, ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಿಂದ ವರಣೀಯನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದಕ್ಷಬ್ರಹ್ಮನ ಪುತ್ರಿಯಾದ ಭೂಮಿಯು ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವೇ ಮೊದಲಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯವಾಗಿ ಆಚರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯಜ್ಞವೇದಿಯ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಧರಿಸಿದ್ದಾಳೆಂಬ ಅರ್ಥವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ಇಳಾ—ಎಂಬ ಪದವು ಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೫) ವಾಙ್ಮಾನಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೩) ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಗೋನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿ ಈಟ್ಟೇಃ ಸ್ತುತಿಕರ್ಮಣಃ (ನಿ. ೧೧-೫೦) ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ನೇದ್ಯಾದಿಲಕ್ಷಣಾ ಭೂಮಿಃ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಇಳಾ—ಈಡ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಪುಂಸಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಘಃಪ್ರಾಯೇಣ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೧೮) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಯ ಗ್ರಹಣದಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಘ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಹ್ರಸ್ವೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕೋನಿಧಿರನಿತ್ಯಃ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವದಿಲ್ಲ. ಈಡ್ಯಂತೇ ಸ್ತೂಯಂತೇ ಅಸ್ಯಾಂ ಯಜಮಾನ್ಯೇದೇವಾ ಇತಿ ಇಳಾ ಭೂಮಿಃ (ಯಜಮಾನರು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಪ್ರದೇಶ) ಸ್ತ್ರಿತ್ವದಲ್ಲಿ ಟಾಪ್. ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯಚ ಯತ್ರೋದಾತ್ತಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಾಪಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಶಿಜಂ—ವಶ ಕಾಂತೌ. ಧಾತು. ವಶೀಃ ಕಿಚ್ಛೆ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಜಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ವವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ (ಉ) ಪೂರ್ವರೂಪ. ವಷ್ಟಿ ಹವಿಃ ಕಾಮಯತೇ ಉತ್ಯತೇ ಕಾಮ್ಯತೇ ಕಾಮಾರ್ಥಿಭಿಃ ಇತಿ ವಾ ಉಶಿಕ್ ಅಗ್ನಿಃ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಗ್ನಿಂ ಯಂತುರಮೃತಸ್ಯ ಯೋಗೇ ವನುಷಃ ।

ವಿಪ್ರಾ ವಾಜೈಃ ಸಮಿಂಧತೇ ॥ ೧೧ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನಿಂ | ಯಂತುರಂ | ಅಮೃತಸ್ಯ | ಯೋಗೇ | ವನುಷಃ |

ವಿಪ್ರಾಃ | ವಾಜೈಃ | ಸಂ | ಇಂಧತೇ ॥ ೧೧ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವನುಷಃ ಕರ್ಮಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಂ ಸಂಭಜಮಾನಾ ವಿಪ್ರಾ ಮೇಧಾವಿನೋಽಧ್ವಯಾಽದಯೋ ಯಂ-
ತುರಂ ಸರ್ವಸ್ಯ ನಿಯಂತಾರಂ | ಯದ್ವಾ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಗಂತಾರಂ | ಅಪುರಮಸಾಂ ಪ್ರೇರಕಂ ತಮಿಮಮಗ್ನಿ-
ಮೃತಸ್ಯ ಸತ್ಯಭೂತಸ್ಯ ಜ್ಯೋತಿಷ್ವೋಮಾದೇರ್ಯೋಗೇ ಪ್ರಯೋಗಾರ್ಥಂ ವಾಜೈರ್ಹವಿಲಕ್ಷಣೈರನ್ನೈಃ
ಸಮಿಂಧತೇ | ಸಮ್ಯಗ್ವೀಪಯಂತಿ ॥ ಯಂತುರಂ | ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯಃ | ಯಂತಾರಮಿತ್ಯರ್ಥಃ |
ಅಪುರಂ | ತುರ ತ್ವರಣೇ | ಅಪಸ್ತುತೋರ್ತಿ ತ್ವರಯತೀತಿ ಕ್ವಿಪ್ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಃ |
ಯೋಗೇ | ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ | ಭಾವೇ ಘೃತ್ | ಚಜೋಃ ಕು ಘಿಣ್ಯತೋರಿತಿ ಕುತ್ವಂ ಇತ್ಯಪ್ಪರಃ |
ವನುಷಃ | ವನ ಷಣ ಸಂಭಕ್ತಾ | ಜನೇರುಸಿರಿತ್ಯಧಿಕಾರೇ ಬಹುಲವಚನಾದಸ್ಮಾದಪು ಸಿಃ | ಪ್ರತ್ಯಯ-
ಸ್ವರಃ | ಇಂಧತೇ | ಇತಿ ಇಂಧೀ ದೀಪ್ತಾ | ನಿಘಾತಃ ॥

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವನುಷಃ—ಕರ್ಮಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಭಜಿಸುವವರೂ | ವಿಪ್ರಾಃ—ಮೇಧಾವಿಗಳೂ ಆದ ಋತ್ವಿಕಗಳು |
ಯಂತುರಂ—ಸಕಲಕ್ಕೂ ನಿಯಂತ್ರವಾದವನೂ ಅಥವಾ ಶೀಘ್ರಗಾಮಿಯಾದವನೂ | ಅಪುರಂ—ವೃಷ್ಟಿರೂಪವಾದ
ಉದಕವನ್ನು ಸುರಿಸುವವನೂ ಆದ | ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಅಮೃತಸ್ಯ—ಸತ್ಯಭೂತವಾದ ಯಜ್ಞದ | ಯೋಗೇ-
ಪ್ರಯೋಗಾರ್ಥವಾಗಿ | ವಾಜೈಃ—ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನಗಳಿಂದ | ಸಮಿಂಧತೇ—ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ॥

ಭಾವಾರ್ಥ

ಕರ್ಮಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಭಜಿಸುವವರೂ, ಮೇಧಾವಿಗಳೂ ಆದ ಋತ್ವಿಕಗಳು ಸಕಲಕ್ಕೂ ನಿಯಂತ್ರವಾದವನೂ,
ವೃಷ್ಟಿರೂಪವಾದ ಉದಕವನ್ನು ಸುರಿಸುವವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸತ್ಯಭೂತವಾದ ಯಜ್ಞದ ಪ್ರಯೋಗಾರ್ಥವಾಗಿ
ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನಗಳಿಂದ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

English translation

The wise (priests) performers (of the ceremony) kindle with oblations
for the due celebration of the rite, Agni, the regulator (of all), the sender
of the rain.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ವನುಷಃ ವಿಪ್ರಾಃ—ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮಗಳ ಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಋತ್ವಿಜರು ತೀಘ್ರವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ, ಅಥವಾ ಸರ್ವಕ್ಕೂ ನಿಯಮಕನಾದ, ಉದಕಗಳನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋಮವೇ ಮೊದಲಾದ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾಗಿರುವ ಅನ್ನಗಳಿಂದ ಉದ್ದೀಪ್ತನಾಗಿ ಇರುವಂತೆ ಮಾಡುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಯಂತುರಂ—ಯಂತಾರಃ ಎಂದು ಯಾಚ್ಛಾ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯಃ ಯಂತಾರಂ ಎಂದು ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಿ, ಅಗ್ನಿಯು ಸರ್ವಕ್ಕೂ ನಿಯಾಮಕ ನಾಗಿರುವನೆಂದೂ, ಪ್ರಾಪಣಾರ್ಥಕವಾದ ಯಾಥಾತುನಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಪದವು ವೇಗವಾಗಿ ನಡೆಯುವವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಋತಸ್ಯ—ಋತಶಬ್ದವು ಸತ್ಯ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋಮವೇ ಮೊದಲಾದ ಯಜ್ಞಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ವಾಜೈಃ—ವಾಜ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಅನ್ನವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಯಂತುರಂ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಪ್ತುರಂ—ತುರ ತ್ವರಣೇ ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಅಸಃ ತುತೋರ್ತಿ ತ್ವರಯತಿ ಇತಿ ಅಪೂಃ ಕ್ವಿಪ್ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಯೋಗೇ—ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಘಕಾರ ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿಜೋಃ ಕು ಘಿಣ್ಯತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವದಿಂದ ಗಕಾರಾದೇಶ. ಇತ್ಯಾದಿನಿರ್ವಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವನುಷಃ—ವನ ಷಣ ಸಂಭಕ್ತೌ ಧಾತು. ಉಣಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣವಿರುವುದರಿಂದ ತತ್ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ದಿಂದ ಜನೇರುಸಿಃ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಹಿತವಾದ ಉಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಇದಕ್ಕೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಉಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಇಂಧತೇ—ಇಂಧೀ ದೀಪೌ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಊರ್ಜೋ ನಸಾತಮಧ್ವರೇ ದೀದಿವಾಂಸಮುಪ ದ್ಯವಿ ।

ಅಗ್ನಿವೀಳೇ ಕವಿಕೃತುಂ ॥ ೧೨ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಊರ್ಜಃ | ನಸಾತಂ | ಅಧ್ವರೇ | ದೀದಿವಾಂಸಂ | ಉಪ | ದ್ಯವಿ |

ಅಗ್ನಿಂ | ಈಳೇ | ಕವಿಕೃತುಂ ॥ ೧೨ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಊರ್ಜೋ ನಸಾತಂ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣೈರನ್ನೈಃ ಸಮಿಧ್ಯಮಾನತ್ವೇನಾನ್ನಸ್ಯ ಪುತ್ರಂ | ಯದ್ವಾನ್ನಸ್ಯ ಚತುರ್ಥಂ | ಯಥಾನ್ನಾ ದಾಹುತಿರಾಹುತೇರಾದಿತ್ಯೇ ಅದಿತ್ಯಾದಗ್ನಿರಿತಿ | ಉಪ ದ್ಯವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಸ್ಯ ಸಮೀಪೇ ದೀದಿವಾಂಸಮತಿಶಯೇನ ದೀಪ್ಯಮಾನಂ ಕವಿಕೃತುಂ | ಕವಯೋ ಮೇಧಾವಿನೋಽಧ್ವರ್ಯಾದಯೋ ಮಥನೇನ ಕೃತವಃ ಕರ್ತಾರೋ ಯಸ್ಯೇತಿ | ಅಧ್ವರ್ಯಾದಿಭಿರ್ನಿಷ್ಪಾದ್ಯಮಾನಂ ತಮಿಮಮಗ್ನಿಮಧ್ವರೇ ಽಸ್ಮಿನ್ಯಜ್ಞ ಈಳೇ | ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಾಭಿರ್ಗೀರ್ಭಿರಹಂ ಸೌಮಿ || ಊರ್ಜಃ | ಊರ್ಜ ಬಲ ಇತ್ಯಸ್ಮಾ-
ದ್ಭೃಜಭಾಸೇತ್ಯಾದಿನಾ ತಾಚ್ಛೇಲಿಕಃ ಕ್ವಿಪ್ | ಊರ್ಜಯತಿ ಶರೀರಮಿತ್ಯೂರ್ಕ್ ಅನ್ನಂ | ಸಾವೇಕಾಚೇ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ದ್ಯವಿ | ದ್ಯುತ ದೀಪ್ತಾವಿತ್ಯಸ್ಮಾದಾಣಾದಿಕೋ ಡುನ್ವ್ರತ್ಯಯಃ | ದ್ಯೋ-
ತತೇ ಕಿರಣಸಂಬಂಧಾದಿತಿ ದ್ಯುರಂತರಿಕ್ಷಂ | ನಿತ್ಸ್ವರಃ | ಈಳೇ | ಲಟ ರೂಪಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಊರ್ಜಃ ನಸಾತಂ—ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪವಾದ ಅನ್ನದ ಪುತ್ರನೂ | ಉಪ ದ್ಯವಿ—ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ದೀದಿವಾಂಸಂ—ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವನೂ | ಕವಿಕೃತುಂ—ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳಿಂದ ನಿಷ್ಪಾದಿತನಾದವನೂ ಆದ | ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಅಧ್ವರೇ—ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ಈಳೇ—ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪವಾದ ಅನ್ನದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾದವನೂ, ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವನೂ, ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳಿಂದ ನಿಷ್ಪಾದಿತನಾದವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ.

English translation

I adore at this sacrifice Agni the grandson of (sacrificial) food, shining above in the firmament, the creation of the wise.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಊರ್ಜೋನಪಾತಂ—ಇಲ್ಲಿ ನಪಾತ್ ಎಂಬ ಪದವು ನಪ್ತ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿ, ಅಗ್ನಿಯು ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣೈರನ್ನೈಃ ಸಮಿಧ್ಯಮಾನತ್ವೇನ ಅನ್ನಸ್ಯ ಪುತ್ರಂ | ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಅನ್ನಗಳಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಅನ್ನದ ಪುತ್ರನೆಂದು, ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಯದ್ವಾ ಯಶ್ಚಾನ್ನಾದಾಹುತಿರಾಹುತೇರಾದಿತ್ಯ ಆದಿತ್ಯಾದಗ್ನಿರಿತಿ—ಅನ್ನದಿಂದ ಆಹುತಿಯೂ, ಆಹುತಿಯಿಂದ ಆದಿತ್ಯನೂ, ಆದಿತ್ಯನಿಂದ ಅಗ್ನಿಯೂ, ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಅನ್ನದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ನಾಲ್ಕನೆಯವನಾಗುವ ಕಾರಣ ಅನ್ನಸ್ಯ ಚತುರ್ಥಂ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಮೂಲಪುರುಷನಿಂದ ನಾಲ್ಕನೆಯವನು ನಪ್ತವಾಗಿರುವಂತೆ ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಇವನು ನಾಲ್ಕನೆಯವನಾಗಿರುವನೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಕವಿಕೃತುಂ—ಕವಿ ಎಂಬ ಪದವು ಮೇಧಾವಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಕವಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಧಾವಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಅಧ್ವರ್ಯುವೇ ಮೊದಲಾದ ಮೇಧಾವಿಗಳಾವ ಋತ್ವಿಜರಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುವನು ಆದ್ದರಿಂದ ಕವಿಕೃತುವಾಗಿರುವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮೇಧಾವಿನೋ ಅಧ್ವರ್ಯಾದಯಃ ಮಥನೇನ ಕರ್ತಾರೋ ಯಸ್ಯ | ಅಧ್ವರ್ಯಾದಿಭಿಃ ನಿಷ್ಪಾದ್ಯಮಾನಂ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಉಪ ದ್ಯವಿ ದೀದಿನಾಂಸಂ—ಅಂತರಿಕ್ಷಸಮೀಪೇ ಅತಿಶಯೇನ ದೀಪ್ಯಮಾನಂ ಅಗ್ನಿಯು ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಈ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು (ಋತ್ವಿಜರಾದ ಅಧ್ವರ್ಯುವೇ ಮೊದಲಾದವರೂ) ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಋಷಿಯು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಯಾಡುವನೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಊರ್ಜಃ—ಊರ್ಜ ಬಲೇ ಧಾತು. **ಭೌಜಭಾಸಧುರ್ವಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಊರ್ಜಯತಿ ಶರೀರಮಿತಿ ಊರ್ಕ್-ಅನ್ (ಶರೀರವನ್ನು ಬೆಳೆಸುವುದು ಅನ್ನ) ಷಷ್ಟೀವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಏಕಾಚಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ನಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ **ಸಾವೇಕಾಚಸ್ತು**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಪಾತ್—**ನಭಾನ್ ನಪಾತ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ನಲೋಪ ಬಾರದೆ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ನಜ್ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದ್ಯವಿ—ದ್ಯುತ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಪಾಧಿಕವಾದ ಡುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ವ್ಯೇತತೇ ಕಿರಣಸಂಬಂಧಾದಿತಿ ದ್ಯುಃ ಡಿತ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಟಿಗೆ (ಉತ್) ಲೋಪ. ದ್ಯು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಕಿರಣಸಂಬಂಧದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದು ಆಕಾಶ. ನಿತ್ ಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಈಳೇ—ಈಡ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕವಿಕೃತುಂ—ಕವಯಃ ಕೃತವಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ತಂ | ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಈಳೇನ್ಯೋ ನಮಸ್ಯಸ್ತಿರಸ್ತಮಾಂಸಿ ದರ್ಶತಃ |

ಸಮಗ್ನಿರಿದ್ಯತೇ ವೃಷಾ || ೧೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಈಳೇನ್ಯಃ | ನಮಸ್ಯಃ | ತಿರಃ | ತಮಾಂಸಿ | ದರ್ಶತಃ |

ಸಂ | ಅಗ್ನಿಃ | ಇದ್ಯತೇ | ವೃಷಾ || ೧೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಈಳೇನ್ಯಃ ಸ್ತೋತ್ರಭಿರೀಡ್ಯೋಽತ ಏವ ನಮಸ್ಯಃ ಸರ್ವೈರ್ನಮಸ್ತಾರ್ಯಸ್ತಮಾಂಸಿ ತಿರೋ
ಧ್ವಾಂತಾನಿ ಸ್ವಪ್ರಭಾಭಿಸ್ತಿರಸ್ಕರ್ವನ್ ದರ್ಶತಃ ಕಮನೀಯತಯಾ ಸರ್ವೈರ್ದರ್ಶನೀಯಃ | ತಾದ್ಯಶೋಽ-
ಗ್ನಿರ್ವೃಷಾ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾ ಸಮಿದ್ಯತೇ | ಅಹುತಿಪ್ರಕ್ಷೇಪೇಣ ಪ್ರಜ್ವಲ್ಯತೇ |
ಉಕ್ತಾರ್ಥೇ ವಾಜಸನೇಯಕಂ | ಈಡೇನ್ಯೋ ಹ್ಯೇಷ ನಮಸ್ಯೋ ಹ್ಯೇಷ ತಿರಸ್ತಮಾಂಸಿ ದದೃಶೇ ಸ-
ಮಿದ್ಧ ಇತಿ || ಈಳೇನ್ಯಃ | ಈಡ ಸ್ತುತೌ | ಕೃತ್ಯಾರ್ಥೇ ತವೈಕೇನ್ಯೇನ್ಯತ್ವನ ಇತಿ ಕೇನ್ಯಃ | ಪ್ರತ್ಯಯ-
ಸ್ವರಃ | ನಮಸ್ಯಃ | ನಮಸ್ಯತೇರಚೋ ಯದಿತಿ ಯತ್ | ಅತೋಲೋಪಯಲೋಪಾ | ತಿತ್ವೇತಿತ್ಯುತಿ
ಸ್ವರಿತಃ | ದರ್ಶತಃ | ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ | ಅಸ್ಮಾಧ್ಯುಮ್ಯದೃಶೀತ್ಯಾದಿನಾ ಕರ್ಮಣ್ಯತಚ್ಚಪ್ರತ್ಯಯಃ |
ಚಿತ್ವೇತಿತ್ಯುತಿ | ವೃಷಾ | ವೃಷು ಸೇಚನ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ಕನಿನ್ಯುವೃಷೀತ್ಯಾದಿನಾ ಕನಿನ್ | ಕಿತ್ವಾದಗುಣಃ | ನಿ-
ತ್ವಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಈಳೇನ್ಯಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ತುತಿಗೆ ಅರ್ಹನೂ | ನಮಸ್ಯಃ—ಪೂಜಾರ್ಹನೂ | ತಮಾಂಸಿ—ಅಂಧಕಾರ
ಗಳನ್ನು | ತಿರಃ—ದೂರಮಾಡತಕ್ಕವನೂ, | ದರ್ಶತಃ—ಆಕರ್ಷಕವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವನೂ ಆದ | ಅಗ್ನಿಃ—ಅಗ್ನಿಯು
ವೃಷಾ—ಯಜಮಾನನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವವನಾಗಿ | ಸಮಿದ್ಯತೇ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ತುತಿಗೆ ಅರ್ಹನೂ, ಪೂಜಾರ್ಹನೂ, ಅಂಧಕಾರಗಳನ್ನು ದೂರಮಾಡತಕ್ಕವನೂ, ಆಕರ್ಷಕ
ವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವವನಾಗಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ

English translation

Agni, who is to be worshipped with praise and with prostration, the
dispeller of darkness, the beautiful, the showerer (of benefits) is kindled.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ಈಳೇನ್ಯಃ—ಸ್ತುತಿನಾಡುವವರಿಂದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ತುತಿನಾಡಲ್ಪಡುವನು ಮತ್ತು **ನಮಸ್ಯಃ** ಎಲ್ಲರಿಗೂ ನಮಸ್ಕಾರಾರ್ಹನಾಗಿರುವನು, **ತಮಾಂಸಿ ತಿರಃ** ತನ್ನ ಕಾಂತಿಗಳಿಂದ ಅಂಧಕಾರವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ, ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ದೃಶ್ಯವಾಗಿರುವ ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ ರೂಪದಿಂದ ದರ್ಶನೀಯನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಭಾವವೂ ಸ್ವರೂಪವೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ವೃಷಾ—ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾ | ನಿರುಕ್ತಕಾರರಿಂದ ಈ ಪದವು **ವೃಷಾ ವರ್ಷಿತಾ** (ನಿ. ೧೧-೪೮) ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತ್ಯನಾಗಿರುವ, ಸರ್ವರಿಗೂ ನಮಸ್ಕಾರಾರ್ಹನಾದ, ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುವ, ಸರ್ವರಿಗೂ ದರ್ಶನೀಯವಾದ ಆಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನರ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅವರವರ ಇಷ್ಟಾನುಸಾರವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸುವವನಾಗಿ ಯಜಮಾನರಿಂದ ಆಹುತಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದರಿಂದ ಉದ್ದೀಪ್ತನಾಗುವನೆಂದು ಅರ್ಥವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ವಾಚಸನೇಯಶ್ರುತಿಯು—**ಈಡೇನ್ಯೋ ಹ್ಯೇಷ ನಮಸ್ಯೋ ಹ್ಯೇಷ ತಿರಸ್ತಮಾಂಸಿ ದದೃಶೇ ಸಮಿದ್ಧಃ** ಎಂದು ಉದಾಹೃತವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಈಳೇನ್ಯಃ—ಈಡ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಕೃತ್ಯಾರ್ಥೇತನ್ಯೇಕೇನ್ಯತ್ವೇನಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೇನ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಮಸ್ಯಃ—ನಮಸ್ಯ ಎಂಬ ಕೃಜಂತ ಧಾತುವಿನ ಮೇಲೆ **ಅಚೋಯತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅತೋಲೋಪಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಯಸ್ಯಹಲಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ತಿತ್ಸ್ವರಿತಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದರ್ಶತಃ—ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. **ಭೃಮ್ಯದೃಶಿ**—(ಉ. ಸೂ. ೩-೩೯೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಅತಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. **ಚಿತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಷಾ—ವೃಷು ಸೇಚನೇ ಧಾತು. **ಕನಿನಯುವೃಷಿ**—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ನೃಷೋ ಅಗ್ನಿಃ ಸಮಿದ್ಧತೇತ್ಯೋ ನ ದೇವವಾಹನಃ ।

ಪದಪಾಠಃ

ವೃಷೋ ಇತಿ | ಅಗ್ನಿಃ | ಸಂ | ಇಧ್ಯತೇ | ಅಶ್ವಃ | ನ | ದೇವನಾಹನಃ |
ತಂ | ಹವಿಷ್ಮಂತಃ | ಈಳತೇ || ೧೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವೃಷೋ ವೃಷೈವ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾ ದೇವನಾಹನಃ | ದೇವಾನ್ ಹವೀಂಷಿ ನಾಹಯತಿ ಪ್ರಾ-
ಪಯತೀತಿ ದೇವನಾಹನಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಅಶ್ವೋ ನೇತಿ | ಯಥಾಶ್ವೋ ರಾಜಾನಂ ನಾಹಯತಿ
ಸ್ವಪುರಂ ಪ್ರಾಪಯತೀತಿ | ನಾಹನಮಶ್ವಃ | ತದ್ವತ್ ನಾಹನಭೂತೋ ಯೋಗ್ಯಃ ಸಮಿಧ್ಯತೇ ಅಹುತಿ-
ಪ್ರದಾನೇನ ಸಮ್ಯಗ್ಗೀಷ್ಯತೇ | ತಂ ತಾದೃಶಮಗ್ನಿಂ ಹವಿಷ್ಮಂತಃ ಸಂಭೃತಹವಿಷ್ಣು ಯಜಮಾನಾ
ಈಳತೇ | ಕರ್ಮಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಂ ಸ್ತುವಂತಿ || ವೃಷಾ ಉ | ಗುಣಃ | ಉಚಾಮವಲಂಬ್ಯ ಪ್ರಗೃಹ್ಯಸಂಜ್ಞಾ |
ದೇವನಾಹನಃ | ವಹ ಪ್ರಾಪಣ ಇತ್ಯಸ್ಮಾಣ್ಣ್ಯಂತಾತ್ಕರ್ತರಿ ಲ್ಯುಃ | ಲಿತ್ವೇರಃ | ಸಮಾಸೇ ಕೃದುತ್ಪರಪದ-
ಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವೃಷೋ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವವನೂ, | ಅಶ್ವೋ ನ—ಅಶ್ವವು ರಾಜನನ್ನು ವಹಿಸುವಂತೆ |
ದೇವನಾಹನಃ—ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವಹಿಸುವವನೂ ಆದ | ಅಗ್ನಿಃ—ಅಗ್ನಿಯು | ಸಮಿಧ್ಯತೇ—ಪ್ರಜ್ವಲಿತ
ನಾಗುತ್ತಾನೆ | ತಂ—ಅಂತಹ ಪೂಜ್ಯನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಹವಿಷ್ಮಂತಃ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದಿರತಕ್ಕ ಯಜಮಾ-
ನರು | ಈಳತೇ—ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ. ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವವನೂ, ಅಶ್ವವು ರಾಜನನ್ನು ವಹಿಸುವಂತೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವಹಿಸು-
ವವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಅಂತಹ ಪೂಜ್ಯನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದಿರತಕ್ಕ (ಸಿದ್ಧ
ಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ) ಯಜಮಾನರು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ.

English translation

The offerers of oblations glorify that Agni who is the showerer (of
benefits) and is the bearer of the offerings to the gods as a horse (bears his
rider to his home).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ವೃಷೋ-ವೃಷೇವ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾ | ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನರ ಇಷ್ಟಗಳನ್ನು, ವೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಉದಕ
ಗಳು ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ಸುರಿಯುವ ಹಾಗೆ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸುವನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ವೃಷಾ ಪದದ

ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ ಉ ಎಂಬ ನಿಪಾತಕ್ಕೆ ಇವಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು— ನಿಪಾತಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡಿ ವಿವರಿಸುವಾಗ ಅಥಾಪ್ರ್ಯುಕಾರ ಏತೆಸ್ಮಿನ್ನೇವಾರ್ಥ ಉತ್ತರೇಣ | ಮೃಷೇನೇ ವದಂತಿ ಸತ್ಯಮುತೇ ವಂದತೀತಿ | ಅಥಾಪಿ ಪದಪೂರಣ ಇದಮು ತದು (ನಿ. ೧-೫) ಉ ಎಂಬ ನಿಪಾತವು ವಿನಿಗ್ರಹಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ, ಪದಪೂರಣರೂಪವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ವಿಶೇಷಾರ್ಥದಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ನಿಪಾತಗಳಿಗೆ ಉಚ್ಚಾವಚೇಷ್ಟರ್ಥೇಷು ನಿಪತಂತಿ | ಅಪ್ರೃಪಮಾರ್ಥೇಪಿ ಕರ್ನೋಪಸಂಗ್ರಹಾರ್ಥೇಪಿ ಪದಪೂರಣಾಃ (ನಿ. ೧-೪) ನಿಪಾತಗಳು ಅನೇಕವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವವು. ಇವು ಉಪಮಾರ್ಥವನ್ನೂ ಸಮುಚ್ಚಯರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಬೋಧಿಸುವವು. ಪದಪೂರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಸಾಯಣರು ಇಲ್ಲಿ ಉಪಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿ, ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಶ್ವೋ ನ ದೇವನಾಹನಃ—ಯಥಾ ಅಶ್ವೋ ರಾಜಾನಂ ನಾಹಯತಿ ಸ್ವಪುರಂ ಪ್ರಾಪಯತಿ ತದ್ವತ್ ದೇವಾನ್ ಹವೀಂಷಿ ಪ್ರಾಪಯತಿ | ಅಶ್ವವು ರಾಜನನ್ನು ಅವನ ನಗರಕ್ಕೆ ತಲಪಿಸುವ ಹಾಗೆ, ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿತವಾಗಿರುವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಲಪಿಸುವನು ಎಂದು ಅಶ್ವವನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ನ ಎಂಬ ನಿಪಾತವು ಉಪಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಗ್ನಿಃ ಸಮಿಧ್ಯತೇ—ವಾಹನಭೂತೋ ಅಗ್ನಿಃ ಅಜ್ಯಾಹುತಿಪ್ರದಾನೇನ ಸಮ್ಯಕ್ ದೀಪ್ಯತೇ ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೇವನಾಹನನಾದ ಅಂದರೆ ಅಶ್ವದ ಹಾಗೆ, ದೇವಾನಾಂ ಹವೀಂಷಿ ವಾಹಯತೀತಿ ದೇವತೆಗಳ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅವರಿಗೋಷ್ಠರವಾಗಿ ಒಯ್ಯುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಜಮಾನರು ಆಜ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದ ಆಹುತಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದರಿಂದ ಉದ್ದೀಪನೆಮಾಡುವರೆಂದು ಅರ್ಥವು ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿದೆ.

ಹವಿಸ್ಮಂತ ಈಳಿತೇ—ಸಂಭೃತಹವಿಸ್ತಾಃ ಯಜಮಾನಾಃ ಕರ್ಮಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಂ ಸ್ತುವಂತಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಜಮಾನರು ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ತಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ತುತಿಮಾಡುತ್ತಾರೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ವೃಷೋ ಇತಿ—ವೃಷ-ಉ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಆದ್ಗುಣಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. **ಉಜಾಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಜಾಗೆ ಪ್ರಗೃಹಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಓ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉಜಾನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ (ಏಕಾದೇಶಕ್ಕೆ ಪರಾದಿವದ್ಭಾವವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ) ಪದಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಗೃಹ್ಯಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಅವಾದೇಶಾದಿ ಸಂಧಿಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

ದೇವನಾಹನಃ—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಹೇತುಮತಿಚ್ಛ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. ಣ್ಯಂತದಮೇಲೆ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಲ್ಯು ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಣೇರನಿಟಿ—** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚಿಗೆ ಲೋಪ. **ಯುವೋರನಾಕೌ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲ್ಯು ಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಉಳಿದಿರುವ ಯು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. **ಲಿತಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸವಾದಾಗ **ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ವೃಷಣಿಂ ತ್ವಾ ವಯಂ ವೃಷನ್ವೃಷಣಃ ಸಮಿಧೀಮಹಿ ।

ಅಗ್ನೇ ದೀದ್ಯತಂ ಬೃಹತ್ ॥ ೧೫ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ವೃಷಣಿಂ | ತ್ವಾ | ವಯಂ | ವೃಷನ್ | ವೃಷಣಃ | ಸಂ | ಇಧೀಮಹಿ |

ಅಗ್ನೇ | ದೀದ್ಯತಂ | ಬೃಹತ್ ॥ ೧೫ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವೃಷನ್ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತರ್ದೇ ಅಗ್ನೇ ವೃಷಣೋ ವೃಷಾಣೋ ಘೃತಾಜ್ಯಾಹುತೀನಾಂ ಸೇ-
ಕ್ತಾರೋ ವಯಂ ವೃಷಣಮಾಹುತಿದ್ವಾರೋದಕಸ್ಯ ಸೇಕ್ತಾರಂ | ತಥಾ ಚ ಸ್ತುತಿಃ | ಅಗ್ನಾ ಪ್ರಾಸ್ತಾ-
ಹುತಿಃ ಸಮ್ಯಗಾದಿತೃಮುಪತಿಷ್ಠತೇ | ಅದಿತ್ಯಾಜ್ಞಾಯತೇ ವೃಷ್ಟಿವೃಷ್ಟೇರನ್ನಂ ತತಃ ಪ್ರಜಾಃ | ಮನು-
೩-೭೬ | ಇತಿ | ದೀದ್ಯತಂ ದೀಪ್ಯಮಾನಂ ಬೃಹದತಃ ಏವ ಮಹಾಂತಂ ತಮಿಮಮಗ್ನಿಂ ಸಮಿಧೀಮಹಿ |
ಸಮ್ಯಗ್ದೀಪಯಾಮಃ || ಇಧೀಮಹಿ | ಇಂಧೋ ದೀಪ್ತಾವಿತೃಸ್ಯ ಪ್ರಾರ್ಥನೇ ಲಿಜು ನಕಾರಲೋಪ-
ಶ್ಚಾಂದಸಃ | ನಿಘಾತಃ | ದೀದ್ಯತಂ | ದೀದೇತಿರ್ದೀಪ್ತಿಕರ್ಮಾ | ತಸ್ಯ ಶತರಿ ರೂಪಂ | ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾ-
ಮಾದಿರಿತ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ಮತ್ವಂ

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ

ವೃಷನ್—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ | ಅಗ್ನೇ—ಅಗ್ನಿಯೇ | ವೃಷಣಃ—ಆಜ್ಯಾಹುತಿಗಳ ಧಾರೆ
ಯನ್ನು ಸುರಿಸತಕ್ಕ | ವಯಂ—ನಾವು | ವೃಷಣಿಂ—ವೃಷ್ಟಿರೂಪವಾದ ಉದಕವನ್ನು ಸುರಿಸುವವನೂ | ದೀದ್ಯತಂ
ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೂ | ಬೃಹತ್—ಅಧಿಕವಾದ ಮಹತ್ವುಳ್ಳವನೂ ಆದ | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಸಮಿಧೀಮಹಿ—ಪ್ರಜ್ವ-
ಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಆಜ್ಯಾಹುತಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ನಾವು ವೃಷ್ಟಿರೂಪವಾದ
ಉದಕವನ್ನು ಸುರಿಸುವವನೂ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೂ ಅಧಿಕವಾದ ಮಹತ್ವುಳ್ಳವನೂ ಆದ ನಿನ್ನನ್ನು ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವಂತೆ
ಮಾಡುತ್ತೇವೆ.

English translation

Showerer (of benefits) we profuely offering (oblations) kindle you,
mighty and resplendent Agni; you are the sender of showers.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ವೃಷನ್—ಈ ಪದದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ, ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನರ ಇಷ್ಟಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವೃಷಣಃ—ವೃಷಾಣಃ ಘೃತಾಜ್ಯಾಹುತೀನಾಂ ಸೇಕ್ತಾರಃ ದೇವತೆಗಳ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಉದಕ, ಆಜ್ಯ ಎಂಬಿವೇಮೊದಲಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವೃಷಣಂ—ಆಹುತಿದ್ವಾರಾ ಉದಕಸ್ಯ ಸೇಕ್ತಾರಂ | ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿತವಾಗುವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ,

ಅಗ್ನೌ ಪ್ರಾಸ್ತಾಹುತಿಸ್ಸಮ್ಯಗಾದಿತ್ಯಮುಪತಿಷ್ಠತೇ |

ಆದಿತ್ಯಾಜ್ಞಾಯತೇ ವೃಷ್ಟಿಃ ವೃಷ್ಟೇರನ್ನಂ ತತಃ ಪ್ರೇಜಾಃ || (ಮನು ೩-೭೬)

ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಹವಿಸ್ಸು ಆದಿತ್ಯನಲ್ಲಿ ಸೇರಿ, ಆದಿತ್ಯನಿಂದ ವೃಷ್ಟಿಯೂ, ವೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಧಾನ್ಯಗಳು ಬೆಳೆಯುವುದರಿಂದ ಅನ್ನಾಭಿವೃದ್ಧಿಯೂ, ಅನ್ನಾಭಿವೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಪ್ರಜೆಗಳೂ ಉತ್ಪನ್ನರಾಗುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಮನುಷ್ಯತೀಯ ವಚನವನ್ನೂ ಉದಹರಿಸಿ, ಅಗ್ನಾದಿತ್ಯರಿಗೆ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದನಾಗಿರುವನೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ದೀದೃತಂ ಬೃಹತ್ ಸಮಧೀಮಹಿ—ದೀಪ್ಯಮಾನಂ ಮಹಾಂತಂ ಅಗ್ನಿಂ ಸಮ್ಯಕ್ ದೀಪಯಾಮಃ ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದನಾಗಿರುವ, ಯಜಮಾನರ ಇಷ್ಟಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುವ, ಕಾಂತಿಗಳಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರಭೂತವಾದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವುಳ್ಳವನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಜಮಾನರಾದ ನಾವು ಆಹುತಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದರಿಂದ ಉದ್ದೀಪನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ಆಶಂಸನೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಇಧೀಮಹಿ—ಇೌಇಂಧೀ ದೀಪ್ತೌ. ಧಾತು. ವಿಧಿನಿಮಂತ್ರ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥನಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಲಿಜ್. ಉತ್ತಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹಿಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಿಜಃ ಸೀಯುಟ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸೀಯುಟಾಗಮ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲಿಜಃ ಸಲೋಪೋನಂತ್ಯಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೀಯುಟಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲೋಪೋವ್ಯೋವಲಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕಾರಲೋಪ. ಇಧೀಮಹಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೀದೃತಂ—ಇದು ದೀಪ್ತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದ ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ವಾದೇಶ. ಜಕ್ಷಿತ್ಯಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಸ್ತಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಅಗ್ನೇ ಜುಷಸ್ವೇತಿ ಷಡ್ಯ ಚಂ ಷೋಡಶಂ ಸೂಕ್ತಂ ವೈಶ್ವಾಮಿತ್ರಮಾಗ್ನೇಯಂ | ಅತ್ರಾನುಕ್ರಮ-
ಣಿಕಾ | ಅಗ್ನೇ ಜುಷಸ್ವ ಷಟ್ ತೈತೀಯಾದ್ಯುಷ್ಣಿಕ್ ತ್ರಿಷ್ಟುಬ್ಜಗತ್ಯ ಇತಿ | ಪೂರ್ವಸೂಕ್ತೇ ಗಾಯತ್ರಂ
ತ್ರಿಷ್ಟುಕ್ತತ್ವಾದೇತದಪಿ ಗಾಯತ್ರಂ | ತೈತೀಯಾ ತೋಷ್ಣಿಕ್ ಚತುರ್ಥೀ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಸಂಚಮೀ ಜಗತೀ ||
ಅಗ್ನೇ ಜುಷಸ್ವೇತಿ ಸವನೀಯಪುರೋಡಾಶೇ ಸ್ವಿಷ್ಟಕೃತಃ ಪ್ರಾತಃಸವನೀಯಾನುವಾಕ್ಯಾ | ಸೂತ್ರೀತಂ ಚ |
ಅಥ ಸ್ವಿಷ್ಟಕೃತೋಽಗ್ನೇ ಜುಷಸ್ವ ನೋ ಹವಿಃ | ಅ-೫-೪ | ಇತಿ || ಅತಿರಾತ್ರ ಆಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರೇ ಪರಿಹಿತೇ
ಸತಿ ಚಮಸಗಣೈಃ ಸಹಾಶ್ವಿನೋರ್ಧ್ವಿಕಪಾಲಃ ಪುರೋಡಾಶಃ ಸರ್ವಹುತೋ ಹೋತವ್ಯಃ | ಯದಿ ಪುರೋ
ಡಾಶಮವಶೇಷ್ಯ ಸ್ವಿಷ್ಟಕೃತಂ ಕುರ್ಯುಸ್ತಸ್ಯ ಸ್ವಿಷ್ಟಕೃತಃ ಪುರೋಳಾ ಅಗ್ನಿ ಇತ್ಯೇಷಾ ಯಾಜ್ಯಾ | ಯ-
ದ್ಯೇತಸ್ಯ ಪುರೋಡಾಶಸ್ಯ ಸ್ವಿಷ್ಟಕೃತಾ ಚರೇಯುಃ ಪುರೋಳಾ ಅಗ್ನೇ ಪಚಿತಃ | ಅ. ೬-೫ | ಇತಿ ಸೂ-
ತ್ರೀತಂ || ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ ಸವನೇ ಸವನೀಯಪುರೋಡಾಶೇ ಸ್ವಿಷ್ಟಕೃತೋಽನುವಾಕ್ಯಾ ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ
ಸವನ ಇತ್ಯೇಷಾ | ಸೂತ್ರೀತಂ ಚ | ಅಗ್ನೇ ಜುಷಸ್ವ ನೋ ಹವಿರ್ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ ಸವನೇ ಜಾತವೇದಃ
ಅ. ೫-೪ | ಇತಿ || ತೈತೀಯಸವನೇ ಸವನೀಯಪುರೋಡಾಶಸ್ಯ ಸ್ವಿಷ್ಟಕೃತೋಽನುವಾಕ್ಯಾಗ್ನೇ ತೈತೀ-
ಯೇ ಸವನ ಇತ್ಯೇಷಾ | ಸೂತ್ರೀತಂ ಚ | ಅಗ್ನೇ ತೈತೀಯೇ ಸವನೇ ಹಿ ಕಾನಿಷ ಇತ್ಯನುಸವನಮನುವಾಕ್ಯಾ |
ಅ. ೫-೪ | ಇತಿ || ಆಶ್ವಿನಪುರೋಡಾಶಸ್ಯ ಸ್ವಿಷ್ಟಕೃತೋ ಯಾಜ್ಯಾಗ್ನೇ ವೃಧಾನ ಇತ್ಯೇಷಾ | ಸೂತ್ರೀತಂ
ಚ | ಅಗ್ನೇ ವೃಧಾನ ಆಹುತಿಮಿತಿ ಸಂಯಾಜ್ಯೇ | ಅ. ೬-೫ ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು— ಅಗ್ನೇ ಜುಷಸ್ವ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಎರಡನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹದಿನಾರನೆಯ
ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಆರು ಋಕ್ಪುಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಋಷಿಯು; ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು.
ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಅಗ್ನೇ ಜುಷಸ್ವ ಷಟ್ ತೈತೀಯಾದ್ಯುಷ್ಣಿಕ್ ತ್ರಿಷ್ಟುಬ್ಜಗತ್ಯಃ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು.
ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಗಾಯತ್ರಂ ತು ಎಂದು ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತವೂ
ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ತವು. ಆದರೆ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೂರನೆಯ ಋಕ್ಪು ಉಷ್ಣಿಕ್ ಭಂದಸ್ತವು; ನಾಲ್ಕನೆಯದು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್
ಭಂದಸ್ತವು; ಐದನೆಯದು ಜಗತೀಭಂದಸ್ತವು. ಅಗ್ನೇ ಜುಷಸ್ವ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ಪನ್ನು
ಸವನೀಯಪುರೋಡಾಶದ ಸ್ವಿಷ್ಟಕೃದ್ಭೋಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾತಃಸವನಕಾಲದ ಅನುವಾಕ್ಯಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು
ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ—ಅಥ ಸ್ವಿಷ್ಟಕೃತೋಽಗ್ನೇ ಜುಷಸ್ವ ನೋ ಹವಿಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ (ಅ. ೫-೪)
ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು: ಅತಿರಾತ್ರವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಆಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಪಠನಮಾಡಿದನಂತರ ಚಮಸಗಳಿಂದ ಅಶ್ವಿನೀ
ದೇವತೆಗಳನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಎರಡು ಕಪಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷವಾದ ಪುರೋಡಾಶವು ಹೋಮಮಾಡಲ್ಪಡಬೇಕು. ಆಗ ಹೋಮ
ಮಾಡಿ ಉಳಿದ ಪುರೋಡಾಶವನ್ನು ಸ್ವಿಷ್ಟಕೃದ್ಭೋಮಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಆ ಸ್ವಿಷ್ಟಕೃದ್ಭೋಮದಲ್ಲಿ
ಪುರೋಳಾ ಅಗ್ನೇ (ಈ ಸೂಕ್ತದ ೨ನೆಯ ಋಕ್ಪು) ಎಂಬ ಋಕ್ಪನ್ನು ಯಾಜ್ಯಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು
ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ—ಯದ್ಯೇತಸ್ಯ ಪುರೋಡಾಶಸ್ಯ ಸ್ವಿಷ್ಟಕೃತಾ ಚರೇಯುಃ ಪುರೋಳಾ ಅಗ್ನೇ
ಪಚಿತಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ (ಅ. ೫-೫) ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನದಲ್ಲಿಯೂ ಸವನೀಯಪುರೋ-
ಡಾಶದ ಸ್ವಿಷ್ಟಕೃದ್ಭೋಮದಲ್ಲಿ—ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ ಸವನೇ (ಈ ಸೂಕ್ತದ ೪ ನೆಯ ಋಕ್ಪು) ಎಂಬ ಋಕ್ಪನ್ನು ಅನು-
ವಾಕ್ಯಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ—ಅಗ್ನೇ ಜುಷಸ್ವ ನೋ ಹವಿರ್ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ

ಸವನೇ ಜಾತವೇದಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ (ಆ ೫-೪) ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. ತೃತೀಯಸವನದಲ್ಲಿಯೂ ಸವನೀಯ ಪುರೋಡಾಶದ ಸ್ವಿಷ್ಟಕೃದ್ಧೋಮದಲ್ಲಿ ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಅನುವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ-ಅಗ್ನೇ ತೃತೀಯಸವನೇ ಹಿ ಕಾನಿಷ ಇತ್ಯನುಸವನಮನುವಾಕ್ಯಾಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ (ಆ. ೫-೪) ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು; ಮತ್ತು ಅಪ್ಪಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೀಶಿಸಿ ಮಾಡುವ ಪುರೋಡಾಶಹೋಮದ ಸ್ವಿಷ್ಟಕೃದ್ಧೋಮದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನೇ ವೃಧಾನಃ (ಈ ಸೂತ್ರದ ೬ನೇ ಋಕ್ಕು) ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಯಾಜ್ಞಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ-ಅಗ್ನೇ ವೃಧಾನ ಆಹುತಿಮಿತಿ ಸಂಯಾಜ್ಯೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ (ಆ. ೬-೫) ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು.

ಸೂಕ್ತ—೨೮

ಮಂಡಲ—೩ || ಅನುವಾಕ್—೨ || ಸೂಕ್ತ—೨೮ ||

ಅಷ್ಟಕ—೩ || ಅಧ್ಯಾಯ—೧ || ವರ್ಗ—೩೧ ||

ಸೂಕದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೬

ಋಷಿಃ—ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ||

ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿಃ ||

ಛಂದಃ—೧, ೨, ೬ ಗಾಯತ್ರೀ | ೩ ಉಷ್ಣಿಕ್ | ೪ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ | ೫ ಜಗತಿ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೇ ಜುಷಸ್ವ ನೋ ಹವಿಃ ಪುರೋಳಾಶಂ ಜಾತವೇದಃ |

ಪ್ರಾತಃಸಾವೇ ಧಿಯಾವಸೋ || ೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೇ | ಜುಷಸ್ವ | ನಃ | ಹವಿಃ | ಪುರೋಳಾಶಂ | ಜಾತವೇದಃ |

ಪ್ರಾತಃಸಾವೇ | ಧಿಯಾವಸೋ ಇತಿ ಧಿಯಾವಸೋ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ಸೌತಿ | ಜಾತವೇದಃ ಜಾತಪ್ರಜ್ಞ ಧಿಯಾವಸೋ | ಧಿಯಾ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ವಸು ಧನಂ ಯಸ್ಮಾದ್ಭವತಿ ಸೋಮಂ ಧಿಯಾವಸುಃ | ತಸ್ಯ ಸಂಬುಧಿಃ | ಕರ್ಮಾನುರೂಪಧನಪ್ರದ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಪ್ರಾತಃಸಾವೇಽಗ್ನಿಷ್ಟೋಮೇ ಪ್ರಾತಃಸವನೇ ನೋಽಸ್ಮತ್ಸಂಬಂಧಿಪುರೋಡಾಶಂ ಪುರೋಡಾಶಾಖ್ಯಂ ಹವಿರ್ಜುಷಸ್ವ | ಸೇವಸ್ವ || ಜುಷಸ್ವ | ಜುಷೀಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋರಿತ್ಯಸ್ಮಾಲ್ಲೋಟಿ ರೂಪಂ | ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಾವಿದ್ಯಮಾನನವತ್ತ್ವೇನ ಸಾದಾದಿತ್ವಾದನಿಘಾತಃ | ಪ್ರಾತಃಸಾವೇ | ಸುಷ್ಣ್ ಅಭಿಷವೇ | ಸವನಂ ಸಾವಃ

ಭಾವೇ ಘೃತ್ | ಧಾಥಘೃತ್ ಕ್ತಾ ಜಬಿತ್ರ ಕಾಣಾಮಿತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಧಿಯಾವಸೋ | ವಿಭಕ್ತ್ಯ-
ಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಅಮಂತ್ರಿತತ್ವಾನ್ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಜಾತೇವೇದಃ—ಸಕಲವನ್ನೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾದೊಡನೆಯೇ ತಿಳಿಯುವವನೂ | ಧಿಯಾವಸೋ—ಕರ್ಮಾನು-
ರೂಪವಾದ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವವನೂ ಆದ | ಅಗ್ನೇ—ಅಗ್ನಿಯೇ, | ಪ್ರಾತಃಸಾವೇ — ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮರೂಪವಾದ
ಪ್ರಾತಃಸವನದಲ್ಲಿ | ನಃ—ನಮ್ಮಿಂದ ದತ್ತವಾದ | ಪುರೋಡಾಶಂ—ಪುರೋಡಾಶರೂಪವಾದ | ಹವಿಃ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು
ಜುಷಸ್ವ—ಸೇವಿಸು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಜಾತಪ್ರಜ್ಞನೂ ಕರ್ಮಾನುರೂಪವಾದ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವವನೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮ
ರೂಪವಾದ ಪ್ರಾತಃಸವನದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮಿಂದ ದತ್ತವಾದ ಪುರೋಡಾಶವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಸೇವಿಸು.

English translation

Agni, by whom all is known, you reward pious acts with wealth;
accept our cakes offered with butter at the morning worship.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಧಿಯಾವಸೋ—ಧಿಯಾ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ವಸು ಧನಂ ಯಸ್ಮಾತ್ ಭವತಿ ಸೋಽಯಂ ಧಿಯಾವಸುಃ
ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಧನವನ್ನು ಅವರವರ ಕರ್ಮಾನುಗುಣವಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು
ವಿವರಿಸಿ, ಈ ಪದದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ಪಾವಕಾ ನ ಸ್ವರಸ್ವತೀ ವಾಜೇಭಿರ್ವಾಜಿನೀವತೀ |

ಯಜ್ಞಂ ವಷ್ಟು ಧಿಯಾವಸುಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩-೧೦)

ಈ ಋಕ್ಪಿನಲ್ಲಿರುವ ಧಿಯಾವಸುಪದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮವಸುಃ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು
ಕರ್ಮಧನ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಧೀ ಶಬ್ದವು ಕರ್ಮ ಅಥವಾ ಪ್ರಜ್ಞಾ ಎಂಬ ಎರಡ
ರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಜ್ಞಾರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಕರ್ಮಾನುರೂಪ
ಧನಪ್ರದನೆಂದು ಅಗ್ನಿಯ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಜಾತೇವೇದಃ—ಜಾತವೇದಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳು ನಿರುಕ್ತಕಾರರಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದ
ರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಜಾತಪ್ರಜ್ಞನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಈ ಪದದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಸಂಬೋಧಿತನಾಗಿರುವನೆಂದೂ, ಈ
ಅಗ್ನಿಯು, ಪ್ರಾತಃಸಾವೇ ನಃ ಪುರೋಡಾಶಂ ಹವಿಃ ಜುಷಸ್ವ ಯಜಮಾನರು ಆಚರಿಸುವ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಯಾಗ
ದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾತಸ್ಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವ ಪುರೋಡಾಶವೆಂಬ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿ ಎಂಬ ಆಶಂಸನೆಯು ವರ್ಣಿತ
ವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಜುಷಸ್ವ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ಲೋಟ್‌ನುಡ್ಯಮಪುರುಷವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಇದರ
ಹಿಂದೆ ಅಮಂತ್ರಿತಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಅಗ್ನೇ ಎಂಬ ಪದವಿದ್ದರೂ ಅದಕ್ಕೆ ಅವಿದ್ಯಮಾನವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಪಾದಾದಿ

ಯಲ್ಲಿ ಬಂದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಶ ವಿಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಾತೇಸಾವೇ—ಸೂರ್ಯ ಅಭಿಷವೇ ಧಾತು. ಸವನಂ ಸವಃ. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘಂ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಂತೋಚ್ಚಾತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. ಅವಾದೇಶ. ಧಾಢ್‌ಜ್‌ಕ್ವಾಜಬಿತ್ರೆಕಾಣಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮಾವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಧಿಯಾವಸೋ—ಧಿಯಾ ವಸು ಯಸ್ಯ ಸಃ ಧಿಯಾವಸುಃ ಭಾಂದಸವಾಗಿ ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲೋಪ. ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಗುಣಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಗುಣ. ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪುರೋಳಾ ಅಗ್ನೇ ಸಚಿತಸ್ತುಭ್ಯಂ ವಾ ಘಾ ಪರಿಷ್ಕೃತಃ ।

ತಂ ಜುಷಸ್ವ ಯವಿಷ್ಯ ॥ ೨ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಪುರೋಳಾಃ | ಅಗ್ನೇ | ಸಚಿತಃ | ತುಭ್ಯಂ | ವಾ | ಘಾ | ಪರಿಷ್ಕೃತಃ |

ತಂ | ಜುಷಸ್ವ | ಯವಿಷ್ಯ ॥ ೨ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯವಿಷ್ಯ ಯುವತಮ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಯಃ ಪುರೋಳಾಃ | ಪುರೋಡಾಶಂತೇಽಧ್ವರ್ಯಾದಯಃ
ಏನಮಿತಿ ಪುರೋಡಾಃ ಪುರೋಡಾಶಃ | ಸಚಿತಃ ಕಸಾಲಯೋಃ ಪಕ್ಷೋಽಸ್ತಿ | ಸ ಚಿ ತುಭ್ಯಂ ತ್ವದರ್ಥಂ
ಪರಿಷ್ಕೃತೋ ವಾ ಘಾ ಪರ್ಯಗ್ನಿಕರಣಾದಿಭಿರಲಂಕೃತಃ ಖಲು | ತಮಿಮಂ ಪುರೋಡಾಶಂ ಜುಷಸ್ವ |
ಸೇವಸ್ವ || ಪುರೋಳಾಃ | ದಾಶ್ಯ ದಾನ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ಪುರಸ್ಕರ್ತೃವಾನ್ತಂತ್ರೇ ಶ್ವೇತವಹೋಕ್ಥಶಸ್ಪರೋ-
ಡಾಶೋ ಣ್ವಿನ್ | ಪಾ. ೩-೨-೭೧ | ಇತಿ ಕರ್ಮಣಿ ಣ್ವಿನಿ ಕೃತೇ ಶ್ವೇತವಹಾದೀನಾಂ ಡಸ್ಪದಸ್ಯ | ಪಾ. ೩-
೨-೭೧-೧ | ಇತಿ ಡಸ್ಪ್ರತ್ಯಯೇ ಚಿ ಕೃತೇ ಅವಯಾಃ ಶ್ವೇತವಾಃ ಪುರೋಡಾಶಾಶ್ಚೇತಿ ನಿಸಾತನಾದ್ಧ ಕಾ-
ರಸ್ಯ ಡತ್ವಂ | ಪುರೋಡಾಶಂತ ಏನಮಿತಿ ಪುರೋಡಾಃ ಪುರೋಡಾಶಃ | ಡಕಾರಸ್ಯ ಛಕಾರೋ ಬಹ್ವಚ-
ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕಃ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಃ | ಸಚಿತಃ | ಡುಪಚಿತ್ ಸಾಕ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಭೃಮೃದ್ಯತೀತ್ಯಾದಿನಾ
ಕರ್ಮಣ್ಯತಚ್ಛಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪಚ್ಯತೇಽಸಾವಿತಿ ಪಚಿತಃ ಪಕ್ಷಃ | ಚಿತ್ವರಃ | ಘಾ | ಯುಚಿತುನುಘೇತ್ಯಾ-
ದಿನಾ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘಃ | ಪರಿಷ್ಕೃತಃ | ಸಂಪರ್ಯುಪೇಭ್ಯಃ ಕರೋತಾ ಭೂಷಣ ಇತಿ ಕರೋತೇಃ
ಸುಡಾಗಮಃ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಯವಿಷ್ಯ | ಯವಿಷ್ಯ ಏವ ಯವಿಷ್ಯಃ |

ಸಾದಾರ್ಥ್ಯಭ್ಯಾಂ ಚ | ಪಾ. ೫-೪-೨೫ | ಇತ್ಯತ್ರ ಚಕಾರೇಣ ವಸ್ತಾದೀನಾಂ ಸ್ವಾರ್ಥೇ ಯತ್ಪ್ರತ್ಯಯ-
ಸ್ಯೋಪಾದಾನಾದ್ಯವಿಷ್ಣೋತ್ಯತ್ರ ಸ್ವಾರ್ಥಿಕೋ ಯತ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಆಮಂತ್ರಿತತ್ತ್ವಾನ್ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಯವಿಷ್ಣು—ಅತ್ಯಂತ ಯುವಕನಾದ | ಅಗ್ನೀ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಪುರೋಳಾಃ—(ಅಧ್ವರ್ಯುಗಳು ಸಮು-
ರ್ಪಿಸತಕ್ಕ) ಪುರೋಡಾಶವು | ಪಚತಃ—ಪಕ್ವಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟು | ತುಭ್ಯಂ—ನಿನಗಾಗಿ | ಪರಿಷ್ಕೃತೋ ನಾ ಘಾ—
ಪಝ್ಣಿ ಕರಣಾದಿಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿಯೇ ಇವೆ | ತಂ—ಆ ಪುರೋಡಾಶವನ್ನು | ಜುಷಸ್ವ—ಸೇವಿಸು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅತ್ಯಂತಯುವಕನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಅಧ್ವರ್ಯುಗಳು ಸಮುರ್ಪಿಸತಕ್ಕ ಪುರೋಡಾಶವು ಪಕ್ವಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟು
ನಿನಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪಝ್ಣಿ ಕರಣಾದಿಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿಯೇ ಇದೆ, ಆ ಪುರೋಡಾಶವನ್ನು
ಸೇವಿಸು.

English translation

The cakes and butter are dressed, Agni, and verily prepared for you;
accept them youngest (of the gods).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ಯವಿಷ್ಣು—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಯುವತಮ ಯೌವ್ವನದಲ್ಲಿಯೇ ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು
ವರ್ಣಿಸಿ, ಅಗ್ನಿಯು ಕಾಷ್ಠಾದಿಗಳ ದಹನದಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ಯೌವ್ವನದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವನಾದುದರಿಂದ ಈ ಪದದಿಂದ
ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ಯವಿಷ್ಣು ಏನ ಯವಿಷ್ಣುಃ ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಪುರೋಳಾಃ—ಪುರೋಡಾಶಂತ ಅಧ್ವರ್ಯಾ ದಯಃ ಏನಂ ಇತಿ ಪುರೋಡಾಃ ಪುರೋಡಾಶಃ |
ಅಧ್ವರ್ಯುವೇ ಮೊದಲಾದ ಋತ್ವಿಜರು ಅಗ್ನಿಯ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿ, ಹೋಮಮಾಡುವ ಕಾರಣ ಪುರೋಡಾಶ
ವೆಂದು ಹೆಸರಿಗೆ ಹೆಸರು ಇರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಪಚತಃ—ಪಚ್ಯತೇ ಅಸಾವಿತಿ ಪಚತಃ ಪಕ್ವಃ | ಪಾಕಮಾಡಲ್ಪಡುವ ಕಾರಣದಿಂದ ಅಥವಾ ಕಪಾಲ-
ಯೋಃ ಪಕ್ವಃ ಎರಡು ಕಪಾಲಗಳಲ್ಲಿ (ಮಡಕೆಯ ಅರ್ಧಭಾಗದಲ್ಲಿ) ಪಕ್ವಮಾಡಲ್ಪಡುವ ಕಾರಣ ಪುರೋಡಾಶವು
ಅಗ್ನಿಗೋಸ್ಕರವಾಗಿ ಪರಿಷ್ಕೃತಃ ನಾ ಘಾ ಪರ್ಯಗ್ನಿಕರಣಾದಿಭಿರಲಂಕೃತಃ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಅವಶ್ಯಕರ್ತವ್ಯವಾದ
ಪರ್ಯಗ್ನಿಕರಣವೆಂಬವೇ ಮೊದಲಾದ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದೆಂದೂ, ತಮಿಮಂ ಜುಷಸ್ವ
ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನರಿಂದ ತನಗಾಗಿ ಅರ್ಪಿತವಾಗುವ ಈ ಪುರೋಡಾಶವೆಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಸೇವಿಸಲಿ ಎಂದೂ ಯಜ
ಮಾನರ ಆಶಂಸನೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಪುರೋಳಾಃ—ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ. ಧಾತು. ಪರಸ್ ಎಂಬುದು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಮಂತ್ರೇ ಶ್ವೇತ
ವಹೋಕ್ಥ ಶಸ್ ಪುರೋಡಾಶೋ ಣ್ವಿನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಣ್ವಿನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ.
ಶ್ವೇತವಹೋದೀನಾಂ ಡಸ್ ಪದಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೧-೧) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದಾಗ ಡಸ್

ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆಗ ಅವಯಾಃ ಶ್ವೇತನಾಃ ಪುರೋಡಾಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪಾತನಾಡಿರು ವುದರಿಂದ ಧಾತು ದಕಾರಕ್ಕೆ ಡಕಾರಾದೇಶ. ಪುರೋಡಾಶಂತೇ ಏನಮಿತಿ ಪುರೋಡಾಃ ಪುರೋಡಾಶಃ. ಇಲ್ಲಿ ಡಕಾರಕ್ಕೆ ಳಕಾರವು ಋಗ್ವೇದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಪ್ರದಾಯಿಸಿದ್ದವಾದುದು. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಚತಃ—ಡುಪಚಷ್ ಪಾಕೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಭೃನ್ಯುದ್ಯತಿ—(ಉ. ಸೂ. ೩-೩೯೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪಚ್ಯತೇ ಅಸೌ ಇತಿ ಪಚತಃ ಪಕ್ಷಃ (ಬೇಯಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದು) ಪ್ರತ್ಯಯಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋ ದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಘಾ—ಋಚಿತುನುಘ—(ಪಾ.ಸೂ. ೬-೩-೧೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ.

ಪರಿಷ್ಕೃತಃ—ಡುಕೃಜ್ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪರಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಪರಿಭ್ಯಾಂಕರೋತಾ ಭೂಷಣೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಜ್ಗೆ ಸುಡಾ ಗಮ. ಟಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯನಯವವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಷತ್ವ. ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಕ್ತಾಂತಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯವಿಷ್ಯ—ಯವಿಷ್ಯ ಏನ ಯವಿಷ್ಯಃ ಪಾದಾರ್ಥಭ್ಯಾಂಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೨೫) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಚಕಾರಸಾನುರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಸ್ತಾದಿಗಳಿಗೆ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ವಸ್ತಾ- ದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅನುಂತ್ರಿತ ಸಂಜ್ಞೆ (ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ) ಇರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೇ ವೀಹಿ ಪುರೋಳಾಶನಾಹುತಂ ತಿರೋಅಹ್ನಂ ।

ಸಹಸಃ ಸೂನುರಸ್ಯಧ್ವರೇ ಹಿತಃ ॥ ೩ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೇ | ವೀಹಿ | ಪುರೋಳಾಶಂ | ಆಹುತಂ | ತಿರೋಅಹ್ನಂ |

ಸಹಸಃ | ಸೂನುಃ | ಅಸಿ | ಅಧ್ವರೇ | ಹಿತಃ ॥ ೩ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತಿರೋಅಹ್ನಂ ಅಹ್ನಿ ತಿರೋಹಿತೇ ಸತ್ಯಾಹುತಮಾ ಸಮಂತಾದ್ಧುತಂ ಪುರೋ- ಡಾಶಂ ಪುರೋಡಾಶಾಖ್ಯಂ ಹವಿರ್ವೀಹಿ | ಭಕ್ಷಯ | ಅಧ್ವರೇಽಸ್ಮಿನ್ಯಜ್ಞೇ ಸಹಸಃ ಸೂನುರ್ಬಲಸ್ಯ ಪು- ತ್ರೇಸ್ತ್ವಂ ಹಿತೋಽಸಿ | ಅಹವನೀಯಾದಿಸ್ಥಾನೇಷ್ವಸ್ಮಾಭಿರ್ನಿಹಿತೋಽಸಿ | ತಸ್ಮಾದ್ವೀಹೀತಿ ಶೇಷಃ ॥ ವೀಹಿ |

ವೀ ಕಾಂತಿಗತ್ಯಾದಿಷು | ಲೋಟಿ ರೂಪಂ | ಹೇರಸಿತ್ವಾದಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಹುತಂ | ಜುಹೋತೇಃ
ಕರ್ಮಣಿ ಕ್ವೇ ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ತಿರೋಅಹ್ನಯಃ | ಅಹ್ನಿ ಭವಮಹ್ನಯಃ |
ಭವೇ ಭಂದಸೀತಿ ಯತ್ | ತಿರೋಭೂತಮಹ್ನಯಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಕಾಲೇ ಸ ತಿರೋಅಹ್ನಯಃ | ರಾತ್ರಿಕಾಲ
ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಾಲಾಧ್ಯನೋರತ್ಯಂತಸಂಯೋಗ ಇತಿ ದ್ವಿತೀಯಾ | ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಂತಃಪಾದಮಿತ್ಯೇಜಃ | ಪ್ರ-
ಕೃತಿಭಾವಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನಿ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, | ಸಹಸಃ ಸೂನುಃ—ಶಕ್ತಿಪುತ್ರನಾದ ನೀನು | ಅಧ್ವರೇ—ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ |
ಹಿತಃ ಅಸಿ—ಆಹವನೀಯಾದಿಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. (ಆದುದರಿಂದ) | ತಿರೋಅಹ್ನಯಃ—ಅಹಸ್ಸು
ತಿರೋಹಿತವಾಗುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ) | ಅಹುತಂ—ಸುತ್ತಲೂ ಅರ್ಪಿಸಿದ | ಪುರೋಡಾಶಂ—ಪುರೋ
ಡಾಶರೂಪವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು | ವೀಹಿ—ಭಕ್ಷಿಸು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಶಕ್ತಿಪುತ್ರನಾದ ನೀನು ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಆಹವನೀಯಾದಿಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತನಾಗಿ
ದ್ದೀಯೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅಹಸ್ಸು ತಿರೋಹಿತವಾಗುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ) ಸುತ್ತಲೂ ಅರ್ಪಿಸಿದ ಪುರೋಡಾಶ
ರೂಪವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸು.

English translation

Eat, Agni, the cakes and butter offered as the day disappears : you,
son of strength, are stationed (by us) at the sacrifice.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ತಿರೋಅಹ್ನಯಃ—ಅಹ್ನಿ ಭವಮಹ್ನಯಃ ತಿರೋಭೂತಮಹ್ನಯಃ ಯಸ್ಮಿನ್ | ಯಸ್ಮಿನ್ ಕಾಲೇ ಸ
ತಿರೋಅಹ್ನಯಃ ರಾತ್ರಿಕಾಲಃ | ಅಹ್ನಿ ತಿರೋಹಿತೇ ಸತಿ | (ದಿನಸವು) ಹಗಲು ಕಳೆದನಂತರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ
ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರು ಅರ್ಪಿಸುವ ಪುರೋಡಾಶವೆಂಬ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವೀಹಿ ಅಗ್ನಿಯು ಭಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದು ಅಗ್ನಿ
ಯನ್ನು ಸಂಪೋಧಿಸಿ ಆಶಿಸಿದೆ.

ಅಧ್ವರೇ ಸಹಸಃ ಸೂನುಃ ಹಿತಃ—ಅಧ್ವರಶಬ್ದವು ಯಾಸ್ಕರಿಂದ ಅಧ್ವರ ಇತಿ ಯಜ್ಞನಾಮ ಧ್ವರತಿ-
ಹಿಂಸಾಕರ್ಮ ತತ್ಪ್ರತಿಷೇಧಃ (ನಿ. ೧-೮) ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿತವಾಗಿದೆ. ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಬಲದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನ
ನಾಗುವಕಾರಣ ಸಹಸಸ್ಸಾನು ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ವ್ಯವಹೃತನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದೂ, ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಆಹವನೀ-
ಯವೇ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರಿಂದ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವನೆಂದೂ ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮತ್ತು ಉಪವೇಶನ
ಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಪುರೋಡಾಶವೆಂಬ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದು ಯಜಮಾನರ ಆಶಂಸನೆಯು
ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ವೀಹಿ—ವೀ ಕಾಂತಿಗತ್ಯಾದಿಷು. ಲೋಟಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಹಿಗ್ಗೆ ಅಪಿತ್ವವಿಧಾನ
ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಆನುಂತ್ರಿತವಿರುವುದರಿಂದ ವಾದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಂತಾ
ಗುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಹುತಂ—ಹು ದಾನಾದನಯೋಃ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಆಜ್) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತಿರೋಅಹ್ಯಂ—ಅಹ್ನಿ ಭವಂ ಅಹ್ಯಂ. ಭವೇಚ್ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಿರೋಭೂತಂ ಅಹ್ಯಂ ಯಸ್ಮಿನ್ ಕಾಲೇ ಸಃ ತಿರೋಅಹ್ಯಃ ರಾತ್ರಿಕಾಲವೆಂದರ್ಥ. ಅತ್ಯಂತ ಸಂಯೋಗ ತೋರುವುದರಿಂದ ಕಾಲಾಧ್ಯನೋರತ್ಯಂತಸಂಯೋಗೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೩-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಂದಿದೆ. ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಂತಃಸಾದಮನ್ಯಯಸರೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಓಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ಸಂಧಿಕಾರ್ಯ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹಿತಃ—ದಧಾತೇರ್ಹಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದಾಗ ಧಾ ಧಾತುವಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ ಸವನೇ ಜಾತವೇದಃ ಪುರೋಳಾಶಮಿಹ ಕವೇ ಜುಷಸ್ವ |
ಅಗ್ನೇ ಯಹ್ವಸ್ಯ ತವ ಭಾಗಧೇಯಂ ನ ಪ್ರ ಮಿನಂತಿ ವಿದಧೇಷು ಧೀರಾಃ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ | ಸವನೇ | ಜಾತವೇದಃ | ಪುರೋಳಾಶಂ | ಇಹ | ಕವೇ | ಜುಷಸ್ವ |
ಅಗ್ನೇ | ಯಹ್ವಸ್ಯ | ತವ | ಭಾಗಧೇಯಂ | ನ | ಪ್ರ | ಮಿನಂತಿ | ವಿದಧೇಷು | ಧೀರಾಃ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಕವೇ ಮೇಧಾವಿನ್ ಹೇ ಜಾತವೇದ ಇಹಾಸ್ತಿನೈಗ್ನಿಷ್ವೋಮಾಖ್ಯೇ ಕರ್ಮಣಿ ತತ್ರ ಚ ಮಾಧ್ಯಂ-
ದಿನೇ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸಂಬಂಧಿನಿ ಸವನೇ ಪುರೋಡಾಶಂ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನೀಯಪುರೋಡಾಶಂ | ಜುಷಸ್ವ |
ಸೇವಸ್ವ | ಹೇ ಅಗ್ನೇ ವಿದಧೇಷು ಯಜ್ಞೇಷು ಧೀರಾಃ ಕರ್ಮಕುಶಲಾ ಅಧ್ವರ್ಯಾದಯೋ ಯಹ್ವಸ್ಯ |
ಯಾಂತಿ ಪ್ರಾಪ್ನುಂತಿ ದೇವಾ ಹವೀಂಷ್ಯ ನೇನೇತಿ ಯಹ್ವೋ ಮಹಾನಗ್ನಿಃ | ಯಹ್ವಸ್ಯ ಮಹತಸ್ತವ ಭಾಗ-
ಧೇಯಂ ಭಾಗತಯಾ ಪರಿಕಲ್ಪಿತಮಿಮಂ ಪುರೋಡಾಶಂ ನ ಪ್ರಮಿನಂತಿ | ನ ಹಿಂಸಂತಿ | ಕಿಂತು ತುಭ್ಯಂ
ಪ್ರಯಚ್ಛಂತಿ | ತಂ ಜುಷಸ್ವೇತಿ ಶೇಷಃ || ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ | ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸ್ಯೇದಮಿತ್ಯರ್ಥ ಉತ್ಸಾದಿತ್ವಾ-
ದರ್ಚಾ | ಇತಿತ್ವಾದಾವೃದ್ಧಿಃ | ಇತಿತ್ವಾದೇವಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯಹ್ವಸ್ಯ | ಯಾ ಪ್ರಾಪಣ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್
ಶೇವಯಹ್ವಜಿಹ್ವೇತಿ ನಿಸಾತನಾತ್ಕರಣೇ ವಸ್ತುತ್ವಯಃ | ಹುಗಾಗಮಧಾತುಹ್ರಸ್ವಾ | ಯಾಂತ್ಯನೇನೇತಿ
ಯಹ್ವೋಽಗ್ನಿಃ | ನೃತ್ಯಯೇನಾಂತೋದಾತ್ತಃ | ಭಾಗಧೇಯಂ | ಭಾಗಶಬ್ದಾತ್ಸಾರ್ಥೇ ಭಾಗರೂಪನಾ-
ಮಭ್ಯೋ ಧೇಯಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಕ್ತವ್ಯಃ | ಪಾ. ೫-೪-೩೬-೨ | ಇತಿ ಧೇಯಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಮಿ-

ನಂತಿ | ಮಿಚ್ಛಾ ಹಿಂಸಾಯಾಮಿತ್ಯಸ್ಯ ಕ್ರಾತ್ಯದಿತ್ವಾತ್ ಶ್ವಾ | ತಸ್ಮಿನ್ ಮಿನಾತೇರ್ನಿಗಮ ಇತಿ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ |
ಹಿನ್ಮು ಮಿನಾ | ಪಾ- ೮-೪-೧೫ | ಇತಿ ಣತ್ವಂ ನ ಭವತಿ ಸರ್ವವಿಧೀನಾಂ ಭಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪಿತತ್ವಾದಿತಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಕನೇ—ಮೇಧಾವಿಯೂ | ಜಾತವೇದಃ—ಜಾತಪ್ರಜ್ಞನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಇಹ—ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ |
ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ ಸವನೇ—ಮಾಧ್ಯಂದಿನ ಸವನಸಮಯದಲ್ಲಿ | ಪುರೋಡಾಶಂ—ಪುರೋಡಾಶರೂಪವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು
ಜುಷಸ್ವ—ಸೇವಿಸು | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ವಿದಥೇಷು—ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ | ಧೀರಾಃ—ಕರ್ಮಕುಶಲರಾದ
ಋತ್ವಿಜ್ಞಗಳು | ಯಹ್ವಸ್ಯ—ಯಜ್ಞಾರ್ಹನಾದ | ತವ—ನಿನ್ನ | ಭಾಗಧೇಯಂ—ಭಾಗಕ್ಕೆ ಪರಿಕಲ್ಪಿತವಾದ ಹವಿ
ಸ್ಸನ್ನು | ನ ಪ್ರ ಮಿನಂತಿ—ನ್ಯೂನಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ (ಎಂದರೆ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ).

ಭಾವಾರ್ಥ

ಮೇಧಾವಿಯೂ, ಜಾತಪ್ರಜ್ಞನೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಈ ಯಜ್ಞದ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನದಕಾಲದಲ್ಲಿ
ಅರ್ಪಿತವಾದ ಪುರೋಡಾಶರೂಪವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸೇವಿಸು. ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಕುಶಲರಾದ ಋತ್ವಿಜ್ಞ
ಗಳು ಯಜ್ಞಾರ್ಹನಾದ ನಿನ್ನ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಪರಿಕಲ್ಪಿತವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ನ್ಯೂನಮಾಡದೇ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ.

English translation

Wise Jatavedas, accept the cakes and butter offered in this sacrifice
at the mid-day rite ; prudent (worshippers), withhold not at solemn cere-
monies the portion of you who are mighty.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಕನೇ—ಕವಿಶಬ್ದವು ಮೇಧಾವಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಮೇಧಾವಿಯಾಗಿರುವ
ನೆಂದೂ, ಜಾತಪ್ರಜ್ಞನಾಗಿರುವನೆಂದೂ, ಕವಿ, ಜಾತವೇದಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ.

ಇಹ ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ ಸವನೇ ಪುರೋಡಾಶಂ ಜುಷಸ್ವ—ಇಹ ಎಂಬ ಪದವು ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮ ಎಂಬ
ಯಾಗ (ವಾಚಿ) ಬೋಧಕವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ, ಅಗ್ನಿಯು ಈ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಯಾಗದ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನದಲ್ಲಿ ಯಜ
ಮಾನರಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾಗುವ ಪುರೋಡಾಶವೆಂಬ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸೇವಿಸಲಿ ಎಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಧೀರಾಃ—ಧೀರಶಬ್ದವು ಮೇಧಾವಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿ ಯಜ್ಞೇಷು ಕರ್ಮಕುಶಲಾಃ
ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಪುಣರಾದ ಅಧ್ವರ್ಯುವೇ ಮೊದಲಾದ ಋತ್ವಿಜರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು
ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಯಹ್ವಸ್ಯ—ಯಾಂತಿ ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತಿ ದೇವಾ ಹವೀಂಷ್ಯನೇನೇತಿ ಯಹ್ವೇ ಮಹಾನಗ್ನಿಃ—
ಅಗ್ನಿಯ ಮೂಲಕವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳು ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಯಹ್ವನೆನಿಸಿರುವನು ಎಂದು
ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಯಹ್ವಶಬ್ದವು ಮಹನ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೨-೩-೧೩)

ಭಾಗಧೇಯಂ—ದೇವತೆಗಳು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ತಮಗಾಗಿ ಅರ್ಪಿತವಾಗುವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಮೂಲಕ
ವಾಗಿ ಹೊಂದುವುದರಿಂದ, ಅಗ್ನಿಗೋಷ್ಠಕವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಹೊಂದು

ವಂತಿ ಮಾಡುವರು. ಇಂತಹ ಈ (ಹವಿಸ್ಸನ್ನು) ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪವಾದ ಪುರೋಡಾಶವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಸೇವಿಸಲಿ ಎಂಬ ಯಜಮಾನರ ಆಶಂಸನೆಯು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ—ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸ್ಯ ಇದಂ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಂ. ಉತ್ಸಾದಿಗಣ ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ಆಜ್ಞಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜಾತ್ತಾದುದರಿಂದ ತದ್ಧಿತೇಷ್ಟಚಾಮಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಜ್ಞಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಹ್ಯಸ್ಯ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಶೇವಯಹ್ಯಜಿಹ್ವ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹುಕಾಗಮ. ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಯಾಂತಿ ಅನೇನ ಇತಿ ಯಹ್ಯಃ ಅಗ್ನಿಃ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಾದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭಾಗಧೇಯಂ—ಭಾಗ ಶಬ್ದ. ಇದರಮೇಲೆ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಭಾಗರೂಪನಾಮಭ್ಯೋ ಧೇಯ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಕ್ತವ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೩೬-೨) ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕದಿಂದ ಧೇಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಿನಂತಿ—ಮಿಾಜ್ ಹಿಂಸಾಯಾಂ. ಧಾತು. ಕ್ರ್ಯಾದಿ. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದ ರ್ಗಿಗೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಕ್ರ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ನಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ನಾ ವಿಕರಣ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜಿತ್ವಾತಿದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ನಾ-ಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ (ಣಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಮಿನಾತೇರ್ನಿಗಮೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಮಿನಂತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರ ಎಂಬ ಉಪ ಸರ್ಗವು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಹಿನ್ನುಮಿನಾ (ಪ್ರಾ. ಸೂ. ೮-೪-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೂ ಸರ್ವೇ ವಿಧಯಃ ಛಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪ್ಯಂತೇ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಣತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಜಂತದ ಪರ ದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೇ ತೃತೀಯೇ ಸವನೇ ಹಿ ಕಾನಿಷಃ ಪುರೋಳಾಶಂ ಸಹಸಃ ಸೂನನಾಹುತಂ ।

ಅಥಾ ದೇವೇಷ್ಟಧ್ವರಂ ವಿಸನ್ಯಯಾ ಧಾ ರತ್ನವಂತಮೃತೇಷು ಜಾಗೃವಿಂ ॥ ೫॥

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೇ । ತೃತೀಯೇ । ಸವನೇ । ಹಿ । ಕಾನಿಷಃ । ಪುರೋಳಾಶಂ । ಸಹಸಃ । ಸೂನೋ ಇತಿ । ಆಹುತಂ ।

ಅಥ । ದೇವೇಷು । ಅಧ್ವರಂ । ವಿಸನ್ಯಯಾ । ಧಾಃ । ರತ್ನವಂತಂ । ಅಮೃತೇಷು । ಜಾಗೃವಿಂ ॥ ೫ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸಹಸಃ ಸೂನೋ ಬಲಸ್ಯ ಪುತ್ರ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಂ ತೃತೀಯೇ ಸವನ ಆಹುತಂ ಹೂಯಮಾನಂ
ಪುರೋಡಾಶಂ ಕಾನಿಷಃ | ಕಾಮಯಸೇ | ಅಥ ಅನಂತರಮಧ್ವರಮವಿನಾಶಿನಂ ರತ್ನವಂತಂ | ರತ್ನ-
ಜ್ವೇನ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಲಕ್ಷಣಮುತ್ತಮಂ ಫಲಮಭಿಧೀಯತೇ | ತದ್ವಂತಂ ಫಲಪ್ರದಂ ಜಾಗೃವಿಂ ಜಾಗರಣಕಾ-
ರಣಂ | ಪ್ರಾತಃಸೋಮೋ ಜಾಗೃವಿರ್ಭವತಿ ಸ್ವಪ್ನನಿವಾರಕ ಇತಿ | ತಮಿಮಂ ಸೋಮಂ ವಿಪನ್ಯಯೋ
ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಯಾ ವಾಚಾ ಸ್ತುತಸ್ತಮಮೃತೇಷು ಮರಣಧರ್ಮರಹಿತೇಷು ದೇವೇಷ್ವಿಂದ್ರಾದಿಷು ಧಾಃ |
ಭೇಹಿ ಹಿ ಪೂರಣಃ || ತೃತೀಯೇ | ತ್ರಿಶಬ್ದಾತ್ಪೂರಣಾರ್ಥೇ ತ್ರೇಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಸಾ. ೫-೨-೫೫ |
ಇತಿ ತೀಯಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತತ್ಸಂನಿಯೋಗೇನ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಹಲ ಇತಿ ದೀರ್ಘೋ ನ ಭವತಿ | ಅನ್ನಿತಿ
ತತ್ರ ನಾನುವರ್ತನಾತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಕಾನಿಷಃ | ಕನೀ ಕಾಂತ್ಯಾದಿಷು | ಲೇಟಿ ಸಿಬ್ಬಹುಲಮಿತಿ ಸಿಪ್ |
ತಸ್ಯಾರ್ಥಧಾತುಕತ್ವಾದಿಡಾಗಮಃ | ಕಾಂತಿರಭಿಲಾಷಃ | ಆಕಾರಸ್ಯ ಆಕಾರೋ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ | ಹಿಯೋ-
ಗಾದನಿಘಾತಃ | ಧಾತುಸ್ವರಃ | ವಿಪನ್ಯಯಾ | ಪನ ಸ್ತುತೌ | ಭಾವೇ ಕ್ವಿಪ್ | ವಿಪನಂ ಯಾತಿತಿ ಕಪ್ರತ್ಯ-
ಯಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಧಾಃ | ದಧಾತೇರ್ಧಾರ್ತೋಶ್ವಾಂದಸೇ ಲುಚು ರೂಪಂ | ಸಾದಾದಿತ್ವಾದನಿಘಾತಃ |
ಜಾಗೃವಿಂ | ಕ್ವಿನ್ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತೋ ಜಾಗೃವಿಶಬ್ದಃ | ನಿತ್ಸ್ರರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸಹಸಃ ಸೂನೋ—ಶಕ್ತಿಪುತ್ರನಾದ | ಅಗ್ನೇ—ಅಗ್ನಿಯೇ | ತೃತೀಯೇ ಸವನೇ—ತೃತೀಯಸವನದಲ್ಲಿ |
ಆಹುತಂ—ಅರ್ಪಿತವಾದ | ಪುರೋಡಾಶಂ—ಪುರೋಡಾಶವನ್ನು | ಕಾನಿಷಃ—(ನೀನು) ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೀಯೆ. |
ಅಥ—ಅನಂತರ | ಅಧ್ವರಂ—ವಿನಾಶರಹಿತವಾದುದೂ | ರತ್ನವಂತಂ—ಸ್ವರ್ಗಾದಿಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದೂ |
ಜಾಗೃವಿಂ—ಸ್ವಪ್ನನಿವಾರಕವಾಗಿ ಪ್ರಬೋಧವನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ ಸೋಮವನ್ನು | ವಿಪನ್ಯಯಾ—ಸ್ತುತಿ
ರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಿನಿಂದ (ಸ್ತುತನಾದ ನೀನು) | ಅಮೃತೇಷು—ಮರಣಧರ್ಮರಹಿತರಾದ | ದೇವೇಷು—ಇಂದ್ರಾದಿ
ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ | ಧಾಃ—ಸ್ಥಾಪಿಸು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಶಕ್ತಿಪುತ್ರನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ತೃತೀಯಸವನದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಪುರೋಡಾಶವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೀಯೆ.
ಅನಂತರ ವಿನಾಶರಹಿತವಾದುದೂ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದೂ, ಸ್ವಪ್ನನಿವಾರಕವಾಗಿ ಪ್ರಬೋಧವನ್ನುಂಟು
ಮಾಡತಕ್ಕದೂ ಆದ ಸೋಮವನ್ನು ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಿನಿಂದ ಸ್ತುತನಾದ ನೀನು ಮರಣಧರ್ಮರಹಿತರಾದ
ಇಂದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸು.

English translation

Be pleased, Agni, son of strength, with the cakes and butter offered
at the third (daily sacrifice), and (propitiated) by praise, convey the pre-
cious imperishable and awakening (oblation) to the immortal gods.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಗ್ನಿಯು ಸಹಸಃ ಸೂನೋ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಸಂಚೋದಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಧನಮಾಡುವಾಗ ಬಲವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವಕಾರಣ ಬಲದ ಪುತ್ರನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ತೃತೀಯೇ ಸವನೇ ಅಹುತಂ ಪುರೋಡಾಶಂ ಕಾನಿಷಃ—ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋಮಯಾಗದ ತೃತೀಯಸವನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರು ಅರ್ಪಿಸಿದ ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪವಾದ ಪುರೋಡಾಶವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಅಧ್ವರಂ—ಈ ಪದವು ಯಜ್ಞನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅನಿ ನಾಶಿನಂ ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದದೇ ಇರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಸೋಮವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ರತ್ನವಂತಂ—ರತ್ನಶಬ್ದೇನ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಲಕ್ಷಣಮುತ್ಪತ್ತಿಮಂ ಫಲಮಭಿಧೇಯತೇ ತತ್ಪ್ರಲಪ್ತದಂ ರತ್ನಶಬ್ದವು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿ ರಮಣೀಯವಾದ ಧನವೆಂಬ ಅರ್ಥಬೋಧಕವಾಗಿ ಹೋತಾರಂ ರತ್ನಧಾತುಮಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ವರ್ಗವೇ ಮೊದಲಾದ ಉತ್ತಮರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಫಲವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಸೋಮವು ಸ್ವರ್ಗ, ಧನ ಎಂಬ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಫಲವನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುವುದೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಜಾಗ್ಯಮಿ—ಜಾಗರಣಕಾರಿಣಂ ! ಜಾಗ್ಯವಿಶಬ್ದವು ಜಾಗ್ಯವಿರ್ಜಾಗರಣಾತ್ (ನಿ. ೯-೮) ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ. ಸೋಮವು ಎಚ್ಚರದಿಂದ ಇರಿಸುವುದು(ನಿದ್ರೆಬರದಂತೆ ಮಾಡುವುದು)ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ, ಪ್ರಾತಸ್ಸೋಮೋ ಜಾಗ್ಯವಿರ್ಭವತಿ ಸ್ವಪ್ನನಿವಾರಕಃ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ ಈ ಸೋಮವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಮರಣಧರ್ಮವನ್ನು ಹೊಂದದೆ ಇರುವ ಅಮೃತಶಬ್ದವಾಚ್ಯರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಲಿ ಎಂದು ಯಜಮಾನರ ಅಭಿಮತವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವಿಪಸ್ಯಯಾ—ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಯಾ ವಾಚಾ | ವಿಪಸ್ಯಶಬ್ದವು ಮೇಧಾವಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯೆಂಬ ಅರ್ಥಬೋಧಕವಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದೆಂದು ವಿವರಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಸ್ತುತನಾಗಿರುವನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ಯಥೋ ಏತದೋಜಸೋ ಜಾತಮುತಮಸ್ಯ ಏನಮಿತಿ ಚಾಹೇತ್ಯಯಮಪ್ಯಗ್ನಿರೋ-
ಜಸಾ ಬಲೇನ ಮಥ್ಯಮಾನೋ ಜಾಯತೇ ತಸ್ಮಾದೇನಮಾಹ ಸಹಸಸ್ಪತ್ರಂ ಸಹಸಃ
ಸೂನುಂ ಸಹಸೋ ಯಹುಂ

ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯು ಬಲದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿರುವಕಾರಣ ಸಹಸಸ್ಪತ್ರ, ಸಹಸಸ್ಸೂನು, ಸಹಸೋ ಯಹು, ಎಂಬ ಪದಗಳಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸುವುದೆಂದು ವಿವರಿಸಿ,

ತ್ವಂ ಹ ಯದ್ಯವಿಷ್ಯ ಸಹಸಃ ಸೂನವಾಹುತ |

ಯತಾವಾ ಯಜಿ ಯೋ ಚುವಃ ||

(ಮಂ. ೩. ಅ. ೨. ಸೂಕ್ತ. ೨೮)

ಅಗ್ನೇ ವಾಜಸ್ಯ ಗೋಮತ ಈಶಾನಸ್ಯ ಹಸೋ ಯಹೋ |

ಅಸ್ಮೇ ಧೇಹಿ ಜಾತೇನೇದೋ ಮಹಿ ಶ್ರವಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೭೯-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಸಸ್ತನು, ಸಹಸೋ ಯಹು, ಎಂಬ ಪದಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ವ್ಯಪದಿಷ್ಟನಾಗಿರುವನೆಂದು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ತೃತೀಯೇ—ತ್ರಿ ಶಬ್ದ. ಇದರಮೇಲೆ ಪೂರಣಾರ್ಥತೋರುವಾಗ ತ್ರೇಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ತೀಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರೇಫಕ್ಕೆ ಋಕಾರರೂಪ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಹಲಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೧೧) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಣಿಗೆ (ಇ. ಉ.) ಮಾತ್ರ ದೀರ್ಘವೆಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಋಕಾರವಿರುವುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುವುದರಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಕಾನಿಷಃ—ಕನೀ ಕಾಂತ್ಯಾದಿಷು, ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆ-ಶ್ಚ ಲೋಪಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೪೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪ್. ಇದಕ್ಕೆ ಆರ್ಧಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಆರ್ಧಧಾತುಕಸ್ಯೇಡ್ವಲಾದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ. ಅದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಸಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆಕಾರದೇಶ. ಹಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತೀಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಥಾ—ನಿಸಾತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಪನ್ಯಯಾ—ಪನ ಸ್ತುತೌ. ಧಾತು. ವಿ ಉಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಂಪದಾದಿಗಣ ಪರಿತವಾದುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಿಪನಂ ಯಾತಿ ಇತಿ ವಿಪನ್ಯಾ. ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಅತೋನುಸ-ಸರ್ಗೇಕಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಧಾಃ—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಛಂದಸಿಲುಜ್ಲಜ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಬೋಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಜ್. ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಬಂದಾಗ ಇತೆಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಗಾತಿಸ್ಥಾಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಲಿಗೆ ಸಿಚಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜಾಗ್ಯವಿಂ—ಜಾಗ್ಯ ನಿದ್ರಾಕ್ಷಯೇ. ಧಾತು. ಔಣಾದಿಕ ಕ್ವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಿ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಕಿತ್ತಾ ದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೇ ವೃಧಾನ ಆಹುತಿಂ ಪುರೋಳಾಶಂ ಜಾತನೇದಃ |

ಜುಷಸ್ವ ತಿರೋಅಹ್ನಂ || ೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೇ | ವೃಧಾನಃ | ಆಹುತಿಂ | ಪುರೋಳಾಶಂ | ಜಾತನೇದಃ |

ಜುಷಸ್ವ | ತಿರಃ ಅಹ್ನಂ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಜಾತನೇದೋ ಜಾತಪ್ರಜ್ಞಾ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ವೃಧಾನ ಆಹುತಿಭಿರ್ವರ್ಧಮಾನಸ್ತೇ ತಿರೋಅಹ್ನಂ | ಅಹ್ನಿ ಭವಮಹ್ನಂ ದಿವಸಕೃತ್ಯಂ | ತಿರೋಭೂತಮಹ್ನಂ ಯಸ್ಮಿನ್ನಾಲೇ ಸ ತಿರೋಅಹ್ನೋ ರಾತ್ರಿ-ಕಾಲಃ | ತಸ್ಮಿನ್ನಾಲ ಆಹುತಿಂ, ಪುರೋಡಾಶಾಖ್ಯಂ ಹವಿರ್ಜುಷಸ್ವ | ಸೇವಸ್ವ || ಆಹುತಿಂ | ಜುಹೋತೇಃ ಕರ್ಮಣಿ ಕ್ಷಿನ್ | ತಾದಾ ಚ ನಿತಿ ಕೃತ್ಯತಾವಿತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಜಾತನೇದಃ—ಜಾತಪ್ರಜ್ಞಾನಾಡ | ಅಗ್ನೇ—ಅಗ್ನಿಯೇ | ವೃಧಾನಃ—ಆಹುತಿಗಳಿಂದ ಪ್ರವೃದ್ಧನಾಗತಕ್ಕ ನೀನು | ತಿರೋಅಹ್ನಂ—ತೃತೀಯಸವನದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿತವಾದ | ಆಹುತಿಂ ಪುರೋಡಾಶಂ—ಪುರೋಡಾಶರೂಪವಾದ ಆಹುತಿಯನ್ನು | ಜುಷಸ್ವ—ಸೇವಿಸು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಜಾತಪ್ರಜ್ಞಾನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಆಹುತಿಗಳಿಂದ ಪ್ರವೃದ್ಧನಾಗತಕ್ಕ ನೀನು ತೃತೀಯಸವನದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿತವಾದುದೂ ಪುರೋಡಾಶರೂಪವಾದುದೂ ಅದ ಆಹುತಿಯನ್ನು ಸೇವಿಸು.

English translation

Agni, you are Jasavedas and are thriving upon oblations, accept the cakes and butter as the day disappears.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಜಾತನೇದಃಶಬ್ದವು ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಜಾತಪ್ರಜ್ಞನೆಂಬ ಅರ್ಥವು ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಸರ್ವಜ್ಞನಾಗಿರುವನೆಂದು ವಿವರಿಸಿ ಈ ಪದದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ.

ವೃಧಾನಃ—ಅಹುತಿಭಿರ್ವರ್ಧಮಾನಃ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನರಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾಗುವ ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪವಾದ ಅಹುತಿಗಳಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ತಿರೋ ಅಹ್ನೈಂ ಪುರೋಡಾಶಂ ಜುಷಸ್ವ—ಹಗಲಿನ ಕಾರ್ಯವು ಆಚರಿಸುವಾದನಂತರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಆಚರಿಸಲರ್ಹವಾದ ಕಾಲವು; ಹಗಲು ಕಳೆದನಂತರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ರಾತ್ರಿಕಾಲವೆಂದು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ರಾತ್ರಿಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿತವಾಗುವ ಪುರೋಡಾಶರೂಪವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಸೇವಿಸಲಿ ಎಂಬ ಯಜಮಾನರ ಆಶಂಸನೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ವೃಧಾನಃ—ವೃಧು ವೃದ್ಧೌ. ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶಾಸಚಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಚಿತ್ತ್ವ ಅತಿರೇಕವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಹುತಿಂ—ಹು ದಾನಾದನಯೋಃ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಕಾರಾದಿಯಾಗಿ ನಿತ್ವಾದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸರವಾದುದರಿಂದ ತಾದೌಚಿ ನಿತಿ ಕೃತ್ಯತೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಆಜ್) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜುಷಸ್ವ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ಲೋಟ್. ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ವಿಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಇವೈತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಅಸ್ತೀದಮಿತಿ ಷೋಡಶಚ್ಛಂ ಸಪ್ತದಶಂ ಸೂಕ್ತಂ ನೈಶ್ವಾಮಿತ್ರಂ | ಅತ್ರಾನುಕ್ರಮಣಿಕಾ |
ಅಸ್ತೀದಂ ಷೋಡಶಾದ್ಯಾಚತುರ್ಥೀದಶಮಾದ್ವಾದಶೋಽನುಷ್ವಭಃ ಷಷ್ಠೀಕಾದಶ್ಯಪಾಂತ್ಯೇ ಚ
ಜಗತ್ಯಃ ಪಂಚಮ್ಯುತ್ಥಿಗ್ನೋ ವೇತಿ | ಆದ್ಯಾಚತುರ್ಥೀದಶಮಾದ್ವಾದಶೋಽನುಷ್ವಭಃ ಷಷ್ಠೀಕಾ-
ದಶ್ಯಪಾಂತ್ಯೇ ಚ ಜಗತ್ಯಃ ಷಷ್ಠೀಕಾದಶೀ ಚತುರ್ಥೀ ಪಂಚದಶೀ ಚ ಜಗತ್ಯಃ | ತಿಷ್ಠಾ ಅಷ್ಟಾ
ತ್ರಿಷ್ವಭಃ | ಪಂಚಮಾ ಮಂಥತಾ ನರ ಇತ್ಯೇಷಾ ಯುತ್ಥಿಗ್ನೇವತಾಕಾಗ್ನಿದೇವತಾಕಾ ವಾ ಶಿಷ್ಠಾ ಅಗ್ನಿ-
ದೇವತಾಕಾಃ || ಸೂಕ್ತವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ | ವರುಣಪ್ರಘಾಸೇಷ್ಟಗ್ನಿಪ್ರಣಯನ ಇಳಾಯಾಸ್ತಾ
ಪದ ಇತ್ಯೇಷಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಇಳಾಯಾಸ್ತಾ ಪದೇ ವಯಮಗ್ನೇ ವಿಶ್ವೇಭಿಃ ಸ್ವನೀಕ ದೇವೈರಿತ್ಯ-
ರ್ಥಚ್ಛ ಅರಮೇತ್ | ಅ. ೨-೧೭ | ಇತಿ || ತತ್ತ್ವನಾಗ್ನಿಪ್ರಣಯನ ಉತ್ತರವೇದ್ಯಾಮಗ್ನೌ ಸ್ಥಾಪಿತೇ ಸತಿ
ಸೀದ ಹೋರಿತ್ಯೇಷಾ | ನಿಹಿತೇಽಗ್ನೌ ಸೀದ ಹೋತಃ ಸ್ವ ಉ ಲೋಕೇ ಚಿಕಿತ್ವಾನ್ | ಅ. ೨-೧೭ | ಇತಿ
ಸೂಕ್ರಿತಂ || ಅರಣ್ಯಾಮಗ್ನಿ ಸಮಾರೋಪಣೇಯಂ ತೇ ಯೋನಿರಿತ್ಯೇಷಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಅಯಂ ತೇ
ಯೋನಿರ್ಯುತ್ಥಿಯ ಇತ್ಯರಣೇ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯೇ ಪ್ರತಿತಪೇತ್ಪಾಣೇ ವಾ | ಅ. ೩-೧೦ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಅಸ್ತೀದಂ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಎರಡನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹದಿನೇಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹದಿನಾರು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಋಷಿಯು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಅಸ್ತೀದಂ ಪೋಳೆಶಾದ್ಯಾ ಚತುರ್ಥೀ ದಶಮಾ ದ್ವಾದಶ್ಯೋಽನುಷ್ಟುಭಃ ಷಷ್ಠೀಕಾದಶ್ಯುಪಾಂತ್ಯೇ ಚ ಜಗತ್ಯಃ ಪಂಚಮ್ಯುತ್ಪಿಗ್ನೋ ವಾ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ೧, ೪, ೧೦, ೧೨ ನೆಯ ಋಕ್ಕುಗಳು ಅನುಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ತವು; ೬, ೧೧, ೧೪, ೧೫ ನೆಯ ಋಕ್ಕುಗಳು ಜಗತೀಭಂದಸ್ತವು; ಉಳಿದ ಎಂಟು ಋಕ್ಕುಗಳು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ತವು. ಈ ಸೂಕ್ತದ—ಮಂಥತಾ ನರಃ ಎಂಬ ಐದನೆಯ ಋಕ್ಕು ಋತ್ವಿಗ್ದೇವತಾಕವು ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿದೇವತಾ ಕವು; ಉಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ಋಕ್ಕುಗಳೂ ಅಗ್ನಿದೇವತಾಕವು. ಸೂಕ್ತವಿನ್ಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು. ವರುಣಪ್ರಘಾಸವೆಂಬ ಯಾಗದ ಅಗ್ನಿಪ್ರಣಯನವೆಂಬ ಕರ್ಮದ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಇಳಾಯಾಸ್ತಾ ಪದೇ (ಈ ಸೂಕ್ತದ ೪ ನೇ ಋಕ್ಕು) ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ ವಿನ್ಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ—ಇಳಾಯಾಸ್ತಾ ಪದೇ ವಯಮಗ್ನೇ ವಿಶ್ವೇಭಿಃ ಸ್ವನೀಕ ದೇವೈರಿತ್ಯರ್ಥಚ್ಚ ಆರಮೇತ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ (ಆ. ೨-೧೭) ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು; ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಅಗ್ನಿಪ್ರಣಯನಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉತ್ತರವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸುವಾಗ ಸೀದ ಹೋತಃ (ಈ ಸೂಕ್ತದ ೮ ನೇ ಋಕ್ಕು) ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ—ನಿಹಿತೇಽಗ್ನಾ ಸೀದ ಹೋತಃ ಸ್ಯ ಉ ಲೋಕೇ ಚಿಕಿತ್ವಾನ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ (ಆ. ೨-೧೭) ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು; ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕಡೆಯುವ ಅರಣಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಸಮಾರೋಪಣಮಾಡುವಾಗ ಅಯಂ ತೇ ಯೋನಿಃ (ಈ ಸೂಕ್ತದ ೧೦ ನೇ ಋಕ್ಕು) ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ—ಅಯಂತೇ ಯೋನಿರ್ಯುತ್ಪಿಯ ಇತ್ಯರಣೇ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯೇ ಪ್ರತಿತಪೇತ್ಪಾಣೇ ವಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ (ಆ. ೩-೧೦) ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು.

ಸೂಕ್ತ—೨೯

ಮಂಡಲ—೩ || ಅನುವಾಕ—೨ || ಸೂಕ್ತ—೨೯ ||

ಅಷ್ಟಕ—೩ || ಅಧ್ಯಾಯ—೧ || ವರ್ಗ—೩೨. ೩೩, ೩೪ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಕುಂಖ್ಯೆ—೧೬

ಋಷಿಃ—ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ||

ದೇವತಾ—೧-೪, ೬-೧೬ ಅಗ್ನಿಃ | ೫. ಋತ್ವಿಜು ಅಗ್ನಿರ್ವಾ ||

ಭಂದಃ—೧, ೪, ೧೦, ೧೨. ಅನುಷ್ಟುಪ್ | ೨, ೩, ೫, ೭-೯, ೧೩,

೧೬. ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ | ೬, ೧೧, ೧೪, ೧೫. ಜಗತೀ ||

ಸಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಸ್ತೀದಮಧಿಮಂಥನಮಸ್ತಿ ಪ್ರಜನನಂ ಕೃತಂ ।

ಏತಾಂ ವಿಶ್ವತ್ಪೀಮಾ ಭರಾಗ್ನಿಂ ಮಂಥಾಮ ಪೂರ್ವಥಾ ॥ ೧ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಅಸ್ತಿ | ಇದಂ | ಅಧಿಮಂಥನಂ | ಅಸ್ತಿ | ಪ್ರಜನನಂ | ಕೃತಂ |
 ಏತಾಂ | ವಿಶ್ವತ್ಸೀಂ | ಆ | ಭರ | ಅಗ್ನಿಂ | ಮಂಥಾಮ | ಪೂರ್ವಥಾ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯಜಮಾನೋಽಧ್ಯರ್ಯೋದೀನ್ಯೈತಿ ಬ್ರೂತೇ | ಇದಮಗ್ನೈರ್ಧಂ ಯೂಪಶಕಲಮಸ್ತುಧಿಮಂ-
 ಥನಂ | ಅರಣ್ಯಾ ಉಪರಿ ನಿಭೇಯಂ ಮಂಥನಸಾಧನಭೂತಂ ದಂಡರಜ್ಜ್ವಾದಿಕಮಸ್ತಿ | ಪ್ರಜನನಮಗ್ನಿ
 ಜನನಸಾಧನಭೂತಂ ದರ್ಭಪಿಂಜೂಲಂ ಕೃತಂ ಸಂಪಾದಿತಮಸ್ತಿ | ಯದ್ವಾ | ಪ್ರಜನನಂ ಮಂಥನದಂಡಸ್ಯ
 ವಿನ್ಯಾಸವಿಶೇಷಃ | ಯಸ್ಮಾದೇತಾನಿ ಯೂಪಶಕಲಾದೀನ್ಯಗ್ನಿಮಂಥನಸಾಧನಾನ್ಯಾಹೃತಾನಿ ಸಂತಿ ತಸ್ಮಾ-
 ದ್ವಿಶ್ವತ್ಸೀಂ ಏತಾಂ ಪ್ರಜಾನಾಮಗ್ನಿಸಾಧ್ಯಾಗ್ನಿಹೋತ್ರದ್ವಾರಾ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಫಲಸಂಪಾದನೇನ ಪಾಲಯಿತ್ರಿ-
 ನೇತಾನುರಣೇನಾಭರ | ಹೇ ಅಧ್ವರ್ಯೋ ಆಹರ | ತಸ್ಯಾ ಮಾಹೃತಾಯಾಂ ಪೂರ್ವಥಾ ಯಥಾ ವಯೇ-
 ಮಾಧಾನಕಾಲೇಽಗ್ನಿಮಮಥ್ನೀಮ ಯಥಾ ನಾ ಪೂರ್ವೇ ಮಹರ್ಷಯೋಽಗ್ನಿಮಮಂಥಿಷುಸ್ತದ್ವೈದ್ಯಯೇ-
 ನೇನಮಗ್ನಿಮಸ್ತಿನ್ಯಮರ್ಣಿ ಮಂಥಾಮ | ಮಂಥನೇನ ನಿಷ್ಪನ್ನಂ ಕರವಾಮು || ಅಸ್ತೀತಿ ಪದದ್ವಯಸ್ಯ
 ಪಾದಾದಿತ್ವಾದನಿಘಾತಃ | ವಿಶ್ವತ್ಸೀಂ | ಪತಿಶಬ್ದಸ್ಯ ವಿಭಾಷಾ ಸಪೂರ್ವಸ್ಯೇತಿ ಜೀಷ್ ನಕಾರಶ್ಚಾಂತಾ-
 ದೇಶಃ | ಪರಾದಿಶ್ಚಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತ್ಯುತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಭರ | ಹೃಜ್ ಹರಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲೋಟಿ
 ಹೃಗ್ರಹೋರ್ಭಶ್ಚಂದಸೀತಿ ಭಕಾರಃ | ಮಂಥಾಮ | ಮಂಥ ವಿಲೋಡನೇ | ಲೋಟಿ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ |
 ಪೂರ್ವಥಾ | ಪೂರ್ವಶಬ್ದಾದಿನಾರ್ಥೇ ಪ್ರತ್ಯಪೂರ್ವವಿಶ್ವೇನಾತ್ಪಾಲ್ ಛಂಸೀತಿ ಥಾಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯಃ |
 ಲಿತಿತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ಪೂರ್ವಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇದಂ—ಅಗ್ನೈರ್ಧವಾದ ಈ ಯೂಪಶಕಲವು | ಅಸ್ತಿ—ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ | ಅಧಿಮಂಥನಂ—ಅರಣಿಯು
 ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟು ಕಡೆಯಲು ಸಾಧನವಾದ ದಂಡವೂ ರಜ್ಜುವೂ ಸಹ | ಅಸ್ತಿ—ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ | ಪ್ರಜನನಂ—ಅಗ್ನಿ
 ತ್ವಾದನೆಗೆ ಬೇಕಾದ ದರ್ಭದ ಕೂರ್ಚವು | ಕೃತಂ—ಮಾಡಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ | ವಿಶ್ವತ್ಸೀಂ—ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ಪ್ರಜೆಗ
 ಳನ್ನು ಪಾಲಿಸತಕ್ಕ | ಏತಾಂ—ಈ ಅರಣಿಯನ್ನು | ಆ ಭರ—ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಾ (ಅನಂತರ) | ಪೂರ್ವಥಾ—
 ಹಿಂದಿನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಋಷಿಗಳು ಅಗ್ನಿಮಂಥನವನ್ನು ಮಾಡಿದಂತೆಯೇ ಈ ಯಾಗಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ | ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿ
 ಯನ್ನು | ಮಂಥಾಮ—ಕಡೆದು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡೋಣ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೈರ್ಧವಾದ ಯೂಪಶಕಲವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅರಣಿಯಮೇಲೆ ಇಟ್ಟು ಕಡೆಯುವ ಸಾಧನವಾದ ದಂಡವೂ,
 ರಜ್ಜುವೂ ಸಹ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿ ತ್ವಾದನೆಗೆ ಬೇಕಾದ ದರ್ಭದ ಕೂರ್ಚವೂ ಸಹ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿದೆ. ಎಲೈ ಅಧ್ವ
 ರ್ಯವೇ, ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸತಕ್ಕ ಅರಣಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಾ. ಅನಂತರ ಹಿಂದಿನಕಾಲದಲ್ಲಿ
 ಋಷಿಗಳು ಅಗ್ನಿಮಂಥನವನ್ನು ಮಾಡಿದಂತೆಯೇ, ಈ ಯಾಗಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕಡೆದು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗು
 ವಂತೆ ಮಾಡೋಣ.

English translation

This, the apparatus of attrition is ready ; the generation (of the flame) is ready ; take up this (stick) the protectress of mankind, and let us churn the fire as has been done of old.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಯಜಮಾನನು ಅಧ್ವರ್ಯುವೇ ಮೊದಲಾದ ಋತ್ವಿಜರನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವ ವಾಕ್ಯವೆಂದು ಸಾಯಣರು ವಿನಿರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಇದಂ ಅಸ್ತಿ—ಇದಂ ಶಬ್ದವು ಸರ್ವನಾಮನಲ್ಲಿ ಪರಿಗಣಿತವಾಗಿದೆ. ಬುದ್ಧಿಸ್ಥವಾದ ವಿಷಯಪರಾಮರ್ಶಕವೆಂದು ಇದಂ ಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಯೂಪಶಕಲವು (ಯೂಪಸ್ತಂಭವು) ಇದಂ ಶಬ್ದದಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ ಯಜಮಾನನ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಉದ್ದೇಶವು ಗಮ್ಯವಾಗಿ ಯಜ್ಞಸಾಮಗ್ರಿಗಳು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಾಗದಿಂದ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಲು ಪಶುಬಂಧನಕ್ಕಾಗಿ ಯೂಪಸ್ತಂಭವು ಆಹೃತವಾಗಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವು ವಿನೃತವಾಗಿದೆ.

ಅಧಿಮಂಥನಂ ಅಸ್ತಿ—ಅಧಿಮಂಥನ ಶಬ್ದದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನಮಾಡಲು ಮಂಥನಕ್ರಿಯಾಸಾಧನವಾದ ಅರಣಿಯ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟು ಕಡೆಯುವ ದಂಡವೂ ರಜ್ಜುವೂ (ಹಗ್ಗವೂ) ಇವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಜನನಂ ಕೃತಂ—ಅಗ್ನಿಜನನಸಾಧನಂ ದರ್ಭಪಿಂಜಾಲಂ ಸಂಪಾದಿತಂ | ಯದ್ವಾ ಪ್ರಜನನಂ ಮಂಥನದಂಡಸ್ಯ ವಿನ್ಯಾಸವಿಶೇಷಃ | ಪ್ರಜನನ ಶಬ್ದಾರ್ಥವು ದ್ರವ್ಯರೂಪವಾಗಿಯೂ ಅಥವಾ ಕ್ರಿಯಾರೂಪವಾಗಿಯೂ ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಅಗ್ನಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಉಂಟಾಗಲು ಅರಣಿಗಳ ಮೇಲುಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಇರಿಸುವ ದರ್ಭೆಯ ಚೂರುಗಳು ಸಿದ್ಧಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ ಎಂದೂ, ಅಥವಾ ಅರಣಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಗಾಗಿ ಮಂಥನಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಆಚರಿಸಲು ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಂಥನದಂಡವೂ ಕೃತವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ ವಿನೃತವಾಗಿದೆ.

ವಿಶ್ವತ್ಸೀಮೇತಾಮಾಭರ—ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಯಜಮಾನನು ಅಧ್ವರ್ಯುವೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮಂಥನಮಾಡಿ, ಉತ್ಪನ್ನಮಾಡಲು ಅನುಗುಣವಾದ ಸಾಧನಗಳು ಎಲ್ಲವೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಅರಣಿಯನ್ನು ಅಧ್ವರ್ಯುವು ಅಗ್ನಿಮಂಥನಕ್ಕಾಗಿ ತರಬೇಕೆಂಬ ಯಜಮಾನನ ಆಶಂಸನೆಯು ಸೂಚಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ವಿಶ್ವತ್ಸೀ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಜಾನಾಂ ಪಾಲಯಿತ್ರೀ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಸ್ವರ್ಗವೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಭೂತಸುಖಜನಕವಾದ ಫಲಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಅರಣಿಯು ಎಂದು ಅರ್ಥವು ವಿನೃತವಾಗಿದೆ.

ಪೂರ್ವಥಾ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸಲು ಉಕ್ತವಾದ ಆಯಾಯ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮಂಥನಮಾಡಿರುವಂತೆ ಎಂದು ಒಂದುವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಅಥವಾ ಯಥಾ ನಾ ಪೂರ್ವೇ ಮಹರ್ಷಯೋ ಅಗ್ನಿಮಂಥಿಷುಸ್ತದ್ವತ್. ಈಗ ಯಾಗವನ್ನು ಆಚರಿಸಲು ಅಭಿಸಂಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ

ಯಜಮಾನರಿಗಿಂತಲೂ ಹಿಂದಿನವರಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಯಾಗವನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮಥನಮಾಡಿರುವಂತೆ, ಎಂದು ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವೂ ವಿನೈತವಾಗಿದೆ.

ಅಗ್ನಿಂ ಮಂಥಾಮು—ಅಸ್ತಿನೋ ಕರ್ಮಣಿ ಮಂಥನೇನ ನಿಷ್ಪನ್ನಂ ಕರವಾಮು. ಅಗ್ನಿಧಾನರೂಪವಾದ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ (ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಥನಮಾಡಿ ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡೋಣವೆಂಬ ಯಜಮಾನನ ಆಶಂಸೆಯು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಸ್ತಿ—ಅಸ ಭುವಿ. ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿಕನಚನಾಂತರೂಪ. ಮುಂದೆ ಇರುವ ಅಸ್ತಿ ಎಂಬುದೂ ಇದೂ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಸ್ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಧಿಮಂಥನಂ—ಮಂಥ ವಿಲೋಡನೇ ಧಾತು. ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಯೋವೋರನಾಕೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃಮತ್ತರಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವಸತ್ವೀಂ—ಸತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವವಿವಕ್ಷಾನುಮಾಡಿದಾಗ ಸಪೂರ್ವಕವಾದುದರಿಂದ ವಿಭಾವಾಸಪೂರ್ವಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೇಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಕಾರ ಅಂತಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ವಿಶ್ವಸತ್ವೀ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸರಾದಿಶ್ಚಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಸದಾನ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭೇರ—ಹೃಷ್ ಹರಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ವಿಕನಚನಾಂತರೂಪ. ಹೃಗ್ರಹೋರ್ಭಶ್ಚಂದಸಿ ಎಂಬ ನಚನದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಭಕಾರಾದೇಶ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಂಥಾಮು—ಮಂಥ ವಿಲೋಡನೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೂರ್ವಥಾ—ಪೂರ್ವ ಶಬ್ದದಮೇಲೆ ಸಾದೃಶ್ಯಾರ್ಥತೋರುವಾಗ ಪ್ರತ್ನ ಪೂರ್ವವಿಶ್ವೇಮಾತ್ಫಾಲ್ ಛಂದಸಿ (೫-೩-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಥಾಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅರಣ್ಯೋನಿಹಿತೋ ಜಾತನೇದಾ ಗರ್ಭಇನ ಸುಧಿತೋ ಗರ್ಭಿಣೇಷು ।

ದಿನೇದಿನ ಈಡ್ಯೋ ಜಾಗ್ರವದ್ಭಿರ್ಹವಿಷ್ಮದ್ಭಿರ್ಮನುಷ್ಯೇಭಿರಗ್ನಿಃ ॥ ೨ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಅರಣ್ಯೋಃ | ನಿಃಹಿತಃ | ಜಾತೇನೇದಾಃ | ಗರ್ಭಃ ಇವ | ಸುಧಿತಃ | ಗರ್ಭಿಣೀಷು |
ದಿನೇದಿನೇ | ಈಡ್ಯಃ | ಜಾಗೃವತ್ಸಭಿಃ | ಹವಿಷ್ವತ್ಸಭಿಃ | ಮನುಷ್ಯೇಭಿಃ | ಅಗ್ನಿಃ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಜಾತೇನೇದಾಃ ಸರ್ವವಿಷಯಜ್ಞಾನವಾನಯಮಗ್ನಿರರಣ್ಯೋನಿಹಿತಃ | ದೇವೈರ್ಯಜ್ಞಾರ್ಥಂ
ನಿತರಾಂ ಸ್ಥಾಪಿತೋಽಸ್ತಿ | ಅತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಗರ್ಭ ಇವೇತಿ | ಯಥಾ ಗರ್ಭೋ ಗರ್ಭಿ-
ಣೀಷು ಸ್ತ್ರೀಷು ಸುಧಿತಃ ಸುಷ್ಯ ನಿಹಿತೋ ವರ್ತತೇ ತದ್ವತ್ | ಸ ತಾದೃಶೋಽಗ್ನಿಹವಿಷ್ವದ್ಭಿಃ
ಸುಭೃತದವಿಷ್ಣೈರತ ಏವ ಜಾಗೃವದ್ಭಿಃ ಕರ್ಮಣಿ ಜಾಗರೂಕ್ಯಮನುಷ್ಯೇಭಿರ್ಮನುಷ್ಯೈರಸ್ಮಾಭಿರ್ದಿವೇ
ದಿನೇ ಪ್ರತ್ಯಹಮುತ್ಪತ್ತ್ಯರ್ಥಮೀಡ್ಯಃ | ಸ್ತುತಿರೂಪಾಭಿಗೀರ್ಭಿಃ ಸ್ತೋತವ್ಯಃ || ಅರಣ್ಯೋಃ | ಋಗತೌ
ಅರ್ತಿ ಸೃಧ್ಯಧಮೀತ್ಯಾದಿನಾ ಅನಿಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ನಿಹಿತಃ | ದಧಾತೇಃ ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಕಾಯಾಂ ದಧಾ-
ತೇರ್ಹಿರಿತಿ ಹಿರಾದೇಶಃ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಸುಧಿತಃ | ದಧಾತೇಃ ಕರ್ಮಣಿ
ನಿಷ್ಕಾ | ತಸ್ಮಿನ್ ಸುಧಿತ ವಸುಧಿತೇತ್ಯಾದಿನಾ ನಿಸಾತನಾದ್ಧಿರಾದೇಶಃ | ದಿನೇದಿನೇ | ದಿವು ಕ್ರೀಡಾಂ |
ಇಗುಸಥಲಕ್ಷಣಃ ಈ | ನಿತ್ಯವೀಪ್ಸಯೋರಿತಿ ದ್ವಿವಚನಂ | ತಸ್ಮಾನ್ಪ್ರೀಡಿತತ್ವಾದನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಪೂರ್ವ-
ಪದಸ್ವರಃ | ಜಾಗೃವದ್ಭಿಃ | ಜಾಗೃ ನಿದ್ರಾಪ್ರಯ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಕ್ಲೃಸೌ ರೂಪಂ | ದ್ವಿವಚನಪ್ರಕರಣೇ ಛಂದಸಿ
ವೇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮಿತಿ ವಿಕಲ್ಪಿತತ್ವಾದ್ವಿವಚನಾಭಾವಃ | ವಸುಸ್ತಂಸುಧ್ಯಂಸ್ತನಡುಹಾಂ ದಃ | ಸಾ. ೮-
೨-೨೨ | ಇತಿ ವಸೋಃ ಸಕಾರಸ್ಯ ದತ್ವಂ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಗರ್ಭಿಣೀಷು—ಗರ್ಭಿಣೀಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿ | ಸುಧಿತಃ—ರಕ್ಷಿತವಾಗಿಡಲ್ಪಟ್ಟ | ಗರ್ಭಇವ—ಗರ್ಭದಂತೆ |
ಜಾತೇನೇದಾಃ—ಸಕಲವಿಷಯಜ್ಞಾನಾದ ಅಗ್ನಿಯು | ಅರಣ್ಯೋಃ—ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ | ನಿಹಿತಃ—ರಕ್ಷಿತನಾಗಿಡಲ್ಪಟ್ಟ
ದ್ದಾನೆ | ಅಗ್ನಿಃ—ಪೂಜ್ಯನಾದ ಅಗ್ನಿಯು | ಹವಿಷ್ವದ್ಭಿಃ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಶೇಖರಿಸಿರುವವರೂ | ಜಾಗೃವದ್ಭಿಃ—
ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಜಾಗರೂಕರಾಗಿರುವವರೂ ಆದ | ಮನುಷ್ಯೇಭಿಃ—ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ಮಾನವರಿಂದ | ದಿನೇದಿನೇ—
ಪ್ರತಿದಿನವೂ | ಈಡ್ಯಃ—ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವವನಾಗುತ್ತಾನೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಗರ್ಭಿಣೀಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಿತವಾಗಿಡಲ್ಪಟ್ಟ ಗರ್ಭದಂತೆ ಸಕಲವಿಷಯಜ್ಞಾನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಿತ
ವಾಗಿಡಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾನೆ. ಪೂಜ್ಯನಾದ ಅಗ್ನಿಯು, ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿರುವವರೂ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಜಾಗರೂಕರಾಗಿರು
ವವರೂ, ಯಜ್ಞಕರ್ತರೂ ಆದ ಮಾನವರಿಂದ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವವನಾಗುತ್ತಾನೆ.

English Translation

Jatavedas has been deposited in the two sticks as the embryo is depo-
sited in pregnant women : Agni is to be adored day by day by vigilant men
laden with oblations.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ಜಾತವೇದಾಃ ಅರಣ್ಯೋರ್ನಿಹಿತಃ—ಸರ್ವವಿಷಯಜ್ಞಾನವಾನಯಮಗ್ನಿಃ ದೇವೈರ್ಯಜ್ಞಾರ್ಥಂ ನಿತರಾಂ ಸ್ಥಾಪಿತೋಽಸ್ತಿ | ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿಯುವ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು ಎಂದು ಜಾತವೇದಸ್ಯಬ್ಧಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಈ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಗರ್ಭ ಇವ ಸುಧಿತೋ ಗರ್ಭಿಣೀಷು—ಈ ವಾಕ್ಯವು, ಅಗ್ನಿಯು ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತನಾಗಿರುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಪಮಾನವಾಕ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಗರ್ಭವತಿಯಾಗಿರುವ ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿ ಗರ್ಭವು ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿರುವಂತೆ, ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವನೆಂದು ಹೋಲಿಸಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಹವಿಸ್ತದ್ಭಿಃ ಜಾಗೃವದ್ಭಿಃ ದಿನೇದಿನೇ ಈಡ್ಯಃ—ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸಲು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ, ಯಜ್ಞಕರ್ಮದ ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಜಾಗರೂಕತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಋತ್ವಿಜರೊಡನೆ ಕೂಡಿರುವ ಯಜಮಾನರು ಆಯಾಯ ದಿನಸಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು (ಉತ್ಪನ್ನಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ) ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಆಯಾಯ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಹನಾಗಿರುವವನೂ ಆಗಿರುವಕಾರಣ ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಧನಮಾಡಿ, ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸಿ, ಸ್ತುತಿಸುವರು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅರಣ್ಯೋಃ—ಋ ಗತೌ. ಧಾತು. ಅರ್ತಿಸ್ಯಧೃಧಮಿ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೨೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮಾ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ-

ನಿಹಿತಃ—ಡುಧಾಞ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದಧಾತೇರ್ಹಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ನಿ) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಧಿತಃ—ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಧಾತುವಿಗೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದಾಗ ಸು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ **ಸುಧಿತವಸುಧಿತ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಿ ಭಾವ ಬಂದು ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಹಿಂದಿನಂತೇ ಗತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ದಿನೇದಿನೇ—ದಿವು ಕ್ರೀಡಾದಿಷು. ಧಾತು. ಇಕಾರ ಉಪಧೆಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಗುಪಧಜ್ಞಾಪ್ರೀಕರಃ ಕಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನಿತ್ಯವೀಪ್ಸಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನ. ಅದರಲ್ಲಿ ಪರರೂಪಕ್ಕೆ ತಸ್ಯ ಪರಮಾನ್ವೇಷಿತಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಮ್ರೇಷಿತಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವಾಗ ಅನುದಾತ್ತಂಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ವ ಸ್ವರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ.

ಈಡ್ಯಃ—ಈಡವಂಚವ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣ್ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದಾಗ ಆದ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಾಗೃವದ್ವಿಃ—ಜಾಗೃ ನಿದ್ರಾಕ್ಷಯೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಕ್ವಸುರಾದೇಶ. ದ್ವಿವ-
ಚನಸ್ರಕರಣೇಭಂದಸಿ ವೇತಿ ವಕ್ತೃವ್ಯಂ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ದ್ವಿತ್ವ ವಿಕಲ್ಪವೆಂದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕ್ವಸುಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿ-
ತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಜಾಗೃವಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ
ತೃತೀಯಾ ಬಹುವಚನ ಸರಸಾದಾಗ ವಸುಸ್ರಂಸು ಧ್ವಂಸ್ತನಡುಹಾಂ ದಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೨) ಎಂಬುದರಿಂದ
ವಸುವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ದತ್ತ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ವಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮನುಷ್ಯೇಭಿಃ —ನಾ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಿಸಿಗೆ ಐಸ್‌ಭಾವ ವಿಕಲ್ಪವಾದುದರಿಂದ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.
ಬಹುವಚನೇರ್ಯುಲ್ಯೇತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ವ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಉತ್ತಾನಾಯಾಮನ ಭರಾ ಚಿಕಿತ್ಸಾನ್ತದ್ಯಃ ಪ್ರವೀತಾ ವೃಷಣಂ ಜಜಾನ |
ಅರುಷಸ್ತೋ ರುಶದಸ್ಯ ಪಾಜ ಇಳಾಯಾಸ್ಪತ್ರೋ ವಯುನೇಜನಿಷ್ಟ || ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಉತ್ತಾನಾಯಾಂ | ಅನ | ಭರ | ಚಿಕಿತ್ಸಾನ್ | ಸದ್ಯಃ | ಪ್ರವೀತಾ | ವೃಷಣಂ | ಜಜಾನ |
ಅರುಷಸ್ತೋಪಃ | ರುಶತ್ | ಅಸ್ಯ | ಪಾಜಃ | ಇಳಾಯಾಃ | ಪುತ್ರಃ | ವಯುನೇ | ಅಜನಿಷ್ಟ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಚಿಕಿತ್ಸಾನ್ ಜ್ಞಾನವಾನಧ್ವರ್ಯುಸ್ತ್ವಮುತ್ತಾನಾಯಾಮಧರಾರಣ್ಯಮುತ್ತಾನಶಯಾಯಾಮು-
ತ್ತರಾರಣಮನ ಭರ | ಅಧೋಮುಖಾಂ ಧಾರಯ | ಅನಂತರಂ ಸಾಧರಾರಣಿಃ ಸದ್ಯಃ ಪ್ರವೀತಾ
ತದಾನೀಮೇವ ನಿಷಿಕ್ತರೇತಸ್ತಾ ಸತೀ ವೃಷಣಂ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಕಮಗ್ನಿಂ ಜಜಾನ | ಜನಯತು |
ಅಥಾಸ್ಯಾಗ್ನೇರುಶತ್ತಮೋ ವಿನಾಶಯತ್ ಪಾಜಸ್ತೇಜೋಮಾತ್ರಂ ತತ್ರಾಭೂತ್ | ಅನಂತರಮರುಷ-
ಸ್ತೋಪ ಅರೋಚಮಾನತೇಜಃಸಂಘೋಷೇತ ಇಳಾಯಾಸ್ಪತ್ರ ಉತ್ತರವೇಷ್ಯಾ ಉತ್ಪನ್ನೋಗ್ನಿರ್ವ-
ಯುನೇರಣ್ಯಾಂ ಯೋನಿಸ್ಥಾನೇಜನಿಷ್ಟ | ಅಜನಿ || ಜಜಾನ | ಜನ ಜನನೇ | ಲೋಕಾರ್ಥೇ ಲಿಟಿ ಬಹು-
ಲಮನ್ಯತ್ರಾಪಿ ಸಂಜ್ಞಾ ಛಂದಸೋರಿತಿ ಷಲೋಪಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತತ್ವಾಭಾಸಾದಾನ್ಯ ಭವತಿ | ನಿಘಾತಃ |
ಅರುಷಸ್ತೋಪಃ | ನ ವಿದ್ಯತೇ ರುಷಃ ಕ್ರೋಧೋ ಯಸ್ಯೇತ್ಯರುಷಃ | ಕ್ರೋಧರಾಹಿತೇನ ರೋಚಮಾನ
ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ನೌಸುಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ತರ ಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸ್ವರ್ಗ್ ಸ್ತುತೌ | ಸ್ತುತೀರ್ಧೀರ್ಧ್ವ |
ಉ- ೩-೩೦೫ | ಇತಿ ಸಪ್ರತ್ಯಯಃ ಕಿಚ್ಚ ಧಾತೋರ್ಧೀರ್ಧ್ವ | ಸ್ತುತೌ ಇತಿ ಸ್ತುತಪ್ತೇಜಃಸಂಘಃ |
ಅರುಷ ಅರೋಚಮಾನಸ್ತೇಜಃಸಂಘೋ ಯಸ್ಯೇತಿ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಸ್ವರಃ | ರುಶತ್ | ರುಶ
ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಶತರಿ ರೂಪಂ | ವಯುನೇ | ಅಜ ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ | ಅಜಿ ಯಮಿ ಶೀರ್ಷ್ಯಶ್ಚೇ
ತ್ಯುನನ್ ಚಿತ್ಸಂಜ್ಞಕಃ | ಅಜತಿ ವೀಯತೇ ನಾ ವಯುಸಮಂಗಂ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾದ್ಯದಾ-
ತ್ತತ್ವಂ | ಅಜನಿಷ್ಟ | ಜನೀ ಸ್ಪಾದುರ್ಭಾವೇ | ಲುಜು ಸಿಚಿ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಚಿಕಿತ್ವಾನ್—ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತನಾದ ನೀನು (ಅಧ್ವರ್ಯುವು) | ಉತ್ತಾನಾಯಾಂ—ಮೇಲುಭಾಗಕ್ಕೆ ಮುಖವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರತಕ್ಕ ಕೆಳಗಡೆಯ ಅರಣಿಯಮೇಲೆ | ಅವ ಭರ—ಮೇಲುಗಡೆಯ ಅರಣಿಯನ್ನು ಅಧೋಮುಖವಾಗಿ ಮಾಡಿ ಇಡು | ಸದ್ಯಃ—ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದೊಡನೆಯೇ (ಅರಣಿಯು) | ಪ್ರವೀತಾ—ರೇತೋಯುಕ್ತಳೂ ಗರ್ಭವತಿಯೂ ಆಗಿ | ವೃಷಣಿ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸತಕ್ಕ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಜಜಾನ—ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಾಳೆ (ಅನಂತರ) | ಅಸ್ಯ—ಈ ಅಗ್ನಿಯು | ರುಶತ್—ತಮಸ್ಸನ್ನು ನಾಶಮಾಡತಕ್ಕ | ಪಾಜಃ—ತೇಜಸ್ಸು (ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ) | ಅರುಷಸ್ತೋಪಃ—ಆಕರ್ಷಕವಾದ ತೇಜಃಪುಂಜದಿಂದ ಕೂಡಿದ | ಇಳಾಯಾಃಪುತ್ರೈಃ—ಉತ್ತರವೇದಿರೂಪವಾದ ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ಅಗ್ನಿಯು | ವಯುನೇ—ಅರಣಿರೂಪವಾದ ಯೋನಿಯಲ್ಲಿ | ಅಜನಿಷ್ಟ—ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿದ್ದಾನೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅಧ್ವರ್ಯುವೇ, ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತನಾದ ನೀನು ಮೇಲುಭಾಗಕ್ಕೆ ಮುಖವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರತಕ್ಕ ಕೆಳಗಡೆಯ ಅರಣಿಯಮೇಲೆ ಮೇಲುಗಡೆಯ ಅರಣಿಯನ್ನು ಅಧೋಮುಖವಾಗಿ ಮಾಡಿ ಇಡು. ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದೊಡನೆಯೇ ಅಧೋಭಾಗದ ಅರಣಿಯು ರೇತೋಯುಕ್ತಳೂ ಗರ್ಭವತಿಯೂ ಆಗಿ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸತಕ್ಕ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಅನಂತರ ಈ ಅಗ್ನಿಯು ತಮೋನಾಶಕವಾದ ತೇಜಸ್ಸು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಕರ್ಷಕವಾದ ತೇಜಃಪುಂಜದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಉತ್ತರವೇದಿರೂಪವಾದ ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಅರಣಿರೂಪವಾದ ಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

English Translation

Let the intelligent priest place the lower of the sticks with the face upwards, the upper (with the surface) downwards, so that quickly impregnated it may generate the showerer (of benefits) Agni: then the bright blazing son of Ila whose light dissipates the darkness is born of the wood of attrition.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಚಿಕಿತ್ವಾನ್ ಉತ್ತಾನಾಯಾಂ ಅವ ಭರ—ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಚಿಕಿತ್ವಾನ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಚೇತನಾವಾನ್ (ನಿ. ೮-೫, ನಿ. ೨-೧೨) ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಇಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನಾದ ಅಧ್ವರ್ಯುವೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಈ ಅಧ್ವರ್ಯುವು ಅಧರಾರಣಿಯನ್ನು ಮೇಲುಮುಖವಾಗಿರುವಂತೆಯೂ, ಉತ್ತರಾರಣಿಯನ್ನು ಕೆಳಮುಖವಾಗಿರುವಂತೆಯೂ ಇರಿಸಬೇಕೆಂದು ಯಜಮಾನನ ಆದೇಶವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸದ್ಯಃ ಪ್ರವೀತಾ ವೃಷಣಿ ಜಜಾನ ಎಂಬ ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಅಧರಾರಣಿಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುವನೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯು ವೃಷಣಿ ಯಜಮಾನರ ಅಭಿಲಾಷೆಯನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವವನೆಂದೂ, ರುಶತ್ ಪಾಜಃ ಅಗ್ನಿಯ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ತಮೋನಿವಾರಕವಾದ ತೇಜಸ್ಸು ಉತ್ತರಾರಣಿಯಿಂದ ಮಥನಮಾಡುವಾಗ ಅಧರಾರಣಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುವುದೆಂದೂ, ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಪಾಜಃ ಎಂಬ ಪದವು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿ, ಇಲ್ಲಿ ತೇಜಸ್ಸೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಅರುಷಸ್ತೂಪಃ—ನ ವಿದ್ಯತೇ ರುಷಃ ಕ್ರೋಧೋ ಯಸ್ಯ | ಕ್ರೋಧರಾಹಿತೈನ ರೋಚಮಾನಃ | ಅಗ್ನಿಯು ಕ್ರೋಧವಿಲ್ಲವವನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವನೆಂದೂ, ಅರೋಚಮಾನಃ ತೇಜಸ್ಸಂಘೋ ಯಸ್ಯ | ಸ್ತೂಯತ ಇತಿ ಸ್ತೂಪಃ ತೇಜಸ್ಸಂಘಃ ಸ್ತುತಿಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತೇಜಸ್ಸಿನ ಸಮೂಹವು ಸ್ತೂಪ ಶಬ್ದದಿಂದ ವ್ಯವಹೃತವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ, ಸರ್ವಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದರಿಂದ) ಬೆಳಗುವುದರಿಂದ ಅರುಷ ಶಬ್ದದಿಂದ ತೇಜಸ್ಸಿನ ಸಂಘವು ಬೋಧ್ಯವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಅರುಷಸ್ತೂಪಃ ಇಳಾಯಾಸ್ಪತ್ರೇ ವಯುನೇ ಅಜನಿಷ್ಟ—ಅರೋಚಮಾನತೇಜಸ್ಸಂಘೋ-ಪೇತಃ ಉತ್ತರವೇದ್ಯಾಃ ಉತ್ಪನ್ನಃ ಅಗ್ನಿಃ ಅರಣ್ಯಾಂ ಯೋನಿಸ್ಥಾನೇ ಅಜನಿಷ್ಟ | ಸರ್ವತೋಮುಖವಾಗಿ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ ತೇಜಸ್ಸಿನ ಸಮೂಹದಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಯಾಗಶಾಲೆಯ ಉತ್ತರವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಭೂತವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಬೆಳಗುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಅಧರಾರಣಿಯಲ್ಲಿ ಮಥನದಿಂದ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪದಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು ವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ವಯುನೇ—ಅರಣ್ಯಾಂ ಯೋನಿಸ್ಥಾನೇ ಅಜತಿ ವೀಯತೇ ವಾ ವಯುನಮಂಗಂ | ಉತ್ಪತ್ತಿ ಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದರಲ್ಲಿ ಆಧಾರವಾದ (ಅಂಗ) ಅವಯವ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಯುನ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಜ್ಞಾನಾನುಗುಣಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಪಾಠಮಾಡಿ, ವಯುನಂ ವೇತೇಃ ಕಾಂತಿರ್ವಾ ಪ್ರಜ್ಞಾ ವಾ ವಿಧಾತುನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ವಯುನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕಾಂತಿ, ಅಥವಾ ಪ್ರಜ್ಞಾ ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ.

ಸ ಇತ್ತಮೋಽವಯುನಂ ತತಸ್ತತ್ಸೂರ್ಯೇಣ ವಯುನವಚ್ಚ ಕಾರ |

ಕದಾ ತೇ ಮರ್ತಾ ಅಮೃತಸ್ಯ ಧಾಮೇಯಕ್ಷಂತೋ ನ ಮಿನಂತಿ ಸ್ವಧಾವಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೬-೨೧-೩)

ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ, ವಯುನವಚ್ಚ ಕಾರ ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಯುನ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಜ್ಞಾನವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಭರ—ಭೃಗ್ ಭರಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತ ರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಎರಡು ಅಜ್ಞಾತವುದರಿಂದ ದ್ವೈಚೋತ್ತಿಜಃ. (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಿಕಿತ್ಸಾನ್—ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ಲಿಟಿಗೆ ಕ್ವಸುರಾದೇಶ. ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರವೀತಾ—ವೀ ಗತ್ಯಾದಿಮು. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣ್ಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅದಂತವಾದುದರಿಂದ ಟಾಪ್ ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಪ್ರ) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಜಾನ—ಜನ ಜನನೇ. ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರತೋರುವಾಗ ಇದರ ಮೇಲೆ ಣಿಚ್. ಛಂದಃ ಸಿಲುಜ್ಞಲಿಜ್ಞಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್. ಬಹುಲಮನೃತ್ವಾಪಿ ಸಂಜ್ಞಾ ಛಂದಃಸೋಃ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಲಿಟ್ ಪರವಾದಾಗ ಣಿಚಿಗೇ ಲೋಪ. ಆಗ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಕಾಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾ—(ಪಾ.

ಸೂ. ೩-೧-೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಮ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಿಣ್ಮಿತ್ತನಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಆದೇಶ ಣಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. ಅತಿ ಜಂತ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರುಷಸ್ತೂಪಃ—ನ ವಿದ್ಯತೇ ರುಷಃ ಕ್ರೋಧೋ ಯಸ್ಯ ಇತಿ ಅರುಷಃ | ಸಿಷ್ಟಿಲ್ಲದೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ನಞ್ ಸುಭ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ತೂಪಃ. ಪ್ಲುಞ್ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಸ್ತೌತೇರ್ಧೀರ್ಧತ್ವ (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೦೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದರೊಡನೆ ಧಾತುವಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ಕಿತ್ವ ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸ್ತೂಯತೇ ಇತಿ ಸ್ತೂಪಃ ತೇಜಃ ಸಂಘಃ. ಅರುಷಃ ಆರೋಚನಾನಃ ತೇಜಃ ಸಂಘಃ ಯಸ್ಯ, ಅರುಷಸ್ತೂಪಃ, ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ— (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರುಶತ್—ರುಶ ಹಿಂಸಾಯಾಂ. ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವಯುನೇ—ಅಜ ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ ಧಾತು. ಅಜಿಯಮಿಶೀರ್ಜ್ಞತ್ವ. (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉನನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತ್ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಅಜೀರ್ವ್ಯಘಾಪೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ವೀ ಭಾವ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ, ಅಯಾದೇಶ. ಅಜತಿ ವೀಯತೇ ವಾ ವಯುನಂ. ಅಂಗಂ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೂ ಇಲ್ಲಿ ವೃತ್ಯ ಯದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಜನಿಷ್ವ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ. ಧಾತು. ಲುಞ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಸಾತಃ

ಇಳಾಯಾಸ್ತ್ವಾ ಸದೇ ವಯಂ ನಾಭಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಅಧಿ |

ಜಾತೇನೇದೋ ನಿ ಧೀಮಹ್ಯಗ್ನೇ ಹವ್ಯಾಯ ವೋಳ್ತೇನೇ || ೪ ||

ಪದಸಾತಃ

ಇಳಾಯಾಃ | ತ್ವಾ | ಸದೇ | ವಯಂ | ನಾಭಾ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ | ಅಧಿ |

ಜಾತೇನೇದಃ | ನಿ | ಧೀಮಹಿ | ಅಗ್ನೇ | ಹವ್ಯಾಯ | ವೋಳ್ತೇನೇ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಜಾತೇನೇದೋ ಜಾತಪ್ರಜ್ಞ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಅಧ್ಯರ್ವ್ಯಾದಯೋ ವಯಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಅಧಿ ಭೂಮೇ-
ರುಸೇರ್ಯುತ್ತರವೇದ್ಯಾಂ ನಾಭಾ ನಾಭಾ ತಸ್ಯಾ ನಾಭಿಸ್ಥಾನೇ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶೇ | ತದೇವ ಸ್ಥಾನಂ ವಿಶೇ-

ಷ್ಯತೇ | ಇಳಾಯಾಃ ಪದೇ ಮಾನವ್ಯಾ ಇಡಾಯಾ ಗೋಃ ಪದ ಇಡಾಪದರೂಪ ಉತ್ತರವೇದ್ಯಾತ್ಮಕೇ
ಸ್ಥಾನೇ ತ್ವಾ ತ್ವಾಂ ಹವ್ಯಾಯ ವೋಳ್ತವೇ ಪುರೋಡಾಶಾದಿಲಕ್ಷಣಂ ಹವಿರ್ವೋಧುಂ ನಿ ಧೀಮಹಿ | ನಿಧ-
ಧೀಮಹಿ | ಉಕ್ತಾರ್ಥೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ | ಇಳಾಯಾಸ್ತಾ ಪದೇ ವಯಂ ನಾಭಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಅಧೀತ್ಯೇ-
ದವ್ಯಾ ಇಳಾಯಾಸ್ಪದಂ ಯದುತ್ತರವೇದೀನಾಭಿರ್ಜಾತವೇದೋ ನಿ ಧೀಮಹೀತಿ ನಿಧಾಸ್ಯಂತೋ ಹ್ಯೇನಂ
ಭವಂತ್ಯಗ್ನೇ ಹವ್ಯಾಯ ವೋಳ್ತವ ಇತಿ ಹವ್ಯಂ ಹಿ ವಪ್ಸ್ಯನ್ಭವತಿ | ಐ. ಬ್ರಾ. ೧-೨೮ | ಇತಿ || ನಾಭಾ |
ಣಹ ಬಂಧನೇ | ಇಜಾತ್ಯನುವೃತ್ತೌ ನಹೋ ಭಶ್ವೇತೀಜಾ ಭಕಾರಶ್ಚಾಂತಾದೇಶಃ | ಇತ್ಯಾದಿಸುಧಾ-
ವೃದ್ಧಿಃ | ನಹ್ಯತೀತಿ ನಾಭಿರ್ಮಧ್ಯಸ್ಥಾನಂ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ಡಾದೇಶಃ | ಇತ್ಯೇಶಃ |
ಧೀಮಹಿ | ದಧಾತೇರ್ಲಿಜಾ ರೂಪಂ | ಲಿಜಃ ಸೀಯುಟ್ | ಪಾ. ೩-೪-೧೦೨ | ಇತಿ ಸೀಯುಟ್ | ದ್ವಿರ್ವ-
ಚನಾಭಾವಶ್ಚಾಂದಸಃ | ನಿಘಾತಃ | ವೋಳ್ತವೇ | ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ | ತುಮರ್ಥೇ ತವೇನ್ | ಸಹಿವಹೋ-
ರೋದವರ್ಣಸ್ಯೇತಿ ಧಾತ್ವಕಾರಸ್ಯಾತ್ವಂ | ಧತ್ವಧತ್ವಸ್ವತ್ವಫಲೋಪಾಃ | ನಿತ್ಯಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಜಾತವೇದಃ—ಜಾತಪ್ರಜ್ಞನಾದ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ವಯಂ—ನಾವು (ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳು) |
ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಅಧಿ—ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ | ನಾಭಾ—ಮಧ್ಯಸ್ಥಾನವಾದ | ಇಳಾಯಾಃ ಪದೇ—
ಉತ್ತರವೇದಿಯ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ | ಹವ್ಯಾಯ ವೋಳ್ತವೇ—ಪುರೋಡಾಶಾದಿರೂಪವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವಹಿಸುವುದ
ಕ್ಕಾಗಿ | ನಿ ಧೀಮಹಿ—ಸ್ಥಾಪಿಸುತ್ತೇವೆ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಜಾತಪ್ರಜ್ಞನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳಾದ ನಾವು ನಿನ್ನನ್ನು ಭೂಮಿಯ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶವಾದ
ಉತ್ತರವೇದಿಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪುರೋಡಾಶಾದಿರೂಪವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ಥಾಪಿಸುತ್ತೇವೆ.

English Translation

Agni you are Jatavedas, we place you upon the earth in the centre,
in the place of Ila, for the purpose of receiving the oblation.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಜಾತವೇದಃ—ಈ ಪದವು ಜಾತಪ್ರಜ್ಞ—ಅಗ್ನಿಯು ಸರ್ವಜ್ಞನೆಂಬ ಅರ್ಥಬೋಧಕವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು
ಈ ಪದದಿಂದ ಸಂಬೋಧಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಅಧಿ ನಾಭಾ—ಭೂಮೇರುಸರಿ ಉತ್ತರವೇದ್ಯಾಂ ನಾಭಾ ತಸ್ಯಾ ನಾಭಿಸ್ಥಾನೇ ಮಧ್ಯ-
ಪ್ರದೇಶೇ | ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಪೃಥಿವೀಪದವನ್ನು ಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೫) ಅಂತರಿಕ್ಷನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ,
(ನಿ. ೨-೧೦) ಪಾಠಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು “ಬಳಿತ್ಥಾ ಪರ್ವತಾನಾಂ” (ಋ. ಸಂ. ೫-೮೪-೧) ಎಂಬ ಋಕ್ವೇದ
ಲ್ಲಿರುವ ಪೃಥಿವೀಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪೃಥು ದರ್ಶನಾತ್ ಪೃಥಿವೀ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ, ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನಾ ಮಧ್ಯಸ್ಥಾನ
ದೇವತೆಯೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಭೂಮಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಯಾಗಭೂಮಿಯ (ನಾಭಿಸ್ಥಾನ
ದಲ್ಲಿ) ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶವಾದ ಉತ್ತರವೇದಿಯಲ್ಲಿ (ಅಗ್ನಿಯು ಆಹಿತನಾಗಿರುವನು) ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.
ನಹ್ಯತೀತಿ ನಾಭಿರ್ಮಧ್ಯಸ್ಥಾನಂ ಎಂದು ನಾಭಿಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಇಳಾಯಾಃ ಪದೇ ತ್ವಾ ಹವ್ಯಾಯ ವೋಕ್ತವೇ ನಿ ಧೀಮಹಿ—ಮಾನವ್ಯಾ ಗೋಪದೇ ಇಡಾಪದ ರೂಪೇ ಉತ್ತರವೇದ್ಯಾತ್ಮಕೇ ಸ್ಥಾನೇ ಪುರೋಡಾಶಾದಿಲಕ್ಷಣಂ ಹವಿರ್ವೋಧುಂ ನಿಧೇಧೀಮಹಿ ನಿರುಕ್ತ ಕಾರರಿಂದ ಇಳಾಪದವು ಪೃಥ್ವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ(ನಿ. ೨-೫) ವಾಜ್ಮನುಗಳಲ್ಲಿಯೂ(ನಿ. ೨-೧೬) ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ ೩-೯) ಗೋನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಈಚ್ಛೇಃ ಸ್ತುತಿಕರ್ಮಣಃ ಸ್ತುತಿಮಾಡು ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಈಡಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. “ಅಭಿ ನ ಇಳಾ ಯೋಧಸ್ಯ ಮಾತಾ” (ಋ.ಸಂ. ೫-೧೪-೧೯, ೨೦) ಎಂಬ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಇಡಾ ಎಂಬ ದೇವಿಯು ಮೇಘಯೂಧವನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುವ ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನದೇವತೆಯೆಂದು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಮನು ಎಂಬ ರಾಜನ ಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿರುವ ಇಡಾಶಬ್ದದಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾದ (ಗೋವಿನ) ಯಾಗಭೂಮಿಯ ಉತ್ತರವೇದಿರೂಪವಾದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪುರೋಡಾಶಾದಿ ರೂಪವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ನೆಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಧ್ವರ್ಯುವೇ ಮೊದಲಾದ ಋತ್ವಿಜರು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ “ಇಳಾಯಾಸ್ತಾ ಪದೇ ನಾಭಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಅಧೀತ್ಯೇತದ್ವಾ ಇಳಾಯಾಸ್ಪದಂ ಯದುತ್ತರವೇದೀ ನಾಭಿರ್ಜಾತವೇದೋ ನಿಧೀಮಹೀತಿ ನಿಧಾರಯಂ-ತೋ ಹ್ಯೇನಂ ಭವಂತ್ಯಗ್ನೇ ಹವ್ಯಾಯ ವೋಕ್ತವ ಇತಿ ಹವ್ಯಂ ಹಿ ವಕ್ಷ್ಯೇ ಭವತಿ” (ಐ. ಬ್ರಾ. ೧-೨೮) ಎಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಪದೇ—ಸಪ್ತಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪ್ರಾದಿಪದಿಕಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಾಭಾ—ಉಹ ಬಂಧನೇ. ಧಾತು. ಕೋನಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿಗೆ ನತ್ವ. ಇಚ್ಛಾ ಎಂದು ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ ನಹೋಭ್ಯಶ್ಚ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಇಚ್ಛಾ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಧಾತುವಿನ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಭಕಾರಾದೇಶ. ನಾಭಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಜಾತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ನಹ್ಯತಿ ಇತಿ ನಾಭಿಃ ಮಧ್ಯಸ್ಥಾನಂ. (ಎರಡು ಶರೀರಭಾಗವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಹಿಡಿಯುತ್ತದೆ) ಇದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮಾ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಡಾದೇಶ. ಡಿತ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.

ಧೀಮಹಿ—ಡುಧಾಚ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಿಜ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹಿಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಿಜಃ ಸೀಯುತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸೀಯುಟಾಗಮ. ಲೋಪೋಪೋರ್ವಲಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಲೋಪ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾವಯವವಾದುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಭಾಂದಸವಾಗಿ ಶ್ಲ ವಿಕರಣನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೋಕ್ತವೇ—ನಹ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ತುಮನರ್ಥತೋರುವಾಗ ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತವೇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಹಿವಹೋರೋದವರ್ಣಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಓಕಾರಾದೇಶ. ಹೋಥಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಥತ್ವ. ಝಷಸ್ತಥೋ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯತಕಾರಕ್ಕೆ ಥತ್ವ ಸ್ಪೃತ್ವ. ಡೋಥೇಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಥಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಏಜಂತವಾದುದರಿಂದ ಕೃನ್ನೇಜಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದಅನ್ಯಯ ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಮಂಥತಾ ನರಃ ಕವಿಮದ್ವಯಂತಂ ಪ್ರಚೇತಸಮನ್ಯತಂ ಸುಪ್ರತೀಕಂ |
ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಕೇತುಂ ಪ್ರಥಮಂ ಪುರಸ್ತಾದಗ್ನಿಂ ನರೋ ಜನಯತಾ ಸುಶೇವಂ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಮಂಥತ | ನರಃ | ಕವಿಂ | ಅದ್ವಯಂತಂ | ಪ್ರಚೇತಸಂ | ಅನ್ಯತಂ | ಸುಪ್ರತೀಕಂ |
ಯಜ್ಞಸ್ಯ | ಕೇತುಂ | ಪ್ರಥಮಂ | ಪುರಸ್ತಾತ್ | ಅಗ್ನಿಂ | ನರಃ | ಜನಯತ | ಸುಶೇವಂ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ನರಃ ಕರ್ಮಣಾಂ ನೇತಾರೋ ಹೇ ಅಧ್ವರ್ಯಾದಯಃ ಕವಿಂ ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿನಮದ್ವಯಂತಂ
ದ್ವಯಮನಾಚರಂತಮದ್ವೈತಂ ಕುರ್ವಾಣಂ ಮನಸಾ ವಾಚಾ ಚೈಕವಿಧಮೇವ ಕರ್ಮ ಕುರ್ವಾಣಮತ
ಏವ ಪ್ರಚೇತಸಂ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಜ್ಞಾನೋಪೇತಮನ್ಯತಂ ಮರಣಧರ್ಮರಹಿತಂ ಸುಪ್ರತೀಕಂ ಶೋಭನ್ತೆ-
ರಂಗೈರ್ಜ್ವಲಾಭಿಃ ಸಮೇತಂ ತಮಿಮಮಗ್ನಿಂ ಮಂಥತ | ಮಂಥನೇನ ನಿಷ್ಪಾದಯತ | ಕಿಂಚಿ | ಹೇ
ನರಃ ಕರ್ಮಣಾಂ ನೇತಾರೋಽಧ್ವರ್ಯಾದಯೋ ಯೂಯಂ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಣೋಮಾದೇಃ
ಕೇತುಂ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಕಂ ಪ್ರಥಮಂ ಮುಖ್ಯಾಂಗಭೂತಂ | ಅಗ್ನಿ ಪೂರ್ವಕತ್ವಾತ್ಸರ್ವೇಷಾಮುತ್ತರಕ್ರ-
ತೂನಾಂ | ಸುಶೇವಂ ಶೋಭನಸುಖೋಪೇತಂ ತಾದೃಶಮಗ್ನಿಂ ಪುರಸ್ತಾತ್ಕರ್ಮಣಃ ಪ್ರಾರಂಭೇ ಜನ-
ಯತ | ತಮಿಮಮಗ್ನಿಮೇವಂಗುಣಯುಕ್ತಂ ಕುರುತೇತಿ ಭಾವಃ || ಮಂಥತ | ಮಂಥ ವಿಲೋಡನೇ |
ಲೋಟಿ ರೂಪಂ | ಪಾದಾದಿತ್ವಾದನಿಘಾತಃ | ನರಃ | ಲೋಕಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ನಯತೇರ್ಡಿಚ್ಛ | ಉ. ೨-೨೫೭ |
ಇತಿ ಋಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಡಿತ್ವಾತ್ಪ್ರಲೋಪಃ | ನಯಂತಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ನಿಯಂತೇ ಕರ್ಮಾಣ್ಯೇಭಿರಿತಿ ವಾ
ನರಃ | ಆಮಂತ್ರಿತತ್ವಾನ್ನಿಘಾತಃ | ಅದ್ವಯಂತಂ | ದ್ವಯಮಿನಾಚರತೀತ್ಯರ್ಥೇ ಸರ್ವಪ್ರಾತಿಸದಿಕೇಭ್ಯಃ
ಕ್ಷಿಪ್ತ್ವಾ ವಕ್ತೃವ್ಯ ಇತ್ಯಾಚಾರಾರ್ಥೇ ಕ್ಷಿಪ್ತ್ವಾ | ದ್ವಯಂತಿ | ತಸ್ಯ ಶತರಿ ರೂಪಂ ದ್ವಯಂತಿತಿ | ನ ದ್ವಯನ್ತ-
ದ್ವಯನ್ | ತಂ | ತತ್ಪುರುಷೇ ನೌಸ್ತರಃ | ಸುಪ್ರತೀಕಂ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಕೃತ್ವಾದಯಶ್ಚೇತ್ಯುತ್ತರಪ-
ದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಜನಯತ | ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ | ಏಚ್ | ಅತ ಉಪಧಾಯಾ ಇತಿ ವೃದ್ಧೌ ಪ್ರಾ;
ಪ್ರಾಯಾಂ ಜನೀಜ್ಞಾತ್ಯ ಸುಧಂಜೋಽಮಂತಾಶ್ಚೇತಿ ಮಿದ್ವದ್ಭಾವಾನ್ಮಿತಾಂ ಹ್ರಸ್ವ ಇತಿ ಹ್ರಸ್ವಃ | ನಿಘಾತಃ |
ಸುಶೇವಂ | ಶೇವಶಬ್ದೋ ವಸ್ತುತ್ವಯಾಂತ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಬಹುವ್ರೀಹಾನಾದ್ಯುದಾತ್ತಂ ದ್ವಿಚ್ಛಂದ-
ಸೀತ್ಯುತ್ಪರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ನರಃ—ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ನೇತೃಗಳಾದ ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳೇ | ಕವಿಂ—ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿಯಾದವನೂ | ಅದ್ವಯಂತಂ—
ಮನಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ ವಾಕ್ಯಿನಿಂದಲೂ ಕರ್ಮದ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನೂ | ಪ್ರಚೇತಸಂ—ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಜ್ಞಾನ

ದಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ | ಅಮೃತಂ—ಮರಣಧರ್ಮರಹಿತನೂ | ಸುಪ್ರತೀಕಂ—ಆಕರ್ಷಕವಾದ ಅಂಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ
ದವನೂ ಆದ | ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಮಂಥತೆ—ಮಥನಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿರಿ | ನರಃ—ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ನೇತೃ
ಗಳಾದ ನೀವು | ಯಜ್ಞಸ್ಯ—ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋಮಾದಿರೂಪವಾದ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ | ಕೇತುಂ—ಪ್ರಜ್ಞಾಪಕನೂ | ಪ್ರಥಮಂ—
ಮುಖ್ಯವಾದ ಅಂಗವಾದವನೂ | ಸುಶೇವಂ—ಉತ್ತಮವಾದ ಸುಖದಿಂದ ಯುಕ್ತನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಪುರ
ಸ್ತಾತ್—ಕರ್ಮದ ಪ್ರಾರಂಭಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಜನಯತೆ—ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿರಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಕರ್ಮಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ನೇತೃಗಳಾದ ಎಲೈ ಋಷಿಗಳೇ, ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿಯಾದವನೂ, ಮನಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ ನಾಕ್ಕೆ
ನಿಂದಲೂ ಕರ್ಮದ ಐಕ್ಯತೆಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿರುವವನೂ, ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ, ಮರಣಧರ್ಮ
ರಹಿತನೂ, ಆಕರ್ಷಕವಾದ ಅಂಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮಥನಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿರಿ. ಮತ್ತು,
ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋಮಾದಿರೂಪವಾದ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಕನೂ, ಅದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ಅಂಗವಾದವನೂ, ಉತ್ತಮವಾದ
ಸುಖದಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕರ್ಮದ ಪ್ರಾರಂಭದಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿರಿ.

English Translation

Conductors of the rite, produce by attrition the far-seeing, single-
minded, intelligent, immortal, radiant-limbed Agni : generate him, leaders
(of the solemnity), in the first place the chief standard of the sacrifice, who
is the source of felicity.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ನರಃ—ನಯಂತಿ ಕರ್ಮಾಣಿ, ನೀಯಂತೇ ಕರ್ಮಾಣ್ಯೇಭಿರಿತಿ ನಾ ಯಜ್ಞಕರ್ಮವೇ ಮೊದಲಾದ
ಅವಶ್ಯಕತೆಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವವರು, ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಕರ್ಮವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಇವರಿಂದ ಆಚರಿತವಾಗುವ
ಕಾರಣ ಇವರಿಗೆ ನರ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ನರಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ವಚನಮಾಡಿ ವಿವರಿಸಿ, ಸಾಯಣರು
ಕರ್ಮಾಣಾಂ ನೇತಾರೋ ಅಧ್ವರ್ಯಾದಯಃ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಅಧ್ವರ್ಯುವೇ ಮೊದಲಾದ ಋಷಿಜರು ನರ
ಶಬ್ದದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದ್ದಾರೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಈ ಪದದಿಂದ ಅಧ್ವರ್ಯುವೇ ಮೊದಲಾದ ಋಷಿಜರು
ಸಂಬೋಧಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಯಾಸ್ಮರು ಈ ಪದವನ್ನು ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೭) ಪಾಠ
ಮಾಡಿ, “ ನರಾ ಮನುಷ್ಯಾ ನೃತ್ಯಂತಿ ಕರ್ಮಸು ” (ನಿ. ೫-೧) ಎಂದು ನರಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಕವಿಂ—ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿನಂ ಕವಿಶಬ್ದವು ಮೇಧಾವಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ
ಅಗ್ನಿಯು ಕರ್ಮಗಳ ಕೊನೆಯನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಾಯಣರು
ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅದ್ವಯಂತಂ—ದ್ವಯಂ ಅನಾಚರಂತಂ ಅಗ್ನಿಯು (ಭೇದವನ್ನು) ತನ್ನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಸೇವಿಸುವವರ
ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭೇದವನ್ನು ಮಾಡದಿರುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಮನಸಾ, ನಾಚಾ, ಕರ್ಮಣಾ ಚ ಏಕ
ವಿಧಮೇವ ಕರ್ಮ ಕುರ್ವಾಣಂ ಭೇದವನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಕಾರಣವನ್ನು ತೋರಿಸಿ, ಮನಸ್ಸು, ನಾಕ್ಕು, ಕರ್ಮ
ಇವುಗಳೆಲ್ಲದರಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇವಿಧವಾಗಿರುವ ಅನುಗ್ರಹರೂಪವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಆಚರಿಸುವನು ಎಂದು
ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಚೇತಸಂ—ಪ್ರಕೃಷ್ಣಜ್ಞಾನೋಪೇತಂ | ಯಾಸ್ವರು “ ಅಶ್ವಾಜನಿ ಪ್ರಚೇತಸಃ (ಋ. ಸಂ. ೬-೩೫-೧೩) ಎಂಬ ಋಕ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚೇತಸಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರವೃದ್ಧಚೇತಸಃ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಅಗ್ನಿಯು ಅತಿಶಯವಾದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಅಮೃತಂ ಸುಪ್ರತೀಕಂ—ಅಗ್ನಿಯು ಮರಣಧರ್ಮರಹಿತನಾಗಿರುವನೆಂದೂ, ಶೋಭನೈರಂಗೈರ್ಜ್ವಾಲಾಭಿಃ ಸಮೇತಂ ಮಂಗಳಕರವಾದ ಅವಯವಗಳಂತೆ ಇರುವ ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿರುವನೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿ ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮಂಥತೆ ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಥನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನಮಾಡಿರಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮೊದಲಾದ ಋತ್ವಿಜರಿಗೆ ಯಜಮಾನನ ಆದೇಶವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಕೇತುಂ ಪ್ರಥಮಂ—ಜ್ಯೋತಿಷ್ವೋಮಾದೇಃ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಕಂ, ಅಗ್ನಿಪೂರ್ವಕತ್ವಾತ್ ಸರ್ವೇಷಾಮುತ್ತರಕ್ರತೂನಾಂ ಯಜ್ಞಾನಾಂ ಮುಖ್ಯಾಂಗಭೂತಂ. ಯಜ್ಞಸಾಮಾನ್ಯವಾಚಿಯಾದ ಯಜ್ಞಶಬ್ದವು ಜ್ಯೋತಿಷ್ವೋಮವೇ ಮೊದಲಾದ ಕ್ರತುರೂಪವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಇರುವುದೆಂದೂ, ಅಗ್ನಿಯು ಈ ಯಜ್ಞಗಳ (ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸೂಚಕ) ಸಮ್ಯಗಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಸೂಚಕನಾಗಿರುವನೆಂದೂ, ಕ್ರತುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅಗ್ನಿಯಿಂದಲೇ ಆಚರಿತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞಗಳೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮುಖ್ಯವಾದ ಅಂಗವಾಗಿರುವನೆಂದೂ, ಅರ್ಥವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಸುಶೇವಂ—ಶೋಭನಸುಖೋಪೇತಂ | ಯಾಸ್ವರು—

ಅಮಿವಹಾ ವಾಸೋಷ್ವತೇ ವಿಶ್ವಾ ರೂಪಾಣ್ಯಾವಿಶನ್ | ಸಖಾ ಸುಶೇವ ಏಧಿ ನಃ || (ಋ. ಸಂ. ೬-೫೫-೧) ಎಂಬ ಋಕ್ವೇದದಲ್ಲಿರುವ ಸುಶೇವ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಶೇವ ಇತಿ ಸುಖನಾಮ. ಶಿಷ್ಯತೇರ್ವಕಾರೋ ನಾಮ ಕರಣೋ ಅಂತಸ್ಥಾಂತರೋಪಲಿಂಗೀ | ವಿಭಾಷಿತಗುಣಃ | ಶಿವಮಿತ್ಯಸ್ಯ ಭವತಿ | ಶಿಷಿಧಾತುವಿನ ಷಕಾರಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ವಕಾರವು ಬಂದು ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣವು ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಶೇವ ಎಂಬ ರೂಪವು (ಶಿವ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಏಕಾರವು ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ) ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಶೇವ ಎಂದರೆ ಸುಖವು. **ಸುಶೇವಃ ಸುಸುಖಃ** ಉತ್ತಮವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವನು, ಅಥವಾ ಉತ್ತಮವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನಿರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪುರಸ್ತಾತ್ ಜನಯತಃ—ಕರ್ಮಣಃ ಪ್ರಾರಂಭೇ. ಯಜ್ಞದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವಾಗ ಮೊದಲು ಮೇಧಾವಿಯಾಗಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಕೊನೆಯವರಿಗೂ ತಿಳಿದು ಇರುವ, ಮನೋವಾಕ್ಪಾಯಗಳಿಂದಲೂ ಏಕರೂಪವಾದ ಫಲವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ, ಜ್ವಾಲಾರೂಪವಾದ ಅವಯವಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿರುವ, ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ಕೇತುವಾಗಿರುವ, ಉತ್ತಮವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಜಮಾನರಾದ ನಮಗೆ ಈ ವಿಧವಾದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಯಜ್ಞವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಥನಮಾಡಿ ಉತ್ಪನ್ನಮಾಡಿರಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮೊದಲಾದ ಋತ್ವಿಜರಿಗೆ ಯಜಮಾನರು ಹೇಳಿರುವ ಆದೇಶವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಮಂಥತೆ—ಮಂಥ ವಿಲೋಡನೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿ ಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. **ತಾಸ್ಯ ನುದಾತ್ತೇ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ನರಃ—ಣೀಜ್ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ನಯತೇರ್ಡಿಚ್ಚ (ಉ. ಸೂ. ೨-೧೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಋ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಕ್ಕೆ ಡಿತ್ವವಿಧಾನ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಟಿಗೆ ಲೋಪ. ನೈ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ, ನಯಂತಿ ಕರ್ಮಾಣಿ, ನೀಯಂತೇ ಕರ್ಮಾಣಿ ಏಭಿಃ ಇತಿ ನಾ ನರಃ (ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವವರು ಅಥವಾ ಇವರಿಂದ ಕಾರ್ಯ ನೆರವೇರುತ್ತದೆ) ಸಂಬೋಧನಾ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಋತೋಜಿ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಮಂತ್ರಿತಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅದ್ವಯಂತಂ — ದ್ವಯಮಿವ ಆಚರತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿದಾಗ ಸರ್ವಪ್ರಾದಿಸದಿಕೇಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಬ್ಬಕ್ತವ್ಯಃ ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕದಿಂದ ಆಚಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ದ್ವಯ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಸನಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾದುದರಿಂದ ಸನಾದ್ಯಂತಾಧಾತವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಬಂತಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಕ್ವಿಸಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವವೂ ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಲಟ್ ಬಂದಾಗ ಲಟಃ ಶತ್ವಶಾನ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ದ್ವಯತಿ ಇತಿ ದ್ವಯನ್. ನ ದ್ವಯನ್ ಅದ್ವಯನ್ ತಂ. ತತ್ಪುರುಷೇತು—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಜ್ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಪ್ರತೀಕಂ—ಶೋಭನಂ ಪ್ರತೀಕಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ತಂ ಕ್ರತ್ವಾದಿಗಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರತ್ವಾದಯಶ್ಚ. (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ, ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕ ವಚನಾಂತರೂಪ.

ಜನಯತೇ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ. ಧಾತು. ಹೇತುಮತಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣೀಜ್. ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ, ಜನೀಜ್ಞಾಷ್ ಕ್ವ ಸುರಂಜೋನಾಂ-ತಾಶ್ಚ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಮಿತ್ವವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಮಿತಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾಹ್ರಸ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಣೀಜಂತದಮೇಲೆ ಲೋಟ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಜನಯತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಶೇವಂ—ಶೇವ ಎಂಬುದು ಔಣಾದಿಕವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಆದ್ಯದಾತ್ರಂ ದ್ವ್ಯಜ್ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಆದ್ಯದಾತ್ರ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯದೀ ಮಂಥಂತಿ ಬಾಹುಭಿರ್ವಿ ರೋಚತೇಶ್ವೋ ನ ನಾಜ್ಯರುಷೋ ವನೇಷ್ವಾ ।
ಚಿತ್ರೋ ನ ಯಾಮುನ್ವತ್ಪಿನೋರನಿವೃತಃ ಪರಿ ವೃಣಕ್ತ್ಯಶ್ಚನಸ್ತೃಣಾ ದಹನ್ ॥ ೬ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಯದಿ | ಮಂಥಂತಿ | ಬಾಹುಭಿಃ | ವಿ | ರೋಚತೇ | ಅಶ್ವಃ | ನ | ವಾಜೀ | ಅರುಷಃ | ವನೇಷು | ಅ |
ಚಿತ್ರಃ | ನ | ಯಾಮನ್ | ಅಶ್ವಿನೋಃ | ಅನಿವೃತಃ | ಪರಿ | ವೃಣಕ್ತಿ | ಅಶ್ವನಃ | ತೃಣಾ | ದಹನ್ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯದ್ಯದ್ಯರ್ಥಾದಯೋ ಬಾಹುಭಿಃ ಸ್ವಕೀರ್ಯೈರ್ಹಸ್ತೈರಗ್ನಿಂ ಮಂಥಂತಿ ಮಥಂತಿ ತತಃ ಸ
ಜಾತೋಽಗ್ನಿರ್ವನೇಷು ಕಾಷ್ಠೇಷು ವಾಜೀ ಶೀಘ್ರಗಮನವಾನ್ ಅರುಷ ಆರೋಚಮಾನಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ
ಪ್ರೀತಿಕರಃ ಸನ್ ಆ ವಿ ರೋಚತೇ | ಆ ಸಮಂತಾದ್ವಿಶೇಷೇಣ ದೀಪ್ಯತೇ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಅಶ್ವೋ
ನೇತಿ | ಯಥಾಶ್ವೋ ವನೇಷು ವನನೀಯೇಷು ವಾಹ್ಯಾಲೇಷು ವೇಗವಾನಾರೋಚಮಾನೋ ವ-
ರ್ತತೇ ತದ್ವತ್ | ತತ್ತ್ವೇವ ದೃಷ್ಟಾಂತಾಂತರಂ | ಚಿತ್ರೋ ನೇತಿ | ಯಥಾ ಯಾಮನ್ ಯಾಮನಿ ವೇಗ-
ಗಮನೇತ್ಸಿನೋದೇವಭಿಷಜೋಶ್ಚಿತ್ರೋ ನಾನಾವಿಧವರ್ಣೋ ರಥ ಆರೋಚಮಾನೋ ವರ್ತತೇ
ತದ್ವತ್ | ಅನಿವೃತಃ ಕೇನಾಪ್ಯಪ್ರತಿಬದ್ಧಗಮನಃ ಸೋಽಯಮಗ್ನಿರಶ್ವನ ಉಪಲಾನ್ ತೃಣಾ ತೃಣಾನಿ ಚ
ದಹನ್ ಭಸ್ಮಸಾತ್ಕರ್ವನ್ ಪರಿ ವೃಣಕ್ತಿ | ದಗ್ಧಸಾ ನಾನಿ ಪರಿತೋ ವರ್ಜಯತಿ | ತಾದೃಶೋಽಗ್ನಿರಾರೋ-
ಚತ ಇತಿ ಪೂರ್ವೇಣಾನ್ವಯಃ || ಮಂಥಂತಿ | ಮಂಥ ವಿಲೋಡನೇ | ಲಟಿ ರೂಪಂ | ಯದಿಯೋಗಾದ-
ನಿಘಾತಃ | ರೋಚತೇ | ರುಚಿ ದೀಪ್ತಾ ಭಾವಾದಿಕಃ | ಲಟಿ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ | ಯಾಮನ್ ಯಾ
ಸ್ಮಾಪಣೇ | ಆತೋ ಮನಿನ್ ಕ್ವನಿಬ್ಬನಿಸಶ್ಚೇತಿ ಮನಿನ್ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತ್ಯಾದಿನಾ ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ಲುಕ್ |
ನಿತ್ಸರಃ | ಅನಿವೃತಃ | ವೃಣ್ ವರಣೇ | ನಿಷ್ಕಾಯಾಂ ಯಸ್ಯ ವಿಭಾಷೇತಿಟ್ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ನಿಪೂರ್ವೋ
ವೃಣೋತಿರ್ನಿವಾರಣೇ ವರ್ತತೇ | ನ ನಿವೃತೋಽನಿವೃತಃ | ನೆಇಸ್ಸರಃ | ವೃಣಕ್ತಿ | ವೃಜೀ ವರ್ಜನೇ
ರುಧಾದಿಃ | ಚೋಃ ಕುರಿತಿ ಕುತ್ವಂ | ನಿಘಾತಃ | ತೃಣಾ | ತೃಹ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ತೃಹೇಃ ಕ್ನೋ ಹಲೋಪ-
ಶ್ಚ | ಉ. ೫-೮ | ಇತಿ ಕ್ನಃ ಕಿತ್ವಾದಿಗುಣಃ | ಹಲೋಪಶ್ಚ | ತೃಹ್ಯತೇ ತದ್ಗವಾದಿಭಿರಿತಿ ತೃಣಂ | ನಿತ್ಸರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಬಾಹುಭಿಃ—ತಮ್ಮ ಹಸ್ತಗಳಿಂದ | ಯದಿ ಮಂಥಂತಿ—(ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳು) ಮಥನವನ್ನು ಮಾಡಿದಮೇಲೆ
ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಅಗ್ನಿಯು | ವನೇಷು—ಕಾಷ್ಠಾದಿಗಳಲ್ಲಿ | ವಾಜೀ—ಶೀಘ್ರಗಾಮಿಯಾದ | ಅಶ್ವೋ ನ—ಅಶ್ವದಂತೆ |
ಅರುಷಃ—ಆರೋಚಮಾನವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವನಾಗಿ | ಆ ವಿ ರೋಚತೇ—ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿ
ಸುತ್ತಾನೆ | ಯಾಮನ್—ಅವನ ಸಂಚಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಅಶ್ವಿನೋಃ—ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳ | ಚಿತ್ರೋ ನ—ಚಿತ್ರ
ವರ್ಣವುಳ್ಳ ರಥದಂತೆ | ಅನಿವೃತಃ—ಅಪ್ರತಿಹತವಾದ ಸಂಚಾರವುಳ್ಳವನಾಗಿ | ಅಶ್ವನಃ—ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನೂ | ತೃಣಾ—
ತೃಣಗಳನ್ನೂ | ದಹನ್—ಸುಡುತ್ತಾ | ಪರಿ ವೃಣಕ್ತಿ—ಸುತ್ತಲೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ. (ದಹಿಸಿದ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು
ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತಾನೆ) ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳು ತಮ್ಮ ಹಸ್ತಗಳಿಂದ ಮಥನವನ್ನು ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಶೀಘ್ರಗಾಮಿ
ಯಾದ ಅಶ್ವದಂತೆ ಆರೋಚಮಾನವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ, ಅತಿಶಯವಾಗಿಯೂ ಸಹ ಕಾಷ್ಠಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾ

ಶಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ನಾನಾವಿಧವಾದ ವರ್ಣಗಳುಳ್ಳ ರಥದಂತೆ ಅಪ್ರತಿಹತವಾದ ಸಂಚಾರವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಶಿಲೆಗಳನ್ನೂ ತೃಣಗಳನ್ನೂ ಸುಡುತ್ತಲೂ ದಹಿಸಿದ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತಲೂ ಸುಡುತ್ತಲೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation

When they rub (the sticks) with their arms the radiant Agni bursts forth from the wood like a fleet courser, and like the many-coloured car of the Ashwins unresisted in its course, Agni spreads wide around consuming stones and trees.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಯದಿ ಬಾಹುಭಿಃ ಮಂಥಂತಿ ವಾಜೀ ವನೇಷು—ಅಧ್ವರ್ಯುವೇ ಮೊದಲಾದವರು ತಮ್ಮ ಹಸ್ತಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂತೆ ಮಂಥನಮಾಡಿದಾಗ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಕಾಷ್ಠಗಳಲ್ಲಿ (ಕಟ್ಟಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ) ವ್ಯಾಪಿಸುವವನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ವಾಜೀ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಶೀಘ್ರಗಮನವಾನ್ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಅರುಷಃ—ಆರೋಚಮಾನಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪ್ರೀತಿಕರಃ | ಅಗ್ನಿಯು ಸರ್ವತೋಮುಖನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಆನಂದವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿ, ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಕಾಶವು ವೇಗದಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವೋ ನ ಎಂದು ಉಪಮಾನವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಿದೆ. ಯಥಾ ಅಶ್ವಃ ವನೇಷು ಬಾಹ್ಯಾಲೀಷ್ಠಾನೇಷು ವೇಗವಾನಾರೋಚಮಾನಃ ವರ್ತತೇ ತದ್ವತ್ | ಉತ್ತಮಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಕುದುರೆಯು (ಹುಲ್ಲುಗಾವಲಿನಲ್ಲಿ) ಸಂಚರಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವೇಗದಿಂದ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಹೋಲಿಸಿದೆ.

ಚಿತ್ರೋ ನ-ವೇಗಗಮನೇ ದೇವಭಿಷಜೋಃ ನಾನಾವಿಧವರ್ಣಃ ರಥಃ ಆರೋಚಮಾನಃ ವರ್ತತೇ ತದ್ವತ್—ಅಗ್ನಿಯು ವ್ಯಾಪನೆಯು ಬಹಳ ವೇಗಯುಕ್ತವಾಗಿರುವದೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಅನೇಕವಿಧವಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವದೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥವನ್ನು ಉಪಮಾನವಾಗಿ ಹೇಳಿ, ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅನಿವೃತಃ ಅಶ್ವನಃ ತೃಣಾ ದಹನ್ ಪರಿ ವೃಣಕ್ತಿ — ಕೇನಾಪ್ಯಪ್ರತಿಬದ್ಧಗಮನಃ ಅಗ್ನಿಃ ಉಪಲಾನ್ ತೃಣಾನಿ ಚ ಭಸ್ಮಸಾತ್ ಕುರ್ವನ್ ದಗ್ಧಸ್ಥಾನಾನಿ ಪರಿತೋ ವರ್ಜಯತಿ—ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ದಾವಾಗ್ನಿರೂಪದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವ ಕಾರಣ, ಅಗ್ನಿಯು ಯಾರಿಂದಲೂ ತಡೆಯಲಿ ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ವೇಗವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನೂ ತೃಣಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಭಸ್ಮವಾಗುವ ಮಟ್ಟಿಗೂ ಸುಡುತ್ತಾ ತಾನು ಸುಟ್ಟಿರುವ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ಮುಂದಿನ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಪಾರ್ಥಿವಾಗ್ನಿಯು ದಾವಾಗ್ನಿ, ಜಾತವೇದಾಗ್ನಿ ಎಂಬ ಅನೇಕವಿಧವಾದ ಪ್ರಭೇದಗಳಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯವಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸೂಚಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಯದಿ—ನಿಪಾತಸ್ಯ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಂಥಂತಿ—ಮಂಥ ವಿಲೋಡನೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದಿ

ಎಂಬುದು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಸಾಕೈರ್ಯದ್ಯದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಪ್ರತಿ
ಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ
ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ರೋಚತೇ—ರುಚ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ
ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಾಮನ್—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಆಕಾರಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಆತೋ ಮನಿನ್ ಕ್ವನಿಬ್ ವನಿಪಶ್ಚ
(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಮನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಾಮನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮಿ ಏಕ
ವಚನಸರವಾದಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಾ
ದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನಿವೃತಃ—ವೃಜ್ ವರಣೇ. ಧಾತು. ನಿಷ್ಠಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯ ವಿಭಾಷಾ (ಪಾ.
ಸೂ. ೭-೨-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನಿಪೂರ್ವ
ವಾದ ವೃಜ್ ಧಾತುವು ಇಲ್ಲಿ ನಿವಾರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ನ ನಿವೃತಃ ಅನಿವೃತಃ ತತ್ಪುರುಷೇತುಲ್ಯಾ-
ರ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಣಕ್ತಿ—ವೃಜೇ ವರ್ಜನೇ ಧಾತು. ರುಧಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.
ಚೋಃಕುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ. ಖರಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ
ಜಕಾರಾದೇಶ. ರುಧಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಂ ವಿಕರಣ. ಮಿತ್ತಾದುದರಿಂದ
ಅಂತ್ಯಾಚಿನ ಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಋಕಾರದ ಸರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಣತ್ವ. ಇದಕ್ಕೆ ಜುತ್ವಾದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ
ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತ್ಯಣಾ—ತ್ಯಹ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ತೈಹೇಃ ಕ್ಷೋಹಲೋಪಶ್ಚ (ಉ. ಸೂ. ೫-೬೮೬) ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ಕ್ಷ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಕ್ಷ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕಕಾರಲೋಪವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಋಕಾರಕ್ಕೆ
ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತೈಹೈತೇ ತತ್ ಗವಾದಿಭಿತಿ ತೈಣಂ (ಗೋವು ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ತಿನ್ನುವುದರ ಮೂಲಕ
ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡುವುದು.) ನಿತ್ಯಾದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಛಹನ್—ದಹ ಭಸ್ಮೀಕರಣೇ ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಸಾ
ರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಜಾತೋ ಅಗ್ನೀ ರೋಚತೇ ಚೇಕಿತಾನೋ ವಾಜೀ ವಿಪ್ರಃ ಕವಿಶಸ್ತ್ರಃ ಸುದಾನುಃ ।

ಯಂ ದೇವಾಸ ಈಡ್ಯಂ ನಿಶ್ವನಿದಂ ಹವ್ಯವಾಹಮದಧುರಧ್ವರೇಷು ॥ ೭ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಜಾತಃ | ಅಗ್ನಿಃ | ರೋಚತೇ | ಚೇರಿತಾನಃ | ವಾಜೀ | ವಿಪ್ರಃ | ಕವಿಸಶಸ್ತಃ | ಸುದಾನುಃ |
ಯಂ | ದೇವಾಸಃ | ಈಡ್ಯಂ | ವಿಶ್ವವಿದಂ | ಹವ್ಯವಾಹಂ | ಅದಧುಃ | ಅಧ್ವರೇಷು || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಜಾತೋ ಮಂಥನಾನಂತರಮುತ್ಪನ್ನಃ ಸ ಚ ಚೇರಿತಾನೋ ಸರ್ವಂ ಜಾನಾನಃ ಸನ್ ವಾಜೀ ಸತತಗಮನಸ್ವಭಾವೋ ವಿಪ್ರಃ ಕರ್ಮಾಭಿಜ್ಞೋಽತ ಏವ ಕವಿಸಶಸ್ತಃ ಕವಿಭಿರ್ಮೇಧಾವಿಭಿರ್ಹೋತೃಭಿಃ ಸ್ತುತಃ ಸುದಾನುಃ ಸುಷ್ಮ ಕರ್ಮಫಲಸ್ಯ ದಾತಾ ಏವಂವಿಧೋಽಗ್ನೀ ರೋಚತೇ | ದೀಪ್ಯತೇ | ದೇವಾಸೋ ದೇವಾ ಇಂದ್ರಾದಯ ಈಡ್ಯಂ ಹೋತ್ರಾದಿಭಿಃ ಸ್ತುತ್ಯಂ ವಿಶ್ವವಿದಂ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತೋ ವೇದಿತಾರಂ ಯಮಗ್ನಿಮಧ್ವರೇಷು ಜ್ಯೋತಿಷ್ವೋಮಾದಿಯಜ್ಞೇಷು ಹವ್ಯವಾಹಂ ಹವ್ಯಾನಾಂ ವೋಧಾರಮದಧುವ್ಯದಧುಃ ಸೋಽಗ್ನಿದೀಪ್ಯತ ಇತಿ ಪೂರ್ವೇಣಾನ್ವಯಃ || ಚೇರಿತಾನಃ | ಕಿತ ಜ್ಞಾನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಯಜ್ಞಲುಕಿ ಗುಣೋ ಯಜ್ಞಲುಕೋರಿತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ಗುಣಃ | ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿರಿತ್ಯಾದ್ಯುಪಾತ್ತತ್ವಂ ಕವಿಸಶಸ್ತಃ | ಧಾಧಘೃಷ್ಣಾಜಬಿತ್ರಕಾಣಾಮಿತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅದಧುಃ | ದಧಾತೇರ್ಲಜಾ ರ್ಘೀಃ ಸಿಜಭ್ಯಸ್ತವಿವಿಭ್ಯಶ್ಚೇತಿ ಜುಸ್ | ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ಅಡಾಗಮಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ದೇವಾಸಃ—ಮಥನಮಾಡಿದನಂತರ ಉತ್ಪನ್ನನಾದವನೂ, | ಈಡ್ಯಂ—ಸ್ತುತ್ಯನಾದವನೂ | ವಿಶ್ವವಿದಂ—ಸಕಲ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ತಿಳಿದವನೂ ಆದ | ಯಂ—ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಅಧ್ವರೇಷು—ಜ್ಯೋತಿಷ್ವೋಮಾದಿ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ | ಹವ್ಯವಾಹಂ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವಹಿಸುವವನನ್ನಾಗಿ | ಅದಧುಃ—ನಿಯೋಜಿಸಿದರೋ (ಅಂತಹ) | ಜಾತಃ—ಮಥನಮಾಡಿದನಂತರ ಉತ್ಪನ್ನನಾದವನೂ | ಚೇರಿತಾನಃ—ಉತ್ತಮವಾದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವನೂ | ವಾಜೀ—ಸತತವಾದ ಗಮನಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನೂ | ವಿಪ್ರಃ—ಕರ್ಮದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದವನೂ (ಆದುದರಿಂದಲೇ) | ಕವಿಸಶಸ್ತಃ—ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಹೋತೃಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವವನೂ | ಸುದಾನುಃ—ಉತ್ತಮವಾದ ಕರ್ಮಫಲವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನೂ ಆದ | ಅಗ್ನಿಃ—ಅಗ್ನಿಯು | ರೋಚತೇ—ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನೆ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸ್ತುತ್ಯನಾದವನೂ, ಸಕಲ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ತಿಳಿದವನೂ ಆದ ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಜ್ಯೋತಿಷ್ವೋಮಾದಿ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವಹಿಸುವವನನ್ನಾಗಿ ಇಂದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳು ನಿಯೋಜಿಸಿದರೋ ಅಂತಹ ಮಥನಮಾಡಿದನಂತರ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುವವನೂ, ಉತ್ತಮವಾದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವನೂ, ಸತತವಾದ ಗಮನಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನೂ, ಕರ್ಮದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದವನೂ, ಆದುದರಿಂದಲೇ ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಹೋತೃಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವವನೂ, ಉತ್ತಮವಾದ ಕರ್ಮಫಲವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation

As soon as born Agni, shines intelligent, swift-moving, skilled in rites, praised by the wise, and liberal in gifts ; (and it is he) whom the gods have held as the bearer of oblations at sacrifices, adorable and all-knowing.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ಅಗ್ನಿಃ ಜಾತಃ ಚೇಕಿತಾನಃ ವಾಜೀ—ಮಂಥನಾನಂತರಸಮುತ್ಪನ್ನಃ ಅಗ್ನಿಃ ಸರ್ವಂ ಜಾನಾನಃ, ಸತತಗಮನಸ್ವಭಾವಃ | ಅಗ್ನಿಯು ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಥನಮಾಡಿದನಂತರ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುವನು ಎಂದೂ, ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿಯುವ ಜ್ಞಾನವಂತನಾಗಿರುವನೆಂದೂ, ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ವಾಜೀ ಎಂಬ ಪದವು ಅಶ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೭) ಉಕ್ತವಾಗಿ, ಯಾಸ್ಮರಿಂದ

ಸಹಿ ಗೃಭಾಯಾರಣಃ ಸುಶೇವೋಽನ್ಯೋ ದರ್ಯೋ ಮನಸಾ ಮನ್ತವಾ ಉ |

ಅಥಾ ಚಿದೋಕಃ ಪುನರಿತ್ಸ ಏತ್ಯಾ ನೋ ವಾಚ್ಯಭೀಷಾಳೇತು ಸವ್ಯಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೪-೮)

ಎಂಬ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ವೇಜನವಾನ್ ಎಂಬ ಅರ್ಥಬೋಧಕವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ವೇಜ-ನವಾನ್ ಸರೇಭ್ಯೋ ಭಯದಾತಾ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಭಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಯು ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಪ್ರಃ—ವಿಪ್ರಶಬ್ದವು ಮೇಧಾವಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಅಗ್ನಿಯು ಕರ್ಮಗಳ ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ಆಚರಿಸುವ ಕ್ರಮ ಇವುಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವವನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಕವಿಶಸ್ತ್ರಃ—ನಿರುಕ್ತಕಾರರಿಂದ ಈ ಪದವು

ಉತ ನೋಽಹಿರ್ಬುಧ್ಯಃ ಶೃಣೋತ್ಸಜ ಏಕಪಾತ್ಸೈಥಿವೀ ಸಮುದ್ರಃ |

ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಋತಾವ್ಯಧೋ ಹುವಾನಾಃ ಸ್ತುತಾ ಮಂತ್ರಾಃ ಕವಿಶಸ್ತಾ ಅವಂತು ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೫೦-೧೪)

ಕವಿಶಸ್ತಾ ಮೇಧಾವಿಶಸ್ತಾಃ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಕವಿಭಿಃ ಮೇಧಾವಿಭಿಃ ಶಸ್ತ್ರೈಶ್ಚ ಶಸ್ತಾಃ ಸ್ತುತಾಃ ಮೇಧಾವಿಗಳಿಂದ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವವರು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಕವಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ (ಹೋತೃಗಳು) ಹೋಮವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಋತ್ವಿಜರೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಈ ಋತ್ವಿಜರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ತುತನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಗ್ನಿಯು ಕರ್ಮಫಲವನ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವವನಾದುದರಿಂದ ಸುದಾನುಃ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಬೋಧ್ಯನಾಗಿರುವನೆಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಯಾಸ್ಮರು ಅಸಾಮ್ಯೋಜೋ ಬಿಭೃಥಾ ಸುದಾನವಃ (ಋ. ಸಂ. ೧-೩೯-೧೦) ಎಂಬ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಸುದಾನವಃ ಕಲ್ಯಾಣದಾನಾಃ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಈಡ್ಯಂ ವಿಶ್ವವಿದಂ—ಅಗ್ನಿಯು ಉದ್ದೀಪ್ತನಾಗಿ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯದಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವನೆಂದೂ, ಹೋತೃವೇ ಮೊದಲಾದ ಋತ್ವಿಜರಿಂದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಅರ್ಹನಾಗಿರುವನೆಂದೂ, ಸೃಷ್ಟವಾದ ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವನೆಂದೂ, ವರ್ಣಿಸಿ, ಇಂದ್ರನೇ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳು ಜ್ಯೋತಿಷ್ವೋಮವೇ ಮುಂತಾದ ಕ್ರತುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಜಮಾನರು ಅರ್ಪಿಸಿದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ವಹಿಸುವವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಚೇಕಿತಾನಃ—ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಯಜ್ ಬಂದಾಗ ಯಜೋಚಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉಕ್. ಯಜ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. **ಗುಣೋಯಜ್‌ಲುಕೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. **ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಟಿಗೆ ಶಾನಚಾದೇಶ. **ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕವಿಶಸ್ತ್ರಃ—ಕವಿಭಿಃ ಶಸ್ತ್ರಃ ಕವಿಶಸ್ತ್ರಃ ಶಂಸ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣ್ಯಲ್ಲಿ ತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅನಿದಿತಾಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾನಕಾರಲೋಪ. **ಧಾಥಘೌಕ್ತಾಜಬಿತ್ರಕಾಣಾಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವಾಸಃ—ಅಜ್ಞಸೇರಸುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಅಸುಕಾಗಮ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ.

ಈಡ್ಯಂ—ಈಡ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಋಹಲೋಞ್ಯತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಞ್ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಈಡವಂದ-ವೃಶಂಸ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವವಿದಂ—ವಿಶ್ವಂ ವೇತ್ತಿ ಇತಿ ವಿಶ್ವವಿತ್, ತಂ. ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ಕ್ವಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದುತ್ತರ ಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅದಧುಃ—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶ್ಲ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. **ಸಿಚಿಭ್ಯಸ್ತವಿಧಿಭ್ಯಶ್ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಝಿಗೆ ಜುಸಾದೇಶ. **ಉಸ್ಯಪದಾಂತಾತ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಯಚ್ಛಬ್ದಸಂಬಂಧ ವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ಯುತ್ಪಾನ್ನಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸೀದ¹ ಹೋತಃ² ಸ್ವ³ ಉ⁴ ಲೋಕೇ⁵ ಚಿಕಿತ್ವಾನ್ತಾ⁶ ದಯಾ⁷ ಯಜ್ಞಂ⁸ ಸುಕ್ರತಸ್ಯ⁹ ಯೋನೌ¹⁰ ।
ದೇವಾವೀರ್ಧೇವಾನ್ತ¹¹ ವಿಷಾ¹² ಯಜಾಸ್ಯಗ್ನೇ¹³ ಬೃಹದ್ಯಜಮಾನೇ¹⁴ ವಯೋ¹⁵ ಧಾಃ¹⁶ ॥ ೮ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಸೀದ¹ | ಹೋತರಿತಿ² | ಸ್ವೇ³ | ಉಂ ಇತಿ⁴ | ಲೋಕೇ⁵ | ಚಿಕಿತ್ವಾನ್⁶ | ಸಾದಯ⁷ | ಯಜ್ಞಂ⁸ | ಸುಕ್ರತಸ್ಯ⁹ |
ಯೋನೌ¹⁰ ।
ದೇವಾವೀ¹¹ | ದೇವಾನ್¹² | ಹವಿಷಾ¹³ | ಯಜಾಸಿ¹⁴ | ಅಗ್ನೇ¹⁵ | ಬೃಹತ್¹⁶ | ಯಜಮಾನೇ¹⁷ | ವಯಃ¹⁸ | ಧಾಃ¹⁹ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯಜಮಾನೋ ಬ್ರೂತೇ | ಹೋತರ್ಹೋಮನಿಷ್ಪಾದಕ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಸ್ವೇ ಸ್ವಕೀಯೇ ಲೋಕ ಉತ್ತರವೇದ್ಯಾ ನಾಭೌ ಸೀದೋ ತ್ವಂ ಹೋಮನಿಮಿತ್ತಮುಪವಿಶ್ಯವ | ತಥಾ ಚಿಕಿತ್ವಾನ್ ಜ್ಞಾನ-
ವಾಂಸ್ತ್ವಂ ಸುಕೃತಸ್ಯ ಸುಕೃತಜನ್ಯೋಪಭೋಗಸ್ಯ ಯೋನೌ ಸ್ಥಾನ ಉತ್ತಮಲೋಕೇ ಯಜ್ಞಂ ಯ-
ಜ್ಞಸ್ಯ ಕರ್ತಾರಂ ಯಜಮಾನಂ ಸಾದಯ | ಸ್ಥಾಪಯ | ಕಿಂಚಿ ದೇವಾವೀಃ | ದೇವಾನ್ ಹವಿಸ್ಪ್ರದಾ-
ನೇನಾವತೀತಿ ದೇವಾವೀಃ | ತಾದೃಶಸ್ತ್ವಂ ಹವಿಷಾ ಪುರೋಡಾಶಾದಿಲಕ್ಷಣೇನ ಹವ್ಯೇನ ದೇವಾನ್ ಯ-
ಜಾಸಿ | ಯಜ | ಅಥ ತ್ವಂ ಯಜಮಾನೇ ಯಾಗಂ ಕುರ್ವಾಣೇ ಮಯಿ ಬೃಹತ್ಪ್ರಭೂತಂ ಪಶುಪುತ್ರಾದಿ-
ಸಮೇತಂ ವಯೋಽನ್ಯಂ ಧಾಃ | ವಿಧೇಹಿ || ಸೀದ | ಸದೇರ್ಲೋಟಿ ರೂಪಂ | ಸಾದಯ | ಸದೇರ್ಲೋ-
ತಸ್ಯ ಲೋಟಿರೂಪಂ | ಷೇಚ್ ಸ್ವರಃ | ದೇವಾವೀಃ | ಅವ ರಕ್ಷಣಾದಿಷು | ಅವಿತ್ಯಸ್ತೃತಂತ್ರಿಭ್ಯ ಈರಿತೀ-
ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಕೃದುತ್ಪರಪದಸ್ವರಃ | ಯಜಾಸಿ | ಯಜೇರ್ಲೋಟ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ಧಾಃ | ದಧಾತೇಶ್ಚಾಂದಸೇ
ಲುಜಾ ರೂಪಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಹೋತಃ—ಹೋಮಸಂಪಾದಕನಾದ | ಅಗ್ನೇ—ಅಗ್ನಿ ಯೇ | ಸ್ವೇ—ನಿನಗೆ ನಿಯುಕ್ತವಾದ | ಲೋಕೇ—
ಉತ್ತರವೇದಿಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ | ಸೀದ ಉ—(ಹೋಮಾರ್ಥವಾಗಿ) ಕುಳಿತುಕೋ | ಚಿಕಿತ್ವಾನ್—ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತನಾದ
ನೀನು | ಸುಕೃತಸ್ಯ—ಸತ್ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಫಲವಾದ ಸುಖಾನುಭವದ | ಯೋನೌ—ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವಾದ ಯಜ್ಞವೇದಿ
ಯಲ್ಲಿ | ಯಜ್ಞಂ—ಯಜ್ಞ ಕರ್ತೃವಾದ ಯಜಮಾನನನ್ನು | ಸಾದಯ—ಸ್ಥಾಪಿಸು | ದೇವಾವೀಃ—(ಹವಿಷ್ಪದಾ
ನದಿಂದ) ದೇವತೆಗಳ ರಕ್ಷಕನಾದ ನೀನು | ಹವಿಷಾ—ಪುರೋಡಾಶಾದಿರೂಪವುಳ್ಳ ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ | ದೇರ್ವಾ—
ದೇವತೆಗಳನ್ನು | ಯಜಾಸಿ—ಪೂಜಿಸು | ಯಜಮಾನೇ—ಯಜ್ಞ ಕರ್ತೃವಾದ ನನ್ನಲ್ಲಿ | ಬೃಹತ್—ಪ್ರಭೂತ
ವಾದ | ವಯಃ—ಅನ್ನವನ್ನು | ಧಾಃ—ಸ್ಥಾಪಿಸು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಹೋಮಸಂಪಾದಕನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನಗಾಗಿ ನಿಯುಕ್ತವಾದ ಉತ್ತರವೇದಿಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹೋಮಾರ್ಥವಾಗಿ
ಕುಳಿತುಕೋ, ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತನಾದ ನೀನು ಸತ್ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಫಲವಾದ ಸುಖಾನುಭವದ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವಾದ ಯಜ್ಞವೇದಿ
ಯಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ ಕರ್ತೃವಾದ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸು. ಹವಿಷ್ಪದಾನಾದಿಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳ ರಕ್ಷಕನಾದ ನೀನು
ಪುರೋಡಾಶಾದಿ ರೂಪವುಳ್ಳ ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸು. ಯಜ್ಞ ಕರ್ತೃವಾದ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಪ್ರಭೂತವಾದ
ಅನ್ನವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸು.

English Translation

Offerer of oblations, sit down in your own sphere, for you are cogni-
zant (of holy acts), and station the institutor of the ceremony in the chief
place of the sacred rite : cherish of the gods, worship the gods, Agni, and
bestow abundant food on the founder of the sacrifice.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಹೋತಃ ಅಗ್ನೇ ಸ್ವೇ ಲೋಕೇ ಸೀದ ಉ-ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹವಿಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಆಯಾಯ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವ ಋತ್ವಿಜನು ಹೋತೃವೆನಿಸಿರುವನು. ಅಗ್ನಿಯು, ಅರ್ಪಿಸಿದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಆಯಾಯದೇವತೆಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ವಹಿಸಿ, ಅವರವರಿಗೆ ತಲಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವರನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವಕಾರಣ ಹೋತೃವಾಗಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಈ ಪದದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಹೋತೃಶಬ್ದಕ್ಕೆ **ಹೋಮನಿಷ್ಪಾದಕ** ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಅಗ್ನಿಯು ಹೋಮವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದರಿಂದ ಹೋತೃವಾಗಿರುವನೆಂದೂ, ಲೋಕ ಶಬ್ದವು ಉತ್ತರವೇದಿಯ (ನಾಭಿಯ) ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶವೆಂದು ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ, ಈ ಪ್ರದೇಶವು ಅಗ್ನಿಯ ಉಪವೇಶನ ಸ್ಥಾನವಾಗಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಈ ಉತ್ತರವೇದಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪವಿಷ್ಟನಾಗಿರುವನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಉ ಎಂಬ ನಿಪಾತಕ್ಕೆ ಅವಧಾರಣಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ತರವೇದಿಯ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶರೂಪವಾದ ತನ್ನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಉಪವಿಷ್ಟನಾಗಿರಬೇಕೆಂಬ ಯಜಮಾನನ ಆಶಂಸನೆಯು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಚಿಕಿತ್ವಾನ್ ಸುಕೃತಸ್ಯ ಯೋನೌ ಯಜ್ಞಂ ಸಾಧಯ-ಚಿಕಿತ್ವಾನ್ ಎಂಬ ಪದವು ಜ್ಞಾನವಂತನೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಯಜ್ಞಶಬ್ದವು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಯಜಮಾನನೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಜ್ಞಾನವಂತನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞಕರ್ತೃವಾದ ಯಜಮಾನನನ್ನು, ಉತ್ತಮವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದರ ಫಲರೂಪವಾದ ಉತ್ತಮಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅದರ ಭೋಗವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲಿ ಎಂದು ಆಶಂಸನೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ದೇವಾವೀಃ-ದೇವಾನ್ ಹವಿಸ್ಪ್ರದಾನೇನ ಅವತೀತಿ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸಿದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅವರವರಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿ ಅವರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದರಿಂದ ದೇವಾವಿಶಬ್ದದಿಂದ ಬೋಧ್ಯನಾಗಿರುವನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಪುರೋಡಾಶರೂಪವಾಗಿರುವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಲಿ ಎಂಬ ಆಶಂಸನೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಯಜಮಾನೇ ಬೃಹತ್ ವಯಃ ಧಾಃ-ಯಾಗಂ ಕುರ್ವಾಣೇ ಮಯಿ ಪ್ರಭೂತಪಶುಪುತ್ರಾದಿ-ಸಮೇತಂ ಅನ್ನಂ ವಿಧೇಹಿ ವಯಃ ಶಬ್ದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಭೂತವಾದ ಪಶುಪುತ್ರರೇ ಮೊದಲಾದ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಧನದಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಯಜಮಾನರ ಆಶಂಸನೆಯು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸೀದ -ಷಡ್‌ಲ್ಪ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಅದಕ್ಕೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ **ಪಾಘ್ರಾಧ್ಮಾಸ್ಥಾ-**(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸೀದಾದೇಶ. **ಅತೋಹೇಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲುಕ್. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸಾಧಯ-ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಧಾತುವಿಗೆ ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ **ಹೇತುಮತಿಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. **ಅತಲುಪಧಾಯಾಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ

ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ. ಣ್ಯಂತದ ಮೇಲೆ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಾದಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ವಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಣಿಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುವುದರಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ದೇವಾನೀಃ—ಅನ ರಕ್ಷಣಾದಿಷು. ಧಾತು. ಅವಿತ್ತ್ವಸ್ತೃತಂತ್ರಿಭ್ಯ ಈಃ (ಉ. ಸೂ. ೪-೪೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅವೀ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಜೀಪಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕಾರಕ ಪೂರ್ವಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಜಾಸಿ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು. ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಲೇಟೋಡಾಟೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಾಃ—ಡುಧಾಙ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲೋಡರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಛಂದಸಿಲುಜ್ಲಜ್ಞಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜ್. ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಕೃಣೋತ ಧೂಮಂ ವೃಷಣಂ ಸಖಾಯೋಽಸ್ರೇಧಂತ ಇತನ ನಾಜಮಚ್ಛ |
ಅಯಮಗ್ನಿಃ ಸೃತನಾಷಾಟ್ ಸುವೀರೋ ಯೇನ ದೇವಾಸೋ ಅಸಹಂತ ದಸ್ಯೋನ್ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಕೃಣೋತ | ಧೂಮಂ | ವೃಷಣಂ | ಸಖಾಯಃ | ಅಸ್ರೇಧಂತಃ | ಇತನ | ನಾಜಂ | ಅಚ್ಛ |
ಅಯಂ | ಅಗ್ನಿಃ | ಸೃತನಾಷಾಟ್ | ಸುವೀರಃ | ಯೇನ | ದೇವಾಸಃ | ಅಸಹಂತ | ದಸ್ಯೋನ್ || ೯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯಜಮಾನೋಽಧ್ವರ್ಯಾದೀನ್ಪ್ರತಿ ಬ್ರೂತೇ | ಹೇ ಸಖಾಯಃ ಕರ್ಮಸಹಕಾರಿಣೋ ಯೋಯಂ ವೃಷಣಂ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾರಂ ಧೂಮಂ | ಧೂಮೋತಿ ಕಂಪಯತೀತಿ ಧೂಮೋಽಗ್ನಿಃ | ಏವಂವಿಧಮಗ್ನಿಂ ಕೃಣೋತ | ಕುರುತ | ಮಂಥನೇನೋತ್ಪಾದಯತ | ಯದ್ಯಗ್ನಿರ್ನ ಜಾಯತೇ ತದಾನೀಮಾಹ | ಅಸ್ರೇಧಂತೋಽಕ್ಷೀಣಾ ಅನುಪರತಸಾಮರ್ಥ್ಯಃ ಸಂತೋ ಯೋಯಂ ನಾಜಂ ಮಂಥನಲಕ್ಷಣಂ ಯುದ್ಧಮಚ್ಛಾಗ್ನಾಭಿಮುಖ್ಯೇನೇತನ | ಪ್ರಾಪ್ನುತ | ಸುವೀರಃ | ಶೋಭನಸಾಮರ್ಥ್ಯೋಪೇತೋಽಯಮಗ್ನಿಃ ಸೃತನಾಷಾಟ್ ಸೃತನೋಪಲಕ್ಷಿತಂ ಯುದ್ಧಂ ಸಹಮಾನೋ ಭವತಿ | ಯೇನ ಯದ್ಧಂ ಸಹಮಾನೇನಾಗ್ನಿನಾ ದೇವಾಸೋ ದೇವಾ ದಸ್ಯೋನುಪಕ್ಷಪಯಿತ್ವಾನಸುರಾನಸಹಂತ ಅಭ್ಯಭವನ್ | ತಸ್ಮಾದ್ವೀಣಬಲಾ ಯೋಯಂ ಮಂಥನಂ ಕುರುತೇತಿ ಭಾವಃ || ಕೃಣೋತ | ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕರ-

ಣಯೋಃ | ಲೋಟಿ ತಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ತಪ್ತನಪ್ತನಥನಾಶ್ವೇತಿ ತಬಾದೇಶಃ | ಸಿತ್ತ್ವಾದ್ಗುಣಃ | ಸಾದಾದಿ-
ತ್ವಾದನಿಘಾತಃ | ಉಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಧೂಮಂ | ಧೂಂ ಕಂಪನೇ | ಇಷಿಯುಧೀಂಧಿದಸೀತ್ಯಾದಿನಾ
ಮಕ್ | ಕಿತ್ತ್ವಾದ್ಗುಣಾಭಾವಃ | ಧುನೋತಿ ಕಂಪಯತಿ ದಾಹ್ಯಾನೀತಿ ಧೂಮೋಽಗ್ನಿಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ
ಇತನ | ಇಣ್ ಗತಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ಲೋಟಿ ತಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ತನಾದೇಶಃ | ನಿಘಾತಃ | ಪೃತನಾಷಾಟ್ | ಷಹ
ಮರ್ಷಣೇ | ಛಂದಸಿ ಸಹ ಇತಿ ಛೇಃ | ಚಿತ್ತ್ವಾದುಪಧಾವೃದ್ಧಿಃ | ಸಹೇ ಸಾಡಃ ಸ ಇತಿ ಷತ್ವಂ | ಕೃದು-
ತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಃ | ಅಸಹಂತೆ | ಷಹ ಮರ್ಷಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಜ್ಞ ರೂಪಂ | ಯದ್ಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ |
ದಸ್ಯೂನ್ | ದಸು ಉಪಪ್ರಯೇ | ಯಜಿಮನಿಶುಂಧಿದಸಿಜನಿಭ್ಯೋ ಯುಜಿತಿ ಯುಚ್ | ದಸ್ಯಂತೀತಿ
ದಸ್ಯವಃ ಶತ್ವವಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸಖಾಯಃ—ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿಗಳಾದ ಎಲೈ ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳೇ | ವೃಷಣಂ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವ
ವನೂ | ಧೂಮಂ—ಧೂಮದೊಡನೆ ಕೂಡಿರುವವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಕೃಣೋತ—(ಮಥನಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ)
ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿ | ಅಸ್ರೇಧಂತಃ—ಕ್ಷಯರಹಿತವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ನೀವು | ನಾಜಂ ಅಚ್ಛೇ—
ಮಥನರೂಪವಾದ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸಿ | ಇತನ—ನಿಯುಕ್ತರಾಗಿ | ಯೇನ—ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯ ಸಹಾಯದಿಂದ |
ದೇವಾಸಃ—ದೇವತೆಗಳು | ದಸ್ಯೂನ್—ಹಿಂಸಕರಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು | ಅಸಹಂತೆ—ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿ ಸೋಲಿಸಿದರೋ
ಅಂತಹ | ಸುನೀರಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ | ಅಯಂ ಅಗ್ನಿಃ—ಈ ಅಗ್ನಿಯು | ಪೃತ-
ನಾಷಾಟ್—ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ

ಭಾವಾರ್ಥ

ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿಗಳಾದ ಎಲೈ ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳೇ, ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವವನೂ, ಧೂಮದೊಡನೆ ಕೂಡಿ
ರುವವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮಥನಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿ. ಕ್ಷಯರಹಿತವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ
ನೀವು ಮಥನರೂಪವಾದ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ನಿಯುಕ್ತರಾಗಿ. ಆ ಒಡನೆಯೇ, ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ದೇವತೆಗಳು
ಹಿಂಸಕರಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿ ಸೋಲಿಸಿದರೋ ಅಂತಹ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಈ ಅಗ್ನಿಯು
ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

Produce, friends, smoke, the showerer (of benefits); indefatigable
persist in the contest with (Agni): the heroic Agni is able to encounter hosts,
and by him the gods overcome their foes.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಯಜಮಾನನು ಅಧ್ವರ್ಯುವೇ ಮೊದಲಾದ ಋತ್ವಿಜರನ್ನು ಸಖಾಯಃ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸಿ
ದ್ದಾನೆ. ಈ ಋತ್ವಿಜರು ಯಜ್ಞಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಕರಾಗಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಸಹಕಾರಿಣಃ
ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಧೂಮಂ—ಧೂನೋತಿ ಕಂಪಯತಿ (ದಾಹ್ಯಾನ್) ಇತಿ ಧೂಮಃ ಅಗ್ನಿಃ ಧೂಮಂ ಎಂಬ ಪದವು ಇಲ್ಲಿ ಸುಡುವ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಅಲುಗಾಡಿಸುವುದರಿಂದ, ಕಂಪನಮಾಡಿಸುವುದರಿಂದ ಧೂಮಪದಬೋಧ್ಯನಾಗಿರುವ ನೆಂದು ಅಗ್ನಿಪರವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದೂ, ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನರ ಇಷ್ಟಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದರಿಂದ **ವೃಷಣಿಂ-ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾರಂ** ಎಂದೂ ಅರ್ಥವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ಈ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಋತ್ವಿಜರು ಮಥನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಯಜಮಾನನ ಆಶಂಸೆಯು ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಅಸ್ರೇಧಂತೇ—ಅಕ್ಷೇಣಾಃ ಅನುಪರತಸಾಮರ್ಥ್ಯಾಃ ಅಗ್ನಿಯು ಮಥನದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗದಿರುವಾಗ ಋತ್ವಿಜರು ತಮ್ಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಂಡು **ವಾಜಂ ಅಚ್ಛ ಇತನ**. ಮಥನರೂಪವಾದ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಆಚರಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುವಂತೆ, ಮಾಡಿ ಎಂದು ಯಜಮಾನನ ಆದೇಶವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. **ವಾಜ** ಎಂಬ ಪದವು ನಿರುಕ್ತಕಾರರಿಂದ ಅನ್ನ, ಬಲ, ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬಲವನ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು ಆಚರಿಸುವ ಕರ್ಮವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಯುದ್ಧವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಪೃತನಾಷಾಟ್—ಪೃತನಾ ಎಂಬ ಪದವು ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ನ್ಯೂನಾತಿರೇಕಗಳನ್ನು ಸಹಿಸುವವನಾದುದರಿಂದ ಋತ್ವಿಜರು ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪತ್ತಿಗಾಗಿ ಆಚರಿಸುವ ಅತಿಶಯವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕರ್ಮವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಸಹಿಸತಕ್ಕವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಯೇನ ದೇವಾಸಃ ದಸ್ಯೂನ್ ಅಸಹಂತೆ—ದಸ್ಯಂತೀತಿ ದಸ್ಯವಃ ಎಂದು ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುವಕಾರಣ ಶತ್ರುಗಳು ದಸ್ಯುಪದದಿಂದ ಉಕ್ತರಾಗಿರುವರೆಂದು ಹೇಳಿ, ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳಾದ ಅಸುರರನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವವನಾದುದರಿಂದ ಋತ್ವಿಜರು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮಥನಮಾಡುವಾಗ ಬಲವನ್ನು ಪಯೋಗಿಸಿ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಸಹಿಸಬಲ್ಲನೆಂದು ಯಜಮಾನರು ಋತ್ವಿಜರಿಗೆ ಹೇಳಿರುವ ಅಗ್ನಿ ಮಥನಕರಣರೂಪವಾಪ ಅವಶ್ಯಕತೆಯನ್ನು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಕೃಣೋತೆ—ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕಾರಣಯೋಃ ಧಾತು. **ಇದಿತೋನುಂಧಾತೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ **ತಸ್ಥಸ್ಥಮಿಶಾಂ—**ಎಂಬುದರಿಂದ ತಾದೇಶ ಬಂದಾಗ **ತಪ್ತನಪ್ತನಥನಾಶ್ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪುನಃ ಅದಕ್ಕೆ ತಬಾದೇಶ. **ತನಾದಿಕ್ಯೌಭ್ಯಲುಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ವಿಕರಣ. ತಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಸಾರ್ವಧಾತು-ಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಋಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಕರಣಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಧೂಮಂ—ಧೂಮ್ ಕಂಪನೇ. ಧಾತು. **ಇಷಿಯುಧೀಂಧಿಸಿ—**(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಮಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧೂನೋತಿ ಕಂಪಯತಿ ದಾಹ್ಯಾನ್ ಇತಿ ಧೂಮಃ ಅಗ್ನಿಃ (ಸುಡಲ್ಪಡುವವುಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಾಡಿಸುವುದು ಅಂದರೆ ಬೆಂಕಿ) ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ರೇಧಂತಃ—ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನರ್ಜಾಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇತನ—ಇನ್ ಗತೌ. ಧಾತು. ಲೋಟ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ತಾದೇಶ. ತಪ್ತನಪ್ತನಥ-
ನಾಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ತನಾದೇಶ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ
ಅದಕ್ಕೆ ಜಾತ್ವಾತಿದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರು
ವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತನಾಷಾಟ್—ಷಹ ಮರ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಛಂದಸಿಸಹಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಇದಕ್ಕೆ ಛೈ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅತೆ ಉಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ
ಉಪಧೇವೃದ್ಧಿ. ಸಹೇಃ ಸಾಡಃ ಸಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪದಾಂತದಲ್ಲಿ ಧಾತುವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ
ಸತ್ವ. ಸು ಪರವಾದಾಗ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಥತ್ವ ಜಸ್ತ್ವ, ಚತ್ವ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುವೀರಃ—ವೀರವೀರ್ಯೇಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨೯೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಪದಾನ್ಯು
ದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸಹಂತ—ಷಹ ಮರ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಲಜ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಅಂಗೆಕ್ಕೆ
ಅಡಾಗಮ. ಯಚ್ಚಬ್ಧಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ವ್ಯ
ದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ದಸ್ಯೂನ್—ದಸು ಉಪಕ್ಷಯೇ. ಧಾತು. ಯಜಿಮನಿಶುಂಧಿದಸಿಜನಿಭ್ಯೋ ಯುಚ್ (ಉ. ಸೂ.
೩-೩೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಯುಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದಸ್ಯಂತೀತಿ ದಸ್ಯವಃ ಶತ್ರವಃ (ಸೀಡೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವರು)
ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅದ್ವ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಯಂ ತೇ ಯೋನಿರ್ಋತ್ವಿಯೋ ಯತೋ ಜಾತೋ ಅರೋಚಥಾಃ ।

ತಂ ಜಾನನ್ನಗ್ನ ಆ ಸೀದಾಥಾ ನೋ ವರ್ಧಯಾ ಗಿರಃ ॥ ೧೦ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಅಯಂ । ತೇ । ಯೋನಿಃ । ಋತ್ವಿಯಃ । ಯತಃ । ಜಾತಃ । ಅರೋಚಥಾಃ ।

ತಂ । ಜಾನನ್ । ಅಗ್ನೇ । ಆ । ಸೀದ । ಅಥ । ನಃ । ವರ್ಧಯ । ಗಿರಃ ॥ ೧೦ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಋತ್ವಿಯೋ ವಸಂತಾದ್ಯೌತೌ ಭವೋಯಮಂಗುಲ್ಯಾ ನಿರ್ದಿತ್ಯಮಾನಃ ಸಾಲಾಶಾ-
ಶ್ವತ್ಥಾದಿಮಯಃ ಕಾಷ್ಠವಿಶೇಷೋರಣಿಸ್ತೇ ತವ ಯೋನಿರುತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನಂ ಯತೋರಣೇರ್ಜಾತಸ್ತ್ವಮು-

ರೋಚೆಥಾಃ | ಅರೋಚೆಥಾಃ | ಜಾನಂಸ್ತ್ವಂ ತನುರಣಿರೂಪಂ ಕಾಷ್ಠವಿಶೇಷಮಾಸೀದ | ತಸ್ಯಾಮರಣ್ಯಾ-
ಮಾರೋಪಿತಃ ಸನ್ ನೈರಂತರ್ಯೇಣ ತಿಷ್ಠ | ಅಥಾನಂತರಂ ನೋಸ್ಮಾಕಂ ಗಿರಃ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಾ ವಾಚೋ
ವರ್ಧಯ | ಯದ್ವಾ ಗೀಶಬ್ದೇನ ತದ್ವಂತೋ ಲಕ್ಷ್ಯಂತೇ | ತಥಾ ಸ್ತೋತ್ರೈನಸ್ಮಾನ್ ವರ್ಧಯ | ಪಶು-
ಪುತ್ರಾದಿಭಿಃ ಸನ್ಯದ್ಧಾನ್ ಕುರು || ಯೋನಿಃ | ಯು ಮಿಶ್ರಣೇ | ವಹಿಶ್ರೀತ್ಯಾದಿನಾ ನಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನಿಧಿ-
ತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಋತ್ವಿಯಃ | ಛಂದಸಿ ಘಸಿತ್ಯೈತುಶಬ್ದಾತ್ಪ್ರಾಪ್ತಾರ್ಥೇ ಘಸಪ್ರತ್ಯಯಃ |
ಘಸ್ಯ ಇಯಾದೇಶಃ | ಸೀತಿ ಪದಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಓರ್ಗುಣಃ | ಪಾ. ೬-೪-೧೪೬ | ಇತಿ ಸಂಜ್ಞಾಧೀನೋ
ಗುಣೋ ನ ಭವತಿ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಅರೋಚೆಥಾಃ | ರುಚಿ ದೀಪ್ತಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ಲಜಾ ರೂಪಂ | ಯದ್ವೃತ್ತ-
ಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ಸೀದ | ಸದೇರ್ಲೋಟಿ ಪಾಪ್ತೇತ್ಯಾದಿನಾ ಸೀದಾದೇಶಃ | ನಿಘಾತಃ | ಅಥಾ | ನಿಸಾ-
ತಸ್ಯ ಚೇತಿ ಸಾಂಹಿತಿಕೋ ದೀರ್ಘಃ | ವರ್ಧಯ | ವೃಧು ವರ್ಧನೇ | ಹೇತುಮತಿ ಚಿಚ್ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಋತ್ವಿಯಃ—ವಸಂತಾದಿ ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾದುದೂ, (ಮತ್ತು) |
ಯತಃ—ಯಾವುದರಿಂದ | ಜಾತಃ—ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ನೀನು | ಅರೋಚೆಥಾಃ—ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದೆಯೋ ಅಂತಹುದೂ
ಆದ | ಅಯಂ—ಇಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರತಕ್ಕ ಅರಣಿಯು | ತೇ—ನಿನಗೆ | ಯೋನಿಃ—ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವಾಗಿದೆ |
ಜಾನನ್—ಇದನ್ನು ಅರಿತ ನೀನು | ತಂ—ಈ ಅರಣಿಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ | ಆಸೀದ—ಕುಳಿತುಕೊ | ಅಥ—
ಅನಂತರ | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಗಿರಃ—ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯನ್ನು | ವರ್ಧಯ—ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು
(ಸ್ತುತಿಕರ್ತರನ್ನೂ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು) ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ವಸಂತಾದಿ ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾದುದೂ, ಮತ್ತು ಯಾವುದರಿಂದ ನೀನು ಉತ್ಪನ್ನ
ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿದ್ದೀಯೋ ಅಂತಹುದೂ ಆದ ಇಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರತಕ್ಕ ಅರಣಿಯು ನಿನಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವಾಗಿದೆ.
ಇದನ್ನು ನೀನು ಅರಿತು ಇದರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತನಾಗು. ಅನಂತರ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯನ್ನೂ, ಹಾಗೆಯೇ ಸ್ತುತಿ
ಕರ್ತರಾದ ನಮ್ಮನ್ನೂ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು.

English Translation

This in every season, Agni, is your place, whence, as soon as generated,
you have ever shone : knowing that to be so, Agni, there abide, and thrive
by our praises.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಋತ್ವಿಯಃ—ವಸಂತಾದ್ಯೃತಾ ಭವಃ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಭೋಧಿಸಿ, ಅಗ್ನಿಯು ವಸಂತ, ಗ್ರೀಷ್ಮ ಎಂಬವೇ
ಮೊದಲಾದ ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುವನೆಂದೂ, ಈ ಅಗ್ನಿಗೆ, ಪಲಾಶ, (ಮುತ್ತುಗದಮರ) ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ ಇವುಗಳ
ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಅರಣಿಯು ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಈ ಅರಣಿಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿ
ಸುತ್ತಿರುವಕಾರಣ, ತಸ್ಯಾಮರಣ್ಯಾಮಾರೋಪಿತಃ ನೈರಂತರ್ಯೇಣ ತಿಷ್ಠ ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ
ಅಗ್ನಿಯು ಗೂಢನಾಗಿರಲಿ ಎಂದು ಯಜಮಾನರ ಆಶಂಸನೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಯೋನಿಃ—ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನಃ—ಯೋನಿಶಬ್ದವು ಯೋನಿರಂತರಿಕ್ಷಂ ಮಹಾನವಯವಃ ಪರಿವೀತೋ ವಾಯುನಾ ಅಯಮಸೀತರೋ ಯೋನಿರೇತಸ್ಮಾದೇವ ಪರಿಯುತೋ ಭವತಿ (ನಿ. ೨-೮) ಎಂದು, ವ್ಯಾಖ್ಯಾತ ವಾಗಿದೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಭೂತಾನಾಂ ಜಾಯಮಾನಾನಾಂ ಆಕಾಶಸ್ಯೈವ ಪ್ರದೇಶವಿಶೇಷಃ ಕಶ್ಚಿತ್ ವಾಯುಸಂಯುತಃ ಉದಕಯೋನಿಭಾವಂ ಪುಷ್ಪಾತಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಉಪಕಾರಕವಾಗಿರುವ ಆಕಾಶದ ಪ್ರದೇಶವು ವಾಯುವಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದಾಗಿ ಉದಕದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷವು ಯೋನಿಶಬ್ದದಿಂದ ವ್ಯಪದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ, ಮಾಂಸದಿಂದಲೂ ಸ್ನಾಯುವಿನಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವ ಸ್ತ್ರೀಯೋನಿಯೂ ಗರ್ಭದ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯೋನಿಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗುವುದೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಮಿಶ್ರೀಭವನರೂಪವಾದ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಯುಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಯೋನಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಿಶ್ರೀಭಾವಸಾಮಾನ್ಯಧರ್ಮಪುರಸ್ಕಾರದಿಂದ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಭಿಯುತ ಏನಾಂ ಗರ್ಭಃ ಅಮಿಶ್ರೀಭೂತಃ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಗೃಹನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯೋನಿ ಎಂದರೆ ಗೃಹವೆಂದೂ, ಅರ್ಥವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ನಃ ಗಿರಃ ವರ್ಧಯ—ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಾಃ ವಾಚಃ | ಯದ್ವಾ ಗೀಶ್ಯಬ್ದೇನ ತದ್ವಂತೋ ಲಕ್ಷಂತೇ | ಸ್ತೋತ್ರೈನಸ್ಮಾತ್ ವರ್ಧಯ ಯಾಸ್ಮರು ಗೀಶ್ಯಬ್ದವನ್ನು ವಾಚ್ಯಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೩) ಪಾಠಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು,

ಮಾತ್ವಾ ಸೋಮಸ್ಯ ಗಲ್ದಯಾ ಸದಾ ಯಾಚೆನ್ನಹಂ ಗಿರಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೧-೨೦)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಗಿರಾ ಗೀತ್ಯಾ ಸ್ತುತ್ಯಾ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯೆಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನರ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿಸಲಿ ಎಂದೂ, ಸ್ತುತಿ ರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಎಂದು ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳೆಲ್ಲ ಯಜಮಾನರನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸಲಿ ಎಂದೂ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಯೋನಿಃ—ಯು ಮಿಶ್ರಣೇ. ಧಾತು. ವಹಿಶ್ರಿಶ್ರು—(ಉ. ಸೂ. ೪-೪೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ನಿತ್ ಎಂದು ಪೂರ್ವಸೂತ್ರ ದಿಂದ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಋತ್ವಿಯಃ—ಋತು ಶಬ್ದ. ಛಂದಸಿಘಸ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಪ್ತ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆಯನೇಯೀನೀ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ. ಸಿತಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸದಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಓರ್ಗುಣಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಣಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರೋಚಿಥಾಃ—ರುಚಿ ದೀಪ್ತೌ. ಧಾತು. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ವೈ—ಶ್ವಾನಿತ್ಯಂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತೀಕಾರ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜಾನನ್—ಜ್ಞಾ ಅವಬೋಧನೇ. ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ಶ್ವಾವಿಕರಣ. ಜ್ಞಾಜನೋರ್ಜಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಜಾದೇಶ. ಶ್ವಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೀದ—ಷಡ್‌ಲ್ಪ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು. ಧಾತು. ಲೋಟ್‌ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಪಾಘ್ರಾಧ್ಯಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸೀದಾದೇಶ. ಅತೋಹೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲುಕ್. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಥಾ—ನಿಸಾತಸ್ಯಚಿ (೩-೧-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ವರ್ಧಯ—ವೃಧು ವರ್ಧನೇ. ಧಾತು. ಪ್ರೇರಣಾತೋರುವುದರಿಂದ ಹೇತುಮತಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಪುಗಂತಲಘುಸೆಧಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘುಸೆಧಿಗೆ ಗುಣ. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲೋಟ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ವರ್ಧಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತನೂನಸಾದುಚ್ಯತೇ ಗರ್ಭ ಆಸುರೋ ನರಾಶಂಸೋ ಭವತಿ ಯದ್ವಿಜಾಯತೇ ।

ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಯದಮಿಮಾತ ಮಾತರಿ ವಾತಸ್ಯ ಸರ್ಗೋ ಅಭವತ್ಸರೀಮಣಿ ॥ ೧೧ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ತನೂನಸಾತ್ । ಉಚ್ಯತೇ । ಗರ್ಭಃ । ಆಸುರಃ । ನರಾಶಂಸಃ । ಭವತಿ । ಯತ್ । ವಿಜಾಯತೇ ।
ಮಾತರಿಶ್ವಾ । ಯತ್ । ಅಮಿಮಾತ । ಮಾತರಿ । ವಾತಸ್ಯ । ಸರ್ಗಃ । ಅಭವತ್ । ಸರೀಮಣಿ ॥ ೧೧ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯೋಽಗ್ನಿಯದಾ ಗರ್ಭೋಽರಣೀಷು ಗರ್ಭರೂಪತಯಾ ವರ್ತತೇ ತದಾ ಸೋಽಗ್ನಿಸ್ತನೂನ-
ಸಾದುಚ್ಯತೇ । ಯಷ್ಟ್ವಾಣಾಂ ತನೂಃ ಶರೀರಾಣಿ ನ ಪಾತಯತಿ ನ ದಹತೀತಿ ವೃತ್ತೇತಿ । ಯದ್ವಾ
ತನೂಶಬ್ದೇನಾಪೋಃಭಿಧೀಯಂತೇ ನಸಾಚ್ಚಬ್ದೇನೈಕಾಂತರಿತಾಃ ಪ್ರಜಾಃ । ತಥಾ ಚಾಪಾಂ ನಸ್ತಾ । ಕಥ-
ಮೇತತ್ । ಅಪಸ್ತತಾ ಅಂತರಿಕ್ಷೇ । ತಾಭ್ಯ ಓಷಧಿನನಸ್ತತಯೋ ಜಾಯಂತೇ । ತೇಭ್ಯೋ ಹ್ಯೇಷ ಇತಿ ।
ಯದ್ಯದಾ ವಿಜಾಯತೇ ವಿಶೇಷೇಣ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತಯಾ ಜಾಯತೇ ತದಾಸುರಃ ಕರ್ಮವಿಘ್ನಕಾರಿಣಾಮಸು-
ರಾಣಾಂ ಹಂತಾತ ಏವ ನರಾಶಂಸಃ ನರೈಃ ಕರ್ಮಣಾಂ ನೇತ್ಯಭಿರಧ್ವಯಾಽದಿಭಿಃ ಶಂಸನೀಯೋ ಭವತಿ
ಯದ್ಯದಾ ಮಾತರ್ಯಂತರಿಕ್ಷೇ ಸ್ವಂ ತೇಜೋಽಮಿಮಾತ ನಿರ್ಮಿಮಾತೇ ತದಾ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಭವತಿ । ಮಾ-
ತರ್ಯಂತರಿಕ್ಷೇ ಶ್ವಸಿತಿ ಲೇಚಸ್ವತ ಇತಿ ವೃತ್ತೇತಿ । ಏವಂವಿಧಸ್ಯಾಗ್ನೀಃ ಸರೀಮಣಿ ಸರಣೇ ಶೀಘ್ರ-

ಗಮನೇ ವಾತಸ್ಯ ವಾಯೋಃ ಸರ್ಗಃ ಸೃಷ್ಟಿರಭವತ್ | ಭವತಿ | ಯದಾಗ್ನಿರರಣೀಷು ಗರ್ಭರೂಪತಯಾ
ವರ್ತತೇ ತದಾ ತನೂನಪಾನ್ನಾಮಕೋ ಭವತಿ | ಯದಾ ಜಾಯತೇ ತದಾ ನರಾಶಂಸನಾಮಕೋ ಭವತಿ |
ಯದಾಂತರಿಕ್ಷೇ ವಿದ್ಯೋತತೇ ತದಾ ಮಾತರಿಶ್ವನಾಮಕೋ ಭವತೀತಿ || ತನೂನಪಾತ್ | ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ |
ಕೃಷಿಚಮಿತನಿಧನಿಸರ್ಜಿಖರ್ಜಿಭ್ಯ ಊರಿತ್ಯೂಪ್ರತ್ಯಯಃ | ವೃತ್ಯಯೇನಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ನಪಾತ್ | ಸಾ
ರಪ್ತಣೇ ಪತ್‌ಲ್ಯ ಗತೌ ವಾ ಣ್ಯಂತಃ | ಕ್ವಿಪ್ | ನಪಾತಿ ನ ಪಾತಯತೀತಿ ವಾ ನಪಾತ್ | ನಭ್ರಾಣ್ ನ-
ಪಾನ್ನವೇದಾ ಇತ್ಯಾದಿನಾ ನಿಸಾತನಾನ್ನಾಃ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಃ | ನ ಇತ್ಯರಃ | ತನೂನ ಪಾತೀತಿ ತನೂನಪಾತ್ |
ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವೇ ಪ್ರಾಪ್ತ ಉಭೇ ವನಸ್ಪತ್ಯಾದಿಷು ಯುಗಪದಿತ್ಯುಭಯಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ
ಅಸುರಃ | ಅಸುರಸ್ಯಾಯಮಾಸುರಃ | ಅಹಿತಕಾರಿತ್ವೇನ ಸಂಬಂಧೀ | ತಸ್ಯೇದಮಿತ್ಯಣ್ | ಪ್ರತ್ಯಯ-
ಸ್ವರಃ | ನರಾಶಂಸಃ | ನ್ತೌ ನಯೇ | ಋದೋರಬಿತ್ಯಪ್ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಪಿತ್ತಾನ್ನರಶಬ್ದಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ |
ಶನ್ಸು ಸ್ತುತಾವಿತ್ಯಸ್ಮಾಧ್ಯಾಂತಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ನರಶಬ್ದಸ್ಯಾನ್ಯೇಷಾಮಪಿ ದೃಶ್ಯತ ಇತಿ ದೀರ್ಘಃ | ವನ-
ಸ್ಪತ್ಯಾದಿತ್ವಾದುಭಯೋಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ವಿಜಾಯತೇ | ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ | ದಿವಾದಿತ್ವಾತ್
ಶನ್ | ಧಾತುಸ್ವರಃ | ಅಮಿಮಾತ | ಮಾಜ್ ಮಾನೇ ಶಬ್ದೇ ಚ | ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಃ | ಭೃಗಾಮಿದಿತ್ಯ-
ಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ವಂ | ಯದ್ಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ಸರೀಮಣಿ | ಸ್ಯ ಗತೌ | ಹೃಭ್ಯಸ್ತುಸೂಭ್ಯಃ | ಉ. ೪-೧೪೭ |
ಇತೀಮನಿಸ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನಿತ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಗರ್ಭಃ—ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಗರ್ಭರೂಪದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಅಗ್ನಿಯು | ತನೂನಪಾತ್—“ತನೂನಪಾತ್” ಎಂಬ
ಹೆಸರಿನಿಂದ | ಉಚ್ಯತೇ—ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ವಿಜಾಯತೇ—ಅರಣಿಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನ
ನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಗೋಚರನಾಗುತ್ತಾನೆಯೋ ಆಗ | ಅಸುರಃ—ಅಸುರರ ನಾಶಕನಾದ | ನರಾಶಂಸಃ—
“ನರಾಶಂಸ” ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿ | ಭವತಿ—ಆಗುತ್ತಾನೆ | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಮಾತರಿ—ಅಂತ
ರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ | ಅಮಿಮಾತ—(ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು) ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಆಗ | ಮಾತರಿಶ್ವಾ—“ಮಾತರಿಶ್ವಾ” ಎಂಬ
ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ | ಸರೀಮಣಿ—ಈ ಅಗ್ನಿಯ ಸಂಚಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ | ವಾತಸ್ಯ—ವಾಯುವಿನ |
ಸರ್ಗಃ—ಉತ್ಪತ್ತಿಯು | ಅಭವತ್—ಆಯಿತು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅಗ್ನಿಯು ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಗರ್ಭರೂಪದಲ್ಲಿರುವಾಗ “ತನೂನಪಾತ್” ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೂ, ಅರಣಿಗಳಿಂದ
ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಗೋಚರನಾದಾಗ ಅಸುರರ ನಾಶಕನಾದ “ನರಾಶಂಸ” ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೂ ಮತ್ತು
ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ದಿವ್ಯ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದಾಗ “ಮಾತರಿಶ್ವಾ” ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಈ
ಅಗ್ನಿಯ ವೇಗವಾದ ಸಂಚಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಾಯುವಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಂಟಾಯಿತು.

English Translation

When (existing) as an embryo (in the wood), Agni is called Tanuna-
pat; when he is generated (he is called) the Asura-destroying Narashansa;

when he has displayed (his energy) in the material firmament, Matarish-
wan ; and the creation of the wind is in his rapid motion.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಗರ್ಭಃ ತನೂಪಾತ್—ಅರಣೀಷು ಗರ್ಭರೂಪತಯಾ ಅಗ್ನಿಃ ವರ್ತಮಾನಃ ತನೂನಪಾದಿತ್ಯು-
ಚ್ಯತೇ| ಯದ್ವಾ ತನೂಶಬ್ದೇನಾಪೋ ಅಭಿಧೀಯಂತೇ| ನಪಾತಃಶಬ್ದೇನೈಕಾಂತರಿತಾಃ ಪ್ರಜಾಃ | ತಥಾ ಚ
ಅಪಾಂ ನಪ್ತಾ | ಆಪಸ್ತತಾ ಅಂತರಿಕ್ಷೇ | ತಾಭ್ಯ ಓಷಧಿವನಸ್ಪತಯೋ ಜಾಯಂತೇ ತೇಭ್ಯೋ ಹ್ಯೇಷಃ |
ಅಗ್ನಿಯು ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ (ಮಥಿತನಾಗುವುದಕ್ಕಿಂತ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ) ಅಭಿವ್ಯಕ್ತನಾಗದಿರುವಾಗ ಗರ್ಭರೂಪದಿಂದ ಇರುವನ-
ನಾಗಿ, ತನೂನಪಾತ್ ಎಂದು ವ್ಯಪದಿಷ್ಟನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಎರಡನೆಯ
ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ತನೂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉದಕಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ನಪಾತ್ ಶಬ್ದದಿಂದ ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳು ಎಂಬ
ಅರ್ಥವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಉದಕಗಳಿಗೆ ಮೊಮ್ಮಗನಾಗಿರುವನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಉದಕಗಳು ಅಂತ-
ರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಿಂದ ಮೂಲಿಕೆಗಳೂ, ವನಸ್ಪತಿಗಳೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆ. ಈ ಮೂಲಿಕೆಗಳು ಅಥವಾ
ವನಸ್ಪತಿಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುವನೆಂದು ಅಗ್ನಿಯ ಅಪಾಂ ನಪ್ತೃತ್ವವು ಉಪಪಾದಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು
ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿ, ಅಗ್ನಿಗೆ ತನೂನಪಾತ್ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ವ್ಯಪದೇಶವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ತನೂನಪಾದಾಜ್ಯಮಿತಿ ಕಾತ್ಥಕ್ಯಃ (ನಿ. ೮-೫) ತನೂನಪಾತ್ ಶಬ್ದದಿಂದ ಆಜ್ಯವು (ತುಪ್ಪವು) ಉಕ್ತ-
ವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಕಾತ್ಥಕ್ಯರೆಂಬರ ಮತವನ್ನು ಉಪನ್ಯಾಸಮಾಡಿ, ನಪಾದಿತ್ಯನಂತರಾಯಾಃ ಪ್ರಜಾಯಾ ನಾಮ-
ಧೇಯಂ| ಗೌರತ್ರ ತನೂರುಚ್ಯತೇ| ತಸ್ಯಾಃ ಪಯೋ ಜಾಯತೇ, ಪಯಸಃ ಆಜ್ಯಂ ಜಾಯತೇ | ನಪಾತ್
ಶಬ್ದದಿಂದ ವ್ಯವಹಿತವಾದ ಪ್ರಜೆಯು ಉಕ್ತವಾಗುವುದು, ತನೂ ಶಬ್ದದಿಂದ ಗೋವು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರು-
ವುದು. ಈ ಗೋವಿನಿಂದ ಹಾಲೂ, ಹಾಲಿನಿಂದ ಆಜ್ಯವೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದ ತನೂನಪಾತ್ ಎಂದರೆ ಆಜ್ಯವು
ಎಂದು ಅವರು ಹೇಳಿರುವ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು—

ಅಗ್ನಿರಿತಿ ಶಾಕಪೂಣಿಃ—ಆಪೋಽತ್ರ ತನ್ನ ಉಚ್ಯಂತೇ| ತತಾ ಅಂತರಿಕ್ಷೇತಾಭ್ಯ ಓಷಧಿವನಸ್ಪ-
ತಯೋ ಜಾಯಂತೇ ಓಷಧಿವನಸ್ಪತಿಭ್ಯ ಏಷ ಜಾಯತೇ | ಶಾಕಪೂಣಿ ಎಂಬ ಆಚಾರ್ಯರು ತನೂ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ
ಉದಕಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಉದಕಗಳು ವೃಷ್ಟಿಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿದನಂತರ ಅವುಗಳಿಂದ
ಓಷಧಿ ವನಸ್ಪತಿಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೂ, ಓಷಧಿ ವನಸ್ಪತಿಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೂ ಆಗುವುದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.
ಸಾಯಣರು ಶಾಕಪೂಣಿಆಚಾರ್ಯರ ಮತವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಯತ್ ವಿಜಾಯತೇ ಅಸುರಃ ನರಾಶಂಸಃ ಭವತಿ—ಅಗ್ನಿಯು ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಥನದಿಂದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತ-
ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದನಂತರ ಅವನು ಕರ್ಮವಿಘ್ನಕಾರಿಣಾಂ ಅಸುರಾಣಾಂ ಹಂತಾ, ಯಜ್ಞಕರ್ಮ-
ಗಳಿಗೆ ವಿಘ್ನವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಅಸುರರನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನಾಗುವನೆಂದೂ, ಕರ್ಮಣಾಂ ನೇತೃಭಿಃ ಅಧ್ಯ-
ರ್ಯಾದಿಭಿಃ ಶಂಸನೀಯಃ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಅಧ್ಯರ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದ ಋತ್ವಿಜರಿಂದ ಸ್ತುತ್ಯನಾಗಿ
ಇರುವಕಾರಣ ನರಾಶಂಸನೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟನಾಗುವನೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಯಾಸ್ಮರು—ನರಾಶಂಸೋ ಯಜ್ಞ ಇತಿ ಕಾತ್ಥಕ್ಯಃ ನರಾ ಆಸೀನಾಃ ಶಂಸಂತಿ | ಅಗ್ನಿರಿತಿ ಶಾಕ-
ಪೂಣಿಃ ನರೈಃ ಪ್ರಶಸ್ಯೋ ಭವತಿ | (ನಿ. ೮-೭) ಕಾತ್ಥಕ್ಯರೆಂಬವರು-ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಉಪವಿಷ್ಟರಾದವರು ಸ್ತುತಿ

ಮಾಡುವಕಾರಣ ಸ್ತುತಿಗೆ ಯಜ್ಞವು ವಿಷಯವಾಗಿ ನರಾಶಂಸ ಪಡದಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವರು, ಎಂದು ಒಂದು ಮತವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿ, ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವವರ ಸ್ತುತಿಗೆ ಪಾತ್ರನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ನರಾಶಂಸ ಪಡದಿಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಶಾಕವೋಣಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಮತವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, “ನರಾಶಂಸಸ್ಯ ಮಹಿ-ಮಾನಮೇಷಾಂ” ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ನರಾಶಂಸನೆಂಬ ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಭಾವಪ್ರದರ್ಶಕವಾಗಿ ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಮಾತರಿ ಯತ್ ಅಮಿಮೀತ ಮಾತರಿಶ್ವಾ—ಯದಾ ಅಂತರಿಕ್ಷೇ ಸ್ವಂ ತೇಜಃ ನಿರ್ಮಿಮೀತೇ ತದಾ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಭವತಿ | ಮಾತರಿ ಅಂತರಿಕ್ಷೇ ಶ್ವಸಿತಿ ಚೇಷ್ಟತ ಇತಿ | ಅಗ್ನಿಯು ಮಾತೃವಿನಂತೆ ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಆಸ್ಪದವಾಗಿರುವ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವಾಗ, ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೇ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪದಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮಾತರಿಶ್ವನೆಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸುವರು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಯಾಸ್ಮರು—ಮಾತರಿ ಅಂತರಿಕ್ಷೇ ಶ್ವಸಿತಿ ಮಾತರ್ಯಾಶ್ವನಿತಿ ಇತಿ ವಾ (ನಿ. ೭-೨೬) ಎಂದು ಮಾತರಿಶ್ವ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಮಾತರಿಶ್ವಪದದಿಂದ ವಾಯುವು ಬೋಧ್ಯನಾಗಿರುವನೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸರೀಮಣಿ ವಾತಸ್ಯ ಸರ್ಗಃ ಅಭವತ್—ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಶೀಘ್ರಗಮನಭಾವವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸುವಾಗ ವಾಯುವಿನ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಉಂಟಾಗಿದೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಯದಾ ಅಗ್ನಿರರಣೇಷು ಗರ್ಭರೂಪತಯಾ ವಿದ್ಯತೇ ತದಾ ತನೂನಪಾತ್ ನಾಮಕೋ ಭವತಿ | ಯದಾ ಜಾಯತೇ ತದಾ ನರಾಶಂಸಃ | ಯದಾ ಅಂತರಿಕ್ಷೇ ವಿದ್ಯೋತತೇ ತದಾ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಭವತಿ | ಅಗ್ನಿಯು ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಗೂಢನಾಗಿ ಅನಭಿವ್ಯಕ್ತನಾಗಿರುವಾಗ ತನೂನಪಾತ್ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ವ್ಯಪದೇಶವನ್ನು ಹೊಂದುವನು. ಅಭಿವ್ಯಕ್ತನಾದಾಗ ನರಾಶಂಸನೆಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟನಾಗುವನು. ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾದ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಬೆಳಗುವಾಗ (ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿರೂಪದಿಂದ) ಮಾತರಿಶ್ವನಾಗುವನೆಂದು ಅಗ್ನಿಗೆ ಮೂರುವಿಧವಾದ ಹೆಸರುಗಳು ಬಂದಿರುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಉಪಪಾದನೆಮಾಡಿರುತ್ತದೆ. (ಯಾಸ್ಮರು ಮಾತರಿಶ್ವನ್ ಶಬ್ದವು ವಾಯುವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ವಾಯುವಿನಿಂದಲೇ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದೆಂದು ವಿವರಿಸಿರುವಕಾರಣ ಈ ಎರಡು ನಚನಗಳಿಗೂ ವಿರೋಧವು ಸಂಭಾವಿತವಾಗಿದೆ.) ಆದರೆ ಮಾತರಿಶ್ವನ್ ಶಬ್ದದ ರೂಢ್ಯರ್ಥವನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ಯೌಗಿಕಾರ್ಥದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಮಾತರಿಶ್ವನ್ ಶಬ್ದದಿಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟನಾಗಿರುವನೆಂದು ವಿರೋಧಪರಿಹಾರವು ಗಮ್ಯವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ತನೂನಪಾತ್—ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ. ಧಾತು. ಕೃಷಿಚಮಿತನಿಧನಿಸರ್ಜಿಖರ್ಚಿಭ್ಯ ಉಃ (ಉ. ಸೂ. ೧-೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ತನೂ ಶಬ್ದವು ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. **ನಪಾತ್.** ಪಾ ರ-ಕ್ಷಣೇ ಅಥವಾ ಪತ್ಯಾ ಗತೌ. ಧಾತು. ಣ್ಯಂತದ ಮೇಲೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಪಾತಿನ ಪಾತಯತಿ ಇತಿ ವಾ ನಪಾತ್. **ನಭ್ರಾನ್ ನಪಾತ್ ನವೇದಾ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ನಭ್ರಾಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ (ನಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ) ತನೂರ್ನ ಪಾತಿ ಇತಿ ತನೂನಪಾತ್. ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಉಭೇವನಸ್ವತ್ಯಾದಿಷು ಯುಗಪತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಭಯ ಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಚ್ಯತೇ—ನಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸುರಃ—ಅಸುರಸ್ಯ ಅಯಂ ಅಸುರಃ ತಸ್ಯೇದಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೩-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಹಿತ ಕಾರಿತ್ವರೂಪ ಸಂಬಂಧ ತೋರುವಾಗ ಅಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತದ್ವಿತೀಷ್ಟಜಾಮಾದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಯಸ್ಯೇತಿಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಪೂರ್ವದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಆಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ನರಾಶಂಸಃ—ನ್ಯಾ ನಯೇ. ಧಾತು. ಖ್ಯಾದೋರಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಂಸು ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಘಂ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇನ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನೈಷಾಮಸಿದ್ಯಶ್ಯತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ (ನರ.) ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ವನಸ್ಪತ್ಯಾದಿಗಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಉಭೇವನಸ್ಪತ್ಯಾದಿಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಭಯಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಜಾಯತೇ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ. ಧಾತು. ದಿವಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಟಗೆ ಏತ್ವ. ದಿವಾದಿಭ್ಯಃಶ್ಯನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಯನ್ ವಿಕರಣ. ಜ್ಞಾಜನೋರ್ಜಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಗೆ ಜಾದೇಶ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ಯನ್ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ತಿಜಾಚೋದಾತ್ತವತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ವಿ) ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಮಿಮಿತ—ಮಾಜ್ ಮಾನೇ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಶ್ಲು ವಿಕರಣ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಭೃಗಾಮಿತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ವ. ಈದಲ್ಯಘೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈತ್ವ. ಅಂಗೆಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸರೀಮಣಿ—ಸೈ ಗತೌ ಧಾತು. ಹೃಭೃಸೃಸ್ತೃಸೂಭ್ಯಃ—(ಉ. ಸೂ. ೪-೫೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಈನುನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕೆಗೆ ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಸರೀಮನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇನ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮಿವಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸುನಿರ್ಮಥಾ ನಿರ್ಮಥಿತಃ ಸುನಿಧಾ ನಿಹಿತಃ ಕವಿಃ |

ಅಗ್ನೇ ಸ್ವಧ್ವರಾ ಕೃಣು ದೇವಾನೈವಯತೇ ಯಜ || ೧೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸುನಿರ್ಮಥಾ | ನಿರ್ಮಥಿತಃ | ಸುನಿಧಾ | ನಿಹಿತಃ | ಕವಿಃ |

ಅಗ್ನೇ | ಸ್ವಧ್ವರಾ | ಕೃಣು | ದೇವಾನ್ | ದೇವಯತೇ | ಯಜ || ೧೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಕವಿರ್ಮೇಧಾವೀ ಸುನಿರ್ಮಥಾ ಶೋಭನೇನ ಮಂಥನೇನ ನಿರ್ಮಥಿತಃ | ನಿತರಾಂ ಮಥಿತೋಽಸಿ | ತಥಾ ಸುನಿಧಾ ಶೋಭನೇನ ನಿಧಾನೇನ ನಿಹಿತೋಽಸಿ | ಉತ್ತರವೇದ್ಯಾದಿಸ್ಥಾನೇಷು ನಿತರಾಂ ಪ್ರಕ್ಷಪ್ತೋಽಸಿ | ಕಿಂಚಿ ಸ್ವಧ್ವರಾಸ್ಮಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಸುಷ್ಮ ಹಿಂಸಾರಹಿತಾನಿ ಕೃಣು | ಕುರು | ತಥಾ ದೇವಯತೇ ದೇವಾನ್ಯಮಯಮಾನಾಯ ಯಜಮಾನಾಯ ದೇವಾನ್ಯಜನೀಯಾನಿಂದ್ರಾದೀನ್ ಯಜ | ಪೂಜಯ || ಸುನಿರ್ಮಥಾ ಮಥೇ ವಿಲೋಡನೇ | ಅಸ್ಮಾತ್ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ವಿಪ್ | ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸಃ | ಕೃದುತ್ತರಪದಸ್ವರಃ | ನಿರ್ಮಥಿತಃ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿ-ಸ್ವರತ್ವಂ | ಸುನಿಧಾ | ನಿಪೂರ್ವಸ್ಯ ದಧಾತೇರ್ಭಾವ ಆತಶ್ಚೋಪಸರ್ಗ ಇತ್ಯಜ್ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ತೃತೀಯಾಯಾ ಲುಕ್ | ಕೃದುತ್ತರಪದಸ್ವರಃ | ಕೃಣು | ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋರಿತ್ಯಸ್ಯ ಲೋಟಿ ಧಿನ್ವಿಕೃಣ್ಣೋರಚ್ಛೇತೃಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಉತಶ್ಚ ಪ್ರತ್ಯಯಾದಿತಿ ಹೇರ್ಲುಕ್ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಕವಿಃ—ಮೇಧಾವಿಯಾದ ನೀನು | ಸುನಿರ್ಮಥಾ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಂಥನ-ಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ | ನಿರ್ಮಥಿತಃ—ಮಥನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿದ್ದೀಯೆ | ಸುನಿಧಾ—ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕವಾದ ವಿಧಾನದಿಂದ | ನಿಹಿತಃ—ಸ್ಥಾಪಿತನಾಗಿದ್ದೀಯೆ | ಸ್ವಧ್ವರಾ—ನಾವು ನೆರವೇರಿಸತಕ್ಕ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಾರ ಹಿತಗಳನ್ನಾಗಿ | ಕೃಣು—ಮಾಡು | ದೇವಯತೇ—ದೇವತೆಗಳ ಸಹಾಯವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೋಸ್ಕರ ವಾಗಿ | ದೇವಾನ್—ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು | ಯಜ—ಪೂಜಿಸು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಮೇಧಾವಿಯಾದ ನೀನು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಂಥನಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಮಥನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕವಾದ ವಿಧಾನದಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿತನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ನಾವು ನೆರವೇರಿಸತಕ್ಕ ಕ್ರಿಯೆ

ಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಾರಹಿತಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು. ದೇವತೆಗಳ ಸಹಾಯವನ್ನು ಪೇಕ್ಷಿಸತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸು.

English Translation

Agni, you are pronounced by reverential attrition, and deposited with reverential care, and you are far-seeing, render our rites (exempt from defects), and worship the gods (on behalf) of the devout worshipper.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಕವಿಃ ಸುನಿರ್ಮಥಾ ನಿರ್ಮಥಿತಃ-ಮೇಧಾವೀ ಶೋಭನೇನ ಮಥನೇನ ನಿತರಾಂ ಮಥಿತೋಽಸಿ |
ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ, ಮೇಧಾವಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಮಂಗಳಕರವಾದ ರೀತಿಯಿಂದ ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಮಥನದಂಡದಿಂದ ಮಥಿತನಾಗಿರುವನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸುನಿಧಾ ನಿಹಿತಃ — ಶೋಭನೇನ ನಿಧಾನೇನ ಉತ್ತರವೇದ್ಯಾದಿಸ್ಥಾನೇಷು ನಿತರಾಂ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತಃ
(ಯಥಾವಿಧಿ) ವಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತವಾದ ಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಯಜಮಾನರೇ ಮೊದಲಾದವರಿಂದಲೂ ಋತ್ವಿಜರಿಂದಲೂ ಅಗ್ನಿಯು ಯಾಗಶಾಲೆಯ ಉತ್ತರವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಸೃಷ್ಟರಾ ಕೃಣು—ಅಸ್ಮಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯಾಮಾಣಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಸುಷ್ಮ ಹಿಂಸಾರಹಿತಾನಿ ಕುರು |
ಅಧ್ವರ ಇತಿ ಯಜ್ಞನಾಮ ಧ್ವರತಿರ್ಹಿಂಸಾಕರ್ಮ ತತ್ಪ್ರತಿಷೇಧಃ (ನಿ. ೧-೮) ಯಾಸ್ಯರು ಅಧ್ವರ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಯಜ್ಞನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಠಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಧ್ವರಧಾತುವು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಆ ಹಿಂಸಾಕರ್ಮವು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವರು. ಯಜಮಾನನು ಆಚರಿಸುವ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳು ಹಿಂಸಾರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ರಹಿತವಾಗಿರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಯಜಮಾನರ ಆಶಂಸನೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ದೇವಯತೇ ಯಜ—ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಅವರನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ ಎಂದು ದೇವಯತೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ ಯಾಗಾರ್ಹರಾದ (ದೇವತೆಗಳನ್ನು) ಇಂದ್ರನೇ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸಲಿ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಯಾಸ್ಯರು ಅಂಜಂತಿ ತ್ವಾಮಧ್ವರೇ ದೇವಯಂತಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ದೇವಯಂತಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ದೇವಾರ್ಕ ಕಾಮಯಮಾನಾಃ ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸುವ ಯಜಮಾನನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಸಾಯಣರೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸುನಿರ್ಮಥಾ—ಮಥೇ ವಿಲೋಡನೇ. ಧಾತು. ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃಕ್ವಿಪ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸುನಿರ್ ಎಂಬುದರೊಡನೆ ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ. ತ್ಯತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ನಿರ್ಮುಖತೆ:—ಪೂರ್ವೋಕ್ತನಾದ ಧಾತುವಿಗೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನಿದಿತಾಂಹಲ ಉ-
ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾನಕಾರಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದ-
ರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ನಿರ್) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುನಿಧಾ:—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ನಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರು-
ವಾಗ ಆತಶ್ಲೋಪಸರ್ಗೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆತೋ-
ಲೋಪಇಟಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿನಕ್ಷಾ ಮಾಡಿ-
ದಾಗ ಟಾಪ್. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್
(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್.

ನಿಹಿತೆ:—ಧಾಜ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದಾಗ ಹಿ ಆದೇಶ. ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ.
೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ನಿ) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಧ್ವರಾ:—ನೇಜ್ ಸುಭ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ. ಶೇಷ್ವಂದಸಿಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ಕೃಣು:—ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಶ್ಚ ಧಾತು. ಲೋಟ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪಿಗೆ ಹಿ
ಆದೇಶ. ಧಿನ್ವಿಕ್ರಣ್ಣೋರಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ
ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ್ಯ ಉತತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯಾದಸಂಯೋಗಪೂರ್ವಾತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲುಕ್. ಋಕಾರದ
ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವಯತೇ:—ದೇವ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಟ್ ಬಂದಾಗ
ಅದಕ್ಕೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಶತುರನುಮೋನದ್ಯಜಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩)
ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಜ:—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾದಿಷು. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ
ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಜೀಜನನ್ನಮೃತಂ ಮರ್ತ್ಯಾಸೋಸ್ತೇಮಾಣಂ ತರಣಿಂ ವೀಳುಜಂಭಂ ।

ದಶ ಸ್ವಸಾರೋ ಅಗ್ರವಃ ಸುಮಿಾಚೀಃ ಪುಮಾಂಸಂ ಜಾತಮಭಿ ಸಂ ರಭಂತೇ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಅಜೀಜನನ್ | ಅಮೃತಂ | ಮರ್ತ್ಯಾಸಃ | ಅಸ್ತೇಮಾಣಂ | ತರಣಿಂ | ವೀಳುಜಂಭಂ ।

ದಶ | ಸ್ವಸಾರಃ | ಅಗ್ರವಃ | ಸಂಸುಚೀಃ | ಪುಮಾಂಸಂ | ಜಾತಂ | ಅಭಿ | ಸಂ | ರಭಂತೇ ॥ ೧೩ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಮರ್ತ್ಯಾಸೋ ಮರ್ತ್ಯಾ ಋತ್ವಿಜೋಽಮೃತಂ ಮರಣಧರ್ಮರಹಿತಂ ಅತಃ ಏನಾಸ್ರೇಮಾಣಂ
 ಪ್ಲವೇರಹಿತಂ ವಿಳುಚಂಭಂ ಹವಿರ್ಭಕ್ಷಣಾರ್ಥಂ ದೃಢದಂತಂ ತರಣಿಂ | ತರಂತಿ ಯಜಮಾನಾಃ ಪಾಪಮ-
 ನೇನೇತಿ ತರಣಿರಗ್ನಿಃ | ತಮಜೀಜನನ್ | ಮಂಥನೇನೋದಪೀಪದನ್ | ಅಥ ಜಾತಂ ತಮಗ್ನಿಮುಭಿ-
 ಲಕ್ಷ್ಯ ಸ್ವಸಾರಃ ಸರಂತೋ ದಶ ದಶಸಂಖ್ಯಾಕಾ ಅಗ್ನವಃ | ಕರ್ಮಕರಣಾರ್ಥಮಗ್ನಮಂಗಂತೀತ್ಯಗ್ನ-
 ವೋಂಗುಲಯಃ | ತಾದೃಶಾ ಅಂಗುಲಯಃ ಸಮೀಚೀಃ ಪರಸ್ಪರಂ ಸಂಗತಾಃ ಸತ್ಯಃ ಸಂರಭಂತೇ | ಶಬ್ದಂ
 ಕುರ್ವತೇ | ಜಾತಮಗ್ನಿಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾಧ್ವರ್ಯಾದಯೋ ಹರ್ಷಾದ್ಭ್ರಷ್ಟದ್ವಯಸಂಪುಟೇನ ಶಬ್ದಂ ಕುರ್ವಂ-
 ತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಪುಮಾಂಸಮಿತಿ | ಯಥಾ ಜಾತಂ ಪುತ್ರಮುಪಲಭ್ಯ ತತ್ರತ್ಯಾಃ ಪಿತ್ರಾ-
 ದಯೋ ಹರ್ಷಾದುದ್ಭೋಷಂತಿ ತದ್ವತ್ | ಅಜೀಜನನ್ | ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಣ್ಯಂತಸ್ಯ ಲುಚಿ-
 ಚಿಜಿ ರೂಪಂ | ಅಸ್ರೇಮಾಣಂ | ಸ್ತಿವು ಗತಿಶೋಷಣಯೋಃ | ಭಾವೇ ಮನಿನ್ನಿತಿ ಮನಿನ್ಸ್ರತೃಯಃ |
 ಲಘೂಪದಗುಣಃ | ಲೋಪೋ ವೋರ್ವಲೀತಿ ವಲೋಪಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ನಜ್ ಸುಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ತರಪ-
 ದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ತರಣಿಂ | ತ್ವಾ ಪ್ಲವನತರಣಯೋಃ | ಅರ್ತಿಸ್ಯಧೃಧಮ್ಯಮ್ಯತ್ಯ ನಿತ್ಯಭ್ಯೋಽನಿರಿತ್ಯ-
 ನಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಗುಣಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಸ್ವಸಾರಃ | ಅಸು ಪ್ಲೇಪಣ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಾಪ್ಯಸೇರ್ಯನ್ನಿತಿ ಋನ್
 ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಸುಷ್ಮ ಅಸ್ಯಂತಿ ಕರ್ಮಸು ಪದಾರ್ಥಾನಿತಿ ಸ್ವಸಾರಃ | ನ ಪಟ್ ಸ್ವಪ್ರಾದಿಭ್ಯ ಇತಿ ಜೀಪಃ
 ಪ್ರತೀಷೇಧಃ | ನಿತ್ವಾದಾದ್ಯದಾತ್ತೇ | ಅಗ್ನವಃ | ಅಗ್ನಿ ಗತೌ | ಜತ್ವಾದಯಶ್ಚ | ಉ. ೪-೧೦೨ | ಇತಿ
 ರುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನಿಸಾತನಾನ್ನಲೋಪಃ | ಜಸಿ ತನ್ನಾದಿತ್ವಾದುವಜಾದೇಶಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಸಮೀಚೀಃ |
 ಇಣ್ ಗತಾವಿತ್ಯಸ್ಮಾತ್ಸಮೀಚೀಃ | ಉ. ೪-೯೨ | ಇತಿ ಚಿಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಧಾತೋರ್ದೀರ್ಘಶ್ಚ | ಟಿತ್ವಾ-
 ಟ್ವಿಡ್ಧಾಣಇತ್ಯಾದಿನಾ ಜೀಪ್ | ಸಂಯಂತೀತಿ ಸಮೀಚೀಃ | ಯದ್ವಾ ಸಂಪೂರ್ವಸ್ಯಾಂಚಿತೇಃ ಕ್ವಿಪ್ |
 ಸಮಃ ಸಮೀತಿ ಸಮಿ ಇತ್ಯಾದೇಶಃ | ಅಂಚಿತೇಶ್ವೋಪಸಂಖ್ಯಾನಮಿತಿ ಜೀಪ್ | ಅಚ ಇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ |
 ಚಾವಿತಿ ದೀರ್ಘಃ | ವಾ ಛಂದಸೀತಿ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘಃ | ಏಕಾದೇಶಸ್ವರಃ | ಪುಮಾಂಸಂ | ಪಾ ರಕ್ಷಣ-
 ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಾತೇರ್ಡಮ್ನನ್ | ಉ. ೪-೧೭೭ | ಇತಿ ಡುಮ್ನುನ್ಸ್ರತೃಯಃ | ಪುಂಸೋಃಸುಜ್ | ಪಾ. ೭-೧-
 ೮೯ | ಇತ್ಯಸುಜಾದೇಶಃ | ಪಾತಿ ಕುಲಮಿತಿ ಪುಮಾನ್ | ನಿತ್ಸ್ವರಃ | ರಭಂತೇ | ರಭ ಶಬ್ದ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಟಿ-
 ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಮರ್ತ್ಯಾಸಃ—ಮಾನವರಾದ ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳು | ಅಮೃತಂ—ಮರಣಧರ್ಮದಿಂದ ರಹಿತನಾದವನೂ |
 ಅಸ್ರೇಮಾಣಂ—ಪ್ಲವೇರಹಿತನೂ | ವಿಳುಚಂಭಂ — ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಲು ದೃಢವಾಗಿರತಕ್ಕ ದಂತವುಳ್ಳವನೂ |
 ತರಣಿಂ—ಯಜಮಾನರನ್ನು ಪಾಪದಿಂದ ದಾಟಿಸುವವನೂ ಅದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಅಜೀಜನನ್—ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂತೆ
 ಮಾಡಿದರು | ಜಾತಂ ಅಭಿ—ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ | ಸ್ವಸಾರಃ—ಸರಿಸತಕ್ಕ (ಅಗ್ನಿಯ ಸೃಷ್ಟಿ-
 ಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರತಕ್ಕ) | ದಶ ಅಗ್ನವಃ — ಹತ್ತು ಬೆರಳುಗಳೂ ಸಹ | ಸಮೀಚೀಃ — ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು |
 ಪುಮಾಂಸಂ — ಪುತ್ರೋತ್ಪನ್ನವಾದಾಗ ಪಿತೃಗಳು ಹರ್ಷವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವಂತೆ | ಸಂರಭಂತೇ — ಶಬ್ದಮಾಡಿ
 ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತವೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಮಾನವರಾದ ಋತ್ವಿಜರು ಮರಣಧರ್ಮದಿಂದ ರಹಿತನಾದವನೂ, ಕ್ಷಯರಹಿತನೂ, ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಲು ದೃಢನಾಗಿರತಕ್ಕ ದಂತಗಳುಳ್ಳವನೂ, ಯಜಮಾನರನ್ನು ಪಾಪದಿಂದ ದಾಟಿಸುವವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನ ಮಾಡುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು. ಅವರ ಹಸ್ತದ ಹತ್ತು ಬೆರಳುಗಳೂ ಸಹ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ಪುತ್ರೋತ್ಪನ್ನವಾದಾಗ ಪಿತೃಗಳು ತಮ್ಮ ಪುತ್ರನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಗೆ ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾರೆಯೋ ಹಾಗೆ ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತವೆ.

English Translation

Mortals have begotten the immortals, the undecaying (Agni), the devourer of oblations, the conveyance (by which they cross over sin), the ten sister fingers intertwined proclaim him born as if it was a male (infant).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಮರ್ತ್ಯಾಃ—ಮರ್ತ್ಯಾಃ ಋತ್ವಿಜಃ ಮರ್ತ್ಯ ಶಬ್ದವು ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೮) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಮನುಷ್ಯರಾದ ಋತ್ವಿಜರೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಮೃತಂ ಅಸ್ರೇಮಾಣಂ ನೀಳುಜಂಭಂ—ಅಗ್ನಿಯು ಮರಣಧರ್ಮರಹಿತನಾಗಿರುವನೆಂದು ಅಮೃತ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಅಸ್ರೇಮನ್ ಎಂಬ ಪದವು ಪ್ರಶಸ್ತನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಕ್ಷಯರಹಿತ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅಗ್ನಿಯು ನಿತ್ಯನಾಗಿರುವನು, ಅಥವಾ ನಾಶವಿಲ್ಲದವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನೀಳು ಎಂಬ ಪದವು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩೯೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಹವಿರ್ಭಕ್ತವಾದ ದೃಢದಂತೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಹಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ ಇರುವವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ತರಣಿಮಜೀಜನನ್—ತರಣಿಃ ಎಂದು ಯಾಸ್ಮರಿಂದ ಕ್ಷಿಪ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೭-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ತರಂತಿ ಯಜಮಾನಾಃ ಪಾಪಮನೇನ ಯಜಮಾನರು ಪಾಪಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಕಾರಣ ಅಗ್ನಿಯು ತರಣಿಯಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಪ್ರಭೂತವಾದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಥನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸ್ವಸಾರಃ ದಶ ಅಗ್ನಿವಃ—ಸಮೀಚೀಃ ಸಂ ರಭಂತೇ—ಸುಷ್ಮ ಅಸ್ಯಂತಿ ಪದಾರ್ಥಾನ್ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಇಡುವಕಾರಣ ಸ್ವಸಾರಃ ಎಂದು ಅರ್ಥವು ನಿವೃತ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿವಃ ಎಂಬ ಪದವು ನದೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨-೨೪) ಅಂಗುಲಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸ್ವಸಾರಃ ಎಂಬ ಪದವು ಅಂಗುಲಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಜಾತಮುಘಿಲಕ್ಷ್ಯ ಸರಂತೈಃ ದಶಸಂಖ್ಯಾಕಾಃ ಕರ್ಮಕರಣಾರ್ಥಮಗ್ರಮಂಜೀತಿತಿ ಅಂಗುಲಯಃ ಪರಸ್ಪರಂ ಸಂಗತಾಃ ಶಬ್ದಂ ಕುರ್ವತೇ | ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ರಭಾಗವನ್ನು ಮುಟ್ಟುವಕಾರಣ ಅಗ್ನಿ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಹತ್ತು ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯು

ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ಕೂಡಲೆ ಋತ್ವಿಜರು ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಚಪ್ಪಾಳೆ ಹಾಕುತ್ತಾರೆ) ಜಾತಮಗ್ನಿಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಅಧ್ವರ್ಯುರ್ವದಯೋ ಹರ್ಷಾತ್ ಹಸ್ತದ್ವಯಸಂಪುಟೇನ ಶಬ್ದಂ ಕುರ್ವಂತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪುನಾಂಸಂ—ಯಥಾ ಜಾತಂ ಪುತ್ರಮುಪಲಭ್ಯ ತತ್ರತ್ಯಾಃ ಪಿತ್ರಾದಯೋ ಹರ್ಷಾತ್ ಉದ್ಯೋಷಂತಿ ತದ್ವತ್ ಗಂಡು ಮಗುವು ಉತ್ಪನ್ನವಾದುದನ್ನು ನೋಡಿ ಅದರ ತಂದೆಯೇ ಮೊದಲಾದವರು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಮಾಡುವಹಾಗೆ ಅಧ್ವರ್ಯುರ್ಮೊದಲಾದ ಋತ್ವಿಜರು ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನನಾದಕೂಡಲೇ ಧ್ವನಿಮಾಡುವರೆಂದು ಹರ್ಷವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಪುತ್ರ ಜನನವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಜೀಜನನ್—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ. ಧಾತು. ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿಚ್ ಣೆಜಂತದಮೇಲೆ ಉಜ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಂತ್ಯಲೋಪ. ಅಂತಾದೇಶ. ಣಿಶ್ರಿದ್ರುಸ್ತುಭ್ಯಃ ಕರ್ತರಿಚಿಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಲಿಗೆ ಚಿಜಾದೇಶ. ಚಿಜಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಸನ್ವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ರೀಮಾಣಂ—ಸ್ರಿವು ಗತಿಶೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮನಿನ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘುಪಥಿಗೆ ಗುಣ. ಲೋಪೋ-ವ್ಯೋವಲಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸಪಲ್ಲಿ ನಜ್ ಸುಭ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತರಣಂ—ತ್ಯಾ ಪ್ಲವನತರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಅರ್ತಿಸ್ಯ ಧ್ಯಧಮ್ಯಮ್ಯಾಶ್ಯವಿತ್ಯಾಭ್ಯೋನಿಃ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅಟ್ ಕುಸ್ವಾಜ್ ನು—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಸಾರಃ—ಅಸು ಕ್ಷೇಪಣೇ. ಧಾತು. ಸುಜ್ಯಾಸೇರ್ಯುನ್ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸುಷ್ಮ ಅಸ್ಯಂತಿ ಕರ್ಮಸು ಪದಾರ್ಥಾನ್ ಇತಿ ಸ್ವಸಾರಃ. ಸುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ. ಸ್ವಸ್ಯ ಎಂಬುದು ಋಕಾರಾಂತವಾದರೂ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ನಷಟ್ ಸ್ವಸ್ರಾದಿಭ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೧೦) ಎಂದು ನಿಷೇಧವಿರುವುದರಿಂದ ಜೀಪ್ ಬರುವದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಗ್ರುವಃ—ಅಗಿ ಗತೌ. ಧಾತು. ಜತ್ವಾದಯಶ್ಚ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ರು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ನಿಪಾತನಿಂದ ಆ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಗ್ರು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ತನ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ಉಪಜಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಮೀಚೀಃ—ಇಣ್ ಗತೌ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಸಂ ಎಂಬುದು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸಮೀಚೀಃ (೪-೫೩೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಟಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿನಕ್ಷಾನಾಡಿದಾಗ

ಟೆಡ್ಫಾಣಿಞ್ ದ್ವಯಸಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀವ್. ಸಂಯಂತೀತಿ ಸಮೀಚ್ಯಃ ಅಥವಾ ಸಂ ಪೂರ್ವಕವಾದ ಅಂಚು (ಗತಿಪೂಜನಯೋಃ) ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಮಃ ಸಮಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸನ್ಯಾದೇಶ. ಅಂಚತೇಶ್ಲೋಪಸಂಖ್ಯಾನಂ ಎಂಬ ವಚನದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಜೀವ್. ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಚಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಚೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ವಿಭಕ್ತಿಪರವಾದಾಗ ವಾಙ್ಮಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣ ದೀರ್ಘ. ಏಕಾದೇಶಸ್ವರದಿಂದ ಈಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪುಮಾಂಸಂ—ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಪಾತೇಡುಂಸುನ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಡುಂಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದಿತ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಟಿಗೆ ಲೋಪ. ಪುಂಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಪುಂಸೋಸುಜಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುಜಾದೇಶ. ಪಾತಿ ಕುಲಮಿತಿ ಪುಮಾನ್ (ತನ್ನ ಕುಲವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು) ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಭಂತೇ—ರಭ ಶಬ್ದೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪ್ರ ಸಪ್ತಹೋತಾ ಸನಕಾದರೋಚಿತ ಮಾತುರುಪಸ್ಥೇ ಯದಶೋಚದೂಧನಿ ।

ನ ನಿ ಮಿಷತಿ ಸುರಣೋ ದಿನೇದಿನೇ ಯದಸುರಸ್ಯ ಜಠರಾದಜಾಯತ ॥ ೧೪ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಪ್ರ | ಸಪ್ತಹೋತಾ | ಸನಕಾತ್ | ಅರೋಚಿತ | ಮಾತುಃ | ಉಪಸ್ಥೇ | ಯತ್ | ಅಶೋಚತ್ |

ಊಧನಿ ।

ನ | ನಿ | ಮಿಷತಿ | ಸುರಣಃ | ದಿನೇದಿನೇ | ಯತ್ | ಅಸುರಸ್ಯ | ಜಠರಾತ್ | ಅಜಾಯತ ॥ ೧೪ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸನಕಾತ್ನಾತನೋಽಗ್ನಿಃ ಸಪ್ತ ಹೋತಾ | ಸಪ್ತಹೋತಾರೋ ಹೋತ್ರೇಕಾ ಯಸ್ಯಾಸೌ ಸಪ್ತಹೋತಾ—
ಸನ್ ಪ್ರಾರೋಚಿತ | ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಸ್ಥಾನೇ ದೀಪ್ಯತ | ಯದ್ಯದಾ ಮಾತುಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಉಪಸ್ಥ ಉತ್ಸಂಗೇ
ತತ್ರಾಪ್ಯೂಧನ್ಯೂಧಃ ಸ್ಥಾನ ಉತ್ತರವೇದ್ಯಾಮಶೋಚತ್ ಅಶೋಭತ ತದಾ ಸೋಽಗ್ನಿಃ ಸುರಣಃ | ಸು-
ಸ್ಮ ರಣಯತಿ ಶಬ್ದಯತೀತಿ ಸುರಣಃ | ಸರ್ವೈಃ ಕಮನೀಯತಯಾ ದೃಶ್ಯಮಾನಃ ಸನ್ ದಿನೇದಿನೇ

ಪ್ರತಿದಿನಂ ನ ನಿಮಿಷತಿ | ನ ನಿದ್ರಾತಿ | ಕಿಂತು ಸರ್ವದಾ ಯಜ್ಞಾರ್ಥಂ ಜಾಗರ್ತ್ಯೇವ | ಯದ್ಯಸ್ಮಾದೇ-
ಸುರಸ್ಯಾಗ್ನೇಃ ಪ್ರೇರಕಸ್ಯಾರಣೀರೂಪಸ್ಯ ಕಾಷ್ಠಸ್ಯ ಜಠರಾದುದರಾದಜಾಯತ ಕರ್ಮಾರ್ಥಮುದಪದ್ಯತೇ
ತಸ್ಮಾನ್ನ ನಿಮಿಷತೀತಿ ಪೂರ್ವೇಣಾನ್ವಯಃ || ಅರೋಚತ | ರುಚಿ ದೀಪ್ತಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ಲಜು ರೂಪಂ | ನಿ-
ಘಾತಃ | ಅರೋಚತ್ | ಶುಚಿ ದೀಪ್ತ | ಉಧನಿ | ಸಕಾರಸ್ಯ ನಕಾರಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಮಿಷತಿ | ಮಿಷು-
ಸೇಚನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಟಿ ರೂಪಂ | ಸುರಣಃ | ರಣ ಶಬ್ದೇ | ತತ್ಪರೋತೀತಿ ಣಿಚ್ | ತಸ್ಮಾದಕೃಚ್ಛಾರ್ಥೇ
ಖಲ್ | ಲಿತ್ಸೇರಃ | ಅಸುರಸ್ಯ | ಅಸು ಪ್ರೇಪಣ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದಸೇರುರನ್ನಿತ್ಯುರನ್ವೃತ್ಯಯಃ | ಅಸ್ಯತೀತ್ಯಸುರಃ
ನಿತ್ಸೇರಃ | ಜಠರಾತ್ | ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಜನೀರರಷ್ಠಚಿ | ಉ ೫-೩೮ | ಇತ್ಯೇರಪ್ರ-
ತ್ಯಯಃ | ಥಕಾರಶ್ಚಾಂತಾದೇಶಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಅಜಾಯತ | ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಜಿ
ತ್ಯನಿ ಜ್ಞಾಜನೋರ್ಜೇತಿ ಧಾತೋರ್ಜಾದೇಶಃ | ಯದ್ಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸನಕಾತ್—ಸನಾತನನಾದ ಅಗ್ನಿಯು | ಸಪ್ತಹೋತಾ—ಸಪ್ತಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ ಹೋತೃಗಳುಳ್ಳವನಾಗಿ |
ಪ್ರಾರೋಚತ—ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದನು | ಯತಃ—ಯಾವಾಗ | ಮಾತುಃ—ಜನನಿಯಾದ ಪೃಥಿವಿಯು | ಉಪಸ್ಥೇ—
ತೊಡೆಯರೂಪವಾದ | ಉಧನಿ—ಉತ್ತರವೇದಿಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ | ಅರೋಚತ್—ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದನೋ ಆಗ | ಸುರಣಃ—
ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಾನೆ | ಯತ್—ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ | ಅಸುರಸ್ಯ—ಅರಣೀರೂಪವಾದಕಾಷ್ಠದ | ಜಠರಾತ್—
ಉದರದಿಂದ | ಅಜಾಯತ—ಉತ್ಪನ್ನನಾದನೋ (ಆದುದರಿಂದ) | ದಿವೇದಿವೇ—ಪ್ರತಿದಿನವೂ | ನ ನಿಮಿಷತಿ—
ನಿದ್ರೆಮಾಡದೇ ಯಜ್ಞಾರ್ಥವಾಗಿ ಎಚ್ಚರವಾಗಿಯೇ ಇದ್ದಾನೆ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸನಾತನನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಸಪ್ತಸಂಖ್ಯಾಕಗವಾದ ಹೋತೃಗಳುಳ್ಳವನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದನು. ಯಾವಾಗ
ಅಗ್ನಿಯು ಜನನಿಯಾದ ಪೃಥಿವಿಯ ಕೆಚ್ಚಲುರೂಪವಾದ ಉತ್ತರವೇದಿಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದನೋ ಆಗ ಶಬ್ದಮಾಡು-
ತ್ತಾನೆ. ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಅರಣೀರೂಪವಾದ ಕಾಷ್ಠದ ಉದರದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾದನೋ ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರತಿದಿನವೂ
ನಿದ್ರೆಮಾಡದೇ ಯಜ್ಞಾರ್ಥವಾಗಿ ಎಚ್ಚರವಾಗಿಯೇ ಇದ್ದಾನೆ.

English Translation

Agni, who has seven ministering priests, shines eternally : when he has
blazed upon the bosom and lap of his mother (earth), he is vociferous (with
delight) : day by day he never slumbers after he is born from the interior of
the (spark) emitting wood.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸನಕಾತ್ ಸಪ್ತಹೋತಾ ಪ್ರಾರೋಚತ—ಸನಕಾತ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸನಾತನ ಬಹಳ ಕಾಲದಿಂದಲೂ
ಇರುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಚಿರಂತನನಾಗಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು ಸಪ್ತಹೋತೃವಾಗಿ ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ
ಗಾರ್ಹಪತ್ಯವೆಂಬ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಪರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸಪ್ತಹೋತಾ ಎಂಬ ಪದವು ಸಪ್ತಹೋತಾರೋ ಹೋತೃಕಾ ಯಸ್ಯ ಎಂದು ವಿವೃತವಾಗಿ ಆಗ್ನಿಯು ಹೋತೃ, ಅಧ್ವರ್ಯು, ಇವರೇ ಮೊದಲಾದ ಏಳು ಜನ ಋತ್ವಿಜರನ್ನೂ ಹೋಮಮಾಡುವವರನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವನೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಯಾಸ್ಕರು—

ದಕ್ಷಸ್ಯ ನಾದಿತೇ ಜನ್ಮನಿ ವ್ರತೇ ರಾಜಾನಾ ಮಿತ್ಯಾವರುಣಾ ವಿನಾಸಸಿ |

ಅತೂರ್ತಪಂಥಾಃ ಪುರುರಥೋ ಅರ್ಯಮಾ ಸಪ್ತಹೋತಾ ವಿಷುರೂಪಾಷು ಜನ್ಮಸು ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೬೪-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ, ಸಪ್ತಹೋತಾ ಸಪ್ತಾಸ್ತೃ ರಶ್ಮಯೋ ರಸಾನಭಿ ಸನ್ನಾಮಯಂತಿ, ಸಪ್ತೈನ-ಮೃಷಯಸ್ಸು-ವಂತೀತಿ ವಾ | ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಸಪ್ತರಶ್ಮಯಃ ಅಸ್ತೃ ರಸಾನಭಿಸನ್ನಾಮಯಂತಿ ತದಸ್ಯ ಸಪ್ತಹೋತೃತ್ವಂ | ಏಳು ಕಿರಣಗಳೂ ಉದಕಗಳನ್ನು ಹೀರಲು ಅವಕಾಶಮಾಡುತ್ತವೆಯಾಗಿ ಸಪ್ತಹೋತೃತ್ವವು ಉಂಟಾಗಿರುವುದು. ಅಥವಾ ವಸಿಷ್ಠಾಧ್ಯಾಃ ಸಪ್ತಋಷಯಃ ಏನಮಾಹ್ವಯಂತಿ, ನಮಂತಿ, ಸ್ತುವಂತಿ ತದ್ವಾ ಅಸ್ಯ ಸಪ್ತಹೋತೃತ್ವಂ (ನಿ. ೧೧-೨೩) ವಸಿಷ್ಠನೇ ಮೊದಲಾದ ಏಳುಜನ ಋಷಿಗಳೂ ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡಿ, ನಮಸ್ಕಾರಮಾಡಿ, ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವಕಾರಣದಿಂದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಪ್ತಹೋತೃತ್ವವೂ ಉಪಪನ್ನವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಮಾತುರುಪ್ಥೇ ಅಶೋಚಿದೂಧನಿ—ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಉತ್ಪಂಗೆ ತತ್ರಾಪಿ ಊಧಸ್ಥಾನೇ ಉತ್ತರ-ವೇದ್ಯಾಂ ಅಶೋಭತ | ಯಾಸ್ಕರು ಮಾತೃಶಬ್ದವನ್ನು ನದೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೪) ಪಾಠಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಮಾತಾ ಅಂತರಿಕ್ಷಂ ನಿರ್ಮಾಯಂತೇ ಅಸ್ತೀ ಭೂತಾನಿ (ನಿ. ೨೮) ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ ಅಂತರಿಕ್ಷವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು

ಅಂಜಂತಿ ತ್ವಾಮಧ್ವರೇ ದೇವಯಂತೋ ವನಸ್ಪತೇ ಮಧುನಾ ದೈವ್ಯೇನ |

ಯದೂರ್ಧ್ವಸ್ತಿಷ್ಠಾ ದ್ರವಿಣೇಹ ಧತ್ತಾದ್ಯದ್ವಾ ಕ್ಷಯೋ ಮಾತುರಸ್ಯಾ ಉಪಸ್ಥೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೮-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮಾತುಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಉಪಸ್ಥೇ ಉಪರಿ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಉಪಸ್ಥೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಉಪರಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವಂತೆ, “ಅಪಾಮುಪಸ್ಥೇ” (ಋ. ಸಂ. ೬-೮-೪) ಎಂಬಲ್ಲಿ “ಅಪಾಮುಪಸ್ಥ ಉಪಸ್ಥಾನೇ ಯತ್ರೋಪಗಮ್ಯ ತಿಷ್ಠಂತ್ಯಾಪಃ ಸೋಽಪಾಮುಪಸ್ಥಃ ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕಃ ಉದಕಗಳು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರುವ ಅಂತರಿಕ್ಷಪ್ರದೇಶವೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಗೋರೂಢ ಉದ್ಧತತರಂ ಭವತಿ ಉಪೋನ್ನದ್ಧಮಿತಿ ವಾ ಸ್ನೇಹಾನುಪ್ರದಾನಸಾಮಾನ್ಯಾದ್ರಾತ್ರಿರ-ಪ್ರೂಢ ಉಚ್ಯತೇ (ನಿ. ೬-೧೯) ಗೋವಿನ ಊಧಃ ಪ್ರದೇಶವು ಇತರ ಅಂಗಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಉನ್ನತವಾಗಿರುವುದು. ಯಾವುದೋ ಒಂದು ವಿಧದಿಂದ ಗೋವಿನ ಉದರಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧವಾಗಿರುವದೆಂದೂ ಊಧಶೃಬ್ದಾರ್ಥವು ಯಾಸ್ಕರಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. ಮತ್ತು ಓಷಧಿ, ವನಸ್ಪತಿಗಳಿಗೆ ವೃದ್ಧಿಯಾಗಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಹಿಮೋದಕವನ್ನು ಸುರಿಸುವುದರಿಂದ ರಾತ್ರಿಯೂ ಊಧಶೃಬ್ದದಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಉತ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಅಗ್ನಿಯು ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಧನದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿ, ಪೃಥಿವಿಯ ಉತ್ಸಂಗರೂಪವಾಗಿರುವ ಅಲ್ಲಿಯೂ ಊಧಸ್ಸಿನ ಸ್ಥಾನವಾದ ಯಾಗಶಾಲೆಯ ಉತ್ತರವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಾಗ, ಸುರಣಃ ಮನೋಹರವಾದ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡು

ವನು. ಮತ್ತು ಸರ್ವೈಃ ಕಮನೀಯತಯಾ ದೃಶ್ಯಮಾನಃ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಮನೋಹರನಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿರುವನು ಎಂದೂ, ದಿವೇ ದಿವೇ ನ ನಿಮಿಷತಿ ಪ್ರತಿದಿನದಲ್ಲಿಯೂ ಅಂದರೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹವಿ ಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಜಾಗೃತನಾಗಿ (ಎಚ್ಚರದಿಂದ) ಇರುವನು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸುರಣಃ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಸುಷ್ಮ ರಣಯತಿ ಶಬ್ದಯತೀತಿ ಸುರಣಃ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಯಾಸ್ಮರು

ರಥಂ ನು ಮಾರುತಂ ವಯಂ ಶ್ರವಸ್ಯುಮಾ ಹುವಾಮಹೇ |

ಆ ಯಸ್ಮಿನ್ ತಸ್ಮಾ ಸುರಣಾನಿ ಬಿಭ್ರತೀ ಸಚಾ ಮರುತ್ಸು ರೋದಸೀ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೫೬-೮)

ಎಂಬಲ್ಲಿ—ಸುರಣಾನಿ ಸುಷ್ಮ ರಮಣೀಯಾನಿ ಉದಕಾನಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಸುರಸ್ಯ ಜಠರಾದಜಾಯತ—ಯಾಸ್ಮರು — ಅಸುರಶಬ್ದವನ್ನು ಮೇಘನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೨) ಪಾಠಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಮೇಘವೆಂದು ಅರ್ಥವೂ ಆಗಬಹುದು. ಅಸುರಾಃ ಅಸುರತಾಃ ಸ್ಥಾನೇಷ್ವಸ್ತಾಃ, ಸ್ಥಾನೇಭ್ಯ ಇತಿನಾ, ಅಪಿನಾ ಅಸುರಿತಿ ಪ್ರಾಣನಾಮಾಸ್ತಃ ಶರೀರೇ ಭವತಿ ತೇನ ತದ್ವಂತಃ | ಸೋರ್ಧೇ- ವಾನಸ್ಯಜತ ತತ್ ಸುರಾಣಾಂ ಸುರತ್ವಂ ಆಸೋರಸುರಾನಸ್ಯಜತ ತದಸುರಾಣಾಮಸುರತ್ವಮಿತಿ ವಿಜ್ಞಾ- ಯತೇ ಎಂದು ಅಸುರ ಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ಅಸುರರು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು ಎಂದು ಹೇಳಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸಾಯಣರು ಅಗ್ನೀಃಪ್ರೇರಕಸ್ಯ ಅರಣೀರೂಪಸ್ಯ ಕಾಷ್ಠಸ್ಯ ಅಗ್ನಿಯ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವ ಕಾಷ್ಠವಿಶೇಷವು ಅರಣಿಯರೂಪದಿಂದ ಇರುವುದು ಎಂದು ಅಸುರಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಅಗ್ನಿಯು ಈ ಅರಣಿಯ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನಕ್ಕಾಗಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಯಾವಾಗಲೂ ಜಾಗೃತನಾಗಿರು ವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅರೋಚಿತ—ರುಚಿ ದೀಪ್ತಾ. ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರ ದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶೋಚಿತ್—ಶುಚಿ ದೀಪ್ತಾ. ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರು ವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಊಧನಿ—ಊಧಸ್ ಶಬ್ದ. ಸಪ್ತಮಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ನಕಾರಾದೇಶ ಬಂದಿರುತ್ತದೆ.

ಮಿಷತಿ—ಮಿಷು ಸೇಚನೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುರಣಃ—ರಣ ಶಬ್ದೇ. ಧಾತು. ತತ್ಕರೋತಿ ತದಾಚಷ್ಟೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದರಮೇಲೆ ಣಿಚ್. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಈಷದ್ವೈಸುಷು— (ಪಾ, ಸೂ. ೩-೩-೧೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸು ಉಪಸಧವಾಗಿರುವಾಗ ಖಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಣೇರನಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿನೇದಿನೇ—ನಿತ್ಯವೀಪ್ಸಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನ ಬಂದಾಗ ಅನು-
ದಾತ್ತಂಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಭಾಗವು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಸುರಸ್ಯ—ಅಸು ಸ್ವೇಪಣೇ. ಧಾತು. ಅಸೇರುರನ್ (ಉ. ಸೂ. ೧-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ
ಅಸ್ಯತಿ ಇತಿ ಅಸುರಃ ಪ್ರತ್ಯಯನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇಷ್ಟಿತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯು-
ದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಷ್ಟೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಜಠರಾತ್—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ. ಧಾತು. ಜನೇರರಸ್ಯಚಿ (ಉ. ಸೂ. ೫-೭೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಅರ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿನ ಅಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಠಕಾರದೇಶ. ಜಠರ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಜಾಯತ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ. ಧಾತು. ದಿನಾದಿ. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತ ರೂಪ.
ಜ್ಞಾಜನೋರ್ಜಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಜಾದೇಶ. ಶ್ಯನ್ ವಿಕರಣ. ಯದ್ಯೋಗವಿರು-
ವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಮಿತ್ರಾಯುಧೋ ಮರುತಾಮಿವ ಪ್ರಯಾಃ ಪ್ರಥಮಜಾ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವಿಶ್ವ-
ಮಿದ್ವಿದುಃ ।

ದ್ಯುಮ್ನನದ್ಬ್ರಹ್ಮ ಕುಶಿಕಾಸಃ ನಿರೀ ಏಕಏಕೋ ದಮೇ ಅಗ್ನಿಂ ಸಮಾಧಿರೇ ॥ ೧೫ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಅಮಿತ್ರಾಯುಧಃ | ಮರುತಾಂಽಇವ | ಪ್ರಯಾಃ | ಪ್ರಥಮಜಾಃ | ಬ್ರಹ್ಮಣಃ | ವಿಶ್ವಂ | ಇತ್ | ವಿದುಃ |
ದ್ಯುಮ್ನನತ್ | ಬ್ರಹ್ಮ | ಕುಶಿಕಾಸಃ | ಆ | ಈರಿರೇ | ಏಕಃಽಏಕಃ | ದಮೇ | ಅಗ್ನಿಂ | ಸಂ | ಈಧಿರೇ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಮಿತ್ರಾಯುಧೋಽಮಿತ್ರೈಃ ಕರ್ಮವಿಘ್ನಕಾರಿಭಿರಸುರೈಃ ಸಹ ಯೋದ್ಧಾರಃ | ಯದ್ವಾ ಅಮಿ-
ತ್ರಾಣಿ ಸಾಪಾನಿ | ತೈಃ ಸಹ ಯೋದ್ಧಾರಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಮರುತಾಮಿವ ಪ್ರಯಾ ಇತಿ | ಯಥಾ
ಮರುತಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಪ್ರಯಾಃ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಶತ್ರುನಿಭಿಯಾಂತೀತಿ ಪ್ರಯಾ ಬಲಾನಿ ಶತ್ರುಣಾಂ ಹಂ-
ತ್ವಾಣಿ ತದ್ವತ್ಕರ್ಮವಿಘ್ನಕಾರಿಣಾಂ ಸಾಪಾನಾಂ ಚ ಹಂತಾರೋ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತಃ ಸ್ರಷ್ಟುಃ ಪ್ರ-

ಧಮುಜಾಃ ಪ್ರಥಮಮುತ್ಪನ್ನಾಃ ಕುಶಿಕಾಸಃ ಕುಶಿಗೋತ್ರೋತ್ಪನ್ನಾ ಋಷಯೋ ವಿಶ್ವಂ ಸ್ಥಾವರಜಂಗ-
ಮಾತ್ಮಕಂ ಸರ್ವಂ ಜಗದ್ವಿದುರಿತ್ | ಜಾನಂತ್ಯೇವ | ತೇಽಮಿಾ ಕುಶಿಕಾದ್ಯುತ್ಪನ್ನವದ್ಧವಿಯುಕ್ತಂ ಬ್ರಹ್ಮ
ಸ್ತೋತ್ರಮೇರಿರೇ | ಅಗ್ನಿಯ ಅ ಸಮಂತಾತ್ ಪ್ರೇರಯತಿ | ತೇ ಚ ದಮೇ ಸ್ವೇ ಸ್ವೇ ಗೃಹ ಏಕ ಏಕ ಏ-
ಕೈಕೋ ಭೂತ್ವಾಗ್ನಿಂ ಸಮೀಧಿರೇ | ಅಜ್ಯಾದ್ಯಾಹುತಿಭಿಃ ಸಮ್ಯಗ್ನೀಪಯಂತಿ || ಅಮಿತ್ರಾಯುಧಃ | ಯುಧ
ಸಂಪ್ರಹಾರೇ | ಕ್ವಿಪ್ | ಕೃದುತ್ತರಪದಸ್ಯರಃ | ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ದೀರ್ಘಶ್ವಾಂದಸಃ | ಪ್ರಯಾಃ
ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ | ಅನ್ಯೋಽನ್ಯೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯಂತ ಇತಿ ವಿಚ್ | ಪ್ರಥಮಜಾಃ | ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ |
ಜನ ಸನೇತ್ಯಾದಿನಾ ವಿಟ್ | ವಿಡ್ವನೋರಿತ್ಯಾತ್ಮಂ | ವಿದುಃ | ವಿದೇರ್ಲಟಿ ವಿದೋ ಲಟೋ ವೇತಿ ರ್ಘೀ-
ರುಸಾದೇಶಃ | ಈರಿರೇ | ಈರ ಗತಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ಲಿಟಿ ರಾಪಂ | ಮಂತ್ರತ್ವಾದಾಮ್ನ ಭವತಿ | ದಮೇ | ದಮು
ಉಪಶಮನೇ | ಕರಣೇ ಘಣ್ | ನೋದಾತ್ರೋಪದೇಶಸ್ಯೇತಿ ವೃದ್ಧಿಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಇತ್ಯೇಶ್ವರಃ | ಈಧಿರೇ |
ಇಂಧಿರೇ ದೀಪ್ತಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ಲಿಟಿ ಇಂಧಿಭವತಿಭ್ಯಾಂ ಚೇತಿ ಕಿದ್ವದ್ಭಾವಾನ್ನ ಕಾರಲೋಪಃ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಮರುತಾಂ ಇವ—ಮರುತ್ತಗಳ ಸಂಘವು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೆದೆಬಡಿಯುವಂತೆ | ಪ್ರಯಾಃ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು
ಹೊಡೆದೋಡಿಸುತ್ತಾ | ಅಮಿತ್ರಾಯುಧಃ—ಕರ್ಮವಿಘ್ನಕಾರಿಗಳಾದ ಅಸುರರೊಂದಿಗೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವವರೂ |
ಬ್ರಹ್ಮಣಃ—ಜಗತ್ಪ್ರಪ್ತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ | ಪ್ರಥಮಜಾಃ—ನೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದವರೂ ಆದ | ಕುಶಿಕಾಸಃ—ಕುಶಿ
ಕಗೋತ್ರೋತ್ಪನ್ನರಾದ ಋಷಿಗಳು | ವಿಶ್ವಂ—ಸ್ಥಾವರಜಂಗಮಾತ್ಮಕವಾದ ಸಕಲಜಗತ್ತನ್ನೂ | ವಿದುಃ ಇತ್—
ತಿಳಿದೇ ಇದ್ದಾರೆ (ಅವರು) | ದ್ಯುಮ್ನವತ್—ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ | ಬ್ರಹ್ಮ—ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ಏರಿರೇ—ಅಗ್ನಿಯ
ಸುತ್ತಲೂ ಪರಿಸುತ್ತುರೆ (ಮತ್ತು) | ದಮೇ—ಅನರವರ ಗೃಹದಲ್ಲಿ | ಏಕಏಕಃ—ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಋಷಿಯೂ |
ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಸಮೀಧಿರೇ—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಮರುತ್ತಗಳ ಸಂಘವು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೆದೆಬಡಿಯುವಂತೆ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹೊಡೆದೋಡಿಸುತ್ತಾ ಕರ್ಮವಿಘ್ನಕಾರಿ
ಗಳಾದ ಅಸುರರೊಂದಿಗೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವವರೂ, ಜಗತ್ಪ್ರಪ್ತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರಥಮತಃ ಉಪ್ಪನ್ನರಾದವರೂ ಆದ
ಕುಶಿಕಗೋತ್ರೋತ್ಪನ್ನರಾದ ಋಷಿಗಳು ಸ್ಥಾವರಜಂಗಮಾತ್ಮಕವಾದ ಸಕಲ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ತಿಳಿದೇ ಇದ್ದಾರೆ. (ಅವರು)
ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯ ಸುತ್ತಲೂ ಪರಿಸುತ್ತುರೆ. ಮತ್ತು ಅನರವರ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ
ಋಷಿಯೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

English Translation

The Kushikas, the first-born of Brahma, armed against enemies like
the energies of the Maruts, comprehend the universe : they have uttered the
prayer accompanied by the oblation : they have one by one lighted Agni in
this dwelling.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಕುಶಿಕಗೋತ್ರೋತ್ಪನ್ನರಾದ ಋಷಿಗಳ ಪ್ರಭಾವವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ, ಮತ್ತು ಅವರುಗಳು ಅಗ್ನಿ
ಯನ್ನು (ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವ) ಅರ್ಚನೆಯಮಾಡುವ ವಿಷಯವೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಮರುತಾಮಿವ ಪ್ರಯಾಃ ಅಮಿತ್ರಾಯುಧಃ—ಮರುತಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಶತ್ರುನಭಿ-
ಯಾಂತೀತಿ ಪ್ರಯಾಃ ಬಲಾನಿ ಶತ್ರುಣಾಂ ಹಂತ್ಯಾಣಿ ತದ್ವತ್ ಕರ್ಮವಿಘ್ನಕಾರಿಣಾಂ ಪಾಪಾನಾಂ
ಹಂತಾರಃ ದೇವತೆಗಳ ಸೇನೆಗಳು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡುವಹಾಗೆ ಸತ್ಕರ್ಮಗಳ ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿ
ವಿಘ್ನವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಪಾಪಗಳನ್ನೂ ನಾಶಪಡಿಸುವುವು. ಇದರಂತೆಯೇ ಕುಶಿಕಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನರಾದವರು
ಕರ್ಮವಿಘ್ನಕಾರಿಭರಿಸುರೈಃ ಸಹ ಯೋದ್ಧಾರಃ, ಯದ್ವಾ ಅಮಿತ್ರಾಣಿ ಪಾಪಾನಿ ತೈಸ್ಸಹ ಯೋದ್ಧಾರಃ |
ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಿಘ್ನವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಅಸುರರ ಸಂಗಡ, ಅಥವಾ ಪಾಪಗಳ ಸಂಗಡ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ, ಅವರನ್ನು
ನಾಶಮಾಡುವರು ಎಂದೂ, ವರ್ಣಿಸಿ, ದೇವತೆಗಳ ಸೇನೆಯಹಾಗೆ ಇರುವ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಪೂರಿತರಾದವರೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪ್ರಥಮಜಾಃ ಕುಶಿಕಾಸಃ ವಿಶ್ವಂ ವಿದುರಿತ್—ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತಃ ಸೃಷ್ಟ್ವಃ ಪ್ರಥಮ-
ಮುತ್ಪನ್ನಾಃ ಕುಶಿಕಗೋತ್ರೋತ್ಪನ್ನಾ ಋಷಯಃ ವಿಶ್ವಂ ಸ್ಥಾವರಜಂಗಮಾತ್ಮಕಂ ಸರ್ವಂ ಜಗತ್ ಜಾ-
ನಂತೈವ. ಕುಶಿಕಗೋತ್ರೋತ್ಪನ್ನರಾದ ಋಷಿಗಳು ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಮೊದಲು
ಉತ್ಪನ್ನರಾಗಿ, ಸ್ಥಾವರಜಂಗಮರೂಪದಿಂದ ಇರುವ (ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನೂ) ಜಗತ್ತಿನ ಸ್ವರೂಪವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದು ಇರು-
ವರು ಎಂದು ಇವರ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ವರ್ಣನೆಯ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಇವರ ಪ್ರಭಾವವು ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ.

ದ್ಯುಮ್ನವತ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಏರಿರೇ—ದ್ಯುಮ್ನಶಬ್ದವೂ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವೂ ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತ-
ವಾಗಿದೆ. ದ್ಯುಮ್ನಂ ದ್ಯೋತತೇರ್ಯಶೋ ನಾ ಅನ್ನಂ ನಾ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ತೇಽಮಿ ಕುಶಿಕಾಃ
ಹವಿಯುಕ್ತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಅಗ್ನಯೇ ಆ ಸಮಂತಾತ್ ಪ್ರೇರಯಂತಿ ಈ ಕುಶಿಕಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನ-
ರಾದ ಋಷಿಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಿದರೂ, ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಗಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸುವರು ಎಂದು
ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ದಮೇ ಏಕವಿಕಃ ಅಗ್ನಿಂ ಸಮಾಧಿರೇ—ಸ್ವೇ ಸ್ವೇ ಗೃಹೇ ಏಕೈಕಃ ಭೂತ್ವಾ ಅಗ್ನಿಂ ಅಜ್ಯಾ-
ದ್ಯಾಹುತಿಭಿಃ ಸಮ್ಯಕ್ ದೀಪಯಂತಿ | ಈ ಋಷಿಗಳು ತನ್ಮತಮ್ನ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರೂ
ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಆಜ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ, ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವರು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಮಿತ್ರಾಯುಧಃ—ಯುಧ ಸಂಪ್ರಹಾರೇ. ಧಾತು. ಕ್ಲಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಮಿತ್ರೈಃ ಯುಧ್ಯಂತಿ ಇತಿ ಅಮಿ-
ತ್ರಾಯುಧಃ. ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿದೃಶ್ಯತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಗತಿ-
ಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೯-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಯಾಃ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಸಿದೃಶ್ಯಂತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೫) ಎಂಬುದ-
ರಿಂದ ವಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗತಿಪೂರ್ವಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಥಮಜಾಃ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ. ಧಾತು. ಜನಸನಖ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ
ವಿಟ್. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ವಿಡ್ವನೋರನುನಾಸಿಕಸ್ಯಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ವ-
ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿದುಃ—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು, ಲಿಟ್. ವಿದೋಲಟ್ಯೋವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೩) ಎಂಬುದರಿಂದ
ರಿಫಿಗೆ ಉಸಾದೇಶ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಈರಿರೇ—ಈ ಗತೌ. ಧಾತು. ಲಿಟ್. ಇಜಾದಿಯಾದರೂ ಅನುಂತ್ರೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೫) ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ನಿಷೇಧನಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಆನ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಮೇ—ದಮು ಉಪಶಮೇ. ಧಾತು. ಕರಣಾರ್ಥತೋರುವಾಗ ಘಂಪ್ರತ್ಯಯ. ನೋಡಾತ್ತೋಪದೇಶಸ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಂತಾದುದರಿಂದ ಇಕ್ಷಿತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಈಧಿರೇ—ಇಂಧೀ ದೀಪ್ತೌ. ಧಾತು. ಲಿಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಇರೇಚ್ ಆದೇಶ. ಧಾತುವಿನಲ್ಲಿ ಸಂಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಲಿಟಿಗೆ ಕ್ವಿತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಇಂಧಿಭವತಿಭ್ಯಾಂಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-||-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿವ್ವದ್ಭಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ಅನಿಧಿತಾಂಹಲಉ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅತಿ ಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯದದ್ಯ ತ್ವಾ ಪ್ರಯತಿ ಯಜ್ಞೇ ಅಸ್ಮಿನ್ಹೋತತ್ಪ್ರಿಕಿತ್ವೋವ್ಯಣೇಮಹೀಹ |

ಧ್ರುವಮಯಾ ಧ್ರುವಮುತಾಶಮಿಷ್ಠಾಃ ಪ್ರಜಾನನ್ನಿದ್ವಾ ಉಪ ಯಾಹಿ ಸೋಮಂ || ೧೬

ಪದಪಾಠಃ

ಯತ್ | ಅದ್ಯ | ತ್ವಾ | ಪ್ರಯತಿ | ಯಜ್ಞೇ | ಅಸ್ಮಿನ್ | ಹೋತರಿತಿ | ಚಿಕಿತ್ವಃ | ಅವ್ಯಣೇಮಹಿ | ಇಹ |
ಧ್ರುವಂ | ಅಯಾಃ | ಧ್ರುವಂ | ಉತ | ಅಶಮಿಷ್ಠಾಃ | ಪ್ರಜಾನನ್ | ವಿದ್ವಾನ್ | ಉಪ | ಯಾಹಿ |
ಸೋಮಂ || ೧೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೋತರ್ಹೋಮನಿಷ್ಠಾದಕ ಚಿಕಿತ್ವಃ ಕರ್ಮವಿಷಯಜ್ಞಾನವನ್ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಅದ್ಯೇದಾನೀಂ ಪ್ರಯತಿ ಪ್ರವರ್ತಮಾನೇಸ್ಮಿನ್ ಜ್ಯೋತಿಷ್ವೋಮಾದೌ ಯಜ್ಞೇ ತ್ವಾ ತ್ವಾಂ ಯದ್ಯಸ್ಮಾತ್ಪಾರಣಾದವ್ಯ-ಣೇಮಹಿ ತ್ವದ್ವಿಷಯಂ ವರಣಮಕುರ್ಮ ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಾಪ್ಯಶಸ್ತ್ವಮಿಹ ಕರ್ಮಜೇದೇವಾನ್ ಧ್ರುವಮಯಾಃ | ಧ್ರುವಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾಸ್ಮಾಭಿರ್ದತ್ತಾನಿ ಹವೀಂಷಿ ಪ್ರಾಪಯ | ಉತ ಅಪಿ ಚಾಶಮಿಷ್ಠಾಃ | ಹವಿಃ ಸ್ವೀಕರಣಾತ್ತೌಪ್ತೈರ್ದೇವೈಃ ಶಾಂತಸ್ತ್ವಮಕಾರಿಷ್ಠಾಃ | ಅಥ ಪ್ರಜಾನನ್ನಿದ್ವಾಂ ಯಜ್ಞಂ ಸಮ್ಯಕ್ ಜಾನನ್ನಿದ್ವಾನ್ಯಕ್ತಿಂಚಿತ್ಸರ್ವಂ ಜಾನಾನಸ್ತ್ವಂ ಸೋಮನುಸ್ಮಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣಮಿಮುಭಿಷುತಂ ಸೋಮಮುಭಿಲಕ್ಷ್ಯೋಪ ಯಾಹಿ | ಸಮೀಪ ಆಗಚ್ಛ || ಪ್ರಯತಿ | ಇಣ್ ಗತಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ಶತೇ ರೂಪಂ | ಶತುರನುಮ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅವ್ಯಣೇಮಹಿ | ವೃಣ್ ವರಣೇ | ಕ್ರಾದಿತ್ವಾತ್ ಶ್ವಾ | ಲಜ್ಯಾನ್

ತ್ತಮಬಹುವಚನ ಈಹಲ್ಯಘೋರಿತೀತ್ವಂ | ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಾವಿದ್ಯಮಾನವತ್ವೇನ ಸಾದಾದಿತ್ವಾದನಿಘಾತಃ |
ಅಯಾಃ | ಯಾ ಪ್ರಾಪಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಜಾ ಸಿಪಿ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ | ಅಶಮಿಷ್ಠಾಃ | ಶಮು ಉಪಶಮನ
ಇತ್ಯಸ್ಯ ಣ್ಯಂತಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಿ ಲುಚಿ ಸ್ಯಸಿಚ್ಛೀಯುರ್ | ಪಾ. ೬-೪-೬೨ | ಇತಿ ವಿಕಲ್ಪೇನೇಡಾಗಮಃ |
ತಸ್ಯಾಸಿದ್ಧತ್ವಾಣ್ಣೇರನಿಟೇತಿ ಚಲೋಪಃ | ನಿಘಾತಃ | ಪ್ರಜಾನನ್ | ಜ್ಞಾ ಅವಬೋಧನೇ | ಶತರಿ
ರೂಪಂ | ಯಾಹಿ | ಯಾತೇರ್ಲೋಟಿ ರೂಪಂ || ೩೪ || ೨ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಹೋತಃ—ಹೋಮಸಂಪಾದಕನೂ | ಚಿಕಿತ್ಸಃ—ಕರ್ಮವಿಷಯಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ |
ಅದ್ಯ—ಈ ಕರ್ಮಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಪ್ರಯತಿ—ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕ | ಅಸ್ಮಿನ್—ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋಮಾದಿರೂಪನಾದ |
ಯಜ್ಞೇ—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಯತ್—ಯಾವ ಸಹಾಯವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸಿ | ಅವ್ಯಣೇಮಹಿ—ವರಿಸಿ
ಸಮೀಪಿಸುತ್ತೇವೆಯೋ (ಆದ್ದರಿಂದ) | ಇಹ—ಈ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ | ಧ್ರುವಮಯಾಃ—ನಮ್ಮ ಹವಿಸ್ಸುಗಳು ಧ್ರುವವಾಗಿ
ರುವಂತೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸೇರಿಸು | ಉತ—ಮತ್ತು | ಧ್ರುವಂ—ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ | ಅಶಮಿಷ್ಠಾಃ—ಪ್ರಶಾಂತಚಿತ್ತ
ನಾದ ನೀನು ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ತೃಪ್ತಿಸಡಿಸು | ಪ್ರಜಾನನ್—ಈ ಯಜ್ಞದ ಉದ್ದಿಶ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದು |
ವಿದ್ವಾನ್—ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದ ನೀನು | ಸೋಮಂ—ನಮ್ಮಿಂದ ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಡುವ ಸೋಮವನ್ನು ಅಭಿಲಕ್ಷಿಸಿ | ಉಪ
ಯಾಹಿ—ನಮ್ಮ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ದಯಮಾಡು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಹೋಮಸಂಪಾದಕನೂ, ಕರ್ಮವಿಷಯಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಈ ಕರ್ಮಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೆರವೇ
ರಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋಮಾದಿರೂಪನಾದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನನ್ನು ವರಿಸಿ ಯಾವ ಸಹಾಯವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಸಮೀಪಿಸು
ತ್ತೇವೆಯೋ, ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಹವಿಸ್ಸುಗಳು ಧ್ರುವವಾಗಿರುವಂತೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸೇರಿಸು. ಮತ್ತು
ಪ್ರಶಾಂತಚಿತ್ತನಾದ ನೀನು ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ತೃಪ್ತಿಸಡಿಸು. ಈ ಯಜ್ಞದ ಉದ್ದಿಶ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದು
ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದ ನೀನು ನಮ್ಮಿಂದ ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಡುವ ಸೋಮವನ್ನು ಅಭಿಲಕ್ಷಿಸಿ ದಯಮಾಡು.

English Translation

Agni, offerer of oblations, cognizant of rites, inasmuch as we have re-
course to you to-day in this progressing sacrifice, therefore steadily convey
(the offering to the gods), or tranquilly be at rest, and knowing (the purport
of our acts), and wise (in all respects), approach (and accept) the Soma
libation.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಹೋತಃ—ಅಗ್ನಿಯು ಹೋಮವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವವನಾದುದರಿಂದ ಹೋಮನಿಷ್ಪಾದಕನೆಂದೂ ಚಿಕಿತ್ಸಃ
ಯಜ್ಞವಿಷಯವಾದ ಜ್ಞಾನವಂತನೆಂದೂ, ವರ್ಣಿಸಿ ಈ ಪದಗಳಿಂದ ಸಂಭೋಧಿಸಿದೆ.

ಅದ್ಯ ಪ್ರಯತಿ ಅಸ್ಮಿನ್ ಯಜ್ಞೇ ತ್ವಾ ಅವ್ಯಣೇಮಹಿ—ಹೋಮನಿಷ್ಪಾದಕನಾಗಿಯೂ ಯಜ್ಞದ
ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಈಗ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರು ಯಜ್ಞವು ನೆರವೇರು

ವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆಹ್ವಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಆಗಮಿಸಿ ಇಹ ಧ್ರುವಮಯಾಃ ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ತೃಪ್ತಿಪಡುವಹಾಗೆ ಯಜಮಾನರು ಅರ್ಪಿಸಿದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅವರವರಿಗೆ ಒಯ್ಯಬೇಕೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಉತ ಅಶಮಿಷ್ಠಾಃ—ಮತ್ತು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರಮಾಡಿದುದರಿಂದ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ದೇವತೆಗಳು ಉಪಶಾಂತರಾಗಿರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ಮಾಡಿರುವನೆಂದೂ, ಪ್ರಜಾನನ್ ವಿದ್ವಾನ್ ಸೋಮಮುಪಯಾಹಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವವನೂ, ಸರ್ವಜ್ಞನೂ ಆಗಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನರಿಂದ ಅಭಿಷುತವಾಗಿರುವ ಸೋಮವನ್ನು ನೋಡಿ, ಸೋಮಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕೆಂದೂ ಯಜಮಾನರ ಆಶಂಸನೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಪ್ರಯತಿ—ಇಣ್ ಗತೌ. ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ಸಪ್ತಮಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ನುಂ ರಹಿತವಾದ ಶತ್ಯವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿಬಂದುದರಿಂದ ಶತುರನುಮೋನದ್ಯಜಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಿಕಿತ್ಸಃ—ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ಲಿಟಿಗೆ ಕ್ವಸುರಾದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ. ಆನುಂತ್ರಿತಸ್ಯಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವ್ಯಣೇಮಹಿ—ವೃಜ್ ವರಣೇ. ಧಾತು. ಕ್ರಾೃದಿ ಲಜ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹಿಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕ್ರಾೃದಿಭ್ಯಃ ಶ್ನಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ನಾ ವಿಕರಣ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜಿತ್ವಾತಿದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಈಹಲ್ಯಘೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈತ್ಯ. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಆನುಂತ್ರಿತವಿರುವುದರಿಂದ ಆನುಂತ್ರಿತಂಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯಮಾನವತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದ್ದರೂ ಇಲ್ಲದಂತಾಗುವುದರಿಂದ ಇದು ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಂತಾಗುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಯಾಃ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇತಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶಮಿಷ್ಠಾಃ—ಶಮು ಉಪಶಮನೇ. ಧಾತು. ಹೇತುಮತಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಜ್. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲುಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಧಾಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ಯಸಿಚ್ ಸೀಯುಟ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕಲ್ಪವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಸಿಚಿಗಿ ಇಡಾಗಮ. ಅಸಿದ್ಧವದತ್ರಾಭಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ಅಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಣೇರನಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚಿಗಿ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಜಾನನ್—ಜ್ಞಾ ಅವಬೋಧನೇ. ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ಕ್ರಾೃದಿಗಣಪರಿತವಾದುದರಿಂದ ಶ್ನಾ ವಿಕರಣ. ಶ್ನಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಜ್ಞಾ-ಜನೋರ್ಜಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಜಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬಂದಾಗ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಾಹಿ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿದ್ವಾನ್—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ವಾದೇಶ. ವಿದೇಃ ಶತುರ್ವಸುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ವಸುರಾದೇಶ. ವಿದ್ವಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸು ಪರವಾದಾಗ ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಆಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವೇದಾರ್ಥಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಶೇನ ತನೋ ಹಾರ್ದಂ ನಿವಾರಯನ್ |

ಪುನುರ್ಥಾಂಶ್ಚ ತುರೋ ದೇಯಾದ್ವಿದ್ಯಾ ತೀರ್ಥಮಹೇಶ್ವರಃ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಜಾಧಿರಾಜಪರಮೇಶ್ವರ ವೈದಿಕಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕ ಶ್ರೀವೀರಬುಕ್ಕ ಭೂಪಾಲ

ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಧುರಂಧರೇಣ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯೇಣ ವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ

ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ ಋಕ್ ಸಂಹಿತಾಭಾಷ್ಯೇ ತೃತೀಯಾಷ್ಟಕೇ

ಪ್ರಥಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ ||

|| ಓಂ ತತ್ಸತ್ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಸಹಿತವೂ ಕರ್ಣಾಟಕಭಾಷಾನುವಾದಯುತವೂ ಆದ ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತೆಯ

ಮೂರನೆಯ ಅಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು.

ಯದಕ್ಷರಪದಭ್ರಷ್ಟಂ ಮಾತ್ರಾಹೀನಂ ತು ಯದ್ಭವೇತ್ |

ತತ್ಸರ್ವಂ ಕ್ಷಮ್ಯತಾಂ ದೇವ ವಾಗೀಶ್ವರ ನಮೋಽಸ್ತು ತೇ ||

|| ಶುಭಂ ಭೂಯಾತ್ ||

|| ಮಂಗಳಂ ||

ವಾಗೀಶಾದ್ಯಾಃ ಸುಮನಸಃ ಸರ್ವಾರ್ಥನಾಮುಪಕ್ರಮೇ ||
ಯಂ ನತ್ವಾ ಕೃತಕೃತ್ಯಾಃ ಸ್ಯುಸ್ತಂ ನಮಾಮಿ ಗಜಾನನಂ ||

॥ ಶ್ರೀಃ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಗಣಾಧಿಪತಯೇ ನಮಃ ॥

ವಾಗೀಶಾದ್ಯಾಃ ಸುಮನಸಃ ಸರ್ವಾರ್ಥಾನುಮುಪಕ್ರಮೇ |
ಯಂ ನತ್ವಾ ಕೃತಕೃತ್ಯಾಃ ಸ್ತುತಂ ನಮಾಮಿ ಗಜಾನನಂ ||
ಯಸ್ಯ ನಿಃಶ್ವಸಿತಂ ವೇದಾ ಯೋ ವೇದೇಭ್ಯೋಽಖಿಲಂ ಜಗತ್ |
ನಿರ್ಮಮೇ ತಮಹಂ ವಂಸೇ ವಿದ್ಯಾತಿರ್ಥಮಹೇಶ್ವರಂ ||
ವೇದಃ ಶಿವಃ ಶಿವೋ ವೇದೋ ವೇದಾಭ್ಯಾಯಾ ಸವಾಶಿವಃ |
ತಸ್ಮಾತ್ಸರ್ವಪ್ರಯತ್ನೇನ ವೇದವೇದನ ಸದಾ ಜಪೇತ್ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ ಸಹಿತಾ

ಯುಗ್ಮೇದ ಸಂಹಿತಾ

(ಕರ್ನಾಟಕ ಭಾಷಾರ್ಥಾನುವಾದ ವಿವರಣೆ ಸಹಿತವಾಗಿ)

॥ ತೃತೀಯಾಷ್ಟಕೇ ದ್ವಿತೀಯೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

ಮೂರನೆಯ ಅಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

॥ ತೃತೀಯ ಮಂಡಲಂ ॥

ಮೂರನೆಯ ಮಂಡಲದ ಸೂಕ್ತಗಳು ೩೦-೩೯

ಪೀಠಿಕೆ .

ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ೩೩ ನೇ ಸೂಕ್ತವೊಂದನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಉಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ಸೂಕ್ತಗಳೂ ಇಂದ್ರದೇವತಾಕವಾಗಿಯೇ ಇವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನವಿಷಯವಾದ ವರ್ಣನೆ, ಅವನ ಸಾಹಸಕೃತ್ಯ, ಇತರದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಅವನ ಸಾಹ ಚರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಈ ಪೀಠಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿರುತ್ತೇವೆ.

ಇಂದ್ರನ ಉತ್ಪತ್ತಿ; ಮಾತಾಪಿತೃಗಳು ಮತ್ತು ತತ್ವತ್ತೀ.

ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದೂ ಕಾವ್ಯಾತ್ಮಕವಾದುದೂ ಆದ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿ ದ್ದರೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನು ಜನ್ಮರಹಿತನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮವೆಂದು ಎಲ್ಲಿಯೂ ವರ್ಣಿತನಾಗಿಲ್ಲ. ಹಿಂದೆ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಿರುವಂತೆ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮಾತೃವೂ ಪಿತೃವೂ ನಿರ್ದಿಷ್ಟರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ವರೂಪವೂ ಸಹ

ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ, ಕೆಳಗೆ ಉದಾಹೃತವಾಗುವ ಕೆಲವು ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಜನ್ಮದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ.

“ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ದಿನವೇ, ಪರ್ವತಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಸೋಮಲತೆಯ ರಸವನ್ನು ಕುಡಿದು ಅದರಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ಆದರಾತಿಶಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿದೆ. ನಿನ್ನನ್ನು ಹಡೆದವಳೂ ತರುಣಿಯೂ ಆದ ನಿನ್ನ ಮಾತೆಯು ಮಹತ್ಪ್ರಭಾವವುಳ್ಳ ನಿನ್ನ ಜನಕನ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ನಿನಗೆ ಆ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿದಳು. ಇದೇ ಇಂದ್ರನು ಉತ್ಪನ್ನನಾದೊಡನೆಯೇ ತನ್ನ ಮಾತೆಯನ್ನು ಸಮಾಪಿಸಿದಾಗ ಅವಳ ಸ್ತನ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡನು.”

(೩-೪೮-೨, ೩).

“ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ. ಅಂತರಿಕ್ಷವು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿದಂತೆ ನಿನ್ನ ಪಿತೃವು ಅತ್ಯಂತ ದೃಢಕಾಯನು. ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಗರ್ಜಿಸುವವನೂ, ಪೃಥ್ವಿಯಂತೆ ಸ್ಥಿರನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನ ಜನಕನು ಅತ್ಯಂತ ಕುಶಲವಾದ ಕರ್ಮಕರ್ತನು. ಇಂದ್ರನಿಗೆ ತನ್ನ ಪಿತೃವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತು ಮಾತೃವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಅತ್ಯತಿಶಯವಾದ ಭಕ್ತಿಯಿರುತ್ತದೆ.”

(೪-೧೭-೪).

“ ಹಿಂದೆಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳೂ ಯಾವುದರಮೂಲಕ ಜನಿಸಿದರೋ, ಇದೂ (ಯೋನಿಯು) ಸಹ ಅದೇ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ದ್ವಾರವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ ಗರ್ಭವು ಈ ದ್ವಾರದಿಂದಲೇ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರಲಿ, ಇದರಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗತಕ್ಕ ಇಂದ್ರನು ಅನವಶ್ಯವಾಗಿ ತನ್ನ ಮಾತೆಯನ್ನು ಹಿಂಸಿಸದಿರಲಿ.”

(೪-೧೮-೧).

ಇಂದ್ರನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ದೋಷಪ್ರಕಾಶಕವಾಗುವುದೆಂದರಿತು ಇಂದ್ರಮಾತೆಯು ಅವನನ್ನು ಮರೆಸಿಟ್ಟಳು. ಅತ್ಯಂತ ಶಕ್ತಿಯುತನಾದ ಅವನು ಅತ್ಯಂತ ಆಕರ್ಷಕವಾದ ಶಸ್ತ್ರಧಾರಿಯಾಗಿ ತಾನೇ ಉದಯಿಸಿ, ಆ ಒಡನೆಯೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದನು.

(೪-೧೮-೫)

ಅತ್ಯಂತ ಶಕ್ತಿಯುತನೂ, ದೃಢಕಾಯನೂ, ಅಪ್ರತಿಹತವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೂ, ವೀರ್ಯವಂತನೂ, ಪುಷ್ಪನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು, ತಾನೇ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸಿ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಲೆಂದು ಅವನನ್ನು ಅವನ ಮಾತೆಯು ಗೋವು ವತ್ಸವನ್ನು ಹಡೆದಂತೆ ಪ್ರಸವಿಸಿದಳು.

(೪-೧೮-೧೦).

ಮಹಚ್ಛಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನು ಉತ್ಪನ್ನನಾದಾಗ ಅವನ ಮಾತೆಯು ಅವನನ್ನು ಕುರಿತು “ ಎಲೈ ಪುತ್ರನೇ, ಈ ದೇವತೆಗಳು ಯಾರೂ ನಿನಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡದೇ ಎಲ್ಲರೂ ನಿನ್ನನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುವರು ” ಎಂದು ಪುತ್ರನಮೇಲಿನ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಎಚ್ಚರಿಸಿದಳು. ಆಗ ಇಂದ್ರನು “ ಎಲೈ ವಿಷ್ಣುವೇ, ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು ಹನನಮಾಡುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿರುವುದರಿಂದ ನೀನು ಲೋಕಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸುವ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಹೊಂದುವವನಾಗು. ” ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದನು.

(೧-೧೮-೧೧).

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಮಾತೆಯನ್ನು ವಿಧವೆಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದವರಾರು ? ನೀನು ಸುಪ್ತನಾಗಿರುವಾಗಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಸಂಚರಿಸುವಾಗಾಗಲಿ, ನಿನ್ನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಬೇಕೆಂದಿಚ್ಛಿಸಿದವರಾರು ? ನಿನ್ನ ಪಿತೃವನ್ನು ಪಾದದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಹಿಂಸಿಸಿದಾಗ ನಿನ್ನ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿದ್ದ ದೇವತೆಯಾರು ?

(೪-೧೮-೧೨).

“ವೀರ್ಯವಂತನಾದ ಪಿತೃವು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುನಾಶಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ವೀರ್ಯವುಳ್ಳ ಪುತ್ರನನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನಮಾಡಿದನು. ತೇಜೋಯುತಳಾದ ನಾರಿಯು ತೇಜಸ್ವಿಯಾದ ಪುತ್ರನನ್ನು ಹಡೆದಳು.”

(೭-೨೦-೫).

“ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಉತ್ಪನ್ನನಾದೊಡನೆಯೇ, ನಿನ್ನ ಶಕ್ತಿಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಸೋಮವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿದೆ. ನಿನ್ನ ತಾಯಿಯು ನಿನ್ನ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿದಳು.”

(೭-೯೮-೩).

“ಅಪ್ರತಿಹತವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಲು ನೀನು ಭಯಂಕರಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಜನಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಕ್ರೋಧವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾ ನಿನ್ನ ಅಭಿಮಾನಯುತವಾದ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನೂ ತಿಳಿಯಪಡಿಸಿ ನಿನ್ನ ಆತ್ಮವಿಶ್ವಾಸವನ್ನೂ ತೋರಿಸಿಕೊಂಡೆ. ಐಶ್ವರ್ಯಯುಕ್ತಳಾದ ಇಂದ್ರಮಾತೆಯು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಹಡೆದಾಗ ಮರುತ್ತುಗಳು ಪ್ರಭಾವಯುತನಾದ ಈ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರವೃದ್ಧಮಾನನಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವಂತೆ ಅವನನ್ನು ಉಪಚರಿಸಿ ಪೋಷಿಸಿದರು.”

(೧೦-೭೩-೧).

“ಭಯಂಕರಸ್ವರೂಪನೂ, ಅಪ್ರತಿಹತವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಈ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನಮಾಡಿದ ದೇವನು ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಪ್ರಭಾವವುಳ್ಳವನು.”

(೧೦-೧೨೦-೧).

“ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಉಷೋದೇವಿಯು ಜಗತ್ತನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆ, ನೀನೂ ಸಹ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ನಿಂತಾಗ, ಜಗತ್ತಿನ ಪ್ರಜೆಗಳೆಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಉತ್ತಮಪ್ರಜೆಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಭುವಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ದೇವತಾತ್ಮಳೂ, ಮಹತ್ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವಳೂ ಆದ ಮಾತೆಯು ನಿನ್ನನ್ನು ಹಡೆದಳು.”

(೧೦-೧೩೪-೧).

“ನಮಗೆ ಹಿಂದೆಯೇ ತಿಳಿದಂತೆ, ಈ ಇಂದ್ರನು ನಿಷ್ಪ್ರಿಯ ಪುತ್ರನಾಗಿದ್ದಾನೆ. (ನಿಷ್ಪ್ರಿಯೆಂದರೆ ಅದಿತಿ ಯೊಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ).

(೧೦-೧೦೧-೧೨)

ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಆದಿತ್ಯರಲ್ಲೊಬ್ಬನೆಂದೂ, ವರುಣನ ಸಹಚಾರಿಯೆಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ (ಋ. ಸಂ. ೭-೮೫-೪) ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯ ಇತರ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿಯಿಂದ ಎಂದರೆ ಆದಿತ್ಯರಲ್ಲೊಬ್ಬನೆಂದು ಪ್ರಾಯಃ ವರ್ಣಿತನಾಗಿಲ್ಲ. ೪-೨೬-೧ ರಲ್ಲೂ ಮನು ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯ ಇವರೊಂದಿಗೆ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿದೆ. ೮-೨೨-೧ ಮತ್ತು ೪; ೧೦-೮೯-೨ ಈ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ೨-೩೦-೧ ರಲ್ಲಿ ಸವಿತೆ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ವರ್ಣಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಅರ್ಧವೇದದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಭಾವದ ವರ್ಣನವು ಕೆಳಗೆ ಉದಹರಿಸಿರುವ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಈ ರೀತಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಏಕಾಷ್ಟಕಾ ತಪಸಾ ತಪ್ಯಮಾನಾ ಜಜಾನ ಗರ್ಭಂ ಮಹಿಮಾನಮಿಂದ್ರಂ |

ತೇನ ದೇವಾ ಅಷಹಂತ ಶತ್ರುನ್ ಹಂತಾ ದಸ್ಯೂನಾಮಭವಚ್ಛಚೀಪತಿಃ ||

(ಅ. ವೇ. ೩-೧೦-೧೨).

ಪ್ರಭಾವಯುತವಾದ ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸಿ ಏಕಾಷ್ಟಕೆಯು ಮಹತ್ವವುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಹಡೆದಳು. ಈ ಇಂದ್ರನ ಸಹಾಯದಿಂದಲೇ ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದರು. ಶಚೀಪತಿಯಾದ ಇಂದ್ರನು ದಸ್ಯುಹಂತಕನಾದನು.

ಇದಕ್ಕೆ ಮುಂದಿನ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಏಕಾಷ್ಟಕೆಯು ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಸೋಮ ಇವರಿಬ್ಬರ ಮಾತೆಯೆಂದೂ, ಪ್ರಜಾ ಪತಿಯ ದುಹಿತೆಯೆಂದೂ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಅರ್ಥವೇದದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಮಾತೆಯು ಸಂಬೋಧಿತಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ (೬-೩೮) ಆದರೆ ಅವಳ ನಾಮನಿರ್ದೇಶವಿಲ್ಲ. ದಕ್ಷಪುತ್ರಿಯೂ ಅದಿತಿಯೆಂಬ ಅಪರನಾಮವುಳ್ಳವಳೂ ಆದ ದಾಕ್ಷಾ ಯಣಿಯಲ್ಲಿ ಕಶ್ಯಪನಿಗೆ ಉತ್ಪನ್ನರಾದ ಪುತ್ರರಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನೂ ಒಬ್ಬನೆಂದು ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. (ಅ. ಪ.) ಅರ್ಥವೇದದ ೮-೫೮-೪ರಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಪುತ್ರನೆಂದು (ಸೂನುಂ ಸತ್ಯಸ್ಯ) ಕರೆದಿದೆ.

ಬೇರೊಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ, ಇಂದ್ರನು ಶತ್ರುನಾಶಕ್ಕಾಗಿ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಸೃಷ್ಟನಾದವನೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. (೩-೪೯-೧) (ಘನಂ ವೃತ್ತಾಣಾಂ ಜನಯಂತ ದೇವಾಃ).

(೨-೧೩-೫; ೩-೫೧-೮)

ಅಗ್ನಿಯೊಡನೆ ಇಂದ್ರನು ಪುರುಷನ ಮುಖದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾದನೆಂದು ಪುರುಷಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. (ಮುಖಾದಿಂ ದ್ರಶ್ಚಾಗ್ನಿಶ್ಚ).

(೧೦-೯೦-೧೩)

ಸೋಮನಿಂದ ಜನಿತರಾದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನೂ ಒಬ್ಬನೆಂದು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯ ಬೇರೊಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

(೯-೯೬-೫)

ಇಂತಹ ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ತಪಃಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಜಯಿಸಿದನು.

(೧೦-೧೬೭-೧)

ಶತಪಥಾದಿಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಉತ್ಪತ್ತಿವಿಷಯಕವಾದ ಕಥೆಯು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ವಿವರಣವು ಈ ರೀತಿಯಿರುತ್ತದೆ.

ತಾ ನಾ ಏತಾಃ ಪ್ರಜಾಪತೇರಧಿ ದೇವತಾಃ ಅಸೃಜ್ಯಂತ ಅಗ್ನಿರಿಂದ್ರಃ ಸೋಮಃ ಪರಮೇಷ್ಟೀ ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯಃ | ತಾಃ ಸಹಸ್ರಾಯುಷೋ ಜಜ್ಞಿರೇ | ತಾ ಯಥಾ ನದ್ಯೈ ಪಾರಂ ಪರಾಪತ್ಯೇ-
ದೇವಂ ಸ್ವಸ್ಯಾಯುಷಃ ಪಾರಂ ವರಾಚಮ್ಯುಃ |

(ಶ. ಬಾ. ೧೧-೧-೬-೧೪)

ಅಗ್ನಿ, ಇಂದ್ರ, ಸೋಮ ಮತ್ತು ಪಾರಮೇಷ್ಟಿಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯ ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಪ್ರಜಾಪತಿಯಿಂದ ಸೃಷ್ಟರಾದ ದೇವತೆಗಳು, ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಸಹಸ್ರಾಯುಷ್ಯವುಳ್ಳವರಾಗಿ ಉತ್ಪನ್ನರಾದರು. ನದಿಯ ಆಚೆ ದಡವನ್ನು ಪುರುಷನಾದವನು ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನೋಡಬಲ್ಲನೋ ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಇವರೆಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮ ಆಯುಷ್ಯದ ಅಂತಃಕೃಂತಲೂ ಆಚೆ ನೋಡಬಲ್ಲ ಸಾಮಾರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರು ಎಂದಿದೆ. ತೈತ್ತಿರೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ವಿವರಣವು ಇಂದ್ರನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ವಿಷಯವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಜಾಪತಿದೇವಾಸುರಾನಸೃಜತ | ಸ ಇಂದ್ರಮಪಿ ನಾ ಸೃಜತ | ತಂ ದೇವಾ ಅಬ್ರುವನ್ |
ಇಂದ್ರಂ ನೋ ಜನಯೇತಿ | ಸೋಽಬ್ರವೀತ್ | ಯಥಾಹಂ ಯುಷ್ಮಾಗ್ ಸ್ತಪಸಾಸೃಕ್ಸಿ | ಏವ-
ಮಿಂದ್ರಂ ಜನಯಥ್ವಮಿತಿ | ತೇ ತಪೋಽತಪ್ಯಂತ | ತ ಆತ್ಮನ್ನಿಂದ್ರಮಸತ್ಯನ್ | ತಮು-
ಬ್ರುವನ್ ಜಾಯಸ್ವೇತಿ | ಸೋಽಬ್ರವೀತ್ | ಕಿಂಭಾಗಧೇಯಮಭಿ ಜನಿಷ್ಯ ಇತಿ | ಯ-

ತೂನ್ಮವತ್ಸರಂ | ಪ್ರಜಾಃ ಪಶೂನ್ | ಇಮಾನ್ಲೋಕಾನಿತ್ಯಬ್ರುವನ್ | ತಂ ವೈ ಮಾಹು-
ತ್ಯಾಪ್ರಜನಯತೇತ್ಯಬ್ರವೀತ್ | ತಂ ಚತುರ್ಹೋತ್ರಾ ಸ್ವಾಜನಯನ್ |

(ತೈ. ಬ್ರಾ. ೨-೨-೩-೩, ೪).

ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಅಸುರರನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸೃಷ್ಟಿಸಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ಅವರು ಪ್ರಜಾಪತಿಯನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ “ನಮಗಾಗಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸು” ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು. ಆಗ ಅವನು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು “ಯಾವರೀತಿ ನಾನು ನನ್ನ ತಪಃಪ್ರಭಾವದಿಂದ ನೀವೆಲ್ಲರೂ ಉತ್ಪನ್ನರಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದೆನೋ, ಅದೇ ರೀತಿ ನೀವೂ ಸಹ ತಪಃಕ್ಷೇಶದ ಫಲವಾಗಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿರಿ” ಎಂದನು. ಆಗ ಆ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸಿದರು. ಆಗ ಇಂದ್ರನನ್ನು ತಮ್ಮಲ್ಲೇ ಕಂಡುಕೊಂಡರು. ನಂತರ ಹವಿರ್ಭಾಗವನ್ನು ಹೊಂದುವಂತೆ ತಿಳಿಸಿದರು. ಆಗ ಇಂದ್ರನು “ನಾನು ಯಾವ ಉದ್ದಿಶ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಗೆ ಅವಿರ್ಭೂತನಾಗಬೇಕೆಂದನು.” ಆಗ ಅವರು “ಮತು ಪೋಷಣೆಗೂ ಸಂವತ್ಸರ, ಸಕಲಭೂತಗಳು, ಸಕಲಲೋಕಗಳು ಇವುಗಳೆಲ್ಲವರ ಸಂರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿಯೂ ನೀನು ಉತ್ಪನ್ನನಾಗ ತಕ್ಕದ್ದು” ಎಂದರು. ಆದರೆ, ಇದೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಬೇರೊಂದುಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾದ ವಿವರಣೆಯಿರುತ್ತದೆ. ಅದರ ವಿವರಣೆಯು ಇ ರೀತಿಯಿದೆ—

ಪ್ರಜಾಪತಿರಿಂದ್ರಮಸೃಜತಾನುಜಾವರಂ ದೇವಾನಾಂ | ತಂ ಸ್ರಾಹಿಣೋತ್ | ಪರೇಹಿ | ಏ-
ತೇಷಾಂ ದೇವಾನಾಮಧಿಪತಿರೇಧೀತಿ | ತಂ ದೇವಾ ಅಬ್ರುವನ್ | ಕಸ್ತ್ವಮಸಿ | ವಯಂ
ವೈ ತ್ವಚ್ಛ್ರೇಯಾಗ್ಂಸಸ್ಯ ಇತಿ | ಸೋಽಬ್ರವೀತ್ | ಕಸ್ತ್ವಮಸಿ ವಯಂ ವೈ ತ್ವಚ್ಛ್ರೇ-
ಯಾಗ್ಂಸಸ್ಯ ಇತಿ ಮಾ ದೇವಾ ಅಪೋಚಿನ್ನಿತಿ | ಅಥ ವಾ ಇದಂ ತರ್ಹಿ ಪ್ರಜಾಪತೌ
ಹರ ಆಸೀತ್ | ಯದಸ್ಮಿನ್ನಾದಿತ್ಯೇ | ತದೇನಮಬ್ರವೀತ್ | ಏತನ್ಮೇ ಪ್ರಯಚ್ಛ | ಅಥಾ-
ಹಮೇತೇಷಾಂ ದೇವಾನಾಮಧಿಪತಿರ್ಭವಿಷ್ಯಾಮಿತಿ.....ತತೋ ನಾ ಇಂದ್ರೋದೇವಾ-
ನಾಮಧಿಪತಿರಭವತ್ ||

(ತೈ. ಬ್ರಾ. ೨-೨-೧೦-೧-೨).

ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ದೇವತೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನಂತರ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಕೊನೆಯವನನ್ನಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಉಳಿದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಭುವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಆಗ ದೇವತೆಗಳು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ “ನೀನು ಯಾರು? ನಾವೆಲ್ಲರೂ ನಿನಗಿಂತಲೂ ಉತ್ಕೃಷ್ಟರಾಗಿರುವಾಗ ನೀನು ಹೇಗೆ ನಮಗೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಭುವಾಗಿರಬಲ್ಲೆ” ಎಂದರು. ಆಗ ಇಂದ್ರನು ಈ ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಭುವಾಗಲು ಅರ್ಹತೆಯನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ತನಗೆ ಒದಗಿಸುವಂತೆ ಪ್ರಜಾಪತಿಯನ್ನು ಬೇಡಿದನು. ಅನಂತರ ಅವರ ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದನು ಎಂದಿದೆ. ತೈತ್ತಿರೀಯಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ,

ಇಂದ್ರೋ ವೈ ದೇವಾನಾಮಾನುಜಾವರ ಆಸೀತ್ ಪ್ರಜಾಪತಿಮುಪಾಧಾವತ್ಸ್ಮಾ ಏತಗ್ಂ
ಷೋಡಶಿನಂ ಪ್ರಾಯಚ್ಛತ್ತಮಗೃಹ್ಣೀತ ತತೋ ವೈ ಸೋಗ್ರಂ ದೇವತಾನಾಂ ಪರೈತ್

(ತೈ. ಸಂ. ೬-೬-೧೧-೨).

ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಅತಿಕನಿಷ್ಠನಾಗಿದ್ದನು. ಆಗ ಪ್ರಜಾಪತಿಯಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಅವನ ಸಹಾಯವನ್ನು ಪಡೆದು ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಷೋಡಶಿಯನ್ನರ್ಪಿಸಿದನು. ಆಗ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದನು. ತತ್ಫಲವಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಉತ್ತಮವಾದ ಅರ್ಹತೆಯನ್ನು ಪಡೆದು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರಭುವಾದ

ನೆಂದಿದೆ. ಅಲ್ಲದೇ ಇದೇ ತೈತ್ತಿರೀಯಸಂಹಿತೆಯ ಬೇರೊಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿ ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ತೇನೇಂದ್ರಂ ಪ್ರಜಾಪತಿರಯಾಜಯತ್ತತೋ ನಾ ಇಂದ್ರ ಇಂದ್ರೋಽಭವತ್ |

(ತೈ. ಸಂ. ೭-೨-೧೦-೨).

ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಇಂದ್ರನಿಂದ ಋತ್ವನುಸಾರವಾದ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಗಳ ಅರ್ಪಣೆಯಮೂಲಕ ಯಾಗಮಾಡಿಸಿದನು. ಇದರ ಫಲವಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಇಂದ್ರತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದನೆಂದಿದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಸಂಚಿಡಶರಾತ್ರ ನಾಮಕವಾದ ಸತ್ತದ ಪ್ರಭಾವವಾಗಿ ಅಸುರರನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರಭುವಾಗುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಪಡೆದನೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ.

(ತೆ. ಸಂ. ೭-೩-೬-೧).

ಇಂದ್ರನೂ ಅಗ್ನಿಯೂ ಯಮಳರೆಂದೂ, ಇವರು ಸಮಾನಪಿತೃಕರೆಂದೂ ಆದರೆ ಭಿನ್ನ ಮಾತೃಕರೆಂದೂ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯ ಒಂದು ಪ್ರಕರಣವು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

(೬-೫೯-೨).

೧೦-೫೫-೧ ರಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಭ್ರಾತೃವಿನ ಪುತ್ರರು ನಿರ್ದಿಷ್ಟರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೇ ಈ ಭ್ರಾತೃ ಪುತ್ರರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದೆ. ೬-೫೫-೫ ರಲ್ಲಿ ಪೂಷನು ಇಂದ್ರಭ್ರಾತೃವೆಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಇಂದ್ರನು ಶೈಶವಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವಾಗಲೇ ಯೋಧನ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದುದಾಗಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಅದರ ವರ್ಣನವು ಈ ರೀತಿಯಿದೆ.

“ವೃತ್ಯಹಂತಕನಾದ ಇಂದ್ರನು ಉತ್ಪನ್ನನಾದೊಡನೆಯೇ ತನ್ನ ಆಯುಧವನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಅತ್ಯಂತ ಪರಾಕ್ರಮಿಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಯೋಧರು ಯಾರಿರುವರು” ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದನು.

(೮-೪೫-೪ ; ೮-೬೬-೧).

“ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಶತ್ರುರಹಿತನಾದ ವೃದ್ಧನಾಗಿದ್ದೀಯೆ” ಎಂದು ಭಕ್ತನೊಬ್ಬನು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿ ತನ್ನ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾನೆ.

(೧-೧೦೨-೮ ; ೧-೧೭೬-೧ ; ೧೦-೧೩೩-೨).

“ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಅತ್ಯಂತ ಹರ್ಷಿತನಾಗಿ ನೀನು ನಿನ್ನ ಪತ್ನಿಯನ್ನು ಸೇರಿಕೊ. ಮತ್ತು ಅವಳ ಸಂಗದಿಂದ ನಿನ್ನ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು” ಎಂಬುದಾಗಿ ಇಂದ್ರನ ಪತ್ನಿಯ ನಿರ್ದೇಶವು ಇರುವ ಸಂದರ್ಭವು ಇಂದ್ರನ ಶೃಂಗಾರ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನನುಭವಿಸುವ ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆ. (ಸಮು ಪತ್ನಾಮದಃ).

(೧-೮೨-೫, ೬).

ಈ ವಿಧವಾದ ಗೃಹಸುಖವಿರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಸಂದಿಗ್ಧನಾದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯೂ ಒದಗುತ್ತದೆ. ಯಜಮಾನರು ಯಜ್ಞ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸತಕ್ಕ ಸೋಮರಸರೂಪವಾದ ಹವಿಸ್ಸು ಒಂದುಕಡೆ ಅತ್ಯಂತ ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಯಾವುದನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸಬೇಕು, ಯಾವುದನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಬೇಕು ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅನೇಕ ವೇಳೆ ಸಂಶಯವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಋಷಿಯು ಇಂದ್ರನ ಸಂದಿಗ್ಧಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅದೇ ಹೇಗೆಂದರೆ;

“ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಗೃಹಿಣಿಯೇ ಗೃಹವು, ಅವಳೇ ಪುರುಷನ ವಸತಿಗೃಹವು. ಆದುದರಿಂದ ನಿನ್ನ ಅಶ್ವಗಳು ನಿನ್ನನ್ನು ನಿನ್ನ ಗೃಹಿಣಿಯಿರುವ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಕರೆದೊಯ್ಯಲಿ. ಆದರೆ, ನಾವು ಸೋಮರೂಪವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸಿ ದೊಡನೆಯೇ, ನಿನಗೆ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಕೊಡಲು ಅಗ್ನಿಯು ನಿನ್ನಲ್ಲಿಗೆ ಬರಲಿ.

(೩-೫೩-೪)

“ ಭ್ರಾತೃವಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಹೊರಡು. ದಯಮಾಡಿ ಇಲ್ಲಿ ಬಾ. ನಿನಗೆ ಎರಡು ಸ್ಥಾನಗಳೂ ಆಕರ್ಷಕ ವಾಗಿವೆ. ನಿನ್ನ ರಥವು ನಿಂತಾಗ ನಿನ್ನ ಅಶ್ವಗಳು ಬಿಚ್ಚಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.”

(೩-೫೩-೫)

“ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಸೋಮಪಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದೀಯೆ. ಇನ್ನು ನೀನು ನಿನ್ನ ಗೃಹಕ್ಕೆ ಹೊರಡು. ನಿನ್ನ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಆಕರ್ಷಕವಾದ ಪತ್ನಿಯಿದ್ದಾಳೆ. ಮತ್ತು ನಿನಗೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಗೃಹಸುಖವಿದೆ. ನಿನ್ನ ರಥವು ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲುವುದೋ ಅಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ನೀನು ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿಬಿಡತಕ್ಕದ್ದು ”

(೩-೫೩-೬)

ಇಂದ್ರಾಣಿಯೆಂಬ ನಾಮವು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಇಂದ್ರಪತ್ನಿಯೆಂದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಆ ನಾಮನಿರ್ದೇಶದಿಂದ ಇಂದ್ರಪತ್ನಿಯೆಂದೇ ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು.

(೧-೨೨-೧೨ ; ೨-೩೩-೮ ; ೫-೪೬-೮ ; ೧೦-೮೬-೧೧, ೧೨)

ಈ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಪತ್ನಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಯಾಯೊಂದಿಗೂ, ವರುಣಪತ್ನಿಯಾದ ವರುಣಾಣಿಯೊಂದಿಗೂ ಈ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಂಸಿತಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ, ಮತ್ತು ಅವಳಿಗೂ ಅವರೊಡನೆ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಆಹ್ವಾನವಿದೆ. ಆದರೆ, ೧೦-೮೬-೧೧ ಮತ್ತು ೧೨ನೇ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅವಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಶೇಷವಿವರಣೆಯಿರುತ್ತದೆ.

“ ಈ ಸ್ತ್ರೀದೇವತೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರಾಣಿಯೇ ಅತ್ಯಂತ ಭಾಗ್ಯಶಾಲಿನಿಯೆಂದು ನಾನು ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ. ಏಕೆಂದರೆ, ಅವಳ ಪತಿಗೆ ಜರೆಯೂ ಇಲ್ಲ. ತತ್ಪರಿಣಾಮವಾದ ಮರಣವೂ ಇಲ್ಲ ” ಎಂದಿದೆ.

“ ಇಂದ್ರಾಣಿಯು ಇಂದ್ರಪತ್ನಿಯೆಂದೂ, ಅವಳಿಗೆ ಎಲ್ಲಾ ರೂಪವನ್ನೂ ಹೊಂದುವ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಶಿರೋಭೂಷಣವುಂಟೆಂದೂ ” ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ವಾಕ್ಯವು ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೪-೨-೧-೮)

ತೈತ್ತಿರೀಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾಣಿಯ ಸೌಭಾಗ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ವಿವರಣೆಯು ಈ ರೀತಿಯಿರುತ್ತದೆ-

ಇಂದ್ರಾಣೇ ದೇವೀ ಸುಭಗಾ ಸುಪತ್ನೀ | ಉದಗಂಶೇನ ಪತಿವಿದ್ಯೇ ಜಿಗಾಯ |

ತ್ರಿಗಂಶದಸ್ಯಾ ಜಘನಂ ಯೋಜನಾನಿ | ಉಪಸ್ಥ ಇಂದ್ರಗ್ನ್ ಸ್ಥವಿರಂ ಬಿಭರ್ತಿ ||

(ತೈ. ಬ್ರಾ. ೨-೪-೨-೭)

ಸೌಭಾಗ್ಯಯುಕ್ತಳಾದ ಇಂದ್ರಾಣಿಯು ಪತಿಗೆ ಸುಖದಾಯಕಳಾಗುತ್ತಾಳೆ ಎಂದು ಮೇಲೆ ತಿಳಿಸಿದ ವಿಷಯ ವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಕಾರಕದ ವಾಕ್ಯವು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿದೆ.

ಇಂದ್ರೋ ವೈ ವಿಲಿಷ್ಟೇಂಗಾಂ ದಾನವೀಮಕಾಮಯತ | ಸೋಮರೇಷ್ವಚರತ್ ಸ್ತ್ರೀವ ಸ್ತ್ರೀಷು
ಭವನ್ ಪುಮಾನ್ ಪುಂಸು | ಸ ನಿರ್ಯುತಿಗೃಹೀತ ಇವಾಮನ್ಯತ | ಸ ಏತಮ್ಬಂದಾ-
ನೈರ್ಯುತಮಪಶ್ಯತ್ ||

(ಕಾ. ಸಂ. ೧೩-೫)

ವಿಲಿಷ್ಟೇಂಗಾ ಎಂಬ ದಾನವೀಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಮೋಹಿಸಿದನು. ಆಗ ಅಸುರರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ತಾನೂ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಸ್ತ್ರೀಯರ ನಡುವೆ ಸ್ತ್ರೀಯಂತೆಯೂ, ಪುರುಷರ ನಡುವೆ ಪುರುಷನಂತೆಯೂ ವ್ಯವಹರಿಸಿದನು. ಆಗ ನಿರ್ಮುತಿಗೃಹೀತನಾದಂತೆ ತನ್ನನ್ನು ಎಂದರೆ ತನ್ನ ಬಂಧನವನ್ನರಿತು ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದನು. ಇದಲ್ಲದೇ, ಅರ್ಧವರ್ಷದಲ್ಲೇ,

ಯೇನಾನಿ ಚಕ್ರೇ ಆಸುರೀ ಇಂದ್ರಂ ದೇವೇಭ್ಯಸ್ಪರಿ | ತೇನಾನಿ ಕುರ್ವೇ ತ್ವಾಮಹಂ ಯಥಾ
ತೇಸಾಢಿ ಸುಪ್ರಿಯಾ ||

(ಅ. ವೇ. ೭-೩೮-೨)

ಎಲೈ ಇಂದ್ರದೇ, ನೀನು ನನ್ನನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸಬೇಕು. ಅದರಂತೆ ಮಾಡಲು ನಾನು ನಿನ್ನನ್ನು ಈ ಓಷಧಿಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ನನ್ನ ವಶಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಅದರ ಸಹಾಯದಿಂದ ದೇವತೆಗಳ ನಡುವೆಯಿದ್ದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಆ ಸ್ತ್ರೀಯು ತನ್ನ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೆಳೆದುಕೊಂಡಳು ಎಂದಿದೆ. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಇಂದ್ರಪತ್ನಿಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಬೇರೆಬೇರೆ ತ್ರುತಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತವೆ.

ಇಂದ್ರನ ಭೌತಿಕವೂ ಮಾನಸಿಕವೂ ಆದ ಗುಣಗಳನ್ನು ತೋರಿಸತಕ್ಕ

ವಿಶೇಷಣಗಳು.

ಇಂದ್ರನ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ವಿಶೇಷಣಗಳು ಬಹಳ ಹೇರಳವಾಗಿವೆ. ಪ್ರಥಮತಃ ಅವನ ಯೌವನ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿಗಳ ವರ್ಣನೆ. ಈ ಇಂದ್ರನು ಅತ್ಯಂತ ಯುವಕನೂ, ಅಂತೆಯೇ ಪ್ರಾಚೀನನೂ, ಅತಿ ಶಕ್ತಿಯುತನೂ ಕಾರ್ಯಪಟುವೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ.

(೧-೧೩೦-೭; ೨-೨೨-೪; ೬-೨೯-೩; ೮-೨೪-೯, ೧೨; ೮-೫೭-೭; ೮-೮೧-೩).

ಅವನು ಕ್ಷಾತ್ರವೀರ್ಯವುಳ್ಳವನು, ಪ್ರಕಾಶಮಾನನು, ಅಜರನು, ಸರ್ವವನ್ನೂ ಜಯಿಸತಕ್ಕವನು, ಅನಂತವಾದ ವಿವೇಕಯುತನು, ಅಪ್ರತಿಹತವಾದ ವೀರ್ಯವೂ ಓಜಸ್ಸೂ ಉಳ್ಳವನು ಮತ್ತು ವಜ್ರಾಯುಧದಾರಿಯು ಎಂಬ ಇಂದ್ರನ ಕ್ಷಾತ್ರಗುಣಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳೂ ಬಹು ಅಧಿಕವಾಗಿವೆ.

(೧-೪-೨; ೧-೧೬-೯; ೧-೩೦-೬; ೧೫; ೧-೬೧-೧; ೧-೮೧-೨, ೭; ೧-೮೪-೨, ೧-೧೦೦-೧೨;
೧-೧೦೨-೬; ೧-೧೬೫-೬; ೨-೨೧-೧ರಿಂದ೩; ೩-೩೦-೩; ೩-೩೨-೭; ೩-೪೫-೨! ೩-೪೬-೧;
೬-೧೪-೪; ೭-೨೦-೪; ೭-೨೨-೫; ೮-೮೧-೨; ೮-೮೪-೭; ೧೯-೧೦೩-೩, ೧).

ಇಂದ್ರನ ದೇಹದಲ್ಲಿ ವೀರ್ಯವೂ, ಭುಜಗಳಲ್ಲಿ ಬಲವೂ, ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ ವಜ್ರಾಯುಧವೂ, ಶಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಿವೇಕವೂ ಇರುತ್ತದೆ

(೨-೧೬-೨).

ಇಂದ್ರನು ಅನೇಕವಿಧವಾದ ರೂಪಗಳನ್ನು ಧರಿಸಬಲ್ಲನು. ಆ ರೂಪಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರವಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯನ ಹೊಂಬಣ್ಣದ ರೂಪವುಳ್ಳವಾಗಿದೆ.

(೧೦-೧೦೨-೩).

ಋಕ್ಸಂಹಿತಾದ್ರಷ್ಟೃಗಳಾದ ಋಷಿಗಳು ಇಂದ್ರನ ಈ ಸೌಂದರ್ಯವಿಶೇಷವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲು ಅನೇಕವಿಧವಾದ ಸಾಧ್ಯತೆಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸುಶಿಪ್ರ, ಶಿಪ್ರನ್ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದುವು. ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಕೆನ್ನೆ ಅಥವಾ ಮೂಗುಳ್ಳವನು ಎಂದರ್ಥ. ಇದು ಇಂದ್ರನ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಗುಣ.

(೧-೯-೩, ೧-೨೯-೨; ೧-೮೧-೪; ೧-೧೦೧-೧೦; ೩-೩೨-೩ : ೩-೩೬-೧೦, ೮-೩೨-೪; ೨೪. ೮-೩೩-೭; ೮-೫೫-೪, ೧೦-೧೦೫-೫. ೩-೩೦-೩; ೮-೧೭-೪; ೮-೮೧-೪).

೮-೩೫-೧೦ ರಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಸೋಮಪಾನದ ಫಲವಾಗಿ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ಸೋಮಪಾನದ ಸ್ವಾದುತೆಯನ್ನು ತನ್ನ ತುಟಿಗಳ ಚಪ್ಪರಿಸುವಿಕೆಯಿಂದ ಆಸ್ವಾದಿಸುವುದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಹರಿಶಿಪ್ರ, ಹರಿಕೇಶ, ಹರಿಶ್ವಶ್ರು, ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಣಗಳೂ ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿವೆ. ಎಂದರೆ, ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಕೆನ್ನೆಯುಳ್ಳವನು, ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಕೂದಲುಳ್ಳವನು, ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಮುಖರೋಮಗಳುಳ್ಳವನು ಎಂದರ್ಥ.

(೧೦-೯೬-೪, ೯, ೧೨; ೧೦-೯೬-೫, ೮; ೧೦-೨೩-೪).

ಅವನು ಅಧಿಕವಾಗಿ ಹರ್ಷಿತನಾದಾಗ ಅವನ ಮುಖಶ್ವಶ್ರುಗಳು ರೋಮಾಂಚಿತವಾಗಿ ಚಲಿಸುತ್ತವೆ.

(೨-೧೧-೧೭; ೧೦-೨೩-೧;).

(೬-೪೬-೩ ರಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಸಹಸ್ರಮುಖನೆಂದೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದ್ದಾನೆ).

ಈ ಇಂದ್ರನ ಸ್ವರೂಪವೆಲ್ಲವೂ ಹಿರಣ್ಮಯವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಹರಿವರ್ಷಸ್ ನೆಂದೂ ಹಿರಣ್ಮಯ ರೂಪ ನೆಂದೂ ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಇವನ ಸ್ವರೂಪವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

(೧೦-೯೬-೧; ೮-೫೫-೩; ೧-೭-೨).

ಆದರೆ ಇನ್ನು ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಆಯಸರೂಪವುಳ್ಳವನೆಂದೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಎಂದರೆ, ಉಕ್ಕಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ದೇಹವುಳ್ಳವನೆಂದರ್ಥ.

(೧-೫೬-೩; ೧೦-೯೬-೪, ೮).

ಅವನ ಬಾಹುಗಳು ಬಹುದೂರ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿ ಹರಡಿವೆ. (ಪೃಥೂ ಕರಸ್ನಾ ಬಹುಲಾ ಗಭಸ್ತೀ)-

(೬-೧೯-೩; ೮-೨೨-೧೦; ೮-೭೦-೧).

ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಒಂದು ಮಂತ್ರವು ಸಾಮಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ದೀರ್ಘಬಾಹುತ್ವವನ್ನೂ, ಆಕರ್ಷಕ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿ ಈ ರೀತಿ ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆ.

ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಬಾಹೂ ಸ್ಥವಿರೌ ಯುನಾನಾವನಾದೃಷ್ಯೌ ಸುಪ್ರಥಿತಾವಸಹ್ಯೌ |

ತೌ ಯುಂಜೀತ ಪ್ರಥಮೌ ಯೋಗೇ ಆಗತೇ ಯಾಭ್ಯಾಂ ಜಿತಮಸುರಾಣಾಂ ಸಹೋ

ಮಹತ್ ||

(ಸಾ. ವೇ. ೨-೧೨೧೯).

ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವ ಸಂದರ್ಭವೊದಗಿದಾಗ, ಹಿಂದೆ ಅಸುರರ ಮಹತ್ತಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಿ ಜಯವನ್ನು ಪಡೆದುದೂ, ಶಕ್ತಿಯುತವಾದುದೂ, ಯೌವನೋಪೇತವಾದುದೂ, ಅಪ್ರತಿಹತವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದೂ ರಮ್ಯವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳದ್ದೂ, ಅಜೇಯವಾದುದೂ ಆದ ಬಾಹುವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಿ, ಎಂದಿರುತ್ತದೆ.

ಆದರೆ, ಇಂದ್ರನ ರೂಪಗಳು ಅನಂತವಾದುವು. ಅವನು ತನ್ನ ಸಂಕಲ್ಪಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ತನ್ನಿಷ್ಟಬಂದ ರೂಪಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹೊಂದಬಲ್ಲನು ಎಂದು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿದೆ—

(೩-೩೮-೪ ; ೩-೪೮-೪ ; ೩-೫೩-೮).

ರೂಪಂರೂಪಂ ಪ್ರತಿರೂಪೋ ಬಭೂವ ತದಸ್ಯ ರೂಪಂ ಪ್ರತಿಚಕ್ಷಣಾಯ |

ಇಂದ್ರೋ ಮಾಯಾಭಿಃ ಪುರರೂಪ ಈಯತೇ ಯುಕ್ತಾ ಹ್ಯಸ್ಯ ಹರಯಃ ಶತಾ ದಶ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೪೭-೧೮).

ಇಂದ್ರನ ರಥ ಮತ್ತು ಅಶ್ವಗಳು.

ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು, ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿರಣ್ಮಯವಾದ ಕಶಿ (ಚಾವುಟಿ) ಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ತನ್ನ ಸಂಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಡುತ್ತಾನೆ. ಆ ರಥಕ್ಕೆ ಸಹಸ್ರ ಆಧಾರಸ್ತಂಭಗಳಿರುತ್ತವೆ.

(೬-೨೯-೨ ; ೮-೧-೨೪ ; ೮-೫೮-೧೬).

ಇಂದ್ರನ ಈ ರಥವು ಮನೋವೇಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವಾದ ವೇಗವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ.

(೧೦-೧೧೨-೨).

ಈ ರಥವು ಹೊಂಬಣ್ಣವುಳ್ಳವೂ, ಅಪ್ರತಿಹತವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವೂ, ಅದ್ಭುತವಾಗಿ ಕೆನೆಯುವವೂ ಆದ ಅಶ್ವದ್ವಯದಿಂದ ಎಳೆಯಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಅವಕ್ಕೆ ಸುವರ್ಣರೂಪದ ಕೇಸರಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಅವು ನವಿಲುಗರಿಗಳಂತೆ ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿವೆ. ಈ ಅಶ್ವಗಳು ಅತಿ ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕವಾಗಿವೆ, ಮತ್ತು ಬಹುದೂರ ಸಂಚರಿಸಬಲ್ಲವು. ತನ್ನ ರೆಕ್ಕೆಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ಗಿಡಗವು ಯಾವರೀತಿ ಸಂಚರಿಸಬಲ್ಲದೋ ಅದೇರೀತಿ ಈ ಇಂದ್ರನೂ ಸಹ ತನ್ನ ಅಶ್ವಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಹಾರಾಡಬಲ್ಲನು.

(೧-೩೦-೧೬ ; ೧-೮೧-೩ ; ೧-೧೦-೩ ; ೧-೮೨-೬ ; ೮-೧೭-೨ ; ೮-೩೨-೨೯ ; ೮-೮೨-೨೪ ;

೩-೪೫-೧ ; ೮-೧-೨೫ ; ೨-೧೬-೩ ; ೮-೩೪-೯).

ತನ್ನ ರಥವನ್ನು ಒಯ್ಯುವ ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ವಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಸೋಮಪಾನಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕೆಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನಾಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಅಶ್ವಸಂಖ್ಯೆಗಳು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿವೆ. ಎರಡು, ನಾಲ್ಕು, ಆರು, ಎಂಟು, ಹತ್ತು, ಇಪ್ಪತ್ತು, ಮೂವತ್ತು, ನಲವತ್ತು, ಐವತ್ತು, ಅರವತ್ತು, ಎಪ್ಪತ್ತು, ಎಂಭತ್ತು, ತೊಂಬತ್ತು ಮತ್ತು ಶತಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ ಅಶ್ವಗಳೊಡನೆ ಬರಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

(೨-೧೮-೪ರಿಂದ ೭ ; ೮-೧-೯).

ಇನ್ನೂ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಸಹಸ್ರವನ್ನೂ ಮೀರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ, “ ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ವಾಯುಗಳಿಬ್ಬರೂ ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ಒಯ್ಯಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ ”

(೪-೪೬-೩, ೬-೪೭-೧೮ ; ೮-೧-೨೪).

ಈ ಇಂದ್ರನ ಅಶ್ವಗಳು ಅಲೌಕಿಕವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಸ್ವರೂಪಜ್ಞಾನವು ಮಾನವ ಚಕ್ಷುಸ್ಸಿನಿಂದ ಅರಿಯುವುದು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ “ ಇಂದ್ರನ ಎರಡು ಅಶ್ವಗಳನ್ನೂ ನೋಡಲು ಯಾರಿಗೆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿದೆ, ಯಾರು ನೋಡಿರುವಿರಿ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯೂ ಸಹಜವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಹರೀ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ನಿ ಚಿಕಾಯ ಕಃ ಸ್ವಿತಃ.

(೧೦-೧೧೪-೯).

ಇಂದ್ರನ ರಥವೂ ಅಶ್ವಗಳೂ ಕುಶಲಕರ್ಮಿಗಳಾದ ಋಭುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದವು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.
(೧-೧೧೧-೧ ; ೫-೩೧-೪).

ಕೆಳಗೆ ಕಂಡಂತೆ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವ ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯಗಳು ಇಂದ್ರನ ರಥದ ಮತ್ತು ಅಶ್ವಗಳ ವಿಶೇಷ ಗುಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ, ಇಂದ್ರನ ರಥವನ್ನು ವಹಿಸುವ ಅಶ್ವಗಳು ಸೂರಚಕ್ಷುಸ್ಸುಗಳೆಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿವೆ. (ಸೂರಚಕ್ಷುಸ್ಸು).

(೧-೬-೨ ; ೧-೧೬-೧, ೨, ೧-೫೫-೭ ; ೧-೮೪-೬ ; ೧-೧೦೧-೧೦ ; ೨-೧೧-೬ ; ೮-೧೩-೧೧, ೨೭ ; ೧೦-೪೪-೨)

ಸೂರ್ಯನ ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನು ವಹಿಸಲ್ಪಡುವನೆಂದು ಕೆಲವು ವೇಳೆಯೂ, ವಾಯುದೇವನ ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ವಹಿಸಲ್ಪಡುವನೆಂದು ಇನ್ನು ಕೆಲವು ವೇಳೆಯೂ ಇಂದ್ರನು ಸ್ತುತನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

(೧೦-೪೯-೭ ; ೧೦-೨೨-೪ರಿಂದ೬)

ಇಂದ್ರನು ವಾಯುದೇವನ ರಥದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಸಾರಥಿಯಾಗಿಯೂ ಇನ್ನು ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಅವನ ಸಖನಾಗಿಯೂ ಒಂದೇ ರಥದಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರೂ ಕುಳಿತು ಸಂಚರಿಸುವ ವರ್ಣನೆಯು ಇಂದ್ರನಿಗೂ ವಾಯುವಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ, ಇಂದ್ರನ ರಥದ ವೇಗವನ್ನೂ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವುದಾಗಿದೆ.

(೪-೪೬-೨ ; ೪-೪೮-೨ ; ೭-೯೧-೬)

ಇಂದ್ರನ ಅಶ್ವಗಳು ಸ್ತುತಿಪ್ರಭಾವದಿಂದ ತಾವೇ ರಥಕ್ಕೆ ಬಂದು ಯೋಜಿತವಾಗುತ್ತವೆ. ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ತೇ ಬ್ರಹ್ಮಯುಜಾ ಯುನಜ್ಮಿ ಹರಿಃ)

(೩-೩೫-೪ ; ೧-೮೨-೬ ; ೨-೧೮-೩ ; ೮-೧-೨೪ ; ೮-೧೭-೨ ; ೮-೨-೨೭ ; ೮-೪೫-೩೯ ; ೮-೮೬-೯)

ಇಂದ್ರನು ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ಯಜಮಾನರ ಸ್ತುತಿಯೊಪ್ಪುವಾದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಪರಿಣಾಮದೊಡನೆಯೇ ಅವರ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬರಲು ಒಡನೆಯೇ ರಥಕ್ಕೆ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವನು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ರಥಕ್ಕೆ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಯೋಜಿಸಲು ಸ್ತುತಿಗಳೇ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಸ್ತುತಿಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಅಶ್ವಯೋಜನೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಭಾವವು. ಈ ರೀತಿ ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳೆಲ್ಲಾ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಭಾವಯುತವಾದ ರಥವನ್ನೂ ಅಶ್ವಗಳನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸತಕ್ಕ ಅನೇಕ ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಮೇಲೆ ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ವಿವರಿಸಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧ ಮತ್ತು ಇತರ ಸಾಧನಗಳು.

ಇಂದ್ರನ ಮಹತ್ತಾದ ವಜ್ರಾಯುಧವು ದೇವಶಿಲ್ಪಿಯಾದ ತ್ವಷ್ಟ್ರವಿನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದುದೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ತ್ವಷ್ಟ್ರವು ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿಯೇ ಇದನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. (ತ್ವಷ್ಟ್ರಾಸ್ತ್ರೈ ವಜ್ರಂ ಸ್ವರೈಂ ತತಕ್ಷ).

(೧-೩೨-೨ ; ೧-೬೧-೬ ; ೧-೮೫-೯ ; ೫-೩೧-೪ ; ೬-೧೭-೧೦ ; ೧೦-೪೮-೩)

ಆದರೆ, ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇದು ಕಾವ್ಯಉಶನಸ್ಸಿನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿ ಅಸುರವಧಾರ್ಥವಾಗಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ದತ್ತವಾಯಿತು ಎಂದು ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. (ಯಂ ತೇ ಕಾವ್ಯ ಉಶನಾ . . . ತತಕ್ಷ ವಜ್ರಂ).

(೧-೧೨೧-೧ ; ೫-೩೪-೨)

ವಜ್ರಾಯುಧದ ಸೃಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನು ಅದನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸಿದುದು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ವಾಕ್ಯವು ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ದೇವಾ ವೈ ಪ್ರಥಮೇನಾಹ್ನೇಂದ್ರಾಯ ವಜ್ರಂ ಸಮಭರಂಸ್ತಂ ದ್ವಿತೀಯೇನಾಹ್ನಾಸಿಂ-
ಚಂಸ್ತಂ ತೃತೀಯೇನಾಹ್ನಾ ಪ್ರಾಯಚ್ಛಂಸ್ತಂ ಚತುರ್ಥೇಹನ್ವಾಹರತ್ ||

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೪-೧)

ದೇವತೆಗಳು ಮೊದಲನೆಯದಿನದ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳಿಗಾಗಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಜ್ರವನ್ನು ಒದಗಿಸಿದರು, ಎರಡನೆಯ ದಿನ ಅದಕ್ಕೆ ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿದರು, ಮೂರನೇ ದಿನ ಅದನ್ನು ಅವನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದರು. ನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿನ ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಗಳಿಂದ ದತ್ತವಾದ ಆ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದನು, ಎಂದಿದೆ. ಅಲ್ಲದೇ,

“ ವಜ್ರಾಯುಧವು ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥವಾದ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ, ಉದಕದಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ ”.

(ಛ-೧೦೦-೯)

ಎಂಬ ಈ ವಿನರಣೆಯಲ್ಲಿ ವಜ್ರಾಯುಧದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿಕ್ರಮವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ವಜ್ರವು ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸುನರ್ಣರೂಪದ್ದೆಂದೂ (೧-೫೭-೨, ೧-೮೫-೯; ೮-೫೭-೩; ೧೦-೨೩-೩) ಮತ್ತು ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪಚ್ಚೆಯೊಡಗೂಡಿದ ಹೊಂಬಣ್ಣವುಳ್ಳದ್ದೆಂದೂ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (೧೦-೯೬-೩) ಆಯಸ್ಸೆಂದೂ ಎಂದರೆ ಉಕ್ಕಿನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟದ್ದೂ ಎಂದೂ ಇನ್ನು ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. (ಆಯಸ್ಸಃ)

(೧-೫೭-೮; ೧-೮೦-೧೨; ೧-೮೧-೪; ೧-೧೨೧-೯; ೮-೮೫-೩; ೧೦-೪೮-೩; ೧೦-೯೬-೩; ೧೦-೧೧೩-೫).

ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದು ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯಗಳ ಮತವಾಗಿದೆ. (೪-೨೨-೨) (ಚತುರಶ್ರಿಃ) ಆದರೆ, ಶತಾಶ್ರಿ ಎಂದು ತಿಳಿಸುವ ವಾಕ್ಯಗಳೂ ಇವೆ. (೬-೧೭-೧೦) ನೂರು ಮೂಲೆಗಳುಳ್ಳವೆಂದರ್ಥ. ನೂರು ಪರ್ವಗಳುಳ್ಳದ್ದೆಂದೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. (ಶತಪರ್ವನ್)

(೧-೮೦-೬; ೮-೬೬-೬; ೮-೬೫-೨; ೨-೭೮-೩)

ಸಾವಿರ ಪರ್ವಗಳುಳ್ಳದೆಂದು ಹೇಳಿರುವ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳೂ ಕೆಲವಿವೆ,

(೧-೮೦-೧೨; ೧-೮೫-೯; ೫-೩೪-೨; ೬-೧೭-೧೦)

ಭೀಮಾ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಹೇತಯಶ್ಚತಃಪೃಷ್ಟೀರಯಸ್ತಯೀಃ |

(ಅ. ವೇ. ೪-೩೭-೮)

ಶತಪೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳವೂ ಉಕ್ಕಿನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವೂ ಆದ ಇಂದ್ರನ ಆಯುಧಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಭಯಂಕರವಾದವು ಎಂದು ಅರ್ಥವೇದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಂಸಿತವಾಗಿದೆ. ಅಯಸ್ತಯೀಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಹಿರಣ್ಯಯೀಃ ಎಂಬ ಪಾಠಾಂತರದಿಂದ ಇದೇ ವರ್ಣನೆಯು ಬೇರೆಡೆಯಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ.

(ಅ. ವೇ. ೮-೫-೧೫)

ವೃಷಭವು ತನ್ನ ಕೊಂಬನ್ನು ಉಜ್ಜಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಆಯುಧವನ್ನು ಉಜ್ಜಿ (ಶತ್ರುವಧಕ್ಕಾಗಿ) ಹರಿತಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. (ಶಿಶೀತೇ ವಜ್ರಂ).

(೧-೫೫-೧)

ಅಂತರಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತನಾದ ಆದಿತ್ಯನು ಯಾವರೀತಿ ತನ್ನ ದಿವ್ಯಪ್ರಭೆಯಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವನೋ ಅದೇರೀತಿ ಇಂದ್ರನ ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತನಾದ ವಜ್ರಾಯುಧವು ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ.

(ದಿವೇ ನ ಸೂರ್ಯಃ).

(೮-೫೯-೨)

ಬಾಣ ಮತ್ತು ಬಿಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ದೇವತೆಯೆಂದು ಇಂದ್ರನು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಸಂದರ್ಭಗಳೂ ಕೆಲವು ಇರುತ್ತವೆ.

(೮-೫೫-೪ ; ೮-೬೬-೬, ೧೧ ; ೧೦-೧೦೩-೨ ; ೧೦-೧೦೩-೩)

ಇಂದ್ರನ ಬಾಣಗಳಿಗೆ ಮೂರು ಪರ್ವಗಳೂ ಮತ್ತು ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಅಲಗುಗಳೂ ಇವೆ. ಅವು ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ ಪಕ್ಷಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿವೆ. ಮತ್ತು ಅವು ಸುವರ್ಣಮಯವಾಗಿವೆ.

(೮-೬೬-೭ ; ೮-೬೬-೧೧)

ಇಂದ್ರನು ಅಂಕುಶಧಾರಿಯೆಂದೂ ವರ್ಣಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. (ದೀರ್ಘಶ್ವೇ ಅಸ್ತ್ವಂಕುಶಃ).

“ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಸಂಪತ್ತನ್ನೊದಗಿಸಲು ಸಹಾಯ ಮಾಡುವ ನಿನ್ನ ಅಂಕುಶವು ದೀರ್ಘವಾದುದಾಗಿರಲಿ.”

(೮-೧೭-೧೦)

ಅರ್ಧವೇದದಲ್ಲಿ ಸಹ ಇದೇ ವಿಷಯವು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಯಶ್ವೇ ಅಂಕುಶೋ ವಸುದಾನೋ ಬೃಹನ್ನಿಂದ್ರ ಹಿರಣ್ಯಯಃ |

ತೇನಾಜನೀಯತೇ ಜಾಯಾಂ ಮಹ್ಯಂ ಧೇಹಿ ಶಚೀಸತೇ

(ಅ. ವೇ. ೬-೮೨-೩)

“ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಜಾಯೆಯನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂದು ನಾನು ಬಹಳ ಆತುರನಾಗಿದ್ದೇನೆ. ಸಂಪತ್ತನ್ನೊದಗಿಸ ತಕ್ಕದ್ದೂ, ಸುವರ್ಣಮಯವಾದುದೂ ಆದ ನಿನ್ನ ಅಂಕುಶದ ಸಹಾಯದಿಂದ ನನಗೆ ಒಂದು ಪತ್ನಿಯನ್ನೊದಗಿಸ ಕೊಡು” ಎಂದು ಯಜಮಾನನು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವ ಸನ್ನಿವೇಶವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೇ,

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಅಜವು ತನ್ನ ಮುಂದಿನ ಕಾಲನ್ನು ಚಾಚಿ ಲತೆಯ ಕೊಂಬೆಯನ್ನು ಹಿಡಿಯುವಂತೆ, ನೀನೂ ನಿನ್ನ ಅಂಕುಶವನ್ನು ಚಾಚಿ ನೀನು ಇಷ್ಟಪಟ್ಟ ವಸ್ತುವನ್ನು ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತೀಯೆ. ನೀನು ಅಂತಹ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದೀಯೆ.

(೧೦-೧೩೪-೬)

“ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಯಾವುದರ ಸಹಾಯದಿಂದ ನೀನು ಶಕ್ತಿಯುತರಾದ ಆಸುರರನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವೆಯೋ, ಅಂತಹ ದೀರ್ಘವಾದ ಈ ಅಂಕುಶವನ್ನು ನಾನು ನಿನ್ನಲ್ಲಿಗೆ ತಂದೊಪ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ” ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವ ಮಂತ್ರವೂ ಅದೇ ಭಾವನೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

(೧೦-೪೪-೯)

ಅರ್ಧವೇದದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಜಾಲದ (ಬಲೆ) ವರ್ಣನವೂ ಪ್ರಶಂಸೆಯೂ ಈ ರೀತಿಯಿರುತ್ತದೆ.

ಅಂತರಿಕ್ಷಂ ಜಾಲಮಾಸೀಜ್ವಾಲದಂಡಾ ದಿಶೋ ಮಹೀಃ |

ತೇನಾಭಿಧಾಯ ದಸ್ಯೂನಾಂ ಶಕ್ರಃ ಸೇನಾಮಸಾತಯತ್ ||

(ಅ. ವೇ. ೮-೮-೫)

ಅಂತರಿಕ್ಷವೇ ಇಂದ್ರನ ಜಾಲವು. (ಬಲೆಯು) ಮಹತ್ತಾದ ದಿಕ್ಕುಗಳೇ ಈ ಜಾಲದ ಊರೆಕೋಲುಗಳು. ಈ ಸರ್ವದಿಗ್ವ್ಯಾಪಿಯಾದ ಬಲೆಯನ್ನು ಚಾಚಿ ಇಂದ್ರನು ದಸ್ಯುರೂಪರಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೆರೆಹಿಡಿದು ಅವರನ್ನು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಿಳುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು.

ಬೃಹದ್ವಿ ಜಾಲಂ ಬೃಹತಶ್ಚಕ್ರಸ್ಯ ವಾಜಿನೀವತಃ |

ತೇನ ಶತ್ರುನಭಿ ಸರ್ವಾನ್ಸ್ಯುಜ್ಜ ಯಥಾ ನ ಮುಚ್ಯಾತೈ ಕಮಶ್ಚ ನ ಏಷಾಂ ||

(ಅ. ವೇ. ೮-೮-೬)

ಅನ್ನ ದಾತ್ವವೂ, ಮಹತ್ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನ ಬಲೆಯು ಬಹಳ ವಿಸ್ತೃತವಾದುದು. ಅದನ್ನು ಬೀಸಿ ಹರಡಿದರೆ ಶತ್ರುಗಳೆಲ್ಲರೂ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಯಾವನೊಬ್ಬನೂ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತಿಲ್ಲ.

ಬೃಹತ್ತೇ ಜಾಲಂ ಬೃಹತ ಇಂದ್ರ ಶೂರ ಸಹಸ್ರಾರ್ಘ್ಯಸ್ಯ ಶತವೀರ್ಯಸ್ಯ |

ತೇನ ಸಹಸ್ರಮಯುತಂ ನ್ಯರ್ಬುಧಂ ಜಘಾನ ಶಕ್ರೋ ದಸ್ಯೂನಾಮಭಿಧಾಯ ಸೇನಯಾ ||

(ಅ. ವೇ. ೮-೮-೭)

ಬೃಹತ್ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ ನಿನ್ನ ಬಲೆಯು ಅತಿ ವಿಸ್ತೃತವಾದುದು. ನೂರುಶತ್ರುಗಳ ಬಲವನ್ನು ನೀನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹೊಂದಿದ್ದೀಯೆ. ಸಾವಿರಾರು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಎದುರಿಸಬಲ್ಲೆ. ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಪರಿವಾರಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿ ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕವೂ, ಹತ್ತು ಸಹಸ್ರ ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳವೂ, ಹತ್ತುಕೋಟಿ ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳವೂ ಆದ ದಸ್ಯುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತನ್ನ ಬಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಸಿಕೊಂಡು ಅವರನ್ನೆಲ್ಲಾ ತನ್ನ ಆಯುಧದಿಂದ ಹೊಡೆದು ಕೊಂದು ಹಾಕಿದನು.

ಅಯಂ ಲೋಕೋ ಜಾಲಮಾಸೀಚ್ಛಕ್ರಸ್ಯ ಮಹತೋ ಮಹಾನ್ |

ತೇನಾಹಮಿಂದ್ರಜಾಲೇನಾಮೂಂಸ್ತಮಸಾಭಿದಧಾಮಿ ಸರ್ವಾನ್ ||

(ಅ. ವೇ. ೮-೮-೮)

ಈ ಲೋಕವೇ ಮಹತ್ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನ ಬಲೆಯು. ಆ ಬಲೆಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ನಾನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ.

ಸೋಮಪಾನದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗಿರುವ ಆಧರ.

ಸೋಮಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಯಜಮಾನರಿಂದ ಆಹೂತನಾದೊಡನೆಯೇ, ಇಂದ್ರನು ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಸಿದ್ಧನಾಗಿ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಅಶ್ವಗಳಿಗೂ ಆಹಾರವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಬಂದೊಡನೆಯೇ ಅವನ ಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ಸೋಮರೂಪವಾದ ಆಹುತಿಯು ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಅರ್ಪಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

(೩-೩೫-೭)

ಈ ಸೋಮಪಾನಪಾದೋಡನೆಯೇ ಅವನು ಅತ್ಯತಿಶಯವಾದ ಹರ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಇದರಿಂದ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಉತ್ಸಾಹವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಲ್ಲದೇ, ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಧಾರಣವೇ ಮುಂತಾದ ಇತರ ಅನೇಕ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಗೂ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಶಕ್ತ್ಯುತ್ಸಾಹಗಳೂ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ.

(೨-೧೫-೨)

ಇಂದ್ರನ ಪೂಜಾವಿಧಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸತಕ್ಕ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ದರ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಸೋಮರಸವು ನಾಶರಹಿತವಾದ ಜೈತನ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಸೂರ್ಯನು ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷಾದಿಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆ ಈ ಸೋಮರಸವು ಇಂದ್ರನ ದೇಹದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಶಕ್ತಿಯು ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಋಷಿಯು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ್ದಾನೆ.

(೨-೧೫-೧, ೨ ; ೨-೧೯-೧ ; ೨-೨೧-೧ ; ೩-೩೬-೩ ; ೩-೪೦-೧ ; ೩-೪೨-೧ ; ೬-೨೩-೧, ೫, ೬ ; ೬-೨೭-೧ ; ೬-೨೯-೪ ; ೭-೨೨-೧ ; ೭-೨೯-೧ ; ೮-೩-೧ ; ೮-೮೧-೫, ೬ ; ೧೦-೧೦೪-೧)

ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾಗತಕ್ಕ ಸೋಮರಸದ ಭಾಗಕ್ಕೆ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಆತುರದಿಂದ ಓಡಿಬರುತ್ತಾರೆ.

(೮-೨-೧೮)

“ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಇತರದೇವತೆಗಳೂ ಅಗ್ನಿಯೂ ಪಾನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳೂ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಇಂದ್ರನ ತೃಪ್ತಿಯು ಅತ್ಯಧಿಕವಾದುದಾಗಿದೆ.”

(೧-೧೦೪-೯ ; ೧-೧೭೫-೫ ; ೨-೧೪-೧ ; ೭-೩೩-೨ ; ೮-೨-೪).

ಉಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳ ನುಡುವೆಯೂ ಇಂದ್ರನ ಸೋಮಪಾನವೇ ಅತ್ಯತಿಶಯವಾದುದು. ಇಂದ್ರ ಇತ್ ಸೋಮಪಾ ಏಕಃಅಂತರ್ದೇವಾನ್ ಮರ್ತ್ಯಾಗ್ ಶ್ಚ | (೮-೨-೪) ದೇವಮಾನವಾದಿಗಳ ನಡುವೆಯೆಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರನೊಬ್ಬನೇ ನಿಜವಾದ ಸೋಮಪನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇವನೇ ನಿಜವಾದ ವೀರ್ಯವಂತನು.

(೮-೪-೧೨ ; ೮-೬-೪೦).

ಇಂದ್ರನ ತಾಯಿಯು ಇಂದ್ರನ ಜನನವಾದ ದಿನವೇ ಅವನಿಗೆ ಸೋಮವನ್ನು ಒದಗಿಸಿದುದರಿಂದ ಸೋಮವೇ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಜೀವಾತುವೆಂಬ ಅಂಶವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ. (ಸದ್ಯೋ ಯಜ್ಞತೋ ಅಪಿಬೋ ಹ ಸೋಮಂ).

(೩-೩೨-೯, ೧೦ ; ೩-೪೮-೨ ; ೬-೪೦-೨ ; ೭-೯೮-೩).

ಒಂದೇ ಗುಟಿಕೆಗೆ ಮೂವತ್ತು ದ್ರೋಣಪಾತ್ರೆಯ ಸೋಮವನ್ನೂ ಪಾನಮಾಡಿದನೆಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿದೆ.

(೮-೬೬-೪ ; ೬-೧೭-೧೧. ೮-೭೦೦. ನಿ. ೪-೧೧).

ಅವನ ಭಕ್ತರು ಈ ಸೋಮಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಅತ್ಯಂತ ವಿನಯದಿಂದಲೂ ಭಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ಅವರ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಮನ್ನಿಸಿ ಬಂದ ಇಂದ್ರನು ದಾಹಯುಕ್ತವಾದ ಜಿಂಕೆಯಂತೆ ಅವಸರದಿಂದ ಪಾನಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

(೮-೪-೧೦ ; ೫-೩೬-೧ ; ೮-೩೩-೨).

ಈ ಇಂದ್ರನ ಉದರ (ಗಳು) ವು ಎರಡು ಸರೋವರಗಳಂತಿವೆ. ಇದನ್ನು ತುಂಬಲು ಆತುರದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ನೀರಿಲ್ಲದ ಬೆಂಗಾಡಿನಲ್ಲಿ ನೀರಿಗಾಗಿ ಅಲೆಯುವ ವೃಷಭದಂತೆ ಗರ್ಜಿಸುತ್ತಾನೆ.

(೫-೩೬-೧ ; ೧-೮-೭ ; ೧-೧೦೪-೯ ; ೨-೧೧-೧೧ ; ೨-೧೪-೧೦ ; ೨-೧೬-೨ ; ೩-೩೫-೬ ;

೩-೩೬-೭, ಲ; ೩-೪೦-೫; ೩-೪೭-೧; ೩-೫೧-೧೨; ಲ-೧೨-೨೩; ಲ-೨.೧; ಲ-೧೭-೫ರಿಂದಲ; ಲ-೬೭-೭; ಲ-೮೧ರಿಂದ೨೨-೨೪; ೧೦-೨೮-೨; ೧೦-೪೩-೭; ೧೦-೧೦೪-೨; ಅ. ವೇ. ೨-೫-೧; ೬-೨-೧).

ಕೆಲವು ವೇಳೆಗಳಲ್ಲಿ ಇದೇ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಯಜಮಾನರು ಪಾನಮಾಡಿದಾಗಲೂ ಇದೇವಿಧವಾದ ವರ್ಣನೆ ಯಿರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

“ಈ ಸೋಮವನ್ನು ನಾನು ಪಾನಮಾಡಿದೊಡನೆಯೇ ಇದು ನನ್ನ ಶಾರೀರವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತದೆ”
(೬-೪೭-೩).

ಎಂದು ಋಷಿಯು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸೋಮಪಾನದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ—

“ನಾವು ಸೋಮಪಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದೇವೆ, ಅದುದರಿಂದಲೇ ನಾವು ಮರಣರಹಿತರಾಗಿದ್ದೇವೆ. ನಮ್ಮನ್ನು ಈಗ ಯಾವ ಮಾನವನೂ ಹಿಂಸಿಸಲಾರನು. ಅಮರ್ತ್ಯನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ನಾವೂ ಸಹ ನಿನ್ನೊಡನೆಯೇ, ಭೀತಿಯಿಲ್ಲದೇ, ಅಂತರಿಕ್ಷಕ್ಕೆ ಹತ್ತುವೆವು.” ಎಂದು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾನೆ.

(೮-೪೮-೩).

ಪಕ್ಷಿಗಳು ಪರ್ಣಭರಿತವಾದ ವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ಹಾರಿಹೋಗುವಂತೆಯೂ, ಸಾಗರಕ್ಕೆ ಜಲಭರಿತವಾದ ನದಿಗಳು ಹೋಗಿ ಸೇರುವಂತೆಯೂ, ಸೋಮರಸಪ್ರವಾಹವು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಹೋಗಿ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ವೃಷ್ಟಿಯು ಸುರಿಯುವುದರಿಂದ ಧಾನ್ಯಾದಿಗಳು ಯಾವರೀತಿ ಪುಷ್ಟಲವಾಗಿಯೂ ಪುಷ್ಟವಾಗಿಯೂ ಬೆಳೆಯುವವೋ ಅದರಂತೆಯೇ ಸೋಮರಸದ ಅರ್ಪಣೆಯಿಂದ ಯಜಮಾನರು ಇಂದ್ರನು ಪುಷ್ಟನಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

(೧೯-೪೩-೪, ೭).

ಸತ್ವತಿಯು ಪತ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸುವಂತೆಯೂ ಅವಳ ಸಾಹಚರ್ಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವಂತೆಯೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನು ಯಜಮಾನರಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಸೋಮವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿ ಅವರಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅದರಿಂದ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

(೩-೫೨-೩; ೪-೩೨-೧೬).

ಸೋಮಪಾನದ ಪ್ರಭಾವವು ಇಂದ್ರನ ಉತ್ಸಾಹವನ್ನು ಯಾವರೀತಿ ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವುದು ಎಂಬುದನ್ನು ವಿಶದವಾಗಿ ತೋರಿಸಲು ಒಂದು ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಋಷಿಯು ಇಂದ್ರನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ; ಸೋಮಪಾನದಿಂದ ತೃಪ್ತನಾದ ಇಂದ್ರನು ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಯಾವ ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ತೋರಿಸುವನೆಂಬುದು ಇದರಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

“ನಾನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸೋಮಪಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದೇನೆ. ಅದುದರಿಂದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ನಾನು ಪಶುಗಳನ್ನೂ ಅಶ್ವಗಳನ್ನೂ ಒದಗಿಸುತ್ತೇನೆ. ನಾನು ಪಾನಮಾಡಿರುವ ಸೋಮಪ್ರವಾಹವು ನನಗೆ ಅತಿಶಯವಾದ ಚೈತನ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದೆ. ಪಶುವು ತನ್ನ ಕರುವನ್ನು ವಾತ್ಸಲ್ಯದಿಂದ ಓಡಿಹೋಗಿ ಸೇರುವಂತೆ ಋಷಿನಿರ್ಮಿತವಾದ ಸ್ತುತಿಯು ನನ್ನನ್ನು ಬಂದು ಸೇರಿದೆ. ಕರ್ಮಾರನು ವಂಧುರವನ್ನು ಸುತ್ತುವರಿದು ಪರಿಷ್ಕರಿಸುವಂತೆ ನಾನೂ ಆ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ನನ್ನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ಗಂಧರ್ವಾದಿ ಪಂಚಜನರೂ ಸಹ ನನ್ನ ಮುಂದೆ ಅಲ್ಪರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಸೋಮದ ಪ್ರಭಾವ. ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡೂ ಸೇರಿದರೂ ನನಗೆ ಅರ್ಧಪ್ರಮಾಣದಷ್ಟಾಗ

ಲಾರವು. ಈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡರ ಮಹತ್ವವನ್ನೂ ಮೀರಿಸುವ ಮಹತ್ವವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದೇನೆ. ಈ ಪೃಥಿವಿಯನ್ನು ನನ್ನ ಸಂಕಲ್ಪಕ್ಕನುರೂಪವಾಗಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸುತ್ತೇನೆ. ಅಂತರಿಕ್ಷವು ನನ್ನ ಅರ್ಧಭಾಗ. ಉಳಿದರ್ಧವನ್ನು ಕೆಳಗಿಳಿಸಿದ್ದೇನೆ. ನಾನು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಮಾಡುವ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದೇನೆ. ಈ ಸೋಮಪಾನದ ಫಲವಾಗಿ ನಾನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಹಂಚುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದೇನೆ.”

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೯-೧ರಿಂದ೧೩)

ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿದ ಸೋಮದಂತೆಯೇ, ಯಜಮಾನನಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳೂ ಇತರ ವಿಧವಾದ ಪೂಜೆಗಳೂ ಸಹ ಅವನ ವೀರ್ಯವನ್ನೂ ಚೈತನ್ಯವನ್ನೂ ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವುವು. ಬ್ರಹ್ಮಾಣೀಂದ್ರ ತೇನ-ಯಾನಿ ವರ್ಧನಾ) (ಉಕ್ತೈರ್ವರ್ಧಮಾನಾಃ)

(೧-೫೨-೭ ; ೧-೫೪-೮ ; ೧-೮೦-೧ ; ೨-೧೧-೨, ೨-೧೨-೧೪ ; ೩-೩೨-೧೨, ೩-೩೪-೧ ; ೫-೩೧-೧೦
೬-೨೧-೨, ೬-೪೪-೧೩, ೮-೬-೧, ೨೧, ೩೧, ೩೫ ; ೮-೧೩-೬ ; ೮-೧೪-೫, ೧೧, ೮-೮೨-೨೭ ;
೮-೪೭-೮ ; ೧೦-೫೦-೪ ; ೧೦-೧೨೦-೫).

ಆ ಸೋಮಪಾನದಿಂದ ಉತ್ತೇಜಿತವಾದ ವೀರ್ಯಕ್ಕೆ ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲು ದೇವತೆಗಳೂ ಮಾನವರೂ ಇಂದ್ರನ ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನಿಡುತ್ತಾರೆ.

(೧-೬೩-೨ ; ೨-೨೦-೮ ; ೩-೩೨-೧೨).

ಅಲ್ಲದೇ, ಇತರ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ತಮ್ಮ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ಥಾಪಿಸುತ್ತಾರೆ.

(೧-೮೦-೧೫ ; ೬-೨೦-೨ ; ೧೦-೪೮-೩ ; ೧೦-೧೧೩-೮ ; ೧೦-೧೨೦-೩ ; ೧೦-೫೬-೪ ; ೮-೧೫-೮)

ಮತ್ತು ಅವನನ್ನು ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ.

(೧-೫೫-೩, ೧-೧೩೧-೧ ; ೬-೧೭-೮).

ವೃತ್ರಾಸುರನ ವಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮರುತ್ತುಗಳು ಈ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಉತ್ತೇಜನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಇವನ ಶಕ್ತಿಯು ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಂತು ಜಯಸಾಧಕವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆಂದು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಆದು ಸೋಮಪಾನದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಇನ್ನೂ ಅಧಿಕಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ. (ಯಾ ಆಭಜೋ ಮರುತ ಇಂದ್ರ ಸೋಮೇ ಯೇ ತ್ವಾಮವರ್ಧನ್ ಭವನ್ ಗಣಸ್ತೇ).

(೩-೩೫-೯ ; ೩-೩೨-೪ ; ೩-೪೭-೩ ; ೬-೭-೧೧, ೮-೭-೨೪ ; ೧೦-೭೩-೧, ೨ ; ೧೦-೧೧೩-೩).

ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೂ ಇರತಕ್ಕ ಸಹಜಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಸಾಹಚರ್ಯವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಬೇಕಾದುದು ಅವಶ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರಕರಣವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸೋಮದಲ್ಲಿರುವ ಆದರವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಆ ಸೋಮಪಾನವು ವೃತ್ರವಧಕ್ಕೆ ಎಷ್ಟು ಉತ್ತೇಜಕ, ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮರುತ್ತುಗಳ ಪಾತ್ರವೇನು ಎಂಬುದನ್ನೂ ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ವಿಷಯವೂ ಸಹ ಅನುಷಂಗಿಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

೧-೧೬೫ರಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೂ ನಡೆದ ವಾಗ್ವಾದವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ೧-೧೬೫-೮ರಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಮರುತ್ತುಗಳ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೆಯೇ, ತನ್ನ ಸ್ವಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ವೃತ್ರನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದುದಾಗಿ ಆತ್ಮಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ೭-೨೧-೬ ರಲ್ಲಿ ಇದೇ ಪ್ರಶಂಸೆಯು ಇಂದ್ರನ ಭಕ್ತನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (ಸ್ತೇನಾ ಹಿ ವೃತ್ರಂ ಶವಸಾ ಜಘಂಥ) ಇದರಂತೆಯೇ, ೧೦-೧೩೮-೬ ರಲ್ಲಿ ಸಹ * ಏತಾ ತ್ಯಾ ತೇ ಶ್ರುತ್ಯಾನಿ ಕೇವಲಾ

ಯದೇಕಃ . . .” ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ಈ ಪರಾಕ್ರಮವಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಬೆದರುವುದಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. (೫-೩೦-೫). ೮-೭-೧ ರಲ್ಲಿ ಮರುತ್ತುಗಳು ತಮ್ಮ ಸ್ನೇಹಿತನಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಕ್ಲಿಷ್ಟಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಮಾಡದೇ ಇದ್ದುದು ಅಸಂಭವವೆಂದೂ, ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅವರು ನಂಬಿಕೆಗೆ ಹೇಗೆ ಪಾತ್ರರಾಗಬಲ್ಲರೆಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದೆ.

೪-೧೨-೧೧ ರಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಾತೆಯಾದ ಅದಿತಿಯು ಉಳಿದ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ತನ್ನ ಮಗನಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡದೇ ಪರಿತ್ಯಜಿಸಿದುದಕ್ಕಾಗಿ ಖೇದಗೊಂಡು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿ ತನ್ನ ಮಗನಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಆದರೆ, ಬೇರೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಕೊಂಚ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾದ ವಿವರಣೆಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ವೃತ್ರಾಸುರನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಉಳಿದ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಅವನ ಭಯಂಕರವಾದ ರೂಪಕ್ಕೆ ಹೆದರಿ ಇಂದ್ರನೊಬ್ಬನನ್ನೇ ಬಿಟ್ಟು ಓಡಿಹೋದರೆಂದೂ ಆಗ ಇಂದ್ರನು ಮರುತ್ತುಗಳೊಂದಿಗೆ ಸಖ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವರ ಸಹಾಯದಿಂದ ವೃತ್ರನನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಿದನೆಂದೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. (೮-೯೬-೭), ಸಾಯಣರು ಈ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನವಾಕ್ಯಗಳಿಗೂ ಇದಕ್ಕೂ ವಿರೋಧವಿರದಂತೆ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ತಮ್ಮ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ವಾಕ್ಯವು ಈ ರೀತಿಯಿರುತ್ತದೆ.—

ಇಂದ್ರೋ ವೈ ವೃತ್ರಂ ಹನಿಷ್ಯನ್ನರ್ವಾ ದೇವತಾ ಅಬ್ರವೀದನು ನೋಪತಿಷ್ಠಧ್ವಮುಪ ಮಾ ಹ್ವಯಧ್ವಮಿತಿ ತಥೇತಿ ತಂ ಹನಿಷ್ಯಂತ ಅದ್ರವನ್ನೊಲ್ಲವೇನ್ಮಾಂ ವೈ ಹನಿಷ್ಯಂತ ಅದ್ರವಂತಿ ಹಂತೇಮಾನ್ಘೋಷಯಾ ಇತಿ ತಾನಭಿಪ್ರಾಶ್ವಸೀತ್ತಸ್ಯ ಶ್ವಸಥಾದೀಷಮಾಣಾ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಅದ್ರವನ್ ಮರುತೋ ಹೈನಂ ನಾಜಹುಃ ಪ್ರಹರ ಭಗವೋ ಜಹಿ ವೀರಯಸ್ವೇತ್ಯೇವೈನಮೇತಾಂ ನಾಚಂ ವದಂತ ಉಪಾತಿಷ್ಠಂತ | ತದೇತದೃಷಿಃ ಪಶ್ಯನ್ನಭ್ಯನೂವಾಚಿ ವೃತ್ರಸ್ಯ ತ್ವಾ ಶ್ವಸಥಾದೀಷಮಾಣಾ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಅಜಹುರೈ ಸಖಾಯಃ | ಮರುದ್ಧಿರಿಂದ್ರ ಸಖ್ಯಂ ತೇ ಅಸ್ತೌರ್ಭೇಮಾ ವಿಶ್ವಾಃ ಸೃತನಾ ಜಯಾಸೀತಿ | ಸೋಲವೇದಿಮೇ ವೈ ಕಿಲ ಮೇ ಸಚಿವಾ ಇಮೇ ಮಾಕಾಮಾಯಂತ ಹಂತೇಮಾನಸ್ಮಿನ್ನು ಕ್ಲ ಅಭಜಾ ಇತಿ ||

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೩-೨೦).

ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲಿಚ್ಛಿಸಿದ ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು “ ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ ನನ್ನನ್ನೇ ಎಡಬಿಡದೇ ಹಿಂಬಾಲಿಸಿರಿ ಮತ್ತು ನನಗೆ ಸಹಾಯಕರಾಗಿರಿ ” ಎಂದನು. ಆಗ ಅವರು “ ಹಾಗೆಯೇ ಮಾಡುವೆವು ” ಎಂದು ಭರವಸೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ವೃತ್ರನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಮುನ್ನುಗ್ಗಿದರು. ಆಗ ವೃತ್ರನು, “ ಈ ದೇವತೆಗಳು ನನ್ನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಮುನ್ನುಗ್ಗಿ ಬರುತ್ತಿರುವರು. ನಾನು ಅವರನ್ನು ಬೆದರಿಸುವೆನು ” ಎಂದು ಪ್ರಬಲವಾದ ನಿಟ್ಟುಸುರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಭಯಂಕರವಾದ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಆಗ ಆ ಭಯಂಕರವಾದ ಶಬ್ದವನ್ನು ಕೇಳಿದ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಭೀತರಾಗಿ ದಿಕ್ಕಾಪಾಲಾಗಿ ಓಡಿದರು. ಆದರೆ ಮರುತ್ತುಗಳು ಮಾತ್ರ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪರಿತ್ಯಜಿಸಲಿಲ್ಲ. ಅವರು ಇಂದ್ರನ ಪಕ್ಕದಲ್ಲೇ ನಿಂತು “ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಇರನನ್ನು ಹೊಡೆ. ನಿನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ತೋರಿಸು ” ಎಂದು ಉತ್ತೇಜನವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ಮರುತ್ತುಗಳ ಸಖ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಾ ಋಷಿಯು ವೃತ್ರಸ್ಯ ತ್ವಾ ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದನು. (೮-೯೬-೭). ಆಗ ಇಂದ್ರನು “ ಈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ ನನ್ನ ನಿಜವಾದ ಸಖರು. ಅವರು ನನ್ನನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತಾರೆ, ಅದುದರಿಂದ ನನಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಉಕ್ಥದಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೂ ಭಾಗವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೇನೆ ” ಎಂದನು.

ಮಗ್ಗೇದಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ೧೦-೩೨-೧೪ ನೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಇದೇ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾ, ಅಹೋರಾತ್ರಿತಾರಂ ಎಂದು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅರ್ಥವು ಸಂದಿಗ್ಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ವೃತ್ರಾಸುರನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೇ ಕೊಂಚ ಭೀತಿಯುಂಟಾಯಿತೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಆ ಭೀತಿಯಿಂದ ಶೈಲನಪಕ್ಷಿಯಂತೆ ಓಡುತ್ತಾ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿದ ತೊಂಭತ್ತು-ಒಂಭತ್ತು ನದೀಪ್ರವಾಹಗಳನ್ನೂ ದಾಟಿ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡನು ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಎರಡು ಮೂರು ವಿಧವಾದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತ ಆ ವಿಮರ್ಶನೆಯು ಅನವಶ್ಯಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿದ ಇತರ ಧೈವತಗಳ ವಿಷಯವೂ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

“ ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ಪ್ರಭುಗಳಾದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಇಂದ್ರನೊಡನೆ, ಮಧುರವಾದ ಸೋಮವನ್ನು ಪಾನ ಮಾಡಿದವರಾಗಿ, ಅಸುರ ನಮುಚಿಯನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವಾಗ ನೀವು ಅವನಿಗೆ ಸಹಾಯವನ್ನು ಮಾಡಿದಿರಿ, ಮತ್ತು ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೀವು ಅವನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದಿರಿ ”

(೧೦-೧೩೧-೪).

“ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಮಾತಾಪಿತೃಗಳು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವಂತೆ, ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಬ್ಬರೂ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಆಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಿಸಿದರು. ನಿನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮದ ಪ್ರಕಾಶನದ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಸೋಮಪಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದಾಗ ಸರಸ್ವತೀ ದೇವಿಯು ತನ್ನ ಸಕಲ ರಕ್ಷಣಾಸಾಧನಗಳೊಂದಿಗೂ ನಿನ್ನ ಪಕ್ಕದಲ್ಲೇ ಸಹಾಯಕಳಾಗಿದ್ದಳು. ”

(೧೦-೧೩೧-೫).

ಈ ಪ್ರಕರಣವು ವಾಜಸನೇಯಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. (೧೦-೩೩, ೩೪) ಮತ್ತು ವಾಜಸನೇಯ ಸಂಹಿತಾಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ, ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಶತಪಥಬ್ರಹ್ಮಣೋಕ್ತವಾದ ಒಂದು ಕಥೆಯನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದರ ರೂಪವು ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿದೆ—

ಇಂದ್ರಸ್ಯೇಂದ್ರಿಯಮನ್ನಸ್ಯ ರಸಗ್ಂಸೋಮಸ್ಯ ಭಕ್ಷಗ್ಂಸುರಯಾಸುರೋ ನಮುಚಿರಹರ-
ತೋಽಶ್ವಿನೌ ಚ ಸರಸ್ವತೀಂ ಚೋಪಾಧಾವಭೇಪಾನೋಽಸ್ಮಿ ನಮುಚಿಯೇ ನ ತ್ವಾ ದಿವಾ
ನ ನಕ್ತಗ್ಂ ಹನಾನಿ ನ ದಕ್ಷೇನ ನ ಧನ್ಯನಾ ನ ಪೃಥೇನ ನ ಮುಷ್ಟಿನಾ ನ ಶುಷ್ಕೇಣ
ನಾರ್ದೇಣಾಥ ಮ ಇದ ಮಹಾರ್ಷೀದಿದಂ ಮ ಆಜಿಹೀರ್ಷಭೇತಿ |

(ಶ್ವಾ. ಬ್ರಾ. ೧೨-೨-೩-೧).

ಅಸುರ ನಮುಚಿಯು ಒಂದುಸಲ ಇಂದ್ರನ ವೀಶ್ಯವನ್ನೂ, ಅನ್ನವನ್ನೂ, ಸೋಮವನ್ನೂ, ಸುರಿಯನ್ನೂ ಆಪಹರಿಸಿದನು. ಆಗ ಇಂದ್ರನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಗೂ ಮತ್ತು ಸರಸ್ವತೀಯಲ್ಲಿಗೂ ಹೋಗಿ “ ನಾನು ನಮುಚಿಯನ್ನು ಹಗಲಿನಲ್ಲಾಗಲಿ ಅಥವಾ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಾಗಲಿ ಕೊಲ್ಲುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಭರವಸೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ, ಕಾಷ್ಠದಿಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ನನ್ನ ಹಸ್ತದಿಂದಾಗಲಿ, ಮುಷ್ಟಿಯಿಂದಾಗಲಿ, ಶುಷ್ಕವಾದ ಸಾಧನದಿಂದಾಗಲಿ, ಹಸಿಯಾಗಿರುವ ಸಾಧನದಿಂದಾಗಲಿ ಅವನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಭರವಸೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ. ಈ ಭರವಸೆಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವನು ನನ್ನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಆಪಹರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅದನ್ನು ನನಗೆ ತಂದುಕೊಡಿ ” ಎಂದು ಕೇಳಿದನು. ಅದಕ್ಕೆ ಅವರು ಈ ರೀತಿ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು.

ಅಸ್ತು ನೋಽತ್ರಾಪ್ಯಥಾಹರಾನ್ಮೇತಿ ಸಹ ನ ಏತದಥಾಹರತೇತ್ಯಬ್ರವೀದಿತಿ |

(೧೨-೨-೩-೨).

ಆ ವೀರ್ಯದಲ್ಲೂ ಇತರ ಸೋಮಾದಿಗಳಲ್ಲೂ ನಮಗೂ ಭಾಗವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆ ಆಗಬಹುದೆಂದರು. ಇಂದ್ರನು ಅದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿದನು.

ತಾವತ್ತಿನೀ ಚೆ ಸರಸ್ವತೀ ಚೆ ಅಪಾಂ ಫೇನಂ ವಜ್ರಮುಸಿಂಚೆನ್ನ ಶುಷ್ಕೋ ನಾರ್ದ್ರ ಇತಿ
ತೇನೇಂದ್ರೋ ನಮುಚೇರಾಸುರಸ್ಯ ವ್ಯುಷ್ಟಾಯಾಗ್ಂ ರಾತ್ರಾವನುದಿತ ಆದಿತ್ಯೇ ನ ದಿವಾ
ನ ನಕ್ತಮಿತಿ ಶಿರ ಉದವಾಸಯತ್ |

(೧೨-೭-೩-೩).

ಆಗ ಅತ್ತಿನೀವೇವತೆಗಳೂ ಸರಸ್ವತಿಯೂ ಸಹ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ನೊರೆಯಿಂದ ಬಳಿದರು. ಆಗ ಅದು ಆದ್ರ್ಯವೂ ಆಗಲಿಲ್ಲ. ಶುಷ್ಕವೂ ಆಗಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ಅದರಿಂದ ಇಂದ್ರನು ನಮುಚಿಯವನ್ನು ಹೊಡೆದನು. ರಾತ್ರಿಯು ಕಳೆದು ಇನ್ನೂ ಸೂರ್ಯೋದಯವಾಗದಿರುವಾಗಲೇ ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೊಡೆದುದರಿಂದ ಅದು ಹಗಲೂ ಆಲ್ಲ ರಾತ್ರಿಯೂ ಅಲ್ಲದುದಾಯಿತು. ಅದರಿಂದ ನಮುಚಿಯ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಭೇದಿಸಿದನು.

ತಸ್ಮಾದೇತದೃಷಿಣಾಭ್ಯನೂಕ್ತಂ ತಸ್ಯ ಶೀರ್ಷಂತ್ಪಿನ್ನೇ ಲೋಹಿತಮಿಶ್ರಃ ಸೋ-
ಮೋಽತಿಷ್ಠತ್ತಸ್ಮಾದಬೀಭತ್ಸಂತ ತ ಏತದಂಧಸೋಽರ್ವಿಪಾನಮುಪಶ್ಯನ್ನೋಮೋ ರಾ-
ಜ್ಞಾಮೃತಗ್ಂ ಸುತ ಇತಿ ತೇನೈನಗ್ಂ ಸ್ವದಯಿತ್ವಾತ್ಮನ್ನದಧತ ||

(೧೨-೭-೩-೪).

ನಮುಚಿಯು ಶಿರಸ್ಸು ಭಿನ್ನವಾದೊಡನೆಯೇ ಸೋಮವು ರಕ್ತದೊಂದಿಗೆ ಮಿಶ್ರಿತವಾಯಿತು. ಆಗ ಅದು ಅಸಹ್ಯವಾಯಿತು. ಆಗ ಅವರು “ ಸೋಮರಾಜನು ಸಿಕ್ತನಾದೊಡನೆಯೇ ಅವೃತರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ” ಎಂದು ತಿಳಿದು ಈ ಸೋಮದೊಡನೆ ಅದನ್ನೂ ಸುರಿದು ಪಾನಮಾಡಿದರು ಎಂಬ ವರ್ಣನೆಯಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಈ ಕೊನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಈ ಸೋಮ, ಆ ಸೋಮ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಎರಡು ಸೋಮಗಳಾವುವೆಂಬುದು ವಿಮರ್ಶಾರ್ಹವಾಗಿದೆ. ಸದ್ಯಃ ಅದು ಅಪ್ರಕೃತ.

ಇದರಂತೆಯೇ, ಶತತಥಭ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಬೇರೊಂದು ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಶಕ್ತಿಯು ಕುಂಠಿತವಾದಾಗ ದೇವವೈದ್ಯರಾದ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೂ ಸರಸ್ವತಿಯೂ ಅವನ ವೀರ್ಯವನ್ನು ಪುನಃ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದರೆಂದೂ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತದೆ.

(೧೨-೭-೧-೧೦ ; ೧೨-೮-೩-೧)

ಮರುತ್ತುಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಅಸುರರ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಿದಂತೆಯೇ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ನೆರವಿನಿಂದಲೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನು ಅವನನ್ನು ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿದ ದೇವಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಿದನು.

(೮-೮೫-೧೫)

ಈರೀತಿ ಸೋಮಪಾನದಿಂದ ಹೃಷ್ಟನೂ ಉತ್ತೇಜಿತನೂ ಆಗಿ, ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಮರುತ್ತುಗಳಿಂದಲೂ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ವೇಳೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದಲೂ ಒಡಗೂಡಿ ಇಂದ್ರನು ವೃತ್ರನ ಮೇಲೆ ಹೋರಾಟಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ.

(೨-೧೫-೧ ; ೨-೧೯-೨ ; ೬-೪೭-೧, ೨ ; ೧೦-೧೧೨-೧).

ಈ ಮರುತ್ತುಗಳ ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಜಲನಿಧಿಗಳನ್ನು ಹರಿಯದಂತೆ ತಡೆಗಟ್ಟುವ ಅಸುರರೊಂದಿಗೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ.

(೧-೨೨-೧೯ ; ೧-೮೫-೭ ; ೪-೧೮-೧೧ ; ೬-೨೦-೨ ; ೮-೮೯-೧೨ ; ೭-೯೯-೪, ೫)

ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣುಗಳ ಸಾಹಚರ್ಯವನ್ನು ಅನೇಕ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ. ಆ ಯೋ ವಿನಾಯಾ ಸಚಿಥಾಯ ದೈವ್ಯ ಇಂದ್ರಾಯ ವಿಷ್ಣುಃ ಸುಕೃತೇ ಸುಕೃತ್ತರಃ (೧-೧೫೬-೫) ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮಾಡಿದ ಸಹಾಯವು ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ.

(೬-೧೭-೧೧ ; ೮-೧೨-೨೭, ೮-೬೭-೧೦ ; ೧೦-೧೧೩-೨)

ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣುಗಳ ಸಾಹಚರ್ಯದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣವು ಕಥಾರೂಪವಾದ ಒಂದು ಸನ್ನಿ ವೇಶವನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಉದಾಹೃತವಾಗಿರುವ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಈರಿತಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವೃತ್ರೇ ಹ ವಾ ಇದಮಗ್ರೇ ಸರ್ವಮಾಸ ಯದ್ಯಚೋ ಯದ್ಯಜೂಗ್ಂಷಿ ಯತ್ಸಾಮಾನಿ
ತಸ್ಮಾ ಇಂದ್ರೋ ವಜ್ರಂ ಪ್ರಾಜಿಹೀರ್ಷತ್ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೫-೫-೫-೧)

ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅಸುರಾಧಿಪತಿಯಾದ ವೃತ್ರಾಸುರನು ಋಕ್, ಯಜುಸ್ ಮತ್ತು ಸಾಮ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಅಂತರ್ಗತಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಅದನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರಮಾಡಿ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಪ್ರಕಾಶಕವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದ್ದೇಶದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಆ ವೃತ್ರನ ಮೇಲೆ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದನು.

ಸ ಹ ವಿಷ್ಣುಮುನಾಚಿ | ವೃತ್ರಾಯ ವೈ ವಜ್ರಂ ಪ್ರಹರಿಷ್ಯಾಮ್ಯನುಮಾ ತಿಷ್ಠಸ್ಯೇತಿ ತ-
ಥೇತಿ ಹ ವಿಷ್ಣು ರುವಾಚಾನು ತ್ವಾ ಸ್ಥಾಸ್ಯೇ ಪ್ರಹರೇತಿ ತಸ್ಮಾ ಇಂದ್ರೋ ವಜ್ರಮುದ್ಯಯಾಮು
ಸ ಉದ್ಯತಾದ್ವಜ್ರಾಡ್ವೈತ್ರೋ ಬಿಭಿಯಾಂ ಚಿಕಾರ ||

(೫-೫-೫-೨)

ಆಗ ಇಂದ್ರನು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಕುರಿತು “ ನಾನು ಋಗಾದಿಗಳ ಸಂಗ್ರಹಣಕ್ಕಾಗಿ ವೃತ್ರನ ಮೇಲೆ ವಜ್ರವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸ ಬೇಕೆಂದಿದ್ದೇನೆ. ನಿನೂ ಸಹ ಇದಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಮಾಡು” ಎಂದನು. ಆಗ ವಿಷ್ಣುವು “ ಆಗಬಹುದು. ನಾನು ಈ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ವೃತ್ರನ ಮೇಲೆ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಪ್ರಹರಿಸು” ಎಂದನು. ಆ ಭರವಸೆಯ ಮೇಲೆ ಇಂದ್ರನು ವೃತ್ರನ ಮೇಲೆ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದಾಗ ವೃತ್ರನು ಬೆದರಿದನು. ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಈರಿತಿ ತಿಳಿಸಿದನು.

ಸ ಹೋನಾಚಿ | ಅಸ್ತಿ ವಾ ಇದಂ ವೀರ್ಯಂ ತನ್ನು ತೇ ಪ್ರಯಚ್ಛಾನಿ ಮಾ ತು ಮೇ
ಪ್ರಹಾರ್ಷೀರಿತಿ ತಸ್ಮೈ ಯಜೂಗ್ಂಷಿ ಪ್ರಾಯಚ್ಛತ್ತಸ್ಮೈ ದ್ವಿತೀಯಮುದ್ಯಯಾಮು |

(೫-೫-೫-೩)

ಈ ವೀರ್ಯವು ನನ್ನಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿದೆ. ಇವನ್ನು ನಿನಗೆ ಕೊಡುತ್ತೇನೆ. ನನ್ನನ್ನು ಹೊಡೆಯಬೇಡ ಎಂದು ಯಜುಸ್ಸನ್ನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದನು. ಆಗ ಇಂದ್ರನು ಅಷ್ಟಕ್ಕೆ ತೃಪ್ತನಾಗದೇ, ಉಳಿದುದನ್ನೂ ಕಸಿಯಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಅವನ ಮೇಲೆ ಎರಡನೆಯ ಸಲವೂ ಪ್ರಹರಿಸಲು ವಜ್ರವನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿದನು.

ಸ ಹೋನಾಚಿ | ಅಸ್ತಿ ವಾ ಇದಂ ವೀರ್ಯಂ ತನ್ನು ತೇ ಪ್ರಯಚ್ಛಾನಿ ಮಾ ತು ಮೇ
ಪ್ರಹಾರ್ಷೀರಿತಿ ತಸ್ಮಾ ಋಚಃ ಪ್ರಾಯಚ್ಛತ್ತಸ್ಮೈ ತೃತೀಯಮುದ್ಯಯಾಮು ||

(೫-೫-೫-೪)

ನನಗೆ ವೀರ್ಯವು ಇನ್ನೊಂದು ರೂಪದಲ್ಲಿದೆ. ಅವನ್ನೂ ನಿನಗೆ ಕೊಡುತ್ತೇನೆ. ನನ್ನನ್ನು ಹೊಡೆಯಬೇಡ. ಎಂದು ಹೇಳಿ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದನು. ಆಗ ಇಂದ್ರನು ಅದಕ್ಕೂ ತೃಪ್ತನಾಗದೇ, ಉಳಿದುದನ್ನೂ ಅಪಹರಿಸಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಅವನ ಮೇಲೆ ಮೂರನೆಯ ಸಲವೂ ಪ್ರಹರಿಸಲು ವಜ್ರವನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೇತ್ತಿದನು.

ಸ ಹೋನಾಚಿ | ಅಸ್ತಿ ನಾ ಇದಂ ವೀರ್ಯಂ ತನ್ನು ತೇ ಪ್ರಯಚ್ಛಾಸಿ ಮಾ ತು ಮೇ ಪ್ರ-
ಹಾರ್ಷೀರಿತಿ ತಸ್ಮೈ ಸಾಮಾನಿ ಪ್ರಾಯಚ್ಛತ್ ತಸ್ಮಾದಪ್ಯೇತರ್ಹ್ಯೇವ ಮೇವೈತೈರ್ವೇದ್ಯ-
ರ್ಯಜ್ಞಂ ತನ್ನತೇ ಯಜುರ್ಭಿರೇವಾಗ್ರೇಽಥಗ್ನಿರಥ ಸಾಮಭಿರೇವಗ್ಗ್ನಾ ಹ್ಯಸ್ಮಾ ಏತತ್ಪ್ರಾ-
ಯಚ್ಛತ್ || (ಶ. ಬ್ರಾ. ೫-೫.೫-೫).

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನನ್ನಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ವೀರ್ಯಸಾಧನವಿದೆ. ಅದನ್ನೂ ನಿನಗರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ. ದಯವಿಟ್ಟು ನನ್ನನ್ನು ಹೊಡೆಯಬೇಡ. ಎಂದು ಸಾಮಗಳನ್ನು ಸಹ ಇಂದ್ರನಿಗೆರ್ಪಿಸಿದನು.

ಇಂದ್ರೋ ಹಿ ವಜ್ರಮುದ್ಯಚ್ಛದ್ವಿಷ್ಟುರಸ್ತೃತಿಷ್ಠತಃ |

(೫-೫.೫-೬).

ಇಷ್ಟಾದರೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನು ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನೇತ್ತಿ ಪ್ರಹರಿಸಲೆತ್ತಿಸಿದಾಗ ವಿಷ್ಟುವೂ ಅನುವಾದನು ಎಂದಿದೆ- ತೈತ್ತಿರೀಯಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ವಿಧವಾದ ಕಥೆಯು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ, ಅಲ್ಲಿ ಋಗ್ಯಜುಸ್ಸಾಮರೂಪವಾದ ಶಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಮೂರುಸಲವೂ ಮೂರುವಿಧವಾದ ಉಕ್ಥ್ಯವನ್ನು ವೃತ್ರನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿದುದಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ವಿಷ್ಟುವೂ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿದುದರಿಂದ ವಿಷ್ಟುವಿಗೂ ಇದರಲ್ಲಿ ಭಾಗವುಂಟೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. (ತೈ.ಸಂ. ೬-೫.೧-೧) ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೯-೫, ೬, ೮ ; ೩-೧೨-೪, ೬ ; ೧೦-೬೫-೨ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ವೃತ್ರನಾಶಕನೂ, ಘನರೂಪಿಯೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಸೇರಿ ವೃತ್ರವಧಮಾಡಿದುದಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

“ ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೇ, ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಧನವನ್ನು ಹಂಚುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಎದುರಿಗೇ ಇದ್ದು ವೃತ್ರಾಸುರನ ನಾಶಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಸಮರ್ಥರಾದರೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ನಾನು ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ.

(೧-೧೦೯-೫).

ವಜ್ರಬಾಹೂ, ಪುರಂದರಾ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಣಗಳು ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಸಮಾನವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಒಂದೆರಡು ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವರುಣನೂ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿದ ವಿಷಯವು ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

“ ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾವರುಣರೇ, ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಈ ವೃತ್ರನ ಮೇಲೆ ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಸೇರಿ ಪ್ರಕಾಶ ಮಾನವೂ ಮಹಚ್ಛಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದೂ ಆದ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದಿರಿ.”

(೪-೪೧-೪)

ದುರ್ಭಿಕ್ಷಗಳಿಗೆ ಕಾರಣರಾದ ಈ ಅಸುರರು ವೃತ್ರ, ಅಹಿ, ಶುಷ್ಕ, ನಮುಚಿ, ಪಿಪ್ರು, ಶಂಬರ, ಉರಣಿ ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ನಾವುಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದಾರೆ.

೧-೧೨೧-೯, ೧೦ ; ೨-೧೪-೪ ; ೮-೩೨-೨, ೩)

ಇವರುಗಳ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಮತ್ತು ನಾಶಾದಿಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಕೆಲವು ಸನ್ನಿವೇಶಗಳನ್ನು ಕೃತದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಣೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ನೋಡಿದರೆ ಇವರ ವಿಕಾರವಾದ ಸ್ವರೂಪವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಕೆಲವೆಡೆಗೆ

ಳಲ್ಲಿ ಇವರೆಲ್ಲರ ಹೆಸರುಗಳೂ ಒಟ್ಟಿಗೇ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿವೆ. ಇವರೆಲ್ಲರೂ ದಾನವರು. ದಾನುವೇ ಇವರ ಮಾತೆಯು. ಇವಳೂ ಸಹ ತನ್ನ ಪುತ್ರರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲು ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಭಾಗವನ್ನು ವಹಿಸುತ್ತಾಳೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

“ವೃತ್ರಾಸುರನ ವಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲು ಅವನ ತಾಯಿಯು ವಜ್ರಾಯುಧದ ಎಟಿನಿಂದ ಮಗನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲು ಬಂದಳು. ಆಗ ಇಂದ್ರನು ಅವಳ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕುಗ್ಗಿಸಿ ಅವಳ ದೇಹದ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬಲವಾಗಿ ಹೊಡೆದನು. ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಅವಳನ್ನು ಹೊಡೆದಮೇಲೆ ತಾಯಿ ಮೇಲುಭಾಗಕ್ಕಾದಳು. ಮಗನು ಕೆಳಭಾಗಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿಬಿದ್ದು ಮಲಗಿದನು. ಹಸುವು ಕರುವಿನೊಡನೆ ಸೇರಿ ಮಲಗುವಂತೆ ತಾಯಿಯಾದ ದಾನವಿಯು ಮಗನಾದ ವೃತ್ರನೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಸತ್ತುಬಿದ್ದು ಮಲಗಿದಳು”

(೧-೩೨-೯)

ತದ್ವೈ ಏಷ ಏವ ಇಂದ್ರೋ ಯ ಏಷ ತಪತಿ | ಅಥ ಏಷ ಏವ ವೃತ್ತೋ ಯಚ್ಚಂದ್ರಮಾಃ ||

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧-೬-೪-೧೨)

ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವವನೇ ಸೂರ್ಯನು. ಚಂದ್ರನು ವೃತ್ರಾಸುರನು ಎಂದು ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಇಂದ್ರನೇ ಸೂರ್ಯರೂಪನೆಂದು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಈ ಅಸುರರೆಲ್ಲರೂ ತನ್ನ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧರಾಗುತ್ತಾರೆ.

(೧-೩೨-೧೩)

ಆದರೆ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಭಟಿಸುತ್ತೇನೆಂದು ಇವರು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವುದು ಕೇವಲ ಭ್ರಮೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ವೃತ್ರನು ಮೇಘರೂಪಾಚ್ಛನ್ನನಾಗಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿ ಆ ಪ್ರಯತ್ನವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಸೋಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಷಯವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (೨-೩೦-೩) ಇಂದ್ರನು ಆರ್ಭಟಮಾಡಿದಾಗ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೂ ಸಹ ಭೀತಿಯಿಂದ ನಡಗುತ್ತವೆ.

(೧-೮೦-೧೧, ೧೪ ; ೨-೧೧-೯, ೧೦, ೪-೧೭-೯)

ತ್ವಷ್ಟೃವೇ ವಜ್ರಾಯುಧದ ನಿರ್ಮಾಪಕನಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ, ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿಯೇ ಅದನ್ನು ಅವನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ್ದರೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನು ವಜ್ರಾಯುಧಧಾರಿಯಾಗಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ಆರ್ಭಟಿಸುತ್ತಾ ತನ್ನ ಕ್ರೋಧವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅದೇ ತ್ವಷ್ಟೃವೂ ಭೀತನಾಗುತ್ತಾನೆ. (ತ್ವಷ್ಟಾ ಚಿತ್ತವ ಮಾನ್ಯವ ಇಂದ್ರ ವಿವಿಜ್ಯತೇ ಭಿಯಾ).

(೧-೮೦-೧೪).

ಈ ಇಂದ್ರನ ಉಕ್ತಿನ ಆಯುಧವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೊಡನೆಯೇ ಅದು ಶತ್ರುಗಳ ಮರ್ಮವನ್ನು ಭೇದಿಸಿ ಅವರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಚದುರುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ.

(೧-೩೨-೫ ; ೧-೫೭-೬ ; ೧-೬೧-೧೦ ; ೨-೧೯-೩ ; ೧೦-೮೯-೭ ; ೬-೨೭-೪ ; ೮-೬೧-೩).

ಅಸುರರಿಂದ ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ಉದಕಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಬಿಡಿಸಿದೊಡನೆಯೇ ಅವು ಪ್ರಭೂತವಾದ ಜಲದಿಂದ ತುಂಬಿದ ಪ್ರವಾಹರೂಪದಲ್ಲಿ ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ ಪೃಥ್ವಿಗಳಿಗಿಳಿದು ಸಕಲನದಿಗಳನ್ನೂ ತುಂಬಿ ಹರಿದು ಸಾಗರಕ್ಕೆ ಸೇರುತ್ತವೆ.

(೧-೩೨-೨ ; ೧-೩೨-೧೨ ; ೧-೫೭-೬ ; ೧-೬೧-೧೦ ; ೧-೧೦೩-೨ ; ೨-೧೧-೨, ೨-೧೨-೧೨ ; ೨-೧೪-೨ ; ೨-೧೫-೩ ; ೨-೧೯-೩ ; ೩-೩೨-೬ ; ೪-೧೭-೧ ; ೫-೩೨-೧ ; ೬-೩೦-೪ ; ೮-೬೫-೩ ; ೧೦-೧೩೩-೨ ;)

ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿ ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿದೊಡನೆಯೇ, ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥವಾದ ಮೇಘಗಳೆಲ್ಲವೂ ಚದುರಿ ಅಂಧಕಾರವು ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಸೂರ್ಯನೂ ಸಹ ತನ್ನ ಸಹಜವಾದ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಬೆಳಕನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ಪ್ರಭೆಯನ್ನು ಎಲ್ಲೆಲ್ಲೂ ಬೀರುತ್ತಾನೆ.

(೧-೩೨-೪ ; ೧-೫೧-೪ ; ೧-೫೨-೮ ; ೨-೧೯-೩).

೧-೫೧-೪ ನೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದರ ಮೂಲವೇನೆಂದರೆ,

ವೃತ್ತಂ ಯದಿಂದ್ರ ಶವಸಾವಧೀರಹಿಮಾದಿತ್ಸೂರ್ಯಂ ದಿವ್ಯಾರೋಹಯೋ ದೃಶೇ |

ಎಂಬುದಾಗಿದೆ. ಇದರ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಸಾಯಣರು,

ವೃತ್ತೇಣಾವೃತಂ ಸೂರ್ಯಂ ತಸ್ಮಾದ್ವೃತ್ತಾತ್ ಅಮೂಮುಚೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||

ವೃತ್ತನಿಂದ ಆವೃತನಾದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಮುಕ್ತನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ, ಮೂಲದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ, ವೃತ್ತವಧಾನಂತರ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಅಂಧಕಾರನಾಶಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರನು ಕಾರಣನಾದನು ಎಂಬುವುದೇ ಇದರ ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಈ ರೀತಿ ಅಂಧಕಾರರೂಪನಾದ ವೃತ್ತನೊಂದಿಗೆ ಹೋರಾಟಮಾಡುವ ಸನ್ನಿವೇಶವು ಬುಕ್ಕಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಕತ್ತಲನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಹರಡುವುದೇ ಹೋರಾಟದ ಉದ್ದಿಶ್ಯ.

(೧-೪-೮ ; ೧-೩೨-೧ ; ೧-೫೨-೨ ; ೧-೫೪-೪ ; ೧-೮೦-೧ ; ೧-೧೦೩-೨ ; ೨-೧೧-೫ ; ೫-೩೨-೧ ; ೧-೮೯-೭ ; ೧೦-೧೦೩-೬).

ಮತ್ತು ಈ ವರ್ಣನೆಯು ನಾನಾವಿಧವಾದ ರೂಪಕಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಕಾವ್ಯಾತ್ಮಕವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಮೇಘಗಳು ಅತ್ಯದ್ಭುತವಾದ ರೂಪಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಅವನ್ನು ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಪರ್ವತಗಳೆಂದೂ ಇನ್ನು ಕೆಲವುವೇಳೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಸುರರ ದುರ್ಗಗಳೆಂದೂ, ಘನವಾದ ಅಸುರರ ಪಟ್ಟಣಗಳೆಂದೂ ಅನೇಕವಿಧದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

(೨-೧೪-೬ ; ೮-೧೭-೧೪ ; ೮-೮೭-೬).

ಚಲಿಸತಕ್ಕ ಮತ್ತು ಪ್ರಕಾಶಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗಿರತಕ್ಕ ಈ ಮೇಘವೃಂದಗಳು ಆಯಸ (ಉಕ್ಕು) ದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದವೆಂದೂ, ಶಿಲಾನಿರ್ಮಿತವೆಂದೂ, ವರ್ಣಿತವಾಗಿವೆ. ಮತ್ತು ಇವೇ ಅಳುರಪಟ್ಟಣಗಳೆಂದೂ ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥರಾದ ಅಸುರರಿಗೆ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಈ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನೇ ಇಂದ್ರನು ವಜ್ರಾಯುಧಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ನಾಶಮಾಡಿದನೆಂದೂ ತಿಳಿಸಿದೆ.

೧-೫೧-೫ ; ೧-೬೩-೭ ; ೧-೧೦೩-೩ ; ೧-೧೩೦-೭ ; ೧-೧೭೪-೮ ; ೨-೧೯-೬ ; ೨-೨೦-೭ ; ೩-೧೨-೬ ; ೪-೨೦-೩ ; ೪-೩೦-೧೩ ; ೮-೮೨-೨ ; ೧೦-೮೯-೭).

ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥವಾದ ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿ ಸುಪ್ತರಾಗಿದ್ದ ಅಸುರರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಆರಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಸೆದೆಬಡಿದು ಇಂದ್ರನು ಅವರೇಲ್ಲರನ್ನೂ ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಉರಳಿಸುತ್ತಾನೆ.

೧-೩೨-೨ ; ೧-೧೩೦-೭ ; ೨-೧೨-೧೧ ; ೪-೩೦-೧೪ ; ೬-೨೬-೫).

ಮತ್ತು ಅವರು ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಲಿಚ್ಛಿಸಿದಾಗ ಅವರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹಿಂದಕ್ಕೆಟ್ಟುತ್ತಾನೆ.

(೨-೧೨-೧೨ ; ೮-೧೪-೧೪)-

ಆ ಅಸುರರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನನ್ನು ತನ್ನ ಕಾಲಿನಿಂದ ಮೆಟ್ಟಿ ತುಳಿಯುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಹಿಮದಿಂದ ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಾನೆ.

(೧-೫೧-೬ ; ೮-೩೨-೨೬).

ನೀರಿನ ನೋರೆಯಿಂದ ನಮುಚಿಯ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಪ್ರಹರಿಸುತ್ತಾನೆ.

(೮-೧೪-೧೩).

ಇಂದ್ರಶತ್ರುಗಳಾದ ಅಸುರರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ ಉರಣನೆಂಬುವನಿಗೆ ತೊಂಭತ್ತೊಂಬತ್ತು ತೋಳುಗಳಿವೆಯೆಂದೂ ಅವನು ಪೆಡಂಭೂತನೆಂದೂ ಅವನ ವಿಕಾರರೂಪವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

(೨-೧೪-೪).

ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಮೂರು ತಲೆಗಳೂ ಆರು ಕಣ್ಣುಗಳೂ ಇದ್ದವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ.

(೧೦-೯೯-೬).

ಈ ವಿಧವಾದ ರೂಪಗಳೂ, ಕಲ್ಪನಾಪೂರ್ವಕವಾದ ವರ್ಣನಗಳೂ ಸಹ ಪ್ರಾಕೃತಿಕಸನ್ನಿವೇಶಗಳಿಗುಚಿತವಾಗಿವೆ. ಗ್ರೀಷ್ಮಕಾಲದ ಉರಿಬೇಸಿಗೆಯ ಬಿಸಿಲಿನಿಂದ ತಪ್ಪರಾದ ಜನರು ಬೇಸಿಗೆಯು ಮುಗಿದೊಡನೆಯೇ ಮಳೆಯನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುವುದು ಸಹಜವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಘನವಾದ ಮೋಡಗಳು ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸದಿರುವ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳೂ ಬಹಳವಾಗಿವೆ, ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೋ ಅಸುರೀಶಕ್ತಿಯು ವೃಷ್ಟಿಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆಯು ಬರುವುದೂ ಸಹಜವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಅಸುರೀಶಕ್ತಿಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ದೈವೀಶಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶ್ರದ್ಧೆಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದೂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಗುಡುಗು ಮತ್ತು ಮಿಂಚು ಇವುಗಳ ಅವಿಭಾವವು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ನಡೆಯತಕ್ಕ ದೈವೀ ಮತ್ತು ಅಸುರೀ ಎಂಬ ಎರಡು ಶಕ್ತಿಗಳ ಘರ್ಷಣೆಯೆಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಇಂದ್ರನೇ ಈ ದೈವಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುವ ಅಧಿದೇವತೆ. ಭಕ್ತರಿಗೆ ಉಪಕಾರಕವೂ ಶತ್ರುಗಳ ನಾಶಕವೂ ಆದ ಈ ಇಂದ್ರನ ಶಕ್ತಿಯು ಯಜಮಾನಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಂಪತ್ತನ್ನೊದಗಿಸಿ ಅವರಿಗೆ ಅಸುರರ ಬಾಧೆಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುತ್ತದೆ. ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಚಲಿಸತಕ್ಕ ಮೇಘರಾಶಿಗಳೇ ರಥಗಳೆಂದೂ ರಥಾಶ್ವಗಳೆಂದೂ ಇಂದ್ರನ ವಾಹಕಗಳೆಂದೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿವೆ.

ಈ ಇಂದ್ರನು ಪರ್ಜನ್ಯನಿಗಿಂತಲೂ ಬೇರೆ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ ದೇವತೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇಂದ್ರನಿಗೂ, ಪರ್ಜನ್ಯನಿಗೂ ಹೋಲಿಸಿರುವ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಇವರು ಪ್ರತ್ಯೇಕಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ ಬೇರೆಬೇರೆ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಹೇಳಲು ಪೂರ್ಣವಾದ ಅವಕಾಶವಿರುತ್ತದೆ. ಪರ್ಜನ್ಯಪರವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳೂ ಅನೇಕವಾಗಿ ಇಂದ್ರನಿಗಿಂತ ಅವನು ಭಿನ್ನದೇವತೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ.

(೮-೬-೧).

ಆದರೆ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಸೂರ್ಯನಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳು ಬಹಳವಾಗಿವೆ.

ಇಂದ್ರನ ಮಹತ್ವದ ವರ್ಣನೆ.

ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅತ್ಯಂತ ಉನ್ನತಸ್ಥಾನವನ್ನು ತೋರಿಸತಕ್ಕ ವಿಶೇಷಣಗಳು ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರ

ಪರವಾಗಿರುವವೇ ಅತ್ಯಧಿಕವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಇವು ಇಂದ್ರನ ವಿಶ್ವಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನೂ ತೋರಿಸುವವಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅರಿಸಿ ಪ್ರಕೃತ ಅವುಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಮೊದಲನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ :—

ಅತ್ಯಂತ ದೂರಕ್ಕೂ ಸಹ ಕಾಣಿಸುವಂತೆ ಇಂದ್ರನು ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದಾನೆ.

(೧-೨-೩).

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ನಿನ್ನ ಬಾಹುಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ಕಿನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದೀಯೆ. ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದೀಯೆ.

(೧-೫೨-೮).

ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಆಚೆ ದಡದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಾ, ನಿನ್ನ ದಿವ್ಯಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾ ಮಾನವರಾದ ನಮ್ಮ ಉಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲೂ ಸ್ಥಿತನಾಗಿ ಅಂತರಿಕ್ಷದ, ಸಮುದ್ರದ ಮೂಲಕ ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಲೋಕ ತ್ರಯದಲ್ಲೂ ನಿನ್ನ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರಿದ್ದೀಯೆ.

(೧-೫೨-೧೨).

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಈ ಪೃಥ್ವಿಯ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಅಂತರಿಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಮತ್ತು ನಿನ್ನ ಮಹತ್ವದಿಂದ ದ್ಯುಲೋಕವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದೀಯೆ. ನಿನ್ನ ಸಮಾನವಾದ ಮಹತ್ವಗುಣವುಳ್ಳವರು ದೇವಮಾನವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ.

(೧-೫೨-೧೩).

ಪೃಥ್ವಿಯಾಗಲಿ ಅಥವಾ ದ್ಯುಲೋಕವಾಗಲಿ ನಿನ್ನ ಆಧಿಪತ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿಲ್ಲ. ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಸಮುದ್ರವೂ ಸಹ ನಿನ್ನ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿಲ್ಲ. ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲೂ ಎಲ್ಲವೂ ಅವುಗಳ ನಿಯಮಿತವಾದ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಭದ್ರವಾಗಿ ನಿನ್ನಿಂದಲೇ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿವೆ.

(೧-೫೨-೧೪ ; ೧-೫೫-೧ ; ೧-೬೧-೯).

ಇಂದ್ರನು ಉತ್ಪನ್ನನಾದೊಡನೆಯೇ, ಅವನ ಮುಂದೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಭಯಪಟ್ಟು ಅಚಲವಾದ ಪರ್ವತವೂ ಮತ್ತು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೂ ನಡುಗಿದವು.

(೧-೬೧-೧೪).

“ ಇಂದ್ರನು ಪೃಥ್ವಿಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ತೇಜೋಮಂಡಲಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನಂತಹ ದಿವ್ಯಗುಣವುಳ್ಳವರು ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಉತ್ಪನ್ನರಾಗಿಲ್ಲ. ಮುಂದೆಯೂ ಉತ್ಪನ್ನರಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ನೀನು ಸಕಲ ವಿಶ್ವವನ್ನೂ ಮೀರಿ ನಿಂತಿದ್ದೀಯೆ.”

(೧-೮೧-೫).

ಇವೇ ಇಂದ್ರನು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಸಾರ್ವಭೌಮನು. ಈ ಇಂದ್ರನ ಮಹತ್ವವನ್ನು ದೇವತೆಗಳಾಗಲೀ, ಮಾನವರಾಗಲೀ, ಯಕ್ಷ ಗಂಧರ್ವರಾಗಲಿ ಅಭಿವೇಶಿಸಲಾಗಿ ಪಡೆದಿಲ್ಲ. ಪಡೆಯಲಾಗುವುದೂ ಇಲ್ಲ.

(೧-೧೦೦-೧).

ಸ್ಥಾವರಜಂಗಮಾತ್ಮಕವಾದುದೂ, ಚೈತನ್ಯಯುಕ್ತವಾದುದೂ ಆದ ಯಾವ ಸಕಲ ಜಗತ್ತು ಇರುವುದೋ ಆ ಜಗತ್ತಿಗೆಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರನು ಯಜಮಾನನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

(೧-೧೦೧-೫).

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಮೂರು ಲೋಕಗಳೂ, ಮೂರು ಲೋಕಗಳ ತೇಜೋರಾಶಿಗಳೂ ನಿನ್ನ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳು. ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಮೀರಿ ನಿಂತಿರುವ ನೀನು ಶತ್ರುರಹಿತನಾದ ವಿಶ್ವಪ್ರಭುವಾಗಿ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲೂ ನಿನ್ನ ಸಾರ್ವಭೌಮತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿದ್ದೀಯೆ.

(೧-೧೦೨-೮).

ಇಂದ್ರನು ಪೃಥ್ವಿಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ವಿಸ್ತರಿಸಿದನು. ತನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಹೊಡೆದು ಉದಕವನ್ನು ಪ್ರವಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಅಹಿಯನ್ನು (ವೃತ್ರನನ್ನು) ಸಂಹರಿಸಿದನು.

(೧-೧೦೩-೨).

ಇಂದ್ರನು ಅಂತರಿಕ್ಷಕ್ಕೆ ಊರೆಗೋಲಿನಂತೆ ಆಸರೆಯಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ತು ಚತುಷ್ಪಾದಗಳುಳ್ಳ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗಾಗಿಯೂ, ದ್ವಿಪಾದಗಳುಳ್ಳ ಮಾನವಾದಿಗಳಿಗಾಗಿಯೂ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಬೀಳದಂತೆ ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಿದ್ದಾನೆ.

(೧-೧೦೪-೨).

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಜಯಿಸದೇ ಇರತಕ್ಕದ್ದು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಸಹ ನಿನ್ನ ಸಮಾನರಾದವರು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ. ನಿನ್ನೊಂದಿಗೆ ಸ್ಪರ್ಧಿಸತಕ್ಕವರು ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲ. ಮುಂದೆಯೂ ಅಂತಹವರು ಯಾರೂ ಹುಟ್ಟಲಾರರು. ಎಲೈ ದೇವನೇ, ನೀನು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿದುದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಖಂಡಿತ ಮಾಡುವೆ.

(೧-೧೬೫-೯; ೪-೧೮-೪).

ಇಂದ್ರನು ಸಕಲ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡೂ ಸೇರಿದರೂ ಅವನ ನಡುಕಟ್ಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

(೧-೧೭೩-೬)

ಎರಡನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ:—

ಎಲೈ ಮಾನವರೇ, ಯಾವ ದೇವನು ಉತ್ಪನ್ನನಾದೊಡನೆಯೇ ತನ್ನ ಮಹತ್ತ್ವದಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮೀರಿಸಿದನೋ, ಯಾವನು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನೂ ನಡಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನೋ ಅವನೇ ತನ್ನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಇಂದ್ರನೆಂದು ಪ್ರಖ್ಯಾತನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

(೨-೧೨-೧೦, ನಿ. ೧೦-೧೦)

ನಡಗುತ್ತಿದ್ದ ಪೃಥ್ವಿಯನ್ನು ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಯಾರು ಮಾಡಿದನೋ. ವಿಸ್ತೃತವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೂ ಯಾರು ಅಳಿದನೋ ಮತ್ತು ದ್ಯುಲೋಕವು ಬೀಳದಂತೆ ಯಾರು ನಿಲ್ಲಿಸಿದನೋ ಅವನೇ ಇಂದ್ರನು.

(೨-೧೨-೨)

ಈ ಇಂದ್ರನೊಬ್ಬನೇ ವಿಶ್ವಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯು. ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೂ ಸಹ ಇವನಿಗೆ ನಮ್ರತೆಯಿಂದ ನಮಸ್ಕಾರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತವೆ.

(೨-೧೨-೯)

ಇಂದ್ರನ ಅದ್ಭುತಪರಾಕ್ರಮವನ್ನೂ, ಸತ್ಯಾತ್ಮನಾದ ಇವನ ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ನಾನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ. ಮೂರು ಪಾತ್ರಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಸೋಮವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿದನು ಮತ್ತು ಅದರ ಫಲವಾದ ಹರ್ಷದಿಂದ ಕೂಡಿ ಅಹಿ ಯನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದನು.

(೨-೧೫-೧)

ಸೋಮಪಾನದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದಲೇ ಇಂದ್ರನು ಶೂನ್ಯವಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿದನು. ಮತ್ತು ಪೃಥ್ವಿಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಅದನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿದನು.

(೨-೧೫-೨)

ಇಂದ್ರನು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನಗಳಾದ ಪರ್ವತಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಅಚಲವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಉದಕಗಳು ತಮ್ಮ ಸಹಜವಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಪ್ರವಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ವಿಶ್ವಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಧಾತ್ರಿಯಾದ ಪೃಥ್ವಿಯನ್ನು ಪುಷ್ಕಳವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ದ್ಯುಲೋಕವು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳದಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ.

(೨-೧೬-೫)

ಮೂರನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ :-

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಅನಂತಗಳಾದ ಈ ಎರಡು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಾಗ ಅವು ನಿನ್ನ ಹಿಡಿ ತದ ಪ್ರಮಾಣಮಾತ್ರದ್ದಾದವು.

(೩-೩೦-೫)

ಅತ್ಯಂತ ಶಕ್ತಿಯುತನೂ, ಮಹತ್ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವನೂ, ಅಜರನೂ ಮತ್ತು ನಿತ್ಯಯುವಕನೂ ಆದ ಇಂದ್ರ ನನ್ನು ನಾವು ಪೂಜಿಸಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತೇವೆ. ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡೂ ಸೇರಿದರೂ ಪೂಜ್ಯನಾದ ಇಂದ್ರನ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಆಳಿಯಲಾರವು.

(೩-೩೨-೭)

ಇಂದ್ರನು ಮಾಡಿರುವ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಕರ್ಮಗಳು ಅಪರಿಮಿತವಾದವು. ಯಾವ ದೇವತೆಯಾಗಲಿ, ಇಂದ್ರನ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಮೀರಲಾರದು. ಉಷಸ್ಸನ್ನೂ ಸೂರ್ಯನನ್ನೂ ಲೋಕನಿಯಮನ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ನಿಯಮಿಸಿದ ಈ ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಭುತ್ವವು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ.

(೩-೩೨-೮)

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಉತ್ಪನ್ನನಾದಾಗಲೇ, ಸೋಮಪಾನದಿಂದ ಹರ್ಷಿತನಾದ ನಿನ್ನ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮಾಸ ಗಳಾಗಲಿ, ಋತುಗಳಾಗಲಿ, ಸಂವತ್ಸರಗಳಾಗಲಿ ಉಲ್ಲಂಘಿಸಲಾರವು.

(೩-೩೨-೯)

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನೊಬ್ಬನೇ ದೇವಮಾನವಾದಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ನೇತೃವೂ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನೂ ಆಗಿದ್ದೀಯೆ. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಈ ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ್ದಾನೆ.

(೩-೩೪-೨, ೭)

ಪ್ರಭಾಯುತನಾದ ಇಂದ್ರನು, ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಪರಿಮಿತಿಗಳನ್ನೂ ಮೀರಿದ್ದಾನೆ. ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಇವನಿಗೆ ಸದೃಶರಿಲ್ಲ.

(೩-೪೬-೩)

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ:—

ಇಂದ್ರನು ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದರೂ ಸಹ ಅವನ ಪ್ರಭಾವವು ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಮೀರಿದೆ.

(೪-೧೬-೫)

“ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಹುಟ್ಟಿದೊಡನೆಯೇ ನಿನ್ನ ಕ್ರೋಧಕ್ಕೆ ಬೆದರಿ ದ್ಯುಲೋಕವೂ ಅಂತರಿಕ್ಷವೂ ಪೃಥ್ವಿಯೂ ನಡುಗಿದವು.”

(೪-೧೭-೨)

ಐದನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ:—

ಅತ್ಯುತ್ತಮನೂ, ಅತ್ಯಧಿಕನೂ ಆದ ನೀನು ಉತ್ಪನ್ನನಾದೊಡನೆಯೇ ದಿಗಂತದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಹರಡಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿ ದ್ದ ನಿನ್ನ ನಾಮವನ್ನು ಕೇಳಿ ದೇವತೆಗಳೂ ಬೆದರಿದರು.

(೫-೩೦-೫)

ಮರುತ್ತಗಳೊಡೆ ವಿಹರಿಸುತ್ತಿರುವವನೂ, ಅಪ್ರತಿಹತವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೂ, ವಿಜಯಿಯೂ, ಅಜರನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನ ಮಹತ್ಕಾರಗಳನ್ನು ನಾವು ಪ್ರಶಂಸಿಸೋಣ. ಪ್ರಾಚೀನರಲ್ಲಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಅರ್ವಾಚೀನರಲ್ಲಾಗಲಿ ಯಾರೂ ಇಂದ್ರನ ಆಧಿಪತ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿಲ್ಲ.

(೫-೪೨-೬)

ಆರನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ:—

ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಗೂ ಸ್ಥಾಪನೆಗೂ ಕಾರಣನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಪವಿತ್ರವಾದ ಯಜ್ಞಕಾರ್ಯಗಳಿ ಗೆಲ್ಲಾ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಪಿತೃಗಳೂ ಪ್ರಾಚೀನರೂ ಆದ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ನಿನ್ನ ಪ್ರಜೆಗಳೇ ಆಗಿರುತ್ತಾರೆ.

(೬-೧೭-೭)

ನಮ್ಮಿಂದ ಪ್ರಶಂಸಿತನೂ ಪೂಜಿತನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ದಸ್ಯುಗಳಿಂದ ಪ್ರಚೋದಿತನಾದವನಿಗೆ ತಲೆಬಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂತಹವನು ಶಕ್ತಿಯುತನಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಸ್ಥಿರಸಂಕಲ್ಪವುಳ್ಳವನಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಅಭಿಮಾನವುಳ್ಳವನಾಗಲಿ ಅಂತಹ ಶತ್ರು ಪಕ್ಷದವನಿಗೆ ಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನೇ ತೋರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಪರ್ವತಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಉನ್ನತವಾಗಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬೆಳೆದಿದ್ದರೂ ಸಹ ಅವು ಇಂದ್ರನ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಬಯಲು ಪ್ರದೇಶಗಳಂತೆಯೇ ಕಾಣುತ್ತವೆ. ಅತ್ಯಗಾಧವಾದ ಸಾಗರಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನು ತಟವನ್ನು ಮುಟ್ಟಬಲ್ಲನು.

(೬-೨೪-೮)

ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನೂ ಮೀರಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಈ ಎರಡುಲೋಕಗಳೂ ಅರ್ಧದಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ವಾಗಿವೆ.

(೬-೩೦-೧)

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕನಾದವನಾಗಲಿ ಅಥವಾ ನಿನ್ನ ಸದೃಶನಾಗಲಿ, ದೇವಮಾನವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಇಲ್ಲವೆಂಬುದು ಮಾತ್ರ ಸತ್ಯವು.

(೬-೩೦-೪)

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೀನು ಸೂರ್ಯನನ್ನೂ ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನೂ, ಉಷಸ್ಸನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಜಂಗ ಮಾತ್ಮಕವಾದ ಸಕಲಭೂತಗಳಿಗೂ ಮಾನವಾದಿಗಳಿಗೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಪ್ರಭುವಾಗಿ ಸಕಲಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಆಳುತ್ತಿರುವೆ.
(೬-೩೦-೫).

ಅತ್ಯಂತ ಪುರಾತನನೂ ಕ್ಷಯರಹಿತನೂ ಆದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಾನು ನಿನ್ನನ್ನು ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದಲೂ ಸೂಕ್ತಗಳಿಂದಲೂ ಪ್ರಶಂಸಿದ್ದೇನೆ.
(೬-೩೮-೩).

ಏಳನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ :—

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ರೂಪದಿಂದ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ನಿನ್ನ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದೀಯೆ. ನೀನು ಅತ್ಯದ್ಭುತನು.
(೭-೨೦-೪).

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಅತಿ ಚಿಕ್ಕಪ್ರಮಾಣವುಳ್ಳ ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೂ ನೀನೇ ಒಡೆಯನು. ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಸಂಪತ್ತಿಗೂ ನೀನೇ ಪ್ರಭುವು. ಮಧ್ಯಮವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಸಂಪತ್ತಿಗೂ ನೀನೇ ಒಡೆಯನು. ಪಶುಗಳೆಲ್ಲಾ ನಿನ್ನ ಪ್ರಭುತ್ವಕ್ಕೆ ತಡೆಯಿಲ್ಲ.
(೭-೩೨-೧೬).

ವೀರ್ಯವಂತನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಸ್ಥಾವರಜಂಗಮಾಮಾತ್ಮಕವಾದ ಸಕಲವಸ್ತುಗಳಿಗೂ ಒಡೆಯನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ಣಾವು ಕರೆಯದೇ ಇರುವ ಪಶುಗಳಂತೆ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಸಮಾಪಿಸುತ್ತೇವೆ.
(೭-೩೨-೨೨).

ನಿನ್ನನ್ನುಳಿದು ನಮಗೆ ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಾಗಲಿ, ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಾಗಲಿ ಬೇರೊಬ್ಬರಕ್ಷಕರಿಲ್ಲ.

(೭-೩೨-೨೩).

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳೊಡನೆ ಹೋರಾಡಿ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಗಳಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದೀಯೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅತ್ಯಂತವಿಸ್ತೃತವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷವ್ಯಾಪಿಯಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

(೭-೪೩-೩).

ಎಂಟನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ :—

ಅದ್ಭುತರೂಪವುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನು, ಲೋಕಗಳೆಲ್ಲದರ ವಿಸ್ತೃತಿಗೂ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೂ ಕಾರಣನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ಒದಗಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಎಲ್ಲಾ ಜಗತ್ತುಗಳ ಸಂರಕ್ಷಣವೂ ಇಂದ್ರನಿಗೇ ಸೇರಿದುದಾಗಿದೆ.
(೮-೩-೬).

“ ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಗರ್ಜಿಸುವ ಇಂದ್ರನ ಪರಾಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಲೋಕತ್ರಯದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೂ ಸಮನಾಗಿಲ್ಲ.”

(೮-೬-೧೫).

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಭಾಯುತನಾದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ನೀನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದೊಡನೆಯೇ ಸಕಲ ಲೋಕಗಳೂ ಕೃತಜ್ಞತೆಯಿಂದ ನಿನಗೆ ತಲೆಬಾಗಿದವು.

(೮-೧೨-೩೦).

ಅಂತರಿಕ್ಷಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ತೇಜೋರಾಶಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರನಿಂದಲೇ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿವೆ. ಒಂದು ಸಲ ನಿಯಮಿಸಿದರೆ ಆ ಇಂದ್ರನ ನಿಯಮಗಳು ಸಡಿಲವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ತೇಜಸ್ಸುಗಳು ಕುಂಠಿತವಾಗದೇ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಪ್ರಭೆಯನ್ನು ಬೀರುತ್ತಿರುವುವು.

(೮-೧೪-೯).

ಇಂದ್ರನ ಈ ಮಹತ್ವದಿಂದಲೇ ಪರ್ವತಗಳೂ, ಬಯಲುಸೀಮೆಗಳೂ ಸಮುದ್ರಗಳೂ ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಲೋಕಗಳೂ ದೃಢವಾಗಿವೆ.

(೮-೧೫-೨).

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಶಕ್ತಿ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದಲೂ, ವೀರ್ಯಗಣನೆಯಿಂದಲೂ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ ನಿನಗೆ ಮಣಿಯುತ್ತಾರೆ.

(೮-೫೧-೭).

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಮಾನವನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗೋಚರಕ್ಕೆ ಮೀರಿದ ಸಹಸ್ರಾರು ಅಂತರಿಕ್ಷಗಳೂ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳೂ ನಿನ್ನ ನಿಯಮನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವಾಗಿವೆ. ಸಹಸ್ರ ಸೂರ್ಯರು ಸೇರಿದರೂ ನಿನ್ನ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಮೀರಲಾರರು. ಸೃಷ್ಟಿವಾದ ಯಾವ ವಸ್ತುವೂ ನಿನಗೆ ಸರಿತೂಗಲಾರದು.

(೮-೫೯-೫).

ಇಂದ್ರನು ಅಜೇಯನು, ಶಕ್ರನು, ಅಪ್ರತಿಹತನು. ಅವನು ಸಕಲವನ್ನೂ ಕೇಳಬಲ್ಲನು, ವೀಕ್ಷಿಸಬಲ್ಲನು, ಸರ್ವಜ್ಞನು, ಸರ್ವಶಕ್ತನು.

(೮-೬೭-೫).

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನೊಬ್ಬನೇ ನಿಜವಾದ ಯೋಧನು. ಗೋತಮರಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಈ ಸ್ತುತಿಗಳು ನಿನ್ನನ್ನು ಪ್ರಚೋದಿಸಿ, ನಿನ್ನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಿ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುವುವು. ನೀನು ನಿನ್ನ ಸ್ವಸಂಕಲ್ಪದಿಂದಲೇ ನಿನ್ನ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ್ದೀಯೆ. ಪಾರ್ಥಿವ ಸ್ವರೂಪವಾವುದೂ ನಿನ್ನಲ್ಲಿಲ್ಲ, ನಿನ್ನನ್ನು ನಿಯಮಿಸಿ ಪ್ರಭುತ್ವಮಾಡುವವರೂ ಸಹ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ.

(೮-೭೭-೪, ೫).

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಆದುದರಿಂದಲೇ, ಸಕಲದೇವತೆಗಳೂ ನಿನ್ನ ಸಖ್ಯವನ್ನು ಅರಸುವರು.

(೮-೭೮-೨).

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಯಾವಾಗ ವೃತ್ರವಧದ ಉದ್ದಿಷ್ಟದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಹರಡಿದೆಯೋ ಆಗ ನೀನು ಯಜ್ಞತತ್ತ್ವವನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನ ಮಾಡಿದೆ. ಆಗಲೇ ನಿನ್ನನ್ನು ದೈಶಿಸಿದ ಸ್ತುತಿಗಳೂ ಉಕ್ತಿಗಳೂ ನಿರ್ಮಿತವಾದವು. ಆ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಶಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ನೀನು ಉತ್ತಮವಾದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಪಡೆದು ಭೂತಭವಿಷ್ಯ ದ್ವರ್ತಮಾನಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವ ಮತ್ತು ಅಗತಕ್ಕೆ ಸಕಲ ಭೂತಗಳಿಂದಲೂ ಅತಿಶಯವಾದ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವೆ.

(೮-೭೮-೫).

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, “ನನಗೆ ಮರಣವೇ ಇಲ್ಲ, ನನಗೆ ಕ್ಷಯವಿಲ್ಲ” ಎಂದು ಯಾವ ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನು ನೀನು ಹೊಂದಿದ್ದೀಯೋ ಅದು ಸತ್ಯವೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

(೮-೮೨-೫).

ನಿನ್ನ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನೂ, ನಿನ್ನ ಸಾರ್ವಭೌಮತ್ವವನ್ನೂ ಎದುರಿಸಲು ದೇವಮಾನವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೂ ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ. ಧೈರ್ಯವೂ ಇಲ್ಲ.

(೮-೮೨-೧೧).

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಪೂಜ್ಯರಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಪೂಜ್ಯತಮನೆಂದೂ, ಅಚಲನಾದ ಶತ್ರುವನ್ನೂ ಕೆಳಕ್ಕುರುಳಿಸುವನೆಂದೂ, ಚೈತನ್ಯಯುಕ್ತನಾದ ಸಕಲ ಭೂತಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕನೆಂದೂ ನಾನು ನಿನನ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತೇನೆ.

(೮-೮೫-೪).

ಈ ಸಕಲಲೋಕಗಳನ್ನೂ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಈ ಇಂದ್ರನನ್ನು ನಾವು ಸ್ತುತಿಸೋಣ. ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸಕಲವಸ್ತುಗಳೂ ಅವನಿಗಿಂತ ನಿಶ್ಚಯವಾದವು.

(೮-೮೫-೬).

ಅಸುರರು ಆಯುಧರಹಿತರು. ಆದುದರಿಂದ ಅವರು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲ. ನಿನ್ನ ಚಕ್ರದಿಂದ ಅವರನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸು. (ಅಗ್ನಿಯು ಶುಷ್ಕವಾದ ವನವನ್ನು ದಹಿಸಿ ನಿರ್ಮೂಲಮಾಡುವಂತೆ ಇಂದ್ರನು ದುಷ್ಪರಾದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಯಜ್ಞಾದಿಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಸೌಕರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವನೆಂದು ೬-೧೮-೧೦ ರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ತಿಳಿಸಿದೆ).

(೮-೮೫-೯).

ದೇವಮಾನವಾದಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿ ಶತ್ರುವನಾಶಕನೂ, ಅತಿಶಯವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೂ, ಭಯಂಕರನೂ, ವೀರ್ಯವಂತನೂ, ವೇಗಗಾಮಿಯೂ ಆದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ರಾಜ್ಯಾಧಿಪತಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು. ವೀರ್ಯಶಾಲಿಯಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಈ ಉದ್ದಿಷ್ಟಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಅವರು ಉತ್ಪನ್ನಮಾಡಿದರು.

(೮-೮೬-೯).

ಹತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ:—

ಇಂದ್ರನು ಸೂರ್ಯನಿಂದ ವೃಷ್ಟಿಸಾಮಗ್ರಿಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದಾಗ, ದ್ಯೂತಕಾರನು ದ್ಯೂತದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಲಾಭವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಹಿಡಿದಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಈ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪುರಾತನನಾಗಲಿ ಅರ್ವಾಚೀನನಾಗಲಿಯಾರೂ ಹೊಂದಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

(೧೦-೪೩-೫).

ಅಲ್ಲಾಡುತ್ತಿರುವ ಪರ್ವತಗಳನ್ನೂ ತಪ್ಪಲುಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನೂ ಇಂದ್ರನು ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಅಂತರಿಕ್ಷವು ಈ ಕಾರ್ಯದ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಮಾಡಿತು. ಅವನು ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ಕಂಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು.

(೧೦-೪೪-೮).

“ತ್ವಷ್ಟೃವು ನನಗಾಗಿ ಉಕ್ಕಿನ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ದೇವತೆಗಳು ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಚೈತನ್ಯವನ್ನೂ ನನ್ನಲ್ಲಿ ತುಂಬಿದರು. ಆದಿತ್ಯನ ತೇಜಸ್ಸಿನಂತೆ ನನ್ನ ತೇಜಸ್ಸೂ ಸಹ ಅದ್ವಿತೀಯವಾದುದು. ನಾನು ಮಾಡಿದ ಅದ್ಭುತಕಾರ್ಯಗಳಿಗಾಗಿಯೂ ಮುಂದೆ ನೆರವೇರಿಸಬಹುದಾದ ಅದ್ಭುತವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗಾಗಿಯೂ ಸಕಲ ದೇವಮಾನವರೂ ನನ್ನನ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿ ನನ್ನನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ.

(೧೦-೪೮-೩).

ಎಲೈ ಧನವಂತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನಿಂದ ಭೀತವಾದ ಸಕಲವಸ್ತುಗಳೂ ನಿನ್ನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವುದೇ ನಿನ್ನ ಅಧಿ ಕೃತವು. ದೇವತೆಗಳನ್ನು ನೀನು ಬಿಡಿಸಿದೆ.

(೧೦-೫೪-೧).

ನೀನು ನಿನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಮಾನವರ ನಡುವೆ ನಿನ್ನ ವೀರಶಾಹಿಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾ ಸಂಚರಿಸುವಾಗ ನಿನ್ನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಅವರು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈಗಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಹಿಂದೆಯಾಗಲಿ, ನಿನ್ನ ನೀರ್ದಯವನ್ನು ಎದುರಿಸುವ ಶತ್ರುವೆಂಬವನು ನಿನಗಿಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ.

(೧೦-೫೪-೨).

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಮ್ಮ ಮುಂದೆ ಇರತಕ್ಕ ಈ ಋಷಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ಮಹತ್ವದ ಪಾಠವನ್ನು ಯಾರು ತಿಳಿದಿರುವ ವರಾಗಿದ್ದಾರೆ? ಜಗತ್ತಿಗೆ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳಾದ ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳನ್ನು ನಿನ್ನ ದೇಹದಿಂದಲೇ ಉತ್ಪನ್ನಮಾಡಿದುದೇ ನಿನ್ನ ಪ್ರಭಾವವು. ಅದನ್ನು ಜಗತ್ತೇ ಅರಿತಿದೆ.

(೧೦-೫೪-೩).

ತೇಜೋಮಂಡಲಗಳಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ತುಂಬಿದನು. ಸ್ವಾದುವಾದ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಾದುತೆಯನ್ನು ತುಂಬಿದನು.

(೧೦-೫೪-೪).

ರಥದ ಎರಡು ಚಕ್ರಗಳನ್ನೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಇರಚೆಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ಅವೆರಡಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧ ವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿರುವಂತೆ ಇಂದ್ರನು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡನ್ನೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಟ್ಟಿದ್ದು ತನ್ನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಅವೆರಡಕ್ಕೂ ಸಹಜವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ತು ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಮಾಡುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಇಂದ್ರನು ಪೃಥ್ವಿಗೂ, ಸಮುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೂ, ಪರ್ವತಾದಿಗಳಿಗೂ ಸಾರ್ವಭೌಮನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೆ ಇವನಿಗೆ ಪ್ರಭುವಾದವನು ಇನ್ನಾರೂ ಇಲ್ಲ, ಇವನೇ ಅತ್ಯಧಿಕನು.

(೧೦-೮೯-೪, ೧೦)

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಜಂಗಮಾತ್ಮಕವಾದ ಯಾವ ಭೂತಗಳುಂಟೋ ಅವುಗಳೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಸಹ ನೋಡುವ ಸಾಧನ ವಾದ ಚಕ್ಷುಸ್ಸು ನೀನೇ ಆಗಿದ್ದೀಯೆ.

(೧೦-೧೦೨-೧೨)

ಎಲೈ ಕವಿರೂಪರಾದ ಋಷಿಗಳೇ, ಮಾನವರ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳು ಏನಿನೆಯೋ ಅವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅರಿತು ಅದಕ್ಕನು ರೂಪವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿರಿ. ಇಂದ್ರನು ಸ್ತುತಿಪ್ರಿಯನಾದುದರಿಂದ ನಾವು ನಮ್ಮ ಪ್ರಶಂಸೆಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ನಮ್ಮ ಹಿತಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯತತ್ಪರನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡೋಣ.

(೧೦-೧೧೧-೧)

ಯಜ್ಞಭೂಮಿಯಿಂದ ಯಜಮಾನಾದಿಗಳ ಸ್ತುತಿಯು ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿ ಉದ್ಭೂತವಾಗಿದೆ. ಒಳ್ಳೆಯ ಕಡಸಿನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಹೋರಿಯು ಪಶುಗಳನ್ನು ಸಮಾಸುವಂತೆ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಮಾಪಿಸಿದೆ. ಅವನೂ ಸಹ ಗುಟುರನ್ನು ಹಾಕುತ್ತಾ ಎಚ್ಚಿತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ತು ಅತಿವಿಸ್ತೃತವಾದ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದಾನೆ.

(೧೦-೧೧೧-೨)

ನಮ್ಮಿಂದ ಪಠಿತವಾದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಅರಿತಿದ್ದಾನೆ. ವಿಜಯಿಯಾದ ಇಂದ್ರನು ಸೂರ್ಯನ ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದ್ದಾನೆ. ವೃಷಭಕ್ಕೆ ಸಹಚಾರಿಯಾದ ಪಶುವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯನೂ, ಅಚಲನೂ ನಿರುಪಮನೂ ಆದ ಪ್ರಭುವಾಗಿ ಸ್ಥಾಪಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

(೧೦-೧೧೧-೩)

ಆರ್ಬುದಾಖ್ಯನಾದ ಅಸುರನ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಸೀಳಿದನೆಂದು ಯಾವ ಅಸುರನು (ದೇವನು) ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೋ (೧೦-೬೭-೨) ಅದೇ ಇಂದ್ರನು ಅಹಿರೂಪನಾದ ಅಸುರನನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಿ ಅವನ ದುರಾಲೋಚನೆಗಳನ್ನು ಭಂಗಪಡಿಸಿದನು. ಸತ್ಯದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಅನೇಕ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು.

(೧೦-೧೧೧-೪)

ಅಂಗಿರಾಋಷಿಗಳಿಂದ ಸ್ತುತನಾದ ಇದೇ ಇಂದ್ರನು (೪) ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುವ ಪ್ರತಿ ನಿಧಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಯಜಮಾನಾದಿಗಳು ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅರಿಯುತ್ತಾನೆ. ಶುಷ್ಕನನ್ನು ಸಂಹರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸೂರ್ಯನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಸರಿಸಿ ಹರಡುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ತಾನೇ ಸತ್ಯಾತ್ಮಕ ನಾದುದರಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸತ್ಯರೂಪನಾದ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಧರಿಸಿ ಆಧಾರಭೂತನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

(೧೦-೧೧೧-೫)

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಉಷಸ್ಸಿನ ಪ್ರಭೆಯು ಎಲ್ಲಾ ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆ ನೀನೂ ಯಾವಾಗ ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದೆಯೋ ಆಗಲೇ ದಿವ್ಯಮಾತೆಯು ನಿನ್ನನ್ನು ಹಡೆದಳು. ಆಸಾಧಾರಣವಾದ ಭೂತಗಳಿಗೆ ನೀನು ಅತ್ಯದ್ಭುತನಾದ ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ನೀನು ದಿವ್ಯಮಾತೆಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾದುದರಿಂದಲೇ ನಿನ್ನ ಮಹತ್ವವು ಅಧಿಕವಾಗಿದೆ.

(೧೦-೧೧೪-೧)

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮಾಸಾದಿಗಳ ಚಲನಕ್ಕೆ ನಿಯಮನವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದೀಯೆ. ಜಗತ್ತಿಗೆ ಪಿತೃವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಪರಧಿಯಿರುತ್ತದೆ.

(೧೦-೧೩೮-೬)

ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಸಮ್ರಾಟ್-ವಿಶ್ವಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಸಾರ್ವಭೌಮನು ಎಂದು ವರ್ಣಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. (೪-೧೯-೨; ೪-೨೧-೧೦)

ಇನ್ನು ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವರಾಟ್ ಇತರರ ಅಧೀನಕ್ಕೊಳಗಾಗದೇ ತನ್ನ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಸ್ವಯಂಪ್ರಭುವೆಂದು ಸ್ತುತನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

(೩-೪೬-೧; ೩-೪೯-೨; ೭-೮೨-೨; ೮-೧೨-೧೪)

ಅಲ್ಲದೇ, ತನ್ನ ಮಹತ್ವದಿಂದಲೇ ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕವನೂ ಪುರಾತನನೂ ಆದ ಋಷಿಯೆಂದು ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಂಸಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. (ಯುಷಿರ್ ಪೂರ್ವಜಾ ಅಸ್ಯೇಕ ಈಶಾನ ಓಜಸಾ).

(೮-೬-೪೧)

ಅಲೌಕಿಕವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸತಕ್ಕ ಅಸುರ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣದಿಂದಲೂ ವರ್ಣಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

(೧-೧೭೪-೧; ೮-೭೯-೬)

ಇಂದ್ರನು ಭಕ್ತರಲ್ಲಿ ತೋರಿಸತಕ್ಕ ಅನುಗ್ರಹದ ಸ್ವರೂಪ

ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಅವನ ಭಕ್ತರಿಗೂ ಇಂತಹ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೋರಿಸತಕ್ಕ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನೇಕವಿರುತ್ತವೆ. ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯಗಳು ಇಂದ್ರನ ನೈತಿಕವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸುವುವಾಗಿವೆ. ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವುದರ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕೃತ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಇಂದ್ರನು ಶತ್ರುನಾಶದಕಾಲದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಪದೇಪದೇ ತಿರಿಗಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಜನರೆಲ್ಲರೂ ಅವನ ಭಯಂಕರ ರೂಪಕ್ಕೆ ಹೆದರಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನಿಡುತ್ತಾರೆ.

(೧-೫೫-೫)

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, (ನಿನ್ನ ನಿಯಮನದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ) ಸೂರ್ಯನೂ ಚಂದ್ರನೂ ಪರಾಜಯರೂಪದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಭ್ರಮಣವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಅಂತಹ ವಿಶ್ವನಿಯಮನವನ್ನು ನೋಡತಕ್ಕ ಸಕಲರೂ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಶಕ್ತಿಯಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಭಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನೂ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.

(೧-೧೦೨-೨)

ಎಲೈ ಯಜಮಾನರೇ, ಇಂದ್ರನ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿ ಅವನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಶ್ರದ್ಧೆಗಳನ್ನಿಡಿ.

(೧-೧೦೩-೫)

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಮ್ಮ ಭವಿಷ್ಯದ ಸಂತತಿಯ ವೃದ್ಧಿಗೆ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಕೆಡಕನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡಬೇಡ. ನಾವು ನಿನ್ನ ಭಕ್ತರಾಗಿದ್ದೇವೆ.

(೧-೧೦೪-೬)

ಎಲೈ ದೇವನೇ, ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ನಾವು ಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನಿಟ್ಟಿದ್ದೇವೆ. ನಮಗೆ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ತಂದೊದಗಿಸಿಕೊಡು. ನೀನು ವೀರ್ಯವಂತನು.

(೧-೧೦೪-೬)

ಪ್ರಥಮತಃ ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನೂ (ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳು) ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾ “ ಈ ಸೋಮವು ದೇವತಾತ್ಮರಾದ ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾಗತಕ್ಕದ್ದು ” ಎಂದು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿದ್ದೇನೆ. ನನ್ನ ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕವಾದ ಆ ಸಂಕಲ್ಪಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ದಯಮಾಡಿ ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಸೋಮವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿರಿ.

(೧-೧೦೮-೬)

ಎಲೈ ಯಜಮಾನಾದಿಗಳೇ, ಈ ಗೋವುಗಳೇ ಇಂದ್ರನು. ನಾನು ನನ್ನ ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಇಂದ್ರನ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇನೆ.

(೬-೨೮-೫)

ಸತ್ಯ, ಶ್ರದ್ಧೆ, ಮತ್ತು ಗೌರವದ ತಪಸ್ಸು ಇವೇ ಭಕ್ತನ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ತೋರತಕ್ಕ ನೀತಿಗಳು. ಎಲೈ ಸೋಮವೇ, ನೀನು ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಸಂಕಲ್ಪದಿಂದಲೂ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ತಪಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ ಇಂದ್ರನನ್ನದ್ದೀಶಿಸಿ ಅರ್ಪಿತವಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿಗೆ ಪ್ರಪಂಚ ಹೋಗಿ ಸೇರು.

(೯-೧೧೩-೨)

ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೂ, ಆದರಪೂರ್ವಕವಾದ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ ಶುದ್ಧಹೃದಯದಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿಯೂ ಯಾವನು ಸೋಮರಸರೂಪವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವನೋ ಅಂತಹ ಭಕ್ತನ ಗೋವುಗಳು ಅಪಹೃತವಾಗಲು ಇಂದ್ರನು ಎಂದಿಗೂ ಅವಕಾಶವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಅವುಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ.
(೧೦-೧೬೦-೩)

ಶ್ರದ್ಧಾರಹಿತರಿಗೆ ಆಗತಕ್ಕ ಬಾಧಕಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಅಸ್ತಿತ್ವವು ಸ್ಥಿರವೆಡುವುದು ಎಂಬ ಅಂಶದ ವರ್ಣನೆ.

ಯಾವ ಶತ್ರುರೂಪನಾದ ಮಾನವನು ಇಂದ್ರನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ “ಅವನಲ್ಲ,” “ಅವನಿಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವ್ಯವಹಾರಮಾಡಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ ಮಾತನಾಡುವನೋ ಅವನ ಗವಾದಿ ಸಂಪತ್ತುಗಳನ್ನು ದ್ಯೂತಕಾರನು ತಾನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ ದ್ಯೂತದ ಮೊತ್ತವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಓಡುವಂತೆ, ಇಂದ್ರನು ಕಣ್ಮರೆಯಾಗುವನು. ಆದುದರಿಂದ ಎಲೈ ಮಾನವರೇ, ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಡಿರಿ, ಅಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ ತೊಂದರೆ ಗೀಡಾಗಬೇಡಿರಿ.

(೨-೧೨-೫)

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಆ ಪರಾಕ್ರಮವು ನಿನಗೆ ಸೇರಿದ್ದೇ, ಅಲ್ಲವೇ? ನಮಗೆ ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯನ್ನು ಕೊಡು.

(೬-೧೮-೩)

ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನೂ, ಸಕಲ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನೂ ಆದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಶಕ್ತಿಯು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಅದು ಅಸತ್ಯವಾಗಲಾರದು.
(೬-೧೮-೪)

ಇಂದ್ರನ ಅಸ್ತಿತ್ವವು ಸತ್ಯವಾಗಿದ್ದರೆ, ಅವನನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಸತ್ಯರೂಪವಾದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನರ್ಪಿಸಿ ಮತ್ತು ಅವನಲ್ಲಿ ಅನ್ನವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರಿ. “ಇಂದ್ರನು ಎಂಬ ದೇವತೆಯೇ ಇಲ್ಲ” ಎಂದು ಕೆಲವರ ಮತ. “ಅವನನ್ನು ನೋಡಿರುವವರು ಯಾರು? ನಾವು ಯಾರನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸೋಣ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳೂ ಇವೆ.

(೮-೧೦೦-೩)

“ಎಲೈ ಯಜಮಾನನೇ, ನಾನಿಲ್ಲಿದ್ದೇನೆ. ನನ್ನ ಮಹತ್ತ್ವವು ಉಳಿದೆಲ್ಲಾ ಭೂತಗಳ ಮಹತ್ತ್ವಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವಾದುದು. ಅದನ್ನು ಗಮನಿಸು” ಎಂದು ಇಂದ್ರನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

(೮-೧೦೪-೪)

ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಕರ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ಸಖನೂ ಭ್ರಾತೃರೂಪನೂ ಆಗಿರುವನು. ಮತ್ತು ಅವನ ಪೂರ್ವಜರಿಗೆ ಸುಹೃತ್ತಾಗಿದ್ದನು. (ಆ ಚ ಯಾಹಿ ಇಂದ್ರ ಭ್ರಾತಃ).

(೩-೫೩-೫ ; ೨-೧೮-೩ ; ೨-೨೦-೩).

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಮಾನವರೆಲ್ಲರೂ ಅನುಸ್ಮೃತವಾಗಿ ನಿನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನೇ ಕೋರುತ್ತಾರೆ, ಅಲ್ಲದೇ, ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ನಮ್ಮ ಪೂರ್ವಜರಾದ ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಸುಹೃತ್ತಾಗಿದ್ದೆ.

(೬-೨೧-೫, ೮).

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನೊಡನಿರುವ ಸಖ್ಯವು ಹಿತಕರವಾದುದು. ಮತ್ತು ನೀನು ನಮಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನಾಗಿರುವುದು ನಮಗೆಲ್ಲಾ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕದ್ದಾಗಿದೆ. ಯಸ್ಯ ತೇ ಸ್ವಾದು ಸಖ್ಯಂ ಸ್ವಾದ್ವೀ ಪ್ರಣೀತಿಃ).
(೮-೬೮-೧೧ ೫-೪೫-೧, ೭ ; ೭-೨೧-೯ ; ೮-೪-೭ ; ೮-೪೫-೧, ೧೬, ೧೮ ; ೮-೫೦-೧೧ ;)

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಮತ್ತು ವಿನುದನಾಮಕನಾದ ಋಷಿಯ ಸಖ್ಯವು ಎಂದಿಗೂ ಕುಂದದಿರಲಿ. ನಿನ್ನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವ ಋಷಿಗಳೊಂದಿಗೆ ನೀನು ಸಖ್ಯವನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಬೇಡ.
(೮-೯೨-೩೩ ; ೮-೯೩-೭ ; ೮-೯೭-೭, ೮-೧೦೦-೨ ; ೧೦-೨೨-೧ ; ೧೦-೨೩-೭).

ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಸಖರಾದ ನಮಗೆಲ್ಲಾ ನಮ್ಮ ಜೀವನದ ಆದಿಯಿಂದ ಅಂತ್ಯದವರೆಗೂ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಡಲಿ.
(೧೦-೪೨-೧೧).

ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನೊಂದಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಇಂದ್ರನು ಸಖ್ಯವನ್ನು ಬೆಳೆಸುತ್ತಾನೆ. ಅದಾತ್ಮ್ಯಗಳೊಂದಿಗೆ ಅವನೆಂದಿಗೂ ಸಖ್ಯವನ್ನು ಬೆಳೆಸುವುದಿಲ್ಲ.
(೧೦-೪೨-೪).

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನಗೆ ಅಸಂಖ್ಯಾತರಾದ ಸುಹೃತ್ತುಗಳಿದ್ದಾರೆ. ನಮಗೆ ನಿನ್ನನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಬೇರೆ ಯಾರೂ ಸುಹೃತ್ತುಗಳೇ ಇಲ್ಲ.
(೮-೨೧-೪).

ಇಂದ್ರನು ಕೇವಲ ಸುಹೃತ್ತೇ ಅಲ್ಲ- ಅತ್ಯಂತ ಅಭಿಮಾನವುಳ್ಳ ಪಿತೃವಿಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವಾದ ಅಭಿಮಾನವನ್ನೂ ಪುತ್ರವಾತ್ಸಲ್ಯವನ್ನೂ ಭಕ್ತರಲ್ಲಿ ತೋರಿಸುತ್ತಾನೆ.
(೪-೧೭-೧೭).

ಇಂತಹ ವಾತ್ಸಲ್ಯಾತಿಶಯವಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಯಜಮಾನರು ಅವನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.
(೧೦-೪೮-೧ ; ೧-೧೦೪-೯ ; ೭-೩೨-೩, ೨೬).

ಕೇವಲ ಪಿತೃವಿನ ಅಭಿಮಾನಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ, ಇಂದ್ರನು ಮಾತೃವಾತ್ಸಲ್ಯವನ್ನೂ ತೋರಿಸುತ್ತಾನೆ.
(೮-೯೮-೧೧ ; ೮-೧-೬).

“ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ನಮ್ಮವನು ; ನಾವೆಲ್ಲಾ ನಿನ್ನವರು” ಎಂದು ಅತ್ಯಂತ ನಿಕಟವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾ ಋಷಿಯು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೆ.
(೮-೯೨-೩೨).

ದರಿದ್ರರಿಗೆ ಉಪಕಾರಕನಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಅವರ ದಾರಿದ್ರ್ಯವನ್ನು ನೀಗಿಸುತ್ತಾನೆ. ರಥ್ರಚೋದನಃ).
(೮-೮೦-೩).

ಮಾನವರನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸತಕ್ಕ ದೇವತೆಯಾರೆಂದರೆ ಅವನು ಇಂದ್ರನೊಬ್ಬನೇ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಮತ್ತು ಆಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಸಹಾಯವನ್ನೂ ಮಾಡತಕ್ಕವನು.
(೭-೨೩-೫ ; ೧-೮೪-೧೯ ; ೮-೬೬-೧೩).

ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪಕ್ಷಪಾತವಿಲ್ಲ. ಸಕಲ ಮಾನವರೂ ಒಂದೇ ಸಮನಾಗಿ ಅವನ ಸಹಾಯವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ.
(೮-೬೫-೭).

ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಅಪತ್ತೊದಗಿದಾಗ ಅವನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಕಷ್ಟವಿಮೋಚನೆಯನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕವನು ಮತ್ತು ಅವರನ್ನು ಸುಖಪಡಿಸುವವನು.
(೮-೯೬-೨೦).

ಅಶಕ್ತರಾದ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರನೇ ಶಕ್ತಿದಾತನಾದ ಸಹಾಯಕನು.
(೭-೩೧-೫)

ಮತ್ತು ಕಷ್ಟದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿರುವ ಮಾನವರಿಗೆ ರಕ್ಷಣಾದುರ್ಗದಂತಿರುತ್ತಾನೆ.
(೮-೮೦-೭)

ಯಾವ ಪುರುಷನಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ಸಖನಾಗಿರುವನೋ ಅವನಿಗೆ ಶತ್ರುವಿನಿಂದ ಮರಣವೆಂಬುದೇ ಇಲ್ಲ. ಅಲ್ಲದೇ ಅವನ ಶತ್ರುವು ಖಂಡಿತ ಅವನನ್ನು ಜಯಿಸಲಾರನು.
(೧೦-೧೫೨-೧)

ಅಂತಹ ಮಾನವನು ತನ್ನ ಜಯಲಾಭಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರನ ಬಾಹುಗಳನ್ನೇ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಂಬಿರುತ್ತಾನೆ.
(೬-೪೭-೮).

ಅತ್ಯದ್ಭುತವಾದ ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳ ರಕ್ಷಕನೆಂದೂ ಬಂಧವಿಮೋಚಕನೆಂದೂ ಇಂದ್ರನು ಪ್ರಶಂಸಿತನೂ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿತನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. (ತ್ರಾತಾರಮಿಂದ್ರಮವಿತಾರಮಿಂದ್ರಂ).
(೬-೪೭-೧೧).

ಭಕ್ತಪ್ರಿಯನಾದ ಇಂದ್ರನು ಅತಿದೂರಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಸಹ ಅವನಿಗೆ ಬಧಿರತ್ವವಿಲ್ಲ. ಯಜಮಾನರ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಒಡನೆಯೇ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಬರುತ್ತಾನೆ.
(೮-೪೫-೧೭).

ಯಜಮಾನರು ತಮಗೆ ಸಂಪತ್ತನ್ನಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಇಂದ್ರನ ದಕ್ಷಿಣಹಸ್ತವನ್ನು ಭದ್ರವಾಗಿ ಹಿಡಿಯುತ್ತಾರೆ.
(೧೦-೪೭-೧).

ಯಜಮಾನನ ಶ್ರದ್ಧಾಭಕ್ತಿಯುತವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳು, ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪಠಿತವಾಗಿ ದೂತನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಹೊರಟು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿ ಅವನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅವನಿಗೆ ಹರ್ಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ.
(೧೦-೪೭-೭).

ಪುತ್ರನು ಪಿತೃವಿನ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಆದರದಿಂದಲೂ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದಿಂದಲೂ ಹಿಡಿದೆಳೆಯುವಂತೆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಬೇಡುವ ಋಷಿಯು ತನ್ನ ಸ್ತುತಿಯ ಮೂಲಕ ಇಂದ್ರನ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಭದ್ರವಾಗಿ ಹಿಡಿದು ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ನಿರ್ಬಂಧಿಸುತ್ತಾನೆ.
(೩-೫೩-೨).

ಪ್ರೇಮಪೂರಿತಳಾದ ಪತ್ನಿಯಿಂದ ಪತಿಯು ಅಲಿಂಗಿತನಾಗುವಂತೆ ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ದೇವತಾತ್ಮನಾದ ಇಂದ್ರನು ಅಲಿಂಗಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ.
(೧-೬೨-೧೧ ; ೧೦-೧೮೬-೭ ; ೧೦-೪೩-೧ ; ೨-೧೬-೯).

ಪಶುಗಳು ವಾತ್ಸಲ್ಯದಿಂದ ಓಡಿ ಕರುವನ್ನು ನೆಕ್ಕುವಂತೆ ಸ್ತುತಿಗಳು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಮಾಪಿಸಿ ಆಘ್ರಾಣಿಸುತ್ತವೆ.
(೧೦-೧೧೯-೪ ; ೧೦-೧೮೬-೭).

ಬ್ರಹ್ಮರೂಪಿಯಾದ ಋತ್ವಿಕ್ವಿನಂತೆ ಅಲಸನಾಗಿರಬಾರದೆಂದೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನು ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ.
(೮-೯೨-೨೦).

ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರು ಇಂದ್ರನನ್ನು ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಮಾಡತಕ್ಕ ಪ್ರಯತ್ನಗಳನ್ನು ಬೇಡುವ ಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಿದೆ. ಅಲ್ಲದೇ, ಯಜ್ಞಕರ್ತರಲ್ಲಿಯೇ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಸ್ಪರ್ಧೆಯಿರುತ್ತದೆ. ಇತರರು ಇಂದ್ರನ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ತಡೆದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಎಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿಬಿಟ್ಟು ತಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆ ಬರಲು ಅವಕಾಶವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವರೋ ಎಂಬ ಆತುರದಿಂದ ಸೋಮಾರ್ಪಣೆಗಾಗಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಯಜಮಾನರು ಉಳಿದೆಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ತಾವೇ ಮುಂದಾಗಿ ಹೋಗಿ ಬಲೆಯಿಂದ ಪಕ್ಷಿಯನ್ನು ತಡೆಯುವಂತೆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ತಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಭಾವವಿರುವ ಕೆಲವು ನಾಕೃಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಬಹುದು.

ಇಂದ್ರನ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಇತರರು ತಡೆಯುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿಯೇ ನಾನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತೇನೆ. ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನನ್ನ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರೀತನಾಗಿ ನನ್ನಲ್ಲಿಗೆ ದಯಮಾಡು. ನನ್ನಂತೆಯೇ ಇತರ ಯಜಮಾನರೂ ನಿನ್ನನ್ನು ಕರೆಯುವುದರಿಂದ ಅವರ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಆಕೃಷ್ಟನಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಬೇಡ-

(೨-೧೮-೩).

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಮಯೂರಗಳಂತೆ ರೋಮಗಳುಳ್ಳ ನಿನ್ನ ಅಶ್ವಗಳೊಡನೆ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ದಯಮಾಡು. ವ್ಯಾಧರು ಮೃಗಾದಿಗಳನ್ನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸುವಂತೆ ಇತರ ಯಾವ ಯಜಮಾನರೂ ನಿನ್ನನ್ನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸದಿರಲಿ. ಮರಳುಗಾಡಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡುವವರು ಬಿಸಲಿನ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ವೇಗವಾಗಿ ಬರುವಂತೆ ನೀನೂ ಸಹ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಾತುರದಿಂದ ಬಂದು ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಭಾಗವನ್ನು ವಹಿಸು.

(೩-೪೫-೧).

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಮದಕಾರಕವಾದ ಈ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡು. ಈ ಸೋಮರಸಗಳು ನಿನ್ನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿಯೇ ಅರ್ಪಿತವಾಗಿವೆ. ಇತರ ಯಾವ ಯಜಮಾನನೂ ನಿನ್ನನ್ನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸದಿರಲಿ.

(೧೦-೧೬೦-೧).

ಇದೇ ಇಂದ್ರನು ಜಂಗಮಾತ್ಮಕವಾದ ಸಕಲ ಭೂತಗಳಿಗೂ ಪ್ರಭುವು. ಮಾನವರಿಗೆಲ್ಲಾ ಒಡೆಯನು. ಪಾರ್ಥಿವವಾದ ಸಕಲ ವಸ್ತುಗಳಿಗೂ ನಿಯಾಮಕನು. ತನ್ನ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಸಂಪತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನಿಗೂ ಸಹ ಹೇರಳವಾದ ಧನವನ್ನು ಹಂಚುತ್ತಾನೆ.

(೭-೨೭-೩).

ಇಂದ್ರನ ಎಡ ಮತ್ತು ಬಲಭಾಗಗಳಲ್ಲಿರುವ ಎರಡು ಕೈಗಳಲ್ಲೂ ಸಂಪತ್ತು ತುಂಬಿದೆ.

(೭-೩೭-೩).

ಸಂಪತ್ತಿಗೆಲ್ಲಾ ನಿಧಿಯಾದುದರಿಂದ ಅತ್ಯದಾರವಾಗಿ ದಾನಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

(೧೦-೪೨-೨).

ವೃಕ್ಷದಿಂದ ಶಾಖೆಗಳು ನಾನಾಭಾಗಗಳಾಗಿ ಒಡೆದು ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೂ ಪ್ರಸರಿಸುವಂತೆ ಇಂದ್ರನ ಶಕ್ತಿಯ ಫಲವಾಗಿ ನಾನಾವಿಧವಾದ ರಕ್ಷಣೆಗಳು ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಯಜಮಾನರನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಅಪತ್ತುಗಳಿಂದಲೂ ಸಹ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತವೆ.

(೬-೨೪-೩).

ಮೂತಿಕೋಲಿನಿಂದ ಪುರುಷನು ಎತ್ತರದಲ್ಲಿರುವ ವೃಕ್ಷದ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೆಳಕ್ಕುದುರಿಸುವಂತೆ ತನ್ನ ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥನಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿರುವ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಸುರಿಸುವಂತೆ ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

(೩-೪೫-೪).

ವೃಷಭದ ವೇಗವನ್ನು ತಡೆಯಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಔದಾರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಹಂಚಲು ಇಷ್ಟಪಟ್ಟಿದ್ದೇ ಆದರೆ ಅದನ್ನು ನಿರೋಧಿಸಲು ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಮಾನವರಿಗಾಗಲಿ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಾರದು.

(೮-೮೧-೩ ; ೮-೩೩-೮ ; ೪-೧೬-೧೪).

ಇಂದ್ರನ ಸ್ನೇಹವು ನಾಶರಹಿತವಾದುದು, ಪಶುವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಪುರುಷನಿಗೆ ಪಶುರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ, ಅಶ್ವಾಪೇಕ್ಷಿಯಾದ ಪುರುಷನಿಗೆ ಅಶ್ವರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತಾನೆ.

(೬-೪೫-೨೬).

ಪತ್ನೀರಹಿತರಾದ ಪುರುಷರಿಗೆ ಪತ್ನಿಯರು ಲಭಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

(೫-೩೧-೨ ; ೪-೧೬-೧೬).

ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ವಿಶ್ವಾಸಪಾತ್ರರಾದ ಪೂಜಕರಿಗೂ ಸೇವಕರಿಗೂ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನೊದಗಿಸುತ್ತಾನೆ.

(೨-೧೨-೬ ; ೨-೧೯-೪ ; ೨-೨೨-೩).

ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ಇಂದ್ರನನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಸೋಮರೂಪವಾದ ಆಹುತಿಯನ್ನರ್ಪಿಸಬೇಕೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪಿಸುವನೋ ಅವನ ಭಾಗಕ್ಕೆ ದಿನದ ಉದಯವು ಅತ್ಯಂತ ಸಂಪತ್ತುದವಾದ ಸೂಚನೆಯಿಂದ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ.

(೫-೩೬-೧).

ಯಾವ ರಾಜನ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಪಯೋಮಿಶ್ರವಾದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುತ್ತಾನೆಯೋ ಆ ರಾಜನಿಗೆ ಆಪತ್ತೆಂಬುದೇ ಇಲ್ಲ. ತನ್ನ ಪರಿವಾರಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಭುವಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಶತ್ರುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ತನ್ನ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಶಾಂತಿಯನ್ನನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ, ಮತ್ತು ಸಕಲವಿಧವಾದ ಸೌಖ್ಯಗಳೂ ಅವನ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕುತ್ತವೆ.

(೫-೩೬-೪).

ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮಿತ್ರನಾಗಿರತಕ್ಕ ರಾಜನು ಅಶ್ವಗಳನ್ನೂ ಪಶುಗಳನ್ನೂ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಯಾವಾಗಲೂ ರಥದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸರ್ವದಾ ಪ್ರಭೂತವಾಗಿರುವ ಸಂಪದ್ಯುಕ್ತವಾದ ಜೀವನವನ್ನೇ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ತನ್ನ ರಾಜಸಭೆಗೆ ಹೋಗುವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಭಾವಯುತನಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ.

(೮-೪-೯).

ಸ್ತುತಿಕರ್ತನು ಜ್ಞಾನಿಯಾಗಿರಲಿ ಅಥವಾ ಅನಕ್ಷರಸ್ಥನಾಗಿರಲಿ, ಅವನು ಶುದ್ಧಮನಸ್ಕನಾಗಿದ್ದರೆ ಸಾಕು, ಇಂದ್ರನು ಅವನ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ತೃಪ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ.

(೮-೬೧-೯ ; ೮-೯೨-೧೨).

ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವಕಾಲದಲ್ಲೂ, ಅದರಂತೆಯೇ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಮತ್ತು ಅಹೋರಾತ್ರವೂ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಕ್ಷೇಪರಹಿತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

(೮-೬೧-೧೭ ; ೮-೬೮-೬).

ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹವು ಕೊಂಚ ಅಲಸವಾದರೆ, ಆಗ ಯಜಮಾನನು ಬಹಳ ದೈನ್ಯದಿಂದ ಈ ರೀತಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾನೆ. “ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಹಸ್ತಗಳು ಅನುಗ್ರಹಾತ್ಮಕವಾಗಿವೆ. ನಿನ್ನ ಕೈಬೆರಳುಗಳು ಉಪಕಾರಕವಾಗಿವೆ. ಅವು ನಿನ್ನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವವರಿಗೆ ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನೊದಗಿಸುತ್ತವೆ. ಆದರೂ ಸಹ ನೀನೇಕೆ ಕೊಂಚವೂ ಅಲುಗಾಡದೇ ಕುಳಿತಿದ್ದೀಯೆ? ನೀನೇಕೆ ಉದಾರವಾಗಿ ಕೊಡಬಾರದು? ಮತ್ತು ಕೊಡುವ ಕೈಯಿನಲ್ಲಿ ಉದಾರವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟು ನೀನೇಕೆ ನಮ್ಮನ್ನು ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವುದಿಲ್ಲ? ಅಥವಾ ನಮಗೆ ಉದಾರವಾಗಿ ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಲಭಿಸುವ ಸಂತೋಷವನ್ನು ನೀನೇಕೆ ಹೊಂದಬಾರದು ?

(೧೦-೪೨-೩).

“ ಇಂದ್ರನೊಬ್ಬನಿಂದ ಮಾತ್ರ ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ನಾನು ಪಡೆದಿದ್ದೇ ಆದರೆ ಇಂದ್ರನಿಗಿಂತಲೂ ನಾನೇ ಅಧಿಕವಾದ ಔದಾರ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ, ನನ್ನ ಭಕ್ತರಿಗೆಲ್ಲಾ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ದಾನಮಾಡಿ, ಅವರ ದಾರಿದ್ರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ಮೂಲಮಾಡಿ, ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಅವರಿಗೆ ಧನಕನಕಾದಿಗಳನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಡುತ್ತಿದ್ದೆನು ಮತ್ತು ಅವರಿಗೆ ದಾರಿದ್ರ್ಯದುಃಖವು ಈಷತ್ಕೂ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೆನು ” ಎಂದು ಋಷಿಯು ಇಂದ್ರನನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಪರಿತಾಪವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾನೆ.

(೧-೩೩-೧೮, ೧೯).

(೮-೧೯-೨೫ ರಲ್ಲಿ ಇದೇ ವಿಧವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಮೊರೆಯಿಟ್ಟಿರುವ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ).

ಇಂದ್ರನು ಯುದ್ಧಕವಚವನ್ನೊದಗಿಸಿ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

(೭-೩೧-೬).

ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಾದ ಯಾವ ಯಾವ ಸೌಕರ್ಯಗಳೂ, ಸೌಕರ್ಯಗಳನ್ನೊದಗಿಸುವ ಸಾಧನಗಳೂ ಇವೆಯೋ ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಒದಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಇಂದ್ರನು ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ, ಪಶುಸಂಪತ್ತು, ಅಶ್ವಗಳು, ರಥಗಳು, ಆರೋಗ್ಯ, ಜ್ಞಾನ, ಶಾರೀರಸೌಖ್ಯ (ಸ್ವಾತ್ಮಾನಂ ವಾಚಃ), ನೂರುವರ್ಷಪರಿಮಿತಿಯುಳ್ಳ ಆಯುಸ್ಸು ಇತ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇಂದ್ರನ ಪರದಿಂದಲೇ ಲಭ್ಯವಾಗತಕ್ಕವು ಎಂದು ಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದೆ.

(೨-೨೧-೬ ; ೩-೩೬-೧೦ ; ೭೦-೨೭-೫ ; ೧೦-೪೭-೧).

ಇಂದ್ರನಿಂದ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕವೂ ಯಜಮಾನನಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿತವಾಗತಕ್ಕವೂ ಆದ ಪದಾರ್ಥಗಳ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವು ಅನೇಕ ಕಡೆ ವಿವೃತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಶೀಘ್ರಗಾಮಿಗಳೂ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಳಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೂ ಆದ ಸಾವಿರ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಬೇಕೆಂದು ನಾವು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ. ಅಲ್ಲದೇ ನಾವು ಸೋಮರಸದಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾದ ನೂರು ಕುಂಭಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದಿರಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇವೆ.

(೪-೩೨-೧೩).

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಾವು ನಿನ್ನಿಂದ ಸಹಸ್ರಾರು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕೆಂದಿಚ್ಛಿಸುತ್ತೇವೆ. ನಿನ್ನಿಂದ ಪಡೆಯಬೇಕಾದ ಸಕಲ ಐಶ್ವರ್ಯಗಳೂ ನಮಗೆ ಲಭ್ಯವಾಗಲಿ.

(೪-೩೨-೧೮).

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನಿಂದ ನಾವು ಹತ್ತು ಸುವರ್ಣದ ದ್ರೋಣಕಲಶವನ್ನು ಹೊಂದುವಂತಾಗಲಿ. ವೃತ್ರಹಂತಕನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಉದಾರಿಯಾದ ದಾನಿಯು.

(೪-೩೨-೧೯).

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಉದಾರದಾನಿಯೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದೀಯೆ, ನಮಗೆ ಉದಾರವಾಗಿ ದಾನಮಾಡು. ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ ಯಾವುದನ್ನೂ ಕೊಡಬೇಡ. ನಮಗೆ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂಬುದೇ ನಿನ್ನ ಇಷ್ಟವೂ ಆಗಿದೆಯೆಂಬುದು ನಮಗೆ ಗೊತ್ತಿದೆ.

(೪-೩೨-೨೦).

ಅತ್ಯುದಾರಿಯೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೆ ನಾವೂ ಸಹ ಕೊಂಚ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಭಾಗಿಗಳಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು.

(೪-೩೨-೨೧).

ಇದೇ ವಿಧವಾದ ಅನೇಕ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನನು ಹೊಂದಬೇಕಾದ ಜಯವು ಮುಖ್ಯವಾದುದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಜಯವು ಇಂದ್ರನ ಸಂಕಲ್ಪವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ, ಈ ಜಯಲಾಭಕ್ಕೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರತಕ್ಕ ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳವರೂ ಇಂದ್ರನ ಸಹಾಯವನ್ನೇ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ.

(೨-೧೨-೮, ೯).

ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಕಲ್ಯಾಣವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸತಕ್ಕ ಇತರ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನೊಡನಿದ್ದು ಇಂದ್ರನಿಗೂ ತನ್ಮೂಲಕ ಯಜಮಾನನಿಗೂ ಸಹಾಯಮಾಡುವವರಾಗಿ ಪ್ರಶಂಸಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಇಂತಹ ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಬಹುದು.

ಇಂದ್ರನು ನಮ್ಮ ಸೈನ್ಯಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಮುಖ್ಯವಾದ ನೇತೃವಾಗಿರಲಿ. ಬೃಹಸ್ಪತಿ, ದಕ್ಷಿಣಾ, ಯಜ್ಞಾಧಿದೇವತೆ ಮತ್ತು ಸೋಮರಾಜ ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಸಹಾಯಕರಾಗಿರಲಿ. ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೂ ಜಯವನ್ನು ಪಡೆಯತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ ದೇವತೆಗಳ ಸೈನ್ಯಗಳ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮರುತ್ತುಗಳು ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿರಲಿ.

(೧೦-೧೦೩-೮).

ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದನಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೂ, ಪ್ರಭುವಾದ ವರುಣನಿಗೂ, ಅದಿತ್ಯನಿಗೂ ಮತ್ತು ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೂ ಸೇರಿದ ಅತ್ಯದ್ಭುತವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಸೈನ್ಯಶಕ್ತಿಗಳು ನಮ್ಮ ಕಡೆಗಿರಲಿ. ಮಹಚ್ಛಕ್ತಿಯುಳ್ಳವೂ, ಜಯವನ್ನು ಪಡೆಯತಕ್ಕವೂ, ಪ್ರಪಂಚವನ್ನೇ ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬಲ್ಲವೂ ಆದ ದೇವತೆಗಳ ಸಿಂಹನಾದವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿದೆ.

(೧೦-೧೦೩-೯).

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನನ್ನ ಆಯುಧವು ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡು. ನನ್ನ ಸೈನ್ಯದ ನಾಯಕರನ್ನು ಹುರಿದುಂಬಿಸಿ ಪ್ರಚೋದಿಸು. ವೃತ್ರಹಂತಕನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಮ್ಮ ಅಶ್ವಗಳ ಗತಿಯು ಶೀಘ್ರಗಾಮಿಯಾಗಿರಲಿ. ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ರಥಗಳ ಜಯಸೂಚಕವಾದ ಧ್ವನಿಯು ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಲಿ.

(೧೦-೧೦೩-೧೦).

ಜಯಧ್ವಜಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಮಿಳಿತವಾಗಿ ಸೇರಿದಾಗ, ನಮ್ಮ ಆಯುಧಗಳು ಜಯಸಂಪಾದಕವಾಗಿರಲಿ. ನಮ್ಮ ಯೋಧರು ಉತ್ಸಾಹಿಗಳಾಗಿ ಜಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವವರಾಗಲಿ. ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳೇ, ನಾವು ಮತ್ತು ನೀವು ಒಟ್ಟಿಗೆ ನಿರತರಾಗಿರತಕ್ಕ ಈ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸಿರಿ.

(೧೦-೧೦೩-೧೧).

ಎಲೈ ವ್ಯಾಧಿದೇವತೆಯೇ, ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಭ್ರಾಂತಿಗೊಳಿಸುತ್ತಾ ಅವರ ಅಂಗಾವಯವಗಳನ್ನು ಬಲವಾಗಿ ಹಿಡಿದು ನಮ್ಮನ್ನು ಹಿಂಸಿಸದಿರುವಂತೆ ಮಾಡು. ಅವರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವದಾ ದುಃಖವನ್ನು ತುಂಬಿಡು. ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಆವೃತರಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡು.

(೧೦-೧೦೩-೧೨).

ನಮ್ಮ ಭವಿಷ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುವುದೂ, ತಾನೇ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ವರ್ತಿಸುವುದೂ ಇಂದ್ರನ ಸ್ವಭಾವವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಸ್ವತಂತ್ರವರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ಮಾನವರ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನೂ ಅಪಹರಿಸುವ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಿವೆಯೆಂದು ಅನೇಕಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ಲೇಶತಪ್ತರಾದ ಋಷಿಗಳು ತಮ್ಮ ಪರಿತಾಪವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಇಂದ್ರನ ಅದ್ಭುತಶಕ್ತಿಯನ್ನರಿತವನು ಇಂದ್ರನಲ್ಲದೇ ಬೇರೊಬ್ಬರಿಲ್ಲ. ಅವನು ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಪ್ರಥಮತಃ ಒಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಡೆಯುವಂತೆ ಏರ್ಪಡಿಸಿ ಅನಂತರ ಮತ್ತೊಂದು ನಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಈ ರೀತಿ ಪೂರ್ವ ಮತ್ತು ಅಪರ ಎಂಬ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವವನೂ ಅವನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಮಾನವನು ನಡೆಯುವಾಗ ಒಂದಾದಮೇಲೆ ಇನ್ನೊಂದು ಕಾಲನ್ನು ಇಡುವಂತೆ ಇಂದ್ರನೂ ಸಹ ಈ ಪೌರ್ವಾಪರ್ಯಗಳನ್ನು ಪರ್ಯಾಯರೂಪದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಧರಿಸುತ್ತಾನೆ.

(೬-೪೭-೧೫).

ವೀರ್ಯವಂತನಾದ ಇಂದ್ರನ ಖ್ಯಾತಿಯು ವಿಶ್ವಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಹರಡಿದೆ. ಭಯಂಕರನಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಒಬ್ಬ ಯಜಮಾನನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಬ್ಬನನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯು ಈ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಇದೆ. ದುರಭಿಮಾನವುಳ್ಳವನಿಗೆ ಶತ್ರುವೂ ದ್ರಾವಾಪ್ಯಧಿವಿಗಳ ಸಾರ್ವಭೌಮನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ತನಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸಿ ತನ್ನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಉತ್ತೇಜನವನ್ನು ಕೊಡುವ ಸಲುವಾಗಿ ಪದೇ ಪದೇ ಅವರನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತಾನೆ.

(೬-೪೭-೧೬).

ಇಂದ್ರನು ತನ್ನಿಷ್ಟಬಂದಂತೆ ವರ್ತಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈಗಿದ್ದ ಯಜಮಾನನನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಬೇರೊಬ್ಬ ಯಜಮಾನನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದೂ ಉಂಟು. ಹಿಂದಿನ ಯಜಮಾನನ ಕ್ರಿಯೆಗಳು ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನ್ಯೂನತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಯಜಮಾನನ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನೂ ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇವನ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿ ಬರುವವರಾರೂ ಇಲ್ಲ. ಆದರೆ ತನ್ನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವವರ ಹತ್ತಿರ ಇರುವ ಸಂದರ್ಭವೇ ಅಧಿಕವಾಗಿರುತ್ತವೆ.

(೬-೪೭-೧೭).

ಮೇಲೆ ಉದಾಹರಣೆವಾಗಿರುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ, ೬-೪೭-೧೬ ನೇ ಮಂತ್ರದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಒಂದು ಸನ್ನಿವೇಶವು ಕೊಂಚ ಚರ್ಚೆಗೆ ಆಸ್ಪದವಾಗಿದೆ. ೧೭ ನೆಯ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಏಥಮಾನದ್ವಿಟ್ ಎಂಬುದು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದ್ದು ಅವನ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಾಗಿದೆ. ಏಥಮಾನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರವೃದ್ಧಮಾನನು ಎಂದರೆ ಸಂಕುಚಿತವಾಗಿರುವುದೂ ಮನಸ್ಸೊಪ್ಪಿಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದವನು ಎಂದರ್ಥ. ಆದರೆ, ಇಂದ್ರನು ಸಂಪದ್ಯುಕ್ತರಾದವರೊಡನೆ

ಶತ್ರುತ್ವವನ್ನು ಬೆಳೆಸತಕ್ಕವನೇ? ಅದರಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರಾಮಿತ್ರಭೇದವಿಲ್ಲವೇ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯೂ ಸಹಜವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸಾಯಣರು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಸುಸ್ವತಾಂ ಏಧಮಾನಾನಾಂ ಸಂಪದ್ವೈದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಯಾಗಾದಿಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸದೆಯೂ ಇರುವ ಸ್ವಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ದ್ವೇಷಿಯೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಏಧಮಾನದ್ವಿಟ್ ಎಂಬುದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಅನ್ವಯಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿದೆ. ಮಾನವರ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಸಹಿಸಲಾರರು ಎಂಬುದು ಇದರಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಮುಂದಿನ ಮಂತ್ರದ ಅರ್ಥವು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ. Wilson ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ.

“He is also represented in the same hymn as of a capricious temperament, neglecting those who serve him, and favouring those who pay him no adoration ; a notion somewhat at variance with a doctrine, previously inculcated that the ceremonial worship of Indra is able to atone for the most atrocious crimes”.

(quoted by Muir. Original Sanskrit Texts. Vol. V. p. 111).

ಈ ವಾಕ್ಯಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಈ ರೀತಿಯಿದೆ. ಏಧಮಾನದ್ವಿಟ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಆಂಗ್ಲ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರರು ಮಾಡಿರುವ ಅರ್ಥವು ಸಹಜವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದರೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಏತಕ್ಕೆಂದರೆ ಈ ಮಂತ್ರವಾದನಂತರವೇ ಮುಂದಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ “ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನಿಷ್ಟಬಂದಂತೆ ವರ್ತಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹವಿಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅರ್ಪಿಸದಿರುವವನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಲೂ ಇಂದ್ರನು ಸಿದ್ಧ ” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಮೇಲಿನ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ. ಇಂದ್ರನನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸಿದರೆ ಎಂತಹ ಪಾಪಗಳೂ ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ (೩-೩೪-೪) ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದಕ್ಕೂ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದಕ್ಕೂ ಪೂರ್ಣವಾದ ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥವಿದೆ. ಇದೇ Wilson ಪಂಡಿತನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಈ ವಿರೋಧಾಭಾಸವು ತಪ್ಪಬೇಕಾದರೆ, ಸಾಯಣರೂ, ನಿರುಕ್ತಕಾರರೂ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಏಧಮಾನಾನಾಂ ವರ್ಧಮಾನಾನಾಂ ಅಸುಸ್ವತಾಂ ದ್ವಿಟ್ ಹವಿಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸದೇ ವೈದ್ಯಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿರುವವರಿಗೆಲ್ಲಾ ಶತ್ರು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅದೇ ಸನ್ನಿವೇಶಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

ಯಜಮಾನನು ಇಂದ್ರನಿಂದ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನೂ ಕ್ಷಮೆಯನ್ನೂ ಬೇಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಔದಾರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸದಿರುವಾಗ ಯಜಮಾನನು (ಅಥವಾ ಋಷಿಯು) ತನ್ನ ಅಸಮಾಧಾನವನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸುವ ವಾಕ್ಯಗಳೂ ಅನೇಕವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನಂತಹ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವಿರತಕ್ಕೆ ದೇವನು ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಮಾನವರಿಗೆ ಉಪಕಾರಮಾಡಿರುವುದಾಗಿ ತಿಳಿದಿಲ್ಲ. ಎಲೈ ದೇವನೇ, ನಿನ್ನ ದಿವ್ಯದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ನಮ್ಮ ಕಡೆಗೂ ತಿರುಗಿಸಿ ನಿನ್ನ ಪೂಜಕರಾದ ನಮಗೂ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಮಾಡು.

(೮-೪೫-೩೨).

ನಮ್ಮಮೇಲೆ ನಿನ್ನ ದಯೆಯನ್ನು ಬೀರಿ ನಮಗೆ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಮಾಡುವುದರ ಮೂಲಕ ನಿನ್ನ ಖ್ಯಾತಿಯೂ; ನಿನ್ನನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಅರ್ಪಿತವಾಗತಕ್ಕ ಸ್ತುತಿಗಳೂ ಸಾರ್ಥಕವಾಗಲಿ.

(೮-೪೫-೩೩).

ವೀರೈವಂತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ನಾವು ಒಂದೆರಡು ಪಾಪಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರಬಹುದು. ಅಥವಾ ಇನ್ನೂ ಅಧಿಕವಾಗಿರಬಹುದು. ಅದರೆ, ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಮಾತ್ರವೇ ನಮ್ಮನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡದೇ ನಮ್ಮನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸು.

(೮-೪೫-೩೪).

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಅತ್ಯಂತ ಭಯಂಕರನೂ, ನಾಶಕನೂ. ಹಿಂಸಕನೂ, ವಿರೋಧಿಯನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ಉರುಳಿಸುವವನೂ ಆದ ನಿನ್ನಂತಹ ದೇವನನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಹೆದರಿಕೆಯಾಗುತ್ತದೆ.

(೮-೪೫-೩೫).

ಅವೈದಿಕನೂ ಕರ್ಮಭ್ರಷ್ಟನೂ ಆದ ನಾಸ್ತಿಕನಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ಶತ್ರುವಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅಂತಹ ನಾಸ್ತಿಕನನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಶಿಕ್ಷಿಸಿ ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನನ್ನು ಪೂಜಿಸದೇ, ನಿನಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸದೇ ಇರುವ ಪುರುಷನನ್ನು ನೀನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಶಿಕ್ಷಿಸಿಯೇ ಇರುವೆ.

(೧-೧೩೧-೪).

ಯಾರು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಗೌರವಿಸದೇ ಅವನನ್ನು ಅಲಕ್ಷಿಸಿ ದೊಡ್ಡ ಪಾಪವನ್ನು ಮಾಡುವನೋ ಅವನನ್ನು ಇಂದ್ರನು ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಹೊಡೆದು ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ.

(೨೦-೧೨-೧೦).

ಸೋಮವನ್ನು ಪಾನಮಾಡತಕ್ಕವನೂ, ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಅತ್ಯಧಿಕನೂ ಆದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಸೋಮವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸದೇ ಇರುವ ಮಾನವರ ಗುಂಪನ್ನೆಲ್ಲಾ ನೀನು ಚದುರಿಸಿ ನಾಶಪಡಿಸಿರುವೆ.

(೮-೧೪-೧೫).

ಇಂದ್ರನು ಸಕಲವನ್ನೂ ಕೇಳಬಲ್ಲನು. ಸಕಲವೂ ಅವನ ಗೋಚರಕ್ಕೆ ಬೀಳುತ್ತದೆ. ಅವನು ಮಾತ್ರ ನಿರ್ಬಂಧಿತನು.

(೮-೭೮-೫).

ತನ್ನ ಆಪ್ತರೂ ಭಕ್ತಿಯುತರೂ ಆದ ಅನುಚರರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ, ಮತ್ತು ಅವರನ್ನು ಜ್ಯೋತೀರೂಪವಿರತಕ್ಕೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕರೆದೊಯ್ಯುತ್ತಾನೆ.

(೬-೪೭-೮).

ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲದ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಹೋಗಿ ಸೇರಿ ಅಲ್ಲಿ ತ್ರಿಗುಣಿತವಾದ ಏಳು ಸಲ ಅನ್ಯತನನ್ನು ಪಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

(೮-೬೯-೭).

ಆರ್ಯರಿಗೆಲ್ಲಾ ರಕ್ಷಕನಾದ ಪಿತೃವೆಂದು ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಮತ್ತು ಪಾರ್ಥಿವವೂ ಮತ್ತು ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥವೂ ಆದ ಸಕಲ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ ಅವನು ನಾಶಪಡಿಸುವವನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ ಆರ್ಯರಾರು, ದಸ್ಯುಗಳಾರು ಎಂಬ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತೋರಿಸುವವನಾಗು. ನಿಯಮರಹಿತರಾದವರೂ ಮತ್ತು ಅಹುತಿಗಳನ್ನರ್ಪಿಸದವರೂ ಆದ ಪುರುಷರನ್ನು ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೆ ಅಧೀನರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು. ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೆ ಪ್ರಭಾವಯುತನಾದ ಸಹಾಯವನ್ನು ಮಾಡು. ನಿನ್ನ ಪೂಜಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಾನು ಇವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇನೆ.

(೧-೫೧-೮).

ಇಂದ್ರನೇ ಅಲ್ಲದೇ ಇತರ ದೇವತೆಗಳೂ ಆರ್ಯರಕ್ಷಕರೆಂದು ಸ್ತುತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

“ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ದಸ್ಯುಕುಲವನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಾಶಮಾಡಿ ನೀವು ಆರೈರಿಗೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದೀರಿ.”

(೧-೧೧೭-೨೧).

“ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೇ ತಮ್ಮ ಜಿಹ್ವೆಯನ್ನಾಗಿ ಉಳ್ಳ ವಿಶ್ವದೇವತೆಗಳು ಮನು (ಆರೈ) ಸಂತತಿಯನ್ನು ದಾಸಸಂತತಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರಿಸಿದ್ದಾರೆ.”

(೬-೨೧-೧೧).

“ ಆರೈಸಂತತಿಯ ವೃದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ನಮ್ಮ ಈ ಸ್ತುತಿಗಳು ಸಮಾಪಿಸಿ ಅವನಿಗೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ.”

(೮-೧೦೩-೨).

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಾದಿದೇವತೆಗಳೂ ಆರೈಸಂತತಿಯ ಹಿತಕಾರಿಗಳೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಬೀಸುತ್ತಲೂ, ತನ್ನ ಅದ್ಭುತವಾದ ಶಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ದೃಢವಾದ ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಲೂ, ದಸ್ಯುಗಳ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮೂಲಗೊಳಿಸುತ್ತಲೂ, ಸಹ ಮುನ್ನುಗ್ಗುತ್ತಿದ್ದನು. ಅರ್ಭಟದಿಂದ ಮುನ್ನುಗ್ಗುವ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಯಾವಾಗಲೂ ಕೇವಲ ದಸ್ಯುಗಳಮೇಲೆ ಮಾತ್ರ ನಿನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಪ್ರಹರಿಸಿ, ಆರೈರ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಮಹಿಮೆಯನ್ನೂ ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸು.

(೧-೧೦೩-೩).

ಇಂದ್ರನು ನಾನಾವಿಧವಾದ ಸಹಾಯಗಳಿಗೆ ಶಕ್ತನಾಗಿದ್ದು, ಎಲ್ಲಾ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಯಜ್ಞಕರ್ತನಾದ ಆರೈನನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸಿದನು. ನಿಯಮರಹಿತನಾದ ಅನಾರೈನನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸುತ್ತಾ, ಕರೀಬಣ್ಣವುಳ್ಳವರೂ ಅನಾಗರಿಕರೂ ಆದ ಜನರನ್ನು ಮನುಸಂತತಿಯವರ ವಶವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು.

(೧-೧೩೦-೮)

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಆರೈರಿಗೆ ಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸದೆ ದಸ್ಯುವನ್ನು ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿರಿಸಿದೆ.

(೨-೧೧-೧೮)

ಇಂದ್ರನು ಆರೈರಿಗೆ ಅಶ್ವಗಳನ್ನೂ, ಸೂರ್ಯಜ್ಯೋತಿಯನ್ನೂ, ಉತ್ತಮವಾಗಿ ಕರೆಯತಕ್ಕ ಪಶುಗಳನ್ನೂ, ಸುವರ್ಣರೂಪದ ಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಒದಗಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ.

(೩-೩೪-೯)

“ ಯಜ್ಞವನ್ನಾಚರಿಸಿ ನನ್ನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವ ಆರೈರಿಗೆ ಈ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದೇನೆ” ಎಂದು ಇಂದ್ರನೇ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

(೪-೩೬-೨)

“ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ದಸ್ಯುವನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಆರೈನ ಅಧೀನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದೆ.”

(೬-೧೮-೩)

ನೀನು ಇದೇ ವಿಧವಾದ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ಚದುರಿಹೋಗಿದ್ದ ದಸ್ಯುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿ ಆರೈರ ಅಧೀನವಾಗಿರುವಂತೆ ಅವರ ವಶಕ್ಕೊಪಿಸಿದೆ.

(೬-೨೫-೩)

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಮಹತ್ವಾತಕಗಳಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಸಪ್ತಸಿಂಧುಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿದ್ದ ಸಕಲ ಆರ್ಯರನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸಿ ದಸ್ಯುಗಳ ಆಯುಧಗಳು ಅ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿದ್ದ ಜನಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿದಂತೆ ಅವನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಡೆಗಟ್ಟಿದೆ.

(೮-೨೪-೨೭)

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ನಾಶಮಾಡಿರುವ ಶತ್ರುಪಟ್ಟಣಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಅಪರಿಮಿತವಾದವು. ನೀನು ದಸ್ಯುಗಳ ಪ್ರಾಣಾಪಹಾರಿಯಾಗಿರುವೆ. ಆರ್ಯರ ವೃದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣನಾಗಿರುವೆ. ಮತ್ತು ಪ್ರಭಾಯುತವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವೆ.

(೮-೯೮-೬)

“ಶತ್ರುನಾಶಕನಾದ ನಾನು ಶುಷ್ಕನ ಆಯುಧವನ್ನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಿದ್ದೇನೆ. ನಾನು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಆರ್ಯರನ್ನು ದಸ್ಯುಗಳ ವಶಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ.”

(೧೦-೪೯-೨)

“ದಾಸರಾರು, ಆರ್ಯರಾರು ಎಂಬ ಭೇದವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಿ ನಾನು ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವೆನು.”
(ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ಇಂದ್ರವಾಕ್ಯಗಳೇ ಇರಬೇಕು)

(೧೦-೮೬-೧೯)

ಇಂದ್ರನು ಇತರದೇವತೆಗಳೊಡನೆಯೂ ಸೇರಿಕೊಂಡು ದಸ್ಯುಹನನ ಮಾಡುವ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಕೆಳಗೆ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಕ್ಷಿಗಳೇ, ನೀವು ನಮ್ಮ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕವರು, ನಮಗೆ, ನಮ್ಮ ಗುಂಪಿನವರೇ ಆದ ಆರ್ಯರಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಶತ್ರುಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿವ ದಸ್ಯುಗಳಿಂದಲೇ ಆಗಲಿ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ತೊಂದರೆಗಳು ಬಂದರೂ ಸಹ ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ನೀವು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡುತ್ತೀರಿ.

(೬-೬೦-೬)

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಆರ್ಯರಲ್ಲಾಗಲಿ, ದಸ್ಯುಗಳಲ್ಲಾಗಲಿ ಯಾವ ಕರ್ಮಭ್ರಷ್ಟನು ನಮ್ಮೊಂದಿಗೆ ಹೋರಾಡಲಿಚ್ಛಿಸುವನೋ ಅಂತಹವನನ್ನು ನಾವು ಜಯಿಸುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸು. ಅವರೊಂದಿಗೆ ಹೋರಾಡಿ ಅಂತಹ ಶ್ರದ್ಧಾರಹಿತರಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಾವು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಪಡಿಸುವಂತಾಗಲಿ, (ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನೊಬ್ಬನು ಮಾತ್ರ ನಿರ್ದಿಷ್ಟನಾಗಿದ್ದಾನೆ), ಇದರಂತೆಯೇ,

(೧೦-೩೮-೩).

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಯಾವ ಶತ್ರುವು ನಮ್ಮನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಲಿಚ್ಛಿಸುವನೋ, ಅವನ ಆಯುಧವನ್ನು ಅಶ್ಲೇಷೆ ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸು. ದಾಸನಿಂದಲಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಅರ್ಯರಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವನಿಂದಾಗಲಿ ನಮ್ಮ ಕಡೆಗೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ನಮ್ಮನ್ನು ಹಿಂಸಿಸತಕ್ಕ ಹತಿಗಳು ನಮ್ಮನ್ನು ಮುಟ್ಟದಂತೆ ಮಾಡು.

(೧೦-೧೦೨-೩).

ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾನರುಣರೇ, ದಾಸರೂಪನಾದ ಶತ್ರುವಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಆರ್ಯರೂಪನಾದ ಶತ್ರುವಾಗಲಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಲು ಬರದಂತೆ ನಾಶಮಾಡಿರಿ. ಸುದಾಸನನ್ನು ನಿಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ಕಾಪಾಡಿರಿ.

(೮-೨೩-೧).

(ಹೀಗೆಯೇ, ಮನ್ಯುನೇ ಮುಂತಾದ ಇತರ ದೇವತೆಗಳೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ೧೦-೮೩-೧, ೨-೧೧-೧೯, ೧೦-೮೫-೧೧).

ಇಂದ್ರನ ಸ್ವರೂಪವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥೂಲವಾದ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ತೋರಬಹುದಾದ ಕೆಲವು ಅಸಾಮಾನ್ಯ ಜಸ್ಯಗಳು ಮತ್ತು ಅವಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನ.

ಮೂಲದ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಭಾಷಾಂತರದ ಮೂಲಕವಾಗಿಯಾಗಲಿ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯ ಪರಿಚಯ ವಿಲ್ಲದವರಿಗೆ ಮೇಲೆ ವರ್ಣಿತವಾಗಿ ಇರುವ ಇಂದ್ರನ ಸ್ವರೂಪವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅಂಶಗಳು ಕಾಣ ಬರುವುದು ಸಹಜವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ, ಅದು ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಸ್ಥೂಲದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಾತ್ರ ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ, ಮೇಲಿನ ವಿನರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಸಾಮಾನ್ಯವು ತೋರುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ. ಇಂದ್ರನೇ ವಿಶ್ವನಿಯಾಮಕನೂ ವಿಶ್ವಾಧಾರಕನೂ ಆದ ಪರದೇವತೆ ಎಂಬ ವರ್ಣನವು ಇತರ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಗುಣವರ್ಣನೆಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ:— ಸೋಮಪಾನಾದಿಗಳಲ್ಲೂ ಇತರ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಾಧಾರಣ ಮಾನವರಿಗಿರುವ ಇಚ್ಛಾದಿಗಳು ವರ್ಣಿತವಾಗಿವೆ. ಒಂದೊಂದು ಸಲ ವಿಷಯೇಚ್ಛೆಯೂ ಉತ್ಕಟವಾಗಿರುವಂತಿದೆ. ಇಂತಹ ಸ್ವರೂಪವರ್ಣನವು ಇಂದ್ರನ ಅಸಾಧಾರಣವೂ ಅಲೌಕಿಕವೂ, ವಿಶ್ವಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕವೂ, ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವೂ ಆದ ಇಂದ್ರನ ಮಹದ್ಗುಣಗಳೊಂದಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ವಿರುದ್ಧಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳು ಒಂದೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲೇ ಇರತಕ್ಕ ಸಂದರ್ಭಗಳೂ ಇರುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ ಇಂತಹ ಸ್ವರೂಪವು ಸಹಜ ವಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆಂಬ ವಿಷಯವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ, ವಿಶ್ವದ ಸಮಸ್ತ ಅಂಶಗಳಲ್ಲೂ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಸ್ವರೂ ಪವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಒಂದು ನಿತ್ಯ, ಇನ್ನೊಂದು ಅನಿತ್ಯ; ಒಂದು ಐಂದ್ರಿಯಕ ಇನ್ನೊಂದು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ; ಒಂದು ಸಾಧಾರಣ, ಇನ್ನೊಂದು ಅಸಾಧಾರಣ; ಈ ರೀತಿ, ಪ್ರತಿಮಾನವನಲ್ಲೂ ಈ ದ್ವೈವಿಧ್ಯವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಕನಾದ ದೇವತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಈ ದ್ವೈವಿಧ್ಯವು ಇರುವುದು ಸಹಜವಾಗಿದೆ. ಅವನು ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಕನಾದುದರಿಂದ ವಿಶ್ವಕ್ಕೆ ಸಹಜವಾದ ಸಾಧಾರಣಗುಣಗಳೂ, ವಿಶ್ವಾತೀತನಾದುದರಿಂದ ಅಸಾಧಾರಣವೂ ಅಲೌಕಿಕವೂ ಆದ ದಿವ್ಯಗುಣ ಗಳೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿರುವುದರಲ್ಲಿ ಅಸಾಮಾನ್ಯವೇನೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಇಚ್ಛಾದಿಗುಣಗಳು ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಪಾರ್ಥಿವ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವವು ಎಂದು ಭಾವಿಸಿದರೂ ಸಹ, ಅಧುನಿಕಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಂತೆ ವಿಷಯೇ ಚ್ಛೆಯ ವರ್ಣನವಲ್ಲವೆಂಬುದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇಂದ್ರನು ಸೋಮಪಾನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ತೋರಿಸುವ ಉತ್ಕಟೇಚ್ಛೆಯು ವಿಷಯೇಚ್ಛೆಯೆಂದು ಪರಿಗಣಿತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾವ ಸೋಮನು ತನ್ನ ಪೂಜಕರಿಗೆಲ್ಲಾ ಅನ್ಯತವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊ ಡುವನೋ, ಅಂತಹ ಅನ್ಯತತ್ವಸಾಧಕವಾದ ಸೋಮರಸದಲ್ಲಿರುವ ಇಚ್ಛೆಯು ಅಲೌಕಿಕವೂ ದಿವ್ಯವೂ ಆದ ಇಚ್ಛೆಯೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ, ಅದು ದೋಷವಲ್ಲವೆಂಬುದು ಖಚಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ವಿರುದ್ಧಗುಣಗಳು ಒಬ್ಬನೇ ಋಷಿಯಿಂದ ವರ್ಣಿತವಾ ಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಋಷಿವಾಕ್ಯವು ಅಸಮಂಜಸವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಕೆಲವು ಸನ್ನಿ ವೇಶಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

“ಇಂದ್ರನು ಶೂನ್ಯವಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಅವನು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ನಿಂತನು. ಅವನು ಪೃಥ್ವಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿ ಅದನ್ನು ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿ ಹರಡುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಈ ಅಸಾಧಾರಣ ವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರನು ಸೋಮರಸದ ಪಾನದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದಲೇ ಮಾಡಿದನು.”

(೨-೧೫-೨).

ಅತ್ಯದ್ಭುತವಾದ ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳವನೂ ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಉತ್ಪಾದಕನೂ, ಪೃಥ್ವಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದವನೂ ಆದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನಗೆ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಹರ್ಷವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಸೋಮವನ್ನು ಪಾನಮಾಡು.

(೮-೩೬-೪).

ಹಿಂದೆ ವಿವರಿಸಿರುವಂತೆ, ೮-೩೮-೫ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರನ ಸೋಮರಸಪಾನವೂ, ಅದರಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಅವನ ವೀರ್ಯವೂ, ಆ ವೀರ್ಯದ ಫಲವಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ನೆರವೇರಿಸತಕ್ಕ ಅಲೌಕಿಕವಾದ ವ್ಯಾಪಾರಗಳೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ.

“ಅತ್ಯುತ್ಕೃಷ್ಟವಾದುದೂ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದುದೂ ಆದ ಹರ್ಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ಈ ಸೋಮಪಾನದಿಂದ ಇಂದ್ರನ ವೀರ್ಯವು ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಅದರ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಸಕಲ ಜಗತ್ತುಗಳನ್ನೂ ಜಯಿಸಿ ವಿಶ್ವಕ್ಕಿಲ್ಲಾ ನಿಯಾಮಕನಾದ ಪ್ರಭುವಾದನು.”

(೮-೯೨-೬).

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಸೋಮಪಾನೇಚ್ಛೆಯು ವಿಷಯೇಚ್ಛೆಯಲ್ಲವೆಂಬುದೂ, ತಜ್ಞನಿತ್ಯವಾದ ವೀರ್ಯವು ಕೇವಲ ಲೌಕಿಕವಾದ ವೀರ್ಯವಲ್ಲವೆಂಬುದೂ, ಇಂತಹ ವರ್ಣನಗಳು ಇಂದ್ರನ ದಿವ್ಯಗುಣಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅಂಶಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆಂಬುದನ್ನೂ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೂ ಸಹ ಈ ವರ್ಣನಗಳು ಇಂದ್ರನ ದಿವ್ಯಗುಣಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವುದೇ ಆಗಿವೆಯೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ.

ಇಂದ್ರಾವರುಣರಿಗಿರುವ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯಗಳು.

ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯ ಪ್ರಾರಂಭದ ಮಂಡಲಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಪರಸೂಕ್ತಗಳು ಅಧಿಕವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಕೊನೆಯ ಮಂಡಲಗಳಲ್ಲಿ ವರುಣಪರವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳು ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಕೆಲವು ಅಂಗ ಸಂಚಿತರು ಋಕ್ಸಂಹಿತಾನಿರ್ಮಾಣದ ಆದಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ವರುಣನಿಗಿಂತಲೂ ಇಂದ್ರನಿಗೇ ಅಧಿಕವಾದ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವಿದ್ದಿತೆಂದೂ ಮತ್ತು ಕೊನೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗಿಂತಲೂ ವರುಣನಿಗೇ ಅಧಿಕವಾದ ಪೂಜ್ಯತೆಯು ತೋರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿತ್ತೆಂದೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಸಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾದ ಆಧಾರಗಳಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಇವು ತಪ್ಪಭಿಪ್ರಾಯವೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಇಂದ್ರ, ವರುಣ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿರುವ ವ್ಯಾಪಾರಿಕ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳೆಲ್ಲವೂ ಒಂದೇ ತತ್ತ್ವದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಿಭೂತಿ ವಿಶೇಷಗಳೆಂದೂ, ಈ ಹೆಸರುಗಳು ತಾತ್ತ್ವಿಕವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನುಳ್ಳ ದೇವತಾಪ್ರಭೇದಗಳಲ್ಲವೆಂದೂ ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಗಳೇ ತಿಳಿಸಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಹಿಂದೆ ವಿವರಿಸಿದೆ ಮತ್ತು ಮುಂದೆಯೂ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂದ್ರಂ ಮಿತ್ರಂ ವರುಣ-ಮಾಹುಃ) ಆದರೂ ಸಹ ಏಕತತ್ತ್ವದ ವಿಭೂತಿವಿಶೇಷಗಳ ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಇಂತಹ ವ್ಯತ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಈ ಎರಡು ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಒಟ್ಟಿಗಾಗಲಿ ಅಥವಾ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾಗಿಯಾಗಲಿ ವರ್ಣಿಸುವ ಕೆಲವು ಸನ್ನಿವೇಶಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಬಹುದು.

೧-೧೭, ೪-೪೧; ೪-೪೨; ೬-೬೮; ೭-೮೨; ೭-೮೩, ೭-೮೪; ೭-೮೫ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾವರುಣರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಸಮಾನವಾದ ಪೂಜ್ಯತೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದೆ. ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿಯೇ, ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ವರುಣ ಇವರಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಸಕಲ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ಧರಿಸುವ ಸಾರ್ವಭೌಮರೆಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದೆ.

ಇಂದ್ರಾವರುಣಯೋರಹಂ ಸಮ್ರಾಜೋರವ ಆ ವ್ಯಸೇ | ತಾ ನೋ ಮೃಳಾತ ಈದೃಶೇ ||

(೧-೧೭-೧)

ಗಂತಾರಾ ಹಿ ಸ್ಥೋತ್ರವಸೇ ಹವಂ ವಿಪ್ರಸ್ಯ ಮಾವತಃ | ಧರ್ತಾರಾ ಚರ್ಷಣೀನಾಂ ||

(೧-೧೭-೨)

ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ದೇವತೆಗೂ ಉತ್ಕರ್ಷವಾಗಲಿ, ಅಪಕರ್ಷವಾಗಲಿ ತೋರಿಸಿಲ್ಲ. ಧೃತವ್ರತ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಣಗಳೂ ಸಹ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದ್ದು ವಿಶ್ವಧಾರಣೆಯಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರ ಸಮಾನವಾದ ಪಾತ್ರವನ್ನೂ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

(೬-೬೮-೧೦)

ಪ್ರಭಾಯುತವಾದ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಶತ್ರುವಿನ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಯಾವ ರೀತಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆಯೋ ಅದೇ ರೀತಿ ವರುಣನನ್ನೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

(೪-೪೧-೪)

ಆದರೆ, ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಶಕ್ತಿಯು ಇಂದ್ರನಿಗೊಬ್ಬನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಅನ್ವಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ೭-೮೨-೨ ರಲ್ಲಿ ವರುಣನು ಸಮ್ರಾಟ್ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣದಿಂದಲೂ ಇಂದ್ರನು ಸ್ವರಾಟ್ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣದಿಂದಲೂ ಪ್ರಶಂಸಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. (ಸಮ್ರಾಳನ್ಯಃ ಸ್ವರಾಳನ್ಯ ಉಚ್ಯತೇ).

(೩-೪೬-೧ ; ೧-೬೧-೯ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ನೋಡಿ)

ಇದೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತು ಇತರ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಇಂದ್ರಾವರುಣರಿಬ್ಬರ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳೂ ಗುಣಗಳೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಯೇ ವರ್ಣಿತವಾಗಿವೆ.

ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾವರುಣರೇ, ನೀವು ಜಗತ್ತಿನ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ನಿಮ್ಮ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದಾಗ ಮಿತ್ರನು ಪ್ರಶಾಂತ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವರುಣನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ಭಯಂಕರನಾದ ಇಂದ್ರನು ಮರುತ್ತುಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

(೭-೮೨-೫)

ವರುಣನು ನಾಶಕನಾದ ಶತ್ರುವನ್ನು ಜಯಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇಂದ್ರನು ಕೇವಲ ಮರುತ್ತುಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದಲೇ ಬಹುಸಂಖ್ಯಾಕರಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ದೂರಕ್ಕೆ ಓಡಿಸುತ್ತಾನೆ.

(೭-೮೨-೬)

ಇಂದ್ರನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವುದರಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾನೆ. ಧೃತವ್ರತನಾಗಿ ನಿಯಮಪಾಲನವೇ ವರುಣನ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

(೭-೮೩-೯)

ವರುಣನ ಕ್ರೋಧವು ನಮ್ಮನ್ನು ಹಿಂಸಿಸದೇ ನಮ್ಮಿಂದ ದೂರವಾಗಿಯೇ ಇರಲಿ. ಇಂದ್ರನು ನಮಗೆ ವಿಸ್ತೃತವಾದ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಡಲಿ.

(೭-೮೪-೨)

ಒಬ್ಬನಾದ ವರುಣನು ನಾನಾಬಗೆಯ ಜೈತನ್ಯಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇನ್ನೊಬ್ಬನಾದ ಇಂದ್ರನು ಅನಂತವಾದ ಶತ್ರುಸೈನ್ಯಗಳನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ.

(೭-೮೫-೩)

ಇತ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅವರ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಕ್ರಿಯೆಗಳ ವರ್ಣನವಾದರೆ, ಮುಂದೆ ಅವರ ಸುಸಂಘಟಿತವೂ ಅನ್ಯೋನ್ಯ ಸಾಹಾಯ್ಯಕವೂ ಆದ ಕೆಲವು ಮುಖ್ಯವ್ಯಾಪಾರಗಳ ವರ್ಣನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಬಹುದು. (೭-೮೫-೩).

ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾವರುಣರೇ, ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಸಹ ನಿಮ್ಮ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಉದಕಕ್ಕೆ ಇದ್ದ ತಡೆಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿದಿರಿ. ಮತ್ತು ಅವನ್ನು ಪ್ರವಾಹಯೋಗ್ಯವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದಿರಿ. ಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕನಾದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಅಂತರಿಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿದಿರಿ. ಸೋಮಪಾನದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಹರ್ಷದ ಫಲವಾಗಿ ನದಿಯ ದಡಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಫಲವತ್ತಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿದಿರಿ. ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕರ್ಮದ ಉದ್ದಿಶ್ಯವನ್ನು ದಯೆಯಿಟ್ಟು ಸಾರ್ಥಕಪಡಿಸಿರಿ. (೭-೮೬-೩).

ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾವರುಣರೇ, ನಿಮ್ಮ ಮಹಚ್ಛಕ್ತಿಯಿಂದ ನೀವು ಜಗತ್ತಿನ ಸಕಲ ಭೂತಗಳನ್ನೂ ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದೀರಿ. (೭-೮೭-೫).

ಉಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯುನ್ನತವಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಇಂದ್ರಾವರುಣರಿಗೆ ವೀರ್ಯವನ್ನೂ ತೇಜಸ್ಸನ್ನೂ ತುಂಬುತ್ತಾರೆ. (೭-೮೭-೨).

ಇದರಂತೆಯೇ ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾವಿಷ್ಣುಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ.

ಅಪ್ರತಿಹತರಾದವರೂ ಮಹಾತ್ಮರೂ ಆದ ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣುಗಳಿಬ್ಬರೂ ಸಹ ಶಿಖರಗಳಂತಿರುವ ಮೇಘಗಳ ಉನ್ನತವಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಪಳಗಿದ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಹತ್ತಿಕೊಂಡು ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರದೇಶಗಳಿಗೆ ಹತ್ತುತ್ತಿರುವಂತೆ ವೈಭವದಿಂದ ನಿಂತಿರುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಗಳೂ, ಪರಾಕ್ರಮಿಗಳೂ ಆದ ಇಂದ್ರಾವಿಷ್ಣುಗಳಿಗೆ ನಿಮ್ಮ ಪೋಷಕವಾದ ಸೋಮರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿರಿ. (೧-೧೫೫-೧).

ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾವಿಷ್ಣುಗಳೇ, ನೀವು ಮಾನವನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಯಜ್ಞಫಲದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕಾದ ಅನ್ನಾದಿಗಳನ್ನು ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದನಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಒದಗಿಸಿಕೊಡುತ್ತೀರಿ. ಈ ರೀತಿ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದಾನಾದಿ ಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳ ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದುದೂ ಒಡಗೂಡಿದುದೂ ಆದ ಆಗಮನವನ್ನು ಯಜಮಾನನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಾನೆ. (೧-೧೫೫-೨).

ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಸಂತಾನೋತ್ಪತ್ತಿಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಭೋಗಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಿಗೆ ಮಹತ್ತಾದ ಪುರುಷಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹಂಚುತ್ತಾನೆ. ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ ಬೆಳಗುವ ಆದಿತ್ಯನ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾದ ಈ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ವಿಹ್ವಲಿಸಿ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಸಕಲ ಮಾನವನೂ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. (೧-೧೫೫-೩ ; ೭-೯೯-೪).

ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಗಳ ಸಾಹಚರ್ಯವೂ ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಂಸಿತವಾಗಿದೆ. (೧-೧೦೮ : ೧-೧೦೯), ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಕ್ಷಿಗಳೇ, ನೀವು ಕಲ್ಯಾಣಾತ್ಮಕವಾದ ನಿಮ್ಮ ಹೆಸರನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಯುಕ್ತವಾಗಿ ಒಡಗೂಡಿರುವುದೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ್ದೀರಿ. ಮತ್ತು ವೃತ್ತನ ಹಂತಕರಾಗಿ ವೃತ್ತಹನನಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಒಡಗೂಡಿದವರಾಗಿಯೇ ಇದ್ದೀರಿ. ಆದುದರಿಂದಲೇ, ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದರಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಕ್ಷಿಗಳೇ, ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿ ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಸ್ರವಿಸುತ್ತಿರುವ ನಿಮ್ಮ ಭಾಗದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿರಿ.

(೧-೧೦೮-೩).

ಕೈಯಲ್ಲಿ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾಕ್ಷಿಗಳೇ, ನಮಗಾಗಿ ಧನವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ನಮಗೆ ಕೊಡಿರಿ. ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ಮಾಡುವ ನಮ್ಮನ್ನು ನಿಮ್ಮ ವೀರೈಕರ್ಮಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿರಿ. ಸೂರ್ಯರೂಪದ ಇಂದ್ರನ ಯಾವ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ನಮ್ಮ ಪಿತೃಪಿತಾಮಹಾದಿಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವನ್ನು ಸೇರಿಕೊಂಡರೋ, ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವ ಈ ಅದೇ ಕಿರಣಗಳು ನಮ್ಮನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ.

(೧-೧೦೯-೨ ; ೩.೧೨ ; ೫-೮೬ ; ೬-೫೯).

ಇದರಂತೆಯೇ, ಇಂದ್ರವಾಯೂ, ಇಂದ್ರಾಪೂಷನ್ ; ಇಂದ್ರಾಸೋಮ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಂಯುಕ್ತವರ್ಣನೆಗಳೂ ಪ್ರಶಂಸೆಗಳೂ ಬಹಳವಾಗಿರುತ್ತವೆ.

(೪-೪೬ ರಿಂದ ೮) ಇಂದ್ರವಾಯೂ ; (೬-೫೭) ಇಂದ್ರಾಪೂಷನ್ ; (೬-೭೨ ; ೭-೧೦೪) ಇಂದ್ರಾಸೋಮಾ.

‘ಅನಿಂದ್ರ’ ಎಂಬ ಪದಪ್ರಯೋಗವುಳ್ಳ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಅಂಶವು ಗಮನಾರ್ಹವಾದುದಾಗಿದೆ. ಈ ಪದವು ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

(೧-೧೩೩-೧ ; ೪-೨೩-೭ ; ೫-೨-೩ ; ೭-೧೮-೧೬ ; ೧೦-೨೭-೬ ; ೧೦-೪೮-೭).

‘ಅನಿಂದ್ರ’ನೆಂದರೆ ಇಂದ್ರಪೂಜಕನಲ್ಲದವನೆಂದರ್ಥ. ಈ ಪದದಿಂದ ಇಂದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸದ ಅನಾರ್ಯರೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಇಂದ್ರದ್ವೇಷಿಗಳಾದ ಅಸುರೀಶಕ್ತಿಗಳಿಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು.

ಎರಡನೇ ಮಂಡಲದ ಹನ್ನೆರಡನೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಮಹದ್ಗುಣಗಳ ವರ್ಣನವು ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದಾಗಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಕೆಲವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಬಹುದು. ಅವು ಇಂದ್ರನ ವಿಶ್ವನಿಯಾಮಕ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವವಾಗಿವೆ.

ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದ ಇಂದ್ರನು ಉತ್ಪನ್ನನಾದೊಡನೆಯೇ, ತನ್ನ ಮಹಚ್ಛಕ್ತಿಯಿಂದ ಇತರ ಸಕಲದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಮೀರಿದ್ದನು- ಎಲೈ ಮಾನವರೇ, ಯಾವ ಇಂದ್ರನ ಶಕ್ತಿಗೂ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೂ ನಡುಗಿದವೋ, ಅವನೇ ಇಂದ್ರನೆಂದು ತಿಳಿಯಿರಿ-

(೨-೧೨-೧).

ಎಲೈ ಮಾನವರೇ, ಯಾವನು ಕಂಪಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಪೃಥ್ವಿಯನ್ನು ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವಂತೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿದನೋ, ಯಾವನು ಕ್ಷುಬ್ಧವಾದ ಪರ್ವತಗಳನ್ನು ಅಜಲವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿದನೋ, ಯಾವನು ಅತ್ಯಂತ ವಿಸ್ತೃತವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನೋ ಮತ್ತು ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನು ಧರಿಸಿದನೋ, ಅವನೇ ಇಂದ್ರನೆಂದು ತಿಳಿಯಿರಿ.

(೨-೧೨-೨).

“ ದೇವತಾತ್ಮನಾದ ನಾನು ಅದಿತ್ಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದಲೇ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಭಾವಯುತವಾದ ಶಕ್ತಿ

ಯನ್ನೂ, ಅಜೇಯವಾದ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನೂ ಅಪ್ರತಿಹತವಾದ ವೀರ್ಯವನ್ನೂ ಪಡೆದಿದ್ದೇನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಆದಿತ್ಯರು, ವಸುಗಳು ಮತ್ತು ರುದ್ರಪುತ್ರರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳು ಇವರುಗಳ ಉತ್ತಮ ಸ್ಥಿತಿಗಳಿಗೆ ಭಂಗಬರುವಂತೆ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ” ಎಂಬ ಈ ಇಂದ್ರನ ವಾಕ್ಯಗಳು (೧೦-೪೮-೧೧) ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಕೃತಜ್ಞತೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ.

ಇತರದೇವತೆಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನೊಬ್ಬನೇ ನಿರ್ವಹಿಸಿದನೆಂಬ ಪ್ರಶಂಸಾವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವುದರ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಈ ಪ್ರಕರಣವನ್ನು ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಮಾನವರಿಗಿಂತಲೂ ಮೀರಿದವನೂ, ಇತರ ಸಹಾಯವನ್ನು ಅವೇಕ್ಷಿಸದವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನೊಬ್ಬನೇ ಸಕಲ ಜೀವರಾಶಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ತು ಯಾರಿಂದಲೂ ಜಯಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಹೊಂದಿದ್ದಾನೆ.

(೮-೬೩-೨).

ಉಳಿದ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ವೀರ್ಯವನ್ನೂ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನೂ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿ ತಮ್ಮ ನಮ್ರತೆಯನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ.

(೮-೬೩-೨).

ಇಂದ್ರನನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿದ ನಮ್ಮ ಪ್ರಶಂಸೆಯು ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದುದಾಗಿರಲಿ. ಅದರಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆಯೂ ಇಲ್ಲದಿರಲಿ. ಇಂದ್ರನನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸದಿರುವವನಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಕಠಿಣವಾದ ಆಸತ್ತು ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ, ಸೋಮವನ್ನರ್ಪಿಸಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪೂಜಿಸತಕ್ಕ ಭಕ್ತನಿಗೆ ಮಹಜ್ಜ್ಯೋತಿಯಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ಪ್ರಭುತವಾದ ಸಂಪತ್ತು ಲಭಿಸುತ್ತದೆ.

(೮-೬೨-೧೨).

ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ದೇವತೆಯೇ ಇಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಅವನನ್ನೂ ಮೀರಿದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ದೇವತೆಯು ಯಾರೂ ಇರುವ ಸಂಭವವೇ ಇಲ್ಲ.

(೪-೩೦-೧).

ಈ ಇಂದ್ರನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ತಾನೊಬ್ಬನೇ ಜಯಿಸಿದನು. ಮತ್ತು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನರಾದ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಭಾವವನ್ನರಿತು ಅವನ ಮುಂದೆ ತಮ್ಮ ನಮ್ರತೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ಅವನ ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನೊಪ್ಪಿಕೊಂಡರು.

(೭-೨೧-೭).

ವರುಣ, ಸೂರ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಉಳಿದ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನಿಂದ ವಿಹಿತವಾದ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ತಲೆಬಾಗಿ ತಮ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಾರೆ.

(೧-೧೦೧-೩).

ಮಿತ್ರ, ಅರೈಕೆ ಮತ್ತು ವರುಣ ಈ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರನೊಬ್ಬನೇ ಜಯಿಸಿದನು (೧೦-೮೯-೮, ೯) ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಸಕಲದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಇಂದ್ರನೇ ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಪ್ರಭಾವವುಳ್ಳವನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ ಸಮಾಪ್ತವು.

ಮೂವತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ತೈತೀಯೇನುನಾಕೇ ನನ ಸೂಕ್ತಾನಿ | ತತ್ರೇಚ್ಛಂತಿ ತೈತಿ ದ್ವಾವಿಂಶತ್ಯಚಂ ಪ್ರಥಮಂ ಸೂಕ್ತಂ | ತತ್ರೇಯಮನುಕ್ರಮಣಿಕಾ | ಇಚ್ಛಂತಿ ದ್ವ್ಯಧಿಕೈಂದ್ರಮಿತಿ | ಮಂಡಲದ್ರಷ್ಟಾ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಋಷಿಃ | ಇಂದ್ರೋ ದೇವತಾ | ಅನುಕ್ತತ್ವಾತ್ಪ್ರಿಷ್ಟಪ್ ಛಂದಃ || ಅಭಿಪ್ಲವಿಕೇ ಪ್ರಥಮೇಹನಿ ದಶ-ರಾತ್ರೇ ಪ್ರಥಮೇಹನಿ ಚ ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ ಸವನೇಚ್ಛಾನ್ಯಾಕಶಸ್ತ್ರೇಹೀನಸೂಕ್ತಸ್ಥಾನೇ ದ್ವಿತೀಯಮಿದಂ ಸಂಪಾತಸೂಕ್ತಂ | ಅಭಿಪ್ಲವಸ್ಯಷ್ಟಾಹಾನೀತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರೀತಂ | ಇಮಾಮೂಷ್ಠಿಚ್ಛಂತಿ ತ್ವಾ ಶಾಸದ್ವ್ಯಹ್ನಿರಿತಿ ಸಂಪಾತಾಃ | ಅ. ೭-೫ | ಇತಿ || ಇಂದ್ರಸ್ಯ ವೃತ್ರಘ್ನಃ ಸಂಬಂಧಿನಿ ಸಶೌ ಸಹದಾನುಮಿತಿ ವಸಾಯಾ ಯಾಜ್ಯಾ | ಸಹದಾನುಂ ಪುರುಹೂತ ಕ್ಷಿಯಂತಂ ಸ್ತುತ ಇಂದ್ರೋ ಮಘವಾನ್ಯದ್ಧ ವೃತ್ರ | ಅ. ೩-೮ | ಇತಿ ಸೂತ್ರೀತಂ || ಸ್ವಸ್ತಯೇ ವಾಜಿಭಿಶ್ಚೈತೇವೈಂದ್ರೇ ಸಶೌ ಹವಿಷೋ ಯಾಜ್ಯಾ | ಸೂತ್ರೀತಂ ಚ | ಸ್ವಸ್ತಯೇ ವಾಜಿಭಿಶ್ಚ ಪ್ರಣೇತಃ ಶುಚೀ ವಾ ಹವ್ಯಾ ಮರುತಃ ಶುಚೀನಾಂ | ಅ. ೩-೭ | ಇತಿ || ಶುನಾಸೀರೀಯೇ ವೈಕಲ್ಪಿಕಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಶುನಸ್ಯ ಶುನಂ ಹುನೇನೇತ್ಯನುವಾಕ್ಯಾ | ಸೂತ್ರೀತಂ ಚ | ಶುನಂ ಹುನೇನು ಮಘವಾನಮಿಂದ್ರಮಶ್ವಾಯಂತೋ ಗವ್ಯಂತೋ ವಾಜಯಂತಃ | ಅ. ೨-೨೦ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಮೂರನೆಯ ಮಂಡಲದ ಮೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಸೂಕ್ತಗಳಿರುವವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛಂತಿ ತ್ವಾ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಮೊದಲನೆಯದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಇಚ್ಛಂತಿ ದ್ವ್ಯಧಿಕೈಂದ್ರಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಮಂಡಲದ್ರಷ್ಟಾನಾದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೇ ಋಷಿಯು ; ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು ; ಪ್ರಿಷ್ಟಪ್ ಛಂದಸ್ಸು. ಅಭಿಪ್ಲವಯಾಗದಲ್ಲಿಯೂ, ದಶರಾತ್ರವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಮೊದಲನೆಯ ದಿವಸ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಚ್ಛಾನ್ಯಾಕನೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನು ಪಠಿಸುವ ಶಸ್ತ್ರ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅಹೀನಸೂಕ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಎರಡನೆಯ ಸಂಪಾತಸೂಕ್ತವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ಲವಸ್ಯಷ್ಟಾಹಾನಿ ಎಂಬ ಖಂಡದ ಇಮಾಮೂಷ್ಠಿಚ್ಛಂತಿ ತ್ವಾ ಶಾಸದ್ವ್ಯಹ್ನಿರಿತಿ ಸಂಪಾತಾಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ (ಅ. ೭-೫) ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. ವೃತ್ರಘ್ನನಾಮಕನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾಡುವ ಪಶುಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸಹದಾನುಂ ಎಂಬ (ಈ ಸೂಕ್ತದ ೨ನೇ) ಋಕ್ಕನ್ನು ವಪಾಹೋಮದಲ್ಲಿ ಯಾಜ್ಯಾ ಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ—ಸಹದಾನುಂ ಪುರುಹೂತ ಕ್ಷಿಯಂತಂ ಸ್ತುತ ಇಂದ್ರೋ ಮಘವಾ ಯದ್ಧ ವೃತ್ರಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ (ಅ. ೩-೮) ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು ; ಇಂದ್ರನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾಡುವ ಪಶುಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸ್ವಸ್ತಯೇ ವಾಜಿಭಿಶ್ಚ ಪ್ರಣೇತಃ ಶುಚೀ ವೋ ಹವ್ಯಾ ಮರುತಃ ಶುಚೀನಾಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ (ಅ. ೩-೭) ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು ; ಶುನಾಸೀರಯಾಗದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರ ಶುನ ಎಂಬ ದೇವತೆಯನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾಡುವ ಹೋಮದಲ್ಲಿ ಶುನಂ ಹುನೇನು ಎಂಬ (ಈ ಸೂಕ್ತದ ೨೦ನೇ ಋಕ್ಕು) ಋಕ್ಕನ್ನು ಅನುವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಶುನಂ ಹುನೇನು ಮಘವಾನಮಿಂದ್ರಮಶ್ವಾಯಂತೋ ಗವ್ಯಂತೋ ವಾಜಯಂತಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ (ಅ. ೨-೨೦) ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು.

ಸೂಕ್ತ—೩೦

ಮಂಡಲ—೩ || ಅನುವಾಕ—೩ || ಸೂಕ್ತ—೩೦ ||

ಅಷ್ಟಕ—೩ || ಅಧ್ಯಾಯ—೨ || ವರ್ಗ—೧. ೨, ೩, ೪.

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಪಂಖ್ಯೆ—೨೨

ಋಷಿಃ—ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ||

ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ||

ಛಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಇಚ್ಛಂತಿ ತ್ವಾ ಸೋಮ್ಯಾಸಃ ಸಖಾಯಃ ಸುನ್ವಂತಿ ಸೋಮಂ ದಧತಿ ಪ್ರಯಾಂಸಿ |

ತಿತಿಕ್ಷಂತೇ ಅಭಿಶಸ್ತಿಂ ಜನಾನಾಮಿಂದ್ರ ತ್ವದಾ ಕಶ್ವನ ಹಿ ಪ್ರಕೇತಃ || ೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಇಚ್ಛಂತಿ | ತ್ವಾ | ಸೋಮ್ಯಾಸಃ | ಸಖಾಯಃ | ಸುನ್ವಂತಿ | ಸೋಮಂ | ದಧತಿ | ಪ್ರಯಾಂಸಿ |

ತಿತಿಕ್ಷಂತೇ | ಅಭಿಶಸ್ತಿಂ | ಜನಾನಾಂ | ಇಂದ್ರ | ತ್ವತ್ | ಅ | ಕಃ | ಚನ | ಹಿ | ಪ್ರಕೇತಃ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ಸ್ತೌತಿ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ಸೋಮ್ಯಾಸಃ ಸೋಮಾರ್ಹಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಸ್ತಾ ತ್ವಾಂ ಶಂಸಿ-
ತುಮಿಚ್ಛಂತಿ | ಅತಃ ಏವ ಸಖಾಯಸ್ತೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಸ್ತದರ್ಥಂ ಸೋಮಂ ಸುನ್ವಂತಿ | ಅಭಿಷುಣ್ವಂತಿ |
ಪ್ರಯಾಂಸೀತರಾಣ್ಯಸಿ ಹವೀಂಷಿ ದಧತಿ | ತ್ವದರ್ಥಂ ಧಾರಯಂತಿ | ತ್ವಯಾ ಪ್ರೇರಿತಾಃ ಸಂಕೋ-
ಜನಾನಾಂ ಸಪತ್ನಾ ನಾಮುಭಿಶಸ್ತಿಂ ತತ್ತ್ವತಾಂ ಹಿಂಸಾಂ ತಿತಿಕ್ಷಂತೇ | ಸಹಂತೇ | ಏವಮನುಗ್ರಾಹಕ-
ಸ್ತತ್ ತ್ವತ್ತೋನ್ಯಃ ಕಶ್ವನ ಹಿ ಕೋ ನಾಮ ಪುರುಷಃ ಖಲು ಆ ಪ್ರಕೇತಃ | ಸರ್ವತೋ ಜಗತಿ |
ಪ್ರಕೇತೃತೇ ಜ್ಞಾಪ್ಯತೇ ಇತಿ ಪ್ರಕೇತಃ | ಪ್ರಜ್ಞಾಸಿತೋ ವಿದ್ಯತೇ || ಸೋಮ್ಯಾಸಃ | ಸೋಮಮರ್ಹತೀ-
ತ್ಯರ್ಥೇ ಸೋಮಮರ್ಹತಿ ಯ ಇತಿ ಯಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಸುನ್ವಂತಿ | ಸುಇತ್ ಅಭಿಷವೇ | ಸ್ವಾನಿ-
ತ್ವಾತ್ ಶ್ನುಃ | ಸತಿ ಶಿಷ್ಯಸ್ವರೋ ಬಲೀಯಾನಿತಿ ರ್ಝಿಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ದಧತಿ | ದಧಾತೇರ್ಲಟಿ ರೂಪಂ |
ಸಮಾನವಾಕ್ಯೇ ಯುಷ್ಮದಸ್ಮದಾದೇಶನಿಘಾತಾಃ | ಪಾ. ೮-೧-೧೮-೫ | ಇತಿ ಸೋಮಪದಸ್ಯೇತರವಾ-
ಕ್ಯೇನಾನ್ವಯಾನ್ವ ನಿಘಾತಃ | ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿರತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಾತ್ವಂ | ತಿತಿಕ್ಷಂತೇ | ತಿಜ ನಿಶಾನ-
ಇತ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಮಾಯಾಂ ಗುಪ್ತಿಜ್ಞಿಧ್ಯುಃ ಸನ್ನಿತಿ ಸನ್ | ಅಭ್ಯಸ್ತಸ್ವರಃ | ಅಭಿಶಸ್ತಿಂ | ಶಸು ಹಿಂಸಾಯಾ-

ಮಿತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಭಾವೇ ಕ್ವಿನ್ | ತಾದೌ ಚ ನಿತಿ ಕೃತ್ಯತಾವಿತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಪ್ರಕೇತಃ | ಕಿತ
ಜ್ಞಾನೇ | ಕರ್ಮಣಿ ಘೃತಾಂತಃ | ಧಾಥಘೃತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಸೋಮ್ಯಾಸಃ—ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳು | ತ್ವಾ—
ನಿನ್ನನ್ನು | ಇಚ್ಛಂತಿ—ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ | ಸಖಾಯಃ—ನಿನ್ನ ಮಿತ್ರಭೂತರಾದ ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳು | ಸೋಮಂ—
ಸೋಮರಸವನ್ನು | ಸುನ್ವಂತಿ—ಹಿಂಡಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ | ಪ್ರಯಾಂಸಿ—ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನಗಳನ್ನು |
ದಧತಿ—ಹೊಂದಿರುತ್ತಾರೆ (ನಿನ್ನ ಸಹಾಯದ ಭರವಸೆಯಿಂದ) | ಜನಾನಾಂ—ಶತ್ರುಜನರು ಕೊಡತಕ್ಕ | ಅಭಿ-
ಶಸ್ತಿಂ—ಹಿಂಸೆಯನ್ನೂ ಸಹ | ತಿತಿಪ್ಸಂತೇ—ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ | ತ್ವತ್—ನಿನಗಿಂತಲೂ | ಕಶ್ಚನ ಹಿ—ಬೇರೆ
ಯಾರು ತಾನೇ | ಆ ಪ್ರಕೇತಃ—ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಪ್ರಖ್ಯಾತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದಾನೆ?

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳು ನಿನ್ನನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ. ನಿನ್ನ ಮಿತ್ರ
ಭೂತರಾದ ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನಗಳನ್ನೂ
ಹೊಂದಿರುತ್ತಾರೆ. ನಿನ್ನ ಸಹಾಯವನ್ನು ನಂಬಿ ಅವರು ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ ಹಿಂಸೆಯನ್ನೂ ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳು
ತ್ತಾರೆ. ನಿನಗಿಂತಲೂ ಪ್ರಖ್ಯಾತನಾದವನು ಬೇರೆ ಯಾರು ತಾನೇ ಇದ್ದಾರೆ?

English Translation.

The bearers of the libations desire you ; your friends pour forth the
Soma juice ; they offer copious oblations : (supported by you) they endure
patiently the calumny of men, for who is so renowned as you are ?

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ನ ತೇ ದೂರೇ ಪರಮಾ ಚಿದ್ರಜಾಂಸ್ಯಾ ತು ಪ್ರ ಯಾಹಿ ಹರಿವೋ ಹರಿಭ್ಯಾಂ |
ಸ್ಥಿರಾಯ ವೃಷ್ಟೇ ಸವನಾ ಕೃತೇನಾ ಯುಕ್ತಾ ಗ್ರಾವಾಣಃ ಸಮಿಧಾನೇ ಅಗ್ನೌ ||೨||

ಪದಪಾಠಃ

ನ | ತೇ | ದೂರೇ | ಪರಮಾ | ಚಿತ್ | ರಜಾಂಸಿ | ಆ | ತು | ಪ್ರ | ಯಾಹಿ | ಹರಿವಃ | ಹರಿಭ್ಯಾಂ |
ಸ್ಥಿರಾಯ | ವೃಷ್ಟೇ | ಸವನಾ | ಕೃತಾ | ಇಮಾ | ಯುಕ್ತಾಃ | ಗ್ರಾವಾಣಃ | ಸಮಿಧಾನೇ | ಅಗ್ನೌ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹರಿವಃ | ಹರಿವರ್ಣಾವಶ್ಚಾ ಯಸ್ಯ ಸೋಮಂ ಹರಿವಾನಂದ್ರಃ | ಹೇ ಹರಿವಃ ಪರಮಾ ಚಿತ್ ಪರಮಾಣಿ ದೂರೇ ವರ್ತಮಾನಾನ್ಯಸಿ ರಜಾಂಸಿ ಸ್ಥಾನಾನಿ ತೇ ತವ ದೂರೇ ನ ಭವಂತಿ | ತಸ್ಮಾ-
ದ್ಧರಿಭ್ಯಾನ್ಮುಪೇತಸ್ತ್ವಂ ತು ಕ್ಷಿಪ್ರಮಾ ಪ್ರಯಾಹಿ | ಅಸ್ಮದೀಯಂ ಯಜ್ಞಮುಭಿಲಕ್ಷ್ಯಾಗಚ್ಛ | ಸ್ಥಿರಾಯ
ಫಲಪ್ರದಾನೇ ದೃಢಚಿತ್ತಾಯಾತ ಏವ ವೃಷ್ಟೇ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತ್ರೇ ತುಭ್ಯಮಿಮಾ ಇಮಾನಿ ಸವನಾ
ಸವನಾನಿ ಪ್ರಾತರಾದೀನಿ ಕೃತಾ | ಕೃತಾನಿ | ಕಿಂಚಿ | ಅಗ್ನಾವಾಹವನೀಯೇ ಸಮಿಧಾನ ಅಹುತ್ಯಧಿಕರ-
ಣತಯಾ ಸಮ್ಯಗ್ದೀಪ್ಯಮಾನೇ ಸತಿ ಗ್ರಾವಾಣಿ ಉಪಲಾ ಯುಕ್ತಾಃ | ಸೋಮಾಭಿಷವಾರ್ಥಮುದ್ಯುಕ್ತಾಃ |
ಅತಸ್ತ್ವಂ ಕ್ಷಿಪ್ರಮಾಗಚ್ಛೇತಿ ಭಾವಃ || ಯಾಹಿ | ಯಾ ಪ್ರಾಪಣಿ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲೋಟಿ ರೂಪಂ | ಹರಿವಃ |
ಹರೀ ಅಸ್ಯ ಸ್ತು ಇತಿ ಮತುಪ್ | ಛಂದಸೀರ ಇತಿ ತಸ್ಯ ವತ್ಸಂ | ಅನುಂತ್ರಿತತ್ವಾನ್ನಿ ಘಾತಃ | ಸ್ಥಿರಾಯ |
ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತಾವಿತ್ಯಸ್ಮಾದಚಿರಶಿರೀತ್ಯಾದಿನಾ ಕಿರಚ್ | ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತತ್ವೇನ ನಿಪಾತನಾದಾಕಾರಲೋಪಃ |
ಚಿತ್ಸ್ವರಃ | ಸವನಾ | ಷುಇತ್ ಅಭಿಷವ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದಧಿಕರಣೇ ಲ್ಯುಟ್ ಚೇತಿ ಲ್ಯುಟ್ | ಸೂಯತೇ
ಸೋಮೋ ಯತ್ರೇತಿ ಸವಾನಿ ಪ್ರಾತರಾದೀನಿ | ಲಿತ್ಸ್ವರಃ | ಸಮಿಧಾನೇ | ಇಾಇಂಧೀ ದೀಪ್ತಾವಿತ್ಯಸ್ಯ
ಕಾನಚಿ ರೂಪಂ | ಕಿತ್ತ್ವಾನ್ನೇಕಾರಲೋಪಃ | ಚಿತ್ಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಹರಿವಃ—ಹಳದಿ ವರ್ಣಗಳ ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ಪರಮಾ ಚಿತ್ ರಜಾಂಸಿ—ಅತ್ಯಂತ
ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಲೋಕಗಳೂ ಸಹ | ತೇ—ನಿನಗೆ | ದೂರೇ ನ—ದೂರಸ್ಥವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ, (ಆದುದರಿಂದ, ಎಷ್ಟು
ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಸಹ | ಹರಿಭ್ಯಾಂ—ನಿನ್ನ ಅಶ್ವಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿ | ತು—ಶೀಘ್ರವಾಗಿ | ಅ ಪ್ರ ಯಾಹಿ—ನಮ್ಮ
ಯಜ್ಞಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬಾ | ಸ್ಥಿರಾಯ—ದೃಢವಾದ ಸಂಕಲ್ಪವುಳ್ಳವನೂ | ವೃಷ್ಟೇ—ಕಾಮವರ್ಷಕನೂ ಆದ ನಿನ
ಗಾಗಿ | ಇಮಾ ಸವನಾ—ಈ ಪ್ರಾತಃಸವನಾದಿ ಕರ್ಮಗಳು | ಕೃತಾ—ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತವೆ | ಅಗ್ನಿ—ಅಗ್ನಿಯು |
ಸಮಿಧಾನೇ—ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾದೊಡನೆಯೇ | ಗ್ರಾವಾಣಿ—ರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ ಕಲ್ಲುಗಳು | ಯುಕ್ತಾಃ—ಸೋಮ
ವನ್ನು ಹಿಂಡಲು ಉದ್ಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತವೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಹಳದಿ ವರ್ಣದ ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನಗೆ ಅತ್ಯಂತ ದೂರವಾಗಿರುವ ಲೋಕಗಳೂ
ಸಹದೂರವಾಗಿ ತೋರುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ನೀನು ಎಷ್ಟು ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ರಹ ನಿನ್ನ ಅಶ್ವಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿ ಶೀಘ್ರ
ವಾಗಿ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬಾ. ದೃಢವಾದ ಸಂಕಲ್ಪವುಳ್ಳವನೂ, ಕಾಮವರ್ಷಕನೂ ಆದ ನಿನಗಾಗಿ ಈ
ಪ್ರಾತಃಸವನಾದಿ ಕರ್ಮಗಳು ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯು ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾದೊಡನೆಯೇ, ಕಲ್ಲುಗಳು
ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಲು ಉದ್ಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತವೆ.

English Translation.

Master of tawny steeds, the remotest regions are not remote for you
then come quickly with your horses: to you, the steady showerer (of benefits),
these sacrifices are presented; the stones (for bruising the *Soma*) are ready,
as the fire is being kindled.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಇಂದ್ರಃ ಸುಶಿಪ್ರೋ ಮುಘನಾ ತರುತ್ರೋ ಮಹಾವ್ರತಸ್ತುನಿಕೂರ್ಮಿರ್ಯುಘಾ-
ನಾನ್ |

ಯದ್ಗೋ ಧಾ ಬಾಧಿತೋ ಮರ್ತ್ಯೇಷು ಕ್ಷತ್ರಾ ತೇ ವೃಷಭ ವೀರ್ಯಾಣಿ || ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಇಂದ್ರಃ | ಸುಶಿಪ್ರಃ | ಮುಘನಾ | ತರುತ್ರಃ | ಮಹಾವ್ರತಃ | ತುನಿಕೂರ್ಮಿಃ | ಯುಘಾನಾನ್ |
ಯತ್ | ಉಗ್ರಃ | ಧಾಃ | ಬಾಧಿತಃ | ಮರ್ತ್ಯೇಷು | ಕ್ಷ | ತ್ರಾ | ತೇ | ವೃಷಭ | ವೀರ್ಯಾಣಿ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವೃಷಭ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಕ ಹೇ ಇಂದ್ರ ಯಸ್ವಮಿಂದ್ರಃ ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯಸಂಪನ್ನಃ ಸುಶಿಪ್ರಃ |
ಶಿಪ್ರಶಬ್ದೇನ ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣಮಭಿಧೀಯತೇ | ಶೋಭನಶಿರಸ್ತ್ರಾಣೋಪೇತಃ | ಯದ್ವಾ ಶೋಭನಹನುಮಾನ್ |
ಶಿಪ್ರೇ ಹನೂ ನಾಸಿಕೇ ವಾ | ನಿ. ೬-೧೭ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಕಃ | ಮುಘನಾ ಧನವಾನ್ ತರುತ್ರಃ | ತರಂತ್ಯನೇನ
ಶತ್ರುನ್ನೇನಾ ಇತಿ ತರುತ್ರ ಇಂದ್ರಃ | ಮಹಾವ್ರತಃ | ಮರುದ್ಭಿರ್ಮಹಾನ್ಸ್ರಾತಃ ಸಮೂಹೋ ಯಸ್ಯೇತಿ
ಸ ತಥೋಕ್ತಃ | ತುನಿಕೂರ್ಮಿಃ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ನಾನಾನಿಧಕರ್ಮಣಾಂ ಕರ್ತಾ ಯುಘಾನಾನ್ ಶತ್ರುವಿಷಯ-
ಹಿಂಸಾವಾನ್ ಅತ ಏವೋಗ್ರಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ಭಯಂಕರಃ ಸ ತಾದೃಶಸ್ತ್ವಂ ಬಾಧಿತೋಽಸುರೈಃ ಸಂಗ್ರಾಮೇ
ಬಾಧಿತಃ ಸನ್ ಮರ್ತ್ಯೇಷು ಮಾರಯಿತ್ವಷ್ಟಸುರೇಷು ಯತ್ ಯಾನಿ ವೀರ್ಯಾಣಿ ಧಾ ವೃಧಾ ಇದಾನೀಂ
ತೇ ತವ ತ್ಯಾ ತಾನಿ ವೀರ್ಯಾಣಿ ಕ್ಷ | ಕ್ಷಾಸತೇ ವದ || ಸುಶಿಪ್ರಃ || ಸೃಷ್ಟ್ವ ಗತಾ | ಔಣಾದಿಕೋ
ರನ್ಸ್ರತ್ಯಯಃ | ಬಾಹುಲಕಾತ್ಸೃ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಶಿ ಇತ್ಯಾದೇಶಃ | ಬಹುವ್ರಿಹಾನಾದ್ಯುದಾತ್ತಂ ದ್ವೈಚ್ಛಂದ-
ಸೀತ್ಯುತ್ಪರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ತರುತ್ರಃ | ತರತೇರತಿತ್ರಾದಿಭ್ಯ ಇತ್ಯೋತ್ರಾವಿತ್ಯುತ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ವೃತ್ಯ-
ಯೇನಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಮಹಾವ್ರತಃ | ಅನ್ಮಹತ ಇತ್ಯಾಕಾರಾದೇಶೋ ಮಹತಸ್ತಕಾರಸ್ಯ | ತುನಿ-
ಕೂರ್ಮಿಃ | ಕರೋತೇರೌಣಾದಿಕೋ ಮಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಗುಣೇ ಕೃತೇಽಕಾರಸ್ಯೋತ್ಪಂ ಛಾಂಧಸಂ | ಹಲಿ
ಚೇತಿ ದೀರ್ಘಃ | ಯುಘಾನಾನ್ | ಯೂನ್ ಹಂತೀತ್ಯುಘಾಃ | ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯಂತ ಇತಿ ನಿಚ್ |
ದೃಶಿಗ್ರಹಣಾನ್ನ ಲೋಪೋ ಹಕಾರಸ್ಯ ಘತ್ವಂ | ತದಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ಮತುಬರ್ಥೇ ಛಂದಸೀವನಿಸಾವಿತಿ ವನಿಪ್ |
ವೃತ್ಯಯೇನಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಕ್ಷ | ಕಿಂಶಬ್ದಸ್ಯ ಸಪ್ತಮ್ಯರ್ಥೇ ಕಿಮೋಽದಿತ್ಯುತ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತಸ್ಮಿನ್
ಕ್ಷಾತೀತಿ ಕ್ಷಾದೇಶಃ | ತಿತ್ಸೇರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವೃಷಭ-ಕಾಮವರ್ಷಕನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಇಂದ್ರಃ-ಸಕಲೈಶ್ವರ್ಯಸಂಪನ್ನನೂ | ಸುಶಿಪ್ರಃ-ಶ್ರೇಷ್ಠ
ವಾದ ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣವುಳ್ಳವನೂ | ಮುಘನಾ-ಧನವಂತನೂ | ತರುತ್ರಃ-ಆಪತ್ತಿನಿಂದ ದಾಟಿಸತಕ್ಕವನೂ | ಮಹಾ-
ವ್ರತಃ-(ಮರುತ್ತಗಳ) ಮಹಾಸಮೂಹದೊಡನೆ ಸೇರಿರುವವನೂ | ತುನಿಕೂರ್ಮಿಃ-(ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ) ಅನೇಕ

ವೀರೈಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವವನೂ | ಋಷಾ಼ವಾನ್—ಶತ್ರುಹಿಂಸಕನೂ | ಉಗ್ರೈ—ಶತ್ರುವಿಗೆ ಭಯಂಕರನೂ
ಆದ ನೀನು | ಬಾಧಿತೈ—ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಭಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟಾಗ | ಮರ್ತೈಷು—ಮಾರಕರಾದ ಆ ಅಸುರರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ |
ಯತ್—ಯಾವ ವೀರೈಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ಧಾಃ—ಪ್ರಕಟಿಸಿದೆಯೋ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ತ್ಯಾ ವೀರೈಣಿ—ಆ ವೀರೈ
ಕರ್ಮಗಳು | ಕ್ವ—ಈಗಿಲ್ಲಿ ?

ಭಾವಾರ್ಥ

ಕಾಮನರ್ಷಕನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ಸಕಲೈಶ್ವರೈಕರ್ಮವನ್ನೂ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣವನ್ನೂ, ಧನವಂತನೂ, ಆಪತ್ತಿನಿಂದ ದಾಟಿಸತಕ್ಕವನೂ, ಮರುತ್ತುಗಳ ಮಹಾಸಮೂಹದೊಡನೆ ಸೇರಿರುವವನೂ, ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವೀರೈಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವವನೂ, ಶತ್ರುಹಿಂಸಕನೂ, ಶತ್ರುವಿಗೆ ಭಯಂಕರನೂ ಆದ ನೀನು ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಭಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟಾಗ ಮಾರಕರಾದ ಅಸುರರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ವೀರೈಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದೆಯೋ ನಿನ್ನ ಆ ವೀರೈಕರ್ಮಗಳು ಈಗಿಲ್ಲಿ ?

English Translations

Showerer (of benefits, you are) Indra, the wearer of the helmet, the professor of opulence, the conveyer (of men beyond evil), the leader of the numerous troop (of the *Maruts*), the achiever of many great deeds, the devastator of hostile (regions), the terror of your foes; where are those heroic deeds (which you have performed) against the mortal (*Asuras*) when opposed (by them in battle)?

ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಃ

ತ್ವಂ ಹಿ | ಸ್ಮಾ ಚ್ಯಾವಯನ್ ಚ್ಯುತಾನ್ಯೇಕೋ ವೃತ್ತಾ ಚರಸಿ | ಜಿಘ್ರಮಾನಃ |

ತವ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಪರ್ವತಾಸೋನು ವೃತ್ತಾಯ ನಿಮಿತೇವ ತಸ್ತುಃ || ೪ ||

ಪದಮಾಠಃ

ತ್ವಂ | ಹಿ | ಸ್ಮ | ಚ್ಯಾವಯನ್ | ಅಚ್ಯುತಾನಿ | ಏಕಃ | ವೃತ್ತಾ | ಚರಸಿ | ಜಿಘ್ರಮಾನಃ |

ತವ | ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಇತಿ | ಪರ್ವತಾಃ | ಅನು | ವೃತ್ತಾಯ | ನಿಮಿತಾಃ | ತಸ್ತುಃ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಮೇಕೋಽಸಹಾಯ ಏನಾಚ್ಯುತಾನಿ ಚ್ಯುತಿರಹಿತಾನಿ ದೃಢಮೂಲಾನ್ಯಪಿ ತವ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಭೂತಾನಿ ರಕ್ಷಾಂಸಿ ಚ್ಯಾವಯನ್ ಸ್ವಸ್ತಸ್ಥಾನಾಶ್ವತಯನ್ ತಥಾ ವೃತ್ತಾ ವೃತ್ತಾಣಿ ಪಾಪಾನಿ ಜಿಘ್ರಮಾನೋ ಹಿಂಸನ್ ಚರಸಿ ಹಿ ಸ್ಮ | ವರ್ತಸೇ ಖಲು | ಕಿಂಚ | ಏವಂವಿಧಸಾಮರ್ಥ್ಯೋಪೇತಸ್ಯ

ತವ ವ್ರತಾಯ ಕರ್ಮಣಿ ಅಜ್ಞಾಯೈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ ಪರ್ವತಾಶ್ಚ ನಿಮಿತೇವ ನಿಖಾತಾ ನಿಶ್ಚಲಾ ಇವಾ-
ನುತಸ್ಥಃ | ಅನುಕೂಲಾಸ್ತಿಷ್ಠಂತಿ || ಸ್ಮ | ಚಾದಿತ್ವಾದನುದಾತ್ತಃ | ಚ್ಯಾವಯನ್ | ಚ್ಯುರ್ಚ ಗತಾವಿತ್ಯಸ್ಯ
ಶ್ಯಂತಸ್ಯ ಶತರಿ ರೂಪಂ | ಷೆಚ್ಛಸ್ವರಃ | ಚರಸಿ | ಚರ ಗತಿಭಕ್ಷಣಯೋಃ | ಹಿಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ |
ಜಿಘ್ನಮಾನಃ | ಹನ ಹಿಂಸಾಗತೋರಿತ್ಯಸ್ಯ ಘಾಞಾರ್ಥೇ ಕವಿಧಾನಮಿತಿ ಕಃ | ತಸ್ಯ ಭಂದಸ್ಯುಭಯಾರ್ಥೇತಿ
ಸಾರ್ವಧಾತುಕತ್ವಾಚ್ಛಪ್ | ತಸ್ಯ ಶ್ಲಃ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ವಂ | ಹಂತೀತಿ ಜಿಘ್ನಃ |
ಅಚಾರಾರ್ಥೇ ಕ್ಷಿಪ್ | ಅಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಾಚ್ಛಿಲ್ಯಾರ್ಥೇ ಚಾನಶ್ | ಶಪ್ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ದ್ಯಾವಾ-
ಪೃಥಿವೀ | ದೇವತಾದ್ವಂದ್ವೇ ಚೇತ್ಯುಭಯಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ನಿಮಿತೇವ | ಡುಮಿಜ್ ಪ್ರಪ್ತೇಪಣ
ಇತ್ಯಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸುಪೋ
ಡಾದೇಶಃ | ಇವೇನ ವಿಭಕ್ತೃಲೋಪ ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ಪೂರ್ವಪದಸ್ವರಃ | ತಸ್ಥಃ | ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತಾವಿ-
ತ್ಯಸ್ಯ ಲಿಟ್ಯುಸ್ಯಾತೋ ಲೋಪೇ ಕೃತೇ ತಸ್ಯ ದ್ವಿರ್ವಚನೇಚೀತಿ ಸ್ಥಾನಿನದ್ಭಾವಾದ್ವಿರ್ವಚನಂ |
ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಏಕಃ—ಯಾರ ಸಹಾಯವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಒಬ್ಬನೇ | ಅಚ್ಯುತಾನಿ—
ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನೆಲೆಸಿದ ಅಸುರರನ್ನು | ಚ್ಯಾವಯನ್—ಅವರ ಸ್ಥಾನಗಳಿಂದ ಉರುಳಿಸುತ್ತಲೂ | ವೃತ್ತಾ—ಪಾಪಾತ್ಮಕ
ರನ್ನು | ಜಿಘ್ನಮಾನಃ—ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಲೂ | ಚರಸಿ ಹಿ ಸ್ಮ—ಸಂಚರಿಸುತ್ತೀಯಲ್ಲವೇ ? | ತವ—ನಿನ್ನ | ವ್ರತಾಯ—
ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಾಲಿಸಿ | ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ—ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೂ | ಪರ್ವತಾಃ—ಪರ್ವತಗಳೂ | ನಿಮಿತೇವ—
ನಿಶ್ಚಲವಾದ ಬುಡವುಳ್ಳವಾಗಿ | ಅನು ತಸ್ಥಃ—ನೆಲೆಸಿವೆ.

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಯಾರ ಸಹಾಯವೂ ಇಲ್ಲದೆ ನೀನೊಬ್ಬನೇ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನೆಲೆಸಿದ ಅಸುರರನ್ನು ಅವ
ರವರ ಸ್ಥಾನಗಳಿಂದ ಉರುಳಿಸುತ್ತಲೂ, ಪಾಪಾತ್ಮಕರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಲೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತೀಯಲ್ಲವೇ? ನಿನ್ನ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು
ಪಾಲಿಸಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೂ, ಪರ್ವತಗಳೂ ನಿಶ್ಚಲವಾಗಿ ನೆಲೆಸಿವೆ.

English Translation

You alone casting down the firmly-footed (Asuras) proceed,
destroying the Vritras, and obedient to your command the heaven and earth
and the mountains stood as if immoveable.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಉತಾಭಯೇ ಪುರುಹೂತ ಶ್ರವೋಭಿರೇಕೋ ದೃಷ್ಟಮವದೋ ವೃತ್ತಹಾ ಸನ್ |
ಇಮೇ ಚಿದಿಂದ್ರ ರೋದಸೀ ಅಪಾರೇ ಯತ್ಸಂಗೃಭ್ಣಾ ಮಘವನ್ತಾತಿರಿತ್ತೇ || ೫ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಉತ | ಅಭಯೇ | ಪುರುಷೂತ | ಶ್ರವಃಭಿಃ | ಏಕಃ | ದೃಷ್ಟಂ | ಅವದಃ | ಪೃತ್ವಹಾ | ಸನ್ |
ಇಮೇ ಇತಿ | ಚಿತ್ | ಇಂದ್ರ | ರೋದಸೀ ಇತಿ | ಅಸಾರೇ ಇತಿ | ಯತ್ | ಸಂಗೃಭಾಃ | ಮಘಾವನ್ |
ಕಾಶಿಃ | ಇತ್ | ತೇ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಉತೇತ್ಯಾಮಂತ್ರಣೇ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ಪುರುಷೂತ ಪುರುಭಿರ್ಬಹುಭೀರ್ಯಜ್ಞಭಿರಾಹೂತ | ಯದ್ವಾ
ದೇವೈರಸುರೇಭ್ಯೋ ರಕ್ಷಾರ್ಥಂ ಬಹುಸಾರಮಾಹೂತ | ಶ್ರವೋಭಿರ್ನೀಯೈರುಪೇತ ಏಕೋಽಸಹಾಯ-
ಸ್ತ್ವಂ ವೃತ್ತಹಾ ವೃತ್ತಶತ್ರೋರ್ಹಂತಾ ಸನ್ ಅಭಯೇಽಸುರೇಭ್ಯಃ ಸಕಾಶಾನ್ಮಾ ಬಿಭೀತೇತಿ ದೇವಾನ್ಪ್ರತಿ
ಯದ್ವಾಕೃಮವದೋಽಪೋಚಸ್ತದ್ವಾಕೃಂ ದೃಢಂ | ಸತ್ಯಮೇವ | ಕಿಂಚಿ | ಮಘಾವನ್ನಿಂದ್ರ ತ್ವಮಸಾರೇ
ಚಿತ್ ದೂರಪಾರೇಽಪೀಮೇ ರೋದಸೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ ಯದ್ಯಸ್ಮಾಕ್ಕಾರಣಾತ್ಸಂಗೃಭಾಃ ಸಂಗೃಹ್ಣಾಸಿ |
ಪರಸ್ಪರಮುಭಯೋತ್ತರಭಾವೇನ ಸಂಯೋಜಿತೇ ಕರೋಷೀತಿ ಯಾವತ್ | ಏಷ ತೇ ತವ ಮಹಿಮಾ
ಕಾಶಿರಿತ್ ಪ್ರಕಾಶೋ ಲೋಕೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಏವ | ಯದ್ವಾ ಯತ್ ಯೇನ ತೇ ರೋದಸೀ ಸಂಗೃಹ್ಣಾಸಿ ತೇ
ತವ ಕಾಶಿರ್ಮುಷ್ಣಿರ್ಮಹಾನ್ | ಕಾಶಿರ್ಮುಷ್ಣಿಃ | ನಿ. ೬-೧ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ || ಅಭಯೇ | ಇಭೀ ಭಯಃ
ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಭಾವ ಏರಚಿತ್ಯಜ್ಞಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನೌಞಾ ಸಮಾಸೇ ತಸ್ಯ ಸ್ವರಃ | ಅವದಃ | ವದ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ
ನಾಚಿ | ಲಬ್ಧ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ | ಅಸಾರೇ | ಬಹುವ್ರೀಹಾ ನೌಞಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ತರಪದಾಂತೋದಾ-
ತ್ತತ್ವಂ | ಸಂಗೃಭಾಃ | ಗ್ರಹ ಉಪಾದಾನೇ | ಕ್ರ್ಯಾದಿತ್ವಾತ್ ಶ್ವಾ | ಗ್ರಹಿಜ್ಯಾವಯೀತ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾ-
ರಣಂ | ಹೃಗ್ರಹೋರ್ಭವಂದಸೀತಿ ಹಕಾರಸ್ಯ ಭಕಾರಃ | ಇತಶ್ಚೇತಿ ಸಿಪ ಇಕಾರಲೋಪಃ | ಬಹುಲಂ
ಭಂದಸೀತ್ಯದಭಾವಃ | ಸಮಾಸಸ್ವರಃ | ಕಾಶಿಃ | ಕಾಶ್ಯ ದೀಪ್ತ | ಔಷಾದಿಕ ಇಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪ್ರತ್ಯಯ-
ಸ್ವರಃ || ||೧||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಪುರುಷೂತ-ಅನೇಕರಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡತಕ್ಕ | ಉತ ಇಂದ್ರ-ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಶ್ರವೋಭಿಃ-ವೀಕ್ಷ್ಯಗಳಿಂದ
ಕೂಡಿದವನೂ | ಏಕಃ-ಅಸಹಾಯನೂ ಆದ ನೀನು | ವೃತ್ತಹಾ ಸನ್-ವೃತ್ತಾಸುರನ ನಾಶಕನಾಗಿ | ಅಭಯೇ-
“ಅಸುರರಿಂದ ಭಯಪಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ” ಎಂಬ ಯಾವ ಅಭಯವಾಕ್ಯವನ್ನು | ಅವದಃ-ಹೇಳಿದೆಯೋ | ದೃಢಂ-
ಅದು ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆ | ಮಘಾವನ್-ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಅಸಾರೇ ಚಿತ್-ಅತ್ಯಂತ ದೂರಸ್ಥವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ |
ಇಮೇ ರೋದಸೀ-ಈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು | ಯತ್-ಯಾವ ನಿನ್ನ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ | ಸಂಗೃಭಾಃ-
ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹಿಡಿದಿದ್ದೀಯೋ | ತೇ-ಅಂತಹ ನಿನ್ನ ಮಹಿಮೆಯು | ಕಾಶಿರಿತ್-ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿಯೇ ಇದೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಅನೇಕರಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ವೀಕ್ಷ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ, ಅಸಹಾಯನೂ
ಆದ ನೀನು ವೃತ್ತಾಸುರನ ನಾಶಕನಾಗಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಭಯವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದುದು ಸತ್ಯವಾಗಿಯೇ ಪರಿಣಮಿಸಿತು.
ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಯಾವ ನಿನ್ನ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಅಪಾರವಾದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ಸಹ ನೀನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹಿಡಿದಿ-
ದ್ದೀಯೋ, ಅಂಥ ನಿನ್ನ ಮಹಿಮೆಯು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿಯೇ ಇದೆ.

English Translation

You alone, when invoked by many, and the slayer of Vritra by your prowess, said firmly (to the gods), fear not! Indra, endowed with opulence, vast is your grasp, wherewith you have seized these unbounded regions, heaven and earth.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪ್ರ ಸೂ ತ ಇಂದ್ರ ಪ್ರವತಾ ಹರಿಭ್ಯಾಂ ಪ್ರ ತೇ ವಜ್ರಃ ಪ್ರಮೃಣನ್ತೇತು ಶತ್ರುನ್ |
ಜಹಿ ಪ್ರತೀಚೋ ಅನೂಚಃ ಪರಾಚೋ ವಿಶ್ವಂ ಸತ್ಯಂ ಕೃಣುಹಿ ವಿಷ್ವಮಸ್ತು || ೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಪ್ರ | ಸು | ತೇ | ಇಂದ್ರ | ಪ್ರವತಾ | ಹರಿಭ್ಯಾಂ | ಪ್ರ | ತೇ | ವಜ್ರಃ | ಪ್ರಮೃಣನ್ | ಏತು | ಶತ್ರುನ್ |
ಜಹಿ | ಪ್ರತೀಚಃ | ಅನೂಚಃ | ಪರಾಚಃ | ವಿಶ್ವಂ | ಸತ್ಯಂ | ಕೃಣುಹಿ | ವಿಷ್ವಂ | ಅಸ್ತು || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ತವ ಹರಿಭ್ಯಾಮಶ್ವಾಭ್ಯಾಂಯುಕ್ತೋ ರಥಃ ಶತ್ರುನಭಿಲಕ್ಷ್ಯ ಪ್ರವತಾ ಪ್ರವಣೇನ ಮಾರ್ಗೇಣ ಸು ಸುಷ್ಮ ಪ್ರೈತು | ಶೀಘ್ರಂ ಗಚ್ಛತು | ತಥಾ ತೇ ವಜ್ರೋಽಶನಿಃ ಶತ್ರುನಸುರಾನ್ಪ್ರಮೃಣನ್ ಹಿಂಸನ್ಪ್ರೈತು | ತ್ವಂ ಚ ಪ್ರತೀಚಸ್ತ್ವದಾಭಿಮುಖ್ಯೇನಾಗಚ್ಛತಃ ಶತ್ರುನ್ ಜಹಿ | ಮಾರಯ | ತಥಾನೂಚೋನುಗಚ್ಛತಃ ಪಾರ್ಷ್ವಗ್ರಾಹನಸುರಾನ್ಪರಾಚಃ ಪಲಾಯನಪರಾಂಶ್ಚ ಜಹಿ | ಏವಂ ಶತ್ರುಷು ಬಾಧಿತೇಷು ಸತ್ಸು ವಿಶ್ವಂ ಜಗತ್ಸತ್ಯಂ ಕೃಣುಹಿ | ಸತ್ಯಭೂತಾಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಕರ್ಮಪರಂ ಕುರು | ಏವಂ-ವಿಧಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ತ್ವಯಿ ವಿಷ್ವಂ ನಿವಿಷ್ವಮಸ್ತು || ಪ್ರವತಾ | ಪ್ರಶಬ್ದಾದುಪಸರ್ಗಾಚ್ಛಂದಸಿ ಧಾತ್ವರ್ಥ ಇತಿ ವತಿಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಪ್ರಮೃಣನ್ | ಮೃಣ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಜಹಿ | ಹನ ಹಿಂಸಾಗತೋರಿತ್ಯಸ್ಯ ಲೋಟಿ ಸಿಪೋ ಹಿರಾದೇಶಃ | ತಸ್ಮಿನ್ದಂತೇರ್ಜ ಇತಿ ಜಾದೇಶಃ | ಅತೋ ಹೇರಿತಿ ಲುಕಿ ಪ್ರಾಪ್ತ ಆಭಾ-ಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಸ್ಯಾಸಿದ್ಧತ್ವಾನ್ನಿವೃತ್ತಿಃ | ಹೇರ್ಜಾತ್ವಾದಂತೋದಾತ್ತಃ | ಪ್ರತೀಚಃ | ಅಂಚು ಗತಿಪೂಜನಯೋಃ | ಅಂಚೇತ್ಪಂದಸ್ಯ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಪರಾಚಃ | ಅನಿಗಂತೋಂಚತಾ ವಪ್ರ-ತ್ಯಯ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಕೃಣುಹಿ | ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಃ | ಅಸ್ತು | ಅಸ ಭುವಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ನಿಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಹರಿಭ್ಯಾಂ—ಅಶ್ವಯುಕ್ತವಾದ ರಥವು | ಪ್ರವತಾ—(ಶತ್ರುಗಳ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ) ನಿನ್ನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ | ಸು—ವೇಗವಾಗಿಯೂ | ಪ್ರ ಏತು—ಅತಿಶಯವಾಗಿಯೂ ಬರಲಿ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ವಜ್ರಃ—ವಜ್ರಾಯುಧವು | ಶತ್ರುನ್—ಅಸುರರನ್ನು | ಪ್ರಮೃಣನ್—ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಾ | ಪ್ರ—

ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಅವರ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡಲಿ | ಪ್ರತೀಚಃ—ನಿನಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿದ್ದು ಪ್ರತಿಭಟಿಸುವ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು | ಜಹಿ—ನಾಶಮಾಡು | ಅನೂಚಃ—ನಿನ್ನ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುವ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು | ಪರಾಚಃ—ನಿನಗೆ ಬೆದರಿ ಓಡಿಹೋಗತಕ್ಕವರನ್ನು (ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡು. ಈರೀತಿ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಶತ್ರುನಾಶವಾದಮೇಲೆ) ವಿಶ್ವಂ—ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ಸಹ | ಸತ್ಯಂ—ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಕರ್ಮಪರವಾದದ್ದನ್ನಾಗಿ | ಕೃಣುಹಿ—ಮಾಡು | ವಿಶ್ವಂ ಅಸ್ತು—(ಇಂತಹ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು) ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿರಲಿ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಅಶ್ವಯುಕ್ತವಾದ ರಥವು ಶತ್ರುವಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿಯೂ ಶೀಘ್ರವಾಗಿಯೂ ಬರಲಿ. ನಿನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧವು ಅಸುರರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವಂತೆ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಅವರ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡಲಿ. ನಿನಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಪ್ರತಿಭಟಿಸುವ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ, ನಿನ್ನನ್ನು ಹಿಂಭಾಗದಿಂದ ಅಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುವವರನ್ನೂ, ನಿನಗೆ ಬೆದರಿ ಓಡಿಹೋಗುವವರನ್ನೂ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡು. ಈರೀತಿ ಶತ್ರುಹನನವಾದನಂತರ ಸಕಲ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಕರ್ಮಪರವಾದದ್ದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು. ಇಂತಹ ಸಕಲ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಲಿ.

English Translation

Let (your car), Indra, drawn by your horses (rush) downwards (upon the Asuras); let your destroying thunderbolt fall upon your enemies; slay those that assail in front or in rear, or that fly (from the combat): make the universe (the abode of) truth; (let such power) be concentrated in you.

ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಃ

ಯಸ್ಮೈ ಧಾಯುರದಧಾ ಮರ್ತ್ಯಾಯಾಭಕ್ತಂ ಚಿದ್ಭಜತೇ ಗೇಹ್ಯಂ ಸಃ |
ಭದ್ರಾ ತ ಇಂದ್ರ ಸುಮತಿಘ್ನತಾಚೇ ಸಹಸ್ರದಾನಾ ಪುರುಹೂತ ರಾತಿಃ || ೭ ||

ಪದವಾಕ್ಯಃ

ಯಸ್ಮೈ | ಧಾಯುಃ | ಅದಧಾಃ | ಮರ್ತ್ಯಾಯ | ಅಭಕ್ತಂ | ಚಿತ್ | ಭಜತೇ | ಗೇಹ್ಯಂ | ಸಃ |
ಭದ್ರಾ | ತೇ | ಇಂದ್ರ | ಸುಮತಿಃ | ಘ್ನತಾಚೇ | ಸಹಸ್ರದಾನಾ | ಪುರುಹೂತ | ರಾತಿಃ || ೭ ||

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಧಾಯುರ್ನಿರಂತರಮೃತ್ಯಯಂ ದಧಾನಸ್ತುಂ ಯಸ್ಮೈ ಮರ್ತ್ಯಾಯ ಮನುಷ್ಯಾಯಾದಧಾ ಯದ್ವೀರ್ಯಂ ದಧಾಸಿ ಸ ಮರ್ತ್ಯೋಽಭಕ್ತಂ ಚಿತ್ ಪೂರ್ವಮಪ್ರಾಪ್ತಮಪಿ ಗೇಹ್ಯಂ ಗೃಹೇಷು ಭವಂ ಕನಕಪಶ್ವಾದಿಕಂ ಭಜತೇ | ಸ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ಕಿಂಚಿ | ಹೇ ಪುರುಹೂತ ಬಹುಭಿರಾಹೂತೇಂದ್ರ

ಘೃತಾಚೀ | ಘೃತಶಬ್ದೋ ಹವಿರ್ಮಾತ್ರಮುಪಲಕ್ಷ್ಯಯತಿ | ತಥಾ ಚ ಸೋಮಾಜ್ಯಪುರೋಡಾಶಾದಿಲಕ್ಷಣಂ
ಹವಿರಂಚತಿ ಪ್ರಾಪ್ನೋತೀತಿ ಘೃತಾಚೀ ತೇ ತವ ಸುಮತಿಃ ಶೋಭನಾ ಬುದ್ಧಿಭದ್ರಾ | ಕಲ್ಯಾಣಕರೀ |
ತಥಾ ತವ ರಾಶಿರ್ಧನಶಕ್ತಿಃ ಸಹಸ್ರದಾನಾ | ಅಪರಿಮಿತಧನದಾನಸಮೇತಾ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಬಹುಬಾತ್ಯತ್ನೇ
ಮಂತ್ರವರ್ಣಃ | ಭೂರಿದಾ ಭೂರಿ ದೇಹಿ ನೋ ಮಾ ದಭ್ರಂ ಭೂರ್ಯಾ ಭರ | ಋಗ್ವೇ ೪-೩೨-೨೦ |
ಇತಿ || ಧಾಯುಃ | ದಧಾತೇರೌಣಾದಿಕ ಉಣ್ಞುತ್ವಯಃ | ಅದಧಾಃ | ದಧಾತೇರ್ಲಜಾ ರೂಪಂ | ಯದ್ವೈ-
ತ್ತಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ಮರ್ತ್ಯಾಯ | ಮರ್ತೃ ಏವ ಮರ್ತ್ಯಃ | ವಸ್ವಾದಿಷು ಪಾಠಾತ್ ಸ್ವಾರ್ಥಿಕೋ
ಯತ್ | ಯತೋಽನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಗೇಹ್ಯಂ | ಗೇಹಶಬ್ದಾತ್ತತ್ವ ಭವ ಇತ್ಯರ್ಥೇ ಭವೇ
ಛಂದಸೀತಿ ಯತ್ | ತಿತ್ತ್ವರಿತಃ | ಸುಮತಿಃ | ಮಂತ್ರೇ ವ್ಯಷೇತ್ಯಾದಿನಾ ಮತಿಶಬ್ದೋಽಂತೋದಾತ್ತಃ |
ಸಮಾಸೇ ಕೃದುತ್ತರಪದಸ್ವರಃ | ರಾತಿಃ | ರಾ ದಾನೇ | ಮಂತ್ರೇ ವಷೇತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ತಿನ್ನುದಾತ್ತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಧಾಯುಃ—ಅನಂತವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ನೀನು | ಯಸ್ಮೈ
ಮರ್ತ್ಯಾಯ—ಯಾವ ಮಾನವನಿಗೆ | ಅದಧಾಃ—ವೀರ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೀಯೋ | ಸಃ—ಆ ಮಾನವನು |
ಅಭಿಕ್ತಂ ಚಿತ್—ಹಿಂದೆಂದೂ ಕಾಣದಂತಹ | ಗೇಹ್ಯಂ—ಗೃಹಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕನಕಪಶ್ವಾದಿರೂಪವಾದ ಸಂಪ
ತ್ತನ್ನು | ಭಜತೇ—ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ | ಪುರುಹೂತ—ಅನೇಕರಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಘೃತಾಚೀ—
ಹವಿಸ್ಸಿನ ಅರ್ಪಣೆಯಿಂದ ಹೊಂದಲ್ಪಡಬೇಕಾದ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಸುಮತಿಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬುದ್ಧಿಯು | ಭದ್ರಾ—
ಕಲ್ಯಾಣಕಾರಕವಾಗಿದೆ | ರಾತಿಃ—(ನಿನ್ನ) ದಾನಶಕ್ತಿಯೂ ಸಹ | ಸಹಸ್ರದಾನಾ—ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು
ದಾನಮಾಡತಕ್ಕದ್ದಾಗಿದೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಅನಂತವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ನೀನು, ಯಾವ ಮಾನವನಿಗೆ ವೀರ್ಯವನ್ನುಂಟು
ಮಾಡುತ್ತೀಯೋ, ಆ ಮಾನವನು ಹಿಂದೆಂದೂ ಕಾಣದಂತಹ ಕನಕಪಶ್ವಾದಿರೂಪವಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ತನ್ನ ಗೃಹದಲ್ಲಿ
ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಅನೇಕರಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಹವಿಸ್ಸಿನ ಅರ್ಪಣೆಯಿಂದ ಹೊಂದಲ್ಪಡಬೇಕಾದ ನಿನ್ನ
ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬುದ್ಧಿಯು ಕಲ್ಯಾಣವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಾಗಿದೆ. ನಿನ್ನ ದಾನಶಕ್ತಿಯೂ ಸಹ ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯ
ವನ್ನು ದಾನಮಾಡತಕ್ಕದ್ದಾಗಿದೆ.

English Translation

The man to whom you grant, lord of power, (your good-will),
enjoys unprecedented domestic (prosperity): Indra, you are invoked by
many, your auspicious favour, which is obtained by oblations; is the giver of
unbounded wealth.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸಹಸ್ರದಾನಾ—ಅಪರಿಮಿತಧನದಾನಸಮೇತಾ | ಇಲ್ಲಿ ಸಹಸ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ, ಅನೇಕ, ಅಪರಿಮಿತ, ಎಂದ
ರ್ಥವಿರುವುದು. ತನ್ನನ್ನು ಭಜಿಸುವವರಿಗೆ ಮತ್ತು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ಬಹಳವಾದ ಧನಾದಿಗಳನ್ನು
ಕೊಡುವನು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿಶದವಾಗಿ ವಿವರಿಸುವ—

ದತ ತೇ ಕಲಶಾನಾಂ ಹಿರಣ್ಯಾನಾಮಧೀನುಹಿ | ಭೂರಿದಾ ಅಸಿ ವೃತ್ರಹನ್ ||

ಭೂರಿದಾ ಭೂರಿ ದೇಹಿ ನೋ ಮಾ ದಭ್ರಂ ಭೂರ್ಯಾ ಭರ | ಭೂರಿ ಘೇದಿಂದ್ರ ದಿತ್ವಸಿ ||

ಭೂರಿದಾ ಹ್ಯಸಿ ಶ್ರುತಃ ಪುರುತ್ತಾ ಶೂರ ವೃತ್ರಹನ್ || ಆ ನೋ ಭಜಸ್ವ ರಾಧಸಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೩೨-೧೯, ೨೦, ೨೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅಭಿವ್ರಾಯವು ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸಹದಾನುಂ ಪುರುಹೂತ ಕ್ಷಿಯಂತಮಹಸ್ತಮಿಂದ್ರ ಸಂಪಿಣಕ್ ಕುಣಾರುಂ |

ಅಭಿ ವೃತ್ರಂ ವರ್ಧಮಾನಂ ಪಿಯಾರುಮಪಾದಮಿಂದ್ರ ತವಸಾ ಜಘಂಥ || ೮ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸಹದಾನುಂ | ಪುರುಹೂತ | ಕ್ಷಿಯಂತಂ | ಅಹಸ್ತಂ | ಇಂದ್ರ | ಸಂ | ಪಿಣಕ್ | ಕುಣಾರುಂ |

ಅಭಿ | ವೃತ್ರಂ | ವರ್ಧಮಾನಂ | ಪಿಯಾರುಂ | ಅಪಾದಂ | ಇಂದ್ರ | ತವಸಾ | ಜಘಂಥ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ, ಪುರುಹೂತೇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಸಹದಾನುಂ ದಾನುದಾರ್ಥನೇ ವೃತ್ರಮಾತಾ ತಯಾ ಸಹ ವರ್ತಮಾನಂ | ತಥಾಚಿ ಮಂತ್ರವರ್ಣಃ | ದಾನುಃ ಶಯೇ ಸಹವತ್ಸಾ | ಋಗ್ವೇ. ೧-೩೨-೯ | ಇತಿ | ಯದ್ವಾ ಸಹದಾನುಂ ದಾನುಭಿದಾರ್ಥನವೈಃ ಸಹ ವರ್ತತ ಇತಿ ಸಹದಾನುಃ | ತಂ ಕ್ಷಿಯಂತಂ ಬಾಧಮಾನಂ ಕುಣಾರುಂ ಕ್ಷಣಿಸ್ತೀಲಂ ಕಂಚಿದಸುರಮಹಸ್ತಂ ಹಸ್ತಹೀನಂ ಕೃತ್ವಾ ಸಂ ಪಿಣಕ್ | ಸಮ್ಯಕ್ ಚೂರ್ಣೀಕುರು | ಕಿಂಚಿ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ವರ್ಧಮಾನಂ ಸರ್ವತ ಇಷುಮಾತ್ರಂ ವರ್ಧಮಾನಂ | ಸ ಇಷುಮಾತ್ರಮಿಷುಮಾತ್ರಂ ನಿಷ್ಪಜ್ಜವರ್ಧತ | ತೈ.ಸಂ. ೨-೪-೧೨ | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ಪಿಯಾರುಂ ಹಿಂಸ್ರಂ ವೃತ್ರಂ ವೃತ್ರಾಸುರಮಪಾದಂ ಪಾದಹೀನಂ ಕೃತ್ವಾ ತವಸಾ ಬಲೇನಾಭಿಜಘಂಥ | ಹತವಾನಸಿ | ಯದ್ವಾ ಸಹ ದಾನುಮುದಕದಾನೋಪೇತಂ ಕ್ಷಿಯಂತಮಾಕಾಶೇ ನಿವಸಂತಂ ಕುಣಾರುಂ ಗರ್ಜಂತಂ ವೃತ್ರಂ | ವೃಣೋತ್ಯಾಚ್ಛಾದಯತಿ ನಭ ಇತಿ ವೃತ್ರೋ ಮೇಘಃ | ತಮಿಮಂ ವರ್ಧಮಾನಂ ಮೇಘಂ ಹಸ್ತಪಾದಶೂನ್ಯಂ ಕೃತ್ವಾ ಸಂಪಿಣಕ್ | ಸಂಪಿಂಡಿ | ತಥಾ ಚ ಯಾಸ್ಕಃ | ಅಹಸ್ತಮಿಂದ್ರ ಕೃತ್ವಾ ಸಂಪಿಂಡಿ ಪರಿಕ್ಷಣಂ ಮೇಘಂ | ನಿ. ೬-೧ | ಇತಿ || ಸಹದಾನುಂ | ದೋ ಅವಖಂಡನೇ | ದಾಭಾಭ್ಯಾಂ ನುರಿತಿ ನುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ದೈತೀತಿ ದಾನುದಾರ್ಥನವಃ | ಯದ್ವಾ ದಾನುದಾರ್ಥನುಂ | ಬಹುಮ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿ-ಸ್ವರಃ | ಕ್ಷಿಯಂತಂ | ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತೋಃ | ತುದಾದಿತ್ಯಾಚ್ಛಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಪಿಣಕ್ | ಪಿಷ್ಠ ಸಂ-ಚೂರ್ಣನೇ | ರುಧಾದಿತ್ಯಾತ್ ಶ್ವಂ | ಹೇರ್ಲುಕ್ ಷಕಾರಸ್ಯ ಕಕಾರಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಕುಣಾರುಂ | ಕುಣ

ಶಬ್ದನೇ | ಬಾಹುಲಕಾದ್ರೋಪಸಿದ್ಧಿಃ | ಆದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಜಘಂಥ | ಹನ ಹಿಂಸಾಗತೋರಿತ್ಯಸ್ಯ ಲಿಟಿ ಭಲಿ
ರೂಪಂ | ಅಭ್ಯಾಸಾಚ್ಛೇತಿ ಧಾತುಹಕಾರಸ್ಯ ಘತ್ವಂ | ನಿಘಾತಃ | ಉಪದೇಶೇತ್ವತ ಇತಿ ಟ್ ಪ್ರತಿವೇಧಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಪುರುಹೂತ—ಅನೇಕರಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡತಕ್ಕ | ಇಂದ್ರ—ಇಂದ್ರನೇ | ಸಹದಾನುಂ—ವೃತ್ರಮಾತೆಯಾದ
ದಾನವಿಯೊಂದಿಗಿರತಕ್ಕವನೂ | ಕ್ಷಿಯಂತಂ—ಹಿಂಸಕನೂ | ಕುಣಾರುಂ—ಶಬ್ದಮಾಡತಕ್ಕವನೂ ಆದ ಅಸುರ
ನನ್ನು | ಅಹಸ್ತಂ—ಹಸ್ತಹೀನನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ | ಸಂ ಪಿಣಕ್—ನಾಶಮಾಡು | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ |
ವರ್ಧಮಾನಂ—ಬೆಳೆಯತಕ್ಕವನೂ | ಪಿಯಾರುಂ—ತೊಂದರೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವವನೂ ಆದ | ವೃತ್ರಂ—ವೃತ್ರಾ
ಸುರನನ್ನು | ಅಪಾದಂ—ಪಾದಹೀನನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ | ತವಸಾ—ನಿನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ | ಅಭಿ ಜಘಂಥ—ನಾಶಮಾಡು |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅನೇಕರಿಂದ ಆಹೂತನಾಗತಕ್ಕ ಇಂದ್ರನೇ, ವೃತ್ರಮಾತೆಯಾದ ದಾನವಿಯೊಂದಿಗಿರತಕ್ಕವನೂ, ಹಿಂಸಕನೂ,
ಶಬ್ದಮಾಡತಕ್ಕವನೂ ಆದ ಅಸುರನನ್ನು ಹಸ್ತಹೀನನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ನಾಶಮಾಡು. ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರು
ವವನೂ, ತೊಂದರೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನೂ ಆದ ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು ಪಾದಹೀನನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ನಿನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ
ಅವನನ್ನು ನಾಶಮಾಡು.

English Translation

Indra, you are invoked by many, grind to dust the reviling male-
volent Vritra opposing you, dwelling with the mother of the Danavas, and
increasing in might, until having deprived him of hand and foot, you have
destroyed him by your strength.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ವೃತ್ರಂ ವರ್ಧಮಾನಂ—ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವ ವೃತ್ರನನ್ನು | ಅಥವಾ ವೃಣೋತ್ಯಾಚ್ಛಾದಯತಿ ನಭ ಇತಿ
ವೃತ್ರೋ ಮೇಘಃ || ತಮಿಮಂ ವರ್ಧಮಾನಂ ಮೇಘಃ || ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಮುಚ್ಚುವುದರಿಂದ ವೃತ್ರ
ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಘವೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಈ ರೀತಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಎಂದರೆ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತಿರುವ ಮೇಘವನ್ನು ಇಂದ್ರನು
ಪ್ರಹರಿಸಿದನು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು—

ಸ ಇಷುಮಾತ್ರಮಿಷುಮಾತ್ರಂ ವಿಷ್ವಜ್ಞ ವರ್ಧತಃ ||

(ತೈ. ಸಂ. ೨-೪-೧೨-೨)

ಎಂಬ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯ (ಯಜುರ್ವೇದದ) ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿರುವರು. ಎಂದರೆ ಈ ವೃತ್ರಾ
ಸುರನು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಒಂದೊಂದು ಬಿಲ್ಲಿನ ಪ್ರಮಾಣದಷ್ಟು ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದ್ದನೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಇಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿರುವುದು.

ॐ

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ನಿ ಸಾಮನಾಮಿಷಿರಾಮಿಂದ್ರ ಭೂಮಿಂ ಮಹೀಮಪಾರಾಂ ಸದನೇ ಸಸತ್ಥೆ ।

ಅಸ್ತಭ್ಯಾದ್ಯಾಂ ವೃಷಭೋ ಅಂತರಿಕ್ಷಮರ್ಷನ್ತಾಪಸ್ತ್ವಯೇಹ ಪ್ರಸೂತಾಃ || ೯ ||

ಪದಪಾಠಃ

ನಿ | ಸಾಮನಾಂ | ಇಷಿರಾಂ | ಇಂದ್ರ | ಭೂಮಿಂ | ಮಹೀಂ | ಅಪಾರಾಂ | ಸದನೇ | ಸಸತ್ಥೆ |

ಅಸ್ತಭ್ಯಾತ್ | ದ್ಯಾಂ | ವೃಷಭಃ | ಅಂತರಿಕ್ಷಂ | ಅರ್ಷಂತು | ಅಪಃ | ತ್ವಯಾ | ಇಹ | ಪ್ರಸೂತಾಃ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಮಹೀಂ ಮಹತೀಮತ ಏನಾಸಾರಾಮಿಷಿರಾಂ ಸ್ಥಾನಾಭಾವೇನ ಚಲಂತೀಂ ಏವಂ—
ವಿಧಾಂ ಭೂಮಿಂ ಸಾಮನಾಂ ಸಮಾನಾಂ | ತಥಾ ಚ ಮಂತ್ರವರ್ಣಃ | ಗಾಮೌ ತೇ ಸಾಮನಾವಿತಃ | ಋಗ್ವೇ.
೧೦-೮೫-೧೧ | ಇತಿ | ಯದ್ವಾ ಸಮ ಏವ ಸಾಮ | ತಥಾ ಚ ಶತಪಥೇ ಶ್ರೂಯತೇ | ಯದೇವ ಸಮಃ
ಪ್ಲುಷಿಣಾ ಸಮೋ ಮಶಕೇನ ಸಮೋ ನಾಗೇನ ಸಮ ಏತ್ಯೆಪ್ರಿಭಿರ್ಲೋಕೈಸ್ತಸ್ಮಾದೇವ ಸಾಮ | ೧೪-೪-೧ |
ಇತಿ | ತದಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ಸಾಮನಃ | ತಾಂ ಸಾಮ್ಯವತೀಂ ಕೃತ್ವಾ ಸದನೇ ಸ್ವೇ ಸ್ಥಾನೇ ನಿಷಸತ್ಥೆ | ನಿವೇಶ-
ಯಾಮಾಸಿಥ | ತಥಾ ವೃಷಭೋಽಭಿಮತಫಲಾನಾಂ ವರ್ಷಕ ಇಂದ್ರೋ ದ್ಯಾಂ ದ್ಯುಲೋಕಮಸ್ತಭ್ಯಾತ್ |
ಯಥಾ ನ ಪತತಿ ತಥಾಧಾರಯತ್ | ತಥಾಂತರಿಕ್ಷಂ | ಏವಂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೋರವಸ್ಥಿತೌ ಸತ್ತ್ಯಾಂ ತ್ವಯಾ
ಪ್ರಸೂತಾ ಮೇಘಭೇದನೇನ ಪ್ರೇರಿತಾ ಅಪ ಇಹ ಭೂಮಾವರ್ಷಂತು | ಅಗಚ್ಛಂತು | ತಥಾ ಚ ಮಂತ್ರ-
ವರ್ಣಃ | ಯಃ ಪೃಥಿವೀಂ ವೃಥಮಾನಾಮದ್ಯುಹತ್ | ಋಗ್ವೇ. ೨-೧೨ ೨ | ಇತಿ || ಸಾಮನಾಂ | ಸಮ
ಏವ ಸಾಮ | ತದಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ಮತುಬರ್ಥೇ ಪಾಮಾದಿತ್ವಾನ್ನಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಇಷಿರಾಂ | ಇಷ
ಗತಾ | ಇಷಿಮದೀತ್ಯಾದಿನಾ | ಉ. ೧-೫೨ | ಕಿರಚ್ಛಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಕಿತ್ವಾದಗುಣಃ | ಚಿತ್ಸ್ವರಃ | ಸಸತ್ಥೆ |
ಷದ್ಲ್ಯ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷ್ವಿತ್ಯಸ್ಯಾಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಸ್ಯ ಲಿಟಿ ಭಲ್ಯುಪೇದೇಶೇತ್ಸತ ಇತಿಲಿಟ್ಪ್ರ-
ತಿಷೇಧಃ | ನಿಘಾತಃ | ಅಸ್ತಭ್ಯಾತ್ | ಸ್ತಂಭು ಸ್ತಂಭನ ಇತಿ ಸೌತ್ರೋ ಧಾತುಃ | ಸ್ತಂಭುಸ್ತಂಭ್ವಿತ್ಯಾದಿನಾ
ಶ್ಚಾಪ್ರತ್ಯಯಃ ಶ್ಚಾನ್ನಲೋಪ ಇತಿ ಧಾತುನಕಾರಲೋಪಃ | ಅಡಾಗಮಸ್ವರಃ | ಅರ್ಷಂತು | ಋಷೀ
ಗತಾ | ವೃತ್ಯಯೇವ ಶಪ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಗುಣಃ | ಪಾದಾದಿತ್ವಾದನಿಘಾತಃ | ಅಪಃ | ಅಪ್ಲ್ಯ ವ್ಯಾಪ್ತಾ |
ಕ್ವಿಪ್ ಧಾತೋರ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ | ಜಸ್ಯಸ್ತೌನ್ತೌಜಿತ್ಯಾದಿನಾ ದೀರ್ಘಃ | ಜಸಃ ಸುಪ್ತಾದನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಧಾತು-
ಸ್ವರಃ | ಪ್ರಸೂತಾಃ | ಷೂ ಪ್ರೇರಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಏಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಮಹೀಂ—ಮಹತ್ವಾದುದು | ಅಪಾರಾಂ—ಅನಂತವಾದುದು | ಇಷಿರಾಂ—
ಒಂದೇ ವೃತ್ತದಲ್ಲಿ ಚಲಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಆದ | ಭೂಮಿಂ—ಭೂಮಿಯನ್ನು | ಸಾಮನಾಂ—ಸಮಸ್ಥಿತಿಯುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿ

ಮಾಡಿ | ಸವನೇ—ಅದರ ಸ್ವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ | ನಿ ಸಸತ್ಥೆ—ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದೀಯೆ | ವೃಷಭಃ—ಕಾಮವರ್ಷಕನಾದ ನೀನು |
 ದ್ಯಾಂ—ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನೂ | ಅಂತರಿಕ್ಷಂ—ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೂ | ಅಸ್ತಭ್ಯಾತ್—ಕೆಳಗೆ ಬೀಳದಿರುವಂತೆ ಎತ್ತಿಹಿಡಿ
 ದಿರುವೆ | ತ್ವಯಾ—ನಿನ್ನಿಂದ | ಪ್ರಸೂತಾಃ—ಪ್ರೇರಿತವಾದ | ಅಪಃ—ಉದಕಗಳು | ಇಹ—ಈ ಭೂಮಿಯ
 ಮೇಲೆ | ಅರ್ಷಂತು—ಬಿದ್ದು ಪ್ರವಹಿಸಲಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಮಹತ್ತಾದುದೂ, ಅನಂತವಾದುದೂ, ಒಂದೇ ವೃತ್ತದಲ್ಲಿ ಚಲಿಸತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ ಭೂಮಿ
 ಯನ್ನು ಸಮಸ್ಥಿತಿಯುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಅದರ ಸ್ವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದೀಯೆ. ಕಾಮವರ್ಷಕನಾದ ನೀನು
 ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನೂ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೂ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳದಿರುವಂತೆ ಎತ್ತಿಹಿಡಿದಿರುವೆ. ನಿನ್ನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತವಾದ ಉದಕಗಳು
 ಈ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಪ್ರವಹಿಸಲಿ.

English Translation

You have fixed tranquil in its position the vast unbounded and
 wandering earth : the showerer (of benefits) has upheld the heaven and the
 firmament : let the waters engendered by you here descend.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಲಾತ್ಯಣೋ ವಲ ಇಂದ್ರ ವ್ರಜೋ ಗೋಃ ಪುರಾ ಹಂತೋರ್ಭಯಮಾನೋ
 ವ್ಯಾರ |

ಸುಗಾನ್ವಥೋ ಅಕೃಣೋನ್ನಿರಜೇ ಗಾಃ ಪ್ರಾವನ್ವಾಣೀಃ ಪುರುಹೂತಂ ಧಮಂತೀಃ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಲಾತ್ಯಣಃ | ವಲಃ | ಇಂದ್ರ | ವ್ರಜಃ | ಗೋಃ | ಪುರಾ | ಹಂತೋಃ | ಭಯಮಾನಃ | ವಿ | ಅರ |

ಸುಗಾನ್ | ಸಥಃ | ಅಕೃಣೋತ್ | ನಿಃ | ಅಜೇ | ಗಾಃ | ಪ್ರ | ಅವನ್ | ವಾಣೀಃ | ಪುರುಹೂತಂ |

ಧಮಂತೀಃ || ೧೦ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಅಲಾತ್ಯಣಃ | ಬಹುದಕತೆಯಾಲಮತ್ಯರ್ಥಮಾತ್ಮದ್ಯುತೇ ಹಿಂಸ್ಯತ ಇತ್ಯಲಾತ್ಯಣಃ |
 ಗೋರ್ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾಯಾ ವಾಚೋ ವ್ರಜೋ ಗೋಷ್ಠಭೂತೋ ವಲಃ | ವೃಣೋತ್ಯಾಕಾಶಮಿತಿ
 ವಲೋ ಮೇಘಃ | ಪುರಾ ಹಂತೋಸ್ತವ ವಜ್ರಪ್ರಹಾರಾತ್ ಸ್ರಾಕ್ ಭಯಮಾನೋ ಬಿಭೃದ್ವ್ಯಾರ |
 ವಿಶ್ಲಿಷ್ಟೋ ಬಭೂವ | ಅನಂತರಂ ಸ ಇಂದ್ರೋ ಗಾ ಅಪೋ ನಿರಜೇ ನಿರ್ಗಮಯಿತುಂ ಸುಗಾನ್ ಸುಗ-

ಮಾನ್ ಸಫೋ ಮಾರ್ಗಾನಕೃಣೋತ್ | ಅಕರೋತ್ | ಅತೋ ವಾಣೀರ್ವನನೀಯಾ ಧಮಂತೀಃ
 ಶಬ್ದಾಯಮಾನಾಸ್ತಾ ಆಪಃ ಪುರುಹೂತಂ ಬಹುಭಿರಾಹೂತಂ ಪಾರ್ಥಿವಮುದಕಂ ಪ್ರತಿ ಪ್ರಾವನ್ |
 ಅಭ್ಯಾಗಚ್ಛನ್ | ಏತಾಮೃಚಂ ಯಾಸ್ತು ಏವಂ ವ್ಯಾಖ್ಯತ್ | ಅಲಾತ್ಯಣೋ ವಲ ಇಂದ್ರ ವ್ರಜೋ ಗೋಃ |
 ಅಲಾತ್ಯಣೋಽಲಮಾತರ್ದನೋ ಮೇಘೋ ವಲೋ ವೃಣೋತೇರ್ವಜೋ ವ್ರಜತ್ಯಂತರಿಕ್ಷೇ ಗೋರೇ-
 ತಸ್ಯಾ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾಯಾ ವಾಚಃ ಪುರಾ ಹನನಾದ್ವಯಮಾನೋ ವ್ಯಾರ | ಸುಗಾನ್ವಘೋ ಅಕೃಣೋ-
 ನಿರಜೇ ಗಾಃ | ಸುಗಮಾನೃಘೋಽಕರೋನ್ನಿರ್ಗಮನಾಯ ಗವಾಂ | ಪ್ರಾವನ್ವಾಣೀಃ ಪುರುಹೂತಂ
 ಧಮಂತೀಃ ಆಪೋ ವಾ ವಹನಾದ್ವಾಚೋ ವಾ ವಹನಾದ್ವಹುಭಿರಾಹೂತಮುದಕಂ ಭವತಿ | ಧಮತಿರ್ಗತಿ-
 ಕರ್ಮಾ | ನಿ. ೬-೨ || ಅಲಾತ್ಯಣಃ | ತೈಹಿ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಅಲಂಪೂರ್ವಾತ್ತ್ವದೇರ್ಘ್ಯಾಭೇ ಕನಿ-
 ಧಾನಮಿತಿ ಕರ್ಮಣಿ ಕಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅಲಮೋ ಮಕಾರಸ್ಯಾಕಾರಃ | ಸಮಾಸಸ್ವರಃ | ವಲಃ | ವಲ ಸಂವ-
 ರಣೇ | ವಲ್ಯತ ಆಚ್ಛಾದ್ಯತೇ ನಭೋಽನೇನೇತಿ ವಲೋ ಮೇಘಃ | ಪುಂಸಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತಿ ಘಃ |
 ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ವ್ರಜಃ | ವ್ರಜ ಗತೌ | ಗೋಚರಸಂಚರೇತ್ಯಾದಿನಾ | ಪಾ. ೩-೩-೧೦೯ | ಘಪ್ರತ್ಯ-
 ಯಾಂತತ್ವೇನ ನಿಪಾತನಾತ್ಪ್ರತ್ಯಾಭಾವಃ | ವ್ರಜತ್ಯಂತರಿಕ್ಷ ಇತಿ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಭಯಮಾನಃ | ಇತಿಭೀ
 ಭಯೇ | ವೃತ್ಯಯೇನ ಶಸೌ | ಆರ | ಋ ಗತಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ಲಿಟಿ ಣಿಲಿ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ | ಸುಗಾನ್ |
 ಗಮ್ನು ಗತಾವಿತ್ಯಸ್ಯಾದಧಿಕರಣೇ ಸುದುರೋರಧಿಕರಣ ಇತಿ ಡಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಡಿತ್ವಾತ್ಪ್ರಿಯೋಪಸಃ |
 ಕೃತ್ಸ್ವರಃ | ನಿರಜೇ | ಅಜ ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋರಿತ್ಯಸ್ಯಾತ್ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ವಿಪ್ | ಕೃದುತ್ತರ-
 ಸ್ವರಃ | ಅವನ್ | ಅವ ರಕ್ಷಣಗತ್ಯಾದಿಷ್ಟಿತ್ಯಸ್ಯ ಲಜಾ ರೂಪಂ | ಪುರುಹೂತಂ | ಹೂಯತೇರ್ನಿಷ್ಠಾಯಾಂ
 ಯಜಾದಿತ್ವಾತ್ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಹಲ ಇತಿ ದೀರ್ಘಃ | ಧಾಧಾದಿಸ್ವರಃ | ಧಮಂತೀಃ | ಧ್ವಾ ಶಬ್ದೇ | ಶಪಿ
 ಪ್ರಾಘ್ರೇತ್ಯಾದಿನಾ ಧಮಾದೇಶಃ | ವಾ ಭಂದಸೀತಿ ಜಸಃ ಸವರ್ಣದೀರ್ಘಃ | ಶತುರ್ಲಸಾರ್ವಭಾತುಕ-
 ಸ್ವರೇ ಕೃತೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ || ೨ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಅಲಾತ್ಯಣಃ—ಉದಕದ ಭಾರದಿಂದ ಪೀಡಿತವಾದುದೂ | ಗೋಃ—ಮಾಧ್ಯ
 ಮಿಕಾವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ | ವ್ರಜಃ—ಆಶ್ರಯಭೂತವಾದುದೂ ಆದ | ವಲಃ—ಮೇಘವು | ಪುರಾ ಹಂತೋಃ—ನಿನ್ನ ವಜ್ರದ
 ಪ್ರಹಾರವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ | ಭಯಮಾನಃ—ಹೆದರಿಕೊಂಡು | ವ್ಯಾರ—ಸೀಳಿಕೊಂಡಿತು (ಅನಂತರ
 ಇಂದ್ರನು) | ಗಾಃ—ಉದಕಗಳು | ನಿರಜೇ—ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಪ್ರವಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲು | ಸುಗಾನ್—ಶ್ರೇಷ್ಠ
 ವಾದ | ಪಥಃ—ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು | ಅಕೃಣೋತ್—ಮಾಡಿದನು (ಅನಂತರ) | ವಾಣೀಃ—ಆಕರ್ಷಕವಾದವೂ |
 ಧಮಂತೀಃ—ಶಬ್ದಮಾಡತಕ್ಕವೂ ಆದ ಉದಕಗಳು | ಪುರುಹೂತಂ—ಅನೇಕರಿಂದ ಆಪೇಕ್ಷಿತವಾದುದೂ ಪಾರ್ಥಿವ
 ವಾದುದೂ ಆದ ಉದಕಕ್ಕೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ | ಪ್ರಾವನ್—ಪ್ರವಹಿಸಿ ಬಂದವು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಉದಕದ ಭಾರದಿಂದ ಪೀಡಿತವಾದುದೂ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯಭೂತವಾದುದೂ
 ಆದ ಮೇಘವು ನಿನ್ನ ವಜ್ರದ ಪ್ರಹಾರವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ ಹೆದರಿಕೊಂಡು ಸೀಳಿಕೊಂಡಿತು. ಅನಂತರ ಇಂದ್ರನು
 ಉದಕಗಳನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಪ್ರವಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಕೂಡಲೇ,

ಆಕರ್ಷಕವಾದವೂ, ಶಬ್ದಮಾಡತಕ್ಕವೂ ಆದ ಉದಕಗಳು ಅನೇಕರಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದುದೂ, ಪಾರ್ಥಿವವಾದುದೂ ಆದ ಉದಕಕ್ಕೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಪ್ರವಹಿಸಿ ಬಂದವು.

English Translation

The heavy cloud, the receptacle of the water, dreading (you) its destroyer, opened out before (you had cast your bolt); then Indra made easily-traversed paths for the waters to issue, and desirable and loud sounding they proceeded to the (watets of the earth) invoked of many.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಏಕೋ ದ್ವೇ ವಸುಮತೀ ಸಮೀಚೀ ಇಂದ್ರ ಆ ಪಸೌ ಪೃಥಿವೀಮುತ ದ್ಯಾಂ |
ಉತಾಂತರಿಕ್ಷಾದಭಿ ನಃ ಸಮೀಕ ಇಷೋ ರಥೀಃ ಸಯುಜಃ ಶೂರ ವಾಜಾನ್ ||೧೧||

ಪದಪಾಠಃ

ಏಕಃ | ದ್ವೇ ಇತಿ | ವಸುಮತೀ ಇತಿ ವಸುಮತೀ | ಸಮೀಚೀ ಇತಿ ಸಂಸೃಚೀ | ಇಂದ್ರಃ | ಆ |
ಪಸೌ | ಪೃಥಿವೀಂ | ಉತ | ದ್ಯಾಂ |
ಉತ | ಅಂತರಿಕ್ಷಾತ್ | ಅಭಿ | ನಃ | ಸಂಸೃಚೇ | ಇಷಃ | ರಥೀಃ | ಸಯುಜಃ | ಶೂರ | ವಾಜಾನ್ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯೋಽಯಮಿಂದ್ರ ಏಕೋಽಸಹಾಯ ಏವ ಸನ್ ಪೃಥಿವೀಮುತ ಅಪಿ ಚ ದ್ಯಾಂ ದ್ವೇ ಏತೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ ಸಮೀಚೀ ಪರಸ್ಪರಸಂಗತೇ ವಸುಮತೀ ಧನಯುಕ್ತೇ ಸತ್ಯಾ ನಾ ಪಸೌ ಸಮಂತಾತ್ಸೂರಯಾಮಾಸ | ಉತ ಅಪಿ ಚ ಹೇ ಶೂರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯೋಪೇತ ತಾದೃಶಸ್ತ್ವಂ ರಥೀ ರಥವಾನ್ ಸ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಸಮೀಕೇ ಸಮೀಪ ಇಷಃ ಸ್ಥಾತುಮಿಚ್ಛನ್ ಸಯುಜಃ ಸಂಗತಾನ್ವಾಜಾನ್ | ವಜಂತಿ ಗಚ್ಛಂತೀತಿ ವಾಜಾ ಅಶ್ವಾಃ | ತಾನಶ್ವಾನಂತರಿಕ್ಷಾದಂತರಿಕ್ಷಸಕಾಶಾತ್ ಅಭಿ ಪ್ರೇರಯ | ರಥಾರೂಢಸ್ತ್ವಮಸ್ಮತ್ಪ್ರಮೀಪಂ ಶೀಘ್ರಮಾಗಚ್ಛೀತಿ ಭಾವಃ || ವಸುಮತೀ | ವಾ ಛಂದಸೀತಿ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘಃ | ಪಸೌ | ಪ್ರಾ ಪೂರಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಿಟಿ ಣಲಿ ಆತ ಣಿ ಣಲ ಇತ್ಯಾಕಾರಃ | ನಿಘಾತಃ | ಇಷಃ | ಇಷು ಇಚ್ಛಾಯಾಂ | ಅಸ್ಮಾದಿಗುಪಧಲಕ್ಷಣಃ ಕಃ | ಕಿತ್ವಾದ್ಗುಣಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ರಥೀಃ | ರಥೋಽಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ಮತುಬರ್ಥೇ ಛಂದಸೀವನಿಸಾವಿತಿ ಈಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಏಕಃ—ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೇ ತಾನೊಬ್ಬನೇ | ಸಮೀಚೀ—ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವವೂ | ವಸುಮತೀ—ಧನಯುಕ್ತವಾದವೂ ಆದ | ಪೃಥಿವೀಂ—ಪೃಥಿವಿಯನ್ನಾ | ಉತ—

ಮತ್ತು | ದ್ಯಾಂ—ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನೂ | ದ್ವೇ—ಈ ಎರಡು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ | ಆ ಸಪ್ತಾ—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿ
ದನು | ಉತ—ಮತ್ತು | ಶೂರ—ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ರಥೀಃ—ರಥಯುಕ್ತನಾದ ನೀನು |
ನಃ—ನಮ್ಮ | ಸಮೀಕೇ—ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರಲು | ಇಷಃ—ಇಚ್ಛಿಸಿ | ಸಯುಜಃ—ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ರಥಕ್ಕೆ
ಯುಕ್ತನಾದ | ವಾಜಾನ್—ಅಶ್ವಗಳನ್ನು | ಅಂತರಿಕ್ಷಾತ್—ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ | ಅಭಿ—ನಮ್ಮ ಕಡೆಗೆ ಪ್ರೇರಿಸು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರನು ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೇ ತಾನೊಬ್ಬನೇ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸಂಗತವಾಗಿರುವವನೂ, ಧನಯುಕ್ತನಾದವನೂ
ಆದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡನ್ನೂ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿದನು. ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೇತನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ರಥಯುಕ್ತ
ನಾದ ನೀನು ನಮ್ಮ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರಲು ಇಚ್ಛಿಸಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ರಥಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತನಾದ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಅಂತರಿಕ್ಷ
ದಿಂದ ನಮ್ಮ ಕಡೆಗೆ ಪ್ರೇರಿಸು.

English Translation

Indra alone has filled the two, both earth and heaven mutually com-
bined, and abounding with wealth: you O hero, mounted in your car,
come with your harnessed horses from the firmament, impatient to be
near us.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ದಿಶಃ ಸೂರ್ಯೋ ನ ಮಿನಾತಿ ಪ್ರದಿಷ್ಟಾ ದಿವೇದಿವೇ ಹರ್ಯಶ್ವಪ್ರಸೂತಾಃ |
ಸಂ ಯದಾನಳಧ್ವನ ಆದಿದತ್ವೈವಿಮೋಚನಂ ಕೃಣುತೇ ತತ್ತ್ವಸ್ಯ || ೧೨ ||

ಪದಸುತಃ

ದಿಶಃ | ಸೂರ್ಯಃ | ನ | ಮಿನಾತಿ | ಪ್ರದಿಷ್ಟಾಃ | ದಿವೇದಿವೇ | ಹರ್ಯಶ್ವಪ್ರಸೂತಾಃ |
ಸಂ | ಯತ್ | ಅನಃ | ಅಧ್ವನಃ | ಆತ್ | ಇತ್ | ಅಶ್ವಃ | ವಿಮೋಚನಂ | ಕೃಣುತೇ | ತತ್ |
ತು | ಅಸ್ಯ |

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹರ್ಯಶ್ವಪ್ರಸೂತಾಃ | ಹರೀ ಅಶ್ವಾ ಯಸ್ಯಾಸಾವಿತಿ ಹರ್ಯಶ್ವ ಇಂದ್ರಃ | ತೇನ ಪ್ರೇರಿತಾ
ದಿಶಃ ಪ್ರಗಾದಯೋ ದಿವೇ ದಿವೇ ಪ್ರತಿವಿವಸಂ ಪ್ರದಿಷ್ಟಾಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಗಮನಾರ್ಥಂ ದತ್ತಾ ಯಾ
ದಿಶೋ ವಿದ್ಯಂತೇ ತಾಃ ಸೂರ್ಯೋ ನ ಮಿನಾತಿ | ನ ಹಿನಸ್ತಿ | ಕಿಂತು ತಾಭಿರೇವ ವ್ರಜತಿ | ಯದ್ಯದಾ
ಸೂರ್ಯೋಽಧ್ವನೋ ಗಂತವ್ಯಾನ್ತ್ರದೇಶಾನಶ್ಚೈರ್ಗಮನಸಾಧನಭೂತೈಃ ಸಮಾನಃ ಸಮ್ಯಗಶ್ನುತೇ |
ಆದಿತ್ ಅನಂತರಮೇವ ವಿಮೋಚನಂ ಕೃಣುತೇ | ಅಶ್ವಾನಾಂ ವಿಮೋಚನಂ ಕುರುತೇ | ತದೇತ್ಸರ್ವಂ

ಕರ್ಮಾಸ್ಯ | ತವೈವ ಖಲು | ತು ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ || ಸೂರ್ಯಃ | ಸೂ ಪ್ರೇರಣ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ಸೂರ್ಯಾಙ್ಗಾಧಿ-
ಭ್ಯಃ ಕ್ರನ್ನಿತಿ ಕ್ರನ್ನತ್ಯಯಃ | ಸುವತಿ ಪ್ರೇರಯತೀತಿ ಸೂರ ಅದಿತ್ಯಃ | ಸೂರ ಏವ ಸೂರ್ಯಃ | ವಸ್ತಾ-
ದಿತ್ವಾತ್ಸಾಧಿಕೋ ಯತ್ | ಯತೋಽನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಮಿನಾತಿ | ಮೀರ್ಷಾ ಹಿಂಸಾಯಾಂ |
ಮಿನಾತೇರ್ನಿಗಮ ಇತಿ ದ್ರಷ್ಟಃ | ಹರ್ಯಶ್ವಪ್ರಸೂತಾಃ | ತೈತೀಯಾ ಕರ್ಮಣೀತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿ-
ಸ್ವರತ್ವಂ | ಅನರ್ಹ | ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಲಜಃ ಶ್ಲಃ | ಅಶ್ನೋತೇಶ್ವೇತಿ
ಸುಡಾಗಮಃ | ವ್ರಶ್ವಾದಿನಾ ಷತ್ವಂ | ಯದ್ಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಹರ್ಯಶ್ವಪ್ರಸೂತಾಃ—ಹರಿಯೆಂಬ ಅಶ್ವಗಳುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತವಾದವೂ | ದಿವೇದಿನೇ—ಪ್ರತಿ
ದಿನವೂ | ಪ್ರದಿಷ್ಟಾಃ—ಸೂರ್ಯನ ಸಂಚಾರಾರ್ಥವಾಗಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದವೂ ಆದ | ದಿಶಃ—ಪ್ರಾಗಾದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು |
ಸೂರ್ಯಃ—ಸೂರ್ಯನು | ನ ಮಿನಾತಿ—ಹಿಂಸಿಸುವುದಿಲ್ಲ | ಯತ್—ಯಾವಾಗ (ಸೂರ್ಯನು) | ಅಧ್ವನಃ—ತಾನು
ಸಂಚರಿಸಬೇಕಾದ ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು | ಅಶ್ವೈಃ—ತನ್ನ ಅಶ್ವಗಳೊಡನೆ | ಸಂ ಅನರ್ಹ—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸು
ತ್ತಾನೆಯೋ | ಅದಿತ್—ಆ ಒಡನೆಯೋ | ವಿಮೋಚನಂ—ತನ್ನ ಅಶ್ವಗಳ ವಿಮೋಚನವನ್ನು | ಕೃಣುತೇ—
ಮಾಡುತ್ತಾನೆ | ತತ್—ಈ ಎಲ್ಲವೂ | ಅಸ್ಯ ತು—ಈ ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಭಾವವೇ ಆಗಿದೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಹರಿಯೆಂಬ ಅಶ್ವಗಳುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತವಾದವೂ, ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಸೂರ್ಯನ ಸಂಚಾರಾರ್ಥವಾಗಿ ನಿರ್ದಿ
ಷ್ಟವಾದವೂ ಆದ ಪ್ರಾಗಾದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಸೂರ್ಯನು ಹಿಂಸಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾವಾಗ ಸೂರ್ಯನು ತಾನು ಸಂಚರಿಸಬೇ
ಕಾದ ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಅಶ್ವಗಳೊಡನೆ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಆಕ್ರಮಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಆಗ ತನ್ನ ಅಶ್ವಗಳ ವಿಮೋಚನೆ
ಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

English Translation

Surya harms not the quarters (of the horizon), set open daily (for his journey), the progeny of Haryashwa : when he has traversed the roads (he is to travel), then he lets loose his horses, for such is his office.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ದಿದ್ಯಕ್ಷಂತ ಉಷಸೋ ಯಾಮನ್ನಕ್ರೋವಿಸ್ವತ್ಯಾ ಮಹಿ ಚಿತ್ರಮನೀಕಂ |
ವಿಶ್ವೇ ಜಾನಂತಿ ಮಹಿನಾ ಯದಾಗಾದಿದ್ರಸ್ಯ ಕರ್ಮ ಸುಕೃತಾ ಪುರೂಣಿ || ೧೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ದಿದ್ಯಕ್ಷಂತೇ | ಉಷಸಃ | ಯಾಮನ್ | ಅಕ್ರೋಃ | ವಿವಸ್ವತ್ಯಾಃ | ಮಹಿ | ಚಿತ್ರಂ | ಅನೀಕಂ |
ವಿಶ್ವೇ | ಜಾನಂತಿ | ಮಹಿನಾ | ಯತ್ | ಆ | ಅಗಾತ್ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ | ಕರ್ಮ | ಸುಕೃತಾ | ಪುರೂಣಿ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವಿಶ್ವೇ ಸರ್ವೇ ಜನಾ ವಿವಸ್ವತ್ಯಾ ವಿವಾಸನವತ್ಯಾ ನಿರ್ಗಮನಪರಾಯಾ ಅಕ್ನೋ ರಾತ್ರೀಃ
ಸಂಬಂಧಿನ ಉಷಸೋ ಯಾಮನ್ ಯಾಮನಿ ನಿರ್ಗಮನೇ ಸತಿ ಮಹಿ ಮಹತ್ ಚಿತ್ರಂ ಚಾಯನೀಂ-
ಮನೀಕಂ ಸಾರಂ ತೇಜೋ ದಿದೃಕ್ಷಂತೇ | ಪ್ರಷ್ಟಮಿಚ್ಛಂತಿ | ಯದ್ಯದಾ ಅಗಾತ್ ಉಷಃಕಾಲಃ ಸಮಂ-
ತಾದಾಗತೋ ವ್ಯಪೈತಿ ತದಾ ತೇಜೋ ದಿದೃಕ್ಷಮಾಣಾಃ ಸರ್ವೇ ಜನಾ ಮಹಿನಾ ಮಹನೀಯಾನ್ಯಗ್ನಿ-
ಹೋತ್ರಾದೀನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಜಾನಂತಿ | ಕರ್ತವ್ಯತಯಾವಬುಧ್ಯಂತೇ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ಪುರಾಣಿ ಬಹುನಿ
ಸುಕೃತಾ ಸುಷ್ಮ ಕೃತಾನಿ ಕರ್ಮ ಕರ್ಮಾಣೀಂದ್ರಸ್ಯ ತನ್ವೇವ || ದಿದೃಕ್ಷಂತೇ | ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ
ಸನಿ ಜ್ಞಾಶ್ರುಶ್ರುದೃಶಾಂ ಸನಃ | ಸಾ. ೧-೩-೫೭ | ಇತ್ಯಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಅಭ್ಯಸ್ತಸ್ವರಃ | ವಿವಸ್ವತ್ಯಾಂ |
ವಿವಾಸತೇಃ ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣಃ | ಕ್ವಿಪ್ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನೋಪಧಾಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ | ತಸ್ಮಾತ್ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿತಿ
ಮತುಪ್ | ಮಾದುಪಧಾಯಾ ಇತಿ ತಸ್ಯ ವತ್ತ್ವಂ | ಮತುಪಃ ಪಿತ್ವಾದನುದಾತ್ತೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ |
ಜಾನಂತಿ | ಜ್ಞಾ ಅವಬೋಧನೇ | ಜ್ಞಾ ಜನೋರ್ಜೇತಿ ಜಾದೇಶಃ | ನಿಘಾತಃ | ಅಗಾತ್ | ಇಣ್ ಗತಾ-
ವಿತ್ಯಸ್ಯ ಉಜಾ ರೂಪಂ | ಯದ್ಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ಸುಕೃತಾ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿ-
ಸ್ವರತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಿಶ್ವೇ—ಸಕಲರೂ | ವಿವಸ್ವತ್ಯಾಃ—ಕಳೆದುಹೋಗುತ್ತಿರುವ || ಅಕ್ನೋಃ—ರಾತ್ರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ |
ಉಷಸಃ—ಉಪಸ್ಥಿತ | ಯಾಮನ್—ನಿರ್ಗಮನದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಮಹಿ—ಮಹತ್ತಾದುದೂ | ಚಿತ್ರಂ—ನಾನಾ
ವರ್ಣಾತ್ಮಕವಾದುದೂ (ಅಥವಾ ಅಹ್ಲಾದಕವಾದುದೂ) ಆದ | ಅನೀಕಂ—ಸೂರ್ಯನ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು | ದಿದೃಕ್ಷಂತೇ—
ನೋಡಲಿಚ್ಛಿಸುತ್ತಾರೆ | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಅಗಾತ್—ಉಷಃಕಾಲವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆಯೋ || ಮಹಿನಾ—
ಮಹತ್ತಾದ ಅಗ್ನಿ ಹೋತ್ರಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ಜಾನಂತಿ—ಜನರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ | ಪುರಾಣಿ—ನಾನಾ ವಿಧವಾದ |
ಸುಕೃತಾ ಕರ್ಮ—ಉತ್ತಮ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲಾ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ—ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದಲೇ ನಡೆಯತಕ್ಕದ್ದು

ಭಾವಾರ್ಥ

ಕಳೆದುಹೋಗುತ್ತಿರುವ ರಾತ್ರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಉಪಸ್ಥಿತ ನಿರ್ಗಮನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಹತ್ತಾದುದೂ, ನಾನಾ
ವರ್ಣಾತ್ಮಕವಾದುದೂ ಆದ ಸೂರ್ಯನ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ನೋಡಲಿಚ್ಛಿಸುತ್ತಾರೆ. ಉಷಃಕಾಲವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದೊಡ
ನೆಯೇ ಮಹತ್ತಾದ ಅಗ್ನಿ ಹೋತ್ರಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಜನರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ನಾನಾವಿಧವಾದುದೂ
ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವುದೂ ಆದ ಸಕಲಕರ್ಮಗಳೂ ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದಲೇ ನಡೆಯತಕ್ಕದ್ದು.

English Translation

All men are anxious to behold the great and variegated host (of the solar rays) at the issuing of the dawn after the night has been displaced ; and when the morning has come, they recognize the many great and glorious acts of Indra.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಮಹಿ ಜ್ಯೋತಿರ್ನಿಹಿತಂ ವಕ್ಷಣಾಸ್ವಾನಾ ಪಕ್ಷಂ ಚರತಿ ಬಿಭ್ರತೀ ಗೌಃ |
 ವಿಶ್ವಂ ಸ್ವಾದ್ವ ಸಂಭೃತಮುಸ್ರಿಯಾಯಾಂ ಯತ್ಸೀಮಿಂದ್ರೋ ಅದಧಾನ್ಯೋಜ-
 ನಾಯ |

ಪದಸಾರಃ

ಮಹಿ | ಜ್ಯೋತಿಃ | ನಿಹಿತಂ | ವಕ್ಷಣಾಸು | ಅನಾ | ಪಕ್ಷಂ | ಚರತಿ | ಬಿಭ್ರತೀ | ಗೌಃ |
 ವಿಶ್ವಂ | ಸ್ವಾದ್ವ | ಸಂಭೃತಂ | ಉಸ್ರಿಯಾಯಾಂ | ಯತ್ | ಸೀಂ | ಇಂದ್ರಃ | ಅದಧಾತ್ | ಭೋಜ-
 ನಾಯ || ೧೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವಕ್ಷಣಾಸು | ವಕ್ಷ್ಯಂತೇ ಯಾಸೂದಕಾನೀತಿ ವಕ್ಷಣಾ ನದ್ಯಃ | ತಾಸು ಮಹಿ ಮಹತ್ ಜ್ಯೋತಿ-
 ಜ್ಯೋತಿಷ್ವದುದಕಂ ನಿಹಿತಮಿಂದ್ರೇಣಾಮಾ ನವಸೂತಿಕಾ ಗೌಃ ಪಕ್ಷಂ ಸ್ವೇರಾದಿಕಂ ಬಿಭ್ರತೀ ದಧಾನಾ
 ಸತೀ ಚರತಿ | ಸರ್ವತ್ರ ವರ್ತತೇ | ಯದ್ವಸ್ವಾದುದಕಾತ್ಸಾದ್ವ ಸ್ವಾದುತರಂ ಸಂಭೃತಂ ಸ್ವೇನ ಸಂಪಾದಿತಂ
 ದಧಿಷ್ಠುತಸ್ವೇರಾದಿಕಂ ಸೀಮೇತದ್ವಿಶ್ವಂ ಸರ್ವಮುಸ್ರಿಯಾಯಾಂ ಗವಿ ಭೋಜನಾಯೇಂದ್ರೋಽದಧಾತ್ |
 ತಸ್ಮಾತ್ಸೀರಾದಿಕಂ ಬಿಭ್ರತೀ ಗೌಶ್ಚರತೀತಿ ಪೂರ್ವೇಣಾನ್ವಯಃ || ವಕ್ಷಣಾಸು | ವಕ್ಷ ರೋಷೇ | ಅಸ್ಮಾ
 ತ್ತರಣಾದಧಿಕರಣಯೋಶ್ಚೇತಿ ಕರಣೇ ಲ್ಯುಟಃ | ಲಿಪ್ಪ್ವರಃ | ಪಕ್ಷಂ | ಪಚತೇರ್ನಿಷ್ಠಾತಕಾರಸ್ಯ ಪಚೋ
 ವ ಇತಿ ವತ್ಸಂ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಚರತಿ | ಚರತಿಗತ್ಯರ್ಥಃ | ಬಿಭ್ರತೀ | ದುಭ್ಯಾ ಧಾರಣಪೋಷ-
 ಣಯೋಃ | ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಃ | ಶತುರುಗಿತ್ವಾದುಗಿತಶ್ಚೇತಿ ಜಾನ್ | ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿತ್ಯಾದ್ಯದಾ-
 ತ್ತತ್ವಂ | ಉಸ್ರಿಯಾಯಾಂ | ವಸ ನಿವಾಸೇ | ಸ್ನಾಯಿತಂಚೀತ್ಯಾದಿನಾಧಿಕರಣೇ ರಕ್ತತ್ಯಯಃ | ಯಜಾದಿ-
 ತ್ವಾತ್ವಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಶಾಸಿವಸಿಘಸೀನಾಂ ಚೇತಿ ಷತ್ವಾಭಾವಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಸ್ವಾರ್ಥಿಕೋ ಘಪ್ರತ್ಯಯಃ |
 ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಕ್ಷಣಾಸು—ನದಿಗಳಲ್ಲಿ | ಮಹಿ—ಮಹತ್ತಾದುದೂ | ಜ್ಯೋತಿಃ—ಕಾಂತಿಯುತನಾದುದೂ ಅದ ಉದ
 ಕವು | ನಿಹಿತಂ—ಇಂದ್ರನಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿದೆ | ಯತ್—ಯಾವ ಉದಕದಿಂದ | ಸ್ವಾದ್ವ—ರುಚಿಕರವಾದುದೂ |
 ಸಂಭೃತಂ—ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಶೇಖರಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದೂ ಅದ | ಸೀಂ ವಿಶ್ವಂ—ಈ ಎಲ್ಲಾ ದಧಿಪ್ಪೇರಾದಿಗಳನ್ನೂ | ಉಸ್ರಿ-
 ಯಾಯಾಂ—ಗೋವಿನಲ್ಲಿ | ಭೋಜನಾಯ—ಭುಜಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಅದಧಾತ್—ಇರಿಸಿ
 ಸಿದನೋ (ಆ ಕಾರಣದಿಂದ) | ಅನಾ—ಈಗತಾನೇ ಕರುವನ್ನು ಹಾಕಿದ | ಗೌಃ—ಧೇನುವು | ಪಕ್ಷಂ—ಸ್ವೇರಾದಿ
 ಗಳನ್ನು | ಬಿಭ್ರತೀ—ಧರಿಸಿಕೊಂಡು | ಚರತಿ—ಸರ್ವತ್ರ ಸಂಚರಿಸುತ್ತದೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ನದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಹತ್ತಾದುದೂ ಕಾಂತಿಯುತವಾದುದೂ ಆದ ಉದಕವು ಇಂದ್ರನಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿದೆ. ಯಾವ ಉದಕದಿಂದ ರುಚಿಕರವಾದುದೂ, ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಶೇಖರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದೂ ಆದ ಈ ಎಲ್ಲಾ ದಧಿಕ್ಷೀರಾದಿಗಳನ್ನು ಭುಜಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಗೋವಿನಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿದನೋ, ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಈಗ ತಾನೇ ಕರುವನ್ನು ಹಾಕಿದ ಧೇನುವು ಕ್ಷೀರಾದಿಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿಕೊಂಡು ಸರ್ವತ್ರ ಸಂಚರಿಸುತ್ತದೆ.

English Translation

A great light has been shed upon the rivers : the cow yet immature grazes, charged with the ripe (milk), for Indra has placed in the cow all this collected sweetness for food.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಇಂದ್ರ ದೃಹ್ಯ ಯಾಮುಕೋಶಾ ಅಭೂವನ್ಯಜ್ಞಾಯ ಶಿಕ್ಷ ಗೃಣತೇ ಸಖಿಭ್ಯಃ |
ದುರ್ಮಾಯವೋ ದುರೇವಾ ಮರ್ತ್ಯಾಸೋ ನಿಷಂಗಿಣೋ ರಿಪವೋ ಹಂತ್ವಾಸಃ ||

ಪದಮಾಠಃ

ಇಂದ್ರ | ದೃಹ್ಯ | ಯಾಮುಕೋಶಾಃ | ಅಭೂವನ್ | ಯಜ್ಞಾಯ | ಶಿಕ್ಷ | ಗೃಣತೇ | ಸಖಿಭ್ಯಃ |
ದುರ್ಮಾಯವಃ | ದುರೇವಾಃ | ಮರ್ತ್ಯಾಸಃ | ನಿಷಂಗಿಣಃ || ರಿಪವಃ | ಹಂತ್ವಾಸಃ || ೧೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ದೃಹ್ಯ | ದೃಢೋ ಭವ | ಯತೋ ಯಾಮುಕೋಶಾಃ | ಯಾಂತ್ಯಸ್ಥಿನ್ನಿತಿ ಯಾಮೋ ಮಾರ್ಗಃ | ತಸ್ಯ ಕೋಶಾಃ ಕೋಶವದಾಚ್ಛಾದಕಾ ಮಾರ್ಗಪ್ರತಿಬಂಧಕಾ ರಾಕ್ಷಸಾ ಅಭೂವನ್ | ತ್ವಂ ಯಜ್ಞಾಯ ಯಜ್ಞಕರ್ತೇ ಗೃಣತೇ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಕುರ್ವತೇ ಯಜಮಾನಾಯ ಸಖಿಭ್ಯಃ ಪುತ್ರಾದಿಭ್ಯಶ್ಚ ಶಿಕ್ಷ | ಅಪೇಕ್ಷಿತಂ ಫಲಂ ದತ್ತ್ವ | ದುರ್ಮಾಯವಃ | ದುಷ್ಪ್ರಮಾಯುಧಾನಿ ಮಿನ್ವಂತಿ ಪ್ರಕ್ಷಿಪಂತೀತಿ ದುರ್ಮಾಯವಃ | ದುರೇವಾ ದುಷ್ಪ್ರಂ ಗಚ್ಛಂತೋ ಮರ್ತ್ಯಾಸೋ ಮಾರಯಿತಾರೋ ನಿಷಂಗಿಣಃ | ನಿಷಂಗಶಬ್ದೇನೇಷುಧಿರಭಿಧೀಯತೇ | ತದ್ವಂತಃ | ಏವಂಏಧಸಾಮರ್ಥ್ಯೋಪೇತಾ ರಿಪವಃ ಶತ್ರುವೋ ರಾಕ್ಷಸಾ ಹಂತ್ವಾಸಃ | ತ್ವಯಾ ಹನನೀಯಾಃ || ದೃಹ್ಯ | ದೃಹದೃಹಿ ವೃಹ ವೃಹಿ ವೃದ್ಧಾ | ವೃತ್ಯಯೇನ ಶ್ಯನ್ | ಲೋಟಿ ರೂಪಂ ನಿತ್ವರಃ | ಅಭೂವನ್ | ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ | ಅಸ್ಯ ಲುಜಾ ರೂಪಂ | ಗಾತಿರ್ಥೇತಿ ಸಿಚೋ ಲುಕ್ | ಭೂಸುವೋಸ್ತಿಜೇತಿ ಗುಣೇ ಪ್ರತಿಷಿದ್ಧೇ ಭುವೋ ವುಗ್ಲೂಜ್‌ಲಿಟೋರಿತಿ ವುಗಾಗಮಃ | ನಿಘಾತಃ | ಶಿಕ್ಷ | ಶಿಕ್ಷ ವಿದ್ಯೋಪಾದಾನೇ | ಅಯಂ ಧಾತುರತ್ರ ದಾನೇ ವರ್ತತೇ | ವೃತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ಮೈಪದಂ | ನಿಘಾತಃ | ದುರ್ಮಾಯವಃ | ಮಿನೋತೇಃ | ಕೃವಾಪಾಜಿನೀತ್ಯಾದಿನಾ ಉಣ್ವಿತ್ಯಯಃ | ಕೃದುತ್ತರಪದವತ್ಸರಃ |

ದುರೇನಾಃ | ಇಣ್ ಗತೌ | ಇಣೈಜ್ಞಾಂ ವನ್ನಿತಿ ಕರ್ತರಿ ವನ್ತ್ರೈಯಃ | ರಿಪವಃ | ರಪೇರಿಚ್ಛೋಪಧಾಯಾ
ಇತ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಉಪಧಾಯಾ ಇತ್ಯಂ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಹಂತ್ವಾಸಃ | ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ | ಕೈ-
ತ್ಯಾರ್ಥೇ ತವೈಕೇನ್ಫೇನ್ಯತ್ವನ ಇತಿ ತ್ವನ್ | ನಿತ್ವಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ || ೩||

ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ದೈಹ್ಯ—ದೃಢವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನಾಗಿರು (ಶಕ್ತಿಯುತನಾಗಿರು) | ಯಾಮು-
ಕೋಶಾಃ—ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅಡ್ಡಕಟ್ಟಿತಕ್ಕ ಅಸುರರು | ಅಭೂವನ್—ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ | ಯಜ್ಞಾಯ—ಯಜ್ಞ
ಕರ್ತನೂ | ಗೃಣತೇ—ಸ್ತುತಿಕರ್ತನೂ ಆದ ಯಜಮಾನನಿಗೂ | ಸಖಿಭ್ಯಃ—ಅವನ ಪುತ್ರಾದಿ ಬಂಧುಗಳಿಗೂ,
ಶಿಕ್ಷ—ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡು | ದುರ್ಮಾಯವಃ—ದುಷ್ಟವಾದ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವವರೂ,
ದುರೇನಾಃ—ಕುಟಿಲವಾದ ಸಂಚಾರವುಳ್ಳವರೂ | ಮರ್ತ್ಯಾಸಃ—ಹಿಂಸಕರೂ | ನಿಷಂಗಿಣಃ—ಬಾಣವನ್ನೂ ಬತ್ತ
ಳಿಕೆಯನ್ನೂ ಇಟ್ಟಿರುವವರೂ ಆದ | ರಿಪವಃ—ಶತ್ರುಗಳು | ಹಂತ್ವಾಸಃ—ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಡಬೇಕು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಮಾರ್ಕಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ಅಸುರರು ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನೀನು
ದೃಢಮನಸ್ಸುನಾಗಿಯೂ ಶಕ್ತಿಯುತನಾಗಿಯೂ ಇರು. ಯಜ್ಞಕರ್ತನೂ ಸ್ತುತಿಕರ್ತನೂ ಆದ ಯಜಮಾನನಿಗೂ, ಅವನ
ಪುತ್ರಾದಿ ಬಂಧುಗಳಿಗೂ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡು. ದುಷ್ಟವಾದ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವವರೂ,
ಕುಟಿಲವಾದ ಸಂಚಾರವುಳ್ಳವರೂ ಹಿಂಸಕರೂ ಬಾಣವನ್ನೂ ಬತ್ತಳಿಕೆಯನ್ನೂ ಇಟ್ಟಿರುವವರೂ ಆದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು
ಮೊದಲು ನಾಶಮಾಡಬೇಕು.

English Translation.

Indra, be firm, for there are obstructors of (your) path : secure to the
worshipper and his friends (the means of completing) the sacrifice : mortal
enemies bearing bows, armed with mischievous weapons, and coming with
evil intent, must be destroyed (by you).

ಸಂಹಿತಾಸಾತಃ

ಸಂ ಘೋಷಃ ಶೃಣ್ವೇನಮೈರಮಿತ್ರೈರ್ಜಹೀ ನೈಷ್ಟಶನಿಂ ತಸಿಷ್ಠಾಂ |

ವೃಶ್ಚೇಮಧಸ್ತಾದ್ವಿ ರುಜಾ ಸಹಸ್ವ ಜಹಿ ರಕ್ಷೋ ಮಘವನ್ತಂಧಯಸ್ವ || ೧೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸಂ | ಘೋಷಃ | ಶೃಣ್ವೇ | ಅನಮೈಃ | ಅಮಿತ್ರೈಃ | ಜಹಿ | ನಿ | ಏಷು | ಅಶನಿಂ | ತಸಿಷ್ಠಾಂ |

ವೃಶ್ಚ | ಈಂ | ಅಧಸ್ತಾತ್ | ನಿ | ರುಜ | ಸಹಸ್ವ | ಜಹಿ | ರಕ್ಷಃ | ಮಘವನ್ | ರಂಧಯಸ್ವ || ೧೬ ||

ಸಾಯಧಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಅವಮೈಃ ಸಮೀನೇ ವರ್ತಮಾನ್ಯೇರಮಿತ್ರೈಃ ಶತ್ರುಭಿರಸುರೈರುತ್ಸ್ರಷ್ಟೋ ಯೋಃತನಿ-
ಘೋಷೋ ಘುಷ್ಯಮಾಣಃ ಸಂ ಶೃಣ್ವೇ ಸಮ್ಯಗಸ್ಮಾಭಿಃ ಶ್ರುಯತೇ ತಸಿಷ್ಠಾಂತಿಶಯೇನ ತಾಪಿಕಾಂ
ತಾಮಶನಿಮೇಷು ಶತ್ರುಷ್ಟೇವ ನಿಧಾಯ ಜಹಿ | ಮಾರಯ | ತೈಃ ಪ್ರಯುಕ್ತಾಮಶನಿಂ ತಾನೇವ ಸ್ತ್ರಾಪ-
ಯೇತಿ ಭಾವಃ | ಈಮೇನಾನ್ ಶತ್ರುನ್ ಅಧಸ್ತನ್ಮೂಲತೋ ವೃಶ್ಚ | ಛಿಂಧಿ | ಕಿಂಚಿ ವಿ ರುಜ | ತಾನ್ವಿ-
ಶೇಷೇಣ ಬಾಧಸ್ವ | ಸಹಸ್ವ | ಅಭಿಭವ ಚ | ಹೇ ಮಘವನ್ನಿಂದ್ರ ರಕ್ಷಃ ಕರ್ಮವಿಘ್ನಕಾರೀಣಿ ರಕ್ಷಾಂಸಿ
ಜಹಿ | ಮಾರಯ | ಅನಂತರಮಿಮಂ ಯಜ್ಞಂ ರಂಧಯಸ್ವ | ಸಾರಂ ನಯ || ಶೃಣ್ವೇ | ನಿಘಾತಃ | ಜಹಿ |
ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ | ಅಸ್ಯ ಲೋಟಿ ರೂಪಂ | ಅಶನಿಂ | ಅಶೂ ವ್ಯಾಸ್ಮಾ | ಅಶ್ಯವಿತ್ತ್ವಾಭ್ಯೋಃನಿರಿತ್ಯನಿ-
ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ತಸಿಷ್ಠಾಂ | ತಪ್ತಶಬ್ದಾದಿಷ್ಠಂ ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನಿತ್ಸ್ವರಃ | ವೃಶ್ಚ | ಓವ್ರತ್ಯಾ
ಛೇದನೇ | ತುದಾದಿಃ | ಗ್ರಹಿಜ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಸಹಸ್ವ | ವಾಕ್ಯಭೇದಾದನಿಘಾತಃ | ರಂಧಯಸ್ವ |
ರಥ ಹಿಂಸಾಸಂರಾದ್ಧೂರಿತ್ಯಸ್ಯ ಣ್ಯಂತಸ್ಯ ಲೋಟಿ ರಥಿಜಭೋರಚೀತಿ ನುಡಾಗಮಃ | ವಾಕ್ಯಭೇದಾ-
ದನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ಅವಮೈಃ—ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ | ಅಮಿತ್ರೈಃ—ಶತ್ರುಗಳಿಂದ | ಘೋಷಃ
(ಅಯುಧಗಳ) ಘೋಷವು | ಸಂ ಶೃಣ್ವೇ—ಜಿನ್ನಾಗಿ ಕೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ | ತಸಿಷ್ಠಾಂ—ದಹಿಸತಕ್ಕ | ಅಶನಿಂ—ನಿನ್ನ
ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು | ಏಷು—ಈ ಶತ್ರುಗಳ ಮೇಲೆ | ಜಹಿ—ಪ್ರಯೋಗಿಸು | ಈಂ—ಈ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು | ಅಧ-
ಸ್ತಾತ್—ಬುಡಸಹಿತವಾಗಿ | ವೃಶ್ಚ—ಕತ್ತರಿಸು | ವಿ ರುಜ—(ಅವರನ್ನು) ಅತಿಯಾಗಿ ಹಿಂಸಿಸು | ಸಹಸ್ವ—ಕೆಳಕ್ಕೆ
ತಳ್ಳು | ಮಘವನ್—ಇಂದ್ರನೇ | ರಕ್ಷಃ—ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು | ಜಹಿ—ನಾಶಮಾಡು | ರಂಧಯಸ್ವ—(ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞ
ವನ್ನು) ಕೊನೆಗಾಣಿಸು

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ನಿನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧದ ಘೋಷವು ಜಿನ್ನಾಗಿ ಕೇಳಲ್ಪಡು-
ತ್ತದೆ. ದಹಿಸತಕ್ಕ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಈ ಶತ್ರುಗಳ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸು. ಇವರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸು, ಸೋಲಿಸು ಮತ್ತು
ಬುಡಸಹಿತವಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳು. ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞವು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ
ನೆರವೇರುವಂತೆ ಮಾಡು.

English Translation.

The sound (of your bolt) has been heard by the approaching foes: hurl
upon them the consuming thunderbolt, cut them up by the root, op-
Maghavan, overcome, slay the *Rakshasas* complete (the sacrifice),

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಉದ್ವೃಹ ರಕ್ಷಃ ಸಹಮೂಲಮಿಂದ್ರ ವೃಶ್ಚಾ ಮಧ್ಯಂ ಪ್ರತ್ಯಗಂ ಶ್ವಣೇಹಿ |

ಆ ಕೀವತಃ ಸಲಲೂಕಂ ಚಕರ್ಥ ಬ್ರಹ್ಮದ್ವಿಷೇ ತಪುಷಿಂ ಹೇತಿಮಸ್ಯ || ೧೭ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಉತ್ | ವೃಹ | ರಕ್ಷಃ | ಸಹಮೂಲಂ | ಇಂದ್ರ | ವೃಶ್ಚ | ಮಧ್ಯಂ | ಪ್ರತಿ | ಅಗ್ರಂ | ಶೃಣೇಹಿ |

ಆ | ಕೀವತಃ | ಸಲಲೂಕಂ | ಚಕರ್ಥ | ಬ್ರಹ್ಮದ್ವಿಷೇ | ತಪುಷಿಂ | ಹೇತಿಂ | ಅಸ್ಯ || ೧೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ರಕ್ಷಃ ಕರ್ಮವಿಘ್ನಕಾರಿ ರಕ್ಷೋ ರಕ್ಷಕುಲಂ ಸಹಮೂಲಂ ಮೂಲಸಹಿತಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥೋದ್ವೃಹ | ಉದ್ವರ | ಕಿಂಚಿ | ಮಧ್ಯಂ ತಸ್ಯ ಮಧ್ಯಭಾಗಂ ವೃಶ್ಚ | ಛಿಂಧಿ | ಪ್ರತ್ಯಗ್ರಮಗ್ರಂ ಪ್ರತ್ಯಾಗತಂ ತತ್ ಶೃಣೇಹಿ | ಜಹಿ | ತಸ್ಯ ರಕ್ಷಕುಲಸ್ಯ ಮಧ್ಯೇ ಸಲಲೂಕಂ ಸರಣೀಲಂ ರಕ್ಷ ಆ ಕೀವತಃ | ಅಜ್ ಮರ್ಯಾದಾಯಾಂ | ಕಿಯತೋನಿಜ್ಞಾ ಯಮಾನಪರಿಮಾಣಾದತಿದೂರಾದ್ವೇಶಾಚ್ಚ- ಕರ್ಥ | ಕುರು | ಕೃತ್ವಾ ಚ ಬ್ರಹ್ಮದ್ವಿಷೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ್ವೇಷಕಾರಿಣೇ ತಸ್ಮೈ ರಕ್ಷಸೇ ತಪುಷಿಂ ತಾಪಕಂ ಹೇತಿಂ ಘಾತುಕಮಾಯಧಮಸ್ಯ | ಪ್ಲಿಪ | ಉಕ್ತಮರ್ಥಂ ಯಾಸ್ಮೋಽಬ್ರವೀತ್ | ಉದ್ವರ ರಕ್ಷಃ ಸಹ- ಮೂಲಮಿಂದ್ರ | ಮೂಲಂ ಮೋಚನಾದ್ವಾ ಮೋಷಣಾದ್ವಾ ಮೋಹನಾದ್ವಾ | ವೃಶ್ಚ ಮಧ್ಯಂ ಪ್ರತಿ ಶೃಣೇ- ಹ್ಯಗ್ರಂ | ಅಗ್ರಮಾಗತಂ ಭವತಿ | ಆ ಕಿಯತೋ ದೇಶಾತ್ಸಲಲೂಕಂ ಸಲ್ಲುಬ್ಧಂ ಭವತಿ ಸಾಪಕಮಿತಿ ನೈ- ರುಕ್ತಾಃ ಸರರೂಕಂ ನಾ ಸ್ಯಾತ್ ಸರ್ತೇರಭ್ಯಸ್ತಾತ್ | ತಪುಷಿಸ್ತಪತೇರ್ಹೇತಿಹಂತೇಃ | ನಿ. ೬-೩ | ಇತಿ ||
ವೃಹ | ವೃಹೂ ಉದ್ಯಮನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲೋಟಿ ರೂಪಂ | ಶೃಣೇಹಿ | ಶ್ನಾ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಅಸ್ಯ ಲೋಟಿ ಹಾ ಈ ಹಲ್ಯಘೋರಿತೀತ್ವಂ | ನಿಘಾತಃ | ಕೀವತಃ | ಕಿಂಶಬ್ದಾತ್ಕಿಂ ಪರಿಮಾಣಮಸ್ಯೇತ್ಯರ್ಥೇ ಕಿನಿದಂಭ್ಯಾಂ ಮೋ ಘ ಇತಿ ಕಿಂಶಬ್ದಾದ್ವತುಬಸ್ತೀತಿ ಜ್ಞಾ ಸಿತತ್ವಾದ್ವತುಬ್ಧಾದೇಶಾಭಾವಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಇದಂಕಿನೋರಿತ್ವೀ ಇತಿ ಕೀ ಇತ್ಯಾದೇಶಃ | ಸಲಲೂಕಂ | ಸ್ಯ ಗತಾ | ಛಾಂದಸೀ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಃ | ಚಕರ್ಥ | ಡುಕೃ ಇೌ ಕರಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಿಟಿ ಛಲಿ ರೂಪಂ | ಕ್ರಾದಿತ್ವಾದಿಡಭಾವಃ | ನಿಘಾತಃ | ತಪುಷಿಂ | ತಪ ಸಂತಾಪ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದರ್ತಿ- ಸ್ವಾವಸಿಯ ಚಿತನಿಧನಿತಪಿಭ್ಯೋ ನಿಧಿತ್ಯುಸಿಪ್ರತ್ಯಯೋ ನಿಚ್ಚ | ಅಕಾರಸ್ಯ ಇಕಾರಶ್ಚಾಂದಸಃ | ನಿತ್ವೇರಃ | ಹೇತಿಂ | ಹನ ಹಿಂಸಾಗತೋಃ | ಊತಿಯೂತಿಜೂತಿಸಾತೀತ್ಯಾದಿನಾ ನಿಸಾತನಾದಂತೋದಾತ್ತಃ | ಅಸ್ಯ | ಅಸು ಕ್ಷೇಪಣೇ | ಲೋಟಿ ರೂಪಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಇಂದ್ರನೇ, | ರಕ್ಷಃ—(ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ವಿಘ್ನಕಾರಿಯಾದ) ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು | ಸಹಮೂಲಂ—ಮೂಲ ಸಹಿತವಾಗಿ | ಉದ್ವೃಹ—ಕಿತ್ತುಹಾಕು, (ನಾಶಪಡಿಸು) | ಮಧ್ಯಂ—ಅವರ ವಂಶದ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶವನ್ನು | ವೃಶ್ಚ- ಕತ್ತರಿಸು | ಪ್ರತ್ಯಗ್ರಂ—ಅಗ್ರಭಾಗವನ್ನು | ಶೃಣೇಹಿ—ನಾಶಪಡಿಸು | ಸಲಲೂಕಂ—ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾಗಿ ಸಂಚರಿಸ ತಕ್ಕ ಅಸುರನನ್ನು | ಆ ಕೀವತಃ—ಅತಿ ದೂರವಾದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ | ಚಕರ್ಥ—ಓಡಿಸಿಬಿಡು | ಬ್ರಹ್ಮದ್ವಿಷೇ— ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ್ವೇಷಿಯಾದ ರಾಕ್ಷಸನ ಮೇಲೆ | ತಪುಷಿಂ—ದಹಿಸತಕ್ಕ | ಹೇತಿಂ—ಆಯುಧವನ್ನು | ಅಸ್ಯ—ನನ

ಭಾವಾರ್ಥ.

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುಕಾರಿಯಾದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಮೂಲಸಹಿತವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡು. ಅವರನ್ನು ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಕತ್ತರಿಸು, ಅವರ ಅಗ್ರಭಾಗವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸು. ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾಗಿ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ಅಸುರರನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ದೂರವಾದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಓಡಿಸಿಬಿಡು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ್ವೇಷಿಯಾದ ರಾಕ್ಷಸನ ಮೇಲೆ ದಹಿಸತಕ್ಕ ಆಯುಧವನ್ನು ಎಸೆ.

English Translation

Pluck up the Rakshasas, Indra, by the root ; cut asunder the middle, blight the summit : to whatever remote (regions) you have driven the sinner, cast upon the enemy of the Veda your consuming weapon.

ಸಂಹಿತಾವಾತ

ಸ್ವಸ್ತಯೇ ವಾಜಿಭಿಶ್ಚ ಪ್ರಣೇತಃ ಸಂ ಯನ್ಮಹೀರಿಷ ಆಸತ್ಸಿ ಪೂರ್ವೀಃ |
ರಾಯೋ ವಂತಾರೋ ಬೃಹತಃ ಸ್ಯಾಮಾಸ್ಮೇ ಅಸ್ತು ಭಗ ಇಂದ್ರ ಪ್ರಜಾವಾನ್ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸ್ವಸ್ತಯೇ | ವಾಜಿಭಿಃ | ಚ | ಪ್ರನೇತರಿತಿ ಪ್ರನೇತಃ | ಸಂ | ಯತ್ | ಮಹೀಃ | ಇಷಃ | ಆಸತ್ಸಿ |
ಪೂರ್ವೀಃ |
ರಾಯಃ | ವಂತಾರಃ | ಬೃಹತಃ | ಸ್ಯಾಮ | ಅಸ್ಮೇ ಇತಿ | ಅಸ್ತು | ಭಗಃ | ಇಂದ್ರ | ಪ್ರಜಾವಾನ್ ||

ಸಾಯಾಣಭಾಷ್ಯಂ

ಪ್ರಣೇತಃ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಜಗತೋ ನಿರ್ವಾಹಕ ಹೇ ಇಂದ್ರ ಅಸ್ಮಾನ್ನಾಜಿಭಿರಶ್ವೈಃ ಸಂಹಿತಾನ್ ಕುರು | ಸ್ವಸ್ತಯೇ ಚಾವಿನಾಶಾಯ ಕುರು | ಯದಾ ತ್ವಂ ಸಮಾಸತ್ಸಿ ಅಸ್ಮಾಕಂ ಸಮೀಪೇ ಯಜ್ಞನಿರ್ವಾಹಾರ್ಥಮಾಸೀದಸಿ ತದಾ ವಯಂ ಮಹೀರ್ಮಹಾಂತೀಷೋಽನ್ನಾನಿ ಪೂರ್ವೀಃ ಪ್ರಭೂತಾನಿ ರಾಯೋ ಧನಾನಿ ವಂತಾರಸ್ತೇಷಾಂ ಸಂಭಕ್ತಾರಃ ಸಂತೋ ಬೃಹತೋ ಮಹಾಂತಃ ಸ್ಯಾಮ | ಭವೇಮ | ಕಿಂಚಿ ಪ್ರಜಾವಾನ್ ಅಪತ್ಯೋಪೇತಂ ಭಗೋ ಧನಮಸ್ಮೇ ಅಸ್ತು | ಭವತು || ಆಸತ್ಸಿ | ಷಡ್ವಿ ವಿಶರಣಾದಿಷು | ಆಸತ್ಸಿ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಯದ್ಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ಇಷೋ ರಾಯ ಇತಿ ಚಿದ್ವೇ ಷಷ್ಯರ್ಥೇ ದ್ವಿತೀಯೇ | ವಂತಾರಃ | ವನ ಷಣ ಸಂಭಕ್ತಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ತೃಚಿ ಅಗಮಾನುಶಾಸನಸ್ಯಾನಿತ್ಯತ್ವಾದಿಧಾವಃ | ಚಿತ್ವರಃ | ಸ್ಯಾಮ | ಅಸ ಭುವೀತ್ಯಸ್ಯ ಲಿಜಾ ರೂಪಂ | ಅಸ್ಮೇ | ಅಸ್ಮಚ್ಛಬ್ದಸ್ಯ ಸಪ್ತಮ್ಯಾಃ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಶೇ ಇತ್ಯಾದೇತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಪ್ರಣೇತಃ—ಉತ್ತಮವಾದ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನಾದ | ಇಂದ್ರ—ಇಂದ್ರನೇ | ಸ್ವಸ್ತಯೇ ಚ—ನಮ್ಮ ಕ್ಷೇಮಕ್ಕಾಗಿ | ವಾಜಿಭಿಃ—ಅಶ್ವಯುಕ್ತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಸಂ ಆಸತ್ಸಿ—(ಯಜ್ಞನಿರ್ವಾಹಾರ್ಥವಾಗಿ) ನಮ್ಮ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಕುಳಿತಿರುತ್ತೀಯೋ (ಆಗ ನಾವು) | ಮಹೀಃ—ಮಹತ್ತಾದ | ಇಷಃ—ಅನ್ನಗಳನ್ನೂ | ಪೂರ್ವಿಃ—ಪ್ರಭೂತಗಳಾದ | ರಾಯಃ—ಧನಗಳನ್ನೂ | ವಂತಾರಃ—ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾ | ಬೃಹತಃ—ಮಹತ್‌ಸ್ಥಿತಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿ | ಸ್ಯಾಮ—ಆಗುತ್ತೇವೆ (ಮತ್ತು) | ಪ್ರಜಾವಾನ್—ಪುತ್ರರಿಂದ ಕೂಡಿದ | ಭಗಃ—ಧನವು | ಅಸ್ತೇ—ನಮ್ಮಲ್ಲಿ | ಅಸ್ತು—ತುಂಬಿರಲಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಉತ್ತಮವಾದ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಮ್ಮನ್ನು ನಮ್ಮ ಮುಂದಿನ ಕ್ಷೇಮಕ್ಕಾಗಿ ಅಶ್ವಯುಕ್ತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು. ಯಾವಾಗ ನೀನು ಯಜ್ಞನಿರ್ವಾಹಾರ್ಥವಾಗಿ ನಮ್ಮ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಕುಳಿತಿರುತ್ತೀಯೋ ಆಗ ನಾವು ಮಹತ್ತಾದ ಅನ್ನಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಭೂತಗಳಾದ ಧನಗಳನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾ ಮಹತ್‌ಸ್ಥಿತಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿ ಅಗುತ್ತೇವೆ. ಮತ್ತು ಪುತ್ರರೊಡಗೂಡಿದ ಧನವು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ತುಂಬಿರಲಿ.

English Translation

Regulator (of the world, provide us) with horses for our welfare, and when you are seated near to us may we become mighty, enjoying abundant food, and ample riches, and may there be to us wealth accompanied by progeny,

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಆ ನೋ ಭರ ಭಗವಿಂದ್ರ ದ್ಯುಮಂತಂ ನಿ ತೇ ದೇಷ್ಟಸ್ಯ ಧೀಮಹಿ ಪ್ರರೇಕೇ |
ಊರ್ವ ಇವ ಪಪ್ರಥೇ ಕಾನೋ ಅಸ್ಮೇ ತಮಾ ಪೃಣ ವಸುಪತೇ ವಸೂನಾಂ || ೧೯ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಆ | ನಃ | ಭರ | ಭಗಂ | ಇಂದ್ರ | ದ್ಯುಮಂತಂ | ನಿ | ತೇ | ದೇಷ್ಟಸ್ಯ | ಧೀಮಹಿ | ಪ್ರರೇಕೇ |
ಊರ್ವಃ | ಇವ | ಪಪ್ರಥೇ | ಕಾಮಃ | ಅಸ್ಮೇ | ಇತಿ | ತಂ | ಆ | ಪೃಣ | ವಸುಪತೇ | ವಸೂನಾಂ || ೧೯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ನೋಽಸ್ಮದರ್ಥಂ ದ್ಯುಮಂತಂ ದೀಪ್ತಿಯುಕ್ತಂ ಭಗಂ ಧನಮಾಭರ | ಆ ಸಮಂತಾತ್ಸಂಭರ | ದೇಷ್ಟಸ್ಯ ದಾನಕೀಲಸ್ಯ ತೇ ತವ ಸಂಬಂಧಿನೋ ಧನಸ್ಯ ಪ್ರೇರಕೇ ಪ್ರರೇಚನೇ ದಾನೇ ನಿಧೀ-

ಮಹಿ | ಧನದಾನಸ್ಯ ವಯಂ ಪಾತ್ರಭೂತಾಃ ಸ್ಮ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕುತ ಇತ್ಯತ ಆಹ | ಅಸ್ಮೇ ಅಸ್ಮಾಕಂ
ಕಾನೋಽಭಿಲಾಷ ಉರ್ವ ಇವ ಅನನಾಪ್ತಕಾನೋ ವಡವಾನಲ ಇವ ಪಪ್ರಥೇ | ಪ್ರಭೂತೋ ವರ್ತತೇ |
ವಸೂನಾಂ ವಸುಪತೇ ಧನಾನಾಂ ಮಧ್ಯ ಉತ್ತಮಧನಾನಾಮಧಿಪತೇ ಹೇ ಇಂದ್ರ ತಂ ಮಹಾಂತಂ ಕಾ-
ಮಮಾಪ್ಯಣ | ಬಹುಧನಪ್ರದಾನೇನಾಪೂರಯ || ಭರ | ಭೃಗೌ ಭರಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲೋಟಿ ರೂಪಂ |
ದೇಷ್ಟಸ್ಯ | ಡುದಾಇ ದಾನೇ | ಗಾದಾಭ್ಯಾಮಿಷ್ಟ ಜತೀಷ್ಟ ಚಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅತ್ಯರ್ಥಂ ದದಾತೀತಿ
ದೇಷ್ಟಃ | ಚಿತ್ಸ್ವರಃ | ಧೀಮಹಿ | ದಧಾತೇರ್ಲಿಜು ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಭಂದಸ್ಯುಭ-
ಯರ್ಥೇತಿ ಮಹಿಜಃ ಸಾರ್ವಧಾತುಕತ್ವಾಸ್ತೀಯುಟಃ ಸಲೋಪಃ | ಆರ್ಧಧಾತುಕತ್ವಾದಾಪೋ ಲೋಪಃ |
ನಿಘಾತಃ | ಉರ್ವ ಇವ | ಪೂರ್ವಪದಸ್ವರಃ | ಪಪ್ರಥೇ | ಪ್ರಥ ಪ್ರಖ್ಯಾನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಿಟಿ ರೂಪಂ | ಪೃಣ |
ಪೃಣ ಪ್ರೀಣನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲೋಟಿ ಸೇರ್ಹಿಃ | ತುದಾದಿಃ | ಆತೋ ಹೇರಿತಿ ಹೇಲುಕ್ | ವಸೂನಾಂ | ನಿ-
ತ್ವಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ನಃ—ನಮಗಾಗಿ | ದ್ಯುಮಂತಂ—ಕಾಂತಿಯುತವಾದ | ಭಗಂ—ಧನವನ್ನು |
ಅ ಭರ—ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಾ | ದೇಷ್ಟಸ್ಯ—ದಾನಶೀಲನಾದ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಪ್ರರೇಕೇ—ದಾನಕ್ಕೆ | ನಿ ಧೀ-
ಮಹಿ—ನಾವು ಪಾತ್ರರಾಗಿದ್ದೇವೆ. | ಅಸ್ಮೇ—ನಮ್ಮ | ಕಾಮಃ—ಅಭಿಲಾಷೆಯು | ಉರ್ವ ಇವ—ಬಡಬಾನಲ
ದಂತೆ | ಪಪ್ರಥೇ—ಪ್ರಭೂತವಾಗಿರುತ್ತದೆ | ವಸೂನಾಂ—ಧನಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ | ವಸುಪತೇ—ಉತ್ತಮವಾದ ಧನಕ್ಕೆ
ಒಡೆಯನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತಂ—(ನಮ್ಮ) ಅಭಿಲಾಷೆಯನ್ನು | ಅ ಪೃಣ—(ಪ್ರಭೂತವಾದ ಧನದಾನದಿಂದ)
ತ್ಯಪ್ತಿಪಡಿಸು

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಮಗಾಗಿ ಕಾಂತಿಯುತವಾದ ಧನವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಾ. ದಾನಶೀಲನಾದ ನಿನ್ನ
ದಾನಕ್ಕೆ ನಾವು ಪಾತ್ರರಾಗಿದ್ದೇವೆ. ನಮ್ಮ ಅಭಿಲಾಷೆಯು ಬಡಬಾನಲದಂತೆ ಪ್ರಭೂತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಉತ್ತಮವಾದ
ಧನಕ್ಕೆ ಒಡೆಯನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಮ್ಮ ಆಗಾಧವಾದ ಅಭಿಲಾಷೆಯನ್ನು ಪ್ರಭೂತವಾದ ಧನದ ದಾನದಿಂದ
ತ್ಯಪ್ತಿಪಡಿಸು.

English Translation

Bring to us, Indra, splendid affluence : we rely on the bounty of
you who are fond of giving : our desire is as insatiable as the fire of the
ocean : appease it, lord of infinite riches.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಇನುಂ ಕಾಮುಂ ಮಂದಯಾ ಗೋಭಿರಶ್ಚೈಶ್ಚಂದ್ರನತಾ ರಾಧಸಾ ಪಪ್ರಥಶ್ಚ |
ಸ್ವರ್ಯವೋ ಮತಿಭಿಸ್ತುಭ್ಯಂ ವಿಪ್ರಾ ಇಂದ್ರಾಯ ನಾಹಃ ಕುತಿಕಾಸೋ ಅಕ್ರನ್ ||

ಪದವಾಠಃ

ಇಮಂ | ಕಾಮಂ | ಮಂದಯ | ಗೋಭಿಃ | ಅಶ್ವೈಃ | ಚಂದ್ರವತಾ | ರಾಧಸಾ | ಪಪ್ರಥಃ | ಚ |
ಸ್ವಯವಃ | ಮತ್ರಿಭಿಃ | ತುಭ್ಯಂ | ವಿಪ್ರಾಃ | ಇಂದ್ರಾಯ | ವಾಹಃ | ಕುಶಿಕಾಸಃ | ಅಕ್ರನ್ || ೨೦ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಇಮಂ ಧನಾದಿವಿಷಯಂ ಕಾಮಮಸ್ಮದೀಯಮಭಿಲಾಷಂ ಗೋಭಿರಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ-
ಕರ್ಮಸಾಧನಭೂತೈರ್ಗವಾದಿಭಿರ್ವಾಹನಸಾಧನಭೂತೈರಶ್ವೈಶ್ಚ ಚಂದ್ರವತಾ ದೀಪ್ತಿಯುಕ್ತೇನ ರಾಧಸಾ
ಧನೇನ ಚ ಮಂದಯ | ಏತಾನಿ ದತ್ತೇಮಮಭಿಲಾಷಂ ಪೂರಯ | ಕಿಂಚಿ | ಏತೈರಸ್ಮಾನ್ನಪ್ರಥಃ | ಪ್ರಥಿ-
ತಾಂಶ್ಚ ಕುರು | ಪಶ್ಚಾತ್ಸ್ವಯವಃ | ಸ್ವರ್ಗಾದಿಸುಖಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂತೋ ವಿಪ್ರಾಃ ಕರ್ಮಕುಶಲಾಃ
ಕುಶಿಕಾಸಃ ಕುಶಿಕಾ ಮತಿಭಿರ್ಮನನೀಯೈರ್ಮಂತ್ರೈರ್ವಾಹಃ ಸ್ತೋತ್ರಮಿಂದ್ರಾಯ ತುಭ್ಯಮಕ್ರನ್ |
ಅಕಾಷುಃ || ಮಂದಯ | ಮದಿ ಸ್ತುತ್ಯಾದಿಷ್ಠಿತೈಸ್ಸ ಲೋಟಿ ರೂಪಂ | ಗೋಭಿಃ | ಸಾವೇಕಾಚಿ ಇತಿ
ನಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ನ ಗೋಶ್ವನ್ನಾವರ್ಣೇತ್ಯಾದಿನಾ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಃ | ಪಪ್ರಥಃ |
ಪ್ರಥ ಪ್ರಖ್ಯಾನೇ | ಕ್ರಿಪ್ | ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥೇತಿ ತಸ್ಯ ಸಾರ್ವಧಾತುಕತ್ವಾತ್ ಶಪ್ | ತಸ್ಯ ಬಹುಲಂ
ಛಂದಸೀತಿ ಶ್ಲಃ | ಧಾತುಸ್ವರಃ | ಅಕ್ರನ್ | ಕರೋತೇರ್ಲೂಪಾ ಮಂತ್ರೇ ಘಸಹ್ವರೇತ್ಯಾದಿನಾ ಲುಕ್ |
ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ಇಮಂ ಕಾಮಂ—ನಮ್ಮ ಈ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು | ಗೋಭಿಃ—ಗೋವುಗ-
ಳಿಂದಲೂ | ಅಶ್ವೈಃ—ಅಶ್ವಗಳಿಂದಲೂ | ಚಂದ್ರವತಾ—ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ | ರಾಧಸಾ ಚ—ಧನವನ್ನು ಕೊಡೋ-
ಣದಿಂದಲೂ ಸಹ | ಮಂದಯ—ತೃಪ್ತಿಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು (ಅನಂತರ) | ಸ್ವಯವಃ—ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸು-
ವವರೂ | ವಿಪ್ರಾಃ—ಕರ್ಮಕುಶಲರೂ | ಕುಶಿಕಾಸಃ—ಕುಶಿಕವಂಶಸ್ಥರೂ ಆದ (ನಿನ್ನ ಭಕ್ತರು) | ಮತಿಭಿಃ—
ಮನನೀಯವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದೊಡಗೂಡಿದ | ವಾಹಃ—ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ತುಭ್ಯಂ—ನಿನ್ನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ | ಅಕ್ರನ್—
ಅರ್ಪಿಸುವರು

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಗೋವುಗಳನ್ನೂ ಅಶ್ವಗಳನ್ನೂ ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ ಧನವನ್ನೂ ಸಹ ನಮಗೆ ಕೊಡುವುದರ
ಮೂಲಕ ನಮ್ಮ ಸಕಲವಾದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ತೃಪ್ತಿಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು. ಅನಂತರ, ಸ್ವರ್ಗಕಾಮಿಗಳೂ, ಕರ್ಮ
ಕುಶಲರೂ ಕುಶಿಕವಂಶಸ್ಥರೂ ಆದ ನಿನ್ನ ಭಕ್ತರು ನಿನ್ನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಮನನೀಯವಾದ ಮಂತ್ರದಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ಸ್ತುತಿ
ಯನ್ನರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation

Gratify this our desire (of wealth) with cows, with horses, with shin-
ing treasure, and make us renowned : the wise Kushikas, desirous of heaven,
offer praise to you, Indra, with pious (prayers).

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಆ ನೋ ಗೋತ್ರಾ ದದ್ಯಹಿ ಗೋಪತೇ ಗಾಃ ಸಮಸ್ತಭ್ಯಂ ಸನಯೋ ಯಂತು
ವಾಜಾಃ |

ದಿವಕ್ಷಾಃ ಅಸಿ ವೃಷಭ ಸತ್ಯಶುಷ್ಕೋಸ್ತಭ್ಯಂ ಸು ಮಘವನ್ಬೋಧಿ ಗೋದಾಃ ||೨೧||

ಪದಪಾಠಃ

ಆ | ನಃ | ಗೋತ್ರಾ | ದದ್ಯಹಿ | ಗೋಪತೇ | ಗಾಃ | ಸಂ | ಅಸ್ತಭ್ಯಂ | ಸನಯಃ | ಯಂತು | ವಾಜಾಃ |
ದಿವಕ್ಷಾಃ | ಅಸಿ | ವೃಷಭ | ಸತ್ಯಶುಷ್ಕಃ | ಅಸ್ತಭ್ಯಂ | ಸು | ಮಘವನ್ | ಬೋಧಿ | ಗೋದಾಃ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಗೋಪತೇ ಗವಾಂ ಪತೇ ಸ್ವರ್ಗಾಧಿಪತೇ ಹೇ ಇಂದ್ರ ನೋಸ್ತದರ್ಥಂ ಗೋತ್ರಾ ಗೋತ್ರಾಣ್ಯ-
ಭ್ರಾಣಿ ಗಾ ಅಪಃ ಪ್ರತ್ಯಾ ದದ್ಯಹಿ | ಆದ್ರಿಯಸ್ಸು | ಅಭ್ರಾಣಿ ವಿದಾಯ ಜಲಾನಿ ಪ್ರಾಪಯೇತ್ಯರ್ಥಃ |
ತತಃ ಸನಯಃ ಸಂಭಜನೀಯಾನಿ ವಾಜಾ ಅನ್ನಾನ್ಯಸ್ತಭ್ಯಮಸ್ತದರ್ಥಂ ಸಂಯಂತು | ಸಮಾಗಚ್ಛಂತು |
ವೃಷಭ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತರ್ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ದಿವಕ್ಷಾ ಅಸಿ | ದಿವಂ ವ್ಯಾಪ್ಯ ವರ್ತಮಾನತ್ವೇನ ಮಹಾ-
ನಸಿ | ಅತ ಏವ ಸತ್ಯಶುಷ್ಕಃ ಸತ್ಯಸಾಮರ್ಥ್ಯೋ ಮಘವನ್ ಧನವನ್ ಹೇ ಇಂದ್ರ ಅಸ್ತಭ್ಯಂ ಗೋದಾ
ಗವಾಂ ಪ್ರದಾತಾ ಭವಾಮಿತಿ ಸು ಬೋಧಿ | ಸುಷ್ಮ ಬುಧ್ಯಸ್ವ || ದದ್ಯಹಿ | ದೃಜ್ ಆದರೇ | ಯಜ್ಞ-
ಲುಕಿ ಲೋಟಿ ರೂಪಂ | ಋತಶ್ಚ | ಪಾ. ೭-೪-೯೨ | ಇತ್ಯೆಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ರುಗಾಗಮಃ | ನಿಘಾತಃ | ಗಾಃ |
ಔತೋಮ್ಯಸೋಃ | ಪಾ. ೭-೧-೯೩ | ಇತ್ಯೋಕಾರಸ್ಯಾಕಾರಃ | ಏಕಾದೇಶಸ್ವರಃ | ಅಸ್ತಭ್ಯಂ | ಭ್ಯಸೋ
ಭ್ಯಮಿತಿ ಚತುರ್ಥೀಬಹುವಚನಸ್ಯ ಭ್ಯಮಾದೇಶಃ | ಯಂತು | ಇಣ್ ಗತಾ | ಲೋಟಿ ರೂಪಂ | ದಿವಕ್ಷಾಃ |
ಅಪ್ಸೂ ವ್ಯಾಪ್ತಾ | ಅಸುನ್ | ದಿವಂ ವ್ಯಾಪ್ನೋತೀತಿ ದಿವಕ್ಷಾಃ | ಕೃದುತ್ತರಪದಸ್ವರಃ | ಗೋದಾಃ |
ಡುದಾಜ್ ದಾನ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ವಿಚ್ | ಕೃದುತ್ತರಪದಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಗೋಪತೇ-ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ನಃ-ನಮ್ಮ ಸೌಕರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ | ಗೋತ್ರಾ-ಮೇಘಗ
ಳನ್ನು | ಗಾಃ-ಉದಕಾರ್ಥವಾಗಿ | ಆ ದದ್ಯಹಿ-ಹಿಂಡಿ (ಉದಕವನ್ನು ಸುರಿಸು ಅನಂತರ ಅದರ ಫಲವಾಗಿ) |
ಸನಯಃ-ಪೂಜ್ಯವಾದ | ವಾಜಾಃ-ಅನ್ನಗಳು | ಅಸ್ತಭ್ಯಂ-ನಮಗೆ | ಸಂ ಯಂತು-ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬಂದೊದ
ಗಲಿ | ವೃಷಭ-ಕಾಮವರ್ಷಕನಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ದಿವಕ್ಷಾಃ ಅಸಿ-ನೀನು ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿ (ಮಹತ್ವ
ವುಳ್ಳವನಾಗಿ) ಇದ್ದೀಯೆ (ಆಡುಬಿಡು) | ಮಘವನ್-ಧನವಂತನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಅಸ್ತಭ್ಯಂ-ನಮಗೆ |
ಗೋದಾಃ-ಗೋವುಗಳ ಪ್ರದಾತನಾಗಿರುವಂತೆ | ಸು ಬೋಧಿ-ಸಂಕಲ್ಪಮಾಡಿ ತಿಳಿದುಕೋ

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸ್ವರ್ಗಾಧಿಪತಿಯಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಮ್ಮ ಸೌಕರ್ಯಾರ್ಥವಾಗಿ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಹಿಂಡಿ ಉದಕವನ್ನು ಸುರಿಸು. ಅನಂತರ, ಅದರ ಫಲವಾಗಿ ಪೂಜ್ಯವಾದ ಅನ್ನಗಳು ನಮ್ಮನ್ನು ಸೇರಲಿ. ಕಾಮವರ್ಷಕನೂ ಧನವಂತನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಅರಿಕ್ಷವನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಮಹತ್ತ್ವವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ, ನನುಗೆ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕೊಡಿಸುವವನಾಗು ಮತ್ತು ಅದೇರಿತೆ ಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು ಮಾಡು.

English Translation

Indra, lord of cattle, (divide the clouds and send us) rain, whence nutritious food may come to us : showerer (of benefits), you are spread through the sky, and powerful through truth : Maghavan, consider yourself as our protector.

ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಃ

ಶುನಂ ಹುವೇಮ ಮಘವಾನಮಿಂದ್ರಮಸ್ಮಿನ್ನರೇ ನೃತಮಂ ವಾಜಸಾತೌ |
ಶೃಣ್ವಂತಮುಗ್ರಮೂತಯೇ ಸಮತ್ಸು ಘ್ನಂತಂ ವೃತ್ರಾಣಿ ಸಂಜಿತಂ ಧನಾನಾಂ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಶುನಂ | ಹುವೇಮ | ಮಘವಾನಂ | ಇಂದ್ರಂ | ಅಸ್ಮಿನ್ | ಭರೇ | ನೃತಮಂ | ವಾಜಸಾತೌ |
ಶೃಣ್ವಂತಂ | ಉಗ್ರಂ | ಊತಯೇ | ಸಮತ್ಸು | ಘ್ನಂತಂ | ವೃತ್ರಾಣಿ | ಸಂಜಿತಂ | ಧನಾನಾಂ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ವಾಜಸಾತೌ | ವಾಜಸ್ಯಾನ್ನಸ್ಯ ಸಾತಿರ್ಲಾಭೋ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸೋಽಯಂ ವಾಜಸಾತಿಃ |
ಅಸ್ಮಿನ್ನರೇ | ಬಿಭೃತಿ ಜಯಲಕ್ಷ್ಮೀಮನೇನ ಯೋದ್ಧಾರ ಇತಿ ಭರಃ ಸಂಗ್ರಾಮಃ | ತಸ್ಮಿನ್ನಂಗ್ರಾಮೇ
ಶುನಂ ಶೂನಮುತ್ಸಾಹೇನ ಪ್ರವೃದ್ಧಂ | ಯದ್ವಾ ಶುನಮಿತಿ ಸುಖನಾಮ | ಸುಖಕರಂ ಮಘವಾನಂ ಧನ-
ವಂತಂ ಅತಃ ಏನೇಂದ್ರಂ ನಿರತಿಶಯೈಶ್ವರ್ಯಸಂಪನ್ನಂ ನೃತಮಂ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತೋಽತಿಶಯೇನ ನೇತಾ-
ರಂ ತ್ವಾಂ ಹುವೇಮ | ಕುಶಿಕಾ ವಯಂ ಯಜ್ಞಾರ್ಥಮಾಹ್ವಯೇಮ | ತಥಾ ಶೃಣ್ವಂತಮಸ್ಮಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯೆ-
ಮಾಣಾಂ ಸ್ತುತಿಂ ಶೃಣ್ವಂತಮುಗ್ರಂ ಶತ್ರುಣಾಂ ಭಯಂಕರಂ ಸಮತ್ಸು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ವೃತ್ರಾಣಿ ವೃತ್ತೋ-
ಪಲಕ್ಷಿತಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ರಕ್ಷಾಂಸಿ ಘ್ನಂತಂ ಹಿಂಸಂತಂ ಧನಾನಾಂ ಶತ್ರುಸಂಬಂಧಿನಾಂ ಸಂಜಿತಂ ಸಮಗ್ನೇ-
ತಾರಂ ತ್ವಾಮೂತಯೇ ರಕ್ಷಣಾಯ ವಯಮಾಹ್ವಯೇಮ || ಶುನಂ | ಟುಓತ್ವಿ ಗತಿವ್ಯದ್ಭ್ಯೋರಿತೃಸ್ಯ
ನಿಷ್ಕಾಯಾಂ ಯಸ್ಯ ವಿಭಾವೇತೀರ್ಘಪ್ರತಿವೇಧಃ | ಯಜಾದಿತ್ವಾತ್ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ದೀರ್ಘಾಭಾವಶ್ಚಾಂದಸಃ |

ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಹುವೇಮ | ಹೃಯತೇರ್ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣೇ ಕೃತೇ ಶವೋ ಲುಕಿ
ಕೃತೇ ಚ ಲಿಜು ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ | ಭರೇ | ಭೃಗ್ ಭರಣೇ | ಘಃ | ವೃಷಾದಿತ್ವಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ |
ವಾಜಸಾತೌ | ಷಣು ದಾನೇ | ಭಾವೇ ಕ್ವಿನ್ | ಜನಸನೇತ್ಯಾದಿನಾನುನಾಸಿಕಸ್ಯಾತ್ವಂ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ
ಪೂರ್ವಪದಸ್ವರಃ | ಸಮತ್ಸು | ಅದ ಭಕ್ವಣೇ | ಸಂಪೂರ್ವಾತ್ ಕ್ವಿಪ್ | ಸಂಭಕ್ವಯಂತಿ ಯೋದ್ಧವಾ-
ಣಾಮಾಯೂಂಷೀತಿ ಸಮದಃ ಸಂಗ್ರಾಮಾಃ | ಕೃದುತ್ತರಪದಸ್ವರಃ | ಘ್ನಂತಂ | ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋರಿ-
ತ್ಯಸ್ಯ ಶತರಿ ಗಮಹನೇತ್ಯಾದಿನೋಪಧಾಲೋಪಃ | ಹೋ ಹಂತೇರಿತಿ ಘತ್ವಂ | ಸಂಜಿತಂ | ಜಿ ಜಯೇ |
ಕ್ವಿಪ್ || || ೪ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ವಾಜಸಾತೌ—ಅನ್ನಾರ್ಥವಾಗಿ ನಡೆಯತಕ್ಕ | ಭರೇ—ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ |
ಶುನಂ—(ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ) ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದತಕ್ಕವನೂ, ಅಥವಾ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನೂ | ಮಘ-
ವಾನಂ—ಧನವಂತನೂ | ಇಂದ್ರಂ—(ನಿರತಿಶಯವಾದ) ಐಶ್ವರ್ಯಸಂಪನ್ನನೂ | ನೃತಮಂ—ನೇತ್ರವಾದವನೂ ಅದ
ನಿನ್ನನ್ನು | ಹುವೇಮ—ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತೀವೆ (ಹಾಗೆಯೇ) | ಶೃಣ್ವಂತಂ—(ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು) ಆಲಿಸಿ
ಕೇಳುವವನೂ | ಉಗ್ರಂ—ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಭಯಂಕರನೂ ಸಮತ್ಸು—ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಾಂತ—ವೃತ್ತನೇ ಮುಂತಾದ
ಅಸುರರನ್ನು | ಘ್ನಂತಂ—ಹಿಂಸಿಸಿ ನಾಶಮಾಡುವವನೂ | ಧನಾನಾಂ—(ಶತ್ರುಗಳ) ಧನಗಳನ್ನು | ಸಂಜಿತಂ—
(ನಮಗೆ) ಸೇರಿಸುವವನೂ ಅದ ನಿನ್ನನ್ನು | ಊತಯೇ—ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ | (ಹುವೇಮ—ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆ
ಯುತ್ತೀವೆ) ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಅನ್ನಾರ್ಥವಾಗಿ ನಡೆಯತಕ್ಕ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನೂ, ಧನವಂತನೂ,
ನಿರತಿಶಯವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯಸಂಪನ್ನನೂ, ನೇತ್ರವಾದವನೂ, ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಆಲಿಸಿ ಕೇಳುವವನೂ, ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ
ಭಯಂಕರನೂ ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ವೃತ್ತನೇ ಮುಂತಾದ ಅಸುರರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿ ನಾಶಮಾಡುವವನೂ ಶತ್ರುಗಳ ಧನಗಳನ್ನು
ನಮಗೆ ಸೇರಿಸುವವನೂ ಅದ ನಿನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತೀವೆ.

English Translation

We invoke for our protection the opulent Indra, distinguished in this
combat; the leader in the foodbestowing (strife), hearing (our praises),
terrible in battles, the destroyer of foes, the conqueror of wealth.

ಮೂವತ್ತೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಶಾಸದ್ಬಹ್ನಿರಿತಿ ದ್ವಾವಿಂಶತ್ಯೇಚಂ ದ್ವಿತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಅತ್ರಾನುಕ್ರಮಣಿಕಾ | ಶಾಸತ್
ಕುಶಿಕೋ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಏವ ವಾ ಶ್ರುತೇರಿತಿ | ಇಷೀರಥಸ್ಯ ಪುತ್ರಃ ಕುಶಿಕೋ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಏವ ವಾ
ಋಷಿಃ | ಇಂದ್ರೋ ದೇವತಾ | ತ್ರಿಷ್ವಪ್ ಛಂದಃ || ಚಾತುರ್ವಿಂಶಿಕೇಽಹನಿ ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ ಸವನೇಽಚ್ಯಾ-

ವಾಕಶಸ್ತ್ರ ಆರಂಭಣೀಯಾಯಾ ಉರ್ಧ್ವಮಹೀನಸೂಕ್ತಸಂಜ್ಞಕಮೇತತ್ಸೂಕ್ತಂ ಶಂಸನೀಯಂ | ಸೂ-
ಕ್ರಿತಂ ಚ | ಅಸ್ಮಾ ಇದು ಪ್ರ ತವಸೇ ಶಾಸದ್ವಹ್ನಿರಿತೀತರಾವಹೀನಸೂಕ್ತೇ | ಅ. ೭-೪ | ಇತಿ || ಪೃಷ್ಠಾ-
ಭಿಪ್ಲವಷಡಹಯೋಃ ಪ್ರಥಮೇಹನಿ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನೇಃ ಚ್ಛಾವಾಕಶಸ್ತ್ರೇಹೀನಸೂಕ್ತಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ
ಕ್ರೀಣಿ ಸಂಪಾತಸೂಕ್ತಾನಿ | ತತ್ರೇದಂ ತೃತೀಯಂ ಸಂಪಾತಸೂಕ್ತಂ | ಇಮಾಮೂ ಸ್ವಿಚ್ಛಂತಿ ತ್ವಾ ಶಾಸ-
ದ್ವಹ್ನಿರಿತಿ ಸಂಪಾತಾಃ | ಅ. ೭-೫ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಶಾಸದ್ವಹ್ನಿಃ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಮೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.
ಇದರಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಶಾಸತ್ ಕುಶಿಕೋ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಏವ ನಾ
ಶ್ರುತೇರಿತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಇಷೀರಭಪುತ್ರನಾದ ಕುಶಿಕ ಎಂಬುವನು ಅಥವಾ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೇ
ಋಷಿಯು; ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು; ತ್ರಿಷ್ಟಪ್ ಭಂದಸ್ಸು. ಯಾಗದ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿನದ ಮಾಧ್ಯಂದಿನ
ಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಚ್ಛಾವಾಕನೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನು ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸುವ ಉರ್ಧ್ವ
ಮಹೀನಸೂಕ್ತವನ್ನಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದ—ಅಸ್ಮಾ ಇದು ಪ್ರ ತವಸೇ
ಶಾಸದ್ವಹ್ನಿರಿತೀತರಾವಹೀನಸೂಕ್ತೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ (ಅ. ೭-೪) ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿರುವುದು. ಮತ್ತು, ಪೃಷ್ಠಾ
ಮತ್ತು ಅಭಿಪ್ಲವಷಡಹವೆಂಬ ಯಾಗಗಳ ಮೊದಲನೆಯ ದಿನದ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಚ್ಛಾವಾಕನೆಂಬ ಋತ್ವಿ
ಜನು ಅಹೀನಸೂಕ್ತಕ್ಕಾಗಿ ಮೂರು ಸಂಪಾತಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಆ ಮೂರು ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತವು
ಮೂರನೆಯ ಸಂಪಾತಸೂಕ್ತವು. ಈ ವಿಷಯವು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದ ಇಮಾಮೂ ಸ್ವಿಚ್ಛಂತಿ ತ್ವಾ ಶಾಸ
ದ್ವಹ್ನಿರಿತಿ ಸಂಪಾತಾಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ (ಅ. ೭-೫) ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿರುವುದು.

ಸೂಕ್ತ—೩೧

ಮಂಡಲ—೩ || ಅನುವಾಕ—೩ || ಸೂಕ್ತ—೩೧ ||

ಅಷ್ಟಕ—೩ || ಅಧ್ಯಾಯ—೨ || ವರ್ಗ—೫. ೬, ೭, ೮ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೨೨

ಋಷಿಃ—ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ಕುಶಿಕೋ ನಾ ||

ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ||

ಭಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಟಪ್ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಶಾಸದ್ವಹ್ನಿರ್ದುಹಿತುರ್ನಪ್ತ್ಯಂ ಗಾದ್ವಿದ್ವಾ ಋತಸ್ಯ ದೀಧಿತಿಂ ಸಪರ್ಯನ್ |

ಸಿತಾ ಯತ್ರ ದುಹಿತುಃ ಸೇಕಮ್ಬಂಜನ್ತಂ ಶಕ್ಮೀನ ಮನಸಾ ದಧನ್ವೇ || ೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಶಾಸತ್ | ವಹ್ನಿಃ | ದುಹಿತುಃ | ನಪ್ತಂ | ಗಾತ್ | ವಿದ್ವಾನ್ | ಋತಸ್ಯ | ದೀಧಿತಿಂ | ಸಪರ್ಯನ್ |
ಪಿತಾ | ಯತ್ರ | ದುಹಿತುಃ | ಸೇಕಂ | ಋಂಜನ್ | ಸಂ | ಶಗ್ಮೀನ | ಮನಸಾ | ದಧನ್ವೇ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಕುಶಿಕಃ ಪ್ರಸಂಗಾತ್ ಕಂಚಿತ್ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥಂ ಬ್ರೂತೇ | ಅಪುತ್ರಸ್ಯ ಪಿತುಃ ಪುತ್ರೀ ದಾಯಾದಾ ಪುತ್ರೀಕಾ ಸತಿ | ಯತಃ ಸಂತಾನಕೃತ್ಯಸ್ಯಾಃ ಪುತ್ರ ಇತ್ಯನಯೋಚ್ಯತ ಇತಿ | ಅಪುತ್ರೋ ಯಃ ಪಿತಾ ಕನ್ಯಾಮನ್ಯಕುಲಂ ಪ್ರಾಪಯತಿ ಸ ವಹ್ನಿರಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಸ ಪಿತಾ ಶಾಸತ್ | ಅಭ್ರಾತೃಕಾಂ ಪ್ರದಾಸ್ಯಾಮಿ ತುಭ್ಯಂ ಕನ್ಯಾಮಲಂಕೃತಾಂ | ಅಸ್ಯಾಂ ಯೋ ಜಾಯತೇ ಪುತ್ರಃ ಸ ಮೇ ಪುತ್ರೋ ಭವೇದಿತಿ | ವಾಸಿ. ೧೭-೧೭ | ಸ್ಮೃತ್ಯುಕ್ತಮನುಶಾಸನಂ ಕುರ್ವನ್ ದುಹಿತುಃ ಪುತ್ರೀಕಾಯಾ ನಪ್ತಂ ನಪ್ತಾರಂ ಪೌತ್ರಂ ಗಾತ್ | ಗಚ್ಛತಿ | ದುಹಿತುಃ ಪುತ್ರೇನ್ನೇನ ಸ್ವೀಕಾರಾದ್ವಾಹಿತ್ರಂ ನಪ್ತಭವಂ ಪಿಂಡದಾನಾದಿಕಂ ಕರ್ತವ್ಯ- ತಯಾ ಗಾತ್ | ಗಚ್ಛತಿ | ಕಿಂ ಕುರ್ವನ್ | ವಿದ್ವಾನ್ ಅಸ್ಯಾಂ ದುಹಿತರಿ ಜಾತಃ ಪುತ್ರೋ ಮಮ ಸ್ವಭಾ- ಕರೋ ಭವಿಷ್ಯತೀತಿ ಜ್ಞಾನನ್ ಋತಸ್ಯ ಸತ್ಯಸ್ಯ ಪುತ್ರೋತ್ಪಾದನಸಮರ್ಥಸ್ಯ ರೇತಸೋ ದೀಧಿತಿಂ ಧರ್ತಾರಂ ಜಾಮಾತರಂ ತತ್ಪತಿಂ ಸಪರ್ಯನ್ ವಸ್ತ್ರಾಲಂಕಾರಾದಿನಾ ಪೂಜಯನ್ ಪಿತಾ ನಪ್ತಭವಂ ಗಚ್ಛತಿ | ಯತ್ರ ಯಸ್ಮಿನ್ನಿಷಯೇ ಪಿತಾಪುತ್ರೋ ಜನಕೋ ದುಹಿತುರಪ್ರತಾಪಯಾಃ ಸ್ವಕನ್ಯಾಯಾಃ ಸೇಕಂ-ರೇತಸಃ ಸೇಕಂ ತಸ್ಯಾಂ ರೇತಃಸೇಕಮ್ಂಜನ್ ಪ್ರಸಾಧಯನ್ ಶಗ್ಮೀನ ಸುಖನಿಮಿತ್ತೇನ ಮ- ನಸಾ ಸಂದಧನ್ವೇ | ಆತ್ಮಾನಂ ಸಂಧತ್ತೇ | ಅಪುತ್ರತ್ವನಿಮಿತ್ತದುಃಖಾಪಗಮಾತ್ | ಯಸ್ಯಾ ದುಹಿತುಃ ಪಿತಾ ಪಾಲಕಃ ಪತಿರ್ಜಾಮಾತಾ ಸೇಕಂ ತಸ್ಯಾಂ ರೇತಃಸೇಕಮ್ಂಜನ್ ಪ್ರಸಾಧಯನ್ ಸಂ ಶಗ್ಮೀನೇ ಕೇವಲಂ ಸುಖನಿಮಿತ್ತೇನ ಮನಸಾ ತಯಾ ಸ್ವಶರೀರಂ ಸಂದಧನ್ವೇ | ಸಂಧತ್ತೇ | ನ ತು ಪುತ್ರನಿಮಿತ್ತೇನ ಮನಸಾ | ಏತಮರ್ಥಂ ಯಾಸ್ಮೋಽಪ್ಯಾಹ | ಪ್ರಶಾಸ್ತಿ ವೋಢಾ ಸಂತಾನಕರ್ಮಣೇ ದುಹಿತುಃ ಪುತ್ರ- ಭಾವಂ | ದುಹಿತಾ ದುರ್ಹಿತಾ ದೂರೇ ಹಿತಾ ದೋಗ್ಧೇರ್ವಾ | ನಪ್ತಾರಮುಪಾಗಮದ್ವಾಹಿತ್ರಂ ಪೌತ್ರಮಿತಿ ವಿದ್ವಾನ್ವಜನನಯಜ್ಞಸ್ಯ ರೇತಸೋ ವಾಂಗಾದಂಗಾತ್ಸಂಭೂತಸ್ಯ ಹೃದಯಾದಧಿ ಜಾತಸ್ಯ ಮಾತರಿ ಪ್ರ- ತ್ಯುತಸ್ಯ ವಿಧಾನಂ ಪೂಜಯನ್ನಿತ್ಯಾದಿನಾ | ನಿ. ೩-೪ || ಶಾಸತ್ | ಶಾಸೇಃ ಶತರ್ಯಭ್ಯಸ್ತತ್ವಾನ್ನಮ- ಭಾವಃ | ದುಹಿತುಃ | ದುಹ ಪ್ರಪೂರಣೇ | ನಪ್ತನೇಷ್ಟ್ವ ಇತ್ಯಾದಿನಾ ತೃಚಿ ವಿಸಾತನಾದಿಡಾಗಮಃ | ಚಿತ್ಸ್ವರಃ | ನಪ್ತಂ | ನಪ್ತರಿ ಭವಂ | ಭವೇ ಭಂದಸೀತಿ ಯತ್ | ರೀಜ್ಯತ ಇತಿ ರೀಜಾದೇಶಃ | ಯಸ್ಯೇತಿ ಲೋಪಃ | ರೇಫಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ | ತಿತ್ಸ್ವರಿತಃ | ಗಾತ್ | ಇಣ್ ಗತಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ಛಾಂದಸೇ ಲುಚಿ ರೂಪಂ | ಋಂಜನ್ | ಋಂಜತಿಃ ಪ್ರಸಾಧನಕರ್ಮಾ | ಶಗ್ಮೀನ | ಶಂ ಸುಖಂ ಗಚ್ಛಂತೀತಿ ಗಮೇರಾಣಾದಿಕಃ ಕಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಕಿತ್ವಾದ್ಗಮಹನೇತ್ಯಾದಿನೋಪಧಾಲೋಪಃ | ಶಗ್ಮೀ ಸಾಧುರಿತಿ ತತ್ರ ಸಾಧುರಿತಿ ಯತ್ಪ್ರ- ತ್ಯಯಃ | ವೀರವೀರ್ಯಾ ಚೇತ್ಯತ್ರ ಯತೋಽನಾವ ಇತ್ಯಸ್ಯಾನಿತ್ಯತ್ವಸ್ಯ ಜ್ಞಾಪಿತತ್ವಾದತ್ರ ತಿತ್ಸ್ವರಃ | ದಧನ್ವೇ | ಧವಿ ಸೌತ್ರೋ ಧಾತುಃ | ಲಿಟಿ ರೂಪಂ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಯದ್ಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಹ್ನಿಃ—(ಪುತ್ರಿಯನ್ನು ಜಾಮಾತೃವಿಗೆ) ವಹಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕ ಪಿತೃವು | ಶಾಸತ್—(ಸ್ವಪುತ್ರಿಯ ಮಗನೇ ತನಗೂ ಪುತ್ರನಾಗುವನೆಂದು) ಆದೇಶವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಲೂ | ವಿದ್ವಾನ್—ಅದೇ ವಿಧವಾಗಿ ತಾನೂ ತಿಳಿಯುತ್ತಲೂ ಋತೇಸ್ಯ—ಪುತ್ರೋತ್ಪಾದಕವಾದ ರೇತಸ್ಸನ್ನು | ದೀಧಿತಿಂ—ವಹಿಸಿರುವ ಅಳಿಯನನ್ನು | ಸಪೇರ್ಯನ್—ಆದರಿಸಿ ಸತ್ಕರಿಸುತ್ತಲೂ | ನಪ್ತೈಂ ಗಾತ್—ನಪ್ತೃವಿಗೆ ಪಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ | ದುಹಿತುಃ ಪಿತಾ—(ಅವನ) ಪುತ್ರಿಯಪಾಲಕನಾದ ಜಾಮಾತೃವು | ಸೇಕಂ—(ಅವಳಲ್ಲಿ) ರೇತಃಸೇಚನವನ್ನು | ಋಂಜನ್—ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾ, ಶಗ್ನೋನೇ—ಸುಖನಿಮಿತ್ತವಾದ ಮನಸ್ಸಿನೊಡನೆ | ಸಂ ದಧನ್ವೇ—ಅವಳೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪುತ್ರಿಯನ್ನು ಜಾಮಾತೃವಿಗೆ (ಅಳಿಯನಿಗೆ) ವಹಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕ ಪಿತೃವು ಸ್ವಪುತ್ರಿಯ ಮಗನೇ ತನಗೂ ಪುತ್ರನಾಗುವನೆಂಬ ಆದೇಶವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಲೂ, ಅದೇ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಸ್ವಪುತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಪುತ್ರೋತ್ಪಾದಕನಾದ ಜಾಮಾತೃವನ್ನು ಅಲಂಕಾರಾದ್ಯಾದರಗಳಿಂದ ಸತ್ಕರಿಸುತ್ತಲೂ (ಅವನಿಗೆ ತನ್ನ ಪುತ್ರಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು) ತನ್ನ ನಪ್ತೃವಿಗೆ (ಮೊಮ್ಮೊಗನಿಗೆ) ಪಿತೃರೂಪದಲ್ಲಿರುತ್ತಾನೆ. ಅವನ ಜಾಮಾತೃವಾದರೋ, ಅವಳಲ್ಲಿ ರೇತಃಸೇಚನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾ ಸ್ವಸುಖದ ಅಭಿಲಾಷೆಯಿಂದ ಅವಳೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

English Translation

The sonless father, regulating (the contract), refers to his grandson, (the son) of his daughter, and relying on the efficiency of the rite, honours (his son-in-law) with valuable gifts : the father, trusting to the impregnation of the daughter, supports himself with a tranquil mind.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ವಹ್ನಿಃ—ಅಪುತ್ರೋ ಯಃ ಪಿತಾ ಕನ್ಯಾಮನ್ಯಕುಲಂ ಪ್ರಾಪಯತಿ ಸ ವಹ್ನಿರಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಪುತ್ರಹೀನನಾದ ಪುರುಷನು ತನ್ನ ಪುತ್ರಿಯನ್ನು ಬೇರೆ ಕುಲದ (ಗೋತ್ರದ) ಯುವಕನಿಗೆ ಮದುವೆಮಾಡಿಕೊಡುವನು. ಆ ಪುತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಮಗನು (ದುಹಿತೃವು) ತನಗೆ ಪುತ್ರನಂತಿರುವನು ಎಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಆರೀತಿ ಮಾಡುವನು. ಇಂತಹ ಕನ್ಯಾಪಿತೃವಿಗೆ ವಹ್ನಿಃ ಎಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವಹ್ನಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು.

ಅಪುತ್ರಸ್ಯ ಪಿತುಃ ಪುತ್ರೀ ದಾಯಾದಾ ಪುತ್ರೀಕಾ ಸತೀ |

ಯತಃ ಸಂತಾನಕೃತ್ಸ್ಯಾಃ ಪುತ್ರ ಇತ್ಯನಯೋಚ್ಯತೇ ||

ಪುತ್ರನಿಲ್ಲದೆ ಪುತ್ರಿಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪಡೆದಿರುವ ತಂದೆಗೆ ಪುತ್ರಿಯೇ ಪುತ್ರನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವಳು. ಏಕೆಂದರೆ, ಈ ಪುತ್ರಿಯಿಂದ ಸಂತಾನಾದಿಗಳು ಉಂಟಾಗಿ ಇವನ ವಂಶಾಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದು. ವಾಸಿಷ್ಠಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ—

ಅಭ್ರಾತೃಕಾಂ ಪ್ರದಾಸ್ಯಾಮಿ ತುಭ್ಯಂ ಕನ್ಯಾಮಲಂಕೃತಾಂ |

ಅಸ್ಯಾಂ ಯೋ ಜಾಯತೇ ಪುತ್ರಃ ಸ ಮೇ ಪುತ್ರೋ ಭವೇದಿತಿ ||

(ವಾಸಿಷ್ಠಸ್ಮೃತಿ ೧೭-೧೭)

ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಎಂದರೆ ಈ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಜಾಮಾತ್ಯವಿಗೆ (ಅಳಿಯನಿಗೆ) ಕನ್ಯಾದಾನಮಾಡುವಾಗ ಕನ್ಯಾ ಪಿತೃವು ಹೇಳಿದ ವಾಕ್ಯವು. ಸಾಲಾಂಕೃತಳಾದ ಮತ್ತು ಸಹೋದರರಿಲ್ಲದ ಈ ನನ್ನ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ನಿನಗೆ ವಿವಾಹಮಾಡಿ ಕೊಡುವೆನು. ಇವಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಪುತ್ರನು ನನಗೂ ಪುತ್ರಸಮಾನನಾಗಿಯೇ ಇರುವನು ಎಂದರೆ ಈ ಮೂಲಕ ನನ್ನ ವಂಶಾಭಿವೃದ್ಧಿಯು ಆಗಲಿ ಎಂದು ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ Wilson ಎಂಬ ಆಂಗ್ಲ ಪಂಡಿತನು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿರುವನು—

The latter (ವಕ್ತಿ ೩) is said to be the father of a daughter only, not of a son, because he conveys away (ವಹತಿ, ಪ್ರಾಪಯತಿ) his property through his married daughter into another family; ಶಾಸತ್, ಶಸ್ತಿ—he stipulates, that his daughter's son, his grandson ದುಹಿತುರ್ನಪ್ತ್ಯಂ shall be his son, a mode of affiliation recognised by law; and relying on an heir thus obtained, and one who can perform his funeral rites, he is satisfied.

ಯಾರ್ಕರು ಈ ಋಕ್ಕಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು (ನಿ. ೩-೩) ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ—

ಅಭೈನಾಂ ದುಹಿತೃದಾಯಾದ್ಯ ಉದಾಹರಂತಿ |

ಪುತ್ರದಾಯಾದ್ಯ ಇತ್ಯೇಕೇ ||

ಶಾಸದ್ವಹ್ನಿರ್ದುಹಿತುರ್ನಪ್ತ್ಯಂಗಾದ್ವಿದ್ವಾ ಋತಸ್ಯ ಧೀಧಿತಿಂ ಸಪರ್ಯನ್ |

ಸಿತಾ ಯತ್ರ ದುಹಿತುಃ ಸೇಕಮ್ಪಂಜನ್ಸಂಶಗ್ಮೀನ ಮನಸಾ ದಧನ್ತೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೧೩-೧).

ದುಹಿತಾ ದುರ್ಹಿತಾ ದೂರೇ ಹಿತಾ | ದೋಗ್ಧೇರ್ವಾ ||

ನಪ್ತಾರಮುಪಾಗಮದ್ವಹಿತ್ರಂ ಪೌತ್ರಮಿತಿ | ವಿದ್ವಾನ್ ಪ್ರಜನನಯಜ್ಞಸ್ಯ ರೇತಸೋ ವಾ

ಅಂಗಾದಂಗಾತ್ಸಂಭೂತಸ್ಯ ಹೃದಯಾದಧಿಜಾತಸ್ಯ ಮಾತರಿ ಪ್ರತ್ಯೈತಸ್ಯ | ವಿಧಾನಂ

ಪೂಜಯನ್ನವಿಶೇಷೇಣ ಮಿಥುನಾಃ ಪುತ್ರಾ ದಾಯಾದಾ ಇತಿ ||

ತದೇತದ್ಯಕ್ಕೋಕಾಭ್ಯಾಮಭ್ಯುಕ್ತಂ—

ಅಂಗಾದಂಗಾತ್ಸಂಭವಸಿ ಹೃದಯಾದಧಿ ಜಾಯಸೇ |

ಆತ್ಮಾ ನೈ ಪುತ್ರನಾಮಾಸಿ ಸ ಜೀವ ಶರದಃ ಶತಂ ||

(ಗೋಭಿಲಗೃಹ್ಯ. ಸೂ. ೨೮-೨೧ ಮತ್ತು ತೈ. ೪.).

ಅವಿಶೇಷೇಣ ಪುತ್ರಾಣಾಂ ದಾಯೋ ಭವತಿ ಧರ್ಮತಃ |

ಮಿಥುನಾನಾಂ ವಿಸರ್ಗಾದೌ ಮನುಃ ಸ್ವಾಯಂಭುವೋಽಬ್ರವೀತ್ ||

ನ ದುಹಿತರ ಇತ್ಯೇಕೇ | ತಸ್ಮಾತ್ಪುಮಾನ್ ದಾಯಾದೋಽದಾಯಾದಾ ಸ್ತ್ರೀತಿ ವಿಜ್ಞಾಯತೇ |

ತಸ್ಮಾತ್ಸ್ತ್ರೀಯಂ ಪರಾಸ್ಯಂತಿ ನ ಪುಮಾಂಸಮಿತಿ ಚ || ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ದಾನವಿಕ್ರಯಾತಿರ್ಗರ್ಹ

ವಿದ್ಯಂತೇ ನ ಪುಂಸಃ ||

ಪುಂಸೋಽಪೀತ್ಯೇಕೇ, ಶೌನೇಶೇವೇ ದರ್ಶನಾತ್ |

ಅಭ್ರಾತೃಮತೀವಾದ ಇತ್ಯಪರಂ ||

(ನಿ. ೩-೩, ೪, ೫).

ಈಗ ದುಹಿತೃದಾಯಾದಿಗಳ ಎಂದರೆ ಪುತ್ರಿಯ ಮೂಲಕ ಸಂತಾನಾಭಿವೃದ್ಧಿಯ ವಿಷಯವನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸುವೆವು. ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನಿಗೆ ಪುತ್ರನೂ, ಪುತ್ರಿಯೂ ಇದ್ದರೆ ಅವರ ಮೂಲಕ ಆ ಪುರುಷನ ಸಂತಾನಾಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದು. ಎಂದರೆ ವಂಶಾಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದು. ಪುತ್ರನಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸಂತತಿಗೆ ಪುತ್ರದಾಯಾದಿಗಳೆಂದೂ ಪುತ್ರಿಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸಂತತಿಗೆ ದುಹಿತೃದಾಯಾದಿಗಳೆಂದೂ ವ್ಯವಹರವಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ದಾಯಾದ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವೇಚನೆಯೇ ಮಾಡುವುದು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿರುವುದು. ದಾಯವೆಂದರೆ ಆಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪುತ್ರ ಅಥವಾ ಪುತ್ರಿಗೆ ಸಲ್ಲುವ ಭಾಗ. ದಾಯಾ + ಅದಃ = ದಾಯಾದಃ ಆ ಆಸ್ತಿಭಾಗವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಲು ಹಕ್ಕಿರುವ ಪುತ್ರ ಅಥವಾ ಪುತ್ರಿಗೆ ದಾಯಾದ ಎಂದು ಹೇಳುವ ರೂಢಿ ಇರುವುದು. ಪ್ರಕೃತಖುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ದುಹಿತೃದಾಯಾದಿಗಳ ವಿಷಯವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಕೆಲವು ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು ಪುತ್ರನಂತೆ ಪುತ್ರಿಯೂ ದಾಯಭಾಗ ಸಲ್ಲಬೇಕಾದುದು ನ್ಯಾಯವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಕನ್ಯಾಪಿತೃವು ತನ್ನ ಪುತ್ರಿಯನ್ನು ಬೇರೆ ಗೋತ್ರದ ಒರ್ವಪುರುಷನಿಗೆ ವಿವಾಹಮಾಡಿಕೊಡುವಾಗ ತನ್ನ ಪುತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಪುತ್ರನು ತನಗೂ ಪುತ್ರಸಮಾನನಾಗುವನೆಂಬ ಎಂದರೆ ತನಗೆ ಮರಣಾನಂತರ ಉತ್ತರಕ್ರಿಯಾದಿಗಳನ್ನು ಪುತ್ರನಂತೆ ಮಾಡುವನೆಂಬ ಭರವಸೆಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವನು ಮತ್ತು ಆ ವಿವಾಹವನ್ನು ವಿಧ್ಯುಕ್ತಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಮಾಡಿ ಮನಶ್ಚಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವನು. ಅಳಿಯನೂ ಸಹ ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಪುತ್ರನು ತನ್ನ ಮಾವನಿಗೆ ಪುತ್ರನಂತೆ ಇರಬಹುದೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಸಂಮತಿಸುವನು. ಇಲ್ಲಿ ದುಹಿತೃಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರು ಈರಿತಿ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು—ತನ್ನ ಪುತ್ರಿಯ ಯೋಗಕ್ಷೇಮದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡುವುದು ಕಷ್ಟವಾದ್ದರಿಂದ ಅಥವಾ ಆ ಪುತ್ರಿಯು (ವಿವಾಹಾನಂತರ) ತನ್ನ ಸಮಾಪವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ದೂರದಲ್ಲಿ (ಎಂದರೆ ತನ್ನ ಪತಿಯಿಲ್ಲದಲ್ಲಿ) ವಾಸಮಾಡುವವಳಾದ್ದರಿಂದ ಪುತ್ರಿಗೆ ದುಹಿತೃವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಹೆಸುವು ಹಾಲನ್ನು ಕರೆಯುವಂತೆ ಪುತ್ರಿಯು ಪುತ್ರನನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವಂತೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ದುಹಿ (ಹಾಲನ್ನು) ಕರಿ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಬಹುದೆಂದೂ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಪುತ್ರನೂ, ಪುತ್ರಿಯೂ ಸಹ ತಂದೆಯ ಅಂಗದಿಂದ ಮತ್ತು ಹೃದಯದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನರಾಗುವ ಕಾರಣ ಪುತ್ರ ಪುತ್ರಿಯರಿಬ್ಬರೂ ದಾಯಾರ್ಹರೆಂದು ಕೆಲವರ ಅಭಿಮತ. ಈ ವಿಷಯವು ಅಂಗಾದಂಗಾತ್ಸಂಭವಸಿ ಎಂಬ ಮೇಲೆ ಉದಾಹರಿಸಿರುವ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಈ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪುತ್ರ ಅಥವಾ ಪುತ್ರಿಯ ಜಾತಕರ್ಮಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶಿಶುವಿನ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಆಘ್ರಾಣಿಸುವಾಗ ತಂದೆಯು ಹೇಳಬೇಕಾದ ಮಂತ್ರಗಳೆಂದು ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಸ್ವಾಯಂಭುವಮನುವೂ ಕೂಡ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಯಲ್ಲಿ—ಪುತ್ರ ಮತ್ತು ಪುತ್ರಿ ಎಂಬ ಸಂತತಿಯು ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಮಿಥುನದಿಂದ ಜನಿಸುವವರಾದ್ದರಿಂದ ಪುತ್ರಪುತ್ರಿಯರಿಬ್ಬರಿಗೂ ದಾಯವು (ಆಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಭಾಗವು) ಸಲ್ಲಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದಾನೆ. ಕೆಲವರು ಪುತ್ರನಿಗೇ ದಾಯವು ಸಲ್ಲಬೇಕು ಪುತ್ರಿಗೆ ಸೇರಕೂಡದೆಂದು ವಾದಿಸುತ್ತಾರೆ ಏಕೆಂದರೆ, ಹೆಣ್ಣು ಶಿಶುವು ಉತ್ಪನ್ನವಾದರೆ ಅದನ್ನು ಅಷ್ಟಾಗಿ ಗೌರವಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಎಂದಿದ್ದರೂ ಆ ಶಿಶುವು ಬೇರೆಯವರ ಮನೆಗೆ ಹೊರಟು ಹೋಗುವುದು. ಮತ್ತು ದಾನ (ಕನ್ಯಾದಾನ) ಕ್ರಿಯೆ ಮಾಡಲಾದವುಗಳಿಂದ ಪುತ್ರಿಯನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಬೇಕಾಗುವುದು, ಪುತ್ರನ ವಿಷಯ ಹಾಗಲ್ಲ. ಅವನು ಪಿತೃವಿನ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವನು ಎಂದು ಇವರ ವಾದವು.

ಇನ್ನು ಕೆಲವರು-ಪುತ್ರನನ್ನು ತೃಪ್ತಿಸಬೇಕಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳೂ ಇರುವವು. ಶುನಃಶೇಷನ ವಿಷಯವೇ ಇದಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಎಂದು ವಾದಿಸುವರು. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು-ಒಬ್ಬ ತಂದೆಗೆ ಪುತ್ರಿಮಾತ್ರ ಇದ್ದು ಆ ಪುತ್ರಿಗೆ ಅಣ್ಣನಾಗಲಿ, ತಮ್ಮನಾಗಲಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ (ಅಭ್ರಾತೃಮತೀ) ಅಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪುತ್ರಿಯೇ ತಂದೆಯ ಸಮಸ್ತ ಆಸ್ತಿಗೂ ಬಾಧ್ಯಳು ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಈ ರೀತಿ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಮತಭೇದಗಳಿರುವುದನ್ನು ಯಾಸ್ಕರು ವಿವರಿಸಿದಾರೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ನ ಜಾಮಯೇ ತಾನ್ವೋ ರಿಕ್ಲ ಮಾರೈಕ್ಚಕಾರ ಗರ್ಭಂ ಸನಿತುರ್ನಿಧಾನಂ ।

ಯದೀ ಮಾತರೋ ಜನಯಂತ ವಹ್ನಿಮನ್ಯಃ ಕರ್ತಾ ಸುಕೃತೋರನ್ಯ ಋಂಧನ್ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ನ | ಜಾಮಯೇ | ತಾನ್ವಃ | ರಿಕ್ಲಂ | ಅರೈಕ್ | ಚಕಾರ | ಗರ್ಭಂ | ಸನಿತುಃ | ನಿಧಾನಂ |

ಯದಿ | ಮಾತರಃ | ಜನಯಂತ | ವಹ್ನಿಂ | ಅನ್ಯಃ | ಕರ್ತಾ | ಸುಕೃತೋಃ | ಅನ್ಯಃ | ಋಂಧನ್ ॥೨॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಭ್ರಾತೃಕಾಯಾ ದುಹಿತುಃ ಪುತ್ರಿಕಾಕರಣಾತ್ ಸಾ ರಿಕ್ಲಭಾಗಿತ್ಯುಕ್ತಂ | ಭ್ರಾತೃಮತ್ಯಾಸ್ತಸ್ಯಾ ರಿಕ್ಲಭಾಕ್ತ್ವಂ ನಾಸ್ತೀತಿ ಬ್ರೂತೇ | ತಾನ್ವಸ್ತನೂಜ ಔರಸಃ ಪುತ್ರೋ ಜಾಮಯೇ ಭಗಿನೈ ರಿಕ್ಲಂ ಪಿತ್ರೈಂ ಧನಂ ನಾರೈಕ್ | ವ ಪ್ರರೇಚಯತಿ | ನ ಪ್ರದದಾತಿ | ಕಿಂ ತರ್ಹಿ | ಸನಿತುರೇನಾಂ ಸಂಭಜಮಾನಸ್ಯ ಭರ್ತುರ್ಗರ್ಭಂ | ಷಷ್ಠ್ಯರ್ಥೇ ದ್ವಿತೀಯಾ | ಗರ್ಭಸ್ಯ ನಿಧಾನಂ ರೇತಃಸೇಕನಿಧಾನೀಮೇನಾಂ ಚಕಾರ | ಪಾಣಿಗ್ರಹಣೇನ ಸಂಸ್ಕೃತಾಮೇನಾಂ ಕರೋತಿ | ನ ತು ತಸ್ಮೈ ರಿಕ್ಲಂ ದದಾತೀತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯಃ | ಅಸಂಸ್ಕೃತಾಸ್ತು ಸಂಸ್ಕಾರ್ಯಾ ಭ್ರಾತೃಭಿಃ ಪೂರ್ವಸಂಸ್ಕೃತೈಃ | ಭಗಿನೃಶ್ಚ ನಿಜಾದಂಶಾದ್ವತ್ವಾಂಶಂ ತು ತುರೀಯಕಮಿತಿ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯಸ್ಮರಣಾತ್ | ೨-೧೨೪ | ಸ್ತ್ರೀಪುಂಸಲಿಖಸ್ಯಾಪತ್ಯಸ್ಯೈಕೋತ್ವಾದ್ಯತ್ವಾವಿಶೇಷಾತ್ಪುಮಪತ್ಯಸ್ಯ ಕೋ ವಿಶೇಷ ಇತ್ಯಾಶಂಕ್ಯ ವಿಶೇಷಂ ದರ್ಶಯತಿ | ಯದಿ ಯದ್ಯಪಿ ಮಾತರೋ ಮಾತಾಪಿತರೌ ವಹ್ನಿಂ | ಅವಹ್ನಿಃ ಸ್ತ್ರೀ ವಹ್ನಿಃ ಪುಮಾನ್ ಸ್ವಭಾರ್ಯಯಾ ವೋಢ್ಯತ್ವಾತ್ | ಅವಹ್ನಿಶ್ಚ ವಹ್ನಿಃ ತಾದ್ಯಶಂ ಸ್ತ್ರೀಪುಂಸಲಿಖಮಪತ್ಯಂ ಜನಯಂತ | ತಥಾಪಿ ತಯೋರ್ಮುಘ್ಯೇನೈಃ ಪುಂಲಿಖಣಃ ಸುಕೃತೋಃ ಶೋಭನಸ್ಯ ಪಿಂಡದಾನಾದೇಃ ಕರ್ಮಣಃ ಕರ್ತಾ ಭವತಿ | ಅನ್ಯಃ ಸ್ತ್ರೀಲಿಖಣ ಋಂಧನ್ ವಸ್ತ್ರಾಲಂಕಾರಾದಿನಾ ಋಧ್ಯಮಾನ ಏವ ಭವತಿ | ಪಿಂಡದಾನಾದಿಕರ್ತೃತ್ವಾತ್ಪುತ್ರೋ ದಾಯಾರ್ಹಃ ದುಹಿತಾ ತಥಾ ನೇತಿ ನ ದಾಯಾರ್ಹಾ ಸಾ ತು ಕೇವಲಂ ಪರಸ್ಮೈ ದೀಯತೇ | ತಥಾ ಚ ನಿರುಕ್ತಂ | ನ ಜಾಮಯೇ ಭಗಿನೈ | ಜಾಮಿರನೈಲ್ಯಸ್ಯಾಂ ಜನಯಂತಿ ಜಾಮಪತ್ಯಂ ಜಮತೇರ್ವಾ ಸ್ಯಾದ್ಗತಿರ್ಮುಘ್ಯೇನೋ ನಿರ್ಗಮನಸ್ರಾಯಾ ಭವತಿ | ತಾನ್ವ ಆತ್ಮಜಃ ಪುತ್ರೋ ರಿಕ್ಲಂ ಪಾರಿಚಿತ್ರಾದಾಚ್ಚ ಕಾರೈನಾಂ ಗರ್ಭನಿಧಾನೀಂ ಸನಿತುರ್ಹಸ್ತಗ್ರಾಹಸ್ಯ ಯದಿಹ ಮಾತರೋಜನಯಂತ ವಹ್ನಿಂ ಪುತ್ರಮವಹ್ನಿಂ ಚ ಸ್ತ್ರೀಯಮನ್ಯತರಃ ಸಂತಾ-

ನಕರ್ತಾ ಭವತಿ ಪುಮಾನ್ದಯಾದೋಽನ್ಯತರೋರ್ಧಯಿತ್ಯಾ. ಜಾಮಿಃ ಪ್ರದೀಯತೇ ಪರಸ್ತೈಃ | ನಿ ೩-೬ |
 ಇತಿ || ತಾನ್ಯಃ | ತನ್ಯಃ ಪ್ರಾಣಾಧಿಸ್ಥಿತತ್ವಾತ್ತನೂಃ ಪ್ರಾಣವತೀ | ತದ್ವಿಕಾರ ಇತ್ಯರ್ಥೇ ಪ್ರಾಣರಜತಾ-
 ದಿಭ್ಯೋಽನ್ಯಾತ್ಯತ್ರ ಸಂಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕಸ್ಯ ವಿಧೇರನಿತ್ಯತ್ವಾದ್ಗುಣಾಭಾವಃ | ರಿಕ್ಲಂ | ರಿಚಿರ್ ವಿರೇಚನೇ |
 ಪಾತ್ಯತುದಿವಚಿರಿಚಿಭ್ಯಸ್ಥಕ್ | ಸ್ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಅರೈಕ್ | ರಿಚಿರ್ ವಿರೇಚನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲುಜು ಸಿಚಿ ವದ-
 ವ್ರಜೇತ್ಯಾದಿನಾ ವೃದ್ಧಿಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತೀದಭಾವಃ | ಹಲ್ವ್ಯಾದಿಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪಾ | ನಿಘಾ-
 ತಃ | ಸನಿತುಃ | ಷಣ ಸಂಭಕ್ತಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ತೃಚಿ ರೂಪಂ | ನಿಧಾನಂ | ದಧಾತೇಲ್ಯುಟಿ ರೂಪಂ | ತಿತ್ಸ್ವರಃ |
 ಮಾತರಃ | ಪಿತಾ ಮಾತ್ರೇತಿ ಪಿತುಃ ಶೇಷೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಮಾತುಃ ಶೇಷಶ್ಚಾಂದಸಃ | ದ್ವಿರ್ವಚನಸ್ಯ ಬಹು-
 ವಚನಂ ಪೂಜಾರ್ಥಂ | ಜನಯಂತ | ಜನೇರ್ಣಚಿ ರೂಪಂ | ವಹ್ನಿಂ | ಪುಮಾನ್ ಸ್ತ್ರಿಯಾ | ಪಾ.
 ೧-೨-೬೭ | ಇತಿ ವಹ್ನೇಃ ಶೇಷಃ | ಸುಕೃತೋಃ | ಕರೋತೇರೌಣಾದಿಕಃ ಕ್ತುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಋಂಧನ್ |
 ಋಧು ವೃದ್ಧಾ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶ್ವಮ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ತಾನ್ಯಃ—ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಪುತ್ರನು | ಜಾಮಯೇ—ತನ್ನ ಸಹೋದರಿಗೆ | ರಿಕ್ಲಂ—ಪಿತೃರ್ಜಿತ
 ವಾದ ಧನವನ್ನು | ನ ಅರೈಕ್—ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. (ಆದರಿ) | ಸನಿತುಃ—ಅವಳನ್ನು ಆದರಿಸತಕ್ಕ ಪತಿಯ | ಗರ್ಭಂ—
 ಗರ್ಭಕ್ಕೆ | ನಿಧಾನಂ—ಪಾತ್ರಳಾಗುವಂತೆ | ಚಕಾರ—ಮಾಡುತ್ತಾನೆ | ಯದಿ—ಒಂದುವೇಳೆ | ಮಾತರಃ—
 ಮಾತಾಪಿತೃಗಳು | ವಹ್ನಿಂ—ಸ್ತ್ರೀ ಮತ್ತು ಪುಂರೂಪದ ಸಂತಾನವನ್ನು | ಜನಯಂತ—ಹಡೆದರೂ ಸಹ |
 ಅನ್ಯಃ—ಪುಂರೂಪದ (ಪುತ್ರನು)ವನು | ಸುಕೃತೋಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ | ಕರ್ತಾ—ಕರ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ |
 ಅನ್ಯಃ—ಸ್ತ್ರೀರೂಪದವಳು (ಪುತ್ರಿಯು) | ಋಂಧನ್—ವಸ್ತ್ರಾಲಂಕಾರಾದ್ಯಲಂಕಾರಗಳಿಗೆ ಪಾತ್ರಳಾಗುತ್ತಾಳೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಔರಸಪುತ್ರನು ಪಿತೃರ್ಜಿತವಾದ ಧನವನ್ನು ತನ್ನ ಸಹೋದರಿಗೆ ದಾನಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅವಳನ್ನು ಆದರಿಸ
 ತಕ್ಕ ಪತಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿ ಅವಳನ್ನು ಅವನ ಗರ್ಭಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರಳಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳು
 ಸ್ತ್ರೀ ಮತ್ತು ಪುಂರೂಪದ ಸಂತಾನವನ್ನು ಹಡೆದರೂ ಸಹ ಅವರಲ್ಲಿ ಪುತ್ರನು ಪಿಂಡಾರ್ಪಣಾದಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮದ
 ಕರ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಪುತ್ರಿಯು ವಸ್ತ್ರಾಭರಣಾದ್ಯಲಂಕಾರಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಪಾತ್ರಳಾಗುತ್ತಾಳೆ.

English Translation

(A son) born of the body, does not transfer (paternal) wealth to a
 sister : he has made (her) the receptacle of the embryo of the husband : if the
 parents procreate children (of either sex), one is the performer of holy acts,
 the other is to be enriched (with gifts).

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಗ್ನಿರ್ಜ್ಞೇ ಜುಹ್ವಾತಿ ರೇಜಮಾನೋ ಮಹಸ್ಸುತಾ ಅರುಷಸ್ ಪ್ರಯಕ್ಷೇ |

ಮಹಾನ್ಗರ್ಭೋ ಮಹ್ಯಾ ಜಾತಮೇಷಾಂ ಮಹೀ ಪ್ರವೃದ್ಧರ್ಯಶ್ಚಸ್ಯ ಯಜ್ಞೈಃ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನಿಃ | ಜಜ್ಞೇ | ಜುಹ್ವಾ | ರೇಜಮಾನಃ | ಮಹಃ | ಪುತ್ರಾನ್ | ಅರುಷಸ್ಯ | ಪ್ರಯಕ್ಷೇ |

ಮಹಾನ್ | ಗರ್ಭಃ | ಮಹಿ | ಅ | ಜಾತಂ | ಏಷಾಂ | ಮಹೀ | ಪ್ರವೃತ್ | ಹರಿಸ್ತಶ್ಚ | ಯಜ್ಞೈಃ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಅರುಷಸ್ಯಾರೋಚಮಾನಸ್ಯ ತವ ಪ್ರಯಕ್ಷೇ ಯಜ್ಞಾರ್ಥಂ ಜುಹ್ವಾ ಜ್ವಾಲಾಭೀ ರೇಜಮಾನಃ ಕಂಪಮಾನೋಽಗ್ನಿರ್ಮಹಃ ಪ್ರಭೂತಾನ್ ಪುತ್ರಾನ್ ರಶ್ಮೀನ್ ಜಜ್ಞೇ | ಉತ್ಪಾದಯಾಮಾ- ಸ | ಏಷಾಂ ರಶ್ಮೀನಾಂ ಗರ್ಭೋ ಜಲಾತ್ಮನಾ ಕ್ರೋಡೀಕಾರೋ ಮಹಾನಾಸೀತ್ | ಕಿಂಚಿ ಏಷಾಂ ರಶ್ಮೀ- ನಾಂ ಮೇಲನಂ ಅ ಜಾತಂ ಸರ್ವತ ಓಷಧ್ಯಾತ್ಮನಾ ಜಾತಂ ಮಹಿ ಮಹದಭೂತ್ | ಕಿಂಚಿ ಏಷಾಂ ರಶ್ಮೀನಾಂ ಪ್ರವೃತ್ ಅನೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಪ್ರವೃತ್ತಿಹರ್ಯಶ್ಚಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಯಜ್ಞೈರ್ಯಜ್ಞಾರ್ಥೈಃ ಸೋ- ಮಾಹುತಿಭಿರ್ಮಹೀ ಮಹತೀ ಭವತಿ || ಜಜ್ಞೇ | ಜನೀ ಸ್ವಾದುರ್ಭಾವ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಿಟಿ ರೂಪಂ | ಅಂತ- ಭಾವವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಜುಹ್ವಾ | ಜುಹೋತೇದ್ವೇ ದೀರ್ಘಶ್ಚೇತಿ ರ್ವಿಪ್ ದ್ವಿವಚನಂ ದೀರ್ಘಶ್ಚ ಧಾತೋಃ | ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರಿತಿ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ | ಹರ್ಯಶ್ಚಸ್ಯ | ಹರೀ ಅಶ್ವಾ ಯಸ್ಯೇತಿ ಬಹುವ್ರೀಹಾ ಪೂರ್ವ- ಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ಅರುಷಸ್ಯ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ | ಪ್ರಯಕ್ಷೇ— ಯಜ್ಞಾರ್ಥವಾಗಿ | ಜುಹ್ವಾ—ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ | ರೇಜಮಾನಃ—ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವ | ಅಗ್ನಿಃ—ಅಗ್ನಿಯು | ಮಹಃ— ಪ್ರಭೂತವಾದ | ಪುತ್ರಾನ್—ರಶ್ಮಿರೂಪವಾದ ಪುತ್ರರನ್ನು | ಜಜ್ಞೇ—ಉತ್ಪಾದನಮಾಡಿದ್ದಾನೆ | ಏಷಾಂ—ಈ ರಶ್ಮಿಗಳ | ಗರ್ಭಃ—ಉದಕರೂಪವಾದ ಗರ್ಭವು | ಮಹಾನ್—ಮಹತ್ತ್ವವುಳ್ಳದ್ದಾಯಿತು (ಇವುಗಳ ಸಂಮೇಳ ನವು) | ಅ ಜಾತಂ—ಓಷಧ್ಯಾದಿಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಪರಿಣಮಿಸಿ | ಮಹಿ—ಮಹತ್ತ್ವವುಳ್ಳದ್ದಾಯಿತು | ಪ್ರವೃತ್— ರಶ್ಮಿಗಳ ಈ ವಿಧವಾದ ಪ್ರಸರಣಶಕ್ತಿಯು | ಹರ್ಯಶ್ಚಸ್ಯ—ಇಂದ್ರನ | ಯಜ್ಞೈಃ—ಯಾಗಾರ್ಹವಾದ ಸೋಮಾದ್ಯಾ ಹುತಿಗಳಿಂದ | ಮಹೀ—ಮಹತ್ತ್ವವುಳ್ಳದ್ದಾಯಿತು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ನಿನ್ನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿದ ಯಜ್ಞಾರ್ಥವಾಗಿ ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವ ಅಗ್ನಿಯು ರಶ್ಮಿರೂಪವಾದ ಪುತ್ರರನ್ನು ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ಉತ್ಪಾದನಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಈ ರಶ್ಮಿಗಳ ಉದಕರೂಪವಾದ ಗರ್ಭವೂ, ಓಷಧ್ಯಾದಿರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಇವುಗಳ ಪರಿಣಾಮವೂ ಮಹತ್ತ್ವವುಳ್ಳದ್ದಾದವು. ಮತ್ತು ಈ ವಿಧವಾದ ಇವುಗಳ ಪ್ರಸರಣಶಕ್ತಿಯು ಯಾಗಾರ್ಹವಾದ ಸೋಮಾದ್ಯಾಹುತಿಗಳಿಂದ ಮತ್ತೂ ಹೆಚ್ಚಾದ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದವು.

English Translation

For the worship of the resplendent (Indra), Agni, glowing with flame, has begotten mighty sons : great was the germ, and great was their birth, and great was their efficacy, for the worship of Haryashwa.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಭಿ ಜೈತ್ರೀರಸಚಂತ ಸ್ಪೃಧಾನಂ ಮಹಿ ಜ್ಯೋತಿಸ್ತಮಸೋ ನಿರಜಾನನ್ |
ತಂ ಜಾನತೀಃ ಪ್ರತ್ಯುದಾಯನ್ಮುಷಾಸಃ ಪತಿರ್ಗವಾಮುಭವದೇಕ ಇಂದ್ರಃ || ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಭಿ | ಜೈತ್ರೀಃ | ಅಸಚಂತ | ಸ್ಪೃಧಾನಂ | ಮಹಿ | ಜ್ಯೋತಿಃ | ತಮಸಃ | ನಿಃ | ಅಜಾನನ್ |
ತಂ | ಜಾನತೀಃ | ಪ್ರತಿ | ಉತ್ | ಆಯನ್ | ಉಷಸಃ | ಪತಿಃ | ಗವಾಂ | ಅಭವತ್ | ಏಕಃ | ಇಂದ್ರಃ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಜೈತ್ರೀರ್ಜಿತ್ವರ್ಯೋ ವಿಶೋ ಮರುತಃ ಸ್ಪೃಧಾನಂ ವೃತ್ರೇಣ ಸಹ ಸ್ಪರ್ಧಮಾನಮಿಂದ್ರಮಭ್ಯಸ-
ಚಂತ | ಸರ್ವತಃ ಸಮಗಚ್ಛನ್ | ತೇ ಚ ಮರುತಸ್ತಸ್ಮಿನ್ಸೃತ್ರೇ ಹತೇ ಮಹಿ ಮಹತ್ ಜ್ಯೋತಿಃ ಸೂ-
ರ್ಯಾಖ್ಯಂ ತೇಜಸ್ತಮಸಸ್ತಮೋರೂಪಾದ್ವೃತ್ರಾನ್ನಿರಜಾನನ್ | ನಿರ್ಗತಮಜ್ಞಾಸಿಷುಃ | ತತ ಇಂದ್ರಂ
ವೃತ್ರಹಂತಾರಮುದಿತಂ ಸೂರ್ಯಂ ಜಾನತೀರ್ಜಾನಾನಾ ಉಷಸಸ್ತಂ ಪ್ರತ್ಯುತ್ ಅಭಿಲಕ್ಷ್ಯೈವ ಆಯನ್
ಪ್ರಾಪ್ನುನನ್ | ಅಥ ತತ್ರೋದ್ಭೂತಾನಾಂ ಗವಾಂ ರಶ್ಮೀನಾಮೇಕೋದ್ವಿತಿತೀಯ ಏವೇಂದ್ರಃ ಪತಿರಭವತ್ ||
ಜೈತ್ರೀಃ | ಜಯತೇಸ್ತುನಿ ರೂಪಂ | ಗುಣಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ವೃದ್ಧಿಃ | ನಿತ್ವೇರಃ | ಅಸಚಂತ |
ಷಚ ಸಮವಾಯು ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಜಾ ರೂಪಂ | ಸ್ಪೃಧಾನಂ | ಸ್ಪರ್ಧ ಸಂಘರ್ಷೇ | ಛಂದಸಿ ಕಾನಜಾದೇತಃ |
ಛಂದಸಿ ದ್ವಿರ್ವಚನಸ್ಯ ಏಕಲ್ಪಿತತ್ವಾದ್ವಿರ್ವಚನಾಭಾವಃ | ಚಿತ್ವೇರಃ | ಅಜಾನನ್ | ಜ್ಞಾ ಅವಬೋಧನ
ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಜಾ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ | ಆಯನ್ | ಆಯ ಪಯ ಗತಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ಲಜಾ ರೂಪಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಜೈತ್ರೀಃ—ಜಯಶಾಲಿಗಳಾದ ಮರುತ್ತುಗಳು | ಸ್ಪೃಧಾನಂ—ವೃತ್ರನೊಂದಿಗೆ ಸ್ಪರ್ಧಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಇಂದ್ರನನ್ನು |
ಅಭಿ ಅಸಚಂತ—ಸುತ್ತಲೂ ಬಂದು ಸೇರಿಕೊಂಡವು ಮತ್ತು | ಮಹಿ—ಮಹತ್ತಾದ | ಜ್ಯೋತಿಃ—ಸೂರ್ಯರೂಪವಾದ
ತೇಜಸ್ಸು | ತಮಸಃ—ತಮೋರೂಪನಾದ ವೃತ್ರನ ದೇಹದಿಂದ (ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಟು ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು) | ನಿಃ
ಅಜಾನನ್—ಅರಿತವು | ಜಾನತೀಃ—(ಉದಿತನಾದ) ಸೂರ್ಯನ ಉದಯವನ್ನು ಅರಿತು | ಉಷಸಃ—ಉಷೋದೇವತೆ
ಗಳು | ತಂ ಪ್ರತಿ—ಅವನ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ | ಉತ್ ಆಯನ್—ಬಂದು ಸೇರಿದವು | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು |
ಗವಾಂ—ಉಧ್ವ ವಿಸಿದ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳಿಗೆ | ಏಕಃ ಪತಿಃ—ಅದ್ವಿತೀಯನಾದ ಪ್ರಭುವಾಗಿ | ಅಭವತ್—ಆದನು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಜಯಶಾಲಿಗಳಾದ ಮರುತ್ತುಗಳು ವೃತ್ರನೊಂದಿಗೆ ಸ್ಪರ್ಧಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸುತ್ತಲೂ ಬಂದು ಸೇರಿ ಕೊಂಡವು. ಮತ್ತು ಮಹತ್ತಾದ ಸೂರ್ಯರೂಪವಾದ ತೇಜಸ್ಸು ತಮೋರೂಪನಾದ ವೃತ್ರನ ದೇಹದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಟು ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿದ್ದದ್ದನ್ನು ಅರಿತವು. ಸೂರ್ಯನ ಉದಯವನ್ನರಿತ ಉಷಸ್ಸುಗಳು ಅವನ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬಂದು ಸೇರಿದವು. ಇಂದ್ರನು ಉಪ್ಪವಿಸಿದ ಸಕಲ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳಿಗೂ ಸಹ ಅದ್ವಿತೀಯನಾದ ಪ್ರಭುವಾಗಿ ಆದನು.

English Translation

The victorious (Maruts) associated (with Indra when contending with Vritra) perceived a great light issuing from the darkness. The dawns recognizing him (as the sun) arose, and Indra was the sole sovereign of the rays (of light).

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ವೀಳಾ ಸತೀರಭಿ ಧೀರಾ ಅತ್ಯನ್ನಾ ಚಾಹಿನ್ವನ್ಮನಸಾ ಸಪ್ತ ವಿಪ್ರಾಃ |
ವಿಶ್ವಾಮವಿನ್ದನ್ವಧ್ಯಾಮೃತಸ್ಯ ಪ್ರಜಾನನ್ನಿತ್ತಾ ನಮಸಾ ವಿವೇಶ || ೫ ||

ಪದಪಾಠಃ

ವೀಳಾ | ಸತೀಃ | ಅಭಿ | ಧೀರಾಃ | ಅತ್ಯನ್ನಾ | ಪ್ರಾಚಾ | ಅಹಿನ್ವನ್ | ಮನಸಾ | ಸಪ್ತ | ವಿಪ್ರಾಃ |
ವಿಶ್ವಾಂ | ಅವಿನ್ದನ್ | ಪಧ್ಯಾಂ | ಮೃತಸ್ಯ | ಪ್ರಜಾನನ್ | ಇತ್ | ತಾ | ನಮಸಾ | ಅ | ವಿವೇಶ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಪುರಾ ಕಿಲಾಂಗಿರಸಾಂ ಗಾವಃ ಪಣಿನಾಮಕೈರಸುರೈರಪಹೃತ್ಯ ನಿಗೂಢೇ ಕಸ್ತಿಂಶ್ಚಿತ್ವರ್ವತೇ ಸ್ಥಾ-
ಪಿತಾಃ | ತೇ ಚಾಂಗಿರಸಸ್ತತ್ಪ್ರಾಪ್ತೃರ್ಥಮಿಂದ್ರಂ ತುಷ್ಟವುಃ | ಸ್ತುತಶ್ಚ ಸ ಇಂದ್ರೋ ಗವಾನ್ವೇಷಣಾಯ
ದೇವಶುನೀಂ ಪ್ರಾಹಿಣೋತ್ | ಸಾ ಚ ಗವಾಂ ಗವೇಷಣಪರಾ ಸತೀ ತತ್ಸ್ಥಾನಮಲಭತ | ತಯಾ ವಿಜ್ಞಾಪಿತ
ಇಂದ್ರಸ್ತಾ ಗಾ ಅನೀಯಾಂಗಿರೋಭ್ಯಃ ಪ್ರಾದಾದಿತ್ಯೈತಿಹಾಸಿಕೀ ಕಥಾ | ತಥಾ ಚಾಸ್ಯಾ ಋಚೋಽಯ-
ಮರ್ಥಃ | ಧೀರಾ ಧೀಮಂತಃ ಸಪ್ತ ವಿಪ್ರಾ ಮೇಧಾವಿನಃ ಸಪ್ತಸಂಖ್ಯಾಕಾ ಅಂಗಿರಸೋ ವೀಳಾ ದೃಢೇ
ಪರ್ವತೇ ಸತೀರ್ನಿರುದ್ಧಾಃ ಸತೀರ್ಗಾ ಅಭಿ ಅಭಿಲಕ್ಷ್ಯಾತ್ಯಂದನ್ | ನಿಧಾನಮಪಾವೃಣ್ಣನ್ | ಉಪೇಕ್ಷಾ-
ಮಕುರ್ವನ್ | ತತಸ್ತೇಂಗಿರಸಃ ಪರ್ವತವಿಲೇ ಗಾವಃ ಸಂತೀತಿ ಮನಸಾ ನಿಶ್ಚಿತ್ಯ ಪ್ರಾಚಾ ಯೇನ ಮಾ-
ರ್ಗೇಣ ಪ್ರವಿಷ್ಟಾಸ್ತೇನೈವ ಪ್ರಾಚೀನೇನ ಮಾರ್ಗೇಣ ತಾ ಗಾ ಅಹಿನ್ವನ್ | ನಿರಗಮಯನ್ | ಯದ್ವಾ
ಪ್ರಾಚಾ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣೇಂದ್ರಮಂಚತಿ ಪ್ರಾಪ್ನೋತೀತಿ ಪ್ರಾಕ್ | ತೇನೇಂದ್ರವಿಷಯೇಣ ಮನಸಾ | ಮನ್ಯತ
ಇತಿ ಮನಃ ಸ್ತೋತ್ರಂ | ತೇನ ಸ್ತೋತ್ರೇಣಾಹಿನ್ವನ್ | ಅವರ್ಧಯನ್ | ಇಂದ್ರಂ ತುಷ್ಟಮಕುರ್ವನ್ |

ಸ್ತುತ್ಯಾ ಚ ಋತಸ್ಯ ಪಥ್ಯಾಂ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಮಾರ್ಗೇ ಸಾಧುಭೂತಾಂ ವಿಶ್ವಾಂ ಸರ್ವಾನುಪಹೃತಾಂ ಗಾಮು-
 ನಿಂದನ್ | ಅಲಭಂತ | ತತಃ ಸ ಇಂದ್ರಸ್ತಾ ತಾನ್ಯಂಗಿರಸಾಂ ಕರ್ಮಾಣಿ ಪ್ರಜಾನನ್ನಿತ್ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ
 ಜಾನನ್ನಿಂದ್ರೋ ನಮಸಾ ನಮಸ್ಕಾರೇಣಾಂಗಿರಸಃ ಸಂಭಾವಯನ್ ತೈರಧಿಷ್ಠಿತಂ ಪರ್ವತಮಾವಿನೇಶ ||
 ಅತ್ರಂದನ್ | ಉತ್ಯದಿಹಿಂಸಾನಾದರಯೋರಿತ್ಯಸ್ಯ ಲಜಾ ರುಧಾದಿತ್ವಾತ್ ಶ್ವಮ್ | ತಸ್ಯ ಶ್ವಸೋರಿತ್ಯ-
 ಲ್ಲೋಪಃ | ನಿಘಾತಃ | ಪ್ರಾಚಾ | ಅಂಚೇಶ್ವಂಧಸ್ಯ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಹಿ-
 ಸ್ತನ್ | ಹಿ ಗತಿಸರ್ಧನಯೋರಿತ್ಯಸ್ಯ ಲಜಾ ರೂಪಂ | ಅವಿಂದನ್ | ವಿದ್ವಾ ಲಾಭ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಜಾ ಮುಜಾ-
 ದಿತ್ವಾನ್ಮಮ್ | ನಿಘಾತಃ | ಪಥ್ಯಾಂ | ಪಥಿ ಸಾಧುರಿತ್ಯರ್ಥೇ ತತ್ರ ಸಾಧುರಿತಿ ಯತ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಯಚಿ
 ಭಮಿತಿ ಭಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ನಸ್ತದ್ಧಿತ ಇತಿ ಟಲೋಪಃ | ಯತೋನಾವ ಇತ್ಯಸ್ಯಾನಿತ್ಯತ್ವಾತ್ತಿತ್ವೇರಿತ ಇತಿ
 ಸ್ವರಿತಃ | ವಿನೇಶ | ವಿಶ ಪ್ರವೇಶನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಿಟಿ ರೂಪಂ || ೫ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಧೀರಾಃ—ಧೀಮಂತರೂ | ಸಪ್ತ—ಸಪ್ತಸಂಖ್ಯಾಕರೂ | ವಿಪ್ರಾಃ—ಮೇಧಾವಿಗಳೂ ಆದ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳು |
 ವಿಳಾ—ದೃಢವಾದ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ | ಸತೀಃ—ಗುಪ್ತವಾಗಿರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಗೋವುಗಳನ್ನು | ಅಭಿ—ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿದು
 ಕೊಂಡು | ಅತ್ರಂದನ್—ಮೌನವಾಗಿದ್ದರು (ಅನಂತರ) | ಮನಸಾ—(ಗೋವುಗಳು ಅಲ್ಲಿರುವ ನಂಬಿಕೆಯಿಂದ
 ಕೂಡಿದ) ಮನಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ | ಪ್ರಾಚಾ—ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದಲೂ | ಅಹಿಸ್ತನ್—(ಇಂದ್ರನನ್ನು)
 ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ತುಷ್ಟಿಗೊಳಿಸಿದರು | ಋತಸ್ಯ—ಯಜ್ಞದ | ಪಥ್ಯಾಂ—ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿದ್ದ | ವಿಶ್ವಾಂ—ಅಪಹೃತವಾದ
 ಸಕಲ ಗೋವುಗಳನ್ನೂ | ಅವಿಂದನ್—ಪಡೆದರು | ತಾ—ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ಪ್ರಜಾನನ್ ಇತ್—
 ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿದವನಾಗಿ ಇಂದ್ರನು | ನಮಸಾ—ನಮಸ್ಕಾರದಿಂದ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಗೌರವಿಸುತ್ತಾ | ಆ
 ವಿನೇಶ—(ಪರ್ವತಗುಹೆಯನ್ನು) ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಧೀಮಂತರೂ ಮೇಧಾವಿಗಳೂ ಆದ ಸಪ್ತ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳು ದೃಢವಾದ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಗುಪ್ತವಾಗಿರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ
 ಗೋವುಗಳನ್ನು ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಮೌನವಾಗಿದ್ದರು. ಅನಂತರ ಅವರು ಆ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಗೋವುಗಳಿವೆ
 ಯೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿಂದಲೂ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದಲೂ ಕೂಡಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ಅವನನ್ನು ತುಷ್ಟಿ
 ಗೊಳಿಸಿದರು. ಮತ್ತು ಯಜ್ಞಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಅಪಹೃತವಾದ ಸಕಲ ಗೋವುಗಳನ್ನೂ ಪಡೆದರು. ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳ
 ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿದ ಇಂದ್ರನು ನಮಸ್ಕಾರಗಳಿಂದ ಅವರನ್ನು ಗೌರವಿಸುತ್ತಾ ಪರ್ವತಗುಹೆಯನ್ನು
 ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು.

English Translation

The seven intelligent sages (the Angirases) having ascertained that
 (the cows) were concealed in the strong (cavern), propitiated (Indra) by
 mental devotion : they recovered them all by the path of sacrifice ; for Indra
 knowing (their pious acts), and offering them homage, entered (the cave).

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ವಿ^೧ದದ್ಯ^೧ದೀ^೧ ಸ^೧ರಮಾ^೧ ರು^೧ಗ್ಗಂ^೧ ಮ^೧ದ್ರೇ^೧ಮ್^೧ಹಿ^೧ ಪಾ^೧ಥಃ^೧ ಪೂ^೧ರ್ವ್ಯಂ^೧ ಸ^೧ಧ್ಯ^೧ಕ್^೧ಃ^೧ |

ಅ^೧ಗ್ರಂ^೧ ನ^೧ಯತ್ಸು^೧ಪದ್ಯ^೧ಕ್ತ^೧ರಾ^೧ಣಾ^೧ಮ^೧ಚ್ಛಾ^೧ ರ^೧ವಂ^೧ ಪ್ರ^೧ಥಮಾ^೧ ಜಾ^೧ನ^೧ತಿ^೧ ಗಾ^೧ತ್ || ೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ವಿ^೧ದ^೧ತ್ | ಯ^೧ದಿ^೧ | ಸ^೧ರ^೧ಮಾ^೧ | ರು^೧ಗ್ಗಂ^೧ | ಅ^೧ದ್ರೇ^೧ಃ | ಮ^೧ಹಿ^೧ | ಪಾ^೧ಥಃ | ಪೂ^೧ರ್ವ್ಯಂ^೧ | ಸ^೧ಧ್ಯ^೧ಕ್ | ಕ^೧ರಿ^೧ತಿ^೧ ಕಃ |

ಅ^೧ಗ್ರಂ^೧ | ನ^೧ಯ^೧ತ್ | ಸು^೧ಪ^೧ದೀ^೧ | ಅ^೧ಕ್ಷ^೧ರಾ^೧ಣಾಂ^೧ | ಅ^೧ಚ್ಛಾ^೧ | ರ^೧ವಂ^೧ | ಪ್ರ^೧ಥ^೧ಮಾ^೧ | ಜಾ^೧ನ^೧ತಿ^೧ | ಗಾ^೧ತ್ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯದಿ ಯದಾ ಸರಮೇಂದ್ರೇಣ ಗವಾಸ್ವೇಷಣಾರ್ಥಂ ಪ್ರೇಷಿತಾ ಸರಮಾ ನಾಮ ದೇವಶುನ್ಯದ್ರೇ
ರುಗ್ಗಂ ಭಗ್ನಂ ದ್ವಾರಂ ವಿದತ್ ಅಲಭತ ತದಾನೀಮಿಂದ್ರೋ ಮಹಿ ಮಹತ್ಪೂರ್ವ್ಯಂ ಪೂರ್ವಂ ಪ್ರೇಷಣ-
ಕಾಲೇಃ ನ್ನಾದಿನೀಂ ತೇ ಪ್ರಜಾಂ ಕರಿಷ್ಯಾಮಿತಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತಂ ಸಧ್ಯಕ್ ಇತರೈರಸಿ ಭೋಜ್ಯೈಃ ಸದ್ವಿ-
ಚೀನಂ ಪಾಥೋ ಗವ್ಯಾದಿಲಕ್ಷಣಮನ್ಯಂ ಕಃ | ಅಕಾರ್ಷೀತ್ | ತಸ್ಮೈ ದತ್ತವಾನ್ | ತತಃ ಸುಪದೀ
ಶೋಭನಪಾದಯುಕ್ತಾ ಸಾ ಸರಮಾಪ್ತರಾಣಾಂ ಪ್ರಯರಹಿತಾನಾಂ ಗವಾಮಗ್ರಂ ಪ್ರಾಂತಂ ನಯತ್ | ಪ್ರಾ-
ಪ್ನೋತ್ | ಕುತ ಇತ್ಯತ ಆಹ | ಯತೋ ರವಂ ತೇಷಾಂ ಹಂಭಾರವಂ ಪ್ರಥಮಾ ಪ್ರಥಮಂ ಜಾನತೀ
ಸತೀ ಅಚ್ಛಾ ಶಬ್ದಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಗಾತ್ | ಜಗಾಮ || ವಿದತ್ | ವಿದ್ವಾ ಲಾಭ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲುಜಿ ಲೃದಿತ್ತಾತ್
ಜ್ಞೇರಜಾದೇಶಃ | ತಸ್ಯ ಸ್ವರಃ | ಸರಮಾ | ಸ್ಯ ಗತ್ | ಔಣಾದಿಕೋಽಮಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಸರತೀತಿ | ಸರಮಾ
ಸರಣಾದಿತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ರುಗ್ಗಂ | ರುಜೋ ಭಂಗ ಇತ್ಯಸ್ಯ ನಿಷ್ಕಾಯಾನೋದಿತಶ್ಚೇತಿ
ನತ್ವಂ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಪಾಥಃ | ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ | ಅನ್ನೇ ಚ | ಉ. ೪-೨೦೪ | ಇತ್ಯಸುನ್ವತ್ಯಯಃ | ಧು-
ಷಾಗಮಃ | ಪಾತೀತಿ ಪಾಥೋಽನ್ಯಂ | ನಿತ್ಸೇರಃ | ಸಧ್ಯಕ್ | ಅಂಚು ಗತಿಪೂಜನಯೋಃ | ಯತ್ಸಿ-
ಗಿತಾದಿನಾ ಕ್ಷಿನ್ | ಸಹಾಂಚತೀತಿ | ಸಹಸ್ಯ ಸಧ್ವಿರಿತಿ ಸಧ್ಯಾದೇಶಃ | ಕ್ಷಿನ್ವತ್ಯಯಸ್ಯ ಕುತ್ವಂ | ಆದ್ರಿ-
ಸಥ್ಯೋರಂತೋದಾತ್ತತ್ವನಿಪಾತನಂ ಕೃತ್ಸ್ಮರನಿವೃತ್ತ್ಯರ್ಥಮಿತಿ ಸಧ್ವಿ ಇತ್ಯಾದೇಶೋಽಂತೋದಾತ್ತಃ |
ಯಣಾದೇಶೇ ಕೃತ ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣಃ ಸ್ವರಿತ ಇತಿ ಯಣಃ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ | ಕಃ | ಕರೋತೇ-
ರ್ಲುಜಿ ಸಿಹಿ ಜ್ಞೇಮಂತ್ರೇ ಘಸಹ್ಯರೇತ್ಯಾದಿನಾ ಲುಕ್ | ಗುಣೇ ಕೃತೇ ಹಲ್ವಾದಿನಾ ಸಿಪೋ ಲೋಪಃ |
ವಿಸರ್ಜನೀಯಃ | ನಿಘಾತಃ | ನಯತ್ | ನಯತೇರ್ಲಜಿ ರೂಪಂ | ಸುಪದೀ | ಪಾದೋಽನ್ಯತರಸ್ಯಾಂ |
ಸಾ, ೪-೧-೮ | ಇತಿ ಜೀಹ್ | ಗಾತ್ | ಇಣೋ ಲುಜಿ ರೂಪಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಯದಿ—ಯಾವಾಗ | ಸರಮಾ—ಇಂದ್ರನಿಂದ ಕಳುಹಲ್ಪಟ್ಟ ಸರಮೆಯು (ದೇವಶುನಿಯು) | ಅದ್ರೇಃ—
ಪರ್ವತದ | ರುಗ್ಗಂ—ದ್ವಾರವನ್ನು | ವಿದತ್—ಹೋಗಿ ಸೇರಿತೋ (ಅ ಒಡನೆಯೇ) ಇಂದ್ರನು | ಮಹಿ—ಮಹ-

ಪ್ತಾದುದೂ | ಪೂರ್ವ್ಯಂ—ಹಿಂದೆ (ಸರಮೆಗೆ) ಪ್ರತಿಜ್ಞೆನಾಡಿದುದೂ | ಸದ್ಯಕ್—ಪ್ರಭೂತನಾದುದೂ ಆದ |
ಪಾಥಃ—ಅನ್ನವನ್ನು | ಕಃ—ಒದಗಿಸಿದನು (ಅನಂತರ) | ರವಂ—(ಗೋವುಗಳ) ಶಬ್ದವನ್ನು | ಪ್ರಥಮಾ—ಪೂರ್ವ
ಭಾವಿಯಾಗಿ | ಜಾನತೀ—ತಿಳಿದುಕೊಂಡು | ಅಚ್ಛ—ಶಬ್ದಾಭಿಮುಖವಾಗಿ | ಗಾತ್—ಮುಂದುವರಿದು | ಸುಪದೀ-
ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪಾದವುಳ್ಳ ಸರಮೆಯು | ಅಕ್ಷರಾಣಾಂ—ಕ್ಷಯರಹಿತನಾದ ಗೋವುಗಳ | ಅಗ್ರಂ—ಮುಂಭಾಗಕ್ಕೆ |
ನಯತ್—ಹೋಗಿ ಸೇರಿದಳು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಗವಾನ್ವೇಷಣಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಕಳುಹಲ್ಪಟ್ಟ ಸರಮೆಯು (ದೇವಶುನಿ) ಪರ್ವತದ ದ್ವಾರವನ್ನು ಹೋಗಿ
ಸೇರಿದೊಡನೆಯೇ, ಮಹತ್ತಾದುದೂ, ಹಿಂದೆ ಸರಮೆಗೆ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆನಾಡಿದುದೂ ಮತ್ತು ಪ್ರಭೂತನಾದುದೂ ಆದ ಅನ್ನ
ವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಒದಗಿಸಿದನು. ಅನಂತರ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪಾದವುಳ್ಳ ಆ ಸರಮೆಯು ಗೋವುಗಳ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪೂರ್ವ
ಭಾವಿಯಾಗಿಯೇ ತಿಳಿದು ಆ ಶಬ್ದಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತಾ, ಕ್ಷಯರಹಿತನಾದ ಆ ಗೋವುಗಳ ಮುಂಭಾ
ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಸೇರಿದಳು.

English Translation

When Sarama discovered the broken (entrance) of the mountain,
then Indra made great and ample (provision) for her young, as previously
(promised): then the sure-footed (animal), first recognizing their lowing,
proceeded, and came to the presence of the imperishable cows.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಗಚ್ಛದ್ವಿ ಪ್ರತಮಃ ಸಖೀಯನ್ ಸೂದಯತ್ಸುಕೃತೇ ಗರ್ಭಮದ್ರಿಃ |

ಸಸಾನ ಮರ್ಯೋ ಯುವಭಿರ್ನುಖಸ್ಯನ್ನಥಾಭವದಂಗಿರಾಃ ಸದ್ಯೋ ಅರ್ಚೇನ್ ||೨||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗಚ್ಛತ್ | ಉಂ ಇತಿ | ವಿಪ್ರತಮಃ | ಸಖೀಯನ್ | ಅಸೂದಯತ್ | ಸುಕೃತೇ | ಗರ್ಭಂ | ಅದ್ರಿಃ |

ಸಾನ | ಮರ್ಯಃ | ಯುವಭಿಃ | ಮುಖಸ್ಯನ್ | ಅಥ | ಅಭವತ್ | ಅಂಗಿರಾಃ | ಸದ್ಯಃ | ಅರ್ಚೇನ್ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವಿಪ್ರತಮೋಽತಿಶಯೇನ ಮೇಧಾವೀ ಸಖೀಯನ್ ಅಂಗಿರೋಭಿಃ ಸಾಕಮಾತ್ಮನಃ ಸಖಿತ್ವಮಿ-
ಚ್ಛನ್ ಇಂದ್ರೋಽಗಚ್ಛತ್ | ಗೋಭಿರಧಿಷ್ಠಿತಂ ಪರ್ವತಮಗಮದೇವ | ಸೋಽದ್ರಿಃ ಸಖಿತ್ವಮಿಚ್ಛನ್
ಸುಕೃತೇ ಸುಷ್ಕಂ ಯುದ್ಧಕರ್ತ್ರ ಇಂದ್ರಾಯ ಗರ್ಭಂ ಗಮಾತ್ಮಕಂ ಗರ್ಭಮಸೂದಯತ್ | ನಿರಗಮಯತ್ |
ಯುವಭಿರ್ನಿತ್ಯತರುಣೈರುದ್ಭಿಃ ಸಹ ಮುಖಸ್ಯನ್ ಗೋಧನಮಂಗಿರಸಾಮಿಚ್ಛನ್ ಮರ್ಯೋಽಸುರಾ-
ಣಾಂ ಮಾರಯಿತೇಂದ್ರಃ ಸಸಾನ | ಅಸುರೈರಪಹೃತಾಸ್ತಾ ಗಾ ಭೇಜೇ | ಅಥಾನಂತರಮಂಗಿರಾಃ ಸಪ್ತಾ-

ಸಾಮಂಗಿರಸಾಂ ಮಧ್ಯೇ ವರಿಷ್ಠೋಂಗಿರಾ ಋಷಿರಿಂದ್ರಾತ್ತಾ ಗಾ ಲಬ್ಧ್ವಾ ಸದ್ಯಸ್ತದಾನೀಮೇವಾರ್ಚನ್
ಇಂದ್ರಂ ಪೂಜಯನ್ನಭವತ್ || ಅಗಚ್ಛತ್ | ಗನೋರ್ಲಜಃ ರೂಪಂ | ಸಖೀಯನ್ | ಸುಪಃ ಆತ್ಮನಃ
ಕೃಚ್ | ಅಸೂದಯತ್ | ಪೂದ ನಿರಾಸ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಣ್ಯಂತಸ್ಯ ಲಜು ರೂಪಂ | ಸಸಾನ | ಪಣಿ ಸಂಭಕ್ತಾ-
ವಿತ್ಯಸ್ಯ ಲಿಟಿ ಣಲಿ ರೂಪಂ | ಲಿತ್ವಸ್ಯಃ | ಮುಖಸ್ಯನ್ | ಛಂದಸಿ ಪರೇಚ್ಛಾಯಾಮಿತಿ ಪರೇಚ್ಛಾಯಾಮುಪಿ
ಕೃಚ್ | ಸರ್ವಪ್ರಾತಿನದಿಕೇಭ್ಯೋ ಲಾಲಸಾಯಾಂ ಸುಗೃಕ್ತವ್ಯ ಇತಿ ಸುಗಾಮಃ | ಏಕಾದೇಶಸ್ವರಃ |
ಅಂಗಿರಾಃ | ಸ್ಯ ಗತಾ | ಅಂಗಾರಶಬ್ದ ಉಪಪದೇ ಸರ್ವೇರ್ಥತೋರಸುಸ್ತತ್ಯಯಃ | ಉಪಪದೇ ಗಕಾ-
ರಾತ್ಪರಸ್ಯೇತ್ಯಮಂತ್ಯಲೋಪಶ್ಚ ಧಾತೋರ್ಲೋಪಶ್ಚ ಅಂಗಿರಾಃ | ಉ, ೪-೨೩೫ | ಇತಿ ಸೂತ್ರೇಣ ನಿಪಾ-
ತ್ಯತೇ | ಭೂತಕಾಲೇಽಂಗಾರೇಭ್ಯಃ ಸ್ಯತ ಇತ್ಯಂಗಿರಾ ಋಷಿಃ | ಅಂಗಾರೇಷ್ಟಂಗಿರಾ ಇತಿ ಯಾಸ್ತಃ |
ನಿತ್ವಸ್ಯಃ ||

ಪ್ರತಿಸದಾರ್ಥ

ವಿಪ್ರತಮಃ—ಅತ್ಯಂತ ಮೇಧಾವಿಯೂ | ಸಖೀಯನ್—(ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳೊಂದಿಗೆ) ಸೌಹಾರ್ದವನ್ನಿಚ್ಛಿಸಿ-
ದವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು | ಅಗಚ್ಛತ್ ಉ—ಪರ್ವತದ ದ್ವಾರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸೇರಿದನು | ಅಪ್ರಿಃ—(ಇಂದ್ರ-
ನೊಡನೆ ಸ್ನೇಹವನ್ನಿಚ್ಛಿಸಿದ) ಪರ್ವತವೂ ಸಹ | ಸುಕೃತೇ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮಕರ್ತನಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ | ಗರ್ಭಂ—
ತನ್ನ ಗುಹೆಯೊಳಗಿದ್ದ ಗೋಸಮೂಹವನ್ನು | ಅಸೂದಯತ್—ಒಪ್ಪಿಸಿತು | ಯುವಭಿಃ—ನಿತ್ಯತರುಣರಾದ ಮರು-
ತ್ತುಗಳೊಡಗೂಡಿ | ಮುಖಸ್ಯನ್—ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದಿಚ್ಛಿಸಿದವನೂ | ಮರ್ಯಃ—
ಅಸುರರನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು | ಸಸಾನ—(ಗೋವುಗಳೊಡನೆ) ಸೇರಿಕೊಂಡನು | ಅಥ—ಅನಂತರ |
ಅಂಗಿರಾಃ—ಅಂಗಿರಾ ಋಷಿಯು | ಸದ್ಯಃ—ಕೂಡಲೇ | ಅರ್ಚನ್ ಅಭವತ್—ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪೂಜಿಸತೊ-
ಡಗಿದನು ||

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಅತ್ಯಂತ ಮೇಧಾವಿಯೂ, ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳೊಂದಿಗೆ ಸೌಹಾರ್ದವನ್ನಿಚ್ಛಿಸಿದವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು, ಪರ್ವತದ
ದ್ವಾರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸೇರಿದನು. ಪರ್ವತವೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಸ್ನೇಹವನ್ನಿಚ್ಛಿಸಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮಕರ್ತನಾದ
ಅವನಿಗೆ ತನ್ನ ಗುಹೆಯೊಳಗಿದ್ದ ಗೋಸಮೂಹವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿತು. ನಿತ್ಯತರುಣರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳೊಡಗೂಡಿ ಅಂಗಿರ-
ಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದಿಚ್ಛಿಸಿದವನೂ, ಅಸುರರನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ಗೋವುಗ-
ಳೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡನು. ಆ ಒಡನೆಯೇ ಅಂಗಿರಾ ಋಷಿಯು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪೂಜಿಸತೊಡಗಿದನು.

English Translation

The most sage (Indra), desirous of the friendship of the (Angirases),
went to the cave, and the mountain yielded its contents to the valiant
(deity), aided by the youthful Maruts, equally wishing (to conciliate the
sages): the destroyer (of the Asuras) recovered (the cattle), and immediately
Angiras became his worshipper.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸತಃ|ಸತಃ|ಪ್ರತಿಮಾನಂ|ಪುರೋಭೂರ್ವಿಶ್ವಾ|ವೇದ|ಜನಿಮಾ|ಹಂತಿ|ಶುಷ್ಕಂ|
ಪ್ರ|ಹೋ|ದಿವಃ|ಪದವೀರ್ಗವ್ಯುರರ್ಚಂತು|ಸಖೀರಮುಂಚನ್ನಿ|ರವದ್ಯಾತ್|| ೮ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸತಃ|ಸತಃ|ಪ್ರತಿಮಾನಂ|ಪುರಃಭೂಃ|ವಿಶ್ವಾ|ವೇದ|ಜನಿಮಾ|ಹಂತಿ|ಶುಷ್ಕಂ|
ಪ್ರ|ನಃ|ದಿವಃ|ಪದವೀಃ|ಗವ್ಯುಃ|ಅರ್ಚನ್|ಸಖಾ|ಸಖೀನ್|ಅಮುಂಚತ್|ನಿಃ|ಅವ-
ದ್ಯಾತ್|| ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯೋಽಯಮಿಂದ್ರಃ ಸತಃ ಸತ ಉತ್ತಮಸ್ಯ ವಸ್ತುನಃ ಪ್ರತಿಮಾನಂ | ಪ್ರತಿಮಾಯತ ಉಪಮಾ-
ಯತೇನೇನ ಸರ್ವಮಿತಿ ಪ್ರತಿಮಾನಂ ಪ್ರತಿಸಿಂಧಿಃ | ಯದ್ವಾ ಸತಃ ಸತೋ ಜಾತಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರತಿಮಾನಂ
ಸ್ವಸ್ಯ ಮಹತ್ತೇನ ಪ್ರತಿಮಾತೀಯತ್ತಯಾ ಸರ್ವಂ ಪರಿಚ್ಛಿನತ್ತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಪುರೋಭೂರ್ಯುದ್ಧೇ ಪುರತಃ
ಶತ್ರುನವಾಪ್ನೋತೀತಿ ಪುರೋಭೂಶ್ಚ ವಿಶ್ವಾ ಜನಿಮಾ ಸರ್ವಾಣಿ ಜಾತಾನಿ ವೇದ | ಜಾನಾತಿ | ಶುಷ್ಕಂ
ಶುಷ್ಕನಾಮಾನಮಸುರಂ ಹಂತಿ | ಪದವೀಃ ಕವಿತಮೋ ಗವ್ಯುರ್ಗೋಧನಮಂಗಿರಸಾಮಿಚ್ಛನ್ ಅಸ್ತಾಕಂ
ಸಖೀಂದ್ರಃ ಸಖೀನ್ಯೋಽಸ್ತಾನ್ ದಿವೋ ಮೃಲೋಕಾದಾಗತ್ಯ ಪ್ರಾರ್ಚನ್ ಪ್ರಕರ್ಷಣ ಪೂಜಯನ್
ಅವದ್ಯಾ ದ್ವೈತ್ರಬಾಧರೂಪಾದ್ವೋಷಾನ್ನಿರಮುಂಚತ್ | ನಿತರಾಂ ಮುಂಚತು || ಪ್ರತಿಮಾನಂ | ಮಾತೀತಿ
ಮಾನಂ | ಔಷಾದಿಕೋ ನಸ್ತತ್ಯಯಃ | ಯದ್ವಾ ಕರಣೇ ಲ್ಯುಟ್ | ಪುರೋಭೂಃ | ಭೂ ಪ್ರಾಪ್ತಾ | ಕ್ವಿಪ್ |
ವೇದ | ವೇತ್ತೇರ್ಲಟಿ ರೂಪಂ | ಜನಿಮಾ | ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ | ಜನಿಹೃಭ್ಯಾಮಿಮನಿನ್ನೀತಿಮನಿಸ್ಪ್ರ-
ತ್ಯಯಃ | ಭೂತಕಾಲೇ ಜಾತಾನೀತಿ ಜನಿಮಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸುಪೋ ಲುಕ್ | ನಿತ್ಸ್ವರಃ | ಹಂತಿ |
ಹಂತೇರ್ಲಟಿ ರೂಪಂ | ವಾಕ್ಯಭೇದಾದನಿಘಾತಃ | ಶುಷ್ಕಂ ಶೋಷಯತೀತಿ ಶುಷ್ಕಃ | ಪ್ರ | ಣಃ | ಉಪ-
ಸರ್ಗಾದ್ಧದುಲಮಿತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಐತ್ಯಂ | ಪದವೀಃ | ನೀ ಕಾಂತ್ಯಾದಿಷು | ಕ್ವಿಪ್ | ಪದಾನಿ ನೇತ್ತಿ
ಪರಸ್ಪರಸಂಗತಾನಿ ಕರೋತೀತಿ ಪದವೀಃ ಕವಿಃ | ಗವ್ಯುಃ | ಗೋಶಬ್ದಾತ್ಪರೇಚ್ಛಾಯಾಂ ಛಂದಸೀತಿ ಕ್ಯಚ್ |
ವಾಂತೋ ಯಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಿ ವಾಂತಾದೇಶಃ | ಕ್ಯಾಚ್ಛಂದಸೀತ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ |
ಅರ್ಚನ್ | ಅರ್ಚತೇಃ ಶತರಿ ರೂಪಂ | ಸಖೀನ್ | ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ನಕಾರಸ್ಯ ದೀರ್ಘಾದಟೀತಿ ರುಃ |
ಪೂರ್ವಸ್ಯ ವರ್ಣಸ್ಯ ಅತ್ರಾನುನಾಸಿಕ ಇತ್ಯನುನಾಸಿಕಾದೇಶಃ | ಅಮುಂಚತ್ | ಮುಚ್ಚ್ ಮೋಕ್ಷಣ
ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಜ್ ಶೀ ಮುಚಾದೀನಾಮಿತಿ ನುಮಾಗಮಃ | ನಿಘಾತಃ | ಅವದ್ಯಾತ್ | ವದ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ
ವಾಚೀತ್ಯಸ್ಯ ನಚ್ಚಾವ್ರವಸ್ಯ ಗರ್ಹಾರ್ಥೇವದ್ಯಪೇಕ್ಷಾವರ್ಯಾ ಇತಿ ನಿಪಾತನಾತ್ | ಪಾ. ೩.೧.೧೧೧ |
ಯಶ್ಚ ಸಂಹಿತಾ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸಶಃ ಸತಃ—(ಅದೇ ಇಂದ್ರನು) ಉತ್ತಮವಾದ ಧನಸ್ತೆಲ್ಲಾ ಅಥವಾ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸಕಲ ಭೂತಜಾತಕ್ಕೂ ಸಹ | ಪ್ರತಿಮಾನಂ—ಮಾದರಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ | ಪುರೋಭೋ—(ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ) ಮುಂದೆ ನಿಂತಿರುವವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು | ವಿಶ್ವಾ ಜನಿಮ—ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ | ವೇದ—ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ | ಶುಷ್ಕಂ—ಶುಷ್ಕನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು | ಹಂತಿ—ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾನೆ | ಪದವೀಃ—ಕವಿಯಾದವನೂ | ಗವ್ಯಃ—(ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳಿಗೆ) ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಿಚ್ಛಿಸಿದವನೂ | ಸಖಾ—(ನಮ್ಮ) ಸಖನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು | ಸಖೀನ್ ನಃ—ಅವನಿಗೆ ಆಪ್ತರಾದ ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆ | ದಿವಃ—ದ್ಯುಲೋಕದಿಂದ ಬಂದು | ಪ್ರ ಅರ್ಚನ್—ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಆದ ರಿಸುತ್ತಾ | ಅವದ್ಯಾತ್—ವೃತ್ರವಧರೂಪವಾದ ದೋಷದಿಂದ | ನಿಃ ಅಮುಂಚಿತ್—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮುಕ್ತನಾಗಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಉತ್ತಮವಾದ ಸಮಸ್ತಕ್ಕೂ ಮಾದರಿಯಾದವನೂ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ಮುನ್ನುಗ್ಗುವವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸಕಲ ಭೂತಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ. ಅದೇ ಇಂದ್ರನು ಶುಷ್ಕನೆಂಬ ಅಸುರನ ನಾಶಕನಾಗಿ ದ್ದಾನೆ. ಕವಿಯಾದವನೂ, ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಿಚ್ಛಿಸಿದವನೂ ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ಸಖನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ಅವನಿಗೆ ಆಪ್ತರಾದ ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆ ದ್ಯುಲೋಕದಿಂದ ಬಂದು ಸೇರಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಆದರಿಸುತ್ತಾ ವೃತ್ರವಧರೂಪವಾದ ದೋಷದಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮುಕ್ತನಾಗಲಿ.

English Translation

May he who is the type of all that is excellent, the anticipator (of his foes), he who knows all that his born, who destroys Sushna, the far-seeing, the restorer of cattle, may he, a friend coming from heaven, honouring us as his friends, be free from all reproach.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ನಿ ಗವ್ಯತಾ ಮನಸಾ ಸೇದುರಕೈಃ ಕೃಣ್ವಾನಾಸೋ ಅಮೃತತ್ವಾಯ ಗಾತುಂ |
ಇದಂ ಚಿನ್ನು ಸದನಂ ಭೂಯೇಷಾಂ ಯೇನ ಮಾಸಾ ಅಸಿಷಾಸನ್ನತೇನ || ೯ ||

ಪದವಾರ್ತಃ

ನಿ | ಗವ್ಯತಾ | ಮನಸಾ | ಸೇದುಃ | ಅಕೈಃ | ಕೃಣ್ವಾನಾಸಃ | ಅಮೃತತ್ವಾಯ | ಗಾತುಂ |
ಇದಂ | ಚಿತ್ | ನು | ಸದನಂ | ಭೂರಿ | ಏಷಾಂ | ಯೇನ | ಮಾಸಾನ್ | ಅಸಿಷಾಸನ್ | ಯತೇನ || ೯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಗವ್ಯತಾ ಗಾ ಇಚ್ಛತಾ ಮನಸಾ ಯುಕ್ತಾ ಅರ್ಕೈರರ್ಚನೀಯೈಃ ಸ್ತೋತ್ರೈರಮೃತತ್ವಾಯಾ
ದೇವತ್ವಪ್ರಾಪ್ತ್ಯರ್ಥಂ ಗಾತುಂ | ಗಚ್ಛಂತೈನೇನೇತಿ ಗಾತುರ್ಮಾರ್ಗಃ | ಅಮೃತತ್ವಪ್ರಾಪ್ತೃಸಾಯಿ-
ಭೂತಂ ಮಾರ್ಗಂ ಕೃಣ್ಣಾನಾಸಃ ಕುರ್ಮಾಣಾಸ್ತೇಽಂಗಿರಸೋ ನಿಷೇದುಃ | ಸತ್ರಾಪ್ಯೇ ಕರ್ಮಾಣ್ಯಾಸೀದನ್ |
ಏಷಾಮಂಗಿರಸಾಮಿದಂ ಚಿತ್ಸದನಂ ಇದಮೇವ ಸತ್ರಾಪ್ಯೇ ಕರ್ಮಾಣ್ಯಾಸದನಂ ಭೂರಿ ನು | ಪ್ರಭೂತಂ |
ಅಮೃತತ್ವಪ್ರಾಪ್ತ್ಯರ್ಥಂ ಮಹಾನುಪಾಯಃ ಖಲು | ಕುತ ಇತ್ಯತ ಆಹ | ಯತೇನ ಸತ್ಯಭೂತೇನ
ಯೇನ ಸತ್ರಕರ್ಮಣಾ ತೇಽಂಗಿರಸೋ ಮಾಸಾನಭಿಪ್ಲವಪೃಷ್ಠ್ಯಷಡಹೈಃ ಕಲ್ಪಿತಾನ್ ಮಾಸಾನ್ ಅಸಿಸಾ-
ಸನ್ | ಸಂಭಕ್ತುಮೈಚ್ಛನ್ || ಗವ್ಯತಾ | ಗೋಶಬ್ದಾತ್ ಕೃಚಿ ರೂಪಂ | ವಾಂತೋ ಯಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಿ
ವಾಂತಾದೇಶಃ | ಏಕಾದೇಶಸ್ವರಃ | ಸೇದುಃ | ಸದೇರ್ಲಿಟಿ ಅತ ಏಕಹಲ್ವಧ್ಯೇನಾದೇಶಾದೇರ್ಲಿ-
ಟೀತ್ಯೇತ್ವಾಭಾಸಲೋಪೌ | ನಿಘಾತಃ | ಕೃಣ್ಣಾನಾಸಃ | ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋರಿತ್ಯಸ್ಯ ತಾಚ್ಛೇಲಿಕ-
ಶ್ಚಾನತ್ | ಧಿನ್ವಿಕೃಣ್ಣೋರಚ್ಛೇತ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಚಿತ್ಸದರಃ | ಗಾತುಂ | ಗಾಜ್ ಗತೌ | ಕನಿಮನಿಜನಿ-
ಗಾಭಾಸಾಯಾಹಿಭ್ಯ ಇತಿ ಕರಣೇ ತು ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಅಸಿಷಾಸನ್ | ಷಣಿ ಸಂಭಕ್ತಾವಿತ್ಯಸ್ಯ
ಸನಿ ಜನಸನಖನಾಂ ಸನ್ವಲೋರಿತ್ಯಾತ್ಮಂ | ಅಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ಸನ್ಯತ ಇತಿತ್ವಂ | ಸನೋತೇರನ ಇತಿ ಸಂಹಿ-
ತಾಯಾಂ ಷತ್ವಂ | ತದಂತಾಲ್ಲಜು ರೂಪಂ | ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಗವ್ಯತಾ-ಗೋವುಗಳನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವ | ಮನಸಾ-ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ (ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳು) | ಅರ್ಕೈಃ-
ಮನನೀಯವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ | ಅಮೃತತ್ವಾಯ-ದೇವತ್ವವನ್ನು ಪಡೆಯುವ | ಗಾತುಂ-ಮಾರ್ಗವನ್ನು |
ಕೃಣ್ಣಾನಾಸಃ-ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುತ್ತಾ | ನಿ ಸೇದುಃ-ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿ ಕುಳಿತರು | ಯೇನ ಯತೇನ-ಸತ್ಯ
ಭೂತಗಳಾದ ಯಾವ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ | ಮಾಸಾನ್-(ಅಭಿಪ್ಲವವೃಷ್ಠ್ಯಷಡಹಗಳಿಂದ ಕಲ್ಪಿತವಾದ) ಮಾಸಗಳನ್ನು
ಅಸಿಸಾಸನ್-ಯೋಜಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸಿದರೋ ಅಂತಹ | ಏಷಾಂ-ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳ | ಇದಂ ಚಿತ್ ಸದನಂ-
ಕರ್ಮಾಂಗವಾದ ಆ ಸದನವು | ಭೂರಿ ನು-ಅತ್ಯಂತ ಮಹತ್ತ್ವವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ

ಭಾವಾರ್ಥ

ಗೋವುಗಳನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವ ಮನೋಯುಕ್ತರಾದ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳು ಮನನೀಯವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ದೇವತ್ವ
ವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುತ್ತಾ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿ ಕುಳಿತರು. ಸತ್ಯಭೂತಗಳಾದ ಯಾವ
ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಅಭಿಪ್ಲವವೃಷ್ಠ್ಯಷಡಹಾತ್ಮಕಗಳಾದ ಮಾಸಗಳನ್ನು ಕಳೆಯಲು ಇಚ್ಛಿಸಿದರೋ ಅಂತಹ ಅಂಗಿರಸ್ಸು
ಗಳ ಕರ್ಮಾಂಗವಾದ ಆ ಸದನವು ಅತ್ಯಂತ ಮಹತ್ತ್ವವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ.

English Translation.

The Angirases, with minds intent on their cattle, (sat down to worship Indra) with hymns, following the road to immortality: great was this their perseverance, by which they sought for months to accomplish (their ends).

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸಂಪತ್ಯಮಾನಾ ಅಮದನ್ನಭಿ ಸ್ವಂ ಪಯಃ ಪ್ರತ್ಯಸ್ಯ ರೇತಸೋ ದುಘಾನಾಃ |
 ವಿ ರೋದಸೀ ಅತಪದ್ವೋಷ ಏಷಾಂ ಜಾತೇ ನಿಃಷ್ಠಾಮದಧುಗೋಷು ವೀರಾನ್ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸಂಪತ್ಯಮಾನಾಃ | ಅಮದನ್ | ಅಭಿ | ಸ್ವಂ | ಪಯಃ | ಪ್ರತ್ಯಸ್ಯ | ರೇತಸಃ | ದುಘಾನಾಃ |
 ವಿ | ರೋದಸೀ ಇತಿ | ಅತಪತ್ | ಘೋಷಃ | ಏಷಾಂ | ಜಾತೇ | ನಿಃಷ್ಠಾಂ | ಅದಧುಃ | ಗೋಷು |
 ವೀರಾನ್ || ೧೦ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸ್ವಂ ಸ್ವಕೀಯಂ ಗೋಧನಮಭಿ ಅಭಿಲಕ್ಷ್ಯ ಸಂಪತ್ಯಮಾನಾ ಮದೀಯಾ ಏತಾ ಗಾವ ಇತ್ಯಾ-
 ತ್ವೀಯತಯಾ ಜಾನಾನಾಸ್ತೇಂಗಿರಸಃ ಪ್ರತ್ಯಸ್ಯ ಪುರಾ ಜಾತಸ್ಯ ರೇತಸಸ್ತದುಪಲಕ್ಷಿತಸ್ಯ ಪುತ್ರಸ್ಯ ಧಾರ-
 ಣಾರ್ಥಂ ಪಯೋ ದುಘಾನಾಸ್ತಾ ಗಾಃ ಪಯೋ ದುಹಂತಃ ಸಂತೋಮದನ್ | ಅಹ್ಯಷ್ಯನ್ | ಏಷಾ-
 ಮಂಗಿರಸಾಂ ಘೋಷೋ ಹರ್ಷಾದುತ್ಪನ್ನೋ ಮಹಾಧ್ವನಿಃ ಸ್ತುತಿಜಾತೋ ನಾ ರೋದಸೀ ಬ್ಯಾನಾ-
 ಪೃಥಿವ್ಯಾ ವ್ಯತಪತ್ | ತೇ ವ್ಯಾಪ್ಯಾತಪಿಷ್ಪ | ತತಸ್ತೇಂಗಿರಸೋ ಜಾತ ಅತ್ವೀಯತಯಾ ಸಂಪನ್ನೇ
 ಚರಾಚರಾತ್ಮಕೇ ವಸ್ತುನಿ ನಿಷ್ಠಾಂ ಪೂರ್ವಂ ಯಥಾ ಸ್ಥಿತಿಮಕಾಷ್ಠಃ | ತಥಾ ಗೋಷ್ವಾಹೃತಾಸು
 ವೀರಾನ್ ರಕ್ಷಾಕರ್ಮಣ್ಯತಿಶೂರಾನ್ವರುಷಾನದಧುಃ | ಸ್ಥಾಪಯಾಮಾಸುಃ || ಸಂಪತ್ಯಮಾನಾಃ | ಸಂ-
 ಪೂರ್ವಸ್ಯ ದೃಶೇದ್ಯಶೇಶ್ವೇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮಿತ್ಯಾತ್ಮನೇಷದಂ | ಶಾನಚೋ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ಸರೇಣಾನು-
 ದಾತ್ತತ್ವೇ ಕೃತೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ಅಮದನ್ | ಮದೀ ಹರ್ಷ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲುಜು ಚಿಚ್ಯುಚಿ ರೂಪಂ | ನಿಘಾ-
 ತಃ | ದುಘಾನಾಃ | ದುಹ ಪ್ರಪೂರಣ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಶಾನಚ್ | ಅದಾದಿತ್ವಾಚ್ಛೇವೋ ಲುಕ್ | ಘತ್ವಂ ಛಾಂದಸಂ |
 ವೃಷಾದಿತ್ವಾದಾದ್ಯು ದಾತ್ತಃ | ಅತಪತ್ | ವಿಪೂರ್ವಸ್ಯ ತಪತೇರತ್ರ ಸಕರ್ಮಕತ್ವಾದಾತ್ಮನೇಷದಾಭಾವಃ |
 ಲಜು ರೂಪಂ ಘೋಷಃ | ಘುಷ ಸಂಶಬ್ದನೇ | ಘಂಜಂತಃ | ಜಾತ್ವೇರಃ | ನಿಷ್ಠಾಂ | ಸ್ಥಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತಾ |
 ಸ್ಥಃ ಕ ಚಿ | ಪಾ. ೩-೨-೨೭ | ಇತಿ ಕ್ಷಿಪ್ | ಕೃದುತ್ತರಸ್ವರಃ | ಅದಧುಃ | ದಧಾತೇರ್ಲಜು ರ್ಘೀಃ ಸಿಜ-
 ಭ್ಯಸ್ತೇತಿ ಜುಸಾಬೇಶಃ | ನಾಕೃಭೇದಾನ್ನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ಗೋಷು | ಸಾವೇಕಾಚಿ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾ-
 ತ್ತತ್ವೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ನ ಗೋಶ್ವನ್ನಿತಿ ಪ್ರತಿಷಿದ್ಧತ್ವಾತ್ಪ್ರತಿಪದಿಕಸ್ವರಃ || ೧೦ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸ್ವಂ—ತಮ್ಮ ಗೋಧನವನ್ನು | ಅಭಿ ಸಂಪತ್ಯಮಾನಾಃ—ಅದರದಿಂದ ನೋಡುತ್ತಲೂ | ಪ್ರತ್ಯಸ್ಯ—
 ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ | ರೇತಸಃ—ತಮ್ಮ ಪುತ್ರಧಾರಣಾರ್ಥವಾಗಿ | ಪಯಃ—ಕ್ಷೀರವನ್ನು | ದುಘಾನಾಃ—ಕರಿ
 ಯುತ್ತಲೂ ಇದ್ದ (ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳು) | ಅಮದನ್—ಹರ್ಷಚಿತ್ತರಾದರು | ಏಷಾಂ—ಈ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳ |

ಘೋಷಃ—ಹರ್ಷಧ್ವನಿಯು | ರೋದಸೀ—ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡನ್ನೂ | ನಿ ಅತಪತ್—ವ್ಯಾಪಿಸಿತು (ಅನಂತರ) |
ಜಾತೇ—(ತಮ್ಮಲ್ಲಿ) ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ | ನಿಷ್ಕಾಂ—ಪೂರ್ವಸ್ಥಿತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು |
ಗೋಷು—ಆಹೃತವಾದ ಗೋವುಗಳಿಗಾಗಿ | ವೀರಾನ್—ರಕ್ಷಕರಾದ ವೀರಪುರುಷರನ್ನು | ಅದಧುಃ—ನಿಯಮಿಸಿದರು.

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಪುನರಾಹೃತವಾದ ತಮ್ಮ ಗೋಧನವನ್ನು ಆದರದಿಂದ ನೋಡುತ್ತಲೂ, ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ತಮ್ಮ ಪುತ್ರಧಾರಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಕ್ಷೀರವನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತಲೂ ಇದ್ದ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳು ಹೃಷ್ಯಚಿತ್ತರಾದರು. ಈ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳ ಹರ್ಷಧ್ವನಿಯು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿತು. ಅನಂತರ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳು ತಮ್ಮ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಯಾಥಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದರು. ಮತ್ತು ಆಹೃತವಾದ ಗೋವುಗಳಿಗಾಗಿ ರಕ್ಷಕರಾದ ವೀರಪುರುಷರನ್ನು ನಿಯಮಿಸಿದರು.

English Translation.

Contemplating their own (cattle) giving milk to their former progeny (the Angirases) were delighted; their shouts spread through heaven and earth; they replaced the recovered cows in their places, and stationed guards over the cows.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸ ಜಾತೇಭಿವೃತ್ತಹಾ ಸೇದು ಹವ್ಯೈರುದುಸ್ರಿಯಾ ಅಸೃಜದಿಂದ್ರೋ ಅಕೃಃ |
ಉರೂಚ್ಯಸ್ಮೈ ಘೃತವದ್ಭರಂತೀ ಮಧು ಸ್ವಾದ್ ದುದುಹೇ ಜೇನ್ಯಾ ಗೌಃ || ೧೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸಃ | ಜಾತೇಭಿಃ | ವೃತ್ತಹಾ | ಸಃ | ಇತ್ | ಉಂ ಇತಿ | ಹವ್ಯೈಃ | ಉತ್ | ಉಸ್ರಿಯಾಃ | ಅಸೃಜತ್ |
ಇಂದ್ರಃ | ಅಕೃಃ |

ಉರೂಚೀ | ಅಸ್ಮೈ | ಘೃತವತ್ | ಭರಂತೀ | ಮಧು | ಸ್ವಾದ್ | ದುದುಹೇ | ಜೇನ್ಯಾ | ಗೌಃ || ೧೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸ ಇಂದ್ರೋ ಜಾತೇಭಿಃ ಸಹಾಯತೆಯೊ ಸಂಪನ್ನೈರ್ಮರುದ್ಭಿಃ ಸಹಿತಃ ಸನ್ ವೃತ್ತಹಾ ವೃತ್ತ-
ಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯ ಹಂತಾ ಭವತಿ | ಸೇದು ಸ ಏವೇಂದ್ರೋಕ್ತೈರರ್ಚನೀಯೈಃ ಅತ ಏವ ಹವ್ಯೈರ್ಹೋತ-
ವ್ಯೈರ್ಮರುದ್ಭಿಃ ಸಹಿತಃ ಸನ್ ಉಸ್ರಿಯಾಃ | ಉರ್ಧ್ವಂ ವಸುತ್ಯಾಸು ಕ್ಷೀರಾದಿರೂಪಂ ಹವಿರಿತ್ಯುಸ್ರಿಯಾ-
ಗಾವಃ | ಯದ್ವಾ ಉರ್ಧ್ವಂ ಕ್ಷೀರದಧಿನವನೀತಾದಿ ಕ್ರಮೇಣಾಸು ವಸತೀತಿ | ಉಸ್ರಿಯೇತಿ ಗೋನಾ-
ಮೋತ್ಸ್ರಾವಿಣೋಽಸ್ಯಾಂ ಭೋಗಾಃ | ನಿ. ೪-೧೯ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಕಃ | ತಾ ಗಾ ಉದಸೃಜತ್ | ಯಜ್ಞಾರ್ಥಂ

ಸಮ್ಯಕ್ ಸಸರ್ಜ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾತ್ ಘೃತವತ್ ಘೃತೋಪೇತಂ ಕ್ಷೀರಾದಿಕಂ ಹವಿರ್ಭರಂತೀ
 ಬಿಭ್ರಾಣಾ ಅತ ಏವೋರೂಚೀ | ಉರು ಪ್ರಭೂತಮಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಕಮಾಂಚತಿ ಹವಿಃ ಪ್ರದಾತುಂ ಸ್ವಾ-
 ಪ್ನೋತೀತ್ಯುರೂಚೀ | ಜೇನ್ಯಾ ಜೇತನ್ಯಾ ಪ್ರಶಸ್ತಾ ಗೌರಸ್ತೈ ಯಜಮಾನಾಯ ಸ್ವಾದ್ವ ಸ್ವಾದುತರಂ
 ಕ್ಷೀರಾದಿ ದುದುಹೇ | ದುಹ್ಯತೇ ಸ್ತು || ಉಸ್ರಿಯಾಃ | ವಸ ನಿವಾಸ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಸ್ವಾಯಿಂತಂಚೀತ್ಯಾದಿನಾ
 ರಕ್ತತ್ಯಯಃ | ಉಸ್ರಶಬ್ದಾತ್ ಸ್ವಾರ್ಥೇ ಘಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಯದ್ವಾ ಸ್ಯ ಗತಾ | ಉತ್ಪೂರ್ವಸ್ಯ
 ಸರತೇಃ ಕಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯಾಂತ್ಯಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಅತ್ರಾಪಿ ಸ್ವಾರ್ಥಿಕೋ ಘಪ್ರತ್ಯಯಃ |
 ಅಸೃಜತ್ | ಸೃಜ ವಿಸರ್ಗ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಜಃ ರೂಪಂ | ಉರೂಚೀ | ಉರ್ವಂಚತೀತಿ ಕ್ಷಿನ್ | ಅಂಚತೇ-
 ಶ್ಲೋಪಸಂಖ್ಯಾನಮಿತಿ ಜೇಷ್ಠ | ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣಾಂತೋದಾತ್ತಃ | ದುದುಹೇ | ದುಹ ಪ್ರಪೂ-
 ರಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಿಟಿ ರೂಪಂ | ಜೇನ್ಯಾ | ಜಯತೇಃ ಕೃತ್ಯಾರ್ಥೇ ಕೇನ್ವತ್ಯಯಃ | ಇಕಾರಲೋಪಶ್ಚಾಂದ-
 ಸಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸಃ ಇಂದ್ರಃ—ರಕ್ಷಕನಾದ ಇಂದ್ರನು | ಚಾತೇಭಿಃ—ತನ್ನ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಉತ್ಪನ್ನರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳೊ
 ಡನೆ ಕೂಡಿ | ವೃತ್ರಹಾ—ವೃತ್ರಾಸುರನ ಹಂತಕನಾಗುತ್ತಾನೆ | ಸೇದು—ಅವನೇನೆ | ಅರ್ಕೇಃ—ಪೂಜ್ಯರಾದವರೂ |
 ಹವ್ಯೈಃ—ಹವಿಸ್ಸಿಗೆ ಯೋಗ್ಯರಾದವರೂ ಆದ ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿ | ಉಸ್ರಿಯಾಃ—ಕ್ಷೀರವನ್ನು ಕರೆಯತಕ್ಕ
 ಗೋವುಗಳನ್ನು | ಉದಸೃಜತ್—ಯಜ್ಞಾರ್ಥವಾಗಿ ಬಿಡಿಸಿದನು (ಆದುದರಿಂದಲೇ) | ಘೃತವತ್—ಘೃತಾತ್ಮಕ
 ವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು | ಭರಂತೀ—ನಹಿಸುವವೂ | ಉರೂಚೀ—ಕರ್ಮಾಂಗವಾದ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಸುವವೂ |
 ಜೇನ್ಯಾ—ಪ್ರಶಸ್ತವಾದವೂ ಆದ | ಗೌಃ—ಗೋವುಗಳು | ಅಸ್ತೈಃ—ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಸ್ವಾದ್ವ—ಸ್ವಾದುವಾದ
 ಕ್ಷೀರವನ್ನು | ದುದುಹೇ—ಕರೆಯುತ್ತವೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ರಕ್ಷಕನಾದ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಉತ್ಪನ್ನರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿ ವೃತ್ರಾಸುರನ ಹಂತಕ
 ನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಅವನೇ ಪೂಜ್ಯರಾದವರೂ ಹವಿಸ್ಸಿಗೆ ಯೋಗ್ಯರಾದವರೂ ಆದ ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿ ಕ್ಷೀರವನ್ನು
 ಕರೆಯತಕ್ಕ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಾರ್ಥವಾಗಿ ಬಿಡಿಸಿದನು. ಆದುದರಿಂದಲೇ, ಘೃತಾತ್ಮಕವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ನಹಿಸು
 ವವೂ, ಕರ್ಮಾಂಗವಾದ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಸುವವೂ ಪ್ರಶಸ್ತವೂ ಆದ ಗೋವುಗಳು ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ ಮಧುರ
 ವಾದ ಕ್ಷೀರವನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತವೆ.

English Translation

Indra, the slayer of Vritra, let loose the milch cows, assisted by the
 Maruts, born for his aid, and entitled to praises and oblations, and the
 excellent (cows) contributing abundantly to sacred offerings, and yielding
 the butter of libation, milked for him sweet (sacrificial) food.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪಿತ್ರೇ ಚಿತ್ ಚಕ್ರಃ ಸದನಂ ಸಮಸ್ತೈ ಮಹಿ ತ್ವಿಷೀಮತ್ಸುಕೃತೋ ವಿ ಹಿ ಖ್ಯನ್ |
 ವಿಷ್ವಭೃಂತಃ ಸ್ತಂಭನೇನಾ ಜನಿತ್ರೀ ಆಸೀನಾ ಊರ್ಧ್ವಂ ರಭಸಂ ವಿ ಮಿನ್ವನ್ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಪಿತ್ರೇ | ಚಿತ್ | ಚಕ್ರಃ | ಸದನಂ | ಸಂ | ಅಸ್ತೈ | ಮಹಿ | ತ್ವಿಷೀಮತ್ | ಸುಕೃತಃ | ವಿ | ಹಿ | ಖ್ಯನ್ |
 ವಿಷ್ವಭೃಂತಃ | ಸ್ತಂಭನೇನ | ಜನಿತ್ರೀ ಇತಿ | ಆಸೀನಾಃ | ಊರ್ಧ್ವಂ | ರಭಸಂ | ವಿ | ಮಿನ್ವನ್ || ೧೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸತ್ರಮನುತಿಷ್ಠಂತೋಽಂಗಿರಸಃ ಪಿತ್ರೇ ಚಿತ್ಪಾಲಕಾಯಾಸ್ಮಾ ಇಂದ್ರಾಯ ಮಹಿ ಮಹತ್ ತ್ವಿ-
 ಷೀಮದ್ವೀಪ್ತಿಮತ್ ಸದನಮತ್ತಮಂ ಸ್ಥಾನಂ ಸಂಚಕ್ರಃ | ಕಥಮಿತಿ ಚೇದುಚ್ಯತೇ | ಯತಃ ಸುಕೃತಃ
 ಸಮುಪಾರ್ಜಿತಕರ್ಮಾಣಸ್ತೇಽಂಗಿರಸಸ್ತಾದೃಶಮಿಂದ್ರಸ್ಯೋಜಿತಂ ಸ್ಥಾನಂ ವಿ ಹಿ ಖ್ಯನ್ | ವಿಶೇಷೇಣಾ-
 ದರ್ಶಯನ್ ಖಲು | ಕುತ ಇತ್ಯತ ಆಹ | ಆಸೀನಾಃ ಸತ್ರಮುಪತಿಷ್ಠಂತಸ್ತೇಽಂಗಿರಸೋ ಜನಿತ್ರೀ ಸರ್ವಸ್ಯ
 ಜಗತೋ ಜನಯಿತ್ವಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ಸ್ತಂಭನೇನ ಸ್ತಂಭನಸಾಧನೇನಾಂತರಿಕ್ಷೇಣ ವಿಷ್ವಭೃಂತೋ
 ಯಥಾ ತೇ ರೋದಸ್ಯಾವಧೋ ನ ಪತತಸ್ತಥಾ ವಿಷ್ವಭ್ರೀಕುರ್ವಂತಃ ಸಂತೋ ರಭಸಂ ವೇಗವಂತಂ
 ತಮಿಂದ್ರಮೂರ್ಧ್ವಂ ದ್ಯುಲೋಕೇ ವಿ ಮಿನ್ವನ್ | ಹವಿಸ್ವೀಕರಣಾರ್ಥಂ ವಿಶೇಷೇಣಾಸ್ಥಾಪಯನ್ ||
 ಚಕ್ರಃ | ಕರೋತೇರ್ಲಿಙ್ಕುಸಿ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ | ಖ್ಯನ್ | ಖ್ಯಾ ಪ್ರಕಥನೇ | ಅಸ್ಯ ಲುಜಾ ಚ್ಛೇರ-
 ಸ್ಯತಿವಕ್ತ್ರಿಖ್ಯಾತಿಭ್ಯೋಽಜ್ಜತ್ಯಜಾದೇಶಃ | ಆತೋ ಲೋಪ ಇಟೀತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ಹಿಯೋಗಾದ-
 ನಿಘಾತಃ | ವಿಷ್ವಭೃಂತಃ | ಸ್ತನ್ಭು ರೋಧನೇ | ಸೌತ್ರೋ ಧಾತುಃ | ತಸ್ಮಾಚ್ಛೇತರಿ ರೂಪಂ | ವೇಃ ಸ್ತಭ್ವಾ-
 ತೇರ್ನಿತ್ಯಂ | ಪಾ. ೪-೩-೨೨ | ಇತಿ ಷತ್ಸಂ | ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಜನಿತ್ರೀ | ಯನ್ನೇಭ್ಯಾ ಜೀಷ್ |
 ಜನಿತಾ ಮಂತ್ರ ಇತಿ ನಿಪಾತನಾಣ್ಣಿ ಲೋಪಃ | ನಾ ಭಂದಸೀತಿ ಸವರ್ಣದೀರ್ಘಃ | ಆಸೀನಾಃ | ಆಸ ಉಪೇ-
 ವೇಶನ ಇತ್ಯಸ್ಮಾಚ್ಛಾನಚ್ | ಈದಾಸಃ | ಪಾ. ೭-೨-೨೩ | ಇತಿ ಕಾರಃ | ಶಾನಚೋ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ವರೇ
 ಕೃತೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ಮಿನ್ವನ್ | ಡುಮಿ ಇತ್ ಪ್ರಕ್ಷೇಪಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಜಃ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸುಕೃತಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮಕರ್ತರಾದ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳು | ಪಿತ್ರೇ ಚಿತ್—ಪಾಲಕನಾದ | ಅಸ್ತೈ—
 ಇಂದ್ರನಿಗೆ | ಮಹಿ—ಮಹತ್ತಾದುದೂ | ತ್ವಿಷೀಮತ್—ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದುದೂ ಆದ | ಸದನಂ—ಉನ್ನತಸ್ಥಾನ
 ವನ್ನು | ಸಂ ಚಕ್ರಃ—ನಿರ್ಮಿಸಿದರು (ಮತ್ತು) | ವಿ ಹಿ ಖ್ಯನ್—ಅದನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿದರು | ಆಸೀನಾಃ—
 ಯಜ್ಞಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತರಾದ ಅವರು | ಜನಿತ್ರೀ—ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳಾದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು |
 ಸ್ತಂಭನೇನ—ಅಧಾರಸ್ತಂಭವ್ರಾಯವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ | ವಿಷ್ವಭೃಂತಃ—(ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಿಳದಿರುವಂತೆ) ಎತ್ತಿಹಿಡಿದಿ-
 ಯುತ್ತಾ | ರಭಸಃ—ವೇಗಶಾಲಿಯಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಊರ್ಧ್ವಂ—ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ | ವಿ ಮಿನ್ವನ್—
 ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮಕರ್ತರಾದ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳು ಪಾಲಕನಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮಹತ್ವಾದುದೂ, ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದುದೂ ಆದ ಉನ್ನತಸ್ಥಾನವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದರು. ಮತ್ತು ಅದನ್ನು ಲೋಕಕ್ಕೆ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿದರು. ಯಜ್ಞಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತರಾದ ಅವರು ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳಾದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ಆಧಾರಸ್ತಂಭಪ್ರಾಯವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯುತ್ತಾ ನೇಗಶಾಲಿಯಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು.

English Translation

They (the Angirasas) performing pious acts made for their protector a spacious and splendid abode which they celebrated : seated (at the sacrifice) and supporting with the pillar (of the firmament) the parents (of all things heaven and earth), they established the rapid Indra on high (in heaven).

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಮಹೀ ಯದಿ ಧಿಷಣಾ ಶಿಶ್ನಃ ಧಾತ್ವದ್ಯೋವೃಧಂ ವಿಭ್ವಂ ರೋದಸ್ಯೋಃ |
ಗಿರೋ ಯಸ್ಮಿನ್ನನವದ್ಯಾಃ ಸಮೀಚೀರ್ವಿಶ್ವಾ ಇಂದ್ರಾಯ ತವಿಸೀರನುತಾಃ || ೧೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಮಹೀ | ಯದಿ | ಧಿಷಣಾ | ಶಿಶ್ನಃ | ಧಾತ್ | ಸದ್ಯೋವೃಧಂ | ವಿಭ್ವಂ | ರೋದಸ್ಯೋಃ |
ಗಿರೋ | ಯಸ್ಮಿನ್ | ಅನವದ್ಯಾಃ | ಸಮೀಚೀಃ | ವಿಶ್ವಾಃ | ಇಂದ್ರಾಯ | ತವಿಸೀಃ | ಅನುತಾಃ || ೧೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಮಹೀ ಮಹತೀ ಧಿಷಣಾಸ್ಥಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣೇಂದ್ರವಿಷಯಾ ಸ್ತುತೀ ರೋದಸ್ಯೋಃ ಶಿಶ್ನಃ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೋರನೋನೋವಿಶ್ಲೇಷಾಯ ಸದ್ಯೋವೃಧಂ ತದಾನಿ(ಮೇವ ವರ್ಧಮಾನಂ ವಿಭ್ವಂ ವಿಭುಂ ತಯೋರ್ಧಾರಣಸಮರ್ಥಂ ಸಾಧನಂ ಯದಿ ಧಾತ್ ಅಕರೋತ್ ತತಸ್ತತ್ರ ವರ್ತಮಾನೇ ಯಸ್ಮಿನ್ನಿಂದ್ರೇ-
ನವದ್ಯಾ ದೋಷರಹಿತಾ ಗಿರಃ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಾ ನಾಚೀಃ ಸಮೀಚೀಃ ಸಂಗತಾ ಭವಂತಿ | ಇಂದ್ರಾಯೇತಿ ವಿಭಕ್ತಿವ್ಯತ್ಯಯಃ | ತಾದೃಶಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ವಿಶ್ವಾಸ್ತವಿಸೀಃ ಸರ್ವಾಣಿ ಬಲಾನ್ಮನುತಾ ಆಸರಪ್ರೇಷಿತಾನ್ಯ ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧಾನ್ಯೇವ || ಧಿಷಣಾ | ಇಂಧ್ರವಾ ಪ್ರಾಗಲ್ಭ್ಯೇ | ಧೃಷೇರ್ಧಿಷ ಚ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತಿ ಕ್ಯುಪ್ರ-
ತ್ಯಯಃ | ಧಾತೋರ್ಧಿಷಾದೇಶಃ | ದ್ಯೋವೃತ್ಯನಯೇತಿ ಧಿಷಣಾ ಸ್ತುತಿಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಶಿಶ್ನಃ | ಶಿಶ್ನಃ ಹಿಂಸಾರ್ಥಃ | ಅಸ್ಮಾತ್ಕ್ರಿಸ್ತ್ | ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥೇತಿ ತಸ್ಯ ಸಾರ್ವಧಾತುಕತ್ವಾಚ್ಛೇಷಃ | ತಸ್ಯ ಬಹು-
ಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶ್ಲೋಕಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ಯಂ | ಧಾತುಸ್ವರಃ | ಧಾತ್ | ದಧಾತೇತ್ಯಾಂಧಸೇ

ಲುಜಾ ದೂಷಂ | ಯದಿಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ವಿಭ್ವಂ | ಭವತೇಃ ಕ್ವಿಪ್ | ಭಂದಸ್ಯ ಭಯಭೇತಿ ಯಜಾ-
ದೇಶಃ | ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣ ಇತಿ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ | ಅನುಕ್ತಾಃ | ಋದ ಪ್ರೇರಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ನೆಚ್ಚಾ-
ವಸ್ಯ ನಿಷ್ಕಾಯಾಂ ನಸತ್ತನಿಷತ್ತಾನುಕ್ತೇತ್ಯಾದಿನಾ ನಿಪಾತನಾನ್ನಿಷ್ಕಾತಕಾರಸ್ಯ ನೆತ್ತಾಭಾವಃ | ನೆಚ್ಚಾಃ
ಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥ

ಮಹೀ-ಮಹತ್ತಾದ | ಧಿಷಣಾ-ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯು | ರೋದಸ್ಯೋಃ-ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ | ಶಿಶ್ನುಭೇ-
ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಸ್ಥಾಪನೆಗಾಗಿ | ಸದ್ಯೋವೃಥಂ-ಒಡನೆಯೇ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದತಕ್ಕವನೂ | ವಿಭ್ವಂ-ಅವು
ಗಳನ್ನು ಧರಿಸಲು ಸಮರ್ಥನಾದವನೂ ಆದ ನಾಯಕನನ್ನು | ಯದಿ ಧಾತ್-ಯಾವಾಗ ನಿಯಮಿಸಿತೋ (ಆಗ)
ಅಂತಹ | ಯಸ್ಮಿನ್-ಆ ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ | ಅನವದ್ಯಾಃ-ದೋಷರಹಿತವೂ | ಗಿರಃ-ಸ್ತುತಿಯೂ ಆದ ವಾಕ್ಯ
ಗಳು | ಸಮೀಚೀಃ-ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ | ಇಂದ್ರಾಯ-ಅದೇ ಇಂದ್ರನಿಗೆ | ವಿಶ್ವಾಃ-ಸಕಲ ವಿಧವಾದ |
ತವಿಷೀಃ-ಶಕ್ತಿಗಳೂ | ಅನುಕ್ತಾಃ-ಬಾಹ್ಯಸಾಧನವಾಗಿರದೆ ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ಗುಣಗಳೇ ಆಗಿರುತ್ತವೆ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಮಹತ್ತಾದ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಸ್ಥಾಪನೆಗಾಗಿ ಒಡನೆಯೇ ವೃದ್ಧಿ
ಯನ್ನು ಹೊಂದತಕ್ಕವನೂ, ಅವುಗಳನ್ನು ಧರಿಸಲು ಸಮರ್ಥನಾದವನೂ, ಇಂದ್ರದೂಷನೂ ಆದ ನಾಯಕನನ್ನು
ಯಾವಾಗ ನಿಯಮಿಸಿತೋ, ಆಗ ಅಂತಹ ಆ ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ ದೋಷರಹಿತವೂ ಸ್ತುತಿಯೂ ಆದ ವಾಕ್ಯಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ
ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಅದೇ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಕಲವಿಧವಾದ ಶಕ್ತಿಗಳೂ ಸಹ ಬಾಹ್ಯಸಾಧನವಾಗಿರದೆ ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ
ಗುಣಗಳೇ ಆಗಿರುತ್ತವೆ.

English Translation

Inasmuch as our devout praise has appointed a thriving ruler for the
regulation of heaven and earth, to whom faultless and appropriate commen-
dations (are due), therefore are all the energies of Indra spontaneously
exerted.

ಸಂಕೇತಾರ್ಥ:

ಮಹ್ಯಾ ಕೇ ಸಖ್ಯಂ ನಕ್ಕಿ ಶಕ್ತಿರಾ ವೈತ್ರಘ್ನೇ ನಿಯುತೋ ಯಂತಿ ಪೂರ್ವೀಃ |
ಮಹಿ ಸ್ತೋತ್ರಮವ ಆಗನ್ತ ಸೂರೇರಸ್ಮಾಕಂ ಸು ಮಘಾವನ್ನೋಧಿ ಗೋಪಾಃ ||

ಪದವಾಕ್ಯ:

ಮಹಿ | ಆ | ಕೇ | ಸಖ್ಯಂ | ವಕ್ಕಿ | ಶಕ್ತಿಃ | ಆ | ವೈತ್ರಘ್ನೇ | ನಿಯುತಃ | ಯಂತಿ | ಪೂರ್ವೀಃ |
ಮಹಿ | ಸ್ತೋತ್ರಂ | ಅವಃ | ಆ | ಆಗನ್ತ | ಸೂರೇಃ | ಅಸ್ಮಾಕಂ | ಸು | ಮಘಾವನ್ | ಯೋಧಿ |
ಗೋಪಾಃ |

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ತವ ಮಹಿ ಮಹತ್ಸೈಷ್ಯಮಾವತ್ಕಿ | ಅಕಾಮಯೇ | ಶಕ್ತೀಸ್ತತ್ಸಂಭಂಧೀನಿ
ದಾನಾನಿ ಚಾಕಾಮಯೇ | ವೃತ್ರಘ್ನೇ ವೃತ್ರಾಸುರಸ್ಯ ಹಂತ್ರೇ ತುಭ್ಯಂ ಪೂರ್ವೀರ್ಬಹ್ವ್ಯೋ ನಿಯುತೋ
ವಡನಾ ಆಯಂತಿ | ವಹನಾರ್ಥಮಾಗಚ್ಛಂತಿ | ಸೂರೇರ್ವಿದುಷಸ್ತವ ಮಹಿ ಮಹತ್ ಸ್ತೋತ್ರಮಮೋ
ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ನಂ ಚಾಗನ್ತ | ಸ್ರಾಪಯಾಮಃ | ಹೇ ಮಘವನ್ನಿಂದ್ರ ತಾದೃಶಸ್ತಮಸ್ಮಾಕಂ ಸು ಸುಷ್ಮ
ಗೋಪಾಃ ಪಾಲಯಿಶಾ ಭವಾಮಾತಿ ಬೋಧಿ | ಬುದ್ಧ್ಯಸ್ಯ || ಸಖ್ಯಂ | ಸಖ್ಯುರ್ಯ ಇತಿ ಭಾವಾರ್ಥೇ ಯ-
ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ವತ್ಕಿ | ವಶ ಕಾಂತಾ | ಲಟಿ ರೂಪಂ | ನಿಯುತಃ | ಯು ಮಿಶ್ರಣೇ | ಕ್ವಿಪ್ |
ನಿತರಾಂ ಯುವಂತಿ ಮಿಶ್ರಯಂತ್ಯಾತ್ಮಾನಂ ರಥೇಷ್ಟಿತಿ ನಿಯುತೋ ವಡನಾಃ | ಅಗನ್ತ | ಗಮೇರ್ಲಕ್ಷ್ಯ-
ತ್ವಮಬಹುವಚಿನೇ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಮೋಶ್ವೇತಿ ಮಕಾರಸ್ಯ ನಕಾರಃ | ನಿಘಾತಃ |
ಬೋಧಿ | ಬುದ್ಧೇರ್ಲೋಟಿ ಹೇರ್ಧೌ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ | ಗೋಪಾಃ | ಗುಪೂ ರಕ್ಷಣೇ | ಗುಪೂಘಾಪೇ-
ತ್ಯಾದಿನಾ ಆಯಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತದಂತಾತ್ ಕ್ವಿಪ್ | ಅತೋಲೋಪಯಲೋಪೌ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಮಹಿ—ಮಹತ್ತಾದ | ಸಖ್ಯಂ—ಸ್ನೇಹವನ್ನು | ಅ ವತ್ಕಿ—
ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇನೆ | ಶಕ್ತೀಃ—ನಿನ್ನ ಶಕ್ತಿಸಾಧ್ಯನಾದ ದಾನಗಳನ್ನೂ (ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೇನೆ) | ವೃತ್ರಘ್ನೇ—ವೃತ್ರಾಸುರನ
ಹಂತಕನಾದ ನಿನಗಾಗಿ | ಪೂರ್ವೀಃ—ಬಹುಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ | ನಿಯುತಃ—ವಡನಾನ್ನಿಗಳು (ಅಶ್ವಗಳು) | ಅ
ಯಂತಿ—ಒಟ್ಟಿಗೆ ಬಂದು ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ | ಸೂರೇಃ—ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದ ನಿನಗೆ | ಮಹಿ—ಮಹತ್ತಾದ | ಸ್ತೋತ್ರಂ—
ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನೂ | ಅವಃ—ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನವನ್ನೂ | ಅ ಅಗನ್ತ—ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ | ಮಘವನ್—ಎಲೈ
ಇಂದ್ರನೇ | ಅಸ್ಮಾಕಂ—ನಮಗೆ | ಸು—ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ | ಗೋಪಾಃ—ಪಾಲಕನಾಗಿರುವುದಾಗಿ | ಬೋಧಿ—ತಿಳಿದಿರು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಾನು ನಿನ್ನ ಮಹತ್ತಾದ ಸಖ್ಯವನ್ನೂ, ನಿನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗತಕ್ಕ ದಾನಗಳನ್ನೂ
ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇನೆ. ವೃತ್ರಾಸುರನ ಹಂತಕನಾದ ನಿನ್ನ ವಾಹನಕ್ಕಾಗಿ ವಡನಾನ್ನಿ ರೂಪವಾದ ಅಶ್ವಗಳು ಅನೇಕ ಸಂಖ್ಯೆ
ಯಲ್ಲಿ ಬಂದು ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದ ನಿನಗೆ ಮಹತ್ತಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನೂ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನವನ್ನೂ
ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ. ಧನವಂತನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಮಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪಾಲಕನಾಗಿರುವುದಾಗಿ ತಿಳಿ.

English Translation

I wish, Indra, for your friendship, and (the exercise of) your powers :
many horses come to the slayer of Vritra : we offer to you, sage, great praise
and oblations : consider yourself, Maghavan, as our protector.

ಸಂಹಿತಾವಾಚಃ

ಮಹಿ ಕ್ಷೇತ್ರಂ ಪುರು ಶ್ಚಂದ್ರಂ ವಿವಿದ್ವಾನಾದಿತ್ಯಬಿಭೃಶ್ಚರಥಂ ಸಮೈರತ್ |

ಇಂದ್ರೋ ನೃಭಿರಜನದ್ವಿದ್ಯಾನಃ ಸಾಕಂ ಸೂರ್ಯಮುಷಸಂ ಗಾತುಮಗ್ನಿಂ || ೧೫ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಮಹಿ | ಕ್ಷೇತ್ರಂ | ಪುರು | ಚಂದ್ರಂ | ವಿವಿದ್ವಾನ್ | ಆತ್ | ಇತ್ | ಸಖಿಭ್ಯಃ | ಚರಥಂ | ಸಂ | ಐರತ್ |
ಇಂದ್ರಃ | ನೃಭಿಃ | ಅಜನತ್ | ದೀದ್ಯಾನಃ | ಸಾಕಂ | ಸೂರ್ಯಂ | ಉಷಸಂ | ಗಾತುಂ | ಅಗ್ನಿಂ || ೧೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯೋಽಯಮಿಂದ್ರೋ ಮಹಿ ಮಹತ್ ಕ್ಷೇತ್ರಂ ಕೇದಾರಾದಿ ಪುರು ಪ್ರಭೂತಂ ಚಂದ್ರಂ ಹಿರಣ್ಯಂ
ಚ ವಿವಿದ್ವಾನ್ ಅರ್ಥಿಭ್ಯಃ ಸಖಿಭ್ಯೋಽಸ್ಯ ಭೃಂ ಲಂಭಯನ್ | ಆದಿತ್ ಅನಂತರಂ ಚರಥಂ ಚರಾತ್ಮಕಂ
ಗವಾದಿಕಂ ಚ ಸನ್ಯುರತ್ ಸಮ್ಯಕ್ ಪ್ರೈರಯತ್ | ದತ್ತವಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ದೀದ್ಯಾನೋ ದೀಪ್ಯಮಾನಃ
ಸೋಽಯಮಿಂದ್ರೋ ನೃಭಿರ್ನೇತೃಭಿಃ ಕರ್ಮಸಹಾಯಭೂತೈರ್ಮರುದ್ಭಿಃ ಸಾಕಂ ಸಹಿತಃ ಸನ್ ಸೂರ್ಯಂ
ಕಾಲಸ್ಯ ನಿರ್ವಾಹಕಮಾದಿತ್ಯಂ ಉಷಸಮುಷಃಕಾಲಂ ಗಾತುಂ | ಗಾಯಂತಿ ಸ್ತುವಂತೈಸ್ಸಾಮಿಂದ್ರಾದಿ-
ದೇವಾನಿತಿ ಗಾತುಃ ಪ್ರಥಿವೀ ಶಾಂ | ಅಗ್ನಿಮಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಕರ್ಮಸಾಧನಭೂತಮಾವಹನೀಯಾದಿಲಕ್ಷಣ-
ಮಗ್ನಿಂ ಜಾಜನತ್ | ಅಜನಯತ್ || ಪುರು ಚಂದ್ರಂ | ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಹ್ರಸ್ವಾಚ್ಛೇಂದ್ರೋತ್ತರಪದೇ
ಮಂತ್ರ ಷತಿ ಸುಡಾಗಮಃ | ತಸ್ಯ ಶ್ಲೋಕೇನ ಶಕಾರಃ | ಪದಕಾಲೇ ನಾಸ್ತಿ ಸುಡಾಗಮಃ | ಪುರು | ಕುಪ್ರ-
ತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಚಂದ್ರಂ | ರಕ್ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಚರಥಂ | ಚರ ಗತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಸ್ಮಾದ್‌ಇತಿ ಕೋಽಥ-
ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಐರತ್ | ಈರ ಗತಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ಲಜಃ ಆಡಜಾದೀನಾಮಿತ್ಯಾಡಾಗಮಃ |
ನಿಘಾತಃ | ಅಜನತ್ | ಜನೇರ್ಣ್ಯಂತಸ್ಯ ಲಜಃ ರೂಪಂ | ಬಹುಲಮನ್ಯತ್ರಾಪಿ ಸಂಜ್ಞಾಚ್ಛೇಂದ್ರೋರಿತಿ
ಚಲುಕ್ | ಗಾತುಂ | ಗೈ ಶಬ್ದೇ | ಗಾಸಾಯಾಹಿಭ್ಯ ಇತಿ ತುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ || ೨ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಿವಿದ್ವಾನ್—ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ | (ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು) | ಸಖಿಭ್ಯಃ—ಅವನ ಆಪ್ತಸಖರಾದ ನಮಗೆ |
ಮಹಿ—ಮಹತ್ತಾದ | ಕ್ಷೇತ್ರಂ—ಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನೂ | ಪುರು—ಪ್ರಭೂತವಾದ | ಚಂದ್ರಂ—ಹಿರಣ್ಯವನ್ನೂ | ಆದಿತ್—
ಒಡನೆಯೇ | ಚರಥಂ—ಚರಾತ್ಮಕವಾದ ಗವಾದಿಗಳನ್ನೂ | ಸನ್ಯುರತ್—ಒದಗಿಸಿಕೊಟ್ಟನು | ದೀದ್ಯಾನಃ
ಇಂದ್ರಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಇಂದ್ರನು | ನೃಭಿಃ ಸಾಕಂ—ನೇತೃಗಳಾದ ಮರುತ್ತಗಳೊಡಗೂಡಿ | ಸೂರ್ಯಂ—
ಆದಿತ್ಯನನ್ನೂ | ಉಷಸಂ—ಉಷಸ್ಸನ್ನೂ | ಗಾತುಂ—ಸ್ಮೃದ್ವಿಯನ್ನೂ | ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ | ಅಜನತ್—
ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದನು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಇಂದ್ರನು ಅವನ ಆಪ್ತಸಖರಾದ ನಮಗೆ ಮಹತ್ತಾದ ಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನೂ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಹಿರಣ್ಯ
ವನ್ನೂ ಹಾಗೆಯೇ ಚರಾತ್ಮಕವಾದ ಗವಾದಿಗಳನ್ನೂ ಒದಗಿಸಿಕೊಟ್ಟನು. ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಅದೇ ಇಂದ್ರನು ನೇತೃ
ಗಳಾದ ಮರುತ್ತಗಳೊಡಗೂಡಿ ಆದಿತ್ಯನನ್ನೂ, ಉಷಸ್ಸನ್ನೂ, ಸ್ಮೃದ್ವಿಯನ್ನೂ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ ಉಂಟು
ಮಾಡಿದನು.

English Translation

Wide fields, vast treasure, (spacious) pastures, has the much-knowing (Indra) bestowed upon his friends: the radiant Indra with the leaders (of rites, the Maruts) generated the sun, the dawn, the earth, and fire.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಪತ್ಯಿದೇಷ ವಿಭೋಃ ದಮೂನಾಃ ಪ್ರ ಸದ್ರೀಚೀರಸೃಜದ್ವಿಶ್ವಶ್ಚಂದ್ರಾಃ |
ಮಧ್ವಃ ಪುನಾನಾಃ ಕವಿಭಿಃ ಪವಿತ್ರೈರ್ದ್ಯುಭಿರ್ಹಿನ್ವಂತೈಕ್ತುಭಿರ್ಧನುತ್ರೀಃ || ೧೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಪಃ | ಚಿತ್ | ಏಷಃ | ವಿಸ್ವಃ | ದಮೂನಾಃ | ಪ್ರ | ಸದ್ರೀಚೀಃ | ಅಸೃಜತ್ | | ವಿಶ್ವಚಂದ್ರಾಃ |
ಮಧ್ವಃ | ಪುನಾನಾಃ | ಕವಿಭಿಃ | ಪವಿತ್ರೈಃ | ದ್ಯುಭಿಃ | ಹಿನ್ವಂತಿ | ಅಕ್ತುಸಭಿಃ | ಧನುತ್ರೀಃ || ೧೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ದಮೂನಾಃ | ದಾಂತಂ ಮನೋ ಯಸ್ಯಾಸೌ ದಮೂನಾಃ | ದಾಂತಮನಾಃ | ಯದ್ವಾ ದಾಮ್ಯ-
ತೀತಿ ದಮೂನಾಃ | ಉಪರತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಸ ಏಷ ಏವೇಂದ್ರೋ ವಿಭೋ ವ್ಯಾಪ್ತಾಃ ಸದ್ರೀಚೀಃ ಪರಸ್ಪರ
ಸಂಗತಾ ವಿಶ್ವಶ್ಚಂದ್ರಾ ವಿಶ್ವಸ್ಯಾಹ್ಲಾದಯಿತ್ರೀಃ | ವಿಶ್ವಸ್ಯಾಹ್ಲಾದೋ ಯಾಭ್ಯಸ್ತಾ ಇತಿ ವಾ | ಏವಂಭೂತಾ
ಅಪತ್ಯಿದೇಷೋಪಿ ಪ್ರಾಸೃಜತ್ | ಸೃಷ್ಟವಾನ್ | ಸೃಷ್ಟಾಕ್ಷ ತಾ ಅಪೋ ಮಧ್ವೋ ಮಾಧುರ್ಯೋಪೇತಾ-
ಮ್ನೋಮಾನ್ವವಿಭಿಃ ಪವಿತ್ರೈರಗ್ನಿವಾಯುಸೂರ್ಯಾಃ ಪುನಾನಾಃ ಶೋಧಯಿತ್ವೋ ಧನುತ್ರೀಃ ಸರ್ವಸ್ಯ
ಜಗತಃ ಪ್ರೀಣಯಿತ್ರೈಃ ಸತ್ಕೋ ದ್ಯುಭಿರ್ಹಿವಸೈರಕ್ತುಭಿಃ ರಾತ್ರಿಭಿರ್ಹಿನ್ವಂತಿ | ರಾತ್ರಿವಿವಂ ಸರ್ವಂ ಜಗ-
ತ್ಸೃಷ್ಟವ್ಯಾಪಾರಪ್ರವಣಿಂ ಕುರ್ವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ || ದಮೂನಾಃ | ದಮು ಉಪಶಮೇ | ದಮೋರೂನಸಿಂ-
ಶ್ನೋನಸಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ದಾಮ್ಯತೀತಿ ದಮೂನಾಃ | ಯದ್ವಾ ದಾಂತಶಬ್ದಸ್ಯ ದಭಾವೋ ಮನಸೋ ಮಹಾ-
ರಾತ್ನರಸ್ಯಾಕಾರಸ್ಯ ಉಕಾರಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಅಸೃಜತ್ | ಸೃಜ ವಿಸರ್ಗೇ | ಹಿನ್ವಂತಿ | ಹಿ ಗತಾ | ನಿಘಾತಃ |
ಧನುತ್ರೀಃ | ಧನ ಧಾನ್ಯ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದತಿಶ್ಛಾದಿತ್ಯಾದುತ್ರಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಶಾರ್ಜರವಾದಿಷು ಜುನ್ ದೃಷ್ಟವ್ಯಃ |
ವಿಶ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ದಮೂನಾಃ—ದಾಂತಮನಸ್ಪನಾದ | ಏಷಃ—ಇಂದ್ರನು | ವಿಭೋಃ—ಸರ್ವತ್ರವ್ಯಾಪ್ತವಾದವೂ | ಸದ್ರೀ-
ಚೀಃ—ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಹರಿಯುವವೂ | ವಿಶ್ವಚಂದ್ರಾಃ—ಶೋಕಕ್ಕೆಲಾ ಅಹ್ಲಾದಕರವಾಗಿರುವವೂ ಆದ |
ಅಪಃ—ಉದಕಗಳನ್ನು | ಪ್ರ ಅಸೃಜತ್—ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು (ಅ ಉದಕಗಳು) | ಪವಿತ್ರೈಃ—ಶುದ್ಧೀಕಾರಕರಾದ |
ಕವಿಭಿಃ—ಅಗ್ನಿ, ವಾಯು ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯರ ಸಹಾಯದಿಂದ | ಮಧ್ವಃ—ಮಧುರವಾದ ಸೋಮರಸಗಳನ್ನು |

ಪುನಾನಾಃ—ಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸುತ್ತಲೂ | ಧನುತ್ರೀಃ—(ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲಾ) ಉಪಕಾರಕವಾಗಿರುತ್ತಲೂ ! ಮೃಭಿಃ—
ದಿವಸಗಳೊಂದಿಗೂ | ಅಕ್ಷುಭಿಃ ಚಿಕ್—ರಾತ್ರಿಗಳೊಂದಿಗೂ | ಹಿನ್ವಂತಿ—ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತವೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ದಾಂತಮನಸ್ಸಿನಾದ ಇಂದ್ರನು ಸರ್ವತ್ರವ್ಯಾಪ್ತವಾದವೂ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಹರಿಯುವವೂ ಲೋಕ
ಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಆಹ್ಲಾದಕರವಾಗಿರುವವೂ ಆದ ಉದಕಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಅದೇ ಉದಕಗಳು ಶುದ್ಧೀಕಾರಕರಾದ ಅಗ್ನಿ,
ವಾಯು, ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯರ ಸಹಾಯದಿಂದ ಮಧುವಾದ ಸೋಮರಸಗಳನ್ನು ಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸುತ್ತಲೂ, ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲಾ
ಉಪಕಾರಕವಾಗಿರುತ್ತಲೂ, ಅಹೋರಾತ್ರಗಳ ಪ್ರವಾಹಗಳೊಡನೆ ತಾವೂ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತವೆ ||

English Translation

This lowly-minded Indra has created the widespread, commingled
all-delighting waters; and they, purifying the sweet (libations) with the
sage purifiers, and being benevolent (to all), proceed with (the revolutions)
of days and nights.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅನು ಕೃಷ್ಣೇ ವಸುಧಿತೀ ಜಿಹಾತೇ ಉಭೇ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಮಂಹನಾ ಯಜತ್ರೇ |
ಪರಿ ಯತ್ತೇ ಮಹಿಮಾನಂ ವೃಜಧ್ಯೈ ಸಖಾಯ ಇಂದ್ರ ಕಾಮ್ಯಾ ಋಜಿಷ್ಯಾಃ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅನು | ಕೃಷ್ಣೇ ಇತಿ | ವಸುಧಿತೀ ಇತಿ ವಸುಧಿತೀ | ಜಿಹಾತೇ ಇತಿ | ಉಭೇ ಇತಿ | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ | ಮಂ-
ಹನಾ | ಯಜತ್ರೇ ಇತಿ |
ಪರಿ | ಯತ್ | ತೇ | ಮಹಿಮಾನಂ | ವೃಜಧ್ಯೈ | ಸಖಾಯಃ | ಇಂದ್ರ | ಕಾಮ್ಯಾಃ | ಋಜಿಷ್ಯಾಃ ||೧೭||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಸುಷ್ಮ ಜಗತಃ ಪ್ರೇರಕಸ್ಯ ತವ ಮಂಹನಾ ಮಹತ್ತ್ವೇನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನ
ವಸುಧಿತೀ ವಸ್ತವ್ಯಪದಾರ್ಥಧಾರಣೋಪೇತೇ ಯಜತ್ರೇ ಯಜನಾರ್ಹೇ ತೇ ಉಭೇ ಕೃಷ್ಣೇ ಅಹೋ-
ರಾತ್ರೇ ಅನು ಜಿಹಾತೇ | ಪುನಃಪುನರಾವೃತ್ಯ ವರ್ತೇತೇ | ಕಿಂಚಿ | ಋಜಿಷ್ಯಾ ಋಜುಗತಯಃ ಸಖಾಯ-
ಸ್ತೇ ಮಿಶ್ರಭೂತಾಃ ಕಾಮ್ಯಾಃ ಕಮನೀಯಾ ಮರುತೋ ವೃಜಧ್ಯೈ | ಕರ್ಮವಿಘ್ನ ಕಾರಿಣಾಮಸುರಾಣಾಂ
ವರ್ಜನಾಯ ಪರಿಭವಾಯ | ಯದ್ಯಸ್ಯ ತೇ ತವ ಮಹಿಮಾನಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಮನುಸೃತ್ಯ ಪರಿ ಪರಿತಃ ಪ್ರಭ-
ವಂತಿ || ಜಿಹಾತೇ | ಓಹಾಜಿ ಗತಾ | ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಃ | ಭೃಗಾಮಿದಿತ್ಯುಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ತ್ವಂ ನಿಘಾತಃ | ಮಂಹನಾ |

ಮಹಿ ವೃದ್ಧಾ | ಲ್ಯುಟ್ | ಲಿತ್ಸರಃ | ವೃಜಢ್ಢೈ | ವೃಜೀ ವರ್ಜನೇ | ತುಮರ್ಥೇ ಕಢ್ಢೈಪ್ರತ್ಯಯಃ |
ಕಿತ್ವಾದ್ಗುಣಾಭಾವಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಕಾಮ್ಯಾಃ | ಕಮೇಣ್ಯಂತಸ್ಯಾಚೋ ಯದಿತಿ ಯತ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ |
ಯತೋಽನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ಮತ್ವಂ | ಋಜಿಪ್ಯಾಃ | ಓಪ್ಯಾಯಾ ವೃದ್ಧಾ | ಕ್ವಿಪ್ | ಲೋಪೋ, ವೈ-
ವಲೀತಿ ಯಲೋಪಃ | ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯೋಕಾರಸ್ಯೋಕಾರೋ ವೃತ್ಯಯೇನ | ಬಹುವಚನಸ್ಯೈಕವಚನಂ
ಭಾಂದಸಂ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ—(ಜಗತ್ತಿಗೆಲ್ಲಾ) ಪ್ರೇರಕನಾದ ನಿನ್ನ | ಮಂದನಾ—ಸಾಮಾನ್ಯದಿಂದ | ವಸುಧಿತಿ—ಜಗತ್ತನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವೂ | ಯಜತ್ರೇ—ಪೂಜಾರ್ಹವೂ ಆದ | ಉಭೇ ಕೃಷ್ಣೇ—ಅಹೋರಾತ್ರಗಳೆರಡೂ ಸಹ | ಅನು ಜಿಹಾತೇ—ಅವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ಪರಿಭ್ರಮಣವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿವೆ | ಋಜಿಪ್ಯಾಃ—ಋಜುಗಮನವುಳ್ಳವರೂ | ಸಖಾಯಃ—ನಿನ್ನ ಸಖರೂ | ಕಾಮ್ಯಾಃ—ಆಕರ್ಷಕವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವರೂ ಆದ ಮರುತ್ತುಗಳು | ವೃಜಢ್ಢೈ—ಅಸುರರ ಹನನಕ್ಕಾಗಿ | ಯತ್ ತೇ—ನಿನ್ನ | ಮಹಿಮಾನಂ—ಪ್ರಭಾವವನ್ನು | ಪರಿ—ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಸರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಜಗತ್ತಿಗೆಲ್ಲಾ ಪ್ರೇರಕನಾದ ನಿನ್ನ ಸಾಮಾನ್ಯದಿಂದ ಜಗತ್ತನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವೂ ಪೂಜಾರ್ಹವೂ ಆದ ಅಹೋರಾತ್ರಗಳೆರಡೂ ಸಹ ಅವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ಪರಿಭ್ರಮಣವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿವೆ. ಋಜುವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳವರೂ ನಿನ್ನ ಸಖರೂ, ಆಕರ್ಷಕವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವರೂ ಆದ ಮರುತ್ತುಗಳು ಅಸುರರ ಹನನಕ್ಕಾಗಿ ನಿನ್ನ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಸರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ||

English Translation

The two adorable (alternations of) day and night, upholding (all things) by the might of the sun, successively revolve: your sincere and acceptable friends (the Maruts) are ready to encounter (your foes) and maintain your greatness.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪತಿರ್ಭನ ವೃತ್ರಹನ್ತೃನೈತಾನಾಂ ಗಿರಾಂ ವಿಶ್ವಾಯುರ್ವೃಷಭೋ ವಯೋಧಾಃ |
ಅ ನೋ ಗಹಿ ಸಖ್ಯೇಭಿಃ ತಿವೇಭಿರ್ಮಹಾನ್ಮಹೀಭಿರೂತಿಭಿಃ ಸರಣ್ಯನ್ || ೧೮ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಪತಿಃ | ಭನ | ವೃತ್ರಹನ್ | ಸೂನೈತಾನಾಂ | ಗಿರಾಂ | ವಿಶ್ವಾಯುಃ | ವೃಷಭಃ | ವಯೋಧಾಃ |
ಅ | ನಃ | ಗಹಿ | ಸಖ್ಯೇಭಿಃ | ತಿವೇಭಿಃ | ಮಹಾನ್ | ಮಹೀಭಿಃ | ಊತಿಭಿಃ | ಸರಣ್ಯನ್ || ೧೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ವೃತ್ರಹನ್ತಂ ದ್ರ ವಿಶ್ವಾಯುಃ | ವಿಶ್ವಂ ಸಂಪೂರ್ಣಮಾಯುರ್ಯಸ್ಯಾಸೌ ವಿಶ್ವಾಯುಃ | ಅನಿ-
 ಣಾಶೀ ವೃಷಭಃ ಕಾಮಾಣಾಂ ವರ್ಷಿತಾ ವಯೋಧಾ ಅನ್ನಸ್ಯ ದಾತಾ ಶಾದ್ಯಶಸ್ತ್ರಂ ಸೂನ್ಯತಾನಾಂ ಗಿರಾ-
 ನುಸ್ತಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣಾನಾಂ ಪ್ರಿಯಕಮಾನಾಂ ವಾಚಾಂ ಪತಿಃ ಸ್ವಾಮಿ ಭವ | ತಥಾ ಸರಣ್ಯನ್ ಸರಣಂ
 ಯಜ್ಞಾರ್ಥಂ ಗಮನಮಿಚ್ಛನ್ ಮಹಾನ್ಮಹೀಭಿರ್ಮಹತೀಭಿರೂತಿಭೀ ರಕ್ಷಾಭಿಃ ಶಿವೇಭಿಃ ಕಲ್ಯಾಣೈಃ
 ಸಖ್ಯೇಭಿಃ ಫಲಪ್ರದಾನರೂಪೋಪಕಾರಲಕ್ಷಣೈಃ ಸಖ್ಯೈಶ್ಚ ಸಹಿತಸ್ತ್ರಂ ನೋಽಸ್ಮಾನ್ಪ್ರತ್ಯಾಗಹಿ | ಯಜ್ಞಾ-
 ರ್ಥಮಾಗಚ್ಛ || ಸೂನ್ಯತಾನಾಂ | ಉನ ಪರಿಹಾಣೇ | ಸುತರಾಮೂನಯತ್ಯಪ್ರಿಯಮಿತಿ ಸೂನಿತಿ ಪ್ರಿಯ-
 ಮುಚ್ಯತೇ | ತಚ್ಚ ತದ್ವತಂ ಸತ್ಯಂ ಚೇತಿ ಸೂನ್ಯತಂ | ಪರಾದಿತ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತ್ಯುತ್ಪರಸದಾದ್ಯು-
 ತ್ಪತ್ತಂ | ವಯೋಧಾಃ | ವಯಸ್ಸುಪಪದೇ ದಧಾತೇರ್ವಿಚ್ | ಗಹಿ | ಗಮೇರ್ಲೋಟಿ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ
 ಚಪೋ ಲುಕ್ | ಸೇರ್ಹಿರಾದೇಶಃ | ಅಪಿಚ್ಛ | ತಸ್ಯ ಜಾತ್ವಾದನುದಾತ್ತೋಪದೇಶೇತ್ಯಾದಿನಾ ಮಲೋ-
 ಪಃ | ತಸ್ಯಾಸಿದ್ವಿತ್ವಾದತೋ ದೇರಿತಿ ಹೋರ್ಲುಕ್ ನ ಭವತಿ | ನಿಘಾತಃ | ಸರಣ್ಯನ್ | ಸರಣಕಬ್ಜಾತ್ಯೇಚ್ |
 ಏಕಾದೇಶಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವೃತ್ರಹನ್—ವೃತ್ರಹಂತಕನೂ | ವಿಶ್ವಾಯುಃ—ದೀರ್ಘವಾದ ಆಯುಸ್ಸುಳ್ಳವನೂ | ವೃಷಭಃ—ಕಾಮ-
 ವರ್ಷಕನೂ | ವಯೋಧಾಃ—ಅನ್ನ ದಾತೃವೂ ಆದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಸೂನ್ಯತಾನಾಂ—ಪ್ರಿಯತಮಗಳಾದ | ಗಿರಾಂ-
 ನಮ್ನ ಸ್ತುತಿನಾಕ್ಯುಗಳಿಗೆ | ಪತಿಃ ಭವ—ಸ್ವಾಮಿಯಾಗಿರು | ಮಹಾನ್—ಮಹಾತ್ಮನಾದ ನೀನು | ಸರಣ್ಯನ್—
 ಯಜ್ಞ ಗಮನಕ್ಕಾಗಿ | ಮಹೀಭಿಃ—ಮಹದ್ಗುಣವುಳ್ಳ | ಉತಿಭಿಃ—ರಕ್ಷಣೆಗಳೊಂದಿಗೂ | ಶಿವೇಭಿಃ—ಕಲ್ಯಾಣಾ-
 ತ್ಮಕವಾದ | ಸಖ್ಯೇಭಿಃ—ಸಖರೊಂದಿಗೂ ಸಹ | ನಃ—ನಮ್ಮ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ | ಆ ಗಹಿ—ಬರುವವನಾಗು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ವೃತ್ರಹಂತಕನೂ, ದೀರ್ಘವಾದ ಆಯುಸ್ಸುಳ್ಳವನೂ, ಕಾಮವರ್ಷಕನೂ, ಅನ್ನ ದಾತೃವೂ ಆದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ,
 ಪ್ರಿಯತಮವಾದ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿನಾಕ್ಯುಗಳಿಗೆ ನೀನು ಸ್ವಾಮಿಯಾಗಿರು. ಮಹಾತ್ಮನಾದ ನೀನು, ಮಹದ್ಗುಣವುಳ್ಳ
 ರಕ್ಷಣೆಗಳೊಂದಿಗೂ, ಕಲ್ಯಾಣಾತ್ಮಕರಾದ ಸಖರೊಂದಿಗೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬರುವವನಾಗು

English Translation

Slayer of Vritra, do you, who art long lived, the showerer, (of bene-
 fits), the giver of food, be the lord of our true praises, repairing (to the
 sacrifice), come to us great, with great, friendly, and auspicious protections.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತಮಂಗಿರಸ್ವನ್ನಮನಾ ಸವರ್ಯನ್ನವ್ಯಂ ಕೃಹೋಮಿ ಸನ್ನಸೇ ಪುರಾಜಾಂ |
 ದ್ರುಹೋವಿಯಾಹಿ ಬಹುಲಾ ಅದೇವೀಃ ಸ್ವಶ್ಚ ನೋ ಮಘವನ್ತಾ ತಂಸೀ ಧಾಃ ||

ಪದವಾಚಃ

ತಂ | ಅಂಗಿರಸ್ವತ್ | ನಮಸಾ | ಸಪರ್ಯನ್ | ನಮ್ಯಂ | ಕೃಣೋಮಿ | ಸನ್ಯಸೇ | ಪುರಾಜಾಂ |
 ದ್ರುಹಃ | ವಿ | ಯಾಹಿ | ಬಹುಲಾಃ | ಅದೇವೀಃ | ಸ್ವಂ ರಿತಿ ಸ್ವಃ | ಚ | ನಃ | ಮಘಾವನ್ | ಸಾತಯೇ |
 ಧಾಃ || ೧೯ ||

ಸಾಯಂಜಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಅಂಗಿರಸ್ವತ್ ಅಂಗಿರಸ ಇವ ನಮಸಾ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ಸಪರ್ಯನ್ ಪೂಜಯನ್
 ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೋಽಹಂ ತಂ ತಾಡ್ಯಶಮಹಿನೋಪೇತಂ ಪುರಾಜಾಂ ಪುರಾತನಂ ತ್ವಾಂ ಸನ್ಯಸೇ ಸಂಭಜನಾಯ
 ನಮ್ಯಂ ಕೃಣೋಮಿ | ಸ್ತೋತವ್ಯತಯಾಭಿನವಂ ಕರೋಮಿ | ಅದೇವೀಸ್ತಮೋರೂಪತ್ವೇನಾದ್ಯೋತ-
 ಮಾನಾನ್ವಹುಲಾ ಬಹೂನ್ ದ್ರುಹೋ ದ್ರೋಗ್ಧಾನ್ ಶತ್ರುಭೂತಾನ್ ರಾಕ್ಷಸಾನ್ ವಿ ಯಾಹಿ | ವಿಶೇ-
 ಷೇಣ ಮೃತಿಂ ಪ್ರಾಪಯ | ಹೇ ಮಘಾವನ್ನಿಂದ್ರ ನೋಃ ಸ್ಮಶ್ಯಂ ಸ್ವಃ ಸ್ವಂ ಧನಂ ಚ ಸಾತಯೇ ಸಂಭಜ-
 ನಾರ್ಥಂ ಧಾಃ | ಧೇಹಿ || ಅಂಗಿರಸ್ವತ್ | ಅಂಗಿರಸ ಇವ | ತೇನ ತುಲ್ಯಮಿತಿ ವತಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನಭೋ-
 ಽಂಗಿರೋಮನುಷಾಂ ವತ್ಯುಪಸಂಖ್ಯಾನಮಿತಿ ಭಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಸಕಾರಸ್ಯ ರುತ್ವಾಭಾವಃ | ಸಪರ್ಯನ್ |
 ಸಪರಶಬ್ದಃ ಕಂಡಾದಿಃ | ನಮ್ಯಂ ಋ ಸ್ತುತಾವಿತ್ಯಸ್ಮಾದಚೋ ಯದಿತಿ ಯತ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಧಾತೋಸ್ತನ್ನಿಮಿ-
 ತ್ತಸ್ಯೇತಿ ವಾಂತಾದೇಶಃ | ಯತೋನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಕೃಣೋಮಿ | ಕೃವೇರ್ಲಟಿ ರೂಪಂ |
 ಸನ್ಯಸೇ | ಸನತೇರ್ಭಾವೇ ಕ್ವಿಪ್ | ಯಸು ಪ್ರಯತ್ನೇ | ಅಸ್ಮಾತ್ ಕ್ವಿಪ್ | ಸನಃ ಸಂಭಜನಸ್ಯ ಯಸೇ
 ಯತ್ನಾಯ | ಸಂಭಜನಾರ್ಥಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಪುರಾಜಾಂ | ಜನೇರ್ವಿಟ್ಯುತ್ವೇ ರೂಪಂ | ಯಾಹಿ | ಯಾತೇ-
 ಲೋಟಿ ರೂಪಂ | ಸ್ವಃ | ಸ್ವರಾದಿನಿಸಾತಮವ್ಯಯಮಿತ್ಯವ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾಯಾಮವ್ಯಯಾದಾಪ್ತುಪ ಇತಿ
 ಸಪೋ ಲುಕ್ | ಸಾತಯೇ | ಸಣಿ ಸಂಭಕ್ತಾ | ಭಾವೇ ಕ್ವಿನ್ | ಜನಸನೇತ್ಯಾದಿನಾ ಆತ್ಮಂ | ಊತಿ-
 ಯೂತೀತ್ಯಾದಿನಾ ನಿಸಾತನಾದುದಾತ್ತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಂಗಿರಸ್ವತ್—(ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) ಅಂಗಿರಸ್ಸಿನಂತೆ | ನಮಸಾ—ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ | ಸಪರ್ಯನ್—ಪೂಜಿ-
 ಸುವ (ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಾದ) ನಾನು | ತಂ ಪುರಾಜಾಂ—ಪುರಾತನನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು | ಸನ್ಯಸೇ—ಆರಾಧಿಸುವುದು
 ಕ್ಷೋಸ್ತುರ | ನಮ್ಯಂ ಕೃಣೋಮಿ—ನೂತನನನ್ನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ | ಅದೇವೀಃ—ಪ್ರಕಾಶವಿಲ್ಲದೇ ಕತ್ತಲು
 ರೂಪದಲ್ಲಿರುವವರೂ | ಬಹುಲಾಃ—ಬಹುಸಂಖ್ಯಾಕರಾದವರೂ | ದ್ರುಹಃ—ದ್ರೋಹಿಗಳೂ ಆದ ಅಸುರರನ್ನು |
 ವಿ ಯಾಹಿ—ನಾಶಪಡಿಸು | ಮಘಾವನ್—ಧನವಂತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ನಃ—ನಮಗೆ | ಸ್ವಂ ಚ—ನಿನ್ನ ಸಂಬಂ-
 ಧಿಯಾದ ಧನವನ್ನೂ | ಸಾತಯೇ—ನಾವು ಅನುಭವಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ಧಾಃ—ಕೊಡು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಅಂಗಿರಸ್ಸಿನಂತೆಯೇ, ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ಪೂಜಿಸತಕ್ಕವನೂ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೆಂಬ ನಾಮಧೇಯ
 ವುಳ್ಳವನೂ ಆದ ನಾನು ಪುರಾತನನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ಆರಾಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪುನಃ ನೂತನನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ.

ಪ್ರಕಾಶವಿಲ್ಲದೇ ಕಗ್ಗತ್ತಲುರೂಪದಲ್ಲಿರುವವರೂ, ದ್ರೋಹಿಗಳೂ ಆದ ಅಸುರರನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸು ಮತ್ತು ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧಿ ಯಾದ ಧನವನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಾವು ಅನುಭವಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಮಗೂ ಕೊಡು.

English Translation

Worshiping him with reverence, like an Angiras, I make the ancient (Indra) renovate to accept the oblation : destroy the many impious oppressors (of your worshippers), and bestow upon us, Maghavan, your own (wealth) for our acceptance.

ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಃ

ಮಿಹಃ ಸಾವಕಾಃ ಪ್ರತತಾ ಅಭೂವನ್ತ್ವಸ್ತಿಸ್ತಿನಃ ಪಿಪೃಹಿ ಪಾರಮಾಸಾಂ |
ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ರಥಿರಃ ಪಾಹಿ ನೋ ರಿಷೋ ಮಕ್ಷೂಮಕ್ಷೂ ಕೃಣುಹಿ ಗೋಜಿತೋ ನಃ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಮಿಹಃ | ಸಾವಕಾಃ | ಪ್ರತತಾಃ | ಅಭೂವನ್ | ತ್ವಸ್ತಿ | ನಃ | ಪಿಪೃಹಿ | ಪಾರಂ | ಅಸಾಂ |
ಇಂದ್ರ | ತ್ವಂ | ರಥಿರಃ | ಪಾಹಿ | ನಃ | ರಿಷಃ | ಮಕ್ಷುಃಮಕ್ಷು | ಕೃಣುಹಿ | ಗೋಜಿತಃ | ನಃ || ೨೦ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ಸಾವಕಾಃ ಪಾಪಾಣಾಂ ಲೋಭಯಿತ್ವೋ ಮಿಹಃ ಸೇಚನಸಾಧನಾನ್ಯಾಪಃ ಪ್ರತತಾ ಲೋಕೇ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ವಿಸ್ತೃತಾ ಅಭೂವನ್ | ಆಸಾಮಪಾಂ ಸ್ವಸ್ತಿ ವಿನಾಶರಹಿತಂ ಪಾರಂ ತೀರಂ ನೋಽ-
ಽಸ್ಮದರ್ಥಂ ಪಿಪೃಹಿ | ಜಲೈಃ ಸಂಪೂರ್ಣಂ ಕುರು | ಜಲಮವಾರಸಾರೀಣಂ ಕುರ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ರಥಿರೋ ರಥವಾಂಸ್ತ್ವಂ ರಿಷೋ ಹಿಂಸಕಾಚ್ಛತ್ವೋಃ ಸಕಾಶಾನ್ನೋಽಸ್ಮಾನ್ನಾಹಿ | ಪಾಲಯ | ಅನಂತರಂ ನೋಽ-
ಸ್ಮಾನ್ ಮಕ್ಷು ಮಕ್ಷು ಅತಿಶೀಘ್ರಂ ಗೋಜಿತೋ ಗವಾದಿಪಶುನಾಂ ಜೇತ್ರೋನ್ ಕೃಣಿಹಿ | ಕುರು |
ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನೇನ ತಟಾಕಾದಿಜಲಾಶಯಾನ್ ಸಂಪೂರ್ಣಾನ್ ಕೃತ್ವಾ ಗವಾದಿಧನಯುಕ್ತಾನ್ ಕುರ್ವಿತಿ
ಭಾವಃ || ಅಭೂವನ್ | ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಮಿತ್ಯಸ್ಯ ಲುಜಿ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ | ಪಿಪೃಹಿ | ಸ್ವಾ ಪಾಲನಪೂ-
ರಣಯೋಃ | ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಃ | ಅರ್ತಿಪಿತೃಣ್ಯೇಶ್ವೇತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ವಂ | ಹೇರ್ಜಿತ್ವಾದಗುಣಃ | ನಿ-
ಘಾತಃ | ರಥಿರಃ | ಮತ್ಪರ್ಥೇ ಮೇಧಾರಥಾಭ್ಯಾಮಿರನಿರಚಾವಿತಿರಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ರಿಷಃ | ರಿಷ ಹಿಂಸಾ-
ಯಾಂ | ಕೃಪ | ಸಾವೇಕಾಚೇ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಮಕ್ಷೂ ಮಕ್ಷೂ ನಿತ್ಯವೀರ್ಷಯೋರಿತಿ ದ್ವಿವ್
ಚನಂ | ಸಂಹಿತಾಯಾಮೃಚಿ ತುನುಘಮಕ್ಷುತಜ್ಜುತಿ ದೀರ್ಘಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಸಾವಕಾಃ—ಶುದ್ಧಕಾರಕಗಳೂ | ಮಿಹಃ—ಸೇಚನಸಾಧನಗಳೂ ಆದ
ಉದಕಗಳು | ಪ್ರತತಾಃ—ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿ ಹರಡಿಕೊಂಡವಾಗಿ | ಅಭೂವನ್—ಆಗವೆ | ಅಸಾಂ—ಈ ಉದಕಗಳಿಗೆ

ಸ್ವಸ್ತಿ—ನಾಶರಹಿತವಾಗಿರುವಂತೆ | ಪಾರಂ—(ಅವುಗಳ) ಮೂಲಸ್ಥಾನವನ್ನು | ನಃ—ನಮ್ಮ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ | ಪಿಸ್ತುಹಿ—
ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬು | ರಥಿರಃ—ರಥವಂತನಾದ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ರಿಷಃ—ಹಿಂಸಕರಾದ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ | ನಃ—
ನಮ್ಮನ್ನು | ಪಾಹಿ—ರಕ್ಷಿಸು | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಮಹ್ವಮಹ್ವ—ಅತಿಶೀಘ್ರವಾಗಿ | ಗೋಚಿತಃ—ಗವಾದಿಗಳ
ಜೀತ್ಯಗಳಾಗಿರುವಂತೆ | ಕೃಣುಹಿ—ಮಾಡು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಶುದ್ಧಿಕಾರಕಗಳೂ, ಸೇಚನಸಾಧಕಗಳೂ ಆದ ಉದಕಗಳು ಲೋಕದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಹರಡಿ
ಬಿಟ್ಟಿವೆ. ಆ ಉದಕಗಳು ನಾಶರಹಿತವಾಗಿರಲು ಅವುಗಳ ಮೂಲಸ್ಥಾನವನ್ನು ನಮ್ಮ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬು.
ರಥವಂತನಾದ ನೀನು ಹಿಂಸಕರಾದ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು. ನಮ್ಮನ್ನು ಅತಿಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಗವಾದಿಗಳ
ಜೀತ್ಯಗಳಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡು.

English Translation

The purifying waters have been spread abroad : fill their beds for our
welfare : riding on your car, defend us from the malevolent, and make us
quickly the conquerors of cattle.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅದೇದಿಷ್ಟ ವೃತ್ತ್ರಹಾ ಗೋಪತಿರ್ಗಾ ಅಂತಃ ಕೃಷ್ಣಾ ಅರುಷೈರ್ಧಾಮಭಿರ್ಗಾತ್ |
ಪ್ರ ಸೂನೃತಾ ದಿಶಮಾನ ಯತೇನ ದುರಶ್ಚ ವಿಶ್ವಾ ಅವೃಷೋದಪ ಸ್ವಾಃ || ೨೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅದೇದಿಷ್ಟ | ವೃತ್ತ್ರಹಾ | ಗೋಪತಿಃ | ಗಾಃ | ಅಂತರಿತಿ | ಕೃಷ್ಣಾನ್ | ಅರುಷೈಃ | ಧಾಮಃಭಿಃ |

ಗಾತ್ |

ಪ್ರ | ಸೂನೃತಾಃ | ದಿಶಮಾನಃ | ಯತೇನ | ದುರಃ | ಚ | ವಿಶ್ವಾಃ | ಅವೃಷೋಃ | ಅಪಃ | ಸ್ವಾಃ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವೃತ್ತ್ರಹಾ ವೃತ್ತ್ರಸ್ಯ ಹಂತಾ ಗೋಪತಿರ್ಗವಾಂ ಸ್ವಾಮಿ ಸನ್ನಿಂದ್ರೋ ಗಾ ಅದೇದಿಷ್ಟ | ಅಸ್ತುಭ್ಯಂ
ದಿಶತು | ತಥಾ ಕೃಷ್ಣಾನ್ ಕರ್ಮವಿಘ್ನಕಾರಿಣೋಽಸುರಾನರುಷೈರಾರೋಚಮಾನ್ಯೈರ್ಧಾಮಭಿಸ್ತೇಜೋಭಿ-
ರಂತರಂತರ್ಧಾನಂ ವಿನಾಶಂ ಗಾತ್ | ಗಮಯತು | ತಥಾ ಸೂನೃತಾಃ ಪ್ರಿಯತಮಾ ಗಾ ಯತೇನ ಪ್ರತಾ-
ರಣವರ್ಜಿತೇನ ಸತ್ಯೇನ ವಾಕ್ಯೇನ ಪ್ರದಿಶಮಾನೋಽಂಗಿರೋಭ್ಯಃ ಪ್ರದಿಶನ್ನಿಂದ್ರೋ ವಿಶ್ವಾಃ ಸರ್ವಾಣಿ
ದುರೋ ಗವಾಂ ಸ್ವೇಚ್ಛಯಾ ನಿರ್ಗಮನದ್ವಾರಾಣಿ ಸ್ವಾಃ ಸ್ವಕೀಯಾ ಗಾಶ್ಚಾಪಾವೃಷೋಃ | ವ್ರಜೇ ಗಾಃ

ಸ್ಥಾಪಿಯಿತ್ಯಾ ತಾನಿ ದ್ವಾರಾಣ್ಯಾಚ್ಛಾದಿತವಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಅದೇದಿಷ್ಟ | ದಿತ ಅತಿಸರ್ಜನ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಯಜ್ಞಂ ಜು
ಲಜು ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಅಡಾಗಮಸ್ವರಃ | ಗೋಪತಿಃ | ಪತ್ಯಾನ್ಯೈಶ್ಚರ್ಯ ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದ-
ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಃ | ಗಾತ್ | ಇನ್ ಗತಾ | ಅಂತರ್ಭಾವಿತಾಣ್ಯರ್ಥಃ | ದಿಶಮಾನಃ | ದಿಶೇವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಾ-
ನಚ್ | ತಸ್ಯ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ವರೇಣಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಶಸ್ವರಃ | ಅವ್ಯಣೋತ್ | ವೃಣ್ ವರಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ
ಲಜಃ ರೂಪಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವೃತ್ತೇಹಾ—ವೃತ್ತಹಂತಕನೂ | ಗೋಪತಿಃ—ಗೋವುಗಳಿಗೆ ಒಡೆಯನೂ ಅವ ಇಂದ್ರನು | ಗಾಃ—ಗೋ
ವುಗಳನ್ನು | ಅದೇದಿಷ್ಟ—ತೋರಿಸಿಕೊಟ್ಟನು | ಕೃಷ್ಣಾನ್—ಕರ್ಮವಿಘ್ನಕಾರಿಗಳಾದ ಅಸುರರನ್ನು | ಅರುಷೈಃ—
ಪ್ರಕಾಶಮಾನಗಳಾದ | ಧಾಮುಭಿಃ—ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ | ಅಂತರ್ಗಾತ್—ನಾಶಮಾಡಿದನು | ಸೂನ್ಯತಾಃ—ಪ್ರಿಯ
ತಮಗಳಾದ ಗೋವುಗಳನ್ನು | ಋತೇನ—ಆಕರ್ಷಕವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ | ಪ್ರೇ ದಿಶಮಾನಃ—ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳಿಗೆ
ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ತೋರಿಸುತ್ತಾ | ವಿಶ್ವಾ—ಸಮಸ್ತವಾದ | ದುರಃ—ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯ ಬಾಗಿಲನ್ನೂ | ಸ್ವಾಃ ಚ—ಗೋವುಗಳ
ನ್ನೂ | ಅಪ ಅವ್ಯಣೋತ್—ಮುಚ್ಚಿದನು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ವೃತ್ತಹಂತಕನೂ ಗೋವುಗಳಿಗೆ ಒಡೆಯನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ಗೋವುಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಟ್ಟನು. ಕರ್ಮ
ವಿಘ್ನಕಾರಿಗಳಾದ ಅಸುರರನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಮಾನಗಳಾದ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ ನಾಶಮಾಡಿದನು. ಪ್ರಿಯತಮಗಳಾದ ಗೋವು
ಗಳನ್ನು ಆಕರ್ಷಕವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಸಮಸ್ತವಾದ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯ ಬಾಗಿ
ಲುಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ಗೋವುಗಳನ್ನೂ ಮುಚ್ಚಿದನು.

English Translation

Indra, the slayer of Vritra, the lord of herds, has discovered the
cattle, and by his radiant effulgence driven away the black (Asuras), and
indicating with veracity (to the Angirases) the honest (cows), he shut the
gate upon all their own cattle.

ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಃ

ಶುನಂ ಹುನೇನು ಮಘವಾನಮಿಂದ್ರಮಸ್ಮಿನ್ನರೇ ನೃತಮಂ ನಾಜಸಾತೌ |
ಶೃಣ್ವಂತಮುಗ್ರಮೂತಯೇ ಸಮತ್ಸು ಘ್ನಂತಂ ವೃತ್ರಾಣಿ ಸಂಜಿತಂ ಧನಾನಾಂ ||

ಪದವಾಕ್ಯಃ

ಶುನಂ | ಹುನೇನು | ಮಘವಾನಂ | ಇಂದ್ರಂ | ಅಸ್ಮಿನ್ | ಭರೇ | ನೃತಮಂ | ನಾಜಸಾತೌ |
ಶೃಣ್ವಂತಂ | ಉಗ್ರಂ | ಲೂತಯೇ | ಸಮತ್ಸು | ಘ್ನಂತಂ | ವೃತ್ರಾಣಿ | ಸಂಜಿತಂ | ಧನಾನಾಂ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

[೩೦ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದ ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಕಿನ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿ. ಅದೇ ಋಕ್ಕು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಪುನಃ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು].

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ನಾಜಸಾತಾ—ಅನ್ನ ಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ನಡೆಯತಕ್ಕ | ಅಸ್ಮಿನ್ ಭರೇ—ಈ ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ | ಶುನಂ—ಸುಖಕಾರಕನೂ | ಮಘವಾನಂ—ಧನವಂತನೂ | ಇಂದ್ರಂ—ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಭುವಾದವನೂ | ನೈತಮಂ—(ಜಗತ್ತಿಗೆ) ಆತ್ಮತ್ವಮವಾದ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನೂ | ಶೃಣ್ವಂತಂ—(ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು) ಕೇಳತಕ್ಕವನೂ | ಉಗ್ರಂ—(ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ) ಭಯಂಕರನೂ | ಸಮತ್ಸು—ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ | ವೃತ್ತಾಣಿ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು | ಘ್ನಂತಂ—ಹಿಂಸಿಸುವವನೂ | ಧನಾನಾಂ—(ಶತ್ರುಗಳ) ಧನವನ್ನು | ಸಂಜಿತಂ—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಜಯಿಸುವವನೂ ಆದ ನಿನ್ನನ್ನು | ಊತಯೇ—ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ | ಹುವೇಮ—ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಅನ್ನ ಲಾಭಾರ್ಥವಾಗಿ ನಡೆಯತಕ್ಕ ಈ ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಸಹಾಯಕನಾಗಿರತಕ್ಕವನೂ, ಧನವಂತನೂ, ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಭುವಾಗಿರುವವನೂ, ಜಗತ್ತಿಗೆ ಆತ್ಮತ್ವಮವಾದ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನೂ, ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಕೇಳತಕ್ಕವನೂ, ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಭಯಂಕರನೂ, ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವವನೂ, ಶತ್ರುಗಳ ಧನವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಜಯಿಸುವವನೂ ಆದ ನಿನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ.

English Translation

We invoke for our protection the opulent Indra, distinguished in this combat, the leader in the food-bestowing (strife), hearing (our praises), terrible in battles, the destroyer of foes, the conqueror of wealth.

ಮೂವತ್ತೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಮೂವತ್ತೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಇಂದ್ರ ಸೋಮಂ ಸೋಮಸತ ಇತಿ ಸಪ್ತದಶಚಂ ತೃತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ ವೈಶ್ವಾಮಿತ್ರಂ ತ್ರೈಪ್ಸು ಭವ್ಯಂದ್ರಂ | ಅನುಕ್ರಾಂತಂ ಚ | ಇಂದ್ರ ಸೋಮಂ ತ್ರ್ಯೋನೇತಿ || ಪೃಷ್ಠಾಭಿಪ್ಲವಷಡಹಯೋದ್ವೀತೀಯೇಽಹನಿ ಮರುತ್ವತೀಯ ಇಂದ್ರ ಸೋಮಮಿತೀದಂ ಸೂಕ್ತಂ ನಿವಿದ್ಧಾನೀಯಂ | ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯೇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರತಂ | ಇಂದ್ರ ಸೋಮಂ ಯಾ ತ ಊತಿರವನೇತಿ ಮಧ್ಯಂದಿನಃ | ಅ. ೨-೬ | ಇತಿ || ಗೋಸವನಿವಧಯೋರಪಿ ಮರುತ್ವತೀಯಶಸ್ತ್ರ ಏತತ್ಸೂಕ್ತಂ | ಸೂತ್ರತಂ ಚ | ಇಂದ್ರ ಸೋಮಮೇತಾ ಯಾಮೇತಿ ಮಧ್ಯಂದಿನಃ | ಅ. ೯-೮ | ಇತಿ || ಉದ್ವಿಧ್ವಲಭಿದೋರಪಿ ಮರುತ್ವತೀಯ ಏತತ್ಸೂಕ್ತಂ | ಸೂತ್ರತಂ ಚ | ಇಂದ್ರ ಸೋಮಮಿಂದ್ರಃ ಪೂರ್ಣದಿತಿ ಮಧ್ಯಂದಿನಃ | ಅ, ೯-೮ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಇಂದ್ರ ಸೋಮಂ ಸೋಮಸತೇ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಮೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹದಿನೇಳು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಋಷಿಯು; ಇಂದ್ರನು

ಗೇನತೆಯು; ತ್ರಿಷ್ಠುಪ್ಪಾಫಂದಸ್ಸು. ಆನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರ ಸೋಮಂ ತ್ರ್ಯೂನಾ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ತ್ರಿಷ್ಠು ಮತ್ತು ಅಭಿವ್ವವಷಡಹವೆಂಬ ಯಾಗಗಳ ಎರಡನೆಯ ದಿನಸ ಮರುತ್ಪತೀಯಶಸ್ತ್ರನುತ್ರ ಪಠನಮಾಡುವಾಗ ಇಂದ್ರ ಸೋಮಂ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ನಿವಿದ್ಧಾನೀಯಸೂಕ್ತವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ವ್ಹಿತೀಯಸ್ಯ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರ ಸೋಮಂ ಯಾ ತ ಊತಿರವನೇತಿ ಮಧ್ಯಂದಿನಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ (ಆ. ೭-೭) ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. ಮತ್ತು ಗೋಸವ, ವಿವಧ ಎಂಬ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಮರುತ್ಪತೀಯಶಸ್ತ್ರನುತ್ರ ಪಠನಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಇಂದ್ರ ಸೋಮಮೇತಾ-ಯಾನೇತಿ ಮಧ್ಯಂದಿನಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ (ಆ. ೯-೮) ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. ಮತ್ತು ಉದ್ಭಿತ್ ನಲಭಿತ್ ಎಂಬ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮರುತ್ಪತೀಯಶಸ್ತ್ರನುತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಇಂದ್ರ ಸೋಮಮಿಂದ್ರಃ ಪೂರ್ಭಿದಿತಿ ಮಧ್ಯಂದಿನಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ (ಆ. ೯-೮) ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು.

ಸೂಕ್ತ—೩೨

ಮಂಡಲ—೩ || ಅನುವಾಕ—೩ || ಸೂಕ್ತ—೩೨ ||

ಅಪ್ಯಕ—೩ || ಅಧ್ಯಾಯ—೨ || ವರ್ಗ—೯. ೧೦, ೧೧ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತಂಖ್ಯೆ—೧೭

ಮುಷಿಃ—ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ||

ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ||

ಭಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಠುಪ್ ||

ಸಂಹಿತಾಸಾಠಃ

ಇಂದ್ರ ಸೋಮಂ ಸೋಮಸತೇ ಪಿಬೇಮಂ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಂ ಸವನಂ ಚಾರು ಯತ್ತೇ |
ಪ್ರಪುಥ್ಯಾ ತಿಪ್ರೇ ಮಘವನ್ ಜೀಷಿನ್ವಿಮುಚ್ಯಾ ಹರೀ ಇಹ ಮಾದಯಸ್ವ || ೧ ||

ಪದವಾಠಃ

ಇಂದ್ರ | ಸೋಮಂ | ಸೋಮಸತೇ | ಪಿಬ | ಇಮಂ | ಮಾಧ್ಯಂದಿನಂ | ಸವನಂ | ಚಾರು | ಯತ್ | ತೇ |
ಪ್ರಪುಥ್ಯಾ | ತಿಪ್ರೇ | ಇತಿ | ಮಘವನ್ | ಜೀಷಿನ್ | ವಿಸ್ಮುಚ್ಯಾ | ಹರೀ | ಇತಿ | ಇಹ | ಮಾದ-
ಯಸ್ವ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೋ ಬ್ರೂತೇ | ಸೋಮಸತೇ ಸೋಮಸ್ಯಾಧಿಪತೇ ದೇ ಇಂದ್ರ ಇಮಮಸ್ಯಾಭಿಮಾರ್-
ಧ್ಯಂದಿನೇ ಸವನೇ ಕ್ರಿಯಮಾಣಂ ಸೋಮಂ ಸೋಮರಸಂ ಪಿಬ | ಯದ್ಯಸ್ಮಾತ್ತೇ ತ್ವದರ್ಥಂ ಕ್ರಿಯ-

ಮಾಣಂ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಂ ಮುಂಧ್ಯಂದಿನಸಂಬಂಧಿ ಸವನಂ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಾಖ್ಯಂ ಶಸ್ತ್ರಂ ಚಾರು ರಮಣೀಯಂ
ವರ್ತತೇ | ಮಘವನ್ ಧನವನ್ ಯಜೀಷಿನ್ | ಯಜೀಷಶಬ್ದೇನ ಗತಸಾರಂ ಸೋಮದ್ರವ್ಯಮುಚ್ಯತೇ |
ತದ್ವನ್ ಹೇ ಇಂದ್ರ ಹರೀ ರಥೇ ಯೋಜಿತಾನಶ್ವಾ ರಥಾದ್ವಿಮುಚ್ಯ ಶಿಪ್ರೇ ಹನೂ ಪ್ರಪುಠ್ಯಾತ್ರೈನೇ
ಗ್ರಾಸೇನ ಪೂರಯಿತ್ವೇಹ ದೇವಯಜನದೇಶೇ ಮಾದಯಸ್ವ | ತಾನಶ್ವಾ ಹರ್ಷಯ || ಪ್ರಪುಠ್ಯ |
ಪೋಥ್ಯ ಪರ್ಯಾಪ್ತಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ಲ್ಯಪಿ ರೂಪಂ | ಹ್ರಸ್ವಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಲಿತ್ವೇಃ | ಯಜೀಷಿನ್ | ಅರ್ಜ ಪರ್ಜ
ಅರ್ಜನ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದರ್ಜೇಶ್ಚ ಯಜಿ ಚ | ಉ. ೪-೨೮ | ಇತೀಷ್ವಂತೈಯ ಯಜಿ ಇತ್ಯಾದೇಶಶ್ಚ ಧಾತೋಃ |
ಅರ್ಜ್ಯತ ಇತ್ಯುಚೇಷಂ | ತದಸ್ಯಾ ಸ್ತ್ರೀತೀನಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅಮಂತ್ರಿತತ್ವಾನ್ನಿಘಾತಃ | ಮಾದಯಸ್ವ | ಮದಿ
ಸ್ತುತ್ಯಾದಿಷು | ಹೇತುಮುಣ್ಣಿಚ್ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸೋಮಸತೇ—ಸೋಮಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿಯಾದ | ಇಂದ್ರ—ಇಂದ್ರನೇ | ಇಮಂ—(ಮಾಧ್ಯಂದಿನ ಸವನದಲ್ಲಿ
ಅರ್ಪಿತವಾದ) | ಸೋಮಂ—ಈ ಸೋಮರಸವನ್ನು | ಪಿಬ—ಪಾನಮಾಡು | ಯತ್—ಏತಕ್ಕೆಂದರೆ | ತೇ—
ನಿನ್ನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಅರ್ಪಿಸಿದ | ಮಾಧ್ಯಂದಿನಂ—ಮಾಧ್ಯಂದಿನ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ | ಸವನಂ—ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಾಖ್ಯವಾದ
ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರವು | ಚಾರು—ರಮಣೀಯವಾಗಿದೆ | ಮಘವನ್—ಧನವಂತನಾದವನೂ | ಯಜೀಷಿನ್—ಗತಸಾರವಾದ
ಸೋಮಪಾನಮಾಡತಕ್ಕವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನೇ | ಹರೀ—ನಿನ್ನ ಆಶ್ವಗಳನ್ನು | ವಿಮುಚ್ಯ—(ರಥದಿಂದ) ಬಿಟ್ಟು |
ಶಿಪ್ರೇ—ಅವುಗಳ ದವಡೆಯನ್ನು | ಪ್ರಪುಠ್ಯ—(ಈ ಗ್ರಾಸಗಳಿಂದ) ತುಂಬಿ | ಇಹ—ಈ ಯಾಗಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ |
ಮಾದಯಸ್ವ—ಹರ್ಷಗೊಳಿಸು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸೋಮಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನದಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಈ ಸೋಮರಸ
ವನ್ನು ಪಾನಮಾಡು. ಏತಕ್ಕೆಂದರೆ, ನಿನ್ನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಅರ್ಪಿಸಿದ ಮಾಧ್ಯಂದಿನದ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಾಖ್ಯವಾದ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರವು
ರಮಣೀಯವಾಗಿದೆ. ಧನವಂತನಾದವನೂ, ಗತಸಾರವಾದ ಸೋಮದ್ರವ್ಯವುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನೇ ನಿನ್ನ ಆಶ್ವ
ಗಳನ್ನು ರಥದಿಂದ ಬಿಟ್ಟು ಅವುಗಳ ದವಡೆಯನ್ನು ಈ ಗ್ರಾಸಗಳಿಂದ ತುಂಬಿ ಈ ಯಾಗಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹರ್ಷಗೊಳಿಸು.

English Translation

Indra, lord of the Soma, drink this Soma juice which is grateful to
you at noon-day sacrifice; Maghavan, partaker of the spiritless Soma,
unyoke your horses, and, filling their jaws (with fodder) exhilarate them at
this ceremony.

ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಃ

ಗವಾತಿರಂ ಮುಂಧಿನಮಿಂದ್ರ ಶುಕ್ರಂ ಪಿಬಾ ಸೋಮಂ ರರಿನಾತೇ ಮದಾಯ |

ಬ್ರಹ್ಮಕೃತಾ ಮಾರುತೇನಾ ಗಣೇನ ಸಜೋಷಾ ರುದ್ರೈಸ್ತುಪದಾ ವೃಷಸ್ವ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಗೋಮಿಶಿರಂ | ಮಂಥಿನಂ | ಇಂದ್ರ | ಶುಕ್ರಂ | ಪಿಬ | ಸೋಮಂ | ರರಿಮ | ತೇ | ಮದಾಯ |
ಬ್ರಹ್ಮಕೃತಾ | ಮಾರುತೇನ | ಗಣೇನ | ಸಜೋಷಾಃ | ರುದ್ರೈಃ | ತೃಪತ್ | ಆ | ವೃಷಸ್ವ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಗವಾಶಿರಂ ಗವ್ಯಸ್ಯ ಪಯಸ ಅರ್ತೀರ್ನಿಶ್ರಜಂ ಯಸ್ಮಿನ್ ತಂ ಸೋಮಂ | ಅಪಿ ಚ ಮಂಥಿನಂ ಮಂಥಸಂಯುಕ್ತಂ ಶುಕ್ರಮಭಿನವಂ ಯದ್ವಾ ಶುಕ್ರಾಮಂಥಿಗ್ರಹೇ ವರ್ತಮಾನಂ | ಏವಂ ತ್ರಿಷು ಸವನೇಷು ವರ್ತಮಾನಮಿಮಂ ಸೋಮಂ ಪಿಬ | ತೇ ತವ ಮದಾಯ ಹರ್ಷಾಯ ರರಿಮ | ತಂ ಸೋಮಂ ವಯಂ ಪ್ರಯಚ್ಛಾಮಃ | ಮಾರುತೇನ | ಮರುತಾಂ ಗಣೋ ಮಾರುತಃ | ಸ ಚ ಬ್ರಹ್ಮಕೃತ್ | ಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಕರೋತಿತಿ ಬ್ರಹ್ಮಕೃತ್ | ಇಂದ್ರಸ್ತೋತ್ರಂ ಕುರ್ವಾಣೇನ ಮಾರುತೇನ ಗಣೇನ ರುದ್ರೈರೇಕಾ-
ವಶಸಂಖ್ಯಾಕೈ ರುದ್ರೈಶ್ಚ ಸಜೋಷಾಃ ಸಂಗತಸ್ತ್ವಂ ತೃಪತ್ ಸೋಮಪಾನೇನ ತೃಪ್ಯನ್ ಆ ವೃಷಸ್ವ | ತಮಿಮಂ ಸರ್ವತೋ ಜಠರೇ ಸಿಂಚಿ | ಧಾರಯ || ಗವಾಶಿರಂ | ಶ್ರೀಣಾತೇರಾಜ್ ಪೂರ್ವಾತ್ಪ್ರಿಸ್ಥಪಸ್ವ-
ಧೇಘಾಮಾನ್ಯಚುರಿತ್ಯಾದಿನಾ ನಿಪಾತನಾದಾಶಿರಾದೇಶಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಃ | ಪಿಬಾ | ದ್ವೈಚೋತಸ್ತಿಜ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘಃ | ರರಿಮ | ರಾತೇಶ್ವಾಂದಸೇವರ್ತಮಾನೇ ಲಿಟಿ ರೂಪಂ | ಅಸಮಾನವಾಕ್ಯತ್ವಾನ್ನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ಆಗಮಾ ಅನುದಾತ್ತಾ ಇತೀಟೋನುದಾತ್ತತ್ವಾತ್ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ತೃಪತ್ | ತೃಪ ಪ್ರೀಣನೇ | ತುದಾದಿಃ | ಆಗಮಾನುಶಾಸನಸ್ಯಾನಿತ್ಯತ್ವಾನ್ನಮಭಾವಃ | ವೃಷಸ್ವ | ವೃಷು ಸೇಚನೇ | ವೃತ್ಯಯೇನ ಶಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಗವಾಶಿರಂ—ಕ್ಷೀರದಿಂದ ಮಿಶ್ರಿತವಾದ | ಸೋಮಂ—ಸೋಮವನ್ನೂ | ಮಂಥಿನಂ—ದಧ್ಯಾಶಿರವಾದ ಸೋಮವನ್ನೂ | ಶುಕ್ರಂ—ಶುದ್ಧವಾದ ಸೋಮವನ್ನೂ | ಪಿಬ—ಪಾನಮಾಡು | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಮದಾಯ—ಹರ್ಷಕ್ಕಾಗಿ | ರರಿಮ—(ಸೋಮವನ್ನು) ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇವೆ | ಮಾರುತೇನ—ಮರುದ್ಧ ಣದಿಂದಲೂ | ಗಣೇನ—ಸಮೂಹಾತ್ಮಕವಾದ | ರುದ್ರೈಃ—ಏಕಾದಶರುದ್ರರೊಡನೆಯೂ | ಸಜೋಷಾಃ—ಕೂಡಿ ದವನಾಗಿ | ತೃಪತ್—ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾ | ಆ ವೃಷಸ್ವ—ರಸವನ್ನು ಜಠರದಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಸು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ ಸವನತ್ರಯದಲ್ಲೂ ಅರ್ಪಿತವಾಗತಕ್ಕ ಗವಾಶಿರಾದಿ ಸೋಮರಸಗಳನ್ನು ಪಾನಮಾಡು. ನಿನ್ನ ತೃಪ್ತಿಗಾಗಿ ನಾವು ಅದನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆಯೂ ಸಮೂಹಾತ್ಮಕವಾದ ಏಕಾದಶರುದ್ರ ರೊಡನೆಯೂ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ ಸೋಮರಸಪಾನದಿಂದ ಲಭಿಸುವ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು.

English Translation.

Indra, drink the Soma juice mixed with milk, with butter-milk, or fresh : we offer it for your exhilaration, associated with the devout com-
pany of the Maruts and the Rudras : drink it till you are satisfied.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯೇ ತೇ ಶುಷ್ಕಂ ಯೇ ತವಿಷ್ಣೀಮನರ್ಧನ್ನರ್ಚಂತ ಇಂದ್ರ ಮರುತಸ್ತ ಓಜಃ |
ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ ಸವನೇ ವಜ್ರಹಸ್ತ ಪಿಬಾ ರುದ್ರೇಭಿಃ ಸಗಣಾಃ ಸುಕಿಪ್ರ || ೩ ||

ಪದಸಾಠಃ

ಯೇ | ತೇ | ಶುಷ್ಕಂ | ಯೇ | ತವಿಷ್ಣೀಂ | ಅವರ್ಧನ್ | ಅರ್ಚಂತಃ | ಇಂದ್ರ | ಮರುತಃ | ತೇ | ಓಜಃ |
ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ | ಸವನೇ | ವಜ್ರಹಸ್ತ | ಪಿಬ | ರುದ್ರೇಭಿಃ | ಸಗಣಾಃ | ಸುಕಿಪ್ರ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಯೇ ಮರುತಸ್ತೇ ತವ ಶುಷ್ಕಂ ಶತ್ರುಜಾಂ ಶೋಷಕಂ ತೇಜೋ ಯೇ ಚ ಮರು-
ತಸ್ತವಿಷ್ಣೀಂ ಬಲಂ ಜಾವರ್ಧಯನ್ ಯುದ್ಧಸಹಕಾರಿತಯಾವರ್ಧಯನ್ ತೇ ಮರುತೋಽರ್ಚಂತಸ್ತ್ವಾಂ
ಸ್ತುವಂತಃ ಸಂತಸ್ತೇ ತವಾಜೋ ಯುದ್ಧಸಾಮರ್ಥ್ಯಮವರ್ಧಯನ್ | ವಜ್ರಹಸ್ತ ವಜ್ರಯುಕ್ತಾ ಹಸ್ತಾ
ಯಸ್ಯೇತಿ ತಾದೃಶ ಸುಕಿಪ್ರ ಶೋಭನಹನೋ | ಶಿಪ್ರೇ ಹನೂ ನಾಸಿಕೇ ವೇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ಹೇ ಇಂದ್ರ
ರುದ್ರೇಭಿಃ | ರೋದಯಂತಿ ಶತ್ರುನಿತಿ ರುದ್ರಾ ಮರುತಃ | ಶ್ರೇಃ ಸಗಣಸ್ತ್ವಂ ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ ಸವನೇ
ಸೋಮಂ ಪಿಬ || ಅವರ್ಧನ್ | ವೃಧು ವರ್ಧನೇ | ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾದನಿ-
ಘಾತಃ | ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ | ಉತ್ಪಾದಿತ್ವಾದೌ | ಇತ್ಯಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಯೇ ಮರುತಃ—ಯಾವ ಮರುತ್ತುಗಳು | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಶುಷ್ಕಂ—(ಶತ್ರು
ನಾಶಕವಾದ) ತೇಜೋರೂಪರಾಗಿದ್ದಾರೆಯೋ | ಯೇ—ಯಾವ ಮರುತ್ತುಗಳು | ತವಿಷ್ಣೀಂ—(ನಿನ್ನ) ಶಕ್ತಿಯನ್ನು |
ಅವರ್ಧನ್—ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದರೋ (ಅದೇ ಮರುತ್ತುಗಳು) | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಓಜಃ—ಯುದ್ಧಸಾಮ-
ರ್ಥ್ಯವನ್ನು (ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಿದರು) | ವಜ್ರಹಸ್ತ—ಕೈಯಲ್ಲಿ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನೋ | ಸುಕಿಪ್ರ—ಶ್ರೇಷ್ಠ
ಪಾದ ಕೆನ್ನೆಯುಳ್ಳವನೋ ಅದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ರುದ್ರೇಭಿಃ—ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ | ಸಗಣಾಃ—ಕೂಡಿದ ನೀನು |
ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ ಸವನೇ—ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನದಲ್ಲಿ (ಅರ್ಪಿತವಾದ ಸೋಮವನ್ನು) | ಪಿಬ—ಪಾನಮಾಡು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಯಾವ ಮರುತ್ತುಗಳು ನಿನ್ನ ಶತ್ರುನಾಶಕವಾದ ತೇಜೋರೂಪರಾಗಿದ್ದಾರೆಯೋ, ಯಾರು
ನಿನ್ನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದರೋ, ಅದೇ ಮರುತ್ತುಗಳು ನಿನ್ನ ಯುದ್ಧಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ವೃದ್ಧಿ-
ಪಡಿಸಿದರು : ಕೈಯಲ್ಲಿ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನೋ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕೆನ್ನೆಯುಳ್ಳವನೋ ಅದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ,
ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ನೀನು ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಸೋಮವನ್ನು ಪಾನಮಾಡು.

English Translation

These are the Maruts, Indra, who worshipping your prowess, augment your withering force (by their aid): attended by the Rudras, drink, wielder of the thunderbolt, and handsome-chinned, at the noon-day sacrifice.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತ ಇನ್ದ್ರೈಸ್ತೃ ಮಧುಮದ್ವಿವಿಪ್ರ ಇಂದ್ರೈಸ್ತೃ ಶರ್ಧೋ ಮರುತೋ ಯ ಆಸನ್ |
ಯೇಭಿವೃತ್ರಸ್ಯೇಷಿತೋ ವಿವೇದಾಮರ್ಮಣೋ ಮನ್ಯಮಾನಸ್ಯ ಮರ್ಮ || ೪ ||

ಪದನಾಠಃ

ತೇ | ಇತ್ | ನು | ಅಸ್ಯ | ಮಧುಮತ್ | ವಿವಿಪ್ರೇ | ಇಂದ್ರೈಸ್ತೃ | ಶರ್ಧಃ | ಮರುತಃ | ಯೇ | ಆಸನ್ |
ಯೇಭಿಃ | ವೃತ್ರಸ್ಯ | ಇಷಿತಃ | ವಿವೇದ | ಅಮರ್ಮಣಃ | ಮನ್ಯಮಾನಸ್ಯ | ಮರ್ಮ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯೇ ಮರುತೇ ಇಂದ್ರೈಸ್ತೃ ಶರ್ಧೋ ಬಲಭೂತಾ ಅಸನ್ ತೇ ಇತ್ ತೇ ಏವ ಮರುತೋಽಸ್ಯ | ದ್ವಿತೀ-
ಯಾರ್ಥೇ ಸಷ್ಠೀ | ಇಮಮಿಂದ್ರಂ ಮಧುಮತ್ | ತವ ಸಹಾಯಾ ವಯಮಾಸ್ತುಹೇ ತ್ವಂ ಯದ್ಧಮಭಿಗ-
ಚ್ಛೇತಿ ಮಾಧುರ್ಯೋಪೇತಂ ನಾಕ್ಯಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ವಿವಿಪ್ರೇ ನು | ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಪ್ರೈರಯನ್ | ಯೇಭಿ-
ರ್ಯೈರ್ಯದ್ಧಸಹಾಯೈರ್ಮರುದ್ಭಿರಿಷಿತಃ ಪ್ರೇರಿತ ಇಂದ್ರೋಽಮರ್ಮಣಃ ಪರೈರನಿದಿತಮರ್ಮಸ್ಥಾನ-
ಸ್ಯಾತ ಏವ ಮನ್ಯಮಾನಸ್ಯ ನ ಕೋಽಪಿ ಮಮ ಹಂತೇತ್ಯಭಿಮನ್ಯಮಾನಸ್ಯ ವೃತ್ರಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯ ಮರ್ಮ ಯ
ಸ್ಥಿನ್ ಸ್ಥಾನೇ ಪ್ರಹೃತ್ ಸತ್ಯಾಂ ಸ ಮರಿಷ್ಯತಿ ತಾದೃಶಂ ಸ್ಥಾನಂ ವಿವೇದ | ಅಜ್ಞಾ ಸೀತ್ || ವಿವಿಪ್ರೇ | ವಿಸೆ
ಕ್ಷೇಪಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಿಟಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಇರೇಚಿ ಇರಯೋ ರ ಇತಿ ರೇ ಇತ್ಯಾದೇಶಃ | ನಿಘಾ-
ತಃ | ಆಸನ್ | ಅಸ ಭುವೀತ್ಯಸ್ಯ ಲಜು ರೂಪಂ | ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾನ್ನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ವಿವೇದ | ವಿದ
ಜ್ಞಾನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಿಟಿ ರೂಪಂ | ಲಿತ್ವರಃ | ಮರ್ಮ | ಮೃಜ್ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದಾಣಾದಿಕೋ
ಮುನಿನ್ | ನಿತ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಯೇ ಮರುತಃ—ಯಾವ ಮರುತ್ತುಗಳು | ಇಂದ್ರೈಸ್ತೃ—ಇಂದ್ರನ | ಶರ್ಧಃ—ಶಕ್ತಿರೂಪಗಳಾಗಿ |
ಆಸನ್—ಇರುವವೋ | ತೇ ಇತ್—ಅದೇ ಮರುತ್ತುಗಳು | ಅಸ್ಯ—ಈ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಮಧುಮತ್—ಅರ್ಕಪರ್ವ
ವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ | ವಿವಿಪ್ರೇ ನು—ಹುರಿದುಂಬಿಸುತ್ತಾನೆ | ಯೇಭಿಃ—ಯಾವ ಅದೇ ಮರುತ್ತುಗಳಿಂದ | ಇಷಿತಃ—
ಉತ್ತೇಜಿತನಾದ ಇಂದ್ರನು | ಅಮರ್ಮಣಃ—ತನ್ನ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಇತರರಾರಿಗೂ ತಿಳಿಸದಿರುವನನೂ | ಮನ್ಯ-

ಮಾನಸ್ಯ—(ತನ್ನನ್ನು ಯಾರೂ ಹಿಂಸಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ) ಎಂಬ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನೂ ಆದ| ವೃತ್ರಸ್ಯ—
ನೃತ್ರಾಸುರನ | ಮರ್ಮ—ಮರ್ಮಸ್ಥಾನವನ್ನು | ವಿವೇದ—ತಿಳಿದುಕೊಂಡನು.

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಯಾವ ಮರುತ್ತುಗಳು ಇಂದ್ರನ ಶಕ್ತಿರೂಪಗಳಾಗಿರುವವೋ ಅದೇ ಮರುತ್ತುಗಳು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಆಕರ್ಷಕ
ವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಹುರಿದುಂಬಿಸುತ್ತವೆ. ಅದೇ ಮರುತ್ತುಗಳಿಂದ ಉತ್ತೇಜಿತನಾದ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ರಹಸ್ಯವನ್ನು
ಇತರರಿಗಾರಿಗೂ ತಿಳಿಸದೆಯೂ ಮತ್ತು ತನ್ನನ್ನು ಯಾರೂ ಹಿಂಸಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ
ಇರುವ ನೃತ್ರಾಸುರನ ಮರ್ಮಸ್ಥಾನವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡನು.

English Translation

Those were the Maruts who were the strength of Indra, and gently
encouraged him : animated by whom he pierced the vital part of Vritra,
fancying himself invulnerable.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಮನುಷ್ಯದಿಂದ್ರ ಸವನಂ ಜುಷಾಣಃ ಪಿಬಾ ಸೋಮಂ ಶಶ್ವತೇ ವೀರ್ಯಾಯ |
ಸ ಆ ವೃತ್ತೈ ಹರ್ಯಶ್ಚ ಯಜ್ಞೈಃ ಸರಣ್ಯುಭಿರಪೋ ಅರ್ಣಾ ಸಿಸರ್ಷಿ || ೫ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಮನುಷ್ಯತ್ | ಇಂದ್ರ | ಸವನಂ | ಜುಷಾಣಃ | ಪಿಬ | ಸೋಮಂ | ಶಶ್ವತೇ | ವೀರ್ಯಾಯ |
ಸಃ | ಆ | ವೃತ್ತೈ | ಹರ್ಯಶ್ಚ | ಯಜ್ಞೈಃ | ಸರಣ್ಯುಭಿಃ | ಅಪಃ | ಅರ್ಣಾ | ಸಿಸರ್ಷಿ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಮನುಷ್ಯತ್ ಮನೋರ್ಯಜ್ಞಮಿವ ಮಮೇದಂ ಸವನಂ ಯಜ್ಞಂ ಜುಷಾಣಃ ಸೇವ
ಮಾನಸ್ತುಂ ಶಶ್ವತೇ ಶಾಶ್ವತಾಯ ವೀರ್ಯಾಯ ಪರಪರಿಭವಲಕ್ಷಣಾಯ ಸಾಮಾಥ್ಯಾಯೇಮಂ ಸೋ-
ಮಂ ಪಿಬ | ಹೇ ಹರ್ಯಶ್ಚ ಸ ತಾದೃಶಸ್ತುಂ ಯಜ್ಞೈರ್ಯಜನೀಯೈರ್ಮರುದ್ಭಿಃ ಸಾಕಮಾವೃತ್ತೈಃ
ಆಗಚ್ಛ | ಕಿಂಚಿ ಸರಣ್ಯುಭಿರೇಕಶ್ರುತಿಮನ್ತಂ ಪ್ರಾಪ್ತವ್ಯಂ ಇಚ್ಛದ್ಭಿಃ ಯದ್ವಾ ಸರಣ್ಯುಭಿಃ ಸರಣೀತಿರ್ಮ-
ರುದ್ಭಿಃ ಸಹಿತಸ್ತುಮಪೂರ್ವಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥಿತಾನ್ಯುದಕಾನಿ ಅರ್ಣಾ ಪಾರ್ಥಿವಾನ್ಯುದಕಾನಿ ಸಿಸರ್ಷಿ | ಪ್ರಾಪಯ |
ಯದ್ವಾ ಅಪಃ | ಪಂಚಮ್ಯಂತಮೇತತ್ಪದಂ | ಅಪೋ ವ್ಯಾಪ್ತಾದಂತರಿಕ್ಷಾತ್ಸಕಾಶಾದರ್ಣಾಂ ಸಿ ಪ್ರಾಪಯ ||
ವೃತ್ತೈಃ | ವೃತು ವರ್ತನೇ | ವೃತ್ತಯೇನ ಶ್ವಪಃ ಶ್ವಃ | ಲೋಟಿ ರೂಪಂ | ಸರಣ್ಯುಭಿಃ | ರಣಿ ಶಬ್ದಾ-
ರ್ಥಃ | ಕ್ವಿಪ್ | ಸಮಾನೋ ರಣೋ ಧ್ವನಿಯೇಷಾಂ ತೇ ಸರಣಾ ಮಂತ್ರಾಃ | ತಾನಚ್ಛಂತಃ | ಸುಪಃ

ಕೃಚ್ | ಕ್ಯಾದಿತ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಯದ್ವಾ ಸ್ಯ ಗತೌ | ಸ್ಯಯುವಚಿಭ್ಯೋಽನ್ಯುಜಾಗೂಜಕ್ಕು ಚಃ | ಉ. ೩-೮೧ |
ಇತ್ಯನ್ಯುಚ್ಛ್ರೇಷ್ಠಯಃ | ರಷಾಭ್ಯಾಂ | ಪಾ. ೮-೪-೧ | ಇತಿ ಣಿತ್ವಂ | ಚಿತ್ವಾದಂತೋದಾತ್ತಃ | ಅಸಃ |
ಅಸ್ತೌ ನ್ಯಾಪ್ತೌ | ಅಪ್ನೋತೇಃ ಕ್ವಿಪ್ ಹ್ರಸ್ವಶ್ಚೇತಿ ಕ್ವಿಪ್ ಧಾತೋರ್ಹ್ರಸ್ವಶ್ಚ | ಸಾನೇಕಾಚೇ ಇತಿ ವಿಭ-
ಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸಿಸರ್ಷಿ | ಸ್ಯ ಗತೌ | ಭಾಂದಸೋ ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತ್ಯಭ್ಯಾಸ-
ಸ್ಯೇತ್ವಂ || ೧೯ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ನಿಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಮನುಷ್ಯತ್—ಮನುವಿನ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಸೇವಿಸಿದಂತೆ | ಸವನಂ—ಈ
ಯಜ್ಞವನ್ನೂ | ಜುಷಾಣಃ—ಸೇವಿಸುತ್ತಾ | ಶಪ್ತತೇ—ನಾರರಹಿತವಾದ | ವೀರ್ಯಾಯ—ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಪಡೆ
ಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ಸೋಮಂ—ಈ ಸೋಮರಸವನ್ನು | ಪಿಬ—ಪಾನಮಾಡು | ಹರೈಶ್ವ—ಹರಿತವರ್ಣವುಳ್ಳ ಅಶ್ವಗ
ಳಿಂದ ಕೂಡಿದ | ಸಃ—ಅದೇ ನೀನು | ಯಜ್ಞೈಃ—ಪೂಜ್ಯರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ | ಆ ವನ್ಯಶ್ವ—ದಯ
ಮಾಡು | ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ಮರುತ್ತುಗಳೊಡಗೂಡಿದ ನೀನು | ಅಸಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥವಾದ ಉದಕಗ
ಳನ್ನು | ಅರ್ಷಾ—ಪಾರ್ಥಿವವಾದ ಉದಕಗಳೊಡನೆ | ಸಿಸರ್ಷಿ—ಸೇರಿಸಿ (ಒಂದಿಗೆ ಪ್ರವಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು).

ಭಾವಾರ್ಥ

ನಿಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಹಿಂದೆ ಮನುವಿನ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಸೇವಿಸಿದಂತೆ ಈ ಯಜ್ಞವನ್ನೂ ಸೇವಿಸುತ್ತಾ, ನಾರರಹಿತ
ವಾದ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡು. ಹರಿತವರ್ಣವುಳ್ಳ ಅಶ್ವಗಳಿಂದ
ಕೂಡಿದ ಅದೇ ನೀನು ಪೂಜ್ಯವಾದ ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ ದಯಮಾಡು. ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ಮರುತ್ತುಗಳೊಡಗೂಡಿದ
ನೀನು ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥವಾದ ಉದಕಗಳನ್ನು ಪಾರ್ಥಿವವಾದ ಉದಕಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಒಂದಿಗೆ ಪ್ರವಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು.

English Translation.

Phased with the sacrifice, as if it was that of Manu, drink, Indra, the Soma juice, for the sake of perpetual vigour : come, lord of the tawny steeds, with the adorable Maruts, and with the traversers (of the air) : send down the waters (of the firmament) to (blend with) the waters of the earth.

ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕಃ

ತ್ವಮಪೋ ಯದ್ಧೈ ವೃತ್ರಂ ಜಘ್ನಾನ್ ಅತ್ಯಾಹವ ಪ್ರಾಸೃಜಃ ಸರ್ತವಾಜೌ |
ಶಯಾನಮಿಂದ್ರ ಚರತಾ ವಧೇನ ವವ್ರಿವಾಂಸಂ ಪರಿ ದೇವೀರದೇನಂ || ೨ ||

ಪದವಿಶೇಷಃ

ತ್ವಂ | ಅಸಃ | ಯಶ್ | ಹ | ವೃತ್ರಂ | ಜಘ್ನಾನ್ | ಅತ್ಯಾಹವ | ಪ್ರ | ಅಸೃಜಃ | ಸರ್ತವ್ಯ | ಅಜೌ |
ಶಯಾನಂ | ಇಂದ್ರ | ಚರತಾ | ವಧೇನ | ವವ್ರಿವಾಂಸಂ | ಪರಿ | ದೇವೀರ | ಅದೇನಂ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ದೇವೀರ್ದೇವನಶೀಲಾ ಅಸಃ ಪರಿ ವಪ್ರಿವಾಂಸಂ ಪರಿತೆ ಅನ್ವತ್ಯ ವರ್ತಮಾನಂ
ಅತಃ ಏನಾದೇವಂ ಬಹುಡಕತೆಯಾಸ್ತುಚ್ಛಿತ್ತೇನಾಪ್ರತಿಭಾಸಮಾನಂ ಶಯಾನಮೇಕತ್ರ ನಿಶ್ಚಲತಯಾ ವ-
ರ್ತಮಾನಂ ವೃತ್ತಂ ಮೇಘಂ ಯದ್ಯದಾ ಚರತಾ ತಮುದ್ವಿತ್ಯ ವರ್ತಮಾನೇನ ವಧೇನ ಯುದ್ಧೇನ ಜಘ-
ನ್ನಾನ್ ಹತನಾನಸಿ ತದಾ ತ್ವಮಾಜಾ ಯುದ್ಧೇ ಸರ್ತವ್ಯೆ ಅತಿವೇಗಗಮನಾಯಾತ್ಮಾನಿವ ಯಥಾಶ್ವಾನ್
ಪ್ರೇರಯಸಿ ತಥಾ ತ್ವಮಪಿ ಉದಕಾನ್ಯಂತರಿಷ್ಟಾದಾಕಾಶಾತ್ ಪ್ರಾಸೃಜೋ ಹ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಮೇಘಭೇ-
ದನಂ ಕೃತ್ವಾಸ್ತುಜಃ ಖಲು | ತಂ ಯಜಾಮ ಇತ್ಯುತ್ಪರೇಣಾನ್ವಯಃ || ಜಘನ್ನಾನ್ | ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋ-
ರಿತ್ಯಸ್ಯ ಕ್ವಸೌ ವಿಭಾಷಾ ಗಮಹನವಿಧನಿಶಾಮಿತಿ ಟೋ ವಿಶಲ್ಪಿತತ್ವಾದತ್ರೇಡಭಾವಃ | ಅಭ್ಯಾಸಾಚ್ಛೇತಿ
ಹಕಾರಸ್ಯ ಘತ್ವಂ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಅಸ್ಯಜಃ | ಸ್ವಜ ವಿಸರ್ಗೇ | ಶವಿಕರಣೇ | ಯದ್ಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ |
ಸರ್ತವ್ಯ | ಸ್ಯ ಗತಾ | ತುಮರ್ಥೇ ತನ್ವೆಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅಂತತ್ವ ತನ್ವೆ ಯುಗಪದಿತಿ ಧಾತೋಃ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ
ಚೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಆಜಾ | ಅಜ ಗತಿಪ್ರೇಸಣಯೋಃ | ಅಜ್ಯತಿಭ್ಯಾಂ ಚ | ಉ. ೪-೧೩೦ | ಇತಿ ಇಣ್ವಿತ್ಯ-
ಯಃ | ಚತ್ವಾಡುಪಧಾವೃದ್ಧಿಃ | ಅಜಂತಿ ಗಚ್ಛಂತ್ಯಸ್ಮಿನ್ನಿತ್ಯಾಜಿಯುಧ್ಧಂ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಸರ್ತವಾ-
ಜಾನಿತ್ಯತ್ರ ಸಂಹಿತಾಯಾಮಾಯಾದೇಶೇ ಕೃತೇ ತಸ್ಯ ಲೋಪಃ ಶಾಕಲ್ಯಸ್ಯೇತಿ ಯಕಾರಲೋಪಃ | ಸರ್ವ-
ವಿಧೀನಾಂ ಛಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪಿತತ್ವವರ್ಣದೀರ್ಘತ್ವೇ ಕರ್ತವ್ಯೇ ಯಲೋಪೋ ನಾಸಿದ್ಧೋ ಭವತಿ | ಸವ-
ರ್ಣದೀರ್ಘಃ | ಶಯಾನಂ | ಶೀರ್ಷ ಸ್ಪಷ್ಟೇ | ಶಾನಚ್ | ಅದಾದಿತ್ಯಾಚ್ಛಪೋ ಲುಕ್ | ಜುತ್ವಾಲ್ಪಸಾರ್ವ-
ಧಾತುಕಸ್ಯರೇಣ ಶಾನಚ್ಯೋಸುದಾತ್ತತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ವಧೇನ | ಹಂತೇರ್ಭಾವೇ ಹನತ್ವ ವಧ ಇತ್ಯ-
ಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಧಾದೇಶತ್ವ ಧಾತೋರಂತೋದಾತ್ತತ್ವ | ವಪ್ರಿವಾಂಸಂ | ವೃಷ್ ವರಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಕ್ವಸಾವಿ-
ಡಾಗಮಶ್ಚಾಂಧಸಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ದೇವೀಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನಗಳಾದ | ಅಸಃ ಪರಿ—ಉದಕ
ಗಳ ಸುತ್ತಲೂ | ವಪ್ರಿವಾಂಸಂ—ಆಕ್ರಮಿಸಿ ಹರಡಿರುವವನೂ | ಅದೇವಂ—ಪ್ರಕಾಶರಹಿತನೂ | ಶಯಾನಂ—
ನಿಶ್ಚಲನಾಗಿ ಬಿದ್ದಿರುವವನೂ ಆದ | ವೃತ್ತಂ—ಮೇಘರೂಪಿಯಾದ ವೃತ್ತನನ್ನು | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಚರತಾ—
ಅವನನ್ನು ಅಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡುಹೋಗುವ | ವಧೇನ—ಯುದ್ಧ ಸಾಧನವಾದ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ | ಜಘನ್ನಾನ್—ಕೊಂದೆ
ಯೋ (ಆಗ) | ಆಜಾ—ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ | ಸರ್ತವ್ಯೆ—ಅತ್ಯಂತ ವೇಗವಾಗಿ ಓಡಲು | ಅತ್ಮಾನಿವ—ಕುದುರೆಗಳನ್ನು
ಸಡಿಲಿಸಿ ಬಿಡುವಂತೆ | ಪ್ರಾಸೃಜಃ ಹ—(ಉದಕಗಳನ್ನು ವೇಗವಾಗಿ ಪ್ರವಹಿಸಲು) ಬಿಡಿಸಿದೆಯಲ್ಲವೇ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಪ್ರಕಾಶಮಾನಗಳಾದ ಉದಕಗಳ ಸುತ್ತಲೂ ಆಕ್ರಮಿಸಿ ಹರಡಿರುವವನೂ, ಪ್ರಕಾಶ
ರಹಿತನೂ ನಿಶ್ಚಲನಾಗಿ ಬಿದ್ದಿರುವವನೂ ಆದ ಮೇಘರೂಪಿಯಾದ ವೃತ್ತನನ್ನು ಯಾವಾಗ ನಿನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ
ಹೊಡೆದು ನಾಶಮಾಡಿದೆಯೋ ಆಗಲೇ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ವೇಗವಾಗಿ ಓಡುವ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಸಡಿಲಿಸಿಬಿಡುವಂತೆ
ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ಪ್ರವಹಿಸಲು ಉದಕಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದೆ.

English Translation

Inasmuch as you have slain with active strife the slumbering, darkling, water-investing Vritra, you have let forth the bright waters like horses (rushing) into battle.

ಸಂಹಿತಾವಾತಃ

ಯಜಾ॑ನು ಇ॒ನ್ಮಮ॑ಸಾ ವೃ॒ದ್ಧಮಿ॑ದ್ರಂ ಬೃ॒ಹಂತ॑ನ್ಮ॒ಷ್ಣಮ॒ಜರಂ॑ ಯು॒ವಾನಂ॑ ।
ಯಸ್ಯ॑ ಪ್ರಿಯೇ॒ ಮಮ॑ತುರ್ಯ॒ಜ್ಞಯಸ್ಯ॑ ನ ರೋ॒ದಸೀ॑ ಮ॒ಹಿಮಾ॑ನಂ ಮ॒ಮಾತೇ॑ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಯ॑ಜಾ॒ಮಃ | ಇ॒ತ್ | ನಮ॑ಸಾ | ವೃ॒ದ್ಧಂ | ಇ॒ದ್ರಂ | ಬೃ॒ಹಂತಂ॑ | ಮ॒ಷ್ಣಂ | ಅ॒ಜರಂ॑ | ಯು॒ವಾ॒ನಂ |
ಯಸ್ಯ॑ | ಪ್ರಿಯೇ॒ ಇತಿ॑ | ಮಮ॑ತುಃ | ಯ॒ಜ್ಞಯ॑ಸ್ಯ | ನ | ರೋ॒ದಸೀ॑ ಇತಿ॑ | ಮ॒ಹಿಮಾ॑ನಂ | ಮ॒ಮಾತೇ॑
ಇತಿ॑ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ನಮಸಾ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣೇನಾನ್ನೇನ ವೃದ್ಧಂ ಪ್ರವೃದ್ಧಂ ಅತಃ ಏವ ಬೃಹಂತಂ ಮಹಂತಮೃಷ್ಣಂ |
ಮೃಷ್ಣತೇ ಗಮ್ಯತೇ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣೈರ್ಮಂತ್ರೈರಿತಿ ಮೃಷ್ಣಂ ಸ್ತೋತವ್ಯಂ | ಅಜರಂ ಜರಾರಹಿತಂ, ಅತಃ ಏವ
ಯುವಾನಂ ನಿತ್ಯತರುಣಂ ಏವಂವಿಧಮಿದ್ರಂ ಯಜಾಮ ಇತ್ | ಕುಶಿಕಾ ವಯಂ ಯಜ್ಞಸಿದ್ಧಿರ್ಥಂ
ಸ್ತುತಿನಾಕೈಃ ಪೂಜಯಾಮಃ | ಪ್ರಿಯೇ ಪ್ರಿಯತಮೇ ಅಪರಿಮಿತೇ ರೋದಸೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ
ಯಜ್ಞಯಸ್ಯ ಯಜ್ಞಾರ್ಹಸ್ಯ ಯಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ತವ ಮಹಿಮಾನಂ ವ್ಯಭವಂ ನ ಮಮತುಃ | ನ ಪರಿ-
ಚ್ಛೇತ್ತಂ ಶಕ್ನುತಃ | ನ ಮಮಾತೇ ಇತಿ ದ್ವಿತೀಯಂ ಪ್ರಿಯಾಪದಮಾದರಾರ್ಥಂ || ಯಜಾಮಃ |
ಯಜೇರ್ಲಹಿ ರೂಪಂ | ಮೃಷ್ಣಂ | ಮೃಷೀ ಗತಾ | ಸರ್ವನಿಘ್ನಸ್ವಮುಷ್ಣೇತ್ಯಾದಿನಾ ವಪ್ರತ್ಯಯಾಂತೋ
ನಿಪಾತಿತಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಪ್ರಿಯೇ | ಈದೂದೇದಿತಿ ಪ್ರಗೃಹ್ಯಸಂಜ್ಞಾ | ಮಮತುಃ | ಮಾ ಮಾನ
ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಿಟ್ಯತುಸಿ ರೂಪಂ | ಯದ್ವತ್ತಯೋಗಾದನಿಷ್ಠಾತಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಮಹಿಮಾನಂ | ಮಹಿ-
ಶಬ್ದಾತ್ರಸ್ಯ ಭಾವ ಇತ್ಯರ್ಥೇ ಸ್ಪೃಥಾದಿತ್ವಾದಿಮನಿಚ್ | ಚಿತ್ಸ್ವರಃ | ಮಮಾತೇ | ಮಾಜ್ ಮಾನೇ ಶಬ್ದೇ
ಚೇತ್ಯಸ್ಯ ಲಿಟ್ಯಾತಾಮಿ ರೂಪಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ

ನಮಸಾ—ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನದಿಂದ | ವೃದ್ಧಂ—ಪ್ರವೃದ್ಧನಾದವನೂ | ಬೃಹಂತಂ—ಮಹದಾಕಾರ
ವುಳ್ಳವನೂ | ಮೃಷ್ಣಂ—ಸ್ತುತೃರ್ಹನೂ | ಅಜರಂ—ಜರಾರಹಿತನೂ | ಯುವಾನಂ—ನಿತ್ಯತರುಣನೂ ಅದ |
ಇಂದ್ರಂ—ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಯಜಾಮ ಇತ್—ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಪೂಜಿಸುತ್ತೇನೆ | ಪ್ರಿಯೇ—ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರರಾದ |

ರೋದಸೀ—ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡೂ | ಯಜ್ಞೀಯಸ್ಯ—ಯಜ್ಞಾರ್ಹನಾದ | ಯಸ್ಯ—ಯಾನ ಅದೇ ಇಂದ್ರನ |
ಮಹಿಮಾನಂ—ವೈಭವವನ್ನು | ನ ಮಮತುಃ—ಅಳಿಯಲಾರದವಾಗಿನೆ | (ನ) ಮಮಾತೇ—ಅಳಿಯಲು
ಸಾಧ್ಯವೂ ಇಲ್ಲ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನದಿಂದ ಪ್ರವೃದ್ಧನಾದವನೂ, ಮಹದಾಕಾರವುಳ್ಳವನೂ, ಸ್ತುತ್ಯರ್ಹನೂ ಜರಾ
ರಹಿತನೂ | ನಿತ್ಯತರುಣನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಪೂಜಿಸುತ್ತೇನೆ. ಅಪರಿಮಿತವಾದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿ
ಗಳಿಂದ ಯಜ್ಞಾರ್ಹನಾದ ಇಂದ್ರನ ವೈಭವವನ್ನು ಅಳಿಯಲಾಗಲಿಲ್ಲ. ಅಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವೂ ಇಲ್ಲ.

English Translation

Therefore we sacrifice with reverence to the vast and mighty Indra,
who is adorable, undecaying, young; whose magnitude the unbounded
heaven and earth have not measured, nor can measure.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಕರ್ಮ ಸುಕೃತಾ ಪುರೂಣಿ ವ್ರತಾನಿ ದೇವಾ ನ ಮಿನಂತಿ ವಿಶ್ವೇ |
ದಾಧಾರ ಯಃ ಪೃಥಿವೀಂ ದ್ಯಾಂ ಮುತೇಮಾಂ ಜಜಾನ ಸೂರ್ಯಮುಷಸಂ ಸು-
ದಂಸಾಃ || ೮ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಇಂದ್ರಸ್ಯ | ಕರ್ಮ | ಸುಕೃತಾ | ಪುರೂಣಿ | ವ್ರತಾನಿ | ದೇವಾಃ | ನ | ಮಿನಂತಿ | ವಿಶ್ವೇ |
ದಾಧಾರ | ಯಃ | ಪೃಥಿವೀಂ | ದ್ಯಾಂ | ಉತ | ಇಮಾಂ | ಜಜಾನ | ಸೂರ್ಯಂ | ಉಷಸಂ | ಸು-
ದಂಸಾಃ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವಿಶ್ವೇ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ತವ ಕರ್ಮ ಕರ್ಮಾಣಿ ಸುಕೃತಾ ಸುಕೃತಾನಿ ಸುಷ್ಣ ನಿರ್ಮಿ-
ತಾನಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾದೀನಿ ಪುರೂಣಿ ಬಹೂನಿ ವ್ರತಾನಿ ಯಜ್ಞಾದೀನಿ ಚ ನ ಮಿನಂತಿ | ಏತಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ತವ
ಕರ್ಮಾಣಿ ನ ಹಿಂಸಂತಿ | ಕಿಂತ್ವಾದ್ರಿಯಂತೇ | ಕಿಂಚಿ ಯೋಽಯಮಿಂದ್ರಃ ಪೃಥಿವೀಂ ಭೂಲೋಕಂ
ದ್ಯಾಂ ದ್ಯುಲೋಕಂ ಉತ ಆಪಿ ಚೇನಾಮಮಮಂತರಿಕ್ಷಲೋಕಂ ಚ ಏತಾಂಸ್ತ್ರೀನ್ ಲೋಕಾನ್
ದಾಧಾರ | ಸುದಂಸಾಃ ಸುಕರ್ಮಾ ಶೋಭನಕರ್ಮಾ ಸನ್ನಿಂದ್ರಃ ಸೂರ್ಯಂ ಲೋಕಪ್ರಕಾಶಕಮಾದಿತ್ಯ-
ಮುಷಸಮಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಕರ್ಮನಿರ್ವಹಕಮುಷಃಕಾಲಂ ಜಜಾನ | ಉತ್ಪಾದಯಾಮಾಸ || ಇಂದ್ರಸ್ಯ

ಕರ್ಮ ಸುಕೃತಾ ಪುರಾಣೇತ್ಯೇತತ್ಪದಕದಂಬಕಮೇಕೋ ದ್ವೇ ವಸುಮತೀ ಇತ್ಯಸ್ತಿಸ್ವರ್ಗೇ | ಯುಗ್ಮೇ.
೩-೨-೩ | ಪಠಿತಂ | ಅತ್ರಾಪಿ ತದೇವ ಪಠ್ಯತೇ ಕಿಮಿತಿ ಪದಕಾಲೇ ನೋತ್ಸೃಜ್ಯತ ಇತಿ ಚೇನ್ನ | ನಾಕೈ-
ಭೇದಾತ್ | ತತ್ರೇಂದ್ರಸ್ಯ ಕರ್ಮ ಸುಕೃತಾ ಪುರಾಣೇತ್ಯೇಕಂ ನಾಕೈಂ ಅತ್ರ ತು ಕರ್ಮ ಸುಕೃತೇ-
ತ್ಯೇಕಂ ನಾಕೈಂ ಪುರಾಣ ವ್ರತಾನೀತ್ಯಪರಂ | ಕಿಂಚಿ ತತ್ರತ್ಯಂ ಪದಕದಂಬಕಂ ಪ್ರಥಮಾಂತಂ ಅತ್ರತ್ಯಂ
ದ್ವಿತೀಯಾಂತಂ | ಅತೋ ನಾಕೈಭೇದಾದ್ವಿಭಕ್ತಿಭೇದಾಚ್ಚ ಪದಕಾಲೇ ನೋತ್ಸೃಜ್ಯತೇ || ಮಿನಂತಿ |
ಮಿಾಜ್ ಹಿಂಸಾಯಾಮಿತ್ಯಸ್ಯ ಲಟಿ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ | ದಾಧಾರ | ಧೃಜ್ ಧಾರಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಟಿ
ರೂಪಂ | ತುಜಾದಿತ್ವಾದಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ದೀರ್ಘಃ | ಲಿತ್ಸ್ವರಃ | ಜಜಾನ | ಜನ ಜನನ ಇತ್ಯಸ್ಯಾಂತರ್ಭಾವಿ-
ತಣ್ಯರ್ಥಸ್ಯ ಲಟಿ ರೂಪಂ | ಲಿತ್ಸ್ವರಃ | ಸುದಂಸಾಃ | ಸೋರ್ಮನಸೀ ಇತ್ಯುತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಿಶ್ವೇ—ಸಮಸ್ತರಾದ | ದೇವಾಃ—ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ—ಇಂದ್ರನ | ಕರ್ಮ—ಕಾರ್ಯರೂಪ
ವಾದವೂ | ಸುಕೃತಾ—ಅತಿಶಯವಾದ ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದವೂ ಅದ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಲೋಕಗಳನ್ನೂ |
ಪುರಾಣ—ಬಹುಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ | ವ್ರತಾನಿ—ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ | ನ ಮಿನಂತಿ—ಹಿಂಸಿಸುವುದಿಲ್ಲ | ಯಃ—
ಯಾವ ಅದೇ ಇಂದ್ರನು | ಪೃಥಿವೀಂ—ಪೃಥಿವಿಯನ್ನೂ | ದ್ಯಾಂ—ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನೂ | ಉತ—ಮತ್ತು | ಇಮಾಂ—
ಈ ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕವನ್ನೂ | ದಾಧಾರ—ಧರಿಸಿದ್ದಾನೆ | ಸುದಂಸಾಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮಕರ್ತನಾದ ಇಂದ್ರನು |
ಸೂರ್ಯಂ—ಸೂರ್ಯನನ್ನೂ | ಉಷಸಂ—ಉಷಸ್ಸನ್ನೂ | ಜಜಾನ—ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸಮಸ್ತರಾದ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಸೃಷ್ಟವಾದವೂ ಅತಿಶಯವಾದ ಸೌಂದರ್ಯದೊಡನೆ ನಿರ್ಮಿತ
ವಾದವೂ ಅದ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ಅನೇಕ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಹಿಂಸಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅದೇ ಇಂದ್ರನು
ಪೃಥಿವಿಯನ್ನೂ, ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನೂ ಮತ್ತು ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕವನ್ನೂ ಧರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮಕರ್ತನಾದ
ಇಂದ್ರನು ಸೂರ್ಯನನ್ನೂ ಮತ್ತು ಉಷಸ್ಸನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ್ದಾನೆ.

English Translation

All the gods cannot detract from the many glorious exploits, and
pious works of Indra : he who has upheld earth, and heaven, and the firma-
ment, and who, the performer of great deeds, has engendered the sun and
the dawn.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅದ್ರೋಘಃ ಸತ್ಯಂ ತವ ತನ್ಮಹಿತ್ವಂ ಸದ್ಯೋ ಯಜ್ಞಾತೋ ಅಪಿಬೋಹ ಸೋಮಂ |
ನ ದ್ಯಾವ ಇಂದ್ರ ತವಸ್ತು ಓಜೋ ನಾಹಾ ನ ಮಾಸಾಃ ಶರದೋ ವರಂತ || ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅದ್ರೋಘ | ಸತ್ಯಂ | ತವ | ತತ್ | ಮಹಿಂತ್ಸಂ | ಸದ್ಯಃ | ಯತ್ | ಜಾತಃ | ಅಪಿಬಃ | ಹ | ಸೋಮಂ |
ನ | ದ್ಯಾವಃ | ಇಂದ್ರ | ತವಸಃ | ತೇ | ಓಜಃ | ನ | ಅಹಾ | ನ | ಮಾಸಾಃ | ಶರದಃ | ವರಂತ || ೯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅದ್ರೋಘ ದ್ರೋಹವರ್ಜಿತ ಹೇ ಇಂದ್ರ ತವ ತನ್ಮಹಿಂತ್ಸಂ ತಾದೃಶಂ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಂ ಸತ್ಯಂ ಯಥಾರ್ಥಂ | ಯದ್ಯಸ್ಮಾಜ್ಜಾತ ಉತ್ಪನ್ನಃ ಸದ್ಯಸ್ತದಾನೀಮೇವ ಸೋಮಮಸ್ಮಾಭಿದೀಯಮಾನಂ ಸೋಮರಸಮಪಿಬಃ | ಹ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ | ಕಿಂಚಿ ತವಸೋ ಬಲವತಸ್ತೇ ತವಾಜಃ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ದ್ಯಾವೋ ದಿವೋಪಲಕ್ಷಿತಾಃ ಸರ್ವೇ ಲೋಕಾ ನ ವರಂತ | ನ ವಾರಯಂತಿ | ಕಿಂಚಿ | ಅಹಾ ಪ್ರತಿಪದಾದೀನ್ಯಹಾನಿ ನ ವಾರಯಂತಿ | ತಥಾ ಮಾಸಾಶ್ಚೈತ್ರಾದ್ಯಾಃ ಶರದಃ ಸಂವತ್ಸರಾಶ್ಚ ತವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ನ ವಾರಯಂತಿ | ಕಿಂತು ತವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಮನುಸೃತ್ಯ ಸರ್ವೇ ವರ್ತಂತ ಇತಿ ಭಾವಃ || ಅದ್ರೋಘ | ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚೇತಿ ಷಾಷ್ಟಿ ಕಮಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಪಿಬಃ | ಯದ್ರೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ಮಾಸಾಃ | ಮಸೀ ಪರಿಮಾಣೇ | ಮಸ್ಯತೇ ಪರಿಮಾಯತೇ ತ್ರಿಂಶತಾ ದಿನೈರಿತಿ ಮಾಸಃ | ಕರ್ಮಣಿ ಘೃತ್ | ಇತ್ಯಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಶರದಃ | ಶ್ವಾ ಹಿಂಸಾಯಾಮಿತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಶ್ವಾದ್ಭಸೋಽದಿರಿತ್ಯಧಿಕರಣೇದಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಶೀರ್ಯತೇಽಸ್ಯಾಂ ತೃಣಗುಲ್ಮವನಸ್ಪತೀನಾಂ ತೇಜಾಂಸೀತಿ ಶರತ್ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ವರಂತ | ವೃತ್ ವರಣೇ | ಅಂತರ್ಭಾವಿ-ತಣ್ಯರ್ಥೋಽತ್ರ ನಿವಾರಣೇ ವರ್ತತೇ | ಭಾವಾದಿಕಃ | ಛಾಂದಸೇ ಲಜಾ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅದ್ರೋಘ—ದ್ರೋಹರಹಿತನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತವ—ನಿನ್ನ | ತನ್ಮಹಿಂತ್ಸಂ—ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವು | ಸತ್ಯಂ—ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿದೆ | ಯತ್—ಯಾವ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ | ಜಾತಃ—ನೀನು ಉತ್ಪನ್ನನಾದೆಯೋ | ಸದ್ಯಃ—ಆ ಒಡನೆಯೇ | ಸೋಮಂ—ಸೋಮರಸವನ್ನು | ಅಪಿಬಃ ಹ—ಪಾನಮಾಡಿದೆಯೆಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ | ತವಸಃ—ಬಲಶಾಲಿಯಾದ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಓಜಃ—ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು | ದ್ಯಾವಃ—ದ್ಯುಲೋಕಾದಿಗಳು | ನ ವರಂತ—ತಡೆಯಲಾರವು | ಅಹಾ—ಅಹಸ್ಸುಗಳಾಗಲಿ | ಮಾಸಾಃ—ಮಾಸಗಳಾಗಲಿ | ಶರದಃ—ಸಂವತ್ಸರಗಳಾಗಲಿ (ತಡೆಯಲಾರವು).

ಭಾವಾರ್ಥ

ಯಾರಿಗೂ ದ್ರೋಹವನ್ನೆಸಗದಿರುವ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವು ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಯಾವ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ನೀನು ಉತ್ಪನ್ನನಾದೆಯೋ, ಆ ಒಡನೆಯೇ ನೀನು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿದೆಯೆಂಬುದು ಲೋಕವಿದಿತವಾಗಿದೆ. ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ನಿನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ದ್ಯುಲೋಕಾದಿಗಳಾಗಲಿ, ಅಹಸ್ಸುಗಳಾಗಲಿ, ಮಾಸಗಳಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಸಂವತ್ಸರಗಳಾಗಲಿ ತಡೆಯಲಾರವು.

English Translation

Doer of no wrong, such was your true greatness, that as soon as born, you have quaffed the Soma juice : neither the heavens, nor days, nor months, nor years, resist the force of you who are mighty.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತ್ವಂ ಸದ್ಯೋ ಅಸಿಬೋ ಜಾತ ಇಂದ್ರ ಮದಾಯ ಸೋಮಂ ಪರಮೇ ವೈಮನ್ |
ಯದ್ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಅವಿವೇಶೀರಥಾಭವಃ ಪೂರ್ವಾಃ ಕಾರುಧಾಯಾಃ || ೧೦ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತ್ವಂ | ಸದ್ಯಃ | ಅಸಿಬಃ | ಜಾತಃ | ಇಂದ್ರ | ಮದಾಯ | ಸೋಮಂ | ಪರಮೇ | ವೈಮನ್ |
ಯತ್ | ಹ | ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಇತಿ | ಆ | ಅವಿವೇಶೀಃ | ಅಥ | ಅಭವಃ | ಪೂರ್ವಾಃ | ಕಾರುಧಾಯಾಃ

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸದ್ಯಸ್ತ್ರೀನಾನ್ನೋಕಾಹೇ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರೇ ತ್ವಂ ಸದ್ಯೋ ಅಸಿಬ ಇತಿ ಸೂಕ್ತಮುಖೀಯಾ |
ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ತ್ವಂ ಸದ್ಯೋ ಅಸಿಬೋ ಜಾತ ಇಂದ್ರಾನು ತ್ವಾಹಿಷ್ಣೇ ಅಥ ದೇವ ದೇವಾಃ | ಅ.
೪-೫ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಸದ್ಯಸ್ತದಾನೀಮೇವ ಜಾತಃ ಪರಮೇ ವೈಮನ್ ಉತ್ತಮೇ ಸ್ಥಾನೇ ಸ್ಥಿತಸ್ತುಂ
ಮದಾಯ ಹರ್ಷಾಯ ಸೋಮಮಸಿಬಃ | ಯದ್ಯದಾ ತ್ವಂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವಾವಿವೇ-
ಶೀರ್ಹ | ಆ ಸಂಮತಾದ್ಭೃತಂ ಪ್ರವಿಷ್ಟೋಽಸಿ ಖಲು | ಅಥಾನಂತರಂ ಪೂರ್ವಾಃ ಪುರಾತನಃ ಸನ್
ಕಾರುಧಾಯಾಃ ಕರ್ಮಣಾಂ ವಿಧಾತಾಭವಃ ಖಲು || ವೈಮನ್ | ಅವ ರಕ್ಷಣಗತ್ಯಾದಿಷು | ವಿಪೂರ್ವ-
ಶ್ಚಾವತೇರ್ನಾಮನ್ ಸೀಮನ್ನಿತ್ಯಾದಿನಾ ಮನಿನ್ | ಜ್ವರತ್ಪರೇತ್ಯಾದಿನಾ ಊರ್ | ವಿಶೇಷೇಣಾಮ ವ್ಯಾ-
ಪ್ತಿಯಸ್ಯ ತತ್ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತ್ಯಾದಿನಾ ಸುಪೋ ಲುಕ್ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಃ |
ಅವಿವೇಶೀಃ | ವಿಶ ಪ್ರವೇಶನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಯಜ್ಞಲುಕಿ ಅಜ್ಞ ಸಿಸಿ ಯಜೋ ವೇಶೀಡಾಗಮಃ | ಇತಕ್ಷೇತಿ
ಸಿಸ ಇಕಾರಲೋಪಃ | ಯದ್ಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ಕಾರುಧಾಯಾಃ | ಕಾರುಃ | ಕರೋತೇಃ ಕೃವಾಪಾಜಿಮಿ-
ಸ್ತದಿಸಾಧ್ಯತೂಭ್ಯ ಉಣ್ಣಿತ್ಯಯಃ | ಷೆತ್ತ್ವಾತ್ಪ್ರದ್ವಿಃ | ದಧಾಶೇರ್ವಹಿಹಾಧಾಙ್ಭೃಶ್ಚಂಪಸೀತ್ಯಸುನ್ |
ಷದಿತ್ಯನುವೃತ್ತೇರಾತೋ ಯುಕ್ ಚಿಣ್ ಕೃತೋರಿತಿ ಯುಗಾಗಮಃ | ಸಮಾಸೇ ಗತಿಕಾರಕಯೋರಪಿ
ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ಚೇತಿ ಸೂತ್ರಾತ್ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಃ || || ೧೦ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ನಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಸದ್ಯಃ ಜಾತಃ—ಉತ್ಪನ್ನನಾದೊಡನೆಯೇ | ಪರಮೇ ವೈಮನ್—
ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ನಿಂತು | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಮದಾಯ—ಹರ್ಷಕ್ಕಾಗಿ | ಸೋಮಂ—ಸೋಮರಸ
ವನ್ನು | ಅಸಿಬಃ—ವಾನಮಾಡಿದೆ | ಯತ್—ಯಾವಾಗ (ನೀನು) | ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ—ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು |
ಆ ಅವಿವೇಶೀಃ ಹ—ಆವರಿಸುವಂತೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದೆಯೇ | ಅಥ—ಆ ಒಡನೆಯೇ | ಪೂರ್ವಾಃ—ಪುರಾತನನಾಗಿ |
ಕಾರುಧಾಯಾಃ—ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಕರ್ತನಾಗಿ | ಅಭವಃ—ಆಗದ್ದೀಯೆ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಉತ್ಪನ್ನನಾದೊಡನೆಯೇ, ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಹರ್ಷಕಾರಕವಾದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿದೆ. ಯಾವಾಗ ನೀನು ದ್ವಾನಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಆವರಿಸುವಂತೆ ಈ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದೆಯೋ ಆ ಒಡನೆಯೇ, ಪುರಾತನನಾಗಿ ನೀನು ಕರ್ಮಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಕರ್ತನಾದೆ.

English Translation.

As soon as born in the highest heaven, you have quaffed, Indra, the Soma juice for your exhilaration ; and when you had pervaded the heaven and earth, you became the primary artificer (of creation).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸದ್ಯಸ್ಥಿ ೧೧ ಎಂಬ ಒಂದುದಿನದ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಮಾಡುವ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರ ಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ತ್ವಂ ಸದ್ಯೋ ಅಪಿಬಃ ಎಂಬ ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭದ ಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ತ್ವಂ ಸದ್ಯೋ ಅಪಿಬೋ ಜಾತ ಇಂದ್ರಾನು ತ್ವಾಹಿಘ್ನೇ ಅಥ ದೇವ ದೇವಾಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ (ಅ. ೯-೫) ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಹನ್ನಹಿಂ ಪರಿಶಯಾನಮರ್ಣಃ ಓಜಾಯಮಾನಂ ತುವಿಜಾತ ತವ್ಯಾನ್ ।

ನ ತೇ ಮಹಿತ್ವಮನು ಭೂದಧ ದ್ಯೌರ್ಯದನ್ಯಯಾ ಸ್ಥಿಗ್ಯಾ ಕ್ಷಾಮವಸ್ಥಾಃ ॥೧೧॥

ಪದಪಾಠಃ

ಅಹನ್ | ಅಹಿಂ | ಪರಿಶಯಾನಂ | ಅರ್ಣಃ | ಓಜಾಯಮಾನಂ | ತುವಿಜಾತ | ತವ್ಯಾನ್ |

ನ | ತೇ | ಮಹಿತ್ವಂ | ಅನು | ಭೂತ್ | ಅಥ | ದ್ಯೌಃ | ಯತ್ | ಅನ್ಯಯಾ | ಸ್ಥಿಗ್ಯಾ | ಪ್ಲಾಂ |

ಅವಸ್ಥಾಃ ॥ ೧೧ ॥

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ

ತುವಿಜಾತ ಬಹೂನಿ ಜಾತಾನಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾದೀನಿ ಯಸ್ಮಾತ್ಸ್ಥೋಮಂ ತುವಿಜಾತಃ | ಹೇ ತುವಿಜಾತ ಇಂದ್ರ ತವ್ಯಾನತಿಶಯೇನ ಪ್ರವೃದ್ಧಸ್ತಮರ್ಣಃ ಪರಿಶಯಾನಮುದಕಂ ಪರಿತಃ ಶಯಾನಮುದಕಮಂತಃ ಕೃತ್ವಾ ಪರಿತೋ ವರ್ತಮಾನಂ ಅತ ಏವಾಜಾಯಮಾನಂ ಬಲಮಾಚರಂತಮಹಿಂ | ಆ ಸಮಂತಾದ್ಧಂತ್ಯಪಹರತ್ಯುದಕಮಿತ್ಯಹಿರ್ನೇಘಃ | ತಮಿಮಂ ಮೇಘಮಹನ್ | ಉದಕಪ್ರೇರಣಾಯ ಹತವಾನಸಿ | ಅಥ ಅಥ ತೇ ಮಹಿತ್ವಂ ಮಹಿಮಾನಂ ದ್ಯೌರ್ನಾನುಭೂತ್ | ನಾನುಭವಸಿ | ನ ಜಾನಾತಿ | ಯದ್ಯಸ್ಮಾತ್ತ್ವಮನ್ಯಯೈಕತರಯಾ ಸ್ಥಿಗ್ಯಾ ಕಟ್ಯಾ ಪ್ಲಾಂ ಭೂಮಿಮವಸ್ಥಾಃ | ಅವಚ್ಛಾದ್ಯ ತಿಷ್ಠಸಿ ॥ ಅಹನ್ | ಹಂತೇ-

ಲಫಜಾ ಸಿಜ್ಞೋವೇ ರೂಪಂ | ಅಹಿಂ | ಹನ ಹಿಂಸಾಗತೋಃ | ಅಜಾ ಶ್ರಿಹನಿಭ್ಯಾಂ ಹ್ರಸ್ವಶ್ಚೇತಿ ಇಣ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ |
 ದಿಚ್ಛ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ಹ್ರಸ್ವಶ್ಚ | ವೃಷಾದಿತ್ವಾದಾದ್ಯದಾತ್ಮತ್ವಂ | ಓಜಾಯಮಾನಂ | ಓಜಃಶಬ್ದಾ ದಾಚಾ-
 ರಾರ್ಥೇ ಕರ್ತುಃ ಕೃಜ್ ಸಲೋಪಶ್ಚೇತಿ ಕೃಜ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಸಲೋಪಶ್ಚ | ಜಿತ್ವಾತ್ವದಾತ್ಮನೇಪದಂ |
 ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ತಸ್ಯಾನ್ | ತು ಇತಿ ಸೌತ್ಮೋ ಧಾತುಃ | ಅಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಜಂತಾತ್ಪ್ರತ್ಯಂದಸೀತೀಯಸುನ್ |
 ತುರಿಷ್ಠೇಮೇಯಃ ಸ್ತಿತಿ ತೃಚೋ ಲೋಪಃ | ಭಸಂಜ್ಞಾಯಾಮೋರ್ಗುಣಃ | ಇಕಾರಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ |
 ನಿತ್ಸ್ರರಃ | ಭೂತ್ | ಭವತೇರ್ಲೂಜಾ ರೂಪಂ | ಸ್ವಿಗ್ಯಾ | ಯಚಿ ಭಮಿತಿ ಭಸಂಜ್ಞಾಂ ಭಾಧಿತ್ವಾ ಸ್ವಾದಿ-
 ಸ್ವಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನ ಇತಿ ಪದಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಜತ್ಸ್ರಂ | ತೈತೀಯಾಯಾಃ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣಃ | ಹ್ರಾಂ | ಕ್ಷಿ
 ನಿವಾಸಗತೋಃ | ಅನೈಭ್ಯೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯತೆ ಇತಿ ನಿರುಪಪದಾದಪಿ ಡಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತತಷ್ಟ್ವಾಸ್ | ಕ್ಷಿಯಂತಿ
 ನಿವಸಂತೈಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಾಣಿನ ಇತಿ ಹ್ರಾ ಭೂಮಿಃ | ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಕಾಂತೋದಾತ್ತಃ | ಅವಸ್ಥಾಃ | ನಸ
 ಆಚ್ಛಾದನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಜ್ಯನುದಾತ್ವತ್ವಾದಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಥಾಸ್ಯದಾದಿತ್ವಾಚ್ಛೇಪೋ ಲುಕ್ | ಯದ್ಯೋಗಾದನಿ-
 ಘಾತಃ | ಅಡಾಗಮಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ತುನಿಜಾತೆ—ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಲೋಕಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಲು ಕಾರಣನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತಸ್ಯಾನ್—
 ಅತಿಯವಾಗಿ ಪ್ರವೃದ್ಧನಾದ ನೀನು | ಅರ್ಣಃ—ಉದಕದ | ಪರಿಶಯಾನಂ—ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದವನೂ
 ಓಜಾಯಮಾನಂ—ಬಲಶಾಲಿಯಾದವನೂ ಆದ | ಅಹಿಂ—ಮೇಘರೂಪಿಯಾದ ಅಸುರನನ್ನು | ಅಹನ್—ನಾಶ
 ಮಾಡಿದೆ | ದಿಶತ್—ಯಾವ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ | ಅನ್ಯಯಾ—(ಅನೇಕ ವಿಧಗಳಲ್ಲಿ) ಒಂದಾದ | ಸ್ವಿಗ್ಯಾ—ಕಾಂತಿಯಿಂದ |
 ಹ್ರಾಂ—ಭೂಮಿಯನ್ನು | ಅವಸ್ಥಾಃ—ಆಚ್ಛಾದಿಸಿ ನಿಂತಿರುವೆಯೋ | ಅಥ—ಆದುದರಿಂದಲೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ |
 ಮಹಿತ್ಸಂ—ಮಹಿಮೆಯನ್ನು | ದೌಃ—ದ್ಯುಲೋಕವು | ನ ಅನುಭೂತ್—ಅನುಭವಿಸಲಾಗಲಿಲ್ಲ (ತಿಳಿಯಲಾಗಲಿಲ್ಲ). |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಯಾವ ಪ್ರಭುವಿನಿಂದ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ಲೋಕಗಳೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾದವೋ ಅಂತಹ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಅತಿಶಯ
 ವಾಗಿ ಪ್ರವೃದ್ಧನಾದ ನೀನು ಉದಕದ ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದವನೂ ಬಲಶಾಲಿಯಾದವನೂ ಮೇಘರೂಪಿಯಾದವನೂ
 ಆದ ಅಸುರನನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದೆ. ಯಾವ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ನೀನು ನಿನ್ನ ಅನೇಕವಿಧವಾದ ಕಾಂತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದರಿಂದ
 ಮಾತ್ರ ಪೃಥಿವಿಯನ್ನು ಆಚ್ಛಾದಿಸಿ ನಿಂತಿರುವೆಯೋ, ಆ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ, ನಿನ್ನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ದ್ಯುಲೋಕವೂ ಸಹ
 ತಿಳಿಯಲಾಗಲಿಲ್ಲ.

English Translation

Indra, from whom many are born; you who are vigorous have slain
 Ahi, enveloping the slumbering water, and confiding in his prowess: yet the
 heaven apprehended not your greatness as you remained concealing the
 earth by one of (your) flames.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯಜ್ಞೋ ಹಿ ತ ಇಂದ್ರ ನರ್ಥನೋ ಭೂದುತ ಪ್ರಿಯಃ ಸುತಸೋಮೋ ನಿಯೇಧಃ |

ಯಜ್ಞೇನ ಯಜ್ಞಮವ ಯಜ್ಞಯಃ ಸನ್ಯಜ್ಞಸ್ತೇ ವಜ್ರಮಹಿಹತ್ಯ ಆವತ್ || ೧೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಯಜ್ಞಃ | ಹಿ | ತೇ | ಇಂದ್ರ | ವರ್ಧನಃ | ಭೂತ್ | ಉತ | ಪ್ರಿಯಃ | ಸುತಸೋಮಃ | ಮಿಯೇಧಃ |
ಯಜ್ಞೇನ | ಯಜ್ಞಂ | ಅವ | ಯಜ್ಞಯಃ | ಸನ್ | ಯಜ್ಞಃ | ತೇ | ವಜ್ರಂ | ಅಹಿಹತ್ಯೇ | ಅವತ್ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಅಸ್ಮದೀಯೋ ಯಜ್ಞಸ್ತೇ ತವ ವರ್ಧನೋ ಹವಿಷ್ಪ್ರದಾನೇನ ವರ್ಧಯಿತಾ ಭೂದ್ಧಿ |
ಭನತಿ ಖಲು | ಉತ ಅಸಿ ಚ ಸುತಸೋಮೋಽಭಿಷುತಸೋಮನಾನ್ಮಿಯೇಧೋ ಯಜ್ಞಸ್ತವ ಪ್ರಿಯಃ |
ಸ ತ್ವಂ ಯಜ್ಞಿಯೋ ಯಜ್ಞಾರ್ಹಃ ಸನ್ ಯಜ್ಞಂ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಕರ್ತಾರಂ ಯಜಮಾನಂ ಯಜ್ಞೇನಾನು-
ಷ್ಠೀಯಮಾನೇನಾನೇನಾವ | ಫಲಪ್ರದಾನೇನ ರಕ್ಷ | ಕಿಂಚಾಯಂ ಯಜ್ಞಸ್ತೇ ತವ ವಜ್ರಮಹಿಹತ್ಯೇ
ವೃತ್ರಹನನೇ ಕರ್ಮಣ್ಯಾವತ್ | ರಕ್ಷತು || ವರ್ಧನಃ | ವೃಧು ವರ್ಧನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಣ್ಯಂತಸ್ಯ ನಂದ್ಯಾದಿತ್ಯಾತ್
ಲ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಲಿಪ್ಸ್ವರಃ | ಭೂತ್ | ಹಿಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ಅವ | ಅವತೇಲೋಽಪಿ ರೂಪಂ |
ನಿಘಾತಃ | ಸನ್ | ಅಸೇಃ ಶತರಿ ರೂಪಂ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಅಹಿಹತ್ಯೇ | ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋರಿತ್ಯಸ್ಯ
ಭಾವೇ ಹನಸ್ತ ಚೇತಿ ಕೃಪ್ ತಕಾರಶ್ಚಾಂತಾದೇಶಃ | ಕೃದುಶ್ಚರಪದಸ್ವರಃ | ಅವತ್ | ಅವತೇತ್ವಾಂಪಸೇ
ಲಿಙ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಯಜ್ಞಃ—ಈ ಯಜ್ಞವು | ತೇ—ನಿನಗೆ | ವರ್ಧನಃ—ಶಕ್ತಿವರ್ಧಕವಾಗಿ |
ಭೂತ್ ಹಿ—ಖಂಡಿತವಾಗಿ ಆಗುತ್ತದೆ | ಉತ—ಮತ್ತು | ಸುತಸೋಮಃ—ಹಿಂದಿ ದ ಸೋಮವುಳ್ಳದ್ದು |
ಮಿಯೇಧಃ—ಸಾರಭೂತವಾದುದೂ ಆದ ಈ ಯಜ್ಞವು | ಪ್ರಿಯಃ—ನಿನಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯಕರವಾಗಿದೆ | ಯಜ್ಞ-
ಯಃ ಸನ್—(ನೀನು) ಯಜ್ಞಾರ್ಹನಾಗಿದ್ದು | ಯಜ್ಞಂ—ಯಜ್ಞ ಕರ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನನ್ನು | ಯಜ್ಞೇನ—
ಈಗ ನೆರವೇರತಕ್ಕ ಯಜ್ಞದ ಸಹಾಯದಿಂದ | ಅವ—(ಫಲಪ್ರದಾತನಾಗಿ) ರಕ್ಷಿಸು | ಯಜ್ಞಃ—ಇದೇ ಯಜ್ಞವು |
ತೇ—ನಿನ್ನ | ವಜ್ರಂ—ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು | ಅಹಿಹತ್ಯೇ—ಅಸುರನನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಅವತ್—
ರಕ್ಷಿಸಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಈ ಯಜ್ಞವು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ನಿನಗೆ ಶಕ್ತಿವರ್ಧಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಸಾರಭೂತ
ವಾದ ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ನಿನಗೆ ಪ್ರಿಯವಾಗಿದೆ. ಯಜ್ಞಾರ್ಹನಾದ ನೀನು
ಈ ಯಜಮಾನನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು. ಮತ್ತು ಇದೇ ಯಜ್ಞವು ಅಸುರನನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧ
ವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ.

English Translation

This our sacrifice, Indra, is your augmentation, for the rite in which the Soma is effused is acceptable to you : you who are deserving of worship protect the worshipper by (the efficacy of) the worship, and may this sacrifice strengthen your thundebolt for the slaying of Ahi.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯಜ್ಞೇನೇಂದ್ರಮವಸಾ ಚಕ್ರೇ ಅರ್ವಾಗೈನಂ ಸುಮ್ನಾಯ ನವ್ಯಸೇ ವವೃತ್ಯಾಂ |
ಯಃ ಸ್ತೋಮೇಭಿರ್ವಾವೃಧೇ ಪೂರ್ವೈಭಿರ್ಯೋ ಮಧ್ಯಮೇಭಿರುತ ನೂತನೇಭಿಃ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಯಜ್ಞೇನ | ಇಂದ್ರಂ | ಅವಸಾ | ಆ | ಚಕ್ರೇ | ಅರ್ವಾಕ್ | ಆ | ಏನಂ | ಸುಮ್ನಾಯ | ನವ್ಯಸೇ |
ವವೃತ್ಯಾಂ |

ಯಃ | ಸ್ತೋಮೇಭಿಃ | ವವೃಧೇ | ಪೂರ್ವೈಭಿಃ | ಯಃ | ಮಧ್ಯಮೇಭಿಃ | ಉತ | ನೂತನೇಭಿಃ || ೧೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಸರ್ವೋ ಯಜಮಾನೋಽವಸಾ ಸ್ವರಕ್ಷಕೇಣ ಯಜ್ಞೇನೇಂದ್ರಂ ತ್ವಾಮರ್ವಾಗಾ-
ಚಕ್ರೇ | ಹವಿಷ್ಟವಾನೇನಾಭಿಮುಖಂ ಕರೋತಿ | ತಥಾಹಂ ನವ್ಯಸೇ ನವತರಾಯ ಸುಮ್ನಾಯ ಧನಾ-
ಯೈನಂ ತ್ವಾಮಾ ವವೃತ್ಯಾಂ | ಯಜ್ಞೇನಾವೃತ್ತಂ ಮದೆಭಿಮುಖಂ ಕುರ್ಯಾಂ | ಕೇದೃಶಸ್ತ್ವಂ | ಯಃ
ಪೂರ್ವೈಭಿಃ ಪುರಾತನೈಃ ಸ್ತೋಮೇಭಿಃ ಸ್ತೋತ್ರೈರ್ವಾವೃಧೇ | ತಥಾ ಯ ಇಂದ್ರೋ ಮಧ್ಯಮೇಭಿಃ-
ಮರ್ವಧೈ ಭವೈಃ ಸ್ತೋತ್ರೈರುತಾಪಿ ಚ ನೂತನೇಭಿರಸ್ಮಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣೈರಧುನಾತನೈಃ ಸ್ತೋತ್ರೈರ್ವ-
ರ್ಧತೇ || ಚಕ್ರೇ | ಕರೋತೇರ್ಲಿಟಿ ರೂಪಂ | ನವ್ಯಸೇ | ನವಶಬ್ದಾದೀಯಸುನಿ ಭಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಕಾರ-
ಲೋಪ ಈಕಾರಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ | ನಿತ್ವಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ವವೃತ್ಯಾಂ | ವೃತು ವರ್ತನೇ | ಲಿಜಿ
ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ಶ್ಲಃ | ವೃತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ತೃಪದಂ | ನಿಘಾತಃ | ವವೃಧೇ | ವೃಧು ವರ್ಧನೇ
ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಿಟಿ ರೂಪಂ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಮಧ್ಯಮೇಭಿಃ | ಮಧ್ಯಶಬ್ದಾತ್ ಶೈಷಿಕಾರ್ಥೇ ಮಧ್ಯಾಂತಃ |
ಸಾ, ೪-೩-೮ | ಇತಿ ಮಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ನೂತನೇಭಿಃ | ನವಶಬ್ದಸ್ಯ ತ್ವಪ್ತನನ್ಬಾಶ್ಚ ಪ್ರತ್ಯಯಾ
ವಕ್ತವ್ಯಾ ನೂ ಇತ್ಯಾದೇಶಶ್ಚೇತಿ ತನಸ್ತತ್ಯಯೋ ನೂ ಇತ್ಯಾದೇಶಶ್ಚ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ

ಅವಸಾ—(ಸಕಲ ಯಜ್ಞಕರ್ತರೂ ಸಹ) ಸ್ವರಕ್ಷಕವಾದ | ಯಜ್ಞೇನ—ಯಜ್ಞದಿಂದ | ಇಂದ್ರಂ—
ಪ್ರಭುವಾದ ನಿನ್ನನ್ನು | ಅರ್ವಾಕ್—ತಮ್ಮ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿರುವಂತೆ | ಆ ಚಕ್ರೇ—ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ಅಥ

ಶಂತಿಯೇ ನಾನೂ ಸಹ) | ನವ್ಯಶೇ—ನೂತನವಾದ | ಸುಮ್ಮಾಯ—ಧನಕ್ಕಾಗಿ | ಏನಂ—ಇಂದ್ರನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು |
ಅ ವವ್ಯತ್ಯಾಂ—(ನನ್ನ) ಅಭಿಮುಖನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ | ಯೇ—ಯಾವ ನೀನು | ಪೂರ್ವೇಭಿಃ—
ಪುರಾತನಗಳಾದ | ಸ್ತೋಮೇಭಿಃ—ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ | ವವ್ಯಥೇ—ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತೀಯೇ (ಅದರಂತೆಯೇ) |
ಮಧ್ಯಮೇಭಿಃ—ಮಾಧ್ಯಮಿಕವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದಲೂ | ಉತ—ಮತ್ತು | ನೂತನೇಭಿಃ—ನಾವು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ
ಈ ನೂತನವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದಲೂ ಸಹ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತೀಯೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಸಕಲ ಯಜ್ಞಕರ್ತರೂ ಸಹ ಸ್ವರಕ್ಷಕವಾದ ಯಜ್ಞದಿಂದ ಪ್ರಭುವಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ತಮ್ಮ
ಅಭಿಮುಖನಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಅದರಂತೆಯೇ ನಾನೂ ಸಹ ನೂತನವಾದ ಧನದ ಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ
ಇಂದ್ರನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ನನ್ನ ಅಭಿಮುಖನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ. ನೀನು ಪುರಾತನವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದಲೂ,
ಮಧ್ಯಮವಾದ ಮತ್ತು ಅದರಂತೆಯೇ ನೂತನವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದಲೂ ಸಹ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತೀಯೆ.

English Translation

The worshipper, by his conservatory sacrifice, has made Indra pre-
sent : may I bring him to my presence to obtain new wealth, him who has
been exalted by praises, whether ancient, mediæval, or recent.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ವಿವೇಷ ಯನ್ಮಾ ಧಿಷಣಾ ಜಜಾನ ಸ್ತವೈ ಪುರಾ ಪಾರ್ಯಾದಿಂದ್ರ ಮಹ್ನಃ |
ಅಹಸೋ ಯತ್ರ ಪೀಪರದ್ಯಥಾ ನೋ ನಾನೇವ ಯಾಂತಮುಭಯೇ ಹವಂತೇ ||

ಪದಪಾಠಃ

ವಿವೇಷ | ಯತ್ | ಮಾ | ಧಿಷಣಾ | ಜಜಾನ | ಸ್ತವೈ | ಪುರಾ | ಪಾರ್ಯಾತ್ | ಇಂದ್ರಂ | ಅಹ್ನಃ |
ಅಹಸಃ | ಯತ್ರ | ಪೀಪರತ್ | ಯಥಾ | ನಃ | ನಾವಾಽವ | ಯಾಂತಂ | ಉಭಯೇ | ಹವಂತೇ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯದ್ಯಥಾ ಧಿಷಣೇಂದ್ರಂ ಸ್ತವಾನೀತಿ ಮದೀಯಾ ಬುದ್ಧಿಮಾಂ ವಿವೇಷ ವ್ಯಾಪ್ನೋತ್ ತದಾಹಂ
ಸ್ತೋತ್ರಂ ಜಜಾನ | ಕರೋಮಿ | ಬುದ್ಧೇಃ ಸ್ವರೂಪಂ ವರ್ತಯತಿ | ಅಹಂ ಪಾರ್ಯಾತ್ಪಾರೇ ಭವಾದತಿ-
ದೂರವರ್ತಿನೋ ನಿಘ್ನಕಾರಿಣೋಽಹ್ನಃ ಪುರಾ ಪೂರ್ವಂ ಸ್ತವೈ | ಸ್ತವಾನಿ | ಯತ್ರ ಯಸ್ಯಾಂ ಧಿಷಣಾ-
ಯಾಮೇವ ಜಾತಾಯಾಂ ಸತ್ಯಾಂ ಸ ಇಂದ್ರೋ ನೋಽಸ್ಮಾನಂಹಸಃ ಪಾಪರೂಪಾದ್ವಾರಿದ್ರ್ಯಾದ್ಯಥಾ
ಪೀಪರತ್ ಯಥಾ ಪಾರಂ ನಯೇತ್ ತಥಾಸ್ತದುಭಯಸಾರ್ವವರ್ತಿಭವಾಽಫಿನೋ ಜನಾ ಹವಂತೇ |
ಅಹ್ನಯಂತಿ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ನಾನೇವ ಯಾಂತಂ | ಯಥಾ ನದ್ಯಾದಿಸು ನೌಕಯಾ ಯಾಂತಂ

ಗಚ್ಛಂತಂ ಪುರುಷಮುಭಯ ಉಭಯಕೂಲವರ್ತಿನೋ ಜನಾ ಹವಂತೇ | ಅಹ್ವಯಂತಿ | ತದ್ವತ್ ||
 ವಿವೇಷ | ವಿಷ್ಣು ನ್ಯಾಪ್ತಾನಿತ್ಯಸ್ಯ ಲಿಟಿ ಣಲಿ ರೂಪಂ | ಲಿತ್ಸ್ರರಃ | ಜಜಾನ | ಜನ ಜನನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಿಟ್ಯು-
 ತ್ತಮೇ ಣಲಿ ರೂಪಂ | ವಾಕ್ಯಭೇದಾದನಿಘಾತಃ | ಅಹಸಃ | ಅಮ ಗತ್ಯಾದಿಷು | ಅನೇರ್ಹುಕ್ ಚ |
 ಉ. ೪-೨೧೨ | ಇತ್ಯಸುಪ್ತತ್ಯಯೋ ಹುಗಾಗಮತ್ | ಲಿತ್ಸ್ರರಃ | ಪೀಪರತ್ | ಪ್ತ ಸಾಲನಪೂರಣಯೋ-
 ರಿತ್ಯಸ್ಯ ಲುಜು ಚಿಜಿ ಪ್ರಸ್ತಾಭ್ಯಾಸೇತ್ಪದೀರ್ಘಗುಣಾಃ | ಯಥಾಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ಲಿತ್ಸ್ರರಃ | ನಾ-
 ವೇನ | ನುದ ಪ್ರೇರಣ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಗ್ಲಾನುದಿಭ್ಯಾಂ ಡಾಃ | ಉ. ೨-೬೪ | ಇತಿ ಡಾಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನುದ್ಯುತ
 ಇತಿ ನೌಃ ಪ್ಲವಃ | ಸಾವೇಕಾಚಿ ಇತಿ ತೈತೀಯಾಯಾ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಇವೇನ ನಿತ್ಯಸಮಾಸೋ ವಿಭಕ್ತ್ಯು-
 ಲೋಪ ಇತ್ಯಾದಿ | ಉಭಯೇ | ಉಭಶಬ್ದಾತ್ಪರಸ್ಯ ತಯಸ ಉಭಾದುದಾತ್ತೋ ನಿತ್ಯಂ | ಪಾ. ೫-೨-೪೪ |
 ಇತ್ಯಯಜಾದೇಶಃ | ವಚನಸಾಮಾನ್ಯಾದಾದೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಹವಂತೇ | ಹ್ವಯಂತೇರ್ಲಿಟಿ ರೂಪಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಧಿಷಣಾ—ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಬೇಕೆಂಬ ಬುದ್ಧಿಯು | ವಿವೇಷ—ನನ್ನನ್ನು
 ಪ್ರವೇಶಿಸತೋ (ಆ ಒಡನೆಯೇ) | ಜಜಾನ—(ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು) ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತೇನೆ |
 ಪಾರ್ಯಾತ್—ಅತಿದೂರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಸಹ | ಅಹ್ವಃ—ವಿಷ್ಣುಕಾರಿಗಳಾದ ದಿನಗಳು (ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದಕ್ಕೆ) | ಪುರಾ—
 ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿಯೇ | ಸ್ತವೈ—(ಇಂದ್ರನನ್ನು) ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ | ಉಭಯೇ—ಎರಡು ದಡಗಳಲ್ಲೂ ಇರುವ
 ಜನರು | ನಾವೇವ ಯಾಂತಂ—ದೋಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವವನನ್ನು ಆದರಿಸಿ ಕರೆಯುವಂತೆ, (ನಾವೂ ಸಹ) |
 ಯತ್ರ—ಯಾವ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಬುದ್ಧಿಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾದೊಡನೆಯೇ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಅಹಸಃ—ಪಾಪ
 ದಿಂದ | ಯಥಾ—ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ | ಪೀಪರತ್—ಬಿಡಿಸಿ ಸುಖಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆಯೋ ಆರೀತಿ |
 ಹವಂತೇ—ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಯಾವಾಗ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಬೇಕೆಂಬ ಬುದ್ಧಿಯು ನನ್ನನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸತೋ, ಆ ಒಡನೆಯೇ ಇಂದ್ರ
 ಪರವಾದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತೇನೆ. ವಿಷ್ಣುಕಾರಿಗಳಾದ ದಿನಗಳು ಅತಿದೂರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಸಹ ಅವುಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತ
 ವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿಯೇ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ. ಎರಡು ದಡಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಜನರು
 ದೋಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವವನನ್ನು ಆದರಿಸಿ ಕರೆಯುವಂತೆ ನಮ್ಮ ಉಭಯಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಕಲರೂ ಸಹ
 ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

English Translation

When the thought of glorifying Indra entered my mind, then I gave
 birth (to his praises): may I laud him before encountering distant (evil)
 days, whereby he may guide us beyond sin; for those on both sides of us
 invoke him, as (those on either bank of a river hail) a passenger in a boat.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಆಪೂರ್ಣೋ ಅಸ್ಯ ಕಲಶಃ ಸ್ವಾಹಾ ಸೇಕ್ತೇವ ಕೋಶಂ ಸಿಸಿಚೇ ಪಿಬಧ್ಯೈ |
ಸಮು ಪ್ರಿಯಾ ಆವನ್ವತ್ತನ್ಮದಾಯ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣದಭಿ ಸೋಮಾಸ ಇಂದ್ರಂ || ೧೫ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಆಪೂರ್ಣಃ | ಅಸ್ಯ | ಕಲಶಃ | ಸ್ವಾಹಾ | ಸೇಕ್ತೇವ | ಕೋಶಂ | ಸಿಸಿಚೇ | ಪಿಬಧ್ಯೈ |
ಸಂ | ಉಂ ಇತಿ | ಪ್ರಿಯಾಃ | ಆ | ಅವನ್ವತ್ತನ್ | ಮದಾಯ | ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಿತ್ | ಅಭಿ | ಸೋ-
ಮಾಸಃ | ಇಂದ್ರಂ || ೧೫ ||

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ

ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ ಸವನ ಆಗ್ನೀಧ್ರೀಯಸ್ಯ ಅಪೂರ್ಣೋ ಅಸ್ಯೇತಿ ಪ್ರಸ್ಥಿತಯಾಜ್ಯಾ | ಸೂತ್ರೀತಂ
ಚ | ಆಪೂರ್ಣೋ ಅಸ್ಯ ಕಲಶಃ ಸ್ವಾಹೇತಿ ಮಾಧ್ಯಂದಿನೈಃ | ಅ. ೫-೫ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಅಸ್ಯ ತವ ಪಾನಾರ್ಥಂ ಕಲಶೋ ದ್ರೋಣಕಲಶಃ ಸೋಮೇನಾಪೂರ್ಣಃ | ಸ್ವಾಹಾ
ಸ್ವಾಹಾಕೃತೋ ದತ್ತಶ್ಚ ಸೋಮಸಹಿತಃ ಕಲಶಃ ಪಿಬಧ್ಯೈ ತವ ಪಾನಾರ್ಥಂ | ಸಿಸಿಚೇ | ತಂ ಸೋಮಂ
ಚೋದಿತಾಧಾರೇ ಸಿಂಚಾಮಿ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಕೋಶಂ ಸೇಕ್ತೇವ | ಯಥಾ ಸೇಕ್ತೋತ್ಪೇಚಕೋ
ಜಲಪೂರ್ಣಾಪ್ನೋಶಾತ್ ದೃತೇಃ ಸಕಾಶಾಜ್ಜಲಂ ಸಾತ್ರಾಂತರೇ ಸಿಂಚತಿ ತದ್ವತ್ | ಪ್ರಿಯಾಃ ಸ್ವಾದುತಮಾಃ
ಸೋಮಾಸೋ ದತ್ತಾಸ್ತೇ ಸೋಮಾ ಇಂದ್ರಂ ತ್ವಾಮಭಿ ಅಭಿಲಕ್ಷ್ಯೈವ ಮದಾಯ ತವ ಹರ್ಷಾರ್ಥಂ ಪ್ರ-
ದಕ್ಷಿಣಿತ್ ಪ್ರಾದಕ್ಷಿಣ್ಯೇನ ಸಮಾವನ್ವತ್ತನ್ | ಸಮ್ಯಗಾವೃತ್ಯ ವರ್ತಂತಾಂ || ಅಪೂರ್ಣಃ | ಪ್ಲಾ ಪಾಲನ-
ಪೂರಣಯೋರಿತ್ಯಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ರದಾಭ್ಯಾಮಿತಿ ತಸ್ಯ ನತ್ವಂ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತಿಸ್ವರಃ |
ಸ್ವಾಹಾ | ನಿಪಾತತ್ವಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಸೇಕ್ತೇವ ಕೋಶಂ | ನ ಲೋಕಾವ್ಯಯೇತಿ ಷಷ್ಠೀಪ್ರತಿಷೇಧಃ |
ಸಿಸಿಚೇ | ಷಿಚಿ ಕ್ಷರಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಿಟಿ ರೂಪಂ | ಪಿಬಧ್ಯೈ | ಪಾ ಪಾನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ತುಮರ್ಥೇ ಶಢೈನ್ಮ-
ತ್ಯಯಃ | ಶಿತ್ವಾತ್ಪಿಬಾದೇಶಃ | ನಿತ್ವಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಅವನ್ವತ್ತನ್ | ವೃತು ವರ್ತನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಜಿ-
ಶಪ್ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ತಸ್ಯ ಶಪಃ ಶ್ಲಃ | ವೃತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ತೈಪದಂ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ
ಝೇ ರುಡಾಗಮಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) ಅಸ್ಯ-ನಿನ್ನ (ಪಾನಕ್ಕಾಗಿ) | ಕಲಶಃ-ದ್ರೋಣಕಲಶವು | ಅಪೂರ್ಣಃ-(ಸೋಮ
ರಸದಿಂದ) ತುಂಬಿದೆ | ಕೋಶಂ-ಜಲಪೂರ್ಣವಾದ ಚೀಲದಿಂದ | ಸೇಕ್ತೇವ-ನೀರು ತುಂಬುವವನು ಬೇರೆ
ಪಾತ್ರೆಗೆ ನೀರನ್ನು ಸುರಿಯುವಂತೆ | ಪಿಬಧ್ಯೈ-ನಿನ್ನ ಪಾನಕ್ಕಾಗಿ | ಸಿಸಿಚೇ-ಸೋಮರಸವು ಸುರಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ |
ಪ್ರಿಯಾಃ-ಮಧುರವಾದ | ಸೋಮಾಸಃ-ಸೋಮರಸಗಳು | ಇಂದ್ರಂ-ಪ್ರಭುವಾದ ನಿನ್ನನ್ನು | ಅಭಿ-ಉದ್ದೇ

ಶಿಸಿ | ಮದಾಯ—(ನಿನ್ನ) ಹರ್ಷಕ್ಕಾಗಿ | ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಿತ್—ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಪೂರ್ವಕವಾಗಿ | ಸಂ ಅವನ್ಯತ್ರನ್—
ಸುತ್ತಲೂ ತುಂಬಿ ಹರಡಿದೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ದ್ರೋಣಕಲಶವು ಸೋಮರಸದಿಂದ ತುಂಬಿದೆ. ಜಲಪೂರ್ಣವಾದ ಚೀಲ
ದಿಂದ ನೀರು ತುಂಬುವವನು ಪ್ರಭೂತವಾದ ಉದಕವನ್ನು ಬೇರೆ ಪಾತ್ರೆಗೆ ಸುರಿಯುವಂತೆ ನಿನ್ನ ಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಸೋಮ
ರಸವು ಸುರಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಮಧುರವಾದ ಸೋಮರಸಗಳು ಪ್ರಭುವಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ನಿನ್ನ ಹರ್ಷಕಾರಕಗ
ಳಾಗಿ ನಿನ್ನ ಸುತ್ತಲೂ ತುಂಬಿ ಹರಡಿದೆ.

English Translation

The vase is filled for him (with Soma); welcome Indra: I pour it
out for you to drink, as a water-carrier (pours water) from his bag: may the
grateful Soma juice flow in reverence round Indra for his exhilaration.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಗ್ನೀಧ್ರನೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನು ಪರಿಸರಬೇಕಾದ ಪ್ರಸ್ಥಿತಯಾಜ್ಞಾನುಂತ್ರಕ್ಕಾಗಿ
ಆಪೂರ್ಣೋ ಅಸ್ಯ ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕಿನ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ-ಆಪೂರ್ಣೋ
ಅಸ್ಯ ಕಲಶಃ ಸ್ವಾಹೇತಿ ಮಾಧ್ಯಂದಿನ್ಯಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ (ಆ. ೫-೫) ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು.

ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ

ನ ತ್ವಾ ಗಭೀರಃ ಪುರುಹೂತ ಸಿಂಧುರ್ನಾದ್ರೈಃ ಪರಿ ಸಂತೋ ವರಂತ |
ಇತ್ಥಾ ಸಖಿಭ್ಯ ಇಷಿತೋ ಯದಿಂದ್ರಾ ದೃಷ್ಟಂ ಚಿದರುಜೋ ಗವ್ಯಮೂರ್ವಂ ||೧೬||

ಪದಪಾಠಃ

ನ | ತ್ವಾ | ಗಭೀರಃ | ಪುರುಹೂತ | ಸಿಂಧುಃ | ನ | ಅದ್ರೈಃ | ಪರಿ | ಸಂತಃ | ವರಂತ |
ಇತ್ಥಾ | ಸಖಿಭ್ಯಃ | ಇಷಿತಃ | ಯತ್ | ಇಂದ್ರ | ಅ | ದೃಷ್ಟಂ | ಚಿತ್ | ಅರುಜಃ | ಗವ್ಯಂ | ಉರ್ವಂ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಪುರುಹುತೇಂದ್ರ ಗಭೀರೋ ಗಂಭೀರಃ ಸಿಂಧುಃ ಸಮುದ್ರಸ್ತ್ವಾ ತ್ವಾಂ ನ ವಾರಯತಿ |
ತತಃ ಪರಿ ಪರಿತೋ ವರ್ತಮಾನಾಃ ಸಂತೋದ್ರೈಃ ಶೈಲಾಸ್ತ್ವಾಂ ನ ವರಂತ | ನ ವಾರಯಂತಿ | ಕಿಂತು
ತ್ವಾಮನುಸೃತ್ಯ ವರ್ತಂತೇ | ಯದ್ಯಸ್ತಾದಿತ್ಥೇತಮನೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಸಖಿಭ್ಯಃ ಸಖಿಭಿದೇವೈರಿಷಿತಃ
ಪ್ರಾರ್ಥಿತಸ್ತ್ವಂ ದೃಷ್ಟಂ ಚಿದತಿಪ್ರಬಲಮಸಿ ಗವ್ಯಂ ಗವಿ ಭವಮವಟೇ ವರ್ತಮಾನಮೂರ್ವಮೂರ್ವಾ-

ನಲಮಾರುಜಃ | ಸಮ್ಯಗಭಾಂಕ್ಷೀಃ || ಗಭೀರಃ ಗಾಢ್ಯ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಲಿಸ್ವಯೋಗ್ರಂಥೇ ಚ | ಅಸ್ಮಾದೀರಚ್-
ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಧಕಾರಸ್ಯ ಭಕಾರ ಆಕಾರಸ್ಯ ಹ್ರಸ್ವಶ್ಚ ಗಭೀರಗಂಭೀರೌ | ಉ. ೪-೩೫ | ಇತ್ಯನೇನ ನಿಪಾ-
ತ್ಯತೇ | ಚಿತ್ಸ್ವರಃ | ಸಿಂಧುಃ | ಸ್ಯಂದೂ ಪ್ರಸ್ತನಣೇ | ಸ್ಯಂದೇಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಧಶ್ವೇತ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ
ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ದಕಾರಸ್ಯ ಧಕಾರಃ | ನಿದಿತ್ಯನುವೃತ್ತೇರಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಪರಿ ಸಂತಃ | ಸಂತಃ | ಅಸ್ತೇಃ
ಶತರಿ ರೂಪಂ | ಉಪಸರ್ಗಪ್ರಾದುರ್ಭ್ಯಾಮಸ್ತಿಯರ್ಚಪರ ಇತಿ ಷತ್ವಂ | ಕೇಚಿತ್ಪರೇಃ ಕ್ರಿಯಾನ್ವಯ-
ಮಿಚ್ಛಂತಿ | ತದಾ ಷತ್ವಮನುಪಪನ್ನಂ | ಪರಿ ನಿಪಾತಸ್ವರಃ | ಸಂತಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ವರಂತ | ವೃಷಾ
ವರಣೇ | ಭಾವಾದಿಕಃ | ಲಜಾ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ | ಅರುಜಃ | ರುಜೋ ಭಂಗ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಜಾ ರೂಪಂ ||
ಗವ್ಯಂ | ಗೋರ್ವಿಕಾರ ಇತ್ಯರ್ಥೇ ಗೋಪಯಸೋರ್ಯದಿತಿ ಯತ್ | ಯತೋಽನಾನೇ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾ-
ತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಪುರುಹೂತ—ಅನೇಕರಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ | ಇಂದ್ರ—ಇಂದ್ರನೇ | ಗಭೀರಃ—ಬಹಳ ಆಳವಾದ |
ಸಿಂಧುಃ—ಸಮುದ್ರವು | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ನ—ತಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ | ಪರಿ ಸಂತಃ—ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ |
ಅದ್ರಯಃ—ಪರ್ವತಗಳೂ | ನ ವರಂತ—ತಡೆಯಲಾರವು | ಯತ್—ಆದುದರಿಂದಲೇ | ಇತ್ಥಾ—ಈ ಪ್ರಕಾರ
ವಾಗಿ | ಸಖಿಭ್ಯಃ—ಮಿತ್ರರುಗಳಿಂದ | ಇಷಿತಃ—ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾದ ನೀನು | ದೃಷ್ಟಂ ಚಿತ್—ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಬಲವಾಗಿ
ದ್ದಾಗ್ಯೂ | ಗವ್ಯಂ—ಪರ್ವತದ ಗಾಢವಾದ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿದ್ದ | ಊರ್ವಂ—ಕಾಳ್ಗಿಚ್ಚನ್ನು | ಆ ಅರುಜಃ—ಆರಿಸಿದೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅನೇಕರಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಅತ್ಯಂತ ಆಳವಾಗಿರತಕ್ಕ ಸಮುದ್ರವಾಗಲಿ, ಅತ್ಯಂತ ಎತ್ತರ
ವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಪರ್ವತವಾಗಲಿ ನಿನ್ನ ಪ್ರಸರಣವನ್ನು ತಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಮಿತ್ರರುಗಳಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿ-
ತನಾದ ನೀನು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಸಹ ಪರ್ವತದ ಗಾಢವಾದ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಕಾಳ್ಗಿಚ್ಚನ್ನು ಆರಿಸಿದೆ.

English Translation

Invoked of many, the deep ocean arrests you not, nor do the accom-
panying mountains (stay you); and therefore, summoned by your friends,
you have repressed the strong flame abiding in the abyss.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಶುನಂ ಹುನೇಮ ಮಘವಾನಮಿಂದ್ರಮಸ್ಮಿನ್ನರೇ ನೃತಮಂ ನಾಜಸಾತೌ |

ಶೃಣ್ವಂತಮುಗ್ರಮೂತಯೇ ಸಮತ್ಪು ಘ್ನಂತಂ ವೃತ್ರಾಣಿ ಸಂಜಿತಂ ಧನಾನಾಂ || ೧೭ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಶುನಂ | ಹುನೇಮ | ಮಘವಾನಂ | ಇಂದ್ರಂ | ಅಸ್ಮಿನ್ | ಭರೇ | ನೈತಮಂ | ವಾಜಸಾತಾ |
ಶೃಣ್ವಂತಂ | ಉಗ್ರಂ | ಊತಯೇ | ಸಮತ್ಸು | ಘ್ನಂತಂ | ವೃತ್ರಾಣಿ | ಸಮೃಜಿತಂ | ಧನಾನಾಂ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ವಾಜಸಾತಾ | ವಾಜಸ್ಯಾನ್ನಸ್ಯ ಸಾತಿರ್ಲಾಭೋ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸೋದಯಂ ವಾಜಸಾತಿಃ |
ಅಸ್ಮಿನ್ನರೇ | ಬಿಭ್ರತಿ ಜಯಲಕ್ಷ್ಮೀಮನೇನ ಯೋದ್ಧಾರ ಇತಿ ಭರಃ ಸಂಗ್ರಾಮಃ | ತಸ್ಮಿನ್ನಂಗ್ರಾಮೇ
ಶುನಂ ಶೂನಮುತ್ಸಾಹೇನ ಪ್ರವೃದ್ಧಂ | ಯದ್ವಾ ಶುನಮಿತಿ ಸುಖನಾಮು | ಸುಖಕರಂ ಮಘವಾನಂ ಧನ-
ವಂತಂ ಅತಃ ಏವೇಂದ್ರಂ ನಿರತಿಶಯೈಶ್ಚರ್ಯಸಂಪನ್ನಂ ನೈತಮಂ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತೋಽತಿಶಯೇನ ನೇತಾ-
ರಂ ತ್ವಾಂ ಹುನೇಮ | ಕುಶಿಕಾ ವಯಂ ಯಜ್ಞಾರ್ಥಮಾಹ್ವಯೇಮ | ತಥಾ ಶೃಣ್ವಂತಮಸ್ಮಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯೆ-
ಮಾಣಾಂ ಸ್ತುತಿಂ ಶೃಣ್ವಂತಮುಗ್ರಂ ಶತ್ರುಣಾಂ ಭಯಂಕರಂ ಸಮತ್ಸು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ವೃತ್ರಾಧಿವೃತ್ತೋ-
ಪಲಕ್ಷಿತಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ರಕ್ಷಾಂಸಿ ಘ್ನಂತಂ ಹಿಂಸಂತಂ ಧನಾನಾಂ ಶತ್ರುಸಂಬಂಧಿನಾಂ ಸಂಜಿತಂ ಸಮಗ್ಧೇ-
ತಾರಂ ತ್ವಾಮೂತಯೇ ರಕ್ಷಣಾಯ ವಯಮಾಹ್ವಯೇಮ || ಶುನಂ | ಟುಹಿತ್ವಿ ಗತಿವೃದ್ಧೋರಿತೈಸ್ಯ
ನಿಷ್ಕಾಯೋ ಯಸ್ಯ ವಿಭಾಷೇತೀತಿ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಯಜಾದಿತ್ವಾತ್ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ದೀರ್ಘಾಭಾವಶ್ಚಾಂಭಸಃ |
ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಹುನೇಮ | ಹ್ವಯತೇರ್ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣೇ ಕೃತೇ ಶಪೋ ಲುಕಿ
ಕೃತೇ ಚ ಲಿಜಿ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ | ಭರೇ | ಭೃಗೌ ಭರಣೇ | ಘಃ | ವೃಷಾದಿತ್ವಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ |
ವಾಜಸಾತಾ | ಷಣು ದಾನೇ | ಭಾವೇ ಕ್ಷಿನ್ | ಜನಸನೇತ್ಯಾದಿನಾನುನಾಸಿಕಸ್ಯಾತ್ವಂ | ಬಹುಪ್ರೀಹೌ
ಪೂರ್ವಪದಸ್ವರಃ | ಸಮತ್ಸು | ಅದ ಭಕ್ಷಣೇ | ಸಂಪೂರ್ವಾತ್ ಕ್ಷಿಪ್ | ಸಂಭವ್ಯಯಂತಿ ಯೋದ್ಧಾ-
ಣಾಮಾಯೋಷೀತಿ ಸಮದಃ ಸಂಗ್ರಾಮಃ | ಕೃದುತ್ಪರಪದಸ್ವರಃ | ಘ್ನಂತಂ | ಹನ ಹಿಂಸಾಗತೋರಿ-
ತೈಸ್ಯ ಶತರಿ ಗಮಹನೇತ್ಯಾದಿನೋಪಧಾಲೋಪಃ | ಹೋ ಹಂತೇರಿತಿ ಘತ್ವಂ | ಸಂಜಿತಂ | ಜಿ ಜಯೇ |
ಕ್ಷಿಪ್ || || ೪ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) ವಾಜಸಾತಾ—ಅನ್ನಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ನಡೆಯತಕ್ಕ | ಅಸ್ಮಿನ್ ಭರೇ—ಈ ಸಂಗ್ರಾಮ
ದಲ್ಲಿ | ಶುನಂ—ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸತಕ್ಕವನೂ | ಮಘವಾನಂ—ಧನವಂತನೂ (ಸಹಾಯಕನೂ) | ಇಂದ್ರಂ—
ಪ್ರಭುವಾದವನೂ | ನೈತಮಂ—ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನೂ | ಶೃಣ್ವಂತಂ—(ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು) ಕೇಳತಕ್ಕವನೂ |
ಉಗ್ರಂ—(ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ) ಭಯಂಕರನೂ | ಸಮತ್ಸು—ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ | ವೃತ್ರಾಣಿ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು | ಘ್ನಂತಂ—
ಹಿಂಸಿಸುವವನೂ | ಧನಾನಾಂ—(ಶತ್ರುಗಳ) ಧನವನ್ನು | ಸಂಜಿತಂ—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಜಯಿಸುವವನೂ ಆದ
ನಿನ್ನನ್ನು | ಊತಯೇ—ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ | ಹುನೇಮ—ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ.

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಅನ್ನಲಾಭಾರ್ಥವಾಗಿ ನಡೆಯತಕ್ಕ ಈ ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಸಹಾಯಕ
ನಾಗಿರತಕ್ಕವನೂ ಧನವಂತನೂ, ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಭುವಾಗಿರುವವನೂ, ಜಗತ್ತಿಗೆ ಅತ್ಯುತ್ತಮನಾದ ಮಾರ್ಗ

ವರ್ಷಕನೂ, ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಆಲಿಸಿ ಕೇಳತಕ್ಕವನೂ, ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಭಯಂಕರನೂ, ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವವನೂ, ಶತ್ರುಗಳ ಧನವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಜಯಿಸುವವನೂ ಆದ ನಿನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ.

English Translation

We invoke for our protection the opulent Indra, distinguished in this combat, the leader in the food-bestowing (strife), hearing (our praises) terrible in battles, the destroyer of foes, the conqueror of wealth.

ॐ

ಮೂವತ್ತಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಸೀತಿಕೆ

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಋಷಿಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಯಾಸ್ಯರು ತಮ್ಮ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ—

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಋಷಿಃ ಸುದಾಸಃ ಪೈಜವನಸ್ಯ ಪುರೋಹಿತೋ ಬಭೂವ | ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ಸರ್ವ-
ಮಿತ್ರಃ | ಸರ್ವ ಸಂಸೃತಂ | ಸುದಾಃ ಕಲ್ಯಾಣಿದಾನಃ | ಪೈಜವನಃ ಪಿಜವನಸ್ಯ ಪುತ್ರಃ |
ಪಿಜವನಃ ಪುನಃ ಸ್ವರ್ಧನೀಯಜವೋ ವಾ ಮಿಶ್ರೀಭಾವಗತಿರ್ವಾ || ಸ ವಿಶ್ವಂ ಗೃಹೀತ್ವಾ
ವಿಪಾತ್ ಭುತುದ್ರೋಃ ಸಂಭೇದಮಾಯಯೌ | ಅನುಯಯುರಿತರೇ | ಸ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೋ
ನದೀಸ್ತುಷ್ಪಾವ-ಗಾಧಾ ಭವತ ಇತಿ | ಅಪಿ ದ್ವಿವದಸಿ ಬಹುವತ್ ತದ್ಯದ್ವಿವದುಪರಿಷ್ವಾತ್ತ-
ದ್ವಾಪ್ರಿಞ್ವಾಸ್ಯಾಃ ||

(ನಿ, ೨೨೪)

ಎಂದು ಒಂದು ಪೂರ್ವೇತಿಹಾಸವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೆಂದರೆ ಈ ಋಷಿಯು ಸಕಲರಿಗೂ ಸ್ನೇಹಿತನು ಅಥವಾ ಸಕಲರೂ ಇವನ ಸ್ನೇಹಿತರು ಎಂದು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಶಬ್ದದ ಅವಯವಾರ್ಥವು. ಈ ಋಷಿಯು ಪಿಜವನ ಪುತ್ರನಾದ ಸುದಾಸನೆಂಬ ರಾಜನಿಗೆ ಪುರೋಹಿತನಾಗಿದ್ದನು. ಒಂದು ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಆ ರಾಜನು ಕೊಟ್ಟ ಧನವನ್ನು ತೆಗೆದು ಕೊಂಡು ತನ್ನ ಅಶ್ವಮುಕ್ತೆ ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ಹೊರಟು ವಿಪಾತ್ ಮತ್ತು ಶತುದ್ರಿ ಎಂಬ ನದಿಗಳ (ಪಂಜಾಬಿನಲ್ಲಿರುವ ಈಗಿನ Beas and Sutlej ಎಂಬ ನದಿಗಳು) ಸಂಗಮಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಇವನಲ್ಲಿದ್ದ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಅಪಹರಿಸ ಬೇಕೆಂದು ಕಳ್ಳರು ಇವನನ್ನು ನುಸರಿಸಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದರು. ಇದನ್ನು ತಿಳಿದು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಹೇಗಾದರೂ ಮಾಡಿ ದಾರಿಗೆ ಅಡ್ಡಲಾಗಿರುವ ಈ ನದಿಗಳನ್ನು ದಾಟಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಲು ಅವು ಪ್ರವಾಹದ ನೀರಿನಿಂದ ಬಹಳ ಆಳವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ಋಷಿಯು ಈ ನದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾ ತಮ್ಮ ನೀರನ್ನು ಕಡಿಮೆಮಾಡಿಕೊಂಡು ತಾನು ಹಾದುಹೋಗಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿದನೆಂದು (ಋ. ಸಂ. ೩-೩೩) ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿಯೂ ಋ. ಸಂ. ೩-೫೩ರಲ್ಲಿ ೯-೧೧ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿದೆ.

ಈ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಋಷಿಯು ಮೇಲಿನ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಋ. ಸಂ. ೩-೩೩-೫ ರಲ್ಲಿ ತಾನು ಕುಶಿಕನ ಮಗನೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದಾನೆ. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೂ ವಸಿಷ್ಠಋಷಿಗೂ ದ್ವೇಷಾಸೂಯೆಗಳಿದ್ದವೆಂದು ರಾಮಾಯಣ ಭಾರತ ಮತ್ತು ಇತರ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಆಧಾರವೂ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಕೆಲವುಕಡೆ ಇದೆ. ಆದನ್ನು ಈ ಭಾಗದ ಪೀಠಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಚರ್ಚಿಸಲಾಗುವುದು.

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೂ ವಿಸಾಹಿ ಮತ್ತು ಶತುದ್ರಿನದಿಗಳಿಗೂ ನಡೆದ ಸಂಭಾಷಣೆ.

ತ್ರಯೋವಿಂಶತಿರೈಂದ್ರಾಣಿ ಇಚ್ಛಂತೀತಿ ಪರಾಣ್ಯತಃ |

ಸೂಕ್ತೇ ಪ್ರೇತಿ ತು ನದ್ಯಶ್ಚ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ಸಮೂದಿರೇ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೪-೧೦೫)

ಇಚ್ಛಂತಿ ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಆರಂಭವಾಗಿ ಒಟ್ಟು ೨೩ ಸೂಕ್ತಗಳು ಎಂದರೆ ಮೂರನೆಯ ಮಂಡಲದ ೩೦ನೇ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ೫೨ನೆಯ ಸೂಕ್ತದವರೆಗೆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುವ ಸೂಕ್ತಗಳಾಗಿವೆ. ಆದರೆ, ಪ್ರೇ ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಆರಂಭವಾಗುವ ಸೂಕ್ತವು ಮಾತ್ರ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ನದಿಗಳ ಸಂಭಾಷಣೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಉಪೋದ್ಭೂತವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅನಂತರ ಅವರ ಸಂಭಾಷಣೆಗೆ ಮೂಲವಾದ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದರೊಂದಿಗೆ ಸಂಭಾಷಣೆಯ ಕ್ರಮವನ್ನೂ ಬೃಹದ್ದೇವತಾಕಾರರು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪುರೋಹಿತಸ್ತನ್ನಿ ಜ್ಯಾಥಂ ಸುದಾಸಾ ಸಹ ಯನ್ಮೃಷಿಃ |

ವಿಸಾಹ್ಯತುದ್ರೋಃ ಸಂಭೇದಂ ಶಮಿತ್ಯೇತೇ ಉವಾಚ ಹ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೪-೧೦೬)

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಮೃಷಿಯು ಸುದಾಸನಿಗೆ ಪುರೋಹಿತನಾಗಿ ಅವನ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ನೆರವಾಗುತ್ತಿದ್ದನು. ಒಂದು ಸಲ ಸುದಾಸನೊಂದಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ವಿಸಾಹಿ ಮತ್ತು ಶತುದ್ರೀ ನದಿಗಳ ಸಂಗಮವನ್ನು ಸೇರಿದನು. ಅವರ ದಾರಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗಿದ್ದ ಆ ನದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಅವುಗಳನ್ನು ದಾರಿಬಿಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಶಂ “ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಾಹಕಿಯರಾಗಿ ನಮಗೆ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಡಿರಿ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು.

ಪ್ರನಾದಾಸ್ತತ್ರ ದೃಶ್ಯಂತೇ ದ್ವಿವದ್ಭವದೇಕವತ್ |

ಅಚ್ಛೇತ್ಯರ್ಥಚೇ ಪಚ್ಛೋ ವಾ ನದೀಷ್ಟಪೈಕವನ್ನಿತೇ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೪-೧೦೭)

ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಏಕವಚನ, ದ್ವಿವಚನ ಮತ್ತು ಬಹುವಚನ ಈ ಮೂರರಲ್ಲೂ ಸಂಭಾಷಣೆಯ ನಿರೂಪಣೆಯಿರುತ್ತದೆ. ಅಚ್ಛಾ (೩-೩೩-೩) ಎಂಬ ಪೂರ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲೂ ಹಾಗೆಯೇ ನಿತೇ (೩-೩೩-೧೦, ೧೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲೂ ಏಕವಚನದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುತ್ತದೆ. ಇವು ನದಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದವಾಗಿರುತ್ತವೆ.

ಆದ್ಯೇ ದ್ವೃಜೇ ದ್ವಿವತ್ಸಾರ್ಥೇ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರವಚಃ ಶ್ರುತೇಃ |

ಏತಾಭಿರ್ಋಗ್ವಿರ್ವಾ ನದ್ಯ ಮೃಷಿಂ ಬಹುವದೂಚಿರೇ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೪-೧೦೮)

ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ ಎರಡು ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲೂ ಮತ್ತು ಮೂರನೆಯ ಮಂತ್ರದ ಉತ್ತರಾರ್ಥದಲ್ಲೂ ದ್ವಿವಚನದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುತ್ತದೆ. ಇವು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ವಾಕ್ಯಗಳೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೇ, ಕೆಳಗೆ ತಿಳಿಸುವಂತೆ, ನದಿಗಳು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನನ್ನು ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸುತ್ತವೆ.

ಷಷ್ಠ್ಯಾಷ್ಟಮ್ಯಾ ಚತುರ್ಥ್ಯಾ ಚ ದಶಮ್ಯಾ ಚೇತರಾ ಮೃಷೇಃ |

ಸಪ್ತಮ್ಯಾಮೃಚಿ ಷಷ್ಠ್ಯಾಂ ಚ ಯೌ ದೇವೌ ಪರಿಕೀರ್ತಿತೌ

ನಿಸಾತಿನೌ ತು ತೌ. ಜ್ಞೇಯೌ ||

(೪-೧೦೯, ೧೧೦).

ನಾಲ್ಕು, ಆರು, ಎಂಟು ಮತ್ತು ಹತ್ತನೆಯ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ನದಿಗಳು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿವೆ. ಉಳಿದವೆಲ್ಲಾ ಋಷಿವಾಕ್ಯಗಳು. ಆರು ಮತ್ತು ಏಳನೆಯ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವ ಎರಡು ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಯಥಾಸಂ ದರ್ಭವಾಗಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದೇವತೆಗಳು—

ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸುದಾಸ ಮತ್ತು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಜತೆಯಲ್ಲಿದ್ದು ನದಿಗಳನ್ನು ದಾಟುವ ಸೌಕರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವ ವಿಷಯವು ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸುದಾಸನ ನಾನುನಿರ್ದೇಶವು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರು ತಮ್ಮ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಲ್ಲಿ ಗೋವುಗಳ ಅನ್ವೇಷಣದಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿದ್ದ ಭರತರಿಗೆ ಉಪಕಾರವಾಗುವುದೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದುದರಿಂದ ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದಕ್ಕೂ ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿನೃತವಾಗಿರುವುದಕ್ಕೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆಯೇ ಅಥವಾ ಭರತರೂ ಮತ್ತು ಸುದಾಸನೂ ಒಂದೇ ಪಂಗಡದವರೇ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಪರ್ಯಾಯೋಚಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರಕರಣವನ್ನು ಸಾಯಣ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ತದ ಉಪೋದ್ಘಾತದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಪುರಾ ಕಿಲ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ಪೈಜವನಸ್ಯ ಸುದಾಸೋ ರಾಜ್ಞಃ ಪುರೋಹಿತೋ ಬಭೂವ | ಸ
ಚ ಪುರೋಹಿತೈಃನ ಲಬ್ಧಜನಃ ಸರ್ವಂ ಧನಮಾದಾಯ ವಿಸಾಖ್ಯತುಮ್ಶ್ರೋಃ ಸಂಭೇದ
ಮಾಯಯೌ ಅನುಯಯುರಿತರೇ | ಅಥೋತ್ತಿತಿರ್ಷುರ್ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ಅಗಾಧಜಲೇ ತೇ
ನದ್ಯೌ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಉತ್ತರಣಾರ್ಥಂ ಆದ್ಯಾಭಿಃ ತಿಸೃಭಿಃ ತುಷ್ಟಾವ ||
(ಸಾ. ಭಾ. ಪೀಠಿಕಾ ೩-೩೩).

ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪಿಜವನನ ಪುತ್ರನಾದ ಸುದಾಸ ನೆಂಬದೊರೆಗೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಕುಲಪುರೋಹಿತನಾಗಿದ್ದನು. ಅವನು ತನ್ನ ಪುರೋಹಿತೃದಿಂದ ಜನರ ಬೆಂಬಲವನ್ನು ಲ್ಲಾ ಪಡೆದು ಸಕಲಧನವನ್ನೂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ವಿಸಾಖ್ಯ ಮತ್ತು ಶುತುದ್ರೀ ಎಂಬ ನದಿಗಳ ಸಂಗಮವನ್ನು ಸೇರಿದನು. ಇತರರೂ ಇವನನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದರು. ಆಗ ಅತಿ ಆಳವಾದ ಪ್ರವಾಹಗಳುಳ್ಳ ನದಿಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಋಷಿಯು ಅವನ್ನು ದಾಟಲು ಮೊದಲನೆಯ ಮೂರು ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಅವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದನು ಎಂದು ಕಥಾಸಂದರ್ಭವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವಾಕ್ಯಗಳು ಸುದಾಸನಿಗೂ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ಸುದಾಸನಾರು, ಭರತನಾರು, ಸುದಾಸನಿಗೂ ಭರತನಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವೇನು, ಇವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಸಮಾನವಾದ ಪುರೋಹಿತೃವು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನದೇ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಅವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಲು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೂ ನದಿಗಳಿಗೂ ನಡೆದ ಸಂಭಾಷಣೆಯ ವಿನರವೇನೆಂಬುದನ್ನು ಪ್ರಥಮತಃ ತಿಳಿಯಬೇಕಾಗಿದೆ.

ಪರ್ವತಗಳ ಉತ್ಸಂಗಪ್ರದೇಶಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದವೂ, ಕಡಿವಾಣಗಳನ್ನು ಸಡಿಲಿಸಿರುವುದರಿಂದ ತಿಥಿಲವಾದ ಬಂಧನವುಳ್ಳವಾಗಿ ಪರಸ್ಪರ ಸ್ಪರ್ಧಿಸುತ್ತಾ ಓಡುತ್ತಿರುವ ಅಶ್ವಗಳಂತೆಯೂ, ತಮ್ಮ ಕರುಗಳನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಲು ಆತುರ ದಿಂದ ಓಡುತ್ತಿರುವ ಎರಡು ಗೋವುಗಳಂತೆಯೂ ಸಹ ವಿಸಾಖ್ಯ ಮತ್ತು ಶುತುದ್ರೀ ಎಂಬ ಎರಡು ನದಿಗಳೂ ಸಹ ತಮ್ಮ ಸಂಯುಕ್ತವಾದ ಪ್ರವಾಹಗಳೊಡನೆ ವೇಗವಾಗಿಹರಿಯುತ್ತವೆ.

(೧)

ಎಲೈ ನದಿಗಳೇ, ರಥಿಕನು ತನ್ನ ಲಕ್ಷಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ರಥದೊಡನೆ ಓಡುವಂತೆ ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತರಾಗಿಯೂ ಇಂದ್ರನ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವರಾಗಿಯೂ ಸಹ ಸಂಯುಕ್ತರಾಗಿ ಸಾಗರದ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತಲೂ, ನಿಮ್ಮ ನಿಮ್ಮ ಅಲೆಗಳಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸುತ್ತಲೂ, ಎಲೈ ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾದ ನದಿಗಳೇ, ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಒಂದು ಇನ್ನೊಂದನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತದೆ.

(೨)

ಆತ್ಯಂತ ಅತಿಶಯವಾದ ಮಾತೃಪ್ರೇಮವುಳ್ಳ ವಿಶಾಖಾ ನದಿಯನ್ನು ನಾನು ಸಮೀಪಿಸುತ್ತೇನೆ. ವಿಸ್ತೃತವಾದುದೂ, ಶೋಭನಾತ್ಮಕವಾದುದೂ ಆದ ಈ ನದಿಯು ವತ್ಸವನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸಲು ನೇಗದಿಂದ ಮುನ್ನ ಗುಣ ಗೋವುಗಳಂತೆ ಶುತುದ್ರಿಯೊಡನೆ ಕೂಡಿ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಸಮಾನವಾದ ಆಶ್ರಯವನ್ನೇ ಹೋಗಿ ಸೇರುತ್ತವೆ. (೪)

ನದಿಗಳು :—ನಮ್ಮ ಈ ಪ್ರವಾಹದಿಂದ ನಾವು ಪೃಥ್ವಿಯನ್ನು ಫಲವತ್ತನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾ ದೇವನಾದ ಇಂದ್ರನ ನಿಯಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅವನಿಂದ ಕ್ಲೃಪ್ತವಾದ ಸಾಗರರೂಪವಾದ ನಮ್ಮ ಬೀಡಿಗೆ ಪ್ರವಹಿಸಿ ಹೋಗಿಸೇರುತ್ತೇವೆ. ಇಂದ್ರನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಸುಸರಿಸಿ ನಮ್ಮ ಗಂತವ್ಯಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಸೇರಲು ನಮಗೆ ಕಾಲಾತೀತವಾಗಬಾರದು. ನಮ್ಮನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವ ಈ ಋಷಿಯ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವೇನಿರಬಹುದು? ಅದನ್ನು ನಾವು ತಿಳಿಯಲಿಚ್ಛಿಸುತ್ತೇವೆ. (೪)

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ:—ಎಲೈ ಉದಕಪ್ರವಾಹಪೂರಿತಗಳಾದ ನದಿಗಳೇ, ಸೋಮಾಹರಣಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಟಿರುವ ನನಗಾಗಿ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರವಾಹವನ್ನು ಕೊಂಚ ತಡೆಗಟ್ಟಿರಿ. ಅದೇ ನನ್ನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು. ಕುಶಿಕಪುತ್ರನಾದ ನಾನು ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನೇಕ್ಷಿಸಿದವನಾಗಿ ನನ್ನ ಮುಂದಿರತಕ್ಕ ಶುತುದ್ರೀ ನದಿಯನ್ನು ನಮ್ರತೆಯಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ. (೫)

ನದಿಗಳು :—ಉದಕಗಳ ಪ್ರವಾಹಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಅಡ್ಡಲಾಗಿದ್ದ ಅಹಿಯನ್ನು ಹನನಮಾಡಿದಾಗ ವಜ್ರಬಾಹುವಾದ ಇಂದ್ರನು ನಮ್ಮ ಪ್ರವಾಹಕ್ಕನುಗುಣವಾದ ಕಾಲುವೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪಾಣಿಯುಳ್ಳವನೂ ಜಗತ್ತೀರಕನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನ ನಿಯಮನಕ್ಕೆ ಅಧೀನರಾಗಿ ನಾವು ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. (೬)

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ:—ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು ತನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಕೊಂದು ಉದಕಗಳ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಪ್ರವಾಹಕ್ಕೆದ್ದ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ ಅವುಗಳು ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಹರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ಅಸಾಧಾರಣ ಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನ ವೀರೈಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸರ್ವದಾ ಸ್ತುತೃವಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತವೆ. (೭)

ನದಿಗಳು :—ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸತಕ್ಕ ಎಲೈ ಋಷಿಯೇ, ನೀನು ಈಗ ಪಡೆದ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಮರೆಯಬೇಡ. ಇದೇ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಮುಂದಿನ ಯುಗಗಳೆಲ್ಲಾ ಇದೇ ಸ್ತುತಿಯು ನೆರವೇರಲ್ಪಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಉತ್ತಮವಾದ ಕರ್ಮಕರ್ತನಾದ ಎಲೈ ಋಷಿಯೇ, ನಮ್ಮನ್ನು ಇದೇ ಸಂವಾದಾತ್ಮಕವಾದ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸೇವಿಸು. ಆದರೆ ಮೂನವರಂತೆ ಪ್ರಗಲ್ಭಾತ್ಮಕವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸಬೇಡ. ನಿನಗೆ ನಮಸ್ಕಾರವಿರಲಿ. (೮)

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ:—ನನಗೆ ಒಡಹುಟ್ಟಿದವರಂತಿರುವ ಎಲೈ ನದಿಗಳೇ, ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಅನುಗ್ರಹವುಳ್ಳವರಾಗಿರಿ, ನಾನು ರಥದೊಂದಿಗೂ ಮತ್ತು ಇತರ ಭಾರಗಳೊಂದಿಗೂ ಬಹುದೂರದಿಂದ ಬಂದಿರುತ್ತೇನೆ. ನನಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರವಾಹಗಳನ್ನು ಕೊಂಚ ಕಡಿಮೆಮಾಡಿರಿ. ನಾನೂ ನನ್ನ ಅನುಚರರೂ ದಾಟಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿರಿ. ನಮ್ಮ ರಥಚಕ್ರದ ಇರುಚಿಯ ಮಟ್ಟಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕೊಂಚ ಕಡಿಮೆ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಹವನ್ನು ನಿಯಮನಮಾಡಿರಿ. (೯)

ನದಿಗಳು :—ಸ್ತುತಿಕರ್ತನಾದ ಋಷಿಯೇ, ನಾವು ನಿನ್ನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಮನ್ನಿಸುವೆವು. ನೀನು ಭಾರವನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವ ರಥದೊಂದಿಗೆ ಬಹುದೂರಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಬಂದಿರುವೆಯೆಂಬುದೂ ನಿಜ. ನಾವು ನಿನ್ನ ಮುಂದೆ ಬಾಗಿ ನಡೆಯುವೆವು. ತನ್ನ ಮುದ್ದು ಮಗುವನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಳ್ಳಲು ತಾಯಿಯು ಬಾಗುವಂತೆಯೂ, ತನ್ನ ಪ್ರಿಯನನ್ನು ಆಲಿಂಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಯುವತಿಯು ಬಾಗುವಂತೆಯೂ, ನಾವು ಬಾಗಿ ಹರಿಯುತ್ತೇವೆ. (೧೦)

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ :—ಎಲೈ ನದಿಗಳೇ, ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ದಾಟಲು ನೀವು ಬಹಳವಾದ ಅನುಕೂಲಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದ್ದೀರಿ, ನನ್ನೊಡನಿರುವ ಭರತರೂ ಸಹ ನಿಮ್ಮ ಸಂಯುಕ್ತಾತ್ಮಕವಾದ ಪ್ರವಾಹವನ್ನು ದಾಟಲಿ. ನಮ್ಮನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸುವ ಸಮಸ್ತ ಗುಂಪೂ ಸಹ ನಿಮ್ಮಿಂದ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟವಾಗಿಯೂ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತರಾಗಿಯೂ ಸಹ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರವಾಹವನ್ನು ದಾಟಲಿ. ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಗೆ ಪಾತ್ರರಾದ ನಿಮ್ಮ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾಗಿದ್ದೇವೆ. ನಾವು ನಿಮ್ಮನ್ನು ದಾಟಿದನಂತರ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರವಾಹವನ್ನು ಪೂರ್ವಸ್ಥಿತಿಗೆ ತಂದುಕೊಳ್ಳಿರಿ. (೧೧)

ಗೋವುಗಳ ಅನ್ನೇಷಣಮಾಡುತ್ತಾ ಹೊರಟ ಭರತರು ನದಿಗಳನ್ನು ದಾಟಿದರು. ಋಷಿಯು ನದಿಗಳ ಅಭಿಮಾನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಸಂತುಷ್ಟನಾದನು. “ ಎಲೈ ನದಿಗಳೇ, ಅನ್ನ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಹಂಚುವವರಾಗಿಯೂ, ಆದನ್ನೇ ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವವರಾಗಿಯೂ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರವಾಹವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಿರಿ. ನಿಮ್ಮ ಪಾತ್ರಗಳನ್ನೂ ತುಂಬುತ್ತಾ ಪೂರ್ಣ ಪ್ರವಾಹವುಳ್ಳವರಾಗಿ ಹರಿಯಿರಿ.” (೧೨)

ಆದರೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ರಥದ ನೊಗದ ಮೂಕಿಯು ಪ್ರವಾಹದ ಮಟ್ಟಕಿಂದ ಮೇಲಿರುವಂತಾಗಲಿ. ನೀವು ಆ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿಯೇ ಹರಿಯಿರಿ. ದೋಷರಹಿತರೂ, ಅದೂಷ್ಣರೂ ಆದ ವಿಪಾಟ್ಟುತುದ್ರಿಗಳು ತುಂಬಿ ಹರಿಯಲಿ. (೧೩)

ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ನದಿಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ದಾಟಿದನು ಎಂಬುದೇ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ವಿಚಾರಾರ್ಹವಾದ ವಿಷಯಗಳು ಯಾವುವೆಂದರೆ ;

(೧) ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಸುದಾಸನ ನಾಮನಿರ್ದೇಶವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಭಾಷ್ಯದ ಪೀಠಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಸುದಾಸನೊಂದಿಗೆ ಹೊರಟನೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಆಧಾರವೇನು ?

(೨) ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಭರತರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿದನೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಸುದಾಸನೂ ಭರತರೂ ಒಂದೇ ಸಂತತಿಯವರೇ ಆದವಾ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯೇ ? ಕುಶಿಕಪುತ್ರನಾದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಪೈಜವನ ಸುದಾಸನ ಪೌರೋಹಿತೃವನ್ನು ಪಹಿಸಿದಾಗ ಅದೇ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತನಾಗಿದ್ದ ವಸಿಷ್ಠನಿಗೂ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೂ ಮೈತ್ರಿ ಯಿದ್ದಿತೇ ಇಲ್ಲವೇ ?

ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಗಳು ಐತಿಹಾಸಿಕವಾದ ವಿಷಯಗಳ ವಿಮರ್ಶೆಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿವೆ. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಅವನು ನಿರ್ವಹಿಸಿದ ಅಸಾಧಾರಣ ಕರ್ಮಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಆರಿತರೆ ಆಗ ಮೇಲಿನ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಗೆ ಸಮಾಧಾನರೂಪವಾದ ಉತ್ತರವು ಲಭಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಪೂರ್ವಜರಾರು, ಅವರಿಗೂ ಭರತವಂಶದವರಿಗೂ ಹೇಗೆ ಸ್ನೇಹ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಗಳಿಗೂ ಮೇಲೆ ತಿಳಿಸಿದ ಸಮಸ್ಯೆಗಳ ವಿಮರ್ಶೆಗೂ ಅತ್ಯವಶ್ಯವಾದ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಇದೇ ಭಾಗದ ಪೀಠಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಪೀಠಿಕೆ ಸಮಾಪ್ತವು.

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಪ್ರ ಪರ್ವತಾನಾಮಿತಿ ತ್ರಯೋದಶರ್ಚಂ ಚತುರ್ಥಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಅತ್ರೇಯಮನುಕ್ರಮಣಿಕಾ | ಪ್ರ ಪರ್ವತಾನಾಂ ಸಪ್ತೋನಾ ಸಂವಾದೋ ನದೀಭಿರ್ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಸ್ಯೋತ್ತಿತಿಷೋಸ್ತತ್ರ ನದೀನಾಕೈಂ ಚತುರ್ಥೀಷ್ಠ್ಯಮಿದಾಶಮ್ನಃ ಪಶ್ವೀಸಪ್ತಮ್ಯೋಸ್ತಿದ್ರ ಸ್ತುತಿರಂತ್ಯಾನುಷ್ಠುಬಿತಿ | ಅತ್ರ ಚತುರ್ಥೀ

ಷಷ್ಠ್ಯಷ್ಟಮಾದಶಮಾನಾಂ ನದೀವಾಕ್ಯತ್ವಾನ್ನದ್ಯ ಏವ ಋಷಯಃ ಶಿಷ್ಯಾನಾಂ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರವಾಕ್ಯತ್ವಾತ್
ಏವ ಋಷಿಃ | ಅಂತ್ಯಾನುಷ್ಠುಪ್ ಶಿಷ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ವಭಃ | ಇಂದ್ರೋ ದೇವತಾ | ಯದ್ಯಪಿ ಷಷ್ಠ್ಯಂ ಸಪ್ತ-
ಮ್ಯಾಂ ಚ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೋ ನದ್ಯಶ್ಚ ಸ್ವಾಯಂತೇ ತಥಾಪೀಂದ್ರ ಏವ ದೇವತಾ || ಸೂಕ್ತವಿನಿಯೋಗೋ
ಲೈಂಗಿಕಃ || ಪುರಾ ಕಿಲ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ಪೃಜನನಸ್ಯ ಸುದಾಸೋ ರಾಜ್ಞಃ ಪುರೋಹಿತೋ ಬಭೂವ | ಸ ಚ
ಪುರೋಹಿತೈನ ಲಬ್ಧಧನಃ ಸರ್ವಂ ಧನಮಾದಾಯ ವಿಪಾತ್ ಭುತುದ್ಯೋಃ ಸಂಭೇದಮಾಯಾನು-
ಯುರಿತರೇ | ಅಭೋತ್ತೀತೀರ್ಷರ್ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೋಽಗಾಧಜಲೇ ತೇ ನದ್ಯಾ ದೃಷ್ಟೋತ್ತರಣಾರ್ಥಮಾದ್ಯಾ-
ಭಿಸ್ತಿಸ್ತುಭಿಸ್ತುಷ್ಠಾವ ||

ಅನುವಾದವು—ಪ್ರ ಸರ್ವತಾನಾಂ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಮೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ
ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹದಿಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಪ್ರ ಸರ್ವತಾನಾಂ ಸಪ್ತೋನಾ
ಸಂವಾದೋ ನದೀಭಿರ್ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಸ್ಯೋತ್ತೀತೀರ್ಷೋಸ್ತತ್ರ ನದೀವಾಕ್ಯಂ ಚತುರ್ಥೀಷಷ್ಠ್ಯಷ್ಟಮಾದ-
ಶಮ್ಯಃ ಷಷ್ಠೀಸಪ್ತಮ್ಯೋಸ್ತಿಸ್ವಾಯಂತೀರಂತ್ಯಾನುಷ್ಠುಪ್ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಎಂದರೆ ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ
ನಾಲ್ಕು, ಆರು, ಎಂಟು ಮತ್ತು ಹತ್ತನೆಯ ಋಕ್ಕುಗಳು ನದೀವಾಕ್ಯಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಆ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ನದಿಗಳೇ
ಋಷಿಗಳು ; ಉಳಿದ ಋಕ್ಕುಗಳು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ವಾಕ್ಯಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೇ ಋಷಿಯು ; ಈ
ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಕು ಅನುಷ್ಠುಪ್‌ಭಂದಸ್ತವು. ಉಳಿದ ಋಕ್ಕುಗಳು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್‌ಭಂದಸ್ತವು. ಇಂದ್ರನು ದೇವ
ತೆಯು. ಆದರೆ ಆರು, ಮತ್ತು ಏಳನೆಯ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೂ ಮತ್ತು ನದಿಗಳೂ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.
ಆದರೂ ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೂ ಇಂದ್ರನೇ ದೇವತೆಯು. ಸೂಕ್ತವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತ
ದೃಷ್ಟವಾದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಋಷಿಯು ಪಿಜನನನಂಬುವನ ಪುತ್ರನಾದ ಸುದಾಸನೆಂಬ ರಾಜನಿಗೆ ಪುರೋಹಿತನಾಗಿದ್ದನು.
ಆ ಪುರೋಹಿತನಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಸಮಸ್ತ ದ್ರವ್ಯವನ್ನೂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ತನ್ನ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಾಗ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ
ವಿಪಾತ್ ಮತ್ತು ಶುತುದ್ರಿ ಎಂಬ ನದಿಗಳ ಸಂಗಮವು ಸಿಕ್ಕಿ ಅದನ್ನು ದಾಟಬೇಕಾಗಿಬಂದಿತು. ಈ ಋಷಿಯು ದ್ರವ್ಯ
ವನ್ನು ಅಷಹರಿಸಬೇಕೆಂದು ಕೆಲವು ದುಷ್ಟರು ಈ ಋಷಿಯನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಬಂದರು. ಆಗ ಆ ನದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳ
ಜಲವಿದ್ದು ಅಳವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ದಾಟುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗದೆ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳಿಂದ
ಆ ನದಿಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿದನು. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೂ ನದಿಗಳಿಗೂ ನಡೆದ ಸಂಭಾಷಣೆಯು ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ
ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಸೂಕ್ತ—೩೩

ಮಂಡಲ—೩ || ಅನುವಾಕ—೩ || ಸೂಕ್ತ—೩೩ ||

ಅಷ್ಟಕ—೩ || ಅಧ್ಯಾಯ—೨ || ವರ್ಗ—೧೨. ೧೩, ೧೪ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಕುಂಖ್ಯೆ—೧೩

ಋಷಿಃ—ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ | ೪, ೬, ೮, ೧೦ ನದ್ಯಃ ||

ದೇವತಾ—ನದ್ಯಃ | ೪, ೮, ೧೦. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ | ೬, ೭ ಇಂದ್ರಃ ||

ಭಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ | ೧೩. ಅನುಷ್ಠುಪ್ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪ್ರ ಸರ್ವತಾನಾಮುಶತೀ ಉಪಸ್ಥಾದಶ್ವೇ ಇವ ವಿಷಿತೇ ಹಾಸನಾನೇ |

ಗಾವೇನ ಶುಭ್ರೇ ಮಾತರಾ ರಿಹಾಣೇ ವಿಸಾಟ್ ಭುತುದ್ರೀ ಪಯಸಾ ಜನೇತೇ ||೧||

ಪದನಾತಃ

ಪ್ರ | ಪರ್ವತಾನಾಂ | ಉಶತೀ ಇತಿ | ಉಪ್ಪಸ್ಥಾತ್ | ಅಶ್ವೇ ಇವೇತ್ಯಶ್ವೇ ಇವ | ವಿಸಿತೇ ಇತಿ ವಿಸಿತೇ |
ಹಾಸಮಾನೇ ಇತಿ |

ಗಾವಾಃ ಇವ | ಶುಭ್ರೇ ಇತಿ | ಮಾತರಾ | ರಿಹಾಣೇ ಇತಿ | ವಿಸಾಟ್ | ಶುತುದ್ರೀ | ಪಯಸಾ | ಜ-
ನೇತೇ ಇತಿ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಪರ್ವತಾನಾಂ ಗಿರೀಣಾಂ ಶೈಲಾನಾಮುಪಸ್ಥಾದುತ್ಸಂಗಾನ್ನಿರ್ಗತೋಶತೀಸಮುದ್ರಗಮನಂ ಕಾ-
ಮಯಮಾನೇ | ಗಮನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಅಶ್ವೇ ಇವ | ಯಥಾ ವಿಸಿತೇ ಮಂದುರಾತೋ ವಿಮುಕ್ತೇ ಹಾಸ-
ಮಾನೇ ಅನ್ಯೋನ್ಯಜವೇನ ಸ್ಪರ್ಧಮಾನೇ | ಯದ್ವಾ ಹೃಷ್ಯಂತ್ಯಾವಶೇ ಇವ ವಡವೇ ಇವ ತ್ವರಯಾ ಗ-
ಚ್ಛಂತ್ಯಾ ಸರಸ್ವರಂ ಹೃಷ್ಯಂತ್ಯಾ | ತಥಾ ಗಾವೇನ ಶುಭ್ರೇ | ಯಥಾ ದ್ವಾ ಗಾವಾ ಶೋಭಮಾನಾ ವರ್ತೇತೇ
ತದ್ವಚ್ಛಿಭ್ರೇ ಶೋಭಮಾನೇ | ಕಿಂಚ ಮಾತರಾ | ಯಥಾ ಮಾತರಾ ಭೇನೂ ರಿಹಾಣೇ | ಅಂತರ್ಣೀತಸನ-
ಭೋರ್ ಅಖಿಃ | ವತ್ಸಂ ಜಿಹ್ವಯಾ ಲೇಡುಮಿಚ್ಛಂತ್ಯಾ ಶೀಘ್ರಂ ಗಚ್ಛತಸ್ತದ್ವತ್ಸಮುದ್ರಂ ಗಂತುಂ ಜನಾ-
ದ್ಗಚ್ಛಂತ್ಯಾ ಪಯಸಾ ಸಂಯುಕ್ತೇ ವಿಸಾಟ್ | ಕೂಲವಿಸಾಟನಾತ್ ವಿಸಾಶನಾದ್ವಾ ವಿನೋಚನಾದ್ವಾ
ವಿಸಾಟ್ | ಶುತುದ್ರೀ | ಶು ಪ್ತುಪ್ರಂ ತು ತುನ್ನಾ ತುನ್ನೇನ ದ್ರವತಿ ಗಚ್ಛತೀತಿ ಶುತುದ್ರೀ | ಏತನ್ನಾಮಕೇ
ನದ್ಯಾ ಪ್ರ ಜನೇತೇ | ಸಮುದ್ರಂ ಪ್ರತಿ ಶೀಘ್ರಂ ಗಚ್ಛತಃ | ಅತ್ರ ನಿರುಕ್ತಂ | ಪರ್ವತಾನಾಮುಪಸ್ಥಾದು-
ಪಸ್ಥಾನಾದುಶತ್ಯಾ ಕಾಮಯಮಾನೇ ಅಶ್ವೇ ಇವ ವಿಮುಕ್ತೇ ಇತಿ ವಾ ವಿಷಣ್ಣೇ ಇತಿ ವಾ ಹಾಸಮಾನೇ
ಹಾಸತಿಃ ಸ್ಪರ್ಧಾಯಾಂ ಹರ್ಷಮಾಣೇವಾ ಗಾವಾವಿವ ಶುಭ್ರೇ ಶೋಭನೇ ಮಾತರಾ ಸಂರಿಹಾಣೇ ವಿ-
ಸಾಟ್ ಭುತುದ್ರಾ ಪಯಸಾ ಪ್ರಜನೇತೇ | ನಿ. ೯-೩೯ | ಇತಿ || ಉಶತೀ | ವಶ ಕಾಂತಾ | ಅಸ್ಯ ಶತುರ್ಜಾ
ತ್ವಾದ್ಗುಹಿಜ್ಯಾವಯೀತ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ವಿಸಿತೇ | ವಿಷ್ ಬಂಧನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ |
ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಪರಿನಿವಿಭ್ಯಃ ಸೇವಸಿತಸಯಸಿವುಸಹೇತ್ಯಾದಿನಾ | ಪಾ. ೮-೩-೨೦ | ಷತ್ತ್ವಂ | ಗತಿರನಂತರ
ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರಃ | ಹಾಸಮಾನೇ | ಹಾಸತಿಃ ಸ್ಪರ್ಧಾಕರ್ಮಾ ಹಸೇ ಹಸನೇ ವಾ | ಶಾನಚ್ | ತಸ್ಯ
ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ಯರೇ ಕೃತೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ರಿಹಾಣೇ | ಲಿಹ ಅಸ್ವಾದನೇ | ಸ್ವರಿತೇತ್ವಾದುಭಯಪದೀ |
ಶಾನಚ್ | ಅದಾದಿತ್ವಾಚ್ಛಿಪೋ ಲುಕ್ | ಲಕಾರಸ್ಯ ರೇಫಶ್ಚಾಂದಸಃ | ರೇಫನುವಲಂಬ್ಯ ಣತ್ವಂ | ಚಿ-
ತ್ವಾದಂತೋದಾತ್ತಃ | ವಿಸಾಟ್ | ಪಟ ಗತೌ ಪಶ ಬಾಧನಸ್ವರ್ಗನಯೋರಿತಿ ವಾ ಣ್ಯಂತಾನೇತೌ ವಿ-
ಪೂರ್ವ | ಶಕಾರಸ್ಯ ವ್ರಶ್ಚಾದಿನಾ ಷತ್ತ್ವಂ | ಶುತುದ್ರೀ | ಛಾಂದಸೀ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಃ | ಜನೇತೇ | ಜುಜ್
ಗತೌ | ಭೌವಾದಿಕಃ | ಜಾತ್ವಾದಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಆತೋ ಜಾತ ಇತೀಯಾದೇಶಃ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಿಷಿತೇ—ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯಿಂದ ಬಿಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟವೂ | ಹಾಸಮಾನೇ—ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಸ್ಪರ್ಧಿಸುವವೂ ಆದ |
ಅಶ್ವೇ ಇವ—ಅಶ್ವಗಳಂತೆಯೂ | ಶುಭ್ರೇ—ಶೋಭಮಾನವಾದವೂ | ರಿಹಾಣೇ—(ಕರುಗಳನ್ನು) ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ
ನೆಕ್ಕಲಿಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವೂ | ಮಾತೇರಾ—ಕರುಗಳನ್ನುಳ್ಳವೂ ಆದ | ಗಾವೇವ—ಗೋವುಗಳು (ಕರುಗಳನ್ನು ನೆನೆಸಿ
ಕೊಂಡು) ಓಡುವಂತೆಯೂ ಸಹ | ಪಯಸಾ—ಉದಕದಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾದ | ವಿಪಾಶ್—ವಿಪಾಶ್ ಎಂಬ
ನದಿಯೂ | ಶತುದ್ರೀ—ಶುತುದ್ರಿಯೆಂಬ ನದಿಯೂ ಸಹ | ಪರ್ವತಾನಾಂ—ಪರ್ವತಗಳ | ಉಪಸ್ಥಾತ್—
ಪಾರ್ಶ್ವಪ್ರದೇಶಗಳಿಂದ | ಉಶತೇ—ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರಲಿಚ್ಛಿಸಿ | ಪ್ರಜನೇತೇ—ಪ್ರವಹಿಸಿ ಹರಿಯುತ್ತವೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯ ಬಂಧನದಿಂದ ಬಿಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟವೂ, ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಸ್ಪರ್ಧಿಸುವವೂ ಆದ ಅಶ್ವಗಳು ವೇಗವಾಗಿ ಓಡು
ವಂತೆಯೂ, ಶೋಭಮಾನವಾದವೂ, ಕರುಗಳನ್ನು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ನೆಕ್ಕಲಿಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವೂ ಕರುಗಳನ್ನು ಹಡೆದಿರುವವೂ
ಆದ ಗೋವುಗಳು ಕರುಗಳನ್ನು ನೆನೆಸಿಕೊಂಡು ಓಡುವಂತೆಯೂ ಸಹ ಉದಕದಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾದ ವಿಪಾಶ್ ಎಂಬ
ನದಿಯೂ ಶುತುದ್ರಿಯೆಂಬ ನದಿಯೂ ಸಹ ಪರ್ವತಗಳ ಪಾರ್ಶ್ವಪ್ರದೇಶಗಳಿಂದ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರಲಿಚ್ಛಿಸಿ ವೇಗ
ವಾದ ಪ್ರವಾಹದಿಂದ ಹರಿಯುತ್ತಿವೆ,

English Translation

Rushing from the flanks of the mountains, eager (to reach the sea)
like two mares with loosened reins contending (with each other in speed),
like two fair mother cows (hastening) to caress (their calves), the Vipash and
Shutudri, flow rapidly with (united) waters.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಇಂದ್ರೇಷಿತೇ ಪ್ರಸವಂ ಭಿಕ್ಷಮಾಣೇ ಅಚ್ಛಾ ಸಮುದ್ರಂ ರಥೈವ ಯಾಥಃ |
ಸಮಾರಾಣೇ ಊರ್ಮಿಭಿಃ ಪಿನ್ವಮಾನೇ ಅನ್ಯಾ ನಾಮನ್ಯಾಮಸ್ಯೇತಿ ಶುಭ್ರೇ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಇಂದ್ರೇಷಿತೇ ಇತಿಂದ್ರೇಷಿತೇ | ಪ್ರಸವಂ | ಭಿಕ್ಷಮಾಣೇ ಇತಿ | ಅಚ್ಛಾ | ಸಮುದ್ರಂ | ರಥೈವ |
ಯಾಥಃ |
ಸಮಾರಾಣೇ ಇತಿ ಸಂಃಸಾರಾಣೇ | ಊರ್ಮಿಭಿಃ | ಪಿನ್ವಮಾನೇ ಇತಿ | ಅನ್ಯಾ | ನಾಂ | ಅನ್ಯಾಂ | ಅಪಿ |
ಏತಿ | ಶುಭ್ರೇ ಇತಿ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ನದ್ಯೌ ಇಂದ್ರೇಷಿತೇ ಇಂದ್ರೇಣ ಪ್ರೇಷಿತೇ ಪ್ರಸವಂ ತಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯಾನುಜ್ಞಾಂ ಭಿಕ್ಷಮಾಣೇ
 ಪ್ರಾರ್ಥಯಮಾನೇ ಯುನಾಂ ಸಮುದ್ರಮುಚ್ಯಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಯಾಥಃ | ಗಚ್ಛಥಃ | ತತ್ರ ದ್ವಿಷ್ಟಾಂತಃ |
 ರಥೈನೇತಿ | ಯಥಾ ರಥಿಣೌ ಲಕ್ಷ್ಯಂ ದೇಶಮಭಿಗಚ್ಛತಸ್ತದ್ವತ್ | ಕಿಂ ಕುರ್ವತ್ಯಾ | ಸಮಾರಾಣೇ ಸ್ಪ-
 ರಸ್ಪರಂ ಸಂಗಚ್ಛಂತ್ಯಾವೂರ್ವಿಭಿಸ್ತರಂಗೈಃ ಪಿನ್ನಮಾನೇ ಪರಿಸರಪ್ರದೇಶಂ ಸಂತರ್ಪಯಂತ್ಯಾ ಶುಭ್ರೇ
 ಶೋಭಮಾನೇ | ಯುನಾಂ ಸಮುದ್ರಂ ಗಚ್ಛಥ ಇತಿ ಪೂರ್ವೇಣಾನ್ವಯಃ | ತಥಾ ನಾಂ ಯುನಯೋ-
 ಮಧ್ಯೇಽನ್ಯೈಕಾನ್ಯಾಮಪರಾಂ ನದೀಮಸ್ಯೇತಿ | ಅಪಿಗಚ್ಛತಿ | ಪರಸ್ಪರಮೈಕಮಪದ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||
 ಇಂದ್ರೇಷಿತೇ | ಇಷ ಗತಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಕಾಯಾಸ್ತೀಷಸಹೇತ್ಯಾದಿನಾ ಇಡಾಗಮಃ | ತೈತೀಯಾ
 ಕರ್ಮಣೇತಿ ಪೂರ್ವಪದಸ್ತರಃ | ಪ್ರಸವಂ | ಸೂ ಪ್ರೇರಣ ಇತ್ಯಸ್ಯಾಪ್ | ಥಾಥಾದಿಸ್ತರಃ | ಭಿಕ್ಷಮಾಣೇ |
 ಭಿಕ್ಷ ಯಚ್ಞಾಯಾಂ | ಅತ್ಮನೇಪದೀ | ಶಾನಚೋ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ವರೇಣಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ತರಃ |
 ರಥೈವ | ರಥಸ್ಯೇಮೌ | ತಸ್ಯೇದಮಿತ್ಯರ್ಥೇ ರಥಾದ್ಯದಿತಿ ಯತ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತಿತ್ತ್ವರಿತಃ | ಇವೇನ ವಿ-
 ಭಕ್ತ್ಯಲೋಪಃ | ಯಾಥಃ | ಯಾತೇರ್ಲಟಿ ರೂಪಂ | ಸಮಾರಾಣೇ | ಋ ಗತಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ಲಿಟ್ | ಸಂ-
 ಪೂರ್ವಸ್ಯಾರ್ತೇಃ ಸಮೋ ಗಮಿತಾದಿನಾತ್ಮನೇಪದತ್ವಾತ್ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಾನಜಾದೇಶಃ | ಋಚೈತ್ಯಾತಾಮಿತಿ
 ಗುಣಃ | ಪಿನ್ನಮಾನೇ | ಪಿವಿ ಸೇಚನೇ | ಭೂವಾದಿಃ | ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ವರೇಣ ಶಾನಚೋನುದಾ-
 ತ್ತತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ತರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸಮಾರಾಣೇ—(ಎತ್ತೈ ನದಿಗಳೇ) ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಪ್ರವಹಿಸುವವರೂ | ಉರ್ಮಿಭಿಃ—ಅಲೆ
 ಗಳಿಂದ | ಪಿನ್ನಮಾನೇ—ಸುತ್ತುಮುತ್ತುಲಿನ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ತಂಪುಗೊಳಿಸುವವರೂ | ಶುಭ್ರೇ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನರೂ
 ಆದ ನೀವಿಬ್ಬರೂ | ಇಂದ್ರೇಷಿತೇ—ಇಂದ್ರನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತರಾಗಿಯೂ | ಪ್ರಸವಂ—ಆವನ ಅನುಜ್ಞೆಯನ್ನು | ಭಿಕ್ಷ-
 ಮಾಣೇ—ಯಾಚಿಸುವವರಾಗಿಯೂ ಇದ್ದು | ಸಮುದ್ರಂ ಅಭಿ—ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಅಭಿಮುಖವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು |
 ರಥೈವ—ಇಬ್ಬರು ರಥಿಕರಂತೆ | ಯಾಥಃ—ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದೀರಿ | ನಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ | ಅನ್ಯಾ—ಒಬ್ಬಳು |
 ಅನ್ಯಾಂ—ಇನ್ನೊಬ್ಬಳನ್ನು | ಅಸ್ಯೇತಿ—ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎತ್ತೈ ನದಿಗಳೇ, ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಪ್ರವಹಿಸುವವರೂ, ಅಲೆಗಳಿಂದ ಸುತ್ತುಮುತ್ತುಲಿನ ಪ್ರದೇಶ
 ಗಳನ್ನು ತಂಪುಗೊಳಿಸುವವರೂ ಪ್ರಕಾಶಮಾನರೂ ಆದ ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತರಾಗಿಯೂ, ಆವನ
 ಅನುಜ್ಞೆಯನ್ನು ಯಾಚಿಸುವವರಾಗಿಯೂ ಇದ್ದು ಸಮುದ್ರದ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಇಬ್ಬರು ರಥಿಕರಂತೆ ಗಂಭೀರವಾಗಿ
 ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು ಇನ್ನೊಬ್ಬಳನ್ನು ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ.

English Translation

Impelled by Indra, soliciting (his commands), you go to the ocean
 like charioteers (to their goal) : flowing together, and swelling with (your)
 waves, bright (rivers), one of you proceeds to the other.

ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಃ

ಅಚ್ಛಾ ಸಿಂಧುಂ ಮಾತೃತಮಾನುಯಾಸಂ ವಿಪಾಶಮುರ್ವೀಂ ಸುಭಗಾಮಗನ್ತ |
ವತ್ಸಮಿವ ಮಾತರಾ ಸಂರಿಹಾಣೇ ಸಮಾನಂ ಯೋನಿನುನು ಸಂಚರಂತೀ || ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಚ್ಛ | ಸಿಂಧುಂ | ಮಾತೃತಮಾಂ | ಅಯಾಸಂ | ವಿಪಾಶಂ | ಉರ್ವೀಂ | ಸುಭಗಾಂ | ಅಗನ್ತ |
ವತ್ಸಂಸಮಿವ | ಮಾತರಾ | ಸಂರಿಹಾಣೇ ಇತಿ ಸಂರಿಹಾಣೇ | ಸಮಾನಂ | ಯೋನಿಂ | ಅನು | ಸಂಚರಂತೀ
ಇತಿ ಸಂಚರಂತೀ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ನದೌ ಮಾತೃತಮಾನುತಿಶಯೇನ ಮಾತರಂ ಸಿಂಧುಂ ಸ್ರವಂತೀಂ ಶುತುದ್ರೀಂ ತ್ವಾನುಚ್ಛಾ-
ಭಿಮುಖ್ಯೇನಾಯಾಸಂ | ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೋಽಹಂ ಪ್ರಾಪ್ತೋಽಭೂವಂ | ಉರ್ವೀಂ ಮಹತೀಂ ಸುಭಗಾಂ
ಸೌಭಾಗ್ಯವತೀಂ ವಿಪಾಶಂ ತ್ವಾನುಗನ್ತ | ವಯಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾಃ ಸ್ತೃಃ | ಕಿಂ ಕುರ್ವತ್ಯಾ | ಮಾತರಾ ಮಾತರೌ
ದ್ವೇ ಧೇನೂ ವತ್ಸಮಿವ ಸಂರಿಹಾಣೇ | ಅಂತರ್ಜೀತಸನರ್ಥೋ ಲಿಹಿಃ | ಜಿಹ್ವಯಾ ಲೇಛಮಿಚ್ಛಂತೌ
ಯಥಾ ವತ್ಸಮನುಗಚ್ಛತಸ್ತದ್ವತ್ ಸಮಾನಮೇಕಂ ಯೋನಿಂ ಸ್ಥಾನಂ ಸಮುದ್ರಮನು ಅಭಿಲಕ್ಷ್ಯ ಸಂ-
ಚರಂತೀ ಸಮ್ಯಕ್ ಚರಂತೌ | ಯುನಾಮುಯಾಸಿಷಮಿತಿ ಪೂರ್ವೇಣಾನ್ವಯಃ || ಅಯಾಸಂ | ಯಾ
ಪ್ರಾಪಣಿ ಇತ್ಯಸ್ಯ ರೂಪಂ | ಇಡಭಾವಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಅಗನ್ತ | ಗಮೇರ್ಲಜಾ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ
ಲುಕ್ | ನೋತ್ಪೇತಿ ಮಕಾರಸ್ಯ ನಕಾರಃ | ನಿಘಾತಃ | ಸಂಚರಂತೀ | ಚರತಿರ್ಗತ್ಯರ್ಥಃ | ತೃತೀಯಾ-
ಯುಕ್ತತ್ವಾಭಾವಾದಾತ್ಮನೇಪದಾಭಾವಃ | ಶತುರ್ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ವರೇಣಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಕೃತೇ ಧಾ-
ತುಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವತ್ಸಂ ಸಂರಿಹಾಣೇ—ಕರುಗಳನ್ನು ಆಘ್ರಾಣಿಸಿ ನೆಕ್ಕಲು | ಮಾತರಾ ಇವ—ತಾಯಿಯಿರಾದ ಧೇನು
ಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಒಂದೇ ಆಶ್ರಯವಾದ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಓಡುವಂತೆ | ಸಮಾನಂ—ನಿಮ್ಮ
ಬ್ಬರಿಗೂ ಸಮಾನವಾದ | ಯೋನಿಂ—ಸಮುದ್ರರೂಪದ ಪಾತ್ರವನ್ನು | ಅನು—ಅಭಿಮುಖವಾಗಿಟ್ಟು | ಸಂಚ-
ರಂತೀ—ಪ್ರವಹಿಸತಕ್ಕ ಎಬ್ಬೆ ನದಿಗಳೇ (ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ) ಮಾತೃತಮಾಂ—ಮಾತೆಯರಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪೋಷಕ
ಳಾದವಳೂ | ಸಿಂಧುಂ—ಪ್ರವಹಿಸುವವಳೂ ಆದ ಶುತುದ್ರಿಯನ್ನು | ಅಚ್ಛ—ಅಭಿಲಕ್ಷಿಸಿ | ಅಯಾಸಂ—ಬಂದು
ಸೇರಿದ್ದೇನೆ | ಉರ್ವೀಂ—ಮಹತ್ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವಳೂ | ಸುಭಗಾಂ—ಸೌಭಾಗ್ಯವುಳ್ಳವಳೂ ಆದ | ವಿಪಾಶಂ—
ವಿಪಾಶ್ ನದಿಯನ್ನೂ | ಅಗನ್ತ—ಬಂದು ಸೇರಿದ್ದೇನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಕರುಗಳನ್ನು ಆಘ್ರಾಣಿಸಿ ನೆಕ್ಕಲು ತಾಯಿಯಿರಾದ ಧೇನುಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಒಂದೇ ಆಶ್ರಯ
ವಾದ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಓಡುವಂತೆ ನಿಮ್ಮಬ್ಬರಿಗೂ ಸಮಾನವಾದ ಸಮುದ್ರರೂಪದ ಪಾತ್ರವನ್ನು ಅಭಿಮುಖ

ವಾಗಿ ಪ್ರವಹಿಸತಕ್ಕ ಎಲೈ ನದಿಗಳೇ, ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಶುತುದ್ರಿಯೆಂಬ ನದಿಯು ಪೋಷಕರಾದ ಮಾತೆಯರಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಊತ ಮಾತೆಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ವಿಸಾಖ್ ಎಂಬುವಳು ಮಹತ್ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವಳೂ ಸಾಭಾಗ್ಯವತಿಯೂ ಆಗಿದ್ದಾಳೆ ಇಂತಹ ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನೂ ನಾನು ನನ್ನ ಪೋಷಣೆಗಾಗಿ ಬಂದು ಆಶ್ರಯಿಸುತ್ತೇನೆ.

English Translation.

I repaired to the most maternal river ; I went to the wide auspicious Vipash, flowing together to a common receptacle, like parent cows (hastening to) caress the calf.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಏನಾ ವಯಂ ಪಯಸಾ ಪಿನ್ವಮಾನಾ ಅನು ಯೋನಿಂ ದೇವಕೃತಂ ಚರಂತೀಃ |
ನ ವರ್ತನೇ ಪ್ರಸವಃ ಸರ್ಗತಕ್ತಃ ಕಿಂಯುರ್ವಿಪ್ರೋ ನದ್ಯೋ ಜೋಹವೀತಿ || ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಏನಾ | ವಯಂ | ಪಯಸಾ | ಪಿನ್ವಮಾನಾಃ | ಅನು | ಯೋನಿಂ | ದೇವಕೃತಂ | ಚರಂತೀಃ |
ನ | ವರ್ತನೇ | ಪ್ರಸವಃ | ಸರ್ಗತಕ್ತಃ | ಕಿಂಯುಃ | ವಿಪ್ರಃ | ನದ್ಯಃ | ಜೋಹವೀತಿ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಏವಂ ಸ್ತುತೇ ನದ್ಯಾ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಂ ಪ್ರತ್ಯೂಚತುಃ | ಏನೈನೇನ ಪಯಸಾ ಪಿನ್ವಮಾನಾಃ ಸಂತರ್ಪಯಂತೋ ದೇವಕೃತಂ ದೇವೇನೇಂ ದ್ರೇಣ ಕೃತಂ ಸಂದಿಷ್ಟಂ ಯೋನಿಂ ಸ್ಥಾನಂ ಸಮುಪ್ರಮನು ಲಕ್ಷ್ಮೀಕೃತ್ಯ ಚರಂತೀರ್ಗಚ್ಛಂತೋ ವಯಮಾಸ್ಮಹೇ | ದ್ವಯೋರ್ಬಹುವಚನಂ ಪೂಜಾರ್ಥಂ | ತಾಸಾಮಸ್ತುಕಂ ಸರ್ಗತಕ್ತಃ ಸರ್ಗೇ ಗಮನೇ ಪ್ರವೃತ್ತಃ ಪ್ರಸವ ಉದ್ಯೋಗೋ ನ ವರ್ತನೇ | ನಿವರ್ತನಾಯ ನ ಭವತಿ | ಕಿಂಯುಃ ಕಿಮಿಚ್ಛನ್ನಸೌ ವಿಪ್ರೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ನದ್ಯೋ ನದೀರಸ್ಮಾನ್ ಜೋಹವೀತಿ | ಭೃಶಮಾಹ್ವಯತಿ || ಏನಾ | ಇದಂಶಬ್ದಸ್ಯ ತೈತೀಯಾಯಾ ಏನಾದೇಶಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ತೈತೀಯಾಯಾ ಆಜಾದೇಶಃ | ಊಡಿಡಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಪಿನ್ವಮಾನಾಃ | ಪಿವಿ ಸೇಚನೇ | ದೇವಕೃತಂ | ತೈತೀಯಾ ಕರ್ಮಣೇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಃ | ವರ್ತನೇ | ವೃತು ವರ್ತನೇ | ತುಮರ್ಥೇ ತನೇನ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನಿತ್ಸ್ವರಃ | ಸರ್ಗತಕ್ತಃ | ಕ್ತೇ ಚೇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಃ | ಕಿಂಯುಃ | ಕಿಮಿಚ್ಛನ್ | ಕೃಚಿ ಮಾಂತಾವ್ಯಯಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಸಾ. ೩-೧-೮-೧ | ಇತಿ ಭಾಂದಸತ್ವಾದತ್ರ ಪ್ರತಿಷೇಧೋ ನ ಭವತೀತಿ ಕೃಚ್ | ಕ್ಯಾಚ್ಛಂದಸೀತ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ನದ್ಯಃ | ಭಾಂದಸೋ ಯಜಾದೇಶಃ | ಜೋಹವೀತಿ | ಹ್ವಯೋ ಯಜೌಲುಕ್ಯಭ್ಯಸ್ತಸ್ಯ ಚೇತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣೇ ಕೃತೇ ಗುಣೋ ಯಜೌಲುಕೋರಿತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ಗುಣಃ | ಯಜೋ ನೇತೀಡಾಗಮಃ | ಗುಣಃ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ನಯಂ—ವಿಪಾಟ್ ಮತ್ತು ಶುತುದ್ರಿಯೆಂಬ ನಾಮಧೇಯವುಳ್ಳ ನಾವಿಬ್ಬರೂ ಸಹ | ಏನಾ ಪಯಸಾ—
ಪ್ರಭುತವಾದ ಈ ಉದಕದಿಂದ | ಸಿನ್ಧಮಾನಾಃ—ರೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾ | ದೇವಕೃತಂ—
ಪ್ರಭುವಾದ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಸಂದಿಷ್ಟವಾದ | ಯೋನಿಂ—ಸಮುದ್ರಸ್ಥಾನವನ್ನು | ಅನು—ಲಕ್ಷೀಕರಿಸಿ | ಚರಂತೀಃ—
ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆ | ಸರ್ಗತಕ್ತಃ—ನಮ್ಮ ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತವಾದ | ಪ್ರಸವಃ—ಉದ್ಯೋಗವು | ನ ವರ್ತವೇ—
ನಿಲ್ಲಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ | ಕಿಂಯುಃ—ಯಾವ ಅಭಿಲಾಷೆಯನ್ನೂ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು | ವಿಪ್ರಃ—ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾದ ಈ ವಿಶ್ವಾ
ಮಿತ್ರನು | ನದ್ಯಃ—ನದಿಗಳಾದ ನಮ್ಮನ್ನು | ಜೋಹವೀತಿ—ಕರೆಯುತ್ತಾನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ವಿಪಾಟ್ ಮತ್ತು ಶುತುದ್ರಿಯೆಂಬ ನಾಮಧೇಯವುಳ್ಳ ನಾವಿಬ್ಬರೂ ಸಹ ಪ್ರಭುತವಾದ ನಮ್ಮ ಉದಕ
ದಿಂದ ರೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಸಂತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾ ಪ್ರಭುವಾದ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಸಂದಿಷ್ಟವಾದ ಸಮುದ್ರಸ್ಥಾನವನ್ನು
ಲಕ್ಷೀಕರಿಸಿ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ನಮ್ಮ ಪ್ರವಾಹದ ಉದ್ಯೋಗವು ನಿಲ್ಲಲಾಗುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಯಾವ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು
ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು (ಏತಕ್ಕಾಗಿ) ಈ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ನಮ್ಮನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದಾನೆ?

English Translation

[The rivers speak] Fertilizing (the land) with this (our) current, we
are flowing to the receptacle which has been appointed by the deity (Indra):
the course appointed for our going (permits) not of delay: of what is the
sage desirous, that he addresses the rivers?

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ರನುಧ್ವಂ ಮೇ ವಚಸೇ ಸೋಮ್ಯಾಯ ಯತಾವರೀರುಪ ಮುಹೂರ್ತಮೇವೈಃ |
ಪ್ರ ಸಿಂಧುಮಚ್ಛಾ ಬೃಹತೀ ಮನೀಷಾವಸ್ಯುರಹ್ವೇ ಕುಶಿಕಸ್ಯ ಸೂನುಃ || ೫ ||

ಪದಪಾಠಃ

ರನುಧ್ವಂ | ಮೇ | ವಚಸೇ | ಸೋಮ್ಯಾಯ | ಯತಾವರೀಃ | ಉಪ | ಮುಹೂರ್ತಂ | ಏವೈಃ |
ಪ್ರ | ಸಿಂಧುಂ | ಅಚ್ಛಾ | ಬೃಹತೀ | ಮನೀಷಾ | ಅವಸ್ಯುಃ | ಅಹ್ವೇ | ಕುಶಿಕಸ್ಯ | ಸೂನುಃ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೋ ನದೀಃ ಪ್ರತಿ ಬ್ರೂತೇ | ಯತಾವರೀಃ | ಯತಮುದಕಂ | ತದ್ವತ್ಯೋ ಹೇ ನದ್ಯೋ
ಯೂಯಂ ಮೇ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಸ್ಯ ಮಮ ಸೋಮ್ಯಾಯ | ಉತ್ತೀರ್ಯಾಹಂ ಸೋಮಂ ಸಂಪಾದಯಾ-
ಮೀತ್ಯೇವಂ ಸೋಮಸಂಪಾದಿನೇ | ವಚಸೇ ತದರ್ಥಮೇವೈಃ | ಪಂಚಮ್ಯರ್ಥೇ ತೃತೀಯಾ | ಶೀಘ್ರ-

ಗಮನೇಭ್ಯೋ ಮುಹೂರ್ತಂ ಮುಹೂರ್ತಮಾತ್ರಮುಪ ರಮಧ್ವಂ | ಉಪಪೂರ್ವೋ ರಮಿರುಪ-
ಸಂಹಾರೇ ವರ್ತತೇ | ಕ್ಷಣಮಾತ್ರಂ ಶೀಘ್ರಗಮನಾದುಪರತಾ ಭವತೆ | ಸಾಮಾನ್ಯೇನ ನದೀಷೂಚ್ಯಮಾ-
ನಾಸು ಸಮೀಹಿತಂ ಪ್ರಯೋಜನಮಕುರ್ವತೀಷು ಪುರೋವರ್ತಿನೀಂ ಶುತುದ್ರೀಂ ಪ್ರತಿ ಬ್ರೂತೇ | ಕುಶಿ-
ಕಸ್ಯ ರಾಜರ್ಷೇಃ ಸೂನುರ್ನಿಶ್ಚಾಮಿತ್ರೋಽಹಂ ಬೃಹತೀ ಮಹತ್ಯಾ ಮನೀಷಾ ಮನೀಷಯಾ ಸ್ತುತ್ಯಾ-
ವಸ್ಯುರಾತ್ಮನೋ ರಕ್ಷಣಮಿಚ್ಛನ್ ಸನ್ ಸಿಂಧುಂ ಶುತುದ್ರೀಂ ತ್ವಾಮಚ್ಛಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಪ್ರಾಹ್ಮೇ | ಪ್ರೇಕ-
ರ್ಷೇಣಾಹ್ವಯಾಮಿ | ಅತ್ರ ನಿರುಕ್ತಂ | ಉಪರಮಧ್ವಂ ಮೇ ವಚಸೇ ಸೋಮ್ಯಾಯ ಸೋಮಸಂಪಾದಿನ
ಋತಾವರೀರ್ಭುತವತ್ಯ ಋತಮಿತ್ಯುಪಕನಾಮ ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಂ ಭವತಿ ಮುಹೂರ್ತಮೇವೈ ರಯನ್ವೈರವಸ್ಥೈರ್ನಾ |
ಪ್ರಾಭಿಹ್ವಯಾಮಿ ಸಿಂಧುಂ ಬೃಹತ್ಯಾ ಮಹತ್ಯಾ ಮನೀಷಯಾ ಮನಸ ಈಷಯಾ ಸ್ತುತ್ಯಾ ಪ್ರಜ್ಞಯಾ
ನಾನನಾಯ ಕುಶಿಕಸ್ಯ ಸೂನುಃ | ಕುಶಿಕೋ ರಾಜಾ ಬಭೂವ | ೧೨-೨೫ | ಇತಿ || ರಮಧ್ವಂ | ರಮು
ಉಪರಮೇ | ಉಪಪೂರ್ವಾದ್ರಮತೇರ್ವಿಭಾಷಾಕರ್ಮಕಾತ್ | ಪಾ. ೧-೩-೮೫ | ಇತ್ಯಾತ್ಮನೇಪದಂ |
ಋತಾವರೀಃ | ಋತಶಬ್ದಾನ್ವತ್ವರ್ಥೇ ಛಂದಸೀವನಿಪಾವಿತಿ ವನಿಪ್ | ವನೋ ರ ಚೇತಿ ಜೀರ್ಣ ರೇಫ-
ಶ್ಚಾಂತಾದೇಶಃ | ನಾ ಛಂದಸೀತಿ ಸವರ್ಣದೀರ್ಘಃ | ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಸಾದಾದಿಶ್ಚಾತ್ಮಾಸ್ಥಿಕಮಾದ್ಯು-
ದಾತ್ತತ್ವಂ | ಏವೈಃ | ಇಣ್ ಗತೌ | ಇಣ್ಶೀಜ್ಞಿಂ ವನ್ | ಅರ್ಥಧಾತುಕಲಕ್ಷಣೋ ಗುಣಃ | ನಿತ್ಯರಃ |
ಬೃಹತೀ ಮನೀಷಾ | ಉಭಯತ್ರ ತೈತೀಯಾಯಾಃ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘಃ | ಅವಸ್ಯುಃ | ಅವೋ
ರಕ್ಷಣಮಿಚ್ಛನ್ | ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕ್ಯಚ್ | ನಃ ಕ್ಯ ಇತಿ ನಕಾರಾಂತಸ್ಯ ಪದಸಂಜ್ಞಾಯಾ ನಿಯಮಿತ-
ತ್ವಾದತ್ರ ಸಕಾರಸ್ಯ ರುನ್ ಭವತಿ | ಕ್ಯಾಚ್ಛಂದಸೀತ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅಹ್ಮೇ | ಹ್ಯಯತೇರ್ಲೂಜಿ ಸಿಚಿ
ಆತ್ಮನೇವದೇಷ್ಟನ್ಯತರಸ್ಯಾಂ | ಪಾ. ೩-೧-೫೪ | ಇತ್ಯಜಾದೇಶಃ | ಗುಣಃ ನಿಘಾತಃ || ೧೨ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಋತಾವರೀಃ—ಉದಕಪೂರ್ಣವಾದ ಎಲೈ ನದಿಗಳೇ | ಸೋಮ್ಯಾಯ—ಸೋಮಾಹರಣಾರ್ಥವಾಗಿ
ಹೊರಟಿರುವ | ಮೇ—ನನ್ನ | ವಚಸೇ—ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ | ಏವೈಃ—ನಿಮ್ಮ ಶೀಘ್ರಗಾಮಿಗಳಾದ ಪ್ರವಾ
ಹಗಳಿಂದ | ಮುಹೂರ್ತಂ—ಕೊಂಚಕಾಲ | ಉಪ ರಮಧ್ವಂ—ಪ್ರಶಾಂತರಾಗಿರಿ (ಪ್ರವಾಹದ ವೇಗವನ್ನು
ತಡೆಯಿರಿ) | ಕುಶಿಕಸ್ಯ—ಕುಶಿಕನೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಯ | ಸೂನುಃ—ಪುತ್ರನಾದ ನಾನು (ನಿಶ್ಚಾಮಿತ್ರನು) | ಬೃಹತೀ—
ಮಹತ್ತಾದ | ಮನೀಷಾ—ಸ್ತುತಿಯಿಂದ | ಅವಸ್ಯುಃ—(ನನ್ನ) ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನಿಚ್ಛಿಸಿ | ಸಿಂಧುಂ—ಶುತುದ್ರಿಯಾದ
ನಿನ್ನನ್ನು | ಅಚ್ಛಿ—ನಿನ್ನ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ನಿಂತು | ಪ್ರಾಹ್ಮೇ—ನಮ್ಮನಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಉದಕಪೂರ್ಣವಾದ ಎಲೈ ನದಿಗಳೇ, ಸೋಮಾಹರಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಹೊರಟಿರುವ ನನ್ನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯ ನಿಮಿತ್ತ
ವಾಗಿ ನಿಮ್ಮ ಶೀಘ್ರಗಾಮಿಗಳಾದ ಪ್ರವಾಹಗಳನ್ನೂ ಕೊಂಚಕಾಲ ತಡೆಯಿರಿ. ಎಲೈ ಶುತುದ್ರಿಯೇ, ಕುಶಿಕಪುತ್ರನಾದ
ನಾನು ಆತ್ಮರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಮಹತ್ತಾದ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ನಮ್ಮನಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ.

English Translation

[Vishwamitra speaks] Rivers, charged with water, rest a moment from
your course at my request, who go to gather the Soma (plant): I, the son of

Kushika, desirous of protection, address with earnest prayer especially the river before me.

ಸಂಹಿತಾಸಾಠಃ

ಇಂದ್ರೋ ಅಸ್ಮಾ ಅರದದ್ವಜ್ರಬಾಹುರಪಾಹನ್ವತ್ರಂ ಪರಿಧಿಂ ನದೀನಾಂ |
ದೇವೋನಯತ್ಸವಿತಾ ಸುಪಾಣಿಸ್ತಸ್ಯ ವಯಂ ಪ್ರಸವೇ ಯಾಮ ಉರ್ವೀಃ || ೬ ||

ಪದಸಾಠಃ

ಇಂದ್ರಃ | ಅಸ್ಮಾನ್ | ಅರದತ್ | ವಜ್ರಬಾಹುಃ | ಅಪ | ಅಹನ್ | ವೃತ್ರಂ | ಪರಿಧಿಂ | ನದೀನಾಂ |
ದೇವಃ | ಅನಯತ್ | ಸವಿತಾ | ಸುಪಾಣಿಃ | ತಸ್ಯ | ವಯಂ | ಪ್ರಸವೇ | ಯಾಮಃ | ಉರ್ವೀಃ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ನದ್ಯಃ ಪ್ರತ್ಯೊಚುಃ | ಹೇ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ವಜ್ರಬಾಹುಃ | ವಜ್ರಯುಕ್ತೋ ಬಾಹುರ್ಯಸ್ಯಾಸೌ
ವಜ್ರಬಾಹುಃ | ತಾದ್ಯಶೋ ಬಲವಾನಿಂದ್ರೋ ನದೀರಸ್ಮಾನರದತ್ | ರದತಿಃ ಖನತಿಕರ್ಮಾ | ಅಖನತ್ |
ಕಥನು ಖನತ್ | ಉಚ್ಯತೇ | ನದೀನಾಂ ಶಬ್ದಕಾರಿಣೀನಾಮಸಾಂ ಪರಿಧಿಂ ಪರಿತೋ ನಿಹಿತಮುದಕ-
ಮಂತಃ ಕೃತ್ವಾ ಪರಿತೋ ವರ್ತಮಾನಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತಾದೃಶಂ ವೃತ್ರಂ | ವೃಣೋತ್ಯಾಕಾಶಮಿತಿ ವೃತ್ರೋ
ಮೇಘಃ | ತಂ ಮೇಘಮಪಾಹನ್ | ಜಘಾನ | ತಸ್ಮಿನ್ನದ್ರತಿ ಅಪಃ ಪತಿತಾಃ | ತಾಭಿರ್ಗಚ್ಛಂತೀಭಿರ್ವಯಂ
ಖಾತಾಃ | ಏವಂ ಮೇಘಹನನದ್ವಾರೇಣಾಖನತ್ | ನ ಕೇವಲಮಖನತ್ ಕಿಂ ತರ್ಹಿ ಸವಿತಾ ಸರ್ವಸ್ಯ
ಜಗತಃ ಪ್ರೇರಕಃ ಸುಪಾಣಿಃ ಶೋಭನಹಸ್ತ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಿತಿಕರ್ತೃತ್ವಾದ್ವಶೋ ದೇವೋ ದ್ಯೋತಮಾನ
ಇಂದ್ರೋಽಸ್ಮಾನನಯತ್ | ಮೇಘಭೇದನಂ ಕೃತ್ವೋದಕಪ್ರೇರಣೇನ ಸಮುದ್ರಮಪೂರಯತ್ | ತಸ್ಯ
ತಾದೃಶಸಾಮರ್ಥ್ಯೋಪೇತಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಪ್ರಸವೇಭ್ಯಸುಜ್ಞಾಯಾಂ ವರ್ತಮಾನಾ ಉರ್ವೀರುರ್ವ್ಯಃ | ಪ್ರ-
ಭೂತಾ ವಯಂ ಯಾಮಃ | ಗಚ್ಛಾಮಃ | ನ ತವ ವಚನಾದುಪರಮಾಮಹೇ | ಉಕ್ತಾರ್ಥಂ ಯಾಸ್ಮೋ
ಬ್ರವೀತಿ | ಇಂದ್ರೋ ಅಸ್ಮಾನರದದ್ವಜ್ರಬಾಹೂ ರದತಿಃ ಖನತಿಕರ್ಮಾಪಾಹನ್ವತ್ರಂ ಪರಿಧಿಂ ನದೀನಾನಿತಿ
ನ್ಯಾಖ್ಯಾತಂ | ದೇವೋನಯತ್ಸವಿತಾ ಸುಪಾಣಿಃ ಕಲ್ಯಾಣಸಾಣಿಃ | ಸಾಣಿಃ ಪಣಾಯತೇಃ ಪೂಜಾಕ-
ರ್ಮಣಃ ಪ್ರಗೃಹ್ಯ ಸಾಣೀ ದೇವಾನನ್ವಜಯಂತಿ | ತಸ್ಯ ವಯಂ ಪ್ರಸವೇ ಯಾಮ ಉರ್ವೀರುರ್ವ್ಯಃ |
ನಿ. ೨-೨೬ | ಇತಿ || ಅರದತ್ | ರದತೇರ್ಲಜ ರೂಪಂ | ವಜ್ರಬಾಹುಃ | ಬಹುಮ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಸ್ವರಃ |
ಅಹನ್ | ಹಂತೇರ್ಲಜ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ | ಪರಿಧಿಂ | ಡುಧಾಞ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋರಿತ್ಯಸ್ಮಾತ್ಪ್ರ-
ಮುಖ್ಯಸರ್ವಗೇ ಘೋಃ ಕಿರಿತಿ ಕಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅತೋ ಲೋಪಃ | ಕೃದುತ್ಪರಪದಸ್ವರಃ | ಅನಯತ್ |
ನಯತೇರ್ಲಜ ರೂಪಂ | ಸುಪಾಣಿಃ | ಪಾಣಿ ಸವಿತಾಸೌ ಸುಪಾಣಿಃ | ಖನತಿಕರ್ಮಾಪಾಹನ್ವತ್ರಂ | ಪರಿಧಿಂ ನದೀನಾನಿತಿ

ಪ್ರೇರಣೇ | ಋದೋರಬಿತಿ ಭಾವೇ ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಥಾಘಘ್ಞ್ತೈತ್ಯುತ್ಪರಸದಾಂತೋದಾತ್ತೈತ್ಯಂ | ಯಾ-
ಮಃ | ಯಾ ಪ್ರಾಪಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಟಿ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ | ಉರ್ವೀಃ | ಉರುಶಬ್ದಾದ್ವೋತೋ ಗುಣವಚಿ-
ನಾದಿತಿ ಜುಷ್ | ವಾ ಛಂದಸೀತಿ ಸರ್ವಣದೀರ್ಘಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಎಲೈ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೇ) ವಜ್ರಬಾಹುಃ—ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ ವಜ್ರಯುಧವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು |
ನದೀನಾಂ—ನದ್ಯುದಕಗಳಿಗೆ | ಪರಿಥಿಂ—ತಡೆಯಾಗಿ ಸುತ್ತಲೂ ಆವರಿಸಿ ನಿಂತಿದ್ದ | ವೃತ್ತಂ—ಮೇಘರೂಪಿಯಾದ
ಅಸುರನ್ನು | ಅಹಾಹನ್—ನಾಶಮಾಡಿದನು (ನುತ್ತು) | ಅಸ್ಮಾನ್—ನಮ್ಮ ಪ್ರವಾಹದ್ವಾರಗಳನ್ನು | ಅರಬತ್—
ಸೀಳಿ ಬಿಡಿಸಿದನು | ಸವಿತಾ—ಜಗತ್ಪ್ರೇರಕನಾದವನೂ | ಸುಪಾಣಿಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹಸ್ತವುಳ್ಳವನೂ | ದೇವಃ—
ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು | ಅನಯತ್—ನಮ್ಮ ಪ್ರವಾಹಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲಮಾಡಿದನು ! ತಸ್ಯ—ಆ ಇಂದ್ರನ
ಆಜ್ಞಾಂ—ಆಜ್ಞಾವರ್ತಿಗಳಾಗಿಯೂ | ಉರ್ವೀಃ—ಪ್ರಭೂತವಾದ ಉದಕವುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ ಆದ | ವಯಂ—
ನಾವು | ಯಾಮಃ—ಪ್ರಹಿಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆ.

ಭಾನಾರ್ಥ

ಎಲೈ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೇ, ವಜ್ರಹಸ್ತನಾದ ಇಂದ್ರನು ನದ್ಯುದಕಗಳಿಗೆ ತಡೆಯಾಗಿ ಸುತ್ತಲೂ ಆವರಿಸಿ ನಿಂತಿದ್ದ
ಮೇಘರೂಪಿಯಾದ ಅಸುರನನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ನಮ್ಮ ಪ್ರವಾಹದ್ವಾರಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದನು. ಜಗತ್ಪ್ರೇರಕನಾದವನೂ,
ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹಸ್ತವುಳ್ಳವನೂ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ನಮ್ಮ ಪ್ರವಾಹಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದನು.
ಆ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಉದಕದಿಂದ ಪೂರ್ಣರಾದ ನಾವು ಆ ಇಂದ್ರನ ಆಜ್ಞಾವರ್ತಿಗಳಾಗಿ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆ.

English Translation

[The rivers speak] Indra, the wielder of the thunderbolt, dug our
channels when he slew Ahi the blocker-up of rivers: the divine and well-
handed Savitri has led us (on our path), and obedient to his commands we
flow (as) ample (streams).

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪ್ರವಾಚ್ಯಂ ಶತ್ವಧಾ ವೀರ್ಯಂ ತದಿಂದ್ರಸ್ಯ ಕರ್ಮ ಯದಹಿಂ ವಿನೃಶ್ಚತ್ |
ವಿ ವಜ್ರೇಣ ಪರಿಷದೋ ಜಘಾನಾಯನ್ನಾಪೋಯನಮಿಚ್ಛಮಾನಾಃ || ೭ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಪ್ರವಾಚ್ಯಂ | ಶತ್ವಧಾ | ವೀರ್ಯಂ | ತತ್ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ | ಕರ್ಮ | ಯತ್ | ಅಹಿಂ | ವಿನೃಶ್ಚತ್ |
ವಿ | ವಜ್ರೇಣ | ಪರಿಷದಃ | ಜಘಾನ | ಆಯನ್ | ಆಪಃ | ಆಯನಂ | ಇಚ್ಛಮಾನಾಃ || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯೋಽಯಮಿಂದ್ರೋಽಹಿಂ ಮೇಘಂ ವಿವೃಶ್ಚತ್ ಉದಕಪ್ರೇರಣಾರ್ಥಂ ಜಘಾನೇತಿ ಯತ್ಕರ್ಮ
 ಭೇದನರೂಪಂ ತದಿದಂ ತಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ವೀರ್ಯಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ಶಶ್ವಧಾ ಸರ್ವದಾಪ್ರವಾಚ್ಯಂ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ
 ವಚನೀಯಂ | ತಥಾ ಸ ಇಂದ್ರಃ ಪರಿಷದಃ ಪರಿತಃ ಸೀದತ ಆಸೀನಾನ್ ಪ್ರತಿಬಂಧಕಾರಿಣೋಽಸುರಾನ್
 ವಜ್ರೇಣ ವಿ ಜಘಾನ | ಅಥಾಯನಂ ಸ್ಥಾನಮಿಚ್ಛಮಾನಾ ಇಚ್ಛಂತೈ ಆಪ ಆಯನ್ | ಯಾಂತಿ || ಪ್ರವಾ-
 ಚ್ಯಂ | ವಚ ಪರಿಭಾಷಣ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಭಹಲೋರ್ಣ್ಯಾದಿತಿ | ಣ್ಯತ್ ಷತ್ತ್ವಾದುಪಧಾವೃದ್ಧಿಃ | ವಚೋಽಶಬ್ದ-
 ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ | ಸಾ. ೭-೩-೬೭ | ಇತಿ ಕುತ್ವಾಭಾವಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾದ್ಯದಾತ್ಮತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ ವಾಚ-
 ಯತೇರಚೋ ಯತ್ | ಯತೋಽನಾವ ಇತಿ ಸ್ವರಃ | ಶಶ್ವಧಾ | ಶಶ್ವಚ್ಛಬ್ದಾತ್ಸ್ವಾರ್ಥೇ ಧಾಪ್ರತ್ಯಯಸ್ತ-
 ಕಾರಲೋಪಶ್ಚ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ | ವಿವೃಶ್ಚತ್ | ಓವೃಶ್ಚಾ ಭೇದನೇ | ತುದಾದಿಃ | ಲಜ್ ಗ್ರಹಿಜ್ಯಾವಯಾತ್ಯಾ-
 ದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಸಹ ಸುಪೇತ್ಯತ್ರ ಸಹೇತಿ ಯೋಗವಿಭಾಗಾತ್ಸಮಾಸಃ | ಸಮಾಸಸ್ವರಃ | ಪರಿಷದಃ |
 ಕ್ವಿಪ್ | ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಸದೇರಪ್ರತೇರಿತಿ ಷತ್ವಂ | ಜಘಾನ | ಹಂತೇರ್ಲಿಟಿ ಣಿಲಿ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ |
 ಆಯನ್ | ಆಯ ಗತಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ಲಜ್ ರೂಪಂ | ಸಾದಾದಿತ್ಯಾದಿನಿಘಾತಃ | ಇಚ್ಛಮಾನಾಃ | ಇಷು ಇಚ್ಛಾ-
 ಯಾಮಿತ್ಯಸ್ಮಾದ್ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಾನಚ್ | ತಸ್ಯ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ವರೇ ಕೃತೇ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಹಿಂ—ಮೇಘರೂಪಿಯಾದ ಅಸುರನನ್ನು | ವಿವೃಶ್ಚತ್—(ಉದಕಪ್ರವಾಹಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಲೆಂದು)
 ಕೊಂದನು ಎಂಬ | ಯತ್ ಕರ್ಮ—ಯಾವ ಕರ್ಮವಿದೆಯೋ | ತತ್—ಆ ಇಂದ್ರನ ಮಹತ್ಕರ್ಮವೂ |
 ಇಂದ್ರಸ್ಯ—ಇಂದ್ರನ | ವೀರ್ಯಂ—ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೂ | ಶಶ್ವಧಾ—ಯಾವಾಗಲೂ | ಪ್ರವಾಚ್ಯಂ—ಅತ್ಯತಿಶಯವಾಗಿ
 ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದು | ಪರಿಷದಃ—ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದ ಅಸುರರನ್ನು | ವಜ್ರೇಣ—ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ | ವಿ
 ಜಘಾನ—ಕೊಂದನು, (ಅನಂತರ) | ಆಯನಂ—ತಮ್ಮ ಗಮ್ಯಸ್ಥಾನವನ್ನು | ಇಚ್ಛಮಾನಾಃ—ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ |
 ಆಪಃ—ಉದಕಗಳು | ಆಯನ್—ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತವೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಮೇಘರೂಪಿಯಾದ ಅಸುರನನ್ನು ಉದಕಪ್ರವಾಹಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಲೆಂದು ಕೊಂದನು ಎಂಬ ಇಂದ್ರನ
 ಯಾವ ಕರ್ಮವಿದೆಯೋ ಆ ಮಹತ್ಕರ್ಮವೂ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೂ ಸಹ ಯಾವಾಗಲೂ ಅತ್ಯತಿಶಯವಾಗಿ
 ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದ ಅಸುರರನ್ನು ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಕೊಂದನು. ಅನಂತರ
 ಉದಕಗಳು ತಮ್ಮ ಗಮ್ಯಸ್ಥಾನವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತವೆ.

English Translation

[Vishwamitra speaks] Ever is that heroic exploit of Indra to be cele-
 brated when he cut Ahi to pieces, and with his thunderbolt destroyed the
 surrounding (obstructors of the rain), whence the waters proceed in the
 direction they desire.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಏತದ್ವಚೋ ಜರಿತಮಾಸಿ ಮೃಷ್ಣಾ ಆ ಯತ್ತೇ ಘೋಷಾನುತ್ತರಾ ಯುಗಾನಿ |
ಉಕ್ಥೇಷು ಕಾರೋ ಪ್ರತಿ ನೋ ಜುಷಸ್ತ ಮಾ ನೋ ನಿ ಕಃ ಪುರುಷತ್ರಾ ನಮಸ್ತೇ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಏತತ್ | ವಚಃ | ಜರಿತಃ | ಮಾ | ಅಸಿ | ಮೃಷ್ಣಾಃ | ಆ | ಯತ್ | ತೇ | ಘೋಷಾನ್ | ಉತ್ಸರ್ತರಾ |
ಯುಗಾನಿ |
ಉಕ್ಥೇಷು | ಕಾರೋ ಇತಿ | ಪ್ರತಿ | ನಃ | ಜುಷಸ್ತ | ಮಾ | ನಃ | ನಿ | ಕರಿತಿ ಕಃ | ಪುರುಷತ್ರಾ |
ನಮಃ | ತೇ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ನದ್ಯಃ ಪ್ರಸಂಗಾದಿಂದ್ರಸೋತ್ರಂ ಕೃತ್ವಾ ನಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಂ ಪ್ರತ್ಯೊಚುಃ | ಜರಿತಃ ಸ್ತೋತರ್ಹೇ
ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ತೇ ತ್ವದೀಯಂ ಯತ್ಸಂವಾದಾತ್ಮಕಂ ವಚಸ್ತುಂ ನೋಽಭೀತ್ಯಾ ಘೋಷಾನುದ್ಘೋಷಯ-
ನ್ವರ್ತನೇ ತದ್ವಚೋ ಮಾಸಿ ಮೃಷ್ಣಾಃ | ಮಾ ವಿಸ್ತಾರೀ | ಕಿಂ ಕಾರಣಂ | ಉತ್ತರಾ ಯುಗಾನುತ್ಪ-
ರೇಷು ಯಾಜ್ಞಿಕೇಷು ಯುಗೇಷ್ವಹಃಸೂಕ್ತೇಷು ಕಾರೋ ಶಸ್ತ್ರಾಣಾಂ ಕರ್ತೃಸ್ತುಂ ನೋಽಸ್ಮಾನ್ಪ್ರತಿ
ಜುಷಸ್ತ | ಸಂವಾದಾತ್ಮಕೇನ ತೇನ ವಾಕ್ಯೇನ ಪ್ರತಿಸೇವಸ್ತು | ಇದಾನೀಂ ನೋಽಸ್ಮಾನ್ ಪುರುಷತ್ರಾ
ಪುರುಷೇಷು ಮಾ ನಿ ಕಃ | ಉಕ್ತಿಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಿರೂಪಸಂವಾದವಾಕ್ಯಾಭ್ಯಾಪನೇನ ನಿತರಾಂ ಪುಂವತ್ ಪ್ರಾಗ-
ಲ್ಭ್ಯಂ ಮಾ ಕಾರ್ಷೀ | ತೇ ತುಭ್ಯಂ ನಮಃ || ಮೃಷ್ಣಾಃ | ಮೃಜೂಷ್ ಶುದ್ಧಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ಲಜು ವ್ಯತ್ಯ-
ಯೇನಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಅದಾದಿತ್ವಾಚ್ಛಪೋ ಲುಕ್ | ವ್ರಶ್ವಾದಿನಾ ಪತ್ವಂ | ನಿಘಾತಃ | ಘೋಷಾನ್ |
ಘುಷಿರ್ ಸಂಶಬ್ದನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಶತರಿ ಸರ್ವವಿಧೀನಾಂ ಛಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪಿತತ್ವಾದತೋ ಗುಣ ಇತಿ ಪರರೂಪ-
ತ್ವಾಭಾವಃ | ಸರ್ವಣದೀರ್ಘಃ | ಶತುರ್ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ವರೇ ಕೃತೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ಯುಗಾನಿ | ಯುಜಿರ್
ಯೋಗೇ | ಉಂಞಾದಿಷು ಘಾಂತತ್ವೇನ ನಿಸಾತನಾದಗುಣತ್ವಂ | ನಿಶಿಷ್ಯವಿಷಯಂ ಚ ನಿಸಾತನಮಿಷ್ಯತೇ |
ಕಾಲವಿಶೇಷೇ ರಥಾದ್ಯುಪಕರಣೇ ಚೇತಿ ತತ್ರ ಸಾಧಾದೇವಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಕಾಲಾಧ್ವನೋರತ್ಯಂತ-
ಸಂಯೋಗ ಇತಿ ದ್ವಿತೀಯಾ | ಕಾರೋ | ಕರೋತೇಃ ಕೃವಾಪಾಜಿಮೀತ್ಯಾದಿನಾ ಉಣ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅಮಂತ್ರಿ-
ತತ್ವಾನ್ನಿಘಾತಃ | ಕಃ | ಕರೋತೇರ್ಲುಂಜಿ ಚ್ಲೇಮಂತ್ರೇ ಘಸೇತ್ಯಾದಿನಾ ಲುಕ್ | ಹಲ್ಪಾದಿನಾ ಸಿಚೋ
ಲೋಪಃ | ನ ಮಾಜ್ಯೋಗ ಇತ್ಯೆಡಭಾವಃ | ಪುರುಷತ್ರಾ | ದೇವಮಸುಷ್ಯಪುರುಷಪುರುಷಮರ್ತೇಭ್ಯೋ
ದ್ವಿತೀಯಾಸಪ್ತನ್ಯೋರ್ಬಹುಲಮಿತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯರ್ಥೇ ತ್ರಾಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಜರಿತಃ—ಸ್ತುತಿಕರ್ತನಾದ ಎಲೈ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೇ | ನಃ ಘೋಷಾನ್—ನಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಸತಕ್ಕ | ತೇ
ಯದ್ವಚಃ—ನಿನ್ನ ಯಾವ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳವೆಯೋ ಅವನ್ನು | ಮಾಸಿ ಮೃಷ್ಣಾಃ—ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಮರೆಯ

ಬೇಡ | ಉತ್ತರಾ ಯುಗಾನಿ—ಮುಂದಿನ ಯಜ್ಞಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ | ಉಕ್ಥೇಷು—ಪ್ರಾರ್ಥನಾಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ |
ಕಾರೋ—ಉತ್ತಮವಾದ ಎಲೈ ಶಸ್ತ್ರಕರ್ತನಾದವನೇ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನೂ | ಪ್ರತಿ ಜುಷಸ್ವ—ಸೇವಿಸು | ನಃ—
ನಮ್ಮನ್ನು | ಪುರುಷತ್ವಾ—ಇತರ ಪುರುಷರಲ್ಲಿ | ಮಾ ನಿ ಕಃ—ಕಠಿಣವಾದ ಮಾತುಗಳಿಗೆ ಎಡೆನಾಡಬೇಡ | ತೇ—
ನಿನಗೆ | ನಮಃ—ನಮಸ್ಕಾರವು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸ್ತುತಿಕರ್ತನಾದ ಎಲೈ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೇ, ನಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಸತಕ್ಕ ನಿನ್ನ ಯಾವ ಸ್ತುತಿನಾಡುಗಳಿವೆಯೋ ಅವನ್ನು
ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಮರೆಯಬೇಡ. ಉತ್ತಮವಾದ ಎಲೈ ಶಸ್ತ್ರಕರ್ತನೇ, ಮುಂದಿನ ಯಜ್ಞಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ
ನಡೆಯುವ ಪ್ರಾರ್ಥನಾಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ನಮ್ಮನ್ನೂ ಸೇವಿಸು, ನಮ್ಮನ್ನು ಇತರ ಪುರುಷರ ನಡುವೆ ಕಠಿಣವಾದ ಮಾತುಗಳಿಗೆ
ಎಡೆನಾಡಬೇಡ. ನಿನಗೆ ನಮಸ್ಕಾರವು.

English Translation.

[The rivers speak] Praiser of Indra, forget not this speech, nor the
words that (you have addressed to us) for future ages (to reverence): cele-
brator (of holy rites), be favourable to us in solemn prayers; treat us not
after the (arrogant fashion) of men: salutation be to you!

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಓ ಷು ಸ್ವಸಾರಃ ಕಾರನೇ ಶೃಣೋತ ಯಯೌ ವೋ ದೂರಾದನಸಾ ರಘೇನ |
ನಿ ಷೂ ನಮಧ್ವಂ ಭವತಾ ಸುಪಾರಾ ಅಧೋಅಕ್ಷಾಃ ಸಿಂಧವಃ ಸ್ತೋತ್ಯಾಭಿಃ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಓ ಇತಿ | ಸು | ಸ್ವಸಾರಃ | ಕಾರನೇ | ಶೃಣೋತ | ಯಯೌ | ವಃ | ದೂರಾತ್ | ಅನಸಾ | ರಘೇನ |
ನಿ | ಸು | ನಮಧ್ವಂ | ಭವತ | ಸುಪಾರಾಃ | ಅಧಃ | ಅಕ್ಷಾಃ | ಸಿಂಧವಃ | ಸ್ತೋತ್ಯಾಭಿಃ || ೯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೋ ನದೀಃ ಪ್ರತ್ಯುನಾಚಿ | ಸ್ವಸಾರೋ ಭಗಿನ್ಯಃ ಸಿಂಧವೋ ಹೇ ನದ್ಯಃ ಕಾರನೇ
ಸ್ತೋತ್ರಂ ಕುರ್ವಾಣಸ್ಯ ಮಮ ವಚನಂ ಸು ಸುಷ್ಮ ಓ ಶೃಣೋತ | ಶೃಣುತ್ಯೇವ | ಅನಸಾ ಶಕಟೇನ
ರಘೇನ ಚ ಸಹ ದೂರಾದ್ವಿಪ್ರೇಕೃಷ್ಟಾದ್ವೇಶಾದ್ವೋ ಯುಷ್ಮಾನ್ಯಯೌ | ಪ್ರಾಪ್ತೋಽಸ್ಮಿ ಯೂಯಂ ಸು
ಸುಷ್ಮ ನಿ ನಮಧ್ವಂ | ಅತ್ಯನಾ ಸ್ವಯಂ ಪ್ರಹ್ಲಾ ಭವತ | ತಥಾ ಸುಪಾರಾಃ | ರಥಾದೀನಾಂ ತೀರಾತ್ಪು-
ಷೇನಾವರೋಹಣಾರೋಹಣೇ ಯಥಾ ಸ್ಯಾತಾಂ ತಥಾ ಶೋಭನೋದಧಸಶ್ಚ ಭವತ | ಕಿಂಚಿ ಯೂಯಂ
ಸ್ತೋತ್ಯಾಭಿಃ ಸ್ವನಣಶೀಲಾಭಿರದ್ಧಿರಘೋ ಅಪ್ರಾ ರಥಾಂಗಸ್ಯಾಪ್ರಸ್ಯಾಧಸಾ ದ್ಭವತ | ಯದಾಪೋಽಪ್ರಸ್ಯಾಧ-
ಸಾ ದ್ಭವಂತಿ ತದಾ ರಥಾದೀನಿ ನೇತುಂ ಶಕ್ಯಂತೇ | ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರತ್ಯರಿಮಾಣೋದಕಾ ಭವತೇತ್ಯರ್ಥಾಭಿಪ್ರಾ-

ಯಃ || ಓ ಇತಿ ಪ್ರಗೃಹ್ಯಸಂಜ್ಞಾ | ಶೃಣೋತೆ | ಶ್ರು ಶ್ರವಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲೋಟಿ ತಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ತಪ್ತನ-
ಪ್ತನಫನಾಶ್ಲೇತಿ ತಬಾದೇಶಃ | ಸಿತ್ತಾದ್ಗುಣಃ | ನಿಘಾತಃ | ಯಯೌ | ಯೌ ಪ್ರಾಪಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಭೂತ-
ಮಾತ್ರೇ ಲಿಟ್ಟುತ್ತಮೇ ಣಲ್ಯಾತೆ ಔ ಣಲ ಇತ್ಯಾಕಾರಃ | ಏಕಾದೇಶಸ್ವರಃ | ವಃ | ಯುಷ್ಮಚ್ಛಬ್ದಸ್ಯ ದ್ವಿ-
ತೀಯಾಯಾ ಬಹುವಚನಸ್ಯ ವಸ್ತುಸಾವಿತಿ ವಸಾದೇಶಃ | ಷೂ | ನಿಪಾತಸ್ಯೇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘಃ |
ನಮಧ್ವಂ | ಣಮು ಪ್ರಹ್ಲತ್ಯೇ ಶಬ್ದೇ ಚೇತ್ಯಸ್ಯ ಕರ್ಮಕರ್ತರಿ ನ ದುಹಸ್ತು ನಮಾಂ ಯಕ್ಚಿಣಾವಿತಿ ಪ್ರತಿ-
ಷೇಧಾದ್ಯಗಭಾವಃ | ಅಭೋಅಪ್ಪಾಃ | ಅಧರಶಬ್ದಸ್ಯ ಪೂರ್ವಾಧರಾವರಾಣಾಮಸಿ ಪುರಧವಶ್ಚೈಷಾಮಿತ್ಯೇ-
ಸಿಪ್ರತ್ಯಯೋಽಧಾದೇಶಶ್ಚ | ಅಪ್ಪಶಬ್ದೋಽಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತಾವಿತ್ಯಸ್ಮಾದಶೇರ್ವೇವನೇ | ಉ. ೩-೬೫ | ಇತಿ
ಸಪ್ರತ್ಯಯಾಂತಃ | ಕೃದುತ್ರರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಃ | ಸಿಂಧವಃ | ಆಮಂತ್ರಿತತ್ವಾನ್ನಿಘಾತಃ | ಸ್ತ್ರೋತ್ಯಾಃ |
ಸ್ತ್ರೋತಶಬ್ದಾತ್ಸೂತ್ರತಸೋ ನಿಭಾಷಾ ಡ್ಯಡ್‌ಡ್ಯಾ | ಪಾ. ೪-೪-೧೦೩ | ಇತಿ ದ್ವಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಡಿತ್ತಾ-
ಟ್ಟಿಲೋಪಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸ್ವಸಾರಃ—ಸಹೋದರಿಯರಾದ | ಸಿಂಧವಃ—ಎಲೈ ನದಿಗಳೇ | ಕಾರವೇ—ಸ್ತುತಿಕರ್ತನಾದ ನನ್ನ
(ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು) | ಸು ಓ ಶ್ರುಣೋತೆ—ಜಿನ್ನಾಗಿ ಆಲಿಸಿ ಕೇಳಿರಿ | ಅನಸಾ—ಗಾಡಿಯೊಡನೆಯೂ | ರಥೇನ—
ರಥದೊಡನೆಯೂ ಸಹ | ದೂರಾತ್—ಬಹಳ ದೂರಪ್ರದೇಶದಿಂದ | ವಃ—ನಿಮ್ಮ ಸಮಾಸಕ್ಕೆ | ಯಯೌ—ಬಂದು
ಸೇರಿದ್ದೇನೆ | ಸು ನಮಧ್ವಂ—ನಿಮ್ಮ ಪ್ರವಾಹವನ್ನು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡುವುದರ ಮೂಲಕ ಬಾಗಿರುವರಾಗಿ | ಭವತೆ—
ಆಗಿರಿ | ಸ್ತ್ರೋತ್ಯಾಃ—ನಿಮ್ಮ ಪ್ರವಾಹರೂಪದ ಉದಕಗಳಿಂದ | ಅಭೋಅಪ್ಪಾಃ—ನನ್ನ ರಥದ ಇರುಚಿಗಿಂತ
ಕೆಳಭಾಗಕ್ಕೆ ಬಗ್ಗಿರುವರಾಗಿ ಆಗಿ, ಮತ್ತು | ಸುಪಾರಾಃ—ದಾಟಲು ಸುಲಭವಾಗುವ ದಡವುಳ್ಳವರಾಗಿರಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸಹೋದರಿಯರಾದ ಎಲೈ ನದಿಗಳೇ, ಸ್ತುತಿಕರ್ತನಾದ ನನ್ನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಜಿನ್ನಾಗಿ ಆಲಿಸಿ ಕೇಳಿರಿ.
ಗಾಡಿಯೊಡನೆಯೂ ರಥದೊಡನೆಯೂ ಸಹ ಬಹಳ ದೂರಪ್ರದೇಶದಿಂದ ನಿಮ್ಮ ಸಮಾಸಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸೇರಿದ್ದೇನೆ. ನಿಮ್ಮ
ಪ್ರವಾಹವನ್ನು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಿರಿ ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ಗಾಡಿಯ ಇರುಚಿಗಿಂತ ಕೆಳಭಾಗಕ್ಕೆ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರವಾಹವಿರಲಿ. ನನಗೆ
ದಾಟಲು ಸುಲಭವಾಗುವಂತೆ ನಿಮ್ಮ ದಡವಿರಲಿ.

English Translation

[Vishwamitra speaks] Listen, sister (streams), kindly to him who
praises you ; who has come from afar with a waggon and chariot: bow down
lowly ; become easily fordable ; remain, rivers, lower than the axle (of the
wheel) with your currents.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಆ ತೇ ಕಾರೋ ಶೃಣವಾನಾ ನಚಾಂಸಿ ಯಯಾಥ ದೂರಾದನಸಾ ರಥೇನ |

ನಿ ತೇ ನಂಸೈ ಪೀಷ್ಯಾನೇವ ಯೋಷಾ ಮರ್ಯಾಯೇವ ಕನ್ಯಾ ಶಶ್ವಚೈ ತೇ || ೧೦ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಆ | ತೇ | ಕಾರೋ ಇತಿ | ಶೃಣುವಾಮು | ವಚಾಂಸಿ | ಯಯಾಥ | ದೂರಾತ್ | ಅನಸಾ | ರಥೇನ |
 ನಿ | ತೇ | ನಂಸೈ | ಪೀಷ್ಯಾನ್ಯಾ ಇವ | ಯೋಷಾ | ಮರ್ಯಾಯೇ ಇವ | ಕನ್ಯಾ | ಶಶ್ವಚೈ | ತ ಇತಿ ತೇ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ನದ್ಯಃ ಪೂರ್ವಂ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಾಕೃಂ ಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾಯಾನಯರ್ಚಾ ತಸ್ಯ ವಾಕ್ಯಮಾಶುಶ್ರುವುಃ |
 ಕಾರೋ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಕುರ್ವಾಣ ಹೇ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ತೇ ತವ ವಚಾಂಸೀಮಾನಿ ವಾಕ್ಯಾನ್ಯಾ ಶೃಣುವಾಮು |
 ಶೃಣುಮಃ | ತವ ಸಮೀಹಿತಂ ಪ್ರಯೋಜನ ಕುರ್ಮ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅನಸಾ ಶಕಟೇನ ರಥೇನ ಚ ಸಹ
 ಯಯಾಥ | ಯತೋ ದೂರಾದಾಗತೋಽಸಿ | ವಯಂ ಚ ತೇ ತ್ವದರ್ಥಂ ನಿ ನಂಸೈ | ನೀಚೈರ್ನಮಾಮು |
 ಪ್ರತ್ಯೇಕನಿವಕ್ಷಯಾತ್ತೈಕವಚನಂ | ರಥೇನ ಗಂತುಂ ಗಾಢೋದಕಾ ಭನಾಮೇತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ |
 ಪೀಷ್ಯಾನೇವ ಯೋಷಾ | ಪೀಷ್ಯಾನ್ಯಾ ಪುತ್ರಂ ಸ್ತನಂ ಪಾಯಯಂತೀ ಯೋಷಾ ಮಾತಾ ಯಥಾ ಪ್ರಹೀ-
 ಭವತಿ | ದೃಷ್ಟಾಂತಾಂತರಂ | ಯಥಾ ಕನ್ಯಾ ಯುವತಿರ್ಮರ್ಯಾಯೇವ ಮನುಷ್ಯಾಯ ಪಿತ್ರೇ ಭ್ರಾತೇ
 ನಾ ಶಶ್ವಚೈ ಪರಿಷ್ವಜನಾಯ ನಮ್ರಾ ಭವತಿ ತದ್ವತ್ತೇ ತ್ವದರ್ಥಂ ಪ್ರಹೀಭವಾಮುಃ | ತೇ ಇತಿ ಪುನರುಕ್ತಿ-
 ರಾದರಾರ್ಥಂ | ಏತಾಮೃಚಂ ಯಾಸ್ತು ಏವಂ ವ್ಯಾಚಿಷ್ಟೇ | ಆಶೃಣುವಾಮು ತೇ ಕಾರೋ ವಚನಾನಿ ಯಾಹಿ
 ದೂರಾದನಸಾ ಚ ರಥೇನ ಚ ನಿನಮಾಮು ತೇ ಪಾಯಯಮಾನೇವ ಯೋಷಾ ಪುತ್ರಂ ಮರ್ಯಾಯೇವ
 ಕನ್ಯಾ ಪರಿಷ್ವಜನಾಯ ನಿನಮಾ ಇತಿ ವಾ | ನಿ. ೨-೨೭ | ಇತಿ || ಕಾರೋ | ಸಂಬುದ್ಧಾ ಶಾಕಲ್ಯಸ್ಯೇತಾ |
 ಸಾ. ೧-೧-೧೬ | ಇತಿ ಪ್ರಗೃಹ್ಯಸಂಜ್ಞಾ | ಶೃಣುವಾಮು | ಶ್ರು ಶ್ರವಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲೋಟ್ಯಾಡುತ್ತಮಸ್ಯ ಪಿಚ್ಛೇ-
 ತ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ಪಿತ್ತ್ವಾದ್ಗುಣಃ | ನಿಘಾತಃ | ಯಯಾಥ | ಯಾ ಪ್ರಾಪಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಭೂತಮಾತ್ರೇ ಲಿಟಿ
 ಥಲೈಕಾಚ ಉಪದೇಶೇನುದಾತ್ತಾದಿತಿರ್ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಲಿತ್ತ್ವರಃ | ಅನಸಾ | ಸಹಾರ್ಥೇ ತೃತೀಯಾ |
 ನಂಸೈ | ಏನು ಪ್ರಹ್ಲವೇ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲೇಟ್ಯುತ್ತಮೇ ಲೇಟಿ ಸಿಬ್ಬಹುಲಮಿತಿ ಸಿಪ್ | ವೈತೋನ್ಯತ್ರೇತ್ಯೈಕಾ-
 ರಾದೇಶಃ | ನಿಘಾತಃ | ಪೀಷ್ಯಾನೇವ | ಪೀಚ್ ಪಾನ ಇತ್ಯಸ್ಯಾಂತರ್ಭಾವಿತಜ್ಞಾರ್ಥಸ್ಯ ಲಿಟಿ ಕಾನಚಿ
 ರೂಪಂ | ಚಿತ್ತ್ವರಃ | ಯೋಷಾ | ಯು ಮಿಶ್ರಣೇ | ವೃತ್ತ್ಯವದಿಹನೀತ್ಯಾದಿನಾ | ಉ. ೩-೬೨ | ಸಪ್ರ-
 ತ್ಯಯಃ | ಯಾತೀತಿ ಯೋಷಾ | ವೃಷಾದಿತ್ವಾದ್ಯುದಾತ್ತೇಃ | ಶಶ್ವಚೈ | ಸ್ವನ್ನ ಪರಿಷ್ವಂಗ ಇತ್ಯಸ್ಮಾ-
 ತ್ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ವಿಪ್ | ವೃಷೋದರಾದಿತ್ವಾದಿಷ್ಟರೂಪಸಿದ್ಧಿರಂತೋದಾತ್ತಶ್ಚ || ೧೩ ||

ಪ್ರತಿಸದಾರ್ಥ

ಕಾರೋ-ಸ್ತುಕರ್ತನಾದ ಎಲೈ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೇ | ತೇ-ನಿನ್ನ | ವಚಾಂಸಿ-ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು | ಆ ಶೃಣು-
 ವಾಮು-ಆಲಿಸಿ ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ | ಅನಸಾ-ಗಾಡಿಯೊಡನೆಯೂ | ರಥೇನ-ರಥದೊಡನೆಯೂ | ದೂರಾತ್-ಬಹು
 ದೂರಪ್ರದೇಶದಿಂದ | ಯಯಾಥ-ಬಂದಿದ್ದೀಯೆ | ಪೀಷ್ಯಾನ್ಯಾ-ಮಗುವಿಗೆ ಸ್ತನೈವಾನಮಾಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ |
 ಯೋಷಾ-ಮಾತೆಯಾದ ಸ್ತ್ರೀಯು ಬಗ್ಗುವಂತೆಯೂ | ಮರ್ಯಾಯ-ಪುರುಷನಿಗೆ | ಶಶ್ವಚೈ-ಆಲಿಂಗನಕ್ಕೆ
 ಅನುಕೂಲವಾಗಲು | ಕನ್ಯಾ ಇವ-ಯುವತಿಯು ಬಗ್ಗುವಂತೆಯೂ | ತೇ-ನಿನಗಾಗಿ | ನಿ ನಂಸೈ-ನಾವು ಪ್ರವಾ-
 ಹವನ್ನು ತಗ್ಗಿಸಿ ಬಾಗುತ್ತೇವೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸ್ತುತಿಕರ್ತನಾದ ಎಲೈ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ನಾವು ಆಲಿಸಿ ಕೇಳಿದ್ದೇವೆ. ಗಾಡಿಯೊಡನೆಯೂ ರಥದೊಡನೆಯೂ ಬಹುದೂರಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಬಂದಿದ್ದೀಯೆ. ಮಗುವಿಗೆ ಸ್ತನ್ಯಪಾನಮಾಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾತೆಯಾದ ಸ್ತ್ರೀಯು ಬಗ್ಗುವಂತೆಯೂ, ಪುರುಷನಿಗೆ ಆಲಿಂಗನಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಲು ಯುವತಿಯು ಬಗ್ಗುವಂತೆಯೂ ಸಹ ನಿನಗಾಗಿ ನಾವು ನಮ್ಮ ಪ್ರವಾಹವನ್ನು ತಗ್ಗಿಸಿ ಬಾಗುತ್ತೇವೆ.

English Translation

[The rivers speak] Hymner, we hear your words, that you have come from afar with a waggon and a chariot: we bow down before you: like a woman nursing (her child), like a maiden bending to embrace a man, (so will we do) for you.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿಗೆ ಯಾಸ್ಕರು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದಾರೆ—

ಆ ತೃಣವಾಮ ತೇ ಕಾರೋ ವಚನಾನಿ ಯಾಹಿ ದೂರಾದನಸಾ ಚ ರಥೇನ ಚ ನಿನನಾಮು
ತೇ ಪಾಯಯಮಾನೇವ ಯೋಷಾ ಪುತ್ರಂ ಮರ್ಯಾಯೇವ ಕನ್ಯಾ ಪರಿಷ್ವಜನಾಯ
ನಿನಮಾ ಇತಿ ನಾ ||

(ನಿ. ೨-೨೭)

ನದಿಗಳು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನನ್ನು ಕುರಿತು ಈರಿತಿ ಹೇಳುವುವು—ನಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಿರುವ ಎಲೈ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ನಾವು ಆಲಿಸಿ ಕೇಳಿದೆವು. ನೀನು ಬಹುದೂರಪ್ರದೇಶದಿಂದ ನಿನ್ನ ಗಾಡಿಯೊಡನೆಯೂ ರಥದೊಡನೆಯೂ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿರುವೆ. ಆದುದರಿಂದ ನೀನು ನದಿಗಳಾದ ನಮ್ಮನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ದಾಟಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ, ಸ್ತ್ರೀಯು ತನ್ನ ಮಗುವಿಗೆ ಸ್ತನ್ಯಪಾನಮಾಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಗ್ಗುವಂತೆಯೂ ಅಥವಾ ಹೊಸದಾಗಿ ಮದುವೆಯಾದ ಕನ್ಯೆಯು ಪತಿಯ ಆಲಿಂಗನಕ್ಕಾಗಿ ಲಿಜ್ಜೆಯಿಂದ ಬಗ್ಗುವಂತೆಯೂ ನಾವು ನಮ್ಮ ಪ್ರವಾಹಗಳನ್ನು ತಗ್ಗಿಸಿ ನಿನಗಾಗಿ ಬಾಗುವೆವು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯದ್‌ಗ ತ್ವಾ ಭರತಾಃ ಸಂತರೇಯುರ್ಗವ್ಯನ್‌ಗ್ರಾಮ ಇಷಿತ ಇಂದ್ರಜೂತಃ |
ಅರ್ಷಾದಹ ಪ್ರಸವಃ ಸರ್ಗತಕ್ತ ಆ ವೋ ವೃಣೇ ಸುಮತಿಂ ಯಜ್ಞಯಾನಾಂ || ೧೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಯತ್ | ಅಂಗ | ತ್ವಾ | ಭರತಾಃ | ಸಂತರೇಯುಃ | ಗವ್ಯನ್ | ಗ್ರಾಮಃ | ಇಷಿತಃ | ಇಂದ್ರಜೂತಃ |
ಅರ್ಷಾದಹ | ಅಹ | ಪ್ರಸವಃ | ಸರ್ಗತಕ್ತಃ | ಆ | ವಃ | ವೃಣೇ | ಸುಮತಿಂ | ಯಜ್ಞಯಾನಾಂ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೋ ನದೀಃ ಪ್ರತ್ಯುನಾಚಿ | ಅಂಗೀತ್ಯಾಮಂತ್ರಣೇ | ಹೇ ನದ್ಯೋ ಯದ್ಯಸ್ಮಾದ್ಯು-
 ಷ್ವಾಭಿರುತ್ತೀರ್ಷೋರ್ಮೂಲೋತ್ತರಾಣಮಭ್ಯನುಜ್ಞಾತಂ ತಸ್ಮಾದ್ಭರತಾ ಭರತಕುಲಜಾ ಮದೀಯಾಃ
 ಸರ್ವೇ ತ್ವಾಪರಸ್ಪರಮೇಕತಾಮಾಪನ್ನಾಂ ನದೀಂ ತ್ವಾಂ ಸಂತರೇಯುಃ | ಸಮ್ಯಗುತ್ತೀರ್ಣಾ ಭನೇಯುಃ |
 ತದೇವ ವಿಶಿನಿಷ್ಠಿ | ಗಮ್ಯನ್ ಗಾ ಉದಕಾನಿ ತರೀತುಮಿಚ್ಛನ್ನಿಷಿತಸ್ತ್ವಯಾಭ್ಯನುಜ್ಞಾತ ಇಂದ್ರಜೂತೋ
 ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಪ್ರವರ್ತಕೇನೇಂದ್ರೇಣ ಚ ಪ್ರೇರಿತೋ ಗ್ರಾಮೋ ಭರತಾನಾಂ ಸಂಘೋರ್ಷಾತ್ | ಸಂತ-
 ರೇತ್ | ಯತಃ ಸರ್ಗತಕ್ತೋ ಗಮನಾಯ ಪ್ರವೃತ್ತಃ ಪ್ರಸವಸ್ತೇಷಾಮುದ್ಯೋಗೋಹ ಪೂರ್ವಂ ಯು-
 ಷ್ವಾಭಿರನುಜ್ಞಾತಃ | ಅಹಂ ತು ಯಜ್ಞಯಾನಾಂ ಯಜ್ಞಾರ್ಹಾಣಾಂ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಸುಮತಿಂ
 ಶೋಭನಾಂ ಸ್ತುತಿಮಾವೃಣೇ | ಸರ್ವತಃ ಸಂಭಜೇ || ಭರತಾಃ | ಭರತಶಬ್ದಾದುತ್ತಾದಿತ್ಯಾದೌ | ತಸ್ಯ
 ಯಜ್ಞಾಚೋತ್ಪತ್ತಿ ಲುಕ್ | ಅತಚ್ಚಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಸಂತರೇಯುಃ | ತರತೇರ್ಲಿಜು ಜುಸಿ ರೂಪಂ |
 ರ್ಪೀರ್ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ವರೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ತಿಜು ಚೋದಾತ್ತವತೀತಿ ಗತೇರ್ನಿಘಾತಃ | ಗಮ್ಯನ್ | ಗಾ
 ಆತ್ಮನ ಇಚ್ಛನ್ | ಸುಪಃ ಕೃಚ್ | ಏಕಾದೇಶಸ್ವರಃ | ಗ್ರಾಮಃ | ಗ್ರಸತೇರಾ ಚ | ಉ. ೧-೧೪೨ | ಇತಿ
 ಮನ್ವತ್ಯಯ ಆಕಾರಾದೇಶಶ್ಚ | ನಿತ್ಯಸರಃ | ಇಂದ್ರಜೂತಃ | ಜೂ ಇತಿ ಸೌತ್ರೋ ಧಾತುರ್ಗತ್ಯರ್ಥಃ |
 ಶ್ರುತಃ ಕಿಂತಿ ನಿಷ್ಠಾಯಾಮಿತ್ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ತೃತೀಯಾ ಕರ್ಮಣೀತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿತ್ವಸರಃ |
 ಅರ್ಷಾತ್ | ಋ ಗತಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ಲೇಟಿ ತಿಪಿ ಸಿಬ್ಬಹುಲಮಿತಿ ಸಿಪ್ | ಲೇಟೋದಾಗಮಃ | ಏಕಾಚಿ
 ಇತಿಲೇ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಗುಣಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಸಿತ್ತ್ವಾದನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ವೃಣೇ | ವೃಜ್ ಸಂ-
 ಭಕ್ತಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ಲಟಿ ರೂಪಂ | ಯಜ್ಞಿಯಾನಾಂ ಯಜ್ಞಾರ್ಹಗ್ಭ್ಯಾಂ ಘಖಜಾವಿತಿ ಘಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪ್ರತ್ಯ-
 ಯಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಂಗ-ಎಲೈ ನದಿಗಳೇ | ಯತ್-ಯಾವ ಅನುಗ್ರಹರೂಪದಿಂದ ನನಗೆ ದಾಟಲವಕಾಶವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ
 ದಿರೋ ಅದೇ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ | ಭರತಾಃ-ಭರತಕುಲೋತ್ಪನ್ನರಾದ ನನ್ನ ಸಂಬಂಧಿಗಳಿಲ್ಲರೂ | ತ್ವಾ-ಸಂಗಮ
 ರೂಪದಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ನಿಮ್ಮನ್ನು | ಸಂತರೇಯುಃ-ದಾಟಲನುಕೂಲವಾಗಲಿ | ಗಮ್ಯನ್-ನೀರನ್ನು ದಾಟಲಿಚ್ಛಿಸು
 ವನರೂ | ಇಷಿತಃ-ನಿಮ್ಮಿಂದ ಅನುಜ್ಞಾತರಾದವರೂ | ಇಂದ್ರಜೂತಃ-ಇಂದ್ರನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತರಾದವರೂ ಆದ |
 ಗ್ರಾಮಃ-ಭರತವಂಶೋತ್ಪನ್ನರ ಸಮೂಹವು | ಅರ್ಷಾತ್-ದಾಟಲಿ | ಸರ್ಗತತ್ಕೈ-ಸಂಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತ
 ರಾದ ಆನರ | ಪ್ರಸವಃ-ಉದ್ಯಮವು | ಅಹ-ನಿಮ್ಮಿಂದ ಅನುಜ್ಞಾತವಾಗಿದೆ | ಯಜ್ಞಿಯಾನಾಂ-ಯಜ್ಞಾರ್ಹ
 ರಾದ | ವಃ-ನಿಮ್ಮ | ಸುಮತಿಂ-ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು | ಆ ವೃಣೇ-ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪಠಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ನದಿಗಳೇ, ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ನನಗೆ ದಾಟಲವಕಾಶವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದಿರೋ ಅದೇ ಅನು
 ಗ್ರಹದಿಂದ ಭರತಕುಲೋತ್ಪನ್ನರಾದ ನನ್ನ ಸಂಬಂಧಿಗಳಿಲ್ಲರೂ ಸಂಗಮರೂಪದಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ನಿಮ್ಮನ್ನು ದಾಟಲನುಕೂ
 ಲವಾಗಲಿ. ನೀರನ್ನು ದಾಟಲಿಚ್ಛಿಸುವವರೂ, ನಿಮ್ಮಿಂದ ಅನುಜ್ಞಾತರಾದವರೂ, ಇಂದ್ರನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತರಾದವರೂ
 ಆದ ಭರತವಂಶೋತ್ಪನ್ನರ ಸಮೂಹವು ನಿಮ್ಮನ್ನು ದಾಟಲಿ. ಸಂಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತರಾದ, ಆನರ ಉದ್ಯಮವು
 ನಿಮ್ಮಿಂದ ಅನುಜ್ಞಾತವಾಗಿದೆ. ಯಜ್ಞಾರ್ಹರಾದ ನಿಮ್ಮ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪಠಿಸುತ್ತೇನೆ.

English Translation

[Vishwamitra speaks] Since, rivers, (you have allowed me to cross), so may the Bharatas pass over (your united stream): may the troop desiring to cross the water, permitted (by you), and impelled by Indra, pass; then let the course appointed for your going (be resumed): I have recourse to the favour of you who are worthy of adoration.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅತಾರಿಷುಭೇರತಾ ಗವ್ಯವಃ ಸಮಭಕ್ತ ವಿಪ್ರಃ ಸುಮತಿಂ ನದೀನಾಂ |
ಪ್ರ ಪಿನ್ನಧ್ವಮಿಷಯಂತೀಃ ಸುರಾಧಾ ಆ ವಕ್ಷಣಾಃ ಪೃಣಧ್ವಂ ಯಾತ ಶೀಭಂ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅತಾರಿಷುಃ | ಭರತಾಃ | ಗವ್ಯವಃ | ಸಂ | ಅಭಕ್ತ | ವಿಪ್ರಃ | ಸುಮತಿಂ | ನದೀನಾಂ |
ಪ್ರ | ಪಿನ್ನಧ್ವಂ | ಇಷಯಂತೀಃ | ಸುರಾಧಾಃ | ಆ | ವಕ್ಷಣಾಃ | ಪೃಣಧ್ವಂ | ಯಾತ | ಶೀಭಂ || ೧೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಗವ್ಯವೋ ಗಾ ಆತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂತೋ ಭರತಾ ಭರತಕುಲಜಾಃ ಸರ್ವೇತಾರಿಷುಃ | ತಾಂ ನದೀಂ ಸಮತರನ್ | ವಿಪ್ರೋ ಮೇಧಾವೀ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೋ ನದೀನಾಂ ಸುಮತಿಂ ಶೋಭನಾಂ ಸುತಿಂ ಸಮಭಕ್ತ | ಸಮಭಜತ | ಯೂಯಂ ತು ಯಥಾ ಪೂರ್ವಮಿಷಯಂತೀಃ ಕುಲ್ಯಾದಿದ್ವಾರಾನ್ನಂ ಕುರ್ವಾಣಾ ಅತ ಏವ ಸುರಾಧಾಃ ಶೋಭನಧನೋಪೇತಾ ಯೂಯಂ ವಕ್ಷಣಾಃ ಕೃತ್ರಿಮಸರಿತಃ ಕುಲ್ಯಾಃ ಪ್ರ ಪಿನ್ನಧ್ವಂ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ತರ್ಪಯತ | ಆ ಪೃಣಧ್ವಂ | ತಾಃ ಸರ್ವತಃ ಪೂರಯತ ಚ | ಶೀಭಂ ಶೀಘ್ರಂ ಯಾತ | ಗಚ್ಛತ ಚ || ಅತಾರಿಷುಃ | ತ್ವಾ ಪ್ಲವನತರಣಯೋರಿತ್ಯಸ್ಯ ಲುಜಿ ಸಿಚಿ ವೃದ್ಧಿಃ ಪರಸ್ಪೃಶದೇಷ್ಟಿತಿ ವೃದ್ಧಿಃ | ಅಡಾಗಮಸ್ವರಃ | ಗವ್ಯವಃ | ಸುಪಃ ಕೈಚ್ | ಕ್ಯಾಚ್ಛಂದಸೀತ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತಸ್ಯ ಸ್ವರಃ | ಅಭಕ್ತ | ಭಜ ಸೇವಾಯಾಮಿತ್ಯಸ್ಯ ಲುಜಿ ಸಿಚೋ ರ್ಘುಲೋ ರ್ಘುಲೀತಿ ಲೋಪಃ | ಸಾದಾದಿತ್ವಾದನಿಘಾತಃ | ಪಿನ್ನಧ್ವಂ | ಪಿವಿ ಸೇಚನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲೋಟಿ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ | ಇಷಯಂತೀಃ | ಇಷಂ ಕುರ್ವತ್ಯಃ | ತತ್ಪರೋತಿತಿ ಣಿಚ್ | ಣಾವಿಷ್ಯವತ್ತಾತಿಪದಿಕಸ್ಯೇತೀಷ್ಯವದ್ಭಾವಾಟ್ಟೀರಿತಿ ಟಿಲೋಪಃ | ನಾ ಛಂದಸೀತಿ ಸವರ್ಣಾದೀರ್ಘಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಪೃಣಧ್ವಂ | ಪೃಣ ಪ್ರೀಣನೇ | ಲೋಟಿ ರೂಪಂ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ಮನೇಪದಂ | ನ್ಯಾಕೈಭೇದಾದನಿಘಾತಃ | ಯಾತ | ಯಾ ಪ್ರಾಪಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲೋಟಿ ರೂಪಂ | ಆತ್ರಾಪಿ ನ ನಿಘಾತಃ | ಶೀಭಂ | ಶೀಘ್ರ ಕತ್ಥನೇ | ಶ್ಲಾಘ್ಯತೇನೇನ ತದ್ವಾನಿತಿ ಕರಣೇ ಘರ್ಷ | ಇತ್ಯುಕ್ತರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಗವ್ಯವಃ—ಗೋವುಗಳನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವ | ಭರತಾಃ—ಭರತಕುಲೋತ್ಪನ್ನರೆಲ್ಲಾ | ಅತಾರಿಷುಃ—(ನದಿ
ಯನ್ನು) ದಾಟಿದರು | ವಿಪ್ರಃ—ಮೇಧಾವಿಯಾದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು | ನದೀನಾಂ—ನದಿಗಳ | ಸುಮತಿಂ—ಅನು
ಗ್ರಹವನ್ನು | ಸಮಭಕ್ತ—ಪಡೆದನು (ಎಲೈ ನದಿಗಳೇ) | ಇಷಯಂತೀಃ—ಅನ್ನಸಂಪತ್ತನ್ನು ಬೆಳೆಸುತ್ತಲೂ |
ಸುರಾಧಾಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನದಿಂದ ಕೂಡಿದವರಾಗಿಯೂ ಆದ ನೀವು | ವಕ್ಷಣಾಃ—ಕೃತ್ರಿಮ ನದಿಗಳನ್ನು (ಕಾಲು
ವೆಯೇ ಮುಂತಾದ ಕೃಷಿಸಾಧನವಾದ ಉಪನದಿಗಳನ್ನು) | ಪ್ರ ಪಿನ್ವಧ್ವಂ—ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿ ಹರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿ |
ಆ ಪೃಣಧ್ವಂ—ಪೂರ್ಣವಾದ ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿ | ಶೀಘ್ರಂ—ಶೀಘ್ರವಾಗಿ | ಯಾತ—ಪ್ರವಹಿಸಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ನದಿಗಳೇ, ಗೋವುಗಳನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವ ಭರತಕುಲೋತ್ಪನ್ನರೆಲ್ಲಾ ನಿಮ್ಮನ್ನು ದಾಟಿದರು. ಮೇಧಾವಿ
ಯಾದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ನದಿಗಳ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪಡೆದು ಅವುಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದನು. ಎಲೈ ನದಿಗಳೇ, ಅನ್ನಸಂಪ
ತ್ತನ್ನು ಬೆಳೆಸುತ್ತಲೂ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರುವ ನೀವು ನಿಮ್ಮ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಹಿಸುವ ಕಾಲು
ವೆಯೇ ಮುಂತಾದ ಉಪನದಿಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಉದಕದಿಂದ ತುಂಬಿ.

English Translation

The Bharatas seeking cattle passed over : the sage enjoyed the favour
of the rivers : streams dispensing food, productive of wealth, spread abund-
ance, fill (your beds), flow swiftly,

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಉದ್ವೃ॑ ಲ್ಲಾಮಿ॑ಃ ಶಮ್ಯಾ॑ ಹಂತ್ವಾ॑ಪ್ರೋ ಯೋಕ್ತಾ॑ಣಿ ಮುಂಚಿ॑ತ |
ಮಾದು॑ಷ್ಕೃತೌ ವೈ॑ನಸಾ॒ಘೌ ಶೂ॒ನಮಾ॑ರತಾಂ || ೧೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಉತ್ | ವಃ | ಲ್ಲಾಮಿಃ | ಶಮ್ಯಾಃ | ಹಂತು | ಆಸಃ | ಯೋಕ್ತಾಣಿ | ಮುಂಚಿತ |
ಮಾ | ಅದುಃಕೃತೌ | ವಿನಸಾ | ಅಘೌ | ಶೂನಂ | ಆ | ಅರತಾಂ || ೧೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಪೂರ್ವಮುತ್ತಿತಿರ್ಷುವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೋ ನದೀರುಕ್ತಾಧುನೋತ್ತಿತಿರ್ಷುಃ ಪುನರಾಹ | ಹೇ
ನದ್ಯೋ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಮೂರ್ಮಿಶ್ವರಂಗಳಃ ತಮ್ಯಾ ಯುಗಕೀಲಾ ಯುಗ್ಯಕಟಪಾಶ್ವಾದಿಸಂಲಗ್ನಾ
ರಜ್ಜವ ಉದೂರ್ಧ್ವಂ ಯಥಾ ಭವಂತಿ ತಥಾ ಹಂತು | ಗಚ್ಛತು | ಸ ತರಂಗೋ ರಜ್ಜುನಾಮಧೋ ಗಚ್ಛ-

ತ್ವಿತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯಃ | ತಥಾ ಹೇ ಆಪೋ ಯೂಯಂ ಯೋಕ್ತಾಣಿ ತಾ ರಜ್ಜುಮುಂಚಿತ | ಯಥಾ ನ ಸ್ಪೃಶಂತಿ ತಥಾ ಯಾಂತ್ವಿತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯಃ | ವ್ಯೇನಸಾ ನಿಗತಸಾನೇ ಅತಃ ಏನಾದುಷ್ಕೃತೌ ಕಲ್ಯಾಣಕರ್ಮ-
ಕಾರಿಣೌ ಅಘ್ನಾಂವಘ್ನೇ ನ ಕೇನಾಪಿ ತಿರಸ್ಕರಣೀಯೇ ವಿಸಾಟ್ ಭುತದ್ರೌ ಶೂನಂ ಸಮೃದ್ಧಿಂ ಮಾ-
ರತಾಂ | ಅಗಚ್ಛತಾಂ | ಏವಂ ನಿಶ್ಚಾಮಿತ್ರೋ ನದೀಃ ಸ್ತುತ್ವಾ ತಾಭಿರನುಜ್ಞಾತೋಽತರದಿತಿ || ಊರ್ಮಿಃ |
ಋಗತೌ | ಅರ್ತೇರೂಚ್ಛೇತಿ ಮಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಊರಿತ್ಯಯಮಾದೇಶೋ ಧಾತೋಃ | ಋಚ್ಛೇತಿತ್ಯೂ-
ರ್ಮಿಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಶಮ್ಯಾಃ | ಶಮು ಉಪಶಮೇ | ಪೋರದುಪಧಾದಿತಿ ಯೆತ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಯತೋ-
ನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಹಂತು | ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೂರಿತ್ಯಸ್ಯ ಲೋಟಿ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ |
ಯೋಕ್ತಾಣಿ | ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ | ಕರಣೇ ದಾಮಿಾಶಸಯುಯುಜೇತ್ಯಾದಿನಾ ಸ್ಪೃಸ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ |
ನಿತ್ವರಃ | ಮುಂಚಿತ | ಮುಚ್ಛ ಮೋಕ್ಷಣೇ | ನಿಘಾತಃ | ಅದುಷ್ಕೃತೌ | ಇಸುಸೋಃ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಇತಿ
ವಿಸರ್ಜನೀಯಸ್ಯ ಷತ್ವಂ | ವ್ಯೇನಸಾ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಸ್ವರಃ | ಸುಪೋ ಡಾದೇಶಃ | ಅಘ್ನಾತ್ |
ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೂರಿತ್ಯಸ್ಯ ನಙ್ನೂರ್ವಸ್ಯಾಘ್ನಾದಯಶ್ಚೇತಿ ನಿಪಾತನಾದ್ಯಕ್ | ಕಿತ್ತ್ವಾದುಪಧಾಲೋ-
ಪಃ | ಹೋ ಹಂತೇರಿತಿ ಷತ್ವಂ | ಸರ್ವವಿಧೀನಾಂ ಛಂದಸಿ ನಿಕಲ್ಪಿತತ್ವಾದತ್ರಾಜಃ ಶೀಭಾವಾಭಾವಃ | ಏ-
ಕಾದೇಶಸ್ವರಃ | ಶೂನಂ | ಶ್ವಯತೇರ್ನಪುಂಸಕೇ ಭಾವೇ ಕ್ತ ಇತಿ ಕ್ತಃ | ಯಜಾದಿತ್ವಾತ್ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ |
ಹಲ ಇತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಓದಿತಶ್ಚೇತಿ ನಿಷ್ಕಾನತ್ವಂ | ನಿಷ್ಕಾ ಚ ದ್ವೈಜನಾದಿತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಅರತಾಂ |
ಋಗತಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ಲುಜು ಚ್ಛೇಃ ಸರ್ತಿಶಾಸ್ತ್ರೈರ್ಭಿಶ್ಚೇತ್ಯಜಾದೇಶಃ | ಋದ್ಯ ಶೋಽಜು ಗುಣಃ | ನ ಮಾ-
ಜ್ಯೋಗ ಇತ್ಯೆಡಭಾವಃ | ನಿಘಾತಃ || || ೧೪ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಎಲೈ ನದಿಗಳೇ) ವಃ—ನಿಮ್ಮ | ಊರ್ಮಿಃ—ಅಲೆಗಳು | ಶಮ್ಯಾಃ—(ವಾಹನದ) ಕತ್ತಿನ ಹಗ್ಗಗಳು |
ಉತ್—(ನೀರಿಗಿಂತ) ಮೇಲ್ಬಾಗಿಲಕ್ಕಿರುವಂತೆ | ಹಂತು—ಪ್ರವಹಿಸಲಿ | ಅಪಃ—ಎಲೈ ಉದಕಗಳೇ | ಮುಂಚಿತ—
(ನೀವು ಆ ಹಗ್ಗಗಳನ್ನು) ಸ್ಪರ್ಶಿಸದೇ ಬಿಟ್ಟುಬಿಡಿ (ಮತ್ತು ಅದರ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲೇ ಪ್ರವಹಿಸಿ) | ವ್ಯೇನಸಾ—ಪಾಸ
ರಹಿತರೂ | ಅದುಷ್ಕೃತೌ—(ಯಾವಾಗಲೂ) ಸತ್ಕರ್ಮಕಾರಕರೂ | ಅಘ್ನಾತ್—ಅದೂಷಣೀಯರೂ ಆದ ಎಲೈ
ವಿಪಾಟ್ ಮತ್ತು ಶುತುದ್ರಿ ನದಿಗಳೇ | ಶೂನಂ—ಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನು | ಮಾ ಅರತಾಂ—ಹೊಂದಬೇಡಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ವಿಪಾಟ್ ಮತ್ತು ಶುತುದ್ರಿನದಿಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ಅಲೆಗಳು ನಮ್ಮ ವಾಹನದ ಕತ್ತಿನ ಹಗ್ಗಗಳನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಿಸದೇ
ಅದಕ್ಕಿಂತ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲೇ ಪ್ರವಹಿಸಲಿ. ಪಾಸರಹಿತರೂ, ಸತ್ಕರ್ಮಕಾರಕರೂ ಅದೂಷಣೀಯರೂ ಆದ ಎಲೈ
ನದಿಗಳೇ, ನಾವು ನಿಮ್ಮನ್ನು ದಾಟುವವರೆಗೆ ನೀವು ಸಮೃದ್ಧವಾದ ಪ್ರವಾಹವನ್ನು ಹೊಂದಬೇಡಿ.

English Translation

Let your waves (rivers) so flow that the pin of the yoke may be above
(their) waters : leave the traces full, and may (the two streams), exempt
from misfortune or defect, and uncensured, exhibit no (present) increase.

—

ಮೂವತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಇಂದ್ರಃ ಪೂರ್ವದಿತ್ಯೇಕಾದಶರ್ಚೆಂ ಪೇಚಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ನೈಶ್ವಾಮಿತ್ರಂ ತ್ರೈಷ್ಟುಭವ್ಯಂಪ್ರಂ |
ಅತ್ರಾನುಕ್ರಮಣಿಕಾ | ಇಂದ್ರಃ ಪೂರ್ವದೇಕಾದಶೇತಿ || ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮೇ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನೇ ಬ್ರಾಹ್ಮ-
ಣಾಚ್ಛಂಸಿಶಸ್ತ್ರ ಇಂದ್ರಃ ಪೂರ್ವದಿತಿ ಸೂಕ್ತಂ | ದೋತ್ರಕಾಣಾಮಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರಿತಂ | ಇಂದ್ರಃ ಪೂ-
ರ್ವದುದು ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ | ಅ. ೫-೧೬ | ಇತಿ || ಪ್ರೈಷ್ಟಾಭಿಷ್ಠ ವಷಡಹಯೋಃ ಪ್ರಥಮೇಹನಿ ಮಾಧ್ಯಂದಿನ-
ಸವನೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛಂಸಿಶಸ್ತ್ರೇ ಚಾತುರ್ವಿಂಶಿಕಾತಿದಿಷ್ಟಸ್ಯಾಹೀನಸೂಕ್ತಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ ತ್ರೀಣಿ ಸಂಪಾತಸೂ-
ಕ್ತಾನಿ | ತತ್ರೇದಂ ಪ್ರಥಮಂ | ಇಂದ್ರಃ ಪೂರ್ವದ್ಯ ಏಕ ಇದ್ಯಸ್ತಿಗ್ಮಶೃಂಗಃ | ಅ. ೨-೫ | ಇತಿ || ಉದ್ವಿ-
ದ್ವಲಭಿದೋರ್ನಿಷ್ಠೇವಲ್ಯ ಏತತ್ಸೂಕ್ತಂ ನಿವಿದ್ಧಾನೀಯಂ | ಸೂತ್ರಿತಂ ಚ | ಇಂದ್ರ ಸೋಮಮಿಂದ್ರಃ
ಪೂರ್ವದಿತಿ ಮಧ್ಯಂದಿನಃ | ಅ. ೯-೮ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಇಂದ್ರಃ ಪೂರ್ವತ್ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಮೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ
ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದು ಋಕ್ಪುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಋಷಿಯು, ಇಂದ್ರನು ದೇವ-
ತೆಯು; ತ್ರೈಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಇಂದ್ರಃ ಪೂರ್ವದೇಕಾದಶ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಅಗ್ನಿ-
ಷ್ಟೋಮಯಾಗದಲ್ಲಿ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛಂಸಿಯೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನು ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರ-
ಗಳಿಗಾಗಿ ಇಂದ್ರಃ ಪೂರ್ವತ್ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಹೋ-
ತ್ರಕಾಣಾಂ ಎಂಬ ಖಂಡದ ಇಂದ್ರಃ ಪೂರ್ವದುದು ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ (ಅ. ೫-೧೬) ವಿವೃತವಾಗಿರು-
ವುದು. ಪ್ರೈಷ್ಟ ಮತ್ತು ಅಭಿಷ್ಠವಷಡಹಗಳೆಂಬ ಯಾಗಗಳ ಮೊದಲನೆಯ ದಿವಸ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ
ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛಂಸಿಯೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನು ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಚಾತುರ್ವಿಂಶಿಕಾತಿದಿಷ್ಟ ಅಹೀನ ಸೂಕ್ತಗಳಿ-
ಗಾಗಿ ಮೂರು ಸಂಪಾತಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಮೊದಲನೆಯದು. ಈ ವಿಷಯವು
ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ—ಇಂದ್ರಃ ಪೂರ್ವದ್ಯ ಏಕ ಇದ್ಯಸ್ತಿಗ್ಮಶೃಂಗಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ (ಅ. ೨-೫)
ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. ಮತ್ತು ಉದ್ವಿತ್ ವಲಭಿತ್ ಎಂಬ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠೇವಲ್ಯ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ
ಪಠಿಸುವ ನಿವಿದ್ಧಾನೀಯಸೂಕ್ತಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ—ಇಂದ್ರ
ಸೋಮಮಿಂದ್ರಃ ಪೂರ್ವದಿತಿ ಮಧ್ಯಂದಿನಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ (ಅ. ೯-೮) ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು.

ಸೂಕ್ತ—೩೪

ಮಂಡಲ—೩ || ಅನುವಾಕ—೩ || ಸೂಕ್ತ—೩೪ ||

ಅಷ್ಟಕ—೩ || ಅಧ್ಯಾಯ—೨ || ವರ್ಗ—೧೫. ೧೬ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಪಂಖ್ಯ—೧೧

ಋಷಿ—ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ||

ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ||

ಭಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಇಂದ್ರಃ ಪೂರ್ವದಾತಿರದ್ಧಾ ಸಮರ್ಕೈರ್ವಿದದ್ವ ಸುದಯಮಾನೋ ವಿ ಶತ್ರೂನ್ |

ಬ್ರಹ್ಮಜೂತಸ್ತನ್ವಾ ವಾವೃಧಾನೋ ಭೂರಿದಾತ್ರ ಅಪ್ಯಣದ್ರೋದಸೀ ಉಭೇ || ೧ ||

ಪದಾಂಶಃ

ಇಂದ್ರಃ | ಪೂರ್ವಭಿತ್ | ಆ | ಅತಿರತ್ | ದಾಸಂ | ಅರ್ಕೈಃ | ವಿದತ್ವವಸುಃ | ದಯಮಾನಃ | ವಿ |
ಶತ್ರುನ್ |

ಬ್ರಹ್ಮಜೂತಃ | ತನ್ವಾ | ವಾವೃಧಾನಃ | ಭೂರಿದಾತ್ರಃ | ಆ | ಅಪ್ಯಣತ್ | ರೋದಸೀ ಇತಿ | ಉಭೇ ಇತಿ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ಸ್ತೌತಿ | ಪೂರ್ವಭಿರಸುರಪುರಾಂ ಭೇತ್ತಾ ಅತಃ ಏವ ವಿದದ್ವಸುರ್ವೇದಯದ್ವಿಃ ಸ್ವಮ-
ಹಿಮಪ್ರಖ್ಯಾಪಕೈರ್ವಸುಭಿಯುಕ್ತಃ ಶತ್ರುನಸುರಾನ್ವಿ ದಯಮಾನೋ ವಿಶೇಷೇಣ ಹಿಂಸನ್ | ತಥಾ ಚ
ಯಾಸ್ಯಃ | ವಿದದ್ವಸುರ್ದಯಮಾನೋ ವಿ ಶತ್ರುನಿತಿ ಹಿಂಸಾಕರ್ಮಾ | ನಿ. ೪-೧೭ | ಇತಿ | ತಾದೃಶ
ಇಂದ್ರೋ ದಾಸಂ ದಸ್ಯತೇನೇನ ತಮ ಇತಿ ದಾಸೋ ವಾಸರಃ | ತಮಕೈರರ್ಚನೀಯೈಃ ಸ್ತುತೇಜೋಭಿ-
ರಾತಿರತ್ | ಸಮಂತಾದವರ್ಧಯತ್ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಾತ್ಮಕತ್ವಾತ್ | ತಥಾ ಚ ಸ್ತೌತಿಃ | ಚೈತ್ರಮಾಸೇ
ಪಪೇದಿಂಪ್ರ ಇತಿ | ಕಿಂಚ | ಬ್ರಹ್ಮಜೂತೋ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸ್ತೋತ್ರೇಣಾಕೃಷ್ಣಃ | ಯದ್ವಾ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಜಗ-
ತ್ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ಪ್ರೇರಿತಸ್ತನ್ವಾ ಸ್ವಶರೀರೇಣ ವಾವೃಧಾನೋ ವರ್ಧಮಾನೋ ಭೂರಿದಾತ್ರಃ | ದಾಯತೇ ಲೂ-
ಯತೇನೇನ ಶತ್ರುನಿರ ಇತಿ ದಾತ್ರಮಾಯುಧಂ | ಬಹುವಿಧಾಯುಧೋಪೇತಃ | ತಾದೃಶ ಇಂದ್ರ ಉಭೇ
ರೋದಸೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವಾಪ್ಯಣತ್ | ಸರ್ವತೋಪೇತರ್ವಯತ್ || ಪೂರ್ವಭಿತ್ | ಭಿದಿರ್ ವಿದಾರಣೇ |
ಕ್ವಿಪ್ | ಅತಿರತ್ | ಶರತೇವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಃ | ಋಗತ ಇದ್ವಾತೋರಿತಿತ್ವಂ | ನಿಘಾತಃ | ದಾಸಂ | ಕರಣೇ
ಘರ್ | ಇತ್ಸೇರಃ | ವಿದದ್ವಸುಃ | ವಿದೇರಂತರ್ಭಾವಿತೇಣ್ಯರ್ಥಸ್ಯ ಶತರ್ಯದಾವಿತ್ವಾಚ್ಛೇಷೋ ಲುಕಿ ಸತಿ
ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರೇಣ ಶತುರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಸ್ವರಃ | ದಯಮಾನಃ | ದಯ ದಾನಗತಿ-
ರಕ್ಷಣಿ ಹಿಂಸಾಗ್ರಹಣೇಷು | ಆತ್ಮನೇಪದೀ | ಲಟಃ ಶಾನ್ಚ | ನ ಲೋಕಾವ್ಯಯೇತಿ ಷಷ್ಠೀಪ್ರತಿಷೇಧಃ |
ವಾವೃಧಾನಃ | ವೃಧು ವರ್ಧನೇ | ಕಾನಚಿ ರೂಪಂ | ಸಂಹಿತಾಯಾಮುಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ತುಜಾದಿತ್ವಾದ್ವೀರ್ಘಃ |
ಭೂರಿದಾತ್ರಃ | ದಾಪ್ ಲವನೇ | ಕರಣೇ ದಾಮ್ನೀತ್ಯಾದಿನಾ ಸ್ವನೃತ್ಯಯಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದ-
ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಃ | ಅಪ್ಯಣತ್ | ಪೃಣಿ ಪ್ರೀಣನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಜಾ ತುದಾದಿತ್ವಾಚ್ಛೇಷಃ | ನಿಘಾತಃ | ರೋದಸೀ |
ರುದೇರಸುನಿ ರೂಪಂ | ನಿತ್ಸೇರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ

ಪೂರ್ವಭಿತ್—ಶತ್ರುಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನೂ | ವಿದದ್ವಸು—ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾದ ಧನವುಳ್ಳವನೂ |
ಶತ್ರುನ್—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು | ವಿ ದಯಮಾನಃ—ಅತಿಯಾಗಿ ಹಿಂಸಿಸುವವನೂ ಆದ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು |
ದಾಸಂ—ಅಹಸ್ಸನ್ನು | ಅರ್ಕೈಃ—ತನ್ನ ಪೂಜ್ಯವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ | ಆ ಅತಿರತ್—ಸುತ್ತಲೂ ಬೆಳಗಿಸಿ ವೃದ್ಧಿ

ಪಡಿಸಿದನು | ಬ್ರಹ್ಮಜೂತಃ—ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಆಕೃಷ್ಟನಾಗಿ | ತನ್ನಾ—ಸ್ವಶರೀರದಿಂದ | ನಾವ್ಯಧಾನಃ—ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವವನೂ | ಭೂರಿದಾತ್ರಃ—ಬಹುವಿಧವಾದ ಆಯುಧೋಪೇತನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು | ಉಭೇ ರೋದಸೀ—ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡನ್ನೂ | ಆ ಅಪೈಣಿತ್—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸಿದನು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಶತ್ರುಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನೂ, ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾದ ಧನವುಳ್ಳವನೂ, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಅತಿಯಾಗಿ ಹಿಂಸಿಸುವವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ಅಹಸ್ಸನ್ನು ತನ್ನ ಪೂಜ್ಯವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಸುತ್ತಲೂ ಬೆಳಗಿಸಿ ವೃದ್ಧಿ ಪಡಿಸಿದನು. ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಆಕೃಷ್ಟನಾಗಿ ಸ್ವಶರೀರದಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವವನೂ, ಬಹುವಿಧವಾದ ಆಯುಧೋಪೇತನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡನ್ನೂ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸಿದನು.

English Translation

Indra, the destroyer of cities, possessed of wealth, manifesting (his greatness), merciless to his enemies, has overspread the day with his radiance : attracted by prayer, increasing in bulk, and armed with many weapons, he has delighted both heaven and earth.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ವಿ ದಯಮಾನಃ—ವಿಶೇಷೇಣ ಹಿಂಸನ್ | ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಾ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ವಿನರಣೆ ಇದೆ. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಮರು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದಾರೆ—

ದಯತೇ | ದಯತಿರನೇಕಕರ್ಮಾ | ನನೇನ ಪೂರ್ವಂ ದಯಮಾನಾಃ ಸ್ಯಾಮ ಇತ್ಯುಪದ-
ಯಾಕರ್ಮಾ ||

ಯ ಏಕ ಇದ್ವಿದಯತೇ ವಸು ಇತಿ ದಾನಕರ್ಮಾ ನಾ ವಿಭಾಗಕರ್ಮಾ ನಾ ||

ದುರ್ವತ್ಪುರ್ಣೋ ದಯತೇ ವನಾನಿ ಇತಿ ದಹತಿಕರ್ಮಾ | ದುರ್ವರ್ತುರ್ದುರ್ವಾರಾಃ ||

ವಿದದ್ವಸುರ್ದಯಮಾನೋ ವಿಶತ್ಸ್ರೋ ಇತಿ ಹಿಂಸಾಕರ್ಮಾ |

ಇನೇ ಸುತಾ ಇಂದವಃ ಪ್ರಾತರಿತ್ಯನಾ ಸಜೋಷಸಾ ಪಿಬತಮಸ್ತಿನಾ ತಾನ್ |

ಅಯಂ ಹಿ ನಾಮೂತಯೇ ವಂದನಾಯ ಮಾಂ ನಾಯಸೋ ದೋಷಾ ದಯಮಾನೋ
ಅಬೂಬುಧತ್ ||

ದಯಮಾನ ಇತಿ ||

(ನಿ. ೪-೧೭)

ದಯಮಾನ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ದಯತಿಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳಿರುವವು :—

(೧) ನನೇನ ಪೂರ್ವಂ ದಯಮಾನಾಃ ಸ್ಯಾಮ (ಶ್ರೀ. ಬ್ರಾ. ೩-೬-೧೩-೧) ಎಂಬಲ್ಲಿ ದಯಮಾನಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಕ್ಷಿಸು, ಕಾಪಾಡು ಎಂಬರ್ಥವಿರುವುದು.

(೨) ಯ ಏಕ ಇದ್ವಿದಯತೇ ವಸು (ಋ. ಸಂ. (೧-೮೪-೭) ಎಂಬಲ್ಲಿ ದಯತೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೊಡು ಅಥವಾ ವಿಭಾಗಿಸು ಎಂಬರ್ಥವಿರುವುದು.

(೩) ದುರ್ವರ್ತುರ್ಭೀನೋ ದಯತೇ ವನಾನಿ (ಋ. ಸಂ. ೬-೬೫) ಎಂಬಲ್ಲಿ ದಹಿಸು ಎಂಬರ್ಥವಿರುವುದು ದುರ್ವರ್ತುಃ ಎಂದರೆ ಸಹಿಸಲಶಕ್ಯವು ಎಂದರ್ಥವು.

(೪) ವಿದದ್ವಸುದಯಮಾನೋ ವಿಶತ್ಮಾನ್ (ಪ್ರಕೃತಖುಕ್ಕು. ಋ. ಸಂ. ೩-೩೪-೧) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹಿಂಸಿಸು ಎಂಬರ್ಥವಿರುವುದು.

(೫) ಇಮೇ ಸುತಾ ಇಂದವಃ... ದಯಮಾನೋ ಅಬೂಬುಧತ್ | ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ದಯಮಾನಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹಾರುವುದು ಎಂಬರ್ಥವಿರುವುದು.

ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಃ

ಮುಖಸ್ಯ ತೇ ತವಿಷಸ್ಯ ಪ್ರ ಜೂತಿಮಿಯಮ್ ನಾಚಮಮೃತಾಯ ಭೂಷನ್ |
ಇಂದ್ರ ಕ್ಷೀತೀನಾಮಸಿ ಮಾನುಷೀಣಾಂ ವಿಶಾಂ ದೈವೀನಾಮುತ ಪೂರ್ವಯಾವಾ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಮುಖಸ್ಯ | ತೇ | ತವಿಷಸ್ಯ | ಪ್ರ | ಜೂತಿಂ | ಇಯಮ್ | ನಾಚಂ | ಅಮೃತಾಯ | ಭೂಷನ್ |
ಇಂದ್ರ | ಕ್ಷೀತೀನಾಂ | ಅಸಿ | ಮಾನುಷೀಣಾಂ | ವಿಶಾಂ | ದೈವೀನಾಂ | ಉತ | ಪೂರ್ವಯಾವಾ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಭೂಷನ್ ತ್ವಾಮಲಂಕುರ್ವನ್ನಹಂ ಮುಖಸ್ಯ ಮಹನೀಯಸ್ಯ ಸ್ತುತ್ಯಸ್ಯ ತವಿಷಸ್ಯ ಖಲವತಸ್ತೇ ತವ ಜೂತಿಂ ಮನಸಾ ಪ್ರರಿತಾಂ ನಾಚಂ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಾಮಮೃತಾಯಾನ್ನಾರ್ಥಂ ಪ್ರೇಯಮ್ | ಪ್ರಕರ್ಷಣೋಚ್ಚಾರಯಾಮಿ | ಮಾನುಷೀಣಾಂ ಕ್ಷೀತೀನಾಂ ಮನೋರ್ಜಾತಾನಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಉತ ಅಸಿ ಚ ದೈವೀನಾಂ ದೇವಸಂಬಂಧೀನೀನಾಂ ವಿಶಾಂ ಪ್ರಜಾನಾಂ ಪೂರ್ವಯಾವಾಗ್ರತೋ ಗಂತಾತ್ಯಮಸಿ || ಮುಖಸ್ಯ | ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ | ನರೇಹಲೋಪಶ್ಚ | ಉ. ೫-೨೩ | ಇತಿ ಹಲೋಪ ಇತ್ಯನುವೃತ್ತೌ ಮಹೇಶ್ವೇತಿ ಖಪ್ರತ್ಯಯೋ ಹಲೋಪಶ್ಚ | ಮಹ್ಯತೇ ಪೂಜ್ಯತೇ ಸನ್ಯೇರಿತಿ ಮುಖಃ | ಖಾಂತಸ್ಯಾಶ್ಮಾದೇಃ | ಫಿ. ೧-೬ | ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯದ್ಯಪಿ ಮಕಾರಾದಿಭವತಿ ತಥಾಪಿ ವಚನಸಾಮರ್ಥ್ಯಾದ್ಭವತಿ | ತವಿಷಸ್ಯ | ತವತೇಷ್ವಿಷಜ್ಞಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಚಿತ್ಸೇರಃ | ಜೂತಿಂ | ಊತಿಯೂತೀತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ಷೀತೀನಾಂ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಇಯಮ್ | ಅರ್ತಿರ್ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಃ | ಅರ್ತಿಸಪತ್ನೋಶ್ವೇತೈಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ವಂ | ಅಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತೀಯಜಾದೇಶಃ | ಸಾದಾದಿತ್ವಾನ್ನ ನಿಘಾತಃ | ಅಭ್ಯಸ್ತಸ್ತರಃ | ಭೂಷನ್ | ಭೂಷ ಆಲಂಕಾರ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಶತರಿ ರೂಪಂ | ಶತುರ್ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ತರೇ ಧಾತುಸ್ತರಃ | ಅಸಿ | ಅಸ್ತೀರ್ಲಟಿ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ | ಮಾನುಷೀಣಾಂ | ಮನೋರ್ಜಾತಾವಿತ್ಯೇ | ಷುಗಾಗಮಃ | ಟಿಡ್ಛಾಣಿಇತಿ ಜೀವೇ | ಇತಿತ್ವೇ

ರಃ | ದೈವೀನಾಂ | ದೇವಾದ್ಯೌಃ | ಜಾತಿತ್ಯೌಃ | ಅತ್ರಾಪಿ ಪೂರ್ವವತ್ ಜೀವಿ | ಜಾತ್ವೇರಃ | ಪೂರ್ವ-
ಯಾವಾ | ಯಾ ಸ್ತಾಪಣ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದಾತೋ ಮನಿಸ್ತ್ವನಿಬ್ಬನಿಪಶ್ಚೇತಿ ವನಿಸ್ | ಕೃದುತ್ತರಪದಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಭೂಷನ್—ನಿನ್ನನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಾ | ಮಖಸ್ಯ—ಪೂಜ್ಯನೂ | ತವಿ-
ಷಸ್ಯ—ಬಲಶಾಲಿಯೂ ಆದ | ತೇ—ನಿನ್ನನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ | ಜೂತಿಂ—ಮನಃಪ್ರೇರಿತವಾದ | ವಾಚಿಂ—ಸ್ತುತಿಯನ್ನು |
ಅಮೃತಾಯ—ಅನ್ನಾರ್ಥವಾಗಿ | ಪ್ರ ಇಯಮಿ—ಪಠಿಸುತ್ತೇನೆ | ಮಾನುಷೀಣಾಂ—ಮನುವಿನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನ
ರಾದ | ಕ್ಷೀತೀನಾಂ—ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೂ | ಉತ—ಮತ್ತು | ದೈವೀನಾಂ—ದೈವಿಕವಾದ | ವಿಶಾಂ—ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೂ ಸಹ
ಪೂರ್ವಯಾವಾ—ಅಗ್ರಗಾಮಿಯಾಗಿ | ಅಸಿ—ಇದ್ದೀಯೆ.

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಾ ಪೂಜ್ಯನೂ ಶಕ್ತಿಯುತನೂ ಆದ ನಿನ್ನನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಮನಃಪ್ರೇರಿತ
ವಾದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಅನ್ನಾರ್ಥವಾಗಿ ಪಠಿಸುತ್ತೇನೆ. ಮನುವಿನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೂ ಮತ್ತು ದೈವಿಕವಾದ
ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೂ (ದೇವತೆಗಳಿಗೂ) ಸಹ ನೀನು ಅಗ್ರಗಾಮಿಯಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

English Translation.

Decorating you, I address sincere prayers to you who are adorable and mighty, for the sake of (obtaining) food : you, Indra, are the preceder of men the descendants of Manu, and of the descendants of the gods.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಇಂದ್ರೋ ವೃತ್ರಮವೃಣೋಚ್ಛರ್ಧನೀತಿಃ | ಪ್ರ ಮಾಯಿನಾಮುಮಿನಾದ್ವರ್ಪಣೀತಿಃ |
ಅಹನ್ತ್ವಂಸಮುಶಧಗ್ವನೇಷ್ವಾವಿರ್ಧೇನಾ ಅಕೃಣೋದ್ರಾಮ್ಯಾಣಾಂ || ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಇಂದ್ರಃ | ವೃತ್ರಂ | ಅವೃಣೋತ್ | ಶರ್ಧನೀತಿಃ | ಪ್ರ | ಮಾಯಿನಾಂ | ಅಮಿನಾತ್ | ವರ್ಪಣೀತಿಃ |
ಅಹನ್ | ವಿಸ್ತಂಸಂ | ಉಶಧಕ್ | ವನೇಷು | ಅವಿಃ | ಧೇನಾಃ | ಅಕೃಣೋತ್ | ರಾಮ್ಯಾಣಾಂ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಶರ್ಧನೀತಿಃ | ನಯನಂ ನೀತಿಃ ಕರ್ಮ | ಶರ್ಧಂ ಪ್ರವೃದ್ಧಂ ನೀತಿಃ ಕರ್ಮ ಯಸ್ಯ ಸ ತಥೋ-
ಕ್ತಃ | ಸ ಇಂದ್ರೋ ವೃತ್ರಮಸುರಮವೃಣೋತ್ | ಬಲೇನಾರಂಭತ್ | ತಥಾ ವರ್ಪಣೀತಿಯುಳ್ಳದ್ದೇ ಪರ-
ಪ್ರಹಾರಾಣಾಂ ನಿವಾರಕಕರ್ಮೇಂದ್ರೋ ಮಾಯಿನಾಂ | ದ್ವಿತೀಯಾರ್ಥೇ ಷಷ್ಠೀ ಮಾಯಿನೋಽಸುರಾನ್

ಪ್ರಾಮಿನಾತ್ | ಪ್ರಕರ್ಷಣಾವಧೀತ್ | ಉಶಧಕ್ ಶತ್ರುವಧಂ ಕಾಮಯಮಾನ ಇಂಧ್ರೋ ವನೇಷು
 ಗೂಢಚಾರಿಣಮಸುರಂ ವ್ಯಂಸಂ ವಿಗತಾಂಸಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾಹನ್ | ಜಘಾನ | ಅಥ ತಸ್ಮಿನ್ ರಾತ್ರಿ-
 ಚರೇ ಗನಾಮಪಹರ್ತರಿ ಹತೇ ಸತಿ ರಾಮ್ಯಾಣಾಂ | ರಮಣಂ ಸ್ತ್ರೀಭಿಃ ಸಹ ಕ್ರೀಡಾ ರಾಮಃ | ತಮರ್ಹಂ-
 ತೀತಿ ರಾಮ್ಯಾ ರಾತ್ರಯಃ | ತಾಸಾಂ ರಾತ್ರೀಣಾಂನುಂತಃಸ್ಥಿತಾ ಧೇನಾ ಗಾ ಅವಿರಕ್ಯಣೋತ್ | ಪ್ರಕಟಾ
 ಅಕರೋತ್ | ರಾತ್ರೀಣಾಮಸುರಾಕ್ರಾಂತತ್ವೇ ತೈತ್ತಿರೀಯಕಂ | ಅಹರ್ದೇವಾನಾಮಾಸೀದಾತ್ರಿರಸುರಾ-
 ಣಾಂ ತೇಽಸುರಾ ಯದ್ದೇವಾನಾಂ ವಿತ್ತಂ ವೇದ್ಯಮಾಸೀತ್ತೇನ ಸಹ ರಾತ್ರಿಂ ಪ್ರಾವಿಶನ್ನಿತಿ ಯೇ ದಿನಾ
 ಸ್ತೋತಾರೋ ರಾಮ್ಯಾಸ್ತೇಷಾಂ ವಾಚೋ ಧೇನಾ ಇತಿ || ಅವೃಣೋತ್ | ವೃಣ್ ವರಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಜಾ
 ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ | ಶರ್ಧನೀತಿಃ | ಶರ್ಧತಿರುತ್ಸಾಹಾರ್ಥಃ | ಅಸ್ಮಾತ್ಕರ್ಮಣಿ ಘೃಣ್ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ
 ಪೂರ್ವಪದಸ್ವರಃ | ಅಮಿನಾತ್ | ಮೀಣ್ ಹಿಂಸಾಯಾಮಿತ್ಯಸ್ಯ ಲಜಾ ಮೀನಾತೇರ್ನಿಗಮ ಇತಿ ಹ್ರಸ್ವಃ |
 ನಿಘಾತಃ | ಅಹನ್ | ಹಂತೇರ್ಲಜಾ ರೂಪಂ | ಉಶಧಕ್ | ವಶ ಕಾಂತಾ | ಸೃಷೋದರಾದಿತ್ವಾದ್ರೂಪ-
 ಸಿದ್ಧಿಃ | ಅನಿಃ | ಸ್ವರಾದಿಷ್ಟಂತೋದಾತ್ತತ್ವೇನ ಸತಿತತ್ವಾದಂತೋದಾತ್ತಃ | ಧೇನಾಃ | ಧೇಟಿ ಸಾನೇ |
 ಧೇಟಿ ಈ ಚ | ಉ. ೩-೧೧ | ಇತಿ ನಪ್ರತ್ಯಯ ಈಕಾರಶ್ಚಾಂತಾದೇಶಃ | ಗುಣಃ | ಧಯಂತಿ ತಾಮಿತಿ
 ಧೇನಾ ವಾಕ್ | ಧೇನಾ ಜಿಗಾತಿ | ಋಗ್ವೇ ೧-೨೩ | ಇತ್ಯತ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರೇಣಾಂತೋದಾತ್ತಃ | ಅತ್ರ ವ್ಯ-
 ತ್ವಯೇನಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಆಕೃಣೋತ್ | ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಃ | ನಿಘಾತಃ | ರಾಮ್ಯಾಣಾಂ |
 ರಮು ಕ್ರೀಡಾಯಾಂ | ರಾಮಮರ್ಹತೀತ್ಯರ್ಥೇ ಛಂದಸಿ ಚೇತಿ ಯಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತಸ್ಯ ಸ್ವರಃ | ಯದ್ವಾ
 ರಮೇರಂತರ್ಣೀತಣ್ಣಿರ್ಥಾದಘ್ನಾ ದಯಶ್ಚೇತಿ ಯಕ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪ್ರರಮಯತಿ ಭೂತಾನಿ ನಕ್ತಂಚಾರೀ-
 ಣ್ಯುಪರಮಯತೀತರಾಣೀತಿ ಯಾಸ್ತಃ | ನಿ. ೨-೧೮ | ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಶರ್ಧನೀತಿಃ—ಪ್ರವೃದ್ಧಮಾನವಾದ ಕರ್ಮವುಳ್ಳ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ವೃತ್ತಿಂ—ವೃತ್ತಾಸುರನನ್ನು |
 ಅವೃಣೋತ್—ಸೀಳಿಹಾಕಿದನು | ವರ್ಷಣೀತಿಃ—ಶತ್ರುಗಳ ಆಕ್ರಮಣವನ್ನು ತಡೆಯಬಲ್ಲ ಇಂದ್ರನು | ಮಾಯಿ-
 ನಾಂ—ವಂಚಕರಾದ ಅಸುರರನ್ನು | ಪ್ರ ಅಮಿನಾತ್—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡಿದನು | ಉಶಧಕ್—ಶತ್ರುವಧ
 ವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸಿದ ಇಂದ್ರನು | ವನೇಷು—ವನದಲ್ಲಿ ಗುಪ್ತನಾಗಿದ್ದ ಅಸುರನನ್ನು | ವ್ಯಂಸಂ—ತೋಳುಮುರಿಯುವಂತೆ
 ಮಾಡಿ | ಅಹನ್—ಕೊಂದನು | ರಾಮ್ಯಾಣಾಂ—ರಾತ್ರಿಯ ಅಂಧಕಾರದಲ್ಲಿದ್ದ | ಧೇನಾಃ—ಗೋವುಗಳನ್ನು |
 ಅನಿಃ ಆಕೃಣೋತ್—ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿದನು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪ್ರವೃದ್ಧಮಾನವಾದ ಕರ್ಮವುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನು ವೃತ್ತಾಸುರನನ್ನು ಸೀಳಿಹಾಕಿದನು. ಶತ್ರುಗಳ ಆಕ್ರಮಣ
 ವನ್ನು ತಡೆಯಬಲ್ಲ ಇಂದ್ರನು ವಂಚಕರಾದ ಅಸುರರನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡಿದನು. ಶತ್ರುವಧವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸಿದ
 ಇಂದ್ರನು ವನದಲ್ಲಿ ಗುಪ್ತನಾಗಿದ್ದ ಅಸುರನನ್ನು ತೋಳುಮುರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಕೊಂದನು. ರಾತ್ರಿಯ ಅಂಧಕಾರ
 ದಲ್ಲಿದ್ದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕಾಣುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು.

English Translation

Indra, of glorious deeds, destroyed Vritra : resistless in combat, he has
 overcome the deceivers resolved to consume him : he slew the mutilated

(demon lurking) in the woods, and made manifest the (stolen) cows (that had been hidden) in the night.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಇಂದ್ರಃ ಸ್ವರ್ಷಾ ಜನಯನ್ನಹಾನಿ ಜಿಗಾಯೋತಿಗ್ನಿಃ ಪೃತನಾ ಅಭಿಷ್ಟಿಃ |
ಪ್ರಾರೋಚಯನ್ಮನವೇ ಕೇತುಮಹ್ನಾಮವಿಂದಜ್ಯೋತಿರ್ಬೃಹತೇ ರಣಾಯ || ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಇಂದ್ರಃ | ಸ್ವಃ ಸಾಃ | ಜನಯನ್ | ಅಹಾನಿ | ಜಿಗಾಯ | ಉಶಿಕ್‌ಭಿಃ | ಪೃತನಾಃ | ಅಭಿಷ್ಟಿಃ |
ಪ್ರ | ಅರೋಚಯತ್ | ಮನವೇ | ಕೇತುಂ | ಅಹ್ನಾಂ | ಅವಿಂದತ್ | ಜ್ಯೋತಿಃ | ಬೃಹತೇ | ರಣಾಯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸ್ವರ್ಷಾಃ ಸ್ವರ್ಗಪ್ರದ ಇಂದ್ರೋಹಾನಿ ಸ್ವತೇಜೋಭಿರ್ಜನಯನ್ನಶಿಗ್ನಿಯುಧಂ ಕಾಮಯ-
ಮಾನ್ಯೇರಂಗಿರೋಭಿಃ ಸಹ ಪೃತನಾಃ ಪರಕೀಯಾಃ ಸೇನಾ ಅಭಿಷ್ಟಿರಭಿಭಾವುಕಃ ಸನ್ ಜಿಗಾಯ | ಶ-
ತ್ರುನಜೈಷೀತ್ | ಶತ್ರುವಧಾನಂತರಂ ಮನವೇ ಮನುಷ್ಯಾಯ ಕರ್ಮಕರ್ತ್ರೇ ಯಜಮಾನಾಯ ಅಹ್ನಾಂ
ಕೇತುಂ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಕಂ ಸೂರ್ಯಂ ಪ್ರಾರೋಚಯತ್ ತಥಾ ಚ ತಮೋರೂಪಾಸುರವಧಾತ್ಮಕರ್ಷಣಾ-
ದೀಪಯತ್ | ತತೋ ಬೃಹತೇ ರಣಾಯ ಯುಧಪ್ರಕಾಶನಾಯ ಜ್ಯೋತಿಃ ಪ್ರಕಾಶಮವಿಂದತ್ | ಅಲ-
ಭತ || ಸ್ವರ್ಷಾಃ | ಷಣು ದಾನೇ | ಕ್ವಿಪ್ | ಜನಸನಖನಾಂ ಸನ್ಘಲೋರಿತ್ಯಾತ್ಮಂ | ಸನೋತೇರನ ಇತಿ
ಷತ್ತ್ವಂ | ಅಹರಾದೀನಾಂ ಸತ್ಯಾದಿಷೂಪಸಂಖ್ಯಾನಮಿತಿವಿಸರ್ಜನೀಯಸ್ಯ ರುತ್ವಂ | ಜಿಗಾಯ | ಜಿ ಜಯ
ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಿಟಿ ಸನ್ನಿಹೋರ್ಜೀರಿತ್ಯಭ್ಯಾಸಾದುತ್ತರಸ್ಯ ಕವರ್ಗಾದೇಶಃ | ಲಿತ್ಸ್ವರಃ | ಪೃತನಾಃ | ಪೃಜ್ ವ್ಯಾ-
ಯಾಮೇ | ಕೃಪೃಭ್ಯಾಂ ಕಿದಿತಿ ತನನ್ಪತ್ಯಯಃ | ವ್ಯಾಪ್ರಿಯಂತೇತ್ರ ಯೋದ್ಧಾರ ಇತಿ ಪೃತನಾಃ ಸೇನಾಃ |
ನಿತ್ವಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಅಭಿಷ್ಟಿಃ | ಅಭಿಗಂತಾ | ಇಷ ಗತೌ | ಮಂತ್ರೇ ವೃಷೇತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ತಿನ್ನುದಾತ್ತಃ |
ಸ ಹಿ ಭಾವಪರೋಽಪಿ ಭವಿತಾರಂ ಲಕ್ಷಯತಿ | ತಿತುತ್ರತಥೇತ್ಯಾದಿನೇರ್ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಶಕಂಧಾದಿತ್ವಾ-
ತ್ಪರರೂಪತ್ವಂ | ಕೃದುತ್ರರಪದಸ್ವರಃ | ಅರೋಚಯತ್ | ರುಚಿ ದೀಪ್ತಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ಲಜ್ ರೂಪಂ | ಮನ-
ವೇ | ಮನ ಜ್ಞಾನೇ | ತ್ಸಾ ಸ್ಪೃಸ್ಮಿಹೀತ್ಯಾದಿನಾ ಉಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನಿದನುವೃತ್ತೇರಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಅವಿಂ-
ದತ್ | ವಿದ್ವೃ ಲಾಭ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಶೇ ಮುಚಾದೀನಾಮಿತಿ ನುಂ | ಪಾದಾದಿತ್ವಾದನಿಘಾತಃ | ರಣಾಯ | ಕ್ರಿ-
ಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ | ಮ. ೧-೪-೨೨ | ಇತಿ ಸಂಪ್ರದಾನಸಂಜ್ಞಾ | ರಣತಿಃ ಶಬ್ದಾರ್ಥಃ | ವತಿರ-
ಣ್ಯೋರುಪಸಂಖ್ಯಾನಮಿತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಃ | ರಣಂತಿ ಶಬ್ದಂ ಕುರ್ವಂತಿ ಪರಸ್ಪರಂ ಯೋದ್ಧಾರೋತ್ತೇತಿ
ರಣಃ ಸಂಗ್ರಾಮಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ನಿತ್ವಾದನುತಾತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸ್ವರ್ಗಾಃ—ಸ್ವರ್ಗಪ್ರದನಾದ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಅಹಾನಿ—(ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ) ಅಹಸ್ಸುಗಳನ್ನು | ಜನಯನ್—ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾ | ಉತಿಗ್ವಿಃ—ಯುದ್ಧಕಾಮಿಗಳಾದ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳೊಂದಿಗೆ | ಪೃತನಾಃ—ಶತ್ರುಸೈನ್ಯಗಳನ್ನು | ಅಭಿಷ್ಟಿಃ—ಸೋಲಿಸುತ್ತಾ | ಜಿಗಾಯ—ಜಯವನ್ನು ಪಡೆದನು (ಅನಂತರ) | ಮನವೇ—ಮಾನವನಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ತನಿಗಾಗಿ | ಅಹ್ನಾಂ ಕೇತುಂ—ಅಹಸ್ಸುಗಳ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಕನಾದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು | ಪ್ರಾರೋಚಯತ್—ಬೆಳಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು | ಬೃಹತೇ—ಮಹತ್ತಾದ | ರಣಾಯ—ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ | ಜ್ಯೋತಿಃ—ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು | ಅನಿಂದತ್—ಪಡೆದನು. (ಉಂಟುಮಾಡಿದನು)

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸ್ವರ್ಗಪ್ರದನಾದ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಅಹಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾ ಯುದ್ಧಕಾಮಿಗಳಾದ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳೊಂದಿಗೆ ಶತ್ರುಸೈನ್ಯಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸುತ್ತಾ ಜಯವನ್ನು ಪಡೆದನು. ಅನಂತರ ಮಾನವನಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ತನಿಗಾಗಿ ಅಹಸ್ಸುಗಳ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಕನಾದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಬೆಳಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಮಹತ್ತಾದ ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿದನು.

English Translation

Indra, the giver of Swarga, generating the days, has subdued victorious with the eager (Angirases) the hostile hosts, and illumining for man the banner of the days, he obtained light for the great conflict.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಇಂದ್ರಸ್ತು ಜೋ ಬರ್ಹಣಾ ಆ ವಿವೇಶ ನೃವದ್ಧಾ ನೋ ನರ್ಯಾ ಪುರೋಣಿ |
ಅಚೇತಯದ್ಧಿಯ ಇಮಾ ಜರಿತ್ರೇ ಪ್ರೇಮಂ ವರ್ಣಿಮತಿರಚ್ಛುಕ್ರಮಾಸಾಂ || ೫ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಇಂದ್ರಃ | ತುಜಃ | ಬರ್ಹಣಾಃ | ಆ | ವಿವೇಶ | ನೃವತ್ | ದಧಾನಃ | ನರ್ಯಾ | ಪುರೋಣಿ |
ಅಚೇತಯತ್ | ಧಿಯಃ | ಇಮಾಃ | ಜರಿತ್ರೇ | ಪ್ರ | ಇಮಂ | ವರ್ಣಂ | ಅತಿರತ್ | ಶುಕ್ರಂ | ಅಸಾಂ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸ ತಾದೃಶ ಇಂದ್ರಸ್ತು ಜೋ ಬಾಧಿಕಾ ಬರ್ಹಣಾ ಯುದ್ಧೋತ್ಸಾಹೇನ ವರ್ಧಮಾನಾಃ ಪರಕೀಯಾಃ ಸೇನಾ ನೃವನ್ಮನುಷ್ಯವದಾ ವಿನೇಶ | ಪ್ರೇಕಾಶಂ ಲಬ್ಧ್ವಾ ಪ್ರಾನಿಶತ್ | ಕಿಂ ಕುರ್ವನ್ | ಪುರೋಣಿ ಖಹೂನಿ ನರ್ಯಾ ಯುದ್ಧನಯನಕಾರಿಣಾಂ ಯೋಗ್ಯಾನಿ ಧನಾನಿ ದಧಾನಃ ಪ್ರೇಚ್ಯನ್ನಾವಿನೇಶ | ಸ ಇಂದ್ರೋ ಜರಿತ್ರೇ ಸ್ತೋತ್ರ ಇಮಾ ದೃಶ್ಯಮಾನಾ ಧಿಯ ಉಷಸಃ | ಧ್ಯಾಯಂತ್ಯಾಸು ಮನುಷ್ಯಾ ಇತಿ |

ತಾ ಧಿಯೋಽಚೇತಯತ್ | ಅಜ್ಞಾಸಯತ್ | ಅಥಾಸಾಮುಷಸಾಮಿನಮಂ ಶುಕ್ರಂ ವರ್ಣಂ ಪ್ರಕಾಶೇನ
ಯುಕ್ತಂ ಪ್ರತಿರತ್ | ಸ್ವತೇಜಸಾ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ವರ್ಧಯತಿ | ಧೀಶಬ್ದಸ್ಯೋಷಃಪರತ್ವೇ ಮಂತ್ರವರ್ಣಃ |
ಶುಕ್ರವರ್ಣಾಮುಡು ನೋ ಯಂಸತೇ ಧಿಯಂ | ಋಗ್ವೇ ೧-೧೪೩-೭ | ಇತಿ || ತುಜಃ | ತುಜ ಹಿಂಸಾ-
ಯಾಂ | ಕ್ವಿಸ್ | ಧಾತುಸ್ವರಃ | ಬರ್ಹಣಾಃ | ವೃಹಿ ವೃದ್ಧಾ | ಅಸ್ಮಾದ್ಯುಚ್ | ಬಹುಲಮಿತಿ ಕರ್ತರಿ
ಯುಚ್ | ವೃತ್ಯಯೇನಾದ್ಯು ದಾತ್ತತ್ವಂ | ವಿನೇಶ | ವಿಶತೇರ್ಲಿಟಿ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ | ನೃವತ್ | ನೃಶ-
ಬ್ದಾತ್ತೇನ ತುಲ್ಯಮಿತಿ ವತಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತಸ್ಯ ಸ್ವರಃ | ದಧಾನಃ | ದಧಾತೇಃ ಶಾನಚಿ ರೂಪಂ | ಅಭ್ಯಸ್ತಾ-
ನಾನಾದಿರಿತ್ಯಾದ್ಯು ದಾತ್ತತ್ವಂ | ನರ್ಯಾ | ನರೇಷು ಸಾಧೂನೀತ್ಯರ್ಥೇ ತತ್ರ ಸಾಧುರಿತಿ ಯತ್ | ಯತೋ-
ಽನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯು ದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಚೇತಯತ್ | ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಣಿಂತಸ್ಯ ಲಜಾ ರೂಪಂ |
ಅಡಾಗಮಸ್ವರಃ | ಧಿಯಃ | ಧೈ ಚಿಂತಾಯಾಂ | ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯತ ಇತಿ ಕ್ವಿಸ್ | ದೃಶಿಗ್ರಹಣಾ-
ತ್ವಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಧಾತುಸ್ವರಃ | ಇಮಾಃ | ದಶ್ಚ | ಸಾ. ೭-೨-೧೦೯ | ಇತಿ ದೇವಾರಸ್ಯ ಮಕಾರಃ | ಏಕಾ-
ದೇಶಸ್ವರಃ | ಅತಿರತ್ | ತರತೇರ್ವೃತ್ಯಯೇನ ಶಃ | ನಿಘಾತಃ | ಆಸಾಂ | ಇದಮೋಽನ್ವಾದೇಶೇತಿತ್ಯ-
ಶಾದೇಶೋಽನುದಾತ್ತತ್ವ | ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಸುಪ್ತಾದನುದಾತ್ತೇಃ | ಅತಃ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತೇಃ || || ೧೫ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ನರಾಃ—ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಡುವ ಮಾನವರಿಗೆ ಧನಗಳನ್ನು | ಪ್ರರೂಣಿ—ಬಹಳ
ವಾಗಿ | ದಧಾನಃ—ಒದಗಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾ | ತುಜಃ—ಹಿಂಸಾಕಾರಕವಾದವೂ | ಬರ್ಹಣಾಃ—ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಬೆಳೆ
ಯುವವೂ ಆದ ಶತ್ರುಸೇನೆಗಳನ್ನು | ನೃವತ್—ಮಾನವರಂತೆಯೇ | ಆ ವಿನೇಶ—ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು | ಜರಿತ್ರೇ—
ಸ್ತುತಿಕರ್ತನಿಗೆ | ಇಮಾಃ—ಎದುರಿಗಿರತಕ್ಕ | ಧಿಯಃ—ಉಪಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು | ಅಚೇತಯತ್—ತೋರಿಸಿಕೊಟ್ಟನು |
ಆಸಾಂ—ಅದೇ ಉಪಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ | ಇಮಂ ಶುಕ್ರಂ ವರ್ಣಂ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಕಾಂತಿಯನ್ನು | ಪ್ರ ಅತಿ-
ರತ್—ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಡತಕ್ಕ ಮಾನವರಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಧನಗಳನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಒದಗಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾ ಇಂದ್ರನು
ಹಿಂಸಾಕಾರಕವೂ ಯುದ್ಧೋತ್ಸಾಹದಿಂದ ಬೆಳೆಯುವವೂ ಆದ ಶತ್ರುಸೇನೆಗಳ ಗುಂಪನ್ನು ಮಾನವರಂತೆಯೇ ಪ್ರವೇಶಿ-
ಸಿದನು. ಮತ್ತು ಸ್ತುತಿಕರ್ತನ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಸ್ಥಾನ ಬೆಳಗಿಸಿದನು. ಅದೇ ಉಪಸ್ಥಾನಗಳ ಕಾಂತಿಯು
ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು.

English Translation

Indra entered the confiding hostile (hosts) like a man distributing
many (gifts) to (his) leaders: he has animated these dawns for the worship-
per, and heightened their bright radiance (by his own).

ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯ

ನುಹೋ ನುಹಾನಿ ಪನಯಂತ್ಯಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಕರ್ನು ಸುಕೃತಾ ಪುರೂಣಿ |

ವೃಜನೇನ ವೃಜಿನಾನ್ ತ್ವಂ ಪಿಪೇಷ ಮಾಯಾಭಿದೇಸ್ಯೋರಭಿಭೂತ್ಯೋಜಾಃ || ೬ ||

ಸದಪಾಠಃ

ಮಹಃ | ಮಹಾನಿ | ಪನಯಂತಿ | ಅಸ್ಯ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ | ಕರ್ಮ | ಸುಕೃತಾ | ಪುರಾಣಿ |

ವೃಜನೇನ | ವೃಜಿನಾನ್ | ಸಂ | ಪಿಪೇಷ | ಮಾಯಾಭಿಃ | ದಸ್ಯೂನ್ | ಅಭಿಭೂತ್ಯೋಜಾಃ || ೬ ||

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ

ಮಹೋ ಮಹತೋಽಸ್ಯೈತಾದೃಶಸಾಮರ್ಥ್ಯಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಮಹಾನಿ ಮಹನೀಯಾನಿ ಪುರಾಣಿ ಬಹುಾನಿ ಸುಕೃತಾ ಸುಷ್ಮ ಕೃತಾನಿ ಕರ್ಮ ವೃತ್ರಹನನಾದೀನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಪನಯಂತಿ | ಸ್ತುವಂತಿ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಕರ್ಮ ಸುಕೃತಾ ಪುರಾಣೇತ್ಯೇತತ್ಪ್ರದಕದಂ ಬಕಮತ್ರಾರ್ಥಭೇದಾತ್ಪ್ರದಕಾಲೇನೋತ್ಪ್ರಜ್ಯತೇ | ತಾದೃಶ ಇಂದ್ರೋ ವೃಜನೇನ | ವರ್ಜ್ಯಂತೇ ಶತ್ರುವೋಽನೇನೇತಿ ವೃಜನಂ ಬಲಂ | ತೇನ ಬಲೇನ ವೃಜಿನಾನ್ ಪುರಾಣಾನಸುರಾನ್ ಸಂ ಪಿಪೇಷ | ಸಮ್ಯಕ್ ಚೋಚೇಚಕಾರ | ತಥಾಭಿಭೂತ್ಯೋಜಾಃ | ಅಭಿಭೂತಿಃ ಶತ್ರುವಿಷಯೋಽಭಿಭವಃ | ತತ್ರಾಜೋ ಬಲಮಸ್ಯೇತ್ಯಭಿಭೂತ್ಯೋಜಾಃ | ಶತ್ರುಣಾಂ ಪರಾಭವೇ ಸಮರ್ಥಃ | ತಾದೃಶ ಇಂದ್ರೋ ದಸ್ಯೂನುಪಕ್ಷಪಯಿತ್ವಾನಸುರಾನ್ಮಾಯಾಭಿಃ ಕಪಟೈಃ ಸಂ ಪಿಪೇಷ || ಪನಯಂತಿ | ಪನತೇಃ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥಸ್ಯ ಗುಪ್ತಾಭಾಪನಿಚ್ಛಿಪಣಿಪನಿಭ್ಯ ಇತ್ಯಾಯಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಹ್ರಸ್ವಶ್ವಾಂತಃ | ನಿಘಾತಃ | ವೃಜನೇನ | ವೃಜೀ ವರ್ಜನೇ | ಕ್ಷಪ್ತವೃಜಿಮಂದಿನಿಧಾನ್ವ್ಯಃ ಕ್ಯೂರಿತಿ ಕ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಕಿತ್ವಾನ್ವದಗುಣಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ವೃಜಿನಾನ್ | ವೃಜೀ ವರ್ಜನೇ | ವೃಜೇಃ ಕಿಚ್ಛ | ಉ. ೨-೪೭ | ಇತೀನಚ್ಛಪ್ರತ್ಯಯಃ | ವೃಜಿನಂ ಪಾಪಂ | ತದ್ವಂತಃ | ಅರ್ಶಾದಿತ್ವಾದಚ್ಛ | ಏಕಾದೇಶಸ್ವರಃ | ಪಿಪೇಷ | ಪಿಷ್ಠ್ಯ ಸಂಚೋರ್ಣನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಿಟಿ ಣಲಿ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ | ಅಭಿಭೂತ್ಯೋಜಾಃ | ಭೂತಿರ್ಭವನಂ | ಭಾವೇ ಕ್ರಿನ್ | ತಾದೌ ಚ ನಿತೀತ್ಯಭೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಅಭಿಭೂತಾವೋಜೋ ಯಸ್ಯೇತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯುಪಮಾನಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ಬಹುವ್ರೀಹಿರಿತಿ ಸಮಾಸಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಮಹಃ—ಮಹಾತ್ಮ್ಯವುಳ್ಳ | ಅಸ್ಯ ಇಂದ್ರಸ್ಯ—ಈ ಇಂದ್ರನ | ಮಹಾನಿ—ಪೂಜ್ಯವಾದುದೂ | ಪುರಾಣಿ—ನಾನಾವಿಧವಾದುದೂ | ಸುಕೃತಾ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದೂ ಆದ | ಕರ್ಮ—ವೃತ್ರಹನನಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ಪನಯಂತಿ—ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ (ಅದೇ ಇಂದ್ರನು) | ವೃಜನೇನ—ತನ್ನ ಬಲದಿಂದ | ವೃಜಿನಾನ್—ಪಾಪರೂಪಿಗಳಾದ ಅಸುರರನ್ನು | ಸಂ ಪಿಪೇಷ—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡಿದನು | ಅಭಿಭೂತ್ಯೋಜಾಃ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸುವ ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳವನಾಗಿ | ದಸ್ಯೂನ್—ಅಸುರರನ್ನು | ಮಾಯಾಭಿಃ—ವಂಚನೆಗಳಿಂದ (ನಾಶ ಮಾಡಿದನು).

ಭಾವಾರ್ಥ

ಮಹಾತ್ಮ್ಯವುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನ ಪೂಜ್ಯವಾದುದೂ ನಾನಾವಿಧವಾದುದೂ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದೂ ಆದ ವೃತ್ರಹನನಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದೇ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಬಲದಿಂದ ಪಾಪರೂಪಿಗಳಾದ ಅಸುರರನ್ನು ಪೂರ್ಣ

ವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡಿದನು. ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸುವ ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಅಸುರರನ್ನು ವಂಚನಾಶಕ್ತಿಯಿಂದ ನಾಶಮಾಡಿದನು.

English Translation

They celebrate many great and glorious exploits of this mighty Indra : he crushed the strong by his strength, and, of overpowering prowess, he overcame the Dasyus by delusions.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯುಧೇಂದ್ರೋ ಮಹ್ನಾ ವರಿವಶ್ಚಕಾರ ದೇವೇಭ್ಯಃ ಸತ್ವತಿಶ್ಚರ್ಷಣಿಸ್ತ್ರಾಃ |

ವಿವಸ್ವತಃ ಸದನೇ ಅಸ್ಯ ತಾನಿ ವಿಪ್ರಾ ಉಕ್ಥೇಭಿಃ ಕವಯೋ ಗೃಣಂತಿ || ೭ ||

ಸದಪಾಠಃ

ಯುಧಾಃ | ಇಂದ್ರಃ | ಮಹ್ನಾ | ವರಿವಃ | ಚಕಾರ | ದೇವೇಭ್ಯಃ | ಸತ್ವತಿಃ | ಚರ್ಷಣಿಸ್ತ್ರಾಃ |

ವಿವಸ್ವತಃ | ಸದನೇ | ಅಸ್ಯ | ತಾನಿ | ವಿಪ್ರಾಃ | ಉಕ್ಥೇಭಿಃ | ಕವಯಃ | ಗೃಣಂತಿ || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸತ್ವತಿಃ ಸತಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಸತಿಶ್ಚರ್ಷಣಿಸ್ತ್ರಾಶ್ಚರ್ಷಣೀನಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಮಪೇಕ್ಷಿತಫಲಪ್ರ-
ದಾನೇನ ಕಾಮಪೂರಕಃ ಸ ಇಂದ್ರೋ ಮಹ್ನಾ ಮಹತಾ ಯುಧಾ ಯುದ್ಧೇನ ವರಿವಃ | ಭೃಶಂ ವ್ರಿಯ-
ತೇರ್ಥಿಭಿರಿತಿ ವರಿವೋ ಧನಂ | ತಾದೃಶಂ ಧನಂ ಯುದ್ಧೇನ ಲಬ್ಧ್ವಾ ದೇವೇಭ್ಯೋ ದೇವನಶೀಲೇಭ್ಯಃ
ಸ್ತೋತ್ರೈಶ್ಚಕಾರ | ದತ್ತವಾನ್ | ವಿಪ್ರಾ ಮೇಧಾವಿನಃ ಕವಯಃ ಸ್ತೋತಾರೋ ವಿವಸ್ವತೋ ವಿಶೇಷೇ-
ಣಾಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಕರ್ಮಾರ್ಥೇ ವಸತೋ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಸದನೇ ಗೃಹೇಷ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ತಾನಿ ವೃತ್ತಹನನ-
ಬಹುಪ್ರದಾನಾನಿ ಕರ್ಮಾಣ್ಯುಕ್ಥೇಭಿಃ ಸ್ತೋತ್ರೈರ್ಗೃಣಂತಿ | ಸ್ತುವಂತಿ || ಯುಧಾ | ಯುಧ ಸಂಪ್ರಹಾರೇ |
ಭಾವೇ ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣಃ | ಕ್ವಿಪ್ | ಸಾನೇಕಾಚಿ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತಾ | ವರಿವಃ | ವೃಜ್ ನರಣಿ
ಇತ್ಯಸ್ಯ ಯಜ್ಞಲುಕಿ ಋತಶ್ಚೇತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ರಿಗಾಗಮಃ | ತದಂತಾದಸುನ್ | ಬಾಹುಲಕಾಷ್ಟಿಲೋಪಃ |
ನಿತ್ಸರಃ | ಚಕಾರ | ಕರೋತೇಲಿಫಿ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ | ಸತ್ವತಿಃ | ಅಸ್ತೇಃ ಶತೇರಿ ರೂಪಂ ಸದಿತಿ |
ಪತ್ಯಾನ್ವೈಶ್ವರ್ಯ ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ತರತ್ವಂ | ಚರ್ಷಣಿಸ್ತ್ರಾಃ | ಪ್ರಾ ಪೂರಣೇ | ವಿಚ್ | ವಿವಸ್ವತಃ |
ವಿಪೂರ್ವಾದ್ವಸ ನಿವಾಸ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ವಿಪ್ | ತದಸ್ಯಾಸ್ತೃಸ್ತಿನ್ನಿತಿ ಮತುಪ್ |
ಮಾಡುಪಧಾಯಾ ಇತಿ ತಸ್ಯ ವತ್ವಂ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಪಿತ್ವಾದನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ಗೃಣಂತಿ | ಗ್ಯಾ
ಶಬ್ದ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಿಟಿ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸತ್ವತಿಃ—ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಒಡೆಯನೂ | ಚರ್ಷಣಿಸ್ತ್ರಾಃ—ಮಾನವರ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪೂರೈಸುವವನೂ
ಆದ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಮಹ್ನಾ—ಮಹತ್ತಾದ | ಯುಧಾ—ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಿತವಾದ | ವರಿವಃ—ಧನವನ್ನು |
ದೇವೇಭ್ಯಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೆ | ಚಕಾರ—ಹಂಚಿಕೊಟ್ಟನು | ವಿಸ್ರಾಃ—ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ |
ಕವಯಃ—ಸ್ತೋತ್ರಗಳು | ವಿವಸ್ವತಃ—ಯಜಮಾನನ | ಸದನೇ—ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ | ಅಸ್ಯ—ಇಂದ್ರನ |
ತಾನಿ—ವೃತ್ತಹನನಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ಉಕ್ತೇಭಿಃ—ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ | ಗೃಣಂತಿ—ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಒಡೆಯನೂ, ಮಾನವರ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪೂರೈಸುವವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ಮಹತ್ತಾದ
ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಿತವಾದ ಧನವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೆ ಹಂಚಿಕೊಟ್ಟನು. ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಸ್ತೋತ್ರ
ಗಳು ಯಜಮಾನನ ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ವೃತ್ತಹನನಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation

Lord of the virtuous, fulfiller of the wishes of men, he gave to the
gods the wealth (that had been won) in fierce battle, and therefore far-
seeing sages glorify those his exploits with praises in the dwelling of the
worshipper.

ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಃ

ಸತ್ರಾಸಾಹಂ ವರೇಣ್ಯಂ ಸಹೋದಾಂ ಸಸವಾಂಸಂ ಸ್ವರಪಶ್ಚ ದೇವೀಃ |
ಸಸಾನ ಯಃ ಪೃಥಿವೀಂ ದ್ಯಾಮುತೇಮಾಮಿಂದ್ರಂ ಮದಂತ್ಯನು ಧೀರಣಾಸಃ || ೮||

ಪದಪಾಠಃ

ಸತ್ರಾಸಾಹಂ | ವರೇಣ್ಯಂ | ಸಹೋದಾಂ | ಸಸವಾಂಸಂ | ಸ್ವಃ | ಅಪಃ | ಚ | ದೇವೀಃ |
ಸಸಾನ | ಯಃ | ಪೃಥಿವೀಂ | ದ್ಯಾಂ | ಉತ | ಇಮಾಂ | ಇಂದ್ರಂ | ಮದಂತಿ | ಅನು | ಧೀರಣಾಸಃ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಧೀರಣಾಸೋ ಧಿಯಾ ಸ್ತುತ್ಯಾ ರಣಯಂತಃ ಸ್ತೋತಾರಃ ಸತ್ರಾಸಾಹಂ ಮಹತೋ ವೃತ್ತಾದೇ-
ರಭಿಭವಿತಾರಮತ ಏವ ವರೇಣ್ಯಂ ಸರ್ವೈರ್ವರಣೀಯಂ ಸಹೋದಾಂ ದುರ್ಬಲಸ್ಯಾರ್ಥಿನೋ ಬಲಪ್ರದಂ
ದೇವಿದೇವನಶಿಲಾ ಅಪಃ ಸ್ವಶ್ಚ ಸ್ವರ್ಲೋಕಂ ಚ ಸಸವಾಂಸಂ ಭಜಮಾನಮಿಂದ್ರಮನು ಮದಂತಿ | ಹೃ-
ಷ್ಯಂತಿ | ಹರ್ಷಮನು ಸ್ವಯಂ ಹೃಷ್ಯಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯ ಇಂದ್ರಃ ಪೃಥಿವೀಮುತ ಅಪಿ ಚ ದ್ಯಾಂ ದ್ಯು-
ಲೋಕಮಿಮಾಮಿನುಮಂತರಿಷ್ಟಲೋಕಂ ಚೈತಾಂಸ್ತ್ರೀಲ್ಲೋಕಾನ್ ಸಸಾನ ತತ್ತಲ್ಲೋಕವಾಸಿಭ್ಯೋ

ದದಾ | ತಮನುಮದಂತೀತ್ಯನ್ವಯಃ || ಸತ್ರಾಸಾಹಂ | ಷಹ ಮರ್ಷಣೇ | ಭಂದಸಿ ಸಹ ಇತಿ ಣ್ವಿಃ | ಚಿತ್ತಾ-
ಮಪಥಾವ್ಯದ್ವಿಃ | ಸಸವಾಂಸಂ | ಷಣಿ ಸಂಭಕ್ತಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ಕ್ವಸಾವಿಡಭಾವೇ ನಕಾರಲೋಪೇ ರೂಪಂ |
ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಸಸಾನ | ಷಣಿ ದಾನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಿಟಿ ರೂಪಂ | ಲಿತ್ಸ್ವರಃ | ಮದಂತಿ | ಮದಿ ಸ್ತುತ್ಯಾ-
ದಿಷ್ಟಿತ್ಯಸ್ಯ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ಮೈಪದಂ | ನಿಘಾತಃ | ಧೀರಣಾಸಃ | ರಣತೀತಿ ರಣಾ ವಾಕ್ | ಧಿಯಾ
ಸ್ತುತ್ಯಾ ರಣಾ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಧೀರಣಾಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಧೀರಣಾಸಃ—ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸತಕ್ಕ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು | ಸತ್ರಾಸಾಹಂ—ವೃತ್ತಾದಿಗಳನ್ನು
ಸೋಲಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೂ | ವರೇಣ್ಯಂ—ಪೂಜ್ಯನೂ | ಸಹೋದಾಂ—ಶಕ್ತಿದಾಯಕನೂ | ದೇವೀಃ—ಪ್ರಕಾ
ಶಕಾರಕಗಳಾದ | ಅಪಃ—ಉದಕಗಳನ್ನೂ | ಸ್ವಃ ಚ—ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವನ್ನೂ | ಸಸವಾಂಸಂ—ಅನುಭವಿಸುವವನೂ
ಆದ | ಇಂದ್ರಂ—ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಅನು ಮದಂತಿ—ಹರ್ಷಗೊಳಿಸುತ್ತಾರೆ | ಯಃ—ಹೃಷ್ಟನಾದ ಅದೇ ಇಂದ್ರನು |
ಪೃಥಿವೀಂ—ಪೃಥಿವಿಯನ್ನೂ | ಉತ—ಮತ್ತು | ದ್ಯಾಂ—ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನೂ | ಇಮಾಂ—ಈ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೂ
ಸಹ | ಸಸಾನ—ಆಯಾ ಲೋಕವಾಸಿಗಳಿಗೆ ಹಂಚಿಕೊಟ್ಟನು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು ವೃತ್ತಾದಿಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೂ,
ಪೂಜ್ಯನೂ, ಶಕ್ತಿದಾಯಕನೂ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನಗಳಾದ ಉದಕಗಳನ್ನೂ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸುವವನೂ ಆದ
ಇಂದ್ರನನ್ನು ಹರ್ಷಗೊಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೃಷ್ಟನಾದ ಅದೇ ಇಂದ್ರನು ಪೃಥಿವಿಯನ್ನೂ ಮತ್ತು ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನೂ ಈ
ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೂ ಸಹ ಆಯಾ ಲೋಕವಾಸಿಗಳಿಗೆ ಹಂಚಿಕೊಟ್ಟನು.

English Translation

Devout worshippers propitiate Indra, the victorious, the excellent, the bestower of strength, the enjoyer of heaven and the divine waters, and who was the giver of the earth and heaven and this (firmament to their inhabitants).

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸಸಾನಾತ್ಯಾ ಉತ ಸೂರ್ಯಂ ಸಸಾನೇಂದ್ರಃ ಸಸಾನ ಪುರುಭೋಜಸಂ ಗಾಂ |
ಹಿರಣ್ಯಯಮುತ ಭೋಗಂ ಸಸಾನ ಹತ್ವೀ ದಸ್ಯೂನ್ ಪ್ರಾರ್ಯಂ ವರ್ಣಮಾನತ್ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸಸಾನ | ಅತ್ಯಾನ್ | ಉತ | ಸೂರ್ಯಂ | ಸಸಾನ | ಇಂದ್ರಃ | ಸಸಾನ | ಪುರುಭೋಜಸಂ | ಗಾಂ |
ಹಿರಣ್ಯಯಂ | ಉತ | ಭೋಗಂ | ಸಸಾನ | ಹತ್ವೀ | ದಸ್ಯೂನ್ | ಪ್ರ | ಆರ್ಯಂ | ವರ್ಣಂ | ಆವತ್ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಪೂರ್ವಮಂತ್ರೇ ಪ್ರತಿಸಾದಿತಃ ಸ ಇಂದ್ರೋತ್ಕಾಶಶ್ಚಾನ ಸಸಾನ | ಯುದ್ಧಾರ್ಥಂ ಮರು-
ದ್ಭ್ಯೋ ದದೌ | ಉತ ಅಸಿ ಚ ಸೂರ್ಯಂ ಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕಮಾದಿತ್ಯಂ ಸಸಾನ | ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ವ್ಯವಹಾರ-
ನಿರ್ವಹಾಯ ತೇಭ್ಯೋ ದದೌ | ತಥಾ ಪುರುಭೋಜಸಂ | ಪುರುಭಿಃ ಸರ್ವೈರ್ಜನೈಃ ಕ್ಷೀರಾದಿವ್ಯಾರೇ-
ಣೋಪಭುಜ್ಯತ ಇತಿ ಪುರುಭೋಜಾಃ | ಕ್ಷೀರಾದಿರೂಪಬಹುವಿಧಾನೋಪೇತಾಂ ಗಾಮಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ-
ಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಂ ಸಸಾನ | ತೇಭ್ಯೋ ದದೌ | ಉತ ಅಸಿ ಚ ಹಿರಣ್ಯಯಂ ಸುವರ್ಣಮಯಂ ಭೋಗಂ ಧನಂ |
ಭುಜ್ಯತೇಽಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ಭೋಗೋ ಗೃಹಂ ವಾ | ಸಸಾನ | ಅರ್ಥಿಭ್ಯೋ ದದೌ | ತತೋ ದಸ್ಯೂನ್ ಬಾಧಕಾ-
ನಸುರಾನ್ ಹತ್ವೀ ಹತ್ವಾರ್ಯಮುತ್ತಮಂ ವರ್ಣಂ ಕ್ರೈವರ್ಣಿಕಂ ಪ್ರಾವತ್ | ಯಥಾ ಕರ್ಮವಿಘ್ನೋ ನ
ಭವೇತ್ತಥಾಪಾಲಯತ್ || ಸಸಾನ | ಷಣಿ ದಾನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಿಟಿ ಣಿಲಿ ರೂಪಂ | ಲಿತ್ವೈರಃ | ಹಿರಣ್ಯಯಂ |
ಹಿರಣ್ಯಶಬ್ದಾದ್ವಿಕಾರಾರ್ಥೇ ಮಯದ್ವೈತಯೋಃ | ಪಾ. ೪-೩-೧೪೩ | ಇತಿ ವಿಹಿತಸ್ಯ ಛಂದಸಿ ವಿಷಯ-
ಋತ್ವ್ಯವಾಸ್ತ್ವವಾಸ್ತ್ವಮಾಧ್ವೀಹಿರಣ್ಯಯಾನಿ ಛಂದಸೀತಿ ನಿಪಾತನಾನ್ಮಯಟೋ ಮಕಾರಲೋಪಃ |
ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಹತ್ವೀ | ಹಂತೇಃ ಕ್ತಾರ್ಥೇ ಸ್ನಾತ್ವಾದಯಶ್ಚೇತಿ ನಿಪಾತಿತಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಅ-
ವತ್ | ಅವತೇರ್ಲಙ್ ರೂಪಂ :

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಅತ್ಯಾನ್—ಅಶ್ವಗಳನ್ನು | ಸಸಾನ—(ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ) ಕೊಟ್ಟನು | ಉತ—
ಮತ್ತು | ಸೂರ್ಯಂ—ಆದಿತ್ಯನನ್ನು | ಸಸಾನ—(ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕಾಗಿ) ಒದಗಿಸಿದನು | ಪುರುಭೋಜಸಂ—
ಕ್ಷೀರಾದಿ ಬಹುವಿಧವಾದ ಭೋಜನವನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನ ಮಾಡತಕ್ಕ | ಗಾಂ—ಗೋವುಗಳನ್ನು | ಸಸಾನ—(ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೆ)
ಒದಗಿಸಿದನು | ಉತ—ಮತ್ತು | ಹಿರಣ್ಯಯಂ—ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ | ಭೋಗಂ—ಧನವನ್ನು | ಸಸಾನ—
(ಅರ್ಥಿಗಳಿಗೆ) ಕೊಟ್ಟನು | ದಸ್ಯೂನ್—ಅಸುರರನ್ನು | ಹತ್ವೀ—ನಾಶಮಾಡಿ | ಅರ್ಯಂ—ಆರ್ಯಜನಾಂಗದ |
ವರ್ಣಂ—ತ್ರಿವರ್ಣದವರನ್ನು | ಪ್ರ ಅವತ್—ರಕ್ಷಿಸಿದನು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರನು ಅಶ್ವಗಳನ್ನೂ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಆದಿತ್ಯನನ್ನೂ, ಕ್ಷೀರಾದಿಬಹುವಿಧವಾಗಿ ಭೋಜನವನ್ನು
ಒದಗಿಸತಕ್ಕ ಗೋವುಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಯಜ್ಞಕರ್ತರ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ಒದಗಿಸಿಕೊಟ್ಟನು. ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ
ಧನವನ್ನು ಹಂಚಿದನು. ದಸ್ಯುಗಳ ನಾಶದಿಂದ ಆರ್ಯಜನಾಂಗದ ತ್ರಿವರ್ಣದವರನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸಿದನು.

English Translation

He gave horses, he gave also the sun, and Indra gave also the many-
nourishing cow : he gave golden treasure, and having destroyed the Dasyus,
he protected the Arya tribe.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಇಂದ್ರ ಓಷಧೀರಸನೋದಹಾನಿ ವನಸ್ಪತೀರಸನೋದಂತರಿಕ್ಷಂ |

ಬಿಭೇದ ವಲಂ ನುನುದೇ ವಿವಾಚೋಽಥಾಭವದ್ವಮಿತಾಭಿಕ್ರತೂನಾಂ || ೧೦ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಇಂದ್ರಃ | ಓಷಧೀಃ | ಅಸನೋತ್ | ಅಹಾನಿ | ವನಸ್ಪತೀನ್ | ಅಸನೋತ್ | ಅಂತರಿಕ್ಷಂ |

ಬಿಭೇದ | ವಲಂ | ನುನುದೇ | ವಿವಾಚಃ | ಅಥ | ಅಭವತ್ | ದಮಿತಾ | ಅಭಿಕ್ರತೂನಾಂ || ೧೦ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ತಾದೃಶ ಇಂದ್ರ ಓಷಧೀಃ ಪಕ್ಷಿಫಲಸಂಯುಕ್ತಾಸ್ತೃಣಗುಲ್ಮಾದಿಕಾ ಅಸನೋತ್ | ಪ್ರಾಣಿನಾ-
ಮುಪಭೋಗಾರ್ಥಂ ಪ್ರಾದಾತ್ | ತಥಾಹಾನಿ ದಿವಸಾಂಶ್ಚಾಯುಷ್ಪರಿಕ್ಷೃಪ್ತೃಥಂ ಪ್ರಾಯಚ್ಛತ್ |
ಕಿಂಚಿ ವನಸ್ಪತೀನ್ಯಜ್ಞಾರ್ಥಂ ಖದಿರಪಲಾಶಾದಿಲಕ್ಷಣಾನ್ ವೃಕ್ಷಾನಸನೋತ್ | ತಥಾಂತರಿಕ್ಷಂ ಸಂಚಾ-
ರಾರ್ಥಂ ಪ್ರಾದಾತ್ | ತಥಾ ವಲಂ | ಸಂವ್ರಿಯತೇನೇನಾಕಾಶಮಿತಿ ವಲೋ ಮೇಘಃ | ತಂ ಮೇಘಂ
ಬಿಭೇದ | ಉದಕಪ್ರೇರಣಾರ್ಥಮಭಿಂದತ್ | ವಿವಾಚೋ ವಿರುದ್ಧವಾಚಃ ಪ್ರತಿಕೂಲಾನಸುರಾನ್ ನುನುದೇ |
ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ರಕ್ಷಾರ್ಥಂ ತಾನ್ ಬಬಾಧೇ | ಅಥಾನಂತರಮಭಿಕ್ರತೂನಾಂ | ಕ್ರತುಃ ಕರ್ಮ | ಅಭಿ ಅಭಿ-
ಮುಖ್ಯೇನ ಯುದ್ಧಾರ್ಥಂ ಕರ್ಮ ಯೇಷಾಂ ತೇಽಭಿಕ್ರತವೋ ಬಲೀಯಾಂಃ ಶತ್ರುವಃ | ತೇಷಾಮಪಿ
ದಮಿತೋಪಶಮಯಿತಾಭವತ್ | ಏವಂ ಹಿತಕರಣಾಹಿತಪರಿಹಾರಾಭ್ಯಾಂ ಸರ್ವಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ವಾಲಯತಿ
ಸ್ಮೇತಿ ಭಾವಃ || ಅಸನೋತ್ | ಪಣು ದಾನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಜು ರೂಪಂ | ವನಸ್ಪತೀನ್ | ವಾರಷ್ವರವೃಥೃತಿ-
ತ್ವಾತ್ ಸುಡಾಗಮಃ | ವನಶಬ್ದೋ ನಬ್ಜಿಷಯಸ್ಯೇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಪತಿತಬ್ಜಃ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ತುರೇಣಾದ್ಯು-
ದಾತ್ತಃ | ಉಭೇ ವನಸ್ಪತ್ಯಾದಿಷು ಯುಗಪದಿತ್ಯುಭಯಪದಪ್ರತ್ಯುತಿಸ್ಸರತ್ವಂ | ಬಿಭೇದ | ಛಿದಿರ್ ವಿದಾರಣಿ
ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಿಟಿ ರೂಪಂ | ಲಿತ್ಸರಃ | ನುನುದೇ | ನುದ ಪ್ರೇರಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಿಟಿ ರೂಪಂ | ವಾಕ್ಯಭೇದಾ-
ದನಿರ್ಧಾತಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ತುರಃ | ದಮಿತಾ | ದಮು ಉಪಶಮ ಇತ್ಯಸ್ಯ ತೈಚಿ ರೂಪಂ | ಲಿತ್ಸರಃ | ಅಭಿ-
ಕ್ರತೂನಾಂ | ಬಹುವ್ರೀಹ್ ಪೂರ್ವಪದಸ್ತುರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಓಷಧೀಃ—ಓಷಧಿಗಳನ್ನು | ಅಸನೋತ್—ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಉಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿ
ಸಿದನು | ಅಹಾನಿ—ಅಹಸ್ಸುಗಳನ್ನು (ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿದನು) | ವನಸ್ಪತೀನ್—ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳನ್ನು | ಅಸನೋತ್—
ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು | ಅಂತರಿಕ್ಷಂ—ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೂ ನಿರ್ಮಿಸಿದನು | ವಲಂ—ಮೇಘವನ್ನು | ಬಿಭೇದ—ಉದಕದ
ಪ್ರವಾಹಕ್ಕಾಗಿ ಸೀಳಿದನು | ವಿವಾಚಃ—ಪ್ರತಿಕೂಲರಾದ ಅಸುರರನ್ನು | ನುನುದೇ—ಹಿಂಸಿಸಿ ಕೊಂದನು | ಅಥ—
ಅನಂತರ | ಅಭಿಕ್ರತೂನಾಂ—ಯಜ್ಞವಿರುದ್ಧರಾದ ಶತ್ರುಗಳ | ದಮಿತಾ—ನಾಶಕನಾಗಿ | ಅಭವತ್—ಆದನು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರನು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಉಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಓಷಧಿಗಳನ್ನೂ ವೃಕ್ಷಗಳನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದನು. ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೂ
ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಉದಕದ ಪ್ರವಾಹಕ್ಕಾಗಿ ಮೇಘವನ್ನು ಸೀಳಿದನು. ಪ್ರತಿಕೂಲರಾದ ಅಸುರರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿ
ಕೊಂದನು. ಅನಂತರ ಯಜ್ಞವಿರುದ್ಧರಾದ ಶತ್ರುಗಳ ನಾಶಕನಾದನು.

English Translation

Indra bestowed plants and days, he gave trees and the firmament, he divided the cloud, he scattered opponents, he was the tamer of adversaries.

ಸಂಜಿತಾಪಾತಃ

ಶುನಂ ಹುನೇಮು ಮಘವಾನಮಿಂದ್ರಮಸ್ಮಿನ್ನರೇ ನೃತಮಂ ವಾಜಸಾತೌ |
ಶೃಣ್ವಂತಮುಗ್ರಮೂತಯೇ ಸಮತ್ಸು ಘ್ನಂತಂ ವೃತ್ರಾಣಿ ಸಂಜಿತಂ ಧನಾನಾಂ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಶುನಂ | ಹುನೇಮು | ಮಘಃ | ವಾನಂ | ಇಂದ್ರಂ | ಅಸ್ಮಿನ್ | ಭರೇ | ನೃತಮಂ | ವಾಜಸಾತೌ |
ಶೃಣ್ವಂತಂ | ಉಗ್ರಂ | ಉತಯೇ | ಸಮತ್ಸು | ಘ್ನಂತಂ | ವೃತ್ರಾಣಿ | ಸಂಜಿತಂ | ಧನಾನಾಂ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ವಾಜಸಾತೌ | ವಾಜಸ್ಯಾ ನೃಸ್ಯ ಸಾತರ್ಲಾಭೋ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸೂಕ್ತಯಂ ವಾಜಸಾತಃ |
ಅಸ್ಮಿನ್ನರೇ | ಬಿಭ್ರತಿ ಜಯಲಕ್ಷ್ಮೀಮನೇನ ಯೋದ್ಧಾರ ಇತಿ ಭರಃ ಸಂಗ್ರಾಮಃ | ತಸ್ಮಿನ್ನಂಗ್ರಾಮೇ
ಶುನಂ ಶೂನಮುಕ್ತಾಹೇನ ಪ್ರವೃತ್ಯ | ಯದ್ವಾ ಶುನಮಿತಿ ಸುಖನಾಮ | ಸುಖಕರಂ ಮಘವಾನಂ ಧನ-
ವಂತಂ ಅತಃ ನಿವೇಂದ್ರಂ ನಿರತಿಶಯೈಶ್ಚಯೇಷಂಪನ್ನಂ ನೃತಮಂ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತ್ಪ್ರೀತಿಯೇನ ನೇತಾ-
ರಂ ತ್ವಾಂ ಹುನೇಮು | ಕುರಿತಾ ವಯಂ ಯಜ್ಞಾರ್ಥಮಾಹ್ವಯೇಮು | ತಥಾ ಶೃಣ್ವಂತಮಸ್ಮಾಭಿಃ ಕ್ರೀ-
ಮಾಣಾಂ ಸ್ತುತಿಂ ಶೃಣ್ವಂತಮುಗ್ರಂ ಶತ್ರುಣಾಂ ಭಯಂಕರಂ ಸಮತ್ಸು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ವೃತ್ರಾಣಿ ವೃತ್ತೇ-
ಪಲಕ್ಷಿತಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ರಕ್ಷಾಂಸಿ ಘ್ನಂತಂ ಹಿಂಸಂತಂ ಧನಾನಾಂ ಶತ್ರುಸಂಬಂಧಿನಾಂ ಸಂಜಿತಂ ಸಮಗ್ನಿ-
ತಾರಂ ತ್ವಾಮೂತಯೇ ರಕ್ಷಣಾಯ ವಯಮಾಹ್ವಯೇಮು || ಶುನಂ | ಟುಹಿತ್ವಿ ಗತಿವೃದ್ಧೋರಿತ್ಯಸ್ಯ
ನಿಷ್ಕಾಯಾಂ ಯಸ್ಯ ವಿಭಾವೇತಿತ್ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಯಜಾದಿತ್ವಾತ್ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ದೀರ್ಘಾಭಾವಶ್ಚಾಂಪಜಃ |
ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಹುನೇಮು | ಹ್ವಯತೇರ್ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣೇ ಕೃತೇ ಶಪೋ ಲುಕಿ
ಕೃತೇ ಚ ಲಿಜಾ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ | ಭರೇ | ಭೃಗೌ ಭರಣೇ | ಘಃ | ವೃಷಾದಿತ್ವಾದಾಹ್ಯದಾತ್ವ |
ವಾಜಸಾತೌ | ಪಜು ದಾವೇ | ಭಾವೇ ಕ್ರಿನ್ ಜನಸನೇತ್ಯಾದಿನಾನುನಾಸಿಕಸ್ಯಾತ್ವಂ | ಬಹುಪ್ರೀಷಾ
ಪೂರ್ವಪದಸ್ವರಃ | ಸಮತ್ಸು | ಅದ ಭಕ್ಷಣೇ | ಸಂಪೂರ್ವಾತ್ ಕ್ರಿಪ್ | ಸಂಭಕ್ಷಯಂತಿ ಯೋದ್ಧಾ-
ಣಾಮಾಯೋಷೀತಿ ಸಮದಃ ಸಂಗ್ರಾಮಃ | ಕೃದುತ್ತರಪದಸ್ವರಃ | ಘ್ನಂತಂ | ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋದಿ-
ತ್ಯಸ್ಯ ತತರಿ ಗಮಹನೇತ್ಯಾದಿನೋಪಧಾಲೋಪಃ | ಹೋ ಹಂತೇರಿತಿ ಘತ್ವಂ | ಸಂಜಿತಂ | ಜಿ ಜಯೇ |
ಕ್ರಿಪ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಾಜಸಾತೌ—ಅನ್ನಾರ್ಥವಾಗಿ ನಡೆಯತಕ್ಕ | ಅಸ್ಥಿನ್ ಭರೇ—ಈ ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ | ಶುನಂ—ಉತ್ಸಾಹಭರಿತನೂ | ಮಘವಾನಂ—ಧನವಂತನೂ | ಇಂದ್ರಂ—ಪ್ರಭುವಾದವನೂ | ನೃತಮಂ—ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನೂ | ಶೃಣ್ವಂತಂ—ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಕೇಳತಕ್ಕವನೂ | ಉಗ್ರಂ—ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಭಯಂಕರನೂ | ಸಮತ್ಸು—ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ | ವೃತ್ರಾಣಿ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು | ಘ್ನಂತಂ—ನಾಶಮಾಡುವವನೂ | ಧನಾನಾಂ—ಶತ್ರುಧನಗಳನ್ನು | ಸಂಜಿತಂ—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಜಯಿಸುವವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಊತಯೇ—ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ | ಹುವೇಮ—ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಅನ್ನಲಾಭಾರ್ಥವಾಗಿ ನಡೆಯತಕ್ಕ ಈ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಸಹಾಯಕನಾಗಿರತಕ್ಕವನೂ, ಧನವಂತನೂ, ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಭುವಾಗಿರತಕ್ಕವನೂ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನೂ, ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಆಲಿಸಿ ಕೇಳುವವನೂ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಭಯಂಕರನೂ ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವವನೂ, ಶತ್ರುಗಳ ಧನವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಜಯಿಸುವವನೂ ಆದ ನಿನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ.

English Translation

We invoke for our protection the opulent Indra, distinguished in this combat, the leader in the food-bestowing (strife), hearing (our praises), terrible in battles, the destroyer of foes, the conqueror of wealth.

ಅನ್ನಾರ್ಥಂ

ಮೂವತ್ತೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ತಿಷ್ಠಾ ಹರೀ ಇತ್ಯೇಕಾದಶಚರ್ಚಂ ಷಷ್ಠಂ ಸೂಕ್ತಂ ವೈಶ್ವಾಮಿತ್ರಂ ತ್ರೈಷ್ಟುಭವ್ಯಂದ್ರಂ | ತಿಷ್ಠಾ ಹರೀ ಇತ್ಯನುಕ್ರಮಣಿಕಾ || ಅಗ್ನಿಷ್ಟುತಿ ಮರುತ್ಪತೀಯಶಸ್ತ್ರೇ ನಿವಿದ್ಧಾನಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಸೂತ್ರಿತಂ ಚ | ತಿಷ್ಠಾ ಹರೀ ಯೋ ಜಾತ ಏವೇತಿ ಮಧ್ಯಂದಿನಃ | ಅ. ೯-೨ | ಇತಿ || ಇಂದ್ರಾಗ್ನೋಃ ಕುಲಾಯನಾ-
ನ್ವ್ಯೇಕಾದೇಃ ಪೈತನ್ಯರುತ್ಪತೀಯನಿವಿದ್ಧಾನಂ | ಸೂತ್ರಿತಂ ಚ | ತಿಷ್ಠಾ ಹರೀ ತಮು ಷ್ವಹೀತಿ ಮ-
ಧ್ಯಂದಿನಃ | ಅ. ೯-೨ | ಇತಿ || ಸಮೂಥೇ ದಶರಾತ್ರೇ ತೃತೀಯೇ ಭಂದೋಮೇ ಮರುತ್ಪತೀಯಶಸ್ತ್ರ-
ಏತತ್ಯೂಕ್ತಂ | ಸೂತ್ರಿತಂ ಚ | ತಿಷ್ಠಾ ಹರೀ ಪ್ರ ಮಂದಿನೇ ಇಮಾ ಉತ್ಪತೀತಿ ಮರುತ್ಪತೀಯಂ | ಅ. ೮-೨ |
ಇತಿ || ಅತಿರಾತ್ರೇ ತೃತೀಯೇ ಸರ್ವಾಯೇ ಹೋತುಃ ಶಸ್ತ್ರೇ ಪರಿಹಿತೇ ಸತ್ಯಾ ದ್ಯಾ ತಿಷ್ಠಾ ಹರೀ ಇತ್ಯೇ-
ಷಾ ಶಸ್ತ್ರಯಾಜ್ಯಾ | ಸೂತ್ರಿತಂ ಚ | ವಿಶ್ವಜಿತೇತಿಷ್ಠಾ ಹರೀ ರಥ ಆ ಯುಜ್ಯ ಮಾನೇತಿ ಯಾಜ್ಯಾ | ಅ.
೬-೪ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ತಿಷ್ಠಾ ಹರೀ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಮೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದು ಋಕ್ಪುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಋಷಿಯು; ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು; ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ತು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ತಿಷ್ಠಾ ಹರೀ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಅಗ್ನಿಷ್ಟುತಿಯ ಮರುತ್ಪತ್ತಿಯ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ನಿವಿಧ್ವಾನಿಸುವುದಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ—ತಿಷ್ಠಾ ಹರೀ ಯೋ ಜಾತ ಏವೇತಿ ಮಧ್ಯಂದಿನಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ (ಅ. ೯-೭) ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಮಾಡುವ ಕುಲಾಯ ಎಂಬ ಒಂದು ದಿವಸದ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಮಾಡುವ ಯಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಮರುತ್ಪತ್ತಿಯಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ನಿವಿತ್ಸಾಕ್ತವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ—ತಿಷ್ಠಾ ಹರೀ ತಮು ಷ್ವಹೀತಿ ಮಧ್ಯಂದಿನಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ (ಅ. ೯-೭) ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. ಸಮೂಚ್ಚವೆಂಬ ದಶರಾತ್ರಯಾಗದಲ್ಲಿ ತೃತೀಯ ಭಂದೋಮಾಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ಮರುತ್ಪತ್ತಿಯ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿಸಿರ್ವೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ತಿಷ್ಠಾ ಹರೀ ಪ್ರ ಮಂದಿನ ಇನಾ ಉತ್ಪೇತಿ ಮರುತ್ಪತ್ತೀಯಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ (ಅ. ೮-೭) ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. ಮತ್ತು ಅತಿರಾತ್ರವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ತೃತೀಯಪರ್ಯಾಯದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ಹೋತೃವೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನು ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ತಿಷ್ಠಾ ಹರೀ ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಪನ್ನು ಮೊದಲನೆಯ ಶಸ್ತ್ರಯಾಜ್ಯಾ ಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ—ವಿಶ್ವಜಿತೇ ತಿಷ್ಠಾ ಹರೀ ರಥ ಆ ಯುಜ್ಯಮಾನೇತಿ ಯಾಜ್ಯಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ (ಅ. ೬-೪) ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು.

ಸೂಕ್ತ—೩೫

ಮಂಡಲ—೩ || ಅನುವಾಕ—೩ || ಸೂಕ್ತ—೩೫ ||

ಅಷ್ಟಕ—೩ || ಅಧ್ಯಾಯ—೨ || ವರ್ಗ—೧೭. ೧೮ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಪಂಖ್ಯೆ—೧೧

ಋಷಿ—ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ||

ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ||

ಭಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತಿಷ್ಠಾ ಹರೀ ರಥ ಆ ಯುಜ್ಯಮಾನಾ ಯಾಹಿ ವಾಯುರ್ನ ನಿಯುತೋ ನೋ ಅಚ್ಛ |
ಪಿಬಾಸ್ಯಂಧೋ ಅಭಿಸೃಷ್ಟೋ ಅಸ್ಮೇ ಇಂದ್ರ ಸ್ವಾಹಾ ರರಿಮಾ ತೇ ಮದಾಯ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತಿಷ್ಠ | ಹರೀ | ಇತಿ | ರಥೇ | ಆ | ಯುಜ್ಯಮಾನಾ | ಯಾಹಿ | ವಾಯುಃ | ನ | ನಿಯುತಃ | ನ | ಅಚ್ಛ |
ಪಿಬಾಸಿ | ಅಂಧಃ | ಅಭಿಸೃಷ್ಟಃ | ಅಸ್ಮೇ | ಇತಿ | ಇಂದ್ರ | ಸ್ವಾಹಾ | ರರಿಮಾ | ತೇ | ಮದಾಯ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ಸೌತಿ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ರಥೇ ಸ್ಯಂದನೇ ಯುಜ್ಯಮಾನಾ ಸಂಯುಜ್ಯಮಾನೌ ಹರೀ
ಅಶ್ವಾವಭಿಲಕ್ಷ್ಯ ಕಂಚಿತ್ಕಾಲಮಾ ತಿಷ್ಠ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟ್ವಾಂತಃ | ವಾಯುರ್ನೇತಿ | ಯಥಾ ನಾಯೂ ರಥೇ
ನಿಯುಜ್ಯಮಾನಾ ನಿಯುತೋ ವಡವಾ ಅಭಿಲಕ್ಷ್ಯ ಕಂಚಿತ್ಕಾಲಂ ತಿಷ್ಠತಿ ತದ್ವತ್ | ಅಥ ರಥಾರೂಢಸ್ತ್ವಂ
ನೋಃ ಸ್ಥಾನಚ್ಛಾಭಿಲಕ್ಷ್ಯಾ ಯಾಹಿ | ಶೀಘ್ರಮಾಗಚ್ಛ | ಆಗತ್ಯ ಚಾಸ್ಮೇ ಅಸ್ಮಾಭಿರಭಿಸ್ಪೃಷ್ಟ್ವಾ ನುಜ್ಞಾತ-
ಸ್ತ್ವಮಂಧಃ ಸೋಮಲಕ್ಷಣಮನ್ನಂ ಪಿಬಾಸಿ | ಪಿಬ | ಸ್ವಾಹಾ | ದತ್ತಶ್ಲ್ಯಾಯಂ ಸೋಮಃ | ವಯಂ ತೇ
ತವ ಮದಾಯ ಹರ್ಷಾಯ ಸ್ವಾಹಾಕೃತಮಿಮಂ ಸೋಮಂ ರರಿಮ | ದದಾಮು || ಅತ್ರ ಯಾಹಿ ವಾಯುರ್ನ
ನಿಯುತೋ ನೋ ಅಚ್ಛೇತ್ಯತ್ರ ರಥೇನಾ ಯಾಹೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಸೆತ್ತಿತ್ವಿಪ್ಪುಃ ಸ್ತರ್ಯೋ ನ ಗಾವಃ |
ಋಗ್ವಂ ೭-೨೩-೪ | ಇತ್ಯತ್ರ ತನ್ನ ತಥೇತಿ ಪದಕಾಲೇ ನೋತ್ಸೃಜ್ಯತೇ || ತಿಷ್ಠ | ತಿಷ್ಠತೇರ್ಲೋಟಿ
ರೂಪಂ | ತಿಷ್ಠಾದೇಶಸ್ಯಾ ದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಯಾಹಿ | ಯಾತೇರ್ಲೋಟಿ ರೂಪಂ | ಹೇರ್ಚಿತ್ವಾದಂತೋದಾ-
ತ್ತಃ | ವಾಯುಃ | ವಾ ಗತಿಗಂಧನಯೋರಿತ್ಯಸ್ಮಾತ್ಪ್ರವಾಸೇತ್ಯಾದಿನಾ ಉಣ್ | ಆತೋ ಯುಕ್ | ಪ್ರ-
ತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಪಿಬಾಸಿ | ಸಾತೇರ್ಲೇಟ್ಯಾದಾಗಮಃ | ಆಗಮಸ್ಯಾನುದಾತ್ತತ್ವಾದ್ಧಾತುಸ್ವರಃ | ಅಂಧಃ |
ಅದ ಭಕ್ಷಣೇ | ಅದೇರ್ನುಂ ಧಶ್ವೇತ್ಯಸುನ್ನುಮಾಗಮೋ ಧಕಾರಶ್ಚಾಂತಾದೇಶಃ | ಅದ್ಯತೇ ಪ್ರಾಣಿ-
ಭಿಸ್ತದ್ವಾ ಸ್ತಯಮತ್ತೀತಿ | ತಥಾ ಚ ಶ್ರುತಿಃ | ಅದ್ಯತೇತಿ ಚ ಭೂತಾನಿ ತಸ್ಮಾದನ್ನಂ ತದುಚ್ಯತೇ |
ತ್ವ ಉ. ೨-೨ | ಇತಿ | ನಿತ್ವರಃ | ಅಸ್ಮೇ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ತ್ವತೀಯಾಯಾಃ ಶೇ ಇತ್ಯಾದೇಶಃ |
ರರಿಮ | ರಾತೇರ್ಲಿಟಿ ರೂಪಂ | ವಾಕ್ಯಭೇದಾದನಿಘಾತಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ-ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ವಾಯುಃ-ವಾಯುವು | ನಿಯುತಃ ನ-ತನ್ನ ಅಶ್ವವನ್ನು ವೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಾ
ನಿಂತುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ | ರಥೇ-ರಥದಲ್ಲಿ | ಯುಜ್ಯಮಾನಾ-ಯೋಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ | ಹರೀ-ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ವೀಕ್ಷಿ-
ಸುತ್ತಾ | ಆ ತಿಷ್ಠ-ಕೊಂಚಕಾಲ ನಿಲ್ಲು | ನಃ ಅಚ್ಛ-ನಮ್ಮ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ | ಯಾಹಿ-ದಯಮಾಡು |
ಅಸ್ಮೇ-ನಮ್ಮಿಂದ | ಅಭಿಸೃಷ್ಟಃ-ಅನುಜ್ಞಾತನಾಗಿ (ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾಗಿ) | ಅಂಧಃ-ಸೋಮರೂಪವಾದ ಅನ್ನ
ವನ್ನು | ಪಿಬಾಸಿ-ಪಾನಮಾಡು | ಸ್ವಾಹಾ-ಸ್ವಾಹಾಕಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ದತ್ತವಾದ ಈ ಸೋಮವನ್ನು | ತೇ-
ನಿನ್ನ | ಮದಾಯ-ಹರ್ಷಕ್ಕಾಗಿ | ರರಿಮ-ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ವಾಯುವು ತನ್ನ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ವೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಾ ನಿಂತುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ನೀನೂ ಸಹ ನಿನ್ನ ಅಶ್ವ
ಗಳನ್ನು ರಥಕ್ಕೆ ಯೋಜಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ವೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಾ ಕೊಂಚಕಾಲ ನಿಲ್ಲು. ಅನಂತರ ನಮ್ಮ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ದಯ
ಮಾಡು. ನಮ್ಮಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾಗಿ ನಿನ್ನ ಹರ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ವಾಹಾಕಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸಿದ ಈ ಸೋಮವನ್ನು
ಪಾನಮಾಡು.

English Translation

Stay, Indra, having yoked the horses to the car, as Vayu stops when
he has put up to his steeds, and come to our presence : solicited by us to drink
of the (Soma) beverage, which with reverence we offer for your exhilaration.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಉಪಾಜಿರಾ ಪುರುಹೂತಾಯ ಸಪ್ತೀ ಹರೀ ರಥಸ್ಯ ಧೂರ್ಷ್ಣಾ ಯುನಜ್ಞಿ ।
 ದ್ರವದ್ಯಥಾ ಸಂಭೃತಂ ವಿಶ್ವತಶ್ಚಿದುಸೇಮಂ ಯಜ್ಞಮಾ ವಹಾತ ಇಂದ್ರಂ ॥ ೨ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಉಪ | ಅಜಿರಾ | ಪುರುಹೂತಾಯ | ಸಪ್ತೀ ಇತಿ | ಹರೀ ಇತಿ | ರಥಸ್ಯ | ಧೂರ್ಷ್ಣಾ | ಆ | ಯುನಜ್ಞಿ |
 ದ್ರವತ್ | ಯಥಾ | ಸಂಭೃತಂ | ವಿಶ್ವತಃ | ಚಿತ್ | ಉಪ | ಇಮಂ | ಯಜ್ಞಂ | ಆ | ವಹಾತಃ | ಇಂದ್ರಂ

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ ಪುರುಹೂತಾಯ ಪುರುಭಿರ್ಬಹುಭಿರ್ಯಜಮಾನ್ಯೇರ್ಯಜ್ಞಾರ್ಥಮಾಹೂತಾಯ ತು-
 ಭ್ಯಮಜಿರಾ ಶೀಘ್ರಗಮನಶೀಲಾ ಸಪ್ತೀ ಸರ್ಪಣಶೀತಾ ಹರೀ ಹರಿನಾಮಕಾವಶ್ಚಾ ರಥಸ್ಯ ಧೂರ್ಷ್ಣಾ
 ಯುಗಪ್ರಾಂತೇಷೂಪಾ ಯುನಜ್ಞಿ | ಅಹಂ ತಥಾ ಯೋಜಯಾಮಿ | ದ್ರವತ್ ಸ ರಥೋ ಯಥಾ ಗಚ್ಛೇ-
 ತ್ತಥೇತಿ ಶೇಷಃ | ವಿಶ್ವತಶ್ಚಿತ್ ಸರ್ವತಃ ಸಂಭೃತಂ ಅಗ್ನಿಯರ್ಜುಭಿಃ ಸನಿತಾ ಸ್ತೋಮೈರಿತ್ಯಾದಿಯಜ್ಞ-
 ಸಂಭಾರೈಃ ಸಂಪೂರ್ಣಮಿಮಂ ಯಜ್ಞಂ ಪ್ರತೀಂದ್ರಂ ತ್ವಾಮುಪಾ ವಹಾತಃ | ತಾವಶ್ಚಾ | ಸಮ್ಯಗಾವ-
 ಹತಾಂ || ಧೂರ್ಷ್ಣಾ | ಧುರ್ವೀ ಹಿಂಸಾರ್ಥಃ | ಚಿತ್ | ರಾಲ್ಪೋಸ ಇತಿ ವಕಾರಲೋಪಃ ವೋರುಪ ಧಾ-
 ಯಾ ಇತಿ ದೀರ್ಘಃ | ಸಾವೇಕಾಚಿ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತಾ | ಯುನಜ್ಞಿ | ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ | ರು-
 ಧಾದಿಃ | ಲಟಿ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ | ದ್ರವತ್ | ದ್ರು ಗತಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ಛಾಂದಸೇ ಲಜಾ ರೂಪಂ | ವೃತ್ಯಯೇ-
 ನಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ವಹಾತಃ | ವಹೇರ್ಲೇಟ್ಯಾಡಾಗಮೇ ರೂಪಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) ಪುರುಹೂತಾಯ—ಅನೇಕರಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡತಕ್ಕ ನಿನಗಾಗಿ | ಅಜಿರಾ—ಶೀಘ್ರವಾಗಿ.
 ಓಡತಕ್ಕವೂ | ಸಪ್ತೀ—ಸುಲಭ ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವೂ | ಹರೀ—ಹರಿಯೆಂಬ ನಾಮಧೇಯವುಳ್ಳವೂ ಆದ.
 ಅಶ್ವಗಳನ್ನು | ರಥಸ್ಯ—ನಿನ್ನ ರಥದ | ಧೂರ್ಷ್ಣಾ—ನೊಗದ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ | ದ್ರವತ್ ಯಥಾ—ರಥವು ವೇಗ-
 ವಾಗಿ ಓಡಲನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ | ಆ ಯುನಜ್ಞಿ—ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟುತ್ತೇನೆ | ವಿಶ್ವತಶ್ಚಿತ್—ಸರ್ವಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲೂ.
 ಸಹ | ಸಂಭೃತಂ—ಪೂಜಾಸಾಮಗ್ರಿಗಳಿಂದ | ಪೂರ್ಣವಾದ | ಇಮಂ ಯಜ್ಞಂ—ಈ ಯಜ್ಞಾಭಿಮುಖವಾಗಿ |
 ಇಂದ್ರಂ—ಪ್ರಭುವಾದ ನಿನ್ನನ್ನು | ಉಪ ಆ ವಹಾತಃ—ಕರೆತರಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಬಹುಜನರಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡತಕ್ಕ ನಿನು ಪೂಜಾಸಾಮಗ್ರಿಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾದ ಈ
 ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬರಲನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಓಡತಕ್ಕವೂ, ಹರೀ ಎಂಬ ನಾಮಧೇಯವುಳ್ಳವೂ ಆದ ಅಶ್ವಗ-
 ಳನ್ನು ನಿನ್ನ ರಥದ ನೊಗದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಅದು ಓಡಲನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟುತ್ತೇನೆ. ಅವು ಪ್ರಭುವಾದ
 ನಿನ್ನನ್ನು ಈ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಕರೆತರಲಿ.

English Translation

I harness for you, who are invoked by many, the swift gliding horses to the shafts of the car, that they may bear Indra to this sacrifice that is prepared with all (that is required).

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಉಪೋ ನಯಸ್ವ ವೃಷಣಾ ತಪುಷ್ಪೋತೇಮವ ತ್ವಂ ವೃಷಭ ಸ್ವಧಾವಃ |

ಗ್ರಸೇತಾನುಶ್ವಾ ವಿ ಮುಚೇಹ ಶೋಣಾ ದಿನೇದಿನೇ ಸದೃಶೀರದ್ಧಿ ಧಾನಾಃ || ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಉಪೋ ಇತಿ | ನಯಸ್ವ | ವೃಷಣಾ | ತಪುಃಪಾ | ಉತ | ಈಂ | ಅವ | ತ್ವಂ | ವೃಷಭ | ಸ್ವಧಾವಃ ||
ಗ್ರಸೇತಾಂ | ಅಶ್ವಾ | ವಿ | ಮುಚ | ಇಹ | ಶೋಣಾ | ದಿನೇದಿನೇ | ಸದೃಶೀಃ | ಅದ್ಧಿ | ಧಾನಾಃ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವೃಷಭ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಕ ಸ್ವಧಾವೋಽನ್ವನನ್ ಹೇ ಇಂದ್ರ ವೃಷಣಾ ಸೇಚನಸಮರ್ಥಾ ತಪುಷ್ಪಾ ತಾಪಕೇಭ್ಯಃ ಶತ್ರುಭ್ಯೋ ರಕ್ಷಕಾವಶ್ವಾಪುಪೋ ನಯಸ್ವ | ಅಸ್ಮತ್ಪ್ರಮೀಪಂ ಪ್ರಾಪಯ | ಉತ ಅಪಿ ಚ ತ್ವಮೀಮೇನಂ ಯಜಮಾನಮವ | ಪಾಲಯ | ಶೋಣಾ ಶೋಣವರ್ಣೌ ತಾವಶ್ವಾವಿಹಾಸ್ಮಿನ್ನೇವ-ಯಜನೇ ವಿ ಮುಚ | ವಿಮುಕ್ತೌ ತಾವಶ್ವಾ ಗ್ರಸೇತಾಂ | ವಿಘಸಂ ಭಕ್ಷಯತಾಂ | ತ್ವಂ ತು ಸದೃಶೀರೇಕ-ರೂಪಾನ್ ಧಾನಾ ಭೃಷ್ಟಯವಾನ್ ದಿನೇ ದಿನೇ ಪ್ರತಿದಿವಸಮದ್ಧಿ | ಭಕ್ಷಯ || ನಯಸ್ವ | ನಯತೇ-ಲೋಟಿ ರೂಪಂ | ತಪುಷ್ಪಾ | ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ | ಆತೋಽನುಪಸರ್ಗೇ ಕಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಡಾದೇಶಃ | ಇಸುಸೋಃ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ವಿಸರ್ಜನೀಯಸ್ಯ ಷತ್ವಂ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರತಿಪ್ಪರಃ | ಅವ | ಅವತೇಲೋಟಿ ರೂಪಂ | ಸ್ವಧಾವಃ | ಮತುವಸೋರಿತಿ ನಕಾರಸ್ಯ ರುತ್ವಂ ನಿಘಾತಃ | ಗ್ರಸೇತಾಂ | ಗ್ರಸು ಅದನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲೋಟ್ಯಾತಾಮಿ ರೂಪಂ | ಸಾದಾದಿತ್ವಾದನಿಘಾತಃ | ಆತಾನೋ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕ-ಸ್ವರೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ಮುಚ | ಮುಂಚತೇಲೋಟಿ ರೂಪಂ | ಆಗಮಾನುಶಾಸನಸ್ಯಾನಿತ್ಯತ್ವಾನ್ನಮಭಾವಃ | ಸದೃಶೀಃ | ಸಮಾನಶಬ್ದ ಉಪಸದೇ ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ಸಮಾನಾನ್ಯಯೋಶ್ಚೇತಿ ಕಷ್ಟಾತ್ಯಯಃ | ಸಮಾನಸ್ಯ ದೃಗ್ವೃತ್ತತುಷ್ಟಿತಿ ಸಭಾವಃ | ಟಿಡ್ಛಾಣಿಞ್ ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಜೀಃಸ್ | ತಸ್ಯ ಸಿತ್ತಾದನುದಾ-ತ್ರತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ಅದ್ಧಿ | ಅದ ಭಕ್ಷಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲೋಟ್ಯಾದಿತ್ವಾಚ್ಚಪೋ ಲುಕ್ | ಹುರುಲ್ಛೋ ಹೇರ್ಧಿರಿತಿ ಧ್ಯಾದೇಶಃ | ನಿಘಾತಃ | ಧಾನಾಃ | ಡುಧಾಞ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ | ಧಾಪ್ವಾ ವಸ್ಯಜ್ಯ-ತಿಭ್ಯೋ ನ ಇತಿ ನಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವೃಷಭ-ಕಾಮವರ್ಷಕನಾದವನೂ | ಸ್ವಧಾವಃ-ಅನ್ನವಂತನೂ ಅದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ವೃಷಣಾ-ಸೇಚನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಪುಳ್ಳವೂ | ತಪುಷ್ಪಾ-ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸತಕ್ಕವೂ ಅದ ನಿನ್ನ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು | ಉಪೋ ನಯಸ್ವ-

ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡು | ಉತೆ—ಮತ್ತು | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಈಂ—ಈ ಯಜಮಾನನನ್ನು | ಅವ—ರಕ್ಷಿಸು |
ಶೋಣಾ—ರಕ್ತವರ್ಣವುಳ್ಳ ಅವನನ್ನು | ಇಹ—ಈ ದೇವಯಜ್ಞ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ | ವಿ ಮುಂಚೆ—ರಥದಿಂದ ಬಿಚ್ಚಿಬಿಡು |
ಗ್ರಸೇತಾಂ—ಅವು ತೃಣವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಲಿ (ನೀನೂ ಸಹ) | ಸದೃಶೀಃ—ನಿನಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಒಂದೇ ರೂಪವುಳ್ಳ |
ಧಾನಾಃ—ಯವಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು | ದಿವೇ ದಿವೇ—ಪ್ರತಿದಿನವೂ | ಅದ್ಧಿ—ಭಕ್ಷಿಸು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಕಾನುರ್ವರ್ಷಕನಾದವನೂ, ಅನ್ನವಂತನಾದವನೂ ಆದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಸೇಚನಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವೂ, ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸತಕ್ಕವೂ ಆದ ನಿನ್ನ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡು. ಮತ್ತು ನೀನು ಈ ಯಜಮಾನನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು. ರಕ್ತವರ್ಣವುಳ್ಳ ಅವನನ್ನು ಈ ದೇವಯಜ್ಞ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ರಥದಿಂದ ಬಿಚ್ಚಿಬಿಡು. ಅವು ತೃಣವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಲಿ. ನೀನೂ ಸಹ ಒಂದೇ ರೂಪವುಳ್ಳ ಯವಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಭಕ್ಷಿಸು.

English Translation

Showerer (of benefits), giver of food, guide hither your vigorous horses, defending (us) against foes, and protect (your worshippers): here unharness the bay steeds, and give them fodder, and eat daily suitable food.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ತೇ ಬ್ರಹ್ಮಯುಜಾ ಯುನಜ್ಞಿ ಹರೀ ಸಖಾಯಾ ಸಧಮಾದ ಆಶೂ |
ಸ್ಥಿರಂ ರಥಂ ಸುಖಮಿಂದ್ರಾಧಿತಿಷ್ಠನ್ವ ಜಾನಸ್ವಿದ್ವಾ ಉಪ ಯಾಹಿ ಸೋಮಂ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಬ್ರಹ್ಮಣಾ | ತೇ | ಬ್ರಹ್ಮಯುಜಾ | ಯುನಜ್ಞಿ | ಹರೀ ಇತಿ | ಸಖಾಯಾ | ಸಧಮಾದೇ | ಆಶೂ ಇತಿ |
ಸ್ಥಿರಂ | ರಥಂ | ಸುಖಂ | ಇಂದ್ರ | ಅಧಿತಿಷ್ಠನ್ | ಪ್ರಜಾನನ್ | ವಿದ್ವಾನ್ | ಉಪ | ಯಾಹಿ |
ಸೋಮಂ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಚಾತುರ್ವಿಂಶಿಕೇಽಹನಿ ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ ಸವನೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛಂಸಿತಸ್ತ್ರೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ತೇ ಇತ್ಯಾರಂಭ-
ಣೀಯಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ತೇ ಬ್ರಹ್ಮಯುಜಾ ಯುನಜ್ಞ್ಯುರುಂ ನೋ ಲೋಕಮನುನೇಷಿ
ವಿದ್ವಾನ್ | ಆ- ೭-೪ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಯುಜಾ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಮಂತ್ರೇಣ ಯೋಕ್ತವ್ಯೌ ಸಧಮಾದೇ | ಮಾಧ್ಯಂತಿ-
ಯೋದ್ಧಾರೋಽತ್ರೇತಿ ಮಾದೋ ಯುದ್ಧಂ | ಸಹಮಾದಃ ಸಧಮಾದಃ | ತಸ್ಮಿನ್ಯುದ್ಧೇ ಸಖಾಯಾ ಸಮಾ-

ನಪ್ರಸಿದ್ಧೀ ಅತಃ ಏವಾಶೂ ಕ್ಷಿಪ್ರಗಮನೋಪೇತೌ ತೇ ತವ ಹರೀ ಅಶ್ವೌ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ಯುನಜ್ಞಿ |
 ರಥೇ ಸಂಯೋಜಯಾಮಿ | ಸ್ಥಿರಂ ಸುದೃಢಂ ಸುಖಂ ಸುಷ್ಮದ್ವಾರಂ ತಾದೃಶಂ ರಥಮಧಿತಿಷ್ಠನ್ ಆರೂ-
 ಢಸ್ತ್ವಂ ಸೋಮಪಾನಾರ್ಥಮಾಯಾಹಿ | ಪ್ರಜಾನನ್ನಿತ್ಯಾದ್ಯಗಮತ್ || ಬ್ರಹ್ಮಯುಜಾ | ಯುಜೇರೌಣಾ-
 ದಿಕಃ ಕರ್ಮಣಿ ಕ್ಷಿಪ್ತ್ವಾ | ಯುನಜ್ಞಿ | ಯುಜೇರ್ಲಃ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ | ಸಧಮಾದೇ | ಮದೀ ಹರ್ಷೇ |
 ಅಧಿಕರಣೇ ಘೞಾ | ಸಧ ಮಾದಸ್ಯಯೋಶ್ವಂದಸೀತಿ ಸಹಸ್ಯ ಸಧಾದೇಶಃ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಃ |
 ರಥಂ | ಅಧಿಶೀಜ್ಞಾಸಾಂ ಕರ್ಮಣಿ ಕರ್ಮಸಂಜ್ಞಾ | ಸುಖಂ | ಖನು ವಿದಾರಣೇ | ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ
 ದೃಶ್ಯತೇ ಇತಿ ಡಃ | ಕೃದುತ್ತರಪದಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಶೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಬ್ರಹ್ಮಯುಜಾ—ಮಂತ್ರಗಳ ಪಠನದೊಡನೆ ಯೋಜಿಸತಕ್ಕವೂ | ಸಧ-
 ಮಾದೇ—ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ | ಸಖಾಯಾ—ಮಿತ್ರಭೂತವಾದವೂ | ಅಶೂ—ಕ್ಷಿಪ್ರಗಾಮಿಗಳೂ ಆದ | ತೇ—ನಿನ್ನ |
 ಹರೀ—ಅಶ್ವಗಳನ್ನು | ಬ್ರಹ್ಮಣಾ—ಸ್ತುತಿಗಳೊಡನೆ | ಯುನಜ್ಞಿ—ರಥಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸುತ್ತೇನೆ | ಸ್ಥಿರಂ—ದೃಢವಾ-
 ದದ್ದೂ | ಸುಖಂ—ಸುಖಕರವಾದದ್ದೂ ಆದ | ರಥಂ—ರಥವನ್ನು | ಅಧಿತಿಷ್ಠನ್—ಏರಿಕುಳಿತು | ಪ್ರಜಾನನ್—
 ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕೆಂಬ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಂದ | ಸೋಮಂ—ಸೋಮಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ದಯನಾಡು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಶೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಮಂತ್ರಗಳ ಪಠನದೊಡನೆ ಯೋಜಿಸತಕ್ಕವೂ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರಭೂತವಾದವೂ, ಕ್ಷಿಪ್ರ-
 ಗಾಮಿಗಳೂ ಆದ ನಿನ್ನ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಗಳೊಡನೆ ರಥಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸುತ್ತೇನೆ. ದೃಢವಾದದ್ದೂ ಸುಖಕರವಾದದ್ದೂ ಆದ
 ರಥವನ್ನು ಏರಿಕುಳಿತು ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕೆಂಬ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಂದ ಸೋಮಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ದಯನಾಡು.

English Translation

I harness with prayer your horses, who are to be harnessed with
 prayer, who are allies and swift-paced in battle : arise, and all-knowing
 Indra, mounting on your firm and easy chariot, come to the libation.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಚಾತುರ್ವಿಂಶಿಕನೆಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿನಸ ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞದ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ-
 ಚ್ಯಂಸಿ ಯೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನು ಪಠಿಸುವ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ತೇ ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸ-
 ಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರತಸೂತ್ರದ—ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ತೇ ಬ್ರಹ್ಮಯುಜಾ ಯುನಜ್ಞ್ಯಾರುಂ ನೋ ಲೋಕಮನು-
 ನೇಷಿ ವಿದ್ವಾನ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ (ಆ. ೭-೪) ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಮಾ ತೇ ಹರೀ ವೃಷಣಾ ವೀತಸ್ಯಷ್ಟಾ ನಿ ರೀರಮನ್ಯಜಮಾನಾಸೋ ಅನ್ಯೇ |

ಅತ್ಯಾಯಾಹಿ ಶಶ್ವತೋ ವಯಂ ತೇರಂ ಸುತೇಭಿಃ ಕೃಣವಾಮು ಸೋಮೈಃ || ೫ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಮಾ | ತೇ | ಹರೀ | ಇತಿ | ವೃಷಣಾ | ವೀತಪೃಷ್ಠಾ | ನಿ | ರೀರಮನ್ | ಯಜಮಾನಾಃ | ಅನ್ಯೇ |
ಅತ್ಯಾಯಾಹಿ | ಶಶ್ವತಃ | ವಯಂ | ತೇ | ಅರಂ | ಸುತೇಭಿಃ | ಕೃಣವಾಮು | ಸೋಮೈಃ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ವೃಷಣಾ ಕಾಮಾನಾಂ ಸೇಚಕೌ ವೀತಪೃಷ್ಠಾ ಕಮನೀಯಪೃಷ್ಠಭಾಗೌ ತೇ ತವ ಹರೀ
ಅನ್ಯೇ ಅಸ್ಮದನ್ಯೇ ಯಜಮಾನಾಸೋ ಯಜಮಾನಾ ಮಾ ನಿ ರೀರಮನ್ | ಮಾ ಹರ್ಷಯನ್ | ವಯಂ
ತು ಸುತೇಭಿರಭಿಷುತೈಃ ಸೋಮೈಸ್ತೇ ತವಾರಂ ಪರ್ಯಾಪ್ತಂ ಕೃಣವಾಮು | ಯಥಾ ತವ ತೃಪ್ತಿರ್ಭವತಿ
ತಥಾ ಕುರ್ಮ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತ್ವಂ ತು ಅತ್ಯಾಯಾಹಿ ಶಶ್ವತಃ | ಬಹೂನನ್ಯಾನತಿಕ್ರಮ್ಯ ಸೋಮಪಾನಾರ್ಥಂ
ಶೀಘ್ರಮಾಗಚ್ಛ || ವೀತಪೃಷ್ಠಾ | ವೀ ಕಾಂತ್ಯಾದಿಷು | ಅಸ್ಮಾತ್ಕೃತಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದ್
ಪ್ರಕೃತಿಷ್ಠರಃ | ರೀರಮನ್ | ರಮು ಕ್ರೀಡಾಯಾಮಿತೃಸ್ಯ ಣ್ಯಂತಸ್ಯ ಲುಜಿ ಚಿಜು ರೂಪಂ | ನ ಮಾ-
ಜ್ಯೋಗ ಇತ್ಯದಭಾವಃ | ನಿಘಾತಃ | ಅತ್ಯಾಯಾಹಿ | ಯಾತೇರ್ಲೋಟಿ ರೂಪಂ | ಗತಿರ್ಗತಾನಿತಿ ಪೂ-
ರ್ವಸ್ಯ ನಿಘಾತಃ | ಕೃಣವಾಮು | ಕೃಣೋತೇರ್ಲೋಟಿ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ || ೧೭ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಎರೈ ಇಂದ್ರನೇ) ವೃಷಣಾ—ಕಾಮವರ್ಷಕಗಳೂ | ವೀತಪೃಷ್ಠಾ—ಅರ್ಕರ್ಷಕವಾದ ಪೃಷ್ಠಭಾಗಗಳು
ಳ್ಳವೂ ಆದ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಹರೀ—ಅಶ್ವಗಳನ್ನು | ಅನ್ಯೇ—ನಮಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ | ಯಜಮಾನಾಃ—
ಯಜ್ಞಕರ್ತರು | ಮಾ ನಿ ರೀರಮನ್—ಆಕರ್ಷಿಸದಿರಲಿ | ವಯಂ—ನಾವಾದರೋ | ಸುತೇಭಿಃ—ಹಿಂಡಲ್ಪಟ್ಟ |
ಸೋಮೈಃ—ಸೋಮರಸಗಳಿಂದ | ತೇ—ನಿನಗೆ | ಅರಂ—ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು | ಕೃಣವಾಮು—ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತೇನೆ |
ಶಶ್ವತಃ—ಸರ್ವದಾ | ಅತ್ಯಾಯಾಹಿ—ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ದಯಮಾಡು |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎರೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಕಾಮವರ್ಷಕಗಳೂ, ಅರ್ಕರ್ಷಕವಾದ ಪೃಷ್ಠಭಾಗಗಳುಳ್ಳವೂ ಆದ ನಿನ್ನ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು
ನಮಗಿಂತಬೇರೆಯಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ತರು ಸೇವಿಸದಿರಲಿ, ಮತ್ತು ಆಕರ್ಷಿಸದಿರಲಿ. ಹಿಂಡಿದ ಸೋಮರಸಗಳಿಂದ ನಿನಗೆ
ನಾನೇ ಪೂರ್ಣವಾದ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ಸರ್ವದಾ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ದಯಮಾಡು.

English Translation

Let not other sacrifices attract your vigorous and smooth-backed
steeds : disregarding others, come perpetually hither, that we may propitiate
you sufficiently with effused Soma libations.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತವಾಯಂ ಸೋಮಸ್ತಮೇದ್ಯವಾರ್ಜಾ ಶಶ್ವತ್ತಮಂ ಸುಮನಾ ಅಸ್ಯ ಪಾಹಿ |
ಅಸ್ಮಿನ್ಯಜ್ಞೇ ಬರ್ಹಿಷ್ಯಾ ನಿಷದ್ಯಾ ದಧಿಷ್ಟೇಮಂ ಜಠರ ಇಂದುಮಿಂದ್ರ || ೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತವ | ಅಯಂ | ಸೋಮಃ | ತ್ವಂ | ಅ | ಇಹಿ | ಅರ್ವಾರ್ಜಾ | ಶಶ್ವತ್ಸತಮಂ | ಸುಮನಾಃ | ಅಸ್ಯ |
ಪಾಹಿ |
ಅಸ್ಮಿನ್ | ಯಜ್ಞೇ | ಬರ್ಹಿಷಿ | ಅ | ನಿಸದ್ಯಾ | ದಧಿಷ್ಟ | ಇಮಂ | ಜಠರೇ | ಇಂದುಂ | ಇಂದ್ರ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ತವಾಯಂ ಸೋಮ ಇತಿ ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ ಸವನೇ ನೇಷ್ಟುಃ ಪ್ರಸ್ಥಿತಯಾಜ್ಯಾ | ಸೂತ್ರೀತಂ ಚ |
ತವಾಯಂ ಸೋಮಸ್ತಮೇದ್ಯವಾರ್ಜಾಂವ್ರಾಯ ಸೋಮಾಃ ಪ್ರದಿವಃ | ಅ. ೫-೫ | ಇತಿ ||
ಹೇ ಇಂದ್ರ ಅಯಂ ಸೋಮಸ್ತವ ತ್ವದರ್ಥಮಭಿಷುತಃ | ತ್ವಮರ್ವಾರ್ಜಾ ಸೋಮಾಭಿಮುಖ್ಯೇ-
ನ್ಯಹಿ | ಅಯಾಹಿ | ಅಗತ್ಯ ಚ ಸುಮನಾಃ ಶೋಭನಮನಸ್ಕೋ ಭೂತ್ವಾ ಶಶ್ವತ್ತಮಂ ಭೂಯಾಂಸಮ-
ಸ್ಯೇಮಂ ಸೋಮಂ ಪಾಹಿ | ಪಿಬ | ಬರ್ಹಿಷಿ ಪ್ರವೃದ್ಧೇಽಸ್ಮಿನ್ಯಜ್ಞೇ ನಿಷದ್ಯೋಪವಿಶ್ಯೇಂದುಂ ಕ್ಲೇದನ-
ಶೀಲಮಿಮಿಂ ಸೋಮಂ ಜಠರ ಆ ದಧಿಷ್ಟ | ಧಾರಯ | ಯಥಾ ನಾಭೇರಧಸ್ತಾನ್ನ ಗಚ್ಛತಿ ತಥಾ ಧಾರ-
ಯ || ಅಂಗಿರೋಭಿರಾಗಹಿ ಯಜ್ಞಯೇಭಿಃ | ಋಗ್ವಿ. ೧೦-೧೪-೫ | ಇತ್ಯತ್ರ ನ ಯಜ್ಞವಿಶೇಷಣಂ ಬರ್ಹಿ-
ಭಿನ್ನರೂಪಂ ನಾ ತದಿತ್ಯತೋ ಸೋತ್ಸೃಜ್ಯತೇ || ಇಹಿ | ಇಹಾ ಗತಾ | ಅಸ್ಯ ಲೋಟಿ ರೂಪಂ |
ನಿಘಾತಃ | ಶಶ್ವತ್ತಮಂ | ಉಂಛಾದಿತ್ವಾದಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಪಾಹಿ | ಪಾ ಪಾನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲೋಟಿ ರೂಪಂ |
ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ನಿಘಾತಃ | ನಿಷದ್ಯಾ | ಸದೇಲ್ಯಾಪಿ ಸದೇರಪ್ರತೀರಿತಿ ಸತ್ತ್ವಂ |
ಲಿತ್ವೇರಃ | ದಧಿಷ್ಟ | ದಧಾತೇರ್ಲೋಟಿ ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥೇತಿ ಧಾಸ ಅರ್ಧಧಾತುಕತ್ವಾದಿಡಾಗಮಃ |
ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಇಂದುಂ | ಉನ್ನೀ ಕ್ಲೇದನೇ | ಉನ್ನೀರಿತ್ವಾದೇರಿತ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಧಾತೋರಾದೇರಿ-
ಕಾರಾದೇಶಃ | ನಿದಿತ್ಯನುವೃತ್ತೇರಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ನಿಶ್ಚಯ ಇಂದ್ರನೇ | ಅಯಂ ಸೋಮಃ—ಈ ಸೋಮರಸವು | ತವ—ನಿನಗಾಗಿ ಹಿಂಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ |
ತ್ವಂ—ನೀನು | ಅರ್ವಾರ್ಜಾ—ಇದಕ್ಕೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ | ಅ ಇಹಿ—ದಯಮಾಡು | ಸುಮನಾಃ—ಅನುಕೂಲ
ವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನಾಗಿ | ಅಸ್ಯ—ಈ ಸೋಮವನ್ನು | ಶಶ್ವತ್ತಮಂ—ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ | ಪಾಹಿ—ಪಾನಮಾಡು |
ಬರ್ಹಿಷಿ—ದರ್ಭಾಸನಗಳುಳ್ಳ | ಅಸ್ಮಿನ್ ಯಜ್ಞೇ—ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ನಿಷದ್ಯಾ—ಕುಳಿತುಕೊಂಡು | ಇಂದುಂ—
ಪ್ರವಹಿಸತಕ್ಕ | ಇಮಂ—ಈ ರಸವನ್ನು | ಜಠರೇ—ಉದರದೊಳಗೆ | ಅ ದಧಿಷ್ಟ—ಧರಿಸು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಈ ಸೋಮರಸವು ನಿನಗಾಗಿ ಹಿಂಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ನೀನು ಇದಕ್ಕೆ ಅಭಿಮುಖನಾಗಿ ದಯೆ ಮಾಡು. ಅನುಕೂಲವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನಾಗಿ ಈ ಸೋಮವನ್ನು ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ ಪಾನಮಾಡು. ದರ್ಭಾಸನಗಳಿಲ್ಲ ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಪ್ರವಹಿಸತಕ್ಕ ಈ ರಸವನ್ನು ಉದರದೊಳಗೆ ಧರಿಸು.

English Translation

This Soma libation is for you : come down, and, well disposed, drink of it unceasingly : seated on the sacred grass at this sacrifice, take, Indra, this (libation) into your belly.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ತನಾಯಂ ಸೋಮಃ ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ತನ್ನು ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೇಷ್ಠ್ಯವೆಂಬ ಋತ್ತಿಜನು ಹೋಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ಥಿತಯಾಜ್ಯಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದ—ತನಾಯಂ ಸೋಮ-ಸ್ವಮೇಧ್ಯವಾಣುಂ ದ್ರಾಯ ಸೋಮಾಃ ಪ್ರದಿವಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ (ಆ. ೫-೫) ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು.

ಸಂಹಿತಾಸಾತಃ

ಸ್ತೀರ್ಣಂ ತೇ ಬರ್ಹಿಃ ಸುತ ಇಂದ್ರ ಸೋಮಃ ಕೃತಾ ಧಾನಾ ಅತ್ತನೇ ತೇ ಹರಿಭ್ಯಾಂ |
ತದೋಕಸೇ ಪುರುಶಾಕಾಯ ವೃಷ್ಟೇ ಮರುತ್ವತೇ ತುಭ್ಯಂ ರಾತಾ ಹವೀಂಷಿ || ೭ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸ್ತೀರ್ಣಂ | ತೇ | ಬರ್ಹಿಃ | ಸುತಃ | ಇಂದ್ರ | ಸೋಮಃ | ಕೃತಾಃ | ಧಾನಾಃ | ಅತ್ತನೇ | ತೇ | ಹರಿಭ್ಯಾಂ |
ತದೋಕಸೇ | ಪುರುಶಾಕಾಯ | ವೃಷ್ಟೇ | ಮರುತ್ವತೇ | ತುಭ್ಯಂ | ರಾತಾ | ಹವೀಂಷಿ || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ತವೋಪನೇಶನಾರ್ಥಂ ಬರ್ಹಿಃ ಸ್ತೀರ್ಣಂ ವಿಸ್ತೃತಂ | ತಥಾ ಸೋಮಶ್ಚ ತ್ವದ-
ರ್ಥಂ ಸುತಃ | ಅಭಿಷುತಃ | ತೇ ತವ ಹರಿಭ್ಯಾಮತ್ತನೇ ಭಕ್ಷಣಾರ್ಥಂ ಧಾನಾ ಭೃಷ್ಟಯನಾಃ ಕೃತಾಃ |
ಸಂಪಾದಿತಾಃ | ತದೋಕಸೇ | ತದ್ವರ್ಹಿರೋಕೋ ನಿಲಯೋ ಯಸ್ಯ ತಸ್ಮೈ | ಪುರುಶಾಕಾಯ ಬಹುಭಿಃ
ಸ್ತುತ್ಯಾಯ ಯದ್ವಾ ಬಹುಸಹಾಯಾಯ ವೃಷ್ಟೇ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತ್ರೇ ಮರುತ್ವತೇ ಮರುತೋ ದೇವ-
ಏಶಃ | ತದ್ವತೇ | ಏವಂಭೂತಾಯ ತುಭ್ಯಂ ಹವೀಂಷಿ ಸೋಮಾಜ್ಯಾದೀನಿ ರಾತಾ | ಅಸ್ಮಾಭಿರ್ದತ್ತಾನಿ | ತಾನಿ
ಸೇವಸ್ವೇತಿ ಭಾವಃ || ಸ್ತೀರ್ಣಂ | ಸ್ತೌರ್ವಾ ಅಜ್ಞಾದನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಋತ ಇದ್ಧಾ ತೋರಿತೀತ್ವಂ | ರದಾಭ್ಯಾ-
ಮಿತಿ ನಿಷ್ಕಾನತ್ವಂ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಅತ್ತನೇ | ಅದ ಭಕ್ಷಣ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ತಮಾರ್ಥೇ ತವೇನ್ನತ್ಯಯಃ |

ನಿತ್ಯೇರಃ | ತದೋಕಸೇ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದೇಸ್ವರಃ | ಪುರುಶಾಕಾಯೇ | ಶಚಿ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ನಾ-
ಚೀತ್ಯಸ್ಮಾತ್ಕರ್ಮಣಿ ಘೃಣಾ ಚ ಜೋಃ ಕು ಘಿಣ್ಯತೋರಿತಿ ಕುತ್ವಂ | ಕೃದುತ್ಪರಪದೇಸ್ವರಃ | ಮರುತ್ಪತೇ |
ತಸೌ ಮತ್ಪರ್ಥ ಇತಿ ಭಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ತಕಾರಸ್ಯ ಜಶ್ವಾಭಾವಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಸಿತ್ವಾದನುದಾತ್ತತ್ವೇ
ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಸ್ವರಃ | ರಾತಾ | ರಾ ದಾನ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ಕರ್ಮಣಿ ಕ್ತಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—ನಿನಗೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ಬರ್ಹಿಃ—ದರ್ಭಾಸನವು |
ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ—ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ | ಸೋಮಃ—ಸೋಮರಸವೂ | ಸುತಃ—ಹಿಂಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಹರಿಭ್ಯಾಂ—
ಅಶ್ವಗಳಿಗೆ | ಅಕ್ತವೇ—ಭಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ | ಧಾನಾಃ—ಯವಧಾನ್ಯಗಳು | ಕೃತಾಃ—ಸಂಪಾದಿತವಾಗಿವೆ |
ತದೋಕಸೇ—ಬರ್ಹಿಯೇ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನೂ | ಪುರುಶಾಕಾಯೇ—ಅನೇಕರಿಗೆ ಸಹಾಯಕನೂ |
ವ್ಯಷ್ಟೇ—ಕಾಮನರ್ಪಕನೂ | ಮರುತ್ಪತೇ—ಮರುತ್ತುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ ಆದ | ತುಭ್ಯಂ—ನಿನಗಾಗಿ |
ಹವೀಂಷಿ—ಸೋಮಾದ್ಯಾಹುತಿಗಳು | ರಾತಾ—(ನಮ್ಮಿಂದ) ಅರ್ಪಿತವಾಗಿವೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನಗೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದರ್ಭಾಸನವು ಹರಡಿದೆ. ಸೋಮವೂ ಹಿಂಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.
ನಿನ್ನ ಅಶ್ವಗಳಿಗೆ ಭಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಯವಧಾನ್ಯಗಳು ಸಂಪಾದಿತವಾಗಿವೆ. ಬರ್ಹಿಯೇ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನೂ,
ಅನೇಕರಿಗೆ ಸಹಾಯಕನೂ, ಕಾಮನರ್ಪಕನೂ, ಮರುತ್ತುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ ಆದ ನಿನಗಾಗಿ ಸೋಮಾದ್ಯಾಹುತಿ
ಗಳು ಅರ್ಪಿತವಾಗಿವೆ.

English Translation

The sacred grass is strewn for you ; the Soma juice, Indra, is poured forth ; the grain wherewith to feed your horses is prepared ; the oblations are offered to you abiding on the sacred grass, who are praised of many, and (are) the showerer (of benefits), attended by the Maruts.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಇಮಂ ನರಃ ಪರ್ವತಾಸ್ತುಭ್ಯಮಾಪಃ ಸಮಿಂದ್ರಗೋಭಿರ್ಮಧುಮಂತಮಕ್ರನ್ |
ತಸ್ಯಾಗತ್ಯಾ ಸುಮನಾ ಯುಷ್ವ ಪಾಹಿ ಪ್ರಜಾನನ್ವಿದ್ವಾನ್ ಪಥ್ಯಾತಿ ಅನು ಸ್ವಾಃ || ೮ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಇಮಂ | ನರಃ | ಪರ್ವತಾಃ | ತುಭ್ಯಂ | ಅಪಃ | ಸಂ | ಇಂದ್ರ | ಗೋಭಿಃ | ಮಧುಮಂತಂ | ಅಕ್ರನ್ |
ತಸ್ಯ | ಅಸ್ಯಾಗತ್ಯಾ | ಸುಮನಾಃ | ಯುಷ್ವ | ಪಾಹಿ | ಪ್ರಜಾನನ್ | ವಿದ್ವಾನ್ | ಪಥ್ಯಾತಿ | ಅನು | ಸ್ವಾಃ ||

ಸಾಯಂಜಘಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ನರಃ ಕರ್ಮಣಾಂ ನೇತಾರೋಧ್ವಯ್ಯಾದಯಃ ಪರ್ವತಾ ಗ್ರಾವಾಣಿ ಆಸತ್ತ್ವತೇ
ಸರ್ವೇ ಸಂಭೂಯ ತುಭ್ಯಂ ತ್ವದರ್ಥಮಿಮಂ ಸೋಮಂ ಗೋಭಿಃ ಪಯೋಭಿರ್ಮಧುಮಂತಂ ಮಾಧು-
ರ್ಯೋಪೇತಂ ಸಮಕ್ರನ್ | ಸಮ್ಯಗಕಾಷ್ಠಾಃ | ಋಷ್ಯ ದರ್ಶನೀಯ ಹೇ ಇಂದ್ರ ಸುಮನಾಃ ತೋಭನಮ-
ನಸ್ಕೋ ವಿದ್ವಾನ್ತಮಾಭಿಜ್ಞಃ ಸ್ವಾಃ ಸ್ವಕೀಯಾಃ ಪಥ್ಯಾ ವೈದಿಕೇ ಪಥಿ ಕರ್ಮಣಿ ಸಾಧುಭೂತಾಃ ಸ್ತುತೀ-
ರನು ಪ್ರಜಾನನ್ ತ್ವಂ ತಸ್ಯ ಪಾಹಿ | ಇಮಮಭಿಷುತಂ ಸೋಮಂ ಪಿಬ || ಅಕ್ರನ್ | ಕರೋತೇರ್ಲುಞಾ
ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ | ಅಗತ್ಯ | ಗಮೇರ್ಲೃಹಿ ರೂಪಂ | ಲಿತ್ಸ್ವರಃ | ಪಾಹಿ | ಪಾತೇರ್ಲೋಟಿ ರೂಪಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ನರಃ—ಆಧ್ವರ್ಯುವೇ ಮುಂತಾದವರೂ | ಪರ್ವತಾಃ—ಗ್ರಾವಗಳೂ (ಹಿಂಡುವ
ಕಲ್ಲುಗಳೂ) | ಅಪಃ—ಉದಕಗಳೂ (ಎಲ್ಲವೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿ) | ತುಭ್ಯಂ—ನಿನಗಾಗಿ | ಇಮಂ—ಈ ಸೋಮ
ರಸವನ್ನು | ಗೋಭಿಃ—ಹಾಲಿನಿಂದ ಮಿಶ್ರಮಾಡಿಯೂ | ಮಧುಮಂತಂ — ಮಾಧುರ್ಯದಿಂದ ಮಾಡಿದುದಾ
ಗಿಯೂ ಆಗುವಂತೆ | ಸಂ ಅಕ್ರನ್—ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ | ಋಷ್ಯ—ಕಾಂತಿಯುತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ಸುಮನಾಃ—
ಅನುಕೂಲಮನಸ್ಸಿನಾಗಿಯೂ, | ವಿದ್ವಾನ್—ನಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅರಿತವನಾಗಿಯೂ ಆಗಿ | ಸ್ವಾಃ—ನಿನ್ನನ್ನದ್ದೇ
ಶಿಸಿದ | ಪಥ್ಯಾಃ—ವೈದಿಕವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು | ಅನು ಪ್ರಜಾನನ್—ಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾ | ಅಗತ್ಯ—ಇಲ್ಲಿ ಬಂದು |
ತಸ್ಯ—ಈ ಸೋಮರಸವನ್ನು | ಪಾಹಿ—ಪಾನಮಾಡು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಆಧ್ವರ್ಯುವೇ ಮುಂತಾದವರೂ, ಹಿಂಡುವ ಕಲ್ಲುಗಳೂ ಉದಕಗಳೂ ಎಲ್ಲವೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿ
ನಿನಗಾಗಿ ಈ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಾಲಿನಿಂದ ಮಿಶ್ರಮಾಡಿಯೂ ಮಾಧುರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದುದಾಗಿಯೂ ಆಗುವಂತೆ
ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕಾಂತಿಯುತನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಅನುಕೂಲಮನಸ್ಸಿನಾಗಿಯೂ, ನಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅರಿತವ
ನಾಗಿಯೂ ಆಗಿ ನಿನ್ನನ್ನದ್ದೇಶಿಸಿದ ವೈದಿಕವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾ ಇಲ್ಲಿ ಬಂದು ಈ ಸೋಮರಸವನ್ನು
ಪಾನಮಾಡು.

English Translation

The leaders (of the ceremony) have prepared for you, Indra, this
(libation), sweetened with milk, the stones, the water : beautiful Indra, who
are favourably disposed, and who are wise, knowing well (the worship) that
is according to your peculiar paths, come and drink of this libation.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯಾ ಆಭಿಜೋ ನುರುತ ಇಂದ್ರ ಸೋಮೇ ಯೇ ತ್ವಾನುವರ್ಧನ ಭವನ್ಗಣಸ್ತೇ |
ತೇಭಿರೇತಂ ಸಜೋಷಾ ನಾವಶಾನೋ ಗ್ನೀಃ ಪಿಬ ಜಿಹ್ವಯಾ ಸೋಮಮಿಂದ್ರ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಯಾನ್ | ಅ | ಅಭಜಃ | ಮರುತಃ | ಇಂದ್ರ | ಸೋಮೇ | ಯೇ | ತ್ವಾಂ | ಅವರ್ಧನ್ | ಅಭವನ್ |
ಗಣಃ | ತೇ |

ತೇಭಿಃ | ಏತಂ | ಸಸಜೋಷಾಃ | ವಾವಶಾನಃ | ಅಗ್ನೇಃ | ಪಿಬ | ಜಿಹ್ವಯಾ | ಸೋಮಂ | ಇಂದ್ರ || ೯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಯಾನ್ಮರುತಃ ಸೋಮೇ ಸೋಮಪಾನನಿಷಯ ಆಭಜಃ ಸಮಭಾವಯಃ ಯೇ ಚ ಮರುತಸ್ತಾಮವರ್ಧನ್ ಯುದ್ಧೇ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹೋತ್ಪಾದನೇನಾವರ್ಧಯನ್ ಯೇ ಚ ಮರುತಸ್ತೇ ತವ ಗಣೋಽಭವನ್ ಸಹಾಯಾ ಅಭಾವನ್ನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ಏವಂವಿಧೈಸ್ತೇಭಿಸ್ತೈರ್ಮರುದ್ಭಿಃ ಸಜೋಷಾಃ ಸಂಗತಃ ಸನ್ ಏತಮಭಿಷುತಂ ಸೋಮಂ ವಾವಶಾನಃ ಕಾಮಯಮಾನಸ್ತೈರ್ಮಗ್ನೇರಾಹುತ್ಯೈಧಿಕ-ರಣಭೂತಸ್ಯಾಹವನೀಯಸ್ಯ ಜ್ವಾಲಾರೂಪಯಾ ಜಿಹ್ವಯೇಮಂ ಪಿಬ || ಅಭಜಃ | ಭಜ ಸೇವಾಯಾಮಿ-ತ್ಯಸ್ಯ ಲಜಾ ರೂಪಂ | ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ಅವರ್ಧನ್ | ವೃದ್ಧಿ ವರ್ಧನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಣ್ಯಂತಸ್ಯ ಲಜಾ ರೂಪಂ | ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥೇತಿ ರ್ಪುರಾರ್ಧಧಾತುಕತ್ವಾಣ್ಣೇರನಿಟೀತಿ ಜಲೋಪಃ | ಅತ್ರಾಪಿ ಯದ್ಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ಅಭವನ್ | ವಾಕ್ಯಭೇದಾದನಿಘಾತಃ | ವಾವಶಾನಃ | ನಶ ಕಾಂತಾನಿತ್ಯಸ್ಯ ಯಜ್ಞಲುಕಿ ಚಾನಶಿ ರೂಪಂ | ಚಿತ್ವರಃ | ಪಿಬ | ಪಾ ಪಾನೇ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಯಾನ್ ಮರುತಃ—ಯಾವ ಮರುತ್ತುಗಳನ್ನು | ಸೋಮೇ—ಸೋಮ ಪಾನದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಅಭಜಃ—ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸುತ್ತೀಯೋ | ಯೇ—ಯಾವ ಮರುತ್ತುಗಳು | ತ್ವಾಂ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಅವರ್ಧನ್—ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಲನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವರೋ ಅವರು | ತೇ—ನಿನಗೆ | ಗಣಃ ಅಭವನ್—ಸಹಾಯಕರಾಗಿ ಆಗುತ್ತಾರೆ | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇಭಿಃ—ಅಂತಹ ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ | ಸಜೋಷಾಃ—ಕೂಡಿಕೊಂಡವನಾಗಿ | ಏತಂ—ಹಿಂದಿರುವ | ಸೋಮಂ—ಸೋಮರಸವನ್ನು | ವಾವಶಾನಃ—ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ | ಅಗ್ನೇಃ—ಅಗ್ನಿಯ | ಜಿಹ್ವಯಾ—ಜ್ವಾಲೆಯಮೂಲಕ | ಪಿಬ—ಪಾನಮಾಡು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಯಾವ ಮರುತ್ತುಗಳನ್ನು ನೀನು ಸೋಮಪಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜೊತೆಯಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸೇವಿಸುತ್ತೀಯೋ, ಯಾವ ಮರುತ್ತುಗಳು ನಿನ್ನನ್ನು ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಲನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ ಅವರು ನಿನಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಸಹಾಯಕರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಅಂತಹ ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡವನಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಬಂದು ಹಿಂದಿರುವ ಸೋಮವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆಯ ಮುಖದಿಂದ ಅದನ್ನು ಪಾನಮಾಡು.

English Translation

Associated, Indra, with those Maruts with whom you have shared in the libation, who encouraged you (in battle), and are your attendant troop,

drink, desirous (of the beverage) the Soma juice, along with them, with the tongue of Agni.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಇಂದ್ರ ಪಿಬ ಸ್ವಧಯಾ ಚಿತ್ಸುತಸ್ಯಾಗ್ನೇರ್ವಾ ಪಾಹಿ ಜಿಹ್ವಯಾ ಯಜತ್ರ |
ಅಧ್ವರ್ಯೋರ್ವಾ ಪ್ರಯತಂ ಶಕ್ರ ಹಸ್ತಾಹ್ನೋತುರ್ವಾ ಯಜ್ಞಂ ಹವಿಷೋ
ಜುಷಸ್ವ || ೧೦ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಇಂದ್ರ || ಪಿಬ || ಸ್ವಧಯಾ | ಚಿತ್ | ಸುತಸ್ಯ | ಅಗ್ನೇಃ | ವಾ | ಪಾಹಿ | ಜಿಹ್ವಯಾ | ಯಜತ್ರ |
ಅಧ್ವರ್ಯೋಃ | ವಾ | ಪ್ರಯತಂ | ಶಕ್ರ | ಹಸ್ತಾತ್ | ಹೋತುಃ | ವಾ | ಯಜ್ಞಂ | ಹವಿಷಃ |
ಜುಷಸ್ವ || ೧೦ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಸ್ವಧಯಾ | ಸ್ವಮಾತ್ಮಾನಂ ದಧಾತಿ ಪೋಷಯತೀತಿ ಸ್ವಧಾ ಬಲಂ | ತೇನ | ಜಿದ್ವಿ-
ಕಲ್ಪಾರ್ಥಃ | ಬಲಾದಪಹೃತ್ಯ ಸುತಸ್ಯ ಸುತಮಭಿಷುತಂ ಹುತಂ ವಾ ಪಿಬ | ಯಜತ್ರ ಯಜ್ಞವೈಂದ್ರಾ-
ಗ್ನೇರ್ಜ್ವಾಲಾರೂಪಯಾ ಜಿಹ್ವಯಾ ವಾಹುತಂ ಸೋಮಂ ಪಾಹಿ | ಪಿಬ | ಹೇ ಶಕ್ರ ಸಮರ್ಥೇಂದ್ರ
ಅಧ್ವರ್ಯೋರ್ಹಸ್ತಾ ದ್ವಾ ಪ್ರಯತಂ ದಾತುಮುಪಕ್ರಾಂತಂ ಸೋಮ ಪಿಬ | ಅಥವಾ ಹೋತುರ್ಯಜ್ಞಂ
ಯಜನೀಯಂ ವಷಟ್ಪಾದೋಪೇತಂ ಹವಿಷೋ ಭಾಗಂ ಜುಷಸ್ವ | ಸೇವಸ್ವ | ಸರ್ವಥಾಪಿ ತ್ವಮತ್ರಾಗತ್ಯಾ-
ಸ್ತಾಭೀದೀಯಮಾನಂ ಸೋಮಂ ಪಿಬೇತಿ ಭಾವಃ || ಪಿಬ | ಅನುಂತ್ರಿತಸ್ಯಾವಿದ್ಯಮಾನಶ್ವೇನ ಸಾದಾದಿ-
ತ್ವಾದನಿಘಾತಃ | ಅಧ್ವರ್ಯೋಃ | ಅಧ್ವರಂ ಕಾಮಯತೀತಿ ಕೃಚ್ | ಕವ್ಯಧ್ವರೇತ್ಯಕಾರಲೋಪಃ |
ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ತತ ಏಕಾದೇಶಸ್ವರಃ | ಪ್ರಯತಂ | ಯಮ ಉಪರಮ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಕಾ |
ಶಕ್ರ | ಶಕ್ಲ್ಯ ಶಕ್ತೌ | ಸ್ಪಾಯಿತಂಚೀತ್ಯಾದಿನಾ ರಕ್ | ಹಸ್ತಾತ್ | ಅಸಿಹಸೀತ್ಯಾದಿನಾ ತನ್ | ನಿತ್ಸ್ವರಃ |
ಹೋತುಃ | ಜುಹೋತೇಸ್ತಾಚ್ಛೀಲಿಕಸ್ತೌನ್ | ನಿತ್ಸ್ವರಃ | ಜುಷಸ್ವ | ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇನಯೋರಿತ್ಯಸ್ಯ
ಲೋಟ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಸ್ವಧಯಾ—ಶಕ್ತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ | ಸುತಸ್ಯ—ಹುಡುಕಿದ ಸೋಮವನ್ನು |
ಪಿಬ—ಪಾನಮಾಡು | ಯಜತ್ರ—ಯಜ್ಞಾರ್ಹನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಅಗ್ನೇಃ—ಅಗ್ನಿಯ | ಜಿಹ್ವಯಾ—
ಜ್ವಾಲಾರೂಪವಾದ ಜಿಹ್ವೆಯಿಂದ | ವಾ—ಅಹುತವಾದ ಸೋಮವನ್ನು | ಪಾಹಿ—ಪಾನಮಾಡು | ಶಕ್ರ—ಸಮರ್ಥ-
ನಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ಅಧ್ವರ್ಯೋಃ—ಅಧ್ವರ್ಯುವಿನ | ಹಸ್ತಾತ್—ಹಸ್ತದಿಂದ | ವಾ ಪ್ರಯತಂ — ಅರ್ಪಿತವಾದ
ಸೋಮವನ್ನು ಪಾನಮಾಡು | ಹೋತುಃ—ಹೋತೃವಿನ | ಯಜ್ಞಂ—ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ | ಹವಿಷಃ—ಹವಿ-
ಸ್ಸನ್ನು | ಜುಷಸ್ವ—ಸೇವಿಸು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಶಕ್ತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಹಿಂಡಿದ ಮತ್ತು ಆಹುತಿಯಾದಲ್ಲಿ ಅಧ್ವರ್ಯುನಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಈ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲಾರೂಪವಾದ ಜಿಹ್ವೆಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ಪಾನಮಾಡು. ಸಮರ್ಥನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಅಧ್ವರ್ಯುವಿನ ಹಸ್ತದಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಸೋಮವನ್ನು ಪಾನಮಾಡು. ಹೋತೃವಿನ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸೇವಿಸು.

English Translation.

Adorable Indra, drink of the effused libation, either by your own effort, or through the tongue of Agni; drink it, Sakra, offered by the hand of the Adhwaryu, or accept the presentation of the oblation (from the hand) of the Hotri.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಶುನಂ ಹುವೇಮ ಮುಘ್ನಾನಮಿಂದ್ರಮಸ್ಮಿನ್ನರೇ ನೃತಮಂ ವಾಜಸಾತೌ |
ಶೃಣ್ವಂತಮುಗ್ರಮೂತಯೇ ಸಮತ್ಸು ಘ್ನಂತಂ ವೃತ್ರಾಣಿ ಸಂಜಿತಂ ಧನಾನಾಂ |

ಪದಪಾಠಃ

ಶುನಂ | ಹುವೇಮ | ಮುಘ್ನಾನಂ | ಇಂದ್ರಂ | ಅಸ್ಮಿನ್ | ಭರೇ | ನೃತಮಂ | ವಾಜಸಾತೌ |
ಶೃಣ್ವಂತಂ | ಉಗ್ರಂ | ಉತಯೇ | ಸಮತ್ಸು | ಘ್ನಂತಂ | ವೃತ್ರಾಣಿ | ಸಂಜಿತಂ | ಧನಾನಾಂ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ವಾಜಸಾತೌ | ವಾಜಸ್ಯಾನ್ನಸ್ಯ ಸಾತಿರ್ಲಾಭೋ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸೋಮಂ ವಾಜಸಾತಿಃ |
ಅಸ್ಮಿನ್ನರೇ | ಬಿಭ್ರತಿ ಜಯಲಕ್ಷ್ಮೀಮನೇನ ಯೋದ್ಧಾರ ಇತಿ ಭರಃ ಸಂಗ್ರಾಮಃ | ತಸ್ಮಿನ್ನಂಗ್ರಾಮೇ
ಶುನಂ ಶೂನಮುತ್ಸಾಹೇನ ಪ್ರವೃತ್ತಂ | ಯದ್ವಾ ಶುನಮಿತಿ ಸುಖನಾಮ | ಸುಖಕರಂ ಮುಘ್ನಾನಂ ಧನ-
ವಂತಂ ಅತಃ ಏವೇಂದ್ರಂ ನಿರತಿಶಯೈಶ್ಚರ್ಯಸಂಪನ್ನಂ ನೃತಮಂ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತ್ಪೋತಿಶಯೇನ ನೇತಾ-
ರಂ ತ್ವಾಂ ಹುವೇಮ | ಕುಶಿಕಾ ವಯಂ ಯಜ್ಞಾರ್ಥಮಾಹ್ವಯೇಮ | ತಥಾ ಶೃಣ್ವಂತಮಸ್ತುಭಿಃ ಕ್ರಿಯಾ-
ಮಾಣಾಂ ಸ್ತುತಿಂ ಶೃಣ್ವಂತಮುಗ್ರಂ ಶತ್ರುಣಾಂ ಭಯಂಕರಂ ಸಮತ್ಸು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ವೃತ್ರಾಣಿ ವೃತ್ತೋ-
ಪಲಕ್ಷಿತಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ರಕ್ಷಾಂಸಿ ಘ್ನಂತಂ ಹಿಂಸಂತಂ ಧನಾನಾಂ ಶತ್ರುಸಂಬಂಧಿನಾಂ ಸಂಜಿತಂ ಸಮಗ್ನೇ-
ತಾರಂ ತ್ವಾಮೂತಯೇ ರಕ್ಷಣಾಯ ವಯಮಾಹ್ವಯೇಮ || ಶುನಂ | ಟುಓತ್ವಿ ಗತಿವೃದ್ಧ್ಯೋರಿತ್ಯಸ್ಯ
ನಿಷ್ಕಾಯಾಂ ಯಸ್ಯ ವಿಭಾಷೇತೀರ್ಪೃತಿರ್ವೇಧಃ | ಯಜಾದಿತ್ವಾತ್ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ದೀರ್ಘಾಭಾವಶ್ಚಾಂವೇಷಃ |

ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಹುನೇನು | ಹ್ವಯತೇರ್ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣೇ ಕೃತೇ ಶಪೋ ಉಚಿ
ಕೃತೇ ಚ ಲಿಜು ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ | ಭರೇ | ಭೃಜ್ ಭರಣೇ | ಘಃ | ವೃಷಾದಿತ್ವಾದಾಡ್ಯದಾತ್ತಃ |
ವಾಜಸಾತೌ | ಪಣಿ ದಾನೇ | ಭಾವೇ ಕ್ವಿನ್ | ಜನಸನೇತ್ಯಾದಿನಾನುನಾಸಿಕಸ್ಯಾತ್ವಂ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ
ಪೂರ್ವಪದಸ್ವರಃ | ಸಮತ್ಸು | ಅದ ಭವಣೇ | ಸಂಪೂರ್ವಾತ್ ಕ್ವಿಪ್ | ಸಂಭವ್ಯಯಂತಿ ಯೋದ್ಧ್ವಾ-
ಣಾಮಾಯೂಂಷೀತಿ ಸಮದಃ ಸಂಗ್ರಾಮಾಃ | ಕೃದುತ್ತರಪದಸ್ವರಃ | ಘ್ನಂತಂ | ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋರಿ-
ತ್ಯಸ್ಯ ಶತರಿ ಗಮಹನೇತ್ಯಾದಿನೋಪಧಾಲೋಪಃ | ಹೋ ಹಂತೇರಿತಿ ಘತ್ವಂ | ಸಂಜಿತಂ | ಜಿ ಜಯೇ |
ಕ್ವಿಪ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಾಜಸಾತೌ—ಅನ್ನಾರ್ಥವಾಗಿ ನಡೆಯತಕ್ಕ | ಅಸ್ತಿಸ್ ಭರೇ—ಈ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ | ಶುನಂ—ಉತ್ಸಾ
ಹಭರಿತನೂ | ಮಘನಾನಂ—ಧನವಂತನೂ | ಇಂದ್ರಂ—ಪ್ರಭುವಾದವನೂ | ನೃತಮಂ—ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನೂ |
ಶೃಣ್ವಂತಂ—ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಕೇಳತಕ್ಕವನೂ | ಉಗ್ರಂ—ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಭಯಂಕರನೂ | ಸಮತ್ಸು—ಸಂಗ್ರಾ
ಮಗಳಲ್ಲಿ | ವೃತ್ರಾಣಿ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು | ಘ್ನಂತಂ—ನಾಶಮಾಡುವವನೂ | ಧನಾನಾಂ—ಶತ್ರುಧನಗಳನ್ನು |
ಸಂಜಿತಂ—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಜಯಿಸುವವನೂ ಅದ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಊತಯೇ—ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ | ಹುನೇನು—
ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಅನ್ನ ಲಾಭಾರ್ಥವಾಗಿ ನಡೆಯತಕ್ಕ ಈ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಸಹಾಯಕ
ನಾಗಿರತಕ್ಕವನೂ, ಧನವಂತನೂ, ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಭುವಾಗಿರತಕ್ಕವನೂ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಅತ್ಯುತ್ತಮನಾದ ಮಾರ್ಗದರ್ಶ
ಕನೂ, ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಆಲಿಸಿ ಕೇಳುವವನೂ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಭಯಂಕರನೂ ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸು
ವವನೂ, ಶತ್ರುಗಳ ಧನವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಜಯಿಸುವವನೂ ಅದ ನಿನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ.

English Translation

We invoke for our protection the opulent Indra, distinguished in this
combat, the leader in the food-bestowing (strife), hearing (our praises),
terrible in battles, the destroyer of foes, the conqueror of wealth.

ಮೂವತ್ತಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಮೂವತ್ತಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಇಮಾಮೂ ಸ್ವಿತ್ಯೇಕಾದಶರ್ಚಂ ಸಪ್ತಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ತ್ರೈಷ್ವಭಿಮೃಂದ್ರಂ | ಅತ್ರಾನುಕ್ರಮಣಿಕಾ |
ಇಮಾಮೂ ಪೂಪಾಂತ್ಯಾಂ ಘೋರೋಪಶ್ಯತ್ ಸಾ ನಿರ್ದಹೇಚ್ಛಸ್ಯಮಾನೇತಿ ಶ್ಲೂಯತ ಇತಿ | ದಶಮ್ಯಾ
ಅಂಗಿರಸೋ ಘೋರ ಋಷಿಃ ಶಿಷ್ಯಾನಾಂ ನಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ || ಅಗ್ನಿಷ್ವೋಮೇ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನೇಚ್ಛಾ-

ನಾಕಶಸ್ತ್ರೇ ಚ ಶಮೀವರ್ಜಿತಮಿಮಾಮೂಷ್ಣಿತಿ ಸೂಕ್ತಂ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಇಮಾಮೂ ಷ್ಣಿತ್ಯುಪೋತ್ತಮಾ-
ಮುದ್ಧರೇತ್ಸರ್ವತ್ರ | ಅ. ೫-೧೬ | ಇತಿ || ಪೃಷ್ಠಾಭಿಪ್ಲವಷಡಹಯೋರ್ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನೇ ಚ್ಛಾವಾಕ-
ಶಸ್ತ್ರೇ ಚಾತುರ್ವಿಂಶಿಕಾತಿವಿಷ್ವಸ್ಯಾಹೀನಸೂಕ್ತಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ ತ್ರೀಣಿ ಸಂಪಾತಸೂಕ್ತಾನಿ | ತಕ್ರೋಪಾತ್ತಮಾ-
ವರ್ಜನೇತತ್ಪ್ರಥಮಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಇಮಾಮೂ ಷ್ಣಿಚ್ಛಂತಿ ತ್ವಾ | ಅ. ೭-೫ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಇಮಾಮೂ ಷು ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಮೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಎಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.
ಇದರಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಹತ್ತನೆಯ ಋಕ್ಕಿಗೆ ಘೋರ ಅಂಗಿರಸಃ ಎಂಬುವನು ಋಷಿಯು;
ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು; ತ್ರಿಷ್ಠಪ್ ಭಂದಸ್ಸು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಇಮಾಮೂ ಷೂಪಾಂತ್ಯಾಂ ಘೋ-
ರೋಽಪಶ್ಯತ್ಸಾ ನಿರ್ದಹೇಚ್ಛಸ್ಯಮಾನೇತಿ ಶ್ರೂಯತೇ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಯಾಗದಲ್ಲಿ ಅಚ್ಛಾ-
ವಾಕನೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನು ಪಠಿಸುವ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಹತ್ತನೆಯ ಋಕ್ಕನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಋಕ್ಕುಗಳ
ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ—ಇಮಾಮೂ ಷ್ಣಿತ್ಯುಪೋತ್ತಮಾಮುದ್ಧರೇತ್ಸರ್ವತ್ರ
ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ (ಅ. ೫-೧೬) ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. ಪೃಷ್ಠ ಮತ್ತು ಅಭಿಪ್ಲವಷಡಹವೆಂಬ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ
ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಚ್ಛಾವಾಕನೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನು ಪಠಿಸುವ ಚಾತುರ್ವಿಂಶಿಕಾತಿವಿಷ್ವ ಅಹೀನಸೂಕ್ತಗಳ ಸ್ಥಾನ
ದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಸಂಪಾತಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತವು—ಹತ್ತನೆಯ ಋಕ್ಕನ್ನು ಬಿಟ್ಟು—
ಮೊದಲನೆಯದು. ಈ ವಿಷಯವು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ—ಇಮಾಮೂ ಷ್ಣಿಚ್ಛಂತಿ ತ್ವಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ
(ಅ. ೭-೫) ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು.

ಸೂಕ್ತ—೩೬

ಮಂಡಲ—೩ || ಅನುವಾಕ—೩ || ಸೂಕ್ತ—೩೬ ||

ಅಷ್ಟಕ—೩ || ಅಧ್ಯಾಯ—೨ || ವರ್ಗ—೧೯. ೨೦ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೧೧

ಋಷಿ—೧೯, ೧೧. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ | ೧೦ ಘೋರ ಅಂಗಿರಸಃ |

ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ||

ಭಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಠಪ್ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಇಮಾಮೂ ಷು ಪ್ರಚ್ಯುತಿಂ ಸಾತಯೇ ಧಾಃ ಶಶ್ವಚ್ಛಶ್ವದೂತಿಭಿಯಾದಮಾನಃ |

ಸುತೇಸುತೇ ವಾವೃಧೇ ವರ್ಧನೇಭಿಯಃ ಕರ್ಮಭಿರ್ಮಹದ್ಭಿಃ ಸುಶ್ರುತೋಭೂತ್ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಇಮಾಂ | ಉಂ ಇತಿ | ಸು | ಪ್ರಚ್ಯುತಿಂ | ಸಾತಯೇ | ಧಾಃ | ಶಶ್ವತ್ ಶಶ್ವತ್ | ಉತಿಃ | ಭಿಃ | ಯಾದ-
ಮಾನಃ |

ಸುತೇ | ಸುತೇ | ವಾವೃಧೇ | ವರ್ಧನೇಭಿಃ | ಯಃ | ಕರ್ಮಭಿಃ | ಮಹತ್ ಭಿಃ | ಸುಶ್ರುತಃ | ಭೂತ್ |

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಇಂದ್ರಂ ಸ್ತುತಿ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ಊತಿಭಿಃ | ಅವಂತಿ ರಕ್ಷಂತಿ ಸರ್ವಮಿತ್ಯೂತಯೋ
ಮರುತಃ | ತೈಃ ಶಶ್ವಚ್ಛಶ್ವತ್ಸರ್ವದಾ ಯಾದಮಾನಃ ಸಂಗತಿಂ ಯಾಚಮಾನಸ್ತುಂ ಪ್ರಭೃತಿಂ | ಪ್ರಕ-
ರ್ಷೇಣ ಭ್ರಿಯತೇ ಧಾರ್ಯತೇ ಯಜ್ಞಾರ್ಥಮಿತಿ ಪ್ರಭೃತಿಃ ಸೋಮಃ ಸ್ತುತಿರ್ವಾ | ಇಮಾಮಿಮಂ
ಸೋಮಮಿಮಾಂ ಸ್ತುತಿಂ ವಾ ಸಾತಯೇತ್ಸ್ಮಾಕಂ ಧನಲಾಭಾರ್ಥಂ ಸು ಧಾಃ | ಸುಷ್ಮ ಸಂಪಾದಯ |
ತಥಾ ಸ ಇಂದ್ರಃ ಸುತೇ ಸುತೇ ಸೋಮೇಽಭಿಷುತೇ ಸತಿ ವರ್ಧನೇಭಿರ್ವರ್ಧನಕಾರಿಭಿಃ ಸೋಮಾಜ್ಯಾಧಿ-
ಭಿರ್ಹವಿರ್ಭಿರ್ವಾವೃಧೇ | ವರ್ಧತೇ | ಯ ಇಂದ್ರೋ ಮಹದ್ವಿಃ ಕರ್ಮಭಿರಸುರವಧಮೇಘಭೇದನಾದಿಲ-
ಪ್ತಃ ಸೋಮಾಜ್ಯಾಧಿಃ ಸುಶ್ರುತೋ ಲೋಕೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧೋ ಭೂತ್ | ಸ ಇಂದ್ರ ಇತಿ ಪೂರ್ವೇಣಾಸ್ತಯಃ ||
ಪ್ರಭೃತಿಂ | ತಾದೌ ಚ ನಿತಿ ಕೃತ್ಯತಾವಿತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿರ್ವರತಂ | ಧಾಃ | ದಧಾತೇಶ್ಚಾಂದಸೇ ಲುಜು
ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ | ಶಶ್ವಚ್ಛಶ್ವತ್ | ನಿತ್ಯವೀಪ್ಸಯೋರಿತಿ ದ್ವಿರ್ವಚನಂ | ಯಾದಮಾನಃ | ಟುಯಾಚ್ಯ
ಯಾಚ್ಛಾಯಾಂ | ಶಾನಚಿ ರೂಪಂ | ಚಕಾರಸ್ಯ ದಕಾರಶ್ಚಾಂದಸಃ | ವಾವೃಧೇ | ವೃಧು ವರ್ಧನ ಇತ್ಯ-
ಸ್ಮಾಲ್ಲಿ ಟಿ ರೂಪಂ | ತುಜಾದಿತ್ಯಾದಿಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ದೀರ್ಘಃ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ | ನಿಘಾತಃ | ವರ್ಧನೇಭಿಃ | ವರ್ಧ
ತೇಣ್ಯಂತಸ್ಯ ನಂದಾದಿತ್ಯಾಲ್ಯುಟ್ | ಲಿತ್ವೇರಃ | ಸುಶ್ರುತಃ | ಶ್ರು ಶ್ರವಣ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ಕರ್ಮಣಿ ಕ್ತಃ | ಗತಿ-
ರನಂತರ ಇತಿ ಗತಿಸ್ವರಃ | ಭೂತ್ | ಭವತೇರ್ಲುಙು ರೂಪಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ಊತಿಭಿಃ—ರಕ್ಷಕರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ | ಶಶ್ವಚ್ಛಶ್ವತ್—ಸರ್ವದಾ |
ಯಾದಮಾನಃ—ಸಾಹಚರ್ಯವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸಿ | ಇಮಾಂ ಪ್ರಭೃತಿಂ—ಪರಿಷ್ಕೃತವಾದ ಈ ಸೋಮವನ್ನು (ಅಥವಾ
ಸ್ತುತಿಯನ್ನು) | ಸಾತಯೇ—ನಮ್ಮ ಧನಲಾಭದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ | ಸು ಧಾಃ—ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಸಂಪಾದಿಸು |
ಸುತೇ ಸುತೇ—ಸೋಮರಸವು ಹಿಂಡಿದಾಗೆಲ್ಲಾ | ವರ್ಧನೇಭಿಃ—ವೃದ್ಧಿಯನುಂಟುಮಾಡುವ ಸೋಮಾದಿಗಳಿಂದ |
ವಾವೃಧೇ—ನೀನು ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತೀಯೆ | ಯಃ—ಯಾವ ಈ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅದೇ ಇಂದ್ರನು |
ಮಹದ್ವಿಃ ಕರ್ಮಭಿಃ—ಮಹತ್ಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ | ಸುಶ್ರುತಃ ಭೂತ್—ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದನು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ರಕ್ಷಕರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ ಸರ್ವದಾ ಸಾಹಚರ್ಯವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಪರಿಷ್ಕೃತವಾದ ಈ
ಸೋಮವನ್ನು ನಮ್ಮ ಧನಲಾಭದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಸಂಪಾದಿಸು. (ಧರಿಸು) ನಿನ್ನ ಶಕ್ತಿಗೆ ಉತ್ತೇಜಕವಾದ ಸೋಮಾದಿ
ಗಳಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದು. ಮಹದ್ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದನು.

English Translation.

Indra, who are constantly seeking (association) with your allies (the Maruts) accept this, our offering, (made) for the grant (from you of riches);

for you are one who grows with augmenting energies, through reiterated libations, and have been renowned for glorious deeds.

ಸಂಹಿತಾಸಾತಃ

ಇಂದ್ರಾಯ ಸೋಮಾಃ ಪ್ರದಿವೋ ವಿದಾನಾ ಋಭುರ್ಯೇಭಿರ್ವೃಷಪರ್ವಾ ವಿ-
ಹಾಯಾಃ |

ಪ್ರಯಮ್ಯಮಾನಾನ್ಪ್ರತಿ ಸೂ ಗೃಭಾಯೇಂದ್ರ ಪಿಬ ವೃಷಧೂತಸ್ಯ ವೃಷ್ಟಃ || ೨ ||

ಪದಸಾತಃ

ಇಂದ್ರಾಯ | ಸೋಮಾಃ | ಪ್ರದಿವಃ | ವಿದಾನಾಃ | ಋಭುಃ | ಯೇಭಿಃ | ವೃಷಪರ್ವಾ | ವಿಹಾಯಾಃ |
ಪ್ರಯಮ್ಯಮಾನಾನ್ | ಪ್ರತಿ | ಸು | ಗೃಭಾಯ | ಇಂದ್ರ | ಪಿಬ | ವೃಷಧೂತಸ್ಯ | ವೃಷ್ಟಃ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ ಸವನೇಚ್ಛಾವಾಕಸ್ಯ ಪ್ರಸ್ಥಿತಯಾಜ್ಯೇಂದ್ರಾಯ ಸೋಮಾಃ ಪ್ರದಿವ ಇತ್ಯೇಷಾ |
ಸೂತ್ರೀತಂ ಚ | ಇಂದ್ರಾಯ ಸೋಮಾಃ ಪ್ರದಿವೋ ವಿದಾನಾ ಅಪೂರ್ಣೋ ಅಸ್ಯ | ಅ. ೫-೫ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಇಂದ್ರಾಯ ತುಭ್ಯಂ ಸೋಮಾಃ ಪ್ರದಿವಃ ಪ್ರಗತೇಷು ಪೂರ್ವೇಷ್ವಹಃಸು ವಿದಾನಾಃ |
ಅಸ್ಮಾಭಿರ್ಲಂಭಿತಾಃ | ವೃಷಪೂರ್ವಾ | ವೃಷಾಣಿಃ ಫಲಸ್ಯ ವರ್ಷಕಾಃ ಪರ್ವಾಣಿ ಕಾಲಾವಯವಾ ವ-
ರ್ಷಾದ್ಯಾ ಯಸ್ಯ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ | ಕಾಲಾತ್ಮಕ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತಃ ಏವ ವಿಹಾಯಾಃ | ವಿಜಹಾತ್ಯುತ್ಪ್ರಜ-
ತ್ಯರ್ಥಾನರ್ಥಿಭ್ಯ ಇತಿ ವಿಹಾಯಾ ಮಹಾನ್ | ತಾದೃಶ ಇಂದ್ರೋ ಯೇಭಿರ್ಯೇದ್ಯದತ್ತೈಃ ಸೋಮೈರ್ಯು-
ಭುದೀಪ್ರೋ ವರ್ತತೇ ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಪ್ರಯಮ್ಯಮಾನಾನ್ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಮಂತ್ರೈರುಮ್ಯಮಾ-
ನಾನಿಮಾನೋಮಾನ್ ಸು ಸುಷ್ಮ ಪ್ರತಿ ಗೃಭಾಯ | ಪ್ರತಿಗೃಹಾಣ | ಗೃಹೀತ್ವಾ ಚ ವೃಷಧೂತಸ್ಯ ವೃಷಭಿ-
ಗ್ರಾಹವಭಿರಭಿಷುತಂ ವೃಷ್ಟಃ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಫಲವರ್ಷಕಮಿಮಂ ಸೋಮಂ ಪಿಬ || ಪ್ರದಿವಃ | ದಿವು ಕ್ರೀಡಾದಾಃ |
ಕ್ವಿಪ್ | ಕಾಲಾಧ್ವನೋರತ್ಯಂತಸಂಯೋಗ ಇತಿ ದ್ವಿತೀಯಾ | ದಿವ್ ಶಬ್ದೋ ದಿವಸವಾಚೀ | ಕೃದುತ್ತರಪದ-
ಸ್ಯ ರಃ | ವಿದಾನಾಃ | ವಿಧ್ವಂಸಾಭಿ ಇತ್ಯಸ್ಯ ವೃತ್ಯಯೇನ ಶಾನಚ್ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ |
ವಿಹಾಯಾಃ | ಓಹಾಕ್ ತ್ಯಾಗೇ | ವಹಿಹಾಧಾಙ್ಕುಶ್ಚಂದಸೀತ್ಯಸುನ್ | ಚಿದಿತ್ಯನುವೃತ್ತೇರಾತೋ ಯುಕ್ |
ಚಿಜ್ಜುತೋರಿತಿ ಯುಗಾಗಮಃ | ಗತಿಕಾರಕಯೋರಿತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಗೃಭಾಯ | ಗೃಹ-
ಉಪಾದಾನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲೋಟಿ ಹೌ ಶ್ವಾಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಭಂದಸಿ ಶಾಯಜಸೀತಿ ಶಾಯಜಾದೇಶಃ | ಹೃಗ್-
ಹೋರ್ಭ ಇತಿ ಭತ್ವಂ | ಅತ್ವೇಹೇರಿತಿ ಹೇರ್ಲುಕ್ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವೃಷಪೇನಾ—ಕಾಲಾತ್ಮಕನೂ | ವಿಹಾಯಾಃ—ಮಹಾತ್ಮನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು | ಯೇಭಿಃ—ಯಾವ ಸೋಮರಸಗಳಿಂದ | ಋಭುಃ—ಪ್ರಕಾಶಿತನಾಗುತ್ತಾನೆಯೋ ಅಂತಹ | ಇಂದ್ರಾಯ—ಪ್ರಭುವಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ | ಸೋಮಾಃ—ಸೋಮರಸಗಳು | ವಿದಾನಾಃ—ಅರ್ಪಿತಗಳಾಗಿವೆ | ಇಂದ್ರ—ಪ್ರಭುವಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಪ್ರಯೇ—ಮೈಮಾನಾನ್—ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಅರ್ಪಿತಗಳಾದ ಈ ಸೋಮಗಳನ್ನು | ಸು—ಆದರದಿಂದ | ಪ್ರತಿ ಗೃಭಾಯ—ಪ್ರತಿ ಗ್ರಹಿಸು | ವೃಷಧಾತಸ್ಯ—ಗ್ರಾವಗಳಿಂದ (ಹಿಂಡುವ ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ) ಹಿಂಡಲ್ಪಟ್ಟದೂ | ವೃಷ್ಟಃ—ಸ್ವರ್ಗಾದಿಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದೂ ಆದ ಈ ಸೋಮವನ್ನು | ಪಿಬ—ಪಾನಮಾಡು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಕಾಲಾತ್ಮಕನೂ, ಮಹಾತ್ಮನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ಯಾವ ಸೋಮರಸಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿತನಾಗುತ್ತಾನೆಯೋ ಅಂತಹ ಪ್ರಭುವಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪೂರ್ವದಿನಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಸೋಮರಸಗಳು ಅರ್ಪಿತಗಳಾಗಿವೆ. ಪ್ರಭುವಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಅರ್ಪಿತಗಳಾದ ಈ ಸೋಮಗಳನ್ನು ಆದರದಿಂದ ಪ್ರತಿಗ್ರಹಿಸು. ಗ್ರಾವಗಳಿಂದ (ಹಿಂಡುವ ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ) ಹಿಂಡಲ್ಪಟ್ಟದೂ, ಸ್ವರ್ಗಾದಿಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದೂ ಆದ ಈ ಸೋಮವನ್ನು ಪಾನಮಾಡು.

English Translation

To Indra have libations been presented in the days of old, whereby he has become illustrious, the regulator of time, the granter of desires: accept, Indra, these prescribed (offerings), and drink of this auspicious (beverage) expressed by the stones.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಚ್ಚಾವಾಕನೆಂಬ ಮುಕ್ತಿಜನು ಇಂದ್ರಾಯ ಸೋಮಾಃ ಪ್ರದಿವಃ ಎಂಬ ಈ ಮಕ್ಕನ್ನು ಪ್ರಸ್ಥಿತಯಾಜ್ಯಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ—ಇಂದ್ರಾಯ ಸೋಮಾಃ ಪ್ರದಿವೋ ವಿದಾನಾ ಆಪೂರ್ಣೋ ಅಸ್ಯ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೫-೫).

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪಿ॒ಬಾ ವ॑ರ್ಧ॒ಸ್ವ ತ॑ವ॒ ಘಾ ಸು॒ತಾಸ॑ ಇಂದ್ರ॒ ಸೋಮಾ॑ಸಃ ಪ್ರ॒ಥಮಾ॑ ಉ॒ತೇಮೇ॑ |
ಯಥಾ॑ಪಿ॒ಬಃ ಪೂ॒ರ್ವ್ಯಾ ಇಂದ್ರ॒ ಸೋಮಾ॑ ಏ॒ವಾ ಪಾ॒ಹಿ ಪ॒ನ್ಯೋ ಅ॒ದ್ಯಾ ನ॒ವೀ॒
ಯಾನ್ || ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಪಿ॒ಬ | ವ॑ರ್ಧ॒ಸ್ವ | ತ॑ವ॒ ಘಾ | ಸು॒ತಾಸಃ॑ | ಇಂದ್ರ॒ | ಸೋಮಾ॑ಸಃ | ಪ್ರ॒ಥಮಾಃ॑ | ಉ॒ತ | ಇ॒ಮೇ॑ |
ಯಥಾ॑ | ಅ॒ಪಿ॒ಬಃ | ಪೂ॒ರ್ವ್ಯಾನ್ | ಇಂದ್ರ॒ | ಸೋಮಾ॑ನ್ | ಏ॒ವ | ಪಾ॒ಹಿ | ಪ॒ನ್ಯಃ | ಅ॒ದ್ಯಾ | ನ॒ವೀ॒
ಯಾನ್ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ ಸವನೇಚ್ಛಾ ವಾಕಶಸ್ತ್ರೇ ಯಾಜ್ಯಾ ಪಿಬಾ ವರ್ಧಸ್ವೇತ್ಯೇಷಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಪಿಬಾ
ವರ್ಧಸ್ವ ತವ ಘಾ ಸುತಾಸ ಇತಿ ಯಾಜ್ಯಾ | ಅ. ೫-೧೬ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಇಮಂ ಸೋಮಂ ಪಿಬ | ತತೋ ವರ್ಧಸ್ವ | ಶರೀರೇಣ ಪುಷ್ಪೋ ಭವ | ತ್ವದರ್ಥಂ
ಪ್ರಥಮಾಃ ಪುರಾತನಾ ಉತ ಅಪಿ ಚೇಮೇಽಭಿನವಾ ಉಭಯವಿಧಾಃ ಸೋಮಾಃ ಸುತಾಸೋ ಘ | ಗ್ರಾವ-
ಭಿರಭಿಷುತಾಃ ಖಲು | ಹೇ ಇಂದ್ರ ಪೂರ್ವಾನ್ಪುರಾತನಾನ್ನೋಮಾನ್ಯಥಾ ತ್ವಮಪಿಬ ಏವೈವಮಧ್ಯಾಧುನಾ
ಪಸ್ಯಃ ಸ್ತುತೋಽತ ಏವ ನವೀಯಾನತಿಶಯೇನಾಭಿನವಸ್ತುಮಿಮಾನಭಿನವಾನ್ನೋಮಾನ್ವಾಹಿ | ಪಿಬ ||
ಪಿಬ | ಪಾತೇಲೋಽಟಿ ರೂಪಂ | ವರ್ಧಸ್ವ | ತಿಜ ಉತ್ತರತ್ವಾನ್ನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ಅಪಿಬಃ | ಯಥಾಯೋ-
ಗಾದನಿಘಾತಃ | ಪಾಹಿ | ಪಾತೇಲೋಽಟಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ನಿಘಾತಃ | ಪಸ್ಯಃ |
ಪನತೇಃ ಸ್ತುತೃರ್ಥಸ್ಯಾಘ್ನಾ ದಿತ್ಯಾದ್ಯತ್ | ಯತೋಽನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ಮತ್ವಂ | ನವೀಯಾನ್ | ನವ-
ಶಬ್ದಾದೀಯಸುನಿ ರೂಪಂ | ನಿತ್ವೇರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಪಿಬ—ಈ ಸೋಮವನ್ನು ಪಾನಮಾಡು | ವರ್ಧಸ್ವ—ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು
ಹೊಂದು | ತವ—ನಿನ್ನನ್ನದ್ದೇಶಿಸಿ | ಪ್ರಥಮಾಃ—ಪುರಾತನಗಳಾದವೂ | ಉತ—ಮತ್ತು | ಇಮೇ ಸೋ-
ಮಾಸಃ—ಈ ನೂತನವೂ ಆದ ಸೋಮರಸಗಳು | ಸುತಾಸಃ ಘ—ಹಿಂಡಲ್ಪಟ್ಟವೆಯಲ್ಲವೇ | ಇಂದ್ರ—ಎಲೆ
ಇಂದ್ರನೇ | ಪೂರ್ವಾನ್—ಪುರಾತನಗಳಾದ | ಸೋಮಾನ್—ಸೋಮಗಳನ್ನು | ಯಥಾ—ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ |
ಅಪಿಬಃ—ಪಾನಮಾಡಿದೆಯೋ | ಏವ—ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ | ಅದ್ಯಃ—ಈಗಲೂ ಸಹ | ಪಸ್ಯಃ—ಸ್ತುತೃನಾದ
ನೀನು | ನವೀಯಾನ್—ನೂತನವಾದ ರಸಗಳನ್ನು | ಪಾಹಿ—ಪಾನಮಾಡು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಈ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದು. ಪುರಾತನವೂ ನೂತನವೂ
ಆದ ಈ ರಸಗಳು ಹಿಂಡಲ್ಪಟ್ಟು ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ, ಹಿಂದೆ ಯಾವ ರೀತಿ ಪುರಾತನಗಳಾದ ರಸಗಳನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿದೆಯೋ,
ಅದೇ ರೀತಿ ಸ್ತುತೃನಾದ ನೀನು ಈಗಲೂ ಸಹ ಈ ನೂತನಗಳಾದ ರಸಗಳನ್ನು ಪಾನಮಾಡು.

English Translation

Drink, Indra, and thrive : yours are these (present) libations, as were
the primitive libations : you are adorable ; drink to-day the recent libations,
as you drank those of old.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಿಬಾ ವರ್ಧಸ್ವ ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಅಚ್ಛಾವಾಕನೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನು
ಯಾಜ್ಯಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ—ಪಿಬಾ ವರ್ಧಸ್ವ ತವ ಘಾ ಸುತಾಸ
ಇತಿ ಯಾಜ್ಯಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ (ಆ. ೫-೧೬) ನಿವೃತ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಮಹಾ ಅಮತ್ಸ್ರೇ ವೃಜನೇ ವಿರಪ್ಪುಗ್ರಂ ಶವಃ ಪತ್ಯತೇ ಧೃಷ್ಟೋಜಃ |
ನಾಹ ವಿವ್ಯಾಚ ಪೃಥಿವೀ ಚನೈನಂ ಯತ್ಸೋಮಾಸೋ ಹರ್ಯಶ್ವಮಮಂದನ್ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಮಹಾನ್ | ಅಮತ್ಸ್ರಃ | ವೃಜನೇ | ವಿಸರಪ್ಪೀ | ಉಗ್ರಂ | ಶವಃ | ಪತ್ಯತೇ | ಧೃಷ್ಟ | ಒಜಃ |
ನ | ಅಹ | ವಿವ್ಯಾಚ | ಪೃಥಿವೀ | ಚನ | ಏನಂ | ಯತ್ | ಸೋಮಾಸಃ | ಹರ್ಯಶ್ವಂ | ಅಮಂದನ್ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯೋಽಯಮಿಂದ್ರೋ ಮಹಾನತಿಶಯಿತಸಾಮರ್ಥ್ಯವಾನ್ ವೃಜನೇ ಬಲೋಪಲಕ್ಷಿತೇ ಯುದ್ಧೇ-
ಸಮತ್ಸ್ರಃ ಶತ್ರುಣಾಮಭಿಭವಿತಾತ ಏವ ವಿರಪ್ಪೀ ವಿರಪಣೀಲೋ ಭುಜಾಸ್ಪಾಲನೇನ ಯುದ್ಧಾರ್ಥಂ
ಶತ್ರುಣಾಮಾಹ್ವಾನಕಾರೀ | ಯದ್ವಾ ವಿವಿಧಂ ರಪಣಂ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಂ ಯಸ್ಯೇತಿ | ಸ ಸರ್ವೈಃ ಸ್ತುತ್ಯ
ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಾದೃಶಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯೋಗ್ರಮುದ್ಗೂರ್ಣಂ ಶವೋ ಬಲಂ ಧೃಷ್ಟ ಧರ್ಷಣಶೀಲನೋಜಃ ಪರಾ-
ಕ್ರಮಲಕ್ಷಣಂ ತೇಜಃ ಪತ್ಯತೇ | ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರಸರತಿ | ಏನಮೇತಾದೃಶಮಹಿಮೋಪೇತಮಿಂದ್ರಂ ಪೃಥಿವೀ
ವಿಸ್ತೀರ್ಣಾ ಭೂಮಿರ್ನ ವಿವ್ಯಾಚ | ನ ವ್ಯಾಪ್ನೋತಿ | ಅಹಶಬ್ದ ಏವಾರ್ಥೇ | ಚನೇತ್ಯಪ್ಯರ್ಥೇ | ದೈರಃ
ನ ವ್ಯಾಪ್ನೋತಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ಯದಾ ಸೋಮಾಸಃ ಸ್ವಾಹಾಕೃತಾಃ ಸೋಮಾ ಹರ್ಯಶ್ವಮಿಂದ್ರಮಮಂ-
ದನ್ | ಅಮಂದಯನ್ | ತದಾ ತಮೇನಂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ವಾಪ್ತುಂ ನ ಶಕ್ನುತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ಅಮತ್ಸ್ರಃ |
ಅಮ ಗತ್ಯಾದಿಷು | ಅಮಿನಕ್ಷಯಜೀತ್ಯಾದಿನಾತ್ರಸ್ತತ್ಯಯಃ | ನಿತ್ವರಃ | ವಿರಪ್ಪೀ | ರಪ ಲಪ ವ್ಯಕ್ತಾ-
ಯಾಂ ವಾಚಿ | ಔಣಾದಿಕಃ ಶಪ್ರತ್ಯಯಃ | ವಿವಿಧಂ ರಪಂತೀತಿ ವಿರಪ್ಯಾಃ ಸ್ತೋತಾರಃ | ತೇಽಸ್ಯ ಸಂತೀ-
ತ್ಯತ ಇನಿಃ | ಯದ್ವಾ ವಿವಿಧಂ ರಪಣಂ ವಿರಪ್ಯಂ | ತದಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಪತ್ಯತೇ | ವ್ಯತ್ಯ-
ಯೇನ ಕರ್ತರಿ ಯಕ್ | ನಿಘಾತಃ | ಧೃಷ್ಟ | ಜಾಧೃಷಾ ಪ್ರಾಗಲ್ಭ್ಯೇ | ತ್ರಸಿಗೃಧೃಷಿಪ್ರಿವೇಃ ಕ್ವಾಪ್ರ-
ತ್ಯಯಃ | ರಷಾಭ್ಯಾಮಿತಿ ಣತ್ವಂ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ವಿವ್ಯಾಚ | ವ್ಯಚೇಲಿ೯ಟಿ ಣಲಿ ಲಿಟ್ಟಭ್ಯಾಸಸ್ಯೋ-
ಭಯೇಷಾಮಿತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ನಿಘಾತಃ | ಚನೇತಿ ನಿಪಾತಸಮುದಾಯಶ್ಚಾರ್ಥೇ ವರ್ತತೇ |
ಏನಮಾದಿತ್ಯಾದಂತೋದಾತ್ತಃ | ಅಮಂದನ್ | ಮದಿ ಸ್ತುತ್ಯಾದಿಷ್ಟಿತ್ಯಸ್ಯ ಲಜಃ ರೂಪಂ | ಯದ್ಯೋಗಾ-
ದನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಮಹಾನ್—ಅತಿಶಯವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನೂ | ವೃಜನೇ—ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ | ಅಮತ್ಸ್ರಃ—ಶತ್ರು
ಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸುವವನೂ | ವಿರಪ್ಪೀ—ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ಸ್ತುತನಾಗುವವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ | ಉಗ್ರಂ—ಭಯಂ
ಕರವಾದ | ಶವಃ—ಕಾಯಶಕ್ತಿಯೂ | ಧೃಷ್ಟ—ಶತ್ರುಧರ್ಷಕವಾದ | ಒಜಃ—ಪರಾಕ್ರಮವೂ | ಪತ್ಯತೇ—

ವ್ಯಾಪಿಸಿರುತ್ತವೆ | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಸೋಮಾಸಃ—ಸೋಮರಸಗಳು | ಹರ್ಯಶ್ವಂ—ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಅಮಂ-
ಪನ್—ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸುತ್ತವೆಯೋ (ಆಗ) | ಏನಂ—ಈ ರೀತಿ ಪ್ರಭಾವವುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಪೃಥಿವೀ—ಪೃಥಿವಿಯು |
ನ ವಿವ್ಯಾಚ—ಮೀರಿ ವ್ಯಾಪಿಸುವುದಿಲ್ಲ | ಚನ—ದ್ಯುಲೋಕವೂ ಸಹ ಈ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಮೀರಿ ವ್ಯಾಪಿಸಲಾರದು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅತಿಶಯವಾದ ಸಾನುರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನೂ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸುವವನೂ, ಸರ್ವರಿಂದಲೂ
ಸ್ತುತನಾಗುವವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಭಯಂಕರವಾದ ಕಾಯಶಕ್ತಿಯೂ, ಶತ್ರುಧರ್ಷಕವಾದ ಪಂಕ್ರಮವೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ
ರುತ್ತವೆ. ಈ ರೀತಿ ಪ್ರಭಾವವುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಯಾವಾಗ ಸೋಮರಸಗಳು ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸುತ್ತವೆಯೋ ಆಗ ದ್ವ್ಯಾವಾ
ಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡೂ ಸಹ ಇವನನ್ನು ಮೀರಿ ವ್ಯಾಪಿಸಲಾರವು.

English Translation

The great Indra, the victorious in battle, the defier of foes : his fierce
strength and resolute vigour are exerted : verily the earth does not contain
him, neither (does the heaven), when the Soma libations exhilarate the lord
of the tawny steeds.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಮಹಾ ಉಗ್ರೋ ವಾವೃಧೇ ವೀರ್ಯಾಯ ಸಮಾಚಕ್ರೇ ವೃಷಭಃ ಕಾವ್ಯೇನ |
ಇಂದ್ರೋ ಭಗೋ ವಾಜದಾ ಅಸ್ಯ ಗಾವಃ ಪ್ರ ಜಾಯಂತೇ ದಕ್ಷಿಣಾ ಅಸ್ಯ ಪೂರ್ವೀಃ

ಪದಪಾಠಃ

ಮಹಾನ್ | ಉಗ್ರಃ | ವಾವೃಧೇ | ವೀರ್ಯಾಯ | ಸಂಃ | ಅಚಕ್ರೇ | ವೃಷಭಃ | ಕಾವ್ಯೇನ |
ಇಂದ್ರಃ | ಭಗಃ | ವಾಜದಾಃ | ಅಸ್ಯ | ಗಾವಃ | ಪ್ರ | ಜಾಯಂತೇ | ದಕ್ಷಿಣಾಃ | ಅಸ್ಯ | ಪೂರ್ವೀಃ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಮಹಾನ್ಯುದ್ಧಕರ್ಮಣಿ ಬಲವಾನುಗ್ರಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ಭಯಂಕರ ಇಂದ್ರೋ ವೀರ್ಯಾಯ ವೀ-
ರ್ಯಕರಣಾಯ ವಾವೃಧೇ | ವರ್ಧತೇ | ವೃಷಭಃ ಫಲಸ್ಯಾಭಿವರ್ಷಕೋ ಭಗಃ ಸರ್ವಭೂತನೀಯಃ ಸ
ಇಂದ್ರಃ ಕಾವ್ಯೇನ | ಕವಯಃ ಸ್ತೋತಾರಃ | ತತ್ಕರ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರಂ | ತೇನ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ಸಮಾಚಕ್ರೇ |
ಸಂಗಚ್ಛತೇ | ತಾದೃತಸ್ಯಾಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಗಾವೋ ವಾಜದಾಃ ಕ್ಷೀರಾದಿಲಕ್ಷಣಾನ್ನಪ್ರದಾಃ ಪ್ರಜಾಯಂತೇ |
ತಥಾಸ್ಯ ಪೂರ್ವೀರ್ಬಹ್ಯಸ್ಯಾ ಗಾವೋ ದಕ್ಷಿಣಾಃ ಪ್ರಜಾಯಂತೇ || ವಾವೃಧೇ | ವರ್ಧತೇ | ಲಿಟಿ ರೂಪಂ |
ನಿಭಾತಃ | ವೀರ್ಯಾಯ | ವೀರೇ ಭವಂ ವೀರ್ಯಂ | ಭವೇ ಭಂದಸೀತಿ ಯತ್ | ವೀರವೀರ್ಯಾ ಚೇ-
ತ್ಯತ್ರ ಯತೋನಾವ ಇತ್ಯಸ್ಯಾನಿತ್ಯತ್ಯಸ್ಯ ಜ್ಞಾಪಿತತ್ವಾತ್ತತ್ಪರಿತಃ | ಸಮಾಚಕ್ರೇ | ಕರೋತೇ ಲಿಟಿ

ರೂಪಂ | ಗತಿರ್ಗತಾವಿತಿ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ಗತೇರ್ನಿಘಾತಃ | ಕಾವ್ಯೇನ | ಕನೇಃ ಕರ್ಮ ಕಾವ್ಯಂ | ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ-
ತ್ವಾತ್ ಸ್ಯಜ್ಞಃ | ಜಾತ್ವಾದುಪಧಾವ್ಯದ್ಧಿಃ | ಜಾತ್ಸ್ವರಃ | ವಾಜದಾಃ | ದದಾತೇರಾತೋನುಪಸರ್ಗೇ
ಃ | ಜಾಯಂತೇ | ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಟಿ ರೂಪಂ | ದಕ್ಷಿಣಾಃ | ದಕ್ಷ ವೃದ್ಧಾವಿತ್ಯಸ್ಮಾತ್
ಪ್ರದಕ್ಷಿಣ್ಯಮಿನನ್ನೀತೀನಸ್ತತ್ಯಯಃ | ನಿತ್ವಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ || ೧೯ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಮಹಾನ್—ಮಹದ್ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನೂ | ಉಗ್ರಃ—ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಭಯಂಕರನೂ ಆದ | ಇಂದ್ರಃ—
ಇಂದ್ರನು | ವೀರ್ಯಾಯ—ಮಹತ್ವಾರ್ಯಗಳ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಪ್ರದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ | ವಾವ್ಯಭೇ—ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದು
ತ್ತನೆ | ವೃಷಭಃ—ಫಲಪ್ರದನೂ | ಭಗಃ—ಪೂಜ್ಯನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು | ಕಾವ್ಯೇನ—ಸ್ತುತಿಯೊಡನೆ | ಸಮಾ-
ಕ್ರೇ—ಸಮನ್ವಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ | ಅಸ್ಯ—ಇಂತಹ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನ | ಗಾವಃ—ಗೋವುಗಳು | ವಾಜ-
ಾಃ—ಕ್ಷೀರರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡುವುದಾಗಿ | ಪ್ರ ಜಾಯಂತೇ—ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆ | ಅಸ್ಯ—ಇವನ |
ನಿರ್ನೀಃ—ಅನೇಕಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ ಗೋವುಗಳೆಲ್ಲಾ | ದಕ್ಷಿಣಾಃ—ನಾನಾವಿಧವಾದ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ದಾತ್ಯಗಳಾಗಿವೆ.

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಮಹದ್ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನೂ, ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಭಯಂಕರನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ಮಹತ್ವಾರ್ಯಗಳ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಪ್ರದರ್ಶನ
ಕ್ಕಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಫಲಪ್ರದನೂ ಪೂಜ್ಯನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ಕಾವ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಸ್ತುತಿಯೊಡನೆ
ಸಮನ್ವಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಇಂತಹ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನ ಗೋವುಗಳು ಕ್ಷೀರರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡುವುದಾ
ಗಿಯೂ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕವಿಧವಾದ ದಾನಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವಾಗಿಯೂ ಇವೆ.

English Translation

The mighty, fierce, auspicious Indra, the showerer (of benefits),
augments (in power) as he is animated for heroic (acts) by praise : his cattle
are generated givers of food : many are his donations.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪ್ರ ಯತ್ಸಿಂಧವಃ ಪ್ರಸವಂ ಯಥಾಯನ್ನಾಪಃ ಸಮುದ್ರಂ ರಥೈವ ಜಗ್ಮುಃ |
ಅತ್ತ್ವದಿಂದ್ರಃ ಸದಸೋ ವರೀಯಾನ್ಯದೀಂ ಸೋಮಃ ಪ್ರಣತಿ ದುಗ್ಧೋ ಅಂಶುಃ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಪ್ರ | ಯತ್ | ಸಿಂಧವಃ | ಪ್ರಸವಂ | ಯಥಾ | ಆಯನ್ | ಅಪಃ | ಸಮುದ್ರಂ | ರಥೈವ | ಜಗ್ಮುಃ |
ಅತ್ಃ | ಚಿತ್ | ಇಂದ್ರಃ | ಸದಸಃ | ವರೀಯಾನ್ | ಯತ್ | ಈಂ | ಸೋಮಃ | ಪ್ರಣತಿ | ದುಗ್ಧಃ |
ಅಂಶುಃ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸಿಂಧವೋ ನದ್ಯೋ ಯಥಾ ಪ್ರಸವಂ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಸೂಯತ ಇತಿ ಪ್ರಸವಃ ಕಾಮಃ | ತಮ-
ನುಸೃತ್ಯ ಯದ್ಯದಾ ಪ್ರಾಯನ್ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಮತಿರೂರಂ ಸಮುದ್ರಂ ಗಚ್ಛಂತಿ ತದಾವೋ ಮಹಾಂತಂ
ಸಮುದ್ರಂ ರಥೇವ ರಥಿನ ಇವ ಜಗ್ಮುಃ | ಪ್ರೀಣನಾರ್ಥಂ ಗಚ್ಛಂತಿ | ತದ್ವತ್ ಆತಶ್ಚಿತ್ಸದಸೋಃ ಸ್ವಾದ-
ಸ್ಯಂತರಿಕ್ಷಾದಸಾವಿಂಧ್ರೋ ವರೀಯಾನ್ | ಉರುತರಃ ಖಲು | ಯದೀಂ ಯಮೇನಮಿಂದ್ರಂ ದುಗ್ಧೋ-
ಽಭಿಷುತೋಽಂತುರ್ಲತಾಖಂಡರೂಪೋಽಲ್ಪಃ ಸೋಮಃ | ಸೃಣತಿ ಪ್ರೀಣಯತಿ | ಯಥಾಲ್ಪಾ ನದ್ಯೋಽಲ್ಪೀ-
ಯಾಂಸಿ ಚ ಜಲಾನಿ ಮಹಾಂತಂ ಸಮುದ್ರಂ ಪ್ರೀಣಯಂತಿ | ತದ್ವದಲ್ಪತರೋಽಂತುಭೂತಃ ಸೋಮೋ ವ-
ರೀಯಾಂಸಮಿಂದ್ರಂ ಪ್ರೀಣಯತಿ || ಪ್ರಸವಂ | ಸವತೇಃ ಕರ್ಮಣ್ಯುಪ್ | ಥಾಥಾದಿಸ್ವರಃ | ಆಯನ್ |
ಅಯತೇರ್ಲಜಾ ರೂಪಂ | ಯದ್ಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ರಥೇವ | ರಥಸ್ಯೇವೋ ರಥಾಃ | ರಥಾದ್ಯದಿತಿ ಯತ್ |
ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ | ಸುಪೋ ಡಾದೇಶಃ | ತಿತ್ಸೇರಿತಃ | ಇವೇನ ವಿಭಕ್ತ್ಯಲೋಪಃ | ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಃ |
ಜಗ್ಮುಃ | ಗಮೇರ್ಲಿಟಿ ರೂಪಂ | ಗಮಹನೇತ್ಯಾದಿನೋಪಧಾಲೋಪಃ | ನಿಘಾತಃ | ವರೀಯಾನ್ | ಉರು-
ತಜ್ಜಾದೀಯಸುನಿ ಪ್ರಿಯಸ್ಥಿರೇತ್ಯಾದಿನಾ ವರಾದೇಶಃ | ನಿತ್ವಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಸೃಣತಿ | ಸೃಣ ಪ್ರೀಣನೇ |
ತುದಾದಿಃ | ಯದ್ಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ದುಗ್ಧಃ | ದುಹೇಃ ಕ್ತಃ | ಏಕಾಚ್ಛೇ ಇತಿ ಟ್ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ದಾದೇ-
ರ್ಥತೋರ್ಫ ಇತಿ ಹಕಾರಸ್ಯ ಘತ್ವಂ | ರುಷಸ್ತಥೋಧೋಧಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಯದೀಂ—ಯಾನಾಗ | ದುಗ್ಧಃ—ಅಭಿಷುತವಾದುದೂ | ಅಂಶಃ ಸೋಮಃ—ಖಂಡಾತ್ಮಕವಾದುದೂ
ಅದ ಸೋಮವು | ಸೃಣತಿ—ಇಂದ್ರನನ್ನು ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸುತ್ತದೆಯೇ ಆಗ | ಸಿಂಧವಃ—ಇಂದ್ರನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನಾದ
ನದಿಗಳು | ಯಥಾ ಪ್ರಸವಂ—ತನ್ಮು ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನನುಸರಿಸಿ | ರಥೇವ ಜಗ್ಮುಃ—ರಥಿಗಳು ಸ್ತೇಚ್ಛಿ-
ಯಿಂದ ಮುನ್ನುಗ್ಗುವಂತೆ | ಅಪಃ—ಅಗಾಧವಾದ ಉದಕವುಳ್ಳ | ಸಮುದ್ರಂ—ಸಮುದ್ರವನ್ನು | ಪ್ರ ಆಯನ್—
ಹೋಗಿ ಸೇರುತ್ತವೆ | ಅತಶ್ಚಿತ್ ಸದಸಃ—ಈ ಅಂತರಿಕ್ಷಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವಾಗಿ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ವರೀ-
ಯಾನ್—ಅತ್ಯಧಿಕನು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅಭಿಷುತವಾದುದೂ, ಖಂಡಾತ್ಮಕವಾದುದೂ ಅದ ಸೋಮವು ಇಂದ್ರನನ್ನು ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸಿದೊಡನೆಯೇ, ನದಿಗ-
ಳೆಲ್ಲವೂ ಸಹ ತನ್ಮು ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ರಥಿಗಳು ಸ್ತೇಚ್ಛಿಯಿಂದ ಮುನ್ನುಗ್ಗಿಹೋಗುವಂತೆ ಸ್ತೇಚ್ಛಿಯಿಂದ
ಹರಿಯುತ್ತಾ ಅಗಾಧವಾದ ಉದಕವುಳ್ಳ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಹೋಗಿ ಸೇರುತ್ತವೆ. ಇಂತಹ ಇಂದ್ರನು ಅಂತರಿಕ್ಷಕ್ಕಿಂತಲೂ
ವಿಸ್ತೃತನಾಗಿ ಬೆಳೆದಿದ್ದಾನೆ.

English Translation

As the rivers pursue their course, the waters rush to the ocean, like
the drivers of cars (to a goal), so the vast Indra (hastens) from his dwelling
(in the firmament), when the humble soma libation propitiates him.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸಮುದ್ರೇಣ ಸಿಂಧವೋ ಯಾದಮಾನಾ ಇಂದ್ರಾಯ ಸೋಮಂ ಸುಷುತಂ ಭರಂತಃ ||
ಅಂಶುಂ ದುಹಂತಿ ಹಸ್ತಿನೋ ಭರಿತ್ಯೈರ್ಮಧ್ವಃ ಪುನಂತಿ ಧಾರಯಾ ಪವಿತ್ರೈಃ || ೭ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸಮುದ್ರೇಣ | ಸಿಂಧವಃ | ಯಾದಮಾನಾಃ | ಇಂದ್ರಾಯ | ಸೋಮಂ | ಸುಷುತಂ | ಭರಂತಃ |
ಅಂಶುಂ | ದುಹಂತಿ | ಹಸ್ತಿನಃ | ಭರಿತ್ಯೈಃ | ಮಧ್ವಃ | ಪುನಂತಿ | ಧಾರಯಾ | ಪವಿತ್ರೈಃ || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸಮುದ್ರೇಣ | ಸಹಿತಾ ನದ್ಯಾದಿರೂಪೇಣಾಪೋಃಭಿವ್ರವಂತೈಃ ಸಮುದ್ರಃ | ತೇನ ಯಾದಮಾನಾಸ್ತೇನ ಸಹ ಸಂಗತಿಂ ಯಾದಮಾನಾಃ ಸಿಂಧವೋ ನದ್ಯೋ ಯಥಾ ತಂ ಪೂರಯಂತಿ ತದ್ವದ್ಭಸ್ತಿ-
ನೋ ಹಸ್ತವಂತೋಽಧ್ವಯಾತ್ಯಾದಯ ಇಂದ್ರಾಯ ತುಭ್ಯಂ ಸುಷುತಂ ಸುಷ್ವಭಿಷುತಂ ಸೋಮಂ
ಭರಂತಃ ಸಂಪಾದಯಂತೀಂಶುಂ ದುಹಂತಿ | ಲತಾಖಂಡಮಭಿಷುಂಜಂತಿ | ತಥಾ ತೇಽಧ್ವರ್ಯೋಽಪಯಃ
ಸ್ತವತೋ ರಸಸ್ಯ ಧಾರಯಾ ಪವಿತ್ರೈಃ ಸಾವನೈರ್ಭರಿತ್ಯೈಃ | ಕರ್ಮಕರಣಾರ್ಥಂ ಪದಾರ್ಥಾನ್ವಿಭ್ರತೀತಿ
ಭರಿತ್ವಾ ಬಾಹವಃ | ತೈರ್ಮಧ್ವೋ ಮಾಧುರ್ಯೋಪೇತಾನ್ಸೋಮಾನ್ಪುನಂತಿ | ಶೋಧಯಂತಿ || ಸಮು-
ದ್ರೇಣ | ಸಮುದ್ರೋರ್ವಾಹೋವತೇರನೈರ್ಭೋಃಪಿ ದೃತ್ಯತ ಇತಿ ಡಃ | ಡಿತ್ವಾತ್ವೈಲೋಪಃ | ಯದ್ವಾ |
ಉನ್ನೀ ಕ್ಲೇಪನೇ | ಸಂಪೂರ್ವಸ್ಯ ಸ್ಥಾಯಿತಂಜೀತ್ಯಾದಿನಾ ರಕ್ | ಕಿತ್ವಾದುಪಧಾಲೋಪಃ | ಉಭ-
ಯತ್ರ ಸ್ತೃತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಸುಸಾ ಸಹೈಕಾದೇಶೇ ಕೃತ ಏಕಾದೇಶ ಉದಾತ್ತ ಏವ | ಯಾದಮಾನಾಃ | ಟು
ಯಾಚ್ಛಿ ಯಾಚ್ಛಾಯಾಂ | ಶಾನಚ್ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಚಕಾರಸ್ಯ ದಕಾರಃ | ಶಾನಚೋ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕ-
ಸ್ವರೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ದುಹಂತಿ | ದುಹ ಪ್ರಪೂರಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಟಿ ರೂಪಂ | ಭರಿತ್ಯೈಃ | ಡುಭ್ಯೌ ಧಾ-
ರಣಪೋಷಣಯೋರಿತ್ಯಸ್ಮಾದತಿತ್ವಾದಿಭ್ಯ ಇತ್ಯೋತ್ರಾನಿತಿತ್ವಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಸ್ತೃತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಪುನಂತಿ |
ಪೂರ್ವ ಪವನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಟಿ ರೂಪಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸಮುದ್ರೇಣ—ಸಮುದ್ರದೊಡನೆ | ಯಾದಮಾನಾಃ—ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ | ಸಿಂಧವಃ—
ನದಿಗಳು (ಯಾವ ರೀತಿ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಉದಕವನ್ನು ತುಂಬುವುದೋ ಹಾಗೆ) | ಹಸ್ತಿನಃ—(ಸೋಮವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ)
ಕೈಗಳುಳ್ಳ ಅಧ್ವರ್ಯುವೇ ಮುಂತಾದವರು | ಇಂದ್ರಾಯ—ಪ್ರಭುವಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನದ್ದೇತಿಸಿ | ಸುಷುತಂ—ಅಭಿಷುತ
ವಾದ | ಸೋಮಂ—ಸೋಮರಸವನ್ನು | ಭರಂತಃ—ಸಂಪಾದಿಸುವವರಾಗಿ | ಅಂಶುಂ—ಲತಾರೂಪವಾದ ಸೋಮ
ವನ್ನು | ದುಹಂತಿ—ಹಿಂಡುತ್ತಾರೆ | ಧಾರಯಾ—ರಸದ ಧಾರೆಯಿಂದ | ಪವಿತ್ರೈಃ—ಶುದ್ಧವಾದ | ಭರಿತ್ಯೈಃ—
ತೋಳುಗಳಿಂದ | ಮಧ್ವಃ—ಮಧುರವಾದ ಸೋಮವನ್ನು | ಪುನಂತಿ—ತೋಡಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸಮುದ್ರದೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ನದಿಗಳು ಯಾವರಿಗಿಂತ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಉದಕವನ್ನು ತುಂಬುವವೋ, ಅದರಂತೆಯೇ ಇಂದ್ರನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ನಿನಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಧ್ವರ್ಯುಗಳು ಲತಾ ರೂಪವಾದ ಸೋಮವನ್ನು ಹಿಂಡಿ ರಸವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ಶುದ್ಧವಾದ ತೋಳುಗಳಿಂದ ರಸದ ಧಾರೆಯಿಂದ ಮಧುರವಾದ ಸೋಮವನ್ನು ಶೋಧಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation

As the rivers are solicitous (to mix) with the ocean, so (are the priests) bearing the efficient libation to Indra : holding in their hands they milk the Soma plant, and purify the sweet juices (as they fall) in drops through the purifying filters.

ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಃ

ಹ್ರದಾಽವ ಕುಕ್ಷಯಃ ಸೋಮಧಾನಾಃ ಸಮೀಂ ವಿವ್ಯಾಚಿ ಸವನಾ ಪುರೂಣಿ |
ಅನ್ನಾ ಯದಿಂದ್ರಃ ಪ್ರಥಮಾ ವ್ಯಾಶ ವೃತ್ರಂ ಜಘನ್ನಾ ಅವೃಣೇತ ಸೋಮಂ || ೮ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಹ್ರದಾಃಽವ | ಕುಕ್ಷಯಃ | ಸೋಮಧಾನಾಃ | ಸಂ | ಈಮಿತಿ | ವಿವ್ಯಾಚಿ | ಸವನಾ | ಪುರೂಣಿ |
ಅನ್ನಾ | ಯತ್ | ಇಂದ್ರಃ | ಪ್ರಥಮಾ | ವಿ | ಆಶ | ವೃತ್ರಂ | ಜಘನ್ನಾನ್ | ಅವೃಣೇತ | ಸೋಮಂ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಕುಕ್ಷಯ ಉದರಾಣಿ ಸೋಮಧಾನಾಃ | ಸೋಮೋ ನಿಧೀಯತೇ ಯೇಷ್ವಿತಿ ಸೋಮ-
ಧಾನಾಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಹ್ರದಾಽವ | ಯಥಾ ಹ್ರದಾ ಜಲಾಧಾರಾ ಭವಂತಿ ತದ್ವತ್ | ಈಂ ಸೋಮ-
ಯಮಿಂದ್ರಃ ಪುರೂಣಿ ಸವನಾ ತ್ರೀಣಿ ಸವನಾನಿ ಸಂ ವಿವ್ಯಾಚಿ | ಸಮ್ಯಕ್ ವ್ಯಾಪ್ನೋತಿ | ಇಂದ್ರಃ ಪ್ರಥ-
ಮಾ ಪ್ರಥಮಾನ್ಯನ್ನಾ ಭಕ್ಷಣೀಯಾನಿ ಸೋಮಾದೀನ್ಯನ್ನಾನಿ ಯದ್ಯಸ್ಮಾದ್ವ್ಯಾಶ ವಿಶೇಷೇಣ ಜಘಾಸ
ತತೋ ವೃತ್ರಂ ಜಘನ್ನಾನ್ವೃತ್ರಸ್ಯ ಹಂತೇಂದ್ರಃ ಸೋಮಂ ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ ಸವನೇ ದೇವೇಭ್ಯೋಽವೃ-
ಣೇತ | ಸಮಭಜತ || ಕುಕ್ಷಯಃ | ಕುಷ ನಿಷ್ಕರ್ಷೇ | ಪ್ಲಾ ಸಿಕುಷಿತುಷಿಭ್ಯಃ ಕ್ಷಿಃ | ಉ. ೩-೧೫೫ | ಕು-
ಷ್ಯತ ಇತಿ ಕುಷ್ಠಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಸೋಮಧಾನಾಃ | ದಧಾತೇರಧಿಕರಣೇ ಲ್ಯುಟ್ | ಲಿತ್ಸ್ವರಃ | ವಿ-
ವ್ಯಾಚಿ | ವ್ಯಾಚೇರ್ಲಿಟಿ ರೂಪಂ | ಅನ್ನಾ | ಅದ ಭಕ್ಷಣೇ | ಅದ್ಯತ ಇತ್ಯನ್ತಂ | ಆಶ | ಆಶ ಭೋಜನ ಇತ್ಯಸ್ಯ
ಲಿಟಿಣಿಲಿ ರೂಪಂ | ಆತ ಆದೇರಿತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ದೀರ್ಘಃ | ಯದ್ಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ಲಿತ್ಸ್ವರಃ | ವೃತ್ರಂ |
ನ ಲೋಕಾನ್ಯಯೇತಿ ಷಷ್ಠೀಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಜಘನ್ನಾನ್ | ಹಂತೇಃ ಕೃಸಾವಿಡಭಾವೇ ರೂಪಂ | ಪ್ರತ್ಯಯ-
ಸ್ವರಃ | ಅವೃಣೇತ | ವೃಜ್ ಸಂಭಕ್ತಾನಿತ್ಯಸ್ಯ ಲಜಿ ರೂಪಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಕುಕ್ಷಯಃ—ಇಂದ್ರನ ಉದರಗಳು | ಹೃದಾ ಇವ—ಅಗಾಧವಾದ ಸರೋವರಗಳಂತೆ ಆಳವಾಗಿ | ಸೋಮ—
ಧಾನಾಃ—ಸೋಮರಸಗಳನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡಿದೆ | ಈಂ—ಇದೇ ಇಂದ್ರನು | ಪುರೂಣಿ—ಅನೇಕ ಸವನಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ |
ಸಂ ವಿನ್ಯಾಜೆ—ಯಜ್ಞಭಾಗವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿ (ಸೋಮವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿದ್ದಾನೆ) ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಪ್ರಥ-
ಮಾ—ಆತ್ಯಂತ ಪೂರ್ವಕಾಲೀನವಾದ | ಅನ್ನಾ—ಸೋಮಾದ್ಯನ್ನಗಳನ್ನು | ಯತ್—ಯಾವ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ |
ನ್ಯಾಶ—ಪಾನಮಾಡಿದನೋ (ಅದೇ ಕಾರಣದಿಂದ) | ವೃತ್ರಂ—ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು | ಜಘನ್ವಾನ್—ನಾಶಮಾಡಿ-
ದನು | ಸೋಮಂ—ಸೋಮವನ್ನು | ದೇವೇಭ್ಯಃ—ದೇವತೆಗಳಿಗೂ | ಅವ್ಯಣೀತ—ಹಂಚಿದನು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರನ ಉದರಗಳು ಅಗಾಧವಾದ ಸರೋವರದಂತೆ ಆಳವಾಗಿ ಸೋಮರಸಗಳನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡಿವೆ. ಇದೇ
ಇಂದ್ರನು ಅನೇಕ ಸವನಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿ ಸೋಮವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ತು ಆತ್ಯಂತ
ಪೂರ್ವಕಾಲೀನವಾದ ಸೋಮಾದ್ಯನ್ನಗಳನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಿ ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದನು. ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಸಹ
ಸೋಮವನ್ನು ಹಂಚಿದನು.

English Translation

The stomach of Indra (is) as capacious (a receptacle) of Soma, as a lake, for he has partaken of it at many sacrifices; and inasmuch as he has eaten the first sacrificial viands, he has been the slayer of Vritra, and has shared the Soma (with the gods).

ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಃ

ಆ ತೂ ಭರ ಮಾಕೀರೇತತ್ಪರಿ ಸ್ತಾದ್ವಿದ್ವಾ ಹಿ ತ್ವಾ ವಸುಪತಿಂ ವಸೂನಾಂ |

ಇಂದ್ರ ಯತ್ತೇ ಮಾಹಿನಂ ದತ್ತಮಸ್ತ ಸ್ತಭ್ಯಂ ತದ್ಧರ್ಯತ್ಪ್ರ ಯಂಧಿ || ೯ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಆ | ತು | ಭರ | ಮಾಕೀಃ | ಏತತ್ | ಪರಿ | ಸ್ತಾತ್ | ವಿದ್ವಾ | ಹಿ | ತ್ವಾ | ವಸುಪತಿಂ | ವಸೂನಾಂ |

ಇಂದ್ರ | ಯತ್ | ತೇ | ಮಾಹಿನಂ | ದತ್ತಂ | ಅಸ್ತಿ | ಆಸ್ತಭ್ಯಂ | ತತ್ | ಹರಿಃ | ಪ್ರ | ಯಂಧಿ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತು ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಧನಮಾ ಭರ | ಏತತ್ತಯಾ ದೀಯಮಾನಂ ಧನಂ ಮಾಕೀಃ ಕೋ ನಾ
ಪರಿ ಸ್ತಾತ್ | ಪ್ರತಿಬದ್ಧ ತಿಷ್ಠೇತ್ | ತ್ವಾ ತ್ವಾಂ ವಸೂನಾಂ ಭನಾನಾಂ ವಸುಪತಿಮುತ್ರಮಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ಸ್ವಾ-
ಮಿನಂ ವಿದ್ವಾ ಹಿ | ಜಾನೀಮಃ ಖಿಲು | ತೇ ತವ ಮಾಹಿನಂ ಮುಹುರೀಯಂ ಯದ್ಧತ್ತಂ ಧನಮಸ್ತಿ ಹೇ

ಹರ್ಯಶ್ಚ ತದ್ಧನಮಸ್ಮಭ್ಯಂ ಪ್ರ ಯಂಧಿ | ಪ್ರಯಚ್ಛ || ತು | ಋಚಿ ತುನುಘೇತ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ
ದೀರ್ಘಃ | ಭರ | ಭರತೇಲೋಟಿ ರೂಪಂ | ಮಾಕಿಃ | ವಿಸಾತಃ | ಸ್ಥಾತ್ | ತಿಷ್ಠತೇತ್ಯಾಂಪಸೇ ಉಜು
ರೂಪಂ | ಉಪಸರ್ಗಾತ್ಸುನೋತೀತ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಷತ್ವಂ | ನಿಘಾತಃ | ವಿದ್ವ | ವೇತ್ತೇರ್ಲಟಿ
ವಿದೋ ಲಟೋ ನೇತಿ ಮಸೋ ಮಾದೇಶಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಧ್ವ್ಯಚೋಽತಸ್ತೀಚ ಇತಿ
ದೀರ್ಘಃ | ವಸುಪತಿಂ | ಪತ್ಯಾವೈಶ್ವರ್ಯ ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಃ | ಮಾಹಿನಂ | ಮಹೇರಿನಣ್
ಚೇತೀನಣ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಚಿತ್ತ್ವಾದುಪಧಾವೃದ್ಧಿಃ | ಗ್ರಾನಾದಿತ್ಯಾದಾದ್ಯದಾತ್ಮಃ | ಯಂಧಿ | ಯಮು ಉಪ-
ರನೇ | ಲೋಟಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಸೇರ್ಹಿಃ | ತಸ್ಯ ನಾ ಛಂದಸೀತಿ ಪಿತ್ವಸ್ಯ ವಿಕ-
ಲ್ಪಿತತ್ವಾದತ್ರಾಜುತ್ತ್ವಾದಜುತಶ್ಚೇತಿ ಹೇರ್ಧ್ಯಾದೇಶಃ ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತು—ಶೀಘ್ರವಾಗಿ | ಆ ಭರ—ಧನವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಾ | ಏತತ್—
ಈ ಧನವನ್ನು | ಮಾ ಕಿಃ ಸರಿ ಸ್ಥಾತ್—ಯಾರೂ ಕೂಡ ತಡೆಯದಿರಲಿ | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ವಸೂನಾಂ—ಧನಗಳ
ಲ್ಲೆಲ್ಲಾ | ವಸುಪತಿಂ—ಉತ್ತಮವಾದ ಧನಕ್ಕೆ ಪ್ರಭುವೆಂದು | ವಿದ್ವ ಹಿ—ತಿಳಿದೇ ಇದ್ದೇವೆ | ಹರೈಶ್ಚ—ಎಲೈ
ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧಿಯಾದುದೂ | ಮಂಹನೀಯಂ—ಪೂಜ್ಯನಾದುದೂ ಆದ | ಯತ್ ದತ್ತಂ
ಅಸ್ತಿ—ಯಾವ ಧನವಿದೆಯೋ | ತತ್—ಆ ಧನವನ್ನು | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ—ನಮಗೆ | ಪ್ರ ಯಂಧಿ—ಕೊಡು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಧನವನ್ನು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಾ. ನೀನು ಧನಗಳೆಲ್ಲೆಲ್ಲಾ
ಉತ್ತಮವಾದ ಧನಕ್ಕೆ ಒಡೆಯನೆಂದು ನಾವು ತಿಳಿದಿದ್ದೇವೆ. ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧಿಯಾದುದೂ, ಪೂಜ್ಯನಾದುದೂ ಆದ ಯಾವ
ಧನವಿದೆಯೋ ಆ ಧನವನ್ನು ನಮಗೆ ಕೊಡು, ನಿನ್ನ ಧನವನ್ನು ವ್ಯಥ್ಯಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ತಡೆಯದಿರಲಿ.

English Translation

Quickly, Indra, bring (wealth); let no one impede you, for we know
you to be the lord of wealth, of all treasures: and since, Indra, your great-
ness is munificence, therefore, lord of the tawny steeds, grant us (riches).

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಸ್ಮೇ ಪ್ರ ಯಂಧಿ ಮಘವನ್ಮಜೀಷಿನ್ನಿಂದ್ರ ರಾಯೋ ವಿಶ್ವನಾರಸ್ಯ ಭೂರೇಃ |
ಅಸ್ಮೇ ಶತಂ ಶರದೋ ಜೀವಸೇ ಧಾ ಅಸ್ಮೇ ವೀರಾಞ್ಘತ್ವತ ಇಂದ್ರ ಶಿಪ್ರನ್ ||೧೦||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಸ್ಮೇ ಇತಿ | ಪ್ರ | ಯಂಧಿ | ಮಘವನ್ | ಮಜೀಷಿನ್ | ಇಂದ್ರ | ರಾಯಃ | ವಿಶ್ವನಾರಸ್ಯ | ಭೂರೇಃ
ಅಸ್ಮೇ ಇತಿ | ಶತಂ | ಶರದಃ | ಜೀವಸೇ | ಧಾಃ | ಅಸ್ಮೇ ಇತಿ | ವೀರಾನ್ | ಶತ್ವತಃ | ಇಂದ್ರ | ಶಿಪ್ರನ್ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಜಾತಕರ್ಮಣ್ಯಂ ಸಾಭಿಮರ್ಶನೇಽಸ್ಮೈ ಪ್ರಯಂಧೀತ್ಯೇಷಾ|ಅ. ಗೃ. ೧-೧೫ | ಯದ್ಯಪಿ ಸಾ ನಿರ್ವಹೇದಿತಿ ವಚನೇನ ಶಂಸನೇ ನಿಷಿದ್ಧಾ ತಥಾಪ್ಯಭಿಮರ್ಶನಸ್ಯ ಶಂಸನೇ ಚೋದಿತತ್ವಾನೋಕ್ತಮೋಷಃ ||

ಮಘವನ್ನನವನ್ನೈ ಜೀಷಿನ್ ಗತಸಾರಸೋಮವನ್ ಹೇ ಇಂದ್ರ ವಿಶ್ವವಾರಸ್ಯ | ವಿಶ್ವೈಃ ಸರ್ವೈಃ ಸಂಭಜನೀಯತಯಾ ವರಣಂ ಯಸ್ಯ ತತ್ | ಭೂರೇ ಭೂರಿ ಬಹು ರಾಯೋ ಧನಂ | ದ್ವಿತೀಯಾರ್ಥೇ ಷಷ್ಠೀ | ಅಸ್ಮೈ ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ಪ್ರ ಯಂಧಿ | ಪ್ರಯಚ್ಛ | ಕಿಂಚಿ ಅಸ್ಮೈ ಅಸ್ಮಾಕಂ ಜೀವಸೇ ಜೀವನಾಯ | ಶತಂ ಶರದಃ ಸಂವತ್ಸರಾನ್ಧಾಃ | ದೇಹಿ | ಶಿಪಿನ್ ಶೋಭನಹನೋ ಹೇ ಇಂದ್ರ ಅಸ್ಮೈ ಅಸ್ಮಾಕಂ ಶಶ್ವತಃ | ಶಶ್ವದಿತಿ ಬಹುನಾಮ | ಬಹುನ್ವೀರಾನ್ಪುತ್ರಾನ್ದೇಹಿ || ಜೀವಸೇ | ಜೀವ ಪ್ರಾಣಧಾರಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ತುಮ-ರ್ಥೇಽಸೇಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಶಶ್ವತಃ | ಟುಓತ್ವಿ ಗತಿವೃದ್ಧೋಃ | ಅಸ್ಮಾತ್ಸಂಕ್ಷದ್ವೇಹದಿತ್ಯಾದಿನಾ ಅತಿಪ್ರತ್ಯಯಾಂತತ್ವೇನ ನಿಸಾತನಾದಿಷ್ವರೂಪಸಿದ್ಧಿಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಮಘವನ್—ಧನವಂತನೂ | ಋಜೀಷಿನ್—ಗತಸಾರವಾದ ಸೋಮವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವವನೂ ಆದ | ಇಂದ್ರ—ಇಂದ್ರನೇ | ವಿಶ್ವವಾರಸ್ಯ—ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ಆದರಿಸಲ್ಪಡುವುದೂ | ಭೂರೇ—ಅಧಿಕವಾದುದೂ ಆದ | ರಾಯಃ—ಧನವನ್ನು | ಅಸ್ಮೈ—ನಮಗೆ | ಪ್ರ ಯಂಧಿ—ಕೊಡು | ಅಸ್ಮೈ—ನಮಗೆ | ಜೀವಸೇ—ಜೀವಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ಶತಂ ಶರದಃ—ಶತಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ ಸಂವತ್ಸರಗಳನ್ನು | ಧಾಃ—ಕೊಡು | ಶಿಪಿನ್—ಸುಂದರವಾದ ಕೆನ್ನೆಯುಳ್ಳ | ಇಂದ್ರ—ಇಂದ್ರನೇ | ಅಸ್ಮೈ—ನಮಗೆ | ಶಶ್ವತಂ—ಬಹಳವಾದ | ವೀರಾನ್—ವೀರೃವಂತರಾದ ಪುತ್ರರನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಧನವಂತನೂ, ಗತಸಾರವಾದ ಸೋಮವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವವನೂ ಆದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ಆದರಿಸಲ್ಪಡುವುದೂ, ಅಧಿಕವಾದುದೂ ಆದ ಧನವನ್ನು ನಮಗೆ ಕೊಡು. ನಾವು ನೂರು ವರ್ಷಗಳವರೆಗೆ ಜೀವಿಸಿರುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸು. ಸುಂದರವಾದ ಕೆನ್ನೆಯುಳ್ಳ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಮಗೆ ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ ವೀರಪುತ್ರರನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation.

Opulent Indra, receiver of the spiritless Soma juice, give to us riches in universally desired quantity; grant us to live a hundred years; bestow upon us, Indra, with the handsome chin, numerous posterity.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಜಾತಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಂಸಾಭಿಮರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಅಸ್ಮೈ ಪ್ರ ಯಂಧಿ ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ಗೃ. ೧-೧೫).

ಸಂಹಿತಾಸಾತಃ

ಶುನಂ ಹುನೇಮ ಮಘವಾನಮಿಂದ್ರಮಸ್ಮಿನ್ನರೇ ನೃತಮಂ ವಾಜಸಾತೌ |
ಶೃಣ್ವಂತಮುಗ್ರಮೂತಯೇ ಸಮತ್ಸು ಘ್ನಂತಂ ವೃತ್ರಾಣಿ ಸಂಜಿತಂ ಧನಾನಾಂ |

ಪದವಾಕಃ

ಶುನಂ | ಹುನೇಮ | ಮಘವಾನಂ | ಇಂದ್ರಂ | ಅಸ್ಮಿನ್ | ಭರೇ | ನೃತಮಂ | ವಾಜಸಾತೌ |
ಶೃಣ್ವಂತಂ | ಉಗ್ರಂ | ಉತಯೇ | ಸಮತ್ಸು | ಘ್ನಂತಂ | ವೃತ್ರಾಣಿ | ಸಂಜಿತಂ | ಧನಾನಾಂ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ವಾಜಸಾತೌ | ವಾಜಸ್ಯಾನ್ನಸ್ಯ ಸಾತಿರ್ಲಾಭೋ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸೋಯಂ ವಾಜಸಾತಿಃ |
ಅಸ್ಮಿನ್ನರೇ | ಬಿಭ್ರತಿ ಜಯಲಕ್ಷ್ಮೀಮನೇನ ಯೋದ್ಧಾರ ಇತಿ ಭರಃ ಸಂಗ್ರಾಮಃ | ತಸ್ಮಿನ್ನಂಗ್ರಾಮೇ
ಶುನಂ ಶೂನಮುತ್ಸಾಹೇನ ಪ್ರವೃತ್ಯಂ | ಯದ್ವಾ ಶುನಮಿತಿ ಸುಖನಾಮ | ಸುಖಕರಂ ಮಘವಾನಂ ಧನ-
ವಂತಂ ಅತಃ ಏವೇಂದ್ರಂ ನಿರತಿಶಯೈಶ್ಚರ್ಯಸಂಪನ್ನಂ ನೃತಮಂ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತ್ಪೋತಿಸ್ತಿಯೇನ ನೇತಾ-
ರಂ ತ್ವಾಂ ಹುನೇಮ | ಕುಶಿಕಾ ವಯಂ ಯಜ್ಞಾರ್ಥಮಾಹ್ವಯೇಮ | ತಥಾ ಶೃಣ್ವಂತಮಸ್ಮಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯ-
ಮಾಣಾಂ ಸ್ತುತಿಂ ಶೃಣ್ವಂತಮುಗ್ರಂ ಶತ್ರುಣಾಂ ಭಯಂಕರಂ ಸಮತ್ಸು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ವೃತ್ರಾಣಿ ವೃತ್ರೋ-
ಪಲಕ್ಷಿತಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ರಕ್ಷಾಂಸಿ ಘ್ನಂತಂ ಹಿಂಸಂತಂ ಧನಾನಾಂ ಶತ್ರುಸಂಬಂಧಿನಾಂ ಸಂಜಿತಂ ಸಮಗ್ನೇ-
ತಾರಂ ತ್ವಾಮೂತಯೇ ರಕ್ಷಣಾಯ ವಯಮಾಹ್ವಯೇಮ || ಶುನಂ | ಟುಟುತಿ ಗತಿವೃದ್ಧೋರಿತ್ಯಸ್ಯ
ನಿಷ್ಕಾಯಾಂ ಯಸ್ಯ ವಿಭಾಷೇತೀರ್ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಯಜಾದಿತ್ವಾತ್ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ದೀರ್ಘಾಭಾವಶ್ಚಾಂವಸಃ |
ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಹುನೇಮ | ಹ್ವಯತೇರ್ಬಹುಲಂ ಭಂವಸೀತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣೇ ಕೃತೇ ಶವೋ ಲುಕಿ
ಕೃತೇ ಚ ಲಿಜು ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ | ಭರೇ | ಭೃಗ್ ಭರಣೇ | ಘಃ | ವೃಷಾದಿತ್ವಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ |
ವಾಜಸಾತೌ | ಪಣಿ ದಾನೇ | ಭಾವೇ ಕ್ರಿನ್ | ಜನಸನೇತ್ಯಾದಿನಾನುನಾಸಿಕಸ್ಯಾತ್ವಂ | ಬಹುಮ್ರೀಹಾ
ಪೂರ್ವಪದಸ್ವರಃ | ಸಮತ್ಸು | ಅದ ಭಕ್ತಣೇ | ಸಂಪೂರ್ವಾತ್ ಕ್ವಿಪ್ | ಸಂಭಕ್ತಯಂತಿ ಯೋದ್ಧಾ-
ಣಾಮಾಯೂಂಸೀತಿ ಸಮದಃ ಸಂಗ್ರಾಮಾಃ | ಕೃದುತ್ತರಪದಸ್ವರಃ | ಘ್ನಂತಂ | ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋರಿ-
ತ್ಯಸ್ಯ ತತರಿ ಗಮಹನೇತ್ಯಾದಿನೋಪಧಾಲೋಪಃ | ಹೋ ಹಂತೇರಿತಿ ಘತ್ವಂ | ಸಂಜಿತಂ | ಜಿ ಜಯೇ |
ಕ್ವಿಪ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಾಜಸಾತೌ—ಅನ್ನಾರ್ಥವಾಗಿ ನಡೆಯತಕ್ಕ | ಅಸ್ಮಿನ್ ಭರೇ—ಈ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ | ಶುನಂ—ಉತ್ಸಾಹಭರಿತನೂ | ಮಘವಾನಂ—ಧನವಂತನೂ | ಇಂದ್ರಂ—ಪ್ರಭುವಾದವನೂ | ನೃತಮಂ—ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನೂ |
ಶೃಣ್ವಂತಂ—ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಕೇಳತಕ್ಕವನೂ | ಉಗ್ರಂ—ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಭಯಂಕರನೂ | ಸಮತ್ಸು—ಸಂಗ್ರಾ

ಮಗಳಲ್ಲಿ | ವೃತ್ರಾಣಿ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು | ಘ್ನಂತಂ—ನಾಶಮಾಡುವವನೂ | ಧನಾನಾಂ—ಶತ್ರುಧನಗಳನ್ನು | ಸಂಜಿತಂ—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಜಯಿಸುವವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಊತಯೇ—ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ | ಹುನೇಮ—ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅಲ್ಪ ಇಂದ್ರನೇ, ಅನ್ನಲಾಭಾರ್ಥವಾಗಿ ನಡೆಯತಕ್ಕ ಈ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಸಹಾಯಕನಾಗಿರತಕ್ಕವನೂ, ಧನವಂತನೂ, ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಭುವಾಗಿರತಕ್ಕವನೂ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನೂ, ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಆಲಿಸಿ ಕೇಳುವವನೂ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಭಯಂಕರನೂ ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವವನೂ, ಶತ್ರುಗಳ ಧನವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಜಯಿಸುವವನೂ ಆದ ನಿನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ.

English Translation

We invoke for our protection the opulent Indra, distinguished in this combat, the leader in the food-bestowing (strife), hearing (our praises), terrible in battles, the destroyer of foes, the conqueror of wealth.

ॐॐॐॐॐॐ

ಮೂವತ್ತೆಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ನಾತ್ರೇಹತ್ಯಾಯೇತ್ಯೇಕಾದಶರ್ಚನುಷ್ಠಾನಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಏಕಾದಶ್ಯನುಷ್ಠಾಪ್ ಶಿಷ್ಟಾ ಗಾಯ-
ತ್ರೈಃ | ತಥಾ ಚಾನುಕ್ರಾಂತಂ | ನಾತ್ರೇಹತ್ಯಾಯೇ ಗಾಯತ್ರಮಂತ್ಯಾನುಷ್ಠಾಪಿತಿ || ಅತಿರಾತ್ರೇ ಪ್ರಥಮೇ
ಪರ್ಯಾಯೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛಂಸಿಶಸ್ತ್ರೇ ನಾತ್ರೇಹತ್ಯಾಯೇತ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಮಾವರ್ಜಂ ಸೂಕ್ತಂ ಶಂಸನೀಯಂ |
ತಥಾ ಚ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ನಾತ್ರೇಹತ್ಯಾಯೇತ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಮಾಮುದ್ಧರೇತ್ | ಅ. ೬-೪ | ಇತಿ || ಮಹಾವ್ರತೇ ಗಾ-
ಯತ್ರೀತ್ಯಚಾರೀತಾವ್ರತಮಾವರ್ಜಮಿದಂ ಸೂಕ್ತಂ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ನಾತ್ರೇಹತ್ಯಾಯೇ
ಶವಸ ಇತ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಮಾಮುದ್ಧರತಿ | ಐ. ಅ, ೫-೨-೫ | ಇತಿ ||

ಅನುನಾದವು ನಾತ್ರೇಹತ್ಯಾಯೆ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಮೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.
ಇದರಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ವಿಶ್ರಮಿತ್ರನು ಋಷಿಯು ; ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು ; ಈ
ಸೂಕ್ತದ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಋಕ್ಕು ಅನುಷ್ಠಾಪ್‌ಭಂದವು. ಉಳಿದ ಋಕ್ಕುಗಳು ಗಾಯತ್ರೀಭಂದವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆ
ಯಲ್ಲಿ—ನಾತ್ರೇಹತ್ಯಾಯೇ ಗಾಯತ್ರಮಂತ್ಯಾನುಷ್ಠಾಪ್ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಅತಿರಾತ್ರವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ
ಪ್ರಥಮಪರ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛಂಸಿಯೆಂಬ ಋತ್ತಿಜನು ಈ ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಕನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ
ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಶಪ್ತಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ—ನಾತ್ರೇಹತ್ಯಾಯೇತ್ಯುತ್ಪ-
ತ್ತಿಮಾಮುದ್ಧರೇತ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ (ಅ. ೬-೪) ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. ಮತ್ತು ಮಹಾವ್ರತವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿಯೂ
ಶಪ್ತಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ಥಿನ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಕನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಋಕ್ಕುಗಳ
ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಐತರೇಯಾರಣ್ಯಕದ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ (ಐ. ಅ. ೫-೨-೫) ನಾತ್ರೇಹತ್ಯಾಯೇ ಶವಸ
ಇತ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಮಾಮುದ್ಧರತಿ ಎಂಬ ನಾಕ್ಕದಿಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು.

ಸೂಕ್ತ—೩೭

ಮಂಡಲ—೩ || ಅನುನಾಕ—೩ || ಸೂಕ್ತ—೩೭ ||

ಅಷ್ಟಕ—೩ || ಅಧ್ಯಾಯ—೨ || ವರ್ಗ—೨೧. ೨೨ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತಂಜೈ—೧೧

ಮುಷಿಃ—ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ||

ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ||

ಭಂದಃ—೧-೧೦. ಗಾಯತ್ರೀ | ೧೧ ಅನುಷ್ಟುಪ್ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ನಾತ್ರೈಹತ್ಯಾಯ ಶವಸೇ ಪೃತನಾಷಾಹ್ಯಾಯ ಚ |

ಇಂದ್ರ ತ್ವಾ ವರ್ತಯಾಮಸಿ || ೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ನಾತ್ರೈಹತ್ಯಾಯ | ಶವಸೇ | ಪೃತನಾಷಾಹ್ಯಾಯ | ಚ |

ಇಂದ್ರ | ತ್ವಾ | ಆ | ವರ್ತಯಾಮಸಿ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ಸೌತಿ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ನಾತ್ರೈಹತ್ಯಾಯ ವೃತ್ರಹನನನಿಮಿತ್ತಾಯ ಶವಸೇ ಬಲಾ-
ಯಾಸಿ ಚ ಪೃತನಾಷಾಹ್ಯಾಯ ಪರಕೀಯಸೇನಾಭಿಭವಾಯ ತ್ವಾಮಾ ಸರ್ವತೋ ವರ್ತಯಾಮಸಿ | ಪ್ರವ-
ರ್ತಯಾಮಃ || ನಾತ್ರೈಹತ್ಯಾಯ | ವೃತ್ರಘ್ನಃ ಕರ್ಮೇತ್ಯರ್ಥೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿತ್ವಾತ್ ಸ್ಯಾಳ್ | ಹನಸ್ಮೋ
ಃ ಚಿಣ್ಣಲೋಃ | ಪಾ. ೭-೩-೩೨ | ಇತಿ ತಕಾರಃ | ಇತ್ಯಾತ್ಮಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಪೃತನಾಷಾಹ್ಯಾಯ | ಪಹ-
ಮರ್ಷಣ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಭಾವೇ ಶಕಿಸಹೋಶ್ವೇತಿ ಯತ್ | ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಸಹೇಃ ಪೃತನರ್ತಾಭ್ಯಾಂ ಚ |
ಪಾ. ೮-೩-೧೦೯ | ಇತಿ ಪತ್ನಂ | ದೀರ್ಘಶ್ಚಾಂದಸಃ | ವರ್ತಯಾಮಸಿ | ವೃತು ವರ್ತನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಣ್ಯಂತಸ್ಯ
ಮಸ ಇದಂತೋ ಮಸಿರಿತಿ ಮಸಿ ಇತ್ಯಾದೇಶಃ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ನಾತ್ರೈಹತ್ಯಾಯ—ವೃತ್ರಹನನದ ನಿಮಿತ್ತವಾದ | ಶವಸೇ—ಬಲದ ವೃದ್ಧಿ-
ಗಾಗಿಯೂ | ಚ—ಮತ್ತು | ಪೃತನಾಷಾಹ್ಯಾಯ—ಇತರ ಶತ್ರುಸೈನ್ಯಗಳ ನಾಶಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಸಹ | ತ್ವಾ—
ನಿನ್ನನ್ನು | ಆ—ಸುತ್ತಲೂ | ವರ್ತಯಾಮಸಿ—ಸೇರಿಕೊಂಡು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ವೃತ್ರಹನನಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಶಕ್ತಿಯ ವೃದ್ಧಿಗಾಗಿಯೂ, ಮತ್ತು ಇತರ ಶತ್ರುಸೈನ್ಯಗಳ ನಾಶ-
ಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಸಹ ನಿನ್ನನ್ನು ಸುತ್ತವರೆದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ನಿನಗೆ ಉತ್ತೇಜನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತೇನೆ.

English Translation

We excite you, Indra, to exert the strength that destroys Vritra, and overpowers hostile armies.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅರ್ವಾಚೀನಂ ಸುತೇ ಮನ ಉತ ಚಕ್ಷುಃ ಶತಕ್ರತೋ |

ಇಂದ್ರ ಕೃಣ್ವಂತು ವಾಘತಃ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅರ್ವಾಚೀನಂ | ಸು | ತೇ | ಮನಃ | ಉತ | ಚಕ್ಷುಃ | ಶತಕ್ರತೋ ಇತಿ ಶತಕ್ರತೋ ||

ಇಂದ್ರ | ಕೃಣ್ವಂತು | ವಾಘತಃ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಶತಕ್ರತೋ | ಶತಂ ಕ್ರತವೋ ಯಸ್ಯಾಸೌ ಶತಕ್ರತುಃ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ವಾಘತಃ | ವಹಂತಿ ಯಜ್ಞಿಯಾಂ ಧುರಮಿತಿ ವಾಘತಃ ಸ್ತೋತಾರಃ | ತೇ ತನ ಸು ಅಸ್ಮದಭಿಮತಃ ಫಲಸಂಪಾದನೇನ ಶೋಭನಂ ಮನೋರ್ವಾಚೀನಮಸ್ಮದಭಿಮುಖಂ ಕೃಣ್ವಂತು | ಕುರ್ವಂತು | ಉತ ಅಸಿ ಚ ಚಕ್ಷುಸ್ತದೀಯಂ ದರ್ಶನಮಸ್ಮಾಸ್ತನುಗ್ರಹದೃಷ್ಟಿಂ ಕುರ್ವಂತು || ಅರ್ವಾಚೀನಂ | ವಿಭಾಷಾಂಚೇರದಿಕೌಸ್ತ್ರಿಯಾಮಿತಿ ಖಸ್ರತ್ಯಯಃ | ಖಸ್ರೇನಾದೇಶಃ | ಚಕ್ಷುಃ | ಚಕ್ಷೇಃ ಶಿಚ್ಚೇತ್ಯುಸಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಶಿದ್ವದ್ಭಾವಾತ್ ಖ್ಯಾಞಾ-ದೇಶಾಭಾವಃ | ನಿಧಿತ್ಯನುವೃತ್ತೀರಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಕೃಣ್ವಂತು | ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋರಿತ್ಯಸ್ಯ ಲೋಟಿ ರೂಪಂ | ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಾನಿದ್ಯಮಾನವತ್ತೀನ ಸಾದಾದಿತ್ವಾದನಿಘಾತಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ವಾಘತಃ | ವಹ ಪ್ರಾಸಣೇ | ಸಂಶ್ಚ ದ್ವೇಹದಿತ್ಯಾದಿನಾ ಅತಿಪ್ರತ್ಯಯಾಂತತ್ವೇನ ನಿಪಾತನಾದುಪಧಾವೃದ್ಧಿಃ | ಹಕಾರಸ್ಯ ಘತ್ವಂ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಶತಕ್ರತೋ—ನೂರಾರು ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಪೂಜಿತನಾದ | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ವಾಘತಃ—ಸ್ತೋತ್ರಗಳು | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಸು—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ | ಮನಃ—ಮನಸ್ಸನ್ನೂ | ಉತ—ಮತ್ತು | ಚಕ್ಷುಃ—ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ | ಅರ್ವಾಚೀನಂ—ನಮಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗುವಂತೆ | ಕೃಣ್ವಂತು—ಮಾಡಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ನೂರಾರು ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಪೂಜಿತನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮನಸ್ಸನ್ನೂ ಮತ್ತು ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ ನಮಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗುವಂತೆ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲಿ.

English Translation.

May (your) praisers, Indra, who are worshipped in a hundred rites, direct your mind and your eyes towards us.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ನಾಮಾನಿ ತೇ ಶತಕ್ರತೋ ವಿಶ್ವಾಭಿಗೀಭಿರೀಮಹೇ |
ಇಂದ್ರಾಭಿಮಾತಿಷಾಹ್ಯೇ || ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ನಾಮಾನಿ | ತೇ | ಶತಕ್ರತೋ ಇತಿ ಶತಕ್ರತೋ | ವಿಶ್ವಾಭಿಃ | ಗೀಃಭಿಃ | ಈಮಹೇ |
ಇಂದ್ರ | ಅಭಿಮಾತಿಸಹ್ಯೇ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಶತಕ್ರತೋ ಹೇ ಇಂದ್ರ ಅಭಿಮಾತಿಷಾಹ್ಯೇ | ಮಾತಿರ್ಮಾನೋ ಗರ್ವಃ | ಅಭಿತೋ ಮಾನೋ ಯೇಷಾಂ ತೇಽಭಿಮಾತಯಃ ಶತ್ರುವಃ | ತೇಷಾಂ ಸಹನಮೇವ ಸಹ್ಯಂ | ತಸ್ಮಿನ್ಯುದ್ಧೇಽಸ್ಮಾಕಮುಪಸ್ಥಿತೇ ಸತಿ ತೇ ತವ ನಾಮಾನಿ ಶಕ್ರವಜ್ರಹಸ್ತಾದೀನಿ ನಾಮಧೇಯಾನಿ | ಯದ್ವಾ | ತದುಪಲಕ್ಷಿತಾನಿ ಬಲಾನಿ ವಿಶ್ವಾಭಿಗೀರ್ಭಿಃ ಸರ್ವಾಭಿಃ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಾಭಿರ್ವಾಗ್ಗೀರೀಮಹೇ | ವಯಂ ಯಾಚಾಮಹೇ || ಈಮಹೇ | ಈ ಕಾಂತ್ಯಾದಿಷು | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಅದಾದಿತ್ಯಾಚ್ಛಪೋ ಲುಕ್ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಶತಕ್ರತೋ—ನೂರಾರು ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಪೂಜಿತನಾದ | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಅಭಿಮಾತಿಷಾಹ್ಯೇ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸತಕ್ಕ ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ನಾಮಾನಿ—ಅನಂತವಾದ ನಾಮಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು | ವಿಶ್ವಾಭಿಃ ಗೀರ್ಭಿಃ—ಸಕಲವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದಲೂ | ಈಮಹೇ—ಸ್ತುತಿಸಿ (ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ).

ಭಾವಾರ್ಥ

ನೂರಾರು ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಪೂಜಿತನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ಅನಂತವಾದ ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಸಕಲವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ಸ್ತುತಿಸಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ.

English Translation

We recite, Indra, who are worshipped in a hundred rites, (your many) names in all our hymns for strength to resist our foes.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪುರುಷ್ವತಸ್ಯ ಧಾಮುಭಿಃ ಶತೇನ ಮಹಯಾಮಸಿ |
ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಚರ್ಷಣೇಧೃತಃ || ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಪುರುಷ್ವತಸ್ಯ | ಧಾಮುಭಿಃ | ಶತೇನ | ಮಹಯಾಮಸಿ |
ಇಂದ್ರಸ್ಯ | ಚರ್ಷಣೇಧೃತಃ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಪುರುಷ್ವತಸ್ಯ ಪುರುಭಿರ್ಬಹುಭಿಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಸ್ತುತಸ್ಯ ಶತೇನಾಪರಿಮಿತಸಂಖ್ಯಾ-
ಕೃಧಾಮುಭಿಸ್ತೇಜೋಭಿಯುಕ್ತಸ್ಯ ಚರ್ಷಣೇಧೃತಶ್ಚರ್ಷಣೇನಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾತ್ಯ-
ಣಾಮುಭಿಮತಃ ಸಂಪಾದನೇನ ಧಾರಕಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ | ಯದ್ವಾ | ಆಕೃಷಂತಿ ಸರ್ವಮನೇನೇತಿ ಚರ್ಷಣಿ
ಬಲಂ | ತದ್ಧಾರಕಸ್ಯ ತವ ಮಹಯಾಮಸಿ | ಸ್ತೋತ್ರಂ ಕುರ್ಮಾಃ || ಪುರುಷ್ವತಸ್ಯ | ಪ್ಸು ಇಂ ಸ್ತುತೌ |
ಕರ್ಮಣಿ ಕ್ತಃ | ಧಾಧಾದಿಸ್ವರಃ | ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಸ್ತುತಸ್ತೋಮಯೋಶ್ವಂದಸೀತಿ ಷತ್ತ್ವಂ | ಮಹಯಾ-
ಮಸಿ | ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಮಿತ್ಯಸ್ಯ ಲಟೀದಂತೋ ಮಸಿಃ | ನಿಘಾತಃ | ಚರ್ಷಣೇಧೃತಃ | ಕೃಷ ಆಕ-
ರ್ಷಣೇ | ಕೃಷೇರಾದೇಶ್ಚ ಚಃ | ಉ. ೨-೧೦ಃ | ಇತ್ಯನಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಕಕಾರಸ್ಯ ಚಕಾರಾದೇಶಃ | ಯದ್ವಾ |
ಕೃಷ ವಿಲೇಖನೇ | ಕರ್ಷಂತೀತಿ ಚರ್ಷಣಯೋ ಮನುಷ್ಯಾಃ | ಧೃ ಧಾರಣೇ | ಕ್ವಿಪ್ | ಕೃದುತ್ತರಪದ-
ಸ್ಯರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಪುರುಷ್ವತಸ್ಯ—ಅನೇಕರಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವವನೂ | ಶತೇನ—ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ | ಧಾಮುಭಿಃ—
ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ | ಚರ್ಷಣೇಧೃತಃ—ಯಜ್ಞಕರ್ತೃಗಳ ಧಾರಕನೂ ಆದ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ—ಪ್ರಭು-
ವಾದ ಇಂದ್ರನ | ಮಹಯಾಮಸಿ—ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅನೇಕರಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವವನೂ, ಅನೇಕವಿಧವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ ಯಜ್ಞಕರ್ತೃಗಳ
ಧಾರಕನೂ ಪ್ರಭುವೂ ಆದ ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ.

English Translation

We repeat the praise of the many-lauded Indra the supporter of man,
invested with a hundred glories.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಇಂದ್ರಂ ವೃತ್ರಾಯ ಹಂತವೇ ಪುರುಹೂತಮುಪ ಬ್ರುವೇ |
ಭರೇಷು ವಾಜಸಾತಯೇ || ೫ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಇಂದ್ರಂ | ವೃತ್ರಾಯ | ಹಂತವೇ | ಪುರುಹೂತಂ | ಉಪ | ಬ್ರುವೇ ||
ಭರೇಷು | ವಾಜಸಾತಯೇ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ವೃತ್ರಾಯ ಹಂತವೇ ವೃತ್ರನಾಮ ಕಮಸುರಂ ಹಂತುಂ ಭರೇಷು ಯುದ್ಧೇಷು ವಾಜ-
ಸಾತಯೇನ್ನೋಪಲಕ್ಷಿತಧನಲಾಭಾಯ ಚ ಪುರುಹೂತಂ ಪುರುಭಿರಾಹೂತಮಿಂದ್ರಂ ಬಲನಂತಂ ತ್ವಾ-
ಮುಪಬ್ರುವೇ | ಸೋಮಪಾನಾರ್ಥಂ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೋ ಹಮಾಹ್ವಯಾಮಿ || ವೃತ್ರಾಯ | ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ
ಕರ್ತವ್ಯಮಿತಿ ಕರ್ಮಣಃ ಸಂಪ್ರದಾನಂ | ಹಂತವೇ | ಹಂತೇಸ್ತಮಥೇ ತವೇನ್ವತ್ಯಯಃ | ನಿಶ್ಚೇರಃ |
ಬ್ರುವೇ | ಬ್ರೂಷ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚೀತ್ಯಸ್ಯ ಲಬ್ಧೌ ತ್ವಮ ಇತಿ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ | ವಾಜಸಾತಯೇ |
ಸನನಂ ಸಾತಿಃ | ವಾಜಸ್ಯ ಸಾತಿರ್ವಾಜಸಾತಿಃ | ದಾಸೀಭಾರಾದಿತ್ವಾತ್ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) ವೃತ್ರಾಯ—ವೃತ್ರಸುರನ | ಹಂತವೇ—ಹನನಕ್ಕಾಗಿಯೂ | ಭರೇಷು—ಯುದ್ಧ
ಗಳಲ್ಲಿ ವಾಜಸಾತಯೇ—ಅನ್ನ ಲಾಭಕ್ಕಾಗಿಯೂ | ಪುರುಹೂತಂ—ಅನೇಕರಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾಗುವ | ಇಂದ್ರಂ—
ಶಕ್ತಿಯುತನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು | ಉಪ ಬ್ರುವೇ—ಸ್ತುತಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ವೃತ್ರಸುರನ ಹನನಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ನ ಲಾಭಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಅನೇಕರಿಂದ
ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾಗುವನೂ, ಶಕ್ತಿಯುತನೂ ಆದ ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ.

English Translation

I invoke you, Indra, who are invoked of many for the slaying of
Vritra, and the granting of food (as the spoil) of battle.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ವಾಜೇಷು ಸಾಸಹಿರ್ಭವ ತ್ವಾಮೀಮಹೇ ಶತಕೃತೋ |

ಇಂದ್ರ ವೃತ್ರಾಯ ಹಂತನೇ || ೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ವಾಜೇಷು | ಸಸಹಿಃ | ಭವ | ತ್ವಾಂ | ಈಮಹೇ | ಶತಕ್ರತೋ ಇತಿ ಶತಕ್ರತೋ |

ಇಂದ್ರ | ವೃತ್ರಾಯ | ಹಂತನೇ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಶತಕ್ರತೋ ಹೇ ಇಂದ್ರ ವಾಜೇಷು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ಸಾಸಹಿಃ ಶತ್ರುಜಾಮುಭಿಭವಿತಾ ಭವ |
ವೃತ್ರಾಯ ಹಂತನೇ ವೃತ್ರಂ ಹಂತುಂ ತ್ವಾಮಿಮಹೇ | ಪ್ರಾರ್ಥಯಾಮಹೇ || ಸಾಸಹಿಃ | ಸಹಿವಹಿಚಿಲಿ-
ಪತಿಭ್ಯೋ ಯಜಂತೇಭ್ಯಃ ಕಿರಿನೌ ವಕ್ತವ್ಯಾವಿತಿ ಕಿಸ್ತತ್ಯಯಃ | ತಸ್ಯ ಸ್ವರಃ | ವೃತ್ರಾಯ | ಕರ್ಮಣಃ
ಸಂಪ್ರದಾನಂ | ಹಂತನೇ | ತುಮರ್ಥೇ ತನೇವೃತ್ಯಯಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಶತಕ್ರತೋ—ಅನೇಕ ವೀರ್ಯಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಕರ್ತನಾದ | ಇಂದ್ರ—ಇಂದ್ರನೇ | ವಾಜೇಷು—ಸಂಗ್ರಾಮ
ಗಳಲ್ಲಿ | ಸಾಸಹಿಃ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ | ಭವ—ಆಗು | ವೃತ್ರಾಯ—ವೃತ್ರಾಸುರ
ನನ್ನು | ಹಂತನೇ—ಹನನಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ತ್ವಾಂ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಈಮಹೇ—ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅನೇಕ ಸಾಹಸಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಕರ್ತನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸುವ ಶಕ್ತಿ
ಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ಆಗು. ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು ಹನನಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ.

English Translation

Be victorious, Indra, in battle : we solicit you, object of many rites,
to destroy Vrittra,

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ದ್ಯುನ್ನೇಷು ಪೃತನಾಜ್ಯೇ ಪೃತ್ನತೂರ್ಷು ಶ್ರವಃಸು ಚ |

ಇಂದ್ರ ಸಾಕ್ಷಾಭಿಮಾತಿಷು || ೭ ||

ಪದಪಾಠಃ

ದ್ಯುನ್ನೇಷು | ಪೃತನಾಜ್ಯೇ | ಪೃತ್ನತೂರ್ಷು | ಶ್ರವಃಸು | ಚ ||

ಇಂದ್ರ | ಸಾಕ್ಷಾ | ಅಭಿಮಾತಿಷು || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ದ್ಯುಮ್ನೇಷು ದ್ಯೋತಮಾನೇಷು ಧನೇಷು ಪ್ರಾಪ್ತವ್ಯೇಷ್ವಭಿಮಾನಿನೋ ಯೇ ಸಪ-
ತ್ನಾಃ ಪೃತನಾಜ್ಯೇ | ಪೃತನಾನಾಮಜನಂ ಗಮನಂ ಯಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ಪೃತನಾಜ್ಯಂ ಸಂಗ್ರಾಮಃ | ತಸ್ಮಿನ್ನಂ-
ಗ್ರಾಮೇ ಚ ಪೃತ್ನತೂರ್ಷು ಪೃತನಾಸು ತರಣಿಣೀಲೇಷು ಶೂರೇಷು ಶ್ರವಃಸು ಬಲೇಷು ಚ ಯೇಃಭಿ-
ಮಾನಿನಃ ಸಪತ್ನಾಃ ಸಂತಿ ತಾನ್ ಸಾಕ್ಷ್ಯ | ಅಭಿಭವ | ತಥಾಭಿಮಾತಿಷು ಸರ್ವತೋ ಗರ್ವಯುಕ್ತೇಷು
ಶತ್ರುಷು ಪುರುಷೇಷು ಯೇ ಸಪತ್ನಾಃ ತಾಂಶ್ಚಾಭಿಭವ || ಪೃತನಾಜ್ಯೇ | ಅಜ ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋರಿತ್ಯಸ್ಯ
ಜ್ಯಂತಸ್ಯ ಅಚೋ ಯತ್ | ಪೃತನಾನಾಮಾಜ್ಯಂ ಪೃತನಾಜ್ಯಂ | ಏಕಾದೇಶಸ್ವರಃ | ಪೃತ್ನತೂರ್ಷು |
ಪೃತನಾಶಬ್ದಸ್ಯ ಸೌ ಪರತಃ | ಮಾಂಸ್ಪೃತ್ಯೋನ್ನಾಮುಪಸಂಖ್ಯಾನಮಿತಿ ಪೃದಾದೇಶಃ | ಇತ್ಯೇವ ಸಂಭ್ರ-
ಮೇ | ತಾಚ್ಛೇಲಿಕಃ ಕ್ವಿಪ್ | ಜ್ವರತ್ವೇತ್ಯಾದಿನಾ ಊಹ | ತತ್ಪುರುಷೇ ಕೃತಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ಪೂರ್ವಪ-
ದಸ್ಯ ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ಅಲುಕ್ | ಕೃದುತ್ತರಪದಸ್ವರಃ | ಸಾಕ್ಷ್ಯ | ಸಹ ಮರ್ಷಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲೋಪೇ ಬಹುಲಂ
ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಧತ್ವಕತ್ವೇ ದೀರ್ಘಶ್ಚಾಂದಸಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ದ್ಯುಮ್ನೇಷು—ಧನದ ವಿಷಯದಲ್ಲಾಗಲಿ | ಪೃತನಾಜ್ಯೇ—ಯುದ್ಧದ
ಲ್ಲಾಗಲಿ | ಪೃತ್ನತೂರ್ಷು—ಶೂರರ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಾಗಲಿ | ಶ್ರವಃಸು—ಶಕ್ತಿಯಲ್ಲಾಗಲಿ | ಅಭಿಮಾತಿಷು—
ಅಹಂಕಾರಯುಕ್ತರಾದ ಶತ್ರುಗಳಲ್ಲಾಗಲಿ ನಮಗೆ ವಿರೋಧಿಗಳು ಯಾರಿದ್ದಾರೋ ಅವರನ್ನೆಲ್ಲಾ | ಸಾಕ್ಷ್ಯ—
ನೋಲಿಸಿ ನಾಶಮಾಡು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಧನದ ವಿಷಯದಲ್ಲಾಗಲಿ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಾಗಲಿ, ಶೂರರ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಾಗಲಿ, ಶಕ್ತಿಯಲ್ಲಾ
ಗಲಿ, ಅಭಿಮಾನಯುಕ್ತರಾದ ಪುರುಷರಲ್ಲಾಗಲಿ, ನಮಗೆ ವಿರೋಧಿಗಳು ಯಾರಿದ್ದಾರೋ, ಅವರನ್ನೆಲ್ಲಾ ನೋಲಿಸಿ
ನಾಶಮಾಡು.

English Translation

Overcome Indra, those who are adverse to us in riches, in battle, in
hostile hosts, in strength.

ಸಂಹಿತಾವಾಚಃ

ಶುಷ್ಕಿಂತಮಂ ನ ಊತಯೇ ದ್ಯುಮ್ನಿನಂ ಸಾಹಿ ಜಾಗ್ಯವಿಂ |

ಇಂದ್ರ ಸೋಮಂ ಶತಕ್ರತೋ || ೮ ||

ಪದವಾಚಃ

ಶುಷ್ಕಿನ್ತಮಂ | ನಃ | ಊತಯೇ | ದ್ಯುಮ್ನಿನಂ | ಸಾಹಿ | ಜಾಗ್ಯವಿಂ ||

ಇಂದ್ರ | ಸೋಮಂ | ಶತಕ್ರತೋ ಇತಿ ಶತಕ್ರತೋ || ೮ ||

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ

ಚಾತುರ್ವಿಂಶಿಕೇಽಹನಿ ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ ಸವನೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛಂಸಿಶಸ್ತ್ರೇ ಶುಷ್ಕಿಂತಮಂ ನ ಊ-
ತಯೇ ಇತಿ ತೃಜೋ ವೈಕಲ್ಪಿಕೋಽನುರೂಪಃ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಶುಷ್ಕಿಂತಮಂ ನ ಊತಯೇ ಶ್ರಾಯಂತೆ
ಇವ ಸೂರ್ಯಂ | ಅ. ೨-೪ | ಇತಿ ||

ಶತಕ್ರತೋ ಹೇ ಇಂದ್ರ ಶುಷ್ಕಿಂತಮಂ ಬಲವತಾಂ ಮಧ್ಯೇತಿತಯೇನ ಬಲವಂತಂ ದ್ಯುಮ್ನಿನಂ
ದೀಪ್ತಿಮಂತಂ | ಯದ್ವಾ ಶುಷ್ಕಿಂತಮಂ ಶತ್ರುಣಾಂ ಶೋಷಕತಮಂ ದ್ಯುಮ್ನಿನಂ ಯಶಸ್ವಿನಂ ಜಾಗೃವಿಂ
ಜಾಗರಣೀಲಂ | ಪೀತಃ ಸೋಮೋ ಜಾಗೃವಿಃ ಸ್ವಪ್ನನಿವಾರಕ ಇತಿ | ತಾದೃಶಂ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಸಂಬಂ-
ಧಿನಂ ಸೋಮಮೂತಯೇಽಸ್ಮಾಕಂ ರಕ್ಷಣಾಯ ಪಾಹಿ | ಅತ್ರಾಗತ್ಯೆ ಪಿಬ || ಶುಷ್ಕಿಂತಮಂ | ತಮಸಃ
ಪಿತ್ವಾದನುದಾತ್ತೇ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಪಾಹಿ | ಪಾತೇರ್ಲೋಕಃ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ಶವೋ ಲುಕ್ |
ನಿಘಾತಃ | ಜಾಗೃವಿಃ | ಕ್ಷಿಪ್ರತ್ಯಯಾಂತಃ | ನಿತ್ವಾದಾದ್ಯದಾತ್ತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಶತಕ್ರತೋ—ಅನೇಕ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳ | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಶುಷ್ಕಿಂತಮಂ—ಶಕ್ತಿನರ್ಥ
ಕವಾದುದು | ದ್ಯುಮ್ನಿನಂ—ಕಾಂತಿಯುತವಾದುದು | ಜಾಗೃವಿಂ—ಪ್ರಬೋಧಕವಾದುದು ಆದ | ನಃ—ನಮ್ಮಿಂದ
ಅರ್ಪಿತವಾದ | ಸೋಮಂ—ಸೋಮವನ್ನು | ಊತಯೇ—ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ | ಪಾಹಿ—ಪಾನಮಾಡು.

ಭಾನಾರ್ಥ

ಅನೇಕ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಶಕ್ತಿನರ್ಥಕವಾದುದು, ಕಾಂತಿಯುತವಾದುದು, ಪ್ರಬೋ-
ಧಕವಾದುದು, ನಮ್ಮಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದುದು ಆದ ಸೋಮವನ್ನು ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಪಾನಮಾಡು.

English Translation

Drink, Indra, object of many rites, for our preservation, the most in-
vigorating, fame-conferring, sleep-dispelling, soma juice.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಚಾತುರ್ವಿಂಶಕವೆಂಬ ಯಾಗದ ದಿನದಲ್ಲಿ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛಂಸಿಯೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನು
ಶುಷ್ಕಿಂತಮಂ ನ ಊತಯೇ ಎಂಬ ತೃಚವನ್ನು (ಈ ಸೂಕ್ತದ ೮, ೯, ೧೦ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು) ವೈಕಲ್ಪಿಕ ಅನುರೂಪ
ಮಂತ್ರಗಳನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಶುಷ್ಕಿಂತಮಂ ನ ಊತಯೇ ಶ್ರಾಯಂತೆ ಇವ
ಸೂರ್ಯಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ (ಅ. ೨-೪) ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಶತಕ್ರತೋ ಯಾ ತೇ ಜನೇಷು ಪಂಚಸು |

ಇಂದ್ರ ತಾನಿ ತ ಆ ವೈಣೇ || ೯ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಇಂದ್ರಿಯಾಣಿ | ಶತಕ್ರತೋ ಇತಿ ಶತಕ್ರತೋ | ಯಾ | ತೇ | ಜನೇಷು | ಪಂಚಸು |
ಇಂದ್ರ | ತಾನಿ | ತೇ | ಆ | ವೃಣೇ || ೯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಶತಕ್ರತೋ ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ತವ ಸಂಬಂಧಿಷು ಪಂಚಸು ಜನೇಷು ಗಂಧರ್ವಾಃ ಸಿತರೋ ದೇ-
ವಾ ಅಸುರಾ ರಕ್ಷಾಂಸೀತ್ಯೇಷು ಯಾ ಯಾನೀಂದ್ರಿಯಾಣಿ ರೂಪಗ್ರಹಣಾದಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಾನಿ ಸ್ಥಿತಾನಿ ತೇ
ತ್ವದೀಯಾನಿ ತಾನೀಂದ್ರಿಯಾಣ್ಯಹಮಾ ವೃಣೇ | ಸಂಭಜೇ | ಯದ್ವಾ | ಪಂಚಜನೇಷು ನಿಷಾದಪಂಚ-
ಮೇಷು ಚತುರ್ಷು ಜನೇಷು ಯಾನೀಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾನಿ ತಾನಿ ತ್ವದೀಯಾನ್ಯಹಮಾ ವೃಣೇ ||
ಇಂದ್ರಿಯಾಣಿ | ಇಂದ್ರಿಯಮಿಂದ್ರಲಿಂಗಮಿಂದ್ರದೃಷ್ಟಮಿಂದ್ರಸೃಷ್ಟಮಿಂದ್ರಜುಷ್ಟಮಿಂದ್ರದತ್ತಮಿತಿ ವೇತಿ
ಘಚ್ಛ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತತ್ವೇನ ನಿಪಾತನಾದಂತೋಬಾತ್ತಃ | ವೃಣೇ | ವೃಜ್ಞ ಸಂಭಕ್ತಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ಲಟಿ ರೂಪಂ |
ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಶತಕ್ರತೋ—ಅನೇಕ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಕರ್ತನಾದ | ಇಂದ್ರ—ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—ನಿನಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ |
ಪಂಚಸು ಜನೇಷು—ಗಂಧರ್ವಾದಿ ಪಂಚವಿಧಾತ್ಮಕವಾದ ಜನರಲ್ಲೂ ಸಹ | ಯಾ—ಯಾವ ವಿಧವಾದ | ಇಂದ್ರ-
ಯಾಣಿ—ಇಂದ್ರಿಯ ಶಕ್ತಿಗಳವೆಯೋ | ತಾನಿ—ಆ ಶಕ್ತಿಗಳೆಲ್ಲವೂ | ತೇ—ನಿನ್ನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತವಾದವು ಎಂಬುದಾಗಿ |
ಆ ವೃಣೇ—ತಿಳಿಯುತ್ತೇನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ನಾನಾವಿಧವಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಕರ್ತನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಪಂಚವಿಧಾತ್ಮಕವಾದ ಜನರಲ್ಲೂ ಸಹ
ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಇಂದ್ರಿಯಶಕ್ತಿಗಳವೆಯೋ, ಆ ಶಕ್ತಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಿನ್ನಿಂದಲೇ ಪ್ರೇರಿತವಾದವು ಎಂಬುದಾಗಿ
ತಿಳಿಯುತ್ತೇನೆ.

English Translation

Indra, object of many rites, I regard the organs of sense that exist in
the five races (of beings dependent) on you, as yours.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಗ್ನಿಂದ್ರ ಶ್ರವೋ ಬೃಹದ್ಧ್ಯುಮ್ನಂ ದಧಿಷ್ಟ ದುಷ್ಟರಂ |
ಉತ್ತೇ ಶುಷ್ಕಂ ತಿರಾಮಸಿ || ೧೦ ||

ಪವಸಾಠಃ

ಅಗನ್ | ಇಂದ್ರ | ಶ್ರವಃ | ಬೃಹತ್ | ದ್ಯುಮ್ನಂ | ದಧಿಷ್ಠ | ದುಸ್ತರಂ |

ಉತ್ | ತೇ | ಶುಷ್ಮಂ | ತಿರಾಮಸಿ || ೧೦ ||

ಸಾಯಂ ಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಬೃಹನ್ನಹತ್ ಶ್ರವಃ ಸೋಮಲಕ್ಷಣಮಸ್ಮಾಭಿದೀಯಮಾನಮನ್ನಮಗನ್ | ತ್ವಾಂ ಗಚ್ಛತು | ತ್ವಂ ದುಷ್ಪರಂ ದುಸ್ತರಂ ಶತ್ರುಭಿಸ್ತುರೀತುಮಶಕ್ಯಂ ದ್ಯುಮ್ನಂ ಧನಂ ದಧಿಷ್ಠ | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ಪ್ರಯಚ್ಛ | ವಯಂ ತು ತೇ ತ್ವದೀಯಂ ಶುಷ್ಮಂ ಬಲಮುತ್ಕೃಷ್ಟಂ ತಿರಾಮಸಿ | ಸೋಮಾಜ್ಯಾದಿಭಿರ್ವರ್ಧಯಾಮಃ || ಅಗನ್ | ಗರ್ವೇರ್ಲಜು ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಉಕ್ | ಹಲ್ವಾದಿನಾ ತಿಲೋಪಃ | ನೋ ನೋ ಧಾತೋಃ | ಅಡಾಗಮಸ್ವರಃ | ದಧಿಷ್ಠ | ದಧಾತೇರ್ಲೋಟಿ ಛಂದಸ್ಯಭಯಭೇತಿ ಧಾಸೇ ಆರ್ಧಧಾತುಕತ್ವಾದಿಡಾಗಮಃ | ನಿಘಾತಃ | ದುಸ್ತರಂ | ತರತೇಃ ಕೃಚ್ಛಾರ್ಥೇ ಖಲ್ | ಸುಷಾಮಾದಿತ್ವಾ-
ತ್ಲಂಹಿತಾಯಾಂ ಷತ್ವಂ | ಲಿತ್ವೇರಃ | ತಿರಾಮಸಿ | ಇದಂತೋ ಮಸಿಃ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಬೃಹತ್—ಪ್ರಭೂತವಾದುದೂ | ಶ್ರವಃ—(ನಮ್ಮಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದುದೂ ಆದ) ಅನ್ನವು | ಅಗನ್—ನಿನ್ನನ್ನು ಸೇರಲಿ | ದುಸ್ತರಂ—ಶತ್ರುಗಳ ಅಕ್ರಮಣಕ್ಕೆ ಸಿಲುಕದ | ದ್ಯುಮ್ನಂ—ಧನ ನನ್ನು | ದಧಿಷ್ಠ—ನಮಗೆ ಒದಗಿಸಿಕೊಡು | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಶುಷ್ಮಂ—ಶಕ್ತಿಯನ್ನು | ತಿರಾಮಸಿ—ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಪ್ರಭೂತವಾದುದೂ, ನಮ್ಮಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದುದೂ ಆದ ಅನ್ನವು ನಿನ್ನನ್ನು ಸೇರಲಿ. ಶತ್ರುಗಳ ಅಕ್ರಮಣಕ್ಕೆ ಸಿಲುಕದ ಧನವನ್ನು ನಮಗೆ ಒದಗಿಸಿಕೊಡು. ನಾವು ನಿನ್ನ ಶಕ್ತಿಯು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ.

English Translation

May the abundant (sacrificial) food (we offer) reach you, Indra; grant us wealth that may not easily be surpassed : we augment your vigour (by our offerings).

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅರ್ವಾವತೋ ನ ಆ ಗೃಹ್ಯಧೋ ಶಕ್ರ ಸರಾವತಃ |

ಉ ಲೋಕೋ ಯಸ್ತೇ ಅದ್ವಿನ ಇಂದ್ರೇಹ ತತ ಆ ಗೃಹಿ || ೧೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅರ್ವಾವತೇ | ನಃ | ಆ | ಗಹಿ | ಅಭೋ ಇತಿ | ಶಕ್ರ | ಸರಾವತೇ |

ಊಂ ಇತಿ | ಲೋಕಃ | ಯಃ | ತೇ | ಅದ್ವಿವಃ | ಇಂದ್ರ | ಇಹ | ತತಃ | ಆ | ಗಹಿ || ೧೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಶಕ್ರ ಬಲವನ್ನೇ ಇಂದ್ರ ಅರ್ವಾವತೋರ್ವಾಚೀನಾಶ್ವಮಾಪಾದ್ವೇಶಾತ್ ಅಭೋ ಅಹಿ ಚ ಸರಾವತೋಽತಿದೂರಾದ್ವೇಶಾನ್ನೋಽಸ್ಮಾನಭಿಲಕ್ಷ್ಯ ಗಹಿ | ಆಗಚ್ಛ | ಅದ್ವಿವಃ | ಅತ್ತಿ ಭಕ್ಷಯತಿ ಶತ್ರುನಿತ್ಯದ್ವಿವಜ್ರಃ | ತದ್ವನ್ ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ತವ ಯ ಉ ಲೋಕ ಉತ್ತಮೋ ಲೋಕೋಽಸ್ಮಿ ತತಸ್ತಸ್ಮಾದಪಿ ಲೋಕಾದಿಹಾಸ್ಮಿನ್ನೇವಯಜನೇ ದೇಶೇ ಸೋಮಸಾನಾರ್ಥಮಾ ಗಹಿ | ಆಗಚ್ಛ || ಗಹಿ | ಗಮೇರ್ಲೋಕೀರೂಪಂ | ಸರಾವತಃ | ಉಪಸರ್ಗಾಚ್ಛಂದಸಿ ಧಾತ್ವರ್ಥ ಇತಿ ನತಿಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಅದ್ವಿವಃ | ಮತು-ವಸೋ ರುರಿತಿ ರುಃ | ತತಃ | ಪಂಚಮ್ಯಾಸ್ತಸಿಲಿತಿ ತಸಿಲ್ | ಲಿತ್ಸ್ವರಃ || ೧೧ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

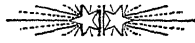
ಶಕ್ರ-ಶಕ್ತಿಯುತನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಅರ್ವಾವತೇ-ಸಮೀಪಪ್ರದೇಶದಿಂದಾಗಲಿ | ಅಭೋ-ಮತ್ತು | ಸರಾವತೇ-ಅತಿದೂರಪ್ರದೇಶದಿಂದಾಗಲಿ | ನಃ-ನಮ್ಮ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ | ಆ ಗಹಿ-ದಯಮಾಡು | ಅದ್ವಿವಃ-ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ | ಇಂದ್ರ-ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ-ನಿನ್ನ | ಯ ಉ ಲೋಕಃ-ಯಾವ ಉತ್ತಮವಾದ ಲೋಕವಿದೆಯೋ | ತತಃ-ಅಲ್ಲಿಂದಲೂ ಸಹ | ಇಹ-ಈ ಯಜ್ಞಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ | ಆ ಗಹಿ-ದಯಮಾಡು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಶಕ್ತಿಯುತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ಸಮೀಪಪ್ರದೇಶದಿಂದಾಗಲಿ, ಮತ್ತು ಅತಿದೂರಪ್ರದೇಶದಿಂದಾಗಲಿ, ನಮ್ಮ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ದಯಮಾಡು. ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಯಾವ ಉತ್ತಮವಾದ ಲೋಕವಿದೆಯೋ ಅಲ್ಲಿಂದಲೂ ಸಹ ಈ ಯಜ್ಞಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ದಯಮಾಡು.

English Translation

Come to us Sakra, whether from afar or nigh; whatever, Indra, wielder of the thunderbolt, be your region, come from thence hither.

ಮೂವತ್ತೆಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಭಿ ತಸ್ಯವೇತಿ ದರ್ಶಕಂ ನವಮಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಅತ್ರಾನುಕ್ರಮಣಿಕಾ | ಅಭಿ ತಸ್ಯೇವ ದಶ ಪ್ರಜಾಪತಿಃ ಸ ವೈಶ್ವಾಮಿತ್ರೋ ವಾಚ್ಯೋ ವಾ ದ್ವೌ ವಾ ಕೌ ನ ನೈಕೋಽಪೀತಿ | ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಗೋತ್ರೇ

ಪ್ರಜಾಪತಿನಾ ಚ ಪುತ್ರಃ ಪ್ರಜಾಪತಿನಾ ಋಷಿಃ | ತಾವುಭಾವಸಿ ಸಮುಚ್ಚಿತಾವಸ್ಯ ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ಋಷೀ
ಇತಿ ದ್ವಿತೀಯಃ ಪಕ್ಷಃ | ಅಥವಾ ನೋಭಾವಸಿ ಕಿಂತು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಏವೇತಿ ತೃತೀಯಃ ಪಕ್ಷಃ | ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್
ಛಂದಃ | ಇಂದ್ರೋ ದೇವತಾ ||

ಚಾತುರ್ವಿಂಶಿಕೇಹನಿ ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ ಸವನೇಚ್ಛಾವಾಕಶಸ್ತ್ರೇಭಿ ತಪ್ಪೇವೇತ್ಯಹರಹಃ ಶಸ್ಯ-
ನಾಮಕಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಸೂತ್ರೀತಂ ಚ | ಉದು ಬ್ರಹ್ಮಾಣ್ಯಭಿ ತಪ್ಪೇವೇತೀತರಾವಹರಹಃಶಸ್ಯೇ | ಆ ೭-೪ |
ಇತಿ || ಏವಂ ಸರ್ವತ್ರಾರ್ಗಣೇಷು ದ್ವಿತೀಯಾದಿಷ್ಟಹಃಸು ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ ಸವನೇಚ್ಛಾವಾಕಶಸ್ತ್ರ
ಏತತ್ಸೂಕ್ತಂ ||

ಅನುವಾದವು—ಅಭಿ ತಪ್ಪೇವ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಮೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.
ಇದರಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಋಕ್ಪುಗಳಿರುವವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಅಭಿ ತಪ್ಪೇವ ದಶ ಪ್ರಜಾಪತಿಃ ಸ ವೈಶ್ವಾಮಿತ್ರೋ
ವಾಚ್ಯೋ ವಾ ದ್ವೌ ವಾ ತೌ ನ ವೈಕೋಸಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಗೋತ್ರೋದ್ಭವ
ನಾದ ವಚ ಎಂಬ ಋಷಿಯ ಪುತ್ರನಾದ ಪ್ರಜಾಪತಿಯೆಂಬುವನು ಋಷಿಯು; ಅಥವಾ ಪ್ರಜಾಪತಿಯೆಂಬುವನೇ
ಋಷಿಯು; ಅಥವಾ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಋಷಿಗಳೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಅಥವಾ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಅಲ್ಲದೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೇ
ಋಷಿಯೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈರೀತಿ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಮತಭೇದಗಳಿವೆ. ಇಂದ್ರನು ದೇವ
ತೆಯು; ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ಛಂದಸ್ಸು. ಯಾಗದ ಚತುರ್ವಿಂಶವೆಂಬ ದಿನಸ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಚ್ಛಾವಾಕನೆಂಬ
ಋತ್ವಿಜನು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ಸಂಪಾತ ಸೂಕ್ತಕ್ಕಾಗಿ ಅಭಿತಪ್ಪೇವ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವ
ದೆಂದು ಆಶ್ಚರ್ಯವುಳ್ಳ ಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರ—ಉದು ಬ್ರಹ್ಮಾಣ್ಯಭಿ ತಪ್ಪೇವೇತೀತರಾವಹರಹಃ ಶಸ್ಯೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರ
ದಿಂದ (ಆ. ೭-೪) ವಿನೃತವಾಗಿರುವುದು. ಇದೇರೀತಿಯಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಅರ್ಹಗಣವೆಂಬ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಎರಡನೆಯ
ದಿನಸದಿಂದ ಮುಂದೆ ಪ್ರತಿದಿನಸದಲ್ಲಿಯೂ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಚ್ಛಾವಾಕನೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನು ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು
ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು.

ಸೂಕ್ತ—೩೮

ಮಂಡಲ—೩ || ಅನುವಾಕ—೩ || ಸೂಕ್ತ—೩೮ ||

ಅಷ್ಟಕ—೩ || ಅಧ್ಯಾಯ—೨ || ವರ್ಗ—೨೩, ೨೪ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೧೦

ಋಷಿಃ—ಪ್ರಜಾಪತಿರ್ವೈಶ್ವಾಮಿತ್ರೋ ವಾಚ್ಯೋ ವಾ ದ್ವೌ ವಾ ತೌ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೋ
ವಾ ||

ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ||

ಛಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಭಿ ತಪ್ಪೇವ ದೀಧಯಾ ಮನೀಷಾಮತ್ಯೋ ನ ವಾಜೀ ಸುಧುರೋ ಜಿಹಾಸಃ |

ಅಭಿ ಪ್ರಿಯಾಣಿ ಮರ್ಮಶತ್ವರಾಣಿ ಕವೀರಿಚ್ಛಾಮಿ ಸಂದೃಶೇ ಸುಮೇಧಾಃ || ೧ ||

ಪದವಾಕಃ

ಅಭಿ | ತೆಷ್ವಾಽಇವ | ದೀಧಯ | ಮನೀಷಾಂ | ಅತ್ಯಃ | ನ | ವಾಜೀ | ಸುಧುರಃ | ಜಿಹಾಢಃ |
 ಅಭಿ | ಪ್ರಿಯಾಣಿ | ಮಮೃಶತ್ | ಪರಾಣಿ | ಕವೀನ್ | ಇಚ್ಛಾಮಿ | ಸಂದೃಶೇ | ಸುಮೇಧಾಃ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯಜಮಾಢಃ ಸ್ತೋತಾರಂ ಪ್ರತಿ ಬ್ರೂತೇ | ಹೇ ಸ್ತೋತರ್ಮನೀಷಾಮಿಂದ್ರವಿಷಯಾಂ ಸ್ತುತಿ-
 ಮಭಿ ದೀಧಯ | ಸರ್ವತೋ ದೀಪ್ತಾಂ ಕುರು | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ತಪ್ತೇವ | ಯಥಾ ತಪ್ತಾ ತಪ್ತೇನ
 ಕಾಷ್ಠಂ ಸಂಸ್ಕರೋತಿ ತದ್ವತ್ | ಸುಧುರಃ ಶೋಭನಯಾ ಧುರಾನ್ವಿತೋ ವಾಜೀ ವೇಗವಾಢತೋ ನಾತ್ಮ-
 ಇವ ಜಿಹಾಢಃ ಕರ್ಮಣಿ ಪ್ರವರ್ತಮಾಢಃ ಪರಾಣ್ಯುತ್ತಮಾನಿ ಪ್ರಿಯಾಣೀಂದ್ರಸ್ಯ ಪ್ರಿಯತಮಾನಿ | ಯದ್ವಾ |
 ಪರಾಣ್ಯುತ್ತರೇಷ್ಯಹಃಸು ಕ್ರಿಯಮಾಣಾನಿ ಕರ್ಮಾಣ್ಯಭಿಮಮೃಶತ್ ಅತ್ಯರ್ಥಮಭಿ ಮೃಶನ್ ಸುಮೇ-
 ಧಾಃ ಶೋಭನಮೇಧಾವಾಢಹಂ ಕವೀನ್ | ಯೇ ಪೂರ್ವಮನುಷ್ಠಿತಯಜ್ಞಾದ್ವೇವಭೂಯಮಗಮನ್
 ತೇ ಕವಯಃ | ತಾನ್ ಸಂದೃಶೇ ಸಂದೃಷ್ಟಾಮಿಚ್ಛಾಮಿ | ಉಕ್ತಾರ್ಥೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ | ಅಭಿ ತಪ್ತೇವ ದೀ-
 ಧಯಾ ಮನೀಷಾಮಿತ್ಯಚ್ಛಾವಾಕೋಹರಹಃ ಶಂಸತ್ಯಭಿವತ್ತತ್ಯೈ ರೂಪಮಭಿ ಪ್ರಿಯಾಣಿ ಮಮೃಶತ್ಪ್ರ-
 ರಾಣೀತಿ ಯಾಸ್ಯೇವ ಪರಾಣ್ಯಾಹಾನಿ ತಾನಿ ಪ್ರಿಯಾಣಿ ತಾಸ್ಯೇವ ತದಭಿಮಮೃಶತೋ ಯಂತಭ್ಯಾರಘ-
 ಮಾಣಾಃ ಪರೋ ವಾ ಅಸ್ಮಾಲ್ಲೋಕಾತ್ಸ್ವಗೋ ಲೋಕಸ್ತಮೇವ ತದಭಿವದತಿ ಕವೀರಿಚ್ಛಾಮಿ ಸಂದೃಶೇ
 ಸುಮೇಧಾ ಇತಿ ಯೇ ನೈ ತೇ ನ ಋಷಯಃ ಪೂರ್ವೇ ಪ್ರೇತಾಸ್ತೇ ನೈ ಕವಯಸ್ತಾನೇವ ತದಭ್ಯತಿವದತಿ |
 ಐ. ಬ್ರಾ. ೬-೨೦ | ಇತಿ || ತಪ್ತೇವ | ತಪ್ತೋ ತಪ್ತೋ ತನೂಕರಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ತ್ವನಿ ರೂಪಂ | ನಿತ್ಸರಃ | ದೀ-
 ಧಯ | ದೀಧೀಜ್ ದೀಪ್ತಿದೇವನಯೋರಿತ್ಯಸ್ಯಾಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಸ್ಯ ಲೋಟಿ ಶಪೋ ಬಹುಲಂ ಛಂದ-
 ಸೀತಿ ಲುಗಭಾವಃ | ವೃತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ಮೈಪದಂ | ಸುಧುರಃ | ಅದ್ಭುತಾತ್ಮಂ ದ್ವೈಚ್ಛಂದಸೀತ್ಯುತ್ಪರ-
 ಪದಾದ್ಭುತಾತ್ಮತ್ವಂ | ಜಿಹಾಢಃ | ಓಹಾಜ್ ಗತಾನಿತ್ಯಸ್ಯ ಶಾನಚಿ ಭೃಗಾಮಿದಿತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ವಂ | ಚಿತ್ತಾ-
 ದಂತೋದಾತ್ತತ್ವೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇಽಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿತ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ಮತ್ವಂ | ಮಮೃಶತ್ | ಮೃಶ ಆಮರ್ಶನ
 ಇತ್ಯಸ್ಯ ಯಜ್ಞಲುಕಿ ರುಗ್ರಿಕೌ ಚ ಲುಕೀತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ರುಗಾಗಮಃ | ತದಂತಾಚ್ಛತರಿ ರೂಪಂ | ನಾಭ್ಯ-
 ಸ್ತಾಚ್ಛತುರಿತಿ ನುನುಭಾವಃ | ಅಭ್ಯಸ್ತಸ್ತರಃ | ಸಂದೃಶೇ | ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣ ಇತ್ಯಸ್ಯಾತ್ಮಮರ್ಥೇ ದೃಶೇ
 ವಿಖ್ಯೇ ಚೇತಿ ಕೇನ್ವತ್ಯಯಾಂತತ್ವೇನ ನಿಪಾತನಾದಾದ್ಯದಾತ್ಮತಃ | ಸಮಾಸೇ ಕೃದುತ್ತರಪದಸ್ತರಃ | ಸು-
 ಮೇಧಾಃ | ನಿತ್ಯಮಸಿಜ್ ಪ್ರಜಾಮೇಧಯೋರಿತ್ಯಸಿಜ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಚಿತ್ಸರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಎಲೈ ಸ್ತುತಿಕರ್ತನೇ) ಮನೀಷಾಂ—ಇಂದ್ರವಿಷಯವಾದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು | ತಪ್ತೇವ—ಮರಗೆಲಸದವನು
 ತನ್ನ ಕಾಷ್ಠಾದಿಗಳನ್ನು ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿ ಕೆತ್ತನೆಯ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುವಂತೆ | ಅಭಿ ದೀಧಯ—ಕಾಂತಿಯುತವಾಗಿ
 ನಿರ್ಮಿಸು | ಸುಧುರಃ—ಒಳ್ಳೆಯ ಭಾರವನ್ನು ವಹಿಸಿರುವುದೂ | ವಾಜೀ—ವೇಗಗಾಮಿಯಾದುದೂ ಆದ |
 ಅಪೋ ನ—ಅಶ್ವದಂತೆ | ಜಿಹಾಢಃ—ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವವನಾಗಿಯೂ | ಪರಾಣಿ—ಉತ್ತಮವಾದವೂ |

ಪ್ರಿಯಾಣಿ—ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪ್ರಿಯಕರವಾದವೂ ಆದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ಅಭಿಮಮ್ಯತತ್—ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ನೆರವೇರಿಸುವವನಾಗಿಯೂ | ಸುನೋಧಾಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವನೂ ಆದ ನಾನು | ಕವೀನ್—ದೇವತಾತ್ಮಕರಾದ ಕವಿಗಳನ್ನು | ಸಂದೃಶೇ—ದರ್ಶನಮಾಡಲು | ಇಚ್ಛಾಮಿ—ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸ್ತುತಿಕರ್ತನೇ, ಮರಗೆಲಸದವನು ತನ್ನ ಕಾಷ್ಠಾದಿಗಳನ್ನು ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿ ಕೆತ್ತನೆಯ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುವಂತೆ ಇಂದ್ರವಿಷಯಕವಾದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಕಾಂತಿಯುತವಾಗುವಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸು. ಒಳ್ಳೆಯ ಭಾರವನ್ನು ವಹಿಸಿರುವುದೂ, ವೇಗಗಾಮಿಯಾದುದೂ ಆದ ಅಶ್ವದಂತೆ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವವನಾಗಿಯೂ ಉತ್ತಮವೂ, ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪ್ರಿಯಕರವೂ ಆದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ನೆರವೇರಿಸುವವನಾಗಿಯೂ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ನಾನು ದೇವತಾತ್ಮಕರಾದ ಕವಿಗಳನ್ನು ಸಂದರ್ಶಿಸಲಿಚ್ಛಿಸುತ್ತೇನೆ.

English Translation

Repeat (to Indra) pious praise, as a carpenter (planes the wood), and engaging (zealously in sacred rites), as a quick horse bearing well his burden: endowed with intelligence, and reflecting upon the future acts acceptable (to Indra), I desire to behold the sages (who have gone to heaven)

ಸಂಹಿತಾಸಾತಃ

ಇನೋತ ಪೃಚ್ಛ ಜನಿಮಾ ಕವೀನಾಂ ಮನೋಧೃತಃ ಸುಕೃತಸ್ತಕ್ಷತ ದ್ಯಾಂ |

ಇಮಾ ಉ ತೇ ಪ್ರಸ್ಯೋ ವರ್ಧಮಾನಾ ಮನೋವಾತಾ ಅಧ ನು ಧರ್ಮಣಿ

ಗ್ಮನ್ || ೨ ||

ಪದಸಾತಃ

ಇನಾ | ಉತ | ಪ್ರಚ್ಛ | ಜನಿಮ | ಕವೀನಾಂ | ಮನೋಧೃತಃ | ಸುಕೃತಃ | ತಕ್ಷತ | ದ್ಯಾಂ |

ಇಮಾಃ | ಉಂ ಇತಿ | ತೇ | ಪ್ರಸ್ಯಂಃ | ವರ್ಧಮಾನಾಃ | ಮನೋವಾತಾಃ | ಅಧ | ನು | ಧರ್ಮಣಿ | ಗ್ಮನ್ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಉತೇತ್ಯಾಮಂತ್ರಣೇ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ಕವೀನಾಂ ಸುಕೃತಕರ್ಮಣಾಂ ದೇವಭೂಯಗತಾನಾಂ ಜನಿಮ ಜನ್ಮ | ಕೇನ ಕರ್ಮಣಾ ದಿವಂ ಗತಾಃ ಕುತೋ ನಾ ತೇಷಾಮುತ್ಪತ್ತಿರಿತ್ಯೇತಮರ್ಥಮಿನಾ ಈಶ್ವರಾನ್ ಗುರೂನ್ಪ್ರಚ್ಛ | ತೇ ಕವಯೋ ಮನೋಧೃತಃ ಸಂಯತಮನಸ್ಕಾ ಆತ ಏವ ಸುಕೃತಃ ಶೋಭನ-ಕರ್ಮಾಣಃ ಸಂತೋ ದ್ಯಾಂ ದಿವಂ ತಕ್ಷತ | ಅಕುರ್ವನ್ | ಅಥ ಅಥೇದಾನೀಂ ಧರ್ಮಾಣ್ಯಸ್ಮಿನ್ಯಜ್ಞೇ ತೇ

ತ್ವದರ್ಶಂ ಪ್ರಣ್ಯಃ ಪ್ರಣೀಯಮಾನಾ ಮನೋನಾತಾ ಮನೋವೇಗಾ ವರ್ಧಮಾನಾಸ್ತಾಂ ವರ್ಧಯಂತೈ
 ಇಮಾ ಅಸ್ಮಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣಾಃ ಸ್ತುತಯೋ ನು ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಗೃನ್ | ತ್ವಾಂ ಗಚ್ಛಂತು | ಉ ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರಸಿ-
 ದ್ಯರ್ಥಃ || ಪೃಚ್ಛ | ಪ್ರಚ್ಛ ಜ್ಞೇಪ್ಸಾಯಾಮಿತ್ಯಸ್ಯ ಲೋಟಿ ತುದಾದಿತ್ವಾಚ್ಛಃ | ತಸ್ಯ ಜುತ್ವಾತ್ಸಂಹಿ-
 ಜ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ನಿಘಾತಃ | ಪ್ರಣ್ಯಃ | ಜೇಜ್ ಪ್ರಾಪಣ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದೌಣಾದಿಕಃ ಕರ್ಮಣಿ
 ಕ್ಷಿಪ್ | ಸರ್ವವಿಧೀನಾಂ ಛಂದಸಿ ನಿಕಲ್ಪಿತತ್ವಾದಿಯಜಾದೇಶಂ ಬಾಧಿತ್ವಾ ಯಜಾದೇಶಃ | ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿ-
 ತಯೋರಿತಿ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ | ಗೃನ್ | ಗಮೇರ್ಲಜಾ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಝೀರ್ಜಾತ್ವಾ-
 ದ್ಧಮದನೇತ್ಯಾದಿನೋಪಧಾಲೋಪಃ | ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) ಕವೀನಾಂ—ದೇವತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದ ಋಷಿಗಳ | ಜನಿಮ—ಉತ್ಪತ್ತಿಕ್ರಮವೇನೆಂಬು-
 ದನ್ನು | ಇನಾ—ಗುರುಗಳನ್ನು | ಪ್ರಚ್ಛ—ಕೇಳು | ಮನೋಧೃತಃ—ನಿಯಮನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವರೂ |
 ಸುಕ್ಯತಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮಕರ್ತರೂ ಆದ ಆ ಋಷಿಗಳು | ದ್ಯಾಂ—ದೇವಲೋಕವನ್ನು | ತಕ್ಷತ—ನಿರ್ಮಿಸಿ-
 ದರು | ಅಥ—ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ | ಧರ್ಮಣಿ—ಈ ಯಜ್ಞಕಾಲದಲ್ಲಿ | ತೇ—ನಿನ್ನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿದವೂ | ಪ್ರಣ್ಯಃ—ತೃಪ್ತಿ-
 ಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವೂ | ಮನೋನಾತಾಃ—ಮನೋವೇಗವುಳ್ಳವೂ | ವರ್ಧಮಾನಾಃ—ನಿನ್ನ ವೃದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣ
 ವಾದವೂ ಆದ | ಇವಾಃ—ಈ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಗಳು | ನು—ಶೀಘ್ರವಾಗಿ | ಗೃನ್—ನಿನ್ನನ್ನು ಬಂದು ಸೇರಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ದೇವತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಋಷಿಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಕ್ರಮವೇನೆಂಬುದನ್ನು ಜಗತ್ಪ್ರಜ್ಞೆಗೆ ಕಾರಣ
 ರಾದ ಈಶ್ವರರನ್ನು ಕೇಳಿ ತಿಳಿದುಕೊ. ನಿಯಮನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವರೂ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮಕರ್ತರೂ
 ಆದ ಆ ಋಷಿಗಳು ದೇವಲೋಕವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದರು. ಈ ಯಜ್ಞಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿದವೂ, ನಿನಗೆ ತೃಪ್ತಿ
 ಕಾರಕವೂ, ಮನೋವೇಗವುಳ್ಳವೂ. ನಿನ್ನ ವೃದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣವಾದವೂ ಆದ ಈ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಗಳು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ನಿನ್ನನ್ನು
 ಬಂದು ಸೇರಲಿ.

English Translation

Ask of the lords (of earth, the holy teachers), the birth of those deified
 sages, who with well-governed minds, and deligent in sacred rites, fabri-
 cated the heavens : and may these propitiatory (praises), augmenting (your
 power) and rapid as the wind, reach you at this solemn rite.

ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಃ

ನಿ ಸೀಮಿದತ್ತ ಗುಹ್ಯಾ ದಧಾನಾ ಉತ ಕ್ಷತ್ರಾಯ ರೋದಸೀ ಸಮಂಜನ್ |

ಸಂ ಮಾತ್ರಾಭಿರ್ಮುರೀಯೇಮುರುವೀ ಅಂತರ್ಮಹೀ ಸಮೃತೇ ಧಾಯಸೇ

ಧುಃ || ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ನಿ | ಸೀಂ | ಇತ್ | ಅತ್ರ | ಗುಹ್ಯಾ | ದಧಾನಾಃ | ಉತ | ಕ್ಷತ್ರಾಯ | ರೋದಸೀ ಇತಿ | ಸಂ | ಅಂಜನ್ |
 ಸಂ | ಮಾತ್ರಾಭಿಃ | ಮಮಿರೇ | ಯೇಮುಃ | ಉರ್ವೀ ಇತಿ | ಅಂತಃ | ಮಹೀ ಇತಿ | ಸಮೃತೇ ಇತಿ ಸಂ-
 ಸಮೃತೇ | ಧಾಯಸೇ | ಧುರಿತಿ ಧುಃ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅತ್ರ ಭೂಲೋಕೇ ಗುಹ್ಯಾ ಗೂಢಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಸೀಮಿತ್ ಸರ್ವತಃ ಏವ ನಿಧಧಾನಾಃ ಕುರ್ವಾ-
 ನಾ ಏತೇ ಕನಯ ಉತ ಅಹಿ ಚ ಕ್ಷತ್ರಾಯ ಬಲಾಯ ಧನಾಯ ನಾ ರೋದಸೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ |
 ಸಮಂಜನ್ | ಓಷಧೀಭಿಃ ಪೃಥಿವೀಂ ದೇವ್ಯಷ್ಟ ದಿವಂ ಸಂಗತಾನುಕಾರ್ಷುಃ | ಕಿಂ ಚ ತೇ ಮಾತ್ರಾಭಿಃ |
 ಮೀಯಂತೇ ಮಾಂತೀತಿ ನಾ ಮಾತ್ರಾಃ ಶಿಲೋಚ್ಚಯಾಃ | ತಾಭಿರ್ಮಾತ್ರಾಭಿಃ ಸಂ ಮಮಿರೇ | ತೇ ರೋದ-
 ಸ್ಯಾವಿಯತ್ತಯಾ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನೇ ಚಕ್ರುಕ್ಷ | ಸಮೃತೇ ಪರಸ್ಪರಂ ಸಂಗತೇ ಉರ್ವೀ ವಿಸ್ತೀರ್ಣೇ ಮಹೀ ಮ-
 ಹತ್ಯಾ ತೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ಯೇಮುಃ | ನಿಯಮಿತವಂತಃ | ವಿಸ್ತಂಭಕೇನಾಂತರಿಕ್ಷೇಣಾಂತರುದಯ-
 ಚ್ಛನ್ | ತಥಾ ಧಾಯಸೇ ತಯೋರ್ಧಾರಣಾರ್ಥಮಂತರಿಕ್ಷಂ ಧುಃ | ವ್ಯಧುಃ || ಇದವಧಾರಣಾರ್ಥೇ | ಗು-
 ಹ್ಯಾ | ಗುಹಾಯಾಂ ಭವಾನಿ | ಭವಾರ್ಥೇ ಯತ್ | ಯತೋನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯುಪಾತ್ತಃ | ದಧಾನಾಃ | ದಧಾತೇಃ
 ಶಾನಚಿ ರೂಪಂ | ಅಭ್ಯಸ್ತಸ್ವರಃ | ಅಂಜನ್ | ಅನ್ಯೋ ವ್ಯಕ್ತಿವೃಕ್ಷಣಗತಿಷ್ಠಿತೈಸ್ಥ ಲಜು ತ್ವಸೋರಲ್ಲೋ-
 ಪಃ | ನಿಘಾತಃ | ಮಾತ್ರಾಭಿಃ | ಮಾ ಮಾನೇ ಮಾಜ್ ಮಾನೇ ನಾ | ಹುಯಾಮೇತ್ಯಾದಿನಾ ತ್ರೈವೃತ್ಯಯಃ |
 ನಿತ್ವರಃ | ಮಮಿರೇ | ಮಾಜ್ ಮಾನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಿಟಿ ರೂಪಂ | ಚಾದಿಲೋಪೇ ವಿಭಾಷೇತಿ ನ ನಿಘಾತಃ |
 ಯೇಮುಃ | ಯಮ ಉಪರಮ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಿಟ್ಯುಸಿ ರೂಪಂ | ತಿಜುತ್ತರತ್ವಾದಿನಿಘಾತಃ | ಧಾಯಸೇ |
 ವರಿಹಾಧಾಙ್ಕೃತ್ವಂದಸೀತ್ಯಸುನ್ | ನಿತ್ವರಃ | ಧುಃ | ದಧಾತೇರ್ಲೂಜು ರೂಪಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅತ್ರ—ಈ ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ | ಗುಹ್ಯಾ—ಗಹನವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ಸೀಮಿತ್—ಸರ್ವಪ್ರದೇಶಗಳ
 ಲ್ಲಿಯೂ | ನಿ ದಧಾನಾಃ—ಆಚರಿಸತಕ್ಕ ಕವಿಗಳು | ಕ್ಷತ್ರಾಯ—ಶಕ್ತಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ | ರೋದಸೀ—ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿ
 ಗಳನ್ನು | ಸಮಂಜನ್—ಓಷಧ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದರು | ಮಾತ್ರಾಭಿಃ—ಸರ್ವತವೇ ಮುಂತಾದ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳಿಂದ |
 ಸಂ ಮಿಮಿರೇ—ಅವುಗಳನ್ನು ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿದರು | ಸಮೃತೇ—ಅವು ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರಲು | ಉರ್ವೀ—
 ವಿಸ್ತೃತವಾದವೂ | ಮಹೀ—ಮಹತ್ವರೂಪವುಳ್ಳವೂ ಆದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು | ಯೇಮುಃ—ನಿಯಮನದಲ್ಲಿ
 ಟ್ಟರು | ಅಂತಃ—ಅವುಗಳ ನಡುವೆ | ಧಾಯಸೇ—ಅವುಗಳನ್ನು ದೃಢವಾಗಿ ಧರಿಸಲು | ಧುಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು
 ನಿರ್ಮಿಸಿದರು.

ಭಾನಾರ್ಥ

ಈ ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಗಹನವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಸಕಲಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆಚರಿಸತಕ್ಕ ಕವಿಗಳು ಸಕಲ
 ಭೂತಗಳ ಶಕ್ತಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ಓಷಧ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದರು, ಸರ್ವತವೇ ಮುಂತಾದ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳಿಂದ

ಗಳಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿದರು, ಅವು ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರಲು ವಿಸ್ತೃತವಾದವೂ, ಮಹತ್ತ್ವರೂಪವುಳ್ಳವೂ ಆದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ನಿಯಮನದಲ್ಲಿಟ್ಟರು. ಅವುಗಳ ನಡುವೆ ಅವುಗಳನ್ನು ದೃಢವಾಗಿ ಧರಿಸಲು ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದರು.

English Translation

Comprehending hidden (mysteries) here on earth, they have, through their power, made manifest (the things of heaven and earth; they have set limits to them by their elements; they connected them both mutually united, wide-spread and vast, and fixed the intermediate (firmament) to sustain them.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅತಿಷ್ಠಂತಂ ಪರಿ ವಿಶ್ವೇ ಅಭೂಷಣ್ಯಾಯೋ ವಸಾನಶ್ಚರತಿ ಸ್ವರೋಚಿಃ |
ಮಹತ್ತದ್ವ್ಯಷ್ಟೋ ಅಸುರಸ್ಯ ನಾಮಾ ವಿಶ್ವರೂಪೋ ಅಮೃತಾನಿ ತಸ್ಮಾ || ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅತಿಷ್ಠಂತಂ | ಪರಿ | ವಿಶ್ವೇ | ಅಭೂಷಣ್ | ಶ್ರಿಯಃ | ವಸಾನಃ | ಚರತಿ | ಸ್ವರೋಚಿಃ |
ಮಹತ್ | ತತ್ | ವ್ಯಷ್ಟಃ | ಅಸುರಸ್ಯ | ನಾಮ | ಅ | ವಿಶ್ವರೂಪಃ | ಅಮೃತಾನಿ | ತಸ್ಮಾ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವಿಶ್ವೇ ಸರ್ವೇ ಕವಯೋ ರಥಮಾತಿಷ್ಠಂತಮಿಂದ್ರಂ ಪರ್ಯಭೂಷಣ್ | ಪರಿತೋಲಮಕುರ್ವನ್ | ಸ್ವರೋಚಿಃ | ಸ್ವಮೇವ ರೋಚಿಯಸ್ಯಾಸೌ ಸ್ವರೋಚಿಃ | ಸ್ವಪ್ರಭಯೈವ ದೀಪ್ಯಮಾನ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತಃ ಏವ ಶ್ರಿಯೋ ದೀಪ್ತೀರ್ವಸಾನ ಅಚ್ಛಾದಯನ್ ಸೋಮಯಿಂದ್ರಶ್ಚರತಿ | ಸರ್ವತ್ರ ವರ್ತತೇ | ವ್ಯಷ್ಟಃ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತುರಸುರಸ್ಯ | ಅಸ್ಯತಿ ಪ್ರೇರಯತಿ ಸರ್ವಾನಂತರ್ಯಾಮಿತಯೇತ್ಯಸುರಃ | ತಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ತತ್ತಾದೃಶಮನುಭೂತಪೂರ್ವಂ ನಾಮ | ನಮಯತಿ ಸರ್ವಾನನೇನ ಶತ್ರುನಿತಿ ನಾಮ ಕರ್ಮ | ಯದ್ವಾ ನಮ್ಯತೇ ಸರ್ವೈರ್ನಮಸ್ತಿಯತ ಇತಿ ನಾಮೇಂದ್ರಸ್ಯ ಶರೀರಂ ಕರ್ಮ ವಾ | ಮಹದಾಶ್ಚರ್ಯೋಪೇತಂ ವರ್ತತೇ | ತಥಾ ವಿಶ್ವರೂಪೋ ನಾನಾವಿಧರೂಪತಾಂ ಭಜಮಾನಃ ಸ ಇಂದ್ರೋ ವರುಣಾತ್ಮನಾಮೃತಾನಿ ಜಲಾನ್ಯಾ ತಸ್ಮಾ | ಅಧಿತಿಷ್ಠತಿ | ವಿಶ್ವೇ | ಜಸಃ ಶೀ | ಅಭೂಷಣ್ | ಭೂಷ ಅಲಂಕಾರ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಜಾ ರೂಪಂ | ವಸಾನಃ | ವಸ ಅಚ್ಛಾದನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಶಾನಚಿ ರೂಪಂ | ತಸ್ಯ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ವರೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ನಾಮ | ಣಮು ಪ್ರಹೃತ್ ಇತ್ಯಸ್ಮಾನ್ನಾಮನ್ನೀಮನ್ನಿತ್ಯಾದಿನಾ ಮನಿಸ್ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತತ್ವೇನ ನಿಷಾತನಾದಾದ್ಯದಾತ್ತಃ | ವಿಶ್ವರೂಪ ಇತಿ ತಸ್ಯ ಸಂಜ್ಞಾ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ವಿಶ್ವಂ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತಿ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ |

ಅಮೃತಾನಿ | ಕಾಲಾಧ್ವನೋರತ್ಯಂತಸಂಯೋಗ ಇತಿ ದ್ವಿತೀಯಾ | ತಸ್ಯಾ | ತಿಷ್ಠತೇರ್ಲಿಟಿ ಣಿತಿ
ರೂಪಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಿಶ್ವೇ—ಸಮಸ್ತವಾದ ಕವಿಗಳೂ ಸಹ | ಆತಿಷ್ಠಂತಂ—ರಥದಲ್ಲಿ ಆಸೀನನಾಗಿರುವ ಇಂದ್ರನನ್ನು |
ಪರಿ ಅಭೂಷನ್—ಅಲಂಕರಿಸಿದರು | ಸ್ವರೋಚಿಃ—ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳವನೂ | ಶ್ರಿಯೇಃ—ಅತಿಶಯವಾದ
ಕಾಂತಿಯನ್ನು | ವಸಾನಃ—ಹೊಂದಿರುವವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು | ಚರತಿ—ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ |
ವೃಷ್ಣಃ—ಕಾಮಾರ್ಷಕನೂ | ಅಸುರಸ್ಯ—ಸಕಲ ಜೇತನಗಳಿಗೂ ಪ್ರೇರಕನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನ | ತತ್ ನಾಮ—
ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಕರ್ಮಗಳು | ಮಹತ್—ಅತ್ಯದ್ಭುತವಾಗಿದೆ | ವಿಶ್ವರೂಪಃ—ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ರೂಪಗಳನ್ನು ಧರಿ
ಸುವ ಇಂದ್ರನು | ಅಮೃತಾನಿ—ಉದಕಗಳಿಗೆ | ಆ ತಸ್ಯಾ—ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿ ನಿಂತನು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸಮಸ್ತವಾದ ಕವಿಗಳೂ ಸಹ ರಥದಲ್ಲಿ ಆಸೀನನಾಗಿರುವ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿದರು. (ಸ್ತುತಿಸಿದರು).
ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳವನೂ, ಅತಿಶಯವಾದ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪಿಸಿ
ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಕಾಮಾರ್ಷಕನೂ, ಸಕಲ ಜೇತನಗಳಿಗೂ ಪ್ರೇರಕನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಕರ್ಮಗಳು
ಅತ್ಯದ್ಭುತವಾಗಿವೆ. ನಾನಾವಿಧವಾದ ರೂಪಗಳನ್ನು ಧರಿಸುವ ಇಂದ್ರನು ಉದಕಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿ ನಿಂತನು.

English Translation

They all ornamented (Indra) standing (in his car); and, clothed in
beauty, he proceeds self-radiant: wonderful are the acts of that showerer
(of benefits), the influencer (of consciences), who omniform, presides over
the ambrosial (waters).

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಸೂತ ಪೂರ್ವೋ ವೃಷಭೋ ಜ್ಯಾಯಾನಿಮಾ ಅಸ್ಯ ಶುರುಧಃ ಸಂತಿ ಪೂರ್ವೀಃ |
ದಿವೋ ನಪಾತಾ ವಿದಥಸ್ಯ ಧೀಭಿಃ ಕ್ಷತ್ರಂ ರಾಜಾನಾ ಪ್ರದಿವೋ ದಧಾಥೇ || ೫ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಸೂತ | ಪೂರ್ವಃ | ವೃಷಭಃ | ಜ್ಯಾಯಾನ್ | ಇಮಾಃ | ಅಸ್ಯ | ಶುರುಧಃ | ಸಂತಿ | ಪೂರ್ವೀಃ |
ದಿವಃ | ನಪಾತಾ | ವಿದಥಸ್ಯ | ಧೀಭಿಃ | ಕ್ಷತ್ರಂ | ರಾಜಾನಾ | ಪ್ರದಿವಃ | ದಧಾಥೇ ಇತಿ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವೃಷಭಃ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಕಃ ಪೂರ್ವಾಕ್ಷಿ ರಂತನೋತ ಏವ ಜ್ಯಾಯಾನಿದ್ರೋಽಸೂತ | ಅಪಃ
ಸರ್ವರ್ಷ | ಪೂರ್ವೀರ್ಬಹ್ವ್ಯ ಇಮಾ ಅನೇನ ಸೃಷ್ಟಾ ಆಪೋಃಸ್ಯ ಶುರುಧಃ ಸಂತಿ | ಶುಚಃ ಪಿಸಾಸಾಯಾ

ರೋಧಯಿತ್ಯೋ ಭವಂತಿ | ದಿವೋ ನಸಾತಾ ದಿವೋ ನ ಸಾತಯಿತಾರ್ ಹೇ ರಾಜಾನಾನಿಂದ್ರಾವರುಣ್
ಪ್ರದಿವಃ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ದ್ಯೋತಮಾನಸ್ಯ ವಿದಧಸ್ಯ ಯಜ್ಞಕಾರಿಣಃ ಸ್ತೋತುರ್ಧೀಭಿಃ ಸ್ತುತಿಭಿಃ ಹ್ವತ್ರೇ
ಧನಂ ದಧಾಥೇ | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ದಾತುಂ ಧಾರಯೇಥೇ || ಅಸೂತ | ಷೂರ್ ಪ್ರಾಣಿಗರ್ಭವಿಮೋಚನ ಇತ್ಯಸ್ಯ
ಲಜಾ ರೂಪಂ | ಅಡಾಗಮಸ್ವರಃ | ಜ್ಯಾಯಾನ್ | ಪ್ರಶಸ್ಯಶಬ್ದಾದೀಯಸುನಿ ಜ್ಯ ಚೇತಿ ಜ್ಯಾದೇಶಃ |
ಜ್ಯಾದಾದೀಯಸ ಇತೀಯಸ ಆದೇರಾಕಾರಾದೇಶಃ | ನಿತ್ವಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಶುರುಧಃ | ಸೃಷೋದ-
ರಾದಿಃ | ನಸಾತಾ | ನಭ್ರಾಣುಸಾದಿತಿ ನಿಸಾತನಾನ್ ಇಃ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಃ | ಅಮಂತ್ರಿತತ್ವಾನ್ನಿಘಾತಃ | ಧೀ-
ಭಿಃ | ಸಾವೇಕಾಚಿ ಇತಿ ನಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ರಾಜಾನಾ | ಅಮಂತ್ರಿತತ್ವಾನ್ನಿಘಾತಃ | ದಧಾಥೇ | ದಧಾ-
ತೇರ್ಲಟಿ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ || ೨೩ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವೃಷಭಃ—ಕಾಮರ್ಷಕನೂ | ಪೂರ್ವಃ—ಪ್ರಾಚೀನನೂ | ಜ್ಯಾಯಾನ್—ಹಿರಿಯವನೂ ಆದ
ಇಂದ್ರನು | ಅಸೂತ—(ಉದಕಗಳನ್ನು) ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು | ಪೂರ್ವೀ—ಪ್ರಭೂತಗಳಾದ | ಇಮಾಃ—ಈ ಉದಕ
ಗಳು | ಅಸ್ಯ—ಈ ಇಂದ್ರನ | ಶುರುಧಃ—ದಾಹವನ್ನು ಅಡಗಿಸುವವಾಗಿ | ಸಂತಿ—ಇರುತ್ತವೆ | ದಿವಃ ನಸಾತಾ—
ದೇವಲೋಕವನ್ನು ಎತ್ತಿಹಿಡಿದಿರುವ ಇಂದ್ರಾವರುಣರು | ಪ್ರದಿವಃ—ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ | ವಿದಧಸ್ಯ—
ಯಜ್ಞಕರ್ತನಾದ ಸ್ತೋತ್ರವಿನ | ಧೀಭಿಃ—ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ (ಹೃಷ್ಟರಾಗಿ) | ಹ್ವತ್ರೇ—ಧನವನ್ನು | ದಧಾಥೇ—
(ನಮಗೆ ಕೊಡಲು) ಹಿಡಿದಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಕಾಮರ್ಷಕನೂ, ಪ್ರಾಚೀನನೂ, ಹಿರಿಯವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ಉದಕಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಪ್ರಭೂತ
ಗಳಾದ ಈ ಉದಕಗಳು ಇಂದ್ರನ ದಾಹವನ್ನು ಅಡಗಿಸುತ್ತವೆ. ದೇವಲೋಕದ ನಪ್ತಗಳಾದ ಇಂದ್ರಾವರುಣರು
ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರವಿನ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಹೃಷ್ಟರಾಗಿ ನಮಗೆ ಧನವನ್ನು ಕೊಡಲು ಹಿಡಿದಿದ್ದಾರೆ.

English Translation

The showerer (of benefits), the preceder and elder (of the gods),
generated (the waters): they are the abundant allayers of his thirst:
sovereign Indra and Varuna, grandsons of heaven, you possess the wealth
(that is to be acquired) by the rites of the splendid sacrifice.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತ್ರಿಣಿ ರಾಜಾನಾ ವಿದಧೇ ಪುರೂಣಿ ಪರಿ ನಿಶ್ವಾನಿ ಭೂಷಧಃ ಸದಾಂಸಿ |

ಅಪಶ್ವಮತ್ತ ಮನಸಾ ಜಗನ್ನಾನ್ವತೇ ಗಂಧರ್ವಾ ಅಪಿ ನಾಯುಕೇಶಾನ್ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತ್ರಿಣಿ | ರಾಜಾನಾ | ವಿದಥೇ | ಪುರೂಣಿ | ಪರಿ | ವಿಶ್ವಾನಿ | ಭೂಷಢಃ | ಸದಾಂಸಿ |
ಅಪಶ್ಯಂ | ಅತ್ರ | ಮನಸಾ | ಜಗನ್ನಾನ್ | ವ್ರತೇ | ಗಂಧರ್ವಾನ್ | ಅಪಿ | ವಾಯುಕೇಶಾನ್ || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ರಾಜಾನಾನಿಂದ್ರಾವರುಣೌ ವಿದಥೇಽಸ್ಮಿನ್ಯಜ್ಞೇ ವಿಶ್ವಾನಿ ವ್ಯಾಸ್ತಾನಿ ಪುರೂಣಿ ಯಜನೀಯೈಃ
ಸೋಮಾದಿಭಿಃ ಪೂರ್ಣಾನಿ ತ್ರೀಣಿ ಸದಾಂಸಿ ಸವನಾನಿ ಪರಿ ಭೂಷಢಃ | ಸರ್ವತೋಽಲಂಕುರುಢಃ | ಹೇ
ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಜಗನ್ನಾನ್ | ಯಜ್ಞಂ ಪ್ರತಿ ಗತವಾನಸಿ | ಅಪಿ ಸಂಭಾವನಾಯಾಂ | ಯತೋಽಹಮತ್ರ ವ್ರತೇ
ಯಜ್ಞೇ ವಾಯುಕೇಶಾನ್ ವಾಯುವಚ್ಚ ಲನರಶ್ಮೀನ್ ಗಂಧರ್ವಾನ್ ಸೋಮರಕ್ಷಕಾನ್ ಸ್ವಾನಭ್ರಾಜಾ-
ದೀನ್ ಮನಸಾಪಶ್ಯಂ | ತೇ ಚ ಸ್ವಾನಭ್ರಾಜಾದಯಸ್ತೈತ್ತಿರೀಯಕೇ ಸ್ಪಷ್ಟಮಭಿಹಿತಾಃ | ಸ್ವಾನ ಭ್ರಾ-
ಜಾಂಘಾರೇ ಬಂಭಾರೇ ಹಸ್ತ ಸುಹಸ್ತ ಕೃಶಾನವೇತೇ ವಃ ಸೋಮಕ್ರಯಣಾಸ್ತಾನೈಕ್ಷಧ್ವಂ ಮಾ ವೋ-
ದಭನ್ | ಸ. ೧-೨-೭ | ಇತಿ || ಭೂಷಢಃ | ಭೂಷ ಅಲಂಕಾರ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಟಿ ರೂಪಂ | ಅಪಶ್ಯಂ | ದೃಶಿರ್
ಪ್ರೇಕ್ಷಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಜು ರೂಪಂ | ಸಾದಾದಿತ್ವಾದನಿಘಾತಃ | ಜಗನ್ನಾನ್ | ಗಮೇಃ ಕ್ವಸೌ ವಿಭಾಷಾ ಗಮ-
ಹನವಿದವಿಶಾಮಿತೀಟೋ ವಿಕಲ್ಪಿತತ್ವಾದತ್ರೇಡಭಾವಃ | ಮೋ ನೋ ಧಾತೋಮ್ನೋಶ್ಲೇಷಿ ಮಕಾರಸ್ಯ
ನಕಾರಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ ಗಂಧರ್ವಾನ್ | ಧೃಷ್ ಧಾರಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಗೋಶಬ್ದ ಉಪಪದೇ ಗವಿ ಗನ್
ಧೃಷೋ ವ ಇತಿ ವಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತತ್ಸಂನಿಯೋಗೇನ ಗೋಶಬ್ದಸ್ಯ ಗನಾದೇಶಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ರಾಜಾನಾ—ಪ್ರಭುಗಳಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾವರುಣರೇ|ವಿದಥೇ—ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ|ವಿಶ್ವಾನಿ—ಸಮಸ್ತವಾದ |
ಪುರೂಣಿ—ಎಲ್ಲಾ ಯಜ್ಞ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನೂ | ತ್ರೀಣಿ ಸದಾಂಸಿ—ಸವನತ್ರಯದಲ್ಲಿ ಸಹ | ಪರಿ ಭೂಷಢಃ—
ಒದಗಿಸಿ ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತೀರಿ (ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ಜಗನ್ನಾನ್—ನೀನು ಯಜ್ಞ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸಿದ್ದೀಯೆ | ಅಪಿ—
ಮತ್ತು | ಅತ್ರ ವ್ರತೇ—ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ವಾಯುಕೇಶಾನ್—ವಾಯುವಿನಂತೆ ಕಂಪಿಸುವ ರಶ್ಮಿರೂಪವಾದ ಕೇಶ-
ಗಳುಳ್ಳ | ಗಂಧರ್ವಾನ್—ಸೋಮರಕ್ಷಕರಾದ ಗಂಧರ್ವರನ್ನು | ಮನಸಾ—ಧ್ಯಾನರೂಪದಿಂದ | ಅಪಶ್ಯಂ—
ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿದ್ದೀನಿ. (ನೋಡಿದ್ದೀನಿ).

ಭಾನಾರ್ಥ

ಪ್ರಭುಗಳಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾವರುಣರೇ, ಈ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಸಮಸ್ತಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಸವನತ್ರಯ-
ಕಾಲಗಳಲ್ಲೂ ಒದಗಿಸುತ್ತೀರಿ. ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಯಜ್ಞ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸಿದ್ದೀಯೆ. ಮತ್ತು ಈ ಯಜ್ಞ-
ದಲ್ಲಿ ವಾಯುವಿನಂತೆ ಕಂಪಿಸುವ ರಶ್ಮಿರೂಪವಾದ ಕೇಶಗಳುಳ್ಳ ಸೋಮರಕ್ಷಕರಾದ ಗಂಧರ್ವರನ್ನು ಧ್ಯಾನರೂಪದಿಂದ
ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿದ್ದೀನಿ.

English Translation

Royal Indra and Varuna, embellish the three universal sacrifices
(and make them) full (of all requisites) for this celebration: you have gone

to the rite, for I have beheld in my mind, at this solemnity, the Gandharvas with hair (waving) in the wind.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಗಂಧರ್ವಾನ್—ಸೋಮರಕ್ಷಕರಾದ ಗಂಧರ್ವರು ಯಾರು ಎಂಬ ವಿಷಯವು ಯಜುರ್ವೇದತ್ರೈತೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ—

ಸ್ವಾನ ಭ್ರಾಜಾಂಘಾರೇ ಬಂಭಾರೇ ಹಸ್ತ ಸುಹಸ್ತ ಕೃಶಾನವೇತೇ ವಃ ಸೋಮಕ್ರಯಣಾ-
ಸ್ತಾನ್ರಕ್ಷಧ್ವಂ ಮಾವೋ ದಭನ್ ||

(ತೈ. ಸಂ. ೧-೨-೭೧)

ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಸೋಮವು ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿದ್ದಿತು. ಅದನ್ನು ಗಾಯತ್ರೀಛಂದಸ್ಸು ಶೈನವಕ್ಷಿಯ ರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಭೂಮಿಗೆ ತಂದಿತು. ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಅದನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೆಲವ ಗಂಧರ್ವರು ನೇಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರು. ಸ್ವಾನ, ಭ್ರಾಜ, ಅಂಘಾರಿ, ಬಂಭಾರಿ ಹಸ್ತ, ಸುಹಸ್ತ, ಕೃಶಾನು ಎಂದು ಆ ಗಂಧರ್ವರ ಹೆಸರುಗಳು. ಅವರನ್ನೇ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತದಿನ್ಮಸ್ತೃ ವೃಷಭಸ್ಯ ಧೇನೋರಾ ನಾಮುಭಿರ್ಮಮಿರೇ ಸಕ್ತ್ಯಂ ಗೋಃ |

ಅನ್ಯದನ್ಯದಸುರ್ಯಂ ವಸಾನಾ ನಿ ಮಾಯಿನೋ ಮಮಿರೇ ರೂಪಮಸ್ಮಿನ್ || ೭ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತತ್ | ಇತ್ | ನು | ಅಸ್ಮ | ವೃಷಭಸ್ಯ | ಧೇನೋಃ | ಅ | ನಾಮುಃಭಿಃ | ಮಮಿರೇ | ಸಕ್ತ್ಯಂ | ಗೋಃ |

ಅನ್ಯತ್ | ಅನ್ಯತ್ | ಅಸುರ್ಯಂ | ವಸಾನಾಃ | ನಿ | ಮಾಯಿನಃ | ಮಮಿರೇ | ರೂಪಂ | ಅಸ್ಮಿನ್ || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯೇ ಯಜಮಾನಾ ವೃಷಭಸ್ಯಾಭಿಮತಫಲಪ್ರದಾಸ್ಯಾಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯಾರ್ಥಂ ಧೇನೋಗೋರ್ನಾ ಮುಭಿರ್ವಿಶ್ವಾಯುರ್ವಿಶ್ವವ್ಯಾ ಇತ್ಯಾದಿಭಿರುಪಲಕ್ಷಿತಾಂ ಗಾಂ ಸಕ್ತ್ಯಂ ಸಂಭಜನಾರ್ಹಂ ತತ್ಕ್ಷೀರಾದಿಕಂ ಹವಿರ್ನು ಕ್ಷಿಪ್ರಮಾಮಮಿರ ಆದುವಂತಿಧಾತೂನಾಮನೇಕಾರ್ಥತ್ವಾತ್ | ತೇನ ಚ ಹವಿಷಾ ಯಜ್ಞಮನು-
ಷ್ಠಾಯ ದೇವಭೂಯಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾಸ್ತೇ ಕವಯೋಽನ್ಯದನ್ಯನ್ನೂ ತನಮಸುರ್ಯಮಸುರಾಣಾಂ ಬಲಂ
ವಸಾನಾ ಆಚ್ಛಾದಯಂತ ಆತ ಏವ ಮಾಯಿನೋ ಮಾಯಯಾ ಸ್ವೀಕೃತಕಾಮರೂಪಾಃ | ಯದ್ವಾ ಮಾ-
ಯಿನಃ ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತಃ ಸಂತೋಽಸ್ಮಿನ್ನಿಂದ್ರೇ ರೂಪಂ ಸ್ವಂ ಸ್ವಂ ರೂಪಂ ನಿ ಮಮಿರೇ | ಇಯತ್ತಯಾ
ಪರಿಚ್ಛಿದ್ಯ ನಿಧಧುಃ || ಇತ್ ಪೂರಣಂ | ಮಮಿರೇ | ಮಾಜ್ ಮಾನೇ | ಲಿಟಿ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ | ಸ-
ಕ್ತ್ಯಂ | ಯುಜಿರುಚಿತಿಜಾಂ ಕುಶ್ಲೇತ್ಯತ್ರ ಚಕಾರಸ್ಯಾನುಕ್ತಸಮುಚ್ಛೇಯಾರ್ಥತ್ವಾತ್ ಚತೇರ್ಮುಕ್ತತ್ವಯಃ
ಕುತ್ವಂ ಚ | ಸಚನಂ ಸಕ್ತ್ಯ | ತತ್ರ ಭವ ಇತ್ಯರ್ಥೇ ಭವೇ ಛಂದಸೀತಿ ಯತ್ | ಯತೋಽನಾವ ಇತ್ಯಾ-

ದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಗೋಃ | ಏಕಾದೇಶಸ್ವರಃ | ಅಸುರ್ಯಂ | ಅಸುರಸ್ಯ ಸ್ವಮಿತ್ಯರ್ಥೇಽಸುರಸ್ಯ ಸ್ವಂ | ಪಾ-
 ೪-೪-೧೨೩ | ಇತಿ ಯತ್ | ತಿತ್ಸ್ರರಿಶಃ | ರೂಪಂ | ರೂಪ ರೂಪಕ್ರಿಯಾಯಾಂ | ಣ್ಯಂತಃ | ಖಷ್ಪಶಿಲ್ಪ-
 ಶಸ್ತ್ರವಾಸ್ತುರೂಪಸರ್ವತಲ್ಪಾಃ | ಉ. ೩-೨೮ | ಇತಿ ಪಪ್ರತ್ಯಯಾಂತಕ್ಷೇನ ನಿಪಾತನಾತ್ಪ್ರಕಾರೋಲೋ-
 ಪೋಃಗುಣತ್ವಂ ಚ | ರೂಪಯತಿ ರೂಪ್ಯತೇ ವೇತಿ ರೂಪಂ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥ

(ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ಕವಿಗಳು) ವೃಷಭಸ್ಯ-ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದನಾದ | ಅಸ್ಯ-ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ | ಧೇನೋಃ
 ಗೋಃ-ಕರೆಯತಕ್ಕ ಗೋವುಗಳನ್ನು | ನಾಮಭಿಃ-ಅನೇಕವಿಧವಾದ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ | ಸಕ್ಕೈಂ-
 ಹವಿಸ್ಸಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಪ್ರೇರವನ್ನು | ನು-ಶೀಘ್ರವಾಗಿ | ಆ ಮಮಿರೇ-ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ | (ಅದೇ ಕವಿಗಳು) |
 ಅನ್ಯದನ್ಯತ್-ಹೊಸಹೊಸದಾದ | ಅಸುರೈಃ-ಶಕ್ತಿವಿಶೇಷವನ್ನು | ವಸಾನಾಃ-ಧರಿಸಿದವರಾಗಿಯೂ |
 ಮಾಯಿನಃ-ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತರಾಗಿಯೂ | ಅಸ್ಮಿನ್-ಈ ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ | ರೂಪಂ-ತಮ್ಮ ಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನು |
 ನಿ ಮಮಿರೇ-ಏಕೈಮಾಡಿದರು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ಕವಿಗಳು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಅನೇಕವಿಧವಾದ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದ-
 ನಾದ ಇಂದ್ರಾರ್ಥವಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಪ್ರೇರವನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಅದೇ ಕವಿಗಳು ಹೊಸಹೊಸದಾದ
 ಶಕ್ತಿವಿಶೇಷವನ್ನು ಧರಿಸಿದವರಾಗಿಯೂ ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತರಾಗಿಯೂ ಈ ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನು ಏಕೈ-
 ಮಾಡಿದರು.

English Translation

Those who, for (the sake of) the showerer (of benefits), milk the agreeable (produce) of the milch cow, (who is known) by (many) names, they invested with the diversified strength (of the Asuras) and practising delusive art, have deposited their own nature in him.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತದಿನ್ಮಸ್ಯ ಸವಿತುರ್ನಕಿಮೇ ಹಿರಣ್ಯಯಾಮಮತಿಂ ಯಾಮತಿಶ್ರೇತ್ |

ಆ ಸುಸ್ಪೃತಿ ರೋದಸೀ ವಿಶ್ವಮಿನ್ಸೇ ಅಸೀವ ಯೋಷಾ ಜನಿಮಾನಿ ವವ್ರೇ || ೮ ||

ಪದವಾಚಃ

ತತ್ | ಇತ್ | ನು | ಅಸ್ಯ | ಸವಿತುಃ | ನಕಿಃ | ಮೇ | ಹಿರಣ್ಯಯೀಂ | ಅಮತಿಂ | ಯಾಂ | ಅತಿಶ್ರೇತ್ |
 ಆ | ಸುಸ್ಪೃತಿ | ರೋದಸೀ ಇತಿ | ವಿಶ್ವಮಿನ್ಸೇ ಇತಿ | ವಿಶ್ವಂಇನ್ಸೇ | ಅಸೀವ | ಯೋಷಾ | ಜ-
 ನಿಮಾನಿ | ವವ್ರೇ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ತತ್ತಸ್ಮಾತ್ಸವಿತುಃ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತೋಽಂತರ್ಯಾಮಿತಯಾ ಪ್ರೇರಯಿತುರಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಮೇ
ಮಮ ಹಿರಣ್ಮಯಾಂ ಸುವರ್ಣಮಯೀಮಮತಿಂ ದೀಪ್ತಿಂ ನಕಿಃ ಕೋ ವಾ ಪರಿಚ್ಛಿನತ್ತಿ ಖಲು | ಯಾಂ
ಮದೀಯಾಂ ದೀಪ್ತಿನುಶಿಶ್ರೇತ್ ಯ ಆಶ್ರಯತಿ ಸ ಸುಷ್ಪತೀ ಶೋಭನಯಾ ಸ್ತುತ್ಯಾ ಸ್ತುತಃ ಸನ್
ವಿಶ್ವಮಿನ್ಸೇ ಸರ್ವಸ್ಯ ಸಂತರ್ಪಯಿತ್ವಾ ರೋದಸೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವಾ ವನೇ | ಸ್ವಕೀಯತಯಾ
ಸರ್ವತೋ ವೃಣುತೇ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಅಪೀನ ಯೋಷಾ ಜನಿಮಾನಿ | ಯಥಾ ಯೋಷಾ ಸ್ತ್ರೀ ಜನಿ-
ಮಾನಿ ಜಾತಾನ್ಯಪತ್ಯಾನಿ ವೃಣೋತಿ ತದ್ವತ್ || ನಕಿಃ ನಿಸಾತಃ | ಹಿರಣ್ಮಯಾಂ | ಹಿರಣ್ಮಸ್ಯ ವಿಕಾರಾರ್ಥೇ
ಮಯದ್ವೈತಯೋರಿತಿ ಮಯಟ್ | ಋತ್ಯವಾಸ್ತಸ್ಯವಾಸ್ತಸ್ಯಮಾಧ್ವೀಹಿರಣ್ಮಯಾನಿ ಭಂದಸೀತಿ ನಿಸಾ-
ತನಾನ್ಮಯೇಟೋ ಮಕಾರಲೋಪಃ | ಟಿತ್ವಾಟ್ಟಿಡ್ಭಾಣಿಞಾತಿ ಜ್ಞೇಪ್ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಅಮತಿಂ | ಅಮ
ಗತ್ಯಾದಿಷು | ಅನೇರತಿರಿತ್ಯತಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಅಶಿಶ್ರೇತ್ | ಶ್ರಯತೇರ್ಲಜ್ಜ ಬಹುಲಂ ಭಂದ
ಸೀತಿ ಶಪಃ ಶ್ಲಃ | ಯದ್ವತ್ಪ್ರಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ಸುಷ್ಪತೀ | ಸುಷಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ತೃತೀಯಾಯಾಃ
ಸುವರ್ಣದೀರ್ಘಃ | ವಿಶ್ವಮಿನ್ಸೇ | ಇನಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿಪ್ರೀಣನಯೋರಿತ್ಯಸ್ಮಾತ್ಪರ್ಮಣ್ಯಾಣ್ | ಇದಿತ್ವಾನ್ನಮ್ |
ತತ್ಪುರುಷೇ ಕೃತಿ ಬಹುಲನಿತಿ ದ್ವಿತೀಯಾಯಾ ಅಲುಕ್ | ಕೃದುತ್ಪರಪದಸ್ವರಃ | ಯೋಷಾ | ಯೌತೇ-
ರ್ವಿಶ್ರೀಭಾವಕರ್ಮಣೋ ವೃತ್ತ್ವಾದಿಹನಿಕಮಿಕಷಿಯುಮುಚಿಭ್ಯಃ ಸ ಇತಿ ಸಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಗ್ರಾಮಾದಿತ್ವಾ-
ದಾದ್ಯದಾತ್ತಃ | ಜನಿಮಾನಿ | ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ | ಹೃಜನಿಭ್ಯಾಮಿನಿನಿತ್ತೀಮನಿನ್ವತ್ಯಯೋ ಭೂ-
ತಕಾಲೇ | ನಿತ್ವಾದಾದ್ಯದಾತ್ತಃ | ವನೇ | ವೃಜ್ ನರಣ ಇತಸ್ಯ ಲಿಟಿ ರೂಪಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ತತ್ ಇನ್ನು—ಆ ಮಹತ್ಕಾರಣದಿಂದಲೇ | ಸವಿತುಃ—ಜಗತ್ತ್ರೇರಕನಾದ ಇಂದ್ರನ ಕಾಂತಿಗೂ | ಮೇ—
ನನ್ನ | ಹಿರಣ್ಮಯೀಂ—ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ | ಅಮತಿಂ—ಕಾಂತಿಗೂ | ನ ಕಿಃ—ಯಾರೂ ಸಹ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು
ಕಂಡುಹಿಡಿಯಲಾರರು | ಯಾಂ—ಯಾವ ಈ ಕಾಂತಿಯನ್ನು | ಅಶಿಶ್ರೇತ್—ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ ಪುರುಷನು |
ಸುಷ್ಪತೀ—ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಶಂಸಿತನಾಗಿ | ಯೋಷಾ—ಮಾತೆಯು | ಜನಿಮಾನಿ ಅಪೀನ—
ತನ್ನ ಶಿಶುಗಳನ್ನು ಲಾಲಿಸಿ ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ | ವಿಶ್ವಮಿನ್ಸೇ—ಜಗತ್ತಿಗೆಲ್ಲಾ ತೃಪ್ತಿಕಾರಕರಾದ | ರೋದಸೀ—
ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು | ಆ ವನೇ—ವ್ಯಾಪಿಸಿರುತ್ತಾನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಜಗತ್ತ್ರೇರಕನಾದ ಇಂದ್ರನ ಕಾಂತಿಗೂ ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ ನನ್ನ ಕಾಂತಿಗೂ ಯಾರೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು
ಕಂಡುಹಿಡಿಯಲಾರರು. ಈ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ ಪುರುಷನು ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಶಂಸಿತನಾಗಿ
ಮಾತೆಯು ತನ್ನ ಶಿಶುಗಳನ್ನು ಲಾಲಿಸಿ ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಜಗತ್ತಿಗೆಲ್ಲಾ ತೃಪ್ತಿಕಾರಕರಾದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು
ವ್ಯಾಪಿಸಿರುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

No one (distinguishes) my golden lustre from that of this Savitri, in
which (lustre) he has taken refuge : gratified by pious praise, he cherishes
the all-fostering heaven and earth as a woman cherishes her offspring.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯುನಂ ಪ್ರತ್ನಸ್ಯ ಸಾಧಢೋ ಮಹೋ ಯದ್ವೇನೀ ಸ್ತಸ್ತಿಃ ಪರಿಣಃ ಸ್ಯಾತಂ |
ಗೋಪಾಜಿಹ್ವಸ್ಯ ತಸ್ಥುಷೋ ವಿರೂಪಾ ವಿಶ್ವೇ ಪಶ್ಯಂತಿ ಮಾಯಿನಃ ಕೃತಾನಿ || ೯ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಯುನಂ | ಪ್ರತ್ನಸ್ಯ | ಸಾಧಢಃ | ಮಹಃ | ಯತ್ | ದೈವೀ | ಸ್ತಸ್ತಿಃ | ಪರಿ | ಢಃ | ಸ್ಯಾತಂ |
ಗೋಪಾಜಿಹ್ವಸ್ಯ | ತಸ್ಥುಷಃ | ವಿರೂಪಾ | ವಿಶ್ವೇ | ಪಶ್ಯಂತಿ | ಮಾಯಿನಃ | ಕೃತಾನಿ || ೯ ||

ಸಾಯಂಜಃಪಾಠಃ

ಹೇ ಇಂದ್ರಾವರುಣೌ ಯುನಂ ಯುನಾಂ ಪ್ರತ್ನಸ್ಯ ಸ್ತೋತುರ್ಮಹಸ್ತಾದೃಶಂ ಶ್ರೇಯಃ ಸಾ-
ಧಢಃ | ಸಾಧಯಢಃ | ಕೀದೃಶಂ ತದಿತ್ಯತ ಆಹ | ಯದ್ವೇನೀ ಸ್ತಸ್ತಿಯಾದಿದಂ ದೇವಸಂಬಂಧಿ ಶ್ರೇಯಃ
ಸ್ವರಾಜ್ಯಲಕ್ಷಣಂ | ಕಿಂಚಿ ಯುನಾಂ ನೋಽಸ್ಮಾನ್ನರಿ ಪರಿತಃ ಸ್ಯಾತಂ | ರಕ್ಷಕೌ ಭವೇತಂ | ವಿಶ್ವೇ ಸರ್ವೇ
ಮಾಯಿನೋ ದೇವಾ ಗೋಪಾಜಿಹ್ವಸ್ಯ | ಗೋಪ್ರೀ ಜಿಹ್ವಾ ಮಾ ಬಿಭೀತೇತ್ಯೇತಾದೃಶೀ ವಾಗ್ಯಸ್ಯ ಸ
ತಢೋಕ್ತಃ | ತಸ್ಥುಷಃ ಸ್ಥಿರತರಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ವಿರೂಪಾ ನಾನಾವಿಧಾನಿ ವೃತ್ರಹನನಾದೀನಿ ಕೃತಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ
ಪಶ್ಯಂತಿ | ಏವಮಿಂದ್ರಸ್ಯ ವಿಶ್ವರೂಪತ್ವಮುಕ್ತಂ || ಯುನಂ | ಯುಷ್ಮಚ್ಛಬ್ದಸ್ಯ ದ್ವಿವಚನೇ ಯುನಾಮೌ
ದ್ವಿವಚನ ಇತಿ ಯುನಾದೇಶಃ | ಜೀಪ್ರಥಮಯೋರಮಿತಿ ಸುಪೋಷಮಾದೇಶಃ | ಸಾಧಢಃ | ಸಾಧ ಸಂ-
ಸಿದ್ಧಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ಣ್ಯಂತಸ್ಯ ಲಟಿ ರೂಪಂ | ಬಹುಲಮನ್ಯತ್ರಾಪೀತಿ ಷೇರ್ಲುಕ್ | ನಿಘಾತಃ | ದೈವೀ |
ದೇವಾದ್ಯೌಃ ಪೂಜಾ ವಿತ್ಯೌಃ ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಷಾತ್ಸರಃ | ಸ್ಯಾತಂ | ಅಸ್ತೇರ್ಲಿಜಿ ರೂಪಂ | ಗೋಪಾಜಿಹ್ವಸ್ಯ |
ಗುಪೂ ರಕ್ಷಣ ಇತ್ಯಸ್ಯಾಯಪ್ರತ್ಯಯಾಂತಸ್ಯ ಕ್ವಿಸ್ಯತೋಲೋಪಯಲೋಪಯೋಃ ಕೃತಯೋ ರೂಪಂ
ಗೋಪಾ ಇತಿ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಸ್ವರಃ | ತಸ್ಥುಷಃ | ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ಕ್ವಿಸೌ ವಸ್ತೇಕಾ-
ಜಾಭ್ಯಸಾಮಿತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯೇಟಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಶ್ರಯಂ ಚ ಬಲೀಯ ಇತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರ-
ಣಸ್ಯ ಬಲೀಯಸ್ತಾನ್ನಿವೃತ್ತಿಃ | ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಪಶ್ಯಂತಿ | ದ್ವಿತಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ
ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ

(ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾವರುಣರೇ) ಯುನಂ—ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಸಹ | ಪ್ರತ್ನಸ್ಯ—ಸ್ತೋತೃನಿಗೆ | ಮಹಃ—ಮಹ
ತ್ತಾದುದೂ | ಯದ್ವೇನೀ ಸ್ತಸ್ತಿಃ—ದೇವಸಂಬಂಧಿಯೂ ಸ್ವಾರಾಜ್ಯರೂಪವುಳ್ಳದ್ದೂ ಆದ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನು |
ಸಾಧಯಃ—ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುತ್ತೀರಿ (ಮತ್ತು) | ಢಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಪರಿ—ಸುತ್ತುವರಿದು | ಸ್ಯಾತಂ—ರಕ್ಷಕರಾಗಿ |
ವಿಶ್ವೇ—ಸಮಸ್ತವಾದ | ಮಾಯಿನಃ—ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ | ಗೋಪಜಿಹ್ವಸ್ಯ—ರಕ್ಷಕವಾದ ಭರವಸೆಯನ್ನು
ಕೊಡುವ ವಾಕ್ಯುಳ್ಳವನೂ | ತಸ್ಥುಷಃ—ಸ್ಥಿರವಾದ ಸ್ಥಿತಿಯುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನ | ವಿರೂಪಾ—ನಾನಾ ವಿಧ
ವಾದ | ಕೃತಾನಿ—ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ಪಶ್ಯಂತಿ—ನೋಡುತ್ತಾರೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾ ವರುಣರೇ, ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಸಹ ಸ್ತೋತ್ರವಿಗೆ ಮಹತ್ತಾದುದೂ, ದೇವಸಂಬಂಧಿಯೂ ಸ್ವಾರಾಜ್ಯ ರೂಪವುಳ್ಳದ್ದೂ ಆದ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುತ್ತೀರಿ. ಮತ್ತು ನಮ್ಮನ್ನು ಸುತ್ತುವರೆದು ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಕರಾಗಿರಿ. ಸಮಸ್ತವಾದ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ರಕ್ಷಕವಾದ ಭರವಸೆಯನ್ನು ಕೊಡುವ. ವಾಕ್ಯುಳ್ಳವನೂ, ಸ್ಥಿರವಾದ ಸ್ಥಿತಿಯುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾರೆ.

English Translation

You two secure the great felicity of the ancient (worshipper), that which is happiness in heaven : do you (therefore) be ever about us : all those who exercise illusion, contemplate the manifold exploits of the everlasting and blandly-speaking Indra.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಶುನಂ ಹುನೇಮ ಮಘವಾನಮಿಂದ್ರಮಸ್ಮಿನ್ನರೇ ನೃತಮಂ ವಾಜಸಾತೌ |
ಶೃಣ್ವಂತಮುಗ್ರಮೂತಯೇ ಸಮತ್ಸು ಘ್ನಂತಂ ವೃತ್ರಾಣಿ ಸಂಜಿತಂ ಧನಾನಾಂ |

ಪದಸಾತಃ

ಶುನಂ | ಹುನೇಮ | ಮಘವಾನಂ | ಇಂದ್ರಂ | ಅಸ್ಮಿನ್ | ಭರೇ | ನೃತಮಂ | ವಾಜಸಾತೌ |
ಶೃಣ್ವಂತಂ | ಉಗ್ರಂ | ಊತಯೇ | ಸಮತ್ಸು | ಘ್ನಂತಂ | ವೃತ್ರಾಣಿ | ಸಂಜಿತಂ | ಧನಾನಾಂ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ವಾಜಸಾತೌ | ವಾಜಸ್ಯಾನ್ನಸ್ಯ ಸಾತಿರ್ಲಾಭೋ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸೋಯಂ ವಾಜಸಾತಿಃ |
ಅಸ್ಮಿನ್ನರೇ | ಬಿಭ್ರತಿ ಜಯಲಕ್ಷ್ಮೀಮನೇನ ಯೋದ್ಧಾರ ಇತಿ ಭರಃ ಸಂಗ್ರಾಮಃ | ತಸ್ಮಿನ್ನಂಗ್ರಾಮೇ
ಶುನಂ ಕೂನಮುತ್ಸಾಹೇನ ಪ್ರವೃತ್ಯಂ | ಯದ್ವಾ ಶುನಮಿತಿ ಸುಖನಾಮು | ಸುಖಕರಂ ಮಘವಾನಂ ಧನ-
ವಂತಂ ಅತಃ ಏವೇಂದ್ರಂ ನಿರತಿಶಯೈಶ್ಚರ್ಯಸಂಪನ್ನಂ ನೃತಮಂ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತ್ಪೋತಿಶಯೇನ ನೇತಾ-
ರಂ ತ್ವಾಂ ಹುನೇಮ | ಕುಶಿಕಾ ವಯಂ ಯಜ್ಞಾರ್ಥಮಾಹ್ವಯೇಮು | ತಥಾ ಶೃಣ್ವಂತಮಸ್ಮಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯ-
ಮಾಣಾಂ ಸ್ತುತಿಂ ಶೃಣ್ವಂತಮುಗ್ರಂ ಶತ್ರುಣಾಂ ಭಯಂಕರಂ ಸಮತ್ಸು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ವೃತ್ರಾಣಿ ವೃತ್ತೋ-
ಪಲಕ್ಷಿತಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ರಕ್ಷಾಂಸಿ ಘ್ನಂತಂ ಹಿಂಸಂತಂ ಧನಾನಾಂ ಶತ್ರುಸಂಬಂಧಿನಾಂ ಸಂಜಿತಂ ಸಮಗ್ನೇ-
ತಾರಂ ತ್ವಾಮೂತಯೇ ರಕ್ಷಣಾಯ ವಯಮಾಹ್ವಯೇಮು || ಶುನಂ | ಟುಟುಪ್ತಿ ಗತಿವೃದ್ಧೋರಿತ್ಯಸ್ಯ
ನಿಷ್ಕಾಯಾಂ ಯಸ್ಯ ವಿಭಾಷೇತೀತ್ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಯಜಾದಿತ್ವಾತ್ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ದೀರ್ಘಾಭಾವಶ್ಯಾಂದಸಃ |
ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಹುನೇಮ | ಹ್ವಯತೇರ್ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣೇ ಕೃತೇ ಶಪೋ ಲುಕಿ

ಕೃತೇ ಚ ಲಿಜಾ ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ | ಭರೇ | ಭೃಗ್ವಾ ಭರಣೇ | ಘಃ | ವೃಷಾದಿತ್ಯಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ |
ವಾಜಸಾತೌ | ಪಣಿ ದಾನೇ | ಭಾವೇ ಕ್ವಿನ್ | ಜನಸನೇತ್ಯಾದಿನಾನುನಾಸಿಕಸ್ಯಾತ್ವಂ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ
ಪೂರ್ವಪದಸ್ವರಃ | ಸಮತ್ವಂ | ಅದ ಭವಣೇ | ಸಂಪೂರ್ವಾತ್ ಕ್ವಿನ್ | ಸಂಭವ್ಯಯಂತಿ ಯೋಡ್ಧಾ-
ಣಾಮಾಯೂಂಷೀತಿ ಸಮದಃ ಸಂಗ್ರಾಮಾಃ | ಕೃದುತ್ತರಪದಸ್ವರಃ | ಘ್ನಂತಂ | ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋರಿ-
ತ್ಯಸ್ಯ ಶತರಿ ಗಮಹನೇತ್ಯಾದಿನೋಪಧಾಲೋಪಃ | ಹೋ ಹಂತೇರಿತಿ ಘತ್ವಂ | ಸಂಜಿತಂ | ಜಿ ಜಯೇ |
ಕ್ವಿನ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

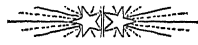
ವಾಜಸಾತೌ—ಅನ್ನಾರ್ಥವಾಗಿ ನಡೆಯತಕ್ಕ | ಅಸ್ತ್ರಿನ್ ಭರೇ—ಈ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ | ಶುನಂ—ಉತ್ಸಾಹಭರಿತನೂ | ಮಘವಾನಂ—ಧನವಂತನೂ | ಇಂದ್ರಂ—ಪ್ರಭುವಾದವನೂ | ಸ್ವತಮಂ—ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನೂ | ಶೃಣ್ವಂತಂ—ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಕೇಳತಕ್ಕವನೂ | ಉಗ್ರಂ—ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಭಯಂಕರನೂ | ಸಮತ್ವಂ—ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ | ವೃತ್ತಾಣಿ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು | ಘ್ನಂತಂ—ನಾಶಮಾಡುವವನೂ | ಧನಾನಾಂ—ಶತ್ರುಧನಗಳನ್ನು | ಸಂಜಿತಂ—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಜಯಿಸುವವನೂ ಅದ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಊತಯೇ—ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ | ಹುವೇಮ—ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಅನ್ನಲಾಭಾರ್ಥವಾಗಿ ನಡೆಯತಕ್ಕ ಈ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಸಹಾಯಕನಾಗಿರತಕ್ಕವನೂ, ಧನವಂತನೂ, ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಭುವಾಗಿರತಕ್ಕವನೂ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನೂ, ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಆಲಿಸಿ ಕೇಳುವವನೂ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಭಯಂಕರನೂ ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವವನೂ, ಶತ್ರುಗಳ ಧನವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಜಯಿಸುವವನೂ ಆದ ನಿನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ.

English Translation

We invoke for our protection the opulent Indra, distinguished in this combat, the leader in the food-bestowing (strife), hearing (our praises), terrible in battles, the destroyer of foes, the conqueror of wealth.

ಮೂವತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಥ ಚತುರ್ಥೇನುವಾಕೇ ಸಂಚಿದಶಸೂಕ್ತಾನಿ | ತತ್ರೇಂದ್ರಂ ಮತಿರಿತಿ ನವಚಂ ಪ್ರಥಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ವೈಶ್ವಾಮಿತ್ರಂ ತ್ರೈಷ್ವಭನ್ಯೇಂದ್ರಂ | ಇಂದ್ರಂ ಮತಿನೇತ್ಯನುಕ್ರಾಂತಂ | ಸೂಕ್ತವಿನಿಯೋಗೋ ಲಿಂಗಾದವಗಂತವ್ಯಃ ||

ಮೂರನೆಯ ಮಂಡಲದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದು ಸೂಕ್ತಗಳಿರುವವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಂ ಮತಿಃ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಮೊದಲನೆಯದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ವೈಶ್ವಾಮಿತ್ರನು

ಖುಷಿಯು ; ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು ; ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಇಂದ್ರಂ ಮುತಿನವ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಸೂಕ್ತವಿನಿಯೋಗವು ಆಯಾಮಂತ್ರಗಳ ಅನುಸಾರವಾಗಿರುವುದು.

ಸೂಕ್ತ—೩೯

ಮಂಡಲ—೩ || ಅನುವಾಕ—೪ || ಸೂಕ್ತ—೩೯ ||

ಅಷ್ಟಕ—೩ || ಅಧ್ಯಾಯ—೨ || ವರ್ಗ—೨೫, ೨೬ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತಂಜೈ—೯ ||

ಮುಷಿಃ—ನಿಶ್ವಾಸಿತ್ರಃ ||

ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ||

ಭಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ||

ಸಂಹಿತಾಸಾಹ:

ಇಂದ್ರಂ ಮುತಿಹೃದ ಆ ವಚ್ಯಮಾನಾಚ್ಛಾ ಪತಿಂ ಸ್ತೋಮತಷ್ಟಾ ಜಿಗಾತಿ |

ಯಾ ಜಾಗೃವಿರ್ವಿದಥೇ ಶಸ್ಯಮಾನೇಂದ್ರ ಯತ್ತೇ ಜಾಯತೇ ವಿದ್ಧಿ ತಸ್ಯ || ೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಇಂದ್ರಂ | ಮುತಿಃ | ಹೃದಃ | ಆ | ವಚ್ಯಮಾನಾ | ಅಚ್ಛಾ | ಪತಿಂ | ಸ್ತೋಮತಷ್ಟಾ | ಜಿಗಾತಿ |

ಯಾ | ಜಾಗೃವಿಃ | ವಿದಥೇ | ಶಸ್ಯಮಾನಾ | ಇಂದ್ರ | ಯತ್ | ತೇ | ಜಾಯತೇ | ವಿದ್ಧಿ | ತಸ್ಯ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ನಿಶ್ವಾಸಿತ್ರಃ ಸ್ತುತಿ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ಹೃದೋ ಹೃದಯಾದ್ವಚ್ಯಮಾನೋಚ್ಯಮಾನಾ ಸ್ತೋಮತಷ್ಟಾ ಸ್ತೋಮಕಾರಿಭಿಃ ಕೃತಾ ಮುತಿಃ ಸ್ತುತಿಃ ಪತಿಂ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತಃ ಸ್ವಾಮಿನಂ ತ್ವಾಮಚ್ಛಾಭಿಲಕ್ಷ್ಯಾ ಜಿಗಾತಿ | ಸಮಂತಾದ್ಗಚ್ಛತು | ಯಾ ಮದೀಯಾ ಸ್ತುತಿರ್ಜಾಗೃವಿಃ ಸ್ತುತ್ಯಸ್ಯ ತವ ಜಾಗರಣಂ ಕುರ್ವಾಣಾ ವಿದಥೇ ಯಜ್ಞೇ ಶಸ್ಯಮಾನಾ ಭವತಿ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ತ್ವದರ್ಥಂ ಯತ್ಪೋತ್ರಂ ಮತ್ತೋ ಜಾಯತೇ ತದ್ವಿದ್ಧಿ | ಜಾನೀಹಿ | ತಸ್ಯೇತಿ ದ್ವಿತೀಯಾರ್ಥೇ ಷಷ್ಠೀ || ಮುತಿಃ | ಮಂತ್ರೇ ವೃಷೇತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ತಿನ್ನುದಾತ್ತಃ | ಹೃದಃ | ಹೃದಯಶಬ್ದಸ್ಯ ಪದ್ವನ್ನೋಮಾಸಿತ್ಯಾದಿನಾ ಹೃದಾದೇಶಃ | ಊಡಿದಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ವಚ್ಯಮಾನಾ | ವಚಿ ಪರಿಭಾಷಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಿ ಯಕ್ | ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಭಾವಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಸ್ತೋಮತಷ್ಟಾ | ತಪ್ತೂ ತಪ್ತೂ ತನೂಕರಣ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ತೈತೀಯಾ ಕರ್ಮಣೀತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಜಿಗಾತಿ | ಗಾ ಸ್ತುತೌ ಭಂದಸೀತಿ ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಃ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ವಂ | ನಿಘಾತಃ | ಜಾಯತೇ | ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಟಿ ರೂಪಂ | ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ವಿದ್ಧಿ | ವಿದ ಜ್ಞಾನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲೋಟಿ ಹೇರ್ಹುರುಲ್ಛೋ ಹೇರ್ಥಿರಿತಿ ಧ್ಯಾದೇಶಃ | ವಾಕ್ಯಭೇದಾದನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಹೃದೇ—ನುನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ | ವಚ್ಯಮಾನಾ—ಪಠಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದೂ | ಸ್ತೋಮತೇಷಾ—ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ
ನಿರ್ಮಿತವಾದುದೂ ಆದ | ಮತಿಃ—ಈ ಸ್ತುತಿಯು | ಪತಿಂ—ಜಗತ್ತಿಗೆಲ್ಲಾ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ನಿನ್ನನ್ನು | ಆಚ್ಛ—
ಅಭಿಮುಖವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು | ಅ ಜಿಗಾತಿ—ಬಂದು ಸೇರಲಿ | ಯಾ—ಯಾವ ಸ್ತುತಿಯು | ಜಾಗೃವಿಃ—ನಿನಗೆ
ಪ್ರಬೋಧಕವಾಗಿ | ವಿದಥೇ—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ಶಸ್ಯಮಾನಾ—ಪಠಿಸಲ್ಪಡುವುದೋ (ಈ ಸ್ತುತಿಯು ನಿನ್ನನ್ನು ಸೇರಿ
ಕೊಳ್ಳಲಿ) | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ ತೃಪ್ತಿಗಾಗಿ | ಯತ್—ಯಾವ ಸ್ತುತಿಯು | ಜಾಯತೇ—
ನನ್ನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆಯೋ | ತಸ್ಯ—ಅದನ್ನು | ವಿದ್ಧಿ—ತಿಳಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನುನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪಠಿಸಲ್ಪಡುವುದೂ, ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದುದೂ, ಯಜ್ಞ
ಗೃಹದಲ್ಲಿ ನಿನಗೆ ಪ್ರಬೋಧಕವಾಗಿರುವಂತೆ ಪಠಿಸಲ್ಪಡುವುದೂ ಆದ ಸ್ತುತಿಯು ಜಗತ್ತಿಗೆಲ್ಲಾ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ನಿನ್ನನ್ನು
ಬಂದು ಸೇರಿಕೊಳ್ಳಲಿ. ನಿನ್ನ ತೃಪ್ತಿಗಾಗಿ ನಾನು ಯಾವ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದೇನೆಯೋ ಅದನ್ನು ತಿಳಿ.

English Translation

The praise that is prompted by the heart, and is uttered by the reci-
tters of sacred hymns, proceeds to the presence of the lord, and is his awake-
ner when repeated at the sacrifice: be cognizant Indra, of this praise,
which is born for you.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ದಿವತ್ವಿದಾ ಪೂರ್ವಾ ಜಾಯಮಾನಾ ವಿ ಜಾಗೃವಿರ್ವಿದಥೇ ಶಸ್ಯಮಾನಾ |

ಭದ್ರಾ ವಸ್ತ್ರಾಣ್ಯರ್ಜುನಾ ವಸಾನಾ ಸೇಯಮಸ್ಮೇ ಸನಜಾ ಸಿತ್ತಾ ಧೀಃ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ದಿವಃ | ಚಿತ್ | ಅ | ಪೂರ್ವಾ | ಜಾಯಮಾನಾ | ವಿ ಜಾಗೃವಿಃ | ವಿದಥೇ | ಶಸ್ಯಮಾನಾ |

ಭದ್ರಾ | ವಸ್ತ್ರಾಣಿ | ಅರ್ಜುನಾ | ವಸಾನಾ | ಸಾ | ಇಯಂ | ಅಸ್ಮೇ ಇತಿ | ಸನಜಾ | ಸಿತ್ತಾ | ಧೀಃ ||

ಸಾಮಾನ್ಯಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ದಿವತ್ವಿತ್ ದೋತಮಾನಾತ್ಸೋರ್ಯಾದಪಿ ಪೂರ್ವಾ ಪೂರ್ವಕಾಲೇ ಭವೋಷಕ
ಕಾಲಸಂಬಂಧಿನ್ಯಾ ಜಾಯಮಾನಾ ಯಾ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಾ ವಾಗ್ವಿಭವತಿ ಸೇಯಂ ವಾಗ್ವಿದಥೇ ಯಜ್ಞೇ ಶಸ್ಯ-
ಮಾನಾ ಜಾಗೃವಿಃ ಸ್ತುತ್ಯಸ್ಯ ತವ ಜಾಗರಣಂ ಕುರ್ವಾಣಾ ಭದ್ರಾ ಕಲ್ಯಾಣಾನ್ಯರ್ಜುನಾ ಶುಕ್ಲವರ್ಣಾನಿ
ವಸ್ತ್ರಾಣಿ ಯೋಗ್ಯತಯಾ ತೇಜಾಂಸಿ ವಸಾನಾನ್ಮೇ ಆಸ್ಥಾಕಂ ಸಿತ್ತಾ ಪಿತೃಕ್ರಮಾಗತಾ ಆತೇ ನಿವ ಸನಜಾ

ಪುರಾತನೀ ಸತೀ ಧೀಸ್ತವ ಸ್ತುತಿರ್ಭವತಿ || ದಿವಃ | ದಿನೇಃ ಕ್ವಿಸ್ | ಊದಿದಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ |
ಅರ್ಜುನಾ || ಅರ್ಜೀರ್ಜೇಲುಕ್ಲೇತ್ಯುನನ್ | ನಿತ್ಯರಃ | ಸನಜಾ | ಜನೇರನೈಭ್ಯೋಽಸಿ ದ್ವೈತ್ಯತ ಇತಿ ಧಃ |
ಸ್ರೈತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಪಿತ್ರಾಃ | ಪಿತೃಶಬ್ದಾತ್ಪತ ಆಗತ ಇತ್ಯರ್ಥೇ ಪಿತುರ್ಯಚ್ಚೇತಿ ಯತ್ತತ್ಯಯಃ | ರೀಜ್ಯತ
ಇತಿ ರೀಜಾದೇಶಃ | ಯಸ್ಯೇತಿ ಲೋಪಃ | ಯತೋಽನವ ಇತ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ವತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಎವೈ ಇಂದ್ರನೇ) ದಿವಶ್ಚಿತ್—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಸೂರ್ಯನಿಗಿಂತಲೂ | ಪೂರ್ವಾಫ್ಯ—ಪೂರ್ವಭಾವಿ
ಯಾಗಿ ಉಪಃಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಆ ಜಾಯಮಾನಾ—ನಿರ್ಮಿತವಾದುದೂ | ಅಸ್ಮೇ—ನಮ್ಮ | ಪಿತ್ರಾಃ—ಪಿತೃಸಂಬಂಧವಾ
ದುದೂ | ಸನಜಾ—ಪುರಾತನವಾದುದೂ ಆದ | ಸೇಯಂ ಧೀಃ—ಈ ಸ್ತುತಿಯು | ವಿದಥೇ—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ಶಸ್ಯ-
ಮಾನಾ—ಪಠಿಸಲ್ಪಟ್ಟು | ಜಾಗೃವಿಃ—ನಿನಗೆ ಪ್ರಬೋಧಕವಾಗಿಯೂ (ಮತ್ತು) | ಭದ್ರಾ—ಕಲ್ಯಾಣಾತ್ಮಕವಾ
ದುದೂ | ಅರ್ಜುನಾ—ಶುಕ್ಲವರ್ಣವುಳ್ಳ | ವಸ್ತ್ರಾಣಿ—ತೇಜೋರೂಪವಾದ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು | ವಸಾನಾ—ಧರಿಸಿರು
ವುದೂ (ಆಗಿರುತ್ತದೆ).

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎವೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಸೂರ್ಯನಿಗಿಂತಲೂ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ಉಪಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾ
ದುದೂ, ನಮ್ಮ ಪಿತೃಸಂಬಂಧವಾದುದೂ ಪುರಾತನವಾದುದೂ ಆದ ಈ ಸ್ತುತಿಯು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ನಿನಗೆ
ಪ್ರಬೋಧಕವಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಕಲ್ಯಾಣಾತ್ಮಕವಾದುದೂ, ಶುಕ್ಲವರ್ಣವುಳ್ಳ ತೇಜೋರೂಪವಾದ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿರು
ವುದೂ ಆಗಿರುತ್ತದೆ.

English Translation

That praise which is begotten before (the dawn) of day is the awake-
ner of Indra, when repeated at the (morning) sacrifice : auspicious and
clothed in white raiment is this our ancient and paternal hymn.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯಮಾ ಚಿದತ್ರ ಯಮಸೂರಸೂತ ಜಿಹ್ವಾಯಾ ಅಗ್ರಂ ಸತದಾ ಹೈಸ್ಥಾತ್ |
ವಪ್ರಂಸಿ ಜಾತಾ ಮಿಥುನಾ ಸಚೇತೇ ತಮೋಹನಾ ತಪುಷೋ ಬುಧ್ನ ನತಾ || ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಯಮಾ | ಚಿತ್ | ಅತ್ರ | ಯಮಃಸೂಃ | ಅಸೂತ | ಜಿಹ್ವಾಯಾಃ | ಅಗ್ರಂ | ಸತತ್ | ಆ | ಹಿ |
ಅಸ್ಥಾತ್ |
ವಪ್ರಂಸಿ | ಜಾತಾ | ಮಿಥುನಾ | ಸಚೇತೇ ಇತಿ | ತಮೋಹನಾ | ತಪುಷಃ | ಬುಧ್ನೇ | ಅಸಿತಾ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಪ್ರಸಂಗಾದುಷಃಕಾಲಂ ಪ್ರಶಂಸತಿ | ಯಮಸೂಃ | ಯಮಾ ಯಮಲಾ ಸೂತ ಇತಿ ಯಮ-
ಸೂರುಷೋಽಭಿಮಾನಿನೀ ದೇವತಾ | ಸಾ ಯಮಾ ಯಮಲಾವಸ್ಥಿನಾವತ್ಪ್ರೋಷಃಕಾಲೇಽಸೂತ | ಅಶ್ವಿ-
ನೋಸ್ತತ್ರ ಶಸ್ಯಮಾನತ್ವಾತ್ತಾವಸ್ಥಿನೌ ಸ್ತೋತುಂ ಮಮ ಜಿಹ್ವಾಯಾ ಅಗ್ರಂ ಪತಚ್ಚಂಚಲಮಾಸ್ಥಾಧಿ |
ತಿಷ್ಠತಿ ಖಲು | ತಮೋಹನಾ ತಮಸೋ ಹಂತಾರೌ ತಪುಷಃ || ತಪತ್ಯಸ್ಥಿನ್ಯೂರ್ಯ ಇತಿ ತಪುರ್ಧಿವಸಃ |
ತಸ್ಯ ಬುಧ್ನೇ ಮೂಲ ಏತಾ ಏತಾವಾಗತೌ ಮಿಥುನಾ ಪರಸ್ಪರಂ ಸಂಗತೌ ತಾವಸ್ಥಿನೌ ಜಾತೋತ್ಪನ್ನಾಽಪಿ
ವಪೂಂಸಿ | ಉಪ್ಯಂತೇ ನಿಧೀಯಂತ ಇತಿ ವಪೂಂಷ್ಯುಷಃಕಾಲೇ ಪ್ರಿಯಮಾಣಾಃ ಶಸ್ತ್ರಾದೀನಿ ಕರ್ಮಾ-
ಣಿ | ಸಚೇತೇ | ಸಂಗಚ್ಛತಃ || ಯಮಸೂಃ | ಸೂರ್ಯ ಪ್ರಣಿಗರ್ಭವಿಮೋಚನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಕ್ವಿಪ್ | ಕೃದು-
ತ್ತರಪದಸ್ವರಃ | ಅಸೂತ | ತಸ್ಯೈವ ಧಾತೋರ್ಲಙ್ಯದಾದಿತ್ವಾಚ್ಛಪೋ ಲುಕ್ | ನಿಘಾತಃ | ಪತತ್ | ಪತ್ಲ-
ಗತೌ | ಶತುರ್ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ವರೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ಅಸ್ಥಾತ್ | ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ | ಲುಜು ರೂಪಂ |
ಹಿಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ವಪೂಂಸಿ | ಡುವಸ್ ಬೀಜಸಂತಾನೇ | ಅರ್ತಿಪ್ಪವಪಿಯಜಿತನಿಧನಿತಪಿಭ್ಯೋ
ನಿದಿತ್ಯುಸಿಸ್ತೃತ್ಯಯಃ | ನಿಚ್ಛೇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾದಾದ್ಯು ದಾತ್ರೇ | ಸಚೇತೇ | ಷಚ | ಸಮನಾಯ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಟಿ
ರೂಪಂ | ತಪುಷಃ | ತಪ ಸಂತಾನೇ | ಅರ್ತಿಪ್ಪವಪೀತ್ಯಾದಿನಾ ಉಸಿಃ | ಬುಧ್ನೇ | ಬಂಧ ಬಂಧನೇ |
ಬಂಧೇರ್ಬೃಧಿಬುಧೀ ಚ | ಉ. ೩-೫ | ಇತಿ ನಕ್ರತ್ಯಯಃ | ಬ್ರಧಿಬುಧೀ ಏತಾವಾದೇಶೌ ಧಾತೋಃ |
ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಏತಾ | ಇಣ್ ಗತಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಯಮಸೂಃ—ಯುಗ್ಮರೂಪರಾದ ಪುತ್ರರನ್ನು ಹಡೆದ ಉಷೋದೇವತೆಯು | ಯಮಾ—ಯಮಳಿ-
ರಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು | ಅತ್ರ—ಈ ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಅಸೂತ—ಹಡೆದಳು (ಇವೇ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು
ಸ್ತುತಿಸಲು) | ಜಿಹ್ವಾಯಾಃ—ನನ್ನ ಜಿಹ್ವೆಯ | ಅಗ್ರಂ—ಅಗ್ರಭಾಗವು | ಪತತ್—ತವಕಪಡುತ್ತಾ | ಅ ಅಸ್ಥಾತ್
ಹಿ—ಸಿಧ್ಧವಾಗಿ ಕಾದೇ ಇದೆ | ತಮೋಹನಾ—ತಮಸ್ಸನ್ನು ನಾಶಮಾಡತಕ್ಕ ಇನರು | ತಪುಷಃ—ದಿವಸದ |
ಬುಧ್ನೇ—ಮೂಲಭಾಗವಾದ ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ | ಏತಾ—ಬಂದು | ಮಿಥುನಾ—ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು |
ಜಾತಾ—ನಿರ್ಮಿತಗಳಾದ | ವಪೂಂಸಿ—ಕರ್ಮಗಳೊಡನೆ | ಸಚೇತೇ—ಐಕ್ಯರಾಗುತ್ತಾರೆ.

ಭಾನಾರ್ಥ

ಯುಗ್ಮರೂಪರಾದ ಪುತ್ರರನ್ನು ಹಡೆದ ಉಷೋದೇವತೆಯು ಯಮಳರಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಈ
ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಡೆದಳು. ಇವೇ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲು ನನ್ನ ಜಿಹ್ವೆಯ ಅಗ್ರಭಾಗವು ತವಕಪಡುತ್ತಾ
ಕಾದಿದೆ. ತಮೋನಾಶಕರಾದ ಇನರು ದಿವಸದ ಮೂಲಭಾಗವಾದ ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಬಂದು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು
ಅಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳೊಡನೆ ಐಕ್ಯರಾಗುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

The parent of twins (the dawn), has brought forth the twin (Aswinis) on this occasion, (in the praise of whom) the tip of my tongue remains tremulous: they two, the dispersers of darkness, combine, assuming bodies as a pair (of twins) at the origin of the day.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ನಕಿರೇಷಾಂ ನಿಂದಿತಾ ಮರ್ತ್ಯೇಷು ಯೇ ಅಸ್ಮಾಕಂ ಪಿತರೋ ಗೋಷು ಯೋಧಾಃ |
ಇಂದ್ರ ಏಷಾಂ ದೃಂಹಿತಾ ಮಾಹಿನಾವಾನುದ್ಗೋತ್ರಾಣಿ ಸಸೃಜೇ ದಂಸನಾವಾನ್ ||

ಪದಪಾಠಃ

ನಕಿಃ | ಏಷಾಂ | ನಿಂದಿತಾ | ಮರ್ತ್ಯೇಷು | ಯೇ | ಅಸ್ಮಾಕಂ | ಪಿತರಃ | ಗೋಷು | ಯೋಧಾಃ |
ಇಂದ್ರಃ | ಏಷಾಂ | ದೃಂಹಿತಾ | ಮಾಹಿನಾವಾನ್ | ಉತ್ | ಗೋತ್ರಾಣಿ | ಸಸೃಜೇ | ದಂಸನಾವಾನ್ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಸೇತ್ರೇ ಪ್ರವೃತ್ತಾನಾಮಸ್ಮಾಕಂ ಯೇ ಪಿತರೋಽಂಗಿರಸೋ ಗೋಷು ಪಣಿಭಿರಪ-
ಹೃತೇಷು ತನ್ನಿಮಿತ್ತಂ ಯೋಧಾ ಯೋದ್ಧಾರೋ ವರ್ತಂತೇ ತೇಷಾಮೇಷಾಂ ಮರ್ತ್ಯೇಷು ನಿಂದಿತಾ
ಭೂಷಕೋ ನಕಿರ್ನ ಕಶ್ಚಿದಸ್ತಿ | ಕುತ ಇತ್ಯತ ಆಹ | ಮಾಹಿನಾವಾನ್ಮಹಿಮೋಪೇತೋ ದಂಸನಾವಾ-
ನ್ಯುತ್ಪದನನಾದಿಕರ್ಮವಾನಿಂದ್ರ ಏಷಾಮಂಗಿರಸಾಂ ದೃಂಹಿತಾನಿ ಸಮೃದ್ಧಾನಿ ಗೋತ್ರಾಣಿ ಗವಾಂ ವೃಂ-
ಹಾನ್ಯುತ್ಪತ್ತೇಸೃಜೇ | ತೇಭ್ಯೋಽಂಗಿರೋಭ್ಯೋ ದದಾ || ನಿಂದಿತಾ | ನಿಂದಿ ಕುತ್ಸಾಯಾಮಿತ್ಯಸ್ಯ ತೃಚಿ ರೂಪಂ |
ಮರ್ತ್ಯೇಷು | ವಸ್ತಾದಿತ್ವತ್ಸಾರ್ಥಿಕೋ ಯತ್ | ಯತೋಽನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯುಪಾತ್ತತ್ವಂ | ಯೋಧಾಃ |
ಯುಧ ಸಂಪ್ರಹಾರ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಪಚಾದ್ಯಚಿ ರೂಪಂ | ದೃಂಹಿತಾ | ದೃಹ ದೃಹಿ ವೃದ್ಧಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ನಿಷ್ಕಾಯಾಂ
ರೂಪಂ | ಮಾಹಿನಾವಾನ್ | ಮಹೇರಿನಕ್ಷೇತೀನಣ್ವಿತ್ಯಯಃ | ತದಸ್ಮಾಸ್ತೀತಿ ಮತುಪ್ | ಮಾಹಿನಾವಾ-
ವಾನಿತಿ ತಸ್ಯ ಸಂಜ್ಞಾ | ಮತೌ ಬಹುಚೋಽನಚಿರಾದೀನಾಮಿತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘಃ | ಗೋತ್ರಾಣಿ |
ಗವಾಂ ಸಮೂಹ ಇತ್ಯರ್ಥೇ ಖಲಗೋರಥಾದಿತ್ಯನುಪ್ರವೃತ್ತಾವಿವ್ರತಕಟ್ಟಚಶ್ವೇತಿ ಗೋಶಬ್ದಾತ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ |
ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಸಸೃಜೇ | ಸೃಜ ವಿಸರ್ಗ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಿಟಿ ರೂಪಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) ಅಸ್ಮಾಕಂ—ನಮಗೆ | ಯೇ—ಯಾರು | ಪಿತರಃ—ಪಿತೃಪಿತಾಮಹರೂಪರೂ |
ಗೋಷು—(ಪಣಿಗಳಿಂದ ಅಪಹೃತವಾದ) ಗೋವುಗಳ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ | ಯೋಧಾಃ—ಯುದ್ಧಮಾಡುವವರೂ ಆಗಿ-
ದ್ದಾರೋ | ಏಷಾಂ—ಅಂತಹ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳ | ನಿಂದಿತಾಃ—ದೂಷಕರು | ಮರ್ತ್ಯೇಷು—ಮಾನವರ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ |
ನ ಕಿಃ—ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ | ಮಾಹಿನಾವಾನ್—ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ | ದಂಸನಾವಾನ್—ಕರ್ಮಯು-
ಕ್ತನೂ ಆದ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಏಷಾಂ—ಈ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳಿಗೆ | ದೃಂಹಿತಾ—ಸಮೃದ್ಧಗಳಾದ | ಗೋ-
ತ್ರಾಣಿ—ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹಗಳನ್ನು | ಉತ್ ಸಸೃಜೇ—ಬಿಡಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ನಮಗೆ ಯಾರು ಪಿತೃಪಿತಾಮಹರೂಪರೂ, ಪಣಿಗಳಿಂದ ಅಪಹೃತವಾದ ಗೋವುಗಳ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಯುದ್ಧ-
ಮಾಡುವವರೂ ಆಗಿದ್ದಾರೋ ಅಂತಹ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳ ದೂಷಕರು ಮಾನವರ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ. ಮಹಿಮೆ

ಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ ಕರ್ಮಯುಕ್ತನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ಈ ಅಂಗರಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಸಮೃದ್ಧಗಳಾದ ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾನೆ.

English Translation

There are no revilers amongst men of those who were our progenitors and combatants for (the recovery of) the cattle ; for the mighty Indra, the achiever of great deeds, liberated for them the numerous herds.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸಖಾ ಹ ಯತ್ರ ಸಖಿಭಿರ್ನವಗ್ನ್ಯೈರಿಭಿಜ್ಞಾ ಸತ್ವಭಿರ್ಗಾ ಅನುಗ್ಮನ್ ।

ಸತ್ಯಂ ತದಿಂದ್ರೋ ದಶಭಿರ್ದಶಗ್ನ್ಯೈಃ ಸೂರ್ಯಂ ವಿವೇದ ತಮಸಿ ಕ್ಷಿಯಂತಂ ॥ ೫ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಸಖಾ | ಹ | ಯತ್ರ | ಸಖಿಃಭಿಃ | ನವಗ್ನ್ಯೈಃ | ಅಭಿಜ್ಞಾ | ಆ | ಸತ್ವಭಿಃ | ಗಾಃ | ಅನುಗ್ಮನ್ ।

ಸತ್ಯಂ | ತತ್ | ಇಂದ್ರಃ | ದಶಭಿಃ | ದಶಗ್ನ್ಯೈಃ | ಸೂರ್ಯಂ | ವಿವೇದ | ತಮಸಿ | ಕ್ಷಿಯಂತಂ ॥ ೫ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ದಶಸೇಯೇ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯೇ ನಿವಿದ್ಧಾನೀಯಸ್ಯ ಪುರಸ್ತಾತ್ಸಖಾ ಹ ಯತ್ರೇತ್ಯೇಷಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಸಖಾ ಹ ಯತ್ರ ಸಖಿಭಿರ್ನವಗ್ನ್ಯೈರಿತಿ ನಿವಿದ್ಧಾನೀಯಯೋರಾಡ್ಯೇ | ಆ- ೯-೩ | ಇತಿ ||

ಸಖಿಭಿಃ ಸಮಾನಖ್ಯಾಸ್ಯಃ | ಸತ್ವಭಿರಿಂದ್ರಮುಖತಃ ಸೀದದ್ಧಿರ್ನವಗ್ನ್ಯೈಃ | ಮೇಧಾತಿಥಿಪ್ರಭೃತಯೋಃಂಗಿರಸಃ ಕೇಚಿನ್ನವ ಮಾಸಾನ್ಸತ್ರಮನುಷ್ಯಾಯ ಫಲಂ ಲೇಭಿರೇ ಕೇಚಿದ್ವಶ ಮಾಸಾನನುಷ್ಯಾಯೇತಿ ತತ್ರ ಯೇ ನವ ಮಾಸಾನ್ ಸತ್ರಮನುಷ್ಯಾಯ ಲಬ್ಧಫಲಾ ಉದತಿಷ್ಠನ್ ತೇ ನವಗ್ವಾಃ | ತೈಃ ಸತ್ವಭಿರಂಗಿರೋಭಿಃ ಸಖಾ ಸಮಾನಖ್ಯಾನ ಇಂದ್ರೋ ಯತ್ರ ಯಸ್ತಿಸ್ವಿಲೇ ಪಣಿಭಿರ್ನಿರುದ್ಧಾ ಗಾ ಅಭಿಲಕ್ಷ್ಯಾಭಿಜ್ಞಾ ಅಭಿಗತಜಾನುಕಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾನುಗ್ಮನ್ ಅನುಗಚ್ಛನ್ನಿಂದ್ರಸ್ತತ್ರತ್ರ ವಿಲೇ ದಶಗ್ನ್ಯೈಃ | ಯೇ ದಶ ಮಾಸಾನ್ಸತ್ರಮನುಷ್ಯಾಯ ಲಬ್ಧಫಲಾ ಉದತಿಷ್ಠನ್ ತೇ ದಶಗ್ವಾಃ | ದಶಭಿರ್ದಶಸಂಖ್ಯಾ ಕೈರಂಗಿರೋಭಿಃ ಸಹಿತಃ ಸನ್ ತಮಸಿ ವಿಲವರ್ತಿಸ್ಯಂಧಕಾರೇ ಕ್ಷಿಯಂತಂ ನಿವಸಂತಂ ಸತ್ಯಂ ಯಥಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶಂ ಸೂರ್ಯಂ ವಿವೇದ | ಲೇಭೇ | ತತೋ ಲಬ್ಧಪ್ರಕಾಶಃ ಸ ಇಂದ್ರಸ್ತಾ ಗಾ ಅನೀಯಾಂಗಿರೋಭ್ಯಃ ಪ್ರಾದಾದಿತಿ ಭಾವಃ || ಸಖಾ | ಖ್ಯಾ ಪ್ರಕಥನೇ | ಸಮಾನೇ ಖ್ಯಾಶ್ಚೇದಾತ್ತ ಇತಿಚ್ಛಿತ್ಯಯಃ | ಡಿಚ್ಛ | ಸಮಾನಸ್ಯ ಭಂದಸೀತಿ ಸಮಾನಸ್ಯ ಸಭಾವಃ | ಉದಾತ್ತ ಇತ್ಯುಕ್ತೇನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾದುಪಪದಸ್ಯೇತಿ ಗಮ್ಯತೇ | ಆದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ನವಗ್ನ್ಯೈಃ | ಗಮೇರಾಣಾದಿಕೋ ಡ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಸ್ವರಃ | ಅಭಿಜ್ಞಾ | ಪ್ರಸಂಭಾಷಾಂ ಜಾನುನೋಜ್ಞಾರಿತಿ ವಿಧೀಯಮಾನೋ ಜ್ಞಾರಭೇರುತ್ತರಸ್ಯ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಭವತಿ | ಸತ್ವಭಿಃ | ಸದ್ಭೂ

ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷ್ವಿತ್ಯಸ್ತಾತ್ತ್ವ ಈರಸದ್ಯೋಸ್ತುತ್ ಚೇತಿ ಕ್ಷನಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತುಡಾಗಮಃ | ನಿತ್ವಾದಾದ್ಯದಾತ್ಮಃ | ಅನುಗ್ಮನ್ | ಗಮೇಃ ಶತರಿ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕಿ ಕೃತೇ ಗಮ-ಹನೇತ್ಯಾದಿನೋಪಧಾಲೋಪಃ | ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸಃ | ಶತ್ಯಸ್ವರಃ | ವಿವೇದ | ವಿದ ಜ್ಞಾನ ಇತ್ಯಸ್ತಾಲ್ಪಿಣಿ ಣಿಲಿ ರೂಪಂ | ಕ್ಷಿಯಂತಂ | ಕ್ಷಿ ನಿನಾಸಗತ್ಯೋರಿತ್ಯಸ್ಯ ಶತರಿ ರೂಪಂ || ೨೫ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸಖಿಭಿಃ—ಮಿತ್ರರೂ | ಸತ್ವಭಿಃ—(ಇಂದ್ರನ) ಸುತ್ತಲೂ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವವರೂ | ನವಗ್ವೈಃ—ನವಮಾಸತ್ರವನ್ನಾಚರಿಸಿ ಫಲವನ್ನು ಪಡೆದವರೂ ಆದ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳೊಂದಿಗೆ | ಸಖಾ—ಸೇರಿಕೊಂಡ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಯತ್ರ—ಯಾವ ಬಿಲದಲ್ಲಿ | ಗಾಃ—ಗೋವುಗಳ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗಿ | ಅಭಿಜ್ಞಾ—ಅವುಗಳು ಕಾಲಿನಮೇಲೆ ಬಗ್ಗಿ ನಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಿ | ಅನುಗ್ಮನ್—ಅವುಗಳನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ | ತತ್—ಅದೇ ಬಿಲದಲ್ಲಿ | ದಶಭಿಃ ದಶಗ್ವೈಃ—ದಶಮಾಸದ ಸತ್ರವನ್ನಾಚರಿಸಿದ ಹತ್ತುಜನ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿ | ತಮಸಿ—ಅಂಧಕಾರದಲ್ಲಿ | ಕ್ಷಿಯಂತಂ—ನಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದ | ಸತ್ಯಂ—ಸತ್ಯಪ್ರಕಾಶರೂಪನಾದ | ಸೂರ್ಯಂ—ಸೂರ್ಯನನ್ನು | ವಿವೇದ—ಪಡೆದನು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಮಿತ್ರರೂ, ಇಂದ್ರನ ಸುತ್ತಲೂ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವವರೂ, ನವಮಾಸದ ಸತ್ರವನ್ನಾಚರಿಸಿ ಫಲವನ್ನು ಪಡೆದವರೂ ಆದ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡ ಇಂದ್ರನು ಯಾವ ಬಿಲದಲ್ಲಿ ಗೋವುಗಳ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗಿ ಅವುಗಳು ಕಾಲಿನಮೇಲೆ ಬಗ್ಗಿ ನಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಅದೇ ಬಿಲದಲ್ಲಿ ದಶಮಾಸದ ಸತ್ರವನ್ನಾಚರಿಸಿ ಫಲವನ್ನು ಪಡೆದ ಹತ್ತುಜನ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳೊಡಗೂಡಿ ಅಂಧಕಾರದಲ್ಲಿ ನಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಸತ್ಯಪ್ರಕಾಶರೂಪನಾದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಪಡೆದನು.

English Translation

A friend, accompanied by the faithful friends who had celebrated the nine months' rite, and tracking the cows upon their knees, and in like manner accompanied by those ten who had accomplished the ten months' rite, Indra made manifest the true (light of the sun dwelling in (the) darkness (of the cave).

ಇಂದ್ರೋ ಮಧು ಸಂಭೃತಮುಸ್ರಿಯಾಯಾಂ ಪದ್ವದ್ವಿವೇದ ಶಫವನ್ನಮೇ ಗೋಃ |

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಇಂದ್ರೋ ಮಧು ಸಂಭೃತಮುಸ್ರಿಯಾಯಾಂ ಪದ್ವದ್ವಿವೇದ ಶಫವನ್ನಮೇ ಗೋಃ |
ಗುಹಾ ಹಿತಂ ಗುಹ್ಯಂ ಗೂಳ್ಳಮಪ್ಸು ಹಸ್ತೇ ದಧೇ ದಕ್ಷಿಣೇ ದಕ್ಷಿಣಾವಾನ್ || ೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಇಂದ್ರಃ | ಮಧು | ಸಂಭೃತಂ | ಉಸ್ರಿಯಾಯಾಂ | ಪತ್ನಾಂವತ್ | ವಿನೇದ | ಶಘ್ನವತ್ | ನಮೇ | ಗೋಃ |
ಗುಹಾ | ಹಿತಂ | ಗುಹ್ಯಂ | ಗೂಢ್ಯಂ | ಅಪ್ಸಸು | ಹಸ್ತೇ | ದಧೇ | ದಕ್ಷಿಣೇ | ದಕ್ಷಿಣವಾನ್ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಇಂದ್ರ ಉಸ್ರಿಯಾಯಾಂ ಪ್ರೇರದಧ್ಯಾ ದಿಕ್ರಮೇಣೋತ್ಪ್ರಾಪ್ತಾಂ ಭೋಗವತ್ಯಾಂ ಗವಿ ಸಂಭೃ-
ತಂ ಸಂಪಾದಿತಂ ಮಧು ಪ್ರೇರಾದಿ ವಿನೇದ | ಅಪ್ಸಾಸೀತ್ | ತತಸ್ತದಧ್ಯಾಂ ಪದ್ವತ್ಪಾದಯುಕ್ತಂ ಶಘ್ನ-
ತ್ಪುರೋಪೇತಂ ಗೋಧನಂ ವಿನೇದ | ಲೇಭೇ | ಕಥಂ ಲಬ್ಧವಾನಿತಿ ತದುಚ್ಯತೇ | ನಮೇ ಗೋಃ | ಗೋ-
ರಿತಿ ದ್ವಿತೀಯಾರ್ಥೇ ಪಷ್ಠೇ | ಪಣಿನಾಮುಕ್ತೇರಸುರೈರಪಹೃತಾಂ ಗಾಂ ನಮೇ | ಅನೀತಾಮಕರೋತ್ |
ತಥಾದಕ್ಷಿಣಾವಾನ್ ದಾರ್ಯವಾನ್ಸಮರ್ಥಃ ಸ ಇಂದ್ರೋ ಗುಹಾ ಗುಹಾಯಾಂ ಹಿತಂ ಗುಹ್ಯಂ ಪ್ರಚ್ಛನ್ನಂ
ಅತಃ ಏವಾಪ್ಸ್ವಂತರಿಕ್ಷೇ ಗೂಢಂ ಗೂಢಚಾರಿಣಂ ಮಾಯಿನಮಸುರಂ ದಕ್ಷಿಣೇ ಹಸ್ತೇ ದಧೇ | ದಧಾರ |
ಅಗ್ರಹೀದಿತ್ಯರ್ಥಃ || ದ್ವಿತೀಯಾಷ್ಟಕೇ || ೨-೬-೩ | ಶ್ರುಧೀ ಹವಮಿತ್ಯಸ್ಮಿನ್ನರ್ಗೇ ಗುಹಾ ಹಿತಮಿತ್ಯೇತತ್ಪ್ರ-
ಮ್ಯಗಭ್ಯಧಾಯಿ | ಉಸ್ರಿಯಾಯಾಂ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ಸಮ್ಯಕ್ ಪೂರ್ವಮೇವಾವಾದಿ || ವಿನೇದ | ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ
ವಿದ್ವ್ಯ ಲಾಭೇ | ಏತಯೋರ್ಲಿಂಗಿ ರೂಪಂ | ಶಘ್ನವತ್ | ಶಘ್ನೇಷ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ಮತುಸ್ | ಹೃಸ್ವನುಡ್ವ್ಯಂ
ಮತುಬಿತಿ ಮತುಪ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ನಮೇ | ಏವಮು ಪ್ರಹೃತ್ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಿಟಿ ರೂಪಂ | ದ್ವಿರ್ವಚನಸ್ಯ
ಭಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪಿತತ್ವಾದತ್ರ ದ್ವಿರ್ವಚನಾಭಾವಃ | ವಾಕ್ಯಭೇದಾದನಿಘಾತಃ | ಗುಹ್ಯಂ | ಗುಹಾ ಸಂವರಣ
ಇತ್ಯಸ್ಯಾಚ್ಛಂಸಿಗುಹಿದುಹಿಭ್ಯೋ ವೇತಿವಕ್ತವ್ಯಮಿತಿ ಕೃತ್ | ಕಿತ್ವಾದಗುಣಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಸಿತ್ವಾ-
ದನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ದಧೇ | ದಧಾತೇರ್ಲಿಂಗಿ ರೂಪಂ | ದಕ್ಷಿಣಾವಾನ್ | ದಕ್ಷ ವೃದ್ಧಿ | ದ್ವಿ-
ವ್ಯಾಪ್ತಮಿನ್ನಿ ತೀನಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತದಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ಮತುಸ್ | ಸಂಹಿತಾಯಾಮನ್ಯೇಷಾಮಪಿ ದ್ವೈತ್ಯತ ಇತಿ
ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ದೀರ್ಘಃ | ನಿತ್ವೇರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಉಸ್ರಿಯಾಯಾಂ—ಭೋಗಸಾಧನವನ್ನು ಒದಗಿಸತಕ್ಕ ಗೋವಿನಲ್ಲಿ | ಸಂಭೃ-
ತಂ—ಸಂಪಾದಿತವಾದ | ಮಧು—ಪ್ರೇರಾದಿ ಮಧುರವ್ಯವನ್ನು | ವಿನೇದ—ತಿಳಿದುಕೊಂಡನು | ಪದ್ವತ್—
ಪಾದಯುಕ್ತನಾದುದೂ | ಶಘ್ನವತ್—ಗೊರಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ ಆದ ಗೋಸಂಪತ್ತನ್ನು ಪಡೆದನು | ಗೋಃ—ಅದೇ
ಗೋವುಗಳನ್ನು | ನಮೇ—ಕರೆತಂದನು | ದಕ್ಷಿಣಾವಾನ್—ಸಮರ್ಥನಾದ ಇಂದ್ರನು | ಗುಹ್ಯಾ—ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ |
ಗುಹ್ಯಂ ಹಿತಂ—ಗುಪ್ತವಾಗಿರುವವನೂ | ಅಪ್ಸು—ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ | ಗೂಢ್ಯಂ—ಗುಪ್ತವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದವನೂ
ಆದ ಅಸುರನನ್ನು | ದಕ್ಷಿಣೇ ಹಸ್ತೇ—ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿ | ದಧೇ—ಹಿಡಿದುಕೊಂಡನು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರನು ಭೋಗಸಾಧನವಾದ ಪ್ರೇರಾದಿಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸತಕ್ಕ ಗೋವಿನಲ್ಲಿ ಸಂಪಾದಿತವಾದ ಪ್ರೇರಾದಿಮಧುರ
ವ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡನು. ಪಾದಯುಕ್ತನಾದುದೂ, ಗೊರಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ ಆದ ಗೋಸಂಪತ್ತನ್ನು ಪಡೆದನು.

ಅದೇಗೋವುಗಳನ್ನು ಅಸುರರಿಂದ ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದನು. ಸಮರ್ಥನಾದ ಇಂದ್ರನು ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಗುಪ್ತವಾಗಿರುವ ವನೂ, ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಗುಪ್ತವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದವನೂ ಆದ ಅಸುರನನ್ನು ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡನು.

English Translation

Indra discovered the sweet milk secreted in the milch-cow, and thereupon, brought forth (from their concealment) the herd (of cattle) having feet and hoofs; munificent (in gifts), he held in his right hand that which had been hidden in the cavern, which was concealed in the waters.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಜ್ಯೋತಿರ್ವಣೀತ ತಮಸೋ ವಿಜಾನನ್ನಾರೇ ಸ್ಯಾಮ ದುರಿತಾದಭೀಕೇ |
ಇಮಾ ಗಿರಃ ಸೋಮಪಾಃ ಸೋಮವೃದ್ಧ ಜುಷಸ್ವೇಂದ್ರ ಪುರುತಮಸ್ಯ ಕಾರೋಃ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಜ್ಯೋತಿಃ | ವೃಣೀತ | ತಮಸಃ | ವಿಜಾನನ್ | ಅರೇ | ಸ್ಯಾಮ | ದುಃಃ | ಇತಾತ್ | ಅಭೀಕೇ |
ಇಮಾಃ | ಗಿರಃ | ಸೋಮಪಾಃ | ಸೋಮವೃದ್ಧ | ಜುಷಸ್ವ | ಇಂದ್ರ | ಪುರುತಮಸ್ಯ | ಕಾರೋಃ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ತಮಸೋ ರಾತ್ರೀಃ ಸಕಾಶಾದ್ವಿಜಾನನ್ನಿಶೇಷೇಣ ಜಾನನ್ ಪ್ರಾದುರ್ಭವನ್ನೂರ್ಯಾತ್ಮಕ ಇಂದ್ರೋ ಜ್ಯೋತಿರ್ವಣೀತ | ಜಗದ್ವ್ಯವಹಾರನಿರ್ವಾಹಕಂ ಪ್ರಕಾಶಂ ಸಮಭಕ್ತ | ಯದ್ವಾ ತಮಸಸ್ತನೋರೂಪಾದ್ವ್ಯಕ್ತಾದೇವಿಜಾನನ್ ಪ್ರಾದುರ್ಭವನ್ | ವೃತ್ತಂ ಹತ್ವಾ ಪ್ರಕಾಶಮವೃಣೀತ | ವಯಂ ದುರಿತಾತ್ಪಾಪಾದಾರೇ ದೂರೇ ಪಾಪವರ್ಜಿತಾಃ ಸಂತೋಃಭೀಕೇ ಭಯರಹಿತೇ ಸ್ಥಾನೇ ಸ್ಯಾಮ | ಭವೇಮ | ಸೋಮಪಾಃ ಸೋಮಸ್ಯ ಪಾತರತ ಏವ ಸೋಮವೃದ್ಧ ಸೋಮಪಾನೇಷು ವೃದ್ಧ ಹೇ ಇಂದ್ರ ಪುರುತಮಸ್ಯ | ಪುರುನ್ವಹೂಞ್ತೂನ್ ತಾಮಯತಿ ಗ್ಲಾಪಯತಿತಿ ಪುರುತಮಃ | ತಾದೃಶಸ್ಯ ಕಾರೋಃ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಕುರ್ವಾಣಸ್ಯ ಋತ್ವಿಜ ಇಮಾಃ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಾ ಗಿರೋ ವಾಚೋ ಜುಷಸ್ವ | ಸೇವಸ್ವ || ವೃಣೀತ | ವೃಣ್ ಸಂಭಕ್ತಾವಿತ್ಯಸ್ಯ ಲಜಃ ರೂಪಂ | ವಿಜಾನನ್ | ಜ್ಞಾನವಬೋಧನೇ | ನಿಶೇಷೇಣ ಜ್ಞಾನಂ ಪ್ರಕಾಶಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಅಭೀಕೇ | ನ ನಿದ್ರಿತೇ ಭೀರ್ಯಸ್ಥಿನ್ | ತತಃ ಶೇಷಾದ್ವಿಭಾಷಾ | ಪಾ. ೫-೪-೧೫೪ | ಇತಿ ಕಪ್ಪತ್ಯಯಃ | ನೌ ಸುಭ್ಯಾಮಿತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಕಪಿ ಪೂರ್ವಂ | ಪಾ. ೬-೨-೧೭೩ | ಇತಿ ಪೂರ್ವಸ್ಯಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಪುರುತಮಸ್ಯ | ತಮು ಗ್ಲಾನ ಇತ್ಯಸ್ಯಾನ್ಯಂತಾತ್ಪಚಾದ್ಯಚಿ ಪರಾದಿತ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತ್ಯುತ್ತರಪದಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಿಜಾನನ್—(ತಮಸ್ಸಿನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು) ತಿಳಿದ ಇಂದ್ರನು | ತಮಸಃ—ಅಂಧಕಾರದಿಂದ | ಜ್ಯೋತಿಃ—
ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು | ವ್ಯಜೇತ—ಬೇರೆಮಾಡಿದನು (ನಾವೂ ಸಹ) | ದುರಿತಾತ್—ಪಾಪದಿಂದ | ಅರೇ—ದೂರವಾ
ಗಿದ್ದು | ಅಭೀಕೇ—ಭಯರಹಿತವಾದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ | ಸ್ಯಾಮ—ಇರೋಣ | ಸೋಮಪಾಃ—ಸೋಮರಸದ ಪಾನ
ಮಾಡುವವನೂ | ಸೋಮವೃದ್ಧಃ—ಸೋಮಪಾನದಿಂದಲೇ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವವನೂ ಆದ | ಇಂದ್ರ—
ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ ! ಪುರುತಮಸ್ಯ—ಅನೇಕ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ನಿನ್ನನ್ನು | ಕಾರೋಃ—ಪ್ರಶಂಸಿಸುವ ಸ್ತುತಿ
ಕರ್ತನ | ಇಮಾಃ ಗಿರಃ—ಸ್ತುತಿಯೊಪವಾದ ಈ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು | ಜುಷಸ್ವ—ಸೇವಿಸು.

ಭಾನಾರ್ಥ

ಅಂಧಕಾರದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದ ಇಂದ್ರನು ಅಂಧಕಾರದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಬೇರೆಮಾಡಿದನು. ನಾವೂ
ಸಹ ಪಾಪದಿಂದ ದೂರವಾಗಿದ್ದು ಭಯರಹಿತವಾದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇರೋಣ. ಸೋಮರಸದ ಪಾನಮಾಡುವವನೂ,
ಸೋಮಪಾನದಿಂದಲೇ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವವನೂ ಆದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಅನೇಕ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ
ನಿನ್ನನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುವ ಸ್ತುತಿಕರ್ತನ ಸ್ತುತಿಯೊಪವಾದ ಈ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸು.

English Translation

The discriminating (Indra) has separated the light from the darkness; may we, removed afar from evil be ever in security; Indra, drinker of the Soma Juice, you are nourished by the beverage, be pleased with these praises of your worshipper who is the discomfiter of his foes.

ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಃ

ಜ್ಯೋತಿರ್ಯಜ್ಞಾಯ ರೋದಸೀ ಅನು ಸ್ಯಾದಾರೇ ಸ್ಯಾಮ ದುರಿತಸ್ಯ ಭೂರೇಃ |
ಭೂರಿ ಚಿದ್ಧಿ ತುಜತೋ ಮರ್ತ್ಯಸ್ಯ ಸುಪಾರಾಸೋ ವಸವೋ ಬರ್ಹಣಾವತ್ || ೮ ||

ಪದವಾಕ್ಯಃ

ಜ್ಯೋತಿಃ | ಯಜ್ಞಾಯ | ರೋದಸೀ ಇತಿ | ಅನು | ಸ್ಯಾತ್ | ಅರೇ | ಸ್ಯಾಮ | ದುಃಸ್ಯತಸ್ಯ | ಭೂರೇಃ |
ಭೂರಿ | ಚಿತ್ | ಹಿ | ತುಜತಃ | ಮರ್ತ್ಯಸ್ಯ | ಸುಪಾರಾಸಃ | ವಸವಃ | ಬರ್ಹಣಾವತ್ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಜ್ಯೋತಿರ್ಗತೈಕಾಶಕಃ ಸೂರ್ಯೋ ಯಜ್ಞಾಯಾಗ್ನಿ ಹೋತ್ರಾದಿಕರ್ಮಕರಣಾಯ
ರೋದಸೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವನು ಸ್ಯಾತ್ | ಅನುಭವತು | ಪ್ರಕಾಶಯತು | ವಯಂ ಭೂರೇಃ ಪ್ರಭೂತಸ್ಯ

ದುರಿತಸ್ಯ ಪಾಪಸ್ಯಾರೇ ದೂರೇ ಸ್ಯಾಮು | ಭವೇಮು | ಹೇ ವಸವಃ ಸರ್ವಸ್ಯ ವಾಸಯಿತಾರ ಇಂದ್ರಾದಯಃ
 ಸುಸಾರಾಸಃ ಸುಸಾರಾಃ ಶೋಭನಪಾರಾಃ ಸ್ತುತ್ಯಾಭಿಮುಖೀಕರ್ತುಂ ಶಕ್ಯಾ ಯೂಯಂ ಭೂರಿ ಚಿದತಿ-
 ಪ್ರಭೂತಂ ಬರ್ಹಣಾವತ್ಸಮೃದ್ಧಿಯುಕ್ತಂ ಧನಂ ತುಜಶೋ ಭೂರಿಪ್ರದಸ್ಯ ಮರ್ತ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಯಚ್ಛಥ |
 ಅತ್ರ ಯೋಗ್ಯಕ್ರಿಯಾಧ್ಯಾಹಾರಃ || ಸ್ಯಾತ್ | ಅಸ್ತೇರ್ಲಿಜು ರೂಪಂ | ಸಂಹಿತಾಯಾಮನೋರುತ್ತರಸ್ಯಾ-
 ಸ್ತೇರುಪಸರ್ಗಪ್ರಾದುರ್ಭಾಸ್ಯಮಸ್ತೀರ್ಯಚ್ಛರ ಇತಿ ಷತ್ಸಂ | ನಿಘಾತಃ | ತುಜತಃ | ತುಜಿ ಪಿಜಿ ಲಜಿ
 ಹಿಂಸಾದಾನನಿಕೇತನೇಷು | ಶತುರನುಮ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಬರ್ಹಣಾವತ್ | ವೃಹಿ ವೃದ್ಧಾ-
 ವಿತ್ಯಸ್ಯ ಭಾವ ಔಣಾದಿಕೋ ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಜ್ಯೋತಿಃ—ಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕನಾದ ಸೂರ್ಯನು | ಯಜ್ಞಾಯ—ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ |
 ರೋದಸೀ—ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು | ಅನು ಸ್ಯಾತ್—ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಲಿ (ನಾವೂ ಸಹ) | ಭೂರೀಃ—ಅಧಿಕ
 ವಾದ | ದುರಿತಸ್ಯ—ಪಾಪಕ್ಕೆ | ಅರೇ—ದೂರವರ್ತಿಗಳಾಗಿ | ಸ್ಯಾಮು—ಇರುವಂತಾಗಲಿ | ವಸವಃ—ಎಲೈ
 ಇಂದ್ರಾದಿಗಳೇ | ಸುಸಾರಾಸಃ—ಸುಖದ ಅಂತವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿಸತಕ್ಕ ನೀವು | ಭೂರಿ ಚಿತ್—ಅತ್ಯಧಿಕವಾದುದೂ |
 ಬರ್ಹಣಾವತ್—ಸಮೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ ಅದ ಧನವನ್ನು | ತುಜತಃ—ನಿಮಗೆ ಉದಾರವಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು
 ಅರ್ಪಿಸುವ | ಮರ್ತ್ಯಸ್ಯ—ಮಾನವನಿಗೆ (ಕೊಡಿರಿ).

ಭಾವಾರ್ಥ

ಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕನಾದ ಸೂರ್ಯನು ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಲಿ.
 ನಾವೂ ಸಹ ಅಧಿಕವಾದ ಪಾಪದಿಂದ ದೂರವರ್ತಿಗಳಾಗಿರೋಣ. ಎಲೈ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳೇ, ಸುಖಕಾರಿಗಳಾದ ನೀವು
 ಅತ್ಯಧಿಕವಾದುದೂ ಸಮೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ ಅದ ಧನವನ್ನು ನಿಮಗೆ ಉದಾರವಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ
 ಮಾನವನಿಗೆ ಕೊಡಿರಿ.

English Translation

May light be spread throughout heaven and earth for (the promotion
 of the) sacrifice; may we be far removed from exceeding ill; Vasus, who are
 to be rendered present (by pious praise), bestow increasing affluence upon
 the man who is liberal of gifts.

ಸಂಹಿತಾನಾಥಃ

ಶುನಂ ಹುವೇಮು ಮಘನಾನಮಿಂದ್ರಮಸ್ಮಿನ್ನರೇ ನೃತಮುಂ ವಾಜಸಾತೌ |

ಶೃಣ್ವಂತಮುಗ್ರಮೂತಯೇ ಸಮತ್ಸು ಘ್ನಂತಂ ವೃತ್ರಾಣಿ ಸಂಜಿತಂ ಧನಾನಾಂ |

ಪದಸಾತಃ

ಶುನಂ | ಹುವೇಮು | ಮಘವಾನಂ | ಇಂದ್ರಂ | ಅಸ್ಮಿನ್ | ಭರೇ | ನೃತಮಂ | ವಾಜಸಾತೌ |
ಶೃಣ್ವಂತಂ | ಉಗ್ರಂ | ಊತಯೇ | ಸಮತ್ಸು | ಘ್ನಂತಂ | ವೃತ್ರಾಣಿ | ಸಂಜಿತಂ | ಧನಾನಾಂ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ವಾಜಸಾತೌ | ವಾಜಸ್ಯಾನ್ನ ಸ್ಯ ಸಾತಿರ್ಲಾಭೋ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸೋಽಯಂ ವಾಜಸಾತಿಃ |
ಅಸ್ಮಿನ್ನರೇ | ಬಿಭ್ರತಿ ಜಯಲಕ್ಷ್ಮೀಮನೇನ ಯೋದ್ಧಾರ ಇತಿ ಭರಃ ಸಂಗ್ರಾಮಃ | ತಸ್ಮಿನ್ನಂಗ್ರಾಮೇ
ಶುನಂ ಶೂನಮುತ್ಸಾಹೇನ ಪ್ರವೃನ್ದಂ | ಯದ್ವಾ ಶುನಮಿತಿ ಸುಖನಾಮು | ಸುಖಕರಂ ಮಘವಾನಂ ಧನ-
ವಂತಂ ಆತ ಏವೇಂದ್ರಂ ನಿರತಿಶಯೈಶ್ಚರ್ಯಸಂಪನ್ನಂ ನೃತಮಂ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತೋಽತಿಶಯೇನ ನೇತಾ-
ರಂ ತ್ವಾಂ ಹುವೇಮು | ಕುಶಿಕಾ ವಯಂ ಯಜ್ಞಾರ್ಥಮಾಹ್ವಯೇಮು | ತಥಾ ಶೃಣ್ವಂತಮಸ್ಮಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯ-
ಮಾಣಾಂ ಸ್ತುತಿಂ ಶೃಣ್ವಂತಮುಗ್ರಂ ಶತ್ರುಣಾಂ ಭಯಂಕರಂ ಸಮತ್ಸು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ವೃತ್ರಾಣಿ ವೃತ್ತೋ-
ಪಲಕ್ಷಿತಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ರಕ್ಷಾಂಸಿ ಘ್ನಂತಂ ಹಿಂಸಂತಂ ಧನಾನಾಂ ಶತ್ರುಸಂಬಂಧಿನಾಂ ಸಂಜಿತಂ ಸಮಗ್ನೇ-
ತಾರಂ ತ್ವಾಮೂತಯೇ ರಕ್ಷಣಾಯ ವಯಮಾಹ್ವಯೇಮು || ಶುನಂ | ಟುಟಸ್ತಿ ಗತಿವೃದ್ಧೋರಿತ್ಯಸ್ಯ
ನಿಷ್ಕಾಯಾಂ ಯಸ್ಯ ವಿಭಾಷೇತೀರ್ಥಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಯಜಾದಿತ್ವಾತ್ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ದೀರ್ಘಾಭಾವಶ್ಚಾಂದಸಃ |
ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಹುವೇಮು | ಹ್ವಯತೇರ್ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣೇ ಕೃತೇ ಶಪೋ ಉಕಿ
ಕೃತೇ ಚ ಲಿಜು ರೂಪಂ | ನಿಘಾತಃ | ಭರೇ | ಭೃಗೌ ಭರಣೇ | ಘಃ | ವೃಷಾದಿತ್ವಾದಾದ್ಯುಪಾತ್ತಃ |
ವಾಜಸಾತೌ | ಪಣು ದಾನೇ | ಭಾವೇ ಕ್ಷಿನ್ | ಜನಸನೇತ್ಯಾದಿನಾನುನಾಸಿಕಸ್ಯಾತ್ವಂ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ
ಪೂರ್ವಪದಸ್ವರಃ | ಸಮತ್ಸು | ಅದ ಭಕ್ಷಣೇ | ಸಂಪೂರ್ವಾತ್ ಕ್ಷಿಪ್ | ಸಂಭಕ್ಷಯಂತಿ ಯೋದ್ಧಾ-
ಣಾಮಾಯುಷೀತಿ ಸಮದಃ ಸಂಗ್ರಾಮಾಃ | ಕೃದುತ್ಪರಪದಸ್ವರಃ | ಘ್ನಂತಂ | ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋರಿ-
ತ್ಯಸ್ಯ ಶತರಿ ಗಮಹನೇತ್ಯಾದಿನೋಪಧಾಲೋಪಃ | ಹೋ ಹಂತೇರಿತಿ ಘತ್ವಂ | ಸಂಜಿತಂ | ಜಿ ಜಯೇ |
ಕ್ಷಿಪ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಾಜಸಾತೌ—ಅನ್ನಾರ್ಥವಾಗಿ ನಡೆಯತಕ್ಕ | ಅಸ್ಮಿನ್ ಭರೇ—ಈ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ | ಶುನಂ—ಉತ್ಸಾ-
ಹಭರಿತನೂ | ಮಘವಾನಂ—ಧನವಂತನೂ | ಇಂದ್ರಂ—ಪ್ರಭುವಾದವನೂ | ನೃತಮಂ—ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನೂ |
ಶೃಣ್ವಂತಂ—ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಕೇಳತಕ್ಕವನೂ | ಉಗ್ರಂ—ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಭಯಂಕರನೂ | ಸಮತ್ಸು—ಸಂಗ್ರಾ-
ಮಗಳಲ್ಲಿ | ವೃತ್ರಾಣಿ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು | ಘ್ನಂತಂ—ನಾಶಮಾಡುವವನೂ | ಧನಾನಾಂ—ಶತ್ರುಧನಗಳನ್ನು |
ಸಂಜಿತಂ—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಜಯಿಸುವವನೂ ಅದ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಊತಯೇ—ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ | ಹುವೇಮು—
ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ.

ಭಾನಾರ್ಥ

ಎಶೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಅನ್ನ ಲಾಭಾರ್ಥವಾಗಿ ನಡೆಯತಕ್ಕ ಈ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಸಹಾಯಕ-
ನಾಗಿರತಕ್ಕವನೂ, ಧನವಂತನೂ, ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಭುವಾಗಿರತಕ್ಕವನೂ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕ

ಕನೂ, ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಅಲಿಸಿ ಕೇಳುವವನೂ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಭಯಂಕರನೂ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವವನೂ, ಶತ್ರುಗಳ ಧನವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಜಯಿಸುವವನೂ ಆದ ನನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ.

English Translation

We invoke for our protection the opulent Indra, distinguished in this combat, the leader in the food-bestowing (strife), hearing (our praises), terrible in battles, the destroyer of foes, the conqueror of wealth.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕು ಋಗ್ವೇದದ ಈ ಮಂಡಲದ ೩೦, ೩೧, ೩೨, ೩೪, ೩೫, ೩೬, ೩೮, ೩೯, ೪೩, ೪೮, ೪೯, ೫೦ ನೇ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ೧೦ ನೇ ಮಂಡಲದ ೮೯, ೧೦೪ ನೇ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಕಾಗಿ ಪುನಃಪುನಃ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಸಾಮವೇದ. ೩೨೯ ; ಅಥರ್ವವೇದ. ೨೦-೧೧-೧೧ ; ತೈ. ಬ್ರಾ. ೨-೪-೪-೩ ಈ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ.

ವೇದಾರ್ಥಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಶೇನ ತಮೋ ಹಾದ್ರಂ ನಿವಾರಯನ್ |

ಪುನರ್ಥಾಂಶ್ಚ ತುರೋ ದೇಯಾದ್ವಿದ್ಯಾ ತೀರ್ಥಮಹೇಶ್ವರಃ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಜಾಧಿರಾಜ ಪರಮೇಶ್ವರ ವೈದಿಕಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕ ಶ್ರೀನೀರಜಾಕ್ಷಭೂಪಾಲ-

ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಧುರಂಧರೇಣ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯೇಣ ನಿರಚಿತೇ ವಾಧವೀಯೇ

ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ ಋಕ್ಕಂಹಿತಾಭಾಷ್ಯೇ ತೈತೀಯಾಷ್ಟಕೇ

ದ್ವಿತೀಯೋಽಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ

|| ಓಂ ತತ್ಸತ್ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಸಹಿತವೂ ಕರ್ಣಾಟಕಭಾಷಾನುವಾದಯುತವೂ ಆದ ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತೆಯ

ಮೂರನೆಯ ಅಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು.

ಯದಕ್ಷರಪದಭ್ರಷ್ಟಂ ಮಾತ್ರಾಹೀನಂ ತು ಯದ್ಭವೇತ್ |

ತತ್ಸರ್ವಂ ಕ್ಷಮ್ಯತಾಂ ದೇವ ವಾಗೀಶ್ವರ ನಮೋಽಸ್ತು ತೇ ||

|| ಶುಭಂ ಭೂಯಾತ್ ||

|| ಮಂಗಳಂ ||

ಶ್ರೀ ಶಕ್ತಿ ಎಲೆಕ್ಟ್ರಿಕ್ ಪ್ರೆಸ್ ಮೈಸೂರು.